$95

ZEITLIN & VER BRUGGE

BOOKSELLERS

JACOB ZEITLIN
JOSEPHINE VER BRUGGE ZEITLIN
Cable Address: Jabberwock

815 No. LA CIENEGA BLVD. • OLeander 5-7581 OLympia 2-0784
LOS ANGELES, CALIFORNIA 90069

Importers and Dealers in Rare Books and Manuscripts, Old Master Drawings and Prints. Wants searched for and reported. Books and Libraries bought. Catalogues issued.

SCACCIA, SIGISMUNDIS.

Tractatus de Commerciis, et Cambio. In quo non minus opportune... Opus nunc quarto editum, et a plurimis mendis repurgatum. Accessit etiam Index copiosissimus, cum Latina translatione eorum, quae Italicè & Hispanicè allegantur. Coloniae, Wilh. Metternich & Filii, 1738.

Folio. [4]ff., 520pp.[45]ff. Title in red and black with printer's device. Contemporary vellum over boards. Owner's name written below date on title-page, foxed, but good copy.

[redacted]

Fourth edition revised and with additions. First published at Rome, 1619.

" classical treatise on commercial laws contains points of importance to economists; among these is an explanation of the then prevailing ideas on values and price also gives a clear and accurate description of the manner in which exchanges were effectued at that period."- Palgrave.
Sweet & Maxwell's Legal Bibiliography: I, p. 337.
Kress: 4404.

SIGISMUNDI
SCACCIÆ
TRACTATUS
DE COMMERCIIS,
ET CAMBIO.

SIGISMUNDI SCACCIÆ

Jurisconsulti Romani

TRACTATUS DE COMMERCIIS, ET CAMBIO.

IN QUO NON MINUS OPPORTUNE, quàm juxta occasionem copiosè tractatur de mora, interesse, usura, solemnitate scripturæ, asse in pondere, & valore, de moneta solutionibus, oblatione, deposito, præscriptionibus, compensationibus, jurium cessionibus, delegationibus, adjudicatione nominis debitoris, hypotheca, adjecto, manifestatione, cessione bonorum, legitimatione personarum, curatore dando hæreditati, & de modo procedendi in causis cambiorum.

OPUS NUNC QUARTO EDITUM, ET A PLURIMIS MENDIS repurgatum. Accessit etiam Index copiosissimus, cum Latina translatione eorum, quæ Italicè & Hispanicè allegantur.

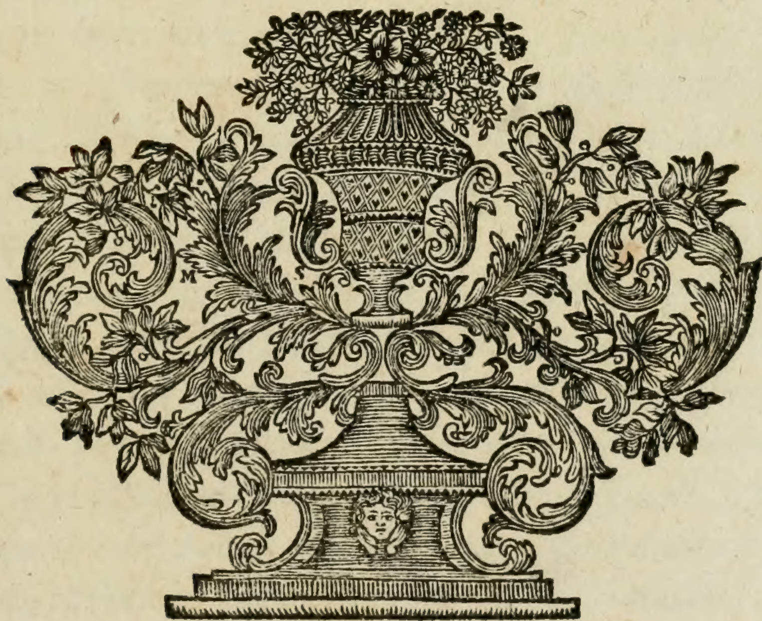

COLONIÆ,
Sumpt. Viduæ WILH. METTERNICH & FILII.

M. DCC. XXXVIII.

Pauli Josephi Molfino
J. C.

Typographus Lectori.

QUOD accidit in omnibus propemodum rerum humanarum cognitionibus, LECTOR CANDIDE, ita & magis in SACRA JURISPRUDENTIA illud ipsum evenire extra controversiam est, ut scilicet quasi de die in diem in singulis, nova quædam ex ipsis scientiarum fontibus hactenus minùs cognita exhauriantur seque cognoscenda offerant; Tanta est hujus ævi fœlicitas, ut eæ materiæ quæ patrum memoriâ tractari cœpère, hisce nostris temporibus acuratiore longè studio pertractentur, aliæ verò intactæ hactenus, in apertùm & lucem producantur. Hæc & similia mecum dum pensitabam ultro se obtulit SIGISMUNDI SCACCIÆ Jurisconsulti celeberrimi de COMMERCIIS & CAMBIO, opus doctissimum absolutissimumque, & novitate subjecti hactenus non satis cogniti & à paucis tractati non modo utilissimum, sed etiam necessarium, quod tertiò prodit nostroque labore post unam & alteram editionem tertius multò quam antehac jam tibi exhibetur, super cujus utilitate multa se offerrent dicenda ad tanti operis commendationem, sed quid vino vendibili, ut aiunt, opus est hæderâ, utilia & præclara ut ista cùm ex se placeant exoticam laudem respuunt: Hoc tamen post gravissimos & consultissimos dicere ausim, quod etiam ipsa lectio longè meliùs indicat, illud juris universi theatrum amplissimum esse & thesaurum praxeos præcipue inter mercatores perfectissimum, Judici pariter ac Causidico omni ex parte necessarium, vis LECTOR doctrinam de cujúsve generis Contractibus, de compensationibus, solutionibus, præscriptionibus, de mutuo, interesse, usura, & ut ita dicam de universo jure non habes quod alibi requiras, & SCACCIA est tibi instar omnium; Adde quod in hac editione menda infinita propè à textu ipso expurgata sunt, Indices reformati, castigati, & quàm plurimis iisque valde necessariis in locis adaucti, multáque alia quæ ad hujus operis commodiorem usum & majorem elegantiam requiri possunt adhibita; Adeò ut si cum prioribus editionibus comparationem quis instituat planè novum atque excellentius opus judicarit: Neque hanc tibi Lector hujus operis commendationem in limine adscribo tanquam ostentator aut nescio quis fumi venditor, qui

———————— Largiùs æquo,
Laudat vænales & vult extrudere merces,

Sed hæc pauca in tui gratiam, tu interea laborem nostrum & quam pro te facimus operam boni Consule. VALE.

Imprimatur, si videbitur Reverendissimo P. Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Cæsar Fidelis Vicesg.

JUssu Reverendissimi P. F. Hyacinthi Petronii Sacri Apostolici Palatii Magistri vidi, & diligenter conside-ravi tractatum Excellentissimi D. Sigismundi Scacciæ, qui intitulatur *De Commerciis, & Cambio*, nihilque eo reperi, quod religioni, aut bonis moribus adversetur, imo summa in eo eruditione, miraque dicendi arte exprimuntur omnia, & ardua quæque mirum in eo modum declarantur, atque adeo dignum esse censui pro communi bono ut typis mandetur, in quorum fidem. Romæ die 15. Decembris 1616.

Ita est Angelus Lucianus I. V. D. & in Gymnasio Romano Pontificii Juris publicus interpres.

EX commissione Reverendissimi P. Magistri Sacri Palatii Apostolici Fr. Hyacinthi Petronii, Ego Fr. Joannes Baptista Blanchetti Ordinis Minorum Sacræ Theologiæ Professor, & Lector Jubilatus vidi totum librum, cujus titulus est *Sigismundi Scacciæ Jurisconsulti Romani Tractatus de Commerciis & Cambio*, in quo speciatim materiam de Cambiis, non solum dictu, & effatu perdifficilem, verum etiam captu difficillimam, & multis Theologis, & Forensibus penitus reconditam, pulchro ordine, & clariori methodo dilucidat, & examinat, ad omnium studiosorum utilitatem, præsertim Jurisconsultorum, Theologorum, & Confessariorum, & quia nihil in eo contra fidem,& bonos mores reperi, ideo opus esse censeo impressione dignissimum, & Christianæ Reipublicæ maxime proficuum; & in fidem horum me subscripsi hac die decima septima Februarii 1617.

Idem qui supra Fr. Joannes Baptista Blanchetti Lector Jubilatus.

EGo Antonius Sanctarellus Societatis Jesu accepi à Reverendissimo P. Magistro Sacri Palatii Apostolici Fr. Hyacintho Petronio recognoscendum librum, cujus inscriptio est, *Sigismundi Scacciæ Jurisconsulti Romani, tractatus de Commerciis & Cambio*, & quia eum diligenter vidi, & nihil in eo reperi, quod fidei, aut bonis moribus adversetur, imo quia doctrinam admodum catholicam continet, & ad usum politicum, & mortalitatem convenientem, atque auctoritate tum Theologorum, tum Canonistarum, ac Jurisperitorum apprime fundatam, & præterea methodo facili, & praxi accommoda difficultates multas dissolvit, ideoque Reipublicæ Christianæ, & iis præsertim, qui harum rerum scientiam in utroque foro profitentur valde utilem futurum video, dignum judico, qui in lucem edatur, ut ab omnibus legi possit. Romæ in domo professa Societate Jesu. 30. Junii 1617.

Ego Antonius Sanctarellus qui supra manu propria.

SIgismundi Scacciæ I. C. clarissimi tractatum *De Commerciis, & Cambio* ex Reverendissimi P. Magistri Sacri Palatii Apostolici Fr. Hyacinthi Petronii commissione diligenter vidi iterum post impressionem, & cum agnoverim, ut antea testatus sum, esse doctrina sane eruditum, auctoritatibus accuratum, ordine clarum, facilitate insignem, & foro tam exteriori, quam interiori valde utilem, & nihil, quod fidei, aut bonis moribus adversetur, invenerim, quinimo in eo non minorem religionem, quam prudentiam observaverim; dignum prius existimavi, ut ad publicam utilitatem imprimeretur, & nunc ut impressus publicetur. Romæ in domo Professa Societatis Jesu. 29. Novembris 1618.

Ego Antonius Sanctarellus Societatis Jesu manu propria.

VIdi tractatum *De Commerciis & Cambio*, Sigismundi Scacciæ, viri doctissimi, Iuris utriusque Consulti celeberrimi; Cumque in eo nihil, quod fidei Catholicæ, aut bonis moribus adversetur animadvertetim, & opus ipsum ob summam eruditionem cum summa pietate conjunctam, ac materiam, de qua agitur, admodum difficilem mira facilitate, atque ordine dispositam in foro, & judiciis valde utile, & proficuum futurum existimem, merito ut ad publicum commodum imprimatur, & publicetur, si placet Reverendiss. P. Magistro Sacri Palatii, censeo concedendum. Romæ 29. Novembris 1618.

Ego Hi. Machiavellus utr. Signaturæ Referendarius Apostolicus.

Imprimatur, Fr. Gregorius Donatus Romanus Mag. & Reverendiss. *P. F.* Hyacinthi Petronii Rom. Sacri Palatii Apostolici Magistri Socius, Ord. Præd.

TOTIUS

TOTIUS TRACTATUS
ORDO DISTINCTUS
IN NOVEM §§.

Primus quorum abſolvitur ſeptem quæſt. principalibus, Secundus decem gloſſis, Tertius quatuor, Quartus unica, Quintus tribus, Sextus duabus, Septimus ſeptem, Octavus unica, Nonus duobus diſcurſibus, & decem Pontificis Conſtitutionibus.

§. Primus.

§. Secundus.

§. Tertius.

§. Quar-

§. Quartus.

§. Quintus.

§. Sextus.

§. Septimus.

§. Octavus.

§. Nonus.

FINIS.

SIGIS-

SIGISMUNDI SCACCIÆ, I.C. ROMANI,

DE COMMERCIIS, ET CAMBIO.

§. 1. QUÆSTIO I.

ARGUMENTUM.

Commercia an sint prohibita: de negotiatione, Mercatura, Sponsione, Ludo, Assecuratione, Censu, Prestitis Venetiarum, Monte Florentiæ, Locis comperarum S. Georgij civitatis Genuæ; Societate, Societate officij, Mutuo, & Usura; Monte pietatis, aliisq; Montibus, Emptione nominis debitoris, Contractu *à godere à godere*, Emptione cum pactis resciſſivis, & Fideiussione: Quæ commercia, quando, ubi, & quibus sint prohibita.

SUMMARIA.

Genericæ inſcriptioni quare addatur inſcriptio ſpecicei, num. 1.
Cœcus cœcum ducens, ambo cadunt, n. 2.
Commertium nomen generale, quid comprehendat, n. 3. Quid ſit, n. 4. Unde dicatur, n. 5.
Negotium quid ſignificet, & uude dicatur, n. 6. & 7.
Negotiationis nominis derivatio, & generalitas, num. 8.
Negotiatio, & mercatura, negotiator, & mercator ſunt idem, n. 9. Et quare negotiationis nomen ſe latius extendat, num. 10. & 11.
Mercato unde dicatur, num. 11.
Negotiatio ſeu mercatura, negotiator, ſeu mercator qui dicantur, num. 12 14. & ſub n. 77.
Artificium & artifex qui dicantur, n. 13.
Uſurarius an veniat appellatione mercatoris, n. 14.
Contractus quid ſit & ejus etymologia, n. 15.
Contractuum ſpecies remiſſive, nu. 16.
Commercia qui damnant, quà ratione moveantur, n. 17. Et qua illi, qui approbant, n. 18.
Uſurariorum commerciorum determinatio an ſpectet ad Canoniſtas, vel ad Theologos, n. 19. & ſeqq. & n. 38.
Theologus in foro conſcientiæ quid debeat obſervare, n. 28. & ſeqq.
Religiorum conſilium in contractu cenſus ex Pii V. hortatione adhibendum, n. 38. in fine.

UIA inter commercia, de quibus, JESU-CHRISTO, Redemptore noſtro, duce, acturus ſum, cambii commercium eſt magis, difficile, & magis periculoſum, per ea, quæ dixi *q ſeq. num. 11. & ſeqq.* & ubi majus eſt periculum, ibi cautius eſt agendum, ut ſcripſi in meo *tract. de jud. cauſ. lib. 1. cap. 87. num. 8.* idcirco de cambio plenius, quam de aliis commerciis mihi agendum propoſui, hacque ratione tractatum hunc *de Commerciis & Cambio*, inſcripſi; ſacram imitatus ſcripturam, *dicite diſcipulis ejus, & Petro*, & Cæſareum jus *in C. de ſervit. & aqu.* & ibi notavit *Gloſ.* 1

2 Et quo rem fundamentaliter, & ex radice ſciamus, aut ne ex ignotis ad ignota procedamus; (quod in omni diſciplinarum genere præcavendum eſt, quia, ſi cœcus cœcum ducat, ambo in foveant cadent, *Matth. 15. n 15. Luc. 6. n. 39. c. 5. quæ ipſis, diſt. 38. & c. 11 poſt tranſlationem. de renunt.*) pro verborum, & rerum de quibus venit agendum, intelligentia, breviter de eorum ſignificatione non inutiliter erunt pauca præmittenda, nempe, quid ſignificet *commercium*, quidve ſit, quid *negotiatio*, *mercatura*, *negotiator*, *mercator, artificium, artifex, & contractus*, quibus præmiſſis, duo, quæ univerſum reſpicere poſſunt tractatam, abnotabo, &, his abſolutis, rem aggrediat.

Commercium eſt nomen generale, comprehendens æque commercium terreſtre, & commercium navale, *c. ult. rhodia. diſt. 2.* imo comprehendit etiam cœleſte commercium, quando ſcilicet Creator generis humani, ſumens animarum corpus, largitus eſt nobis ſuam deitatem, quod ſancta Mater Eccleſia in repetitis Antiphonis ultimi Officii B. Virginis vocat commercium admirabile, & demum comprehendit omnem contractum, *Gloſſ. in l. 5. ex hoc jure, ff. de juſt. & jur. & iu §. 1. Inſtit. de inutil. ſtipul. utrobiq; in verbo commercium, Fabian. de Mont. tractat. de empt. & vendit, qu. 4. princip. ſub n. 1. fol. 45.* & *Stracch. tract de proxem, par. 2. nu. 13. fol. 339. uterque inter tractat. diverſ. tom. 6 part. 1.* & probatur ex *dict. leg. ex hoc* 3

jure,ex d.§ 1.ex l.34 si in emptio. §.omnium rerum,ff.de contrahen empt ex l.3. C. quæ res vend.non poss. l.1. C. quæ res export. non poss.l.2. C.de eunuch c.1. de probib. feud. alien.per Lothar. fol.193. & ex rubr. C.de commerc. & mercat. quæ jura loquuntur de commerciis, & de captivis, deductis in commercium, loquitur
4 *text.in cap 70.aurum 12.q.2.* † &, proprie loquendo. commercium est, ubi aliquid simul cum alio geritur; secundum. *Alex in l.43.cætera,§ sed & si quis.sub nu.*
5 *3.ff.de leg,1.* † & dicitur commercium, quasi mercium commutatio, *Fab.de Mont. d.q.4. num.1.in fin.*

6 Negotium multa significat, modo actum alicujus rei, cujus contrarium est otium, & dictum est negotium, id est,sine otio, *cap.10.forus,de verb.signif.* seu negotium, quasi negans otium, *Glos. ibidem, in verbo negotium,Gonrad de contract q.51.concl.1.ibi tertio redditur negotiatio illicita,*& *Sot.de just.& jur.lib.6.*
7 *q.2. art.2, vers.pro quæstionis.* † modo vero significat actionem causæ, quod est jurgium litis, *d.cap. forus,* significat etiam officium, & exercitium, ut *in rubr. juris Canonici, ne cler.vel mon secular. negot.se immisc.* & adeo multa significat, ut definiri non possit: negotium enim seculare dicitur mercantia, seu negotiatio, & omne, quod fit pro lucro, *Redoan. de spol. Ecclesiast.q.2.n.52. tom.14 fol.210.quid est aliud negotium, nisi quæ possint vilius comparari, carius velle distrahere,&c. cap.13.quid est dist.88.* Et demum,est nomen adeo generale, ut comprehendat multa alia, quorum vocabula non hamemus, quia plura sunt negotia, quam vocabula, ut dixi in meo *tract.de appel. q 1. num.15.*

8 Negotiationis nomen derivatur à negotio, ut satis de se patet & negotiatio in commerciis dicitur, ubi aliquid datur, ut majore lucrentur, *cap.10.forus, de verb. signif.* & est nomen generale, comprehendens multa, sed ex circunstantia transit in speciale nomen,ut dixi infra *num.12.& 13.*quare est simili illis nominibus, de quibus dixi in meo *tract.de appellat.q.1. n.9.& seqq.*

9 Negotiatio, & mercatura, seu negotiari, & mercari, sicque negotiator, & mercator videntur unum, & idem, nam de his promiscue loquuntur. *Jo. Chrysost.relatus in cap.11.ejiciens,dist.88.*cujus verba retuli infra *sub num.77. Bar.in l.63, legatis, sub num 3.ff.de leg.3. Feder.de Sen.cons.207.in Christi nomine, num.2. ibi,nam negotiari. Sot.d.q.2.art.2. vers pro quæstionis, & communiter omnes,* ne in hoc tempus conteramus, & quod juris interpretes hæc nomina ponant tanquam synonima, & iis promiscue utantur, scribit. *Stracch. tract.de mercat.part.1.sub num.5.tom.6 par.1, fol.285.*

10 Sed ego. nullo adhibito studio, ex vulgi quadam opinione semper arbitratus sum, negatiationis, seu negatiatoris nomen latius extendi, quam nomen mercaturæ, seu mercatoris, & postea, studio adhibito, firmius ita existimavi, tum per ea, quæ dixi supra *num.6.& seqq.ad eum*, tum quia mercari de sui
11 propria natura significat emere, † imo mercator dicitur etiam à merce, in tantum, quod is, qui emit servos, vel quid aliud quod non veniat appellatione mercis, non dicitur mercator, sed venalitiarius *l 205.mercis appellatione, ff.de verb.signif.& l.57. mandatum ff.mand.* & scribunt *Jo.de Anan. in cap. 6. in civitate, sub num 4.de usur.* dicens, esse utile propter statuta, quæ loquuntur de mercatoribus, & mercantiis,& *Alex.ad Bar.in 1.addit.in d.l.63.legatis ff.de leg.3. Stracch. d.par.1. num.16.& seqq. fol.258.* tum quia post hæc à me scripta reperi, quod ita renuit etiam *Stracch. d par.1. sub num.5. 43.in fine, & num. 68. in fine fol. 288.* & quod negotiator differat à mercatore, & negotiatio à mercatura, scribit *d. num 43. fol.286.*

Negotiatio, seu mercatura, id est, negotiator, seu mercator, quando rem, quam causa lucrandi emit, postea immutatam revendit, dicitur propriè negotiatio, seu mercatura, id est, negotiator, seu mercator, *cap.11. ejiciens, dist.88. Feder.de Sen.cons.207. num 2.Abb.in cap.ult.in fine,sub num.14.de vit. & honest. cler.*& *Sot.de just.& jur.lib 6. q 2. art.2. vers.pro quæstionis,* hæcque est illa negotiatio, seu mercatura, quæ displicet Deo, ut dixi infra *sub num.77.* est quæ prohibita clericis, juxta ea,quæ scripsi infra *sub num. 71.& infra q.7. par.2. ampl,11. num.7.* 12

Quando verò emit, ut, mutata forma, revendat, non retinet nomen negatiationis, seu mercaturæ, sicque is, non dicitur negotiator, seu mercator, sed dicitur artificium, & artifex, ut cum quis emit vimina; & facit canstra, emit filum, & facit retia, *Abb.in d cap. ult.in fine*, cum quis emit lanam, & facit pannum; emit ferrum infectum,& vendit factum, & hi dicuntur mechanici, quia exercent artem mechanicam, *Sot.ubi supr* & secundum diversas species artificii denominantur artifices, [illegible] textores, aurifices, fabri, & similes. *Feder.de [illegible] cons.207. sub num. 2.* & ejusmodi negotiatio, seu mercatura dicitur artificium, ut dixi, & eam exercens, dicitur artifex, & Deo non displicet, sumpto argumento, à contrario sensu ex textu, cujus verba retuli infra *num.77.* &, adhibitis honestis circunstantiis, non denegatur clericis, secundum ea, quæ scripsi infra *q.7. par.2. ampl.11. num.7.* 13

Adverte tamen, quod etsi sæpe,mercatores merces emant, easdemque non sua opera, sed aliena claborandas curent, animo forsan quæstus, & causa transmittendi ad extraneas Civitates; tamen etiam in eo sunt mercatores,ut scribit *Stracch. tract.de mercat.part.1. nu.20.tom.6. par.1.fol.285.*

Usurarius an contineatur appellatione mercatoris, & an appellatione mercatoris comprehendatur is, qui ex vulgi opinione, & communi ejus usu loquendi vocatur mercator, vide *Stracch d.par.1.n.27. & 12.fol.285.* & qui dicatur mercator, vide etiam aliqua, quæ scripsi in meo *tract.de judic.caus.lib 1 c. 9.num.183.& 185.* 14

Contractus est ultro, citroque obligatio; ut emptio, & venditio, conductio, locatio, & societas, *l. 19.labeo,ff.de verb.signif.* & latè ex Jure consultis.*Sebast.Medic.tract.de definit.pa 2. defin.43.nu.1.& seqq. tom.18 fol.302.* & ex Theologis *Conrad.de contract. q. 16.* ubi distinguit triplicem acceptionem contractus, & postea recenset definitiones, *Franc. Garcia de contract.ca 1.n.1.& seqq. Ludon Lopez. eod. tract.de contract lib.1.cap.1 Molin de contract.disputat.252.per totam,tom.2.Leonar.Less.de just.& jur.lib.2. cap 17.n.1. & seqq.* & *Mich.Sal ad D.Thom.2.2. q.77. art.1.initio, n.1.& seqq.fol.2.* qui latè explicant. 15

Comprobatur hæc definitio ex etymologia contractus, dicitur enim contractus à verbo *contrahere*, quod significat simul, seu in unum trahere, quasi ex duabus obligationibus unus nascatur contractus, *Sebast. Medic. d.defin.43. sub num.2.*

Contractuum, seu commerciorum species quot sint,omitto, quia major esset impensa, quam fructus, præsertim cum nos acturi non simus de singulis contractum

ctuum speciebus sed solum de iis, in quibus major versatur difficultas:cæterum quot, & quæ sint species contractus, scripserunt ex Jure consultis *Sebast. Medic.d.defin.43.num.6.* & ex Theologis *Conrard. de contract. q.17. vers. quartus modus*, ubi conatur superare numerum specierum, quas alij, per eum citati, collegerunt, ponit ipse triginta species, quarum tamen aliquas bis numerat, & aliquas omisit; *Sot.de just. & jur. lib.6.q.2.art.1.col.3.circa medium,fol.562.*contra Conradum,ponit septem species; *Jo. Axor. de instit. moral. par.3.lib.6.tit.de contract.cap.3.per totum, col. 496. & 497.* contra omnes aliter species contractus colligit; aliter etiam colligit, dividendo, & subdividendo *Franc. Garcia tract. de contract. capit.1. nu.9 & seqq. Mich.Sal. ad D.Thom. .2.q.77.artic. 1.tit. quotuplex sit contractus n.1.& seqq.*impugnatis prius quibusdam divisionibus, & præsertim ea,quæ est Conradi, utpote, sumpta ex eo, quod est materiale, & non ex eo, quod habet rationem formæ, prout in disciplinis sumi debet, videtur adhærere illi, quod aliqui sint nominati, aliqui vero innominati,huicque divisioni genericæ consentit, subdividendo postea *Molin. de contract. disput.253. per totum,tom.2.* aliter dividit *Leon. Less.de just. & jur.lib.2.cap.17.num.12. & seqq*

Contractuum aliqui solo consensu, aliqui vero certa verborum formula perficiuntur, ut dicit & late explicat *Molin.de contract. disputat 254.per totam, tom. 2.*

Contractus, ut supra divisus in species, dividitur etiam in tres partes:primæ quarum dicuntur substantialia, sine quibus consistere non potest; secundæ dicuntur naturalia, ut loquuntur Legistæ, seu propria accidentia, aut simpliciter propria ? & tertiæ, quæ dicuntur accidentia communia, seu accidentia simpliciter, ut ex Legistis declarat *Medic d. defin.54. n. 7. & seqq.fol.303. tom.18.* & ex Theologis *Garcia d. cap.1. num. 3. & seqq.* quem sequitur *Lud. Lopez de contract. lib. 1. cap. 1. versus, vers insuper.*

His breviter præmissis, duo, tanquam bases angulares, super quibus totum nostri tractatus ædificium consistat, censeo esse notanda.

17 PRIMUM NOTABILE est, quod aliqui nimia scrupulositate omnia fere commercia formidant, aliqui vero nimia conscientiæ crassitudine omnia fere approbant, ut loquendo de cambij commercio scribit *Boninf. quem citavi q.seqq num.15.versus finem.*

Qui formidant (& hi plerique sunt) duplici moventur ratione: Prima, quia in re dubia tutior via est eligenda; & tutior est damnare, quam approbare, *Jo. de Anan.in cap.6.in civitate num 14.in fine,in 7.arg.de usur.* & esse in his, quæ animæ salutem respiciunt ad vitandos graves remorsus canscientiæ, partem securiorem tenendam, dicit *clem.1.exivi, §. item quia de verb. signif.* quia tenendum est certum, & dimittendum incertum,ut dicit *text.in cap.si quis autem, in fine, de pœnit.dist.7.* quare ubi contractus est dubius, an scilicet contineat in se peccatum, vel non, debemus potius abstinere à tali contractu, quia in dubio debemus capere partem magis tutam animæ, etiam si illa pars videatur durior respectu corporis; *Abba. in d.cap in civitate not.3.numer 4 & Jo.de Anan.num. 5.vers.nota quod.* Secunda ratio, quia homines, natura per originale peccatum jam corrupta, valde proni sunt ad ad malum,ut scripsi infra *nu.50.&* 51. & præsertim ad avaritiam; quæ est radix omnium malorum,ut scripsi infra *q 7 part.1.num.40.in 14.argum.*& flexibilia,quæ ad unam partem sunt propensa ut in rectitudine consistant, non tantum ad rectitudinem reducimus, sed ulterius ad contrariam partem deflectimus: Ergo, cum hominum commercia ad illicitum lucrum nimis propensa sint; non tantum ad licitum reduci debent, sed etiam ad id, quod plusquam licitum est, compellenda sunt: hacque ratione negotiantium, ac contrahentium adeo nutantes, ac perplexas reddunt conscientias, ut ii non solum mutui, sed & emptionis, & cujusvis alterius negotii contractum fœneratitium, ac illicitum fore timentes, ab omni commercio abstinere deberent.

Sed neutra ratio, si rigorose custodiatur, est tuta, tum quia, sublatis commerciis, Reipublicæ multa necessaria deficerent; tum quia ex nimia scrupulositate sequi possent, quæ scripsi *num. seq.*

Qui, omnia fere approbant commercia, ea adducuntur ratione, quod negotiator, tanta scrupulositate deterritus, & ad negotiandum necessitate compulsus; frequentoribus calcaribus amplius non obtemperat, sed quasi in perditionis viam inductus, pessime dicere solet, quod ex quo sine animæ periculo suam pecuniam trafficare non potest, vult ad inferos non potester, sed equester accedere, unde secundum istos, qui facile commercia damnant, credens, exasperando, animabus proficere, contrarium sæpè operatur, ut, disputando articulum de imprestitis Venetiarum, de quo nos infra *num.452.& seqq. in 6.casu*, admonet *Laur.de Rotulph. in cap. consuluit, partic 3.sub nu.58.de usur.inter tract.divers. tom.7.fol. 42.* quare non adeo rigide agendum est, ut summum jus summa sit injuria, *noli esse justus multum, neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas.* Ecclesiastes 7.num.17.nam, *qui vehementer emungit, elicit sanguineum,* Prover.30.in fine,& *cap.6. denique dist.* 4. prout hæc omnia, loquendo de nimia conscientiæ scrupulositate, considerant *Anch.in cap. peccatum, numer. 22.col.18.de reg.jur.in 6.*& *Laur.de Rodulph ubi supra,* & ego explicavi infra *q.7.par.2.ampl.19.n.59. confir. 2.* ubi videas. 18

Sed neque hæc ratio, si laxas habeat habenas, est admittenda, quia sicut, prohibitis omnibus commerciis, multa Reip. deessent necessaria, & ad conscientiæ forum omnia cum summa scrupulositate reducere, esset negotiorum dissipatio; ita etiam; omnibus admissis, multa in Rep. insurgeret iniquitas, & consequenter plerique, dum merces illicite negotiarentur, animam Diabolo venderent, & dum commercia usuraria admitterentur, omnia mala sequerentur, ut retuli infra *sub num.403.*

Nos istorum periculo edocti, in his, quæ à sacris Canonibus clare definita forsan non sunt, non magis scrupulositatem, quam conscientiæ crassitudinem fugientes, viam quasi mediam, quæ nec exasperet, nec emolliat,sequemur,ita ut si Redemptoris exempla propter nostras fragilitates imitari non valemus, ab illis saltem non ulterius deviemus,quam humana fragilitas valeat excusare; quare ea damnanda sunt commercia, in quibus animæ salus certo,aut dubio periculitaretur, & ita tutior via eligi debet: ea vero, in quibus tuta est animæ salus, licet tutior esset ab illis etiam abstinere, damnari non debent, quia non semper est necessarium, tutiorem partem eligere, cum satis sit ad præcepti implementum, tutam eligere, ut, loquendo generaliter. scribit *Nau. in cap. consideret.in princ.n.38.de pœnit.dist.5. & in cap.si quis autem,num.34. de pœnit.dist 7.* ad quem locum se remitt. in *Man.cap.27. num.281.*

19 SECUNDUM NOTABILE est, quod decisio casuum, quæstionum, & difficultatum, quæ emergunt in materia usurarum, & commerciorum illicitorum, spectat principaliter ad Doctores juris canonici; & ideo eorum opinio prævalet opinioni Theologorum, ut, disputato articulo, concludit. *Petr. de Anchar. in sua eleganti disputat incipien. antiquis & modernis temporibus, &* quem referunt, & sequuntur. *Jo. de Anan. in c.6. civitate, n.13. in fine, ibi, extra gl. & n.17. in fine, vers. his ita & n 18. & 19. de usur. Alex. cons.1. circa primum, sub n 10. versi. & si aliquis lib.2. Dec consil.11. n.6. versic. & in primis, & nu 7. consil.151. maximi, sub nu.7. ibi, & nobis sufficit, consil.602. viso puncto, sub n.9. colum.3. ibi, venio ad tertium dubium, & in c.5. ne innitaris, in 1. lect. in fine, n.11. de constit. Natt. consil.250. superioribus, n.2. ibi nam in his quæ pertinent, & Jo. Bapt. Lup. in c. quamquam, §.4. n.9. versic. occurrit, nunc, de usur. tom.7. fol.*151. ubi ex Theologis, qui hoc idem fatentur, citat. *Silvest. & Sod* Imo Canonistarum, & Jurisconsultorum judicio standum est non solum in controversiis de usura, & contractibus illicitis, *ut citati Doct.* scripserunt: sed (quod majus est) aliqui ex Theologis, & religiosis viris, ut facto ostenderunt, opinantur, eorundem Jurisconsultorum, & Canonistarum judicio standum esse in difficultatibus de usu Sacramentorum, nam *Beatus Joan. à Capistrano*, qui fuit etiam Theologus famosus, excitato à nonnullis sacræ Theologiæ etiam clarissimis professoribus, & magistris dubio (utrum sufficiat ad salutem semel in anno quamvis non in Paschate, Sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum assumere) consulit celeberrimum Jureconsultum. *Marianum Soccinum Senensem advocatum Consistorialem*, ut in ejusdem. *Socc. consil.80, quoniam libr.5.* & licet ibi *sub n.*15. *versic. profecto.* dicat, quod de necessitate assumendi hoc sanctissimum Sacramentum desideraflet convenire aliquos doctissimos Theologos, tamen hoc disiderabat, quia Canonistæ parum scripserant, ut ipse dicit; quasi si Canonistæ scripsissent, cessasset ejus desiderium, & quia *Beatus Joan. à Capistrano* erat ejusdem opinonis cum *Soccino*, adhibuit trium Jurisconsultorum de Aquila suscriptiones, quæ habentur post dictum *Soccini consil.*80. Similiter Fratres, & Conventus ordinis Servorum sanctæ Mariæ super dubio: utrum licitum, & honestum esset prædictis Fratribus impetrare à Pontifice licentiam celebrandi missam in die Sabbathi sancti in crepusculo noctis, consuluerunt eundem *Socc. cons.*81. *eod. lib.5.* primum in lucem edito *an.* 1594. & quod monialis non excusetur à suspensione, eo quia consuluerit Theologos, cum debuisset consulere Canonistas, scribit, *eod. Anch. citato Mohed. decis.* 3. *alias* 196. *sub n.2. de sent. excom.* & in hoc notabili, fretus Decii auctoritate *in citato consil.*111. resfidet *Castrac. tract. de societ. cap.*43. *nu.9. in fine, versic. in his.*

20 Ratio, quam isti Jureconsulti adducunt, est, quia ad scientiam canonicam principaliter spectat interpretari jus divinnm in casibus dubiis, pertinentib. ad philosophiam moralem, seu interpretatio juris naturalis, & divini, quatenus spectat ad moralitatem, quæ ditigit actus nostros ad Deum, pertinet ad Doctores decretorum. Ad Theologicam autem scientiam pertinet interpretatio juris divini, quoad opera D. nostri JESU CHRISTI, & quatenus jus divinum tendit ad spiritualitatem, & agnitionem veræ fidei contra Judæos, hæreticos, & alios infideles; sicque illa quæ supernaturalia sunt; qualia sunt sacramenta Ecclesiæ, & articuli fidei, ad Theologorum doctrinam pertinent: quæ vero supernatur alia non sunt, & moralitatem respiciunt, à Canonistis cognoscuntur.

Huic secundo notabili non consentiunt Theologi: nam *Conrad. de contract. q.49. vers. corollarium*, profixà more suo, præmissis tribus suppositionibus, & quatuor conclusionibus; scribit, *Petri de Anch. supra citati*, responsionem esse irrationabilem, eamve quatuor nititur rationibus subvertere, citans etiam pro Theologorum jure, *Ant. de Butr.* quem dicit fuisse magnum decretalistam? minusve consentit *Sot.* quem idcirco pro Canonistis non debuisset citare *Joa. Bapt. Lup. ubi supra*, nam *Sot. de just. & jur. libr.6 qu.1. art.1. vers. his de nomine, & vers. respondere*, loquens de *Anch.* ait, quod is negat, jure naturæ prohibitam esse usuram, & quod ide forte tenuit, tractare de usuris non pertinere ad Theologos, quia cernebat, perpendere naturæ jus, Theologorum esse munus; & postea subdit, negari non posse, quin sit de jure divino, cujus Theologi interpretes sunt: & demum quasi conciliando, concludit, respondere de jure exteriori, deq; fœnecatorum pœnis decernera, relinqui Jurisperitis; usurarum notem naturam de suis principiis enucleare, Theologorum esse; & rursus *lib.4. q.5. art.3. col 4. ibi, & si ego inter Theologos f.*316. scribit, judicium juris naturalis, ac potissimum conscientiæ nam aliis, quam Theologis esse deferendum imo *li.6. q.1. art.6 col.3. initio, fol.* 558. hoc amplius ausus est scribere, quod Papa, & Concilium, & si in eis summa condendi fidei articulos, & morum leges resideat potestas; tamen, cum cognitio, an contractus sit usurarius, pertineat ad philosophiæ disputationem, & ex media, meraque natura colligatur, & philosophicæ disputationes non ex sacra scriptura, sed ex unda philosophia eliciantur, non curant falcem suam mittere ad difiniendat has philosophicas disputationes, tanquam de fide, & cum hac sententia, quæ pro Theologis militat, consentit *Mich. Sal. ad D. Tho.* 2.2. *q.*5. *de dominio, art.1. concl.2. in fine, vers. his, fol.*135. ubi apertè, distiguendo inter forum interius & forum exterius, inquit, quod alienum debet esse à Jurisperitis mittere falcem in ea, quæ spectant ad forum animæ, & alienum à Theologo, que fori exterioris sunt, sibi assumere; & pro Thologis videtur aperte stare *Mantic. tract. de conject. ultim. volunt. l.2. tit.*14. *in fine, n.*30. *versic. novissimè.* ubi discusso articulo. an testamentum non solemne sit observandum in foro conscientiæ, omnia sua dicta subjicit Theologorum determinationi, prout eundem latius retuli infra *quæst.7. part.2. ampl.19. n.*115. *versic. infero probando.* & Theologorum partes sæpe amplectitur, & defendit *Joan. Azor. de instit. moral. par.3. li.1. c.3. q.4 colum* 16. *&* 17. ubi quatuor argumentis nititur ostendere, quod sine dubitatione in jure naturali interpretando, majori ponderis debeat esse Theologorum, quam Jurisconsultorum auctoritas *& c.4. in fine, q* 8. *col.*13 ubi ait, in cognoscendo, & interpretando jure gentium, prout est jus naturale, potius Theologis; quam Jureconsultis esse credendum; & latius *cap* 5. *quæst.*5. *coln.*27. *&* 28. ubi in interpretando, & discernendo jure divino plus fidei, & auctoritatis ait tribuendum esse Theologis, quam Jureconsultis. 21

Ratio, quæ pro Theologis militat, est, quia jus canonicum, præsertim usuræ prohibitivum, est sumptum à sacra scriptura, divinoque jure, *c.3. quia in omnibus, & c.10. consuluit, de usur* Sed interpretatio sacræ scripturæ, divinique juris spectat principaliter ad Theologos, qui illius juris scientiam habet, ergo casus 22

caſus dubios circa uſuram ad Theologos ſpectat decidere, & interpretari.

23 Huic rationi poſſunt Canoniſtæ reſpondere, conveniens eſſe, quod Pontifex adhibeat Theologorum conſilium, dum legem canonicam condendo, interpretatur jus divinum, ſed poſtquam legem canonicam condidit, ac ſacram ſcripturam, divinumque jus eſt interpretatus, Canoniſtæ, qui juris canonici ſcientium habent; interpretationem, ubi opus eſt, explicant, ideoque publici profeſſores, ac interpretes juris canonici ſunt non Theologi, ſed Canoniſtæ: & niſi hæc reſponſio admitteretur, & ſtaret ratio adducta, ſequeretur, quod Theologorum munus eſſet interpretari nedum totum jus canonicum, ſed etiam univerſum jus civile, imo in tota juris humani editione eſſet neceſſaria Theologorum opera, cum ipſi, ut *ex Sot.* retulimus, ſint juris divini, & juris naturalis interpretes; & jus tam canonicum, quam civile ſit fundatum in jure naturali, ut ſecutus ſum infra *quæſt. 7. par. 2. ampl. 19 n. 14. & ſeqq.* & ab hac reſponſione non poteſt diſcrepare *idem Conrard.* quem ſecutus ſum infra *n. 37.* quia is ſcribit, cognitionem, an contractus ſit uſurarius, pertinere ad Canoniſtas, quando ille contractus eſt ex illis, ſuper quibus lex ſinodalis, ſeu provincialis diſpoſuit, an ſint uſurarij: minuſve ab hac reſponſione videtur diſcedere *Joan. Azor. d. [illegible] capite 4. quæſt. 8. in fin. col. 23.* licet perplexe videatur loqui, dicens, quod ſi jus gentium, non accipiatur pro jure naturali, ſed accipiatur pro eo, quod auctoritas [illegible] voluntas gentium recepit, magis eſt credendum Jureconſultis, quam Theologis, quia magis verſantur in cognoſcendis legibus, quæ in jure civili continentur.

Vel alia[illegible]ne tu reſponſionem ex dictis ſupra *n.* 20. in ratione adducta pro Canoniſtis.

Retento ergo notabili & omiſſa ulteriori diſputatione.

24 Extende primo illud, ut maxime procedat quoad forum exterius, cum ad illud abſolute ſpectet omnis mortalitas, dum in eo agitur de criminibus, quæ ſi mere Eccleſiaſtica ſint eorum cognitio, & deciſio fieri debet ſecundum Canones, *cap. 45. ſi quis cum clerico, in fine, 11 quæſt. 1. Conrad. Brun. tractat. de hæret. lib. 4. cap. 3. n. 4. & 5 tom. 11 par 2. fol. 311.* ſi vero mere ſecularia ſint, ſecundum leges civiles punienda ſunt, & ab hac extenſione non videntur diſcedere *Sot. & Mich. Sal. in locis ſup. prox. citatis.*

25 Confirmatur hæc extenſio, quia Inquiſitor dum agitur de proceſſu, de pœnis reorum, debet eſſe Juriſperitus potius, quam Theologus, dum vero agitur de cognitione hæreſis, nempe de articulis fidei illorumque diſputatione, & examinatione debet eſſe Theologus, ut ſecutus ſum in meo *tract. de jud. cauſ. lib. 1. c. 87. ſub n. 10*

26 Subextende primo hanc extenſionem, ut procedat, non ſolum ſi agatur de criminibus puniendis ut in extenſione, ſed etiam ſi agatur de juſtitia, & injuſtitia contractuum, & de rerum dominio, transferendo ex contractu; quare, an quis, ſervata legis diſpoſitione, contraxerit, & ex illo contractu rei dominium acquiſiverit, vel non, ſpectat in foro fori abſolute ad Juriſconſultos, omni prorſus ſemoto Theologorum judicio, quia in foro fori ſervari debet jus Pontificium, & Cæſarum, & huic extenſioni conſentiunt etiam *Sot. & Mich. Sal. in locis ſupra citatis, & alij communiter*, & ita etiam indiſtincte ſervatur ubique.

27 Subextende ſecundo, ut in tantum ſpectet ad Canoniſtas, ut Theologi, quibus demandata eſt juriſdictio fori interioris, dum Confeſſariorum munere funguntur, debeant ſequi canonum, & legum deciſiones, quas ſi ignorent, à Jureperitis petere debent, ut conſentit *Michael Sal. in loco, ſupra proxime citato*: quare Theologus, (ubi ageretur in foro conſcientiæ de reſtitutione rei, facienda, vel non facienda) ſcire tenetur, quando lex concedat, aut neget actionem, ſeu repetitionem tantum. quia tunc, qui auctoritate hujus legis poſſideret, non eſſet tutus in foro conſcientiæ, etiam ſi ſit tutus, quoad forum contentioſum: ſcire etiam tenetur quando lex concedat, aut neget rerum dominium transferri, quia tunc [illegible] quem ex legis diſpoſitione transferretur, eſſe[illegible] in foro conſcientiæ, *Medin. in ſuis tract. tom. 2. tit. de reb. reſtit. q. 1. col. 14. in fine, verſ. nota tamen, fol. 8 in fin. & fol. 9.* quòd idem brevius ſub aliis verbis [illegible] poſtea *q. 3. cauſ. 7. verſ. tunc autem, fol. 44.* dicens, liberum eſſe à reſtitutione agenda eum, qui poſſidet auctoritate juris conceſſivi, ſecus ſi auctoritate juris permiſſivi, aut juris concedentis actionem, aut negantis repetitionem, quia talia, inquit, jura non revelant in conſcientia debitorem: & cum iſtis concordanda ſunt, quæ, loquendo de ludo, ſcribit *Jo. Azor. de inſtit. moral. par. 3 lib. 4. tit de reſtit. c. 21. q 5. verſ. ſecundo dicendum, & ſeq. col. 296.* & quæ nos ſcriſimus infra *n. 116. uſque ad num. 120. incluſive*, & conſequenter lex conſcientiæ conformari debet cum lege ſcripta, *Anch. in c. peccatum, n. 22. col. 18. de reg. jur. in 6.*

Ratio hujus ſubextenſionis eſt duplex: Prima, quia lex poſitiva non debet eſſe nutritiva peccati, ſed debet eſſe juſta, & rationabilis, ut oſtendi infra *q. 7 par. 2. ampl. 19. num. 15. & 17.* ſi debet eſſe talis: Ergo debet eſſe conformis legi fori interioris, & conſcientiæ. Secunda, quia in foro interiori ſervari debet jus naturale, ut ſecutus ſum *eadem ampliat. 19. ſub n. 57. & 73.* Sed lex poſitiva eſt fundata in jure naturali, ut ſecutus ſum *ead. ampl. 19. n. 14. & ſeqq.* Ergo Theologi in foro interiori non debent judicare contra legem poſitivam.

Explica hanc ſubextenſionem, ejuſque rationes, 28
ut ubi lex poſitiva, quod habet in mente, habet etiam in diſpoſitione, Theologus indiſtincte debeat ſequi diſpoſitionem legis, & ita procedant indiſtincte ſubextenſio, & ejus rationes; at ubi lex poſitiva unum habet in mente, & aliud coacta diſponit, vel omittit diſponere, Theologus ſequi debeat mentem legis.

Infero ex hac explicatione ſequentes ſeptem concluſiones, quib. veritatem totius ſub extenſionis, & explicationis oſtendo.

Prima ſit concluſio, quod ubi lex, veritate comperta 29
delictum libere punit, vel impunitum dimittit; aut condemnat ad reſtituendum, vel abſolvit, vel aliter contractum, uti illicitum, reſcindit, Theologus quoque pœnitentiam dare, vel dimittere, condemnare, vel abſolvere debet, ſequendo legis determinationem; quare, ſi lex punit homicidium, Theologus pœnitentiam dabit; ſi lex impunitum dimittit, quia licitum decernat; ut puta, quia ad ſui neceſſariam defenſionem ſit commiſſum, Theologus etiam abſolvet, & cum hac concluſione concordant regula, quam ex Abb. retuli infra *q. 7. part. 2. ampl 19 ſub num 57. verſ. prima doctrina*, & quæ ſcripſi infra *ſub n. 116.*

Ratio hujus concluſionis eſt, quia, ſi lex eſt condi- 30
ta ab habente poteſtatem, eſt recepta à populo, & habetur, obſervaturq; pro juſta, nec Theologi, nec alii de illa poſſunt judicare, ſed debet ſecundum illam

judicare, ex quo, cum sit justa, & consequenter non sit nutritiva peccati, disponit illud idem, quod disponere deberet lex conscientiæ; & obligat in conscientia, ut secutus sum infra *q.7.par.2. ampl.19. n.47.*

31 Adverte obiter circa hanc conclusionem, quod licet delinquens sit punitus sufficienter, & rigorose in foro fori, & fecerit omnimodam restitutionem; tamen adhuc est puniendus in foro pœnitentiali, seu conscientiæ; quia delinquens lædit tres: nempe, Deum, Remp. & partem: & pœna, imposita in foro fori, est pro satisfactione Reip. & partis: ergo debet in foro pœnitentiali satisfacere Deo per contritionem & pœnitentiam, quia qui fecit te sine te, non salvabit te sine te. *Jo. Andr. in peccati venia, sub n. 3.* & *Anch sub n.2. de reg. jur. in 6.* & *Medin. in suis tract. tom.2. tit de reb.restit.q 37.col.10. corol.2. vers. sequitur amplius, fol.160.* & proinde pœna unius fori non tollit pœnam alterius fori, *Anch in d. c. peccati venia, n. 5. vers. sed justa*, ubi in fine remissive; an pœna mortis temporalis, vel alterius cruciatus tollat æternam, vel purgatorij; pro quo articulo vide etiam *text. in c 1 4 q.6.*

32 *Secunda sit conclusio*; quo ubi lex in foro fori condemnat, vel absolvit coacta ex actis, & probatis, & non condemnaret, vel non absolveret, si veritas appareret; Theologus, cui veritas apparet, non debet condemnare; seu non debet absolvere; quia talis esset mens legis, si veritatem ex actis habere, quare si lex condemnet ex falsis testibus, vel absolvat eo, quia actori deficiat non jus, sed probatio: Theologus debet absolvere, & debet condemnare, ut late scripsi infra *q.7.par.2.ampl.19. n.85. & 86.*

33 *Tertia sit conclusio*, quod ubi lex ad obviandum fraudibus, vel lex quavis alia causa, non valens in singulis casibus habere veritatem, coacta judicat ex præsumptione & aliter judicaret ex veritate, Theologus debet judicare, prout lex judicaret ex veritate, & non prout judicat ex præsumptione per ea, quæ latius secutus sum *d.ampl. 19. n. 87. & seqq.* & ratio est eadem cum præcedenti.

34 *Quarta sit conclusio*, quod ubi lex coacta permittit aliquod malum, indulgendo pœnam, sed non culpam; ut puta, quia tolerat fornicationem; adulteri homicidium proffinum, & similia, si quæ sunt; Theologus qui remanet judex culpæ, eam puniet, quia lex eam non remisit, nec potuisset remittere, sed solam pœnam coacta indulget, per ea, quæ secutus sum infra *q.7.par.2.ampl.10. n.41.*

35 *Quinta si conclusio*, quod ubi lex coacta tolerat minus malum, ut evitetur majus, seu tolerat, quia non potest illi occurrere propter veritatis difficilem cognitionem; Theologus malum illud adhuc debet puniri, quia in eo cessant hæc impedimenta, quasi cessarent in foro fori, etiam lex illud puniret: quare si lex tolerat fornicationem, ut dixi, ad evitandum majus malum, si tolerat inter contrahentes læsionem infra dimidiam propter difficultatem cognoscendi punctualiter justum pretium, & ad evitandas lites, ut dixi infra *q. 7. par 2. ampl.10. n.1.2 41 sub, n.44. &* 46. Theologus in foro interiori non tolerabit per ea, quæ dixi sub *d. n* 41. 46. *&* 49.

Sexta sit conclusio, ut Theologus perquirere debeat, an lex humana disponat de actione, seu repetitione tantum, an vere de translatione dominij, ut scripsi sup. *num.* 27.

36 *Septima sit conclusio*, quod Theologus debet juris divini, & naturalis peritiam habere, quia cum jus humanum aliquando ut dixi *in præcedentibus conclusionibus*, coacte non puniat, seu aliter judicet, quam esset, remotis impedimentis, judicandum, casus, decidendus in foro conscientiæ, remanet sub dispositione juris divini, & naturalis, ut dixi infra *n.* 531.

Intellige hanc conclusionem, ut quamvis jus naturale, & divinum sit in cujuslibet etiam rustici corde impressum, ideoque illud omnibus sit notum, ut dixi infra *q.7.part.2.ampl.19.n.7. & 9.* & consequenter ad illius cognitionem opus non sit Theologia; tamen quia hæc notitia, quæ omnibus est communis, est generica, & implicita, quæ in arduis, & distantibus à primis principiis, non sufficit, ideo requiritur notitia & scientia explicita, quam habent solum Theologi & Casuistæ litterati.

Rel qua, quæ circa materiam hujus explicationis, harumque conclusionum tibi occurrent, requiras infra *q 7 part. 2. amp. 19. sub n.8. & seqq.*

Extende secundo, ut procedat, quando lex municipalis, provincialis, aut synodalis haberet aliquem contractum pro usurario, & ideo illum prohiberet tanquam usurarium; ne sub illius pallio absconderentur usurarum fraudes, quamvis in se illi contractus non esset usurarius; ut puta, si constitutio prohiberet venditionem ad terminum pro majori pretio quam fieret sine termino, quia cognitio hujus usurarij contractus pertineret ad Jurisperitum, *Conrad. tractat. de contract. q.49 in.3 suppositione, & conclus.* & generaliter pertineret ad Jurisperitum, quoties lex humana ex præsumptionibus statuit, aliquem contractum haberi pro usurario, ut *in c. naviganti, de usur.* de quo scripsi infra *n* 428. *& seqq.* nam in hoc differt lex humana à divina, quia humana sæpe præsumptionibus mota determinat, at divina semper soli veritati innititur, ut secutus sum infra *n.* 461. quare cum sit jus humanum, ejus interpretatio non ad Theologos, sed ad Jurisperitos pertinet. 37

Declara idem notabile, ut quamvis usuræ cognitio spectet ad Canonistas, tamen si in arduis adhibeatur consilium Theologorum, tutius erit, quia utraque disciplina eandem docente sententiam, temerarium esset dubitare, & ita servavit aliquando *Rota Romana*, ut testatur *Rot. divers. decis.* 36. *honorius, sub n.6. in Rom. Societatum, Lunæ 29. Januari 1601. coram illustriss. Card. Mellino inter impressas Lugduni 1612.* recusens in casu illarum societatum officij, cum dubitaretur, an essent licitæ, fuisse adhibitum etiam consilium Theologorum, & postea fuisse à Papa ad hunc effectum deputatos quinque Cardinales, tres Rotæ Auditores antiquiores & tres Theologos, eisdemque omnibus Rotæ decisionem placuisse. 38

Confirmatur hæc declaratio ex Pij V. constitutione super censibus, dum contrahentes censum hortatur in Domino, ut singulos contractus censuræ bonorum religiosorum subjiciant, & animarum saluti consulant.

Notabilibus his duobus absolutis, accedo ad quæstionem,

Summaria.

Commercia an sint prohibita, vel permissa, n. 9. & seqq. n 45. & seqq. & n. 66.

Jus naturæ est indispensabile, sub n. 39.

De jure naturæ omnia sunt communia, n. 40. & quomodo hoc intelligatur n. 53. & seqq.

Meum & tuum turbarunt quietem humanam, n.41. quomodo illam restituant, n.57. & turbant, dum in esse producuntur, sed producta confirmant, n.58.

Com-

39 QUæro, an commercia sint regulariter prohibita, vel regulariter permissa?

Videtur prima facie dicendum, quod sint regulariter prohibita ex pluribus

Primo, quia jus naturæ est omnino indispensabile, & nullo alio jure, vel consuetudine potest abrogari, ideoque non potest licere, quod est contra jus naturæ, per ea, quæ secutus sum infra *nu.312.& 3 0.*

40 Sed de jure naturæ omnia sunt communia, & indivisa, *cap.7. jus naturale, dist.1. cap.1. dist.8. c.2. dilectissimis, 12.q.1. cap. sicut is, dist.47.* cujus verba retuli infra *num.43. Medin. in suis tract. tom.2. tit. de reb. restituen. q.1. in 1. & seqq. argum. Sot. de just. & iur. lib.4. q.3. art.1. initio, fol. 391.* & hoc admittunt communiter Philosophi, & Theologi, *Mich. Sal. ad D. Thom. 2.2. q.4. de dominio, art.1. vers. movebantur hi, fol.124.* & de uno limo Dominus fecit pauperes, & divites, & pauperes & divites una terra supportat; & admonet Fort. Garc. *in l.1. §. jus naturale, sub n.28. ff de iust. & jur. inter Repet. tom.1. fol 31.* unde in primordiis Hierosolymorum ecclesiæ, quo ferventius omnium amor coalesceret, in communi vivebant, atque hoc exemplo Monachorum vitæ institutæ sunt, *Sot. ubi supra.*

Ergo commercia, quæ tollere nituntur communionem rerum, & inducere divisionem earum, uti contra jus naturæ sunt illicita, & ideo prohibita.

41 Secundo, quia, quod hoc sit meum, & illud tuum, procedi ab iniquitate, *d. cap.2. dilectissimis, 12.q.1.* unde sit, ut hæc duo pronomina, *meum & tuum*, turbent quietem humanam, quia, ut inquit Senec. lib. de morib. *quietissimam vitam agerent homines in terris, si hæc duo verba à natura omnium rerum tollerent, meum, & tuum*, quod etiam adverti in meo *tract. de judic. caus. lib.1. cap.51. num 51* & his duobus versibus, relatis *à Sot. d.q 3. art.1.* notavit Poeta ille,

Si duo de nostris tollas pronomina rebus:
Prælia cessarent, pax sine lite foret.

At quod procedit ab iniquitate, & turbat quietem humanam, esset prohibendum ratione publicæ utilitatis, ut, argumentando contra commercium emptionis & venditionis, quia sufficeret permutatio, motivat *Sot. de just. & jur. li.6. q.2. art.1. paulo post initium*, imo amicitia, quæ ad humanæ societatis conservationem, & ad Christianam unionem est apprime necessaria, emptionis, venditionisque commercia abhorret, & proinde emptio rerum, maxime levium, inter amicos levem arguit amicitiam, huicque Hispani apud quos antiquæ gentis Romanæ, veræ amicitiæ, nobilitatis, ac fidei permansere vestigia, emptionem inter amicos amicitiæ indignam credunt, & quasi illa aurea prima ætate liberali utuntur permutatione, si credimus *Fortunio Garc. in l. jurisgentium, n.17. versus finem, vers. ideo forsan. ff de pact. inter Repet. tom.1 fol.401.* Ergo commercia, quæ ad hoc tendunt, ut faciamus *meum, & tuum*, suntque indigna inter vere amicos, essent prohibenda.

Tertio, quia omnis CHRISTI actio est nostra institutio, *Anch. in c peccatum, n.2 vers. tertio confirmat de reg. jur. in 6 Jacob Zoceh. tract. de jejun. n.6. tom.14. fol.160. Jo. Azo. de nobil. Hispan. cap.7. n.9. tom.16. fol. 241. & Beninc. tract de pauper. q.2. n.16. tom.18. fo.140* 42

Sed actio CHRISTI respuit commercia, quibus nos terrena colimus, divitias cumulamus, & commoda sectamur, & diligit paupertatem. Luc.14. in fine; *sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* & Matth.19. n.21. *Vade, & vende quæ habes*, & de pauperibus, *&c.* imo etiam de jure naturæ nihil proprium nos hic in mundo habemus, cap. sicut ii. dist.47. *O impudens dictum, propria dicis? quæ, ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti? quando in hanc ingressus es lucem, quando de ventre matris exusti, quibus, quæso facultatibus, quibusq; subsidiis stipatus ingressus es? proprium nemo dicat, quod est commune, &c.* & ut dicit Ecclesiastes 5. num.14. *Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur, & nihil auferet secum de labore suo:* quare omnia sunt Dei & sic nostra paupertas procedit ex jure divino, Psal.23. *Domini est terra, & plenitudo ejus, orbis terrarum, & universi, qui habent in eo*, & 1. ad Corinth.3. in fine: *Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi: Christus autẽ Dei*, ergo omnia sunt Dei, & nihil certi habemus sed tempus, & casus in omnibus; non enim velocium est cursus, nec fortium bellum Ecclesiastes 7. nu.11. *Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificium gratiam: sed tempus, casumq; in omnibus.* † hincque dum mecum aliquando cum admiratione cogitatem, quid esset in causa: quod, orta inter aliquos lite de aliqua re, prætendens quisque eorum, eam suam statim eminentes, ac insignes inveniunt Jureconsultos, qui eorum causam, uti justam sibi invicem contrarii accerrime defendendam suscipiant, & judices quamvis sinceræ integritatis sint, pugnantes in ea ferant sententias ac demum litis exitus, tanquam incertus rei eventus omnino ignoretur, hæc una mihi causa in mentem venit, quod, cum re vera nihil proprium sit nostrum, nisi per ambages, & magna cum difficultate, sed omnia sint Dei, & nos quasi momentanei conductores, temperaneo ad nutum Dei potiamur usu: Jureconsulti quasi res ad pristimam redire debeat naturam, & proprium quasi non existat, discernere non possunt, aut per ambages, & maxima cum difficultate cognoscunt, quia res sicut se habet ad esse, ita se habet od cognosci. 43 44

Ergo nemo potest aliquid, uti proprium habere, & præsertim nos Christiani, qui sumus discipuli Christi, ut ex *Luc. supr. cit* (ita enim Christiani vocabantur tempore Christi: Ergo propriis divitiis studere non debemus: nam si Crates ille Thebanus homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas perge-

pergeret, magnum auri pondus abjecit, neque putavit, se simul posse & virtutes, & divitias possidere, quomodo nos, suffarcinati auro, Christum pauperem sequitur? ut ait *D. Hieron.* relatus *in cap.* ... *gloria epist.* 12. *q* 2. alia loca ad ostendendum, quod non licet bona temporalia appetere, citat *Medin in suis tra. tom.* 2. *tit. de reb. restit. q.* 27. *col.* 3. *vers. in his fol.* 202.

45 His non obstantibus, concludo, contrarium esse verum, nempe commercia esse de genere permissorum; & ideo licita, præterquam in casibus, in quibus reperirentur expresse prohibita, & moveor hoc argumento, quia omnia sunt permissa per legem, quæ prohibita non inveniuntur *l* 28. *nec non vers. quod eis & ibi G. in verbo, non prohibeant, ff. ex quib. caus. major.* 25. *ann. &c.* & hæc est regula satis nota, quam, tractando de permissa jurium cessione, sæpe reperunt *Jo. de Grass. tract. de cess. jur.* §. 2. *num.* 1. §. 4 *nu.* 1. & *Jacob. de Aren. eod. tract. numer.* 14 & 61 *inter tract. divers. tom.* 3 *par.* 2. *fol.* 73. 75. & 76. & quod ex regula omnia consequantur permissa, probatur hac ratione, quia posteriora derogant prioribus, & species derogat generi, vulg jurib. † sed lex vetans, derogat alteri legi præcipienti, quemadmodum negatio derogat affirmationi non autem affirmatio derogat negationi, *Steph. de Frideric. tract. de interpretat. iur. par* 2. *n.* 86. *tom.* 1. *fol.* 217. & sic prohibitio derogat permissioni, ita ut, concurrentibus simul duabus causis, prohibitiva, & permissiva, in dubio attendatur prohibitiva, ut ex *Bar. & Vant.* secutus sum in meo *tract. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 46. *sub. n.* 18. hic stantibus duobus statutis, uno affirmativo, & altero negativo, seu prohibitivo, prævalet prohibitivum. *Dec. cons.* 3. *n.* 4. *vers. secundum vero, & Matth. Coler. tract. de process. execut par.* 4. *cap.* 1. *num.* 19. quia fortior est dispositio legis prohibitivæ, quam permissivæ, † & ideo præcepta negativa obligant semper, & pro semper, affirmativa autem non ita pro semper, *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. restit. q.* 2. *initio, vers. ad primum, in fine fol* 12. & *Pegn. ad Eymer. direct. par.* 1. *in q* 9. *comment.* 4. *vers. his ita positis,* & negativa magis negat, quam affirmativa affirmet, nam affirmativa verificatur in primo actu, sed negativa intelligitur in infinitum, *Dec. in cap* 4. *nam concupiscentia, not.* 3. *n* 4. & *seq. de constit in* 2. *lect.* copiose Tiraq. *in l. boves*, §. *hoc sermone, limit.* 7. *num.* 1 & *seqq* & *num.* 4. & clare declarat *Natt. cons* 25. *fuit lata, n.* 6. *in fine, & num.* 7. *lib.* 3. & sic potius attendi debet, quod nocet, quam quod prodest, late *Tiraq. de retr. lign.* §. 30. *vers & quamvis.*

46 (margin, beside "gat generi, vulg jurib.")

47 (margin, beside "sitio legis prohibitivæ")

Ergo in universum permissio est uti regula, & tanquam genus, & sic est prior, prohibitio est uti limitatio, & tamquam species, & sic est posterior. prædicto argumento, dum quæritur, an assecuratio sit licita, usus est *S inter. tract. de assecurat. par.* 1 *sub. n.* 5. *ibi, quod primum, tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 348 quem secutus sum infra *exemplific.* 2 *sub num.* 129. & , loquendo in contractibus, quod, cum sint juris permissivi, ab omnibus, & de omnibus fieri possint nisi reperiantur prohibiti, scribit *Sebast. Medic. tract de d. fruit par.* 2. *quæst.* 13. *in fine, tom.* 18 *fol.* 305.

Imo, relictis emendicatis suffragiis, commercia non solum non sunt expresse prohibita, sed sunt expresse permissa, ut patet ex his, *quæ scripsi infra n.* 66. & *seqq.* & non solum sunt expresse permissi, sed prohiberi non possunt, quod hac unica inconcussa, & urgentissima ostenditur ratione.

Quod est necessarium ad conservandam societatem humanam, illud prohiberi non potest, per ea quæ scripsi infra *num.* 73 & *infra q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *sub n.* 44. *vers. verum tamen.*

Sed commercia post lapsam naturam sunt ad societatis humanæ conservationem necessaria, per ea, quæ scripsi *n. seqq* & adeo necessaria, ut qui ea damnaret, non procul distaret ab errore, de quo scripsi infra *num.* 8. Ergo, &c.

Reliquum est, ut respondeamus ad argumenta contraria.

Ad primum, & secundum argumentum de bonorum processione in communi, & de humanæ quietis turbatione, priusquam formaliter respondeam præmitto, quod in natura potest considerari duplex status: Primus dicitur status naturæ incorruptæ; id est, innocentiæ, & considerato illo statu, omnia poterant esse communia, nam in statu innocentiæ appetitus per donum justitiæ originalis erat subjectus rationi, & ratio Deo, & sic homines sola ratione, & divina lege ducebantur, & consequenter omnia prætulissent propriis, quia ratio & lex divina ita exigunt: item ex eodem justitiæ dono habebant, ut nullus seipsum, & sua inordinate, diligeret, aut nimio sui ipsius amore afficeretur, sed quantum recta ratio, & lex Dei patiuntur, unde sequebatur, ut summo amore, & charitate se invicem dilexissent, & proximis suis non minus, quam sibi omnia bona optassent, nullaque inter ipsos aut cupiditas, aut invidia boni alieni orta esset: similiter in isto statu homines vestibus non indiguissent, justitia originali omnium oculos pudore, & sancta simplicitate replente, nec domibus, aut ædificiis, quia nulla fuisset in paradiso terrestri aeris intemperies, vel cœli injuria, nec fuissent tunc agri arandi, seminandi, & multo labore colendi, quia terra, & arbores sua sponte fruges, & fructus sapidissimos produxissent, solum debuissent homines amœno quodam, & placido exercitio, ab omni & labore, & molestia alieno, illos curare; sicut nobiles, qui in nemoribus, & hortulis suis curandis animi refocillandi gratia se exercent, Genes. cap 2. num. 15. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur, & custodiret illum,* & huic innocentiæ statui conveniunt versus illius Ethnici. 48

Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus.
Contentique cibis, nullo cogente creatis.

† Secundus vero status dicitur status naturæ corruptæ, id est, lapsæ, postquam homo peccavit, & considerato isto statu fuerunt ex necessitate à jure gentium introducta divisio, & rerum propria dominia, quia aliter societas humana non stabat, cum boni egerent, & mali omnia raperent, *Arch. in cap. jus naturale num.* 7. & 7 *dist.* 1 *Card Alex. in cap.* 1. *quo jure, vers. nota quod dominia rerum, dist.* 8 *Fortun. Garc. in l.* 1. § *jus naturale sub n.* 7. *ff. de just. & jur. inter Repet. tom.* 1. *fol* 32. & *Medin in suis tract. tom* 2. *tit. de reb. restit q.* 1. *vers. his tamen, col.* 4. *fol.* 3. & *vers. esto igitur, col* 9 *fol.* 6. & quod post peccatum hæc dominiorum divisio non solum fuerit licita, sed etiam salutaris generi humano, scribit *Leonar. Less. de just. & jur. lib.* 2 *cap* 5. *n.* 2 corrupta enim, seu lapsa natura per peccatum originale, amissum fuit donum justitiæ originalis, & consequenter omnia prædicta, quæ ex illo dono procedebant, cessarunt; quare nec rationalis voluntas legi Dei subjecta est, nec appetitus rationi, sed sensu, & apetitu communiter ducimur, propter quod in sacra scriptura comparamur jumentis & indigemus vestibus, & domiciliis, & agri sunt arandi, irrigandi, 49

semi-

ſemmandi, & fructus colligendi, & maximo cum labore, quia tunc fuimus electi de paradiſo voluptatis ut veſceremur pane ſudore vultus, Gen.c.3.ſub n.17. 18.19. & 23.*maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ,in ſudore vultus tui veſceris pane,&c.& emiſit eum Dominus Deus de paradiſo voluptatis, ut operaretur terram, de qua ſumptus eſt,*
50 † & multa alia peccata, & vitia ex illo peccato originali orta ſunt,*Gl penul:in c.1.in verb.originalia, de pœnit.diſt.*4.
51 † adeo quod omnis ætas ab adoleſcentia in malum prona eſt,*c.*1.1 2.*q. Med. in loc.ſupra proxime citato;non eſt enim homo juſtus in terra,qui faciat bonum, & non peccet*, ut habetur Eccl.7. n. 21. *quo multa malitia hominum eſſet in terra,& cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad maliũ omni tempore*,Gen.6.n.5.& multa ſimilia ad hoc ſacrę ſcripturę teſtimonia adducit *Med. d tit.de reb.reſt.q.*17.*in* 3.*dub.circa tertium urgum.verſ. in tertio,& ſeq.col.*8.*fol.*105. & humana natura prona eſt ad diſſentiendum,*c.*5. *quia diverſitatem, de conceſſ. præben.*1 5 1.*ſicut in ſacramentis de conſec.diſt.*4.*& l.quia poterat,ff.ad ſenatuſ.trebell.*& communio parit diſcordiam, quia omnis conventus, & communitas hominũ adeo difficilis eſt, ut quandoque etiam pro parvis, vilibuſque rebus, & occaſionibus diſſentiant, ulterius hodie, ſublata diviſione, tolleretur etiam debita dili-
52 gentia ad res procurandas; † cum ea,quæ communiter poſſidentur, negligi ſoleant, *l.*2.*C.quando & quib. quar.par.deb* & tollerentur virtus liberalitatis & alia de quibus *Card.Alex. in d.diſt.*8.*initio;*& quod ad tollendam contentionum occaſionem & ut homines in rebus curandis diligentiores ſint, introducta ſit dominiorum diſtinctio,ſcribunt etiam *Fortun.Garc. & Medin.in locis, ſupra proxime citatis Bolog. de leg. jur. & æquit.c.*24.*ſub n* 5.*to.*1.*fol.*514.& *Leonar.Leſſ.de juſt.& jur.l.*2.*c.*5 *n.* :.& dominiorum diviſionem fuiſſe neceſſariã latius oſtendo infra *n.*57.*in reſp.ad ſecundum,* & demum ſublato ſtatu innocentiæ, & dato ſtatu naturæ lapſæ, nihil humanæ ſocietati pernicioſus, quam deſtruere commercia; ſicut, dato morbo, nihil pernicioſius,quam tollere medecinã, & admiſſa potentia ad offenſionẽ, nihil iniquius, quam tollere defenſionem.

Hoc præmiſſo, reſpondeo formaliter ad argumentum dupliciter.

Primo, quod etſi major argumenti propoſitio, poſita ſupra *ſub n.*3 . eſſet ſimpliciter, & abſolute ad-
53 mittenda, in quo nolo inſiſtere; † tamen minor propoſitio,in qua dicitur,de jure naturę omnia eſſe communia, recipit triplicem declarationem, & qualibet earum tollitur argumentum.

Prima declaratio eſt, quod illud jus naturæ eſt latum ſuper ſtatu innocentiæ, & in eo habet locum per ea;quæ dixi hic in præſuppoſito, & ad illum ſtatũ reſtringitur,*Medin.in ſuis tract.tom.*2. *tit.de reb reſt.q.*1. *verſ.ad rationes,col.*4.*in fine,fol.*3. & ſic in eo ſtatu eſt immutabile, quidquid contra hanc declarationem nitatur dicere *Mich. Sal. ad D. Thom.*2.2. *q.*5.*art.*1. *con.*4.*verſ. nunc ad argumenta in fine,fol.*126.*&* 127.

54 Secunda declaratio eſt ut illud naturæ jus, mandans, rerum uſum debere eſſe communem, reſtringatur ad perſonas, quæ ſunt in extrema neceſſitate, quia naturali jure, & præcepto tenemur fratri extreme indigenti,ſub venire, tamquam tunc rerum uſus ſit communis,*Glan in c.7 jus naturale,in verbo communis, diſt.*1. & quod in extrema neceſſitate omnia ſint de jure naturæ communia, ideoque qui tunc accipit ſeu occupat, non teneatur, durante illa extrema neceſſitate,reſtituere,quia illud accipit,non ut alienum, ſed ut ſuum,ſcribit *Medin.d.tit.de reb. reſtit. quæſt.*3. *verſ.ſi ſecundum, & verſ.ſed contra, & verſ.eſt alie. fol.* 24. *& ſeqq.*

Tertia declaratio eſt, quod jus naturæ circa re- 55
rum poſſeſſionem noluit nos obligare, ut poſſeſſio eſſet communis: duplex enim jus naturæ; alterum, quod diſtricte obligat modo præcipiendo, ut puta, quod veneremur parentes, & modo prohibendo, ut puta, quod non furemur, & hoc jus ex mente Theologorum dicitur poſitivum, quia poſitive præcipit, vel prohibet: alterum vero, quod non obligat,ſed relinquit in hominum arbitrio, ut puta,quod quis ducat, vel non ducat uxorem,quia in hoc vult,ut quiſque faciat, quod ſibi videtur expediens, & hoc jus ex mente eorundem Theologorum dicitur negativum, quia nihil præcipiendo, vel nihil prohibendo,negative diſponit, & ejuſmodi eſt jus naturæ, quo dicimus omnia eſſe communia, quia natura omnia omnibus indifferenter conceſſit, & nulli hanc, vel illam rem privatim tribuit, & ſicut ipſa nihil diviſit, neque tribuit,ita nec prohibuit, quominus; ſi quando expediret,dividerentur, ſed reliquit in arbitrio hominum, ut juxta rectæ rationis dictamen dividant, vel non dividant, prout erit expediens, ut ex *D. Thom.* ſequuntur *Mich Sal.ad eum d.q.*4.*art.*1.*concl. ult. verſ. unde & verſ.obſervemus,fol.*: 8. & *Io.Azor de inſtit. moral.par.*3 *lib.*1.*c.*2.*q.*2. *in fine, verſ.dicendum itaque col.*11. *& cap.*3 *q.*1.*verſ.reſpondeo, col.* 14. & brevius, & nemine citato, ſcribunt *Bologn.tract. de leg. jur. & æquit.cap.*18.*n.*7.*tom.*1.*fol.*309. *& Leonar.Leſſ.de juſt. & jur lib.*2.*cap.*5.*ſub num.*3.*verſ. reſpondent.*

Illud obiter, & poſtremo hujus reſponſionis materiæ adnecto, quod ipſa communio, & æqualitas, quæ erant in ſtatu innocentiæ, fuiſſent ſolum quoad exiſtentia extra hominem: non autem quoad ea, quæ intus hominem ſunt; quia horum quiſque habuiſſet & habet proprium dominium: ejuſmodi ſunt animi dotes, nempe actiones & operationes propriæ, cum in his conſiſtat noſtri arbitrij libertas, quæ numquam fuit ſublata,*Mich.Sal.art.*1. *in fine, fol.* 145. quare licet in ſtatu innocentiæ omnes æqualiter, & pares manſiſſent liberi ab omni malo, ab omni ſervitute, & ab omni incommodo, tamen non manſiſſent pares in virtute, ſiquidem alij magis, alij minus extitiſſent ſapientes, & prudentes, hacque ratione magis ſapiens habuiſſet quodammodo dominium in minus ſapientes; ſed hoc dominium habuiſſet, non pro commodo ipſius dominantis, nec ut providentis, & conſulentis illorum miſeriis, & imbecillitati, ſed ut conſulentis & dirigentis illos ad ampliorem virtutem, ac utentis voluntariis obſequiis illorum obedientium, non ſolum abſque omnis laboris moleſtia, ſed cum gaudio, & lætitia, ut ex *Io,Dried.de libert.Chriſt. lib.*1.*p.*8.ſequitur *Goua.in cap.peccatum,par.*2.§.11.*ſub n.*5 .*verſ.octavo principaliter,de reg.jur.in* 6.*t.*1.*fol.*658.

Secundo reſpondeo, quod etiam dominiorum di- 56
ſtinctio, & rerum diviſio à jure naturali proceſſerunt, duplex enim eſt jus naturale, primarium ſcilicet, & hoc attento,omnia erant communia, & ſecundarium, & hoc inſpecto, introducta eſt rerum diviſio,ut latius explicavi infra *q.*7.*par.*2.*ampl* 19.*n.*23.*&* 39.*declar.*1.

Ad ſecundum argumentum reſpondeo tripliciter. 57

Primo,quod hæc duo pronomina, *meum & tuum,* quæ à ſtatu innocentiæ,id eſt,incorruptę naturę quietem ademerunt, ſtatu innocentiæ, id eſt, lapſæ naturæ, (quam poſſunt) reſtituunt: ſic bellum,quam ex placido ſtatu pacem adimit, turbato reſtituit: unde

dicimus, (bellum gerimus, ut acquiramus pacem:) sic arma,quæ in pacifico statu læderent, in turbulento prosunt. medicamentum quoque, quod frigidum minuit morbum: calidum auget: demum sic Scorpius, & Achilis hasta, quos læserunt, sanare valent, quare licet illa pronomina, uti peccati originalis consecutiva, quietem status innocentiæ turbaverint, & quæ quietem turbant, sint ratione publice utilitatis prohibenda, ut dicitur in majori argumenti propositione, tamen in statu nocentiæ, in quo locum habent, quietem non turbant, sed producunt in tantum, ut sine dominiorum divisione genus humanum citra miraculum neutiquam posset longo seculo durare, *Sor de just.& jur.libr.*4. *q* 3.*art.*1. *vers. responsum ergo col* 3. *fol* 302. Ergo, retorquendo argumentum, tantum abest; ut sint prohibenda, quod ex necessitate ad societatem humanam conservandam sint omnino necessaria: hocque adeo est verum, ut sicut qui in statu innocentiæ rerum communem negaret usum, erraret: ita qui in statu nocentiæ rerum divisionem, quæ fit per *meum,& tuum*, prohibendam assereret, in hæresim, de qua infra *nu.* 66 laberetur.

58 Secundo respondeo, quod etsi hæc, *meum*, *& tuum*, humanam turbarent quietem, etiam in statu nocentiæ, & corruptæ naturæ: tamen hoc est verum, dum in esse producuntur, at producta,quietem non turbant, sed inducunt, & sublato per naturæ lapsum communi rerum usu, ea produci necessarium fuit,ut dixi *hic supra*,sic etiam bellum, dum geritur, pacem turbat,gestum confirmat.

59 Tertio respondeo, quod dato etiam, quod quietem humanam turbarent, tamen commercia, quibus *meum, & tuum* disponuntur, quietem producunt: sic lites, & jurgia Rempub.infestant; at juris ordines quibus lites peraguntur, quietem nutriunt.

Infero ex his responsionibus, quod opes, quas habemus,rectè Italo sermone vocamus *robba*, & Lativo *bona*: nam etsi pugnare videantur, cum nomen *robba*, derivetur à verbo Italo, *robbare,* quod est verbum criminosum, & peccaminosum, & consequenter opes etiam, quas vocamus *robba*, videantur criminosæ, quia sonant in furtum, nomen vero, *bona*, quod significat etiam opes, non solum non sit criminosum, sed sonet in virtutem;tamen utrumq; nomen convenit: si enim inspiciamus statum innocentiæ, ut in prima responsione,& dum opes in esse producuntur, ut in secunda, & malum rerum usum ut possumus intelligere in tertia responsione, rectè opes vocamus, *robba,* præsertim, attento statu innocentiæ,in quo omnia erant communia, & sic meum, vel tuum, fuisset uti furtum, si vero consideremus statum nocentiæ, in quo divisio rerum fuit necessaria, ut dixi, & consequenter fuit etiam bona ad evitanda mala, de quibus dixi *sub nu.*49.*& seqq.*& præsertim *nu* 57. possunte jure optimo vocari, *bona.*

60 Ad tertium respondeo, quod etsi CHRISTI actio sit nostra institutio, considerato eo, non prout habuit naturam divinam,seu naturam humanam & divinam simul, quia, prout habuit has naturas, impossibile est,ut aliquis possit esse capax illius actionum, sed considerato eo, prout habuit simplicem naturam humanam, in qua consideratione valemus illum imitari; tamen adhuc quasdam institutiones voluit esse de præcepto, & quasdam de consilio: de præcepto voluit esse (non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum, &c. *Matt.*19.*n.*18.de consilio autem voluit esse cœlibatum, seu virginitatem:*de virgintibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do.*1.*ad Corinth.capit.*7. *num* 23. item mutuum,ut dixi infra *sub num.*402.*&* 405.*in secunda respons. & infra quæst.*7.*par.*1.*num.*72. & similia,inter quæ est paupertas; ideoque *in Matth.d. cap.*19. *num.* 17. ex quo sumptum est argumentum, Redemptor noster inveni, quærenti, quæ ad vitam consequendam æternam forent necessaria, respondit,*serva mandata*, & nihil amplius injunxit,sed deinde *n.* 21. explicans, quid exigatur ad perfectionem, adjecit: *si vis perfectus esse,vade, & vende omnia,quæ habes,& da pauperibus*,prout advertit etiam *Mich.Sal.ad D. Thō.* 2.2.*q.*4.*de dominio,art.*1.*contl* 3.*in fine,f.*126.& ad illud in *Luc* 14.*n.*33.*nisi quis renuntiaverit omnibus,quæ possidet, &c.*respond. quod procedit non de renuntiatione quoad effectum; sed quoad affectum, aqualiter renuntiant hi, qui non adeo bonis temporalibus sunt affecti,quin parati sint,quando, & quomodo, & quibus ea oportuerit expendere, *Medin. in suis tract. tom.*2.*tit.de reb.restit.q.*27.*col.*4.*ver.quæ autem fol.*203. † & quod divitias habere sit peccatum, quando propter eas deseritur justitias, vel cum homo in eis suam spem ponit, secus si cum eis adsint opera bona, scribit Gl. *in cap.*5. *clericus, in verbo,si aurum*,12.*q.*1. 6
imo divitiæ sunt de genere bonorum, ut ex Arist. sequitur *Troit.Malvet.tract.de fortib,part.*3. *num.*4.*tom.* 11.*par.*2.*fol.*401. sunt enim bonæ,si ad bonum finem dirigantur, quia secundum regulam physicam: cujus finis est bonus, ipsum quoque bonum est, *Malvet. d.par.*3.*sub numer.*2. nec diviti obsunt opes,si eis bene utatur, nec pauperem egestas commendabiliorem facit,si inter sordes, & inopiam peccata non caveat. *S.Hier.in epist.ad Salvianam*, quem citat, & sequitur *Simanch.de cath.instit tit.*45.*sub numer.*30.*eod. tom* 11. *par.*2 *fol.*178. *numer.*31 ubi ostendit divitiarum utilitatem, tam pro corpore, quam pro anima, quare divitiæ sunt bonæ, dummodo, qui eas habet, noscat, quod transibant, & ideo de eis non fiat superbus, & misericordiam faciat cum non habentibus,*cap.*5 *secundum,in fine*,33.*q* 5.*nam & divites cum justitia*, *& operibus bonis non abjicimus*, dicit *text, in cap.*19.*hæc autem dist.*31. Omnes ergo homines,quos Deus ditat, dispensatores constituit dominicæ facultatis, ita ut creditæ illis potius divitiæ, quam concesse videanter, ut ex Cajet. refert,& sequitur *Marf. de eccles.redit.c.*31.*n.*4.*tom.*15.*par.*2.*fo.*363 † & quod divitiæ sunt bonæ, dummodo ex eis fiat misericordia, & Episcopis expediat habere divites subjectos, 62
quia imperium abundat, si habeat subuitos locupletes, & quod, ex quo hodie crevit decus Ecclesiæ, aliud sit dicendum hodie, aliud verò secundum tempora antique, scribunt *Gl.in cap.*1. *clericus in verbo, necessitatem* 21.*q.*1.*& Jo.de Selu.tract.de benef.par.*1.*q.* 5.*n.*225.*& seqq t.*15. *par.*1.*fol.*22.† & demum,quod divitiæ non sint reprobatæ, si sint bonis operibus acquisitæ, ostendit *Abb.in cap* 22. *super eo.num.*5,*de testib.& attest.* & quod licitum sit augere divitias, scribit *Gl.in cap.*5.*militare*,23.*q.*1.† & ex sanctissimis viris 63
fuisse aliquos divites, ostendunt *Medin. in suis tract. tom.*2.*tit.de reb.restit q.*27.*col.*3.*in fine,vers.ab horum*, *fol.*202.*& co.*4.*vers.quæ autem,fol.*203. *Simanh. d.tit.* 45.*n.*30 & latius *Marsil.de reddit eccles.c.*17.*n.*28.*&* 29 *fol.*361. quare concludendum est,divitis animam esse quidem in magno periculo, ut dixi etiam infra *numero* 78. sed tamen posse salvari,ut habetur in Eccles. 31.nu.8.*beatus dives,qui inventus est sine macula*, *& qui* 64

& qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia, & thesauris: quis est hic, & laudabimus eum? fecit mirabilia in vita sua, qui probatus est in illo, & perfectus est, erit illi gloria æterna, qui potuit transgredi, & non est, transgressus, facere mala, & non fecit, & ideo stabilita sunt bona illius in Domino.

65 Confirmatur hæc responsio, dum dicimus, paupertatem non esse de præcepto, sed de consilio? quia quæ sunt de præcepto; omnibus expediunt, cuique utilia sunt, & eorum transgressio omnibus nociva, & perniciosa, ideoque sunt de præcepto, & necessaria; quæ autem sunt de consilio, erga paucos sunt optima, & præstantissima; tot autem generi humano essent, non dicam, nociva, & perniciosa, ut in advertenter loquitur *Michael Sal.infra citatus*, sed, ut scribit *Medin.d.tit.2.de reb.rest.q.1.fol.5.col.1.initio*, non expedirent; ut puta, vita contemplativa, & celibatus, quæ in paucis optima sunt, toti generi humano non expedirent, quia dissiparentur matrimonia, & exercitie vitæ activæ quæ ad Reip. conservationem sunt necessaria, *Medin.ubi supr. & Mich.Sal.ad D. Thom. 2.2.q.4 de dominio, art.1.concl.4.in respons.ad 4.argu. vers.observemus secundo, fol.128.*convenit enim, ut in his dicamus cum Apostolo, *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, cap.34 alind quidem 11.q.1.* At paupertas non omnibus expedit, quia eam quilibet non patienter ferret, ut in proverb.30. sub num.8. *mendicitatem, & divitias ne dederis mihi, tribue tantum victus meo necessaria, ne forte satiatus illiciar ad negandū, & dicam, quis est Dominus, aut ægestate compulsus furer, & perjurem nomen Dei mei:* & ex Salom, refert *Gloss in c.3 si testes, in verbo locuples, 4 q.2.* adde, quæ scripsi infra *q.7.par.1.n.58. in respons. ad.1. argumentum.*

SUMMARIA.

Commercia sunt regulariter permissa. Qui contrarium assereret, erraret, n. 66. Et sunt permissa de jure gentium, civili, & canonico, n.67. Imo sunt pro Reip. utilitate inventa, num. 68. Ideoque quo plura reperiri possunt, licita tamen, eo major est Reip, utilitas, n.70

Bella, captivitates, & omnes pene contractus introducti sunt jure gentium. num.68. & quotuplex sit servitus, num. 69.

66 FIRMATA conclusione, quod commercia regulariter sint licita, & ideo permissa.

AMPLIA I. eam, ut adeo sint licita, ut qui assereret contrarium, non procul distaret ab hæreticali illorum errore, qui asserebant, omnia bona debere esse communia, de quorum errore. *Sot.de just.& jur. libr.4.quæst.3.art.1. concl.1.versus finem, colum.6.ibi, est ergo assertio fol.304.*& *Michaël Sal.ad D.Thom.2.2.q.4.de dominio, art.1.initio.& vers præter, versus finem*, & maximè, dum in communione bonorum includebant mulieres, de quorum hæresi in *cap.2.dilectissimis 12.quæst.1.* & consequenter non distaret ab errore eorum, qui post naturæ lapsæ peccatum rerum divisionem, ac propria earum dominia in fidelibus damnarunt, de quorum errore scribunt *Leonard. Less. de just. & jur.lib.2.cap.5.sub.nu.2.*& *idem Mich.Sal.dict. art.1.concl.3. fol.124. & 126.* nam si errat, qui rerum divisionem, & appropriationem damnat, ut dixi? ergo errat, qui damnat commercia, quib. ad divisionem, & appropriationem deveniendum est.

67 AMPLIA II. ut procedat tam de jure gentium per ea, quæ dixi *ampleat seq.* quam de jure civili, & jure canonico, ut patet *ex tit.de empt. loc, depos donat.censib.* & aliis de quibus in *ff.C.& decret.* & in specie de venditione patet certa regula affirmativa in *leg. si in emptione, §. omnium rerum, ff.de contrah. empt.*

AMPLIA III. ut nedum sint permissa, sed sint etiam ad Reip. utilitatem, veluti necessaria, excogitata, & inventa; quia corrupta, seu lapsa natura, ideoque bonorum communione sublata, ut dixi *sup.n.49.* orta sunt de jure gentium bella, secutæ captivitates, & omnes penè contractus introducti sunt, ut emptio & venditio; locatio & conductio; societas; depositum; mutuum; & alij innumerabiles, *§.jus autem gentium, Inst. de jur. nat. gent. & civil.* & negotiationes, contractus, & commercia hominum non solum non esse illicita, sed esse in Rep. ita necessaria, ut sine iis societas hominum consistere non possit, scribit *Conrad.Brun tract.de seditios.lib. 5.c.7.n.1.t.11.part.1. fol.136.*tolle enim humana commercia, & tunc necesse erit, homines aliena rapere ut sustentari possint, aut certe fame, nuditate, aut alias miserabiliter quam plures repirire, *Medin.in suis tract. tom. 2.tit. de reb. restit.q.30.vers.tertio. illud fol.121.col. 1.* & certe humanæ societati non minus necessaria sunt commercia, quam sint artes. 68

Pro aliquali hujus ampliationis intelligentia, dum dicimus, de jure gentium introductas esse captivitates, distenguo duplex genus servitutis.

Primum genus, seu prima sevitus est illa, quæ fuit à primævo jure naturæ; & idcirco convenisset etiam statui innocentiæ, ejusmodi servitus est minus prudentis ad prudentiorem, juvenis ad senem, uxoris ad virum & filiorum ad parente, ut scribunt *Medin. in suis tract. tom.2. tit. de reb. restit q.1. vers.si objicias, col.13 fol.8.Covar, & Io.Azor.infra citati*; hæc que servitus pertinet ad honorem, & reverentiam, vel instructionem servientium, ideoque non est ad dominantis utilitatem, sed ad utilitatem servientis, quia minus prudens regitur à prudentiori, & instruitur perfectiori scientia, & prudentia, ut *ex Arist. & D. Thom.* sequuntur *Covar. in cap. peccatum, par.2.§.11. sub.nu.5.vers.octavo principaliter, de reg.jur.in 6.tom.1. fol.658.* & *Io.Azor.de instit.moral.par.3.lib.1.c 4 q 4. vers. jeciendum est, col.21.* & de hac servitute locutus sum etiam supra *sub num. 55.* 69

Secundum genus, seu secunda servitus est introducta à jure gentium propter bella; hæcque servitus est vilis, molesta, & miserabilis servientibus, & tota ad dominantis utilitatem, & de hac servitute loquitur hæc ampliatio, ut sequitur etiam *Covard. d. vers. octavo principaliter, in fi.*sunt que, *ut dixi*, in hac servitute, qui capiuntur in bello, sed cum distinctione quoad Christianos captos: aut enim capiuntur à Saracenis, seu Turcis, qui vere sunt hostes; & tunc de jure civili Romanorum efficiuntur servi, sed secundum *Covar. infra citatum*, non indigent fictione postliminii: aut capiuntur à Christianis; & tunc non efficiuntur servi, etiamsi in bello justissimo capti sint, *Covar* qui alios citat, *sub eod. nu. 5. vers. illud hoc.*

AMPLIA IV. ut sicut commercia sunt Reipub. utilia de conservandam societatem humanam, *ut dixi*, ita etiam major commerciorum multitudo majorem Rep.pariat utilitatem, tum ad evitandas usuras, ut dixi infra *sub n.173.vers.ratio*, tum ad majorem inducendam hominum societatam; quia sicut hominum conditiones sunt variæ, ita etiam varia debent reperiri commercia: aliud n. commerciam expedit pupillis mulieribus, religiosis, impotentibus, debi- 70

libus, & paucas habentibus pecunias; aliud vero expedit viris sagacibus, divitibus & similibus, qui negotiationi idonei sunt.

DE NEGOTIATIONE, & Mercatura.

SUMMARIA.

Negotiatio & mercatura sunt permissa, & quare, nu.71. & 81. Contrarium, num.77. Datur distinctio, d.num. 81. & 82.

Negotiatio de sui natura non est bona, neque mala, sed est indifferens, nu.72. Et Reip. est utilis, & necessaria, n.73 & 74 ideoque publice exercetur, nu 76.

Actus Reip. utilis & necessarius, non est indistincte damnandus, num.73.

Mercatura, & divitiæ versantur in eodem periculo, numer.75.

Negotiatores abominabiles, qui sint, n 71. in fine, & 81.

Mercator ejiciendus è templo Dei, qui sit, nu.77 & 81.

Divitis anima est in magno periculo, nu. 78. Omnisque dives aut iniquus, aut hæres iniqui, num.79. Declaratur, num.82.

Acus porta in Hierusalem, sub n.82.

Principum animæ etsi propter divitias videantur magis periculosæ, nu.80. Tamen majorem in cœlis consequuntur gloriam, si Principes virtuose suo munere functi sint, sub n.82.

Emptio, & venditio sine negotiatione est licita, n.83.

71 AMPLIA V. ut habeat locum in commerciis quæ vocamus negotiationem, & marcaturam, quæ quid sint, dixi supra *n.6.8 & seq. & infra sub n.* 41. quia etiam negotiatio est licita, ut scribit *D. Aug.* relatus in *c.10. fornicar. dist.88. negotiari vero aliquando licet, aliquando non licet; antequam n. ecclesiasticus quis sit, licet ei negotiari, facto non licet*, & in c.12. quoniam, ead. dist.88. *sed ait mihi negotiator: affero ex longinquo merces, mercedem laboris mei, unde vivam, peto, dignus est operarius mercede sua: de mendacie, de periurio agitur, non de negotio: ego enim mentior, non negotium:* & paulo post, *negotiatio enim me non facit malum, sed iniquitas mea, & mendacium meum:* & à D.Thom.2.2.q. 77.art.4. vers. sed contra, *negatiator, avidus acquirendi, pro damno blasphemat, pro pretiis rerum mentitur, & pejerat, sed hæc vitia hominis, non sunt artis, quæ sine his agi potest: ergo negotiari secundum se non est illicitum:* & Cassiod. super Psal 70 relatus in cap.13. quid est ead. dist.88. & à D.Thom. d.art.4. initio, *negotiatores ergo illi abominabiles existimantur, qui justitiam Dei minime considerantes, per immoderatum pecuniæ ambitum polluuntur, merces suas plus perjuriis onerando, quam pretiis: tales ejecit Dominus de templo*, hancque ampliationem; disputando, tuetur, & sequitur *Medin in suis tract. tom.2. tit. de reb. restit. q.30. vers. his non obstantib. & seqq. fol.210. col.2.*

72 Confirmatur primo hæc ampliatio, quia negotiatio de se, hoc est, de sui intrinseca natura non est bona, ut est charitatis virtus, neque est mala, ut est mendacium, sed est indifferens, ut est comedere, quod secundum finis, & circunstantiarum qualitatem potest fieri bene, & male, *Sot. de just. & jur. lib.6. q.2. art 2. vers. pro quæstionis, concl.1. & Navar. in c.2. qualitas, n 10.11. & 12. ver. ex quibus 34. q.3. de pœnit. dist 5.* & idcirco est bona, si ad bonum convertatur, & mala, si ad malum; imo & ea, quæ de sui natura ad malum inclinant, licita sunt, si convertantur ad bonum ut in arte campsoria secutus sum infra *q.7. part.1. nu. 64. in respons. ad 5. argum.*

Confirmatur secundo, quia nullus hominum actus, qui Reip. sit non solum utilis, sed necessarius, est indistincte damnandus, tanquam illicitus, quia esset implicare injustitiam in lege Dei, & in natura, ut actum, qui esset illicitus, fecissent necessarium; sed negotiatio est actus Reip. nedum utilis, sed necessarius, quia cum in aliquo Regno deficiant res, hominibus illius regni necessariæ, opus est, illas aliunde illuc adduci, & adductas industriose conservari, ut, cum eis homines [illegible] inveniant incorruptas, & in promptu: hæcque rerum ex uno in aliud Regnum translatio, & earundem postea venditio cum lucro, est ipsa negotiatio, & mercatura; pro cujus lucri justificatione plura sunt consideranda, nempe, pretium, quo res sunt emptæ, expensæ, solicitudines, curæ, & pericula tam rerum, quam aliquando personarum, & quandoque damna; ut enim retuli supra: dignus est operarius mercede sua; quare inquit Apostol.1. ad Corinth. num.7. & 9. *quis militat suis stipendiis unquam? quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? qui pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? &c. scriptum est enim in lege Moysi: non alligabis os bovi trituranti.* Hæc omnia versantur in negotiatione, hæcque eadem sunt necessaria, & justa ergo negotiato est licita, *Conrad. de contract. q.41. concl.1.* † & quod mercatores, seu marcatura sit Reip. utilis, & necessaria, patet ex his, quæ scribunt *Sot. de just. & jur. lib.6. q.2. art.2. vers. pro quæstionis, in 3. conclus. Navar. in cap.2. qualitas, sub num.11.34. q 3. de pœnit dist.5. Thom. Garzo, in piat. univers. discur.65.* & broccardice *Stracch. tract. de mercat. part.2. tit. de stat. mercator, &c sub n.16. tom.6. par 1. fol.290. imo Balan vulg, ejus cons.348. seu 149. factæ fuerunt, lib.1.* ait, massam marcatorum esse summum bonum, & quintum elementum. 73

Confirmatur tertio, quia mercatura, & divitiæ habent analogiam, & videntur quasi à pari procedere, sed *S. Ambros. super Luc.8.* admonet divites, ut discant, non in facultatibus crimen haberi, sed in his, qui uti nesciunt: nam, ut inquit divitiæ ut impedimenta sunt improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutis. 74

Confirmatur quarto, quia negotiationem, & mercaturam in omnibus civitatibus, bene institutis; videmus palam, & publice exerceri, tanquam licitam & honestam; imo *Venetis, Genuæ, Florentiæ, & Lucæ* illam etiam nobiles exercent, ut inter alios restantur *Stracch. d. tit. de stat. mercat. sub n.18. fol.290. & Tho. Garz. ubi sup.* 75

Contrariam opinionem, nempe, mercaturam, seu negotiationem esse illicitam, docuisse videtur Salvator Redemptor noster, Matth.22. num.12. *& intravit JESUS in templum DEI, & ejiciebat omnes vendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit, &c.* super quo loco Chrysost. relatus in cap.11. ejiciens, dict. d.88 & à D.Tho.2.2.q.67.art.4. inquit, *quicumq, rem comparat, non ut ipsam rem integram & immutatam vendat sed ut materia sibi sit inde aliquid operandi, ille non est negotiator; qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram, & immutatam dando, lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei ejicitur*, quod etiam ratione, & aliis suadetur auctoritatibus: nam mercatura, & sic mercator est suæ spiritualis salutis negligens, hic enim est sensus horum verborum, quæ habentur in Ecclesiast.26. in 76

fre

duæ species difficiles, & periculosæ mihi apparuerunt: difficile exuitur negotians à negligentia, & non justificabitur caupo à peccatis labiorum, ut explicat *Medin. in suis tractat.tom.2.tit.de reb restit.q 30.in 1.modo; versf. secundum est, fol.214.col.2.* & mercator, ut plurimum, utitur perjuriis, & mendacio, ut patet ex his, quæ scripsi supra *n.71.* imo qui emit, & vendit, sine mendatio, & perjurio esse non potest, *dict.cap.11.ejiciens. Os autem, quod mentitur, occidit animam*, Sapien. 1.sub n.11.unde mercator non potest habere lucrum, nisi fraudem fecerit, sed lucrum est esca & fraus est laqueus, & consequenter, dum mercator lucratur, fraudis laqueo capitur, sicque mercator nunquam placere potest Deo, qui propterea ementes, & vendentes ejecit de templo, & ex his nullus Christianus deberet esse mercator, & qui vult esse deberet projici de Ecclesia, dicente Propheta David Psalm. 70. n. 15.*quoniam non cognovi litteraturam, introibo in potentias Domini*, ut ex *Chrysost.* habetur etiam *dict. cap. ejiciens, dist.88* ubi illud *litterarluam*, vertit in *negotiationes*, & ita aliter se habere litteram scribit *Navar.in c.2.qualitas paulo supra num. 1. 34.quæst.3. de pœnit. distinct. 5.* & ratio versionis est, quia dictio, *sephorot*, Hebræis sonat, *litteraturas, numeros*, sive *negotiationes*, *Navar. dict.cap qualitas, sub n.24. vers. ad sextum*, quia *difficile est inter ementis, vendentisque commercium non intervenire peccatum, dict. c. qualitas*, & quia ex substantia negotiatorum nihil remanet, nisi peccatum, ut retuli infra *quæst.6.sub n. 19.* nam *sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic inter medium venditionis, & emptionis angustiatur peccatum*, Ecclesf. 27. n. 2 quod aperte ostendi infra *quæst.7 part.1.ampl.10.sub n. 44 vers. ad Gersonis*, & proinde *Stracch. tract. de mercat par. 2.tit. de stat.mercator.&c n.4.& 5.tom 6 par 1.fol. 290.* verum forsan dicit, dum ait: *O quo vadit anima mercatoris*, sed mendax verum diceret, cum *Bal. inc. cum causam de testib.* quem ita dicentem allegat, nihil tale in meo libro dicat, & adde quæ scribunt *Salyc. in auth. ad hæc, n 18 versus finem, C de usur.* & *Bon de Curtil. tract. de nobilit. part. 3. num. 137.tom 16 fol.9.*

Comprobatur primo hæc contraria opinio, quia mercatura, & negotiatio anhelant ad cumulandas divitias per fas, & nefas; nempe mendaciis, perjuriis, aliisque iniquitatibus, & fraudibus, ut dixi supra *n. 71. in fine, & sup. hoc. eod. num...*

78 Sed anima cujuslibet divitis, etiam istis iniquitatibus in eo non consideratis, est in magno periculo, etenim *facilius est, camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum*, Matth. 19. num. 24. *& si dives fueris, non eris immunis à delicto*, Ecclesf.11. n.10.*num.qui volunt divites fieris indicunt in tentationem. & in laqueum Diaboli, &c.* 1. ad Timoth. 6. n. 9. & ideo dicebat quidam mercator, quod qui timebat Diabolum, non faciebat divitias, ut referunt *Thom. Garz. in plat.univers.discur. 65 fol.546.* & *Marches tract.de commiss. part.1.commiss.super dilat. morat.c.1.sub n. 48.fol.127.in fine, & in hac ult. impress. sub n.69.versic.cuidamque, part. 3.fol.275* .cujus mercatoris dictum & si à veritate non distet, quia, cum volens fieri dives, incidas in laqueum Diaboli, ut hic dixi, consequens est ut Diaboli laqueum timere non debeat; tamen, quia iste mercator, sic dicendo, eligebat adhuc fieri dives, esset stygiis nonnisi dignus aquis, ut dixit Poeta ille his duobus versibus:

Perjurata suo postponit nomina lucro
Mercator, stygiis nonnisi dignus aquis?

quos referunt *Michael. Sal.ad D.Thom.2.2.quæst.77. art.3.contr.1.sub n.20 versic.quæ carmina, fol.89, Garz. & Marches. ubi supr.* & certe si verum est, quod mercator fuerit Genuensis, prout fuisse scribunt *Thom. Garz & Marches. in locis, supra proxime citatis*, & dicunt alii ego opinarer, quod hic mercator esset ille, cujus animam stygiis lacrymis in una cum pejori Romandiolo in inferno cruciari, scribit *Dant. in suo poemate prope finem inferni, cant. 33.*

† Et demum omnis dives aut est iniquus, aut hæres iniqui, *Hier.epist.69.* quia omnes divitiæ iniquitates dicuntur, *ut ex lib. de quæstion.Evang.refert Socc. tract. de oblat. lib. 6. n. 20. tom. 14. fol. 125.* 99

† Hacq; divitiarum forsan ratione *Bos.tract crim. tit.de captura, n.71. in fi.* veritus non est scribere, quod Principum animæ raro beatas ascendunt sedes. 80

Ergo in majori periculo est anima mercatoris: ergo mercatura ad evitandum hoc periculum est prohibenda.

Comprobatur secundo iisdem argumentis, quibus usus sum *supra num. 41 42.43. & in fraq.7.part. 1. num. 17.*

Non discedo ab ampliatione. 81

Ad adducta in contrarium, *num. 77.* respondeo distinguendo: Aut loquimur de negotiatione, seu mercatura, quæ fit ob lucrum, quod ordinatur ad aliquem effectum necessarium, vel honestum, puta, ad sustentationem suæ domus vel pro pauperibus indigentibus; vel propter publicam utilitatem, ne ad victum necessaria desint: & istis casibus; si negotiator ratione sui laboris superlucratus est; sic familiæ providendo, vel alias ex justa causa carius vendat; non peccat, postquam pretium est mutatum, & auctum ratione loci, temporis vel forte propter periculum, cui se exposuit transferendo rem de loco ad locum. Si vero non ob causam aliquam ex prædictis, sed solum spe lucri emit vilius, & vendit carius; & isto casu, si species empta non mutatur in substantia, nec loco nec tempore; talis negotiator, vendendo carius peccat, quia fateri oportet, in tali emptione, seu venditione injustitiam esse in re, vel pretio, & ideo est turpe lucrum, *Arch in cap peccatum, sub num 21. vers. & primo, de reg iur in 6* qui tamen, ut fere testatus est etiam *Franc.de Aret.in cap 4, cum causa, sub n. 27. de testib* prolixe & perplexe loquitur; quare in ejusmodi mercatura, seu negotiatione ad bonum finem ordinata, vitium non est in mercatura, seu negotiatione sed erit in negotiatore, seu mercatore: ut dicunt *auctoritates citatæ supra n 71. in ampliatione:* Aut loquimur de negotiatione, seu mercatura, quæ fit propter solum lucrum, non ordinatum in finem bonum; & tunc negotiatio est turpis, & illud lucrum ex se bonum non est; quare negotiari propter ipsum solum, & non propter sustentationem familiæ suæ, vel alium bonum finem, peccatum est ex se veniale *Card.Tolet. de instr. sacerd.lib.8.cap.53. vers primo ratione:* & cum hac distinctione, respondendo ad *D. Chrysostom.* solvit contrarietatem *D. Thom.* quem refert & sequitur *Strach. tract. de mercat. par. 1. n.28. & 29. tom. 6. par. 1. fol. 285.*

Ex qua distinctione potest satis responderi ad auctoritates citatas? & ulterius dico, quod illæ auctoritates intelliguntur de negotiatoribus, qui per immoderatum pecuniæ ambitum polluuntur, ut loquuntur *auctoritates, citatæ supra n. 71. in ampl.*

Fateor tamen, quod negotiatio, & mercatura animarum saluti magnum minantur periculum, à quo volens liberari, abstineat à negotiatione; sed istud pe-

riculum non facit marcaturam illicitam: nam in divitiis est idem periculum, ut dixi supra *num.* 78. & tamen divitiæ ex se sunt licitæ, nisi ex earum usu fiant illicitæ, & ideo nulla lex eas prohibet, easque nemo abjicit.

82 Ad adducta in contrarium supra *num.* 78. contra divites & divitias, respondeo, distinguendo triplicem divitum, & divitiarum speciem: Primo enim quando est dives, & avarus; & in isto habet locum quod scribit *Matth.* 19. quia in eo loco sub nomine divitis intelligitur avarus, & ideo aliqui dixerunt, in Hierusalem fuisse parvam portam, quæ vocabatur *Acus*, ad quam cum veniebant cameli pro compendio vitæ cum oneribus suis, non poterant transire sub ea, sed exonerati transibant & iterum receptis oneribus, itinerabantur, ut ex hac similitudine intelligamus, quod avarus debet opum amorem dimittere, si vult ingredi ad vitam, *Archid. in cap. ejiciens*, *sub num.* 5. *distinct.* 88 imo eo ipso, quod est avarus est in imminenti, & maximo periculo perdendi animam; quia avaritia non solum est malum, & peccatum mortale, sed est radix omnium malorum, & nihil scelestius avaro, ut retuli infra *quæst.* 7. *part.* 1. *sub n.* 40. Secundo quidam inordinatè desiderat, & cum anxietate quærit, & nititur acquirere divitias, & iste non est immunis à delicto, & facile incidet in laqueum Diaboli, ut dicunt *auctoritates allegatæ*, quia iste parum distat ab avaro, & iste, qui est dives, non solum re, sed affectu, & spiritu, ita ut in divitiis glorietur, & fœlicitatem ponat, non potest ingredi in regnum cœlorum, *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. restit. qu.* 27. *col.* 4. *vers. qua autem*, *fol.* 203.

Tertio quidam est dives, sed cum liberalitate, & charitate erga pauperes, & quoad sui animum est pauper, quia etiam paupertatem æquo animo ferret; & iste, quamvis habeat divitias, tamen potest collocari inter beatos pauperes, & de ejusmodi divite, & divitiis scripsi sup. *num.* 61. & *seqq. usque ad num.* 64. inclusive. Et ex his dico etiam, quod, si Principes sint divites hoc tertio modo, eorum animæ facile beatas ascendent sedes: nec omnis Princeps est dives, imo consideratis eorum statu, & dignitate, aliqui sunt pauperes, sunt tamen eorum animæ adhuc in majori periculo, non propter divitias; sed quia majoris villicationis rationem reddere debent quare sicut eorum labor esse debet major, & in majori periculo sunt positi, ita ubi virtuose munere suo functi sint, majorem in patria cœlesti consequentur gloriam.

83 Sub amplia hanc ampliationem, ut idcirco multo magis licita sit simplex emptio, & venditio sine negotiatione, providendo de necessariis suæ domui, & familiæ: quia etsi emptio, & venditio sit materia, ex qua conficitur negotiatio juxta ea, quæ scripsi supra *n.* 71. *in fi. n.* 77. & *seqq.* & ipsa negotiatio sit valde exposita periculis animæ, ut dixi *d. num.* 77. & *seqq.* tamen sicut est licita negotiatio, ut firmavi *in ampliatione*, ita multo magis est licita simplex emptio, & venditio; & emptionis, venditionisque commercium esse ex regula permissum, scripsi supra, *num.* 67. *ampl.* 1.

DE SPONSIONE, ET LUDO.

SUMMARIA.

Commercia, consistentia in mera fortuna, sunt promissa, n. 84. & *seqq. Et aliquando necessarium est ad fortunæ judicium recurrere, n.* 170.

Sponsio, habens causam honestam, est licita, n. 88. & *seqq.* & 94. & *seqq. Extenditur primo, etiam si sponsio esset de futura morte, & inde infertur ad aliquos contractus, similes societati officii, n.* 97. & *seq. Extenditur secundo tam ad sponsionem de re futura, quam ad sponsionem de re præsenti, & præterita. Extenditur tertio ad ludum, n.* 101. *Et quæ sponsiones dicantur inhonestæ, & ideo sint prohibitæ, n.* 124. & *seqq. usque ad n.* 128 *exclusive.*

Sponsiones aliquæ quæ Romæ non admittuntur. n. 125. & *seqq. Declaratur, hoc esse verum in sponsione nuda, secus in sponsione vestita, quæ transeat in aliam speciem contractus, n.* 127.

Fortunæ nomen quomodo sumatur, sub n. 84.

Ludus generaliter est prohibitus & numeratur inter delicta, & quare, n. 85. & *sub qua pœna sit prohibitus, remissive, n* 105. *in fine.*

Fortunæ, & casui se supponere sine necessitate, est stultum, num. 86.

Conditionis eventus habetur pro causa legitima in sponsione, n. 89. & 90.

Ludus, & sponsio à pari procedunt, ideoque valet argumentum à ludo ad sponsionem, num. 91. & 93. *In quo tamen differant, & damnabilis sit ludus, & non sponsio, num.* 95. & 96.

Multus contractus cum periculo perdendi sortem mutuatam perdit naturam mutui, & assumit naturam sponsionis, ideoque alicubi est in usu, sub num. 97. 98. & 99. & *qua ratione justificetur, num.* 100

Ludus an & quando sit licitus, num. 101. & *sub n.* 105. 122. & 123.

Ludus de jure naturæ non est prohibitus, n. 102. *secus de jure positivo, num.* 103. *sed hæc distinctio rejicitur. n.* 104.

Ludorum genera sunt tria. Primus est ludus taxillorum, & similium, in quo fortuna dominatur simpliciter. Secundus est, in quo fortuna dominatur mixtim; & uterque est prohibitus. Tertius est, in quo dominantur vires, & ars, & hic est licitus, sub n. 105. & *seqq. in quibus late explicatur an & quando ludus sit prohibitus.*

Ludus, in quo non dominatur fortuna, & ideo est licitus, est multiplex, & quando sit licitus, n. 120. & 121. & *quando non sit licitus, num.* 122. & 123.

Ludens, & perdens in ludo fortunæ impie solet divino numini irasci, n. 106.

Ludus quandoque non habet aliud objectum, quam lucrum, & indeterminatum usque ad infinitatem, & tunc indistincte est prohibitus, num. 108. *Quandoque ex objecto virtuoso restringitur, & iste non prohibetur, num.* 109. *Quandoque & ex objecto, & de sui natura non est multiplicabilis & eo magis est licitus, num.* 110.

Lotto, *Indigentes, est permissus, num.* 110.

Lusores efficiuntur mali homines, sub n. 85.

Promissio sub conditione, cui dominatur sola fortuna, valet. n. 90.

Ludi prohibitio tribuit victo facultatem repetendi, & vincenti denegat actionem, n 111. *Restringitur primo, ut hæc facultas non competat, quando ludus à consuetudine esset permissus, n.* 112. & *seqq. Et an isto casu victori detur*

victori detur actio, num.115. Restringitur secundo, ut hæc facultas repetendi non obliget victorem, in conscientia ad restituendum ante sententiam, num.116. & seqq in quibus infertur ad aliqua.

84 AMPLIA IV. ut procedat etiam in illis commerciis, in quibus absolute, seu præcipue fortuna dominatur; quia nihilominus sunt permissa innumeri enim sunt contractus; habentes objectum pecuniarum expositarum fortunæ, qui nihilominus sunt liciti, & honesti, & per quos tuta conscientia transfertur dominium *Mich. Sal.ad D.Thom.2.2.quæst.5. de dominio, art 6.tit.an per ludum pecunia præsenti, &c. concl.1. vers. secundo si jure, fol.166. tom.1.* & quod multa sint humana negotia licita, quæ ancipiti fortunæ committuntur, scribit. *Sot.de just.& jur lib.4.q.5.art.2.col 5.fol 322.* & patebit *ex seqq.exemplificationibus.*

Adverte obiter priusquam ulterius procedamus, quod hoc nomen *fortunæ*, prout erro nec significaret nostri liberi arbitrii impedimentum, est nomen impium, hæreticale, & damnatum, per ea, quæ scribit *Alber. de agnosc. assec. cath. qu.16. n.1. & seqq. tom. 11.par.1. fol.65.* & in hoc sensu procedit, quod scribit *ibidem,num.13.& 14.* sed prout non significat nostri liberi arbitrii impedimentum, sed significat omnimodam futuri eventus incertitudinem, est nomen licitum, & irreprehensibile, nihilque absurdi sonat inter Christianos, *Sot.in loc. supra proximè citato*, & quia in hoc sensu sumitur *à Sot & aliis*, ideo, ne loquendi novo genere utamur, eosdem in sententia & verbis citamus.

Contra hanc ampliationem multa abducit argumenta *Medin.in suis tract. tom.2.tit.de reb restit.q.22. vers.loquor igitur,& seqq.fol.167.*

Ratio tamen, quæ mihi occurrit, ut de hac ampliatione possit dubitari, est triplex.

85 Prima, quia ludus generaliter est prohibitus, *l. ult.alearum usus,C.de relig.& sumpt.fun.& l.1.& seqq. ff.de al.lus & aleat.Par de Put.tract.de lud.num.1.tom. 7 fol 151.Clar. recept.sent. lib.5.§. ludus initio, Sot. de just.& jur. lib.4.q 5. art.2.initio fol. 320.* & *Menoch. tract.de arbitr.iud.lib.2. cent.4.cas.399.num.1.& seqq.* imo ludi prohibiti, puta, taxillorum, alearum, & cartarum, sunt crimina, *Caccialup. tract.de lud.q.18. & ult.num.82.in ultimis verbis, tom.7.fol.161.* & quod aleatum usus sit adeo reprobatus, quod pro crimine reputetur, & hoc procedat in omni ludo reprobato, & reputetur crimen non leve, sed grave, scribit *Steph.Cost. tract.de lun.art.1. princip. num.37. tom.7. fol.166.* licet enim ludus de per se non reprobetur, ut dicunt *communiter Doct.* quos secutus sum infra *n. 101.* tamen, quia innumera sunt mala, quæ ex ludo surgunt, & ab *Host.in summ. tit de excess. prælat.* sunt versibus descripta: ludo illaqueari solent adolescentes, & à bonis moribus diverti, & divitibus fieri pauperes, de studiosis discholi, de gaudentibus lugentes, de catholicis blasphemi, sacrilegi, falsarii, fures, raptores, quærentes alios spoliare, & honeste non viventes, *Par.de Put. d tract.de lud.n.1* & *Caccial.eod.tract.in præfat.fol.155 .Sot d q.5 .ar.2.col.1.fol. 320.& Mich.Sal.d. art.6.tit.an liceat, ludere, concl.2. initio,fol.164.* & quod ludentes variis nectantur malis, nunc perjuriis, rixis, aut etiam blasphemiis, si res sinistre succedat; nunc fraudibus, & deceptionibus, aliisque injuriis adversus colludentes, interdum convertendo noctes in dies, & dies in noctes, sacraque diebus festis omittendo, & interdum proprium patrimonium, uxorisque, ac filiorum bona dissipando atque cum igenti familiæ, aliorumque negotiorum dispendio, longum tempus in eo insumendo, multisque aliis modis, ex quibus omnibus varia alia vitia, ac dispendia in perniciem propriam, Reipublicæque malum oriri soleant, scribit *Lud. Molin.de just.tom.2. de contract. disput.511. initio*, & idcirco ludus, quia tot, tantorumque malorum est causa, prohibetur, ut dicunt *Aug.tract.de malef.in verbo, mettitor de mali dadi,sub n.1 ibi,ipse namque ludus,& Dec,cons.115.sub n.4.& communiter omnes vel expresse, vel tacitè*: Hæcque ludi prohibitio, & tot mala, ab eo procedentia, restringuntur ad ludum, in quo dominatur fortuna, ut patet ex his, quæ secutus sum *infra,n.105. vers.declara.*

Secunda ratio, quia stultum est supponere se casui, & fortunæ, ubi potest quis aliter sibi providere. 86
Caccialup d.tract.de lud.sub num.10.fo.156. quare omne illud videtur prohibitum, quod viribus fortunæ tantum nititur, vel partim fortunæ viribus, & partim ingenio, ut scribit *Par.de Put.de tract.de lub.num.37. in fine, fol.153.*

Ergo commercia, in quibus sors, casus & fortuna dominatur, & sic fraternizant cum ludo, imo, loquendo de sponsione, sunt ludus, ut dixi infra *n.91. & 93.* sunt prohibita.

Tertia ratio, quia, circumscripta etiam in his commerciis ludi, & fortunæ natura, sunt contra jus divinum, & Reipublicæ utile, cum nutriant otium, ut latius in alia commercii specie scripsi infra *n.172.vers.ratio dubitandi*, quinimo non solum ludus, ordinatus ad lucrum, sed ordinatus ad ludum, locum, risum, & delectationem mundanam, videtur illicitus, & fugiendus, Luc.6.n.25.*væ vobis qui reditis nunc; quia lugebitis & flebitis*: super quo *Ambr.lib.1.de offic.* ait: non solum ergo profusos, sed etiam omnes locos declinandos arbitror, & Prover.num.13. *risus dolore,miscebitur,& extrema gaudii luctus occupat*, & alia similia, adducta per *Medin.in suis tract.tom.2.tit.de reb.restit. q 11. fol.162.*

His non obstantibus, ampliatio est vera, & servatur in praxi & rationibus, in contrarium adductis, patet responsio ex his, quæ, defendendo sponsionem scripsi infra *num 94.& seqq.* 87

EXEMPLIFICA I. hanc ampliationem in commercio sponsionis quæ, licet pendeat à mera fortuna, ut scribunt *Medin.Sot.& Mich.Sal.* quod secutus sum infra, *num.151.* tamen, si sit honesta, seu habeat causam honestam, est licita, & potest unus ratione incertitudinis, & dubii eventus lucrari, & alius perdere, tanquam in ludo juxta ea, quæ scribunt *Santer.tract.de assecur par.2. num.1.& seqq. tom.6. par.1. fol 349* & *Stracch. tract.de sponsione par.3. n.1.& seqq. eod.tom. fol 304*, & quod contractus sponsionis sit licitus ex natura rei, scribit *Jo.Azor.de instit moral.par. 3.lib 11.tit.de contr.dub. cap 19. dub 1. vers.sed dicendum, col 1024.* quod licitæ sint dispositiones, videlicet, dum certantes pignore aliquid apud arbitrum deponunt, quod illi consignetur, à quo steterit, veritas, id est, qui erit victor, scribunt *Sot.de just. & jur. lib 4.q 5 .art.2.col.5.fol 322. Mich.Sal.ad D.Thom.2.2. q.5.de dominio,art.6.tit.an per ludum pecunia præsenti, &c.concl.1. vers.secundo si jure, fol.166. Lud. Molin in loco, infra proxime citato*, & de hac sponsione loquitur *text.in l. 9 si rem.§ fin.ff.de præscript.verb* & scribunt *Stracch. d.tract de spons. par num.2. fol 303.* & 88

Caccialup.tract.de lud.q.2.in fine.sub num 6. tom.7.fol. 156. allegantes illud Virg. in Buccol. *Depones tu dic, mecum , quo pignore certes* , hasque depositiones Hispani vocant,*apuestas,Medin in suis tract.tom.2.tit.de reb.restit.q 22.col 2.vers.de vaditione,fol* 169. *Covar.in cap.4 peccatum par.2.§.4.sub num.1.& 6.vers.sed contrariam,de reg jur.in 6.tom.1 fol.625. Boninf. tract. de lud.cap.15.initio, Lud.Molin.de justit.tom.2. de contr. disp.508 initio, Mich.Sal ubi supra, & Joan. Azor. de instit.moral.par.3.lib.11.tit.de contract.dubiis,cap.19.in rubr. col.*1023. & nos dicimus , *metter scommesse* : & quod istæ sortes , quas vulgo scommessas appellamus,sint licitæ,quia dubius fortunæ eventus contractus illicitos non facit,sequitur ex communi opinione *Clar.recept. sent lib.5. §.ludus, vers quæro etiam*, & promissionem,invicem factam, de futuro eventu , ut puta, (promittis mihi decem, si talis Dominus morietur hoc anno,&,si non morietur, ego promitto tibi centum) fuisse Florentiæ validam judicatam , refert, licet ipse noluerit consulere , *Paul. de Castr. in l.*107.*à titio,suc n.3.ff.de verb. oblig.* & quod aliquando quis , volens sapere plusquam oportet , ponat sponsionem,quod princeps morietur infra tale tempus, vel perdet terram, & talis sponsio teneat , scribunt *Par.te Put.tract.de lud.sub n.35.vers.an quando , & sub n.37.tom.7.fol.153.& Caccialup.eod.tract.sub n. 21.in 5 cas fol.*157. & quod relata sponsio, & similes sunt validæ, late tuetur dispungendo dubia Castrensa, *Stracch de tract.de spons. par.4.n & seqq. fol.*304. &, inhærendo prædictis sponsionibus , & sponsionis naturam sequendo , Consilium determinavit , validam esse conventionem , data fide inter Marinum , & Battinum , quod si dictus Marinus ostenderit quoddam instrumentum ; factum inter ipsum Battinum, & ejus sororem, Battinus solveret Marino certam quantitatem lini,&, si non ostenderit , ipse Marinus solvat dicto Battino certam pecuniæ quantitatem,ut testatur *Affl decis.*389 *super dubio,n.1. & seqq.* & quod sponsiones , seu vadiationes suapte natura damnari non possint, & suo genere crimina, præsertim mortalia,non sint, & Christianæ vitæ : ac virtutibus non adversentur , & consequenter acquisita ex eis non sint de necessitate restituenda , aut pauperibus eroganda ; licet ob multa annexa facile ex eis oriantur occasiones scandali & mali, ideoque reprehendendæ , cavendæque sint , & sanctum , & vere Christianum consilium esset, si ex eis acquisita restituerentur, aut paupertatibus erogarentur, scribit *Boninf.de cap.1 . per totum.*

89 Ratio quare hæc exemplificatio etiam in casu, relato per *Paul.de Castr.* videatur vera, est tum quia in stipulatione conditionali solus eventus conditionis habetur pro causa, *Paul.de Castr. Par.de Put. Caccialup.& Stracch in locis , supraproxime citatis* , & *Dec. cons.*115. *n.*1. *versus finem, ibi, nam conventio, & n.*2. tum propter frequentem usum mercatorum , tam Florentiæ , quam alibi, ut dicit *Paul. de Castr.* nam mercatores consueverunt futura prognosticari , ut dicunt *Par.de Put.& Caccialup. sup. citati.*

90 Confirmatur primo hæc exemplificatio ejusque ratio *ex d.l.*107.*seu* 108.*à titio,ff.de verb.oblig.* ubi, quod si tu promittis mihi dare decem , si aliquis ascenderit Capitolium, promissio tenet ; & , eveniente conditione , teneris dare decem : Ergo idem dicendum est in sponsione , seu vadiatione , in qua quis promittit dare centum , si Imperator Romam venerit, vel quid simile.

Confirmatur secundo , quia iste contractus nulla reperitur lege prohibitus : ergo remanet sub regula permissiva, de qua supra, *num.*45.

Confirmatur tertio, quia valet argumentum à ludo ad sponsionem ; sed licitum est virtutis causa ludere etiam in pecunia, ut puta,si quis certat hasta,vel pila, jaciendo, vel currendo, saliendo, luctando , vel pugnando, vel alio licito modo ludendo:Ergo virtutis causa licitum est etiam facere sponsionem , *l.*2.*& 2.ff.de al.lus.& aleat.& Glos.in l.19 si rem.in verbo,victori. ff.de præscript. verb.* & è converso in casibus in quibus non licet ludere,non licet facere sponsionem , *Par.de Put.tract de lud sub n.*47.*versus finem, tom.* 7. *fol.*153. & quod ludere non sit aliud , quam species sponsionis,scribit *Franc.Gar.de contr.cap.*43. *initio,* & quod ludus reducatur ad contractum sponsionis , quamvis nonnihil discriminis agnoscatur,quia ludus gratia recreationis assumitur , licet cum opere intendatur victoria ; sponsiones autem non gratia recreationis sint inventæ scribit *Lud. Lopez. tract. de contr. lib.*2.*cap.*21.*circa initium* ; sed quid plura ? ludere,& spondere sunt unum, & idem , & proinde nos Italo sermone promiscue , & passim utimur utroque verbo ; dicendo , *scommettiamo giocamo* : 91

Contrariam opinionem,nempe, contractum quod sponsionis , seu vadiationis, esse illicitum, & prohibitum, latè nititur defendere *Conrad. de contract. q* 71. *in* 2.*concl.usque ad.finem quæstionis.* 92

Ratio,qua is movetur,est duplex. Prima. quia vadiantes postea incipiunt se odire, nempe , victus vincentem,& sæpe in vadiatione contentio se agitur , & sic contractus est similis ludo fortunæ factus principaliter spe lucri ; quæ omnia sunt illicita : Secunda , quia licet vadiationis contractus , postquam est factus, teneat,& oriatur obligatio, itaut , conditionem impleta , uni eorum competat actio contra alterum , tamen contrahendo peccant ; nam sunt & alii contractus, qui facti tenent, & eos facere fuit illicitum , *Conrad.d.q.*71. *vers contra prædicta.*

Comprobatur hæc contraria opinio , quia [& retorqueo tertiam confirmationem ejusdem exemplificationis] ludus, & sponsio sunt in substantia unum & idem;ideoque valere argumentum à ludo ad sponsionem *dixi sup. n.*91. *in tertia confirmat.* & hic addo rationem,quia alias facile fieri posset fraus legi , prohibenti ludum alearum, seu taxillorum, quia possent ludentes taxilis deponere pignora,quod alter altero plura puncta faciet , & sic facere sponsionem (si tu feceris plura puncta,dabo tibi decem;sin minus,dabis mihi) quod non est dicendum, *Stracch tract.de spons.*4.*par.vers.quæritur, n.*2.*in fine,& n.*3.*tom.*6 *par.* 1.*fol.*305. quia quando non licet ludere , non licet sponsionem facere, *Par de Put. quem retuli supra n.* 91.*in* 3 *confirmat.* Ergo sponsio,& ludus sunt æqualiter prohibendi. 93

Non discedo ab exemplificatione , tum quia communiter tenetur , tum quia contraria facile tolluntur. 94

Quicquid in contrarium titubando dixerint *Paul. de Castr.* quem citavi supra *sub num.*88 *& Caccialup. tract.de lud.in* 6.*cas.sub num.*23.14.25.*&* 26.*qui eundem Castrens. citat. in alio loco.*

Ad primum *Conradi* rationem respondeo , quod odium debeat cessare, quia; cum uterque æque pecuniam suam periculo exposuerit ; fortunæ , ac sorti succendendum est non victori. Ad secundum, nego , quod sit peccatum.

Ad

95 Ad comprobationem respondeo, sponsionem esse quidem speciem ludi, sed ludi liciti, & esse differentem à ludo alearum, & taxillorum, quamvis & ipsa, sicut ille pendeat omnino ab eventu incerto, &, ut aiunt, à fortuna; non ludentes non recreationis causa, lucro absolute inhiant; & propter illud præcipuè ludunt: item incerta est quantitas, quam aleæ committunt; qui enim ejusmodi ludo perdit, ut plurimum non sui juris efficitur, ideoque quam in animo decrevit, ludendo, quantitatem non excedere, vix contineri potest, quin eam excedat, quia cum amissum recuperandi spe alitur, ad ludum ita inflammatur, ut ab eo discedere non valeat, quin prius à se propriæ discesserint substantiæ; hacque dum spe luditur fallaci, ad iram accenditur, ex ira ad impiam rapitur rabiem, ex rabie ad blasphemias: quæ omnia absunt à sponsione; plerunque enim sponsores non propter lucrum, sed propter aliud, quod desiderant, spondent; utputa, quis ex uxore prægnante, desiderat filium masculum suscipere; spondet, quod pariet fœminam; & concipit pactum (si pariet fœminam, dabis mihi quinquaginta, seu decem; si masculum, dabo tibi centum, vel decem) quod exemplum ponit *Caccialup. tract. de lud. sub n. 23. in 6. cas. tom. 7. fol. 157.* quo casu desiderabit potius perdere centum, quam vincere quinquaginta, quia non propter lucrum spondet, sed propter desiderium suscipiendi filium masculum: huicque sponsionis casui, tanquam honestæ, adoptatur satis usitatus contractus emptionis, & venditionis equi, vel quid similis, pro pretio etiam longe ultra dimidiam justi pretii, sed nunquam solvendo nisi adveniente aliqua conditione, ut scripsi infra *n. 97.* & quando sponsores contrario invicem detinentur desiderio, quilibet libenter perdit, ut puta: ego desidero, quod N. sit Dux, quia spero, quod me sublevabit, & tu, quod non sit quia times, quod te persequetur: ideo ego dico, quod non erit, & tu, quod erit: spondemus invicem, ut qui nostrum veritatem dixerit, habeat ab altero centum qua casu quisque nostrum, perdendo vincit, quia consequitur desiderium, ac proinde sponsio est veluti remedium; consolatio, & compensatio quædam cum casu sinistro: ulterius nunquam lucri, sed solum virtutis causa ostendendæ sponsio videtur introducta; nam quisque sponsorum prætendit ostendere, se altero prudentiorem, ac rerum futurarum, & absconditarum prævisorem, ideoque spondent: Item esto, quod sponderent propter lucrum, tamen certa est quantitas, qua contendunt, in eaque contendentes sui juris sunt, & ad majorem quantitatem fallaci spe non alliciuntur, &, una soluta sponsione, alia in illo animi calore non est prompta: quare ludum taxillorum esse prohibitum, & sponsionem permissam scribit *Dec. cons. 115. sud n 4. ibi, secundo non obstat.*

96 Ad id, quod dicebamus, quod si aleæ ludus non esset idem, quod sponsio, posset ludens taxillis, fraudando legem, facere sponsionem, ut qui plura faciet puncta habeat ab altero tot: respondeo, quod esset sponsio in verbis, sed in re, quæ attenditur, esset ludus taxillorum, qui est prohibitus, *ut ibidem dixi;* quare militante diversa ratione inter ludum & sponsionem, nego, quod sponsio debeat æque prohiberi, sicut ludus.

Ad ea, quæ contra hanc exemplificationem consideravit *Paul. de Castr in d. l. à titio, ff. de verb. oblig.* dicens, quod propterea ipse noluit illo casu consulere, respondet *Strac. à me citat⁹ supra sub n. 88. in prost. loco.* Firmata exemplificatione, quod sponsio sit licita.

97 Infero, licitum esse contractum, in quo ego do tibi equum, seu gemmam valoris scutorum centum pro pretio scutorum 250. seu 300. non tamen mihi unquam solvendorum, nisi cum tu uxorem duxeris, si eam non habeas, vel si habeas, nisi cum filium masculum susceperis, vel sub alia futura, & incerta conditione, ita ut si illa conditio nunquam evenerit; tu lucreris illum equum; huncque contractum ego vidi pluries initium hic Romæ, & similem contractum, nempe, Titius accipit à Cajo 100. ea conditione, ut Titius reddere teneatur 200. si post duos annos, visa Urbe Roma, salvus redierit in patriam, vel si uxorem duxerit, vel si fiat presbyter, fieri solere in Flandria, & Francia, & esse contractum licitum, scribit *Joan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 11. tit. de contract. dub. cap. 21. initio, col. 1027.*

Extende primo eandem exemplificationem, ut habeat locum etiam si sponsio esset de præterita, seu futura morte alicujus Principis, sive Magnatis, ut in casu, de quo supra *sub n. 88.* vel alterius personæ privatæ, quia sponsio ex suo genere esset adhuc licita per ea, quæ dixi *d. n. 88. & seqq.*

Confirmatur hæc extensio, quia etsi ex ejusmodi sponsione detur occasio optandi mortem alterius; & ideo videatur contra bonos mores, tamen hoc est accidentarium, & ex hominum malitia, & non ex natura contractus, qui tendit ad lucrum; & ideo talis occasio non debet habere vim inficiendi ipsum contractum, quod videmus in testamentis, legatis, fideicommissis substitutionibus, donationib. causa mortis & societatibus officii, quæ nulla hujus occasionis habita ratione, valent; hacque ratione validitatem contractus assecurationis vitæ hominis defendunt *Lud. Molin. de justit. tom. 2. de contract. disput. 505. vers utrum autem il 2.* & *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 11. tit. de contract. dub. cap. 18. dub. 8. vers. nec obstat, colum. 1022.* Præterea non datur uni ex spondentibus occasio optandi mortem, quin alteri detur occasio optandi vitam, sed hæc non est tuta ratio, quia magis attenditur causa, quæ nocet, ut in aliis terminis scripsi supra *sub num 47.*

Contraria opinio, quod hæc sponsio non sit admittenda, suadetur hoc argumento, quia ejusmodi sponsio de facili potest turbare mentem principis, & illum movere ad magnam indignationem contra spondentes, aut saltem contra alterum eorum, ex quo naturale est, ut indignetur is, cujus mors, seu alius tristis ventus videtur optatus; &, indignatione Principis excitata, periculum vitæ, & rerum in minet illi, contra quem est excitata, ideoque videtur contra bonos mores, & inhonesta; hacque ratione prudenter *Stat. Genuæ lib. 4. cap. 17. §. sine licentia* prohibent, fieri vadimonia super vita Principum sine licentia Senatus; & *Paul. de Castr* noluit consulere, ut retuli supra *sub num. 88.* prudentius facient, qui ab ejusmodi sponsionibus, quando ex eis potest irasci Princeps, abstinebunt.

Concludo, distinguendo duos casus.

Primus casus est, quando ex ejusmodi sponsione potest irasci animus Principis, seu alterius persona etiam privatæ, & ex illa ita possunt sequi damna, & inconvenientia: & isto casu dico, sponsionem esse inhonestam, & ideo prohibendam, & quia sponsio fit sine judicis auctoritate, & an sponsio sit honesta, spondentes cognoscere non debent, & facta in causa inhonesta, posset parere inconvenientia, quibus lex obviare

obviare debet, ne ei dicamus, quod sero sapiunt Phryges, sapienter statuta Genua supracitata, in certis casibus prohibent eas fieri sine lincentia Senatus.

Secundus casus est quando ex ejusmodi sponsione verisimiliter præfata damna, & inconvenientia non sunt ventura; & tunc dico, sponsionem esse licitam,

Pone exemplum hujus secundi casus, quando Christiani facerent sponsionem de morte Turcæ, seu alterius Principis, qui nominis Christiani esse inimicus.

Retento hoc secundo casu, quando non imminent damna.

Infero quod hac sponsionis ratione etiam, quod ex ea detur occasio vel tardi moriendi, substinentur contractus, de quibus scripsi infra hoc eod. n. & seqq. licet enim Doct. ibid. citati de illis contractibus agant sub nomine contractus mutui, vel sub nullo certo nomine, tamen reduci possunt ad quandam sponsionis naturam, & magna ex parte similes sunt societatibus officii, quæ contraherentur sine officio, sed solum super periculo vitæ, & à Theologis infra citatis non improbantur; & ideo, ubi sunt usu recepti, non sunt condemnandi.

Primus contractus est quando quis mutuat alicui mille aureos eo pacto, ut si intra decem annos mortuus fuerit mutuator, vel mutuatarius illa mille sint mutuatarii, & ejus hæredum, si vero uterque superstes fuerit, & teneatur mutuatarius reddere mille, & quingentos, quem mutui contractum esse licitum, scribunt Navar. cons. 15. quæst. sub. n. 3. lib. 5. de usur Card. Tolet. de instruct. sacerd. lib. 5. c. 54. de aliis causis exigendi, &c. in fine sub n. 3. vers. ultima causa & nulla de eo facta mentione, Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 5 tit. de usur. cap. 6. q. 2. & quod si mutuator mutuat 100. aureos ea conditione, ut si infra decem annos ipse mutuator moriatur, mutuatarius lucratus sit illos 100. aureos, sin vero supervixerit, teneat r mutuatarius reddere illos 100 & ulterius 100. seu 120. alios, ad rationem decem, seu duodecim singulis annis, sit contractus licitus, qui caret omni usura, late tuetur idem Azor. lib. 7 tit. de mutuo. cap. 7. q. 7. quamvis enim contractum hunc nominent contractum mutui; tamen ex ejus pacto dignoscitur, esse contractum sponsionis, sicut esse contractum societatis, quando datur pecunia mutuo, ut exponatur negotiationi, cum communi lucro, & damno, secutus sum infra q. 7. par. 2. amp. 20. num. 4.

98 Secundus contractus huic similis est, quando (exempli gratia) Titius dat Caio centum ea conditione, ut si ipse Titius infra duos annos Romam venerit, & salvus in patriam redierit, Cajus reddat Titio centum, & vigintiquatuor; sin minus, Caius lucretur illa centum, & hunc contractum admitti à consuetudine in Gemania, Anglia, aliisque Provinciis, & esse consuetudinem liberam ab omni usura, sequitur ex Navar. supra citato. Joan. Azor. de instit. moral. part. 3. lib. 9. tit. de societ. cap. 9. versic. certi juris, ibi, in Germania, quod prius dixerat lib. 7. tit. de mutuo, cap. 7. quæst. 7. vers. hic. contractus.

99 Tertius contractus, huic omnino similis est, quando pater habens duos, vel tres filios impuberes, præter primogenitum, dat Communitati, sive Civitati ducentos, vel trecentos aureos ea conditione, ut si illi filii ultra septennium vixerint, Communitas, sive Civitas in singulos annos debeat reddere centum, & duodecim pro centenario; si vero filii infra septennium obierint, Communitas seu Civitas illos ducentos seu trecentos lucretur; & hic contractus servatur etiam in Anglia, Jo. Azor d. c. 9 vers. certi juris, & d. cap. vers incontractus.

Ratio, quare hi contractus non damnentur, quamvis eorum exitus pendeat à mera fortuna, & tamen damnetur ludus alearum, & taxillorum, eo quia eorum exitus procedat à fortuna; est, quia fortuna horum contractuum differt à fortuna ludi alearum; nam fortuna in istis contractibus ligatas habet manus, ut contrahentium proprias substantias subvertere, ac dissipare non possit quo ad eum enim, qui pecunias dat, is eas pro tempore, quo vivit, sua sponte, non adhuc victus, dat, illis non indiget, quia alteri nodaret cum vero moriretur, dicitur quidem tunc victus dedisse, sed vincitur in tempore, quo, etiam non victus, illas perderet, licet alter eas non lucraretur: si vero supervixerit, sors una cum accessionibus ad eum reditura est quo vero ad eum, qui pecunias accipit, is in primis, dum recipit, utiliter agit, si qui dedit. moriatur, lucrabitur, ideoque utilius contraxisset si uterque supervixerit potuit ex pecuniarum negotiatione nedum debitas accessiones lucrari, sed etiam majores; & sic neutri potest fortuna injuriam facere: qua fortunæ injuria remota, cessat in eis occasio blasphemiæ, & aliorum malorum at in ludo alearum fortuna laxas, ac solutas habet manus, ideoque ludentes possunt ejus injuria proprias substantias coacti perdere, quibus perditis, surgit blasphemiæ, aliorumque malorum occasio. Nec usuræ suspitione damnantur, quia accessiones, & lucra non à tempore, sed à periculo procedunt. 100

Neque hi secundum, & tertius contractus, imo neque primus redduntur usurarii, seu illiciti ex his, quæ contra contractum, ab istis prima facie non longe distantem, consolvit Dec. consil. 124. perlectis, sub n. 1. & seq. dicens, mutui usurem non purgari ex periculo perdendi pecunias capitalis, motus ex c. ult. naviganti de usur.

Quia respondeo, quod illud Decii consilium nititur duobus fundamentis, quorum primum est d. cap. naviganti, & secundum, sunt conjecture, & præsumptiones, quas cumulat in casu suo: & utrumque fundamentum ruit: nam dict c. naviganti secundum communem intellectum, quem retuli infra n. 498. non improbat mutuum, in quo ratione periculi accipitur ultra sortem, nisi quando mutuatur non mutuasset, nisi mutuatarius promisisset inire contractum assecurationis cum mutuatore; quæ promissio causat usuram & hic casus est longe diversus ab istis casibus: & illas præsumptiones; de quibus posset etiam valde dubitari, non supponimus in istis contractibus.

Extende secundo, ut sponsio possit fieri non solum de re incerta futura, sed etiam de re incerta præsenti, vel præterita, ut secutus sum infra q. 7. part. 2. ampl. 10. num. 22.

Subextende hac extensiones, ut jus, acquisitum ex sponsione, sit alienabile, & ideo vendibile, sicut jus acquisitum ex quovis alio contractu, quare potest jus sponsionis donari, cedi & vendi, & quidem non solum pro eodem pretio, sed pro majori & minori, prout sponsionis spes manet eadam, vel crescit seu decrescit, & sic in sponsionibus, quæ olim fiebant super electione Pontificis, & creatione Cardinalium ejusdem sponsionis pretium eodem die per singulas horas crescebat, & decrescebat prout crescebat, & decrescebat spes, Jo. Azor. de instit. moral par. 3 lib. 11. tit.

tit. de contra[illegible] *dub.c.20.dub.4. verſ. item conſuetudo, col.* 1026.

Extendo tertio, ut ejuſdem ſponſionis ratione li-
101 citus ſit etiam ludus, cum ſponſio, & ludus fraternizent, imo ſponſio ipſa ſit ludus, ut dixi ſupra *n.* 29. *&* 93.

Hujus extenſionis materiam eſſe ampliſſimam, in eaque Doctores inculcaſſe caſus foriſori, & fori poli, id eſt, conſcientiæ, ſcribit *Auguſt.ad Ang. tract. de malef in verbo mettitor de mali dadi.ſub n.*21.22.*&* 23. & conatur dilatare fimbrias, ſed pauca docet, ego conabor clare, & diſtincte omnia, quæ noſtro inſtituto inſerviunt, tradere, & prius refero duas inſpectiones, quæ ex doctorum mente colliguntur.

102 Prima inſpectio eſt juris naturalis: & in hac inſpectione concludo, extenſionem eſſe veram, quia ludus jure naturæ, & ex ſuo genere non eſt peccatum, ſeu delictum, late, *Medin. in ſuis tract.tom. 2. tit. de reb. reſtit.q.*21.*col.*3.*& ſeqq.* & ſpecialiter *verſ. his tamen, & ſeqq fol* 163.*& ſeq.& q.*22.*col.*6. *initio, verſ. his non obſtantibus fol.* 69.*Sot de juſt. & jur.lib* 4. *q.* 5. *art.* 2. *col.*2.*verſ. ad quæſtionem fol.*310.*& col.* 4. *verſus finem, in* 4.*concluſ fol* 321. *Lud.Molin.de juſt.tom.*3. *de contract.diſput.* 510.*verſ.quoad ſecundum,& diſput.*511.*initio, & Mich Sal.ad D.Thom.*2.2.*q.*5 *de dominio, art.* 6. *tit.an per ludum pecunia præſenti, &c. concl* 1. *verſ. primo quia, & ſeqq fol.*266.*tom.*1.& quod ludus taxillorum in ſe non ſit illicitus, ſed ſolum propter prohibitionem juris poſitivi, ita ut, ceſſante lege poſitiva, talis ludus non dicatur prohibitus, ſequitur ex mente D. Thom. *Steph.Coſt.tract.de lud.art.* 4. *princip. n.* 5. *tom.* 7.*fol.* 168. & quod ludus fortunæ, puta, taxillorum de ſe non reprobetur, quia ſicut poſſum tibi promittere decem ſub conditione, quæ pendet à fortuna puta, (ſi navis ex Aſia venerit) ita poſſum tibi promittere decem, ſi plura puncta habueris à fortuna, quam ego, ut *ex eod. D. Thom.* ſequitur *Dec. conſ.*115.*n.* 3. nam ſi quis poteſt jure naturæ donare, & donando, transferre dominium rei donatæ, à fortiori poteſt, ludendo, transferre dominium, quia ludus non eſt ſimplex donatio, ſed eſt quædam pactio, nempe, meam pecuniam expono periculo, ut tu viciſſim exponas tuam; & tanti æſtimatur periculum unius, quanti alterius, *Sot.d.concl.*4.*col.*5.*fol.*222. *& Mich. Sal ubi ſup.*

103 Ad ea, quæ ex ſacra ſcriptura adduximus etiam contra ludum cauſa loci, & recreationis, bene reſpondet *Medin. d. q.* 21. *verſ his tamen* & ſpecialiter *verſ.per hæc patet. & ſeqq. fol* 164.

Secunda inſpectio eſt juris poſitivi, & in hac *Doct.* quos citavi ſupra *num.* 85. concludunt ex regula, ludum, veluti delictum, ſeu rem illicitam, eſſe prohibitum.

104 Hæ duæ inſpectiones (Doctorum pace dixerim) ſunt vanæ, quare etſi apud Doctores adeo invaluerit hæc diſtinctio inter jus naturale, & jus humanum, ut ab ea recedere ſit durum, tamen recedendum eſt, quia lex poſitiva non poteſt eſſe diverſa à lege naturæ, per ea; quæ latæ ſcripſi infra *q.*7.*par.*2. *ampl* 9. *num.* 40.*& ſeqq* conſideratis enim malis, de quibus ſupr. *num.* 83. quæ ſequentur ex ludo, debet prohiberi tam à lege poſitiva, quam à lege, & ratione naturali, ſicut, ſemotis malis, ab utraque permitteretur.

105 Retenta ergo prohibitione ludi propter triſtes eventus, qui ex eo ſequi ſolent.

Declara, diſtinguendo tria ludorum genera, quorum diſtinctione explanata erit materia fere totius extenſionis.

Primum ludi genus eſt illud, in quo caſus, fortuna, & ſors ſimpliciter dominantur, ut in ludo taxillorum, & ſimilium: Secundum eſt illud, in quo vires, ingenium & ars præcipue regunt, ut eſt ludus paleſtræ, pilæ ſcacchorum, & ſimilium: Tertium, in quo & ſors, & ars mixtim gubernant: Primum, & Tertium genus ſunt prohibita: Secundum vero eſt permiſſum *Aug. tract. de malef. in verbo, mettitor de mali dadi. ſub n.* 2 *Caccialup.tract. de lud. n.*26.*tom.*7. *fol.* 157.*Clar.recept.ſent.lib.*5.§. *ludus, verſ. hæc autem concluſio*& *Sal. ad D. Thom.*2.2.*b.*5.*de dominio, art.*6. *tit an per ludum pecunia præſenti. &c. initio, verſ. ex his, fol.* 165. & ſic extenſio de jure poſitivo procedet ſolum in ludo ſecundi generis, non autem in ludo primi, & tertii generis.

Sub qua pœna ludus aleæ ſit prohibitus à jure communi, vide *l.* 1.*ff. de alea,& aleat.Clar. recept. ſent lib.*5.§. *ludus, verſ ſed quæro,* & latæ *Menoch. de arbit. jud. lib.*2.*cent.*4 *caſ.* 399. & ſub qua pœna, & quibus legibus in Hiſpaniis, vide *Molin. de juſt.to.* 2. *de contract. diſput.* 512.*verſ. in hoc, & ſeqq.*

Ratio, quare ludus primi generis, quando ſcilicet 106
fortuna, & ſors dominantur, ſit prohibitus eſt duplex: prima quia, cum fortuna ſit Deus, ut dicit *Medin.in ſuis tract.tom.*2.*tit.de reb. reſtit. q.*22.*col.*3.*verſ. quinto illa, fol.* 167 ſeu cum ſors divino attribuatur numini, ut ſecutus ſum in meo *tract. de appell. q.*16. *limit.* 6. *numer.*1.qui in ejuſmodi ludo perdit, divino numini, quaſi ſibi adverſo, & ab eo luſus, impie iraſcitur; & iratus ad convicia, & blaſphemias inſane prorumpit; ut advertit *Medin. in loco, ſupra proxime citatur;* Secunda, quia dum fallaci fortunæ ſpe ludendo luditur, omnia non ſobrius perdit: non ſic eſt in ludo in quo ars, & ingenium regunt, quia qui in eo perdit, ignorantiæ non ſorti ſuccenſendum eſſe agnoſcit ac propriis artis, & ingenii viribus non deceptus à ludo deſiſtendum non ignorat: & ratio quare prohibeatur etiam ludus, in quo mixtum ars & fortuna gubernant, eſt, quia ubi concurrunt cauſa permiſſiva, & cauſa prohibitiva, attenditur prohibitiva, ut dixi ſupra *num.* 46.*&*47.& ſic utile per inutile vitiatur: adhuc enim qui in hoc ludo perdit, non inſcitiæ, ſed ſorti ſuccenſere ſolet, & dum ſpem, in ſorte, magis, quam in arta collocaret, à ludo vix ſe continebit; hancque rationem in ludo mixto *ex Mar. Socc.* ſequitur in ſubſtantia *Par. de Put. tract.de lud.ſub.n.* 40. *verſ. tamen, adverte tom.* 7. *fol* 153.

Subdeclara primo eadem declarationem, diſtin- 107
guentem ludum in tria genera, ut in propoſito noſtro duo tantum ſint conſideranda: alterum, in quo fortuna, ſive ſola, ſive mixta dominatur, & hoc diximus eſſe prohibitum: alterum vero, in quo vires, ars, & ingenium ſine fortuna gubernant, & hoc diximus eſſe permiſſum.

Subdeclara ſecundo, dum diximus, ludum, in quo dominatur fortuna ſive ſola, ſive mixta eſſe prohibitum, ut hoc recipiat aliam ludi diſtinctionem.

Primus ludus ergo eſt ille, qui non habet aliud objectum, quam lucrum, & indeterminatum, ideoque de ſui natura poteſt in infinitum procedere, qualis eſt ludus aleæ ſeu taxillorum ſine particulari objecto: & in iſto ludo concludo ampliative, quod eſt adeo prohibitus, ut dixi ſupra *num.* 83. ut lex, quæ ſub pœna illum prohibet, habeat locum, etiam ſi in illo ludo ceſſaſſent blaſphemiæ, & alia mala quorum

causa lex ludum prohibuit; licet enim cessassent effectus, tamen non cessasset potentia, aptitudo & occasio, quas lex, prohibendo ludum, respexit juxta ea, quæ scripsi infra *sub num.* 521. concludo etiam, quod habet locum in quavis quantitate ludatur, quia ex parua quantite itur ad magnam.

109 Secundus ludus est ille, qui etsi de sui natura haberet infinitatem, ut est ludus alearum, tamen ex objecto virtuoso, seu aliter licito restringitur ad certam modicam quantitatem, quam excedere non potest, & in isto ludo concludo, quod lex, quæ prohibet ludum in quo dominatur fortuna, non comprehendi istum, qualis est ludus, qui fieret convivandi gratia, *l.ult.quod in conuivio, ff.de al.lus.* & *aleat. Salyc. in lib.ult. alearum, num.* 5. *vers.circa istam, C de relig.& sump fun. Caccialup.tract.de lud.sub num.* 26. *tom.*7.*fol.* 157. dicens, non esse prohibitum, quando fieret gratia recreationis in convivio, ut ludere unum hedum seu unum per caponum, & *Stephan. Cost.eod. tract.art.* 3.*princip.num.* 35.*in fine, fol.* 166. & ideo ludens modicum causa recreationis, non tenetur illud restituere, *Innoc.in cap.*8.*qua plerique, num.*4. *in fine, de immunit. eccles.* nam in isto cessant non solum mala, & sic effectus, sed etiam occasio, & aptitudo ad mala.

110 Tertius ludus est ille, qui non solum habet certam modicam quantitatem ex objecto determinatam, sed de sui natura non habet infinitatem, ideoque non est multiplicabilis, qualis est ludus, quem nos Italo sermone dicimus, *lotto*, is enim etsi absolute subjectus sit incertæ fortunæ voluntati, tamen est licitus, quia non potest modicam excedere quantitatem, & de hac forsan sentit *Mich. Sal.ad D. Thom.* 2.2.*q.*5. *de domino, artic.* 6. *tit. an per ludum pecunia præsenti, &c.concl.*1.*vers.secundo si jure, fol.*166.*in fine*, dum ait, licitas esse sorres, idest, Hispanice, *las jozas* & non adeo obscurè *Sot.de just.& jur.lib.*4. *q.*5.*art.*2. *col.*5. *fol.*322. eum inquit, licitum esse sortium genus dum pecunia multorum congesta localia coemuntur, quæ inter eos sors prolata distribuit, & clare *Troil.Malu.tract.de sortib.par.*3.*sub num* 5.*tom.*11 *par.* 2.*fol.*401. dum concludit, quod in casu, quo quis indigeret pecunia, nec aliter habere posset, vel vellet vendere rem suam, nec aliter posset, nisi, ponendo rem suam sub sorte, ut Bononiæ, talis, inquit, sors non est prohibita, est enim hoc casu quædam indirecta venditio, dummodo talis non calligat majorem quantitatem pecuniæ, quam res ipsa valeat, & cesset omnis fraus, & clarius *Lud. Molin. de just. tom.*2. *de contract.disput.* 509. *initio, ibi, & fit interdum contributio.& vers seqq.* in quibus explicata prius cognitione hujus ludi, scribit de injustitia, quæ hoc in ludo potest committi, & nos tam hic Romæ, quam alibi sæpe vidimus hanc sortem, seu ludum: fit autem ejusmodi ludus, cum in urnam multæ parvulæ conjiciuntur schedulæ; singulæ albæ, exceptis tribus, vel quatuor, in quibus descripta sunt certa præmia, & has scedulas, beneficiatas propterea vocamus, & in aliam urnam conjiciuntur itidem aliæ parvulæ schedulæ, habentes singulæ descriptum diversum numerum, & aliqua brevia verba ad significandas personas ludentes: & deinde ex urnis extrahuntur singulæ schedulæ, & cui contingit, ut cum sua schedula extrahatur aliqua schedula beneficiata, debetur præmium in ea descriptum, & latius explicat *Medin. in loco supra proxime citato.*

111 Subdeclara tertio, ut prohibitio ludi, fortunæ voluntati subjecti, operetur duos effectus: primum, ut victori detur actio secundum, ut victo detur repetitio, *l.ult.alearum, C.de relig & sumpt fun.* imo actio non solum non datur victori contra victum, sed neque contra tertium promissorem *Par. de Put. tract. lud. num.* 25. *tom.* 7. *fol.* 152. *& Caccialup. eod tract. qu.*8.*sub num.*35. *cas.*9.*& num* 36.*fol.*158. & de hoc secundo effectu obscure, & non distinguendo in quo foro loquatur, licet generaliter agat de foro conscientiæ, *Innoc.in cap.*8.*quia plerique, num.*4. *vers de eo autem, de immun.eccles.* scribit, quod vincens in ludis, si fuit tractus ad ludum, non tenetur restituere, quia tunc nihil dolo fecisse videtur, secus, inquit, esset, si alium traxisset, quia tunc reddere tenetur, quasi dolo fecit, sed hic forte, inquit, melior erit conditio possidentis, sed si aliquid amisit, potest repetere, tu adde quæ scripsi infra *n.*118.*vers.alii distinguunt*, & an detur actio ei, qui mutuavit ludenti, vide eundem *Par. de Put. d.tract.de lud. n.*17.*&* 18.*Caccialup. eod tract. q.*8.*sub n.*32.*&* 33.*eod tom.*7.*fol.*157.*& Steph.Cod.eod. tract.art.*6. *princip.num.*1.*& seqq.fol.*168.

Ratio hujus subdeclarationis est, quia, denegata victori actioni, & concessa victo repetitioni, cessat lucrum, quod est causa finalis ludi, & consequenter cessabit ludus.

Intellige primo secundum effectum de repetitione, danda perdenti, ut procedat de jure, secus quando extaret consuetudo quæ permitteret ludum alearum, seu similem. prohibitum à jure positivo, quia tunc vincens nec in foro poli, nec in foro fori teneretur restituere, *Par.de Put tract.de lud.n.*33.*vers. an consuetudo, & sub n.*40. *vers & adverte, tom.*7. *fol.* 153.*Caccialup.eod tract.q.*9.*sub. num.*40.*ibi, quando vere lusum, fol.*158. & *Steph.Cost.eod. tract. art.*3. *princip. sub num.*8.*fol.*167. & esse communem refert, & sequitur. *Clar.recept.sent.lib.*5.§ *ludus, vers.item, vincens*, & infra quantum tempus concedatur hæc repetitio in Hispaniis, & multa alia, ad id pertinentia, scribit *Lud. Molin.de just. tom.*2.*de contract.disput* 512.*vers.lex* 2. *& vers.seq.* 112

Ratio, quia confirmatur hæc intelligentia est, quia statutum, vel consuetudo possunt facere ludum prohibitum esse impunitum, vel ludum de jure illicitum, possunt facere licitum, quia omnis pœna contra ludentes est inducta de jure positivo; ergo contrario statuto, vel consuetudine potest tolli per ea, quæ referunt *Par.de Put. d.tract.de lud.sub num.*49. *vers utrum statutum, & num.*51.*fol.*154 *Caccialup.eod. tract.q.*17.*num.*71. & resolutè *num.*76.*&* 79.*fol.*160. *& Steph.Const.eod. tract.art.*4. *princ.num.*1.*& seqq.* & præsertim *num.*5.*fol.*167. quos in occurrenti casu videas quia referunt varia dicta, & loquuntur cum multo salis grano, miscendo varias declarationes, & considerationes. 113

Ratio rationis, quare statutum, & consuetudo possint victo repetitionem juridice denegare, est, tum quia victus, repetendo, allegat propriam turpitudinem, nempe, quod, spreta lege, contra illius prohibitionem luserit, tum quia, committendo in legem, indignus videtur legis auxilio, & cum victor, & victus sint in pari causa turpitudinis, potior debet esse causa possidentis, *Steph. Cost.sub d.n.*5.*fol.*168. quod loquendo de eo, qui dat meretrici, seu mathematico, scribunt *Innoc.& alii, quos citavi, & secutus sum infra, q.*7.*par.*2.*ampl* 19.*num.*98. ubi videas, quare irrationalis videtur lex, quæ tendit in favorem victi, & in odium vincentis, qui æqualiter contra legem commiserunt 114

ſerunt, & conſequenter rationabilis videtur conſuetudo contraria.

115 Difficultas, quæ hujus intelligentiæ occaſione inſurgit, & à citatis Doct. non vidi excitatam, eſt, nunquid conſuetudo, quæ eo ipſo, quod permittit ludum alearum, ſive taxillorum, intelligitur denegare victo repetitionem, intelligatur eodem jure permiſſionis ludi concedere victori actionem: & ſic corrigere jus in utroque effectu, de quibus ſup, *num.* 111. *ſub. decl.* 3.

Breviter, & reſolutive procedendo, crederem, quod non, etiam ſi victor vel agere infra ſummum unius ſolidi, pro qua vincenti in ludo non prohibito, datur actio & per ea, quæ dixi infra *n* 123. & moveor, quia correctio juris eſt odioſa, & maxime iſta, quæ corrigendo ius, fovet males mores, & ideo eſt evitanda, & quando evitari non poteſt, debet ita ſtricte intelligi, ut minus corrigat; unde ſi iſta conſuetudo poteſt intelligi, ut corrigat in utroque effectu, vel in uno, debet intelligi, ut corrigat in uno, ut, loquendo de ſtatuto corrigente, ſecutu, ſum in meo *tract. de judic. cauſ. lib.* 2. *c.* 8. *n* 411. & hoc eſt verum, quando correctio eſt obſcura; ſecus ſi eſſet clara in utroque effectu, vel clara diſponeret, quod iſte ludus eſſet licitus, quia tunc undique convenirent ei omnes effectus ludi liciti: & ſuppoſito, quod corrigeret in utroque effectu, certum eſt, quod adhuc denegata eſſet actio ultra ſummam unius ſolidi. quia ultra hanc ſummam denegatur etiam in ludis, qui de jure ſunt liciti, ut dixi infra *d n.* 123.

116 Intellige ſecundo, ut quamvis victo detur repetitio, non tamen per hoc ſequitur, quod victor teneatur in foro conſcientiæ reſtituere, antequam per judicis ſententiam ſit condemnatus ad reſtituendum, quia cum in victorem tranſierit dominium, is, donec condemnetur, poteſt tuta conſcientia retinere, per ea, quæ ſcribunt *Medin. in ſuis tract. tom.* 2. *tit. de reb. reſtit. quæſt.* 21. *verſic ad quartam, verſic. corollarie ſequitur, in fine, & verſic. ſeq fol.* 174. *&* 176. quem ſequitur *Boninſ. tract. de lud. capit* 12. *in fine, n.* 4. *&* 5. *& cap.* 7. *n.* 4 *Sot. de juſt & jur. libro quarto, quæſt.* 5. *art.* 2. *præſertim concl.* 4 *colum.* 4. *fol.* 321. *& ſeq.* late *Covar. in cap* 4. *peccatum, par.* 2. §. 4. *n. primo & ſecundo, de reg. jur. in* 6. *tom.* 1. *fol.* 624. & quod omnes recentiores Thomiſtæ ſequantur hanc intelligentiam, teſtatur, eam ſequando, *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2 *q.* 5 *de dominio, art.* 6. *tit. an per ludum pecuniæ præſenti, &c. verſ. oppoſitam, & ſeq. fol.* 166. *& tit, an quando luditur pecunia abſente, &c. verſ, ultimo ſi ludens. fol.* 168. quare concedit lex, ut quæ aliquis in ludo amiſit, poſſit in judicio recuperare, ſed hæc lex nec tribuit pecuniæ dominium illi, qui perdidit in ludo, nec expoliat dominio illum, qui lucratus eſt, ſed ſolum præſtat, ut is, qui perdidit, poſſit apud judicem repetere, & judex victorem compellere ad reſtituendum, *Mich. Sal. d. q.* 5 *de dominio, art.* 1. *concl.* 2. *verſ. hæ duæ, fol.* 135. & quod hæc ſit communis opinio inter Doctor. quod acquiſita per ludum non ſint obnoxia reſtitutioni, antequam feratur ſententia condemnatoria ad reſtituendum, quamvis ille ludus ſit jure humano prohibitus, & concedatur repetitio, ſcribit, & ſequitur *Lud. Molin. de juſt. to.* 2. *de contract. diſp.* 513. *verſ. contraria*, quod latius repetit *diſp.* 514. *verſ. dubium eſt utrum.* & quod hæc opinio ſit verior, & in praxi ſequenda teſt. *Ioan. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 4. *tit. de reſtit. cap.* 21. *quæſt.* 5. *verſ. tota igitur, in fine, colum.* 296

117 Contra hanc intelligentiam, nempe, quod acquiſitum ex ludo non retineatur cum bona conſcientia, ſed debeat pauperibus erogari, & non peccaret, ſi victor reſtitueret victo, ſcribit *Anton. de Butr. in c* 8. *quia plerique, ſub num.* 7. *ibi, credo quod acquiſitum, de immum. eccleſ.* à cujus ſententia non videtur diſcedere ibidem *Abb. ſub n.* 35. *quæſt.* 11. ubi poſt remiſſione, formando tres caſus, ait indubitanter repeti lucrum, quando ludus erat prohibitus per legem communem, vel municipalem, & poſtea in fine ſubdit, tenementi opin. *Anton. de Butr.* quæ ſatis eſt tuta in foro animæ, & qui alii teneant hanc eandem contrariam opinionem, adducit *Mich. Sal. d. tit. an per ludu*m, *&c. verſ. his poſitis, fol.* 165.

Alii diſtinguunt, ut ſi vincens fuit tractus ad ludum, non teneatur reſtituere, ſecus ſi ipſe traxerit victum, ſed poſtea dubitando dicunt, quod hic forte melior erit conditio poſſidentis, & confuſe addunt, quod ſi aliquid amiſit, poteſt repetere, ita *Innoc. in d. c. quia plerique, num.* 4. *verſ. de eo autem*, quem licet referant, & non impugnent, tamen ad alios ſe remittunt, *Ioan. Andr. ibid ſub n.* 4, *ibi, quid de eo quod quis.* & *Anch. num.* 13. *quæſt.* 6. & Innocentii verba invertunt, dum in fine ponunt dicta verba, *vel forte melior erit conditio poſſidentis.* 118

Hæc Innocentii diſtinctio eſt non minus brevis, quam confuſa, nec aperit in quo foro loquatur, licet in illo cap. generaliter agat de foro animæ, ut adverti etiam ſupra *n.* 111. *& infra quæſt.* 7. *part.* 2. *ampl.* 19. *num.* 120

Cæterum, ſi vis videre aliquas Theologorum opiniones ſuper hac diſtinctione, vide *Lud. Molin. de juſt. tom.* 2, *de contract. diſput.* 516. *per totum.*

Quæ pro & contra hanc ſecundam intelligentiam adduci poſſent, ſume ex alio non diſſimili articulo, diſcuſſo infra *q.* 7. *p.* 2. *ampl.* 19. *n.* 98. *& ſeqq.*

Retenta tamen intelligentia.

Infero primo, ampliando eam, quod in tantum non tenetur reſtituere ante ſententiam judicis, ut neque illi, qui in ludo ludo amiſit liceat tantundem de bonis colluſoris, qui vicit, furari, aut aliter retinere, etiam ſi aliter amiſſum via judicis non poſſet recuperare, ideoque ſi illud occulte, aut aliter retineret, teneretur reſtituere, *Ludov. Molin. dict diſput.* 514. *verſic. ex dictis.*

Niſi quando, qui lucratus eſt, injuſte impediviſſet ferri juſtam ſententiam, quia tunc poſſet ſibi retinere, *Molin ubi ſupra.*

Et procedit illatio tam in foro conſcientiæ, quam foro fori.

Infero ſecundo ampliando etiam, quod huic qui amiſit in ludo prohibito, & via judicis recuperare non poteſt, non propterea licet in alio ludo cum eodem, qui lucratus eſt, vincere, & lucrari tantundem per dolum, & fraudem; & lucrando, tenetur reſtituere, *Molin. d. verſ. ex dictis in fin.*

Et procedunt iſtæ illationes tam in foro conſcientiæ quam in foro fori.

Niſi is, qui lucratus eſt, injuſte impeduiſſet ferri juſtam ſententiam, quia tunc contra illationes poſſet retinere, *Molin. ubi ſupra.*

Tempera eandem intelligentiam, ut non procedat, quando lex diceret ludum fore nullum, & irritum tam in judicio, quam extra judicium, quia tunc lucrum ludi etiam in foro conſcientiæ & ſententia etiam non lata, non poſſet retinere, cum ſit nullum, etiam extra judicium, niſi per conſuetudinem eſſet huic legi derogatum per ea, quæ, loquendo de

sponsione, quam Pontificis constitutio d[illegible] nullam, & irritam tam in judicio, quam extra scribit *Ioh. Azor. de instit. moral. part. 3. lib. 11. de contract. dub. c. 20. dub. 3. col. 1026.*

Subdeclara quando, ut ludus, in quo non dominatur fortuna, sed dominantur vires, [illegible], & ingenium, & dexteritas [illegible], sit multiplex, ut recensendo varios ludos, scripserunt *Cacci[illegible] tract. de lud. n. 7. & 8. tom. [illegible] fol. 156. & Steph. Cost. eod. tract. art. 1. § 1. n. 1 & seqq. fol. 161 & Medin in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 21 initio fol 16[illegible].*

121 Ratio, quare hi ludi sint permissi, quia etsi homo, ad laborem natus, in sudore vultus vesci debeat pane suo, ut retuli infra *n. 172* tamen cum sit corruptibilis, non potest in labore durare, nisi aliquando animi recreatio labo[illegible] temperet, fad[illegible]que abstergat, ut latius hanc rationem probant *Sot. de just. & jur. lib. 4. q. 5. ar[illegible] 2. vers. ad quæstionem, col. 2. fol. 320. & Steph. Cost. d. §. 1. n. 3 in fine, 4. 5. & 6. fol. 161. & art. 2, princ. n. 56. fol. 1[illegible]6.*

122 Excipe primo ab hac subdeclaratione, dum dicimus, ludum, qui non sit subjectus fortunæ, esse licitum, ut non procedat in ludo cruento, & sanguinolento, in quo sanguis spargitur, vel ludeorum strages sequi potest, quia hi omnes ludi jure novo prohibiti sunt, ut citatis juribus, & auctoritatibus, adductis etiam particularibus ludis, explicat *Cost. tract. de lud. art. 1. §. 2 sub n 30. 31. & 32. tom. 7. fol. 164.*

123 Excipe secundo, ut quantumvis ludus sit permissus, tamen in eo non licet ludere ultra valorem unius solidi, *leg. ultim aleatorum, Cod. de relig. & sumpt funer. Clar. re cpt sent. libro quinto, §. ludus, versic. scias tamen, & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 5. de dominio, artic. 6 tit. an per ludum pecunia præsenti, &c. vers. ex his, fol. 165.* & quanti valeat hodie solidus, vide §. *seq. gl. 3. num. 13. & seqq.*

Excipe tertio quemvis ludum licitum sive ex dispositione juris, sive ex consuetudine, in quo committeretur dolus vel [illegible], quia [illegible] casu is, qui in eo fraudem [illegible], ut dolo [illegible] vinceret, teneretur in utroque foro ad restitutionem, *Franc. Garcia. de contract. [illegible] 43 num. 9 [illegible] Ioan. Azor. de inst. moral par. 3 lib. 5. cap. 25. in [illegible] col. 439. & [illegible]*, & [illegible] probantur ex his, quæ in contractu [illegible] secutus sum infra *q. 7. par. 2. ampl. 10. n. [illegible] & seqq.*

Porro casus hujus doli, & fraudis, [illegible] ponunt *Garcia d. c. 43. n. 8. [illegible], [illegible] in loco supra proxime citato.*

Amplia primo hanc exceptionem, ut [illegible] restituere non solum [illegible], sed etiam lucrum, quod collusor deceptus facturus esset, *Ioan. Azor. d. c. 25. in [illegible].*

Amplia secundo, ut teneatur restituere, non solum, quod [illegible] lucratus esset [illegible] dolo in dicto ludo; [illegible] qui utitur chartis, [illegible], quod ab eo qui à tergo videret chartas sib. [illegible], diceretur [illegible] inæqualitas, & [illegible] collusori [illegible], & consequenter [illegible] ille ludus esset [illegible], quod alter collusor fuerit in toto ludo [illegible] majori periculo [illegible]; hac[illegible] inæqualitate, & majoris periculi [illegible] teneretur restituere tam in foro fori, quam in foro conscientiæ per ea; quæ in casu [illegible] secutus sum infra *quæst. [illegible] part. 2. ampl. 10 sub n. 5 vers. infero tertio, & seqq. & præsertim vers. sub [illegible]*

& in foro fori tenetur etiam propter præsumptam fraudem in toto ludo, cum difficile esset probare non fraudem.

Tempera primo, limitando eandem exceptionem, ut non procedat in dolo, qui non repugnat naturæ, & moribus ludi, quia iste dolus est licitus, ut explicavi infra *q. 7. par. 2. ampl 10. n. 12.*

Tempera secundo, ut ludus sit nullus, idoque facienda sit restitutio in eodem collusoris, qui usus est dolo, & sic volente collusore, qui passus est dolum; secus eo volente; & consequenter si collusor, qui chartis falsis, vel alio modo doloso usus est, adhuc perdidisset, ei restitutio fieri non deberet, quia nemini proprius dolus, & culpa debet patrocinari.

Excipe quarto quemvis ludum licitum, in quo esset notabilis inæqualitas, quia is, qui vinceret, teneretur restituere, ut late explicavi infra *q. 7. part. 2. ampl. 10. sub n. 5. vers. infero tertio, & seqq.*

Absolutis extensionibus hujus primæ exemplificationis, positæ supra *n. 88.* 124

Restringe primo eandem exemplificationem ad sponsionem licitam, ut locuti sumus *in ipsa exemplificatione*, & sponsio dicitur licita, dummodo sit honesta prout etiam locutus sum *sub. in eadem exemplific. n. 88.* & quæ sponsiones dicantur honestæ, vide *Strach. tract. de spons. par. 4. per totam, tom. 6. par. 1. fol. 304. & seq.* & quæ dicantur inhonestæ, vide *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 11. tit. de contract. dub. cap. 19. dub. 6 col. 1026* ex cujus, & aliorum dictis, & ex nomine ipso collige regulam, quod inhonestæ sunt omnes illæ, quæ sunt de re inhonesta, seu contra bonos mores, ut in exemplis, traditis ab *Azor. in loco sup. proxime citato*, & quæ sponsiones, securitates, vadimonia, seu partita sint prohibita in Rep. Genuæ, *Genuenses* habent *in statutis lib. 4 cap. 17. §. sine licentia, & §§. seqq.*

Restringe secundo, dummodo à sponsione absit læsio, ut dixi infra *quæst. 7. par. 2. ampl. 10 sub n. 5. vers. infero tertio, & seq.* & secutus sum etiam in meo *tract. de judic. caus. lib. 2. cap. 2. sub n 476. in 2. cas.* & dummodo absit dolus, quia dolus inficit quemvis contractum per ea, quæ secutus sum *d. ampl. 10. n. 7. & seq.*

Declara primo hanc restrictionem, ut ludi, & sponsionis injustitia, ex qua causatur læsio, & ex læsione obligatio ad restituendum, sit inæqualitas periculi, & securitatis, prout late explicavi infra *q. 7. par. 2. ampl. 10. sub n. 5. vers. infero tertio, usque ad vers. extende secundo*, ubi videas.

Declara secundo notabiliter, ut in Urbe Roma, ubi justitia, & boni mores magis quam alibi debent splendescere, aliquæ sponsiones, quæ alias ex sui natura non essent illicitæ, partim jure humano, & partim consuetudinario sint prohibitæ; Prima quarum est, & quando sede vacante, Cardinales, conclave ingressi; tractant de eligendo futuro Pontifice, quia nec tunc, nec alio tempore potest fieri sponsio, quod hic, vel ille erit Pontifex, id Pij IV. bulla prohibente, de reformat. conclavis quod notavit etiam *Io. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 11. tit. de contract. dub. cap. 20. dub. 1. colum. 1026.*

Secunda est, quando agitur de promotione Prælatorum ad Cardinalatum, quia sponsiones, quis eligeretur, [illegible] quis non, re[illegible] ab aula, & credo fuisse [illegible] prohibitas [illegible] *Io. Azor. de c. 20. dub 2.* [illegible] non fuisse prohibitas. Tertia sponsio, quæ in Curia non admittitur, est ille contractus, qui per viam sponsionis haberet eundem effectum, quem haberet societa-

societas officii; quare societas officii sine officio non sustinetur per viam sponsionis, juxta ea, quæ scripsi infra *num.305.vers.secundum est forum.*

Declara tertio, ut aliqui contractus, quamvis sint compositi ex natura sponsionis, tamen quia habent vestem, quæ eos cohonestat, & ex qua eorum justitia apertius videri potest, sunt communiter recepti, qui sine illa veste in nuda sponsione essent suspecti, & ideo disputabiles;& forsan non admissibilis, præsertim in Romana curia, hujusmodi sunt census vitalitius, societas officii, qui Romæ passim fiunt, ut patet ex his,quæ scripsi infra in diversis locis, similiter jactus rethis, qui est emibilis, *Par.de Put.tract.de lud sub num.37.tom.7.fol.153.Caccialup.eod.tract.num. 23.in fine,cas 6.fol.157.*& *Mich.Sal.ad D Thom.2.2. q.5.de domin. art.6.tit.an per ludum pecuniæ præsenti, &c. concl.1. vers.secundo de jure, fol.* 166 & tamen hi omnes à sponsione non discrepant, quia si in censu, vel societate mors evenerit,unus lucratur capitale, si non evenerit; alter lucratur tot pro centenario, quos fructus vocamus;& qui emit jactum rethis, si jactus erit plenus, lucratur, & si vacuus, perdit.

Nota pro intelligentia nominum, quod depositio, & sponsio idem sunt in hac materia, ut patet ex his,quæ dixi supra *n.*88. dicitur namque depositio, eo, quod deponatur pecunia, seu quid aliud pecunia æstimabile, solvenda ei, qui vicerit: sponsio vero dicitur eo, quod unus spondet, se soluturum alteri, si verum fuerit, quod firmat, *Jo Azor.de instit.moral. par.3.l.11.tit.de contract.dub.c.19.not.1.vers unde hujusmodi, col.*1923.

Et hæc satis: si quæ enim tibi plura de sponsione occurrat videre legito, quæ scripsit *Stracch tract.de spo.& de ludo*,quæ scripserunt *Par de Put.& alii*, qui de eo peculiarem ediderunt tractatum; nobis enim, qui cambii materiam copiose, & specialiter explicare proposuimus,in his,quæ generaliter de aliis commerciis præmittimus, non licet æqualiter insistere.

DE ASSECURATIONE.

SUMMARIA.

EXEMPLIFICA II. in contractu assecurationis 128
quo quis vult assecurari à casu sinistro, cujus contractus formulam in assecuratione navis,& in assecuratione vitæ hominis posui infra *num* 141.& 142. de vitæ hominis assecuratione locutus sum infra §.3. *gl.3. num.51.*

Hic assecurationis contractus (sive sit emptio & venditio, ut dixi infra *q.7.par.3.limit.6.num.5.*seu similis emptioni, ut dicam, sive sit locatio, & conductio,ut dicunt *Archiep.Floren tract.de usur.c.2. §.46. n.76.tom.7.fol.86.* & *Conrad.de contract.q.* 1.*initio*, sive sit contractus innominatus, similis venditioni ad ea,quæ scribunt *Santer tract de assecurat,p.1.n.7.t. 6.par.1.fo.348.*& *Stracch.in præfat.n.47.ver.& illud, f.560.*sive sit contractus fidejussionis,ut *ex Albornoz.* sequitur *Franc.Garc.de contract.39. n.3.v. hora multo.* & ex eo *Lud.Lopez.de contract lib.2.c.16.in fine initii,* &

& nemine citato, videtur sequutus *Jo.Azor.de instit. moral par.3. lib.11.tit.de contract.dubiis,cap.18.dub 2. col.* 020. sive sit,periculi alieni præstatio,seu contractus,quo quis alienæ rei periculum in se suscipit, obligando se, vel gratis, vel certe pretio ad eam compensandam,si perierit, & proinde, si gratis hanc obligationem suscipiat, sit proximo gratuita, si pretio, sit contractus similis emptioni, & venditioni, quia qui pretio assecurat, videtur vendere suamobligationem, qua se obligat ad solvendum rei æstimationem in eventum quo perierit & alter hanc videtur emere,ut scribit *Leonar. Less.de iust.& jur.lib.2.c.28. n.24.* & demum quidquid sit, est contractus licitus, quia non reperitur in jure prohibitus; & quod sit licitus, est de mente *Pauli de Castr.in leg.in nave saupheli, ff. loc.& aliorum*, quos sequuntor *Par. de Put. tra.de lud.n.35. vers.an quando,tom.7.fol.135.Caccialup.eod.tract.num.21.cas.1.fol.157.Medin.in suis trac. tom.2.tit.de reb.restit.quæs.18.caus.3. vers.præterea qui alienarum fol.172. col.1 Santer. d.par.1 n.5.Stracch in præfat.num.44.fol.310.idem Stracch.in tract.de spons. par.4 ver.item quærit paul.num.1.tom.6.par.1 fol 505. Covar.var. resolut. lib.3. cap.1.sub n.5.vers constat sane,& Joan.Bapt. Lup. in cap. naviganti, §.1 idest, post præfationem, sub num.4. vers. colligitur modo, & n.5.de usur.inter tract.divers.tom 7 fol.135.* & esse licitum,sequunt r *Archiep. Flor.& Conrad. ubi supra*, & quod iste contractus assecurationis maritimarum mercium sit licitus, & honestus,testantur *Medin.d.tit.de reb.restit.q.12 col 6.in fine, vers.in quo casu,fol.169.& Mich.Sal.ad D Thom.2.2. quæst.5.de dominio, art. 6. tit.an per ludum pecunia præsenti, &c. concl.1. vers.secundo sit jure fol.166.*& quod uno Doctorum consensu habeatur tanquam licitus,in quo tamen plurimum dominatur fortuna, scribit *Sot.de just & jur. lib.4. q. 5.art.2.vers.quamobrem,col.5.f.,22.* & quod iste usus assecurandi sit receptus, idemque tam Theologis, quam Jurisconsultis probatus, scribit *6.q.7. art.unico,in 3.argum.col.2.fo.601.*& quod hic contractus habeat rectitudiem, justitiam, quia sicut fidejubenti licitum est, accipere pretium fidejussionis, ita & multo magis licitum sit assecuranti, cum gravioribus subjaceat periculis, scribunt *Franc. Garc.de contract.cap.39.n.4.vers di questa,& Lud.Lopez de contr. lib.2.cap.16.vers ex hac autem*, imo quod iste contractus assecurationis sit licitus, satis probatur *ex cap. naviganti de usur.* ubi Papa non prohibet,fieri assecurationem : sed prohibet solum, ne in fraudem usurarum is, qui mutuat, assecuret mutuatarium ex obligatione præcedenti, ut retuli infra *num.498.confirm.*
130 3. † & quod assecurans possit ob assecurationem aliquid accipere, & assecurationes fieri in magnam Reip utilitatem,scribunt *Sot.& Navar.* quos secutos sum *d.lin.it.6.num.5.*& quod rebus publicis sit maxime proficuus, scribit *Medin in loco, supra maximè citato*, & hunc contractum assecurationi frequentari à Florentinis, & Genuensibus *ex Alex. & Jas. refert. Lup.ubi sup.*

131 Et tamen hujus contractus,seu commercii lucrum, & damnum pendent à mera sorre,& fortuna, ut scribunt *Medin.in suis tract.tom.2. tit.de reb.restit. quæst. 22.vers.loquor igitur col.2.fol.167.Sot de just.& jur.li. 4.q.5.art.2.col.5.fol.322. Mich. Sal ad D.Thom.2.2. q.5 de dominio,art.6.tit.an per ludum pecunia præsenti, &c. concl.1. vers secundo si jure, fol.166.tom.1 & communiter omnes*,quia id rei evidentia demonstrat : nam assecurationis natura hæc est, ut volens transvehere suas merces per mare vel per terram, & timens illarum amissionem, seu aliter periculum, inveniat aliquem, qui prædictum verisimule mercium periculum ad sui instantiam suscipiat, pro quo periculo potest aliquid juste ab ipso mercium domino exigere, eo, quia hic, qui periculum suscipit, res suas proprias, quas in tuto habet, periculo eas a mittendi exponit, ex quo si merces pereant, ipse de rebus propriis tenebitu domino earum valorem solvere, & mercibus manentibus salvis, id, quod pro suscepto periculo accepit, non tenebitur restituere, & hanc esse communem Doctorum approbatam sententiam, testatur, & sequitur *Medin.in suis tract. tom.2. tit.de reb.restit.q.13.cau 3.vers præterea qui,fol.172.*& hic contractus assecurationis in substantia, & justitia pretii non differt à contractu sponsionis, differunt autem solum in hac qualitate, quod assecuratio habet evidentem causam, justam, & utilem quia assecuratus intendit evitare damnum, at sponsio habet latentem causam, cujus utilitas non apparet, & hac ratione commercium assecurationis est Reipublicæ utilius, & justius.

Declara primo obiter istam exemplificationem, 132
ut assecurationis commercium, sicut quovis aliud rescindatur, si alter ex contrahentibus sit læsus, quia etiam in contractu assecurationis datur excessus & læsio, ut declaravi infra *q.7.par.2. amplias 10 sub n. 5.vers.infero secundo*, ubi explicavi pretium periculi.

Extende hanc declarationem, ut si læsio sit dolo, vel per fraudem commissa, hi contractus, sicut alii, sint ipso jure nulli, ut secutus sum infra *q.7. par. 2. ampl.10. num.19.& seqq.*

Declara secundo, ut assecuratio teneat, etiam si fiat post secutum casum sinistrum, dummodo assecuratus, de eo notitiam non haberet juxta ea, quæ scripsi infra *q.7.par.2. ampl.10. num.19.seqq*

Sub declara hanc declarationem : cui incumbat onus probandi notitiam, & quomodo probetur ex his, quæ scripsi infra *n.150 & seqq.in 6 & seqq. difficultatibus.*

Et quid in casu, quo quis fecit assecurari merces in navi, & nullæ aderant merces, *vide in d.ampl.10. nu.21.& 22.*

Declara tertio, an & quando mutuatori liceat, 133
pretio accepto, assecurare mutuatarium, ex his, quæ late explicavi infra *n.498. & seqq.& n.502.* Et quod fidejussor, assecurans mutuantem ad instantiam mutuatarii, possit assecurationis pretium exigere à mutuatario, vide infra *sub n.493.*

Declara quarto, ut assecurationis contractus possit fieri, & habeat locum in quavis re,seu de quavis re,quæ subjacere possit periculo, & interitui, quare possunt assecurari merces tam si per mare sint transferendæ, quam si sint transferendæ per terram item assecurari possunt pecuniæ, ex uno in alium locum trajiciendæ possunt assecurari naves, aliaque navigia, una cum mercibus, & etiam separatim, similiter potest assecurari alicujus personæ transitus, ut sit liber, ut puta, si Titius transiturus sit per loca hæreticorum Turcarum,aut latronum, seu hostium & demum potest assecurari vita, & supervivientia hominis pro certo tempore, ut de his omnibus in diversis hujus tractatus locis egimus, & ideo superflue *Joan. Azor.de instit.moral par.3.lib.11.tit.de contract.dubiis, cap.18.dub.6.col.1021.* nititur assecurationem reducere ad quatuor modos, seu species.

Nota ex hac declaratione, dum loquitur de assecura-

curatione vitæ hominis, & obiter collige ex eo cautelam pro eo qui pro sequenti semestri societatis officij, super suæ, vel alterius vitæ periculo initæ, fructus accepit,&,durante illo semestri, timet mortem & consequenter pecuniarum amissionem;& pro eo,qui cum sit infirmus,non admittitur ad resignandum,&pro eo, qui fuit admissus, sed debet superuivere per aliquot dies; & pro quovis, qui, si moriatur infra certum terminum, perdit aliquam pecuniarum summam; quia hi,si sint in Civitatibus, ubi frequentantur commercia assecurationis, possunt per viam contractus assecurationis evadere hoc periculum perdendi pecunias; & adde, quæ scripsi infra §.3.*gl.sub num.*51.

Quia in Civitatibus, in quibus mercatura florescit & præcipue in maritimis, hoc assecurationis commercium est valde visitatum, & de eo plures oriuntur lites, & difficultates quas nec Theologi, nec Canonistiæ tetigerunt, ideo earum aliquas,quæ mihi insigniores, & in usu forensi frequentiores visæ sunt, breviter proponam, & pro viribus dissoluam.

134 *Prima difficultas erit.* Quis dicitur casus sinister?

Resp. casum sinistrum dici casum adversum, & obnoxium, *Stracch.tract,de assecur.gl* 24. *n.*1.*tom.*6.*par.* 1.*fol.* 376. & comprehendit casum fortuitum, ut patet ex infra dicendis, & casus fortuitus dicitur ille, quem nullum hominum consilium prævidere potest, *l.*2.§.*si eo tempore, ff. de administr.rer. ad civit. pertin.* seu dicitur in opinatæ rei eventus, cui provideri non potest. *Stracch.de tract.de assecur.par* 3.*n.*65.*fol.*352.& latius *gl.*22.*num.*1.*fol.*376.*Benint. tract.de pauper.&c. q.*2.*num.*11.*tom.*18.*fol.*140.late *Sebast.Medic.tract. de fortuit.casib.q.*12 *num.*1.*& seqq tom.*7. *fol.*208. *Hier. Pravid.tract.de pest.&c.vers. subsequenter. n.*5.*& seqq. tom.*18.*fol.*180. *Laur. Silu tract.de feud. recogn q.*109. *num.*36. *tom* 10. *par.*1. *fol.*95. & cum his concordant *Stat. Genuæ, lib.*4. *cap.*17. §. *casus sinister.* quare casus fortuiti possunt etiam diligentissimo patrifamilias contingere, quia nullum hominum consilium eos prævidere potest, *Mantic. tract. de conject. ult. volunt. lib.*11. *tit.*17. *num.*1. & casus fortuitus dicitur insolitus, ideoque suscipiens in se casum fortuitum, tenetur etiam de casu insolito, ut reprobata contraria opinione, sequitur *Crot.in cap. naviganti, sub n.*3 *& seqq de usur. inter Repet. tom.*4. *fol.*373.

135 *Secunda difficultas.* Quando dicatur, casui sinistro providentia humana provideri non posse?

Respond. quando procedit à superiore, cui resisti non potest, ut puta, si procedat à fortuna, seu voluntate divina, quia superiorem non habent, juxta ea, quæ scripsi in meo *tract.de appell.q.*16.*limit.*6.*n.*1.hujusmodi autem casus, seu facta,quibus resisti non potest, ideoque hominis culpam excludunt, & excusant,ita ut de eis non teneatur,cum divinam vim habeant,sunt violantia ventorum, vis fluminis, aut maris,aut tempestatis, aut ruinæ, aut incendij,aut terræ motus, horum enim vim nemo sustinere potest.*l.*24. *fluminum,§.vitiũ,vers.servius quoque.ff.de damn.in fect.* valetudo,tempestas,& vis fluminis, *l.*2.§ *si. quis, in judicio,ff.si quis caut naufragium,l.*3 *ve.inde labeo,ff naut. caup.& stabul.* incendia, naufragium, latronum, hostiumue incursus piraterum, quibus resisti non possit.*l.*18 *in rebus,ff. commod.& l.*1.*C.depos.* & quod incursus bannitorum, deprædantium merces reputetur inter casus fortuitos, scribit *Rot. divers. decis.*208. *placuerunt num.*1. *coram R P.D. Sacrato, in Rom.mercium, ven.*17. *Januarij* 1604. *in impressis Romæ* 1615. vis tempestatis calamitosæ, fluminum, graculorum, sturnorum, & demum omnis alia vis, cui resisti non possit, *l.*16. *ex conducto,ff.locati.* † Idem si procedat à 136
Principe, quia ejus factum connumeratur inter casus fortuitos,*l.lucius,ff.de evict. Alex.cons* 57. *quoniam num.*3.*in fine,lib.*1.*Matt.cons* 182.*viso,num.*4. *Cravet. cons.*95.*visis his, n.*1.*Boss. tract.crim. tit.de remiss. merced.num.*76.*Afflict decis.*54.*quidam casinus, num.*2. & alij,quos citat *Surd.dec.vult.causa domini, n.*15.† Imo 137
etiam factum judicis ordinarij. *l.*2.§.*fin.ff.si quis caut.* & hoc quodammodo sive sit justum, sive injustum, *Bar.& Ang.d.§.fin.num.*1. *Alex.num.*2. *Fulgos.num.*4. *Jas.num.*2. *& Jacob.de S.Georg. num.*5. *vers.in ead.gl. Ang.in l sed & si quis* §. *illud sciendum, ff.si quis caut.* nam quicquid evenit ex injusta judicis sententia dicitur casu fortuito evenisse, *l.*51. *si per imprudentiam, & Bar.ibi,dico ergo, ff.de evict.idem Bar.in l.*68. *exceptione,n.*4. *ff.de fidejuss. Bal. in l.quæ fortuiti, nu.*3.*C.de pign.act.Santer.tract.de assecur.par.*4.*n.*25.*in fin.*26. *&* 27.*tom.*6.*par.*1.*fol.*354 *& par.*5.*num.*8.*fol.*357.† cum 138
injustitia, & casus fortuitus æquiparentur, *cap.* 1. *vers.& si contigerit. ubi Bald. de nou.form. fidel.& Silu. tract.de feud.recogn.q* 109. *num.*36.*in fine, tom.*10. *par.* 1.*fo.*95. † Et quod navigio jussu superioris loci intercepto, aut saxito, vel, ut dicitur, de eo facto imbarco, ita quod sit coactum capere aliud viagium, & merces assecuratas exonerare, dicatur casus sinister, disponunt *Stat.Gen. lib.*4. *cap.*17. §.*casus sinister*, & quod relinquatur arbitrio judicis: quis dicatur casus insolitus, scribit *Surd. d.decis. ult.n.*53. 139

De his casibus fortunis & si nemo teneatur, quia eis resisti non potest, unde Procaccius merces, hoc fortuito casu deperditas non tenetur restituere, nisi ejus culpa præcesserit, *Rot.d. decis.*208. *sub n.*1. *&* 2. hæcque culpa, seu non culpa, à quo probari debeat, declarat *ead Rot. ead.decis.*208. *n.*2.*&* 3.tamen de his casibus tenebitur, qui ad eos voluerit teneri, suscipiendo in se risicum, & periculum, ut dixi *in seq. tertia diffic.*

Tertia difficultas. An casus sinister cui providentia humana provideri non potest dicatur tam ille, cui nec antequam veniret, nec dum veniebat; nec postquam venit poterat provideri, quam ille, cui potuit provideri postquam venit. & pro absoluta hujus difficultatis intelligentia fingamus casum, & ponamus tenorem assecurationis: finge ergo, quod navis sit à piratis Turcis aggressa, & bellicis tormentis percussa, vel alias maris tempestate ad scopulos alliserit, ita ut ex hostium percussione, aut ad scopulos allisione sit in alveo, vel alio sui parte fracta, indeque aquam hauriat & ideo sit inhabilis ad navigandum: finge ulterius, quod, non solum sit à piratis aggressa, sed sit ab eidem per spatium noctis obsessa. & tota fere die sequenti eam ante oculos habuisse, & postea eam ibidem pro derelicta habuisse. Finge rursus, quod naviculatius, seu navis gubernator potuisset, navis fracturam restaurare, illaque restaurata, iter prosequi, sed restaurandi diligentia omissa fuisse temporis injuria ita discerptam, ut nunquam amplius restaurari posset; nunquid dicetur evenisse casus sinister, & consequenter agi possit contra assecuratorem qui in se navis, periculum, casumque omnem adversum & fortuitum susceperat sub ejusmodi, vel simili formula,qua passim utuntur Genuenses,†*Jesus*,1605. 140
die. Nomine D.Baptistæ q.Oberti.toto infra scripto tempore durante super corpore,naulis corrediis,& apparatibus navis, nominata S.Joseph, Capitanatæ per Thomam Bordonum,vel per quẽvis altũ,&c. deficiẽte una re,risicũ 141

C *restet*

restet super alia, vel aliis, spectante risico dicto Baptistæ, vel aliis quibusvis, incipiendo risicum die, & hora, qua dicta navis recesserit ex præsenti portu Genuæ, & duret per menses tres, tunc proxime venturos inclusive, prima, & ultima die comprehensis, & possit patronus, & quisvis cum dicta navi, & aliis prædictis fuerit, toto dicto tempore durante, ubiq; tangere, ire, stare, & navigare ubiq; & quocunq; in locis, & ad loca tam infidelium, quam Christianorum & à dextris, & à sinistris antecedere, & retrocedere, tam intra limites, quam extra onerare, exonerare, & reonerare semel, & pluries portus quoscunq; & schalas facere ac unum, & plura navigia facere ad qua suis mundi partes, toto d. tempore durante, viagio mutato, vel non mutato, prout d. patrono videbitur, & placuerit: nec per aliquam onerationem, exonerationem, & reonerationem, ubi vis, & per quemvis faciendam, de præsenti risico aliquid minuatur; imo sit, & restet semper firmum, & integrum super restantibus: de risico, valore, spectatione, qualitate, & quantitate prædictorum credatur simplici verbo cum juramento d. D. Baptistæ, vel personæ pro eo absq; aliqua alia fide, seu probatione facienda, & demum in cæteris cum omnibus & singulis suis clausulis, cautelis, solemnitatibus, & renunciationibus, quæ apponi solent in similibus apodixiis securitatum ad beneficium illorum, qui se assecurari faciunt, quæ habeantur hic pro expressis de verbo ad verbum ad exigendum casum sinistrum, (quod absit) prædict. D. Baptistam, vel personam pro eo legitimam, renuntiantes, &c. dantes, &c. promittentes, &c. Sub, &c. jurantes, &c. Jesus, die 16. Septembr. 1615. notata per me Stephanum Canevarium Gub. Cabellæ securitatum, & per me Joan. Andream de Andrea notarium, & d. Cabellæ scribam.

Jo N. assicuro scudi quattrocento, & son pagato, Dio la salvi.

Jo N. assicuro scudi ducento, & son pagato, Dio la salvi, &c.

Aliam formulam vulgari sermone ponit *Stracch. tract de assecur. fol. 365. tom. 6. par. 1.*

142 Addo obiter pro curiosis, & connexitatis occasione formulam assecurationis vitæ.

Nomine D. Jo. Baptistæ Seminiq; D. Hieronymi de ordine D. Camilli Sebastiani Suarez Florentiarum, pro computo D. Camilli Sebastiani Suarez, & Antonii Valderana super vita, & persona R. D. Equitis fratris Fernandi Ruiz de Coral. Equitis Hierosolymitanorum, & Balivi novarum Villarum super vita, & persona d. D Equitis Fratris Fernandi, incipiendo risicum in solutionibus feriæ augusti præsentis anni 1610. Florentiæ celebrandis, & duret usque in solutionibus feriæ apparationis anni proxime venturi 1611. Florentiæ celebrandis, & quatenus, dicto tempore durante, d. R. Frater Fernandus decederet, seu vita careret ex quavis morte, tam naturali, quam accidentali, quam etiam quovis alio modo quo dici, imaginari, seu cogitari possit, nemine excluso (quod Deus avertat) tali casu infra scripti assecuratores solvere teneantur d. D. Jo. Baptistæ seu personæ legitime pro eos intra tres dies, proxime venturos, secuturos à notificatione dictæ mortis, si sequeretur, sine ulla contradictione, summas pecuniarum, per eos infra scribendarum respective, omni exceptione, & contradictione remotis, &c. & possit d. D. R. Eques Fernandus toto d. tempore durante, stare, ire, & morari, antecedere, & retrocedere in quavis mundi parte, tam via terrestri, quam maritima ad ejus libitum, nullam generando præjudicium præsenti securitati. Nec d. D. Jo. Baptist. teneatur, nec obligatus sit ad ostensionem, nec ad aliquam fidem faciendam de præsenti risico ipsis DD. Camillo, Sebastiano, & Antonio spectante, sed quod credatur, & stari debeat soli verbo d. D. Joan. Baptistæ, seu personæ pro eis. quia ita declararunt per præsentem appodixiam securitatis quibusvis in contrarium facientibus non obstantibus. Et præsens securitas valeat, & teneat, nec contra eam aliquid opponi possit, renunciantes infra scripti assecuratores omnibus, & quibusvis statutis, in contrarium facientibus, qui quidem infra scripti assecuratores teneantur solutioni præsentis securitatis, ut supra dictum est d. D. Jo. Baptistæ Semino, quatenus intra dictum tempus sequeretur d. mors; de qua morte stetur fidei, facienda per testes, etiam minus ligitime receptos, & ad formam statuti, de causis brevioribus in §. in executionibus securitatum, &c. Renunciantes, &c. Dantes, &c. Promittentes, &c. Sub, &c. Jurantes, &c. Acto. quod adveniente casu mortis non possint assecuratores aliquid dicere, opponere, nec excipere, nisi prius facta integra solutione summa, per eos respective assecuratæ, & ita cum juramento promittunt, & obligant, & absolutionem à juramento non petere, nec impetrare, &c. Et declarato ad cautelam quod d. risicus incipiat in dictis solutionibus feriæ Augusti Placentiæ, & finiat in d. foro apparitionis Placentiæ, quia sic, &c. & seu in solutionibus dictæ feriæ apparitionis, &c. 30. Novembr. 1609. die 17. Augusti, notata per me Julium Pasqua Gubernatorem Cabelæ securitatum, &c. & per me Jo. Stephanum Carderinum notarium, &c. & dictæ Cabellæ scribam, &c.

Jo N. assecuro scudi trecento de lire quattro, e sono pagato à tre, e tre quarti per cento, che Iddio faccia salvo.— sc. 300

Jo N. assecuro scudi trecento da lire quattro, e sono pagato à tre quarti per cento. Nostro Signore lo salvi.— sc. 300

Jo N.N.N. assecuro, &c.

Die 24. Septembr. 1609. registrata pro scutis tribus millibus de 3. & tribus quartis pro centenario, solverunt de numerato, Jo. Baptista, Laurentius, & Benedict. Vernalia N. Capserio libras 60 & prout in mandato C. 11. relat &c per me d. Julium, & per d. Jo. Stephanum, &c.

His præmissis, redeo ad difficultatem de casu sinistro navis.

Prima opinio est affirmativa, quod casus sinister evenerit, & consequenter assecuratus possit agere, quia certi juris est, navem passam esse casum sinistrum, & sufficit, casum sinistrum advenisse, illiusque conditionem semel extitisse, & esse impletam quamvis exinde conditionis implementum non duret, ut loquendo in ultimis voluntatibus probant *text. l. 7. si cuis hæredem, & ibi gl fin. Bal. in princ. Jas. n. 1. cum seq. & alii C de inst. & subst. l. cum uxori in princ. & ibi Paul. de Cast & Salyc. C. quam dies leg. ced. l. fin. §. 1. & ibi Bal. not. 2. Paul. de Cast. num. 1. C de jud vid. toll. Peregr. tract. de fideicom. art 43. n 18. vers. conditionem autem, & art. 11. n. 120. & seqq.* ubi declarat, & secutus sum in meo *tract de jud. cas. lib. 2. c. 9. n. 1217.* & in terminis nostris *Rot. Genuen. decis. 101. n. 2.* 143

Secunda opinio est negativa, quia licet navis capiatur ab hostibus, tamen non statim, atq; capta est, transit in eorum dominium, & quousq; non transit, non dicitur casus sinister, quia potest interim recuperari; quare ad hoc, ut navis, seu alia res, capta ab hostibus, efficiatur ipsorum hostium, requiruntur duo: primum, quod navis capta ducatur intra præsidia ipsorum hostium, id est, ad confines: secundum quod ita sit ducta, ut sit in toto, ne à limitibus accurrentibus momento recuperari posset, & sic debet pernoctasse *Bal.* sed obscure *in l ab hostib. la 2. versus fin. & clare Salyc. ibid. n 2. C. de ca. & postli. rev. vers. Vinc. de Franc. decis. 268. lib. 2. & Rot Rom. coram R. P. D Orano, in una* 144

Neap. Aromand. ven. 28. *Novemb* 1597. *in impressis post Farinacii consilia lib.* 1. *dec.* 120 *Ant. n.* 1. † quia res, donec non est deducta intra præsidia, non dicitur mutare dominium, & consequenter neq; statum *l.* 5. *postliminii jus, ff. de cap. & postli. rev.* ubi habetur, quod captus in bello remanet semper civis, donec non ducitur intra præsidia, ductus autem efficitur servus: ex quibus suadetur, quod non sufficit, evenisse casum sinistrum, sed requiritur etiam, quod habeat effectum; quare, si secuto casu sinistro in mercibus, quia piratæ, se latrones cœperint navem, & dominus mercium assecuratarum, dato aliquo ipsis piratis, recuperaverit merces, utique assecurator tenetur solum ad illud, quod dominus mercium dedisset pro recuperatione & non ad pretium omnium mercium, *Santer tract. de assecur. par.* 4. *sub n.* 27 *v. quid autem, & n.* 28. *& seq. to.* 6. *par.* 1. *fol.* 354. quod ego intelligo verum, quando merces nondum transissent in dominium hostium, per ea, quæ dixi *n. seq.* & ita sentit *Rot. d. decis.* 120. *sub n.* 1. *&* 2. dum ita distinguit: aut quis emit merces ab hostibus, postquam transierant in eorum dominium & tunc sunt irrevocabiliter effectæ ipsius emptoris; secus si eas emirit priusquam transierint in eorum dominium, quia tunc, restituto pretio emptori, tenetur emptor eas restituere domino: aut eas emit à latronibus, & tunc tenetur eas restituere vero domino, restituto sibi pretio, si fuerit modicum, ita ut videatur gessisse utile negotium ipsius domini, quia verisimiliter ipse Dominus eodem pretio redemisset, cui decisioni ego adhæreo in primo casu, quando res transivit in dominium hostium, sed quando non transivit, vel quando est capta à latronibus, qui nunquam efficiuntur domini, res habet controversiam, an dominus debeat emptori pretium restituere; quidem, suppositis his, quæ didit *Rot. supracitata, & Covar. in cap. peccatum, par.* 2. *versus finem initii, n.* 5. *de reg. jur. in* 6. *tom.* 1 *fol.* 563. ego non auderem ab eis discedere.

Reliqua quædam de restitutione rei alienæ, vide infra *q.* 2 *par.* 2. *ampl.* 9. *n.* 82. *illat.* 6.

146 At ubi navis, seu triennis capta transierit in dominium hostis, tunc evadit alia triremis, & consequenter quæ prius fuit, amplius reparari non potest; unde si daremus casum, quod illa triremis rediret in piraticam, & à priori domino recuperaretur infra spatium decem, aut sexdecim dierum, tamen triremis diceretur jam passa casum sinistrum, & ideo assecurator teneretur, etiam si ex dispositione statuti daretur teminus ad providendum casui sinistro, ut in *stat. Gen. lib.* 4. *cap.* 17. §. *casus sinister.*

147 Confirmatur hæc opinio apud Genuenses, quia eorum *Stat. in d.* §. *casus sinister*, pinguius, & negative disponitur, ut casus sinister non intelligatur, nisi navigium assecuratum redactum sit casu fortuito in eum statum, qui providentia humana reparari non possit intra tempus, declarandum per magistratum loci, dummodo dictum tempus non excedat mensem unum.

Pro solida hujus tertiæ difficultatis resolutione considero, quod etsi navis æque dicatur passa casum sinistrum, quando est capta ac hostibus, sicut quando est capta à latronibus, seu aliter est impedita, aut fracta, tamen quia non sufficit casus sinister, nisi sit talis, ut reparari non possit infra mensem ad summum, secundum *Statuta Genuæ in d.* §. *casus sinister.* ideo ad cognoscendum; an & intra quantum tempus possit reparari, distinguo tres facti species.

Prima facti species est, quando id, quod in navi reparatione indiget, est ita manifestum, ut Consul, sive alius magistratus possit certo cognoscere quantum tempus requiratur ad illam reparationem, ut puta, quia navis sit in aliqua sui parte passa fracturam, seu aliud damnum, sed tamen navis sit in potestate navarchi, seu nautarum, vel quia sit intercepta, seu aliter impedita, sed tamen si nota causa interceptionis & impedimenti, ita ut judex possit de interceptionis & impedimenti amotione cognoscere, & in hac facti specie concludo, casum sinistrum ad effectum exigendi pretium navis assecuratæ, non dici evenisse, nisi judex judicaverit, non esse locum reparationi infra congruum terminum, & ita procedat secunda opinio, posita *sub num.* 144.

Secunda facti species est in opposito, nempe, quando id, quod reparatione indiget, est adeo occultum, ut judex de eo cognoscere non possit; ut puta quia navis sit capta ab hostibus, seu à latronibus, & ignoretur ubi navem duxerint: & in hac facti specie concludo, casum sinistrum evenisse, & cessare Statutum Genuæ, & ita procedat prima opinio, posita *supra n.* 143. nam vel navis transivit in dominium hostium, & acta res est, ut dixi supra *sub n.* 145. *&* 146. vel non transivit, seu est capta à latronibus, & concludo idem, quia si igoratur locus, ubi ea sit, certum est, quod judex non potest declarare, an & infra quantum tempus possit recuperari, seu reparari, quare statim erit locus exactioni pretii navis assecuratæ, nulla præcedente judicis declaratoria, quam tamen in Civitate Genuæ, ubi stant in littera statuti, censeo adhuc fore non solum de consilio, sed necessariam. si tamen navis isto casu rediret incolumis, & ante mensem, præsertim nondum exacto pretio, censerem, non esse locum exactioni, quia alter casus propitius docuit per rei evidentiam, potuisse reparari, imo fuisse reparatam infra mensem.

Tertia facti species est, quando navis fuit capta à latronibus, *ut supra*, seu ab hostibus, & antequam in eorum dominium transiverit, rediit ante lapsum mensem, imo valde cito manus nautarum, non tamen incolumis, sed fracta: & in hæc concludo idem *quod supra*, sed addo, requiri omnino judicis declaratoriam circa tempus necessarium ad reparandam fracturam.

Quarta difficultas; An, omissa hac declaratione, requisita ex forma statutorum Genuensium, possit assecuratus aliunde ostendere, quod illi casui sinistro infra mensem provideri non poterat. 148

Prima facie videtur, quod non, quia hæc declaratio est forma substantialis, ita ut, ea omissa, actus sit nullis, ut secutus sum in meo *tract. de judic. caus. lib.* 2. *c.* 1 *n* 56. *& stri*c*tius cap.* 11. *sub n.* 1117.

Et hæc forma in casu dicti statuti importat conditionem, quia est data sub illa dictione, *nisi* quæ in casu contrario importat conditionem affirmativam, ex quo præcedit oratio negativa, *casus sinister non intelligatur, nisi*, & virtus hujus dictionis, *nisi*, est adversari præcedenti orationi negativæ, sicque sequitur, quod secuta declaratione, navem reparari non posse infra mensem, cessat prior pars negativa statuti, ut explicat *Dec. in c.* 60. *præterea n.* 1. *& seq d appell.* & fusius Covar. *super* 4. *decret. tit. de matrim. c.* 4. 3. 1 *sub n.* 8. *fol.* 182. † conditio importat non solum formam, sed continet semper non levem solemnitatem, ideoque necesse est, ut ea existat, ut secutus sum § *seq. gl.* 5. *n.* 12. *x* in nihilo, deficiat, *Dec. in cap* 11 *de appellationibus, n.* 12. *vers. secundus casus, de appell.* 149 150

151 Contrariam sententiam in puncto juris credo veriorem ; quia etsi regulariter forma adimpleri non possit per æquipollens, *Tiraq.de retr.lig.§.1. gl.21.sub num.11 & Jacob.Novell.tract.de jur.prothom.§ 3.n.21. tom.17.fol 35.*

152 Tamen hæc regula recipit limitationem , de qua *Dec.in l.si mater sub n.4. Cod.de instit.& subst* dicens , quod, si forma respicit certum effectum , potest adimpleri in æquipollenti, *Paris.cons.99.iste,n.16.& 17. lib.3.& cons.20 gratia, n.14.& 17. lib.4. Rot. Genuen. decis.210.sub n 2.& seqq.* dum scribunt,satis esse,quod sit servata effectualiter, & virtualiter , licet non superficialiter, & satis esse, quod tacite includatur in actu, qui geritur, quare etsi expressio gravaminis nominatim in appellatione ab interlocutoria sit de forma substantiali , tamen potest adimpleri per æquipollens , videlicet per relationem ad certam partem actorum, ut secutus sum in meo *tract.de appell.q 4.n. 23.* Item licet solutio sit apposita à testore per modum conditionis , tamen potest adimpleri per æquipollens, ut secutus infra *d gl.5.n.21.*

153 Verum in praxi difficile est isto casu invenire æquipollens huic formæ, &, quando adimplementum non est æquipollens , forma per illud non adimpletur ; quare si Hebræo sit data certa forma, servanda in ejus libro pro describendis pignoribus ; ad excludendendam fraudem, quæ non ita facile possit evitari ; si non observetur illa forma ad unguem , non potest dari adimplementum æquipollens , & consequenter ; ea ad unguem non servata, liber non probat, *Rot. divers.decis.182.facultas num.9. coram illustrissimo Card. Millino in Rom.pignorum, ven.14. Junii, 1602.in impressis Romæ 1615.* & ita præcipue servaretur Genuæ propter statutum de extrinseco intellectu , & scio in casu hujus quartæ difficultatis fuisse servatum.

154 *Quinta difficultas* : An assecuratores teneantur de casu sinistro , secuto culpa , seu dolo assecurati vel dolo, & culpa navarchi sit nautarum.

Resp. Si casus evenit culpa assecurati, non tenentur *Crot.in cap.naviganti, sub n.2.de usur.inter Repeten. to. 4.fol.373* ut puta,si merces sunt interceptæ,quia sint prohibitæ , vel quia non fuerit soluta gabella , vel quid aliud simile culpose, aut dolose commissum sit , *l.eum proponas,C.de naut fœnor.Santer.tract de assecur.*
155 *par.4.n.16.in fin.& n.17.& 19 to.6.par.1 fol.354.* †Si vero evenerit culpa alterius, puta , Gubernatoris navis,seu nautarum, assecurator tenetur, *Santer.n.18.in fin & d.n.19.* Sed contrarium tenet *Crot.in loco, supra proxime citato,* & dubitando, sub verbo, *forte,* scribit ; loquendo de navi exarmata ex imperitia magistri navis;*Stracch.eod.tract.de assecur.gl.8 sub n.6.fol.367.*

Sed tu in his , maturius cogitaturus, vide omnino quæ scribit *Stracch tract de assecurat.gl 20.n.2.3.& 4. & gl.29.n.8.in fine,& n.9 eod tom. fol.375.& 378.*

156 *Sexta difficultas,* An notitia casus sinistri in assecurato ante factam assecurationem , ut assecuratio non teneat ; possit ab assecuratore probari per testes in judicio executivo.

Resp. quod non , & ita practicatur per ea , quæ scripsi in meo tract. *de appel. q.17. limit.9.n.52.* secus in judicio ordinario.

Cæterum , si exactis ipsius processus executivi appareret, assecuratum notitiam habuisse casus sinistri , deneganda ei esset securitatis exactio , *Stracch. tract. de assecur. gl.29.n.8.in fine , vers.audiendusque tom.6. par.1 fol.378.*

157 *Septima difficultas.* An onus probandi ignorantiam casus sinistri ad validitatem assecurationis incumbat assecurato , agenti ad exigendum pretium assecurationis , vel incumbat assecuratori onus probandi notitiam ad infringendam assecutionem.

Resp. quod incumbit assecuratori , & ita vidi practicari etiam in terminis *Statutorum Genuensium, lib. 4.cap.17.§.securitates factæ,* tum quia notitia isto casu includit dolum assecurati , & dolus non præsumitur , *Stracch. tract.de assecurat. gl.27 sub num 5.vers.tertia facti,ibi, circa secundam, fol.377.* quia in dubio quilibet præsumitur bonus , ut in alio proposito retuli infra *n.499.* tum, quia ignorantia vel probatur per assertionem assecurati , vel alias habet naturam negativæ, quæ est improbabilis , ut secutus sum in meo *tract.de judic. caus.lib.2.cap.7.num.298.*

Octava difficultas. An hæc notitia casus sinistri 158
possit probari per conjecturas, verisimilitudines , præsumptiones, & indicia ?

Resp. quod sic. *Stracch tract.de assec. gl.27.num.5. tom.6.par.1.fol.377.* & quod possit probari præsumptive , satis patet ex eo , quod in hac notitia includitur dolus assecurati , & dolus probatur ex præsumptionibus, verisimilitudinibus ; & conjecturis, & sufficiunt leves , & semiplenæ probationes , ut secutus sum in meo *tract.de judic.caus.lib.2.cap.9.num.509 & seqq.* Imo sufficiunt minores, semiplena probatione , præsertim secundum *Stat.Gen.in d.§.securitates factæ* dum disponunt , notitiam casus sinistri in assecurato probari præsumptive , eo ipso , quod probatur , famam casus sinistri secuti extitisse in loco factæ securitatis ante ipsam securitatem , dummodo hæc fama legitime probetur, nam si ipsamet fama legitime probata in specie respectu notitiæ ipsius assecurati, quod ipse sciret, casum sinistrum esse secutum , non faceret semiplenam probationem notitiæ , per ea , quæ loquendo in criminalibus,secutus sum *d.cap.9.num.85.* & satis patet ex eo , quod fama facit inditium ad inquirendum , sed non ad torquendum , quia ad torquendum requiritur semiplena probatio , ut secutus sum *eod.tract.de judic.caus. lib.1.cap.84. num.6.& 7.* ergo multo minus , quam semiplenè probabit fama notitiæ probata in genere respectu multorum , seu majoris partis populi.

Nona difficultas , An istæ probationes de notitia 159
casus sinistri sint arbitrariæ ?

Resp. quod sic, adhibito discreto , & regulato judicio, per ea , quæ in his terminis scribit *Stracch. d.gl. 27.sub num.5.& 6.* & quæ generaliter loquendo , secutus sum *d.c.9.num.530 & 531.*

Decima difficultas , An multæ oriri possint conjecturæ ad conjecturandam notitiam casus sinistri , & 160
quæ sint hæ conjecturæ.

Resp. dari quamplures , quarum unam , vel alteram , quæ sunt usu & praxi receptæ , prosequar.

Prima ergo , & præcipua conjectura est illa , quæ sumitur ex distantia loci casus sinistri ad locum factæ securitatis , & ex quantitate intermedii temporis , quod fuit interpositum inter casum sinistrum , & factam assecurationem , nam si secundum potentiam humanam intra illud tempus nuntius non potuisset ex loco casus sinistri pervenisse ad locum factæ securitatis, præsumitur ignorantia, *Stracch. d.gl.27.sub n. 2.vers prima,* & è converso, si potuit pervenisse, præsumitur notitia, ut disponunt etiam *Stat.Genuen. d.§. securitates factæ.*

Verum pro hujus conjecturæ praxi multa sunt advertenda.

Primo

161 Primo advertendum est, quod judici, mensuraturo distantiam istorum locorum, & quantitatem temporis necessarij ad conficiendum iter ex illo ad illum locum, non est à jure data certa mensura, nisi recurreremus ad eam, qua mensurandum est iter terrestre quod conficere debet vocatus ad judicium, cui datur una dies pro singulis viginti milliaribus, & ulterius una dies quietis pro qualibet hebdomada, & pro itinere maritimo una dies pro singulis quinquaginta milliaribus, juxta ea, quæ retuli in meo *tract. de judic. caus. lib. 1. cap 91 sub n.* 42. Quæ tamen mensura mihi hac in re non placet, & multo minus placuit *statutis Genuensibus libro quarto, c. 17. §. securitates, factæ.* Quæ propterea mandarunt, ut quælibet hora sit mensura
162 duorum milliariorum, † statuendo, ut notitia præsumatur, quando fuit transactum spatium tanti temporis, quo à loco, ubi secutus fuerit casus sinister, calculatis millaribus duobus pro qualibet hora, ad locum, in quo facta est securitas, haberi potuisset: & si casus secutus esset in mare longinquo, adeo quod notitia deferenda esset per mare; antequam pervenire posset in terram firmam mandant, calculari tempus ad rationem prædictam à loco, in quem primo venerit notitia, seu novum: quare, ut vides, prædicta statuta calculant ad rationem 48. milliariorum pro qualibet die, & considerant solum iter terrestre; & recte, quia iter maritimum semper est incertum, nisi concordatis ventis.

Secundo est advertendum (& hoc infertur quasi
163 ex dictis in præcedenti) quod locus casus sinistri in ista mensura non est locus maris, in quo sequitur casus sinister, sed est terra firma, nam aut casus sinister evenit in mare propinquo, puta prope portum Genuæ, seu in ipso portu & tunc iter sumit initium à terra firma proxima illi mari propinquo, & sic à Genua: & proinde si securitas esset facta in civitate Florentiæ, calcularetur iter, ut supra, à Genua ad Florentiam: aut casus sinister evenit in mare longinquo, puta in mare Cypri, & tunc iter, ut supra caculandum, sumit initium ab illa terra firma, in quam prima venerit notitia dicta casus sinistri, vel ab illa, in quam pervenerit secunda, aut ulterior notitia, si inde celerius possit pervenire ad locum factæ securitatis.

164 Tertio est advertendum, quod dubitatur, præsertim in *statut. Genuens. supra citatis*, qualis debeat esse illa notitia, delata ad terram firmam, quando casus sinister evenit in mare longinquo.

Et Prima facie videtur requiri notitiam famosam, id est, famam legitimè probatam de illo casu sinistro, tum quia *statutum prædictum initio illius*, §. loquitur de notitia, saltem per famam, legitime probatam, & in fine, loquendo de initio itineris, sumendo, à terra firma, in quam primo venerit notitia casus sinistri, dicit *prædicta notitia*) tum quia ut notitia præsumatur in pluribus, sicque in eo, qui facit se assecurari, non debet esse notitia unius, seu duorum, sed debet esse divulgata.

Contraria opinio, quam censeo veriorem, suadetur ex eo, quod aliud est, scientiam casus sinistri præsumi ex sola notitia, aliud præsumi ex notitia, & ex distantia loci, & temporis: convenit enim, ut prior notitia sit famosa, cum aliud non requiratur ad præsumendam scientiam; secus est in secunda notitia, quia ultra ipsam notitiam, requiritur distantia loci, & temporis, ut dixi supra *n.* 162. & quod in hac secunda non requiratur fama, probatur ex eo, quia si prope portum Genuæ sequatur naufragium, & securitas reperiatur facta Florentiæ, fiet calculus itineris ex civitate Genuæ ad Florentiam, & numerabitur tempus ab illo puncto & hora, qua evenit casus sinister, sive evenerit de die, sive de nocte, sicque sive sit Genuæ divulgatus, sive non, nulla prorsus habita consideratione, quod tunc temporis, quando incipit ratio calculi non potuerit esse orta fama; merito, quando casus sinister est secutus in mari longinquo, & ideo notitio ilius est deferenda per mare ad aliquem locum terræ firmæ, statutum utitur verbo, *seu novum*, quod est diversum à fama, † siquidem in novo non 165
est necessarium, quod testes dicant, & nominent à quo audierint, quia novum, & tumor fabulentur, ideoque *Dec. consil.* 14. *sub n.* 1. *ibi nam multi.* loquendo de sponsione, promiscue loquitur de novo & de tumore, † sed tumor est ille qui procedit ab 166
incerto authore ad differentiam famæ. *Anton. de Butr. tract de notor. num.* 9. *tom.* 4. *fol.* 50 ergo idem dicendum est de novo, & nos in communi usu loquendi quotidie dicimus, delatum esse novum de aliqua re, quod tamen novum pauci sciunt illa hora, qua est delatum, & tamen ita dicitur novum, quando scitur à paucis, sicut quando postea magis divulgatum scitur à multis: imò quod statutum non possit intelligi, ut loquatur de notitia famosa probatur ex eo, quia loquitur de notitia, defernda per mare, quæ, non potest esse famosa, quia dum defertur, non est, nec potuit esse famosa in mare: ergo quando statutum utitur verbo, *prædicta notitia*, intelligit de notitia, de qua in proximiori loco locutum est, & ex his tolluntur rationes, adductæ pro contraria opinione.

Quartò est advertendum, quod ubi ex mensura, 167
de qua locutus sum supra *num.* 162. multum superest: vel multum deest, ita ut appareat, securitatem fuisse factum multo post, vel multo ante, quam notitia potuisset pervenire; tunc mensura claram reddit conjecturam: secus ubi ex mensura non videtur superesse, vel deficere, quia tunc insurgere potest prima controversia de momento horæ, & quandoque de ipsa hora, in qua est secutus casus sinister, cum horologia in modica temporis quantitate non sint concordantia, secunda controversia insurgeret circa mensuram milliarii an sit inchoanda à porta civitatis, vel ab ædificiis, & burgis prope civitatem, per ea, quæ scripsi in meo *tract. de judic. caus libro primo, c.* 91. *sub num.* 42. & circumscripta hac difficultate; posset oriri alia ex diverso numero milliariorum, si quidem aliquando non conveniunt homines de numero milliariorum.

Infero ex dictis *in hac decima difficultate*, laudabile 168
esse præfatum Genuæ statutum, dum præsumptiones, & conjecturas ad probandam notitiam, & ignorantiam casus sinistri, quales esse debeant, determinat, & non judicis arbitrio committit, quia arbitrio judicis paucissima committenda sunt, ut secutus sum in meo *tract. de judic. cau. libro secundo, capite undecimo, n.* 297. sed tamen infero etiam, reprehendendum non esse statutum Florentinum, quod judicio sex judicum mercaturæ committit, ut dirimant, an nuncius potuerit esse, vel non esse, non denegato recursu, ut refert *Strach tract. de assecur. gloss.* 27. *sub n.* 5. *versic. tertia facti. tom* 6. *par* 1. *fol.* 377. quia ut ex dictis in hac quarta advertentia constat, insurgunt tam ex facto, quam ex jure inexplicabiles difficultates.

Secunda conjectura ad conjecturandam notitiam casus sinistri est fama ipsius casus sinistri, orta in loco

factæ securitatis ante factam securitatem; hancque conjecturam canonizavit idem *Stat.Genuæ dict.§. securitates factæ*, requirit tamen, quod hæc facta sit legitime probata.

Video me, agendo de timere, & casu sinistro in mare distanti, ventis quasi impursum longe à proposito itinere divertisse, transeamus ad alia.

Undecima difficultas: Assecuritatis mercibus in numero, & pondere; & contigente casu sinistro, ita, ut assecurator teneatur solvere earum valorem quodnam pretium erit attendendum: an pretium loci, in quo merces emptæ seu oneratæ sunt, vel pretium loci, pro quo sunt assecuratæ, & an tempus; quo emptæ sunt, ver tempus casus sinistri.

Resp distinguendo duos casus principales.

Primus casus est, quando merces fuerunt æstimatæ in assecuratione; quæ æstimatio tripliciter fieri potest Primus modus est quando dominus mercium dixit (si merces meæ peribunt dabis mille) &, ita æstimatis, dico solvenda esse mille sine ulla dubitatione, *Santer.in loco, infra proxime citato, & Stracch.tract. de assecur. gloss 6. n. 4. versic. prima si tom.6.fol.365.* Secundus modus est quando dixit, quod vult, assecurari suas merces, quæ valent mille; &, ita æstimatis, dico, quod si assecurator reperitur deceptus, prædicta æstimatio rescinditur, *Santer.tract.de assecur.part. 3.num.43.ibi,quid autem & n. 44.&45.& tom.6.part. 1.fol.352.* & non dissentit *Stracch dict.gloss.6 sub.n.4. vers.tertia facti,&n.5.* dubitat solum ipse, cui incumbat onus probandi, merces non tanti valuisse, & videtur inclinare, quod hoc onus incumbat assecurato, quia præfata verba non probent; nisi, ut moris est, partes in instrumento assecurationis jurassent, omnia contenta in instrumento esse vera, quia tunc staretur æstimationi. relato modo enunciatæ, & ideo assecuratori incumberet onus probandi contrarium. Tertius modus est, quando æstimatio est facta in hæc verba (super mercibus, quæ ascendent ad scuta 2000.) &, ita æstimatis, dico, quod assecurato incumbit onus probandi, merces tanti valuisse *Stracch. d.gl.6.sub. n.4 vers secunda facti.*

Secundus casus est, quando merces fuerunt sine aliqua æstimatione assecuratæ: & in hoc casu duæ sunt considerandæ species assecurationis: Prima species est, quando quis promittit, & assecurat, merces salvas fore in aliquo loco, puta Romæ; & tunc dico, Romæ inspiciendum esse æstimationem. *l. fin. ff. de condic. trit. Santer. de assec. par. 3. n. 41. fol. 352. & Stracch.eod.tract.gl.6.sub.n.1.fol.365.* Sed *Stat.Gen.lib. 4.cap.17.vers.si inter partes.* Rationabiliter, controversiam hanc componendo, disponit, ut si casus advenerit ante medietatem itineris confecti, constcum ipsarum cum expensis usque ad mercium onerationem solvatur; si vero ultra medietatem itineris confecti casus occurrerit, intelligatur pretium illud, quo valerent in loco, quem fuissent destinatæ, quare si quis assecuraret tibi ex Cartagena seu Alicantera pro civitate Genuæ saccos 500 lanarum, & ex his 500. venirent salvi 400. ad portum Genuæ, & 100. perirent in itinere, appretiandi essent solum sacci 100. qui perierunt; Secunda assecurationis species est, quando quis promittit, & assecurat non merces ipsas, sed earum æstimationem, & valorem pro tali loco, puta assecurat usque ad summam scutorum 4000 & in hac specie maxime insurgit difficultas proposita, & præsertim quando mercium tanta pars venisset salva ad locum destinatum, illicque tanti illa merces valeret, ut ex illa sola haberet totam æstimationem assecuratam: & quia ego in præsentiarum sum unus ex judicibus, qui casum hunc debent judicare, nihil pro nunc determino, tu interim consulas *Santer. dict. part.3.sub numero 41. & seqq.* & *Stracch. dict. gloss.6. sub numero primo & seqq.*

Et hæc sufficiant, reliqua hujus commercii invenies apud præfatos Doctores *Santer.& Stracch.*

Absolutis exemplificationibus hujus sextæ am- 170
pliationis, positæ supra *n.* 84.

Subamplia eam, ut commercium, in quo dominatur fortuna, seu sors, sit non solum licitum, & utile; modo ad temperandum dolorem, quo, evenientibus, quæ nobis displicent, afficimur, prout ad hoc inventum est commercium sponsionis, per ea, quæ dixi supra *sub num.* 95. modo ad evitandos casus adversos, quibus ut obviemus, inventa est assecuratio, de qua supra *n.128.&seqq.* & modo ad virium restaurationem, ut per ludum, de quo supra *n.120 sub declar.4.&n.121.* sed sit etiam quandoque ex necessitate inventum, *ut in l.14. sed cum ambo.ff.de judic.* quare cum aliqui convenire non possunt de divisione facienda, eam tunc fieri debere per sortes scribit *Sot. de just.&jur.lib.4. quæst. 5. artic.1.conclus.4.col. 5. fol. 322.* & quod in hæreditate dividenda, aut dividendis anamalibus, aliisque rebus, quæ, finita societate, dividi solent, licitum sit sortiri, maxime si non aliter concordari possint, & sæpe etiam, si qua est controversia in dignitatibus, & honoribus acquirendis, sorte dirimi soleat, quamvis hujusmodi bona fortunæ exponator scribit *Medin.in suis tract.tom. [illegible] tit.de rebus restit. quæstio.12.colum.6. versic. secundum dictum, fol* 169. quin & in electione Matthiæ ad summum Apostolatus munus sortibus usi sunt Apostoli, *in actib. Apost.cadite primo, in fine*, & notant *Boninf. tract. de lud.capite 5.sub numero quarto*, & latè *Leonart. Less. de just. & jur. lib. 2. c. 43. sub num.* 59.

Tiberius etiam cum cœpisse infirmari apud Capuam, & orasset ad Deum, dubius quem ex duobus suis nepotibus quorum unus vocabatur Cajus & alter Tiberius, eligeret in Imperatorem post mortem suam, statuit, ut qui prius ad eum veniret in crastino, esset Imperator. & venit Cajus, & fuit Imperator, & sic per sortem, ut refert *Neapod.ad consuet. Neap.de jure congrui sub n.*87. sortis enim judicium tollit ambitionis, vel gratiæ suspicionem, & propterea est à lege introductum, *leg.34.generaliter, §. proinde, vers. quis ergo, ff. de fideicom. liber.*

Pro hujus subampliationis clariori intelligentia, & ut occurramus alicui difficultati, adverte, quod triplex est genus sortium.

Quædam enim sortes dicuntur divisoriæ, & hæ in plerisque rebus, quæ commode distribui non possunt, & quandoque etiam in functionibus ubi de honore agitur, licitæ sunt, ut in casibus, de quibus locutus sum *in subampliatione*, & etiam ubi agitur de periculo, nam si oppidum invadendum est, sorte inter milites diversarum nationum decidi solet, quæ natio prior invadere debeat: & in hoc genere sortium, quæ licitæ sunt, intelligimus loca sacræ scripturæ, in actib. Apostol.1.in fine, *& cecidit sors super Matthiam.* Paralipomen.1.26.n.13.*Missa sunt ergo sortes ex æquo,&parvis & magnis per familias suas in unamquamq; portarum, cecidit ergo sors Orientalis, Selemiæ,* Psal. 30. n.16. *in manibus tuis sortes meæ, &c.* & Iosue 15.num.primo, *igitur sors filiorum Iudæ per cognationes suas ista fuit,* & multa alia similia, adducta per *Neapod.ad consuetud. Neap.*

*Neap.de jure congrui, sub n.*87. & de his sortibus scripsi aliqua in meo *tract. de appell. q.* 16. *limit.* 6.

Quædam vero sortes dicuntur consultoriæ, & hæ regulariter sunt illicitæ, nisi quando humanum consilium non suppetit, vel nisi Deus inspiret illis utendum, ut declarat *Leonar. Less.de & jur. lib.* 2. *cap.* 43. *num.* 60.

Quædam dicuntur divinatoriæ, & hæ omnino illicitæ sunt, quia sunt incantationes, & sortilegia, ut declarat *Le l.d.cap.*43. *n.*61. & de his sortilegiis scripsimus aliqua in nostro *tract.de Jud.caus.lib.*1.*cap.*12. *n.* 19.*& seqq.*

DE CENSIBUS.

SUMMARIA.

Commercia, in quibus pecunia pecuniam parere videtur, qua ratione videantur illicita, & qua ratione sint licita, n. 171.172. *&* 173.

*Census est contractus emptionis, & venditionis, & ex quibus complicatis contractibus conficiatur, n.*174. *&* 209. *Et quis sit iste census, n.* 169. *&* 200.

Census contractus an esset licitus, valde fuit dubitatum, & quare, n. 175.

*Fundo in toto, vel in parte perempto, propotionabiliter perit census, num.*176. *Secus si pereat culpa vendentis censum, num.* 178.

Fundus censuarius debet de sui natura esse fructiferus proportionabiliter censui, certisque finibus designatus, n. 177. *Potest tamen census non esse proportionabilis fructibus fundi dummodo valor totius census sit in omnibus fructibus fundi, num.* 192. *& seqq. Et in qua specie census hæc procedant, n.* 198. *&* 200.

*Fundus debet esse vendentis censum, alioqui, si sit alterius, census non tenet, n.*189. *Et emptor posset agere ad restitutionem sortis, n.* 182. *Nec sufficit esse vendentis quoad utile dominium, n.* 148. *Quia census, super eo impositus, teneret quoad præjudicium vendenti, sed non quoad præjudicium ementis, n.*185. *&* 109. *Teneret autem undique accedente consensu veri domini, n.* 181. *Et quando fructus ex censu, super alieno fundo imposito, licite percipiantur, n.*180.190. *&* 191.

*Emphyteota, imponendo censum sine consensu directi domini, incidit in commissum, num.*184. 186. *& seqq.*

*Emphyteota non potest rem emphyteoticam obligare, & tradẽdo possessionem, tenetur solvere laudemium n.*187.

Censum imponere non potest, qui non potest alienare, n. 187. *&* 188.

*Empyteota & fideicommissarius possunt vendere censum; duraturum quousq; durabit utile eorum dominum, n.*191

Census quare sic vocetur, num. 195.

*Censuum plures divisiones, n.*196. *Alius dicitur reservativus, n.*197. *Alius consignativus, n.* 198. *Alius personalii, num.* 199. *Et de quo censu loquatur Pij V constitutio, num.* 200.

Census potest emi non solum jam creatus, sed etiam qui creatur, num. 201.

Census debet imponi super re immobili, n. 202. *An possit constitui annuo re ditu, sub n.*204. *vers. declara. Debet imponi super re certa, n.* 205. *Et hoc constitutione Pii V. secus antea, num.* 206. *&* 207 *Super re fructifera, etiamsi sit census vitalitius, n.* 207. *Et quæ alia ad census validitatem requirantur, n.*209.*& seqq.* 236.240. *&* 245.

*Census personalis non tenet, num.*203. *Et quid ante Pij V. constitutionem, num.* 204.

*Pecunia numerata requiritur omnino in contractu census, &c. & quare, num.*209. *& seq. & n.*228. *Unde fructus, percepti ex censu constituto sine pecunia numerata, etiam si sint bona fide consumptia, sunt computandi in sortem, sub n.*209. *illat.*1. *Census constitutus ex fructibus decursis, & non solutis non tenet, n.*210. *Prout neq; tenet si constituatur ex pretio mercium, n.*227. *& seqq. Et quid ante Pii V constitutionem, num.*234.

*Pecunia numerata requiritur in cõtractu societatis officii alias societas contracta sine vera, & præsentis pecuniæ solutione, sed compensative non tenet, n.*229. *& seqq. Ideoque neque tenet si loco pecuniæ detur merx, n.*230.

Pecunia numerata, quæ requiritur in emptione census, requiritur in ipso contractu coram notario, & testibus & non satis est, pretium fuisse antea receptum, n. 232. *Sufficeret tamen cedula bancaria, num.* 233.

Pecunia soluta, & statim amptori reddita non facit emptionem census, num. 211. *Etiam si emptori sit reddita quia esse creditor venditoris ex alia causa, n.*212. *Et quid in foro interiori, n.*213. *&* 214. *Et quamvis emptor esset creditor ex causa fructuosa, n.*215. *Et quamvis non probetur, præssisse pactum de reddenda pecunia, n* 222. *& seq. Et quamvis non appareat, pecuniam fuisse redditam, dummodo emptor eodem tempore, quo emit censuum, cancellet aliquod debitum venditoris, quod sit ejusdem quantitatis, n.*224. *Quia solutio pretii census compensativa non admittitur, n.*216. *Et quid in censibus emptis ante Pij V. constitutionem, n.* 216. *Et qua via possit his censibus compensative contractis occurrit, n.* 225. *&* 226.

*Solutũ non dicitur, quod statim solventi reditur, sub n.*211.

*Mutuum, cui est annexa aliqua obligatio extra naturam mutui, quæve sit utilis mutuanti, est usurarium, n.*230.

Debitum ex una causa possunt partes communi consensu convertere in debitum ex alia; sub n 216. *& latius n.* 218. *& seq. Et quando hæc conversio non sit simulata, & quando simulata, ideoq; quando teneat, & quando non, n.* 220.

*Census debet esse redimibilis, & non perpetuus, n.*136. *& seq. Huicq; redimibilitati non præscribitur, n.*247. *Qui census non sint redimibiles; sub n* 239 *restrict.*1. *&* 2. *An census debeat redimi in totum vel redimi possit membratim, sub d. num.* 239. *extens.*2.

*Census pretium debet esse justum, n.*240. *Præcipue ne in eo lædatur vendens, n.* 241. *Et dicitur justum etiam si fundus reddat fructum ad rationem quinq; tantum pro centenario, & census sit ad rationem octo, dummodo illa octo sint in universis fructibus fundi, num.*242. *Hocque procedit etiam si census sit vitalitius n.* 243. *Et justum census pretium, quod dicatur, n.*244. *& remissive, num.* 247. *vers. quod sit, & num.*299.

Prælatio, quæ conceditur censuatori in re vendenda; an habeat locum etiam si res vendenda sit in vim rei judicatæ per subhastationem; An contra habentes jus congrui: Et an per pactum tolli possit, sub n. 245.

Alia requisita necessaria ad censum, qui tractent, sub eod. n. 245. *vers. alia.*

*Interesse ob cẽsus non solutos an debeatur remissive, n.*246.

*Pacta illicita an removeantur ex contractu census, & remaneant licita, remissive, num.*247.

Census vitalitia, justitia, & pretium, remissive, n. 248.

Census in quibus differat ab emphyteusi, &c. sub n. 248, *vers. pro uberiori.*

AMPLIA VII. ut procedat etiam in illis commerciis, in quibus ex pecunia, quasi per modum fœtus, seu, ut ita loquar, fructificationis procedere videtur sine ullo acquirentis labore, vel industria, quasi pecunia pecuniam pariat, mediante

aliqua approbati contractus veste, *ut in seq. exemplis*, & juxta ea quæ scripsi infra *q. 7. par. 1. n. 69.*

Ratio dubitandi in hac ampliatione est duplex.

Prima, quia hujusmodi commercia, seu contractus nutriunt otium, ita ut homo ex istis commerciis quærat victum sine labore.

Sed hoc est contra jus divinum; nam Genes. 3. n. 19. dicitur, *in sudore vultus tui vasceris pane*, quæ sententia transit non modo super personam Adæ, sed super totam naturam humanam, in eo contentam, Eccles. 40. *jugum. grave super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum usque ad diem sepulturæ in matrem omnium*, idest, in terram, de qua homo formatus fuit & Iob. 5. num. 7. *homo nascitur ad laborem, & avis advolatum*, ex quibus auctoritatibus Doct. inter alias, quas allegant, rationes, quare contractus usurarius sit illicitus, adducunt istam, quia, si permitteretur usura, homo posset licite vivere sine labore, quod est contra naturam hominis, ut patet ex præcitatis auctoritatibus.

Est etiam contra rationem ipsam: nam sicut in corpore naturali nullum membrum deputatur ad actum, nisi ad eum, qui natus est utilitatem afferre cæteris commembris, vel corpori, sic etiam in corpore mystico, id est, in Rep. actus hominum debet esse nati afferre utilitatem Reipubl. Ergo commercia, quibus homo vivit sine labore, sunt Reip. perniciosa, quia iis homines non invicem juvantur.

Secunda ratio est, quia ejusmodi commercia, quibus pecunia paratur pecunia sine labore, & industria, videntur in effectu inventa pro vestimento, & pallio mutuorum usurariorum, cum capitale sit pecunia, &, illo remanente integro, alia paretur pecunia.

173 Ratio decidendi in hac ampliatione, seu verius in ejusmodi commerciis, de quibus egi *in seq. exemplific.* est, quia cum auctæ mirum in modum sint pecuniæ, & emptionis, & venditionis contractus sæpe deficiat, & homines naturaliter divitias, & ideo lucrum appetant, & mutuatariorum fides deficiat, & ideo, qui mutuet, fere amplius non reperitur, & vice versa, cum multi opera, & industria pollentes, pecuniis adeo indigeant, ut utilius sibi fore existimarent, mutuatores sub moderato fœnore reperire, quam nullatenus reperire; multa propterea sunt in dies excogitata, & inventa commercia, ut dixi supra *n. 68. & 70.* & plura si invenirentur, melius foret, tum ut palliatæ, ac in plicitæ usuræ evitarentur, siquidem ex commerciorum defectu negotiantes quandoque contrahunt fœnus sub simulato contractu, quod non contraherent sub vero aliquo commercio à Pontifice approbato: tum ut multæ evitarentur lites, quæ postea super istis fictis commerciis oriuntur, hæcque consideratio multum convenit, cum ea, quam ad defendendam societatem, initam cum assecuratione capitalis, adducit *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 25. sub num. 32. vers. nihilo minus*, dicens, expediens esse, ut talis societas sustineatur, quia si non sustineretur, sequerentur prædicta inconvenientia.

174 EXEMPLIFICA I. hanc ampliationem in contractu, seu commercio census pecuniarii, in quo emptor videtur in effectu pecunia pecuniam annuam emere, complicando eodem contextu virtualiter plures contractus ordine intellectus distinctos: nam iste emptor emit annuos fructus alicujus prædii, eosdem retrovendit venditori, & retrovendendo, eosdem pro singulis futuris aannis ex tunc æstimant, & taxant, ita ut pro quolibet centenario pecuniarum emerit tot fructus, qui valeant sex, septem, octo, & usq; in decem annuos, prout fuerint concordes, quia fructus rei sunt pecunia æstimabiles: sicut ergo licet dare fructus, ita etiam licet dare pecunia pro reditu. *Card. Tolet. de instruc. sacerd lib. 5. cap. 44 sub num. 1. vers. præterea num. 2. & sub n. 3 in fine*, & latius *Franc. Garcia de contract. cap. 7. sub n. 2. in 5. conclus. Lud. Lopez. de contr. lib. 1. cap. 56. vers. his tamen*, & *Io. Azor. de Instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de censib cap. 4. q. 1. col. 813.* & quod in contractu census vere non emantur fructus, sed ematur jus illos percipiendi, optime explicat doctissimus *Medin. in suis tract. 10. 2. tit. de reb. per usur. acquisit q. 11. vers. sequitur amplius, lib. 1 col. 3. fol. 183.* & dixit *Rot. divers. decis. 159. cum in ultima, n. 6 vers. non obstat, coram bon. men. Card. Pamphilio, in Bononien. census, lunæ 26. Iunii 1600 in impressis Romæ 1615.* & late explicant etiam *Franc. Garcia. d. c. 27. sub n. 2. concl. 5. fol. 438.* & *Lud. Lopez. d. c. 56. vers. his tamen.* & quod non emantur pensiones, sed ematur jus ad pensiones, quod communi hominum æstimatione æquivaleat certæ summæpecuniæ præsentis, ideoq; non referat, quod pensiones superent, quia hæ sunt instar fructuum illius juris, quod primo, & principaliter emitur, & cujus pretium vel lege publca, vel communi hominum æstimatione statuitur; alioqui emptione census irredimibilis esset semper injusta, ex quo aliquot annis pensiones superabunt pretium, scribit *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 22. sub n. 39.* quare census est jus percipiendi fructum, seu remaliquam utilem, aut etiam pecuniam de re illa, in qua dicitur census constitutus: aut est jus percipiendi pensionem aliquam de re ipsa, in qua est census; & hæc descriptio convenit censui formali, non autem materiali, quia census materialiter sumptus est ipsa pensio, quæ ex præfata re percipitur, ut explicat *Medin. n. q. 11. initio*, & quod contractus census sit vere contractus emptionis, & venditionis, dixi etiam infra *num. 104* & sub isto involucro, seu multiplicatione contractuum, † & non alia ratione sustinetur hoc 175 census commercium, quod an esset licitum, olim valde dubitabatur, ut advertunt *Tiraq de retr. lignag. §. 1. gl. 6. num. 15. vers. sed dubitari. Navar. in cap. si fœneraveris, sub n. 6 in not. 22. & sub num. 78. 14. q. 3. Franc. Garcia de contract. cap. 27. n. 2. vers. due cose, & seqq.* & *Jo. Azor de instit moral. par. 3. lib. 10. tit. de censib. c. 4. q. 3. & cap. 17. q. 1. vers. secundo dicendum*, & rationes dubitandi, quod iste contractus esset illicitus, & usurarius, breviter sub triplici argumento deducit *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 6 art. 1. initio, fol. 586.* & aliam addit *art. 3. concl. 3. col. 4. fol. 595.* & eam retuli infra *n. 218. vers. contra*, & sex adducit argumenta *Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 385.* & ego ultra eos motivo, quod ex isto involucro, & multiplicitate contractuum insurgebat suspicio, quia si quis rem vili pretio emat, cum pacto retrovendendi, eamve incontinenti, nulla ejus possessione adepta, venditori pro certa annua mercede locet, & ad nullum gabellarum & vectigalium onus velit teneri, simulare, & illicite emit, ut scripsi infra *q. 7. par. 2. ampl. 10. num 31. vers. exemplifica.* sed hæc & simulatiora committere videbatur, qui emit annuum censum; siquidem is partem incertorum annorum fructuum alicujus prædii emit, eosdem eodem contractu taxant, & taxatos venditori retrovendit, ut dixi *hic supra*, & ad nullum vult teneri onus, sed vult censum

sum habere liberum ab omni onere, ut dicit *Rot. diverf. decis. 19. fuit conclusum, n. 2. vers. non obstat, coram R.P.D. Cantuccio in Rom. nullioatis census, 4. Febr.* 1583. *in impressis Romæ* 1615. minori pretio illos emit, & majori retrovendit: nam scutis 100. emit quinque, quia prædium non majoris quantitatis fructus reddere solet; & tamen eos taxant septem, vel octo, & ita taxatos eidem retrovendit, ac propterea eidem venditori facultatem se ab hoc onere quandocunque redimendi, restituta emptori sorte scutorum censum, concedit; qua facultate venditori concessa, census pretium ab injustitia defenditur ex his, quæ scripsi infra *quæstio. 7. part. 2. ampliat. 8. n.* 37. & 38. unde ad removendas omnes dubitationes, suspiciones, & difficultates, quæ super isto contractu oriebantur, duæ fuerunt editæ extravagantes inter communes *tit. de empt. & vend.* quarum prima est *Martini V.* secunda *Calixti III.* & deinde aliæ duæ constitutiones, quarum prima est *Nicolai V.* & ultima *Pij V.* quæ uberius declarat, & disponit, & hodie caute attenditur, & licitum esse hunc contractum, etiam non consideratis istis constitutionib. latè
176 ostendit *Lud. Molin. d. disput.* 385. *v. sententia, & seqq.*

Confirmatur primo hæc exemplificatio; dum dicimus, emi fructus, & hac ratione sustineri hoc commercium, quia si prædium, seu fundus, super quo census imponitur, seu cujus fructus venduntur, casmare, vel aliter sive culpa, & dolo venditoris pereat, census amplius non debetur, ita ut si fundus integer, vel pro parte pereat, vel aliter in totum, vel pro parte efficiatur infructuosus, ad ratam peribit census, ut disponitur *in constitutione Pij V.* notant *Navar in d. c. si fœneraveris, n. 95. l. 12. 14. q. 3. Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de censib. cap 4. q. 2. vers. item, res, & cap. 5. q. 1. vers. communis, & Rot. diverf. decis. 227. domini dixerunt n. 1. & 3. coram R.P D. Manezanedo in Ro. census, mercurii, 10. Maij, 160*. *in impressis Romæ* 1615. & hoc procedit etiam si in contractu census sit appositum pactum, quòd venditor non possit petere reductionem, & defalcationem pro quovis casu, & eventu, etiam penitus incogitato, quia illud pactum non intelligitur respectu damni, contingentis in substantiæ rei: esset enim pactum illicitum, sed intelligitur respectu damni, con-
177 tingentis in fructibus rei, *Rot. diverf. decis.* 757. *quamvis, n. 3. par. 1.* † & quod hæc confirmatio sit vera etiam de jure communi, sequitur *Surd. conf.* 162. *memini, n. 17. l.* . & patet ex his, quæ scribit *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap 21. sub n.* 35. & facit, quod scripsi infra *n.* 279. & ideo fundus, seu res, super qua census imponitur, debet esse tunc de sui natura fructifera, & certis finibus designata; *ut in eadem Pii V. constitutione,* alias census constitutio esset usurariæ, *Rot. d. dec. 227. n. 2. vers. ulterius,* & fundus ille debet vere illos fructus reddere, si enim non reddit, aut non reddit tot, quot venduntur, injusta est venditio, *Card. Tolet. d. lib. 5. c. 45. sub n. 1. versic. secundum ut reddat.* & quod res censualis debeat reddere tantum, quantum est census, alias emptor fit similis usurario, qui emit pecora ab eo, qui ea non habet, & postea ea illi locat, scribit *Navar. in c. si fœneraveris, sub n. 79. vers. octava scilicet & sub n 85. versic. octava,* 14. *q.* 3. dicens, hoc colligi ex Pij V. constit, in illis verbis, *de sui natura fructifera* quamvis enim, inquit, non dicatur, expresse, quantæ frugis debeat esse, satis tamen, inquit, significatur, quod debeat esse tantæ quantus est census, *Virg. de Boccat. tract. de censib. part. 3. n.* 28. & hanc esse communem opinionem Canonistarum testatur, & sequitur *Jo. Azor. de instit. moral. pa 3. lib. 10. tit. de censib c. 6. q. 1. colum.* 821. & ita etiam in terminis juris communis sentit *Medin.* quem secutus sum infra *sub n.* 202. *v. primo enim.*

Dixi in hac confirmatione, non deberi, si sine culpa 178
venditoris perat, quia secus est, si periret ejus culpa, utputa, si moleodinum super quo impositus est census, destrueret: isto enim casu venditor teneretur emptori actione de dolo, vel alia, aut ad minus cogeretur reddere pretium census, aut illum denuo constituere super novo molendino, vel super alia re, *Navar. d. c. si fœneraveris, n.* 118. *q. 25. in fine* 14. *q.* 5. & hanc culpam considerandam esse in montibus, secutus sum infra *sub num* 252.

Explica restringendo quod dixi in hac confirmatione de peremptione census, perempta re, ut non procedat in censu vitalitio, quia etsi in eo fundus, & quidem frugiferus, sit æque necessarius, ut dixi infra *sub n.* 202. *vers. extende, & n.* 243. tamen quoad peremptionem fundi non retinet naturam fundi census perpetui, sed assumit naturam societatis officii; quare sicut socius, non amittit sortem, sed debet sibi restitui, quando morte officialis, vel alio casu perditur officium, quia redeat ad Pontificem, ita etiam perempto fundo in censu vitalitio, debet redi sors data, sed ex ea fructus percipi non possunt.

Ratio est quia sicut socius in societate officii non se exponit duplici periculo, nempe periculo mortis ejus, super cujus vita est contracta societas, & periculo amissionis officii, sed se exponit uni periculo, nempe mortis ejus, super cujus vita contracta est societas, ita etiam in censu vitalitio emptor se exponit soli periculo suæ mortis, ut tunc perdat sortem datam.

Infero primo, confirmando magis eandem exemplificationem, quod idcirco secunda venditio census, stante prima, quæ absorbeat universos fructus fundi non tenet, quia est emptum, quod non extat, sed ex consumptum, cum illi fructus sint, jam alteri venditi; & similiter venditio census imposito super fundo, alteri hypothecato, non manet firma in præjudicium emptoris, qui hypothecam ignoravit, sed solum in præjudicium venditoris, per ea, quæ dixi infra, *num.* 190.

Intellige hanc illationem, ut quamdiu emptor ignorat, fructus esse alteri venditos, possit eos saltem in fore conscientiæ accipere, cum sit in ignorantia excusabili, ideoq; in bona fide, per ea, quæ dixi remissive infra *n.* 180. secus, cum scit illos esse alteri venditos, quia tunc debet repetere sortem, & agere ad interesse juxta ea, quæ scripsi infra *eo. n.* 180. 182. & 183. huncq; excusabilem, & inexcusabilem ignorantiam, sicque bonam, & malam fidem consideravi etiam in societate officii *infra, n* 329. *& seqq. ad eum.* Cæterum, quando fundus est solum alteri hypothecatus, potest licite percipere fructus indistincte, & sic etiam quod sciverit illam hypothecam; quia illa scientia operatur solum, ut emptor non possit agere contra venditorem ad liberandum fundum ab hypotheca, ad quod posset agere, si illam ignorasset.

Infero secundo, confirmando eandem exemplifi- 179
cationem, quod idcirco census, impositus super prædio alieno, est illicitus, quia fructus, quos vendit, non sunt sui, & imputet sibi emptor, qui scienter emit censum, impositum super re aliena, ideoque nec ad interesse poterit agere, & fructus, quos exegisset tenetur restituere, vel compensare in sortem, *Medin. in suis tr. tom. 2. tit. de reb. per usur. acqu. q. 15. v. sequitur hinc col* 13. *fol.* 408. & *scripsi infr. q. 7. p. 2. ampl. 17. n.* 8.

180 Declara primo hanc illationem, ut emptor censu quamdiu ignorat, censum impositum esse super re omnino aliena, & interim bona fide annuos census exigit, sit tutus in foro conscientiæ, ut secutus sum infra *q.7.par.2.ampl.17.n.24 vers.confirmatur*, secus cum exigit, postquam rescivit, impositum esse super re aliena, ut secutus sum *di.t.ampl.17.n,26.vers.comprobatur.*

181 Declara secundo, ut census impositio super re aliena non teneat, non accedente consensu domini illius rei, secus si accedat, quia tenet impositio census, *Lud. Molin.de just tom.2 de contract.disput. 94.in fin.vers.septimum utrum. Sard cons.318. pro Antonello, n.2.& 7 Rot coram R P.D. Cavalerio in Rom. seu Sabinen.census, ven.26. Aprilis, 1612 inter venerabilem Archiconfraternitatem, &c. & Dominos de Matthæis.*

182 Declara tertio, ut si census sit, emptore ignorante, impositus super re aliena, possit emptor agere contra venditorem ad interesse, tam damni emergentis, quam lucri cessantis, si quod forte passus sit, *Medin.in suis tract.tom.2.tit.de reb. per usur. acquis q.15. vers.sequitur hinc,col.13 in fi.fol.*408. & sic potest agere ad restitutionem pretii si venditor non faciat dominum rei consentire in illa impositione, & præsertim si venditor promiserit solvere omnia damna, & intere sse, quia loco damnorum, & interesse tenetur restituere pretium, quando non adimplet ea, quæ promisit, seu ad quæ tenetur *Rot.diver.decis.*741. *domini dixerunt, sub numero primo, par.1.&decis.153.dubitavi,n.1. coram R. P. D. Justo in Tudertina census, ven.26. Maij,* 1660. *in impressis Romæ* 1615.

183 Subdeclara hanc declarationem, ut si census sit impositus super re quidem propria, sed cum assertione, quod est libera ab omni alio censu, & onere, & cum juramento, & promissione faciendi consentire omnes personas, jus in dicta re habentes, & postea aparuerit, eandem rem esse pro aliis censibus alteri obligatam, & ipse venditor hunc alterum non faciat consentire, nihilomus, si illa res sit tanti valoris, ut late omnium censuum sit capax, emptor agere non potest ad restitutionem sortis principalis, neque ad faciendum consentire, quia emptor nullum patitur damnum, quo cessante, cessat obligatio, & cessat perjurium, *Rot diver∫ dicis.*126.*cum anno n 1.&seq coram R.P.D. Pena, in Rom.census, ven. 17. Aprilis* 1598. *in impressis Romæ* 16:5.

184 Subinfero, ampliando eandem illationem, quod in tantum res, super qua imponitur census debet esse ejus, qui super ea imponit censum, ut debeat esse etiam res libera; quare si majoratus vinculo sit adstricta, super ea census imponi non potest, *Sot. tract.de just. & jur.lib.6.q.5.art. vol 3.concl.1.fol.*587.ideoque non satis est, si ejus esset solum, quoad utile dominium, certo, vel incerto tempore seu ætate, vel ex alia causa finiendum, & consolidandum cum dominio directo & proinde emphyteota non potest super re emphyteotica imponere censum, *Virgin. de Boccat.tract de censib. par. 2. num* 76. quem sequitur *Ioh. Azor.de instit moral part.3.lib.10. tit.de censib. cap. 7. q.4.* quia hic census (facta consolidatione) non potest durare ultra vitam emphyteotæ, seu empyteotarum, & sic non est perpetuus, sed personalis, qui est prohibitus per constitutionem Pii V. ut secutus sum infra *n. 293. versic. infero.*

185 Et licet *Foller.tract.de censib.inverbo, census enim, n. 21.fol.142.Benet Bon.eod.tr.ar.28.n.55.fol.169.* uterque *tom.6.p.2.&Redean.de reb,eccl.nonalien.rubr.16.n. 24.tom.15.par.2.fol.*419.& alii dicant, emphyteotam posse constituere censum duraturum tempore emphyteusis.

Tamen hoc est verum in præjudicium ipsius emphyteotæ, ut, loquendo de censu, imposito à fideicommissario super re, subjecta fideicommisso, secutus sum ex *Rota infra sub num.* 190.

Utilitus præcipua hujus subillationis est, quia emphyteota, imponendo annum censum sine consensu domini directi, incidit in commissum, ut ex communi opinione sequitur *Corbul.tract. de cas.ex quibus emphyt.&c.tit.de caus.privat.ob aliena.ampl. 49. n. 1. & seqq.& præsertim sub n.16.versic.sed his non obstantibus*, nec excusatur eo, quia sit rusticus, mulier,&similis, *Corbu.ubi supra ampliat.*46.& imponendo cum consensu domini directi, tenetur solvere laudemium, *Surd.decis.*104.*si pro venditione, n.*6.sicut etiam fit locus fideicommisso per propositionem census, quia super re alienari prohibita, non potest census imponi *Rot.diversdecis.*121.*resolutum fuit, n. 5. vers.præterea, part. 2.* 186

Ratio hujus communis opininis est, quia emphyteota non potest hæpothecare rem emphyteoticam, tradendo possessionem sine consensu domini directi, & tenetur solvere laudemium, *Franc. Sols. in Lucer. Laudim. in 8. cellut. num.* 4. & ideo cadit à jure emphyteotico, *Corbu.de cau.privat.ob. alen. limit. 33 sub n.5.in fi.vers. declaratur*: & multo minus potest alienare; sed imponere censum est species alienationis, *Corbul.dict ampl.49.n.3.* † quare prohibitus vendere res immobiles, est prohibitus imponere annum censum, per ea, quæ scribunt *Tiraq. de retr. lign.§.1.gl. 6.sub n.6.ibi,nec qui non potest & Foller.tract.de censib. in verbo,census enim,n.24.tom.6.par.1.fol.*142.quia etsi census sit redimibilis, tamen dicitur census perpetuus, *Tiraq. ead.gl.6.n.in fi.* & latius *in gl.14 n.120. & 121.* 187 188

Ergo emphyteota, imponendo censum, hypothecat, & alienar, & consequenter incidit in commissum.

Declara primo, eandem utilitatem procedere, quando census est impositus super ipsa re emphyteotica una cum hypotheca, quia tunc venditor incidit in commissum, ut loquendo de censu imposito super domo, prohibita alienari, tenuit *Rot.diversdecis. 480.in causa,in p.initii, vers.secundo, & sub n.1.2.&3. p. 1.* secus si census fuerit impositus super fructibus rei prohibitæ alienari, quia tunc non cadit à jure sibi competente, *Rot. ubi supra.* 189

Declara secundo, dum diximus, censum impositum super re emphyteotica, seu subjecta fideicommisso, non valere, si verum, volente emptore census, & ita procedant allegata *supra n. 184. & seqq.* 190

Secus si emptor velit valere, quia valebit, etiam invito venditore, toto tempore vitæ ipsius venditoris; nam si venditor in instrumento census, ut moris est, asserverit, rem esse de sui natura fructiferam, nulli hypothecæ, & fideicommisso purificato, vel purificando subjectam, sed liberam, francam, & allodialem, &c. & postea non sit talis, emptor potest agere ad rescissionem, *Rot.divers decis.304.imposuerat n.1.in Bonon.census,Iun.20 Martii1600.coramR.P.D.Penia,inter.impressas Lugdu1621.*sed venditor non potest, quia ipse non est deceptus, & non debet venire contra factum proprium, & allegare aliquando turpitudinem propriam; & non potest dare de jure, quod competit tertio, præsertim ipsi emptori, qui potest male emere, & pecuniam propriam jactare: imo venditor in tantum

tantum non potest, quod emptor potest contra eum agere ad implementum promissorum alias ad damna, & interesse, & venditor nihil replicare posset, quia in effectu quo ad præjudicium ejus, qui censum imposuit super re, subjecta fideicommisso, census sustinetur *Rot. divers. decis.* 311. *pater, n.7.in Rom. societ. offic. lunæ,9. Maij* 1588. *coram R.P. D. Gypsio in impressis Lugduni* 1612.

191 Infero ex hac declaratione, quod sicut emptor potest emere censum vitalitium intuitu suæ propriæ vitæ, juxta ea, quæ secutus sum infra *n.* 294. *& seq.* ita etiam potest eundem emere intuitu vitæ ipsius venditoris, sicque emphyteota, & fideicommissarius possunt vendere annum censum, durante eorum vita, cum durante eorum vita, habeant fructus, quos vendunt, *Foller.de censib. in verbo, census, n.6. & seqq.fol.* 142. & licet in censu vitalitio intuitu vitæ ementis, supponat ut census impositio super re fructifera, libera, & franca ipsius venditoris, & ideo careat hac difficultate; tamen idem est dicendum in censu vitalitio intuitu vitæ vendentis, imposito super re emphyteotica, seu fideicommisso subjecta; quia hi census vitalitii sunt fundati, non in constitutione Pij V sed in jure communi, cui in hoc *d constitutio* non derogat. Et hæc de prima confirmatione posita *supra n.* 176.

Confirmatur secundo ex his, quæ dixi *in seq. exemplificatione n.* 249. *& seqq. & n.* 252.

192 Nec obstat huic exemplificationi ... adductis pro ea, quod census sustineatur, etiam si prædium non reddat tot fructus, at puta quia census sit ad rationem octo pro centenario, & tamen fundus reddat solum fructus ad rationem quinque, vel sex, & sic contra primam confirmationem.

Quia huic objectioni satisfieri potest ex his, quæ scripsi infra *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *n.* 36. *restrict.* 1.

193 Pariter non obstat, quod in censu vitalitio longe major solvatur census, quam sit valor fructuum prædii, ut scripsi infra *n* 294 *confirmat.* 3.

Quia respondeo, quod ille excessus reducitur ad æqualitatem propter periculum, cujus ratione datur etiam lucrum, ultra fructus, ut secutus sum infra *n.*431. *& seqq.& §.5.q gl* 5.*n.*150. *& alibi sæpe*

194 Minus obstat; quod è converso census sit justus, & licitus, quamvis prædium reddat fructus ad rationem sex pro centenario, & emptori dentur solum quinque.

Quia huic etiam objectioni satis fit ex his, quæ scripsi infra *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *n.* 69.

195 Pro intelligentia hujus exemplicationis, & omnium, quæ in ea dicturus sum, operæpretium est, tria breviter præmonere: *primum* circa nomen census & *secunpum* circa divisionem census: *tertium*, de quo censu loquatur Pii V. constitutio.

Quoad primum. *Census* nomen derivatur à verbo, censendo, nam in qualibet regione erant cujusque facultates recensendæ, & totius populi, id est, singulorum capita describenda, ut ex facultatibus quisque pro earum ratione tributum solveret in Regis, seu Reip. subsidium, *l.*4. *forma, ff. de censi.* & ex capite in subjectionis signum solveret censum, ac inde Princeps sciret quantum ejus esset imperium, quem censum an liceret date Cæsari, fuit Christus à Judæis interrogatus, *dic ergo nobis, quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari an non?* quibus Christus respondit: *ostendite mihi numisma census*: qui sibi ostenso, dixit *cujus est imago hæc, & superscriptio?* & dixerunt ei, *Cæsaris*: tunc Christus dixit: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*, Matt.22.quare de nascentibus terræ solvitur tributum, de capite census: at in præsentiarum nomine census nihil aliud censetur, quam pensio, quam quis super suis bonis constituit, ut hæc omnia lutius explicat *Sot. de just.& jur.lib.3.q.7.art.7.col.2.& 3.fol.*280.*& lib.6.q.5.art. vers. quæstio præsens,col.2.fol.*587. *&*, nulla de eo facta mentione, breviter *Lud. Lopez.de contr. lib.*1. *cap.*53 .*vers.igitur*, & multi alii, quos omitto, & citantur à *Lud Molin. de just.tom.*2. *de contr.disp.*381.*vers.ut vero, & seqq.col.* 574.& quomodo census differat à vectigali, & portitorio, scripsi infra, §.3.*gl.*4. *num.*2.

Adverte igitur, quod census, primo modo sumptus, solvitur superiori in recognitionem, & signum dominii, ut scribit *Franc.Garcia de contr. cap.*26. *initio*, & satis patet ex prædictis; secundo autem modo sumptus solvitur cuicunque qui eum sibi reservanerit ex fructibus rei, quam dederit, vel quos pecunia emerit, *Garc. ubi sup.* & iste improprie dicitur census, *Surd.cons.*162.*memini.n.*5.*lib.*2. & licet censum vocemus illam pensionem, quam solvimus, *ut dixi supra*, & ideo promiscue utamur nomine census, & pensionis, tamen, proprie loquendo, pensio differt à censu, quia pensionem solvimus de re aliena, censum vero de re nostra, ut secutus sum infra *sub n* 248.*v.reservativ.*

Quoad secundum, *Census* habet multas divisiones 196 quas colligunt *Conrad.de contr. q.* 72. *in* 3.*&* 4. *supposit.Sot. de just.& jur.lib.6.q.5.art.*1.*col.*2.*& 3.fol*387. *Card.Tolet.de instruct, sacer.lib.*5.*cap* 43. *Leonar. Less. de just.& jur.lib.*2.*cap* 22.*n.*4.&*Io.Azor. de instit. moral.par.*3.*lib* 10.*tit.de censib.cap.*3. quidam enim census dicitur reservativus; quidam consignativus; qui vel est pecuniarius, vel fructuarius, consignativus enim æque dicitur si consistat in reditu pecuniario, sicut si consistat in reditu alterius rei, *Lud.Molin. de just.tom* 2.*de contract.disput.*383. *vers.contractus, col.* 581. quidam dicitur census personalis; quidam perpetuus: quidam temporalis: quidam redimibilis, & quidam non redimibilis.

Reservativus dicitur, quando quis in re, quam alteri confert, reservat sibi jus quotannis recipiendi aliquam partem, seu aliquam certam pensionem, juxta materiam *legis ult.C de rer. permut. & cap. constitutus, de relig. domib.Sot & Azor. supra citati*,& de hoc censu scribunt etiam *Cravet.consil.*217.*fuit in rerum*, *n.*4.*vers.secundo.Foller.tract. de censib.in verbo*, *census enim, n.*5 *tom.*6.*par.*2 *fol.*142. *& Redoan. tract.de reb. eccles.non alien. rubr.*16 *n.*2.*& seqq tom.*15 *par.* 2. *fol.* 418.& loquendo de duplici modo formandi censum *Surd. cons.*162. *memin. n.*4. *lib.* 2. 197

Consignativus, & pecuniarius dicitur ille, de quo supra *n.*174.*in exemplificatione*; & iste est in frequenti usu, *Io. Azor.d.cap.*3.*vers.consignativus, juncto vers. secundo dividitur, & cap.*4. *q.*1. & de hoc loquuntur etiam *Cravet. Foller. Redoan. & Surd. in locis supra proxime citatis*, & hic est ille census, de quo magnam fuisse inter Doct. dubitationem, controversiam, an esset licitus. retuli *supra n.* 175. 198

Personalis dicitur ille qui constituitur in aliqua persona, ex qua, cum artem, industriam, operam, vel vires habeat, utilitas, & commodum percipi potest, *Sot ubi sup.& Azor. d. cap.*3. *vers. tertio dividitur*, *& cap.* 5. *q.* 11. 199

Reliqua divisiones, seu species, vide apud eosdem, ego enim eas, uti nostro instituto inutiles, censeo omittendas præsertim, quia nostri instituti est agere solum de censu consignativo, cum is habeat majorem

difficultatem, ideoque nostræ conveniat ampliationi quam posuimus supra *n.* 171. & specialiter omittendam censeu divisionem, quam facit *Garcia de contract. c.* 26. *n.* 2. dum sub contractu census comprehendit etiam emphyteosim, feudum, & livellum, quæ improprie dicuntur census, à nostro instituto maxime distant, & separatam, & amplam habent in jure materiam, & differunt etiam à censu reservativo, ut secutus sum infra *sub n.* 248. *ver. reservativus*, & quod contractus census, & contractus emphyteosis, longè inter se diversi sint, quamvis interdum eorum nomina improprie confundantur, scribit *Lud. Molin. de just. tom.* 2. *de contract. disput.* 381. *vers. juxta col.* 574.

200 Quoad tertium *Constitutio Pij V. de censibus*, tradendo formam, quia census creari debeat, & disponendo ut, ea non servata, census sit fœneratitius loquitur solum de censu consignativo, qui pecunia emitur, quia in eo poterat quodammodo palliari usura, cui palliationi ut obviet, dat formam, qua census contrahendus sit: quare illius constitutionis prohibitio, & forma non se extendit ad census, qui aliter quam pecunia emuntur, & consequenter non comprehendit censum resignativum, de quo locutus sum supra *n.* 187 minusve comprehendit census, constitutos gratuito per viam ultimæ voluntatis, & donationis tam causa mortis, quam inter vivos, sine interventu pecuniæ emptricis, *Navar. in c. si fœneraveris, n.* 98. *gl.* 17. 14. *q.* 3

Et hic census consignativus est duplex, videlicet, census annuus pecuniarius, id est, annua pensio pecuniaria, & census annuus, consistens in alia re quam in pecunia numerata, nempe in vino, oleo vel alia re, ut dixi supra *n.* 196. & licet dicta Pii V. constitutio, concedendo emptionem census consignativi sub forma quam tradit, videatur loqui de censu annuo pecuniario, dum prohibet solutiones, quas vulgo, anticipatas appellant, tamen ex nulla illius constitutionis parte colligi potest, quod prohibeat censum, consistentem alia in re, quam in pecunia numerata, & consequenter cum non sit prohibitus, remanet sub dispositione juris communis, quo attento, est licitus, ut ex *Innoc. communiter recepto* sequitur *Navar. in d. c. si fœneravis, n.* 104. *in* 3. *q.* imo in ea sum opinione, quod iste census comprehendatur sub dicta Pij V. constitutione, sicut census, qui consistit in pecunia numerata, & utrique forma, & dispositio dictæ constitutionis æque applicetur, & accommodetur.

201 Extende nunc eandem exemplificationem, positam *supra n.* 174. & sic restrictum ad censum consignativum, ut procedat non solum in censu jam creato, sed etiam in creando de novo, *Sot. de just. & jur. lib* 6 *q* 5 *art.* 1 *concl.* 1 *ibi*, *veruntamen salva*, *colum.* 4. *fol.* 588. *Navar. in capit. si fœneraveris, sub n.* 70. *ibi, tertium est, de usur. Iohan. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 10 *tit. de censib. c.* 4. *q.* 4. *vers. secunda sententia*, *col.* 815. & hanc esse communem, & certam sententiam testatur, & sequitur *Leonard. Less. de just. & jur. lib.* 2. *c.* 22. *n.* 13. & non esse in opinioni contraria multum immorandum, quia illi non tantum communis usus, & opinio communis, sed etiam extravagantes Martini, Calixti, & Pij V. adversantur, scribit *Lud. Lopez de contract. lib.* 1. *cap.* 57 *vers hic præmissis.*

Ratio, quare in censu creato sit minor difficultas est, tum quia multa facta tenent, quæ ab initio fieri prohiberentur, tum quia census creatus potest pro debito dari creditori in solutum, sed non potest ex debito novus creari ad favorem creditoris, per ea, quæ dixi infra *n.* 210. & 212.

Ad hujus census consignativi validitatem plura requiruntur ex Pij V. constitutione, omissis in hoc constitutionibus aliorum Pontificum ante Pium V. 202

Primo enim requiritur, ut census constituatur super re immobili, seu quæ pro immobili habeatur, ut colligitur etiam *extravagantibus Martini, & Calixti*, & est expressum *in constitutione Pij V.* & notant *Navar. in cap. si fœneraveris, sub n.* 86. *versic. ex quo infertur*, 14 *quæst.* 3. *Virg. de Boccat. tract. de censib. part.* 3. *n.* 18. *versic. sexta conditio, Ioan. Azor. de Instit. moral. part.* 3. *lib.* 10 *tit de censib. cap.* 5. *initio. & qu.* 4. *& cap.* 7. *initio*, &, nulla de his extravagantibus habita mentione, & sic in terminis juris communis, censum institui non posse, nisi in re, quæ usu non consumatur, & sit fructifera illius census, scribit *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de rebus per usur. acquis. quæst.* 11. *versic. sequitur amplius*, *il* 2. *colum.* 3. *fol.* 383.

Extende hoc requisitum, ut sit necessarium etiam in censu vitalitio, qui etsi extinguatur cum vitta emptoris, tamen debet constitui, habita relatione ad rem, & sic in re, ut, loquendo indistinctè de censu, scribit *Laur. de Rodulph in cap. consulvit, post rubr q.* 12. *sub n.* 46. *versic. solvit quod de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 10. & *communiter omnes*, & loquendo de censu vitalitio, scribit *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de rebus per usur. acquis q.* 14. *vers. itaque non, colum.* 5. *fol.* 499. & ita procedunt quæ de eo scripsi infra *n.* 243. & 294. & *seqq.* & hac ratione iste census est licitus, attenta etiam Pij V. constitutione, & passim celebratur, ut dixi infra, *n.* 297. *in fi.* & ratio hujus extensionis est manifesta, quia potest quis emere certo pretio possessionem, detinendam todo tempore vitæ suæ, ita ut post mortem suam redeat ad venditorem, *Laur. de Rodulph. ubi sup. n.* 49. *q* 15. *fol.* 20. qua ratione procedit census vitalitius, ut patet ex his, quæ scripsi infra *d n.* 294. & *seqq.* & §. *seq gl.* 5. *n.* 150.

Secus est in censu personali, quia iste constituitur, nulla habita relatione ad rem, sed solum ad personam, & in hoc differt à vitalitio, ideoque est illicitus secundum eundem *Rodulph. dict. n.* 46. *in fi.* & secundum *Pij V. constitutionem*, de quo tamen censu habes controversiam *n. seqq.* præsertim circumscripta Pij V. constitutione.

Pro intelligentia hujus extensionis vide omnino quæ scripsi supra *sub n.* 148. *vers. explica & infra n.* 305. *in fine*, *vers. amplia.*

Infero ex hoc requisito, censum personalem non esse licitum, *Navar. in cap. si fœneraveris, n.* 75. & 81. & *seq* 14. *q* 3 *Virg. de Boccat. tract. de censib. part.* 2. *n.* 76 *in fine*, & latius *Io. Azor. de constit. mor. par.* 3. *lib.* 10. *titul. de censib. cap.* 5. *quæst.* 1. & 2. ubi quod hic census est damnatus, non solum *ex constitutione Pij V.* sed etiam *ex constitutionibus Martini V. & Calixti III. & Nicolas V.* 203

Extende hanc illationem, ut sit vera, etiam circumscriptis Pontificiis constitutionibus, iis enim non consideratis, seu non cogniti, ita tenet *Laur. de Rodulph. in cap consulvit, post. rubr. q.* 12. *sub n.* 46. *versic. solvit, de usur inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 20. & late tuetur *Navar. dict. n.* 81. & 82. adducendo novem argumenta, & esse communem opinionem, testatur, sed non sequitur *Covar. var. resolut. lib.* 3. *c.* 7. *sub n.* 5. *vers. ego sane.* 204

Contrariam opinionem; nempe, quod, circumscriptis Pontificiis constitutionibus & præsertim Pij V. census personalis de jure naturæ possit constitui, firma ex veriori sententia *Jo. Azor. d c.* 5. *q.* 1. *ver. secund.*

senten-

sententia. hancque sententiam, nulla tamen facta mentione alicujus constitutionis Pontificiæ, late disputando firmant simpliciter *Conrad. de contract. q. 74. & Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 11. vers. hæc tamen, juncto vers. præcedenti, sed quæret aliquis, col. 7. fol. 385.* & facta etiam mentione de illis duabus extravagantibus, quæ sunt inter communis, sequuntur *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 5. art 1. tertia concl. post tertiam rationem, vers. verumtamen de censu personali, & concl. 4. col. 5. & 6. fol. 588. & 589. Covar. d. cap. 7. sub n. 5. vers. ego sane, & seqq. & præsertim, vers. tertio idem, & vers. non obstant.* ubi respondet dictis duabus extravagantibus *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. c. 22. numero 18 & seqq.* & late, articulo discusso, & consideratis, & non consideratis præfatis constitutionibus, reassumpto solo jure naturæ, in hac contraria opinione residet *Mich Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. de censi. controv. 5 n. 6 vers. sit prima conclusio. fol. 458.* & pro hac opinione possunt allegari Innoc. *in cap 6. in civitate, num. 2. vers ex forma, in fine, & versus finem, dicti cap.* & *Abb. sub num. 7. vers. extra gl. de usur.* ubi tenet, & testatur tenere omnes, quòd hic contractus sit licitus, & cum Innoc. transigere videtur *Anch. in d. cap. in civitate, sub n. 4. not. 5. vers. quærit hic.* & ita referendo transigere videtur ibidem *Io. de Anan. sub n. 22. ibi, si vero illa obligatio.*

In hac contrarietate *Abb. in suis quæst. q 5. augerio. versus finem,* non discendendo in effectu ab hac contraria opinione, pro concordia ita distinguit; aut quærimus, an per ejusmodi censum personalem contrahatur emptio, & venditio, & credo, *inquit*, quod non; quia abest res, sine quo venditio non consistit; nam iste, qui dicitur venditor, non potest personam vendere, cum nemo sit dominus membrorum suorum; aut quærimus an possit se obligare ad dandum annuatim certam quantitatem, & tunc, *inquit*, indubitanter dico, quod sic.

Quid dicendum in hac quæstione, in qua *Navar. sub d. n. 81. vers. secundo quod, & Mich. Sal. de controvers 5. num. 1. fol. 455.* decepti, Innoc. Abb. & alios Canonistas allegant pro extensione; qui tamen tenent contra extensionem, ut ex nostra fideli allegatione potes cognoscere, & deceptus etiam videtur doctissimus Covar. cum hæc opinio contraria, quam etiam ipse sequitur, sit communis, & ipse dicat, extensionem esse communem; & parum sibi constitisse videtur *Medin.* quem retuli supra *sub n. 202. dum prius ead. q. 11. vers. sequitur amplius, li. 2.* scripsit, censum constitui non posse super re, quæ usu consumatur, etiam si fructifera sit.

Breviter distinguo: aut admittimus, prout communiter solent admittere Doct. dari legem humanam, quæ non sit contra legem naturæ, nec secundum legem naturæ, sed sit præter legem naturæ & ejusmodi esse legem, seu constitutionem Pontificiam, prohibentem censum personalem; & tunc libenter admitto hanc communem contrariam opinionem, quod census personalis de jure naturæ sit licitus: aut non admittimus, dari aliam legem humanam, quam eam quæ sit secundum legem naturæ, prout non dari suadent ea, quæ scripsimus infra *q. 7. par. 2. ampl. 19. n. 14. & seqq.* ubi demonstravimus, legem positivam non posse disponere contra legem naturalem, sed solum posse illam interpretari: & tunc debemus necessario tenere extensionem, quod etiam de jure naturæ sit illicitus quia cum Pius V. uti justus legislator interpretatus sit, & disposuerit, esse illicitum, & ad ipsum per viam legis condendæ spectet interpretari jus naturale, & nemo potest illi dicere, cur ita facis? per ea, quæ scripsi infra *q. 7 par. 2. ampl. 19. n. 39. & 45.* & non videtur licitum, quod dicamus, ejus legem esse contra legem naturæ: quod si sanxisset, posse censum etiam personalem, constitui, dicerem pariter, & libentius, ejus sanctionem esse secundum legem naturæ, quia, ut dixi, ad legislatorem pertinet, condendo legem, interpretari jus naturæ: & ejus interpretationi stare debemus, & convenit nobis in hoc (noli plus sapere, quam oporteat.)

Declaro, inferendo ex eodem primo requisito, quod census potest constitui super annuo redditu; quia licet ille non sit proprie res immobilis, tamen habetur pro re immobili, ut secutus sum in meo *tract. de judic. caus. li. 2. cap. 2 n. 308.* & consequenter posset constitui census super censu majore, vel æquali, jam antea constituto, *Navar. in cap si fœneraveris n. 87. vers. secundo sequitur 14. q. 3.* nam feudum etiam constitui non potest, nisi super re immobili, & tamen potest eadem ratione constitui super annuis reditibus, *Bal. in præludiis feud. n. 20. & Card. Alex. sub n. 16.* quos sequitur *Tiraq. de retr. lign. §. 1. gl. 6. sub. n. 6.*

Contra hanc declarationem tenent *Virg. de Bocc. tract. de censib. par. 1. n. 49.* & in censu non perpetuo *Io. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 10. tit. de censib. cap. 7. q. 1. col. 813.* & *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2 cap. 22. dubit. 12. sub num. 77.*

Secundò requiritur, ut census imponatur super re certa, *Io. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 10 tit. de censib. cap. 7. initio*, & non generatim super omnibus bonis censum vendentis, *Navar in ca. si fœneraveris. n. 86. vers. ex quo infertur, 14 q. 3.* & *Io. Azor. d. tit. de censib. cap. 5. q. 5.* & satis est expressum in Pii V. constitutione, in illis verbis, *& quæ nominatim certis finibus designata sit.* 205

Ratio hujus requisiti est, quia injusta videtur emptio, si periculum rei emptæ non æque spectaret ad emptorem, sicut spectat res empta, cum de natura emptionis sit, ut res empta pereat emptori, *toto tit. ff & C de peric. & comm. rei vend.* ad periculum re certa non designata, non spectaret ad emptorem, nisi peremptis omnibus bonis venditoris: quod videtur injustum, maxime, quia census hoc pacto videretur accedere magis ad naturam usuræ, quam ad naturam emptionis; si quidem in mutuo sors perit mutuatario, & in emptione res empta perit emptori: Imo sequeretur hoc aliud forsan absurdum, quod idem annuus census pluris valeret, venditus à divite, habente plura prædia, quam venditus à paupere, habente pauciora: quia census, consistens in pluribus bonis, videtur magis securus.

Declaro primo, restringendo hoc requisitum, ut procedat in censibus, constitutis post Pii V. constitutionem, quia ita, disponit, secus in censibus impositis ante Pii V. constitutionem: quia de jure communi, & attentis constitutionibus Martini V. Calixti III. & Nicolai V. poterat census imponi generaliter super omnibus bonis vendentis censum, *Rot. div. decis. 186. de ann. in fin. sub n. 7. coram R. P. D. Litta, die 10. Febr. 1597. in Eugubina census, & decis. 328. Dominis initio, coram R. P. D Iusto die 29. Maii 1600. Civitatis Castelli census, in impressis Lugd. 1612.* quare Sot. *de just. & jur. lib. 6. q. 5. art. 1. corol. 1. col. 8. initio, fol. 590.* qui scripsit ante Pii V. constitutionem, infert, censum constitui posse super indefinitis, atque incertis, nempe super quibuscunque quæ venditor census possidet; motus, eo, quod venditor census obligatur in personam. 206

D

Ratio iſtius declarationis eſt, quia ſicut quis poteſt emere annuum cenſum, quia imponeratur ſuper uno certo prædio frugifero, magno, ideoq; capaci non ſolum illius cenſus, ſed decem aliorum ſimilium cenſuum, *Io. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de cenſib. c.* 6. *q.* 2. *verſ. in primis, col.* 821. ita etiam non videtur inconveniens, quòd quis emat cenſum, impoſitum ſuper omnibus bonis venditoris, cum poſſit etiam contingere, quòd prædium unius venditoris excederet valorem omnium bonorum alterius venditoris.

Retenta hac declaratione in cenſibus, creatis ante Pii V. conſtitutionem.

Infero, quòd in illis cenſibus impoſitis ſuper omnibus bonis venditoris, perempta una re frugifera venditoris, deberet pro rata illius rei perire cenſus.

Declaro ſecundò ex his, quæ ſcripſi infra *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *num.* 12.

Declaro tertiò, prout late explicat & declarat *Io. Azor. de inſtit. moral par.* 3. *lib.* 10. *tit de cenſib. cap.* 5 *q.* 5. & 6.

208 Tertiò debet res eſſe fructifero, ut dixi ſupra *num.* 176. & 177. *confirm.* 1. id eſt, debet eſſe apta ad ferendum fructus, *Io. Azor. de inſtit. moral. par.* 3, *lib.* 10. *tit. de cenſib. c.* 6. *init.* quamvis etiam fructum non ferret, *Surd. conſ.* 162. *memini ſub num.* 18. *lib.* 2.

Extendo, reſtringo, & declaro hoc requiſitum in cenſu vitalitio, & perſonali ex his, quæ ſcripſi *ſupra. ſub num.* 201. *verſ. extende, num* 203. & 244. *infra num.* 294. & 297.

209 Quartò debet pretium cenſus vero ſolvi in pecunia numerata; quia contractu cenſus eſt vere contractus emptionis, & venditionis, *Io Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de cenſib. cap.* 8 *initio*, & quòd contractus cenſus conſignativi habeat in ſe contractum emptionis, & venditionis, firmant *Franc. Garcia de contract. cap* 27. *ſub num.* 2. *concl.* 4. & 5. *Lud. Lopez de contract. lib.* 1. *cap.* 56 *in pluribus locis, & præſertim verſ. circa autem in fine*, & *Lud. Molin. de juſt. tom.* 2. *de contract. diſput.* 383. *initio, verſ. hoc loco, col.* 581. & *verſ. ex dictis col.* 586. & de hoc non debet eſſe controverſia, cum ſatis pateat ex ſuppoſitis *in exemplicatione poſita ſupra num.* 174. at in contractu emptionis, & venditionis pretium in pecunia numerata eſt de ſubſtantia contractus ut ſcripſi in meo *tract. de judic. &c. lib* 2. *cap.* 8. *n.* 449. & ideo cenſus. in quo non interveniſſet pecunia numerata, eſſet nullus, *Rot. diverſ. deciſ.* 343. *licet pro. verſ. attamen, coram. R P. D. Litta die Mercurii* 11. *Decembris* 1602. *in impreſſis Lugduni* 1612. & *deciſ.* 159. *cum alias num* 1. *coram Reverendiſſimo D. S*[illegible]*rato in Rom. cenſus de Mutinis, eod. die & anno, deciſ.* 154. *quia ſecundus numero* 1. *coram R. P. D. Decano in Aſſiſien. cenſus, Lunæ* 5. *Maii* 1608. *in impreſſis Romæ* 1615.

Imo licet contractus cenſus ſit contractus emptionis, & venditionis, & hac ratione *Doct.* dicant, requiri in eo pretium in pecuniam numeratam; tamen in eo videtur adhuc magis neceſſarium, tum quia in emptione aliarum rerum poteſt haberi fides de pretio, ſed cenſus debet emi pretio præſenti in pecunia numerata, tum etiam quia ſi contractus emptionis, & venditionis aliarum rerum, non interveniente alia pretii numeratione, quam illa, qua emptor erat prius factus ex quavis cauſa creditor ipſius debitoris; non eſſet proprie contractus emptionis, & venditionis, erit datio in ſolutum per ea, quæ aducendo differentias, & identitates inter dationem in ſolutum, & venditionem, ſcribit *Caball. tract. de evict* §. 4. *ſub. n.* 38. *verſ. quid in datione & num.* 39. & *ſeqq. tom* 6. *par.* 1. *fol.* 95. & ſic ſolutio pretii poteſt fieri compenſative; non ſic eſt in contractu cenſus, quia, ſi is non teneat, uti emptio, & venditio cenſus, eo quia non intervenerit realis numeratio, & exburſatio pretii, quod eſt neceſſarium, ut dixi in requiſitio, minus poteſt valere, uti datio in ſolutum; quia ſi cenſus nondum fuit creatus, & non poteſt creari ſine interventu numerationis pretii, eſt impoſſibile, ut detur in ſolutum; cum id, quod nondum eſt in rerum natura, dari non poſſit: ſecus eſt in venditione aliorum rerum jam exiſtentium, quia, cum exiſtant, poſſunt dari in ſolutum.

Quicquid ſcripſerit *Surd. conſ.* 162. *memini ſub nu.* 40. *verſ. ſecundo moveor, & num* 41. *lib.* 2 ubi exiſtimat, quòd etſi in emptione cenſus non ſit præſens pecunia, tamen emptio teneat, ſi præcedens debitum vendentis cenſum verſetur in ſolutionem cenſûs, quia datio in ſolutum habeatur pro numeratione, & ſolutione pretii

Infero primò ex hoc requiſitio, quod fructus, percepti ex cenſu, conſtituto ſine pecunia numerata, ſunt reſtituendi, ſeu compenſandi cum ſorte, etiam ſi dicerentur bona fide percepti, & conſumpti; quia Pii V. conſtitutio inter alia requirit pecuniæ numerationem, & cenſus, ſub alia forma initos, declarat fœneratitios; quare ſequitur, quòd tanquam recepti in cauſam uſuræ, nunquam tranſierint in dominium recipientis; & quia in materia uſuraria allegatio bonæ fidei aliquid non operatur, *Rot. d deciſ.* 89. *ſub n.* 1. 2. & 3. quod uſurarius non acquirat dominium uſuræ ſcribit *Medin. in ſuis tract. tom.* 2. *tit. de reb. per uſur. acquiſ. q.* 4. *in difficultate* 3. *argum. verſ. alii vero, fol.* 348. & ex *Clar.* & *Lud. Molin* ſecutus ſum infra *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *num* 6.

Ad majorem hujus illationis intelligentiam vide quæ ſcripſi infra *q.* 7 *par.* 2. *ampl.* 20. *num* 9. & *ſeqq. confirm.* 1.

Infero ſecundò. quòd cenſus, conſtitutus ex fru- 110
ctibus cenſus decurſis, & non ſolutis, eſt nullus, ſic diſponente eadem Pii V. conſtitutione: & ratio eſt, tum quia requiritur pro forma numeratio actuali pecuniæ, tum quia uſuræ uſurarum ſunt prohibitæ, ut retuli infra §. 7 *gl.* 2. *n.* 39 adde omnino ad majorem declarationem, quæ ſcripſi infra *d. gl.* 2. *n.* 53 & 54.

Extendo primò idem requiſitum, ut non ſolum ſo- 111
lutio pretii debeat fieri in pecunia numerata, ſed debeat ita fieri, ut pecuniæ ſolutæ dominium tranſeat in venditorem cenſûs; alioquin, ſi ſolutio ita fieret, ut venditor illam pecuniam ſtatim redderet emptori, venditio eſſet nulla, injuſta, & uſuraria, ſive iſta ficta ſolutio fiat ex pecuniis ipſius, qui emit cenſum, ſine ex pecuniis alterius tertii, qui eas ad hunc ſolum effectum commodaverit, ſtatim illas rehabiturus; quia pretium non dicitur ſolutum, quod ſtatim redditur, *l.* 55. *qui ſic ſolvit ff. de ſolut. l. Azor. de inſtit. moral. pa.* 3. *l.* 10. *tit. d. cenſib. c.* 8. *q.* 2. *verſ. ſed quid*: & hæc extenſio procedit tam in foro interiori, quam in foro exteriori, cum ejuſmodi cenſus, nullo prorſus ſoluto pretio, majorem contineret uſuram, quam mutuum cum lucro, quia mutuatarius ſaltem habuit capitale,

Confirmatur primò hæc extenſio, quia ad eſſentiam emptionis, & venditionis requiritur, quòd pretium ſit perpetuo manſurum penes venditorem; alias ſi poſt immediate reſtitueretur per venditorem emptori, non diceretur venditio facta, nec dominium translatum, *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. q.* 5. *princip*

princip.sub num.33. tom.6. par.1.fol.53 sed census est emptio,& venditio : *Ergo.*

Confirmatur secundò exemplo decreti Senatus Romani, qui militem, qui ficte, & ideo inutiliter,& in fraudem juratæ promissionis rediit in Castra Hannibalis, vinctum ad Hannibalem, quia non diceretur rediisse, remisit,ut retuli infra §.6.*gl.1.n.16.vers. & demum.*

212 Subextendo primò hanc extensionem, ut procedat etiam si venditor censûs, pecuniam sibi solutam, ideo statim emptori reddat, quia ipse venditor eandem pecuniæ quantitatem eidem emptori ex alia causa debet solvere : quia nihilominus si emptor hac conditione pecuniam numeraverit, ut sibi incontinenti redderentur, census uti factus contra formam constitutionis Pii V. esset illicitus. *Virg. de Boccat. tract de societ offic. n.64.versic. quidam,& tract.de censib par.1. n.52.*& *Jo.Azor. de instit moral. par. lib.10. tit.de censib cap 8.quæst.1.*& in foro exteriori non discedit *Navar.in c.si fœneraveris,sub n.88.in gloss.3.14. q.3.* hæcque extensio est etiam de mente *Rotæ,* quam citavi infro *num.216.in 3.subexensione.*

Confirmatur primo hæc subextensio, quia contractus censûs, in quo venditori non solvitur justum pretium,est illicitus per ea, quæ scripsi infra *q.7.par. 2.ampl.10.n.81.* sed pretium absens non tanti valet, quanti valet pretium præsens, & dicitur absens, quando esset exigendum, & solvitur compensative : ergo cum venditori detur pretium absens pro eodem valore, quo valet pretium præsens, pretium est injustum,ut ex *Jo.Azor. d.q.1.retuli etiam infra. q.7. par.1.sub n.80. comprob.3.in fine.*

Confirmatur secundò, quia census constitui non potest pro pretio antea recepto, etiam si fuerit integrum,& justum ; ita prohibente constitutione Pii V. ut dixi infra *n.232.in 3.extens.*

213 Restringo hanc subextensionem, ut non procedat in foro interiori, quia in eo est licitus, *Navar. in dict.cap.si fœneraveris, sub numero 88. versic.est tamen quæstio,& n.112.quæstio 31 & sub numero 105. in fine,* dicens, quòd, attento solo jure naturali, & divino, census posset juste coram Deo constitui, soluto pretio in alia re, quam pecunia numerata, si illa res coram Deo esset venditori censûs æquè utilis, aut utilior, quam pecunia numerata.

Confirmatur primò hæc restrictio, quia in foro interiori attenditur jus naturale, & non jus positivum,testibus,his,quos citavi infra *q.7.p.1.ampl.10.n. 41.& ampl.19.sub n.57.vers.prima in fine.*

Sed pretii solutio in celebratione contractus censûs est necessaria solum ex lege Pontificia,& sic ex lege positiva,& non ex lege naturæ, ideoque ante Pontificiam legem valebat contractus sensus, etiam si solutio pretii intervenisset antea, ut scribunt communiter Doct. quos secutus sum infra *n.216.233.* Ergo ex communi Doctorum opinione vera est restrictio.

Confirmatur secundò, quia si contractus census esset fœneratitius ex eo, quòd solutio pretii non intervenisset in actu celebrationis contractus, papa non confirmaret, seu non concederet licentiam, ut iste contractus posset celebrari, prout sæpè, partibus instantibus, confirmat, seu dat licentiam, quando constat de vero credito ementis censum, ut dixi infra *num.225.*

Confirmatur tertiò, & corroboratur præcedens, quia lex Pontificia, declarans ejusmodi contractum fœneratitium ob non intervenientem pretii numerationem in ipso contractu intendit obviare fraudibus ; ideoque requirit, numerationem fieri coram testibus? & notario, ut dixi infra *n.232.*

Sed lex positiva, quando disponit obviando fraudibus,movetur ex præsumptionibus ; & ideo in casu, quo veritas est in contrarium, non obligat in conscientia per ea,quæ dixit infra *num.519.& q.7.par 1. ampl.19.sub n.83.87.& seqq.* alias sequeretur, quod etiam si emptor numerâsset pretium in contractu, sed non coram testibus, & notario, census adhuc esset fœneratitius : quod est alienum ab omni ratione.

Contrariam opinionem, quòd enim neque in foro interiori iste emptor sit tutus, contra Navar. tenet *Virg.de Boccat.in locis supra proxime citatis,* quem sequitur *Jo.Azor.d.q.1.* & apertius *q.3.*& licet *Virg. de Boccat.*non supponat hanc fictam numerationem, tamen *Navar.* quem sequitur in foro exteriori, & impugnat in foro interiori, eam supponit.

Comprobatur primò hæc contraria opinio, quia lex positiva præsertim Ecclesiastica, obligat in conscientia,ut secutus sum infra *q.7.par.2 ampl.19.n 47. & seqq* sed lex ecclesiastica disponit, ut in contractu censûs interveniat solutio pretii in pecunia numerata,& aliter declarat contractum fœneratitium : ergo obligat in conscientia.

Comprobatur secundò, quia jus Ecclesiasticum, seu Pontificium est idem, quod jus naturale, seu divinum, cum sit interpretatio dicti juris, & non contradictum jus per ea, quæ secutus sum infra *q.7.p.1. ampl.19.n.14.& seqq.n.40.43.& 45.*sed jus naturale obligat in foro interiori, in eoque debet servari ut dixi sup. *hoc eod.n. confir 1.* Ergo, retorquendo primam confirmationem, adductam pro restrictione, contractus, census sine solutione pretii in ipso contractu, est illicitus,etiam in foro interiori.

Comprobatur tertiò, quia societas officii, contracta compensative ex credito sine præsenti pecunia numerata, est illicita etiam in foro interiori, ut ex *Joh Azor.retuli infra n.217.& 231.*& tamen numeratio penuniæ in societate officii non requiritur ex dispositione alicujus legis, seu constitutionis, sed solum de stylo, & ex ratione,ut ostendi infra *n.229. & 230.* ergo quanto magis id dicemus in contractu census, in quod præsens pecunia numerata requiritur ex dispositione constitutionis Pontificiæ.

Non discedo à restrictione, quidquid contra eam dixerint *Virg.de Bocc.& Jo.Azor.supra citati.* 214

Ad primam comprobationem respondeo, quod obligat in conscientia, quando disponit ex veritate ; & voluntariè;secus, quando disponit ex præsumptione, sive coacte, & veritas liberaque voluntas esset in contrarium, ut in casu nostro, per ea, quæ secutus sum *in locis citatis n.praced. vers.sed lex positiva.* quia tunc ejus vires non excedunt forum fori, per ea,quæ dixi *in eisdem locis*

Ad secundam respondeo, ut ad præcedentem ; nam sumendo etiam jus positivum pro jure naturali, ut nos sumimus, concedo majorem propositionem, sed distinguo minorem aut enim ejus positivum disponit super re certa & concedo similiter minorem propositionem : aut disponit super re præsumpta, & tunc si res præsumpta est vera, concedo similiter minorem, secus, si res præsumpta est falsa, quia tunc non obligat in foro interiori

Nec replicetur ineptam esse hanc distinctionem, eo, quia solum jus positivum disponat super re præsumpta, jus autem naturale habet semper notam ve-

 ritatem,

ritatem, ideoque non disponit super re præsumpta.

Quia respondeo, verum esse, quando illius exercetur in tribunali Dei; secus, quando exercetur in tribunali nostro: Unde tantum operatur veritas in foro interiori, quantum præsumptio in foro exteriori.

Ad tertiam respondeo, quòd sicut opinionem Ioannis Azor reprobamus in censu, ita à fortiori reprobare debemus in societate officii.

Remanet, ut respondeamus ad pretii injustitiam, quam considerat *Azor. citatas supra, sub numero 212. in 1. confirmatione*; & breviter dico, hanc pretii injustitiam turpiter allegari ab ipso debitore, & ideo in ea non esse audiendum: quia debet erubescere: Nam ad ostendendum, quòd sua pecunia non valet, quanti valet pecunia sui creditoris, necesse est, ut dicat, se esse malum debitorem; quia sit rixosus, litigiosus, cavillosus, & fideifragus, aut se esse impotentem; sed in prima allegatione debet erubescere, & in secunda convincitur mendax, qui ex compensatione ostenditur capax: *ergo*.

215 Subextendo secundò, ut procedat etiam si vendens censum, esset ementis debitor ex causa fructuosa; ut puta, quia ipse vendens jam ab eo prius fructuosam emerit rem, cujus pretium non solverit; ideoque ex æquitate legis deberet eidem emptori solvere fructus recompensativos, juxta ea, quæ secutus sum infra *q. 7. par. 2. ampl. 8. num. 155. & seqq.* adhuc enim census erit illicitus ob non servatam formam legis; sed poterit emptor census agere pro fructibus recompensativis, *Rot. divers. decis. 189. cum alias, sub n. 3. vers. hinc cessant versus finem, coram Reverendiss. D. Sacrato in Romana census de Mutinis, mercurii 11. Decembris 1602. in impressis Romæ 1615.*

216 Subextendo tertiò, ut emptor census, etiam venditore requirente, non possit ei per compensationem sorvere, sicque compensatio, etiam de venditoris ultroneo consensu facta, non est solutio, testibus *Navar in cap si fœneraveris, num. 89. in gl. 4. 14 q. 3. Jo. Azor de instit. moral par. 3. lib. 10. tit. de censib. c. 8. q. 3.* & *Virg. de Boccat. tract. de censib par. 1 n. 52. & tract. de societ. offic. num. 64.* licet ipsi loquantur sub aliis verbis & *Virg. de Boccat.* citet *Navarrum*, qui loquitur, quando intervenit etiam actualis numeratio pecuniæ, sed ficta, ut retuli sup. *n. 212 & 213.* hancque subextensionem, attenta Pii V. constitutione, tenet etiam *Rot. divers. decis. 287. de anno. n. 1. & 2. coram R. P. D. Litta die 10. Februarii 1597. in Eugubina census, & decis. 328. dominis, n. . coram R. P. D. Justo die lunæ 29. Maii, 1600. Civitatis castelli. inter impressas Lugduni anno 1612.* dum scribit, de jure communi debitum ex una causa, non esse prohibitum ex consensu partium converti in debitum ex alia causa; & sic ex causa census, & ideo censum contractum ante Pii V. constitutionem esse validum, quamvis non intervenerit pecunia numerata, dummodo vendens censum deberet antea emptori pretium, pro quo ei vendit censum; secus post Pii V. constitutionem.

Ratio hujus subextensionis est triplex. Prima, quia compensatio non est vera, sed ficta solutio ut secutus sum §. *seq. gloss. 5. num. 43.* & in constitutione census requiritur solutio vera. Secunda; quia si non sufficit solutio ficta cum apparenti pecunia, ut in casu prima subextensionis, multo minus debet sufficere solutio ficta sine apparenti pecunia. Tertia ratio est, quia quando lex, obviando fraudibus, disponit, seu dat certam, formam, tunc illa dispositio, seu forma in foro exteriori est præcise observanda, etiam in casu, in quo in rei veritate fraus cessaret per ea quæ contra mutuatorem, assecurantem periculum pecuniæ mutuatæ, secutus sum infra *num. 507. & seqq. & 521.* & *524.* & facit etiam quod scripsi infra *num. 418.*

Confirmatur hæc subextensio, quia etiam societas officii, contracta compensative, in utroque foro 217
reprobatur, quare qui est creditor officialis in scutis centum ex aliqua alia causa; puta ex causa mutui, vel ob merces venditas, non potest ex illis centum contrahere societatem officii, ita ut officialis habeat illa centum pro datis in societate officii, *Io Azor de instit moral. par. 3, lib. 9. tit. de societ. c. 10. q. 1. & versi. quæres an valeat.*

Contra hanc subextensionem & magis contra jus 218
confirmationem facit, quod contra hanc ipsam confirmationem respondit *Hieron. Gabr. cons. 81. in specie. lib. 1.* ubi firmat, quòd si quis certo pretio acredito vendat, & tradat officiali vestem; possunt deinde convenire, quòd ipse officialis debitor admittat ipsum creditorem in socium, & participem dicti officii pro rata pretii, in quo est creditor, & talis societas secundum ejus responsum est valida; † & ad ita 219
respondendum movetur ea præcipua ratione, quia debitum ex una causa, in aliam converti potest, *Bar. in l. 15. singularia, n 10. vers. veniamus, ff. cert. pet. & in l 6. si ex pretio, C. si cert. pet. Rot Gennen. decis. 1. sub n. 3. & sub n. 7. vers. & primo.* ubi de communi, de qua, remota simulatione, non est dubitandum; quia contractus legem accipiunt ex conventione partium, & quando est conversum in aliam, ex illa alia, & sic ex secundo contractu, & non ex primo agi potest. *Rot. Gennen. d. decis. 1. sub n. 7.* & † talis conversio in effe- 220
ctu non est simulatio, cum habeat fomentum ex veritate causæ, præcedentis, *Bar. d. l. si ex pretio, C. si cert. pet.* quam sequitur *Dec. in l. cert. condicio § fin. n. 2. ff. eod.* dicens quòd exceptio simulationis contra instrumentum guarintigiatum habet locum, quando promissio est facta simulare ex causa non vera, vel non justa, & quòd ita loquitur *tit. plus valere quod vere agitur, quam,* &c. secus autem quando debitum in veritate est ex una causa, & in instrumento confitetur, uti debitum ex alia causa; quia isto casu non dicitur simulatum, cum obligationis substantia non deficiat, & debitum ex una causa in debitum ex alia converti possit; & ideo statutum loquens de simulatione, isto casu locum non haberet; hæcque omnia bene confirmantur ex his, quæ dixi infra *n. 234. restrict. 2.*

Nec multi facienda videtur *Azorii* authoritas in isto puncto, cum is pro illa confirmatione adducat *Sixti V. & Pii V. constitutiones*, quarum neutra loquitur de societate officii, imo illa Sixti decernit solum illicitas illas societates, in quibus sors non subjacet periculo; & illa V. loquitur de censibus.

Contra eandem subextensionem firmat in terminis *Surd cons. 162. memini, sub. num. 38. & seqq* quem reprobari *supra sub num. 209. vers. quicquid,* dum contra *Navar. à nobis supra citatum,* scribit, quòd si Titius debitor Mævii ex causa mutui, non habens promptam pecuniam, constituit in re sua censum annuum quem vendit, vel dat in solutum eidem Mævio pro quantitate, quam ei debet, census tenet etiam in terminis *constitutionis Pii V.*

Quid dicendum, præsertim in articulo confirmationis? 221

Concludo primò, subextensionem, attenta *Pii V. constitutione,* esse veram in foro fori, secus in foro conscientiæ, per ea, quæ dixi supra *num. 213 & ad Hier. Gabriel.*

Gabriel. qui tenet contrarium in foro, potest abunde respondeti, ex his, quæ scripsi infra *n.229. & seqq.*

Concludo secundò, veram esse eodem modo confirmationem, videlicet in foro fori tantum; & consequenter discedo ab *Azorio*, qui eam tenet in utroque foro; & maxime discedo, quia ipse in casu, quo societas contrahitur non pecunia numerata, sed mercibus æstimatis loco pecuniæ, reprobat societatem solum in foro fori, non autem in foro conscientiæ, prout eum retuli infra *n.* 231. & tamen ille casus est ex eadem farina, imò magis suspectus in foro conscientiæ, per ea, quæ scripsi infra *num.* 230.

222 Subextendo quartò, ut procedat etiam si venditor non probet, ante census contractum præcessisse tacitum pactum de stati n reddendo pecuniam emptori; quia hoc pactum, seu conventio, & multo minus ejus probatio non est necessaria ad invaliditatem census, seu alterius contractus in quo ex sui forma sit præcise necessaria solutio vera: & moveor quia eo ipso, quòd creditor, & debitor mutant solum causam crediti, & debiti, nulla potest intervenire solutio, nisi simulata, & ficta; & simulata, seu ficta solutio dicitur illa, in qua pecuniæ dominium non mutatur: quòd autem creditor & debitor mutent solum causam, patet, quia secundo contractu extinguunt primum: secus tamen esse, quando secundo non extinguerent primum.

223 Hinc nota, quòd inepte *Navar. in c. si fœneraveris sub num.*88.*gl.*3.14.*q.*3 dixit, quòd si emens censum erat creditor pretii, quo censum emit, & ideo pretii pecuniam, quam solvit, statim retrahit, est titus in foro exteriori, nisi probari possit, quòd ante pretii traditionem fuit conventum, ut accipiens, illud statim redderet: superflue etiam eadem ratione solutionis conditionem considerat *Jo. Azor.* quem, prout loquitur, secutus sum supra *n.*212.*in prima subextensione*, dum dicit, censum esse nullum, si emptor, qui est creditor vendentis censum hac conditione pecuniam solvat, ut sibi in continenti reddatur: nam dico, quòd illa conditio de se patet, quia res magis

224 quam sermo loquitur.

Imo amplius dico, quòd etiam si constaret, emptorem census solvisse pecuniam, & tamen non adpareret; sibi fuisse incontinenti redditam, adhuc census esset nullus; supposito, quòd contractu census annuiletur obligatio alterius contractus præcedentis: quia hæc duo sunt incompatibilia, & non possunt simul stare, quòd quis vere solvat suo creditori id, quod iste creditor sibi antea debebat ex alio contractu; & solvendo, extinguat etiam suum creditum: nam si vere solvere, non esset compensatio; si non esset compensatio, remaneret primus contractus.

225 Declaro primò has subextensiones, ut huic census nullitatis possit occurri, adita gratiæ Signatura, quæcitato census venditore, & constito sibi de vero credito, facile dispensando solet sanare hunc nullitatem.

226 Declaro secundò, ut quamvis contractus census sit nullus, tamen non sit creditori sublata via agendi ad interesse, quatenus ei debeatur, prasertim *in casu secunda subextensionis, posita supra num.* 215.

227 Extendo secundò idem quartum requisitum, *de quo supra n.* 209. ut pecuniæ præsentis numeratio actualis adeo sit necessaria, ut alia res, seu aliæ merces in ejus locum supponi non possint, quamvis merces justo æstimarentur pretio, loco pecuniæ, *Virg. de Boccat. tract. de censib. par.*2.*n.*50. quem sequitur *Joan. Azor. de instit. moral. par.*3.*lib* 10.*tit de censib cap.*8.*q.* 2. & in foro exteriori non discedit *Navar. in cap. si fœneraveris, sub n.*88. *in gl.*3.14.*q.*3. hancque extensionem laudat *Lud. Lopez de contract. lib.* 1. *cap.*59. *vers. ad hæc.*

Confirmatur hæc extensio, quia in censu vera & actualis numeratio pecuniæ videtur magis necessaria quam in societate officii, cum in societate officii requiratur ex usu, & ex ratione, ut dixi *n. seq.* & in censu requiratur ex forma tradita per constitutionem Pii V. ut dixi supra *n.*209 *& seqq. & infra n.*232. 228

Sed in contractu societatis officii requiritur pecunia numerata, alias societatis non tenet, etiam quòd merces darentur æstimatæ loco pecuniæ, *Franc. Castrac. tract. de societ. offic. cap* 7. *sub n.* 7. *vers. sed in contrarium, & num.* 8. *& seqq. junctis num.* 3 *& seqq.* † ratio est, quia mutuum eo vinculo contractum, ut mutuatarius vel in totum, vel in partem accipiat à mutuatore loco pecuniæ tot merces, quibus mutuatarius non indiget, est mutuum usurarium, cum ex illo mutuo inducatur obligatio mutuatarii ad emendum illas merces, quæ obligatio est pecunia æstimabilis, ut scribit *Sot. de just. & jur. lib.*6.*q.*1.*art.*2.*col.* 6. *fol.* 535. quam latius secutus sum infra *num.* 570. *vers. ratio quare.* 229 230

Sed iste, qui vult accipere pecunias in societate officii, cogitur accipere merces, & eas quasi emere, quia non invenit, qui ei det pecunias, quibus & non mercibus indiget: imo quando loco pecuniæ numeratæ dantur merces, tunc ratio præcipua, ob quam iste contractus conceditur, cessat; ratio enim quare fuerit permissus iste contractus, est, quia is, qui volebat emere officium, aliquando non habebat totam pecuniæ quantitatem, ut dixi infra *n.* 262. Ergo merces loco pecuniæ dari non possunt, quia officialis mercibus officium emere non potest, nisi mediante aliquo stocco, cui facile via aperiretur, ut advertit *Castrac. d. cap.*7.*in fine.*

Si ergo requiritur pecunia in contractu societatis, à fortiori requiritur in contractu census.

Nec obstat, quòd, consulendo contra hanc minorem propositionem, *Hier. Gabr. cons* 81.*in specie nu.*5. *lib* 1 scripserit, societatem officii contractam, datis mercibus loco pecuniæ, esse adhuc validam, eique sic consulenti adhæreant in foro conscientiæ, *Virgin. de Boccat. tract. de societ. offic. num,* 68. *versus finem, junctis nu.*64 *& seqq.* & *Jo. Azor. de institut. moral. par.*3.*lib.*9. *tit. de societ. cap.* 10 *quæst.*2.*col.*781. 231

Quia respondeo: quòd contra illud consilium in prima parte, de qua scripsi supra *num.*218.*vers. contra hanc,* videlicet quando socius convertit creditum in societatem officii, tenuit *Io. Azor.* quem secutus sum supra *num.* 217.*vers. confirmatur,* & contra secundam partem, de qua in ista objectione, videlicet, quando in ipso societatis contractu socius non convertit creditum præcedens in societatem officii, sed in ipso contractu loco pecuniæ numerandæ tradit merces æstimatas, tenet respondendo Gabrielis rationibus, *Castrac. citatus num. praced.*

Declaro hanc extensionem, ut procedat in foro exteriori ad obviandum fraudibus usurarum; secus in foro interiori, *Navar. in cap. si fœneraveris, n.* 88. *in fine,* 14.*q.*3. quia, stando in jure naturali, hoc non repugnant, *Lud. Lopez de contract. lib.*1.*c.*59. *vers. ad hæc.* & in foro conscientiæ attenditur jus naturale, & non positivum, quod fundatum sit in præsumptione fraudis: quia quando vere cessat fraus, illud jus positivum cessat in foro conscientiæ.

232 Extendo tertiò, ut actualis pecuniæ vera ſolutio debeat fieri, præſentibus teſtibus, ac notario, & in actu celebrationis inſtrumenti, non autem prius recepto integro, juſtoque pretio; ſi diſponente *Pii V. conſtitutione*, voluit enim ſanctiſſimus ille pontifex quoad potuit obviare ſimulationi & fraudibus, cum iſte contractus videatur exorbitans, & ideo illum permittendo, exorditur à permiſſione negativa *ſtatuimus, cenſum, ſeu annuum redditum creari, conſtituive nullo modo poſſe, niſi in re immobili, &c.*

332 Reſtringo primò iſtam exetenſionem, ut non procedat in ſolutione per cedulam bancariam, quia ſufficit, ut in actu celebrationis inſtrumenti coram teſtibus, & notario detur cedula bancaria, cujus vigore vera ſolutio poſtea ſequatur, ut ſecutus ſum §. *ſeq. gl. 5. n. 63 & 64.* & ratio eſt, quia *Pii conſtitutio* videtur prohibitionem reſtringere ad pretium prius receptum, & non ad recipiendum, de quo vere conſtet, quia in eo non poteſt conſiderari fraus.

234 Reſtringe ſecundò, ut hoc requiſitum procedat ſolùm ex dicta *Pii V. conſtitutione*, & ideo non procedit in cenſibus, contractus ante *Pii V. conſtitutionem* quia ante *Pii V. conſtitutionem* poterat debitum ex una cauſa converti poſta in debitum ex cauſa cenſus, ut *ex Rot.* ſecutus ſum ſupra *num. 216. in 3. ſub extenſ.* & quòd, circumſcripta hac *Pii V. conſtitutione*, cenſus poſſit conſtitui ex pecunia mutuo data, ſequuntur *Foller. tract. de cenſib. in verbo, cenſus enim, n. 95. tom. 6. par. 2. fol. 145. Rodoan. de reb. eccl. non alien. rubr. 16. n. 61. tom. 15. par. 2. fol. 419 in fine, & communiter omnes*; nam debitum ex una cauſa poteſt converti in aliam, ut retuli ſupra *n. 219.*

235 Declaro dupliciter eaſdem extenſiones, prout declaravi ſupra *num. 225. 226.*

236 Quintò requiritur, ut cenſus ſit redimibilis quandocunque ad libitum venditoris; ſic diſponente *Pii V. conſtitutione*, & ſic cenſus quoad venditorem eſt ad ejus libitum reſolvibilis reſtituto pretio, quo cenſus fuit venditus, *Rot. diverſ. deciſ. 130. fuit reſolutum, n. 2. coram bon. mem. Card. Pamphyilio in Rom. cenſus, 29 Novemb. 1599. in impreſſis Romæ anno 1615.* huicque facultati redimendi etiam ſpatio centum annorum, & ultra præſcribi non poteſt, quamvis aliàs præſcriptio reputetur utilis Reip. ad minuendas lites; ideoque pacto redimendi quandocunque, & ſemper, appoſito à venditore in venditione aliarum, præſcribatur ſpatio triginta annorum, ut ſcripſi infra §. 7. *gl. 7. ſub num. 3.* ſed ex parte emptoris eſt ſemper perpetuus *Rot. diverſ. deciſ. 206 contractus, n. 1. in fine, coram eodem, in Forolivien. reſciſſionis contractus, ven. 19. Decemb. 1603. in eiſdem Romæ impreſſis*, & ita procedit quod ſcripſi ſupra *ſub n. 188.* & quòd circumſcripta etiam Pontificia conſtitutione, pactum, ut venditori liceat cenſum redimere quandocunque, ſit licitum, ſcribit *Sot. de juſt. & jur. li. 6. q. 5. ar. 3. concl. 2. col. 3. initio, fol. 595.*

Ratio hujus requiſiti illa eſſe poteſt, quia cum legiſlator ex una parte cognoviſſet, commercium hoc quampluribus agitari difficultatibus, uſuram reſpicientibus & ex alia parte commercii neceſſitas urgeret, hoc prudenter inter alia adhibuit temperamentum, ut ſuſpecti, ac difficilis commercii vita potius moritura, quam perpetua ſtatueretur.

237 Extendo primò hoc requiſitum, ut iſta facultas redimendi cenſum ſit adeo neceſſaria, ut nullo temporis ſpatio, nullove pacto in contrarium præſcribi, aut tolli poſſit, & deinde cenſus perpetuus non redimibilis, attenta præfata *Pii V. conſtitutione*, eſt prohibitus, nullus, & uſurarius, *Virg. de Boc. tract. de cenſib. p. 2. n. 37* & in effectu *Jo. Azor. de inſtit. moral. par. 3. lib. 10 tit. de cenſib. c. 17 q. 1. verſ. poſtremo cætera, & ſeq.* & præſertim *in verſ. ſecundo dicendum, col. 859.*

Contra hanc extenſionem quòd enim cenſus perpetuus irredimibilis ſit non ſolum licitus, & ematur in aliquibus locis, ut refert *Jo. Azor. d. q. 1. & verſ. deinde, & verſ. poſtremo cætera*, ſed ſit magis licitus, quam redimibilis, ſiquidem redimibilis majorem effigiem præ ſe ferre videtur mutui, ac ſubinde uſuræ; nam quo minus eſt in venditore redimendi facultas, eo major eſt in contractu ratio emptionis, ac ſubinde minor uſuræ ſuſpitio, & conſequenter minorem habet uſuræ repræſentationem cenſus perpetuus, quam temporalis, ſcribit *Sot. de iuſt. & iur. lib. 6. q. 5. art. 3. concl. 4. col. 4. fol. 595.* & facit, quod ſcripſi ſupra *ſub n. 75. ibi, & ego ultra*, & quod cenſus irredimibilis non ſit de ſui natura illicitus ſcribunt *Lud. Molin. de juſt. tom. 2 de contract. diſput. 391. clauſ. 9. verſ. arbitror tamen*, & *Jo Azor. d. cap. 17. q. 1. verſ. in hac re, &*, nulla excitata dubitatione, licitam eſſe emptionem cenſus irredimibilis, teſtatur, & ſequitur communem eſſe ſententiam *Leonar. Leſſ de juſt & jur. lib. 2. c. 22. n. 34.* 238

Nec obſtat, quòd pretium cenſus irredimibilis videatur ſemper injuſtum: cum certum ſit quod veniet dies, quo penſiones ſolutæ erunt in tanto numero ut longè ſortem datam exceſſerint, & in dies amplius exceſſuræ ſint.

Quia *reſpondeo* quod, attenta hac ratione, omnis emptio prædii frugiferi eſſet injuſta; quod eſt abſurdum, & contra totã praxim, & univerſalẽ obſervantiã.

Retenta extenſione, quæ ſervatur in praxi, cum præfata *Pii V. conſtitutio* clare loquatur, & opinio contraria poſſet procedere ſolum, circumſcripta præfata conſtitutione, & in terminis juris communis, ut advertit *Azor. d. c. 17. q. 1. verſ. duo hic, col. 859.* 239

Subextendo eam; ut procedat etiam ſi cenſus irredimibilis emeretur longè majori pretio, & quaſi duplo, quem cenſus redimibilis, *Virg. de Bocc. & Jo. Azor. in locis ſupra proximè citatis*; quod etiam (ſubobſcure tamen) videtur ſenſiſſe *Lud. Lopez de contract. lib. 1. cap. 59. verſ. deinde ſubordine*, licet enim is dicat, quod uſus acceptat hunc cenſum irredimibilem, ſuppoſito, quod ſolvatur pretium cenſûs irredimibilis; tamen poſtea ſubdit, quod lex conſilio valde maturo ſancte ſtatuit, ut venditores cenſuum poſſint illos redimere: & clare *Franc. Garc. de contract. c. 28. num. 13. & 14. in 7. concluſione.*

Quicquid in contrarium ſcribant *Lud. Molin. de diſp. 391. clauſ. 9. verſ. pars tamen, & ſeq.* & ante eum *Navar. in c. ſi fœneraveris, n. 98. in fine, 14 q. 3.* dicens, quod præfata Pii V. conſtitutio non videtur includere cenſum perpetuum, qui longe majori pretio, & quaſi duplo, quam redimibilis conſtituitur: quoniam in eo videtur ceſſare ratio præſumendi mutuum uſurarium, cum ceſſent facultas redimendi, & parvitas pretii, quod illa facultas minuit.

Infero ex eadem extenſione, annuos redditus, qui pretio venduntur à Rege Hiſpaniarum, & peculiari nomine appellantur, *juros*, non bene forſan emi uti irredimibiles, quia annuorum redituum emptio non videtur poſſe juſtificari, niſi per viam contractus cenſus, qui ex *Pii V. conſtitutione* debet eſſe redimibilis; quamvis *Lud. Molin. de juſt. to. 2. de contract. diſp. 383. verſ. in hoc regno* ſupponat, eos eſſe etiam irredimibiles, & uti tamen late conetur defendere, interpretendo, ſeu verius vim inferendo *Pii V. conſtitutioni, diſp. 391. clauſ. 9. verſ. dicor primo, & ſeq.*

Extendo secundo, ut hæc facultas redimendi competat tam pro toto censu simul, quàm membratim per partes, *Navar. in c. si fœneraveris, sub n.* 85. *in* 5. *condit. & articulo discusso sub n.* 101. *& seqq. ver sic. pro parte*, 14. *qu.* 3. *Virgin. de Boccat. tract. de censib. part.* 2. *nu.* 106. & quod hoc expressum sit *in constitutionibus Martini V. & Calixti III.* licet *Pii V. constitutio* nihil de hoc disponat, scribit *Jo. Azor. de inst. moral. part.* 3. *libr.* 10. *tit. de censibus, cap.* 17. *qu.* 3 *& versic. dicendum igitur, col.* 840. *&* 841. & quod de jure naturali possit census per partes extingui, nullo etiam super hoc apposito pacto, scribit (sed confuse) *Azor. dict. vers. dicendum igitur:* idque videtur concludendum ex rationibus, quibus *Folter. tract. de censib. in verbo, ut vides sub nu.* 37. *tom.* 6. *p.* 2. *fol.* 151. movetur ad tenendum, quod unus ex hæredibus vendentis censum possit cogere emptorem ad retrovendendum sibi partem suam dicti census, dicens, quod propterea in civitatibus Neap. stylus notariorum inolevit, apponere clausulam (qui non possit redimi, nisi in totum.)

Confirmatur hæc extensio, quia licet *Azor. supra citatus*, dicat hanc extensionem non colligi ex *Pij V. constitutione*, tamen *Navar. supra citatis*, eam colligit ex illis verbis, *postremo census, &c.* nam Pontifex in ea constitutione, postquam dixit, re perempta in parte, pro ex parte extingui censum, subdit, posse censum pro eodem pretio extingui, quasi unica sit illius constitutionis determinatio, quæ debeat pariformiter determinare.

Contrariam opinionem, nempe, quod emptor non cogatur retrovendere partem, nisi redimatur totus, tenent *Bened. Bon tract. de censib. nu.* 123. *art* 90. *tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 175. *&* 176. & *Leonar. Less de just. & jur. lib.* 2. *cap.* 22. *n.* 73. hancque esse communem opinionem, etiam in casu, quo unus ex hæredibus venditoris velit redimere partem suam, testatur (licet eam non sequatur) *Foller. in loco supra proxime citato.*

Pro hujus contrarietatis resolutione, omissis conclusionibus, quibus procedunt *Franc. Garc. de contr. cap.* 28. *sub n.* 16. *vers. diciamo à questa, & versic. seqq.* & post eum *Lud. Lopez de contract. libro primo, cap.* 59. *versic. pro decione, & vers. seqq.* breviter distinguo duos casus

Primus casus est; quando in contractu census est appositum pactum affirmativum, quòd liceat redimere censum membratim, & per partes, vel pactum negativum, quod non liceat: & isto casu concludo, servandum esse pactum; quia nec istud pactum negatiuum est contra naturam census, etiam stante constitutione, quod census possit redimi per partes, hancque conclusionem tenent *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *qu.* 5. *art.* 3. *conc.* 4. *col. penult. fol.* 596. & *Franc. Garc. d. c.* 28. *vers. diciamo secondariamente.*

Quicquid in contrarium scribant *Navar. in dict. cap. si fœneraveris, sub n.* 85. *in* 5. *condit. & sub num.* 101. *versic. pro parte* 14. *qu.* 3. & *Joan. Azor. d. qu.* 3. dicens, quòd *constitutio Pij V.* de hoc non loquitur, *& aliæ duæ constitutiones Martini, & Calixti* hoc pactum non condemnant, & postea *vers. dicendum igitur, col.* 841. quasi se ipsum corrigendo, dicit, hoc pactum negativum fas non esse apponere.

Declaro primò, hanc conclusionem, ut si emptor majori emerit pretio censum, qui est appositum pactum negativum, tunc contractus census non solum non sit usurarius, sed neque injustus in foro conscientiæ, & sic de jure naturali; secus si emptor emerit eodem pretio, quo emitur census sine isto pacto negativo, quia tunc licet census non sit usurarius, tamen esset injustus, *Sot. d. art.* 3. *concl* 4. & de communi testatur *Molin. de just. tom.* 2. *disp.* 393. *vers. cum pius* & quòd ex natura rei, circum scripto jure positivo possit hoc pactum apponi, scribit *Azor. d. vers. dicendũ igitur.*

Sub declaro hanc declarationem, dum dixi, pretium esse injustum, nisi augeatur pretium, quando est appositum pactum negativum; ut non procedat, quando venditor censûs habet facultates idoneas ad redimentum totum censum unica redemptione; secus, si venditor esset pauper, quia tunc pretium, nisi fuisset auctum, esset injustum, *Lud. Lopez. d. cap.* 59. *vers. quarta conclusio.*

Declaro secundò, ut si in contractu censûs sit expressum, quotam partem liceat redimere qualibet vice, tunc illam, & non minorem licebit redimere; sed si non sit expressum, & in redemptione membratim facienda, oriatur discordia, tunc standum erit arbitrio prudentis judicis; quia non debet venditor adeo minuatim velle redimere, ut damnum inferat emptori, præsertim si emptor sit pauper, & venditor dives, ut ostendunt *Sot. d. c. concl* 4. *vers. finem, Lud. Lopez. de contract. lib.* 1. *c.* 59 *vers. secunda conclusio*, & ita, loquendo in foro conscientiæ, scribit intra dentes *Azo. d. vers dicendum igitur.*

Secundus casus est; quando in contractu census nullum est ex prædictis appositum pactum, sed solum est appositum pactum simplex de retrovendendo, seu etiam istud est omissum, quia satis est intellectum per *constitut. Martini V. & Calixti III* & isto casu concludo, verum esse opinionem contrariam extensioni, quòd emptor cogatur retrovendere totum, sed non membratim per partes; & ita ubique servatur, *Garc. d. c.* 28. *vers. fin. sub nu.* 16. *vers. diciamo secondariamente, Lud. Lopez. d. c* 59 *vers. verum à nobis, & vers. insuper.* & *Lud. Molin. de justit. to.* 2. *de contract. disput.* 393. *vers. cum pius, & vers seq. ego cum domino.*

Ratio conclusionis in hoc secundo casu est, quia præfatæ constitutiones, quæ volunt, censum redimibilem posse redimi membratim: & per partes, non intendunt cogere emptorem ad retrovendendum membratim, & per partes, sed intendunt solum disponere, & declarare, quòd contrahentes censum, possunt pascisci, quòd emptor teneatur retrovendere etiam per partes; ut scribunt *Garc. d. c* 28. *sub num.* 16. *vers. diciamo secondariamente, ibi, hora la determinatione*, & *Lud. Lopez d. c.* 59. *vers. insuper*: nam licet in illis constitutionibus approbentur census, qui proponebantur initi cum pacto de retrovendendo etiam per partes; tamen non sequitur, omnes census eo pacto esse celebrandos, alioqui fore injustos, *Molin. d. disp.* 393. *vers. ego cum domino*, & quòd *Pij V. constitutio* non statuerit, ut emptor teneatur retrovendere etiam per partes, scribunt idem *Lopez d. v. in super, in si* & *Lud. Molin. d. disp.* 393. *vers. ego cum domino, juncto vers. præcedenti, cũpius.*

Ratio rationis, quare constitutiones prædictæ hoc non jusserint, sed solum declaraverint, est, quia cum census sit contractus emptionis, & venditionis & in aliarum rerum (puta domûs) venditione hoc pactum retrovendendi etiam membratim sit forsan parum adaptabile justitiæ, ex quo nulla pars domûs proportionabiliter, & determinate respondeat partib. pretij; operæ pretium fuit, declarare, hoc pactũ in censu esse multum adaptabile justitiæ, si quidem in censu semper invenitur certa, & determinata proportio inter sortem censûs, & ejus pensionem: etenim si sors principalis censûs impositi super domo sint scuti centũ, &

pensio annua sint scuti quinque, planum est, quòd unum pensionis, & viginti sortis habent ita certam, & determinatam proportionem, & æqualitatem, ut nulla possit alteri contingere læsio, *Lud. Lopez. d.c.* 59. *vers ad secundum.*

Extende tertiò, ut procedat tam in annuo censu pecuniario, quam in anno censu non pecuniario; quia uterque dicitur census consignativus, & utriq; convenit dispositio *constitutionis Pii V.* ut scripsi supra *sub n.*200. nulla enim diversitatis ratio reddi potest.

240 Restringo primò idem requisitum, ut non sit necessarium in censu reservativo; neque in censu, qui aliter quam contractu emptionis constitueretur; quia *Pii V. constitutio* hoc census non comprehendit quod etiam dixi supra *sub n.*200. & sic hi census possunt esse redimibiles, & perpetui, prout concedens disposuerit.

Restringo secundò, ut non habeat locum in censu vitalitio; quia iste ex sui natura, participante de sponsione, habet redimibilitatem per mortem ejus, super cujus vita emitur, ut dixi supra *n.* 190 *&* 191.

241 Sextò requiritur ut pretium census sit justum, *Lud. Lopez de contract. libro primo, cap.* 58. *initio*, & *Joan. Azor. de instit. moral part.* 3. *lib.* 10. *tit. de censib. cap.* 8. *vers. sexta ut pretium.* & licitas esse annuorum redituum emptiones, si modo fraus absit, & interveniat justum pretium, latè refert, & sequitur *Tiraq de retract. lign.* §. 1. *gloss* 6. *num.* 15. *vers sed dubitari, & n.* 16. *vers, verum hujusmodi, in fine.*

Ratio hujus requisiti est clara, quia justitia commutativa, quæ est necessaria in contractu, oritur principaliter ex justitia pretij

242 Decclaro primò hoc requisitum, ut pretium justum requiratur magis intuitu vendentis censum, ne in eo lædatur, quam intuitu ementis, ut late declaravi infr. *q.*7 *p.*2. *ampl.* 10. *n.*69 *&* 70

Declaro secundò, ut quamvis justum census pretium posit esse majus fructu, quem reddit fundus, super quo census imponitur; ut puta, quia census sit ad rationem octo pro centenario, & fundus reddat fructum ad rationem quinque: & iste census toleretur, eo quia facultas redimendi minuat valorem, seu pretium annui redditus, ut declaravi infra *q.*7. *p.*2. *ampl.*8 *n.*36. *& seq* Tamē fundus, super quo imponitur census, debet reddere tot fructus, quot capit census, ut secutus sum supra *n.* 76. *&* 177. *confirm.* 1. quare si annuus census sit scutorum decem pro centenario, & fundus super quo imponitur, reddat solū quinque pro centenario, iste fundus debet valere, non solum illis centum, sed debet valere ducentum: & sic census est validus: alias si valeret solùm centum, census non posset sustineri, nisi pro quinque annuis, & non pro decem, per ea, quæ scripsi sup. *d. n.*177.

243 Extendo hanc declarationem, ut procedat etiam in censu vitalitio; quia etiam in eo requiritur, ut res, seu bona imponentis illum censum sint apta ad reddendam illam annuam pensionem: alias si eam non redderent, vel non redderent tantam, census non teneret, seu non teneret pro illa parte: & dato quod census personalis valeret, juxta ea, quæ scripsi supra *num.* 204 procederet hæc extensio etiam in eo, quia si ex persona, super qua constitutus esset census, non posset capi tanta utilitas, census pro ea parte non teneret.

Ratio omnium semper est, quia, deficiente fundamento, corruunt ædificata.

Pro ulteriori explicatione hujus extensionis adde quæ scripsi supra *sub n.*578. *vers. explica.* & infra *n.* 305. *in fin vers. ampl.*

Declaro tertiò, ut justum pretium census, quod dicatur, Doctores quos citavi infra *q.*7. *par.*2. *ampl.* 16 *n.*80. *&* 81. multum inter se dissentiūt: Illud tamen est certum & in praxi communiter receptum, ut pretium summum etiam census extinguibilis ad libitum venditoris excedere non possit unum pro decem, & sic dece o pro centum, etiam in illis locis, in quibus magna est pecuniæ penuria; & hoc *ex constitutione Martini V. & Nicolai V.* quibus in hoc *Pii V. constitutio* non derogat, per ea, *quæ scripsi d ampl.* 10. *n.*81. 244

Septimum requisitum, omissis aliis, est, ut ubi res censualis vendenda sit, dominus census aliis omnib. præferatur, eique denunciari debeant conditiones, quibus res vendenda sit, & per mensem expectari, sic jubente *Pii V. constitutione, de censib.* quod requisitum habet locum etiam in alienatione rei, quæ habeat vicinos: si enim aliqua domus sive fundus, sive vinea, aut solum, volente sua sponte domino, vendendum erit, tenetur venditor perquirere à vicinis quotquot erunt, qui rem aliquam immobilem, illi contiguam, habuerint (etiam si se empturos nullo modo antea professi sint) an aliquis eorum velit rem vendendam emere, eisque pretium, atque omnia pacta, & conditiones quibus cum alio vere, omnique procul fictione contraxit, intimare, &c. sic disponente *Gregorii VIII. constitutione de ædificiis, & iure congrui, vers. sed & cum num.*8. 245

Super quo requisito tres excito difficultates.

Prima est. An hæc prælatio ad favorem domini census habeat locum, etiam si res sit vendenda ex necessitate in causa judicati plus offerenti per subhastationem, & adjudicationem, faciendam creditori, oblatore non reperto?

Prima sit opinio, quòd non habeat locum, & moveor ex tribus.

Primo, quia etsi illa constitutio loquatur indistincte, tamen debet recipe distinctionem, quam recipiunt alia jura, & constitutiones etiam municipales, loquentes de simili prælatione in re vendenda, qualis est, *ut dixi*, constitutio in Urbe, in Regno Neap. & in Regno Franciæ, & alibi, quæ mandat vicinum, seu consanguineum præferri aliis emptoribus non vicinis, seu non consanguineis, super qua regni Neap. constitutione scripsit *Afflict.* & super constitutione Regni Franciæ late *Tiraq. de retract. lignag.* eadem enim ratio, quæ restringit præfatas constitutiones, restringit etiam constitutionem de censibus.

At præfata constitutio de jure congrui, & de retractu admittit hanc restrictionem, seu distinctionem, ut habeat locum in re, sponte alienanda, seu vendenda; non autem in re, coacte alienanda per dationem in solutum, factam per judicem, *Afflict. in constit. sancimus*, § 3, *n.* 16 *&* 26. *tom.* 17 *fol.* 11. *Fab. de Monte gra. de empt. & vend. in* 14 *q* 4. *princip. sub n.* 49. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 47. & late *Tiraq.* qui alios more suo congerit *tract. de retract. lign.* §. 1. *glo.* 14. *n.* 8. *vers. secūdo intellige, num* 9. *& proprius n* 11. *vers. & generale, fol.* 144. *&* 145. *Neapod. in consuet. Neap. de jure congrui, si quis emit. n.* 6 & in datione in solutū necessaria, quæ fit per judicē, scribunt ib. *Steph. de Cajet. & Mar. Freccia fol.* 327.

Confirmatur hæc secunda propositio *excitata Gregorianæ constitutione de ædificiis, & jure congrui*, ubi Pōtifex, qui erat etiam jurisconsultissimus, ideoque prævideerat fore, ut dubitaretur, an illa constitutio haberet locum etiam in re coacte vendenda, tollendo dubita-

dubitationem, & tacita approbando adductum distinctionem, locutus est aperte de re vendenda, volente sua sponte domino, quæ tacita approbatio debet esse nobis solida interpretatio in similibus constitutionibus.

Ergo eandem distinctionem seu restrictionem debet admittere constitutio de censibus.

Secundò moveor, quia, concurrentibus domino censûs,& vicino, debet præferri vicinus, ut dixi infra *versic. concludo.* ergo absurdum est, quod in re vendita coacte per subhastationem, excludatur vicinus, & admittatur dominus census: quia si vicinus excludit censuatorem, & emptor rei subhastatæ excludit vicinum, à fortiori excludet censuatorem ex regula (si vinco vincentem te, à fortiori vinco te,) de qua regula *Paris. cons.* 47. *si consideramus, sub n.* 18.*lib.* 3.*& Gabr. in conclus.l.*4.*tit.de success.ab intest. concl.* 4. ubi ponit limitationes.

Tertiò moveor, quia præfata constitutio de censibus prius prohibet, ne in contractu censûs apponantur pacta,adimentia,aut restringentia facultatem alienandi rem,censui suppositam, & loquitur illa constitutio de pactis, adimentibus facultatem alienandi voluntarie: quia quoad alienationem, quæ fieret ex necessitate juris, & ex dispositione legis, vana fuisset provisio,quòd pacta,impedientia hanc alienationem, non apponerentur, cum lex ipsa satis illa rejiceret; quare cum illa constitutio immediate postea loquatur de re vendenda, debemus interpretari, ut loquatur etiam in venditione voluntaria, quia in dubio præsumendum est, ut eo modo, quo superius sumpsit alienationem, eodem sumat inferius; præsertim quia in alienatione necessaría urgebat sententia Doctorum in contrarium,adeo ut requireretur expressio.

Non obstat, quòd *Tiraq, in d gl.* 14. *sub.n.*18.*vers. sed antequam* motus ex auctoritate *Bald. in cons.* 300. *statuto cavetur, lib.* 1. dicat, quòd deliberatio,facta in subhastatione plus offerenti, & non est datio in solutum, sed est mera venditio.

Quia *resp.* quòd quicquid sit de hoc,sicut statutum loquens de alienatione, non habet l cum in alienatione necessaria, sed solum in alienatione voluntaria, ut dixi supra *vers. atpræfata*,quamvis alienatio necessaria sit vera, & mera alienatio; ita etium statutum, loquens de venditione, non habet locum in venditione necessaria, quamvis esset vera venditio.

Minus obstat, quòd factum judicis censeatur factum partis, sicque paria sins, quòd aliqui sponte vendant & emant, vel emant & vendant facto judicis, rem creditori, vel alteri ultimo licitatori adjudicantes; & hac forsan ratione aliquæ consuetudines expresse disponant, ut jus congrui locum habeat etiam in venditionibus, quæ fiunt à judice in vim judicati, ut scribit *Tiraq.d.gl.*14. *num.*11.*&*12.

Quia *resp.*quòd adhuc remanet coactio; factum n. judicis censetur factum creditoris, ad cujus instantiam Judex cogit debitorem ad vendendum; quare non dicemus, quòd isto casu factum judicis sit factum debitoris, qui velit sponte vendere, sed dicemus, quòd sit factum creditoris, qui vult cogere derem ad vendendum.

Secunda opinio, contraria præcedenti, est, quod prælatio habeat locum, quia in jure congrui contrarium opinionem, nempe, quòd jus congrui habeat locum in venditione necessaria, facta per subhastationem plus offerenti,imo etiam in datione in solutum, acta ipsimet creditori pro pecunia, ei debita, quia est ad huc vera venditio, tenentii, quos citat, & sequitur *Lud.Molin. de iust. tom.* 2. *de contract. disput.* 370.*versic.dubium est si res*: quibus addi possunt *Ioan. Ang.Pisanel. & Camil.Saler in consuetud.Neap.de jure congrui,si quis emit post Neapod. sup. num.* 7.

Nec obstat, quòd statutum, loquens de alienatione, non habeat locum in alienatione necessaria; quia *resp.* id posse procedere, quando statutum punit, seu aliter onerat alienantem; puta, quòd non possit alienare sine consensu domini directi, & quòd teneatur solvere laudemium.

Minus obstat, quòd *Dec. cons.*221.*viso puncto, sub n.*4.*vers.ulterius tamen,* & clarius *vers. tertio principaliter, & n.* 5. scripserit, quòd ista denuntiatio non requiritur, quando res venditur publicè sub hasta.

Quia *respondeo*, distinguendo etiam ex mente ejusdem *Decii ibidem*, aut denuntiatio requiritur solum ad inducendam scientiam, & tunc procedit, quod scribit *Dec.* cum possit sufficere scientia, aliunde habita, etiam si sit præsumpta, ut *in consuetud. Neap.de jure congrui, si quis emit.* ubi datur annus à die scientiæ. &c. & ita *in ea constit.notavit Neapod.n* 39 & clarius *Ioan. Ang. Pisanel. in verbo, item de scientia, fol.* 333. *in fine*; aut denuntiatio requiritur pro forma; & tunc hæc scientia præsumpta non sufficit,*Dec. ubi supra*; & proinde cum denuntiatio in re vendenda sit de forma, quia constitutionis titulus dicit, *super forma creandi census*, censuator non excluditur à præratione, eo quia res fuerit vendita publice sub hasta.

His non obstantibus, non recederem à prima opinione.

Secunda difficultas est. Concurrentibus domino censûs, & vicino in re vendenda; quis eorum sit præferendus.

Concludo, præferendum esse vicinum triplici ratione: Prima, quia si diceremus aliter, facile aperiretur via ad fraudandum vicinos jure congrui; si quidem vendens & emens, valentes excludere vicinum, prius inirent contractum censûs super eade n re vendenda:Secunda,quia hoc jus prælationis in re vendenda videtur introductum pro pacifice vivendo,ne conjunctus vicimus detur alicui, ejus forte non conveniens voluntati;& propterea,si rei vendendæ est conjunctus dominus utilis, qualis est emphyteota, & ad eam emendam concurrant ipse emphyteota, &dominus directus, emphyteota erit præferendus; quia ipse possidet,& in possessore est consideranda ratio pacis, & bonæ congruentiæ, ob quas est introductum jus prælationis;hac n.ratione dicitur jus congruum,quia debeant vicini congruere,id est,simul gruere,quod est concordare, seu convenire,sicut grues,quæ simul bene conveniunt,prout scribit *Neapod.in dict.consuet.si quis emit. n.*33,hæcque concordia, seu convenientia tolleresur,si inimicus, vel alius malus homo, qui censum emisset, non postponeretur vicino; quia,ut est in vulgari proverbio: *chi hà mal vicino, hà mal mattino*, & esset contra bonum publicum, si in re vendenda posset sine alterius damno haberi ratio pacis, & quietis inter subditos, & non haberetur; Tertia ratio, quia jus vicini præcedit semper jus ementis censum,siquidem vicinitas oritur ex ipsa rerum existentia;at census imponitur deinde;& non est verisimile,quòd Pontifex voluerit tollere jus, alteri quæsitum,& ob hanc ipsam tertiam rationem ita tenuerunt *Navar. in c si fœneraveris.subn.*127.*q.*44 14.*q.*3.*in impressis Romæ in ædib. Populi Rom. an.* 1580. quam impressionem adverto, quia in impressione Veneta an.1588.apud Zenarium

deficiunt decem quæstiones, nempe à 37. usque ad 46. & *Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. disp.* 394. *versus finem, vers. sextam, utrum col.* 648. & præsertim hæc ratio urget Romæ, ibi post *d. Pii V. constitutionem* habemus *constitutionem, Gregorii XIII. sub nu.* 8. quæ mandat, cæteris exclusis, vicinum esse præferendum, & in fine habet solitam clausulam derogatoriam quicquid contra hanc conclusionem, & specialtim contra hanc tertiam rationem tenuerit *Virg. de Boccat. tract. de censib. par. 2. num.* 62. & 63. *q.* 44.

Tertia difficultas, quam in praxi nunquam vidi, est: Nunquid contractus census, à quo contrahentes expresse excludunt hoc requisitum prælationis, sit validus, vel potius illicitus, & usuratius?

Concludo, quòd est validus, & licitus, quia hoc requisitum, seu conditio non videtur spectare de sui natura ad justitiam census, ideoque juste potuisset omitti, *Navar. in cap. si fœneraveris, n.* 92. *gl.* 7 14. *q* 3. nam hoc requisitum non continet jus naturale, divinum, neque modum præsumendi, censum esse usurarium, quamvis ut æquum, *Navar. cap. si fœneraveris, sub nu.* 107. *q.* 6. quem sequuntur *Lud Molin. de just. tom. 2. de contract. disput.* 391. *claus.* 10. *in fine. col.* 6.6. & *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 22. nu.* 84. *in 6. condit. & num.* 71. dicens, posse in contractu census apponi ejusmodi pactum, quia non est iniquum; & sic secundum Less. tantum abest, ut hæc renuntiatio contineat usuram, seu usuræ suspicionem, ut solum firmandum sit, posse licite apponi pactum, quòd debitor censûs non possit rem vendere, non requisito prius illo, qui in re censum habet.

Solidatur hæc conclusio ex his, quæ dixi infra *vers. ad primum.*

Nec obstat, quòd *Surd. cons.* 282. *constituendis, sub n.* 1. *vers. mihi vero, & seqq. lib.* 2. contrarium firmet septem adductis argumentis, quia omnia facile solvuntur.

Ad primum enim, quòd constitutionis verba sint clara, *resp.* esse clara quoad hoc, quod Pontifex vult, emptorem esse præferendum; sed non sunt clara quoad hoc, ut si contrahentium pacto huic prælationi renuntiaretur, contractus censûs sit nullus, & fœneratitius, eo, quòd esset contractus contra formam constitutionis, quæ contractus, sub alia forma initos judicat fœneratitios; quoad hoc enim constitutio illa indiget interpretatione, quæ talis esse debet, ut constitutio appareat justa, & ratione muniatur, ne alias veniret reprehendenda à sapientibus, & esset cadaver legis, non lex, quia sicut homo, spoliatus anima, remanet cadaver, sic etiam lex, sublata ratione, remanet cadaver legis per ea, quæ dixi infra *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *sub n.* 18.

Sed si constitutio ob hanc renuntiationem judicares censum fœneratitium, utique videretur injusta & sine ratione, quia constitutio intendit removere usuram, & ea, quæ sunt suspecta de usura & introducere, quæ ne dum usura, sed usuræ suspicione carent; & usuræ suspicio oritur ex iis, quæ tendunt ad ementis utilitatem, non autem ex his, quæ tendunt in ejus damnum, & ad utilitatem vendentis, quia usura consistit in accessione ad mutuum, non in diminutione, quare usura committitur, quando mutuatur recipit ultra sortem, non autem quando recipit infra eam, & emptor censûs videtur inducere vestem mutuatoris, & venditor vestem mutuatarii, & ideo dato, quòd justum censûs pretium sint 100. pro quinque annuis & emptor minori pretio emere non possit; tamen venditor potest vendere pro 110 pro 120. 130. & 140. ut scripsi infra *q.* 7. *par.* 1. *ampl.* 10. *num.* 69. sic etiam licet creditor in decem non possit stipulari, ut debitor teneatur ad undecim; tamen debitor potest stipulari, ut teneatur solum ad novem, ut secutus sum *ead. ampl.* 10. *num.* 70. *in fine*, & latius *ampl.* 8. *sub n.* 292. Item licet mutuatur, cui mutuatarius solvit ultra sortem, committat usuram, etiam si mutuatarius solvendo diceret, quòd illud ultra sortem, dat titulo donationis, quia præsumeretur coacte datum, & in fraudem usurarum, ut secutus sum infra *q.* 7. *par.* 2. *ampliat.* 19. *num.* 65. & *par.* 3. *limit.* 20. *num.* 5. tamen solutio infra sortem, idest dimissio totius, vel partis debiti non solum non est capax usuræ, sed est actus virtutis, & charitatis. Ergo cum hæc duo, nempe, prælatio in re vendenda, & denuntiatio facienda tendant ad emptoris utilitatem, & non venditoris, sequitur, quòd ex hujus utilitatis remotione, nec vere, nec præsumptive considerari possit usura, & consequenter non potuit constitutio disponere, ut census, in quo emptor remitteret hanc prælationem, præsumatur fœneratitius.

Confirmatur primò hæc responsio, quia licet *Pii V. constitutio* disponat, censum posse quandocunque extingui pro eodem pretio, tamen de voluntate emptoris posset sine ulla usuræ suspicione extingui etiam pro minori; & hoc nullam admittit dubitationem.

Confirmatur secundò, quia non omnia, quæ præcipit illa constitutio, sunt pro forma contractûs, ita ut illis non servatis, contractus sit nullus, & fœneratitius; siquidem sunt aliqua, quæ etsi apponantur contra dispositionem illius constitutionis, tamen non vitiant contractum, sed ipsa vitiantur, ut retuli infra *q.* 7. *par.* 1. *ampl* 10. *num.* 9. & *seqq.* & præsertim *n.* 1. & 12. & in hoc videtur deceptus *Surd d. cons.* 281. *in argum. num.* 6. & *seqq* dum censet, omnia esse de forma.

Confirmatur tertio, quia idcirco cum mysterio illa constitutio aliqua disponit sub præcepto nullitatis contractûs, aliqua sub præcepto contractûs fœneratii, & aliqua simpliciter, ut prælationem, & denunciationem in re vendenda: noverat enim legislator, quòd quædam præcepta concernebant substantiam censûs, quædam remotionem usuræ, seu illius suspicionem, quædam vero justitiam, & æquitatem contractus, ut sub alii, verbis erudite explicavit *Navar. in cap. si fœneraveris, n.* 105. & *seqq. in* 4. *q* 14. *q.* 3.

Neque nos deterrere debet, quòd verba dictæ constitutionis, loquentia de prælatione in re vendenda, sint clara, ut dicit *Surd.* ideoque videatur temerarium illa interpretari; quia dico, quòd etiam lex evangelica in hac ipsa materia usuræ *mutuum dantes, nihil inde sperantes*, satis clara videtur, & tamen admittit omnes interpretationes, quas secutus sum infra *q.* 7. *par.* 1. *ampl.* 10 *num.* 82. & *seqq.*

Ad secundum, tertium, & quartum, quòd pluribus copulativi requisitis, non sufficiat unum: & quod clausula in fine posita respiciat æqualiter omnia præcedentia: respond. quòd aliter requiritur unum, & aliter aliud: unum enim ita requiritur, ut eo omisso, præsumatur fraus usurarum, aliud vero non ita: & nego, quòd illa clausula posita in fine, referatur æqualiter ad omnia prædedentia, & ita in terminis ejusdem constitutionis negat *Rot. divers.* quam secutus sum infra *d. ampl.* 10. *n* 17. consolidaturque hæc

hæc negatio ex his, quæ scripsi sub *vers. sed si constitutio, & vers. confirmatur tertio.*

Ad reliqua *Surdi* argumenta patet solutio ex his, quædixi *in præcedentibus*: omnia enim facile tolluntur.

Intellige conclusionem hujus tertiæ difficultatis, ut procedat in terminis, in quibus loquitur, nempe, quando emens censum pacto expresso remittit hanc prælationem.

Secus quando emit simpliciter, nullo expresso pacto; quia tunc præferretur, etiam si emisset censum in terris, domino temporali Ecclesiæ non subjectis; imo arbitror, quòd neque dominus, cui illæ terræ subjectæ essent, auderet aliter statuere, cum ista prælatio sit satis æqua & justa, per ea, quæ scribunt *Leonar. Less. de iust. & iur. libro secundo, capite 22. sub numero 71.* & *Surd. dict. consil. 282. sub numero 18. ibi pontifex autem, & seqq.* & ita procedat casus super quo consulvit *Surd. d. consil. 282.*

Alia requisita necessaria ad censûs consignativi creationem, quæ sint, omitto, tu ea, *colliges ex Pii V. constitutione,* & apud *Navar. in cap. si fœneraveris, n. 85. & seq. vers. quoniam, 14. quæst. 3. Boninf. tract. de censibus, capite quarto,* ubi colligit 16. conditiones, *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post quæst. 78. artic. 1. 2. & 3. fol. 433. & seqq. tom. 2. Leonar Less. tract. de just. & jur. libro secundo, capit. 22. sub n. 75. versic. conditione, & n. 76. & seqq.* in quibus ponit 14. conditiones, *Molin. de contract. disput. 389. & seqq tom. 2.* & *Ioan. Azor. de instit. moral. part 3. libro decimo, titul. de censib. capite quinto, & seqq. usque ad caput 18. inclusivè*, in quibus colligit 17. seu 18. conditiones.

246 An & quomodo interesse ob census, non solutos, debeatur, vide infra *q. 7. par. 2 ampl. 8. n. 58. in fine, n. 294. & 296.*

247 An ex contractu censûs amoveatur pactum illicitum, & remaneant licita, vide infra *q. 7 par. 2. ampl. 20. n 9. & seqq.*

Quod sit justum pretium censûs perpetui, & censûs redimibilis ad libitum venditoris. vide infra *q 7. par. 2. ampl. 8. n. 38. & 39. & ampl. 10. n. 69. 80. 81. & 82.*

248 De censu vitalitio, ejus pretio, & justitia, vide quæ scripsi supra *num. 239. in fine, restrict. 2. & infra num. 294. & seqq.*

Pro uberiori hujus contractûs censualis cognitione utile est imponendo finem huic commercio censûs, scire, quòd census differt ab albergamento, locatione perpetua, sive emphyteosi, quæ idem sunt.

Census enim est duplex; reservativus scilicet, & consignativus, ut dixi sup. *n. 197. & 198.*

Reservativus differt ab emphyteosi in pluribus. Primò, quia in isto censu transfertur dominium tam utile, quam directum, in capientem, ita quòd nihil juris super illa remaneat penes concedentem; sed in emphyteosi transit in emphyteotam utile tantum dominium, directo remanente apud dominum, *gloss. in cap. 6. constitutus. in verbo juxta ratam, versus finem, & Abb. n. 20. not. 2. de relig. dom. Cravet. cons. 20. quod contractus, sub n 2. & consil. 217. fuit in rerum. sub n. 4. Clar recept. sent. libro quarto, §. emphyteosis, quæstio 1. versic. contractus autem. Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 381. vers. differt. colum. 574.* & concordant in effectu, quæ scribit *Ias in l. 1. n. 48. quæst. 4. C. de jur. emphyteot.* & quod non sit de ratione census, quod is, qui censum habet (quem censualistam aliqui vocant) habeat dominium directum in re, in qua census est constitutus, scribit *Medin. in suis tract. to. 2. titul. de reb. per usur. acquis. quæst. 11. versic. ex hac, colum. 1. fol. 382.* Unde, propriè loquendo; censum dicimur solvere de re nostra, ut patet in censu, debito Imperatori, pensionem vero solvimus de re aliena, & sic ex contractu censuali solvitur census, & ex contractu emphyteotico solvitur pensio, quamvis generaliter utamur promiscue his nominibus, *Abb. Clar. & Molin. in locis supra proxime citatis.*

Secundò differt, quia ex non solutione censûs res non perditur, sed potest solum censuarius compelli ad solvendum; at in contractu emphyteotico, si non solvatur pensio infra biennium Ecclesiæ, & infra triennium privato; res incidit in commissum, *Abb. in dict. cap. constitutus, n. 21. & Ias. in d. leg. 1. n. 49. versic. nam inter contractum,* & *Lud. Molin. de instit tom. 2. de contract. disput. 381. vers secundo differunt, col. 575. ubi de communi opinione,* quinimo quod in contractu census non possit opponi hoc pactum, ut ob non solutionem censûs amittatur res, disponit *constitutio Pii V.* Verum adverte, quòd illa constitutio loquitur de censu consignativo; non autem de reservativo, in quo posse apponi hoc pactum, scribit *Lud. Molin d. disput. 381. vers. dubium est lib. 1. colum. 575.* quia nihil repugnat, quominus donans, sive concedens rem suam alteri, non possit apponere legem, quam vult. Tertiò differt, quia res censuaria potest alienari sine solutione laudemii, seu quinquagesimæ, & præsertim ex dispositione *dictæ constitutionis Pii V.* secus in alienatione rei emphyteoticæ *Lud Molin. d. disput. 381. vers. tertio differunt*, & scripsi supra *n. 187.*

Consignativus census differt etiam à prædictis contractibus, id est, ab emphyteosi in omnibus, prout ab ea differt reservativus; differt tamen & ipse à reservativo in hoc, quòd census reservativus solvitus ex re quidem propria, sed data ab eo, cui solvitur census; at consignativus solvitur ex re propria, aliunde acquisita, ut dixi supra *n. 197. 198. & 200.* & hæc sufficiant.

Relinqua, quæ ad censûs contractum pertinent, vide apud *Navar. in cap. si fœneraverus, n. 69. & seq. per totum, 14. quæstio. 3. Lud. Molin. de just. tom. 2 de contract. disput. 381. & seqq. usque ad disput. 395. inclusive, Franc. Garc. & Lud. Lopez de contract. & alios Theologos,* inter quos vide *Iohan. Azor. de instit. moral. par. 3. libro decimo, titul. de censib. c. 5. & seqq.* & alia, quæ in materia possunt occurrere, videbis apud eo, qui de censibus particulares ediderunt tractatus.

Censualis instrumenti formula quæ sit, est satis nota, eamque potest quilibet legere *in modernioribus instrumentorum formulariis.*

DE LOCIS MONTIUM

SUMMARIA.

Montium loca sunt licita, & justa, quamvis in eis pecunia videatur parere pecuniam, n. 249 & 251.

Montis loca qua ratione sint licita, & quando illicita, numero 251.

Montium conditiones sunt similes conditionibus censûs, n. 252. & 254. Idæoque sunt redimibilia, n. 235. & non vacabilia, nisi, &c. n 255.

Montis nomen in hoc commercio, unde procedat, num. 250. & 440.

EXEMPLIFICA II. eandem septimam ampliationem, positam *sub num. 171* in emptione locorum 249

montium, quia emptor, *ut dixi in censu*, videtur, effectu inspecto, pecuniam pecunia emere, cum is ex pecunia, nullo labore, nullave industria adhibitis, certam annuam pecuniæ quantitatem acquirat, & capitale, sit semper salvum, ut patet ex his, quæ scripsi infra *num. 465. vers. confirmatur.*

250 Hoc montis nomen unde possit procedere, dixi infra *num* 440. agendo de monte pietatis.

Hæc montium loca esse in Italia, & præsertim Romæ valde usitata, & quomodo erigantur, seu instituantur à Principe, seu Rep. dixi infra *d. num. 465. vers. confirmatur.*

251 Ut ista emptio, & venditio locorum montium sit justa, & valida, requiritur præcipue, ut etiam in censu dixi supra *num. 177. & in societate officii infra num. 272. in fine, & 2*76. quod calculatis reditibus montis, tantam mons accipiat pecuniam, quanta valent illi reditus, quare, si mons habeat in reditu scuta 4000. aureos, ex quibus pro singulis centum constituantur octo, supra hunc montem potest loco capitalis accipi solum tanta pecuniarum summa, quanta est necessaria ad emendum annuum reditum scutorum aureorum 4000. ad rationem octo pro centenario, ita ut erigenti hunc montem, ac vendenti illius annuum reditum pro quolibet octono scutorum, annuatim solvendorum, dentur aurei centum, donec absorbeatur numerus quatuor millium aureorum, annuatim percipiendorum: quem calculum relinquo calculatoribus & ulterius debet superesse aliquid, quod solvatur ministro, seu ministris pro eorum labore: quod si domino, qui annuum reditum vendit, daretur summa major, & caperetur reditus, esset usura, quia ea quantitas, quam reditus non caperet, haberet rationem mutui, *Card. Tolet. tract. de instruct. sacerd. lib. 5. c. 39. vers. secunda est, & vers. tertia est.*

252 Et quòd conditiones montium debeant esse tales, quales requiruntur in censibus: prima scilicet, ut mons instituatur in veris reditibus annuis Principis, nam emptio debet esse alicujus rei emptio, secunda, ne plura loca, sive portiones vendantur, quam mons ipse contineat: tertia, ut si mons fortuito in totum, vel ex parte pereat, ex toto etiam, vel ex eadem parte pereant loca empta; quod est verum, si fortuito, *ut dixi*, pereant, secus si culpa Principis, scribit *Ioh. Azor. de instit. moral. par. 3 lib. 5 tit. de usur c. 10. vers. de his montibus, & lib 10 tit. de censib. cap. 23 q 3* hancque culpam considerandum esse in censu, secutus sum ex *Navar. supr. n. 178. vers. dixi in hac.*

253 Requiritur etiam, quod ista loca montium sint redimibilia ad beneplacitum domini montis juxta ea, quæ de præstitis Venetiarum, aliisque montibus, scripsi infra *n. 460. & seq.* ubi videas.

254 Et demum conditiones montis non debent differre à conditionibus census, *d. Azor.* quem secutus sum supra *num. proced. in fine*, & cum de conditionibus census scripserim supra *num. 202. vers. ad hujus census & seq.* ideo pluribus non insisto.

255 Declaro, ut hæc loca montium, quæ habent easdem conditiones, quas habent census, sint perpetua sicut census, i. e. non vacabilia; secus est in locis montis vacabilibus, quia ista transeunt eum conditionibus officiorum vacabilium, de quibus scripsi infra *n. 260. & seq.*

De monte Piatatis vide quæ scripsi infra *n. 440. & seqq.*

Obiter nota, dum sæpe loquimur de reditu, quod scribentes non conveniunt, an sit scribendus cum unico d. an vero cum duplici; ego non insisto, curiosi possunt videre, *Tiraq. de retr. lig. §. 1. gl. 6. n. 1.*

DE IMPRÆSTITIS.

SUMMARIA.

Venetiarum imprastantia, Florentiæ mons, & S. Georgii loca, qua ratione sint licita, &c. n. 256. 451. & seq.

EXEMPLIFICA III. in præstitis Venetiarum, monte Florentiæ, & locis comperarum sancti Georgii Civitatis Genuæ; quæ præstita, mons, & loca, qua ratione sint licita, cum maxima de iis orta esset inter Theologos disputatio, late, uti in loco congruo, explicavi infra *n. 451. & seqq.* & ideo hic non repeto. 256

DE SOCIETATE

SUMMARIA.

Societas, assecuratis capitali, & certa parte lucri, accedente contractu assecurationis tenet, n. 257. Si vere, & non ficte contrahatur, n. 258 Et que ad hujus societatis justitiam requirantur, remissive, n. 259.

EXEMPLIFICA IV. in societate cum assecuratione capitalis, & certi lucri, quam societatem posse fieri, & quomodo, & quibus intervenientibus contractibus, satis scripsi infra §. 3. *gl. 3 n. 36. declarat. 2.* ideo hic non repeto: & tamen ista societas est licita & justa, quamvis in ea, inspecto effectu, pecunia annuam reddat pecuniam, salvo semper capitali; & nulla dantis pecuniam labore, aut industria adhibito, pecunia pecuniam parere videatur. 257

Declaro hanc societatem esse validam, & licitam, si vere contrahatur; secus si ficte, ut puta cum persona inhabili ad societatis negotium, ut secutus sum infra *q. 7. p. ampl. 17. n. 9. confirm. 2.* 258

Sed quæ ad hujus societatis justitiam requirantur, & an Sixti V. constitutio eum tollat vide infra *d. gl. 3. n. 36. & seq.* in quibus sufficienter omnia necessaria declaravi.

DE SOCIETATE OFFICII.

SUMMARIA.

Societas officii Curiæ Romanæ quando fuerit invanta? est frequentissima, & veteres de ea non scripserunt, num. 260.

Societatis officii origo unde processerit, num. 26[illegible].

Officii Rom. Curiæ vendibilia, n. 261. Eaque Papa vendit ad vitam ementis, n. 262. Et quare non ultra n. 264

Societas officii initur etiam cum privato qui non habet, neque intendit habere officium num. 263.

Pretium officii vacabilis per obitum, & pretium census vitalitii videntur aequalia, n. 265. Majus tamen debet esse pretium officii vacabilis, n. 266.

Societas officii ad sui validitatem requirit quòd officium sit officium Rom. Curiæ sub n. 267. & 269. Et quæ sit ratio. n. 26[illegible]*. & 269 Et quando societas officii possit contrahi etiam super aliis officiis quam Romanæ Curiæ, num 271.*

Societas officii non poterat contrahi, nisi infra medietatem officii. sed hoc fuit revocatum, n. 272. Similiter non poterat iniri, nisi signata supplicatione per signaturam Papæ; & hoc etiam fuit sublatum, n. 273.

Officialis,

Locator promittens non expellere conductorem, intelligitur si solvat, n. 559.

Mora an & quomodo consideretur, & contrabatur; num. 370. & seqq. & num. 386. 387. & seqq.

Mora ad excludendum à lucro, & ab actione eum, qui non adimplet, non est necessaria, n. 372. 373. & 374.

Interpellatio non est necessaria, quando obligatus est certus de sua obligatione, & ex non adimplemento reportaret commodum, n. 379. Secus quando non est certus, quare, &c. n. 380. & seqq. 385. & seq & n. 389 & 390.

Dies incerta habetur pro conditione, n. 382. Et illius adventus non constituit in mora sine interpellatione, n. 384

Ablativi absolvit faciunt conditionem, n. 385.

Obligatio, & mora eodem momento non nascuntur, num. 386. & 387.

Juramentum quando habeat vim constituendi in mora, num. 387.

Pecunia præsens requiritur in contractu societatis n. 391.

Persona, super cujus vitæ periculo contrahitur societas, quomodo debeat nominari, & quid si non sit nominata, num. 395. & seqq. usque ad n. 398.

Mors, quæ condemnato infligitur à justitia, dicitur mors naturalis, &c. num. 397.

200 EXEMPLIFICA V. in societate officii Curiæ Romanæ, quod commercium fuit primum à *Leone X.* deinde à *Paulo IV.* & postea à *Pio IV.* approbatum, & hodie est frequentissimum in Urbe, ut sciunt qui in ea versantur: in usu enim est Romæ, & multis Civitatibus, Ecclesiæ subjectis, ut contrahantur societatis ad certum tempus, plerunque ad sex menses, deinde, ad beneplacitum, cum disdicta quindecim dierum super officiis Romanæ Curiæ, quæ per obitum vacant, in quibus alicui officiali datur nomine societatis certa pecuniæ summa, super periculo vitæ suæ, vel cujus libet alterius personæ certæ: officialis autem promittit pro rata pecuniæ socium participem facere fructuum sui officii, societate durante, quos etiam conducit ad rationē duodecim pro quolibet centenario, & societate finita, promittit restituere sortem, *Hier. Gabr. cons.* 78. *in usu. lib.* 1. sed quia hoc commercium antea erat incognitum, ideo de officiorum societatibus nihil expresse scriptores veteres tradiderunt, *Jo. Azor. de instit moral. par.* 3. *lib.* 9. *tit. de societ. & mand. c.* 8 *init.* sed postea de eis quædam brevissime attigit *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q* 6. *art.* 2. *ad finem* quem secutus est *Soseph. Angles in suis floribus quæstionem theologicarum, in q de contractu societatis, dub.* 3 & 4. & paulo exactius *Philiarch. in suo man. sacerd.* cum agit de usuris, *in c. quibus mod. fiat. usura palliata, Navar cons.* 15. & 27. *de usur. Card. Tolet. de instr. sacerd. lib.* 5. *c.* 50. & in alia impressione *c.* 40. *Rot. divers. in divers. decis.* quas citamus in locis oportunis, & multa scripsit *Jo. Azor. de cap.* 8. & *seqq.* & tractatum ediderunt *Virg. de Boccat. & Franc. Castrac.*

261 Harum societatum origo inde processit, quia cum Papa habeat in Rom. Curia multa officia, quorum aliqua sunt gratiosa, & aliqua vendibilia, ut officium Camerariatus, Thesaurariæ, Auditoris Cameræ, Clericorum Cameræ, Protonotariorum, Secretariorum, Cubiculariorum, Contradictarum, Summistæ, Abbreviatorum, Conrrectorum; Præsidentis, Collectorum, Iannizarorum, Plumbi, Notariorum Cursorum, Militum seu Equitum S Petri, Pii, Gilii, & alia, ut testantur *Castrac. tract. de societ. offic in procem. n.* 4. & *seqq* & *Joan. Azor. de instit. moral. part.* 3. *lib.*
262 9. *tit. de societ. & mand. cap.* 8. *vers in Romana.* † hæcq; officia; quæ vendibilia sunt, Papa vendat ad vitam ementis, ut scribunt *Castrac. de proœm. numer* 2. *in fine, n.* 3. & 8 *in fine, & Joan, Azor. divers. in Romana*, & iis, qui volunt ea emere, aliquando deficiat aliqua pars pretii, Papa concedit eis, ut possint esse plures unius officii emptores, dummodo in uno solo resideat titulis, & emptio officii, quare is, qui in emptione officii confert proprias pecunias, efficitur pro rata socius, & particeps redituum illius officii una cum officiali qui illud emit. *Card. Tolet. de instruct. sacerd. lib.* 5. *cap.* 50. alibi *cap.* 40. *n.* 1. & *Castrac. d. tract. de societ offic cap.* 3 *n.* 1. & *seqq.*

Verum, succrescente commerciorum necessitate 263
aut potius callida hominum astutia, anhelantium ad lucrum, hæc societates fieri cœperunt etiam cum officiali, qui pecunia non indigeat ad emendum officium, siquidem fieri cœperunt cum officiali, qui officium jam emit, imo cum alio, qui nec emit, nec vult emere, sed pecuniam quærit pro suis necessitatibus, seu negotiis, aliqua tamen officiali adhibito, qui in sui officii societate pecuniam illam accipiat, & conservetur indemnis, cum in ea societate solum nomen habeat, ut dixi infra *q.* 7. *par.* 1. *n.* 88 quod idem fuit factum in cambio, cum enim esset introductum gratia mercaturæ, & peregrinationis, fuit postea ipsummet factum mercatura, & conversum ad negotiationem lucratoriam, ut scripsi infra *q.* 6. *n* 8.

De prædictis officiis, & officialibus varii quorum aliquos citat *Castrac. d. tract. de societ. offic. in proœm. n.* 5. & *seqq.* variis in locis scripserunt, & nos de aliquibus in nostro *tract. de judic. caus. lib.* 1. *c.* 21. & *seq.* & *lib.* 3. *cap.* 2 *q.* 9 *n.* 144. 146. & *seq.*

Ratio quare Papa hæc officia vendat ad ementis 264
vitam, & non ultra, est, ut in cujusque Pontificis sede eorum aliqua semper sint vacatura, & ita cujusque Pontificatus eosdem possit habere reditus.

Horum officiorum pretium ex communi æstima- 265
tione hodierna à multis jam est illud, quo quis vitalitium emeret annuum reditum, certum, & securum scutorum octo circiter pretio scutorum centum; itaque scutis 1000. emeretur officium, quod reddere soleret scutos 80 annuatim, comprehensis omnibus expensis: cum enim sit vitalitium, non tanti emitur, quanti emeretur, si esset perpetuum, transitorium ad hæredes. &, cum reddat lucrum, seu fructus, ad rationem octo pro centenario, majori emetur pretio, quam si redderet ad rationem quinque pro centenario.

Et licet pecunia, periculo vitæ exposita, soleat 266
reddere non solum octo pro centenario, sed majus lucrum, nempe decem, vel duodecim pro centenario, sicque scutis 1000. posset emi officium, quod reddat non scutis 80. sed scutis 100. vel 120. annuatim; tamen est advertendum, quòd pecunia qua emuntur hæc officia, non est ita precise exposita periculo vitæ ementis, ut is periculum aliquando per vitam resignationis ante mortis eventum non possit evadere, recuperando pretium à resignatario, quare potest officialis cum consensu Papæ per viam resignationis officium illud alienare in singularem successorem cum sua nutura vacantiæ per obitum ipsius singularis successoris; & hac ratione annuus reditus, seu census omnino vitalitius, minori æstimari debet pretio, quam reditus annuus officii vacabilis per obitum, quia pretium solutum pro censu vitalitio non potest eximi à periculo amissionis, at pretium, solutum pro officio vacabili per obitum, potest eximi, ut dixi per viam resignationis.

Ad

267 Ad hujus societatis validitatem multa sunt necessaria ex dispositione constitutionum editarum, à Pontificibus, de quibus mentionem feci supra *num.* 260.

Primo requiritur, quod ejusmodi societas contrahatur super officium, quod sit Rom.Curiæ, quia etsi hæc qualitas, nempe, quod sit Rem.Curiæ,non pertineat ad intrinsecam rationem contractûs societatis, ideoque nulla repugnante ratione, posset iniri etiam super officiis Regiis; Ducalibus, & similibus; tamen, quia *Paulus IV.* id prohibet, esset usura, si super aliis officiis quam super officiis Romanæ Curiæ contraheretur, *Card. Tolet. de instr. sacerd. lib.*5. *cap.* 50. alibi *c.*40.*sub n.*1.*vers prima,est,* & ideo accurate loquitur *Hier.Gabr.cons.*78. *in usu.initio,lib.*1. dicens, in usu esse Romæ, & in multis Civitatibus, Ecclesiæ subjectis, ut contrahantur societate super officiis Rom. Curiæ, quæ per obitum vacant.

268 Ratio hujus requisiti, seu qualitatis officij potuit esse (licet nec ista undique satisfaciat) quia dum *Pauli IV. constitutio* dispensat,ut iste societatis contractus super officiis Aomanæ Curiæ possit fieri, taxata, & soluta ab initio certa quantitate pro fructibus; hæc constitutio videtur quodammodo vulnerare jus commune, cui ejusmodi determinatæ taxationes, & anticipatæ solutiones solent esse suspectæ, ut late explicavi infra *q.*7. *par.*2. *ampl.* 8. *num.*27.*& seqq. & n.* 87. At constitutio specialis, vulneratoria juris communis, est intelligenda, ut quo fieri potest, minus vulneret; unde sicut statutum, quod potest intelligi, ut corrigat jus commune in duobus, vel in uno, intelligitur hac ratione, ut corrigat in uno,ut secutus sum in meo *tract.de judic. caus.lib.*2. *cap.*8. *num.*410. *&* 411. ita etiam eadem ratione constitutio,quæ potest intelligi, ut corrigat in pluribus locis, vel in uno loco, debet intelligi, ut norrigat in uno loco.

269 Ratio rationis, quare hæc dispensatio restringatur ad officia Rom. Curiæ, est, quia Curia Rom.est forum commune, ad quod ex totius Orbis Christiani partibus gentes confluunt, quæ cum ibi diversis ex causis aliquo tempore commorentur, hoc societatis commercio sibi facilius, quam alio subvenire possunt.

270 Extendo hoc requisitum, ut sit necessarium etiam hodie, quia licet procedat ex *Pauli IV.constitutione*, eaque constitutio cum omnibus, in ea appositis clausulis, sit cassata, & annullata *per constitutionem Pii IV.* tamen illa annullatio non tollit hoc requisitum; tum quia omnis constitutio Pontificia de societatibus officii loquitur de officiis Curiæ Romanæ, prout de eis loquitur etiam *constitutio Pii IV.* quia cum sint correctoriæ juris communis,ut dixi supra *sub numero* 368. non sunt extendendæ ad officia, quæ non sunt Romanæ Curiæ, tum quia illa annullatio, etsi generalis sit, exprimit quid corrigat, & quid disponat.

271 Declaro idem requisitum, ut non sit necessarium, quando nulla sit lucri, seu fructuum taxatio, sed sit simpliciter societas tam in lucro, quam in damno, juxta juris communis dispositionem;quia,servata juris communis dispositione, societas ita potest contrahi,super officiis Romanæ Curiæ, sicut super aliis.

272 Secundò requiritur, quod societas non contrahatur ultra dimidium valoris officii, sic expresse disponente *Pauli IV. constitutione*, quod advertunt etiam *Cardin. Tolet.de instruct. sacerd. lib.*5. *cap.*40. *num.*2. *vers altera est,& n.*9.*vers.prior est, Jo.Azor.de inst moral.par.*3.*lib.*9.*tit. de societ.c.*9 *initio,*& *Rot.divers. decis.*336. *honorius,sub n.*1. *coram illustrissimo Card.Millino,in Rom societatum luna* 29.*Januarii,*1601.*inter impressas Lugduni, anno* 1612.

Hoc requisitum ex societatis natura non est necessarium; & fruit expresse revocatum per *constitutionem Pii IV.* & in societate officiorum, servata diposítione juris communis,potuisset omitti etiam sine illa revocatione: quare societas tenet usque ad valorem officii, super quo contrahitur, dummodo valorem officii non excedat, sic disponente *dicta Pii VI constitutione*, revocatoria *dictæ constitutionis Pauli. IV. Jo.Azor. in loco supra proxime citato, & Rot. d. decis.* 336. *sub numero* 1.

Tertio requiritur, quòd fiat, accedente supplicatione, signata vel manu Papæ, vel in ejus Signatura, ut *in constitutione Leonis X. & Pauli IV. Card. Tolet. d.cap.*40.*numero* 9.*versic. prior est,& Rot.d.decis.*336. *numero* 1. 273

Hoc etiam requisitum fuit dicta *Pii IV. constitutione* expresse sublatum, *Rot.ubi supra, Castrac. tract. de societ.offic.cap.*5. *num.*1.*& seqq.*& *Joan.Azor.de instit.moral. par.*3. *lib.*9. *tit.de societ.cap.*9. *versic. prima conditio.*

Quartò requiritur, ut officialis in actu celebrationis instrumenti, seu prius in ipso societatis contractu interrogatus, an in suo officio habeat alias societates, quot, & cujus summæ, teneatur eas exprimere specialiter; quòd si falso eas in totum, vel in parte negaverit, seu celaverit, eo ipso intelligeretur privatos officio, super quo societas contracta esset, sine ullo tamen detrimento creditorum, quatenus illis aliunde satisfieri non possit: sed in primis tenentur ipso officialis, & fidejussores satisfacere, ut *in dicta Pii. IV. constitutione*, & scribunt *Castrac. tract. de societ.offic.cap.*6 *num.*3.*&* 4. *Virgin.de Boccat.eod. tract. num.*103. *vers.& in dicta,* & *Jo.Azor.de instit.moral. par.*3. *l.*9. *tit de societ.cap.*9. *in fine initii.* 274

Sed hoc requisitum, quamvis bonæ fidei consonum esset,tamen de consuetudine, quæ contra bonos mores non est, omittitur; nam & requisitum, & consuetudo habent diversis respectibus justam causam; enim,requisitum nititur rationi ne societates fraudulenter, & nulliter contrahantur consuetudo autem nititur difficultati, seu impossibilitati, ut dixi *n.seq.*

Ratio enim, quare hoc requisitum possit omitti, est, *Pii IV. constitutio* non præcipit solo, ut officialem interroget,nec officiali, ut, etiam non interrogatus: exprimat, si alias contraxerit societates: sed solum præcipit, ut ad requisitionem secum contrahentis teneatur exprimere. 275

Ratio rationis potuit esset, quia hodie si officialis interrogaretur, non posset respondere, cum ignoret societates quæ super ejus officio contrahantur, ut scripsi infra *n.* 330. & ideo divinitus Papa eo modo locutus fuit, non obligando.

Quintò requiritur, quod officium Rom. Curiæ, super quo contrahitur societas ad rationem duodecim pro centenario possit illum fructum conventum reddere; alias si officium, super quo contraheretur, non haberet tantum fructum, vel si haberet, jam in eo essent contractæ aliæ societates, ita ut ultimo socio vel nihil, vel non universi fructus superessent, societas non teneret, vel non teneret pra ea parte, pro qua in eo officio fructus non extant,quia*Pauli,& Pii IV. constitutiones,*disponunt,ne societas officii contrahatur ultra valorem officii; & ratio est evidens, quia 276

E 2

sicut societas officii, inita sine officio, esset nulla; ita etiam erat nulla, si sit inita super officio, quod sit penitus inutile; quia omnes illius fructus alteri, seu aliis debeantur sociis, vel erit nulla pro ea parte, in qua deficiunt fructus, quia valet argumentum de toto ad partem, *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 9. tit. de societ. cap. 8. q. 4. & cap. 9. vers. hac conditio*, & *Virg. de Boccat. tract. de societ. offic. n. 126. & sub n. 197.* deficit enim materia sive res substantialis contractûs, *Castrac. tract. de societ. offic. cap. 5. sub n. 7.* cum officium sit subjectum societatis officii, ut dicit *Rot. divers. dec. 287. habebat, vers. dubitavi, in fin. coram Blanchetto in Rom. societatis lunæ 28 Januarii 1591. inter impressas Lugduni 1612. & decis. 336. honorius, n. 1. in fine, vers. secundo circum scriptis, coram Illustriss. Card. Millino in Rom. societatis, lunæ 29. Januarii 1601. inter easdem*, & ideo non potest stare sine officio, *Rot. d. decis. 336. n. 4.* quare requiritur in primis officium, & deinde, quòd illud officium sit capax illorum fructuum; alias societas esset illicitas, injusta & usurariam pravitatem contineret, *Castrac. d. cap. 5. n. 5. & Rot d decis. 336. sub*
277 *n. 6.* † & quòd usurariam contineat pravitatem, satis colligitur ex eo, quòd, sublata societate, remanet mutuum, ut dicit *Rot. d. decis. 287. vers. dubitavi, in fin. & decis. 292. conclusum in Rom. damnorum. 3 Junii 1575. coram R.P.D. Cotta, & dec. 338 fuit per dominos, coram d Illustriss. Card. Millino lunæ 20. maii 1602. in Romana societatis inter easdem impressas Lugduni*, ex quo mutuo si recipiatur ultra sortem, est usura, sicut ergo, inquam, societas sine officio est nulla, illicita, & usuraria, ita etiam nulla, illicita, & usuraria est pro ea parte, in qua deficit officium, *Io. Azor. d. cap. 9. vers.*
278 *hac conditio*, † & ideo pro ea parte fructus sunt computandi in sortem, vel restituendi, ut colligitur *ex dicta Pii IV. constitutione*, & scribunt *Rot. divers. decis. 291. domini. n. 2. 5 & 6. d decis. 338. & d decis. 287. vers. dubitavi, inter impressas Lugduni anno 1612. Castrac. tract. de societ. offic. c. 6. n. 7. & seqq. Virg. de Boccat. eod. tract. n. 102. & Io. Azor d. cap. 6. vers. cum vero.*

Non obstat, si contra hoc requisitum, dum pro subjecto societatis officii requirit existentiam officii; quod sit capax fructuum solvendorum; dicatur, societates officii, attento hoc subjecto, semper esse validas, etiam si ab eodem socio contrahantur super eodem officio plures societates, quæ longe officii valorem, & fructus excedant; siquidem officium, cum sit de regalibus, ideoque non possit obligari, semper remanet integrum apud officialem, & remanendo integrum, nunquam defecit idem subjectum societatis.

Prout non obstat secundò, si dicamus, quòd cum officium non possit obligari, videtur exemptum à commercio, & consequenter societatis validitas non erit sumenda ex capacitate fructuum officii, sed ex periculo.

Quia resp. quòd nihilominus officium ad effectum communicandi fructus remanet in communi commercio, prout, solvendo præcedens primum objectum, respondet *Rot. d. decis. 336. n. 3.* quod suadetur ex his, quæ, loquendo de censu, imposito super re inalienabili, scripsi supra *n. 190. & 191.* & hoc modo, quo remanet in commercio, debet habere justitiam contractûs, quæ est, ut societas super fructibus officii possit contrahi, si fructus extent, alias societas sit ficta, & quasi uterque videatur seipsum decipere.

Minus obstat, si dicatur, quòd sicut vendens idem prædium duobus, tenetur secundo emptori, cui tradere non possit, ad interesse, ita etiam officialis, contrahens societates cum pluribus, teneatur etiam posterioribus ad interesse.

Quia, ultra responsionem *Rotæ ead. decis. 336. n. 4.* cum forsan tibi videri posset, quòd non tollat omnino illud simile, respondeo, quòd si nos supponeremus societates, bona fide contractûs cum diversis ut *in 4. casu*, de quo *infra n. 329.* admitto oppositionem, quòd fructus licite recipiantur à sociis pro omnibus societatibus, *ut ibi dixi*, sed si supponamus, esse contractas mala fide, ut puta, cum eodem socio, tunc aliæ societates, quæ excedunt, non tenent, per ea, quæ secutus sum *infra. n. 325.* quòd idem forsan dicerem in secundo emptore, qui scienter emit rem, alteri venditam, per ea, quæ de emente scienter rem alienam, scripsi infra *sub num. 556. exempl. 6.*

Pro absoluta tamen & clara explicatione hujus requisiti vide omnino casus, de quibus scripsi infra *n. 322. & seqq & 329.*

Extendo primò hoc requisitum, dum dicimus, societatem officii, contractam sine officio, vel ultra valorem officii, esse nullam in totum, vel in ea parte, ut procedat non solum de jure dictarum constitutionum Pontificiarum, sed etiam de jure communi, *Rot. divers. d. decis. 336. sub num. 1. vers. secundo circumscriptis* imo etiam de jure naturali; quia; deficiente fundamento, quod est officium, impossibile est, naturaliter loquendo, ut cætera ædificata, quæ sunt societas, & fructus, non corruant. 279

Pro majori explicatione addo omnino quæ scripsi infra *num. 322. & seqq.*

Extendo secundò, seu potius declaro, ut procedat etiam quòd in societate officii sit appositum pactum solitum, ut, socio, vel alio, ab eo nominato, moriente intra sex menses, officialis lucretur pecunias sibi in societate datas, (quod pactum supponimus semper ex necessitate, cum sit de substantia hujus societatis, ut dixi infra *sub n. 281. vers. aliam addo*) quia adhuc societas, contracta sine officio, vel cum officio, quòd non sit tanti valoris, quanti est summa data in societatem, & ideo non reddat tot fructus, est nulla in totum; seu in illa parte, *Castrac tract. de societ. offic. cap. 5. n. ... & c. 6. n. 7 & seqq. Rot. divers. decis. 336. honorius, sub n. 4. vers. quod vero, in Rom. societatum, lunæ 29 Januarii 1601. cora Illustriss. Card. Millino*, quæ decisio *in d. vers. quod vero & pleræque aliæ* vitio copiæ, vel impressionis nimis corruptæ leguntur, hancque eandem extensionem in foro exteriori sequitur *Jo. Azor. de institut. moral par. 3. lib. 9. tit. de societ. cap. 9. versus finem, vers ego sane.* ubi, trepidando, ait, quod ipse nunquam consilium dare, ut societates tali pacto contraherentur; si tamen contractæ sint, ait, quòd eas non facile secundum conscientiam condemnaret: at cum judicio res agitur, societates, inquit, tali pacto contractæ, merito condemnantur: quod idem apertius jam dixerat *cap. 8. præced. q. 4. in fine.* & ego ita video servari. 280

Ratio hujus extensionis ex mente *Rotæ in d. decis. 336 quod vero* (supposito etiam officio, sed incapaci tot fructuum, seu, quòd fructus ita pingues, & numerosos non habeat, quales dantur socio) est, quia hoc pactum non potest reduci ad aliquam justitiam contractûs: non enim potest reduci ad justitiam contractûs censûs, *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 6. art. 2. post corollarium, col. pe. in fi fol. 600.* quia, pecunia data pro censu, repeti non potest, *Navar. cens. 25. quæstio. prima, sub num. 3. lib. 5. tit de usur.* Imo neque red ci potest ad justitiam contractûs cêsûs vitalicii, quia licet 281

ineo

in eo propter vitæ periculum licite solvantur annuatim certi fructus, ut scripsi infra *n.294.& seqq.confir.* 3.tamen etiam in eo stat natura,& institia emptionis, & venditionis,cum emens hujusmodi censum, pecuniam amplius repetere non possit : at in isto contractu remanet natura mutui,cum,lapso semestri, possit repeti pecunia data,prout in istis etiam terminis consideravit *Rot. diversf. decis.*287. *habebat, versic.nec obstat periculum,in Rom.societatis,luna* 28.*Januarii* 1591. *coram bon.mem. Card.Blanchetto inter easdem Lugduni impressas;* & hac mutui natura attenta,fructus accipi non possunt per ea , quæ scripsi inf. *n.*405 .*& seqq.* & 408. Ulterius , census vitalitius est licitus , quia constituitur , habita relatione ad rem , ut dixi supra *sub n.*202. *vers.extende*, at in societate officii, sublato officio , non remanet relatio ad aliquid.

282 Minus reduci potest ad justitiam contractus sponsionis , quia in sponsione periculum lucri , & damni debet esse commune cum justitia commutativa proportionabili , cum etiam in isto contractu considerentur læsio, dolus, ut dixi supra *n.*132.*& infra* §. 3.*gl.*9.*num.*51.sed in isto contractu non adest hoc periculum cum justitia commutativa , quia officialis pro centum cum periculo vitæ suæ habet ab officio Papæ octo circiter, & incerta; & socius ejusdem officialis pro centum , cum periculo, similiter vitæ suæ, habet ab eodem officio duodecimo certa , vigore societatis; sicq; utrobique est æquale periculum, seu,ut dicit *Rot.d.v.quod vero* , & clarius *n.*2.*in fine*,periculum cum periculo compensatur , sed non est æquale lucrum Ulterius,hic contractus, seu sponsio respectu Papæ,& officialis habet justitiam, quòd ille fructus , seu lucrū non est fundatum in eventu sortis,& fortunæ,hic.in sola sponsione,sed est fundatum in officio , empto à Papa,quod vere illos fructus reddit;quia Papa habet illud officium, quod vendit , & alteri illud non obligavit : at sponsio respectu officialis, & socii caret ista justitia , dum supponimus , officialem vel nullum habere officium , vel habere sine illo fructu.

Aliam addo rationem, nimirum quia hoc pactum lucrandi in casu mortis officialis, seu socii respective, operatur,ut pinguior, ac numerosior constituatur reditus in officio,ejusque societate ; cum alias sine isto pacto Papa non daret officiali , nec officialis socio reditum ita pinguem, & numerosum,sed daret minorem , nempe , ad rationem quinque pro centenario : unde hoc pactum , cum sit semper de substantia , & natura societatis officii, *Castrac.tract.de societ. off.c.*8, *n.*1. non operatur, ut societas possit constare sine officio; quia implicaret contradictionem, sed operatur, ut redditus augeatur in septem pro centenario,ita ut in societate quinque capiantur ex officio , & septem ex periculo vitæ, sed unum non possit stare sine altero; & ita servat stylus.

283 Contrariam opinionem ; nempe , quòd quamvis iste contractus non possit justificari ratione emptionis , vel venditionis,quia nulla talis fit ; nec ratione mutui , quia mutuans nihil ultra sortem capere potest ; neque sola ratione societatis, tum quia capitale remanet salvum, quamvis officialis perdat totam pecuniam, & sic non adest æqualis participatio lucri & damni,tum quia si hæc est societas officii,& nos supponimus deficere officium,deficit substantia societatis officii,& non entis nullæ sunt qualitate;neque ratione census ; tamen sustinere possit in vim sponsionis , propter periculum vitæ , videntur tenere *Sot. d. q.*6. *art.*2.*vers.fin.Navar.cons.*25.*q.*1.*n.*2.*&* 3.*li.*5.*de usur.* *Virg.de Bocc.tract.de societ offic.n.*196.*&* 197.ubi supposita societatis disdicta , & facto deinde pacto cum eo , qui societatis bonam fidem recognoverat , quod si ipse, qui pecunias dedit in societatem , moreretur infra sex menses, & is , qui bonam fidem recognoverat,solverit fructus semestris,lucraretur pecunias datas in societatem,& supposito casu mortis secutæ intra sex menses,articulo examinato, censet pro validitate pacti , & factum esse locum lucro pecuniarum; *Et Sot.ubi supra*,quamvis revera ostendat se hujus societatis naturam ignorasse , cum dubitat simpliciter de ejus justitia , tam concludit , hanc societatem justificari ex solo periculo, nulla habita consideratione de officio , vel officii reditu,dum ait,quòd illud periculum perdendi illa centum est pecunia æstimabile ; ideoque sicut in ludo , aliique fortuitis videntur pro illo periculo durante per semestre juste recipi sex pro illis centum.

. Confirmatur primò hæc contraria opinio , quia contractus, qui eo modo , quo est gestus, non potest sustineri, debet sustineri eo, quo potest,ad evitandum alterius damnum,per ea,quæ scripsi infra *q* 7.*part.*2. *ampl* 20.*n.*3.*& seqq.usque ad n.*22.*exclusive*,& specialius *ead.q.*7 *par.*3.*limit.*7.*sub n.*11.Sed iste contractus videtur posse sustineri in vim sponsionis super periculo vitæ, quia ita potuisset fieri, nulla accedente societate,ut patet ex his contractibus, de quibus scripsi supra *n.*79. *& seqq.* quare cum hoc pactum videatur præter naturam,& non contra naturam , & substantiam societatis , in foro conscientiæ ex jure naturali non est improbandum , imo etiam si hoc pactum esset contra naturam societatis officii, tamen tunc mutat societatem in alium justum , & licitum contractum,quasi illæ pecuniæ sint datæ ea conditione, ut , si is,qui eas dedit,obierit infra sex menses, sint officialis,ut, disputando hanc extensionem, discurrit , *Jo. Azor.d.c.*9. *vers. certi juris.* & ideo societates officiorum cautelato contrahuntur cum appositione hujus pacti; quia si societas non tenebit, ut societas,eo quia desit officium, vel, si non desit , non habeat tot fructus , sustineatur tanquam contractus sponsionis. 284

Non obstat , quod dicebamus supra *n.* 281. de æquali periculo seu periculi cum periculo compensatione,& inæquali lucro : Quia respondeo dupliciter: Primò videtur posse negari periculi æqualitatem,cum socius , receptis fructibus semestris , subjaceat etiam invitus periculo per totum illud semestre,ita ut ab illo periculo se per viam solutionis societatis eximere non possit; at officialis non subjacet tanto periculo , cum possit quandocunque ab illo se eximere per viā resignationis ; & licet papa posset non admittere resignationem , tamen de stylo solet admittere , & de facili;non obstantibus, quæ considerat *Rot diversf.decis.*288.*fel.record.n.*5. *coram bon.mem. Card. Seraph.in Rom.offic.Luna* 19.*Octobris* 1598.*inter impressas Lugd. anno* 1612. & quod est de stylo , & certa observantia illud consideratur : nam nisi possent resignari, & ita alienari , non ita de facili invenirentur emptores 285

† Secundò respondeo , quòd socius potest contrahare cum officiali sub pactis diversis ab illis , sub quibus officialis contrahit cumPapa,ut patet ex his,quæ scripsi infra *n.* 301. *confirmat.* 4. & ideo non videtur relevare consideratio compensationis periculi cum periculo:imo videtur non posse dici proprie compensationem , quia non est de periculo reciproco, qualis esset, si officialis , & socius subjacerent invicem periculo, ut, præmoriente socio,lucraretur officialis, & è 286

contra præmoriente officiali, lucraretur socius: sed est de periculo alieno, cum periculum vitæ officialis non cedat lucro socii, sed lucro Papæ; sed bene periculum vitæ socii cedit lucro officialis.

Minus obstat, quòd major sit justitia in contractu hujus sponsionis inter Papam,& officialem, quam in contractu sponsionis inter officialem, & socium: Quia respondeo, id esse verum; sed tamen hoc est, de quo dubitatur an hæc justitia sit de sui natura necessaria in contractu sponsionis, vel sit necessaria solum ex Pontificiis constitutionibus, & stylo Curiæ Romanæ

287 quæ justitiæ excellentiæ fulgent per ea, quæ dixi infra *sub num* 305. † Pariter non obstat, quòd noluerint, quod potuerunt; quod vero voluerunt. adimplere nequierint: Quia respondeo, quòd isto casu; si quod ago, ut ago, non valet, valebit, ut valere potest per ea, quæ late scripsi infra *q 7.par.3.limit.7 nu.11.& seqq.*

288 Confirmatur secondò, quia iste stylus solvendi fructus societatis ad rationem 12. pro centenario, est sumptus, ut arbitror, ex *p.3.in nautica,& l seq.nihil interest.ff.de naut fœn.* nam sciendum est, quòd cum mercator aliquis mutuo accipiebat pecuniam, transuehendam per mare, & illius pecuniæ periculum volebat spectare ad mutuantem, eidem mutuanti, qui illius pecuniæ periculum in se suscipiebat, usuram centesimam per stipulationem promittebat ut *in d. li. 3. & seqq* & scribunt *Navar.in cap si fœneraveris. n. 14.not.8.14.q.3.Covar.resolut.lib. 3.cap. 2.n. 5. vers. constat sane.Jo.Bapt.Lup.in cap.naviganti, in præfat. n. 10.vers.colligitur modo,de usur. inter tract. divers. tem. 7.fol.135.Boninſ.tract.de vendit.ad temp.cap.3.nu.18. Nolin.de just.tom.2.de contract,disput.304. vers. quoad jus cæsareum,ibi,maxima namque,&Jo. Azor de instit. moral.par.3.li. .tit.de usur c.2.q.3.vers. notandum est, & lib.7.tit.de mutuo,c.7.q.8.initio, & vers. verum, ali-*

289 *ter.* quare, secuto naufragio, & perdita pecunia, mutuatarius non tenebatur eam restituere, † hæcque pecunia in jure nostro sæpè vocata est trajectitia, ut in *l.1.&seqq.ff.de naut.fœn.* Et an sine stipulatione debeatur usura centesima, vide *Strach.de assecur.in præfat. num. 24 & 25. tom. 6. par. 1 fol. 359.* Et quæ dicatur hæc usura centesima, & quare sic vocetur, *vide infra q.7.par 2.ampl.8.n.53.not.3.* Et an hæ leges civiles, nauticum fœnus permitientes, sint lege Pontificia sublatæ, vide *ead. ampl.8.num.43.not. 2.*

290 Ratio hujus fœnoris fuit, non solum periculum, quod in se suscipiebat mutuator, sed fuit etiam impensa, quam transmittendo servum, faciebat; nam creditor, & debitor in nautica pecunia convenire solebant ut servus creditoris negaret cum debitore ad locum, ad quem pecunia erat transuehenda, illamq; præstituto die exactam custodiret, & ad domum reduceret; & creditor pro operis, & sumptibus hujus servi aliquid in singulos dies stibulabatur, quod centesimam usuram non excedebat, *Gl.in d. l. nihil interest in verbo pro oderis Strach.tract.de assecurat.in præfat.n.16 vers.sed Ut trajectitia,tom.6.par.1 fol.358.* & *Io Bapt.Lup.in d.cap.naviganti, in præfat sub num. 9. de usur in tract. divers tom. 7. fol. 135.*

291 Sic in societate officii, stylus, taxando fructus ad rationem 12. pro centenario, videtur respexisse non solum periculum, cui creditor se exponit, non in casu, quo pereant pecuniæ, sed in casu, quo pereat ipse creditor, cui forent restituendæ, volens, quòd, perempto ipso creditore, pereat creditum: sed videtur respexisse etiam fructus, quos ipse officialis debitor capit ex illis pecuniis, mediante officio; & ideo sicut in nautica pecunia usura centensima ratione periculi excedit operas, & sumptus servi, quorum causa videtur permissa; ita etiam fructus solvendi socio, possunt ratione periculi excedere fructus, quos officialis capit ex officio: & ideo licet officium, quod habet officialis, non reddat ultra octo pro centenario, tamen ratione periculi potest super eo contrahi societas ad rationem 12. pro centenario, *ut dixi infra.*

Et licet prædictæ leges loquantur de susceptione 292 periculi, idest, de assecuratione pecuniæ nauticæ, tamen earum legum dispositio, & materia extenditur etiam ad assecurationem vitæ hominis, juxta casum, quem retuli infra §.3. *num. 51. decl 5.* quare si iturus Hierusalem, vel ad alium longe distantem locum navigaturus, vellet sibi vitam per annum assecurari, potest suæ vitæ pretium imponere, puta scutis decem mille, & pro tanta summa solvere assecuratori pretium assecurationis; puta scut. 1200. ad rationem 12. pro centenario, ita ut assecurato non moriente infra annum, assecurator lucretur dictos scut. 1200 & eo moriente, assecurator solvat assecurati hæredibus dictos scutos decem mille.

Licet etiam periculum vitæ socii, dantis pecunias 293 in societate officii, conveniat magis periculo sponsionis, quam periculo assecurationis, cum iste socius non emat suæ vitæ periculum, sed potius videatur vendere, cum recipiat, 12. pro centenario: Satis tamen est, quòd assecuratio, & sponsio conveniant in pretio, & substantia, & differant in hac sola qualitate, quòd assecuratio habet certam, & justam causam, sponsio vero habet latentem, ut dixi supra *n. 131.*

Confirmatur tertio, quia ratione periculi potest 294 quis licet obligari ad solvendos majores fructus quam percipiat ex re, in cujus fructibus fundata est obligatio solvendi illos fructus, ut in censu vitalitio, cujus fructus possunt esse decem pro centenario, quamvis fundus seu res, super qua census imponitur, non reddat nisi quinque pro centenario; & tamen iste contractus propter dubitum eventum, quia potest diutius vivere, & citius mori, est licitus, ut in annua pensione, quam ex monasterio S. Dionysii vendidarunt Abbas & conventus dicti monasterii Episcopo Eboracen. scribunt *Oldrad. conf. 207. universis, n.4.vers præterea in fine, & n. seqq.Petr. de Anchur,in solemni disputat antiquis.Jo.de Anan. in c. 6. in civitate,sub n 23.vers.quartus articulus, de usur.&alii,* quos sequuntur *Dec conf. perlectis, initio, & num. 1.* & *Natt.conf.498.deductum fuit, num.13.&14. secutus sum, § seq.gl.5.num. 150.* † & quòd census vitali 295 tius possit licite emi, & vendi, modo pro eo justum pretium tradatur, scribit *Medin. in suis tract. tom. 2. tit.de reb. per usur.acquis.q.14.vers. itaque non dubitatur, col.5 fol.409.* imo, quòd emptio census annui ad vitam ob incertitudinem lucri,& damni, sit magis licita, quam emptio census perpetuî, scribit *Johan. Bapt.Lup. in l.2.§.2.n.34.vers.similiter, C.de pact.int. empt.& vendit.7.fol.128.* † & quod Ecclesia, reci- 296 piens ab aliquo fundum, valentem mille, cum pacto alendi cum toto tempore vitæ suæ, non dicatur læsa, quamvis ille vixerit tanto tempore, ut alimenta longe excesserint pretium fundi; quia sicut longo tempore vixit ita etiam statim mori potuisset, & ideo iste contractus non sit fœneratitius, sed licitus; refert etiam & sequitur *Castrac.tract.de societ.off. cap. 4. num. 46.* † Et quòd ob istum incertum eventum justus, & 297 licitus sit contractus; quo quis monasterio religiosorum, vel collegio clericorum dat mille aureos, vel

res

res, toti demestimatas, ea lege, ut dum vixerit, debeat monasterium, vel collegium certam pecuniæ quantitatem quotannis solvere, & post ejus obitum illa mille sint monasterii, & hanc consuetudinem esse approbatam ex communi Doct. sententia, scribit *Jo. Azor. de instit. moral. part 3. lib. 9. tit. de societ. cap. 9. vers. certi juris est, in fine*, & nos passim vedemus hic
298 Romæ, quòd collegia religiosa vendunt hos census vitalitios: † & quia in censu vitalitio major, & minor reditus constituitur, non ad rationem fructuum, sed ad rationem periculi, & spei vitæ illius, qui vitalitium censum emit, pretium ex illius ætate, & valetudine, & aliis circumstantiis metiri debemus adhibito boni viri prudenti arbitrio; si communis deficeret Provinciæ æstimatio, *Covar var. resolut. lib. 3. c. 9. sub n. vers. quamobrem*, & quòd emens censum ad vitam debeat dare pretium, secundum quod est verisimile, quòd vivere possit, alias, si juvenis homo emeret mille libras pro centum libris, non procederet secure talis contractus, & quod posset conditio contrahentis cum Ecclesia esse naturæ tam debilis, ætatisq; tam decrepitæ ut tunc excedere ultra duplum, vel triplum, non esset peccare in Spiritu sancto, scribit *Laur. de Rodulph. in c. consuluit post rubr. q. 15. sub n. 49. & q. 16. n. 51. in fine, de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 20. & 21.* & quòd debeat attendi quantitas pretii, & qualitas personæ, puta an sit juvenis, vel senex, vel infirmus, robustus, vel debilis, sequitur *Joan. de Anan. capite sexto, in civitate, n. 11. de usur.* alii tamen sentiunt, hoc census vitalitii pretium sumi debere ex *leg. 68. hæreditatum, ff. ad leg. falcid.* ut refert idem *Covar. sub eod. n. septimo, vers. sed fortassis*, cujus l. dispositionem retuli, & secutus sum in meo *tract. de jud. c. caus. libro secundo, capite secundo, sub n. 477. vers. quia respondeo, & seqq.* ubi videas; at *Laur. de Rodul. in locis supra proxime citatis*, id non simpliciter affirmat, sed docet, ut cum retuli, & *Covar. d. c. 9. n. octavo, & præsertim vers. cæterum quod*, expressim tenet, *ex ea leg.* pretium justum deduci non posse, & quòd sit justum pretium, late examinat, copioseque expendit intellectum *d. l. hæreditatum*, tu poteris eum videre, addendo, quæ scripsi *d. c. 2. sub n. 477.* & hic concludo cum doctissimo *Medin. infra citando* qui videtur his omnibus melius explicasse, dum, relatis duobus modis taxandi pretium hujus census, iisque impugnatis, concludit, esse taxandum secundum consuetudinem, communiter approbatam à bonis & prudentibus, & ubi non extaret hæc consuetudo; esse attendendam ætatem, qualitatem officium, atque complexionem ipsius, qui vitalitium vult emere, similiter & loci (in quo est habitaturus) temperie, & cæteris, quæ solent vitam prolongare, aut abbreviare, & ulterius, constituto ex his considerationibus certo pretio, si illud tantum sit, quod si homini prudenti daretur optio ad unum de duobus eligendum, puta, jus percipiendi decem per singulos annos vitæ illius emptoris, aut pretium in promptu datum, & animus illius esset ad unum, vel alterum eligendum indifferens, aut saltem parum plus, vel minus, quam ad alterum declinaret, illud diceretur pretium justum illius vitalitii, quia præsumeretur æqualitas inter pretium, & rem, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb per usur. acquis. 1. q. sub vers. alius modus, junctis vers. præcedentibus, col. 6. 7. & 8. fol. 400.* quare justa esset emptio annui reditus triginta pro centenario, si emptor esset nonagenarius, & infirmus, & qua ovis prædium censuale solum quinque fructificaret; dummodo totidem fructificaret.

Imo major reditus, quam sit in fructu, potest constitui non solum in censu vitalitio ratione periculi, ut dixi supra *n. 294.* sed etiam in censu perpetuo redimibili, ratione facultatis, quam venditor habet redimendi quandocunque, cum census libet pluris valeat, quam redimibilis, ut latius explicavi infra *q. 7. par. 2. ampl. 8. n. 37. vers. ratio.* 299

Requiritur tamen semper, quòd bona super quibus iste census imponitur, sint capacia illius annui reditus, aliàs annuus reditus, non teneret, nisi pro ea parte, cujus illa bona essent capacia, ut declaravi supra *n. 242. & 243. declar. 2.* 300

Confirmatur quartò, quia pactum, seu contractus sponsionis est licitus, ut secutus sum supra *n. 88. & seqq.* & societati officii non repugnat; imo habent symbolum, cum in utroque exponatur lucrum sorti, & fortunæ: Sed contractui societatis possunt addi alii contractus, id est, pacta licita, & honesta, ut disponitur *in Pii V. constitutione* cum omnis contractus, etiam societatis legem accipiat ex partium conventione, *l. contractus, ff. de reg. jur.* & ideo in societate officii socius addit pactum, quòd per mortem officialis non vult perdere pecunias societatis; & tamen de natura societatis deberet illas perdere: Ergo debet etiam societati posse addi hoc aliud pactum, quòd societas, si non valet ut societas, valeat ut sponsio, cum sponsionis justitiam habeat. 301

Corroboratur hæc confirmatio, quia, sicut unius scuti pretio in singulos menses officialis à socio emit contingentiam mortis ipsius socii, qua contingente intra semestre, socius perdit centum, & officialis ea lucratur, ut dixi supra *n. 280.* ita etiam socius eodem scuti pretio in singulos menses potest à tertio emere eandem contingentiam suæ mortis, qua contingente, tertius amittat centum, & socius lucretur; enim socius, receptis fructibus anticipatis, unius semestris ex officii societate, omnibus numeris absoluta, timeret intra illud semestre obire mortem, & sic perdere capitale societatis, utique posset mortis periculum emere, & ita se assecurare, quod illud capitale non perderet, quia quod perderet cum officiali, recuperaret cum tertio; hicque contractus, qui dicitur assecurationis, reputatur ab omnibus licitus, ut dixi supra *n. 129. & sub n. 13*; Sed contractus inter socium & tertium fundat in sola emptione periculi, & ad sui validitatem aliquod non requirit officium; ergo idem esset dicendum in contractu inter socium, & officialem, cum inter casum, & casum non sit dare rationem diversitatis.

Confirmatur quintò, quia si justitia societatis officii penderet à qualitate reditus officii, & non à vi sponsionis sequeretur, quòd omnis societas, contracta ad rationem 12. pro centenario super officio, quòd vel certitudinaliter, vel probaliter reddit solum octo pro centenario esset injusta, & usuraria, etiam si officium esset tanti valoris, ut ejus reditus longe excederet fructus, quos officialis solvit socio; quia non per hoc tolleretur societatis inæqualitas, quæ societatem facit leoninam; quare nihil interest, quòd fructus solvantur socio ex reditibus officii, vel ex aliis reditibus, dum modo solvantur cum inæqualitate: & negatoria esset lex, & quasi verbis, & non rebus imposita, si inæqualitatem sine causa admitteret magis una via, quam alia; sequeretur etiam, quòd ex pluribus societatibus officii, contractis à diversis super eodem officio capace cujuslibet societatis de per se, sed incapace plurium: societatis posteriores essent nullæ; quia nihil cum eis communicandum superesset, & ex 302

his ſequelis daretur alia, quòd judiciorum uſus, qui prædictus ſocietates admittit, ut dixi infra *num.* 322. 329. *in primo & 4. caſu*, nutriret peccatum.

Sed iſtæ ſequælæ non videntur concedendæ : ergo nec illarum antecedens,& conſequenter videtur concludendum, juſtitiam ſocietatis pendere à vi ſponſionis : & ſi pendet à vi ſponſionis, ita debet valere ſocietas in uno caſu, in alio, & ſic etiam in caſu, quo fructus officii non adæquarentur fructibus ſocietatis, eo quod ſumma ſocietatis excederet ſummam capitalis officii, imo etiam ſi nullum extaret officium maxime ſi verum eſſet, quod officia interponerentur ad colorandum contractum, ut dicit *Rot. diverſ. quam citavi infra ſub n.* 322. *verſ ratio qua.*

303 Confirmatur ſextò, quia ex officio, conſiderato ejus valore, poteſt in ſocietate latenter nullitatis vitium; & ſubinde uſuraria pravitas frequenter obrepere, & ſic ſocio citra ejus culpam facile damnum, & deceptio oriri, hoc modo, quia etſi officia quoad Papam habeant certum valorem, tamen quoad alios, qui eadem aliis perviam reſignationis revendunt, eſt incertus, & difformis, juxta fori æſtimationem; ſicque poteſt frequenter oriri, ut dans pecunias in ſocietate, ignoranter credat, illud officium eſſe majoris valoris, cum in hoc ſtemus proxenetarum dicto: imo qui ſimpliciores ſunt, & hujus contractus naturam ignorant, adeo bona fide contrahunt, ut nulla habita officialis notitia, officii valore penitus ignorato, ſocietatis initæ fidem à notario bona fide accipiant, ignorantes, an illa fides, de more ſubſcripta, ſit ab officiali, vel ab alia perſona falſo ſubſcripta, hæcque bona fides adeo crevit in hoc contractu, ut etiam prudentes viri hac ſimplicitate contrahant, quare aut hæ bona fides, & conſuetudo tollendæ ſunt; aut officii uſus, ex quo indies inſurgunt, multiplicanturque lites, eſſet ita reformandus, ut litium occaſio, quoad fieri poſſet, ceſſaret.

Confirmatur ſeptimò, cæteris confirmationibus præcedentibus omiſſis, quia ipſamet *R t. Rom.* ſuſtinet aliquando ſocietatem officii ſola ut ſponſionis, nempe, quando ſuper aliquo officio ſint contractæ tot ſocietates, ut longe excedant officii valorem, & alius, illis ſocietatibus ignoratis, ſocietatem ſuper eodem officio contrahit: quo caſu fructus, ex ea perceptos, non eſſe reſtituendos, quia ſuſtinetur in vim ſponſionis, ſcripſi infra *num.* 329. *& ſub num.* 331. *verſ. declara.*

304 Pro reſolutione hujus controverſiæ diſtinguo duplex forum.

Primum eſt forum interius:& in iſto videtur concludendum, poſſe ſuſtineri, dummodo nihil fiat in fraudem legis,& pretium ſcutorum duodecim ſit juſtum pretium periculi; dicitur autem non fieri in fraudem legis, quando contrahentes habuerunt vere animum contrahendi ſponſionaliter ratione periculi: quia in foro interiori inſpicitur ſola veritas, & non inſpiciuntur præſumptiones, & conjecturæ fraudis; & cum hac concluſione concordat *Jo. Azor.* quem citavi ſupra *ſub n.* 280.

Secundum eſt forum exterius: & in iſto diſtinguo:
305 Aut loquimur in Urbe, & ſtatu eccleſiaſtico, & concludo, ſocietatem officii, contractum ſine officio, vel cum officio, in quo non totus reditus, qui debetur ſocio, eſſe nullam, & non poſſe in foro fori ſuſtineri in vim ſponſionis, quia in urbe hæc ſponſio non admittitur, & præſertim in ſocietate officii, niſi habeat conditiones, quas præcipit *conſtitutio Pontificis*, nempe, ut ſimul cum ſponſione concurrat capacitas officii pro illo reditu, ita ut quinque capiantur ratione fructuum, & ſeptem ratione periculi, ſed omnia 12. ex fructibus, quia in Urbe, ubi eſt tribunal Vicarii Chriſti reſtringi debent commercia, quæ otio & quaſi ludo nutriuntur, per ea, quæ dixi ſupra *ſub n.* 124. *decl.* 2. & magna poſſent diſputatione controverti, per ea, quæ dixi ſupra *ſub num.* 85. *& ſeqq.*& ſtricte prohiberi debet non ſolum uſura, ſed etiam id, quod uſuræ ſuſpicionem videtur habere; ut ab illicito abſtineamus, prudenter quandoque quod vix eſt licitum, nobis denegatur, juxta ea, quæ ſcripſi ſupra *ſub n.* 17. & ita in hoc foro, in quo judicat *Rota*, optime procedunt *magiſtralis deciſ* 336. *coram Illuſtriſſ. Card. Millino, & Azorii doctrina allegata pro extenſione ſup. n.* 280. Nec obſtat caſus, in contrarium relatus *ſup ſub n* 303 *in 7. confirm.* quia ille caſus habet ſuam rationem, & quod in eo toleratum, in aliis denegatur; quia cum in ſocietate officii timeamus latentem uſuram, non licet ex una tolerantia non irrationali deducere aliam. Aut loquimur extra Urbem, & extra ſtatum Eccleſiaſticum, & ſic de jure communi, & tunc, ſuppoſita juſtitia periculi cum lucro, cenſerem, hunc contractum poſſe ſuſtineri, non uti ſocietatem officii, quia uti ſocietas officii illud periculum non æſtimat 12. pro centenario, niſi concurrat reditus officii, ſic ſocietatis natura compoſita; ſed cenſeo, poſſe ſuſtineri de jure communi in vim ſponſionis, cum ſatis oſtenderimus, ratione periculi poſſe conſtitui aliquod lucrum, nullo conſiderato fructu, vel intereſſe: & ſic materia de ſui natura non rectum: imo officium ſervit ad colorandum contractum ſocietatis, *Rot. diverſ. quam citavi infra q.* 7. *par.* 1. *n.* 89. *in reſponſ. ad* 10. *argum.* & infra *ſub n.* 322. *verſ. optima* ubi videas.

Amplio obiter, & notabiliter univerſam hanc reſolutionem, cum diſtinctione duplicis fori, ut habeat locum etiam in cenſu vitalitio, celebrato ſine fundo, quia omnes conſiderationes ſponſionis, & cætera, dicta in ſocietate officii, bene quadrant cenſui vitalitio.

Retenta extenſione; poſita ſup. *num.* 280. quòd ſocietas ſine officio, vel pro ea parte, in qua fructus deficiunt in officio, ſit nulla, & ideo fructus ſiut illicite percepti; juxta tamen diſtinctionem quatuor caſuum, quos poſui infra *n.* 322. *& ſeqq &* 329. 306

Subextendo primò eam, ut procedat, non obſtante conſuetudine in contrarium, *Rot diverſ. deciſ.* 291. *domini, n.* 2. *in Rom. ſocietatis. ven* 23. *Junii*, 1600. *& deciſ.* 309 *domini ſub n.* 2. *quæ eſt denuo ſuperflue impreſſa, & deciſ* 336. *honorius, in fin. n.* 7. *in Rom. ſocietatis, lunæ* 29. *Januarii* 1601. *& dec.* 338 *fuit per dominos, in Rom. ſociet. lun.* 20 *Maii*, 1601. *coram Illuſtriſſ. Card. Millino, inter impreſſas Lugduni* 1612. *quæ ſuperflue legitur denuo deciſ.* 177. *inter impreſſas Romæ anno* 1615. quia conſuetudo nihil operatur in uſuris, *Rot. diverſ. deciſ.* 193. *concluſum, n.* 1. *par.* 1 *& in deciſionibus ſupra proxime citatis;* & *dec.* 84. *fuerat, n.* 2. *coram R. P. D. Gypſio, in Urbevetana cenſus, lunæ* 6 *Junii* 1594. *& deciſ.* 85. *fuit reſolutum, n.* 2. *coram bo. mem. Card. Blanchetto, in Rom. cenſus, lun.* 13. *Junii* 1594. *in impreſſis Romæ* 1615. *Caſtrac. tract. de ſociet. offic. c.* 4. *n.* 23. & in aliis terminis *Jo. Azor.* quem ſecutus ſum infra *q.* 7. *par.* 1. *n.* 88. *in fine.*

Declaro hanc ſubextenſionem, diſtinguendo conſuetudinem in duas ſpecies.

Prima ſpecies eſt conſuetudo interpretativa, quæ habet locum dumtaxat in caſu dubio: & in hac rurſus 307

ſus

ſus diſtinguo : Aut in ea concurrit ſcientia , ideoque tacitus Pontificis conſenſus, & caſus, ſublata conſuetudine , haberet probabilem dubitationem : & tunc concludo , quòd illa conſuetudo habet vim approbandi contractum . & ſequenter erit ſervanda non ſolum in foro exteriori, ſed tuebitur etiam in foro interiori : Aut non concurrit;& tunc vim non habet; & in hac conſuetudine, in qua ſcientia Principis non concurrit, procedit hæc prima ſubextenſio.

Secunda ſpecies eſt conſuetudo tolerativa, nempe ad evitandum majus malum:& in hac denuo diſtinguo : Aut loquimur in foro conſcientiæ:& concludo indiſtinctè, non eſſe attendendam , & eum , qui eam ſervaret,peccaturum per ea,quæ dixi infra *q.7.par.2. ampl.*10.*ſub n.*45 Aut loquimur in foro fori;& rurſus diſtinguo : Vel Pontifex non conſentit huic conſuetudini & non conſentire præſumendum eſt ; & iſto etiam caſu procedit hæc prima ſubextenſio:Vel Pontifex conſentit , id eſt , tolerat hanc conſuetudinem , quod eſt non ſolum creditu,ſed etiam dictu difficile : & tunc dico , quòd hæc conſuetudo toleranda eſt in foro exteriori , de quo loquimur , per ea , quæ dixi *dict. ampl.*10. *n.*41.

308 Sub declaro ulterius hanc declarationem , ut conſuetudo inter pretativa dicatur illa qua ſublata caſus, ab ea deciſus , remaneret valde dubius ; nam tunc, ſi illa conſuetudo habeat ſua requiſita , non poteſt eſſe niſi interpreta tiva : præcipuum autem requiſitum illud erit , ut habeat in ſe ſcientiam , & conſequenter tacitum Pontificis conſenſum,quia ad eum,uti Chriſti Vicarium pertinet juris divini interpretatio : Tolerativa vero per oppoſitum dicetur ea , qua toleratur caſus,qui eſt clarus contra apertam juris divini , ſeu naturalis diſpoſitionem , qualis eſt caſus fornicationis , læſionis inter ementem & vendentem, & ipſi uſuræ *juxta ea,* quæ ſcripſi infra *q.7. p.2. ampl.*10 *n.* 45. *& ſeqq.* Et quia ejuſmodi conſuetudo tolorativo eſt dura , debet clare probari.

309 Infero primò ex hac ſubdeclaratione , quod data conſuetudine in eundi ſocietates officij etiam ſuper officiis, quæ non ſint capacia fructuum,promiſſorum pro pecuniis , acceptis in ſocietate ; & ſuppoſito , quòd ejuſmodi conſuetudo videatur nutritiva uſuratum, ad judices, & Rotam pertinet declarare , an hæc conſuetudo ſit interpretativa , ſeu tolerativa , & an habeat ſua requiſita : & iſtis conſiderationibus,& circumſtantiis adhibitis , intelligo Rotam quam citavimus ſupra *ſub numero* 306. dum dixit illas ſocietates non tenere , non obſtante conſuetudine in contrarium.

310 Infero ſecundò , hac conſuetudine interpretativa poſſe ſuſtineri impræſtita Venetiarum , & alios contractus de quibus infra *num.*451. & pontificia interpretatione ſublatam eſſe difficultatem , quæ erat in monte Pietatis , & in contractu cenſûs, & in ſocietatibus officij , de quibus, monte, contractu cenſûs, & ſocietatibus officii , ſcripſi infra *n.*444. *ſupra n.* 185. *&* 360. *& ſeqq.*

311 Subextendo ſecundò, ut procedat etiam ſi quis ſuper ejuſmodi ſocietate officii reſcriptum confirmatorium à Papa extorqueret , quia adhuc non ſuffragaretur,cum uſuræ ſint prohibitæ etiam de jure divino,& Papa contra illud, & ſuper pacto, uſuram ſapiente, non diſpenſet, *Rot.diverſ deciſ* 292. *concluſu. ſub n.*3.*verſ.& ad ſupplicationem,& n.*4.*&* 5.*in Rom.damnorum,*3.*Junii*1575.*coram R.P.D.Cotta inter impreſſas Lugduni*1612.*quæ eſt dēno ſuperflue impreſſa deciſ.* 307.*& latius deciſ* 85.*fuit reſolutum,n.*3.*verſ.confirmatio autē Papæ,in Rom.cenſus,Lunæ*3.*Junii* 1594.*in impreſſis Romæ* 1615. & quòd ſuper divina prohibitione uſurarum non diſpenſetur,quovis etiam favore militante,ſecutus ſum infra *§.*3.*gloſſ.*3.*ſub n.*43.*verſ.quia.*

† Imo uſura eſt prohibita etiam de jure naturæ,ut ſe- 312
cutus ſum in meo *tract.de judic.cauſ.&c. l.*2. *capit.*9. *num.*554.cui juri naturali nullum humanum contravenire poteſt,*Sot.de juſt.& jur.lib.*4.*quæſt.*3.*artic.*1.*initio,fol.*301. & ideo eſt omnino indiſpenſabile, & nullo alio jure, aut conſuetudine poteſt abrogari,*Mich. Sal. ad D.Tho.*2.2. *quæſtio* 4. *de dominio, artic.*1. *verſ. utebantur hi, fol.*124. & efficacius *Sot.* quem,loquentem de indiſpenſabilitate uſuræ, ſecutus ſum infra *n.* 320.cum jus naturæ ſit immutabile,ut retuli,& declaravi infra *q.7.par.2.ampl.*19.*n.*11.*&* 12.& ratio, quare lex poſitiva non poſſit tollere , ſeu derogare jure naturæ,eſt evidens,videlicet,quia omnis lex profluit à jure naturæ; ergo non debet deſtruere ſuum princi- 313
pium , per ea , quæ dixit, *d. ampl.*19. *nu.*40. *&* 45.

Hæc ſubextenſio (quicquid ſit in caſu illius deciſionis) ſuppoſita legitima reſcripti impetratione ; ejuſque clara diſpoſitione, indiget eadem declaratione de qua ſupra *n.*307. nam ego admitto,quòd nec conſuetudo , nec Papa poſſint , derogando juri divino, permittere in foro interiori uſuram ; & ideo admitto,quòd ſi contractus ſit clare uſurarius,ita ut de eo probabiliter dubitari non poſſit ,conſuetudo, mos regionis, & Princeps non poſſit illum approbare; ſed dico, quòd tam Papa, quam conſuetudo , accedente ejus conſenſu, ſaltem tacito, poſſunt tolerare uſuram in foro exteriori, id eſt,eam aliquo caſu non punire , & quando caſus eſt dubius, poſſent circa uſuram interpretari jus divinum etiam quoad forum conſcientiæ, prout explicavi ſupra *d.n.*307.& late etiam infra *§.*6 *gl.*1. *n.*48 *& ſeqq.*

Infero ex hac ſub extenſione, & ſuperius dictis,eos 314
qui dicunt, quòd conſuetudo,& lex, præſertim Pontificia poſſint ex rationabili cauſa aliquo caſu derogare juri divino,ut retuli infra *d gl.*1.*n.*48.*&*49. aut non vere,aut improprie locutos ; quia non eſt derogatio, ſed interpretatio. † & ideo admitto , quòd viduæ non debeantur fructus dotis,hocque adeo ſit verum, ut nec pactum,nec ſtatutum in contrarium valeant, & tamen eidebeantur ex ſtatuto , confirmato à Papa,ut ſcribit *Hier.Gabr.conſ.*152.*jure communi,n.*3. *libro ſecundo* , & an quando viduæ debeantur fructus dotis,& quid ſtante ſtatuto ,vide quos citavi in meo *tract.de appell q.*17.*lim.*8.*n.*5. *verſ.ſed an. & verſ.ſed hæc difficultas.* & infra *quæſt.*7.*part.*2.*ampliat.*8.*ſub n.* 176.*verſ quinta facti ſpecies.*Item admitto,quòd ſoluto matrimonio , vidua uſuram committat , ſi ex pignore, ſibi ad hæredibus mariti dato , fructus percipiat,& non computet in ſortem , *Archiepiſc. Floren. tract.de uſur.cap.ſecund,* §.29 *num.*46.*tom.*7.*fol.*83. & tamen Papa poſſit confirmare ſtatuta Urbis *libro primo c.*157. quæ mandant,ut vidua poſſit loco alimentorum expignore dotali percipere fructus, & eos non computare in ſortem, ſed dico ; quòd Papa non facit hoc per viam derogationis, ſed per viam interpretationis; & quando Papa, ſeu lex videntur ex cauſa recedere à lege divina,ſeu naturali,ſicque videntur eiſdem derogare ; non recedunt, quia lex ipſa naturalis & divina videntur ex illa cauſa mutare diſpoſitionē, ut declaravi infra *q.7.par.2.ampl.*19.*n.*40.*&* 41.quare multo minus vere,aut magis improprie loquuntur, qui dicunt , hanc , vel illam legem poſitivam eſſe contrarius

contrarius naturale, ut adverti eodem *n.*40.

316 Declaro rursus notabiliter utramque subextensionem, ut dubio sustineri debeant commercium, & contractus; & proinde videtur dicendum, quòd tam Rota, quam ipsimet legislatores proni esse non debent ad infringenda commercia, quæ Populi usus enixe desiderat; & moveor ex pluribus.

Primò, quia commerciorum usus est adeo Reip. utilis & necessarius, per ea, quæ dixi s p.*n.*45.*& seqq. & numer.*66.*& seqq.* ut indies commercia dilatentur, ideoque contractus, alias de usura suspecti, quales erant census, montes, & ipsa officii societas, fuerunt non prohibiti, sed certa præscripta forma concessi, ut loquendo de censu explicavi sup *n.*175 *& seqq* & loquendo de monte pietatis, infra *n.*444. *& seqq.* & loquendo in societate officii, supra *numer.* 260. *& seqq.* ad eum, & à consuetudine ampliati, ut scripsi supra *num.*263.*vers.verum*, & infra *q.*5.*num.*8.*vers.finem*; cui quidem consuetudini, ob nimiam Curialium necessitatem inductæ, etiam ipsa Rota solet adhærere: & in societatibus ut plurimum esse adhærendum, à communique observantia, & indubitata, mercatorum consuetudine non licere recedere, scribit loquendo de consuetudine societatis officii *Rot. divers decis.*211.*pater, sub numer.*5.*&* 6 *in Rom. societ. lunæ 9. Maii* 1588. *coram R P.D. Gypsio in impressis Lugduni* 1612.

317 Secundò, quia propter conditiones hominum imperfectorum, in quibus multæ utilitates impedirentur, si omnia districte prohiberentur, jus tam Cæsareum, quam Pontificium in commerciis potius tolerat, quam coercet; qua ratione utrumque jus tolerat, ut contrahentes se invicem decipere possint usque ad medietatem, ut, declarando secutus sum infra *q.*7.*p* 2. *ampl.*10 *num.*1.*sub n.*5. *extens.*3 *& n.*41. *& seqq.ad eum*, & aliquando consuetudini indulgendum est, ne peiora committantur, ut dixi infra §.6. *gl.*1. *num.*53. *vers. finem.*

318 Tertiò, quia Princeps legem, quam tulit, debet, quoad potest, reducere ad usum populi; cum leges nulla alia ratione adstringant, nisi quia populi consensui nituntur, ita ut aliquam vim habere non videantur, nisi quatenus ab usu receptæ sint, *l.*31. *de quib.ff.de legib.* in illis verbis, *nam cum ipsæ leges nulla ex alia causa nos teneant, quam quod judicio populi receptæ sunt*, & secutus sum in meo *tract de judic caus. lib.*2.*c.*9. *n.* 17. Et hoc procedit, dummodo consuetudo illa non sit talis, quæ à principe judicaretur contraria inconciliabiliter juri divino; quia consuetudo non potest tollere jus divinum, per ea, quæ dixi supra *n.* 307. & dummodo Princeps contra legis in observantiam non insisteret; quia hodie Princeps potest legibus justis populum etiam invitum ligare, quia, ut dicit *Apost.ad Rom.* qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, *Medin in suis tract titul de reb resti q* 37.*vers.ad* 5.*col* 8 *fol.*256.*& ad l.de quib.resp* quod procedit in legibus, quæ condebantur, accedente populi consensu: ut servant hodie Respublicæ.

319 Subextendo tertiò obiter, quod diximus; usuram esse indispensabilem, ut nedum consuetudo & Papa seu jus canonicum non dispensent super usuris, ut jam diximus, sed neque Deus ipse, seu jus divinum, quia usuræ vitium est contra naturam, seu contra præceptum naturale, ut secutus sum infra *num.*401. *&* 404.

320 Sed quod est contra naturam, seu contra præceptum naturale, neque à Deo ipso dispensatur, *Sot.de just.& jur.libr.*2.*qu.*3 *artic.*8. *vers.& per hæc, colum.*9. *ibi, ac perinde potuit, fol.*117.*& lib* 6.*quæst.*1.*artic.*1.*versic.in secundo argumento col.* 1.*fol.*529. tum quia præceptis naturalibus, quæ innatam habent justitiam, repugnat ex parte rei dispensatio; & ideo, quia Deus est ipsissima justitia, si super præcepto naturali dispensaret, se ipsum negaret, eo quòd ordinem justitiæ subverteret: & tamen, ut ait *Apost.*2.*ad Timoth.*2 *num.*13. loquendo de Deo, *ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Sot.dict.art.*8 tum quia, quod natura vetat, tam intrinsece malum est, quam est homini esse rationalem; cujus cōtrariū non est factibile, & eadē ratione licere non potest, quod natura vetat, *Sot.d.art.*1.

Hanc eandem subextensionem intelligas cum eodem grano salis, quo intelleximus præcedentes duas, ut sicut jus canonicum ex causa videtur derogare, & non derogat, sed interpretatur jus divinum: ita etiam jus divinum non destruit, sed interpretatur præcepta naturalia, ideoque potuit Judæis tolerare usuras, ut declavi infra §.5.*gl.*, *n.*44.*& seqq*

Subextendo quartò, ut procedat etiam si officialis haberet officium, & ad illius societatem alium non adsciverit, & ultra illius valorem pecunias non acceperit, sed tamen socio promiserit solvere fructus numerosiores illis, quos ipse officialis ex officio percipit; quia adhuc hæc societas quoad illum fructuum excessum est illicita, *Cardin. Tolet. de instruct sacerd. li.*5.*cap.*40.*n.*4. *versic. tertia enim, & num.*10. *versic. posterior etiam* Ubi multum exclamat contra istas societates, quæ contrahuntur ad rationem duodecim pro centenario super officiis, quæ non fructificant nisi pacto, vel novem pro centenario; imo etiam super officiis, quæ reddunt solum quinque, subdens, quòd talis contractus est pessimus, obligans ad restitutionem; & quòd isti socii non excusantur ignorantia, quia est nimis crassa, neq; excusantur eo, quia fingant locare fructus suos officiali pro tanto pretio; & ideo quamvis deficiant, sibi tamen debeantur. 321

Breviter agendo pro resolutione non solum hujus quartæ subextensionis, sed totius hujus quinti requisiti, de quo supra *n.*276. & illius extensionum, & subextensionum, de quibus supra *num.*279. *& seqq.* dum in eis egimus de societate officii; quòd non est capax omnium fructuum promissorum socio, seu socius, considero quatuor casus, & declarationem, de qua infra *n* 339. 322

Primus casus est, quando officium est tanti valoris, ut nihilominus reddat illos fructus; ut puta, quia officium valeat scut. 2000. & ad rationem octo pro centenario reddat officiali annuos scut. 160. & ipse super hoc officio accipiat in societate scut. 1000. ad rationem duodecim pro centenario, ita ut socio solvere debeat ex suo officio annuos scut. 120. & isto casu concludo societatem esse validam, ut tenuit *Rot. divers.decis.*300 *domini dixerunt.num* 1.*&* 2.*part.* & ita servatur *Castrac. tract. de societ. offic. cap.*10.*n.*25. *junctis n.*13. *& seqq.*

Ratio, qua movetur Rota, est, quia à communiter accidentibus solent. 12. percipi pro centenario, & ad hoc, quod ex communiter accidentibus provenit, inspici consuevit, & non ad officia, quæ ad colorandum contractum, & evitandam usurariam pravitatem interponuntur.

Optima est ratio; dum inquit, in taxatione fructuum attendi fructus, qui à communiter accidentibus percipi solent: sed dum dicit officia interponi ad colorandum contractum, advertè, quod Rota non sumit verbum

verbum, colorare, pro simulare,& fingere,sed sumit pro formare, ita ut officia interponantur ad formandum contractum, hæcque sit forma necessaria ad justitiam societatis; utitur tamen verbo, colorare,ut significet,officium non esse adeo necessarium ad taxationem fructuum, quin possint taxari uberiores iis, qui percipiuntur ex officio.

Confirmo hanc conclusionem, tum quia hoc idem servatur in contractu census,ut scripsi supra *n.*242. tum quia majus est periculum in socio,quam in officiali,& ratione illius majoris periculi majus debetur lucrum, ut scripsi supra *n.*285. *&* 291.

Non obstat, quod retuli ex *Card.Tolet.* (si is fuit, qui illa verba scripsit) quia ejus sententia procederet in simplici societate, in qua socius subiret omnino eandem fortunam cum officiali tam in lucro, quam in damno secus societate cum pacto, de quo supra *in exten. num.*280 & illud pactum præsupponitur in omnibus societatibus officii.

323 Secundus casus est, quando officium quidem est tanti valoris, sed non reddit tot fructus, quot officialis solvit socio, ut puta, quia officium valeat scut. 1000. & ad rationem octo pro centenario reddat annuos scut.80. & ipse in societate officii accipiat similiter scut. 1000 & promittat solvere duodecim pro centenario, quæ in anno constituunt scut. 120. & isto casu societatem esse nullam scribit *Virgin. de Boccat.tract.de societ.offic n.*102.*&* 126. & multo magis *Card. Tolet.* qui hoc tenet *in primo casu* posita supra *n.præced.* in quo militat major ratio pro validitate societatis.

324 Contrarium censeo verum, quia etsi hæc sit durior societas,&,si atteneremus naturam census, non teneret quoad illos fructus, qui excedunt fructus officii,per ea, quæ dixi supra *num.*177.*&* 242. tam militat adhuc ratio majoris periculi, ut dixi supra, & ratio, quòd officium non est adeo necessarium, ut taxatio fructuum debeat omnino sumi ab eo, & posset sufficere sola ratio majoris periculi, per ea, quæ dixi sup.*n.*291. & ita practicatur.

Tertius casus est, quando non solum in officio non sunt tot fructus, quot officialis promittit socio, sed neque officium ipsum est tanti voloris, ut puta, quia officium sit valoris scut. 500. & officialis accipit ab uno in societate scutorum 600.& isto casu societatem esse nullam, scribit *Virgin. de Boccat. tract. de societ. off. n.*126.

Ratio hujus conclusionis est, quia etsi officialis sit in aperto dolo, dum accipit eodem tempore super suo officio pecunias ultra illis valorem, ideoque ex proprio dolo commodum reportare non deberet; tamen quia etiam socius est in æquali dolo, seu latissima culpa, dum illi dat pecunias,quas scit, aut scire debet excedere valorem officii, doli cum dolo facta compensatione, dolus in neutro consideratur, ut etiam dixi infra *n.* 336. vel dicemus, quòd uterque voluit se ipsum decipere.

Sed quomodo hoc procedat, vide infra *num.*326. *&* 327.

325 Amplio primò hunc casum,ut habeat locum etiam quando unus contrahit non unam solam societatem officii, excedentem valorem officii, ut in isto tertio casu, sed contrahit plures societates cum eodem officiali quarum nulla excedit de per se valorem officii, sed una, vel duæ jam absorbent totum valorem officii, quia aliæ, quas postea contraxit super eodem officio, sunt nullæ, & illicitæ, quia sciens & prudens eas contraxit, ut in his terminis loquitur *Rot. divers. dec.*287.*habebat initio,&vers.dubitavi, in Rom.societatis, lunæ* 28.*Ianuarii* 1591.*coram bon.mem.Card.Blanchetto, & decis. honorius, initio coram Illustriss. Card. Millino*, quas citavi supra, *n.* 276.*&*280.*in extens.*

Ratio hujus ampliationis est, quam adduxi *num. præcedenti.*

Amplio secundò, dum diximus, unicam societatem, excedentem valorem officii esse nullum, ut sit nulla non solum in excessu, sed in totum; quia utile per inutile vitiatur, cum vitium non sit circa personam, sed circa rem,& officialis sit in solidum obligatus pro tota summa fructuum, extrahendorum ex officio, qui extrahi non possunt, & sit in fraudem legis, sive in contra legem, vel consuetudinem, *Virgin. de Boccat.tract.de societ.offic.sub n.* 126. qui hanc eandem ampliationem ponit, sed dubitative ad secundum casum, positum supra *num.* 323. 326

Contrarium mihi videtur justius, & æquius ex his quæ secutus sum infra *q.*7.*p.*2.*ampl.*20.*n.*18.*confirm.* 3. ubi videas. 327

Retenta tamen ampliatione, si placeret.

Restringo, declarando eam,ut procedat in unica societate, quia videtur indivisibilis, secus in pluribus societatibus separatis, quia in separatis utile per inutile non vitiatur; & ideo societates prius contractæ, quarum officium fuit capax, remanent validæ, licet aliæ annullentur, *Rot.divers.dict.decis.*336 *quam citavi supra n.* 250. *ampliat.* 1. etiam si omnes sint contractæ cum eodem; quia militat eadem ratio separabilitatis. 328

Quartus casus est, quando non unus socius, ut in præcedenti tertio casu, & ejus prima ampliatione, sed plures socii separatim, & quilibet pro se contraxerunt plures societates, quam prima sola, vel prima, & secunda etiam conjunctæ non excedunt valorem officii, sed secundæ & posteriores excedunt, sed nulla de per se excedit: Et isto casu licet videatur dicendum idem, quod diximus *in* 3. *cas. præced. & nu.* 1. *ampliat.* propter defectum officii in posterioribus societatibus, sicque propter identitatem rationis; tamen aliter, convenientibus oculis, observat usus, quia dummodo officium sit capax cujuslibet societatis, prout est unica societas, & sint initæ cum diversis personis, omnes societates tolerantur: & hoc colligimus esse etiam in mente *Rotæ divers.decis.* 287. *habebat,vers dubitavi,in Rom. societatis,lun.*28.*Januar.* 1591.*coram bo.mem.Card. Blanchetto*, dum annullat istas societates; quia is, qui pecunias dederat, sciens, & prudens societates inivit,*& decis.* 336.*honorius nu.*5.*versus finem, in Romana societatum, lun.*29. *Januarii* 1601.*coram Illustr. Card. Millino*, dum respondendo, excusat societatem, quæ allegabatur in contrarium, eo quia aderat probabilis ignorantia dantis pecunias ad societatem, & aperte *decis.* 310. *fuit resolutum;n.*5.*versic. non obstat, in Rom. societ. offic.* 12.*Februar.* 1601. *coram R.P.D. Ortembergho, in impressis Lugduni* 1612. dum declarando nullas societates, ultra valorem officii contractas à procuratore super officio domini, & respondendo stylo contrario, scribit, quòd contrarius stylus Curiæ Romanæ, admittens societates longe ultra valorem officiorum, toleratur propter ignorantiam contrahentium. 329

Ratio hujus tolerantiæ potest esse, quia hi omnes qui contrahunt, præsumuntur bona fide contraxisse, cum sint ignari aliarum societatum, easque divinare non teneantur, & invenire non possint: cum nec ipsemet 330

ipsemet officialis scire teneatur ; quia cum hodie societates officii non amplius contrahantur ad commodum , & incommodum officialis , sed ad commodum , & incommodum aliorum, ipse , habens in eis nudum nomen, est ignarus , an illæ societates , quas contrahit, sint consensu , vel per obitum solutæ, cum earum fructus , & lucrum ad alios spectent ; & ideo vanum esset interrogare officialē de aliis societatibus, cum hodie ipse stet ad colorandum, *ut dixit Rot.* quam citavi infra *q.7.p.1.n.89.in fine*, & interrogaretur non amplius de facto proprio , sed de facto alieno,& consequenter lex videretur indiscreta,si has societates rigorose annullaret , quia videretur obligasse ad impossibile ; & dissiparetur hoc commercium , quia multi probi viri in eo remanerent decepti : quæ ratio cessat in eo, qui plures societates contrahit cum eodem officiali ultra valorem officii , quia in eo nulla potest cadere ignorantia.

135 Nec adversus hanc rationem obstat , quòd ignorantia cum bona fide socium, qui post alienationem officii exigit fructus , non excuset à restitutione fructuum : quia respondeo,quòd illa ignorantia non est excusabilis,sed est culposa, ut declaravi infra *nu.*333. ubi videas.

Declaro extendendo eundem quartum casum , ac illius rationem,ut dicta in eis supposita vere hinc inde ignorantia, procedant non solum in foro fori,(ne alias in eo tota die essent super hoc lites , quarum evitandarum causa idem forum fori tolerat aliqua , quæ in foro conscientiæ non sunt toleranda , per ea, quę dixi infra *quæst.7.par.1 ampl.10.n.41.& seqq.*) sed procedent etiam in foro poli ; quia lex humana , seu consuetudo hoc casu videtur ex necessitate contractum hunc reducere ad sponsionem , cum eum sustineat sine capacitate officii ; & quod acquiritur per contractum sponsionis, imo etiam in ludo , retinetur etiam in foro conscientiæ , ut secutus sum supra *sub n.*88. *&* 116. & certe data præfata ignorantia non aliter dicendum est in contractu societatis officii ; quia alias infinitus fere conscientiarum numerus involveretur.

Secus si non supponamus hinc inde ignorantiam, saltem in socio; quia tunc ex qualitate fori, & qualitate ignorantiæ , seu scientiæ , pro absoluta explicatione formo tres casus.

Primus casus est,quando uterque, nempe officialis , & socius sciebant in capacitatem officii : & isto casu distinguo inter forum & forum.

Aut enim loquimur in foro fori : & concludo, societatem esse nullam , & consequenter à socio singulos fructus quos accepisset , esse restituendos , seu computandos in sortem, uti illicite captos; remanente tamen semper debito capitalis , quia ille contractus societatis habetur pro non facto,& pecuniæ datæ resolvuntur in creditum ob causam non secutam , seu ut dicere solet *Rot.* in simplex mutuum per ea , quæ late scripsi infra *quæst 7 par.2. ampl.8. num.*60. & clarius *ampliat.*10. *num.*6.*& seqq.* & ita dixi etiam infra *num.*336.

Contra hanc conclusionem oppono , quia , cum isto casu uterque sit in dolo , & sic in turpi causa , & in pari causa turpitudinis melior sit conditio possidentis , ut secutus sum infra *q.7. par.1. amp.*19. *sub n.* 98. *& num.* 102. *versus finem* , socius , qui est in possessione fructuum,quos exigit non deberet cogi ad illorum restitutionem.

Respondeo,quòd adhuc tenetur restituere ; nam , aut socius erat paratus inire ejusmodi societates ; & tunc in materia usurarum turpitudo versatur solum ex parte recipientis usuras : is enim solus peccat , & committitur usuram, non autem is,qui solvit per ea, quæ scripsi infra *sub nu.*407. *vers.una circa hoc*, & sic cessat omnino oppositio:aut non erat paratus, sed ad ita contrahendum fuit inductus, & persuasus ab officiali: & tunc ob prædictam rationem paris turpitudinis videtur urgere oppositio, cū uterq; sit in peccato usuræ,ut scripsi infra *sub d. n.*407. *vers. secundus*, sed tamen adhuc est dicendum , quòd teneatur restituere tam in foro poli,quàm in foro fori,quia nego,esse utriusque parem causam turpitudinis:major enim est turpitudo ex parte recipientis usuram;quia etsi uterq;sit in pari causa quoad peccatum usuræ;tamen, si usura est , stat semper alia conclusio quòd ex parte recipientis sit rapina, ut secutus sum infra *q.7.par.1. ampl.*19.*sub n.*64. & prout rapina reducitur ad actū, implicat contradictionem,ut dicamus, eam committi de consensu solventis usuras , cum rapina sit , quæ committitur , invito domino ; & si non est par ratio.

Aut loquimur in foro poli , & similiter distinguo inter intentionem & intentionem, Vel n. uterque intendebat contrahere sponsionem , sed ad evitandas lites, quas super contractu sponsionis poterant timere in foro fori,per ea,quæ dixi supra *n.*305.sive ad alium bonum finem , sponsionem vestiverunt societatis contractu; & tunc dico in foro poli contractum esse validum, & non esse faciendam restitutionē fructuum; cum de jure communi ejusmodi contractum sponsionis esse licitum dixerim *sup. sub d. nu.*305.& partes supponamus intentionaliter contraxisse , inspecto jure communi : expedit tamen, ut deinde inter se publicum de hac intentione documentum habeant, ne iis,vel eorum altero vita functo,& controversia inter hæredes,vel cum hærede mortui orta,alter eorum contra defuncti conscientiam ageret , ut dixi infra *in* 3.*casu,in fine* Vel uterque intendebat inire vere societatem officii & sic in contemptum Pontificiæ constitutionis , eaque spreta , voluerunt eam inire sine officio : & tunc in primis concludo, quòd ; contemnendo Pontificis constitutionem , peccant : non tamen auderem affirmare , quòd teneantur restituere saltem ante latam à judice sententiam; quia sic etiam dicimus de eo,qui ludit alea,quia etsi is,ludendo , contemnat legem, tamen non tenetur acquisitum ex ludo restituere ante latam à judice sententiam per ea, quæ scripsi supra *n.*114.

Secundus casus est; quando socius,qui ponit pecunias in societate officii, ignorat incapacitatem officii , sed officialis bene sit incapacitatem : & isto casu concludo eadem , quæ conclusi in præcedenti , quia cum usura non consideretur in officiali,seu debitore qui solvit fructus , sed consideretur in socio , qui ex pecuniis,quas dedit in societatem, recipit fructus, ut scripsi infra *sub n.*407. *vers. una circa hoc*,& ignorantia salvet contractum societatis,mutando quasi illum in contractū sponsionis, ut dixi supra *vers.declara* setis est,quòd ignorantia sit in ipso socio;quia medicina datur infirmis,non autē sanis,*Matth.9 n.12 & Marc. 2.n.17.nō est opus valētibus medicus sed malehabētibus.*

Amplio hanc conclusionem , ut procedat etiam si socius postea noverit incapacitatem officii , quia , etiam scientia superveniente , non tenetur restituere fructus,cum,data hac ignorantia,iste contractus assumat naturam sponsionis,ut dixi supra *v.declara*, quā naturam non perdit per supervenientiam scientiæ.

Non

Non obstat, quòd, si unus ex contrahentibus lædat alterum ignoranter in pretio, sit tutus in foro conscientiæ, durante illa ignorantiam, sed postea, superveniente scientia læsionis, teneatur ad restitutionem secundum communem & tutiorem opinionem, quam secutus sum infra *qu 7. part. 2. ampl. 10. sub n. 52. vers. contra.*

Quia resp. quòd in casu nostro societas transit in sponsionem, ut dixi, in qua cum non requiratur officium, nil relevat, quòd socius postea sciat, societatem fuisse initam sine capacitate officii: & iste transitus est fundatus in justitia commutativa, & æqualitate; quia sicut officialis isto casu potuisset, moriente socio, lucrari pecunias positas in societate, etiam quòd in socio supervenisset scientia incapacitatis officii ante ipsius socii mortem, ita etiam convenit, ut socius possit tuta conscientia retinere lucrum, quod mediante periculo perdendi capitale, acquisivit.

Tertius casus est è converso, quando ignorantia incapacitatis officii est solum in officiali quæ ignorantia videtur impossibilis, nisi pro officiali sumamus eum, pro quo inserviunt pecuniæ, cum alioqui officialis ipse semper, & nulla adhibita industria, seu opera, sciat quanti valeat, & quot fructus parere soleat suum officium, & an plures societates super eo contraxerit: & isto casu, in quo ignorantiam supponimus solum ex parte solventis fructus, & scientiam supponimus in socio, qui fructus recipit, similiter considero forum fori, & forum poli: Si n. loquimur in foro fori, concludo sine difficultate, quòd socius tenetur restituere fructus, seu compensare in sorte, per ea, quæ dixi supra *n.* 324. & apertius *n.* 325. Si vero loquimur in foro poli, tunc videtur dicendum idem quia etiam si iste socius intentionaliter voluisset inire sponsionem, tamen extrema non conjungebantur, juxta ea, quæ scripsi infra *q. 7. p. 2. ampl.* 10 *sub n.* 33. *ver. prima.* & dato, quòd sine extremorum conjunctione hic contractus staret tanquam sponsio, adhuc iste socius non videtur tutus in conscientia, nisi prius per scripturam publicam apud officialem, seu debitorem declarasset hanc suam intentionem, ne alioqui, ipso socio mortuo suus hæres, ignorata defuncti conscientia, allegaret, hanc societatem fuisse nulliter contractam ex quo fuit contracta sine officio, vel cum officio incapaci; & sic debitor, seu officialis excluderetur à lucro pecuniarum datarum in societatem, quamvis hæres teneretur restituere fructus perceptos, qui possent esse longe minores: & hæc de secunda extens. posita sup. *n.* 2 o.

332 Extendo tertiò idem quintum requisitum, positum supra *n.* 276 ut in tantum procedat, quòd si officium desit eò, quia si alienatum, & ideò per ejus alienationem sit soluta societas, socius (quamvis ignarus alienationis, & consequenter solutionis societatis) non possit amplius exigere fructus, & exigendo, quamvis bona fide exigeret, teneretur illos restituere, vel computare sortem, quia ignorantia venditionis officii non operatur, quòd societas duret, *Rot divers. decis.* 291. *domini, n.* 2. *in fine,* & *n.* 3. *in Rom. soc. ven.* 23 *Jun.* 1600. *coram Illustr. Card. Millino. inter impressas Lug* 161 .

Nec obstat, quòd ejusmodi societatum lex, seu consuetudo videatur injusta, aut saltem inæqualis, cum, dato dublici ignorantiæ casu, eam in uno excuset, & in alio condemnet: Primus casus, in quo ignorantiam excusat, est, quando socius contraxit societatem super officio, super quo jam tunc tot aliæ erant contractæ societates, ut nihil superesset communicandum cum ipso socio; quo casu ipsum socium, ignorantem alias societates, & ideo fructus bona fide exigentem, excusat, ne teneatur illos restituere, nec computare in sortem, per ea, quæ dixi supra *n.* 329. & 330. Secundus casus, in quo ignorantiam non excusat, est, quando socius post alienationem officij exigit fructus societatis; quo casu socium, officij alienationem ignorantem, ideoq; bona fide fructus exigentem, non excusat, & ideo ad illorum restitutionem condemnat, ut in casu hujus extensionis: & tamen ignorantia hoc secundo casu excusabilior videtur, quam in primo; satis enim (loquendo de primo casu) notum est, quòd hodie aliqui pauci officiales quorum officium non excedit valorem scutorum octocentum, seu duorum millium, contrahant indistincte super eorum officiis tantum societatum numerum, ut earum summa longe in maxima quantitate excedat officiorum valorem; unde videtur ignorantia affectata: notum etiam est (loquendo de secundo casu) quòd multi socii, præsertim absentes ab urbe; officii alienationem ignorantes, fructus bona fide exigunt.

Quia respondeo, diversam esse rationem inter ignorantiam primi casus, & ignorantiam secundi, ex duabus causis: Prima causa est, quia ignorantia in primo casu est justa, & omnino excusabilis, ut ostendi supra *n.* 330. at secundo casu est injusta, & culpabilis, quia socius potest facile scire, an ille officialis exerceat illud officium, & sic an duret societas, ut dixit etiam *Rot. dict. decis.* 291 *domini, in fine*; quare debet saltem semel in mense de hoc interrogare notarios in banchis; alias ignorantiam erit culpabilis, & forsan affectata; & ideo non debet ei prodesse. Secunda causa est, quia, si ignorantia non excusaret in primo casu, societatis officii commercium, quod degentibus in Urbe existimatur valde expediens, facile dissiparetur, cum, non tolerata hac ignorantia, ex mille societatibus, quæ contrahuntur, non contraherentur duæ; hacque ratione, ne istud commercium dissipetur, contra officialem procedi non solet: non sic est in secundo casu, quia licet ignorantia non toleretur, hujus tamen commercii frequentia non deficit, quod experientia docet. 333

Subextendo primò hanc extensionem, ut procedat etiam si socio fructus fiat sponte soluti & à sciente illos esse indebitos, quia adhuc repeti possunt, seu computari debent in sortem, cum usuræ possint repeti, etiam si fuerint scienter, sponte solutæ *Rot. divers dicta decis.* 29 . *n.* 5. *&* 6. *vers non obstat.* 334

Subextendo secundo, ut quemadmodum socius, id est, credito, in casib. prædictis teneretur restituere fructus exactos, ita à fortiori repelleretur in prædictis casibus, si ageret ad eos exigendos: quia quem de evictione teneret actio, eundem agentem repellit exceptio. 335

Confirmatur hæc sue extensio, quia in fortioribus terminis, licet officialis sciverit, super ejus officio initas jam esse cum eodem socio alias societates, quæ officii valorem adæquent, vel forsan superent, & proinde aliam societatem, quam contrahit, scit esse nullam, & consequenter, contrahendo, est in dolo, ut in casu, de quo supra *n.* 325. nihilominus, quia etiam socius est in æquali dolo, cum uterque sciat nullitatem societatis, dolus cum dolo compensatur, ideoq; officialis dolo hoc non obstante, potest recusare solvere fructus quia non extat societas, *Castrac. tract de soc offic. c.* 6 *n.* 11. *ibi, verum quia junctis n.* 7. *& seq.* 336

337. Infero ex eodem quinto requisito, ejusque extensionibus positis supra *n.2*89.280.*& seq* quòd nullitas societatis non magis respicit favorem accipientis, quam dantis pecunias in societate; quia si is, quia accepit, liberatur à solutione fructuum, is, qui dedit, liberatur à periculo eas amittendi: quia, societate cessante, cessat omnis effectus societatis, *Tiraq. de caus. cessan. n.241. in verbo societate cessante.*

Verum, re ad usum deducta, non æque utriusque favorem respicit; quia raro is, qui dedit, perderet, & econtra qui accipit, ut plurimum solveret fructus: sicque hæc annullatio potest reputari damnosa dantibus pecunias.

338 Subinfero, quòd, cessante, seu resoluta, vel annullata societate, pecuniæ datæ resolvuntur in creditum causæ non secutæ, sicq; competit condictio causa data, causa non secuta, *tot. tit. ff. de condict. caus. dat.* & non resolvuntur forsan in simplex mutuum absolute, per ea, quæ late scripsi infra *q.7. par.* 1. *amp.*8 *n.*207. *& seq*

Declaro primò nunc restringendo idem quintum
339 requisitum positum *supra numero* 276. dum dixi, societatem, inæqualem fructibus officii esse nullam, saltem in ea parte, in qua est inæqualis, ut possit procedere in societate officii vacabilis per mortem officialis, cum amissione capitalis, adhibita consideratione illorum quatuor casuum, quos posui supra *n.* 322. *& seq* 329.

Secus est in societate officii non vacabilis, & contracta cum periculo vitæ socii, dantis pecunias; quia huic socio debentur non solum fructus, qui percipiuntur ex officio ad ratam; sed debetur pretium periculi vitæ, quod potest valere quinque, vel sex, vel septem pro centenario; & cessat in hac societate compensatio illa periculi cum periculo, quam retuli supra *n.*282. quare injusta esset societas, in qua officialis perciperet ex officio sine periculo quinque, & socius ipsius officialis quinque cum periculo.

Hæc declaratio in secunda parte, id est, hæc societas super officio non vacabili cum certo lucro propter periculum, quamvis juridica videatur, Romæ tamen, ubi sponsionis contractus usu receptus non videtur, nunquam posset obtineri per ea, quæ dixi etiam supra *sub n.*124. *declar.*2. *in fine.*

Si tamen admitteretur, & daremus in hoc contra-
340 ctu separabilitatem inter fructus officii, & lucrum propter periculum, societas quoad lucrum, procedens à periculo, semper valeret.

Declaro secundò, ut societas non dicatur contra-
341 cta sine officio, quamvis is, qui pecunias accipit, non habeat officium, & propterea recognoscat bonam fidem officialis, qui accepit ejus precibus super suo officio, & declaret, officialem habere in ea solum nomen nudum, ut latius explicavi infra *q.7. p.1. num.* 88 *&* 89.

342 Declaro tertiò, ut quamvis societas contracta sine officio, sit nulla, tamen si officialis, seu accipiens pecunias, dolose induxerit eum, qui eas dedit, fructus licite capientur in foro interiori, & ratione lucri cessantis etiam in foro exteriori, prout declaravi infra *q* 7. *p.*2. *ampl.*8. *n.*120. *illat.*4. ubi videas.

343 Declaro quartò, extendendo idem requisitum, ut societas, contracta cum officio capace, sit valida etiam si officialis promiserit socio dare fidejussorem, & non dederit, quia nihilominus, socio volente, tenetur officialis solvere ei fructus, tum quia negligentia, & culpa officialis debitoris non debet nocere socio creditori, & morosus ex propria mora, & in observantia commodum in alterius præjudicium consequi; tum quia illa promissio dandi fidejussorem respicit favorem socii creditoris: ergo non debet retorqueri in ejus odium, ut, illa promissione non adimpleta, fructus consequi non possit, hæcq; declaratio est clara, naturalis, & servatur passim in praxi, qui contractus societatis in se est perfectus, accedente voluntate socii.

Extendo primò hanc declarationem, ut procedat, 344
etiam si in promissione dandi fidejussorem sit apposita certa dies, puta per totum præsentem mensem, & cum pacto, seu clausula resolutiva ejusdem contractus, ita ut, fidejussore non dato, sit locus restitutioni sortis principalis, perinde ac si nostra esset societas; quia adhuc, socio volente, societas remanet valida, & officialis tenetur ei solvere fructus societatis, cum illud pactum resolutivum intelligatur appositum favore contrahentis, qui adimplet pro parte sua, per ea, quæ latissime in materia indifferenti, & in certis casibus secutus sum in meo *tract. de judic. caus. &c. lib.*2. *c.*2. *n.*385. *& seq.* junctis etiam aliquibus præcedentibus, & in his terminis *Castrac. tract. de societ. off. c.*69. *il* 1. *sub n* 10. *& n.*33. *& c.*68. *in fine, n.*33.

Subextendo hanc extensionem, ut procedat, etiam 345
si officialis promisisset dare non unum, sed duos fidejussores, & dederit unum tantum, ita ut fidejussori dato, & solventi socius non possit actionem cedere pro rata; sicque datio alterius fidejussoris videatur respicere etiam favorem, & utilitatem alterius fidejussoris; quia adhuc societas tenet, volente socio, qui adimplevit pro parte sua, & poterit totum exigere à fidejussore dato, quia promissio facta de dando duos fidejussores, fuit ad favorem, & majorem cautelam socii, & ideo, si ambo non accesserint, non debet in ejus damnum redūdare, & ita, revocata sententia, lata in prima instantia, fuisse in secunda bene judicatum, refert, & sequitur *Castrac. tract de societ. c.* 66. *n.*4. *in fine, & seqq.* alias si illa promissio dandi duos fidejussores respiceret æque favorem dati fidejussoris, hæc subextensio non procederet, per ea, quæ scripsi in meo *tract de judic. caus. lib.*2. *c.*2. *n.*396.

Extendo secundò, ut quamvis socius agat, etiam 346
non præstito fidejussore, ad fructus societatis, tamen non per hoc censetur liberare officialem debitorem ab obligatione dandi dictum fidejussorem; imo potest adhuc agere, ut det fidejussorem, *Castr. tract. de societ c.*69 *il* 2. *n.*8 *vers. fin.* quia, agendo pro fructi-
bus videtur tacite renunciare juri dicendi, societatē 347
non fuisse contractam, seu facultati annullandi societatem, ut dixi infra *n.*377. quæ tacita renunciatio non debet extendi, ut censeatur renunciasse etiam actioni quam habet ad cogendum debitorem, ut det fidejussorem, quia satis habet, in quo operetur, & renunciatio est strictissimi juris: ideoque si sit dubia, interpretatur in eam partē, quæ renuncianti minus noceat, per ea, quæ secutus sum in meo *tract. de jud. caus. l.*2. *c.*5. *n.* 134. & hinc videmus, quòd socius, qui dat pecunias in societate officii, in ipso contractu recipit fruct⁹ anticipatos primi semestris, quamvis officialis nunquam eo tempore dederit fidejussorem, quem promisit dare.

Confirmatur hæc extensio, quia licet dominus di- 348
rectus emphyteosis, recipiendo canonem, seu pensionem, censeatur remisisse, & renunciasse caducitati, ut tradita per *Clar. in §. emphyteosis, q.*10. tamen non censetur renunciasse emphyteosi, & juri consequendi in posterum futuras pensiones, sicque in reliquis non censetur renunciare juri empthyteotico.

Non

Non recedas ab hac extensione, quicquid in contrarium scripserint aliqui.

349 Extendo tertiò, ut procedat etiam si in promissione dandi fidejussorem nulla sit apposita dies, & officialis ad dandum fidejussorem non sit interpellatus, quia adhuc socio volente, tenetur solvere ei fructus, & ratio est, quia ipse satis est certus de obligatione sua, & ex non adimplemento illius non debet consequi hoc commodum, ut propterea non teneatur ad fructus.

350 Extendo quartò eandem declarationem positam supra *n.*343. (dum dixi, quòd officialis debitor non debet ex propria mora commodum, & lucrum reportare in damnum socii, qui adimplevit pro parte sua) ut in casu contrario declarationi, quando socius non agit ad consequendum fructus secundi semestris; & multo magis quando oblatos recusat, ex quo officialis nondum dedit fidejussorem promissum, officialis tunc lucrari non possit pecunias sociales, moriente persona, super cujus vitæ periculo societas contracta est: quia non debet quis ex contractu, quem non adimplevit, commodum reportare, & ad effectum, ut ex contractu quis actionem, vel exceptionem consequatur, in primis docere debet, se pro parte sua adimplevisse, & promissis stetisse, ut in similibus terminis tenuit *Rot. diversf. decis.*331*. ad tres, n.*1*. vers. bandinis, in Romana pecuniaria, die lunæ* 2*. Decemb.* 1596*. coram R P D. Pena inter impressas Lugduni anno* 1611. & apertius in propriis terminis *ead. Rot. divers.* nemine contradicente, *decis.*329 *fuit per dominos, per totam in Romana duorum millium, die* 10*. Mart.* 1574. *coram bo. me. Card Seraphino, inter easdem Lugduni impressas,* quam decisionem integram refert, & sequitur *Virgin. de Boccat tract. de contract. & societ. off. num.*

351 143*. vers. societas,* † & quod ubi contractus est ultra citroque obligatorius, nisi quis impleat pro parte sua, non possit effectualiter agere, quia quælibet promissio habet tacitam conditionem, si sibi fides, servetur

352 sequitur *Rol à Val. cons.*53*. viso & diligenter, n.*27*. vers. quibus, & n.*28*. lib.*1. † quare emptor, cum exempto agit, venditori pretium offerre debet; ideo si partem pretii offerat, agere ex empto non potest, & venditor rem, quam vendidit, quasi pignus retinere potest, hincque est, quod si emptor partem pretii solvisset, & res empta evicta sit tota, emptor, agens ex empto, non integrum pretium consequetur, sed illud solum, quod

353 enumeravit, *l.*14 *Julianus, §. offerri, ff de act. empt.* † unde exceptio rei non traditæ repellit venditorem, agentem ad pretium, si rem non integram, vel non liberam tradidit, quamvis emptor per publicum instrumentum solvere promiserit, & statutum mandet, quòd instrumenta publica habeant executionem paratam, & nulla possit adversus ea opponi exceptio; & è converso exceptio pretio non soluti repellit emptorem, non obstante prædicto statuto, *Dec. cons.* 119*. n.*1*. Matth. Coler. de process execut. par.*4*. c.*1*. n.*78.

354 & 79. † nam exceptio (tu non implevisti pro parte tua) semper potest opponi, licet statutum prohibeat, exceptiones opponi, *Cravet. cons* 151*. neminem, n* 10. & *Rol. à Val d. cons.*53*. n.*3 .. & 33. quia hæc oppositio fit ex instrumento, & opponere ex instrumento, non est opponere contra instrumentum, *Matt. Coler. d. n.*

355 79. † & ideo licet statuum disponat, quòd contra publicum instrumentum non admittatur aliqua exceptio, tamen istud statutum non habet locum in exceptione, quæ descendit ex ventre illius instrumenti, *Canar. & Galles.* quos secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.*1*. cap.*63*. sub n.*1*. vers. sed nimis,* † 356

imo hæc exceptio (tu non implevisti pro parte tua) adeo est favorabilis quòd judex ex officio, parte non opponente, supplet, *Cravet in loco supra proxime citato,* & licet *Rol. à Vall. sub dict. n.*33 de hoc dubitet, tamen ego censeo, id esse verum; quia Judex etiam in causis civilibus potest supplere in facto sine partis instantia in notoriis, quæ occurrunt, post intentatam actionem, ideoque potest libellum ineptum ex se dentibus lacerare, & repellere agentem sine actione, ut late scripsi in meo *tract. de judic. caus. &c. lib.*1*. c.*68*. sub n.*2*. in futura nova impressione,* sed ejusmodi exceptio non implementi est notoria ex instrumento, ut sequitur *Mat. Coler. d c.*1 *sub num.*74 *fall.*10. & adde quæ secutus sum infra §.7. *gl.*5*. n* 20.

Confirmatur primò hæc extensio, quia socius, seu verius hæredes illius, repetentes sortem, & capitale, petunt id, cujus contrarium etiam petiissent; imo hoc contrarium voluerunt: nam petunt, reddi capitale, cum non fuerit adimpleta societas, quia voluerunt, etiam fructus, sibi non deberi; & non deberi fructus, est, non extitisse societatem, unde cessat illud absurdum, quòd quis admitti non debeat ad petendum id, cujus contrarium nollet, juxta ea, quæ secutus sum, §. *seq gl.*5*. n.*149. 357

Confirmatur secundò, quia in contractibus attenditur mens, & causa finalis contrahentium, ut secutus sum in meo *tract. de judic. caus. lib. .. c.*9 *n.*1369. nam non est major qualitas in mundo, quam illa, quæ importatur per causam finalem, sine qua quis non aliter erat contracturus, *Bal in auth præsente, n* 4 *vers. quæro dicit statutum, in fine, C. de fidejuss. & mandat.* & † ideoq; si locator promiserit sub certa pœna non expellere conductorem per certum tempus, & conductor biennii continui pensionem non solverèret, nihilominus sine metu pœnæ poterit eum expellere, quia quamvis nihil expressum sit in pœnali stipulatione de solutione pensionum, tamen verosimile est, ita convenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, & ut oporteret, coleret, *leg.*56*. quæro, §. inter locatorem, ff. loc. & conduc.* Sed mens contrahentium, & vero simile est, quod dans pecunias illi, à quo voluit sibi præstari fidejussorem, noluerit se exponere duplici periculo, nempe, periculo perdendi capitale in casu mortis, & perdendi capitale, & fructus in casu inopiæ debitoris. 358 359

Contra hanc extensionem motivat *Castrac. tract. de societ. cap.*69 *l.*2*. sub n.*3*. vers. in contrarium,* dicens quòd contractus societatis est contractus nominatus, qui propter inobservantiam non revocatur, sed agitur ad implementum, vel interesse, & pro isto motivo facit, quod scripsi in meo *tract. de judic. caus. lib.*2*. cap.*2*. num.*391. *& seqq.* 360

Comprobatur hæc contraria opinio, quia alias pactum resolutivum esset superfluum contra non adimplentem, si absque isto pacto posset resolvi.

In hac contrarietate *Castra. d. cap.*69*. lib.*2*. sub n.*5*. vers. sed pro resolutione, & num. seqq.* adhæret in effectu huic opinioni contra extensionem, dum distinguendo, tenet, extensionem esse veram, si sit appositum; pactum resolutivum, secus si non sit appositum; sed tamen se multum involvit, cum *sub num* 7*. vers. si vero,* terminando, societatem esse contractam, se fundet in eo, quod cum fructus perceperit, videtur voluisse societatem contrahere: nam parcat mihi, si societas dicitur contracta, manebit contracta sive percipiantur fructus, sive non percipiantur.

361 Ergo non discedo ab extensione; tum quia habet magnam æquitatem, & justitiam, tum quia adducta in contrarium bene tolluntur.

362 Ad motivum enim, quòd societas propter inobservantiam non revocetur: & ad comprobationem, quòd pactum resolutivum esset superfluum. Resp. distinguendo: Aut sumus in contractu, cujus implementum etiam tardum, & sive fiat in specie præcisa, sive in æquipollenti per satisfactionem ejus, quod interest, potest juvare, & conservare indemnem alterum contrahentem, qui adimplevit pro parte sua; & in ejusmodi contractu concludo, veram esse opinionem contra extensionem, & tunc procedere distinctionem,& comprobationem: Aut sumus in contractu,cujus implementum, si sit tardum, non potest juvare, & conservare indemnem alterum contrahentem; & ipse, qui adimplet, nullam penitus ex adimplemento suscipit obligationem, nullumque prorsus recipit, aut recipere potest incommodum; & in isto contractu concludo, veram esse extensionem: sed ejusmodi est contractus societatis officii, quia si socius, qui dedit pecunias, nolit accipere fructus,& officialis non dat fidejussorem, nisi post mortem ejus, super cujus vitæ periculo societas est contracta:& sic postquam lucratus esset pecunias sociales, frustratoria,& stulta esset ista fidejussio, qua socius,qui dedisset pecunias, non juvaretur, & officialis, qui eas lucratus esset, ad nihilum obligaretur: imputet ergo sibi officialis, qui sperabat lucrari pecunias, si fidejussorem ante casum mortis non dedit, quia ab ea die,qua fidejussorem dedisset,utrique ex contrahentibus commodum, & incommodum societatis cucurrisset, nam sicut officialis non antea potest lucrari, ita etiam socius non antea potest exigere fructus, ex quo antea cessabat periculum; hocque ultimum distinctionis membrum bene probatur *ex Rot.* quam secutus sum infra *n.* 396.

363 Sed pro clariori omnium intelligentia distinguo adhuc tres casus.

Primus casus est, quando socius, qui dedit pecunias,nullos fructus societatis recepit: & isto casu extensio est non solum vera, sed habet minorem difficultatem,quia cessat difficultas,quæ ex dictis *per Castrac.* posset motivari, quando recepti sunt fructus primi semestris,ut in casu *sequẽtis subextẽsionis n.* 366.

364 Secundus casus est, quando recepit solum fructus primi semestris: & isto etiam casu vera est extensio, quia illa prima receptio potuit fieri citra approbationem societatis sine fidejussore, ut dixi *in sequenti sub extensione.*

365 Tertius casus est, quando socius recepit fructus secundi, aut ulterioris semestris; & isto casu extensio non procedit, quia officialis poterit lucrari pecunias sociales, ut dixi infra *n.* 376. *sub declarat.* 1. *n.* 377. *explicat.* 1.

366 Subextendo primò erga eandem quartam extensionem,positam supra *n.* 340.ut procedat etiam si socius acceperit fructus primi semestris,quia adhuc officialis, si fidejussorem non dederit, non posset lucrari pecunias; & ita videtur de mente *Rotæ diversf.decis.* 332 *certum est,in fine, coram bon.mem. Card.*Seraphin. *inter impressas Lugduni an.* 1612.dum facit vim in exactione fructuum secundi semestris, & ita in terminis,*citata Rot.diversf dec.* 329.quam nos citavimus supra *in extensione sub n.*350. armat. *Virgin de Boccat. tract.de contract & societ off.num.*143. *& tenuit Rot.in Rom.societ.off lunæ,*2.*Jun.*2608.*coram Illustriss. Cardin. Lancellotto.*

Ratio hujus subextensionis est,quia socio, qui dat pecunias, competit jus dicendi, societatem non esse initam, quando officialis, qui accepit pecunias, non dat fidejussorem, quem promisit dare; sicque quando est in mora adimplendi; & huic juri potest socius tacite renunciare, recipiendo fructus: sed in receptione fructuum primi semestris anticipate in ipso contractu societatis nondum est orta mora officialis, quia impossibile est, ut eodem momento detur promissio & mora, ut dixi infra *n.*387.& consequenter socio nondum est ortum jus dicendi societatem non esse contractam: Ergo impossibile est, ut juri, nondum nato dicatur, tacite renunciatum per illam fructuum anticipatum receptionem. 367

Quicquid contra hanc subextensionem videatur sentire *Castrac.*quem citavi sup.*sub n.*360.*vers.in hac.*

Hæc subextensio facilius procedit, si promissio dandi fidejussorem haberet clausulam resolutivam, quia in casu, quo aderat pactum resolutivum,loquitur *Rot.in citata decis.*332. *v.in casu proposito.* 368

Subextendo secundo, ut procedat etiam si officialis promisisset dare infra duos menses fidejussorem pro fructibus solvendis, & fructus primi semestris essent jam soluti, ita ut illa promissio videatur respicere duos menses secundi semestris,cum fructus, solvendi respiciant secundum semestre, & fidejussio sit præstanda pro fructibus solvendis, quia nihilominus si officialis non dederit fidejussorem infra duos menses primi semestris, non lucratur pecunias sociales, dando illum infra duos menses secundi semestris, secuta jam morte socii, *Rot.in Rom.soc off.lunæ,*2. *Junii* 1608.*coram Illust.Card. Lancellotto.*citata etiam *in præced.subextensione*; & facit, quod nos in nostra distinctione adversus *Castrac.* diximus supra *sub n.*362. 369

Subextendo tertiò, ut procedat, etiam si socius qui pecuniam dedit statim moreretur, & recepisset fructus primi semestris, ut *in præcedenti subextensione,* & officialis intra tam breve tempus arbitrio recti judicis non posset dici morosus in non dando fidejussorem,quia adhuc officialis, ex quo fidejussorem non dedisset, non lucraretur pecunias sociales: † nam licet, qui promittit, seu tenetur statim aliquid facere, intelligatur cum aliquo temperamento temporis, *l.* 105.*quod dicimus,& ibi gl.in verbo,intelligendum,ff.de solut,* & ideo non statim atque quis interpellatur constituitur in morta, sed necesse est, quòd labatur tantum temporis, infra quod commode id, super quo interpellatur, explicari possit; quod tempus veniet arbitrio judicis moderandum *M. Ant. Baver. tract. de mor.p* 3.*n.*1.*tom* 6.*p.*2 *fol.*410.nam inter quantum temporis spatium fieri debeat id, quod incontinenti & statim fieri debet, relinquitur arbitrio judicis, ut cumulate videbis, si Deo placuerit in futura impressione nostri 2.*l. de judic. caus. c.*7. *sub n.*974. 370 371

Tamen est advertendum, quòd officialis excluditur principaliter à lucro, quia non adimplevit pro parte sua,& commodum percipere non debet ex contractu,quem non adimplevit,mora autem venit considererata accessorie, & non principaliter; quare sive dicatur in mora, sive non, lucrum consequi non debet, *Rot.diversf.decis.* quam secutus sum supra *numero* 350.*in* 4.*extensione,*& latius dixi infra *quæst.*7.*part.*2. *ampl.* 8 *n.* 158.† & in omnem casum quando secundũ Doctores esset consideranda mora, dicunt, quòd mora esset necessaria contra eum, qui ob non adimplementum incideret in pœnam,quia in eo ultra non implementum requireretur mora, sine qua non incide- 372 373

incideret in pœnam; ſecus contra eum, qui ob non adimplementum excluderetur à lucro, quia iſte licet non ſit in mora, tamen ſi non adimplevit, adhuc ob non adimplementum excluderetur à lucro, *Rot. d.deciſ.*329. quæ hoc deducit ex ſententia *Dec. in l. cum proponas, la* 2.*n.*4.*C.de pact.*dum ait, quòd fidem frangenti fides ſervari non debet, etiam ſi fidem fregerit ex neceſſitate; quia, iniquit, neceſſitas & impedimentum excuſat à pœna, vel mora, ſed non facit, quòd impedito comperat actio, ex quo pro parte ſua non

374 implevit, † quaſi dixerit Decius, licet impeditus aliqua neceſſitate excuſetur à mora, ſicque non ſit in mora, tamen ex quo non adimplevit pro parte ſua, non habet actionem; quod idem apertius videtur dixiſſe *Rip. in l.quod te, n.*48.*in* 7. *declarat ff.ſi cert.pet.* dicens, quòd difficultas, quæ excuſat à mora, prodeſt ad evitandum damnum, ſed non ad lucrum conſequendum, quod etiam ſcripſit *Steph.Forcat.de mora, par.*3.*n.*2. *verſ.ſane vero, tom.*6. *p.*2.*fol.*429. dicens, quod in præmiis, & lucris difficultate remiſſio non quæritur; quia non ſic favemus lucro inhiantibus; ut damna moræ vitantibus.

Sed quod *Rot. Dec. & alii, hic citati,* dicunt, non procedit, quando agens caſu fortuito impeditus, non adimplevit in forma ſpecifica, & vult adimplere in æquipollenti poſſibili, quia is adhuc conſequitur lucrum *l.ult.cum quidam, C. de condict. inter. &c.*

375 Adverte, quòd in caſu hujus ſecundæ & tertiæ ſubextenſionis poſitarum ſupra *n.*369.*&* 370. hæredes ſocii defuncti tenerentur reſtituere illos fructus primi ſemeſtris, id eſt, tenerentur illos computare in ſorte, ſibi reſtituenda ab officiali.

376 Subdeclaro primò eandem quartam declarationem, poſitam ſupra *n.*343 (dum dixi, quòd, volente ſocio, cujus favore eſt præſtandus fidejuſſor, ſocietas remanet contracta, etiam fidejuſſore non præſtito) ut hæc voluntas poſſit declarari, non ſolum verbis expreſſis, ſed tacite per receptionem fructuum ſecundi, aut ulterioris ſemeſtris, *Rot.diverſ.deciſ.*331.*ad tres, in fine, verſ.poſtremo non obſtat in Roman. pecuniaria, luna* 2 *Decemb.*15 6.*coram R P.D.Penia inter impreſſas Lugduni anno* 1612.& clarius *deciſ.*332.*certum eſt, in fine, ibi, verum quia, inter eaſdem Lugduni impreſſas, & Caſtrac. tractat.de ſociet.c.*69.*il.*1 *n.*11. *& capit.*69. *il* 2. *n. ſeptimo, in fine, & num.* 8.

377 Explico primò illative hanc ſubdeclarationem, ut eo ipſo, quòd ſocius recipit fructus ſecundi, aut ulterioris ſemeſtris, ex tunc pro toto illo tempore, pro quo percepit fructus, perdat jus dicendi, ſocietatem non eſſe initam ob non præſtitum fidejuſſorem, per ea, quæ dixi ſupra *numero* 346.*&* 347.*extenſ.*2 & conſequenter ex tunc ipſe ſubit periculum perdendi pecunias ſocialis, & officialis acquirit potentiam lucrandi in caſu mortis; quia alias non poſſet recipere fructus ſine uſuraria pravitate, cum is, qui non ſubjacet periculo mortis, non poſſit lucrari fructus ſocietatis officii ad rationem 12. pro centenario, *Rot. diverſ.dict.deciſ.*332.& *in alia Romana fructuum & intereſſe, mercurij* 10.*Decembris* 1614.*coram R.P.D.Pamphilio*, unde ille favor quòd poſſit uti, vel ſuſpendere ſocietatem, non poteſt in eo, quod elegit, operari effectus contrarios.

Secus ſi receperit ſolum fructus primi ſemeſtris, ut dixi ſupra *n.*366.*in prima ſubextenſione.*

378 Explico ſecundò, ut ſocietas, quam, non obſtante non adimplemento, diximus intelligi contractâ propter receptam fructuum ſolutionem, non extendatur ulta illud ſemeſtre, ſeu tempus, pro quo recepta eſt ſolutio; quare ſi contingat mors in alio ſemeſtri, ſeu tempore, pro quo fructus ſoluti non ſunt non erit locus pecuniarum lucro, *Rot.d.deciſ.*331.*ad tres in fin ſub n.*3. *v.poſtremo non obſtat.* & ratio eſt evidens, quia ille tacitus ſocii conſenſus, qui, recipiendo fructus, velit ſocietatem ſtare, non ſe extendit latius, quem ſe extendat ipſa fructuum receptio, per ea, quæ in aliis terminis ſecus ſum in meo *tract. de appell. q.* 12. *n.*87. ideoque qui vult poſſe lucrari ſocietatem, vel adimpleat ex parte ſua, vel ſaltem fructus ſolvat.

Explico tertiò, ut quamvis officialis, non dando 379 fidejuſſorem, non adimpleverit pro parte ſua; tamen ſocius, qui dedit pecunias, quo uſque non declaraverit altero ex prædictis modis, de quibus ſupra *n.*376. *in ſubdeclaratione*, ſe velle uti ſocietate, non poterit percipere fructus; & ideo non poteſt prætendere fructus pro tempore præterito, quando nondum ſuperat periculum, & ſibi imputet, ſi prius non declaravit *Rot.d.deciſ.*332.*verſ.jure itaque*, quia ſocietas interim remanet ſuſpenſo.

Subdeclaro ſecundò in caſu, quo officialis dede- 380 rit fidejuſſores, cum hoc pacto, quòd eiſdem fidejuſſoribus, ſeu aliquo eorum deficiente, moriente, ex Urbe recedente, aut conditionem deteriorante, alium, ſeu alios fidejuſſores ideoneos intra dies 15.ad beneplacitum ſocii, qui pecunias dedit loco deficientis ſeu deficientium dabit; alias ſit locus reſtitutioni pecuniarum ſocialium, ut quamvis iſto etiam caſu poſſit ſocius exigere fructus, non aliter adimpleto pacto renovandi fidejuſſionem per eadem, quæ ſcripſi ſup.*n.*343.*in* 4.*declarat.& n.*344.*&*349.*in* 1.*&*3. *extenſione*, remanente tamen eidem ſalua facultate agendi ad implementum, per ea, quæ dixi ſupra *n.*346. *in* 2 *extenſ.* & recipiendo fructus, agnito non adimplemento, tacite renunciet juri dicendi, ſocietatem non eſſe initam, & conſequenter ſe ſubjiciat periculo perdendi pecunias ſociales in caſu mortis, & officiali naſcatur jus in potedia lucrandi eas, per ea, quæ dixi ſupra *n.*377.& in terminis ſentit.*Rot.diverſ.*331. *ad tres, in fine, in Roman pecuniaria, die lunæ* 2.*Decembris* 1596. *coram R.P.D. Penia in impreſſis Lugduni* 1612.&è converſo non recipiendo eos, ſeu non agendo ad illos, & officiale conſtituto in mora, evitet periculum perdendi & officialis amittat potentiam lucrandi, per ea, quę dixi ſupra *n.*350.*in quarta extenſ.& eadem deciſ.*331 *n.*1.*& in fine*, & demum licet promiſſio renovandi, ſeu ſubrogandi fidejuſſores, deficientibus primis, conveniat in omnibus cum promiſſione præſtandi fidejuſſores.

Tamen differt in hoc, quòd promittens dare fide- 381 jorem tenetur illum dare etiam abſque alia interpellatione, per ea, quæ ſecutus ſum infra *q.*7.*part.*2. *ampl.*8.*n.*156. ſed promittens renovare, ſeu ſubrogare in caſu, quo datus deficiat, non cogitur, niſi ſit interpellatus ab homine, & conſequenter, eveniente interim ante interpellationem caſu mortis ejus, ſuper cujus vitæ periculo contracta eſt ſocietas, officialis lucraretur pecunias, & pactum reſolutivum, in eo appoſitum non operatur, niſi poſtquam is, ad cujus favorem fuit appoſitum, declaraſſet, velle uti illo pacto: per ea, quæ ſcripſi ſupra *n.*344.*in prima extenſ.*& in terminis noſtris. *Caſtra.tract.de ſocie.c.*69.*il* 1.*n.*10. Unde cum ſuppanamus, caſum mortis eveniſſe, antequam ſocius, qui dedit pecunias, interpellaverit officialem pro renovatione fidejuſſores, & ſic ante officialis moram, & multo magis antequam declaraverit,

raverit, se velle uti resolutione contractus, dicimus, casum evenisse, durante societate.

382 Ratio, quare promittens, deficiente fidejussione præstita, dare aliam, debeat interpellari alias non teneatur, est, tum quia hæc promissio continet diem incertam, quæ habetur pro conditione, *l.74. dies incertus, de condit. & demonstr. & l.38. stipulatio ista §. inter certam, ff. de verb oblig. Alex. cons. 55. viso titulo n. 1. in fine, & n. 2. lib. 2. Corn. cons. 156. videtur dicendum, n. 1. lib. 1.* præsertim, quando est incerta omnino, nempe, an, & quando, ut loquitur *Bar. in l. 55. ita stipulatus, num. 42. q. 2. ff. de verb. oblig.* prout omnino est in-

383 certa in casu nostro, † tum quia illi ablativi obsoluti, *deficiente moriente, &c.* secundum grammaticos, resolvuntur in *si*, vel *postquam*, ideoque faciunt condi-

384 tionem, *Corn. ubi supra* † Sed nec adventus diei incertæ constituit promissorem in mora sine interpellatione, *Bar. in d. l. 115. ita stipulatus, n. 44* nec eventus conditionis secundum communem opinionem, de qua testatur, & sequitur *Dec. cons. 2. sub n. 5. ibi, nam,*

385 *quando obligato*, † imo aliquando non solum est necessaria interpellatio, sed est necessaria notificatio per instrumentum, vel saltem per testes, *M. Ant. Baver. tract. de mora, pa. 1. n. 25 vers. secundo temper. tom. 6. pa. 2. fol.* 407.

386 Ratio rationis est, quia repugnat, ut quis eodem tempore, seu momento obligetur, & constituatur in mora, seu contrahatur obligatio, & mora, *Bar. in d. l. ita stipulatus, sub n. 41. vers. si quæratur, n. 44. & sub n. 51. ff. de verb. oblig. Dec. in loco supra proxime citato, Castrac. tract. d. societ. cap 69. li. 1. sub n. 22. 25. & 26.* & *Rot. divers. quam citavi infra q. 7. par. 2. ampl. 8. n. 104.*

387 *vers. ratio.* † & ideo licet juramentum, præstitum separatim potest contractum debitum, habeat vim interpellandi, & constituendi in mora, tamen secus est, si debitum non præcesserit juramentum, quia isto casu juramentum non habet vim interpellationis, & ideo debitorem in mora non constitui cum sit inconveniens, ut eodem tempore quis obligetur, & constituatur in mora, *Bar in l. 30. eum qui, §. si juravero, versus fin. ff. de jurejur.* quem notabiliter sequitur *M. Ant. Baver. tract. de mora par. 2. sub. n. 21. & 22. fall. 12. tom. 6. par. 2 fol.* 409 hæcque ratio fundatur in *l. 105. quod dicimus, ff. de solut.* quam clarius adduxi sub *n.* 271.

388 Sed si veritatem amamus, hæc ratio, quamvis sit communis, & videatur undique juridica, non est bona quia in contractu ultro citroque obligatorio, in quo unus adimpleverit pro parte sua, alter, qui non adimplet, statim sine alia interpellatione, loquendo more nostrorum Doctorum, dicetur constitutus in mora, sicque officialis, qui recipit pecunias, & promittit dare fidejussorem, eodem momento obligatur, & constituitur in mora: ergo hæc ratio non est bona.

389 Ratio ergo differentiæ erit, quia promittens simpliciter dare fidejussorem, est certus de sua obligatione, ideoque, nullo alio requisito, tenetur illam adimplere; at is, qui est obligatus conditionaliter, & potest ignorare eventum conditionis, non obligatur illam adimplere, quin prius is, cujus favore adimplenda est, obligetur conditionis eventum notificare, *Rip. in*

390 *l. quod te sub n. 64. & 65 in 6. conclus. ff si cert. per.* † & ideo ubi quis tenetur non ex obligatione propria, sed ex obligatione alterius, cui successerit, debet ob justam ignorantiam non solum interpellari, sed debet fieri eidem fides obligationis, ut scribunt *Alex. cons. 135. viso processu inter pasquantinum, versus finem, sub n. 4. ... obstat lib. 7. & Ias. in l. si ex legati causa, in fine, vers. ultimo bar. ff. de verb. oblig.* quare sibi imputet, si non notificet.

Et hæc satis de quinto requisito, posito supra *n.* 176.

Sextò requiritur, quòd societas contrahatur pecunia præsenti, & numerata, & non pecunia debita: quare si officialis esset debitor Petri in scutis 100. ex alia causa, & Petrus ex istis societatem contraheret; societas esset invalida, ut secutus sum supra *n. 217. & sub num. 221. conclus. 2. & num. 229. & seqq.* 391

Quamvis contra hoc requisitum tenuerit *Hier. Gabr* quem citavi supra *n. 218.* sed tu vide distinctionem *in d. num. 221. conclusione 2.*

Extendo hoc requisitum, ut socius non possit loco pecuniæ tradere merces, quia requiritur pecunia vera & actualis, ut secutus sum supra, *n. 229. & 230.* 392

Septimò requiritur, quòd persona, super cujus vitæ periculo societas contrahitur, sit certa, & nominatim expressa; alias socius non subiter periculum, quod est pars substantialis societatis officii, ut scripsi supra *n. 180 & seqq n. 291. 293. 301. 377. & aliis in locis.* 393

Pro integra hujus requisiti explicatione considero quatuor casus.

Primus casus est, quando in contractu societatis officii non nominatur persona, super cujus vitæ periculo societas contrahitur, sed facultas eam nominandi reservatur ei, qui dat pecunias, sub pacto, ut, si socius, dans pecunias, objerit ante alterius nominationem, officialis lucratur pecunias: & hoc casu concludo, societatem esse validam ideoque officialem posse pecunias lucrari, *Io. Azor. de instit. moral. pa. 3. l. 9. tit. de societ. cap. 11. q. 1.* quod pactum solet hac clausula concipi, (quòd moriente persona nominanda, & interim ipso N. qui pecunias dedit, morte naturali, &c. officialis lucretur sortem) nam pecuniæ ante nominationem stant sub periculo vitæ ipsius dantis, & post nominationem sub periculo vitæ nominati; & sic semper ad est periculum, & consequenter quoad periculum societas semper tenet, *Castrac. tract. de societ. cap. 8 sub num. 13. vers. unde, & num. 14.*

Secundus casus est; quando tam facultas nominandi certam personam, quam ipsa nominatio suæ personæ non est simplex, sed videtur restricta ad certum terminum, puta, quindecim, dierum, inclusa sub hoc pacto; quòd pecuniæ stent risico vitæ, & personæ, ab ipso, qui dat pecunias, nominandæ infra 15. dies, & interim risico ipsius, qui pecunias dedit: Et hoc casu videtur dicendum, quòd societas, non facta nominatione infra dictos quindecim dies, & illis elapsis, resolvatur, ita ut si is, qui pecunias dedit, moriatur post dictos 15. dies, officialis non lucretur pecunias, quia non fuit adimpleta conditio societatis, *Castrac. tract. de societ. c. 8. sub n. 24. vers. aliquando, & n. 25. & seqq.* 394

Contrarium, nempe, quòd societas remaneat valida, & non sit resoluta, tenuit *Rot. coram R. P. D. meo Cavalerio, luna 9. Aprilis 1612. in Rom. societ. officii* dicens, quòd si socius reservet sibi facultatem nominandi personam infra 15. dies, & interim, &c. id est, & interim velit esse nominatam propriam ipsius socii personam, & postea, alia persona infra illos 15. dies non nominata, continuaret societatem, censeretur expressim nominata propria persona; ideoque ejus morte contingere ante dissolutam societatem, officialis lucraretur sortem principalem.

Tertius casus est, quando in hoc secundo casu adderetur clausula, (alias &c.) pacto ita concepto: (super periculo vitæ, &c. infra 15. dies proximos nominan

minandæ, alias & interim, &c. ipsius N.) & in hoc nulla remanet difficultas, quòd societas tenet;& ideo hic est stylus hodiernus, quo passim conficiuntur instrumenta societatis cum facultate ominandi.

396 Quartus casus est, quando notarij culpa ejusmodi pacta, seu clausulæ essent prætermissa: & isto casu concludo, quòd societas adhuc teneret, ac si prædictum pactum fuisset appositum? quia socii contrahere videntur, prout moris est, & quæ moris sunt, quamvis expressa non sint, habentur pro expressis. *Joan. Azor. de instit. moral. part. 3. lib. 9. tit. de societ c. 11. q. 1. in fine:* Et posset Notarius hoc pactum prætermissum etiam ex intervallo adjicere, ut contra *Castrac. d. cap.* 8. tenet *Azor. eod. c.* 11. *in fine, q.* 2.

367 Mors, quæ condemnato propter sua scelara infligitur per manus justitiæ, dicitur naturalis, & non violenta; quare, stante pacto solito, quod moriente socio morte naturali & non violenta, illata ab homine ferro, veneno, aqua igne, vel alias quomodolibet violenter, officialis lucretur pecunias; socio mortuo; ut supra per manus justitiæ, officialis lucratur pecunias, *Rot. divers decis.* 358. *quidam, sub n.* 1. *& seqq. coram Reverendiss. D. Sacrato, vin.* 16 *Apr.* 1611. *in Romana societa. inter impressas Romæ anno* 1615.

Instrumentum societatis officii, sub qua conficiatur formula habes apud moderniora instrumentorum formularia, & brevem formulam ponunt *Virg. de Bocat. tract. de societ. officii, initio, nu.* 2. & *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 9. *tit. de societ. &c. cap.* 8 *qu.* 1. *vers. in nomine.*

DE MUTUO, USURA, EMPTIONE, & venditione recissibili, & ut dicitur *à godere à godere.*

SUMMARIA.

Mutuam pecunia diceretur pecunium parere, si ultra sortem restituatur, n. 398. *Et quibus casibus possit in mutuo licite ultra sortem recipi, n.* 409. 415. 422. 439. 440. 452. 493. 531. *& seqq.*

Etymologia usuræ, n. 399.

Definitio usuræ, remissivè, n. 400.

Usura est omni jure damnata, n. 401. *& seq. & n.* 407. *&* 408. *Imo est contra naturam, contra præceptum naturale, ideoque indispensabilis, n.* 404. *Et asserere, ipsam non esse peccatum mortale, est hæresis, n.* 405.

Mutuare est de consilio, non sperare, autem ultra sortem est de præcepto, sub n. 401. *&* 407. *Rejecta opinione, quod lex evangelica,* mutuum dare, &c. *tota sit de consilio, n.* 402. *juncto, n.* 405.

Mutuatorem non posse aliquid ultra sortem accipere, naturales ostendunt rationes, n. 403.

Mutuans, si ei restituatur quando pluris valeat, recipit plus, sed non ultra sortem, n. 409. *& seq. &* 415. *Declaratur, ut non procedat, quando mutuum transivit in emptionem; quia tunc mutuator non potest recipere plus quam pretium, quo valebat res mutuata tempore mutui, n.* 417. *Item non procedit in mutuo, cujus valorem mutuans probabiliter scit fore majorem tempore restitutionis, & mutuatarium obligat, ut ante restituere non possit, n.* 419 *Secus si casu tempore debitæ restitutionis pluris valeat, neque mutuans hanc lucri spem habuit, num* 4[illegible]0. *Similiter non procedit, quando mutuans obligat mutuatarium, ut non possit restituere, nisi eo tempore, quo ipse petet, sub n.* 416. *&* 421. *Sed si ipsum non obligat, expectat tamen tempus, quo pluris valet, & tunc petit, non est usurarius, sed facit contra charitatem, eod. n.* 421.

Mutuum monetæ cum pacto, quod mutuatarius teneatur eam restituere secundum æstimationem, quam habet tempore mutui, an sit licitum, quando mutuans probabiliter credebat, illius monetæ valorem Principis auctoritate esse minuendum, n. 412. *& seq.*

Mutuator sicut potest licite plus recipere, dummodo non recipiat ultra sortem, n. 409. *& seqq. Ita tenetur minus recipere, dummodo non recipiat infra sortem, sub n.* 415. 420. *&* 410.

Monetæ mutuatæ valor crescit, & derescit mutuanti, numero 410.

Mutuum monetæ, & mutuum aliarum rerum à pari procedunt, num. 411.

Mutuans, seu dans pecunias cambio, recepturus mutuum alio in loco, potest ratione expensarum, laborum, operarum, officii, & ratione copiæ, vel inopiæ plusquam dederit, recipere, n. 422. *& seqq. &* 429. *& seq.*

Campsor, seu nummularius, sive prius det, sive prius recipiat, semper potest licite pretium accipere, n. 425. *& seq. Etiam si quandoque transvebat pecunias sine labore, & sine impensis, num.* 428.

Moneta præsens pluris valet, quam absens, & quare, n. 424. *&* 427.

Pretium cambii realis, quod dicitur, il costo, *solet esse quicunque pro centenario, n.* 428 *in fine.*

Nomen debitoris, præsertim non idonei, potest emi minori pretio, & quare, n. 430. 432. 434. *&* 435.

Cessio actionis ex pretii modicitate præsumitur simulata sub n. 430. *& seqq.*

Litium redemptiones inter laicos quando licitæ, sub n. 430.

Periculi ratione res minoris æstimatur, n. 431.

Actio minus valet, quam res, n. 433.

Pretium justum cujusque rei quando dicatur, n. 436.

Nummulario an ratione cambii debeatur interesse lucri cessantis, n. 437. *& seq.*

Mutuans potest à mutuatario moroso consequi interesse, n. 439.

Mons pietatis quid sit, n 440. *Quomodo mutuet, quæve sint ejus capitula, n.* 441. *& seqq. Ejusque mutuum non solum est licitum, sed pium, n.* 444. *& seq. Quave ratione mons iste à pauperibus mutuataris aliquid ultra sortem exigat, num.* 448. *Quomodove pecunia, quam mutuat, sit ipsorummet pauperum mutuatariorum, n* 449 *& seq.*

Episcopi debent visitare montem pietatis, n. 446.

Montis pietatis administratoribus an liceat pecunias accipere ea lege, ut iis, qui eas in montem conferunt, debeatur aliquis modicus annuus reditus, solvendus à pauperibus quibus administratores mutuant, n. 461.

Societatis corpus, & singuli socii de per se sunt diversi, ideoq; compensatio ejus, quod socius debet habere ab uno ex sociis, non fit cum eo, quod ipse debet societati, n 450

Venetiarum imprestita, Florentiæ mons, & S. Georgii loca non dans, sed accipiunt mutuo à civilibus, n. 452. *Magna tamen fuit olim controversia, & multa extiterunt opiniones, quæ referuntur, an muta istorum locorum essent licita, n.* 453. *& seq. Sed concluditur, esse licita, dummodo sequantur naturam emptionis redituum, seu censuus, n.* 460. *& seq.* 467. *&* 469. *Et quando non sint licita, n.* 464.

Cives propter Principis, seu Reipub. necessitatem cogi possunt ad conferendum pecunias in montem, n. 460. *versus finem.*

Statutum licet concedat, ut mutuans possit accipere ultra sortem, tamen sic mutuans est usurarius, sub n. 464.

Montium loca quomodo constituantur, idque commercii genus esse Romæ usitatissimum, n.465.

Difficultates aliquæ circa montium loca, remissivè, num. 466.

Vis non potest facere usuram licitam, n.468.

Pactum resolutivum in commutatione rei cum pecunia ad beneplacitum, an sit licitum, n.470. *& seqq.*

Contractus à godere, à godere, *quid sit, & in quo differat à contractu emptionis rescissibilis*, num. 470. *& seq. Et aliquando in quo differat à contractu census*, n.474. *Et an, & quando sit licitus*, n.475. *& seqq.*

Venditionis contractus cum pacto, quod venditor teneatur redimere ad libitum emptoris, an sit licitus, n.475. *& seq. &* n.479. *& seq. Et late distinguitur*, n.481. *& seq. Et ad quem interim spectet periculum rei*, n. 478. *Et an sit licitus, si rescissio contractus conferatur in voluntatem utriusque emptoris scilicet, & venditoris*, num. 491 *&* 492.

Fructus, percepti ab emptore, rescissa venditione, an, & quando sint computandi in sortem, n.481. *& seq.*

Mutuans an ratione periculi perdendi mutuum possit ultra sortem exigere, n.493. *& seq. Resolutio cum distinctione*, n. 504. *& seq.*

Mutuans cum assecuratione sortis potest propter illam assecurationem exigere ultra sortem, *sub num.* 495. *Quia non videtur plus recipere*, n.497. *Sed an, & quando hoc sit verum, late discutitur*, n.498. *& seq. Et resolvitur cum distinctione*, n.504. *& seq.*

Pecunia periculis exposita, minoris valet, quam pecunia sine periculo, n. 497.

Cap. naviganti, intellectus late explicatur, n.498 *& seqq.*

Bonus quisque præsumitur in dubio, n. 499.

Periculi ratione toleratur lucrum, quod sine periculo esset illicitum, n.501.

Assecuratio periculi, facta à mutuante, est illicita, non autem facta ab alio, n. 503. *&* 546.

Mutuans, recepto pretio assecurationis, est usurarius in foro fori, etiam si fuisset mutuaturus sine assecuratione, n.507. *& seq. Quia in foro fori non admittitur ad probandũ contrariũ*, n.524. *& seq Non tamen est usurarius in foro conscientiæ*, n.528. *seq & n* 541. *& seq.*

Ratione legis cessante, an, & quando cesset lex, n.507. *vers. ratio, & seq. Quid enim si ratio cesset in aliquo casu singularissimo, & non in communi*, n.510. *& seq Quid si dirigitur in finem particularem*, n.513. *Quid si non sit expressa*, n. 514. *Et quid si sit generalior lege, vel lex sit generalior ratione*, n.516. *&* 517.

Jurare non debet sine causa, etiam si absfuturum sit perjurium, n. 508. 518. *& sub n.* 5 1.

Jejunium præcipitur, etiam sic esset carnis tentatio, num. 508. *Et quare præcipiatur*, num. 519.

Matrimonium licet propter justam causam possit contrahi in gradu prohibito, tamen non potest contrahi sine Ecclesiæ dispensatione, n.508 *&* 519.

Contractus minoris est nullus, minore volente, etiam si minor læsus non sit, n. 508. *sub n.* 521. *& sub n.* 529. *confirmat.* 6.

Carnium esus feria sexta prohibitus etiam infirmis sine Ecclesiæ dispensatione, n. 520.

Causa finalis, & causa impulsiva differunt, num. 516. *Et quomodo cognoscatur finalis, remissive*, n. 523.

Manumissio servorum prohibetur mulieri propter accusationem adulterii, n. 507. *vers. ratio sub num.* 509. *& sub num.* 521.

Correctio fraterna non est facienda, si emendatio non speretur n.51 . *& sub n.*521.

Legis dispositio quando cesset, & quando non, n. 521.

*Lex justa legat etiam in foro animæ, sub n.*533. *&* 541.

Judex indicat auctoritate divina, n.536. *&* 542.

Actus consistit in voluntate, & potentia, n.539. *&* 545.

Legata vero relicta, sed in testamento minus solemni, an debeantur in foro conscientiæ, n.538.544. *& sub n.* 533. *confirm.* 6.

Lex divina semper innititur veritati, n. 529. *Positivæ autem sæpe verisimilitudinibus, ideoque quandoque fallitur*, n.525.

Lex etiam Ecclesiastica fundata super præsumptionibus non ligat in foro conscientiæ, si veritas sit in contrarium, num. 529.

Lex humana, fundata in falsa præsumptione, non dat, nec adimit jus in foro animæ, n. 530.

Lege positiva cessante, casus, ab ea antea decisus, remanet sub dispositione jus naturalis, num. 531.

Constitutio generalis an restringatur ad illum solum casum, in quo est justa, n.532. *&* 540.

Forum est duplex, n. 534.

Contractus usurarius nullum transfert dominium, n. 537. *&* 543.

Lex humana, seu Papa non noscit secreta cordis, n.525.

Debitum naturaliter solui debet in foro animæ, n.533.

Usura probatur per argumenta, & præsumptiones, n.526.

Mutuatarius licet soluat fidejussori pretium assecurationis, tamen mutuum non est usurarium, num.546.

Declaratur, n.547. *& seqq.*

Mutuum sub quincuncibus usuris in Ducatu Turingiæ, qua ratione possit forsan sustineri, n. 551.

Exemplifica VI. eandem septimam ampliatio- 398
nem positam, supra *n.* 171. in comercio, seu contractu mutui, in quo si pecunia pecuniam parere non possit, tamen multi sunt in mutuo casus, in quibus ex pecunia major pecuniæ quantitas procedit, & non solum in mutuo pecuniæ, sed etiam in mutuo aliarum rerum.

Pro absoluta, & faciliori hujus exemplificationis introductione præmitto sex.

Primum, quid sit mutuum, & in quibus consistat rebus: & de his vide, quæ scripsi infra *nn.*403. *& q.*7. *par.* 1. *n* 21. 25. *&* 26.

Secundum, quòd usura non committitur in alio contractu, quam mutui expliciti, vel impliciti; ut claravi *sub d.n.*25. ubi videas.

Tertium, quòd, omissis usuræ etymologiis, seu 399
allusionibus, quas tradunt *Sot. de just. & jur. lib.*6.*q.*1. *art.*1.*vers.in capite, Navar. in c.si fœneraveris, n.*2.*not.* 2.14.*q.*3. *Jo. Azor. de instit. moral. par.*3.*lib.*5. *tit. de usur c.*9.1.*initio, col.*451. & alii *in diversis locis*, cum sit dinagatio magis curiosa, quam utilis, usura dicitur quasi usus æris, id est, pecuniæ, quia propter usum pecuniæ datur pecunia, *Laur. de Rodulph. in c. consuluit, in princ. n.*9 *de usur. inter tract. divers. tom.*7.*fol.* 15.usura enim idem significat, quod usus; nam sicut à cultu dicta est cultura; sic ab usu dicta est usura, quæ ex communi loquendi usu est, quicquid ex rei usu accrescit, uti fructus rei; & in hac significatione non est nomen vitii, ex accommodatione tamen usus sumptum est ad significandum lucrum ex mutuo *Molin de just. tom.*2.*de contract. disp.*303. *initio, & ver. juxta has, col.*225.*&*226. & nuncupatur etiam fœnus à fœtu, quasi sit partus pecuniæ.

Quartum, quòd usuræ definitio varie traditur, de 400
qua post alios *Sot. de just. & jur. lib.*4.*q* 1. *artic. versic. tunc enim, fol.*515. *Navar. in man. confes. c.*17. *de usura circa cambia, n.*206. *vers. in quinto, &* late *in cap. si fœnerave-*

neraveris,n.1.&seq. & præsertim *n.6.not.5.14.q.3.Jo. Bapt.Lup.in l.curabit.§.1.per totum,C.de act.empt.inter tract.divers.tom.7.fol.114. Molin.de just. tom.2.de contract.disp.303.vers. usura pro obiecto, & vers.usura pro vitio,col.227.&228.*&*Jo Azor de inst. moral.par.3.lib.5.tit.de usur.c.1.vers.usura &vers.caterum,col.452.*

Quintum, quòd usura habet mulas divisiones, quas tradunt *Molin.de disput.303.ver.dividitur usura. col. 229.* & methodice sub quadruplici divisione *Joh. Azor.de instit. moral par.3.lib.5.tit.de usur.cap.3.vers. 3.dividi solet, col.457.* & de usura formali, & virtuali locutus sum infra *q.7 par.1.sub n. 25.*

401 Sextum,quòd & si aliqua sint loca in sacra scriptura, ex quibus disputationis gratia, & pro solidiori resolutione argumentari possit, usuram non esse illicitam, quæ loca, & argumenta deducit *Lud.Mol. de just.tom.2.de contr. disp.304.initio, col.229.&230.* & postea solvit *ibidem.vers.satisfaciendum,&seqq.col.237.* nos tamen, quasi nefas sit, quoquomodo dubitare, omissa penitus disputatione, uti superflua,& temeraria,dicimus usarum esse omni jure prohibitam, ut secutus sum in meo *tract.de judic.&c.lib.2.cap.9.n.554* & sic est prohibita etiam jure naturali, seu à natura ipsa,ut scribit,& ostendit idem *Lud.Molin.d.disp.304. v.usuram tamen,& vers.ex natura rei,&seq.* & dixi supra *n. 312.* & ex communi omnium Theologorum & Jurisconsuliorum sententia testatur, & sequitur *Jo. Azor.d.lib.5.tit. de usur.cap.2.q 4 col.455.* & ostendo infra *sub n. 404.* est etiam prohibita jure novi testamenti, seu lege evangelica, *Luc.6.n.35. mutuum date, nihil inde sperantes,* quem Evangelii locum sic interpreta ta est sancta mater Ecclesia, *in cap.10.consuluit, de usur.*ideoque etiam *in cap.3.quia in omnibus,& cap.4.super eod.tit.* dicit usuram utriusque testamenti pagina esse damnatam,& de communi Theologorum, & Canonistarum sententia testatur, & sequitur *Ioan. Azor.d.c.2 q.2.col.453.&454.* & explicavi infra *q.7. par.2.ampl.19.n. 64.* & seq. & quòd usuræ non sint permissæ, inspecto etiam jure civili & esset hæreticale,si quis assereret; à jure civili permitti usuras,tanquam licitas,retuli infra *q.7.par.2 ampl.10 sub n 45.* & nihil ominus leges ipsas civiles, quæ tolerabant usuras, ut dixi *sub d.n.45.* esse correctas à jure canonico, scripsi infra *d.q.7.par.2.ampl.8.n.43.&44* imo esse correctas ab eodem jure civili scripsi *d. ampl.10. sub num. 4.. vers. adverte.*

402 Non obstat, quòd *Carol. Molin*, in quodam suo opere,ad ignem damnato *n.11.&12.*sentiendo contra hoc præmissum, distingueret duplicem usuram, quarum alteram dicebat esse sua natura malam, ideoque prohibitam: alteram vero licitam, & meritoriam, dicens, sua natura malam, iniquam, ideoque prohibitam esse eam, quæ est contra charitatem; quando scilicet mutuator ex pecunia, mutuo data, maximum exigit lucrum, etiam si mutuatarius nihil ex ea pecunia lucraretur, ut accidebat in usuris usurarum, vel usuris ultra centesimam,quæ idcirco etiam jure civili prohibentur; siquidem perspicuum est,has esse proximo perniciosas: eam vero esse licitam, & meritoriam dicebat, quæ charitati est consona, cum scil. mutuator dat mercatori, seu pauperi pecuniam, ut ex ea aliquod exerceat negotium lucrativum, & ex illo lucro, quod fecerit,partem aliquam una cum sorte ipsi mutuatori restituat, siquidem dicebat, hujusmodi usuram esse honestam, tum quia dictat ratio, ut qui cum mea pecunia facit lucrum quod alias nullo modo fecisset in recompensam tanti beneficii partem aliquam illius mihi exhibeat, tum qui usura hoc modo à jure divino non est prohibita, cum jus divinum in contractibus id tantum prohibeat, quod rectæ rationi, & charitati repugnat, dicente Christo in *Matth.7.n.11. omnia ergo quacunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis.* Sed certum est, quòd mutuam pecuniam pauperi ad negotiandum, si ipse eam sibi vice versa indigeret mutuari, vellet aliquod modicum ex lucra,quod faceret,dare mutuatori: ergo potest hoc idem velle ipse ab eo, cui mutuat.

Quia resp. Molineum ob hoc ipsum fuisse hæreseos notatum, ut scribunt *Navar. in cap si fæneraveris,n.11.14.q.3.& Io.Azor.d.cap.2.q.4.col.455.*quam ob causam nobis illum legere non licuit,sed ejus dicta late in hoc, & aliis usurarum articulis refert,& damnat *Mich.Sat.ad D.Thom.22.q.78.art.1 cont.1.initio, ante n.1 fol.191.&art.2.contr 1.sub n. 2.vers.primum igitur,fol.223.&cont.9.sub n.1.vers. his positis, vers.caballinus, & seq.fol.256.&259.&sub n.22.vers. jam de argumenta, & seq.fol.269.&sub n.27.in 2. condit. vers. qua ratione,fol,271.&contr.11.sub num. 4. vers. Molineus&seqq.fol.281.&contr.14.sub num 3. vers. Carolus Molineus, & seqq.fol.293.num. 2.*

Minus obstat, quòd contra idem præmissum, dum dicimus, lege evangelica *Luc. 6.* usuram esse prohibitam sentiant *Med.in suis tract. tom. 2.tit. de reb per usur.acquis.q 2.vers quod autem, & vers. seq.col.5.fol. 304.* dicens, in eo Evangelio dari consilium, & non præceptum, subdens tamen postea *in respons.ad secundum argumentum,vers.quando secundo, col 15.fol.309.* quòd quicquid sit de apparentia rationis in oppositum, captivandus est intellectus, & declarationi Sanctæ Matris Ecclesiæ humiliter subjiciendus; & postea subdit, quòd quantum attinet ad vim, & efficaciam, quam ille locus Evangelii ad probandam pravitatem usuræ habet (seclusa Ecclesię declaratione, seu interpretatione) ex textu ipso non aliud colligi, quam quod infructuosa sit mutuatio, & non meritoria, si propter spem similiter recipiendi fiat; sicut, inquit, & cætera officia charitatis propter retributionem, ab homine speratam, facta gratiam, & mercedem apud dominum non merentur,quod idem,nulla Medicinæ facta mentione, audentius prosequitur *Sot de just.&jur.lib.6.q.1.art.1.ver.quapropter, 525.* dicens, in eo Evangelio non prohiberi usuram, sed dari consilium mutuandi sine spe humanæ compensationis; & Christum eo loci non præcipere ne aliquid ex mutuo recipiatur, sed præcise consulere, ut mutuetur, nihil inde sperando, quasi tota illa lex Evangelica sit de consilio: commenda n. Christus illic dilectionem, quam non amicis solum,sed etiam inimicis debemus, admonet; subinde, ne ob favorem humanum,&gratiam, quam homines rependunt, charitas beneficia præstemus, sed solum divinam intuentes mercedem, & ideo ait, *si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt, si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam&peccatores peccatoribus fænerantur, ut recipiant æqualia:* ex quibus verbis Sot. infert, quòd si Christus loqueretur de usura, non dixisset, *æqualia*,quia non est in morte,ut fœnebre lucrum, sit sorti æquale,sed dixit *æqualia*,hoc paria bona gratuito refusa: idem est, inquit, quod subdit: *veruntamen diligite inimicos vestros,benefacite,&mutuum date nihil inde sperantes,* id est, nullam ab hominibus gratiam, sed à Deo, quare subdit: *erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi,*&ex his Sot.concludit,ineptam esse glossam,

glossam, quæ hunc Evangelii locum: *mutuum date, nihil inde sperantes*, exponit ut prima pars, *mutuum date*, sit consilium posterior vero pars. *nihil inde sperantes*, sit præceptum: Ulterius Sot. ne videatur in hoc dissentire ab Ecclesiæ interpretatione, de qua *in juribus citatis, n. præcedenti*, ait, verum esse, ut dicitur *in dd. cap quia in omnibus, & ca. super utraque testamenti pagina* prohibitam esse usuram; quia de testamento veteri patet in pluribus locis, de quibus mentionem faciunt ij, *quos citavi* in meo *tract. de judic. &c. lib. 2. c. 9. n. 55.* & de testamento novo patet, inquit in septimo Decalogi præcepto, *non furtum facies*, quod est nova lege confirmatum, *Matth. 19. n 18. & ad cap. consulvit*, respondet, quòd Papa non ubicunque citat testimonia sacræ paginæ in aliquo sensu, intendit canonizare eundem sensum, tanquam de fide, sed citat quandoq; illum secundum Doctorum opinionem: Præterea, inquit, illa evangelica sententia subministrat vim argumento per locum à majori, nempe, quòd si Christus consulvit, ut neq; speremus illud donum, quod est gratuitum, ideoq; separatum ab usura, à fortiori significat, non esse expectandum lucrum usurarium: huicq; Soti interpretationi consensit omnino *Boninf. tract. de vendit. ad temp. c. 3. n. 29. & seqq.* ab ea discedere non videtur *Molin. de just. tom. 2. de contract. disp 303. vers ex novo, col. 235.* & quòd usura satis si prohibita in testamento novo, nempe in septimo Decalogi præcepta, ut dicit Sot. considerat etiam *Navar. in cap. si fœneraveris, num. 7. 14. q. 3.* cum usura sit furtum, & rapina, ut late ostendi infra *quæst. 7. par. 2. ampl. 19. num. 64.*

Quia his omnibus sigillatim respondeo.

Quoad Medin. resp. quòd etsi ejus intellectus sentiat repugnantiam in eo sensu, ut prohibeatur illic usura, tamen illum captivat, & Ecclesiæ declarationi subjicit

Quo vero ad Sot. & Boninf. qui non ita, ut *Medina*, captivarunt eorum intellectum, respondeo dupliciter.

405 Primò, quòd tam *Medin*, quam *Sot. Beninf. & cæteri communiter* (quod ad rem principaliter attinet) fatentur, usuram esse prohibitam, & multis quidem rationibus, quas referunt *Jo. Andr. in cap. peccatum, sub n 12. q. 2. de reg. jur. in 6.* cujus repetitionem ipse ponit per appendicem, *ad cap. possessor. Calder. in cap. naviganti num. 23. & seqq. de usur. inter. Repeten. tom. 4. fol. 371.* & *Laur. de Rodulph. in d. cap. consulvit, in princ. num. 13. & seq. de usur. inter tract. divers tom. 7. fol. 16.* & omissa illa generica, quòd, si usura esset licita sequerentur omnia mala; quia plus intenderetur fœnori, quam agriculturæ, unde homines, maxime pauperes fame perirent; & quia solventem ducunt ad paupertatem, & alia producit mala, ut referunt *Calder. & Laur de Rodul. in locis proxime citatis*; omissa etiam illa, quòd usus pecuniæ etsi non sit ipsius pecuniæ consumptio, sed sit distractio, tamen pecunia est similis vino, aliisq; rebus, quæ usu consumuntur, & ideo sicut qui vellet vendere seorsum vinum, & seorsum illius usum, bis eadem rem vendere videretur, & sic venderet id, quod non est; ita etiam mutuat pecuniam, non potest usum pecuniæ separare ab ipsa pecunia, & consequenter non potest duas recompensationes petere, nempe restitutionem rei æqualis & pretium usus, quæ ratio placet *D. Thomæ*, ut refert *Calder. in d. cap. naviganti, sub n. 24.* omissis inquam his rationibus, & aliis tribus, quas idem *Laur. de Rodulph.* adducit *num. 14.* ad ostendendum, usuram esse contra naturam; ratio, quam Iuristæ communiter adducunt, & ipse eam sequitur *n. 15. versus finem*, & mihi cæteris efficacior & clarior videtur, est quia mutuator reciperet lucrum ex eo, quod non est suum; mutuum enim est, quod de meo fit tuum, sicq; cum mutuatarius efficiatur dominus pecuniæ mutuatæ, non debet solvere usuras rei suæ, *Dec. cons. 119. sub n. 4.* imo efficitur dominus & possessor: Ergo impossibile est, quòd res pariat fructum non domino, & non possessori, *Anch. in ca. peccati, sub n. 9. vers. ad quintam rationem, de reg. jur. in 6.* & *Dec.* removendo aliquas difficultates, *in l. 2. §. creditum, n. 3. not. 3. in 2. lect. ff. si cert. pet.* & *Navar. in d. ca si fœneraveris. n. 7. versus finem*, & de his rationibus late etiam *Covar. var. resolut. lib. 3. cap. 1. n. 5. vers. super est.* † sicque usura habet malitiam in se ex inæqualitate, quæ justitiæ adversatur, 404 *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 2. vers. tā ad argumenta, col. 11. in fi. fol. 307.* & consequenter ex natura rei est illicita; quia ex natura rei est illicitum, & contra justitiam commutativam; in unius rei commutatione pro alia plus exigere, aut accipere, quam res, quæ datur, valeat: sed accipere aliquid ultra sortem pro mutuo, est pro commutatione rei mutuo datæ accipere plus quam valeat ergo est contra naturam, *Molin. de just. tom. 2. contr disput 304. vers. ex natura rei col. 230.* ideoque usura est peccatum, quod originem non ducit à prohibitione legis, sed à se ipsa; quia ex sui natura est vitiosa, & habet malitiam convolutam, & virtuti contrariatur; & quia ex sui natura est peccatum, ideo est prohibita, non autem est peccatum, quia sit prohibita, *Medin. in loco supra proxime citato*, & *Io. Andr. in d. cap peccatum, sub n. 12. q. 2.* quod eo potissimo ostendit argumento, quia *Arist. lib. 1 polit. cap. 7.* quem citavi etiam infra *q. 7. par. 1. sub n. 68.* nulla lege arctatus, vel edoctus, sed sola naturali ratione ductus, usuram detestatus est, dicens quòd monstruose tempus ex nulla præexistente materia pareret pecuniam, & esset contra naturam, ut nummus pareret nummum, quod Arist. dicere non potuisset, nisi usura ex sui natura esset vitiosa; quo eodem argumento utuntur *Boninf. d. tract. de vendit. ad temp. c. 3. sub n. 27. & 28.* & *Molin. d. disput. 304. Vers confirmare etiam, col. 235.* & adde quæ scripsi infra *q. 7. par. 2. ampl. 19. n. 64.* & proinde usuræ peccatum est contra præceptum naturale, seu, inquam, usura est prohibita etiam de jure naturali, ut dixi hic supra *num. 41.* ideoque usuram esse indispensabilem scribit *Sot. d. art. 1. vers. in secundo argumento, col. 1. & 13. fol. 519.* quem secutus sum supra *n. 320. sub ext. 3.* † Adeoque usuram committere est peccatum mortale, ut asserere contrarium sit hæresis, *clem. unica. in fin. de usur. Sot. eod. art. 1. vers. quapropter, in fine, Navar. in man. confes. c. 17. de usura circa mutua, n. 207. vers. habetur secundo, & in c. si fœneraveris, n. 14. not. 8. 14. q. 3. Molin. d. disput. 304. vers tam vero, col. 236.* Hocque usuræ peccatum est punibili non solum in foro interiori, cum sit peccatum mortale, ut dixi, sed est punibile etiam in foro exteriori, & seculari, ut secutus sum infra *q. 7. par. 2. ampl. 10. in fine, num. 30.* quare concludendo dico, quòd communiter omnes conveniunt in hoc, quòd usura sit omni jure prohibita; & tolerantia juris civilis est sublata, ut scripsi infra *q. 7. par. 2. ampl. 10. sub num 45 vers. adverte.*

Secundò resp. particulariter ad Sot. quòd etsi ex illo text. *Luc. 6.* posset sumi ille intellectus, ut loqueretur de consilio, eo modo, quo explicant *Med. Sot. & Boninf.* & non de præcepto, tamen quia potest etiam intel-

intelligi eo modo, quo explicat *Gl.* nempe, ut prior pars, *mutuum date*, sit de consilio, & posterior, *nihil inde sperantes*, sit de præcepto, ut contra Sot. scribunt *Navar. d.c. si fœneraveris, n.8. in fine*, & *Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib.5. tit. de usur. cap.2. q.2. col* 454. ubi de communi Theologorum, & Canonistarum opinione, de qua communi etiam ante eum testatus est *Covar. d cap.1. sub n.5. vers. jure divino*, & hunc intellectum jam approbavit Ecclesia *in d. cap. consuluit.* debet Sot ex duabus præcipuis rationibus huic
406 intellectui ac uiescere: † Prima ratio est, quia temerarium est revocare in dubium interpretationem Sanctæ Matris Ecclesiæ, deque ea disputare est illi inferre injuriam; siquidem, ubi habemus casum legis, cessat disputatio, alias fieret injuria legum latori, ut scripsi in meo *tract. de judic. &c. lib.1. cap.63. sub n. 1. vers. sed nimis.* Neque dicat Sot, quòd ipse non contendit contra Ecclesiæ interpretationem, sed contendit, Ecclesiam in illo *ca. consulvit.* non approbasse illum sensum, quem allegat; quia (sit Soti pace dictum) hic videretur error pejor priori, ut Ecclesia non approbet dictum, in quo dispositionem fundat.
407 † Secunda ratio, quare Sot. debeat acquiescere, est, quia hæc interpretatio admittit, quòd Christus loquatur illic consultive etiam quoad mutui dationem, cum datio mutui ponatur inter consilia, ideoque homo non semper teneatur dare mutuo, *D. Thom. 2. 2. q.78. art.1. in 4. argum & in respons. ad illud*, & sic satis est, quòd inter alia opera charitatis consulat etiam mutuationem, ad quam ex præcepto non tenemur, sed velle, quod illic etiam consulat, retributionem, quantumvis licitam, non esse sperandam, & sic omittat prohibere usuram quæ committitur, sperando retributionem illicitam, est quasi redarguere legislatoris prudentiam, ut majorem habuerit curam de consulendis, quam de præcipiendis: sed nos debemus evitare interpretationem, quæ prudentum dicta tacite reprehendere, ut secutus sum in meo *tract. de appell. q.2 sub n.28. ergo*, Nec dicat Sot. legislatoris prudentiam non redargui, quia usura, ut ipse ait; satis fuit prohibita in illo præcepto, *furtum non facies.* Quia resp. quòd cum usura sit peccatum grave, quasi non inferius homicidio, sicque potius majus furto, ut scripsi infra *q.7. par.2. ampl.19. sub n.64.* ideoque in lege veteri de ea nominatim, & repetita sit facta prohibitio, quasi ea, quæ includeretur sub prohibitione furti, non sufficere; debuit etiam lex nova eam nominatim prohibere, ne de illius prohibitione daretur causa dubitandi: etsi n. sub illis præceptis, quasi primis principiis, *facere bonum*, & *declinare à malo*, includantur, ac deducantur omnia; tamen lex prudenter cætera explicat, & proinde sicut sub præcepto, *nec rem cupies alienam*; includitur prohibitio furti & tamen lex nominatim prohibet furtum; ita etiam fuit expediens, ut quamvis usuræ prohibitio posset contineri sub prohibitione furti, tamen nominatim prohiberetur.

Una circa hoc sextum præmissum super est addenda declaratio; quòd etsi committerre usuram sit peccatum contra naturam, ut ostendi supra *sub n.404.* tamen eam committere dicitur is solus, qui eam recipit, non autem is, qui eam solvit: licet enim is, qui eam solvit, videatur consentire, imo occasionem præbere, tamen is non peccat, *Navar. in man. confess. c.17. n.246. vers. non obstat. & articulo discusso: Sot. de just. & jur. lib.6. q.1. art.2. fol.553.* & ratio est, quia is, qui eam solvit, censetur per vim solvere; & ideo, qui usuram accipit, dicitur rapinam, & furtum committere, ut secutus sum infra *q.7. par.2. ampl.19. n.64.* ergo sicut in rapina, & furto peccat, & punitur raptor, & fur, & non is, qui rapinam, & furtum patitur, ita etiã peccat & punitur, qui usurã recipit, & non qui solvit.

Subdeclaro adhuc cum *Sot.* ubi supra, *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q.78. art.4. contr.1. & 2 fol.420. & seqq. tom.2.* distiguendo duos casus.

Primus casus est, quando qui dedit pecuniam ad fœnerandum, & inde usuras recipit, erat paratus pecuniam dare sub usuris: & isto casu procedit declaratio, & in his terminis loquuntur *Sot. & Mich. Sal. supra citati*: hincque est, quòd accipere pecunias sub usuris à Judæis, qui sunt parati ad fœnerandum, non est peccatum, sive Judæi, dando eas, peccent contra naturam, per ea, quæ scripsi infra §.3. *gl. num.45. & seqq.* sive non peccent: alias Christiani, accipiendo ab eis pecunias sub usuris, peccarent; quod est falsum, quia Ecclesia hoc non toleraret.

Secundus casus est; quando qui dedit pecunias sub usuris, non erat paratus, sed fuit inductus, & persuasus ad fœnerandum ab eo, qui pecunias accepit sub usuris: & isto casu concludo, utrumque peccare, testibus *Sot. & Mich. Sal. in locis supra proxime citatis*, quia ut loquendo generaliter de facientibus malum, inquit Apost. ad Rom. 1. in fine: *qui talia agunt, digni sunt morte, & non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.*

Et nunquid isto casu, cum sint in pari causa turpitudinis, teneatur qui usuras accepit, eas restituere, dixi supra *sub num.331. vers. respondeo.*

Restringo conclusionem hujus secundi casus, ut tũc qui inducit ad mutuandũ sub usuris peccet, quãdo non erat in extrema necessitate; sed, si erat in extrema necessitate, *Navar in man. confess. c.17. n.263.* nulla adducta controversia; transit cum opinione negativa, quòd non peccet; pro qua bene militant quæ scripsi infra *q.7. par.2. ampl.19. sub n.67. vers. non obstat.* Verum, quia articulus est satis dubius, tum propter opinionum contrarietatem, tum propter argumenta hinc inde militantia, tu maturius cogitabis, & interim consulas *Sot. d. art.2. & Mich Sal. d. controv.1* qui late, examinant; & mihi diutius non licet insistere,

His præmissis, concludo, quòd etsi mutuans, qui 408
ratione temporis; recipit aliquid ultra quantitatem, mutuo datam, faciat contra præcepta naturalia, & divina, ut ostendi, & ideo committat usuram, *Spec. tit. de usur. sub n.6. vers. sed pone lib.4. fol.188.* & latè *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti, §.2. n.1. de usur. inter tract. divers. tom.7. fol.137.* & communiter omnes *in diversis locis.*

Tamen extent plures casus, in quibus potest in mutuo sine usura aliquid recipi ultra sortem, non tamen ratione solius temporis.

Primus casus principalis est, quando ergo mutuo 409
solidum, qui modo valet unum modium, & post valebit duos; quia licet isto casu plus recipiam, quam dederim, tamen non est usura *Archid. in c.5. si quis clericus, versus fin. 14. q.4. Laur. de Rodulph. in c. consuluit, par.2. q.28. n.10. in fin. de usur. inter tract. divers. to. 7. fol.22.* & latius *par.3. sub n 1. & 2. fol.37. Alex. cons. 61. viso processu, sub n.13. vers. nec obstat, lib.2.* dicens, quod si mercator Bononiæ recipit à te centum sex florenos auri, & facit tibi dari in civitate libras decem grossorum: istud, inquit, potest esse cambium licitum, quia poterit esse, quòd libræ decem grossorum tempore, quo solvuntur, valebunt ultra dictos centum

centum sex florenos; poterit etiam esse, quòd valeount minus, & hoc licet sit plus accipere, tamen non est ultra sortem accipere, quod idem scribit *Laur.de Rodulph.in d.cap. consuluit, par.2.q 26 sub n. 6.versus finem, tom.7. fol.22.* dicens quòd Florentiæ tantum valent centum sex, vel septem floreni, quantum Venetiis centum ducati, vel plus, vel minus; & ideo, inquit, non plus solvitur, sed tantundem, & ex eo sequitur *Archiep. Florent. tract. de usur. cap. 2. §. 48. num.76. tom.7. fol.86.*

410 Ratio hujus primi casus est, quia valor monetæ mutuo datæ, crescit & decrescit mutuanti, *Laur.de Rodulph.d par.3.num.2.& 3.fol 37.* & *Navar in man. confess.c.17.de usura circa cambia, n 294.versus finem,* & *in cap.naviganti, vers. decimonono n.48. vers. sequitur secundo, de usur.* ubi loquitur, quando moneta crescit, & mutuans erat illam servaturus, vel alias fecisset pactum, ut redderetur ejusdem speciei; sed de his vide quæ latius secutus sum § *seq gl.5. num.148. & seqq.*

411 Confirmatur hæc ratio, quia in hoc valet argumentum à mutuo aliarum rerum ad mutuum pecuniæ, ut dicit etiam *Jo. Azor.de instit. moral par.3.lib. 10.tit.de camb.cap 7.q.2. vers.duæ sunt,& vers.seq.* sed in aliis rebus valor crescit, & decrescit, mutuanti, ut secutus sum *cas seq. num.415. ergo.*

Quicquid dicant *Sot. & Card.Tolet.* quos citavi *§. seq.gl.5. num.152.*

412 Restringo hanc rationem, seu potius casum, ut non procedat, quando mutuans faceret pactum cum mutuatario, quòd teneatur restituere eandem speciem monetæ secundum æstimationem, quam habet tempore mutui; & procedit hæc restrictio, etiam si mutuans probabiliter credat, valorem illius monetæ Principis auctoritate esse minuendum, ideoque faciat prædictum pactum; quia dummodo mutuatarius velit eam monetam in suos usus impendere, antequam minuatur, hoc mutuum est licitum, & non potest argui de usura, *Jo.Azor.de institut moral.par.3. lib.10.tit de camb.cap.7. vers quæres an qui,* quia mutuans non intendit lucrari, & sic recipere ultra sortem, sed intendit evitare damnum, & sic se defendere, quæ defensio conceditur, etiam si ex ea sequatur damnum alterius; quia prima charitas incipit à seipso, ut secutus sum infra *q.7. par.1. num.73.*

413 Contra hanc restrictionem 1. eo, quòd mutuans scit, illam monetam esse minuendam obstat, quia licet sciat etiam, mutuatarium illam expensurum, antequam minuatur, tamen ex hoc convincitur, quòd scit etiam hoc, quòd recepturus illam monetam, à mutuatario, remanebit deceptus; & sic tam mutuans, quam mutuatarius, si ipse quoque diminutionem futuram sciret, erunt in mala fide, ideoque contra eos posset dubitari ex his, quæ scripsi *par.seq. ampliat.10. num. 16. exempl. 3.*

414 Contra eandem restrictionem obstat, quia creditor non tenetur accipere monetam, cujus valor est de proximo minuendus per ea, quæ scripsi *§ seq.gl.5. n.117 vers confirmatur,* si non tenetur, & dolo adversarii inducitur in damnum ipsius creditoris ad accipiendum, hæc inductio erit contra bonos mores.

415 SECUNDUS casus principalis est in mutuo aliarum rerum, ut puta, cum ego mutuo tres corbes frumentii, & tempore, quo reddi debet, efficitur carius, tamen mihi reddi debent tres corbes; & hoc non est usura, quia si efficeretur vilius, nihilominus mihi tres corbes frumenti essent reddendæ, & non plures, *Archid.in d.c.5. si quis clericus. Salyc. in auth.ad hæc n.17.q 19 C.de usur Laur.de Rodulph.in d c.consuluit,par.2 q 27.n.9 fol.32.* & exaggerat *par.3. n.2.& 3.de usur.inter tract.divers.tom.7.fol.37. Archiep.Florent tract de usur.cap.2.§.49. num 74.& 80.eod tom. 7.fol.86.* & *Sot.de just.& jur.lib.6 q.1 art.2.in 2.conditione usurarii contractus, col.9.fol.5.7 & q.12. art.1. conclus.2 in fine, fol.614.* † quare qui mutuat unam corbem, quæ nunc valet unum aureum, & quando recipit valet duos, dicitur recipere plus, quam dederit, sed non ultra sortem, *Alex.d. cons.61 sub n.13.* & ita etiam (excepto casu, quo mutuans pacisceretur, ut debitor non posset restituere, nisi eo tempore, quo mutuans peteret, quia iste casus est usurarius) concludit *Anch.in cap peccati, q.7.sub num.11.de reg jur.in 6.* Quinimo iste secundus casus est verus, etiam si pretium crevisset solum post moram, quia adhuc mutuator potest licite recipere illud plus, tanquam interesse, *Salyc.ubi supra,* adde quæ scripsi *§ seq gl.5 sub num 14 . & seqq.* 416

Declaro hunc casum mutui in certa specie rerum; ut procedat cum hac intelligentia: quis mutuat rem tempore, quod minus valet, quam valeat tempore, quo restituitur, nullo tamen existente pacto, nullave existente probabilitate illius majoris valoris, nec illius gratia mutuum factum est; ut puta mutuat vinum, vel frumentum, vel aliquid aliud tempore, quo minus valet; accidit postea, ut cum ista reddi debeant, plus valeant; in tali casu potest aliquando esse usura, aliquando non: Aut enim non mutuavit, sed vendidit, & tunc non potest plus accipere, quam pretium, quo illa valebant tempore, quo vendita sunt, *Sot de just & jur.lib.6 q.1.art.2.in 2.conditione,usurarii contractus,col 8.in fine,& col.9.fol 536.& 737. Car. Tolet.de instruct sacerd.lib.5. cap.34 de aliis causis &c. num.1.initio.* & *Navar.in man,confess.cap.17.num.225. ibi, qua non est etiam.* & in hac venditione potuerunt dupliciter convenire: vel enim convenerunt, quòd emptor solvat pretium in pecunia numerata, & solvet: vel convenerunt, quòd det ei in solutum tantam quantitatem ejusdem speciei mutuatæ, & dabit, vi puta, vendidit decem modios frumenti, pecunia credita pro pretio scutorum decem ad rationem unius scuti pro modio: tempore solutionis modius valet solum medietatem unius scuti, & sic pro scutis decem debet dare modios viginti, *Sot. & Navar. ubi supra,* & adde quæ scripsi infra *q.7.par.1.num.56.* Et hæc de venditione: † Aut non sunt vendita, sed mutuata: & isto casu debet restitui eadem quantitas speciei mutuatæ in ipsa specie, vel in pretio, quo valet res mutuata; quare si mutuati sunt decem modii frumenti, & tempore, quo restitui debent, quilibet modius valet quinque juliis, & quando fuerunt mutuati, quilibet modius valebat decem juliis, debet mutuatarius restituere præcise decem modios, vel quinquaginta julios, ut secutus sum supra *num.415.* 417 418

† Sed istud mutuum posset ex tempore, adiecto solutioni, consideratoque probabili valore rei mutuatæ, & intentione mutuatoris, effici, vel non effici usurarium: Vel enim mutuator sciebat probabiliter, tempore, quo illa erant restituenda, plus valitura, obligavit sive mutuatarium, ut non antea solveret, speluceri, & tunc plus accipere, quam erat pretium tempore mutui, est usura, *Sot.d art.2.col.10.initio,fol.537. Card. Tolet. ubi supra, & Navar.* quem secutus sum infra *q.7.par.1. n.32.*† Vel ignorabat, nec tali intentione mutuavit, sed casu plus illo tempore res valuit, seu 419 420

ſeu ipſe non mutuavit lucri intentione, & tunc poteſt exigere frumentum, vinum, vel oleum ſibi dari, etiam in pretio quo valet tempore reſtitutionis, ut ex communi opinione ſequitur *Card. Tol.d.c.34. de aliis cauſis, &c.num.1 initio*, & adhoc facit, quod ex *Navar.*ſecutus ſum *d.n.32. ibi*, ſecus tamen ſi veriſimiliter, quia ſi valeret minus, idem dicendum eſſet in damnum mutuatoris, ſiquidem debet recipere tot in menſura, quot dedit, licet minus valeant, *Card. Tolet.d.cap.34.in fine initis.*

421 Subdeclaro, ut ſi quis mutuaret alicui, non præſcripto tempore reſtituendi mutuum, & tamen, quando videret, talem rem vilius valere, non peteret, expectando tempus, quo carius valeret, talis eſſet avarus,& peccaret contra charitatem; non tamen eſſet uſurarius, niſi impediret mutuatarium, quo minus reſtitueret, cum vilius valeret res mutuata; aliter non facit contra juſtitiam; non enim tenetur debitorem advertere, nam ille debebat hoc conſiderare. *Sot.d.q.1.art.2.col.9.ibi, quæris autem quid ſi mutuo, fol.537.*& *Car.Tolet.d.c.34.n.2.verſ primum eſt.*

422 Tertius caſus principalis eſt, quando qui pecuniam mutuo, ſeu cambio accepit, eſt eam danti reſtituturus in alio loco, in quo poteſt duabus ex cauſis minoris æſtimari, & conſequenter debetur intereſſe: Prima, quia loci ad locum eſt dare intereſſe propter onera expenſarum, quæ fiunt, conducendo inſtitores ad illa loca, ut recipiant pecunias, *Joan.de Anan. in c.19.naviganti, ſub n 46.de uſur.*&ibidem *Joan.Bapt.*
423 *Lup.§.2.ſub n.34.verſ.infertur quinto, inter tract.diver. to.7.fol.140* † &quod in puro mutuo mutuans poſſit ultra ſortem recipere lucrum, non ratione mutuationis, ſeu dilationis ſolutionis, ſed ratione loci, eo quia mutuans eſt ſolutionem recepturus in diſtanti loco, pro qua receptione, & reductione pecuniæ ad domum requirantur labores, impenſæ, & operæ, ſcribit *Conrad.de contract.q.99 in 4 ſuppoſit.in fine. & in 4.concluſ.in quarto modo, ibi, ſecundo autem ſervit ei in loco*,& probatur ex his, quæ ſecutus ſum *infra q 7.*
424 *par. 1. n. 74.* † quare moneta præſens regulariter pluris valet, quam moneta abſens, quia emens monetam abſentem, debet majora onera, & pericula ſubire in eam conducendo, *Laur de Rodulph. in cap. conſulvit, par.2.q.26.ſub num.8 de uſur. inter tract. diver.tom.7.fol.22.Archiepiſc. Florent.* quem copioſe ſecutus ſum *infra q.7.par.1.n.42.in fine, & ſub n. 44. Jo. à Capiſtr. tract. de uſur. par. 2. ſecundæ par.n.146. tom.7.fol.111.Io.de Anan.in cap.ult.19.naviganti, ſub num.50. Navar.verſ.decimotertio, n.15.&verſ. vigeſimo primo, num 62.de uſur.*quem latius ſecutus ſum infra *q.7 p.1.num.45.*idem *Navar.in man. confeſ c.17.de uſura circa cambia, ſub n 295.ibi, & ſic qui mutuat.& conſ.38.reverendiſſ.verſ.tertium notabile, lib. 5. de uſur. Hier.de Luc.tract.de camb.in verbo, pro deciſione, n.21. tom.6.par.1.fol.409.Fabian.Genuen.tract.de camb. c.4. ſub n.53 tom.6.par.1.fol.416.& clarius cap 6.initio, & num 61.fol.417.Io.Azor de inſtit. moral. par.3.lib. 10. tit.de camb.cap.6.q.3.verſ. Cajetanus*, & *Romoald. Coli Lucen. tract. de camb. c. 17. & c. 25. verſ.Franceſco.*
425 † & quòd campſor ex cambio de loco ad locum, ſive prius recipiat, ut alibi reddat, ſive prius det, ut alibi recipiat, poſſit licite pretium accipere, ſuadetur, quia poſſet agaſo, & nauta, ut tranſportaret pecuniam, pretium perinde, atque ob aliarum rerum vecturam recipere; & qui hic dat pecuniam, ut alibi recipiat; idem efficit, ſiquidem transfert pecuniam aliunde huc ſicut & qui hic recipit, ut alibi reddat, transfert eam hinc illuc; ergo id poteſt pretio æſtimari: accedit, quòd pecuniarum traductio, maximo ab uno Regno in alterum, multis ſubjicitur periculis, tam bellorum, quam latronum, atque etiam ſubmerſionis, ſi mari, & ventis committatur; imo aliquando inhibitum eſt, pecunias à Regno extrahi, ideoque hac ratione ſola campſori pretium debetur, hiſque demum de cauſis expedientiſſimum eſſe, ut campſores exiſtant; qui in diverſis provinciis pecuniam habeant, aut fide polleant,&, ut ajunt, creditum habeant, quo abſque auri, & æris tranſportatione pecuniam per litteras tranſmittat, ſcribit *Sot.de juſt.& jur. lib. 6. q. 10.art.1.art 2.col.3.initio fol.609* quod per alia verba ante eum ſcripſit *Conrad de contra.d.q.99.in 4. concl. in 4.& 5. modo ſerviendi*, & poſt hos & brevius, nemine ex his citato, *Romoal.Col.d.c.17.verſ.la ſecunda, ibi*
la terza è. † & quòd nummularius ratione obſequij, 426
quod alteri præſtat, cum fungatur officio illius, qui tunc pecunia hinc alio deferret, item ratione periculorum, laborum, & impenſarum, quas ſuſtinet, ut in alio pecuniam ſolvat, & demum ratione publici officii, quod facit in gratiam, & utilitatem multorum, & congerendo, aſſeverando, & parando pecunias, & famulos, & miniſtros conducendo, debeat ſemper ex hoc cambio lucrum accipere, ſcribit *Jo. Azor.de inſtit.moral.par.3.lib.10.tit.de camb. c. 5 q.5. &ead.repetit.c.6.q.3 verſ.Cajetanus,&verſ.ſeqq.& c.7.*
verſ.in primis,&verſ.ſeqq. † & in ſumma, non convenit, ut mercator, qui dat pecuniam præſentem pro 427
pecunia abſenti, recipienda in alio loco; ponat expenſas, operam, & ſudorem ad aliorum utilitatem *Hier.de Luc. in loco proxime citato*, & *Archiep. Flor.* quem ſecutus ſum *infra, q. 7.par.1. n. 44.* & quod in cambiis eo majus exigatur lucrum, quo ad diſtantiorem locum cambitur; cum major diſtantia majores exigat labores, & impenſas, quam minos, ſcribit *Medin.in ſuis tract.tom.2.tit. de reb. per uſur. acquiſ. q.8. initio,& verſ. & dicendum, in fine, col.2.fol.369.* Et demum habendam eſſe in cambiis rationem longinquitatis, & vicinitatis locorum, in quibus ſolutio deſtinatur, ſtatuit *Pius V in conſtit.ſuper.cambiis in ſi.edita anno 1566. Kal. Februar.* quam habes *infra§.9.n.51.*
† & in hac pecuniarum tranſlatione non conſideratur, quòd campſor aliquando tranſuehit ſine labore, 428
& ſine expenſis, & quòd imo ut plurimum lucratur, quia nihilominus ei debetur merces, ſeu aliquod lucrum honeſtum, tum quia non eſt verum, quod trahat ſine labore, & expenſis, ſiquidem conficit litteras cambii, litteras, ut vocant, *de adviſo*, & curam ponit in hac negotiatione, tenendo famulos, & ſcriptores, cujus curæ, & officii ratione convenit, ut habeat remunerationem; tum quia hoc eſt per accidens, ut latius hæc omnia conſideravi *infra ead. q. 7. par. 2. amp. 6. num.1.* bene verum eſt, quòd iſta merces, ſeu remuneratio non debet habere ullam proportionem cum illa, quæ daretur agaſoni, ſeu nautæ, qui proprie ſine alio negotio realiter tranſportaret, ſic videmus, tabellariis publicis pro litterarum redditione dati quid minimum reſpectu ejus, quod dari deberet illis, qui litteras ſine alio negotio afferret;& ita intelligas, quod non aperte ſcribit *Romoal. Col. tract. de camb cap.5.in fine principii*, & iſta merces, ſeu lucrum ſolet eſſe quinque pro centenario, & vulgariter dici ſolet, *il coſto.*

Secunda cauſa eſt propter copiam, vel inopiam 429
pecuniarum; quia etiam ratione copiæ, vel inopiæ datur intereſſe de uno ad alium locum, ſicque poteſt

sine usura plus, minusve recipi, quam sit datum, ut secutus sum *infra q. 7.par.1.num.48.*

430 Confirmatur primò iste casus in prima causa: quia propter eandem expensarum, & resici rationem potest quis nomen debitoris, præsertim non idonei, emere tanto minori pretio, quantum possunt importare impensæ, & labores, qui erunt necessarii ad illud nomen debitoris, idest, debitum exigendum: ut puta si debitum sit scutorum mille, & impensæ, & labores necessarii ad consequendum dictos scutos mille, possint ascendere ad scutos tercentum, pretium competens erunt scuti septinginti, quia tot remanent, deductis expensis & labore, *Bar.in l.22.per diversus, n.6.& 7.C.mand. Bal.in l.2.n.3.in fine,C. ne lic.in potent al.*quod idem sentire visus est *Innoc.in cap. 2. ex parte,n.3.vers.& est sciendum, de alien.jud.mut. ca. fac.* dicens, quòd redemptiones litium inter laicos non potentiores satis licitæ sunt & eis datur actio usque ad quantitatem datam,&*sub n.2.* ait, simulatam præsumi actionis cessionem, si pro modico pretio vendatur actio: & ita videntur communiter sentire Doct, quòd actio non possit emi pro minori pretio, quam sit in ea, nisi habito respectu ad expensas, & labores, prout de hac communi testantur *Abb. in d. cap. ex parte, sub n.6.* & loquendo de emptione certi, liquidi, & exigibilis crediti, solvendi infra certum terminum, quòd non possit, eo quòd ematur præsenti pecunia, emi minori pretio, scribunt *Franc. Garc. tract.de contract.c.19.sub n.2.vers. mail contrario.Lud. Lopez. de contr.lib.1.cap.3.vers. porro, & seqq. Mich. Sal ad D Thom.2.2.q.78 art.2.controv.7 sub num.4. vers oppositum docent,&n.5.vers.ex his,fol 308.&309. Io.Azor.de instit. moral. part.3.lib 8.tit. de empt. & vend cap. 0 q.5.vers.in hac controversia, col.653.&lib. 10. tit.de camb.cap.7.q.5.vers.in hac quæstione, juncto vers. duæ sunt, col. 877.* quam opinionem secutus est etiam *Boninf.tract.de dimin.pretii,&c. c. 4. per totum,* & ex his *Garcia, & Lopez* testantur, & sequuntur hanc esse veriorem, & securiorem opinionem: & reliqui, esse communem, contra tertiam comprobationem, quam posui *infra q.7.par.1.sub n 80.*supposito tamen debito liquido, certo, & exigibili sine ulla difficultate, ita ut habita sit ratio solius solutionis anticipatæ, & sic solius temporis.

431 Quinimo ratione periculi, seu risici potest, etiam impensis, & laboribus deductis, adhuc minori pretio emui, ut scribunt *Abb ubi sup Sot.de just.&jur.lib. 6.q.12.art.2.col.4.ibi,facti enim,fol.617.*dicens,æs alienum, quod à debitore propter paupertatem, vel fidei tenuitatem non est recuperatu facile, minoris vendi posse, quam sit ejus quantitas:quia,inquit,neque merces, insanis ventis commissæ, tanti emerentur, quanti, si essent in portu,*Garcia d c.19 circa initium, sub n. 1. Io. Azor.d.q 3.vers.cæterum,* non discrepat *Lopez d.cap.3.vers igitur conclusio*, dum emptionem pro minori pretio impugnat, quando absunt pericula, &c. & ab hac opinione non videtur discedere *Archiepisc. Florent tract.de usur.c.3 §.12.n. 23.tom.7 fol.88.*dicens, quod est usura,si emptor vult diminuere pretium solum propter hoc, quia nunc solvit; secus si propter alias causas justas, quem late sequitur *Boninf.tract.de diminut pretii, &c. c.4.num. 1.in fine & 2.* satis comprobatur ex his, quæ scripsi *infra q.7.par.1.num. 80.*præsertim *comprob. 3.* & hæc similiter est communis opinio; quicquid dixerit in

432 contrarium *Crot.in cap 6.in civitate, num.43.& seqq. de usur.inter Repet.tom.4.fol.367.* † & quòd quis possit à creditore emere jus crediti minori pretio, etiam ob anticipatam solutionem, licet debitor minori pretio redimere non possit, scribit *Io.Azor,* quem citavi *infra q.7.par.2.ampl.3.sub n. 13.*& quòd ratione periculi pecunia minus valeat, & periculo dicatur exposita, etiam quando est absens, scribit *Medin. in suis tract.tom.2.tit.de reb.per usur. acquis. q.7.col. pen. vers.inde fit.fol.368.*dicens,quòd licitum est pro multa pecunia, in navi tempore tempestatis existente, longe minorem dare, & pro centum ducatis, Hispali, aut alio in loco distanti solvendis,licitum,inquit, est aliquod minus dare.

Ratio est, quia minus valet actio, quam res ad 433
quam datur actio, tum propter dubium litis eventum, cum posset perdere causam, etiam justam, propter judicis defectum; tum quia debitor posset interim effici inops, ideoque cum quis emat quasi spem, & eventum judicii futuri, ridiculum est dicere,quòd pretium de necessitate debeat esse tantum, quantum est in actione, *Abb. ubi supra,* pro qua ratione adde quæ scripsi infra *q 7.par.1.sub n.80.comprob. 3.* quicquid contra *Abb.* scripserit *Croc.in loco supra proxime* 434
citato † imo, si debitor sit valde potentior, creditum potest minori pretio ultra dimidiam ei, quia est quasi perditum, ut scripsi *infra q.7.par.2.ampl.10 n.* 435
75.in fine: † & quod ratione dubii quantum res sit valitura, contractus sit licitus, scribit *Innoc. in cap.6. in civitate,versus finem,de usur.* & quod propter timorem vexationis, & futuræ inopiæ, & malignitatis debitoris possit venditor ad credentiam carius vendere, secutus sum ex *B.Io.àCapistr,* & *Med. infra q. 7. par. 1. n 78.* sicque periculum habet vim undique mutandi pretium.

Alio ergo pretio emi potest nomen debitoris potentis, & rixosi seu difficilis; alio nomen debitoris facilis; alio nomen debitoris divitis; alio nomen debitoris inopis; alio nomen certum & sine periculo; alio nomen dubium, litigiosum, & cum periculo, ut scripsi etiam *infra q.17.par.2.amp.10.sub d.n.75.*

Confirmatur secundò, attenta utraque causa, de 436
quibus *supra num. 422.&429.* quia pretium justum cujusque rei dicitur illud, in quo æstimatur, & considerantur bonitas intrinseca ipsius rei, copia, & inopia, impensa, & labor, qui in transportatione de uno ad alium locum requiruntur; item solicitudo, & impensa, quæ in ejus conservatione sunt adhibendæ; & demum considerari debet periculum, quod vendens in illius rei acquisitione, & transportatione subiit, prout considerat *Sot.* quem secutus sum *§.seq. gl. 2. numero 104.* & latius hæc omnia,nulla de Soto facta mentione, *Navar.in man confess.cap.23.sub numero 78.*

Infero ex adductis in isto tertio casu, quòd num- 437
mularius ex hoc cambio, seu mutuo lucrum consequi non potest ratione lucri cessantis, quamvis sit nummularius, seu mercator, *Io.Azor.d.tit. de camb. cap. 6. q. 3.*

Contra hanc illationem: quòd enim nummula- 438
rio mutuanti, seu campsanti, possit hoc lucrum deberi, etiam ratione lucri cessantis, & nulla habita ratione prædictorum laborum, periculorum, & impensarum, suadetur ea ratione, quia mutuanti debetur interesse lucri cessantis, si eo pacto mutuaverit, ut secutus sum *infra q 7.par.2.ampl.8. num. 1.& seqq.* sed nummularius,cum ejus officium,&exercitium,ex quo se, suamq; familiam sustentat, versetur in campsando, seu mutuando, videtur virtualiter, & ex natura negotii

negotii paciſci de lucro ceſſante, quia non eſt veroſimile, quòd velit illud officium, ex quo forſan vivere debet, gratis in aliorum utilitatem exercere: & pecunia mercatoris pluris valet, quam pecunia non mercatoris, ut ſecutus ſum infra *q. 7. par. 2. ampl. 8. ſub num. 225.*

Nec obſtat reſponſio ſeu conſideratio, quam facit *Sot. de juſt. & jur. lib. 6. q. 10. art. 2. col. ult. in reſponſ. ad ſecundum arg. fol. 611. & q. 12. art. 5. col. 5. fol. 626.* & de eo nulla facta mentione, *Jo. Azor. in loco ſup proxime citato*, dum dicit, quòd cumulans ſuas pecunias in hanc, non in aliam negotiationem contulit: ideoque in eo non conſiderati lucrum ceſſans.

Quia replicando, diſtinguo; Aut conſideramus aliam negotiationem, ſeu mercaturam, quam nummularius non exercet; neque erat paratus exercere, & dico, quòd lucrum ceſſans reſpectu illius negotiationis ubi non debetur; qui vere ab illo lucro propter illud cambium, ſeu mutuum non ceſſavit; Aut conſideramus negotiatiônem aliquam à qua ceſſavit propter illud cambium, & tunc deberetur: Aut conſideramus cambium verum, & licitum, à quo ceſſavit propter mutuum, ſeu cambium fictum; & dico ſimiliter, ei deberi intereſſe lucri ceſſantis veri cambii, ut ſecutus ſum infra *q. 7. par. 2. ampl. 8. n. 1. & ſeqq.*

439 Quartus caſus principalis eſt, quando is, qui mutuo dat, patitur intereſſe ob illud mutuum, ideoque de illo intereſſe in ipſa mutuatione paciſcitur cum mutuatario, vel aliter, pacto non facto, ex mora, mutuatarii patitur intereſſe; quo caſu mutuatarius ratione intereſſe tenetur reſtituere, non ſolum, quod mutuo accepit, ſed etiam totum illud amplius, quod mutuatoris intereſt, & quia hujus caſus materia eſt ampla, & extenditur ad quodlibet creditum, idcirco eum late in opportuniori loco examinamus infra *q. 7. par. 2. ampl. 8 num. 1. & ſeqq. num. 98. & ſeqq. & §. ſeqq. gl. 5 ſub num.* 147.

440 Quintus caſus principalis, & formalis eſt in mutuo montis pietatis, ſed prius quam ulterius loquarde iſto quinto caſu, præmitto, quòd mons pietatis, ſubſtantialiter loquendo, eſt quædam ſumma pecuniæ, aut rerum, pecunia æſtimabilium, quæ in pauperum refugium, vel à divite uno, vel multis, aut Principe, vel Rep. aut aliqua Communitate repoſita eſt, ex qua ſolet pauperibus mutuari gratis, *Med. in ſuis tract. tom. 1. tom. de reb. per uſur. acqui. q. 10. initio, fol. 376. Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti, §. 3. n. 2. de uſur. inter tract. diverſ. tom. 7 fol* 141. *Card Tolet. tract. de inſtr. ſacerd. lib. 5. c. 38 de monte pietatis. Lud. Molin. de juſt. tom. 2. de contract. diſput. 325. initio, col.* 300. vel dicitur mons per maraphoram, quia eſt pecunia in acervum congeſta, ut ſcribit, *Jo. Azor. de inſtit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de cenſib. cap. 22. verſ. primo itaque in fine, & c. 23. initio,* & ante eum *Sot. de juſt. & jur. lib. 6. q. 1. art. 6. initio,* & quod mons pietatis conſtituatur modo præ-

441 dicto, ſcribit idem *Azor. d. verſ. primo itaqua*, † hoc præmiſſo, dico, quòd mons pietatis mutuat, accepto pignore, & poſtea recipit mutuum, & aliquid ultra, ut eſt notum omnibus, & Romæ, & in aliis quibusdam Italiæ civitatibus, habet enim mons pietatis tria capitula: Primum, quòd miniſtri dicti montis cuſtodiant pecuniam, poſitam in dicto monte, & ſtent parati ad mutuandum egentibus tot aureos,

442 puta tres ad ſummum: † Secundum, quòd ab accipientibus mutuo capiant pignora, & ſuo periculo cuſtodiant in domo, ad hoc conducta, & pignora reddentibus mutuum intra annum reſtituant alias elapſo anno, ſeu ſeſquianno, publice vendant, & deducto prius pretio, quod monti debetur, quod ſupereſt reſtituant domino rei pignoratæ, & omnium, & totalis ſuæ adminiſtrationis rationes ſcribant, &

reddant: † Tertium, quod ultra pecuniam mutuatam 443
exigant duo, vel tria denaria pro quolibet ſcuto, & menſe, ut recenſet etiam *Thom. de Vio Card. Cajetan. tract. de mont. piet. cap. 1. num 2. tom. 6. par. 1 fol. 419. Jo. Azor. d cap. 22 verſ. primo itaque, & verſ. tres, & ſeqq. uſque ad verſ. his poſitis, & Card. Tolet. dict. capit.* 38. dicens, dari mutuum ad breve tempus, ut poſſit pecunia multis mutuari & per eam multis ſubveniri: item mutuari ſub pignore, ne pauperes in ſolvendo ſint negligentes, & mons conſumatur, & elapſo tempore, vendi pignus, ut detur monti, quod ei debetur, & inde aliis poſſit ſubveniri: & mutuatarium debere ſingulis menſibus aliquam brevem ſummam erogare, pro expenſis, quas miniſtri faciunt hæcque fere omnia breviter dixit *Navar. in man. confeſ. c. 17. num. 213. verſ. in notabili 20.* & quòd ratione operum miniſtrorum poſſit ex iſto mutuo aliquid accipi, ſcribit etiam *Medin. in ſuis tract. tom. 2. tit. de reb. per uſur. acquiſ. q. 10. verſ. oppoſitum, fol.* 377.

Et licet *Sot. de juſt. & jur. lib. 6. q. 1. art. 6. & alii* etiam 444
poſt Lateranenſe Concilium, *de quo infra*, adhuc controverterint, an illud mutuum montis piatatis ſit licitum, ut recenſent *Jo. Bapt. Lud. in d. cap. naviganti, §. 3. n. 1. de uſur. inter tract. diverſ. tom. 7 fol.* 141. & *Bonin. tract. de montib. cap. 5. num. 1. in fine, & 2* & olim ante Lateranenſe Concilium ſub Leone X. magna fuerit controverſia inter Doctores tam Theologos quam Juriſtas, an iſte mons eſſet licitus, cum pro mutuo aliquid accipiatur, *Medin. d. qu. 10. verſ. facit fol. 379 Card. Tolet. d. cap. 38. verſ. quarto ut cui Azor. d. c. 22. verſ. in his poſitis; & verſ ſeq.* & *Card. Cajet. in toto illo tract.* varias recenſeat opiniones, & tandem *in cap. ult. 15.* concludat, montem pietatis eſſe approbatum à Sed Apoſtolica non autem ejus capitula, niſi cum clauſula (quatenus non ſint ſacris canonibus contraria) & tertium capitulum ipſe impugnet, & dicat, peccatum fuiſſe, facere imprimi illam conſtitutionem inter bullas, truncata dicta clauſula, quam ipſe oretenus audivit, & vidit in copia bullæ Mantuanæ, & *in 2. 2. q. art.* 10. referat, ſe interfuiſſe Concilio Lateranenſi ſub Leone X. *ſeſſ.* 10. quem fuit declaratum, mutuationem montis pietatis non eſſe uſurariam:

Tamen, quicquid iſti dicant, nos de hoc nullum 445
habemus ſcrupulum, tum quia ita in Urbe, ſciente Pontifice, ſervatur, & ideo nullus pœnitentiarius, ſeu confeſſarius ſuper hoc audit & ſcientia Papæ proba-

tur, † quia *in Concilio Triden. c. 8. ſeſſ. 22. de reformat* 446
diſponitur, ut Epiſcopi viſitent montem pietatis: Ergo Papa, qui eſt Epiſcopus Urbis, debet habere notitiam, quid fiat, & ſervetur in illo monte; tum quia hodie ita, nulla conſiderata dubitatione, ſcribunt *Virg. de Boccat. tract. de inter d. cap. 18. nu. 160. tom. 3. par. 2. fol. 116. & alii moderniores,* & mutua montis pietatis, uti licita, contra *Cajet.* defendunt late *Medin. in ſuis tract. tom. 2, tit. de reb. per uſur. acquiſit. q. 10. col. 4. verſ. oppoſitum, & ſeq. fol* 377. & contra eundem *Cajet. & Sot. Navar in man. confeſſ. cap. 17. de uſura. circa cambia. nu.* 188. quem retuli infra *q. 7. par. 2. ampl. 1. ſub num. 1.* & defendit etiam *in cap naviganti, poſt ver. decimo tertio, & ibi, ſeptimo quia, n. 15. de uſur.* & latius *in c. ſi fœneraveris, not. 20. num. 59. & ſeqq. 14. q. 3. Card. Tolet. tract. de inſtr. ſacerd. c. 38. lib. 5. verſ. quarto ut cui*

& seqq. Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 325. ver. contrariam sententiam col. 301. & late *Jo. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 10. tit. de censib. c. 22. vers. secunda sententia & vers. seqq.* & ad Cajetanum, dum dicit, in illa bulla fuisse appositam præfatam clausulam (quatenus non sint sacris canonibus contraria) late respondet *Bonins. d. c. 3. n. 2 versus finem, & seqq* & ego addo, quod cum magna esset controversia super hoc puncto, ut dixi supra *numer.* 444. non est verisimile, quòd in bulla apponeretur ejusmodi clausula, qua difficultas, & controversia denuo revivisceret; vel montis pietatis approbatio fuisset superflua, quia mutuare, & nil recipere ultra sortem à mutuatario, non habet controversiam, ideoque non indiget ap-
447 probatione. † imo hodie hæc sententia non solum est communiter recepta, ut testatur, & sequitur *Jo. Azor. d. vers. secunda sententia*, sed, ut scribit *Lup. d. §. 3. n. 3. in fine, & n. 4. fol.* 141. hodie est temerarium de hoc disputare, &, ut ait *Azor. d. cap. 22. vers. accedit, in fine*, nemo potest absque periculo contrarium affirmare, cum in dicto *Concilio* Lateranensi excommunicationis lata sententia constringatur, qui oppositum prædicare, & disputare verbo vel scripto ausus fuerit, quòd præmonuit etiam *Lud. Molin. d. disp. 325. vers. in confirmationem, col.* 302. ubi ex hoc miratur, *Cajetanum, & Sotum*, viros doctissimos, ac de Theologia, Christianaque religione benemeritos, parum reverenter, nimisque audacter circa Summi Pontificis, ac generalis Concilii definitionem, ad mores pertinentem, locutos, & plus justo potestatem, quæ in Ecclesia est ad definiendum, & declarandum, quæ ad fidem, & mores spectant, voluisse coarctare: sed licet Cajet. & Sot. cujus sententiam retuli supra *sub n.* 21. videantur nimis audactet locuti de auctoritate Pontificis, eamque voluisse coarctare, tamen est advertendum, quòd non sunt audacter locuti de potestate, sed de voluntate Papę, de qua datur licentia dubitandi; sed, omissis prolixis, variisque disputationibus concludendum est, ordinationem dicti montis pietatis non solum esse licitam, sed esse etiam piam, *Lup. d. n.* 4. imo Leo X sub quo fuit celebratum Concilium Lateranense, quòd approbavit montem pietatis, edidit bullam, qua gratias & indulgentias concessit multa his, qui præfato monti adjutrices porrexerint manus, cujus bullæ tenorem posuit *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 10. vers. bulla, & seqq fol.* 380.

448 Quare si mons pietatis, qui fungitur jure, seu habet effigiem personæ piæ, mutuando pauperibus in casu præsumptæ necessitatis, quia mutuat parvam summam, potest ratione damni, nempe, salariorum, & expensarum, se conservare indemnem, & sic aliquid ultra sortem accipere, non video quare idem non liceat alteri personæ, mutuanti diviti, qui ex mutuo vult augere divitias, & eis, qui mutuat, indiget opibus ad se suamque familiam alendam, ideoque non potest intendere mutuare, tum quia charitas ornata debet incipere à se ipso, ut secutus sum infra *q. 7. par. 1. n.* 73. tum quia esset contra naturam, ut cadens nitatur sublevare stantem, ergo ex isto mutuo montis pietatis constat, quod suadente ratione, & æquitate, potest ultra sortem ex mutuo accipi, sine usuræ pravitate.

449 Nec replices, quòd pecunia montis pietatis, quæ mutuo datur pauperibus, est ipsorum pauperum, cum is, qui montem instituit, & erexit, & in eo pecuniam contulit, eam absolute donaverit, & amplius repetere non possit, *Bonins. tract. de montib. c. 3. num. 9 & Jo Azor. d. c. 22. vers. ad secundum* & consequenter videtur inepte vocari mutuum, cum nemo possit sibi mutuare rem suam.

Quia respondeo, quòd sicut aliud est corpus 450
unius societatis, & aliud est quilibet socius ipsius societatis; unde si socii societatis cambii faciant bursam communem, & unum ex sociis constituant, qui præsit illi bursæ communi, & hic præpositus petat ab uno ex sociis, quod debet conferre in bursam communem, & iste socius respondeat præposito, tu debes mihi tantundem, compenso tecum; non est audiendus, quia, quod debet societati, non potest compensare cum eo, quod debet habere ab uno ex sociis, cum societas non teneatur solvere debitum alienum, *Cyn. in l. 3. in ea, in fine, Bal. in l. 9. ejus, num. 3. vers. extra quæritur*, & *Salyc. n. 3. vers quæro cum, C de compens. Socc. Sen. cons. 65. conclusio. in fine, vers. postremo, libr. 4. Rot. Genuen. decis. 26. in causa, n. 30.* & *Rot. coram R.P.D. Cavalerio in Rom. pecuniaria, ven. 16. Junii* 1609. & ita disponunt etiam *Reip. Genuen. stat. lib. 4 cap. 14. §. si unus habet*, ut retuli etiam infra *§. 6. gl. 1. n. 95* ideoque etiam unus ex sociis, durante societate, non potest quicquam ex ea extrahere, nisi nomine proprio dat debitor societatis: † sic dico in nostro
proposito, quod cum illæ pecuniæ sint universitatis 451
pauperum non possunt pauperes in particulari, durante illa universitate, quicquam ab ea accipere, nisi pro eo quod accipiunt, fiant nomine proprio debitores ipsius universitatis, & sic ab ea mutuo accipient, siquidem aliud est nomen, Petri, Joannis, & Martini pauperum, & aliud nomen universitatis pauperum.

Hic mons pietatis aliquo in loco alteravit suam naturam quia licet in eo maxime deponatur pecuniæ quantitas, tamen modica est illa, quæ pauperum usuri inservit, ideoque hunc montem vocant montem depositarium, inspecto pecuniarum usu, qui inservit negotio lucratorio, & interesse lucri cessantis, ut explicabo: & mons in isto usu partim videtur similis montibus, de quibus *num. proxime seqq.* dum ipse accipit prius à civibus sive voluntariis, sive coactis magnas pecuniarum quantitates, solvendo illis certum fructum; & partim videtur similis monti pietatis, dum postea aliis mutuat, recipiendo ultra sortem mutuatam, nam pro intelligentia hujus montis est sciendum, quòd iste mons accipit, ut dixi, à civibus magnam pecuniarum quantitatem, & solvit illis ad rationem quinque pro centenario, salvo capitali, & in hoc est, ut dixi, similis montibus, *de quibus dd. numeris proxime seq.* & postea mons partem ex illlis pecuniis negotiatur in cambiis, aliisq; negotiis, & partem mutuat non pauperibus, sed aliis, & mutuat ad rationem sex pro centenario, & lucratur unum pro centenario, & de hoc monte late scripsit *Bonins. tract. de montib. cap. 4. & seqq.* investigando hujus montis justitiam, & defensionem.

Ego, omisso longo Boninsignii discursu, concludo, illa quinque, quæ cives mutuantes monti recipiūt singulis annis, non posse alia ratione defendi, quam societatis cum assecuratione capitalis, & certi lucri, juxta ea, quæ dixi infra *§. 3. gl. numer.* 16. quia isti cives non dicentur mutuare monti, sed dare illi pecunias in societatem ad negotiandum: & illa sex, quæ postea mons accipit à mutuatariis, justificantur ratione lucri cessantis, quod mons patitur, cessando à negotiatione illarum pecuniarum, ut eas mu-
tuet;

tuet; licet hæc eadem ratio posset tueri mutuantes monti, si essent negotiatores, &, ut mutuarent, cessarent à negotio: Vide de his *Boninf.d.tract de montib.c.8.sub num.1.& seqq & cap.9.num.1.& seqq.* quia multa possent disputando dici de justitia, vel injustitia hujus montis, quæ omitto.

Et hæc sufficiant de isto quinto casu: omitto enim non nullas quæstiones in hac materia, quas ponit *Azor.d.cap.22.* quia non faciunt ad rem nostram.

452 SEXTUS casus principalis est per oppositum in mutuis, seu præstitis Venetiarum: Monte Florentiæ, & locis comperatum Banchi S. Gregorii Civitatis Genuæ, de quo banco, & locis locutus sum infra §.7. *gl.3 num.7.* quæ loca, mons, & præstita non dant mutuo, prout dat mons pietatis, sed ipsa videntur capere mutuo à civibus coactis, qui propterea vocari solent creditores montis, & eis postea solvunt singulis annis septem, quinque, vel minus pro centenario, donec restituant eis capitale prout originem harum præstantiarum, seu montium enarrant *Salyc.in auth.ad hæc n.20.q. ult C.de usur.* & *Ambr.de Vignat. in cap.salubriter post rubr.in textu sub n.49. vers.item quod,de usur.inter tract. divers. tom.7.fol.54.* & hujus mutui formulam cum clausulis ponit *Laur. de Rodulph.in cap consuluit, in 3 partic.num.21.de usur inter tract.divers. tom.7.fol.38.* & aliqua scribit *Jo Azor.de justit.moral.par.3. lib.5.de usur. cap.10.de censib.c.24. per totum.*

453 Nam licet circa istas impræstantias, & montes, ut sint liciti, maxima olim fuerit Florentiæ altercatio inter magistros Theologos ordinis Prædicatorum, & Minorum ex una parte, & ordinis Heremitarum ex alia parte, ut refert *Boninf. tract.de montib. cap.2.n.1.* & variæ fuerint Doctorum, & Theologorum opiniones, ut scribit *Jo de Anan.in cap.6.in civitate,sub n.24. & 25.de usur.* quas opiniones refert *Laur.de Rodulph. in d.3.partic. num.13 & seqq.* post *dictam 3 partic.n.1.& seqq fol.38.& seqq fol.43.& seqq.usque ad fol.50. & ipse d.num.12.* pro examinatione hujus controversiæ eliciat octo dubia, in quorum resolutione consumat totam illam 3.partic.& *Petr.de Anch.in sua solemni disputatione,* quem refert *Jo.de Anan.in d.c.in civitate, num.13. in fine & num.14.& seqq & n 19.* late eandem controversiam examinet, & distinguat quatuor casus, & similiter *Magister Gregorius de Arimino ordinis Heremitarum,* & tidem *Salyc.in d.auth.ad hæc,q.ult.n.11.& seqq* & *Ambr de vign.in d c.salubriter,post rubr. in textu, sub num.52. vers.& hoc,& num. seqq.fol.55.* qui eum, & ejus dicta referunt, & sequuntur, disputando, an hi montes, & impræstantiæ sint liciti, sub tot multiplicibus considerationibus, & circumstantiis discurrant, ut cerebrum potius involvant, quam difficultatem tollant; imo difficultates multiplicent, & ita nutanter loquantur, ut, quam

454 quisque voluerit sententiam, secuti videantur, †. Licet pariter *B Jo.à Capistr. tract.de usur. n.137. tom.7. fol.110.* disputato articulo, teneat indistincte, usuram committi, sive mutuum sit spontaneum, sive coa-

455 ctum. † Licet etiam *Jo.Bapt.Lup.in cap.naviganti,§.3. sub num.5. de Usur.inter tract.divers. tom.7 fol.141 & in l.curabit,§.6.sub num 11. C.de act.empt. eod tom.7. fol.121.* & *Virg.de Boccat.tract.de interd.uti possid &c. cap.18.num.161. tom.3.par.2. fol.316.* loquantur restrictive, ut ista solutio quinque, seu alia similis pro centenario sit licita, solum quando cives coacti mutuant, secus si sponte, ob rationem, quam adducunt, & ita in civibus, coacte mutuantibus, bene facile, & resolute ex communi opinione determinat *Abb. in d. cap.in civitate,in fine,num.8.* † Licet pariter *Novar.Jo. Bapt.Lup.* quos secutus sum *par.seq.ampl.8. num.114.* 456 *restr.1.* & *Card Tolet.tract.de instruct sacer.li.5. cap.33. vers.conveniunt secando.* dicant, quòd is, qui invitus, vi, vel fraude cogitur pecuniam expositam mutuare, possit licite pacisci de lucro cessante, & ultra sortem recipere, & ita conveniant Doct. † licet etiam *Ar-* 457 *chiepis Florent.tract.de usur.in fine,c.5.n.14. tom.7.fol. 91.* quem Additionator *ad Abb.in d.cap.in civitate,in fine, in 1.casu* citat, & sequitur sub nomine summæ Pisanellæ, dicat, quòd civis, coacte mutuans, & ob id mutuum multam forte incommoditatem patiens, non committat usuram, si aliquod lucrum accipiat. † Licet etiam *Jo.Azor.de instit.moral.par.3.lib.5.tit.de* 458 *usur.cap.10.vers.de his montibus.* loquendo de isto genere montium, dicat ad hoc, ut hi montes sint liciti, requirit, quod cives pecunias, quas dant, non mutuo dent. Licetq; eum horum doctrina concordent, quæ scripsi *d.ampliat 8.num.114. vers.restringe primo.* † Et 459 demum licet in ejusmodi articulis, quot sunt homines, tot fuerint sententiæ, ut ex *Petr.de Anch.* vocando eum dominum suum, refert *Ioan.de Anan.in d.cap. in civitate,sub n.24.* Et quicquid dixerint illi magistri sacræ Theologiæ in tribus disputationibus super isto articulo, quia hujus dubij decisio ad eos non spectat, cum loquantur sine ullis allegationibus juris divini canonici, vel civilis, & erubescimus sine juribus loqui, *Io de Anan. sub d. num. 14.*

Tu tamen dicas indistincte, istas præstantias Venetorum, montem Florentiæ, & loca Genuæ, à Repu- 460 blica, seu Principe licite institui, & cives etiam cogi, necessitate urgente; dummodo ejusmodi montes, seu in præstantiæ habeant rationem, & naturam emptionis redituum communitatis; quare sive coacte, sive sponte cives pecunias dederint, licite reditum percipiunt, quia sortem nunquam repetere possunt, ut post multa, concludit *Petr.de Anch.* quem, vocando eum dominum suum, refert, & sequitur *Jo.de Anan.sæpe citatus in d.cap.in civitate,sub num.24.* & ita ex eod. *Anch.* refert *ibidem,* tenuisse *Magistrum Franc. de Empoli ordinis Minorum, Nicolaum de Anglia ordinis Prædicatorum,* & fuisse consultū per duodecim utriusque juris Doctores. *Jas.* etiam in *l.1.in 1.& 2.lectura, num.61.& 40.C.de sum trin.&c.* post alios, quos citat, simpliciter dicit, licite pecuniam percipi ex reditu dictorum montium, & ita sub multiloquio, & sibimet non constans residet *Ambr.de Vign.sub num. 77.& seqq.* & *num.80.fol 56.* ubi de communi opinione, & satis manifestam esse horum montium justitiam, sive cives sponte, sive coacte pecuniam in monte conferant, quia est contractus censualis, scribit *Boninf tract.de montib.cap.2.initio, & num.2 & 3.* & inter Theologos fuisse olim in Italia magnam altercationem, an ejusmodi montium erecti esset licita, sed communem esse opinionem, hunc contractum esse licitum, quia est censualis emptio, & venditio: & cives, sive subditos licite cogi ad conferendum pecunias in montem, propter Reipub.seu Principis necessitatem, in qua versetur utilitas publica, scribit *Jo.Azor.de inst.moral. par.3.li.10. tit.de censib. cap.24.quod est ult.q.1.& 3.* † & *eod.lib.10.tit.de censib.cap.22.vers.quarto quæritur.* in fortioribus termi- 461 nis format dubium, an montium pietatis administratoribus liceat pecunias ab iis, qui eas in montem conferunt, ea lege accipere, ut, qui conferunt, recipiant quatuor, vel quinque quotannis, & deinde ad-

ministratores dent mutuum pauperibus ea conditione, ut aliquid præter sortem reddant, unde satisfiat his, qui pecuniæ summas in montem contulerunt; quare qui postea mutuo accipit à monte teneatur ultra capitale ad rationem septem pro centenario, ex quibus septem, duo, vel tria accipiat mons, ut ministris debitum salarium solvat, & quatuor, vel quinque reddat ei qui mutuavit: quo dubio ita formato, præmittit, de hac re magnam fuisse controversiam inter Theologos Dominicanæ & Franciscanæ familiæ, & Theologos ordinis Augustiniani, & postea refert, & sequitur fuisse communi consensu receptam sententiam affirmativam, quòd erat licitum, quoties illi, qui pecunias conferunt in montem, ita dederunt, ut amplius repetere non possunt, quamvis liberum sit montium administratoribus eas pecuniarum summas reddere; imo *Boninſ.tract.de montib.cap.4.n.3.* videtur punctum melius definire, dicens, quòd mons pietatis aliqua necessitate compulsus, ut pauperibus subveniat, potest mutuo ab aliquibus accipere, & ii, qui charitate moti, ut indigentiis, & summæ necessitati montis occurrant, mutuant, & ex tali mutuo damnum sive emergens, sive lucri cessantis sentiunt, eo quia pecuniam suam ab actuali negotiatione divertunt, possunt aliquid ultra sortem arbitrio boni viri accipere.

462 Sed (non discedendo tamen à firmata indistincta resolutione) pro uberiori doctrina considero tres casus: Primus est, quando iste census, seu reditus habet causam necessariam, id est, quando cives coacti mutuant Civitati, quæ eis constituit certum reditum, ut loquuntur plures quos citavi supra *nu.* 455. *& seqq.* & isto casu non committitur usura; quia non est proprie mutuum, cum non possit repeti, sed est emptio, & venditio consûs, seu reditûs, ut scribunt Addition. ad *Abb.in d.cap.in civitate, in fine, de usur & Azor.in d. cap.22. verſ. quarto quæritur,* & clarius *in cap.24.initio, & q.1.* & ante eos *abb.in d.c.in civitate, n.8.* nam, non sunt attendenda verba contractûs, sed pacta & conditiones contractûs, ut secutus sum in meo *tract.de judic.cauſ.&c lib.2.cap 9.num.*1347.& 1352. & infra *q.7.par.1. ampl.20. ſub num.4.* licet ergo civitas, seu mons capiat sub nomine mutui, quia tamen capit ea lege, ut restituere non cogatur, perdit naturam mutui, transit in emptionem, & venditionem,
463 ut dicunt etiam Doct. † Secundus casus est, quando iste reditus habet causam voluntariam, ut, si quis sponte dat certam pecuniam civitati, puta, mille, & civitas pro istis mille constituit ei perpetuum censum quinquaginta singulis annis: & isto etiam casu non est usura, quia non est proprie contractus mutui, sed
464 venditionis. † Tertius casus est, quando est verum mutuum; & isto casu id, quod accipitur ultra sortem, regulariter est illicitum, & usurarium; quare si statutum disponeret, quòd, qui vult mutuare civitati, habeat tantum pro centenario singulis annis, & quòd ultra annum possit repetere capitale, & tu ita mutuares, committeres usuram, *Alex.de Nevo, in ult. addit.ad Abb.in d.cap.in civitate, in fine de usur.* & cum hac triplicis casus distinctione bene accommodatur doctrina *Baldi in l.jusjurandum, col.31.32.& 33.in fine verſ.ſed quid ſi reus, ibi, ſed juxta præmiſſa quæritur, ff. de jurejuran.* ubi format quæstionem de mutuo, coacte, vel sponte facto Regi Angliæ, qui legem constituit, quòd quicunque mutuaret sibi, haberet ad rationem quinque pro centenario, an dictum mutuum sit licitum; & post multa ad utramque partem disputative adducta, *d.col.33. verſus finem*, distinguit tres casus: aut, inquit, qui mutuat, mutuat nunquam recepturus sortem, sed solum annuum fructum promissum in æternum: & tunc, inquit, iste contractus jure divino, & humano est licitus, quia non est mutuum: aut qui mutuat, mutuat recepturus, quando debitor voluerit, & concludit idem: aut qui mutuat, mutuat recepturus quando ipse mutuator voluerit, vel post certum diem, & isto casu, inquit, hoc mutuum non est licitum, sed est usura, etiam si iste fructus, seu interesse accederet ex provisione legis, separata ab ipso contractu, ut quia dictaret statutum, quòd cuilibet mutuanti detur sine ullo pacto tantum de provisione.

Confirmatur, quòd dixi in secundo casu, quia in 465
Italia, & præsertim Romæ usitatum est genus montium, quos Princeps, seu Respublica instituit, & erigit vendendo uni, vel multis, sponte ementibus, reditus, qui minutatim à subditis solvuntur: nam, cum Princeps habet exempli gratia 30. millia scutos annuos ex gabellis Dohanæ, seu alio vectigale, potest vendere illos reditus ad rationem quinque pro centenatio, ita ut, qui dat Principi scutos 100. Princeps solvet ei singulis annis scut. quinq; sicque ex prædictis scut. 30. millibus redituum constituit montem unum, idest, acervum pecuniæ, ascendentem ad scutos 600000. ex quibus constituuntur 6000. loca montis; ita ut quilibet locus valeat scut. 100. quibus locis venditis, Princeps mandat suis conductoribus, seu affictuariis dictæ Dohanæ, ut solvant emptoribus dicta scuta 30. millia singulis annis, prout latius tu videre poteris in constitutionibus, quas Pontifices super erectione diversorum montium ediderunt, & explicat *Jo.Azor. de inſtit. moral par.3. lib.10. tit de cenſib.cap.13. initio,* & patet ex constitutione, quam posui infra §. 9. *num.* 50

Et tamen ista loca venduntur sponte ementibus & nulla intervenit vis, seu coactio.

Quot sunt hujusmodi montium genera: An emptores locorum montium possint jus suum alteri vendere: An, vendendo alteri minori pretio & Principe redimere volente, teneatur nihilominus Princeps huic secundo emptori restituere integrum pretium, quod habuit à primo, vide *Azor.d.cap.13.* 466

Non obstat, quòd *B. Joan. à Capiſtr.* quem citavi 467
supra *num.454.* teneat, quòd fructus, quos cives accipiunt ex mutuo, quod coacte fecerunt Communitati, est usura.

Quia respondeo multipliciter;

Primò resp. quòd etsi vis non possit usuram lici- 468
tam facere, cum illa jure divino, & naturali prohibita sit, ut contra *Sot.* quem citavi infra *q.7.par.1.ampliat.8. num.93.* arguit *Navar.in cap. ſi fœneraveris, not.15 numero 44. verſic. ſecunda quod 14.q.3. & ſub num.48. verſic. duodecima,* dum, inquit, virtuti potius favendum esse, quam vitio & mutuare coacte non esse actum virtutis, prout est mutuare ex amore, & charitate;

Tamen ex illa vi inducuntur mora, & pœna, ob quas interesse debetur, ut secutus sum *d.ampl.8.num. 114 verſ.reſtringe primo, & verſ.ratio.*

Secundò respondeo, quòd si pecunia, mutuo data, erat exposita negotiationi, debetur interesse lucri cessantis, sive mutuum sit coactum, sive sit voluntarium, ut late firmavi *d.ampl.8. num. 1.& ſeqq.*

Tertiò respondeo, quòd mutuum, de quo agimus in isto sexto casu, non est mutuum, sed transit in em-

in emptionem, & venditionem fructuum, seu reditum, ut satis ostendi supra *n.*460.*vers.tu tamen, & n* 462. *vers. sed non discedendo, & seqq.* & sic cessant omnia eorum argumenta, & rationes.

469 Firmata conclusione, quòd isti reditus licite percipi possunt ex istis imprælantiis, montibus, & locis:

Extendo eam, ut procedat non solum quoad singulares successores, & cum titulo oneroso, ut puta, cum hi reditus fuerint prius gratis constituti, & donati alicui, & deinde iste donatarius hoc jus reditum vendit alteri; seu quando unus jam emerat hos reditus,& deinde vendit alteri,quibus casibus multi, sic materiam restringentes, scripserunt, hos singulares successores posse licite percipere ejusmodi reditus; sed procedet etiam quoad ipsos primos acquirentes;quia ut dixi supra *n.*460.*& seqq.* hæc loca, & imprælantiæ sunt adæquata censibus; sed hæc restrictio in censu, quia reditus potest licitet percipi tam ex censu jam creato, quam ex censu de novo creando, ut, reprobata contraria opinione, firmant *Sot. & alii*, quos secutus sum supra *n.* 201.

470 Infero notabiliter ex his omnibus, quòd contractus, quem vulgariter vocant *à godere à godere*, & quem in Italia esse usitatum scribit *Joan. Azor.de instit.moral.p* 3.*lib. tit.de societ.cap.*20. est licitus, quatenus non discedat à contractu emptionis census, & locorum montium.

Sed quia iste contractus habet magnam difficultatem, ideo pro illius plena intelligentia, & explicatione tria sunt videnda.

471 Primum, quid sit iste contractus.

Secundum, in quo differat ab aliis contractibus emptionis, & venditionis rescissibilibus.

Tertium (de veniendo ad illationem) an,& quando iste contractus sit licitus.

Circa primum concludo (non definiendo, sed aliqualiter describendo) esse commutationem usus rei cum pecunia; qua commutatione rescissa, quisque eorum restituat, quod habuit.

472 Circa secundum concludo, contractum emptionis, & venditionis rescissibilem differre ab isto contractu, *à godere à godere*, in eo, quòd rescissibilitas aliorum contractuum pendet à voluntate venditoris, qui habet facultatem redimendi ad sui beneplacitum: at rescissibilitas istius pendet à voluntate emptoris, vel utriusque,prout late explicamus infra *n.*475.*& seqq.& n.*491.

473 Circa tertium, an, & quando hic contractus sit licitus, adhibeo tres inspectiones.

Prima inspectio est quando is, qui dat pecuniam, dat eam libere, & reservat venditori facultatem redimendi quandoque, ut in venditione census,& aliarum rerum cum pacto retrovendendi: Et in hac inspectione concludo duo: Primò, quòd hæc inspectio non respicit contractum *à godere à godere*, cum in eo facultas non detur venditori, sed emptori, ut dixi *num.præcedenti*. Secundò, supposita justitia commutativa contractus, sicque cessante suspicione, & fraude usurarum, concludo hunc contractum esse absolute justum, & licitum; quia iste contractus discedit à natura mutui,cum is,qui dat pecuniam,eam repetere non possit, & sic est vera venditio, *Sot. de just. & jur. libr.*6 *q* 5. *art.*3.*concl.*2. *ibi,at vero cum emptor. col.*3.*fol.*595.& periculum rei emptæ transit in emptorem, ut loquendo generaliter de contractu emptionis late explicat *Molin.de just.tom.*2. *de contract. disp.* 366.*initio, & per totam,col.*482.*& seqq.* qua ratione sustinentur imprælantiæ Venetiarum, & loca montium, ut scripsi supra *num.*460. *& seqq.*

Contra secundam conclusionem hujus primæ inspectionis adhuc oppono; quia vel iste contractus differt ab aliis emptionibus, & venditionibus, eo quod in aliis emptionibus dominium rei transeat in emptorem, ideoq; ad eundem pertineat periculum rei emptæ & consequenter,qui rem emit, non potest eo prætextu pretium recuperare, quòd re empta amplius frui non possit: at in isto contractu dominium non transeat; ideoque periculum rei emptæ spectet ad venditorem, ita ut cum emptor re, sibi concessa, amplius frui non possit, venditor pretium restituere teneatur, quamvis emptor rem restituere non possit, & quamvis venditor,in cujus facultate stat, contractum rescindere,rescindere nolit; & supposita ista differentia hic contractus claudicaret, essetque inæqualis & consequenter injustus, & illicitus, ut tacite per alia verba, & obscurius sentit etiam *Jo. Azor. de instit.moral.pag.*3.*l.*9.*tit.de societ.c.*20. *vers.præterea si quis.* quia haberet naturam mutui lucratorii cum pignore, quod continet usuram, ut secutus sum infraq.7.*p.*2.*amp.*12.*sub n* 4.vel hæc differentia non est vera, quia semper dominium transeat in emptorem: & tunc contractus non esset *à godere à godere*. sed esset mera venditio cum pacto retrovendendi. 474

Huic oppositioni (non discedendo à conclusione) respondeo, quòd hic contractus non differt ab emptione censûs, seu locorum montium in alio, quam in hoc, quòd emens censum, seu locum montis,emit certam & taxatam annuam pensionem,& ut plurimum pecuniariam, quæ nunquam emptori perire potest, nisi pereat ipsa res in totum,seu pro parte,juxta ea,quæ scripsi supra *n.*176.*&* 252. at in isto contractu *à godere à godere*. emitur in certa pars fructuum peribilis,etiam non perempta re,ut puta quando est sterilitas: & forsan differt etiam in hoc à vera emptione fructuum, quòd accipiens *à godere à godere*, non habeat illam liberam facultatem vendendi, & locandi eosdem fructus, prout habet is, qui eos emit; sed possit solum ipsemet uti frui; quam tamen differentiam hic nullatenus firmo: & data hac sola differentia, an hic contractus rectè vocetur, *à godere à godere*: est quæstio verbalis, & ideo inutilis.

Secunda inspectio est: quando hic contractus est rescissibilis ab beneplacitum emptoris, qui dedit pecunias: Et in hac inspectione promptior, & acrior potest esse disputatio. 475

Prima enim opinio erit affirmativa pro validitate, quia contractus emptionis, & venditionis cum pacto, quòd venditor teneatur rem, quam vendit, redimere ad libitum emptoris,est licitus, *Imol. in c.*4. *illos vos,n.*18.*de pign. Alexand.consil.*54.*circa primum, sub n primo, lib.*6. *Medin. & Job. Major.* quos citat, & sequitur *Covar. var. resolut. lib.*3.*c.*9. *initio,& n.*2. *prope finẽ*,&de validitate non dubitata *Anton.deBurg. in cap.ad nostram,sub n.*33. *vers.primus est ibi,pro resolutione, de empt.& vendit inter Repeten.tom.*4.*fol.*163. † hæcque opinio probatur *ex dict.cap.illo vos*, ubi,ut venditionis contractus præsumatur fœneratitius, requiruntur hæc tria, quorum duo non sufficerent: primò requiritur hoc pactum redimendi ad libitum emptoris: secundò requiritur conventio, ut in casu retrovenditionis fructus computentur in sortem: tertiò, quòd revenditio fiat majori pretio, sicque primus venditor plus reddat, quam acceperit, 476

Imol.& Alexand in locis supra proxime citatis, & hunc esse communem intellectum, seu sententiam testatur, & sequitur *Covar.d c.9 sub n 3.vers.tertio ex prænotatis*, quare si requiruntur hæc tria, & duo non sufficiunt, necessario sequitur, quòd solum pactum redimendi ad libitum emptoris non sufficiat ad faciendum hunc contractum esse illicitum.

477 Confirmatur primò hæc opinio, quia sicut res potest vendi libere, ut emptor nunquam sit obligatus retrovendere; ita etiam, ut æqualia sint contrahentium jura, debet posse adstringi venditor, ut eam repimere teneatur: item sicut quis potest obligari ad emendam rem Titii, ita quoque potest obligari ad emendam rem, quam vendit Titio, dummodo semper interveniat justitia pretii, *Covar. dict. cap.9. sub numero 3.*

478 Confirmatur secundò, quia si interim priusquam emptor declaret, se velle revendere, res empta pereat, damnum & periculum erit ipsius emptoris, ita ut cum ipse rem tradere non possit, venditor pretium restituere non teneatur, cum periculum rei emptæ spectet ad emptorem; quia qui rem habet, is eam perdere potest; & per hanc confirmationem videtur approbare hunc contractum *Joh. Azor. de instit. moral.part.3.lib.8.tit.de empt.& vendit. capit.12.quæst.8. vers.alii tamen, col 662.* quem latius retuli infra *num. 490. vers. restringe.*

Imo perit emptori etiam post denuntiationem, & quandocunque, remanente re in suo dominio, & exclusa mora venditoris; secus si venditor esset morosus: res enim perit domino, quousque is, cui res debetur, non sit in mora, per ea, quæ dixi *§.seq. gl.5.n. 161.& sub n.342.* quare si consanguineus denunciet emptori, se jure vicinitatis, seu consanguinitatis velle rem emptam retrahere, & interim pereat res, peribit emptori, non autem consanguineo; quia vel emptor non est in mora, & sic non dum est facta revenditio, & cessio, & tunc perit ipsi, quia ipse adhuc est dominus, vel est in mora, & tunc tanto magis perit eidem, ut contra *Ferr.* concludit *Tiraq. de retract. lign.in fine, in verbo, ad finem tituli, sub n.32.fol.399.& 400.* sed mancus est *Tiraq.in 1.memb. distinctionis*, illud enim procedit, quando neuter est in mora; cæterum si emptor interpellaretur, statim rem consanguineo offerret, & consanguineus esset morosus in non deponendo pretio, & res interim periret, utique periret consanguineo.

479 Secunda opinio, contraria huic primæ, est, quòd iste contractus sit usurarius à parte emptoris, qui dat pecunias, ut sequitur *Jo.Azor.de instit. moral part.3. lib 9. tit.de soc.c.20. vers. quæritur ver.meo judicio, & ver.ex his*, & in hac opinione, quia eam ultimo ponit loco dicemus stetisse etiam *d.cap.12 quæst.8. vers. alii tamen, in fine.*

Comprobatur primò hæc opinio, quia is, qui dat pecuniam, videtur in effectu non emere, sed mutuare, accepto pignore, & lucraturus pignoris fructus, quod est usura, ut dixi sup. *sub n.474.*

480 Comprobatur secundò, quia hæc verba *à godere à godere*, excludunt emptionem, & venditionem, & sic ruit utraque confirmatio contrariæ opinionis; & includunt potius permutationem, seu locationem reciprocam temporaneam; quæ locatio pecuniæ non continet eam justitiam, quam continet locatio alterius rei, cujus usus est utilis, remanente eadem re, licet deterioretur: quare pecunia non potest locari, *Archid. Anch. & B.Jo. à Capistr.* quos citavi infra *q. 4.sub n.23.* quia dominium rei locatæ non transfertur in conductorem, prout transfertur dominium pecuniæ, nisi locetur ad pompam pro aliqua pensione, quæ erit modica, ut retuli ubi supra; est etiam pecunia incapax locationis, quia locator recipit mercedem rei locatæ tam propter commodum, quod conductor ex illa recipit, quam propter rei locatæ deteriorationem; at pecunia non deterioratur.

Non discedendo ab hac secunda opinione, & omissis aliis, quæ adduci possent, pro resolutione omnium, & absoluta intelligentia distinguo duo membra. 481

Primum est, quando is, qui dat pecunias, vult in rescissione contractûs compensare in sortem fructus quos ex re, sibi tradita, percepit: & isto casu contractus est quidem licitus, ut scribit *Sot. de just. & jur. lib.6 q.5.artic.3.concl 1.* ubi idem bis repetit, *fol 594. & in fine articuli, in respons.ad 1 argum.fol.596.*& ita, nulla excitata dubitatione, an iste contractus sit licitus, transit *Ant.de Burg.in cap.ad nostram, sub n.33. vers primus est, de empt.& vendit. inter Repeten.tom.4. fol.263* & probatur ex eo, quia quamvis iste contractus resolveretur in simplex mutuum cum pignore, tamen esset licitus per ea, quæ secutus sum infra *q.7. part.2.ampl.12.num.2. vers.confirmatur, & num.4.* sed tunc non sumus in contractu, *à godere à godere*, quia iste non sibi gaudet, id est, non fruitur re; qui enim alieno nomine possidet, non possidet, sed possidet ille, cujus nomine possidetur.

Secundum membrum est, quando iste, qui pecunias dedit, non vult fructus compensare; sed vult eos sibi acquisivisse: Et quia hujus membri materia non est uniformis; considero plures articulos. 482

Primus articulus est, quando venditio dissolvitur ex causa de præterito, quæ inerat jam à tempore venditionis; & in isto articulo dico, quòd fructus, ab emptore percepti, sunt venditori restituendi, ut in actione adhibitoria, quando res vendita erat tempore venditionis vitiosa, & ideo rescinditur, *l.23. cum. autem, §.cum reahiberetur, ff.de ædil. edic. Tiraq.in l.si unquam, in verbo, revertatur, n.286. vers quod autem C.de revoc.donat. Covar.var. resol,lib.2. cap.3.sub n.9. vers est & aliud lib.3. c 9. sub n.1. ibi tandem his distinctionibus*, & latius *Copin. tract de fruct. lib.4. tit.1. cap.14. n.1.& seqq. tom.17.fol.255.*& , loquendo de rescissione venditionis ob enormem læsionem, retuli infra *q.7.par.2.ampl.10.sub n.38.* secus est, si non ex causa de præterito, sed ex causa, quæ supervenerit postea, *Tiraq. ubi supra.*

Secundus articulus est; quando venditio dissolvitur ratione pacti legis commissoriæ, ut quia emptor defecit adimplere id, ad quod tenebatur ex pacto, de qua lege commissoria loquuntur *ll.1 & seqq.ff.de leg. commiss.* & scripsi in meo *tract.de judic. causdib.2.cap. 2.sub n.384* & infra *q.7.par.2. ampl.12. sub n.4 vers. primus*, & in isto etiam articulo concludo quòd fructus sunt restituendi venditori; quia nihil penes emptorem residere debet ex re, in qua is fidem fefellerit, *l.5.lege fundo ff.de leg.commiss.Copin tract.de fruct. lib.4. tit.1.c.12. num.1.in 2.tom.17. fol.254. Tiraq.de tract. convent.§.5. gloss 2.n.3.& Covar. var.resolut.lib. 3.cap 9.sub n 2.* 483

Extendo hanc conclusionem, ut procedat non solum si pactum legis commissoriæ sit conceptum verbis directis, quo casu dominium transfertur ipso jure in venditorem absque alia retraditione, & ideo conditione adveniente, agi potest rei vendicatione:

sed

sed procedat, etiam si sit conceptum verbis obliquis, seu inflexis: quo casu dominium non transit ipso jure, sed agitur actione ex vendito, vel præscriptis verbis ad observantiam contractûs: licet etiam primo casu, quando transfertur dominium ipso jure, possit venditor agere ex vendito ad retradendum: & dicentur verba directa, quando est dictum, quòd si emptor infra tot dies non solverit, vel melior conditio sit illata, res sit inempta, seu ab emptione recedatur: obliqua vero dicuntur, quando est dictum, ut, non soluto pretio, res revertatur ad venditorem; ut hæc omnia scribit *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. quæst. 7 princip. sub n. 12. & 13. quæst. 2. tom. 6. part. 1. fol. 64.* Et moveatur ad hanc extensionem, quia licet *Fab. de Mont.* nullum proferat verbum de fructibus restituendis, tamen satis utroque casu militat ratio, de qua hic super *versic. secundus*, & præsertim teneretur restituere fructus, quos percepisset post existentiam conditionis, & pactum esset conceptum verbis directis; cum tunc ipso jure transeat dominium, in venditorem, ut dixi.

484 Tertius articulus est; quando venditio contrahitur sub conditione, quæ impedit nativitatem venditionis, ut puta, vendo tibi, nisi mihi infra tantum tempus offeratur melior conditio; & in isto articulo dico, quòd, eveniente conditione, fructus sunt venditori restituendi, *Covar. ubi supra.*

485 Quartus articulus est; quando venditio contrahitur sub conditione, seu pacto, quod inficit venditionem jam ortam, & perfectam, ut puta vendo tibi hac lege, quòd si alter meliorem offeret conditionem, res sit inempta; & in isto articulo concludo, quòd fructus sunt emptoris, & ideo non sunt restituendi, seu compensandi, *Covar. ubi supra.*

486 Quintus articulus est, quando rescissio venditionis contractæ, pendet à voluntate venditoris: & in hoc articulo, qui est extra nostrum propositum concludo, fructus non esse restituendos, seu compensandos in sorte, quia distat à mutuo, & est venditio vera, & licita, ut scripsi supra *n. 473. in 1. inspectione*, ubi videas.

487 Sextus articulus est quando rescissio pendet à voluntate emptoris: & in hoc articulo concludo, fructus, interim perceptos, non effici emptoris, sed esse restituendos, seu compensandos in sortem, *Abb. in c. 4 illo vos, sub n 6. ibi, quandoque apponitur pactum, & ibi, nam facio magnam vim. de ping. Anton. Burg. in c. ad nostram, sub n. 43 vers. primus est, de empt. & vendit. inter Repeten. tom. 4. fol. 263. Tiraq. de retr. convent. §. 5. gloss. 2. n. 3 versic. ex quibus*, & esse communem testatur, sed non sequitur *Covar. var. resolut. lib. 3. cap. 9 sub numero 1.* & quòd ubi facultas resolvendi contractum, seu redimendi rem venditam est collata in arbitrium emptoris, aut tertii cujuspiam, puta, offerentis meliorem conditionem, emptor (quasi nihil possit venditori objici, cur contractum resolvat) rem cum fructibus restituat, sequitur *Franc. Zoan. tract. de empt. & vendit. sub pact. retroven. num. 44. concl. 2. tom. 6 part. 1. fol. 71.* & consequenter, si emptor aliter contraxerit, ut non teneatur restituere, seu compensare fructus, contractus est illicitus, & usurarius, ut firmiter tenent *Sot. de just. & iur. libro sexto, quæstio 5. artic 3. conclus. 1. fol 594* dicens, esse manifeste usurarium, & *Joan. Azor. de instit. moral. part. 3 libro decimo, titul. de censib. cap. 17. quæstio 4.*

488 Ratio hujus conclusionis est, quia sicut in rescissione, procedente à venditore, cessat mutuum, & inest vera venditio, ut dixi in art. præced. & supra *n. 473.* & ideo fructus non computantur in sortem, sed sunt ipsius emptoris; ita è converso, in ista, procedente ab emptore, cessat venditio, & in est mutuum cum pignore, cujus fructus nisi restituantur, mutuum est usurarium, *juxta ea, quæ scripsi supra, n. 464. vers. fin. ibi, aut qui mutuat.*

Quicquid scripserint *Covar. & alii*, cum & ipsemet *Covar. d. c. 9 n. 5. in fine vers. quarto est*, afferat, procul dubio majorem subesse usuræ suspicionem, si rescissio procedat ab emptore, cum retentione fructuum, quam si procedat à venditore.

Non obstant adducta supra *num. 475. & seqq.* pro prima opinione, quia respondeo, quòd *text. in cap. illo vos*, facit pro hac secunda opinione, quia ideo rescissio, procedens ab emptore cum restitutione fructuum, non facit contractum illicitum, quia illa restitutio fructuum purgat usuram, & labem illius rescissionis, & sic labem mutui: & ideo vult textus, ut, nisi interveniat augmentum pretii in rescissione, contractus sit licitus? ergo à contrario nisi restituerentur fructus, remaneret mutuum labefactatum vitio usurarum: & hoc est clarum. 489

Ad primam, & secundam confirmationem patet responsio ex his, quæ dixi supra *n. 480.* & ulterius dico, quòd procedunt, data restitutione fructuum: quia rescissio, procedens ab emptore, est licita & justa, quoties fructus restituuntur.

Retenta ergo secunda opinione, de qua super *n* 490
479. quòd rescissio emptionis, procedens ab emptore sine restitutione fructuum, faciat emptionem usurariam.

Amplio eam, ut maxime procedat, quando non emitur res aliqua stabilis, neque fructus incertus alicujus rei, sed emitur annus reditus pecuniarius, quia isto casu etiam ipsemet Covar. qui, ut dixi, est contrariæ opinionis in emptione aliarum rerum, admittit esse contractum suspectum & illicitum. *Covar. var. resolut. libro tertio, cap. 9. num. quarto, versic. verum in specie.*

Restringo eandem opinionem, ut dempto casu hujus ampliationis illa secunda opinio de consuetudine Italiæ, Germaniæ, aliorumq; locorum non procedat, quia id genus pacti esse per Italiam, Germaniam, alibiq; passim usitatum, & frequens, testatur *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. l. 2. tit. de empt. & vend. c. 12 q. 8. versic. alii. tamen col. 663.* quæ consuetudo ea fundatur ratione, quòd periculum rei traditæ spectat ad eum, qui eam recipit pro pecunia quam dat; & consequenter si iste emptor, qui dat pecuniam, vult sibi restitui pecuniam, debet posse restituere rem, alias si eam non potest restituere, non potest repetere pecuniam, teste *Azor. ubi supra*, quem citavi supra, *n. 478.*

Et hæc de secunda inspectione.

Tertia inspectio est quando rescissio contractûs emptionis, seu, ut aiunt *agodere à godere*, confertur in voluntatem utriusque, venditoris scilicet & emptoris, ut cuilibet eorum sit licitum recedere à contractu: & in hac inspectione licet *Jo. Azor. de inst. moral. par. 3 lib. 9. c. 20.* concludat simpliciter, esse contractum illicitum; tamen quia hic articulus majori indiget explicatione, tu distingue, faciendo duas considerationes juxta ea, quæ scripsi supra *n. 287. & seq. in 6. artic.* 491

Prima consideratio est, quando in rescissione veniunt restituendi fructus: & tunc concludo, contractum esse licitum, & justũ, per ea, quæ dixi sup. *n. 481.*

vers.

verf. primum est, & hæc conclusio procedit de plano, & sine difficultate.

492 Secunda consideratio est, quando emptor non intendit restituere, nec compensare: & in hac consideratione oritur major difficultas, quam in secunda inspectione, de qua supra *n.* 475. quia quando rescissio pendet à solo emptoris voluntate, ut loquebamur *in secunda inspectione*, nihil imputari potest venditori, si non redimat, ne emptor fructus percipiat; secus est, quando pendet etiam à voluntate venditoris, quia tunc ei imputari potest, prout hanc non imputationem, & imputationem considerant *Abb. in cap.* 4 *illo vos, sub num.* 6. *ibi, ratio diversitatis, de pign. & Cavar. var. resolut. lib.* 3. *cap.* 9. *sub num.* 1. quare in hac consideratione non militat tanta ratio mutui, & tanta suspicio usuræ.

Concludo adhuc contrarium, nempe, contractum esse illicitum, & usurarium; quia hic concurrunt duæ causæ; una permissiva, quæ respicit rescissionem collatam in voluntatem venditoris; & altera prohibitiva, quæ respicit rescissionem collatam in voluntatem emptoris; ideoque hæc prohibitiva debet attendi, ut dixi supra *n.* 46.

Et hæc sufficiant de sexto casu,

493 Septimus casus principalis est in quovis mutuo, quod periculo sit expositum; quia mutuator ratione illius periculi potest à mutuatario aliquid ultra sortem accipere secundum communem opinionem: cujus est testis, & assecla *Joan. Azor. de instit. moral. part.* 3. *lib.* 5. *tit de usur. cap.* 6. *q.* 1. *col.* 462. quam communem sequitur, tam si periculum procedat ex fato, & fortuna, seu facto tertii, ut in pecunia nautica, & in pecunia itineratitia per loca insidiosa, in quibus commorantur hostes, & latrones, quam si procedat ex facto, & ex parte mutuatarii, cum possit is facile vergere ad inopiam, aut soleat esse fraudulentus, vel malæ fidei; hancque opinionem in effectu tenuit *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb restit. q.* 38. *caus.* 5. *vers. in oppositum, & seqq. fol* 271. & tenet in venditione, credito pretio *caus.* 4. *vers. his tamen, fol.* 224. ratio secundum eos est, tum quia periculum, cujus ratione Doct. admittunt, posse aliquid exigi ultra sortem, semper æque militat, † tum quia quælibet

494 res, periculo exposita, est ob illud periculum semper minoris æstimationis; quare mutuator potest mutuatario dicere, mutuabo libenter, & gratis, si dederis mihi pignus, aut idoneum fidejussorem, & ubi mutuatarius adiverit, & requisiverit aliquem, ut velit pro eo fidejubere, cautum reddere mutuatorem de mutuo, si fidejussor timeat, poterit ei jure dicere, nolle se gratis exponere huic periculo, ideoque mutuatarius teneb tur fidejussori aliquid dare pro pretio periculi, quod in se suscipit, ut scribunt *Medin. dict. vers. in oppositum, & Azor. dict. q.* 1. *vers. altera opinio* & posse fidejussorem hoc pretium exigere, secutus sum infra §. 3. *gloss.* 3. *n.* 7. *vers. sed fidejussor*, & periculum in eo, qui remittit, seu solvit tractam periculo suo de mandato alterius, esse pecunia æstimabile, & ita practicari in negotiis cambiorum, scripsi infra *dict gloss.* 3. *n.* 29 *& seqq versic. primus, & seqq.*

495 Ergo sicut fidejussor, qui se periculo exponit, potest illius periculi pretium exigere, ita etiam, si illi periculo se exponat ipse mutuator, mutuando sine fidejussore, poterit illud idem pretium, seu lucrum consequi; quia mutuator lucrum illud non accipit vi mutui, & sic non ratione usus pecuniæ; quo casu si acciperet, esset usura, sed accipit ratione periculi, quia mutuatarius potest redigi ad inopiam, vel sortem ipsam potest fraudibus omnino denegare *Medin. & Azor. in locis supra citatis.*

Confirmatur primò hæc opinio, quia mutuans non dicitur recipere ultra sortem, quando recipit aliquid pro periculo: nam est advertendum, quòd pecunia reddenda à mutuatario est periculosa, ut dixi; & cum sit periculosa, non tanti valet, quanti valet ea, quam certo habuit à mutuatore: unde valebit tantundem, si addatur, quod ei deest propter illud periculum; & quòd non tanti valeat propter periculum futuræ litis, & inopiæ debitoris, secutus sum infra *q* 7. *p.* 1. *n.* 78. *in secunda causa, & n.* 79. *in* 3. *causa*, & satis patet ex eo, quia creditor, si de ea se velit assecurare, solvit fidejussori seu assecuratori aliquod justum pretium, & sic totum illud justum pretium deest in pecunia reddenda: Ergo mutuatarius vere non reddit ultra sortem, quare esset usura, si mutuatarius esset idoneus, & securus debitor, & nihilominus mutuator aliquid acciperet, quia illud non posset tunc ob aliam causam accipere, quam ob usum pecuniæ, seu dilationem temporis. 496

Confirmatur secundò ultra omnes, quia mutuator potest cum mutuatario inire contractum sponsionis; nempe, si centum mutuata, quæ vis transvehere, erunt salva, dabis mihi decem: si perierint, dabo tibi centum: quem contractum esse licitum, secutus sum supra *n.* 88. *& seqq.* & contra hunc contractum non urget illa repugnantia, quam urgere in assecuratione ostendi infra *sub n.* 503. *vers. comprobatur secundo*, huicque confirmationi applicatur, quod scribit *Jo. Azor. de instit. moral p.* 3. *lib.* 5. *tit. de usur. c.* 6. *q.* 1. *vers. altera opinio, in fine*, dicens, nullam esse usuram, si ego mutuem tibi hac conditione; si mutuum perierit ex quovis casu fortuito, nihil tenearis mihi reddere; si vero salvum fuerit, tenearis mihi sortem reddere cum tanta lucri portione. 497

Confirmatur tertiò (& intro hic, & infra *n.* 502. materiam textus *in cap naviganti de usur.* à quo pendere videtur resolutio hujus septimi casus) quia *text. in dict. cap. naviganti*, secundum communem intellectum admittit, ut mutuans libere pecuniam naviganti, seu eunti ad nundinas, possit pecuniæ mutuatæ periculum in se suscipere, & periculi suscepti pretium à mutuatario exigere; dummodo mutuatarius sponte sua, nullaque cum mutuatore ad id obligatione præcedente assecurationis contractum ineat, secus autem, si assecuraverit, præcedente obligatione mutuatarii, qui contrahendo mutuum, se obligaverit, pro eodem mutuo inire contractum assecurationis cum ipso mutuatore: cum alias noluisset mutuare, quia isto casu mutuator esset usurarius, & exigendo aliquid ultra sortem, teneretur restituere: ut, ita interpretando dictum *cap. ultim. de usur.* scribit *Santer. tract. de assecur. part.* 1. *n.* 10. *& seqq.* & hunc esse verum, & communem intellectum testatur postea *sub n.* 18. *v. circa quod, tom.* 6. *part.* 1. *fol.* 348. & hunc esse *dicti cap. naviganti*, sensum vere proprium, & frequentiori Theologorum judicio probatum, scribunt *Covar. var. resol. lib. tertio, capite secundo, sub n.* 5. *vers. secundo text. & Jo Bapt. Lup. in dict. cap. navigant.* §. 1. *id est, post præfationem, sub n.* 3. *vers. unde & tertio & sub n.* 4. *vers. tu autem, inter tract. divers. tom.* 7 *fol.* 135. & verum, & crebriorem interpretationem esse, ut mutuans naviganti, seu eunti ad nundinas eo proposito, atque animo suscipiendi periculum in se, & recipiendi aliquid ultra sortem, non aliter mutuatarius, sit censendus 498

usura

usurarius scribit *Strach.tract.de assecur in præfat.n.30. vers.prima facti species,tõ.6.p.1.fol.359.* & quòd hoc sit indubitatum,scribit *Nav citatus infra n.502.* & hanc opinionem esse communiter receptam. & veriorem, eo, quia illa obligatio ad in eundum mecum contractum assecurationis est pretio æstimabilis, & consequenter mutuator lucrum quærit ex mutuo, & usuram committit, scribunt *Ludov. Molin.de just.tom.2. de contr ct.dis 318.vers hac de re,col.283. & vers.præcipuc, col.284.* ubi de communiori Doctorum expositione *ad d.c. naviganti,& Jo.Azor. d.c.6.q.3. vers.secunda opinio & vers verus ergo,& lib.7.tit.de mutuo,c.7.q.8.versic.dubitandum non est, & vers. dices quomodo colum.555.* & ita intelligas eundem,dum *in loco infra citato* dicit, communem esse opinionem, quòd sit contractus usurarius, quando mutuans dicit mutuatario; tu esses daturus sex,vel quinque alicui, qui me assecuraret, cum ego nolim mutuare sine assecuratore; ad mihi eosdem sex, vel quinq;,& non curo de alio periculo, seu illius assecuratione, *Jo.Azor. d.par. 3.lib.11.titul.de contr.dub.c.18 dub.7.colum.1021.* nam sicut usurarium est, mutuum, quo mutuatarius obligatur accedere ad molendinum, seu ad emendum in officina mutuatoris, ut secutus sum *infra q.7.par.2. ampl.10.n.89.& 91.in 4.& 6.exempl.*ita etiam usurarium est istud mutuum, quo mutuatarius obligatur accipere assecurationem à mutuatore, *Jo. Azor. d.c. 7.q.8.vers.dubitandum non est,* & isto casu *decretalis in c.naviganti,*loquitur etiam in foro conscientiæ, quia iste mutuator est usurarius etiam in tribunali Dei, *Comrad.de contract.quæst.39.in 1.conclus.*Secus autem, si quis, ut amico morem gerat, ex charitate mutuavit absq; intentione suscipiendi periculum, & ex eo pretium ultra sortem mutuatam; & deinde ab eo,cui mutuo dedit pecunias, rogatus ut assecurationem faceret, certo justo pretio assecurationis recepto, assecurat, idq; constat ex circumstantiis,quia tunc non esse censendum usurarium ex communi interpretatione,sequitur idem *Stracch.ubi supra n.31.vers.secũda facti species,*& quòd de jure cæsareo sit permissum, quòd mutuans pecuniam nauticam, cujus periculum in se suscipit possit periculi suscepti justum pretium à mutuatario accipere, tum quia quod ultra sortem accipit, non datur ratione mutui, nec propter usum pecuniæ, nec propter nudum interesse interusurii temporis,sed propter aliam justissimam causam,nempe,periculi, contra naturam mutui spectantis ad creditorem, tum quia sicut valet pactum cum tertio, à mercatore factum, qui si pecunia,ut merces aliæ salvæ venerint ad portum, habebit is certam summam in pretium periculi suscepti, si vero perierint, tenebitur emendare damnum; ita etiam debeat valere, si fiat cum creditore, dummodo adsit fraus, scribit *Covar.d.cap.2.num.5.versic.constat sane,* & quòd si mutuans naviganti, vel eunti ad nundinas,aliquid ultra sortem recipiat ratione mutui tantum, sit usura, non obstante, quod in se periculum suscipiat, & idem si recipiat partem ratione periculi, & partim ratione mutui,quantum ad id, quod plus recipit ratione mutui: secus si recipiat præcise ratione periculi, ut pretium periculi,quia tunc non est usura, sed est licitum cum etiamsi non mutuaret, & periculum navigantis in se vellet recipere, licite posset recipere pretium periculi; nec propter hoc, quòd ei servitium faciat in mutuando, efficitur deterioris conditionis, sequitur *Arch epis. Floren.tract.de usur.§ 21. num 38 tom. 7. fol. 83.* & ita relative ad plures Doctor. sequitur *Molin. d. disput. 318. in secunda conclus* & cum hoc communi intellectu, & distinctione concordat tacite etiam *Medin.in suis tract.tom. 2. tit. de rebus restit. q.38.caus.3.in 4.arg.*& in solut.illius *fol.271.& 173.* & expresse *tit. de reb. per usur. acquis quæst. 4. corol.1. vers inde sequitur, fol 340.* dicens, quod si pactum de periculo suscipiendo apponatur ex parte mutuantis, contractus non excusatur à vitio usuræ, quamvis merces, pro periculo exacta,sit justa: secus,inquit, si pactum apponatur ex parte mutuatarii.

Corrobaratur iste communis intellectus in eo, 499 quod, non apparente de præcedenti mutuatarii, obligatione capiendi assecurationem à mutuatore in dubio præsumantur libera mutuum, & assecuratio, & consequenter mutuator non sit censendus usurarius, quià *Papa in d.cap.naviganti,* censet illum mutuatorem fuisse usurarium,quia erat certum,quòd mutuaverat,ut mutuatarius secum iniret contractum asse curationis;secus si esset dubium, quia tunc Papa non præsumeret cum usurarium, & hunc esse verum & communem intellectum illius cap. testatur, & sequitur *Santer.tract.de assecur. part.1.sub n.18.vers.circa quod, & sub numer.23.* reprobato intellectu Cornei, *sub num.17.tom.6. part.1.fol.348.* qui tenebat,in dubio præsumi usurarium: † & ratio hujus commu- 500 nis intellectus est, quia in dubio quilibet præsumitur bonus, ut dixi in meo *tract. de jud caus.&c.lib. primo, cap.12 sub n.6.* nam, ut exponendo verba illa, *nolite judicare, Matth.7.& Luc.6 n.37.* inquit *text.in cap.2.de regul. jur.* nolite judicare *hoc loco nihil aliud nobis præcipi existimo,nisi ut ea facta,quæ dubium est,quo ani no fiant,in meliorem partem interpretemur,* & expedit,ut quis sæpius fallatur,habens bonam opinionem de malo homine, quam, quòd raro decipiatur, habens malam de bono; quia ex hoc alteri fit injuria, non autem ex illo, *D.Tom. 2.2.quæst. 60 artic.4.* quem citat *Navar. consil.31. reverendiss. versic. sed contra libro quinto, de usur.* & inquit *Arist.* in dubiis in eam partem vergere debemus,in qua si fuerit erratum;levius peccetur, ideoque dicimus, melius esse nocentem absolvere, quam innocentem condemnare,quia ut ait *Jo.Chrysost.* tutius est, chordas intentius remittere,quam protendi:remissarum namque intensio artificis opera convalescit, at ubi chorda semel rupta est, nullo artificio reparari potest & aliqua pro hac corroboratione adducit, sed non tenet *Stracch. ubi supra sub numero 32.*

Ergo sicut *in cap. naviganti* mutuans posset pro assecuratione periculi exigere ultra mutuatum, ita in hoc septimo casu, de quo *supra num. 493.* ratione periculi, cui mutuam exponit pecuniam, dum ob mutuatarii impotentiam, seu malitiam contingere potest ut totam amittat sortem, debet propter illud periculum aliquid ultra sortem mutuatam posse exigere.

Confirmatur quartò, quia omnis negotiatio licita potest ratione periculi ex justitia esse lucrosa, pro ea,quæ scripsi *sub n.193.424.425.426.430.431.432. 436.& inf.v.6.gl.1.n.14.* & ideo ratione solius periculi tolerantur lucra, & acceptiones in multis contractibus, qui aliter essent illiciti: Primus est contractus assecurationis, in quo assecurans ratione periculi,cui se exponit pro assecurato potest justam mercedem, seu periculi pretium accipere, juxta ea, quæ de usu hujus contractus scripsi *supra n.127.& seqq.*& particulariter etiam *infra p.7.par.3 limit.6.n.5.& infra §.3.gloss.3.num.51.*Secundus est contractus sponsionis,

sionis, qui fraternizat cum contractu assecurationis, nam in sponsione honesta, seu quæ habeat causam honestam, potest unus ratione incertitudinis, & dubii eventus lucrari, & alius perdere, tanquam in ludo, juxta ea, quæ ex *Santr. & Stracch.* secutus sum sup. *n.* 88. & assecurationem, & vadiationem, seu sponsionem fraternizare; imo, semota locatione, & conductione ab assecuratione, esse unum & idem, late, hinc assecurationem tunc impugnando, videtur ostendere *Conrad. de contract. q* 71. *conc.* 2. Tertius est contractus census vitalitij, ut scripsi *supra n.* 294. *& §. seq gl.* 5. *num.* 150. Quartus est contractus societatis officii, in quo ratione periculi toleratur, ut lucrum exedat fructum societatis, ut secutus sum *supra n.* 280. *& seqq. & n.* 291. *& seqq.* Alios contractus, in quibus sola ratione periculi licet ultra sortem capitalis accipere, vide *supra sub n.* 97. 98. *&* 99. *in* 1. 2 *&* 3. *contract.*

501 Contrariam opinionem adversus hunc septimum casum: nempe, quòd mutuans, neq; ratione periculi possit aliquid ultra sortem exigere, suadent illa quatuor argumenta, quæ contra venditionem ad tempus cariori pretio ratione periculi, expensarum, & laborum in exigendo pretio, adducit *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. restit. q.* 38. *caus.* 3. *vers. hanc tertiam causam, & seq. fol.* 270. *&* 271. dicens etiam, quòd præcedens opinio communiter non tenetur: & tenet sibimet contrarius *Jo. Azor.* quem citavi, & ideo improbavi *infra q.* 7. *par.* 1. *sub n.* 79. *in fine, vers quia hujus*, & in specie contra tertiam confirmationem adductam *supra n.* 498. de mutuante, qui assecurando mutuatarium, exigit pretium assecurationis, videtur tenere, reprehendendo communem intellectum, de quo *supra d. num.* 498. *Navar. in cap. naviganti, n.* 1. *& seqq. de usur. & in man. confess. c.* 17. *de usura circa cambia, initio, & n.* 284. dicens, *text. in d. c. naviganti*, non disponere in eo, qui mutuat pecuniam ea lege expressa, ut mutuatarius teneatur facere illam pecuniam assecurari ab ipso mutuatore, soluto justo assecurationis pretio; quia inquit, quòd isto casu mutuanti ultra sortem acquiratur prædicta obligatio mutuatarij, & ideo sit usura, erat indubitatum, ideoque indignum, ut tanta opera à Gregorio IX. declararetur *in d. c. naviganti*, & sic *Navar.* rejiciendo hunc intellectum, quem Doct. citati *supra num.* 498. uti communem sequuntur, addit secundum intellectum, ut illud *cap.* disponat, eum, qui mutuat pecuniam, trajiciendam per loca periculosa, suscipiendo periculum in se ob aliquod pretium, esse censendum usurarium; & ex *Navar.* sequuntur in effectu *Franc. Garc. de contract. cap.* 39. *sub n.* 12. *vers. ma duc.* & copiosius *Lud Lopez. de contract lib.* 2. *cap.* 16. *vers. porro illa quæstio. & vers. seq. &* præsertim *vers. quartum denique*, quòd idem in effectu tenet etiam *Stracch. tract. de assecur. in præfatione, sub num.* 32. *vers. sed ut in quæstione, tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 350. ubi postquam *supra eodem num.* 32. *vers. tertia facti species*, proposuit difficultatem, an mutuator sit censendus usurarius, quando suscipit in se periculum pecuniæ mutuatæ, nulla expressa ad hoc lege, seu conuentione assecurandi; & ideo non constat, quo animo, quave intentione mutuaverit, & an alias fuisset mutuaturus sine assecuratione, resolvit affirmative, in dubio censendum esse usurarium ex dispositione *d. cap. naviganti de usur.* huncque videri sensum verum, & germanum *illius cap.* scribit *sub num* 33. & sic de diametro contra corroborationem positam *sup. num.* 499. *&* 500. quod idem tenet *Corn. in l si paciscenda, n.* 15. *vers. in dubio autem C. de pact.* ut refert, sed non sequitur *Santer. tract. de assecur. par.* 1. *num.* 13. *tom* 6. *par.* 1. *fol.* 348. & licet *Lud. Molin. de iust tom* 2. *de contract disput.* 318. *vers. præcipues*, scribat, intellectum, de quo *supra num.* 589. esse communiorem, neque esse improbabilem, quicquid dicat Navar. tamen postea hanc Navarri expositionem nedum non impugnat, sed ait æque eligibilem esse, sicut alias duas, nempe communem & aliam, quam adducit; aliasque expositiones, seu intellectus *ad d. cap. naviganti*, retuli *infra q.* 7. *part.* 2. *amplia.* 8. *numero* 45. 46. *& sub numero* 50. *in* 5. *intellectu.*

Comprobatur primò hic intellectus ad *dictum c. naviganti*, quia Covar. & multo magis *Jo. Azor.* ab assecuratione, facta à tertio, ad assecurationem, factam ab ipso mutuante, seu creditore, non bene inferunt, ut contra *Navar.* notat etiam *Stracch. d. tract. de assecur. in præfat. sub n* 27. *versus finem, vers. tertio & ultimo*, cum in tertio non militet illa suspicio usuræ, quæ militat in mutuante; siquidem in tertio non datur terminus necessarius, & præambulus ad usuram, nempe, mutuum quod idem in assecuratione capitalis positi in societate, nempe, quòd assecuratio non possit fieri à socio, qui recipit capitale, & tamen possit fieri à tertio, scribit *Sot. de just. & jur lib.* 6. *q.* 6. *art.* 2. *col.* 4. *in fine, & col.* 5. *fol.* 600. nam in casu mutui tertius assecurans, cum non mutuet, est alienus ab usura; quare si fidejussor est fictus, quia scilicet ipse est mutuator, & fingit, ut alius mutuet, & pro fidejussione illa unum, vel duos ducatos accipit pro quolibet centenario, usuram committit; si vero est verus fidejussor, quia alius mutuat, tunc an sit usura, si fidejussor fidejussionis pretium accipiat, est punctus disputabilis, in quo potest teneri, quòd non sit usura, *Archiepisc. Florent. tract de usur. c* 2. *§.* 41. *n.* 74. *&* 75. *tom.* 7. *fol.* 85. imo differentiam esse, quòd pactio contracta sit inter creditorem & debitorem; vel inter fidejussorem & debitorem, ostendunt in alio proposito ipsimet *Covar. eod. cap.* 2. *num.* 7. in pacto legis commissoriæ dicens, quod licet in pignoribus pactum legis commissoriæ sit illicitum & improbatum inter debitorem, & creditorem, accipientem pignora, tamen est licitum, & permissum inter debitorem, & fidejussorem, *Abb. in c.* 7. *significante, sub n.* 6. *de pignor. Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. q* 7. *princip. sub n.* 11. *fallen.* 3. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 64. *& alii*, quos, testando de communi opinione, *citat Covar. sub d. n.* 7 licet ipse nullam in casu legis commissoriæ constituendam esse differentiam credat, *& Joan. Azor.* quem citavi vers. seq.

Comprobatur secundò, quia contractus assecurationis in substantia est contractus fidejussionis, seu illius habet naturam; ut scribunt ij, quos citavi *supra n.* 129. & in contractu fidejussionis is, qui assecurat, seu fidejubet, semper stat à parte debitoris eumq; repræsentat, induendo ejus obligationem ad favorem creditoris: sed hoc repugnat, ut idem, eodemque respectu sit creditor, & fidejussor pecuniarum, sibi debitarum, assecurando, quòd erunt salvæ; quia essent duo contraria in eodem subjecto, ut latius explicant *Franc. Grac. de contract. cap.* 39. *sub n* 12. *vers. ma due. ibi, not. dichiarammo di sopra* & reprehendendo, & saltan do eundem *Garciam* cum distinctione. *Lud. Lopez. de contract lib.* 2. *c.* 16. *vers. in oppositum, & vers. igitur ad argumentum.* & in alio proposito latius scripsi *infra q* 7. *par.* 1. *num.* 15. *& infra §.* 6. *gloss.* 1. *numero* 24. quod

quod idem scribunt *Jo. Azor. de instit. moral. part. 3. l. 11. tit. de contract. dubiis, c. 18 dub. 7. vers. si objicias, col. 1021.* dicens, mutuatorem ex natura rei esse personam distinctam à fidejussore, & assecuratore; quia isti se habeant ex parte debitoris, seu mutuatarii; & ideo repugnat, ut mutuator sit etiam sibimet fidejussor, & consequenter dispar, inquit, est ratio, quod fidejubeat extraneus, vel ipsemet mutuator; quod etiam in effectu concludit *Franc. Garc. tract. de contract. cap. 23. prope finem, & dict. cap. 39. sub nu. 12. versic. da quanto, & vers. seq.* & ex hujus confirmationis visceribus oritur illa conclusio, de qua *in d. §. 6 gloss. sub numer. 12.* quod justitia & debitum non est ad se ipsum, sed ad alterum.

Ergo mutuator nunquam potest pro pretio assecurationis, seu periculi aliquid ultra sortem mutuo datam accipere, etiam si à mutuatario rogaretur ad assecurandum; quia vere vellet se assecurari.

504 Quid dicendum in isto septimo casu; nam, si vera est opinio, de qua supra *n.* 493. quòd mutuator liceat aliquid ultra sortem exigere à mutuatario, eo quòd mutuatarius posset redigi ad inopiam, vel aliter fieri malæ fidei; & quia sicut mutuatarius teneretur solvere pretium securitatis fideijussori, assecuranti mutuatorem; ita etiam teneatur solvere mutuatori, qui vult fungi eodem officio fidejussoris; duæ sequerentur conclusiones, quæ videntur exorbitantes: prima, quòd vix reperiretur, mutuum, pro quo saltem in foro fori non posset aliquid exigi ultra sortem: secunda, quod mutuum, quod magis debetur pauperum indigentiis, quam divitum negotiationibus, pauperibus ipsis magis onerosum esset, quam divitibus; cum majus sit periculum in mutuatario paupere, quam in divite.

Pro absoluta totius controversiæ intelligentia & clariori ejusdem resolutione, distinguo tres casus.

Primus casus est, quando periculi assecuratio fieri deberet ad utilitatem mutuatoris, formidantis damnum, & jacturam mutui: & hic est proprius casus controversiæ, de qua principaliter agimus supra *nu.* 493. *& seqq.* & isto casu distinguo duplex forum: Primum est forum interius; & in isto concludo cum *Medin. & Jo. Azor. citatis sub d. n.* 493. quòd ratione illius periculi, & semota omni fraude usurarum, possit mutuator ultra sortem exigere aliquid, quòd arbitrio boni viri sit justum pretium illius periculi; dummodo non simulate, sed vere exigat propter illud periculum, & non propter mutuum, seu usum pecuniæ; hancque conclusionem amplio, ut procedat etiam si periculum evanuerit; quia nihilominus illud pretium non tenetur remittere, siquidem sicut potuisset verisimiliter perdere totum capitale, vel partem illius; ita etiam debet potuisse aliquid lucrari, cum se exposuerit illi periculo; sicut neque assecurator tenetur assecuratario restituere pretium assecurationis, cum si evenisset casus sinister, assecurator fuisset coactus solvere sortem assecuratam, ut advertit etiam *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 38. caus. 3 vers. pratea qui fol. 272.* & ita, loquendo de eo, qui propter verisimilem timorem litium, & impensarum in exigendo capitale rei vendendæ, eam vendit cariori pretio, pecunia credita, scribit idem *Medin.* quem secutus sum infra *q. 7. par. 1. sub n.* 81. Secundum est forum exterius: & in isto, ne aperiatur via fraudibus usurarum, ego valde dubito de ista conclusione, quam posui hic supra in foro interiori, per ea, quæ adduxi *sup. num.* 502. *&* 503.

Secundus casus est, quando periculi assecuratio est ad evitandum damnum, & jacturam; quam pati posset mutuatarius in re mutuata: & isto casu reassumo illas duas difficultates, de quibus supra *n.* 498. *&* 510. 505

Prima difficultas est, quando mutuator ea mutuat conditione, quòd mutuatarius teneatur facere se assecurari ab ipso mutuatore: & in hac difficultate concludo, mutuum esse usurarium in utroque foro, per ea, quæ late secutus sum sup. *n.* 498. hæcque conclusio transit sine controversia.

Declaro primò, restringendo hanc conclusionem, ut non procedat, quando mutuator pecuniam, quam mutuat, parasset suo periculo transmittere ad negotiandum, puta, in Indias sed precibus mutuatarii, ut eas mutuet, à proposita transmissione, & negotiatione desistit; quia isto casu potest mutuator nolle mutuare sine contractu assecurationis; cum enim isto causa mutuator mutuatarii casu cesset à ludo suæ pecuniæ, ei denegari non debet, ut, remanente mutuo, adhuc suam pecuniam fortunæ ludo per viam periculosæ assecurationis exponere possit, *Molin de just. tom 2. de contract. disp. 318. vers. dixi in conclusione, col.* 285.

Subdeclaro, ut hæc declaratio possit procedere in foro conscientiæ, sed in foro exteriori, ad evitandas fraudes valde dubito, & inclino in contrarium.

Declaro secundo, ut quamvis mutuator, exigens pretium assecurationis a mutuatario, sit censendus usurarius, ut dixi supra; tamen usura ista civiliter agendo, non operatur, ut mutuator teneatur restituere aliquid de pretio assecurationis, si sit justum, & moderatum pretium; sed solum operatur, ut teneatur restituere id, in quo fuisset injustum, & teneatur etiam ad id, quanti arbitrio boni viri æstimabatur onus illud assecurationis ineundæ cum mutuatoro, *Molin. à disp. 318. vers. tertia conclusio col.* 284. & latius & apertius *disp. 309. vers. illud adversus, col.* 253.

Ratio hujus declarationis, quare teneatur ad æstimationem hujus oneris est, quia hoc onus est pecunia æstimabile, alias non esset usura, per ea, quæ dixi infra *q. 7. p. 2. ampl. 10. sub n.* 8. unde, cum sit æstimabile, potest æstimari. 506

Subdeclaro, ut tunc mutuator teneatur restituere quanti fuerit æstimatum, quando illud onus fuerit executioni mandatum, secus si non fuerit executioni mandatum; quia tunc mutuator tenetur solum liberare mutuatarium ab illo onere injuncto, *Molin. d. disp. 309 vers. Cajet.*

Secunda difficultas est, quando mutuator assecurat mutuatarium à periculo, nulla ad ineundum assecurationis contractum obligatione præcedente; & in hac difficultate, in qua militant opiniones, quas adduxi supra *n.* 498. *& seqq. & n.* 502. *&* 503. ego distinguo duplex forum.

Primum est forum exterius, & in hoc, sequendo opinionem, de qua supr. *n.* 502. *&* 503. concludo, quòd mutuans pecuniam cum assecuratione, est usurarius propter illam assecurationem, & ab hac conclusione non videtur discedere *Molin. d. disput.* 318. *vers. fin. vers. præcipue. col.* 285. referendo opinionem, seu expositionem Navarri, de qua supra *n.* 502.

Extendo primò hanc conclusionem, ut mutuans, recepto pretio assecurationis, sit usurarius, etiam si fuisset sine assecuratione mutuaturus. 507

Ratio, qua defendi potest hæc extensio, est unica,

quæ si deficeret, rueret extensio; & quia est ratio, de qua Doct. acerrimè contendunt, & qua passim utuntur, cum sit veluti anima legum, operæ pretium est, sumpta occasione ab hac extensione, ut eam late, & diligenter examinemus. Est igitur ratio hujus extensionis, quia aliquando, cessante etiam ratione legius seu dispositionis, non cessat lex, seu dispositio: quare licet mulieri, quæ ob adulterium à marito devetterit, prohibitum sit, ne, pendente termino 60. dierum qui dantur marito ad eam accusandam, possit servos suos manumittere, ne illa manumissio fiat in fraudem evitandæ torturæ, cui servi subjici debent, *l. 3. verba, C. ad l. Jul. de adult.* tamen illa prohibitio manumissionis habet locum etiam in servis, qui moram traxerint in alia provincia, nunquam versati in ministerio mulieris, quo casu cessat ratio prohibitionis & tamen non cessat prohibitio, *l. 12. prospexit, ff. qui & à quib. manum.* hæcque ratio est amica Civitatibus, & statuentibus, qui statuunt, ut eorum statuta serventur ad litteram, & prout jacent: ut in Civitate Genuæ, *lib. 1. cap. 16.*

Ratio rationis in lege, condita ad obviandum fraudibus, secundum *Sot. de just. & jur. lib 4. q 5. art. 3. in solut. secundæ rat. col. 6. fol 327.* est quia, alioqui leges scrupulos pusillorum conscientiis injicerent; sæpe enim, inquit, obscurum, & ambiguum esset, utrum tanta esset fraus, ut sufficeret ad parendum in civili ligi, an vero tam parua, ut præponendum esset jus naturæ.

Sed ego, clarius explicando, dico, quòd lex, quæ vult particulariter obviare fraudi, debet non solum annullare actum, gestum cum fraude; quia fraus ex sui natura habet hanc annullationem, sed debet annullare actum, in quo fraus potest committi, & commissa difficile cognosci, ut puta, si lex velit obviare fraudi eorum, qui habita notitia, casum sinistrum esse secutum, faciunt se assecurari, debet declarare simpliciter, assecurationem, factam post secutum casum sinistrum, esse nullam, & sic comprehendere etiam assecurationem factam, ignorato casu sinistro; quia lex sic removet omnem occasionem fraudis, cum alioqui homines eadem astutia, qua fraudem committere noverunt, commissam regere non ignorent.

508 Ergo licet in eo, qui fuisset mutuaturus sine assecuratione, cesset dolus, & suspicio fraudis usurarum, & sic cesset ratio, quia jus *in d. cap. naviganti, de usur.* mutuantem cum assecuratione, judicat usurarium per ea, quæ *ex Navar.* retuli infra *num. 524.* tamen illud jus non cessat, & sic adhuc eum judicat usurarium, quia lex, quamvis dura sit, servari debet, ut scripsi in meo *tract. de appell. q. 17. limi. 48. num. 11.*

Corroboratur hæc ratio, quia licet lex prohibeat, ut quis sine causa non juret, ne ex incauta juratione sequatur perjurium; tamen hæc lex habet locum etiam in eo, qui veritatem juramento assereret; & sic etiam si ex illa juratione perjurium non sequatur: similiter, licet lex prohibeat, matrimonium contrahi in gradu humana lege prohibito, & ex casu justa cessat ratio legis prohibentis, tamen requiritur dispensatio, ut hæc omnia deducit *Covar. in decret. tit. de matrim. cap. 6. §. 9. n. 8. tom. 1. fol. 207.* licet etiam jejunium præcipiatur ad reprimendam carnis tentationem, tamen & is, in quo illud tentationis periculum cessat, tenetur jejunare, *Sot. de just. & jur. lib. 4. q. 5. art. 3. rat. 2. in solut. col. 6. fol. 328.* & *Covar. ubi supra*, & *Rodriq. in sum. par. 1. c. 19. conclus. 3.* licet pariter contractus, cum minore initus, sit, minore volente, nullus; quia minor propter judicii imbecillitatem facile decipi potest; tamen, minore volente, erit nullus, etiam si non sit deceptus, neque læsus, imo etiam si utilem inierit contractum, & ab hoc exemplo non videntur distare, *Sot. d. art. 3. in solut. ad secundam rationem, col. 6. fol. 327.* & *Mich. Sal.* nulla de eo facta mentione, *ad D. Thom. 1. 2. q. 5. de domino art. 4. tit. an per contractum vers. quarto lex fol. 145.* dicens, quòd etsi finis legis prohibentis, ne pueri possint sua propria sponte bona sua alienare; sit, ne per eorum imprudentiam male dissipentur; tamen, inquit, si contingat, esse puerum decem, vel duodecim annorum, qui sapienter, & in rem suam possit de suis bonis disponere, & faciat contractum, inconsulto tutore, talis contractus, inquit, in conscientia non tenebit, & fundamentum recipit à *l. 1. ff. de min. 25. ann. in fine, nec ante rei sua administratio eis committi debebit, quamvis bene rem suam gerentibus*: & quòd quamvis finis constitutionis non lædatur, tamen pœna, in ea contenta, habeat locum, si alias constitutio non servetur, videtur in effectu concludere in foro fori *Franc. Niconit. in cap. quoniam contra, numero 681. in fine, ibi concludo igitur, juncto praceden. num. 677. & seqq. de probat. inter Repet. tom. 3. fol. 511.*

Objicitur contra hanc rationem, & sic contra ipsam extensionem, quòd imo totum oppositum est verum, nempe, quòd, cessante fine, seu ratione legis, cessat lex; quia, cessante causa, cessat effectus, *l. 6. adigere, § quamvis, ff. de jure patr. c. 60 cum cessante, de appell.* & dixi in meo *tract. de appell. q. 5. n. 117.* & quod ubi constitutio continet aliquid non propter se principaliter, sed ad finem alicujus mali evitandi, transgressores non illaqueet ad pœnam, si finis, ad quem principaliter, constitutio tendit, non violetur, scribit loquendo in utroque foro, *Abb. in d. cap. 11. quoniam contra, n. 6. not. ult. de probat.* & quòd hæc regula (cessante ratione legis cessat lex) sit regula trita, omnibus nota, & in naturalibus manifesta, à qua nullus ferme casus excipiendus sit, putat *Coras. tract. de jur. civil. &c par. 4 c 6. tom. 1 fol. 76. ubi dict. l. prospexit*, ea qua sumi videtur exceptio, secutus *Oldr. Plumb. & Fulg.* respondet, etiam in illis servis non cessare rationem legis; quia, inquit, potuit servus, qui vel absens, vel extra mulieris ministerium adulterij tempore fuerit, ex domina ipsa, vel ex conservis aliquid postea audire, aut de antiquis dominæ moribus attestari, quæ poterunt animum judicis informare, eidemque viam ad certius judicium præstruere, & pro hac eodem objectione faciunt, quæ scripsi *infra q. 7 par. 2. lim. 17. n. 9. 11. & 12.* 509

At quam plures alii nostri Doct. hujus objectionis tim ... multas prædictæ regulæ (quòd cessante ratione, seu causa, cesset lex, seu effectus) afferunt limitationes, seu declarationes, quibus, vel aliqua earum possit extensio, ejusque ratio defendi. 510

Prima limitatio est, quòd hæc objectio, seu regula non est vera, quando ratio legis cessat in aliquo casu singularissimo, quia non propterea restringitur lex: ratio enim legis debet attendi in sua generalitate, idest, in generibus singulorum, non in singulis generum. *Bal. in l. non dubium, sub n 7. vers. sequitur videre, C. de legib. Alex. cons. 42. clarissime, n. 6. l. 7. Sot. de just. & jur. l. 4. q. 5 art. 3 prope finem, vers. argumenta, fol 330.* requiritur ergo, quòd ratio legis cesset in communi, & universaliter, & non sufficit, quòd cesset

ſet in caſu particulari; quia leges, quarum ratio continua eſt, & univerſalis, non ceſſant; licet in particulari caſu finis, per eas intentus, non ſequatur, ut adducendo caſus, à me relatos ſupra *num.*508. ſcribit *Covar.ibidem à me citatus, & in cap.cum eſſes,n.9. de teſtam tom.*1.*fol.*55.& per ſimilia verba *Mich.Sal. ad D.Thom.*2.2.*q.*5 *de dominio, art.*4. *tit. an per contractum, &c. verſ.quarto lex fol* 145.&ideo*Rot.diverſ. deciſ.*128.*facultas,verſus finem,coram IlluſtriſſimoCard. Millino,in Romana pignorum, ven.*14.*Junii* 1602.*in fine, in impreſſis Romæ* 1615. ait, quod etſi in eo caſu, de quo *in d. deciſ* non eſſet commiſſa fraus ab Hebræco in deſcriptione in libro, tamen debebat obſervare, formam, quam cum non obſervaſſet, liber ejus non probabat; quia licet ceſſet ratio legis in cauſa particulari; tamen non ceſſat legis diſpoſitio, quæ eſt inducta ratione evitandæ fraudis, hancque limitationem quidam, ut refert *Innoc.* tenent, etiam ſi lex eſſet contra jus naturale, ſed lata ex juſta cauſa ut horum ſententiam retuli *infra in 6. argumento nu.* 540. *verſ. ſexto quia.*

511 Hæc limitatio, ſeu declaratio videtur ex pluribus impugnanda. Primo, quia non videtur declaratio, ſed deſtructio: dicere enim hoc, quod dicit hæc declaratio, eſt dicere, quòd, ceſſante ratione legis, non ceſſat lex: nam quando ceſſaret in ſua generalitate,ut dicit declaratio, tunc lex non ſolum ceſſaret in uno ſed ceſſaret in omnibus,ſicque illa lex reduceretur ad non legem, quaſi tunc eſſet correcta ratio legis, & ſic ipſa lex:Unde *Ever.de loc.argument.in loco à ceſſat. ration.n.*2. tacite hac limitatione rejecta, inquit, ceſſante ratione legis, ceſſare legem, ſive hoc contingat ex eo, quòd ratio legis ceſſat in caſu, de quo eſt quæſtio, quia tunc utique ceſſat diſpoſitio, ſive hoc proveniat ex eo, quòd ratio legis eſt correcta, quia, correcta ratione legis, cenſetur etiam correcta ipſa lex, eandem limitationem rejicit *Mantic.tract de conject. ult volunt l.*2.*tit.*14. *ſub n.*11 *verſ. ſed hæc ſolutio*,ubi contra *Covar ſupra citatum*,inquit, verum eſſe, quod non ſatis eſt, ceſſare rationem legis in aliquo caſu particulari, ut ceſſet ipſa lex, ſed requiri, ut ceſſet ratio ipſius legis in communi, & univerſaliter; at ſubdit *Mandic.*debere ceſſare legem in caſu, in quo ceſſat ratio ipſius legis, & ſic *Mantic.* videtur negare in effectu hanc limitationem, ſed loquendo in foro contentioſo, non figit pedes, cum loquatur cum formidine, & inconſtanter. Secundò (& confirmo idem) quia valet argumentum de toto ad partem: ſed quando ratio ceſſat in totum, in totum ceſſat etiam lex:ergo quando ratio ceſſat in partem, in partem etiam ceſſabit lex, *quæ de tota,ff de rei vend.*Tertiò,quia in Civitate Genuæ,& Civitate Lucæ extat lex prohibitiva delationis armorum, cujus legis prohibitivæ ratio eſt, ne ſequantur homicidia,& vulnera: & tamen in eiſdem Civitatibus videmus enſes, & pignores impune deferri ab eo, qui eos de-
512 fert vendendos, quia in eo ceſſat prædicta ratio. † Quartò, quia, ut dicunt *Sot.de juſt &jur.lib.*4.*q* 5. *art.*3.*circa initium,col* 2.*fol.*325.*Covar.ind.tit de matr. cap.*6.§.9 *ſub n.*8.*fol.*207.&*Mich.Sal.ad D.Thom.*2. 2 *q.*5.*de dominio,art* 4 *tit.an per contractum, &c. verſ. probatur hæc ſentent.fol.*146. licet lex præcipiat correctionem fraternam, tamen ſi in aliquo particulari ceſſet ſpes futuræ correctionis ceſſabit in eo præceptum legis præcipientis correctionem, quòd & nos ſcripſimus noſtro *tr.de jud.cauſ.l* 1.*c.*59 *n.*2.*in fine*, & probatur *ex c.*4.*ſi quis,*33.*q.*3.*de pœn.diſt.*7 (*nam ideo do tibi pœnitentiam, quia neſcio, nam ſi ſcirem,tibi nihil prodeſſe,non tibi darem, item ſi ſcirem, non tibi prodeſſe, non te admonerem, non te terrerem*) cum hac enim negativa legendus eſt ille textus, pout eum legit *Sot. ſupra citatus.*

Poſſet tamen hæc limitatio procedere, quatenus conglutinetur cum his, quæ ſcripſi *infra ſub n.*521. *ibi, hinc demum eſt.*

Vel poſſet procedere, (loquendo more noſtrorum Doctorum) quando lex non eſſet contra jus naturæ, ſecus ſi eſſet contra jus naturæ, ut ſentiunt *Innoc.* quam remiſſive citavi ſup. *num.* 510.*in fine,& Sot.de juſt. jur.lib.*4.*q.*5. *& art.*3.*in ſolut.*2.*ratio.col.*6. *ibi noluit ergo legiſlator, fol.* 327.

Secunda declaratio, ſeu limitatio eſt, quòd ſi ratio legis dirigitur in finem particularem, lex ceſſat eo caſu, quo ceſſat ille finis, ut, loquendo in correctione fraterna ſcribunt *Sot.de juſt. & jur. lib.* 4.*q.*5. *art.*3.*prope finem, verſ argumenta, ibi, quod autem,fol.* 330. & *Covar.* quem retuli *num. præcedenti.* 513

Hæc limitatio, ſalva eorum pace, videtur vana, quia omnis lex principaliter reſpicit bonum publicum, & ſecundariò finem particularem: quare hæc limitatio poſſet ſingulis caſibus adaptari.

Tertia limitatio eſt, ut non procedat, quando ratio non eſt expreſſa, ſeu ſcripta in lege, ſeu ſtatuto, quia tunc attenduntur verba legis, & non ratio, ideoque nihil relevat, an ratio ceſſet, vel non ceſſet: & idem eſſet, quando ratio eſſet dubia, vel ea congrue reddi non poſſet; quia tunc ex tali ratione non poſſumus arguere, quia tunc eſt ſolum ratio magiſtralis, ſed non neceſſaria, *Alex.conſ.*32.*clariſſi. ſub n.* 5. *verſ quarto probatur, l.* 7. 514

Limitatio hæc non videtur tuta, quia ſupponimus non plures, ſed unicam tantum rationem probabiliter reddi poſſe, quo caſu illa habetur pro expreſſa, *Felin in c.*5 *ſi quando ſub n* 11.*verſ ſed certe licet,de reſcript.Coraſ.tract. de jure civil. &c. par.*4 *c.*5.*tom.*1.*fol.* 76. & ideo ſicut ceſſante ratione expreſſa in lege, ceſſat lex in caſu particulari, in quo ceſſat ratio; ita etiam ceſſante ratione non expreſſa, ſi unica tantum ratio reddi poteſt, *Abb. in cap.*8. *quia plerique, ſub n.* 39. *verſ. ego latius, de immunit.eccleſ.*& in dubio non debemus præſumere, legiſlatorem variis rationibus motum; quia in actionibus hominum pluralitas non præſumitur, *Coraſ. ubi ſup.* cæterum ſi plures rationes reddi poſſent, res eſſet incerta, niſi appareret quòd omnes ceſſarent. 515

Quarta limitatio, omiſſis aliis, quas tu collegiſſe potes ex traditis per *Bal.in d. l. non dubium, ſub n.* 5. *verſ.contra legem,& ſeqq.C.de legib.*& *Felin. in d. c. ſi quando, ſub num.*11.&12. & late ex congeſtis per *Tiraq. in toto tract. ceſſante cauſa*,eſt, ut non procedat in ratione, quæ non eſt generalior lege, ſeu non eſt æque generalis, ſicut eſt lex; aut enim lex eſt generalior ratione, & tunc licet ceſſet ratio, tamen non ceſſat lex; quia, quando lex eſt generalior ratione, ſeu cauſa,illa cauſa dicitur impulſiva, quæ ceſſante, non ceſſat lex, aut ratio eſt generalior lege, ſeu æque generalis,& tunc,ceſſante ratione,ceſſat lex; quia,quando ratio, ſeu cauſa eſt generalior lege, ſeu æque generalis, tunc illa cauſa dicitur finalis, qua ceſſante, ceſſat lex, ut ſequuntur *Ever.de loc.argum.in loco à ceſſatione rationis, num.*4.&5.*in*1.*lim. Tiraq. in tract. ceſſante cauſa,lim.*1.*n.*62.*verſ.tertium quod cum lex* ad quem locum ſe remittit, *lim.*9.*fine, num.*2. declarando illam objectionem, de qua *ſupra numer.*509.*verſ.* 516

ob-

objicitur , & ab hac limitatione post multa non videtur discedere *Felin.in d.cap.si quando, sub n.11.ibi, sed non est inferendum , de rescript.*

517 Verum & hæc limitatio licet communiter teneatur, & sic etiam vera , nobis tamen nihil, aut parum explicat, quia ignota per æque ignota docet , nam æque est ignotum , quando ratio sit generalior , vel non generalior lege, item quando causa sit finalis, & quando impulsiva, sicut est ignotum, quando cessante ratione, cesset,vel non cesset lex ; nam ego admitto, quòd, si ratio sit generalior lege , seu causa sit finalis, cessat lex, cessante illa ratione , seu causa : & è converso,si lex sit generalior ratione,seu causa sit impulsiva, lex non cessat, quamvis cessat illa ratio: sed dico,quod ego certe scio,rationem esse generaliorem, vel non generaliorem lege , seu causam esse finalem, vel impulsivam ex eo, quòd lex cessat, vel non cessat , illa ratione cessante, vel non cessante ; & sic ex cessatione, vel non cessatione legis disco qualitatem causæ, & non ex qualitate causæ disco cessationem legis.

518 His limitationibus , seu declarationibus concussis , remanet solida discordia inter objectionem , & rationem cujus etiam corroborationi facile potest responderi ; nam licet juramentum sine causa præstari non debeat, ad ea, quæ dixi in meo *tract.de jud. caus lib.1.c.8 sub n.* 660. ne exincauta juratione perjurium contingat, *cap.26.etsi Christus , de jurejur.* tamen etiam si quis velit jurare veritatem , non debet eam sine necessaria causa jurare ; quia lex intendit obviare occasioni, & sic non solum actui, sed potentiæ, actus, ut explicavi infra, addo, quòd prohibetur juramentum propter nominis Dei reverentiam, quæ non exhiberetur, si ejus nomine sine urgenti causa , & sine adorationis actu uteremur : quare , ut habetur *Eccles.23.n.10.& 12. nominatio vero Dei non sit assidua in oro tuo. Vir multum jurans implebitur iniquitate.*

519 † Neque est verum , quòd jejunium iniungatur principaliter ad compescendam carnis tentationem , sed injungitur ad peragendam pœnitentiam , & ad imitationem Redemptoris nostri , *cap 8. scire debet , dist.* 76. similiter non est bona , illa argumentatio, quòd ex justa causa requiritur dispensatio pro contrahendo matrimonio in gradu prohibitor ; quia illa justa causa non facit penitus cessare rationem legis , & ideo dico , requiri dispensationem.

520 † Ecclesia enim prohibet , ne feria sexta carnem edamus,*c.11.de esu carnium,de consecr.dist.5.*non quia non sumus infirmi , sed quia illa die Redemptor noster pro nostris culpis fuit crucifixus, *cap.13.sabbato,ead. dist.5.de consecrat.* sed tamen dispensat, si justam viderit causam dispensandi, ut puta,quia ex attestatione medici constet de infirmitate, sed sine dispensatione Ecclesiæ quis eam , etiam si infirmus esset, non potest comedere ; & ita corruunt fundamenta *Covarruvii. adducta sup.n.508.vers. corroboratur.* Minus obstat, quod nos consideravimus in contractu minoris; quia *respondeo*, quòd lex contractum minoris declarat nullum, minore volente, non eo, quòd minor sit deceptus, sed eo, quia potuisses decipi ; & sic cessant omnia adducta pro corroboratione , & consequenter dubia remanet extensio ; cum non sit ex his probatum, quòd , cessante ratione legis in casu particulati , non cesset lex.

521 Quid in re sic perplexa dicendum ? & quomodo adductam contrarietatem evitabimus , cum in jure nihil contrarium debeat admitti , *§. quibus C. de nov. cod. facien.& l. ult. §. contrarium,C.de vet. jur. enucl.*

Concludo duo ; primo, extensionem esse veram ; secundò , rationem, pro ea adductam , non esse bonam ; & ideo admitto objectionem, quod , cessante ratione legis , indistinctæ cesset lex ; sed retorquendo hanc objectionem , dico , quòd , cum in eo qui mutuat cum assecuratione , non cesset ratio legis etiam si fuisset mutuaturus sine assecuratione , non cessabit lex,& sic extentio est vera: & quòd ratio qua lex prohibet mutuanti, ne assecuret, non cesset etiam in eo , qui fuisset mutuaturus sine assecuratione , ostendo distinguendo : aut enim causa , seu ratio legis est potentia, aut est ipse actus : declaro ubetius: Aut lex intendit removere non solum actum , seu effectum , sed etiam illud , per quòd potest ad illum actum deveniri, & sic lex intentius agit ; & isto casu non sufficit cessatio ipsius actus, seu effectus,ut cesset lex, sed requiritur cessatio illius, per quod deveniri potest ad illum actum : alias, si illud etiam non cesset, non cessat lex: quia isto casu parificantur actus,& potentia: & hoc non est novum,quia etiam in definitionibus potentia habetur pro actu , siquidem dicimus, quòd genus prædicatur de pluribus differentibus specie,quamvis plures species non actu,sed potentia habeat, ut scripsi in meo *tract.de judic.caus li.1.c.2.n.* 8.quare cum lex indendat non solum prohibere actum perjurii,sed etiam id,quo pervenitur ad perjurium,prohibet etiam juramentum veritatis,quod sine causa necessaria præstatur,ut dixi *supr.sub n.*508.quia actus qui non est necessarius,& ex eo potest sequi malum,non est faciendus: non tamen prohibet juramentum,quod ex causa necessaria adhibetur;quia necessitas lege non ligatur:hic quoque est quòd cum lex intendat non solum actum læsivum,à minore gestum , destruere, sed etiam illud, per quod ad illum actum læsivum potest deveniri, irritat , minore volente omnem contractum, initum cum ipso minore, etiam si minor ex eo non læsionem , sed utilitatem consequatur ut dixi *sub eod.n.*508.& sic ex cessatione actus non cessat lex ; hinc etiam est, quòd dato quòd quis detineat librum prohibitum , & damnatum , & illum nunquam legerit , & quòd quis illum etiam legerit, sed ex illius lectione nullum fidei, aut bonis moribus damnum ortum sit , & iste sit præcipuus finis legis prohibentis illum librum ; tamen quia lex intendit prohibere etiam potentiam : & occasionem ad legendum & ad damnum,idcirco etiam is, qui librum detinet, & multo magis qui eum legit, committit in legem etiam si ex detentione orta non sit lectio neque ex lectione processerit damnum:hinc quoque est,quòd cum lex intendat prohibere non solum vulnera,& injurias, sed etiam arma,quibus ad hæc devenitur,prohibet armorum delationem, etiam si ex illa delatione vulnus,& injuria non processerint, quare in Civitate Genuæ , & Lucæ puniuntur deferentes arma , etiam cum illis non fuerint apprehensi, & quamvis ex illorum delatione nullum sit secutum malum; & similiter Romæ, & ubique puniuntur apprehensi cum armis,etiam si armis illis neminem offenderint,nec constet, quòd vellent offendere, quia ex cessatione actus non cessat lex; cessaret autem lex, si cessaret ipsa potentia; & ideo si deferens arma esset infans, vel esset illorum armorum venditor , in quibus præsumeretur cessatio potentiæ ad offendendum , cessaret lex , & ab hoc exemplo non discedit *Sot.de just.& jur lib. 4 q.5.art.3. in solutione secundæ rationis, col 6.fol.*327. dicens, quòd, prohibita nocturna armorum delatione etiam pacificus illa deferre non potest : hinc quoque

quoq [illegible] etſi cauſa, qua alearum ludum Prin[illegible] [illegible] lit, [illegible] ex eo ſequantur propriæ ſubſt[illegible] [illegible], [illegible] ynæ, blaſphemiæ, & ſimilia mala, [illegible] *C de relig & ſumpt. fun.* & ludens puniri [illegible] pœna arbitraria, *Clar. recep. ſent. li. 5 §. ludens, [illegible] quæro*, & late *Menoch. de arbit. jud. caſ. 399.* tamen [illegible] ſine blaſphemia, & ſine amiſſione luderet, ut puta, quia neuter perdiderit, adhuc legis pœnam non evaderet; quia lex imponit, pœnam occaſioni, & periculo, cui quis ſe exponit, quamvis illius occaſionis & periculi effectus non ſequatur; hincque oritur, quòd cum lex intendat prohibere non ſolum fraudem, quæ committitur in occulatione veritatis, ſed etiam id, quo ad illam committendam devenitur, prohibet ſervorum manumiſſionem, ſive verſati fuerint in mulieris miniſterio, ſive non; quia ex ſervorum manumiſſione evitatur tortura, qua ex ſervorum ore veritas eruitur, ut dixi ſupra *n. 507.* & omiſſis aliis ſimilibus, quæ eſſent infinita, hinc demùm eſt, quòd licet numulario debeatur pretium cambii propter impenſas [illegible] labores in transvehendis pecuniis, tamen debetur ei, etiam ſi tranſlationem faceret ſine impenſis, & ſine labore; quia lex conſiderat expenſas, & labores in potentia; & quòd eveniat caſus, in quo illa potentia non reducatur ad actum, ſit accidens, quod à lege non habetur in conſideratione per ea, quæ ſcripſi ſupra *ſub num. 428.* & infra *q. 7. par. 2. ampl. 6. nu. [illegible] & ſeq.* Lex ergo conſiderat effectus, qui frequenter à ſuis cauſis procedere ſolent, non autem effectuum ceſſatione, quæ raro ſolet evenire, *l. 3. nam ad ea ff. de legib.* & eſt ſolemniſſimum Doctorum axioma, quòd lex accidentarios caſus non reſpicit, ſed ea, quæ ut plurimum contingunt; quia jura conſtitui debent in his, quæ accidunt, & uſu venire poſſunt, non autem in his, quæ præter opinionem, & inſperato contingunt, *Sot. de juſt. & jur lib. 4 q. 5 ar. 3. in ſecunda ratione, col 5 in fine, fol. 172.* & latius *Mich. Sal ad D. Thom. 2. 2 q. 5. de dominio, art 4. tit. an per contractum, &c. verſ. quarto lex, fol. 145.* Aut lex intendit ſolum diſponere ſuper actu, & tunc dico, quòd ſufficit ceſſatio illius actus, licet non ceſſaverit potentia, quare, cum lex intendat tollere gravamen, quod judex procedendo, ſeu judicando, infert, concedit appellationem ſolum, quando prætenditur gravamen illatum, non autem antequam adſit gravamen, & ſic non conceditur appellatio ex eo, quod judex poſſet gravare, & ideo ſufficit ceſſatio gravaminis actualis, quamvis non ceſſet id, per quod poterat deveniri ad illud gravamen, hinc quoque eſt, quòd cum lex, quæ præcipit, fieri correctionem fraternam, intendat, ut ex ea ſequatur emendatio corrigendi, ceſſat iſta lex, ſi ceſſatura ſit ipſa emendatio, & ſic, ſi emendatio non ſperetur, correctio non eſt neceſſaria ad ea, quæ dixi ſupra *numer. 512.* quamvis non ceſſet illa aptitudo, quam correctio de ſui natura habet ad emendandum.

Ex hac diſtinctione apparet, veram ſemper eſſe regulam, quòd, ceſſante ratione legis, ceſſat lex, & è converſo, non ceſſante, non ceſſare: nam ſi lex pro ratione habet ipſam potentiam, & occaſionem, requiritur ceſſatio ipſius potentiæ, & ceſſatio actus non ſufficit, & in hoc decipiuntur Doctores, qui credunt rationem legis ceſſare in particulari, & ideo non ceſſare legem; non advertentes, quòd in particulari ceſſat actus, in quo non eſt fundata ratio legis, & non ceſſat potentia, in qua fundatur legis ratio.

Nec obſtat, quòd hæc noſtra diſtinctio videatur pati eandem reprehenſionem, qua nos ſupra *n. 517.* arguimus quartam limitationem, cum æque ignotum ſit, quando lex diſponat ſolum ſuper actu, vel etiam ſuper potentia ad illum actum, ſicut eſt ignotum, quando ratio legis fuerit finalis, vel impulſiva.

Quia *reſpondeo*, advertendum eſſe, quòd facilius forſan cognoſcimus, an lex diſponat ſuper actu & potentia, vel ſuper actu tantum, quam cognoſcamus, an ratio, qua diſponit, ſit finalis, vel impulſiva: fateor tamen, utrumque eſſe difficile.

Cum ergo lex canonica *in cap. naviganti*, prohibendo voluerit obviare non ſolum uſuræ commiſſioni, ſed etiam committendi occaſioni, intelligitur prohibuiſſe ſimpliciter mutuatori, ne, recepto pretio, aſſecuret; & ſic etiam ſi ſine aſſecuratione fuiſſet mutuaturus, quia hoc ſemper eſt occultum; & ſic ideo non ceſſat lex, quia non ceſſat ratio. 522

Suppoſita autem illa quarta limitatione, de qua ſupra *num. 516.*upereſſet, ut dicerem, quomodo cognoſcatur cauſa finalis, ſeu mens legis; Sed tu apud plures hoc invenies, & præſertim apud *Bal. tract. de ſtatut in verbo, prooemium, numer. 2. & 3. tom. 2. fol. 139. Brun. eod. tract. art. 5 num. 96. fol. 173.* & *Stracch tract. de decoctor par. 4. num. 3. tom. 6 par 1. fol. 319.* Et hæc ſufficiant de prima extenſione, poſita ſupra *nu. 507.* 523

Extendo ſecundò illative, ut, cum in foro fori judicetur uſurarius, etiam ſi fuiſſet mutuaturus ſine aſſecuratione; ut dixi ſupra *d. n. 507. in præcedenti extenſione*, idcirco non admittatur ad probandum conjecturas & præſumptiones, quibus tolli poſſit uſuræ præſumptio, *Santer tract. de aſſecur par. 1. ſub num. 17. tom. 6. par. 1. fol. 348.* dicens, quòd ideo non admitteretur probatio in contrarium, *Navar. in man. confeſſ. cap. 17. de uſura circa cambia, ſub n. 284.* dicens, quòd Pontificis animus *in d. cap. naviganti*, fuit obviandi quam plurimis uſuris palliatis, quæ fiebant, mutuando cum aſſecuratione, ſuſcepto pro ea pretio; quamplures enim, qui volentes, ſibi mutuari, & non invenientes, qui gratis mutuarent, fingebant, ſe velle trajicere pecuniam in alias terras, & velle ſibi eam aſſecurari, addito pretio juſto, quo invenirent mutuatores; & obviavit, inquit, inducendo præſumptionem juris, & de jure, quia non dixit, talem mutuatorem eſſe uſurarium, ſed, cenſendum uſurarium, hoc eſt, præſumendum, & ex *Navar.* videtur ſecutus *Lud. Molin. de juſt tom. 2. de contract. diſſp. 318. verſus finem, verſ. præcipue, col. 285.* 524

Ratio hujus extenſionis eſt, quia *Papa* non noſcit ſecreta cordis, nec poteſt de occultis divinare, *cap. unico, ut Eccleſ benef. ſine diminut. confer.* & ideo judicat ex veriſimilitudinibus, & à communiter accidentibus, in quibus poteſt ſæpe falli, & conſequenter poteſt evenire, ut Eccleſia judicet aliquem uſurarium, qui non ſit uſurarius: & è contra, judicet, non eſſe uſurarium, qui eſt uſurarius, per ea, quæ latius adduxi infra *ſub n. 529.* 525

Confirmatur hæc ratio, quia in foro fori uſura poteſt probari per argumenta, conjecturas, & præſumptiones, ut ex *Joan. Andr. Laur. de Rodulph. Afflict. Dec. & Stracch.* & eſſe communem opinionem, ſecutus ſum in meo *tract. de judic. cauſ. &c. lib. 2. cap. 9. num. 305. & ſeqq.* in qui hujus confirmationis rationes late deduxi. 526

Contra hanc extenſionem; quod enim hæc uſuræ præſumptio, reſultans ex aſſecuratione, recipiat probationem in contrarium, cum ſit præſumptio juris tantum, quia Pontifex *in d. capit. naviganti*, non decernit, 527

cernit, mutuantem, recepto aſſecurationis pretio eſſe uſurarium, ſed ſolum præſumit, quaſi dicat, alio in contrarium non demonſtrato, quare, ſi probetur, mutuantem eſſe virum probum, & ab uſuraria pravitate alienum, ſolitumque gratis mutuare, & mutuaſſe amiciſſimo, & ſimiles probentur circumſtantiæ, tolleretur præſumptio uſuræ; quia una præſumptio tollit aliam, ſcribit *Stracch. de aſſecur. in præfat. n.40. verſ nunc. & illud,* & *n.41. tom.6. p.1. fol.360.*

Non diſcedo ab extenſione, quæ eſt neceſſaria, admiſſa extenſione præcedenti. Et hæc ſatis de primo foro, nempe de exteriori, de quo egimus *ſupra num. 506. & ſeqq.*

528 Secundum eſt forum interius, id eſt, conſcientiæ: & in iſto concludo quòd mutuator, qui ſine ulla fraude, ſed requiſitus à mutuatario, aſſecurat, & aſſecurationis pretium exigit, non eſt uſurarius, ideoque poteſt tuta conſcientia retinere pretium, quod habuit ex aſſecuratione. *Navar. in man. confeſ. c.17. de uſura cambia, ſub n.284.* & proinde confitentem, ſe mutuaſſe cum aſſecuratione ſine ulla fraude, non debet confeſſarius condemnare ad reſtitutionem *Navar. eod. cap. 17. n. 285.* & quòd mutuatio iſto caſu non ſit uſuraria de lege divina, vel naturali; & hic mutuator in foro conſcientiæ non ſit judicandus uſurarius, firmavi; ante eum *Conrad tract. de contract. q.39. in 2. concluſ. & Navarrum*, tollendo difficultates, late ſequitur *Lud. Lopèz de contract. libro 2. cap. 16. verſic. quartum denique & ſeqq. uſque ad verſ. jam illa hic*, excluſive, & quòd text. *in dict. capit. naviganti*, non habeat locum in foro conſcientiæ, ex *Navar.* videtur ſecutus *Molin de juſt. tom.2. de contract. diſput. 318. verſus finem, verſic. præcipue, colum. 285.*

529 Ratio hujus concluſionis eſt, quia in foro conſcientiæ non eſt pejoris conditionis mutuator ad aſſecurandum, quam ſit alius tertius; ſi re vera mutuatarius hanc ſecuritatem (quia ea indigebat) erat petiturus à tertio; mutuator enim non eo, quòd, mutuando exercet actum charitatis erga mutuatarium, debet eſſe pejoris conditionis, tertio non exercente hunc actum charitatis, *Navar. in d c. naviganti ſub n.5. de uſur.* quem ſequitur *Lud. Lopez d. cap. 16. verſ. porro illa, & verſic. quartum denique.*

Confirmatur primò hæc concluſio; quia ſicut præſuptio cedit veritati, ita lex poſitiva, quando judicat ex præſumptionibus, cedit legi divinæ, quæ ſemper innititur veritati ideoque in foro conſcientiæ, in quo judicat Deus, ſeu lex divina, attenditur veritas, *Abb. in cap. 8. quia plerique ſub n.18. & 20. de immun. eccleſ.* loquens in caſu, de quo *infra quæſtio 7. part. 2. ampl. 19 ſub n 83 verſ. infero primo probando*, & quando canon, vel lex fundatur ſemper præſumptis, ſi in foro animæ certum ſit, præſumptionem illam non eſſe veram, prævalet ibi veritas, *Felin. in c.1. fallen. 6. ſub n.40. verſ. hæc fallentia de conſtit.* & nulla lex, fundata in præſumptionibus, ligat quem in foro conſcientiæ, ſi contrarium ejus, quod præſumitur, eſt verum coram Deo, *Navar. in c ſi fœnerꝫveris, n 106. in fine, verſ. quarto quod, 14. quæſt.3.* quod lex civilis, quæ præſumptionem præ ſe fert, in animæ judicio locum ſibi non vendicet; quia in eo conſtat veritas, ſcribit *Covar. in c cum eſſes, verſ. ſed eſt quæſt. n.4 in fin. de teſtam.* & ſtate communem concluſionem Theologorum, Legiſtarum, & canoniſtarum, quòd lex poſitiva, fundas ſe in præſumptione, non ſit ſervanda in foro conſcientiæ & animæ, ſequitur *Joh. de Anan. in c.6. in civitate, n.9. verſic. quædam eſt deceptio de uſur.* & quòd lex, ſeu forum conſcientiæ, quæ non ſit erronea, ſemper nitatur veritati, & rei exiſtentiæ; at lex humana diſponat, & judicet ex his, quæ apparent, & non de occultis; ideoque judex ſecundum conſcientiam judicare debeat, & in foro conſcientiæ attendatur veritas, & non præſumptio, vel fictio; ſcribit motivando, quod hæres, etiam inventario non confecto, non teneatur nec in foro conſcientiæ, nec in foro fori ultra vires hæreditarias ad reſtitutionem uſurarum, ad quam tenebatur teſtator, *Fed. de Sen. conſil 21. nunquid hæres, ſub num.2. quem Anch. in cap. poſſeſſor malæ fidei, num.12. verſus finem, de reg jur. in 6.* ulterius *ſub num. 13.* contra eum tenet indiſtinctè, quòd hæres in foro conſcientiæ non teneatur ultra vires hæreditarias; citans ad hoc *Bar. & Bal.* quare Papa, cum neſciat ſecreta cordis, nec poſſit de occultis divinare *cap. unico eccleſiaſt. benef. ſine dimin. confer.* judicat ex veriſimilitudinibus, & à communiter accidentibus, & quandoque fallitur; & ideo Eccleſia ligat quandoque eum, qui apud Deum eſt ſolutus, & ſolvit, qui apud Deum eſt ligatus, ut, loquendo de decedente in excommunicatione dicit *text. in cap 28. à nobis, de ſentent. excom. judicium Dei veritati, quæ non fallit, nec fallitur, ſemper innititur: judicium autem Eccleſiæ nonnunquam opinionem ſequitur, quam & fallere ſæpe contingit, & falli; propter quod contingit interdum, ut qui ligatus eſt apud Deum, apud Eccleſiam ſit ſolutus, & qui liber eſt apud Deum, eccleſiaſtica ſit ſententia innodatus.* Unde non ſequitur; Eccleſia judicat hunc uſurarium, ergo eſt uſurarius: neque è converſo: judicat, non eſſe uſurarium: ergo non eſt uſurarius.

Confirmatur ſecundò, ſeu verius corroboro hanc primam, quia lex humana, eum fundatur in falſa præſumptione, neque dat, neque adimit jus in foro animæ; quare licet vere debitor, & conventus in judicio abſolvatur, eo quia creditori defecerit probatio, nihilominus in foro conſcientiæ remanet adhuc obligatus, & condemnatus ad ſolvendum *Bal.* quem ſecutus ſum *infra quæſtio 7. par. 2. ampliat. 19. ſub n. 48. ibi aut lex humana eſt fundata ſuper præſumptione, Mich. Sal. ad D. Thom. 2.2. quæſtio 5. de dominio, art. 4. tit. an per contractum, &c. verſ. quarto leges fol. 146.* & hoc forſan eſt, quòd confuſe, & corrupte habet in libro meo *Anton. de Butr. in capite octavo, quia plerique, num. 9. il. 2. ibi, nam verus debitor, de immun. eccleſ.* & ſimiliter non debitor, & tamen injuſte condemnatus per ſententiam judicis, & in foro conſcientiæ non tenetur ſolvere, teſtibus *Innoc. & aliis* quos ſecutus ſum *infra quæſt. 7. part. 2. ampliat. 19. numer. 84. & ſeqq. verſ. ſub infero generaliter.* 530

Confirmatur tertiò, quia ſicut, ceſſante cauſa, ceſſat effectus, ita etiam ceſſante fine, & ratione legis poſitivæ, debet ceſſare ipſa lex poſitiva, ut dixi *ſupra num. 509.* & ceſſante lege poſitiva caſus, qui erat ab ea deciſus, remanet ſub diſpoſitione juris naturalis, & juris gentium, *Sot de juſt. & jur. quarto, quæſtio 5. artic. 3. initio, colum. 2. fol. 321* & *Mich. Sal. dict. art 4 tit. an per contractum, &c. verſic. probatur hæc ſententia, fol. 146.* ſicut etiam dicimus, quòd caſus omiſſus in ſtatuto remanet ſub diſpoſitione juris communis, ut ſecutus ſum in meo *tract. de judic. cauſ. libro ſecundo, capit. 1. num. 696.* 531

At ratio, & finis legis poſitivæ, prohibentis, ne mutuator poſſit, recepto pretio, aſſecurare mutuatarium, eſt, ne ſub hoc colore aſſecurationis mutuatores recipiant ultra ſortem, ut dixi *ſupra n. 524.* Ergo; quando

do cessat ista fraus quia mutuator non sub hoc colore mutuavit, cum fuisset mutuaturus sine assecuratione; & assecuravit, quia vere fuit requisitus, & vere mutuatarius voluit se assecurari, tunc tale mutuum non subest illi legi positivæ, prohibenti assecurationem, & ideo remanet sub dispositione juris naturæ & gentium, quod hanc assecurationem, vere factam, non improbat.

Corroboratur primo hæc confirmatio, quia licet census emptus ex vero credito sine pecuniæ numeratione sit invalidus in foro exteriori, tamen est validus in foro interiori, secundum *Navar.* quem retuli *supra num.* 2.;3.

Corroboratur secundò generaliter, quia esto, quòd in foro fori, cessante causa legis, non cessaret lex per ea quæ retuli *sup. n.* 507. quando lex se fundat in potentia, ut dixi *supra sub n.* 521. & in præsumptione ut dixi *supra n.* 24. *&* 25. tamen in foro conscientiæ vera est conclusio, quòd, cessante causa, seu fine legis, cessat lex; quare quoties non læditur finis, propter quem facta est lex, pœna, contenta in lege non habet locum, quamvis lex non sit servata, *Franc. Niconit. in cap.* 1. *quoniam contra, num.* 177. & resolute *nu.* 631. *in fine de probat. inter Repet. tom.* 5 *fol.* 311. quod est de mente *Abb. ibid. n* 6. *not. ult.* licit *Abb.* videatur loqui in utroque foro, & in hoc non bene: Veruntamen est, quòd etsi finis non lædatur, tamen si lex contemneretur, adhuc peccaret in foro conscientiæ, *Abb. & Niconit. ubi supra.*

532 Confirmatur quartò (& tendit ad idem) quia constitutio facta etiam ex justa causa, sed contra jus naturale, restringi debet ad illum tantum casum, in quo est justa, & ideo in alio casu, in quo constitutionis justitia cessaret, constitutio servari non debet, præsertim in foro conscientiæ, & proinde constitutio, quæ dat exceptionem macedonianam propter justam causam, si certum esset, quòd illa causa non subesset, ut puta, si in necessitate mutuasset, peccaret qui macedoniana exceptione se defenderet, *Innoc. in cap* 8. *quia plerique, sub num.* 5. *vers. sed de hoc, de immun. eccles.* quem *ibidem* notabiliter referunt *Jo. Andr. sub num.* 4. *versus finem, vers. quid si imperator. Ant. de Butr. sub n.* 11. *versus finem, ibi, plus dicit quod si constitutio. Anch. num.* 16. *ibi, sed pone quod constitutio, q.* 7. *& Abb. q.* 13 *num* 58.

533 Confirmatur quintò, quia in foro conscientiæ solvendum est, quod de jure naturæ debetur, licet de jure positivo sit indebitum; & ideo promissum servo, uti servo, solvi debet in foro animæ, licet non in foro fori, testibus his, quos secutus sum *infra q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *num.* 95. *extens.* 2. nam ubicunque inter legem positivam, & legem naturalem datur discrepantia, servari debet æquitas legis naturalis in foro animæ, *Abb. in d. cap. quia plerique, sub num.* 7. *in* 2. *regula* quem retuli etiam *d. ampl.* 19. *num.* 57. *vers. prima doctrina, versus finem.* & quod in foro animæ solvi debeat, quod naturaliter debetur, referunt *Covar. in cap. cum esses vers. sed est quæstio numero* 5. *de testam. fol.* 55 *tom.* 1. & *Mantic. de conject. ultim. volunt. li.* 2. *tit.* 14. *sub num.* 16. *vers. tertio adducitur.* & facit ad hoc, quod scripsi *eadem ampliat* 19. *sub numero* 83. *&* 112. *versicul. infero primo probando, & versicul. extende quinto.*

Confirmatur sextò (& tendit ad idem) ex eorum sententia qui tenent, quòd legatarius, cui in imperfecto, seu minus solemni testamento relictum est legatum, & is, in quem ex contractu nullo translata est res, possint tuta conscientia legatum, & rem retinere; quia etsi eis non debeantur de jure positivo, tamen debentur de jure naturæ, quorum sententiam retuli *infra q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *sub num.* 114. *extens.* 6. *vers. infero, & num.* 71. *vers. contra hanc, & seqq.*

Confirmatur septimò (& tendit etiam ad idem, sed strictius) quia licet ludus sit à jure positivo prohibitus, tamen quia in eo transfertur naturaliter dominium rei, quæ in ludo amittitur, vincens potest illam rem tuta conscientia retinere, donec per sententiam judicis condemnetur ad eam restituendam, ut secutus sum *supr. n.* 116. ergo sic etiam in casu nostro potest mutuator retinere tuta conscientia pretium assecurationis; quia ex mutuo consensu illius dominium est in se naturaliter translatum.

Adverte obiter circa has quartam, quintam, sextam, & septimam confirmationes, quòd etsi veræ sint earum conclusiones, tamen earum locutio non est recta, dum contrarietatem constituunt inter jus naturale, & jus positiuum, per ea, quæ dixi *infra q.* 7. 2. *ampl.* 19. *num.* 14. *& seqq. ad eum.*

Confirmatur octavò (& hæc est etiam corroboratio omnium præcedentium) quia notissima, & usu indubitanter recepta est regula apud universum Christianorum orbem, quòd duplex si forum, seu tribunal, unum terrestre, in quo judicant homines, & nos vocamus forum fori, seu forum exterius; & alterum divinum, in quo judicat Deus, & vocamus forum poli, seu forum interius, animæ, & conscientiæ; & hujus duplicis fori distinctionem; & diversam dispositionem late ostendit *Feder. de Sent. cons.* 21. *numquid hæres, sub num.* 1. quem sequitur *Petr. de Anch. in cap. possessor malæ fidei, num.* 12. *versus finem*, ibi, adverte latius *de reg. iur. in* 6. & sub hac duplicis fori distinctione passim loquuntur *Doct.* ut patet ex hujusque dictis in hac conclusione, posita *sup. n* 528. *& ex aliis* alibi in hoc nostro tractatu, & præsertim *infra q.* 7 *part.* 2. *ampl.* 19. *n.* 1 *& seqq n* 83. *& seqq.* Imo esse differentiam inter forum contentiosum ecclesiasticum & conscientiæ, sequitur, & ostendit *Felin. in cap.* 1. *fallen.* 6. *sub num* 41. *vers quibus rationibus, de constit.* & patet ex his, quæ secutus sum *infra d.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *numero* 41. 52 *&* 53. & quòd forus contentiosus discrepet à pœnitentiali, quia in contentioso causa non expeditur sine lite, secus in pœnitentiali scribit *Ant. de Butr. in ca.* 8. *quia plerique, sub numer.* 9. *il.* 1. *vers. ex his patet de immun. eccles.* & nemo est, qui ignoret, hoc Dei tribunal esse non solum majus sed omnium supremum: At, quando infimum tribunal discreparet à suprèmo, ridiculum esset, si infirmo, & non supremo esset parendum quinimo statim atque supremum tribunal manum apponit, cessat minimum. Ergo nemini in dubium venire potest, quin lex Dei & naturæ sit præponenda legi humanæ, siquidem lex Dei dicitur lex privata, quæ instincta sancti Spiritus in corde scribitur, quare, inquit *text. in c.* 2. *duæ sunt* 19. *q.* 2. *dignior est enim lex privata, quam publica, Spiritus quidem Dei lex est, & qui Spiritu Dei aguntur, lege Dei ducuntur, & quis est qui Spiritui sancto possit digne resistere? quisquis igitur hoc Spiritu ducitur, etiam Episcopo suo contradicente, eat liber nostra auctoritate: justo enim lex non est posita, &c.* & loquendo de conscientia, *Apost.* 2. *ad Cor.* 1. *n.* 12. scribit, *nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* Ergo, quod est debitum, vel indebitum de jure divino, & naturali, debet attendi, & non quod est debitum, vel indebitum de jure humano, & positivo. 534

535 Contraria opinio, nempe, quod mutuans cum assecuratione, sit usurarius, etiam in foro conscientiæ, quamvis sine fraude mutuaverit, & consequenter pretium, quod ex assecuratione habuit, teneatur restituere, & confessarius ad illud restituendum debeat condemnare in foro pœnitentiali, suadetur aliis argumentis.

Primò; quia lex positiva, quæ sit justa, obligat etiam in foro animæ, ut late explicavi infra *qu.7.p.2. ampl.10. n.47. vers quoad secundum.*

At lex Pontificia *in c. naviganti de usur.* disponens ut mutuator, qui ratione suscepti periculi aliquid ultra sortem exigit, censeatur usurarius, est lex justa; tum quia est condita ab habente potestatem, nam non solum Pontifex qui habet universalem jurisdictionem, sed etiam alii inferiores Prælati, qui municipalem tantum provincialem, & synodalem legem ferunt, possunt aliquem contractum declarare usurarium, & uti talem illum prohibere, ut dixi sup. *sub n. 37. extens. 2.* tum quia hæc lex continet bonum publicum morale, quia obviat fraudi, & malis moribus, ut dixi *num. seqq.*

Ergo obligat etiam in conscientia, ergo est censendus usurarius etiam in foro animæ, ergo debet etiam in foro animæ restituere, quod accepit ultra sortem.

536 Secundò suadetur, (& confirmo præcedens) quia judex judiciali ordine veritate comperta, judicat auctoritate divina, ut dixi in meo *tr. de judic. caus. li. 1. c. 11. n. 3.* sed judex hoc ordine judicabit, assecurationis pretium non deberi: ergo ejus judicium, & sententia habebit auctoritatem etiam in foro animæ: repugnaret enim, quòd judex, veritate comperta (nempe assecurationem esse factam à mutuatore, & proinde contra bonos mores, cum mali moris sit agere, quod est suspectum, & ideo uti scandalosum à lege prohibitum) juste judicaret, pretium assecurationis non deberi, & mutuator illud posset tuta conscientia accipere; nam sequeretur ex hoc, quòd leges, quib. subjicimur, essent incertæ, quoad animarum salutem, ut in aliis terminis considerat *Covar. in c. cum esses, n.7. vers. secundo ead. de testam.*

537 Tertiò suadetur, quia contractus usurarius est non solum nullus sed est adeo à jure condemnatus, ut ex eo nullum transferri possit dominium, testibus his, quos secutus sum supra *sub num. 209. illat. 1.* & quia usura est furtum seu rapina, ut dixi supr. *sub n. 407.* & latius infra *q. 7. par. 1. ampl. 19 sub n. 64.* sed fur, seu rapiens nullum acquirit dominium; ergo semper tenetur restituere, imo potest lex positiva ad obviandum dolo, & fraudibus, & sic ex justa causa impedire domini translationem, annullando contractum; & sublata dominii translatione, tenetur omnino restituere.

538 Quarto (& tendit ad idem) suadetur ex sententia eorum, qui tenent, quòd legatarius, cui in imperfecto, seu minus solemni testamento relictum est legatum; & is, in quem ex contractu nullo translata est res, non possint tuta conscientia legatum, & rem retinere, quia possident sine titulo, & nullo in eos translato dominio quorum sententiam retuli infra *q. 7. p. 2. ampl. 19. n. 116. extens. 6. vers contrariam, & n. 68. illat. 2.*

539 Quintò, (& adhuc confirmo eadem) quia omnis actus perficitur ex duobus, voluntate scilicet, & potestate, ut refert *Bal. in l. 1 in 2. repet. n. 55. vers unde ego C. de sacro sanct. eccles.* & ex eo *Covar. in c cum esses, n.7. in fine, vers. tertio his, de testam.* & quando voluntas à potestate, & potestas à voluntate discordat, nihil agitur, & inanis est voluntas, ubi deficit potestas, ut refert, & sequitur *Mantic. tract. de conject. ultim. volunt. lib. 2. tit. 14 n. 3. versic. tertio hæc.* ergo cum jus canonicum removeat à mutuatore potestatem assecurandi, sola voluntas non sufficit; & hoc argumento in terminis testamenti imperfecti utuntur *Bal. & Covar. supra citati.*

Sextò, quia constitutio, etiam si sit contra jus naturale, dummodo justa causa fuerit constitutionem illam faciendi, licet postea veniat casus, ubi cessat causa justa, tamen constitutio est servanda, quæ generaliter fuit facta, non enim potuit, nec etiam fuit expediens omnes articulos sigillatim comprehendere, sic ex aliquorum sententia referentib. *Innoc. in c 8. quia plerique, in fine n. 6. Jo. Andr. n. 4 in fine, Ant. de Butr n. 51 in fine, Anch. sub n. 16. q. 7.* & *Alb. sub n. 38. qu. 13. de immun. eccles.* hocque argumentum probatur *ex l. 12 prox. fi. xii ff. qui & à quib. manum.* & usus sum eo supra *num. 507.* & confirmatur *ex limit.* quam ex *Bal. Alex. Sot. Covar. Mich. Sal. & Rot.* retulit supra *num. 510. in 1. limit* 540

Ergo licet veniat casus, ut mutuator sine fraude assecuret mutuatarium, tamen non cessat dispositio legis, quæ ad obviandum fraudi disponit, ut mutuator, assecurans mutuatarium, censeatur usurarius.

Septimò, quia est impossibile, ideoque repugnans naturæ, ut mutuator possit esse fidejussor pecuniæ, cujus ipse est creditor, teste *Garcia*, quem retuli supra *sub n. 503 vers. comprobatur secundo.* sed quod repugnat naturæ, repugnat etiam conscientiæ; quia lex naturæ obligat in conscientia, & ex isto argumento *Lud Lopez de contract. l. 2. cap. 16. versic. quartum denique, & versic. igitur ad argumentum* colligit, quòd *Garcia* tenuerit contra *Navar* hanc contrariam opinionem, quod neque in foro conscientiæ mutuator possit assecurare.

His non obstantibus, non recedo à conclusione firmata supra *n. 528.* & ad hæc argumenta, contra eam adducta *respondeo.* 541

Ad primum *respondeo*, negando consequentiam: nam licet lex justa obliget in conscientia, & sic ad culpam mortalem, vel venialem, quia non obedire legi istæ est peccatum, ut dictum est in prima argumenti propositione, *n. 535.* tamen non sequitur sequela, quòd in foro animæ fieri debeat restitutio, quia potest quis esse obligatus in conscientia parere legi, & non parendo, fieri reus culpæ, & peccare, & tamen in foro conscientiæ non teneri ad restituendum, quod ex transgressione legis, & sic, peccando, acquisivit, ut in meretrice, mathematico, & lusore secutus sum infra *q. . par. 2. ampl. 9 n 98. extens. 4.* quare possunt simul stare, quòd quis ex damnata negotiatione habeat rem sed legitimo consensu domini, & ideo illam tuta conscientia acquirat; & sic esto, quòd assecuratio sit prohibita, tamen potest esse, quòd pretium illius tuta conscientia retineatur.

Respondeo etiam, quòd etsi mutuans assecurando, censeatur usurarius, ut dictum est in secunda argumenti propositione; tamen nego similiter consequentiam; quia censetur usurarius in foro fori, & non in foro conscientiæ, in quo licet lex positiva obliget, ut dixi supra; obligatio tamen restringitur ad ea, super quibus lex non præsumptive, sed certitudinaliter disponit, ut explicavi infra *numer. 543. in responsione ad tertium.*

Ad

542 Ad secundum *respondeo*, adhibendo duas inspectiones: Prima inspectio est circa judicis conscientiam, & in hac inspectione concedo argumentum, quòd judex, judiciali ordine veritate comperta, juste judicas, etiam in foro animæ, quo ad suam conscientiam: Secunda inspectio est circa conscientiam litigantium, quorum alteri injuste datur; quod ab altero injuste adimitur; quæ injusta datio, & ademptio potest multipliciter evenire, & diversam habere dispositionem in foro fori, à fore conscientiæ: & in hac inspectione vide quæ scripsi *infra q.7.par.2.ampl.19.num.83.& seqq vers.In foro primo probando & seqq.*

543 Ad tertium *respondeo* distinguendo: Aut contractus est vere usurarius,& tunc concedo totum argumentum; tum quia usura est prohibita etiam de jure naturæ,& de jure divino, ut remissive dixi *supr.num.* 401. & in conscientia non potest retineri, quod contra jus naturale, & divinum accipitur; tam quia in usurarium, tanquam in raptorem, non transfertur dominium, cum ejus translationi resistant omnia jura. Ergo, non translato dominio, conscientia non habet in quo possit retentionem fundare, ergo tenetur omnino restituere: Aut est usurarius præsumptive, sed in veritate est alienus ab omni usuræ labe;& tunc dico, quòd licet in foro fori sit usurarius & juste contra eum sequi possit condemnatio ad restituendum, & is, cui ex condemnatione fieri dabet restitutio, possit restitutum tuta conscientia retinere; nisi sciat in conscientia sua præsumptionem, qua lex mota est, cessare in eo, & legem non alia ratione esse motam quam propter illam præsumptionem;quia si hæc sciat, & ideo sibi conscientia remordeat, non debet illud recipere, & receptum debet restituere; quia justitia fori interioris est æqualis utrique, & ratio, quare in foro fori sit usurarius, est, quia in isto foro præsumptio evidens, etiam, quòd possit esse erronea prævalet veritati occultæ: tamen in foro conscientiæ non erit usurarius; quia in isto foro veritas etiam occulta prævalet cui vis præsumptioni erroneæ, ut ostendi *supra n. 53. confirm.* 1.

544 Ad quartum respondeo, opinionem communem esse in contrarium, & sufficere, quòd contraria opinio sit in æquali dubitatione, ad hoc ut non possit ad causarum decisionem allegari.

545 Ad quintum respondeo, negando, inspecto jure naturæ, deficere potestatem, dummodo jus positiuum ex aliqua justa causa non tollat expresse illam potestatem, quam habet à jure naturæ, quòd posset facere,ut ex *Abb.*retuli *infra q.7.par.2.ampl.19.sub n 57. vers prima doctrina in fine.*

Ad sextum *respondeo*, quòd potest procedere in foro fori; & tamen argumentum adhuc non est tutum, quia potest illi respondeari ex iisdem, quæ contra hoc idem argumentum scripsi *supra n 5 9. usque ad num.* 13.exclusivæ,& in terminis *supra nu.532. confirm.*4. secus est in foro conscientiæ, de quo loquimur; quia in isto non attenditur lex, quæ movetur ex præsumptione, contra illam præsumptionem stet veritas, ut secutus sum *sup. n.52, & seqq.*

Ad septimum late respondet *Lud.Lopez.de contract. lib.2. cap.16. vers.igitur ad argumentum,* dicens,quòd mutuator, dum assecurat, non sit simpliciter debitor mutuatarii in illa pecunia assecurata, sed sit debitor ex suppositione, quatenus scilicet pecunia assecurata perdatur ex aliquo casu fortuito; sed tu, clarius solvenda, dic, quòd nedum non repugnat, sed neq; est inconveniens, quòd mutuator assecuret pecuniam, à se mutuatam; quia tunc illa pecunia non est amplius mutuatoris, sed mutuatarij, cum mutuum sit, quod de meo sit tuum,ut dixi *supra sub num.*503.neque illa pecunia sibi debetur, quia de natura mutui ad differentiam commodati, & locati, est, ut eadem quantitas mutuata restituatur non individuo, sed in specie, & consequenter non est verum, quod mutuator assecuret pecuniam, quæ sibi debetur, imo assecurat eam, quæ sibi non debetur, & sic ruit tota *Garciæ* argumentario, quam retuli etiam *supra sub n.* 503. *vers. comprobatur secundo.*

Et hæc sufficiant de secundo casu, posito *supra n.* 505. *& seqq.*

Tertius casus est, quando mutuans non vult aliquid amplius ratione periculi, neque assecurat mutuatarium, seu non suscipit in se periculum rei mutuatæ, ut in duobus præcedentibus, casibus, sed vult ipse assecurari à mutuatario, qui propterea debet dare idoneum fidejussorem: & isto casu concludo, nulli dubium esse, quòd mutuans nullam usuræ labem committit; & ille fidejussor potest à mutuatario debitore pretium fidejussionis exigere, ut secutus sum *supra sub n.493.versus finem,& infra* §.3. *gl.*5. *n.*7. 546

Declaro primò restringendo hanc conclusionem, ut non procedat, quando mutuans obligaret mutuatarium ad dandum fidejussorem illum, quem ipse mutuans offert seu offeret, quia hoc mutuum adhuc esset fœneratitium, siquidem illa obligatio est ultra sortem & est pretio æstimabilis & ideo succedunt, quæ scripsi *supra sub n.*498. nam mutuator potuisset, seu posset cum eo, quem offert, convenire, ut pretium & fidejussione accipiendum, dividatur inter eos seu posset convenire, ut totum illud pretium tradat ipsi mutuanti, qui illum à fidejussione liberabit: item posset non mutuare sed offerre fratrem, vel alium mutuaturum, cui pecunias miserit, ut mutues cum pacto, ut ipse, qui pecunias misit, fidejubeat, *Navar.in man.confess.de usura circa cambia, sub num.* 185.licet is,titubando,dicat postea,quod posset etiam teneri,his casibus non esse usuram, cum nihil vi mutui taciti,vel expressi accipiatur,sed solum vi alterius contractus, sed pareat mihi *Navar.* est sibi parum constans per ea, quæ scripsi *infra,q.7.par.2.amp.*10. *n.*89. *& 91. in 4.& 6. exemplific.* 547

Declaro secundò restringendo, *dum dixi*, fidejussori licere aliquid accipere pro pretio, seu mercede fidejussionis, ut non procedat, quando,inspecta qualitate, & conditione debitoris, nullum fidejussori immineret periculum; quia tunc fidejussor non posset de aliqua mercede pacisci, & illud periculum simularetur in fraudem usurarum, quare sicut creditor pro officio mutui nihil potest à mutuatore exigere, ita multo minus is,qui pro mutuatario intercedit, quia is minus officii impendit, quam mutuator, *Covar.var. resolut.lib.3.cap.2.sub num.6.versus finem, vers.quarto hinc.Straccd. tract.de assecur.in præfat.sub n.45.tom.6.par.1.fol.560.&Jo.Bapt.Lup.in c naviganti,§ 1.id est post præfationem,n.8.in fine,de usur. inter tract diverf. tom.7. fol.*136. 548

Contra hanc declarationem scripsi *infra* §.3. *gl.*3. *n.*12. *in fine, vers. infero.*

Declaro tertiò, ut non procedat, quando mutuator,nulla mutuatarii ad id obligatione accedente, faceret se assecurari, & assecuratori assecurationis pretium solveret, quia non posset illud à mutuatorio loco interesse repetere; quia sine mora, aut pacto nemo 549

nemo tenetur ad interesse, juxta ea, quæ late scripsi *infra q.7. part.2. ampl.8. n.100. & seqq. & 121. & seqq.* & potuisset mutuatarius mutuum cum assecuratione facienda recusare.

550 Secus tamen esset, si de voluntate mutuatarii se fecisset assecurari, & multo magis si ita convenissent in mutuo, dummodo absit fraus, de qua *supra 1. declarat. n. 547.* sed sola scientia mutuatarii, quòd mutuator fecit se assecurari, non sufficeret, quia sola scientia: neque moram, neque pactum inducit, & hæc sufficiant de septimo casu principali posito *supra n. 493.*

551 Octavus casus principalis sit in Ducatu Turingiæ, ubi ex illius consuetudine pecunia datur mutuo sub usuris quincuncibus, id est, sub interesse quinque pro centenario, quam consuetudinem refert, & juridicam arbitratur *Matth. Coler tract. de process. execut. par.1. cap 10. num.74. 81. & 83.* quæ consuetudo non aliis rationibus, ibi forsan sustineri potest, quam his tribus: prima propter, inopiam frugiferorum commerciorum, sed hæc non sufficit, imo esset detestanda; secunda ad evitandas lites, quibus partes ad probandum interesse conventum, sed non taxatum, diu sub incertissimo eventu magnis laboribus, & impensis defatigarentur; quasi illa consuetudo, nullo alio requisito adhibito, sic interesse cujusque mutui taxet. Tertia, quia homines illius provinciæ sint mercatores, & pecunias nunquam soleant otiosas tenere, & occasiones negotiandi eas utiliter non deficiant: nam hæc consuetudo non disponit, ut solvatur usura de mutuo, sed disponit super probatione verisimilis interesse: Sed quicquid sit de illa consuetudine, Matthias Colerius dum in ea Lutheri doctrinam, uti puriorem laudat erroris complicem se demonstrat.

552 Nonus casus principalis, & alii in ulteriori numero, in quibus mutuator potest licite accipere ultra sortem, sunt illi, de quibus egi *infra q.7. part.2. amplia.10. sub n.82. vers primus, & seqq.* quos poteris tu ibi legere.

553 Decimus casus principalis, & si qui sunt ultra eos, quos collegimus, in quibus ex mutuo implicito, vel explicito aliquid ultra sortem liciti exigi possit, congesti sunt *ab Hostien. in summ. tit. de usur. §. an aliquo casu*, ponendo eos per tredecim fallentias, quas postea in fine contineri ait his versibus:

Feuda, fidejussor, pro dote, stipendia clerici.
Venditio fructus, cui velles jure nocere.
Vendens sub dubio: pretium post tempora solvens.
Pœna nec in fraudem: lex commissoria gratis.
Dans socii pompæ: plus sorte modis datur istis.

Eosdem que tredecim casus, sequendo horum versuum ordinem, explicat etiam *Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib.6 tit. de mutuo, c.8. per totum.*

554 Si, iis non contentus, plures casus habere desideras, collige, si potes, ex congestis à *Soc. in rog.3. in verbo, accipere*, ubi conatur cumulare 37. casus, in quibus licitum est accipere aliquid ultra sortem; licet *Socc. Jun. nepos consil 24. sub num 4. lib.3.* quem refert Clar. *recept. sent. lib.3. §. testamentum, q.6. vers. secundo infertur*, dicat, ex ore ipsius *Soccini* patrui habuisse, librum illum non esse suum. Et hæc satis de sexta exemplificatione, posita supra, *numer 398.*

DE CAMBIO.

SUMMARIA.

Cambii pecunia etsi pecuniam parere videatur, tamen est commercium licitum, nisi aliunde fœdetur remissive, num. 555

E**XEMPLIFICA** VII. eandem septimam ampliationem, dositam *sup. num.17. in commercio, seu contractu cambii*, in quo etsi nummus, seu pecunia pecuniam mirum in modum etiam per anatocismum, & superfœtationem parere videatur, tamen hoc commercium est in utroque foro permissum, dummodo servetur justitia commutativa, & in foro fori servetur etiam sine fraude dispositio legis positivæ. 555

Verum, quia in hoc commercio consistit principalis pars hujus tractatus, ut ex ejus inscriptione liquet habet enim præ cæteris difficultates, ut satis ostendi *q seq.* idcirco copiosam illi dotem constituentes, quæ omnium difficultatum onera sustinere valeat, illud separata, ac integra quæstione ultima *hujus primi §.* in tres partes divisa, congrue, ut spero, dotabimus.

DE COMMERCIIS PROHIBITIS.

SUMMARIA.

Conclusio permissiva commerciorum multas recipit limitationes, n.556.

Limitatur primò ratione rerum, quæ commercio subjectæ non sunt, eod. n.556. hæcq; limitatio exemplificatur multipliciter. Primò in re feudali. Secundo in libero homine, hæcque exemplificatio restringitur multipliciter. Tertiò in re sacra, religiosa, & republica, & cum duplici extensione. Quarto in veneno malo, &c. Quinto in frumento publicæ annonæ, & cum extensione. Sextò in re aliena, sed cum distinctione, & declaratione. Septimò in quavis re, quæ vel natura sua vel lege prohibente sit invendibilis sub eod. n.556.

Limitatur secundo ratione personarum, hæcque limitatio exemplificatur multipliciter. Primò inter Christianos, & hostes Populi Romani. Secundò in privato, cui prohibitum est vendere vellus muricis, &c. Tertiò in personis religiosis, & nobilibus, quibus prohibetur negotiatio, & mercatura. Quarto in Jus dicente, & officiali. Quintò in advocato, & medico, quibus prohibitum est contrahere cum cliente, & infirmo. Sexto impubere, minore, aliisque personis inhabilibus ad contrahendum, n.557.

Limitatur tertio ratione temporis festivi, & solemnis, n. 558.

Limitatur quartò ratione loci sacri, puta Ecclesiæ, n.559.

Limitatur quintò ratione qualitatum & pactorum illicitorum, n. 560. Hæcque limitatio exemplificatur multipliciter. Primo in monopolio, n.561. Secundò in venditione dolosa, &c. n.562. & 563. Tertiò in mutuo cum obligatione restituendi ultra sortem, &c. n.564. & 565. Quarto in commerciis fictis, & circularibus, quæ vocantur stocchi, baroccoli, rompicolli, retrangoli, & ciavanze, n.566. & seqq. usque ad n.576 inclusive, in quibus agitur de his commerciis extendendo, declarando, inferendo, & subdeclarando.

Limitatur sexto ratione fraudis commissæ in legem, n. 575. hæcque limitatio exemplificatur in commercio census, & in mutuo aliarum rerum, quam pecuniæ, facto filio familias, n.578. & 579.

Limitatur septimo ratione defectus substantialium, seu formæ, n.580.

ABSQ-

556 ABsolutis septem ampliationibus, reliquum est, ut aggrediamur limitationes, quas eodem septenario prosequemur numero, sed compendiose, & breviter.

Limita I. eandem conclusionem, firmatam *supr. n.45.& seqq.* ut non procedat ratione rerum, nempe quia res nostros commercio aut nullatenus, aut non omnino sit subjecta, quia tunc de ea eodem modo est prohibitum commercium, ut in *seqq.exemplific.*

Exemplifica primo hanc limitationem in re feudali, cujus alienatio est prohibita, *ca.1.de prohib feud. alien.per Loth. & tit.de prohib feud.alien per Feder.* & scripsi in meo *tract.de jud.caus lib.2.cap.9.num.1577. & seq.* & quia de ma eria hujus exemplificationis extant copiosæ D ctorum explicationes inter tractatus quos de feudis ediderunt, & nos de eisdem aliqua scripsimus *d cap.9.n.1334.& pluribus seqq* hic non insisto, hacque eadem ratione, quòd sit materia ardua, & grandis, transit remissive *Fab.de Mont.tractat.de empt.& vend q.7.4.q.princ.n.12.in fine tom.6. p.1.fol 46.*

Extende hanc exemplificationem, ut procedat in re emphyteotica, per ea, quæ scripsi *supr. nu.184.& 186.*

Exemplifica secundo in homine libero, quia is nec sub ea lege vendi potest, cum erit servus, *l.34.si in emptione §. omnium rerum, ff de contract. empt. Fab de Mont.de empt.& vend.q.4.princip.sub n.2. Med.in suis tract tom,2 tit.de reb.restit quæst.30.vers secundo modo, colum.5 fol.221 Lud.Lopez de contract,lib.1.c.1.4 versic.praeterea qui in fine,& vers.secunda conclusio.& Lud. Molin de just.tom.2. de cont. disp 340.vers. homo liber.*

Restringe primo declarando hanc exemplificationem, ut filius possit à patre vendi, donari, aut alio titulo alienari, ut gente famis necessitate *leg 1.& 2. C.de patr qui fil. distrax. Medin in loco supra proxime citato, Franc. Garcia de contract. capit. decimo septimo, num.primo, in 1.conclus. & Lud.Lopez. dict.cap,4.vers. inertius* qui duo prostremi adsunt hanc restrictionem essensu receptam solum apud Barbaros, & Mauros, & nunquam apud Christianos, & temperari ejus rigorem, concessa ab eadem lege facultate, ut se possit quandocunque redimere, & redemptus maneat liber, & non libertus.

Restringe secundo, ut non procedat, quando homo liber, excedens sua ætatis annum vigesimum ad pretium participandum se venundari patitur, *§. penult.servi autem in fine, Instit.de jur.percon.* & scribunt *Franc. Gracia de contract cap.17.sub num.2. conclus.2. ibi, onde veggiamo.*& *Lud.Lopez. de contract.lib.primo cap.4. vers secunda conclusio, & cap.5. initio,* ubi eandem restrictionem ponit ex *ll.Hispanicis* in excedente annum vigesimum quintum.

Confirmatur hæc restrictio ex sacra scriptura, *Gen. 47 sub n.19. & seq eme nos in servitutem regiam, &c. emit igitur Joseph omnem terram Ægypti. &c. Exod. 21. & Levit.25.*

Infero, confirmando eandem restrictionem, quòd homo liber potest se vendere pro remigando in triremibus, quæ venditio est genus servitutis, *Franc. Gar.in loco, supra proxime citato,* & *Lud.Lop. d.c.vers. secunda conclusio, in fine*

Restringo tertio, ut non procedat in iis, quos Indi, & Barbari capiunt, ut eos impinguent, & impinguatos comedant; quia hi possunt legitime emi, & empti (quamvis emptoris servi remaneant) eidem, qui eos à morte eripit, gratias agere debent, secundum *Navarri* opinionem *in man.confess.capite 23. n. 93.* sed de hac restrictione, & *Navarri* opinione late disputant *Franc.Garc.de contract.c.17. num.1. concl.2.* & *Lud.Lopez de contract. lib.1.capit.4. versic. insuper jam.& vers.seqq.& c.5.versic. igitur, & vers seqq.* nos tamen hujus disputationis veritatem in suo loco relinquimus, quia hujus restrictionis casus adeo apud nos est insolitus, ut in eo possimus dicere cum *Ecclesiast.11.numero nono, de ea re, quæ te non molestat, ne certaris.*

Exemplifica tertio in re sacra, aut religiosa, republica, ut forum, vel theatrum, quia harum omnium rerum inutilis est stipulatio, *§. Instit. de inutil. stipul. Fab.de Mont. tract de empt. & vendit. quæst.4. princ. sub n.2.4.& 5.tom.6. part.1.fol.45.* & *Lud.Molin.de just.tom.2. de contract. disput.340. vers. item res sacra.* ubi explicat, quæ sint istæ res.

Extende primo hanc exemplificationem, ut procedat etiam si ejusmodi res venderentur in tempus, quo tales non fuerint *Molin. ubi supra.*

Extende secundo, ut rei sacræ, vel religiosæ venditio adeo sit prohibita, ut illas distrahens incidat in crimen læsæ religionis, *Fab. de Mont. dict. quæst. 4. princip. num. 5*

Restrictiones, & declarationes quasdam ad hanc exemplificationem collige ex his, quæ scribunt *Fab. de Mont.d q.4 princ. n.10.q.5.* & *Lud. Molin.d.disp. 340. vers. item res sacræ.*

Exemplifica quarto in veneno malo, quia id vendi non potest, nisi id, admixtum aliis materiis, adeo nocendi naturam deponat, ut ex eo antidota, & alia quædam salubria medicamenta conficiantur, *leg.35. quod sæpe, §.1.ff.de contrah.empt.Medin.in suis tractat. tom.2. tit de reb.restit. q.30.vers. secundo modo fol.221.* imo, si solam nocendi vim haberet, conterendum, annihilandumque esset, quæ enim nociva sunt, de medio tolli debent: hacque ratione libellus famosus, tanquam occultum venenum conteri, lacerarique debet, ita ut si quis publice contumeliosam scripturam in alterius famam confectam prius invenerit, eamve statim non laceraverit, auctoris facti causam incurret, ut dicit *tex.in c 1.5 qu.1.* quod etiam sapienter *Domini Lucenses inter decreta separata* decreverunt *de anno. 1551. in decreto de libelli famosi, sus finem,* ne enim fiant, optimum remedium est, statuere, ut qui libellum famosum viderit, eumque illico non laceraverit, ita ut à nemine legi possit, acri puniatur pœna: sublata namque libelli famosi lectione, cessat finis libellantis, & consequenter cessabit libelli confectio, ut de ludo dixi *supra sub n.111. vers.ratio.*

Exemplifica quinto in frumento publici canonis; qui enim emunt, aut vendunt ejusmodi frumenta, subduntur capitali pœna & commercia in fraudē publiā contracta damnantur. *l.3.C qua res vend.non poss.*

Extende hanc exemplificationem, ut habeat locum in frumento, quod devotissimo exercitui mittitur; qui enim in eo fuerint mercati, si honestiores sint, stylum proscriptionis, & omnium bonorum amissionem incurrunt; inferiores autem, & viliores personæ capitali supplicio subjacent, *leg. ult. C. quæ res vend. non poss.*

Exemplifica sexto in re aliena, quæ vendi non potest; sed cum distinctione, & declaratione duorum casuum principalium.

Primus casus est, quando res aliena, quæ venditur, est mobilis: & isto casu distinguo; aut venditio fit inter scientes,

scientes, rem illam esse alienam, & concludo, venditionem non valere, quia vergit ad crimen, vendens enim scienter rem alienam, committit furtum, & similiter emens scienter rem furtivam, incidit in criminis suspicionem, *Fab. de Mont. tract. de empt. & vend. q.4. in princip. n.3. q.1. & n.7. q.4. tom.6. par.1. fol. 45.* imo ipse quoque est fur, ut retuli *infra q.7 par.2. ampliat. 19. sub n. 82. vers. extende*, & consequenter ex hac venditione nullum transfertur dominium in emptorem, neque usucapiendi conditio, *Fab de Mont sub d. numer. 3.* qui emptor idcirco tenetur illam restituere domino si res extat, sin minus valorem ejus ut late explicavi *d. ampl 19. sub nu. 82. illat. 6. per totam.* & an emptor possit isto casu repetere pretium à venditore, maxime re evicta, vide eundem *Fab. de Mont. d. q.4 sub num.7. 8. & 9.* & *Lud. Molin. de just. tom.2. de contract. disputat. 327. vers. observandum tamen, & disput. 340 vers. res aliena*, & quid de eo, qui emit à piratis, latronibus, & hostibus, vide *d. ampliat. 19. sub n 82. vers. restringe secundo*, & de pœnis, quas imponunt leges Hispanicæ contra ementes scienter rem alienam, & contra eos, qui verisimiliter suspicari, & præsumere debebant, quòd res erat aliena, attenta qualitate venditoris, & rei quæ venditur, vide eundem *Molin. d. disp. 340. vers. res aliena, & seq.* aut emens ignorat, rem esse alienam, ideoque emit bona fide; & concludo, venditionem esse nullam, quoad præjudicium domini, quia nullum transfertur dominium in emptorem, neque usucapiendi conditio, *Fab. de Mont. d. q. 4 princ. sub n.3. & num.7.* sed quoad præjudicium vendentis tenet venditio, ideoque venditor obligatur ex empto, tanquam si propriam rem vendidisset, & tenetur de evictione, *Fab. d. num.7.* & hoc est, quod dicimus, posse vendi rem alienam, *l. 28. rem alienam, ff. de contrah. empt. rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est, nam emptio est, & venditio, sed res emptori auferri potest*, quicquid motivando contra cambium dixerit *Navar. cons. 31. reverendiss. vers. injustitia lib. 5. de usur.* dicens simpliciter, venditionem rei alienæ non valere, allegando text. *in l. 2. ff eod.* qui hoc non dicit.

Secundus casus est, quando res aliena, quæ venditur, est immobilis; & isto casu præmitto, cessare furtum, quia in re immobili non committitur furtũ, & consequenter licet non transferatur dominium in emptorem, quia nemo dat, quod non habet; tamen potest in eum transferri præscribendi conditio, hoc præmisso, distinguo: aut loquimur de validitate alienationis in præjudicium domini, & concludo, alienationem esse nullam, & invalidam, quia non debet quis posse disponere de re aliena, *Fab. de Mont. d q. 4. princip. num.7.* aut loquimur de validitate quoad vendentem, & ementem, & rursus distinguo: vel emptor emit sciens, rem esse alienam, & concludo idem in effectu, in tantum, quòd etsi dubitetur, an venditor isto casu teneatur de evictione, ac si contractus fuisset validus, per ea, quæ disputando scribit *Fab. de Mont d q.4. sub n.7. & seqq.* tamen eum non teneri de evictione, nisi de ea emptor expresse sibi caverit, dicit *l. 27. si fundum, C. de evict.* & pro nullitate contractus contra emptorem facit, quòd, loquendo de censu scripsi *sup. n. 179.* & de societate officii, *sub n. 331. vers primus, & seq. & vers. tertius*, & ex hac nullitate infero etiam, quòd nec venditor posset agere ad pretium contra emptorem, qui illud non solvisset, quia venditor non posset in eum transferre dominium: vel emit ignorans rem esse alienam, & dico, emptionem esse validam, & proinde venditorem teneri emptori ad damna, & interesse, & de evictione *d. l. si fundum.*

Exemplifica septimo demum (colligendo regulam) in quavis re, quæ vel natura sua sit invendibilis, vel lege sit prohibita vendi.

Res sua natura invendibiles sunt, sacramentum, aut sacerdotium, quæ cum gratis accipiuntur, gratis dari debent, *Conrad. de contract. q 51. in prima conclus. & in primo exemplo Medin. in suis tract. tom.2. tit. de reb restit. q 30. vers. primo quia & seqq. fol. 221. col.1.* & *Sot. de just. & jur. l.6. q.2. art.2. col.4. in 5. concl. fol. 565.* Item judicis sententia, & testium ferenda testimonia per ea, quæ retuli infra *q.7. par 2. ampl. 19. num. 100. & seqq* licet aliquando his pro labore, & similibus justa merces debeatur, & demum ex sui natura invendibile est omne opus peccaminosum per ea, quæ scripsi infra *q.7. par.2. ampl. 19. n. 99. 101. & 103* & non solum quod est certo peccaminosum, sed & id quòd æque se habet ad bonum, & ad peccatum, quare res quæ æqualiter se habet ad bonum, & ad malum, si vendatur indistinctè, venditor peccat, qua ratione ars balistariorum, & sagitariorum prohibetur, & specialiter, quando hæc instrumenta venderentur iis, qui eis usuri essent adversus Christianos in bello injusto, *cap. unico, de sagitt. Medin d. q. 30. vers. est tamen, & vers. ad aliud, fol. 222. & 223.* & in his rebus regula constituitur, ut res fiat invendibilis, si emptor ejus sit qualitatis, ut venditor possit verisimiliter credere, emptorem re illa usuram esse ad malum, secus si ejus non sit conditionis, quod late, adductis etiam exemplis prosequitur *Medin. d. vers. est tamen, & seqq.* est latius *in tertio modo fol. 225. col. 2.*

Res vero, quarum alienatio prohibita est à lege, sunt eæ, de quibus in antecedentibus exemplis, & de quibus late tractat *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. q.4. princip. per totam, tom.6 par. 1. fol. 45.*

LIMITA II. ratione personarum, quia sæpe ob 557
qualitatem personæ prohibetur commercium.

Exemplifica primo hanc limitationem in Christianis, quibus prohibitum est, ne vendant, aut aliter tradant hostibus populi Romani merces, &c. ut secutus sum *infra q.7. par.3. limit. 17 n. 24. exempl. 3.*

Exemplifica secundo in privato: quia is vendere non potest vellus muricis, quo fucatur, seu tingitur purpura: cuilibet enim privato prohibitum est sub pœna capitis, & discriminis bonorum suorum, ne illud vendat, quare tale vellus non est res simpliciter exempta à commercio, sed est exempta quo ad privatum, qui illud vendere non potest, *l. 1. C. quæ res vend. non poss.*

Exemplifica tertio in sacerdote, vel alia persona religiosa, quia istis negotiatio, & mercatura prohibetur, ut secutus sum *infra q.7. par 2. ampl. 11. n.7. vers. confirmatur, & d. limit. 17. n. 23. exempl. 2.* ubi videas. Similiter si esse, persona nobilis, quia istis prohibetur mercatura, seu negotiatio, ut declaravi *ead. limit. 17. n. 20. & seqq.* ubi videas.

Exemplifica quarto in Jusdicente, seu officiali, ut explicavi *ead. limit. 17. num. 16. & seqq.*

Exemplifica quinto in advocato, cui prohibitum est, ne contractum, aut pactionem aliquam ineat cum eo litigatore, quem in propria recepit fide, *l. 6. quisquis, vers. præterea nullum, & ibi Gl. in verbo, nullum, C. de postul.* quod idem dicimus de medico, cum prohibitum est, ne contrahat cum infirmo, ut dixi *infra q.7 par.2. ampl. 19. num. 104* ubi omnino videas.

Exemplifica sexto in impubere, minori, muliere, furio-

furioso, & similibus personis inhabilibus ad contrahendum, ut late explicavi *ead. limit.* 17. *numer.* 25. *& seqq.*

558 LIMITA III. ratione temporis, ut si in die Dominica, vel in alio festo solemni negotiatio exerceretur, quia prohibetur etiam ratione temporis, *Conrad. de contract. q.* 51. *concl.* 2. *ibi, tertio redditur negotiatio illicita.* & *Sot. de just. & jur. l. qu.* 2. *art.* 2. *in* 5. *concl. col.* 4. *fol.* 565. *in fine*, & dixi aliqua in meo *tract. de jud. caus. l. c...n.* 108. *& seqq.* nec pluribus insisto, quia limitationem hanc latissime prosecutus est *Conrad. ubi sup.* & quòd cambia non possint exerceri in tempore festivo, notat etiam *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. per usur. acqu. isq.* 5. *col.* 4. *vers. verum, fol.* 361.

559 LIMITA IV. ratione loci, ut si negotiatio fieret in Ecclesia, vel alio loco sacro, quia est prohibita, ut secutus sum *infra q.* 7. *par.* 1. *n.* 60.

560 LIMITA V. ratione qualitatum, circumstantiarum, & pactorum, quia quodvis commercium, & quantumvis licitum potest circumstantiis, & pactis illicitis fœdari, ut patet ex seqq. exempl.

561 Exemplifica primo hanc limitationem in mercatura, seu negotiatione, quam etsi licitam esse dixerim *supra n.* 71. *ampl.* 5. tamen, si in ea adsit qualitas monopolii, est illicita, prohibita, & punibilis; ut loquendo de negotiatione cambii cum monopolio, secutus sum *infra q.* 7. *par.* 3. *limit.* 10. *numer.* 1. *& seqq.* ubi videas.

562 Exemplifica secundo in commercio emptionis & venditionis, quod etsi nedum esse licitum, sed etiam necessarium, dixerim *sup. n.* 83. *vers. sub amplia, & infra q.* 6. *n.* 6. tamen, si in eo sit fraus, deceptio, seu dolus ex proposito, efficitur injustum, & illicitum, ut secutus sum *infra q.* 7 *par.* 2. *ampl.* 10. *n.* 7. *& seqq sub decl.* 1. *ubi late explicavi*, agendo etiam de venditione frumenti, agnito futuro edicto, promulgando, & de contractu assecurationis, habita notitia casus sinistri. Imo est injustum, etiam si deceptio, & dolus non insit ex proposito, sed re ipsa tantum, nempe, quia insit in eo læsio ultra dimidium justi pretii, quo casu læsus potest agere pro indemnitate ad rescissionem vel supplendum justum pretium alternative ad electionem rei conventi, ut secutus sum *ead. ampl.* 10. *n.* 3. *& seqq. vers. secus.*

563 Et quod dicatur justum pretium, vide quæ scripsi *ead ampl.* 10. *n.* 56. *& seqq.*

564 Exemplifica tertio in commercio mutui, quod etsi non solum sit licitum, sed sit pietate, & charitate Christiana dignum, per ea, quæ scripsi *supra sub num.* 402. *vers. minus obstat.* tamen si in eo mutuatarius tacite, aut expresse obligetur ratione temporis ad aliquid ultra sortem, efficitur nedum illegitimum, sed convertitur in furtum, & usuram, ut scripsi *supra n.* 408. *vers. his præmissis, & late infra q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19 *sub nu.* 64. *& in pluribus aliis locis sparsim.*

565 Extende hanc exemplificationem, ut procedat, etiam in mutuo implicito, seu palliato sub veste alterius contractus, ut puta, sub veste emptionis, & venditionis, vendendo carius, propter dilatam solutionem, seu emendo vilius, propter anticipatam solutionem, ut declaravi *infra q.* 7. *par.* 1. *n.* 24. *& seqq.* seu vendendo cum pacto retrovendendi, juncta modicitate pretii, & aliqua alia conjectura: ut secutus sum *ead q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *n* 23. *& seqq. & n.* 31.

566 Exemplifica quarto in commerciis, in quibus pecuniæ egestate, seu inopia pressi coacte, damnose, ficte, ac circulariter contrahunt; ut cum quis rem vendit summo pretio, ejus solutione dilata, sed cum pacto tacito reemendi statim eandem infimo pretio, sed pecunia præsenti; quia hujusmodi commercia sunt illicita, contra bonos mores, & ideo prohibita, & vocantur *stocchi*, seu *stocoli, baroccoli, rompicolli, retrangoli*, & *ciananze*, quorum contractuum natura est, ut tu, verbi gratia, quia es mercator, pauperi, indigenti pecunia, vendis mercem cariori pretio dilata, ut dixi, solutione, & postea ab eodem pecunia præsenti reemis minori pretio; scis enim, quod ille pauper non emit illam mercem, ut eam habeat, sed ut ex ea pecunias acquirat, & sic est, ac si tu ei pecuniam mutuares, (quod pejus est) pauperem duplici gladio jugulares, uno dum à te emit plus justo pretio, alio dum revendit tibi minori pretio; quasi liceat tibi viliori pretio emere, eo quia solvis de contanti pecunia numerata, & consequenter cariori pretio liceret vendere, quando venditur ad certam diem, quam contractum damnant *Covar. var. resolut. lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 6. *in fine*, vocans latrocinii genus, maxime execrandum, *Navar. in man. confess. cap.* 17. *de peccato usuræ circa mutua, num.* 241. *vers. centesimo-sexto*, & hos esse contractus de *stoccoli, baroccoli*, & *civanze* refert, & sequitur *Virgin. de Boccat. tract. de interdict. uti possid. cap.* 18. *sub n.* 189. *vers. sed quia, tom.* 6. *par.* 2. *fol.* 317. huncque contractum ab Italis, & Summistis vocari *stoccolam*, & ab Hispanis, *moharra*, scribit *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2 *q.* 78. *art.* 2. *contract. n.* 1. *&* 2. *fol.* 243. *tom.* 2. & legibus Castellæ esse omnino prohibitum sub pæna perditionis officiorum, & 5000. dupondiorum, recensendo formalia verba legis, scribit sub *d. nu.* 2. *vers. tertio quia, fol.* 244. † 557
& de *barrocolis*, seu *retrangulis*, quando scilicet lanifex vendit retrangulatori decem pannos ad terminum unius anni pro pretio quingentum florenorum, & ex transverso venit Titius, egens pecunia, & convenit cum retrangulatore, quod de præsenti tibi tradat florenos quadringentos quinquaginta; & ipse contentabit lanificem de florenis quingentum in die termini, an, & quando, & respectu cujus sint liciti, vel illiciti, vide *Laur. de Rodulph. in cap. consulvit, par.* 3. *num.* 6. *vers. nunc secundo de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 58. quem formaliter refert, & sequitur *Archiepi. Florent. tract. de usur cap.* 3. § 5. *num.* 13. 14. *&* 15. *tom.* 7 *fol.* 87. sed aliter hanc designat contractum *Mich. Sal. d. contr.* 7. *sub n.* 1. *vers. secundo quando, & sub num.* 2. *vers. circa secundum, fol.* 243. *&* 245. dicens, contractum, quem Itali vocant, *baracollam*, & Hispani, *barattam*, esse, cum quis emit merces à mercatore; pecunia credita, easque statim non eidem mercatori, ut in præcedenti contractu *moharræ*, sed aliis revendit: quem contractum scribit non esse illicitum, servata in eo latitudine justi pretii, & remota omni fraude, & deinde sub *eod. num.* 1. *vers.* 3. *modo, & sub num.* 2. *vers.* 3. tertium designat his duobus iniquiorem contractum; cum quis indigens adit proxenetam, qui de ei pecuniis aliqua via provideat, promittens ipse indigens, quòd se obligabit, & cætera necessaria faciet, tunc proxeneta, intentus ad lucrandum, & cognoscens, indigentem esse idoneum & debitorem, adit mercatorem & ab eo proprio nomine merces pecunia credita carius emit cum pacto ut cum primum alius, qui sit idoneus, se eidem mercatori obligaverit solututum pretium dictarum mercium, ipse proxeneta sit à debito omnino liberatus; quibus mercibus sic emptis, iste, qui pecuniis indi-

 ger-

ger, easdem carius emit pecunia credita ab ipso proxeneta seque pro solutione obligat mercatori, & sic proxeneta liberatur qui deinde easdem viliori emit pretio ab isto indigente, & statim easdem cum alio lucro vendit pecunia præsenti alicui alteri, ex illo pretio solvit indigenti, adeo, quod miser indigens læditur in primo, secundo, & tertio contractu, & proxeneta lucratur in singulis, quia etiam à mercatore, à quo in primis emit, habet aliquod lucrum, cum ip-
568 sius proxenetę opera hac via suas merces vendat. † & contractus de *stocco* fuit in Urbe à Roma Pontif. prohibitus sub pœna perditionis bonorum, & quantitatis pecuniarum, in contractu contentarum, & aliarum pœnarum, contentarum in corpore juris, ut in proclamatibus Reverendissimi Gubernatoris Urbis, sicut refert etiam *Virg. de Boccat. d. cap.* 8. *n.* 88. *fol.* 317. Et in Urbe habemus statutum *li.* 1. *c.* 153. *de contractib. illicitis, & ciavantiis nuncupatis*, quo similiter non solum omnes contractus, qui vulgo, *ciavanza, rompico lo*, seu *stoccho*, nuncupantur, prohibentur, & annullantur; sed contrahentes puniuntur.

569 Et qui contractus dicantur *ciavantia*, vide *Virg. de Boccat. eod. cap.* 18. *num.* 190. & statutum Urbis *d. cap.* 153. declarans, quòd ubicunque res mobiles, seu se moventes, vendantur ad tempus ultra tertiam partem justi pretii, aut si eædem res in toto, vel in parte remaneant penes venditorem, aut interpositam personam, aut ab ipso venditore, vel per interpositam personam redimantur, vel si cum bonis pecuniæ sint admixtæ, præsumatur contractus *ciavantiæ, & stocchi.*

570 Ratios quare hi, & similes contractus sint illiciti & prohibiti, & his deformibus nuncupentur nominibus, est, quia habent quandam speciem mutui, usurarii, nam pauper, qui indiget mutuo pecuniæ, , qui eam ubi gratis mutuet, non invenit, convenit cum mercatore mercium ut ei vendat tot merces, credito pretio, & mercator, quamvis non ignoret, pauperem illum non indigere illis mercibus, tamen ei eas vendit, quasi eas tradat loco mutui, & (quod pejus est) tradit merces pejores, & corruptas, & pretio rigido, ita ut pauper in earundem revenditione, ut inde pecuniam extrahat, enormiter, & multipliciter læditur, & mutuator magno cum lucro per viam venditionis satisfecit intentioni pauperis, indigentis mutuo: est ergo hæc venditio similis, imò quasi eadem cum mutuo usurario, de quo scribit *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q.* 1. *art.* 2. *col.* 6. *ibi, atque eandem ob causam fol.* 535. dicens, quòd si mercator sub eo vincula mutuet, ut mutuatarius totum mutuum, vel partem in mercibus accipiat mutuum est usurarium, etiam si justo pretio merces illas vendat dummodo re vera mutuatarius illis mercibus non indigeat, sed ratione mutui se astrinxit ad illa emendum, quia illa adstrictio est pecunia æstimabilis: & maxime, quia mercator hac via magnam mercium copiam vendit, & pro majori intelligentia & ulteriori explicatione, & confirmatione horum, quæ in hac ratione dixi, vide omnino quæ scripsi *infra q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *num.* 82. *& seqq. vers. prius casus, & seq.*

571 Extende hanc exemplificationem, loquentem in mercatore mercium; ut habeat locum etiam in artifice, ut puta, cum Titius egens pecuniis, adit Cajum aurificem à quo credita pecunia emit vas aureum, seu argenteum, & in pretio computatur non solum pondus auri, seu argenti, sed etiam labor, industria, & ars aurificis, id est, ut aiunt, *la manofattura*, & postea Titius revendit eidem aurifici idem vas, pecunia præsenti, æstimato solo auro, vel argento, sine manu factura, quia est contractus illicitus sub distinctione tamen, de qua *Navar. & Joan. Azor. citati, n. seqq.*

Declara, restringendo eandem exemplificationem 57[2]
ut procedat, quando prædicti contractus sunt facti mala fide, ut puta, inito expressè, vel tacite pacto retrovenditionis pro minori pretio; vel quia venditor scit, emptorem esse statim revenditurum, quia indiget pecunia, secus si isti contractus fierent bona fide, non excedendo summum, & infirmum pretium intra ejus latitudinem, quia tunc isti contractus possunt esse validi, & liciti, ut puta quando mercator, vel quivis, vendendo rem pretio justo quamvis summo, vendit eam simpliciter sine pacto, & sine intentione reemendi statim eam ab eodem, sed postea, ipso tempore volente illam revendere & non inveniente alium, qui emat, idem venditor iterum pretio justo, quamvis infimo, & sic longe minori primo reemit, *Navar. d. cap.* 17. *sub d. num.* 241. *Jo. Azor. de instit. moral par.* 3. *lib.* 8. *tit. de empt. & vend. c.* 11. *vers. arbitror, juncto vers. præcedenti oportet, col.* 656. & cum hac declaratione concordat in effectu distinctio, quam *ex sum. Sylvestri* refert & exornat *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2 *q.* 78. *art.* 2. *controu.* 7. *sub n.* 2. *vers. silvester, fo.* 214. *tom.* 2. Et pro intelligentia istorum pretiorum, de quibus loquuntur *Navar. & Azor.* adverte, quòd supponunt extare triplex pretium ejusdem rei, unum majus, aliud magnum, & aliud minus, & singula ista pretia supponunt esse justa; de quibus dixi *infra q.* 7. *par.* 2 *ampl.* 10 *n.* 101. sed *Navar.* adhuc consulit mercatori, ut pro honore suæ famæ caveat, ne reemat, nisi in casu, quo ille emptor non reperiret alium, qui etiam infimo pretio reemeret.

Infero primo ex prima declarationis parte, & magis explicando exemplificationem, quòd mercator, 5[73]
qui mala fide vendit, & emit, ut supra & habet intentionem mutuandi, sed à mutuo formali abstinet timore pœnæ temporalis, & hac via venditionis, & reemptionis consequitur lucrum, quòd intendit consequi ex mutuo, & animo, & voluntate re vera usurarius, *Jo. Azor. d. c.* 11. *vers.* 4. *si mercator. col.* 657.

Infero secundo ex secunda declarationis parte, licitum esse contractum, quando tu mercator bona 5[74]
fide vendis mihi merces pecunia credita, quas postea ego trado præconi, sub hasta in publico foro vendendas pecunia præsenti & tu, id sciens, offers illi pretium, quo alius majus in publico foro non offert, vel quando ego alium, qui præsenti pecunia emat, non invenio, redeo ad te, ut emas, & tu emis *Jo. Azor. ca.* 11. *vers. arbitror. col.* 656.

Infero tertio, quòd aurifices, & similes artifices, 5[75]
qui bona fide vendunt & emunt in casu, de quo *supra n.* 571. non tenentur ad aliquam restitutionem, imo nec peccant, quia horum artificum talis est mos, ut vendendo, vendant etiam manufacturam, sed emendo, illam non emant, & sic non solvant, *Jo. Azor. d. cap.* 11. *in fine*

Subdeclara eandem declarationem in secunda parte, ut si lex municipalis prohibere ejusmodi contra- 5[76]
ctum etiam, quòd alias de jure communi esset licitus, eo quia posset dici bona fide factus, consideranda sint tunc verba legis prohibentis: vel enim, prohibendo, ne quis emat minori pretio ab eodem easdem merces, quas paulo ante vendidisset, annullat, & irritat ipso facto contractum, & tunc contractus erit

erit irritus, & nullus non solum in foro fori, sed is, qui reemit minori pretio, tenetur ad restitutionem in foro conscientiæ ante sententiam judicis: vel non irritat, sed vult, ut possit irritari, & rescindi, & tunc, qui ita reemit, peccat quidem, faciendo contra prohibitionem legis, sed in foro conscientiæ non tenetur restituere ante rescissionem per sententiam judicis, *Jo. Azor d.cap.11 vers.tertin humanis*

577 LIMITA VI. ratione fraudis commissæ in legem, servando verba legis, & offendendo ejus mentem, *l.5.non dubium, C. de legib.* & patebit in seqq. exemplific.

578 Exemplifica primo hanc limitationem, in commercio census, in quo apparenti pecunia, sed non soluta, emitur census, idest annuus reditus in fraudem legis, requirentis ut emptio fiat vere in pecunia numerata: quia hæc emptio, seu contractus census est illicitus, & ideo nullus, ut secutus sum *supra num. 209. & seqq. & num. 211.*

579 Exemplifica secundo in mutuo aliarum rerum, quam pecuniæ, facto filio familias, quia cum sit factum in fraudem legis, est nullum, ut secutus sum *infra q.7.par 2 ampl.10.n.15.cas.2.*

580 LIMITA VII. ratione defectus substantialium, seu formæ, quia quantumvis contractus sit licitus, tamen, si in eo deficiat aliquod substatiale, ruit, seu non tenet, ut puta, si in contractu emptionis, & venditionis deficeret pretium, quod est de substantia emptionis, ut scripsi *supra nu.209.vers. quarto debet*, idem si deficeret forma tradita à lege, ut purà, si contractus census fieret super re mobili, & non fructifera, neque certis finibus designata, contra formam constitutionis Pii V.

Hæc separatim dixisse sufficiat de commerciis, cæterum *in seqq. qq.& §§.* prout opportune obviam factus est locus; multa de eisdem scripsimus ut *in præcedentibus limitationibus,& supra alibi, citatis locis, & num* indicavimus.

Explicita prima quæstione de pluribus commerciis, transeo ad quæstionem *de commercio cambii.*

§. 1 QVÆSTIO II.

ARGUMENTUM.

De cambiorum materia qui scripserint: Est materia d fficilis, & periculosa.

SUMMARIA.

Cambiorum materiam scripserunt multi, n. 1. sed cambium non liberum antiqui non agnoverunt, n. 2.

Auctores, qui de cambiis scripserunt in jure cæsareo, n.3. In jure Pontificio, num.4. In consiliis, n.5 in tractat. nu.6. In decis num.7. Inter diversos tract. num.8 In summis, n.9. In peculiari tract de camb.n.10.

Materia cambii obscura, difficilis, & intricata, n. 11. & seqq.& n.18.& seqq. & periculosa propter usuram, numer. 26.

Cambia sunt mutuata ab antiqua forma, n. 12. n. 13.

Cambiorum negotiationem mercatores intricant.

Cambiorum controversiæ non frequentes, num. 14.

Fictiones in cambiis sunt plures, num. 15.

Termini, quibus mercatores utuntur in negotiatione cambiorum, sunt confusi, n. 16.

Navar. didicit practicam cambii à mercatoribus, sub num. 17.

Confessarii, Prælati, Concionatores, & alii sunt perplexi in materia cambiorum, &c. n. 18.

Cambiorum declaratio quare sit difficilior, quam declaratum, n. 20.

Litteratis difficilis est materia cambiorum, n. 21.

Alchimia dantium cambio vilior alchymia alchymistarum, n.22.& 23.& quæ sit vera alchymia, n. 25.

Alchymistæ sunt suspecti de hæresi, & negotiatores cambiorum de usura, n. 24.

Methodus hujus tractatus cambii, num. 27.

CAMBIORUM materiam, ut mox ostendam, non pauci, sed quamplures, tam ex Jureconsultis, quam ex Theologia tractarunt, & licet *Joan. Bapt.Lup.in c. naviganti,§.2.n.22.de usur.inter tract. divers tom.7.fol.1.8.* quòd quamplures Doctores nostri in utraque schola hanc cambiorum seriem non solum non degustarunt, sed ne primoribus quidem labiis attigerunt, † hoc tamen, quod ipse scribit, est verum, quoad cambium non liberum, quod veteres Theologi non agnoverunt, & propterea de illius justitia, vel injustitia non scripserunt, ita, loquendo de cambio, quod mercatores vulgariter vocant, *con le contationi*, testatur gravis vir apud *Navar.cons 31. reverendiss. vers & postremo, lib. 5. de usur.* & loquendo de cambio, in quo idem campsor curat, debitum campsuarii ex bonis suis in loco nundinarum peis lvi, ac sibi deinde cum lucro remitti (quod mercatores vulgariter vocant, *cambio con la ricorsa*) testatur *Mich.Sal.ad* D.*Thom.2.2 post q.78. in disput.de camb.q.4.art.2 controv. 12.num.3. in fine, vers.hoc genus, tom.2.fol* 587.potest etiam esse verum, quo ad cambium Berzenzonense, quod non fit gratia mercaturæ, sed fit gratia sui ipsius, ut ipsummet cambium sit negotiatio lucratoria; nam cum hoc cambium non sit multum antiquum, teste *Boninf. tr. de camb.c.7.versus finem, vers. resta à considerare*, antiquiores illud noscere non potuerunt, cæterum cambium liberum, & præsertim cambium gratiæ mercaturæ veteres Theologi agnoverunt, & de eo scripserunt; & de cambio cum recursa, & cambio Berzenzonense multi ex recentioribus, ut in contextu operis videbimus, late egerunt, & non post eos egimus *infra q.5.n.83.& seqq.& infra §.6 gl per totam.* 1
2

Ex Iureconsultis (ut ab eis ordiar) qui scripserunt de cambiis, aliqui scripserunt in lecturis tam juris cæsarei, quam juris pontificii; aliqui in consiliis, aliqui in tractatibus de usur. aliqui in decisionibus; aliqui inter diversos tractatus; plerique in summis; & aliqui peculiares ediderunt tractatus.

In lecturis juris cæsarei scripserunt aliquid *Bal.in l.2.n.2.C.de usur.rei judic.idem, Bal.*& Salyc. *in l.institoria, in fin.C.de exerc.& instit.act. Jas.in l.1.in 2.lect q.6.n.64.& in 2.lect.n.59.C.de sum.trin & fid.cath.* 3

In lecturis juris pontificii, *Jo de Anan.in c. ult. naviganti, n.46.& seqq. Navar.n 8.& seqq. per totum*, & *Jo.Bapt.Lup.§.2.de usur. Laur. de Rodulph.in cap. 10. consuluit, de usur. in plurib.locis*, prout nos eum citavimus *q.præceden nu.424.& infra q.4.n.26.& q.7.par.1. num.10.& 41.& Ambr. de Vign. in c. salubriter, num. 268.281.& 288.eod.tit.de usur.* 4

In consiliis *Bal.cons.348.facta fuerunt, lib.1. & cons. 190 Sempronius, libro 2.Calder. consil.11. mercator Ianuensis, tit.de usur. Alex.cons.61.viso processu, sub n.13. l 2 Navar cons.1 in impressiono Rom.&* latius *cons.31. reverendiss.in impress.Veneta, l. 5. de usnr. & alii moderniores*, quos opportune, ubi opus fuit, citavimus. 5

in tract de usur. *B.Io.à Capistr. in 2.par. secunda par. n.146. Archiepisc. Florent. cap. 2. §. 47. 48. & 49 n.77. & seqq.* & *Navar. in manual. confess. cap. 17. de usur. circa cambia, in 126. pecc.*

7 In decisionibus, *Rot. diversf. decis. 811. dubitavi, par. 1. & decis. 315. din fuit numer. 6. par. 2. & in multis aliis,* quas in contextu operis videbis citatas. *Affl. decis. 353. dubia, & alii,* quos in suis peculiaribus locis citabimus.

8 Inter diversos tractatus ex Jureconsultis, *Petr. de Ubal. tract. de duob. fratr. par. 8. princip. n. 33. Maran. in suo spec. par 6. act. 6. num. 49. vers. sed perpulchrum, & seqq. Sebastian. Medic. tract. de fortu. casib. q. 10. numer. 79. Virg. de Boccat. tract. de interd. uti poss. d. cap. 18. nu. 167. 172. & 174 tom. 3. par. 2. fol. 316. Covar. tractat. de vet. collat. numis. cap. 7. sub. nu. 4. Stracch. tract. de mercat. par. 1. n. 67. & 68.*

Ex Theologis *Conrad. de contract. q. 99. Jo. Medin. tract de reb. per usur. acquis. q. 5. Sot. tract. de just. & jur. lib. 6. q. 8. & seqq. usque ad lib. 7. exclusive, Franc. Garcia tract. de contract. cap. 30. usque ad cap. 38. exclusive, in impressis Brixiæ 1596. Lud. Lopez de contr. lib. 2. c. 1. Mica. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. in disp. de camb. tom. 2 fol. 523 Ludov Molin. de just. tom. 2. de contract. disp. 398. & seqq. usque ad 410. inclusive, Leonar. Less. de just. & jur. l. 2. c. 23.* & *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. c. 1. & seqq. col. 860. & seqq.*

9 In summis, *Angel. usura 1. num. 51. Rosel. eod. verbo, 6. Sylvester. eod. 4. Tabien. usura 15. Armill. verbo, campsor. Rodriquez par. 2. cap. 104. & seqq. usque ad cap. 107. inclusive, & alii,* quos citat *Azor. in loco supra proxime citato.*

10 Peculiares ex Jureconsultis ediderunt tractatus *Alex. Rauden breve opusculum, super bancho S. Ambros. & Joan. Bapt. Cavat.* Ex Theologis, *Card. Cajet. alias, Tho. de Vio. Hier. de luca, Fabian. Genuensis, Boninseg. Senens. Romoal. Coli Lucens. & alii,* à nobis in contextu operis citati.

Ex omnibus, qui de hoc commercio scripserunt, volui hos multos nominatim hic recensere, ut hinc argumentum sumamus, quòd nisi hujus negotiationis cognitio esset nedum utilis, sed etiam necessaria, tot celeberrimi viri in ea non insudassent; quamvis enim cambiorum usus non sit ubique frequens, tamen in dies dilatatur, & arduas circa justitiam, & injustitiam contractûs habet difficultates, quarum resolutio non magis ad forenses controversias decidendas, quam ad animarum salutem, est omnino necessaria.

11 Hæc pambii materia apud omnes Theologos, & Jureconsultos reputatur obscuras difficilis, & intricata. Habet duas partes: prima respicit factum ipsius artis campsoriæ: secunda respicit dispositionem juris: & ex utraque parte innumeræ insurgunt difficultates, quibus mirum in modum scriptores torquentur.

Inspecta enim prima parte, quæ respicit factum,

12 & negotiationem, difficultates scatent ex pluribus.

Primo, quia cambia, quibus hodie utimur valde sunt mututa ab antiqua forma, ut ex ipsorum mercatorum confessione testatur *Boninseg. tract. de camb. cap. 1.*

13 Secundo, quia mercatores novis, quotidianisque inventis negotiationem istam intricant, ut testatus *Sot. tra. de just. & jur. lib. 6. q. 8 art. 1. initio,* adeo quòd, (loquendo de isto campo, barathroque cambiorum præter ipsos negotiatores rati sint etiam inter scholasticos, qui facta ipsa intelligant, ut testatus idem *Sot. eod. l. 6 q. 11. art. unico, vers. postquam fol. 612.* quem sequitur *Jo. Bapt Lup. in cap. naviganti, §. 2. n. 11. in fin. de usur. inter tract. divers tom. 7 fol. 13.* & quòd plerique campsorum, divinæ refugientes legis præcepta, quod vide varios adinveniant contractus quibus, evangelicæ doctrinæ verbis solummodo observatus, ipsi satisfecisse arbitrentur; sed an illius mentem offendant non curent, quive adeo cavillose, & subtiliter sint adinuenti, ut etiam apud doctissimos Theologos, & juris canonici doctores peritissimos plerunque dubitari contingat, an tales contractus, præsertim quos moderni cambia nominant, liciti, an fœneratitii sint censendi, scribit *Ant. de Rosel. tra. de usur. init. tom. 7. fol. 67.* & ab his minime discedunt *Mich. Sal. ad D Thom. 2. 2. post q. 78. in disput. de camb. q. 4 art. 2. controvers. 10. vers. humana industria, fol. 585. tom. 2.* dicens, quòd cupiditas excogitavit tot artes lucrandi in contractu cambii, ut illæ artes superent aciem, & acumen ingenii cujusuis, qui cambii controversias velit definire, & *Romoald. Coli Lucens. tra. de camb. epist. ad lectores,* adducens difficultatem cambiorum, etiam in astutiis, & subtilitatibus mercatorum

Tertio, quia, ut dixi *supra sub num. 10.* controver- 14
siæ cambiorum non sunt ubique, sicut aliæ, frequentes, ideo minus intellectæ.

Quarto, quia in hac negotiatione plures interve- 15
niunt personarum, & solutionum fictiones, quas aliqui censent fuisse à cambientibus excogitatas ad fraudandam *constitutionem Pii V.* aliasque leges contra usurarios editas, cum, istis adhibitis fictionibus, legem servare videantur, & illius mentem in foro fori impune offendant; verum, quia ficta diu consistere nequeunt, fictiones hæ se ipsas implicitis contradictionibus conquassare videntur: nam pecunia, quæ servit pro pretio rei emendæ, servit etiam pro re ipsa emenda; item ejusdem monetæ valor modo sumitur in una æstimatione, & modo in alia, & contrahentium cambium quis sit venditor, & quis emptor confunditur, & unus & idem fungitur vice debitoris, & vice creditoris, & proinde sequitur, quòd negotiatio ista videatur paradoxica, labyrinthus quidam, & perplexitas inextricabilis; & quæ sint istæ fictiones, & complicationes scripsi *infra §. 6. gl. 1. nu. 23. & seqq.* ulterius, mercatores, istis fictionibus adhibitis, sub una brevi verborum structura tot complicant contractus, ut vix discerni possint, & in hoc sibi leges confingere videntur.

Quinto propter concisos, nostris Jureconsultis 16
incognitos terminos, quibus negotiatio hæc brevissimis conficitur litteris, adeo quòd materiam istam cambii esse in se difficilem intellectu, & intellectam expresse scribit *Lud. Lopez tract. de contract. lib. 2. cap. 1. in princ.* & esse difficilem propter extraneos terminos, quibus mercatores utuntur, consideravit etiam *Romould. Coli Lucensis tract. de camb. in epistola ad lectores,* hancque difficultatem satis cognoscemus nos ex his, quæ scripsimus *infra q 5. num. 17. 41. 42. 72. & seqq.* & præsertim *num. 88. & seqq. & §. 6. gl. 1. sub. num. 2. & seqq.* imo posset quis probabiliter dubitare, cambiorum negotiatores de industria hunc concisum, abstrusum, & perplexum loquendi contrahendique modum excogitare, ut Jureconsulti, alique docti viri, ignoratis cambiorum terminis, ea damnare nesciant.

Ex his omnibus, cum iste cambii contractus sit

partim

partim fictus, & variè laruatus, & partim ob concisum, & extraneum loquendi modum incognitus, non mirum, si usque sit difficillimus, in tantum ut *Navar.cons.*31 *.reverendiss.circa initium*, *vers.inter de usur.lib.*5. vir alioqui, ut omnes sciunt, præsertim in hoc genere doctissimus, fateatur, se cambiorum praxim, de qua ibidem tractat, didicisse à primoribus Urbis mercatoribus. 18

Inspecta etiam secunda parte, quæ respicit dispositionem juris, renascuntur difficultates; tum quia ex facto jus oritur, ideoque ignorato facto, nulla super eo dari potest responsio, quod innuit etiam *Sot.de just.&jur.lib.*6 *q.*11 *.art.*1. *vers. postquam col.* 1. *fol* 612. ubi supposita difficultate intelligendi facta cambiorum, subdit, ideo non posse circa jus ipsum non allucinari; tum quia mercatores, & campsores multas excogitant subtilitates ad palliandum usuras *Jo.Bapt.Cavat. tract.de camb. in procem.vers. cum autem,fol.*211.& talia contrahunt cambia, ut & confessarios teneant perplexos, & Doctores reddant obscuros, & varios *Sot.tract.de just. & jur.lib* 6*.q.*8*.art.*2*.in fine*, & cambii materiam esse scrupulosam, in eaque tam ipsos contrahentes, quam Prælatos, Concionatores, & alios Patres spirituales esse perplexos, & consequenter in ea aut conscientiæ crassitudine, aut nimia scrupulositate labi, etiam si litterati sint, cum theoricam practicæ applicare nescientes, nimis rigorosæ totam fere mercatorem illicite damnent, scribit *Boninf.tract.de camb. cap.* 5. tum quia doctiores Theologi habent diversas opiniones, ut scribit *Romoald.Coli.Lucens.tract.de camb.in epist.ad lectores*, 19 † quare in universum esse materiam abstrusissimam, intricatissimam, & Doctorum opinionibus plurimum offuscatam, scribunt *Sot.d.q* 9*.art.*1*.in princ.* & *Joan. Bapt.Lup.in cap.naviganti,§.*2 *.num.*2 *in fine, de usur.inter tract. divers. tom.* 7. *fol* 137. In cholis non esse tractatam, & qui de ea scripserunt, partem jejune, partim confuse, & incerte locutos, ita ut vix discerni possit,quid sibi hac in re voluerint, scribit idem *Lup.d.§.*2 *.sub num.*3. & de ea parum nos doctos esse à *Ias.in l.*1*.in*1 *.lectura num.*64 *q.*6*.&ult. &in*2 *.lectura num.*39 *C.de sum.trin.&fid.cath.Jo. de Anan in d. cap.ult.naviganti, num.*46. *&seqq.Ambr. de Vign. in cap.salubriter, num.*282 *.de usur.*cum eorum traditiones sint defectivæ,certamque regulam nobis traditam non esse à *Laur.de Rodulph. D. Ant. Florent. Cajet. Hier. de Luca. Silvest. Jo. à Medin. & quamplurimus Theologis*,qui ex professo scripserunt de natura cambii, testatur idem *Lup.d.§.sub n.*22. & demum cambii naturam nunquam fuisse intellectam, scribit *Sot. d.lib.*6*.c.*12 *.art.*2*.vers.perventum nobis,fol.*616.& ex eo *Navar.d.cap.naviganti, num* 34*.in fine,* & ex utroque *Jo.Bapt Lup.d.§.*2*.num.*22. *versus finem, fol.* 139. & esse à paucis scriptoribus intellectam, scribit *Boninseg.tract.de camb in epistola,& cap.*4*.initio & versus finem,* & à paucis esse intellectam substantiam, & materiam hujus contractus cambii, & ideo eligendos esse confessarios, qui hujus negotiationis sint peritissimi, scribit *Joan Bapt.Cavat.tract.de camb.tit de cambio sicco. vers. quæro quomodo fol.* 222. totamque hanc rem,obscuram esse, & difficiles habere explicatus, scribit in rei veritate *Jo.Azor.de instit.moral. par.*3 *li.* 20 10*.tit de camb.initio :* † quare huic cambiorum commercio apprime convenit, quod dicit *Ecclesiastes* 1 *n.* 8 *.cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone,* & nonnulli, volentes, difficultatem, & obscuritatem hujus negotiationis explicare, tanta verborum multiplicitate utuntur, ut eam obscuriorem reddiderint, ut scribit *Medin.in suis tract.tom.*2*.tit. de reb per usur. acquis. q.* 5. *initio,* quod etiam advertit *Romoal.Lucan.tract.de camb.in epist.ad Lectoes*; nam Iureconsulti, & Theologi cum ipsa negotiationis facta à principio pro majori parte non intellexerint, ideoque ex ignoto ad ignotius processerint, difficilior facta fuit eorum declaratio, quam declaratum, cum non solum remanserit eadem difficultas intelligendi factum, & negotiationem ipsam cambiorum, sed superaddita fuerit difficultas intelligendi, & intellecta dispungendi multa, quæ superflue, & perplexe scripserunt: hi namque volentes solvere nodum, cujus ligamen ignorarunt,quo magis dissolvere nixi sunt, eo magis strinxerunt, vel nodos multiplicarunt. Unde cum Theologi sint omnino ignari usus, & consuetudinis mercatorum, & mercatores sint illius peritissimi, ut testatur *Mich. Sal. ad D. Thom.*2*.*2*.post q.*78. *in disput. de camb.q.*4*.art.*2*.contr.* 5*.n.*4*.vers.usus, tom.*2*fol.*568. plerique ex ipsis mercatoribus, ut ab eis aliquando audivi, suomet judicio magis, quam Iurisconsultorum; & Theologorum sententiæ acquiescendum arbitrantur.

Ego quandoque mecum cogitas, quod esset in 21 causa, ut Doctores celeberrimi, & ingenio sublimes materiam istam non apprehenderint, has duas arbitratus sum: primam, quia negotiorum, forique experientia caruerunt: secundam, quia contractus cambiorum pro majori parte consistit in pluribus ratiociniis, ut patet ex his, quæ scripsi *infra q.*5.sed inutile & valde laboriosum est, hominem litterarum in ratiociniorum causis occupari, *cap.*8*.inutile dist.*88. † 22 & dulce & leve est mercatoribus, cum ex illis occupationibus, & ratiociniis lucrum, questumque hauriant, cujus lucri causa cambiorum negotiationem, tanquam novi alchymistæ invenerunt, aliis enim alchymistæ mendacem,& damnosam sequuntur alchymiam: hi vero mercatores veram, & utilem sectantur, nam illi sunt pauperes, ut in extravag. Ioan. XXII. incipienti, *spondent quas non exhibent divitias pauperes alchymistæ*, isti fiunt divites,præsertim quando Regibus, & Principibus noxio subditorem casu Mars arma ministrat.

Illi crosolis, furnis, follibus aliisque fallacibus in- 23 strumentis ex vero auro, & argento fumum, ventum,& flatum colligunt, istis brevissimis circularibus litteris ex fictis marcharum scutis veros aureos scutos conficiunt.

Illi de dæmonum invocatione, & ideo hæresi de 24 suspecti redduntur, *Eymer. in direct. inquis.par.*3*.tit. de signis,quibus necromantici, hæretici cognoscantur, sub n.*115 *.&ibi Peg.vers.sed donec, fol.*477*.& par.*2*.comm.* 36. *vers. quidam magnus, fol.* 285. isto vero suspecti sunt de usura, per ea, quæ dixi *infra nu.*26 *.& infra q.*7*.par.* 1*. num.* 21*. & seqq.in septimo argumento.*

Sed quid diximus, illam vel istam esse utilem, & 25 veram alchymiam, utraque est falsa: vera est illa,qua istis terrenis acquirimus cœlestia: istud est verum, reale,& lucrosum cambium, quo terrena cum cœlestibus permutamus, & centum plus accipimus, ut dixi *infra q* 7*.par.*2*.ampl.*10*.num.*83*. examplific.*1. & hæc de difficultate cambiorum.

Est pariter hæc materia cambiorum periculosa, *Mich.Sal.ad D.Thom.*2*.*2*.post q.*78*.in disput de camb.* 26 *q.*1 *art.*2*.sub num.*1*.vers quinto usque ad nu* 2*. exclusive, & num* 9*.tom.*2*.fol.*530. quia agitur in ea de periculo animarum proptèr usuram, ad quam facile

devenitur ex cambiis, ut scribunt *Joan. Bapt. Lup. in cap. naviganti, §. 2. sub n. 1. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol.* 138. & idem *Sal. d. art. 1. num. 2. vers. finem, vers. alteram partem, fol.* 527. *sub num. 5. vers. habet tertio, sub num. 5. vers. tertio hæc fol.* 529. quare cambiorum disputatio ad usuræ tractatum attinet, *Soc. de just. & jur. lib. 6. q. 8. art. 1. initio, fol.* 903. &, loquendo contra cambia, quæ excessive contrahebantur Romæ, innuit Pius IV. in motu proprio, in illis verbis, *avaritiam omnium malorum, &c. & nimis excessivam, penitusque usurariam, &c.* & generalius *Pius V. in constitutione de cambiis*, in illis verbis, *sæpenumero ob illiciti quæstus cupiditatem si depravari, ut sub illius prætextu usuraria pravitas à nonnullis exerceatur, &c.* & difficulter ab evidenti, aperto, & appetibili lucro etiam usuræ admixto, abstinebit mercator, quia, ut est in proverbio Hispano, *en arca abierta el justo pecca* (*arca aperta justum ad peccandum invitat.*) relato à *Mich. Sal sub d. vers. habet tertio*, & in Italo, *la commodità fa l'huomo ladro*, (*occasio facit furem*) & ideo cautius præcavendum est, ne sub colore, & prætextu honesti cambii, appetibili circumlito lucro, latenter obrepat usura, quæ animam inficiat, quia non dantur venena, nisi melle circumlita; demum ut difficultatem, & periculum ex eorum sententia paucis perstringam, cambium videtur labyrinthus conscientiarum, præcipitium salutis, conflictus sine concordia, pelagus sine portu, & ædificium sine fundamento; quamobrem *Sot. tract. de just. & jur. l. 6. q. 8. art. 1. initio, & art. 2. in fine*, & *Jo. Bapt. Lup. d. c. naviganti, §. 2. sub n. 3.* cum formidine, & timore de eo scripserunt titubantes, ne ipsi quoque in difficultate deficiant.

Hæc cum ita sint, satius forsan videri potuisset silere, quam, veluti anserem, inter tot otores obstrepere; nam vel isti, qui scripserunt difficultatem superarunt, & tunc agerem actum; vel non superarunt, & nimis de me præsumere viderer. Verum, ut cunque sit, neutra consideratio à scribendi proposito me deterruit; quin imo istæmet considerationes, quæ deterrendi vim habere videbantur, me animosiorem reddiderunt acturus enim, quæ ad animarum salutem spectant, spero, ut Redemptor noster pro sua clementia me instruat, & quod sapientibus absconditisset parvulo sit forsan aliquando revelaturus, *c. esto, dist. 96.* quia *& linguas infantium fecit disertas.* Sapient. 10. in fine.

27 Et ne forsan nimia rerum mole, aut confusione lectorum ingenia prius obruantur, aut defatigentur, quam quæ scripturi sumus, intelligere valeant, hac methodo (veluti Thesei filo) sinuosissimum hunc labyrinthum ingrediemur, & commode penetrabimus: in hoc primo §. prosequar quinque alias quæstiones, quæ facilem ad totam materiam præbebunt aditum, deinde sequentibus §§. super universo cambii negotio scribam glossema, ut sic materiam, quæ omnium judicio est valde intricata obscura, & difficilis, nos, si Dei benignitas largiatur, ordine districto, dicendi facilitate, casibus, & doctrinis in suis sedibus repositis, æquivocationibus semotis, & verioribus, in praxique receptis opinionibus selectis, explicitam, claram, & facilem, quantum in nobis est, reddamus, vel saltem doctioribus superioribusque, ad quos pertinet, ansam, ut explicent, & determinent, præbeamus: quorum alterum si assequar, non parum animarum saluti consuluisse credam, solique Deo laudem, & gratias referam.

§. I. QUÆSTIO III.

ARGUMENTUM.

De nomine cambii, campsoris, campsuarii, collibystæ, trapezitæ, nummularii, mensularii, seu argentarii, & litterarum cambii.

SUMMARIA.

Vox cambii non est latina, num. 1. Contrarium, n. 2. Quia reperitur, &c. num. 3. Distinguitur n. 4.
Campsores qui dicantur, num. 5. & 8. Unde dicantur, n. 6. Et in quo differant à Trapezitis, &c. n. 9.
Campsuarii qui dici possint, num. 7.
Collybistæ, & Collibus, qui dicantur, num. 8.
Trapezitæ, Nummularii, Mensularii & Argentarii — *idem significant, & in quo differant à campsoribus, num. 9.*
Argentarii qui sint, num. 10. Et quomodo eligerentur, num. 12.
Foro cedere decoctores cur dicantur, num. 11.
Litteræ cambii unde dicantur, n. 13. Et qua ratione videantur meliores, quàm litteræ scientiarum, n. 14.

Cambium esse vocem non usu receptam apud latinos, scripserunt *Covar. tract. de vet. collat. numisma c. 7. sub n. 4. vers. hac sane ratione, vol. 1. fol.* 705. & *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti, §. 2. sub n. 5. de usur. inter tr. divers. tom. 7. fol. 137.* & ab ista sententia non videtur discrepasse *Tiraq. de retract. lignag. §. 30. n. 1.* dum ait, cum latine loqui volumus, *cambium*, appellamus permutationem; subdens, esse verbum non tam barbarum, quam quibusdam videtur. 1

Contra esse vocem latinam, sentiunt *Sot. tract. de just. & jur. lib 6. q. 8. art. 1. vers 1. primum omnium, Stracch. tra. de mercat. par. 1. num. 67. & 68. tom. 6. par. 1. fol. 288. & Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud. vers. primo igitur, fol. 111.* 2

Confirmatur hæc opinio, quia verbum *cambio*, reperitur apud *Priscianum l. 10. c. 2.* ut notat. *Tiraq. ubi supra*, & ex *Tiraq.* referunt *Covar Jo. Bap. Lup. & Strac. in locis supra proxime citatis*, & ideo hoc nomine cambii usus est Compilator libri feudorum, *tit. quo temp miles, cap si quis Dominus, fol. 76. (si quis dominus fecerit investituram, vel cambium de beneficio sui militis, &c.) & tit. si de invest. feud. contr. fuere, §. cum autem, fol. 172.* 3

In hac controversia *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. in disput. de camb. q. 1. art. 1. n. 1. fol. 523. tom. 2.* distinguit, ut hæc vox non sit usitata apud Ciceronem, Quintilianum, & alios candoris, & elegantiæ latinæ studiosos, sed tamen eam habeant alii auctores, latini quoque sermonis periti. 4

Quicquid sit, transeamus ad alias.

Campsores vocantur ii, qui paratas habebant pecunias ad permutandum, minores pro majoribus, & vice versa, majores pro minoribus, servata permutationis æqualitate. *Covar. de cap. 7. sub num. 4. vers. hac sane ratione*, & ex eo *Jo Bapt. Lup. d. §. 2. num. 5. fol. 137.* sed *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 5. col penult. in fine, vers. verum. versus finem, fol. 361.* explicat, *campsorem* proprie dici, qui ex officio habet cambire. 5

Dicun-

6 Dicuntur *campsores* à verbo antiquo, *campso,campsas*, quod hodie dicimus, cambio, seu permuto, *Covar.& Jo.Bapt.Lup.in locis proxime citatis*: *cambire* enim est unum pro altero permutare, *Card. Tolet.tr. de instruct sacerd. lib. 5. cap.50.*

7 *Campsuarii* vero dici possunt illi, qui requirunt pro cambio; nam campsores sunt illi, qui requiruntur, & hi campsores dicuntur cambire, non autem dicuntur cambire campsuarii, qui requirunt, *Conrad. de contract.q.99 in 2. supposit.*

Hæc nominum differentia potest recte procedere non solum inter privatam, & eum qui publica auctoritate electus, seu confirmatus habet publicam tabernam ad cambiendum, ut is dicatur campsor, quia nomen verbale, desinens in or, requirit pluralitatem, & frequentiam actuum, seu auctoritatem publicam,ut retuli in meo *tract.de judic. caus.lib.2.c.9.n. 179.& seqq* seu requirit studiosam applicationem, ut in hoc ipso proposito scribit idem *Conrad. ead.q.99.in 6.suppos* sed potest procedere etiam inter privatum, & privatum,qui faciant contractum cambii pro nundinis, ut is, cui datur pecunia cambio, vocetur campsuarius, & ille, qui dat, vocetur, campsor, sicut is, cui datur mutuo, dicitur mutuatarius, & qui dat mutuo, dicitur mutuator,item cui donatur, dicitur donatarius, & qui donat, dicitur donator, sed in hoc non insisto, voca, ut placet,quia lex imponitur rebus, non verbis.

8 *Callybistæ* idem sunt, quod campsores, quia dicuntur à *collybo*,qui est illa merces, quæ datur campsori pro illa permutatione, *Covar.d.tract de vet.collat.numism.c.7.sub n.4 vers.hac sane ratione fol.705.* & *Jo. Bapt. Lup.d.c. navigranti,§.2. n 6.de usur. inter tract. divers.tom.7.fol.137. Boninseg. tract.de camb.c.7.vers. della provisione, in responsione ad nonam difficultatem*, seu datur pro detrimento pecuniæ, & dicitur vulgariter, *perdita de laggi,Stracch.tract.de mercat.par.1.n. 68 tom 6. par.1. fol.2 8.*

9 *Trapezitæ, nummularii, mensularii,& argentarii*, qui idem significant, differunt à campsoribus, in eo, quòd non solum majorem operam pecuniarum permutationi dabant, sed exercebant etiam simul negotiationem, accipiendo custodiendas pecunias dandoque & proprias, & alienas sub justo fœnore, *Covar.ubi supra,& Jo.Bapt.Lup.d.§.1 sub num 7 vers. erant præterea.*

10 Hi *argentarii* sunt illi, quibus ad longum tempus locabantur publicæ Tabernæ, de quibus *in l.32. qui tabernas, ff. de contrah. empt.* quare dicebantur *Tabernæ argentariæ*, non eo quia in eis argentum venderetur, ut existimat *Glos. in d l. qui tabernas.* sed ex eo, quia illas conducebant argentarii, ut bene advertit *Cov.ubi supr.& refert.Jo.Bapt. Lup d §.1.sub n.7.verbi veteres.* & hæ Tabernæ, in quibus argentarii, & nummularii habebant mensas, constructæ fuerant Romæ à L.Tarquinio Prisco, in foro prope Castoris
11 ædem, † unde cum argentarii cedebant tabernis, & mensis, alioque fugiebant, & creditores fallebant, dicebantur foro cedere, ut *ex Budeo* referunt, & sequuntur *Covar.& Jo.Bapt.in locis supr.proxime citatis.*

12 *Argentarii* isti quomodo eligerentur auctoritate publica, & quam fidem facerent eorum libri, & an bancherii nostri temporis retineant qualitatem argentariorum, vide quæ scripsi in meo *tract. de judic. caus. &c. lib.1. cap.11. num.104. & seqq.*

13 *Litteræ cambii* dicuntur ex eo, quia cambitur pecunia pro litteris, *Jo.Bapt.Lup.in cap.naviganti,§.2. num.20.vers.quæ litteræ,de usur. inter tract.divers.tom.7 fol.138.*cambium enim fit de specie ad genus,ut dixi *q. seqq. num.1.* & licet mercator, dando pecunias pro litteris, videatur prodigus, ne dicam stultus,tamen non est ita,si is, à quo recipit litteras, sit solvendo, quia tunc illæ litteræ restituunt postea easdem pecunias cum lucro, & super fœtatione,juxta ea,quæ scripsi *q præced.num.22.& 23.& infra in diversis locis,* † qua ratione iste *litteræ cambii* videntur meliores 14
litteræ, quam litteræ scientiarum, nempe philosophicæ, legales, medicæ, & similes; ideoque cum in quodam gravium virorum familiari colloquio unus ex ipsis diceret, quòd expectabatur cito venturus vir, omnium fere litterarum genere imbutus, alius ex ipsis interrogavit, quas litteras haberet; & cum varia litterarum genera sibi recenserentur, ipse, ea omnia quasi parui faciens, denuo interrogavit, an alias haberet litteras, & fuit in continenti pro responsione idem interrogatus, quas alias litteras posset habere; litteras cambii respondit ille; quia nisi istas habeat, meliores ei deficient.

Hæc satis circa voces, & nomina, accedamus ad res.

§.1. QUÆSTIO IV.

ARGUMENTUM.

Cambium quotupliciter sumatur: De quod cambio sit noster tractatus: Hoc cambium, & recambium quid sint.

SUMMARIA.

Cambium generice sumptum quid sit & in quo differat à permutatione, n.1. Et quando retineat nomen specificum, n.2.

Cambium, large sumptum, includit triplicem permutationem, num.2.

Permutatio in quo differat à cambio, n. 1. Et quotuplex sit, & quando transeat in aliam speciem contractus, num. 2. & 19.

Permutatio, quæ est cambium specifice sumptum, est materia præsentis tractatus, n.3.

Cambium an sit mutuum, n.4.& seqq. usque ad n.16. inclusive. An sit contractus in nominatus,n.17. An sit permutatio pecuniæ cum pecunia,n.18.& 59. An sit in eo admixtus contractus locationis,n.20. An sit emptio, & venditio, n.21.& seqq.n.34.35.& sub n.37.vers. tamen. Et quod nihil referat,qualis ex his sit,n.36.

Mutuum in quot, & quibus differat à cambio, n.6.& seqq. usque ad num. 17. exclusive.

Mutuum, in quo differat à contractus innominato, n. 8. Et in quo à commodato, & deposito, n.10.

Mutuum est, licet ex accidenti mutuatori reddatur eadem res, num.9.

Cambii contractus aliquando non est frugiferus, sed damnosus, num. 11.

Mutuatæ rei interitus spectat ad mutuatarium, n. 12.

Dilatio temporis ad solvendum in cambio non consideratur, cum procedat ex accidenti, n. 13.

Mutui restitutio fit in eodem loco, num.14.

Cambii solutio fit in alio loco, eod. num. 14.

Mutuum consistit in omnibus usu consumptibilis, quæ pondere, numero, mensurave constant, n.15.

Permutatio an potius venditio sit, quando enim rerum permutatione intervenit etiam, num.19.

Pecunia an possit locari, num.22.& sub num.24.
Locabile est vendibile, nu.23. Non tamen quod est vendibile, est locabile, & num. 24.
Commutabile est vendibile, num 31.
Aestimabile pecunia, ergo vendibile, num. 32.
Pecunia potest emi, n.22.& seqq. Ideoque potest contractari, n.30. Contrarium, quod non possit emi, n. 34.
Pecuniæ æstimatio crescit, & decrescit, n.26. Estque variabilis, n.2 . Nam propter cursum plus valet uno loco, quam alio, n.26. Item propter copiam vel inopiam monetæ, sub n. 28.
Monetæ unius valor potest alterius monetæ valoris esse major, vel minor octo ex causis, num. 28.
Pecunia continetur appellatione mercis, num.29
Pecunia est mensura rerum comparandarum, num.32.
Pecunia unius generis, æstimatur alia alterius generis sub num. 32.
Bonitas intrinseca, & extrinseca reperitur in pecunia, sicut in alia merce, num. 35.
Recambium est secundum cambium, procedens à primo, n 38. Fit cum eodem debitore. ideoque cum interesse alterius interesse, num. 42.
Recambium triplici modo consideratur, sub n.38.& seqq.

1 CAMBIUM generice sumptum, est permutatio, vel quælibet commutatio, etiam speciei ad genus, puta domus cum frumento, at permutatio est proprie speciei ad speciem, *Bal in feud.tit de controv.invest §. cum autem, n.1 in fine, Bero consf 194.in præsenti, sub num.14.lib.1. Tiraq.de retr.lignag.§.39.n. 1.in fine. Covar. de vet.collat. numism.cap.7.sub num.4. vers.hac.sane ratione, tom 1.fol.705 Joan Bapt Lup. in cap navagantt, §.2.sub num.5.de usur.inter tract.divers. tom.7.fol.137. Jacob ut de Franch post decis.Vincentii de Frach q. 11. numero 9* Item *cambium* est etiam generis ad genus, & tunc est contractus innominatus; secundum ea, quæ scribunt *Bal & Bero. in locis supra proxime citatis, Ias. in l...num.10.vers. in fin.gl.ff. de rer.permut.* quem sequuntur *Tiraq.Covar. & Lup.*
2 *in locis supra proxime citatis.* † Et quod cambium, large sumpto vocabulo, includat, & comprehendat triplicem premutationem, prima quarum est permutatio unius rei pro alia re differenti, sed in valore æqualis, & ista proprie dicitur permutatio,& vulgò, *baratto* secunda est permutatio pecuniæ cum re, & ista proprie dicitur emptio,& venditio; tertia & ultima est pecuniæ cum pecunia, & ista proprie dicitur cambium, scribunt *Card. Cajet. tract. de camb.cap.4. n.1.tom.6.par.1.fol.405. Card. Tolet. tract. de instruct. sacerd.lib.5 cap.50.quod si cambium, vers.prima est antiquissima.Hier. de Luc.tract.de camb.in verbo, pro decisione num. 12. tom.6.par.1.fol.409 Jo.Azor. de instit mor.par 3.l.10.tit.de camb. cap. 1 & Romoal. Coli Lucem eod.tr.de camb cap 1.& 2.*& quòd quamvis rerum permutatio possit dici cambium, tamen appropriato vocabulo solum permutatio numismatum dicatur cambium, scribit *Conrad. de contr q.99.initio,in 1 suppositione,* & adde, quæ scripsi *infra sub n.19.* sed permutatio in primo modo, quandoque dicta est emptio; legitur enim, quòd Jacob centum agnis emit agrum, *Genes 33.n.19.* Prima permutatio rei cum re, oleum pro vino,& similia,est omnino naturalis,& simpliciter necessaria. Secunda deflectit aliquantulum à [illegible] naturæ, nec ad usum vitæ simpliciter necessaria, sed secundario;est tamen licita, nisi aliunde vitietur. Tertia est minus naturalis, & traxit originem à varietate numismatum,& à variis eorum pretiis in diversis regionibus; cumque ejus usus excreverit, factum est,ut hæc sola permutatio nomen cambii sortiretur, prout hæc omnia colliges *ex Arist 5.polit. cap. 6.* quare permutatio est antiquior emptione,quæ cœpit solum post inventam pecuniam numeratam, quæ pecunia fuit inventa, ut esset pretium, quo necessaria vitæ emerentur, & ut rerum venalium esset mensura quædam publica; & postea fuit inventa permutatio pecuniæ, quæ permutatio dicitur cambium *Navar.in man.confess.ca.17.de usura circa cambia, num. 278.*

De cambio ergo, specifice sumpto, prout est commutatio, seu negotiatio pecuniæ cum pecunia, erit præcipuus tractatus *in seqq. qq. & §§.* 3

Hoc cambium, specifice sumptum, quid sit, variæ sunt opiniones.

Prima opinio est,quòd sit mutuum, quam opinionem, ejusque rationem late adduxi *infraq.7.par 1.n. 21.& seqq.in 7.argum.* & ideo hic non repeto,hancq; opinionem secuti sunt omnes ij, qui hac ipsa de causa detestantur cambia, tanquam illicita, & usuraria. 4

Contrariam opinionem, nempe, quò non sit mutuum, tenent *Bal.* quem secutus sum *infra d.q.7. par.1.n.41 vers.secunda, Card.Cajet.tract de camb.cap. 2.n.3 in fine, ibi, prima enim fundamentum, juncto nu. 2.& cap 3 num.1.& seqq.* ubi adducit differentias,*tom. 6.par.1.fol.4 5.Medin.in suis tract. tom 2.tit.de reb. per usur.acquis q.5. col 1. vers. corollarie.fol 559. Sot. tract de just. & jur.lib.6.q 8.art.2. in tertia concl. col.2. fol.605.& q 10.art.1 in secunda ratione, col.2.fol 609. Navar.in cap.naviganti,num.9. vers unde primum, & sub num.21.vers.hic contractus.* dicens,non esse tale mutuum, quod mutuum proprie dicitur, *Bonins. tr. de camb.c.6 vers.ma chi andra fol 14 Fabian Gennen. tract.de camb.par.2 .cap.5 nu.55.vers.nec certam,& n. 56.tom.6.par.1 fol.416.Mich.Sal.ad D.Thom.2.2 post q.78.in in disp.de camb.q.art.1, sub num. 4. vers. denique, & art. 2. sub num.2,vers, secundo quo fol. 926.* & quòd, proprie loquendo, non sit mutuum, habes in quadam cambii disputatione, à me relata *infra §. 9. n 5.* & loquendo de cambio per literas, quo nummularius pecunias prius recipit, ut in alio loco solvat, *Azor.de instit.moral. par.3.lib. 10.tit.de camb.cap. 5.q. 1.* postea *in c.6.7.1* loquendo de cambio opposito, quando nummularius prius dat, & postea per litteras solvit; & hi omnes vel expressè vel saltem tacite loquuntur de cambio per litteras,

Confirmatur prima hæc contraria opinio ex pluribus differentiis, quas aliqui nixi sunt inter mutuum, & cambium constituere.

Prima differentia est, quia, si consideremus personam accipientis ad cambium; differentia est manifesta, quia mutuans prius dat, & postea accipit: sed accipiens ad cambium facit oppositum, primo recipit, & postea dat, & sic ex parte ipsius accipientis non est mutuum, *Bonins. ubi sup.Fabian.d.n 55.& Io. Azor. d.c.5.q.1. ubi de communi.* Si vero consideremus personam dantis ad cambium, tunc etsi dubitetur, ut scribit *Jo.Azor in loco supra proxime citato*,& videatur dicendum, quòd non differant, sed conveniant, quia sicut mutuans prius dat,& postea recipit, ita etiam dans cambio nundinali,prius dat, & postea recipit, *Hieronym de Luca tractat.de camb. in verbo, pro decisione, sub nu 24. tom 6.par 1.fol.409.* & idem *Fabian.d. part.2.cap.7. sub num. 62. ibi, cambior enim, fol.61 .* & è converso, sicut accipiens mutuo, prius accipit, & postea restituit, ita etiam accipiens

piens cambio, prius accipit, & postea restituit: tamen adhuc remanet differentia, quia dilatio temporis ad restituendum in mutuo est de essentia mutui, at in cambio est ex accidenti, ut *ex Sot Bonins. Mich. Sal.& Jo. Azor secutus sum infra, num.* 13. *in 5 differentia, versus finem*: Imo ego do aliam manifestam differentiam inter mutuum, & cambium, quia mutuum redditur usurarium eo, quod mutuatarius restituit ultra sortem, non autem eo quod restituat minus: at cambium per litteras sine nundinis redditur illicitum per oppositum, nempe eo, quòd nummularius, qui accipit pecuniam, ut illam alio in loco restituat, minus quam acceperit, restituit ut dixi *infra q.7.par. 1.n.43.*

Illud circa prædictam primam differentiam monebo, quòd dum præfati Theologi ad ostendendum, cambium non esse mutuum ex parte accipientis cambio, hanc adducunt rationem, quòd is prius accipit, & postea reddit: non bene discurrunt, quia hæc ratio potest solum concludere, ex parte ejus non esse mutuum active, sed non potest concludere, non esse mutuum passive: nam & in mutuo is, qui accipit mutuo, non mutuat, sed intervenit passive in mutuo, ideoque vocatur mutuatarius, & qui dat mutuo, intetueniat active, ideoque dicitur mutuator, sed licet in hoc non bene discurrant, tamen remanet differentia, considerata in dilatione temporis.

7 Secunda differentia, quia in mutuo res mutuata reddi debet in eadem specie, nempe vinum pro vino, moneta argentea, pro argentea & aurea pro aurea, *l.99.paul.ff.de sol.* at in cambio reddi debet res alterius speciei, ut pecunia argentea pro aurea, & similia, *Card. Cajet. tract. de camb. cap.3. sub num 2. in 2. differ. tom.6. part.1. fol.405. Medin. in suis tract. tom. 2 tit. de reb. per usur. acquis. q.5. col.1. & 2. vers. corollarie, fol.359. & 360.* & *Mich. Sal. ad D. Thom. 2.2.d. art.2. sub n.2. vers. secundo quo. in 3 differentia fol.527.* &, loquendo de cãbio per litteras, quando nummularius pecunias recipit, ut solvat in alio loco, *Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib.10. tit. de camb, c.5. q.1. vers. accedit.* & è converso quando nummularius dat primum, ut in alio loco recipiat, *c.6.q.1. in fine*: † Imo in tantum est vera

8 hæc differentia inter mutuum, & cambium, ut mutuatarius teneatur restituere non solum in eadem specie, nempe vinum pro vino, ut dixi, sed teneatur restituere vinum in eadem qualitate quare si mutuo accepit vinum vetus, non debet restituere novum, *Molin. de just. tom.2. de contract. disput.299. versicul. in definitione col.213.* & adeo tenetur restituere in eadem specie, seu genere, ut si partes convenirent, ut redderetur diversi generis, vel aliud genus, puta pro pecunia vinum, non esset mutuum, sed contractus innominatus *Fabian. d. cap.5. sub n.55. ibi, secundo non est.* licet jura, quæ allegat, nihil probent; Econverso cambium debet necessario fieri inter res, actu, & re vera diversas, adeo ut quo magis fuerint diversæ perfectius inter illas cambii ratio inveniatur, quia cambium est unius rei cum alia diversa, ac differenti permutatio: † Verum tamen est, quod in mutuo non

9 est de ratione mutui, quòd non restituatur idem numero, quod mutuo acceptum est, sed quòd mutuatarius non teneatur restituere idem numero, hoc est de ratione mutui, *Molin. d. disput.299. vers. in definitione.* potest igitur in aliquo eventu, servata vera ratione mutui, eadem res numero, quæ fuerat accepta, restitui, non enim desinet esse verum mutuum, ut cum mutuatarius, re, mutuo accepta, non indigerit *Mich. Sal. d. art.1. sub num.4. vers. denique, fol. 524.* † licet alias in hoc diferat mutuum à commodato, & deposito, quòd in his recipimus eandem 10
speciem, secus in mutuo, *l.2. mutuum ff. si cert. pet.* hæcq; secunda differentia bene procedit inter mutuum, & cambium minutum, quia in eo datur semper moneta unius speciei pro moneta alterius speciei, *Joan. Azor. d. tit. de camb. c.4. q.9. vers.1. quia* & hoc sciunt omnes.

Tertia differentia, quia capitale mutui minui non 11
potest, *Fab Genuen quem secutus sum infra q.7. par.1. num.94. versus finem*, & patet ex his, quæ *ex Joan. Chrysost* secutus sum *ead. q.7. par.1. sub num.71.* secus est in cambio, quia potest evenire, ut dans cambio detrimentum patiatur in sorte, quamvis hoc sit de raro contingentibus, *Card. Cajet. Fab. Genuens. & Rot. divers. quos secutus sum d.q.7. par.1. num.94. versus finem, & num.95.* & quòd mutuum hac ratione differat à cambio, quia mutui periculum spectet ad mutuatarium; diminutio vero sortis, datæ ad cambium spectet ad campsorem, scribit ibidem *Cajet. eo d. tract. de camb. cap.3. numero 2. in 2. differentia, tom 6. par.1. fol.405.*

Quarta differentia, quia mutui periculum spectat 12
ad mutuatarium, cum res mutuata efficiatur sua: sed cambii periculum pertinet ad campsorem: quare si campsor det mihi litteras cambii, solvendas à Titio, & ego eas Titio deferam, isque decoquat, & fugiat, campsor adhuc remanet mihi debitor, *Mich. Sal. d. art.5 sub n.2. in secunda differentia, vers. secundo quo.* & adde quæ scripsi *§. seq. gl.5. n.247.*

Hæc differentia salva Salonis pace, non procedit, quia campsor, qui prius accepit, alibi restituturus, est veluti mutuatarius, ut scripsi *supra n. 1. & infra n. 5. versus finem*, & consequenter ad campsorem spectat periculum, non quia differat à mutuatario, sed imo quia est veluti mutuatarius.

Quinta differentia, quia mutuans sine termini 13
præfixione, potest pecuniam mutuatam ad sui libitum repetere, & mutuatarius statim atque mutuator repetit, tenetur illam restituere; modo tamen non statim repetat, quia si repeteret statim, videretur dolo mutuavisse, ut mutuatarium deciperet, damnumque illi inferret; quare in isto casu judex debet recto arbitrio statuere infra quantum tempus possit non restituere; & in Castellæ regno de hoc extat lex regia, infra quantũ tempus repeti non possit, sed si mutuatori superveniret sufficiens causa, quæ cogat statim repetere, *Molin. de just. tom.2. de contract. disp.299. vers. quando solutioni, col.217. & disput.315. vers. ratio est, col 271.* & *Fabian. infra citatus*: secus est in cambiis, quia qui pecuniam cambio dedit, non potest eam repetere ante tempus designatum ad solutionem cambiorem, *Fabian. tract. de camb. n.55. in fine, fol.416.*

Hæc differentia videtur forsan procedere in cambio Lugdunensi, seu nundinali, de quo dixi *q. seq. n. 5 & 45. & q.7. par.1. sub n.22. & in pluribus aliis locis*; sed in cambio non nundinali, de quo scripsi *d.q. seq. sub num.4. vers. primum, & sub n.29. vers. cambium, & & seq.* hæc differentia non solum non procedit, sed retorquetur tota in contrarium, quia in mutuo exigitur necessario distantia temporis; nam cum mutuum fiat eo fine, ut mutuatarius re mutuata utatur, non debet cogi, ut statim restituat, alioqui non esset mutuum, sed esset quasi permutatio, *Lud. Molin. d. disput.299. versicul. in definitione.* at de propria natura cambii non est temporis distantia; quare si fieri

fieri posset, ut pecuniam, quam dedi Valentiæ, recipiendam Romæ, eodem die, quo illam dedi, reciperem, non desineret esse verum, & reale cambium, intervenit enim tempus trium, quatuor, vel plurium mensium, juxta distantiam loci, in quo facienda est solutio, quia exigitur illud ad transmittendas litteras, quarum virtute fieri debet solutio, & sic dilatio, seu distantia temporis in cambio procedit ex accidenti, ut scribunt *Medin in suis tract. tom. 2. tit. de reb per usur. acquis. q. 5. col. 1. & 2 vers. corollarie, in fine, fol 360. Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 10. art. 1. in secunda ratione, col 2. fol. 60 . & q. 12. art. 2. col. 6. in confirmatione, fol. 618. Boninf tract. de camb c. 9, vers. machiandra Mich. Sal. ad D Thom. 2 2 post q. 78 in disput de camb qu. 1. art. 1 sub n 4 vers. denique, in 4. differentia fol. 525* & *Jo. Azor. de instit. mor par. 3. lib. 10. tit. de camb. c. 5. q. 1. & cap. 6. q. 1.* hæcque differentiæ retorquetur præsertim, & evidenter procedit inter mutuum, & cambium minutum, in quo nullus requiritur temporis lapsus, prout necessario requiritur in mutuo, *Jo. Azor. d tit. de camb. cap. 4. q. 9. vers. secundo cambium,* hoc sciunt omnes. Imo hæc differentia nec in cambio nundinali procedit, sed retorquetur, quia etiam in eo lapsus temporis intervenit ex accidenti secundum *Jo. Azor. d tit de camb cap. 9. q. 1. in fine, vers. nec impedit.* & ideo qui pretium chirographo suo apud campsorum consignat, solvendum proximis nundinis, dicitur præsenti pecunia solvere, ut ex Sot. retuli *§. seq. gl. 5. num. 63. in fine*, quamvis cum his non concordent quæ motivavi *infra q. 7. par. 1. sub num. 23. ibi, tertio quia.*

14 Sexta differentia, quia in cambio saltem reali, & vero, quod fit ratione loci, & per litteras, necesse est, ut commutetur pecunia unius loci pro pecunia alterius loci, at in mutuo restitutio fit in eodem loco, ubi fuit acceptum, *Card. Cajet. tract. de camb. cap. 3. sub n. 2. in 2. differentia, tom. 6, par. 1. fol. 405* & *Mich. Sal. in loco mox citando.* & hoc est regulare, licet possit contingere, quod ad utriusque utilitatem restituatur alibi, ut considerat *Mich. Sal, ad D. Thom. 2. 2. post quæst 78. de camb. q. 1. art. sub n. 4 vers. denique. in 2. differentia fol. 524.* vel dic tu melius, differentiam inter mutuum, & cambium esse, quia mutuum datur, ut reddatur alio tempore; sed cambium fit, ut reddatur alio loco, *Sot. de just. & l. 6. q. 12. art. 1. ad primum argumentum, col. 4 fol. 615.* quod mutui restitutio fieri debeat eodem in loco, patet ex his, quæ scripsi *supra q. 1. numero 423. & infra q 7 par. 3. limit sub num. 8.*

15 Septima differentia, qui cambium de quo est sermo noster, versatur solum circa pecuniarum permutationem, ut dixi *supra num. 3.* at mutuum versatur circa omnia quæ usu consumuntur, & numero, pondere, vel mensura consistunt, *l. 2. § mutui datio ff. si cert. pet.* ut puta, in pecunia numerata, vino, oleo, pane, tritico, & id genus aliis, quæ usu consumuntur, *Medin. in suis tract. tom. 2 tit. de reb per usur. acquis. q. 5 col. 1. vers. corollarie. & col. 2. fol. 359. Navar. in man. conf. cap. 17. de usura circa mutua, sub n. 206 post. 85. pe cat. vers. summa ergo, in fin.* & *Mich. Sal. d. vers. denique, post tertiam differentiam*; hancque differentiam inter cambium minutum, & mutuum considerat *Jo. Azor. de instit. moral par. 3 lib. 10. tit. de camb. cap. 4 q. 9. vers. quarto quia, col. 8 7.*

16 Octava differentia; quia in mutuo transfertur dominium simpliciter in mutuatarium, ut secutus sum *infra q. 7. par. 1. n. 11.* sed in cambio non transfertur simpliciter, hoc est ut sors simplex restituatur, sed cum lucro, & fœnore, aut pretio, *Sot. de just. & jur. li. 6 q. 8. art. 2 concl 3. in fine, fol. 605.* & quòd in mutuo nullum possit exigi, aut expectari lucrum ultra sortem, sed teneatur mutuatarius reddere in eodem pondere, mensura, & numero in cambio autem pecuniarum, de quo agimus, possit amplius exigi, & recipi, scribit *Mich. Sal. d. vers. denique, ibi, quibus differentiis,* & in cambio minuto *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb cap. 4. q. 9. vers. tertio cambium.*

Has differentias ego retuli, non quia eas censeam esse veras, & reales, loquendo præsertim in cambio litterarum nundinalium; imo censeo, istas differentias facili negotio subverti posse, cum sint solum coloratæ ad palliandum mutuum, seu verius usuram, quæ latere potest in hoc genere contractûs: nam, ut unum verbum tantum dicam de ista octava differentia, hoc ipsum in ea supponitur, de quo est controversia; disputant enim omnes, an cambium sit usura, eo quia in eo tanquam in mutuo nihil possit accipi ultra sortem; sentientes, qui improbant ejusmodi cambium, esse mutuum palliatum sub nomine cābii, per ea quæ dixi *infra q. 7. par. 1 n. 21. & seq.* volui tamen omnes has differentias recensere, ut ex eis certius cambii naturam indagare possimus.

Confirmatur secundo, quia mutuum & venditio differunt, ut cuique notum est; sed cambium est venditio, ut ostendi *infra n. 21. & seqq. in 4. opin.* ergo non potest esse mutuum.

Secunda opinio est, quod sit contractus innominatus, do, ut des, *Card. Caiet. tract. de camb cap. 3. n. 1. tom. 6 par. 1. fol 405. de Anan. in cap ult. naviganti, sub num. 47.* & ibidem *Navar sub numer. 9. vers unde primum. &* latius *sub num. 21. vers. hic contractus. & n. 22. de usur.* quem uti optime docentem, citat etiam *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. in disput. de cab. q. 1 art. 1 sub n 4 vers. denique. in fine, tom. 1 fol. 525.* & scribit *art. 2. sub num. 7. vers. ad secundum, fol. 5 9.* licet non sequatur; & *Io. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud vers. sed est primutatio fol. 212.* & de hac opinione mentionem habes infra, in quadam terminorum cambij instructione, quam retuli *infra §. 9. sub num. 32.* & hanc esse magis communem opin. testatur, & sequitur *Bero. cons. 194. in præsenti. num. 14. lib. 1.* 17

Tertia opinio est, quòd sit permutatio pecuniæ pro pecunia, *Card. Cajet. d. tract. de camb. cap. 4. & 3. utrobique n. 1. fol. 05. Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb per usur. acquis q. 5. col. 1. vers. dicendum ego fol. 359. Fabian Genuen. eod tract. de camb. num. 1. fol. 411. Card. Tolet. tract. de instruct. sacerd. libr. 5. cap. 50. quid sit cambium Mich. Sal. d. art. 1 sub n. 4. vers deniq; Jo. Bapt. Cavat. eod. tract. in præludiis, vers. ad hoc. & vers. cambium. fol. 212.* & loquendo de cambio per litteras, quando nummularius pecunias recipit, ut in alio loco solvat, *Jo. Azo. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 1. & cap 5. q 1. vers. accedit. & q. 2. vers. verum &*, loquendo de cambio opposito, quando nummularius prius dat, & deinde recipit per litteras, *cap. 6. qu. 2. &* quòd cambium monetæ sit commutatio unius monetæ pro alia diversa, sed æqualis valoris, scribit & declarat *Romoal. Coli Lucens. tractat. de camb. cap. 2.* & ita ab omnibus esse scriptum, testatur *Boninseg eod. tract. cap. 5. vers in oltra.* hancque tertiam opin. citato eodem *Cajet.* habes infra in quadam cambii disputatione, quam retuli *infra §. 9. sub num. 4.* & ab hac tertia opinione non videtur tantum, quantum ab aliis discrepare *Sot. de just. & jur. li. 6. q. 8. art. 2.* 18

art.2.concl.3.col.3.fol.605. dum nesciens quid sit cambium, ut eum retuli *infra sub num. 37. versic. hanc scribit*, cambium dici nihilominus negotiationem, quia est nummorum permutatio, gratia lucri.

19 Confirmatur hæc opinio, quia omnis contractus in quo hinc inde transfertur dominium rerum, reducitur ad triplicem speciem; vel enim datur pecunia pro pecunia, est permutatio, quæ dicitur *cambium*; vel datur pecunia, pro re, & dicitur *emptio*; vel datur res pro re, & proprie dicitur *permutatio*, & vulgo, *baratio*, ut dixi *sup. n.2.* seu datur res pro re, interveniente tamen aliqua pecuniæ quantitate pro æquivalentia rerum; & tunc, si quantitas pecuniæ est major pars valoris rei, dicitur emptio, alias dicitur permutatio, seu baratrum, quia contractus consistit in eo, quo prævalet, ut latius declarat *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. q. 2. princip. num. 23. & sub n. 30. tom. 6. par. 1. fol. 40. & 41.*

20 In hac tertia opinione suboritur difficultas, an in hoc cambio præter permutationem sit admixtus contractus locationis, cum nummularius, idest, campsor locet operam suam ad portandam, transferendamve pecuniam ad alium locum; quam difficultatem adducit, sed non firmiter resolvit *Joan. Azor. d.c.5.q.2.* sed ego dicerem, unicum esse contractum, nempe, permutationis.

21 Quarta opinio est, quòd sit contractus emptionis, & venditionis, *Jo. de Anan. in c. ult. naviganti, sub n. 46. & 47. de usur. Boninseg tract. de camb cap. 6. versic. ne anco, & vers. præsupposito, Fab. eod. tract. par. 2. cap. 5. n. 56. fol 416.* dicens, cambium esse contractum emptionis ex parte campsoris, & venditionis ex parte accipientis cambio, & sic pecunia ejus, qui dat cambio, est pretium; & pecunia, consignanda postea in Civitate Placentiæ, seu Romæ ab eo, qui cambio accepit, est res empta, & vendita, & ita concludit *ead. par. 2. cap. 7. n. 6. 2.* & quòd cambium differat à venditione sola materia, quia non versatur, nisi circa pecunias, scribit *part. 1. num. 1. in fine, fol. 411.* & quòd contractus cambii habeat easdem differentias, & qualitates, quas habet contractus emptionis, & venditionis, scribit *Jo. Nid. tract. de contract. mercat. cap. 1. sub n. 4. tom. 6. par. 1. fol. 288.* qui enim dat ad cambium, emit pecuniam absentem currenti pretio fori, & ille, qui accipit ad cambium, vendit pecuniam absentem pro præsenti, juxta fori æstimationem, *Cardin. Caje. tract de camb. cap 7. sub n. 2. 3. & 4. tom. 6. par. 1. fol. 407.* & quòd *cambium* ex sui evidenti forma sit venditio tot scutorum de marche, solvendorum cum dilatione temporis in foro, seu alio loco, distanti à loco, in quo celebratur contractus, soluto pretio anticipate in eodem loco celebrati contractus, cum quivis contractus, in quo fiat mentio pretii, & non habet conditiones, repugnantes venditioni, reputetur contractus venditionis; habes in quadam brevi terminorum, & naturæ cambii instructione, à me relata *infra §. 9. sub n. 32.* & quòd aliqui cambium reducant ad emptionem pecuniæ absentis, habes ex quadam cambii disputatione, à me relata *eod. §. 9 sub n. 4.* & quòd *cambium* sit contractus emptionis & venditionis, patet, quia in litteris cambii dicitur *per la veluta di essi*, hoc est, pro pretio ipsorum, & ubicunque fit mentio de pretio, in dubio intelligitur celebratus contractus venditionis, etiam si actum esset, quòd daretur res, seu species ex altera parte scribit *Bero, cons. 194. in præsenti num. 10. in fine, & numero 11. lib. 1.* licet ipse loquatur in constanter, sentiens, esse contractum innominatum, ut eum retuli *supra num. 17.*

Comprobatur hæc opinio, quia pecunia potest emi, quod septem sequentibus ostendo argumentis. 22

Primo, quia pecunia potest locari pro certo pretio, ut puta, alicui campsori ad pompam in bancho, *Abb. in rubr num. 3. ibi, & ex his infertur, de usur. Laur. de Rodulph. in cap consuluit, par. 1. q. 32. n. 14. in fine, de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 23. Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 1. art. 1. vers. tunc, enim, Fabian. Genvens. tr. de camb. par. 2. c. 5. n. 59. in fine, ibi quarto sic, tom. 6. par. 1. fol. 416.* & quòd pecuniæ argenteæ secundarius usus (ut puta, si quis concederet pecuniam signatam ad ostentationem, vel ad ponendam loco pignoris) possit locari, cum nec transferatur dominium, nec de natura locationis sit, quòd contractus debeat esse gratuitus, ideoque in eo non cadat usura, scribit *B. Jo. Capistr. tract. de usur in 1. par. 2. par. princip. n. 72. in fine, tom. 7. fol. 103.* licet loco verbi, *locare*, sit ibi per errorem scriptum, *vendere:* & quòd si locavi pecuniam, ut retineres ad pompam, & ex hoc aliquid recepi, non fit usura, quia pro pecunia concessa, non translato pecuniæ dominio, potest recipi aliqua compensatio, scribit *Ant. de Rosel. tract. de usur. numer. 33. tom. 7. fol. 67.* & quòd pecunia in secundario usu sit res quædam per se, quæ instar aliarum rerum possit locari, vendi, permutari, & commodari, scribit *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10 tit. de camb. ca. 1. q. 2 & cap. 3. in fine principii,* & quòd pecunia emi, & vendi possit, scribit simpliciter, adducendo casus *cap. 4 q. 9. in fine, versic. præterea cambium.* † Sed quod potest certo pretio locari, potest de sui natura etiam emi, & vendi, *Fabian. in loco supra proxime citato*; Ergo pecunia potest emi & vendi: Adverte, quòd major propositio hujus argumenti non videtur tuta, quia pecuniam non posse locari, tenent *Archid. in cap. 1 si fœneraveris, numer. 5. 14. q. 3. Anchar. in cap. 5. peccati, sub numer. 8 versic. sed hic quæro de reg jur. in 6. & B Joann. à Capistr. tractat. de usur. in 2. par. 2. par. numero 83. tom. 7. fol. 108.* 23

Verum dato, quòd hæc major propositio non esset vera, tamen posset esse vera conclusio, quia conversa consequentia (pecunia non potest locari, ergo neque potest emi) non tenet: nam periculum, seu casus sinister pecuniæ vehendæ; item navis, mercium, vitæ hominis, & similium potest emi, & vendi per viam contractus assecurationis, in quo assecurans vendit periculum rei assecuratæ, & assecuratus emit, ideoque solvit assecurandi certum pretium, ut secutus sum *infra q. 7. par. 3. limit. 6. num. 5.* 24

Et tamen hoc periculum non est locabile; unde possunt hæc duo simul stare; quod pecunia non sit locabilis, & sit emibilis.

Secundo quia pecuniæ æstimatio crescit, & decrescit, *cap. 20. olim. causam, & cap. 26. cum canonicis, de censib.* sed ea, quorum pretium crescit, & decrescit, sunt vendibilia, ut experientia patet. *Ergo &c. Fabian. d. cap. 5. sub n. 60. vers. quinto sic.* 25

Tertio (& tendit ad idem) quia una pecunia propter cursum valet plus uno loco, quam alio, licet sit ejusdem ponderis, & mensuræ, *Lau. de Rodulph. in d. c consuluit par. 1. q. 26. sub n. 8. & part. 2. sub num. 5. vers. ad secundum de usur. tom 7. fol. 22. & 37. Joan. de Anan. in d. cap. ult. naviganti, num. 47. vers. constat ergo, & Jo. Capt. Lup. §. 2. sub n. 34. de usur. inter tract. divers. d. tom. 7. fol. 140.* cujus verba retuli *infra quæst. 7. par. 1. num. 48.* 26

n. 48. quare florenus aureus, vel ducatus Venetus propter suum cursum valet plus, quam aureus Bononiensis, vel ducatus Romanus: item propter auri bonitatem plus valet Florentinus, quàm Januensis: item ratione ponderis plus valet florenus novus, quam florenus sigilli, vel bullæ: item ratione temporis plus vel minus valet florenus, vel ducatus, sicut plus, vel minus aliquando valet aurum, *Laur. de*
27 *Rodulph. in loco, supra proxime citato*, & paucis mutatis, *Joan. de Anan d. c. naviganti, sub n. 52.* † Et quòd cursus monetæ sit variabilis, scribit *Io. à Capist. tract. de usur. par. 2. secunda par. n. 146. tom. 7 fol. 111.* & quòd in nonnullis locis, & Civitatibus Italiæ, & Flandriæ valor pecuniæ non sit certus & determinatus, sed sit varius, prout aliarum rerum venalium pretium variari solet, scribit *Medin. in suis tract. tom. 2 tit. de reb. per usur. acquis. q. 7. col. antepenul. vers hæc dixerim, fol. 368.* & nos Romæ, & aliis in locis sæpe videmus, variari valorem scuti aurei, & Genuæ valorem scuti argentei, & fieri novas cridas circa monetarum valorem; & demum licet Romanorum tēpore moneta esset uniformis, & immutabilis, cum Romani, fere totius Orbis Domini, unica uterentur specie monetæ, justo pondere, proba materia, & sua forma, tamen hodie monetæ ubique, & præsertim in Italia, diversimode extimantur, prout cujusque Principis moneta sive argentea, sive aurea expenditor, *Thes. Jun.*
28 *tract. de augm. mon. par. 1. n. 21.* † & hic pecuniæ valor, prout est pretium, & mensura rerum, vocatur valor legalis, estque invariabilis, donec eum non variat lex, seu Princeps: sed, considerata ipsius monetæ qualitate, & non considerato illo legali dalore, una moneta potest esse majoris, vel minoris valoris, quam alia, etiam si earum valor legalis sit idem; ut puta, plus valent centum ducati in auro, quam in argento, seu metallo inferiori, id patet comparando aurum ad argentum, nam aurum valet ad deaurandum, valet ad certo modo medendum, valet quia diuturnius est, & incorruptibilius, valet quia moneta aurea facilius potest de loco in locum portari, quam argentea, aut ærea, quia minus ponderosa, valet etiam quia melius cōservatur domi aurea, quam aliæ monetæ, valet etiam quia universalius est distrahibilis, quia in pluribus regnis, & locis currit, valet etiam, quia non ita facile valor legalis bonæ pecuniæ variatur, sicut valor alterum pecuniarum inferiorum, ut latius explicat *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 7. initio*, & quòd una moneta possit esse majoris, vel minoris valoris, quam alia ex octo causis: prima quarum est ex eo, quòd non est ejusdem metalli: secunda ex inæquali metali bonitate, tertia ex inæquali figura, & pondere, quarta ex diversitate loci, in quo est; quinta ex reprobatione aut ex dubio reprobationis, ex incremento, aut diminutione alterius; sexta temporis diversitate; septima ex inopia, & ejusdem necessitate; octava ex unius absentia; & alterius præsentia, cribit *Navar. in man confess. cap. 17. n. 274 & in cons. 31. reverendiss. versicul. tertium notabile, in fine, lib 5. de usur. & in cap. naviganti. versic. decimonono, sub num. 43. vers. sequitur quinto, de usur.* quas octo causas ex eo refert, & sequitur *Jo. Azor de instit. mora. part. 3 l. 10. tit de camb. cap. 3. q. 2.* nā octavam enumerat in septima, ibi ad extremum, earumque præcipuas esse quatuor scribit *Sot. de just. & jur. l. 6 q. 12. art. 1. vers. in ingressu, not. 2. col. 2. & 3. fol. 613 & 614.* primum enumerans causam ratione puritatis materiæ, seu metalli, ut puta, sit argentum Anglicum, quod esse pretiosissimum, scribit *Sot. ubi* secundam, ratione majoris inopiæ auri, vel argenti; nam pecunia, quæ in metallo cuditur, duplici ratione habetur in pretio: prima propter metallum ipsum: secunda propter sigillum publicum impressum, quòd stat, uti testimonium valoris illius pecuniæ, sed tamen valor metalli semper remanet, & isto sigillo non mutatur: & consequenter si aliqua provincia plus auro, quam argento abundaret, aurum illius minori æstimaretur pretio, quam in alia provincia, quæ abundaret magis argento, quam auro, *Sot. d. lib. 6. q. 9. art. unico, col. 1. vers. ad intelligentiam, fol. 607.* tertiam, quia Princeps augeat, valorem monetæ; quartam ex aliis accidentibus, ut ex copia, vel inopia mercium, ex qualitate numismatum, ut, si sint abrasa, vel propter bella; adde quæ scripsi *infra q 7 par. 1. n. 48. & seqq. & § seq gl. 3 num. 72. & gl 5. sub n 157.* Si recipit varias æstimationes, ergo est emibilis, & quòd aliquando Romæ, & alibi aurum vendatur majori, & minori pretio, prout penuria, vel abundantia pecuniarum currit in die Veneris, vel in die cambiorum, & ideo cadit in pecuniis æstimatio quanti plurimi, prout cadere solet in grano, vino, oleo, & similibus, consistentibus numero, pondere, & mensura, quæ quolibet mercato majori, & minori pretio emi solent, scribit *Virg. de Boccat. tract. de interd. ut possid. cap. 18. numero 81. vers. nec debentur, tom. 3. par. 2. fol. 318.*

Quartò, quia pecunia continetur appellatione 29 mercis, *ut ex Bal.* sequitur *Stracch. tr. de mercat. par. 1. numero 75. tom. 6. par. 1. fol. 288. Navar. in ca. navigan. i, infra citatis*: sed merx potest emi, & vendi, ut quotidie emitur, & venditur. † Ergo pecunia etiam, 30 tanquam merx, contractari potest, *Navar. cons. 31. reverendiss. vers tertium notabile, lib. 5. de usur. & in c. naviganti, vers. vigesimo dicimus, num. 51 de usur.*

Quinto, quia quicquid est commutabile, est etiam 31 vendibile, præsertim in Regno Hispaniarum ex lege partitarum, *lib. 2. tit. 6. par. 5.* refert *Navar. in cap naviganti, numero 32. in fine, vers. quamquam, de usur. &* ideo triticum, quod potest commutari cum vino, calceus cum veste, & similia, possunt emi, sed pecunia est commutabilis cum pecunia, ut dixi *supra n. 18.* & latius explicavi *numer. 1. & 2* Ergo est vendibilis,

Sexto, quia illud est vendibile, quod pecunia est, 32 æstimabile; fuit enim pecuniæ usus inventus pro pretio, & mensura rerum comparandarum, ut secutus sum *infra q. 7. par. 1. nu. 13. in 3. argum.* sed una pecunia, seu moneta æstimatur alia, ut puta, grossa per minutam, & è converso, *Ant. de Butr. in cap. 18. quanto, sub n. 12. circa medium, ibi, nam bononenus valet,* quē ibidem sequitur *Abb. num. 12. versus finem, ibi, hac ratio, de juretur.* & *Matth. Coler. tract. de process. execut. par. 1. c. 10. n. 15. & Gasp. Ant. Thes. tract. de augm. mon. par. 1. numero 18.* & quod moneta grossa possit æstimari per minutam, scribunt *Bar. in l. 99. paulis, n. 8. & Castren. sub n. 4. in 3. q. ff. de solut.* Ergo moneta potest emi, & vendi.

Septimo, quia merx vendibilis habet duplicem 33 bonitatem; intrinsecam scilicet, & extrinsecam, & ab ista duplici bonitate sumitur justitia pretii, quo merx illa vendi debet, ut sciunt omnes; sed ista duplex bonitas reperitur etiam in pecunia, ut dixi *§. seqq. gl. 5. n. 177. & seqq.* & præsertim *n. 181.* Ergo etiam pecunia, sicut alia merx est vendibilis.

Firmata hac conclusione, quòd pecunia possit emi,

emi, & vendi, sequitur hæc alia conclusio, quòd contractus cambii, in quo emitur, & venditur pecunia, sit contractus emptionis, & venditionis.

Contrarium: quòd enim non sit contractus venditionis, eo quia pecunia sit invendibilis, scribit
34 *Laur. de Rodulph. in capitu consuluit, 1 par q. 1 2. numero 14. de usur. inter tractat. divers. tom 7. fol. 25.* & quòd pecunia vendi, & emi non possit, deducit argumentando in aliaq *Joann. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. capitu 5. q.* . & non esse contractum venditionis scribunt *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis q 5. col. 1. vers. corollarie: fol. 359. & q. 8 vers illud tamen, col penult. fol. 372. Sot. tract. de iustit & iur. lib 6. q 8. artic. 2. in 3. con l. fol 605. Navar. in capitu. naviganti, sub numer. 9. vers. vide primum, & sub numero 21. vers. hic contractus, de usur Mich. Sal. D. ad Thom. 2 2. post q. 78. in disput. at. de camb. q. 1. art. 1. numero 4. vers. ex his, tom. 2. fol. 514. & art. 2. sub num. 9. vers denique, fol. 530.* & ita reprehendendo *Fabian. supra citatum, & Bernardum* tenet *Joann. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud. vers. sed est permutatio, in fine, fol. 212.* & cambium minutum non esse contractum venditionis, scribit *Joan. Azor. d. tit. de camb. capitu. 4. q 9 in fine, vers. præterea*, & cambium per litteras, in quo nummularius prius dat, & postea recipit, non esse contractum venditionis scribit *cap. 6 q. 2.*

Confirmatur hæc opinio, quia quando hinc inde præstatur pecunia, ibi non videtur posse esse venditio, quia quæ earum sit merx, seu res vendita, & quæ ipsarum sit pretium, discerni non potest, cum par aptitudo sit in utraque pecunia, nec ex pretium voluntate mutari possint, *Anton de Rosel tract. at. de usur. numero 45 vers tertio probatur, tom. 7. fol 68.* sed in cambio datur numisma, & accipitur numisma: ergo.

35 Non discedo à præcedenti quarta opinione, quia licet, attento subjecto, pecunia sit invendibilis, ut scribit *Laur. de Rodulph supr. citatus*, tamen hoc fallit propter cursum monetæ, propter excessum in ipso valore: propter cursum, ut in ducato Veneto, qui propter solum cursum valet plus, quam Romanus: Item propter auri bonitatem plus valet florenus Florentinus, quam Januensis, ut *ex Lauren. de Rodulph. & Jo. de Anan. retuli supra num. 16* Nec multi faciendum videtur dictum *Laurentii de Rodulpo.* cum is *in eod. capitu. consuluit, par. 2. numero 3 in fine, num 4. & sub num. 5. fol. 7.* titubando, adhæreat, quòd in effectu sit emptio

36 Quinta opinio sit, quòd quælibet opinio ex prædictis sit probabilis, quia multi, agendo de cambiis, promiscue loquantur de commutatione, seu permutatione, & venditione, *Bal. cons. 54 facti sp. ie numero 6. vers. sed quis contractus, lib. 1. Joan à Capistr. tractat. de usur. in 2. par. 2 par numero 146 tom. fol. 111. Fabian. tract. at. de camb. par. sub num. tom. 6. par. 1. fol. 411.* & aperte *Leonar. Less. tractat. de iust. & jur. lib. 2. cap 23. num 4. vers. respondeo*, & quòd contractus cambii nundinalis sit aut permutatio pecuniæ præsentis, quam nummularius dat cum pecunia absenti, solvenda in loco, destinato nundinis: aut sit vera emptio, quia nummularius dat pecuniam, tanquam pretium, quo emit pecuniam, sibi tradendam in loco, in quo nundinæ celebrantur: aut sit contractus innominatus, quo nummularius dat pecuniam in uno loco, ut sibi alio pecunia alia reddatur, scribit *Joann. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit de camb. cap. 9. q. 1 vers. ad argumentum*, & quòd nihil referat, quis sit iste contractus, & solum sit inquirendum, an in eo adsit justitia commutativa, & æqualitas, quæ requiritur tam in contractu nominato, quam in contractu innominato, considerat *Navar. in man confess. ca. 17. de usura circa cambia, sub numero 294. & in cap. naviganti, sub num. 41. vers. decimonono, & sub n. 42. vers. sequitur, de usur.* & habes etiam in quadam cambii disputatione, & terminorum cambii instructione, quas retuli *infra § 9. num. 4. & 32. in fine.*

Hæc opinio & si vera sit in eo, quod dicit, in quolibet contractu inspici oportere, an adsit justitia contractus, tamen non satisfacit, quia ad hoc inspiciendum, oportet præcognoscere speciem, & qualitatem contractus: quare cum resolutio articuli, an contractus cambii sit licitus, magna ex parte pendeat à resolutione, quis sit cambii contractus: omnino eligenda est una ex prædictis opinionibus, 37

Hanc electionem etsi difficilem existiment. *Sot. de just. & jur. lib. 6. q 8. artic. 2. concl. 3. col. 3. fol. 603.* ubi confusus, ac perplexus dicit, quòd nescit, an cambium sit propria species negotiationis; cum non sit, inquit, emptio, neque locatio, aut commodatio, neque mutuatio, & à reliquis contractibus differt; & ante eum *Conrad. de contract. q. 99. in 1. concl.* ubi nititur ostendere, cambium esse contractum distinctum ab aliis, ideoq; non esse mutuationem, neq; emptionem, & venditionem:

Tamen ego eligendam esse existimo quartam opinionem, quòd cambium sit emptio, & venditio, ut dixi *sup n. 21. & seqq.* tum quia efficaciter probatur; tum quia videtur magis communis.

Quicquid scripserit *Bero. citatus supra n. 17 in fine*, dicens, illam secundam opinionem esse magis communem; hi enim, quos allegat, non probant. Et hæc de cambio.

Recambium est secundum, seu novum cambium, procedens ab antecedenti cambio, pro alia summa, pro alio tempore, & pro alio loco & hoc recambium, inspecto interesse, quod ab ipso procedit, consideratur triplici modo, & semper in eo venit interesse alterius interesse, super eodem debitore. 38

Primus modus est, quando debitor cambii non solvit debitum, ideoque creditor, in vim etiam pacti, appositi in contractu cambii, pecunias, sibi debitas, accipit ad cambium ab alio, & ille alius postea ab alio. Do exemplum: ego sum tui creditor in scut. 100. ex litteris cambii, & quia tu eos mihi non solvis, ego totidem, 100. accipio cambio à Titio pro proximis futuris nundinis, & facio litteras cambii, quibus mando tibi, ut eos solvas eidem Titio: tu eos non solvis, unde Titius eosdem scut. 100. & ultra pro lucro cambii accipit cambio à Petro, & facit litteras, quibus mandat mihi, ut eos solvam Petro, & quia ego non solvo, Petrus accipit cambio à Seio, & facit literas, quibus mandat Titio, qui est suus debitor, ut solvat Seio, & quia Titius non solvit, Seius accipit cambio à Sempronio, & facit litteras cambii, quibus mandat Petro, qui est suus debitor, ut solvat Seio, & quia nec Petrus solvit, causantur per viam ulteriorum cambiorum nova interusuria, donec sequatur solutio ultimi cambii, quòd comprehendit etiam interesse omnium cambiorum præcedentium 39

& ad hanc solutionem, quam fecisset, qui ultimo accepit cambio, tu maneres obligatus, quia omnia interusuria sunt causata ex tua non solutione, ad quam tenebaris, & qui causam damni dat, damnum dedisse videtur: sed quia hoc exemplum videtur habere duritiem, & ideo discordat à praxi, pono, retento eodem debiti casu, exemplum facilius, brevius, & praxi congruum: ego sum creditor tui in scut. 100. ex causa cambii, ut dixi, & cum facultate, ut te non solvente, possim eandem summam accipere ad cambium, & recambium, eamve trahere in te ipsum, donec mihi sit satisfactum; & quia tu non solvis, ego accipio eandem summam cambio à Titio, & facio litteras cambii, quibus mando tibi, ut eam summam solvas ipsi Titio; & quia tu non solvis, litteræ cambii redeunt cum protestatione, quas ut solvam, accipio cambio eandem partitam, una cum interesse cambii: & similiter scribo tibi, ut solvas, & quia non solvis, & litteras redeunt cum protestatione, ego contraho novum debitum cambii, ut solvam præcedens, & sic deinceps: hæc dicuntur recambia, quia in eis lucrum, seu interesse cambii semper convertitur in capitale, augendo creditum contra eundem debitorem.

40 Secundus modus est, ut cum debitor litterarum cambii non solvat, continuet recambiare, & cambiare cum eodem creditore usqua ad integram satisfactionem, quam continuationem mercatores vocant, cambium, *con la ricorsa*, de quo scripsi *q. seqq. nu.* 83 *&* 48. *vers. cambium*, & *infra* §.6. *glos.*1. *num.*2. *& seqq* hujusque recambii exemplum, quod ponit *Joan. Azor. de institut. moral. par.*3.*lib.*10 *tit. de camb. capitu.*11.*q.*8. est: tu das Principi pecunias in Hispania, soluturo eas in Belgio; sed, missis litteris Principis in Belgium pro solutione, litteræ non solvuntur, & ideo ex Belgio remittuntur inanes in Hispaniam, ubi propterea Princeps tenetur eas solvere cum lucro cambii, & recambii, in quo includitur lucrum lucri: quòd si Princeps adhuc non solvat in Hispania, facient novum cambium tam sortis, quam lucrorum, & sic deinceps reiterabuntur cambia, & recambia, donec Princeps integrum solverit debitum.

41 Tertius modus, his duobus facilior, & brevior est, ut sine formali cambiorum, & recambiorum continuatione creditor, qui tamen sit solitus negotiari, & tenere suas pecunias in cambiis, & recambiis, constituat debitorem in mora, eoque in mora constituto, doceat, extitisse semper certas, & in promptu occasiones dandi, & accipiendi, ad cambium, ut est Genuensium praxis, de qua scripsi *infra q* 7.*par.*2.*ampl.*8.*nu.*244.*& seqq.*

42 Nota ex his tribus modis, *recambium* dici illud, quod fit semper super eodem debitore, convertendo interesse in sortem: & non illud, quod ex pecuniis, vere solutis à debitore, fit cum alia persona, solvendum in loco, ubi fuerat contractum cambium, & vocatur de reditu nundinarum, vel in nundinis proxime futuris, & dicitur novum cambium pro nudinis.

Posset etiam probabiliter dubitari, quòd recambium dicatur illud, quod habet in se negotiationem cambii, nempe, cum quis nulla alia occasione, quam negotiandi pecunias dat ad cambium pro nundinis, & easdem pecunias ex nundinis pro alio loco, & rursus ex illo loco pro nundinis, & sic deinceps, faciendo cambia, & recambia: quia etsi vere, & realiter fiant hæc cambia, & recambia, & cum diversis personis: tamen cum illa fiant sine intuitu, & sine necessitate alterius mercaturæ, sive negotiationis, & qui ea facit, non sit campsor, seu mercator, qui habeat ad id publicum munus, sed ea faciat, uti privatus: utique sunt magis suspecta, & magis odiosa: & horum cambiorum, & recambiorum casum habes *q. seq. numer.* 51. *&* 52.

---

§ I. QVÆSTIO V.

ARGUMENTUM.

Cambiorum genera, & modi quot, & quæ sint: An scriptura, & litteræ sint de substantia cambii: Quot modis concipiatur scriptura in contractu cambii: Quæ sint formulæ litterarum cambii.

SUMMARIA.

Divisio cambiorum est multiplex, *num.* 1. *Quæ sit nostra divisio, & numer.* 2. *& seqq. & num.*7.*& seqq. & num.* 53.

Nundinale cambium fit ex loco ad nundinas, & è converso, & ex nundinis ad nundinas, n. 6.

Cambium per litteras quod sit. n. 10.

Litteræ contractu cambii non sunt de substantia cambii, sub eod. n. 10. *& n.* 13.

Scriptura in contractu cambii potest variis modis concipi, sub n. 11.*& seqq. usque ad nu.* 18. *inclusive.*

Instrumenti formula pro contractu cambii, numero 12. *&* 14.

Apodissa privatæ formulæ pro contractu cambii, numero 15. *& seqq.*

*Cambium minutum quod sit, n.*19 *&* 28 *Qui de eo scripserint, n.*21. *Fuit ipsum solum in usu apud antiquos; & habuit originem ab initio, quo fuit inventa moneta, n.*22. *Dicitur sine litteris, & reale, & quare vocetur minutum, n.*23. *Est valde utile Reip. num.*31. *Interveniunt in eo personæ vere, & realiter, numer.* 32. *Et in quibus conveniat cum cambio per litteras non nundinali, sub num.* 29. *& seqq. & in quibus differat n.* 33. *& seqq.*

Minuti cambii exempla, num. 25. *& seqq.*

Numerare in cambio minuto quis prius debeat, n. 20.

Bancherotti qui dicantur, n. 24.

Cambium non nundinale per litteras, & cambium minutum conveniunt in multis, sub n. 29.*& seqq Utrunque est verum, reale, justum, & licitum, n.* 30. *Estque Reip. necessarium, & utile, numer.* 31. *Et in eo interveniunt personæ realiter, num.* 32. *Differunt in aliquibus, num.* 33.*& seqq. In cambio per litteras non nundinali plures interveniunt personæ, num.*35. *Hujus cambii exempla, n.*36.*& seqq.*

Litterarum cambii non nundinalis formulæ, numer. 40. *& seqq. &* 44.

*Dilatio ad solvendum potest dari etiam in cambio per litteras non nundinali, num.*43.

Cambium nundinale, & cambium non nundinale in quos & quibus conveniant, n. 41. *Et in quo differant, nu* 46. *Cambii nundinalis casus, n.* 47. *& seqq. Quando hoc cambium dicatur fieri saltem gratia, ideoque sit nego-*

negotiatio, *n.* 52. *Quod dicatur*, al conto, *num.* 53. *Ejus praxis*, *n.* 54 & *seqq. Cambium* al prezzo corrente, *num.* 70.
Cambium nundinale liberum quod sit, *n.* 71. *Et ejus litera*, *num.* 72. & 73. *Et quare multiplicentur*, *n.* 74. *Et quot personæ inter veniant in hoc cambio*, *n* 75. *Si litteræ sint solvendæ, non adjecto in literis, requiritur mandatum speciale*, *num.* 76.
Litteræ cambii nundinarii liberi, *num.* 72. *Litteræ de* aviso, *n.* 77. & 78. *Litteræ responsivæ ad debitorem num.* 79.
Cambium nundinarium pro reditu ex foro Placentiæ, & ejus litteræ, *num* 80. *Et litteræ* d'aviso *ad creditorem*, *num.* 81.
Liber creditoris, & liber debitoris quo ordine contineat cambiorum negotiationem, & *scripturam*, *numero* 82. 92.
Cambium, con ricapitar le lettere sopra il datore, *cambium* con le contationi, & *cambium* con la ricorsa, *quæ dicatur*, *num.* 83. & *seqq. Unde cambium cum recursa nomen sumsperit*, *num.* 85. *Et quomodo sit in frequenti usu*, *sub n.* 86. *Et ejus negatiatio per extensum*, *num.* 88.
Litterarum cambii cum recursa formula duplex, *n.* 86. 87. *Prima formula literarum directarum ipsimet creditori*, *numero* 88. *Litteræ* d'aviso *ad creditorem*, *num.* 89. *Responsivæ ad debitorem*, *num.* 90. *Literarum recambii formula ex foro Placentiæ directarum debitori*, *numero* 91. *Formula alterius recambii ex Civitate Genuæ numero* 93 *Secunda formula litterarum cambii cum recursa directarum ipsimet debitori*, *n.* 94. *Literæ* d'aviso, *n.* 95. *Et, responsivæ*, *n.* 96. *Et literæ recambii*, *n.* 97.
Cambium licitum, & *justum quod dicatur*, *numero* 99. & 100.
Cambium illicitum, *siccum & in justum quod dicatur*, *numero* 101.
Scutus aureus Genuæ; *qui in ratione cambiorum semper valet sol* 67. *est scutus fictus*, *num.* 55.
Scutus de marche habet pretium incertum in ratione cambiorum, *n.* 56. *Genuæ calculatur pro sol.* 20. *aureis*, *n.* 57. *Nil refert an ejus valor sit mobilis, vel immobilis*, *numero* 68.
Scutus de marche denuo appretiatur in foro nundinarum pro Civitatibus, & locis, *n.* 58.
Scutus de marche quanti valeat in Gallia, *n.* 59.
Marchia quanti valeat Lugduni, *n.* 60. & 68.
Romæ non fit cambium ad rationem solidorum, *numero* 61.
Neapoli quomodo fiat cambium, *n.* 62.
Venetiarum, *num.* 63. *Et aliis quibusdam in locis*, *sub numero* 64.
Aurei Lugdunenses sunt majoris valoris, &c. n. 64.
Pretium in contractu emptionis, & venditionis quandoque suspenditur ad certum futurum tempus, *quandoque vero ponitur tunc determinatum*, *numero* 65. & 66.
Lucrum negotiationis est incertum, *donec pecunia redeat ad capsam*, *n.* 67. & 68.
Campsor dum emit scut. de marche soluit anticipate, *quando revendit recipit posticipate*, *num.* 69.

1 CAMBIUM pecuniæ cum pecunia, de quo est sermo noster, *Card. Cajetan. tract. de camb. capitulo* 1. *num.* 1. 4 & 6. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 405. dividit in tria genera: quoddam enim dicit esse cambium, cujus justitia est aperta, & hoc exemplificat: quoddam vero dicit habere injustitiam similiter apertam & hoc etiam exemplificat: & quoddam dicit esse medium, quod an sit justum, vel injustum, in dubium inter *Doct.* vertitur: de primo genere agit, *numero* 1. 2. & 3. de secundo, *numero* 4. & 5. & de tertio, *numero* 6. & 7. *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. per usur. acquis. q.* 5 *colum.* 2. *vers. pro quo advertendum, fol.* 360. dividit in duplex genus: quoddam dicit esse purum, quoddam vero impurum, seu mixtum: purum vocat in effectu, quod nos vocamus minutum, prout aperte explicat postea *q.* 9. *initio*, *fol.* 373. *col.* 1. cum scilicet sit simplex permutatio pecuniæ pro alia pecunia dissimili, statim tradenda: impurum vero, seu mixtum vocat, quando intervenit diversitas loci, aut temporis, ex quo diversitate oritur mixtura contractus: nempe mutui taciti, prout idem contractus mutui taciti intervenit, inquit, in contractu emptionis, & venditionit ad terminum, hoc autem tacitum mutuum quandoque, inquit, intervenit in cambio ex parte campsoris: cum scilicet campsor prius sua numismata tradit, solutionem postea recepturus: quandoque vero intervenit ex parte campsuarii, quando scilicet campsor prius pecuniam à campsuario recipit, solutionem alio in loco, seu tempore facturus: & postea *in fine dicti vers. pro quo advertendum.* hoc duplex genus reducit in triplex: primum considerat solum ratione diversorum numismatum, quod est cambium minutum: secundum considerat ratione diversitatis loci, & tertium ratione diversitatis temporis, & postea *vers. quibus præmissis*, concludit, tam cambium purum, quam impurum, seu mixtum secundum se esse licita: & deinde, eandem distinctionem, seu considerationem, an campsor prius det, & postea recipiat, vel prius recipiat, & postea det, facit *in quæst.* 9. *col.* 2. *vers. dicitur aliud*, & de hoc cambio puro, & impuro, dicendo eadem, loquitur *d. quæst.* 9. *initio*, & *vers. dicitur. Sot de just. & jur libr.* 6. *quæst.* 8 *artic.* 2. *concl.* 4. & 5. *fol.* 610. & 606. dividit prius in duas species: quoddam dicit esse æquum: quoddam vero iniquum, seu (quod idem est) quoddam reale, quoddam verò siccum: æquum, seu reale explicat esse illud, quod est legitimum, habens iustam commutationis rationem: siccum vero explicat esse illud, quod est merum, ac nudum, fœnebreque mutuum: postea *in* 5. *concl.* nulla facta Cajetani mentione, omnia cambia reducit ad ille tria genera, quæ nos supra ex ipso Cajetano retulimus: demum, nulla facta etiam Medinæ mentione, cambium distinguit in illa duo genera, nempe in purum, & in impurum, seu mitum, ut ex *Medin.* retuli *sup.* explicans aperte, purum esse illud, quod dicimus minutum: Aliter dividunt *Navar. in capitulo naviganti*, *sub numero* 10. *vers. cambium de usur.* & *in man. confess. capit.* 17. *in expositione ejusdem capit. naviganti*, *sub numer.* 286. *Ioan. Bapt. Lup in eod. capit. naviganti*, §. 2. *sub numer.* 11. *inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 138. *Leonar. Less. tractat. de just. & jur. libr.* 2. *capit.* 23. *num.* 5. & 6. *Mich. Sal. ad D. Thom.* 22. *post quæst.* 78. *in disputat. de camb. quæst.* 2. *art. unico*, *sub num.* 1. *vers. angelus*, *tom.* 2. *fol.* 53. *Joan. Azor. de institut. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit de camb. capit.* 2. *col.* 861 & *capit.* 5. *quæst.* 2. & *Romual. Coli Lucens. tract. de camb. capit.* 3. quorum divisiones non aliter recenseo, sed omitto, tum quia

tot divisiones sunt magis confusionis, quam utilitatis, ut dicit *Joan. Bapt. Lup. in loco supra proxime citato.* seu modicam continent, utilitatem, & magnam confusionem, ut existimat *Navar. in loco supra proxime citato*, tum quia divisionis natura hæc videtur esse, ut
2 quilibet dividat, prout considerat dividendum: tu tamen, si vis, poteris eas videre: † Ego duo in præsentiarum constituo genera cambiorum, quia omnis bona divisio debet esse bimembris.

Primum genus cambii est de pecunia præsenti cum pecunia absenti, quod ideo olei fieri in uno, eodemque loco, & regulariter fit pro non magna summa, & ideo vocant cambium minutum, seu manua-
3 le ut dixi *infra n. 23.*

Secundum genus est cambium, quod fit de pecunia præsenti cum pecunia absenti, ideoque cum fiat de loco ad locum, fit per litteras, & hinc vocatur cambium per litteras, ut latius explicavi *infra*
4 *numero* 10.

Rursus hoc cambium per litteras, consideratio loco, pro quo, & ex quo fit, est duplex.

Primum est *cambium simplex*, sine nundinis, quod propterea vocabimus non nundinale, quia non fit ex loco ad nundinas, nec ex nundinis ad locum, sed fit ex uno loco pro alio loco, puta, fit in Civitate Lucæ pro Mediolano, seu pro Roma, ut notat etiam *Romoal. Coli Lubens. tract. de camb. c. 7. in fin.* & de hoc
5 cambio locutus sum *infra nu. 29. & seqq.*

Secundum est *cambium*, quod fit pro nundinis, seu ex nundinis, quia ejus solutio destinatur vel ex loco ad nundinas, vel ex nundinis ad locum, vel ex nundinis ad nundinas, & ideo subjacet dilationibus, & ordinationibus nundinariis, de cujus cambii formulis nunc *in hac quæst* sum acturus, & de ejus justitia, & injustitia late scripsi *inf. q. 7. par. 1. numero & seqq. vers. capio cambium.* & quia istæ nundinæ fiebant olim Lugduni, & postea in Civitate Besanzon, multi hoc cambium vocant Lugdunense, Bezenzonum, seu Besuntimum, qua ratione hodie posset vocari cambium Placentinum, ex quo nundinæ fiunt Placentis, ut advertit etiam *Leonar. Lei. de just. & jur. lib. 2. cap. 23. num. 59.* sed melius meo judicio potest universaliori nomine vocari cambium nundinale; hoc quo secundum genus, nempe quando nummularius, id est, campsor dat, sive recipit pecunias ad nundinas inter mercatores fieri solitas, ponit in tertio membro divisionis, quam facit, *Jo. Azor. tract de instit moral. par. 3. lib. 10 titu. de camb. capitu. 5. initio, colum.* 868.

Utramque hoc cambium per litteras tam primum, quod diximus esse simplex, quam secundum, quod diximus esse nundinale, potest continere mutuum ex parte campsoris, & mutuum ex parte campsuarii, ut *ex Medin.* retuli *supra sub num.* 1. nam quando prius numerat campsor, recepturus postea solutionem, tunc, *ut dicit. Medin.* est mutuum ex parte campsoris: & hoc est, quod in secundo membro divisionis prout *Joan. Azor. in loco supra proxime citato*, dicens, quòd nummularius dat alicubi pecunias, eas in alio loco recepturus, & *Romoal Coli Lucens. tractat. de camb. capitu.* 3. similiter in secundo membro divisionis, dicens, quòd aliquando capserius dat prius, & postea per litteras recipit in alio loco: Quando vero campsuarius prius dat pecunias campsori, eas recepturus alibi, tunc mutuum est parte campsuarii, *secundum Medin. quem retuli sub eodem num.* 1. & infra *numero* 36. *in fin.* & hoc est, quod *Azor. d. capitu* 5. *in* 1. *memb. divisionis*, ait, quòd nummularius pecunias alicujus recipit, eas alibi soluturus, & *Romoal. Coli de cap. similiter in* 1. *membro* dicens, quod aliquando capserius accipit prius, & postea per litteras restituit alio in loco. 6

Contingit autem, hoc cambium nundinale tripliciter fieri, si attendamus locum, ubi initiatur, & locum, ubi dissolvitur, seu desinit: Primo enim fit in Civitate: puta, Romæ pro aliquibus nundinis, puta, Placentinis: Secundo fit è converso; in nundinis, puta, Placentiæ per Roma: Tertio fit in nundinis pro nundinis, & hoc dupliciter: aut enim fit pro nundinis ejusdem loci, ut puta in nundinis Placentiæ pro sequentibus nundinis Placentiæ: aut in nundinis unius loci pro nundinis alterius loci: puta, in nundinis sanctorum Placentiæ pro nundinis apparitionis Lugduni, *Romoald Lucens tra. de camb. capitu.* 7.

Denuo sicut hoc utrumque cambium potest habere plures qualitates, & accidentia, ita ab eisdem qualitatibus, & accidentibus sumit alias distinctiones, seu diversa nomina 7

Si enim consideremus pretium cambii, unum vocamus cambium, *al conto*, ut explicavi *infra num.* § 3. *& seqq.* & aliud vocamus cambium, *All prezzo corrente*, ut explicavi *infra nu.* 70.

Si vero consideramus modum, quo extinguitur cambium, id est, si consideremus personam, quæ solvit pro debitore; unum dicimus cambium liberum, ut explicavi *infra nu.* 71. & aliud cambium non liberum, sed ut dicunt, *con ri apitar le lettere sopra il datore*; *con le contation*; & *con lai ricorsa*, ut explicavi *infra nu.* 83. *seqq.* 8

Si consideremus jus, & justitiam contractus, omne cambium dividemus in cambium licitum, seu justum, & cambium injustum, ut explicavi *infra nu.* 99. *& seqq.* & ad hanc bimembrem divisionem de licito, & illicito, seu de justo, & injusto reducuntur non solum cætera præcedentia cambia, seu cæteræ cambiorum divisiones, sed reducuntur omnes contractus totius mundi. 9

Nunc priusquam ad horum omnium cambiorum explicationem deveniam, est advertendum, quòd hoc secundum genus cambii de pecunia præsenti cum pecunia absenti, quod regulariter fieri per litteras dixi *supra numero* 3. hacque ratione frequentis usûs litterarum vocatur per litteras. *Navar. in man. confess. capitu.* 17. *de usura circa cambia, numero* 289. *& in capitu. naviganti, numero* 21. *vers. decimoquinto, de usur.* potest fieri etiam sine litteris, quando fides haberetur mercatori sine litteris; seu fieret per nuntium, quia, quod fiat per litteras, vel sine, non pertinet ad justitiam cambii, *Navar d. numero* 289. *& d. numero* 21. *vers. decimoquinto*, ideoque dixi, regulariter fieri per litteras, quare pro absoluta intelligentia duo scienda sunt. Primum, quòd in contractu cambii de pecunia præsenti cum pecunia absenti, (sive sit cambium non nundinale, sive sit cambium nundinale) scriptura non est de essentia contractûs cambii, præsertim si loquamur in foro interiori, sed requiritur solum ad probationem, & celerem contractûs executionem in foro exteriori. †Secundum sciendum est, quòd scriptura cambii non habet certam præscriptam formam, ideoque potest diversis modis concipi. 10 11

Pri-

Primus modus concipiendi scripturam in contractu cambii est per instrumentum publicum, cum scilicet accipiens cambio (sive nundinario, sive non nundinario) promittit pretium cambii conventum solvere (intra tempus conventum, si non est nundinarium; & in nundinis, si est nundinarium) alicui certæ personæ, in ipso instrumento à creditore nominatæ, quæ solet esse correspondens ipsius creditoris, qui dat pecuniam cambio & ulterius promittit solutionis, quam faciet, transmittere publicum, & authenticum testimonium, seu fidem infra certum alium terminum eidem, qui dedit cambio, in tali loco, alias, si defecerit in non solvendo, & in solutionis testimonium non transmittendo promittit solvere in loco contractùs eidem creditori, una cum interesse.

Et ut omnia, quoad possumus, facilius explicemus, ponam nonnullorum instrumentorum exemplaria, seu formulas.

12 Prima ergo formula, quam ex Reverendissimi A. C. tribunali relatam vidi, est ista.

D. Gundisalvus Ximenez fatetur, habuisse ad cambium à DD. Julio Bosco, & Paulo Gauotto mercatoribus, Romæ negotiantibus, ducatos centum auri Cameræ veteris valoris, quos solvere, seu solvi facere promittit in oppido Madritti D. N. mercatorum prædictorum corresponsali ad rationem quadringentorum septuaginta marapetinorom moneta illarum partium, pro singulis ducatis infra tres menses proximos, & infra alium immediate sequentem mense certificare ipsos mercatores in Curia de solutione hujusmodi, in partibus facta; alias solvere hic Romæ, una cum cambiis, & interesse, pro quibus omnibus, &c.

Hæc eadem instrumenti formula, mutatis mutandis accidentibus cambii, possent uti ij, qui contrahunt cambium pro nundinis, quia posset debitor cambii per solemne instrumentum, etiam, ut ajunt Genuæ, per debitum confessum, se obligare ad solvendum in futuris proximis nundinis personæ, ab ipso creditore in instrumento nominatæ, & ulterius infra alios dies decem certiorare ipsum creditorem per publica documenta de solutione facta; & casu, quo in his, vel eorum aliquo deficiat, dare facultatem ipsi creditori accipiendi eandem partitam cambiis, & recambiis ab una, & pluribus personis, ad damnum, expensas, & interesse ipsius debitoris usque ad integram satisfactionem.

13 Quare cum litteræ cambii in hoc primo modo non sint de substanna cambii, debitor tenetur solvere cambium; nullis etiam litteris sibi præsentatis, & forsan etiam non requisitus, cum debeat solvere personæ illic commoranti, & non personæ, quæ illuc sit accessura, quo casu intraret difficultas, de qua scripsi §. *sequen. gloss 5. num. 201. & seqq.* & ulterius tenetur certum reddere creditorem de solutione facta, ut dixi.

14 Secunda instrumenti formula, quam, judicando, vidi Genuæ, est ista: *Titius sponte, &c. & omni meliori modo, &c. sciens, Sejum ejus precibus, & requisitione fecisse litteras cambii pro Civitate Neap. pro scut. 1000. auri in auro Italiæ, pro eis solvendis Sempronio, directas Mævio, cum ordine, quod, solutis dictis scut. 1000. se provideat Bezenzoni, Lugduni, seu pro illorum solutione, & volens dictus Titius cautelare dictum Sejum, confitetus, recognoscit, & promittit dicto Sejo præsenti, &c. solvere, & exbursare ad omnem ejus voluntatem, & simplicem requisitionem dictos scutos 1000. Item una cum omnibus cambiis, & recambiis; expensis, & interesse super eis secuturis, etiam ad rationem cambiorum, & recambiorum, donec dicti scut. 1000. auri in auro Italiæ, & damna, & interesse, super eis secuta, sint soluta; & cum pacto, quod sine alia litterarum confectione teneatur ad cambia & recambia, casu quo non solverit in primo foro convento; & cum pacto, quod interesse convertatur in capitale, & ex interesse, converso in capitale, solvatur aliud interesse, & sic deinceps, ita quod pecuniæ, datæ ad cambium, possint chiuvire, & rechiuvire, & possit ipse accipere pecunias cambio, nomine ipsius debitoris; imo possit in seipso cambire pro qualibet mundi parte; & pro quovis foro, & pro singulis prædictis possit habere licentiam expeditam, & sic statutus est terminus, &c. quo termino elapso, &c. sub, &c. renuntians, &c. & cum juramento, &c. & omni alteri juri, &c. quæ omnia, &c. ratis, &c. & proinde, &c. de quibus omnibus, &c. & pro eo fideiussit, promisit, ut principalis principaliter, & insolidum N. renuntians juri de principali, &c.*

Actum in Civitate Genuæ, &c. per me, &c. N &c.

Nota primo ex ista secunda instrumenti formula, quòd, etsi hæc obligatio futurorum cambiorum fiat occasione litterarum cambii, jam factarum; tamen ipsa obligatio pro futuris cambiis, secuturis ob non soluta prima cambia litterarum, est sine litteris cambii: sed an hæc obligatio sit justa; nunc non discutio.

Nota secundo, quòd istud instrumentum continet principaliter relevationem indemnitatis ejus, qui fecit literas contemplatione relevantis, & secundario obligationem ejusdem relevantis ad cambia, & recambia, secutura ad integram solutionem, & satisfactionem debiti, pro quo promissa est relevatio indemuitatis.

De debito ex causa cambii adde, si placet, formulam instrumentum, quam ponit *Petr. Dominic. de Mussis in formulario instrument. cap. 27.*

Secundus modus concipiendi scripturam in contractu cambii est per apodissam privatam, & de isto modo adduco etiam duo exemplaria ex stylo Genuensium.

Primum exemplar. 1612. *à dì 13. di Settembre, In Genova*

Noi Tomaso, & Alfonso Fransoni insolidum in virtù di questa diciamo haver ricevuto in cartolario d'argento da voi Sig. Domenico N scudi doimila, quali promettemo, & ci obligamo negotiar sopra cambii delle fiere di Piacenza, ò di quel luogo, ò luoghi, dove per la nation nostra si faranno dette fiere per Milano ad utile vostro, sotto nostro nome, & à nostro proprio risico, pericolo; & spese per un' anno, comiciato in pagamenti d'Agosto di detto anno, & da finire in pagamenti d'Agosto dell' anno 1613. al qual tempo promettemo, & ci obligamo restituiro detti scudi doimila, con tuttili guadagni, & benefitis, che sopra essi saranno stati, il qual pagamento però havemeda fare in quella qualità dimoneta d'argento, ò d'oro, che all' hora si pagheranno li cambii di dette fiere, obligando percio nostre persone, &c. & beni sotto hippoteca. Dichirando, che per il sudetto tempo, & quello di più restassero detti denari appresso di noi, habbiamo da pagar à voi Sig. Domenico N. per conto di detti guadagni, & utili solamente à ragione di cinque per cento l'anno, essendosi così convenuti, che tutto quello, che potessero esser di più li sudetti cambii delli detti cinque per cento netti d'ogni spesa-

spetti à noi per la sudetta promessa, che facciamo di negotiarli. ò farli negotiare sopra cambita detto nostro risico, & pericolo, & spese, & quando rendessero meno delli detti cinque per cento l'anno senza contarli spesa alcuna, ragionando li cambii, come saranno li conti, cioè à Milano per fiera, & in fiera per Milano. se intenda che noi sodetti Tomaso, & Alfonso Fransoni in solidum non habbiamo à pagare, se non quel tanto huaessero rispoto, ò rispondessero, che cosi habbiamo accordato, & per fede sarà la presente firmata di mano del nostro Alfonso.

Noi Tomaso, & Alfonso Fransoni promettemo, & ci obligamo à quanto di sopra si contiene di mano propria del nostro Alfonso.

De hujusmodi contractu, seu syngrapha, quòd sit licitus, vide quæ scripsi *infra* §.5.*gl.*3.*num.*36. *& seqq. declar.* 2.

16 Secundum exemplar.

Io Gio. Battista Scotto confesso hauer riceuuta dal magnifico Tomaso di Negro del q. spettabile Gionanni lire quattor decimila, ducento di moneta d'oro nel cartulario di S. Giorgio, valuta di scudi quattromila, & ducento d'oro in oro delle cinque stampe, di giusto peso, & valore, li quali prometto, & mi obligo di pagare, & restituire al detto magnifico Tomaso ad ogni sua semplice, richiesta, & volontà, insieme con gli interessi de cambii & recambii, & spese decorse, & che decorreranno sin' all' intiera sadisfattione, & pagamento, senza dilatione, ne contradittione alcuna, dichiarando, che restino assegnati per fiera prossima d'Agosto, che si farà in Piacenza, civè scudi mille ducento à soldi sessantasete denari tre, & scudi tremila à soldi sessantasette, di qual fiera di Agosto mi contento, che possa trarli, farli trarre, ò assegnare per quà, & de quà nelle seguenti fiere, che si faranno in detto luogo, ò altroue la nostra natione, volgarmente chiamate di Bezenzone, ò per quella piazza, ò piazze, che più gli accomoderà, de' quali interessi, & spese mi contento starne al suo semplice giuramento, ò di persona per lui legitima, seaza altra proua, ne verificationo alcuna, perche facendomi el detto magnifico Thomaso questo commodo per farmi piacere, & essendo persona negotiante, & che suole trattare suoi effetti così in cambii, come in merci, non voglio, ne è conveniente, che patisca del suo, & che di questo commodo, che mi fà di accommodarmi di sudetta partita nelle maniera, detta di sopra, posse riceverne damno, ne pregiuditio alcuno di lucro cessante, ne di danno emergente, ne in qual si voglia altro modo: & se per estintione del detto gli occorrera trarlo, ò farlo trarre in tutto, ò in parte à Napoli dalle fiere di Piacenza, ò altre piazze à nostri Gio. Battista Scotto, Lorenzo, & Vespasiano de Mari, mi contento che possa farlo, & mi obligo, che quanto per esse conto li trarra, ò sara tratto di suo ordine, sarà prontamente pagato, & di sadisfarli prontamente tutto quel danno, & interesse, che, altrimente seguendo gli ne potesse venire, del quale mi contento starne al suo semplice giuramento, ò di persona per lui legitima senz' altra proua, ne verificatione alcuna, come di sopra si è detto, & per così osservare, & compire obligo mia persona, & beni presenti, & da vênire sotto hipoteca, &c. renuntiando, &c. & per particolarmente ad ogni lege, decreto, ordine, statuto, & canone così ecclesiastico, come secolare, che sia, ò possa esser in mio favore, & voglio che questa poliza medesima habbia quella medesima forza, & vigore, come se fusse instromento publico, rogato da puclico scrivano con le clausule solite à porsi in simili instrumenti, & giuro di non contravenire in modo alcuno à quanto di sopra si è detto, & di non domandare assolutione di esso giuramento, ma tutto il contenuto in questa poliza sarà da me inviolabilmente osservato, sanza oppositione, ne contradittione alcuna, & in fede della verità la presente poliza sarà sottoscrit a a mia mano propria in presenza del Sig Stefano Canevaro, Gio. Battista Alfieri, & Prier. Francesco Mari, li quali di mia volontà, & per fede del vero si sottoscriveranno di loro propria mano in Genova li 15. de Luglio 1597.

N. N. N. N.

Et ab ista formula in effectu non videtur discrepare negotiatio, de qua loquitur & dicit esse in frequenti usu *Boninf. tract. de camb. cap.* 4.*vers. così anco versus finem, fol.* 9.

Quomodo super isto contractu hic posito inter Scottum, & magnificum de Nigro procedatur per litteras cambii ad interesse cambiorum, & recambiorum, juxta pactum appositum in ipso contractu, habes per extensum infra *numero* 98. & concordat ille modus, & formula litterarum cum litteris, quas ponit *Boninf. de capitu.*4. *vers. pagate, fol.* 9. 17

Tertium addo exemplar cambii, quod proprie non convenit instrumento publico manu notarii confecto, neque scripturæ privatæ, sed convenit scripturæ, & libro argentarii, nummulariique, publica auctoritate deputati, qui liber plene probat, cum argentarii libro præstetur maxima fides tam contra scribentem, quam pro scribente, per ea, quæ secutus sum in meo *tract. de judic. caus &c. lib.* 2.*capitu.*11.*sub numero* 105. *& seqq.* hæcque fides inviolabiliter præstatur libris, seu cartulariis Banchi S. Georgii in Civitate Genuæ, tum quia illud Banchum est publica auctoritate erectum, tum quia illius scripturæ præsunt notarii publici, tum quia ista fides inconcussa de consuetudine ab immemorabili tempore fuit semper præstita, & præstatur, tum demum, quia sic mandant *statuta Genuensia*, præsertim in materia nostra; quæ retuli *infra* §. 7. *gloss.* 1. & exemplum, quod inter multa, quæ ex illis cartularii aliquando vidi, & de quo vidi tractari, est sequens.

M D C I. die 18. *Septembris.* A.

Tiberius Cazaretus, pro Joann. Baptista N. Jano, & Joanne Baptista N. ad Cambium pro Bizunzii foro proximo Sanctorum ad solidos 65. 6. *singulo scuto marcarum, videlicet in auro libras decem septem mille tredecim, fol.* 14. 9. *lib.* 17013. *fol.*14. *d.* 9.

*Joan. Baptista N. Janus, & Jo. Baptista N. pro dicto Tiberio Cazareto pro numerato in auro libras decem septem mille tredecim, fol.*14.9. —— —— *lib.*17013. *fol.* 14 *d.* 9.

*Jo. Baptista N. com. N Janus, & Joann. Baptista N. socii pro Tiberio Cazareto pro valuta de scutis octo millibus octingentis quinquaginta uno fol.*8.*ad fol. sexaginta novem littera dictorum Jo. Baptistæ N. Jani, & Jo. Baptistæ N. proxima præterita feriæ Augusti Placentiæ in se cambiatis, valent in auro libras triginta mille quingentas triginta septem, fol.* 67. —— —— *lib.....* B.

Tiberius Cazaretus pro Joan. Baptista N. con N. Jano, & Jo. Battista N. sociis. & quolibet eorum in solidum pro

pro valuta de scutis octo millibus noningentis quadraginta octo, fol. 1 3 4. *marcarum ad cambium pro feria proxime ventura SanctorumBizuntii ad solidos sexaginta octo, & denarios tres singulo scuto marcarum, valent in auro libras triginta mille quingentas, triginta septem, fol.*6.7. — — ——lib......

D

Adverte obiter, quòd hæ litteræ numerales, quibus Genuenses utuntur in calculis, & ratiociniis, scriptis in libris publicis, sunt litteræ Imperiales, quibus describunt præfatas libras, & solidos.

Pro intelligentia hujus scripturæ cartularii cambiorum, & praxi forensi, vide quæ scripsi *infra* §.7. *gl.*3. *num.*31. & 32.

Adverte etiam, quòd etsi ex cartulariis prædictis plenissime probetur debitum, & creditum cambii contracti, & executive procedi possit contra debitorem; tamen si cambia, in dictis cartulariis contracta, sint continuanda pro nundinis, fiunt de eis solitæ litteræ cambiorum, prout ego eas inter præfatos contrahentes vidi, quas hic transcribere, existimavi inutile.

18 Tertius modus concipiendi scripturam in contractu cambii est per litteras cambii, & iste est frequens, & communiter receptus; sed prius quam harum litterarum exemplaria ponamus, necessarium, vel saltem valde utile erit, præmittere cognitionem cambiorum, quæ supra, dividendo, adduximus.

19 Cambium minutum, de quo *supra sub n* 2. est illud, quod fit eodem in loco, & fit de moneta unius generis cum moneta alterius generis, nempe alterius formæ, vel metali, commutando pretiosiora numismata cum minus pretiosis, vel à converso, ut patet ex his, quæ scribunt *Medin.in suis tract.tom* 2. *tit.de reb. per usur. acquis. q.*9.*initio*, & alii communiter in locis citatis *infra n.* 21. & in hoc cambio non consideratur, quis ex cambientibus prius numeret, seu accipiat, quia fit incontinenti hinc inde mutua numeratio, servata æqualitate & detracto collybo, qui debetur nummulario, cum inserviat utilitati, & commoditati publicæ, de quo collybo scripsi aliquid § *seq.gl.*3.*n.*97. *vers.infero, & num.*123 *& seqq.*

20 † Quòd si indagaremus, qui eorum de jure deberet prius numerare, & postea recipere; dicerem, quòd prius numerare deberet privatus, qui accedit ad nummularium pro cambio; & moveor, quia cambium est emptio, & venditio, ut secutus sum *quæst.* præcedenti *num.* 21. *& seqq.* & in venditione emptor debet prius solvere pretium, & postea venditor tradere rem, *Bal.in cap.*1. *sub num.*4. *de sequestr. poss. & fruct.Curt.Sen.in l.unica,in princ num.*13 *C.de prohib. pecun.sequestr.inter tract. divers. tom.*3. *par.*2.*fol.*144. sed nummularius seu collybista tenet locum venditoris,cum habeat publicam officinam nummulariam ad vendendum diversas monetas, & privati ad eam, uteas emant, accedunt: *Ergo, &c.*

21 De hoc cambio minuto scripserunt *Card. Cajet. tract.de camb.cap.*1.*nu.*1. *tom 6.par.*1.*fol.*405 *Medin. d.q.*9.*Sot.tract.de just.& jur.lib.*6 *q.*8.*art.*2. *col penult. in* 1.*gen.cambiorum,& q* 9.*art. unico, Covar. tract. de vet.coll.numism.cap.*7.*sub numer* 4.*tom.*1 *fol.*704 *Navar.in man.confess.c.*17.*de usur circa camb. sub. n.*283. *Joan.Azor.de instit.moral par.*3.*lib* 10.*tit de camb c.*4. *& alii, infra citati*, sed de eo, uti admodum noto,& in quo non adsit multa difficultas,omisit scribere *Bo-*

22 *ninseg tract.de camb.cap.*7 *in fine*,† & hoc solum cambium fuisse in usu apud antiquos, scribit *Jo. Bapt. Lup.in cap.naviganti*,§.2.*n.*4.*&* 5.*de usur. inter tra. divers.tom.*7.*fol.*137.& esse antiquissimum,& habuisse originem ab initio, quo fuit inventa moneta,scribit *Romoal. Coli Lucen.tract.de camb.cap.*4.

Hoc cambium est verum, & proprium cambium, in quo nulla potest cadere usura,cum in eo mutuum nec explicitum,nec implicitum considerari possit, si quidem nulla intervenit temporis dilatio; potest tamen in eo cadere injustitia, si non servetur æqualitas, *Medin.in suis tract. tom.*2.*tit.de reb.per usur.acques q.*9.*initio, fol.*372.*in fine,&* 273.& fit cum interventu duarum personarum tantum, ut patet ex casu, quem ponit *Medin. ibidem*, & quem posuimus nos *infr.n.*25.† Et dicitur cambium sine litteris,& reale, 23
Fabian tract. de camb. in 1.*par. n.*2.3.*&* 4. 2 *par.*2.*c.* 4.*num.*52.*versus finem,tom.*6 *par* 1.*fol.*411.*&* 416.& quòd fiat absque ullo litterarum adminiculo, notat etiam *Jo. Azor.d. cap.*4.*q.*1. *in fine*, & dicitur cambium minutum eo, quòd, ut plurimum minutiores nummi pro pretiosioribus, aut è contra commutantur: & potest etiam vocari manuale ad differentiam cambii, quod fit per litteras, *Sot.& Jo.Azor.in locis, supr proxime citatis*, seu dicitur cambium minutum; quia, ut plurimum,& respectu cambii per litteras fit 24
ad minutum, id est,in parva quantitate; † & ideo ii, qui huic arti cambiendi ad minutum inserviunt,vocantur *Bancherotti*, & non *Bancherii, Fabian. d.tract. de camb.in princ.n.*4.*tom.*6 *par.*1.*fol.*411 Dixi (*ut plurimum*) quia etiam si permutatio fieret in magna quantitate, adhuc diceretur cambium minutum, inspecta sui origine.

Pro isto cambio minuto an possit campsor aliquid 25
accipere à campsuario, dixi § *seq. gl.*3.*n.*97.*& seqq.*

Pono exemplum hujus cambii minuti. Tu debes solvere mercatori Genuensi lib. 470. monetæ Genuensis: vis ei dare scutos 1000. argenteos, quorum valor secundum currentem cursum est major, quam sit secundum tariffam, & publicam cridam;cum scutus argenteus hodie in currenti cursu valeat usque ad libras 4. & sol.14.& secundum tariffam valeat solum libras 4. sol. 10. mercator vult scutos accipere, non secundum cursum currentem, secundum quem prædicti scut. 100. constituerent prædictas libras 470. rationato quolibet scuto argenteo pro lib.4.& sol.14.sed vult eos accipere secundum valorem cridæ, secundum quem constituunt solum libras 450. & quia pro majori pretio non cogitur eos accipere, cum standum sit pretio cridæ, ut dixi §.*seq. gl.*5.*n.*109.*sub de cl.*1 tu adis aliquem campsorem,cũ quo cambis dictos scut. 100. argenteos in tot cavallottis, calculato quolibet scuto argenteo pro lib.4.& sol.11. quia sic campsores hodie cambire, seu emere solent scutum argenteum, & cavallotti sunt moneta Genuensis, quam mercator creditor recusare non potest; unde in toto isto cambio minuto lucraris libras quinque, quia lucraris solidum unum pro quolibet scuto, & solidi centum faciunt lib.5.

Vel pone exemplum in eo, qui debet scut. 100. 26
argenteos, quos cum non habeat, sed habeat eorum valorem in alia moneta, puta in tot realibus Hispanicis, & creditor monetam hanc recuset accipere, cogitur debitor dictos scut. 100. argenteos emere per viam cambii minuti, permutando reales cum scutis argenteis.

Pone etiam exemplum in eo, qui vult proficisci ad 27
loca remota, vult secum pecuniam deferre pro suis

 necessi-

necessitatibus; habet solum monetas, æreas, seu argenteas, quarum pondere nimis oneraretur, & in locis exteris aut non expeterentur, aut minoris valerent, ideo eas permutat cum moneta aurea, quæ est minoris ponderis, & ubique valet, *Sot.de just. & jur. lib.6. q. 9. art.unico, concl.32 col.3.fol.608.*

Alia exempla collige ex *Sot. ubi supra.*

28 Diximus hucusque, cambium minutum fieri in eodem loco, & ideo sine litteris, quia fit pecunia præsenti; Verum *Mich.Sal.ad D.Thom.2.2.post q.78. in disput.de camb.q.3. art.unico sub num.1. tom.2.fol.534.* considerat, hoc cambium minutum posse fieri etiam pro alio loco, & sic pro pecunia absenti, tanquam præsenti.

Reliqua de cambio minuto, nempe, in quibus conveniat, & in quibus differat à cambio non nundinario per litteras, & quam utile sit Reip. & nonnulla alia habes *infra num.* 30. *& seqq.* & in diversis locis tractatus, quando se obtulit occasio agendi de eo.

Et hæc pro cognitione cambii minuti.

29 Cambium pecuniæ præsentis cum pecunia absenti, quod, ut dixi *supra num.3.&* 10.regulariter fit per litteras, est duplex cambium scilicet non nundinale, & cambium nundinale; & quare dicatur cambium per litteras, dixi *supra d. n.* 10.

30 Cambium primum, videlicet, non nundinale convenit substantialiter in multis cum cambio minuto, de quo loquutus sum *supra num* 19. *& seqq. usque huc.*

Primo enim conveniunt in hoc, quòd utrumque est reale, & fieret etiam in isto non nundinali hinc inde mutua numeratio incontinenti, nisi se interponeret distantia loci, ad quem sunt deferendæ litteræ, ut dixi *quæst præced.sub nu.*13.& infra *n.*34. & quòd hoc cambium non nundinale sit verum, reale, & justum, scribunt *Medin.in suis tract.tom.1.tit.de reb.per usur.acquis.q 5. vers. quibus præmissis, col.3.in fine, fol.360.& q.9.vers.dicitur aliud, col.2.fol.373.Sot.tract.de just.& jur.l.6.q.8.art.2.post.5.conclusionem fol.606.Fabian.tract.de camb.par.1.n.5.& par.2 c.4.n.53.in fine, tom.6.par.1.fol.411.& 416.* & hunc cambii contractum esse licitum & justum, sentiunt, *Bal. Lauren de Rodulph.Salyc.Jo.de Anan.Jas. Navar.& alii* quos secutus sum *infra q.7. par.1. num.41. & seqq.*

31 Secundo convenit, quia sicut cambium minutum est valde utile Reip.ut patet ex exemplis, quæ posui *supra n.25. & seqq.* & scribunt *Navar. Covar. Jo.Baptista Lup.& alii*, quos citavi *q.seq.num.*14.ita etiam hoc cambium per litteras esse Reip. valde necessarium, scribunt iidem *Navar.& alii*, quos secutus sum *eod.num.*14. & de necessitate, & utilitate hujus cambii patet etiam ex his, quæ scripsi *infra num.*36. *& seqq & q.seq.num.7 vers cambium vero.*

32 Tertio convenit quia sicut in cambio minuto interveniunt personæ vere, & realiter, ut patet ex his, quæ scripsi *supra n.* 25 ita etiam in isto interveniunt vere, & realiter ad differentiam cambii, de quo scripsi *infr.num:*38.*& seqq.*& latius *infra* §.6.*gl.*1.præsertim *num.*12. 23.*& seqq.*

Differunt autem in aliquibus non essentialibus.

33 Primo differunt, quia cambium minutum fit incontinenti, & ideo sine litteris, & in eodem loco, ut patet ex his, quæ scripsi *supra num.*19.*&* 23.istud vero fit, cum aliqua mora per litteras, & ad alium locum, ut patet ex his, quæ scripsi *quæst.preced.sub n.*13. *& num.seq.* & consequenter sicut in cambio minuto non potest intervenire mutuum, ideoque neque usura, quia fit sine diversitate temporis, ut dixi *supra sub num.*19.& ideo dicitur cambium purum, ut retuli *supra sub num.*1.ita è contra cambium per litteras propter diversitatem temporis, quæ in eo intervenit, habet admixtum mutuum & ideo dicitur cambium impurum, ut retuli *supra sub num.*1. 34

Secundo differunt, quia in cambio minuto campsor, id est, nummularius, seu capserius prius recipit monetam à campsuario, & postea dat æquivalentem, vel saltem ita incontinenti fit hoc cambium, ut non consideretur, quis prius numeret, ut dixi *supra sub n.* 19. at in isto per litteras, cum non possit hinc inde incontinenti cambiri, & fieri mutua numeratio, sed interponatur tota illa mora quousque litteræ deferantur, ut dixi *quæst.præced. sub n* 13. oritur necessario quoddam creditum; nam qui prius dat, ut postea recipiat in alio loco, efficitur creditor, & constituitur loco emptoris, & alius, qui est soluturus postea alio in loco, remanet debitor, & veluti venditor: quia, dum ego quæro remittere Urbem scut. 100. sequor naturam emptoris, cum velim emere scut. 100.Romæ, unde tanquam emptor debeo prius solvere prætium, & postea recipere rem emptam, ut in cambio minuto consideravi *supra n.*20.

Tertio differunt, quia cambium minutum fit interventu duarum personarum, ut dixi *supra num.*19. *in fine*, hoc vero cambium expleri solet interventu trium, & quandoque quatuor personarum, prout solutio venit facienda illimet, cui debetur, vel alteri personæ de mandato illius; nam si solutio est facienda illimet, qui pecunias dedit, & cui propterea debetur, ut in primo exemplo, posito *num.seq.* tunc interveniunt solum tres personæ; unus enim est is, qui dat pecunias, alter est is, qui accipit, & tertius est ille, qui de mandato ejus, qui accipit solvit eidem, qui dat: Si vero solutio sit facienda alteri, quam ei, qui dedit, tunc inteveniunt quatuor personæ, quia quartus est ille, cui solutio fieri debet de mandato ejus qui pecunias dedit, & sic in isto cambio sunt duo mandantes, & duo mandatarii, ut patet in secundo exemplo, posito *infra num.*37. 35

Pono primum exemplum hujus cambii simplicis, non nundinalis, de quo *supra sub num.4.vers.primum est.* Titius habet Romæ 100. aureos, quos Lugdunum iturus ad negotiandum, vellet secum portare, sed ne eos periculis, laboribus, & impensis subjiciat, dat Romæ Cajo nummulario, ut ei solvat Lugduni *Jo.Azor.de instit.moral par.3.lib.10. tit.de camb. cap.5.q 1.vers.accedit.* seu Hispanus, acturus litem in sacra Rota Romana, ubi lites, ut plurimum, non sunt breves, vult Romam ire, & secum pecunias deferre. Item Genuensis, iturus Constantinopolim, seu ad aliam quamvis Orbis remotissimam partem (prout est proprium Genuensium) ad emendas merces, easque transuehendas ad Civitatem Genuæ, debe, magnam pecuniarum quantitatem secum portare: quilibet istorum tum ad evitanda pericula, incommoda, & graviores expensas, quæ fierent pro actuali pecuniarum transportatione, ut dixi *infra q.7. par.1.sub num.44.& seqq & num* 46. tum etiam ad evitandam jacturam, & damnum valoris monetæ, quæ in aliquibus locis aut non expenditur, aut minoris valet, adeunt in propria patria, seu loco, unde discessuri sunt, campsorem, qui negotiatur in illis locis, & illi 36

dant

dant valorem pecuniarum, quas volunt sibi solvi in locis, ad quæ iuri sunt,& capiunt litteras cambii: & hoc exemplum, loquendo de clerico Toletano, ituro Romam, qui propterea dat campsori, Toleti existenti centum ducatos, recepturus eorum solutionem Romæ, ponit *Medin.in suis tract. tom. 2. tit. de reb.per usur. Acquis.q.5 colum 3.vers. pro quo advertendum,fol.360.* addens,quòd isto casu ex parte campsoris, quia prius accipit, nullum est mutuum, & consequenter nec ex ejus parte reperiri potest usura.

37 Pono secundum exemplum: Tu habes Genuæ scut.115. argenteos,seu auri in auro,vis illos Romam remittere, solvendos Titio, adis Jo. Franciscum N. mercatorem Genuensem, eique numeras dictos scut. 115. ut eorum valorem, qui sunt scut. 110. cum dimidio auri in auro stamparum, solvi faciat Romæ prædicto Titio à Francisco N

38 Ponas tertium exemplum: Florentinus onusta navi multis sericis mercibus ivit Lusitaniam,&,venditis illic mercibus, rediturus Florentiam, ubi moneta Lusitana non valet; & dato, quòd valeret,multa in ejus transportatione subiret pericula, incommoda, & expensas, desiderat illas cambire pro Florentia: Lusitanus è converso, multis jam allatis mercibus ad Civitatem Florentiæ, illisque venditis, ob easdam rationes desiderat pretium cambire, & remittere ad Lusitaniam: uterque istorum, audito reciproco desiderio, & agnita communi utilitate, campsat invicem, dando Florentinus in Lusitania pecuniam Lusitanam illi, cui Lusitanus perlitteras jubebit, & Lusitanus in Civitate Florentiæ pecuniam Florentinam illi, cui Florentinus mandabit, servata commutationis æqualitate, vel aliter fiet ista commutatio, prout inter ipsos cambientes fuerit conventum; & non dissimile exemplum ad ostendendum verum, reale, justum, utile & necessarium cambium, tradit *Boninf. tract. de camb. cap, 2.*

39 Pone quartum exemplum non minus campsori lucrosum, quam ex pecuniarum summa, & ex re, cui inservit, magnificum.

Hispaniarum Rex pro militari expeditione, adversus Belgas indiget duodenis decies centenis millibus nummorum aureorum, qui sunt, ut aliter loquuntur, duodecim milliones; duo, vel tres ex primariis Genuensibus negotiatoribus, audita Regis intentione, adeunt ejus ministros eisque offerunt, se prædictam totam summam Regi in certis locis, & certis emporibus soluturos, & è converso Rex eisdem Genuensibus promittit certis temporibus, & locis Hispaniarum, & Lusitaniæ solvere pretium dictorum nummorum aureorum, & pro promissionis adimplemento, eisdem dat litteras, quibus mandat officialibus dictorum locorum, ut eis assignent, & solvi suis temporibus faciant summam dictorum nummorum aureorum, ut in alio proposito de hoc ipso cambio mentionem feci § *seq. gloss.5.num.2 9. & seqq.* istud enim est cambium reale, & sine nundinis; quia fere fiunt litteræ, & negotiatores Genuenses habent lucra cambiorum, consideratis tam expensis in transportatione pecuniarum, quam periculo transportationis, & quòd idcirco moneta absens valet minoris, quam præsens, & consideratis omnibus his, de quibus dixi *infra quæst. 7.par 1.nu. 44.& seqq* & quia isti duo,vel tres negotiatores non habent tantum pecuniarum quantitatem, ipsi magnam ejus partem sumunt cambio nundinali à particularibus personis, quibus ex eodem lucro, quod ipsi faciunt cum Rege, solvunt interesse cambiorum: Verum hoc est ex illis cabiis, in quibus nummularius prius dat, & postea recipit, ideoque est magis suspectum, secundum *Navar. & Joan. Bapt. Lup.* quos citavi *infra quæst. 7. par 3. limit.11.n.10. vers. subextende.*

Declara hoc exemplum, ut iste contractus, quem Itali vocant, *partitum*, & Hispani, *assientos*, & celebratur à ditissimis quibusdam mercatoribus, maxime Genuensibus cum Rege Hispaniarum, ut scibit *Mich.Sal ad D Thom.2.2 q. 78.art.2.controv.9.sub.nu. 11 vers. ex hac,fol.263.tom.2.* sit justus, habita recta ratione expensarum, laboris, & periculi, juxta communem fori æstimationem, ut dixi.

Secus si iste contractus ea celebretur lege, ut Rex pro quolibet centenario solvat 20. aut 25. sub titulo lucri cessantis ultra capitale, quia tunc Genuenses usurariè agerent, *Mich.Sal.in loco supr prox. citato.*

Præmissa aliquali cognitione hujus cambii simplicis non nundinalis, & adductis de eo exemplis, in quibus hoc cambium fiat, reliquum est, ut formulam litterarum ponamus.

Formula litterarum cambii, in quo interveniunt tres personæ juxta ea, quæ scripsi *supra numer.35.in tertia differentia,*potest esse ista. *Pagate per me al per- tator di questa ducati cento per altri tanti hauuti.* quam formulam ponit *Maran. in suo spec par 6.act.6.num. 46.vers hoc in loco, fol.385.* † & non dissimilem formulam, loquendo de cambio, in quo nummularius prius recipit pecunias, ut in alio loco solvat, ponit *Jo.Azor. de instit.mora.par.3 lib 10.tit.de camb.cap.5. q.4.(Hisce primis litteris visis, & perlectis, solvas Titio, vel Julio ejus filio, vel procuratori centum aureos, quia hic Romæ ab eo totidem accepi.)* quas litteras Cajus nummularius Romæ scribit Seio ad Lugdunum: &, loquendo in casu opposito, quando nummularius primum dat pecunias, ut eas in alio loco recipiat, eandam formulam ponit in *cap. 6.* 40 41

Formula vero litterarum, quando interveniunt quatuor personæ, potest esse ista, super qua scripsit *Bal.cons.348.facta fuerunt,lib.1.*& ex eo refert *Strace. tract.de adject.par.4.in fine, quæst.16.nu.1.tom.6.par 1. fol.403.(Pagate questa prima à di 9.Ottobre d.Luca de Goro lib.45.sono per la valuta, qui da Masio Rena, al tempo li pagate, & ponete a mio conto, &c. che Christo vi guardi.Bonromeo dè Bonrome isulute, di Milano à di 9.di Marzo1325.à tergo. Alesandro de Bonromei, & Domenico d'Andrea Inurea prima de li 45.)* 42

Et licet in hac formula videantur latere duo defectus: Primus, quia illa dilatio solutionis usque ad septem menses, nempe, à die9.Martii usque ad diem 9. Octobris videtur contra naturam litterarum cambii, cum litteræ cambii regulariter statim solvi debeant, siquidem earum solutio committitur Bancheriis, qui statim solvunt; neque hæc dilatio convenire potest cambio nundinali, quia ultra quòd cambiorum nundinalium solutio fiat infra tres menses, exprimuntur nundinæ in ipsis litteris, puta pro foro Sanctorum Augusti, & similibus. Secundus, quia hæc formula caret loco, ad quem litteræ mittuntur; † Tamen cessat uterque defectus: nam quoad primum est advertendum, quòd cambium non nundinale potest contrahi dupliciter, videlicet, ut solutio fiat statim, quod dicitur, *à littera vista*, de 43 qua

qua solutionem scripsi §. *seq. gl. 5. n. 5. cas.* 2. vel ut solutio fiat in aliquo certo termino, quia sic mutuo partium consensu contrahitur, ut advertunt etiam *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. in disp de camb. q. 4. art. 2. controv 18. n. 2. tom. 2. fol. 609. & Romoal. Coli Lucen. tract. de camb. cap. 9.* & quòd ex pacto possit assignari certus terminus in litteris ad solvendum, scribit etiam *Jo. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. c. 5. q. 4.* & forsan etiam in casu dictarum litterarum altera pars non antea illas volebat; seu verius, quia is, cui litteræ solvendæ mittebantur, erat debitor cum illa dilatione: & quoad secundum dico, non esse considerabilem, quia locus, ad quem, non faciebat difficultatem in lite, ideoque fuit omissus in consilio, quamvis esset positus in litteris.

44 Formula, quæ est expedita, potest esse illa, quam ex *Jo Azor. posui supra sub n* 40. dum scribens mandat, ut solvat procuratori; seu ista, quæ hodie est in frequenti usu.

1613. *à 18. di Ottobre in Genova, scudi* 110. *emezo delle stampe.*

Magnifico Signore, sarete contento pagare ad ogni suo piacere al Signor Marco N. scudi cento diece & mezze d'oro in oro delle stampe, per la valuta hauuta in contanti da Messer Tullio Varese, notandoli à conto mio.

Sono scudi cento d'oro in oro stampe, & più diece & mezzo, in tutto scudi 110. *& mezzo.*

Gilo Francesco N.

Atergo *Al Mag Sig. Francesco N.*

Roma.

Has litteras Jo. Franciscus N. dat eidem Tullio, qui mittit ad Marcum N qui, illis habitis, requirit Franciscum N ut eas solvat; & secuta earum solutione, tam Jo. Franciscus N. quam Franciscus N. notat istam partitam in eorum libris, ut, loquendo de cambio nundinali, posui exemplum scripturæ mercatorum *infra num* 81. Quòd si Franciscus N. litteras non acceptaret, tunc Marcus N. faceret protestum coram notario juxta formam, de qua scripsi infra, quòd non fuerunt acceptatæ, & illis redditis eidem Jo. Francisco N. teneretur ipse Io. Franciscus aliter eidem Tullio satisfacere, &c.

Adverte primo nunc, quòd idem Joan. Franciscus, datis Tullio prædictis litteris cambii, postea de illis certiorat Franciscum N. per litteras, quas vocant, *d'auiso*, seu *de spaccio*, quarum formulam in sequenti modo cambiandi, videlicet pro nundinis, posui *infra num.* 77.

Adverto secundo, quòd Tullius posset non acquiescere unicis litteris, sed posset duas, vel tres petere, ut dixi *infra n.* 73 & 74 cum posset evenire casus, ut primæ, vel secundæ amitterentur, ut dixi etiam § *seq gl. 6. num. 2. & 3.*

Adverte tertio, quòd Joan. Franciscus N. qui in prædicta formula mandat Francisco N. ut solvat Marco, *ad ogni suo piacere*, posset etiam dicere, *à vista*, & idem significaret, vel, *ad uso*; sed ista verba, *ad uso*, importarent, ut Franciscus N. solvere post aliquot dies à die, qua ei litteræ consignarentur, prout latius hæc omnia scripsi §. *seqq. gl. 5 num. 5 & seqq. & num. 8. & seqq.*

In hac litterarum formula, quam posui *hic supra*, illæ quatuor personæ apparent realiter, & distinctæ; nunc pono formulam, in qua tres tantum personæ apparent realiter, & distinctæ, sed virtualiter sunt etiam quatuor, nempe quando una, eademque persona egerit negotium remittentis, & trahentis; solvendo sibi ipsi; huicque formulæ congruit littearum formula, de qua *Bal consil. 190. Sempronius lib. 2.* quæ formula in meo libro nimis corrupte legitur, & à me sic restituitur.

Al nome de Dieu Amen, à di 1. di Febraro 1381.

Pagate per questa prima littera ad usanza à voi medesimo libo 43. *de grossi, sono per cambio de ducati* 440. *c'hò riceuuto da Seio.*

Sempronio.

à Titio.

Et hæc de cambio in prima qualitate litterarum, nempe, de cambio non nundinali.

Cambium secundum, quod posui *supra n. 5.* videlicet, nundinale, convenit cum præcedenti cambio non nundinali in tribus. 45

Primo, quia sicut illud est reale, ut dixi *supra n.* 30. ita etiam reale est istud, ideoque licitum, & disputando firmavi *infra q. 7. par 2. num.* 50. præsertim cum *à Pio V.* sit permissum, ut patet ex ejus constitutione, quam habes *infra §. 9. num.* 52.

Secundo, quia sicut in illo is, qui credit pecuniam alteri, recepturus postea alibi solutionem, habetur pro emptione, ut, loquendo in cambio minuto, dixi *sup. n.* 20. ita etiam in isto mercator, qui dat suas pecunias cambio, dicitur emptor, quia emit scutos marcharum, & qui accipit, dicitur venditor, quia eos vendit, ut latius explicavi *q. præced. n. 21. & infra q. 7. par. 2. ampl. 10. n. 67. & seqq. & alibi sparsim.*

Tertio, quia in utroque requiritur justitia pretii, cum in utroque consideretur, ut dixi hic supra, emptio & venditio, in qua requiritur justitia pretii, ut late declaravi *infra q. 7. par 2. ampliat. 10. num. 67. & seqq.* & de imponendo pretio scutis marcharum, scripsi §. *seq. gl. 4. num. 14. & 15.*

Differunt autem semper in hoc uno, quòd illud fit, nullo termino, seu dilatione data ad solvendum, ut dixi *q præcedenti in 5. differentia, sub num.* 13 illud vero cum dilatione ad nundinas *Fabian. tract. de camb. par 2. cap. 2. sub num. 51. vers. & similiter, tom. 6. par. 1. fol.* 416. & dixi *supra sub d. n.* 13. 46

Quia Doctores communiter scribunt, artem campsoriam esse Reip. valde utilem, & necessariam, sive loquamur de cambio minuto, sive de cambio per litteras, ut patet ex his, quæ scripsi *q. seq sub nu.* 14. nunc in hoc ipso cambio nundinali utilitatem hanc evidenter ostendam, ponendo casus ad praxis usum. 47

Primus casus est, quando tu, habens Genuæ scut. 160. vis illos Neapolim remittere, & quia per viam cambii non nundinalis ex illis scut. 200. quos dares campsori in Civitate Genuæ, non haberes in Civitate Neap. nisi scut. 160. tu eos in Civitate Genuæ das cambio pro proximis futuris nundinis Placentiæ, ubi deinde eosdem denuo das cambio) quod vocant de reditu nundinarum) pro Civitate Neap. ex quibus duobus cambiis tu in Civitate Neap. habebis non solum scut. 200. sed aliquid amplius. 48

Secundus casus est, quando tu Romæ de mandato Genuensis, habentis litem in Sacræ Rotæ tribunali solvis de tuis propriis pecuniis scutos centum sollicitatoribus, procuratoribus, advocatis, scriptoribus, & pro aliis expensis, quibus scut. 100. solutis, tu statim, totidem indigens, Romæ eosdem accipis cambio pro proximis nundinis Placentiæ, præcedente ordine ejusdem Genuensis ab initio, ut de eis te

eis te revaleres per viam cambii, cum solutio hac via nundinarum tibi sit prompta, & Genuensi utilis, quia eam faciet cum minori interesse, & cum majori commoditate: & , his scut. 100. una cum interesse acceptis cambio, tu Genuensem certiorem reddis de cambio, ut illud in nundinis solvat.

49 Tertius casus est: mercator Genuensis ex Civitate Genuæ vult remittere scut. 10000. ad Civitatem Messanæ, ut illic mercaturam sericam exerceat; non inveni Genuæ, qui trahat, vel invenit qui trahet, sed cum nimio remittentis dâmno, ideo dat illos cambio pro proximis futuris nundinis Placentiæ, ut inde facilius, & sine damno ex reditu nundinarum campsed pro Civitate Messanæ: & quia cambium isto casu inservit mercaturæ, juxta ea, quæ scripsi *q. seq. num. vers. cambium vero*, ideo est cæteris minus suspectum, & Reip. magis utile.

50 Quartus casus est: Mediolanensis dedit cambio scutos 2000. pro futuris proximis nundinis Placentiæ, interim indiget scut. 1500. in Civitate Neapoli pro mercatura, quam illic exercet, ideo capit dictos scut. 1500, cambio pro futuris proximis nundinis Placentiæ, ubi ex scut. 2000. per eum cambio datis solvet scut. 1500. per eundem cambio acceptos.

51 Quintus casus est, quando Genuensis, habens Genuæ scut. 1000. in capsa quos non vult ponere in mercibus, neque in stabilium, aut redituum emptione, neque vult eos tenere otiosus sive fructu, & ideo dat eos cambio pro nundinis Placentiæ, cum ordine, quòd ex nundinis remittantur sibi ad Genuam, seu ad alium locum cum illo interesse, seu beneficio, quod respondebunt cambia, prout casum hunc habes in quadam cambii disputatione, quam retuli *infra* § 9 *num.* 1. *seqq.* & quòd regulariter cambia pro foro Placentiæ non fiant ad effectum, ut pecuniæ, illic solvendæ, investiantur in Civitate Placentiæ, sed ut ex ejusdem foro ad alias mundi partes, seu ad eundem locum, in quo contractum est cambium, remittantur per viam novi cambii, habes in quadam cambii terminorum instructione, quam retuli *eodem* §. 9. *n.* 42. & isto quinto casu hic Genuensis non exercet cambium causa mercaturæ, juxta ea, quæ de vero cambio scripsi *q. seq. sub num.* 7. & hic in casu præcedenti sed exercet solum pro negotiatione lucratoria.

52 Et de isto, qui ita exercet cambium, contingit dubitare, an dicatur mercator, vel negotiator per ea, quæ discutiendo, an negotiari, & mercari sint idem, & an dantes mutuas fœnebres pecunias, & campsores dicantur mercatores, vel potius negotiatores, scribit *Stracch. tract. de mercat. par.* 1. *num.* 5. 43. 67. & *sub num.* 68. *tom.* 6 *par.* 1 *fol.* 285. & *seqq.* & ad id facit quod scribit *Boninf tract. de camb. cap.* 7. *versus finem*, *vers. resta à considerare.* Quæ dubitatio est utilis etiam pro intelligentia legum, & statutorum, prohibentium officialibus ne negotientur, ut in *statutis Genuensibus li.* 1. *cap.* 14. *de ordine servando*, &c. §. *nequeant potestates*, nam hujusmodi leges, & statuta habebunt locum in cambiis hujus quinti casus, cum negotiari sit emere, & emptum revendere causa lucri, per ea, quæ dixi *infra q.* 7. *par.* 1. *ampliat.* 11. *numero* 7. *vers. confirmatur*, & *par.* 3. *limit.* 17. *num.* 19. & *seq.* & cambii hujus quinti casus, an sit licitus, proposui in capite difficultatis *infra quæst.* 7. *par.* 1. *initio*, & de eodem discutitur particulariter in quadam disputatione, à me relata *infra d.* §. 9. *numero* 1. & *seqq.*

Hoc cambium nundinale, attentis ejus qualitatibus, est multiplex: quoddam enim dicitur, *al conto*, quoddam, *al prezzocorrente*, quoddam liberum, quoddam non liberum, prout est cambium, *con la ricorsa*, quoddam licitum, seu justum; quoddam vero illicitum & in ustum ut dixi *supra num.* 7. & *seqq.* 53

Cambium, *alconto*, dicitur illud, quod fit pretio, quo initio celebrandarum nundinarum imponitur scuto *de marche*, ut scribit etiam *Jo. Bapt. Covar tract. de camb. in præludiis, vers. respondeo*, & *vers. seq. fol.* 115. hocque pretium imponitur à magistratu mercatorum, qui magistratus est in duplici loco; est enim in Civitatibus, in quibus contrahuntur cambia pro nundinis, & pro aliis locis, ut puta in Urbe Venitiis, Florentiæ, Genuæ, & similibus; & est in nundinis, in quibus pretium imponitur scuto *de marche* pro cambiis, quæ contrahuntur ibi, dicuntur de reditu nundinarum, ut scribit etiam *Remoal. Coli Lucens. tract. de camb.* 16. & *dixi latius infra q.* 7. *par.* 1. *n.* 93. & § *seq. gl.* 3. *num.* 70. & *gl.* 4. *num.* 13. & 14. ubi videas, quæ in forsan hic desiderasses.

Sed quo clarior res fiat in praxi, do exemplum 54 hujus cambii, *al conto*, contrahendi in Civitate pro nundinis: Tu de mense Octobris vis in Civitate Genuæ dare mihi ad cambium scut. 100. auri pro proximo futuro foro Sanctorum, id est, vis à me emere scutos *de marche* ubique ad centum scutos auri: unde 55 inprimus tu calculas scutum auri in lib. 3. & sol. 8. sicque in sol. 68. quia Genuæ in ratione cambii semper tanti æstimatur, ut habes in quadam terminorum cambii instructione, à me relata *infra* §. 9. *num* 26. & scribit *Romoal. Coli tract. de camb. cap.* 11 & dixi etiam *infra* §. 5. *gl.* 2. *num* 1. quod tamen est prætium fictum, quia Genuæ non reperitur scutus hujus valoris, † deinde calculas scutum *de marche* in sol. 97. 56 quia tanti pro foro Sanctorum est æstimatus à magistratu, seu consulatu mercatorum, cum iste scutus in ratione cambii non habeat aliud pretium, quam illud, quod ei singulis nundinis imponitur à mercatoribus, de quo scuto *de marche*, si plura hic scire desideras, vide quæ scripsi § *seq. gl.* 3. *num.* 67. calculo ita facto, tu reperies, quòd scut. 101. 9. & 9. marcharum, solvendi Placentiæ in foro Sanctorum, valent scut. 100. auri, solvendis Genuæ de mense Octobris, & proinde ego, acceptis à te dictis scut. 100. facio tibi litteras cambii pro scut. 101. & *de marche*, solvendis in proximo foro Sanctorum.

Advertas hic, quòd etsi ego, attento dicto pretio 57 sol. 67. scuti *de marche*, sim debitor scutorum *de marche* 101. & sol. 33. tamen isti sol. 33. sunt in moneta usuali, & non in moneta aurea, quia scutus *de marche* uti scutus aureus, rationatur Genuæ pro sol. 20. aureis, ut latius notavi § *seq. gl.* 3. *num.* 16. *vers. aut loquimur*, & §. 5. *gl.* 2. *num.* ideoque illi solidi 33. reducti ad sol. aureos, erunt sol. 6. & d. 9. auri, & hoc dicitur cambium, *al conto*, quia est factum juxta pretium, impositum à magistratu.

Et qua postea in nundinis Sanctorum magistratus; ut dixi *supra sub num.* 54. & § *seq. gl.* 2. *sub n.* 7 & *gl.* 4. *sub num.* 13. imponit denuo aliud pretium scuto *de marche* pro qualibet Civitate, in qua negotiantur cambia, & istud pretium dicitur pro reditu fori; ideo si eosdem scutos 101. 9. 9. velis remittere per viam novi cambii ad aliquam civitatem, tu ex illis 58

scuti

scutis marcharum habebis pretium, deposiium pro cambio ex nundinis ad illam Civitatem, pro qua das cambio, receptis ab eo, cui das, literis cambii, & similiter hoc dicitur cambium, *al conto*, quia continetur finibus pretii, impositi à magistratu in foro nundinali.

Hoc, quod dixi de certo valore scuti aurei, nempe sol.68. & de incerto valore scut. *de marche* procedit, ut dixi, in Civitate Genuæ cæterum in aliis Civitatibus mos cujusque Civitatis debet attendi.

59 In Gallia enim valor scut. *de marche* sunt 44. solidi Turronenses, ut scribit *Romoal. Coli tract. de camb. cap.11 in fine*, quitam in Lugduno, quam in Civitate Genuæ rationantur in sol.67. & den. 4 Jurecon. Genuen. quem, suppresso nomine, refert *Fabian. Genuen. tract. de camb. cap.7. sub n.68 vers. reverendissime vers. finem, tom.7. par.1. fol 418.*

60 Lugduni marcha valet immobiliter scut. 65. ut dixi *infra num.* 68.

In aliis locis, ut partim vidi, partim audivi, & partim legi apud alios, cambia alio monetarum genera contrahuntur.

61 Romæ enim non cambitur ad rationem solidorum, sed ad rationem scutarum aureorum, ut puta, dantur scut. 98. plures paucioresve pro scut. 100. *de marche*, in foro Placentiæ.

62 In Regno Neap. dantur duc. 130. plures paucioresve pro scut. 100. *de marche*.

63 In Civitate Venetiarum pro Lugduno dantur duc. 20. paulo plures, seu paucio res, juxta fori æstimationem pro quolibet centenario scutorum au-

64 reorum Solis, solvendorum Lugduni, † quia aurei Lugdunei ses, qui dicuntur, *del Sole*, sunt majoris valoris, quam ducati Veneti, sic etiam scuti marcharum sunt majoris valoris quam ducati Neapolitani; quantum enim attinet ad valorem accidentalem, ratione, ut loquuntur, latitudinis, seu strictudinis, id est copiæ, vel inopiæ monetæ, non solet esse differentia, nisi in duobus, vel tribus scutis pro centenario, pro quolibet foro.

Antuerpiæ quomodo fiant cambia, quo nempe monetæ genere quo pretio, & ad quæ loca, videlicet Flandriam, Venetias, Mediolanum, Madritum, Ulissiponem, Vesuntium, Lugdunum, Parisios. Rotomagum, & Francofurtum, *vide Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 23. num. 51.*

Sed pro uberiori intelligentia eorum, quæ respiciunt modum contrahendi cambium, sunt aliqua advertenda.

65 Primo, quòd res ad vitam humanam necessariæ, ut sunt frumentum, vinum, lana, & similia, dupliciter venduntur: Aut enim venduntur pretio imponendo, & ideo incerto, ut puta, si tu Romæ de mense Majemas ab Anagnino tantam quantitatem frumenti, quod valeat scut. 100. quos ei tunc anticipatè solvis cum pacto, quòd illud emis pro pretio, imponendo à Reu. Cam. Apostolica, & quod teneatur illud frumentum tibi consignare per totum sequentem mensem Septembris, & quamvis Cam. Apostolica ut plurimum imponat pretium minus eo, quo venditatur de mense Maii, quando tu dedisti scut. 100. & minus eo, quo vendi solet in cæteris futuris mensibus autumnalibus & hyemalibus, cum omnis res tantis valeat, quando ejus rei est copia, ut, loquendo de quavis merce, scribunt *Covar. resol. li. 2. cap. 3. numer. 5. vers. sexto hinc, & Navar. in man. confess. cap. 17. de usur. circa cambia. num. 294 in fine, & in c. naviganti, vers. vigesimo decimus, n. 51. de usur. & scripsi infra q.7. par.2. ampl.6 sub n.7.* dicitur adesse copia alicujus mercis, quando adest copia vendentium illam mercem, & inopia ementium, & è converso dicitur esse inopia mercis, quando adest inopia venditorum, & copia emptorum, *Covar ubi supra, & Navar. in man confess. cap. 23. de empt. & vendit. num. 85. vers. admonemus*, & loquendo in casu nostro, *d.c. 17. sub n.295.* quòd paucitas, aut pluralitas emptorum conducat ad taxandum pretium justum rerum venalium, ita ut cum abundant emptores, cæteris paribus, merces pluris valeant, è contra vero, si deficiunt, scribit *Meatman suo tract. tom. tit de reb restit. q.58 caus.6 in 1. argum. fol 284. colum.* & quod lanarum Hispanicarum pretium crescat, & decrescat ex copia, & inopia commissionum, à Genuensibus emanantium; quia, si multæ atque amplæ sint commissiones Genuensium ad emendas lanas, accrescit lanarum pretium, si vero sint paucæ, minusque amplæ, decrescit pretium, deficientibus præcipuis emptoribus, merceque abundante: & proinde lanarum pretium multum illis in locis pendeat à Genuensium voluntate, scribit *Lud. Molin. de just. tom.2. de contract. disput. 359. vers quia vero, & vers seq. colum. 445. & 446.* & loquendo in pretio cambiorum scripsi *infra q.7. par.1 n.76. in fine*, tamen hæc emptio est licita, ut secutus sum *d.q.7 par.1. num.56. confirm.2.* & iste primus modus vendendi, & emendi pro pretio incerto regulariter est dissimilis à venditione, & emptione scutorum *de marche*, cum scutos *de marche* vendatur appretiatus, ut dixi *n seqq.* dixi autem, regulariter esse dissimilem, quia aliquando est similis, cum etiam cambium possit contrahi pro pretio incerto, sic pro pretio imponendo, ut dixi *infra q.7. par. ampliat.14. num.1.* † Aut venduntur pretio cer- 66
to, & præsenti, ut puta, tu Romæ de mense Septembris das Anagnino scut. 100. pro 20. rub frumenti, tibi consignandi de mense Maii proxime futuri, appretiato quolibet rub. scut.5. & hujusmodi venditio convenit cum cambio: nam sicut emptor emit certam quantitatem grani, consignandi in certo futuro tempore, ita etiam dans cambio emit certum numerum scutorum marcharum, consignandorum in proximo futuro foro: & ideo observatis, quòd litteræ cambii continent certum numerum scutorum marcharum emptorum, & pro cambio, contracto in nundinis continent certum numerum pecuniæ, seu monetæ, solvendæ in civitate pro scutis *de marche*, venditis in nundinis, † Item sicut si tibi liceret dictum 67
granum emere causa negotiationis, nunquam esses certus, an, & quantum in tali negotiatione lucratus esses, nisi cum dicto grano revendito, pretium reduxisses ad capsam, cum posset evenire, quòd antequam illud revenderes, supervenirct tanta copia grani, ut rubrum, quod tu emisti scutis quinque, valeret scutis quatuor; sic etiam in negotiatione cambii, qui emit scutos *de marche*, non est unquam certus de lucro, vel damno, nec de quantitate, nisi cum pretium reduxerit ad capsam; quia licet in primo cambio sit certus de lucro, cum plures sit recepturus scutos *de marche* in nundinis, quam dederit, ut patet exemplo, de quo *supra num 54. & seqq.* tamen lucrum cognoscetur in secundo cambio, seu recambio, quod faciet ex nundinis, ut advertit etiam *Boninf. tract. de camb. cap. 7. vers. non deve.*

Seccun-

68 Secundò advertendum est, quod nihil refert, an valor scuti *ae marche* dicatur immobilis, prout in Civitate Lugduni, ubi marcha valet semper immobiliter scut. 75. ut scribit *Boninf. tract. de camb cap. 5. vers. sono ancora. & cap. 7. vers. non deve, in respons. ad quintam difficultatem*; vel consideretur tanquam mobilis, ut in Civitate Genuæ, juxta ea, quæ scripsi *supra n. 55.* quia in ratione cambiandi paria sunt, quòd scutus *de marche* sit certi valoris semper, & ideo longe ante tempus futurarum nundinarum; vel sit certi valoris solum, approximantibus nundinis; si quidem utroque casu contrahentes sunt certi de pretio, & sic de lucro, sed sunt incerti pro secundò cambio reditus fori, ut considerat etiam *Boninf. de vers. non deve.* & satis patet ex his, quæ scripsi *supra n. 67.* & in cambio pro Lugduno addit *Boninf.* quòd etsi dans cambio sit certus de certo lucro, tamen illud lucrum redditur incertum, & varium, ex quo moneta in Lugduno propter varia accidentia crescit, & decrescit.

69 Tertiò advertendum (quod satis colligitur etiam ex prædictis) est quòd is, qui dat cambio, semper dat anticipatè, sive emat, sive vendat: nam si dat pro nundinis, solvit anticipatè pretium scutorum marcharum, ut scripsi *supra num. 4. n. 2. differentia*: si vero dat nundinis quasi revendendo eosdem scutos marcharum, similiter eos dat anticipatè, & postea recipit illorum pretium, & hæc de cambio, *al conto.*

Cambium, *al prezzo corrente*, dicitur illud, de quo partes cambientes conveniunt post pretium à Magistratu initio nundinarum impositum, *Jo Bapt. Cavat. tract. de camb. in præludiis, vers. respond. fol. 215.* habito tamen semper respectu ad pretium, quod est impositum à Magistratu, cum in isto pretio currenti non liceat discedere à pretio imposito, nisi in aliquo minimo, ut puta, in uno, duobus, vel tribus denariis pro scuto: quia mercatores divites, quos negotiatores vocant, *Detto bene*, erubescerent accipere cambio, *al conto*; eo enim ipso non viderentur divites; quare si Magistratus appretiaret scutum *de marche*, sol. 67. mercator dives, & magni crediti vendet illum sol. 66. d. 4. quia utilius est habere debitorem securum in scut. 100. quam non securum in scut. 101. ut latius scripsi *infra q. 7. par. 2. ampl. 10. sub num. 68. & seqq.*

71 Cambium nundinale liberum dicitur illud, in quo venditor scutorum *de marche*, idest, qui accipit cambio, committit per litteras cambii suo correspondenti, vel alteri mandatario, ut solvat, & proinde iis, qui ei dat cambio, verisimiliter sperat solutionem cambii in nundinis.

Hujus cambii nundinalis liberi, sive sit *al conto* sive *al prezzo corrente*, pono casum, & litteras cambii: Petrus, qui negotiatur in foro Placentiæ, & communiter reputatur idoneus ad solvendum in illo foro scut. 10. 9. & 9. *de marche*: & longe majorem summam, requirit Franciscum, an velit ibi dare ad cambium scutos centum auri pro proximis nundinis Sanctorum; dat ei Franciscus, rationato quolibet scuto marcharum pro sol. 67. ut in exemplo, de quo satis scripsi *supra n. 54. & seqq.* Petrus, acceptis his scut. 100 facit Francisco literas cambii, quarum literarum tenor est infra scriptus; & in substantia, casum similem in cambio ex Florentia pro Lugduno format *Jo. Baptist. Lup in c. naviganti, §. 2. sub. n. 19. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 138.*

1614. 21. Ottobre, in Genova. 72

scut. 161. 9. 9. de marche.

Apagamenti di fiera prossima de Santi pagate per questa prima di cambio à Seio scudi 101. 9. & 9. de marche per la valuta hauuta di contanti da Francisco; ponete à nostro conto, à Dio.

Pietro.

A Titio.

Piacenza per fiera de Santi.

Nota, quòd illi sol. 9. & d 9. sunt auri, & sunt loco illorum sol. 33. usualium, qui in sol. 100. quibus conficitur scutus, sol. 67. supersunt, ut declaravi *§. seq. gloss. 3. n. 16. & 17.* & dixi *supra n 57.*

Hanc literarum formulam, paucis mutatis, ponunt in substantia *Boninf. tract. de camb. c. 4. vers. pagate in fiera, fol. 8. & Jo. Bapt. Cavat. tractat de Camb in præludi. vers. alio autem modo, fol. 213.*

Adverte primo, quòd hujusmodi literæ duplicantur, seu triplicantur, & singulæ habent eadem formalia verba, præterquam quod in una dicitur *per questa terza*, in alia *per questa seconda*; & in alia, *per questa terza*; & sic deinceps, si plures fierent, ut advertit etiam *Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. in præludi. vers. hujusmodi litteræ, fol. 213. col. 1.* vel posset in omnibus dici: *pagate per una volta sola*, ut latius explicavi *§. seq. gloss. 6. sub num. 2.* 73

Adverte secundò, quòd istæ litteræ, quotquot fiant, dantur eidem Francisco, qui dat cambio, ut casu, quo primæ deperderentur, ut contingere potest, possit præsentare alias, ut dixi *gl. 6. n. 1. & 2.* & loquendo de cambio nonnundinali, monui etiam *supra sub. n. 44.* 74

Adverte tertiò; quod in isto, sicut in cæteris cambiis, ut scribi *Romoald. Coli tract. de camb. cap. 10.* Item possunt intervenire quatuor personæ, prout admonet idem *Romoald. ubi supra*; & loquendo de cambio nonnundinali, scripsi supra *n. 35. 40. 41 & 44. in fine*, & hoc sciunt omnes, & usus quotidie docet; duo enim interveniunt in loco, ubi fit contractus cambii; nempe ille qui dat ad cambium, & ille, qui accipit; & duo interveniunt in loco, ad quem destinatur solutio, quorum unus est ille, qui debitor committit, ut solvat; & alter est ille, cui creditor scribit, ut recipiat solutionem unde & in litteris, quarum formulam posui supra 72. prima persona est Franciscus; secunda Petrus; tertia Titius; quarta est Seius, & hoc cambium in quo interveniunt quatuor personæ, esse licitum, scribit *Navar. consil. 31. reverendiss. v. s. quartum notabile, lib. 5. de usur.* in casu tamen, quo Petrus debitor vellet ad nundinas accedere, & ipsemet solvere, tunc mutuarentur litteræ, quoad personam, quæ deberet solvere; quia Petrus debitor scriberet non Titio, ut in præcedenti formula litterarum, sed scriberet sibimetipsi, ut advertit etiam *Joan. Bapt. Gravat. d. vers. alio autem modo, fol. 21.* Similiter casu, quo Franciscus creditor vellet accedere ad nundinas, & ipsemet exigere, litteræ cambii mandarent, solutionem fieri non Seio, ut in præcedenti formula, sed ipsi Francisco; & hoc cambium nundinale posse fieri solo duarum personarum interventu, nota etiam *Romoal. dict. cap. 10.* quare cum uterque, nempe, is, qui dat cambio & is, qui accipit, vult esse in nundinis, tunc debitor solvit creditori, & extinguitur cambium. *Romoald. in loco supra proxime citato.* 75

I.

Adverte quartò, quod si litteræ prædictæ cambii liberi sint conceptæ, ut earum solutio sit facienda non Seio mandatario Francisci, sec ipsi Francisco; & Franciscus nolit accedere ad nundinas, sed velit litterarum solutionem fieri Seio, qui non est positus in litteris cambii, tunc Franciscus, advenientibus nundinis, & die spacci, mittet eidem Seio ad nundinas Placentiæ prædictas litteras, una cum sufficienti mandato ad exigendum, & insimul scribet eidem litteras *d'aviso* seu *de spaccio*, quarum formula erit ista.

Illæ sunt litteræ, ut vocant, *d'aviso*, seu *de spaccio* quas Franciscus, qui dat cambio, scribit Seio, cui remittit, & una cum istis litteris *d'aviso* mittit eidem litteras cambii, facta à Petro, ad solvendas à Titio.

1614. *à 27. Ottobre in Genova.*

77 *Mag hon. In cotesta fiera di Santi vi rimetto per mio conto scudi* 101. 9. *&* 9. *da Titio per lettera de Pietro, ne procurarete accettatione, & pagamento, dandomene credito, & facendomene rimessa qua per vostra littera, ò daltri sopra di voi, levandone la vostra provisione d'un terzo, & undecima de gabella. A Dio.*

Francesco.

A Seio.

Piacenza.

Et hæc formula bene colligitur ex his, quæ scribunt *Bonins. tractat. de camb. cap.* 4. *vers. pagate in fiera, in fine. & Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti*, §. 2. *sub n.* 17. & apertius *sub numero* 19. *&* 20. *vers. qua littera, de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 138.

Similiter, retenta formula prædictarum litterarum cambii, quibus mandatur Titio, ut solvat, Petrus debitor mandans, in die spacci scribit eidem Titio litteras *d'aviso* seu *de spaccio*, sub ista formula.

Istæ etiam sunt litteræ, *d'aviso* quas Petrus, qui accepit cambio, scribit Titio, in quem trahit.

1614. *à 27. Ottobre, Genova.*

78 *Magn. hon. come vedrettte per mei di cambio, vi hò tratto scudi* 101.9.*&* 9.*in Seio, contimi da Francesco, Sarete contento pagarli, dimmene debito, & con vostre spese valeruene qua da me, che li compirò. Di viguardi.*

Pietro.

A Titio.

Piacenza.

Hasque litteras vocari *d'aviso*, seu *de spaccio*, scribunt *Rot. Genuen. decis.* 142. *causa mota n.* 2. *in fine*, & *Joan. Baptista Cavat. tract. de camb. in præludiis, vers. post prædictas, fol.* 214. & de his litteris, scriptis à debitore, loquitur etiam *Joan. Bapt. Lup. in cap. naviganti.* §. 2. *sub n.* 9. *tibi, vnde Titius litteras, de usu. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 138. & ab Hispanis vocari, *cartas d'aviso* scribit *Ar. de Gamma decis.* 336. *adversus sub n.* 2. & ab his litteris non dissimilem ponit formulam *Jo. Bapt. Cavat. d. tract. de camb. in prælud. vers. tenor litterarum. fol.* 214.

Istæ sunt litteræ responsivæ, quas Titius mittit ad Petrum.

1614. *à* 8. *Novembre, in Piacenza.*

79 *Magn. hon. per risposta del vostro spaccio, havuto in questa fiera de Santi, dirò havervida ò debito di scudi* 101. 9.9. *che mi havete tratto in Seio per la valuta de Francesco, è più scudi* 6.9. *per mia provisione, scudi* 0. 2. *di gabella de cambio che in tutto sono scudi* 101.18.5. *li quali vi ho tratto á sol.* 69 *in lo mio Titio de costi per li* 24. *di questo, che pagarete, saldandone il conto.*

Titio.

A Pietro.

Genova.

Istis peractis, Seius mandatarius Francisci habitis à Titio dictis scut. 101.9. & 9. *de marche*, & detracta ex eis sua provisione, & gabella, ut in formula litterarum *d'aviso*, de quibus *supra n.* 77. dat in nundinis placentiæ ad cambium Antonio scut. 101. 1. & 1. *de Marche*, ad fol. 69. pro scuto, pro Civitate Genuæ, & iste Antonius facit litteras cambii, solvendas dicto Francisco à Mævio, quarum litterarum formula erit ista. 80

1614. *à 5. di Novembre, in Piacenza.*

scudi 101. 1. *&* 1.

A 24. del presente pagate per questa prima di cambio à Francisco scudi 101. *&* 1. *a sol.* 69. *per scudo, in scudi d'argento, conforme al decreto de Serenissimo, per la valuta hauuta da Seei, & ponete, come s'avisa. A Dio.*

Antonio.

A Mevio.

Genova

Successive in proximo futuro die spacci idem Sejus mittit eidem Francisco prædictas litteras cambii cum aliis *d'aviso*, quas respondendo, scribit eidem sub ista formula: 81

1614. *à* 9. *Novembre, in Piacenza.*

Mag. hon. Ho riscosso li scudi 101.9. *&* 9. *che per vostro conto mi havete rimessi, datovene credito, & contra debito di scudi* 101. *&* 1. *à sol.* 69. *vel li rimetto da Mevio per lettera di Antonio, procuratene pagamento estinguendone il conto che con la provisione, & gabella trovarete star giusto. à Dio.*

Seio.

A Francesco.

Genova.

Franciscus, receptis dictis litteris, exiget ut vim earum, dictos scut. 101.1. & 1. teneat: sicque Franciscus ex isto cambio, & recambio lucratur in totum scutos duos argenteos 10. & 10. & totum hunc ordinem sub diversa summa ponunt *Boninf. tract. de camb. cap.* 4. *vers. così anco, fol.* 8. & apertius *Jo. Bapt. Lup. in c. naviganti*, §. 2. *sub n.* 19. *&* 20. *de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 138.

Adverte quinto, (continuando ea de quibus *supra n.* 73.) quòd dum prædicti Franciscus creditor, & Petrus debitor scribunt prædictas litteras *d'aviso*, uterque eorum notati in libro computorum hoc ordine, quam habui à peritissimo campsore. 82

Nel libro di Francesco.

Pietro per scudi 101.9.9. *de marche datili à cambio per Piacenza fiera prossima de Santi à soldi* 67. *valeno per cassa*, ouvero qualcheduno de Cartularii, Doue si fusse girata. ——— *lib*.......

Seia in Piacenza fiera de Santi per scudi 101.9.9. *marche; remissili da Titio per lettera di Pietro, conti à soldi*.... *valeno per esse* Pietro ——— *lib*....

In li ritorni di fiera.

Mevio per scudi 101.1.1. *à soldi* 69. *ut lui rimissemi da Seio di Piacenza fiera passata de Santi per lettera Antonio perli.* 24. *di questo valleno per esso Seio di fiera de Santi.* ——— *lib*......

Far buono

Far buono à detto Seio di Piacenza ſcudi 0.8.8. per provigione, è gabella ſopra detta partita ſenza riferire —— *lib* . .

Nel libro di Pietro.

Caſſa per Franceſco ſcudi 100. datomi à cambio per fera de Santi à ſoldi 67. valeno per eſſo Franceſco--li....

Franceſco per ſcuti 101.9 9. di marche.che li ho dato lettera per Piacenza fera proſſima de Santi in Titio, pagabili à Seio, valeno per eſſo Titio di fera —— *lib...* .

Quia modus ſcribendi has partitas in libris eſt ad beneplacitum, dummodo ſcribantur omnia clare, & non confusè, ideo poteris tu videre modos quos ſcribunt *Boninſ.tr de camb. cap.4. verſ.pagate in fiera. fol. 8. & Mich. Sal. ad D. Thom. 22. poſt q.78. in diſput. de camb.q.4. art.2. controverſ.12.ſub n.1. verſ.ecce, iis. & ſeqq.fol.585. tom.2.* Et hæc pro cognitione cambii liberi.

83 Cambium non liberum ex relatis per *Navar. infra citatum*, poteſt exemplificari in triplici cambio, primum dicitur, *con re appar la lettere ſopra il datore*: ſecundum *con le contationi*: tertium, *con la ricorſa*, primum eſt, quando accipiens cambio rogat dantem, at committat correſpondenti ipſius dantis, quod ſolvat ſibi ipſi litteras cambii: ſecundum, *con le contationi*, differt à præcedenti in ea ſola qualitate, quòd in primo his, qui accipit cambio, ſolvit unam proviſionem dicto correſpondenti; at in iſto ſecundo ſolvit duas proviſiones, unam ſcilicet correſpondenti prædicto, & alteram illi, qui dedit ei ad cambium: tertium, *con la ricorſa*, differt etiam à primo in hoc loco, quòd in primo is, qui accipit cambio, rogat dantem, ut ipſemet ſupra ſe compleri faciat litteras cambii; at in hoc is, qui dat cambio, non vult dare cambio, niſi is, cui dat, ſe obliget trahere in correſpondentem dantis, *Navar.ſeu quemvis apud eum conſ.31. reverendiſſ.poſt initium in figuratione caſus cambiorum, lib.5. de uſur.* ubi teſtatur, ſe praxim hanc didiciſſe à mercatoribus, prout eundem, ſic teſtantem, retuli *ſupra q.1. n.17.*

Sed tota doctrina, & praxis (ſit Navarri, & mercatorum, à quibus eam ipſe accepit, pace dictum) partim eſt confuſa, præſertim dum nititur declarare qua ratione ex cambio, *con le contationi*, poſſit accipi duplex proviſio, partim eſt damnabilis, quia mercatores ipſi damnant illam duplicem proviſionem, ut patet ex his, quæ ſcripſi *infra §.3.gl.3. n.15. 17.& ſeqq.* ubi habes, an, & quando ſolvi debeat proviſio, & quando duplex; & ſimiliter *Doct.communiter* damnant cambium, *con la ricorſa*, quo accipiens obligatur trahere in dantem, ſeu ejus correſpondentem, ut ſcripſi *in q.7. par.3. limit. 15. n.1.* & partim eſt ſuperflua, quia ſolutio unius, vel duplicis proviſionis, nullam habet vim mutandi ſpeciem cambii; prout minus alteratur natura cambii, *con la ricorſa*, eo quia dans cambio ſolvat ſibi ipſi, vel ſibi ipſi ſolvat, accipiens: utrovis enim modo fiat ſolutio, ſemper dicitur cambium *con la ricorſa*; quare habita in primo pro ſuperflua reali triplici ſpecie cambii non liberi, & ſuppoſita una tantum, quæ dicitur, *con la ricorſa*; pro faciliori intelligentia pono utrumque modum hujus cambii.

Primus modus eſt, ut creditor ſolvat ſibimetipſi, mediante ſuo correſpondente: prout admonent etiam *Navar. d. conſil. 31. reverendiſſ. initio, & verſ. inter omnia. l. 5. de uſur. Mich. Sal. ad D.Tho.2. 2. c. poſt q. 78. in diſput. de camb. quæſt. 4. art. 2. controverſ. 12. n.1. tom.2. fol.585. Alex.Raud. in opuſculo ſuper bancS. Ambr. n. 37. in fine, & n. 38. & Joan. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud. q.3. fol.213.* & quod quis poſſit exigere à ſe ipſo, ſecutus ſum *infra §. 6. gloſſ. 1. n.25.* & cambium cum recurſa in iſto primo modo eſſe in frequenti uſu, teſtantur *Navar. d. verſ. inter omnia. & Boninſ. tractat de camb. cap. 4. verſ. cosi anco. verſus finem*, & omnia fere cambia, quæ in italia exercentur, hoc modo fieri, ſcribit *Mich. Sal. in loco, ſupra proxime citato*; quinimo ubique terrarum & fere ab omnibus exerceri, ſcribunt *Navar. ubi ſupra, & Mich. Sal. d. controverſ. 12. numero 2. & 3 in fine, verſ hoc genus.fol.587.* & exerceri publice ab omnibus mercatoribus Italiæ ex quocunque loco, ſcribit poſtea *ſub n. 6 verſ. me in hac.c. & n.7. fol. 591.* & ſæpe fieri ejuſmodi cambia in Civitate Genuæ habes in quadam terminorum cambii inſtructione, à me relata infra §. 9 *num.* 43. & in hoc cambio verſari totam fere nummulariorum artem, & negotiationem, quæ non gratia mercium fit, ſed quæſtus, & lucri, ſcribit loquendo de hoc cambio, *Joan. Azor.de inſtitut.moral.par.3. lib.10: ti .de camb.c. & verſ.Hæc conditio.& initio illius capitis*, & eſſe noſtro ſeculo inter nummularios uſitatiſſimum, & ab italis vocari cambium, *con la ricorſa*, ſcribit *cap. 9. quæſt.2. verſ hoc cambium.*

Hic modus ſolvendi ſibi ipſi, qui nihil aliud importat, quam cambire in ſe ipſo, eſt ita frequens, quia eſt utilis, maxime Genuenſibus, tum propter proviſiones, tum propter expeditionem, & celerem executionem, datam à ſtatuto, & non eſt admodum, diſſimilis juri communi, *Rot.Genuenſ.dec.ſ.31. cum alias n.13. verſus finem, & n. 4.*

Secundus modus eſt, ut debitor ſolvat ſibimetipſi debitori, ut facilius intelliges ex formulis litterarum in utroque modo *infra n. 88. & n.94. verſ.1. & verſ. 2.* 84

Cambium hoc recurſæ ſumpſit, ut arbitror, nomen à re ipſa; nam cum eveniret, quòd aliquando campſuarius bona fide acciperet cambio ſcut. 1000. pro proximis futuris nundinis, eoſque ſperaret ſe facile ſoluturum, cum haberet credita, mobile, effectus, & ſocios, qui negotiabantur in nundinis, in quos propterea traheret ſolutionem litterarum cambii; & ii litteras nollent acceptare; is ad eundem, à quo acceperat cambio, recurrebat, rogando eundem, ut ſecum novum contraheret cambium, quo ei primum ſolueret, & is daret, numerando, ſoluendoque ſibi ipſi; ab hac facti ſpecie negotiatores cautelam ſumpſerunt faciendi ab initio litteras cambii, quibus mandetur vel eidem creditori, ſeu ejus agenti, ut ſolueret ſibi ipſi, vel ipſimet debitori ut ſolueret ſibi ipſi; concipiendo duplicem litterarum formulam. 85

Prima formula igitur eſt, quando debitor, accipiens cambio, ſcribit litteras directas ipſimet, qui dedit cambio, ut ſoluat ſibi metipſi. 86

Secunda formula eſt, quando debitor, qui accipit cambio, ſcribit litteras directas ſibimet debitori, ut ipſe ſoluat ſibimetipſi. 87

Primæ formulæ exemplum. 88

Iſtæ ſunt litteræ cambii, *con la ricorſa*, quas Petrus, qui Genuæ accipit cambio a Franciſco, ſcribit eidem Franciſco Placentiæ, ſed dantur ei Genuæ tunc una cum litteris *d'aviſo*, de quibus *infra num.89.*

1613. à 20. Novembre, in Genova, scudi 101.9. & 9. de marche.

A Pagamenti di fiera prossima di apparitione pagate per questa prima di cambio à voi stesso scudi cento uno, & 9.9. de marche, per la valuta, hauuta ai contanti dal vostro Francesco, ponete à mio conto. A Dio.

Subscriptio, *Pietro.*

Piacenza.

Cum hac litterarum formula concordant substantialiter litteræ cambii inter Petrum debitorem, & Antonium creditorem formatæ apud *Navar. cons.* 31. *reverendiss. vers. forma. de usur. lib.* 5. & sunt istæ.

Pagate per questa prima di cambio fiera prossima de tutti Santi à voi medesimo 500. *scudi del Sole per la valuta quà da Antonio, & ponete come per la d'auiso.*

Et ab isto modo, & formula litterarum non discrepant in effectu contractus, & formula, quos idiomate Hispano format *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *post q.* 78. *q.* 4. *art.* 2. *controu.* 12. *sub n.* 1. *fol.* 585. nam is format contractum, ut tam debitor, quam creditor scribant unam litteram creditoris responsali, qui de propriis pecuniis creditoris solvat sibimet responsali, & litterarum formula est sequens, suppositis Petro pro debitore, Joanne pro creditore, & andrea pro responsali dicti Joannis.

Pagareis por esta primera de cambio en la primera feria que viene d'Agosto, à vos mismo milescudos de oro, à razon de onze reales y medio cada uno, y puestos à mi cuente, hareys creedor dellos à Joan, &c.

Pedro.

Pagareis por esta primera de cambio en la primera feria, que viene de Agosto, à vos mismo escudos de oro al justo valor, y assentaldos à cuenta de Pedro sobre mi. De Valentia, &c.

Joan.

Et has litteras mittunt ad Andream in nundinis Placentiæ.

Super hac ipsa specie cambii, & in hac prima formula videntur factæ litteræ cambii, quas *ex Bal.* super eis consulente, retuli *supra n.* 44. *in fine.*

Istæ sunt litteræ, ut vocant *d'auiso*, quas idem Petrus, qui accipit cambio Genuæ, scribit eidem Francisco, qui dat cambio pro nundinis apparitionis.

1613. *à* 20. *Novemb. in Genova.*

89 *Mag. hon. come vedrete per mie di cambio vi hò tratto scuti* 101.99. *de marche in voi, conti con il vostro Francesco, sarete contento pagarli, darmene debito, & con vostre spese valeruene di qua da me, che li compiro. Dio vi guardi.*

Pietro.

A Francesco.

Piacenza.

Et non dissimilem litterarum formulam ponit *Jo. Bapt. Cavat. tra de camb. in prælud. vers. tener vero. fol.* 214.

Istæ sunt litteræ responsivæ ad proximè præcedentes, quibus responsivis Franciscus qui dedit cambio, & solvit sibimetipsi, mandat nunc eidem Petro debitori, ut solvat sibi met Francisco, existenti Genuæ, ut in sequentibus litteris cambii.

1614. *a* 8. *Febraro, in Piacenza.*

90 *Mag. hon. Per risposta vostra, hauuta in questa fiera d'apparitione, dico haver pagato li scudi* 101.9.9. *che mi havete tratto, datovene debito, & contracredito de scudi* 101.18.5. *che vi hò tratto à soldi* 68. *nel nostro Francesco, li pagarete, saldandone il con le spese trovarete stargiusto. A Dio.*

Francesco.

A Pietro.

Genova.

Istæ sunt litteræ cambii, quas Franciscus in vim ordinis, sibi dati, a Petro, pro quo solvit sibimetipsi, scribit eidem Petro, ut solvat ipsimet Francisco, existenti Genuæ, & has litteras non dat Petro, sed dat sibimetipsi Genuæ, qui præsentat Petro, ut solvat.

1614. *à* 5. *Febraro, In Piacenza.*

A 26. *ai Febraro pagate per questa prima di cambio al nostro Francesco scudi* 101.18. & 5 *a sol* 68. *in scudi d'argento, conforme al decreto del Serenissimo Senato, valuta contanti, & ponete a conto vostro. A Dio,* 91

Francesce.

A Pietro.

Genova.

Ne forsan decipiaris in calculo hujus cambii adverte, quòd in eo Genuenses calculant solidos 6. d. 8. pro provisione unius tertiæ partis scuti pro centenario, & sol. 2. pro gabella.

Similem litterarum formulam in substantialibus habes apud *Navar. dict. consil.* 31. *reverendiss. vers. pagate.* quas litteras scribit Franciscus Petro debitori, pro quo iste Franciscus solvit ejus tractam sibiipsi, debitam Antonio, ut habes supra *sub num.* 88. *vers. cum hac.*

Pagate per questa prima di cambio à 15. *di Decembre scuti* 501. & *dui terzi di Sole a scudi* 102. & *mezzo d'oro per cento ad Antonio, per la valuta contanti, & ponete a vostro conto sopra detto Antonio.*

His peractis: Aut Petrus solvit ipsi Francisco dictos scut. 101.18. & 5. & tunc totum debitum est solutum, & pecunia, quam Franciscus die 20. Novembris extraxerat à capsa, ut in litteris, de quibus *supra num.* 88. reversa est cum augmento ad ipsam capsam, & Franciscus in suo libro sic scribit. 92

Pietro per scudi 101. & 18.5. *à soldi* 68. *lettera del nostro Franscesco.*

Cassa per Pietro scudi 101.18.5. *à credito suo.*

Aut Petrus non solvit, & volunt continuare cambia, & tunc fecient novum cambium, & novas litteras cambii, ut in seq. formula, & ex hoc novo cambio, seu recambio semper extinguitur antecedens, ut advertit etiam *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *post q.* 78. *in disput. de camb. q.* 4. *art.* 2. *controv.* 12. *sub n.* 2 *vers. secundo ut duplex. tom.* 2. *fol.* 586. &, loquendo in solutione reali cambii liberi, scribit *Boninf. tractat. de camb. c.* 4. *vers. così anco. ibi, la ragione è.* 93

Istæ sunt litteræ cambii, *con la ricorsa*, quam Petrus, ex Genua scribit Francisco Placentiæ, ut solvat sibi ipsi.

1614. *a* 10. *Marzo, in Genova.*

scudi 103. 8. & 10. *di marche.*

A pagamenti di fiera prossima di Pasqua pagate per questa prima di cambio a voi stesso scudi 103.8. & 10. *di marche. per la valuta, hauuta di contanti dal vostro Francesco, ponete a mio conto. A Dio.*

Pietro.

A Francesco.

Piacenza.

Et fiunt aliæ litteræ omnino similes præcedentibus, de quibus supra *num.* 88. & *seqq.* mutatis solum tempo-

temporibus, & summa, sicque orbicularius litteris fit orbicum cambicum, redeundo semper ad initium: Et hæc de prima formula.

94 Secundæ formulæ, de qua *supra n.89* exemplum convenit omnino cum exemplo primæ præcedentis, præterquam in persona, cui co mittitur solutio litterarum cambii, cum in prima, ut vidistis, committatur ipsimet creditori, & in hac secunda ipsimet debitori, unde superfluum videtur ponere hujus secundæ formulæ exemplum, tamen, ut in praxi omnis dubitandi occasio removeatur, superfluitas isto casu multis forsan non displicebit.

Istæ sunt litteræ cambii, quas Petrus, qui accipit cambio Genuæ a Francisco, scribit sibi met Petro pro tempore nundinarum apparitionis commoranti Placentiæ, has que litteras tradit Francisco creditori.

1613. 21. *Novembre, in Genoua. scudi* 101. 9 9. *de marche.*

A pagamenti di fiera prossima di apparitione pagate per questa prima di cambio a voi stessi scudi 101.9.9. *de marche la valuta, hauuta à contanti da Francesco, & ponete a conto mio à Dio*

Subscriptio. *Pietro*

Inscriptio à tergo. *A Pietro.*

Piacenza.

Istæ sunt litteræ, ut vocant, d'aviso seu *di spaccio*, quas Franciscus, qui dat cambio Petro Genuæ, ut patet ex supra scriptis litteris, scribit eidem Petro, tempore nundinarum commoranti Placentiæ.

95 1614 *a* 26. *Gennaro, in Genoua.*

Mag. Sig. vi rimetto per conto mio scudi 101. 9.9. *da voi stessi per lettera del vostro di qua, datemene credito, & con debitori sopra di voi fatemene rimessa qua. Dio vi guardi.*

Francesco

A Pietro.

Piacenza.

Istæ sunt litteræ responsivæ ad præcedentes, quibus responsivis Petrus certiorat Franciscum, se executioni mandasse quæ sibi in præcedentibus litteris fuere commissa.

1614. *à* 12. *Febraro in Piacenza.*

96 *Mag. Sig. in questa fiera de apparitione vi hò dato credito di scudi* 101.9 9. *che mi havete rimesso per conto vostro contra quali vi rimetto scudi* 101.18. & 5. *à sol.* 68. *dal nostro Pietro per mia lettera, procuratene pagamento, extinguendone il conto, che con la provigione daun terzo per cento, & gabella ad undicena trovarete star giusto, à Dio.*

Pietro.

A Francesco.

Genoua.

Istæ sunt litteræ cambii, quas Petrus debitor mittit inclusas in præcedentibus responsivis ad Franciscum.

1614. *à* 5. *Febraro, in Piacenza.*

97 *A* 26. *del presente pagato per questa prima di cambio à Francesco scudi* 101.18.5. *à sol.* 68. *per scudo in scudi d'argento, conforme decreto del Serenissimo Senato, la valuta contami, & ponete, come se avisa A Dio.*

Pietro.

A Pietro.

Genoua.

Istis absolutis: vel Petrus solvit litteras cambii, & tunc est extinctum debitum cambii: Vel non solvit, & volunt continuare cambia, & tunc facient novum cambium, & novas litteras cambii, donec sequatur solutio, seu satisfactio; notando interim quisque eorum creditum, & debitum in proprio libro.

Et hæc de secunda formula.

Pono nunc seriem negotiationis, & litterarum, quæ intervenerunt super cambii apodissi, de qua scripsi supra *n.*16. & cujus occasione vidi dubitari, an Joan. Baptista Scottus deberet condemnari ad unam, an vero ad duas provisiones. 98

Giovan Battista Scotto in genoua l'anno 1597. *domando al Mag. Tomaso, che li facci piacere di pigliare à cambio per lui scudi* 4200. *che dal detto Tomaso li furono pagati nel cartolario di S. Giorgio, & che ne debba far tratta in fiera d'Agosto di Piacenza, per quale ai conformita furno assegnati, a tratti à N. & O cioè scudi* 1200. *a sol.* 66.3. & *scudi* 3000 *à sol.* 67. & *il detto Gio Battista Scotto promette al detto Tomaso per sua poliza di doverli pagare ad ogni sua richiesta le dette due partite insieme con gli interessi de cambii, & recambii, & spese, per le quali spese trà mercanti s'intendono le provigioni, & gabella, recorsi, e che decorranno fino all'intiero pagamento, e si contenta che di essa fiera d'Agosto possa trarre o farli trarre per Genoua, & di Genoua nelle seguente fiere che si faranno, come chiaramente si vede per la sudetta poliza (la quale e stata da noi posta supra n.*16.)

In osservatione della quale poliza Tomaso fa tratta in fiera d'Agosto de 1597. *a sudetti N. & O delle sudette due partite, cioè de scudi* 3242.15.4. *per la sudetta partita de scudi* 1200. *assegnata à sol* 66 3 & *de scudi* 3033. 14.2. *per la sudetta partita de scudi* 3000. *assegnata a sol* 67. *per conto di detto Gio Battista Scotto, & scrive in detta fiera d'Agosto a detti N. & O. la seguente lettera con mandar li le solite lettere di cambio, pagabili à se stessi à conto del detto Scotto, & sopra di esso Tomaso.*

1597. *à* 27. *di Luglio in Genova.*

Magnifici Signori, In questa fiera d'Agosto vi no tratto in voi stessi scudi 3242.15.4. & *scudi* 3033.14.2. *per conto di Gio Battista Scotto, al quale non essendo sodisfatti, gli ne darete debito sopra di me con riflettterli qua à me insieme con vostre spese che se li dara la douuta sodisfatione. Iddio vi guardi.*

Tomaso.

In risposta, li sudetti N. & O. di Piacenza rispondono à Tomaso à Genova come in apresso.

Mag. Sig. per risposta del vostro spaccio hauuto in questa fiera d'Agosto, diremo haver dato debito à Gio. Battista Scotto di vostro ordine, & sopra di voi delli scudi 3242.15.4. *e scudi* 3033.14.2. *che ci havete tratto per suo conto, e per estintione di essi vi habbiamo reflettato scudi* 4295. 0. 2. *a sol.* 67.8 *e con vostra provisione, e scudi* 4 5.6. *di gabella de cambii, annullando il conto, ne farete scriptura. Iddio vi guardi.*

N. & O.

Non havendo poi nelli ritorni di fiera d'Agosto in Genova dato sodisfattione Giovan Battista Scoto alle dette due partite tratte di detta fiera d'Agosto in Genova per suo conto, Tomaso in vertù della facolta datali per la sua poliza, li paga lui, & li piglia di nuovo à cambio per fiera de Santi, & insieme con la sua provisione qui in Genova douutali per la sua fatica di prenderli à cambio, & farne continuatione della scrittura, ne fa di nuovo tratta in detta fiera de Santi à detti N. & O. & per conto del detto Gio. Battista Scotto, & li scrive la seguente lettera.

1579. *a* 26. *d'Ottobre, In Genova per N. & O. di fiera de Santi.*

Mag. Signori. per Risposta della vostra de fiera passa- *ta di*

ta di Agosto, dico haver pagato le partite trattemi per conto di Gio. Battista Scotto, all'incontro de quali vi ho tratto in voi stessi in questa fiera de Santi scudi 1361. 19. 1. e scudi 3039. 10. 3. per conto di esso Gio. Battista, le quali non essendo a lui pagate, lo farete voi sopra di me, con revalervene de qui da me, che se li darà compimento. Dio vi guardi.

Tomaso.

Li detti N. & O. di Piacenza fiera de Santi rispondono a Tomaso a Genoua.

Magnifico Signore. Per risposta della cara vostra, hauuta in questa fiera de Santi, diremo haver dato debito a Gio Battista Scotto sopra di voi delli scudi 1361. 19. 1. & scudi 3039. 10. 3. che ci havete tratto per suo conto credito, contra de scudi 4420 10.9. a 67.9. trattovi per le sudette due partite, che vi piacera pargali, e con le solite spese estinguerne il conto. Dio vi Guardi.

N. & O.

Non havendo poi ne anche in ritorni di detta fiera de Santi pagato Gio. Battista Scotto le sudette partite Tomaso li piglia di nuovo a cambio, & insieme con la sua provisione dounta li qui in Genoua per le cause sudette, ne fa tratta nella seguente fiera d'apparitione alli sudetti N. & O. per conto del detto Gio. Battista Scotto, & li scrive la seguente lettera.

1598. a 22. di Gennaro, in Genoua per N. & O. da Piacenza fiera d'apparitione.

Magnifici Signori. Per risposta del vostro spaccio di fiera passata de Santi servirà, che hò fatto scrittura del continuato per conto de Gio. Battista Scotto sopra di me, & ò pagato qui la tratto, che per suo conto mi havete fatto, all'incontro de quali vi hò trattò in questa di apparitione scudi 2294. 2. 3. & scudi 2224. 10.8. per conto del detto Scotto, Sarete contenti compirli sopra di me con revalervene di quà da me, che a suo luogo se li darà sodisfattione. Iddio vi guardi.

Tomaso.

Risposta di N. & O.

1598. a 12. di Febraro, in Piacenza per Tomaso di Genoua.

Mag. Sig. Per risposta della vostra, hauuta in questa fiera di apparitione, diremo, che conforme l'ordine dato, & sopra di voi habbiamo dato debito a Gio. Battista Scotto de scudi 2294. 2. 3. e scudi 2224 10.8. che ci havete tratto per suo conto, & contra essi vi habbiamo reflettato in voi stesso, & in vostri conti con noi scudi 2563. 18.10. e scudi 1974 5.7. a sol. 68. in Piacenza, vi piacera pagarli, e con nostra provisione, e scudi 4. 10.3. di gabella de cambii, ne saldarete il conto. Iddio vi guardi.

N. & O.

Et non pagando detto Gio. Battista Scotto ne anco in detti ritorni di fiera d'apparitione, si va nel modo, detto di sopra, continuando per altre fiere; fin che fra di loro segua la sodisfattione.

Ex tota hac facti serie, mercatorum stylo relata, & ab eis ita accepta, apparent cambia, quibus negotiatores hodie utuntur; & volui eam diligenter, & vulgari sermone referre, ut in occurrenti casu certius de istis cambiis feramus judicium

Et hæc de cambio, *con la ricorsa*, de quo cœpi scribere *supra n.* 83.

99 Cambium licitum & justum dicitur illud, quod habet undique justitiam commutativam; nam contractus cambii pertinet ad justitiam commutativam, sicut ad eandem pertinent contractus emptionis, & venditionis, & similes, ideoque necesse est, ut in eo servetur æqualitas dati, & accepti *Medin. in suis tra. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 5. vers. verum col. 4. initio, fol. 361.* & dixi *infra q. 7. par. 1. n. 50.* & quòd in omnibus commerciis, & contractibus servari debeat justitia commutativa, scribit *Joan. Bapt. Lup. in cap. navigandi. §. 2. sub n. 34. vers. infertur quinto de usur. inter tractat. d. vers. tom. 7. fol. 140. citatis Arist. D. August. D. Thom. & Scot.* hæcque justitia commutativa consistit, ut dixi, in æquali commutatione, ita ut non habeat excessum, quo alter contrahentium læderetur, de quo excessu, & læsione scripsi *infra q. 7. par. 2. ampl. 10. n. 3. & seqq. & n. 67. & seqq.* alias si in cambio non servetur hæc æqualitas, cambium erit injustum, si sit cambium purum, in quo non contineatur tacitum mutuum, alias, si sit cambium impurum, in quo continetur tacitum mutuum, tunc cambium erit usurarium, *Medin. in loco supra proxime citato*, & hæc resolutio.

Declara hanc resolutionem, ut justitia commu- 100
tativa contractus cambii constet ex pluribus, nempe ex numismatibus in numero, pondere, & bonitate, tam intrinseca, quam extrinseca, ex labore, impensis, periculo, & industria, ita ut omnium sit habenda ratio, &, omnibus hinc inde compensatis, remaneat æqualitas, & utriusque excludatur damnum; quare licet cambium monetæ minoris valoris ratione materiæ imperfectioris cum moneta, quæ sit majoris valoris ob materiam puriorem sine compensatione, habeat injustitiam, quia non servatur justitiæ æqualitas; tamen, si aliqua ratione compensaretur ille excessus, ut labore, seu industria campsoris, tunc inæqualitas tolleretur, *Conrad. tractat. de contract. q. 99. concl. 5.*

Pro pinguiori hujus resolutionis explicatione distingue duplex forum

Primum forum est forum interius, id est pœnitentiale: & in isto foro concludo, veram esse resolutionem, & declarationem; quia in isto foro justitia contractus consistit in uno tantum, nempe in æqualitate, ut dixi supra ita ut unus non sit in damno, & alter cum alterius jactura in lucro; unde in isto foro, servata hac æqualitate, contractus non damnatur, etjam si forma legis non sit servata; siquidem in isto foro attenditur sola veritas, ut dixi *supra q. 1. n. 529.*

Secundum est forum exterius, & in isto concludo, justitiam contractûs consistere in duobus: Primo consistit in æqualitate, & æqualitas in interesse, damno, labore, expensis, periculo, copia, vel inopia monetæ, & sic in majori, vel minori valore, ut scripsi *infra q. 7. par. 1. n. 41. & seqq.* Secundo consistit in observatione formæ, traditæ à lege positiva, sicque; à constitutionibus Pontificiis, alias, illa forma non servata, contractus erit nullus, vel illicitus, prout lex expresserit, quia lex positiva, ut obviet fraudibus, movetur ex præsumptionibus, ut retuli, & secutus sum *d. q. 1. sub n. 213. confirm. 3.* quibus legis præsumptionibus, & formæ omnino est standum, per ea, quæ dixi *ead. q. 1. n. 524. & sub n. 148.*

Cambium illicitum, & injustum est per opposi- 101
tum, quando habet inæqualitatem, & sic injustitiam commutationis, & excessum; & sub isto comprehenditur etiam cambium siccum, prohibitum *in constitutione Pii V.* & de quo nos locuti sumus *infra q. 7. par. 1. numero 19. in 6. argumen. & par. 3. limit. 5. numero 1.*

Declara primo, ut hæc injustitia possit in cambio dupliciter committi. Primo,

Primo, quando mutuum palliaretur cambio; quo casu esset mutuum, non cambium, ideoque quicquid campsuarius solveret pro illo cambio ultra sortem, esset usura; hacque ratione esset cambium illicitum, & usurarium, & consequenter deficeret in eo justitia commutativa, & campsor uti usurarius tenetur ad restitutionem.

Exemplifica hanc injustitiam, quando Crœsus, qui non est mercator, neque negotiator, sed, uti dives, tenet otiosas magnas pecuniarum summas in capsa, ad nullam negotiationem, seu mercaturam, aut quid aliud destinatas: ex illis dat scut. 100. Iro egeno, & inopi sub nomine cambii, ab eoque promissionem extorquet, quod ratione istius cambii solvet ipsi Crœso singulis nundinis tres scutos usque quo ei, ultra illud interesse conventum, restituerit etiam integrum capitale scutorum centum in eodem loco, ubi pecunia data est, & ulterius facit eidem Crœso litteras cambii. quæ tamen non mittuntur: & hoc est clarum exemplum, quia cum istud augmentum ultra sortem procedat solum ratione temporis, utique est usura, per ea, quæ dixi *supra q.1. sub n.404. & infra q.7. par.1. n.28.*

Exemplifica rursus, quando quis deponit pecuniam apud mercatorem, sibi sine ullo periculo reddendam, & ulterius in singulis nundinis juxta illarum æstimationem aliquod lucrum, non tamen ratione lucri cessantis, vel damni emergentis, sed solum ratione dilationis.

Alia exempla sumere poteris ex his, quæ dixi infra *q.7. par.3. in limitationibus.*

Secundo committitur injustitia, quando campsor excedit pretium, quod tamen non sit de forma legis, latæ super cambio; ut puta, quia ultra dimidiam excedat pretium, impositum à magistratu, de quo pretio locutus sum supra *sub n.53. vers. cambium.* isto enim casu, excluso mutuo explicito, & implicito, adesset solum injustitia, ut declaravi supra *sub n.99.*

Declara secundo, ut quicquid acceptum fuerit ultra dispositionem legis, seu toleratæ consuetudinis ex contractu, cujus fructus, vel reditus pendet ab aliquo capitali pecuniarum, & à certi temporis dilatione, sit restituendum, vel computandum in extinctionem capitalis, tanquam illicite acceptum; cujusmodi est id, quod indebite exigitur ex censu, ex societate officii, & ex similibus, si qui sunt contractus, ut late explicavi *infra q.7. par.2. ampl.10. n.56. & seqq. & n.72. & 76.* in aliis autem contractibus toleratur aliqua læsio, dummodo non sit enormis, quæ excedat medietatem, ut late declaravi *infra q.7. eadem ampl.10. n.13. & seqq.*

Et hæc sufficiant pro generali cognitione praxis & terminorum, quibus conficitur negotiatio cambiorum. ut hac cognitione præmissa, de eorum justitia, & injustitia magis expedite agere possimus *infra quæst.7.*

---

§. I Quæstio VI.

ARGUMENTUM.

Cambium quo jure, quare, & quomodo fuerit inventum, Reip. quam utile, & necessarium.

SUMMARIUM.

Cambium pecuniæ cum pecunia introductum à jure gentium, n.1.3. & seqq. Quare introductum, n.7. Ad quem usum sit postea conversum, num.8. & 10. Ab initio accidentaliter fuit inventum, n.11. Transivit deinde in artem artificiosissimam, n.12. & 13.

Cambiorum negotiatio, est utilis & necessaria Reip. num. 14. & 15.

Pecunia inventa de jure gentium, sub num.3.

Permutatio rei cum re fuit primus contractus, num.2. Quare fuerit inventa permutatio, n.6.

Emptio & venditio est de jure gentium, n.3.

Jus gentium quod dicatur, n.4.

Mercatura est de jure gentium, n.5. juncto n.4.

Permutatio pecuniæ cum re, vel è contra; est emptio, & venditio, n.6.

Leges quando mutari debeant, n.9.

Divitiæ sunt caducæ, sub num.16. Caduciores autem quare sint divitiæ campsorum, & mercatorum, n.17. & seqq. & præsertim mercatorum maritimorum, n.18.

Cambiorum negotiatores in hoc seculo puniuntur à Deo in eo, propter quod peccarunt, n.16.

1 QUO jure fuerit introductum cambium pecuniæ cum pecunia, non vidi apud eos, qui de cambiis scripserunt, examinatum: Verum fuisse introductum de jure gentium, pluribus suaderi potest rationibus.

2 Prima, quia permutatio est de jure gentium; imo est omnium primus contractus, secundum ea, quæ scribit *Aristot. 1. politic. capitu. septimo.* & ex eo notant *Pet. And. Gamb. in capit. unico, in princ. num. 12. de rerum permutat. in sexto inter tractat. divers. tom. 15. par. 1. fol. 209.* & *Christ. Rossin. tractat. de benef. capitu. 31. num. 1. tom. 15. par. 2. fol. 282.* & quod permutatio, seu cambium unius rei cum alia habuerit originem ab initio mundi; nempe, ut unus daret domum pro agro, granum pro oleo, mantellum pro vitulo, & demum daret id, quod sibi superesset pro eo, quod sibi deficiebat, & quod Abraham dederit septem agnos pro puteo, & Jacob centum agnos pro parte agri, *ex Genes. cap. 21. num. 30. & capitu. 33. num. 19.* notat *Romoald. Coli tractat. de camb. capitu 1.* & quod sit de jure gentium patet manifestissime, quia emptio, & venditio fuit inventa post permutationem, ut dixi *supra quæst. 4. num. 2. in fine, & infra num. 6.* imo permutatio fuit omnium primus contractus, ut dixi *hic supra*; sed emptio & venditio est de jure gentium, ut dixi *num. seq.* ergo multo magis de jure gentium est permutatio.

3 Item emptio, & venditio est de jure gentium, §. *jus autem gentium. Institut. de jur. nat. gent. & civil.* & patet ex his, quæ scripsi *n.6.* & consequenter pecunia, seu nummus, quo conficitur emptio & venditio, fuit inventus de jure gentium, ut *ex Bar.* sequitur *Fabian. de Mont. tractat. de empt. & vendit. in 1. q. princ. in fine, n.5. tom. 6. par. 1. fol. 39.*

Sed cambium vel est emptio, & venditio pecuniæ, ut secutus sum *supra q.4. num. 21.* vel est permutatio unius pecuniæ cum alia, ut dicunt alii, quos citavi *ead. q 4. n. 18. vers. tertia opinio.* Ergo cambium, seu commutatio pecuniæ cum pecunia undique procedit à jure gentium.

4 Secunda igitur, quia illud dicitur de jure gentium, quod æque apud omnes gentes servatur, *§. jus autem civile. Instit. de jur.nat gent & civil.* Sed cambium in omnibus Regnis, & Provinciis, & ubique terrarum exercetur, veluti Reip. & hominum commerciis necessarium, *Mich Sal.ad D.Thom.2.2 post q 78. in disput. de camb. q.1. art.2. sub n.2. vers. secundo quod. vol.2.fol.527.* Item, quòd Romanus egeat commutatione monetæ, quam Venetus habet Romæ, & Venetus egeat commutatione monetæ, quam Romanus habet Venetiis, & sic etiam alii diversorum locorum simili indigeant commutatione, est naturaliter ex variis casibus contingibile, ut hæc commutatio fieret inter eos ex naturali ratione. Ergo cambium est de jure gentium.

5 Tertia (& tendit ad idem) quia negotiatio, & mercatura sunt de jure gentium; siquidem apud omnes gentes viget negotiatio, & mercatura: Sed cambium est quid annexum mercaturæ, & mercaturæ gratia inventum, ut dixi *infra n.7.* Ergo cambium ipsum servabitur apud omnes gentes, & sic est de jure gentium.

Quarta, (& hæc respicit justitiam lucri) quia quòd is, qui in cambio subit pericula, sustinet onera, & labores, & facit expensas, accipiat aliquid ultra id, quod ipse dat, est de jure gentium, & apud omnes ex naturali ratione servatur Ergo cambium est de jure gentium, etiam considerata ista inæqualitate.

6 Cambium, idest, permutatio pecuniæ cum re, seu rei cum pecunia, fuit inventum ex necessitate, *Arist. polit.lib.1.cap.6. vers. ex ha.. & vers. reperto igitur. & Sot. de just. & jur. lib.6.q.2. art.1.in fine principii, & q.8.art.1.vers.primum omnium ibi, quæ quidem cambitio.* & præsertim est necessarium ad habendas res ex partibus remotis, ut ad *Arist. ubi supra* explicat *in 7. lect.D.Thom.& ex Sot.* retuli *sub numero seq.* nam cum illa rerum mutua permutatio, de qua dixi supra *q.4. sub num. 2.* & supra hac ipsa *q. num.2.* non esset sufficiens indigentiis humanis, fuit inventa pecunia, quæ esset mensura, norma æquitatis, & pretium omnium rerum emendarum, *Sot. in locis superius citatis,* & hoc cambium transivit in speciale nomen emptionis, & venditionis, ut *ex Car. Caret. & aliis* secutus sum *sup.q.4.n.2.*

7 Cambium vero pecuniæ cum pecunia fuit ab initio inventum, quoniam numismata sunt inter se diversa; nec omnia ubique reperiuntur, & quæ reperiuntur uno loco, non expenduntur quandoque in alio, & ideo inserviunt ad res uno loco comparandas, & non in alio; siceque hæc numismatum varietas induxit necessitatem cambiendi, hoc est, pecuniam pro pecunia permutandi; nam sicut nobis necessarium est panem, vinum, & vestitum, aliaque necessaria quærere, si ea non habemus, nec ea sine pecunia poterimus invenire, ita ex consequenti necessarium nobis est, pecuniam, quæ ad id nobis deserviat, quærere; hanc autem invenimus, vel res nostras pro pecunia vendendo, vel pecunias nostras, quæ non ita ad necessaria emenda nobis deserviunt, pro alia commodiori nobis pecunia permutando, *Medin. in suis tract. tom 2.tit.de reb.per usur.acquis.q.7. vers.verum quoniam vol.3.fol.366.* deinde hoc cambium pecuniæ cum pecunia cœpit fieri etiam per litteras, & retinere proprium nomen cambii, & inservire non solum simplici permutationi ad emenda, quæ domui, & familiæ necessaria sunt, ut dixi, sed etiam pro faciliori mercaturæ, & peregrinationis usu, ut scribunt *Joan Bapt.Lup in cap. navigants. §. 2. n. 12. de usur.in tert tract divers.tom.7.fol.138.* & *Bonins.tract. de camb.cap. 2.* & quòd fuerit inventum gratia mercaturæ, scribit *Mich. Sal. in loco infra proxime citato.* & dixi *seq. par. 1. num.39.* & satis constat ex his, quæ scripsi *q.præced. sub num.49.& seq.* & quòd sicut merces, aliaque rerum genera expedit sæpe ad diversa loca transvehere, sic etiam expediat pecuniam traducere, tum ad alia transigenda negotia, tum præcipue ad emendas merces, quæ ab una in alteram provinciam necessarium est asportari, scribit *Sot. de just.& jur.lib.6 q.10 in concl. responsiva,col.2.fol.609.* & quòd sublata negotiatione cambiorum è medio, tollerentur omnes mercaturæ, & nundinæ, scribit *Jo.Azor. in instit. mor. par.3.lib.10.tit.de camb.capitu. 3.q.1* &, quòd sicut cæteræ res ex uno loco ad alium transferuntur: aliquando enim aliunde huc advehuntur: aliquando hinc alio deportantur, sic etiam aliquando necesse fit, ut pecuniæ usus, quas habemus, alio deferantur, quia illis alibi, non hic indigemus & aliquando oporteat, ut aliunde huc invehantur, quia eas alibi, non hic habemus; & ex his causis introduci cœperit secundus pecuniæ usus, quo una pecunia cum alia commutatur, & inventa sit cambiorum, & negotiationis ars, scribit *Joan. Azor. d.cap. 3. vers.finem initii*, & qua occasione cambium fuerit introductum in Hispaniis in quatuor nundinis quolibet anno, scribit *Mich. Sal.ad D.Thom.2.2. Post q 78. in disput.de camb.q.4. art. 2. controv. 6. sub n. 1. ibi hac enim occasione.tom.2.fol 569.* & sic cambium fuit semper ordinatum ad fugiendos sumptus, qui fuissent necessarii pro pecuniarum transportatione, ut patet ex exemplis, à me adductis *d.q præced. n.47. & seqq.* & non ad faciendum lucrum.

Postea autem ipsum cambium, ordinatum, ut dixi, pro mercatura, cœpit ordinari, & converti in 8
mercaturam, & negotiationem lucratoriam ad faciendum quæstum, ut ostendi *q. præced.n 51.& 52. in quinto casu*; quare hodie campsores non exercent cambiorum negotiationem, eo, quia ipsi pro usu mercaturæ indigeant restitutione pecuniarum in loco, pro quo dant cambio, sed quia ex eo loco volunt facere alia cambia, ex quibus lucrum majus, quam ex alio negotio faciunt: similiter, qui pecunias cambio accipiunt, ut plurimum, non accipiunt ut mercaturam exerceant, neque ad evitandos labores, pericula, & expensas, transvehendarum pecuniarum, sed solum ut pecuniis utantur pro suis indigentiis, restituturi eodem in loco per viam recambii.

Verum fuisse cambium conversum in negotiationem, seu mercaturam lucratoriam non videtur improbandum; imo videtur fuisse expediens, quia etsi cambia ab initio fuerint inventa, & ordinata pro peregrinatione, & mercatura, ut dixi *numero præced.* tamen, institutis ex necessitate nundinis, per ea, quæ scripsi *§. 7. gloss. 4. numero 6.* cambium in necessariam consequentiam, & in evidentem, Reipub. utilitatem, fuit in negotiationem lucratoriam pro se ipso conversum, hæcque necessaria consequentia, & utilitas pluribus suadetur rationibus.

Prima, quia, sublata inter mercatores recip oca cam-

cambiendi necessitate, deficiebat cambium, ut scripsi *d. gl.4. sub num.6.* & deficiente cambio, mercatura, & negotia, quæ eo hodie maxime indigent, cum usque ad remotissimas orbis partes sint dilatatæ, ut dixi *ead gloss.* 4. *sub num.* 6. dissiparentur, ut secutus sum *infra sub n.* 14. hæcque dissipatio esset multum Reip. perniciosa: quamobrem fuit expediens, instituere cambii negotiationem, ne cambiendi occasio unquam deficeret, hæcque cambii negotiatio non poterat aliter institui, nisi ex se ipsa quæstum faceret, quia homines eam aliter non exercerent, quotquot enim artes sunt, omnes ab hominibus ad proprium bonum exercentur, licet ad Reip. utilitatem sint principaliter institutæ.

Infero ex hac ratione, non esse attendenda ea, quæ contra cambium, quod campsores causa lucri exercent, scribunt *Fabian. tract. de camb. num.9. tom.6. par.1. fol.411.* &, exclamando *Joan.Bapt.Lup, in cap.naviganti.* §. 2. *n.13. tom. 7. fol.138.& alii in diversis locis.*

Secunda, quia, sublato recambio ex nundinis, quod in negotiatiatione lucrum includit,cambia cum majori fierent interesse, ut dixi §. *seq. gl. 4. sub n. 6. comprob.2.*

Tertia, quia sicut societas officii Curiæ Rom. fuit ab initio inventa, ut officia possent emi, ut dixi *supra quæst. 1. n. 261. & seqq.* & deinde consuetudo paulatim, commerciorum necessitate urgente, ampliavit, ut societas possit iniri, etiam sine causa emendi officium, ut scripsi *q.seq.par.1.numero* 88.& 89.& proinde societas possit iniri contemplatione solius lucri:ita etiam cambium, quod ab initio fuerat introductum gratia mercaturæ, & peregrinationis, potuit ex urgenti causa ampliari ad negotiationem lucratoriam.

9 Quarta, (& hæc est confirmatio præcedentium) quia natura quotidie novas deproperat edere formas vt retuli in meo *tractat.de judic.caus.lib.2.cap.9. numero* 473. & mutatis rerum occasionibus, leges mutandæ sunt, ut ex *August.lib.de civit. Dei*, dicit *text.in cap.1.35.distinct.1*, in illis verbis:*quod profecto quanto est antiquius, compellente necessitate,tanto postea factum est damnabilius*: ergo cambium, quod fuerat mercaturæ gratia ordinatum, potuit, utilitate commerciorum exigente, ad negotiationem lucratoriam converti, retenta tamen etiam priori natura inserviendi omnibus aliis mercaturis, tanquam mercatura mercaturarum, quia versatur in nummis ut dixi quæst.*seq.par.2.ampl.11. numero* 4. sic etiam nummus qui fuerat inventus pro pretio, & mensura rei vendendæ, ut dixi *ead. q. seq. par. 1. n.* 13. fuit postea ipsemet utiliter factus res vendenda, & mensuranda ut dixi infra §. *6. gl.1. n. 23. in fine, & n.24.* retenta tamen etiam priori natura pretii, & mensuræ, quasi sit mensura, & mensuratum, ut dixi *q.seq.p.1. numero* 15.

10 Infero ex istis rationibus, & præsertim ex quarta, quòd cambiorum usus, præsertim in nundinis multipliciter est hodie dilatatus: nam cum ad emendas merces multis opus sit pecuniis, multi aut in locis propriis, aut in locis alienis dant pecunias cambio pro nundinis, ut illis pecuniis emant merces, aut denuo dent eas cambio illis, qui eis indigent: quam ob causam ad easdam nundinas accedunt multi campserii nummati, à quibus mercatores accipiunt cambio, & accedunt etiam aliqui bancherii depositarii, qui deposito accipiunt pecunias mercatorum & capseriorum, easque solvunt ex mandato eorum, qui eas deposuerunt, *Romoald. Coli tractat. de camb. cap.8.*

Hujus cambii pecuniæ cum pecunia origo processit à casu, & accidentaliter, nam accidit forsan, aliquem habuisse numismata aliqua, quæ in ejus propria patria, seu regione non apprætiabantur, eo quòd non erant numismata suæ regionis, sed erant alterius regionis, puta, Saracenorum: accidit postea quòd Saraceni aliqui venerunt in ejus patriam, & illa numismata habuerunt pro vili pretio, eaque ad eorum patriam portarunt, ubi majori pretio æstimabantur, quia quod libet numisma pluris valet per se, loquendo in propria regione, unde ille casus docuit initium cambiendi pecunias, ut in substantia ex *Arist.polit. lib.1. cap.6* colligunt *D.Thom. ad eum ibidem lect.7. vers. reperto igitur. Card.Caietan. tract.de camb.cap.5. sub n.3.ibi, lucrum autem. tom.6. par.1. fol.406.* & fusius *B. Joan. a Capistr. tractat.de usur.in 2. par.2. sub n.146. in 3. specie tom.7 fol.111. Ambr. de Vign. in capitu.salubriter, n.270 de usur. eod. tom. 7. fol.65.Mich.Sal.ad D.Thom.2.2. post. q. 78. disputat.de camb.q.1. art.1. n.3. vers. hanc commutationem. fol.524. tom.2. & Romoal.Coli Lucens. tract.de camb. cap.1. in fine.* 11

Postea ex hac accidentali cambiendi cognitione deducta est ars campsoria artificiosior, ut dicit *Arist. loco citato*, & ex eo *D.Thom. & aliqui ex citatis n.præcedenti*, quia † ubi lucrum facile reperitur, ibi hominum vires, & ingenia maxime exercentur. 12 13

Hanc artem campsoriam esse nedum utilem, sed necessariam Reip. quisquis ejus artis h[illegible] tionem, facile concedit: sive eam consideremus in cambio minuto, in quo eam esse valde utilem Reip. scribunt *Navar. in capitu.naviganti. n. 19. vers. decimo quarto.& Joan. Bapt. lup. §. 2. n. 10. vers.* [illegible] *de usur.Covar.:tractat. de vet. collat. numism. capit. 7. sub n.4. tom.1. fol.704. Joann. Azor.de instit. mor.par. 3. lib 10. tit.de camb. capitu. 3. quæst. 1. in littera g,* etiam propter eleemosinas, pauperibus faciendas, cambiendo monetam grossam, pro minuta, scribit *Romoald. Coli tract. de camb.capitu. 4.* sive consideremus cambia per litteras, in quibus explicite loquuntur *Navar.in man.confess.capitu 17. de usura circa cambia, n.289. Romoald.Coli ubi supra.cap.5. in fine, &* habes in quadam cambii disputatione, quam retuli *infra §. 9. n. 6.* & implicite, & virtualiter omnes *infra citati*: sive consideremus artem campsoriam in genere,de qua ita scribunt *Ambr.de Vign.in d.capitu. salubriter, n.271.& seq.fol 65. Joan. Bapt. Lup. in d. §. 2.sub n. 10. & n. 12. inter tractat. divers. tom. 7. fol 138.Beninf.tract.de camb.cap.3.& Mich.Sal.ad D. Thom.22. post q.78. in disput. de camb. q.1. art.2. sub n.2. vers.probatur, & vers. alii vero tom. 2. fol. 527. & q.4.art.2.controv.6. sub n.1.ibi, hac enim. fol. 569. & sub n. 4. vers. observemus ultimo, fol.527.* & quòd cambium, quantum est ex genere suo, sit contractus utilis Reipub. & hoc sive cambium sit purum, sive mutuum ex mutuo, late ostendit *Conrad. de contract. quæst.99. in 3. conclus.* & innuit etiam *Pii V. constitutio*, in illis verbis, *cambiorum usus, quem necessitas, publicaque utilitas induxit*: quam constitutionem habes infra §. 9 *numero* 52. & satis patet ex his, quæ de usu cambii scripsi supra *numero* 7. & 8. *& quæst. praced. numero* 48. *& seqq.* & esse propterea 14

expe-

expedientissimum, quòd extent campsores, secutus sum *supra q.5. sub n.425.*

Quinimo cambia adeo sunt Reip. utilia, & necessaria, ut si cambia cessarent, omnia pene mercaturæ officia dissiparentur, ac destituerentur, ut scribit *Navar. cons. 31. reverendiss. vers. tertium notabile. versus finem, lib. 5. de usur. & in man. confess. cap. 17. de usur. circa cambia. num. 296. in fine*, & quod totus mundus pateretur, videtur dixisse *Cal. tit. de usur. cons. 11. n. [illegible] Laurens. prope finem*, licet in libro meo legatur [illegible]e.

15 Non obstat, si diceres, artem campsoriam videri potius Reip. perniciosam; tam quia accipientes cambio videntur tendere ad dilapidandum: & proinde verum videtur illud dictum: *chi si cambia non è il medesimo, & chi si marca, resta segnato.* tum quia dantes cambio, versantur in periculo salutis animarum, cum aliquando sub colore cambii usurariam exerceant pravitatem, per ea quæ scripsi *supra q.2. sub num. 26. & q. seq. par. 1. n. 21. & seqq.* vel saltem actum exerceant aliter periculosum, ut late disputando dixi *d. q. seq. par. 1. n. 1. & seqq.* ita, ut, succrescente hominum malitia, quod esset provisum ad remedium, tenderet ad noxam.

Quia *resp.* prædicta vitia non esse in arte campsoria, sed esse in iis, qui accipiunt cambio ad prodigalitatem, & luxum in explendis propriis voluptatib⁹, & in iis, qui dant cambio illicito ad augendas divitias; sed vitia, quæ non sunt artis, sed artificis, non habentur in consideratione, per ea, quæ, loquendo de negotiatione, scripsi supra *quæst. 1. sub num. 71. & 81.*

16 Ulterius qui ad cumulandas opes artem hanc usurarie exercerent, sciant, quòd justitia Dei exigente in hoc ipso, propter quod peccassent etiam infernali pœna non exspectata, sæpe in hoc seculo punirentur: quia dum, anhelantes ad augendas in infinitum opes, iniquum exercent cambium, ut duo, vel tria pro centenario lucrentur, tria & centenarium sæpe perdunt, ut jacturam hanc, quam ad malorum campsorum pœnam nos hic consideramus, ad cambiorum justitiam, & defensionem adducit *Navar. cons. 31. reverendiss. vers. ad sextum. libro. 5. de usur.* hancque jacturam experientia docet, quia etsi eorum quoque quia campsores non sunt, caducæ sint divitiæ (caduca enim, & fragilia, puerilibusque consentanea crepundiis sunt ista, quæ vires, atque opes humanæ vocantur) affluunt subito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt, sed incertissimo flatu fortunæ huc, atque illuc acta, quos in sublime extulerunt, improviso recursu destitutos in profundo cladium miserabiliter immergunt, *Valer. Max. lib. de varietate casuum, cap. de Syphace Rege (Cum omnis noster status sub perpetuo motu consistat.)* §. *ut autem lex. Auth. de non alien. aut permut. reb. eccles. (multi enim casus rebus incidunt mortalibus) l. 15. inter antiquam. C. de usufruct. & hab.*

Nempe dat, & quodcunque lubet fortuna, rapitque,
Irus & est subito, qui modo Crœsus erat.

Ovid.)

17 Tamen campsorum divitiæ ex quadruplici causa caduciores sunt.

Prima quia eorum divitiæ, ut plurimum consistunt in nummis, quos aliis credunt, & postea non valent exigere: Secunda, quia cambia, quæ campsores exercent, sunt mercaturæ gratia principaliter ordinata, ut dixi *supra sub num. 7.* & consequenter mercatores ab eis sæpe cambio accipiunt: at mercatores facile incidunt in paupertatem, ut, loquendo de mercatoris conditione, eleganter dixit domina illa de Columna:

Et quand' hà d'arricchir più certa speme
Perde la vita, & la speranza insieme.

Est enim ars mercaturæ plurimum fortunæ eventibus patula, & ipsi mercatores, lucro inhiantes, sunt in hoc nimirum aleatoribus simillimi, *Sot. de just. & jur. lib. 6 q. 2. art. 2. col. penult. paulo supra medium, fol. 566.* † & præsertim in paupertatem incidunt mercatores maritimi, quia eorum merces, dum per mare traiiciuntur, majori exponuntur periculo, *Senec. epist. lib. 1.* quem refert etiam *Bal. in l. 2. C de naut. fœn. mare momento evertitur, eodem die, ubi luserunt navigia sorbentur.* additque *Bal. ubi sup.* & ex eo *Santer. tract. de assecur. par. 4. num. 12. tom. 6. par. 1. fol. 354.* quòd mare æquiparatur homini potenti, & crudeli, & quòd adversæ procellæ nemini prosunt, & inexorabiles sunt; & quòd in mari pericula magis reperiantur notat *Navar. in cap. naviganti. sub num. 2. de usur. (qui navigant mare, enarrent pericula ejus) Eccles 43. num. 26.* & quam sit proximum morti, qui se exponit navigationi, vide, quæ scripsi, in meo *tractat. de judic. caus. lib. 2. cap. 8 num. 291. & 293.* unde campsorum debitoribus factis non solvendo eorundem campsorum credita evanescunt: Tertia, quia ipsimet negotiatores cambiorum solent æque negotiari in mercantiis, unde transeunt etiam sub nomine mercatorum, per ea, quæ scripsi *quæst. præced. sub num. 51.* & ita eos vocat *Navar. cons. 31. reverendiss. vers. ad sextum lib. 5. de usur.* imò & ipsi negotiatores cambiorum se mercatores vocant, ut patet ex his, quæ retuli *ead. quæst. præced. sub n. 98. ibi, per le quali spese tra mercanti.* & consequenter, quæ diximus *de caducitate divitiarum mercatorum*, habent locum in divitiis campsorum. † Quarta causa (& 19 hæc quadrat, & satisfacit proposito nostro) est, quia divitiæ, si eas illicitas supponamus, facile dilabuntur, ut enim habetur *Eccles. 14. num. 4. qui acervat ex animo suo injuste, aliis congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur.* & Proverb. 28. num. 8. *quia coacervat divitias usuris, & fœnore, liberalis in pauperes congregat eas.* & loquendo de negotiatorum, & mercatorum facultatibus, bene expressit *Joan. Chrysostomus super Matth. relatus in capitu 11. ejiciens. distinct. 88.* dicens: *sed est nec stabilis substantia eorum, neque ad bonum proficit, quòd de malo congregatur: quemadmodum enim si triticum, aut aliud tale cernes in cribro, dum huc, & illuc jactatur, grana omnia paulatim deorsum cadunt, & tandem in cribro nihil remanet, nisi stercus solum. sic de substantia negotiatorum nil remanet, nisi solum peccatum.*

Et ex his, imponendo finem huic quæstioni monitos velim cambiorum negotiatores, ne lucri aviditate excœcati ad illicita trahantur cambia; quia ultra, quod male parta, mala dilabuntur, peccati pœnitentiam agere deberent.

§. 1. Quæst.

§. 1. Quæstio VII. Par. 1.

ARGUMENTUM.

Cambia an ſint licita, & de venditione, Pecunia credita, & ſolutione anticipata.

SUMMARIA.

Ars campſoria an ſit licita. ſub n. 7. & ſeqq. & n. 13. & ſeqq. Ars campſoria non habet finem, & num. n. 16. Et inclinat potius in vituperium, quam in honeſtatem, n. 18. Declaratur, n. 63. & 64.

Cambium, præſertim ſi fiat ad negotiationem lucratoriam per ſeipſum, an ſit prohibitum, n. 1. & ſeqq. Cambium minutum eſt licitum, n. 4. Item cambium litteras ſine nundinis, ſub n. 5. Quid in cambio per litteras ad nundinas, n. 6. & ſeqq. n. 41. & ſeq. & præſertim n. 5[illegible]. & ſeqq. uſque ad finem.

Lex ex ſola ſuſpicione poteſt prohibere contractum, numero 2.

Cambium nulla lege reperitur prohibitum, niſi &c. numero 3.

Actio Chriſti, & etiam Apoſtolica, eſt noſtra inſtructio, n. 7. Declaratur, ſub n. 58. Chriſtus nummulariorum menſas evertit, n. 12. Declaratur, numero 60.

Petrus Apoſtolus converſus redit ad piſcationem
Matthæus vero non ad telonei negotium, & quare, } *n. 9. & ſub num. 58*

Cambia exercentur à mercatoribus, & nogotiatoribus, n. 10. Qui ea exercent, male audiunt apud populum, & quare n. 11.

Mercatores diſplicent Deo, n. 11. non tamen diſplicet mercatura, ſub n. 59.

Pecunia ex proprio ejus uſu eſt menſura, & pretium rerum, n. 13. Significat omnem rem, & quare, n. 14. Ab arte campſoria in vertitur iſte uſus, n. 5. Declaratur duplex, & multiplex uſus pecuniæ, n. 61. & 62.

Procurator ad vendendum, item creditor, habens à debitore facultatem vendendi pignus, non poſſunt ſibi ipſis vendere, ſub num. 15.

Negotium, quod poteſt ſe habere æque ad bonum, ſicut ad malum, debet prohiberi, n. 17.

Actionum genera quot & quæ ſub n. 17.

Cambium ſiccum eſt illicitum, num. 19. Quod ſit, & eſſe per litteras ad nundinas, n. 10. Contrarium, num. 66.

Cambium per litteras ad nundinas videtur uſurarium, & quare, num. 21. & ſeqq. Contrarium, num. 41. & ſeq.

Mutuare, pecuniam quid ſit, & de natura mutui, ſub num. 21,

Cambium qua ratione videatur mutuum, & cum uſura, præſertim ſi fiat ad nundinas, n. 22. & 18. Contrarium n. 31. & ſeqq. Et ſignanter, 67. & ſeqq. Etiamſi eſſet mutuum, tamen ejus lucrum poteſt juſtificari, n. 74.

Cambia ad nundinas quomodo, pluribus adhibitis fictionibus, videautur invetna ad palliandum mutuum, & uſuram. n. 15. Contrarium, num. 41. & ſeqq.

Mutuum formale licet non interveniat in cambio, tamen poteſt intervenire velatum, num. 24. 26. & ſeqq.

Mutuum, & uſura quomodo interveniant in emptione, & venditione, aliiſque contractibuo, ſub num. 24. & 27.

Uſura non verſatur in alio contractu, quam in contractu mutui, ſive ſit mutuum explicitum, ſeu implicitum, ſub num. 25.

Habitus non facit monachum, n. 27.

Injuſtitia pretii toleratur in jure, quando res, & pretium ſunt de præſenti, ſecus, &c. n. 29.

Mercatores non dant cambio, quia indigeant pecuniis eo in loco, ſed &c. n. 30. Tamen cambium eſt licitum, ſub n. 85 verſ. ad octavum.

Emptio frumenti, conſignandi tempore, quo veriſimiliter pluris valet, eſt uſuraria, n. 31. 34. Niſi vendens fuiſſet illud ſervaturus, n. 32. & 33. Diverſa tamen eſt ratio inter emptionem frumenti, & emptionem marcharum, n. 86.

Mutuum, reddendum quando mutuatum veriſimiliter pluris valet, eſt uſurarium, ſub n. 31. & 34. Si non erat ſervandum, &c. n. 32.

Fructus ex ſocietate officii, vel alio contractu ficto non debentur, n. 35. Fictiones tamen, quæ tolerentur in contractibus, n. 88.

Cambium ad nundinas videtur injuſtum ex quo nummularius lucratur: & tamen tranſportatio fit à campſuario, n. 36. Contrarium, n. 41. & ſeqq. & ſignanter, n. 90.

Cambii natura eſt, ut fiat inter monetas ſpecie differentes, n. 37. Non tamen eſt de intrinſeca natura cambii, &c n. 92.

Cambii pretium imponitur à mercatoribus intereſſatis, ideoque ſemper lucrantur in cambio, n. 38. Eſt tamen juſtum, 93. & 94.

Cambium non videtur amplius gratia mercaturæ, ſed explendæ inſatiabilis ſitis cumulandi divitias, ideoque videtur, num. 41. & ſequentibus & ſignanter, num. 96.

Avaritia damnatur, ſub n. 40.

Cambii lucrum unde juſtificetur, n. 42. & ſeqq.

Campſores pro exercendis cambii faciunt expenſas, & ſubeunt pericula, n. 42. & ſeqq. & n. 47.

Pecuniæ copia, & inopia conſideratur in cambiis, n. 48. & 49. & quomodo, ſub n. 75. verſ. primo nego, & ſub n. 76. confirm. 2.

Pecunia præſens pluris valet, quam abſens, ſub n. 49. n. 80. initio, & comprob. 3. & 4.

Pecuniæ abſentia conſideratur ſemper ex parte campſuarii, & præſentia ex parte campſoris, ſub num. 49.

Emi vili pretio, & vendi cariori ob locorum mutationem eſt licitum, n. 51.

Campſores, & cambia tolerantur ab Eccleſia, &c. n. 53. & 55.

Pretium rerum venalium, cæterarumque negotianum, ut juſtum ſit, ad Eccleſiam pertinet, ideoque Papa declarat, quod ſit pretium juſtum ſocietatis officii, cenſus, &c. n. 54.

Cambiorum intereſſe in Urbe quomodo aliquando taxatum, n. 55.

Mutuato frumento, quando eſt cariſſimum, eoque currenti tunc pratio æſtimat, ocumpacto, quod tempore reſtitutionis reddatur tanta quantitas frumenti

quanta emi tunc posset illo pretio æstimato, dicitur mutuum seu venditio licita, n.56.

Emptio frumenti, nondum recollecti, pecunia præsenti pro pretio, quo valebit in recollectionibus, est licita, sub numero 56.

Actiones omnes ex fine, circumstantiis, & usu recipiunt honestatem, & inhonestatem, sub n 62.

Genuenses, cujusvis conditionis sint, negotiantur in cambiis, n.65. Quid sentiant de pecunia, sub n.68.

Peccet an & quando, qui se peccandi periculo exponit, sub n.65. in secunda, & tertia responsione.

Nummus non parit nummum, sub n.68. Declaratur, num.69.

Lucrum, seu merces habet vim mutandi speciem contractus gratuiti, n.70.

Mutuare non proprie dicitur, qui vult ob mutuum consequi interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, sub. n.70.

Mutuum, ex quo accipitur ultra sortem, quando sit usurarium, & quando non 71. & seqq.

Usurarius quare super omnes mercatores sit plus maledictus, sub n.71.

Mutuum quando possit esse de præcepto, sub n. 72.

Proximum diliges, adimplet omnem legem, sub numero 72.

Eleemosyna an sit de præcepto, sub n.72.

Charitas ordinata incipit à seipso, n. 73.

Cambii lucrum videtur procedere à sola dilatione temporis, sub n.28. Contrarium, sub n.75. vers. primonego, & n. seqq.

Pretium mercium tunc ob copiam emptorum augetur, quando copia est cum pecunia præsenti, sub n. 75. vers. nec huic, & seq.

Scuti marcharum à campsoribus communiter minoris æstimantur in tempore distanti, quàm in tempore propinquo, sub n.76.

Tarditas minuit datum, & celeritas auget, sub num.76.

Petit plus, petens ante tempus, sub n.76.

Interesse ratione temporis debetur, sicut interesse ratione loci, sub n.76. vers. sed in mercatoribus.

Pretium emptionis, & venditionis potest ob dilatam, vel anticipatam solutionem juste augeri, & minui ex pluribus causis, & quæ sint hæ causæ sub numero 77. & seqq. Et quando non possit augeri, num.81. sub n. 84. vers. primus, & seqq. & n. 85. Et quid in lanis, emptis minori pretio ob anticipatam solutionem sub n.80. in fine.

Pretium cujusque rei, periculo expositæ, minus est, quam pretium rei, quæ est sine periculo, n.78. & sub n.80. comprob.1.

Actionem habere minus est, quam habere rem, sub n.80. comprob.2.

Creditum, solvendum cum dilatione, venditor præsenti pecunia minori pretio, &c. ibidem.

Possidere melius, est quam in personam experiri, ibidem.

Dilatio solutionis est diminutio, & pars pretii, sub n 80. comprob.4.

Paghæ acerbæ Genuensium qua ratione emi possint minori pretio, sub n.80. vers. his etiam, & seqq.

Interesse, ob quod potest pretium augeri, licet sit à partibus taxatum, tamen potest illa taxatio impugnari, & denuo fieri in judicio, n.85.

Societas officii potest iniri etiam super offic. commodato, n.88 Etiamsi commodans officium, sit resignatarius, num.68.

Campsores possunt etiam perrodere in cambiis, sub n.94. & 95.

Cambium, con la ricorsa, *non est illicitum, ideoque non prohibitum, n. 97.*

Recambium an sit illicitum, n. 98. & seqq.

Explicatis in superioribus quæstionibus, & præsertim in quinta, iis, quæ omnino necessaria erant ad cognitionem terminorum cambii, & ad intelligentiam facti, cum sine hac cognitione, & intelligentia erraret, qui cambii materiam tractandam assumeret; reliquum est, ut examinemus ea, quæ ad justitiam cambii pertinent; & quo commodius id faciamus, quæstionem hanc, in qua ea examinabimus, dividimus in tres partes principales.

Prima pars continebit disputationem: an cambii commercium sit prohibitum, & disputationis conclusionem.

Secunda continebit conclusionis ampliationes, quibus explicabimus principaliores casus cambiorum licitorum.

Tertia continebit ejusdem conclusionis limitationes, quibus videbimus casus cambiorum illicitorum.

Capio primam partem; & quæro, an cambii commercium sit prohibitum, saltem quando non fit gra- 1
tia alterius commercii, sed fit, uti negotiatio ad se ipsum, quale est cambium, cujus casum posui supra *q. 4. n. 51.*

Ratio quare hanc quæstionem formemus magis dubiam, quando cambium fit uti negotiatio ad se ipsum, est, quia sicut mercatura, seu negotiatio cujusvis generis est semper valde periculosa in foro interiori, ut *ex Chrysost. & D. Thom.* secutus sum supra *quæst. 1. numero* 77 & aliqua negotiatio, ut puta, frumentaria potest esse prohibita, etiam in foro exteriori, & quibusdam personis quælibet mercatura prohibetur, ut secutus sum *par. seq. ampl. 11. n. 7. & limit. 17. n. 16. 20. & seqq.* Et vice versa emptio & venditio sine negotiatione regulariter nec in foro interiori est adeo periculosa, nec in exteriori prohibetur: ita etiam cambium cum negotiatione ad se ipsum majorem habet rationem prohibitionis, quam cambium sine negotiatione, quod fit gratia alterius commercii, per ea, quæ dixi *infra n. 19. in 14. argumento.*

Priusquam ad disputationem accedamus, præmitto duo.

2 Primum, quod lex potest sola præsumptione, seu suspicione usurariæ pravitatis prohibere contractum, ut *in cap. naviganti, de usur.* de quo scripsi supra *q. 1. n. 498. 502. & seqq. & n. 524.* & infra *hac ead. q. sub n. 84. vers. secundum.*

Secundum, quòd cambii commercium nulla lege, vel constitutione cæsarea, aut pontificia reperitur prohibitum, nisi limitative certis modis, seu formis; de quibus *in constitutione Pii Quinti*, & consequenter sicut casus, omissus à statuto, censetur relictus sub dispositione juris communis: ita quam plures cambii hodierni, qui in jure non sunt determinati; necessario sub variarum opinionum conflictu agitantur: quæ opiniones etsi in constituendo conclusionem sint contrariæ, cum una dicat affirmative, cambium esse prohibitum, & alia dicat negative, non esse prohibitum, sed permissum: tamen postea conveniunt, quia illa, quæ dicit,

dicit, esse prohibitum, admittit, ut possit aliquo fine bono honestari, & sic erit permissum: & similiter illa, quæ dicit, non esse prohibitum, admittit, ut pactis illicitis possit fœdari, & sic erit prohibitum, ut explicavi *infra n.* 62. & 64. & bene probatur ex his, quæ secutus sum *infra num.* 50. *vers. demum.* & ideo non mirabimur, si unum, eundemque auctorem pro utraque opinione reperiremus citatum: cum utraque opinio conveniat in hoc, quod cambium, pactionibus illicitis, seu inhonesto fine non corruptum, est permissum, & è converso, quòd pactis illicitis, seu inhonesto fine est depravatum, est prohibitum: & proinde tota controversia consistit in determinando, quæ pactiones, seu conditiones cambiorum sint licitæ, quæve illicitæ, quisve sit finis honestans, & quis inhonestans: unde conflictus in genere, an cambium sit permissum, seu sit licitum, vel sit prohibitum, & illicitum de quo *Doct.* acerrime certant, videtur superfluus: Cæterum, ne videamur quasi novum dogma invenire, ut eo nos ab isto conflictu subtrahamus articuli discussionem, antiquorum vestigia calcantes, late amplectimùr.

Pro clara hujus quæstionis resolutione, & ad removendam omnem æquivocationem, divido cambium principaliter in illa duo genera: videlicet in cambium minutum, & cambium per litteras, quod rursus subdividam, sequendo in substantia divisionem cambiorum, de qua *supra q.* 5. *n.* 2.

4 In cambio minuto concludo, absque ulla difficultate, contractum cambii, seu artem ipsam campsoriam non esse prohibitam, sed esse licitam, hancque conclusionem habes etiam opportuno loco *par. seq. ampl.* 4. *n.* 1. & satis remanet firma ex simili conclusione, firmata *infra in cambio*, magis suspecto nempe in cambio per litteras.

5 In cambio per litteras omissa illa distinctione, seu differentia, an campsor prius solvat, & postea accipiat, vel è converso prius accipiat, & postea solvat, de qua differentia locutus sum supra *q.* 5. *sub n.* 1. *& sub n.* 5. *vers. utrumque.* quia vere est differentia inutilis; cum utroque casu liceat campsori lucrum honestum facere, quicquid aliter aliqui dixerint, ut suo loco videbimus infra *sub numero* 20. 36. *sub numero* 19. *&* 90.) ego distinguo rursus duas qualitates litterarum, seu verius duas species cambii: videlicet, cambium per litteras simplices, quod dicitur cambium sine nundinis, cujus formam posui supra *quæst* 5. *numero* 40. *& seqq.* & cambium per litteras nundinales, quod & ipsum à qualitate litterarum voco nundinale, prout declaravi *d. q.* 5. *n.* 5. *vers. secundum est.*

Capio cambium primum, videlicet per litteras simplices sine nundinis: & in isto cambio potest esse aliqua controversia.

Primam enim opinionem affirmativam: quod hoc cambium per litteras sit prohibitum, uti illicitum, probant argumenta, & rationes, quibus usi sumus ad probandam eandem conclusionem in cambio per litteras nundinarias, *infra n.* 8. 12. *&* 13. *in* 1. 2. *&* 3. *argumento.*

Contrariam opinionem negativam, nempe, non esse illicitum, sed licitum, probant, & urgentius ea, quæ ad probandam eandem opinionem negativam in cambio per litteras nundinarias scripsi infra *n.* 41. *& seqq.* & in specie hanc opinionem posui ampliando *par. seqq. ampl.* 7. *n.* 1.

Capio cambium secundum, videlicet, per litteras nundinales: & illud cambium subdivido in duas species. 6

Prima species est cambii, ut vocant, liberi.

Secunda species est cambii non liberi, quod vocant, *con la ricorsa.* de qua specie cambii ego infra §. 6. *gl.* 1. ut admonui etiam *infra n.* 96.

Venio ad primam, in qua sunt opiniones, de quibus, discurrendo per omnes species cambiorum, *Car. Cajetan. tract. de camb. cap.* 1. 2. 3. *&* 4. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 405.

Prima opinio est affirmativa, quòd hoc cambium nundinale liberum sit prohibitum, uti illicitum: siquidem cambia ad nundinas, tanquam usuraria, improbant *Goffr. Hostien. & alii*, ut scribit, sed non sequitur *Joan. Azor. tractat de institut. moral. par.* 3. *lib.* 10 *tit. de camb. capitu.* 9. *in fine initi. col.* 881. & ita regulam; non in cambio ad nundinas, sed (quod est minus dubium in cambio in universum constituunt *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q.* 8. *art.* 1. *in conclus. responsiva, col. penult. fol.* 604. *& Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *post q.* 78. *in disputat. de camb. art.* 2. *numero* 6. *tom.* 2. *fol.* 528. dum concludunt, artem campsoriam per se sonare in malum, hæcque opinio videtur de mente solemnium Theologorum, publice prædicantium, & affirmantium indistincte, quod campsores non possunt sine peccato exercere artem suam, ut refert *Joan. de Anan. in capitu.* 9. *naviganti. num.* 53. *de usur.* & quòd sit de mente nonnullorum gravissimorum scriptorum, quia simpliciter reprobant cambia, & quòd quotquot sunt Sancti, & prudentes viri, ab ista nummularia, quæstuariaque arte deterreant homines, scribunt *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q.* 12. *art.* 5. *col.* 7. *paulo supra primam assertionem, fol.* 627. *& Joann. Bapt. Lup. in capite naviganti.* §. 2. *sub n.* 13. *de usur. inter tractat. divers. tom.* 7. *fol.* 138. est etiam de mente *Aristotelis* 1. *politic. capite* 6. quem sequitur *D. Thom.* 2. 2. *q.* 77. *art.* 4. *vers. respondeo.* dicens, hanc negotiationem commutandi pecunias, secundum se consideratam, habere quandam turpitudinem, in quantum de sui ratione non importat finem honestum, vel necessarium, prout latius retuli *infra sub numero* 62. ubi videas: hæcque opinio quatuordecim suadetur argumentis; quorum primum & sequentia usque ad quintum inclusive arguunt ipsam artem, & negotiationem campsoriam in universum: & sextum arguit in specie hoc cambium, quòd sit siccum: septimum vero, & sequentia usque ad decimum inclusive arguunt, quòd sit usurarium, & reliqua arguunt, quòd saltem sit illicitum. 7

8 Primo suadetur hæc opinio, quia sicut omnis Christi actio est nostra institutio ut dixi supra *quæst.* 1. *numero* 42. & expedit, ut exemplum, sumamus etiam ab actionibus Apostolorum, & proborum virorum, quia nos cum dubitamus, an aliqua actio, seu aliquod exercitium sit honestum, seu justum, inspicimus qualitatem eorum, qui talem actionem, seu exercitium faciunt; quia, si ii sint honesti, & probi viri, honestum, & justum arbitramur illud exercitium, ut secutus sum infra §. 6. *gl.* 1. *numero* 54. *in* 7. *argumento*: ita per oppositum actio, seu exercitium eorum, qui timoratæ conscientiæ non æstimantur, nostra debet esse admonitio, ut ab illo caveamus exercitio.

Sed nos videmus, quòd Petrus postquam fuit 9

 con-

converſus, rediit ad piſcationem, Matthæus vero qui fuit telonearius, non rediit ad telonei negotium quia ad ea, quæ ad peccatum implicant, non debet converſus redire: quod nobis argumento eſt, quòd Petrus potuit piſcationem ſine peccato exercere; Matthæus autem vix ſine peccato ad teloneum poterat redire, *Gregor. homil. 24. ſuper 21. Evang. Joan.* quod legitur feria iiij poſt Dominicam Reſurrectionis, & citatur *in c. penult. de pœnit. diſt. 5.*

10 Et converſo videmus, quòd exercentes cambii negotiationem ſunt mercatores, & negotiatores.

11 Sed mercatores non placent Deo per ea, quæ ſcripſi ſupra *quæſt. 1. n. 77.* quia ſicut hi fortunæ periculis ſunt aſſueti, ut dixi *quæſt. præced. ſub num. 17. 18.* ita etiam æternæ ſalutis ſperata lucra periculoſis naufragiis perdere ſolent. per ea, quæ ſcripſi ſupra *quæſt. 1. num. 77. & ſub num. 80.* & proinde, qui huic cambiorum negotiationi ſe dederunt, male audiunt apud Populum, ut teſtantur *Sot. de juſt. & jur. lib 6. quæſt. 12. art. 5. col. 7. paulo ſupra primam aſſertionem, fol. 627.* & *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. poſt q. 78. in diſputat. de camb. quæſt. 1. art. 2. num. 2. verſus finem, verſ. alienam. fol. 527.* indeque etiam apud homines odium contrahunt, eo quòd contra naturam ſit, ut per artem campſoriam fiat, ut ſterilis pecunia fructuoſior ſit, quam terra ipſa, & quòd homines, fere ſedentarii & otioſe viventes, plus lucri corradant, quam alii actuoſi, labore manuum ſuarum inſudantes, ut dicit idem *Sot. eod. lib. 6. q. 8. art. 1. verſus finem initii, col. 1. in fin, fol. 603.*

Ergo ſi inſpiciamus Matthæum debemus abſtinere à cambiis, eo quòd ipſe converſus abſtinuit: Si inſpiciamus mercatores, alioſque campſores, debemus ea fugere, quia ipſi ea ſequuntur; certum enim eſt, quòd cambiorum negotiatio nimium ad augendas in infinitum opes anxia, ita animæ ſaluti inſidiatur, ſicut iratiſſimum mare navi, pretioſis mercibus onuſtæ, calamitoſum minari ſolet naufragium.

12 Secundo, quia Chriſtus menſas nummulariorum evertit, *Mat. 21. ſub n. 12.* cujus verba retuli *ſupra q. 1. n. 77.* & habentur *in cap. 11 ejiciens, verſus finem diſt 88 Sot tract. de juſt & jur. lib. 6. q. 8. art. 1. circa initium, in fine 2. argumenti, & mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. poſt. q. 78. in diſput. de camb q. 1. art. 2. ſub n. 1. verſ. quarto Chriſtus, fol. 526.*

13 Tertio quia proprius pecuniæ uſus eſt, ut ipſa ſit menſura, regula, & pretium omnium rerum neceſſariarum ad vitam humanam, *l. 1. ff. de contrahen. emp. l. 3. nummis. ff. de inlit. jur. l. 42. ſi ita. ff de fidei. D. Th. 2. 2. q 77. art. 1. ver. reſpondeo dicendum. Card. Cajet. tract. de camb. cap. 4. n. 2. & cap 5. n. 3. tom. 6. part. 1. fol. 405. Ant. de Roſel. tract. de uſur. n. 43. verſ. tertio probatur tom. 7. fol. 68. Sot. de juſt. & jur. lib 6. q. . art. 1. in fine principii, q 8. art. 1. in 1. concluſ. col 2. fol. 605. & q. 9. art. unico, initio in 1. argumento f. 607. Covar tract. de veter coll. numiſm. cap. 7. n. 4. in tertia conc. fol. 704 Hier. de Luc. tract de camb. in princ. n. 6. tom 6. p. 1. fol 408. Navar. conſ. 31 reverendiſſ verſ. tertium notabile. lib 5. de uſur. idem Navar.* quem formaliter ſecutus ſum *ſupra q 4. n. 2. in fine, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. poſt q. 78 in diſput de camb. q. 1. ſub n. 1 verſ. obſervemus ſecundo, f. 524. & art. 2. ſub n. 1. verſ. ducuntur, fol. 526. & ſub n. 4. verſ. obſervemus ſecundo, f. 528. & ſub n. 7. verſ. quod ſecundo, f. 529. Jo. Azor. de inſtit. mor. par. 3. l. 10. tit. de camb. cap. 1. q. 2. & cap. 3. initio, Theſ. Jun. tract. de aug. monet. par. 1. n. 32. in fine & Romoald. Col. tract. de camb. capit. prim. & quarto.* † & in 14
tantum eſt menſura omnium rerum, ut rem ſignificet, *l. 4. pecuniæ appellatione ff. de verb. ſignif.* & ideo ſignificat omnia corpora, *l. 176. pecuniæ verſum ff. eod.* & ſic omnes res tam ſoli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura, *l. 220 pecuniæ nomine. ff. eod.* & ſignificat totum quicquid homines poſſident in terra *cap. 6. totum 1. q. 3. & l. 94. quiſquis ff. de leg. 3.* & propterea eſſe verbum generaliſſimum, ſcribit *Lud. Bolog in rubr. n. 52. ff ſi cert.* n. & pecuniæ nomine comprehendi equum, hominem, veſtem, & quodcumque in patrimonio conſiſtens, ſcribit *Fort. Garc. in l. juriſgentium. n. 17. ff. ſi cert. pet.* & ideo in ſe includit frumentum, vinum & alia omnia, quæ nummo ponderari poſſunt, *Surd. deciſ. 35 cives. numero 17.* hocque pecuniæ nomen merito communis loquendi uſus ſumit in ſpecie pro pecunia numerata, quia hæc pecunia numerata in virtute continet omnem rem, & proinde *Eccleſiaſtes 10. n. 19* ait, *pecuniæ obediunt omnia.* ut advertit *Sot. de juſt. & jur. lib. 6. quæſt 2. ar. 1. col. 6. paulo ſupra medium, fol. 563.* & quòd nomen pecuniæ ſpecialiter ſignificet nummos ſcribit *Navar. in capitu. naviganti, ſub n. 6. verſ. ſequitur de uſur.* & de pecuniæ uſu, invento ad neceſſitatem vitæ humanæ, ſcribunt *Ayma. Rival. tractat. de hiſtor. jur. civil. lib. 1. n. 13. tom. 1 fol. 3. & Romoald. Coli tractat. de camb. capitu. primo & ſecundo, & alii* quos citat *Menoch. tractat. de arbitr. judic. caſ. 316. n. 48. lib. 2. cent. 4.* & licet pecunia non eſſet ſignata, tamen idem pondus, ſicque maſſa ipſa non monetata habebatur pro pretio rerum, quia, antequam ſignaretur, pondere æſtimabatur, ut ex *Ariſt.* ſequitur *Sot. d. quæſt 9 artic. unico. verſ ad intelligentiam. col. 2. fol. 607.* imo pecunia hoc ipſe, quòd eſt menſura rerum eſt etiam conjectura contractuum, & mentis contrahentium, *Valaſc. tractat. de jur. emphit. quæſt. 1. n. 10.* & quòd pecunia non ad aliquem uſum diſpoſita ſit, niſi ad emendum, ſcribit *Jo. Chryſoſt. relatus in capitu. undecim. ejiciens. ibi, primum quidem. diſtinct.* 88.

Sed ars campſoria utitur pecunia in uſu oppoſito, 15
& contrario, nempe ut ipſa emamus ipſam, & ſic fit menſura & menſuratum, ut in eodem ſubiecto concurrat actio & paſſio, quod reputatur impoſſibile, ut dixi infra §. 6. gl. 1. n. 23. in fine, & n. 24. ideoque procurator, conſtitutus ad vendendum cuicunque velit, non poteſt ſibimet vendere, quia non poteſt eſſe emptor, & venditor, *Rot. genuen. deciſ. 4. dum judicavit n. 3.* qua etiam ratione creditor habens facultatem à debitore vendendi pignus, non poteſt ſibi ipſi vendere, *Neguſ. tractat. de pignor. in 1. memb. 6. par. princip. ſub n. 26. tom. 6 par. 1. fol. 241.* & *Menoch. conſ. 296. cum interrogatus. n. 20.* & quòd ars campſoria ſit vituperabilis, eo quòd non utitur pecunia in ſuo proprio uſu *ex Ariſt. lib. 1. polit. cap 6.* deducunt *Card. Cajet. tractat. de camb. capitu 5. n. 4. to. 6. par. 1. fol. 406. Boninſ. tractat. de camb. capit. 2. Fab. tract. de camb. n. 9. eod tom. & par. fol. 411. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. poſt q. 78. in diſput. de camb. q. 1. art. 2. ſub n 1. verſ. ducuntur. & communiter omnes.*

Quarto, quia ars campſoria non habet finem, cum 16
ſit ordinata ad lucrum, & divitias, quæ ſunt ſine fine, *Ariſt. eod. cap. 6. lib. 1. polit. D. Thom. 2 2. q. 77. art. 4. verſ. reſpondeo dicendum ibi, ſecunda autem. Caietan. loco ſupra proximè citato,* & *Jo. Azor. de inſtitut. mor. par. 3.*

par.3.lib.10 tit.de camb.cap 3.q.1.& tamen temporalia desideria modum habere debent : quam ob causam contra campsoriam artem utri Reip. pestiferam argumentatur Sot de just.& iur. lib.6. quæst.8. art.1. argum.2. fol 603.

7 Quinto, quia negotiatio, ars, seu quidvis aliud, quodæque se habeat ad bonum, & malum, debet prohiberi potius, quam permitti, ut ex Bar. & Abb. secutus sum in meo tract.de judic. caus. & lib.1. cap. 12.n.49. & multo magis prohiberi debet quando à communiter accidentibus tendit ad malum Mich. Sal.ad D Thom. 2.2.post quæst.78.in disputat.de camb. quæst.1 art.2. sub n.1.in 5.argum. tom.2.fol. 526. & Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit.de cambio sicco, vers. quæro an similis, in fine, fol. 222. quia ubi adest periculum, debet evitari; alias non evitando, videretur illud amare, & qui amat periculum, peribit in illo, Eccles.3.n.27. Et pro majori hujus argumenti intelligentia sciendum est, quòd quatuor sunt genera actionum : quædam enim sunt bona in se, quæ nulla intentione possunt fieri mala, ut laudare Deum: quædam sunt in se ita mala, ut nulla intentione fieri possint bona, ut blasphemare Deum : quædam sunt de genere bonorum, ut dare eleemosinonam, & ista ex circonstantiis possunt fieri mala : quædam vero sunt in differentia, & hæc intentione possunt fieri bona, vel mala, ut levare lapidem de terra; possum enim illum levare, ut ostendam proximum, & tunc est malum, & possum levare ut ædificem, & tunc est bonum, Abb.in cap.10.cum ab omni, n.2. de vit. honest. cleric. vel, (& magis in proposito) quædam sunt de genere suo bona, ut actus virtutum : quædam intrinsece mala, ut mentiri : quædam indifferenter, ut legere : quædam vero, si secundum se considerentur, inclinant in malum, & vituperium : nihil tamen prohibet, aliqua honesta circumstantia & fine bono per se fieri licita, ut habere plura beneficia Ecclesiastica, Sot.de just.& jur. l. 6.q.8. art.1. in conclusione responsiva, col. pen. fol.604.

8 Sed ars campsoria est hujus quarti generis : inclinat enim potius in vituperium, quam in honestatem, ut docet Arist.d.li.1.polit.c.& 7. quia est præter naturæ pecuniæ, ut quis primarium ejus usum deserens, unam pecuniam cum alia commute & finis ipsius non respiciat necessitatem vitæ, sed lucrum quod in malum inclinat. Sot.d. quæst.8. art.1. & mercatoribus & campsoribus, qui eam exercent, non est tanta suæ salutis cura, quanta est iis, qui timoratæ sunt conscientiæ, ut loquendo de cambio sine pecuniæ transmissione, scribit idem Sot.d. lib.6. quæst.10. art.1. in docum past. corollar. col penul. fol. 610. & demum, quòd ars compsoria, & negotiatio cambiorum magis se habeat ad malum, patet ex his quæ scripsi supra quæst.1. num. 77. & 78. Ergo debet prohiberi.

9 Sexto, quia (quicquid sit de ipsa arte campsoria hibitum, ut consentiunt communiter omnes, Nav. in cap. naviganti, vers.decimo quinto, n.25. vers.sequitur, & Jo.Bapt. Lup §.2. num.15 de usur.inter tractat. divers. tom.7. fol. 239. Boninf. tract.de camb. cap. 5. in 2. difficult. vers. dipoi. fol.11. Jo. Azor. de institut. moral.par.3. lib.10.tit.de camb. capit.8.vers.at videndum & vers.seq. hæcque prohibitio continetur expresse in constitutione Pii V. & constitutionibus aliorum Principum secularium in multis locis.

Sed cambia ista per littereas nundinales sunt sicca, 20 secundum ea, quæ scribunt Lauren.de Rodulph.in cap. consuluit, par. n 1. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol.37.Sot.de just.& jur.lib.7.q.8. art.2.col.pennlt.in 3. genero fol.606. quia cambium siccum generatim dicitur illud, ex quo lucrum exigitur, & accipitur ratione solutionis ad tempus dilatæ, ideoque re vera est mutuum, licet habeat nomen cambii, Jo Azor. de institut moral par.3.lib.10.tit de camb.cap.10.initio & quòd omne cambium, in quo nummularius dat pecunias, recepturus alibi eas, sit siccum, refert, sed non sequitur Jo. Azor. d. tit. de camb. cap. 9. in fine initii, quòd sit siccum, dixi etiam infra sub n. 28.

Septimo, quia hoc cambium per litteras nundinarias (sive vocetur siccum, sive non) est semper usurarium, quia mutuare pecuniam est dare illam cum dilatione temporis ad restituendam aliam in eisdem num. & specie, transferendo dominium pecuniæ in eum, cui mutuatur, l.2.mutuum, §.appellam, & §. creditum, & ibi Doct. ff si cert.pet. & quod transferatur dominium simpliciter in mutuatarium, scribunt Medin. in suis tract. tom.2. tit.de reb. per usur. acquis. q.1 col.1. vers.differunt, fol.295.& Sot.de just. & jur. lib.6. quæst.8. art.2. concl.2.in fine, col. 3. dixi etiam infra §.3. gloss.3. num. 33. & consequenter, translato in mutuatarium domino, potest ipse pecuniam in usus, quos voluerit, impendere, quia jam ad ipsum spectat periculum pecuniæ, ut scribit Jo.Azor. de instit.moral.par.3. lib.10.tit.de camb. cap.5. quæst. 1. sive pereat ex culpa ipsius mutuatarii, sive non, Medin. d. q.1. vers. differunt. 21

At dare pecuniam cambio ratione loci, non est in effectu aliud, quam dare pecuniam cum translatione dominii in eum, cui datur cambio, & cum dilatione temporis ad restituendum, pro ut morivant etiam Cardin. Cajet. tract.de camb. cap.2. n.2. tom.6. par.1.fol.405.Sot.de just & jur. lib.6.quæ.10. art.1 in 2 argum. col.1. fol 608.& Joan.Bapt.Lup.in ca.navig. §.2.n.1.& 2.de usur.inter tract.divers. tom.7.fol 137. hocque argumento ex mente Jurisconsulti Genuensis, dicens, quòd anticipata solutione emitur minori pretio res majori pretii, adducit Mich. Sal. ad D. Thom.2.2.post q 78.in disputat.de camb q.1. art.2. sub n.1.vers. denique, tom.2. fol.526. & ita tenere Goffredum, & Hostien. refert Boninf. tract. de camb. c. 6. vers furono in fin.& ita in cambio per litteras, in quo nummularius prius recipit, & deinde solvit, arguit etiam Jo. Azor. in loco supra proxime citato, & loquendo in cambio opposito, nempe, quando nummularius prius dat, & deinde per litteras recipit, ita tenere Goff.Hostien.& alios in c.ult.& in cap.6. in civitate, de usur. refert, sed non sequitur idem Azor.eod. tit.de camb. cap 6. quæst.1. &, loquendo de cambio nundinario; ita arguit eod.tit.de camb.c.8.vers his positis, & quòd cambium sit mutuum, scribit Hier.de Luc. quem retuli par seq. ampl.11 sub n.2. confirm.4. & hanc opinionem in cambio sicco, eo quia sit mutuum palliarum sub veste cambii, declarando, quando sit cambium siccum admittit Boninf. d.tractat. de cam.cap.7. vers.ma.quanto fol.19. & quod in cambio impuro, in quo scilicet intervenit diversitas temporis, vel loci, semper contineatur mutum tacitum, scribit Medin.quem citavi supra q.5.sub n.1. & quòd cambium sit mutuum, suadetur etiam ex eo, quia procurator, constitutus ad accipiendam mutuam pecuniam, potest eam accipere sub cambiis, & re- 22

cambiis, ut moris est, *Men. utract.deat c. mambig. co. lib.3. tit. 9. n. anti. 63. tom.1.* quare multi, ut *Laur. de Rodulph* quem citavi super *quæst.1. n.424. n.3. caus.Nav.* quem citavi *par.seq. ampl. num.1 & Hier. de Luc.* quem retuli *ead. par.seq. ampl.13. sub n. 1. vers. quicquid, in fine*, promiscue, & æque loquuntur de cambio & de mutuo: & casum, in quo accipiens mutuo, fecerat tunc litteras cambii mutuanti, non in prabavit *Rot.Genuen. decis.50. Anton. Maria initio*, & quod cambium sit mutuum, late examinat idem *Med.in suis tract.tom.2. tit.de reb.per usur.acquis. quæst 6.fol.362.* & ita ipse semper supponit & loquitur, & quòd cambium Lugdonense, Bezenzonense, seu Placentinum, sit mutuum fere explicitum, latens sub pallio cambii, ostendo evidenter, patefactis ejus fictionibus, nam in effectu in illo cambio dantur in Civitate Genuæ scut.100. auri in auro, seu illorum valor, ut placentiæ cum dilatione usque ad nundinas proxime restituantur scut. 102. seu 103. auri in auro, vel illorum valor, & ibidem dantur postea iidem, ut in eadem Civitate Genuæ reddantur scut. 104. Sed quia ejusmodi contractus, si ita fieret sine alia palliatione, haberet faciem apertam mutui, in quo illud plus sine usura accipi non
2 posset, per ea, quæ dixi supra *num.1. quæst.108.*† idcirco isti negotiatores, ut illud plus non ex mutuo accipere videantur, simulant contractum cambii ad quem contractum simulandum multa alia fingunt: Primo enim fingunt emere scutos marcharum, tanquam monetam diversæ speciei ab ea, quam loco pretii dant, ut hac monetarum diversitate includat emptionem, & venditionem, per ea, quæ dixi supra *quæst.4 num.21.* & excludant mutuum, in qua reddi debet pecunia ejusdem speciei, ut secutus sum supra *ead.quæst 4. n.7. in 2.differentia*: & tamen isti scuti marcharum non reperiuntur, ideoque in distractu idest, in solutione sunt scut. auri in auro, cum pro scutis 101. marcharum sint solvendi scut. 100. aurei in auro, veti, & reales, seu illorum valor, & quia sunt ut dixi, scuti ficti, alicui Principi injuriam non faciunt, dum ipsi eis pretium imponunt, ut dixi *§.sec.gloss.3. num.107.* Secundo fingunt, illos scutos marcharum sibi consignandos esse Placentiæ in nundinis, ut ex hac fictione dupliciter excludant mutuum: primo quia in mutuo solet dari vel expresse; vel tacite semper aliqua dilatio ad restituendum: at in cambio nulla videtur dari dilatio, sed potius videtur statui locus, nempe in nundinis Placentinis, ita ut dilatio in mutuo sit ex natura necessaria mutui, at in cambio per literas sit ex accidenti, nempe pro transmittendis litteris, ut dixi *ead q.4 n. 13.in 5 diff.* & tamen in effectu dare pecuniam ad primas nundinas Placentinas non est aliud, quam dare cum, ut sibi reddatu post tres, vel duos, vel unum mensem, prout nundinæ plus, minusve distant: & sic istæ nundinæ videntur inventæ ad obscurandum, tegendamque restitutionis dilationem, quæ locum habet in mutuo: secundo, quia restitutio est facienda in diverso loco, at in mutuo debet fieri in eodem, ut dixi supra *q.4. n.14. in 6. differen.* & tamen in effectu qui dant cambio in Civitate Genuæ non indigent pecunia in civitate Placentiæ, sed habent intentionem, ut sibi restituatur Genuæ, & ita per viam recambii in effectu consequuntur, ut latius scripsi infra *n.40.in 8.argum.* Tertio ad excludendum mutuum fingunt mercatores cambiorum aliquando perdere in cambio, & sic sortem integram non cuperare, *Cajet. Fab. Genuen.& Rot.diver.* quos secutus sum infra *n 94 in fine,& n.95. ad differentiam mutui* in quos sors restituitur semper integra, ut retuli supra *q.4 n.11.in 5.differentiam*: & tamen est fictio, tum quia etiam in mutuo potest dari casus, ut mutanti non restituatur in effectu, idest, utiliter quantum mutuavit, per ea, quæ scripsi supra *q 1. n.410. 415.& 420.* tum quia, quòd mercator cambiorum perdat de sorte, est de raro contingentibus: ut scribit idem *Fab. in loco supra citato*, & unus flos non facit ver: & ex his nundinæ illæ videntur inventæ à mercatoribus, ut ex mutuo lucrum consequantur: sæpe interveniunt aliæ fictiones, de quibus fuse scripsi infra *§.6.gloss.2. num.23. & seqq.* & inter eas est fictio litterarum cambii, quas marcatores faciunt, non pro cambio, sed pro lucro provisionum: & ideo campsuario, qui cambio accipit, sunt damnosæ, ut scripsi infra *par.3 limit.5.num.3.*& ratio, quare tot multiplicentur fictiones est, quia fictio & mendacium fraternizat: unde sicut mendacium mendacium trahit, ita fictio fictionem: his ergo fictionibus patefactis, constat nullam in substantia remanere differentiam inter mutuum, & ejusmodi cambium, nisi hanc, quòd negotiatur non intendit mutuare gratis: unde, sublato illo, gratis cessaret hoc nomen cambii, & omnia fierent aperte sub proprio, & reali contractu mutui, & proinde nundinæ cambiorum vitentur nundinæ usurarum: sed si non quod vere agitur, sed quod simulate concipitur, deberet attendi possent sine tanto circuitu, quando mutuant, dicere, quod emunt, seu permutant pecuniam tanta pretio: quia, ut unico verbo concludam, hæ fictiones aut non relevant, aut non sunt necessaria: quia volunt istis fictionibus conscientiam de pravatam fingere bonam, sed errant, quia conscientia judicatur à Deo, cui omnia sunt aperta.

Et quamvis cambium non esset mutuum formale, per ea, quæ dixi supra *quæst.4. num.5.& seqq* sed 24
esset alius contractus, tamen esset mutuum velatum, sive palliatum, quia mutuum palliatum est, quod scendum suam formam apertam, & verba contrahentium est alius contractus, quam mutui: secundum vero formam latentem, & mentem contrahentium veram, vel præsumptam est mutuum, quale est omnis alius contractus, in quo aliqois minoris justo pretio infimo quærit aliquid propter anticipatam solutionem, & è converso; vendit alii pretio majori justo supremo propter dilatam solutionem: quare, qui rem, quæ ad minus, attento infimo pretios valet 12. emit pro 10. eo, qui anticipate eam solvit, videntur in effectu mutuare pretium, quòd dat, nempe illa 10. & illud minus, videlicet, illa duo, quæ non solvit videtur accipere pro usura: qui vero contra, tam, quæ valet 10. ad summum, attento pretio rigoroso, vendit 12. ad quòd menti facit tempus ad solvendum pretio, videtur illi mutuare pretium rei, & pro isto mutuo accipit illa duo, quæ excedunt istum pretium *c.6.in civ. & ibi Abb. & alii de usur. D.Th.2 2.q.78. art.2 vers.ad sept.*dicens, quæ manifeste usura committitur, quia ejusmodi expectatio pretii solvendi, seu anticipatio solutionis habet mutui rationem, *Med.in suis tract.tom 2.tit.de reb.per usur.acquis. q.1.col.1.in fin.vers est aut. fol.295. & v. primum.fol.296. Sot.de just.& jur.lib.6.quæst.1. art.1. vers.in c.vers. finem, fol.525. col.1.* & clarius *Nav. in*

man. conf. §. cap. 17. de usura circa mutua. juo n 206. vers. dixi verum & ita in venditione rei, consistentis in pondere, numero vel mensura, scribit *Bal.* quem
25 citavi *par. seq. ampl. 8. num. 162. confirm 2.* Unde licet omnis usura versetur in solo contractu mutui, tamen quia contractus mutui est duplex, verus, & palliatus: ita etiam duplex est usura; vera scilicet, quæ consistit in vero mutuo, & palliata, quæ versatur in mutuo palliato, *Medin. in loco supra proxime citato, Navar. d vers. dixi verum. in fine*, & ita in effectu docet etiam *Abb. in d. capitu. in civitate num. 2.* & realem usuram esse duplicem: formalem scilicet, in qua mutuum cum lucro formaliter intervenit: & virtualem, in qua mutuum intervenit solum virtute: cum scilicet merces, credita pecunia, carius venduntur, seu, anticipata solutione, vilius emuntur, scribit *Joan. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 5 tit. de usura, cap. 3. vers. tertio dividi solet.* & quod usura committatur solum in mutuo vero, vel ficto, scribit etiam *Cal. cons. 11. mercator Januensis, sub num. 1. de usur.* & quod committatur solum in mutuo, scribit *Innocen. in d. cap. in civitate sub numero 1. vers. ex forma hujusmodi de usur.* & quod sedes & fundamentum usuræ sit mutuum, scribunt *Medin. d. q. 1. vers. primum. in fine, col. 3. fol. 296. & Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 303. initio col. 225.* & quod usura non cadat, nisi in mutuo vero, vel palliato, scribunt *Rot. divers. decis. 197. in causa n. 3 par. 2. & coram Illustriss. Card. Lancelloto, in Lucana pensionis, ven. 18. martii, & 20. aprilis 1611. decis. 325. dubium erat. n. 10. vers. ultra quod. in impressis Romæ 1615.* & habes in quadam terminorum cambii instructione, à me relata *infra §. 9, numero 33.*

Ergo sicut est prohibitum mutuum, in quo aliquid ratione temporis accipitur ultra sortem, quia tunc continet usuram, quæ omni iure est prohibita, ut dixi *supra quæst. 1. n. 401. & seqq.* ita etiam prohibitum est cambium, in quo ratione temporis accipitur aliquid ultra summam datam, per ea, quæ latius explicavi *infra n. 28.*

Nec dicatur, quod cambium, cum sit permutatio, seu emptio, & venditio pecuniæ, ut dixi *sup. q 4. n. 18. & 21.* non potest esse mutuum, per ea, quæ scripsi *ead. q. 4. n. 5. & seqq.*

26 Quia respondeo, mutuum esse duplex; verum scilicet, & palliatum, ut dixi etiam supra, & hujusmodi est cambium, cujus sorti accedit aliquid ratione temporis, quia licet habeat pallium, seu habitum cambii, tamen est mutuum, †nam sicut pallium, seu ha-
27 bitus non facit monachum, *c. 13. porrectum de regular. & trans. &c. c. 4. consulnit qui cler. vel voven. &c. Philip. Franc. tract. de disput. petit. in 3. dub. n. 2. tom. 3. par. 2. fol. 330.* ita pallium seu habitus cambii, quo induitur mutuum, non facit, ut sit cambium, sed remanet mutuum: quare dato etiam, quod cambium esset vera emptio, & venditio; tamen adhuc in eo stat mutuum implicitum, quia campsor emit à campsuario scutos *de marche* viliori pretio propter anticipatam solutionem, ita ut quo magis anticipate solvit, eo viliori pretio emat; & consequenter est usurarius: & é converso peccat etiam venditor, qui ob dilatam solutionem vendit rem majoris justo pretio maximo; unde peccare etiam videntur qui emunt vel conducunt reditus Episcopatuum, beneficiorum magistratuum, provinciarum, dominiorum, oppidorum, tributorum vendibilium exactiones, & aliorum privatorum necessitate pressorum, multo minori justo pretio infimo ob solutionem anticipatam unius anni, & minori ob duorum, & multo minori ob trium, *Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa mutua n. 210. vers. in duodec. not. n. 218. vers. idem de eo.* & dixi *sup. n. 14. vers. & quamvis.* & quòd mercator vendens rem aliquam ad tempus, non possit vendere plus communi pretio ex hoc, quòd pecunias suas mortuas tanto tempore tenebit: & si hoc licitum diceretur, jam usura non esset damnata in venditione ad tempus scribit *D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 2. vers. ad septimum* quem sequitur *Card. Cajet. tract. de camb. cap. versus finem, n. 12. tom. 6. par. 1. fol. 407* cujus formalia verba habes *infra §. 9. sub n 15.* & quod constans sit opinio omnium Theologorum, Summistarum, & jurisconsultorum; quòd quis non possit tuta conscientia vendendo ad tempus, expectata solutione, augere pretium hoc solo nomine, expectatæ solutionis, scribit, & sequitur *Jo. Azor. de inst. moral. par. 3. li. 8. tit. de empt. & vend. c. 8. initio, vers. vis igitur. col. 642.* demum, quòd quoties augetur pretium rei venditæ ob dilatam solutionem, ut puta, quia venditor vendit pretio maximo, quo valebit usque ad tale tempus, ad quod differtur solutio, sit peccatum usuræ, scribit *Navar. d c. 17. de peccato usuræ circa mutua. n. 240. vers. centesimo quinto* & hanc esse communem omnium opinionem, quia ejusmodi venditio continet tacitum, & implicitum mutuum, testatur & sequitur *Jo. Azor. d. cap. 8. circa initium, vers. dicitur hoc col. 642.* & sic erit conclusio generalis, quòd dilatio ad solvendum, vel anticipata solutio non debet augere, seu minuere pretium: at campsorem his rationibus plus accipere, quam dederit, patet ex his, quæ scripsi *n. seq.*

Confirmatur totum hoc septimum argumentum, 28
quia istud lucrum, quod campsores exigunt ex cambio nundinario, non potest referri ad aliam causam, quam ad commoditatem restituendi, seu dilationem solvendi, quam habent qui accipiunt cambio; nam quando tardius est agenda solutio, eo plus augent lucrum, quod nonnullum argumentum est intentionis usurariæ, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb per usur. acquis. q. 6. vers. sunt etiam in fine, col. pen fol. 365.* & proinde videmus, quòd dantes cambio pro proximo foro; quanto distantiori tempore à foro dant pecunias, tanto minus dant, quia longiori tempore carebunt pecuniis, cambio datis, & accipiens longiori usurus est dilatione, ut considerant *Jurecons. Genuen.* quem citavi *infra hoc eod. n.* † *Jo Azor de instit. mor. par. 3. 10 tit. de camb. c. 8. vers accedit quod l. 1.* & latius *cap. 9. q. 4. & alii communiter*; hincque primo mense pro centum aureis, Lugduni accipientis, campsor dat Venetiis 118. duc. secundo vero mense dabit 119. & tertio dabit 120. & in cambio Francofurtensi hanc servari rationem, ut si Antuerpiæ campsor quinto mense ante nundinas pecuniam numeret, det solum verbi gratia, 73. grossos pro floreno germanico, si quarto mense numeret, det solum 74. si tertio, 75. si secundo, 76. si uno duntaxat ante nundinas, 77. & ideo pretium variari pro majori, vel minori temporis intercapedine, testatur *Leon. Less de just. & jur. l. 2. cap. 23. n 53.* sicque huic cambio inest mutuum interpretativum, quia pretium cambii non potest variari ob solam rationem longioris, vel brevioris temporis, cum in cambio requiratur sola illa dilatio, quæ est necessaria ad transmissionem litterarum, & præparationem solutionis; & proinde si plus temporis

concedatur ad solutionem, id non fiet ex vi contractus cambii, sed taciti cujusdam mutui, in quo aliquid exigere ultra sortem ratione temporis longioris est usura, *Leonard.Less.d.cap.*23. *n.*54. idque bene etiam colligitur *ex Pii V. constitutione*, in qua disponendo, ut tempus solutionis faciendæ sit proportionatum distantiæ loci, reddit causam, ne fœnerandi detur occasio, in illis verbis: *cavendum autem erit in terminis,ut ratio habeatur longinquitatis,& vicinitatis locorum, in quibus solutio destinatur, ne dum longiores præfiguntur,quam loca destinatæ solutionis desiderant,fœnerandi detur occasio.* & quòd ubi aliqua se ingesserit ratio expectati temporis,cambium fit siccum,& usurarium,scribit *Sot.de just.& jur.lib.6. q.8. art.2. vers.finem, col. ult. fol.* 606. & quòd is, qui dat pecuniam nunc, ut post duos, vel tres menses majorem recipiat, faciat injustitiam, vel committat usuram, scribit *Navar. in man. confess. cap.*17. *n.* 287. & , quòd propter anticipationem, vel dilationem solutionis justum rei pretium non sit augendum, nec minuendum, scribit *ib.idem n.*289. *vers.secundo quod.& vers. quare. ibi excusatur.* & quòd pretium cambiorum, quæ fiunt Genuæ pro Placentia, non possit ratione temporis augeri, seu minui, nisi respectu veri interesse, scribit *ibidem n.*297. quod satis ante eos aperte dixit *Cajet.tract.de camb.cap.7. sub n.4. tom.6. par.1. fol.*407.in illis verbis *nec temporis prolixitas,aut brevitas pensabitur, sed semper in veri pretii æstimatione stabitur,sive cito sive tarde pecunia assignanda sit:si enim hoc defuerit, usura est ratione impliciti mutui, sicut in in venditione plus justo pretio ad tempus* : & hæc bene comprobatur ex Doctorum auctoritatibus,quas adduxi *inf.p.*3.*l.*1.*n.*1.& quòd cambium cum termino restituendi pecunias ad primas nundinas,una cum lucro ad rationem illius temporis, ac prout fecerit cambium, sit cambium siccum, prohibitum, illicitum, & usurarium, scribit *Bursat. cons.* 399. *breviter sub n.*26. *vers. primo quia. & n.*17. *lib.* 4. *& lit.* articulo per multa argumenta late examinato, concludit *Mich. Sal. ad D. Thom.* 22. *post.q.*78. *in disputat. de camb.q.* 4. *art.* 2. *controv.*18. *n.*2. *& seqq.* & præsertim *n.*5. *vers.lex his sequitur. tom.*2.*fol.*611. & quòd propterea non liceat dare ad majus pretium, quando cambitur, *a polixa vista*, quam quando cambitur, *ad uso*,refert, & sequitur *Joann. Bapt. Cavat. tract. de camb.tit.de litteris.vers. quæro an liceat fol.*224. & ex istis adductis in hoc septimo argumento,& præsertim in ejus comprobatione *Nicolaus Senarega, Jurisconf. Genuen in quadam epistola*,quam habes impressã apud Hilarionem Genuen. *tractat. de latiss. avar. domin. in fine,& Fabian.Genuen.tractat.de camb.versus finem,sub n.*68.*tom.*6.*par.*1.*f.*418.ex veriori, & tutiori opinione firmat cambia, quæ fiunt in Civitate Genuæ, esse illicita;quia, ut inquit,cum emant per anticipatam pretii exbursationem rem minori pretio, alio tempore consignandam, cadunt in contractum mutui. qui propterea censetur illicitus; subdens, quòd si veritatem intueri velimus. mercatores invenerunt hujusmodi contractum, ad evitandum nomen usuræ.

29 Demum lex istud lucrum, seu majus pretium, procedens ex dilata solutione, adeo odio habet, ut toleret deceptionem usque ad dimidium justi pretii, quando res & pretium sunt de præsenti; secus quando differtur solutio pretii, quia tunc id, quod est ultra verum pretium, videtur constitutum propter illam dilationem pretii,& non quòd res valeat tantum, *Abb.in cap.*6. *in civitate, n.*6. *de usur.* quare emptor deceptus, rem, quæ valet quinque, potest emere pecunia præsenti novem, seu decem, per ea, quæ dixi *par. seq. ampl*.10. *n.*1. & 3. sed non deceptus, non potest emere octo propter dilationem, sibi datam ad solvendum; contra vero venditor deceptus, rem, quæ valet decem, potest vendere sex,vel quinque pro pretio de præsenti, sed non deceptus, non potest vendere septem, propter anticipatam solutionem; & sic lex tolerat læsionem, procedentem à deceptione, sed non tolerat læsionem procedentem à dilata, seu anticipata solutione, & in simili videmus, quòd tolerat modicitatem pretii, seu aliquam læsionem in venditione libera, sed non tolerat in venditione cum pacto de retrovendendo, quia tunc habet eam suspectam de usura, *ut ex communi opin.* sequitur *Cravet.cons.*156.*Jacobus.n.*4. quem refert & non impugnat *Menoch. tract. de arbitr. jul. l.*2. *cent.*1. *cas.*13. & quando hoc pactum retrovedendi judicetur illicitum vide *par.seq.ampl.*10. *n.*31. 30

Octavo, quia marcatores in isto cambio dant suas pecunias, non quia egeant, ut illæ sibi alio in loco solvantur, sed ut illas postmodum cum aliquo lucro in eodem recipiant; & è converso, multi illas cambio accipiunt, non ut illas alibi restituant, sed solum, ut eas per aliquod tempus in suis indigentiis habeant,& postmodum cum lucro ibidem restituant ad rationem, prout fecerit cambium, quæ negotiatio in effectu nihil aliud est, quam usura lucratoria, *joan. Bapt. Lup.in cap.naviganti.§.*2. *sub n.*13.*de usur.inter tractat. divers. tom.* 7. *fol.*138. dicitur cambium siccum cum re vera pecunia non transmittatur, *Lup. d. §.*2.*n.*23. & *virgin.de Boccat.tract.de interd.uti possid. cap.*18. *n.*165.*& seqq tom.*3 *par.*2. *fol.*316. 31

Nono, quia si quis emat justo pretio frumentum tempore absolutarum messium, quando est impositum certum pretium, & obliget venditorem ad illud sibi consignandum tempore paschatis, contractus est usurarius, quia verisimiliter tempore Paschatis valebit pluris juxta mentem,quæ elicitur per contrarium sensum *ex c.naviganti,de usur.*& non habetur in consideratione, quòd posset valere minoris, quia hoc est de raro contingentibus, & lex se accomodat ad ea, quæ frequenter occurrunt,*Hostien.in sum tit. de usur.§. an aliquo casu vers.quando.ibi, item quid si dant.Laur.de Rodulph.in c.consuluit.p.*2 *sub n.*9.*vers.quidam.ibi, aut verisimile.& n.*11.*q.*29. *de usur.inter tract.divers.tom.* 7.*fol.*22.*Amb.de vign.in c.salubriter.post.rubr.in textu n.*83.*eod.tit.inter tract.divers.eod.tom.*7.*f.*56. & quòd is, qui mutuat monetam,triticum, aut quid aliud eo pacto,ut sibi reddatur tempore,quo verisimiliter creditur ejus pretium auctum iri,sit usura scribit *Jo Azor. de instit.moral.par.* 3. *l.*10. *tit.de camb.c.*7. *vers. idem quoq.*† & quòd isto casu is qui mutuat triticum,ut sibi reddatur tempore quo verisimiliter pluris æstimabitur 32
si usq.ad illud tempus non erat servaturus, peccet:& ideo,quòd ex aucto pretio super lucratur,sit obligatus restituere,quia illud lucrum procedit à mutuo: secus tamen si verisimiliter dubitabat, an tunc pluris, vel minoris esset valiturum; secus etiam si usque ad illud tempuus erat servaturus,& mutuatario libertatem non adimit,quin etiam antea reddere possit.scribit *Navar. in man. confess.c.*17. *de peccato usuræ. circa mutua. numero* 219. *vers. nonagesimo peccat.* & concordant quæ scribunt *Lauren. de Rodulph. d. par.* 2. *sub numero* 9. *vers. quidam. & Cardin. Tolet.* quem secutus sum

sum *sup. quæst.* 1. *n.* 420. & ita, loquendo de mutuo pecuniæ, scribit etiam *Joan. Azor. d. cap. 7. vers. deinde quæri posset.* & sicut mutuator potest licite pacisci, rem mutuatam sibi restitui certo futuro tempore, quo rei mutuatæ pretium speratur auctum iri; quia ipse usque ad illud tempus erat rem mutuatam servaturus, ut dixi; ita etiam potest quis vendere ad credentiam, recepturus pretium in tempore, quo res vendita speratur plus valitura, si venditor erat eam servaturus usque ad illud tempus, *B. Joan. à Capistr. tract. de usur.* 2. *par.* 2. *princip. sub n.* 46. *tom.* 7. *fol.* 106. hancque esse communem omnium sententiam, ut mercator, qui suas merces erat servaturus ad tempus, quo erant plus æstimandæ, & eas precibus emptoris vendit pecunia credita, possit vendere eo pretio, quo esset venditurus eo tempore, ad quod erat servaturus, deducto pretio, quo æstimantur pericula, labores, & impensæ, quas fecisset in servandis illis mercibus usque ad illud tempus, scribit, declarando, tripliciter constitui pretium. & alia contingentia in hac materia, *Joan. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 8. *tit. empt. & vendit. cap.* 9. *initio, & vers. seqq. co.* 647.

33 † alias, si non erat servaturus, & quod sibi debetur, non vult recipere usque ad tempus, quo ejus pretium crescat, peccaret, cum debitor illud tempus expectare non teneatur, & ipse velit lucrari impensam, quam in custodiendo faceret, & periculum amissionis vitare, *Navar. d. cap.* 17. *n.* 225. *vers. nonagesimo sexto.* & *Laur. de Rodulph. in loco supra proxime citato.*

34 Ratio potest esse multiplex. Prima in contractu emptionis, quia emptor non solum hnbebit rem emptam, sed interim habet ipsum venditorem custodem rei emptæ, & evitabit periculum, ut dixi: Secunda ratio, & melior est, quia emptor intendit potius mutuare, & ex mutuo quæstum facere: nam ex quo solvit anticipatè, vult ut venditor tradat ultra debitum; quasi emptor mutuaverit sub pallio emptionis, *Ambr. de Vign. in cap. salubriter. post rubr. in text. sub n.* 82. *de usur. fol.* 56. & bene *Navar.* quem retuli *supra n.* 27. *in* 7. *argum.* Tertia ratio in contractu mutui formalis est, quia illa obligatio, qua mutuatarius adstringitur restituere in tempore, quo res mutuata pluris verisimiliter valebit, est pecunia æstimabilis, & quicquid pecunia æstimabile imponitur mutuatario ultra restitutionem mutui, est usurarium, ut secutus sum *par. seq. ampl.* 10. *num.* 81. *versus finem. vers. primus casus.*

Et licet non sit usura formalis, quia non est mutuum formale; tamen est usura quantum ad intentionem depravatam, quia jus fingit, ac si emptor illam pecuniam venditori mutuaret, ut in alio non dissimili casu scribit *Abb. in cap. ult. naviganti. sub n.* 6. *de usur.* & nulla de eo facta mentione, *Ambr. de Vign. ubi supra, num.* 82. *fol.* 56.

Si iste contractus emptionis, & mutuationis frumenti est illicitus, & usurarius, ex eo solo, quòd verisimiliter pretium augetur; Ergo quanto magis erit illicitus, & usurarius contractus cambii, in quo scutus *de marche* emitur minori pretio, & venit consignandus in proximis nundinis majori, & certo pretio, per ea, quæ scripsi *supra num* 28.

35 Decimo, quia sicut fructus societatis officii Cur. Rom. non debentur, quando societas officii est ficta, eo quia sit contracta sine officio, vel illud officium, super quo contrahitur, non habet illum fructum, ut late scripsi *supra q.* 1. *n.* 276. 324. & 351. quod idem de aliis societatibus fictis scripsi *par. seq. ampl.* 27. *num.* 9. *confirm.* 2. & de censibus, & locis montium, quando exiguntur fructus, quos census, & loca montium non habent, quo casu illi fructus illicite percipiuntur, & ideo sunt restituendi per ea, quæ secutus sum *supra q.* 1. *n.* 177. & 208. ita etiam non debentur proventus cambiorum, quando cambium contrahitur per litteras fictas, de quibus scripsi *infra par.* 3. *limit.* 5. *n.* 1. & 3. & *infra* §. 6. *gl.* 1. *sub n.* 2. *vers. secundo quia & n.* 11.

Undecimo, quia hoc cambium nundinarium, sive sit usurarium, sive non videtur saltem illicitum ex eo, quod campsor, seu nummularius, quando dat cambio pro foro Placentiæ, non accipit, ut alibi solvat, & sic non est translaturus, sed ipse solvit ut alibi accipiat; unde tantum abest, ut in eo considerentur transvehendi pecunias labor, & impensæ, quibus justificatur lucrum cambii, per ea, quæ secutus sum *supra quæst.* 1. *n.* 412 & *seqq.* & infra *n.* 44. ut potius hi labores & impensæ considerandi sint in eo, qui pecunias accipit, ut solvat, alibi, videlicet in nundinis, & tamen nummularius adhuc ex illo cambio lucrum consequitur quare nummularii sive accipiant prius, alibi soluturi sive prius solvant, alibi accepturi, semper quæstum faciunt; addo etiam, cambii commercium videri iniquum, tum quia, circumscriptis etiam impensis, & laboribus, adhuc ex eo accipitur lucrum, ut scripsi *par. seq. ampliat.* 6. *n* 1. tum quia nummularius, etiamsi pecunia pluris valeat in loco, ubi eam accipit, quam ubi solvit, tamen lucrum consequitur, non servata æquivalentia numismatum, ut retuli *par. seq. ampl.* 10. *n.* 107. *declar.* 6. 36

Duodecimo, quia de natura cambii est, ut moneta unius speciei commutetur cum altera diversæ speciei, per ea, quæ dixi *supra quæst.* 4. *n.* 7. & *seqq.* & reddatur alio in loco, ad differentiam mutui, cum alias ista commutatio esset superflua: Sed in isto cambio nundinali nulla in effectu habetur consideratio, quod moneta sit diversa; & in cambio cum recursa redditur eodem in loco; nam Genuæ datur cambio pro Placentia, & posteà in reditu fori Placentini restituitur Genuæ ergo est illicitum. 37

Decimo tertio, quia iidem mercatores, qui dant, & accipiunt cambio, interveniunt pretio, quod imponitur pro cambiis, ut latius scripsi §. *seq. gl.* 4. *numero* 13. Ergo illud pretium est suspectum de injustitia, quia ipsi dicunt jus in causa propria. Unde sequitur postea, quòd dantes cambio fere semper lucrentur, ut patet ex exemplo cambii, quod posui *supra q.* 5. *n.* 54. & *seqq.* sive dent pro certo pretio imposito. sive pro incerto imponendo; de quo duplici pretio, seu modo scripsi *ead. quæst.* 5. *numero* 65. & 66. & consequenter cambium hac ratione est illicitum, ut scribit *Sot.* quem retuli *par. seqq. ampliat.* 14. *n.* 3. *restr.* 2. & licet aliquando possint perdere, tamen quod frequenter evenit, non quod raro contingit, debet attendi, per ea, quæ secutus sum *supra n.* 31. *in* 9. *argumento.* 38

Decimo quarto, quia istud cambium non habet illum finem utilem, & necessarium Reip. videlicet, pro commodo mercaturæ, & beneficio peregrinantium, ad quem finem fuisse ordinatum cambii usum, dixi *q. præced. n.* 7. & ad quem finem est permissus, & declaratus necessarius, & utilis Reipubl. *à Pio V. in e jus.* 36

in ejus constitutione de cambiis. † sed habet finem turpem, & illicitum, videlicet, ut serviat inexhaustæ aviditati, inexplebilique desiderio, & insatiabili avaritiæ cumulandi thesauros, nulla admixta publicæ societatis utilitate; quæ avaritia de sui ratione est peccatum mortale: nihil enim intulimus in hunc mundum, ideo non dubium, quòd nec auferre quid possumus: habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus: nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum diaboli: estque avaritia radix omnium malorum, quia sacrilegia committit, & furta: rapinas exercet & prædas: bella gerit, & homicidia simoniacè emit, & vendit: injuste petit, & accipit: neque negotiatur, sed fœneratur: instat dolis, imminet fraudibus: dissolvit pactum, violat juramentum: corrumpit testimonium, & pervertit judicium, ut *ex Innocent. V.* refert *B. Joan. à Capistr. tract. de usur. sub n. 6. tom. 7. fol. 29.* & ut habetur *Eccles. 10. num. 9. & 10. avaro nihil est scelestius, &c. nihil est iniquius, quam amare pecuniam*; avarus enim ex potu sitim auget, quia, ut ait Senec. lib. de moribus, *pecunia non satiat avaritiam, sed irritat*, & S. Ambros. relatus in cap. 8. sicut ii. distinct. 47. contra avarum, inquit, *sicut ii, qui per insaniam mente translati sunt, non tam res ipsas, sed passionis suæ phantasias vident; ita etiam mens avari, semel vinculis cupiditatis adstricta semper aurum, semper argentum videt, semper reditus computat, gratius aurum intuetur, quam solem: ipsa ejus oratio, & supplicatio ad dominum aurum quærit, &c. Interdum etiam usuræ arte nequissima ex ipso auro aurum nascitur.*

41 Ergo cum cambia sint inventa, & ordinata propter publicam utilitatem, ut dixi *q. præceden. n. 14.* & istud cambium non tendat ad hanc publicam utilitatem, non dicitur de cambiis inventis, & ordinatis, & ideo remanet exlusum, quia tendit ad malum, & hoc argumento utuntur plures, inter quos sunt *Boninf. tract. de camb. cap. 5. vers. tra l' altre. & Fabian. eod. tract. de camb. n. 9. tom. 6. par. 1. fol. 411.*

Secunda opinio, contraria primæ, est negativa, quòd ejusmodi cambia non sint prohibita, neque sint illicita, seu usuraria, quia campsor non est certus de lucro, sed est loci commercium, & fortuna, & non est contractus mutui, *Bal. in l. 2. n. 2. vers. item cambia. C. de usur. rei jud.* & ideo cambia esse licita, tenent idem *Bald. & Salyc. in l. institoria in fine, Cod. de exercit. & instit. act. idem Salyc. in auth ad hæc num. 10. quæst. 11. Cod. de usur. Jas. in l. 1. in 1. lect. n. 64. qu. 6. & in 2. lect. n. 39. vers. nunquid autem. Cod. de sum. tri & fid. cath. Laur. de Rodulph. in cap. consuluit. p. 2. q. 16. n. 8. & par. 3. n. 1. & seqq. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 22. & 37. Joan. de Anan. in c. naviganti. n. 46. de usur. B. Joan. à Capistr. tractat. de*
42 *usur. in 2. par. 2. par. princip. n. 146. tom. 7. fol. 111.* † & propterea mercator potest recipere 100. in uno loco, puta Venetiis, & restituere in alio; puta Florentiæ, 106. vel 107. florenos, prout plus, vel minus valent; nam tanti valet alicubi florenus cum uno denario, quanti alibi sine denario; quia cursus monetæ operatur excessum in valore secundum locorum diversitatem; plus enim valet florenus Florentinus Florentiæ, quam alibi, & pluris ducatus Romanus Romæ, quam alibi; operatur hoc & monetarum diversitas, quare quandoque tanti valent Venetiis centum ducati, quanti Florentiæ centum sex, vel centum septem Floreni: non enim plus solvitur, sed tantundem: est & alia ratio, videlicet, periculi, &c. *Archiep. Florent. tractat de usur. capit. 2. §. 48. num. 78. tom. 7. fol. 86.* quem, & alias citavi *num. seq.* † ideo 43
etiam mercator potest in Civitate Perusii accipere 100. occasione cambii, & solvere in Civitate Neap. solum 95. dummodo ita sit consuetudo generalis mercatorum, & non excedat nimis modum, *Bal. in rubr. num. 1. Cod. de constit. pecun. & tractat. de constit. n. 1. tom. 6. par. 1. fol. 38. Joan. de Anan. in dict. cap. naviganti. n. 46. & Petr. de Ubal. tractat. de duob. frat. par. 5. princi. n. 34. tom. 6. par. 1. fol. 148.* huncque contractum laudat *Bald. in cap. 1. sub num. 9. de plus petit.* quem sequitur *Navar. in dict. cap. naviganti sub num. 21. de usur.* † Item potest campsor cambien- 44
do recipere denarium pro floreno, *B. Jo. à Capistr. d. n. 146.* id est, cum campsor pro floreno dat tibi monetam, & retinet unum denarium; vel è contra, dat tibi florenum, & recipit monetam; quia non est mutuum, nam non retinetur pecunia, neque habetur respectus ad pecuniam, sed ad interesse campsoris ratione laboris, operarum, pensionum, salariorum, factorum, & discipulorum, quæ subit campsor pro exercenda ista arte; cum non sit decens ut debeat propriis impensis operari in aliorum utilitatem, *Jo. de Lign.* quem sequi videtur *Archiep. Floren. tract. de usur. ca. 2. §. 47. n. 77. & §. 48. num. 78. tom. 7. fol. 86.* idem per alia verba scribit *Joan. Azor. de inst. mor. par. 3. lib. 10. tit. de camb. ca. 4. qu. 8.* licet in eo cap. agat de cambio minuto; & quod cambia artificialia, seu ars campsoria possit quatuor rationibus esse licita, sequitur ex *Sancto Bernar. Ambr. de Vign. in cap. salubriter. num. 274. & seqq. juncto num. 269. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 66.* & scribunt *Laur. de Rodulph. Jo. de Anan. Navar. Hier. de Luc. Jo. Azor. & alii,* in locis, quæ citavi *supra quæst. 1. n. 424.* † & quod 45
campsor possit ex duabus causis in genere lucrari, & plus quam dederit recipere; videlicet, propter obsequium, quod præstat campsuariis, & propter interesse damni emergentis & lucri cessantis, quod ex cambio patitur, scribit, & latius enarrat *Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. quæst. 5. col. pen. vers. verum fol. 361. & quæst. 9. vers. dicitur aliud fol. 373. colum. 2.* & quòd verus campsor, tenendo famulos, & factores, seu ministros in diversis locis, ideoque non sine propriis impensis, & ita, obsequium præstando egentibus pecuniarum commutatione, possit lucrari; & quod onera, quæ campsor, ut artem campsoriam exerceat, subit, sint in triplici differentia: quia quædam antecedunt, nempe cum campsor diversorum generum pecunias congregat, & ministros tenet: quædam vero concomitantur, quando scilicet campsor numerat pecunias, quas permutat, & in libris, quando dat, & exigit, scribit: & quædam subsequuntur, quando videlicet patitur inde interesse, timorem istum, anxietatem de recuperandis pecuniis, & patitur quandoque expensas litis, & similia, scribit idem *Medin. ubi sup. q. 6. col. 2. vers. si dicas. & col. 7. corol. 1. fol. 362. in fine, 363. & 365.* Et quòd mutuator, seu permutator possit non ob mutationem, sed propter labores, quibus se offert, & propter industriam, quam ponit, in quærendo, habendo, & servando multas pecunias, aliquid accipere arbitrio boni viri, late scribit *Navar. in cap. naviganti. n. 15. ver. decimo tertio, de usur.* & in hoc concordant omnes, quia est de jure naturæ, quod omnes intelligunt; & faciunt quæ scripsi *infra §. 3. gl. 3. numero 3.* † Et 46
certe

certe si ista cambia non forent licita multi damnarentur,ut scribit *Laur de Rodulph supra citatus*,quem sequitur *Archiep.Floren.d.§.4 . num.77*.& quod absurdum esset, tot, tot bonos mercatores, qui quotidie contractus cambii ineunt, taliter damnati, scribit. *Bald.consil.11. mercator.Januensis, sub numero 2. tit. de usur.*

47 Et quod cambium possit esse licitum, tunc ratione periculi pecuniæ, quum mercator facit solvi alio in loco, tunc quia pecunia in uno loco pluris valet, quam in alio, scribunt *Alex. conf 61. viso pro esse, sub.n.13. vers. nec obstat, lib.1. & alii*, quos secutus sum, *supra q.4. num.26. vers tertio,& tendi*, & scripsi

48 *supra q.1. n.42 . & 429.*

Et quod ratione majoris copiæ, & inopiæ pecuniæ in uno loco, quam in alio,possit plus, vel minus dari, & plus, vel minus accipi,patet in cambiis,quæ fiunt ex Italia ad Galliam,seu è contra: nam,cum in Gallia propter illa continua bella civilia adsit maxima pecuniam inopia, & Italia adsit copia, qui daret pecuniam in Gallia, sibi restituendam in Italia,utique majorem summam ea, quam dedit,reciperet, & è contra,qui daret in Italia, recipiendam in Gallia, majorem ea, quam dedit, reciperet; & tamen non esset usura quia uno summa correspondet alteri, considerata inopia, & in copia, *Nav. in cap navigant. vers. vigesimo didimo, n. 51. & ibidem Joan. Bapt. Lup. §.2 numero 34. de usur. inter tract. divers. tom.7. fol.140. idem Navar.in man confess cap.17.n. 285*.& quod si Flandriæ modo propter bella,quæ illio geruntur, multo fit strictior moneta, id est,major inopia numeratæ pecuniæ, quam in Hispani, ideoque in Flandria ducatus pluris æstimetur, quam in Hispania,licent propterea pro scutis,qui numerantur in Flandria, plus in Hispania recipere, scribit *Sot. de justit.& jur l 6.quæst.1 art.3. in fin initii, fol.616.* quare eo tempore, quo Cæsar propter continua bella, pluribus indigebat apud Flandriam talentis, & ideo caritas erat pecuniæ illic maxima, minor pecunia tanti habebatur inFlandria,quanti major in Hispania, sicut ubi caritas esset tritici,unus modius tanti valet,quanti alibi duo, ut late scribit *idem Sot.eod. art.2 colum 3. ubi,his,circa practicam intellectis*,& rursus, sed cum formidine post argumenta *colum 7. initio; in con. responsiva, fol. 618.* hincque etiam est, quod dans cambio Hispali pro Roma facit parvum lucrum, & recipit paucos nummos, sed dans cambio Romæ pro Hispali, lucratur multum, & multos recipit nummos, quia Hispali plures sunt nummi, quam Romæ, & successive nummus pluris æstimatur Romæ,quamHispali;quare non aginta scuti Romæ valebunt Hispali centum, & proinde qui daret Romæ scuti 90. posset Hispali recipere centum, & qui in Civitate Lucæ daret cambio unum modium frumenti pro Roma, ubi duo modii frumenti tantum valerent, quantum Lucæ unus, cum Romæ et major copia frumenti, juste Romæ reciperet duos modios,*Romoal Col.t act de camb cap.17.in fine*, quicquid dicat *Joan. Azor.*à me relatus *par.seq ampl.10.n.*

49 *107.* † patet etiam ex eo, quod mercator Genuensis potest Genuæ ab alio mercatore Genuensi emere 100.bizantios, sibi solvendos in Alexandria, & pro dictis centum bizantiis, sibi solvendis Alexandriæ, solvere in Civitate Genuæ 110.dicto mercatori vendenti, & iste non erit contractus usurarius, *Cal.consil.11.mercator Januensis,tit de usur.* quem sequitur *Jo. Anan in loco citato supra sub n. 41.* hincque ratione, quod moneta propter cursum, seu copiam, & inodiam pluris, minorisve valeat, sustineri hoc *Calderin* consilium, cum alias, dempta ista ratione, & attenta ea, quod moneta præsens valeat plus, quam moneta absens, *Calderinus* male consuluisset, hincque *Navarrum in cap.naviganti, num.64.de usur.& in man.confess.cap.17.de usura circa camia sub n.295.* considerato majori pecuniæ præsentis valore, non fideliter, sed in verso casu, citasse *Caderinum*, nempe quòd Genuæ dabantur scuti, non 110. *ut loquatur Calder.* sed 100. ut Alexandriæ solverentur 106.seu 110. quia tanti valeant 100.pecunia præsenti,quanti valent 110. pecunia absenti, scribit *Joan.Bapt.Lup. in eod.cap. naviganti, §.2.sub num.34 inter tract. vers. .... tom 7. fol.140.* Verum adverte obiter,quod, considerata etiam sola ratione, quod pecunia præsens pluris valet, *Calderinus* adhuc non male consuluisset; quicquid dixerit *Lup. ubi supr.* & Nav etiam in casu converso verum scripsit, & ratio est, via præsentia, & absentia pecuniæ non consideratur ex loco solvendæ,pecuniæ, ut arbitrantur, sed ex persona quæ solvit, nam pecunia campsoris, id est, nummularii semper habetur pro præsenti, & pecunia illius, qui cum eo permutat, semper habetur pro absenti, & ratio rationis est qua in campsore considerantur labores, & impensæ pro translatione pecuniarum, dum prius racipit à campsuario, ut faciat postea illi alibi solvi, & similiter in eo considerantur isti labores, & impensæ pro reductione pecuniarum ad domum, quando prius ipse solvit, ut postea alibi recipiat, & sic absentia pecuniæ semper consideratur ad damnum ejus qui cābi cum campsore, quia is videtur eo in loco habere ministros, & famulos, qui vel solvant, vel recipiant illic solutionem, unde campsor hac ratione semper debet lucrari, per ea, quæ scripsi infra *numero 90. & par seq. ampl.6 num.1. in 1.casu, & ampl.10.sub.num.109.vers infero* quare instificando *Calderini* consilium, dico, quod is qui dabat 110.in Civitate Genuæ, ut solverentur sibi 100.Alexandriæ, erat campsuarius, & qui faciebat solvi illa 100. Alexandriæ, erat campsor, qui negotiabatur Alexandriæ, ibiqua propterca tenebat ministros, & famulos, seu correspondentes, & justificando *Navari* in versionem, dico, quod ille, qui dabat 100. Genuæ, & recipiebat 110. Alexandriæ erat campsor; & qui recipiebat illa 100. Genuæ, & solvebat 110. Alexandriæ, erat campsuarius;in quo ob rationes adductas non considerantur labores, & impense; quare mutata persona campsoris in campsuarium, mutari debet factum: & licet ex his in hoc *Calder.*consilio consideretur non copia, vel inopia pecuniæ sed absentia, & præsentia pecuniarum; tamen vera est conclusio, quod valor moneta in cambiis,& permutationibus pecuniarum pendet etiam à copia, & inopiæ monetæ, prout dixi etiam *infra num.75.* quia tunc moneta non sumitur in valore legali, sibi à lege seu Principe imposito; quo casu copia, & inopia nihil possunt operari,sed sumitur in valore, ac si illa pecunia esset merx, cujus æstimatio crescit, & decrescit, prout crescit, & decrescit copia, ut dixi *supra q.5.sub n.65.* & quod in mutuo, seu cambio ratione distantiæ loci, & consequenter laborum, & impensarum licite ejus exigatur, justum sit lucrum, late secutus sum. *supra q. 1. n. 422. & seqq ad num. 428. exclusive.*

Quicquid

Quicquid in contrarium scripserit, puncto non exacte forsan considerato *Medin. in suis tractat tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q.* 8. *vers. illud tamen, col. pen. fol.* 72. dicens, quòd copia, & inopia posset considerari pecunia venderetur, sed quia non venditur, non potest, inquit, considerari: & in hoc ipse decipitur, quia vel venditur, ut late ostendi *supra q.* 4. *n.* 21. *& seqq.* vel saltem permutatur secundum eos, quos citavi *ead. quæst.* 4. *n.* 18. & per mutatio habet etiam in hoc naturam venditionis, quia permutatio, ut sit justa, debet habere justitiam commutativam, quam non haberet, si unus daret tantum in loco, in quo esset magna copia, quantum reciperet in alio, in quo esset magna penuria, & inopia, per ea, quæ loquendo de cambio, & de mutuo, scripsi *infra par.* 3. *limit.* 4. *n.* 4. *&* 5.

50 Demum, quòd cambium sit contractus ex genere suo licitus, sive sit cambium purum, sive impurum per admixtionem mutui, & quod cambium tam purum, quam mixtum possit taliter vestiri omnibus debitis circumstantiis, quòd erit contractus simpliciter licitus, scribunt *Conrad. de contract. quæst.* 9. *in* 7. *&* 8. *conclus.* & *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. per usur. acquis. quæst.* 5. *col.* 3. *vers. quibus præmissis, fol.* 360. quem retuli etiam *supra quæst.* 5. *sub n.* 1. & quòd cambium de per se sit licitum, nisi aliunde fœdetur, firmat etiam ex sententia D. Thomæ, relatis ejus formalibus verbis, *Hier. de Luc. tract. de camb. in verbo, pro decisione, num.* 7. *& seqq. numer.* 12. 26. *&* 27. *tom* 6. *par.* 1. *fol.* 409. quæ verba D. Thomæ retuli etiam *infra sub num.* 62. & quia, ut hic vides, D. Thom. ex eodem loco citatur pro utraque opinione (nam pro prima contraria citavimus eum *supra num.* 7. *versus finem*) videtur sibi contrarius, aut saltem ita implicitus, ut pro neutra possit allegari opinione, ideo eum ab hac contrarietate defendit *idem Hier de Luc. ubi supra sub n.* 10. & quod ars campsoria possit esse licita, & honeste exerceri sine peccato & sit approbata de jure civili, & cambia vera sint licita, dummodo in eis non interveniat fraus, vel dolus, aut nimius excessus lucri, concludit *Ant. de Ros. tract. de usur. n.* 68. *&* 69. *tom.* 6. *fol.* 69. & quòd ars campsoria non habeat sic punitus intrinsecam malitiam, quin bono fine, & circumstantiis fieri possit licita, scribit *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q.* 8 *art.* 2 *in conclus. respons. col. pen fol.* 604. & quod usus cambiendi ex campsoris fine, sicut & qualibet alia negotiatio ex adjunctis, possit esse licitus, & laudabilis, secutus sum *infra n.* 62. & quod cambium, servata justitiæ commutativæ æqualitate, & sublatis fraudibus, sit licitum, firmant *Medin. d. quæst.* 5. *col.* 5. *vers. verum, fol.* 361. *colu.* 1. *Nav. in cap navigant, vers. de cimo quinto, n.* 23. *in v & quamquam,* & latius *n.* 72. *vers. his tamen, & n. seqq.* & præsertim *n* 76. *vers. concludimus, junctis præcedentibus, de usur. Fabian. Genuens. eod. tract. de camb. c.* 7. *n.* 62. *fol* 117. *dict. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 417. *& Bon. tract. de camb. c.* 6. *v. quæsta resolutione,* & adde quæ scribsi *infra §.* 6. *gloss.* 1. *sub n.* 41. *v. sed in cambio,* quòd communi consensu recepta sit opinio, negotiationem cambiorum per se quidem bonam, aut certe malam non esse, sed ex bono fine licitam, & bonam reddi, & ex accidenti aliquando vitiari, quia fraudes in ea fiunt, & usuras ipsi negotiatores accipiunt, scribit *Joan. Azor. de instit. moral par.* 3 *lib* 10. *tit. de camb. cap.* 3. *vers. tota igitur,* & quòd cambia, quæ fiebant Genuæ pro Lugduno, & Bezenzono, & hodie pro Civitate Placentiæ, sint licita, rejecta opinione innominati *Jurisconsulti Genuensis*, à nobis nominati *supra num.* 18. *vers. finem*, tuantur, & firmant. *Fabian. dict. c.* 7. *sub n.* 68. *vers. hæc sunt fol.* 418. & *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *post quæst.* 78. *disput. de camb. quæst.* 1. *art.* 2. *in princip. & n.* 9. *vers. denique tom.* 2. *fol.* 550. & quòd cambia nundinalia, quæ fiunt pro nundinis Lugdunensibus, seu Placentinis, non sint usuraria, vel iniqua, vel sicca, jure naturali, vel communi scripto, si citra fraudem, & dolum fiant vere re ipsa litteræ de uno loco in alium mittantur, & virtute litterarum fiat solutio pecuniæ, receptæ in alio loco quam in eo, ubi solvitur, scribit *Joan. Azor. dict. tit. de camb. c.* 8. *v. dicendum est*, & cambium Bisuntinum, seu placentinum esse licitum, remotis aliquibus, quæ adversantur justitiæ, tuetur, & sequitur *Leonar. Less. de just. & jur. lib.* 2. *cap.* 23. *n.* 59. *& seqq. usque ad n.* 72. *inclusive*, & hanc opinionem esse communem, quod cambia sint licita, testatur, & sequitur *Jason. dict.* 2. *lect. num.* 59. quem sequitur *Boninf. in loco supra proxime citato & Romoald. Col. tract de camb. c.* 6. *&* 18. pro qua vide quæ latè scribit *Mich. Salyc. dict. art.* 2. *numero* 2. & præsertim *n.* 3. *& seq. fol.* 526. & quòd cambium nundinale ex Civitate Genuæ ad Placentiam pro sui ipsius negotiatione, etiam sive alterius mercaturæ servitio, sit licitum; dummodo cambii lucrum non procedat à ratione longioris, aut brevioris temporis, & fiat reale, & sine fraude, habes in quadam disputatione cambii, à me relata *infra §.* 9. *num.* 1. *seqq.* & præsertim *num.* 6. & omissis Theologorum, & Jurisconsultorum auctoritatibus, cambii contractum esse licitum, satis declaratum est *in Pii V. constitutione*, & consuetudo totius orbis Christiani observat.

Non obstat, quòd exceptis *Hier. de Luc. Boninf. Fab. Genuen, Mich. Sal. Leonar. Less. & Romoald. citatis*, cæteris Doctores superius adducti nempe. *Bal. Salyc. Jas. Laur. de Rodulph Jo. de Anan. B. Jo. à Capistr. Archiep. Florent.* & *Calder.* non loquantur explicite de cambio Lugdunensi, seu nundinario, & præsertim de cambio sine servitio mercaturæ, in quo adduximus conflictum opinionum, sed loqui videantur de cambio sine nundinis, & per litteras simplices, in quo satis minor est controversia.

Quia *respondeo* dupliciter: Primo, quod etiam si præfati excepti non loquerentur de hoc cambio, tamen cessant omnis difficultas, quia habemus legem, nempe *Pii V. constitutione*, quæ approbat hoc cambium, & ubi est casus legis, cessat disputatio. Secundo responde, quod *Bald. Salyc. & reliqui* satis de eo videntur locuti, dum ratio, qua defendunt cambium, militat etiam in cambio nundinario; prima enim, & præcipua ratio, qua cambium Doctores justificant, est, quia moneta præsens valet pluris, quam absens, cum absens sit subjecta periculo, laboribus, & impensis, ut sæpe dictum est, sed hæc ratio potest considerari etiam in cambio nondinario, quia is, qui dat Genuæ, pro nundinis, debet ex nundinis reducere ad domum; hæcque reductio subjicitur præfatis incommodis. Secunda ratio est, quia in cambio consideratur emptio, & venditio, ut secutus sum *supra quæst.* 4. *n.* 21. & in emptione, & venditione datur lucrum etiam propter copiam, & inopiam, procedentem etiam à sola mutatione loci, ut patet ex his, quæ dixi *supra n.* 48. † quare licet alias ven- 51
dens

dens carius, quam emerit, peccaret; tamen non peccaret, si venderet carius ratione mutationis loci, puta, emit frumentum in Apulia, ubi est vile, & vendit Bononiæ multo pluris propter penuriam præsentis anni: nam istud plus potest dici quæsitum ex opera, industria, labore, & periculo, & hoc est licitum. *Anch. in cap. peccatum. sub n. 11. vers. & primo utrum peccet col 18. de reg. jur. in 6.*

Minus obstat, quòd *Joann. Bapt. Lup. in ca. naviganti. §. sub numero 22. de usur. inter tractat. divers. tom. 7. fol. 138.* citato *Alex. consil. 61. viso processu. numero. 12. lib. 1.* scribat, ducatos Civitatis Neap. longe minoris æstimationis esse, quam illos Romanos, Florentinos, & alios Italiæ, & ideo esse plus quam injustum. quod tenet *Bald. citatus supra numero* 34. scilicet, licere mercatori accipere centum florenos, ut Neap. solvantur 95.

Quia *respondeo*, quòd *Bald.* non exprimit, quòd illi 95. solvendi in Civitate Neap. sint ducati de illa moneta, & ideo potest intelligi quòd virtualiter sint de eadem moneta, de qua solvuntur centum, Perusii, vel Florentiæ, quasi sentiat *Bald.* quòd liceat mercatori accipere quinque pro centenario; & demum bene loquitur *Bald.* quia vult ut mercator non possit excedere modum, & generalem consuetudinem: & parcat mihi *Lup.* dum allegat *Alex. contra Bald.* quia imo *Alex. ibi n. 13. sequitur bald. & n. 12.* loquitur in alio casu, de quo nos *supra quæst. 1. numero* 409.

52 Demum non obstabit, quod scribunt *Sot.* quem citavi *infra, par. 5. post. lim. 20. in extension. gener. extens. 1. n. 1. Ant. de Rosel. tract. de usur. n. 57. vers. quidam. tom. 7. fol 68.* & nulla de eo facta mentione, *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti, n. 2. n. 26. in fine, vers. sea advertendum de usur. inter tract. divers. to. 7 fol. 139.* dum improbando laborum, & impensarum rationem, qua cambii contractus à Doctoribus defenditur inquiunt, quòd si isti contractus sunt illiciti, ut ipsi præsupponere videntur, expensæ institorum, ministrorum, & sumptus pensionum non excusant à peccato; cum alias sequeretur, quòd fœneratores publici, qui tenent institores, & ministros, essent excusati.

Quia *respondeo*, negando, quòd *Doct.* supponant, contractum cambii esse illicitum absolute, prout absolute est illicita ars fœnerandi, sed supponunt, esse licitum, quatenus illud lucrum referretur solum ad dilationem temporis, juxta ea, quæ scripsi *supra numero* 28. unde, cum referatur ad impensas, & labores, remanet licitus: cæterum, si actus in se esset injustus, & illicitus, prout est cambium siccum, admitto, quòd impensæ, & labores ministrorum non excusarent.

53 Confirmatur primo hæc secunda opinio negativa, quia Ecclesia, quæ damnat usurarios, sustinet campsores, ut patet ubicunque Romana Curia sedeat, *Joan. à Capistr. tractat. de usur. in 2. par. 2. par. sub numero 146. tom. 7.* fol. 111. Ergo non est ulterius disputandum.

54 Consolidatur hæc confirmatio, quia cum ad Ecclesiam, nempe ad Episcopum pertineat, ut venalia, & cæteræ negotiationes justo pretio vendantur, & exerceantur, *l. 18. munerum. § item episcopi. ff. de mun. & honor,* & *l. 1. C. de episc. aud. & cap. 1. & 2. de empt. & vend. Anchar. consil. 157. summa n. 1. & Stracch. tract. de mercat par. 1 n. 20. tom. 6. par. 1. fol. 285.* & ideo ad papam spectet statuere super justitia pretii censuum, societatis officiorum, ut patet ex pluribus, ad id editis constitutionibus; & ad eundem spectare cognoscere de justitia pretii cambiorum, utique si cambio, quæ hoc lucro tanquam justo eorum pretio exercentur, non essent licita, Ecclesia ea non toleraret. 55

Imo Ecclesia non solum tolerat cambia, & eorum pretia, ut dixi, sed admittit etiam, ut cambiis non solutis, debitor teneatur ad interesse, quod, ut audivi, fuit, sedente *Pio IV.* taxatum ad scut. 18. pro quolibet centenario, pro primo anno, & pro sequentibus annis ad scut. 13. sed postea, re, sedente *Pio V.* maturius considerata, fuit moderatum ad scut. 13. pro primo anno, & pro sequentibus ad scut. 7. 56

Confirmatur secundo, (& hæc confirmatio propinquius respicit cambium per litteras nundinarias) quia in mutuo, seu aliis contractibus videmus ex anticipata traditione, seu solutione post datum, seu emptum augeri: quare, si frumentum hoc mense Aprilis est carissimum, & ego hoc mense certam frumenti quantitatem tibi mutuo, æstimati pretio, quo hoc mense venditur, cum pacto, ut tempore restitutionis tenearis mihi reddere tantum triticum, quantum emi posset toto eo pretio, quo hoc mense fuit æstimatum; istud mutuum non est usura, quia in effectu est vendere triticum, & dilationem solutionis concedere, *Sot. Card. Tolet. & Navar* quos secutus sum *supra q. 1. n. 417. vers. declara.* similiter, si ego certam pecuniarum quantitatem tibi darem, cum pacto, quod certo tempore reddas mihi tantum frumentum, quantum poterit tunc haberi pro illa pecunia, possem licite recipere frumentum, juxta hoc pactum quamvis mihi daretur frumentum in majori quantitate, quam si tempore, quo dedi pecuniam, emissem, *Archid. in c. 5. si quis clericus. versus fine. 14. q. 4.* & *Laur. de Rodulph. in cap. consuluit. in par. q. 2. n. 10. de usur. inter tract. divers. tom 7. fol. 12.* probatur ex *tex. in d. cap si quis clericus,* & ita ponendo exemplum de eo, qui hyeme emit lanas, assignandas sibi in vere, quia verisimiliter tempore veris creduntur minus valituræ, scribit *Card. Cajet. tract. de camb. 4. sub n 3. tom. 6. par. 1. fol. 405.* & frequentissime contingit, quòd rustici, egentes pecuniis ad suos fructus colligendos, à divitibus mutuas pecunias accipiunt, & illis sese obligant ad eas solvendas in fructibus isto pretio, quo tunc valebunt, & talis contractus est licitus, quia non est mutuum, sed emptio, & venditio anticipata solutione justi pretii, secus tamen si esset mutuum, quo mutuatarius obligaretur pro illo mutuo vendere fructus, quia esset mutuum usurarium, *Joan. Azor. de instit moral. par. 3. l. 7. tit de mutuo, c. 7. q. 2.* & hinc Romæ, & alibi in statu Ecclesiastico fit similis contractus emptionis frumenti, ut dixi *supra q. 5. n. 65.* Imo vidi, quòd is, qui accepit pecunias cum obligatione tradendi tantum frumentum tali tempore, ut in casu, de quo *d. n. 65.* & non dedit, fuit coactus restituere eandem pecuniam, sibi datam, & amplius totam illam quantitatem, quæ aucto pretio, erat necessaria ad emendum tantum frumentum, quantum tunc temporis emi potuisset illa pecunia, data, secundum pretium impositum, licet si essemus non in emptione, sed in mutuo, & debitor non haberet frumentum, videretur aliud forsan dicendum *ex allegato textu in cap. si quis clericus.*

Ergo in commutata proportione per similitudinem in cambio ad nundinas, licebit mihi die 11.

Auguſti emere ſcutos marcharum, conſignandos mihi in Sanctorum nundinis, quibus approximantibus, majori valebunt pretio, quam eo, quo emi, quia quo diſtantius eſt tempus nundinarum, eo minoris valent ſcuti marcharum, & quo eſt propinquius, eo pluris valent, per ea, quæ dixi *infra ſub num.* 77.

57 Confirmatur tertio, quia ubi probabilis eſt dubitatio, utrum contractus ſit licitus vel uſurarius, tunc ſi contractus eſt ſolitus fieri publice, & palam inter bonos, & legales viros, talis contractus judicatur licitus, ut ſecutus ſum *infra* §. *6. gl.* 1. *n.* 45. *&* 48. *verſ. ſexto quia.*

Sed contractus cambii publice fiunt tanquam liciti, &c. ergo.

Retenta hac ſecunda opinione, quam mercatores

58 ſervant, & ego, loquendo in genere, non in ſpecie, puto veriorem, ſoluo contraria, quæ adduximus pro prima opinione.

Ad primum argumentum de Matthæo, qui non rediit ad telonium, reſpondeo, quòd etſi omnis Chriſti actio ſit noſtra inſtitutio, tamen illa inſtitutio non eſt ſemper obligatoria ſub præcepto peccati; nam Chriſtus profeſſus eſt paupertatem, & tamen paupertas non eſt de præcepto obligatorio, per ea, quæ dixi *ſupra q.* 1. *n.* 60. *& ſeqq.* ſic dico de Mattheo quòd etſi ejus non reverſio ad telonium ſit noſtra inſtitutio; tamen non eſt obligatoria ſub præcepto peccati; ſed ſolum habet magnam vim monendi, ut caveamus ab omni eo, quod facilem præbet occaſionem peccandi, prout eſt negotiatio banchorum & cambiorum. Quare S. Gregorius loquitur alternative, *nullatenus, aut vix poteſt exerceri ſine peccato,* id eſt, cum difficultate, & ſic innuit, poſſe exerceri ſine peccato, *Joan. de Anan. in c. ult. naviganti. n.* 59. *de uſur.* & ſolve ulterius ex iis, quæ dixi *infra ſub n.* 65. *in* 2. *&* 3. *reſponſ. ad quintum argumentum.*

59 Ad id, quod dicimus de mentiendo in dubio actionem ex qualitate agentis, reſpondeo dupliciter, primo nego, rem eſſe dubiam, cum & rationibus, & auctoritatibus ſatis ſuperque demonſtretur, cambii negotiatiationem eſſe licitam. Secundo reſpondeo, quòd etſi mercatores non ſoleant placere Deo, tamen hoc non concludit, etiam mercaturam ei diſplicere, quia mercatores diſplicent ei propter eorum vitia quæ non ſunt vitia mercaturæ, per ea quæ dixi *q. præced. ſub n.* 15. & eodem modo reſpondemus de odio populi contra mercatores, odit enim eos, quia dum lucri cauſa exponunt animas ſuas tot periculis, videntur homines malæ conſcientiæ; ſed non odit mercaturam, quæ ex ſe caret his vitiis, ut dixi *ſupra q.* 1. *ſub n.* 71. imo populus diligit eam, quia eſt utilis, & neceſſaria Reip. ut dixi *q. præced. n.* 14. *& q.* 1. *n.* 73. *&* 74.

60 Ad ſecundum, quòd Chriſtus everterit menſas nummulariorum. reſpondeo, quòd evertit, quia Eccleſia non eſt locus ad exercendam artem nummulariam, *Anton. de Roſel. tractat. de uſur. n.* 50. *in fine, tom.* 7. *fol.* 68. *Medin. in ſuis tract. tom.* 2. *tit. de reb. reſt. q.* 30. *verſ. per hæc. fol.* 321. *colum.* 1. *in fine.* & quòd in loco ſacro non ſint facienda cambia, notat. *Medin. eod. tom.* 2. *tit. de reb. per uſur. acquiſ. quæſt.* 5. *col.* 4. *verſ. verum. fol.* 361. quare ejecit de templo ementes, & vendentes, & æs nummulariorum effudit ob reverentiam templi, & ad deteſtationem avaritiæ, *B. Joan. a Capiſtr. tract. de uſur. in* 2. *par.* 2. *par. princip. n.* 146. *in ultimis verbis, tom.* . *fol.* 511. *Sot. de juſtit. & jur. l.* 6. *q.* 2. *art.* 2. *in* 5. *concluſ. colum.* 4. *fol.* 465. *in fine,* & copiotius *Mich. Salic. ad D. Thom.* 2. 2. *poſt q.* 78. *in diſput. de camb. quæſt.* 1. *art.* 2. *n.* 8. *verſ. ad quartum. fol.* 530. nam negotiatio prohibetur etiam ratione loci, & ideo non poteſt exerceri in templis, & in aliis locis ſacris, quare Salvator Redemptor noſter, evertendo menſas nummulariorum, ut habetur *Matth.* 21. *ſub n.* 12. *&* 13. inquit: *ſcriptum eſt: domus mea, domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.* quod etiam habetur in cap. 13. quid eſt. in fine diſtinct. 88. *nolite facere domum patris mei domum negotiationis.* & cap. 2. decet domum. in fine. de immunit. eccleſ. in 6, ibi, *ceſſent in eccleſiis earumque cœmeteriis negotiationes, & præcipue nundinarum, &c. Sot. ubi ſupra, Conrad. de contract. q.* 51. *concl.* 2. & *Conrad. Brun. tract. de ſeditioſ. lib.* 5. *c.* 7. *n.* 2. *tom.* 11. *par.* 1. *fol.* 136. in tantum, ut ſi eſſent nundinæ, & aliæ negotiationes nummulariæ, eſſet mortale in templo negotiari, alias eſſet veniale, *Card. Tolet. de inſtruct. ſacerdot. lib.* 8. *cap.* 53. *de negotiatione. verſ. quinto ratione.* & ampliando latius explicat *Conrad. dict. q.* 51. *concluſ.* 2.

Ad tertium de uſu pecuniæ, reſpondeo, quod uſus 61 pecuniæ eſt duplex, proprius ſcilicet, & improprius ſeu primarius, & ſecundarius, prout & iſte duplex uſus eſt in cæteris rebus: Proprius enim, ſeu primarius uſus dicitur ille, ad quem res ipſa ex ſui natura eſt deſtinata, ut veſtis ad veſtiendum, panis ad uſum, & vinum ad potum: Secundarius vero uſus iſtarum rerum eſt permutatio earum cum aliis; item pignoratio, venditio, & ſimilia, ut poſt *Ariſtot.* 1. *polit. cap.* 6. ſcribunt *D. Thom. lib.* 2. *de regim. princip. cap.* 14. *Card. Cajet tractat. de camb. cap.* 4. *&* 5. *n.* 2. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 406. *Sot. de juſtit. & jur. l.* 6. *q.* 8. *art.* 1. *verſus finem, fol.* 604. *Navar. in man. confeſſ. c.* 17. *numero* 294. *& in cap. naviganti. verſ vigeſimo decimus. n.* 55. *verſ. ad tertium. de uſur. Covar. tractat. de veter. col. numiſ. capit.* 7. *n.* 4. *verſ. tertia concluſio. tom.* 1. *fol.* 704. *Boninſ. tractat. de camb. c.* 3. *Mich. Salyc. ad D. Thom.* 2. 2. *poſt q.* 78. *diſput. de camb. q.* 1. *art.* 2. *ſub n.* 4. *tom.* 2. *fol.* 528. *& ſub n.* 7. *verſ. quod ſecundo. fol.* 529. *& Romoal. Goli tractat. de camb. c.* 4. *verſ. dubitano.* & de triplici pecuniæ uſu vide *Joan. à Capiſtr. tractat. de uſur.* 22. *par. princip. n.* 146. *tom.* 7. *fol.* 111. & de multiplici uſu, & utilitate pecuniæ, vide *Sot. eod. lib.* 6. *q.* 9. *art. unico, concluſ.* 1. *colum.* 2. *fol.* 607. *Mich. Salyc. dict. diſput. de camb. q.* 3. *art. unico, n.* 6. *&* 7. *obſervat.* 2. *&* 3. *fol.* 538. *& Navar. dict. cap.* 17. *ſub n.* 287. qui enumerat ſeptem ſecundarios uſus pecuniæ, quos ex eis retuli *ſupra q.* 4. *numero* 28. † Et licet pecuniæ ſecundarius, & improprius uſus vituperetur ab *Ariſtot. ubi ſupra.* & prout in argumento tamen ſi iſte uſus ex campſoris fine honeſtetur, ut puta, ad familiæ, & ſtatus ſui decentem ſuſtentationem, non eſt vituperandus, ſed laudabilis, & licitus, *Navar. in loco ſupra proxime citato*; poteſt enim id, quod, ſolitarie conſideratum, non videtur conſonum, fieri ex adjuncto honeſtum, ut patet de hominis occiſione, quæ abſolute repellenda eſt; ſi tamen addatur propter juſtitiam, &c. præcipienda eſt, è converſo medicina ex ſe habet honeſtiſſimum finem, nempe, ſanitatem; vituperabilis tamen redditur ex fine medicantium, qui cauſa lucri medentur: cum ergo experientia compertum ſit, quà multa pluribus deeſſent

deessent Civitatibus, eaque omnia mercatorum industria, & cambiis mediantibus, utiliter comparantur; necessario dicemus, cambia esse nedum licita, sed etiam necessaria Reip. non quatenus pecuniæ usus de per se solus consideratur, sed quatenus œconomice, politiceque minister est, & consequenter campsores possunt nedum servare se indemnes, sed etiam lucrari, & industriæ rationem habere, *Card. Cajet. d. c.5.nu 5.fol.406.Boninf.d. cap.3.*& *Mich. Sal. d. q. 1. art.2.sub n.6* præsertim *vers. probatur. fol.519. in fine dicti art. in admonitione ad campsores fol. 530.* idem sentit *D. Thom.2.2.q. 77. art. 4. vers. respondeo. versus finem,* dum, & loquendo de negotiatione nummorum, ait: *lucrum tamen, quod est negotiationis finis, etsi in sui ratione non importet aliquod honestum, vel necessarium, nihil tamen importat de sui ratione vitiosum, vel virtuti contrarium; unde nihil prohibet lucrum ordinari ad aliquem finem necessarium, vel etiam honestum, & sic negotiatio licita reddetur.* & ita ex communi sententia secutus sum *supra num. 50.* è converso multa in genere æqua sunt, quæ in specie sunt iniqua, ut multipliciter ostendit *Ant. de Butr in cap. ult. num.9.&seqq.vers.nam hoc est æquum.de consuetud.* quare licet depositum restituere sit æquum, ut dicit *Ant. de Butr. ubi sup.* & scripsi *par seq. ampl. 19.nu. 24.* tamen aliquando restituere est iniquum, & peccatum, ut secutus sum *d. ampliat. 19.n.28.&29.*

Nec obstat, quòd in eadem re cadat per repræsentationem actio, & passio.

Quia dico, hoc non esse impossibile, neque absurdum, & præsertim in cambio, ut dixi *infra* §. 6. *gl. 1. num. 24 & seqq.*

63 Ad quartum de infinitate respondeo, quòd ista infinitas, & insatiabilis avaritia non procedit ex natura cambii, quia possumus eo uti ad honestum finem, ut dixi *num. præcedenti, & n. 50. & n. seqq.* sed procedit ex depravato desiderio, & malo usu campsoris, prout & alia quævis legitima negotiatio, seu ars potest converti ab artifice ad istum vituperabilem usum, ut de medicina dixi *num. præced.* quare tam ars campsoria, quam aliæ omnes negotiationes, & mercaturæ possunt forsan videri illicitæ, quando exercentur principaliter propter privatam utilitatem, & privatam commoditatem, *Ant. de Rosel. tract. de usur. num. 47. vers. ad contraria. tom. 7. fol. 68.* Sed ex se non sunt illicitæ, imo si fiant cum bona conscientia, tanto magis licitæ sunt, & ita etiam dicemus de arte campsoria, & sic intelligas, quæ paulo aliter videtur dixisse *Ant. de Rosel.d.n.47.&sub n. 68. vers. primo quod fol. 69.* & quòd ars campsoria sit licita, quando fit propter bonum publicum principaliter, non autem principaliter propter privatam utilitatem, vel cupiditatem, & sit licita etiam si campsor hanc artem faciat propter privatum commodum, ut subveniat sibi, & suæ familiæ, scribit etiam *sub n.50. fol.68.* & sic vitium, & damnabilitas non erit in cambio, sed in cambiente, ut, loquendo in negotiatione, scripsi *de negotiatore sup. q. 1. n. 71. & 75.* erit igitur concludendum quoad campsorem, quod intentio distinguit peccatum, ut in alio proposito sequitur *Lauren.deRodulph in c. consuluit.par.2.sub n.9.de usur. inter tra.divers.tom.7.fol.22.*& in propriis terminis *Ant. de Rosel.ubi supra n.45.vers.ad ista.tom.7.f l.68.*

64 Ad quintum, de prohibenda negotiatione; quæ æque se habet ad bonum, & malum, respondeo dupliciter: Primo, quòd dato sine veri præjudicio, quòd ars campsoria, & negotiatio cambiorum de per se inclinet ad malum; nihilominus potest ab extrinseco laudabilis fieri; cum enim in se nihil includat, quod omnino virtuti repugnet, potest bono fine honestari, *D. Thom.22 q.77.art.4. & Sot.de just. & jur.l.6 q.8.art.1.col.penult.ibi, quarta vero.* quare ars campsoria non est simpliciter damnanda, nec ulli facile concedenda; sic etiam videmus in usu armorum, quæ etsi sint de genere prohibitorum, tamen, si eorum usus bono fine honestetur, ut puta ad defensionem, permittitur, & fit necessarius: & demum quælibet negotiatio, quæ non sit de sui natura intrinsece mala, potest ex bono fine & usu esse licita, & ex malo fine, & usu esse illicita; ut secutus sum *supra q. 1. num 72. & 81.* è converso, ea, quæ de sui natura sunt bona, ut dare eleemosynam, jejunare, & similia, quæ propterea sunt laudabilia, & de præcepto, possunt ex malis circumstantiis fieri mala, ut puta si eleemosyna daretur ad pompam, *Abb.inc.10. cum ab omni.sub n.2.de vit.&honest.cler.*quem secutus sum in meo *tr.de appellat q.17.n.3.*quare licet ars campsoria inclinet vehementer ad malum, tamen adhibitis honestis, laudabilibusque circumstantiis, fit licita, & bona. Secundo respondeo, negando, esse malam, imo dico, hodie de sui natura esse bonam, quia est veluti antesignana negotiationum, quæ necessitatibus humanis necessariæ sunt, per ea, quæ scripsi *par. seq. ampl.11.num.4.* Ergo non est prohibenda.

Nec obstat, que campsorum animæ sint in magno periculo propter artem campsoriam, quam exercent.

Quia respondeo multipliciter.

Primo dico, in eodem periculo versari etiam animas mercatorum, & negotiatorum, & cujuslibet divitis; & tamen mercatura, & divitiæ non sunt prohibitæ, per ea quæ secutus sum *supra q.1.ampl.5.n.71. & seqq.* imo sicut propterea mercatura publice, & palam exercetur, ut dixi *ead.q.1.num.76.* ita etiam publice exercetur ars camsoria, & negotiatio cambiorum, † & non solum Genuæ, ubi omnes fere cives, sive nobiles, sive plebei, sive divites, sive pauperes, sive magistratum gerentes, sive privatam vitam agentes, sive in dignitate constituti, ut Doctoress sive alius quisque adeo negotiis cambiorum, & mercium incumbunt, ut res etiam ad mulieres pervenerit, & nemo ex his momento temporis suas pecunias otiosas tenet, *Rot. Genuen. decis.139. Paulus. num. 9. in fine,* sed etiam in aliis Civitatibus, & quam plurimi divites, infimates, mediocres, summates, & etiam ecclesiastici utuntur hac arte campsoria, ut scribit *Nav.in mā.confess.c.17.sub n.296.vers pro affirmativa.* 65

Secundo respondeo, tunc illam, qui se exponit periculo peccandi mortaliter, peccare mortaliter, & illum, qui se exponit periculo peccandi venialiter, peccare venialiter, quando se exponit periculo in aliquo casu particulari; secus si se exponat in genere, & universaliter, sive in aliquo universo id contingat alioqui & qui Episcopatum, & qui Regnum, & qui officium quolibet Reip. administrandæ, imo & quamlibet artem privatam, & qui monachismum, rem à peccatis maxime alienam, acciperet, peccaret, *Navar.in cap.2.qualitas numer. 18.& 19.34.q. 3. de pœnit. dist. 5.*

Tertio respondeo formalius, duplex esse periculum: alterum, q; vires humanas, humanamq; prudentiam, & constantiam sternit, & superat quale est periculum fornicationis cum juvenis manet solus cum pulchra meretrice, & huic periculo nemo se debet exponere, quamvis firmissime statuat non for-

nicari, & eo ipso, quòd se hic periculo exponit, peccat: alterum vera est periculum, quod quis firmo proposito non peccandi potest superare, quale est periculum ludi; & in isto dico, quod exponens se huic periculo, non peccat dummodo servet propositum, & hujusmodi est periculum artis campsoriæ: sufficit enim, quod campsor, aliique mercatores firmiter statuant exercere sola cambia realia, & licita, *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post q. 78. disput. de camb. q. 1. art. 2. vers. ad quintum. num. 9 fol. 530. tom. 2.* quam solutionem ante cum tradidit doctissimus *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 30. vers. ad illud. fol. 221. col. 2.* dicens, quòd, qui se exponit periculo, peccat, quando est periculum obruens: & dicitur, inquit, obruens, quando tale est, quod non est in potestate ejus, qui se illi exponit, illud evitare, aut saltem non sine magna difficultate; & ponit exempla, secus quando periculum est eveniens, seu accidens, quod periculi genus ponit in mendaciis, perjuriis, & similibus, quæ emens, & vendens facile committit, sed potest tamen sine notabili difficultate illa evadere, & superare.

66 Ad sextum de cambio sicco respondeo, negando minorem propositionem, quòd cambia per litteras sint sicca hoc enim est illud, de quo disputamus, & licet *Medin. in argum. citatus* dicat in cambio, in quo intervenit diversitas temporis, vel loci, contineri semper mutuum, & consequenter inferamus in quolibet cambio per litteras contineri mutuum: tamen *idem Medin.* quem retuli *sub. q. 5. sub num. 1.* asserit, ejusmodi cambium esse legitimum; quod nos latius probamus *infra num. 68. 71. & 74.*

67 Ad septimum, quòd cambium sit mutuum, &c, respondeo dupliciter.

Primo, nego hoc assumptum, & sic minorem propositionem argumenti, quia cambium non est mutuum verum, neque palliatum, cum in pluribus differant, ut ostendi *supra q. 4 num 5. & seqq.* quinimo cambium est verus contractus venditionis, ut dixi *d. q. 4. num. 21.* & in eo servatur justitia commutativa, ideoque verum non est, quòd ematur, seu vendatur minori, vel majori pretio, ob dilatam, seu anticipatam solutionem, quod late ostendi *infra num. 75. & seqq.* ubi videas.

68 Secundo respondeo, quòd, etsi videatur in cambio inesse mutuum, & verum sit, usuram committi in mutuo, si ultra sortem accipiatur, cum in mutuo sit contra naturam, ut nummus pariat nummum, & sit etiam contra præceptum evangelicum, ut citato Arist. & citata sacra scriptura, secutus sum *sup. q. 1. sub num. 404.* tamen, duplex datur solutio.

Prima solutio est, quòd ex cambii mixtura mutaretur natura mutui per ea, quæ dixi *n. seq.* & mutaretur natura pecuniæ, ita ut quamvis pecunia ex se immediata, prout est otiosa, & nuda, non possit parere pecuniam, seu fructum, & sic debemus intelligere, Aristotelicam sententiam, & evangelicum

69 præceptum † Tamen pecunia, juncta cum hominis operatione, potest pecuniam parere, ut in e[illegible], de quo habetur Matth. 25. num. 14. & seqq. *& uni dedit quinque talenta, alii duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim, abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque, &c.* admitto tamen, quòd Redemptor noster utitur metaphorice illa parabola, ut significet, quòd Deus ab his, quibus gratiam aliquam præstat, exigit, ut illam non sub sudario, aut modio reponant, sed ut illa ad sui, & proximorum salutem spiritualem utantur, aut ob eam Deo debitam gratitudinem, aliaque spiritualia obsequia rependant, ut explicat *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 2. col 18. initio, vers. ad aliud. fol. 31.* prout & metaphorice locutum esse scribit, & explicat *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 304. vers. ad tertium. col. 238.* & proinde pecunia mediate, & vestitia, seu, inquam, in aliquem frugiferum, & licitum contractum conversa, potest fructum, & lucrum licite parere; ut puta, si convertatur in contractum census, locorum montium, societatis officii, alterius negotiationis cum assecuratione tam capitalis, quam certi lucri, soluto assecurationis justo pretio, ut declaravi *infra §. 3. gl. 5. num. 36. declar. 2.* & magis mediate pariet, si ea domos, agros, & prædia emamus, quæ deinde locemus, sicque pecunia, quæ de per se parere non potest fructum, eminus rem, ex qua licite fructum percipimus; & ita salvatur, seu excusatur Genuensium vulgare illud contra Aristotelicam doctrinam dictum, *denà fa denà*; salvari enim potest in nummo, seu pecunia negotiationi exposita; quod idem fere videmus in naturalibus nam, ut inquit *Senec. epist. 85 lib. 12.* cujus verba formalia retuli etiam in meo *tract. de appellat. q. 17. limit. 4. num. 7. versus finem*, (*natura sine ulla opera nostra facit, ut alimenta, quæ accipimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sint; at cum ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires, & in sanguinem transeunt;*) sic etiam dicimus de pecunia, quæ etsi simpliciter considerata, seu, prout est mutuo data, non possit lucrum parere, quia mutuum est contractus infrugiferus, & siccus, tamen, cum transit in contractum frugiferum, nunc non est amplius pecunia, quæ lucrum priat, sed est ille contractus frugiferus; Videmus etiam, quòd frumentum, (in quo etiam mutuum consistere potest, & ideo nihil ultra quantitatem frumenti, mutuo datam, accipi potest, *cap. si fœneraveris. 14. q. 3.*) ex se aliud frumentum non parit, & tamen, si congruo tempore, & feraci seratur agro, pariet; quia, ut inquit *Cic. in lib. de senect.* quem etiam citat *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 303. initio, col. 226.* (*terra nunquam sine usura reddit quod accepit*,) imo non solum pecunia, conversa in contractum frugiferum, parit lucrum, sed etiam pecunia, exposita, aut destinata negotiationi, seu contractui frugifero; quia & ipsa, si debitoris impedimento, seu mora non pareret, ad eam, quam pepetisset, & sic ad lucrum cessens tenebitur ipse debitor, etiam si esset debitor ex causa mutui, ut late dixi *par. seq. ampl. 8. num. 100. & seqq.* Cum ergo pecunia convertitur in contractum cambii, qui est frugiferus, & lege, & usu receptus, potest tunc lucrum & pecuniam parrere, quia non est amplius pecunia, quæ pecuniam parit, sed est ille contractus cambii; quòd autem contractus cambii sit lege, & moribus, uti necessarius, & justus, approbatus, patet ex his, quæ, hoc ipso articulo late discusso, firmamus *in hac prima parte hujus septimæ quæstionis.*

Confirmatur hæc solutio, quia sunt etiam alii 70 contractus in quibus merces, seu lucrum est prohibitum, & tamen illud idem lucrum non est prohibitum in alio contractu, qui ipso constituitur lucro: ejusmodi sunt commodatum, & depositum, quare sicut nemo cogitur commodare gratis, sed commodando, res commodata nullum lucrum, nullamque

que mercedem parere poteſt, quia , cum ſi commodata gratis , implicaret contradictionem , ideoque commodando non gratis , ſed certo conſtituto pretio , ſive mercede , non diceretur commodare , ſed locare , ſicque pretium , ſeu merces mutat de commodato in locatum ; unde iſti equorum, & lecticarum commodatores , male tabellam ante eorum tabernas ponunt cum inſcriptione , *quaſi preſtano cavalli, & letticke :* cum non commodent , ſed locent pro certa mercede, · proinde inſcriptio deberet eſſe , *quaſi locano* , &c. prout & merces mutat depoſitum in locationem, ut dixi *par.ſeq ampl.3.n.25*.ita etiam nemo cogitur mutuare gratis , ſed mutuando, res mutuata nullum lucrum, vel fructum parere poteſt ; at mutuando non gratis , ſed pro intereſſe lucri , à quo ceſſat , ſeu pro intereſſe damni , quod patitur propter illud mutuum, non dicitur mutuare ; quia illud intereſſe lucri ceſſantis, & damni emergentis mutat contractum mutui in contractum innominatum, videlicet, do tibi pecunias , ut tu eas mihi reſtituas cum conſervatione meæ indemnitatis , quia ratione adjuncti alteratur prima diſpoſitio , *l. ubi ita donatur.ff.de donat. cauſ. mort.* adde quæ ſcripſi *par.ſeq. ampl.8.ſub num.20. verſ. neque.*

71 Secunda ſolutio (& hæc radicitus tollit argumentum) eſto , quòd cambium ſit vere mutuum , & in nullum alium converteretur contractum , tamen diſtinguo duplex genus mutui.

Primum ſit mutuum, quod mutuator facit ex pecunia otioſa, & nulli operationi adjuncta, ſeu negotiationi expoſita, & nullis, ut mutuet , adhibitis impenſis , & labore , & nulla data inæquivalentia numiſmatum ; & in hoc mutuo concludo , quòd ejuſmodi pecunia , mutuo data, nullum poteſt mutuatori parere incrementum , ſeu augmentum , quia eſſet incrementum uſurarium;& quare mutuator hujus pecuniæ, recipiendo ex ea lucrum, ſit maledictus à Deo,explicat Jo.Chryſoſt. relatus in ca.11. eiiciens, diſt. 88. *ſuper omnes mercatores plus eſt malectus uſurarius : ipſe namque rem , datam à Deo , vendit, non comparatam, ut mercator , & poſt fœnus rem ſuam repetit, tollens aliena cum ſuis ; mercator autem non repetit rem venditam, &c. ex pecunia repoſita nullum uſum capis: ager, vel domus, utendo veteraſcit , pecunia autem, cum fuerit mutuata, nec minuitur, nec veteraſcit ;* & hoc eſt illud mutuum, de quo Chriſtus , Salvator noſter, dixit, *mutuum date, nihil inde ſperantes.*

72 Advertendum tamen obiter eſt , quòd etſi Redemptor noſter dixerit (mutuum date , nihil inde ſperantes) tamen non præcepit nobis, ut mutuemus , ſed id poſuit inter conſilia, ut late ſecutus ſum *ſupra q.1 ſub num.402.verſ.minus, & ſub num.405.verſ ſecundo reſpondeo.*

Cæterum hoc conſilium poteſt tranſire in præceptum, quando mutuum exigeretur ex magna mutuatarii neceſſitate ; nam ſicut in magna neceſſitate tenemur ad charitatem, quæ nobis præcipit, ut proximum diligamus, ſicut nos ipſos, *Matth. 22.n. 39.* & qui præceptum hoc obſervat, legem implevit. inquit enim Apoſtolus ad Rom.cap.13.num.8 *qui enim diligit proximum, legem implevit* . ad Galat.5. num. 14 *.omnes enim lex in uno ſermone impletur: diliges proximum tuum ſicut teipſum* ; & ſicut eleemoſyna eſt de genere bonorum , non autem in præcepto , ideoque in ea ceſſat compulſio, præſertim in laicis , *Abb.in c. 1.num.2.in fine , de empt & vendit.*&tamen efficitur de præcepto , quando eſt maxima neceſſitas exparte proximi , ita ut laicus , qui conſtituto in neceſſitate non ſubveniret , peccaret , ideoque poſſet per excommunicationem compelli ad ſubveniendum , *Abb.ſub d.n.8.ibi , ſecundo caſu.*& in alio propoſito dixi in meo *tract.de appellat.q.15.num.52.*ita etiam licet ad mutuandum teneamur ſolum de conſilio,tamenſi quis ſit in neceſſitate conſtitutus , cogimur ei mutuare de præcepto ; imo ſi maxima ſit neceſſitas , cogimur non mutuare , ſed donare, & eleemoſynam facere , ut dixi *hic ſupra.*

Verum , quia charitas ordinata incipere debet à 73
à ſe ipſo , ut ſcripſi meo *tract.de judic.cauſ.lib.2.ca. 9.ſub num.354.verſ.ratio.*dico , quòd qui hoc ipſo mutuo indigeret , ſi pecuniam non haberet non teneretur alii quantumuis indigenti mutuare , quia , ut ex *D. Thom.2.2q.78. art.2.adprimum.& q.77.art.1.* ſequitur *Io. Azor. de inſtit.mor.par.3. lib.5.tit.de uſur. cap.4.verſ. communis.* non tenemur alteri ſubvenire cum damno notabili noſtro , & , ut inquit Senec.lib. 2 de benefic.cap.1.*dabo egenti , ſed non ut ipſe egeam? item ſuccurram perituro , ſed non ut ipſe peream*: imo, ut meas ſaluem merces , poſſum alienas proiicere in mare , *l.15. qui ſervandarum. ff. de præſcript. verb.*& bene ad hoc faciunt , quæ ſcripſi in meo *tractat. de iudic.cauſ.&c.lib.1. cap.75.num.1. & tract. de appell. q. 16. num.3 verſicul. ratio.*& adde quod ſcripſi *ſupra q.1. num* 448.

Secundo mutuum eſt , quando mutuator, ut mutuet , facit ſumptus , & impenſas, ſubit pericula , & 74
& ſuſtinet labores : & in hoc mutuo concludo , quòd mutuator poteſt licite , & juſte ſe conſervare indemnem ab illis expenſis , & laboribus ; quia poſſunt hæc duo ſimul ſtare , quòd tu tenearis aliquid gratis facere , & ex illo , quod gratis teneris facere , poſſis expenſas , &labores deducere , & ex illis pretium , uti iure debitum , conſequi: nam non minus gratuito ferendum eſt teſtimonium , quam ſit gratuito mutuandum : ſed ſi teſtis , ui teſtimonium ferat, opus habeat facere expenſas , aut aliqua onera ſubire , de loco ad locum eundo , poterit non ſolum expenſas exigere, ſed & mercedem, oneribus per eum ſuſceptis condignam , recipere eſto , quòd pro teſtificando nihil poſſit recipere : ſimuliter licet præcipuum iudicis officium in Repub.ſit facere iuſtitiã , quod quidem officium de ſe venale non eſt , ſed eſt gratuitum , ſicut & mutuum , & tamen judex propter laborum, & curam , & cætera onera, tali officio annexa poteſt licite mercedem exigere , recipere : idem patet in ſacerdote , qui , ſi in eccleſia aliqua eſt per menſem , ſeu annum , illi ſerviendo , miſſam celebraturus , quamvis ipſum ſpirituale miniſterium venale non ſit , ſed gratuito agendum , tamen laboris , & operæ , aliorumque onerum , ad præfatum miniſterium requiſitorum , mercedem dignam poterit juſte recipere : quare igitur campſor , ideſt , mutuator , qui ex officio aſſumit hoc onus mutuandi, non poterit onerum , ad id requiſitorum , & laboris , & induſtriæ dignam accipere mercedem?dum tamen pro ipſa mutuatione , ſive ad menſem fiat,ſive annum , nihil penitus lucrari intendat ; *Medin.in ſuis tract. tom.2.tit.de reb. per uſur.ab aquiſ.q.6. col. 4.verſ. præterea. fol.* 363. & cum his concordant, quæ ſcribit *Molin.de iuſt.tom.2.de contract.diſput.325. verſ.contrariam ſententiam col.301.*dicens , quòd licitum eſt à mutuatariis accipere expenſas omnes , quæ fiunt , ut mutuum in eorum gratiam ſemper præparatum habeatur, eisque quando voluerint , detur, &

quòd mutuarii ad has expensas tenentur ex justitia commutativa, non quidem vi mutui, sed vi alterius justi contractus.

Hæcque conclusio in hoc secundo mutuo valide confirmatur ex his, quæ dixi *sub q 1.num.413.&seqq.* & particulariter *nu.443.in fine*, & 448.

Nec adversus conclusionem hanc obstat, quòd campsor exerceat artem campsoriam, non ut se conservet indemnem, sed ut lucretur, prout fatentur ipsimet campsores, & refert *Card.Cajet tract. de camb.cap.2.nu.3.in fine,&n.4.tom.6.par.1.fol.*405.

Quia *resp.* sub conservatione indemnitatis contineri non solum evitationem damnorum, & expensarum, sed etiam consecutionem mercedis, tum quia non est decens, ut campsor suis propriis impensis debeat in aliorum utilitatem operari, ut scripsi *supra sub nu.* 44. tum quia dignus est operarius mercede sua, ut scripsi *supra quæst.*1. *sub num.* 73.

Minus obstat, si deceres, quod conclusio potest procedere in mutuo; quod fieret ex obligatione officii suscepti ad mutuandum cuique, juxta ea, quæ scripsi *par. seq. ampl.*1.*num.*1.&5.

Secus in mutuo, quod fiat sine obligatione mutuadi cuique, *Mich.Sal.ad* D *Thom.*2.2.*post.q.*78. *in disput de camb.q.*4.*art.*3.*contr.*1. *sub n.* 5.*vers. secundo licet &vers seqq. juncto num.*4. *in fine*, *vers. nos vero. fol.* 626. *tom.* 2.

Quia *respondeo* distinguendo: Aut mutuator, dum mutuat, significat matuatario pericula, impensas, & labores, pecunia æstimabiles, & ex illa significatione expresse, vel tacite conveniunt, ut mutuator conservetur indemnis; & isto casu, quamvis mutuator non mutuet ex obligatione, potest tamen tam in foro conscientiæ, quam in foro fori juste exigere impensam, & laborem; quicquid dicat *Mich.Sal.* & ita procedit conclusio: Aut mutuator hanc impensam, & laborem non significavi mutuatario: & isto casu in foro fori certum est, quòd mutuatarius ad impensam non tenetur: at in foro conscientiæ tenebitur forsan, si mutuator habebat intentionem consequendi expensam, & matuatarius ad eam se obligasset, si scivisset.

75 Et licet hæc solvant argumentum, & possent etiam plene satisfacere pro integra quæstionis resolutione, nihilominus solvam speciatim adducta pro confirmatione argumenti, & solvendo, declarabo generatim causas, ex quibus venditori liceat cariori pretio vendere ad tempus, quam pecunia præsenti, & deinde prosequar solutiones aliorum argumentorum.

Ad argumenti igitur confirmationem de relatione lucri ad solam temporis dilationem, in qua Doct. torquentur, respondeo tripliciter.

Primo nego, quòd campsor, qui dat ad cambium, det semper minus initio nundinarum, quam in medio, & minus in medio, quam in fine; sicque nego, quòd marcha semper minori amatur pretio initio nundinarum qnam versus finem; imo dico, posse ex aliquo accidenti contingere totum oppositum, nempe, quòd campsor det plus initio nundinarum, quam in medio, & fine, ut ex innominato Theologiæ Doctore refert *Card Cajet.tract. de camb. cap.* 4. *sub n.* 4.*vers. signum autem.tom* 6.*par.*1.*fol* 406. & licet hoc sit de raro, tamen contingere aliquando, vel propter copiam, vel inopiam pecuniarum, habes in quadam cambii disputatione, & terminorum instructione, ut [illegible] *infra* §. 9. *num.* 3. & *sub n.*30 & in terminis, respondendo huic difficultati, scribit *Bonins. tract.de camb.cap.*7.*vers.assuipiu, in responsione ad octavam difficultatem,& in latine reddito, sub n.*15. *&seqq.vers at magis.* sed dum ipse subdit, quòd hoc accidens potest contingere, quando versús finem nundinarum appareret magna pecuniarum copia, videtur deceptus, cum ex magna copia pecuniarum augeretur valor marcharum, & consequenter dans cambio, non solum non daret minus, sed daret plus; tum quia, approximantibus nundinis, marcha pluris venditur, tum quia ex magna pecuniarum, copia oritur raritas marcharum, & ex raritate valor: unde dicerem totum oppositum, nempe, hoc accidens posse contingere, si superveniret magna raritas, seu inopia pecuniarum, & cresceret copia marcharum, quia tunc vilesceret marcha, ideoque dans cambio, emeret eam villiori pretio, & sic daret minus: quare super hoc constituo regulam, quòd ex inopia pecuniarum, & copia marcharum vilescit marcha, & è converso ex copia pecuniarum, & inopia marcharum pretiosior fit marcha; & circumscripta contingentia hujus accidentis, dico, quòd ratio, quare marcha vendatur minoris initio nundinarum, quam postea, non est longior, & brevior temporis dilatio, sed copia, & inopia pecuniarum, & marcharum; id est, ementium, & vendentium, ut secutus sum *sub num. seq. confirm.* 2

Nec huic responsioni obstat replicatio, quam faciunt *Medin.in suis tract. tom.*2.*tit.de reb. restit.q.*38. *caus.*6.*in respons.ad secundum argum.vers ad secundum. fol.*285 & specialiter *Joan. Azor.de instit.moral.par.*3. *lib.*10.*tit de camb.cap.*5.*q.*4.*in fine, vers. sed certe.* dicens, quòd pretia mercium legitime augentur, vel minuuntur ob pecuniam, vel copiam venditorum, seu emptorum, quando emptio fit præsenti, & numerata pecunia, non autem, quando fit pecunia credita, & dilata solutione: sed in cambiis, inquit, semper est dilatio, & ratione solius dilationis alteratur pretium.

Quia *respondeo*, mercem dupliciter esse vendibilem: aut enim inveniuntur, qui eam emant pecunia præsenti, & tunc esto, quòd emptorum copia, quæ oriretur ex eo, quòd illa merx venderetur pecunia credita, non posset pretium juste agere, cum illa pretii auctio tribui debeat solutionis dilationi, & non emptorum copiæ; quia quicquid est causa causæ, est causa causati, sed solutiones dilatio est causa copiæ emptorum, & copia emptorum est causa auctionis pretii: ergo solutionis dilatio est causa auctionis pretii, aut non inveniuntur, qui mercem emant aliter, quam pecunia credita, ut scripsi *infra sub num.* 81. & tunc dico, quòd sicut copia emptorum, ementium præsenti pecunia, potest juste augere pretium, ut admittunt *Medin.& Azor. supra citati*; ita etiam potest augere copia ementium pecunia credita, si merx non aliter, quam pecunia credita sit vendibilis: sed marcharum merx non aliter emitur, quam dilata earum solutione, ut expresse fatetur *Azor. ipse, supra citatus:* ergo, &c.

Minus obstabit, quòd eidem *Medinæ eod.tom.* 2. *tit. de reb. per usur. acquis.q.*8 *vers. illud tamen. col. penult. fol.*372. non placeat, quòd lucrum, seu pretium cambii referatur ad copiam, vel inopiam pecuniæ, eo quia non ematur, seu vendatur pecunia, ideoque velit referri ad copiam, & inopiam operarum & obsequiorum locandorum, prout ex eo retuli *num. seq. in fine.*

Quia

Quia *respondeo* dupliciter. Primo, opinionem probabiliorem, quam secutus sum *supra q* 4.*num*.21. *& seqq.* esse quòd contractus cambii sit emptio, & venditio, quia pecunia potest emi, & vendi. Secundo respondeo in casu, & ad effectum, de quo agimus, nihil referre, quòd pretium augeatur, seu minuatur ex multitudine, seu paucitate locantium operas suas, ut dicit *Medin.* vel ex copia, & inopia pecuniarum, quia sufficit nobis, quòd lucrum, seu pretium non referatur ad quantitatem temporis, sicque remaneat justitia lucri, seu pretii.

76 Secundo respondeo, campsores non dare minus, seu plus accipere ratione dilati temporis, sed ratio, ne marcharum, in dilato tempore consideratarum, ut puta, marcha auri, solvenda in nundinis Paschatis Resurrectionis non ideo minoris emitur à campsoribus Mediolani de mense Octobris, quam de mense Novembris, quia longius distet mensis Octobris, sed quia marcha illa; considerata in tali tempore, communiter à campsoribus minoris æstimatur, quam in tempore proximiori, quia cum finis campsoris, negotiantis suas pecunias, sit commutando lucrari, nec marchas emat, ut emptas habeat, sed ut iterum commutet cum lucro, ideo licitum est ei considerare quando tempore pecuniam occupatam in marchis emptis tenere oporteat quare carius emitur, quod cito distrahitur, quam quod longo oportet tempore retinere, ne mortuæ teneantur pecuniæ, ita ille innominatus Theologiæ doctor, de quo *Cajet. dict. cap* 4. *sub num.* 3. similiter inopi beneficium bis dat, qui celeriter dat, seu bis dat, qui cito dat, ut dicit *Senec. in pro verb.* quia majus, & minus fit, quamvis idem sit, tempore, loco, causa; sæpe enim hoc non potuere divitiæ, in domum infusæ, quod opportune mille denarii, *Senec. in epist. lib.* 11.*ep.*82.*ibi*, *majus enim & Paul. de Castr. in l.* 85. *solidum n.*2.*ff.de solut.* & est in proverbio; melius esse habere hodie ovum, quam cras gallinam; de quo proverbio, referendo Cajetani argumentum, cui respondet in ea q. an creditum alterius, possit emi minori pretio,meminit etiam *Garcia de contract. cap.*10.*sub num.*2.*vers.hora la. versus finem*; Unde & qui ante qui tempus petit, plus petit, §. *plus. Instit. de action.* & qui ante tempus solvit, plus solvit; *Tiraq. de retract.lign.*§.1.*gl.*18. *n.* 35. *vers. ex quibus* & qui tarde dat, minus dat, *Paul.de Castr. ubi supra numero primo*, *Tiraq. dict. numero trigesimo quinto, & Surd.consil.*345. *cum Joannes. num.*9. *lib.* 3.

Confirmatur primo hæc responsio, quia in contractu cambii consideratur principaliter interesse contrahentium, ideoque quo majores requiruntur expensæ in transportatione pecuniarum propter loci, distantiam, eo majus debetur interesse transportanti, ut secutus sum *supra q* 1.*num*.422. *& seqq.*

Sed in mercatoribus consideratur interesse etiam propter distantiam temporis, ut argumentatur *Mich.Salad D.Thom.*2.2.*post qu.* 78. *in disp.de camb. qu.*4.*art.*2.*controv.*18.*nu.*3.*fol* 610.*tom.*2. & licet ipse hoc non sequatur, sed conetur impugnare, tamen in fortioribus terminis, nempe, in mutuo formali sequitur *Molin.de just. tom.*2. *de contract. disput.* 325 *versic.quo loco colum.*201. ubi interesse lucri cessantis, & aliarum expensarum metitur,& recte à quantitate temporis, dicens, quòd sicut qui majori tempore mutuum detinet, plus solvere solet pro lucro cessante, eo quòd majori tempore majus lucrum mutuanti cessare solet, sic etiam, inquit, postulat æquitas, ut qui pluribus mensibus æqualem pecuniæ quantitatem ex monte pietatis mutuo detinet, plus contribuat, pro temporis rata, ad easdem communes montis expensas, quatenus impedimento est, ne alii illis mensibus eam accipiant, qui ad easdem expensas contribuerent, si illis mensibus mutuo eis illa daretur, &, omisso Theologorum testimonio, quòd in interesse ita licitum sit argumentari à tempore ad locum, ut quasi plus debeatur interesse ratione temporis, quam loci, probatur *ex l. ult. ff. de condict.tritic.* ubi interesse debetur tam ratione temporis, quam loci, vel saltem dicemus, quòd sicut in interesse valet argumentum à tempore ad locum, ita etiam valeat à loco ad tempus, & consequenter sicut interesse potest deberi ratione loci, ita etiam potest deberi ratione temporis, & valere in interesse argumentum de tempore ad locum, sicut de loco ad tempus, scribunt *Hier.Buttig.in l.vinum.n.*5.6.*&*17. *Jo.Ant.Rub.nu.*18 34. *& seq.ff.si cert. pet. inter repet. tom.*2.*fol.*80.81.*&* 89. nam pecunia absens ea ratione minoris valet, quam pecunia præsens, quia præsens est in promptu, & in manibus, ita ut cuilibet indigentiæ possit statim occurrere, quod non est in pecunia absenti, *Romoal. Coli tract. de camb. cap.* 17. *initio.* Ad hæc ratio ita militat, si pecunia sit absens loco, sicut si sit absens tempore: ergo militabit eadem dispositio; sed quid egemus testibus, juribus, & auctoritatibus, si hoc ratio naturalis docet quemlibet etiam rusticum, nam si ita est damnum illud, quod creditor patitur ratione temporis, sicut illud, quod creditor patitur ratione loci, & utrumque æqualiter causatur à debitore, cur debitor tenebitur ad unum, & non ad alterum?

Neque huic primæ confirmationi, fundatæ in argumento à distantia loci ad longitudinem temporis, obstat, quòd in contrarium sentit *Joan.Azor. de instit.moral.par.*3.*lib.*10.*tit de censib. cap.*17. *versus finem*, dum fatetur, pecuniam præsentem pluris æstimari, quam pecuniam loco distantem, sed negat, pluris valere pecuniam præsentem, quam absentem tempore, & quòd expresse, & fuse scribit *idim Mich. Sal. d.controv.*18. *sub nu* 3.*vers.oppositum.& sub nu.*4. *vers.probatur autem.&seqq.fol.*610.*&*611. sequens ex Sot. virtute cambii nihil aliud esse recipiendum, quam illud, quod reciperetur,si eodem die, quo una datur pecunia, puta in Hispania,alia, si fieri posset, restitueretur in Flandria; & proinde *sub eodem num.* 4. *versic. tertio si quæ.* aperte negat, eandem rationem haberi in distantia temporis, quæ habetur in distantia loci.

Quia *respondeo*, quòd admissa arte campsoria pro licita, necessario sequitur, ut campsori liceat ex ipsa arte se conservare indemnem, non solum ratione laborem, & expensarum, quæ uti necessariæ considerantur ob loci distantiam,& ulterius liceat ei aliquid lucrari, quia omnis labor optat præmium, sed etiam ratione diuturnioris carentiæ suæ mercis, qua mediante, ars ipsi lucrum reddit unde cum ex diuturniori pecuniæ absentia gravius patiatur interesse lucri cessantis, convenit justitiæ commutativæ, ut illud interesse ei solvatur: nam & qui equum conducit, eo majorem debet locatori mercedem, quo longiori tempore est usurus equo, qui eum interim locator non potest alteri locare, sed campsor facit ex pecunia lucrum quod locator equi facit ex equo, & quia hoc patet ad sensum, & experientia docet, non oportet disputare; secus autem est in privato,

qui ex pecuniam negotiatione quæstum non facit: ulterius ad *Joan. Azor.* respondeo particulariter. quòd videtur sibi parum constans cum alio in loco, quem retuli *supra q.1. sub num.212. confirm.1. & infra sub n. 80. in 3. comprobat.* dixerit, in contractu censûs pluris valere pecuniam præsentem, quam absentem tempore; adde pro toto hac responsione, quæ dixi *infra part. 3. limit. 1. num 2. & 3.*

Confirmatur secundo, quia regulariter quo distantius est tempus nundinarum, eo plures reperiuntur venditores marcharum, quia venditores sunt tunc longiori tempore usuri pretio, id est, pecunia venditarum marcharum, & ex longiori usu utilior erit eis negotiatio pretii marcharum; & ex venditorum copia, quæ causatur ab utilitate, quam sentiunt, negotiando longiori tempore illas pecunias, marcha viliori venditur pretio; sicque campsores, dantes cambio initio nundinarum, minus dant, sed postea, approximantibus nundinis, opposita ratione crescit copia emptorum, & dificit copia venditorum, quia eis non est ita utile vendere tunc temporis, ideoque carius vendunt marcham, & campsor plus dat, *Card. Cajet. tract. de camb cap.7. nu 6. & seqq. vers. nota tamen. tom.6. par 1. fol. 407. Boninf. in loco infra prox. citato,* & *Mich. Sal. ad D. Thom. 2 2. post. q 78. in disput. de camb. quæst.1. art 2. n.10. versic. ad secundum fol. 530. & quæst.4. art.2. contr.18. sub nu.3. versic. secundo sicut. fol.610. tom. 2.* quare distantia temporis non est causa immediata, ut marcha minori ematur pretio, sed est quædam causa remota, *Cajet. ubi sup. Boninf. tract. de camb. c.7. vers. assat piu. & in latinitato, n. 16. n fine, & 17.*

Causa enim immediata, & proxima est copia, & inopia emptorum ut dixi, sed attendi debet non causa remota, sed proxima, ut in alio proposito scripsi in meo *tractat. de judic. caus. lib.1. cap.2. num. 484. & 485.* vel summatim dicas, distantibus solutionibus marcharum, eas viliori vendi pretio, quam, approximantibus; quia major est copia marcharum, si dilata sit earum solutio, quam si non sit dilata, & quo major est copia mercis, eo minus est illius pretium ut dixi *supra quæst 5. sub num.65.* & ita in effectu ex Rever Generali refert, & non dissentit *Hier. de Luc. tractat. de camb. in verbo pro decisione. sub num.23. & 24. tom.6. part.1. fol.409.* & quòd paucitas, aut pluralitas campsorum, sicut & paucitas, ac pluralitas campsuariorum conferat adjuste augendum, & diminuendum lucrum; quia campsoribus, uti locantibus operam, & obsequium suum camsuariis, solvi debet merces locationis, & quando plures sunt, qui operam suam alicubi locant, minor solet illis merces exhiberi, major autem quando est pecuria eorum, qui talem operam locent, sicq; considerando abundantiam, & penuriam, non in pecunia, sed operariis, scribit *Med. in suis tract. tom. tit. de reb. per us. acqu. q. 8. vers. ad verte etiam fol. 371.*

Quamvis contra hanc confirmationem, & speciatim contra *Cajet. supra citatum.* scripserit *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 13. art. 2. vers. hunc.*

77 Tertio *respondeo*: Esto, quòd campsores in emptione, seu venditione scutorum marcharum haberent rationem, & intuitum ad tempus, id est, haberent rationem dilatæ solutionis, ita ut carius emant, non dilata traditione marcharum, & venditores vilius vendant anticipatiori solutione, tamen tam cambium, quam alius quivis contractus emptionis, & venditionis, cujus pretium ex dilata solutione, creditaque pecunia augeatur, potest ex extrinsecis causis justificari, & esse licitus, ut, loquendo in ipsomet cambio, cujus pretium varietur ratione longioris aut brevioris, & de quo locutus sum *supra sub nu.28.* scribit *Leonar. Less. de just. & jur. libro secundo, capite 23. n.55. & seqq.* dicens, pretium cambii ob alias causas juste variari, & valde probabile esse, ut istæ causæ in hoc cambio insint, & ex illis mercatores juste pretium varient, & proinde cambium esse licitum, & non damnadum, præsertim, cum omnes passim eo utantur; & quia nunquam obtineri posset, ut mercatores non pluris æstiment concessionem longi temporis, quam brevis, & loquendo generaliter de venditione ad tempus cariori pretio, late prosequuntur *Dec. consil. 111. pro tenui. n.8. vers. his præmissis. & n.9. & seqq* & præsertim *sub n. 12.* ubi colligit quinque causas, seu casus, quos tamen contra morem suum non bene explicat, & *Medin. in suis tract. tom.2. tit. de reb. restit. quæst. 38. vers. pro prima. & seqq. fol.269. & seqq.* ubi ponit sex causas, propter quas licet vendenti pecunia credita carius vendere, & *Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib 8. tit. de empt. & vend. cap.8 circa initium, versic. dicitur hoc, colum.642. & seqq.*

Prima causa, omissa earum ordine, quo usi sunt *Dec. & Medin.* est propter interesse lucri cessantis; ut puta, quia venditor, si haberet pretium præsens, illud investiret in aliis mercantiis, ut ex *Salyc.* sequitur *Dec dict. consil. 111. sub numer. 9. & sub numero duodecimo, cas. 3.* & quòd interesse lucri cessantis sit justa causa, ut venditor possit carius vendere pecunia credita, quam pecunia præsenti, & , ut ajunt, *de contanti.* scribunt *Medin. dict. quæst.38 caus.2. versic. pro secunda & versic. sed videtur. & caus.6. versic. hac dixerim. fol. 270. & 286. Covar. var. resolut. libro secundo, capite 3. sub numero sexto, versic. tertio eadem. & communiter omnes,* & quòd ratione interesse possit licite vendi carius, non propter tempus, sed propter damnum, quòd vendenti videtur ex dilatione solutionis recipiendæ, seu propter vexationem suam redimendam, quam probabiliter timet sibi futuram in repetitione sui debiti; & intentio venditoris, vendentis carius propter damnum, quod sibi videtur, appareat, si ipse daret pecunia præsenti pro minori pretio, scribit *B. Jo. a Capistr. tract. de usur. 2. par. princ. sua n. 46. tom. 7. fol. 106.*

Et quòd si campsor, seu mutuator, expectando per majus tempus solutionem, patiantur aliquod verum interesse, seu damnum emergens, possint licite ratione hujus interesse aliquid ultra sortem exigere, & lucrum augere, scribit *Medin. in suis tracta. tom.2. tit. de reb. per usur. acquis. quæst10 8. versic. de alia. colum 2. fol. 369.*

Et quòd qui majori tempore mutuum detinet, plus solvere soleat pro lucro cessante, eo, quòd majori tempore majus lucrum mutuanti cessare soleat, scribit *Molin. de just. tom.2. de cont. disp.315. versic. quo loc. col.301.* & adde quæ scripsi *infr. par.3. limit.1. n.2.* & satis, superque probatur ex his, quæ scripsi *par. seqq. ampl 8. nu.1. & seqq.* & quòd ratione lucri cessantis, aut damni emergentis liceat anticipata solutione emere nomen debitoris minori pretio, consentiunt *Franc. Garcia de contract. c.19. num.2. vers hora.* & *Lud. Lopez de contract. lib.1. c.3. vers igitur conclus.*

Non obstat, quòd contra hanc causam teneant, multis rationibus adductis, *Archiep. Floren. tract. de usur. cap.3. §.2. sub n.5. ibi secundo etiam dicunt. to.7. fol. 87.* &, cum formidine scribendo, *Sot. de just. & jur. lib.*

lib.6.q.4.art.1.verf.at quia.ibi,de alio vero membro.col. 3.fol.580 & *Io.Azor de inftit.mol.*, *cap.3. lib.8.tit.de empt.& vend.cap.8.q 5. juncto verf.de inae.& feqq.col. 644.& 645.*

Quia folutio per viam conciliationis patet *infra num.* 8.. & hic in fpecie refpondeo ad *Archiepif. Florent.*quem retuli *fupra q 1.fub num.*431. quòd in hoc non eft fibi conftans, cum poftea *eod.cap.3. num.*23. dicat poffe haberi rationem intereffe, & tanto minoris emi nomen debitoris, qui debet folvere ad certum terminum, & *ad Azor. refp.* quod etiam ipfe non audet affirmare, quòd non poffit carius vendi propter intereffe, prout eum retuli *infra verfic. quicquid.*

Extende primo hanc caufam, ut procedat non folum quando vendens ad tempus, habet certos emptores, qui emerent præfenti, & numerata pecunia, & pecuniam folutam ftatim in frugiferis commerciis utiliter negotiaretur, eo quia eft mercator folitus negotiari, & lucrum facere; quo cafu quia habet certos emptores *de contanti*, poteft carius vendere ad tempus, ut loquitur *Covar.d.verf.tertio eadem.*fed procedat etiam, quando incepit vendere pecunia præfenti, & non aliter intendit vendere, & verifimiliter emptores ita empturos inveniet; quia licet eos non habeat hodie, habebit cras, vel altera non diftanti die; & demum illa verifimilis fpes, & potentia eft pretio æftimabilis, quia fi vendiderit ad tempus, non poterit deinde vendere pecunia præfenti: cenfeo tamen aliquatulo cariori pretiò poffe vendi, quando actu adfunt empteres *de contanti.* & ipfe rogatus vendit alteri ad tempus.

Quamvis in contrarium adducat aliqua *Io. Azor. d.q.5.*

Infero ex hac prima caufa, & extenfione, probabilem effe opinionem, ut mercator, & negotiator, qui pecunias non tenent otiofas, poffint propter intereffe lucri ceffantis carius vendere ad tempus, quam præfenti pecunia, quia non debent propter alterius commoditatem fcipfos lædere.

Quicquid in contrarium affirmet *Joan. Azor. d.c. 8.q.3.verf.fed hac fententia col 643.& q.5.*ubi fe multum involuit, & tandem *verf. quarto dicendum*, non difcedit ab opinione, quòd, probato re vera lucro ceffante, debeatur,fed ait, difficile effe, ut probetur,

Extende fecundo, ut vendens cariori pretio ob dilatam folutionem fatis fit tutus in foro confcientiæ, quando mallet minori pretio vendere pecunia præfenti & numerata,quam illo majori,pecunia credita, & in hoc confciencia erit fibi teftis; ficq;cognofcetur quando venditor non gratia lucri, nec in fraudem ufurarum auget pretium ob dilatam folutionem,*Jo.a Capiftr,ubi fupra*,& latius *Medin.d.q.38. cauf 3.verf.cognofcetur autem. fol.273.*

78 Secunda caufa ob quam licet carius vendere pecunia credita, quam numerata & vilius emere anticipata folutione, eft propter juftum timorem futuræ litis, cum pecuniam, feu mercem creditam confequi voluerit à debitore, qui fit talis conditionis, talefq; habeat mores, ut folvere, feu fatis facere non foleat, nifi per fententias, & res judicatas, ficque venditor, feu creditor cogatur fubire labores, & expenfas; quo cafu licite poteft illi majori pretio vendere ad tempus, quam præfenti pecunia, *Medin.d.quæft.38. cauf 4. verficul.his tamen fol 374.& B Joan.a Capiftr. in loco proxime citato num. præced.* & faciunt quæ fcripfi *in feq. caufa*: Imo etiam fi emptor,cui venditur ad tempus, non fit in hac malæ conditionis opinione, adhuc poffet ei carius vendi ad tempus, quia facile eft, ut tempore debito non folvat; ut enim habetur *Ecclef.29.num.5.& feqq* hi,quibus pecunia, feu merces creduntur,*donec accipiant,ofculantur manus dantis, & in promiffionibus humiliant vocem fuam,& in tempore redditionis poftulabit tempus,& loquetur verba tædii, & murmurationum, & tempus caufabitur: fi autem potuerit reddere adverfabitur,folidi vix reddet dimidium, & computabit illud. Sin autem fraudabit illum pecunia fua, & poffidebit illum inimicum gratis, & convitia, & maledicta reddet illi, & pro honore, & beneficio reddet illi contumeliam.*

Non obftat, quòd hanc caufam, & fequentem tertiam impugnent *Sot.de juft.& jur. lib.6.q.4. art.1. verf.atquia,ibi, multo vero improbabilius. col.4.fol.*580. *Navar.in man.confeff.ca.23. num.*81.*Jo.Azor de inftit. moral par 3 lib.8.tit.de empt.& vend. cap.8. q.7.verf. at enim. col.* 64?. & illa difputatio fuper cambi., quam retuli *infra* §.9.*num.*16.& ante eos *Caiet tract. de camb. cap.6. num.*10.& 11. *tom.6. par.*1.*fol.*406. dicens,ejufmodi pericula in commutatationibus pro nihilo reputari, ejufq; formalia verba, & D.Thom. ab eo citati, habes *infra d.§.9.n.16.& Archiep.Floren. tract.de ufur. cap.3.§.2. num.6.verf. tertio quoque.tom. 7.fol.*87.

Quia *refp.* hujus caufæ veritatem fatis confirmari *ex prima & feqq. comprobationibus*, quas adduxi *infra fub num.* 8c. & ex diftinctione, qua ufus fum *infra fub.num.*84.& *ad Io.Azor.*qui tenet contra hanc fecundam, & fequentem tertiam caufam, refpondeo, quòd fe ipfum conqua?at ex his, quæ, loquendo de mutuo, ex ipfo retuli *fupra q.1. num.*493.

Extende hanc caufam, ut procedat etiam fi emptor tempore debito folverit fponte fine lite, & fine aliquo venditoris incommodo, quia nihilominus venditori debetur integrum pretium, fic non tenetur ex illo defalcare, feu fubtrahere illud pretii incrementum, quod exceffit pretium, quo vendidiffet præfenti pecunia; & ratio eft, quia illud incrementum potuit addi pro timore futuræ litis, *Medin.d.q.38.cauf.3.verf.poftremo Conradus.in fine,& verf. feq. col. 2. fol. 272.* unde licet ceffaverit lis, tamen non ceflavit periculum litis; & ideo licet merces, quas tu affecurafti, recepto pretio affecurationis, venerint falvæ, tu tamen non teneris reftituere illud pretium quia, fi fuiffent perditæ, tenebaris earum valorem folvere, ut fcripfi *fupra quæft.1.numero.* 131.

Sub extende hanc extenfionem, ut procedat etiam de rigore confcientiæ, in his enim terminis loquitur *Medin.in loco fupra proxime citato.*

Tertia caufa eft, quando venditor probabiliter timet, ne emptor fiat interim inops. vel aliter impotens ad folvendum pretium, feu tradendam mercem,quo cafu venditor poteft carius vendere ad tempus, quam præfenti pecunia, quia nemo tenetur rem fuam periculo exponere extra cafum neceffitatis, *Medin. d.q.38.cauf.3. initio,& verf.in oppofitum.*270. & 271. illud enim periculum poteft pretio æftimari,faciuntque pro hac caufa, quæ fcripfi *fupra q. 1. n.* 493. & *feqq.* 79

Confirmatur primo hæc tertia caufa, quia ficut is, qui affecurat merces ad inftantiam domini mercium, ficq; exponit periculo res fuas,quia, fi merces, quas affecurat,pereant,ipfe de reb propriis tenebitur earum

valorem domino solvere, potest propterea licite ab eo assecurationis pretium recipere, ut ex *Medin secutus sum supra quæst.1.sub num.131.* ita etiam, qui ad instantiam alterius, nempe, emptoris, exponit suas merces periculo perditionis, credendo earum pretium ipsi emptori, qui an poterit solvere, nec ne, est casus incertus, poterit illius periculi pretium juste exigere, *Medin.d.q.38.caus.3.versic.præterea qui.fol.272.* & facit, quod, loquendo de mutuo, scripsi *d.q.1.nu.493.& seqq.*

Confirmatur secundo, quia sicut merces, insanis ventis commissæ, non tanti emerentur, quanti, si essent in portu, ut *ex Sot.* secutus sum *sup.q.1.nu.431.* ita etiam pecunia in arca, seu præsens, & merx in domo pluris valent, quam si sint in credito periculoso, ideoque juste poterit venditor carius vendere ad tempus emptori, de cujus fide probabiliter possit dubitari, quam præsenti pecunia, quia præsens pecunia pluris valet, sicque vendit non carius, sed tantundem.

Nec obstat, quòd contra hanc causam similiter teneant *Cajet.Archiep.Floren Sot.Navar.& Azor.citati sup. vers. non obstat.*

Quia hujus etiam causæ veritas confirmari potest ex his, quæ dixi *sub num.seq in prima,& seqq.comprobationibus*, & ex distinctione, qua usus sum *infra sub num.* 84. *& ad Azor. rep.* quòd est sibimet contrarius, ut patet ex his, quæ ex eo retuli *supra q.1. nu.493.*

80 Quarta causa est, quia merx vendita ad tempus pluris valet, quam vendita præsenti pecunia, seu, & facilius, quia pecunia præsens pluris valet, quam absens, ut dixi *sup.sub num.76.& infra in 3.comprobat.* hæcque causa eatenus est vera, quatenus habet in se virtualiter præcedentes; sicque est generalis, uti collectanea virtualiter præcedentium, quare communis, & receptissima mercatorum fere omnium consuetudo est, ut majori pretio vendant merces dilata solutione, quam præsenti pecunia. *Boninf.tract. de vendit.ad temp.cap.2.num 5.juncto n.1.* & lanæ possunt emi minoris, justo pretio, propter anticipatam solutionem, *Sot. de just & jur. lib.6. q.4 art.1.col.penult. ibi de secundo etiam membro. fol.583.* quia sicut, emptor, tarde & cum dilatione solvens, minus solvit, per ea, quæ dixi *supra sub num.* 76. *& infra comprob.4.* ita per oppositum emptor, anticipate solvens, plus solvit, per ea, quæ dixi *sub d. num.76.* huncque inolevisse morem, & consuetudinem inter mercatores, ut propterea quòd solvunt nunc constitutum pretium mercium pro tempore emptarum pretium illud minuant, retinentes sibi octo pro quolibet centenario, scribit, de eo anceps, *Boninf. tract. de diminut.pretii, &c. cap.1. initio,* licet postea aperte impugnet *cap.4.* & audeo forsan dicere, nullum esse, qui pecuniam præsentem non majoris æstimet, quam tempore absentem, ideoque mercium venditores uno vendunt pretio *de contanti,* & alio dilata solutione: semper enim insunt rationes interesse lucri cessantis, & periculi.

Comprobatur primo hæc quarta causa (& sic stendo, pecuniam præsentem pluris valere, quam absentem) quia donec venditor imburset pecuniam creditam, seu emptor consequatur mercem, anticipate solutam, potest evenire casus, ut venditor nunquam imburset, & emptor mercem nunquam consequatur; nempe, si debitores nant non solvendo, si moriantur, ære alieno, & anteriori gravati, si eorum bona fidei commissi restitutioni sint subjecta, & similia; ex quibus solutio, & consignatio redduntur periculosæ, & proinde viliores, ita ut centum aurei, hisce subjecti periculis, non æstimentur octuaginta, seu non aginta, & periculum futuræ inopiæ, in quam debitor potest incidere, minuat nomen debitoris, idest, illud creditum reddat vilius, ut, loquendo de emptione nominis debitoris, secutus sum *supra q.1. num.431.* ubi multa, ad hoc facientia, notavi, cum periculum cujusque rei minuat pretium ipsius rei; in tantum, ut si creditor volens facere se assecurari de vita, seu supervivenția sui debitoris per aliquod tempus, emerit illud vitæ periculum, justa esset emptio, per ea, quæ *ex Santer. Stracch. & Navar.* secutus sum *infra par. 3. limit 6. numero.5.* & casum in facto retuli *infra §.3. gl.3 numero 51.* quare cum ejusmodi periculum sit pecunia æstimabile, erit pars pretii.

Comprobatur secundo (& tendit ad idem) quia qui cito dat, bis dat, & qui tarde dat, minus dat, ut latius scripsi *supra numero 76. in 2. respons.* ubi videas.

Comprobatur tertio (& similiter tendit ad idem) quia debitum, non solvendum usque ad annum secundum, seu tertium, potest juste emi minori pretio, quam si præsenti die esset solvendum; tum quia minus est, habere actionem, quam rem; tum quia hoc jus, quod uno anno est inutile, minoris valet, quam si esset statim utile, ut verius existimant *Cajet in summ. verbo.usura, cap ult.& Navar in man. confess cap.17.nu 231. versic.nobis tamen.* & quòd creditores, præsenti pecunia egentes, credita, quæ sibi ad annum, vel alium terminum sunt solvenda, vendant alicui tertio, qui illa octo minus pro centenario, aut minori pretio emat præsenti pecunia, huncque contrahendi modum vulgares appellent *tagliarla detta*, scribit, sed non approbat *Boninf.tract.de diminut. pretii,&c.cap.1. initio,& cap.3.* & quòd creditor possit vendere debitum, quod vocant, pagam acerbam, utirem pretio æstimabilem, & alter emere, & sit vera venditio & emptio, in qua (sicut in quacunque alia venditione licet considerare vitia; & defectus rei venditæ, & ratione illorum minuere pretium) consideranda sint damna, pericula, labores, & expensæ, quæ requiruntur in illius debiti exactione, hacque ratione scutis 90. præsenti pecunia liceat emere scut. 100 quæ debentur post annum, scribit *Mich Sal.ad D.Tho.2 2. q.78 art.1. controv.1. sub num.12.vers.ad quartum fol.202.* quod late, & bene distinguendo, explicat postea *art.2. controu.17. n.2 & 3.fol.30.* & quod multum interfit, an apud te habeas pretium, an vero actionem tantum; & satius sit, suam sibi rem salvam fore, quam tabulas cautionis habere, atque incertum illius eventum spectare; & melius sit, possidere, quam in personam experiri, ideoque non satis sit, si consanguineus, volens retrahere, offerat ei, qui emit, solvere tunc id tantum pretium, quod ipse solvit, & promittat, solvere ei residuum, cum cesserit dies, quo ipse emptor tenetur venditori, sed teneatur totum pretium offerre, sequitur *Tiraq.de retr.lig.§.1.gl.18.nu.32. & 33.* & quòd pretium actionis venditæ non debeat æstimari, quanti res ipsa, sed minoris, computato dubio litis eventu, & difficultate, quæ aliquando in exigendo oritur, dixerunt aliqui ex Dominis Auditoribus, *Rot. divers. decis 340. in quæstione. numero 5 par.1.* & faciunt quæ scripsi *sup. q.1 numero.431.* & quod

quòd joia præsentia, seu absentia pecuniæ sit pretio æstimabilis, & consequenter emibilis, patet, quia pecunia potest locari, ut secutus sum *sup. q.4.sub. n. 22.vers.primo quia.* & quòd contractus census,in quo venditor non recipit pretium præsens, sed compensat cum eo,quod ipse debet illi emptori, sit illicitus, quia illud pretium, uti absens, quia fuisset exigendum,non valet, quanti valet pretium præsens,scribit *Jo.Azor.de instit.moral par.3.lib.10.tit.de censib.cap.8. q.1.* & quòd ad commoditatem, & usum humanum plus valeant, præsertim homini negotiatori, centum aurei in promptu,atq; præsentes, quam centum solvendi per partes ad decem annos, scribit *Molin.de just.tom.2.de contract.disp.386. vers. secundo quoniam. & vers. ad secundum. col.601.& 605.*

Comprobatur quarto (& omnia tendunt ad unum) quia mora solutionis est veluti quædam diminutio pretii, ideoque vendere rem non præsenti pecunia, sed solutione pretii in tempus dilata, est vendere minori pretio, *Corn. cons. 258. in hac consultatione sub n.3 ibi, nec prohibitio emanat mere favore prohibiti, l.1.& Tiraq.d.gl.18.num.34. & 35.* quia dilatio est pars pretii, ut sequitur *ibidem num. 38.* est enim considerabile interusurium medii temporis, *l.25. si constante. §. quoties. ff sol. matrim.* quare tempus est pars solutionis, *l.1.§.aditiones.ff.de oden & Corn.iti loco supra proxime citato.*

His etiam comprobationibus inniti potest privilegium, Genuensibus *à Calixto III. & Sixto IV.* concessum, ut pagnas acerbas banchi Sancti Gregorii solidorum 20. emere possint solidis 15. pretio anticipate soluto, ut post alios, quos citant, referunt *Boninseg.tract.de dimin.pretii,&c.cap.4.num.7.in fine,& num.8.Mich Sal.ad D Thom.2.2. q.78.art.2.controv. 17.num.6.in fine,vers.in quibusdam.& nu 7.fol.312.& Jo.Azor.de instit. moral.par.3. l.8 tit.de empt.& vend. c.10.qu.5 vers. ex his. & seqq.col.654.* licet *Boninseq.* ex hoc ipso privilegio nitatur sternere has comprobationes.

Circa harum pagharum acerbarum emptionem obiter moneo, quòd præfati, & alii Theologi valde torquentur in indaganda ratione, qua ejusmodi emptio, seu verius pontificia concessio justificetur, & *Mich.Sal.sub d.nu.7.vers.sylvester sensit.fol.312.*relectis aliis, eam approbat nempe, quòd Resp. Genuensis potuerit tanti æstimare illas paghas acerbas, quæ ratio omnibus deterior videtur, quia, si ea esset vera sequeretur, quòd Resp. potuisset etiam pruris æstimare pecuniam mutuatoris, quam pecuniam mutuatarii, & sic gignere usuram: ratio igitur vera, & solida est,quia cum hodie nemo velit tenere pecunias sine aliquo frugifero commercio, aut saltem sine frugiferi negotii spe, & præsertim Genuenses, per ea,quæ dixi *par.seq.ampl.8.num.236.* potuit Pontifex verisimiliter credere, & credendo præsumere, quòd, solventes anticipate illas paghas, cessent ab alio lucro, &, ita præsumendo, & taxato lucro, justa fuit concessio, etiam in foro conscientiæ, quia tantum valet probatio,quantum præsumptio legis; sed probato vere tanto interesse lucri cessantis, justa esset emptio: ergo erit etiam justa, probato ex præsumptione legis.

Neque his comprobationibus, præsertim tertiæ (dum dicimus creditum ad tempus posse præsenti pecunia emi minori pretio) obstat, quòd verior, & communis opinio, quam contra *Cajet.& Navar:*sequuntur *Boninf.Lopez,Gracia,Mich.Sal.& Joan.Azor.* quos citavi *supra q.1. n. 430.in fine*, teneat contrarium, si creditum sit certum, liquidum,& exigibile, & posse solum emi minori pretio, si sit cum periculo, & exigendi difficultate.

Quia etsi *Cajetani*, & *Navarii* opinio sit probabilis, ut testantur *Mich.Sal. & Joan. Azor.citati d. quæst.1.sub num.430.*& mihi videatur verior, tamen, admissa hæc contraria communi opinione, dico, nunquam dari ejusmodi creditum exigendum infra certum terminum, quod sit undiq; securum,siquidem multa accidere possunt, sicque periculum inseparabiliter inest, & propterea bene jura,& Doct. dicunt; minus esse habere actionem, quam rem, & sic, conciliando opiniones, communis opinio procedit in potentia,si posset dari casus; altera vero opinio procedit in actu, quia non datur casus.Ulterius dico, in foro fori satis esse, quòd verisimiliter, & probabili spe probetur præsumptive lucrum cessans, seu damnum emergens; qua ratione, ut dixi, possunt hæ confirmationes procedere in foro fori, per ea, quæ dixi *supra sub num.77. vers.prima causa.*

Nec obstat etiam, quòd contra hanc quartam causam teneat *Medin.in suis-tract.tom.1 tit.de reb restit.q.38.caus.6.vers respondetur.his. & seqq fol.285.*& multo magis teneant *Archiep. Florent. Sot. & Joan. Azor.*quos citavi *supra sub n 78.vers. non obstat* dum tenent, hanc causam non esse veram, etiam consideratis periculis, de quibus *in præcedentibus secunda, & tertia causis.*

Quia *respondeo*; hanc causam habere fomentum à præcedentibus, ut dixi, & ideo contrarietas ista conciliabitur ex iisdem, quibus *infra num.84.* conciliavi contrarietatem cum præcedentibus.

Minus obstat, quòd, rejecta Soti opinione, tenentis, lanas anticipata solutione posse emi minori pretio, contrarium firment *Medin.d.q.38. caus.6.coroll. 4. vers. sequitur amplius. fol.289. Navar in man.confess.cap.23.num.82 & alii,* quos sequitur *Jo. Azor.de instit.moral.par.3 lib.8.tit.de empt.& vend. cap.10.q.2. vers.altera sententia. col.651* dicens, hanc sententiam magis accedere ad veritatem.

Quia *respondeo*, Soti opinionem posse esse veram, si aliqua ex præcedentibus justa causa vestiatur; & Soti opinionem, præmisso longo apparatu *in disput. 359.*in effectu, sed titubans, intricate, & per multas circumstantiarum ambages defendit *Molin. de just. tom.2.de contract disput.360 vers.Sotus.& seqq.*& præsertim *vers.hinc ego. col.451.& 453.*

81 Quinta causa est, quando venditor non invenit, qui mercem emant præsenti pecunia, quia isto casu potest majori pretio vendere ad tempus, *Dec. cons. 111.sub num.8.vers.& primo.* & non esse damnandos mercatores, qui in nundinis merces, quæ frequentius vendi solent pecunia credita, quam numerata, vendunt carius pecunia credita, quam si statim numerarentur, quia cum pretiis justitiapendeat à communi hominum æstimatione, satis est, quòd secundum communem æstimationem propter hominum convictum, & mutuam permutationem merces tanti vendantur pretio credito, scribit *Covar. var. resolut. lib.2.cap 3. num.6. vers. septimo si communis.* quem sequitur *Boninseq. tract.de vendit.ad temp. c.8. num. 2.*

Contra hanc causam tenent *Ant Burg. in cap. ad nostram.num.20.& 21.in 3 limit.de empt.& vend. & Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib. 8. tit.de empt. & vend. c.8. q.2. col.643.*

Et

Et hoc, quod Azor. tenet, quando non reperitur, qui emat *de contanti*, tenet etiam quando merces, quæ venduntur, sunt ejus qualitatis, ut vendi soleant solum pecunia credita, vide eundem *d.cap.8. vers. sed in hac. col.642.*

82 Sexta causa est, quia marcator, qui vendit, pro communi utilitate se laboribus, imgensis, & periculis multipliciter exposuit, & ideo æquum est, ut inde reportet lucrum, competens officio suo; reportare autem non potest, nisi, in vendendo merces suas, pretium sic taxat, quod, parsatis omnibus laboribus, periculis, & expensis circa merces suas factis & faciendis, lucreturio. pro centenario, & nisi pro expectatione solutionis adhuc pretium augeat.

Hanc causam impugnant *Medin. d. q 38. caus 1. vers. hac tamen & seqq. col.2.fol.269.* & *Archiep. Floren. tract. de usur. cap.3.§.2. vers. secundum tempus.nu. 4. & 5. tom. 7. fol. 8. & communiter omnes.*

83 Septima, & ultima causa est propter dubietatem valoris mercis venditæ, an tempore solutionis faciendæ sit majori pretio valitura, quam tempore venditionis, quia tunc æquilibre dubium de valore pretii tempore solutionis potest saluare contractum; prout, late discurrendo, examinat *Medin. d q. 38. caus. 5 per totam,* & præsertim *in vers primus casus fol. 280.* ubi colligit duos contractus ad justificandam istam causam, & breviter *Covar. var. resolut. lib.2. cap. 3. num. 6. versus finem, vers. tertio eadem* & brevius *Dec. d. cons. 111. num. 10. vers. quarto pro ista parte* hæcque causa videtur ad litteram probari *ex cap.6. in civitate & cap. ult. de usur.* & præsertim procedit hæc causa, quando venditor erat mercem servaturus usque ad tempus dilatæ solutionis, quo merx verisimiliter pluris valitura erat, ut in *d. cap. ult. de usur.* & concordant quæ scripsi *supra sub. num. 32*

84 Non obstat, quod contra hanc tertiam responsionem, allatam *supra num. 77.* urgeant *text. in cap. 10. consuluit. de usur.* ubi vendens cariori pretio ad tempus, æquiparatur mutuanti cum usura, & *text. in d. cap in civitate. & cap. ult eod. tit.* quibus improbatur venditio, quæ fit cariori pretio propter dilatam solutionem, & videntur improbari etiam omnes istæ causæ, præter hanc septimam.

Quia *respondeo*, considerando duos casus principales

Primus casus est; quando venditor ex dilata solutione nullum patitur interesse lucri cessantis, seu damni emergentis: & isto casu concludo indistincte tam in foro exteriori, quam in foro interiori venditionem, quæ ob dilatam solutionem fieret cariori pretio, esse usurariam, & pariter usuraria esse emptionem, quæ ob anticipatam solutionem fieret viliori pretio, quia hoc modo venderetur tempus, *Innoc. in d. cap. in civitate sub n.2 vers. solutio licet.* & pecuniam pareret cum esset implicite mutuata, ut explicavi *supra num. 24. & 26* & procedit hæc conclusio, etiam si emptor, seu venditor ex dilata solutione pretii, seu dilata consignatione mercium utilitatem consequeretur, retinendo rem & pretium, quia adhuc esset usuraria, cum pretium detur propter rem vendentis, sed utilitas, quæ provenit emptori ex persona sua, non potest dici res venitoris, neque tradita à venditore, ergo illius pretiam non debetur, per ea, quæ dixi *par. seq. ampl. 10. n. 60. subdeclar. 4.* & isto casu procedunt jura canonica, in contrarium adducta.

Secundus casus est, quando venditor ex illa dilatione patitur interesse, actu, vel potentia proxima: & isto casu distinguo duplex forum.

Primum est forum interius; & in isto foro facio duas conclusiones. Prima est, quòd vendens cariori pretio, & emens viliori, ut se conservent indemnes, licite vendunt, & emunt, ideoque ad aliquam restitutionem non tenentur, etiam si lex humana hujusmodi contractum pro cariori pretio ob dilatam solutionem prohiberet etiam in casu, quo illud plus justo pretio esset damni compensatiuum, quia ista lex, uti fundata in præsumptione fraudis, & ad removendas fraudes usurarum, haberet locum in foro exteriori, non autem in foro interiori, ubi judicatur non ex præsumptione, sed ex veritate, ut late declaravi *sup. q. 1. num 319. confirm. 1. & par. seq. ampl. 19. sub num. 83. illat. 1.* alias si ista lex fundata, non in fraudis suspicione, sed, supposita veritate (quòd venditor augeret pretium, quia vere tanti ejus intersit) disponeret, contractum esse usurarium, lex esset irrationabilis, & ideo non esset lex, per ea, quæ dixi *d. ampliat. 19. num. 16 & 51.* Secunda conclusio est, quod dato, quod iste emptor, seu venditor, contrahendo contra dispositionem legis fori exterioris peccaret, de quo puncto non tracto, tamen confessarius deberet illum aqua benedicta absoluere, quia in foro interiori satis est, quòd parverit legi ipsius fori interioris.

Secundum est forum exterius: & in isto facio tres conclusiones.

Prima conclusio est, quòd lex positiva, ab obviandum fraudibus, potest damnare etiam contractum justum, qui in rei veritate non esset damnandus. sunt enim aliqui contractus, qui semper habent faciem justitiæ, sed tamen eorum aliqui veram habent faciem, aliqui vero habent laruatam, & simulatam: & quia in damnum Reipub. transeunt sub illis, qui sunt vere justi, à lege vix discerni possunt, idcirco lex potest omnes indistincte prohibere; quare, si lex ad obviandum fraudibus usurarum expresse irritaret, & declararet usurariam venditionem, in qua esset excessus pretii ob dilatam solutionem, standum esset legi in foro exteriori. 8

Secunda conclusio est, quòd lex positiva non damnat hanc venditionem, quando dubium erat, an merx esset tanti valitura tempore solutionis, saltem, si venditor erat tam servaturus usque ad illud tempus, ut *in dicto cap. in civitate & cap. ult. de usur.*

Tertia conclusio est, quod in aliis casibus, in quibus lex positiva clare non disponit, factus est locus controversiæ Doctorum, qui, ut vidimus *sup.* habent pugnantes opiniones, quarum mihi ea probabilior videtur, quæ tenet, ejusmodi venditionem non esse usurariam, sed licitam, quando illud plus, quod exigitur justo pretio, non est propter nudam dilationem, sed propter tantundem interesse, vel propter justum pretium periculi: nam si in mutuo, in quo accipere ultra sortem est usura formalis, lex positiva concedit etiam in foro exteriori, ut possit licite accipi ratione lucri cessantis, seu damni emergentis, ut late secutus sum *par. seq. ampl. 8. num. 1. & seqq.* quanto magis id permittet in contractu venditionis, in qua non committitur usura formalis, sed solum interpretativa juxta ea, quæ declarav. *sup n. 24 & 26.* Similiter si lex permittit, ut mutuatarius ratione periculi aliquando solvat ultra sortem, juxta ea, quæ late scripsi *supra q. .nu. 492. & seqq.* quare id non permittet in venditione? hæcque

opinio

opinio est eo magis amplectenda, quia habet validas rationes, quas adduxi *supra in 2. 3. & 4. causa*; & quia sic jura juribus, & opiniones opinionibus concordantur.

85 Declara hanc tertiam conclusionem, seu verius hanc opinionem ut vendens ad tempus, & emens anticipate non possint, etiam eorum mutuo consensu accedente, taxare illud interesse, & periculum, & similes, si quæ sunt, justas causas excedendi justum pretium arbitrari, & ita procedant ea, quæ contra primam, & sequentes causas adducta sunt supra, quare, pretii excessu in judicium deducto, debent interesse quantitatem, & periculi pretium aliter, quam per eorum spontaneam, & mutuam taxationem factam probare, ne alias, simulato interesse, & ficto periculo, via aperiretur fraudibus usurarum, per ea, quæ, loquendo de mutuo formali, scripsi *par. seq. ampl.* 8 *num.* 27. *& seqq & n.* 55 *& seqq.* & sufficit probatio per conjecturas, ut dixi *ead. ampl.* 8. *num.* 61. & hæ conjecturæ sumi debent ex regionis more, ex personarum qualitate, aliisque similibus verisimilitudinibus; & probato interesse, seu periculi pretio per ejusmodi conjecturas, manebit rata venditio, & emptio usq; ad quantitatem probatam, & ita procedant tertia responsio, adducta *supra sub num.* 77. & hæc tertia conclusio, seu verius opinio, in ea retenta.

Sub declara hanc declarationem, ut quamvis venditor excesserit justum interesse, seu justum periculi pretium, ideoque judex illud ad justitiam reduxerit, tamen contractus non propterea erit usurarius, secus tamen forsan esset dicendum in puncto juris, quando venditor nullum penitus probaret interesse, seu periculum; ita ut interesse, & periculum viderentur simulata, quia isto casu videretur usurarius contractus; sed in praxi vix est dare istum casum, quia semper venditor potest prætendere aliquod interesse, seu periculum; & ideo numquam vidi in praxi hunc casum; adde quæ scripsi *par. seq. ampl.* 10. *sub n.* 32.

Ad octavum de perverso usu cambii respondeo, quòd licet exercentes cambium pro nundinis exerceant causa lucri, & non quia in nundinis ex alia causa pecunia indigeant, ut consideravi *in illo quinto casu*, de quo *sup q.* 5. *n.* 51. *&* 52 tamen hoc cambium hodie esse licitum patet ex his, quæ scripsi *q. præcedenti, num.* 8. *&* 9. & ad id de fictione litterarum, patet responsio ex his quæ, defendendo cambium cum recursa, late scripsi *infra* §. 6. *gl.* 1. *numero* 40 *& seqq. & num.* 75. *& seqq.* ubi videas, ne idem inutiliter repetamus.

86 Ad nonum de emptione frumenti, respondeo, differentiã esse inter emptionem frumenti, & emptionem marcharum; nam sicut emptio frumenti, consignandi in tempore, quo à communiter accidentibus carius valet, habet in se rationem usuræ propter rationes, adductas in argumento, ita per oppositum emptio marcharum, consignandarum in nundinis, caret suspicione usuræ, siquidem emens frumentum, duo ex tarda illius consignatione consequitur lucra: primum, quia pretium interim augetur: secundum, quia toto illo tempore lucratur impensam, quam faceretet pro illius custodia, & simulevitat periculum; at emens marchas, nihil horum ex tarda earum traditione consequitur, non enim differtur solutio, quia emptor speret pretium auctum iri; & ideo esset non solum tunc paratus recipere; sed etiam gratias ageret, si tunc ei solverentur, nullamve lucratur impensam, nec aliquod in marchis evitat periculum imo potest incurrere periculum, cum debitor possit effici non solvendo, & non idoneus; quare tarditas illa tota est advendentis, non ad ementis utilitatem. 87

Ad decimum, de non solvendis fructibus societatum, quæ ficte contrahuntur, &c. respondeo, negando, cambium esse fictum; imo dico, litteras, quæ super eo fiunt, esse veras, & reales: quia illæ dicuntur litteræ veræ, quæ solvi debent in nundinis pro pecuniis, habitis cambio, & , nisi solvantur, possunt redire cum protestatione, & habere executionem: sed tales sunt litteræ cambii, etiam si debitor eas scribat ipsi creditori, ut solvat sibi metipsi, quia potest creditor in nundinis illas non acceptare, & facere protestum, & demum illæ litteræ in omnibus, & per omnia consequuntur effectus litterarum cambii veri, & realis, ut latius habes *infra* §. 6. *gl.* 1. *sub num.* 63. *& sub num.* 69. 70. 97. *&* 98.

Confirmatur hæc responsio, quia tolerantur fictiones, seu cumulationes contractuum, quando non gravant, & habent justitiam, & finem honestum, ut in fictionibus, & cumulationibus contractuum, super censu, de quibus scripsi *supra q.* 1. *num.* 174. *exempl.* 1. & patet etiam in societate officii: nam, si Petrus velit accipere pecunias in societate officii, & , quia non habeat officium, non possit eas accipere, potest Paulus, qui habet officium, rogatus à Petro, in gratiam, & pro commodo dicti Petri, societatem super suo officio contrahere, & ordinare, quod pecuniæ, quæ sibi dantur in societate sui officii, solvantur dicto Petro, qui propterea in eodem societatis contractu declarabit, societatem esse contractam intuitu, & ad instantiam ipsius Petri, & Paulum in ea habere solum nudum nomen officialis, & officii, de quo sibi inseruivit, ideoque in se suscipiet omne commodum, & incommodum dictæ societatis, promittetque eundem Paulum conservare indemnem, &c. confitendo, se habuisse, & recepisse, pecunias, dicto Paulo in societatem datas, prout totam hanc seriem habes extensam *in formulis instrumentorum societatum officii.* 88

Et licet ille, qui dat pecunias Paulo in societate officii, sciat ex tunc, Paulum habere in ea solum nudum nomen, &c. tamen hæc societas non est illicita, ut multis argumentis adductis, illicitam nititur ostendere *Castrac. tract de societ. offic. cap.* 5 *sub num.* 5. *& seqq.* sed est licita, & valida, & nullum habet speciem usuræ; non quidem vigore consuetudinis Curiæ Romanæ, ut arbitratur *Castrac. d. cap.* 5. *sub num.* 21. *& seqq vers. sed quia.* nam, si societas ista esset usuraria, non posset consuetudine aliqua excusari, per ea, quæ dixi *supra q.* 1. *sub n.* 306 *subextens.* 1. sed est valida ex dispositione juris, ut contra *Castrac. supra citatum*, probat *Jo. Azor. d. cap.* 8. *qu.* 3. † imo (quod poterat videri magis dubium) toleratur societas officii non solum super officio alieno commodato, sed toleratur, etiam si officialis, qui illud commodat, sit resignatarius qui officii fructus non habeat, *Rot. divers. decis.* 311. *pater. numero* 1 *& seqq. in Rom. societ. luna* 9. *Maii* 1588. *coram R. P. D. Gypsio, in impressis Lugduni* 1612. & quid plura? si in officii societatibus officia interponi ad colorandum contractum, dixit *Rot. divers. decis.* 300. *domini dixerunt. in fine, numero.* 2. *part.* 1. *& decis.* 356. *honorius num.* 5. *in fine, inter impressas Lugduni anno* 1612. qua ratione scribunt, magis inspici fidejussionem, quæ præstatur 89

in con-

in contractu societatis de solvendis 12. pro centenario, quam fructus procedentes pro quolibet centenario ex officio; sed de his decisionibus vide quod scripsi *supra q.1. sub num.* 322. Ergo fictiones (si fictiones sint) tolerandæ sunt etiam incambio, si tales sint, ut eis *Pii V. constitutio de cambiis* non magis violaretur, quam violaretur censuum, & societatum constitutio censibus, & societate officii, contractis sub forma, & modo, *de quibus supra.*

90 Ad undecimum de injustitia lucri, quod nummularius facit, tam si recipiat, alibi soluturus, quamsi det, alibi recepturus, respondeo lucrum utroque casu juste deberi, quia in nummulario, sive is prius recipiat, sive prius det, æque considerantur labor, impensæ, & industria, nam quando prius dat, considerantur ista pro reducenda ad domum pecunia, quam alibi est recepturus, ut advertunt *Sot.* quem secutus sum *supra q.1.num.425. in fine.&426 & Joan. Azor.* quem citavi *infra par.2.ampl.10.declar.6. nu.107.* & late patet ex his, quæ secutus sum *supra n.42.&seqq.* & quòd in cambio locali, quando campsor prior accipit,ut alibi restituat, seu dat prior,ut alibi recipiat, possit licite lucrari, testatur, & sequitur communem opinionem esse *Leonar.Less. de just. & jur. lib.2. cap. 23. num. 9 & seqq.& num.27. & seqq.* & in cambio nundinario ultra prædictam rationem, addo, quòd lucrum procedit ex emptione, & venditione scutorum *de marche.*

Ad alias duas consideratas injustitias patet responsio in eisdem locis, *citatis in argumento.*

91 Ad duodecimum de solutione, facienda in diversa moneta, & pro diversis locis, respondeo tripliciter. Primo, quòd in cambio *per litteras nundinarias*, semper datur hæc monetarum *diversitas*, quia scuti *de marche*, qui venduntur in nundinis, semper emuntur scutis alterius generis, ut recensendo diversorum locorum scutos, quibus emuntur scuti marcharum, scribit *Boninf.tr.de camb.cap.7.vers.alla quarta.* & patet ex his, quæ *supra q.5.nu.59. &seqq.* seu & brevius dico, quòd moneta empta semper sunt scuti *de marche*, & moneta emens est illa, quæ currit in loco, ubi initiatur cambium, & in qua contrahentes consentiunt. Secundo respondeo, quod cambium per litteras simplices sine nundinis ut plurimum fit inter diversas monetas; nam Hispanus, iturus Romam, dat campsori in Hispania marabotenos, seu maravedinos, aut reales, vel similem monetam Hispanam pro scutis argenteis, seu aureis Romæ, & Genuensis dat Genuæ monetam Genuensem pro Bizantiis in Alexandria, juxta ea, quæ scripsi *su-*

92 *pra num* 49. † Tertio respondeo; hoc, quòd cambium fiat pro moneta diversi generis, non esse de intrinseca natura cambii, *Sot.de just. & jur. lib.6.q.10. art.1.col.3.ibi, unde sit notum,fol.609.&q.12.art.2.col. 4. in fine, fol.* 617. sed esse quid accidens, quod nihil facit adjustitiam; nam quid relevat, quòd fiat pro moneta ejusdem generis, vel diversi, loquendo de cambio per litteras sine nundinis,ut puta, cum iturus ad loca ejusdem Principes, & volens evitare pericula, & onus, seu expensas, facit sibi fieri litteras cambii? Ad id, quod cambium fiat pro Placentia, & deinde in reditu pro Genua,respondeo,quòd ista sunt cambia pro diversis locis, & hoc est clarum, *Boninf. d.cap.7.vers. laterza.*

93 Ad decimumtertium de præsumpta injustitia ob æstimationem, faciendam à mercatoribus interessatis, respondeo, quòd cessat suspicio injustitiæ æstimationis, ex eo, quòd illi æstimationi interveniunt æque ii, qui dant cambio, sicut ii, qui accipiunt, & proinde eorum interesse est contrapositum, id est, invicem contrarium, cum aliqui sint interessati, eo quia debent remittere, & hi nituntur augere pretium cambii, cum sint daturi cambio, aliqui vero sint interessati, quia debent trahere, & hi nituntur minuere pretium, cum sint accepturi cambio, & ob hanc contrarietatem, nec in supremo, nec in infimo pretio possint convenire, sed solum in medio,quod est justum, ut bene advertunt *Boninf. tract.de camb. cap. 7. versicul. che li mercanti.* & *Romoald. Coli eodem tractatu, cap.* 16. *in fine.*

Et licet, qui dant cambio, ut plurimum lucrentur,& raro perdant,tamen hoc non inficit cambium, quia, dummodo pecunia ematur, & vendatur justo pretio, sicque contractus sit justus, nil refert, an emptor, vel venditor in illo contractu lucretur, *Card. Cajet.tractat.de camb.cap.7.num.8.versic quia dummodo. tom 6.par.1 fol.* 407.*Boninseg. tract. de camb. cap. 7.versic.che anco quegli.* hoc enim evenit etiam in aliis negotiationibus, & mercaturis, ut mercator cautus ut plurimum lucretur: Imo dato, quòd negotiatio cambiorum, seu alia negotiatio, vel mercatura esset semper certa cum lucro; tamen non ex hoc esset illicita, dummodo illud lucrum procedat ex justis causis, nempe, ex labore, industria, & similibus; quare decepti sunt *Sot.& alii,*qui arbitrati sunt,cambium esse illicitum, eo quia campsor ut plurimum lucratur: nam Sot. æquivocat, dum contractum sponsionis, seu vadiationis, in quo requiritur æquilibre dubium, sumit pro contractu cambii, qui est contractus emptionis, & venditionis, seu permutationis cum mixtura locationis: æquivocant etiam alii, dum contractum mutui, in quo loquuntur citati *supra num.31.in 9.argumento,* in quo tempus restituendi mutuum debet esse æquilibre ad augmentum, & diminutionem valoris rei mutuatæ,ut dixi *supra d. n.31.* sumunt pro contractu cambii: suntque decepti, etiam si loquantur in cambio nundinario, quia etiam in eo lucrum non procedit ratione temporis, sed ex alia justa causa, ut ostendi *sup num.74. & seqq. in respons.ad 7. argum.* quinimo etiam in cambio nundinario possunt considerari labor, & industria, dum, dans cambio solvit, ut alibi recipiat, nempe, in nundinis, & inde debat domum reducere: Et demum, qui dat quovis cambio, licito tamen, non mutuat, neque facit sponsionem, sed facit contractum de sui natura lucratorium.

At demus, quòd negotiatio cambii non posset esse licita, nisi subiaceret aliquando periculo perdendi, tunc do casum, in quo hæc negotiatio fit non cum lucro, sed cum jactura: casus est, quando in nundinis solutiones, pro majori parte fierent pecunia præsenti, id est, *de contanti*, & ulterius magna nummorum quantitas esset à campsoribus portata, ita ut magna esset in nundinis nummorum copia, sicque campsorum daturorum cambio, & è converso pauci extarent, qui vellent accipere cambio, nec ex reditu fori pro pretio imposito, nec pro sequentibus nundinis pretio imponendo, & proinde campsores ut pecunias ad alia transferant loca, seu ad suas reducant domos, darent cambio etiam cum jactura, ut considerant etiam *Card.Cajet.d.cap.7 sub numer.8.* & *Fabian.tract.de camb.par.2.cap.5. n 55. versus finem, tom. 6. par 1. fol.* 416. & ex hoc, notando differentiam inter cambium, & mutuum, in quo restituitur

res

res mutata sine diminutione, scribunt rursus *idem Cajet. cap.3. num.2.* quem retuli *supra q.4 sub num. 11.* & ratio, quare aliquando possint perdere, est evidens, quia sicut alii aliarum rerum mercatores propter supervenientem copiam, & abundantiam illarum rerum, quas emerunt, possunt in earum mercatura, & pretio perdere, ita etiam propter supervenientem copiam, & abundantiam marcharum possunt campsores in marchis, quas emerunt, perdere: donec enim pretium mercium emptarum non est reductum ad capsam, non potest dici, quòd mercator lucratus sit, etiam si vili pretio merces emerit, quia
95 multa possunt intervenire, ut scripsi *supra q.5. num. 67.* † & demum, quòd cambia nunquam sint uniformia, sed modo plus, modo minus, non nunquam nihil lucri, & quandoque etiam damnum afferant, scribit *Rot. diverſ. decis. 15. diu fuit. sub num.6. vers. quod idem par.2.* & quia non sunt uniformia, sed, ut dixi, variantur propter copiam, & inopiam, ideo iidem mercatores, qui hoc anno de mense Septembris proxime præteriti dederunt cambio pro nundinis Sanctorum emendo marchas pretio mediocri, nunc in fine mensis Octobris, approximantibus nundinis Sanctorum, & divulgato rumore, quòd adest magna copia mercatorum, dantium cambio, easdem marchas, quas in earum copia mediocri emerunt pretio, nunc, accipiendo ipsi ad cambium, in earumdem penuria, majori revendunt pretio, æstimantes, satius esse habere illud certum parvum lucrum, quam subire periculum perdendi in remittendo pecunias, stante earum magna copia *Boninſ. g d.ca.7. vers. a'ai più in fine, in responsione ad 8. difficultatem*, & sic, qui dedit cambio ad sol. 66. accipit ipse ad sol. 67. lucrando in quolibet scuto solidum unum, quia emit 66. & vendit 67.

96 Ad decimum quartum de illicito hujus cambii fine, & usu, respondeo, quòd malus finis non procedit à natura cambii, sed ex mala intentione ejus, qui exercet cambium, prout respondendo ad quartum, & quintum argumentum, dixi *sup. nu.63 & 64.* & licet ista cambiorum negotiatio hodie non respiciat principaliter commodum mercaturæ, tamen mercaturæ, & Reip. non parum prodest, cum multi, opibus destituti sagacitate, ac industria pollentes cambium accipiant pecunias, quas utiliter negotiantes satis ultra cambii interusurium, quod solvunt, lucrantur; fateor tamen, quòd utilius Reip. foret, si cives vacarent mercaturæ, & non cambiis, quia mercaturæ utilitas latius pateret, cum ex cambiis pauci aliqui mirum in modum ditescant, & populi multitudo sit in maxima egestate, *Boninſ. tract. de camb. cap.7. vers. & quanto.* sint testes Genuenses.

Et hæc de cambio in prima specie, videlicet, de cambio libero per litteras nundinarias.

97 Venio nunc ad secundam speciem cambii per litteras nundinarias, quod vocant cambium non liberum, sed cambium, *con la ricorsa*: & quia de isto cambio late agemus *infra §.6. gl.1. n.2.* in illis verbis *a voi stesso.* quæ sunt de intrinseca natura hujus cambii; expedit, ut illic, ubi ejus naturam absolute explicabimus, difficultatem hanc reservemus. quia super hac difficultate extat magnus opinionum conflictus, de quarum veritate non bene potest cognosci, nisi præcedat cognitio, de qua illic necessario agimus. sed ne interim desiderium torqueat, donec illuc perveniemus, dico, quòd illic firmabimus tandem secundam opinionem negativam, quòd cambium, *con la ricorsa*, non sit prohibitum, seu illicitum.

Et hæc de cambio; videndum modo est de recambio.

Recambium ex omnium fere Theologorum communi sententia damnari, tanquam idiquum, eo 98
quòd per vim à miseris campsuariis, quia accipiunt cambio, extorqueatur, scribit, & sequitur *Mich. Sal. ad* D. *Thom. 2.2. post. 778. in disput. de camb. q.4. art.2. contr. 14. num. 2. & seq. tom.2. fol.595.* eandemque sententiam perplexus tamen, secutus videtur *Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib.10. tit. de camb. cap.11. q.8. in fine.* dicens, quòd, si recambia moderate fiant, jure naturali non damnantur; sed quia, inquit, modum excedunt & usuræ speciem habent, & plurimarum fraudum præbent occasionem, catenus merito damnantur: At *Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit. de cambio sicco vers. quæro an similis. fol. 222.* ulterius procedens, addit, fore salubre & bonum, si recambia simpliciter prohiberentur sub gravissimis pœnis.

Prima ratio, qua *Mich Sal. ubi sub.* movetur, est, quia campsor vel sciebat, aut saltem suspicabatur, campsuarium nec pecuniam, neque creditum habere, neque habiturum in loco solutioni designato, & consequenter sciebat, ejus litteras esse inde remittendas vacuas & inanes, quo casu cambium ipsum esse illicitum, tenent *communiter. Doct.* quos citavi *par. seq. ampl. 17. num.7. vers. contra.* & multo iniquius est cambium, quod ob non solutionem primi iteratur cum eodem depitore, *Navar. in cap. naviganti. sub num.25. de usur.*

Secunda, & ulteriores rationes, quas *Mich. Sal.* adducit, omitto, quia aliquæ earum conveniunt cum hac prima, & aliquæ sunt illæ met, quas contra cambium adduximus *supra num.8. & seqq.*

Confirmatur hæc opinio, quia in ejusmodi recanbio interesse convertitur in capitale; & convertitur in infinitum; ita ut tractu temporis interesse longe excedat capitale, juxta ea, quæ scripsi *infra §.7. gl.2. num 39. & 63.* solvendo interesse alterius interesse, quæ solutio alterius interesse est anatocismus, seu superfœtatio, quæ cum sit usura usuræ, est prohibita, ut *Rot. diverſ. & aliis* retuli *d. gl.2 n.39. & 40.* & non alia ratione, ut arbitror, sedente *Pio. IV.* & postea *Pio V.* fuit in Urbe interesse cambii non soluti taxatum uniformiter, ut retuli *supra num.55.*

Contraria opinio est vera, communis, & servatur, qua recambium in effectu est cambium itera- 99
tum cum eodem debitore, aucta semper ex interesse forte, ut latius explicavi *sub q.4. nu.38. & seqq.* ita ut recambium sit etiam cambium recursæ, ut dixi *d. q.4. num.40.*

Sed cambium recursæ est licitum, ut, articulo discusso, firmavi *infra §.6. gl.1. num.21. & seqq.* & admittit etiam ipse *Mich. Sal* quem citavi *d. gl.1. nu.43.*

Comprobatur hæc opinio contraria, quia obligans se ad interesse cambiorum, semper se obligat etiam ad interesse recambiorum; & ejusmodi obligationes passim producuntur in judiciis, & productæ admittuntur sine difficultate; & ideo *Rot. diverſ. decis. 168. post factum sub n.2. in Rom. cambiorum. lun. 26. Octobris 1601. coram illustrissimo Card. Lancellotto, & de is. 173. dubitatum fuit sub n.1. & 2. in Mediolanen pecuniariæ, merc. 7. Marii 1602. coram. R.P.D. Litta, in impressis Romæ anno 1615. quæ in impressis Lugduni 1612. est decis. 775.* nulla motivata difficultate, sæpe loquitur de recambiis.

100 Ad eos qui damnant recambia, & speciatim *ad Mich. Sal resp* quòd rationes, quibus moventur, sunt inefficaces: Prima enim ratio supponit campsorem, quando dat cambio, esse certum, quòd campsuarius non poterit solvere litteras cambii; sed hoc non est supponendum, quia non est de substantia recambii, ut patet ex his, quæ scripsi *supra q.4. numero.* 38. *& seqq.* imo hoc suppositum videtur semper falsum, per ea, quæ scripsi *par.seq.ampl.*17. *num.*3.*& seqq.*& videtur falsum etiam in cambio cum recursa, per ea quæ scripsi *infra* §.6.*glos.*1.*sub nu.*2.*vers.secundo quia. & sub num.* 64. &, sublato supposito rationis, ruit ratio, & post eam opinio.

Imo admisso etiam supposito pro vero, tamen in casu, in quo campsor, ut ita cambiret, cessaret à cambio vero, adhuc cambium, & consequenter recambium esset licitum, per ea, quæ scripsi *par seq ampl.*8. *n.*12. Et ulterius est advertendum, quòd nec *Sot.* nec *Navar.* quos *Mich. Sal.* citat, loquuntur de recambio sed loquuntur de cambio simpliciter cum præfato suppositio, imo *Sot.* de eo loquitur non *art.* 2. *citato a Sal.* sed *in art.*1. quem citavimus nos *d.ampl.* 17.*num.*7. secunda vero, & aliæ rationes, adductæ *à Mich. Sal.* satis tolluntur ex his, quæ, defendendo cambium scripsimus *supra n.*41.*& seqq.n.*58.*& seqq.*

Ad confirmationem de conversione interusurii in capitale, etiam si excedat capitale, & de anatocismo patet solutio ex his, quæ super ejusmodi artisculis late scripsimus *infra* §. 7.*gl.*2.*num.*49. *& seqq. & sub num.* 73. *vers. tertia. & num.* 83. *& seqq.* & speciatim *num.* 101.

Firmata in hac prima parte conclusione, quòd cambia, & recambia sint licita, reliquum est, ut pro ejusdem conclusionis majori explicatione, & ad magis ostendendam ejus veritatem, procedamus *in seq. secunda parte ad ampliationes.*

§. 1. QUÆSTIO VII. PAR. II.

ARGUMENTUM.

Cambia licita quæ sint explicantur viginti ampliationis.

AMPLIATIO I.

SUMMARIA.

*Mutuum ex suscepto officio ad mutuandum est licitum, quamvis mutuatori solvatur aliquid pro expensis, labore, &c. n.*1.*&* 3. *Quoad consequendas expensas, & pretium laboris licitum, etiam si fiat, nulla præcedente obligatione ad mutuandum, n.* 4.

Cambium ex præcedenti obligatione ad cambiendum, potest fieri etiam pro majori pretio, num. 5.

Mutuans, seu cambiens ex suscepto officio, mutuat, & cambit, accepto pignore, vel fidejussione, n. 6.

AMPLIA I. igitur conclusionem, firmatam *par. præced.num.*41.*& seqq. & num.*89. ut licitum sit etiam cambium, quod vocant, *per officium,* cum scilicet Respub. constituit officium mutuandi egentibus cum salario, de publico constituto, imo & præstituto aliquo parvo lucro, reddendo à mutuatariis ultra sortem pro labore officiarii, instar montium pietatis, *Navar.in man.confess.cap.*17. *de usura circa cambia nu.*28.& latius & clarius *in cap.naviganti.nu.* 16.*&* 17.*vers.septimo quia, ibi, quarto quia de usur.* hancque *Navarri* opinionem, articulo discusso, amplexus est *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *post q.* 78. *in disput. de camb.q.*4.*art.*3.*controv.*1.*nu.*3 *vers. ex his tamen & num.*5.*vers. sit prima fol.*625.*&* 626 *tom.*2. & faciunt quæ scripsi *supra. q.*1.*num.* 440. *& seqq.*

Ratio hujus ampliationis est, quia in hoc mutuo interveniunt mutuum, & obligatio præcedens ad mutuandum, considerato mutuo simplici, dico, nullum posse dari lucrum, stipendium, aut aliter accessionem, quia esset usuraria: considerata vero obligatione præcedenti ad mutuandum, quæ sit pretio æstimabilis, dico, posse dari accessionem licitam, & justam, quæ correspondeat pretio illius obligationis, & laboris; & ita procedit ampliatio, quia augmentum non datur propter mutuum, sed propter obligationem cum labore, quæ est pretio æstimabilis, ut *ex Sot.* retuli *par. seq. ampliat.*10.*nu.*96. *in fine.*

Hæc ampliatio etsi vera sit, tamen non videtur 2
facere ad propositum, quia aliud est dare mutuo, ut loquitur ampliatio, aliud dare cambio, de quo loquitur conclusio amplianda.

Retenta ampliatione.

Non obstat eidem ampliationi, quod *Cajet. tract.* 3
*de camb. cap.*2. *sub num.*4 *tom.*6 *part.*1.*fol.*405. scribat, non esse licitum, artem mutuativam in civitatibus erigere, & ministros statuere, & laborum, industriæque ratione habita, inde etiam sustentatorium lucrum quærere, quoniam hoc esset usurariam artem facere moderatam.

Quia *respondeo,* quòd sicut si hæc ars mutuatoria introduceretur in universum. id est, indistincte, aperiretur via usuris, essetque ars, quasi in fraudem legis prohibentis usuram, & consequenter magnum in Rep. Christiana pareret scandalum, quasi vilipenderetur lex divina ita etiam si certo, sive certis casibus ex justa introducatur causa, non tamen ad sustentatorium lucrum quærendum, est Reip.utilis, & necessaria, prout est mons pietatis, causa pauperum, pro certa modica summa, & usque ad certum honestum terminum.

Minus obstat, si objiceres, quòd *Sot.& alii,* quos citavi *par.præced num.*52. exclamant, nullam laborum mercedem deberi pro negotio illicito, & sic pro mutuo, ex quo accipitur aliquid ratione temporis, quia est usurarium.

Quoniam *respondeo,* quòd hæc objectio assumeret tanquam certum id, quod est in quæstione; sumit enim, esse officium injustum, & iniquum exigere aliquid pro officio, & obligatione mutuandi, cujus contrarium nos asserimus in ampliatione, illudque etiam ex ejusdem *Soci* auctoritate corroboravimus *supra n.*1. *in fine,* dum admittit, hanc obligationem mutuandi esse pecunia æstimabilem: hancque responsionem ante nos tradidit *Navar. in d.cap. naviganti.sub num.*17 *vers. semper tamen. de usur.* & de eo nulla facta mentione, *Mich. Sal.d.controvers.*1.*num.* 3.*& vers præterea ista. fol.* 625. ultra quod *Sot.* loquitur, quando accipitur ratione temporis, quo casu bene loquitur.

Remotis objectionibus.

Sub amplia primo eandem ampliationem, ut pro- 4
dat non solum cum mutuatarius accipit mutuo ab eo, qui ex obligatione præcedenti, tenetur mutuare cuique, ut loquitur ampliatio, sed etiam quando accipit ab eo, qui non est obligatus mutuare, quia

&

etsi iste mutuator non possit accipere pretium obligationis, quia non est obligatus; tamen potest accipere pretium laboris, & impensas, quas faceret, ut mutuaret, si ita cum mutuatario expresse, vel tacite convenerit, ut explicavi *part. praced. sub nu.* 74. *verf. quia resp.* ubi videas.

Subamplia secundo, (& est subampliatio propria) ut procedat, quando aliqui negotiores se obligant alicui Reip. seu magistratui, vel aliquibus particularibus mercatoribus illius civitatis, seu loci ad dandum cambio illis, qui habent pecunias, seu credita in loco, pro quo fit cambium; quia cum isti remaneant ita obligati, possunt cambire non solum pro pretio imposito, sed etiam pro majori in aliqua, & moderata quantitate, taxata à Rep. vel discretis & peritis viris, cum illa obligatio sit pretio æstimabilis; secus si non adesset obligatio, quia tunc non posset excedere, *Mich Sal. ad D.Thom.* 2.2. *post q.* 78. *in disput. de camb q.* 4. *artic.* 3 *controv.* 1. *num.* 5. *verf. sit prima. juncto numero quarto. in fine, versic. nos vero, fol.* 626. *tom.* .. & *Romuald.Coli Lucens tract de camb. capite vigesimonono.*

Verum *Navar.in d.c.* 17. *numero* 286. *in fine.* scribit ad cambii genus non esse in usu.

6 Declara eandem ampliationem, & hanc secundam subampliationem, ut illa obligatio generaliter injuncta seu suscepta ad mutuandum, & cambiendum cuique, intelligatur, dato pignore, vel idoneo fidejussore: quia alias esset institutio, & obligatio potius ad perdendum, quam ad mutuandum, & cambiendum: multi enim, & plerique mutuo, & cambio acciperent, qui non possent restituere.

AMPLIATIO II.

Summaria.

Cambium, quod vocant, forzoso, *& quod vocant, arbitrium, sunt licita, num.* 1. *&* 2.

1 AMPLIA II. ut habeat locum tam in cambio coacto, quod mercatores vocant, *forzoso*, & est illud, quod fit ex loco ad nundinas, quando clauduntur nundinæ, & ut plurimum fit solvendo scut. 100. auri in auro in loco pro scut. 100. marcharum, solvendis in nundinis, ut habes in terminorum cambii

2 instructione, de qua *infra* §. 9. *sub num.* 36.† quam in cambio perviam commissionum, quod vocant, arbitrium, cum scilicet quis, nulla alterius negotii occasione, sed solius lucri causa suas pecunias negotiatur in cambiis, committendo, quod ex nundinis, & locis remittantur per viam novorum cambiorum, ad ea loca, & plateas, in quibus cambia majus reddent lucrum: utrumque enim cambium est licitum, quia in cambio *forzoso* nulla potest haberi ratio dilationis temporis, sed solum loci, & in cambio per viam commissionum, admissa negotiatione cambiorum pro licita, juxta ea, quæ scripsi *q. praced. num.* 8. sufficit, quòd hoc cambium exerceatur pro pretiis justis, realiter, & sine fraude, & possunt huic cambio adaptari, quæ scribit *Navar. in man. confess. cap* 17. *sub num.* 296. & quæ scripsi *par praced. sub n.* 85. *in respons. ad* 8. *arg.*

AMPLIATIO III.

Summaria.

Debitor cambii cum deposito solvit non solũ interesse, sed etiam depositarii mercedem, & quare vocetur depositum, & quare cambium, n. 1. *&* 2. *Depositarii merces, quanta sit, n.* 3. *depositariorum duplex species, n* 4. *&* 5.

Bancheriis, quia privatis sunt electi depositaris, an, & à quo debeatur merces, cum solvunt litteras cambii, vel alia mandata, sub num. 5. *vers. prima, & n. seqq. & n.* 22. *in quibus late per conclusiones, & casus tota resolvitur materia.*

Depositario solventi, an, & à quo debeatur merces, sub n. 5. *& sequentib.*

Debitor ad tempus an possit, sit alius tertius, præsenti pecunia emere minori pretio illud creditum, n. 13.

Depositum consistit in rebus mobilibus, seu se moventibus, numero 20.

Depositum rei mutuabilis cum translatione dominii in depositarium, transit in mutuum, num. 20. *Et in quo differat à mutuo, sub n.* 23. *vers. ratio vero.*

Depositum res mutuabilis, interveniente mercede, transit in locationem operarum, n. 21 *Ideoque depositarius convenitur ex conducto, n.* 25.

Depositum irregulare, & depositum regulare quæ sint, n. 20. *&* 21.

Depositum de sui natura est contractus gratuitus, sub numero 24.

Depositum proprium, & depositum improprium quæ dicantur, n. 24. *&* 25.

Mutuator non tenetur mutuatario solvere aliquid pro mercede, &c. n. 23.

Depositarius sine mercede tenetur solum de dolo, sed cum mercede tenetur etiam de culpa ex conducto, n. 26.

AMPLIA III. in cambio cum deposito, quo augetur pretium cambii, quia depositarius ratione custodiæ pecuniarum potest licite lucrum aliquod honestum consequi, prout simile lucrum consequi solent argentarii, sive Bancherii, auctoritate publica constituti, ad custodiendas pecunias; horum enim depositariorum officium est utile Reip. & dignum salario vel publico, vel privato, quia in effectu est contractus locationis ex parte depositarii, & conductionis ex parte deponentis, *Navar. in man. confess. c.* 17. *de usura circa cambia. num.* 293. *& in c. naviganti. vers. decimo octavo. n.* 36. *de usur.* & *Romoal. Coli tract. de camb. c.* 33. *&* 34. 1

Contra hanc ampliationem oppono dupliciter. 2

Primo, eam non esse veram, quia depositum de sui natura est contractus gratuitus, & non mercenarius; alioqui si interveniat merces, transit in locationem, ut dixi etiam *infra n* 24. *&* 25.

Huic primæ oppositioni respondeo, quòd depositarius non tenetur gratis custodiam suscipere, & licet depositum cum mercede participet de natura locationis, tamen includitur sub genere depositi; & quamvis transeat in speciem locationis, & verba sumi debeant in specie, tamen, quando, ut in casu nostro, subjecta materia sua deat, sumi debent in genere.

Secundo oppono, ineptam esse hanc ampliationem, quia, si est depositum, non est cambium, de quo loquitur conclusio amplianda.

Respondeo, quòd etsi depositum sit diversum à cambio, hacque ratione ampliatio videatur impropria; tamen potest tolerari, quia depositum habet connexitatem cum cambio, dum bancherii, veluti depositarii scribentium litteras cambii, solvunt literas illas cambii, & solvendo lucrantur quinque, vel sex pro singulis mille, ut dixi *infra num. 5. & sub n. 10. vers. primus casus*, unde, quia hujus cambii pretium augetur, eo, quòd solvitur per manus bancherii, uti depositarii, vocatum est cambium cum deposito.

3 Retenta igitur ampliatione.

Declara primo eam, ut istud lucrum, seu merces injure quanta esse debeat, non sit præfinita, *Navar. d.c. naviganti. n. 37. vers hujus tamen. de usur.* & ideo erit determinanda arbitrio boni viri, *Navar. ibid. n. 39. vers quare dicimus.*

4 Declara secundo, ut depositarii sint in duplici specie: Quidam enim constituuntur à Principe, seu Republica, quales sunt Mons pietatis in Urbe pro depositis judicialibus, & Banchum S. Georgii pro quovis deposito in Civitate Genuæ; hæcque loca, quæ publica auctoritate destinantur pro depositis, vocari solent ædes sacra, & istis depositariis an debeatur, vel non debeatur merces, seu stipendium, standum est legi, seu consuetudini nam Romæ, & Genuæ nulla solvitur merces; si tamen à lege, vel consuetudine decerneretur juste exigeretur per ea, quæ
5 dixi in ampliatione: † Quidam v. eliguntur depositarii à privatis personis, ad libitum cujusque eligentis, qui solent esse Bancherii, & istis depositariis an, & à quo debeatur merces, seu stipendium, circumferuntur opiniones, quas operæ pretium est, recensere; iisque relatis, quædam generalia contra eas breviter notare, & inde resolutionem afferre.

Prima opinio sit *Soti de just & jur. lib. 6. qu. 11. artic. 1. fol. 612.* qui concludit, servandam esse receptissimam consuetudinem, qua campsori permittitur, ut, solvendo pecuniam, possit pretium aliquod accipere; & ita Principum lege testatur esse cautum, huicque opinioni assentitur *Johan. Azor. citatus infra in 3. opinione.*

6 Secundam opinionem contrariam tenent *Navar. in man. confess. c. 7. sub nu. 239. in fine, & in c. naviganti. sub n. 37. & 38. de usur* & *Mich Sal ad D. Thom. 2. 2. post. q. 78 in disp. de camb. q. 4. art 4. controv. 1. n. 1. in fine, vers. oppositum fol. 633. tom. 2.*

7 Tertiam opinionem, veluti harum duarum conciliatricem, ut prima opinio procedat, ubi talis extat consuetudo; secunda vero, veluti verior in puncto juris procedat, circumducta consuetudine, tene *Jo. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 10. tit de camb. c. 11. q. 9. col. 891.*

8 Adversus has opiniones, & præsertim adversus primam noto, quòd loquuntur non in depositario, quia habeat pecuniam depositam, sed in campsore, qui possit solvere per chirographum, & solvat *de contanti*, & sic non sumus in deposito, sed in casu, de quo *infra sub n. 10. vers. primus casus* Noto etiam, quòd *Sot. & Azor.* secundam opinionem tribuunt *Caetano*, qui tamen non loquitur in depositario, sed in privato pecuniæ permutatore, prout eum nos fideliter retulimus, *§ seqq. gloss. 3. sub numer. 100. & 101. sub restrict. 1.*

9 Pro vera, & clara resolutione hujus secundæ declarationis in secunda specie depositariorum procedo cum duabus conclusionibus.

Concludo primo contra *Sot. & Azor. ubi sup.* & *Romoal. Coli Lucens. tract. de camb. cap. 34.* inique depositarium exigere à creditore quinque, vel sex pro singulis mille, siquidem creditor, cui depositarius solvit de mandato depositoris, ad nullam tenetur mercedem tum quia depositarius gerit negotium depositoris debitoris; & sicut creditor pro illa numeratione nullam teneretur debitori numeranti solvere mercedem, ita etiam non tenetur alteri, solventi pro debitore, tum ob alias rationes, quas motivamdo considerat *Sot de art. 1. colum. 2. ibi, sed re vera argumentum. fol. 612.* & approbat *Mich. Sal. dict. controv. 1. sub n. 1. versic. quam tamen fol. 632.* hancque conclusionem firmant *Navar. in man. confess. cap. 17. sub nu. 243. & in c. naviganti sub n. 37. & 38. de usur. & Mich. Sal. dict controv. 1. n. 1. in fine, vers. oppositum. fol. 633.* unde injusta, & furti nutritiva, ideoque non servanda esset lex, seu consuetudo, quæ permitteret, ut depositarius exigeret ab eo, cui solvit: hæcque conclusio servatur hic Romæ, nunquam enim est auditum, quòd mons pietatis, seu alia Bancha depositaria exigant aliquid ab eo, cui solvunt.

Restringe seu verius declara hanc conclusionem, 10 ut depositarius, seu solvens debitum alterius possit aliquibus casibus à creditore, cui solvit, aliquid exigere, non pro actu numerationis, sed aliis justis decausis, ut dicemus.

Primus casus est, quando depositarius, seu, ut loquimur, Banchum, cui tuus debitor mandat, ut solvat tibi scut. 1000. non habet illa in deposito à tuo debitore mandante, ideoque non tenetur illa solvere *de contanti*, sed vult ea solvere, quasi debitor delegatus, hocque nomine vult te referre inter creditores ipsius banchi, & tecum etiam compensare, si tu itidem esses debitor Banchi: vel vult per chirographum remittere te ad alium, qui solvat in fine nundinarum, vel alio certo tempore, & per ejusmodi chirographariam solutionem integram summam tibi solvit, de qua specie solutionis loquuntur *Sot. dict. quæst. 11. art. 1, col. 2. ibi, at rursus sciendum. fol. 612. Navar. in locis citatis num. præced. Mich. Sal. dict quæst. 4. artic. 4. contr. 2. sub num. 1. versic. qua ratione. fol. 635.* & *Romoald. Coli Lucens. tract. de camb. cap. 34.* & scripsimus nos *§. seq. gloss. 5. n. 55. & seq.* sed tu rogas Banchũ, ut solvat tibi *de contanti*. & sibi ex illis mille, quæ solver, retineat quinque, vel sex: & isto casu firmarem opinionem, quòd Banchum possit tuta conscientia retinere, si vere tanti ipsius Banchi intersit solvere de numerato, & etiam in foro fori, si clare, ut præsumptive arbitrio prudentum, & bonorum virorum illud interesse probetur: sed, remoto interesse, campsor, seu Banchum nullo alio jure, quam jure furti posset illa quinque, aut aliam quantitatem retinere.

Infero ex hac opinione, illas leges Hispanicas quibus *Sot. ubi supra* innuit permissum esse campsori, ut retineat dicta quinque, vel sex, fuisse jure optimo revocatas, & amplius non extare, ut testantur *Navar. in locis supra proxime citatis. & Mich. Sal. d. tro. 1. sub n. 5. vers. ad tertium fol 634.*

Non obstat huic opinioni, firmatæ in hoc primo 11 casu, quò lucrum cessans ex mutuo non possit statim exigi, testibus his, quos citavi *infra ampl. 8. n. 87.* quia debet mutuator prius illud esse passus, ut secutus sum *ead. ampl. 8. n. 83.* & ideo inique retineat ante passum damnum.

Quia *respondeo*, quòd nos non sumus in mutuo, 12 sed in solutione anticipata ejus, quod debetur; quo casu solvens potest ex justa causa retinere, ut patet

tet ex his, quæ ſcripſi *par. præced. ſub num.* 18. *com-*
13 *prob.* 3. *& verſ. minus obſtat.*

Non etiam obſtat, ſi replicares, quòd creditum ad tempus poteſt minori pretio emi à tertio, ſed non ab ipſomet debitore, & proinde qui ex cambio debet centum in proximis nundinis, non poteſt illa 100. redimere pretio 90. ſcutorum, eo quia hæc 90. ſolvat ante nundinas, licet hoc minori pretio poſſet alius emere à creditore, *Jo. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. cap.* 11. *q.* 4. *col.* 888.

Nam *reſpondeo* diſtinguendo: Aut debitor vult redimere minori pretio propter intereſſe, quod patitur ex anticipata ſolutione, & tunc dico, quod non magis conceditur alteri, quam ipſimet debitori, ut ſolvendo anticipate, poſſit minus ſolvere; quia non magis in uno, quam in alio habenda eſt ratio imminentis intereſſe, quicquid, hac conſideratione intereſſe non adhibita, ſcripſerint *Jo. Azor. ubi ſup.* & latiſſime *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *poſt. q.* 78. *in diſp. de camb. q.* 4. *art.* 4. *controv.* 2. *fol.* 635. *tom.* 2. Aut debitor vult redimere minori pretio eo, quia creditum eſt litigioſum, & ideo pro illius liquidatione requiruntur impenſæ & labor; & debitor eſſet in bona fide litigandi; & iſto etiam caſu dico quod tam alius, quam debitor ipſe poſſet minori pretio emere, ſeu redimere reſpectivè, non quia fiat ſolutio anticipata, ſed quia fiat tranſactio: Aut debitor vult redimere minori pretio, non quia debitum ſit ex ſui natura, & ex ſe ipſo litigioſum, ſed quia poſſit eſſe litigioſum, & periculoſum ex mala natura, & malis moribus ipſius debitoris, qui ſit rixoſus, litigioſus, & vergens ad inopiam: & iſto caſu dico, quòd alii licet emere minori pretio, ſed non licet ipſi debitori, & ita procedat, quod ſcribit *Jo. Azor. in loco ſup. prox. citato.* &
14 ratio eſt, quia debitor niteretur propriæ turpitudini, & ſe ipſum proderet.

Secundus caſus eſt, quando tam creditor, quam debitor ſolitus eſſet deponere ſuas pecunias penes eundem campſorem, ſeu Banchum; & iſte eſſet etiam mos mercatorum deponendi pecunias, & credita apud campſores: & iſto caſu, data mercaturæ æqualitate inter eoſdem mercatores non in individuo, quia hoc eſſet difficile, ſed in ſpecie, in ea ſum opinione, quòd prædicta conſuetudo inter mercatorem, & mercatorem, ut creditor exigens ſolvat, poteſt tolerari; quia ſi ego ſolvo hodie, quod ego ſolvere deberem, tu ſolves cras, quod ego ſolvere deberem; & ſic in effectu redit ad idem, & nulla remanet injuſtitia; ſecus tamen eſſet inter mercatorem, & non mercatorem, quia pecunias depoſitas non haberet apud campſores, quia, ſi iſti ſolutio fieri debeat, utique iſte ad aliquam mercedem depoſitario ſolventi non tenetur, *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *d. contr.* 1. *ſub num.* 2. *verſ. præter hos. & num.* 3. *fol.* 633. ubi licet ipſe addat, requiri, ut menſularius, ideſt, depoſitarius, qui exigit à creditore, intelligat, ſe juſte, ac ſine ſcrupulo poſſe exigere, alias ſi exigeret contra conſcientiam, etiam erroneam, illa exactio eſſet cum peccato: tamen videtur additio de indubitato, quia nunquam agendum contra conſcientiam, per ea,
15 quæ late declaravi *infra ampl.* 19. *ſub. n.* 59.

Tertius caſus eſt: quando vendens, & emens merces habent uterque penes eundem depoſitarium pecunias proprio nomine depoſitas, & emens remittit venditorem pro ſolutione pretii mercium ad eundem depoſitarium; & iſto etiam caſu dico, quòd Banchum, ſi retineat ex ſolutione aliquod ſtipendium, videtur retinere non tantum, quia ei ſolvit quantum, quia habet cuſtodiam ſuarum pecuniarum, ut ſcribit *Navar. in cap. naviganti. ſub n.* 38. *verſicul. unde ſequitur. de uſur.* & clarius *Mich Sal. ad D. Thom.* 2.2. *poſt q.* 78. *in diſput. de camb. q.* 4. *art.* 4. *contr.* 1. *numer.* 2. *verſ. primus fol.* 633. *tom.* 2. & iſte caſus corroborat præcedentem.

Quartus caſus eſt, quando venditor rem, valentem 100. vendit 105. præſciens, ſe exacturum à depoſitario ſolum 100. quæ ſunt juſtum pretium, *Navar. & Mich. Sal. in* 2. *caſu in locis ſupra proxime citatis,* & licet tacite *Navar.* & aperte *Sal.* eam ſentiant rationem, quòd nulla ſit injuria emptori, quia ratione cuſtodiæ, quam depoſitarius habet in pecuniis emptoris, teneretur emptor ſolvere illa quinque ipſi depoſitario, tamen ego, clarius loquendo, dicerem, rationem eſſe quia ſi emptor non remitteret venditorem ad depoſitarium, ſed ipſemet emptor ſolveret, utique venditor haberet integra 100. unde cum ipſe emptor cauſam damni velit dare, remittendi ſolutionem ad depoſitarium, tenetur ad damni emendationem, quam venditor prudenter evitat, augendo tantum pretii, quantum pateretur damni; & hoc convenit juri naturæ, ut charitas ordinata incipiat à ſe ipſo, idenque liceat cuique alienas merces in mare projicere, ut ſalvet ſuas, ut dixi *par. præced. num.* 73. 16

Quintus caſus eſt, quando ſponte ſua creditor daret, quod raro poteſt contingere, *Navar. & Mich. Sal. in tertio caſu in locis ſupra citatis.* 17

Sextus caſus eſt, quando depoſitum procederet à natura, ſeu qualitate crediti, & etiam ad creditoris favorem; ita ut creditor in eo genere contractûs ſcire teneatur, extare depoſitarium, qui ſingulo menſe ſeu ſingulis bimeſtribus ſolvat ſtatim fructus, illique depoſitario ſemel, aut bis in anno in principalioribus feſtivitatibus conceſſum eſſe, ut aliquod exiguum retineat ex ſolutione fructuum, potius jure gratudinis, quam obligationis: hujuſmodi ſunt depoſitarii montis fidei, & aliorum montium: hi namque jure exigunt, ſi illa exactio non infringat juſtitiam commutativam; ut puta, quia ille locus montis tanti valeat cum illo onere ſolvendi depoſitario illud exiguum; alias ſi infringat juſtitiam commutativam, eſſet extorſio, quæ obligaret ad reſtitutionem, & à Principe non toleraretur; hocque prædictum onus ſolvendi aliquid exiguum depoſitario eſt huic commercio adeo annexum, ut emptor, qui, illo onere ignorato, emiſſet, ideoque ex defectu conſenſus vellet commercium reſcindere, non audiretur; quia contrahens tenetur ſcire ea, quæ ſunt de natura illius contractus: & paria ſunt, quequis ſciat, vel ſcire teneatur. 18

Et hæc *de prima concluſ.* poſita *ſup. n.* 9.

Concludo ſecundo, depoſitarium licite cuſtodiæ mercedem exigere à depoſitore, ſeu alio, cujus gratia cuſtodivit pecuniam, ſeu aliam rem depoſitam, ſive ſit depoſitarius publicus, ſive privatus, quia dignus eſt operarius mercede ſua, ut dixi *ſupra nu.* 1. *in ampliat.* & declaravi *infra num.* 25. & 26. 19

Extende concluſionem hanc, ut procedat in omni genere depoſiti; ſicque tam in depoſito irregulari, quam in depoſito regulari: ſed pro clariori explicatione, præmitto depoſitum regulariter conſiſtere ſolum in rebus mobilibus, ſeu ſe moventibus, ut dicit *Gl. in c.* 2. *bona fides. in verbo: de culpa. verſus finem, verſ.* 63. *de depoſ.* quam ſequuntur *Jo. Azor. de inſtitut. moral. part.* 3. *lib.* 7. *tit. de depoſ. cap.* 4. *col.* 578. & 20

 Caroc.

Caroc. tract de depos. p ir. 1. q. 3. nu 26. fol. 9. hoc præmisso, ostendo veritatem extensionis in utroque genere depositi: Vel enim est depositum pecuniæ cum translatione dominii in depositarium (quod depositi genus dicitur depositum irregulare, ut sequuntur *Rot. a Val. cons. 17. in causa. sub num. 6. vers. quibus. lib. 1.* & *Caroc. d par. 1. q. 2. num. 21. fol 4.* dominium enim pecuniæ numeratæ depositæ semper transit in depositarium, *Caroc. d. q. 3. num. 4. fol. 6.*) & tunc, quia ejusmodi depositum habet naturam mutui, *Bar. in l. 4. si quis nec causam. num. 3. & 4. ff. si cert. pet.* seu incipit esse mutuum, *Navar. in man. confe'. ca. 17. de peccato circa deposit. 1. n. 180. in fine. vers. sexto quod.* & latius *Dec. in l. certi condictio. §. ult. num. 4. ff si cert. pet.* & depositarius tenetur tantundem restituere, & per interitum pecuniæ depositæ non liberatur, quia genus perire non potest, & sic in eum transit periculum, sicut transit in mutuatarium, *Dec. ubi supra*, ideo cum suscipiat in se periculum pecuniæ depositæ, dignus est mercede, seu pretio illius periculi, quia assecuranti periculum pecuniæ trajectitiæ, debetur pretium, ut secutus sum *supra q. 1. num. 130. 498. & 501.* hæcque omnia, quæ dixi de deposito pecuniæ numeratæ, non obsignatæ, dico etiam de deposito cujusuis rei mutuabilis non obsignatæ, quæ consistat in pondere, & mensura: † Vel est depositum rei non mutuabilis, qualis est vestis, equus, servus, & similia, quorum dominium nunquam transit in depositarium (& hoc ad differentiam præcedentis vocare solent Doct. depositum regulare) & tunc depositarius potest aliquid recipere pro mer-
21 cede, & eam recipiendo, tenebitur de culpa, *d. cap. bona fides. de depos. & ibi Barbat. num. 3.* & quidem de culpa levi, *Jo Azor. d. lib. 7. tit. de deposit. cap. 7. q. 2. col. 579.* videtur enim depositarius propter illam mercedem locare operas suas, & ideo æquiparatur locatori, qui dignus est mercede, *l. 5. si ut certo. §. nunc. videndum. & ibi Glos. in verbo, merces ff. commod.* imo eo ipso, quòd datur merces, depositum transit in locationem, & conductionem, ideoque depositarius tenetur ex conducto, ut dixi *sup. sub num. 2.* & hæc omnia, quæ dixi de deposito rei non mutuabilis, procedunt etiam in deposito rei mutuabilis, si obsignata deponatur, quia tunc depositarius ea uti non potest.

22 Restringe hanc conclusionem, de solvenda mercede pro deposito rei mutuabilis, non obsignatæ, cujus dominium, & periculum transeat in depositarium, ut non procedat in Urbe, ubi Bancherii depositarii non solum non accipiunt aliquam mercedem, sed ulterius gratias habent deponenti, ex quo, utendo pecunia deposita, lucrantur, ut testatur *Navar, in man. confess. cap. 17. sub num. 293.* & expressius *n. 242. vers. centesimo septimo.*

23 Ratio hujus laudabilis restrictionis, quam servant Bancherii in Urbe, est, quia hoc depositum accipit naturam mutui, ut dixi *sup. sub num. 20.* sed in mutuo tantum ab est, quòd mutuator debeat solvere mercedem mutuario, ut satis sit, quòd ipse à mutuatario nihil ex mutuo speret, juxta naturam, & Christianam legem, de qua *supra q. 1. num. 401.* & dato etiam, quòd in hoc deposito posset considerari aliqua obligatio mercedis, ex quo non habet omnimodam naturam depositi, per ea, quæ adducit *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3 lib. 7 tit de depos. cap. 7. q. 7. vers. altera sententia. col. 580.* tamen majus est lucrum, quod depositarius facit, negotiando illam pecuniam, quam merces, quam ex deposito speraret, non debet duplicem mercedem consequi.

Ratio vero, qua Bancherii alibi accipiunt mercedem, est, quia mutuatarius non tenetur statim restituere ea, quæ dixi *supra q. 4. sub num. 13.* & ideo mutuum dicitur factum gratia mutuatarii: secus est in deposito, quod cum fiat gratia deponentis, tenetur depositarius sempertus stare paratus ad restituendum depositum, veluti custos, cui propterea debetur custodiæ merces: unde licet depositum irregulare habeat naturam mutui, ut dicunt *Doct.* quod citavi *sup num. 20.* tamen differt à mutuo in hoc, quod de natura mutui est, ut mutuum non possit statim repeti, at de natura depositi est, ut possit statim repeti.

Declara tertio eandem ampliationem, & conclusiones, in quibus dixi, depositario solvendam 24
esse mercedem, ut procedant in deposito improprio, quod est potius locatio: & conductio: duplex enim est depositum, Quoddam est depositum proprium? & in isto falsæ sunt ampliatio, & conclusiones prædicte, quia depositum proprium de sui natura est contractus gratuitus, & non mercenarius, *l. 1. § si vestimenta. ff. depos.* idq; adeo verum est, ut si depositarius noluerit restituere depositum, quin prius ei solvatur merces, poterit soluta repetiactione depositi, & condictione ob turpem causam, *l. ult ff. depos. & l. ult. & ibi Jas. ff. de condict. ob turp. caus.* † Quoddam 25
vero est depositum improprium, nimirum, quod non est gratuitum, sed mercenarium: & in isto deposito procedunt ampliatio, & conclusiones; sed hoc improprie dicitur depositum, cum sit potius locatio, & conductio, ideoq; depositarius cum mercede convenitur ex conducto, *d. §. si vestimenta. ff. depos.* & dixi *supra sub n. 21.* quod idem dicimus de commodato, & mutuo, quæ cum sint contractus gratuiti, si commodator, & mutuator aliquid commodando, & mutuando velint, dicitur contractus locationis, & contractus innominatus, ut scripsi *par. praced. nu. 70 vers. confirmatur.* quare hi contractus, dequorum substantia est, ut sint gratuiti, & ideo sine lucro, sine mercede, possunt fieri etiam pro mercede, & lucro, sed tunc transeunt in aliam speciem contractûs.

Infero ex hac declaratione in prima specie depo- 26
siti, quòd depositarius sine mercede tenetur solum de dolo, *l. 1. § si vestimenta. ff. depos* sed depositarius mercenaris, qui est veluti locator operarum suarum, tenetur etiam de culpa ex conducto, *d. §. si vestimenta.* & apertius *in cap. 2. bona fides. de depos.* & idem si depositarius se deposito obtulerit, *d. cap. bona fides,* quasi tunc fiat gratia ipsius depositarii, sicut fit illud, quod est cum mercede.

AMPLIATIO IV.

SUMMARIA.

Cambium minutum est licitum. nu. 1. Etiam si fiat inter privatos, &c. n. 12.

AMPLIA IV. in cambio minuto, *Sot. de just. & iur. l. 6. q. 9. art. unico, fol 607. Navar. in man.* 1
confess. cap. 17. sub num. 288. vers in 19. & ita tenere omnes scribit *ca. navigenti. n. 19. vers. decimoquarto. de usur.* & ratio est evidens, tum quia est cambium reale, & nihil habet, quod repugnet juri devino, vel natu-

naturali aut positivo, tum quia est valde utile, & necessarium Reip. per ea, quæ scripsi *q. praced. n. 14. & §. seq. gl. 3 num 123. & sub num. 125.*

2 Sub amplia hanc ampliationem, ut procedat non solum in cambio minuto; quòd fiat cum eo, qui tenetur cambire ex suscepto officio, & sic ex obligatione, sed etiam in cambio minuto, quòd fiat cum eo, qui cambit ex proprio arbitrio, & libera voluntate; hæcque sub ampliatio nullam potest admittere controversiam, si cambium fiat hinc inde æqualiter sine lucro, aut mercede; sed difficultas remanet, an tam is, qui cambit ex officio, quam privatus, qui cambit ex arbitrio, possit accipere mercedem; de qua difficultate vide quæ scripsi § *seq. gl. 3. n. 99. & seqq. & num. 123. & seqq.*

AMPLIATIO V.

SUMMARIA.

Cambium, quod fit per transportationem realem, est licitum.

1 AMplia V. in cambio per translationem realem, quod fit prius emendo, vendendo, permutando, aut per alium contractum innominatum, quærendo pecuniam, valentem minoris in aliqua Provincia, quam in alia, eo, quòd ibi non recipitur, vel ejus materia non tanti ibi, quanti alibi æstimatur, aut quia est deformata, fracta, rasa, refecta, aut injusti ponderis, & postea realiter transfertur in aliam Provinciam, ubi aliquo respectu pluris valet, ibique ea cum alia quæ pluris valeat, commutatur, *Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa cambia, num. 291.* & latius *in cap. naviganti. numer. 31. de usur.* adde quod scripsi *q praced. nume o 11. versic. hujus.*

Ratio hujus ampliationis est, quia in tota ista acquisitione, & permutatione, sive fiat per viam venditionis, & emptionis, sive per viam alterius contractus, potest semper servari æqualitas, & justitia.

AMPLIATIO VI.

Cambii lucrum est justum, etiam si non justificetur in particulari, dummodo justificetur in universali, n. 1. 7. & 14. Exemplificatur, quando aliquo casu inter cambientes cessarent impensæ, & labores, n. 2. Ratio redditur, n. 3. Confirmatur, n. 4. & 5.

Subampliatur primo hæc ampliatio, ut lucrum debeatur illi, qui fuit ab altero requisitus pro cambio, sub n. 7. & 8.

Subampliatur secundo, ut debeatur etiam illi, qui requirit alium ad cambiendum, n. 9 & 10.

Subampliatur tertio, etiam si aliquo casu circumscriberentur impensæ, & labores campsoris, &c. n. 11 & 12.

Subampliatur quarto, ut lucrum debeatur in utroque foro, n. 13. & 14.

Restringitur eadem ampliatio, ut non procedat, quando cambium fieret sine nomine campsorio, n. 16.

Locatori debetur merces locationis, etiam si is conductoris operibus indiguisset, tanquam conductor, & æqua fuisset mutua compensatio, num. 10.

Accidentia, & reliqua, quæ sunt extra naturam, & qualitatem rei, non considerantur circa justitiam contractus, num. 3. 5. 11. & 14.

AMplia VI. ut cambium, idest, lucri cambium sit justum; etiam si non justificetur in ipso cambio particulari, sed justificetur solum in cambio in universali, ut puta, quia campsor lucretur ex cambio, pro quo non solum non faciat expensas ad transvehendam pecuniam pro campsuario ad locum, sed fecisset impensas ad transvehendam ex illo loco pro se ipso (si cambium illud defecisset.)

Exemplifico, & ostendo veritatem hujus ampliationis: ego, habens Genuæ scutos 1100. & indigens Romæ scutis 1000. adeo campsorem, commorantem Genuæ, qui Romæ habet eandem, & majorem summam, eique solvo Genuæ scut. 1030. u faciat mihi solvi dictos scut. 1000. Romæ, isque campsor libenter id facit, quia is adeo indigebat Genuæ istis scut. 1000. ut si ego ei eos non solvissem, commisisset suo correspondenti Romæ, ut solveret alicui dictos scut. 1030. qui Genuæ faceret sibi solvi scutos 1000. etenim, etsi campsor in isto cambio non faciat expensas, & stante æquali indigentia, potuisset sine lucro utiliter cambire, tamen lucrum prædictum non est illicitum, *Sot. de just. & jur. lib. 6 q. 10. art. 1. post secundam rationem in dubitatione, col. 3. versus finē, fol. 609. Hier. de Luc. tract. de camb. in verbo. pro decisione sub n. 45. tom. 6 par. fol. 41* & *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post. q. 78. in disput de camb q 4. art. 2. controv. 2. num. 2. vers. dominicus & seqq. fol. 560. tom. 2.* hancque opinionem esse probabilem, & non damnandam scribit *Romoald. Coli de camb. c. 32. in fine.* 2

Ratio hujus ampliationis, sic exemplificatæ, est, tum quia iste casus, quòd campsor ex isto cambio non solum evitet damnum, sed consequatur lucrum, est quid accidens, quod non habetur in consideratione, *Sot. ubi supra*, tum quia ex hoc nulla fit injustitia campsuario, qui illud idem lucrum juste solvisset alteri campsori, qui ista commutatione non indiguisset; tum demum, quia lucrum isto casu procedit à sorte, & fortuna, quæ etiam fuit æqualis, & communinis utrique, ut dixi *infra num. 10. vers. comprobatur. in fine.* 3

Confirmatur primo hæc ampliatio, sic exemplificata, quia accidentia, minuentia laborem, vel expensas campsoris, non mutant naturam, & lucrum cambii, testibus *Cajet. & aliis*, quos secutus sum *infra num. 11.* & scripsi *supra quæst. 1. num. 428. & sub num. 521.*

Confirmatur secundo, quia pecunia campsoris, sive solvatur prius in loco cambii, sive recipiatur postea alibi, semper reputatur præsens, & pecunia campsuarii semper reputatur absens, & pluris valet pecunia præsens, quam absens, ut secutus, sum *par. pracedenti num. 49.* 4

Confirmatur tertio, quia ad faciendum illud lucrum, æqualem habebamus conditionem, cum potuissem ego, requisitus à campsore, nolle cambire, nisi cum lucro, pro quo cambiret campsor requisitus à me: & quando æqualis est conditio, lucrum est licitum, ut in ludo secutus sum *infra ampl. sub n. 5. sub illat. 1. & 2.*

Confirmatur quarto, quia pretium rei consideratur ex qualitate rei, & non ex qualitate emptoris, & proinde licet res, quæ communi pretio valet 100. sit alicui emptori tantum utilis, quantum alteri esset utilis res, quæ valeret 300. tamen non potest illi vendi majori pretio, quam communi, per ea quæ secutus sum *infra ampl. 10. numero. 60.* ergo licet 5

campsori ex sua qualitate, quia indiget illa commutatione, sit valde utile illud cambium, tamen standum est communi pretio cambii.

Confirmatur quinto ex his, quæ scripsi *infra numero.* 15.

6 Contra hanc ampliationem, sic exemplificatam, supposita æquivalentia numismatum, & recriproca necessitate commutandi, quòd tunc neuter debeat lucrum prætendere, cum alter alteri inserviat, tenent *Mercat. tract. de camb. cap. 2. Gracia de contract. cap. 33. nu. 3. vers. respondiamo à questa. & vers. seq. juncto num. præcedenti. vers. la seconda difficulta. & Lud. Lopez. eod. tract. de contract. lib. 2. cap. 3. in. 2. conclus. vers. secunda statuitur. & vers. seqq.* hancque opinionem esse magis honestam, justam, & securam scribit *Romoal. Col. tract. de camb. cap. 32. in fine.*

7 Retenta ampliatione, & illius exemplo, tum quia est communis, & validis fulcita rationibus, ut patet ex adductis *supra n. 3. & seqq. & in seqq sub ampl.* tum quia à contrariis facile defenditur, ut patet ex his, quæ scribit *Mich. Sal. sub d. n. 2. vers. respondet quidam. & seqq.*

Subamplia primo eam, ut præcipue procedat quando is, qui lucrum facit, est præventus, idest, requisitus ab altero pro cambio, ut in exemplificatione, & ut loquuntur *Sot & alii,* in ea citati *supra num.* 2. quo casu militat duplex ratio particularis: Prima, quia ille tenetur ad expensas actûs, cujus gratia fitactus, ut in aliis terminis secutus sum in meo *tract. de indic. caus. lib. 2. cap 7. num. 506. & cap. 8. num. 851. & seqq.* sed cambium fit ad instantiam requirentis, ergo.

8 † Secunda ratio est, quia merx quærens emptorem, vilescit: minuitur enim pretium, quando venditor quærit emptorem, ideoq; in sub hastationibus res vilius emuntur, *Covar var. resolut. lib. 2. cap 3. nu. 5. vers. sexto hinc.* & quòd ultroneæ merces vilescant pro tertia parte, sequitur *Navar. in cap. 2. qualitas. sub num. 33. 34. q. 3. de pœnit. dist. 5.* hincque rationabiles sunt leges minicipales; de quibus in meo *tract. de judic. caus. lib. 1. cap. 96. num. 29.* dum res subhastatas, non reperto emptore, mandant dari in solutum creditori cum lucro tertiæ partis; & huius secundæ rationis ratio potest esse, quia copia minuit pretium, ut secutus sum *supra quæst. 5. sub numero. 65.* & magna videtur copia mercis, quando non reperit emptorem: ergo pecunia quærentis campsorem, non tanti valet, quanti valet pecunia campsoris requisiti: ergo lucrum debet esse à parte campsoris.

9 Subamplia secundo, ut procedat etiam si lucrum daretur illi, qui non est præventus, sed daretur illi, qui prævenit, quærendo cambium, & sic contra Sotum, & ejus sequaces, dummodo is, qui quærit cambium quærat tanquam campsor, & is, qui requiritur, requiratur uti campsuarius: secus è converso, quando quærens, quæreret uti campsuarius; & ita procedat doctrina Soti, & aliorum, & cum hac subampliatione concordant quæ scribit *Jo. Azor. de instit. moral. par 3 lib. 10. tit. de camb. cap. 5. q. 7. in fine, col. 871.* dicens, quòd si mihi opus esset, pecuniam meam ex Hispania Romam invehere, & Titius in Hispania peteret à me eam pecuniam, restituturus mihi eandem Romæ; Titius, qui ea pecunia indigebat in Hispania, potest nihilominus à me lucrum exigere, quia, inquit, facit officium nummularii; subdit tamen, quòd non potest tantum lucrum exigere; quantum nummularius: & moveor ad hanc ampliationem, quia lucrum, quod inter campsorem, & campsuarium debetur ex justitia commutativa, semper debetur campsori: & dicitur campsor in hoc proposito, qui vult solitum lucrum ex cambio, & campsuarius, qui vult illud solvere, quia campsor videtur assumere onus transportandi, & faciendi impensas pro illa commutatione; discedo tamen à dictis *Azorii* in duobus: primo, quia citat *Sotum*, non expresso loco, & tamen nos *Sotum* allegamus pro contraria parte: secundo, quia nulla ratione ostendit, quare non possit Titius exigere integrum lucrum cambii.

Ratio hujus subampliationis est, quia ad contractûs justitiam tria requiruntur: primum, ut contractus sit de sui natura licitus; secundum, quòd ineatur sine dolo, & fraude; tertium, quòd habeat justitiam commutativam: & hæc tria sunt in contractu hujus cambii; nam cambium de sui natura supponimus esse contractum licitum; supponimus etiam fieri sine fraude, quia unus ex cambientibus vult cambire, uti campsor, & sic vult lucrum cambii; alias non vult cambire, & alter consentit ita cambire; & lucrum supponimus esse moderatum, & justum.

Comprobantur primo hæc subampliatio, ejusque ratio exemplo, quia licet isti locatores equorum, & mularum, tam tabellis ante tabernam de more cum inscriptione positis, quam etiam oretenus requirant equitaturos, an velint equos ad aliquam civitatem, & aliquando exprimant habere equos de reditu, & quandoque priusquam inveniant conductores, totam mercedem locationis faciendæ; & eo amplius consumant in alendis equis, ita ut fuisset expediens ab initio remisisse sine mercede, tamen semper juste exigunt mercedem locationis, quia illa necessitas remittendi ad evitandas impensas alimentorem non consideratur, prout non attenditur, quòd locator requirat conductorem, an velit conducere.

Comprobatur secundo; quia etsi Tusculanus, 10 rediturus ex Urbe ad Tusculum, conducat equum ad rationem trium Juliorum pro qualibet die, donec equum ad Urbem non remiserit, locatorique non restituerit; & postea, ubi pervenerit ad Tusculum, ad evitandam impensam Juliorum trium pro qualibet die, quærat, & inveniat Romanum, qui, ad Urbem iturus, equum conducat pro Juliis quinque; quo Romano conductore non reperto, ipse conduxisset aliquem, cui solvisset eodem Julios quinq; ut equum ad Urbem reduceret; tamen locatio equi erit justa, & licite poterit ex locatione illos Julios quinque recipere, quamvis uterque eorum mutua locatione, & conductione æqualiter indiguisset; potuit enim Tusculanus, non faciendo injustitiam, facere suam conditionem meliorem, & imputet sibi conductor, si potuisset locatione locationem compensare, & voluit esse solum conductor; imo imputet sibi, quòd cum fuerit in æquali ludo, seu fortuna, potuisset se offerre solum pro conductore, & sic habuisset equum gratis, & ulterius mercedem conductionis.

Subamplia tertio (hæcque subampliatio infer- 11 tur ex ampliatione, & subampliationibus præcedentibus, & confirmat easdem) ut procedat etiam, si campsor Mediolani accipiat 1000. solvendos postea campsuario Lugduni, ubi campsor habeat fratrem, vel amicum, qui solvat, ideoque nullas faciat expen-

expensas pro illorum transportatione, & solutione in Civitate Lugduni, imo etiam si voluisset alias 1000. Lugdunum remittere pro aliis suis negotiis, quia nihilominus cambium, ejusque lucrum erit licitum, tum quia ista sunt accidentia, quæ non mutant naturam cambii, ideoque non considerantur, *Card. Cajet. tract de camb. cap 6. sub num. 8. ibi, nec obstat quod campsor. tom. 6. par. 1. fol. 406. Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa cambia nu. 295. & in cap. naviganti. sub num. 62. vers. vigesimo primo. de usur. Boninf. tract. de camb. cap. 6. vers. presuppofito. Fabian. Genuen. eod tract. cap 6 sub numeeo 61. tom. 6. par. 1. fol. 417.* & *Jo. Azor de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. ca. 5 q. 3. vers. obii ies. in casu*, quem retuli *num. seq. & q. 7. in fine*, ubi loquitur in casu, quem ex eo retuli *supra sub num. 9.* & dixit *sup q. 1. sub num 521.* tum quia, ut addunt aliqui, campsor amico, gerenti Lugduni suum negotium in solvendo campsuario, manebit ad similia obligatus.

12 Comprobatur hæc sub ampliatio ex his, quæ scribit *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. l. 10. tit. de camb. cap. 5. q. 3. col. 870.* dicens, quòd etiam si nummularius aliquando accipiat pretiosiorem, commodiorem, & utiliorem pecuniam, qu am solvat, & aliquando recipiat pecuniam majoris pretii, & solvat eam, quæ minoris æstimatur, & aliquando nulla pericula suscipiat neque labores perferat, nec impensas faciat, quia in eo loco, ubi solvit, habet fratrem, vel filium, vel procuratorem, vel socium, & familiarem, qui nummularii litteras solvit absque labore, periculo, & impensis; tamen, inquit, potest is tuta conscientia lucrum cambii accipere, quia hoc ex accidenti contingunt, cum res ipsa per se iis incommodis subiiciatur, quæ nummularius sua industria, cura, & diligentia devitat.

13 Subamplia quarto, ut tam ampliatio, quam subampliationes procedant tam in foro exteriori, quam in foro interiori, hancque subampliationem probo, tum quia doct. in eis citati, loquuntur indistincte, & præsertim in foro interiori in quo major potuisset oriri dubitatio; tum quia rationes, à nobis adductæ, concludunt in utroque foro, tum etiam quia solvo; quæ viderentur obstare.

Non obstat igitur, quòd campsori debeatur lucrum propter pericula, labores, & impensas, ut scripsi *par. praced. num. 45. & 47.* & hæc omnia cessent in permutatione æquali, & reciproca necessitate per mutandi, & præsertim, ut dictum est *supra. sub num. 11.* & cessante ratione legis, cesset ipsa lex, præsertim in foro interiori, per ea, quæ scripsi *sup. q. 1. n. 509. sub num 531. & sub num. 531. corrobor. 2.*

Quia respondeo dupliciter. Primo, quòd licet cessat ratio legis in aliquo casu singularissimo, tamen non cessat in eo lex secundum eos, quos citavi *ead. q. 1. sub num. 5 o.* & hæc responsio satisfaceret in foro exteriori, non autem in foro interiori, per ea, quæ dixi *sub d. num. 531. corrobor. 2. & seqq.* † Secundo
14 respondeo, rationem, quare lucrum, quod datur campsori, & merces, quæ datur artifici, seu locatori, sint licita etiam in foro interiori, non esse propter laborem, & impensas, quas hi faciunt, sed esse, quia ad faciendum illud negotium, seu illud opus communiter ex natura negotii, seu operis requiruntur ille labor, & illæ impensæ; & propterea debetur campsori lucrum, & artifici, seu locatori merces, quamvis hi ex propria industria, & peritia illud negotium, seu opus quandoq; facerent sine labore, & sine impensis, seu cum minori labore, & paucioribus impensis, quam faceret alius: in pretiis enim attenditur qualitas rerum, & non qualitas contrahentium, per ea, quæ in aliis terminis secutus sum *infra. ampl. 10. num. 60.* & quia hæc ratio non cessat, ideo non cessat legis dispositio. Præterea in campsore, uti campsore, nunquam cessant pericula; quibus exponit suas pecunias, dum illas hinc inde colligit, cumulat, & detinet in diversis locis pro cambiis. 15

Infero ex hac ampliatione, multipliciter subampliata, quòd etsi ego haberem Romæ scut. 100. auri, & tu haberes in proximo foro Placentiæ scut. 101. marcharum, qui æquivalent scutis 100. auri in actuali solutione, ut dixi *par. praced. sub num. 23.* & explicavi *infra ampl. 10. sub num. 69.* & tu indigeres Romæ meis scut. 100. & ego in foro Placentiæ tuis 101. marcharum; tamen possem ego cambire tecum meos 100. pro tuis 101. marcharum, si hoc esset pretium impositum scutis *de marche*; quia, qui dat cambio pro nundinis, semper lucratur in primo cambio, cum scutus marcharum in negotio cambii semper ematur pro minori pretio, eo quo valet, ut latius explicavi *d. ampl. 10. nu. 69* & ita servatur passim, & sine ullo scrupulo, nulla habita ratione, quòd mutua esset inter nos necessitas, & utilitas permutandi. 16

Restringe eandem ampliationem, ut non procedat, quando permutatio fieret sine nomine campsoroi, quia tunc servaretur sola numismatum æqualitas, & neutri deberetur lucrum; sicut enim in casu de quo *supra n. 10.* neque remittenti equum ad Urbem, neque reducenti illum, debita fuisset merces, si inter eos cessasset titulus locationis, & conductionis, ut puta, quia uterque, patefacta mutua necessitate, & utilitate, locationem locatione compensasset, sic etiam est dicendum in permutatione pecuniarum, quæ ex mutua necessitate fieret, servata æqualitate numismatum, sine nomine campsoris, & campsuarii.

AMPLIATIO VII.

SUMMARIA.

Cambium per litteras est licitum.

AMplia VII. ut sit vera in cambio per litteras, *Navar. in man. confess. ca. 17. de usura circa cambia. num. 289.* &, quòd ita teneant omnes, testatur *in cap. naviganti. num. 21. vers. decimoquinto. de usur.* &, quòd hoc cambium omnes auctores, ut justum approbaverint, quia re vera nummularius lucrum meretur, eo, quòd pecunias, sibi datas, litteris hinc alio deportet; ideoque multi hoc cambium vocant cambium trajectitium, sive translatitium, scribit *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. li. 10. tit de camb. cap. 5. q. 3. in fine.* & certe hæc ampliatio nunc revocanda in dubium non est; tum quia *par. praced. sub num. 5. vers. contrariam.* firmavimus conclusionem, quòd hoc cambium sit licitum, imo eandem firmavimus etiam in cambio per litteras nundinarias, ut, late articulo discusso, secutus sum *ead. par. praced. num. 41. & seqq.* & speciatim *sub n. 50. vers. non obstat. & seq.* tum quia de cambio per litteras loquuntur aperte *Laur de Rodulph. in c. consulvit par. 2. sub n. 1. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol 37. Archiep. Florent. eod. tract. de usur. §. 48. n. 78. eod. tom. fol. 86. Hieron. de Luc. Boninf. Fab. Genuens. Mich. Sal. & Joan. Azor.* quos

quos citavimus *par. praeced.* *sub num.* 50. tum quia, circumscripta omni Jurisconsultorum auctoritate, habemus *Pii V. constitutionem*, ideoque cessare debet omnis disputatio, ut dixi *sub d.num.*50. *vers.quia respondeo.*

AMPLIATIO VIII.

SUMMARIA.

Mutuum cum pacto ut mutuatarius solvat mutuanti lucrum cambii, à quo cessat causa mutui, est licitum, n.1.& seqq & n.18.& 19. Rejectis contrariis, adductis n.8. & seqq.

Subampliatur primo hæc ampliatio, ut sit licitum, etiam cum pacto, quod mutuatarius teneatur ad aliud quodvis interesse, quod mutuator pateretur, propter illud cambium, & stante interesse lucri cessantis a vero cambio, debetur, etiam si ficte cambirent, num.22.

Subampliatur secundo, ut maxime precedat, quando pecunia, quæ mutuatur, extrahitur à negotio lucratorio, &c. n.23. & seqq.

Subampliatur tertio, at istud interesse lucri cessantis, de quo possunt mutuator, & mutuatarius pacisci, possit ab eisdem in contractu mutui taxari, num.25. Contrarium, quod non possit ab eis taxari, n.27.& seqq. Resolvitur cum distinctione, n.32.& seqq. & n.35.& seqq.

Subampliatur quarto, ut mutuator possit pacisci, non solum de interesse præsenti, seu omnino proximo, sed etiam de interesse, non ita propinquo, n.62. & seqq. Contrarium n.64. Resolvitur cum distinctione duplicis mutui, n.65.66.& seqq. & n.71.& seqq. Declaratur hæc subampliatio, n.76.& seqq. & n.95.

Subampliatur quinto, ut interesse debeatur omni jure, n.96.

Subampliatur sexto, ut debeatur in foro conscientiæ, numer. 97.

Subampliatur septimo, ut debeatur tam mutuatori, quam cuivis alteri creditori, etiam sine pacto, sed interveniente mora, num.98. & seqq. Non tamen sufficit sola mora, n.99.

Pecunia, destinata ad aliquid, reputatur pro eo, ad quod est destinata, n.3.

Mutuanti, qui erat paratus ire ad nundinas, & negotiari pecunias, debetur interesse lucri cessanti, conventum, n.4. Quamvis alii teneant contrarium, n.9. & 10.

Venditio rei pro majori pretio, eo quia tanti venderetur in loco ad quem venditor erat paratus accedere, & rogatus non accedat, & vendat in loco, ubi non tanti valeat, est licita, dummodo fiat præsenti pecunia, n 6.& 14. Et dummodo cesset fraus, n. 15. Quamvis alii affirment indistincte, num.13.

Mutuum sub interesse lucri cessantis an sit mutuum, n. 17.20.& 21

Usurarum fraudibus via aperiri non debet, num. 10.

Præparatio ad actum differt ab actu in materia suspecta de fraude usurarum, num. 24.

Fructus societatis officii taxantur inter socios ad rationem 12. pro centenario, n.26. Et quare taxentur ultra fructus officii, num. 41. & seqq

Cambium, taxato certo lucro in casu, quo debitor non solvat debitum cambii, est illicitum; n. 30 Debetur tamen interesse, quod vere probaretur, n.58.

Societas officii cum pacto, quod, disdicta societate, & debitor non solvat, teneatur ad fructus, sicut si societas staret, non est licita, sub n. 3[illegible].

Interesse ob moram debitoris non potest à partibus taxari, præsertim in mutuo, nu.27.& seqq.& n.55.& seq. Quando possit taxari, n 32.& seqq.n.54.& sub n.61. declar 2. Quando taxatio aliunde probetur, remanet valida pro quantitate probata, num 57.59.& 60.

Interesse taxatur, habita ratione fructum, n.33.& seqq. Contrarium tamen est in contractu census; & quare, nu.36.37.& 39.

Interesse potest taxari per conjecturas, nu.61.

Interesse solet esse incretum, & varium, n.31.

Pactum retrovendendi minuit pretium rei vendendæ.n. 37. Et quantum minuat, n.38. Et è converso pactum reemendi ad lebitum ementis auget pretium.n. 40.

Fœnus nauticum, concessum à legibus civilibus, an sit sublatum jure pontificio, nu.43.& seqq.& n.52.

Cap.naviganti de usur.intellectus, n.45 & seqq.

Usura centesima est omnibus major, & quare dicatur centesima, n.53.

Usura nautica quanta sit, & quando concedebatur, n.53.

Usurarum variæ species, & nomina, sub eod.nu.53.vers. hæc nautica.

Confessio partis super interesse, & ejus quantitate non probat, n.56.

Utile per inutile non vitiatur in justitia commutativa, n. 59.

Licitum per illicitum non vitiatur, n.60.

Superfluitas non vitiat, eod.n.60.

Interesse mutui coacti, etiam si non sit valde proximum, debetur, etiam nulla alia expectat amora, nu.66.68& 69. Idem dicitur in mutuo, voluntario, n.71.73.& seq.

Mutuatori ut ex pacto debeatur interesse, quot & quæ conditiones requirantur, num.76. & seqq. Confutantur, n.94.& 95

Interesse ut debeatur requiruntur mora, & alia, de quibus, num.99 & seqq.

AMPLIA VIII. ut quemadmodum est licitum dare cambio, per ea, quæ dixi *per.præced.nu.41. & seqq.* ita etiam sit licitum dare mutuo, & pacisci ut mutuatarius teneatur ultra sortem solvere pro interesse totum illud lucrum quod mutuator ex cambio, à quo propter mutuum cessavit, consecutus fuisset? quare si ego sim paratus dare cambio scut. 200.& tu me instanter rogas, ut illos scut. 200. tibi mutuem, & ego dico, mutuabo, dummodo conserves me indemnem, tuque promittis conservare, & ego mutuo: isto casu ego possum ex isto mutuo licite capere lucrum, quod fecissem ex cambio, quod habebam præ manibus, *Card. Cajet tract. de camb. cap.1.sub num.5.vers secundo & in idem in fine, ibi, nec potest.tom 6.per.1.fol.* 405. *Navar. in man. confess cap. 17.de usur.circa cambia.n.* 292.*vers.in n.34.& in cap. naviganti.num 26.& n.34.vers.decimo septimo de usur. Bonius tract. de camb. cap. 7. vers. sono alcuni versus finem, ibi. & à chi dicesse, & in latine reddito, eod.cap.7. sub n.8. & 9. Fabian. Genuen. tract. de camb.sub n.* 38. *d.tom.6.par.1.fol.*414.& *Jo.Azor de instit moral par.3. lib.10.tit.de camb.cap.9. q.3.vers.deinde.in fine,* quem retuli etiam *par.seq limit.7. num. 3. vers contraria.&* ita idem *Azor.* secutus *Cajetanum, & Navarrum, articuculo discusso,* firmat, *eod.tit.de camb ca.11.q.2.vers. post remo pii. ibi at Cajetanus.vers.ad secundum.* prout eundem secutus sum *infra ampl.10 num.3.in fine,* & quòd mutuans pacto adjecto, ut mutuatarius solvat aliquid ratione interesse, quod ipse mutuator ob illud mutuum patitur, non dicatur lucrari, & ideo ejusmodi, mutuum non sit usurarium, dummodo verisimile, sit interesse alioqui eventurum

fore

fore tantum, aut majus, scribit *Medin.suis tract.tom. 2.tit.de reb.rest.t.q.* 8.*in secunda causa, vers sed videtur.fol.*270.*& tit de reb. per usur.acquis.q.* .*col* 9. *coroll c. vers. inde etiam est. fol.*299. & ab hac ampliatione in effectu non discedit *Beninf.tract.de vendit.ad temp. cap.*4.*sub num.*4. dicens, quòd si catenus lucrum cessans juste petitur, quia mutuans quodammodo cogitur, ut alteri mutuet, pecuniam suam à statu negotiationis divertere, in quo erat lucrum fere certum, & in proxima potentia, hoc certe, inquit, est damnum ati, ratione cujus potest creditor pacisci de interesse lucri cessantis.

2 Ratio hujus ampliationis est duplex.

Prima, quia charitas ordinata incipit à se ipso, & ideo in primis non debet quis, ut alterum juvet, perdere lucrum, quo ipse indiget, per ea, quæ secutus sum *par. praced. num.* 73.

3 Secunda, quia de pecunia, destinata ad emptionem rei, judicatur sicut de illa re, *Rebuff.tract.de privil.scholar.priv.* 55.*nu.*5.*tom.*18.*fol.*44. ideoque pecunia, destinata ad emptionem prædiorum, computatur inter immobilia, *Rebuff. ubi sup. Peck tract. de testam.conjug.cap.*15.*num.*4.*vers. major.tom.*8 *par.* 1. *fol.*173 *Ant.Piag.tract.de tut.& cur.q.*15.*num.*63.*tom.* 8 *par.*2.*fol.*131.& dixi in meo *tract de judic caus.li.*2. *cap* 2.*nu.*307.*in ultimis verbis*,& est communis, quia, de proximo accingendus habetur pro accincto.

4 Confirmatur primo hæc ampliatio, quia potest quis mutuare, non solum sub interesse cambii, quando vere erat paratus dare cambio, ut dixi *hic in ampliatione*, sed potest etiam mutuare sub interesse cujusuis alterius negotiationis, cui pecuniam, quam mutuat, parasset; quare si ego, qui sum mercator, & consuevi sequi mercata, & nundinas, & ibi multa lucrari, tibi, multum indigenti ex, charitate mutuo pecuniam, cum qua negotiaturus eram, tu exinde ad meum interesse remanes obligatus, dummodo nihil fiat in fraudem usurarum, & dummodo ego non consueverim pecuniam meam taliter tradere ad usuram, *Host in cap.*16.*salubriter.sub num.*4.*vers.ideo puta ex mente.de usur.* & quòd, si ego eram paratus ire ad nundinas cum pecunia, quam indigens recepit mutuo, promittens quid certum reddere pro lucro sperato, possim excusari ab usura (quamvis Dominus noster Papa Innocentius scripserit, quòd est usura, & quòd nescit me excusare) dicit rursus *Host.in cap.ult.sub nu.*5.*ibi, quid ergo, si quis paratus.eod. tit. de usur.* hancque Hostiensis opinionem sequuntur *Joan.à Capistr.tract.de usur.sub num.*88.*ibi, sed certe ista limitatio tom.* 7.*fol.*108. ubi opinionem istam concordat cum opinione contraria, de qua *infra nu.*9. & confirmat *Archiepis.Florent.eod tract. de usur.cap* 2.§.15 *num.*28. & 29. *end. tom.*7.*fol.*82. allegans *Joan.de Lign.* dicentem, quòd, etsi opinio contraria teneatur communiter, tamen credi opinionem Hostiensis veram; cæterum ipse Archiepiscopus loquitur multum temperate; & cum hac opinione transit *Navar.in man confess.cap* 17.*sub num.*211. *vers.& quod inter.*& testando esse receptiorem *in cap. si fœneraveris.not.*14.*sub nu.*43. *vers. pro contraria.*14. *q.* 3. & *cons.*6.*mercator. sub num.* 1. *vers. respondetur. lib.* 5.*de usur.* & eandem opinionem uti communem, & magis communem, pluribus citatis, testantur, & sequuntur *Molin de just..om.*2.*de contract.disput.*315. *vers.Innocentius.& vers.contraria tamen. col.*274. & *Jo. Azor.de instit.moral.par.*3 *lib.*5 *tit.de usur.cap.*5.*initio, vers secunda.& vers. hac secunda* & uti magis communem, pluribus allegatis, & re sæpius discussa, secuta est *Rot.di vers.decis.*331.*sententiam.nu.*15.*in Jannen. pecuniaria, primo coram illustrissimo Card. Lancellotto, luna 6 Junii* 1611.*vers. nihilominus contraria.* & deinde quinta vice, eadem causa proposita, secuta est *decis.*372.*domini censuerunt. sub num.*2.*coram.R.P.D. Ubaldo,Veneris* 1.*Maii sive Marti* 1613.*inter impressas Romæ anno* 1615. &, quòd hæc opinio Hostiensis videatur vera, remota fraude, & ita teneant *Abb. Joan. Andr.& Laur. de Rodulph.* & quòd, constito, quòd fraus non fieret, hoc non negant *Innoc. & alii*, qui volunt contrarium, sed tantum faciant vim in fraude, quæ committi potest, scribit *Dec. in cons.*111.*sub num.* 9. *ibi, & quamvis*, & quòd volens emere aliquod prædium, aut domum, quæ sibi aliquid annuatim reddere, & pecuniam, qua id, vel eam empturus erat, mutuat alteri, præsertim promittenti recompensationem, possit ultra pecuniam, mutuo datam, petere à mutuatario proventum, quem ex illo prædio, seu domo erat percepturus, quoad pecunia reddita fuerit, sequitur, & testatur esse communem *Navar in d.cap. si fœneraveris. num.*56. *not.* 18. &, quòd si quis pecuniam habeat paratam ad emendum annuos reditus, & alius eam petat mutuo, impedimentoque sit ne eos emat, possit pacisci de lucro cessante eorum annuorum redituum, quanti æstimabuntur juxta probabilitatem, scribit, esse communem Doctorum opinionem, & procul-dubio amplectendam *Molin.d disput.* 315. *vers. quod potissimum & vers. contraria tamen col.*273.& 274. & quòd non peccet qui pecuniam, qua vult emere aliquid frugiferum, mutuat alteri, cum pacto ut solvat tantum quotannis, quantum fructus rei frugiferæ, quam emisset, deductis impensis quotannis, valeret, scribit *Navar.in d cap.*17 *n.*238.*vers.centesimo tertio in fine*, & ante eum *Joan. à. Capistr tract. de usur.n.* 89. *tom.* 7. *fol.* 108. &, quòd mutuans possit à principio convenire cum mutuatario de solvendo damno, scribit idem *Navar. d.cap.* 17.*sub num.* 211. *vers.& quod inter omnes.ibi, tertio cum.*& quòd, si dum ego eram paratus emere certas merces de pecunia mea, & tu propter nimiam instantiam fecisti mo cessare à tali emptione, ut tibi mutuarem, & ego mutuavi cum pacto, quod tu tenearis mihi reddere pecuniam mutuatam, & ulterius totum id, quod fuissem lucraturus, si merces illas emissem, & vendidissem, tale pactum non sit usurarium, & mihi debeatur hoc interesse, scribit, nulla tamen citata auctoritate, *Guid.Pap.tract.de usur. nu.*20. *vers.sed quaro tom.* 7. *fol.* 72. &, quòd si quis pecuniam, quam deposuit in monte pietatis, erat negotiaturus, & ex negotiatione lucraturus possit lucrum, sibi à montis administratoribus promissum, licite percipere, secus si eam pecuniam non erat negotiaturus, scribit *Joan. Azor. d. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de censib. cap.* 22. *vers. secundo quarituran montis.*

Ergo si hoc interesse lucri cessantis debetur mutuanti, quia pecuniam, quam mutuavit, erat paratus negotiari in emptione mercium, debebitur etiam mutuanti, qui erat paratus negotiari in cambiis, cum utramque negotiationem supponamus licitam; alias sine isto supposito non præsupponeremus terminos habiles, & cum hoc supposito loquuntur *Cajet. & alii citati supra numero* 1. 5

Confirmatur secundo; quia si ego habeo mala granata in ripa maris, seu poma granata, ut loquuntur alii, 6

alii in Civitate Riparia, ubi est magna copia, & propono illa vendere Parisiis, ubi sunt cariora, & venis tu, & rogas me, ut vendam tibi dicta poma in Civitate Riparia, offerens mihi illud idem pretium, quo essem venditurus Parisiis, detractis tamen expensis itineris, quas ego facerem, itinerando Parisium & detracto aliquo pro periculo, quod itinerando subirem, possum licite tibi vendere, & pretium accipere, quia non est usura, dummodo emptor solvat statim pretium: alias, si non statim solveret, non est verisimile, quòd talem emptionem faceret, nisi multum egeret, sicque daretur via figmentis, & viderentur approbari usurarum barattariæ, ut, concordando opiniones, sequitur *Jo. Andr. in cap. ult. n. 7. vers. quid si non erat venditurus. de usur.* quem sequitur *Calder.* ejus filius adoptivus *ibidem nu. 37. q 7. Laur. de Rodulph. in cap. consulvit par 2. q. 31. num. 15. de usur. inter tract. divers. tom. 7 fol. 23.* & *Salyc in auth. ad hæc. sub num. 17 q. 20. C de usur.* & ita sentit *Innoc. in d. cap. ult. in fine*; quia loquitur in emptore, qui statim dat ei, & sic seipsum conciliaret cum opinione contraria, de qua infra.

Ratio, qua movetur *Inno* est, quia, inquit, qua ratione temporis poteris carius vendere, eadem ratione, poterit ratione loci.

7 Ergo, si ego scutos marcharum, quos in nundinis Placentiæ paraveram vendere, seu cambire per litteras cambii ad Urbem, & rogatus, vendo tibi illomet pretio, quo venditurus eram Romæ, licite vendo.

8 Pro hac ampliatione, ejusque confirmationibus adde quæ secutus sum *infra n. 178.*

Contra istam ampliationem tenet aperte *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti. §. 2 sub n. 27 vers. atque ex his. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 139.* ubi ait, cambium siccum, seu fictum non esse licitum, quando campsor exerceret illud causa subveniendi aliquem in suis indigentiis, omisso cambio vero, quod præ manibus haberet, ex quo tantum lucratus fuisset, dicens istum campsorem non excusari à pœna reatûs, & ab obligatione restituendi, reprobata *Cajetani*, & *Navarri* contraria opinione, quam ego retuli *supra n. 1 in ampl.* contra eandem ampliationem videntur posse allegari Innocent. & alii, quos citavi *num. seqq.* dum tenent contra duas adductas confirmationes, quibus initur ampliatio. nam, tenendo, non esse veras confirmationes, possunt allegari contra confirmatum, & sic contra ampliationem: argumenta igitur hujus contrariæ opinionis erunt sequentia, quorum primum, secundum, tertium, & quartum tendunt ad subversionem confirmationum, & reliqua duo contra ipsam ampliationem.

9 Primum, quia illa prima confirmatio, posita *supra num. 4.* cui innititur ampliatio, non videtur vera: nam quòd mutuas pecunias, quibus erat paratus ire ad emendas merces in nundinis, non possit ex illo mutuo accipere lucrum, quod sperabat consequi emptione mercium, tenet *Innoc. in cap. ult. naviganti: in verbo, periculum. de usur.* & hanc opinionem Innocentii contra Host. sequitur, & veriorem existimat *ibidem Joan Andr. numero 5. versicul. quid si habens.* quem sequitur *ibidem* ejus filius *Calder. num. 32. q. 3. inter repet tom. 4. fol. 371.* & in effectu sequitur etiam *Salyc. in auth ad hac. num. 13. q. 15. C. de usur* & secutus est *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 1 art. 3. concl. 4. fol. 542.* ubi eam etiam ratione nititur confirmare, eandem secutus videtur *Stracch. tractat. de assecurat. in præfat. numer. 29. tom 6. part. 1. fol. 359.* & hanc *Innocentii* opinionem esse communem refert, & sequitur *Laurent. de Rodulph. in cap. consulvit. par. 1. q 24. numer. 6. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 22* & esse opinionem communem testatur, & tanquam verissimam indubitanter tenet *Ambr. de Vign. in cap. salubriter. post præfationem, sub n. 47. de usur. inter tract. divers. eod. tom. 7. fol. 54.* & quòd hæc opinio teneatur communiter, testatur etiam *Joan. de Lign.* quem citat *Archiep. Florent.* licet ipse eam non sequatur, ut retuli *supra sub num. 4.* & in hac opinione residet in effectu *Pet. de Anch. in cap. peccatum q. 6. sub num. 11. ibi, ego credo contrarium. de reg. jur. in 6.* & hanc esse opinionem communem patet ex his, quæ scribit *Jo. de Anan. in d. cap. naviganti. sub num. 16. vers. quæro quid è contra.* & licet ipse in ultimis verbis referat *Laur. de Rodulph.* dicentem, quòd contrariam opinionem credit de jure veriorem, tamen adhuc contra regulam censeo, quod ipse *Jo. de Anan.* omnino adhæreat huic opinioni *Innocentii*, pro hac eadem opinione videtur posse allegari *D. Thom. q. 13. de malo, art. 4 ad 14. & 2. 2. q. 78. art. 2. ad primum.* dum concedens, mutuantem posse licite pacisci de damno emergenti ob mutuum, subjungit, pacisci non posse de lucro cessante, redditque rationem, quia nondum illud habet, & potest multipliciter impediri, & ita *D. Thomam* pro hac opinione, quam tamen non sequuntur, citant *Card. Tole. tractat. de instruct. sacerdot. lib. 5. cap. 33. vers. conveniunt tertio* & *Jo. Azor. de instit. mor par. 3. lib. 5. tit. de usur. cap. 1. initio*, & *Molin de just. thom 2. de contract. disput. 315. vers. Innocentius. col 274.* &, quòd contraria Hostiensis opinio, quam adduxi *supra num. 4.* non careat contradictoribus, scribit *Rot. divers decis. 572. domini censuerunt. numero 2. in Januen. pecuniaria, die veneris 1. Martii 1613. coram R. P. D. Ubaldo. inter impressas Romæ 1615.*

Ratio hujus opinionis est, quia alias facile aperiretur via ad fœnerandum, staret enim usurarius paratus cum cappello, ocreis, calcaribus, & mantello ad modum Forolivienfium, dicens, se velle ire ad nundinas, si sub hoc colore sperati lucri liceret sibi aliquid ultra sortem stipulari, ut scribunt *Jo. An. Laur. de Rodulph Calder. Salyc. Joan de Anan. & Ambros. de Vign. in locis citatis num. præced.* licet hi quatuor postremi nullum verbum faciant de isto Forolivienfium more, de quo tamen mentionem facit etiam *Jo. à. Capistr sub num. 88.* quem citavi *supra sub num. 4.* 10

Vel melior ratio *secundum Ambr. de Vign. ubi sup.* est, quia mutuans, qui erat paratus ire ad nundinas, sciebat vel scire debebat, quòd lucrum, quod sperabat se facturum, non erat certum, nec an faceret lucrum. 11

Ergo, sublata confirmatione, in qua videtur fundata ampliatio, ruet ipsa ampliatio.

Ex isto argumento nota obiter: quòd *Decius*, quem retuli *supra sub n. 4.* inepte videtur conciliasse *Hostiensem* cum *Innocentio*, quòd uterque sentiat, contractum illius mutui esse licitum, constito de non fraude. nam, salva reverentia tanti Doctoris, non possunt conciliari, tum quia *Hostien.* quem retuli *d. num 4.* satis se declarat dissentire ab Innocentio, tum quia dissensio est manifeste inconciliabilis; quia *Innocentius* reprobat illud mutuum, ne aperiatur via fraudi, & sic præsumptione juris, & de jure censet illud illicitum, & *Host.* censet licitum, dum modo 12

modo non sit in fraudem; ultra quod non docet *Dec.* cui incumbat onus probandi fraudem, vel non fraudem, neque aperit modum, quo probetur, & sic omnia remanent obscuriora. Item nota, quòd *idem Dec.* male, & erronee allegat *Laur. de Rodulph.* male, quia allegat eum pro Hostien & tamen tenet contra; erroneè, quia eum allegat *in q* 33. ubi tamen de hoc non agit in libro meo, sed *in q.* 24. prout eum citavi hic *supra sub num.* 9.

13 Secundum, quia illa secunda confirmatio, adducta *supra n. 6.* quæ originaliter tribuitur *Innocentio*, non est vera, secundum *Hostien. in eodem c. ult. versus finem, ibi, quid si non erat hic venditurus de usur.* ubi, relata prius sententia *Innocentii*, quem ibi appellat (dominum nostrum) subdit, illam rationem, quòd quo jure potest carius vendere ratione dubii temporis, eodem jure potest ratione dubii loci, non esse bonum simile, salva ejus reverentia; tum, quia, inquit, non est verisimile, quòd aliquis talem emptionem faceret, nisi multum egeret, sicque hac *Innocentii* opinione daretur via figmentis; & viderentur approbari usurariorum barattæ; tum quia & laboris, & expensarum itineris ratio est habenda.

14 Tertium, quia hæc *Innocentii* opinio (attenta opinionum concordia, quam adducit *Joan. Andr. in d. c. ult. n. 7. vers. quid si non erat venditurus,* quem sequuntur *Laur. de Rodulph. in cap. consuluit. par. 2. quæst.* 31. *n.* 13. *de usur. inter tractat. divers. tom. 7. fol.* 23. *Salyc. in auth. ad hæc. sub numer.* 1 . *quæ.* 20. *Cod. de usur.* & in effectu *Petr. de Anch. in cap. peccatum, quæst* 6. *sub n.* 11. *ibi. quid à converso in futuro venditore. & ibi, ego credo contrarium de reg. jur. in* 6. & *Joan. de Anan. in dict. c. ult. sub num.* 14. 15. & 16.) non videtur vera, quando illa poma non emuntur pecunia præsenti, sed emuntur posticipata solutione

Ergo sicut isto casu suspecta est venditio pomorum, eo quia illa præparatio ad vendendum majori pretio in loco distanti, potest esse simulata ad augendum pretium, & ne, emens cum dilatione, videatur emisse majori pretio, propter illam dilationem, ideoque hæc suspicio cessat, si emptio fieret pecunia præsenti; ita etiam & multo magis est suspectum interesse mutui, quia mutuator ad illum consequendum posset fingere præparationem ad negotiandum pecunias, ne mutuatarius videatur illud solvere, propter mutui commoditatem.

15 Quartum, quia prædicta opinio Innocentii potest procedere solum ubi cessaret fraus, supposita venditione cum dilatione temporis, secundum *Abb. in d. cap. ult. n.* 15. *vers. circa hoc. in fine, de usur.*

Ergo illicitum est mutuum, nisi appareat, quòd cesset fraus.

16 Quintum, quia lucrum cessans non debetur, nisi præcedat mora, seu culpa debitoris, ut latè secutus sum *infra num.* 100. *vers. accedo.* sed in mutuo, sponte facto, etiam de pecunia destinata ad negotiationem frugiferam, cessant mora, & culpa, ut argumentatur *Navar. in ca. si fœneraveris. not.* 15. *sub n.* 42. *vers quarto quod. in fine,* 14. *q.* 3. pro quo argumento facit opinio, quam tenent *Sot. Jo. Bapt. Lup. & Archiepisc. Florent.* & eam ex eis retuli *infra num.* 149.

17 Sextum, quia lex Evangelica, de qua *supra quæst.* 1. *num.* 401 & 405. *in fine*, præcipit simpliciter, ut ex mutuo nihil speretur, imo hoc idem præcipit jus naturale, quia esset usura, quæ est contra jus naturale, ut dixi *supra d. quæst.* 1. *num.* 403 & 404. ergo impossibile est, ut is, qui mutuat, velit non solum sperare, sed pacisci de lucro cessante: debet enim aut non mutuare, aut, mutuando, debet abstinere etiam à lucro cessante, quia licet ab initio sit in ejus potestate non mutuare, cùm mutuum non sit de præcepto, per ea, quæ dixi *supra*; tamen ubi mutuet, non est in ejus potestate pacisci de lucro, per ea, quæ dixi *d. n.* 401. & ita dixerunt aliqui, ut refert *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur acquisit. q.* 3 *vers. secunda causa col. 2. in fine, &* 3. *initio, fol.* 318. & 319.

Pro hac opinione contra ampliationem adde, quæ retuli *infra sub num.* 177. *vers. prima.* 18

Quid dicendum in tanta quasi licentiosa varietate opinionum, conciliationum, & distinctionum, contentarum in adductis confirmationibus, & argumentis, quam varietatem volui fideliter, sed succinctè referre, ut cognoscere possimus, Doctores ita varie, voluntariisque conjecturis, concise, perplexe, & obscure locutos esse, ut eis, veluti testibus contrariis, aut obstinative singularibus, quòrum minus probant mille, quam unus, ut scripsi *in meo tract. de judic. caus. &c. lib. 2. cap. 9. sub num.* 375. & 553. nulla possit adhiberi, fides etenim *Hostien.* citatus *supra num.* 4. *in prima confirmatione*, modo loquitur de mutuatario promittente quid certum lucri, modo loquitur de interesse, simpliciter debito ex mutuo, *Innoc.* citatus *in primo argumento n. 9. contra Hostien.* non loquitur in iisdem prorsus terminis: rursus *idem Innoc.* citatus *supra in. 2. confirmat. sub num. 6.* loquitur perplexe, & confuse, & *Hostien.* qui contra eum tenet, & alii, qui, conciliando, distinguunt, quos citavimus *supra nu.* 14 14. & 15. *in* 2. 3. & 4. *argumento.* confusionem non tollunt, sed distinctionum varietate multiplicant. 19

Non discedo ab ampliatione, tum quia nititur validis rationibus, quas adduxi *sub num.* 2. & 3. tum quia illa simulatio, malitia, fraus, & suspicio adductæ *sup. num.* 10. contra ampliationem (sit pace tantorum patrum dictum) sunt (saltem hodie) inversimiles; quis enim nostrum ignorat, in numera hodie, necessitate urgente, esse inventa commercia, & modos negotiandi suas pecunias, ut patet ex his, quæ scripsi *supra q.* 1. *n.* 68. & *seqq.* qua commerciorum copia data, quis suæ pecuniæ fructum potius ex simulato, & usurario mutuo, quam ex licito commercio volet acquirere, præsertim cum debitum ex mutuo non sit magis securum, quam debitum ex alio contractu?

Tota difficultas videtur remanere in sexto argumento, cui tamen facile potest responderi quòd sicut commodatum, dum gratis fit, est quidem commodatum, sed si fiat pretio, desinit esse commodatum, & transit in contractum licitæ locationis, similiter depositum si fiat, pretio transit in contractum locationis, seu licitæ custodiæ; ita etiam mutuum, si gratis fiat, remanet mutuum, sed si fiat non gratis, transibit in aliam speciem contractûs liciti, dummodo in eo adsit justitia commutativa, *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *li.* 5. *tit. de usur. c.* 2. *q.* 4. *fol* 455. vel dic (& est idem) quòd lex Evangelica, & natura ipsa prohibentes, ne ex mutuo accipiat, ultra sortem, respiciunt mutuum simplex, non autem mutuum, quod habeat qualitatem, quæ possit simplicis mutui naturam alterare, juxta ea quæ scripsi *par. præced. n.* 69. & 70. licet *Medin. d. q.* 3. *vers. nec obstat. & seq. fol.* 320. & *seqq* nulla adhibita consideratione, an ejusmodi mutuum assumat potius naturam alterius contractûs, sed insistendo in terminis puri mutui, & ad hos pluribus 20

adductis exemplis, & solutionibus ad contraria, prius adducta, late ostendat, licite ex mutuo exigi interesse damni emergentis, & lucri cessantis.

Neque adversus responsionem hanc obstat replicatio, quam faceret *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 304. vers. illud in primis. col. 230.* dicens, quòd mutuum in hoc est positum, ut detur aliquid ad usum, quod datum fiat statim accipientis, qui restituat postea tantundem in specie, & bonitate, addens, quòd pactum, ut insuper aliquid reddatur, non destituit illud aliud, in quo mutui natura consistat.

21 Quia huic replicationi respondeo, distinguendo: aut illud aliquid ultra sortem, ex pacto restituendum, debetur propter verum interesse lucri cessantis, sive damni emergentis, & tunc *Molin.* non videtur bene locutus, quia tunc natura mutui transit in naturam contractus innominati, seu locationis, instar commodati, cui si adjiciatur certa merces, transit in locationem, per ea, quæ scripsi *hic supra*, & latius *par. præced. sub num.* 70. & in hoc *Molin.* videretur sibi parum constitisse, cum alibi dixerit, lucrum cessans, & expensas deberi ex mutuo, non vi mutui, sed vi alterius justi contractus, ut secutus sum *par. præced. n.* 74. aut non debetur propter verum interesse, & tunc denuo distinguo: aut supponimus, pactum esse contra substantiam, & formam mutui; & tunc vitiaret; & non vitiaretur, & sic faceret similiter, ut in præcedenti membro, contractum transire in aliam speciem, nempe, in contractum fœneratitium, & usurarium, per ea, quæ scripsi *infra ampl. 20. n. 15.* aut supponimus, præfatum pactum posse esse contra naturam mutui; & tunc bene loqueretur *Molin.* quia non vitiaret, sed vitiaretur, prout latius explicavi *d. ampl. 20. num. 7. & 14.*

Firmata ampliatione, quòd mutuatarius teneatur ex pacto ad interesse lucri cessantis, reliquum est, ut pro absoluta explicatione interusurii, & interesse procedamus ad subampliationes; siquidem materia est frequens, & veluti refugium; & sacra anchora, ad quam mercatores sæpe confugiunt.

Retenta ergo ampliatione.

22 Subamplia primo eam, ut sicut quis potest mutuare sub interesse cambii, si vere ad faciendum cambium paraverat pecuniam, quam mutuavit, ut dixi *supra in ampl nu 1. & seqq* & etiam sub interesse alterius negotiationis, pro qua vere pecuniam paravisset, ut dixi *supra n. 4.* ita etiam possit ficte cambire, id est, dare cambio ficto, sub intereresse cambii veri, si vere erat paratus dare cambio vero, ut in his terminis loquuntur *Cajet. Navar. Fabian. & Azor.* quos secutus sum *supra d. n. 1. in ampliatione, & par. seq. limit. 7. n. 3.* & ratio est evidens, quia cambium fictum, seu siccum ea ratione damnatur, quia est mutuum; at hæc subampliatio procedit in mutuo; ergo nihil refert, quod cambium sit siccum.

23 Subamplia secundo, ut præsertim procedat quando mutuans, ut mutuet, extrahit pecunias à negotiatione, seu contractu, ex quo certum habet lucrum, ut puta, quia illas pecunias tenebat super cambii, & cum bonis debitoribus, & ut rem utilem, & gratam faciat amico, qui rogat, eas sibi mutuo dare, extrahit à cambiis, & mutuat pro interesse, seu lucro non majori sed minori eo, quod habeat ex cambiis; & mutuatarius ex mutuo consequitur utilitatem, quia se liberat à majori interesse; nam, quicquid sit de illo articulo (quando mercator erat paratus ire ad nundinas, & mutuat, de quo articulo scripsi *supra num. 4. in prima confirmatione, & n. 9. in primo argumento*) articulus hujus subampliationis est citra controversiam, quia in illo articulo de mercatore, ituro ad nundinas, mercator non exposuerat pecunias in negotiatione, sed erat paratus exponere, & pactus est de lucro, quod in negotiatione forsan fecisset; at in casu hujus subampliationis mercator, sive non mercator habebat pecunias, actu implicatas in cambiis, ex quibus majus lucrum percipiebat, quam sit summa, quam deduxit in pactum cum mutuatario pro interesse lucri cessantis; † & diversum sit judicium inter actum, & præparationem ad ipsum actum, per ea quæ in aliis terminis notant *Rip. in rubr. n. 11. cum pluribus seqq. de judic.* extra, late *Dec. Cag. & alii in rubr. C. de eden.* unde, sicut in casu, quo mercator præparatas solum habet pecunias ad negotiandum, urget suspicio fraudis usurarum, cum facile mercator possit fingere, se iturum ad nondinas, ut latius retuli *sup. n. 10. vers ratio* ita per oppositum, quando eas habet jam implicatas, cessat suspicio fraudis, & cessat etiam illa incertitudo, an esset lucratus; & demum magna debet esse differentia, an lucrum sit in potentia proxima, seu in actu, aut potentia remota, ut post *D. Thom.* firmat *Molin. de just tom. 3. de contract. disp. 315. in fine, vers. D. Thom & disput. seq. 516. initio, col. 276. & 277.* & ob istas rationes, orta lite in casu hujus subampliationis inter DD. Simonem, & Carolum ex una, & D. Jacobum ex altera, omnes ab Auria, & Genuenses super summa scutorum 15. millium, quos Castellinus tenebat implicatos super cambiis, &, rogatus ab Odoardo, mutuavit eidem Odoardo cum pacto, quòd pro interesse teneretur solvere eidem Castellino scutos sex quolibet anno pro centenario, *Rot. divers. decis. 231 sententiam. & decis. 37.. domini censuerunt in impressis Romæ* 1615. quas citavi *sup. sub n. 4.* causa ista per quinque vices proposita, præsertim *Lunæ 6. Junii 1611. coram Illustrissimo Card Lancellotto, & Vener 1. Martii 1613. coram R P. D. Ubaldo,* tenuit, contractum hujus mutui non fuisse usurarium, sed licitum

Comprobatur hæc subampliatio, quia licet mutuator non possit pacisci de interesse lucri cessantis, ne facile aperiatur via usuris palliatis, tamen potest pacisci de interesse damni emergentis, quia in eo non ita facile potest aperiri via fraudibus usurarum, sed casus hujus subampliationis est in pacto de interesse damni emergentis, ergo est licitus, *Boninf. tractat. de vendit. ad temp. cap. 4. sub n. 1. 3. & seqq.*

Subamplia tertio, ut in tantum debeatur interesse tam damni, quam lucri, ut mutuator, & mutuatarius possint ab initio contractûs mutui pacisci, & convenire de certo interesse, fundato in verisimili quantitate, ut ex communi omnium sententia sequitur *Navar. in cap si fœneraveris. not. 15. sub n 42. vers 3. inter. in fine, 14. q. 3* & pro hac sub ampliatione adde, quos secutus sum *infra sub n. 79. in tertio requisito.* 25

Confirmatur hæc subampliatio, quia etsi fructus officii vacabilis in Curia Romana sint incerti, tamen officialis, qui accipit pecuniam in societate officii, solet promittere ad rationem duodecim pro centenario quolibet anno, quia verisimiliter ad eandem rationem officia reddunt, *Castrac. tract de societ. offic. cap. 3. sub n. 6. & 7. & cap. 4. sub n. 52.* & latius *in cap. 10. sub num. 7. & seqq. vers. mos & usus.* & ita invaluit usus, & servatur quotidie in societatibus officii, prout de hac consuetudine, & usu testantur *R P. D. Aoram bonus* 26

Rota

Rotæ Decanus in quodam suo voto impresso inter consilia Prosp. Farinacci cons. 15. n. 84. lib. 1. & Hieron. Gab. quem secutus sum *supra q. 1. num. 260.*

7 Contra hanc subampliationem; quòd enim taxatio certi interesse ab initio sit illicita, tenent *Soc. cons. 130. circa præsentem, sub numer. 9. ibi nam licet ille, libr. 4. Dec. in cap. 6. cum venerabilis, numer. 64 ibi, taxatio vero, & conventio. de except. idem Dec. consil. 111. n. 5. vers. secundo quia, & num. 14. vers. secundo non obstat. consil. 116. in causa A... sub num 6. ibi. ista conclusio comprobatur. & consil. 119. num. 9. vers quinto pro ista, & sub numero 10. vers negari non potest. Cagn. in l. curabit. numero 54. vers. sed restat. & vers. & generaliter.* & *Ioan. Bapt. Lup. § 6. num. 21. vers. quaeritur etiam. Cod. de act. emp. inter tractat. divers. tom. 7. fol. 121. Castrac. dict. cap. 10 numero. 3. & seqq. usque ad numer. 7 inclusive, vers. non tamen* &, loquendo de interesse taxato in contractu societatis officii in casu solutæ societatis, & non restitutarum pecuniarum, *Rot. divers. decis. 192. circum scripta. nu. 1. par 1.* &, loquendo de interesse cambiorum, *Rot. divers. decis. 315. diu fuit. n. 7. par. 2. Cæs. de Grass. decis. 1. n. 2. de usur. ead Rot divers. decis. 331. sententiam n. 1. vers ex quibus. in Ianuen. pecuniaria, Lunæ 6. Iunii 1611. coram Illustriss. Card. Lancellotto, & decis. 372. domini censuerunt. num. 7. vers. circa secundum. in eadem causa. Veneris 1. Martii 1613. coram R P. D. Ubaldo*, &, loquando de interesse generaliter, & simpliciter, *decis. 325 dubium erat. sub n. 1. vers. & in primis. coram eodem Illustrissimo Card. Lancellotto. in Lucana locationis. Ven. 18. Martii*, & *29. Aprilis 1611. inter impressas Romæ anno 1615.* & ita tenent *communiter omnes*, moti ex doctrina *Baldi in l. 11. rog. sti. § si tibi colum. 2. versus finem, vers. extra nota. ibi, quid si mutuo; ergo ff. si cert. pet.* dum scribit, quòd si ego mutuo tibi decem, quæ tu promittis mihi reddere in nundinis, & casu, quo non reddas promittis mihi quindecim, & ex nunc, prout ex tunc, confiteris tantum mea interesse, & motivato prius, quòd talis promissio valeat; postea dicit, contrarium esse verum quòd ejusmodi mutuatarii confessio de certa quantitate interesse non valeat, quia videtur fieri in fraudem, nisi probetur tale interesse per alias conjecturas; hancque *Baldi* doctrinam sequuntur *Ioan. de Anan in cap. ult. naviganti. sub nu. 61. vers. quærit etiam ibi. de usur. Alex. consil. 27. viso themate. versus finem, num. 11. lib. 4. Natt. consil. 417. communitas. n. 5. & consil 490. quamvis. n. 4. Covar. ver. resolut. lib. 3. cap. 4. sub nu. 5. vers. septimo eadem. Dec. & Rot. in locis supra proxime citais*, &

8 cum hac eadé doctrina concordant ea, quæ idem *Bald.* scribit *in l. 15. com allegas. numer. 6 in 4. oppositione, & numer. 10. vers sed pone statuto. Cod. de usu. & ex doctrina Anton. de Butrig & aliorum.* quos citavi *infra subn. 174. vers. contrariam.* dum scribunt, pactum, factum cum genero, ut donec sibi solvatur dos, recipiat certos denarios pro libra, esse illicitum. † & generaliter

9 quòd pœna, adjecta dationi quantitatis, præsumatur apposita in fraudem usurarum, & ob id non debeatur, ut puta, si non dederis centum, quæ mutuavi, promittis decem in singulos annos, secutus sum *infra § 7. gloss. 1. numer. 46 extens. 3.* † & quòd cambi-

10 um, taxato certo lucro in casu, quo cambii solutio non sequatur, sit illicitum, & contra *constitutionem Pii V.* scribit *Ioan. Azor. de iustit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 8. vers quarta conditio.* & satis est expressum in ipsa constitutione, quam ad hoc retuli *infra sub num. 58. & num. 296 vers. confirmatur secundo.* & quòd pactum, appositum in contractu societatis officii, ut, disdicta societate, currant fructus, sicut durante societate, loco damnorum, & interesse usque ad integram satisfactionem sortis principalis, non valeat, scribit *Navar. consil. 25. quæstio prima. sub numer. 4. vers. secundo quod non valet. li. 5. tit. de usur.* & quòd hæc sit communis, & magis communis opinio tam Legistarum; quam Canonistarum, & Theologorum, relatis etiam formalibus verbis *Divi Thomæ* in hac materia, testatur *R. P. D. Acoram bonæ Rotæ Decanus in quodam suo voto, impresso inter consilia Prosperi Farin. consil. 15 sub n. 84 85. & 86. lib. 1.* & ab hac opinione in effectu non recedit *Castrac. tract. de societ. cap. 43. num. 4. & seqq & sub num. 10.*

Ratio hujus contrariæ sententiæ est, tum quia interesse solet esse varium, & incertum, & propterea uniformis præstatio non potest attendi, *Natt. dict. consil. 417. num. 5. supra proximé citato. Rot. divers dict. decis. 315. sub numer. 6. vers. quod idem par. 2.* tum quia si pro certa pecuniæ quantitate taxaretur certum interesse, utique in taxatione consideratur quantitas pecuniæ, quæ semper est certa, & eadem, & non diceretur consideratum interesse, cum sit varium, & incertum, & consequenter pecunia videretur parere pecuniam, ut motivando, adducit *Cæs. de Grass. decis 1. num. 2. de usur.* 31

Pro resolutione distinguo duas species taxationis. 32

Prima species est, quando taxatio venit fundanda super certo interesse, quod sit correspectivum alicui certo lucro, ut in casu secundæ subampliationis positæ *supra num. 23.* seu sit correspectivum fructui, quem creditor ex re, seu pecunia, quam debitori daret, seu crederet, certo perciperet, ut in casibus, de quibus *num. seqq.* & in hac prima specie concludo, veram esse subampliationem, ut taxatio de certo interesse possit fieri ab initio.

Infero primo, confirmando hanc conclusionem, quòd promissio certa, & taxata est licita, quando concurrit cum verisimilitudine, & proportione fructuum, ita ut fructus verisimiliter ascendant ad interesse taxatum, *Rot. divers. decis. 340. in quæstione. sub numer. 2. par. 1.* quare, si emptor rei fructiferæ; puta, prædii, promittat venditori solvere ei certam annuam quantitatem pecuniæ muneratæ pro interesse, donec solvat pretium rei emptæ, & illa annua solutio, taxata, sit correspectiva fructibus rei venditæ, utique, concurrente ista verisimilitudine, & proportione, illa taxatio certi interesse uniformis habetur pro probata, & attenditur, ut ex pluribus refert, & sequitur *Cæs. de Grass. decis. 1. alias 187. num. 3. 4 & 5. de usur.* quem *Rot. Rom.* sequitur tam in terminis hujus illationis, *juxta l curabit. Cod. de act. empt.* quam in taxatione, habito respectu ad cambia, *ut in Rot. divers. decis 331. sententiam. num. 5. vers. ideo etiam. & n. 12. vers. ex quibus non obstant. in Ianuen. pecuniaria. Lunæ 6. Iunii 161. coram Illustrissimo Card Lancelloto, inter impressas Romæ 1615.* 33

Nec obstat, quòd etiam fructus modo sint majores, & modo minores, & ideo taxatio non possit esse uniformis, etiam habito respectu ad fructus. 34

Quia huic objectioni satisfeci *infra sub n. 141.*

Sub infero; quòd si fructus rei venditæ à communiter accidentibus non soleant excedere quinque, vel sex pro centenario, & tamen venditor, & emptor loco interesse, & pro recompensatione fructuum taxaverint 35

xaverint ad rationem decem pro centenario, & ita emptor venditori solvere promiserit; talis taxatio, ut nimis excessiva, & promissio non tenent, cum debeat fieri juxta fructuum percipiendorum quantitatem, & non secundum rationem ejus, quod interest venditoris, ut, reprobata sententia *Pauli de Castr.* sequitur *Castrac.tract.de societ.offic.cap.10.num. 13.in fine, 14.& seqq.*

Restringe primo eandem illationem, ejusque
36 subillationem, de taxatione facienda, juxta quantitatem fructuum percipiendorum, ut non procedat in contractu censûs, quia & si stabilia, super quibus imponitur, & venditur census, non soleant reddere ultra quinque pro centenario, ad hancque rationem taxari soleant fructus rerum stabilium, *Rot. divers decis. 651. proposui.n.2.par.1.* & ita communiter servetur; tamen annuus census constituitur ad rationem sex, aut septem, vel octo, & quandoque usque ad decem pro centenario, & ita census constitui, & servari scribunt *Jo.Bapt.Lup.in l.2.§.2.sub nu.60. C. de pact. int.empt.& vendit.comment.1.inter tractat.divers.tom.7. fol.130 Virg.de Boccat.tract.de censib. par.3.num. 10.* & *Joan.Azor.de instit.moral par 3.lib 10.tit.de censib. cap.21.vers. quarto quia. & vers.ad ultimum.* & quòd census ad rationem octo pro centenario, & cum pacto retrovendendi quandocunque sit valide impositus, & sit licitus, & nullam contineat usurariam pravitatem, tenuit *Rot.divers.decis.19.fuit conclusum, coram R.P.D. Cantuccio, in Rom. nullitatis census. 4. Febr.1583.in impressis Romæ 1615.*

Ratio potest esse duplex.

Prima, quia contrahentibus licitum est se decipere usque ad medietatem justi pretii, ut secutus sum *infra ampl.10.nu.1.& 3.* ergo reditus, qui valet quinque, potest emi, & vendi usque in decem, quia non excedit medietatem justi pretii.

37 Secunda ratio (& hæc videtur justior) potest esse, quia, vendens censum, habet facultatem illum redimendi quandocunque, quæ facultas minui pretium censûs venditi, ut referunt, & sequuntur *Foller. tract.de censib.in verbo, ut vides. num.6.vers & est advertendum. tom.6.par.2. fol.149. Navar. in man. confess.cap.23 nu.86.vers.admonemus.* & *Jo. Bapt. Lup. in d.l.2.§.3.n.14 fol.133.& communiter omnes in diversis locis,* quia gravamen illud, quod emptor sibi imponit iterato vendendi quoties alteri libuerit, est pecunia æstimabile, & ideo minoris emit, quam si emeret in perpetuum, *Sot.de just.& jur.lib.6.quæst.5. art.3.col.4.versus finem, in confirmatione.fol.595.* seu quia lex subrogat hanc facultatem redimendi, seu pactum retrovendendi in partem pretii, *Franc Zoannet.tract.de empt.& vendit.sub pact.retrovend.n 80. v. secundo illud.tom 6 par.1.fol.71.* & *Franc Solson.in lucer.laudem.cell.10.sub n.32.tom.10.par.2.fol.225. colum.2.circa initium;* & quòd sit hujus census redimibilis justum pretium, late scribit, recitando varios diversarum Provinciarum usus, *Covar.resol.lib.3.cap. 10.nu.1. & seqq* & quòd pactum de retrovendendo domum, faciat, domum non posse tanti æstimari quanti si fuisset libere vendita, quia illud pactum dicitur pars pretii, sequuntur late *Didac Govar d.cap. 10.n.1.& Rot.divers.decis.746.in causa num.5 inRom. domus Ven.15.Jannarii 1588.coram R.P.D Orano, inter impressas Lugduni 1612.fol.411.*& ampliative etiam in terminis *ad ca.ad nostram.de empt.& vend.Rot. divers.decis.240.dominis steterunt, n.2 & 3 vers.& in constituenda. & vers. ideoque non obstat. coram Reverendiss. Marchiomontio, in Bononien. de Ballis, Ven. 8. Junii. 1607.in impressis Romæ 1615.& Jo.Azor.de instit.moral.par.3.lib.8.tit.de empt. & vendit.cap.12.q.3.vers de hac.col.659.*

Et quòd res, quæ valet centum sine pacto retrovendendi valeat solum septuaginta, si vendatur cum pacto retrovendendi, refert & sequitur *Tiraquell. de retract convent.in præfat.nu.20 vers quartum. & ex eo Franc.Sols.ubi sup.* & quòd pactum de retrovendendo in perpetuum faciat, æstimationem minui paulo minus, quam in tertia parte, sequitur *Rot.divers.d.decis. 746.sub nu. 5.* & quòd tale pactum frequenter minuat quartam partem vel ampliorem pretii, scribit *Navar.hic supra proxime citatus;* & communiorem esse opionem, quòd pretium possit decrescere usque ad quartam partem, & non citra, ita ut res, quæ valeret simpliciter duodecim, cum hoc pacto valeat novem, scribit *Jo.Az.in loco supra proxime citato.* & quòd aliqui opinati sint, ob hanc pactionem, integram tertiam partem justi pretii non esse diminuendam, sed paulo minus, vel saltem minuendam non esse ultra tertiam aut ut cumque utamur benigna æstimatione, quòd pactum redimendi annuos reditus non possit juste diminuere reditus perpetui pretium ultra dimidiam ejus partem, sequitur *Covar. d. cap. 10, sub num. 1.* &, quòd onus, impositum rei, minuat pretium illius rei, dixi *infra num.154.*

Ergo ille reditus annuus scutorum septem, vel octo, qui, si libere venderetur, valeret scutis centum quadraginta, potest ob facultatem, venditori concessam redimendi quandocunque; æstimari solum scutis centum, & consequenter justa est taxatio, quamvis excedat reditum pretii. 39

E converso infertur, quòd res, vendita cum pacto eam redimendi ad emptoris libitum, pluris valebit, *Cov. var. resol. l. 3. c. 9. sub numer. 3. v. in hac denique in fin.* 40

Restringe secundo, ut non procedat in contractu 41 societatis officii, quia etsi aliqua officia habeant fructus certos, & uniformes; qui nunquam ascendant ad 12. pro centenario, ut sunt officia equitum piorum, & liliorum, tamen societas contrahitur super dictis officiis ad rationem 12. pro centenario, ut secutus sum *supra num. 26.*

Nota primo obiter ex hac restrictione, illiusque 42 ratione, quòd iste stylus solvendi fructus ad rationem 12. pro centenario in societate officii, videtur sumptus ex ll civilibus, quas citavi, & explicavi *supr. q.1.n.288.* Sed dissidet iste stylus ab illis ll. quia stylus nutrit lucrum ex justo societatis contractu, ll. vero illæ nutriabant lucrum ex mutuo, & sic usuram.

Nota secundo, quod præfatæ ll. civiles, nauticum 43 fœnus permittentes, non sunt *a cap. naviganti. de usur* neque ab alia Pontificia lege sublatæ, *Covar. var.resol.lib.3 cap.2.sub n.5.vers secundo constat.* & *Jo. Bapt. Lup.in d.cap.naviganti. §. 1.* id est, post præfationem, *n.4.inter tract.divers.tom.7 fol. 136.*

Contra hoc notabile; quòd enim usuræ nauticæ 44 sint jure canonico prohibitæ, tenent *Salyc. in auth. ad hac.sub num.25.in responsione ad quintum argumentum.Cod.de usur.Stract.de assecurat. in præfat. sub nu. 26. & seqq. tom 6.par.1.fol.359.* & quòd communiter receptum sit, usuras nauticas esse prohibitas per jus Pontificium *in d. c. naviganti.* tam quoad forum exterius, quam quo ad forum, interius, scribit *Navar.in manual.confess.ca.17.de usura circa cambia, sub n.285.* & quòd leges civiles, veram usuram permiuen-

mittentes, essent iniquæ, ideoque præter alia jura canonica merito abrogatæ sint etiam per *Clem. in unicam. de usur. in Concil. Viennensi* scribit *Molin. de just. tom. 2. de contr. disp* 304. *vers. erant vero iniqua. colum.* 237. & quòd prædictæ ll civiles de fœnore nautico sint *per dict. c. naviganti.* abrogatæ, non quidem quatenus ratione periculi concedebant aliquid accipere, sed quatenus ratione etiam mutui incrememtum aliquod permittebant, scribunt *Navar in loco supra proxime citato, vide Molin. disp.* 31. *in fine, col.* 285.

Pro huius controversi notabilis (quod attinet *ad*
5 *cap. naviganti*) majori intelligentia reminisci oportet, quòd intellectus *dict. cap. naviganti* quo fœnus nauticum videtur prohibitum, sunt quinque.

Primus intellectus est; ut illius cap. prohibitio habeat locum, quando deficit probabile periculum, cujus causa juste aliquid recipiatur, sed tamen vani periculi susceptio prætexitur, ut, hoc colore quæsito, creditor, qui nullum damni justum metum habet, nec periculum aliquod vere subit, certus sit de lucro ultra sortem.

5 Secundus intellectus est, ut damnetur assecurationis contractus inter mutuatorem, & mutuatarium, quando pretium assecurationis est injustum; secus si sit justum; etiam si obligatio de ineundo contractū assecurationis cum ipso mutuatore præcesserit.

7 Hi duo intellectus, quos referunt *Covar. d. cap.* 2. *sub numero* 5. *vers. primum equidem. & vers. tertio tamen Stracch. ubi supra in præfat. numero* 27. *Ioan. Bapt. Lup. ind.* §. 1. *num.* 1. 2. & 3. *fol.* 135. & *Ioa. Azor. de inst. moral. par.* 3. *lib.* 5. *tit de usur. cap.* 6 *quæst.* 4 *vers. sequitur ex dictis.* rejiciuntur ab iisdem in eisdem locis, & à cæteris communiter.

Tertius intellectus est, ut damnetur assecuratio, facta ex præcedenti obligatione; secus si sit facta libere; & ist intellectus communis, quem late retuli *sup. q.* 1. *n.* 498 *in tertia confirmatione*, ubi videas.

Quartus intellectus est, ut *in d. cap naviganti.* prohibeatur simpliciter mutuanti, ne assecuret mutuum ita, ut si assecuraverit, censeatur præsumptione juris, & de jure usurarius inforo exteriori sine aliqua distinctione; quam intellectum retuli *sup. d. q.* 1. *num.* 502.

Quintus intellectus, qui à præcedenti quarto videtur differre solum in ratione prohibitionis, est, ut Papa eo textu prohibuerit mutuatori, ne possit assecurationis contractum cum mutuatario inire, non ea ratione, qua movetur quartus intellectus, videlicet, ut obviet fraudibus usurarum, nempe, simulationibus assecurationum, cum mutuator ea mutuaret intentione, quatenus mutuatarius initurus foret secum assecurationis contractum; sed prohibuerit hac alia ratione, quia ll. civiles de fœnore natico, permittebant, assecurationis pretium augeri ratione mutui, quas ll. Papa in hoc voluit corrigere, ut ex *Molin.* retuli *supra n.* 44. *in fine.*

His intellectibus relatis, duæ colligendæ sunt resolutiones.

Prima resolutio est, quòd si leges civiles, quæ permittebant usuras, non essent aliis legibus sublatæ, virtualiter, & secundario satis sublatæ intelligerentur à constitutione pontificia *in d cap. naviganti*, ut patet ex allegatis *sup. sub num.* 44. & *num.* 50.

Secunda resolutio est, quòd *constitutio dicti cap. naviganti* non fuit edita ad tollendas usuras, à jure civili permissas, seu toleratas; quia usura satis, & apertius est prohibita aliis juribus, quæ citavi *supra q.* 1. *num* 401. & usurarum tolerantia satis est revocata etiam ab eodem jure civili, ut scripsi *infra amp.* 10. *sub n.* 45. *vers. adverte secundo.* neque fuit edita ad tollendas assecurationes, illarumq; pretium, quia assecuratio, cum ejus pretio, uti utilis Reip. & licita, est omni jure permissa, ut securus sum *sub quæ.* 1. *n.* 129. & 150. sed fuit solum edita ad obviandum, & tollendas usurarum fraudes, quæ in mutuo sub fictis assecurationibus committebantur, & consequenter fuit edita ad abrogandas ll. de fœnore nautico, quia una cum pretio periculi permittebant mutuatori, ut aliquid exigeret, etiam ratione mutui, ut retuli *supr. num.* 44. *in fine.*

Reliqua nonnulla pertinentia ad materiam hujus notabilis, vide *supra q.* 1. *n.* 493. & *seqq. in* 7. *casu.*

Nata tertio, quod usura nautica duodecim pro 55
centenario, quia major in jure civili non permittitur, dicitur usura centesima, *l. nihil interest ff. de naut. fœn.* & dicitur centesima, quia quolibet mense solvitur unum pro centenario, sicque in anno, qui duodecim constat mensibus, solvuntur duodecim pro centenario, & in centesimo mense solvuntur centum, quæ faciunt totum capitale; unde centum nummi pariunt duodenos nummos annuos fœnoris, singulos vero menstruos, & consequenter usura in centesimo mense, quo explemtur anni octo, & menses quatuor, adæquat sortem, *Hier. Groslot. in l. lecta. initio, & n.* 5. 8 10. & 5 *ff. si cert. pet. inter. Rep tom* 2 *fol* 117. & 1. 8. *Sot. de just. & jur lib.* 6 *q.* 1 *art* 1 *vers permissio autem. col.* 15. *fol.* 531 *Nauar. in cap. si fœner. veris n.* 14. *not.* 8. 14 *qu.* 3 *Io. Bapt. Lup. in l. curabit comment.* 1. §. 3. *n.* 21. *Cod. de act. empt inter tractat. diverst.* 7. *fol.* 116. *Boninf. tractat. de vendit. ad temp. cap.* 3 *nu* 19 & *Ioan. Azor. de instit. moral. par.* . *lib.* 5 *tit. de usur. cap.* 2. *quæst.* 3. *vers. sed revera.* & late etiam *Stracch tract. de assecur. in præfat. n.* 18. & *seqq vers. usura autem centesima. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 358.

Quicquid inhoc deceptiscribant *Gloss.* 1. *in cap.* 2. *quoniam dist.* 47. & *Calder. in cap. naviganti sub nu.* 7. *de usur.* dicentes, quòd usura centesima in anno æquatur sorti, *Accur. Azor. & Jo. de Turrecr.* quos impugnative citant *Strac h. d. n* 18. & *Lup. d* § 3. *n.* 30.

Hæc nautica usura, seu nauticum fœnus ita grave, ascendens ad 12. pro centenario concedebatur solum pro suscepto periculo pecuniæ trajectitiæ, ut dixi *sup. q.* 1. *n.* 288. sed pro aliis commerciis minus grave permittebatur fœnus: nam mercatori, seu negotiatori non permittebantur, nisi usuræ besses, id est, octo pro centenario, aliis vero indifferenter permittebantur semisses, id est, sex pro centenario, & in contractibus. Illustrium virorum trientes, id est, quatuor pro centenario fuerunt taxatæ, *l.* 26. *eos* §. *super usurar. C. de usur.* Et ab hac centesima, quæ erat as, denominantur reliquæ usuræ, nempe usura deūx, quæ est undecim pro centenario, dextans decem, dodrans novem, bes octo, septunx septem, semis sex quincunx quinque, triens quatuor, quadrans tria, sextans duo, uncia unum, ut refert, & sequitur *Boninf. d. cap.* 3. *sub n.* 18. & 19. hæ enim sunt partes libræ, ut scripsi §. *seq. gl.* 3. *sub n.* 33. de quibus usuræ speciebus scribunt etiam *Hier. Groslot. d. l. lecta. num.* 3. nempe de semisse, *n.* 25. 26. & 28. de quicunque, *eod. n.* 28. de triente, *n.* 29. de bessali, *n.* 34. de unciaria, & semiunciaria, *n.* 33. & *Lup. d.* §. 3. *n.* 20. ubi de usura menstrua, & de besse, & aliis, *n.* 24. & *seqq.*

54 Infero secundo, confirmando eandem conclusionem, positam *supra num.* 42. quòd si quis, ut mutuet, accipit ab alio sub usuris, vel minoris vendit agrum, & quid simile, potest statim licite pacisci de damno, quia est præsens,& certum, *Card. Tolet. tract. de instruct. sacerd. lib.* 5. *ca.* 32 *n.* 4. *vers. uno modo.* quare si quis, ut mutuet, accipit à judeo sub usuris, dato pignore, potest obligare mutuatarium ad solvendum 18. pro centenario in anno: item si mutuans erat paratus extinguere censum, ut in casu, quem secutus sum *infra num.* 276. tunc nulli dubium, quòd taxatio tenet, & est juridica, ex quo damni emergentis quantitas est omnino certa.

Extende nunc eandem conclusionem, positam *supra num.* 32. de validitate taxationis, ut procedat non solum in foro fori, ut hucusque videmur locuti, sed etiam, & multo magis in foro conscientiæ, dummodo taxatio careat dolo, & fraude, per ea, quæ dixi *infra sub n.* 61. *declar.* 2.

Et hæc de prima specie taxationis, posita *sub num.* 32. accedamus ad secundam.

55 Secunda species est, quando taxatio fundaretur super incerto, & vario interesse, habito respectu ad quantitatem pecuniæ creditæ, & in hac secunda specie concludo veram esse opinionem, de qua *supr. n.* 27. contra subampliationem, ut taxatio certi interesse ab initio sit illicita.

56 Infero ex hac conclusione, (& inferendo confirmo eam) quòd isto casu confessio partis non probat, quia est suspecta de simulatione,& fraude usurarum, *Bald.* & *Joan. de Anan.* qui eum sequitur de verbo ad verbum in locis citatis *supr. sub dict. n.* 27 *Dec. consil.* 119. *num.* 9. *versus finem. ibi, quia videtur facta. Matth. Coler. tractat. de process. execut. par.* 1. *cap.* 10. *num.* 96. *Rot. divers. decis.* 315. *n.* 3. *vers quod procedit in Lucan. locationis, & decis.* 331. *sententiam. numer.* 1. *vers. ex quibus.* & *n.* 3. *vers. nihilominus, in januen. pecuniaria coram Illustrissimo. Card. Lancellotto*; etiam si confessio sit jurata, *ead. Rot. divers. decis.* 372 *domini censuerunt sub numer.* 8. *vers. tamen. in ead. causa. Vener.* 1. *Martii* 1613. *coram R.P.D. Ubaldo, inter impressas Romæ* 1615. & etiam si sit confessio utriusque partis, & rationem reddat, ut puta, quia asserverint, quòd ille creditor, requisitus à multis, destinaverat illas pecunias convertere in censibus, & si in eos convertisset, habuisset summam illius interesse, quam ipsi taxarunt, quia adhuc taxatio rejiceretur, *Rot. d. decis.* 315. *n.* 3. *vers. quod procedit.*

57 Declara primo eandem conclusionem, ut quamvis taxatio certi interesse, facta ab initio inter partes, & confessio super quantitate interesse non probent, & non sint attendendæ, tamen si illa taxatio, seu confessio interesse aliunde probetur, utique illud interesse usque ad quantitatem probatam erit debitum, *Bald. in l.* 11. *rogasti.* § *si tibi ibi, nisi probetur tale interesse, &c ff. si cert. pet Joan. de Anan. in cap. fin. sub n.* 62. *vers. quærit etiam. de usur. Dec. consil.* 11. *prope finem, sub num.* 14. *vers. secundo non obstat.* & latius *consil.* 119. *numero* 10. *in fine, & sub num.* 11 *vers. unde ipse concludit. Cagn in l.* 1. *sub num* 51. *Cod. de sent. quæ pro eo. &c. Matth Coler. de process. execut. par.* 1 *cap* 10 *sub numero* 95 & *Rot. divers. dictis decis.* 331. *num.* 4. *vers. amplius.* & *decis.* 372. *nume.* 8 *vers tamen.* & quòd taxatio certi lucri, quamvis à principio fuerit illicita, attamen per probationem post modum subsecutam sustineatur in vim probationis, ex communi Theologorum, & Jurisconsultorum opinione scribit, & sequitur *Joan. Bapt. Lup. in l. curabit.* § 6 *sub n.* 16. *vers.* & *quod dictum est Cod. de act. empt. inter tractat. divers. tom* 7. *fol.* 121 & quòd taxatio lucri in casu non solutionis cambii, prohibita *in constitutione Pii V.* restringatur ad taxationem, quam facerent campsor, ca[illegible] usuarius,& non comprehendat taxationem, faciendam à judice, & ideo, prout veniet facienda à judice, seu arbitrio boni viri, possit deduci in pactum, scribit tam in contractu censûs, quam in contractu cambii *Joan. Azor.* quem secutus sum *infra num.* 194. & 296 *vers. declara.* & *vers. confirmatur secundo.* 58

Infero primo ex hac declaratione, quòd in hac justitia commutativa, ut cuique jus suum tribuatur, utile per inutile non vitiatur, *l.* 15. *cum. allegat.* & *ibi Bald sub num.* 1. *in* 3. & *ult. Cod. de usur.* & ideo licet non debeatur interesse, taxatum à partibus, seu interesse, quòd debitor confessus est in contractu debiti, tamen debetur, si fuerit aliter probatum; seu debetur totum illud, quod erit probatum, per ea, quæ secutus sum *supra num.* 57. 59

Confirmatur hæc illatio ex his, quæ secutus sum *infra ampl.* 20. *num.* 6. & *seqq.* & § *seqq. gloss.* 7. *n.* 34. & 35. ubi videas.

Infero secundo, quòd superfluitas, seu illicitum non vitiant licitum, sed ipsa vitiantur, ideoque illicita interesse taxatio, facta à partibus, habetur pro non facta, *Cravet, consil* 189. *quando fœmina, sub n.* 8. *vers. circa secundum.* dicens, quòd taxatio non reddit contractum illicitum, sed reddit illicitam exactionem,& ideo, inquit, si creditor non exigat, quantum est taxatum, sed quantum sua interfuit, contractus non erit illicitus, sed taxatio habebitur pro non facta, unde non observabitur, *Surd. consil.* 327. *Rota Lucensis. sub numero* 55 *lib.* 3. dicens, quòd etsi pactio de certo interesse ab initio non justificetur, tamen, si judici illud interesse conventum, vel aliud minoris summæ videretur deberi, poterit creditor illud exigere, non tanquam conventum, sed tanquam vere debitum, *Rot. divers. in Januen. pecuniaria, in sæpe supra citatis decis.* 331. *sententiam numer.* 4. *vers amplius.* & *in fine decisionis, coram Illustrissimo Card Lancellotto,* sequés ex *Cravet. supra citato*, quòd taxatio certi lucri non reddit contractum illicitum, sed exactio,& *decis.* 372. *n.* 8. *vers. tamen. coram. R.P.D. Ubaldo, inter impressas Romæ* 1915. dicens, quòd taxatio per se non vitiat contractum, sed ipsa vitiatur, & redditur inefficax, & superflua, cum totum pendeat à probationibus, postea faciendis. ideoque, inquit, videtur habere implicitam conditionem, si probetur, ad tantam summam ascendere interesse taxatum, sicut, inquit, in simili videmus, quòd confessio illorum, quibus de jure non creditur, minime vitiat contractum, quia superfluitas regulariter non vitiat. 60

Confirmatur hæc illatio in eo, quod dicimus, superfluitatem non vitiare, sed vitiari, quia, licet in censu apponatur aliquod pactum injustum, tamen illud non vitiat censum, sed vitiatur, ut patet ex his, quæ scripsi *infra ampliat.* 20. *n.* 9. & *seqq. confirm.* 1.

Subdeclara eandem declarationem positam *supra n.* 57. ut probatio interesse taxati, vel non taxati, possit fieri etiam per conjecturas, ut ex *Bald. Covar.* & *aliis* secutus sum *infra num.* 241.

Declara secundo eandem conclusionem, positam *supra n.* 55. ut procedat in foro fori, quia jus humanum, prohibendo taxationem, movetur propter suspi-

suspicionem faudis, & ad eam removendam: & ita procedunt, quæ scripsi *supra numero* 27. hæcque prohibitio tenet etiam in casu particulari, in quo cessaret fraus, per ea, quæ dixi *sup. q.* 1. *n* 507. *&* 508. *& sub nu.* 531. *corrobor.* 2. *q.* 5. *num.* 100. *in fine*, & infra *ampl.* 19. *sub num.* 2.

Secus est in foro conscientiæ, quod respicit non suspicionem, & occasionem fraudis, sed respicit veritatem, sic dolum, & fraudem re ipsa, per ea, quæ scripsi *d. quæst.* 1. *num.* 529. *&* *sub d. nu.* 531. *corrobor.* 2. *& d. quæst.* *sub num.* 100. *vers. primum in fine*, *& infra ampliat.* 19 *num.* 31. 36. *&* 37. quare cessante dolo, & fraude, tenet taxatio, prout declaravi *infra sub numero* 79. & ita procedit quòd scripsi *supra nu.* 25 hancque totam declarationem cum ratione differentiæ habes etiam *infra num.* 71 *&* 72. *&* *extens.* 4. *&* 5. *& sub n.* 95. *vers.* *vero*

Et hæc de tertia subampliatione, posita *supra n.* 25. transeamus ad alias.

62 Subamplia quarto, ut mutuator possit pacisci non solum de interesse præsenti, idest, omnino proximo tempore mutui, ut in casu *hujus Octavæ ampliat.* *in his*, de quo *supra num.* 1. & in casu magis claro posito *supra num.* 32. sed possit etiam pacisci de interesse non ita proximo, quia *Doct.* quos secutus sum *supra num.* 4. *&* 6. *in* 1. *&* 2. confirmat dum scribunt, licitum esse mutuum cum pacto, quod mutuatarius teneatur mutuatoris ad interesse lucri cessantis, nullam faciunt vim in hoc, quòd interesse esset magis, vel minus proximum, & stante hoc pacto, mutuatarius tenebitur ad interesse sine alia mora, dummodo vere postea constet de interesse, quod mutuator passus est propter illud mutuum: & ita tenent virtualiter ii, quos citavi *infra nu.* 178. *in* 2 *opin.* quam secutus sum *infra n.* 138. *versus finem.*

63 Confirmatur hæc subampliatio, quia in interesse, sive cito, sive tarde veniat, semper inest eadem iustitia, ut quandocunq; evenerit debeat emendari, si ex pacto, vel ex mora debeatur, & nulla potest excogitari ratio, ut debeat emendari, quod est proximum, & non quod est remotum.

64 Contra hanc subampliationem possent adduci ea, quæ arguendo scripsi *sup. nu.* 9. *& seqq.* & virtualiter tenent ii, quos citavi *infra sub nu.* 177. *in prima opinione*, *& Bonins*. quem citavi *supra n.* 34. *in fine*, *vers. comprobatur.*

65 Pro clara hujus subampliationis ejusque materiæ resolutione, & intelligentia distinguo duplex genus mutui.

Primum est mutuum cum pacto de mendando interesse totum, & quantum mutuator ob mutuum passus erit: & in hoc genere concludo, subampliationem esse veram, tum per ea quæ dixi *in ipsa subampliatione*: tum quia etsi interesse remoto insit major suspicio, & præsumptio fraudis usurarum, tamen subampliatio loquitur, quando interesse clare probatur, & in claris cessant suspiciones, & conjecturæ fraudis.

66 Extende primo hanc conclusionem, ut habet locum in mutuo voluntario, quia etsi hæc extensio sit multum controversa, ut patet ex pugnantibus opinionibus, quas adduxi *infra numero* 177. *& seqq.* tamen verior visa nobis est opinio, quòd interesse promissum debeatur etiam in mutuo voluntario, & facit pro hac extensione, quod scripsi *infra numero* 88.

Subextende hanc extensionem, ut præcipue habeat locum quoad interesse damni emergentis, per ea, quæ scripsi *infra nu.* 181. 67

Extende secundo, ut multo magis habeat locum in mutuo coacto, quia in eo major inest ratio ut interesse debeatur, tum quia in mutuatore co acto excluditur mutuandi voluntas, quæ est primum instrumentum ad committendam fraudem usurarum, & ad omnes actus: tum quia mutuatarius, qui per vim extorquet mutuum, semper est in mora, per ea quæ scripsi *infra sub nu.* 114. *vers. ratio & n.* 117. & mutuator tunc quasi rapinæ injuriam patitur, ut dicunt ii, quos citavi *infra nu* 93. ideoq; mutuatarium coactum teneri ad interesse sine alia mora, secutus sum *infra d. n.* 114. 68

†Licet enim vis, seu coactio non possint legitimare usuram, *Navar.* quem secutus sum *sup. q.* 1. *n.* 468. *& infra nu.* 69, imo nec quidvis aliud possit facere, quòd usura sit licita, tamen nos hoc non contendimus, sed dicimus, quòd à vi seu coactione inducitur mora, quæ obligat ad interesse, etiam non conventum. 69

Extende tertio, ut procedat, sive mutuator sit mercator, sive non, quia quisquis sit probato pacto, & liquidato interesse, semper eadem justitia exigit, ut solvator, nulla habita distinctione personæ mutuantis; qualitas enim mercaturæ, & negotiationis in mutuatore operaretur ad præsumendum interesse pro pecunia mutuata, sed nos supponimus interesse clare probatum. 70

Extende quarto, ut habeat locum in foro exteriori, quia in eo servari debet lex positiva, etiam si disponeret ex præsumptionibus, per ea, quæ remissive scripsi *sup. sub num.* 61. *vers. declara f. candio.* sed lex positiva disponit, servari pacta, hancq; dispositionem nullibi limitat in pacto de solvendo interesse mutui: quare secundum veriorem Doctorum opinionem, quam secutus sum *supra num.* 1. *& seqq.* interesse debetur etiam in mutuo, quando ita in eo est conventum. 71

Extende quinto, † ut multo magis habeat locum in foro interiori, quia in eo procederet, etiam si lex positiva irritasset hoc pactum: & ratio est, quia lex positiva mota esset ex præsumpta fraude simulati interesse, cum alias, si ita disponeret etiam super vero interesse, esset iniusta, & irrationalis: & quando lex positiva disponit ex præsumptionibus, tunc si veritas sit in contrarium, non servatur in foro interiori, per ea, quæ secutus sum *supra q.* 1. *sub nu.* 213. *vers. sed lex. & in locis ibi citatis*: sed servatur lex Dei, quæ mandat, ut mutuatarius teneatur ad interesse conventum, ut secutus sum *infra num.* 96. 72

Secundum genus est mutuum cum pacto de solvendo certam quantitatem interesse, ita ut possit ex sorte contingere, quod taxatio sit lucrosa mutuatori, & damnosa mutuario, quia taxatio sit major interesse: & è contra sit lucrosa mutuatario, & damnosa mutuatori, quia sit longe minor, quam interesse: & in hoc genere distinguo inter forum, & forum. 73

Aut enim loquimur in foro exteriori, & concludo taxationem regulariter esse illicitam, per ea quæ secutus sum *sup. nu.* 27. *& seqq.* ubi explicavi, ad illic dicta me remitto.

Declara notabiliter hanc conclusionem, ut sit servanda contra mutuatorem in favorem mutuatarii, quia licet mutuatarius convenerit de solvendo decem per interesse, tamen, si mutuator probat solum inte- 74

resse usque in sex, non poterit exigere, nisi sex: secus contra mutuatarium, quia mutuator non poterit ab eo exigere ultra quantitatem promissam, etiam si probaret, quòd interesse eam excedit: ratio diversitatis est, tum quia debitor in decem potest stipulari, ut teneatur solum ad novem, sed creditor in novem non potest stipulari, ut debitor teneatur ad decem, per ea, quæ scripsi *supra q.1.sub n 245.vers sed si constitutio.& in locis ibi citatis:* tum quia usurarum fraus, cui lex vult obviare, consideratur semper in solutione interesse, & sic quo majus est interesse, eo magis lex debet cavere.

75 Aut loquimur in foro interiori: & concludo contrarium, nempe, taxationem esse servandam, per ea, quæ scripsi infra sub *n.* 79.

76 Declara primo hanc conclusionem, ut procedat, servatis quibusdam conditionibus, de quibus Doctores, præsertim Theologi, varie, confuse, & discordes scripserunt: nam *Conrad.de contract.q.30.concl.1.* qui videtur ante signanus in istis conditionibus, præmissis quatuor suppositionibus, colligit septem, seu octo requisita, seu conditiones, quarum septem sunt communes damno emergenti, & lucro cessanti, & octava est particularis in lucro cessante, quibus conditionibus servatis, concludit, mutuanti licitum esse aliquid exigere à mutuatario, sed hanc conclusionem firmat cum formidine, & timore, tradens propterea in fine documentum abstinendi ab ejusmodi mutuatione: hasquæ septem conditiones, seu requisita recensent ex eo *Medin. in suis tractat. tom.2. tit.de reb.per usur.acquis.q.3.col.13. vers. conditiones fol.324.* & *Rebuff.in l unica, in præfat.n.24.alibi inter Repeten. n.12.vers.& ex mutuo.C.de sent.quæ pro eo,&c.* Verum *Medin.d. q 3. vers. est ergo. & seqq. fol.* 329. colligit octo requisita, & *Rebuff.in d.l.unica,n.594.alibi in gl. ult. n.14.* colligit quinque tantum: *Navar.* etiam, *Mich.Sal.Card.Tolet.& Jo.Azor.infracitati.* non conveniunt: nam *Navar.in man confess.capit 17.sub n.212. vers.in decimo sexto.& in ca.si fœneraveris.not.16.n.53. & 54.14 q.3.* colligit novem conditiones, quarum multas rejicit, sed *Mich.Sal.ad.D.Thom 2.1 quæ.78. art.2.contr.8.n.14.15. & 16.tom.1.fol.250.* loquens de pacto super damno emergenti, colligit sex conditiones, & deinde *contr 9. n.26 fol. 50.& seqq.* agens de pacto lucri cessantis, recenset easdem septem conditiones, traditas *à Conrad.* & alias usque in duodecim. demum *Card. Tolet.de instruct sacerd li.5.cap.32. de caus propt quas,&c vers.secundo etiã &c.33.de lucro cessante,* & *Joã. Azor.de instit.moral pa.3.l.7.tit.de usur. cap.5. not.2. il.1.& seqq.* pauciora videntur colligere requisita: & pro inde plures videntur sententiæ, quã capita: & ex tanta eorum discrepantia videtur in hoc articulo cuique licuisse propriam habere opinionem: nam discrepant in primis, quia unus reprehendit conditiones, allatas ab altero; siquidem *Medin.* conatur sigillatim mordere omnes conditiones, quas tradit. *Conrad* & earum multas etiam rejicit *Navar*, ut notabimus inferius: & discrepant etiam, ut dixi, in constituendo earum numero, & unus ponit unum requisitum, & alius aliud, adeo quòd ex omnium sparsim dictis colligo decem, & septem requisita.

77 † Primum requisitum est, ut damnum vere emergat, & non ficte, quia, si ex parte rei vere non esset, & mutuator illud simularet, & exigeret, esset usura, *Cõrad.ubi supra in primo requisi.* & sub aliis verbis *Navar. ubi sup.* in 2. conditione, dicens interesse debere esse verum, & hoc requisitum esse de mente omnium: & in foro fori est certissimum, per ea, quæ secutus sum *infra num 192.*& infra §.7. *gl.1.nu.83. vers. in prima.* hujusque requisiti rationem late reddit, ponendo etiam casus *Mich. Sal.d.cont 9. numero 26 & 27.* in prima conditione, *fol.270. tom.1.* sed in foro interiori vide quæ scripsi *infra sub n.79.in 3. requis.*

78 † Secundum requisitum est, ut illud interesse emergat ex illo mutuo, *Medin. d q.3.vers. primum.in quarto requisito,fol.329.* & non ob aliam causam, puta, ob propriam negligentiam, vel incuriam, vel malitiam, *Conrad. in 4.requisito, Mich Sal d.q.78.art.2. contr 8 sub num.14 vers.quarta conditio. & numero 15. vers sequitur secundo.tom.2.fol 251.& d.contr.9.sub n. 27.* in secunda *conditione, fol 271.* & sub aliis verbis *Card.Tolet.d. ca.32 n.3.vers secundo etiam. in fine,* declarans, ex mutuo procedere, quando, nisi mutuator mutuasset, damnum fuisset, seu lucrum non cessasset: & in hoc requisito concordant omnes, *Navar. ubi supra, in tertia conditione,* dicens, quòd mutuatio vel non solutio debet esse causa amissionis lucri, declarans, mutuationem non esse causam cessationis lucri, quando mutuans habet aliam pecuniam, qua potest negotiari, hæcque declaratio est etiam *Cardin, Toleti de instruct. sacerd.l.5.capitu.33.de lucro cessante. sub n.1. in secunda conditione,* quæ tamen declaratio non procedit, si aliam pecuniam, quam habet, destinasset ad alios fines, veluti ad fortuitas necessitates, nolletque negotiationi committere, *Navar.ubi supra, & Jo.Azor d.cap.5.not 2.il.1.* qui loquitur simplicius, & minus stricte, dicens, posse lucrum exigi ex pecunia mutuata, si erat parata negotiationi, etiam si mutuetor habeat aliam pecuniam otiosam, quia mutuator non tenetur hanc paratam extrahere à negotiatione, vel mutuare otiosam & *Mich. Sal.d.controv. 9 sub num.27. vers. dixi autem.fol.271.* dicens, quòd omnes recentiores in hoc subscribunt *Navarro ubi sup.* quia pecunia, parata necessitati domesticæ, & iminenti, non dicitur otiosa: sed idem *Azor.d.capitu.5. vers.quæres.deinde & Mich. Sal.d. contr 9 sub n.26.in 3.conditione, in fine, vers.ad hanc.fol.272.* restringunt hanc declarationem, ut si mutuator post mutuatam pecuniam, quam paraverat negotiationi, mutaverit animum negotiandi illam pecuniam, ex tunc, quando mutat animum, non possit pro tempore futuro prætendere lucrum cessans, durante animo mutato.

† Terrium, quòd exactum non excedat damnum, 79 *Conrad.in secundo requisito, Mich. Sal.d. contr.8. vers. tertia conditio.fol.251.* & hoc similiter omnes, vel expresse dicunt, vel supponunt, ut patet *infra n.86* Verum pro declaratione duo advertenda sunt: Primum, quòd si inter mutuatorem, & mutuatarium non est taxatum certum interesse, hoc requisitum nullam admittit difficultatem: secus si periculum damni imminebat, & illud fuerit justo pretio inter eos taxatum: quia tunc, sicut damnum potest excedere interesse taxatum, & tamen mutuatarius tenetur solum ad taxatum; ita etiam è converso, si interesse taxatum excederet damnum, ad taxatum tamen debet teneri, cum uterque æque se exposuerit fortunæ, prout dicimus in contractu assecurationis, *Medin.d q.3.vers.& in hoc.&vers.secunda.fol.325.& 326. Card.Tolet.de instruct sacerd.lib.5.cap.32.sub n.4.vers. uno modo.* & latius, testando, hanc sententiam esse probabiliorem, & magis receptam, tam inter Doct. quam in scholis, *Mich Sal.ad D.Thom.2.2.quæst.78. art.2.*

*art.2.controv.8.sub nu.*14.*vers.secunda est.* & *seqq.tom.* 2.*fol.*150.quod secutus sum etiam *infra sub num.*95. *vers. infro.* Secundo advertendum est quòd ista taxatio potest procedere in foro interiori : secus in foro
80 exteriori, ut declaravi *supra num.* 61. *decla.* 2. † Quartum, quòd mercator potius expetat, suam pecuniam negotiatione, quam mutuo augere, seu, quòd mutuans maluisset sibi sortem retinuisse, & sic vitasse damnum emergens, quam mutuare, & sic recipere aliquid ultra sortem, *Conrad. in* 3.*requisito*, & per alia verba *Rebuff. in d.gloss.ult.sub n.*14.*in*2.*requisito*, dicens requiri quòd creditor non habuerit intentionem lucrandi per hanc viam, sed per viam alterius contractûs frugiferi : sed *à Conrad.* discedit aliquantulum *Medin d.q quæst.*5.*vers. tertia conditio.* dicens, non esse necessarium, quòd expeteret potius pecuniam sub incerto lucro negotiari, quam sub aliquo certo mutuare, sed satis est, inquit, data ei præfata optione, esse in æqua lance, ut non magis unum, quam alterum optet; quod repetit etiam postea *vers. primum quod.in* 3.*requisito,fol.*329 *col.*2 at *Sot.de just.* & *jur.lib.*6.*quæst.*1.*art.*3 *post.quartam conclusionem,col. antepenult.ibi,circumvallant enim.fol.*544.*Navar. ubi supra sub num.*53. *in prima conditione* & *Joan. Azor. d.cap.*5.*vers.quæres an præterea.* longius discedentes, rejiciunt hoc requisitum, & ajunt, non esse necessarium : quia justum & injustum, non in bonitate, aut pravitate animorum, & intentionum, sed in rerum;
81 & operum externorum æqualitate, & inæqualitate consistit. † Quintum, quòd mutuum fuerit consilii, & non præcepti, quia si mutuatarius sit in tanta, extremaque necessitate, ut mutuator teneatur ex præcepto charitatis illi subvenire, non debet ex illo mutuo exigere damnum passum, vel lucrum cessans, *Conrad.in* 5.*requis.* & per alia verba *Rebuff.in d.gloss. ult.sub n.*14.*in*4.*requisito.*dicens, requiri, quòd ille, cui mutuatur, non sit in tam arcta necessitate, & mutuator in tanta opulentia, ut gratis ei mutuare teneatur: hoc requisitum impugnant *Medin,d.q.vers.quinta conditio* & *seq.f.*326 & 327.*Nav.ubi sup.in* 6.*conditione*, & *Mich.Sal.ad D.Thom* 2.2 *quæst.*78 *contr.*8.*sub num.* 15.*vers.apponit* & *hanc.tom* 2.*fol.*252 inquit *Navar.* hanc non extremam egestatem non esse necessariam, quia, etiam si sit extrema, non tenetur ex præcepto illi gratis subvenire, imo, inquit, satisfacit, mutuando, ut, cum potuerit, solvat: & mutuare sine interesse, esset donare: & idem sequitur *Jo.Azor.d.c.*5. *vers.quæres etiam*, quod exemplis ostendit *Medin. d. q.*3.*versic.tertio videtur fol* 337. Verum possunt distinctione concordari: aut enim necessitas, seu egestas est talis, ut exigat non mutuum, sed eleemosynam, ut puta, quia egens fame pereat: & tunc bene loquitur *Conrad.* per ea, quæ scripsi *par. præcedenti sub n.* 7: aut necessitas non est ejusmodi, ut puta, quia dives ad salvandas merces, vel ad reparandam domum, quæ imminentem minatur ruinam, indiget, ut sibi
82 mutuentur scuti, 1000. & tunc bene loquuntur *Medin.* & *alii.* † Sextum, quòd exactio non infamet, nec scandalizet aliquem, *Conrad. in* 6. *requisito*, sed *Navar. in* 7. *conditione* admittit istud requisitum, quoad evitandum peccatum scandali, non tamen ad evitandam usuram, quia usura non oritur ex scandalo, sed ex injustitia, quod idem per alia verba dixerat *Medin.d.quæst.*3.*col.*14.*vers.conditiones in* 6.*conditio-*
83 *ne fo.*324.& *vers.primum quod in postremo requisito,fol.* 329. † Septimum, quòd jam passus fuerit interesse, quia pro eo, quod non est passus, non potest agere, *Conrad.in* 7. *requisito,* & per alia verba *Navar. in* 5. *conditione*, dicens quòd non debet recipere interesse priusquam constet, quod verisimiliter lucratus fuisset, & *Card Tolet.d.cap.*33.*num.*1.*in fine, in* 3. *conditione*, dicens, lucrum debere esse probabile, quia non sufficit, posse esse lucrum, sed oportet, probabiles esse rationes, & conjecturas, ipsum futurum esse, si fiat negotiatio: & in hanc sententiam possunt cumulari, quæ secutus sum *infra num.*225.*in* 2.*opinione,* & *nu.* 241. & in hoc etiam vel expresse, vel ex supposito conveniunt omnes, & in fortioribus terminis patet *infra num.*87. *ex undecimo requisito*, & licet *Medin. d.quæst.*3.*vers. septima conditio. fol.* 327. non desinat tentare etiam ab ea discedere, tamen postea *vers. verum quicquid. fol.*328.& *vers.primum quod.in* 6.*requisito fol.*329.*col.*2. eam sequitur. † Octavum, quòd 84
mutuator non sit usuris assuetus, quia ex tali consuetudine præsumeretur voluntas exercendi usuras, & pro hoc requisito facit, quòd scripsi *supra sub nu.* 4.hocque requisitum excitat, & jure destruit *Navar. in* 4. *conditione, sub num.*54.dicens, in foro conscientiæ veritatem prævalere præsumptioni, & ideo in eo
foro necessarium non esse. † Nonum, ut causa principalis mutuandi sit subsidium necessitatis vitæ, salutis, honoris, aut bonorum proximi, hocque etiam requisitum excitat & rejicit *Navar. in* 8. *conditione*, a quiparans id primo requisito, quod nos posuimus 85
pro quarto *supra num.* 80 ut non sit necessarium, 86
sed tamen honestissimum. † Decimum, ut non capiat, neque paciscatur totum interesse, quod verisimiliter expectatur, sed solùm tantum, quantum valet illa verisimilis expectatio, *Navar.in nona conditione*, & sub aliis verbis *Medin. in suis tractat.tom.* 2.*titu de reb per usur.acquis.vers.primum quod.in*7.*requisit, fol.*329.*col.*2 *Rebuff.in d.glo. ult. sub num.* 14. *vers.*& *in foro.in primo requisito*, dicens, quòd ex summa totius interesse detrahitur summa periculorum, & expensarum, quia lucrum intelligitur, deductis expensis, laboribus, & periculis, *Menoch. tractat.de arbit.jud.lib.*2.*cent.*2.*cas.*119.*n.*5.*vers.tertia est opinio.Jo. Azor.de instit.moral.part.*3.*lib.*5.*tit de usur.cap* 5.*in*3. *conditione*, quod repetit *lib.*7.*tit.de mutuo,cap.*7.*q* 6.*in fine, vers. quæres quando. Conrad. in secundo requisito*, dicens quòd exactum non debet excedere illud bonum, cujus perditio dicitur interesse, & *Card. Tolet. d. c.* 33.*num.*4.*vers. alterum est.* & *seqq.* qui hoc requisitum explicat sub triplici deductione : prima est, ut decucantur expensæ, quas erat facturus in negotiatione, quæ aliquando majores, aliquando minores sunt, aliquando fere nullæ, ut quando aliquis ex eo, quod mutuat, relinquit emere rem, statim paratam minimo pretio, quam statim absque expensis venderet summo pretio : secunda est, ut deducatur labor, si sponte mutuat; secus si coacte, quia tunc illum laborem, quam erat paratus exhibere, non deducit : sicut operarius, qui cogitur ab aliquo non operari, non tenetur à mercede operæ deducere pretium, sed integrum consequitur, secus, si non coactus cessavit à labore : tertia est, ut deducatur periculum, quia cum lucrum non sit præsens, sed dubium, minoris valet, quam certum; & istud periculum non est æquale in omnibus, & debet arbitrio boni, & timorati viri pensari ad mensuram : & dum istud periculum æstimatur, multum conducet examinare, quanti alius assecurasset tale lucrum,

qui-

quibus omnibus pensatis, profecto vix tertiam partem aliquando lucri sperare posset: (*hæc Tolet. ubi supra.*) & cum istis satis concordant, quæ secutus sum
87 *sup. num. 6 in 1. confirmat.* † Undecimum, quòd ex pecuniis mutuatis non statim exigat lucrum cessans, ut puta, si mutuavit alicui centum, non debet statim exigere lucrum cessans, dando nonaginta, si forte lucrum erat decem, sed debet mutuum dare integrum, & expectare, ut ille det intra aliquod tempus, *Cardin. Tolet. d. c. 33 sub n vers. primum. est* & hoc est, quod sub aliis verbis expresse dicunt *Conrad. in septimo requisito, Medin. in 7. & 6. & Navar in 3. conditione*, quos retuli *supra num. 83 in 7. requisito*: quare idem *Azor. ead par. 2. lib 9. tit. de societ. &c. ca. 14.* ic ibit, specialiter, & quasi contra æquitatem receptum esse, ut socius ex societate officii accipiat anticipatam solutionem fructuum, cum alioqui lucrum ex societate non deducatur, nisi societate finita: sed tandem ipse *d. cap. 5. vers. dubium est. & quæst. 3.* distinguit, ut si solutio anticipata illius interesse fiat ex illomet mutuo, ut dixi *supra*, sit usura: secus si fiat aliunde, & sic mutuum solvatur integrum, & integrum remaneat apud mutuatarium: quia tunc illa solutio anticipata secundum ipsum non est illicita. Hujus *Azorii* distinctioni non acquiesco, quia vitium anticipatæ solutionis non tollitur ex eo, quòd solutio fiat non ex re mutuata, sed aliunde: neque anticipata solutio in societate officii est contra æquitatem, ut ipse ait, quia societas officii est composita etiam ex sponsione, seu accedit illius naturæ, per ea, quæ scripsi *supra quæst 1 sub n. 301. & seqq. & 305. versus finem.* & de natura sponsionis est, ut spondens modicum, pro ma-
88 gno, solvat anticipate illud modicum. † Duodecimum requisitum, quòd rogatus mutuet pecuniam, expositam negotiationi: secus si non coactus, nec rogatus, sed sponte obtulit: nec pro mutuatarii utilitate à negotiatione pecunias extrahit, sed ante mutui contractum extraxerit: quia isto casu non potest pacisci de lucro futuro absque usura, quamvis tales pecuniæ sint vere expositæ negotiationibus, & lucrum sit probabile, & ipse mutuator non habeat alia expendendas. *Card. Tolet. d. cap. 33. de lucro cessante. sub num 2. vers. conveniunt tertio.* & cum hoc requisito concordat in substantia *Joann. Azor* quem integraliter retuli *infra num. 179. in 3. opin.* & concordare videntur hujus 8. ampliationis termini, de quibus *supra num. 1.* alias facile aperiretur via ad fœnerandum, quæ claudi debet, per ea, quæ scripsi *supra num. 10. & sup. quæst. 1. num. 50. & sub numero 524.* Sed hoc duodecimum requisitum impugnant *Navar. in prima conditione, in fine*, dicens, nihil referre, an mutuans sit rogatus, & quæritur à mutuatario, an ultro mutuet, dummodo, quod ad justitiam commutativam pertinet, servetur, & *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 78 art. 2. contr. 8 sub num. 15 vers. apponunt aliqui. tom. 2. fol. 252.* dicens, hanc conditionem non esse necessariam, quia quamvis ex communi contingentia nemo mutuet, nisi sit rogatus: tamen accidit quandoque, ut amicus, intelligens necessitatem amici sui, præveniat illum, offerebatque illi mutuum, imo invitet, expliceque se ex defectu illius pecuniæ posse aliqua damna subire, & velle ea lege mutuare, ut si damna formidata evenerint, teneatur præter sortem illa sibi compensare. † Decimumter-
89 tium, quòd pecunia, quæ mutuatur, sit exposita negotiationi: alias si mutuator non erat illam nego-

tiaturus, mutuator, accipiendo aliquid ultra sortem, committeret usuram, *Card. Tolet d. cap. 33. sub num. 1. vers. prima est.* & cum hoc requisito concordant *Mich. Sal. ad D. Tom. 2. 2. quæst. 78. art. 2. contr. 9. sub n. 26. in 3. conditione. fol. 271.* dicens, mutuatarium non teneri ad lucrum cessans, nisi mutuator pecunia, quam mutuat, voluisset exercere negotia lucrativa: quare, inquit, non sufficit illa potentia naturalis, & remota, quæ omni convenit pecuniæ, sed requiritur potentia proxima, ita ut mutuator velit, & possit, & *Jo. Azor. d. c. 5. vers. secundo notandum. col. 460.* declarans, hoc esse verum etiamsi alias pecunias teneret otiosas, quia satis, inquit, est. quòd illas, quas mutuat, paratas negotiationi, prout latius eundem retuli *supra sub num. 78. in secundo requis.* † Decimumquartum, 90
quòd tempore contractus sit verisimile præfactum interesse, etsi omnino certum non sit, *Medin. in suis tract. tom 2. titu de reb. per usur. acquis. quæst 3 vers. primum quod fol. 329. col. 2.* & quòd lucrum debeat esse probabile, quia non sufficiat, posse esse lucrum, sed oporteat, probabiles esse rationes, & conjecturas, ipsum lucrum futurum esse, si fiat negotiatio, quamvis in hac probabilitate sint gradus: quia quædam lucra certiora sunt aliis: alias esse usuram, scribit *Cardin. Tolet. d capitu. 33 in 3. conditione, & Joann. Azor. d. capitu, 5. vers secunda conditio* & hoc etiam requisitum satis continetur *in eisdem 1. 2. & seqq.* quare est potius eorum declaratio. † Decimumquin- 91
tum, quòd id, quod ratione interesse exigitur, sit ita moderatum, ut tempore mutui sit verisimile dubium, lucrum futurum, cui ceditur, fore plus, minusve, quam id, quod exigitur, ut æqua si utriusque conditio, *Medin. in suis tractat. tom. 2. quæstio. 3. vers. primum quod in 2. requisito fol 329 col. 2.* sed hoc etiam requisitum satis videtur comprehensum, *in 2. & 3* † Decimumsextum, ut mutuatarius moneatur 92
in mutuo de solvendo lucrum cessans, *Jo. Azor. d. capitu. 5. in quarta conditio. vers. tertia conditio. in fine*: sed hoc stat in supposito subampliationis, de qua *supra numero 61.* † Decimumseptimum, quòd mu- 93
tuator mutuet coactus vi, vel fraude, quia tunc vim atque quasi rapinæ injuriam patitur, *Sot. lib. 6. de just. & jur quæst. 1. artic. 3. concl. 1. vers. respondetur ergo. col. 2. & in 2 conclus. fol. 541. Menoch. de arbitr. jud. lib. 2. cent. 2. cas. 119. numero 3 vers. primo quidem. & Card. Tolet. de instruct. sacerd lib 5. cap. 33. numero. 2. vers. conveniunt secundo.* dicens, quòd is, qui invitus vi, vel fraude cogitur mutuare pecuniam, expositam negotiationi, potest licite pacisci de lucro cessante, sed hoc requisitum, sive loquantur in foro interiori, sive in foro exteriori, non est necessarium, tum quia iis qui firmant ampliationem, & ego illos secutus sum *supra numero 1. & seqq.* nullam vim requirunt: tum quia si interesse, uti usura, esset prohibitum vis eam non redderet licitam: ideoque, tam mutuanti sua sponte, quam mutuanti coacte, vel est prohibitum, vel utrique æque permissum, ut contra eundem *Sot.* quem citat *Menoch.* arguit *Navar.* quem retuli *supra quæst. 1. num. 468.* quare interesse debetur non solum mutuanti coacte, sed etiam rogato, & etiam mutuanti suo motu, & sponte, sine rogatione, ut secutus sum *sub. n. 88. in 12. requisito.*

Hæc multiloqua, & varia Doctorum theorica 94
circa conditiones necessarias ad justitiam mutui, ut ex eo debeatur interesse conventum, est rejicienda ex duobus

Pri-

Primo, quia unum requisitum sæpe conculcant in alio: sicque multa superflue repetunt, ut sæpe in eis notavimus: hæcque superfluitas, postquam est cognita, non habet aliud malum, quam ipsam superfluitatem, sed donec cognoscatur, habet hoc aliud malum, quod multum obstat intelligentiæ.

Secundo rejicienda est, quia Doct. (salva semper eorum pace, & reverentia) in his requisitis se, & alios nimis intricarunt: partim enim obscure, partim jejune, & partim non vere scripserunt *Sot. de just. & jur. lib. 6. quæst. 1. art. 3. fol. 540. & seqq & Joan. Bapt. Lup. in l. curabit. §. 6. sub nu. 12. vers. sed quoad interesse. & num. 13. C. de act. empt. inter tract. divers. tom. 7. fol. 121.* dum arbitrati sunt, necessariam esse moram, quorum opinionem confutavimus *infra n.* 149. obscurius declararunt *Navar. Card. Tolet. & Joan. Azor.* quia hi nec expresserunt in quo foro loquantur: ab hacque obscuritate non distare videtur prolixitas, qua usus est *Mich. Sal. licet is. d. contr. 9. sub n. 19. vers. qua vero. fol* 268. dicat, quòd cum ipse scribat theologice, non scribit de probando lucro cessante in foro judiciali, cum hoc sit munus Jurisconsultorum: & non minori obscuritate laborat *Menoch. tract. de arbit. judic. lib. 2. centur. 2. cas.* 119. *num. 2. in fine, & numero 3. vers. primo quidem.* & in alia impressione *n.* 7. *cent. 6.* quia etsi is loquatur de foro temporali, idest, de foro exteriori, & in eo dicat debere concurrere quinque. Primum, quòd mutuator mutuet invitus, & à negotio, cui pecuniam distinaverat, abstineat. Secundum, quòd ille debitor moram in solvendo fecerit. Tertium, quòd ipse creditor sit solitus negotiari, & lucrari. Quartum, quòd debitor sit ita dives, ut possit solvere debitum, alioquin si esset adeo pauper, ut non posset solvere, non tenetur ad hoc interesse lucri cessantis. Quintum, quòd lucrum fuerit certum, ut puta, quia habuerit præ manibus frugiferum contractum, &c. Tamen partim est obscurus, & partim videtur deceptus: est obscurus, quia non explicat, in quo genere mutui loquatur: & dato, quòd loquatur de mutuo sine pacto lucri cessantis, quamvis ab eo cessaret propter mutuum, nihilominus adhuc est obscurus, quia in primo requisito non explicat, an invitum, & compulsum intelligat illum, qui vi, vel metu fuit compulsus: an vero intelligat illum, qui volebat pecuniam negotiari, & deinde contra voluntatem propriam desistit à negotiatione, ut mutuet, & sic sibi vim facit, ac seipsum invitum cogit, quasi ille dicatur non invitus, & non compulsus mutuare, qui pecuniam, quam mutuat, nulli paraverat negotiationi: Videtur etiam deceptus in pluribus. Primo, quia si intelligebat invitum, & compulsum hoc secundo modo, male sequendo *Sotum*, retulisset, invitum mutuare, quando est metu compulsus à mutuatario. Secundo, deceptus est, quia quòd quis sponte, vel coacte mutuet, non pertinet absolute ad justitiam lucri cessantis, quod debetur propter moram, & culpam mutuarii, teste *Navar.* quem secutus sum *sup. q. 1. num.* 468. & latius *hac eadem ampliatione supra sub numero* 88. *& sub. n. præcedenti in* 12 *&* 17 *requisito.* Tertio, & deceptus, quia si mutuat coacte, non est necessaria ulterior mora, testibus his, quos secutus sum *infra num.* 114. *restrict.* 1. *& numer.* 117. Quarto est deceptus, quia si mutuator habuit præ manibus contractum frugiferum, ut requirit quinto loco, superflue requirit tertio loco, quòd sit solitus negotiari, & lucrari: cum ei, qui desistit à contractu frugifero propter moram debitoris, non solventis, debeatur interesse, etiam si non sit solitus negotiari, ut puta, quia esset mulier, per ea, quæ dixi *infra sub n.* 168.

Rejecta ergo tam varia, & tanta requisitorum multitudine, concludo, quatuor conditiones esse necessarias. Prima conditio est, ut interesse sit in spe vera, probabili, & verisimili, & non ficta, & simulata, per ea, quæ dixi *supra num.* 77. Secunda, quod hoc interesse vere causetur ex illo mutuo, ut secutus sum *supra num.* 78. Tertia, quòd sit moderatum procedens à verisimilitudine, ut dixi *supra num. 90. &* 79. & deductis deducendis, ut dixi *n. 86.* Quarta, quòd solvatur non in mutuo, sed postea congruo tempore, ut dixi *supra num.* 87. Reliquas conditiones, à Doctoribus traditas, censeo non esse necessarias, & si quæ aliæ necessariæ viderentur, ad has quatuor reducuntur. 95

Et hæc de prima declaratione posita *supra numero* 76.

Declara secundo, ut procedat in taxatione facta sine fraude, & cum bona fide, alias taxatio esset injusta, & illicita, non solum in foro conscientiæ, in quo loquimur, sed etiam in foro fori, ut dixi *sup sub num. 61. declar. 2.* & per ea, quæ scripsi *infra ampl. 10. sub num.* 5.

Infero sub declarando, quòd taxatio debet esse verisimilis, & conformis communi eventui, & in eo adhuc moderata, juxta ea, quæ scripsi *supra sub n* 85. 86. *&* 90. ita ut si aliqua læsio contingat, ea tribui debeat fortunæ, & casui, & non taxationis injustitiæ; advertendo etiam propterea, an interesse lucri cessantis, seu damni emergentis formidati sit præsens, vel remotum: quia pluris æstimari debet interesse præsens, quam futurum, juxta ea, quæ scribit etiam *Card. Tolet. de instr. sacerd. lib. 5. cap.* 12. *num. 4. vers. uno modo, in fine*, cum magna sit differentia an lucrum sit in potentia proxima, vel in potentia remota, ut secutus sum *supra sub num.* 24. & pluris æstimari debet interesse magis contingibile, quam non æque contingibile, & sic etiam omnes casus futuri, & incerti tam lucri, quam damni, & periculi quando emuntur, & venduntur, æstimantur pluris, & minoris, prout sunt magis, & minus contingibiles, & propinquiores, & remotiores; quod idem servatur in quavis spei venditione, alias istis non consideratis, illa taxatio esset iniqua.

Subamplia quinto, ut interesse debeatur etiam de jure divino, de jure naturali, de jure gentium, de jure canonico, & de jure civil, *Rebuff. in l. unica, in præfatione, n. 3. & seq. C. de sent. quæ pro eo, &c.* &, quòd sit permissum omni jure etiam pontificio scribit *Joan. Bapt. Lup. in l. curabit.* § 6. *numero. 1. C. de act. empt. inter tractat. divers. tom. 7. fol.* 120. & quòd debeatur de jure canonico, *Gabriel. in conclus. libro 3. titu. de solut. concl.* 10. *numero 2. ampliat.* 1. & quòd hæc conclusio, ut solito mercari, & negotiari debeatur interesse lucri cessantis omni jure, humano, & divino, & sit canonizata in scholis, & palatiis, scribit *Cagn. in d leg. unica, numero* 37. &, quòd debeatur omni jure, scribit etiam *Ruin. conf.* 103. *quamvis. sub numero 4. vers. non obstat. ibi, sed aliud est. libro primo.* 96

Ratio, quare interesse debeatur etiam de jure divino, est, quia interesse est damnum, *d. l. unica C. de sen. quæ pro eo, &c.* & qui dat læsionem, seu damnum, debet illud

illud emendare, etiam ex dispositione juris divini, *Exod.cap.22.num.5.si læserit quispiam agrum, vel vineam,& dimiserit jumentum suum, ut depascatur aliena: quicquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea,pro damni æstimatione restituet.*quod habetur *in c.4.si læserit de injur. & damn.dat.Rebuff. in d.præfat.n.5.C. de sent. quæ pro eo,&c.* Et qui rem,seu pecuniam retinet, invito Domino, dat causam,ut ille Dominus patiatur damnum lucri cessantis, seu damnum emergens: & qui causam damni dat, damnum dedisse videtur, *Exod d. capit. 22. numero 6.si egressus ignis invenerit spicas,&c. reddet damnum,qui ignem succenderit.*quod habetur *in cap.5. si egressus.eod.tit.de injur. & damn. dat.* Ergo de jure divino tenetur ad interesse.

Ratio rationis est, quia prima, & originalia justitiæ juria, quibus tam superiora, quam inferiora reguntur, & stant, quasi bases, fundamenta, & fontes, in quibus cæterca ædificantur,& à quibus cætera profluunt, sunt tria, nempe, *honeste vivere, alterum non lædere,jus suum cuique tribuere, §. juris præcepta. Institut. de just. & jur.*

97 Subamplio se sexto (hæcque ampliatio infertur ex præcedenti) ut mutuatarius teneatur mutuatori ad interesse, etiam in foro conscientiæ, quia interesse debetur etiam in foro conscientiæ, *Rebuff in l. unica, gloss.ult num.6.ampl.3.& Cagn.sub num.46.vers.tertio quia. C.de sent. quæ pro eo,* &c. & ratio est, quia debetur etiam de jure divino, ut secutus sum *num.præcedenti,* & jus divinum obligat in conscientia,per ea, quæ dixi *infra ampl.19.num.47.*

Imo, extendendo hanc subampliationem, mutuatarius, non solvens mutuum præfixo termino, adeo tenetur in foro conscientiæ solvere interesse, ut ad illud teneatur, nulla expectata sententia. *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 315. vers. ratio est col. 272.*

98 Subamplia septimo, ut mutuanti debeatur interesse, non solum vigore pacti, videlicet, quia tempore mutui erat paratus negotiari pecunias in commercio fructifero, & fecerit pactum de interesse lucri cessantis propter illud mutuum, ut hucusque locuti sumus in ampliatione, & subampliationibus *num. 1. & seqq.* sed debeatur etiam sine alio pacto tam mutuanti, quam cuivis alteri creditori, ex quavis causa vigore solius moræ, si ob eam passus sit interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, quia mora, & pactum in hoc æquiparantur, ut patet ex dictis *infra n. 151.*

Ratio secundum *Molin. de just. tom. 2. de contract. disp 315.vers.ratio.col.272.* loquentem in debitore ex causa mutui est, quia in ipsa mora virtualiter inest pactum: nam, inquit, eo ipso, quòd solutioni mutui præfigitur terminus, tacite,& virtualiter censetur intervenire pactum, quòd mutuatarius teneatur ad interesse lucri, quo mutuantem privat, ex quo non solvit in termino præfixo: nam terminus interpellat, & constituit in mora, ut dixi *infra num. 106.*

Meliorem nos rationem censemus esse, quam adduximus *infra num. 100. vers. ratio.*

Extensiones, & restrictiones *hujus septimæ subampliationis,* scripsi *infra num. 268. & seqq.*

99 Declara hanc subampliationem, ut mora sola non sufficiat ad causandum interesse lucri cessantis, seu damni emergentis: nisi concurrant alia requisita, in quibus Doct non secus, ac in aliis articulis videntur varii, & discordes: nam *Menoch.* intricate requirit quinque, ut, cum impugnando, retuli *supra num. 94.Paul.de Castr.in l.3 § fin.num.3.de eo quod cert.loc.* quem formaliter sequuntur *Jas. in eod. § in fine, sub num.8.Joann.Bapt. Lup. in l. curabit. §. 6. sub numero 17. vers. sed quoad lucrum.C. de act.emp.inter tractat. divers tom.7 fol.121.Affl.decis.20 quidam nobilis. n.1. Mohed.decis.3 alias.208.de usur. & ead. Rot.Rom. sæpissime: & alii communiter in diversis locis, dum in d. §. fin. num. 3.* scribit, debitorem morosum teneri ad interesse, quando certum est, quòd fuisset lucratus, si pecuniam habuisset, ut quia probatur, quod habuit præ manibus mercantiam, de qua fuisset lucratus,&, quia pecuniam non habuit, non potuit emere: videtur ex relatis verbis se restringere ad tria requisita: Primum quorum est mora debitoris: Secundum est occasio, seu merx parata negotiationi: Tertium est quantitas lucri, quod creditor negotiando fecisset. Verum Rota secundum varias casuum qualitates, his tribus requisitis non contenta, plura videtur desiderasse: unde cum articulis sit controversus, frequens, necessarius, male forsan in jure intellectus, & difformiter in praxi receptus: agemus in primis de præfatis tribus requisitis, inchoando hic *nu. seq.*à mora, deinde *num.221.* agemus de occasione, postea *numer. 238.* de quantate lucri, & postremo loco *num.244. & seqq. usque ad num.268.* exclusive discutiemus particulariter, an præfata tria requisita sufficiant,deducendo quæ alia desideret Rota.

DE MORA DEBITORIS.

SUMMARIUM.

Mora debitoris, ut is teneatur ad interesse, ex commun conclusione est necessaria, n.100.Quæ sit ratio,eod.nu 100.in fine, & 104, & 105.

Ampliatur primo, ut mora debeat esse inexcusabilis, n 101.Dantur duæ intelligentiæ restrictivæ, ibid.

Amplicatur secundo, ut debeat probari concludenter, numero 102.

Ampliatur tertio,ut pactum in contrarium non valeat, n. 103. Quæ sit ratio, n. 104. & 105.

Declaratur primo eadem conclusio, ut mora inducatur tam per interpellationem hominis, quam diei,n.106. Subdeclaratur primo, ut sufficiat interpellat. extrajudicialis, ibidem. Subdeclaratur secundo; an& quando sit necessarialitis contestatio,n. 107.& seqq. Subdeclaratur tertio, quando interpellatio diei non sufficiat, n. 110. Subdeclaratur quarto, ubi debeat fieri interpellatio num. 111.

Declaratur secundo, ut mora sit necessaria, etiam in casibus, in quibus interpellatio non est necessaria, num. 112. & 113.

Restringitur primo eadem conclusio, ut mora non sit necessaria in mutuo coacto, n. 114. Extenditur primo, præcipue si intervenerit ent pactum de solvendo interesse, n. 115. Extenditur secundo, præsertim quoad damnum emegens,n 116. Infertur primò, furem, seu alium illicitum ✱actorem teneri ad duplum pro interesse,&c.n.117.Infertur secundo,quòd mutuatarius dolosus potest teneri ad interesse, n.118. Infertur tertio, quod etiam alius dolosus debitor tenetur, n. 119. Infertur quarto, quod socius dolosus tenetur ad interesse societatis officii, n. 120.& seqq. Et quid, si socius esset particeps in dolo, numero 124. Et quid, societate disdicta, n. 125.Explicatur hæc illatio, n. 126. & 271

& 127. Extenditur tertio, etiam si coactio fuerit justa, num. 128. & 129.

Restringitur secundo, quando creditor metu reverentiali non interpellat, n. 130. & 131.

Restringitur tertio in foro conscientiæ, quando mutuatoris bona, quia factus est impotens ad solvendum suo creditori, sunt vili pretio distracta, n. 132. Contrarium, n. 134. Distinguitur, n. 135. & 136.

Restringitur quarto in socio invadente pecuniam communem, n. 137. Extenditur hæc restrictio in negotiorum gestore, n. 138. In institore, n. 139. & in quolibet inusore, n. 140. Infertur ex hac restrictione contra officialem, quòd, si soluta societate officii, non restituit pecunias, tenetur interim ad intere. e, n. 141. & seqq.

Restringitur quinto, quando interesse tenetur ex pacto, & apparet de interesse, quia tunc, &c. n. 148. Rejecta contraria opinione, n 149.

Restringitur sexto, quando creditor facit debitori dilationem ad solvendum cum pacto, quod finita dilatione, solvat debitum, una cum interesse decurso, n. 150. & 151. Primus casus hujus restrictionis est, quando venditor facit dilationem emptori, n. 152. & seqq. & n. 164. Rejecta opinione contraria, n. 163. Extenditur primo iste casus, præcipue quando venditor sibi reservat dominium, &c. n. 164. & seqq Extenditur secundo, etiam si non sit data dilatio, sed, &c. n. 167. & 168. Extenditur tertio etiam si res vendita sit sterilis, n. 169. Contrarium, n. 170. Extenduntur dicta contra emptorem non solventem pretium, ut procedant contra venditorem, non tradentem rem venditam, n. 171. & 172. Secundus casus est, quando gener facit dilationẽ socero ad solvendam dotem, &c. n. 174. & 176. Rejecta contraria opinione, de qua n. 175 Declarantur plures hujus secundi casus, sub n. 176 Tertius casus est, quando mutuator facit cũ præfato pacto dilationẽ mutuatario, n. 177. & seq. in quibus iste casus, adductis opinionibus, late examinatur, & firmatur, quod pactum sit licitum, n. 183 in fine. Extenditur multipliciter. n. 184. & seqq.

Restringitur septimo, ut non procedat in eo, qui ex distractu alienam pecuniam retinet scienter sine titulo, n. 193. & seqq. Infertur, quòd, data nullitate societatis officii, seu alterius contractus, pecunia, data pro illo contractu, non resolvitur absolute in simplex mutuum, n. 207. & seqq. Contraria opinio adducitur, & disputatur, n. 317. & seqq.

Venditor, qui recepit pretium, & non consignavit rem, tenetur ad usuras, seu interesse, quod emptor solvit pro pretio soluto, etiam si res esset infructifera n. 172.

L. curabit. habet locum in omni contractu correspectivo, n 179 in fine.

Coactus semper interpellat, n. 114. in fine.

Fur semper dicitur debitor morosus, n. 117.

Rescissionem contractus petens, & non restituens accepta ex illo contractu, non auditur, quia requiritur actus retrosimilis, n. 142. An accepta debeat realiter offerre, n. 143. Et an hæc oblatio debeat fieri, etiam parte non petente, n. 144.

Census ut extinguatur requiritur actus retrosimilis, numero 142.

Pretii pars dicitur onus appositum in contractu venditionis, num. 154.

Mora non est necessaria in contractu ultro, citroque obligatorio, num. 157. & 158.

Fructus pignoris dotalis non computantur in sortem, sub n. 174 confirm. 1.

Vidua potest à patre, qui ei nondum solvit dotem, & ab hæredibus mariti si non restituant, fructus pro se alenda accipere, & quid ex forma statutorum Urbis, sub nu. 174. confirmatione, 2.

Gener an, & quando possit convenire, & accipere fructus dotis, explicatur quinque facti speciebus, sub nu. 176. vers. pro pinguiori. & seq.

Pupilli debitor semper dicitur in mora, n. 195.

Restituere rem alienam tenetur, qui eam invenit, alias dicitur rapere, n. 20.

Possessor malæ fidei tenetur etiam ad fructus, quos dominus frui potuisset, n. 201. Qui dicatur malæ fidei possessor, n. 201.

Soluta societate officii per mortem officialis, hæredes, non restituendo pecunias dicuntur in mora: secus si soluta si per mortem socii, nu. 196. & seqq.

Fructus rei alienatæ a minore sine solemnitate, &c. sunt minori restituendi, rescisa alienatione, n. 203.

Fructus, data nullitate contractus ipso jure, sunt, non expectata petitione, restituendi, numero 204. 205. & 214.

Accedo ad primum de mora debitoris, & concludo, eam esse necessariam, alias interesse non deberi, *l. 40. lecta. ibi, nec ante sortis non solutæ usuras, &c. ff. si cert. pet. Rebuff. in l. unica, in præfatione, n. 25. in fine, C. de sentent quæ pro eo, &c. Hier. Gabr. cons. 78. in usu est. numero 4. lib. 1. Rot. coram R. P. D. meo Cavalerio, in Leodien. pecuniaria, Lun. 30. Martii 1615. versic. item quod & in fine,* ubi loquitur tam in lucro cessante, quam in damno emergente: &, loquendo tam in interesse, quam in damno, *Rot divers decis. 771. mandatum. num. 1. in Rom. cambiorum, Lunæ 17. Decemb. 1584. coram R. P. D. Gypsio, in impressis Lugduni anno* 1612 &, loquendo tam in lucro, quam in damno, *Joan Bapt. Lup in l. curabit. §. 6. numero. 9. vers. prima quod. C. de act empt inter tractat. divers. tom. 7. fol* 120. & tam in lucro, quam in damno, & interesse, *Rot divers. decis. 589. domini dixerunt. num. 1. in Rom. societatum, coram Reverendiss. Sacrato, in impressis Lugduni anno 1612. quæ est iterato impressa Romæ 1615. in ordine decis. 562.* & in lucro cessante, *Stracch. tractat. de mercat. par. 4. titu. de contract. mercat. num. 3. tom. 6 par. 1. fol. 208, Rot diversi. decis. 331. sententiam num. 9. vrs. nec facit quod hic. in Januen. pecuniaria, 6 Junii 1611. coram Illustrissimo Cardin. Lancellotto, & decis. 372. domini censuerunt. num. 6. vers. non obstat. in eadem causa, Ven. 1. Martii, 1613. coram. R. P. D. Ubaldo, inter impressas Romæ* 1615. & loquendo in damno emergenti ex mutuo, *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 78. art. 2. controv. 8. numero 17. tom. 2. fol 252.* & ita sentiunt *communiter omnes;* nam *Paul. de Cast. in l. 3. §. fin. num. 3. versus finem, sub num 4. & sub. nu. 6. ff. de eo, quod cert. loc. Affl. decis. 20. quidam nobilis. numer. 1. Mohed. decis. 3. alias 208. dux Sessæ. initio, de usur.* & latissime *Gab. in concl lib. 3. tit. de solut. concl. 10. nu. 1. & alii, quotquot sunt in diversis locis,* dum quærunt, an debitor teneatur ad interesse, loquuntur aperte de debitore moroso, qui non solverit in tempore: quare hoc requisitum nemo ignorat. 100

Ratio hujus conclusionis, quare mora sit necessaria, est, quia mora æquiparatur furto, sicque morosus debitor æquiparatur furi; unde sicut fur tenetur non solum rem furtivam restituere, sed etiam satisfacere pro interesse lucri cessantis, *Medin. in suis tractat. tom. 2. titu. de reb. per usur. acquis. vers. maius dubium. fol. 320.* quia retinet rem, invito domino:

Q secus,

secus, si eam acciperet, & retineret, domino consentiente, quia tunc non teneretur ad interesse lucri cessantis: ita etiam si debitor retineat pecuniam post moram, dicitur eam retinere quasi fur, invito domino, sed si eam retineat sine mora, dicitur retinere de voluntate domini.

Amplia primo hanc conclusionem, ut mora debeat esse inexcusabilis, quia difficultas, seu quivis casus adversus, qui impediat obligatum, ne adimpleat obligationem, excusat eum à mora, & tarditate; ut late cumulat, & sequitur *Forcat. tract. de mora par. 3. num. 1. tom. 6. par. 2. fol. 418.* & ideo si mutuatarius sine culpa sua factus est pauper, seu aliter impotens ad solvendum, non tenetur ad pœnam, neque ad interesse lucri cessantis, *Archiepiscop. Florent. tractat. de usur. capitu. 2. §. 22. numero 39. tom 7. fol. 84. Rot. Genuen. decis. 99. in causa. num. 2. in fine, & numero 3.* & quod ita velint Theologi, refert, & sequitur *Afflict. decis. 20. quidam nobilis. num. 3.* & quòd non sit exigenda pœna, scribit *Cardin. Tolet. de instruct. sacerd. li. 5. capitu. 32. numero 1. vers. tertia est. &*, quòd si mutuatarius tempore accepti mutui erat potens ad restituendam sortem, adveniente tempore solutioni præfixo, & deinde morbo, infortunio, vel alio quocunque casu ad eam redactus sit egestatem, qua compulsus sit esse in mora, non teneatur ad damna, quæ ex illa mora mutuanti contigerint, nisi à principio ita convenerint, scribit *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 78. artic. 2. contr. 8. sub numer. 17. vers. dico secundo fol. 253. in fine*: imo si mutuator probabiliter cognoscat, seu sciat, mutuatarium non posse solvere tempore statuto, & pœnam apponat animo eam exigendi, esset usurarius, *Card. Tolet d. capit. 32. sub n 1 vers. secunda ut.*

Intellige primo hanc ampliationem, ut debitor, seu mutuatarius, qui sine sua culpa non potuit tempore præfixo satisfacere, sit excusatus quoad pœnam, & quoad lucrum cessans, ut in his terminis loquuntur *Forcat Archiepisc. Floren. Rot. Genuen. & Afflict. supra citati.*

Secus quoad lucrum, quod debitor potest consequi, adimplendo, & satisfaciendo: quia, si sit in mora, & non adimpleat, non potest illud consequi, etiam si mora sit excusabilis, idest, etiam si casu adverso fuerit impeditus, quominus potuerit adimplere, ut secutus sum *supra quæst. 1. num. 362. & seqq. vers. tamen.* quare si emptor domus, tempore præfixo non solverit pretium, eo quia sine ulla sua culpa inciderit in magnam paupertatem, ita ut illud solvere non potuerit, tamen tenetur ad interesse, quod est habito respectu ad pensiones domus, ut per omnes de Consilio fuisse tentum testatur *Aff. l. d. decis. 20. numero 4.* quia isto casu debitor lucratur, & aliud est, quòd evitet pœnam, & damnum, aliud, quòd consequatur lucrum.

Secus etiam quoad damnum, quod mutuatori, seu alteri creditori emergit, propter moram debitoris: quare licet debitor ob magnam paupertatem, in quam sine sua culpa incidit, fuerit in mora solvendi; tamen si creditor ob ejus moram, creditoribus suis cogentibus, passus sit subhastari domum valentem scutis 1000. & distrahi pro scutis 800 tenebitur debitor ad illos 200. quia Doct. quando excusant à mora, loquuntur solum quoad evadendam pœnam, & obligationem ad interesse lucri cessantis: & ratio differentiæ est, quia damnum emergens efficacius debetur, quam lucrum cessans, ut patet ex his, quæ late scripsi *infra n. 270. & seqq. & num. 275. & num. 132.* quare facilius potest abdicari jus quærendum, quam jus quæsitum, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib. 1. c. 2. sub n. 290. & seqq.* & dixi etiam *infra sub n. 272* sed lucrum cessans est jus quærendum, & damnum emergens est jus quæsitum, quia minuit patrimonium, ut patet ex his, quæ scripsi *infra n. 272.*

Intellige secundo, ut debitor, qui sine sua culpa factus impotens non solvit, & ideo excusatur à pœna, & obligatione ad interesse, ut dixi *supra in ampliatione*, remaneat excusatus, etiam quòd postea efficiatur dives, & potens, quia semper remanet excusatus ab illa mora, sed non ab alia: sicut enim in obligationibus conditionalibus sufficit, semel extitisse conditionem, ut inducatur obligatio, licet conditio non duret, ut secutus sum *supra q. 1. n. 143.* ita etiam sufficit, semel extitisse legitimum impedimentum: quicquid prolixe scripserit *Mich. Sal d. controvers. 8. n. 17. vers. refert. & seqq.*

Amplia secundo, ut mora debeat probari concludenter, cum sonet in culpam, *Rot. divers. decis. 539. fuit resolutum. num. 1. par. 1. & coram R. P. D Cavalerio, domino meo, in Leo diens pecuniaria, Lun. 30. Martii 1615 in vers. item quod* imo sonat in furtum, ut dixi *supra num. 100. vers. ratio.* 102

Amplia tertiò, ut in tantum requiratur mora, ut pactum, quòd interesse debeatur, etiam mora cessante, non valet, *Aret. cons. 151. viso themate. col. fin. vers. ad secundum. dubium & Cravet. cons. 320. Thomas. n. 2.* quos sequitur *Rot. divers. decis. 771. mandatum. numero 1. in Roman. cambiorum, Lun. 17 Decembris, 1584. coram R P. D. Gypsio, inter impressas Lugduni 1612.* 103

Ratio hujus ampliationis est, quia valde iniquum videtur, quòd uno, eodemque tempore quis obligetur, & constituatur in mora, *Rot. d. decis. 771. sub num. 3. vers. & interpellationem.* & scripsi *supra q. 1. n. 386. & 387.* imo, tantum abest, ut mora oriatur cum ipsa obligatione, ut neque oriatur ex intervallo, statim atque obligatus interpellatur, cum adhuc post interpellationem requiratur tantum temporis spatium, ut obligatus possit commode obligationem adimplere, ut scripsi *eadem quæst. 1. num. 371. & seq. gloss. 9. num. 9.* 104

Ratio clarior meo judicio est, quia semota mora debitoris, si creditor aliquod interesse, seu damnum patitur, eo quia debitor non solvit, dicitur voluntate, seu ex suamet culpa illud pati, imo (*quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire*) *l. 203. quod quis. & c. 130 is damnu. ff. de reg. jur.* cũ similib. in simili articulo adductis per *Bereng. Paul. in l. unica, n. 20. & 21. C. de sent. quæ pro eo, &c. inter Rep. tom. 8 fol. 485.* prout neque volenti infertur injuria. 105

Intellige hanc ampliationem, ut procedat, quando inter creditorem, & debitorem non esset initum pact. 2. quod debitor teneatur ad interesse: quia tunc, circumscripto hoc pacto, & circumscripta mora, est impossibile, ut debitor teneatur ad interesse, & ita procedit ampliatio, & ratio pro ea adducta.

Secus quando creditor, & debitor in contractu crediti paciscerentur de interesse: quia tunc aliud pactum superadditum, quòd teneatur ad interesse, etiam mora cessante, intelligitur de mora per interpellationem hominis.

Decla-

106 Declara primo extensive eandem conclusionem, ut debitor ita dicatur morosus, quando est interpellatus ab homine: quia regulariter per interpellationem quis constituitur in mora, *M. Ant. Baver. tract. de mora, par. 1. num. 1. & seqq. tom. 6. par. 2. fol.* 405. sicut quando est interpellatus à die, quia dies interpellat pro homine, ut ex regula, multipliciter eam ampliando, & limitando, firmant *Gabr. in conclus. lib. 3. tit. de solut. concl. 9. num. 9. & seqq.* & *M. Anton. Baver. d. tract. de mora par. 2. num. 1. & seqq: fol.* 408. & quòd ad inducendam moram, non sit necessarium, ut creditor interpellet debitorem, ut solvat, quando in contractu debiti est apposita dies solutionis, sequitur ex communi *Jas. in l. vinum. not. 3. numero 9. ff. si cert. pet.* qui etiam ampliat, & limitat: quare qui sponte dat mutuo ad certum terminum, aut diem, potest licite pacisci non solum de damno emergente, sed etiam de lucro, à quo cessaret, eo, quia mutuatarius præfixo termino non solveret, quia mutuatuor tunc videtur mutuatario significare, se invito, mutuum illud ultra terminum retineri, *Molin. de just. tom. 2 de contract. disput. 315. vers. secunda conclusio. & seqq. col. 271. & 272.*

107 Subdeclara primo, extendendo hanc declarationem, ut sufficiat interpellatio extrajudicialis, *Jas. in d. l. vinum, num. 15.* ubi bene declarat & *M. Ant. Baver. d. tract. de mora. par. 1. n. 19. ampl. 5. princip.*

Subdeclara secundo, ut ad inducendam moram non sit necessaria contestatio litis, sive simus in contractu bonæ fidei, sive in contractu stricti juris, sequitur ex communi opinione *Joan. Bapt Lup. in d. l. curab. §. 6. sub n. 10. vers. & licet. C. de act. empt.*

108 Tempera hanc subdeclarationem, ut procedat in eo, quod debetur jure actionis, quia tunc non solum non est necessaria contestatio litis, sed sufficit interpellatio extrajudicialis, *M. Ant. Baver. d. par. 1. n. 9. fol.* 406. & in eo, quod debetur officio judicis mercenario, *Baver. d. par. 1. sub numer. 20. ibi, prædicta tamen limita, fol* 407. † secus in eo, quod petitur officio judicis nobili, quia in eo non committitur mora, nisi à die litis contestatæ, *Baver. in loco supra proxime citato*: quare cum hæres cogatur adire, & restituere hæreditatem officio judicis nobili, non dicetur constitutus in mora, nisi cum fuerit factum præceptum de adeundo, *Baver. d. par. 1. num. 20. fol.* 407. & ita intelligas *Ruin. conf. 55. de obligatione, num. 5. ibi, quia ergo, lib. 5.* hinc possessor bonæ fidei condemnatus tenetur restituere fructus extantes tempore contestatæ litis, & universos post litis contestationem, *l. certum. C. de rei vendic. & ibi Gl. & in cap gravis, in verbo, fructus, de restit. spol.* quia post litis contestationem incipit habere malam fidem, & ideo ex tunc non facit fructus suos, ad quos propterea venit condemnandus. *Rot. decis. 4. alias 24. de restit. spol. in nov. & Caputaq. decis. 27. par. 2.*

109 (see above)

Quod debeatur jure actionis, & quòd officio judicis, vide *inf. n. 298 & seqq. & n. 312. in fine.*

110 Subdeclara tertio, dum diximus, debitorem constitui in mora, tam per interpellationem hominis, quam per interpellationem diei, ut non sit vera in casu, quo dies resolvitur in conditionem, ut puta, quia sit dies incerta, quia tunc, veniente illa die, requiritur interpellatio hominis, ut explicavi *sup. q. 1. num. 381. & seqq. & num. 389. & 390. & infra numero* 197. neque sit vera in multis casibus, in quibus interpellatio, uti intempestiva, vel aliter defectiva non constituit in mora; hosque casus late per decem, & septem temperamenta prosequitur *M. Ant. Baver. tract. de mora, par. 3. per totum, tom. 6. par. 2. fol.* 410.

Sub declara quarto, ut creditor debeat regulariter interpellare debitorem in domicilio ipsius debitoris, *Bar. in l. 18. item illa. num. 8.* & *Paul. de Castr. n. 12. in fine, ff. de constit. pecun.* & *Ant. de Butr. in capitu. 7. significante, q. 3. num. 12. in fine, de pign.* seu clarius, debitor, constituendus in mora per interpellationem, debet interpellari in loco in quo ipse debitor possit conveniri, ut solvat, *Jo. Ant. Rub. in l. vinum. num. 3. ff. si cert. pet. inter Repet. tom 2. fol. 86.* & sic procedit regula, quòd actor debet sequi forum rei. 111

Declara secundo extensive, quòd & si in multis casibus, quos ad undecim fallentias reduxit *Socc. in fallent. ad regul. 269.* mora committatur sine interpellatione; † tamen supponitur mora, & nihil inter est, quòd mora commissa sit uno, vel altero modo, seu, quòd mora sit regularis, quæ committitur per interpellationem hominis, seu diei, vel sit irregularis, quæ committitur ex natura negotii, mediante ratione, & legis dispositione, quia utraque est mora, & de hac mora irregulari, secundum plerosque Doct. habes exemplum *infra n. 155. & 156. confirm. 1. & in seqq. restrict.* 112 113

Supposita conclusione, quòd mora, sive committatur per interpellationem hominis, sive diei, sit necessaria, ut dixi. 114

Restringe primo eandem conclusionem, ut ejusmodi mora non sit necessaria, quando quis coacte mutuasset, quia tunc mutuatarius sine alia mora tenetur ad interesse damni, & lucri, *Navar. in cap. si fœneraveris. num. 41. vers. secundo dicimus ibi, posterior autem. 14. quæst. 3.* & ex communi omnium sententia sequitur *Joann. Bapt. Lup. in l. curabit. §. 6. sub num. 11. C. de act. empt. inter tract diverf. tom. 7. fol. 121.* quos in interesse damni emergentis sequitur *Menoch. tract. de arbitr. judic lib. 2. cent. 2. cas. 119. num. 12. ibi, primus est.* dicens, mutuatori coacto deberi interesse damni emergentis sine alia mora, & cum tota hac restrictione mihi videntur stetisse *Sot. de just. & jur. lib. 6. quæst. 1 art. 3. in 2. conclus.* quem etiam retuli *supra sub num. 93. Card. Tolet.* quem retuli *supra q. 1. num 456.* & *Joan. Azor. de institut. moral. par. 3. lib 5. tit. de usur. c. 5. vers. notandum est.* dicens, convenire inter omnes auctores, posse lucrum cessans exigi, quandocunque quis mutuat invitus, ut puta, cum quis mutuat mutuatario, minanti ei interitum, vel alia gravia mala, licet morte minora; vel quia Rex, aut Princeps vult, ut mutuet, alioquin is, probabiliter timet Regis, seu Principis indignationem: in hæcque exempla consentit *Molin. de just. tom. 2. de contract. disp. 315. vers exempla sunt. col. 271.*

Ratio, qua moveor, omissa, quam adducit *Lup. sub d. num. 11.* quæ non placet, est duplex. Prima, quia coactus, semper videtur interpellare, cum nunquam consenserit. Secunda, quia per invensionem illicitam communiter mora ipso jure, & quidem major, ac durior illa, quæ committitur per interpellationem, late *Bero. conf. 93. ex facti serie. numero 13. & seqq. lib. 1.* nam mora, quæ committitur ex delicto, est major, & ideo in ea non requiritur interpellatio, nec appositio dei, neque loci, *Bero. eod. conf. numero trigesimo.* adde: quod scripsi *supra numero 101. versic. ratio.* sed qui cogit ad mutuandum, invadit, ergo,

Nec obstat, quod prius *idem Sot. eodem art. 3. concl. 1. vers. respondetur.* loquendo, etiam in mutuatore invito, qui videtur rapinæ injuriam passus, adhuc videatur requirere moram mutuatarii, dum supponit, cum non solvere stato die, qui interpellat pro homine, & consequenter constituit in mora: dicens, quòd mutuator, & mutuatarius possunt ab initio convenire, ut si mutuatarius non solverit stato die, teneatur deinceps certum nummum usurarum solvere; & subdit, loquendo in mercatore, quòd potest is bona fide mutuare usque ad certum diem, & ex tunc in mutui datione admonere mutuatarium, quòd deinceps invitus cohibetur à suis negotiis.

Quia *respondeo*, quòd etsi non possit negari, Sotum (virum alioqui perspicacis ingenii) ita in eo articulo perplexum, & confusum esse, ut vix allegari possit, tamen, ejus auctoritate cum scripta, remanent ratio, & auctoritas aliorum.

Confirmatur hæc restrictio, quia licet vidua illicite perciperet fructus ex pignore dotali, non computando eos in sortem, ut scripsi *supra quæst. 1. sub n. 315.* tamen ubi violenter detineretur dos ab hæredibus mariti, qui illam restituere tenentur: nec potest se juvare, quia illi non fieret justitia, propter potentiam hæredum, licite tunc reciperet fructus pignoris, vel pecuniam sine extenuatione dotis, *Archiep. Florent. tract. de usur. cap. 2. §. 29. sub num. 46. tom. 7. fol. 83. in fine.*

115 Extende primo hanc restrictionem, ut multo magis procedat, si mutuator, dum cogitur mutuare, ineat pactum cum mutuatario de interesse lucri cessantis, ut retuli *supra quæst 1. n. 456.* & ex communi Theologorum sententia tenent *Lup. in d. §. 6. n. 21. in fine, & 22. vers. sed hujusmodi.* & *Joann. Azor.* quem retuli *infra n. 179. in 3 opin.* & clarius *Molin. de just. tom. 2. de contract. disputat. 315. vers. prima est. & seqq. col. 171.* dicens, quòd quando quis mutuo dat invitus, exigere licite potest interesse lucri cessantis ante terminum, solutioni destinatum, atque ideo de eo pacisci; & quod mutuatarius, esto, quòd non fuerit deductum in pacto, tenetur ad interesse lucri cessantis, non secus atque is, qui à mercatore furatur pecuniam, quam mercator habebat paratam ad negotiandum.

Quicquid in contrarium dicat *Cravet. cons. 189. quando fœmina. sub n. 7. vers. videamus in fine, ibi, amplius dico.* dum scribit, quòd mutuans coacte Civitati, non potest pacisci de interesse lucri cessantis ante moram, eum enim in hoc reprobat *Jo. Bapt. v.* ubi *supra.*

116 Extende secundo, ut multo magis procedat, quoad interesse damni emergentis, promissum ab initio ex pacto, *Cravet. & Joann. Bapt. in locis supra proxime citatis.* quod etiam sentiunt *Menoch tract. de arbitr. judic lib. 2. cent. 2. cas. 1[illegible] numero 12. vers. primus est.* & *Cardin. Tolet. de instruct. sacerd. lib. 5. cap. 32. n. 5. vers. de damno* dicens, mutuatori coacto deberi interesse damni emergentis, etiam sine pacto.

Supposita hac injusta, illicitaque coactione.

117 Infero primo, confirmando restrictionem, & extensiones, quòd si tu mihi furto subtraxeris scut. 50. vel aliter eos, me invito, à meo debitore exegeris, possum contra te agere, non solum ad scutos 50. subtractos, seu exactos, quod est simplum, sed etiam ad scutos 100. pro interesse, & sic ad duplum actione furti, *§. omnes autem actiones. & §. in duplum Instit. de act. & explicat. Jas. in §. quadrupli num. 38. Institut. eod.* quia fur semper est morosus, *Jas. in § sic. itaque n. 21. in fine. Institut. eod.* &, quòd ex delicto, puta furti, committatur mora ipso jure, & gravior, ea, quæ committitur per interpellationem, scribit *Bero. cons. 93. ex facti serie. num 13. lib. 1.* & æque dicitur morosus; qui rem furto sub trahit & eam non restituit, sicut & is, qui à fure rem illam, sciens esse alienam, emit, vel aliter accipit, & non restituit, *Medin in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. quæst. 10. versus nem initii, col. 2 fol. 94.* & quòd is, qui mala fide habuit, seu retinet rem alienam, teneatur in primis eam restituere, si potest, sin minus teneatur restituere tantum, quando pluris valuit à tempore injustæ acceptionis, vel retentionis; quamvis sine sua culpa perierit; quia qui mala fide contractat, & retinet rem alienam, semper est in mora, & suo damno petit, scribit *Navar. in man. confess. cap. 17. num. 10. vers. qui autem* & *Leon. Less.* secutus sum etiam *infra ampl. 19. sub num. 82. vers. extende.* quare debetur à fure hoc interesse loco pœnæ, & ideo, etiam non probatis requisitis ad consequendum interesse, de quibus *supra num. 99.* &, quòd institor, deputatus, mediante contractu locationis cum certa mercede annua, si pecuniam domini invaserit, atque rapuerit, illam in suos usus convertendo, possit etiam ultra interesse conveniri in quadruplum totius veræ sortis, scribit *Bero. d. cons. 93. sub nu. 24. motus, ex l. 31. si negotia. ff. mand.*

Infero secundo, quòd si ego astutia subducerem te, qui es mercator, ad mutuandum mihi sub interesse, persuadendo tibi, quòd est permissum, & quòd nullum est peccatum, adducendo auctoritatem, & rationes persuasivas, per quas te ad meum intentum induco, ego ex dolo meo teneor tibi ad interesse, *Salyc. in auth. ad hæc. quæst 15. numero 13. in fine, C. de usur.* & faciunt, quæ sequitur. *Matth. Brun. tractat. de cess. bonor. quæst. 31. q. 4. princ. numero 3. & 4. tom. 3. par. 2. fol. 192.* quem retuli etiam *num. 123.* & quæ de muliere decepta secutus sum *infra ampl. 17. sub numero 24.* 118

Infero tertio, quòd si tu, me circumveniendo, induxeris ad credendum tibi pecunias meas, persuadendo mihi, quòd tu habes præ manibus negotiationem adeo utilem, ut in ea sis lucraturus 20. pro centenario, & ideo promittis mihi 8. pro centenario; & ego, qui sum mercator, & pecunias negotior utiliter, precibus urgentibus, & persuasivis utilitatis rationibus adductus, tibi pecunia, credo, & tu me postea decipis, asserendo, calculo ostenso, negotiationem fuisse damnosam, teneberis nihilominus absque alia mora ad interesse. 119

Infero quarto, quòd si Titius dederit Sejo pecunias in societatem officii, quia Sejus asserebat, se esse paratum ad emendum officium, si inveniret socium, qui pecunias contribueret ad illud emendum: seu dederit pecunias in societate officii, quia credebat, quòd Sejus haberet officium, cum ita assereret, & Titius ei crederet: & postea Sejus officium non emerit, seu appareat, quòd officium non habebat, poterit Titius, quamdiu erit in bona fide, quòd Titius emerit officium, seu illud haberet jam emptum, tuta conscientia accipere fructus, eosque retinere, per ea, quæ de exigente fructus censuales, impositos super re aliena, scripsi *infra ampl. 17. num. 24.* 120

Secus in foro fori, quia si non extat officium, impossibile est, extare fructus officii: cum non entis 121
dari

dari non possint qualitates, posset tamen recte egere ad interesse, ad quod Sejus rigorose esset condemnandus, cum sit in dolo vero, per ea, quæ in causa
122 censûs scripsi supra quæst 1. num. 182. † & licet loco damnorum, & interesse non posset condemnari ad fructus societatis, qui sunt duodecim pro centenario, quia sicut Sejus, eveniente casu periculi, nempe morte Titii, non potuisset lucrari pecunias, sibi datas, quia deficiebat societas, ita neque Titius poterit habere illud interesse, quod habuisset propter periculum: tamen posset condemnari ad fructus societatis non periculosæ, ut arbitratus est etiam *Joan. Azor de instit moral. par. 3 lib. 9 tit. de societat. offi cap. 8 q. 3. vers. ex his versus finem, ibi, rursus lucrum cessans. col. 778.* hique fructus, seu interesse posse ascendere in septem, seu octo pro centenario, quia dans pecunias in societate officii super periculo vitæ juvenis, qui sit sanus, habitet in bono aere, & vivat ordinate, facile inveniet, qui eum ab amissione pecuniarum assecuret pretio quatuor pro centenario, sicque detractis quatuor ex scutis duodecim, remanent octo: juxta ea, quæ de capitale societatis assecurato scripsi *supra quæst. 1. numero 257.* & de pretio solvendo fidejussori, qui assecurat *infra §. 3. gloss. 3. numero 7. & 8.*

123 Ratio istarum quatuor illationum est, tum quia is, qui dolo circumventus, alteri suas credit pecunias, non dicitur consentire in credito, multoque minus in detentione pecuniarum, & consequenter debitor detinens, semper est in mora, per ea, quæ dixi *supra nu 201. vers. ratio.* & morosus semper tenetur ad interesse, ut dixi *supra num.* 100 & hoc interesse potest esse majus, & minus, juxta qualitates, & circumstantias casus: tum quia jura deceptis, & non decipientibus debent subvenire, per ea, quæ de debitore doloso, non admittendo ad cessionem bonorum, scribit *Matt. Brun tract de cess. bon. q. 31. 4. qu. princip. num. 3. & 4 tom. 3 par. 2. fol. 192.*

124 Sub infero primo ex hac illatione quòd si Titius scivisset, Sejum non esse empturum, seu non habere officium, esset etiam ipse in mala fide, & consequenter, dolo cum dolo compensato, non posset fructus accipere, neque agere ad interesse, per ea, quæ scripsi *supra quæst. 1. numero 324. 336. & hac ead. q. par. praced. num. 35.*

125 Sub infero secundo, quòd id, quod scribit *Virg. de Boccat. de contract. & societ. offic. nu 178. & seqq.* (dum recenset, in Signat. Sanctissimi fuisse resolutum, quòd, disdicta societate officii, socio adhuc in vim pacti deberentur duodecim pro centenario, non obstante, quòd cesset periculum: secus autem, si societas esset finita per venditionem officii, aut per mortem officialis; quia isto casu recenset, fuisse resolutum, ut interesse taxaretur ad rationem quinque pro centenario) hoc inquam, quod recenset, de solvendis 12. quando societas fuit disdicta, potest procedere, quando debitor disdicit, & creditor dissentit disdictæ, donec ei non restituuntur pecuniæ, ideoque vult locum esse periculo, per ea, quæ dixi *infra numero 141.*

126 Explica ulterius hanc quartam illationem, ut officialis, qui accipit pecunias in sociatate officii, tunc teneatur non ad fructus societatis, sed ad interesse, quando deficit officium, & consequenter societas, ut locutus sum *supra num. 120. & 121. in ipsa illatione:* secus quando non deficit officium, sicquid adest societas, sed deficiunt accessoria ad societatem officii, ut puta, quia officialis non dederit fidejussorem, quem dare promiserat in contractu societatis, quia tunc socius potest licite exigere fructus societatis, etiam quòd officialis non adimpleverit: illa enim obligatio accessoria dandi fidejussorem est resolutiva societatis, volente socio, cujus favore est apposita; quare, volente socio, tenetur officialis solvere fructus, etiam fidejussore non prædito, tum quia negligentia, & culpa officialis debitoris non debet nocere socio, & morosus ex propria mora, & inobservantia commodum in alterius præjudicium consequi: tum quia illa promissio dandi fidejussorem respicit favorem socii: ergo non debet retorqueri in ejus odium, ut, illa promissione non adimpleta, fructus, & lucrum consequi non possit, & hæc explicatio est clara, naturalis, & servatur in practica; quia contractus societatis in se perfectus est, accedente tamen postea voluntate socii.

Prosequere materiam hujus explicationis, prout late explicando prosecutus sum *supra quæst 1. n. 344. & seqq.* 127

Extende tertio eandem primam restrictionem, ut 128 procedat non solum in coactione injusta, quando mutuator injuste est coactus ad mutuandum, ut hucusque locutus sum, sed etiam quando est juste coactus, ut si Rex, imminente bello, omninoque id postulante bono publico, sumeret mutuo pecunias à mercatoribus invitis, quia aliter subvenire non posset Reip. quia tunc Rex tenetur ad interesse, sive id fuerit illis ex pacto promissum, sive non. *Molin. de just, tom. 2. de contract. disput 315. vers consentit. col. 271.* ubi & illud addit, quòd si Rex non esset solvendo, teneretur cogere reliquas Reipub. partes, ut contribuerent ad solvendum.

De materia hujus extensionis, nempe de mutuan- 129 tibus coacte Principi, seu Reip. ob publicam necessitatem, vide *sup q. 1 n. 452. & seqq. in 6 cas.*

Restringe secundo, ut si creditor metu reveren- 130 tiali non audeat debitorem interpellare, quia debitor sit talis, ut creditor reverentiam debeat, tunc in foro conscientiæ debitor est obligatus ad damna, & interesse: præsertim, si creditor aliquibus verbis reverentialibus aliquo modo creditri suam indigentiam, & egestatem indicasset, ut sequuntur *idem Lug. d. n. 11. vers. illud autem. & Mich. Sal. ad D. Tho. 2. 2 quæst 78. art. 8. contr. 8. sub num. 17. vers. unde iurisperiti tom. 2. fol. 152. in fine, & 253.* licet ipse supponat, advenisse tempus solutionis; quod tamen ego non censeo necessarium in foro conscientiæ, & supposito, quòd creditor ex signis in sua conscientia teneat, quòd creditor ob quandam reverentiam desinat creditum petere.

Ratio est, quia tunc debitor sine ulla monitione 131 est in mora solvendi, *Joann Azor, de instit. moral. par. 3. lib. 4 tit. de restit. ca. 5 quæ. col. 26.* naturali enim ratione, & æquitate, videtur tunc moneri, ut indigenti pecuniam restituat: quia res magis, quam sermo loquitur.

Restringe tertio, ut non procedat in foro con- 132 scientiæ, quando mutuator; quia ante tempus promissæ restitutionis factus est impotens ad solvendum suo creditori, coactus distraxit sua bona vili pretio, vel accepit sub usuris: quia isto casu, quamvis mutuatarius debitor non fuerit in mora, ideoque mutuans damnum passus non sit propter moram

debitoris: tamen passus est damnum causa ipsius mutuatarii, ideoque maxima æquitas est, ut illud restituat, ut *ex Joann. à Turrecrem.* sequitur *Rebuff. in l. unica, in præfat. sub n.25.* alibi *n 13.C. de sent. quæ pro eo, &c.* rationem ulterius reddit, quia mutuator non
133 dicitur damnum pati suamet culpa, † *sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est sperant homines. §. in fraudem.* Instit *quib. ex caus. manum. non lic.*

134 Contra hanc restrictionem tenent *Covar var. resolut. lib.3. capit.4. sub numero 5. vers. sexto ex his. in fine,* sicuti, inquit, nec donatarius tenetur donatori rependere damnum ei contingens propter donum, & *Bereng. Paul in d. l. unica, num. 19. 20. & 21. C. de senten. quæ pro eo, &c. inter Repet. tom. 8. fol. 485.* ubi adducit rationes.

135 Alii distinguunt, ut restrictio sit vera, si mutuans damnum prævideri, & mutuatario in mutuo formidaverit, monueritque, quasi tunc liceat mutuatori se indemnem conservare, ut secutus sum *infra n. 181.*
136 *in 4. opinione.* † Opinio vero contraria sit vera, quando mutuavit sponte absque dicta prævisione, & admonitione, *Menoch. de arbitr. jud. lib. 2. cent. 2. cas. 119. sub num. 12. in 2. & 3. cas. Joann. Bapt Lup. in l. curabit. § 6. num. 12. C. de act. empt. inter tract. diverſ. tom. 7. fol. 121.* ubi ita explicat *Joannem à Turrecrem. supra citatum.*

137 Restringe quarto, ut non procedat in socio, qui communem pecuniam invaserit, vel in suos convertit usus, quia is omni modo, etiam mora non interveniente, præstabit usuras, *l. 1. § socius ff. de usur. Sot. de just. & jur. lib. 6. quæst. 1. art. vers respondetur. col 2. concl. 1. fol 541.* quod idem clarius disponunt *Stat. Genuen. lib. 4. cap. 12. de societat. &c §. quilibet socius.* & præstabit usuras usuræ, ut scripsi *infra §. 7. gl. 2. n. 23. confirmat. 1.*

138 Extende primo hanc restrictionem, ut procedat etiam in negotiorum gestore, qui domini pecuniam invasit, ac in suos usus convertit, *Bero cons. 93. ex facti serie. num. 14 in fine & num. 15.* & *sub n. 22. vers. rursus. lib. 1.*

139 Extendo secundo, ut procedat etiam in institore, quia negociorum gestor, & institor in hoc non differunt, *Bero d. cons. 93. num. 23. vers. ultimo institores, junctis præcedentibus.*

Extende tertio, ut procedat in quolibet invasore,
140 quia in quolibet invasore inest invasionis delictum, ex quo oritur ipso jure mora legalis contra invasorem, per ea, quæ scribit *Bero. d. cons. 93. num. 11. & seq. vers. præteria. lib. 1.*

141 Infero ex hac restrictione, quòd, soluta officii societate, officialis, seu is qui bonam fidem recognovit, sine alia mora tenetur socio creditori ad interesse, donec integrum non solverit debitum: quare si ego contraxerim officii societatem, & officialis, finito semestri, societatem disdicat, & declaret, se nolle in ea amplius continuare, & mihi disdictam intimet, sed pecunias quas in societate habuit, mihi non restituat: ego possum replicare, & protestari, quòd donec cessaverit restituere mihi pecunias, volo societatem durare, & intendo currere periculum societatis: hæcque mea declaratio prævalebit.

Ratio hujus illationis est multiplex, Prima, quia is, retinendo meas pecunias, convertit eas in proprios usus, sicque sumus in casu, de quo *sup. n. 137.* Secunda, quia societas officii contraxitur sub pacto expresso, ut duret ad sex menses, & deinde ad beneplacitum, & sub pacto tacito, intellecto à lege, mediante ratione, ut duret ulterius, donec pecuniæ sociales non restituuntur, & socius, cui restitui debent, velit remanere in societate: nam sicut socius, qui recipit fructus secundi semestris, inutiliter disdiceret societatem, sic etiam socius, retinendo pecunias sociales, invito socio domino pecuniarum, inutiliter dissolveret societatem, quia facta prævalent verbis, seu res, magis quam sermo loquitur. Tertia, quia non debet officialis percipere lucrum officii ex meis pecuniis, si vult me excludere à societate. Quarta, quia sicut quis non potest inhærere contractui, nisi ex parte sua adimpleat promissa in contractu, juxta ea quæ secutus sum *sup. q. 1. sub n. 350. & seq.* ita etiam non debet posse inhærere, & agere ex distractu, nisi ex parte sua adimpleat promissa in casu distractûs, cum nihil tam naturale, quam unumquodque dissolvi eo modo, quo ligatum est, seu, & clarius: quemadmodum quando agitur ex contractu, is, qui agit, debet prius implere pro parte sua, alias repellitur, ita etiam in distractu, qui vult rescindere contractum, debet prius restituere, quod accepit: ut idem operetur propositum in proposito, quod oppositum in opposito, ut sequitur *Rot. diverſ. decis. 810. dubitavi. sub n. 3. vers. tertio ex dictis, & n. 4. & 5. par. 1.* & quòd venditor, agens ad rescissionem venditionis, etiam si venditio fuisset nulla, quia esset facta, juris solemnitate non servata, teneatur in primis pretium, quod habuit, & in suam conversum est rem, restituere, & prius audiri non debeat, etiam si sit minor, qui rescissionem petat, firmat ex regula *Fab. de Mont. tract. de empt. vend q. 8. princip. q. 2. n. 2. tom. 6. par. 1. fol. 64.* & latius scripsi *inf.* 142
n. 193 & seqq. ubi vide. † quare, ut extinguatur census in esse deductus, & perfectus, requiritur actus retrosimilis, *l. 1. C. quando lic ab empt. disced.* qui actus retrosimilis est restitutioni pretii census, cujus pretii traditio ultra partium consensum, sicut debuit intervenire pro perfectione constitutionis census, ita etiam restitutio illius est necessaria pro dissolutione census ut in fortioribus terminis tenuit *Rot. diver. decis 158. fuit conclusum. n. 1. & seqq. coram R. P. D. Litta, in Rom sdu. interd. 23. Junii 1600. in impressis Romæ 1615.* † 143
Quinimo volens rescindere contractum, in tantum tenetur prius restituere, quod accepit ex illo contractu: ut dubium sit, an teneatur illud offerre non solum verbaliter, sed realiter ad tradita per *Natt. cons. 631. super controversia num 1. & seqq.*

Extende primo eandem illationem, ut sit vera, 144
etiam si ego non opponerem, & non protestarer, tum quia in primis dubium est, an volens rescindere, debeat ex se offerre, etiam parte non opponente, ad tradita per *Rot. diverſ. decis. 101. conclusum. sub num. 3. ver. non obstat. n. 4 & 5. decis 440. domini concluserunt. n. 1.* & *dicta decis 810. n. 1. & seq. par. 1.* tum quia, etiam oppositione circumscripta, militat restrictio, de qua *supr. num. 137.*

Utilis tamen est praxis opponendi, ne alias videatur consentire, & consensus præjudicare, per ea, quæ 145
in aliis terminis scripsi *infra num. 301.*

Et ubi, mea oppositione non obstante, judex super hac controversia aditus, pronuntiaret pro disdicta, ego deberem appellare, alias pronuntiatio teneret, & transirent in judicatum, *Rot. dictis decis. 101. sub num. 5. & 810. sub num. 8.* 146

Extende secundo declarando, ut dato etiam, quòd societas intelligeretur disdicta, tamen officia- 147
lis ratione moræ, in non restituendo pecunias tenetur

retur ad interesse lucri cessantis, juxta notissimum Auditoris Cameræ stylum, de quo scripsi *infra num.* 161. quia concurrunt omnia necessaria: constat enim in primis de mora debitoris non solventis, constat ex ipsa societate officii, quòd socius est solitus negotiari, & lucrari, cum societates officii sint negotium lucratorium; insuper constat, quòd, non restituendo, impedit socium, ne possit suas pecunias negotiari.

148 Restringe quinto, ut non procedat in casu hujus octavæ ampliationis, & primæ, & secundæ sub ampliationis, positarum *supra num.* 1. 22. *&* 23. quia in earum casu semper videtur adesse quædam mora irregularis, cum mutuatarius eo ipso, quod scit, mutuatorem cessare à lucro, propter mutuum, & obligat se ad illud interesse, non est consideranda alia mora; quia debitor eatenus tenetur ad interesse propter moram, quatenus mora est causa, ut creditor cesset a lucro, sed in casu hujus restrictionis satis constat, quòd mutuatarius eo ipso quod accipit mutuo, est causa, ut mutuator cesset à lucro, ergo non est necessaria alia mora.

Confirmatur primo hæc restrictio, quia obligatus sine aliqua dilatione, est obligatus absque mora; sed nos supponimus mutuatarium obligari ad interesse lucri cessantis tempore mutui, sine ulla dilatione: ergo est obligatus absque mora.

Confirmatur secundo, quia *Doct.* dum indagant quot, & quæ conditiones requirantur ad hoc, ut mutuatarius teneatur ex pacto ad interesse lucri cessantis non enumerant moram, ut patet ex his, quæ scripsi *supra num.* 77. *& seqq. usque ad n* 94. exclusive

Confirmatur tertio ex his, quæ scripsi *infra n.* 151.

149 Infero ex hac restrictione, veram non esse opinionem *Soti de just. & jur. li.* 6. *q.* 1. *art.* 3 *post.* 4. *concl. col.* 5. *fol* 542. dum inquit, inter antiquos, gravesque, seu juris, seu Theologiæ Doctores neminem inveniri, qui explicitis verbis asserat, lucrum cessans posse in pactum deduci, nisi ratione moræ, aut alterius culpæ debitoris, & *Joannis Bapt. Lup. in l. curabit.* §. 6. *sub num.* 13. *vers. sed rectius. Cod. de act. empt. inter tractat. divers. tom.* 7. *fol.* 121. & *in cap. naviganti.* §. 2. *num.* 26. *in fine, & n.* 27. *de usur. eod. tom.* 7. *fol.* 139. dum in casu prædictæ octavæ ampliationis, & primæ sub ampliationis, de quibus *supra. num.* 1. & 22. arbitratur, interesse non deberi, quia nondum adest mora, sine qua, inquit, non potest pacisci de interesse; & hanc illationem contra *Joan. Bapt. ubi supra*, tenet in specie *Joan. Azor. de instit. moral. par.* 3. *l.* 10. *tit. de camb. cap.* 11. *quæst.* 2. *vers. reliquum est* & pariter infero, veram non esse doctrinam *Archiepiscopi Florent. tractat. de usur. cap* 2. §. 27. *sub n.* 44. *tom.* . *fol.* 83. dum, ad opinandum, genero non deberi fructus dotis, pendente dilatione, data socero ad solvendam dotem: quamvis convenerint, ut interim solvantur fructus, ea movetur ratione, quòd socer non sit in mora, cum ex conventione differatur solutio, & ideo, inquit, non credere, quòd possit pacisci de interesse solvendo; quia (replicando idem) inquit tale interesse debetur propter moram, quæ hic cessat propter temporis dilationem: hæc enim doctrina, & opinio Lupi satis confutantur ex auctoritate etiam Rotæ, quam secutus sum *infra numero.* 151. & ab Archiepiscopi Florent. opinione in specie discessimus *infra sub numero.* 174.

150 Restringe sexto, ut non procedat quando creditor in contractu debiti facit dilationem debitori ad solvendum, cum pacto, quòd ipse debitor teneatur, finita dilatione, solvere debitum, una cum interesse decurso tempore dilationis, quia isto casu debitor tenetur ad interesse ex conventione, nulla præcedente mora, siquidem non dicitur in mora, qui habet dilationem, seu quando nondum venit dies solutionis: hanc restrictionem probant, & sequuntur, non tamen uniformiter *Doct. infra citati* in certis casibus, quos mox referemus.

151 Ratio hujus restrictionis est, quia, supposito casu, in quo debeatur interesse, tantum operatur partium consensu, quantum operatur mora, ut, aliis Rotæ decisionibus citatis, secuta est *Rot. divers. decis.* 372. *domini censuerunt. numero* 6. *vers. non obstat quod*, *in fine, Vener.* 1. *Martii* 1613. *in Januen. pecuniaria, coram R.P.D. Ubaldo.*

152 Primus casus, in quo procedit hæc restrictio, est, quando emptor habet à venditore dilationem ad solvendum pretium rei emptæ, quæ est de sui natura fructifera, quia si venditor stipulatus sit, sibi deberi interesse, pendente dilatione, utique debetur, *Paul. de Castr. in l.* 14. *Julianus.* §. *ex vendito. sub num.* 3. *ibi, intellige tamen, quod teneatur. ff. de act. empt. Alex. consil.* 121. *visis & ponderatis. sub num.* 4. *ibi, ad hoc benefaciunt. lib.* 5 *Dec in cap.* 6. *cum venerabilis. sub n.* 65. *ibi, putarem tamen, quod certa quantitas. de except. & consil.* 111. *sub numer.* 13. *ibi; non obstant quædam responsiones. Covar. var. resolut. lib.* 3. *cap.* 4. *sub num.* 5. *vers. sexto ex his. ibi, sic tandem posse.* ubi alios citat, & istam esse communem, & veram sententiam, testatur, & sequitur *Joan. Bapt. Lup. in l. curabit.* §. 7. *sub num* 15. *vers. verum quod. Cod. de act. empt. inter tractat. divers. tom.* 7. *fol.* 123. quia tunc non videtur data dilato ad solvendum, *Gabr. in conclus. lib.* 3. *tit. de empt. & vendit. concl.* 4. *num.* 15. *in* 3. *intelligentia*; hancque sententiam, nulla excitata difficultate, sequitur *Rot. divers.* quam secutus sum *supra num.* 33.

153 Secus si venditor dedisset emptori dilationem ad solvendum pretium sine prædicto pacto, quia tunc, quamvis res vendita esset fructifera de sui natura; tamen venditor nullum prætendere posset interesse, neque lucri cessantis, neque damni emergentis, nisi post fluxam dilationem datam; quia, pendente dilatione, interesse non deberetur ex stipulatione; cum non fuerit in stipulatione deductum, neque ex mora, quia, pendente dilatione, excluditur mora, tam regularis, quam irregularis, *Covar. dict. cap.* 4. *sub n.* 5. *ibi, ergo sane non diffiteor. Gabr dicta conclus* 4. *numer.* 20 *limit.* 1. *Virgin. de Boccat. tractat. de interdict. uti possid. cap.* 1. *sub num.* 80. *vers. & similiter. tom.* 3 *par.* 2. *fol.* 314. *Joan. Bapt. Lup. in d.* §. 7. *numer.* 13. *in fine, & nu.* 14. *fol* 122. & in hoc puncto nullam difficultatem fecit consilium Neap. dum in casu venditionis cum termino ad solvendum, resolvit, nemine discrepante, quòd post lapsum terminum emptor tenetur tam de jure civili, quam canonico ad interesse ratione pretii non soluti, habito respectu ad fructu rei emptæ, ut per *Afflict. de is* 20. *quidam nobilis. num.* 1. *&* 4. &, quòd cessante pacto, omnes conveniant, interesse non deberi ante moram, etiamsi creditor esset mercator, testatur, loquendo in aliis terminis, *Cravet. consil.* 87. *Sempronius in fine*, & hæc sententia est de mente *Glossa in cap. conquestus de usur.* quam Glossam totus mundus approbat, ut dicit *Socc. consil.* 88. ab unde & eleganter. *sub num.* 9. *vers. tertio hoc idem.*

Q 4 *lib.* 4.

*lib.*4. & certe, hæc sententia non solum est communis, sed transit etiam sine difficultate, tum quia controversia inter Doct. an, pendente dilatione, debeatur interesse, procedit solum propter pactum, quo partes de tali interesse convenerunt; tamen non desunt aliqui, qui adhuc dicant, interesse non deberi, ut retuli *infra numero* 163. ergo, remoto pacto, cessat controversia; † tum quia ubicunque onus aliquod apponitur in contractu venditionis, illud 154
æstimatur pars pretii, & ideo emptor, in quem transfertur dominium, cum dilatione ad solvendum, & cum pacto, quòd, pendente dilatione, solvat aliquid venditori, tenetur illud solvere, tanquam partem pretii, ut scribit *Abb. consil.*66. *duo. ad claram. n.*3. *vers. secundo probatur lib* 1. quod libet enim onus, impositum rei, minuit valorem illius rei, & est pars pretii, *Covar. var. resolut. lib.*3.*cap.*10.*n.*1.& *Surd. consil.* 181.*in specto.n.*20.*lib.*2.& in pacto de retrovendendo scripsi *supra num.*37. *& seqq.* Ergo per oppositum dilatio, data emptori ad solvendum, censetur etiam pars pretii, id est, minuit pretium, ut secutus sum *par. praeced sub numero* 80. *comprob* 4. quia tantum operatur propositum, in proposito, quantum oppositum in opposito, *l. si ut proponis. C. de nupt. &c. hospitiolum. dist.* 32.

155 Confirmatur primo distinctio hujus primi casus in prima parte, quia emptor, cui venditor non facit dilationem ad solvendum, tenetur in rei traditione solvere pretium, &, non solvendo, tenetur ad usuras recompensativas, licet nulla mora intercesserit, ut dicit *text. in l.*5. *curabit. C. de act. empt.*

156 Ratio hujus confirmationis, seu verius *dictæ l. curabit* potest considerari duplex.

Prima ratio est, quia traditio possessionis rei venditæ videtur interpellare emptorem ad solvendum pretium, & interpellando constituit eum in mora irregulari, quia etsi *text. in d l. curabit.* in illis verbis, *licet. nulla mora intercesserit*, loquatur negativa generali, tamen debet restringi ad moram regularem, & sic non comprehendit moram irregularem; quia hæc mora inest naturaliter per implementum traditionis rei, ut explicat *Socc. d consil* 88. abunde & eleganter. *sub n.*7. *ibi, num. d.l. curabit.* & *consil.* 30. *circa præsentem. num.*6.*ibi, nec sub ratione. lib.*4. nam emptio, & venditio est contractus ultro citroque obligatorius, ut ex se patet, † & in contractibus ultro citroque o-
157 bligatoriis mora contrahitur absque alia interpellatione, quando alter adimplevit, *idem Socc. ad reg.*269. *fal.*6. etiam si dies apposita non sit, *Castrac. tractat de societ. cap* 69.*il.*1.*num.*3.*vers. nec officialis.* sicque Socc. restringit *dict. l. curabit.* ut loquatur de mora per interpellationem.

158 Hæc Soccini ratio, seu verius explicatio (sit ejus pace dictum) non est bona; per ea, quæ dixi *in sequenti ratione.*

Secunda ratio (& hæc vera) est, quia, quando quis non adimplet contractum pro parte sua, non potest ex illo contractu commodum consequi, nulla habita consideratione, an is fuerit in mora, quia non sumus in casu, in quo requiratur mora, nec regularis, nec irregularis, sic in alio proposito dixit, & bene *Rot. divers. decil.* 329. *fuit per dominos sub num.*1. *in Rom. duorum millium, 9 Martii.* 16 . 4 *coram bo. mem. Card. Seraphino, inter impress. Lugduni anno* 1612.& consequenter optimo jure lex illa loquitur verbis generalibus, *licet nulla mora*, & male Socc. ea restringit ad moram regularem &, quòd responsum Imperatorium *in d. l. curabit.* rationem non habeat à mora regulari, vel irregulari, scribi *Covar var. resolut. lib* 3. *cap.*4. *sub num.*5. *vers. sexto ex his.*

Fateor tamen, quòd emptor, non adimplendo pro parte sua, est in mora; sed dico, quòd illius moræ non est habenda ratio, quia venit in consequentiam, tamquam accessorium consecutivum, & inseparabile; & regula est, quòd in dispositione attenditur, quod principaliter agitur, & non quod venit in consequentiam, per ea, quæ in aliis terminis scripsi *in meo tract. de judic caus. lib.* 2.*cap.*2. *num.*173.*& sub numero.* 296. 159

Consolidatur hæc secunda ratio, quia licet venditor in rei venditione promiserit emptori dare unum fidejussorem, seu possessionem rei venditæ liberam, & hoc non adimpleat, ideoque emptor non sit in mora, seu pecunia solvendi, tamen adhuc emptor tenetur ad usuras recompensativa, quæ veniunt potius ex quadam æquitate, quàm ratione moræ, *Bald. in l.*2. *usuras. num.*4.*quæ.*10. *Cod. de usur.* quem sequitur *Jo. de Anan. in cap.*8. *conquestus. num.*2 *fine. de usur.* addens ipse, deberi etiam, quia per tale non implementum non minuitur usus rei 160

Ratio rationis est, quia & æquitati, & justitiæ commutativæ, quæ in æqualitate consistit, valde repugnat, ut emptor lucretur fructus rei, cujus pretium promisit solvere, & non solvit, *Covar. var. resol. lib.*3.*cap.*2. *num.*1. *versus finem, & num* 2. 161

Ergo si hoc interesse recompensativum debetur emptori ex dispositione legis, nulla ratione suaderi potest, quin eadem legis dispositio possit inter partes pacto exprimi, ut argumentatus est *Dec consil.*119. *sub n.*3 *in primo argumento, ibi, nam prima facie.* seu, ut, dicit *Covarru. dict. cap.*4 *sub numero* 5. non video, cur venditor non possit stipulari sibi usuras, vel interesse, data dilatione, & habita fide pretii, quas consequi posset æquissime, si eam gratiam emptori non fecisset.

Confirmatur secundo, quia licet venditio rei, consistentis pondere, numero, vel mensura, facta pro majori pretio ob dilatam pretii solutionem, sit usuraria, tamen secus est in venditione domûs, vel prædii, ex quibus præsertim emptor interim percipit utilitatem, *Bald. in rub. n.*4. *vers. secundo quæritur. C. de usur. & alii.* quos, tuendo hanc Baldi opin. sequitur *Ant. Burg. in c. ad nostram. sub n.*18 *&* 19. *in* 2. *limit. de empt. & vendit. inter Repeten. tom.* 4. *fol.*262. 162

Neque huic confirmationi obstat, quòd contrariam opinionem teneant alii, quos citant, & sequuntur *Socc. d. consil.*88. *sub num.*15. *vers prima difficultas. l.*4.& *Dec. d. consil.*119.*n.*1. *vers. quarto non obstat.* hæcque contraria opinio sit communis, ut testatur *Ant. Burg. ubi supra.*

Quia respondeo, opinionem Baldi procedere, quando pretium, auctum ob dilationem datam, æquivalet fructibus, quos emptor illo medio tempore percipit, ita ut sit æqualis recompensatio; opinio vero contraria potest procedere, quando pretium auctum excederet fructus.

Contrariam sententiam; nempe, quòd hoc pactum, ut emptor teneatur solvere usuras, pendente termino ad solvendum, sit illicitum, & ideo emptor ad illas non teneatur, amplexi sunt *Socc. d. consil.*88. *sub numer.*18. *in quinta difficultate, consil.* 10. *præsens consultatio. num.*26. *vers quinta difficultas.* & sub multiplici 163

tiplici variatione idem sequi videtur *consil. 130. circa præsentem. sub num. 5. ibi, tamen quando concurrunt.* & *sub num. 8. 9. & 10. lib. 4* quod consilium est superflue repetitum *in consil. 179. lib. 2.* & cum *Socc.* transit *Cravet. consil. 18. quando fœmina. sub numer. 7. vers tertius casus.* & hanc opinionem esse communiorem, & tutiorem, refert, & sequitur *Socc. dict. consil. 88. numero 18. in fine*, & tu poteris videre reliquos non nullos, citatos à *Covar. d. cap. 4. sub num. 5. & à Joan. Bapt. Lup. d §. 7. num. 15.*

164 Retenta priori sententia, quæ est verior, & magis communis, nempe, emptorem teneri ex pacto ad interesse, dilatione pendente.

Extende primo eam, ut præcipue procedat, si venditor, tradendo emptori possessionem rei venditæ, retinuerit penes se dominium, quia tunc illa venditio, donec solvatur pretium, habet naturam locationis, cum venditor, retinendo penes se dominium, possit cum eo, cui tradit possessionem, convenire de certa mercede, & affictu, ut scribunt *Abb. consil. 66. duo ad claram. numer. 1. & seqq* & præsertim *in fine, ibi, & primo ad primum. l. 1. Socc. dictis consil. 88. n. 14. vers. octavo.* & *consil. 105. numer. 27. vers. sexta. lib. 4. Alex. consil. 121. visis & ponderatis. numer. 1. & seqq. lib. 5. Dec. consil. 119. sub numer. 3. & 4. vers. secundo hoc. Covar. var. resolut. lib. 3. cap 4. sub numero 4. vers. quinto ex ead.* & *Joan. Bapt. Lup. in l curabit §. 7. sub numero 13. vers. & quamvis.* & clarius *sub numer. 17. vers illud tamen. & numer. 18. Cod. de act. emp. inter tractat. divers tom. 7. fol. 122. & 123.* & in hac extensione conveniunt omnes.

165 Non obliviscaris unquam istam extensionem, & illa tu, qui vendis, semper utaris, quia si tu, habita fide de pretio, reserves tibi dominium, & possessionem rei venditæ, donec, & quousque tibi solutum sit integre pretium, poteris non solum convenire de certa mercede, ut dixi *in hac extensione*, sed etiam præfereris in illa re omnibus creditoribus, quantumvis sint anteriores, & privilegiati, *Negusan. tract. de pignor. in secundo memb. 5. part sub num. 18. vers.* & etiam *tom. 6. par. 1. fol. 217.* & latius *Matth. Brun. tract. de cession. bon. 4. par q. 11. princ. n. 18. & 19. tom. 3 par. 2. fol. 197.* & *Stracch. tractat de decoct. tit. qui pot. in bon. decoct. habean. num. 7. tom 6. par. 1 fol. 327.*

166 Sub extende hanc extensionem, ut quamvis venditor sibi expresse dominium non reservet, tamen poterit pacisci cum emptor, ut ipse emptor, dilatione pendente, habeat rem titulo locationis à venditore pro certa, & moderata pensione, *Covar. d. c. 4. sub num. 6. vers. nono plane.*

167 Extende secundo, ut procedat etiam, quando nulla est à venditore data emptori certa dilatio ad solvendum, sed simpliciter inter eos est conventum, ut, donec emptor solverit pretium, teneatur solvere venditori singulis annis interesse, quia isto casu nulla videtur data dilatio, quæ possit excusare debitorem à mora, & consequenter magis tenetur ad interesse, per ea, quæ adducit, licet non firmet *Socc. in citatis cons. 88. sub num. 18. & cons. 105. n. 25. vers. quarta difficultas. lib. 4.* & firmant *Covar. d. cap. 4. n. 6. vers. octavo infertur.* & *Jo. Bapt. Lup d. §. 7. n. 16. vers. resul-*

168 *tabit. C. de act. emp. inter tract. divers. tom. 7. fol. 123.* † & de solito negotiari, quòd possit ab initio contractûs pacisci, non tantum de interesse damni emergentis, sed etiam lucri cessantis, scribit, loquendo non in contractu venditionis, & emptionis, sed in genere, *Joan. Guter. tract. de contract. jurat. cap. 2. sub n. 5. ibi, imo,* & *a principio tom. 6. par. 2. fol. 43.*

Extende tertio, ut hoc interesse recompensativum, quod diximimus loco fructuum deberi venditori, ideoque posse deduci in pactum, juxta ea, quæ scripsi *supra n. 152. & seqq vers. primus.* procedat etiam si res sit sterilis, ita quòd emptor ex possessione sibi tradita, nullum consequatur fructum, ut puta, quia sit silva non cædua, cujus fructus differatur ad plures annos, quia adhuc emptor, ex quo est in perfidia in non solvendo pretium, tenetur venditori ad interesse, *Bal. in l. 2. usuras. num. 3. vers. quæro quid si reus. C. de usar.* 169

Contrarium suadetur ex his, quæ scribit *Paul. de Castr. in l. 5. de divisione sub num. 10. ff. sol. matr.* dicens, quòd mora irregularis, quæ contrahitur re ipsa ex eo, quia contractus impletur ex altera parte, facit morosum teneri de fructibus perceptis, non autem de non perceptis: & ex his, quæ scripsi *supr. d. n. 152. vers. primus. & seqq.* dum Doct. quos ibi citavi, loquuntur in re fructifera: & ita credo verius, quia non adesset æquitas, qua movetur *l. curabit*, & faciunt quæ scripsi *infra num. 292. rest. 1.* 170

Extende hæc omnia, quæ dixi de emptore, condemnando ad interesse pretii non soluti, ut procedant etiam in venditore, non consignante rem venditam, cujus pretium fuit sibi solutum ab emptore, quia & ipse venditor tenebitur emptori ad interesse recompensativum ad rationem fructuum rei venditæ, si sit in mora regulari, & etiam ad interesse ipsius emptoris, si sit in mora irregulari, *Jo. Bap. Lup. in l. curabit. §. 7. n. 25. vers. unde venditor. C. de act. empt. inter tract. divers. tom. 7. fol. 123.* & quòd sicut respectu emptoris, qui tradit pretium, & non habet rem, non est contractus usurarius, si sibi promittatur justum, & verisimile interesse recompensativum, ita etiam non debeat dici contractus usurarius respectus venditoris, qui tradit rem, & non habet pretium, si ei solvatur justum, & verisimile interesse recompensativum, scribit *Rot. divers. decis. 540. in quæstione. sub n. 5. & 6. parte 1.* 171

Sub extende hanc extensionem, ut in casu, quo emptor pretium, quod solvit, accepisset sub usuris, venditor, qui rem venditam non consignavit, teneatur ad illas usuras, etiam si res, quam vendidit, esset infructifera, *Bal. in l. 2. usuras. num. 6. vers. ultimo pone C. de usur. Laur. de Rodulph. in cap. consuluit par. 2. q. 119. n. 30. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 33. Joan. de Anan. in cap. 8. conquestus. num 3. vers. quærit. & de usur & alii* quos citat *Gabr. in conclus. lib. 3. tit. de empt. & vendit. concl. 4. n. 19. ampl. 14.* & hæc subextensio procedit etiam in similibus contractibus, puta in locatione, & conductione, *Bal. Laur. de Rodulph. & Jo. de Anan. in locis supra proxime citatis.* 172

Quamvis *Salyc.* quem citant *Jo. de Anan. & Gabr.* teneat contrarium.

Quia hujus primi casus materia est ita ampla, ut si eam undique percurrere vellem, nimis à proposito itinere deflecterem, idcirco duas tantum addam declarationes, & aggrediar secundum casum.

Prima declaratio est, quòd partes, paciscentes de interesse recompensativo, & illud taxantes, debent moderate taxare, habito respectu ad fructus rei venditæ, alias si excederent fructus, taxatio esset illicita ut declaravi *supra num. 33. & 35.*

Secunda declaratio est, quòd æquitas *dicta l. curabit.* 173

rabit. habet locum in omni contractu correspectivo, tam nominato, quam innominato, *Rot diversf.decis.* 340. *in quæstione. num 6. par.*1. & ideo habet locum etiam in venditione rerum mobilium, si fructiferæ sint, ut patet ex casu, de quo *Rot.diverf.decis.*189.*cum alias.n.*3. *in fine, in Rom. census de Mutinis, Mercurri* 11.*Decembris* 1602 *coram Reverendiss.D.Sacrato inter impressas Roma* 1615.

174 Secundus casus, in quo procedit eadem sexta restrictio, posita *supra num.*150. est, quando gener facit dilationem socero ad solvendam dotem, quia potest stipulari, ut, pendente dilatione, solvatur sibi quid annuum pro alimentis, instar venditoris, de quo scripsi *supra numer.*152 *in primo casu præcedenti;* nam quòd hæc stipulatio, seu pactum sit licitum, secuti videntur *Abb.in cap.*16.*salubriter. numer.*3. *Ambr.de Vign.sub num.*13. *vers.secundo casu.*& *num.*14.*de usur. inter tractat.divers.tom.*7.*fol.*13. *Dec.in cap.*7.*cum.venerabilis. sub numer.*63.64.& 65.*de except.*& clarius *Bald.Novel.tractat.de dot.par.*7 *privil.*3.*n* 4.*tom.*9.*fol.* 220.*Sot.de just.& jur.lib.*6.*quæst.*1.*art.*2.*col.antepenult. ibi, sed quid si gener. fol.*539. *Navar.in man.confess.ca.* 17 *num.*213. *versus finem, vers.ex qua ibi, secundum posse. Covar.var. resolut. lib.*3. *cap.*1.*sub numer.*3.*vers. quarto hinc. & vers quinto eodem jure.* & *Virg.de Boccat.tract.de interd.uti possid. cap.*18. *numer.*83. *tom.*3. *par.*2. *fol.*314. & esse veriorem, & communem sequitur *Covar. ubi supra.*

Confirmatur primo hæc opinio (& confirmando, utilia cumulamus) quia gener, recipiendo à socero fundum, vel domum pro pignore, seu loco dotis, sibi promissæ, & non solutæ, non cogitur fructus, quos ex illo fundo, seu domo percipit, computare in sortem, *c.*16.*salubriter.& ibi Canonistæ de usur.Medin. in suis tractat.tom.*2.*tit.de reb.per usur.acquis.q.*2.*vers. ad cap.salubriter fol.*312.*& seqq.Sot.de just.& jur.lib.*6. *quæst.*1. *art.*2. *colum.*13. *initio, ibi, grautus tamen.fol.* 539. *Lud.Molin.de just. tom.*2.*de contract.disput.*321. *initio & per rotam colum.*288. & *Mich, Salyc ad D. Thom.*2.2.*quæst.*78.*art.*2.*contr.*14.*numer.*1.2.& 3.qui late insistunt de ratione, *Navar in ca.si fœneraveris. num.*64. *not.*20.14. *quæst.*3. & *Joan. Azor. de instit. moral..par.*3 *lib.*7.*tit.de mutuo, cap.*8.*in* 3 *cas.* hæcque confirmatio ex dispositione *statutorum Urbis lib.* 1. *cap.* 137. procedit, etiam soluto matrimonio per mortem alterius conjugis, cum hac conditione, (quãdo est mortua uxor) si ex ea extent cõmunes filii.

Confirmatur secundo, quia eadem ratione, ut mulier dotata alatur ex dote, vidua, mortuo marito, potest à patre, qui dotem nondum solvit, vel à mariti hæredibus, qui dotem solutam non restituunt, accipere fructus pro se alenda, *Sot.d.art.*2.*col.penul.circa initium, ibi, atqui ex eadem radicè.fol.*540.

Et licet hoc, quod scribit Sot. de solvendis fructibus viduæ ab hæredibus mariti, non sit verum post annum à morte viri, inspecto jure communi, per ea, quæ sequitur *Hieron. Gabr. cons.*152. *jure communi.n.* 1.*&* 2.*lib.*2.& inde Urbe, & districtu procedat solum vigore statutorum, *d. cap.*137. confirmatorum à Papa, quæ fructus dotis taxant, & mandant, solui post moram non solutæ dotis, marito promissæ, & post judicialem interpellationem, per viduam factam pro illius restitutione; tamen hoc statutum, uti correctorium juris communis, non extenditur ultra personam viduæ, & ideo non habet locum in filiis, & hæredibus viduæ, *Gier. Gabr.d.cons.*152.*num.*3.*& seqq.*

175 Contrariam opinionem, nempe, hoc pactum esse illicitum, & ideo non tenere, videntur post varias distinctiones secuti in effectu *Ant.de Butr.in d.ca. salubriter.n.*6. *Archiepisc. Floren. tract.de usur. ca.*2.§.27. *num.*44 *tom.*7 *fol.*83.& tenent aperte *Joan. Andr.in d. cap.salubriter. n.*1.*Socc. consil.*88.*abunde. num.*10.*vers. quarto.ad idem* & *n.*11.*lib.*4. *Dec.consil.*316. *in causa. Aloysii. sub n* 6. *Cravet. consil.*189. *quando fœmina sub num.*7 *vers.quintus casus* & *sub num.*8.*vers.circa secundum.* & esse veriorem, & securiorem, sequitur *Socc. ubi sup.*& esse communem, tutiorem, ideoque tenendum, scribit *rot.d c. salubriter. n* 15. *vers circa secundum. inter Repet. tom.* 4. *fol.*370.

176 Retenta prima opinione, quòd pactum de solvendo aliquid annuatim pro alimentis, seu fructibus, sit licitum, tum ob rationem, quam adduxi *infra vers.ratio.* tum quia servatur in praxi.

Declara eam, ut præcipue debeantur, quando mariitus, cui debetur dos, est ejus conditionis, ut, si pecuniam dotalem habuisset, verisimiliter illos fructus conventos lucratus esset, ex quo est solitus negotiari, & lucrari, prout in his terminis loquuntur *Abb.& Navar.in locis citatis supra n.*174.& *Bal. Novel.d. privil.*3. *num.*4.*vers.& ex prædictis.fol.* 20.

Pro pinguiori intelligentia, & praxi hujus secundi casus, sic declarati, & eorum, quæ in hac fructuum dotalium materia solent occurrere, sunt considerandæ plures facti species.

Prima facti species est; quando gener facit dilationem ad solvendam dotem; & in hac facti specie concludo, fructus non deberi, *Abb.in cap.*16.*salubriter.sub n.*3.*Jo.de Anan.sub n.*6. *ibi, ant. dicit quod ista materia, &c. & n.*8. & *Ambr. de Vian. sub n.*24. *de usur.inter tractat.divers.tom.*7.*fol.*13.quia sicut maritus potest uxorem ducere absque dote; ita muto magis potest ducere cum dote, solvenda ad tempus, & hoc procedit etiam in terminis *statutorum Urbis, l.* 1. *cap.* 137. quia loquuntur in casu moræ, ut dixi *infra in quarta facti specie.*

Extende hanc conclusionem, ut procedat etiam si socer, nulla facta conventione de tradendo pignore, illud postea ex sua liberalitate daret genero, & esset pignus fructiferum, quia illud censeretur dedisse solum pro cautela, & non in præjudicium dilationis, ut interim lucraretur fructus ex illo pignore; secus si socer ab initio dilationis daret pignus, quia tunc censeretur dedisse, ut fructus lucretur, *Abb in d. ca.salubriter n.*3.*versus finem*, quem ibidem refert, & in hoc impugnat *Io. de Anan. sub n* 6.

Infero, magis declarando hanc extensionem, quòd ubicunque appareret ex expressa, vel tacita conventione, quòd pignus daretur solum pro cautela, & securitate, fructus, ex pignore percepti, essent semper restituendi, vel computandi in debitum dotis, sive pignus esset datum post contractum matrimonium, sive in ipsius matrimonii contractu, & cum hac illatione concordat *Lud Molin. de just.tom.*2. *de contract.disp.*321.*vers quinto colligo.col.*292.

Secunda facti species est; quando gener nullam verbis facit dilationem ad solvendam dotem, sed tamen eam facit re ipsa, tacendo, eam non petendo: & in hac facti specie dicendum est idem prorsus, quod in præcedenti, quia donec maritus dotem non petit, facit dilationem, & consequentes cessat mora, sine qua interesse non debetur etiam in causa dotis, per ea, quæ dixi *supra num.* 100.

Nec di-

Nec dicatur, quòd imo eo ipso, quòd marius adimplet pro parte sua, sustinendo onera matrimonii, socer est in mora, non solvendo dotem, quia hoc idem adduxi, & solvi *infra vers. non obstat.& vers.seq. ad illum.*

Tertia facti species est; quando gener facit dilationem ad solvendam dotem, sed cum pacto, cum sibi interim debeantur fructus, seu quid annuum pro alimentis, & oneribus matrimonii: & in hac facti specie sunt hinc inde opiniones communes, de quibus per *Covar.var. resolut.lib.3. cap.1.sub numer.3. vers. quarto hinc.* & ergo *supra sub num.174. & seqq.* secutus sum affirmativam, & rationem adduxi *infra vers. ratio.*

Quarta facti species est; quando debitor dotis est morosus, quia fuerit à die, vel ab homine interpellatus: & in xac facti specie ego concluderem cum *Abb. in d. cap. salubriter sub num. 3. de usur.* quòd fructus dotis debeantur, si maritus sit solitus negotiari; secus si non sit solitus negotiari, aut aliter non doceat de interesse lucri cessantis; nisi essemus in loco, servarentur statuta Urbis, quæ, nulla habita consideratione, an maritus sit solitus negotiari mandant, solvi fructus dotis post moram non solutæ dotis, marito promissæ.

Quinta facti species est; quando debitor dotis est morosus post mortem mulieris: & in hac specie etiam si essemus *in dicto Urbis stat.* 13? . fructus dotis adhuc non debentur secundum *Hier Gabr cons.152.jure communi. num.3.& seqq. lib.2.* quia statutum prædictum non loquitur in casu soluti matrimonii per mortem mulieris, sed per mortem viri, & quia est statutum correctorium juris communis, non debet extendi ultra personam, in qua loquitur.

Sexta, & ultima facti species est; quando genero datur pignus; detinendum donec solvatur dos: & in hac specie concludo, fructus pignoris non computari in sortem, per *tex.in d.c.salubriter.* & scripsi *n.174.* & declaravi *sup. hoc eod. n.vers. extende.*

Ratio hujus conclusionis, seu verius *dicti cap. salubriter* (omissis rationibus, quas Canonistæ & Theologi citati *supra sub num.174.* excogitarunt, quia non sunt solidæ) potest esse, quia certi juris est quòd pater tenetur alternative, filiam vel alere, vel ei congruam assignare portionem, ex cujus fructibus possit se alere; & licet, si eam nuptui tradat, videatur se eximere ab hac obligatione, etiam si dotem non consignaverit; quia obligatio alendi tunc pertineat ad maritum, tamen distinguo duos casus. Primus casus est; quando socer, & gener in contractu matrimonii conveniunt, quòd pater, cum dotem non solvat, non sit exemptus ab obligatione alendi filiam, sed teneatur propterea loco alimentorum quid annuum solvere, donec non solverit dotem; & idem est, quando sine alia expressa conventione daret loco alimentorum pignus fructiferum: & hoc casu, seu casibus ejusmodi conventio est licita; quia illi fructus, qui solvuntur, seu percipiuntur ex pignore pro alimentis, non percipiuntur ea ratione, quod illa temporis dilatio ex se ipsa immediate pariat illud lucrum, neque ratione alicujus lucri cessantis, seu damni emergentis; & in hoc communiter decepti sunt D. ct. & præsertim Theologi, se perc piuntur ex obligatione primæva patris, & proinde sive maritus cesset à lucro, sive non cesset ob non solutam dotem, licite percipiuntur, nam sicut pater fuisset obligatus alere filiam, si eam nuptui non tradidisset, nulla habita consideratione, an pater ex portione, seu dote, quam debet filiæ, lucrum faciat, vel non faciat; ita etiam in casu isto, cum natura suæ obligationis substantialiter non sit alterata debentur alimenta, & loco alimentorum debentur fructus, nulla habita consideratione lucri, seu damni. Secundus casus est, quando pater filiam maritavit, dote non consignata, & sine prædicta conventione, seu pignoris traditione: & isto casu dico, quòd gener non potest à socero exigere aliud, quam dotem, quia vel vult exigere alimenta, & dico quòd non potest, quia ipse maritus tenetur eam alere, etiam si dotem non habuerit, & ideo, eam alendo, non inita prædicta conventione, seu non accepto pignore, videtur voluisse alere ex propria sui mariti obligatione; vel vult exigere fructus ratione interesse lucri cessantis, & dico, quæ non potest, nisi probatis requisitis necessariis ad consequendum interesse.

Extende hanc conclusionem, ejus que rationem, ut habeat locum non solum in pignore, dato à socero, sed etiam in pignore dato à quovis alio, qui dotem promiserit, & pro dote pignus dederit, qui dotem promiserit, & pro dote pignus dederit, quia quicumque mulierem dotat, assumit in eo officio munus paternum, & consequenter tenetur sicut pater, & ita servatur in omnibus tribunalibus, *Mich. Sal. ad D.Thom.2.2.q.78.art.2.controuv 14 sub num.2.ver. sed hæc explicatio. & vers. seq. fol. 292. tom. 2.*

De fructibus dotis viduæ, non restitutæ; & de fructibus pignoris, dati viduæ ab hæredibus mariti, vide *supra q.1. sub num. 315. & hac ead. ampl. sub n. 174. confirm. 2.*

Non obstat, quod *Alex. cons.147. perspectis. num. 1. & seqq. lib.5 & multalii,* qui possent allegari, voluerint indistincte usuras, id est, fructus dotis esse solvendos à die consummati matrimonii, & quo maritus cæpit sustinere onera matrimonii, quasi sit probata mora, quia cum contractus matrimonii sit ultro, citroque obligatorius, statim atque maritus consummavit matrimonium, & in cœpit sustinere onera matrimonii & sic adimplevit pro parte sua, socer, non solvendo dotem, est in mora absque alia interpellatione, & ante biennium, ut considerat *Alex. ubi supr.* & faciunt quæ scripsi *supra q 1.n.372.& 373. & supra hac ead ampliat. n.158.* & quasi sit etiam probarum interresse damni emergentis, cum maritus sustineat omnia onera matrimonii.

Quia *respondeo* distinguendo duo membra principalia. Primum membrum est, quando fructus dotis peterentur, uti usuræ: & in hoc membro distinguo inter jus civile, & jus canonicum: si enim loquimur de jure civili, admitto sine veri præjudicio, que usuræ dotis possint deberi, siquidem jus civile permittebat, seu tolerabat usuras saltem moderatas, non solum in causa dotis, sed indifferenter in omnibus, ut ex *D Thom. Med. Jo. Andr. & aliis* retuli *infra ampl. 10. sub n.45.* & loquendo de hoc jure civili, possent procedere quæ scribunt *Alex. & alii Legistæ*: si vero loquimur de jure canonico, dico, usuras dotis nullo modo posse peti, quia jus canonicum districte prohibet usuras, ut scripsi *supra q.1.num.401.* & quia jus canonicum prævalet isto casu juri civili, ex quo agitur de materia peccati attendendum est, quid sit dispositum à jure canonico; & quid dicant Canonistæ, quibus in hoc standum est, non Legistis; sed Canonistæ in *d. c. salubriter. de usur.* negant in specie deberi usuras dotis, quia etsi dos sit causa pia, & quan-

quantumvis privilegiata, tamen usura non debet admitti, per ea, quæ secutus sum *infra* §.3.*gl*.5.*sub n*.43. siquidem pecunia pecuniam nunquam parere potest. Secundum membrum est; quando fructus peterentur, non uti usura, sed uti interesse lucri cessantis, & damni emergentis: & in hoc membro concludo deberi, si probentur requisita, de quibus *Paul. de Castr.in l*.3.§ *fin. num*.3 *ff.de eo, quod cert.loc*.quem sequitur in hoc loco totus mundus, & passim *Rot. Rom*. ut retuli *infra sub num*. 254.

Et quatenus *Alex supra citatus*, *& alii Doct*. qui scripserunt, fructus dotis deberi, loquerentur in hoc membro, nego constare de mora, & de interesse damni emergentis; quia quoad moram, resultantem ex adimplemento pro parte mariti, dico, quod haberet locum, quando dos promissa consisteret in re fructifera, puta in domo, cujus pensiones socer exigeret, vel in censu cujus exigeret fructus, quia tunc ex æquitate *l curabit*. marito deberentur illi fructus, quos socer indebite perciperet; secus quando dos debetur in pecunia numerata; quia tunc requiritur mora per interpellationem, hocque moræ requisitum visum fuit necessarium conditoribus *statutorum Urbis lib*.1.*c*.137. cum mora per implementum factum ab altera parte, & æquitas *d.l.curabit*.non habeat locum ob multas rationes, quas scite, articulo discusso, adducit *Bald. in l.ult. cum quidam*. § *pretera. sub n* 9.*vers.sed hic revoco. Cod.de jur. dot*. quem sequitur *Jo.de Anan.in cap*.16.*salubriter. n*.5.*ibi, modo maritus vult agere. de usur*. & dato, quod, etiam promissa dote in pecunia numerata, esset commissa mora, tamen nego, constare de damno emergente; quia ejusmodi damnum emergens, consideratum in alimentis, alisque oneribus matrimonialibus, resarcitur solutione dotis; ideo enim datur dos antes vel post, ut sustineantur ista onera quàre dum maritus ea propriis sustinet pecuniis, conservat dotales, dum vero sustinet dotalibus, conservat suas: unde aliunde probadum est damnum emergens, seu lucrum cessans; quicquid in contrarium videantur scripsisse *Jo. de Anan.in d.c salubriter. sub num*.8. *vers.sed forte.versus finem*.& *Crot.sub num*.23.dum scribunt, quod maritus agit de interesse consistente in damno, cum expendat de suo, alendo uxorem.

Infero ex dictis in secundo membro hujus responsionis, laudabilem esse cautelam, ut creditor dotis faciat in judicium vocari socerum, aliosque dotis promissores ad solvendam dotem, & judex eos condemnet ad solvendum infra decem, seu viginti dies; alioqui post eam diem constituant super proprio patrimonio annuum reditum redimibilem; quia hac cautela in loco, ubi adest frequens commercium emendi hos annuos reditus, justificantur fructus dotis; accedunt enim magna mora, nempe, cum sententia, & existentia occasionis lucrandi; quare hanc cautelam, seu praxim, uti justam, servari sæpissime in Curia Granatensi, scribit *Covar.var.resolut.lib*.3.*cap*.1. *sub n*. 3. *vers. octavo hinc*.

Firmata conclusione, quòd fructus, seu interesse ex dote, debita in pecunia numerata, non debeantur; si probatis mora, & interesse lucri cessantis, seu damni emergentis:

Extende primo eandem conclusionem, ut procedat etiam, stante statuto, quòd fructus dotis solvantur, quia ejusmodi statutum non valeret secundum ea, quæ scribit *Hier.Gab.consil*.152.*jure communi.sub num*.2.*lib*.2. & videtur sentire *Cov. var resolut. lib*.3.*cap*.1. *sub num*.3. *vers. octavo hinc*.

Contrarium tenent *Cajet*.2.2. *q*.78.*art*.2. & *Molin.de just.tom*.2.*de contract.disp*.311 *in fine*, & secutus sum *ex Jas.infra* §.6.*glos*.1.*sub n* 46 ubi videas.

Retenta tamen, si placeret, extensione, *Gab. ubi sup*. eam restringit, ut non procedat, si statutum sic confirmatum à Papa, & Covar. ut non procedat, si in loco solvendæ dotis sit frequens commercium vendendi, & emendi annuos redimibiles census; & ita concordat Cajetani opinionem; sed de utraque restrictione posset dubitari; nam, supposito, quod hæc annua fructuum præstatio esset usura, Papa non dispensaret, per ea, quæ secutus sum *sup q*.1.*n*.311. *&* 314. nec certe fuisset ejus intentionis dispensare, & confirmare: nisi dicamus, quòd Papa non dispensat, sed, ubi est dubitatio, interpretatur, quod utique post, & est ejus proprium, quia ad eum spectat; & ita teneo absque ulla difficultate, quòd statutum valeat, & ita indubitanter servatur: ceterum mutatutis, non confirmatis à Papa, & supposita usuræ dubitatione, illa commercii frequentia emendi reditus annucs, qua solvat opinionem Cajetani, non sufficeret, nisi stricte constaret de interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, prout requirit *Paul. de Cast*. & strictius *Rot.Rom*. quos secutus sum *sup n*. 99.& *infra num*.223.*&* 249.*& seqq*.& tunc statutum serviret de convento, quia, etiam statuto circumscripto, probatis requisitis, deberentur ex dispositione juris communis, & sic non ex statuto.

Extende secundo, ut multo magis procedat post solutum matrimonium per mortem alterius ex conjugibus; quia alteri superstiti conjugi, etiam extantibus filiis communibus, fructus non debentur.

Nec obstat, quod contrarium scripserint *Jos. Cumia in ritib.Sicil.cap*.94.*de inter usurio dotis. num*.22. *vers.ampliatur*.& *Borgnin.decis*.26.*sub nume*.25.*par*.3. & remissive ad hanc, in *decis*.22. *numero*.18. *in fine*, *par*.4.

Nam respondeo dupliciter. Primo, quòd *Jos. Cumia loquitur in terminis ritus Siciliæ*, quo disponitur, ut debeatur interusurium dotis, ac rationem quinque pro centenario; & *Borgn.d. decis*.26.*sub num*.25. loquitur in casu, in quo convenerant de solvendo certo, & taxato interesse, quo casu fructus esse solvendos, dixi *supra n*.1-4. Cæterum circumscripto ritu.*Cumia in eode.rit. num*.1.*& seqq.usque ad nu*.7.*in terminis juris communis* dicit contrarium. Secundo respondeo, quòd *Borgnin*. supponit, fructus dotis esse solvendos, constante matrimonio, & in hoc decipitur per ea, quæ scripsi *sup.vers quia respondeo*, unde si non sunt solvendi, constante matrimonio, ruit ejus fundamentum: & ad Cumiam respondeo, quòd ipse tenet, ritum illum, loquentem de interusurio dotis, solvendo viduæ, mortuo marito, extendi etiam ad casum, quo uxor sit mortua, & superstes sit maritus; quod negat *Gab.d.consil*.152.*lib*.2.à nobis relatus *sup.vers.quinta facti species*. & jure, quia iste ritus est correctorius juris communis, & ideo non debet extendi.

Minus obstat *Rotæ decisio coram R. P.D. Pamphilio in Senogalien.de anno* 1606.quam vidi allegari contra casum hujus extensionis; quia etsi illa decisio dicat, statum dotis non mutari propter mortem uxoris, ideoque competere adhuc viam executivam ad exigendam dotem, ac si uxor viveret, (quod certe est verissi-

veriſſimum) tamen non facit ad rem, cum oſtenderim, fructus, non deberi, etiam conſtante matrimonio; ultra quod facilius eſt extendere viam executivam, quam debitum fructuum, qui habent uſuræ rationem.

Et hæc ſufficiant de ſecundo caſu, poſito *ſupra numero* 174.

77 Tertius caſus, in quo poteſt procedere eadem ſexta reſtrictio, poſita *ſupra num.* 150. eſt in mutuo; ſed iſte caſus virtualiter eſt idem cum ſubampliatione quarta, de qua *ſupra num.* 62. quare Doct qui loquendo in illa ſubampliatione, dicunt, quòd intereſſe lucri ceſſantis, conventum in contractu mutui, debetur, ſeu, quòd poteſt de eo paciſci ab initio, nos citabimus hic, dum agimus, an facta mutuatoria dilatione cum prædicto pacto, requiratur alia mora.

Prima opinio eſt negativa, quòd mutuans non poſſit mutuatario facere certam dilationem ad reſtituendum mutuum cum pacto, quod interim, pendente dilatione debeat eidem mutuanti ſolvere intereſſe, ſeu, quòd, finita dilatione, debeat reſtituere tam capitale, quam intereſſe decurſum tempore dilationis, *Cravet.conſil.*87. *Sempronius. ſub n.*5.*verſ. circa ſecundum.* & fuſius *conſil.*89. *quando fœmina.ſub num.*7. *verſ.videamus.* dicens, quòd, ſi talis conventio valeret, de facili mercatores applicarent animum ad ita mutuandum, quia lucrum eſſet tutius, & frequentius, & pecunia pecuniam acquireret, &, quòd non liceat ab initio mutui paciſci de intereſſe lucri ceſſantis ſine mora, ſcribit *Joan.Bapt.Lup.in l.curabit.* §.6.*num.*13. *verſ.ſed rectius. juncto toto n.*12. & apertius *num.*21. *verſ.quæritur etiam.*& *num.*25. *verſ.quamobrem.Cod.de act.empt.inter tract.div. tom.*7.*fol.*121. &, quòd non liceat ab initio contractûs muti paciſci de intereſſe lucri ceſſantis, ſequitur eſſe veram, & receptam opin.*Menoch. tractat.de arbitr.jud. l.*2.*cent.* 2.*caſ.* 19.*num* 11.*verſ.cæterum dubitari.* & in alia impreſſione *cent.*6.*caſ.* 19.*num.*18. & quòd is, qui ſua ſponte, hoc eſt, abſque vi, & fraude ſuam à ſua induſtria alienat pecuniam, non poſſit ante moram ſolutionis de lucro ceſſante paciſci, ſcribit *Sot. de juſt. & jur.lib.*6.*q.*10.*art.*2 *colum.ult.circa initium,fol.*611. & cum hac opinione forſitan reſidet *Gabr.in concluſ li.*3.*tit.de ſolut.concl.*10. *n.*4.*in fine. limit.*1. dum concluſionem, in qua dixerat, creditorem poſſe petere intereſſe poſt moram debitoris, limitat, dummodo non fiat ante moram ex conventione, & poſtea contrariam adducit opinionem; & cum hac opinione concordat prima opinio, quam adducit *Mich. Sal.ad D.Thom.*2.2. *q.*78.*art.*2. *contr.*9.*ſub n.*1.*verſ.his poſitis.fol.*256. ubi, propoſita controverſia, an mutuanti liceat in pactum ducere lucra ceſſantia; eamque nimis prolixe examinans, inquit, primam opinionem eſſe Innocentii, & nonnullorum Canoniſtarum, qui dixerunt, quòd ſicut damnum emergens, ita & lucrum ceſſans non poteſt exigi, niſi mutuatarius fuerit in mora; & certe hæc opinio videtur eſſe de mente *Innocentii, Joan.Andr. Calder.Salyc.Straceh.& aliorum,* qui teſtantur etiam, eſſe communem, prout eos ſigillatim, & fideliter citavi *ſupra num* 9.*verſ.primum* ubi videas.

Imo *D.Thom.*quem retuli *infra numer.*270.*in fine,* videtur loquendo de lucro ceſſante, tenere hanc opinionem negativam abſolute, & ſimpliciter; & ſic etiam ſi interveniſſet mora, prout advertit, formendo opinionem diſtinctam pro ſecunda opinione, *Mich.Salyc. d.contr.*9. *ſub n.*1.*verſ. ſecunda opinio fol.* 256. ubi pro ea alias adducit auctoritates, eamve decem nititur confirmare argumentis: Verum ego opinionem hanc non numero, tum quia contrariam opinionem, ſuppoſita mora, ſuppono indubitabilem *infra ſub. numer.* 183. *verſ. primo concludo.* tum quia *Mich Salyc.*poſtea *ead.contr.*9.*ſub n.*18. *verſ.ad argumenta.& ſeqq.fol.*262. explicat ſententiam Divi Thomæ, ut admittat, etiam expacto poſſe deberi lucrum ceſſans.

Secunda opinio eſt affirmativa; quòd mutuans poſſit paciſci de intereſſe, ut conſervetur indemnis, 178
& hanc opinionem expreſſe ſecuti ſunt *Navar.in cap. ſi fœneraveris. not.*15.*ſub n.*42.*verſ.tertio inter omnes.* 14.*quæſt.*3. & *in conſil.*6. *mercator.ſub numer.*1.*verſ.reſpondetur.lib.*5.*de uſur.Covar. var.reſolut lib.*3. *c.*4.*ſub num.*5. *verſ.ſexto ex his,ibi,item & illud.Card.Tolet.de inſtruct.ſacerd.lib.*5.*cap.*33.*ſub num.*2. *verſ.conveniunt tertio.in fine,* & eandem opinionem videtur ſecutus *Coler.tractat.de proceſſ execut. par.*1.*cap.*10.*ſub n.*105. *ibi, alii vero.* dum hanc opinionem refert poſtremo loco, & eſſe communem teſtantur *Navar. & Covar. in locis ſupra proxime citatis,*& pro hac opinione multi alii allegantur, quorum aliqui non loquuntur in terminis; & aliqui tenent oppoſitum, ut contra *Covar.*qui eos citavit, admonet *Joan.Bapt.Lup d.*§.6. *num.*25. & contra *Covar. & Navar.* admonuit etiam *ſub num.*13. Sed quicquid ſit de vera, vel non vera horum allegatione, poſſunt pro hac opinione allegari *Hoſt.*uti anteſignatus *Joan.à Capiſtr.& multi alii,* loquentes ſub variis terminis, quos late ſecutus ſum *ſupra num.*4.*&* 6.& aperte, re ſæpius diſcuſſa, hanc ſecundam opinionem ſecuta eſt *Rot div. deciſ.*331.*ſententiam. n.*9. *verſ.nec facit quod.in Januen. pecuniaria. coram Illuſtriſſ.Card.Lancellotto, Lunæ* 6.*Junii.*1611.& rurſus *deciſ.*572.*domini cenſuerunt. numer.*6. *verſ. non obſtat quod coram R. P. D. Ubaldo. Veneris* 1. *Martii* 1613.*in impreſſis Romæ* 1615. &, quòd qui ſua ſponte mutuatario roganti mutuat, poſſit licite cum eo paciſci de lucro, quod ſibi ceſſat intra terminum, ad quem mutuum exigitur, & antequam mutuatarius ſit in mora ſolvendi mutuum, ſcribit *Molin.de juſt. tom.*2.*de contr. diſput.*315 *verſ.quod potiſſimum.colum.* 273. &, quòd mutuans poſſit paciſci cum mutuatario, ut ſine alia mora teneatur ſolvere mutuatori damnum emergens, ſecutus ſum ex communi opinione *infra numero* 181. *in* 4.*opin.* & etiam teneatur ſolvere intereſſe lucri ceſſantis, ſequitur ex probabiliori, & veriori ſententia, citatis multis, *Joan. Azor.de inſtit. moral par.*3. *lib* 7. *tit de mutuo, cap.*7. *qu.*6.*verſ.verum dubiæ.& verſ.ſecunda eſt ſententia,* & quod Doct. tam ex Theologis, quam ex Summiſtis, & Juriſperitis amplectantur communiter hanc opinionem, ut mutuanti, qui ſuas habet pecunias, expoſitas negotiis, & lucris, ducere liceat in pactum lucrum, ſibi ceſſans, ſervatis quibuſdam conditionibus, ſcribit *Mich Sal.d.contr.*9.*ſub n.*1 *verſ.tertia opinio.fol.*257. ubi multos citat Doct. & quæ conditiones ſervari debeant, ſcripſi *ſupra n.*76. *& ſeqq. uſque ad n* 93. *incluſive.*

Tertia opinio diſtinguit: Aut mutuator ſponte 179
offert mutuare pecunias: & tunc nullo modo poteſt paciſci de lucro ceſſante, & paciſcendo committit uſuram; quamvis pecuniæ, quas mutuat, ſint vere expoſitæ negotiationi, & lucrum ſit probabile, & ipſe mutuator non habeat alias pecunias exponendas:

Aut mutuator mutuat rogatus pecunias, quas habet negotiationi expositas & isto casu oritur discordia prædicta inter gravissimos Doctores, in qua discordia potest quis probabilem sententiam securè amplecti, *Card Tolet de instruct. sacerdot lib.5.cap.33. sub num. 2. vers. conveniunt tertio.* & ipse amplexus est opinionem affirmativam, ut eum retuli *num. preced. in secunda opinione*, & cum hac tertia opinione distinguente concordat in effectu, & per alia verba *Ioan. Azor de instit. moral.par.3 lib.7.tit de mutuo, cap.7. quæst 6. vers. quæres quando colum* 552.divens ex communi sententia, quòd si damus muruo pecunias, vel rogati, vel indigentis necessitate permoti, vel alterius auctoritate, & jussu coacti, eamve pecuniam in negotiatione positam habebamus, ex qua certo, vel probabiliter lucrum erat nobus venturum, tunc nobis lucrum cessans, deductum in pactum, debetur sine alia mora; secus, inquit, si sponte nostra mutuum alteri damus, & à lucrando ultro desistimus, vel si ea pecunia nulli erat exposita negotiationi; quia superarat, cum altera ad negotiationem sufficeret, vel lucrum futurum non erat, sed tantum contingere poterat.

180 Pro, & contra primum membrum hujus opinionis vide *supra num.* 88. *in* 12. *requis.*

181 Quarta opinio videtur conciliando distinguere, ut respectu lucri cessantis sit vera prima opinio negativa; respectu vero damni evitandi sit vera secunda affirmativa, *Joan.Bapt. Lup.in d.l carabi* . *§.6. sub n.* 2.13 24.*&* 25.& in hac opinione residet in,effectu *Menoch.d.casu* 119. *numer.*11. *vers. cæterum dubitari.* quem retuli *supr n.* 177. *in prima opinione*, *& infra hac eodem n.* &, & quòd mutuans possit damnum emergens consequi, quando tempore quo mutuavit, de illo pactus est, præveniendo ac monendo mutuatarium de damno, quod ipsi mutuanti poterat evenire, ut puta, domus ruinam, annonæ penuriam, & similia, scribunt *Sot.de just. & jur.lib.6.q.*1.*art.*3.*concl.*3.*colum.*4.*fol.*542.*Menoc.tract.de arbit jud.lib.*2.*cent.*3.*cas.*119.*sub n.*12. *vers. secundus casus.*& in alia impressione *cas.*119.*sub num.*20. *vers. & primo.cent.*6.& *Card.Tolet.tract.de instruct.sacerd. lib.*5. *cap.* 32. *n.* 4. *&* 5.*vers.uno modo.& vers.de damno.* & in hoc omnes convenire, scribit *Navar.in cap. si fœneraveris. sub n.*

182 42.*vers.tertio inter omnes.*14.*q.*3 † &, quòd mutuator qui, mutuet centum amico, accipit illa centum mutuo ab alio sub usuris de mandato, seu consensu dicti amici, & propterea de illis centum usuras solvit, possit ab amico repetere centum, & usuras, quia sufficit, quod amicus dixerit ei, quòd se indemnem conservet refert, & sequitur *Joan. Azor.de instit. moral.par.*3.*lib.*7.*tit.de mutuo,cap* 8.*in* 2.*cas.vers.sed quid de eo.* & quòd ab initio contractus mutui non liceat pacisci de interesse lucri cessantis, licet aliud sit in damno emergente, scribit *Bonins.* quem retuli *supra n.*24.*in fine, vers.comprobatur.* & hanc esse veram, & receptam opinionem, sequitur *Menoch. d.cas.*119. *n.* 11.& in alia impressione *n.*18.*cent.*6.& quòd mutuatarius ex pacto, apposito in mutuo, teneatur ad omnia damna, ex illo mutuo subscuta, tam ante moram, quam post moram, scribit *Mich. Sal. ad D. Thom.*2.*q* 78.*art.*1.*contr.*8.*num.* 17. &, quòd exceptis paucis, omnes tam Jurisconsulti, quam Summistæ, & Theologi communi consensu tradiderint, posse exigere interesse damni emergentis etiam absque mora debitoris, quando interesse fuit deductum in pactum mutui, scribit *Jo.Azor.de instit moral. par.* 3 *lib.* 7.*tit.de mut.cap.*7.*q.*6.*vers de damno* & quòd mutuatarius teneatur satisfacere de damno emergente, tam post moram, quam ante, scribit motivando, *Medin.in suis tractat. tom.*1.*tit.de reb.per usur.acquis q.*3. *vers.si dicas hoc. fol.*320.

Quid dicendum isto casu, qui est unus ea difficilioribus, & gravioribus, qui possint occurrere in disputatione de usuris, ut in contraversia; an mutuanti liceat in pactum deducere lucra cessantia; exorditur *Mich Sal.ad D.Thom.*1.2.*q.*78. *art.* 1.*controv* 9. *tom.*2.*fol.*255. & ideo tanto opinionum conflictu agatur, & in eo Doctores non solum dissident inter se, & varie alios citant, sed aliqui allegantur pro utraque parte, ut contra *Navar.& Covar.* scribit *Lup.d.§.* 6.*sub n.*13.*& num* 25. ut retuli *sup. n.*178.*in secunda opinione.* 183

Breviter duas statuo conclusiones.

Concludo primo, quod hujus tertii casus disputatio non habet locum, quando ultra pactum lucri cessantis, in mutuo appositum, mutuatarius constituitur in mora per interpellationem hominis, vel diei, quia tunc omnes Doctores concordant, quòd à tempore moræ debeatur interesse: & ratio est evidens, tum quia mutuatarius post moram tenetur ad interesse, etiam circumscripto pacto, & hoc non videtur posse revocari in dubium, cum solum dubitetur, an mutuum cum interesse, juste exigendo, transeat in aliam speciem contractûs, ut patet ex his, quæ scripsi *hac ead.q.par.præced.num.*70.*& seqq.*& *hac eadem ampl.sup. n.*20. tum quia emendatio damni debetur etiam de jure divino, ut secutus sum *sup.n.*96. *&* 97. & nullo jure excipitur emendatio damni dati à mutuatario; imo illa magis includitur, quia valde iniquum esset, ut mutuatarius qui tenetur mutuatori gratias agere de mutuo, posset loco gratiarum damnum dare: sed emendatio interesse est emendatio damni, quia interesse est damnum, ut scripsi *supr.d. num.*96. ergo.

Concludo secundò illative ex præcedenti, quòd disputatio remanet solum, quando adest pactum, non requisita alia mora & in hac disputatione concludo, adhuc non esse recedendum à secunda opinione affirmativa, quod pactum sit licitum per ea, quæ secutus sum *in tota hac ampliatione numero* 1, *& seqq.* & præsertim *numero* 61. *&* 96. ex quibus satis apparere potest, opinionem hanc esse veram, & communem.

Extende primo hanc conclusionem, seu secundam opinionem, ut in foro interiori possit procedere, 184 non solum in interesse lucri cessantis, in quo locuti sumus, sed etiam in pœna conventionali, ut puta, mutuo cum pacto, quòd tenearis mihi mutuatum reddere infra annum, alias, si non reddideris, tenearis restituere sortem, & ulterius decem, hancque extensionem sine distinctione fori tenent *Sot. de just. & iur.lib.*6.*q.*1.*art.*3.*conclus.*1 *in solutione dubitationis, fol.*541.*Card Tolet.de instruct.sacerd.lib.*5.*cap.*32.*nu.*1. & de communi opinione *Jo.Azor.de institut. moral. par.*3. *lib.*5. *tit.de usur. c.*6. *q.*5.

Secus in foro exteriori, quia in eo pœna conventionalis, adjecta mutuo, est suspecta de usura, & ideo 185 non tenet, per ea, quæ secutus sum *sup. n.*27. *&* 29. Imo pœna conventionalis exigi non potest, non solum in contractu mutui, sed neque in aliis contractibus, nisi prout declaravi *in meo tract. de jud. caus. lib.*1.*cap.*2. *n.*277.*&* 378.& *cap.*8. *n.*520.

Reten-

186 Retenta hac extensione in foro interiori.

Declara, ut procedat, si interveniant quatuor conditiones: Prima est, ut mutuans pœnam adjiciat principaliter ad effectum, ut debitor satisfaciat de capitale, & hoc desideret magis, quam pænam, alias si mallet sibi in termino non satis fieri, ut consequatur pœnam, tunc committit usuram mentalem. Secunda, ut mutuans probabiliter ignoret, mutuatarium non valiturum solvere tempore statuto, alias si probabiliter cognoscit, non valiturum solvere, committit usuram: secus si timeret, & ideo pœnam imponeret, quia tunc ratio impositionis pœnæ est, ut solvatur capitale, Tertia, ut si deinde mutuatarius sine sua culpa factus est impotens ad solvendum, mutuator pœnam non exigat. Quarta, ut si pars debiti sit soluta, non exigatur pœna, nisi pro rata partis non solutæ, *Card. Tolet. d. cap.*, *num.* 1 *& 2.* cum tertia conditione concordant quæ scripsi *supra sub num.* 101. *vers. amplia primo.* & cum hac quarta conditione concordat *Joan. Az. d. cap.* 6. *in fine. vers. quæres tertio.*

187 Extende secundo, ut maxime procedat, quo ad interesse damni emergentis, in hoc enim conveniunt omnes, ut dixi hic *supra sub n.* 181.

188 Subextende hanc extensionem, ut possit pacisci non solum de damno quod est præsens, & certum, ut secutus sum *supra numer* 54. sed etiam de damno, quod probabiliter timetur, & formidatur, quia quamvis non sit omnino certum, & ideo nondum evenerit, & sit minus quam præsens, tamen sive eveniat, sive non, dummodo non paciscatur de toto damno formidato, pactum erit licitum, ut scribit *Card. Tolet.* quem secutus sum *supra sub num.* 79.

189 Intellige hanc subextensionem, dum loquitur de damno futuro, ut in damno sine taxatione habeat locum tam in foro interiori, quam in foro exteriori, per ea, quæ dixi *supra num.* 1 *& seqq.* sed in damno taxato procedat solum in foro interiori, per ea quæ secutus sum *supra num.* 75. *& seqq.*

190 Tempera eandem secundam extensionem, ut de damno non probabili pacisci non possit certo modo; quia esset usura, sed poterit pacisci solum sub conditione, nempe, mutuo tibi hac lege, ut, si quid damni mihi ex mutuo acciderit, tu resarcias; si vero nihil acciderit, ad nihilum ultra sortem tenearis, *Card. Tolet. d. cap.* 32. *n.* 5. *vers. de damno.* hocque temperamentum est verissimum, per ea, quæ secutus sum *infra num.* 291. ubi videas.

191 Extende tertio, ut procedat indistincte tam in mutuo coacto, per ea, quæ ex communi omnium sententia secutus sum *sup n.* 114. *& seqq. ad eum, in* 1. *restrict.* quam in mutuo non coacto, & ita sine distinctione loquitur secunda opinio, posita *sup. num.* 178. quam secutus sum *supra sub n.* 183.

192 Restringe septimo, ut non procedat in eo, qui scienter, & sine titulo alienas retinet pecunias; quia licetis, qui est debitor simpliciter ex contractu, vel quasi contractu, & non solvit, non dicatur in mora, nisi sit monitus ad solvendum, quia creditor, cum sciat, debitum esse purum, ideoque illud ad sui libitum petere possit & non petat, catenus videtur debitori facere dilationem, quatenus differt petere, *Jo Azor. de instit mor par* 3. *lib* 4 *tit de restit. c.* 35 *q.* 2. *col.* 326.

193 Tamen secus est in eo, qui est obligatus restituere ex distracto, quia is, rescindendo, seu resolvendo contractum, resolvit etiam contractus titulum quo resoluto resolvitur bona fides circa non restitutionem, & resoluta, id est, remota bona fide debitor absque alia monitione semper est in mora restituendi, & consequenter nulla alia requiritur mora per hominis, vel diei interpellationem; cum regula firma sit, quòd mora causatur, quando aliquis scit, vel scire debet se debere, *Curt. Jun. cons.* 28 *in causa vertente. sub num.* 5. & statim debeatur, quod absque termini præfixione debetur, *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. restit q* 2. *in solutione quarti dubii, vers. ad aliud. fol.* 19. quare si alter ex contrahentibus ab altero pecuniam accipiat vigore contractûs, qui sit nullus, seu sit resolutus, & is, qui pecuniam dedit, nihil ex parte sua debeat adimplere, facere, seu restituere, utique is, qui pecuniam habuit, & tenetur restituere, semper est in mora, donec non restituit; præsertim, si ipse nullitatem, seu rescissionem procuraverit, seu iis nitatur, per ea, quæ, loquendo de contractu nullo, & usurario cujus vigore contrahens retinebat pecunias pupillares, scribit *Rot. diversf. decis.* 195. *in ultima. n.* 1. *& paulo supra par* 1. † Et licet Rota loquatur in pecuniis 194
pupillaribus, in quibus videtur specialiter receptum, ut debitor dicatur in mora re ipsa, *l.* 3. *in minorum C. in quib. caus. in integr. restit non est neces.* & scribit *Socc. cons.* 2. *sequendo. num.* 17. *lib.* 1. tamen ratio, in qua se fundat Rota, non est specialitas pecuniarum, sed est detentio pecuniarum sine titulo, data nullitate contractûs.

Confirmatur primo hæc restrictio, quia, soluta 195
societate officii per mortem socii qui pecunias dedit super periculo vitæ alterius, officialis non tenetur ad fructus officii, quos promisit, quia promisit eos, durante societate, quæ per mortem socii expiravit, & consequenter cessavit periculum amissionis pecuniarum, cujus ratione debebantur fructus: minus tenetur ad damna, & interesse ob non restitutas pecunias, quia licet promiserit, finita societate, restituere sortem, & nisi restituerit, loco damnorum, & interesse, quid certum promiserit; tamen, cum ipse ignoraverit mortem socii, neque eam scire teneretur, non fuit in mora, & consequenter non potest teneri ad interesse: sed secus esset, quando esset soluta societas per mortem officialis, quia tunc ejus hæredes, licet amplius non teneantur ad fructus societatis ob easdem præcedentes rationes; tamen tenerentur ad damna, & interesse, quia ipsi sciverunt, mortuum esse eum, cujus hæredes sunt, ideoque, non restituendo pecunias, essent in mora, ut consulvit *Hier. Gabr. cons.* 78 *in usu est. n.* 1. *& seqq. & num.* 5 ubi notat hanc differentiam. *lib.* 1.

Nec dicatur, hoc Gabrielis consilium *in secunda* 196
parte numero 5. dum scribit, socio deberi interesse, quando societas finitur ex parte officialis, defendi hac alia ratione, quòd dies finitæ societatis interpellavit: quia respondeo, hoc fundamentum deficere, cum debitor sub conditione debeat, etiam adveniente conditione, interpellari secundum communem opinionem; quam retuli *supra q.* 1. *num.* 384. *& seqq. & num.* 389. & iste officialis erat debitor sortis sub conditione.

Minus replicetur, ejus consilium fundari in eo, 197
quòd officialis obligaverat se restituturum pecunias, finita societate: quia respondeo, quòd, data nullitate societatis officii, ut nos loquimur in restrictione, officialis remanet debitor obligatus ea obligatione, quæ

ne, quæ re contrahitur ad restitutionem pecuniarum, ut bene explicat *Rot.diverf. decif* 1 5.*in ultima. num.*1.*par.*1. Quare ejus consilii fundamentum erit, quia non debet quis scienter, & sine titulo retinere alienas pecunias, alioqui tanquam morosus tenebitur ad interesse.

199 Confirmatur secundo, quia retinens mala fide, & sine titulo pecuniam alienam, adhæret naturæ furis, qui semper dicitur morosus, ut secutus sum *supra n.* 117. At iste retinet mala fide, & sine titulo, per ea, quæ scripsi *num.*193.*&* 194. ergo.

200 Confirmatur tertio (& tendit ad idem) quia si quid invenisti, & non reddidisti, rapuisti, *cap.6.si quid.*14. *quæst.*5. quare, si quis rem inveniat alienam, & sciat illius rei dominum, eumque rem illam non habere pro derelicta, imo animum habere eam recuperandi, debet eam restituere, etiam si dominus tardet illam repetere; & donec non restituit, peccati & utendo ea, catenus rapinam, seu furtum committit, quia vult lucrari usum illius res, quam scit esse alienam, Ergò à simili, qui, rescisso contractu, pecuniam retinet alienam, & scit illius dominum, & eum non habere illam pro derelicta, sed imo velle eam recuperare quia ex quo dedit eam ob causam, & illa causa cessavit, cessat etiam datio, & sic præsumitur velle eam recuperare: & consequenter qui pecuniam illam retinet, & ea utitur, catenus rapinam, quo ad illum usum, committit, donec eam destituat: si rapinam committit, ergo est in mora.

201 Confirmatur quarto, quia malæ fidei possessor tenetur restituere non solum fructus, quibus ipse fruitus est, sed fructus, quibus petitor frui potuisset, si ei possidere licuisset, *l.*62.*si navis.* §.*generaliter, ff.de rei vendic* & hanc esse communem opinionem testatur, & sequitur *Copin. tractat.de fructib.lib.*2. *tit.*4.*cap.*1.

202 *numero* 2.*versus finem, tom* 17. *fol* 244. & malæ fidei possessor dicitur non solum is, qui est prædo, qui nullo titulo possidet, sed etiam is, qui non observatis contractûs solemnibus, titulo, mala fide acquisito, possidet, *l* 1.*in fine,Cod.de fid.instr.& jur.has.fisc.lib.*10. & qui in fraudem creditorum res debitoris emit, *l.* 10.*ait prætor.* §.*per hanc actionem ff.quæ in fraud. cred.* qui propterea tenentur similiter ad fructus perceptos, & qui percipi potuerunt, ut in dictis juribus, & notat

203 *Copin.d.tit.*4.*cap* 2.*num.*1.*&* 2 *fol* 244.† &, quòd rescisso contractu alienationis rei minoris, eo quòd fuerit facta absque juris debita solemnitate, fructus universi minori reddantur, si emptor non bona fide emerit, dicit *text.in l.*2 *si contra.Cod.si quis ign.rem min.&c.*& notat *Covar.var. resolut.lib.*1.*cap.*3 *sub nu-*

204 *mero 6.in* 3.*conclus.* † & quòd, data nullitate contractûs ipso jure, statim ex eo tempore debeant restitui fructus, non expectata petitione, aut litis contestatione, scribit pluribus citatibus, *Tiraquel.in l si unquam in verbo,revertatur. num.*268.*vers primum igitur. Cod. de revocand donat.*quem sequitur *Lancell.Gall.tractat. de stat.in verbo,non possit.quæst* 6.*num.*5.*tom.*2.*fol.*307. quia tunc ab initio contractus est in mora, *Rot. diverf.decis* 95.*in ultima paulo supra n.* 1.*par.*1.&, quòd fructus rei veniant in restitutionem sine mora, & sine mala fide, quoties actione personali datur restitutio rei ex justitia, scribit *Covar var.resol lib.*2.*cap.*3.

205 *sub n.*9. *vers est & aliud.* † &, quòd si res, contra legum præcepta alienata, revocetur, fructus etiam in restitutionem veniant, scribit, citatis juribus, *Copin. tractat.de fruct.lib.*4.*tit.*1.*cap.*7.*num.*1.*& seqq.tom.*17. *fol.* 254. &, quòd, dissoluta venditione ex causa de præterito, quæ inerat jam à tempore venditionis, fructus, ab emptore percepti, sint venditori restituendi, ut in actione redhibitoria retuli, & secutus sum *supra quæst.*1. *num.*482. &, quòd rescissa seu annullata venditione, etiam ad instantiam venditoris, emptor teneatur restituere fructus, scribit *Fab. de Mont.* quem retuli *infr.ampl.*10.*sub num.*39.*vers prima opinio.*

At qui alienas pecunias scienter, mala fide, & sine titulo detinet, est omnino similis malæ fidei possessori, & in nihilo ab eo discrepat. Ergo is sine alia mora tenetur restituere omne lucrum cessans, quod dominus pecuniarum & creditor facere potuisset, si illas pecunias habuisset, & resarcire omne damnum, quod est passus, & passus non esset, si suas habuisset pecunias. 206

Infero ex hac restrictione, quòd, data nullitate cambii, societatis officii, seu alterius contractûs; & supposito, quòd is, qui ex illo contractu pecuniam accepit, sciat, vel scire debeat nullitatem, ideoque pecuniam acceptam mala fide retineat; ille contractus non resolvitur in simplex mutuum, sed resolvitur in creditum ob causam non secutam; & hoc multi refert, per ea, quæ secutus sum *in tota hac restrictione, & infra n.*213. *in quinto argumento*, & quòd non resolvatur in mutuum, ostendo multipliciter. 207

Primo, quia hoc ipso, quòd quis dat pecunias in societate officii, constat, quòd noluit eas mutuare, quia societas est contractus lucratorius, & mutuatio est contractus gratuitus: ergo, si illa societas resolveretur in simplex mutuum, resolutio fieret sine consensu contrahentis, imo fieret contra ejus mentem; nihil autem magis repugnat contractui, quam defectus consensûs, cum contractus consensu, & voluntate contrahentium perficiatur, & lex contrahentium menti non resistit, sed eam sequitur. 208

Confirmatur hoc argumentum, quia sicut si tu personæ, inhabili ad contrahendum, locares domum pro certa mercede, & illa persona eam ad sui utilitatem, & necessitatem habitaret, teneretur solvere tibi mercedem condignam arbitrio judicis, quia etsi contractus locationis esset nullus ex inhabilitate contrahentis, tamen non resolveretur in commodatum, quia locando constat, quòd noluisti commodare; & locatarius non debet locupletari cum alterius jactura, ideoque tibi locatori daretur remedium *ex l.si me & Tit ff.de præscript.verb.* vel officium judicis, aut actio præscriptis verbis, juxta ea, quæ scripsi *par.seq limit.*17.*sub num.*26. ita etiam, licet societas officii, seu alius contractus non teneat, tamen non resolvitur in mutuum gratuitum, ita ut is locupletetur cum alterius jactura, quia satis constat, quòd noluit mutuare; & pro hac confirmatione adde, quòd scripsi *infra num.*216. 209

Secundo, quia si lex pecunias, datas pro societate officii, resolveret in mutuum contra voluntatem ejus, qui eas dedit, subverteret naturam mutui; siquidem natura mutui est, ut fiat de consilio, ut secutus sum *supra q.*1.*sub num* 402.*vers.minus.*& *sub n.* 405. *in secunda responsione*, & illud fieret ex violentia legis. 210

Tertio, quia pecuniæ in casu hujus illationis remanent penes debitorem sine titulo, & cum mora, ut patet ex his, quæ secutus sum *supr. n.*193.*& seqq. in restrict.*sed si resolverentur in mutuum, remanerent penes 211

P es debitorem & cum titulo, & justo titulo nempe mutui, & sine mora ergo non videtur verum, quòd resoluatur in simplex mutuum.

212 Quarto, quia ea est mutui natura, ut pecunia, seu alia res mutuata, non illico reperi possit; sed cum aliqua discreta dilatione arbitrio judicis, quia alias videretur dolose mutuata ut secutus sum *supra quæst.* 4. *num.* 13. sed, rescisso contractu, restitutio pecuniæ, datæ pro illo contractu, non esset regulanda à natura mutui; & consequenter cessat in ae consideratio doli, & arbitraria judicis dilatio, maxime si rescissio processerit ab eomet, qui pecuniam tenetur restituere. ergo non videtur resolui in simplex mutuum.

213 Quinto, quia, supposito, quòd officialis ex pecunia, quam accepit in societate officii, emerit partem officii, censum, aut aliud fructiferum egerit negotium, ex quo fructus, lucrum ve perceperit; si societas illa officii, data ejus nullitate, seu dissolutione, resolueretur in simplex mutuum; sequeretur, quòd officialis teneretur restituere solam sortem, per ea, quæ scripsi *supra quæst.* 1. *num.* 408. & nihil teneretur soluere ratione fructuum, ut dixit *ead. q.* *num.* 332. quare non teneretur restituere fructus, seu accessiones, quas, uti mutuatarius, ax re mutuata accepisset *Copin. tract. de fructib. lib.* 3. *tit.* 1. *cap.* 3 *nu.* 1 & 2. *num.* 17. *fol.* 247.

214 Sed hoc consequens vidatur falsum; quia, data nullitate, seu rescissione contractûs, restitui debent fructus, ex illo nullo, seu rescisso contractu percepit, ut secutus sum *supre num.* 203. *in* 4 *confirm.* &, quòd morosus dicatur is, qui intelligit, val intelligere debet, se debitorem fore, ideoque quis sine alia interpellatione constituatur in mora, quoad fructus, ubi scit, eos ad se nom spectare, scribit *Ioan Ant Rub. in l. vi num n.* 9. *vers. subiiciitur ff si cert. pet. inter Repet. tom* 2. *fol.* 86. & sapienter sentit *Rot. divers. decis.* 95 *in ultima, numero* 1. *par.* 1. ubi, loquendo contre debitores, dataque nullitate contractûs, ait, visum fuisse optima ritione peberi lucrum cessans, stantibus probationibus, ex quibus constiterat Rotæ, debitores fecisse lucrum in genere &, loquendo generaliter; quòd res, data ob caulam, ea non secuta, reuocari possit res data, & cum re veniant restituendi fructus, scribit, citatis juribus, *Copin eod. tractat. de fru . lib.* 4. *tit.* 1. *cap.* 10. *numer.* 1. & *seqq fol.* 254. &, quòd, rescisso contractu, debeant restitui fructus prcepti dost rescissionem, de hoc nulla est dubitatio, quia dubitatur solum de fructibus perceptis ante rescissionem, ut late explicavi *supra quæst.* 1. *numer.* 482. & *seqq.* ubi videas.

Ergo falsum videtur antecedens, quòd societas resoluatur in simplex mutuum; & consequenter officialis, resoluta societate incruditum ob causam non secutam, tenetur restituere sortem una com fructibus, quos ax ae pricipit à tempore initæ societatetis, si fuerit nulliter inita; & à tempore recissionis citra, si frurit re cissa.

Nec dicatur, quòd fructus, quos officialis percipit ex officio; non tantum precipri ratione pecuniarum socialium, quantum precipit ratione periculi Perdendi capitale totius societati in casu mortis; quod periculum non est commune cum socio, data nullitate, seu rescissione societatis: & sic socius perciperet fructus ex re non sua, sed ex periculo alterius.

Quia respondeo, quòd socio debentur fructus, qui perciperentur ex offisio sine periculo vitæ, postquam admittimus, quòd officialis eam summam percipit partim ratione officii, & partim ratione periculi, ut explicavi *supra quæst.* 1. *n.* 282. *in fine*, & 291. quare sive ex ipsa societate, sive ex alio contractu perceperit, tenetur restituere, quos percepit.

Sexto, quia si solveretur in simplex mutum, sequeretur, quòd agens ad nullitatatem, seu rescissionem societatis officii, non tenetur, etiam parte opponente, restituere priuss, quod ex societate habuisset: quia, si data nullitate, seu rescissione, societas debet resolvi in mutuum; mutuatario non esset deneganda actio, quamvis mutuum non restituat, quia ipse non impugnat mutuum, sed societatem. 215

Sed hoc etiam consequens videtur falsum, quia agens ad nullitatem, seu rescissionem contractus, debet prius restituere, quod ex illo contractu accepit, ut secutus sum *supra sub num.* 141. 142. & *seqq.*

Ergo falsum nidetur antecedens.

Septimò, quia sicut locatarius, qui agit ad invaliditatem contractûs locationis, non potest prætendere locationem fuisse resolutam in commodatum, ideoque tenetur in primis offerre mercedem locatori, & deponere, *Caputaq. decis.* 118 *judicium nullum. num* 4 *par.* 2. ita etiam, qui agit ad nullitatem societatis officii, vel alterius contractus, non debet prætendere, societatem esse resolutam in mutuum, sed debet in primis restituere quicquid ex illo contractu accedit. 216

Contra hanc illationem tenet de diametro. *Rot. divers. decis.* 192. *circumscripta. num.* 1. *par.* 1. *decis* 287. *habebat. vers dubitavi. in fine*, 291. *domini. num.* 1. 336. *Honorius. sub num.* 5, & 338. *fuit per dominos. num.* 1. *inter impressas Lugduni anno* 1612. & *alibi passim*, dicens, quòd societas officii quando est nulla, seu est finita, resolvitur in simplex mutuum; quod ex eisdem decis. retuli *supra q.* 1. *n.* 277. † & ideo *Rot. divers. decis.* 10. *fuit resolutum. sub n.* 1. *in Rom. turris bubalariæ. Jun.* 7. *Novembris* 1575. *coram bon. mem. Card. Seraphino inter impressas Romæ anno* 1615. dixi, quòd, inito contractu census cum pacto, ut venditor teneatur censum infra certum terminum redimere, contrahentes videntur voluisse fecere actum elorusorium, vel potius contractum fœneratitium cum pignore, à jure reprobatum. 217 218

Comprobatur primo hæc Rotæ sententia, quia mutuare pecuniam, vel ex alio contractu datam, non repetere, est idem; quia dum non repetitur, remanet, uti mutuum tacitum.

Comprobatur secundo, quia ex contractu lucratorio, qui sit nullus, non potest lucrum percipi; quia si lucrum procederet à contractu, necessario sequitur, quòd cessante illo contractu, cesset lucrum: sed lucrum ex mutuo percipi non potest, ergo recte inquit Rot. quod resolvitur in simplex mutuum.

Retenta illatione, si placet, in puncto juris.

Non obstat auctoritas Rotæ, quæ tenet contra illationem, quia respondeo tripliciter. Primo, *resp.* quòd ipsamet Rota videtur quandoque tenuisse cum nostra illatione, ut patet ex *decis.* qaam citavi *supra num* 294. & 214. Secundo *resp.* quòd sit resolutio in mutuum non omnino simplex, sed in mutuum morosum; & ita intelligerem Rotam. Tertio *resp.* quòd, etsi Rotæ auctoritas sit magna, præsertim apud me, per ea, quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 26. *num.* 4. & adeo magna, ut inter Rotæ senten- 219

ſententiem, & alterius Jureconſulti opionionem, ea videatur differentia, quæ ſolet eſſe inter verba divitis, & verba pauperis: *dives locutus eſt, & omnes tacuerunt, & verbum illius uſque ad nubem perducent; pauper*
220 *locutus eſt, & dicunt, quis eſt hic?* Eccleſ. 13. *num.* 28. † tamen non eſt tanta, ut legi, & rationi non ſit poſtponenda; Rotæ enim opiniones non ut legem habemus, ſed eas ex lege, & ratione conſideramus, & quod in eis legis auctoritati congruit, cum Rotæ laude accipimus; quod vero non congrueret, cum pace ejus reſpueremus; hac per hanc tantorum Reverendorum Patrum, quorum laudem conſequi non valeo quorum multis litteris mea hæc exigua ſcripta non comparo, quorum ingenium diligo, quorum ore delector, quorum prudentiam miror, & integritatem veneror, opinionem hanc, ſi jure non probaretur, ea libertate, ad quam nos vocavit Dominus, non acciperem, quia eam non acciperet.

Et hæc de primo requiſito, poſito *ſupra num.* 110.

DE NEGOTIATIONE, ſeu merce parata.

SUMMARIA.

Intereſſe lucri ceſſantis ut debeantur, debet ex communi conclusione clare conſtare, quòd creditor habuit paratam negotiationem lucratoriam, num. 221.

Primus caſus huius communis concluſionis eſt, quando creditor non eſt mercator, ſeu non eſt ſolitus negotiari? & in iſto procedit concluſio, n. 222. *Etiam ſi creditor habitaret in locis ubi ejus modi negotiatio non deficit, num.* 223.

Secundus caſus eſt, quando creditor eſt ſolitus negotiari, & in iſto licet ſint opiniones, tamen concluditur idem, quod in primo, n 224 225. *&* 226

Reſtringitur primo concluſio in hoc ſecundo caſu, ut non procedat in negotiante in Civitate Genuæ pecunias ſuper cambiis, eod. n. 226. 227. *&* 230 *Quid in hoc videatur judicaſſe Rota Rom. n.* 228. *&* 229. *Extenditur hæc reſtrictio, n.* 232. *Sub reſtringitur, n.* 233.

Reſtringitur ſecundo, ut non procedat, quoad aliquale intereſſe arbitrio judicis, nu 234

Genuenſibus qua ratione facilius debeatur intereſſe, n. 226. 231. *&* 235.

Genuenſis, ergo mercator, num 236.

Genuæ rigoroſe agitur pro intereſſe, n. 231.

Pupillares pecuniæ niſi ponantur ad honeſtum lucrum, tutor condemnatur, num. 227.

Provincia abundat in ſuo ſenſu, num 231.

221 VEnio ad ſecundum; de exiſtentia occaſionis, id eſt, de negotiatione, ſeu merce parata; & concludo ſimiliter, eſſe neceſſariam; alias lucri ceſſantis intereſſe non debetur, *Paul. de Caſtr. in l.* 3. *§. fin. nu.* 3. *ff. de eo, quod cer. loc.* quem ſequuntur *Afflict. deciſ.* 20 *quidam nobilis. n* 2. *Mohed. deciſ.* 3. *alias* 208. *dux Seſſæ de uſur.* ubi hoc bis dicit, & *Rot. diverſ. deciſ.* 202. *die* 14. *ſub n.* 2. 3 *&* 4 *in Rom bonorum de Cenlis, Ven.* 13 *Januarii* 1600 *coram R.P.D Penia, & deciſ.* 291 *domini circumſcripſerunt. num.* 4. *in Rom. ſocietatis, Ven.* 23. *Junii* 1600. *coram illuſtriſſimo Card. Mellino. deciſ.* 289 *domini dixerunt. num.* 2. *&* 3. *& deciſ.* 774. *poſt obitum num* 2 *in Bononienſ. dotis. Mercur* 4. *Maii* 1600. *coram Illuſtriſſ. Card. Lancellotto, in impreſſis Lugduni* 1612. & *deciſ.* 325 *dubium erat. n* 7. *verſ de intereſſe. in Lucana locationis, Ven.* 18. *Martii, &* 29. *Aprilis* 1611. *coram eodem in impreſſis Romæ* 1615. & *in Rom. fructuum, & intereſſe coram R P. D. Pamphilio, die* 10. *Decemb.* 1614. *in fine illius dec* ubi, quòd Rota ita ſemper voluit, *Stracch. tractat. de mercat. par.* 4. *tit. de contract. mercat. ſub num.* 3. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 298. & videtur ſequi etiam *Gabr. in concluſ. lib.* 3. *tit. de ſolut. concl. ſub n.* 3. *verſ. contrarium. & alii.* quos citat, & ſequitur, teſtans, hanc concluſionem eſſe magis receptam, & tenendam *Menoch. tractat. de arbit. jud. caſ.* 119. *ſub n.* 9. *verſ hanc primam. in fine, cent.* 6. & in alia impreſſ. *lib.* 2. *cent.* 2. *caſ.* 119. *ſub num.* 3. *verſ. præterea. ibi, hanc primam.* & bene hæc concluſio probatur *ex d. l.* 3. in illis ultimis verbis, *quòd ſi merces ſolebat comparare, &c. puto & lucri habendam rationem* ex quibus verbis clare conſtat, quòd ex parte creditoris requiritur facultas, & voluntas propinqua, & veriſimilitudo lucrandi, quæ pendet ab exiſtentia occaſionis.

Declara primo hanc concluſionem, diſtinguendo duos caſus. 222

Primus caſus eſt in creditore, qui non eſt ſolitus negotiari, qualis eſt nobilis: & iſto caſu dico, concluſionem, ſupra firmatam, eſſe communiter receptam, & practicari, quia iſte habet præſumptionem excluſivam lucri contra ſe, & ideo debet probare, quòd habuerit præ manibus cenſum, vel quid fructiferum emendum, & quia non habuit pecunias, non potuit emere; & ita, concordando hunc, ſequentem caſum, ſequitur *Jo. Bapt. Lup. in l. curabit. §.* 6. *num.* 17. *verſus finem, verſ. non per hoc. C. de act. empt. inter tractat. diverſ. tom.* 7 *fol.* 121. & certe hæc eſt opinio communis, quia controverſia reducitur ſolum ad creditorem, qui eſt ſolitus negotiari.

Extende hanc communem opinionem, ut procedat etiam in Civitatibus, & locis, in quibus ſunt loca montium, & non deficiunt occaſiones, imo ſunt frequentes, ineundi ſocietates officiorum, & emendi annuos reditus cenſuales, & ſimiles; & etiam ſi creditor ſit vir ſagax, & prudens, & alias emerit loca montium & annuos cenſus, & contraxerit ſocietates officiorum, quia adhuc, niſi probet in ſpecie, ſe habuiſſe, & voluiſſe emere, non debet obtinere, *Rot. diverſ d. deciſ.* 289. *domini dixerunt numer.* 3. *&* 4. *in Rom. ſocietatum,* & *deciſ.* 774. *poſt obitum: num.* 2. *in Bononienſ. dotis. Mercurii* 24. *Maii* 1600. *coram Illuſtriſſimo Card. Lancelloto, in impreſſis Lugduni anno* 1612. quare ſecundum Rot. in citatis deciſionibus lucri ceſſantis intereſſe, quod probari debet ex potentia propinqua lucrandi, non cenſetur probatum ex qualitate loci, in quo paſſim inveniuntur occaſiones collocandi pecunias ad lucrum. 223

Secundus caſus eſt in creditore ſolito negotiari, & lucrari; & iſto caſu oritur diſcordia inter Doctores

Prima enim opinio eſt affirmativa, quòd etiam iſto caſu procedat concluſio, ut creditor teneatur probare; hancque opinionem ſequuntur *Caſtrenſ. Afflict. Mohed. Rot. diverſ. & Gabr.* quos citavi *ſupra num.* 221. loquuntur enim ii de creditore ſolito negotiari, & lucrari, & ita videtur manifeſte ſentire *Rot. dict. deciſ.* 774. *numero* 2. dum loquitur, in ſolito non tenere ſuas pecunias otioſas, & ab hac opinione in puncto juris non videtur diſcedere *Menoch. dict. caſ.* 119. *numero* 6. *in fine, ibi, conſtare itaque debet.* & qui tenuerint hanc opinionem & eſſe communem recenſet, licet non ſequatur, *Rot. Genuen. deciſ.* 139. *Paulus. ſub num.* 8. 224

Secun-

225 Secunda opinio contraria est negativa, quòd conclusio firmata *supra n. 2. 1.* non procedat in mercatore, & in eo, qui est solitus negotiari, & lucrari: quia in isto sufficit hæc verisimilis probatio, vel saltem non requiritur tanta probatio, secundum ea, quæ scribunt *Abb in cap. 7. per vestras nu. 6. de donat. inter vir & uxor.* & *in cap. 8 conquestus. n. 6. de usur.* dicens, quòd solitus mercari ex pecunia, potest agere contra debitorem morosum, ut solvat loco interesse id, quod fuisset verisimiliter lucratus ex pecunia *Joann. Bapt. Lup in d.l. curabit. §. 6 sub numero 17.* præsertim *versus finem, vers. non per hoc. fol. 121.* & *Surd cons. 527 rota Lucensis. sub num 53. vers justificatur. & num. 54 lib. 5* & videtur sentire *Navar. in cap. si fœneraveris. not. 15. num 45. vers. quinta quod. 14 q. 3.* dum constituit differentiam inter creditorem mercatorem, qui negotiatur pecunias, ut is possit recipere interesse lucri; & creditorem non mercatorem, ita ut pluris valeat pecunia mercatoris, quam dicit esse paratam ad negotiandum, quàm pecunia non mercatoris, ex quo non est parata ad negotiandum: & pro hac opinione possunt videri Doct. quos citant *Gabr. d. lib. 4. tit. de solut. concl. 10 num. 1.* & *Surd. ubi supra*: & quod sufficiat probare, petentem interesse fuisse mercatorem talis conditionis, & exercitii, & similes mercatores, prout est ipse petens, consuevisse lucrari communiter decem pro centenario singulis annis, deducta omni impensa, quia satis est, quòd probatio concludat à communiter accidentibus, siquidem in probatione interesse sufficiunt justificationes conjecturales, nec requiritur, lucrum fuisse in potentia propinqua, scribit *Cagn. in d.l. curabit. num. 67. & 68.* & *in l. unica, nu. 42. & 43 C. de sent. quæ pro eo, &c.* ubi contra Castrens. & alios sequitur, ita servari in practica, & secundum hanc meliorem, & tutiorem practicam, inquit, interesse lucri cessantis petetur semper uniforme ad rationem septem, vel decem pro centenario: quòd si, inquit, teneremus primam opinionem Castrens. & aliorum, esset multum difficile justificare interesse: & qui alii tenuerint hanc opinionem, citat *Menoch. d cas 119. sub num. 9. alibi num. 4. vers. secunda est opinio.* qui etsi in puncto juris videatur sequi primam opinionem, ut retuli *sub n. præceden. vers. prima.* tamen postea *num. 7. in fine*, ait, se audire, praxim observare, quòd satis sit probasse, se mercatorem: & hæc secunda opinio videtur probari *ex l. 3. in illis ultimis verbis: quod si merces solebat comparare, &c ff. de eo quod cer loc.* & facit etiam, quòd habetur in Matth. 25. n. 27. *oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, &c.*

Retenta tamen, si placet, prima opinione, uti tutiori in practica.

226 Restringe primo eam, ut non procedat in mercatore; negotiante pecunias super cambiis in Civitate Genuæ, quia in ista Civitate forus cambiorum semper est paratus volentibus dare, vel accipere pecunias cambio quolibet die, & hora, in platea banchorum; & nunquam desunt, qui accipiant, & dent quamvis summam, etiam magnam, ut satis videtur fuisse probatum *in Rot coram Illustrissimo Cardinali Lancellotto, Lunæ 7. Junii* 1610. & rursus coram eodē *in Rot. divers. decis. 231. sententiam initio, vers. quinto quod in civitate, in Januen. pecuniaria, Lunæ 6 Junii* 1611. prout iste forus est notorius: & ideo non est necessarium, ut creditor mercator Genuensis probet hoc secundum requisitum, hincque *Rot. Genuen. decis. 1 sub nu. 43. 44. & 45. decis 139. Paulus. sub n. 8. vers. altera vero.* & *sub num. 9. vers. quibus hinc inde. & decis. 19 nos auditores. numero 9. in fine, & numero 10.* transit semper sine ista probatione: solent tamen Genuenses adhuc ad cautelam articulare generaliter, quòd potuissent illas pecunias negotiari in cambiis, ut in forma articuli, quem posui *infra numero* 244.

Confirmatur hæc restrictio, quia in Civitatibus insignibus, in quibus sunt mercaturæ, negotiationes, & consequenter patent occasiones lucrandi, & emendi loca fructifera, nempe, census, loca montium, & similia, tutor, qui non posuit pecunias pupillares ad honestum lucrum, condemnatur, non aliter contra eum probato, quòd habuerit occasionem præ manibus, & potuerit ex illis pecuniis lucrum acquirere, *Jos. Lud in Perus. decis. 67. tutor quidam. n. 15. 16. & 20.* 227

Contra hanc restrictionem videtur tenuisse *Rot. Rom.* de qua *Mohed. decis. 3.* alias 208. *dux sessæ. de usur* nam Grimaldus, & Centurionus, contra quos Rota resolvit, ut eis non deberetur interesse, quia non probaverant, apparuisse, qui vellent pecunias ad cambium, erant Genuenses, & ideo mercatores, ut dixi *infra n. 236.* 228

Comprobatur hæc *Rotæ Rom.* sententia contra hanc restrictionem, quia in Urbe est similis forus paratur ad negotiationem cambiorum, ad ineundas societates officiorum, ad emenda loca montium, & census: & tamen creditor, qui etiam esset solitus inire societates officiorum, seu emere loca montium, & pecunias otiosas non tenere, adhuc non obtineret interesse istarum societatum, seu locorum montium, nisi in specie probaret, ut dixi *supra n. 223. vers. extende hanc.* 229

Ego non discedo à restrictione, & Rotæ Rom. decisioni respondeo, quòd ille de Grimaldis mercator Genuensis commorabatur forsan alibi, quam Genuæ, ideoque debebat probarere: alioquin si ille mercator commoratus esset Genuæ, illa decis. Rotæ Rom. non satisfaceret Genuensibus, & ideo eam in eorum tribunali non servarent, quia Curia Genuensis contenta est hac probatione, quòd creditor sit solitus negotiari in cambiis, &c. ut patet ex titulorum formula, quam posui *infra nu.* 244. 230

Ad comprobationem respondeo dupliciter: Primo, Romæ non ita frequentem, & promptam esse negotiationem cambiorum, societatum officii, censuum, & locorum montium, prout est frequens, prompta negotiatio cambiorum in Civitate Genuæ. Secundo respondeo, quòd quælibet provincia abundat in suo sensu, *cap penult. utinam. dist. 76. &c. 1. dist. 41 Zocch. tract. de iejun. num. 109. tom. 14 fol. 161.* quare, licet pecuniarum videatur una, & eadem potestas ubique esse, tamen in aliis locis facilius, & levioribus usuris inveniuntur, aliis difficilius, & gravioribus usuris, *l. 4. ideo in arbitrariis. ff. de eo quod cert. loc.* Genuæ contra debitores morosos rigorose agitur, omnis ratio, quæ pro interesse concludit, diligenter attenditur, juraque, interusuriis faventia, inviolabiliter servantur, interusurii enim materia reputatur favorabilis, quia, sublatis interusuriis, mercatores, & mercatura facile ruerent; & Genuenses sunt fere omnes mercatores, & degunt, ut aiunt, in scopulis, ita ut, deficientibus agris, prædiis, locisque fructiferis, omnis eorum cultura versari 231

debeat in pecunia, & propter ea sunt valde prompti ad condemnandum ad interesse, & ad interesse alterius interesse: ac Romæ, aliisque Civitatibus, in quibus non ita viget mercatura, & vivunt ex prædiorum redditibus, odiosum est interusurii, & interesse nomen, ideoque in eo remisse, ac magna æquitate proceditur, & sæpe contra interesse petentes responderi, judicarique solet, per ea, quæ scripsi *infra num. 246. & seqq.* & præsertim *n. 253.*

232 Extende hanc restrictionem, ut procedat non solum in negotiante per se ipsum, sed etiam in alio quovis, etiam si sit mulier, quæ solita sit dare suas pecunias mercatoribus ad honestum lucrum, & illas tenere non otiosas in arca; quia isto casu debetur ei interesse, sicut debetur ei, qui per se ipsum negotiaretur; licet plus, & minus, *Cagr. in l. unica, sub n. 37. C. de sent. quæ pro eo, &c.* & pro majori intelligentia hujus extensionis, adde quæ scripsi *ampl. seq. num. 1. & 3. & ampl. 11. num. 7. & 9.*

233 Subrestringe hanc restrictionem, ut procedat, supposito, quòd probetur, creditorem esse solitum negotiari in cambiis, quorum dixi paratum esse semper forum: secus autem si non probetur, esse solitum negotiari in cambiis, quia possunt hæc simul stare, quod adsit parata occasio negotiandi in cambiis, & quis nolit in eis negotiari, secus etiam quoad mercaturam aliarum mercium, quia si mercator Genuensis non esset solitus negotiari in cambiis, sed in aliis mercibus, tunc procederet prima opinio, quòd deberet probare, habuisse præ manibus occasionem præcisam talis, seu talium mercium, &c. cum de istis aliis mercibus non sit ita paratus forus, & certius de quantitate interesse.

234 Restringe secundo, ut non procedat quo ad aliquale interesse arbitrio judicis, quia quamvis solitus negotiari, non probet in specie, se præ manibus habuisse certam occasionem: tamen, si judici constet, hunc creditorem esse virum sagacem, & solitum negotiari, & lucri, & in genere non defuisse occasionem negotiandi, & lucrandi, poterit juxta loci consuetudinem taxare moderatum interesse, ut sequitur *Surd. cons. 527 rota Lucensis. n. 53 in fine, vers. justificatur.* & *n. 54. & 55. lib. 3.* quia probationes sunt arbitrariæ: & quòd mercatori solito negotiari concedatur non solum interesse damni emergentis, sed etiam lucri cessantis, dixit *Rot. divers. decis. 6. domini in ista. num 2. in fine, vers. præterea. coram Illustrissimo Card. Millino, in Mediolanen. pecuniaria, Mercurii, 9. Decembris 1592. in impressis Romæ anno 1615.*

235 Remedium, ut probatio hujus secundi requisiti, paratæ scilicet negotiationis, de quo *supra num. 221.* nunquam deficiat, & consequenter pecunia semper pariat interesse, habent magna ex parte Genuenses: siquidem sunt ipsi præ cæteris soliti negotiari in cambiis, ut testatur *Rot. Genuens.* quam retuli *hac ead qu. par. praced num 65. & hic num. seqq.* adeo quòd quisq; eorum qualitatem hanc facile probat, qua probata, agendo de interesse cambiorum, succedit, quod scripsi *supra sub num. 226 in praceden. prima restrictione:* vel saltem sunt negotiatores, & mercatores aliarum mercium, ideoque agendo de interesse lucri cessantis, procedente à mercatura, succedit hæc

236 secunda restrictio, † quia omnes Genuenses sunt mercatores, in tantum, ut valeat consequentia: est Genuensis: ergo mercator, *Rot. Genuens. decis. 139. Paulus. num. . 0.*

Verum licet Genuensis ex hoc videatur relevatus ab onere probandi, se esse mercatorem, & solitum negotiari, & lucrari, tamen, nisi hoc probet, non obtineret, *Rot. Genuens. decis. 30. Antonius Maria. sub num. 2.* licet in ea decis. non constet, an esset Genuensis ille Augustinus Gentilis Costa, cui denegavit interesse, quia non probaverat hanc qualitatem, quòd esset solitus mercari, *& Rot. divers. decis. 331. sententiam. post initium, vers. quarto quod ipse. in Januen. pecuniaria, Luna 6. Junii 1611. coram Illustriss. Card Lancellotto, in impressis Roma anno 1615.* inter alia fundamenta, quibus approbat interesse conventum in mutuo, est etiam istud, quòd mutuator, qui erat Genuensis probaverat, se esse solitum suas pecunias negotiari in cambiis: & ita servant Genuenses, formant enim, & facile probant ejusmodi titulum, quem vocare solent, *il titolo del commune.* cujus formulam secundum Genuensium stylum posui *inf. a n. 244.*

Absoluta prima declaratione, posita *supra numero 222.* 237

Declara secundo eandem conclusionem, ut quemadmodum ad consequendum lucrum cessans debet probari existentia occasionis lucrandi, vel quòd creditor erat solitus negotiari, ita ad consequendum damnum emergens, sufficit probare, extitisse damnum.

Et hæc de secundo requisito, posito *sup. num. 221.*

DE QUANTITATE INTERESSE.

SUMMARIUM.

Interesse ut debeatur, debet probari quantitas, n. 238.
Declaratur duplex species probationis, n. 240. & 241. Subdeclaratur primo, ut, probato interesse, & non probata quantitate, fieri debeat condemnatio ad interesse, n. 242. Subdeclaratur secundo, ut judex possit æstimare, & condemnare, ibidem.
Probatio à solitis in materia lucri non cõcludit, sub n. 238.
Probatio lucri cessantis est difficilis, n. 239
Probatio verisimilis, & conjecturalis sufficit in interesse, numero 241.
Genuenses facile liquidant quantitatem lucri cambiorum, num. 243.

Transeo ad tertium, de quantitate lucri cessantis: & concludo, fore necessarium, ut creditor, agens ad interesse lucri cessantis, probet quantitatem lucri, quod fecisset, etiam si iste creditor esset mercator, & solitus lucrari, quia non sequitur: est consuetus aliquando lucrari: ergo, si habuisset, fuisset lucratus, quia possibile est, quòd non fuisset lucratus, cum multa potuissent evenire in contrarium: quare non teneretur probare, quando lucrum fuisset certum, secus quando dubium, *Paul. de Castr. in l. 3. §. fin. n. 3. initio, & in fine, ff. de eo quod cert. loc.* quem sequuntur *Aff. Mohed. & alii communiter.* ut retuli *supra sub num. 99. & n. 221.* & ratio est evidens, quia condemnatio non potest ferri super re incerta: requiritur enim semper liquidatio certa ante executionem facti, ut secutus sum *in meo tract. de appell. q. limit. 9. n. . 8.* 238

Infero ex hac conclusione, lucri cessantis probationem esse difficilem, quia lucrum cessans est non ens, & non entis nullæ sunt causæ, *Jas. in l. 3. non utique §. fin. n. 7. ff. de eo quod cert. loc.* 239

Decla-

240 Declara eandem conclusionem, ut interesse, id est, quantitas lucri, possit duplici probationis specie liqui dari.

Prima probatio est, quæ dicitur certa, clara, & indubitata, qualis est probatio cambiorum, recambiorum, & locorum montium; &, loquendo de hac probatione, nulla est difficultas, quòd hæc concludentissime probet, & sufficiat ad condemnandum.

241 Secunda probatio (& hæc videtur destruere conclusionem) dicitur verisimilis, & conjecturali, qualis est illa, quæ versatur super mercibus, & hæc etiam sufficit ad condemnandum, ut patet ex his, quæ scribunt *Gl. in l. 3. §. ult. in verbo, solebat. ff. de eo quod. cert. loc. Bal in l. 11. rogasti. § si tibi ff. si cert pet.* quem retuli, & secutus sum *hac ead. quæst. par. præced. sub n. 27. Jas. in d. l. 3. non utique §. ultimo sub numero 7. vers secundo not. Cov. var. resolut. lib. 3. cap. 4. sub num 5. vers. septimo eadem.* dum scribunt, quantitatem interesse probari per conjecturas, seu verisimiles conjecturas, & *Cagn. in l. curabit. num. 58. 59. & 60. C de act. empt.* dum scribit, taxationem interesse ad certam quantitatem, habita ratione fructuum secundum communem contingentiam, & cursum, non esse rescindendam, dato, quòd probaretur de minori quantitate: quia, ut inquit, non inspicitur futurus eventus, & ideo non est facienda liquidatio secundum fructus perceptos, sed secundum fructus, qui à communiter accidentibus percipi solent, *Menoch. tract. de arbit jud. cas. 119. revocavit. num. 14. vers. cæterum vero & num. 16 cent. 6.* & *ex Navar. & Card. Tolet.* secutus sum *supra n. 83 in 7. requis.* & in taxatione fructuum societatis officii idem scribit *Bastrac. in tract. de societ. offic cap. 10. num. 8. & seqq.* & præsertim *n. 11. & 12.* & in taxatione cambiorum *Rot. divers. decis. 331. sententiam sub nu. 1: . vers. nec. obstat taxatio in Januen. pecuniaria, Luna 6. Junii 1611 coram Illustriss. Card. Lancellotto.*

242 Subdeclara primo eandem declarationem, ut, probato interesse, sed non præcise quantitate interesse, judex adhuc debeat condemnare reum conventum ad interesse; quia, cum actor probaverit suam intentionem, videlicet, sua interesse, debet in ea obtinere, deinde fiet liquidatio quantitatis interesse in executione sententiæ; & ita servatur in practica, *Cagn. in l. unica, n. 53. in 7. dubitatione, C. de sen quæ pro eo, &c.* hæcque praxis in Civitate Genuæ nullam recipit dubitationem.

Subdeclara secundo, ut, probatio interesse, sed non quantitate, possit ipse judex æstimare, & condemnare, *Cagn. in d. l. unica, num. 54.* & facit, quod scripsi *supra num. 234. vers. restringe. & sub numero 225.* quamvis contrarium sentiat *Rot.* quam retuli *supra numero 224.*

Confirmatur hæc subdeclaratio, quia sæpe, probato damno, seu interesse, & non probata quantitate, statur juramento partis, quæ damnum passa est, ut in positionibus negatis secutus sum *in meo tractat. de judic. caus. lib. 2. capitu. 7. numero 7-1.* & in mutuo negato, *cap. 11. num. 23:* & taxatio super damnis, & interesse, facienda juramento partis, reducitur, & taxatur per judicem arbitrio boni viri; & judex prius taxat ipse, & postea admittit partem ad jurandum, ut, late hæc declarando, secutus sum *d. lib. 2 cap. 9. numero 427. & seqq.*

243 Collige ex hac declaratione in prima specie probationis, quòd Genuenses, ut se eximant ab hac difficili quantitatis liquidatione, de qua in hoc tertio requisito, posito *supra num. 238.* negotiantur in cambiis, quorum interesse facillime liquidant; faciunt enim listam cambiorum, & recambiorum de foro in forum, cum reditibus cujusque fori, eamque listam faciunt ostendi testibus examinandis, ut in sequenti formula titulorum, in secundo titulo, vel exhibent listam confectam à Cancellario gabellæ cambiorum, ut fuit servatum *in d. Januen. pecuniaria vers & confirmatur. coram Illustriss. Cardin. Lancellotio, Lunæ 2. Maii 1611.*

INTERESSE UT DEBEATUR, AN sint necessaria alia requisita, & quæ.

SUMMARIUM.

Titulorum formula in Cura Genuensi ad consequendum, & liquidandum interesse, n. 44.

Cambiorum lucra Genuenses consequuntur sine cambio, numero 245.

Interesse ut debeatur, an sint necessaria alia requisita cum distinctione duorum casuum, n 246 & seqq.

Interesse lucri cessantis ut debeatur sunt probanda duo: Primum, quod creditor cessaverit à lucro, quia pecunias non habuit: Secundum, (si sit creditor ex causa societatis disdicta) quòd fecerit omnes diligentias, sub num. 246. Obiicitur contra primum, num. 256. & sequent. Contra secundum, sub num. 260. Defenditur stylius. Aud. Cameræ ibidem.

Interesse ut debeatur, quando creditor accepit pecunias sub interesse, sunt probanda quinque. Primum, quod ideo accepit, quia non habuit pecunias, n. 247 Obiicitur n. 261. Secundum, ut probet expressim, accepisse in eam causam, num. 248. Obiicitur, n. 262. Tertium, ut priusquam acceperit, denunciaverit debitori, n. 249. Obiicitur, n. 263. Quartum, ut acceptis pecuniis, denuo notificaverit debitori, num. 250. Obiicitur, n. 264. Quintum, ut accipiens cum interesse societatis officii, decluret se accepisse ad commodum, & incommodum debitoris, num. 251.

His tribus requisitis probatis, creditor ex communi theorica, de qua *sup. n 99.* debet obtinere, debitorem condemnari ad certum interesse: hancque communem theoricam servant passim Advocati in Civitate Genuæ, formando hos breves titulos. 244

Supradictus Magnificus Octavius Imperialis, constitutus coram præfatis Mag. DD. Auditoribus Rotæ, sive præfato Mag D. N causæ Commissario, occasione causæ, quam habet cum dictis Baptista, &c.

Quibus, &c. Inhærendo, &c. Dicit, &c.

Et facit infra scriptos titulos.

Et primo qualmente esso magnifico Ottavio Imperiale da anni otto, eptù in quà è stato, & è negotiante, non solito di tenere li suoi denari otiosi, ma negotiarli in cambii, & in altri negotii, & dadetti anni otto in qua, & per l'istesso tempo hauuto commodità ogni fiera di negotiare sopra cambii al conto più somma di doi mila scudi, & così fu, & è vero, &c.

Secondo, che scudi mille continuati sopra cambii nelle fiere di Piacenza al conto dell' anno 1606. dallicinque di Maggio in quà, in fiera de Santi 1613. & per l'istesso tempo haurebbono risposto di benefitio, & suriano asceso alla somma della quale si fa mentione nella lista, che si presenta da leggersi & monstrar si à' testimonii, prima che depongano, & li testimonii la san-no,

no, perche in detto tempo hanno negotiato ſopra cambii da Piacenza à Genova, & da Genova à Piacenza, & perche hanno viſto altri negotiarui, & per altre ragioni, che diranno, & per haver fattoi conti, e così fù, &c.

Ultimo quod de prædictis, &c.

Citatis, &c.

Copia.

Joſeph. Martignonus I. C.

245 Collige obiter ex hac praxi, quòd Genuenſes hac via conſequuntur lucra cambiorum, & recambiorum ſine cambio: quia, ſuppoſita negotiatione cambiorum pro licita (& in hoc ſtat punctus) creditores omnes in vim illius negotiationis conſequuntur lucra cambiorum per viam lucri ceſſantis.

246 Contra hanc opinionem, & praxim, nempe, non ſufficere præfata tria requiſita, de quibus *ſupra num.* 99. *& ſeqq.* ſed requiri plura alia ad conſequendum intereſſe, videntur ſentire *Rot. & nonnulli alii*, ut mox videbimus.

Et quo facilius rem tradamus, duos conſidero caſus.

Primus eſt ſimplex & generalis, tam in lucro ceſſante, quam in damno emergente: & in iſto Rot. & nonulli alii requirunt duo.

Primum eſt probatio negativa, ut, agens ad intereſſe, probet, quòd ex quo non habuit pecuniam, non potuit emere, ſeu damnum evitare; alias, hoc non probato, non poteſt obtinere, *Rot. in Rom. fructuum, & intereſſe, die* 10. *Decembris* 1614. *coram R.P.D. Pāphilio. verſ. præterea.* mota ex doctrina *Pauli de Caſtr.* quam formaliter, citatis iis, qui eum ſequuntur, retuli *ſupra num.* 99. *verſ. declara.* & in multis aliis cauſis, de quibus *deciſ.* 325. *dubium erat. n.* 5. *verſ. non obſtat in Lucana locationis, ven.* 18. *Martii.* & 29. *Aprilis* 1611. *coram Illuſtri Card. Lancellotto in impreſſis Romæ anno* 1615. ubi, quòd licet conductor, ære alieno gravatus, ſolvat fructus, & intereſſe, & ipſe anticipate ſolverit locatori ſcut 1500. cum pacto, quòd locator teneatur ei ad lucrum ceſſans, & damnum emergens, tamen non conſequitur intereſſe damni emergentis, niſi probet in individuo, quòd ex defectu dictorum ſcut. 1500. quos locatori anticipate ſolvit, non extinxit æs alienum, pro quo ſolvit intereſſe; & quòd, ſi dictos ſcutos 1500. habuiſſet, extinxiſſet debitum, ſeu debiti fœneratitii partem, quia poſſet alias contingere, quod debitor unius in ſcut. 100. cum intereſſe 12. pro quolibet anno, & creditor decem debitorum ſeparatim, & cujuſque eorum pro ſimili ſumma, exigeret à quolibet eorum ſcut. 12. pro centenario, quos ipſe ſolvit ſuo creditori; ſicque pro 12. conſequeretur 120. cum nemo eorum decem debitorum ſciret ſolutionem, factam ab altero, prout obſcurioribus verbis conſiderat *Rot. d. deciſ.* 325. *numero* [illegible]. *in fine:* hincque aliqui ex DD. Rotæ dicebant, quòd etſi creditor, finita ſocietate officii, contrahat ſimilem ſocietatem, cum declaratione, quod pecunias accipit ad commodum, & in commodum debitoris moroſi, hæcque ſocietas, & declaratio ad claram, & certam debitoris notitiam deducantur, ſuppoſita etiam prius omnimoda mora debitoris, tamen debitor non teneretur ad fructus ſocietatis, quia creditor debet probare, quòd niſi illas pecunias accepiſſet in ſocietate officii, ceſſaſſet ab aliquo lucro, vel non evitaſſet aliquod damnum, *Rot coram Illuſtriſſ. Card. Millino, Lunæ* 3. *Decemb.* 1601. *in Romana de Perottis.*

Ratio hujus requiſiti in lucro ceſſante eſt, quia quamvis aliquis habeat præ manibus utilem occaſionem emendi, ſeu negotiandi, & habeat etiam pecunias: tamen multa poſſunt evenire, ut occaſionem illam deſerat: Primo enim poteſt evenire, ut diſſentiat in pretio, vel in alia conditione, & ita deſerat, quod ſæpe in facto experimur: ſecundo poteſt evenire, ut illas pecunias in alios converteret uſus non utiles, & tamen, ut intereſſe conſequatur, malitioſe fingeret ſe velle emere.

Confirmatur hoc requiſitum, quia poſſet eſſe, quòd iſte creditor haberet alias pecunias otioſas, quibus poſſet, ſi vellet, emere: quo caſu non deberetur intereſſe, per ea, quæ intereſſe ex mutuo ſcribit *Card. Tolet.* quem retuli *ſup num.* 78. *in ſecundo requiſito.* quare cum probatio ſit undique obſcura, & incerta, non relevat.

Ratio vero in damno emergenti poteſt eſſe illa fraus, quam creditor poſſet committere, ut ex mente Rotæ deduxi *hic ſupra.*

Secundum eſt, ut ſi ſit creditor ex cauſa ſocietatis officiis, & diſdictæ, & velit conſequi lucrum ceſſans, oſtendat, ſe non ſolum interpellaſſe debitorem, ſed etiam feciſſe diligentias conſequendi ſolutionem, & debitorem fuiſſe moroſum, quia tunc ex quadam æquitate poteſt creditor aliquod honeſtum lucrum exigere arbitrio judicis, ſecundum qualitatem perſonarum & negotiorum, ut ex ſententia D. Thomæ, referendo ejuſdem formalia verba, firmat *R.P.D. Acorambonus, Rotæ Decanus in quodam ejus voto, impreſſo inter conſilia Proſperi Farin conſ.* 15. *num.* 87. *lib.* 1. quinimo debet oſtendere, ſe feciſſe omnes diligentias pro exigenda ſorte ſocietatis, & non ſufficerent aliquæ diligentiæ: quare debet obtinuiſſe mandatum executivum, & procuraſſe illius executionem, & tunc etiam ex Rotæ judicio debetur creditori intereſſe, *Caſtrac. tract. de ſociet. cap.* 49 *per totum* hocque intereſſe ex ejuſdem *Rotæ Decani voto n.* 88. *ſupra citato*, non debet excedere quinque, vel ſex pro centenario, quia tot reddere ſolent bona ſtabilia, & pecuniæ ſine periculo: huncque ſtylum ſervat ſæpe Auditor Cameræ; ceſſat enim tunc ſuſpicio contra creditorem, ne differat conſequi creditum, ut ex eo conſequeretur etiam intereſſe.

Secundus caſus eſt, quando creditor, ex quo ſibi debitor non ſolvit pecunias debitas, fuit compulſus eas accipere ab aliis ſub intereſſe: & iſto caſu, ut creditor conſequatur illud intereſſe, debet plura probare. 247

Primo enim debet probare, ſe pecunias accepiſſe ſub intereſſe, eo quia debitor ſibi non ſolvit in termino præfixo, & maxime ſi creditori fuerit à debitore data hæc facultas, ut ipſo debitore non ſolvente in termino, poſſet accipere cambio, & recambio; alias ſi non probet, ſe accepiſſe cambio, non poteſt obtinere intereſſe, *Rot. diverſ. deciſ.* 775. *dubitatum. ſub n.* 1. *in Mediolanen. pecuniaria, Mercurii* 27. *Martii* 1602. *coram R.P.D. Litta, in impreſſis Lugduni* 1612. hocq; requiſitum ſatis probatur ex allegatis in primo primi caſûs, quia in effectu eſt idem.

Secundo ubi probaverit, ſe pecunias cambio accepiſſe, debet probare etiam, fuiſſe in eam cauſam expreſſim acceptas; quia qui tenetur probare, debet clare probare, cum probatio obſcura non relevet, *Rot. ubi ſupra*, & enixius *Mohed. deciſ.* 1 & 2. *tit. de uſur. alias* 102. & 103. quare eſt neceſſaria probatio in indivi- 248

di viduo, quòd ideo acceperit cambio, quia pecunia sibi à debitore non fuit restituta; cum possit esse, quòd acceperit pecunias ad cambium ob alias causas *Rot.in Rom.cambiorum de Grandis ven.15.Maii 1592.num.1 coram Illustrissimo Cardin. Millino, impressa apud Marches.de commiss.par.1.§.2. num.52 fol. 875.*& sic debet probare,quòd ex illis pecuniis, cambio acceptis, solvit aliquod debitum, & quòd non poterat illud aliter solvere: nam posset esse, quod creditor acciperet cambio, ut debitorem suum sibi obliget ad majus lucrum per viam interesse damni emergentis, quod est undique multiplicabile, per ea quæ retuli *infra §.7.gloss.2. num.*60. imo posset esse, quòd pecuniæ, quas creditor sub interusuriis accipitessent ipsius met creditoris, & faceret apparere, quòd essent alterius, qui esset confidens amicus: ideoque ad obviandum his fraudibus, quæ committi possunt, requiritur probatio concludentissima, quòd, necessitate urgente, & propter damnum emergens, acceperit cambio, & non ut negotiaretur ad lucrandum.

249 Tertio requiritur, ut in casu, quo creditori data non est facultas à debitore capiendi pecunias sub interesse, & debitor est morosus in non solvendo, creditor priusquam pecunias sub interesse accipiat, denuntiet debitori, & protestetur, se illas accepturum, *Rot. d decis.* 775. *sub num.* 1. contra morosum enim debitorem requiritur hæc protestatio, juxta ea, quæ scripsi *infra §.6.glos.1.nu.97.& §.7.gloss.2.n.16.* &,quod sola mora non sufficiat, sed requiratur denunciatio cum protestatione, ut mutuatarius teneatur ad damna, scribit *Mich. Sal ad D. Thom.2.2.q. 78.artic.2. contr.8 sub n. 17.vers.favet. tom.2 fol.252.* & ita citatis *Bero cons.195. numero 2.lib.1. Anch.cons. 3-6.n.2.in fine & Mohed.decis.3.de renunt.* scribit *Rot in Rom subhastat. bon. coram Illustriss. Card Lancellotto,Lunæ 7 Junii 1597.vers.non obstat* dicens, fuisse eo casu necessariam protestationem, quod pecunias accipiebat in societate officii ad commodum, & incommodum sui debitoris, ad hoc, ut ille suus debitor teneretur ad fructus dictæ societatis.

Et dato hoc alio casu, quòd creditor nolit accipere pecunias sub usuris, neque uti mercator intendat consequi lucrum cessans mercaturæ, sed velit inire aliquid commercium frugiferum, puta, quia velit emere reditum; utique sicut volens accipere sub usuris, tenetur debitori futuram acceptionem denunciare, ut dixi *hic supra*, ita etiam volens emere annuum reditum, debet futuram emptionem,sicque existentiam occasionis denunciare, prout aliqui in praxi observant.

Confirmatur primo hoc tertium requisitum, quia quando credendum esset, fore, ut debitor morosus, puta,mutuatarius, monitus, solvat debitum cum suo minori sumptu: creditor, puta, mutuator teneretur illum monere, se accepturum esse pecunias sub usuris, si illum commode monere possit. *Molin. de just. tom.2.de contract.disp.315.vers.illud est ibi,quando itē. col.373.*& ratio potest esse,tum quia quod nobis non nocet, & alteri prodest, est agendum: sed hæc denunciatio creditori non nocet, & debitori prodest ut dixi; ergo: tum quia hoc ipso,quòd creditori data esset facultas à debitore, vel à lege, ut posset pecunias sub usuris accipere nomine ipsius debitoris, videretur in hoc procurator ipsius debitoris, sed procurator debet utiliter gerere negotium domini: ergo tenetur prius requirere ipsum debitorem, an vellet solvere.

Confirmatur secundo, quia creditor, quando potuisset aliter cum minori debitoris dispendio se conservare indemnem, quam, sumendo sub usuris, tunc debitor tenetur solum ad id, quo cum minori dispendio potuisset se conservare indemnem, & non ad illud plus, *Molin.ubi supra*, sed potuisset se forsan conservare indemnem, denunciando, quia debitor solvisset. Ergo.

Quarto requiritur, quòd, facta ista notificatione cum protestatione, & secuta reali pecuniarum acceptione sub interesse, rursus notificetur debitori, ad effectum, ut certo sciat, debitum suum jam esse sub usuris, sicque possit, si velit, ab illis se liberare, solvendo debitum, *Rot.d.decis.775.sub num.1.* citata *supra sub num.* 247. 250

Quinto requiritur, quòd (si creditor acceperit pecunias in societate officii (declaraverit, quòd illam societatem contrahebat ad commodum, & incommodum debitoris, *Rot.* quam citavi *supra sub n. 249.in 3.requis.& coram R.P.D.Cavalerio,in Rom.pecuniaria,Lun.23. Junii* 1608. ubi, facta à creditore in contractu societatis declaratione, quòd pecunias accipit in societate officii, animo se revalendi contra suum debitorem, ad quem propterea omne commodum, & incommodum spectare declarat: transit super hoc, nulla excitata dubitatione. 251

Ratio hujus requisiti est, ne alias,secuto lucro societatis, creditor, revoluto mantello, diceret, quòd illam contraxit ad commodum, & incommodum proprium: & propterea si creditor societatis officii, finita societate, protestetur contra debitorem morosum, se velle accipere pecunias in societate officii à Titio, & illinc ad tres dies accipiat, hæc protestatio non est sufficiens, quia esset necessaria declaratio tempore initi instrumenti societatis, quòd pecunias accipit ad commodum, & incommodum ipsius debitoris, ut debitor si certus de contractu societatis, &, succedente casu mortis, possit pecunias lucrari: siquidem alias esset in potestate creditoris, juxta eventum rei dicere, societatem fuisse contractam ad commodum & incommodum debitoris, vel sui ipsius, & ulterius debet hæc protestatio continere, per acta cujus notarii accipiat pecunias, ut debitor possit scire, sub cujus vitæ periculo contracta sit societas, ad effectum, ut possit innotescere eventus lucri, *Rot.coram Illustriss.Card. Millin.Lunæ.3.Decembris 1601. in Romana de Perottis.* 252

Ratio tot requisitorum est duplex: Prima, quia, admisso interesse, scabrosiores insurgerent difficultates: nempe, quantum interesse sit probatum: rursus, an debeatur primum tantum, vel etiam secundum interesse, & an debeatur interesse alterius interesse, quæ sunt difficultates pene inextricabiles, de quibus egimus *infra §.7. gl.2. n.18.& seqq.* & *n. 33.& seqq.*unde boni Judices, quorum cordi est obviare litibus, omni conatu student, quomodo possint jugulare interesse, veluti radicem, juxta illud Ovidianum: 253

Principiis obsta, sero medicina paratur.

Secunda ratio est, quia etsi interesse, & usura longe inter se distent, cum interesse sit omni jure concessum, ut dixi *supra num.*96 usura vero omni jure prohibita, ut dixi *sup quæst.1.num.*401. tamen usura, sæpe interesse veste induta, difficile discernitur, & proinde Judices Romanæ Curiæ,& præsertim Rota,quæ est &

& religiosissima, & prudentissima, ne in eorum tribunali sub specie interesse transeat palliata, & per sonata usura, ita caute procedunt, ut potius justum excludant interesse, quam damnatam admittant usuram: hincque agentem ad interesse crediti resoluti, ut loquuntur, in mutuum, multis, difficilibusque onerant probationibus; easque si faceret, aliam tunc forsan adderent, ut, quasi Hydræ uno avulso capite, alterum consurgat, sicque, qui conscientia, ac virtutis amore, à larvatis non abstinerent usuris, tot requisitorum difficultate deterriti, arceantur.

254 Hæc etsi bono zelo, pie, ac religiose, ad arcendam usuram exigi videantur, tamen quæ eorum occulta sunt, ideoque directo probari non possunt, ad forum interius pro instruenda conscientia remitti debent: non autem ad forum exterius, de quo agimus, quia in eo ea tantum probari debent, quæ occulta non sunt; hæcque ad illa tria reducuntur, quæ summatim numeravimus *supra sub num. 99. vers. declara* & copiose de eisdem egimus *supra n. 100. & seq. n. 221. & seqq. 258 & seqq.* nam quòd illa tria sufficiant, duplici potest argumento probari.

Primo, quia ipsamet Rota, quæ plura requirit, sæpissime doctrinam citat Pauli de Cast. ut dixi etiam *sup. d. num. 99* & quod Rota sequatur in hoc Paulum de Castr. sunt decisiones vulgatæ, ut dicit *Rot. divers. decis. 139. fuit resolutum. num. 1. coram bon. mem. Card. Pamphilio, in Rom census, Lunæ 29. Novembris 1599. in impressis Romæ 1615.* & tamen *Paul. de Castr.* pauciora requirit, ut patet ex ejus doctrina, quam retuli *sub d. n. 99. vers. declara.*

Secundo, quia hæc omnia alia requisita præter quintum, de quo *sup. num. 151.* urgentes pati videntur difficultates

255 Contra enim primum primi casûs requisitum, quo creditor arctatur ad probandam negativam, quòd ideo non emerit, seu non solverit æs alienum, quia pecunias non habuit, urgent duo.

Urget primo praxis, qua utuntur mercatores, qui, protestatis litteris, consequuntur non solum interesse damni emergentis, accipiendo ad cambium, & recambium eandem partitam, ut in protestationis formula quam posui *infra §. 6. gloss. 1. n. 98. & §. 7. gl. 2. sub n. 16.* nulla unquam facta probatione, quòd ideo cambio, & recambio acceperint, quia non fuit sibi soluta partita cambii, sed consequuntur etiam interesse lucri cessantis, non aliter illa partita ad cambium accepta, dummodo sint soliti negotiari, dando, & accipiendo ad cambium, ut in titulorum formula, de qua *sup. n. 244*

256 Urget secundo, quia hoc requisitum vel est improbabile, & tunc nemo cogitur illud probare, quia ad impossibile nemo tenetur: imo si quis vellet illud probare, esset repellendus, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib. 2. cap. 7. nu. 124. & 125.* Vel est aliquo modo probabile, & tunc eo modo, quo est probabile, dico esse probatum: dum dico, esse improbabile, loquor de probatione directa, & certa, quia, quòd creditor haberet animum, & voluntatem emendi, si habuisset pecunias, & non emerit, quia non habuit; hoc residet in animo, & corde, ideoque directo probari non potest, quia solus Deus est scrutator cordium, ut secutus sum *d. lib 2. cap. 9. nu. 310. & seqq* posset enim esse, quòd adesset occasio emendi, seu faciendi alium contractum lucrativum, & creditor, ut consequatur interesse, fingeret, quod vellet facere illum contractum, si haberet pecunias, & tamen in rei veritate illum contractum non faceret: imo posset creditor reperire simulatum venditorem, qui minime venderet: Et dum dixi postea, eo modo, quo est probabile, esse probatum, locutus sum de probatione conjecturali, & resultante ex aliqua probatione directa antecedenti; ut puta, creditor probat directo, se habuisse præ manibus occasionem emendi annuum censum, seu quid simile, & requisivisse suum debitorem, ut ei solveret, eique notificasse, se empturum esse illum annuum censum: & constat, quòd debitor non solvit, & quòd creditor non emit: certe ex his, directo probatis, satis dicetur probatum, quòd creditor non emerit, quia non habuit pecunias, seu oritur pro creditore præsumptio, quæ transfert onus probandi contrarium in debitorem: & admitti has conjecturales, & verisimiles probationis, secutus sum etiam *supra n. 125. in 2. opin.* quare debitori incumbet onus probandi contrarium: videlicet, quòd creditor habuit semper alias pecunias otiosas, quibus potuisset emere, vel, quòd non potuit se concordare cum venditore: alioqui si creditor teneretur ipse aliter hanc negativam probare, quòd non habuerit alias pecunias, quibus emeret, intolerabili gravaretur onere, quia multa sunt loca, in quibus quis potest secreto habere pecunias, & nullus testis posset deponere, quòd viderit omnia loca. 257

Ad doctrinam Pauli de Castr. citatam *supra sub n. 246.* & latius *sub num 99.* respondeo, quòd illa ultima ejus verba: *& quia pecuniam non habuit, non potuit emere*: non sunt verba articuli probandi, sed sunt verba, quæ ex probatione præcedentium infert Castrensis, quem ita interpretari debemus, ne alias ex allegatis *n. præcedenti.* reprehensionem mereretur. 258

Ad rationem adductam respondeo, quòd si creditori denegandum esset interesse, quousque potest considerari casus, ut non emisset, & quousque considerari potest suspicio fraudis, jura, de interesse loquentia, essent abroganda, quia semper potest considerari aliqua suspicio fraudis, ut patet ex his, quæ scripsi *inf. n. 267.* & consequenter, dum Princeps, & judex suspicionem fraudis tanto prosequerentur odio, debitoribus nimis faverent, quod est contra justitiam, quia debitoribus ita in justitia debitores sumus, ut creditoribus injustitiã facere non debeamus.

Ad confirmationem respondeo, quòd aliam pecuniam, quam habet otiosam, potest tenere pro futuris necessitatibus, quo casu illa pecunia non habetur tanquam otiosa, *Navar. & Jo. Azor.* quos secutus sum *supra sub num. 78.* 259

Intellige hæc, quæ dixi contra hoc requisitum, ut procedant in foro exteriori, secus in foro interiori: quia in foro interiori hoc requisitum est necessarium; & ideo, si vere creditor non fuisse, empturus, & consequeretur interesse, peccaret, & teneretur ad restitutionem. 260

Hæc omnia, quæ dixi contra hoc primum requisitum in lucro cessante, habent locum contra idem requisitum in damno emergente, quando creditor dicit, se non solvisse debitum fœneratitium, quia suus debito non solvit sibi.

Contra secundum primi casus requisitum, quo creditor societatis disdictæ arctatur ad faciendas omnes diligentias, urget duplex difficultas: Prima, quia, si, nullo

nullo probato interesse, debitor ad illud condemnatur, præter illas diligentias, quibus creditor usus est ad consequendam sortem, condemnatio est injusta, & usuraria; nam utatur creditor mille diligentiis, & non doceat de interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, impossibile est, ut debitor ad illud condemnetur per ea, quæ secutus sum *infra num. 292. restrict. 1.* & ita, reprobato contrario Auditoris Cameræ stylo, scite dixit *Rot. in Rom. fructuum, & inter se, mercur. 10. Decembris 1614. coram R.P.D. Pamphilio.* quòd si dicamus, interesse lucri cessantis probari ex ea, quòd in Urbe sunt multæ occasiones negotiandi, & emendi utiliter; replico, quòd ejusmodi occasiones in Urbe non sufficiunt, per ea, quæ dixi *supra num. 229. juncto num. 223.* Secunda difficultas, quæ urget, est, quia si creditor cessavit à lucro, vel damnum est passus propter moram debitoris, potest illud consequi, omissis tot diligentiis, per ea, quæ dixi *num. sequentibus*; nam istæ diligentiæ ostendunt culpabiliorem moram, sed non inducunt novam moram obligantem.

Cæterum, ut meam dicam sententiam, Auditoris Cameræ stylus, dum officialem, debitorem ex causa societatis officij, condemnat ad quinque vel sex pro centenario, juridice defendi potest, non ratione prædictarum diligentiarum, sed ea ratione, quòd pecunia socialis habet hoc speciale, ut socius, qui pecuniam socialem invasit, teneatur ad interesse, per ea, quæ dixi *supra num. 137. restr. 4.* sicque potest condemnari ad rationem societatis officii non periculosæ, ut scripsi *supra num 120. & seqq. illat. 4.* & maxime juridicus est hic Sylus, quando ipse officialis, seu qui bonam fidem recognovit, disdixisset societatem, & pecunias non restitueret; quia tunc hic stylus clare justificatur ex his, quæ scripsi *supra nu. 141. & seqq.* quare illæ diligentiæ videntur servire potius pro notariis, ut mandatorum emolumenta acquirant, in damnum debitorum, & quandoque creditorum, si ea ab inope debitore recuperare non possint, unde (si ita esset) consultis superioribus, abolendæ essent.

261 Contra primum secundi casus requisitum, quo creditor arctatur ad probandum, se pecunias accepisse cambio, seu sub alio interesse; moveor, quia facultas, à debitore data creditori, ut, ipso debitore non solvente in termino, possit creditor accipere cambio, & recambio, non restringit obligationem debitoris ad interesse damni emergentis tantum, ita ut si creditor non acceperit cambio, debitor ad nullum teneatur interesse, ut arbitratæ sunt illæ decisiones, quia hoc est contra intentionem ipsorum contrahentium, qui voluerunt, ut creditor non teneretur accipere, sed esset in ejus libero arbitrio: ergo si creditor poterat, & noluit debitorem obligare ad istud gravius interess, non debet ex hoc perdere lucrum cessans, quod debitori est minus grave; & pro majori intelligentia est sciendum, quòd mercatores accipiunt cambio, non solum, ut damno emergenti occurrant, sed etiam, ut lucrum faciant, si quidem ipsi eandem summam, quam cambio ab alio accipiunt, cum lucro dant alteri, & sic traficant pecunias: imo, ne damnum lucri cessantis patiantur, accipiunt cambio ut plurimum à se ipsis, & hoc est, quod mercatores dicunt, *cambiar in se stessi*, per ea, quæ scripsi *§ seq. gl. 8. n. 17.* & dicitur cambium recursæ, de quo late scripsi *inf. §. 6. gl. n. 2. & seqq.* Sed quia hæc omnia respiciunt creditorem, qui sit mercator, solitus lucrari, ideo est distinguendum: Aut agens ad interesse, est talis, ut in eum cadat lucrum: & tunc concludo, quòd hæc probatio non videtur necessaria, quia interesse lucri cessantis debetur, non ex eo, quia creditor acceperit pecunias suo fœnore, sed ex eo, quia cessaverit à lucro, quòd fecisset, si debitor soluisset: quare, si creditor erat mercator, solitus negotiari, & lucrari, non video, quomodo ex eo, quòd non acceperit cambio, debeat perdere lucrum cessans, quod sibi de jure debetur, juxta ea, quæ secutus sum *supra n. 225.* quia hoc esset lapidare eum de bono opere, cum is potuisset cambio accipere, ut fructuosius ageret negotium, sed destit accipere, ne debitor graviori oneraretur interesse, solvendo provisiones, gabellas, & similia: sed, ut clarius hanc ostendamus veritatem, fingamus, quòd iste creditor fuerit cum suo damno coactus dare creditoribus bona in solutum ad evitandos carceres; certe debitor morosus non poterit dicere, se non teneri ad hoc damnum emergens, quia creditor debuisset accipere cambio, & solvere creditoribus: nam creditor replicaret, quòd si accepisset cambio, soluisset gravius interesse, & in omnem casum, quòd non tenebatur accipere, sed erat in ejus facultate, ut posset accipere, sicque illa facultas accipiendi cambio respiciebat favorem creditoris: Nec dicatur, quòd si non acceperit cambio, cessat damnum emergens, pro quo debetur interesse, tam immediatum, quam mediatum, multiplicatum, & quomodocunque calculatum, ut dicit *Rot. Genuens.* quam citavi *infra §. 7. gl. 2. n. 60. v. s. venio ad secundum.* & remanet interesse lucri cessantis, quod debetur primum duntaxat, ut dixit *ead. Rot. Genuen.* quam, & alios citavi *eod. §. 7. gl. 2. sub nu. 20.* Quia respondeo, illam decisionem, dum loquitur in interesse lucri cessantis esse sibimet contrariam, & inconstantem; ut notavi *eadem gl. 2. sub num. 33.* & *num. 39.* & non servatur per ea, quæ dixi *ibidem sub d. num. 33.* Aut agens ad interesse est talis, in quem cadere non non potest lucrum cessans, sed solum damnum emergens; & tunc dico, quòd si inter creditorem, & debitorem conventum esset, ut creditor pro aliquo formidato damno futuro acciperet pecunias sub interesse cambii, & ita in conventione se restrinxerunt; & creditor ostenderet, damnum emersisse, sed non probaret, se pecunias cambio accepisse, & tunc dico, quòd debitor ad aliquod interesse non teneretur, quia creditor, ne damnum emergeret, debebat accipere cambio, contractus enim ex partium conventione legem accipiunt; secus tamen si conventio creditorem ad accipiendum non obligasset, sed facultatem dedisset. 262

Contra secundum (quo creditor, qui pecunias sub fœnore accepisset, arctatur ad probandum, fuisse expressum acceptas in eam causam, idest, quia, debitore non soluente, & imminente damno, fuerit, ut illi occurreret, coactus accipere cambio, ut loquitur, & sentit aperte Rota) moveor, quia debitor, qui promisit solvere omnia damna, & interesse, ut in casu *decisionis Mohedani*, quem etiam Rota moderna usque ad præsentem diem sequitur; non intelligitur promisisse solum damnum emergens, ut credit Rota, sed promisit etiam interesse, cujus apellatione venit etiam lucrum cessans, ut secutus sum *infra nu. 269. extens. 2.* & hoc inter mercatores transit sine difficultate; quare, cum promiserit etiam interesse lucri cessantis, non est necessaria probatio damni emergentis; & sic videtur ruere totum fundamentum decisionum Rotæ, & ideo censerem, quòd Rota melius judicaverit in decisione contraria, de

S qua

cua *idem Mohed. decis.* 1. *de usur.* & satis totum hoc reprobatur ex his, quæ dixi *supra contra primum requisitum* : & ita servant Genuenses, qui hoc requisitum non attendunt.

263 Contra tertium, quo creditor arctatur ad notificandum debitori, & protestandum, se accepturum pecunias cambio, seu sub alio interesse, obstat in primis eandem oppositio, quam adduxi contra primum; quia si non est necessaria acceptio pecuniarũ, easque propterea non accipit, non potest requiri hæc denunciatio, & protestatio, & dato, quòd creditor velit eas accipere, & agatur de damno emergente, tamen adhuc censerem, esse superfluas, quia, quòd ego patiar, vel non patiar damnum, non procedit à protestatione, quam fecerem, sed procedit à mora mei debitoris, & damno, inde secuto; & mihi damni emendatio non magis debetur, quia fuerim protestatus, quam si non fuerim protestatus, cum illa protestatio possit solum juvare ad declarandum animum patientis damnum, quòd non intendit illud remittere, & non potest causare obligationem damnificantis, qui alias non esset obligatus; quare si creditor acciperet sub excessivo, seu simulato interesse pecunias, debitor ad illud non teneretur, quamvis millies ei creditor denunciasset, ac protestatus esset; & è converso, si sub moderato fœnere acciperet ad emendam annonam, priusquam ejus pretium augeretur, debitor teneretur ad illud, quamvis creditor omisisset protestari, quia non debet creditor ex mora debitoris pati illud damnũ, & interesse, & debitor ex mora propria lucrum consequi, si pecuniis creditoris annonam viliori emisset pretio, aut emisset forsan aliquod prædium frugiferum, vel annuum reditum, indeque lucrum annuum perciperet : & demum debitorem morosum teneri ad emendationem hujus damni emergentis, scribunt, nulla facta mentione de hac protestatione, *Petr. de Anch.* & *Io. Azor.* quos secutus sum *infra num.* 282. *ibi septimo quia.* licet *Azor. post Ang.* quem citat, requirat, monendum esse debitorem, quia monitus forsan solveret, vel aliter provideret; sed neque monitionem hanc esse necessariam patet ex his, quæ scripsi *nu. seq.*

Non obstat illa praxis protestandi litteras cambii, quia respondeo, quòd creditor ex cambiis ad constituendum debitorem in mora, debet ostendere, se tempore solutionis fuisse in loco destinatæ solutionis, juxta ea, quæ scripsi §. *seq gl.* 5. *num.* 201. & ut, *ibidem* dixi *sub num.* 204. & 205. praxis illa docendi, se fuisse in loco, ut reciperet solutionem, addit ad cautelam protestationem, quæ tamen necessaria non esset.

Minus obstat *Rotæ decisio*, quia procedit quoad casum, de quo *supra num.* 251.

Similiter non obstat, quòd aliqui creditores denuncient debitori existentiam occasionis frugiferæ, quam habent; quia respondeo, quòd, qui denunciationem hanc faceret, abundaret in cautela, sed non esset necessaria.

Minus etiam obstant duæ illæ confirmationes.

Ad primam enim respondeo, quòd denunciationis omissio potest forsan esse contra charitatem sed non contra justitiam; quia de jure creditor non tenetur denunciare, & monere debitorem morosum de eo, quòd debitor tenetur scire, & præcavere : alias sequi posset, quòd creditor debitori moroso deberet etiam notificare, qua parte juris cautum sit, quòd debitor morosus teneatur creditori ad lucrum cessans; quia si debitor de hoc moneretur, forsan inveniret modum solvendi, ut evitaret emendationem lucri cessantis : sed hæc sequela est falsa Ergo. 26

† Neque obstant illæ duæ rationes; quia admitto ex regula, concedendum esse quod alteri prodest, & tibi non nocet; sed dico, quòd creditori hæc denunciatio nocet, quia requirit curam, & expensas denunciationis : & ideo illa regula obligat, ut concedat, si sit requisitus, sed non obligat in justitia, ut etiam non requisitus concedat, imo faciat : & altera regula, quòd procurator debeat negotium debitoris utiliter gerere, magis obligat, ut utiliter gerat negotium proprium, cum illud mandatum non sit factum ad utilitatem debitoris, sed ad utilitatem creditoris.

Ad secundam confirmationem respondeo, quòd est vera, suppositis æquali indemnitatis conservatione, & æquali incommodo creditoris, quæ æqualitas incommodi cessat, ut dixi.

Contra quartum, quo arctatur ad denunciandum, post contractum debitum sub interesse, obstant, quæ dixi *in præcedenti*; & quòd si fidejussor accipiat pecunias sub interesse, & declaret quòd eas accipit eo, quia cogitur solvere debitum fidejussionis cum simili inter esse, debitor, pro quo solvit, teneatur ad illud debitum, & interesse, licet fidejussor debitori non intimaverit præfatam declarationem, cum nullum novum inferat gravamen debitori, qui jam erat obligatus ad tantundem interesse, si illud debitum non fuisset solutum, dixit *Rot. in Roman. societatis officii, die* 21. *Octobris* 1580. *coram bon. mem. Card. Blanchetto*, admitto enim, quòd istæ denunciationes, & protestationes laudabiliter fierent, & debitorem in majori constituerent mora, & contumacem redderent minus excusabilem, sed tamen non sunt necessariæ, quia mora jam causavit obligationem.

Ad rationes, quibus requisita videntur defendi, respondeo, admittendo, quòd judex, motus bono 26
zelo, ne ex lite lites oriantur, & ne aperiatur via fraudibus usurarum, juxta ea, quæ scripsi *supra hac ead ampliat. nu.* 9. & 10. debet omni conatu principii obstare, & multa indagare, & indagando requirere; tamen in primis cavere debet, dum ista conatur facere, ne alteri injustitiam faciat: deinde debet advertere, quòd etsi multa & plura requirat, tamen semper remanebit aliqua suspicio fraudis; quæ in foro exteriori detegi non potest; quid enim, si creditor, agens ad lucrum cessans, non probet, quòd non potuisset evenire casus, quod non fuisset lucratus, cum potuisset contingere, quòd non solum non esset lucratus, sed quod perdidisset capitale, imo potuisset evenire casus, ut aliquis pecunias, sibi solutas, statim furatus esset, & (quod peius est) propter illas pecunias insidiatus esset ipsius vitæ, sicut casum hunc posse evenire, experientia quandoque docuit, & quid si creditor habuisset alias pecunias otiosas, & omnino absconditas, & incognitas, quibus potuisset emere, & lucrari. Quid si creditor, agens ad emendationem damni emergergentis, iisdẽ pecuniis secretis, & in arca absconditis, ac otiosis, potuisset solvere æs alienum, & tamen in despectum sui debitoris acciperet sub interesse, Et quid si pecuniæ, quas accipit, essent suæ propriæ, juxta ea, quæ scripsi *supra sub nu.* 248. *in tertio requisito*: quid si ad consequendum usuras à suis debitoribus, ficte contraheret plura debita sub interesse : & quid si fuisset in aliqua culpa, seu

304 Subdeclara primo ampliando secundum membrum hujus declarationis, ut debitor satis dicatur consentire, & acceptare protestationem, quando est præsens, & non contradicit, ita colligo ex mente *Paul. de Castr. & Ias. in locis supra proxime citatis*, dum dicunt, protestationem creditoris recipientis solutionem non juvare, quando debitor solvens expresse contradicit, secus, inquiunt, si debitor sit præsens, & non contradicat, aut expresse consentiat.

305 Subdeclara secundo, ampliando idem secundum membrum, ut procedat etiam si debitor fuisset absens, ideoque non posset dici, quòd consenserit protestationi, ut puta, si creditori solvisset debitor debitoris, census dicto creditori, quia adhuc creditor in vim protestationis non contradictæ posset consequi interesse, *Rot. Genuen. d. decis.* 87. *sub nu.* 7. nam debitor sibi imputet, si non fuit præsens, vel non elegerit personam, quæ in solutione contradiceret protestationi de interesse: satis enim est, quòd is, qui solvit pro debitore, non contradixerit protestationi de interesse.

306 Subextende eandem extensionem; & dicta in ea, ut procedant etiamsi creditor simpliciter reciperet sortem, nullo facto verbo, quòd liberaret debitorem à sorte; quia adhuc, protestatione non obstante, non potest petere interesse, nisi in casu, quo posset, etiam si liberasset à sorte, sicque nulla est constituenda differentia, an liberaverit à sorte, vel receperit simpliciter, nullo facto verbo de liberatione, *Paul. de Castr. in d. l. fin. versus finem*, *sub num.* 7. quem sequitur *Ias. sub num.* 4 *ff. de eo quod cert. loc.*

Nec obstat, quòd *Bar. ibidem*, quem sequitur *Flam. Cartar. decis.* 38. *quidam petit. in fine*, *num.* 17. constituat differentiam, motus *ex l.* 3. §. *item Iulianus. ff. eod.* ubi solutio facta adjecto non liberat ab interesse.

Quia bene *Paul. de Castr. & Ias. ubi sup.* respondent, ut *in num. seq.*

307 Tempera primo eandem conclusionem, positam *supra nu.* 299. ut non procedat, quando solutio est facta adjecto alibi, quam in loco, ubi erat facienda, quia si creditor ob hoc, quòd solutio est facta alio in loco, patitur interesse, illa solutio, facta adjecto, liberat quidem ipsum debitorem à debito sortis, sed non liberat ab illo interesse: Verum si creditor ipse recepisset solutionem in illo alio loco, videretur remisisse illud interesse, & consequenter debitor esset liberatus tam à sorte, quam ab interesse; quia creditor potuisset sibi præjudicare, & remittere tam expresse, quam tacite illud interesse, quod non potest facere adjectus, *l.* 3. *non utique.* §. *item Iulianus. & ibi Bar. Paul. de Castr. & Ias. ff. de eo quod cert. loc.*

308 Sed quia, sublata sorte, peti non potest interesse, quod est sorti accessorium, & de per se stare non potest, cum non debeatur jure actionis, sed officio judicis mercenario, ideo isto casu quo soluta est sors adjecto, debet creditor, quasi soluta non sit sors petere denuo sortem integram, & interesse, sed in effectu debet consequi solum interesse, *Bar. Paul. de Castr. & Ias. ubi supra.*

Confirmatur hoc ex sequenti temperamento.

309 Tempera secundo, ut non procedat, quando non est facta solutio, sed solum lata est sententia condemnatoria ad sortem, omisso interesse; quia tunc actor potest, omissa hac sententia, iterum agere actione prima, & petere iteratam condemnationem fierit tam in sorte, quam in interesse, *Bal. cons.* 166. *statuto q.* 3. *lib.* 1. & clarius *Paul. de Castr. in l.* 4. *C. depos. & Rot. Genuen. decis.* 87 *Ioannes Stephanus num.* 5.

Intellige hoc temporamentum, ut non procedat quando actor vigore illius sententiæ recepisset solutionem, quia tunc non posset amplius petere interesse, etiamsi vellet iterato petere totam summam omissa sententia, *Bal. & Paul. de Castr. in locis sup. proxime citatis*, *in ultimis verbis illius legis.* 310

Declara limitando eandem intelligentiam, ut non sit vera, quando creditor, recipiendo solutionem, protestatus esset salvum sibi jus consequendi interesse quia vigore hujus protestationis præservativæ posset iterato petere integram summam ad effectum consequendi solum interesse, ut dictum est *supra nu* 308. *Rot. Genuen. decis.* 99. *in causa sub num.* 2. *ibi, secundo non procedit.* & clarius *d. decis.* 87. *sub num.* 5. ubi ita se defendit *à Bal. & Paul. de Cast. citatis num præcedenti* ut eorum doctrina procedat in receptione solutionis sine hac protestatione. 311

Si hæc declaratio, de qua dubito, esset vera, oporteret eam denuo distinguere, & intelligere ex his, quæ dixi *supra nu.* 301. *vers. declar. & seq.*

Soluta sorte, an remaneat pœna, seu petitio pœnæ, vide *Bar. & Alex. in addit. ad eum, in l. fin. num.* 2. & 3. *vers. ultimo oppono. ff. de eo quod cert. loc.* 312

Reliqua non nulla, quæ possunt inservire huic materiæ, collige ex his, quæ loquendo de expensis omissis in sententia, scripsi *in meo tract. de app ll. q.* 17. *limit* 21. quia hæc octava ampliatio jam habuit satis congruam dotem.

Locutus sum *supra num.* 299. *de officio judicis.* si vis scire differentiam inter officium judicis, quod dicitur nobile, & officium, quod dicitur mercenarium, vide *in meo tract. de judic. caus. lib* 1. *cap.* 68. *num.* 2. *in fine*: & quando ex condictione legis, seu canonis nascatur actio, & quando officium judicis, vide *Abb.* quem citavi *in meo tract. de appell. q.* 17 *limit.* 6. *memb.* 6. *num.* 36. *in fine*: & quando officium judicis possit implorari, vide *in eod. nostro tract. de apel. q.* 16. *limit.* 1. *num.* 47 & 49. *q.* 17 *limit.* 6. *memb.* 1. *num.* 13. & 68. & *memb.* 4. *num.* 11. & 12.

AMPLIATIO IX.

SUMMARIA.

Deponere pecunias penes campsorem, ut illas negotietur in cambiis, seu penes mercatorem, ut illas negotietur in mercibus, & lucri participem faciat deponentem, est licitum: & hæc est ampliatio, 9. num. 1.

Subampliatur primo, ut sit licitum, etiam si addatur pactum, quòd capitale sit salvum, num. 3. & 5. *Declaratur, num.* 5. & 6.

Subampliatur secundo, etiamsi taxetur certum & securum lucrum, inito tamen triplici contractu, nu. 7.

Subampliatur tertio, ut depositarius in hac negotiatione possit dare pecunias unius, & sibimet solvere ex pecuniis alterius, &c. num. 8.

Restringitur eadem ampliatio, ut procedat, si deponens credat, depositarium negotiatum iri in cambiis licitis, secus si in illicitis. nu. 9.

AMPLIA IX. ut sicut est licitū dare cambio, & honestū ex eo lucrum facere, ita ēt licitum si deponere pecunias penes aliquē campsorē, qui eas negotie-

tur in cambiis, & deponentem faciat lucri participem, sicque ex pecunia cum ministerio alterius potest perveniri ad honestum lucrum, prout de lucro in genere, & non de lucro cambiorum, loquitur *Abb. in cap. 7. per vestras num. 6. & seqq. de donat. int. vir. & uxor. & in cap. ultim. num. 12. de usur.*

Et quòd viduæ, & alii non idonei mercaturæ possint licite dare suas pecunias idoneis campsoribus, & Bancheriis, ut eas negotientur in cambiis, solvendo ipsis Bancheriis solitas provisiones, scribunt *Boninf. tract. de camb. cap. 7 vers. non veggo, fol. 23. & Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 11. qu. 1. ibi, si secundo.* & ita passim practicant Genuenses; & hoc dicitur, *cambiar per terza per terza persona.*

2 Ratio hujus ampliationis est, quia sicut coiri potest societas, in qua unus conferat plus operæ, & industriæ, & alius plus pecuniæ, *l. 5. & 6. societas ff. pro soc.* & sicut coiri etiam potest, ut unus ponat operam, & alius pecuniam, & lucrum, & damnum in mercibus sit commune; quia sæpe unius ex sociis diligentia tantum præstat, quantum pecunia ab aliis collata, ut late explicat *Pet. de Ubal. tract. de duob. fra. par. 4. num. 2. & seqq. & q. 2. numer 7. tom. 6. part. 1. fol. 138.* & breviter *Covar. var. resolut. 3. cap. 2. num. 2. vers. prima conclusio.* ita etiam in cambii negotiatione instar societatis potest unus ponere pecuniam, & alter operam, & industriam.

3 Subamplia primo hanc ampliationem, ut procedat, etiam si pecunia deponatur cum pactò, quòd capitale sit semper salvum, ita ut deponens, aliquod in eo damnum non sentiat, *Host. in sum. tit. de usur. §. an aliquid.* & multi hujus negotii expertes practicant hanc subampliationem, cum qua videtur transire *Joann. Bapt. Lup. in cap. naviganti. §. 2. num. 20. in fine, de usur. inter tractat. divers. tom. 7. fol. 138.* & multa parum clare refert in hoc articulo *Anchar. in cap. peccati. q. 5. num. 11. de reg. jur. in 6.*

Videtur tamen se remittere ad Hostien. hic à nobis citatum; quare in Civitate Genuæ, juxta hanc sub ampliationem, mulieres solent dare pecunias alicui negotiatori, qui se obligat periculo suo illas pecunias negotiari super cambiis veris, & realibus ex Genua ad Placentiam, & ex Placentia ad Genuam, aut ubi celebrabuntur feriæ cambiorum per magnificam nationem Genuensem; & ulterius promittit, mulierem, dantem pecunias, non gravare aliqua expensa: & adde quæ scripsi *hac ead. q. par. præcedent. numer. 65. & infra §. 3. glos. 3. nu. 41. & seqq.*

Ratio hujus subampliationis, omissis aliis, potest esse, quia hoc genus cambii est veluti quidam contractus societatis, in qua deponens ponit pecuniam, & depositarius operam, & periculum; & non videtur damnanda, quia est necessaria ad obviandum, ne depositarius de facili deponenti fraudem faciat; nam depositarius, dans etiam proprias pecunias cambio, quando aliquis ex illis, quibus dedisset, rumperet, semper diceret, quòd ille est, cui dederat pecunias depositas; vel demum posset illas dare personis parum securis, ideo hoc pacto obviatur huic fraudi; adde quæ scripsi *infra §. 3. gl. 3. num. 36. & seqq. declar. 2.*

4 Contra hanc subampliationem tenent *Abb. in d. cap. per vestras. sub numer 8. & in d. cap. ultim. sub num. 12.* qui loquitur etiam in pecunia dotali, & *Ioan. à Cap st. tractat. de usur. num. 90. vers. dicit. etiam. & num. 91. tom. 7. fol. 108.*

Qui vult, periculum non pertinere ad solum deponentem, sed debere esse commune, motus quasi retorta ratione, nempe, quia, cum ista sit quædam societas, communia debeant esse periculum, lucrum & damnum, alias esset, inquit, societas leonina, *Covar. var. resolut. lib. 3. cap. 2. num. 3. vers. secunda conclusio. & seqq.* & *Joan. Bapt. Lup. in cap. naviganti. §. 1. idest, post præfationem, num. 12 vers. quinimo in casu de usur. tom. 7. fol. 136.* dicens, societatem videri contractam in fraudem usurarum, & ob id illicitam reputari, & socium per talem actum censeri usurarium, quando convenit, ad se nullum periculum pertinere, sed capitale esse salvum, & finita societate, ad se restitui: hanc que refert, & sequitur esse communem, & hæ opinio contraria videtur canonizata *per Sixti V. constitutionem.*

Retenta subampliatione, præsertim quia *Sixti V. constitutioni* respondemus *infra §. 3 gloss. 3. num. 37.* 5

Declara eam, ut procedat, adhibitis duabus conditionibus.

Prima, dummodo hoc genus cambii transeat in societatem, ut dixi in ratione; alias, si non adsit ista societas, periculum absolute spectaret ad dominum pecuniarum, *Io. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 10. tit. de camb. 12. q. 1.*

Secunda conditio est, & dummodo deponens 6
pecuniam, solvat justum pretium assecurationis, idest, solvat depositario justas provisiones, quæ sibi debentur, tum quia ipse, negotiando pecunias suo periculo, est veluti fidejussor ad favorem deponentis pro his, quibus ipse depositarius dabit pecunias depositas ad cambium, tum quia subit laborem, & industriam, ut advertit etiam *Io. Bapt. Lup. d. §. 2. num. 20. in fine,* secus si non solveret istas provisiones quia isto casu procederet opinio contraria, posita *supra num. 4.* prout latius explicavi *inf. §. 3 glos. 3. num. 36. & seqq.* ubi videas.

Sub amplia secundo, ut possit non solum pacisci 7
de conservando capitale integro, sed etiam de certo luco, dummodo solvat pretium tam assecurationis capitalis, quam assecurationis certi lucrii, faciendo propterea tres contractus: primum societatis: secundum assecurationis capitalis: & tertium assecurationis certi lucri, ut declaravi *infra d. glos. 3. num. 36. & seqq.*

Subamplia tertio, (& est potius unum exemplum) 8
ut depositarius, habens scutos quatuor mille, depositos, ut eos negotietur in cambiis nundinariis, quorum mille sint Caii, mille Seii, mille Mevii, & mille Titii, possit mille Caii dare ad Cambium Petro, qui eos vult tenere in cambiis per annum integrum; & iis datis, &, advenientibus proximis nundinis, possit depositarius sibi ipsi solvere ex pecuniis alterius, &, advenientibus secundis, & sic deinceps quo usque labatur annus, possit solvere sibi ex pecuniis aliorum, & hunc negotiandi modum esse frequentem, & licitum, quia unus possit dare pecunias, accipere, scribere litteras, solvere, & exigere pecunias à se ipso, repræsentante personas multorum, scribit *Io. Azor. de instit. moral. par. 3, lib. 10. tit. de camb. cap. 9. in fine, q. 6. col. 886.* & posse unum pluriũ personam gerere, & à se ipso exigere, scripsi *infra §. 6. gl. nu. 25.*

Cæterum ex isto exemplo non colligitur, quòd singuli scuti mille sint in singulis nundinis dati ad cambium, & consequenter videntur ex iis aliqui in aliquibus nundinis remanere otiosi; ideoque consultis de facto mercatoribus, uberius esset explicanda hujusmodi negotiatio, cum ita explicata

sed non sequor *supra numero.261. versicul. contra primum.*

280 Quinto interesse lucri cessantis non debet debitor, qui per impotentiam non solvit, secus est in interesse damni emergentis, quia illud adhuc debet solvere, ut secutus sum *supra sub numero* 101.

281 Sexto, quia si debitor usurarii mutuavit socio pecuniam hoc pacto, quòd ipse restitueret usurario sortem, & usuras, non est iste mutuans usurarius, si intendebat omnino satisfacere usurario de illa pecunia, quam mutuavit, sequitur *Anch. cons* 376. *secundo dubitatur.nume.2. vers.ad materiam.* &, quòd si ego habeam paratam pecuniam, quam volo solvere creditori meo, & tu me rogas ut illam tibi mutuem, & ego mutuo, hoc pacto, inter nos inito, quòd tu tenearis creditori meo soluere usuras, ad quas me posset cogere, non faciam usuram, scribunt *Ant. de Rosel. ubi sup.*& distinctius, & uberius *Salyc. in auth.ad hoc.numer.* 14.*q.*16 *C. de usur. Laur. de Rodulp.in cap.consuluit.in* 2 *part.num.*16 *q.*34.*de usur inter tractat.divers.d. tom.*7.*fol.* 23 quem sequitur *Archiepisc.Florent. eod.tract. de usur. cap.*2. §.14. *numero* 26.& 27.*eod.tom.*7.*fol.*82. & nemine citato, sequitur *Ioan.Azor.de instit.moral.par.*3.*lib* 10. *tit.de censib.cap.* 22. *qu.* 4.*versus finem, ibi, respondeo posse.* quod etiam dixit antea *cap.* 22.*q.*4. & ita, reiectis opinione contraria, & opinione distinguente, ait esse tenendum simpliciter *ead.par.*3. *lib.*5 *tit.de usur. cap.*4 *q.*1. *vers. sed dicendum.*

282 Septimo, quia si tu teneris mihi ad certum diem solvere,& quia non solvisti, recepi ab alio sub usuris, usuras, quas aliàs solvi, restituere teneris; *Pet. de Anch. d. cons.* 376. *num.* 2.*in fine*, dummodo ego acceperim in causam necessariam; & monuerim te, quòd eram propterea accepturus ab alio sub usuris, quia tu forsan monitus solveres, *Io. Azor. d. cap.* 4.*q.*2.

Et tamen si in prædictis 1. 2.6. & 7. exemplis tractaretur non de damno evitando, sed de acquirendo lucrum, esset usura, & sic magis periculosum, seu suspectum de usura est lucrum cessans, quam damnum emergens, quia qui evitat damnum, nihil sibi accrescit, & pecunia nihil sibi germinat, & non tenetur quis cum suo damno alteri subvenire, *Anch. ubi sup.*

283 Subextende secundo, ut etiam respectu probationis videatur magis deberi interesse damni emergentis, quam lucri cessantis, quia creditor, volens consequi lucrum cessans, tenetur probare, se esse mercatorem, solitum lucrari secundum unam opinionem, seu se habuisse certam occasionem lucrandi; ut retuli *supra num.* 224.& 225. sed volens consequi interesse damni emergentis, non tenetur hoc probare, *Io.Bapt. Lup. in l. curabit.* §.9.*nu.*3.*C. de act. empt.inter tract.divers.tom.*7.*fol.*120.& *Gail.in pract. observ.lib.*2. *observ.* 6. *num.*6. & ideo sat erit probare damnum secutum ex mora, ut dixi *supra initio extensionis,num,*269.

284 Extende tertio, ut procedat etiam si interesse oriatur ex cambiis, contractis cum rustico, vel simili persona, quam is, qui ei cambio pecuniam dedit, verisimiliter præsumere, seu credere debuisset, non indigere cambio, & consequenter, dando illi cambio, videatur versatus in mala fide, iuxta ea, quæ scripsi *inf.ampl.*17.*n.*1.& *seqq.* quia adhuc, si, ut ei daret, cessauit à vero cambio, debetur ei interesse cambii,

Ratio huius extensionis est, quia, quicquid sit de illo articulo, aut cambium cum rustico sit licitum, quem dicussi *infra dicta ampl.* 17. quando creditor cambii erat pecunias illas daturus mercatori, seu simili, qui vere. & proprie cambium contraxisset, & cessavit illi dare, quia rogatus dedit rustico, tunc debetur sibi interesse lucri cessantis, per ea, quæ latius scripsi *supra hac eadem ampl.num.*1.& *seqq.*

Infero propterea, quòd si talis creditor fuisset paratus dare cambio personæ, cum qua non potisset facere contractum cambii, tunc iste, cui mutuasset, non teneretur ad interesse cambiorum. 285

Ratio istarum omnium extensionum, in quibus diximus, deberi interesse tam damni emergentis, quam lucri cessantis, est, quia istud interesse non est usura lucratoria sed restauratoria, seu recompensatoria damni illati, vel utilitatis non acceptæ, *Matth. Coler.tract.de process. execut. par.*1. *cap.*10. *sub num.* 104. & lucratoria dicitur illa, quæ sola est propter lucrum ex mutuo; restauratoria vero dicitur illa; quæ debetur propter damnum, quod emersit seu propter lucrum, quod cessavit, *Io. Azor. de instit. moral par.*3.*lib* 5.*tit.de usur.cap.*3.*in fine, in* 4. *divisione*, quare lucratoria est prohibita, restauratoria vero permissa. 286

Extende quarto, ut ad interesse teneatur non solum debitor principalis, ut hucusque locutus sum, sed etiam illius fideiussor, tam in cambio, quam in cæteris contractibus bonæ fidei; siquidem cambium est emptio, & venditio, ut secutus sum *supra q.* 4.*num.* 21. *in* 4. *opinione*, & emptio, & venditio est contractus bonæ fidei, per ea: quæ scripsi *infra ampl.* 10. *num.* 5. 8. & 9. sed in contractibus bonæ fidei veniunt usuræ officio iudicis, *Bar.in l.* 56. *quæro. num.*2 *ff.loc.& conduct.* quia licet istæ usuræ non sint in obligatione, ideoque officium iudicis obligationem non præsupponat, *Bar. ubi supra*, tamen quia veniunt ex natura actionis principalis, fideiussor, simpliciter accedens, videtur se ad illas obligasse, *Paul.de Castr.in l.*9. *centum. capua. sub num.* 5.*ff. de eo quod cert. loc.*& hanc esse veram conclusionem, quòd fideiussor, simpliciter intercedens, teneatur etiam pro accessionibus, & usuris quæ veniunt officio iudicis mercenario, secundum naturam actionis bonæ fidei, sequitur *Neguf. tract. de pign.in* 4. *memb.* 2. *par. princip. nu.*56. *tom.* 6.*par,*1. *fol.* 204.&, quòd fideiubens pro eo, qui obligatur ex contractu, teneatur etiam ad damnum usurarum, ex quo obligatio est favorabilior, scribit *Paul. de Castr. in d.l.* 56. *quæro.sub num.*4.*ff. loc. & conduct.* &, quòd fideiussor teneatur ad interesse lucri cessantis, causatum à mora debitoris principalis, eo quia mora principalis noceat ipsi principali, & fideiussori, & maxime quando fideiussor accessit, uti principalis, scribit *Rot. divers. decis.*195.*in ultima.num.*2.*par.*1. 287

Secus tamen esset in actione stricti iuris, ut, quando, condemnato ad restitutionem rei non parente sententiæ condemnatoriæ, defertur actori iuramentum in litem propter dolum condemnati; nam isto casu fideiussor, qui promisit iudicatum solvere, tenetur solum ad veram rei æstimationem, & non ad id quod iuratur in litem, *Bar.in l.*1.*sub numer.*2.& *Paul.de Castr. sub numer.* 1.*ff.de in lit. iur.* rursus *idem Castr.in d.l. centum capua. sub numero.* 8. & *Neguf. ubi sup.* 288

Quia hujus extensionis materia multum pendet à d. l. centum capuæ, quæ est subtilis, & difficilis; & Doct. adeo intricare locuti sunt, ut hodie difficultas appareat magis laboriosa, & veritas magis occulta; quia sicut ejus, quod multipliciter exponitur, veritas ignoratur, ita quo major est expositionum multitudo, major est veritatis incertitudo: ideo hæc ego animadvertens, satius esse judicavi, extensionem in terminis, in quibus facilior, & vera videtur, simpliciter firmare, quam numerosa distinctione varias, & difficiles gignere opiniones, in quarum relatione, & discussione longior etiam requireretur oratio, quam præsens locus possit admittere; hincque intricationem, & opinionum, ac distinctionum varietatem ut cognoscas, ex eis aliquas judicabo, & aliquas breviter referam, non tamen discutiam.

Prima igitur doctrina, seu distinctio sit, quam tradit *Gl. in d. l. centum capuæ in verbo, nec opo tebit, & in verbo. auge i* quam tu poteris videre.

Secunda est *Bartoli in l. fin. ff. de fid. juss* quam similiter relinquo videndam.

Tertia declaratio, seu distinctio est. Aut fidejussor intercedit pro certa summa; & tunc fidejussor tenetur solum pro illa, & hoc caret difficultate: Aut intercedit simpliciter, & tunc aut augmentum est principale, & venit naturaliter, & isto casu fidejussor tenetur: aut illud non venit naturaliter, sed venit ex aliquo accidenti, puta, propter factum principalis, & tunc aut illud augmentum subrogatur loco primi & tenebitur fidejussor: aut illud augmentum non subrogatur loco primi, sed adjungitur, & tunc fidejussor non tenetur: aut illud augmentum non est principale, sed reputatur accessio; & tunc aut venit extra naturam actionis, & rursus aut conventione expressa, & fidejussor tenetur, aut tacite, & non tenetur: aut illud augmentum venit secundum naturam actionis, & tunc est denuo distinguendum cum *Gl. 4. in d. l. centum capuæ.* & cum *Azon. in summ. C. loc. in fine*, ita distinguit *Rayn. de Forolju. in d. l. centum capuæ, in fine, numero 4.* inter *Repet. tom. 1. fol. 283.*

Et quòd is fidejussor, qui non se simpliciter obligat ad dotem, sed expressa quantitate, non teneatur ad fructus, seu interesse, sed solum ad quantitatem, quam expressit, secus forsan quando simpliciter se obligat pro restitutione dotis, scribit *Hier. Gabr. cons. 152. jure comm uni. num. 7. & 8. lib. 2.*

Quarta doctrina est, quòd in actionibus arbitrariis, quæ proponuntur propter debitum certo loco, ex mora rei augetur obligatio ad interesse contra ipsum rerum: ex mora fidejussoris contra fidejussorem: ex mora vero rei non augetur contra fidejussorem cum hoc interesse non sit à reodebitum; ergo nec à fidejussore promissum; secus in usuris per stipulationem à reo debitis, & ideo peti possunt, sorte non soluta: secus in interesse, *Rayn. in eadem l. centum Capuæ. num. 1.*

Quinta doctrina concipi potest, sed non minus confusa quam præcedentes, ex his, quæ refert *Ioan. Ant. Rub. in l. vinum sub num. 147 & seqq. & num. 154. & seqq. ff. si cert. pet. ead. tom. 2 fol. 91.*

Aliam doctrinam refert *Pet. Stell. in l. qui Romæ. §. duo fratres, num. 108. 109. & 110. ff. de verbor. obligat. ter Repeten. tom. 6. fol. 489.*

289 Exemplifica easdem extensiones, declarando terminos, ut lucrum cessans dicatur, quando mercator, seu alius creditor auxisset patrimonium, facultates, seu lucratus esset; ut puta, mercator, habens pecunias, paratas ad emendas merces, mutuat tibi illas pecunias, & tu die præfixo non restituis, & ideo cessat lucrum facere, *Sot. de just. & jur. lib. 6 q. 1. art. 3. vers. quæstio hæc in fine, Menoch. tract. de arbitr. jud. lib. 2. cent. 2. cas. 119. revocavit. numer. 1. Card. Tolet, de instit. sacerd. l. br. 5. cap. 32. numer. 3. versicul secundo et. am. Navar. infra cit. Molin. de just. tom. 2. de contract. disputat. 314. versicul. si vero pecunias fol. 269.* & in hoc concordant omnes.

Damnum vero emergens dicatur, quando diminuitur parrimonium, ut puta, tu habes pecunias paratas ad solvendum debitum pœnale, seu pignoratitium, vel ad emendum fœnum, vel ad solvendum debitum fiscale, mutuas illas pecunias Titio cum pacto quòd die decima sequentis mensis eas tibi restituat: non restituit, unde distracta sunt pignora, vel pœna est commissa, vel mortua sunt animalia, vel res ad solvendum fisco vi distracta est vilissimo pretio, *l. 3. §. fin ff. d. eo quod cert. loc.* item si mutuasti pecunias paratas ad reficiendum domum, aut ad emendum æstate triticum, seu fœnum, vel ad solvendum æs alienum, & quia mutuatarius fuit morosus in restituendo, tu proptera domum non potuisti reparare, & ideo corruit, triticum duplo carius emisti, pecora fame perierunt, & quia creditoribus non solvisti, magno fœnare ab aliis mutuo accepisti, ut solveres, vel bona tua pro modico fuisti coactus distrahere, *Sot. d. artic. 3. versicul. quæstio hæc. fol. 541.* & latius *Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa mutua. sub numero 211. versicul. in decimo quinto. & numero 212. in fine, versicul. in decimo sexto, Meno. h. tractat. de arbitr. jud. libr. 2. cent. 2. cas. 119. num. 16. versicul. præterea.* in alia vero impressione est, *in cent. 6. cas. 119. numero. 27. & 28. Matth. Coler. tractat. de process. execut. part. 1. cap. 10. numer. 102. Molin d. disputat. 314. versic si quis pecunias. Ioan. Azor. de institut. moral. part. 3. lib. 5. tit. de usur. cap. 4. initio*, & ante hos brevius *Paul. de Castr. in l. 5. quod si ephesi. in fine, numero 3. ff. de eo quod cert. loc. & Rebuff. in l. unica, in præfatione, sub numer. 25. vers. imo licet. C. de sent. quæ pro eo, quod &c.* & ita in effectu paucissimis verbis declarat, quid sit damnum emergens, & quid lucrum cessans *Medin. in suis tractat. tom 2. tit. de reb per usur. acquisit. qu. 3. collat. 2. in fine, versicul. secunda causa. fol. 3 : 8.* Titius ergo tenetur tibi ad ista damna, quæ ejus culpa tibi emerserunt, *Rebuff. ubi supra, & Navar. in locis supra proxime citatis*, & latius *in cap. si fœneraveris. not. 15. numer. 41. 42. & 55. 14. qu. 3. & Joann. Bapt. Lup. in l. cerabit. §. 6. numer. 1. 2. 3. & 16. C. de act. empt. inter tract. divers. tom. 7. fol. 120.*

Declara eandem exemplificationem, ut debitor morosus non teneatur simpliciter, & absolute, prout simpliciter, & absolute locuti videntur *Rebuff. Sot. Navar. & Ioan. Bapt. in ea citati*, sed teneatur prout declaravi *infra §. 7. gloss. 2. num. 88. 101. & exemplif. 5. & 6.* 291

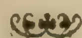

INTER-

INTERESSE QUIBUS CASIBUS non debeatur.

S U M M A R I A.

Intereſſe etſi ex communi concluſione ſolvi debeat à debitore moroſo, tamen multi ſunt caſus, in quibus hæc concluſio venit reſtringenda.

Reſtringitur primo, ut non procedat, quando intereſſe non probetur, & quid in foro interiori, num. 292.

Reſtringitur ſecundo in debito ex cauſa cenſuum, nu. 293. Declaratur, ſubreſtringendo, num. 294. & ſeqq.

Reſtringitur tertio, ut intereſſe alterius intereſſe in infinitum non debeatur, ſed cum declarationibus remiſſive, num. 297.

Reſtringitur quarto cum diſtinctione, quando intereſſe peteretur poſt ſententiam, ſeu receptam ſortem, num. 298. & ſeqq.

Intereſſe ex diſpoſitione juris per ſententiam Judicis, & non ex pacto partium, debetur etiam in cenſibus, num. 294, Sic etiam debetur in cambiis, num. 296.

Intereſſe, quod debetur jure actionis, poteſt peti etiam poſt ſententiam; & poſt receptum capitale, num. 298. Secus ſi debeatur officio judicis mercenario, quia hoc poſt receptum capitale amplius non debetur, num 299. Etiamſi creditor cum poteſtatione illud ſibi reſervaret, num. 300. Et etiam quod, recipiendo capitale, non dixerit, quod eum liberabat à capitali, nu. 306. Dummodo debitor contradicat proteſtationi, num. 301. Et quando dicatur contradicere, & quando conſentire, num. 304. & 305. Et dummodo ſolutio fiat creditori principali, ſecus ſi fieret adjecto alibi quam in loco deſtinato ſolutionis, numer. 207. Et dummodo ſit receptum etiam capitale, ſecus ſi ſolum lata ſit ſententia, quia, &c. num. 309. & 310. Declaratur, num. 311.

Intereſſe & pœna an remaneant, ſoluta ſorte, num. 308. & 312.

92 RESTRINGE I. nunc illative eandem ſeptimam ſubampliationem, poſitam *ſupra n.* 98. loquentem de intereſſe mutui, & conſequenter ejus extenſiones, poſitas *ſupra num.* 168. & *ſeqq.* ut non procedant, quando mercator, ſeu alius creditor aliquod damnum, ſeu intereſſe lucri ceſſantis, vel damni emergentis paſſus non eſt, quia tunc remanet mutuum naturale, in quo re ipſa contrahitur obligatio, & quando re ipſa contrahitur, non poteſt in plus contrahi, quam re ſit datum, etiam ſi ſit actum expreſſe, quòd in plus contrahatur; quia, ut dicunt Doctores, potius caderent ſydera, quam obligatio contrahatur in plus, quam ſit datum *Iaſ. in l.* 11. *rogaſti.§.tibi ſub num.*4.*verſ. ultimo nota ff. ſi cert. pet.* & *Matth.Coler.tract.de proceſſ. execut. par.*1. *cap.* 10. *nu.* 95.& ſatis probatur ex *d. §. ſi tibi.* quem citavi *infra ampl.*10. *num.*70. *in fine* & cum hac reſtrictione concordant, quæ ſecutus ſum *infra* §.7.*gloſ.*2.*ſub num.*73. *verſ. in prima.*

Intellige hanc reſtrictionem, ut procedat in foro exteriori, ſed in foro interiori vide quæ ſcripſi *ſupra num.*75.& *ſeqq.*& præſertim, *ſub num.* 79.*ſub nu.*95. *verſ. infero. ſub num.* 61.*in fine*, & *num.* 188.

Reſtringe ſecundo, ut non procedat contra mo-
93 roſum debitorem cenſuum, qui pacto ſe obligaverit ad intereſſe lucri ceſſantis, quia pacta, continentia moroſum cenſuum debitorem teneri ad intereſſe lucri ceſſantis, vel ad cambium, ſeu certas expenſas, aut certa ſalaria, aut ad ſalaria, ſeu expenſas medio juramento creditoris liquidandas, ex toto irrita ſunt & nulla, ut *in l ii V conſtitutione ſuper cenſibus*, ſcribit *Virg.de Boccat.tract.de cenſib.par.*1. *nu.*9. cujus tamen doctrina eo loci videtur obſcura.

Declara, ſubreſtringendo hanc reſtrictionem, ut 294
procedat, quoad intereſſe vigore pacti, ſecus quoad intereſſe vigore juris ſine pacto: quare Pontifex in ea conſtitutione prohibuit ejuſmodi pacta ad evitandas fraudes, & præcedendam omnem uſuræ occaſionem, ſed non prohibuit intereſſe, quod procedet ex diſpoſitione juris, & per ſententiam judicis, *Io. Azor.de inſtit.moral par.*3.*lib.*10.*tit.de cenſib.cap.*13. *q.* 1.quod idem, ſed obſcurius ante cum ſcripſit *Navar.in cap. ſi fœneraveris.ſub nu.*93.*verſ. tertium quod.* & *verſ. an autem.* 14. *q.* 3.

Confirmatur primo hæc declaratio, quia emens 295
cenſum poteſt paciſci, quòd venditor teneatur certo tempore, puta, de triennio in triennium renovare cedulam bancariam, ſeu dare novos fidejuſſores, & alia pacta licita, & honeſta apponere, quæ ſi venditor non obſervaverit, poterit emptor petere loco damnorum, & intereſſe ſortem principalem, *Fot. diverſ.dec iſ.* 741. *domini dixerunt. ſub nu.* 1. *verſ.ſecundo dicimus. par* 1.

Sed circa hanc confirmationem adverte obiter, ne emptor cenſus obliget venditorem ad dandum fidejuſſorem ad contentamentum ipſius emptoris, ut emptor hac via in fraudem conſtitutionis Pii V. repetat ſortem, non contentus unquam fidejuſſore oblato; nam judices hic in Urbe, timentes poſſe vexari quandocunque, non reperto idoneo fidejuſſore, perfidiæ, & malitiæ iniqui creditoris, recuſantis etiam idoneos fidejuſſores, nunquam occurrunt: at alibi prudenter particularem magiſtratum diſcretorum virorum, qui nullo ejus riſico fidejuſſores, quos idoneos æſtimat, approbet, ſcio eſſe conſtitutum.

Confirmatur ſecundo, quia licet idem Pius V. in 296
alia conſtitutione ſuper cambiis, prohibeat, ne quiſpiam audeat ſive à principio, ſive alias certum,& determinatum intereſſe, etiam in caſu non ſolutionis, paciſci, neque realia cambia aliter quam pro primis nundinis, ubi illæ celebrantur, ubi vero non celebrantur pro primis terminis, juxta receptum locorum uſum exercere; tamen non prohibet, ne fiat pactum de certo lucro, taxando per judicem, vel alterius prudentis viri arbitrio, quia Pontifex voluit ſolum prohibere, ne is, qui dat cambio, taxet in cauſa propria, *Io. Azor.eod. lib.* 10. *tit. de camb. cap.* 11.*q.* 2. *verſ.ad tertium.col.* 888. quare ſi ego, indigens pecunis hic Romæ, accipio cambio à te centum aureos; ſoluturus eos Toleti in Hiſpania ad tres menſes, eo pacto, quòd ſi ſoluti non fuerint prædicto tempore, tenear tibi ſolvere hic Romæ dictos centum aureos una cum lucro, quod tu percepiſſes, ſi tempore conſtituto Toleti ſolviſſem, quia tuus procurator eos Toleti dediſſet cambio alteri, ſoluturo hic Romæ, & hoc lucrum dicam, taxandum eſſe hic Romæ, ſententia judicis, & eveniat caſus, ut Toleti non ſolvantur, ego tenebor ad ſolvendum, hic Romæ non ſolù centum, ſed etiã lucrũ, quod tu percepiſſes, ſi ſoluti fuiſſent: que ſi nec ſolvero hic Romæ poſſum, à te hic Romæ denuo cambio accipere pro Toleto, adjecto pacto

quòd ſi Toleti non ſolventur, tenear hic Romæ ſolvere capitale, & etiam ſeptem, ſententia, & decreto judicis, *Ioann. Azor. aucto. capit. 11. quæſt. 4. col.* 889.

Quare ſuppoſito in caſu hujus declarationis, quòd intereſſe debeatur, quia vere probetur, tunc certe ceſſat conſtitutio Pii V. & (quicquid nimis ſimpliciter videatur dixiſſe Azor.) dico, quòd deberetur intereſſe ubique, & forſan intereſſe alterius intereſſe, conſideratis his, quæ ſcripſi *infra* §. 7. *gl.* 2. *numero* 21. *& ſeqq. numero.* 33. *& ſeqq. numero.* 63. *& ſeqq.* & his, quæ ſcripſi *eadem gloſſ.* 2. *numero* 53.

397 Reſtringe tertio, ut illud intereſſe, quod diximus deberi ratione lucri ceſſantis, non debeat extendi ad intereſſe alterius intereſſe, & ſic in infinitum, ſed debeat reſtringi ad primum intereſſe, vel ſaltem non debeat excedere capitale, ſecundum unam opinionem.

De hujus reſtrictionis reſolutione vide, quæ, loquendo de intereſſibus cambiorum, late ſcripſi *d. gl.* 2. *num.* 33. *& ſeqq. & num.* 63. *& ſeqq.*

Declara tamen hic, ut ſi obligatio debitoris moroſi, ſeu culpoſi habeat certum ſpecificum objectū ad rem, deductam in contractu, & aliud objectum non habeat, tunc intereſſe non poſſit excedere duplum eius, quod debeatur, nulla habita conſideratione quantitatis damni, quod creditor paſſus eſt, quod poſſit longe excedere duplum debiti, vide *in eadem gl.* 2. *ſub numero* 73. *verſ. tertia. quando. & ſub numero* 83. *verſ. exemplifica primo. & ſeqq. & num.* 88. *verſ. exemplifica quinto.*

Secus quando obligatio habet aliud ſpecificum objectum, quia tunc poteſt excedere duplum, ut declaravi *ead. gloſſ.* 2. *numero.* 94. *verſic. exemplifica primo.*

398 Reſtringe quarto, diſtinguendo duas ſpecies intereſſe.

Prima ſpecies; quando intereſſe debetur jure actionis; & iſtud intereſſe in tantum debetur, ut poſſit peti etiam poſt ſententiam, qua debitor ſit condemnatus ſimpliciter ad capitale, nulla facta mentione de intereſſe, etiam pretio, ut probatur *ex l.* 1. *C. de judic.* & ibi bene declarat *Jaſ. numer.* 3. *Bar. in l. fin. ſub nu.* 3. *ibi. circa quod debes. ff. de eo quod cert. loc.* & hæc eſt communis opinio, quæ confirmatur ex his, quæ de expenſis, & fructib. debitis jure actionis, ideſt, vigore inſtrumenti, &c. ſcripſi *in meo tract. de appell. t. q.* 17. *limit* 21. *num.* 45. & poteſt hoc intereſſe peti, etiam ſi creditor receperit capitale, *Jaſ. in d. l.* 1. *ſub num.* 3. *verſ. hinc infero*

399 Secunda ſpecies eſt; quando debetur ſolum officio judicis mercenario, ut puta, propter moram ſeu aliam in obſervantiam contractûs, & non ex ſtipulatione; & in hac ſpecie concludo, quòd creditor, recepto capitali, non poteſt ulterius petere intereſſe, *Doct. in l. fin. ubi Bar. num.* 3. *Paul. de Caſtr. ſub nu.* 1. *& ſeqq. ff. de eo quod cer. loc.* & quòd emptor non debeat ſolvere uſuras, quando ſolvit ſortem pretii poſt moram, & uſuræ non ſunt promiſſæ, ſed venirent præſtandæ officio judicis, ſcribit *Virg. de Boccat. tract. de interd. uti poſſid. cap.* 18. *numer.* 80. *verſ. uſuræ non debentur. tom.* 3. *par.* 2. *fol.* 314. & quòd maritus recipiendo ſortem dotis ſine intereſſe, non poſſit illud amplius petere, ſcribit *Alc. tract. de præſumpt. par.* 3. *præſump.* 32. *num.* 7. *tom.* 4. *fol.* 314.

Extende hanc concluſionem, ut procedat etiam ſi creditor, recipiendo ſortem, ideoque liberando debitorem à ſorte, proteſtatus eſſet, quòd reſervabat ſibi jus petendi intereſſe, quod intendebat ſibi ſalvum eſſe; & illud velle conſequi, quia, hac proteſtatione non obſtante, non poteſt amplius petere intereſſe; & ratio eſt, quia illa proteſtatio eſt apta ad tollendam interuſurii, ſive intereſſe remiſſionem, quæ poſſet procedere à tacito conſenſu creditoris, dum reciperet ſimpliciter ſortem principalem, ſed non eſt apta ad tollendam remiſſionem, quæ procedit ex juris neceſſitate, cum officium judicis mercenarium non poſſit ſubſiſtere, principapali actione ſublata, *Bar. in d. l. fin. ſub num.* 3. *& Paul. de Caſtr. num.* 6. *ff. de eo quod cer. loc.* & proteſtatio nihil operatur contra illud, quod lex ex neceſſitate inducit. *Iaſ. in ead. l. fin. ſub num.* 4. & proteſtatio non prodeſt in his, quæ à poteſtate proteſtantis non dependent, *Paul. de Caſtr. & Iaſ. in locis ſupra proximè citatis*, & hanc extenſionem ſequitur *Ham. Cart. deciſ.* 38. *quidam petiit. numero* 12. *& ſeqq. & numero* 17. 300

301 Declara, hanc extenſionem eſſe veram, quando debitor ſolvens, non acquieſcit, ſed diſſentit huic proteſtationi, quia tunc procedunt omnia adducta in extenſione, & non poteſt dici, quòd agatur quaſi ex novo contractu innominato, *Paul. de Caſtr. in d. l. fin. in fine, & Iaſ. ſub numer.* 5. *ibi, in alio caſu quando debitor. ff. de eo quod cer.* & hæc eſt opinio communis,

Secus ſi debitor conſentiat huic proteſtationi; quia tunc creditore vigore illius proteſtationis, acceptatæ à debitore, poſſet agere, & conſequi intereſſe non vigore officii judicis, vel primæ actionis ſublatæ, ſed nova actione præſcriptis verbis, quæ oritur ex quodam contractu innominato, tempore ſolutionis celebrato, ſcilicet, libero te, hoc acto, quòd habeam intereſſe, *Bar. Paul. de Caſtr. & Jaſ. in in locis ſupra proxime citatis.*

302 Contra primum membrum hujus declarationis: quod enim creditor poſſit conſequi intereſſe, etiam ſi debitor ſolvens non conſentiat proteſtationi, ſcribit, ſibi parum conſtans, *Bar. in d. l. fin. verſus finem ff. de eo quod cer. loc.* dicens, quòd apparet, quòd creditor liberat debitorem ſolventem, non liberaturus ſi crederet, ſe non poſſe petere intereſſe; & ſic inquit, cum ab intereſſe ſit liberatus ſine cauſa, poteſt agi condictione ſine cauſa, ut debitor reponatur in priſtinam obligationem, ſicque creditor poſſit petere intereſſe; hancque opinionem non advertens, quòd eam tenuit *Bar.* ſequitur, loquendo ſine auctoritate, *Rot. Genuen. deciſ.* 87. *Ioannes Stephanus. ſub num.* 7. dicens, hoc primum declarationis membrum eſſe periculoſum, & propterea ab eo cavendum, quia proteſtatio ſemper eſſet ſuperflua, cum omnis debitor ſemper contradiceret proteſtationi creditoris; & ita, inquit, per ſolam contradictionem creditor excluderetur à juſtiſſima intereſſe prætenſione.

303 Quicquid dixerit *Bar.* contra quem tenent in hoc *Paul. de Caſtr.* & *Iaſ. ſupra citati*, non recedo à declaratione tam in ſecundo, quam in primo membro. Et ad Rotæ Genuenſis rationem reſpondeo, quòd ſi creditor non vult ſibi præjudicare, abſtineat à receptione ſolutionis, & faciat debitorem condemnari ad utrumque; alias ſibi imputet.

Sub

seu negligentia damni emergentis; dicemus ne, quòd singulis istis fictionibus non elisis; non potest obtinere lucrum cessans? certe non; quia tam exacta probatio, quæ excludat omnem fraudis suspicionem, cum sit impossibilis, & contineat infinitatem, non est requirenda, cum nemo debeat obligari ad impossibile, per ea, quæ dixi §. *seq. gl. 3. sub nu.* 114. & quæ infinitatem continent reiicienda sint, ut in alio proposito scripsi *infra* §. 7. *glos.* 2. *num.* 10. & non requiri tam exactam probationem patet, quia si fideiussor in societate officii, coactus solvere, accipiat ab alio in societate officii, cum declaratione, quòd accipit ad commodum, & in commodum sui debitoris, & solvat, potest illud interesse consequi; ut, constituendo differentiam inter fideiussorem, qui possit accipere *ut supra*, & creditorem, qui non possit accipere, nisi, probatis requisitis necessariis, dixit *Rot.* quam citauit *sup. sub num.* 246. *vers. primum.* & *nu* 251 *utrobique. in fine*, & tamen posset esse, quòd fideiussor posset sine ullo incommodo solvere de propriis pecuniis, quas haberet otiosas: & certe, si hæc tam exacta probatione requireretur, vana & elusoria redderentur iura, quæ mandant, ut debitor morosus teneatur ad interesse lucri censsantis, & damni emergentis & consequenter lites super interesse admitti non deberent.

Vtile tamen admodum fore arbitror, si (considerata qualitate creditoris, an sit mercator, & solitus negotiari, vel non solitus negotiari,) difformis, vel uniformis, sed certa ferretur lex, qua iudicibus arbitrium, & varietas opinionum circa probationem interusuriorum amputaretur, creditoribus ad committendas fraudes usurarum via clauderetur, & debitoribus occasio lucrandi cum creditorum iactura, aut saltem eos damnificandi occasio tolleretur.

INTERESSE, PROBATIS REQVISITIS, debetur omnibus.

SVMMARIA.

Debitor morosus tenetur creditori ad interesse nu. 268.

Extenditur primo ut teneatur viduæ, si ei dotem non restituat, & nobili, & etiam in foro conscientiæ, ibidem.

Extenditur secundo, ut teneatur etiam ad interesse damni emergentis, nu. 269. *Subextenditur primo, ut magis teneatur ad interesse damni emergentis, quam ad interesse lucri censsantis, nu.* 270. & *seqq Subextenditur secundo respectu probationis faciendæ. num.* 283.

Extenditur tertio, ut teneatur ad interesse cambiorum, quamvis sit rusticus, &c num. 284. & *seqq.*

Extenditur quarto, ut teneatur non solum ipse debitor, sed etiam fidejussor, cum distinctione, numer. 287. & 288

Lucrum cessans, & / *Damnum emergens* } *quæ dicantur, numero,* 289. & *seq. Et in quibus differant, num.* 271. & *seqq.*

Interesse appellatione continetur lucrum cessans, & damnum emergens, num. 269.

Damni emendatio debetur magis, quam lucrum cessans, num. 273.

Lucrum radicatum, & damnum non differunt, numero 274.

Damnum evitare est minus propinquum usuræ, quam facere lucrum, num. 275.

Mutuare cum pacto, ut mutuatarius restituat etiam aliam rem mutuatoris, quam indebite tenet, non est usura, nu. 275. *Neque cum pacto, quod singrapham etiam alterius mutui subscribat. nu.* 276.

Damni infecti promittens potest extollere suas ædes, quavis extollendo, officiat lumini ædium vicini, sub numero. 271.

Actione bonæ fidei intentata, potest peti interesse damni emergentis, non autem lucri cessantis, num. 273.

Vsuras, quas fideiussor solvit pro debito proprio, ut solveret fideiussorium, potest in foro interiori repetere à principali debitore, num. 277.

Mutuatorius tenetur soluere usura, ad quas teneretur mutuator si à lege mutuaverit. num. 281.

Debitor tenetur solvere usuras, quas solvit creditor, eo quia ipse debitor non solvit ei in termino, num. 282.

FIRMATA, ac plene declarata septima sub ampliatione, posita *sub num.* 98. quòd culibet creditori, probati mora, & aliis requisitis, de quibus *supra num.* 99. & *seqq.* debeatur interesse lucri cessantis, etiam non conventum.

Extende primo eadem subampliationem, ut 268 procedat etiam in vidua, quia se erat parata emere prædia ex pecunia dotali, & propter moram hæredis mariti, non restituenti dotem, non potuit emere, debebitur ei interesse, *Paul. de Castr. in l. divortio, sub num.* 6. *ff. sol. matr.* & alii, quos in diversis locis sequitur *Surd. tract. de aliment. tit.* 1 *q.* 45. *sub num.* 40. *vers. sed quod.* & *num.* 41. quibus addo *D. Guter. tract. de contract. iur. cap.* 2. *nu.* 6. *vers. adde idem. tom.* 6. *var.* 2. *fo.* 43. ubi de comuni opinione, &, quòd viduæ, quæ erat emptura annuum reditum, debeatur interesse, etiam si ipsa dives sit, scribit *Covar. var. resolut. lib.* 3 *cap.* 1. *sub num.* 3. *vers. sexto. in fine*, & bene ista extensio comprobatur ex his, quæ scribit *Surd. d. q.* 45. *num.* 27. *vers. limita. nu. seqq.* & quòd hæc extensio procedat in quocunque etiam nobili, qui emisset prædia, ex quibus fructus percepisset, si pecunias habuisset, & procedat etiam in via Theologorum, & in conscientia, scribit *Cagn. in l. unica, sub num.* 37. & 44. *C. de sent. quæ pro eo, &c.*

Secus si non erat parata, nisi extaret consuetudo, vel statutum, seu pactum, iuxta ea, quæ secutus sum *infra* §. 6. *gl.* 1. *num.* 49.

Extende secundo in eo, quod dixi, esse condemnandum ad interesse lucri cessantis, ut procedat etiam in interesse damni emergenti, probata mora, & probato damno, quod emersit ex mora; quia sub nomine interesse, ad quod tenetur debitor morosus, continetur lucrum cessans, & damnum emergens, *l.* 3. §. *ult in ultimis verbis ff. de eo quod cert. loc.* cuius verba retuli *sub num. seqq. Gl. in l. unica, in verbo, possibile.* & *ibi Rebuff. in præfat. num.* 47. *vers. secundo quæro* & *in gl. prout. sub nu.* 11. *vers. quinto. C. de sent. quæ pro eo, &c. Alex. conf.* 168. *requisitus. num.* 4. *lib.* 2. *Matth. Coler. tract. de process. execut. par.* 1. *cap.* 10. *num.* 100, 102. & 104. *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *q.* 78. *art.* 2. *contr.* 9. *sub num.* 1. *vers. explicatur idem. ibi, utrumque autem. tom.* 2. *fol.* 255. *late Menoch. tract. de arbitr. iud. lib.* 2. *cent.* 2. *cas.* 119. *num.* 1. *in alia impressione, cas.* 119. *num.* 4. *cent.* 6. ubi alios cictat tam ex Iure consultis, quam ex Theologis. 269

Subextende prio hanc extensionem, ut non solum habeat locum in damno emergente, sed magis in eo, quam in lucro cessante; quia agendo de condemnando debitorem morosum ad interesse, 270

appellatione interesse magis comprehenditur damnum emergens, quam lucrum cessans, prout bene colligitur ex d.l 3.§. *fin.* in illis vltimis verbis, *quòd si merces solebat cōmerare, an & lucri ratio habeatur non solius damni; puto & lucri habendam rationē.* hacnq; subextensionem sentiunt aperte *Bal. in l, iusiurandam. col. mihi 32. ibi & interesse tam damni emergentis, quã lucri cessantis peti potest ff. de iureiu. Dec. in cap. 6. cum venerabilis. num. 58. de exce t. Stracch. tract. de mercat. par. 4. tit. de contract. mercat. numer. 2. tom. 6. par. 1. fol. 298. & Rot. Genuen. decis. 134. in Die nomine. versus finem num. 3. in fine*, dum dicunt, quòd intere, quod debetur, consideratur non solum ratione damni emergentis, sed etiam respectu lucri cessantis, & sic includunt casum magis dubium, per ea, quæ scripsi *infra. §. glos. 3. num.* 18. & in terminis claris *Matth. Coler. tract. de proc. exsecut par. 1. cap. 10. nu. 91. Mich. Sal. 1. contr. 9. sub nu. 1. vers. explicatur idem. ibi, quamuis autem.* & melius *D. Thom. 2. 2. q* 78. *art. 2. ad primum.* quem citant *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 5. tit. de vsur. ca. 4. vers. communis & cap. 5. in fine initii, & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 2. initio, num 9. in 4 concl iuncto num. 5. in fine, uers. his positis. tom. 2. fol.* 218. dicens, licere mutuanti ratione damni emergentis lucrum accipere, non tamen ratione lucri cessantis; & explicat *Nauar. in cap. si fœneraveris. num. 50. vers. ad secundum.* 14. *q.* 3. & esse communem omnium Theologorum, & canonistarum sententiam, vt ratione damni emergentis possit ex mutuo lucrum exigi, testatur, & sequitur *Io. Azor. d. cap. 4. vers. communis.*

271 Ratio est, quia lucri, & damni dispar est ratio, *l. 26. Proculus. ff. de damn. inf ct. Ossasch. decis. 95. anno. sub num. 42. vers. non obstant. Io. Bapt. Lup. in l. curabit. §. 6. nu. in fine, C. de act. empt. inter tractat. diuers. tom. 7. fol* 120 *Matt. Coler, d. cap.* 10 *nu.* 92. & 95. & *Mich. Sal. d. controu. 9. sub num* 1. *vers explicatur idem. fol.* 255. & adeo differunt, predere lucrum, & pati damnum vt si ego ædes meas altius tollam, & ex earum altitudine tu, qui habes ædes vicinas prohibearis proprio lucro luminum, quia ædes meæ luminibus tuarum officiunt, & ego tibi damni infecti promiserim, tu ex mea promissione agere non potes, quia damnum non infero, sed prohibeo lucrum, *d. l. Pro-*
272 *culus.* † id enim proprie damnum dici videtur, vbi aliqua fit patrimonii diminutio; at vbi quis re, nondum quæsita, priuatur, non dicitur pati damnum, *Palest. tract. de noth. cap. 9. num. 9. tom.* 8. *par. 2. fol.* 49. & *Mich. Sal. in loco supra proxime citato*, & quòd, si iactura interesse sit in bonis aquisitis, saltem quia in futurum debonis, quæ tunc habuerit, cogetur aliquid plus insumere, quam alioquin insumpsisset, aut aliquid suorum bonorum deterius reddi. aut omnino destrui, apelletur damnum emergens; si vero iactura interesse sit, quod acquirere omittet, dicatur lucrum cessans, quia, quod quis de nouo sua industria acquirit, lucrum nuncupatur, & quando abeo a quirendo desistit, dicitur ab eo cessare, scribit *Molin. de inst. tom. 2. de contract. disp. 314. initio. fol.* 267 idque est notum omnibus; hincq; videmus, quòd debitor, cui bonorum alienatio est prohibita in fraudem creditorum, non potest alien re bona quæsita, potest tamen repudiare aquirenda, vt secutus sum *in meo tract d iudi. caus. &c. lib. 2. cap. 2. sub num.* 290. iura enim, prohibentia alienationem, seu donationem, considerant alienationem, ex qua alienans fit pauperior, & diminuitur patrimonium, ut secutus sum *d. cap. 2. nu. 291. versus finem*, & *seqq.* vbi multa alia habes similia; † quare in actione bonæ fi- 273
dei posse damni emergentis interesse semper peti, non autem lucri cessantis, scribit *Gail. in pract. obseru. lib. 2. obseruat. 6. num. 2.* quem sequitur *Rener. Bud. tract. de mon. cap. 16. num.* 13. & ideo obseruabis, quòd omnes auctoritates sacræ scripturæ citatæ à *Rebuff. in d. l. vnica, in præfat. num. 3. & seqq: C. de sent. quæ pro eo quod, &c.* loquuntur non in lucro cessante, sed in damno, quo res diminuitur, & maius damnum facit; qui damnum infert, quam qui lucrandi occasionem tollit, & consequenter, sicut maius infert damnum, ita efficacius tenetur.

Verum tamen est, quòd damnum, & lucrum non 274
differunt, quando lucrum est radicatum, *Ias. in l. reprehendenda, in fine, num. 10. C. de instit. & substit & Rebuff. in d. l. unica, post notab. in gl. prout. sub num.* 20. *vers. op ono.* & promissio, seu stipulatio damni infecti habet locum etiam in casu, quem *ex l. Proculus.* retuli *sup. num.* 271. si lumina deberentur iure seruitutis, *Ossasch. d. decis. 95. sub num. 42.*

Infero confirmando, & exempelificando eandem 275
subextensionem, & attingendo materiam, de qua principaliter agimus, quòd euitare damnum, minus propinquum est vsuræ, quam sit facere lucrum, *Sylu. tit. de vsur. n. 7. vers. nec. est vsura lib. 4. fol.* 188. quod multis ostendo exemplis. Primo, quia si potens aliquis detineat rem meam, eamve nolit mihi restituere, nisi ego ei mutuem centum; & ego mutuo, & ipse rem meam mihi restituat, & postea tempore conuento reddat mutuum, ego non facio vsuram, neque peccatum *Laurent. de Rodulph. in cap. consuluit. par. 2. post. q. 41. vers. supradictæ.* vbi ponit *q. 42. num. 3. & seqq de vsur inter tract. diuers. tom. 7. fol. 24. Medin. in suis tract. tom. tit. de reb. per. usur. aquis. q. 1. vers. secundum inquirendum. in fine, & vers ac proinde. & vers. seq. fol.* 296. *Sot. de iust. & iur lib. 6. q. 1. art. 1. versicul. tunc enim. ibi, præterea si id fol. 525. in fine. Ant. de Rosel. tract. de vsura num. 29. tom. 7 fol 67. Nauar. in man. confess, cap. 17. de vsur circa mutua. sub num. 209. vers. addimus, & Card, Tolet. tract. de instr. sacerd. lib. 5. cap. 34. de alius causis, &c. num. 3. vers. alia quinta.* & hoc exemplum declara ex his, quæ scripsi *infra ampl. 10 sub num.* 60 † Vel si alicui mutuauerim decem in secre- 276
to, & sine vlla cautione, ita vt is possit ea in iudicio negare, possum ei alia decem mutuare ea lege, vt coram tabellatio syngrapham omnium viginti mihi sub scribat; quia licet illa obligatio sit pecunia æstimabilis, tamen illam mihi debeat, *Sot. de iust. & iur. lib. 6 q. 1. art. 2. col 8. in secun a conditione, fol.* 536.

Secundo, quia, quicquid sit in foro exteriori, in 277
foro interio, si fideiussor coactus est accipere pecunias sub vsuri, vt solueret creditori, cui fideiussit; & ideo soluit vsuras, & potest illas & sortem quam soluit à debitore repetere, *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 5 tit. de vsur. cap. 4. q. 2. & lib. 7. tit. de mutuo, cap. 8. vers secundus casus.*

Tertio, quia licet ab initio contractûs mutui non 278
liceat pacisci de interesse lucri cessantis, secundum eos, quos citaui *supra num. 177. in prima opinione*, tamen aliud in damno emergenti, *Menoch*, & *alii*, quos citaui *sup. num.* 81.

Quarto, quia interesse damni emergentis debetur 279
non solum immediatum, sed etiam mediatum, multiplicatum, & calculatum quomodocunq; secus in interesse lucri cessantis; quia debetur solum primum, vt tepet *Rot. Genuen.* quam remissiue retuli, sed

cata non pariat eam vtilitatem, quam cambiorum negotiatio deponentibus & depositariis parere solet.

9 Restringe eandem ampliationem cum hac distinctione: Aut deponens pecuniam ad negotiandum, scit probabiliter, depositarium non facere cambia licita, & tunc non potest, & sic ampliatio non procedit. *Boninseg. tractat. de camb. cap. vlt. Ioan. Bapt. Couar. tract. de cab. tit. de dante. vers. aut Antonius fol. 234.*

Et quòd si deponens sciat, nummularium non negotiari, & tamen lucrum reddat, ac si esset ex negotiatione acquisitum, deponens isto casu illud lucrum retinere non possit, nisi quatenus sua interest, scribit *Ioan. Azor. de institut. moral. par. 3. libr. 10. titul. de camb. cap. 11. quæst. 1. in fine, versic. item si.*

Aut scit, quòd depositarius facit aliqua cambia licita, & aliqua illicita, & deponens dat cum pacto, vt exerceat illas in cambiis licitis & tunc rursus distinguo: Aut deponens credit depositarium ita facturum; & isto casu deponens potest lucrum recipere; Aut credit, illum non ita facturum, & tunc non potest lucrum recipere, *Io. Bapt. Cauat, vbi supra.*

AMPLIATIO X.

SUMMARIA.

Cambium ex pretii iniustitia non redditur illicitum, cum contrahentibus liceat se decipere in pretio, & hæc est ampliatio 10. num. 1.

Declaratur primo vt deceptio, seu læsio toleretur vsque ad dimidium in omni contractu, & præsertim emptionis, numer. 2. Secus vltra dimidium, quare læso daretur tunc remedium ex l. 2. C. de resc. vend. Et quæcunque dicuntur de læsione vltra, & infra dimidiam, secundum ius commune, habent locum in læsione statutaria, numer. 3. Infertur contra aliquos, deceptionem tolerabilem non restringi ad eam, quæ est intra latitudinem pretii, numer. 4. Extenditur primo hæc declaratio, vt habeat locum in omnibus contractibus num. 5. Infertur primo ad venditionem spet. Infertur secundo ad assecurationem periculi, & explicatur pretium periculi quod sit. Infertur tertio ad ludum, & sponsionem, & subinfertur cum restrictionibus ad æqualitatem, & iniustitiam ludi, & sponsionis, ita vt rescindi possint, ibidem. Extenditur secundo, etiamsi excessus vltra dimidium esset in vno nummo, num. 6. Extenditur tertio, vt læsio seu deceptio infra dimidium toleretur, etiã de iure canonico, ibidem. Extenditur quarto, vt læsus vltra dimidium possit rescindere, etiam si renunciasset generaliter omnibus legibus, ibidem. Extenditur quinto, explicando quando contractus propter læsionem sit solũ iniustus, sed non illicitus, ibidem, Extenditur sexto. vt remedium d. l. 2. ita competat emptori, sicut venditori, & quomodo calculeretur læsio in emptore, & quomodo in venditore, ibidem, Sub declaratur primo eadam declaratio, vt Procedat in læsione simplici secus in læsione admixta dolo, quia rescinditur pro quauis minima læsione, numer. 7. & seqq. Huic subdeclarationi multa dantur intelligentia circa dolum numer. 10. & seqq. Exemplificatur, seu explicatur multipliciter eadem subdeclaratio quando dicatur adesse dolus, num. 14. & seqq. Subdeclaratur secundo, vt quando, cum læsione infra vel vltra, dimium concurrit aliquid aliud quod posset inducere simulationem, tunc contractus sit illicitus, &c. numer. 23. Infertur, & sub infertur ad multa. declarando, quando ex contractu simulato oriatur vsura. numer. 27. 29. & seqq. Subdeclaratur tertio an, rescisso contractu ex capite læsionis, sint restituendi fructus, numero. 38. & seqq. Subdeclaratur quarto, vt ad cognoscendam læsionem, data latitudine pretii, attendi debeat medium pretium numero 40.

Declaratur secundo, vt deceptio infra dimidiũ toleretur in foro exteriori, secus in foro interiori, numer. 41. & 44. Infertur hinc, in foro exteriori tolerari à lege humana usuras, & vsuras Iudæorum, meretrices, & præscriptiones, quamuis hæc omnia prohibita sint in foro interiori. numer. 45. & seqq. Subdeclaratur primo; an & quando læsio, seu deceptio toleretur in foro exteriori, cum distinctione quatuor casuum, numer. 51. & seqq. Subdeclaratur secundo. quot modis dicatur pretium iustum, numer 56. & seqq. Subdeclaratur tertio, vt pretium iustum possit esse triplex, num. 59. Subdeclaratur quarto, an ad cognoscendam pretii institiam habenda sit ratio vtilitatis, quam emptor ex re empta est percepturus præter natraum rei, numer. 60. & seqq.

Declaratur tertio, in quibus contractibus non sit permissa læsio etiam infra dimidium, & etiam in foro exteriori, num. 64. & seqq.

Declaratur quarto, quod sit pretium cambii, num. 67. Subdeclaratur late in quo ex cãbientibus nullus sit tolerandus excessus, numer. 68. & seqq. Is. qui in cambio, censu, & similibus læd potest in pretii iustitia, si sit læsus vltra dimidium, an possit agere ad rescissionem, &c. sub num, 79. Et campsori, & mutuanti quid licitum sit recipere vltra iustitiam pretii, & vltra sortem, nu. 82. & seqq.

Declaratur quinto, quando læsio sufficiat ad rescissionem actûs, quando procedi ex facto tertii, numer. 104. & seqq.

Declaratur sexto, vnde cognoscatur iustitia pretii in cãbiis, num. 107. & seqq.

Declaratur septimo vt deceptio inter contrahẽtes toleretur circa pretium rerum, secus circa numerum, mensuram. & quantitatem, & circa vitium rerum, num. 110.

Ludi dolus qualis toleretur, num. 12.

Ludi & Sponsionis { æqualitas, & inqualitas quõodo considerentur, sub num 5. vers. infra tertio, & seqq.

Assecuratio potest fieri etiam post secutũ euentũ rei autmodo fiat bona fide, num. 19. & seqq.

Venditio & Assecuratio { quando dicantur dolose facta, num. 16. & seqq.

Dolus, ob quem rescinditur contractus, qualis esse debeat, sub num. 11. & 14.

Dolus si causam contractui dederit, an & quando contractus sit ipso iure nullus, & an dolus dans causã, & dolus incidens differant, num. 8. & 9.

Contractus omnes an sint bonæ fidei, num. 5. & 9.

Mutuator quæ posit licite accipere à mutuatario vltra sortem num. 82. & seqq.

Emens, & Vendens { plus minusve iusto pretio, credens, pretiũ esse iustum, est tutus in vtroque foro, si in iustitia pretii non excendat dimidiũ: & indistincte in foro interiori. quãdiu durat credulitas, sed, superueniente scientia de pretii iniustitia, etia si sit infra dimidiũ, tenetur ad restitutionem, sub num. 14. & nu. 52, vers. contra.

Pretium

Pretium [illegible] *à lege an & quomodo possit excedi. sub* [illegible] *secundo, nu.56. 68.& seqq.*

AMPLIA X. vt cambium non reddatur illicitum [illegible], quia eius pretium sit iniustum, & cambi-
1 entes [illegible] se deceperint: & moueor, quia cambium est emptio, & venditio, vt dixi *supra q 4 nu.* 21. & in emptione [illegible] venditione licitum est naturaliter contrahentibus se decipere in pretio, *l. 17. in causæ §. idem* [illegible] *.25* [illegible] *.25 . ite si pretio.§. fin.ff.* [illegible] & scribunt [illegible] & *alii in l.2.num.1.C.de re-* [illegible] *in civitate. sub n.2 de v.* [illegible] *47 tom.7. fol 5. Fab.* [illegible] *vendit.q.8.* [illegible] *n.8.* [illegible] & quod secundum leges ciuiles licitum sit emptori, & venditori, vt se inuicem decipiant, scribunt *D. Thom. 2.2.q.77.art.1.* [illegible] & *Mich.Sal.* [illegible] *17.* [illegible] *vers. in primis fol. 65. Medin.in suis tract.tom.2 tit. de reb.restit. q.3.in 7.* [illegible] *44. & q.32. col. 3. vers. nec obstat. col.2* [illegible] *alii*, quos secutus sum *infra numero.41. declar.* & hæc est conclusio communis, in qua pluribus non insisto, tum quia satis innotescet ex sequentibus declarationibus, tum quia quotidie practicatur; &, loquendo in cambiis, hanc ampliationem tenent [illegible] *cons.11. mercator Januensis.ibi, & posito quod* [illegible] *Jo.de Anan.in c.ult.naviganti.n.47.* [illegible] *& Ant.de Rosel. tract. de vsur. sub num.49. & 50.vers.non obstat.tom 7.fol.68.*

Contra hanc ampliationem in contractu cambii tenent ii, quos citaui *infra num. 72. vers. capio secundam.*

2 Retenta ampliatione, &, loquendo generaliter in omnibus contractibus, & præcipue in contractu emptionis.

Declara primo eam, vt procedat, si læsio, seu deceptio non excedat medietatem iusti pretii, quia vsque ad dimidium possunt contrahentes se decipere in pretio, *d.l.2.& ibi Bal.nu.1.& alii Doct.C.de rescind. vend. Ant Burg.in cap.cum dilecti.n.15.de empt.& vendit.inter Repert. tom.4.fol.254. Capel.d. tract.de simulat.contract.sub num.233.vers.* [illegible] *quia.tom.7.fol.14. Sot.de iust.& iur.lib.6.q.2.art.3.col.3 ibi,sequitur secundo.fol.568. Mich.Sal.d.vers. in primis.in fine, Leonard. Less. de iust. & lib. 2. cap. 21. nu. 20.& communiter omnes.* & ita in terminis cambii loquuntur *Calder. & Io.de Anan supra citati*

Secus si excedat dimidium iusti pretii, quia tunc deceptus potest agere ad rescissionem contractûs;
3 lex enim humana cogit ad restituendum, si aliquis sit deceptus vltra dimidiam iusti pretii quantitatem *D.Thom.2.2.q.77.art.1.vers.ad primum ergo.*& ita scribunt *Doct.infra allegati, & communiter omnes,* & probant iura citata *in seq.vers.*

Ratio huius declarationis est ea, quam adduxi *infra num.78.*

Verum aduerte, quòd deceptus, ideſt læsus, agendo ad rescissionem, debet alternatiuum concipere libellum, petendo scilicet rescissionem contractûs, vel id quòd deest, ad decipientis, ideſt, lædentis electionem, vt *in d.l.2.C.de rescind.vend.& cap.2.cum dilecti.de empt.& vendit.Gabr.in suis concl.l.3.tit.de empt. & vendit.conclus.1.nu.1.& seqq.* & dixi *in meo tract.de iudic.caus. lib.1. cap. 50. num.* 10. & late declarando prosequitur *Ant Burg.in d cap.cum dilecti.num.12.33. & sub num.59.* & *seqq. inter Repet. tom. 4. fol. 254. & 258.*

Quicquid in contrarium deceptus, inaduertenter forsan, scripserit *Mich.Sal.ad D.Thom. 2.2.q.77. art.1.controu.17 initio,vers.oppositum docent.in fine. fol. 66.* dicens, quod si deceptio, quam contrahens patitur, excedat vltra medietatem iusti pretii, erit in facultate decepti, vel rescindere contractûs, vel recipere æqualitatem.

Aduerte, priusquam vlterius procedam, quod tam tota hæc declaratio, ejusq; extensiones, & subdeclarationes, quam cæteræ declarationes, de quibus acturus sum, & demum cætera omnia, quæ de læsione infra & vltra dimidium iusti pretii dicturus sum in terminis iuris communis, procedent etiam, & habebunt locum infra & vltra minorem læsionem statutariam, seu municipalem cuiusque loci; quare quicquid disponit ius commune tam in foro fori, quam in foro poli in læsione infra, vltra dimidiam, *statuta Vrbis l.1.cap.154.* intelliguntur disponere in læsione infra, & ultra tertiam iusti pretii; quia hæc læsio, vti subrogata in locum læsioni iuris communis recipit, & admittit omnes & singulas interpretationes, & dispositiones, quas admittit læsio in terminis iuris communis, cum statutum corrigens ius commune in re principali, corrigat etiam in accessoriis, si ius commune etiam correxisset in illis accessoriis, vt secutus sum *in meo tract.de iudic.caus.lib.2.cap.2.n. 536.& 540.*

Infero ex prima huius declarationis parte, decipi *Leonar. Less.de iust.&jur.lib.2.cap.21.num.23.*& ali- 4
quos, alios dum arbitrarentur, sensum legum, *citatarum supra nu.1.* quæ dicunt, naturaliter licere, contrahentibus, se inuicem decipere, restringi ad deceptionem quæ est in tralatitudinem iusti pretii, & ratio quare deciperentur, est, quia inter hos cancellos nulla dicitur deceptio, cum tota latitudo sit iusta; & ideo earum legum sensus est, vt possint se decipere vsq; ad dimidium iusti pretii, *Sot. de iust. & jur. lib.6. q.2.art.3.col.3. in secunda de tuctione fol. 568.* & latius postea *q.3.art.1.col.5.vers.primũ igitur.fol.171.& 572*& ita videtur sentire etiam *Couar. var. resolu lib. 2.cap. 3 nu 2. vers. primum.* dum secundo loco adducit hunc sensum, vt contrahentes videantur naturaliter inuicem sibi donare hanc modicam læsionem.

Extende primo hanc totam declarationem, vt habeat locum in omnibus contractibus & moueor, quia hodie omnes contractus sunt bonæ fidei, vt dixi *infra nu.9.sed remedium d.l.2.* extenditur ad omnes contractus bonæ fidei, *Gabr.in concl.lib.3.tit.de ẽpt. & vend.concl.num.19.*& *20.ampl.6.ergo.*&c.

Infero primo ex hac extensione, quòd eadem declaratio habet locum in venditione spei, vt secutus sum *in meo tract.de iudic. caus.lib.2. cap.2.sub nu.476. vers.quartus casus.*

Infero secundo, quòd procedit in contractu assecurationis, cum in assecuratione substantialiter insit emptio, & venditio, vt secutus sum *supra q.1.nu.129.* & *infra hac ead.q.par.3.limit.6.num.5.*& in emptione, & venditionene etiam periculi requiratur æqualitas inter pretium, & periculum, quod pretio emitur, vt secutus sum *infra §.3.glos. 3.num.51.*

Explica istas illationes, distinguendo duos casus.

Primus casus est quando periculum, puta, maritimum est lege, vel prudentum virorum communi æstimatione sine vlla distinctione taxatum: & isto casu læsio, commissa sine dolo, & sine fraude, toleratur infra dimidium pretii taxati, non autem vltra dimidi

midium: non habitâ consideratione, anunum periculum sit majus altero; per ea, quæ scripsi *infra §. 3. gl. 3. sub num. 12. vers extende & vers. seqq.* ubi videas.

Non obstat, si diceres, quòd si cùt aliarum rerum pretium sumitur à quantitate rei venalis, ita ut majus debeatur pretium pro duabus ulnis panni, quam pro una, & minus pro uno cado vini, quam produobus, ita etiam majus debeatur pretium pro majori periculo, quam pro minori.

Quia respondeo, periculi magnitudinem isto casu non sumi ex majori; vel minori verisimilitudine futuri, imminentisque periculi, sed sumi ex majori, & minori quantitate rerum, quæ periculo exponuntur; quare ex hac responsione duas firmo conclusiones: prima quarum est, quòde ita æstimatur periculum navis navigantis in mari magis procelloso, sicut navigantis in mari minus procelloso: secunda est, quòd majus debetur pretium assecuranti merces pro scutis 1000. quam assecuranti pro scutis 500. etiam si assecuratæ pro scutis 1000. sint in mari minus procelloso.

Minus obstat, si instares, quòd sicut aliarum rerum pretimur metimur ex majori, & minori bonitate rei venalis, ita ut pluris valeat aurum obryzum, quam aurum non purissimum, & pluris valeat vinum ejusdem speciei magis bonum quam minus bonam; ita quoque ex majoritate, & minoritate periculi metiri debeamus pretium periculi.

Quia respnndeo, *ut supra* majorem, & minorem bonitatem in eadem specie à leg non considerari, quoad justtiam pretii.

Intellige quæ dixi *in hoc primo casu*, ut procedant tam in fdlo chteliori, quam in foro interiori, quia cum difficile foret, qualitates periculi & bonitatis æqurre pretiis, gustis, judiciis, & opinionibus conrtahentium, tota illa majoris, & minoritas periculi, & bonitatis rei venalis cencetur quædam bonitatis, & periculi latitudo, intra quam sicut intra latitudinem prætii sit licitum contrahentibus meliorare suam conditionem; & sibi imputet, qui suam meliorem non facit.

Sub intellige primo, ut hæc latitudo periculi, & bonitatis rei venalis se extentat usque quo Magistratus, qui rerum venalium pretium taxat, permittit, rem illam esse venalem in ea specie, cujus in dividua indistincte taxavit; quare si Magistratus vini Romani prætium taxet in sex quatrini pro qualiber, ut vocat foglietta, intelligitur eodem pretio taxasse tam bonum, quam non bonum, sicque licitum est eodem pretio vendere utrumque; sed si, quòd bonum non est, ita bonum non sit, ut venale esse non de beat, Magistratus venditionem illius interdicere debet; & sic latitudo ad illud se amplius non extendet.

Sub intellige secundo, ut que madmodum lntitudo bonitatis, & pericul remanet ad favorem venditoris, propterea possit eodem pretio vendeze magis bonum & minus bonum, ita è converso latitudo pretii, qualis qualis tolerenda sit intelligatur adesse in favorem emptoris, ut propterea possit rem rtiam summe bonam minori pretio emere, se venditor numquam majori pretio, sed solum minori, dumodo læsio non sit ultra dimimidiam.

Secundus casus est, quando periculum est à lege vel communi astimatione taxatum cum distinctione. ut *in l. 68. hæreditatum. ff. ad l. falc.* de qua vide quæ in hoc proposito scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib. 2. cap. 1. num. 477. præsertim in futura impressione*, & isto casu dico, spretium considerari ex majritate. & minoritate periculi, prout est consideratum à lege, & ita procedant quæ scripsi *infr. 1. §. 3. glos. 3. num. 51.*

In fero tertio notabiliter, quod & si in ludi, & sponsionis cnmmercio non interveniant pretium, & res? ideo que reduci non possint ad commercium emptionis, & venditionis, & proinde innapplicabile videatur remedium *l. 2. C. de rescind. vend.* tamen potost etiam in eo considerari iniquita, injustititia, & læsio, & sub inde, eadem justtia, & æquitate suadente, fieri locus rescissioni & restitutioni, & quia cemmunis omoium commerciorum conditio est, ut servétur æqualitas, ut dixi *infra §. 6. gl. 1. sub num. 41.* & quod communis conditio ram ludi, quam sponsionis æqualitatem exposcat, scibunt *Franc. Garc. de contract. cap. 43. num. 4. Lud. Lopez de conteact. lib. 2. ca. 21. versus finem initii, & communiter omnes*; qua æqulitate non servata, alter ex collusoribus seu sponsoribus ne cessario llæditur & prom de recte *Ludov. Molin de just. tom. 2. de contract. disp. 507. vers. paucis dicam* damnando quædam contractum, lscribit, iniqua. & ideo cum obligatione ad restituendum esse sponsiones, in qnibus una pars longe probabilior est, quam altera, & tamen æquam altera, & tamen: quod clarius postea explicat *disputat. seq. 508. initio.*

Sub in fero primo, quòd si collusorum, seu sponsorum alter habeat pecuniam, (si pecunia ladatur) vel saltem possibilitatem solvendi, alter vero sit inops; quia nec pecuniam, nec bonahabeat, vel, si non si nops, jus non habeat alienandi bona, quia sit filius familias, minor, vel pupillus, utique hic, qui non habet unde solvat, seu si haberet, non habet jus alienandi, licet vincat, non potest lucrari, & consequenter lucrum, quod acciperet, teneretur restituere, ut in filiofam. loquitur *Sot. de just. & jur. lib. 4. q. 5. art. 2. col. 8. in fine, ibi, alud dubium. & col. 9 fol. 323. & 324.* & late declarat *Jo. Azor. in infra cit. cap. 26. q. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. col. 444. & 445.* & in inope, minore, & pupillo *Franc. Garc. d. cap. 43. sub num. 4. & Lopez d. cap. 21. in fine. initii*, & in filiofam. religioso professo, depositario, servo, fure, fœmina coniugata, & prodigo bonorum, *Joan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. cap. 26. col. 443.*

Ratio hujus subillationis est, quia si collusor, habens unde solvat, vinceret, non posset lucrari, & si quid à pupillo, seu minore, vincendo, acciperet, teneretur restituere, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 21. col. 21. in fine, vers. ut igitur. fol. 176. & 177.* & testando de magis communi opinione scribit *Garcia d. ca. 43. sub num. 4. vers. ma tutto il punto. & vers. seq* ergo neque ipse, ludendo cum istis, potest perdere, quia alias sequeretur, quòd is, qui non habet unde possit solvere, esset in tuto, siquidem posset vincere, & non perdere, quod est contra naturam ludi, in quo periculum perdendi debet esse commune *Garcia d. cap. 43. num. 4. & communiter omnes*, & quod dico in ludo, habeas pro repetito in sponsione.

Nec obstat, quòd commercium, seu contractus, initus cum minore, seu pupillo possit claudicare ad favorem ipsius minoris, & pupilli, ita ut possint ex eo lucrari, & non perdere, quia sit nullus, ipsis nolentibus valere, & validus, sivoluerint valere, ut secutus sum *par. seq. limit. 17. num. 9. & in primo casu se-*

quentis secundæ intelligentiæ adducit pro argumento *Lud. Lopez d. cap. 21. vers. at patet.*

Quia respondeo, distinguendo duplicem nullitatem, seu injustitiam contractûs: Prima est illa, quæ procedit à sola contrahentis inhabilitate, non adhibitis solemnitatibus, sed in reliquis contractus habet sua substantialia, & justitiam contractûs: & in ista habet locum claudicatio. Secunda est illa, quæ procedit à defectu substantiæ contractûs, seu ab injustitia contractûs; qualis est illa, quando in emptione deficeret pretium, aut alter esset enormissime læsus, ultra dimidium aut dolo deceptus, & quando in ludo, seu sponsione deficeret commune periculum, & adesset manifesta, & enormis inæqualitas, ut in casu subillationis: & in ista nullitate, seu injustitia dico, quòd claudicatio non toleratur, quia nec pro minori, aut pupillo, neque pro alia quavis persona tolerari debet injustitia.

Intellige primo hanc subillationem, ut procedat quando collusor, qui est solvendo, ignorat impotentiam collusoris; & ita procedat subillatio; sed si eam sciat, & nihilominus, non coactus, neque seductus ludat, subillatio redditur dubia; subillationem enim adhuc tenent *Sot. in loco, suprà proxime citato*, & *Alcozer. tract. de lud. c. 16.* & loquendo in sponsione, tenet etiam *Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. d. sp. 508 paulo post initium* Contrariam opinionem, restringendo subillationem, tenent *Navar. in man. confess. c. 19. n. 12.* & *Garcia d. ca. 43. n. 5. vers. circa il primo.* & ante eos, loquendo de eo, qui scit, se inferiorem in ludo, & tamen ludit, dicens, superiorem vincentem isto casu non teneri ad restituendum, quasi voluerit donare, scribit *Medin. d. q. 22. vers. corollarie sequitur. in fine, col. 21. fol.* 177. &, supposito casu, quòd tu me invites ad vadiandum, quò l Turca est mortuus; & ego dicam tibi, quod scio certe, non esse mortuum, & tu tamen, credens esse mortuum, vis vadiare, & vadiamus, id est, sponsionem facimus, & consequenter ego lucror, me in conscientia non teneri de rigore ad restituendum, quamvis tutius esset restituere, scribit *Medin. d. q. 22. col. penulo. vers. si objicias. in fine, fol.* 178. & hanc contrariam opinionem esse veriorem, scribit *Ioan. Azor. de instit. moral par. 3. lib. 5. cap 25. q. 5. vers. secunda. col.* 442. quia scienti, & volenti non fit injuria. Hanc controversiam, distinguendo, ut opinio Soti procedat, quando quantitas, quam collusor amittit est tanta, ut verisimilis præsumptio sit, ut eam donare noluerit, opinio vero contraria procedat in quantitate, in qua, consideratis circumstantiis, cadat verisimilis præsumptio donationis, nititur componere *Lud. Lopez de contract. lib. 2. c. 21. vers. cæterum.* sed hanc compositionem evertit *Lud. Molin. d. disp. 508. versus finem initii*, dicens, quòd collusor, seu sponsor non credit, ideoque remanet deceptus, & cum sit deceptus, non dicitur plena libertate donare, sed involuntarie mixta. Hæc Doctorum dissensio in hoc articulo potest nutriri ex opinionum contrarietate, quam in articulo, an ementi scienter rem ultra dimidium justi pretii, competat remedium *l. 2. C. de rescin. vend.* adduxi *supra restrict.* 1.

Intellige secundo eandam primam subillationem, ut procedat in terminis, in quibus loquitur, nempe quando æqualitas deficit omnino in re ludenda, ita ut alter ex collusioribus habeat multum seu aliquid ludendum, & alter nihil.

Secus quando æqualitas non deficit omnino, sed adest aliqua ex parte, quia tunc sunt distinguendi tres casus. Primus casus est; quando æqualitas deficit solum in hoc, quòd unus habet pecuniam præsentem, alter vero absentem, sed quia est dives, & fide dignus, ideo qui habet præsentem, vult adhuc cum eo ludere pecunia præsenti pro pecunia credita, cum utramque pecuniam tanti existimet valere: & in hoc casu concludo, ludum esse justum, eamve inæqualitatem non esse attendendam; tum quia est modica, suppositis divitiis, & fide collusoris; tum quia unus ex collusoribus potest tacite, vel expresse aliquid de omnimoda æqualitate remittere alteri collusori, *Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 515. versus finem, vers. ad tertium.* & proinde licet alia remaneat inæqualitas respectu repetitionis, & actionis, quia si habens pecuniam præsentem, amittat, & solvat, non potest eum, qui eam lucratus est, cogere ad restituendum, nisi per viam sententiæ ferendæ à judice; quòd si lucretur pecuniam absentem, & creditam, denegatur ei actio ut dixi *sup. q. 1. num.* 111. tamen hæc est inæqualitas tolerabilis, quæ modice lædit, cum in effectu paria sint, dare repetitionem amittenti, & denegare actionem vicenti. Secundus casus est, quando unus collusor habet solum quinque, & ideo plura perdere non potest; sed ea omnia in primo jactu exponit ludo, & alter habet 100. ex quibus totidem quinque ludo in illo primo jactu exponit, sicque in primo iactu sunt pares; & is, qui habet solum quinque exposita, vincit illa alia quinque, exposita à collusore; unde ex tunc habet decem, quæ omnia exponit similiter ludo in secundo jactu, aliaque decem exponit collusor; sicque etiam in secundo jactu sunt pares; & demum is, qui cœpit ludere, habens solum quinque, quoties vincit, duplicat jactum, donec vincit omnia 100. collusoris: & isto casu concludo, quòd jure potuit vincere illa 100. & eo amplius, quia semper in ludo exposuit æqualem quantitatem, & hoc sufficit, licet ab initio non haberet tantam pecuniæ quantitatem, quantam habebat collusor, *Franc. Garc. tract. de contract. cap. 43. sub num. 6. vers. ma qui viene. & vers. seqq. Lud. Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. vers. succedit & seqq.* & præsertim *vers. at patet* & *Ioan. Azor. de istitut. moral par. 3. lib. 5. cap. 25. q. 6. col.* 442. & hæc conclusio fortius procedit, si in primo jactu ludi non omnia quinque exponantur, sed pauciora. Tertius casus est, quando uterque collusor in progressu ludi habet in ludo pecuniam coram se expositam, sed alter altero in majori quantitate, & qui in majori habet quantitate, sperans se victurum vel fore, ut adversarium vertat in fugam, & sic lucretur primam sponsionem, auget etiam in tota quantitate pecuniæ, quam coram se habet, & alter, acceptata sponsione, vincit: & isto casu concludo, quòd is, qui vincit, non potest vincere nisi pro ea qaantitate, quam ipse habet ludo expositam, sic *post Alcozer. de ludo cap.* 16. sequuntur *Franc. Garc. de contract. cap. 43. num. 7. vers. ma. ma. & Lud. Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. vers. hinc. corollarie. il. 2.* & credo servari de consuetudine. Nec placent distinctiones, seu considerationes, quibus præfati restringunt hanc conclusionem, multoque minus placet, quòd scribit *Azor. d. ca. 25. q* 7. quare indistincte procedet, nisi in casu, in quo colusores aliter expressis verbis contraherent, ut puta, si habens minorem quantitatem, diceret, quòd solvet quantitatem, quæ deficeret casu quo perderet, quod Itali dicunt, *far buono.* item si habens maiorem quantitatem, diceret, quòd vult ita

ita sponsiere, seu ludere, ut, vincendo, lucretur minorem quantitatem, quam habet collusor, & perdendo, perdat majorem qnantitatem, quam lucretur collusor qui habet minorem.

Subinfero secundo, quòd si colludentes non sunt pares in ludo, quia alter alterum superet in arte ludendi, is, qui excellentior est, tenebitur, si quid super lucratus sit, amittendi restituere; quia non est utriusque æqua conditio, imo alter est in tuto vel quasi, alter vero, ut plurimum est in periculo; & consequenter ludus est illicitus, *Medin in suis tract. tom. 2 tit. de r stit. q. 22. ve sic. corollarie. sequitur. il. 2. col. 22. fol 177. Franc. G acia de contract. cap. 43. numero 8. vers. exempl. car. mo. Lud. Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. versicul. patet autem. junctis vers. præced prima pro positio. & versic. notanter. Ioan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 5. cap. 25. q. 4. col. 441. & communiter omnes.*

Explica ampliando hanc subillationem, ut procedat, etiam judicis sententia non expectata, *Medin. in loco supra proxime citato.*

Restringe primo eandem subilationem, ut procedat solum in ludo, qui consisteret in viribus, aut in peritia, arte, & ingenio, secus in ludo, qui sine peritia consisteret in mera fortuna, & casu, *Medin. d. q. 22. vers. corollarie sequitur. il. 2. f. l. 177.* quia isto casu cessant termini habiles.

Restringe secundo, ut sit vera, quando excessus est adeo notabilis, ut arbitrio boni viri posset dici, quòd haberet peritiam duplo, & ultra, majorem ea, quam haberet alter collusor, secus si non videretur major ultra duplum, & consequenter esset major in eo gradu, ut adhuc is perdere posset, & ita in effectu per alia verba sentiunt *Franc. Garcia de contract. cap. 43. num. 9. vers. hora si domanda Lud. Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. versicul. prima conditio. & Joan Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 5. cap. 25. q. 4. col. 441.* dum requirunt peritiam adeo majorem, ut ludens sit certus de victoria: & ratio est, quia si excessus est ita notabilis, potest semper apparere, & consequenter est inexcusabilis, ut in excessu ultra dimidium in contractu emptionis scripsi *infra num.* 78. sed si non sit ita notabilis, potest excusari, quia esset impossibile dare omnimodam æqualem peritiam, & datam cognoscere.

Restringe tertio eandem subillationem, ut non procedat, quando collusor, qui habet inferiorem peritiam certus esset de sua inferioritate & inæqualitate, quia tunc, si perderet non cogeretur collusor, qui haberet majorem peritiam; & vinceret, restituere, *Medin* quem citavi *sub hoc eod. nu. vers. intellige primo. Garcia de contract. cap. 43. sub. nu. 9. vers. la terza conclusione. & Io Azor. de instit moral. par. 3. lib. 5. cap. 25. q. vers. queres. col.* 441.

Sed pro & contra hanc restrictionem possunt adduci ii, quos citavi *sub hoc eodem num vers. intellige primo.* & eandem distinctionem, quam *ibidem* retuli, facit *Lud Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. vers. secunda conclusio. & seqq.* hæcq; eadem discordia potest, ùt *ibidem* dixi, nutriri ex iis, quæ in articulo emptionis scripsi *num seq. restr.* 1.

Restringe quarto, ut non procedat, quando ista inæqualitas excellentiori erat in cognita, & ea durante, lucratus est in ludo, quia donec ei cognita non sit, licitus; est ludus; secus postquam ei innotescit. & non alteri collusori, quia tunc debet abstinere à ludo, aut de sua majori peritia certum facere collusorem, ita, articulo disputato, firmat *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 22. vers. quid autem. & seqq. & præsertim vers. si objicias. col penult & anterioribus fol. 177.* & tenunt *Franc. Garc de contract. cap. 43. sub num. 9. versicu hora si domanda. versus finem, & Lud. Lopez de contract. lib. 2. cap. 21. versicul præterea duo.*

Confirmatur hæc restrictio in prima parte, quia in sponsione super eventu præterito dicimus, quòd licet, evéntu manifestato, appareat, alterum ex spondentibus fuisse securum in lucro ex parte rei, super qua fiebat sponsio, tamen quia ille rei eventus tempore sponsionis erat incognitus. potestis, qui vicit, lucrum tuta conscientia retinere, *Medin. d q. 22. col. penult. vers. si objicias fol. 178.* Ergo sic etiam dicendum est in eo, qui erat in certus, an perditurus, vel victurus esset inludo; ut donec fuit incetus de victoria, licite potuerit lucrari in ludo.

Contraria opinio, quòd is, qui vicit in ludo, teneatur restuere, suadetur hoc argumento, quia emés rem minori pretio bona fide, ignorans eam pluris valere, tenetur in foro conscientiæ suplere justum pretium, seu restituere, cum primum cognoverit, eam rem pluris valuisse, ut secutus sum *in f. sub num. 52. in 2. cas. vers. contra hanc.* Ergo etiam is, qui bona fide vicit, ignorans suum notabilem excessum in peritia ludendi, tenebitur lucrum restituere, cum primum cognoverit illum notabilem excessum,

Comprobatur hæc opinio, quia sicut in emptione, & venditione requiritur æqualitas inter acceptum, & datum, ita etiam in ludo requiritur æqualitas inter periculum, & victoriam, quicquid dicat *Medin. d. q. 22. col ante penu't. vers. respondetur. in fine*, dum conatur adducere differentiam; cum nullam in effectu adduxerit.

Retenta hac opinione contraria, quæ mihi videtur verior.

Non obstat confirmatio, adducta pro restrictione, quia *respondeo*, quòd de natura sponsionis super eventu præterito est, ut unus ex spondentibus sit tunc ab initio sponsionis in securo, sed ignorato lucro, & alter in certa, sed ignota amissione: at in ludo non est de ejus natura, ut alter ex collusoribus sit in certo notabili excessu, sed ignoto, & ideo, quia est ignotus, sit licitus.

Extende secundo, ut habeat locum etiamsi excessus ultra dimidiam sit in uno denario, seu nummo; *Cepoll. tract. de simulat contract. n. 70. tom. 7. fol. 6. Ant. de Burg. in cap. cum dilecti num. 14. de empt.* & *vend.* & *Gabr. in suis concl lib. 3. eod. tit. concl 1. n. 6. ampl. 2.*

Extende tertio eandem declarationem in prima parte, ut procedat non solum de jure civili, sed etiam de jure canonico; quare si læsio non excedat dimidiam justi pretii, contractus remanet validus, & licitus in foro contentioso tam seculari, quam ecclesiastico, quia nec à jure civili, nec à jure canonico ex sola pretii parvitate ciltra dimidium justi pretii, præsumitur fraus, vel dolus, aut simulatio, & ideo læsus neutro jure admittitur ad agendum, *Abb. in cap. 5. per tuas. nu. 4. de donat. Anch. in cap. peccatum. num. 21. vers. & primo utrum peccet. de reg. jur. in 6 Capol. de simul. contract. num. 47. & 223. Osasch. decis 95. ann. num. 1. Stracch. tract. de mercat. par. 2. tit de stat. mercat. &c. num. 6. tom. 6. par. 1. fol. 290. Medin. in suis tract tom. 2. tit. de reb. restit. q. 32. col. 4. vers: secundo opponunt. fol. 238. Sot. de just & jur. lib. 6 q. 3. art 1. col. 5. versic. primum igitur. fol. 571. in ultimis verbis,* &

T 2 *Bonins.*

Bonif.tract.de vendit.ad temp. cap. 5.*sub num.* 1. & ita servatur.

Confirmatur hæc extensio, quia Papa confirmat *statuta Vrbis lib.* 1.*cap.* 154. *de læsione.* quæ tolerant læsionem infra tertiam partem: ergo apparearet, quòd neque lex Pontificia dat remidium in foro fori, sed imo eam in eo tolerat.

Quicquid contra hanc extensionem dicat *Mich. Sal. ad D.Thom.* 2.2.*q.*77.*art.*1. *controv.*17.*n.* 17. *vers. nunciam fol.*69 dicens, quòd *in cap cùm dilecti.* reservatur remedium agendi.

Extende quarto in secunda parte, dum diximus, remedium *d.l.* 2. *C. de recin. vend.* competere, quando læsio excedit dimidium iusti pretii, ut procedat, etiam si læsus generaliter in instrumento enptionis renunciaverit generaliter omnibus legibus, auxiliis & beneficiis, &c. *Bal. in d.l.*2.*q.*5. *num.* 8. *Fabian. de Mont. tract. de empt. & vendit.q* 8. *princip.num.*16. *in fine,tom.* 6.*par.*1.*fol.*65.& ita ex traditis *per Tiraq. in l. si unquam. transat. num.* 123. *C. de revocan. donat.* existimat, communem esse opin. *Covar. var. resolut. lib.* 2.*cap.*4.*num.*1.

Restringe primo hanc extensionem, ut non procedat, quando quis scienter emit rem ultra dimidium justi pretii, seu quis scienter vendidit minori pretio dimidio iusti pretii, quia istis non competit remedium *dictæ l.*2. quia scienti & volenti, non fit iniuria, non infertur dolus, nec decipitur, imo is censetur renunciare iuri suo, *Spec.tit.de empt.& vẽdit.rubr. de rescin. vendit.*§.*nunc dicendum. num.*12. *vers. quid si aliquis. lib.* 4.*fol.* 94. *Abb.in cap.* 6. *cum causa. numer.* 4 *ibi, aut ve o quis.* & *Ant.de Burg.sub numer.* 19.*ibi, solvit & benc. de empt & vend.Salyc.in d.l.*2. *numer.*11. *q.* 7. *C. de rescind. vendit.* & esse opinionem communem testantur *Ant. de Burg. in d. cap. cum caus. numer.* 20. & *alii in diversis locis*, quos citat *Covar. d. cap.* 4. *num.* 2. & facit, quod secutus sum *infra num.* 54.& *ampl* 19.*num.*78.

Contra hanc communem restrictionem; quòd enim adhuc competat remedium *d. l.* 2. tenet *Arius Pinel.in d.l.*2.*par.*1.*cap.*2.*num.*11.*& seqq.vers.sed ea scribentinm.* quem sequitur *Covar. in loco supra proxime citato*, & illius opinionem, uti Reip utilem, humaniter recipiendam scribit *in addit. ad eundem Arium Eman. Soarez.*

Restringe secuudo eandem extensionem, ut non procedat, quando deceptus, id est, læsus, renunciasset specialiter auxilio *d. l.* 2. quia talis renunciatio est valida, & ideo, qui renunciavit, non potest ex capite illius legis venire contra venditionem, *Paul. de Castr. in d.l.* 1. *num* 9.*in* 4. *conclus.*

Verum quia materia hujus restrictionis admittit varias considerationes, seu distinctiones, quas docent *Bal. in ead.l.*2.*q.*7.*num.*10.*& Salyc. num.* 13. *Abb. in cap.*6.*cum causa.sub num.*4. & *Ant.de Burg.num.*21. & 22.*de empt.& vendit.* & magis cumulate, & firmius *Fabian.de Mont.tract.de empt.& venit. q.* 8. *princip. q.*4.*per totam, num* 17.& *seqq.tom.* 6 *par.* 1.*fol.* 65. & *Covar.d.cap.*4.*sub num.* 1.*seqq.usque ad num.* 5. *inclusive*, & ego proposui, non universam *hujus l.* materiam prosequi, sed solum quædam magis necessaria, idcirco in ocurrenti casu hujus restrictionis ad eos tu recurras.

Extende quinto, sed explicando eandem declarationem in secunda parte, ut quamvis alter ex contrahentibus sit deceptus, seu læsus ultra dimidium justi pretii; tamen, supposito casu, in quo vere constet, utrumque contrahentem habuisse animum faciendi contractum emptionis, & venditionis, talis contractus possit dici solum injustus, & ex hoc capite poterit agi ad rescissionem, vel ad supplementum justi pretii alternative, ut dixi, sed non poterit dici contractus simulatus, aut pignoratitius, seu usurarius, etiam si in contractu adesset pactum de retrovendendo, & emptor esset solitus fœnerari, vel similes contractus facere; quia etiam usurarii possiunt celebrare contractus veros, & quandoque vere, & non simulate celebrant, & in certis cessant conjecturæ, *Capol.tract. de simulat. contract. sub num.* 201. & 202. *tom.* 7.*fol.* 11. & hæ conjecturæ facerent fidem in foro exteriori, non supposita certitudine voluntatis contrahentium, quòd voluerint emere, & vendere, per ea, quæ dixi *infra num* 23. secus autem supposita, ut dixi, certitudine voluntatis & consequenter, supposita hac certitudine, non posset agi ad nullitatem contractus, quamvis cum læsione concurrerent prædictæ conjecturæ.

Extende sexto, ut remedium *d.l.*2. ita detur emptori, sicut venditori, *Ant.de Burg. in cap.cum dilecti. num.*14.*de empt.& vendit.& Gabr in concl.lib.* 3. *tit. de empt.& vend.concl.*1.*num.*31.*ampl.* 13. & ideo sicut licitum est emptori lædere venditorem citra dimidium, & non ultra dimidium, ita etiam licitum est venditori lædere emptorem citra dimidium, non, & non ultra dimidium; tum quia ampliatio ista, eiusque declaratio loquuntur de contrahentibus, & sic tam in uno, quam in altero, tum quia in correlativis in jus statui debet tum, demum quia in omnibus contractibus servanda est æqualitas.

Restringe primo hanc extensionem, ut non procedat in contractibus, in quibus is, qui habet naturam emptoris, acquirit aliquam certam annuam, seu semestrem, aut trimestrem accessionem pecuniariam, & pro eiusmodi contractibus est à lege determinatum certum pretium, quia in his venditori licet lædere emptorem in pretio, non autem emptori licet lædere venditorem, per ea quæ scripsi *infra sub nu.*68.*vers sub declara.& seqq.*

Restringe secundo, & subdeclarando eandem declarationem, positam *supra nu.* 2. ut aliter sumatur deceptio, id est, læsio, qua læditur venditor, & aliter læsio, qua læditur emptor: In læsione enim passiva venditoris conveniunt omnes, eum tunc dici læsum ultra dimidium iusti pretii, quando rem, quæ iustissimo pretio valebat 10. vendidit infra quinque, ut puta, vendidit quatuor, ut scribunt *Arius Pinel. in l.*2 *part.*1. *cap.* 2. *numero.* 4. *vers. sed quod. C.de rescind, vendit. Covar.var. resolut. lib.*2.*cap.*3. *numero.*8. *versic. his sane.& Leonard. Less.de just.& jur. lib.*2.*cap.* 21. *numer.* 20. & hoc transit sine difficultate: At in læsione passiva emptoris surgit difficultas: Una enim opinio tenet, emptorem dici læsum, quando rem emerit pretio, excedente plus duplo iustum rei valorem, ut puta, rem, quæ isto valore valebat 10. amit 21. quia læsio consideratur ex inæquali commutatione, & id circo sicut venditor læditur, quando dat 10. in re, & recipit quator in pretio, ita è converso dicetur læsus emptor, quando is dabit 21.in pretio, & recipiet 10. in re, hancque opinionem tenent ii, quos citant *Covar.in loco, supra proxime citato,ibi,alii di versum& Artus Pin d.cap.*2.*numero* 6. *versic. sed quamvis.* & *numer.seqq.* ubi ipse hanc eandem in puncto juris existimat veriorem, sed nimis obscure se explicat. Altera vero opinio tenet, empto-

emptorem tunc dici deceptum, id est læsum ultra dimidium iusti pretii, ideoque posse ad rescissionem alternative agere, quando soluit non solum iustum pretium rei, quam emit, sed ultra illud soluit etiam ultra illius medietatem, ut puta, si rem, quæ isto pretio valebat 10. ad summum, emerit 16. *Ant. Burg in cap.cum dilecti.num.14.not 2.de empt. & vend. Fab. de Mont.tract.de empt.& vendit.q.8. princip. sub num. 7. q.1.tom.6.par.1.fol.65.Leonar. Less.in loco, supra proxime citato,& alii, quos amitto*; hancque opinionem, uti receptiorem apud forensia tribunalia, amplexus est *Covar. in loco supra proxime citato*, motus duabus considerationibus: prima, quia venditio non est iudicanda ab eo, quod hinc inde commutative datur, cum venditio non sit vera commutatio pecuniæ cum re, sed sit æstimatio rei per pecuniam, & consequenter considerandum est solum pretium, quod emptor soluit, in quo si dederit ultra medietatem ejus, quod iustum erat, dicetur læsus, vt puta, cum deberet dare 10. dederit 16. secunda consideratio est, quia si esset consideranda illa hinc cinde commutatio, ut considerat, altera præcedens opinio, sequeretur hoc absurdum, ut in venditione unius eiusdemque rei, cuius æqua & exacta æstimatio sint 10. difformi haberetur ratio, cum venditor læderetur ultra dimidium, si ex his decem deficerent ei sex, & emtor non læderetur ultra dimidium, nisi his decem superad deret undecim; hancque alteram opinionem esse communem, & receptissimam, & in Lusitania, aliisque Provinciis patriis constitutionibiis, de hac læsione loquentibus, ita exemplum tradi, scribit, sed in puncto juris non sequitur *Arius Pinel.d cap.2.num 5.& 6.*

Sudeclara primo, restringendo eadem decla-
7 rationem dum dixi, contrahentibus licitum esse se decipere usque ad medietatem iusti pretii, ut procedat in læsione, & simplici deceptione, secus si in læsione sit admixtu dolus ex proposito si; quia tunc dolo malo deceptus potest rescindere contractum pro quavis minima læsione, *Calder. in cap.ult. navigan i num.17.de usur. Abb. in cap.6. in civitate sub nu. 6.eod & in cap.42. cum causa. versus finem, sub num.4. ibi,item ex alio.& ibi, aut intervenit deceptio re ipsa.& Franc. de Aret sub num. 24. testib.* quos secutus sum etiam *infra num.55 in 4.cas.Capol tract. de simul. contract.nu.49.vers. nam contractus venditionis.tom.7. fol. 5.Stracch.tract. d sponsf.part.3 in verbo,item quaro Vincentius num.3.ibi, nec in præmissis.tom 6.par.1.fol 306. & Bonins tract.de vendit. ad temp.cap.5. num. 10.in fine, & num. 11.* & sic venditor posset præcise rem recuperare, *Gabr. in concl. lib 3. tit. de emp. & vendit. concl. 1. num. 109. limit. 17.* hancque eadem doctrinam sub aliis verbis docet *Bal.in d. l.2.sub num.1.in 3. opposit.C. de rescind. vend.* quemsequuntur *Joan. de Anan in d.cap.6.in civitate.num.8.in fine*, & uti singulariter declarantem, *Ant.Burg.in cap.cum causa. num. 61.in 23.limit.de empt. & vend.* distinguens inter deceptionem, provenientem ex industria deceptiva, ut tunc pro quavis: etiam minima deceptione detur remedium decepto; & inter deceptionem, provenientem ex industria negotiativa, ut tunc non detur remedium, nisi excedat dimidium justi pretii; adde quæ scripsi *infra num.55.*

Confirmatur hæc subdeclaratio auctoritate sacræ scripturæ. 1. ad Thessalonicen 4. num. 6. *ne quis supergrediatur,neque circumveniat in negotio fratrẽ suũ, quoniã vindex est Dominus de his omnibus.Fab.de Mõt. tract. de empt.& vendit.q 8. princip. sub num.8. tom.6 par. 1. fol. 65. & Buninseg. de vendit. ad temp. cap. 5 n.num.4.in fine.*

Ratio, qua uberius explicamus hanc subdeclara- 8
tionem, est,quia fides bona est contraria dolo, *l. 3. §. fin. ff. pro soc.* & ideo quoties contractui inest dolus, contractus non tenet, seu recinditur sub hac distinctione: Aut enim sumus in contractu bonæ fidei: & tunc: quicquid sentiant *Petr. de Bellaper. & Cyn.* qui eumvidetur sequi *in l.5.dolo.C.de inutil.stipul.* volentes, quòd sive dolus causam dederit, siue inciderit in contractu bonæ fidei, contractus non sit nullus, sed possit recindi; ego nunc, articulo non aliter discusso, sequor contrariam opinionem, quòd contractus bonæ fidei cui dolus malus causam dedit, sit ipso iure nullus, *l. 7.* & eleganter. *in princ. ff. de dol. mal.& d.l.3.§.fin.Capol.u i sup. Bolan. tract.de restit. in integr.ca.177.in fine, num. 17.tom.5 fol.182.* quod latius declarat *Ias. in §. actionum. sub num. 30. ibi, contrariam opinionem, num.31. & seqq. Instit. de action.* & esse communem sententiam, quòd contractus bonæ fidei non valeat, quando contrahentes ipsi contractui dolum faciendo causam dederunt, scribit *Io.Azor.de instit.moral.par. 3.lib.6.tit. de contract. cap. 10. q. 2. col.518*, etiam sit contractus sit iuratus quia stante dolo, deficit consensus *Guter. tract. de contract. iurat. cap. 37. num. 12. tom. 6. fol. 83.* Aut sumus in contractu stricti iuris; & tunc ex iisdem, quos *in præcedenti membro Ias.* citat, sed non sequitur. refert, quòd agitur actione de dolo ad rescindendum, vel etiam excipitur, & ita tenet *Io. Azor. d.ca. 10. qu. 2.* quando dolus est commissus ab altero ex contrahentibus; hancque distinctionem inter contractum bonæ fidei, & contractum stricti iuris communiter teneri testatur, & sequitur *Ant. Burg. in cap. cum dilecti.sub.num.45. 46.& 47. de empt. & vend. inter Repten. tom.4. fol. 257.* sed quando non ipsi contrahentes, sed alius tertius, ut puta, proxeneta dolum adhibuit, tunc sive contractus sit bonæ fidei, sive stricti iuris, contractus tenet indistincte, *Ant. Burg.in d.ca.cum dilecti.sub num.51 eod.fo.257. & Io. Azor in loco infra proxime citato*, & tunc agendum esse contra illum tertium actione de dolo, quo tertio non existente solvendo, teneri eum cuius gratia dolus fuit commissus, scribit *Io. Azor. d. ca. 10. quæst.2.*

Cæterum (si vera esset opinion, quòd hodie de 9
æquitate canonica omnes contractus mundi sunt bonæ fidei, ut dicit *Ias.in §. quarupli autem. in fine, num.90. Institut. d. action.* seu quòd de iure canonico sint bonæ fide, quantum ad effectum, ideoque quilibet contractus, cui dolus causam dederit, sit nullus, ut scribit *Ant. Bur.d.ca. cum dilecti. num. 53. & 54.* (vana, & superflua esset distinctio; de qua num. præcedenti inter contractum bonæ fidei, & contractum stricti iuris.

Superest alia difficultas circa dicta huius rationis; nunquid dolus, qui causam dat contractui bonæ fidei, inficiat contractum magis, quam dolus incidens ut *ex Glos.*refert *Cyn. in d.l. dolo.* quæ tamen hoc non aperit, &, motivando ex aliorum dictis, scribit *Ias. in d §. actionum. sub num. 30.* & aperte tenet *Capol. de simulat.contract.num.49.& 50. tom.7. fol.5.* dicens, quod si dolus causam dedit contractui bonæ fidei, contactas ipso iure non tenet, sed si incidat in contractum, posset solum agi ad suplementum iusti pretii,

Ego, huius difficultatis diſcuſſione omiſſa, video, quòd de dolo, dante cauſam contractui, & de dolo incidenti, promiſcue, & ſine aliqua differentia locuti ſunt *Abb. in cap. 6. in ciuitat. ſub numer. 6. de uſur & in cap 42. cum cauſa. verſus finem, ſub numer. 4. in 2. item ex d. tit. de teſtib.* & *Franc de Aret* qui eum ſequitur *ibidem, ſub numer.* 24. dicens, quòd quando dolus dat cauſam contractui, vel incidit contractui emptionis, & venditionis, contractus ſine dubio reſcinditur, vel reducitur res ad æquum in foro contentioſo, & multo fortius in foro animæ, & *Ant. Burg. in d. cap. cum dilecti. num. 21. in 2. caſ. princip. de empt. & vend.* dicens, quòd, dolus daret cauſam deceptioni, vel incideret, competeret remedium *d. l* & eleganter.

10 Intellige primo hanc ſub declarationem, dum dicimus, quòd contractus reſcinditur, ſeu eſt nullus ipſo iure, ut hoc ſit verum, volente decepto, alias ſecus, quia ſi voluerit ſtare contractui, tunc ille, qui commiſit dolum, non poſſet proprium dolum allegare, *Iaſ. in §. actio num. num.* 41. *Inſtit. de action. & Ant. Burg. in d. cap. cum dilecti. ſub num. 21. &* 58. & faciunt quæ ſcripſi *in meo tract. de iudic. cauſ. lib. 2. cap. 2. num.* 390.

11 Intellige ſecundo, ut procedat, quando dolus eſt talis, ut caperet etiam prudentiſſimum virum, alias contractus remanet validus, ut in ſimili dicimus de metu, qui requiritur talis, ut cadat in conſtantem virum *Iaſ. in d. §. actionum. numer.* 40. *verſ. unum tamen.* & faciunt quæ, loquendo de metu, ſecutus ſum *infra ampl. 19. ſub num. 97. verſ. ſub in foro ſecundo.*

Explica hanc intelligentiam ut procedat in foro exteriori, ſecus in foro interiori, per ea, quæ de metu ſecutus ſum *d. ampliat. 19. ſub num. 67. verſ. explica primo.*

12 Intellige tertio, ut procedat, quando dolus repugnat naturæ, & moribus contractus, quia tunc contractus poteſt reſcindi, ut dixi *ſupra numer.* 7. ſecus quando dolus, & deceptio non repugnant naturæ, & moribus contractùs; quia tunc non reſcinditur, id eſt, non eſt neceſſaria aliqua reſtitutio, quare ſi tu ludens, videns que certiſſimo te lucraturum, augeas ſponſionem, &, ut vulgo dicunt, *inviti del resto*, vel contra videns, te non poſſe lucrari, auges ſimiliter ſponſionem, ut alios terreas, & ita lucraris, utique lucrata reſtituere non teneris, quia quamvis hoc videatur quædam deceptio, tamen eſt licita, quia ita fert lex ludi, & ludentes eo ipſo, quòd conveniunt ludere, tacite conſentiunt in eiuſmodi dolos, quos ludi leges admittunt, & qui dicuntur potius cautelæ, quam doli, *Medin. in ſuis tract. tom. 2. tit. de reb. reſtit. q. 22. in fine, Covar. in cap. 4. peccatum. par. 2. §. 4. ſub num. 6. verſ. ſed contrariam.* iuncto *num. 5. verſ. hinc pulchra. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol. 625. Boninſ. tractat. de lud. cap. 14. num. 1. & ſeqq. Garcia de contract. cap. 43. ſub num. 9. verſic. la quarta concluſione. Lud. Lopez de contract. cap. 21. verſus finem, verſic. tertia propoſitio. Ludov. Molin. de iuſt. tom. 1. de contract. diſput. 517. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 5. de dominio, art. 6. tit. in per ludum pecunia præſenti, & c. verſ. tract. autem. fol. 165. & Ioan. Azor. de inſtit. moral. part. 3. lib. 5. tit. de delict. ex quib. orit. reſtit. in part. cap. 25. quæſt. 2. col. 440. & ſeq.* qui explicant per exempla, & cum hac, & præcedenti intelligentia procedit forſan, quod ſentit *Bal. citatus ſupra ſub d. num. 7. verſ. ſubdeclara. in fine.*

Pone caſum huius intelligentiæ in ludo chartarum, unus ex colluſoribus certo ſcit, ſe in qualitate chartarum, aut punctorum quantitate alterum excedere, alter tamen id neſcit, & qui de lucro certus eſt, ſummam pecuniæ, quam coram ſe habet, in ſortem mittit, id eſt, auget ſponſionem, ſive ludum (quod Hiſpani dicunt, *embidar el resto*) alter vero, ex ignorantia hoc ipſum acceptans, quicquid coram habet, amittit: pone etiam caſum in ludo ſcaccorum, quem Hiſpani vocant *de l'axedrez*, alter colluſor advertit, quòd adverſario, in caute latrunculum moventi, ſubripiet inevitabiliter latrunculum, vocatum, *dama*, & quia, ſubtracto tali latrunculo, certus eſt de lucro, auget ludum, & adverſarius, non præviſa futura latrunculi ſubtractione, acceptat auctionem, & perdit; his certe caſibus vincens, non tenetur reſtituere, *Medin. Garcia, Lud. Lopez. Molin.* & *Io. Azor. in locis ſupra proxime citatis.* 13

Intellige quarto, ut procedat in dolo commiſſo à contrahente; ſed ſi ſit commiſſus à proxeneta, ſeu alio tertio, aliter forſan eſſet dicendum, *Iaſ. in d. §. actionum. nu.* 44. *verſ. an autem.* Cæterum iſte proxeneta tenetur de dolo, ut ſcripſi *ſup. num. 8. verſ. finem.*

14 Exemplifica primo, ſeu explica terminos eiuſdem ſubdeclarationis, ut ſimplex deceptio, ſeu deceptio, proveniens ex induſtria negotiativa, qua contractùs non reſcinditur, niſi excedat dimidum iuſti pretii, dicatur, quando dolus non in eſt coutractui, ſed vendens credit, ſe vendere iuſto pretio, & emens ita ſe credit emere, quia iſto caſu decipiens re ipſa, in primis non peccat, &, durante credulitate, non eſt tractandum, an in foro conſcientiæ teneatur ad aliquam reſtitutionem, cum ignoret læſionem, &, ſuperveniente ſcientia de non iuſto pretio, adhuc eſt tutus in foro fori, tam inſpecto iure civili, quam inſpecto iure canonico, per ea, quæ ſcripſi *ſupra ſub num 5. extenſ. 3.* ſed in foro conſcientiæ, an ſit tutus, ſunt opiniones, quarum communis, & magis ſecura eſt negativa, quòd non ſit tutus, & quòd propterea teneatur reſtituere; ut ſecutus ſum *infra ſub num.* 52. *verſ. contra.*

15 Exemplifica ſecundo, ſeu explica inerminos eiuſdem ſubdeclarationis, eiuſque rationis; ut dolus ex parte emptoris dicantur, quando is induxit venditorem ad vendendum minus iuſto pretio, quia tunc competit venditori remedium etiam citra dimidium iuſti pretii, *Abb. in cap. 42. cum cauſa verſus finem, ſub num. 4. in 2. membro diſtinctionis, de teſtib.* que retuli etiam *infra num. 55. in 4. caſ.* Et ex parte venditoris, quando is vendendo, mentitur de qualitate rei vendendæ, vel tacet, & occultat aliquid circa rem, propter quod reſ pluris venditur, *Franc. de Aret. in eod. cap. cum cauſa. ſub num. 24. ibi, dicitur autem dolus.*

16 Exemplifica tertio: Præſes quidam provinciæ in interiorem familiuritatem magnum admiſerat mercatorem: iſte mercator præſenſit decretum, à Præſide factum, biduo, aut triduo publicandum, eoque vilius imponendum pretium frumento: ſtatim frumentum, quod habebat, vendidit, nec emptorem certiorem fecit de decreto publicando; certe iſto caſu emptor poteſt contra mercatorem agere ad id, quod intereſt; neque iſto caſu quærendum eſt, an deceptio ſit ultra dimidium iuſti pretii, quia ubi dolus dat cauſam contractui, ſuccurrendum eſt decepto pro quavis læſione, *Bar. in l. 40. quero. ff. de act. empt. Felyn. in cap. 2. cognoſcentes. ſub numer. 7. limit.*

limit. 2. in fine, de consilio et Neviez. cons. 49. ex Ducali. num. 17. vers. quarto principaliter. Stracch, tract. de spons. part. 3. in verbo, item quæro Vincentius. num. 2. & seqq. vers. putoque. tom. 6. par. 1. fol. 306. & *Menoch. tract. de arbitr. jud. lib. 2. cent. 2. cas. 185. sub num. 20. 21. & 22. &* quòd venditor teneatur non solum ad restitutioné, sed etiam ad interesse, scribit *Brun tract. de cess. bon. q. 30 q. 4 princip. sub num. 1. tom 3. par. 2. fol. 192.* & idem contra eum, qui prohibitionem monetarum futuram sciebat, & ideo illas statim expendit, vel de illis creditori satisfecit; quòd inquam, illas recipere teneatur, & bonas ac expendibiles loco earum restituere, sequitur *Brun, d. q. 30. q. 4. prin. nu. 2. tom. 3. par. 2. fol. 192* adde quæ scripsi *§. seq. gl. 5. num. 299. limit. 2. & num. 339* & *inf. §. 7. gl. 5 nu. 152. & seqq.* & vide quæ scribit *M. Ant. Cucch. de instit. major. lib. 1. tit. 3. sub num. 21. fol. 7.*

17 Imo secundum *Stracch. d. verbo, item quæro Vincentius. num. 3. in fine, & tract. de assecurat. gl. 27. sub numer. 4. vers. secunda facti species. eod. tom fol. 377.* dolus isto casu posset forsan puniri uti crimen stellionatùs.

18 Infero ex hac exemplificatione, tutam non esse resolutionem, quam *ex Io. Azor.* retuli *supra q. 1. num. 412. & 413.*

19 Exemplifica quarto in assecuratione navis, mercium, vitæ hominis, & similium post secutum in eis casum sinistrum; quia etsi assecuratio, facta etiam post secutum casum sinistrum, teneat, dummodo qui facit, se assecurari, ignoret, esse secutum, *Stracch. tract. de assecur. gl. 27. sub num. 2. vers. prima quando. tom. 6. par. 1. fol. 377. Gam. in Lusit. decis. 181. in princip.* & videtur admissum *a Stat. Gen. lib. 4. cap. 17. §. securitates factæ.*

20 Tamen secus est, quando is, qui fecit, se assecurari jam noverat, seu præsumitur novisse, casum sinistrum esse secutum, quia tunc assecuratio est dolosa, ideoque nullatenus tenet, *Stracch. d. gl. 27. num. 4. & seqq. vers. secunda. Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 28. num. 25. vers. sequitur.* & de hoc nemo dubitat; & *in Statut. Genuen. in d. § securitates factæ.* satis est expressum, & quòd ista sit fraus assecurati, notat *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 11. tit. de contract. dubiis. cap. 18. dub. 9. versicul. prima si quando. colum. 1022.*

21 Contraria opinio in prima parte exemplificationis, nempe, quòd assecuratio post secutum casum sinistrum, sit nulla, etiam si assecuratus ignorasset, casum sinistrum esse antea secutum, suadetur hoc argumento. quia assecuratio est emptio, & venditio periculi, ut scripsi *sup. q. 1. num 129.* sed emptio, & venditio rei, in rerum natura non existentis, non tenet, per ea, quæ *post Santer.* late deducit *Stracch. tract. de assecurat. gl. 6. num. 6. tom. 6. par. 1. fol. 365.* & ideo *in Stat. Genuen. eod. cap. 17 §. securitates non possint* disponitur, ut securitates fieri non possint, nisi extet risicum in re assecurata. Ergo, &c.

Confirmatur hæc contraria opinio, quia assecuratio non solum est nulla, quando assecuratur res, non existens, ut dixi, sed est nulla etiam, quando existit, sed nulli subest periculo, quare sicut assecurato non debentur merces assecuratæ, quando is sciebat casum sinistrum in eis jam secutum, ut dixi *num. præceden.* ita è converso neque assecuratori debetur pretium assecurationis, si is sciebat, merces esse in tuto, quia cum hoc casu nullum subeat periculum; non potest periculi pretium habere, *Io. Azor. d. cap. 18. dub. 5. vers. in hac re col. 1021.* &, quòd idcirco, assecurator, si certus sit, rem ante contractum pervenisse ad terminum, verbi gratia, in portum, in quem illam assecurat, non possit pretium exigere, tum quia obligatio, quam in se suscipit, nullius est pretii, tum quia adest dolus, scribit *Leonar. Less. d. cap. 28. sub nu. 24. vers. hinc sequitur.*

Non discedo ab exemplificatione, & moveor hac 22
unica ratione, quia assecuratio, & sponsio in substantia conveniunt, ut scripsi *supra q. 1. num 131.*

Sed sponsio potest fieri de re incerta, & dubia, tam si sit de re dubia futura, per ea, quæ scripsi *d. q. 1. sub num. 88. 90. 95. & 97.* quam si sit de re dubia præsenti, vel præterita *Io. Azor de instit. moral. par. 3. lib. 11. tit. de co tract. dub. cap. 19. not. 3. col 1023.* & quòd sponsio fieri possit tam de re præterita, quam de præsenti, & futura scribit *Franc. Garcia de contract. cap. 43. sub num. 3. vers. un altra* & in re præterita scribit *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. qu. 22. vers. si objicias col. penult. fol. 178.* & ratio est evidens, quia sponsio est species ludi, ut scripsi *d. q. 1. sub nu. 86. versicul ergo commercia.* sed ludus ex sui natura ita potest esse de re futura, sicut de re præterita: admitto tamen, quòd in sponsione de re præterita, vel præsenti facilius committi potest fraus, quam in sponsione de re futura.

Ergo etiam assecuratio potest fieri de re præterita; & ita servatur, quia sufficit, risicũ semel extitisse.

Non obstant adducta in contrarium num. præcedenti, quia *respondeo* dupliciter.

Primo aliud esse, assecurari rem, cujus salus, vel interitus potuerit ante assecurationem, vel post evenisse, sed ignoretur, ut est casus, in quo loquimur aliud, assecurari rem, quæ tam ante, quam post assecurationem, nec salutem, nec interitum potuerit habere, quia non extiterit res, ut in casu oppositionis.

Secundo *respondeo*, admittendo, quòd, si quis, nullas habens merces in navi, sed fingens eas habere, & valere decem millibus aureorum, fecerit, eas assecurari ad Hispalim, vel Genuam, datis quingentis aureis & navis pereat, assecuratio non tenet *ex dispositione dicti Stat. Genuæ*, & quòd hoc idem de jure communi scribunt *Santer. & Stracch. citati sup. n. 21.* tamen in jure communi posset forsan sic distingui; aut assecurator sciebat, seu suspicabatur, nullas extare merces, vel extare non tanti valoris, & dicerem quòd assecuratio adhuc tenet, in vim sponsionis, ut si navis venerit salva, assecurator lucretur 500. sin minus, perdat 1000. ut *ex Sot.* sequitur *Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 28 sub n. 28.* aut ignorabat, & bona fide contraxit, putans, extare merces, vel tanti valoris; & isto casu similiter tenet assecuratio, si contraxisset, etiam si scivisset, secus si non contraxisset, *Leonar. Less. ubi supra.*

Verum hæc distinctio *Lessii* posset forsan adaptari in foro interiori; non autem in foro exteriori, quia si in eo attenderetur hæc distinctio, facile posset committi fraus, nam si navis valeret scut. 1000. & assecuratio fictitiarum mercium fieret pro scut. 8000. casus sinister navis posset ab assecurato studiose procurari, ut, submersa nave, lucraretur pretium fictarum mercium, ideo in foro exteriori, ad obviandum huic fraudi, tenendum est indistincte *cum Santer. Stracch. & Stat. Genuæ*, quòd assecuratio non teneat.

Pro ulteriori intelligentia hujus exemplific. vide quæ scripsi *sup. q. 1. num. 128. & seqq.*

Exemplifica quinto in ludo, de quo scripsi *sup. q. 1. sub nu. 123. vers. excipe 3. & seqq.*

23 Subdeclara secundo, restringendo eandem primam declarationem, positam *supra nu.* 2. ut non procedat, quando cum parvitate pretii concurreret aliquid aliud, ex quo, juncta parvitate, seu excessu pretii posset præsumi simulatio; contractùs in fraudem usurarum, ut in casu, de quo *infra num.* 31. *versic. exemplifica.* quia tunc, nulla habita consideratione quantitatis læsionis, contractus esset non solum injustus, sed esset etiam illicitus, & ideo nullus, dummodo præsumatur simulatus in fraudem usurarum: & isto casu, quando agitur de simulatione contractùs, quantitas parvitatis, seu excessus pretii quanta esse debeat, relinquitur arbitrio judicis, ut, post relatas in hoc articulo opiniones, resìdet *Capol. tract. de simulat. contract. num.* 236. *versic sexta, & num. seqq.* in quibus probat, & declarat, ex quibus debeat moveri judex ad arbitrandum, & ita etiam sentit *sub nu.* 202. *ibi, difficile tamen. tom.* 7. *fol.* 14. & sentit *Ioan. Andr. in cap. 6. in civitate, sub numero secundo, ibi, & dummodo in fraudem usurarum nihil fiat. de usur.* &, quòd ubi ex injustitia pretii oriatur suspicio simulationis contractus, stetur arbitrio judicis, an pretium sit justum, vel injustum, sequitur *Afflict. decis.* 40. *casus est, numero decimo nono.*

24 Infero ex hac subdeclaratione, quòd quamvis ex sola pretii injustitia, seu læsione, etiam medietatem justi pretii excedente, contractus emptionis, & venditionis non convincatur de usura, *dict. cap. 6. in civitate. & ibi Abb. num. 5. versic. nota ex. de usur.* tamen quando ultra injustitiam pretii concurrit suspicio fraudis, & simulationis in fraudem usurarum, aliud esset dicendum, ut patet ex his, quæ dixi, *inf. n.* 31. *vers. exemplifica.*

25 Sub infero, explicando hanc illationem pro absoluta totius rei intelligentia, triplicem deceptionem, seu dolum posse considerari in contractu.

Prima deceptio, seu dolus est, quoad rei pretium sine vitio rei, de qua fit contractus.

Secunda deceptio est, non in pretio, sed in vitio rei, quæ venditur.

Tertia est deceptio, quo ad speciem contractûs, & hæc speciali nomine vocatur simulatio.

In prima deceptione, seu dolo, qui consistit circa pretium, sunt constituendi tres casus.

Primus casus est, quando deceptio est simplex ultra dimidium, & isto casu concludo, contractum posset rescindi, vel reduci ad justum pretium, reservata electione ei, qui decepit, ut dixi *supra num. 2. & 3. versic. secus.* quia isto casu dolus, seu deceptio dicitur re ipsa, ut dicunt *Doct. in leg. 2. Cod. de rescind. vendit.*

26 Secundus casus est, quando deceptio est similiter simplex, sed non est ultra dimidium justi pretii: & isto casu concludo, deceptionem, seu dolum non attendi, ideoque contractus remanet omnino validus, ut dixi *supra nu.* 1. & 2.

Ratio utriusque conclusionis in utroque casu est, quia nec modicitas pretii, nec excessus pretii, de per se soli faciunt contractum illicitum.

27 Tertius casus est, quando modicitas, seu excessus pretii non est simplex, sed habet admixtam aliam qualitatem, seu conjecturam, quæ arguat fraudem contractûs; & isto casu sive læsio sit magna, sive parva, concludo, esse examinandas istas conjecturas, & ubi præsumptive probent fraudem, contractus erit illicitus, vel usurarius, ut dixi etiam *supra num. 23. in secunda subdeclaratione.*

Tempera istam conclusionem, ut hæ qualitates, seu conjecturæ fraudis usurarum cessent, quando constat de certa contrahentium voluntate, quòd volebant vendere, & emere, quia in certis cessant conjecturæ, ut secutus sum *supra sub num. 5. extens. 5.* sed hic stat difficultas, quam non vidi à Doctoribus tactam, quando dicatur constare de certa eorum voluntate; quia difficile est, eam probare in foro contentioso; ut dicit *Capoll. tract. de simulat. contract. sub nu.* 202. *tom.* 7. *fol.* 11.

28 In secunda deceptione concludo, non solum non tolerari læsionem, ascendentem ad dimidium justi pretii sed neque aliam inferiorem, nisi sit minima, quæ non transeat ad notabilem quantitatem, per ea, quæ scripsi *infra sub nu.* 110. *vers. secus.*

29 In tertia deceptione, seu dolo quo simulatur contractus, considero duas species simulationis.

Prima simulatio est, quando fit de contractu licito ad contractum licitum? & quia hæc simulatio est licita, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. & c. li. secundo, cap. 8. nu. 529. & 531.* concludo, contractum simulatum esse validum, etiam in ea forma, in qua est simulatus; ut puta, ego, à te rogatus, volo tibi mutuare pecuniam, & tu vis mihi resarcire lucrum cambii, à quo cesso, ut tibi mutuem, & ideo de mutuo fingimus cambium; utique ista fictio est justa, ut secutus sum *supra ampl. 8. num. 1. & 22.* idem, si ego volo tibi mutuare, sed, quo celeriorem habeam executionem in repetitione, simulamus, esse depositum, ut *ex Capol. caut.* 243. secutus sum *c. 8. n.* 531. vel si ego volo tibi donare, sed ad efficaciorem donationis validitatem simulamus emptionem, nulla admixta turpitudine, seu fraude; nam sicut, mutuando, possem adjicere legem, quòd tenearis mihi in forma depositi, ita etiam possumus integrum depositum simulare, & istis casibus magis valebit, quod simulate agitur, quam, quod vere concipitur, & erit limitatio regulæ, de qua *nu. seq.*

30 Secunda simulatio est, quæ fit de contractu illicito ad licitum: & in hac considero duos casus.

Primus casus est in contractu mutui virtualis, seu impliciti, dum contrahentes intentionaliter contrahunt mutuum lucratorium & ideo illicitum: sed simulant venditionem, emptionem, locationem, societatem, vel alium contractum licitum, ex quo mutuans capiat lucrum, pecunia æstimabile, quod ex contractu mutui capere non potest: & sic neuter habet animum contrahendi illum contractum, quem simulate gerunt: & isto casu concludo, contractum esse illicitum, & usurarium *Capol. tract. de simulat. contract. 7. 4. n. 191. 192. & 193. tom. 7. fol. 11. & sub nu. 202. vers. secundo casu.* quia plus valet quod vere agitur, quam quod simulate concipitur, *ut in rubr. & nigro, C plus valere quod agitur. Calder. consil. 11. mercator Ianuensis. de usur. Abb. in capit. 6. in civitate sub num. 2. de usur.* & *Capol d. num.* 191. & pro majori hujus casus intelligentia vide omnino, quod scripsi *sup. q. 1. num. 570. versic. ratio quare.*

Ratio hujus conclusionis est, quia lex, loquens contra usurarios, procedit contra fictos emptores, qui in veritate sunt usurarii, *Ant. Burg. in cap. ad nostram numero 6. not. 1. de empt. & vendit. inter Repeten. tom. 4. fol.* 261.

31 Exemplifica hunc casum, quando emptor emit vili pretio, & incontinenti rem emptam locat eidem venditori pro certa annua pensione; & pro tanto tempore, cum pacto retro vendendi, durante illo tempore,

pore locationis ; quia hic revera non eſt contractus emptionis , & venditionis , neque locationis ; ſed eſt contractus mutui lucratorii cum pignore , ſeu eſt contractus pignoratitius , ſimulatus, & illicitus , ut tenuit *Rot.diverſ.deciſ.*801.*in una,initio.& nu.*1.2.*& 3.in Imolen. bonorum,Ven.*16.*Iunii* 1594.*corā R.P.D.Orano, in impreſſis Lugduni ann.*1612.hæcque ſimulatio augeretur quādo emptor poſſeſſionem rei emptæ numquā eſſet adeptus , ſed in ea remanſiſſet ſemper venditor *Capol.d.tract. de ſimulat.contrac.præſumpt.* 24.*n.*164.*& Affl.deciſ.*40.*caſus eſt. ſub.num* 18.& clauſula precarii, ſeu conſtitui in contractu ſimulato nihil operatur , *Capol.ubi ſup.nu.*166.*& ſeqq.& Affl. d. deciſ* 40.*nu.*17 rurſus augeretur ſimulatio , quando vēditor teneretur ad omnia onere,ita que emptor rem haberet liberam tam à ſolutione gabellarum, quam collectarum , & vectigalium , ſolvendorum , & præcipue ſi adderetur pactum , quod in caſu redemptionis venditor teneretur emptori reficere omnes impenſas factas per emptorem in inſtrumentis, etiam concernentibus commodum ipſius,*Rot ubi ſup.ſub nu.*3.*verſ.nec habenda , & num.* 4. hæc enim ſunt contra naturam venditionis , ideoque inducunt præſumptionem uſurarum, *Rot. diverſ.deciſ.*19 *fuit concluſum.ſub nu.*2.*corā R.P.D. Cantuccio,in Rom.null.cenſ.*4.*Febr.*1583.*in impreſſis Roman.* 1615. augeretur etiam fortius ſimulatio , quando emptor indirecte arctaret venditorem ad redimendum infra certum tempus , per ea , quæ ſecutus ſum *ſupra q.*1.*nu.*479.*& ſeqq*,juncto *num.* 475. ut puta , quando in caſu non redemptionis obligaret eundem ad dandos novos fidejuſſores de evictione ad contentamentum ipſius emptoris , quod certe nihil aliud eſſet , quam cogere eum ad redimendum,ſi placuerit ipſi emptori , quia ſemper poſſet dicere , fidejuſſores , qui offerentur , non eſſe in ſui ſatisfactione , & conſequenter poſſet agere ad reſtitutionem pretii loco damnorum, & intereſſe,hincque alias cum unus ratam partem ſcripturarum , ſeu officii notariatus capitolini non vacabilem emiſſet pretio ſcutorum 900. eandemque incontinenti locaſſet venditori pro annua penſione ſcutorum 67. cum dimidio alterius , & pro toto tempore dato ad redimendum ; reſpondebam de jure , prædictum contractum eſſe illicitum,quia in eo concurrebat modicitas pretii , cum officia non vacabilia in Curia vendantur ad rationem quinque pro centenario , & iſte emerat ad rationem ſeptem , & concurrebant alia prædicta.

Adverte obiter circa iſtud exemplum , ſumptum ex pacto retrovendendi , quòd diverſæ ſunt conjecturæ , quibus hoc pactum cenſetur uſurarium , & eas omitto , quia non pertinent ad noſtrum inſtitutum ; tu poteris in occurrenti caſu videre aliquos *ex Doctoribus ſupra citatis*, & eos, quos citat *Io. Azor. de inſtit. moral.par.*3.*lib.*8.*tit.de empt.& vend.cap.* 12. *q.* 7.*per totam. col.* 661. *& ſeqq.*

2 Extende eandem concluſionem , ut procedat etiam ſi pretium contractûs ſit juſtum , ita ut nulla in contractu poſſit conſiderari læſio , quia contractus adhuc erit uſurarius,ideoque reſcindi poterit, tam de jure canonico , quam de jure civili. *Capol. d. tract.de ſimul. contract.num.* 191. & *ſub num.* 202. *verſ.ſecundo caſu f.l.*11. & facit quod ſcripſis *ſup.num.*23.*in* 2.*ſub declaratione.*

3 Reſtringe per oppoſitum , declarando duas facti ſpecies , quando non uterque, ut in hoc primo caſu, de quo *ſupra ſub n.* 30.ſed alter tantum eorum geſſit fraudem in animo.

Prima facti ſpecies eſt , quando venditor non habebat animum vendendi , temptor tamen habebat animum emendi , & iſto caſu diſtinguo ; Aut emptor ſciebat animum venditoris ; & tunc in foro contentioſo concluſio hujus primi caſus non procedit , quia non poteſt dici contractus ſimulatus , ſeu uſurarius , cum extrema , nempe mala intentio venditoris , & non mala intentio emptoris ſimul non concurrant : ſecus tamen eſt in foro conſcientiæ , quia emptor adhuc tenebitur, *Capl. d. tract. de ſimul. contract. ſub nu.* 193.*ibi,aut intervenit,& ſub num.*202. *verſ.tertio caſu:* Aut emptor ignorabat animum venditoris ; & tunc , ſi emptor fuit in lata culpa ignorantiæ , non excuſatur in foro conſcientiæ , & ideo tenebitur , ac ſi ſciviſſet , ut *in præcedenti membro diſtinctionis , Capol.ubi ſup.num.*195.*in fine,&* 196.& *ſub d.num.*202.*verſ.tertio caſu.* ſecus ſi fuit in levi , vel leviſſima culpa,quia tunc in nihilo tenetur venditori , ſed debet ei à confeſſario injungi pœnitentia pro modo negligentiæ , & non pro modo damni , *Capol in locis ſup proxime citatis:* quòd ſi emptor in nulla fuit culpa, ſeu negligentia , tunc eſt in omnibus , & per omnia excuſatus in foro civili , canonico , & conſcientiæ , *Capol. ubi ſubra.ſub numero.* 197. *& ſub numer.* 202. *verſic. tertio caſu.*

Secunda facti ſpecies eſt oppoſita ; quando emptor non habebat animum emendi , ſed intendebat 34
accipere pro pignore , venditor tamen habebat animum vendendi ; & iſto caſu referendo breviter eandem doctrinam *Capollæ*, qui diſcedit, ut ipſe dicit, *ab Hoſtienſ. Ioan. Andr. & Laurent. Rodulph* diſtinguo: Aut venditor ignoravit malam intentionem emptoris ; & iſto caſu contractus remanet illicitus , vel licitus , prout voluerit ipſe venditor , quia quoad venditorem eſt licitus, & contra eum agi non poteſt , ſed ipſe agere poterit contra emptorem ad reſciſſionem contractûs : Aut venditor ſcivit animum emptoris;& tunc quia ipſe venditor fuit in culpa , uterque caret actione in foro contentioſo , ſed in foro conſcientiæ emptor indiſtincte tenetur , *Capol. ubi ſup.nu.*199.& *ſub num.*202.*verſ. tertio caſu.* & hæc de primo caſu,poſito *ſupra num.* 30.

Secundus caſus eſt in alio contractu , quam mu 35
tui ; vel etiam mutui , ſed ſine lucro ; & concludo , contractum non eſſe uſurarium, quia uſura non conſiſtit in alio contractu , quam in contractu mutui lucratorii, veri,vel palliati,per ea , quæ ſeutus ſum *hac ead.q.par. præced num.*25.*&* 26.dico tamen , contractum eſſe nullum : quare , cum lex prohibeat , ne filio familias mutuetur pecunia , & tu ei mutuas frumentum , vel aliam rem , ex cujus venditione filiusfamilias conſequatur pecuniam ; utique tu non facis contra verba legis , ſed facis contra mentem , *Bal. in* 36
l. non dubium.in princ.& *Iaſ num.*2. *C. de legib.*† item lex prohibet officiali , ne accipiat munera , præter eſculenta , & poculenta ; ſi officialis accipiat eſculenta , & poculenta in magna quantitate , non facit contra verba legis , facit contra mentem , & ideo facit fraudem legi, *Iaſ. ubi ſup* & ita punitur,qui facit contra ſolam mentem legis , ſicut qui facit contra mentem , & verba, *Bal.in d.l. non dubium. num.* 1.*Iaſ. num.*4.& adde quæ ſcripſi *infra* §. 6. *gloſ.* 1. *num.* 11. *verſ. quia replicatur.*& *num.*16. *verſ. & demum.* 37

Infero ex concluſione hujus ſecundi caſus , aliud eſſe, contractum eſſe uſurarium , & aliud , contratum eſſe illicitum.

Subde-

38 Subdeclara tertio eandem primam declarationem, positam *supra num.3. in secunda part*, dum dixi, quòd, data læsione ultra dimidium justi pretii, potest læsus agere alternative, ut isto casu emptor, qui emi, teneatur non solum restituere rem, vel supplere pretium, ut dixi, sed teneatur etiam restituere fructus, quos percepit, secundum ea, quæ scribunt *Bald. in d. l. 1. sub num. 3. vers. tertii dicunt. & ibidem Salyc. sub num. 5. vers. venio ad quæstionem. ibi, confirmat etiam. C. de rescind. vend.* dum scribunt, quòd læso ultra dimidium justi pretii non datur condictio ex illa lege, quia condictio ex lege est stricti juris, ideoque in ea non veniunt fructus, nisi post moram, sed in casu nostro, inquiunt, veniunt fructus; Ergo inferunt, datur actio ex vendito, in qua veniunt etiam ea, de quibus non est actum.

Confirmatur hæc subdeclaratio, quia, rescissa venditione ex causa de præterito, quæ inesset à tempore venditionis, debentur etiam fructus, ut ex veriori opinione de jure scribit *Covar. var. resolut. lib. 2. cap. 3. sub num. 9. vers. est & aliud* quem in alio casu secutus sum *supra q. 1 num. 482.* & scripsi *sup. ampl. 8. n. 205.* sed læsio, ob quam contractus venditionis rescinditur, fuit causata in ipso contractu venditionis: ergo.

39 Contra hanc subdeclarationem, nempe, quòd emptor ecerit fructus suos, ideoque eos non teneatur restituere, neque computare in sortem, tenent *Capol. tract. de simulat. contract. sub num. 17. in fine, & num. 18 vers & multo magis. tom. 7. fol. 4. Ant. Burg. in cap. ad nostram. sub num. 36. de empt. & vend. inter Repeten. tō. 4. fol. 163.* & ita videtur transire *Gabr. in suis conclus. lib. 3. tit. de empt. & vendit. conclus. 1. num. 14. in fine ampl. 4.* dum hanc opinionem ultimo loco refert, & quòd praxis receperit hanc contrariam opinionem, quamvis subdeclaratio sit verior de jure, testatur *Covar. in loco sup. proxime citato.*

Ratio potest esse duplex: Prima, quia *d. l. 2.* providet læso solum, ut lædens teneatur vel restituere rem, vel supplere justum pretium, & sic supponit validitatem venditionis: si est valida; ergo, inquit, emptor percepit fructus ex re sua, *Capol. ubi supra.* Secunda, & hæc videtur melior, quia res empta habetur ex titulo oneroso, quo casu, resoluto titulo, non restituuntur fructus, medio tempore percepti, quia imputatur agenti ad rescissionem, quòd non egerit incontinenti; quare cum ipse fuerit negligens, & in culpa sibi imputet, ut latius explicat *Ant. Burg. in loco, supra proxime citato*; & ad corroborationem addo, quòd injustum esset, ut emptor staret periculo perdendi rem ex aliquo casu sinistro, & venditor in tuto consequeretur fructus illius rei.

Pro clariori resolutione, loquendo in contractu emptionis, & venditionis, considero duos casus.

Primus casus est, quando emptor conventus vult supplere justum pretium: & isto casu quamvis nondum viderim, qui eum tetigerit, & videatur concludendum sine controversia, fructus non esse restituendos, tum quia, cum non rescindatur contractus, fructus, ex eo percepti, remanent; tum quia ratio restituendi fructus, de qua *in seq. casu*, militat, quando resolvitur contractus: tamen ego distinguendo, concludo, quòd hæc opinio contra subdeclarationem potest procedere in foro fori, sed in foro conscientiæ dicerem, emptorem adhuc teneri ad restitutionem fructuum pro rata justi pretii non soluti, prout censuit etiam *Capol. d. tract. de simulat. contract. sub num. 18. & 19.*

Secundus casus est, quando, emptore nolente supplere justum pretium, rescinditur contractus venditionis; & isto casu militant opiniones, quas adducit *Covar. var. resolut. lib. 2. cap. 3. num. 9. versic est & aliud.*

Prima opinio est affirmativa, quòd fructus sint restituendi, & ita procedat subdeclaratio, quæ duobus præcipuis nititur fundamentis: Primo, quia, quando rescinditur venditio, accessiones hinc inde restitui debent, ut nihil amplius quicquam consequatur alteruter ipsorum rescindentium, quam si venditio facta non esset: resoluta namque venditione, perinde habetur, ac si facta non esset, sicque, ea resoluta, res in pristinam causam redit, & omne jus rei est salvum, & integrum, ac si numquam intervenisset venditio, & in his accessionibus fructus continentur, *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit q. 8. princip. in 2. effectu. num. 3.* Secundo, quia, rescissa venditione ex causa de præterito, fructus sunt restituendi, ut dixi *num. praced. in fine.*

Secunda opinio est negativa, quòd fructus non sint restituendi, & ita procedat opinio, quæ est contraria subdeclarationi; hancque secundam opinionem servari à praxi retuli *sup. vers. contra.*

Tertia opinio est, quòd emptor, si fuerit in bona fide, restituet rem cum fructibus perceptis non consumptis, & quos percepit post litis contestationem, atque etiam consumptos prius, si ex eis fuerit factus locupletior; secus si ex eis non fuerit factus locupletior; similiter venditor, si quid certum ex pretio perceperit, illud emptori restituet, ut puta, si ab emptore loco pretii non soluti certum quid annuum habuerit, *Covar. d. vers. est & aliud. in fine*, ego addo, quod non solum restituet, si habuit ab emptore, sed etiam si habuerit aliunde; puta, quia ex pretio, sibi ab emptore soluto, emerit annuum censum, vel aliud frugiferum commercium contraxerit: quia non convenitur habeat fructus rei, & pretii; hæcque tertia opinio maxime procedet in foro conscientiæ.

Subdeclara quarto, ut data pretii latitudine, in 40
qua tam summum, quam medium, & infimum pretium sit justum, juxta ea, quæ secutus sum *infra num. 101. restrict. 2.* tunc ad cognoscendum, an læsio sit infra, vel ultra medietatem justi pretii, debeat medietas sumi non à summo, vel infimo pretio, sed à medio; & moveor, quia in dubio media via eligi debet, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib. 7. cap. 11. sub num. 380. vers. tertio quia.* quare, si res, quæ vendi soleat 12. 11. vel 10 & quodlibet istorum pretium sit justum, & vendita sit quinque, dicerem, probatam esse læsionem.

Subdeclara quinto, ut, ad cognoscendam læsionem contractûs, non sit inspiciendum solum pretium, sed debeat considerari totus contractus, ut ostendit *Surd. cons. 217.* ad quod se remittit *decis. 150. honorantia. num. 6. & 7.*

Et hæc de prima declaratione, posita *sup. num. 1 & 2.*

Declara secundo, restringendo hanc eandem decimam ampliationem, ut quamvis de jure civili, & 4
canonico liceat contrahentibus se decipere in pretio usque ad dimidium, ut dixi *supra num. 1.* & *sub numero. 5. extens. 3.* tamen secus est in foro conscientiæ coram Deo, quia in isto foro servanda est lex naturæ, & divina, quæ mandat, ne quis supergradiatur, neque

neque circumveniat in negotio fratrem, ut retuli *supra num.7. in fine*, & consequenter mandat, ut in contractibus servetur justitia commutativa, ut advertit *Mich.Sal. ad D.Thom.2.2 q. 77.art. 1. controv. 17 sub nu.1.vers.hæc adeo.fol.66.* & mandat, ut, quod tibi fieri velles, tu alteri facias, *Matth.7.n.12.& D. Thom.2.q 77.art. 1. vers.sed contra.* sed nemo vellet, ab alio decipi, etiam in parva quantitate, ergo nec ipse debet alium decipere; Item hæc deceptio quamvis toleretur à jure, tamen non convenit viro bono; sed in foro conscientiæ quilibet debet esse bonus; ergo in foro conscientiæ deceptio non est toleranda, *Capol. tract. de simul.contract.nu.55.vers.de jure civili & num.56 tom.7. fol.* 5.& quòd, quamvis contrahentibus liceat se decipere, tamen non conveniat bono viro, scribit *Gl unica in l.58.semper, ff.de reg. jur* & ideo cautelam esse, & consuluisse in Civitate Ferrariæ, quòd emptor, læsus in emptione, faciat positionem, quòd venditor est bonus vir, quia si venditor id fatebitur, emptor habebit intentum, quamvis læsio sit citra dimidium, scribit *Io.de Anan. in cap.6.in civitate sub num.11.vers.ultimo pro ista parte.de usur.* verum tamen est, quod hæc cautela non satisfacit, quia etiam Christiano non conveniret alium decipere; ultra quod huic positioni respondendum non esse, rejiciendo propterea hanc cautelam contra *Io. de Anan.* scribunt *Felyn. in cap. dudum.sub num.13.de præsumpt.* & *Ant. Burg. in cap cum dilecti sub num.15.de empt.& vendit. inter Repet. tom. 4.fol.* 255. &, quod dicitur, licitum esse contrahentibus se decipere usque ad dimidiam justi pretii, illud procedat de jure fori, non de jure poli, quia jus positivum noluit pro modica læsione dare actionem in odium litium, & quia homines omni die super hoc litigarent, scribit *Alb.in ca.8.quia plerique. num. 28. in ultimis versis.de immun.eccl s.* imo commercia ipsa impedirentur, si semper exacta illa, & mathematica pretii æqualitas foret anxie, & nimia scrupulositate consideranda, ut scribit *Covar. var. resolut. lib.2.cap.3.sub nu.2.vers primum.* &, quòd in foro conscientiæ omnis excessus justi pretii rejiciatur, & reputetur injustus, scribit *Ioan.Bapt. Lup.in l.2.comment. 2.§.2.num.51.in fine.C.de pact.int.empt.& vend.tom.7. fol.* 129. quare peccat contrahens, qui alium decipit, licet citra dimidiam justi pretii, ut *ex Calder.* sequitur *Abb.in cap.1. sub num.2. ibi, & pro hoc.de empt.& vend.* & quòd venditor non sit tutus in conscientia, retinendo excessum justi pretii, quamvis in foro exteriori sit tutus, si excessus est citra dimidium, scribunt *Medin.in suis tractat.tom.2 q.3.caus.7.versic. oppositum fol.44.* & clarius *qu. 32.col.2. vers. quod autem.& col.3. & 4. vers. nec obstant. & vers. secundo opponun.fol.237.& 238. & Poninf.tractat. de vendit. ad temp.cap.5.numer 8.& 9.* & late *Navar.in cap. 2. qualitas sub numero.26.versic. his tamen & numero. 27. & seqq.34 q.3.dist. 5. de pœnit.* & quòd lex, quæ venditori, decepto infra medietatem justi pretii, negat actionem in judicio, non præcipiat, rem illam esse emptoris, nec liberet eum à debito restituendi, sed solum permittat, illam venditionem exterius haberi tanquam validam, ad tollendas lites, scribit *Mich.Sal.ad D.Thom.2.2.qu 5. de dominio.art.1.concl. 2.vers.hæ duæ.fol.* 135. &, quòd ideo in foro conscientiæ teneatur illum excessum restituere, testatur esse communem Theologorum consensum, *art. 7. vers.probatur hoc fol.* 172. & esse communem Doctorum sententiam, ut fraudator, qui citra dimidium decepit, non excusetur à restitutione ejus, in quo alterum circumvenit, sive emendo, sive vendendo, testatur, & sequitur *Leonar. Less.de just.& jur. lib. 2. cap. 21. num.21.* & hanc esse omnium Doct.ac bonorum virorum sententiam scribit *Ioduc. tract. de subhast ca. 5. sub numer.34 tom.6.par.1. fol.* 82. hincque est, quòd Ecclesia, sit vult vendere rem suam, & repetit aliquid plus, quam valeat communiter, non debet illud ultra accipere, *Gl. in cap.2.ea enim §. hoc jus. in verbo, ut plus. 10. q.2. Abb. in cap. 42. cum causa. sub num.3.ibi.nec sequitur. de testib.& in d.cap.1.num. 2.de empt. & vend.* quem in utroque loco citat *Franc. de Arrt. in d. cap. cum causa.num.15.* quia Ecclesia dicitur cultrix justitiæ, ut scripsi *in meo tract.de appell. q. 7. numer. 49.* & in suis contractibus observat jus poli, non jus fori, per ea, quæ, loquendo de Episcopo Aurelio Carthaginensi, *D. August.* relatus *in cap.ult. quicumque. 17. q. 4.* scribit his verbis. *quidam enim cum filios non haberet nec speraret, res suas omnes (retento sibi usufructu) donavit Ecclesiæ, nati sunt et filii postea, & reddidit Episcopus, nec opinanti illi, quæ donaverat in potestate habebat Episcopus non reddere, sed jure fori, non jure poli.*

Confirmatur magis hæc declaratio, quia lex humana potest coacta indulgere solum pœnam temporalem transgressionis legis divinæ, & naturalis, sed numquam potest indulgere culpam, & pœnam in foro Dei, per ea, quæ dixi *infra sub nu.45.* & 49. quia naturalia, & divina tolli lege humana non possunt per ea, quæ dixi *infra ampl.19.sub num.40.* sed de jure divino est prohibita deceptio, & defraudatio in mensura, Deuter.25. num. 13. & seqq. *in habebis in sacculo diversa pondera, majus, & minus nec erit in domo tua modius major, & minor, pondus habebis justum & verum, & modius æqualis, & verus erit tibi.* Ergo de jure divino prohibita est etiam deceptio in pretio, quia pretium, & pecunia sunt mensura rerum, ut secutus sum *hac ead. q. par. praeced.n 13.* & ideo inter pretium rei emptæ & rem emptam debet esse æqualis commutatio, per ea, quæ de justitia commutativa, servanda in quolibet contractu, scripsi *infra §. 6. gl. 1. sub num. 41.*

Hanc declarationem non ausus est firmare *Innoc. in cap.6.in civitate. sub num.1.de usur.* dicens dubitative, quòd ista deceptio forsan non procedit de jure poli. 42

Contra hanc declarationem, nempe, quòd non sit peccatum, tenet *Anch. in cap peccatum. num. 21. vers. & primo utrum peccet.initio, & in fine, de reg. jur. in 6.* quem sequitur *Franc. de Aret. in d cap. 42. cum causa. sub num 27.versic.quarta & ultima conclusio* dicens, quòd non peccat, quia facit, lege permittente, & consequenter nihil tenetur restituere, quia in dubio potest adhærere legi in foro conscientiæ, maxime quia, si aliter diceremus, intricarentur multi, & valde impedirentur commercia; tenet etiam Abb. quem retuli *infra nu.52. vers. secundus.* dum ait, quòd lex canonica daret remedium, si eo casu adesset peccatum, unde sibi non est constans; & videtur ex professo tenere *Ioann. Andr in cap. peccatum. sub numer.25.ibi, nam sicut & num.29.de reg.jur.in 6.* cujus repetitionem ponit per appendicem *post cap. possessor.* dum, constituendo differentiam inter jus civile, & jus canonicum, inquit, quòd etsi utrumque jus intendat inducere homines ad bonum commune; tamen diverso, inquit, modo intendunt inducere: nam jus civile intendit dirigere in bonum com- 43

commune, secundum quod congruit humanæ societati civiliter viventi, secundum quem modum commune bonum debet promoveri, & conservari per legalem justitiam, & per civilem amicitiam; at jus canonicum, inquit, intendit dirigere in bonum commune, non solum, prout intendit jus civile; sed ulterius secundum fidem, in Deum tenendo, & vitam aliam expectando, quia cum jus canonicum sit quædam explicatio juris divini, oportet, quòd ab utroque idem finis intendatur, bonum autem commune hoc modo conceptum requirit etiam quandam cœlestem amicitiam, & ideo jus canonicum debet prohibere omnia peccata.

Comprobatur hæc contraria opinio, quia, quod est licitum secundum naturam, non est peccatum, per ea, quæ, argumentando contra eandem declarationem, adducit *Navar. in d. cap qualitas. nu. 26. vers. ex hac.*

Sed hæc deceptio est naturaliter licita contrahentibus, ut dicit *text.* quem citavi *supra numero primo*, & tenent communiter Doct. ibidem à me citati. *Ergo.*

In hac contrarietate posset pro concordia recurri ad opinionem, quam *ex Ioan. Gersone* refert, & impugnat *Leonar. Less. d. c. 21. n. 21.* opinabatur Gerson, qòd is peccaret, & teneretur confiteri, sed non teneretur ad restitutionem.

Non discedo à declaratione, & respondeo ad adducta contra eam.

44 Ad id, quòd lex humana admittit deceptionem inter contrahentes, *respondeo*, quòd tolerat, sed non approbat, nisi quoad validitatem contractûs; imo eam in honestam esse declarat; ideoque non potest dici, hanc deceptionem fieri, lege permittente, & consequenter non esse peccaminosam: & dato, sed non concesso, quòd lex humana approbaret hanc deceptionem, tamen decipiens peccaret; quia dum dicitur, juste fieri, quod legis fit auctoritate, intelligitur non de lege humana, sed de lege divina, ut exponit *Medin. d. q. 22. col. 5. in fine principii, vers. secundo opponunt. in fine, fol. 239* quem sequitur *Boninf. tractat. de vendit. ad temp. c. 5. n. 7.* vel intelligitur, juste fieri quoad forum exterius.

Ad illud, quod dicitur, jus canonicum dirigere ad cœlestem societatem, *respondeo*, quòd etsi ita sit, tamen in foro fori cogitur aliquando ob rationem, de qua infra, tolerare, quæ à cœlesti societate deviant, sicque ut dicit *Chrysost.* relatus *à Boninf. sub d. nu. 7.* quod permittimus, nolentes præcipimus, quia malas hominum voluntates ad plenum prohibere non possumus.

Ad comprobationem, in cujus solutione multum se torsit *Navar. in d. cap. quatitas. sub nu. 42. 43. 44. & 45.* respondeo dupliciter. Primo, licere se naturaliter decipere, sumendo, licere, pro, permissum esse, & naturaliter, pro naturali corrupto: siquidem dupliciter consideratur natura; nempè, incorrupta & corrupta, ut explicavi *sup. q. 1. num. 48. & 49.* est ergo sensus illius legis, ut quilibet, natura jam corrupta, naturaliter appetat vili emere, & care vendere; unde habetur Proverb. 20. num. 14. *malum est, malū est, dicit omnis emptor & cū recesserit, tunc gloriabitur.* huicque appetitur lex positiva occurrere non potest, nisi destruat commercia, sine quibus tamen humana societas non consistit, per ea, quæ dixi *ead. quæstio. 1. n. 68.* qua propter lex cogitur permittere, ut homines se naturaliter decipiant; ut dixi *nu. seq. vers. ratio.*

hæcq; responsio in effectu est doctissimi *Medin in suis tract. tom. 1. tit. de reb rest. q. 32. vers nec obstat. col. 3. fol. 238.* Secundo respondeo, quòd ille *text.* intelligitur de circumventione intra latitudinem pretii, ut, citato *Covar.* respon, Leon. Less. *d. c. 21. n. 23.* sed hæc responsio reprobatur, & male pro ea citatur *Covar.* ut patet ex his, quæ scripsi *sup. n. 4.* ubi videas.

Ad *Gersonis* opinion. respondeo, quòd etsi aliquib. casibus, de quibus *infra amp. 19. nu. 98. & 100.* possit tuta conscientia retineri etiam acquisitum cum peccato, tamen id est vel propter reciprocam turpitudinem, vel propter assistentiam consensus; quod non est in casu nostro, qui excessus inter pretium, & rem venditam non habet turpitudinem ex parte læsi, minusve ejus consensum, quia non intelligitur donatus, sed datus titulo emptionis, & venditionis; & qui dat ejusmodi titulo, intelligitur dare, servata æqualitate inter pretium, & rem, per ea, quæ *infr. §. 3. gl. 3. n. 51.* ideoque ille excessus censetur contradantis voluntatem extortus.

Et quia hæc æqualitas, ut plurimum, non servatur, hinc ementes, & vendentes facile peccant, ut ex sacra scriptura deduxi *supra q 1. sub num. 77.* quia rarî inveniuntur, qui suam conditionem, dum contrahunt, meliorem facere studiose non curent; &, ea facta, non glorientur, ut retuli *supra vers. ad comprobationem* & rariores inveniuntur, qui restituant; unde cogor admonere nos, ut, quantum possumus, abstineamus à negotiatione, & ab emptione & venditione, & ubi societatis humanæ necessitate compulsi cogimur emere, & vendere, suadeo, ut omnino caveamus, ne alterum lædamus.

Verum, quia injusta videretur lex, quę societatem humanam sine venditionis, & emptionis commercio consistere non posse videret, & tamen hoc commercium sub inevitabili angustaret peccato. per ea quæ scripsi *supra q 1. n. 73.* ideo illud, etiam interveniente læsione, sub duplici conditione sine ullo salutis æternæ dispendio concedit; prima est quādo læsio ignoranter intervenit, ut dixi *infra num. 52.* secunda est, quando res venalis haberet incertum pretium, ideoque varium, & difforme, quod evenire solet, vel ex qualilitate rei, vel ex qualitate temporis aut loci, vel ex copia, & inopia, & ideo usus & consuetudo videretur admittere quodcunque pretium, dummodo non sit notorie injustum, ita ut pretii latitudo se usque ad notoriam injustitiam exclusive extendat, quasi, exclusæ notoria pretii injustitia, res tanti valeat, quanti vendi potest: hoc enim casu arbitrarer, quòd quamvis emptor crederet, venditorem esse læsum, vel è converso venditor crederet, læsum esse emptorem, (si læsio dicenda sit) tamen esset tutus etiam in foro conscientiæ, dummodo absit omnis dolus, & fraus, & conscientia non remordeat, quia ob prædictas qualitates, & pretii difformitatem hanc credat esse veluti justam pretii latitudinem.

Ratio diversitatis, quare tam lex civilis quam canonica toleret læsionem, quam non tolerat lex conscientiæ, id est, lex Dei, est, quia lex humana datur populo, in quo sunt multi, qui deficiunt à virtute, ideoque satis est eos temperare, & coercere à vitiis, & malis, quæ exteriora apparent, & ad societatis humana perniciem tendunt; at lex conscientiæ datur viris virtuo sis. ideoque respicit tam extra, quam intra; Unde lex humana tolerat læsionem usque ad certum modum, & in qua non appareat de fraude, & dolo,

& dolo, non judicans de occultis, quæ ad humanæ ſocietatis perniciem non apparent, at lex diuina, reſpiciens etiam occulta, & virtutem, nullam tolerat læſionem, *D.Thom. 22.q.77. art.1. verſ. ad primum ergo.* quem ſequuntur *Capol. vbi ſup. num. 57. B. Ioan. à Capiſtr. tract. de vſur. par. 2. ſecundæ partis princip. num. 39. tom. 7. fol. 105. Iodoc. d. tract. de ſubhaſt. cap. 5. ſub num. 32. tom. 6. par. 1. fol. 82.* & quod lex humana non omnia prohibeat, quæ ſunt contra virtutum, neque perfectum faciat hominem, prout facit lex diuina, quia legi humanæ ſat eſt, quietam, & tranquillam hominum ſocietatem conſeruare, cætera vero juſtiſſimo Dei judicio referat, ſcribit *Boninſ. tract. de vendition. ad tempus, cap 5. num. 10.*

Retenta ergo declaratione.

45 Infero ex ea, & ſimul corroboro rationem, quòd lex humana dimittit aliqua peccata impunita, propter conditiones hominum imperfectorum, in quibus multæ vtilitates impedirentur, ſi omnia peccata, pœnis adhibitis, diſtricte prohiberentur, vt dicit *D. Thom. infra citatus.*

Primo ergo lex ciuilis permiſit, ſeu conceſſit vſuras non quaſi exiſtimans, eas eſſe ſecundum juſtitiam, ſed ne impedirentur vtilitates multorum, *D. Thom. 2.2.q.78. art. 1. verſ. ad tertium. Card de Turrecrem. in cap. quid dicam. ſub nu. 1. & 2. in 2. reſponſ. 14. q. 4. Jo. Capiſtr. vbi ſup. Medin d. q. 32. col. 4. verſ. ſecundo oppenunt. verſus finem, fol. 238. & Boninſ. tract. de vendit ad temp. cap. 3. num. 2. in fine, num. 3. & 4. & num. 11. in fine*, ſed permiſit ſolum, dimittendo, ſeu indulgendo pœnam, non culpam, quia culpam idulgere non poteſt; aliquando enim minus malum toleratur, vt euitetur maius, ſed tamen tolerantia indulget ſolum veniam pœnæ, non autem culpæ, *cap. 6. denique. diſt. 4.* & ita bene declarat *Io. Andr. in cap. de catero. num. 17. q. 3. & ſub num. 19. & 23. de reg. jur. in 6.* quod repetit per appedicem, *ad cap. poſſeſſor.* & latius *Molin. de juſt. tom. 2. de contract. diſput. 304. verſ. quoad jus cæſareum. col. 236.* dicens, quòd jus cæſareum non ſolum permittebat vſuras in hoc ſenſu, quod crimen illud non puniebat (eo pacto, quo inter Chriſtianos meretricium ad maiora mala vitanda permittitur) ſed etiam in hoc, quòd quarudam vſurarum ſemel ſolutarum, repetionem non concedebat; atque item in hoc, quòd ad exigendas vſuras quaſdam, lege conceſſas, actionem concedebat. Sed *Boninſ. d. cap. 3. num. 4. & 10.* conſentit quidem in hoc, quòd jus ciuil non approbet vſvras, dicens; quòd imo eſſet hæreſis, ſi diceremus, quòd leges ciuiles permittunt vſuras tanquam licitas: at poſtea *n. 5. 6. & ſeqq.* diſſenſit in reliquis, dicens, quod lex ciuilis permittit vſuras, quia eas non punit, neq; in vſurarium animaduertit, & actionnem in judicio ad repetendum non denegat, neque etiam ad ſoluendas iniquas vſuras congit Sed hoc *Boninſignii* pnſtremum dictum, quòd non deneget actionem ad repetendum, & non cogat ad ſoluendum vſuras, quas permittit, non approbo, nec inſiſto tu vide *text. in l. 3. C. de vſur. & Doct.* & quòd conſuetudo nutritiua vſurarum non ſi conſuetudo, ſed corruptela, quæ, quamuis in judicio non puniatur, tamen ſecundum conſcientiam ſi iniqua, vſuraria, & ideo deteſtabilis; & ideo licet aliquis contractus, qui ſit vſurarius, &, quia fuerit vſitatus in prouincia, admittatur in judicio tanquam licitus, tamen quoad Deum, & in foro conſcientiæ remaneat vſurarius, quia leges, & jura non omnia peccata puniunt, & aliquando mitius plectunt grauiora, qam leuiora delicta, ſcribit *Io. Azor. de inſtit. moral par. 3. l. 8. t. t. de empt. & vend. ca. 8. q. 6. col 645.*

Aduerte primo, vlterius declarando, quòd Doct. tractando, an vſuræ ſint de jure ciuili prohibitæ, variis, & differentibus loquuntur terminis: aliqui enim dicunt, eſſe de jure ciuili permiſſas: aliqui, modeſtius loquendo, dicunt, non eſſe prohibitas, tametſi deberent omnino prohiberi: aliqui vero dicunt, prohitas eſſe etiam de jure ciuili, vt refert *Couar. var. reſolut li. 3 cap. 1. num. 6. verſ. quod vero.* quod dixi etiam *in ſeq. ſecunda aduertentia.* aliqui vero dicunt, eas à jure ciuili non ſolum eſſe permiſſas, ſed etiam vti licitas, eſſe approbatas, & hoc tenet *Couar. ſub d. num. 6. verſ. ego ſane.* hacq; varias opiniones recenſet etiam & confutat *Jo. Bapt. Lup. in l. curabit. in 1. comment. §. 3. n. 16. 17. & 18. C. de act. empt. inter tract. diuerſ. tom. 7. fol. 115.*

Aduerte ſecundo, quòd hæc vſurarum conceſſio, ſeu tolerantia, quæ procedebat, à legibus Imperatoris, fuit ab eodem Imperatore virtualiter reuocata *in Auth. de eccleſ. tit. & priuil. coll. 9. initio* vbi Imperator mandat, ſeruari omnia ſtatuta in Concilio Nicæno, ſed Concilium Nicæn. prohibet ſub pœna vſuras, *cap. 2. quoniam. d. ſt. 47. & cap 8. quoniam 14. q. 4.* hancque aduertentiam tradit *Gl. 1. in cap. 11. quid dicam. d. 14. q. 4.* & late, articulo explanato, *Io. de Anan. in cap. 3 quia in omnibus. ſub num. 16.* præſertim *ibi, patet ergo ex prædictis. de vſur.* & ideo vſuram eſſe prohibitam etiam de jure ciuili, reiecta conſideratione, an vſura ſit, vel non ſit infra legitimum modum, ſequitur ex communi opinione, reiecta contraria opinione etiam communi, *Clar. recept ſent. lib. 5. §. vſura. verſ. difficultas eſt.* Contra hanc aduertentiam ſequitur. *Molin. de juſt. tom. 2. de contract. diſput. 304. verſ. doctores. col. 237.*

Sed quicquid ſit de veritate hujus aduertentiæ, certum eſt hodie, quòd hæc tolerantia ceſſat, quia jure pontificio abrogatæ ſunt leges ciuiles, quæ vſuram permittebant, vt retuli *ſupra ampl. 8. n. 44.* ideoquæ hodie etiam in foro ſeculari datur actio ad repetendas vſuras ſolutas, *Molin. d. diſput. 304. verſ. erat vero col. 237.* & dari in praxi ſine vlla dubitatione, actionem ad repetendum, patet ex his, quæ ſcripſi *ſupra q. 1. num. 332. & 334. & alibi ſæpe;* & ita, remota omni controuerſia, conſuetudo vlterius vſurarium punit etiam in foro ſeculari, vt ſecutus ſum *infra ampliat. 20. numer. 30.* quod non eſſet, ſi vigeret tolerantia.

Quicquid in contrarium dixerit *Covar. d. cap. 1. ſub num. 6. verſ. ego ſane.* dicens contra communem Doctorum ſententiam, quòd ex adimiſſione Concilii Nicæni vſura non eſt reprobata.

Secundo permittit, ſeu tolerat proſtibula, & meretrices ut *ex Sot.* retuli *infra §. 3. gl. 3. ſub nu. 46.* & oſtendit conſuetudo; quare adulterium, cum cauponæ miniſtra commiſſum, non punit, *l 29. quæ adulterium in fine, C. ad jul. de adult, hæ autem immunes à judiciaria ſeueritate, & ſtupri, & adulterii præſtentur, quas vita utilitas dignas legum obſeruatione non credidit,* & proinde Loth, volentibus ſodomiæ vitium committere, fornicationi proprias filias obtulit, ut ita maius euitaret malum, vi habetur *Geneſ. 19. & in cap. 1. quod ait. diſt. 14. par. 1. & cap. 12. offerebat. 32. q. 7.* hacque ratione ſimplicem fornicationem non eſſe de jure ciuili prohibitam, ſequitur, multis allegatis, *Clar. recept. ſent. lib. 5. §. fornicatio. initio, &* 49

vers. & in primis, & tamen fornicatio est peccatum mortale, vt retuli, *inf. ampl. 19. sub num. 98. & Medin. in loco sup. proxime citato*, qui loquitur de concubinatu.

Infero ex hac tolerantia, quòd locans domum meretrici, non peccat, si eam locat in ciuitate, & loco, in quo meretrices tolerantur, *Nauar. in man. confess. 17 sub n. 195. vers. respondemus quarto. ibi. contrarium.* quem sequitur *Lud. Lopez tract. de contract. lib. 2. cap. 28. versus finem, in 4. dicto.* & moueor hac ratione, quia alias sequeretur, quòd etiam Papa; & Respub qui meretrices tolerant, & à ciuitate non expellunt, sed imo illis ciuitatem locare videntur, pecarent: secus est, si locaret in ea parte ciuitatis, in qua ciuitas non permittit meretrices habitare, quia sic locans, legem, & consuetudinem justam transgreditur, *Lopez d. cap 28. versus finem, in 3. dicto.*

Tertio permittit præscriptionem cum mala fide,
47 & tamen est peccatum, secundum ea, quæ scribunt *Io. Andr. in cap. possessor. num. 35. in fine, & nu. 36. de reg. jur. in 6. Medin. in loco, supra proxime citato, & alii communiter in diuersis locis.*

48 Quarto tolerat vsuras judæorum, ut dixi *infra §. 3. gl. 3. num. 44. 45. & 46.* & tamen vsura est omni jure prohibita, ut dixi *supra q. 1. num. 401.* sed hæc omnia permittit, ut dixi, quoadveniam pœnæ, non autem culpæ; vnde in jure humano nunquam datur pœna sine delicto, sed datur aliquando delictum sine pœna vt scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib. 1. cap. 71 sub num. 3.*

49 Cæterum hæc omnia punientur à lege diuina, vt dicit *D. August. lib. 1. de lib. arbitr.* quem referunt *Joan. Andr. in d. cap. possessor. sub num. 36. & in cap. peccatum. seu appendice ad d. cap possessor. nu. 28. in fine. de reg. jur. in 6. & Sot de just. & jur. lib. 1 q. 6. art. 6. in fine initii, col. 1. fol. 43. (lex ista, quæ regendis ciuitatibus fertur, multa concedit, & impunita relinquit, quæ per diuinam prouidentiam vindicantur.)*

50 Verum & lex diuina, idest, Devs, qui erga nos charitate, misericordia, & amore exardet, pœnitentiam expectans, punitionem differt; alias, si statim nostra peccata ex justitia puniret, quis nostrum viueret? juxta illud Ouid. trist. lib 2. eleg. 1.

Si, quoties peccant homines, sua fulmina mittat
Juppiter; exiguo tempore inermis erit.

Subdeclara primo eandem secundam declarationem, distinguendo quatuor casus:

51 Primus casus est, quando interuenit deceptio ex re ipsa & ex proposito, non tamen interuenit dolus partis; & isto casu procedit declaratio, vt hæc deceptio toleretur in foro contentioso, sed non in foro conscientiæ, quia in foro conscientiæ non debebat pati, proximum decipi, quem debet diligere, sicut se ipsum *Abb. in d. cap. 42. cum causa versu finem, sub num. 4. in vltimo membro distinctionis, de testib.* vbi sic declarat *Innocentium*, à nobis *supra cit. n. 42. & Abbatem* refert *Franc. de Aret. in d. cap. cum causa. sub nu. 24. ibi; aliquando ille.* vbi, declarando hunc casum, in quo interuenit deceptio reipsa, & ex proposito, sed sine dolo, inquit, quod si vendens scit, rem valere minus tempore venditionis, & emptor ignorat, venditor non est tutus in foro conscientiæ. sed typographi errore legitur, *plus*, cum legi debeat valere, *minus*, ut hic legimus nos.

52 Secundus casus est, quando cessat non solum dolus, sed cessat etiam deceptio ex proposito, licet remaneat deceptio re ipsa; & isto casu concludo, non dari aliquod remedium citra dimidium justi pretii, nec subesse aliquod peccatum, quia si committeretur peccatum, jus canonicum daret remedium etiam in foro contentioso, *Abb. in d. n. 4. in 1. membro distinctionis. ibi, sed dic clarius.* quem refert *ibidem Franc. de Aret, sub d. n. 24. ibi, al. quando dolus non inest.* dicens propterea, quòd si vendens, credit, se vendere justo pretio, & empter similiter credit, se emere justo pretio, vterq; est tutus, etiam in foro conscientiæ, licet alter eorum sit læsus, seu deceptus re ipsa. Et, quòd si dolus non ex proposito, aut ex intentione inciderit, sed qua contrahentes ipsi ignoranter decepti sunt, existimantes, illud esse justum pretium, ob seruari tunc debeat *l. 2. C. de resc. in. vend.* hæcq; conclusio satis justitiæ etiam in foro Dei accedat, refert *Bonins. tract. de vend. ad temp. cap. 5. sub num. 11.*

Aduerte, quòd etsi conclusio hujus secundi casus esset vera; illius tamen ratio, quam *Abb.* adducit, videlicet quia si adesset peccatum, jus canonicum daret remedium etiam in foro contentioso, 53
quam rationem in alio proposito adducit etiam *in cap. 8. quia plerique. sub nu. 25. q. 7. de immun. eccl.* est falsa, vt patet ex his, quæ scriptus sum *supra sub num. 5. extens. 3.* & se conquassat cum his, quæ *ex eod. Abb. & aliis* secutus sum *supra num. 41. declara. 2.* & hic *in præcedenti casu*, in quibus locis apparet, quòd jus canonicum non dat remedium in foro contentioso.

Extende hanc conclusionem, ut sit tutus non solum, durante ignorantia læsionis, quia hoc non habet dubium, cum deficiat voluntas, sed sit tutus, etiam superueniente scientia læsionis, quia licet superuenerit, tamen non tenetur nec in foro fori, nec in foro conscientiæ ad aliquam restitutionem, *Franc. de Aret. vbi sup.* quem sequitur *Ant. Burg. in cap. cum dilecti sub n. 22. in 3. casu princ. de emp. & vendi. inter Repet. tom. 4. fol. 255.* & hoc idem tenet *Io. Crot. in cap. in ciuitate num. 24. & seqq. de usur. eod. tom. fol. 366.*

Ratio hujus extensionis est, quia sicut, completa præscriptione cum bona fide, & justo titulo, qui præscripsit, est tutus etiam in foro conscientiæ, quamuis deinde superueniat scientia rei alienæ, ut secutus sum *infra ampl. 17. sub nu. 26.* ita etia postquam lex ex contractu, bona fide inito, transtulit in contrahentem dominium rei, contrahens tuta conscientia retinebit illud dominium, quamuis superueniat scientia, quæ si fuisset ab initio, dominium non fuisset trans latum cum pace conscientiæ.

Contra hanc extensionem, nempe, quòd statim atque contrahens agnouerit, se pluris vendidisse, seu minoris justo pretio emisse, etiam citra dimidium justi pretii, teneatur supplere, seu restituere scribunt *Medin. in suis tractat. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 22. vers. è contra. & vers. seq. col. antepenult. fol. 177. Nauar. in cap. 2. qualitas. num. 31. vers. infertur tertio. 34. q. 3. de pœnit. dist. 5. Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1. controu. 18 sub num. 1. vers. primo cum fol. 70.* &, testando de communi opinione, scribit *Couar. var. resol. lib. 2. cap. 4 sub numer. 11. vers. quinto quod. versus finem*, & quòd, non restituendo peccet venialiter, seu mortaliter, juxta quantitatem læsionis, tenent omnes Thelogi, ut testatur, & sequitur *Mich. Sal. d. art. 1. controu. 17. nu. 2. vers. sequitur. juncto vers. praced. fol. 67.* hancque opinionem in effectu tenetipsemet *Abb.* in hoc propterea sibi parum constans, *in c. 8. quia plerique. q. 9. num. 28. & 30. de immum. eccles.* quem secutus sum *infra ampl. 19. n. 78.* & ita, eum, firmando contra *Franc. de Aret. Ant. de Burg. & Gomez* citat

citat *Covar. in loco, supra prox. citato*; ita reprehendendo eosdem *Fran. de Aret. & Ant. de Burg.* tenet *Navar in cap. novit. numer. 35. de judic.* quem sequitur *Mich. Sal. d. contrav. 17. sub num. 2. vers. qua de causa.* & pro hac contraria opinione adde quæ scripsi *d. ampl. 19. num. 78.*

Ratio hujus contrariæ opinionis est, quia in eo, quod de est justo pretio, deficit consensus veri domini, cum supponamus ignorantiam, quæ excludit consensum, quo excluso, retentio est iniqua, ut dicit *Covar. in loco supra proxime citato.* seu est similis furto, ut scribit *Salon. d. controvers. 17. numero 2. versicul. sequitur.*

54 Tertius casus est, quando uterque sciebat valorem rei venditæ; & tunc similiter nullum est peccatum, licet res sit vendita majori, vel minori pretio, quia illud plus videtur donatum, *Abb. in d. cap. cum causa. in fine, & Franc de Arret. num 24. in fine de testib.* & , quòd isto casu volens venire contra voluntatem. non audiatur, quia illud censetur donatum, scribit *Ant. Burg. in cap. cum delecti. num. 18. vers. primus casus. de empt. & vendit.* & confirmatur hoc ex his, quæ scripsi *supra sub numer. 5. versicul. restringe primo il. 1.*

55 Quartus casus est, quando intervenit deceptio re ipsa, dolo partis, quia induxit dolose ad vendendum prominus justo pretio, & isto quarto casu concludo, quòd competit remedium etiam in foro contentioso pro deceptione, etiam citra dimidium justi pretii *Abb. in d. cap. cum causa. versus finem, sub num. 4. ibi, item ex alio. & in 2. membro distinctionis* & latius *Franc de Aret. sub num. 24.* ubi declarando hunc casum, inquit, quod dolus dicitur dare causam contractui, seu incidere contractui; & ideo tam in foro contentioso quam in foro conscientiæ contractum esse rescindendum, seu satisfaciendum parti læsæ, quando vendens decipit emptorem, mentiendo de qualitate rei, vel tacendo aliquid, & occultando circarem propter quod res pluris venditur, & idem, testando de communi, scribit, & sequitur. *Covar. var resolut lib. 2. cap. 4. sub num. 11. vers. quinto quod. in fine,* dicens, quòd omnes conveniunt etiam in foro exteriori, contractum esse rescindendum, vel læsionem tollendam, etiam intra dimidium, si dolo ex proposito contigerit, & quòd in hoc nulla contingit dubitatio; & hujus quarti casus conclusionem latius firmavi *supra num 7. & 8. sub decl. 1.*

56 Sub declara secundo eandem declarationem, ut ad cognoscendam pretii justitiam, seu in justitiam etiam in foro conscientiæ, duos habemus modos: Primus modus est, ut perquiramus, an pretium, de quo ageretur, si à lege, vel statuto taxatum; quia si est taxatum, illud dicitur justum, & ita justum, ut nec modicum ultra illud liceat accipere, *Capol. tract. de simulat. contract. num. 69. vers. dubitatur. tom. 7. fol. 5.* & quod ubi pretium lege positum est, ut puta, quod modius aut tritici, aut vini, aut ulna panni vendatur decem, tunc nec unius oboli accessio licita sit, sed sit peccatum mortale, si excessus notabilis augeatur, obnoxiumque restitutioni, & sic excessus sit perexiguus, sit veniale, scribit *Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 2. art. 3. col. 2 in fine, fol. 567.* & æqui pararem taxationem, factam à lege, & factam à consuetudine, quia consuetudo est lex non scripta, & ideo sicut arbitrium justicis cessat in desis à lege, ita etiam cessat in decisis à consuetudine, ut secutus sum *in meo tract. de indic. caus. lib. 1. cap. 12 sub num. 86.* secundus modus est, ut non reperta taxatione legis, attendamus, an agatur de pretio rei mobilis vel de pretio rei immobilis: nam in re mobili justum pretium dicitur illud, quod communiter à non constituto in egestate reperitur similis rei; & sic res tanti valet, quanti communiter vendi potest non constituto in egestate, & intelligenti, & scienti conditionem rei, & habenti ætatem perfectam, & plenum judicium. ut late declarat *Capol. ubi supra num. 71. & seqq.* & est attendendum pretium loci, in quo agitur, quia scimus quam varia sint prætia rerum per singulas civitates, regionesque, maxime vini, olei, frumenti, & similium, *l. 4. ideo in arbit. inm. ff. de eo, quod cer. loc.* In re vero immobili non potest dari certa doctrina qua cognoci possit punctualiter justum, & in justum prætium; undæ erit recurrendum ad prætiũ quo eo in loco solet vendi pertica illius terræ, vel cana parietis; & siti. si sit domus; & ad fructus, qui inde percipi solent, demum advertendum est, quod ubi à lege pretium non sit taxatum, in justitia pretii cognosci non poteste, nisi sit in magno excessu quia in parva quantitate non potest dari certus ordo, & unus æstimaret pluris, & alius minoris, pretia rerum variantur, & ab istis in substantia non videtur dicedere *Capol. d. tract. de simulat. contract. num. 78.* & quòd justum pretium rerum non sit punctualiter determinatum, sed magis in quadam æstimatione constat, ita quòd modica additio, vel minutio non videatur tollere æqualitatem justitiæ; & secundum legem divinam teneatur ille, qui plus habet, recompensare ei, qui damnificatus est, si sit notabile damnum, scribit *D. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1. vers. ad primum ergo. Iodoc. tract. de subhastat. cap. 5. sub num. 33. & 34. tom. 6. par. 1. fol. 82.* † sed quomodo probetur valor rei immobilis, late prosequitur *Io. Bat. Lupand. 2. 6. 5. per totum, C. de pact. int. empt. & vendi. inter tract. divers. tom. fol. 13.* 57

Infero ex hac subdeclaratione, quòd in hac justi pretii difficili cognitione reliquendum est hoc negotium contrahentium conscientiæ ut qui eorum remordentem habeat conscientiam de alterius læsione, consideratis laboribus, & impensis, teneatur omnino restituere quia eum nec lex civilis, nec canonica tuetur, *Iodoc tract. de subhastat. cap. sub num. 34. versus finem. tom. 6. par. 1. fol 82.* 58

Explica ulterius eandem secundam subdeclarationem in primo modo, ut, taxato à lege pretio rei mobilis, ad victum, & vestitum necessariæ, venditori non liceat vendere carius, testibus his, quos, loquendo in foro conscientiæ, secutus sum *supra num. 56.* & loquendo indistincte, *Fab. de Mont. tract. de empt. & vendit. q 5. princip. num 31. tom. 6. par. 1. fol. 53.* sed vilius licet eivendere, ut, citatis juribus, quæ tu poteris videre, scribit *idem Fab. eod. num. 31.*

Sed si lex aliquo casu statueret, ut venditori liceret carius vendere, sed emptori non liceret vilius emere, servanda esset lex, ut in contractu census scripsi *infra num. 69. 70. & 81.*

Subdeclara tertio, ut pretium justum possit esse triplex, nempe, summum, medium, & infimum, ut secutus sum *infra num. 101. restrict. 2.* 59

Subdeclara quarto, ut pretium justum cujusque rei sit illud, quod correspondet bonitati rei, impensis, labori, periculis, & industriæ venditoris, ac aliis, de quibus scripsi *sup. q. 1. num. 436.* nulla habita consideratione futuræ utilitatis, quam peculiariter percepturus est ipse emptor propter aliquam parti- 60

particularem qualitatem, quam habet; quia etsi respectu ipsius emptoris res valeret pluris quam sit æstimatio communis tamen deber ei vendi æstimatióne communi, & non pluris alias illud pretium majus esset illicitum, ut *ex D.Thom.* sequuntur *B. Jo. d. Capistr. tract. de usur. in 2. par secundæ princ. sub nu.* 38. *to. 7. fol.* 105. & *Franc. de Aret. in cap.* 42. *cum causa sub numer.* 27. *ibi si vero aliquis vendat. de testib.* quod etiam advertunt *Sot. de just. & jur. libr.* 6. *q.* 4. *art.* 1. *col.* 4. *conclus.* 4 *fol.* 571. & *Navar. in man. confess. cap.* 23. *sub num.* 78. *vers. secundo quod ibi, secundum quos utilitas.* quia prætium datur propter rem vendentis, non autem propter utilitatem, quæ emptori provenit ex persona, & conditione sua, quia illa utilitas non dicitur res venditoris, neque tradia à venditore; quia non erat penes eum, *Aret. & B. Jo. à Capist. ubi supra*, & in alio proposito *ex Mich. Sal.* secutus sum §. *seqq. gl.* 3. *sub numero* 101 *vers. secus.* venditor igitur non potest augere pretium ex rei vendendæ utilitate, qua procedat ex qualitate emptoris, & proinde vendens in massa unam unciam auri aurifici, qui ex eo facit aliquod ornamentum, & aliam unciam auri alchymistæ, qui veram sciat alchymiam; non potest carius vendere alchymistæ quam aurifici, licet illa uncia auri longe utilior sit alchimiste, quam aurifici.

61 Verumtamen est, quod iste emptor, qui multum juvaretur, & emeret ab eo, qui non cogebatur vendere possit propria sponte aliquid vendendi supererogare, quod pertinet ad ejus honestatem, quia in amicitia utilis recompensatio debet fieri secundum utilitatem, quam consecutus est ille, qui beneficium suscepit, quæ quidem quandoque excedit valorem rei date, ut ex *Arist.* sequitur *B. Jo. à Cpist. de tract. de usur. in 2. par secundæ par. princ. numero.* 38. *in fine, tom.* 7. *fol.* 105. & brevius *ex D. Tom.* adducit *Carp. de Turrerem. in cap si quis usuram, vers. ad secundum. in fine, num.* 4. 14. *q.* 4. dicens quòd emens, qui ex re empta multum juvatur, potest propria sponte aliquid venditori super rogare, quod pertinet ad ejus honestatem, & *Sot de conclus.* 4 dicens, urbanum esse, ut ejusmodi emptor gratias venditori rependat; quia etsi in commutativa justitia rerum tantum æqualitas pensetur, tamen, in amicia utilias per donum gratificum rependitur.

62 Restringe hanc sub declarationem, ut non procedat, quando venditor non erat alias pro justo pretio venditurus, ut puta, ego codicem, in quo à pueritia studui, & memoriam collocavi, emo propter singularem affectionem plus justo pretio, & venditor non erat illum venditurus, quia forsan non peccat, *Anch. in cap. peccatum. num.* 21. *in fine, de reg. jur. in* 6. & quod si res, que venditur, cedat in detrimentum venditoris, qui multum illa re indigeat, tunc possit illa res vendi majori pretio, quam valeat, quia tali casu justum pretium erit, ut non solum respiciatur ad rem, que venditur, sed ad damnum, quòd vẽditor ex venditione in eurrit, scribit *B. Joan. a Capistr, dicta par.* 2. *secondæ partiis princip. sub num.* 38. & in alio proposito *ex Caiet* secutus sum §. *seqq glos.* 3. *sub. num.* 101. *vers. subrestringe primo.*

Extende nunc dicta *supra num.* 60. ut quemadmodum pretium rei vẽdendæ non debet augeri ex qualitate emptoris, ita etiam non minuatur ex qualitate venditoris; & proinde alchymista, qui veram cõficere alchymiam non teneretur aurum verum, & bonum vendere viliori pretio.

Sed quid dicendum de damno passo? numquid & ejus ratio habenda sit; ut puta, cum mercator sine sua culpa iactum fecit, aut navem aliquam onustam perdidit, vel incendio casuali pretiosa amisit?

Respondeo, habendum esse rationem, quia si negotiator conduceretur à Repub. licite posset in conductione omnia talia metiri & secundum illa omnia exigere mercedem ab ea. Igitur cum mercatori, seu negotiatori non satisfaciat; Resp. poterit ipsæ sibi providere secundum condignum, *Conrad. de contract. q* 51. *concl.* 1. *in fine.*

Contrarium est verum, quia inter circumstantias, ob quas mercator potest augere pretium mercium una est periculum, quod subit in illis mercibus trans vehendis, seu conseruandis: unde sit periculum eveniat, non debet redundare contra Remp. sed contra seipsum, qui perculo eas exposuit, *Card. à Turrecrem. in cap. canonum. vers. secundo hic surgunt. num.* 9. 14. *q.* 4. & ita servatur, quia sicut mercator potest lucrari ultra expensas, labores, & pericula, ita etiam debet posse perdere.

Et hæc de secunda declaratione, posita *sup. n.* 41. 64

Declara tertio, restringendo, ut non procedat, quando essemus in contractus census, societatis officii, & similibus: quos Princeps declarasset illicitos quoties dans pecuniam ád emendum, seu contrahendam societatem, daret, seu, in quam, solveret minus pretio, taxato per Principem, seu Remp. quia isto casu nulla remanet difficultas; quòd si census, ematur, seu societas contrahatur pro minori pretio in quavis quantitate, etiam pro uno quadrante, contractus esset illicitus, quia ubi habemus casum legis, non oportet disputare, & cessant argumenta, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 63. *sub n.* 1. *vers. sed nimis*

Confirmatur hæc declaratio. quia ubi pretium à lege positum est, tunc nec unius oboli accessio licita est, testibus his, quos secutus sum *supra n.* 56. 65

Infero ex hac declaratione, sic confirmata, quod ubi habemus pretium legale, cessat illa latitudo pretii in qua continetur triplex pretium, ut declaravi *inf. num.* 101.

Subdeclara hanc declarationem, ut illa minor justo pretio solutio annullet contractum, & reddat illicitum, volente contrahente, cui maior solutio erat facienda: secus eo nolente, quia illa nullitas est inducta ejus favore, cui, si vult, potest renunciare per ea quæ in æquivalentibus terminis secutus sum *sup. n.* 10. 66

Declara quarto (& accedo ad terminos hujus decimæ ampliationis (ut pretium cambii nundinarii, in quo *supra. n.* 1. diximus, licere cambientibus se invicem decipere, & lædere, dummodo læsio non egcedat medietatem justi pretii non dicatur pretium, seu valor, quo emitur & venditur scutis marcharum: ita ut si scutus marcharum si pro proximo foro appretiatus sol. 66. licet cum vendere pro sol. 130. neque è converso emere pro sol. 32. quia hoc respicit pretium totius scuti, & non cambii sed pretium dicatur illa pars, quæ in communi foro, & æstimatione minuitur de valore ordinario totius scuti, ut puta, scutus marcharum ex suo valore ordinario in ratione contrahendi cambium pro nundinis valet more cambiorum Genuensiũ sol. 8. sed quando venditur, & emitur, valet minoris, ut puta sol. 66. d. 8. vel alio pretio, pro ut fuerit in communi foro æstimatum, licet in actuali solutione cambiorum semper valeat sol. 67. d. 4. monetæ aureæ, & sic d. 8. minus quã valeat scutus auri 67

in

in auro quinque ſtamparum, prout hos omnes valores, & pretia, ſcuti *de marche*, clarius, & latius explicavi *infra §. ſeqq. gloſ. 3. num. 69.* finge nunc, quòd in Civitate Genuæ ſcutus marcharum in ratione cambiorum in communi foro ſit appretiatus ſol. 66. d. 8. & ſic appretiatus ſit ſolido uno, & denariis quatuor minus quam valeat; utique pretium cambii dicentur hi ſolidus unus, & denarii quatuor: qui detrahuntur, & ſunt 16. denarii, & proinde læſionem in cambio metientes ex ſolido uno, & denariis quatuor in quolibet ſcuto marcharum, ſi ſcutus marcharum vendatur ſol. 66. den. 8. & adhuc denariis 9. minus, id eſt, in totum ſol 2. & den. 1 minus, dicetur venditor læſus ultra dimidium iuſti pretii.

68 Subdeclara, diſtinguendo duplicem ſpeciem læſionis.

Prima ſpecies eſt, quando læditur is, qui emit ſcutos marcharum, ideſt, is, qui dat pecunias ad cambium.

Secunda ſpecies eſt, quando læditur is, qui vendit ſcutos marcharum, ideſt, is, qui accipit cambio.

Capio primam ſpeciem & concludo indubitanter, quò emptor, id eſt, is, qui dat ad cambium, poteſt à venditore licite tam in foro fori, quam in foro poli lædi in pretio cambii, vendendo illi carius iuſto pretio, ita ut ſi juſtum ſcuti marcharum pretium ſint ſol. 66. den. 8. poſſit ei vendi pro ſol. 67. ſive 67. & 4 & ita practicatur paſſim, quando emptor emit à debitore idoneo, qui ſit, ut loquuntur, *bona detta*, ſeu *bona lettera*, quia is, ut habes in diſcurſu, quem retuli *infra §. 9. num. 40.* ſcutum marcharum ſemper rationatur uno, vel duobus denariis pluris, quam ſit juſtum pretium, & ſic vendit ſuum ſcutum marcharum pluris juſto pretio, & erubeſcerent *bone lettere*, ut audivi ab ipſis mercatoribus, accipere ad cambium pretio, quod vocant, *al conto*, quia ſemper pluris valet pecunia, debita ab idoneo debitore, quam valeat pecunia, debita à malo debitore, ut oſtendi *hac ead. q. par. præcedenti, ſub num. 77. verſ. prima, num. 78. 79. & 80.*

Ratio hujus concluſionis, quare emptor poſſit licite lædi in pretio à venditore, eſt, quia dans ad cambium, & ſic emptor, videtur quodammodo habere perſonam mutuantis, hacque de cauſa, cum is ſit creditor in capitali, & ulterius in aliqua acceſſione, cambii contractus inter Doct. & Theologos innumeris agitatur controuerſiis: & conſequenter, ſicut in contractu mutui non conſideratur, ſed toleratur læſio ſpontanea paſſiva in mutuatore, ita ut nulla inde reſultet iniquitas, quia mutuum eſt contractus gratutius, ita etiam non conſideratur læſio paſſiua ſpontanea in eo, qui dat da cambium.

69 Confirmatur hæc concluſio, quia hoc idem paſſim ſeruatur in contractu cenſus: nam etſi à lege permiſſum ſit, emi cenſum ad rationem decem pro centenario, uti iuſtum pretium, tamen poteſt venditor, lædendo emptorem, carius vendere; nempe ad rationem octo, ſeptem, ſex, & quinque, iuxta idoneitatem ipſius, qui vendit cenſum: ſi enim is habeat opes magnas, & tutas & facile ab eo cenſus exigi poſſit, puta, quia ſit aliqua univerſitas, vel alius undique idoneus futurus debitor, utique is carius vendit nempe, cenſum quinque ſcutorum vendet pretio ſcutorum centum, & ſic emptor carius emet; ſecus ſi vendens non ſit ita idoneus, quia vilius vendet, nempe, cēſum octo ſcutorum vendet pro pretio ſcutorum centum; quod idem videmus aliquando ſeruari in contractu ſocietatis officii, quia ſi is, qui vult accipere pecunias ad ſocietatem officii, ſit facultatibus idoneus, inveniet eas ad rationem undecim, & eo minus pro centenario, quaſi lex eiuſmodi contractibus ſtatuerit latitudinem pretii ad favorem ſolum vendenris cenſum, ſeu accipientis pecuniam in ſocietatem, ita ut quantumvis magna eſſet læſio contra ementem cenſum, ſeu dantem pecuniam in ſocietatem, non propterea unquam decernat contractum illicitum prout decernit, quando læſio etiam modica eſſet contra vendentem, ſeu accipientem pecunias; quare *Nicolaus V. in conſtitutione ſuper cenſibus*, annuendo Regis ſuplicationi, permittit Regnicolis in Sicilia contractum cenſûs, dummodo annuus cenſus decimam partem principalis recepti, ſeu pretii, non excedat, id eſt, dummodo pretium non excedat decem pro centenario, quod idem *Martinus V. & Caliſtus III.* prædeceſſores diſpoſuerant *in eorum conſtitutionibus quæ repriuntur inter extravagantes in tit. de empt. & vend.* inter quas tamen non adeſt præfata *Nicolai V. conſtitutio*: diſpoſuit ergo *Martinus V.* ut validus ſit cenſus ad rationem, & pro qualibet marcha annui cenſus decem, undecim, tredecim, quantuordecim marchæ, aut plus, vel minus ſecundum temporis qualitatem, prout ipſi contrahentes inter ſe convenerant, cujus Martinianæ conſtitutionis verba hunc habent ſenſum, ut marcha una cenſus anni peſſit emi decem, undecim, duodecim, tredecim & quatuordecim marchis, quod idem eſt, ac ſi diceretur, annuum cenſum unius aurei poſſe emi decem, undecim, duodecim, tredecim, vel quatuordecim aureis, ac proinde annuum penſum decem aureorum iuſte emi centum aureis, vel centum & decem uſque in centum, & quadraginta aureos, ut, horum verborum mala quorundam interpretatione adnotata, advertit *Jo. Azor. de inſtit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de cenſib. cap. 8. q. 4.* hæque conſtitutiones quoad pretium ſervantur: & quòd pretium decem pro centenario ſit juſtuum, ſequitur *Pariſ. conſ. 75. omnis difficultas. num. 29. & 30. lib. 4.* & poſt eum *Surd. conſ. 162. memini. 34 lib. 2.* ſed in Hiſpania legale, ideoque indiviſibile cenſus redimibilis pretium *ex Recopilatione nova legum Caſtellæ lib. 3.* ita computandum eſſe, ut ſorti 14. millium dupondiorum mille diſpondia quotannis in penſione reſpondeant, ſcribit *Lud. Lopez. de contract. lib. 1. cap. 58. verſ. circa hunc.* ſicque pretium legale ſecundum pragmaticam illius Regni ſunt 14. pro uno, ut advertit idem *Lopez. d. cap 58. verſ. porro quia.* & conſequenter una annua marcha auri non poſſet emi minori 70
pretio, quam marchis 14. † unde ſequitur, quòd ſimiles conſtitutiones, dum prohibent, ne emptor poſſit cenſum emere minori pretio, & venditori permittunt, ut poſſit quovis majori pretio vendere, venditori ſoli, & non emptori proſpexerint, quod etiam advertit *Mich. Sal. ad D Thom. 2. 2. poſt q. 78. art. 3. tit. de cenſib. contr. 11. initio. fol. 473.* & ſic emptor in ejuſmodi contractibu ſemper poteſt, ut dixi, in utroque foro lædi.

Ratio eſt, quia, quanto majus eſt pretium, quo emptor emit cenſum, eo magis emptio diſtat ab uſura, ſiquidem uſura conſiſtit in acceſſione ad capitale pecuniæ datæ, unde quo minor eſt acceſſio, eo maior eſt diſtantia ab uſura; hinque lex tolerat ſtipulationem pro minori quantitate, ſed non pro majori, & proinde, ſi tibi debero decem, ſic ut novem debeas, non amplius ipſo jure debes, quam novem,

ſed ſi dedero decem ſic, ut undecim debeas, amplius quam decem condicere non poſſum, *l. 11. rogaſti, verſ ſi tibi dedero. ff. ſi cert. pet.*

Sed in hac confirmatione illud obiter advertam,
71 quòd etſi conſtitutionis mens hæc videatur, & ita ſuadeat ratio, ut emptor cenſûs poſſit in pretio lædi, & non lædere, tamen in effectu, & attento uſu, videmus quaſi totum oppoſitum, nempe, quòd emptor nunquam læditur, ſed potius læditur venditor, quamvis pro ſcutis 100. vendatur annuus cenſus ſcutorum ex; ſiquidem emptor in effectu emit fructus fundi, qui, deductis deducendis, vix ſolet reddere quinque pro centenario, & nihilominus emtor, complicatis contractibus, eoſdem fructus retrovendit eidem venditori, taxato eorum valore ad rationem non quinque pro centenario, ſed ad rationem ſex, & ultra, uſque in decem, ut explicavi *ſupra q.1. num.174. & 242.* ſed qua tamen ratione ejuſmodi exceſſus in taxatione poſſit tolerari, explicavi *ſupra ampl. 8. num. 36. & 37.*

72 Capio ſecundam ſpeciem læſionis, quando læditur venditor, ideſt, accipiens cambio: & in hac ſpecie concludo, læſionem non videri de jure tolerandam, quia in ejuſmodi contractibus, nempe, cambii, cenſus, ſocietatis officii, &, ſi qui ſunt ſimiles, pretium legale intelligitur ſemper, & adeo appoſitum favore debitoris, ut creditori illud nunquam minuere liceat, per ea, quæ ſecutus ſum *infra num. 70.* & ejuſmodi læſioni applicari poſſunt, quæ ſcribunt *Navar. in cap. naviganti. verſ. decimo quinto. num. 24 verſ. unde ſequitur. & ſub num. 76. verſ. concludimus. ibi, ſe unda ut pro pecunia. de uſur.* dicens, injuſta eſſe, & adeo mortifera, & iniqua, ut ad reſtitutionem obligent illa cambia, in quibus plus juſta mercede campſor accipit, & eo iniquiora, quo plus ob temporis præfiniti productionem, ad ſolvendum conceſſam, recipit, & plus, & minus juſto pretio declarat, ſumendo quoad hoc ſummum, ſeu rigidum, & infimum pretium, & *Io. Bapt. Lup. eod. ca. naviganti. §. 2. ſub nu. 34. ibi, ad unum tamen advertas. inter tract. diverſ. tom. 7. fol. 140. ubi. quod ita tenent omnes.*

Confirmatur primo hæc concluſio, quia idem dicimus in contractu cenſûs, & ſocietatis officii, in quibus etſi venditor, ſeu accipiens pecunias in ſocietate poſſint in pretio lædere ementem, ſeu dantem pecunias, ut dixi *ſup. ſub. num. 69.* tamen ipſe emnes, ſive dans pecunias non poteſt lædere venditorem, emendo minori pretio annuum cenſum, puta ſcutorum 11. pretio ſcutorum 100. quod ſatis colligitur *ex conſtitutionibus citatis ſupra ſub d. nu. 69.* nec is, qui dat pecunias ad ſocietatem officii, poteſt excedere uſuram centeſimam, ideſt, annua 12. pro centenario.

Confirmatur ſecundo, quia in cambio, in quo intervenit diverſitas loci, aut temporis, ſemper ineſt tacitum mutum, ut *ex Medin retuli ſupra q. 5. ſub. n. 1:* & conſequenter exceſſus pretii in ejuſmodi cambio ſemper videtur uſurarius ratione mutui tacite; quere licet in aliarum rerum contractu, ut puta, in contractu emptionis, & locationis, domorum, & prædiorum in permutatione, in cõmodato, & ſimilibus, læſio & exceſſus ſimplex non judicat uſuram ſed remaneat in puris terminis ſimplicis læſionis, præſertim quando in contractu ſit ſine temporis dilatione hinc inde mutuum adimplementũ; ſecus tamen eſt in contractu cambii, cenſus, ſocietatis officii, & ſimilium, in puibus pecunia pecuniamnegotiamur, capitali ſemper ſaluo, quia in iſtis reperitur materia apta ad vſuram, nempe pecunia pro pecunia, in qua mutuum præcipuam habet ſedem, & in mutuo vſura; quare poteſt lex hos contractus ob ſolam læſionem declarare fœneratitios ad obuiandum vſurarum fraudibus.

Contra hanc concluſionem; quòd enim liceat 73
campſori, qui dat ad cambium, lædere campſuarium, emendo minori pretio quam ſit taxatum, (quicquid dici poſſet diſputando) ſeruat forſan vſus: & vſûs ratio eſſet, quia cambia haberent duplex pretium: primum eſt illud, quod imponit mercatorum conſulatus, & dicitur, *al conto*, vt latius explicaui *ſupra q 5. ſub nu. 53.* & hoc pretium inuiolabiliter ſeruatur in liquidandis intereſſibus eorum, qui nagotiantur in cambiis contra moroſos debitores, tam pro creditore, quam pro debitore, & raro cambientes contrahunt iſto pretio: ſecundum pretium eſſet illud, in quo cambientes conuenirent, attento communi valore, & curſu fori; & hoc eſſet varium, &, non diſtaret ab eo, quod eſt impoſitum à conſulatu, niſi in modiciſſima quantitate, nempe in vno, duobus, aut quatuor danariis, vt ſcripſi *ſup ſub n.68. & d.q.5. n. 70.* quare ſicut campſuarius, eo quia ſit bona littera, poteſt ſcutum marcharum, quia ſit appretiatus ſol. 66. vendere maiori pretio, nempe ſol. 66. & 4. vt dixi *ſupra ſub d. n. 68* ita è conuerſo cãpſor eo, quia campſuarius non ſit bona littera, poſſet eundem ſcutum marcharum ſolidorum 66. emere minori pretio, nempe ſol. 65. & d. 8. & ita eiuſmodi læſioni poteſt applicari ampliatio, quam *ex Cald. & Jo. de Anan.* poſuimus *ſupra num. 1.*

Corroboratur hæc contraria opinio, quia mercator poteſt in cambiis lucrari, iuxta generalem conſuetudinem, dummodo non excedat modum, *Bal. & alii,* quos ſecutus ſum *par. præcedenti, nu. 43.* Ergo mercator poteſt, lucrando, lædere accipientem cambio, dummodo non excedat modum à generali, & rationabili conſuetudine permiſſum.

Tenendo hanc contrariam opinionem, cum ſup- 74
poſitione duplicis pretii, poteſt reſponderi adductis pro concluſione.

Ad *Nauar. & Lup. reſpondeo*, quòd contrarium tenent *Calder. & Joan. de Anan.* quos ſecutus ſum *ſupra num. 1.*

Ad primam confirmationem reſpondeo, diſparem eſſe rationem inter cenſum, & cambium; quia in cenſu ſupponimus vnicum pretium legale, quo, & non alio minori liceat emere cenſum, at in cambio vltra pretium, à conſulatu impoſitum, ſupponimus aliud inferius pretium in communi foro receptũ, quo campſori liceat marcharum ſcutos emere.

Ad ſecundam confirmationem, & ſic *ad Medin. reſpondeo*, quòd licet *Medin.* conſideret mutuum admixtum in ejuſmodi cambio, quod propterea vocat cambium impurum, vt ex eo retuli *d. queſt. 5. ſub num. 1.* nihil ominus ex eiuſdem *Medinæ.* doctrina habemus, quòd non omnes exceſſus in ejuſmodi cambio eſt vſurarius: aut enim exceſſus eſt propter mutuum admixtum, & tunc exceſſus, quantumuis paruus, eſt vſurarius: aut exceſſus non eſt propter mutuum admixtum, ſed propter aliquam aliam cauſam, & tunc exceſſus, quamuis ſit injuſtus, non eſt vſurarius *Medin in ſuis tract. tom. 2. tit. d: reb. per vſur. acquiſ. q. 5. verſ verum quem admodum. col. 5. fol. 361.* ob quas enim cauſas campſor poſſit lucrum licite exigere, dixi *par. præced. num. 44. & ſeqq.* & in illis cauſis ſi ex-

si excederet, excessus esset in justus, sed non usurarius: & certe si adducta confirmatio esset vera, sequeretur, quòd omnis venditio, seu permutatio rerum mobilium, quæ mutuabilia sint, esset propter excessum usuraria, cum in his confici posset mutuum: sed hoc consequens est falsum, quia licet possit esse paccatum, tamen non est usura, *cap. 6. in civitate de usur.* etiam si venditio fiat cum dilatione ad solvendum; dumodo excessus non sit absolute fundatus in dilatione, & ideo sit exclusum mutuum implicitum; & licet sit peccatum, ut dixi, tamen hoc peccatum datur etiam en excessu cujusuis contractus, ut dixi *sup. num. 41. declarat. 2.* admitto tamen, quòd lex ecclesiastica, ad obviandum fraudibus usurarum, posset declarare in foro fori aliquem contractum usurarium, ex eo solo, quòd haberet excessum pretii cum dilatione temporis ad solvendum, sed non declaravit adhuc, quod cambium sit usurarium propter pretii excessum, solvendi cum dilatione temporis.

75 Quid firmandum? Dico, quod, supposito altero pretio, & cum varietate, eo modo, quo dictum est *sub num. 73*, opinio, illic adducta contra conclusionem, procedit sine difficultate: At, non supposito hoc altero pretio, distinguerem duos casus principales.

Primus casus est; quando res, quæ venditur, potest esse melior, & potest esse deterior; ut puta, quia unus debitor potest esse melior, seu deterior altero, idoque scuti marcharum possunt esse meliores, & deteriores; considerata qualitate debitoris, qui eos debet solvere. ut dixi *hic supra sub nu. 68.* & isto casu distinguo adhuc inter forum interius, & forum exterius.

In foro interiori discendendo *à Navar. & aliis*, dicerem etiam, veram esse opinionem contra conclusionem, quòd danti ad cambium licitum esset propter inidoneitatem debitoris transgredi pretium, à lege impositum, dummodo in conscientia probabiliter teneat, quod etiam lex in particulari ita taxasset propter periculum, & verisimiles labores in exigendo illo cambio, vt & in mutuo dicebamus *sup. q. 1. nu. 493. & seqq.* quia tunc cessant læsio, & excessus, in quo fundaretur iniquitas cambii, cum mali debitoris nomen non tantii valeat, quanti valet nomen debitoris boni, per ea, quæ scripsi *ead. q. 1. num. 430. & seqq. & hac ead. q. par. praceden. num. 78. & 79.* imo, quòd dans cambio ex obligatione præcedenti possit iuste accipere maius pretium, retuli *sup. ampl. 1. sub num. 1. 4 & 5.*

Nomen autem boni debitoris dicitur, quando debitor est non solum facultatibus idoneus, sed est etiam pacificus, vericus, & timet Deum, & honorem; at è conuerso nomen mali debitoris dicitur, quando est rixosus, litigiosus, fraudulentus, sicarius, & Deum, & honorem non timet, quamuis facultatibus sit magis idoneus, quia, ut dicit Ecclesiastes 7. num. 2. *melius est nomen bonum, quam vnguenta pretiosa.* &, vt habetur Prouerb. 22 nu. 1. *melius est nomen bonum, quam diuitiæ multæ.* & Eccles. 41. nu. 15. *curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi, & magni,* & exornat *Nauar. in man. confess. cap. 17. nu. 89. versus finem, vers. his tamē.* diceretur etiam nomen mali debitoris, quando debitor esset fortior creditore, quia difficilis esset exactio *noli fænerari hominis fortiori te, quod si fæneraveris quasi perditū habe, Eccles. 8 n. 15.* & facilè creditor succumbit, *& ditiori te ne socius fueris: quid communicabit cacabus ad ollam; quando enim se coll serint, confringetur, Eccles. 13. num. 2.*

In foro autem exteriori dico, conclusionem esse veram simpliciter, quia lex fori contentiosi, ad tollendas fraudes, & lites, æqualiter existimat nomen mali debitoris, & nomen boni debitoris; & imputet sibi is, qui malo credidit debitori, & in hoc foro potest procedere, quod scribunt *Nouar. & Lup.* citati pro conclusione. 76

Secundus casus est, quando res, quæ venditur, non potest esse melior, seu deterior, sed necessario est æqualis bonitatis; & pretium est impositum à lege certum, & determinatum, vt in cambio minut, quod fit de pecunia præsenti, cum pecunia præsenti, æstimata a Principe; isto casu dico, in distincte pretium illud ad vnguem esse seruandum, & quemlibet excessum, quantumuis minimum, non esset tolerandum, & ideo nummularium excedentem teneri tam in foro fori, quàm in foro poli ad restitutionem; non tamen est vsura, per ea, quæ dixi *supra,* & præsertim quia hoc casu nullam interuenit mutuum nec explicitum, nec implicitum. 77

Ratio in vniuersum, cur in aliis venditionibus, pro quibus non habemus pretium, à lege taxarum toleretur in foro fori læsio, non ascendens vltra dimidiam, ut dixi *supra num. 1.* & non toleretur in venditione, pro qua habemus pretium, taxatum à lege, est, quia in illis pretium habet latitudinem, ideoq; difficile esset invenire punctualiter justitiam pretii, & consequenter de facili orirentur lites, & difficile terminarentur; hacq; ratione in illis toleratur excessus, quasi certitudinaliter non possit de eo apparere, & propterea etiam in illis non toleratur, si excedat ultra dimidiam, quasi tunc possit de eo apparere; at è converso, quia, quando pretium est taxatum à lege, potest semper de illo certitudinaliter apparere, & consequenter facile tunc esset dirimere litem, ideo, nulla tunc toleratur læsio. 78

Retentis conclusionibus, superius firmatis; prima nempe, ut campsuario, accipienti pecunias ad cambium, liceat carius vendere scutos marcharum campsori, sicqui eum lædere in pretio, ut explicavi *supra sub num. 68. vers. capio primum.* retenta etiam secunda, nempe, ut campsori, danti ad cambium, non liceat vilius emere scutos marcharum, nisi prout explicavi *sup. num. 73. & 75.* 79

Restringe eandem primam conclusionem; ut procedat, inspecta læsione infra dimidiam; ita ut, si scutus marcharum sit appretiatus pro sequenti proximo foro solidis 66. sicque sit appretiatus duobus solidis minus, quam valeat scutus marcharum, non æstimatus pro cambiis, cum non æstimatus pro cambiis valeat sol 68. ut dixi *supra sub num. 67.* campsuario licitum sit lædere campsorem, vendendo illi scutum marcharum sol. 67. & ita procedat conclusio, firmata *supra sub num. 68.*

Secus, inspecta læsione ultra dimidiam, quia pro ejusmodi læsione competeret campsori remedium *d. l. 2. C. de rescind. vend.* & proinde si campsuarius venderet ei scutum marcharum sol. 67. & d. 8. campsor ut dixi, uti læsus ultra dimidium justi pretii, posset agere ad rescissionem, seu supplementum, per ea, quæ, loquendo generaliter de quovis contractu, scripsi *supra num. 3. & num. 5. extens. 1.*

Confirmatur hæc restrictio, quia etsi vendens annuū censum, possit, carius, vendendo, lædere emptorem in pretio, ut explicavi *supra sub nu. 69. & 70.*

 tamen,

ta men, si carius venderet ultra dimidium justi pretii, posset tempor ex remedio *ejusdem.l. 2.* agere alternative ad rescissionem contractus, vel ad supplementum justi prætii; non enim reperio jure cautum, quòd præfatum remedium emptori, si sit læsus ultra dimidiam, sit contractu census sublatum.

80 Verum, quando emptor census dicatur læsus ultra dimidiam cognosci non potest, nisi prius cognoscatur, quod sit justum prætium census, cum non possit cognosceit quāta sit pars ad totum, nisi cognoscatur totum; & licet hæc cognitio non pertineat ad id, de quo modo agimus, tamen quia *supra sub num.69.& seqq.* aliqua de censu opportune scripsimus, censeo continuative ad materiam utile fore, ut obiter de prætio census parum ab itinere discedēdo. brevissime scibamus: & in primis distinguendum est inter censum redimibilem, & censum perpetuum, cum census redimibilis prætium propter illam redibilitatem semper minuatur, ut secutus sum *supra ampl.8.num. 37. & seqq.* & consequenter ejus pretium est minus, quam sit pretium cēsus perpetui; quare si census annuus unius aurei redimibilis valeat 14, aureis, si erit perpetuus, valebit 28. seu 30. aureis; quia prætium census perpetui communi æstimatione solet esse duplo majus, quam pretium census redimibilis. ut scribit *Jo. Asor de instit. moral. par.3.lib. 10.tit.de censib.cap 17.q 1.vers.in hacre.col.* 839. sed decipitur *Jo. Azor.* quia redimibilitas non minuit medietatem, sed solum tertiam partem, ut secutus sum *sup. ampl8.nu.38.*

Census perpetui pretium justum quod sit, Doct, varie loquentur; ex eorum tamen variis dictis duas, quæ certiores, & veriores videntur, collegi conclusiones. Prima conclusio, est quòd pretium justum census perpetui est illud, quod impenderetur pro comparando fundo, vel possessione, quæ (defalcatis expensis, & laboribus pro cultara, & cura) redderet tot fructus, vel reditus, quorum valor æquivaleret annuæ pensioni pecuniariæ, quæ census prætio emenda, est, ut *ex Conrad.* sequuntur *Franc. Garbia de contract.cap.28 sub num. 10.vers. alcuni dottori. & Lud. Lopez.de contract.lib.1.cap.58.vers. regula.* & hanc esse communem regulam ad cognoscendum valorem reditus, ut pretium pro reditu datum, sit tantum, quo possit quis in patria illa possessionem aliquam emere, quæ (deductis laboribus, & expensis) possit tantam possidenti commoditatem dare, quantus est reditus, cum illa pecunia emptus testatur: sed dicit, non esse omnino firmam, & certam rexulam *Medin.in suis tract.tom.2.tit.de reb.per. usur. acquisit.q.12.vers.ad.secundum.col.antepenult.fol.* 401. & licet annui reditus perpetui ista æstimatio non sit similis prædiorum æstimationi, quæ ex fructibus eorum deducitur; veruntamen negari non posse, optimam esse rationem dijudicandi justum pretium reditus perpetui per similitudinem, & proportionem justi pretii fundi, similem reditum communiter (deductis expensis) ex fructibus afferentis, scribit *Covar. var. resolut.lib.3.cap. 9. sub num 5.* Secunda conclusio est, quòd, cum prædicta regula, etsi rationabilis sit, non sit tuta, per ea, quæ adducunt *Medin & covar.in locis supra proxime citatis*, justum prætium æstimatur illud, quod regionis moribus communiter est receptum, *Medin.ubi supra.* Extra autem has duas conclusiones variæ sunt circa justitiam pretii census perpetui opinione, quas late, & distincte recensent *Covar. d. cap.9. num. 5.* & *seqq.* & *Jo Bapt. Lup.in l.2. §.2.sub num.* 44. & 45. & *seqq.vers infertur.C. de pact. inter empt.* & *vend commen.2.inter tract.divers. tom.7. fol.* 139. & confuse, non distinguendo inter censum perpetuum, & redimibilem, *Tiraq.de rert.lign.§. 1. gl. 6.num. 17. & seq. versic quod autem.* & *Foller.tract.de censib.in verbo, vidistis enim.numer.* 1.& *seqq. tom.6.par.2.fol.* 153. vide eos.

Census autem redimibilis justum pretium duplex statuitur: negatiuum scilicet, & affirmatiuum: 81
negatiuum est certum, & determinatum, quod si non observaretur, contractu census non teneret; & hoc pretium sunt decem pro uno, ita ut annuus census unius, si emeretur minori pretio, quam decem, census non teneret, quia *Nicolai V. constitutio* concessit contractum census, dummodo annuus census decimam partem principalis recepti non excedat, ut retuli *supra sub num. 69.* & illa dictio, *dummodo*, quia præfata constiutio iterato utitur, importat conditionem, seu formam, per ea quæ scribit *Tiraq.de rere.lignag.§.8.gl.8 num.* 1. ita ut si id, quod illa dictione adjicitur, non servetur, actus ruat, *Strhacch.tract.de mercat.par.4. tit. mand. num.8. tom. 6.port.1.fol.*300.& *Pii V.constitutio de censibus*, quam hodie servamus, nihil circa census pretium disponit, ut advertit etiam *Navar.n cap.si fœneraveris. sub num*, 14.*in* 3.*q*. 14.*q*. 3. ergo præfata *Nicolas constitutio* circa pretium remensit: prætium afirmatiuum, habet latitudinem; potest enim census annuus unius, emi, non solum decem, ut dixi, sed undecim, duodecim tredecim, & quatuor decim, & plus, & minus, secundum temporis qualitatem, & prout partes fuerint concordes, & sic scuti 10. annui reditus non possunt emi minori pretio, quam scut: 100. sed bene possunt emi majori, nempe scut. 110. usque ad scut. 150. ut scripsi *supra sub d.num.69.* & ita in effectu consentiunt *Virg.de Bocoat.tract de censib.par.3 num.50. vers. justum* & *Jo. Azo.d. tit.de censib cap 11,vers.quarto quia.* & *seqq. col.*850. & *cap 8.q. 4.col.*827.

Et ita pretio census constituto, tres elitio opiniones, quanta debeat esse læsio in prætio, census, ut dicatur ultra dimidium: Prima sit opinio, quòd emptor census dicatur, lesus ultra dimidium justi pretii, quando annum censum scutorum 10. emeret scutis 151. seu annuum censum scutorum quinque emeret scutis 76. & hujus opinionis fundamentum est, quia læsio ultra dimidium justi pretii in emptore consideratur, quando justo pretio additus medietas illius pretii justi & aliquid ultra, ut puta, si pretium justum sint 10. & emptor solvat 16. & sic solvat ultra tertiam justi pretii, ut ex communi opinione secutus sum *sup. num. 6. restrict. 2. fine*, unde censendum est, quòd *Nicolaus V. incitata constitutione* non alia ratione statuerit, annuum censum scutorum decem posse emi scut. 100. usque ad scut. 140. & pluris; (quod ego in telligo usque ad scut. 150. & non ultra) quia si expressisset, quòd posset emi etiam ultra scut. 150. videbat, quòd quodam modo erat emptio cum læsione ultra dimidium; & sic *Nicolaus V.* videter secutus opinionem, quam ultimo loco *retuli d. num. 6. in fine.* secunda sit opinio, quòd ultra dimidium dicatur, quando census scutorum quatuor emeretur scutis 100. quia cum annuus census scutorum 10. possit emi, uli justo pretio, scuti. 100. sequitur, quòd si emptor eodem pretio scutorum 100. emerit censum scutorum quin-

quinque, diceretur læsus solum usque ad dimidium & non ultra, secus autem si emerit censum scutorum quatuor, quia tunc esset læsus ultra dimidium justi pretii, quia solvisset duplicatum pretium, & ultra; si enim scutis 100. potest emi census scutorum decem, utique scutis 50. potest emi census scutorum quinque: ergo si pro censu scutorum quatuor solvit scut. 100. solvit ultra duplum, hæcque secunda opinio procedit; attenta illa prima opinione, quam retuli *sub d. nu. 6. in fine.* Tertia sit opinio, quòd dicetur ultra dimidium, quando annuus census scutorum duorum, & Juliorum quatuor emeretur scutis 100. quia si annuus census scutorum quinque potest emi scut. 100. uti justo pretio: ergo tunc dicetur emptus cum læsione ultra dimidium, quando eodem pretio scutorum 100. erit emptus annuus reditus scutorum duorum & Juliorum quatuor, quia læsio ultra dimidium stabit in uno Julio.

Sed tria sunt adnotanda, & sum expeditus à tota restrictione.

Primum; Quòd, quicquid sit de veritate harum trium opinionum; secunda (nempe, quòd, empto annuo reditu scutorum quinque majori pretio, quam scutis 100. & sic, empto censu scutorum quatuor pretio scutorum 100. emptor dicatur læsus ultra dimidium) videtur amica praxi, & usui, quia videmus, censum scutorum quinque non emi majori pretio, quam scutis 100.

Secundum, quod ego nondum vidi in praxi, quòd emptor egerit ad rescissionem census, seu supplementum justi pretii ex capite enormissimæ læsionis.

Tertium, quod dato, quòd emptori competeret remedium *d. l. 2.* tamen quia pretium census semper est notum omnibus, emptor diceretur scienter emisse; & consequenter denegaretur ei hoc remedium, si vera est prima restictio, quam *post. 4. extens.* posui *sup. sub n. 5.*

82 Restringe primo nunc secundam conclusionem, dum *sup. sub n. 72. & 75.* diximus, quòd campsori, danti ad cambium, & emptori census, non licet lædere in pretio campsuarium, & venditorem; ut, loquendo de emente censum, hæc conclusio parvam habeat partem in praxi, ut ostendi *supra num. 71. vers. sed in hac.* & loquendo in campsore, dum diximus, quòd ei non licet emere scutos marcharum minori pretio, quam pro pretio tio taxato, ita ut ultra illud ei non liceat aliquid lucrari; restringe, inquam, formaliter, ut non procedat sequentibus casibus, quia in his illud ultra esset licitum, etiam in mutuo; & consequenter dato, quòd in cambio inesset mutuum, erit licitum etiam in cambio.

Primus casus est, quando id, in quo læditur campsuarius, qui accipit cambio, id est, quando id, quod campsor recipit ultra pretium justum, non est pecunia æstimabile; quia ejusmodi lucrum potest sine vitio usuræ accipi, etiam ex mutuo, ut declarant *Card. de Turrecrem. in cap. putant. sub num. 2. in 3. conclus. 14. q. 3. Ioan. de Anan. in cap. naviganti, sub num. 20. vers. quærit etiam. de usur. Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur acquis. q. 1. col. 3. in fine,* & *4. vers. secundum inquirendum. fol. 296. Sot. de just.* & *jur. lib. 6. q. 1. art. 2. vers. ad hanc quæstionem. conlus. 3. col. 2. fol. 533. Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa mutua. sub nu 206. versicul. dixi lucrum.* & *vers. seqq.* nam *Abb. in d cap. naviganti. numero 2. 16. & 17. Ioann. de Anan. sub numero 18. qu. 4.* & *Ioan. Bapt. Lup. §. 1. id est, post præsa tionem, sub numer. 30. vers. sed advertendum de usur inter tractat. divers. tom. 7. fol. 137. Medin. d. versic. secundum inquirendum. Sod. d. art. 2. conclus. 1. col. 2. fol. 533.* & *Navar. d. ca. 17. sub num. 220. & seqq.* & quorquot sunt, scribunt, usuram esse, quando id, quod ex pacto ultra sortem accipitur, est pecunia æstimabile; quia quod potest pecunia æstimari, habetur pro pecunia, ut *ex Arist.* sequuntur *Laur de Rodulph. in cap. consuluit. par. 2. q. 35. num. 18. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol. 23.* & *Ioan. de Anan. d. q. 4. sub num. 18.* secus ergo, si id, quod ultra sortem datur, non sit pecunia æstimabile: & ita procedit iste casus.

Exemplifica primo hunc casum, seu verius ejusmodi lucrum, pecunia non æstimabile, in lucro spirituali meriti, & gratiæ, juxta illud in Evangel. *Matt. 19. in fine, centuplum accipiet* quod proprie non est usura, licet aliquando metaphorice sic dicatur, *Navar. sub d. num. 206. ibi; dixi lucrum.* & quod mutuans possit propter mutuum sperare bona cœlestia, & spiritualia, scribit *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquisit. d. vers. secundum inquirendum fol. 296.* 83

84 Exemplifica secundo, in lucro præsentationis, lectionis, seu collationis beneficii, quia si quis mutuaret, ut præsentetur, eligatur ad beneficium, vel ut illud sigi conferatur, committeret peccatum simoniæ, quod est gravius usura; non tamen committeret usuram, *Navar. ubi supra.* & hoc est, quod sub aliis verbi generalioribus dixit *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 1. art. 2. post conclusionem tertiam, col. 3. ibi, contra tertiam vero conclusionem. fol. 534.*

Ratio esset, quia delictum minus confunditur cum majori, si unum non possit commiti sine altero *Vital. tract. crim. tit de insult. percuss. defens.* &c. *nu. 22.* & *Clar. recept. sent. lib. 5. q 84. vers. alius est casus.*

85 Exemplifica tertio, in lucro benevolentiæ, & amicitiæ, ut puta, cum quis mutuat, seu dat cambio, mutuatarii, seu campsuarii amicitiam, & bene volentiam acquirat; quia cum amicitia suapte natura pecunia æstimari non possit, licet aliqui pluris æstimarent amicitiam, quam, mediante mutuo, acquirunt, quàm lucrum, quod usurarius ex mutuo quæreret, *Laur. de Rodulph. in cap. consuluit. par. 2. q. 36. num. 19. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol 23. Io. de Anan. in cap. naviganti. sub nu. 20, vers. quærit etiam de usur. Medin. d. q. 1. versi secundum inquirendum. col. 3.* & *4. Sot. d. art. 2. col. 3. ibi, secundum æstimationem humanam. fol. 534.* & *Navar. in man confess. cap. 17. sub num. 206 ver. dixi suorum.* & *sub num. 209. Io. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 5. tit. de usur. cap. 7. q. 13.*

86 Extende hanc exemplificationem, ut procedat, etiam si mutuator mutuet eo pacto, ut mutuatarius sit ei amicus, gratus, vel benevolus; imo etiam si mutuatarium obliget ad exhibendum mutuatori signa amoris, & benevolentiæ, inter amicos debita, & consueta, ut *ex Sot. in loco supra proxime citato,* sequitur *Io. Azor. d. cap. 7. q. 13. in fine.*

Contra hanc extensionem facit, quod de antidorali, naturalique obligatione non reducenda in obligationem civilem, scripsi *infra nu. 96. vers. declara, tu cogitabis,* quia utraque opinio est probabilis.

87 Tempera eandem exemplificationem, ut sit vera, dummodo mutuantis præcipua intentio sit mutuare, ut acquirat bene volentiam, & amicitiam simpliciter; licet secundario ex illa bene volentia & amicitia aliquid ulira speret habere; quia hoc est licitu, secus si præcipua intentio sit mutuandi, ut ex amicitia, & bene-

bene volentia acquirat aliquid tempore, pecunia æstimabile; ut puta, si cuperem habere bene volentiam, gratiam, & amorem Papæ, vel Imperatoris, vel alterius domini, ut possim consequi castrum, beneficium, officium, & quid simile: si cuperem bene volentiam alicuius advocari famosi, ut me defenderet, & similia, & ideo illis mutuo, quia hoc non liceret, & esset peccatum, *Laur. de Rodulph. Io. de Anan. & Navar. in locis supra proxime citatis*, & ideo, si iste mutuator aliquod lucrum faceret, teneretur illud restituere, sed si lucrum non consequitur, non potest teneri ad restitutionem, sed remanet solum peccatum, quod sola contritione deletur, *Laur. de Rodulph. & Io. de Anan. ibidem.* Et dicitur mutuator ex amicitia, & benevolentia lucrum principaliter sperare, quando sine ista spe non mutuaret; & è converso dicitur sperare secundario, quando adhuc esset mutuaturus, *Laur. de Rodulph. ubi sup* & tota hæc explanatio facilior est illa, quam tradit, *Sot. d. art. 3 col. 3. in fine, & col. 4 fol.* 534. & quando in casu prædicto mutuator tenetur ad restitutionem; an eam facere debeat mutuatario, vel pauperibus, ex quo mutuator non extorsit, vide *Abb. in d. cap. naviganti. sub numero* 17. & *alios*, quos citaui *inf. a numer.* 93.

88 Exemplifica quarto, in eo, qui mutuat rustico, ut ejus possessionem colat, sed solvit ei, culturæ justam mercedem; quia quamvis non esset mutuaturus, nisi rusticus coleret, & rusticus non coleret, nisi haberet mutuum, tamen non est usura, *Bal. in l. rogasti. § si tibi col. 2. ibi, ponamus ergo. ff. si cert. pet. Laur. de Rodulph. in cap. consul uit. par 2. q. 12. num. 2. & seqq. de usur. inter tract. divers. tom. 7 fol. 24. & Joan. de Anan. in cap. naviganti. sub num. 21. ibi, ex prædictis. & num. 22. de usur. Petr. de Ubal tract. de duob. fratr. par. 4. sub num. 8. q. 3. ibi, & non de mercede quam dat. tom. 6. par. 1. fol.* 139. *in fine, Ant de Rosel. tract. de usur. sub num.* 30. & 31. *tom. 7. fol.* 67. imo mutuator hoc casu nihil ultra sortem recipit; cum solvat justam mercedem: secus, si ob mutuum non solveret justam mercedem.

89 Contra hanc exemplificationis conclusionem tenet *Navar. d. cap. 17. num 220. Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti. §. 1. idest, post præfationem, sub num. 3. vers. sed advertendum. juncto vers. redeundo. in d. num. 30. & plures alii*, quos citat, & sequitur *Covar. var. resolut. lib. 3. cap. 2. sub num. vers. tertio tamen. ibi, verum adversus.* ubi in fine refert, & sequitur, hanc esse communem opinionem, & veriorem; & ab hac contraria opinione non discedit *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 309. vers. circa mutuum. juncto vers. communis tamen. col.* 254. & 253. Verum *dicto vers.* circa mutuum, dat consilium ad evitandum usuram, ut non fiat mutuum, sed fiat locatio operarum, soluta mercede anticipate.

Retenta hac communi contraria opinione, & supposito casu locationis vineæ pro certa, & justa annua mercede ad annos 12 cum pacto, quòd conductor teneatur locatori mutuare scut. 800. restituendos conductori mutuanti in fine locationis; alias, non restitutis, censeatur facta relocatio ad alios annos sex, & sic deinceps.

Infero hujus casus materiam, & quæ super eo scripserunt consulentes, congesti à *Prosp. Farin. cons.* 181. *facti species lib.* 2. defendentes, hoc pactum ab sura, esse resolvenda cum hac distinctione.

Aut loquimur de primo pacto, quo conductor obligatur mutuare locatori: & concludo, pactum esse licitum, & consequenter, mutuum non esse usurarium; quia hoc mutuum est ad augendam mercedem locationis contra ipsum mutuantem, & non ad eam minuendam; sicque obligatio ad mutuandum non est ad aliquam mutuantis utilitatem, sed ad utilitatem mutuatarii; quare locator locat, ut conductor ultra justam mercedem mutuet, non autem conductor mutuat, ut locator locet pro minorimercede; quo casu esset usura; per ea, quæ dixi *supra q 1. num.* 401. & 408. & *hic supra sub num. 82. versus finem*, quia mutuum non admittit lucrum pecunia æstimabile; ideoque si in rei veritate præcessisset inter eos tractatus de mutuo cum obligatione ad locandum, &, ut occultaretur usura, conficerent contractum & locationis adderent pactum prædictum de mutuando, attenderetur tractatus, & rei veritas, & non scripturæ ordo; sed in dubio, & in foro exteriori; & supposito justo pretio mercercedis, standum est scripturæ, qua, ut dixi, excluditur usura.

Aut loquimur de secundo pacto, quo locator, non restituendo mutuum, obligatur relocare, donec restituerit mutuum: & in hoc membro distinctionis urget difficultas.

Prima enim opinio erit, quòd hoc pactum sit usurarium, qui obligat mutuatarium ad eudem cum mutuatore alium contrectum, quam contractum simplicis pignoris, seu assecurationis: nam obligat ad contractum locationis, qui habet manifestam differentiam cum contractu pignoris; siquidem de natura pignoris, seu alterius simplicis assecurationis est, ut mutuator ex pignore, seu assecuratione non consequatur aliam utilitatem, quam cautionem sui crediti; at de natura locationis est, ut exillo contractu oriatur utilitas, & lucrum; hac enim speuter que contrahens contrahit: imo ipsa obligatio ad locandum est pretio æstmabilis, & consequenter mutuum est usuratium, ex mente communis opinionis, quam retinui *supra versicul contra.*

Confirmatur hæc opinio, quia etsi pactum legis commissoriæ sit reprobatum inter debitorem, & creditorem, ut dixi *supra q. 1. sub num.* 503. & secundum communem opinionem sit licitum, quando paciscitur, ut, mutuatario non solvente mutuum infra tempus conventum, pignus datum cedere debeat in solutum, seu vendi pro justo pretio ipsi mutuatori; tamen opinio contraria, quòd adhuc non sit licitum, videtur probabilior, cum illud jus vendendi, & acquirendi rem debitoris, etiam ob justum pretium, sit ipsi creditori lucrum conciderabile, quamvis hanc opinionem, retenta contraria communi, reprobet *Couar. var. resolut. lib. 3. cap. 2. num. 7. versus finem.*

Secunda opinio contraria, quòd hoc pactum sit licitum, suadetur ex communi opinione, adducta in præcedenti confirmatione: nam si mutuator potest obligare mutuatarium ad reluendum pignus infra certum tempus, ita ut, si illud non reluerit, teneatur ei pignus vendere pro justo pretio: ergo potest etiam eum obligare ad relocandum pro justa mercede.

Corroboratur primo hæc secunda opinio, quia illa obligatio non est ad acquirendum aliquid ultra sortem mutuatam, sed est ad facilitandam exactionem mutui, & reddendum securiorem mutuatorem;

aurem ; ſed ejuſmodi obligatio eſt licita, ut videntur ſentire *Bal. in l. 11. rogaſti. §. ſi tibi in pri.*, *Salyc. ſup num 6. & 7. Jas num. 16. & alii ff. ſi. cert. pet. Joan. de Anna. in cap. ult. ſub n. 19. ibi, aliquando apponitur aliquod pactum. num. 20. de uſur. & Covar. d. cap. 2. num. 7. in fine.*

Corrobaratur ſecundo (& tendit ad maiorem hujus primæ explicationem) quia obligatio ad vendendum pignus, ſeu relocandum contrahitur principaliter ad effectum, ut mutuator ſit ſecurus, & cautus de futura reſtitutione mutui; & licet in cōſequentiam ſequatur illa acquiſitio, ſeu lucrum, tamē intentio mutuatoris & mutuatarii eſt ſolum circa aſſecurationem, hæcq; intentio principalis, quæ eſt juſta, & licita, debet attendi, & non id, quod neceſſario in de venit in conſequentiam, per ea, quæ in alio propoſito ſecutus ſum *in meo tract. de judic. cauſ. lib. 2. cap. 2 nu. 173. & 296. verſ. ratio.* ideo que licet vulnera, & homicidium ſint ſtrictiſime prohibita, tamen ſi veniant in neceſſariam conſequentiam permiſſæ defenſionis, non conſiderantur.

Pro facillori intelligentia, & ſolutione diſtinguo duos caſus.

Primus eſt, quãndo contrahitur principaliter mutuum, & in eo mutuator obligat mutuatarium ſimpliciter ad aliquem contractum diverſum ab aſſecuratione mutui; ut puta, obligat ad vendendum, ſeu lo candum ipſi mutuatori ; & iſto caſu dico, mutuum eſſe uſarium, quamvis venditio, & locatio fieri debeat pro juſto pretio, per ea, quæ ſcripſi *ſupra in exemplificatione*; & ita procedàt prima opinio.

Secundus caſus eſt, quando mutuator non obligat ſimpliciter mutuatorium, ſed obligat in caſu non reſtitutionis mutui ; & iſte caſus eſt ille idem, de quo *ſupra in ſecundo. mēbro diſtinctionis. verſ. aut loquimur de ſecundo pacto.* ideoq; militant hic illæ eædem duæ pugnantes opiniones, quarum ut hic tutiorem eligamus, diſtinguo.

Vel loquimur in foro interiori ; & dico, quòd ſi intentio mutuatoris verſarur ſolum circa aſſecurationem mutui ; ut dicebam ſupra in 2. coroboratione, pactum eſt licitum : ſecus ſi intentio mutuatoris verſabatur ſolum circa acquiſitionem juris, ad emendum pignus, ſed ſimulabat, quòd intenebat ſolũm aſſecurationem, quia tunc coram Deo eſſet uſura.

Vel loquimur in foro exteriori : & dico, inhærendum eſſe ſecundæ opinioni, quòd pactum ſit licitum quia etſi adducta proea in prima, & ſecunda corroboratione facile everti poſſint, ſiquidem *Doct. citati* pro prima corroboratione loquuntur in ſimplici aſſecuratione, nempe, quando mutuatarius obligatur ad præſtationem fidejuſſoris, vel dationem pignoris, vel ad veniendum ad judicium, & recipiendum in ſe præceptum de ſolvendo ; & caſus noſter habet mixturam acquiſitionis, ut dixi, & ratio adducta pro ſecunda confirmatione non videtur bona, quia facile mutuatores traherentur ad ſimulandam obligationem pro aſſecurationem; ſicq; aperiretur via uſurarum fraudibus, quibus lex poſitiva obviat, prohibendo quandoq; etiam contractum ; qui, remota fraude, eſſet licitus ; quare ſicut ſub ſimulata de fenſione non licet vulnerare, & interficere, & debet lex, ſi poſſet, omni conatu ſimulationi obſtare, ita etiam non licet mutuare cum obligatione ad aliam lucratoriam acquiſitionem ſub ſimulata aſſecuratione mutui; huicque ſimulatæ aſſecurationi debet lex radicitus ſe opponere.

Tamen, iis everſis, remanet hoc aliud fundamentum; quia pactum, quòd ſi mutuatarius infra certum tempus conventum non reſtituat mutuum, res, mutuatori data pro pignore, ſeu hypotheca, efficiatur ipſius mutuatoris, & cedat in ſolutum pro debito, eſt pactum legis commiſſoriæ, ut declarant *Nic. Vall. tract. de reb. dub. ubi... ſing. ... ationem, & commer. 15. tom. 18. fol. 332. Jvan. Gut. tract. de contr. jur. cap. 32. num. tom. 6. par. 2. fol. 78. & communiter omnes*, & hoc pactum eſt licitum, quando adicitur, quòd cedat in ſolutum pro juſto pretio, ut ex communi opinione referunt & ſequuentur *Covar. d. cap. 2. num. 7. verſus finem, Jo. Bapt Lup. in l. 2. comment. 2. in præfat. num. 21. C. de pact. int. empt. & vend. inter tract. diverſ. tom. 7. fol. 126. & Jo. Gut. d. cap. 32. num. 4.* reprobata contraria *Caroli Molinæi* opinione ; & hoc pactum, quod in caſu non reſtitutionis mutui cenſeatur facta recolatio, in effectu eſt idem cum pacto legis commiſſoriæ ; at ſupponimus mercedem locationis eſſe juſtam. *Ergo, &c.*

Ratio differentiæ inter primum, & ſecundum caſum, de quibus *ſupra verſ. primus. & verſ ſecundus* eſt evidens ; tum quia in primo caſu mutuatarius obligatur abſolute, & ſimpliciter ad vendendum mutuatori: at in ſecundō remanet in facultate mutuatarii elidere obligationem, reſtituendo mutuum ; tum quia evidentia primi caſus ſe habet ad novan acquiſitionem: at evidentia ſecundi caſus ſe habet, ut completo tempore mutui, mutuator conſequatur ſolutionē, quaſi per viam compēſationis, ſine alio labore :

Firmata communi opinione, quòd pactum legis commiſsoriæ ſit licitum quando pignus non remanet emptum, ſeu datum in ſolutum pro ſumma mutuata, ſe pro juſto pretio, quo pignus æſtimabitur ; cum plerumque mutuatores accipiant pignus majoris valoris, quam ſi mutuum.

Intellige primo eam, ut pro edat de plano de jure civili, quod inuitum tolerabat aliquando uſuras, utdixi *ſupra nu*; 45. ſed de jure divino, & canonico poſset ad huc de ea dubitari ; quia in effectu non ſolum providetur aſsecurationi, cui ſatis dicitur pro viſum per dationem pignoris, ſed fii alius contractus acquiſitimus, ſine quo bene poſset ſtare mutuum etiam aſsecuratum ; cum mutuatori pareat via adagendum pro ſolutione, & interim poſset in cumbere pignori.

Intellige ſecundo, quod etſi poſſit procedere in pacto legis commiſsoriæ, cum obligatione tamen, ut mutuator ſolvat juſtum pretium ut dixi ; tamen ſi eſset ſimplax pactum legis commiſsoriæ, nempe, ut pignus remaneat mutuari emptum pron pecunia mutuata, eſset illicitum, etiam ſi pecunia mutuata aſcenderet ad juſtum pretium ; quod tunc non eſset definitum ; imo etiam ſi pecunia mutuata excederet juſtnm pretium & moveor, quia licet lex, que prohibet hoc pactum pro ſumma mutuata, fundetur in eo, quod fere ſemper cootingat, ut pignoris valor excedat ſummam mutuatam, & hoc fundamentum ceſset in caſu, quo ſupponimus, mutuum eſse æquale, vel majus juſto prerio pignoris : tamen virtus legis, cum ſitad obviandum uſurarum fraudibus, habet locum, inſpecto foro exteriori, etiam in caſu, in quoceſsat ratio legis, ſucundum ea, que ſcribunt *Doct.* quos in alliis propoſitiis eitavi *ſup. q. 1. ſub. num. 510. verſ. prima. & nume. 54. in ſexto argumento.* lex enim ad ea, quæ frequenter, & facile, non ad ea, quæ raro eveniunt aparatur ; quia quæ ſemel, aut bis

bis accidunt contemnunt legislatores, *l. 5. nem. ad ca. ff. de legib.*

Et consequenter ex his possed motivari, quod illud pactum recolandi pro eadem mercede, nisi locator restituerit mutuum, non sit licitum, cum deberet concipi pactum relocandi pro ea mercede, quæ à peritis æstimatur justa,

Declara nunc eandem contrariam opin. quam retinui *sup. vers contra* ut mutuator ex hac usura non perdat mutuum, neque teneatur ad aliud quam ad restitutionem illius, quod arbitrio boni viri estimabitur illud onus injunctum, si fuerit executioni mandatum; alias teneretur solum ab illo onere liberare ipsum mutuatarium, prout declaravi *supra*
90 *quæst.1. sub num. 505. declar.2*

Exemplifica quinto, quando mutuator mutuat cum pacto, quòd mutuatarius restituat non solum mutuatum, sed reddat eidem mutuatori aliud, quod mutuatarius ei debeat ex alia causa, ut explicavi *sup. amp. 8. num. 275. & 279. & infra ampl. 19. sub num. 119. vers. sub infero.*

Declara hanc exemplificationem, ut procedat concurrentibus duobus requisitis, & non alias: primo enim requiritur, quòd debitum sit liquidum: secundo, quòd sit debitum ex justitia; alias esset usura, *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 306. vers. primum. & vers. secundum. col.* 252.

91 Exemplifica sexto in eo, qui mutuat, ut mutuatarius instruat ipsum mutuantem, vel ejus filium, aut intercedat pro eo apud Deum, vel pro eo eat Romam: item in domino molendini, seu furni, qui mutuat, ut mutuatarius eat ad ejus molendinum, seu furnum: idem in doctore, qui mutuat scholaribus, ut intrent secum scholas, indeque dominus molendini, seu furni aliquod lucrum consequūtur, cum & alii ad illud propterea accedant, & Doctor famam majorem consequitur, & ex fama majus salarium; quia etsi isti non essent alias mutuaturi, tamen cum mutuatarii ex hoc damnum non consequantur, non videtur usura, secundum eos quos citant, sed non sequuntur *Navar. in man. confess. cap. 17. sub num. 220. versi. non agesimo primo* & *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti. §. 1. id est, præfationem, sub numer. 30. vers similiter. de usur inter tract. divers. tom. 7. fol.* 137.

92 Contra hanc exemplificationem tenent *Abb in d. cap. naviganti num. 16* & 17. *Calder. sub num. 34 q. 5. ibi, & per prædicta Joan. de Anan. sub. num. 18. ibi, ex prædictis solvitur* & *Joan. Bapt. Lup. d. §. sub num. 30. vers. sed advertendū de usur. Petr. de Ubal. tract de duob. frat. par. 14. q. 3. num. 8. Sot. de just.* & *jur lib. 6. q. 1. artic. 2. col. 7. initio, fol. 536. Navar. ubi supra*, & ante hos *Laur. de Rodulph. in cap. consulavit. par. 2. q. 35. num 17.* & *18.* & *que. 38. numer. 21. de usur inter tract. divers. tom. 7. fol.* 23. & quòd mutuans cum pacto, quod mutuatarius emat de officina ipsius mutuatoris; acquirendo ex hoc mutuo hanc novam obligationem, committat usuram scibit *Medin. in suis tract. tom 2. tit de reb per usur. acquis. q. 1. vers sed contra. col. 5. in fine*, 297. & latius *q. 4. vers. tum etiam. col. 6. fol.* 339 &, quòd si dominus alicujus molendini mutaverit pistori, vel alteri, ut molat in suo molendino, sit mutuum usurarium, quia accipit ultra sortem, auferendo libertatem mutuatario molendi alibi; sed si mutuatarius ex hoc non sit læsus, mutuator non teneatur ad restitutionem, &c. scribit *Guil. Pap. tractat. de usur. num. 14. tom. 7. fol. 72.*

& quòd usurarium sit mutuum, quo obligatur medicus ad curandum ægrotos mutuatoris temporibus debitis justo pretio, & mercede, tanta videlicet, quanta alii medici ægrotos curare consueverunt; similiter que usurarium sit mutuum, quo rusticus mutuatarius obligatur restituere mutuum, metendo mutuatoris segetes, aut putando vites, aut denique colendo agros justa, & debita mercede, compensata mercede cum mutuo, scribit *Joan. Azor de institut. moral. par. 3. lib. 7. tit. de mutuo. cap. 7. q. 1. vers. dicendum existimo.* & quòd miseri Doctores qui pecuniam mutuant scholaribus, ut secum intrent, ut ipse Doctor majorem famam acquirat, committant usuram; & maxime, quando faciunt in detrimentum famæ Doctoris, secum concurentis, scribit *Ant. de Rosel. tract. de usur. num. 27. tom. 7. fol.* 67 & pro hac opinione contra istam sextam exemplificationem facit, quòd in difficilioribus casibus scribit *Sot. d. art 2. col. 6. ibi, in o vero, neque in pactum ducere, ut mutuatarius faciat eleemosynas fol. 535.*

Et quando dominus molendini, seu furni, & Do- 93
ctor teneantur in casu prædicto ad restitutionem, an eam facere debeant mutuatariis, vel pauperibus vide *Laur. de Rodulph. in cap consuluit. par. 2. q* 40. & 41. *num. 1. de usur. inter tract. divers tom. 7. fol. 23. Abb. in cap. naviganti sub num. 17.* & *Jo Ann. sub num. 18.* & *19. eod.* & *Navar. in man. confesse. cap. 17. n. 220. versic non agesimo primo.* & late *Jo azor. de instit, moral. par. 3. lib. 7. tit de mutuo, cap. 7. q. 3.* & *.4.*

Declara hanc contrariam sententiam, prout declaravi *supra q. 1. sub num. 505 declar. 2.*

Et hæc de primo casu posito *sup. sub nu* 82.

Secundus casus est, quando id, quo læditur 94
campsuarius, id est, quando id quod campsor accipit ultra justum pretium, non venit principaliter, neque expectatur, tanquam jure debitum ex cambio; sed venit tanquam antidorale, & remuneratorium de gratia, & non de justitia debitum, ut, loquendo in mutuo, scribunt *Gl. in cap. 10. consuluit. in verbo, sperantes. de usur. Card. de Turrecrem. in cap. putant sub num. 2. in 2. concl. 14. q. 3. Navar. in man. confess. cap. 17. de usura circa mutua sub num. 209. vers. in decimo.* & *undecimo* & *cōmuniter omnes in diversis locis.* quare si mutuator ducatur ad mutuandum sine aliqua spe lucri, & ex sola charitate proximi, ut fieri debet; si postea mutuatarius hac contemplatione aliquid mutatori donabit, & ipse recipiat, credens, illum pure donare, nec apparet, unde oppositum credere debuisset, certe, his concurentibus, hoc lucrum donatum non est usura, *Ant. de Rosel. tract. de usur. num. 20. vers. rursus. tom. fol.* 67. &, quod mutuator possit sine pacto à mutatario gratis oblatum capere ultra sortem, sed cavere debeat mutuator à prava intentione; quia, si eam mutuando habuisset, teneretur in foro pœnitentiali illud restituere, scribit *Host. in sum. tit. d. usur. §. an aliquo casu. vers. tertio quando. fall.* 3. & hanc esse communem opinionem, quód mutuator possit a mututario aliquid gratis, & liberaliter sibi donatum accipere, testatur, & sequitur *Jo. Azor. de instit moral. par. 3. lib. 7 tit. de mutuo, cap. 8. cas. 11.* & probatur ex eo, quia licet non deceat Episcopum, manum, quam ordinando imponit, vendere; tamen si is, qui fuerit ordinatus, non ex placito, neque exactus, neque petitus aliquid gratiæ tantummodo causa, dare voluerit, hoc potest licite accipi, cum ejusmodi donatio

non

non ex ambientis petitione proceſſerit, *c. 4. ſicut epiſcopum, 1. q. 2.*

95 Ratio eſt, quia lex Evangelica in illis verbis, *nihil inde ſperantes*, prohibet ſperari, ſeu expectari lucrum: ſicque, ut committatur uſura, opus eſt, quòd mutuator ſperet ſive ab initio mutui, ſive poſt, *Ant. de Roſel. d. tract. de uſur. num.* 39. Ergo, ubi mutuatarius donet ſine ſpe mutuatoris, non eſt uſura.

96 Declara reſtringendo, quod dixi in hoc ſecundo caſu, ut non procedat, quando mutuator hanc antidotalem, naturalemque obligationem reduceret in obligationem civilem, quia eſſet uſura *Card. de Turrecrem in cap. ſi fœneraveris, nu. 5. verſus finem, ibi in ſuper ſi mutuans paciſcatur, &c. 14. qu. 3. Medin. in ſuis tractat. tom 1. tit. de reb. per uſur. acquiſ. quæſt. 1. verſ. ſed contra, col. 5. in fide, fol. 297.* & latius *verſ. reſpondetur, Sot. de juſt. & jur. lib. 6. quæſt. 1. artic. 2. verſ. reſtat ergo, ibi, ad quartum ergo, col. 11. fol. 538. Joann. Bapt. Lup. in c. naviganti, §. 1. ideſt, poſt præfationem, in fine, ſub num. 30. verſ. ex quibus, de uſur. inter tractat. diverſic. tom 7. fol. 137. & , aliis citatis*, hanc eſſe communiter receptam, multo veriorem, quia illa obligatio civilis ad remunerandum eſt pecunia æſtimabilis, ſcribit Ioann Azor. *de inſtit. moral. part. 3. lib. 5. tit. de uſur. ca. 7. qu. 1. verſic. altera eſt opinio.* & , quòd idcirco ſi mutuator obliget mutuatarium ad ſibi remutuandum ſit mutuum uſurarium, ex quo iſta obligatio eſt pecunia æſtimabilis, ſcribit Sot. *in loco ſup. prox. citato.*

97 Subdeclara hanc declarationem, ut, ſecluſo pacto: ſeu obligatione civili, liceat mutuatori petere à mutuatario, ut jure gratitudinis, & honeſtis in caſu occurrenti, cum ipſe indiguerit, velit ſibi remutuare, *Covar. var. reſolu. libr. 3. cap. 2. ſub nu. 5. verſic. tertio tamen, circa medium, & Joan. Azor. in loco ſupra proxime citato.*

98 Tertius caſus eſt, quando mutuatarius nihil penitus mutuatori reſtituit ultra ſortem: ſibi mutuo datam; ſicque mutuum eſt undique gratis, & abſolutam continet charitatem ex parte mutuatarij, & ex parte mandantis mutuo dari; licet mutuator aliunde propter illud mutuum, lucrum, & quidem magnum conſequatur, ut puta, cum teſtator legat alicui campſori domum, ſi hæredi mutuaverit centum, quia iſto caſu campſor poteſt licite mutuare illa centum, ut conſequatur domum, *Anto. de Roſel. tractat. d. uſur. num. 19, verſic. alius vero, & n. 41. tractat. de uſur. inter tractat. diverſ. tom. 7. fol. 67. & 68.* quare à fortiori, ſi quis donaret, vul legaret alicui mille ſub iſta conditione, ſeu hoc onere adjecto, ut iſte donatarius, ſeu legatarius teneatur ſingulis annis mutuare gratis, & amore ex centum pauperibus; nulli dubium erit, quòd iſte poterit acceptare donationem, ſeu legatum, & mutuare ſine ullo ſcrupulo uſuræ, ineſt enim in hoc mutuo utilitas mutuatarij, & qui mandavit mutuum, bene exercet charitatem: & in hoc eſt fundata lex Evangelica.

99 Quartus caſus eſt, quando id, quòd à mutuatario accipit mutuator ultra ſortem, non lædit mutuatarium, & mutuatorem conſervat indemnem, ut in caſu quem poſui *ſupra ampl. 8. ſub numero 275. & 276.*

100 Quintus caſus eſt, quando id, quod mutuator accipit ultra ſortem, procedit ex re ipſa, mutuo data; & ſic mutuator recipit plus, ſed non ultra ſortem ut in primo, ſecundo, & tertio caſu, quos poſui *ſupra q. 1. num. 409. 415. 422. & ſeqq.*

Reliquos caſus, ſi qui ſunt, collige, ſi potes, ex his, quæ ſcripſi *d. q. 1. num. 439. & ſeqq. in 4 & ſequentibus caſibus.*

Reſtringe ſecundo, ut non procedat, quando in 101
cambio eſſent tria pretia, nempe ſummum: medium, & , in firmum; quia tunc campſor poteſt excedere infimum, & medium, dummodo non excedat ſummum, quia quodlibet iſtorum dicitur pretium juſtum, ut in re vendenda ſcribunt *Sot. de juſtit. & jure lib. 6. quæſt. 2. artic. 3. col. 3. initio, fol. 568. Covar. var. reſol. lib. 2. cap. 3. num. 1. Navar. in man. confeſſ. cap. 17. de peccato uſuræ circa mutua, num. 228 verſ. idem de co, & nu 241. verſ. centeſimo ſexto, & capit. 23. de avaritia, &c. num. 79. verſic. tertio quod,* & *in cap. ſi fœneraveris. initio, nu. 5 verſic. quarto noto, verſus finem, 14. quæſt. 3.* & *alii*, quos citat, & ſequitur *Boninſ. tractat. de vendit. ad temp. capitu. 7. ſub nu. 2. 3.* & *ſeqq* & dixi *ſupra quæſt. 1. num. 566.* & , quòd vendens ad tempus cariori pretio, quam præſenti pecunia, non dicatur illicite vendere, dummodo non excedat ſummum pretium intra iuſtum pretij latitudinem, tenent omnes, ut ſequitur *Joann. Azor de inſtitut. moral. par. 3. lib. 8. tit. de empt. & vend. c. 8. initio, verſic. in primis, col. 642* quare injuſtum pretium diceretur, quando exceditur ſummum, vel in fimum.

Ratio hujus reſtrictionis eſt, quia hoc pretium, 102
quod non eſt lege poſitum, non eſt indiviſibile, ſed habet latitudinum, cum juſtitia & prudentia humana illas omnes circumſtantias, & qualitates rei uendendæ non valeat ita metiri, ut pretij metam poſſit inde punctualiter attingere, *Sot. de inſt. & jur. lib. 6. quæſt. 2. artic. 3. col. 3. circa initium. fol. 568.* Imo addo, individua ejuſdem ſpeciei eſſe varia in bonitate etiam intrinſeca, & illas circumſtantias, à quibus ſumi debet juſtitia, eſſe inſtabiles, & inter ſe multum aliquando differre; & adde quæ ſcripſi *ſupra ſub numero 56.*

Sed horum pretium, quòd attendi debeat, quan- 103
do agitur de læſione, vide *ſupra numero* 40. *ſubdeclar.* 4.

Infero extendendo hanc reſtrictionem, non ſolum non injuſte cambire eos, qui, pretio à lege non taxato, cambiunt pro majori, vel minori pretio intra latitudinem; ſed neque eos, qui, etiam taxatò pretio, excedunt ſupra vel infra eſſeque tutos etiam in foro conſcientiæ, in terminis tamen, in quibus locutus ſum *ſupra ſub num. 67.* & 68. & *ſub nu. 75. verſic. in foro*, ubi videas.

Et hæc de quarta declaratione, poſita *ſupra numero 67.*

Declara quinto (& in hac declaratione attingo 104
læſionem, procedentem ex facto tertij: ſiquidem hucuſque egi de læſione, procedente ex facto partium,) ut læſio, procedens ex facto tertij, ſufficiat ad reſcendendum contractum, ſeu actum, etiam ſi ſit infra dimidiam, quia hæc non eſt ita tolerabilis, ſicut illa, quæ procedit ex facto ipſorum principalium.

Quare quanta ſufficiat læſio, procedens ex laude, ſeu arbitramento arbitri, & abitratoris, & qua peti poſſit reductio ad arbitrium boni viri, vide *in meo tractat. de judic. cauſ.* &c. *lib. 2. cap. 2. numero 449. & ſeqq.*

Et quid in venditione facta per procuratorem, vi- 105
de *Ant. Burg. in c. cum, cauſa. ſub n. 24. de empt.* & *vend.* & *Gabr. in concluſ. li. 3. tit. de empt.* & *vend. concl. 1. nu. 26.* & *ſeqq. ampl. 11.*

X

Et quid in datione in ſolutum, facta per judicem,
106 vide eoſdem *Ant. Burg. in d.cap.cum cauſa*, *num.* 45. *& Gabr.d.concl.1.in limit.5.num.* 64. & 65. *verſic. declara tamen*, & de datione nominis debitoris in ſolutum, adde quæ ſcripſi § *ſeq. gloſ.5.nu.*280 & *ſeqq.*& præſertim *num.*282.

107 Declara ſexto, ut juſtitia pretij cambij, in quo nummularius pecuniam accipit, alibi reſtiturus, ſeu dat, alibi recepturus, non regulatur ab æquivalentia numiſmatum, quæ commutantur, ſed ab impenſis, laboribus, & periculis, quæ nummularius ſubit; & proinde nummularius lucrum accipit, etiam ſi pluris valeat pecunia in loco, ubi accipit, quam in loco, ubi reſtituit, quia quamvis recipiat plus, quam ſit ſoluturus alibi, tamen ſuo periculo, labore, & impenſis pecuniam alterius ex uno loco in alium portat, & obſequium præſtat, & Reipub. utile negotium gerit: item lucrum accipit, etiam ſi minoris valeat pecunia in loco, ubi dat, quam in loco, ubi recipit; quia licet minus det, quam ſit recepturus; tamen ipſe inſervit in dandis pecuniis, ubi ille indiget, ſuamque operam, & induſtriam ponit, in obeundo officio, & ſuam pecuniam præſentem dat pro longe diſtanti, quæ ſolet minoris æſtimari; unde quando prius accipit, lucratur, quia ſuſcipit onus portatoris, quando vero prius dat, lucratur, quia pecuniam præſentem pluris æſtimat, quam abſentem, ex quo illam poſtea reducere intendit, & conſequenter in impoſitione pretij nulla habetur ratio inæqualitatis numiſmatum: ſicut in ſimili, ſi Hiſpanus, commorans in Sicilia, daret Siculo in Sicilia centum tritici modios, & Siculus ille daret Hiſpano totidem modios tritici, quos habet in Hiſpania, æqua eſſet per[illegible]o, quia Siculus labore, impenſis, [illegible]icum, quod habet in Hiſpania, [illegible]eret, & Hiſpanus in Hiſpa[illegible] in Sicilia, & ideo nulla habetur ratio, quòd triticum pluris in Hiſpania, quam in [illegible]metur, *Ioann. Azor. d. inſtitut. moral. par.* [illegible]*.10.tit.de camb.cap.7.verſic.at cæteri,& verſic.ſeq. col.*874.& quare campſori, ſive prius det, ſive prius recipiat, debeatur merces, vide etiam *ſup.q.*1.*ſub n.* 425.*in fine*, *&* 426.*& hac eademq. par.præced.ſub nu.* 49. *&* 90.

108 Contra hanc declarationem in eo; quod ait, numiſmatum æquivalentiam non attendi, oppono; quia, quod cambitio debeat regulari etiam ab æquivalentia numiſmatum, alias cambitio ſit injuſta, & uſuraria, tenet *Sot.de juſt.& jur. lib.6. quæſt.12.art.*1. *concl.3.col.3.&* 4. *in reſponſione ad* 1. *argumentum*, *fol.* 614. *&* 615.*& articul.* 2. ubi pluribus in locis oſtendit, in cambio habendam eſſe rationem copiæ, & inopiæ monetæ ratione loci, & ſecutus ſum *par. præced. n.*48.

Confirmatur primo hæc contraria opinio, quia cambium, ſive ſit emptio, & venditio, ſive ſit permutatio juxta ea, quæ ſcripſi *ſupra quæſt.* 4. *num.* 21. & 18.*in* 4. & 3. *opin.*debet ſemper in ſe habere juſtitiam commutativam, per ea, quæ dixi *infra* §. 6. *gloſſ.* 1.*ſub num.* 41.& eam non haberet, ſi haberetur ſolum ratio laborum, & impenſarum, & non haberetur ratio inqualitatis numiſmatum, ratione locorum. Ergo.

109 Confirmatur ſecundo, quia Azor. pro declaratione,quam ipſe ſequitur, citat quidem auctores, ſed non loca; & ſimile quod adducit de commutatione tritici in Hiſpaniam, & Siciliam, non exiſtimo verum: finge enim, quòd modius tritici in Sicilia valet ſcuto uno, & in Hiſpania ſcutis tribus certe abſurdum eſt dicere, quòd inter Siculum, & Hiſpanum eſſet æqua commutatio, ſi unus eorum daret centum modios alteri in Hiſpania, & alter alteri centum in Sicilia: imo hoc eſt de diametro contra doctrinam Soti, & aliorum, quos ſecutus ſum *par.præceden. ſub numero* 48. dum dicunt, juſtam eſſe commutationem, ſi ubi adeſt inopia detur unus, ut ubi adeſt copia recipiantur duo, ſi in loco dationis tanti valeat unus, quanti in loco receptionis duo: neque conſiderandi ſunt labores, & ſumptus in tranſportatione formali, & reali, quam quiſque eorum faceret, ut conſiderat Azor ſed alia via procedendum eſt, quia, habens centum modios tritici in Hiſpania, poſſet illud vendere, & ex parte pretij emere centum modios an Sicilia, ſuppoſito commercio inter unum, & aliud Regnum; quare non eſt conſideranda tranſportatio vera, & realis, quia illa non fieret, ſed eſt conſideranda venditio tritici in Hiſpania, & emptio Sicilia, quia ita fieret: Abſurdum proinde non exiſtimo, quòd nummularius poſſit in Belgio dare ſcut. 25. ut recipiat ſcut. 100. in Indiis, hoc enim admitto, quia poſſet ratione copiæ, & inopiæ inter unum, & alterum locum eſſe æqua commutatio: ſed quod deinde nummularius det in Indiis ſcut.100. ut totidem habeat in Belgio, & quòd ulterius pro utroque cambio habeat idem lucrum ratione impenſarum, & laborum, hoc exiſtimo abſurdum.

Infero magis explicando, & quaſi conciliando, quòd etſi campſori debeatur merces laboris, & debeantur expenſæ, & periculi pretium, ſive moneta ſit æqualis,ſive inæqualis, & ſive nummularius prius accipiat, ſive prius det, quia ſemper in eo conſiderantur labor, & impenſæ, ut dixi *par. præced. ſub n.* 49.*& hac ead.par.ampl.*6. *num.* 9. & ita procedat declaratio.

Tamen quando nummularius mercedem illam retinet, ſemper obſervat monetæ valorem, currentem in plateis pro quibus fit cambium; & valor ille ſumitur ex æqualitate, & inæqualitate copiæ, & inopiæ pecuniæ, & ex æqualitate, & inæqualitate bonitatis numiſmatum; quo valore conſiderato, ſervari debet juſtitia commutativa permutationis pecuniarum, & inde ſumi juſtitia mercedis nummulari; & ita procedit opinio contra declarationem.

Declara ſeptimo, reſtringendo eandem amplia- 110
tionem, poſitam *ſupra numero* 1. dum diximus, licitum eſſe contrahentibus ſe decipere, eo tamen modo, quo declaravimus poſtea *numero* 2. *& ſeqq.* ut procedat circa valorem, & pretium rei, ut hucuſque locuti ſumus; ſecus circa numerum, menſuram, & quantitatem rei, quia in his nec in foro conſcientiæ, nec in foro exteriori toleratur aliqua læſio, quamvis parva; quare deceptus in quantitate rei, etiam citra dimidiam, poteſt agere jure communi ad ſupplementum, Abb. *in capit.*5. *per tuas*,*num.*4.*verſic.nota & tene menti, de donat. Anton. Burg.in cap. cum cauſa numero* 50.*limit.*15.*de empt.& verſic.lit.inter Repet.tom.*4.*fol.* 270. ut puta, ſi vendatur fundus, expreſſo certo numero jugerum, ſeu expreſſa menſura, quòd reperiretur plus, non intelligitur venditum,&, ſi reperiretur minus, agitur ad ſupplemetum, Abb. *d.cap.per tuas . ſub nu.*8.*& Burg. d. li-*

d.limit. 15. *numer.*50.& hoc est, quod sub aliis verbis tradit *Mich. Sal. ad D. Tom.* 2.2. *quæst.* 77.3. *controu.* 1.*numer.*4.*in fine, versic. obseruemus tertio, & numero* 5. *fol.*82.

Secus etiam, quando deceptio esset circa vitium rei venditæ, *lib.*1.§.*proinde,ff. de ædil.edict.* cum venditor teneretur illud exprimere,& non expresserit, iuxta ea, quæ scribunt *Gloss. in lib.*14.*Iulianus, in §.item qui furem, ff de act.empt.Bal.in l.*2.*numer* 4.*quæst.*2.*per. totam, & ibidem Salyc.sub numer.* 4.*in* 6. *oppofit.C. de rescind. vendit. Eab. de Mont. tractat.de empt. & vend. quæst.*8.*princip.numer.*8.*in fine,tom.*6.*par.*1 *fol.*65.&latissime tractat *Mich Sal.d.articu.*3.*controu.*1 *sub num.* 10.*& seqq.versic.his positis fol.* 83.*& seqq.*& scripsi aliquid *supra num.*15.*in fine,* & faciunt quæ scripsi *supra quæst.*1.*num.*482.*versic.primus & infra.*§.7.*gloss.*2.*num.* 74 *& seqq.*

Confirmatur hæc declaratio in eo, quod dixi, læsionem circa quantitatem rei non tolerari, etiam si sit infra dimidium ex Deuteron. auctoritate, cujus verba formalia retuli *supra numer.* 41. *versus finem*, ubi videas.

AMPLIATIO XI.

SUMMARIUM.

Cambium est licitum,etiam inter eos,qui non sunt mercatores, numer. 1. *& seqq. Imo potest exerceri etiam à muliere,& à quavis persona habili ad contrahendum, num.*9.*&* 10.

*Prohibitum una via,& non debet alia concedi.num.*2.

*Cambiorum negotiatio est mercatura, & veluti regina mercaturam,num.*4.

*Pecuniæ omnia obediunt,includit omnia,& protegit sicut sapientia sub nu.*4.

*Mercator dives potest,omissis mercium mercaturis,totam pecuniam negotiari in cambiis,& à fortiori potest aliquam pecuniam tenere otiosam pro cambiis. n.*4.*&* 5.

Clerici seculares. paupertatem non professi, possunt ministerio laicorum dare pecunias ad cambium, &c. num. 6.*&* 9.

*Clericis etsi prohibita sit negotiatio, & mercatura in genere,tamen aliqua negotiationis species permittitur & quæ sint prohibita,& quæ permissa,num.*7.

Clerici debent abstinere non solum ab his, quæ sunt mala,sed etiam ab his,quæ habent speciem mali,sub num. 7.*&* 8.

*Episcopi gloria est, pauperum inopiæ prouidere, sub nu.*8.

*Sacerdotis, religiosique viri ignominia est, propriis studere divitiis.sub eod.num.*8.

AMPLIA XI. ut cambium sit licitum etiam inter eos, qui non sunt mercatores, *Boninf. tract. de camb.capit.*7.*versic. non veggo.fol.* 23. *Fabian. Genuen.* quem citavi *infra num.* 6.*versic.infero secundo,*& quòd etiam privato homini, qui nummularij officium non facit, lucrum percipere liceat ex cambio per litteras, dando prius ipse pecunias, ut alio in loco recipiat,scribit *Ioann.Azor.de institut. moral.par* 3.*lib.*10. *tit. de camb. cap.* 6.*in fine, quæst.* 5. subdens, ei tamen non deberi tantum lucri, quantum nummulario publico permittitur: quod idem in campsore publico cambij minuti ex eodem retuli §. *seq. gloss.* 3. *numer.* 101.*versic. contra,* & quòd etiam is, qui non est mercator, possit etiam sine aliquo objecto mercaturæ tenere suas pecunias in continuis cambiis, scribit *Boninf. tract. de camb. cap.* 4. *initio,* & posui eadem *sup.quæst.*5.*num.*5.

Confirmatur primo hæc ampliatio, quia cambium minutum potest fieri etiam inter eos, qui non sunt mercatores, ut secutus sum *d. num.* 101. ergo possunt inter eos fieri etiam alia cambia, cum ratio in contrarium non appareat.

Confirmatur secundo, seu verius ostenditur veritas hujus primæ,quia etsi usus nundinarius cambiorum fuerit primum inventus pro servitio mercaturæ, & ideo cambia fierent solum inter mercatores, tamen postea, necessitate compellente, fuit usus iste ut dixi *quæst. præceden. numer.* 8. ampliatus, ita ut cambio esset mercatura, & negotiatio, pro se ipsa, qua mercatura, & negotiatione admissa pro licita, & honesta: esset injustum, & damnosum Reipub. quod non mercatores non possent in illis nundinis emere, & vendere, & sic cambire pro suis necessitatibus.

Confirmatur tertio, quia si cambiorum negotiatio esset licita solum inter mercatores sequeretur, quòd vidua,aliæque similes personæ, ad mercaturam, & negotiationem inhabiles, non possent dare suas pecunias Bancheriis, qui illas negotiarentur in cambiis; quia quod una via à lege prohibetur, non debet alia concedi in fraudem legis, *Iacob.de Aren. tract. deposit.*§.3.*numer.*10.*tom.*4.*fol.*6.sed hæc sequela est falsa de jure & de consuetudine,per ea,quæ dixi sup.ampl. 9.*nu.& seqq.* 2

Confirmatur quarto, quia rationes, quæ contra istam amplationem adducuntur, sunt falsæ, & frivolæ; illa enim præcipua ratio (quòd ideo soli mercatori liceat lucrum capere ex cambio, quia cambium sit mutuum, in quo non liceat lucrari, nisi mercatori ratione interesse, quod patitur) est falsa: quia non est mutuum per ea, quæ dixi *supra quæst.* 4. *numer.* 5. *& seqq.* est etiam flsa, quia in mutuo non solum mercatori, sed cuilibet alij licitum est consequi interesse *lucri cessantis,& damni emergentis,* ut,loquendo in quovis creditore, secutus sum *supra ampl.* 8.*numero* 222.*in primo casu, & numero* 268.*extens.*1.& patet ex his quæ scripsi *in ead.ampl.*8 *sub numer.*76.*& seqq.* ubi inter conditiones, necessarias ad consequendum interesse ex mutuo, non numeratur qualitas, quòd mutuator debeat esse mercatori: reliquæ etiam rationes, si quæ adducuntur sunt frivolæ, & parvi ponderis: hacque de causa eas consulto prætereo.

Contra istam ampliationem tenet *Hier. de Luc. tractat.de camb.in verbo,pro decisione, numer.*30.*& seq.* & *numer.*36.*tom.*6 *par.*2.*fol.* 410.& forsan idem sentit *Medin.in sui tractat.tom.* 2.*tit. de reb.per usur. acquis. quæst.*5.*col.*4.*versic.verum quemadmodum fol.*361. dum simpliciter scribit, quòd non omnibus licet cambire, non explicando qui sint illi, quibus non convenit cambire.

Non recedas ab ampliatione, licet aliqui timore hujus ampliationis soleant cambij negotium facere sub nominibus, quòd ipsi sunt mercatores, soliti dare, & accipere cambio, ut patet ex formula, quam posui *supra quæst.*5 *sub numer.* 16. *ibi, & essendo persona, & supra hac ead. quæst.* 7. *ampl.* 8. *sub numero.* 244. 3

Infero primo, corroborando eandem apliationem, quòd etsi homo dives, & pecuniosus posset pecunias implicare in mercatura rerum, & ex illa lucrum honestum acquirere; tamen potest, illa rerum 4

mercatura omissa, solum negotiationem cabiorum nundinalium licite exercere, quia ista etiam dicitur mercatura, imo dicitur mercatura mercaturarum, & quasi regina aliarum negotiationum, ut dixi *quæst. præcedenti, sub numer.* 8. cum ista disponat de pecunia, *& pecuniæ omnia obediunt, Ecclesiastes,* 10. *nu.* 19. unde ipsa includit omnia, scripsi *hac ead. quæst par. præcedenti, numer.* 14. imo videtur quodammodo æquiparari sapientiæ, quia, ut ait idem Ecclesiastes 7. *num.* 13. *sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia*, quare non temere dixit Horat.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum.

Virtus post nummos, &c. & in libr. 3. morum medicorum.

Nummus honoratur, sine nummis nullus amatur;

Nummus ubi loquitur, Tullius ipse tacet.

sequitur hinc, quòd cum ab ista cæteræ pendeant negotiationes, & mercatura, & ad istam in indigentiis recurrant, ista hoc ipso videatur cæteris aliis Reipub. utilior, cum habeat rationem regendi, & sustinendi alias quæ Reipub utiles sunt.

Quicquid contra hanc illationem scripserit *Hier. de Luc. d. tractat. de camb numer.* 39. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 410. licet enim is ea moueatur ratione, quòd iste, qui non pro mercatura, sed ad lucrandum hanc artem exercet, sibi thesaurizet ad gehennam, cum non pro bono Reipub. sed suo, tale exercitium sumat ad augendas suas injustas opes, & in damnum aliorum mercatorum: tamen hæc ratio dupliciter confutatur: primo, quia si hæc ratione damnaremus mercaturas, quòd mercator suæ magis, quam Reip. studeat utilitati, omnes damnabimus mercaturas: secundos, quia licet mercator, seu artifex male versetur, & animama in mercatura, & arte perdat, tamen illa mercatura, & ars possunt in se ipsis esse licitæ, & utiles Reipub. prout dixi etiam *supra quæst.* 1. *numer.* 71. *& seqq.*

Temperanda tamen sunt quæ in hac illatione ad hujus negotiationis cambiorum, seu verius pecuniarum, & diuitiarum exaltationem videmur dixisse, ex his, quæ scripsimus *quæst. præceden. numer.* 16 *&* 18 *& supra quæst.* 1. *numer.* 77. *&* 78. in quibus locis omnino ideas.

Subinfero ex ista illatione, quòd sicut homo
5 pecuniosus potest omnes pecunias implicare in cambiis, ut dixi ita à fortiori mercator ditissimus, quamuis multam negotietur pecuniam in mercibus, potest aliquam pecuniarum partem tenere otiosam, ordinatam pro cambiis, ita ut eam non expenderet, etiam si quæuis utilis, & bona occasio ei contingeret negotiandi super mercibus illam pecuniam, quia iste non peccat.

Quicquid in contrarium scripserit idem *Hier. de Luc. d. tract. de camb. numer.* 41. *fol* 410.

6 Infero secundo, quòd clerici seculares, qui pauperitatem professi non sunt, possunt, mediante aliquo laico, dare suas pecunias ad cambium, non pro se ditando, sed pro sua, vel suorum necessita; & dummodo non dent scandalum, neque à cultu diuino distrahantur, *Fabian. Genuen. tractat. de camb. initio, numer.* 45. *versus finem, & numer.* 46 *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 415. quem, & alios, loquendo de consuetudine, sequitur *Io. Bapt. Cauat. tractat. de camb. tit. de dante, in princ. fol.* 234.

7 Confirmatur hæc illatio, quia etsi *nemo, militans Deo, impliceat se negotiis secularibq. Apost.* 2. *ad Timoth.* 2. *numero*, 4. ideoque clericis mercatura, & negotiatio sit prohibita, *cap* 10. *fornicari distinct.* 88. & pluribus aliis sacrorum canonum locis, & Doctorum auctoritatibus citatis, sequitur *Strach. tract. de mercat. par.* 3. *numero*, 4. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 295 *&, citata d. distinct.* 88. *per tot.* scribunt *Sot. de iust. & iur. libr.* 6. *quæst.* 2. *artic.* 2. *in* 5. *conclus. col.* 4. *fol.* 565. *in fine, & Cardin. Tolet. de instruct. sacerd. libr.* 8. *capitu* 53. *de negotiatione, versic secundo ratione* & multas etiam auctoritates adducit, sed sequitur cum distinctione *Conrad de cotractu, quæst.* 52. *in* 2. *&* 4. *conclusione*: nam clericus debet abstinere non solum ab his, quæ sunt mala secundum se, sed etiam ab his, quæ habent speciem mali, quod negotiatione contingit propter tria: primo, quia est ordinata ad lucrum terrenum, cujus clericus debet esse contemptor: secundo, propter frequentia negotiatorum vitia, quia difficulter negotiator exuitur à peccatis labiorum: tertio, quia nimus implicaret animum curis secularibus, & per consequens retraheretur à spiritualibus, ut ex D. Thom, refert, & sequitur *Card. à Tu re rem. in cap. canonum numer.* 11. *versic. ad secundam*, 14. *quæst* 4.

Tamen distinguenda est negotiatio in triplicem speciem: Prima enim dicitur negotiatio œconomica quæ, fit ad sustentandum se, & domum suam, prout necessitas postulauerit: Secunda dicitur negotiatio politica, cujus finis est, publicis populi necessitatibus succurrere, & hæc Ciuitatum Gubernatoribus conuenit: Tertia dicitur negotiatio lucratiua, qua scilicet quis aliquid emit, ut illud postea carius vendat, hæcque tertia negotiatio fit duplici modo: primus modus est, quando emptor rem, quam emit, artificio, & industria mutat, & meliorat, ideoque carius vendit: hæcque non tam dicitur negotiatio, quam artificium: secundus modus est, quando quis emit, sit carius vendat, nullo artificio adhibito, nullaque addita melioratione, hæcque proprie dicitur negotiatio, *Medin. in suis tractat. tom.* 2. *tit de rebus restitut. quæst.* 30. *in* 2. *modo, usque ad versic. esset. fol.* 223. *col.* 1. *in fine, & sequentibus,* ex quibus tribus negotiationis speciebus clericis prohibentur solum secunda species videlicet negotiatio politica *Medin. in d.* 2. *modo, versic. alia est, il* 1 *fol.* 223. in hac enim intelligendum est Apostoli dictum ad Timoth. *supra relatum*: & tertia species in secundo modo, videlicet negotiatio lucratiuà, sine artificio, & melioratione, *Medin. vbi supra, versic. alio modo, fol.* 224. *colum.* 1. reliquæ autem species, nempe prima, quæ dicitur negotiatio œconomica, ac tertia in primo modo sunt eis licitæ, *Medin. in d.* 2. *modo, initio, & versi, alia est, il.* 2. *fol.* 223. *col.* 1. *in fine, &* 1. & sunt licitæ non solum clericis, sed etiam ei, qui esset monachus, cui licent ea omnia, de quibus in *capitu.* 33. *nunquam, de consecrat. distinct.* 5. & latè explicat *Conrad. d. quæst.* 52. *in* 3. *conclus.* quare licitum est clerico emere ea, quæ necessaria sunt in domo prousu suo, & familiæ suæ; similiter si clerici præ prædiis ecclesiasticis, & matrimonialibus, vel dona habeant aliqua, quibus non indigent, possunt illa vendere, *Conrad. d. concl.* 3. *& Medin. d. quæst.* 30. *in secundo modo, fol.* 223. *col.* 1. *in fine* &, quòd clericus victum, & vestimentum sibi artificiolo, velagricultura absque officio sui detrimento debeat præparare, dicit text. *in cap.* 3. *clericus, distinct.* 91. & quòd

clericus, quantumlibet verbo Dei eruditus, debeat nihilominus artificiolo victum quærere, omnes enim clerici, qui ad operandum validi sunt, & artificiola, & litteras discant, dicit text. *in cap.seqq. clericus, eadem distinct.* 91. quare, ut habetur in *Apost. lorum actib.*18.Apostolus, Paulus, etiam cum esset Episcopus, exercuit artificium artis scænofactoriæ, idest, fuit funifex, vel tabernaculum, seu tentoriorum factor, & 1. *ad Corinth.* 4. *numero* 12. ipse pro se & alius dicit, *laboramus, operantes manibus nostris* & 2.*ad Thessal n.*3. *num.*8. *neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore*, & *fatigatione, nocte*, & *die operantes, ne quem vestrum grauaremus.* & *d.cap* 33. *nunquam de consecrat. distinct.*5. *si apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere laborabant manibus suis*, &*c. cur tu*, &c. &, quod clericus, peractis horis, & visitatis infirmis, possit, si voluerit, exire ad opus rurale, vt necessitatibus peregrinorum, & hospitum, siue diversorum commeantium, infirmorum, atque defunctorum succurrere valeat, dicit text. *in capit.*2.*presbyter, distinct.*91.& *in capit.*1.*de celebr.miss.* imo neque tertia species negotiationis in secundo modo videtur absolute clericis prohibita; nam clerici possunt emere, & vendere ex iusta causa; puta, ut victum quærant, seu domum suam sustentent, vel indigentibus subveniant, vel Reip. utilitati, & necessitati consulant, vt, citato D.Thom.2.2.*q.* 77.*art.* 4.late deducit *Salyc in auth.ad hæc.sub num.* 18. *quæst.* 22. *ibi,& in clericis res videtur clara, C.de vsur.* &, quòd clericus possit habere tabernam, id est, apothecam ad res vendendas propter honestam, & necessariam negotiationem, scribit *Præpos. in capit. nono negotiatorem*, & ante eum *Gloss.ibid. distinct.* 88. & pro istis facit, quod secutus sum *par. præceden. num.* 64. *vers. ad quintum.* Item qui emit rem, non vt vendat, sed vt retineat, & postea propter aliquam causam velit eam vendere, non est negotiatio, & quamvis carius vendat, est licitum, vel quia eam rem in aliquo melioraverit, vel quia est mutatum pretium secundum diversitatem loci; vel temporis, vel propter periculum, cui se exposuit, transferendo rem de loco ad locum, vel eam rem fieri faciendo, puta, ex ferro infecto factum, *Salyc. sub d. nu.*18. *quæst.* 21. quod etiam sub alio modo scribit *Anch. in cap. peccatum, sub nu.*21. *versic.& primo, col.*18. *de reg.iur. in sexto*, &, quòd clerici, quibus prohibitum est exercere tabernam, possint illam per alium exercere fine amissione priuilegij clericatus, sequitur *Rebuff. ad constitut. Franciæ tractat. de mercat. articu.* 1. *gloss.* 14. *tom.* 2. *fol.* 205. & late ostendit, & declarat *Medin.d.q.*30. *in* 2.*modo, vers. hæc tamen non obstant, iunctis præcedentibus, fol.*224.

In huius confirmationis materia non licet diutius insistere, quia nimis confirmationis limites excederemus: sed quæ negotiationes, & commercia sint prohibita clericis, & quæ permissa, vide *Spec. tit. de cleric. coniug. nu.sexto & seqq.versic.sed quam dices honestam, lib.*4.*fol.*75. *Medin.d q.*30.*versic. alia est negotiatio policita, & versic.alio modo, fol.*223.& 224.& latius *Redoan.de spol. eccles. quæst.*2. *num.*1. & *seqq. usque ad num.* 59. & an iste articulus æque comprehendat omnes species clericorum, tractat *ibidem, num.* 35. *in fine, vers. ego ultra, & resolute d.num.*59.& *seqq.usque ad num.* 96. & qua pœna puniantur clerici, qui exercent negotiationes illicitas, scribit *numer.* 66. & *seqq. tom.* 14.*fol.* 214. & *seqq.* lege eum, quia copiose scripsit: &, quòd clerici exercentes negotiationem, sibi prohibitam, peccent mortaliter vide *Medin.d.quæst.*30. *versic.nota tamen, fol.*225. *col.*1. *in fine.*

Illud solum generaliter monebo omnes religiosos, & sacerdotes, ne in his commerciis, & exercitiis, quæ ad sui, suæque familiæ sustentationem sibi permittuntur, propriis studeant divitiis; quia sicut gloria Episcopi est, pauperum inopiæ prouidere, ita, ignominia sacerdotis est, propriis studere diuitiis, ut ex D. Hieron.refert *text.in cap.*71. *gloria Episcopi*, 12.*quæst.*1.

Contra hanc illationem, & præsertim contra ultimum dictum confirmationis facit, quod scribit *Mich. Sal.ad D. Thom.*2.2.*q.* 78.*in disputat. de camb. quæst* 4.*artic.*2. *controu.*12.*sub num.*3.*versic.alterum est tom.*2.*fol.*587. dicens in casu, de quo ipse loquitur, quòd etiam is, qui pecuniam dat campsori, seu mercatori, ut illam negotietur in cambiis, censetur campsor, seu mercator, non immediate, sed mediate.

Retenta illatione, Infero tertio, quòd etsi mulieres non sint mercatores, & non negotientur: tamen possunt suas pecunias dare alicui campsori, qui eas negotietur in cambiis pro ipsis mulieribus, ut dixi *supra ampl.*9.*num.*1.& *seqq.* 9

Infero quarto generaliter, quòd omnis persona, quæ est habilis ad emendum, & vendendum, potest inire contractum cambij; quia cambium est contractum emptionis, & venditionis; firmavi *supra q.* 4. *num.*21.& *infra ampl.*17.*n.*1.& *seqq.* 10

AMPLIATIO XII.

SVMMARIVM.

*Cambium est licitum, etiam dato pignore, seu fideiussore, n.*1.*Declaratur, nu.*4.

*Mutuum non est illicitum, quamvis mutuator mutuet cum pignore n.*2.

Pignoris fructus debet campsor computare in sortem, alius cambium esset illicitum, sub n. 4. *Extenditur primo, vt maxime eos computare debeat mutuator, Sub extenditur, etiam si mutuatarius iure donationis fructus remitteret. Extenditur secundo, etiam si dominus pignoris altas, non dato pignore, fructus illos non collegisset sub eodem num.*7.

Pignoris fructus non computantur in sortem, quando pignus mutatur in venditionem, sub eod. num. 4. *restrit.*1. *Multi sunt casus, in quibus non computantur in sortem; num.*5.

Fructus restitui debent venditori, rescissa venditione, ce quia emptor non solverit in termino, sub num. 4. *versic.primus.*

Pactum legis commissoriæ reprobatur in pignore, sub nu. 4.*versic.secundus.*

AMPLIA XII. ut cambium licite contrahi possit, etiam accepto pignore, seu dato fideiussore, *Boninf.tract. de camb. c.*7. *versic.& quantumque Mich Sal.ad D.Tom.*2.2. *post q.* 78.*in disputat.de camb.q.* 4. *art.*2.*controuer.*1.*nu.*17.*versic. vltimum, fol.* 558. *tom.* 2.*Ioann. Azor.de instit.moral. par.*3.*lib.*10.*tit.de camb. cap.*11.*q.*11. & *Romoald. Coli tractat. de camb. cap.*28. & ita tenent omnes sine difficultate & super cambiis, dato creditoribus pignore, consuluerunt, nulla in hoc excitata difficultate, Iureconsulti Florentini, & *Cur.Iun.cons.*152. *habita diligenti, sub numer.*1. *vers.promissis, & n.seqq.*

2 Confirmatur hæc ampliatio, quia si quis, mutuanda, recipit pignus mobile, vel immobile, ad sui securitatem, & nullum fructum intendit habere ex illo pignore, mutuum cum eiusmodi pignore est licitum, *Arhiepiscop. Flor. tractat. de vsur. cap. 2. §.25. num. 42. tom.7. fol.83. & Conrad.tract.at.de contract. q.32. in 1. conclus.* vbi tamen ponit fallentiam, quando mutuatarius ita indiget illo pignore, vt mutuator ex debito charitatis deberet illud mutuatario concedere.

Ergo, si pignus toleratur in mutuo, multo magis tolerabitur in allis contractibus in quibus non alia ratione fuisset pignus prohibitum, quam ratione mutui impliciti.

3 Quicquid contra hanc ampliationem scripserit *Hier.de Luc. tractat.de camb. vers. pro decisione, num. 42. tom 6. par. 1. fol.* 410. dicens, quod etsi iste, qui dat cambio pignore accepto, sit in tuto de cambio, tamen secundum Doct. inquit, stabit in periculo animæ; quia ponere se ita in tuto, non est absque descrimine conscientiæ, ex quo exit limites mercatorios; & quicquid, distinguendo, scripserit *Ioann. Bapt. Conar. tractat. de camb. tit. de vsura, versic. quaro Antonius, & seqq.fol.* 241. dicens, quòd si dans cambio, accepit pignus eo, quia probabiliter credidit, eum non posse soluere inundinis, tunc vsura est manifesta, & hanc dicit esse communem opinionem: secus, inquit, si credat, eum soluturum, sed tamen voluerit se cautiorem reddere, quia tunc, inquit contractus est licitus.

Nam Hieron. loquitur sine auctoritate, & ratio, quam adducit, non est bona; quia se reddere securum non est damnabile, & quilibet, qui dat cambio, quærit dare debitori securo, & stulte ageret, qui aliter, faceret, quòd debitor cambij sit idoneus, magis idoneus, & non idoneus non est de substantia cambij: & ad Ioan. Bapt. respondeo dupliciter: primo, quòd dato etiam eius dicto pro vero, tamen non pignus, sed credulitas impotentiæ inficeret cambium: secundo respondeo, quòd eius dictum, quod credulitatem impotentiæ debitoris, etsi videatur commune, tamen est impracticabile, & conquassatur ex his, quæ scripsi *infra ampl.* 17. *num.* 1. *& seqq.*

4 Declara hanc ampliationem, ut in pignore infructifero procedat de plano.

Sed in pignore fructifero est distinguendum: Aut enim campsor, cui datum est pignus, vult compensare fructus pignoris in sortem siue eos restituere: & tunc vtique contractus cambij, etiam cum pignore, est licitus, per ea, quæ in aliis terminis secutus sum *supra quæst.* 1. *num.* 481. & in contractu mutui hic *sup. num.* 2. Aut campsor non vult eos compensare, sed vult lucrari: & tunc contractu cambij est illicitus, per ea, quæ, loquendo de contractu venditionis, rescisso ex causa de præterito, & vigore pacti legis commissoriæ, & conditionis, impedientis natiuitatem venditionis, scripsi *eadem quæst.* 1. *num.* 482. 483. *&* 484. nam, generatim loquendo, fructus pignoris esse restituendos, seu computandos in sortem, alias contractum esse vsurarum, seu illicitum probatur *ex cap.* 1. & 2. & *cap.* 8. *conquestus, de vsur. cum similibus*, & scribunt *Laur.de Rodulph. in cap. consuluit. in 3. partic. princip. numero 49. vsur. inter tractat. diuers. tom. 7. fol.41. Ioan.de Anan. in d.cap.1. num.1.in fine, Archiepisc.Florent.tractat.de vsur. cap.2.§.25. numero 42. tom 7.fol.83. Sot.de iust. & iur. lib.6. quæst.1. artic. 2. ad secundum, seu sextum, argumentum col 12. fol. 538. Nauar. in man. confess. cap. 17. numero 216 versic.88. Molin.de iustit.tom.2.de contract. disputat.320. initio, col.286. & 287. & Mich. Sal.ad D. Thom. 2.2.quæst. 78.art.2. controu.12. initio, & num.1. tom.2.fol. 287.* & 288. dicens, hanc esse veram, certam, & communem sententiam inter Summistas, & rationem reddit.

Extende primo hanc declarationem in secunda parte, vt maxime procedat, si creditor cum pignore sit creditor ex mutuo, quia tunc est vsura formalis, cum simus in mutuo, in quo vsuram formalem committi, quando mutuator recipit vltra sortem, diximus *hac ead.q par. præced. sub n.*25. & vsuram esse prohibitam omni iure, late ostendit *supra q.1.nu.*401. & 404.

Subextende hanc extensionem, vt procedat etiam si debitor in contractu mutui iure donationis irreuocabiis remiserit, & donauerit fructus pignoris ipsi mutuatori; quia adhuc non dicitur spontanea donatio, & ideo tenetur eos restituere, per ea, quæ secutus sum *infra ampl.19.num.*65

Extende secundo, vt procedat, etiam si alias debitor illos fructus non colligebat, nec collige cogitabat, vt puta, quia datus erat in pignore ager sterilis, & debitor illum colere non intendebat: ad huc enim creditor tenetur illos fructus restituere, vel computare in sortem, deductis expensis, & laboribus, tum quia sufficit, esse fructus bonorum debitoris, & eos nullo iusto titulo à creditore reteneri posse, tum quia alias sequeretur, quòd si creditor ex pignore sua solerti industria longe plures colligeret fructus, quam debitor cogitaret, non teneretur illam maiorem summam restituere, quod est absurdum: hancque extensionem contra Sotum tenent *Nauar. d. capitu.* 17. *sub numero* 216. & *Molin. d. disputat.* 320. *vers. sotus col.* 287.

Restringe primo eandem declarationem in secunda parte, vt non procedat in pignore, quod licite mutatur in venditionem, quia statim atque mutatur in eam, dominium transit in creditorem, & consequenter in eundem transit periculum pignoris, & debitor liberatur à debito, & proinde ad eundem creditorem pertinent fructus, tum quia fructus sequuntur dominium: tum quia, qui subit periculum, debet habere vtilitatem periculi, per ea, quæ, loquendo de venditione cum pacto retrouendendi, latius sub multiplici considerantione scripsi *supra q.*1. *num.*473.474.& 478.

Pro huius restrictionis maiori intelligentia distinguo breviter du os casus.

Primus casus est; quando videtur res eum pacto, quod, si emptor non soluerit pretium intra certum terminum, res sit inempta, est, venditio sit nulla: & isto casu dico quod istud pactum est validum, & iustum, *Fab. Mont. tract. de empt.& vendit. quæ.7.princip nu.*10. *vers. restat. videre.* & intelligitur appositum fauore venitoris, quia is adimpleuit pro parte sua, & dicitur pactum legis commissoriæ, vt secutus sum *in meo tract. de iudic.caus. lib.*2. *cap.*2.*sub numer.* 384. & dixi *supra q.*1. *num.* 483. &, rescissa venditione, tenetur emptor restituere fructus, quos percepit, vt secutus sum *d. numero* 483.

Secundus casus est; quando mutuatarius, sive alius debitor dat mutuatori, sive creditori pignus cum pacto, quod, si infra certum terminum non solverit debitum, pignus intelligatur emptum à creditore pro illo debito, seu mutuo; & justo casu dico, quod ejusmodi pactum dicitur etiam legis commissoriæ, sed est reprobatum in pignoribus, *l. 1. & ult. C. de pact. pign. Bald. in d. l. 1. nu. 2. Salyc nu. 1. & seqq. & in d. l. ult. sub nu. 2. versi. conclude ergo. Fab. de Mont. d. q. 7. princip. sub n. 10. versic. restat videre, & n 12. & sub nu. 14 & Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 324. versi. in pignorib.* & *seqq. col. 299. ubi declarant.*

Et quando pactum legis commissoriæ valeat etiam in pignore, vide eundem *Fab de Monte d. q 7. n. 11. fol.* 64. ubi ponit quatuor fallentias.

5 Restringe secundo, ut multi siut casus, in quibus fructus pignoris non computantur in sortem; ego eos non prosequor, quia non est nostra materia; vide tu *Hostien. in sum. tit. de usur. §. an aliquo casu, versi. primo, quando in prima fallen. Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 1. art. 2. ad 2. seu 6. argumentum col. 12. fol. 538. Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. l. b 7. tit. de mutuo, ca. 8. in 1. casu, col. 557.* & late *Cora. de contract. q. 32. conclus. 2. & seq.* & de fructibus pignoris dati in causa dotis, vide quæ scripsi *supra ampl. 8. n. 175. & seqq.* & de fructibus pignoris feudalis, vide *Mich Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 2. controv. 13. fol. 289. tom. 2.*

AMPLIATIO XIII.

SUMMARIUM.

Cambium potest licite contrahi cum debitore idoneo pro minori lucro, ut is pro majori contrahat cum non idoneo, num. 1.

1 AMPLIA XIII. ut ego possim licite dare cambio alicui mercatori facultatibus idoneo ad rationem solidorum 66. & 68. pro scuto marcharum, cum hac intentione, ut ipse possit postea dare ad rationem solidorum 66. & 3. alteri, cui ego nolui dare, quia non habui eam pro idoneo, hocque exemplum in hac ratione congruit pro cambiis, quæ contrahuntur Genuæ; nam si alius vult se ponere in periculo, in quo ego nolui stare, & pro illo periculo ille vult aliquid lucrari, ego licite potui nolle, & alius potuit velle, quia quilibet est suæ rei moderator & arbiter.

Confirmatur hæc ampliatio ex his, quæ scripsi *supra hac ead. q. ampl. 10. sub. nu. 68. & 69.* ubi dixi, marcham alio pretio æstimari in divite, & alio in non divite; & similiter, censum majori pretio emi à venditore divite, quam à venditore inope.

Quicquid scripserit *Hier, de Luc. tract. de camb. in verb* [illegible] *c. n. 40. tom. 6. par. 1. fol.* 410. ubi, ponendo hoc aliud exemplum, (mercator dives, requisitus ab alio mercatore non divite, negat ei mutuare, seu dare cambio, sed clandestine, proxeneta mediante, invenit alium mercatorem, cui credit, & mutuat illi marcham ad 54. pro marcha, ut iste possit mutuare eidem mercatori non diviti ad 54. 2. 3. & sic uterque lucretur) quærit, an iste modus cambiendi sit licitus: & respondet, quod non, quia ille mercator dives non habet æquitatem; quia facit alteri, quod sibi fieri nollet, ponendo illam alterum in periculo, ut ipse tutus evadat; quo in loco verbo, *mutui*, utitur pro verbo, *cambij.*

AMPLIATIO XIV.

SUMMARIA.

Cambium potest contrahi, etiam sub incerto, & futuro pretio imponendo, nu. 1. Et etiam pro aliquo modico minus, sub eodem. 1. sub ampliat. 2. Restringitur, ut non sit licitum, quando campsor interim postea procuraret, cambium augeri, n. 2.

Cambium potest contrahi sub certo pretio, ita ut tunc lucrum sit evidens, rejecta Soti opinione, sub nu. 1 sub ampl. 1. & num. 3.

AMPLIA XIV. ut cambium sit licitum, non solum quando sit pro certo pretio, jam à consulatu mercatorum imposito, seu inter cambientes taxato, juxta ea, quæ scripsi *supra q. 5. sup. num 53. & 54* sed sit etiam licitum, si fiat pro pretio imponendo, ideoque incerto; quod contingit, quando solutis, seu aliter expeditis litteris cambiorum in nundinis, fiunt tunc ibidem cambia pro pretio, imponendo à mercatorum consulatu, seu magistratu in civitatibus & locis potest reditum ex nundinis, per ea, quæ scribit *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 12. art. 4. versic. ad quæstionem colum. 1. fol. 625.* & apertius *Romoal. Coli tract. de camb. cap. 13.* 1

Confirmatur hæc ampliatio, quia cambium est emptio, & venditio pecuniæ, ut dixi *supra q. 4. nu. 21.* Sed cæteræ res, quæ emuntur, & venduntur, possunt emi, & vendi pro pretio imponendo, ut dixi *d. q. 5. n. 65. & hac ead. q. par præcedenti, n. 56.* Ergo, &c.

Subamplia primo hanc ampliationem, ut hoc solum cambium, pro pretio imponendo sit licitum, & non illud, quod fit pretio determinato, secundum *Sot. in loco supra proxime citato.*

Quicquid dicat Sot. utrumque est licitum, & Sot. hoc ipso ostendit, se expertem fuisse hujus negotij, seu contractus; tum quia cambia regulariter ita contrahuntur pro pretio certo, & rato pro pretio imponendo, ut scripsi *supra d. q. 5. n. 65. & 66.* tum quia, quod fit pretio certo, non fit pretio absolute taxato à nummulario, seu campsore, sed fit pretio, imposito à consulatu.

Sub amplia secundo, ut cambium possit fieri, non solum pro pretio imponendo, sed etiam pro aliquo modico pluri, ut puta pro uno, vel duobus denariis ultra pretium imponendum, ita ut si accipiens cambio sit bona littera, possit expresse convenire, quòd scutus marcharum sibi solvatur uno, vel duobus denariis ultra valorem, qui imponendo, per ea, quæ scripsi *d. q. 5. nu. 70.*

Restringe primo hanc ampliationem, ut non procedat, quando campsor, qui dat cambio, & sic emit scutos marcharum, procuraret deinde, & malitiose efficeret, ut pretia cambiorum essent in magna æstimatione, id est, quòd valor scuti marcharum vilesceret; quia tunc cambium esset illicitum, & campsor mortifere peccaret, *Sot. & Romoal. in locis supra proxime citatis.* 2

Restringe secundo, ut non procedat, quando non est æquilibre dubium, pluris, minorisue ducatum æstimatum iri, quia hoc cambium est velut vadiatio, idest, posito pecuniæ periculo futuri eventus: accipe centum hac lege, ut si cambiorum pretia aucta fuerint, solvas mihi plus, sin vero, minus, vel æquale; hoc enim casu, si utraque pars qualiter subesset aleæ, essetque æquilibre dubium, cambium erit licitum, *Sot ubi supra*; sed quia per quam rarissime, imo 3

poſſumus dicere, nunquam, dum ejuſdem cambia fiunt, timetur minus pretium, ſed ſemper eſt certum, auctum iri, ſicque non fiunt, niſi ad perſonandas uſuras; tutum non eſt, facere hujuſmodi cambia ad incertam ſolutionis quantitatem, cum ſemper illic lateat anguis, *Sot. d. art. 4. col. ult. in documento, ibi, ex his hoc colligamus documentum.*

Hæc reſtrictio, Salva Soti reverentia, non eſt vera, quia cambia contrahuntur pretio certo, & terminato, ut ſcripſi hic ſupra num. 1. & patet ex litterarum formulis, quas poſui *ſupra q. 5.* & ideo, ut dixi *ſub d. n. 1. verſic. quicquid,* & apertius *ſupra hac ead. q. par. praced. n.* 94. deceptus eſt in hoc Sotus.

AMPLIATIO XV.

SUMMARIA.

Campſor, ſuppoſita triplici ſcutorum marcharum æſtimatione, poteſt viliori à campſuario indigente emere, n. 1.

1 AMPLIA XV. ut ſi ſcutus marcharum vendatur nunc preproximo foro ſub triplici pretio, nempe ſol. 65. 66. & 67. tu poſſis ab indigente emere pro ſol. 65. & ſic minori pretio; tum quia licitum eſt contrahentibus ſe decipere in pretio; ut ſcripſi *ſupra ampliat.* 10. *num.* 1. tum quia quodlibet iſtorum pretium dicitur juſtum, ut ex Navar. ſecutus ſum *ſupr. ead. ampliat.* 10. *num.* 101. *reſtrict.* 2. & ideo ſub iſtis pretiis contrahentes poſſunt licite contrahere; & ratio, quare ſoleat quandoque in rebus dari triplex pretium; eſt, quia etiam rerum bonitas eſt inæqualis: & ſicut in rebus eſt inæqualitas bonitatis, ita etiam inæquales ſunt debitores, qui vendunt ſcutos marcharum, ita ut unus ſit minus idoneus, quam alius; & conſequenter pluris æſtimetur nomen magis idonei debitoris, quam nomen minus idonei.

Quicquid ſcripſerit *Hier. de Luc. tractat. de camb. verſ. pro deciſione, num.* 44. *q.* 7. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 410 dicens, quod Doct. ſcribunt, quòd non eſſet ſine periculo ponere ſe extremo vitioſo in detrimentum proximi indigentis, & præcipue, cum non ſit fas lucrari de alterius commodo.

AMPLIATIO XVI.

SUMMARIA.

Cambium cum recurſa eſt licitum, num. 1.
Recambium eſt licitum, num. 2.

AMPLIA XVI. ut ſit licitum cambium, quod vocant, *con la ricorſa*: cum tu, ſcilicet, das mihi ad cambium ſcutos 100. & ego facio tibi litteras cambij, ſolvendas vel à te ipſo tibi metipſi, vel à me mihi metipſi, juxta formulam litterarum, de quibus *ſupra q. 5. nu.* 88. *verſ. prima, & n.* 94. *verſ. ſecunda*, hoc enim cambium eſſe licitum, relate diſputata, firmavi *infra §. 6. gl. 1. n. 2. & ſeqq. verſ. ſecunda, & num.* 63. *verſ. retenta & ſeq.* ad illum, ubi videas.

Subamplia hanc ampliationem, explicando potius eam, ut ideo ſit licitum etiam recambium, per ea, quæ dixi *hac ead. q. par. præcedenti, nu.* 99. *junctis n.* 97. *&* 98.

AMPLIATIO XVII.

SVMMARIUM.

Cambium, contractum cum campſuario, quem campſor credat, non eſſe ſoluturum litteras cambij, eſt adhuc licitum, n. 1. & ſeqq. Contrarium, nu. 7. & ſeqq. Reſolutio cum diſtinctione, nu. 1. & ſeqq. Retinetur ampliatio cum diſtinctionibus, n. 22.

Sub ampliatur primo, ut procedat quando campſor dubitat, an ſit ſoluturus, eod. num. 22.

Sub ampliatur ſecundo quando firmiter tenet, campſuarium ſoluturum eſſe, n. 23. & ſeqq. Et quid ſi ſupervenniat ſcientia contrarium, n. 26. & 27.

Cambiorum ſiccorum multi caſus, n. 10. & ſeqq.

Emptio, & venditio non habet pro ſubſtantia, quòd emptor debeat credere, venditorem traditurum eſſe rem emptam, n. 2. Nec, quòd debeat ſcire, an venditor habeat rem, quam vendit, n. 4.

Campſor non dat ad cambium illi, à quo non ſperet ſolutionem litterarum cambij, &c. n. 3.

Cambij capitale, & intereſſe vere probatum debentur etiam ex cambio nullo, n. 5.

Pauper, & ſimiles, qui videntur inhabiles ad accipiendum cambio, quomodo poſſint accipere, n. 6.

Cēſus ſciēter emptus ſuper re non vēditoris, eſt illicitus, n. 8.

Societas ſimulata, & ficta eſt illicita, n. 9.

Conſtitutionis Pij V. de cambiis intellectus, n. 16.

Cenſus impoſito ſuper re aliena, ignorante emptore, ideoq; fructus exigente bona fide, an illi fructus ſint reſtituendi, &c. nu. 24. & ſeqq.

AMPLIA XVII. ut cambium ſit licitum quamvis, accipiens cambio, ſit ruſticus, mechanicus, pauper, vel ſimilis, quem is, qui ei dat cambio, veriſimiliter credere debeat, non habiturum in nundinis, ſeu loco, pro quo accipit cambio, facultatem ſolvendi, *Boninſeg. tractat. de camb. cap. 7. verſ. ſono alcuni, fol.* 19. *& Jo. Azor. de inſtit moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 11. q 6. col.* 890. hæcque ampliatio pluribus comprobatur argumentis. 1

Primo, quia cambium eſt emptio, & vendito nummorum, ut ſecutus ſum *ſupr. q. 4. n.* 21. & *ſeqq.* ſed ad emptionis, & venditionis juſtitiam, non eſt neceſſarium, quod venditor, qui promittit rem tradere, ſit talis conditionis, ut emptor ejus promiſſioni probabiliter debeat credere; ſufficit enim, quòd poſſit credere, illum volentem, vel invitum, juſtitia cogente, poſſe ſatisfacere obligationi tradendi rem. 2

Secundo, (& tendit ad idem) quia hujus ampliationis termini videntur implicare contradictionem, ſeu ligare arenam ſine cæmento, cum ſupponant campſorem credere pecunias campſuario, cui ſciat non eſſe credendas, quòd certe ſaperet fatuitatem, & omnimodam in veriſimilitudinem, ne dicam, impoſſibilitatem, cum campſores, timentes campſuariorum inopiam, ſeu impotentiam, priuſquam ſuas pecunias illis credant, ſe diligenter informent de eorum idoneitate, & facultatibus, & ubi bonam non habeant informationem, abſtinent à cambiis: nec ruſtieitas, ſeu ars mechanica, imo neque apparens paupertas ſunt tutum indicium impotentiæ, & inopiæ; & experimur, nos ab his, quos facultatibus valde idoneos exiſtimamus, ſæpius falli, & decipi, quam ab aliis infinis, quibus poteſt propterea quadrare illum Ovidianum. 3

Quo minime credis, gurgite piſciis erit.

& ſatisfaciunt, quæ ſcripſi *infra §. 6. gloſſ. 1. n.* 64.

Tertio, quia in emptione aliarum rerum non tenetur emptor ſcire, an ille, qui vendit, habeat, ſeu ſit habiturus rem, quam vendit, per ea, quæ dixi *d. gl. 1. n. 64. verſus finem*: ſed tollitur omnis difficultas, quia in cambio cum recurſa nummularius jam oſtendit, ſe ſcire eum, cui dat ad cambium, non eſſe ſoluturum in nundinis, niſi per viam recurſus ad eundem nummularium, & tamen iſtud cambium toleratur, ut late articulo diſputato, ſcripſi *infra d. gl. 1. n. 21. & ſeqq,* in ſe- 4

in secunda opinione: ergo nihil refert, quòd nummularius credat, eum, cuidat cambio non esse habiturum effectum, seu creditum in nundinis, quo possit satisfacere litteris cambij.

Quarto, quia hæc disputatione videtur frustratoria, cum, dato etiam, quòd ejusmodi cambium esset licitum; tamen capitale cambij, & illius interesse, quod creditor vere passus esset, adhuc ei deberetur saltem in foro conscientiæ, *Nauar. in cap. nauiganti, numer. 26. versic. in solo vno, de vsur.* & quòd in omnem casum iste rusticus teneretur ad interesse damni emergentis, & lucri cessantis, scribit *Ioan. Bapt. Cauat. tract. de camb. tit. de dante, versic. quæro in casu, fol.* 234. quod satis etiam probatur ex his, quæ scripsi *supra ampl. 8. sub nu. 1. & infra ampl 20. sub nu. 3.* & quòd ex pecuniis, nulliter datis in societatem officij, debatur interesse, probatis requisitis necessariis, dixi Rot. quam citaui *infra ead. ampl. 20. nu. 27.* & cum hoc argumento concordat eadem *Rot. diuers. decis. 295. in vltima, num. 1. par. 1.* dicens, quòd licet contractus sit nullus, & usurarius, tamen non sequitur, quòd debitores non remanserint obligati ea obligatione, quæ re contrahitur, ad restitutionem pecuniarum, & per consequens, non restituendo eas, ad interesse lucri cessantis, ad quod faciunt, quæ scripsi *supra d. ampl. 8. num. 193. & seqq restr. 7.* & quòd pactum usurarium in mutuo vitietur, & non vitiet, secutus sum *infra dict. ampl. 20. nu. 7.* & quòd taxatio certi interesse non vitiet mutuum, quamuis sit reprobata, secutus sum *supra d. ampliat. 8. num. 60.*

6 Quinto, quia in omnem casum facile eludi potest hoc requisitum, seu qualitas cum possit iste rusticus, seu pauper, qui indiget mutuo, & non cambio, inuenire mercatorem, qui pro paupere acciperet cambio, & pauper promitteret de conseruandi indemnem ipsum mercatorem, *Nauar. in c. p. nauiganti, num. 29. versic. vtile tamen, de vsur.* & hac via omnes essent tuti, tam in foro exteriori, quam in foro interiori: ergo non est dicendum, quò lex voluerit disponere id, in quo, si disposuisset redderetur ludibrio, & frustratoria in utroque foro.

7 Contra hanc ampliationem, nempe, quòd cambium sit illicitum, tenent *Sylvest. in verbo, vsura, 4. 9. 9 Sot. de inst. & iur. lib. 6. quæst. 13. articl. 1. concl. 3. col. 3. initio, fol. 629 Nauar. in man. confess. cap. 17. sub nu. 301 not. 2. & in ca. nauiganti, n. 25. de vsur. Hier. de Luc. tractat. de camb in verbo, prod. cisione, n. 43 tom. 6. par. 1. fol.* 410 dicens, quòd is, qui dat cambio, peccat, quia scit, quòd, si litteræ illius rustici præsentabuntur, redibunt cum potestatione, &, si non præsentantur, fit, in fraudem usurarum, *Fabian. Genuen. eod. tract. initio, sub nu. 46. vers. decima, f. l 415.* dicens esse usuram, *Io. Bapt. Cauat. tract. de camb. tit. de dante. versic. quæro an campsor fol.* 234. & quòd fit cambium illicitum, scribit *Romoal. Col. tract. de camb. cap. 19. interno, in fine,* dicens, cambium esse licitum, quando mercator, qui habet creditum, subcribit litteras pauperis, qui non inueniret dantem, dummodo habeat in foro pecunias, seu creditum, ut possit soluere, quia alias esset cambium fictum contra constitutionem Pij V. quod idem formalius, citatis auctoribus, latius sequitur *cap. 22 in 2. conclus.* hancque opinionem contra ampliationem esse etiam de mente *Ioannis Azor. de instit moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. ca. 9. quæst. 2. vers. in hac re,* patet, quia scribit, cambium cum recursa esse licitum, quamuis is, qui dat cambio, jam sciat, accipientem non habere aliquem, qui pro eo soluat in nundinis, dummodo tamen probabili spe, vel potestare habeat; & sic secundum eum, nisi adesset probabilis, spes seu potestas, ut habeat, qui soluat, non esset licitum, quòd expresse asserit postea, *cap. 10 vers. tertio quando,* quod idem sentit *ibidem, in fine, vers. præterea quando, & versic secundo quando,* scribens, esse cambium usurarium, seu siccum, quando re ipsa mittuntur litteræ ad locum, ubi pecuniæ sunt solvendæ, sed remittuntur inanes, & scripsi *infra § 6. gloss. 1. sub num. 2. & 3. versic secundo quia,* & satis videtur probari ex Pij V. constitutione, in illis verbis: *neque quisquam est, qui in nundinis, aut locis supradictis, huiusmodi litteris receptis solutionem faciat.*

Confirmatur primo hæc opinio contraria, quia sicut societas officij illicita, & usuraria, quando is, qui pecunias, accipit in societate, nullum habet officium, ut dixi *hac ead. quæst. par. præced. numer. 25. in 10. argum. & in quæst. 1. num. 267. & 276. in 5. requis.* & similiter illicita est census exactio, quando emptor census sciebat, censum imponi super re aliena, sed simulabat ignorantiam, ut declarant *Nauar. in cap. si fœneraveris, num. 119. 14. quæst. 3. Virgin. de Boccat. tractat. de censibus par. 2. num. 44. & 45. & Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de censibus cap. 7. quæst. 7.* ita etiam illicitum, ac usurarium est cambium, quando is, qui accipit cambio pro nundinis, non est talis, qui indigeat illo cambio pro nundinis, & non habeat in illis effectus, seu creditum, quo possit solvere litteras cambij, quas facit: ita enim se habet ad justitiam cambij facultas & possibilitas verisimilis in campsuario, ut possit soluere litteras cambij in nundinis, seu alio in loco, in quo promiserit soluere; sicut se habet officium in societate offici, & fundu in censu ad justitiam societatis, & census. 8

Confirmatur secundo, quia dans pecuniam in societatem illi, quem scit non esse eam negotiaturum, ut militi, vel clerico indigentibus, committit usuram, seu peccat, quia non est vera, sed simulata societas, quæ mutuum velat, siue palliat, quamuis pecunias det pro certo, & justo lucro, & seruatis illis tribus contractibus de quibus scripsi *infra § 3. gl. 3. num. 36. declar. 2.* contentis virtualiter in contractu societatis; *Nauar. in manual. confess. c. 17. de vsura in societate, nu. 258. vers. 112.* & dixi *par. præced. num. 35.* Ergo idem dicendum est cambio, quamuis in eo sit seruata forma contractus cambij. 9

Confirmatur tertio, quia si nummularius det tibi Romæ pecunias cambio, & quærat à te, ubi tu sis eas soluturus, & tu respondeas, soluam tibi, ubi volueris, hoc cambiũ est siccum, quia tu in effectu videris pecunias mutuas petere, ut tuis commodis prospicias, *Io. Azor. de inst moral. par. 3. l. 10. tit. de camb. c. 10. vers. item suspecta.* Confirmatur quarto; quia si nũmularius probabiliter scit, eum, cui dat cambio, necessitat compulsum accipere, esseque ibi soluturum, ubi accipit, cambium est siccum, *Io. Azor. d. c. 10. vers. item cum.* 10 11

Confirmatur quinto, quia si tu dares cambio scutos 100. Caio, isque diceret, se eos soluturum Venetiis, & tu diceres, volo, ut mihi soluas Neapoli, ubi tu scis, Caium nullam pecuniam habere, nec alium quempiam, qui pro eo soluat, cambium esset siccum, *Io. Azor. d. cap. 10. in fine.* 12

Confirmatur sexto, quia si quis emat boues à rustico, & eisdem eosdem locet pro certa annua pensione, & sciat rusticũ illum non habere boues, talis emptio, & locatio sunt injustæ, ut secutus sum *infra § 6. gl. 1. n. 3*

Iuxta hanc contrariam opinionem *Nauar. in cap.* 13

naviganti,verſ.15.n.25.verſ.ſequitur, Ioan.*Bapt. Lup.§.2.n.2 .in fine,*de *uſur.inter traẋiat.diverſ.tom.7.fol.139.* & *Io.Azor.de inſtitut. moral.p.1.3.libr.10.tit.de camb. cap* 11. *quæſt.* 7. inferunt, ſiccum eſſe cambium, quod quotidie fit cum Regibus, qui pecunias accipiunt à campſoribus & illis dant chirohruphos, perquos Romæ Lugduni,& Venetiis ad certum tempus, vel nundinas,mandant ſolvi conſciis tamen & campſoribus; & Regibus, qui accipiunt, quòd pecunias illic non habent, neque ſunt habituri,ſed intendunt earum reſtitutionem facendam in eodem loco.

14 Et maxime procedit ſecundum Navar. & Io Azor. *ubi ſupra* hæc opinio, ſeu illatio, quando Rex, ſeu alius, accipiens cambio. ſe obligat ad recambia, niſi ſolverit cambium; ſeu ſe obligat (quod idem eſt) in non ſolutionis ſolvere omnia lucra, quæ nummularius eſſet in nundinis ex repetitis itentidem cambiis, donec ipſe Rex ſolverit, percepturus.

15 Quid dicendum? Duplex videtur poſſe excogitari diſtinctio:

Primo namque diſtingui poteſt inter forum, & forum. In foro exteriori concluderem, ampliationem eſſe veram, quia, quando emptor, & ſic dans cambio habet animum emendi, ſed venditor, & ſic accipiens non habet hunc animum, & emptori notus eſt hic animus venditoris: extrema non conjunguntur ad faciendum contractum ſimulatum, cum intentiones non conjungantur, ideoque in foro exteriori contractus remanet validus, ſecus in foro interiori, ut, loquendo in contractu emptionis, & venditionis. ſcribit Cæpol. quem retuli *ſupra ampl.* 10. *ſub numer.*33.

Secundo diſtinguerem: Aut dans cambio, ut daret cambio, imo ut mutuaret, ceſſavit à vero cambio, & iſto caſu, poteſt in utroque foro conſequi illud lucrum ceſſans: Aut non ceſſavit à vero cambio,& tunc poſſumus redire ad primam diſtinctionem.

Retentis his diſtinctionibus, reſpondeo ad, quæ ſunt adducta contra ampliationem.

16 Ad Pij V. conſtitutionem, in qua conſiſtit nervus hujus contrariæ opinionis, reſpondeo, diſtinguendo ut ſupra,inter forum;& forum:Aut enim loquimur in foro conſcientiæ;& ſupponimus,campſorem, qui dat cambio,eſſe conſcium, quòd litteræ, quas à campſuario accipit pro nundinis,ſunt manes,& fictæ, quia tacite interque intendit contrahere mutuum,& ideo pecunias reſtituere in loco,ubi ſunt datæ; & ita ſequitur etiam in effectu: & iſto caſu vera eſt opinio contra ampliationem, quia in rei veritate, quæ attenditur in iſto foro,per ea quæ ſcripſi *ſup.quæſt.*1.*num.*529.& *infra ampl.*19.*nu.*13.36.&37.hoc cambium eſt mutuum lucratorium; & ita procedit illa Pij V. ſancta,divinique juris amica conſtitutio: Aut loquimur in foro exteriori:& dicerem, ampliationem eſſe veram, quia lex fori exterioris non judicat de iſtis quæ ſunt occulta, & reſident in corde; ſemper enim campſor poteſt dicere, quod ipſe ſperabat, & credebat, campſuarium ſoluturum eſſe in nundinis, & quòd, niſi ita ſperaſſet, ei non dediſſet cambio.

17 Ad primam confirmationem reſpondeo, quòd ſocietas officij, cenſus habent diverſam rationem à cambio; nam in ſocietate officij poteſt oculariter, aut ſaltem per notorietatem apparere de officio, & ſimiliter in cenſu poteſt apparere de fundo, unde, qui, ignorato officio, & ingorato fundo, daret pecuniam ad ſocietatem, vel emeret cenſum eſſet in evidenti. & latiſſima culpa, & diceretur ibnorantia craſſa, & forſan affectata, idéoque inexcuſabilis; quo caſu paria ſunt ſcire, vel ſcire, debere:& lex fori, quæ in his judicat, non dicitur judicare de occultis.ſed de patentibus;non ſic eſt in eo, qui dat pecunias ad cambium, quia ſi is ignoret, an ille, cui dat, indigeat, nec ne,cambio pro illo loco,& an illic habere poſſit modum ſolvendi litteras cambij, poteſt eſſe ignorantia excuſabilis, cum hæc indigentia, & modus ſolvendi litteras ſint occulta, de quibus lex fori non judicat, ſed judicium reſervat Deo, cui hæ fraudes occultæ ſunt patentes;& faicunt quæ ſcripſi *ſupra ampl.*10.*ſub nu.*44.*verſic.verum,*& *verſic.ratio,*& *nu.*78.

Ad ſecundam confirmationem reſpondeo ſimiliter, diverſam habere rationem, quia qui dat clerico, vel militi ad negotiandum,& in evidenti, & in excuſabili culpa,cum ex manifeſta clerici, & militis inhabilitate excludatur omnis ignorantia. 18

Ad tertiam reſpondeo, quòd ex illa reſponſione ſolvendi, ubi nummularius voluerit, clare conſtat, quòd is non indigebat cambio, ſed mutuo; & ideo qui eidat, eſt in latiſſima culpa, ſeu dolo, quia iam ſcit, quòd ille vult contrahere mutuum. 19

Ad quartam reſpondeo, quod illa procedit in foro interiori, in quo ſemper apparet veritas, ſecus in foro exteriori, in quo illa ſcientia dantis eſſet occulta. 20

Ad quintam reſpondeo, ut ad tertiam, quòd tunc clare apparet, quòd is, qui petit cambium, quærit mutuum, unde qui ei dat, eſt in latiſſima culpa; quare in eo foro, in quo apparet iſta veritas, in eo punietur. 21

Ad ſextam reſpondi *in eodem* §.*6.gl.* 1.*nu.*65.

Retenta ergo ampliatione cum diſtinctionibus, 22 ſupra adductis.

Subamplia primo eandem ampliationem, ut firmius procedat, quando dans cambio, nón firmiter arbitratur, ruſticum. cui dat cambio, eſſe non ſoliturum,ſed ſolum dubitat;an ſit ſoliturus, quia dubitans & ignorans æquiparantur, *lib.* 22. *manifeſtiſſimi*, §.*ſi autem neſcius & dubitas*, & *ibi* notat pro ſingulari *Bart.in* § *ſed querebatur, ſub nu.*1.*verſic.nota etiam, C. de furt.*& *Io. Hannib.de Canonic.in l.naturaliter, n.*92. & 94.*ff.de vſu cap.inter Repeten. tom.*5.*fol.*347.ubi alios citat; ſed hæc regula, quòd dubitans, & ignorans æquiparetur, an & quando procedat, vide eos, quos allegat *Pariſ.in addit.ad Bart .in loco ſupra citato.*

Quicquid ſcripſerit *Fabian. Gennen. d. tract. de camb..nitio nu.*47.*tom.*6.*par.*1.*fol.*415. dicens, quòd in dubio debet abſtinere, & quicquid dicat *Nauar. in man. confeſſ.cap.*17. *num.*299. dicens, quòd ignorantia facti,quod quis tenetur ſcire,non excuſat.

Subamplia ſecundo, ut multo firmius procedat, 23 quando campſor, qui dat cambio, non ſolum non eſt conſcius impotentiæ campſuarij, & de ea non ſolum non eſt dubius,ſed firmiter tenet, eum eſſe ſoluturum litteras cambij; duia, quandiu eſt in iſta bona fide, cambium remanet licitum, & poteſt licite lucrum percipere, *Fabian.d.tract.de camb.ſub nu.*46.*verſic. decima ibi,ſi vero campſor.*nec diſſentiunt *Nauar.in loco, ſupra proxime citato, & Io.Bapt.Lup.in cap.nauiganti,* §.2.*ſub num.*23.*de vſu.inter tract. diuerſ.tom.*7.*fol.*139.

Confirmatur hæc ſubampliatio, quia ſi Caius 24 ignoranter, & bona fide emerit cenſum, impoſitum ſuper re aliena, & annuas penſiones eadem bona fide acceperit, & conſumpſerit, non tenetur eas reſtituere, *Medin. in ſuis tract.tom.*2. *titde rebus per vſur. acquiſ.quæſt.*15.*verſ ſequitur hinc in fine,col.*14.*fol.*408.& quòd penſiones, quas bona fide accepit, poſſit tuta con-

conſcientia retinere, eaſeque non debeat reſtituere, neque computare in ſortem, ſcribunt *Nauar. in cap. ſi fœneraueris, ſub n.* 118 *q.* 26. 14. *q.* 3. *Virgin. de Boccat. tra. de cenſib. par.* 2. *n.* 44. *verſ.* 26. *Io. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *li.* 10. *tit. de cenſib. c.* 7. *q.* 7. ibi, *quares quid dicendum, col.* 825. & late *Lud. Molin. de iuſt. tom.* 2. *de contract. diſput.* 394. *verſ. quartum eſt* & procedit hæc confirmatio, ſiue debitor ſciuerit, rem eſſe alienam, aut non liberam, ſiue ignorauerit, *Molin. in loco ſupra proxime citate*; & quòd ſi mulier paraſſet emere cenſum, & ideo pecuniam daret alicui, quo decipiatur, quia is, recipiendo pecuniam, dicat, quòd pecuniam illam accipit ſub cenſu, aſſerendo eidem mulieri, quòd cenſus poteſt ita ſecure contrahi, & cenſum aliter non conſtituat; imo neque aliquam de pecuniarum datione faciat ſcripturam, & mulier, fraudum ignara, illi ſimpliciter credat, poſſit dicta mulier cenſus penſiones, quas bona fide ab eo reciperet, tuta conſcientia ſibi retinere pro ſuo intereſſe lucri ceſſantis, ſequitur *Lud. Lopez de contract. lib.* 1. *cap.* 4 *verſic. hinc plane*, & facit quod ſcripſi *ſupra ampliat.* 8. *n.* 118 *& ſeqq.*

Conſolidatur hæc confirmatio, quia licet ſocietas officij fuerit inità ſuper officio, cuius fructus iam ab aliis ſocietatibus, antea contractis, erant abſorpti, & ideo videatur inita ſine officio; tamen ſi is, qui poſtremo ſocietatem iniuit, ignorauerit anteriores ſocietates, & bona fide exegerit fructus ſuæ ſocietatis, non tenebitur neque in foro interiori, neque in foro exteriori illos reſtituere, ſeu computare in ſortem per ea, quæ, loquendo in foro exteriori, ſecutus ſum *ſupra quæſt.* 1. *n.* 329. *&* 330.

25 Siſtamus quæſo tantiſper gradum ſupra hac confirmatione, & eius conſolidatione, quia eſt paſſus difficilis: & contra eas obſtat *Rot diuerſ. in deciſ.* quas ſecutus ſum *ead. q.* 1. *ſub n.* 209. *verſ. infero, & n.* 332. dũ dixit, fructus perceptos ex cenſu, creato ſine pecunia numerata, & fructus, perceptos ex ſocietate officij poſt alienatum ipſum officiũ, eſſe reſtituendos, ſeu cõputando in ſortem, quamuis ſint percepti bona fide.

Pro huius ancipitis confirmationis reſolutione diſtinguo: Aut loquimur in foro interiori; & dico veram eſſe confirmationem, per ea, quæ dixi *in confirmatione, & ſupra quæſt.* 1. *ſub num.* 178. *verſ. intellige*, & clarius *num.* 180. Aut loquimur in foro exteriori; & facio duas couclusiones, Prima concluſio eſt contra confirmationem, quòd fructus ſint reſtituendi, ſeu computandi in ſortem; quia paria ſunt, emere cenſum ſine fundo, & emere cenſum ſupra fundo alieno, inſcio domino fundi, ſed qui perciperet fructus ex cenſu creato ſine fundo, imo ex fundo infructifero, aut alias in capace, ſeu poſtea perempto, teneretur illos reſtituere, ut ſecutus ſum *ſupra q.* 1. *num.* 176. *& ſeqq nu.* 202. 205. *&* 208. ergo tenetur etiam reſtituere is, qui emit cenſum, impoſitum ſuper fundo alieno; neque debet audiri, allegando ignorantia; quia etſi ſit veriſimilis, cum quilibet emptor deſideret & ſtudeat emere vtiliter, ſecure; & tunc emat vtiliter, & ſecure, quando fundus eſt venditoris liber, & idoneus; & ideo, ſi cenſus reperiretur impoſitus ſuper fundo alieno, pluſquam veriſimile eſt, quòd emptor ignorauerit; tamen hæc ignorantia in foro exteriori reputatur inexcuſabilis, vt in iiſdem fere terminis dixi *ſupra n.* 17. quia debebat ſe aſſecurare, quod venditor cenſus haberet illum fundum, de quo ſi ſe non aſſecurauerit, contentus ſit, quòd illa ignorantia proſit ſibi ad agendum ad intereſſe, vt dixi *in ſeq. concluſione.* Secunda concluſio eſt, quod ſi emerit ignoranter, vt dixi, poterit, cum reſciuerit, fundum eſſe alienum, agere ad reſtitutionem ſortis, & ad damna, & intereſſe quorum damnorum, & intereſſe emendationem poteſt obtinere, probatis requiſitis, de quibus vide, quæ late ſcripſi *ſupr. ampl.* 8. *n.* 99. *& ſeqq.* quòd ſi ſcienter emiſſet, tunc nec ad intereſſe agere poſſet, teſte Medin, quem ſecutus ſum *d. q.* 1. *num.* 179.

Hac reſolutione firmata cum duplicis fori diſtinctione, & duabus adhibitis concluſionibus, ad ea, quæ pro conſolidatione confirmationis adduximus ſupra verſ. *conſolidatur*, reſponde, diſtinguendo inter ignorantiam iuris, inter ignorantiam facti: ea enim, quæ iuris eſt, non excuſat, præſertim in foro exteriori, per ea, quæ ſcripſi *in meo tract. de iudic. cauſ. lib.* 2. *cap.* 8. *n.* 511. *&* 512. & talis eſt ignorantia eius, qui exigit fructus ex cenſu, empto ſine præſenti pecuniæ numeratione cum ius conſtitutioni Pij V. de cenſibus hanc requirat numerationem; talis etiam & longe maior eſt ignorantia eius, qui emeret cenſum, ſuper nullo fundo impoſitum, quia iſte erraret in iure gentium, imo in iure naturali, cum non poſſit emi cenſus fundi ſine fundo: Ignorantia vero facti eſt duplex, quædam non reputatur culpoſa, & ideo eſt excuſabilis, qualis eſt ignorantia, de qua ſupra d. verſ. *conſolidatur*; quædam autem eſt culpoſa, ſeu craſſa, & hæc eſt inexcuſabilis, & in hac dicimus, paria eſſe, ſcire vel ſcire, debere, & talis eſt ignorantia eius, qui exigere fructus ſocietatis officij poſt alienatum officium, vt ſcripſi *ſupra q.* 1. *n.* 333. & eius, qui exigeret fructus cenſus impoſiti ſuper re aliena, domino rei inſcio: tranſeo ad alia.

Extende hanc ſubampliationem, vt procedat 26 etiam poſtea campſor ſciat, campſuarium non indiguiſſe cambio, illudque ſoluere non poſſe, quia cambium remanebit adhuc licitum, etiam pro tempore futuor, tum per ea, quæ dix *ſupra nu.* 1. *& ſeqq. & nu.* 15. *& ſeqq.* tum quia qui bona fide præſcripſit, non obligatur in foro conſcientia ex ſcientia poſtea ſuperuenienti, *Bald.* quem ſecutus ſum *infra ampl.* 19. *num.* 48. *in fine, Pet. de Vbal. in c. ſi diligenti, nu.* 102. *de præſcrip. inter Repet. tom.* 4. *fol.* 157. *Sot. de iuſt. & iur. l.* 6. *q.* 7. *artic.* 2. *ſub* 4. *concluſ. ibi, exceperim præterea, col.* 3. *verſ. fine, fol.* 378. & alij, quos citat, & ſequitur *Tiraq. in reg. ceſſante cauſa, limit* 12. *n.* 16. *verſic. d. quod.* & eſſe communem opinionem ſcribunt, & ſequuntur *Abb. in cap.* 8. *quia plerique, nu.* 25. *quæſt.* 7. *de immun. eccleſ.* quem retuli *infra ampl.* 19. *nu.* 127. *in fine, Franc. Aret. in cap.* 42. *cum cauſa ſub. nu.* 27. *de teſtib.* & latius & ordinate, articulo diſcuſſo, *Io. Andr. in cap. poſſeſſor quæ.* 6. *num.* 39. *& ſeqq. & in ſpecie nu.* 43. *verſic. concludo igitur, & ſeqq de reg. iur. in* 6. & de communi teſtatur etiam Imol. quem citat, & ſequitur *Tiraq. in loco ſupra proxme citato*, hancque communem eſſe teſtatur, & ſequitur, ſuccincte adductis rationibus, & citatis multis, *Balb. tra. de præſcript. in* 2. *part.* 3. *par. princip. q.* 9. *per totam. tom.* 17. *fol.* 66. & conſentiunt etiam Theologi nempe *Medin. in ſuis tract. tom.* 2. *tit. de reb. reſtit. quæ.* 18. *verſic. his. tamen & verſic. in hoc igitur, col.* 3. *&* 4. *fol.* 145. *&* 146. vbi, articulo diſcuſſo, firmam, præſcribendum poſſe tuta conſcientia retinere, non obſtante ſuperuenientia ſcientiæ, dummodo in præſcriptione interuenerint omnia neceſſaria, & *Mich. Sal. ad. D. Thom.* 2. 2. *quæ.* 77 *artic* 1. *controu.* 17. *initio, verſ. ſecundo quod, & n.* 8. *verſ. ad ſecundum fol* 65. *&* 69 qui etſi articulum hunc incidenter tangat argumen-

tando ex eo in alia quæst. tamen nullam in eo mouet controuersiam, nullamque sentit difficultatem; quicquid scripserit *Petr. de Anch. in cap. 8. quia plerique, n. 10. q. 4. de immun. eccles. & in cap. peccatum, sub num.* 11 *col.* 11. *in fine de reg. iur. in 6.* vbi de contraria testatur Theologorum opinione, licet ipse eam non sequatur; sed teneat istam, hancque communem opinionē, quòd, qui legitime præscripsit, sit tutus etiam in foro conscientiæ, tenet etiam si mala fides oriretur post completam præscriptionem statutariam, dato quòd non esset completa, secundum tempora, præfixa à iure communi, *Feyln. in cap. vlt. quoniam, sub n. 7. in 2. saluat de præscript.* ita etiam ius contractus, semel bona fidei acquisitum ad lucrandum fructu, & interesse, non debet ex scientia superuenienti irritari; & adde, quæ scripsi *sup. amp. 10. n. 14. vers. exēplifica prim.*

Contra hanc extensionem in casu cambij tenet *Fabian. vbi supra.*

27 Comprobatur primo hæc contraria opinio, quia etiam is, qui ignoranter, & bona fide emerit censum, impositum super re aliena, debet postea, cum hoc resciuerit, contractum rescindere, repetito pretio, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per vsur. acquisit. q. 15. versic. sequitur hinc, col. 13. & 14. fol. 408. Nauar. in loco supra proxime citato, Virg. de Bo. cat. d. par. 2. n. 45. & Ioan. Azor. de ca. 7. q. 7. versus finem,* &, quòd si emptor conscius fuerit, rem esse talem, in qua census collocari non poterat, tunc accipere non possit pensiones; & accipiendo, teneatur in partem pretij computare, scribit *Ludou. Molin. de iust. tom. 2. de contract. lib. disput 394. versic. quartum in fine.*

Comprobatur secundo ex his, quæ scripsi, & secutus sum *supra ampl. 10. sub n. 52. versic. contra.*

AMPLIATIO XVIII.

SVMMARIA.

Cambium, cuius interesse, seu accessiones conuertuntur in capitale, est licitum, n. 1.

Cambium cum recursa, recambium & cambium cum conversione accessionum in capitale sunt synonyma, n. 2.

1 AMPLIA XVIII. ut licitum sit etiam cambium, cujus interesse, & accessiones multi vicibus convertuntur in capitale cambij, ita ut cambium primum impinguetur, & crescat per renovationem, juxta ea, quæ scripsi *infra § 6. gloss. 1. n. 28. vers. ad septimum*, imo sit licitum etiam, quód interesse alterius inter esse, id est accessio accessionis, convertatur semper in capitale, donec cambium, sic auctum, non solvatur, per ea, quæ scripsi *infra § 7. gloss. n. 33. & seqq.*

2 *& n. 41. & seqq.* † quia ejusmodi cambium cum conversione accessionum, & interesse in capitale est idem cum cambio cum recursa, & recambio, quæ propterea sunt synonyma; sed hæc omnia, nempe cambium cum recursa, & recambium, sæpe firmauimus esse ex se licita; ideo de eiusmodi cambio, cuius interesse conuertitur in capitale, non est pluribus agendum.

AMPLIATIO XIX.

SVMMARIA

Forum interius, & forum exterius difformiter quandoque disponunt, n. 1. & seqq.

Forum politicu differt aliquando à foro christiano, n. 5.

Lex est ratio continua, æterna, & semper eadem, n. 19.

Lex est ratio continua, æterna, & semper eadē, n. 19.

Iustitia, & ius consistunt in rectitudine, n. 17.

Lex diuina est eadem cum lege naturæ, sub n. 14.

Lex naturæ vnde firoficiscatur, n. 7. Est eadē apud omnes & in cuiusque corde est scripta, n 9. Est immutabilis, n. 11 Declaratur, num. 22. & seqq. Aliter procedit in iudicando, quam lex humana, n. 12. & 13. Et quare, n. 13. seqq. Est eadem cum lege diuina, n. 14.

Lex positiua, seu humana differt à lege naturali, & diuina, sub n. 6. Contrarium, n. 14. & seqq. n. 38. 42. & seqq. Errant. propterea, aut non bene loquuntur, qui dicunt, hanc, vel illam legem esse contra ius naturale, n. 40. & seqq.

Lex humana quid sit, sub n. 6. vers. prima. Profluit à lege naturali, tanquam rivus à fonte n. 14. Ideoq. legi naturali, seu divinæ derogare non potest, n. 45. Sed potest solum illas interpretari, n. 40. & seqq.

Lex humana non est eadem apud omnes, n. 8. Et quomodo sit eadem apud omnes, 19. Est variabilis, n. 10. Quomodo non varietur, n. 19. & 21. Declaratur n. 39. Iudicando quomodo differat à lege diuina, n. 12. & 13.

Lex est contractus inter Principem, & subditos, n. 1, 8.

Lex omnis constat ex ratione naturali, n. 15. Debet esse iusta, & honesta, n. 16. Alias non est lex, n. 18. & 51.

Naturale judicium in jurisprudentia multi valet, n. 46.

Jus naturale, & Divinum est explicitum, & implicitum, sub num. 38.

Matrimonium apud Persas, Medos, & Parthos inter sanguine conjunctos, n. 8. Cur inter sanguine conjunctos prohibeatur, n. 41.

Uxor unica inter consanguineos apud Arabes, sub n. 8.

Medicina ars est immutabilis, licet variet medicamenta, n. 20.

Vim vi repellere; Parentibus, Patriæ, & Magistratibus obtemperare Fidem servare, Iusiurandum adimplere, & Depositum reddere sunt de iure naturali, n. 24. Ex iusta tamen causa licitum est ab hoc iure recedere, & n. 25. seqq.

Condemnato ad mortē non licet se per vim defendere, n. 25.

Parentibus, & magistratibus quando parendum non sit, n. 26.

Fides cui seruanda non sit, n. 27.

Depositum pradoni quando restitui non debeat, n. 28. & 29

Hostes, & patriæ proditores, trucidare, gloriosum est, n. 26.

Causa cessante, cessat effectus, n. 32.

Iudex in iudicio ciuili quare non petenti, non impertiatur officium, sub n. 33. Et in iudicio criminali quare sine manifesto accusatore non procedat, n. 34. Quare judicet ex actis, & non propria conscientia, n. 35.

Deus, eiusque loco confessarius iudicat sine instātia partis, sine accusatore, & ex scientia, sibi privatim nota, n. 36.

Membrum præcidēdum, ne totum pereat corpus, sub n. 40.

Lex humana, & iusta obligat in conscientia, sub reatu peccati mortali, n. 47. & seq. Etiam si esset lex pœnalis, n. 52. Declaratur, n. 51. & 52. Qui aliter diceret de lege pontificia, erraret in fide. Et quādo excuset in foro cōscientiæ, n. 48. Et an obliget ad culpam, etiam si legislator expresserit nolle, quod obliget, n. 53. & 54.

Lex consultoria, etiam si diuina sit non obligat, &c. sub nu. 54.

Legi positiuæ parendum est, etiam si præciperet intermitti aliquod bonum. Nunquam tamen per obedientium fieri debet peccatum, n. 49.

Pecatum quia prohibitum, & quandoque prohibitum, quia peccatum, sub n. 46

Lex si non fuisset, homo non peccasset, explicatur ibidem.

Principum potestas procedit à Deo, num. 50.

Peccatum existis, quicquid est mali in moribus, sub n. 50.

Lex positiua an naturalis attendi debeat, vbi agitur de restitutione facienda, n. 57. & 58.

Restitutio rei an, & quando sit facienda, referuntur variæ doctrinæ, n. 5 :. & seqq.

Conscientia etiam erronea ligat, ideoque est deponenda, num. 59. ubi late declaratur.

Minus malum eligi quando debeat, sub n. 59. confirm. 2.

Restituere tenetur, qui scienter retinet rem alienam, n. 60. & seqq.

Raptor, & Fur — tenentur restituere; & pœnitere de peccato, nō sufficit, si habeant facultatem restitue·i, n. 63

Mutuator, exigens ultra mutuum, tenetur restituere, nu. 64. & seqq.

Conrahens, incusso metu, tenetur restituere, sub nu. 67. sub illat. 2. In foro interiori tenetur, etiamsi fuerit metus reverentialis, vel alius, non cadens in constantem vtrum, sub eodem num. 67. explic. 1.

Contrahens cum pupillo sine tutore, tenetur restituere, 68. & seqq. Declaratur, n. 74. & 75.

Contrahens cum furioso, tenetur restituere, n. 76.

Contrahens cum errante, tenetur restituere, n. 77. & seqq.

Hypocrita, quæ sub nomine boni, Christiani aquisivit, tenetur restituere, n. 79. & 80.

Contrahens cum Ecclesia sine superioris assensu, tenetur restituere, n. 81.

Legatarius, soluto sibi legato, & per errorē facti nō detracta Falcidia tenetur illam restituere, n 82. & 113. Secus si per errorem iuris, n. 112. Declaratur sub eod. n. 113.

Contrahens de re aliena sine consensu veri domini, tenetur restituere, sub n. 82. illat. 6. ubi latissime hoc extenditur, restringitur, & declaratur.

Restituere quando quis teneatur in foro conscientiæ, quamvis sit tutus in foro fori, sub num. 83. illat. 1. Et quando non teneatur in foro conscientiæ, quamvis obligetur in foro fori, nu. 84. & seqq.

Usura est, rapina, videturque maius delictum, quam furtum, & quasi æquale homicidio, & quomodo distinguatur à furto, & rapina, n. 64.

Mutuatarius dicitur coacte solvere, etiam si diceret, quod illud plus sponte solvit, n. 65. & seqq.

Metus, cadens in constantem virum, qui dicatur remittitur arbitrio iudicis sub n. 67. explic. 2.

Metum, cadentem in constantem virum, quando metiamur ex qualitate personarum metuentium, & quando non sub nu. 67. versic. prima, & seqq.

Mors potius obeunda est, quam, quæ fœda sunt, committere, sub n. 67. vers. secunda.

Honor in foro morali cæteris rebus anteponentibus est, sub nu. 67. confirm. 3.

Peccatum non voluntarium quando sit peccatum, & quando non, declaratur sub nu. 67. vers. non obstat, & seqq.

Impuberis ætas quod videt, ignorat, n. 70.

Impubes obligatur naturaliter, num. 73.

Sententia, lata ex falsis prabationibus, vel ex defectu probationum, licet sit iusta in foro fori, tamen est iniusta in foro conscientiæ, ideoque in hoc foro non tuetur, nu. 83. & seqq. vbi multa adducuntur exempla.

Restituere non tenetur, qui rem habet cum consensu veri domini, n. 92. & seqq. Et quid, si sit turpiter acquisita, num. 98. & seqq.

Incapax acquisitionis, an rem, quam tenet de consensu domini, debeat dimittere, n. 93. & seqq.

Meretrix an teneatur restituere acquisita ex meretricio, n. 98. & 99.

Mathematicus, qui suasionib. inducit ad sibi credendum, & inde acquirit an teneatur restituere, n. 98. & 99.

Iudex an teneatur restituere, quod sibi ob iustam, vel iniustam ferendam sententiam est datum, n. 100. & seqq.

Testis an teneatur restituere, quod ob ferendum veru, vel falsim testimonium sibi datur, num. 100. & seqq.

Advocatus an teneatur restituere, quæ ex iniusto acquisiuit patrocinio, n. 103. (102

Possidentis melior cōditio in pari causa turpitudinis, sub n.

Restituere an teneatur, quæ sibi data sunt, ne faciat aliquod malum, n. 104. & seqq.

Heres an teneatur soluere legata, relicta in testamento minus solemni, sub nu. 114. vers. infero. & seqq. in quibus declaratur

Hæres ab intestato an teneatur restituere hæreditatem heredi ex testamento minus solemni, n. 115. in fin. 16 & 117

Electus si electio non sit nulla, sed veniat annullanda, an interim possit sine peccato retinere beneficium, n. 121.

Restituere an teneatur, qui dolose, & ex malitia rem habuit à vero domino, n. 122.

Aduocatus, Medicus, Cursor, & Iudex — an teneatur restituere, quod ultra iustum sine dolo receperunt, n. 124. & seqq.

Præscribens an teneatur restituere, n. 127. & seqq.

Præscribere an possit, qui tenetur ex propria obligatione & quid, si statutum præsumat solutionem, seu satisfactionem. sub nu. 133. illat 4.

Præscriptio statutaria, an habet locum in debito iurato, sub. n. 133. not. 4.

Præscriptio cum mala fide an possit induci à statuto sub num. 133. illat. 4.

Præsumptio, quantumvis iuridica, an sit alleganda, sub num. 133. not. 3.

Confiscata bona à lege potest delinquens tuta conscientia retinere, donec non sit condemnatus per sententiam iudicis, n 139.

1 AMPLIA XIX. ut tam contractus cambij, quam alterius negotij possunt esse liciti in foro exteriori, id est, in foro fori, seu contentioso, qui in foro interiori i.e. in foro poli, pœnitentiali, seu conscientiæ sint illicti, iprout aduertunt *Io de Anan. in ca. ult. nauiganti, n. 48. de usur.* dicens quòd mens contrahentium cambia, posset esse corrupta, sed illa, inquit habet solum Deum ultorem, non Ecclesiam; & *Salyc. in auth. ad hæc, sub nu. 18. q. 21. C. de usur.* dicens, quod textus, & leges, quæ dicunt, rem posse carius, seu minori pretio vendi, dummodo non excedatur medietas iusti pretij, loquuntur in foro iudiciario, non in foro pœnitentiali, & sic quoad peccatum, de qua relate egi *sup. ampl. 10. n. 41. & seqq.* † Et è conuerso, potest dari contractus, qui sit licitus in foro conscientiæ, & illicitus in foro fori, quia in foro conscientiæ attenditur veritas, *Navar. in c. si fœneraveris, not. 16. sub n. 54. vers. aduertendum, ibi, quarta ut mutuās, 15. q. 3. & in c. naviganti, n. 26. vers. in solo uno, de usur.* Similiter quis ratione damni illati potest teneri in foro contentioso, & non in foro conscientiæ, quando damnum, fuit illatum, non ex proposito, nec ex lata culpa; quo casu sufficit in foro conscientiæ reddere pœnitentiam, secundum *Felin. in ca. 1. fallent. 6. cas. 3. sub. n. 41. de constit.* idem dicimus de creditore, qui debitori furto subtrahit tātundem; & de eo, qui rem propriam, vel æquiualentem detentori furatur; is enim licet in foro conscientiæ tutus sit, seruatis aliquibus conditionibus, de quibus *Covar. var. resolut. lib. 1. cap. 2. sub n. 14. vers. quarto ex principali, & n. 15. per totū, &* latius Medin. *in suis tra. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 11. col. 4. initio, vers. quibus nonobstantibus, fol. 102.* & excusetur etiam à pœna furti *Glar. recept. sent. lib. 5. § furtum vers. excusatur autem,* tamen non est forsan ab omni pœna tutus in foro fori; & sine (forsan), quando non essent seruatæ omnes conditiones requisitæ, quia si credi- 2

tum daretur hæc facultas, ut in recompensam posset clam rem sui debitoris accipere, facile daretur occasio iniuriis, furtis, infamiæ, & scandalis; eo, quòd multi fingerent, rem sibi debitam esse: mlti etiam putarent, debitum suum liquidum esse, cum non sit liquidum; multi se de iustitia disperare dicerent, aliaque multa possent vel fingere, vel objicere, quæ per furta vellent defendere: quibus omnibus lex ut obviet, prohibet, ne quis authauritate propria sibijus dicat *Medin. d.q.* 11. *c. l. C. vers. responditur, fol.* 103. & licet dato in casu in quo hæc omnia cessarent, ideoque cessare deberet in eo legis prohibitio secunpum Medin *in loco supra proxime citato* tamen quòd adhuc legis prohibitio non cesset, suadetur ex his, quæ scripsi *supra q.* 1 *sub n.* 507. & 508. & quòd sit differentia inter unum, & alterum forum, scripsi mortaliter *supra q.* 1. *n.* 534. & satis patet ex his, quæ scripsi *supra ead q.* 1. *n.* 528. *& seqq. juncto num.* 506. *& seqq.* & apertius ex his, quæ scripsi *infra sub n.* 83. *& seqq. ad illum.*

Confirmatur primo hæc ampliatio in secunda
3 parte, quia usura nautica, i. e. illud, quod mutuator recipit ultra sortem mutuatam, est à jure pontificio vitita, quoad forum exterius, & etiam quoad forum interius, si propter pecuniæ, aut alterius rei mutuationem accipiatur; secus si ob solam securitatem prestitam recipiatur, quia isto casu in foro interiori licite percipitur. Sed pro intelligentia hujus differentiæ in ter unum, & alterum fortum in isto casu vide quæ scripsi *supra q.* 1. *sub nu.* 506. *vers. primum est forum, & nu.* 528. *& q.* 5. *sub nu.* 100. & adde casum, quem posui §. *seq. gl.* 5. *sub nu.* 109.

Confirmatur secundo, ex casu, quem secutus sum *supra ampl.* 8. *n.* 120. *illa* 4.

Confirmatur tertio, quia licet beneficiarius, alie-
4 nans rem ecclesiasticam contra tenorem extravagantis Pauli II. vel in consulto Romano Pontifice, peccet mortaliter, & multas, gravesque pœnas, & etiam excommunicationem in currat, ut admonet *Navar. in c. non liceat Papæ, n.* 13 *vers. septimo denique, & n.* 15 *in comment. de alien. rer. eccles.* tamen, si alienatio fiat ob justam causam, sine dolo, vel contemptu, sed bona fide; & præsertim, si foret ecclesiæ utilis non peccat mortaliter, neque præfatas pœnas incurrit in foro conscientiæ, cum Pape consilium requiratur quoad forum exterius; secus quoad forum interius, in quo sufficit servare jus naturale, & divinum absque comtemptu legis humanæ *Naver in d. c. non liceat Papæ & seqq.*

Confirmatur quarto, quia etiam inter forum politicum, & forum christianum reperitur in hac materia diversitas, nam cambiorum negotiatio in se est turpis & in justa, si loquamur politice, & œconomice, si vero loquamur christiane, est licita, quia multa policite sunt abhorenda, quæ christiane justa sunt, & è converso, ut concordendo D. Thomam, quem uti contrarium citavi *par præcedenti, sub nu.* 59. *vers. de mum* explicat *Hier. de Luc. tract. de camb. in verbo, pro decisi ne sub num.* 10. & 11. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 409. *fol.* 409. hæcque inter forum, & forum diuersitas videtur etiam de mente Apostoli; in illis verbis, quæ retuli *supra q.* 1. *sub num.* 65. *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*

Vt huius ampliationis veritatem à radice cognoscamus, & pro vniuersali totius materiæ intelligentia, explicandos esse censeo quatuor articulos, nedum utiles, sed valde necessarios ad resolutionem quamplurium difficultatum, quæ in fora animæ occurrunt

Primus articulus est. An lex positiva, i. e. humana, & lex naturalis, seu divina differant.

Secundus articulus: An lex positiva obliget etiam in foro interiori, i. e. in foro animæ, sive conscientiæ,

Tertius articulus; supposito, quòd obliget: An obliget in consequentiam ad restituendum, quod ex actu contra ejus prohibitionem gesto, fuerit acceptum.

Quartus articulus; supposito, quod non obliget: An detur aliqua certa regula ad cognoscendum, quando quis teneatur restituere, & quando non, præsertim in foro conscientiæ.

Quoad primum articulum, Videtur prima facie dicendum, quod pauces habeant inter se invicem differentias.

Prima quidem est, quod lex positiva, omissis variis ejus definitionibus, seu descritionibus, quas colligunt *Sot. de just. & jur. lib.* 1. *art.* 1. *initio, fol.* 3. *Bolog. de leg. jur. & æquit. c.* 3. *n.* 25 *&* 28. *tom.* 1. *fol.* 92 *Fortun. Garc. de ult. fin. jur. can. & civil. n.* 7. *eod. tom. fol.* 107. & alij in diversis locis; & omissis descriptionibus, de quibus *in c.* 1. *dist.* 2. *& c.* 2. *dist.* 4. in effectu est placitum Principis, quod ipsi Principi, vel populo est utile, ut dix Trasymachus *apud Platonem* relatus à *Coras. de jur civil. & c. par.* 1. *c.* 3. *fol.* 59 *& à Bolog. dict. tra. de leg. & c. c.* 9. *sub* 6. *fo.* 299. *uterque tom.* 1. & probatur *ex l.* 1 *ff. de const. princ. quod principi placuit, legis habet vigorem* & sic lex positiva procedit ab opinione Principis, & non à certa ratione, quare *Jureconsf. in l* 12. *pro p xit, ff. qui & a quib. manum*, ait, legem. quamvis duram; esse servandam.

At lex naturalis, non ab hominis. id est, Principis: seu Populi opinione, sed ab ipsa natura proficiscitur *Coras. in loco supra proxime citato, cum enim gentes, quæ legẽ non habent, naturaliter ea, quæ legi sunt faciunt, ejus modi legẽ non habentes, ipsi sibi sunt lex. ad Rom.* 2. *n.* 14. & apertius differentiam docet text. *in cap.* 2. *duæ sunt,* 19. *q.* 2. in illis verbis *duæ sunt. inquit, leges una publica, altera privata: publica lex est, quæ à sanctis Patribus, scriptis est confirmata, ut est lex canonũ. & c. lex vero privata est, quæ instinctu sancti Spiritus in corde scribitur, & c.* & expresse differentiã argumentative adducit *Bologn. d. c.* 9. *n.* 4. *in fin. & n.* 5. *fol.* 299. dicens, quod leges humanæ nullis naturæ fundamentis subnixæ sunt, sed ab hominum potius opinione pendent: at ea omnia; inquit, quæ rationi, atque honestati conveniunt, ad legem naturalem spectant, & non ad leges humanas.

Secunda differentia, qua hujus etiam primæ veritas explicatur, est. quod lex humana non est eadem, 8
apud omnes, sed diversa, & invicem opposita, & consequenter non apud omnes est idem bonum, & æquum positivum: apud nos enim lege nostra matrimonium inter consanguineos, vel affines maxime improbatur: apud Persas vero Modos, & Partxos eorum lege solemnissimum, ac justum habetur matrimonium, quod eum matre sorore, aliisque consanguineis contrahitur. Apud totum Christianum orbem distinctæ sunt singulorum uxores: apud Arabes vero unam aiunt esse omnibus consanguineis uxorem, aliasq; habent barbaras, irrationales, & bestiales leges, puas referunt *Coras. d. c.* 3. *fol* 59. & *Bologn. d. c.* 9. *sub nu.* 6 *fol* 292 & quod apud Parsas, Assyrlos, Parthos, Medos, Æthiopes, Indos& Scotos inter ascendentes, & descendentes in primo gradu lineæ rectæ admiteretur connubia, scribunt ij, quos citat *Thom. Sãch. in disp de sanct. matrim. sacram lib.* 7. *disp.* 51. *sub n.* 6. *vers. dificultas* & prædictis, aliisq; variis gentium moribus, & legilius in ducendis uxoribus vide *Tiraq. de legib. connub. in l.* 7. ubilatissime. Quin.

imo & inter nos Christianos, & Catholicos extant leges municipales inter se pugnantes; ut puta, quòd filia fœmina succedat æqualiter cum masculo, & quòd non succedat, & similes, quas longum esset recensere.

9 Sed lex naturæ est eadem apud omnes; quod enim à natura procedat, est constans, æternum, semper que idem, & ubiq; idem, sicut igis, qui apud omnes peræque populos, & omni tempore est calidus, & urit; & rerum bene olentium odor ab omni ævo cunctis fuit mortalibus gratus, & ideo jus naturale dicitur immutabile, ut dixi *in seq. differentia*, & quia lex naturalis scribitur in corde cujuslibet, ut scripsi *hic sup. sub n.7. & in meo tract. de judic. caus. lib. 2. cap. 8. nu. 505.* non solum est eadem apud omnes, sed cuilibet est nota, ita ut illius ignorantia neminem excuset, etiam si sit rusticus, silvester, paganus, mulier, & similes, ut secutus sum *d.c. 8. n. 500. & seqq.*

10 Tertia differentia; (& infertur expræcedenti) quia lex humana est variabilis, & mutabilis; videmus enim in eadem Republica, aut Civitate leges ipsas frequenter, ac perbrevi tempore mutari, corrigi, & abbreviari, *Coras. eod. cap. 3. fol. 59.*

11 At jus naturæ est immutabile, *Arist. ethic. lib. 5. cap. 7. Coras. d. c. 3. fol. 59. Bologn. d. tract. de leg. jur. & æquit. cap. 26. n. 2. versus finem, fol. 315. & Leonar. Less. de just. & jur. lib. 2. cap. 5. sub n. 3. vers. respondent.* & habetur *in §. penul. sed naturalia, I. st. t. de jur. nat. &c. & in cap. 3. non est peccatum, dist. 6.*

12 Quarta differentia est, quia nos, qui judicamus secundum leges humanas in foro exteriori, sit causa sit civilis, non judicamus sine actore, per ea, quæ dixi *in meo tract. de judi. caus. lib. 1. c. 2. n. 5. & 23. c. 68. n. 2. & sub n. 8. vers. si de consuetudine*, & si sit criminalis, non sine accusatore, aut legitima inquisitione, ut loquendo de accusatore, & de jure, scripsi *d. c. 68. n. 2.* &, loquendo de inquisitione, scripsi *c. 8. n. 1. 2. 3. & 4. & d. cap. 68. sub n. 8. vers. si de consuetudine* quam inquisitionem præcedere debet diffamatio, ut dixi *cap. 84. n. 11. & seqq.* quæ succedat in locum accusatoris, ut dixi *eod. lib. 1. c. n. 8.* Similiter nos non judicamus ex veritate, nobis privatim nota, sed exactis & probatis, ut secutus sum *eod. lib. 1. cap. 80. nu. 1.* & sæpissime judicamus ex testium depositionibus. Item leges humanæ, seu jus positivum multa mala dimittunt impunita, ut patet ex his, quæ scripsi *supra ampl. 10. n. 44. & seqq. & n. 49.* & multa non mala puniunt, quando innituntur præsumptionibus ad obviandum fraudibus, ut patet ex his, quæ scripsi *supra q. 1. sub nu. 529. juncto nu. 507. & seqq. ad illum. & infra n. 57.*

13 At Deus, & Confessarius ejus loco hic in terra, quia judicant secundum jus naturale, & divinum in foro interiori, judicant, & condemnant sine actore, sine accusatore, & sine inquisitione, & ex veritate, non exactis, & probatis, & nunquam ex testium depositionibus, sed semper ex infallibili veritate coram Deo, & ex rei confessione coram confessario, coram quo ipse reus est etiam accusator, & testis: Similiter jus naturæ, seu divinum nullum malum dimittit impunitum, & nullum bonum irremuneratum,

Demum lex positiva, & jus gentium non solum differunt à jure naturali, sed multa, quæ fuerant juris naturalis, sunt à jure gentium, & positivo sublata, ut argumentando deducit *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. c. 3. q. 1. vers. verum, col. 14.*

14 Contrarium his non obstantibus, est verum; nempe, quòd lex humana non differt à lege naturæ, nisi prout differunt pars à toto, riuus à fonte, genitum à generante, fundatum à fundamento; quare non ab hominum opinione, sed à naturæ decreto profluit, ut rectissime post Stoicos, & Cicer. scribunt *Coras. de jur. ciu. &c. par. 1. cap. 3. ib. cæterum hæc qualem qualem, tom. 1. fol. 59. & Bologn. de leg. jur. & æquit cap. 3. n. 11. fol. 291.* & quòd tam lex canonica, quam civilis deriventur, & pronfluant lege naturæ, ostendit *Fort. Garc. de ult. fin. jur. &c. n. 11. & seqq. eod. tom. 1 fol. 108.* &, quòd jus civile, & canonicum præsupponantius naturale, tanquam fundamentum, à quo sumunt originem, refert, & declarat ex Fratre Gerardo de Senis disputante, *Io. Andr. in cap. peccatum, sub n. 24. & 25. q. 5. de reg. jur. in 6.* cujus repetitionem posuit per appendicem ad *cap. possessor.* & de lege canonica, quòd non differat à lege naturæ, patet, quia procedit ex auctoritate Novi, & Veteris Testamenti, *c. 24. qualiter de accus.* & sic ex lege divina, ut dixi *in meo tract. de judic. caus. lib. 1. c. 85. nu. 6. versus finem.* quæ lex divina est eadem cum lege naturæ *cap. 1. dist. 1. divina natura &c.* & sic una pro altera promiscue sumi potest; & proinde præcepta Decalogi in lege veteri, tradita à Deo, dicuntur legis naturalis, ut sequitur *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 1. c. 2. q. 2. col. 5.* & latius *ca. 3. q. 2. col 15.* ubi de communi Theologorum opinione; & consequenter emptiones, locationes, societates, & reliqua hujus generis, de quibus extant leges humanæ, à jure naturæ deducuntur, *Bologn. d. tract. de leg. jur. & æquit. c. 24. n. 4. in fine, fol. 313.* & convenit legi humanæ, quod habetur in *Matth. 5 n. 17. nolite putare, quoniam veni solvere legē aut prophetas; nō veni solvere, sed ad implere*, hæcque sententia contraria quatuor conclusionibus explicata est à *Sot de just. & jur. lib. 1. q. 5. art. 2. vers. ad quæstionem, col. 2 & seqq. fol. 26.*

Confirmatur primo, quia omnis lex constat ex ratione *cap 5. consuet. do. dist. 1.* & ex ratione naturali, *c. 2 erit. & ibi Gl. in verbo, naturam, dist. 4.* Ergo omnis lex profluit à natura, & sic à lege naturæ. 15

Confirmatur secundo, (& tendit ad idem) quia ubi contingat dubitari de intellectu alicujus legis, recurrendum est ad rationem naturalem; imo ubi eam habeamus, superfluum est, quærere legem positivam, ut secutus sum *infra §. 7. gl. 2. n. 35.*

Confirmatur tertio, quia omnis lex est honesta, justa, &c. *d. c. erit, d. st. 4.* & in tantum hoc est verum, ut nisi fuerit justa, non erit lex, *Sot. d. art. 2. concl. 1. & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. q. 60. art. 5. conclus. 3. versic. primus est fol. 80.* sed lex, quæ non derivetur à natura, ejusque ratione, non potest esse honesta, neque justa. Ergo. 16

Confirmatur quarto, quia justitia non est aliud, quam quædam rectitudo: ergo jus, sille naturale, sive legale, in quadam rectitudine consistit, & sic quamvis jus naturale, & jus legale sint distincta; tamen distincta non est eorum rectitudo quare, si bene consideramus, jus legale, i. e. jus positivum, non addit superius naturale aliam rectitudinem, sed specificat illam eandem, ita ut verum sit dicere, jus legale, sive positivum esse quandam specificationem expressivam naturalis rectitudinis, ut late docet *Ioan. Andr. in c. possess. sub n. 12. de reg. jur. in 6.* & proinde jus legale, seu positivum nunquam contrariatur, sed semper concordat cum jure naturali, ut ex eod. *I. Andr.* secutus sum *infra nu. 43. vers. confirmatur tertio*, nam sicut aqua capitolina, aqua S. Joannis Lateranensis, & plurium viridariorum; & domorum hic in Urbe sunt distinctæ, & habent distincta, functiones, & pro- 17

prios usus, & nihilominus omnes, & quælibet earum sunt de aqua fœlici, ideoque habent eundem saporem, easdemque qualitates; ita etiam tam jus Pontificium, quam Cæsareum, & quodlibet aliud jus, habent eandem qualitatem cum jure naturali, à quo procedunt.

18 Non obstant differentiæ adductæ.

Ad primam enim respondeo; quod Principis placitum, procedens ab opinione & non à ratione, non est lex, *Bologn.de leg.jur. & æquit.cap.3.sub n.20.& 21. tom.1.fol.291.* hocq;bene probatur *ex d c.consuetudo, dist.1.*in illis verbis, *porro,si ratione lex constat.lex erit omne,id quod ratione constiterit dumtaxat, &c.* & dixi *infra n 51.*& quòd legis nomine indigna sunt,quæ rationem non habent, scribit *Coras.de jur.civil.&c. c.3. versus finem,ibi,neque enim negat jure consultus,eod.tom. 1.fol.59.*quare leges Tyranni,leges appellari non possunt, quia de est illis legis substantia, quæ est ratio.

19 Ad secundam respondeo, quòd etsi leges humanæ non sunt eædem apud omnes, sed diversæ, imo sunt variabiles, ut dicimus in tertia differentia;tamen (quod tibi paradoxum videtur) sunt apud omnes semper eædem: & nunquam mutuantur; quia, sicut speculum, quamvis in eo diversæ figuræ inspiciantur, ac ex diversis objectis varientur, semper manet idem,& nunquam mutatur, sed quia variantur objecta, variantur speculi repræsentationes, ita quoque omnis lex semper est justa, & in hoc adest est eadem apud omnes, atque in hoc invariabilis,ut si aliter foret,non esset lex, per ea,quæ dixi *sup. n.15. & seqq.*sed quia varij sunt populorum mores, & variantur causæ,variatur legis dispositio, sed non mutatur lex,quæ est ratio continua, æterna, & semper eadem: & data hac morum varietate, & causarum variatione, variatur legis dispositio, sive lex sit humana,sive sit naturalis,& divina, ut inferius ostendam; non tamen lex unquam mutuatur, sed mutantur res,quæ lege indigent. Vel aliter, & brevius responsionem formando, dico,quòd immobilitatem in lege intelligimus, durante eadem causa legis, quia tunc, supposita justitia legis,& sic erit lex,non potest mutari, quia fieret injusta,& sic non esset lex; & proinde implicaretur contradictio; at è converso,data causæ mutatione, lex, quæ in opposita causa erat justa, non esset amplius justa,mutata causa, & ideo non esset amplius lex, & consequenter alia opus esset lege; sive loquamur de lege humana,sive de lege naturali, & divino,ut aperte ostendi in sequenti responsione.

Quicquid aliter quoad jus positivum docuerit *Leonar.Less.de just.& jur.lib.2.cap.5.sub num. 3. versus finem*, dum scribit:quòd semper manet jus naturale; & illud dictamen, etiam si defectu materiæ hic, & nunc non me obliget actu,& semper vim habet, manentibus iisdem circumstantiis materiæ, ad differentiam,inquit, juris positivi, quod,inquit, potest tolli, etiam si ulla fiat mutatio circa materiam; egregie enim cum nobis sentit de jure naturali, sed dissentit de jure positivo.

20 Corroboratur hæc responsio, quia medicinalis regula est, vinum esse hominibus congruum;& huic regulæ non derogatur, dum infirmo vini potius interdicitur, sed mutatio sit in homine, cui perpetua illa regula non congruit, *D. August.lib.1.confess.*quem sequitur *Sot.de just.& jur. lib.4.q 3. art. 1. col. penult. versus finem,fol.306.*quare licet medicinæ ars medicamenta variet secundum varias morborum causas, & infirmorum complexiones: calida enim frigidis, & frigida calidis curat: ex libus, pueris, senibus,& non robustis invenibus helleborum negat, per ea, quæ scripsi *in meo tract.de judic. caus.lib 1.c.p.56.nu.2.versus prem*; tamen nemo sanæ mentis dicet, propterea medicinæ artem esse mutabilem, & variam; sic & Dominus Redemptor noster contraria opposuit medicamenta peccatis,ut lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem, & elatis præciperet humilitatem.

Ad tertiam differentiam, (quæ est fere adem cum secunda præcedenti, & ideo uberius solvam eandem secundam) respondeo, negando differentiam; quia, data variatione, seu mutatione causæ, ob quam variari, seu mutari debeat lex, mutanda est, sive sit lex humana, sive sit naturalis.& divina, per ea,quæ dixi in præcedenti responsione; & hoc, exemplis rem explicando, multipliciter ostendo. 21

Prima, quia lex divina, seu naturæ, posuerat hominem in paradiso voluptatis, ut custodiret illum, quia homo erat innocens, & non peccaverat; at postquam homo fuit factus nocens, & peccator, & sic variata, seu mutata fuit causa, ejecit eum de paradiso:similiter ante peccatum originale, & dum natura erat innocens, terra sine cultura, & sine labore producebat fructus; at, commisso peccato originali, & lapsa natura,terra non sine cultura, & non sine labore fructificavit; & hæc omnia facta sunt per legem naturæ & Dei,ut latius ostendi *supra q.1. nu.48.& 49.* Ergo,mutata causa, mutatur etiam lex naturæ. 22

Secundo, quia communis rerum possessio erat quidem de jure naturæ incorruptæ ante commissum originale peccatum, ut secutus sum *supra q.1.n.40.& 48.* sed lapsa natura, commissoque originali peccato,& sic,variata causa, eodem jure natutali introducta est rerum divisio; hæcque distinctio probatur, quia alias, sublata hac duplicis naturæ distinctione, aperte sibi ipsi contra diceret *text.in cap.7.jus naturali, dist. 1.* dum asserit, de jure naturali, communem omnium esse possessionem:& postea subdit, de eodem etiam jure naturali restitui debere depositum pecuniæ,& commodatum; quæ quidem duo pugnarent, quia, data omnium communi, & indivisa rerum possessionem,depositum pecuniæ, & commodatum non possent habere locum; quod ante nos consideravit *Fortun Garc.in l.jus naturale,n.28.& seqq.ff.de just. & jur.inter Repeten.tom.1.fol. 1.*&, quòd corrupta natura,naturali ratione, & sic de jure naturali factum sit, ut rerum domina distinguerentur, scribunt *Medin. in suis tract.tom.2.tit.de reb.rest.q. 1.vers.esto igitur.col. 9.& vers.de jure,col.11.fol.6.& 7.& Bologn.de leg.jur. & æquit.c.24.sub n.5.to.1.fol.314.*&dixi *supra q.1.n.49.* &, quod divisio rerum procedat à jure naturali, alio medio ex Scot. deducit *Io.Azor.de instit. moral,par.3. lib.1.cap.2.vers.contra.col.11.* dicent,præceptum naturale, quo omnia debebant esse communia, obligasse ad tempus, videlicet,donec genus humanum cœpisset augeri, & multiplicari. Rursus, distinctis rerum dominiis, & data in aliquo extrema necessitate, eadem naturæ lex illi communem rerum usum ad necessitati subveniendum denuo concedit, ut ex Medin. secutus sum *supra q.1. n. 54.* 23

Tertio,quia vim vi repellere, est de jure naturæ, *c. 7.jus naturale,dist.1.*& notatur *in l.4.ut vim ff.de just. & jur.* similiter, parentibus ob temperare, patriæ, & magistratib.parere, & fidem servare, sunt, seu procedunt immediate & ex jure naturæ,*Bolog.de leg.jur. & æquit.c.24.n.1.& 2.tom.1.fol.313.*& ab eodem naturæ 24

fonte

fonte procedit, ut depositum reddamus, *d. cap. jus naturale d. dist.* 1. jusjurandum adimpleamus, *Exod.* 20. *n.* 7. in die festo non agamus, & desistamus operari, *Genes.* 2. *nu.* 3. *& benedixit diei septimo, & sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omni opere suo, & Exod.* 20. *v.* 8. *& seq. memento, ut diem sabbati sanctifices, &c.* homicidium, & furtum nunquam committamus, & his similia, *Exod.* 20. *n.* 14. *&* 16.

25 Et tamen, si quis juste sit à judice ad mortem condemnatus, non licet ei per vim se defendere, *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2 *q* 69. *art.* 4 *conclus.* 1 *fol.* 475. quia *qui superioris potestati*, juste judicantis, *resistit, Dei ordinationi resistit*, ut ex Apost. retuli, *infra sub nu.* 50. *versi. sed quare*, imo etiã si injuste sit condemnatus ad mortem, quia sit innocens, est quæstio inter Doct. an possit se ita defendere, ut inferat mortem, de quaq. idem *Mich. Sal. d. art.* 4. *post* 3. *conclus. contr.* 1 *f. l.* 476. nam illud certum est, quòd qui jure publico utitur, non videtur injuriæ faciendæ causa hoc facere: juris enim executio non habet injuriam, *l.* 13. *injuriarum*,
26 §. 1. *ff. de injur. &c.* † Item parentibus, & magistratibus imperantibus, ut quis divinam, aut humanam lædat majestatem parendum non est, *cap.* 98 *imperatores, & cap.* 101. *si is qui praest.* 11. *q* 3. † Fides ei, qui postea de
27 Rep. male meritus est, non est servanda, *Bologn. d. tractat. de leg. jur. & æquit. cap.* 26. *nu.* 5. *fol.* 315. † Depo-
28 situm prædoni, apparente vero domino, restituere, æquum non est, *Coras. de jur. civil. &c. par.* 4. *c.* 17. *tom.* 1. *fol.* 79. & notorio prædoni denegatur restitutio, *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib* 4. *tit. de restit. cap.* 3. *vers. ad argumentum, col.* 247. & latius *Me in, in suis tract. tom.* 2. *q.* 2. *col.* 7. *vers de eo quod fol* 14. *&* 15. Gladius ei, qui eum sana mente deposuit: furenti restitui non debet, testibus his, quos secutus sum *par. seq. limit.* 18. *s. b num.* 4 † Ei, qui pecuniam apud te deposuit, si
29 bellum patriæ inferat, restituere peccatum est, & non reddere justum: Si aliquid turpe, flagitio sumue jurejurando decretum sit, violari potest fides, imo præcipitur: Judicem, seu ministrum, occidendo reos, non peccare, late disputando firmat *Card. de Turrecrem. cap.* 1. *n.* 1. *&* 2.23. *q.* 5. imo, non solum non peccare, sed mereri, si zelo justitiæ, omni rancore, & malo affectu depositio, & servatis juris regulis, peccatores occidat, scribit *n.* 3. *vers. secunda conclusio.* † Hostes
30 & patriæ proditores trucidare, gloriosum esse, scribit *Coras. d. cap.* 17. *fol.* 79. Latrones, viarum grassatores, assassinos, sicarios, aliosque id genus sceleratos homines suspendi, ac de medio truncari, jura ubique mandat: Ad necessariam vitæ defensionem, invasorem occidere non prohibemur, per ea, quæ secutus sum *in meo tract. de appell. q.* 16. *nu* 3. Aliena bona capere, seu furtum committere, propter extremam necessitatem, permittitur, quia tunc omnia sunt communia; & sic non aliena, sed sua capit, per ea, quæ adducit *Medin. de reb. resti. q.* 3. quem retuli *sup. q.* 1. *n.* 54. Et in necessitatis casu operari in die festo non dene-
31 gatur, *Luc.* 14. *n.* 5 *cujus vestrum asinus, aut bos in puteũ cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati?* & late hoc ultimum prosecutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *cap.* 5. *n.* 17. *& seqq.* & his similia.

32 Quarto, quia in naturalibus quoque nulla est fere notior apud omnes proposito, quam, quòd, cessante causa; cessat effectus; &, quòd non cessante, non cessat; & ideo, cessante sole super terram, cessat lux & quia in igne manet eadem causa urendi, sive ignis sit Romæ, sive sit Constantinopoli, ideo æque utrobique urit.

Ad quartam respondeo, quòd etsi vere sint differentiæ adductæ, tamen ex illis non sequitur, quòd lex humana non derivetur, & non profluat à jure naturæ, & non sit illius pars; & hoc est, quod nos asseruimus: imo illasmet differentias, quas consideravimus, asserimus esse à jure naturali, & divino, ex notissimis, justissimisque causis constitutas: nam pro rebus civilibus judex ideo ex se, & sine partis instantia moveri non potest, quia sibi non constat, an pars, ex quo non instat, velit jus suum dimittere, & dimittendo, donare, unde dicimus, quòd judex, non petenti, non impertitur officium, seu, quòd sine partis instantia ejus officium conquiescit, ut scripsi *in meo tractat. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 68. *num.* 2. † pro rebus 34
quoq; criminalibus sine accusatore, aut famosa insinuatione moveri non debet, ne possit, ad vindicanda sua privata odia, & injurias, procedere, ut advertit etiam *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *q.* 67. *art.* 3. *vers. ad primum, in fine, & vers. ex his fol.* 429. *&* 439. quare Jesus, ut judicibus exemplum daret, mulierem, quamvis esset adultera, tamen, quia nemo eam accusabat, dimisit, *Jo.* 8. *n.* 10. *&* 11. *mulier, ubi sunt, qui te accusabant; nemo te condemnavit? quia dixit: nemo, Domine. Dixit autem Jesus, nec ego te cõdemnabo*, quod etiam retuli *in meo tract. de judic. caus. li.* 1. *c.* 68 *sub n.* 4. *c.* 80. *sub n.* 1. Nec secreta petitio, aut accusatio sufficeret, ita ut judex occulte sciret voluntatem partis, tum quia judici non est credendum; per ea, quæ dixi *n. seq.* tum quia propter hominum caluminas, & fraudes, quæ insurrexerunt ex peccato originali, ut scripsi *sup. q.* 1. *n.* 49. *&* 10. si deficeret iste ordo processus, tolleretur justa defensio, ac multa, quæ longum esset recensere, sequerentur mala, † Requiritur etiam in fori ex- 35
terioris judice scientia publica, & privata non sufficit, ne sub privatæ scientiæ prætextu, & colore vindictas proprias sumat, & injustitias faciat, ut considerat etiam *Mic. Sal. d. q.* 67. *art.* 2. *post concl.* 4. *tit. debet ne judex secundum, &c. fol.* 423. & ideo in Dan. *cap.* 13. licet certo sciret falsitatem illorum duorum senum, quia falsum tulerant testimonium adulterij contra Susannam, tamen pro judicis fori exterioris instructione interrogavit eos, & postquam de falso fuerunt convicti, tunc eos, & non prius condemnavit. † At 36
Deus; & Confessarius ejus loco, qui judicant in foro interiori, & ideo sciunt cordis secreta, quæ Confessario à reo revelantur, judicant, & condemnant sine partis instantia, sine accusatore, & sine famosa insinuatione, & ex scientia sibi privatim notam; tum quia est certa, tum quia cessant prædicta: nam Deus est summum bonum, & summa justitia, & Confessarius non potest ad propriam vindictam agere, seu condemnare: † similiter, quia judices fori exterioris sæ- 37
pe latet veritas, multa impunita dimittunt; & multa non punienda puniunt, dum nocentem ob probationum inopiam absolvunt, & innocentem ex falsis testibus, vel fallacibus præsumptionibus recte, & juste condemnant in foro exteriori, injuste tamen, inspecto foro interiori; sed Deus qui veritati infallibiliter innititur, iniquum semper punit, & bonum semper remunerat: quare sicut eadem lex, seu Princeps, potest causam, seu excutionem diversis judicibus diversimode committere pro eorum imperio, & uni majorem, quam alteri facultatem dare; nempe, ut unus procedat summarie, & manu regia, & alius ordinarie, & tamen utrique eadem lex, idemque Princeps committit; ita etiam in casu isto eadem lex naturalis, & divina potest diversos dare modos.

Ad id, quod per jus gentium, & positivum sint sublata aliqua juris naturalis, patet responsio ex his, quæ dixi *infra n.40.& seqq.*

38 Retenta igitur hac contraria opinione, quòd lex humana profluat à jure naturæ, & à jure divino, ut dixi *supra n. 14. & seqq.*

Declara primo, ut jus naturale, seu divinum dupliciter considerari possit: primo, prout est ex se explicitum sine ullo hominum ministerio; & hoc jus comprehendit prima, & indubitata principia, item præcepta, quæ sunt scripta in lege divina: secundum vero jus naturale dicitur illud, quod est implicitum & ratione naturali explicatur; & hoc jus comprehendit totum jus gentium, & jus civile.

39 Declara secundo, ut consideratio, quam citra immutabilitatem hujus secundi juris naturalis fecimus *supra n. 19.vers.ad secundam*, reddatur elusoria in concreto, id est, in actu; siquidem licet Princeps debeat legem condere, seu mutare ex justa ratione, & propter causæ mutationem; tamen ipse, & non alius habet potestatem cognoscendi de justa ratione, & causæ mutatione, & quando cognoscit, ei contradici non potest, quia, ut dicit Ecclesiastes 8.*n.4. sermo illius potestate plenus est, nec dicere ei quis quam potest quare ita facis?* quod averti eam *in meo tract.de judic.caus.lib.1.cap.97. sub n.88.versic.juxta hac,& l.12. prospexit,ff. qui & à quib.manum,& c.quod quidem per quam durum est sed ita lex scripta est*, quod latius retuli *supra q. 1. sub num. 507.* Cæterum quamvis illa consideratio ad sum pravis reddatur elusoria, tamen conducit ad multarum difficultatum resolutionem, & in rationis discursu plurimum valet.

40 Infero primo, quòd erraſſe videntur, aut saltem non recte locuti *Innoc.in cap. 8. quia plerique,sub n.3. vers.quidam tamen ibi,& principium est aliquando contra naturalem æquitat m statuere, & in fine,n.6.Ant.de Butr.sub nu.9.il 2. cas.4. Archar.nu.15 q.7.& Abb.nu. 7.& nu.37.quæst.13.de immun.eccles. S t. de just.& jur. lib.4.q.5.art.3.co .penult.in 2.argum.fol.329.*& alij passim in diversis locis, & forsan aliquando nos, eorum loquendi morem inadvertenter secuti, dum supponunt legem positivam contra jus naturale; nam hoc etiam improbavi *in meo tract.de judi.caus.lib.1.cap 53. sub n.35.& sup.q.n.104.versic.hæ duæ*, & ratio est evidens, quia repugnat, & implicat contradictionem, ut lex positiva descendat, & profluat à jure naturæ, ut late ostendi *supra n.14.& seqq.*& sit contra jus naturæ, per ea, quæ dixi *in seqq.illatione num.45.* potest autem iste loquendi usus eatenus tolerari, quatenus jus positiuum interpretatur, ut dispositio juris naturalis non habeat locum in aliquo casu, Verum licet tunc videatur contra jus naturale, tamen consonat cum jure naturali, quia interpretatur ex justissima, & rationabili causa ab eodem jure naturali approbata; puta, lex naturalis, seu Dei, mandat, ut non occidas, *Exod.20.n. 14.& Matth.5.n.21. &c.19.nu.18.* jus positivum interpretatur hoc mandatum, ut non habeat locum in judice contra malefactorem, qui sit legitime convictus, vel confessus coram judice, quia tunc justum est, ut huic ex jussu judicis adimatur vita; nam omnis pars est facta propter totum, & proinde sicut ad hominis salutem secatur membrum putridum, ne contagione totum pereat corpus: *expedit enim tibi, ut pereat unum membrum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam, Math.5.n.30* & aliis verbis dixi *in meo tract.de judic.caus.lib.2.c.10.num.41.in fine*, sic Reipublicæ corporis saluti expedit malefactores cives, uti membra putrida, truncari, ne tota Respublica infectetur, *quia modicum fermentum totam massam corrumpit*, ut ex *Apost.1.ad Corinth.c.5.n.6.* retuli *in meo tract.de judic.caus.lib.1.b.59.sub n.1.*& hæc interpretatio approbatur ab ipso jure naturali, seu divino, *Exod.21.n.12.qui percusserit hominem, volens occidere, morte moriatur, Levit.24.n.17.Deut.19.num. 11.aliisque in locis*,& late docuit *Magister. Sot.de just. & jur.lib.5. q. 1.art. 2 per totum, fol. 396. & seqq.*

Confirmatur primo hac illatio, quia cum genus humanam post primam Adæ & Euæ nostrorum primorum parentum copulam, marium, fœminarumque conjunctione opus haberet, ut, gignendo, multiplicaretur, nec ulli essent homines; nisi qui ex illis duobus nascerentur, viri sorores suas conjuges ex præcepto legis Dei,& naturæ acceperunt, quia Deus illis creatis dixerat: *crescite, & multiplicamini*, ut in *Genes.1.n.22.*& licet postea humana, religiosaque lex, humano genere crescente, fraterna damnabiliter prohibuerit connubia. tamen Dei & naturæ legi non adversatur, cum hæc eadem prohibitio à Dei lege dicatur emanere; sic humana, religiosaq; lege illam rationabiliter interpretante, quasi lex naturæ fraterna connubia permiserit ad tempus, donec genus humanum non erat multiplicatum, ut ex D. Thom. sequitur *Jo.Azor.de instit. moral. par.3. lib.1. cap.2. q.3. vers. contra hæc col. 11.* & ratio hujus interpretationis est; quia illa permissio procedebat à necessitate, qua cessante, lex humana, dum & sobolis procreationi, & humani generis concordiæ studere debet, matrimonia inter sanguine conjunctos, nempe, inter ascendentes, & descendentes in infinitum, & inter transversales usque in quartum gradum, damnavit,& inter alios, sic sanguine non conjunctos, prudenter admisit, ut qui sanguine in concordia, & necessitudine non conjungerentur, matrimonij nexibus colligatentur, *c.1.35.q.1.*& quòd ad augendas necessitudines & propinquos adjungendos, & ad augendas concordias, matrimonia inter sanguine conjunctos sint prohibita, scribunt *Tiraq. de legib.connub. in l.7.n. 45 vers.quare autem,& Thom. Sanch. in disp. de sanct. matrim.sacram.lib.7.disp.53.sub n.3.versic.nihilominus,* quare fecit lex humana, quod lex Dei, & naturæ fecisset, si necessitas tunc aliter non coegisset. 41

Confirmatur secundo, quia lex divina, seu naturalis, quæ mandat veritatem duobus, aut tribus testibus probari, *Deut. 17.n.6 & cap 5.n.15.Matth.18.nu. 16.& Ioan.8.n.17.& cap.4.in omni negotio,de testib. ca. 10.cum esses, &c.11.relatum de testam.*& lex civilis, que testatoris voluntatem mandat probari septem testibus, *l. hac consultissima,C.de testam, & Instit.de testam. ordin.*& lex canonica, quæ mandat, ut parochiani ultima voluntas probetur coram duobus testibus, & presbytero suo, *d.c.cum esses*, non discordant, nec contrariantur, quia les humana non discedit à lege divina, sed eam sequitur, explicando, & interpretando, habentes eandem rectitudinem, ut scripsi etiam *in meo tract.de judic.caus.lib.1.c.53.sub num.35.*& deduxi *supra num. 17.* nam ubi homines naturali sinceritate viverent, ille numerus testium sufficeret, at cum in Rempub. humanæ fraudulentiæ serperent, & in testamentis major oriretur suspicio falsitatis, naturali ratione major testium numerus in testamentis exactus est, quia ubi majus periculum, ibi cautius agendum, prout videtur considerasse etiam *Sot.de just. & jur.lib.4.quæst.5.artic.3.col.penult.versic. si quis autem, f. 329.*nec obstat, quòd alter interpretetur lex civiliis, 42

& al-

& aliter lex canonica; quia respondeo, quòd utraque recte interpretatur, nec dissentiunt; lex namque civilis respexit maiorem falsitatis suspicionem, quam lex canonica: & licet text. *in d. cap. cum esses*, dicat, tantum testium numerum esse alienum à lege divina: tamen bene, & vere loquitur, supposita fidei sinceritate & non magnafalsitiatis suspicione, quæ forsan in eo loco, pro quo papa rescribebat, non imminebat.

43 Confirmatur tertio, quia lex positiua, quæ præscriptionem inducit, non est contra ius naturale, ut aliqui arbitrari sunt, sed concordat cum iure naturali pluribus rationibus: prima, quia quando leges, seu jura habent eandem rectitudinam, tunc unum eorum non potest alteri contrariari, sed jus naturale, & jus positivum de præscriptionibus habent eandem rectitudinem: ergo. Secunda, jus, habens congruam, & rationabilem causam, concordat cum jure naturali: sed jus de præscriptionibus est hujusmodi, per ea, quæ dixi infra in seqq. rationibus: ergo. Tertia, quia jus positivum, colligens ex negligentia consensum, & sic puniens, eam ob bonum publicum, concardat cum jure naturali, quod vult puniri peccata, & negligentias: sed jus positivum de præscriptionibus facit hoc ergo. Quarta, quia hoc jus imponit finem litibus, quæ expediunt bonum publicum ergo, &c. *Io. Andr. in cap. possessor, num. 15. versic. declaratis, de reg. jur. in 6.* quare in universum lex positiva habet eandem rectitudinem cum lege naturali,
44 ut dixi *supra numero 17. confir. 3.* † sed lex positiva explicat sæpe rectitudinem, quam non explicavit ipsa lex naturalis, ut puta, lex naturalis vult puniri delinquentem; sed non explicat punitionis modos, quos ideo explicat lex positiva, utendo rectitudine legis naturalis, videlicet, secundum qualitatem delicti, item lex naturalis prohibet, aliena subtrahi; sed non distinguit modos subtractionis; eos explicat lex positiva, videlicet, actum furandi rapiendi, & similes: prohibet etiam lex naturalis, alterum locupletari, cum alterius jactura; sed non explicat casum, qui potest evenire, ut quis etiam cum legis naturalis, rectitudine possit locupletari cum alterius jactura, & iste est casus usucapionis, & præscriptionis, quem explicat lex positiva, & ejus rectitudinem jam ostendi in præcedentibus rationibus, sic docuit *Ioann. Andr. in d. cap. possessor. sub numero 12.* hancque eandem doctrinam per alia verba, & nemine citato, latius quatuor conclusionibus secutus est *Sot. de just. & jur. lib. 1. quæst. 5. articu. 2. vers. ad quæstionem, col. 2. & seqq. fol. 36.* &, quòd licet jus positivum sit fundatum in jure naturali, tamen alia sit prohibitio juris naturalis, & alia prohibitio juris positivi, siquidem prohibitio juris natura'is oritur immediate ex sola vitij cognitione, quia jus naturale docet, ubi sit vitium cognoscendum, & inclinat ad ipsum detestandum, prohibitio autem juris positivi fit per pœnæ comminationem, & sic per additionem ad prohibitionem juris naturalis, scribit *Ioann. Andr. in cap. peccatum, num. 24. in fine, & 25. de reg. jur. in 6.* cujus repetitionem posuit per appendicem post *d. cap. possessor.*

45 Infero secundo, (& virtu aliter continetur in præcedenti) quòd jus humanum non potest derogare juri naturali, seu divino; tum quia cum profluat à jure naturali, & divino, si illud posset tollere, seu derogare, destrueret suum principium, & tanquam ædificium, destruendo suum fundamentum, se ipsum demoliretur; tum quia jus humanum, uti inferius non potest tollere, quod disponit jus divinum; & naturale, quod est superius; argumento textus *in l. 4. nam magistratus ff. de recept. arbi. r. non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum; sufficit discipulo, ut sit sicut magister ejus, & servo sicut dominus ejus, Mat. 10. numero 24.* tum quia Deus, qui Principi dedit potestatem condendi legem, non intelligitur ei mandasse, ut quicquam faceret contra se, Bal. quum secutus sum *infra sub numero 48.* & ideo errasse, aut improprie locuti videntur Doct. ut adverti *supra quæst. 1. num. 314.* non enim derogat, sed explicat, ut dixi *hic supra*, & convenit Principis justitiæ, & honestati, ut, quod facit, explicando, non dicamus, quod facit, derogando, sic enim Principis justitiam veceremus lædere, cum Princeps sit juris naturalis custos, & interpres, non autem ablator, & abolitor: quare cum differentia remaneat non in re, sed in verbis, quia Doct dum dicunt, quod derogat, non intendunt dicere, quod corrigit, sed quod explicat, debemus uti verbo proprio explicationis, & non derogationis, quod non solum est improprium, sed est etiam odiosum, quia legum correctio est odiosa, corrigi enim non debet lex, nisi sit injusta, quare, si corrigitur justa, non est corrigere, sed est explicare, seu facere aliam ex justa causa, ut late explicavi *sup. n. 19. in responsione ad secundam.*

Infero tertio, corroborando eandem contrariam 46
opinionem, hinc esse, quòd doctrina, & opiniones Jurisconsulti, qui plurimum judicio abundet naturali, sunt firmiores, & juri magis amicæ, quam doctrina, & opiniones alterius, qui tanto naturali lumine non sit dotatus, etiam si iste alter uberiori lectione sit refertus: multum enim naturale judicium valet in jurisprudentia, quia tota profluit à jure naturali, ut dixi.

Et hæc de primo articulo.

Quoad secundum, de quo *supra num. 6.* concludo affimative, quod lex humana, seu positiva quæ sit ju- 47
sta, obligat in conscientia, & sic in foro interiori, id est, animæ *Abb. in cap. 1 sub. 1. sub num. 9. Dec. sub num. 62. in 2. conclus. & sub num. 72 concl. 5. de constit. Mantic. tract. de conject. ult. volunt. lib. 2. tit. 14. num. 1. & 18. Sot. de just. & jur. lib. 4. quæst. 5. articu. 3. in fine initij. col. 2. fol 325. & late lib. 1. quæst. 6. art. 4. in fine initij. post 5. argum. & vers. quæst. est, & seqq. fol. 46. & seqq. Navar. in man. confess. c. 23. n. 40. vers. dicendum secundo, Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 5. de domino, articu. 6. titu. an per ludū pecunia præsenti, &c. vers. his positis, fol. 166. & tit an quado læditur pecunia absenti, &c. in fine. vers. observemus, fol. 169.* & hoc esse omnium consensu receptum, scribit *articu. 4. tit. an per contractum, &c. vers. probatur efficacissimis, in fine, fol 145.* & esse communem sententiam, quod leges, & canones obligent in foro conscientiæ, testatur, & sequitur *Fort. Garc. tractat. de ult. fin jur. canon. & civil. numero 260. illat. 16. tom. 1. fol. 120.* &, quòd lex civilis justa sit admittenda etiam in foro animæ, pulchre consulvit *Ged. de Sen. cons. 21. nunquid hæres, num. 2. in fine, vers. in contrarium, & num. 3.* quem sequitur *Anch. in cap. possessor. malæ fidei, num. 12. versus finem, de reg. jur. in 6.* & scribit etiam *Covar. in capitu. cum esses, numero 6. de testam, tom. 1. fol. 55.* † & (loquendo de lege Pontificia) sicut qui assereret, quòd ecclesiasticæ, sanctæ que le- 48
ges non obligant in foro conscientiæ, genere suo sub reatu mortalis maculæ, erraret in fide Catholica, *Sot. d. art. 4. concl. 4. col. 4. fol. 47.* ita (loquendo

de lege Principis secularis) is, qui assereret, quòd ex lege ciuili non potest oriri obligatio in conscientia, erraret in temeritate, *Sot eod. artic.4.col.7. initio, ibi, col igamus ergo fol.48* imo, quòd sit de fide. ut admittamus, quòd lex humana iusta obliget in conscientia, scribit *Mich.Sal. ad D.Thom. 2.2 q.62.art.3. tit. an lex pœnalis obliget,&c.concl.1.vers.tertio lex humana,fol.225.* & proinde dum lex positiua obligat in conscientia, illi non obedire, est peccatum mortale; Respub. enim habet auctoritatem ad prohibenda opera nociva, cui non obedire, cum lege humanæ iustæ obligent in conscientia, est peccatum mortale, *Mich.Sal.ad D.Thom. 2 2.q.5.de dominio, artic.6. tit. an liceat ludere,concl.2.initio,fol.164. &*, quòd faciens contra præceptum legis; peccet mortaliter, scribit *Gemin.in cap.35. commissa, § fin. nu.2. de elect. in 6.* &, quod facere contra legem sit peccatum, & faciens sit redarguendus, & puniendus à superiore, scribit *Rebuff. ad const.t. Franc. tract. de senten. execut. art.11 gl.vnica,num.4.vers.item peccatum to.1.fol.406.* &, quòd lex ciuilis & canonica seruanda sit in foro consciæ, quando est iuste facta ab habente potestatem; & fundata super certo, sequitur *Iehn. in cap.1 num.47. vers. extra prædictos de constit.* hæcque conclusio probatur *ex cap.ult. 14.q. 1.* & ab hac conclusione non discrepat in effectu responsio, quia Bononiæ; proposita: & disputata quæstione in scholis Fratrum Prædicatorum (an lex positiva excuset, vel obliget in foro pœnitentiæ,) D. Pet. de Vltramon. Auditor D. Card. Raynaldi Apostolicæ Sedis Legati publice coram Doct. & scholaribus uniuersis, hunc in modum distinxit: Aut lex humana dicit contra legem divinam: & tunc non excusat in foro pœnitentiæ, & posuit exemplum in usuris: nam si aliqua lege permitterentur dicit, illam legem non valere, tum quia conditor legis humanæ non potest tollere legem superioris, tum quia conditor legis humanæ, siue sit Papa, siue Imperator, est constitutus à Deo, & ab eo habet potestatem condendi legem: sed ille, qui mandat alicui; non intelligitur mandare, ut quicquam fiat contra se: Aut lex humana est secundum legem divinam; & tunc ligat, & excusat etiam in foro conscientiæ, imo trangressor debet tunc magis puniri, quam si esset simplex lex divina, vel humana, quia duplex funiculus difficilius rumpitur: Aut lex humana est condita præter legem divinam, & tunc subdistinxit: aut lex humana est fundata super præsumptione: & isto casu non excusat, quare si teneo fundum alienum, quem scio esse alienum, & petitur à me in judicio: & propter defectum probationem, vel aliam ob causam absolvor, in foro conscientiæ non excusor, quamvis ista absolutio faciat jus in foro fori, ut non teneat restituere: aut lex humana est fundata super veritate, vel certo: & tunc excusat in foro pœnitentiæ. Quare qui auctoritate legis præscribit cum bona fide, & justo titulo, est tutus etiam in foro conscientiæ, etiam si post completam præscriptionem sciat, rem esse alienam; prout totam hanc distinctionem retulit *Bal. in l.cum quis,num.14.vers.post hoc sciatis, C.de jur.& fact. ignor.*

49 Ratio hujus conclusionis est, quia obedientia debetur legi, in tantum, ut etiam si aliquando præciperet, intermitti aliquod bonum, esset adhuc ei obediendum, quia per obedientiam crescit obedientis virtus, & ex virtute meritum, & è converso per inobedientiam oritur peccatum: nam edere de arbore verita in Paradiso ex se non erat peccatum, quia arbor in Paradiso non erat mala, sed fuit peccatum quia prohibitum erat de illa edere, *cap. 99.quid ergo, 11.q.3.* & *Genes.2.nu.16 & 17.præcepitque ei, dicens: ex omni ligno Paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas; in quocumque enim die comederis, ex eo, morte morieris*, quædam enim peccata sunt, quia prohibita, ut *in d.cap. quid ergo*, & quædam prohibita quia peccata ut *Exod. 22. Io. Andr. in cap. peccatum in appedice, sub nu.4.post c. possessor.de reg.jur.in 6.fol.62.* & *Medin.in suis tract.tom 2.tit.de reb p r usur. acquis. q.2 initio.fol.302.* quæ ex sui natura sunt peccata, vitiosa, & habent malitiam convolutam, sunt usura, ut dixi *sup.q.1.n. 404.* & ista, quia ex sui natura sunt talia, ideo à lege naturæ sunt prohibita, hujusmodi etiam sunt homicidium, adulterium, mendacium, & similia, quæ Arist.3. *ethic.* solo lumine naturali interius ductus, asseruit, esse peccata, morte digna, & de se talia, ut pro eis vitandis mors esset sustinenda, ut ex eo refert *Medin. in suis tra.tom.2.tit.de reb.restit.q. 19 vers. utrum salva,col.7. fol. 150.* quare in his, quæ ideo mala sunt, quia sunt prohibita, recte dicimus; si lex non fuisset homo non peccasset, *ad Rom.c.3.n. 20. per legem enim cognitio peccati.* & *cap.4.nu.15.ubi enim non est lex, nec prævaricatio*, & *cap.15.num.13.peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.* Sed tamen per obedientiam fieri nunquam debet malum. *d. capitu. quid ergo.*

Sed quare etiam lex Principis secularis obliget in 50 conscientia, colligo triplicem rationem: Prima ratio est, quia potestas Principis, legem condentis, procedit à Deo, ut ostendi *in meo tract. de judic.caus. lib.1. cap. 11. nu.3.* Unde Imperatoris, seu Principis leges non sine ratione divinæ dicuntur, *l. 1. §. sed & si quid, & à nostro divino fuerint ore profusa, C.de vet, jur. enucl. cap.1.dist.8. quia ipsa jura humana per Imperatores, & Reges sæculi Deus distribuit generi humano, &c. ult.16.q.3. sed & veneranda Romanæ leges divinitus per ora principum promulgatæ*, quod idem, aliis juribus, & Doctorib. citatis scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib. 1.ca.11.n 379. in fine, vers. primo quia*, & facit, quòd *ex Apost.* retuli *infra hoc eod nu.* Ergo sicut lex Dei obligat in conscientia, ita etiam leges Principis, quæ à Dei lege profluunt. Secunda, quia lex naturali, obligat in conscientia, & hoc est clarum; sed ratio naturalis exigit, ut ad regimen orbis, & rectum ordinem inferiora per superiora regantur, & regi sine protestate non possunt; & sicut omnia cœlestia à primo motore reguntur, & ordinem sumunt, ita ad regimen humani generis Principibus, qui à Deo sumpserunt imperium, obedire decet, *Fortun. Garg. tract. de ult.fin. jur.canon.& civil.sub nu. 260. lat.16.tom.1. fol.120.* & consequenter qui non obedit, peccat, *itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*, Apostol. *ad Rom.13.num. 2.* tum quia facere contra justam Principis legem est malum morale, & consequenter apud Deum est peccatum. quoniam lex justa est regula rationis, cujus lineam transgredi est obliquitas, quæ est peccatum, tum quia quicquid mali in moribus est, peccatum existit, vt ex D. Thom. sequitur *Sot. d.art.4.col.6.in fine ibi, consequens nihilominus, fol. 47.* Tertia, quia lex positiva est pars juris naturæ, seu profluit ab eo, ut ostendi *sup.num.14.& seqq.* ergo sicut jus naturæ obligat in conscientia, ita etiam obligat ius positivum.

Infero, extendendo hanc conclusionem, quòd etsi lex humana sit lata à Principe laico, tamen, si sit

ordinata ad bonum commune,& sit iusta, ligat etiam clericos, vnde clerici non possunt, vendendo frumentum, excedere pretium, taxatum à Principe, quamvis laico, *Rodriq.in sum.par.1.c.196.conclus.1.*

Sed quia hæc illatio pendet ab illo articulo an leges, & statuta laicorum ligent clericos, & personas ecclesiasticas, vendenda sunt, quæ scribunt doct. in locis, à me citatis *in meo tract.de indic. cas.lib.2.cap. 2.sub nu.204.*& ego nihil firmo.

51 Advertenda sunt quinque circa hanc conclusionem: Primum, quòd illa conditio, ut lex sit iusta, veluti superflua, exprimit id, quod essentialiter inest legi,quia, si non esset iusta, non esset lex, *c.2.erit lex dist.4* & dixi *supra num.16.confirmatione,3.& num.19. vers ad secundum,* unde sequitur, quòd gabella, quæ non est licite imposita,vt puto,quia sit imposita à non habente potestatem, vel sit imposita nimis barbarica, vel cesset causa, propter quam fuit imposita, potest licite fraudari secundum ea, quæ refert & sequitur *Felyn.in cap.1.fallen.6.num.41. vers.ex quibus, de constit.* sed an & quando hæc sequela de gabella possit procedere, esset longiori oratione tractandum, idcirco hic nihil de hoc firmo: & quæ sint leges iniustæ, repugnantes legi divinæ, vide *Summ. Pisan.* ad quam se remittit *Felyn. d. cap.1. num. 49* Secundum quòd lex ecclesiastica potest expresse sub reatu peccati mortalis obligare; at lex secularis nunquam sub hæc reatu expresse obligat, sed ex natura legis hæc obligatio potest consequi, *Sot.de iust.& iur.d. art. 4.c.5.fol.47.in ultimis verbis, & col.9.in respons.ad postremum argumentum, fol. 49.* quia facultas obligandi expresse sub pœna peccati pertinet privative ad iu-
52 risdictionem ecclesiasticam. † Tertium, quòd transgressio legis, an inducat peccatum mortale, vel veniale, ex gravitate, vel levitate rei, est examinanda. *Sot. vbi sup.& Mich. Sal.d. q.62. art.3. tit. an lex pœnalis obliget,&c.concl.1.vers.tertio lex humana,fol.223.*hæcque levitas,vel gravitas ex qualitate pœnæ,à lege impositæ, cognosci potest; ut puta, si mortis pœna sit imposita, mortale est peccatum prout hanc pœnam comedendi de ligno scientiæ boni, & mali imposuit Deus:*de ligno autem scientiæ boni,& mali ne comedas.in quocunque enim die comederis ex eo,morte morieris,Gen.*
53 *2. nu. 17.* † Quartum, quòd etsi omissio, seu transgressio legis inducat reatum culpæ, id est, peccatum ut dixi, quia omnis lex quæ absolute fertur, id est, quæ contrarium non explicat, obligat ad culpam, vel venialem, vel mortalem; secundum qualitatem operis, quia lex secum affert obedientiæ præceptum, quæ obedientia per se est virtus, & inobedientia peccatum, tamen potest lex exprimere, quòd illa lex non obliget ad culpam; quo fit, ut quicunque legem ferre voluerint, siue seculares, sive ecclesiastici Principes fuerint, quæ non obliget ad culpam, illud debent exprimere, prout in Religionibus, & præsertim Dominicana, exprimunt aliquæ constitutiones, in quarum capite adest,quod non obligent ad culpam, testibus *Io. Andr.in cap.7. relatum sub num.2. ibi, commendatur per hoc regula prædicatorum ne cler. vel mon. &c.Sot.d.artic 4.in postremo argumentum, col.6.fol.48. initio,&c ol.10 folo 50.Navar.in man.confessar.cap.23. num. 49. vers. secun o quod*, & in Augustinna, teste *Mich.Sal.ad D.Thom.2.2. quæst. 62.artic. 3.tit. an lex pœnalis obliget,&c.concl.1.initio.fol.223.* Ex his sequitur, quod lex quantumvis pœealis sit, obligat etiam ad culpam, *Gemen.in cap.35.commissa, §.fin.n.2. de elect. in 6.* quia illa pœna ponitur in lege, ut lex observantius custodiatur, non ut transgressor sit vacuus à culpa, *Medin.in suis tract. tom. 2.tit de reb. restit. qu. 37.in respons.ad 6.rationem,vers.ad sextum,f.259.in fine,Sot d.art 4.col.10.* & peculialiter *art. 5 vers. quæst. hac.col.2.fol.52. Mich.Sal. ad D.Thom.2.2.d. concl.1. per totam.fol.223.*& late *Covar.in c.peccatum par.2.§.5. sub num.2 vers.hac vero de reg.iur.in 6. tom.1, f.627.* nisi contrarium sit in ea expressum, ut dicunt *Sot. & Mich.Sal. in locis sup proxime citatis.* † Verum in hac 54
quarta advertentia non parum dubitari potest, an hoc sit verum, quod lex non obliget a culpam quando initio legis hæc obligatio eximitur ab ipsa lege,& dubitatio oritur, quia hæc obligatio procedit à natura legis, ut ipsemet *Sot citatus sup.in 2. aduertentia*, adducit pro fundamento, dum scribit, quòd lex secularis obligat ad culpam: quare hæc contraria conditio, quòd non obliget, aut est contra substantiam legis, & tunc vitiat, & non vitiatur, & sic resoluit legem in non legem,quia illam inficit, aut non est contra substantiam, sed est contra naturam,& tunc vitiatur,& non vitiat, & sic habetur pro non adiecta, ut, loquendo in contractibus scribunt generaliter Doctores, quos citavi *ampliatione sequenti,num.15.& 16.* Neque hoc dubium tollitur eo quia lex consultoria, quamvis diuina sit non obliget etiam ad veniale, *cap. vlt. 14. quæst 1.* quia respondeo, quòd aliud est consilium, ubi offerentis est arbitrium, aliud præceptum, ubi necessitas est servientis, *d.cap. ult.* quare cum lex, maxime pœnalis, habeat semper in se præceptum, fuit hæc consideratio, quam fecit *Navar. in loco sup. proxime citato.* Rursus id limitandum esset, ut non procederet in his, quæ per se mortalia sunt, quia in his semper manet obligatio sub reatu peccati mortalis quare procederet in his, quæ per se mortalia non sunt, *Ioann. Andr. in loco proxime citato.* Quintum, quòd licet lex pœnalis obliget ut dixi, in conscientia, & ideo non obediens peccet, tamen non obligat in conscientia ad solvendam pœnam, quam imponit, nisi præcesserit sententia iudicis, ut secutus sum *infr.n.139.vers.declara.*

Quoad tertium articulum, de quo *supra n. 6.* concludo negative, quòd lex ex eo solo, quòd actus sit 55
gestus contra eius prohibitionem, non obligat in consequentiam ad restitutionem; quare possunt hæc duo simul stare, quod quis si prohibitus genere aliquem actum, & non teneatur restituere, quod habuit, gerendo illum actum, ut patet ex his, quæ scripsi *infra nu.98.& seq. usque ad n.111. inclusive,* in quibus iste articulus magis congrue, quam hic late examinatur, & resoluitur.

Quoad quartum articulum, in cuius explicatio- 56
ne, tractando subtilem materiam restitutionis, faciendæ in foro pœnitentiali, multum laborarunt *Innoc.& alij Canonistæ in cap.8. quia plerique, de immunit.eccles.*& *Covar.in ea.4. peccatum,de reg.iur.in 6.* & post D.Thomam ex Theolog. *Medin.in suis tract. tom. 2 per plures qq.Sot. de iust.* & *iur.lib.4. q.6.* & *7. Nau. in man.confess.cap.17.numero 6.*& *seqq. Mich.Sal.ad D. Thom. 2.2. quæst. 62. artic 1.* & *seqq.* & *Ioan. Azor. de instit.moral.par. 3.lib.4. 5.de* & *restit.* & alij vetustiores, sed eorum pace (præsertim Canonistarum) dixerim, nullam certam dederunt doctrinam, & ideo confuse docuerunt: nam *Ant. de Batr.* qui in *eod. cap.* materiam hanc redduxit ad sex casus, processit quidem subtiliter, sed eam intricavit, ut scribit *Abb. ibidem, numero 7. vers. extra materiam*, & ipse *Abb.* quamvis materiam *d. num. 7.* & *seqq.* conetur

explicareper tredecim qq. quarum decisio eius iudicio pendet duabus regulis, quas præmittit; tamen est ineadem intricatione; & non minus confu-
57 se scripseunt *Sot.& Mich. Sal.* † nos, ut ordinate, & clare materiam istam à cæteris hucusque confuse tractatam, explicemus; referemus prius regulas, & generales doctrinas,quibus ipsi usi sunt.

Prima doctrina continentur his duabus regulis: Prima regula est quòd ubicunque lex positiva, habens concursum legis, seu æquitatis naturalis, disponit super restitutione, vel retentione, servanda est illa lex positiva, etiam in foro conscientiæ; quia lex positiua, non nutritiua peccati, seruari debet etiam in foro conscientiæ, ex quo nulla alia lex distinguit illo casu inter forum pœnitentiale, & forum contentiosum, nec sub est causa distinguendi, & sic servandæ sunt leges positivæ, quando non occurrit æquitas naturalis in contratium. Secunda regula: ubicunque inter legem positiuam, & legem naturalem datur discrepantia, servanda est lex, seu æquitas naturalis in foro conscientiæ, nisi lex positiva exaliqua iusta: & vera causa disponat contra illam legem naturalem, quia tunc est servanda lex positiua, *Abb. in d.cap.8.quia plerique num.7.*

Contra hanc doctrinam obstant duo, Primum, quia secunda regula admittit, & quidem pro fundamento discrepantiam inter ius naturale, & ius positiuum, & tamen inter eam non extare discrepantiam, firmavimus *supra num.* 14. & *seqq.* Secundum, quia dato, ut in prima regula; quòd,lex positiva conveniat cum naturali, tamen ex hoc non sequitur conclusio, quòd restitutio fieri debeat per ea,quæ dixi *in præcedenti articulo.*

58 Secunda doctrina habet hanc distinctionem: Aut nullitas contractus procedit ex inhabilitate personæ contrahentis, ut puta, quia contrahens est pupillus, & tunc fieri debet restitutio etiam in foro animæ, quia per eiusmodi contractum non fuit translatum dominium: Aut non procedit in habilitate personæ, sed ex de fectu alicuius solemnitatis, requisitæ à iure positiuo ad obviandum fraudibus; & tunc potest quisque contrahentium bona conscientia uti beneficio iuris positivi; & sic qui retinet, in foro conscentiæ non tenetur restituere, & qui repetit, & repetendo recuperat, tuta conscientia recuperat, *Sot de just.& jur.lib* 4.*quæst.*5.*art*3.*col* 3.*ibi,ad cu. jus explicationem*, *fol.*32. quare possidens aliquam hæreditatem, vel legatum ex testamento imperfecto, non tenetur hæredi ab intestato restituere, donec judex non præcipiat; & hæres ab intestato potest illa repetare, & uterque est tutus in conscientia, ut deducit etiam, referendo Soti opinionem, *Mich. Sal. ad D.Thm.*2.2.*q.*5 *de dominio,art.*4.*tit. an per contractum. &c vers.ex hac sententia*, *juncto ver. præced. tertia, opinio fol.*147.

Contra primum membrum hujus distinctionis tenuit *Ant.de Brut.in cap* 8. *quia plerique,num.* 12. *de immun.eccles.* quem retuli, & confirmavi *infra num.* 71.& 72.

Contra secundum membrum, dum in eo dicitur utrumque contrahentem esset tutum in conscientia, opponit *Mich. Sal.d.artic.*4.*tit.an per contractum,&c. vers.finem,vers.tertio falsum est ,fol.*148. dicens, quod sic darentur duo domini ejusdem rei simul, & eodem tempore, quod est impossibile., & totam Soti opinionem multipliciter carpiit *eod. titu.an per contractum, &c. vers. falsum tamen, & seqq. fol.* 148.

Tertia doctrina habet duas regulas: Quarum prima est, ut quis reneatur ablatum restituere ratione in justæ acceptienis, sive ea sit in in justa injuriam, proximi, sive quia lege prohibita, quam primam regulam ponit, lateque examinat *Covar. in capit peccatum,par.*2. *anteprimum*, §. & §.1.& *seqq. de reg.jur. in* 6.*tom.*1.*fol.*609.Secunda regula est, quod quis tenetur ad restitutione ratione rei, quæ aliena est quam regulam ponit, & examinat idem *Covar. in d. cap.peccatum, par.* 3.*ante primum*, §.& §.1. *&.seq.fol.* 662.*& seqq.*

Sed utraque regula est fundata in principiis adeo 59
generalibus: ut nos parum doceant.

Quarta doctrina habet hanc unicam conclusionem, quod, data utriusque opinionis probabilitate, quisque eam se qui debet in qua conscientia sibi non repugnat, quia quicquid est contra conscientiam, est peccatum,*ad Roman.*14. *num.*23. *in fine, omne autem,quad non est ex fide, peccatum est, &c.*20. *quoniam omne.de præscrip.* *Sot de just. & jur lib.*4 *quæst.*5.*artic.* 3.*ver.si quis autem, col.*9.*fol.* 329. & ab hac resolutione non discedit *Mich. Sal d. tit an per contractum*, &*c.in fine,vers. observemus,fol.*148.& *concl.*4.*fol.*149. &. *conclus.ult vers ad ultimum,fol.*151& quidem agere contra conscientiam in re gravi peccatum est mortale *Mich.Sal. ad D. Tom.* 2. 2. *q.* 67. *art.* 2. *tit. debeat judex*; &*c.vers.primo agere,fol.* 423.

Corroboratur hæc doctrina, quia conscientia etiam erronea ligat,ut secutus sum *infra* §.6.*gloss* 1.*sub num.* 53. & satis patet ex prædictis & infra dicendis. quia jurans licitum, quod credit illicitum, & jurans verum, quod credit falsum, est periurus quoad Deum; & similiter, credens venire contra juramentum, & non venit, ut si credebat,juramento non esse satisfactum, cui tamen erat satisfactum, quia Deus respicit animum hominis, *Abb.in cap.* 18. *quanto, num.*3. *not. ult. de jurejur.* & proinde faciens contra conscientiam; ædificat ad gehennam id est, ad ignem infernalem, *Gl.unica distinct* 13. & *Capol.de simul.contract.num.*193.*tom.*7.*fol.*11 quinimo, qui facit aliquid,dubitans, an illud sit peccatum mortale, nec ne, faciendo, peccat mortaliter, juxta illud *Ecclesiast.*3. *numer* 27. *qui amat periculum ,in illo peribit* ut admonet *Navar.in cap.consideret.in princ.sub. num.*38 *de pænit dist.*5.ubi declarat,aliud esse,dubitare, aliud credere aliqua rationabili ratione, & auctoritate Illud Doctoris admonente.

Contra hanc doctrinam (etsi communis sit) obstat quia sicut paucissima judicis arbitrio relinquinda sunt,ut dixi *in meo tract.de judic.cas.libr.*2.*cap.*11.*sub numer.*297.*& quare numer.* 380. sic etiam in propria causa nihil propriæ commiti deberet conscientiæ, quando veritas, quæ est una sciri potest; ideoque non bene meo judicio sentium Doct. dum in aliquo articulo, præsentim in foro conscientiæ, aiunt utramque opinionem esse probabilem, nisi hanc duplicem probabilitatem expresse sancta Mater Ecclesia,quæ non movetur, nisi ex justissimis causis, admitteret.

Confirmatur primo hæc contraria opinio, quia is, quem conscientia remordet, debet eam purgare, *Joan.de Anan.in cap.*6.*in civitate,sub numer.*39.*versic. sed Hostien. de usur.*quare si conscientia dictat, fieri aliquid, quod non est contra legem Dei, debet illud fieri, vel debet deponi conscientia: si vero dictaret aliquid, quod esset contra Deum,vel ejus legem, licet non ligetad faciendum; ex quo, si faceret, peccaret mor-

mortaliter, quia faceret contra legem Dei; tamen ligat ad deponendum talem conſcientiam, in qua quis errat, & , ſi non deponit, peccat etiam, non faciendo, quia, non faciendo, facit in contemptum, dum credit, dictante conſcientia, hoc non fieri, diſplicere Deo; & ideo talis conſcientia omnino deponenda eſt, alias peccatur mortaliter, ut explicat *Pariſ.in d.cap.quoniam omne,num.2.de præſcript. inter Repet.tom. 4.fol.* 161. quare Judæi, quibus conſcientia dictabat, quòd Chriſtus eſſet crucifigendus, quia habebant legem, quòd quicunque ſe faceret filium Dei, morte moreretur, crucifigendo, peccarunt mortaliter, quia fecerunt contra legem Divinam, committendo crimen læſæ divinæ majeſtatis in primo, & ſupremo capite, & non crucifigendo, debuiſſent deponere illam conſcientiam, cum conſcientia etiam eronea liget, ut dixi *loc. ſupra.*

Confirmatur ſecundo, quia ubi conſcientia ſit ita perplexa, ut ab utraque parte remordeat, adeoque, uti conſtituta inter duo mala, neſciat ſe purgare; duo tunc debet obſervare primum, an vere ſit inter duo mala, quorum alterum neceſſario ſe qui debeat, & alterum evidicte evitari poſſit; & tunc majus evitari debet, *cap.1.diſtinct.* 13.& ſcripſi *ſupra ampl.10.ſub num.* 46 ſecundum, ut, ſi conſcientia poſſit, eligendo, errare, peritiores conſulat; alias conſcientiæ perplexitate non excuſaretur; unde etſi Judæi haberent præfatam legem, quòd, quicunque ſe faceret filium Dei, morte moreretur; ideoque, ſi CHRISTUM non crucifixiſſent, potuiſſent credere, quòd mortaliter peccaſſent, tamen occidendo, mortaliter peccarunt, nec à conſcientiæ dictamine excuſantur, quia debebant conſulere peritiores, nempe, Apoſtolos & ſacram ſcripturam, ut dicit *Gloſſ.unica,diſt.*1;.Et poſtquam perplexus peritiores, vel ſanctorum virorum, aut peritorum libros conſulverit, & ab iis certus factus eſſet, quòd illud non eſſe peccatum, neque contra legem; & tamen ipſe non deponeret conſcientiam ſi illud faceret contra conſcientiam, adhuc peccaret. Quòd ſi, reluctante adhuc conſcientia, non faceret, is veluti obſtupeſcens efficeretur inutilis; non enim faceret mala, quia mala, nec faceret bona, quia ageret contra conſcientiam, & ſicuti ſtupidus, nihil ageret in mundo,& hoc eſt illud, quod ſacra ſcriptura, quam citavi *ſup. q.* 1 *ſub nu.* 8. ait: *noli eſſe juſtus multum, neque plus ſapias, quam neceſſe eſt, ne obſtupeſcas.*

Patet ergo ex his omnibus, quòd nec poteſt eligere opinionem, quam vult, nec abſolute tenetur ſequi eam, in qua ſibi conſcientia non repugnat, ſed adhibendæ ſunt circumſtantiæ, *ſuperius* adductæ.

Declara incidenter, ſed utiliter has duas confirmationes, quòd etſi faciens actum juſtum, & licitum, & , faciendo, credit, eſſe licitum, peccet contra conſcientiam, ut dixi; tamen ſi ex illo actu aliquid acquirat, non tenetur illud reſtituere; quare ſi quis, ſpondendo, arbitraretur, rem ita ſed certiſſimo habere, prout ipſe dicit in ſponſione, & ita in effectu res ſe habuerit,& proinde lucratus fuerit;& poſtea comperiat, falſum omnino fuiſſe fundamentum, ex quo ita arbitrabatur, ideoque ſe expoſuiſſe periculo amittendi, non tenetur reſtituere, quod ex illa ſponſione lucratus eſt; ſicut & is, qui lucratur ex contractus, qui eſt licitus, & ipſe credit eſſe uſurarium, peccat quidem, ſed non tenetur reſtituere, *Lud.Molin. de juſt. to.2.de contract.diſput.*508. *in fine, verſ. illud eſt.*

60 His relatis, conſtituo duas concluſiones, ex quibus per illationes caſus omnes facile decidemus.

Prima concluſio eſt, quòd retinens ſcienter, ideoque mala fide rem alienam, tenetur indiſtincte in foro interiori eam reſtituere, & etiam in foro exteriori, ſi in eo ex actis legitime conſtet, rem eſſe alienam, ut late, & clare patet ex *ſequenti declaratione,& ejus illationibus.*

Ratio hujus concluſionis eſt duplex: Prima, quia jus naturæ obligat etiam in foro interiori, id eſt, in conſcientia, ut dixi etiam *ſup. n.* 47 & *ſeqq*; & *ſub nu.* 50.ſed jus naturæ diſponit, ut quod tibi non vis fieri, alteri ne facias, *Mat.* 7. *n.* 12. *omnia ergo quæcumque vultis,ut faciant vobis homines,& vos facite illis:hæc eſt n. lex* & habetur *diſt.1.initio,*& nemo vellet rem ſuam ab alio occupari, &, ſe inviro, retineri, ſed ſibi reſtitui: ergo de jure naturæ retinens ſcienter rem alienam, tenetur eam reſtituere. Secunda ratio eſt, quia quicunque habet ultra id, quòd ſuum eſt, debet illi reddere, cujus eſt; hoc enim ratio commutativæ juſtitiæ exigit, quippe cujus officium eſt æqualitatem conſtituere inter eum qui minus habet, & eum, qui plus, *Sot.de juſt.& jur. lib 4.q.7.art.2.verſ. quæſtio hæc,col.*1. *fol.* 377.

Declara primo hanc concluſionem, ut ſcienter rem alienam accipere, ſeu detinere dicatur is, qui eam accipit, ſeu retinet ſine conſenſu veri domini, ſive invito domino. 62

Infero primo (& ſimul probo hanc declarationem) quòd ſi quis ex furto, rapina oppreſſione dolo, fraude, vel calumnia rem acceperit, tenetur in foro animæ ad reſtitutionem, & pœnitere de peccato non ſufficit, *Inn. in c.* 8.*quia plerique n.*1.*Jo. And.*& *Ant de But. ute que n.* 3.& *Abb. nu.* 8. *de immunit.eccleſ.* nec aliter ſalvari poteſt, niſi reſtituat. *c.* 4. *peccatum* & *ibi Doct. de reg.jur in* 6.& *Ant. de Butr.ubi ſup.*hancque illationem, quam tenent omnes ſine controverſia, late probant *Medin.Sot. & alij*, quos citavi *infra ſub num.* 82. ubi habes extenſiones. 63

Ratio hujus illationis, & ſequentium eſt, quia fur, & oppreſſor retinet rem alienam, invito domino, *Cov.in d.cap. peccatum, par.*2.§.1. *n.*1. *e reg.iur.in* 6, *tom.*6 *fol.*611.

Declara hanc illationem, dum dicunt, pœnitentiam de peccato non ſufficere, & non poſſe ſalvari, niſi reſtituat, ut procedat, quando habet facultatem reſtituendi; alias, ſi non poſſit reſtituere, ſufficit pœnitentia de peccato, *c.*1. 14.*q.* 6. *& Gl.*1.*verſ. vel n. & verſ.utrum ſit verum,in cap.*4,*peccatum,de reg.iur.in*6, & communiter omnes; ratio autem quare pœnitentia de peccato non ſufficiat quando habet facultatem reſtituendi,& non reſtituit, eſt, quia eſt ficta pœnitentia,& non vera, *d. cap.* 1.14.*q* 6. *Medin. in ſuis tract. tom. tit.de reb. reſtit. q.*2.*col.*3. *verſ. quibus non obſtantibus,fol.*12.

Sub infero primo, quòd mutuator; accipiens à mutuatario ultra ſortem, & ſiccum uſura, tenetur illud ultra omnino reſtitere, non ſolum in foro interiori, ſed etiam in foro exteriori. 64

Ratio hujus ſub illationis eſt, qua uſura eſt rapina, *cap.*10. 14.*q.*4.*ſi quis uſuram acceperit rapinam facit,alter vita non vivit;* imo uſura videtur gravius delictum, quam furtum, *cap.*11. *quid dicam ead.* 14.*q.*4. *an crudelior eſt, qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diviti quam qui trucidat pauperem fœnore?* quaſi uſura ſi homicidium: nam fœnerari, id eſt dare ſub uſuris, eſt hominem occidere, *Cic. lib.*2. *offi.* quem referunt, & ſequuntur *Sot. de iuſt.& iur. lib.*6.*q.*1. *art.*1. *verſ. quapropter.verſu finem, col.*10.*initio. fol.*528. *& Cov. var. reſol.lib.*3 *c.*1 *ſub n* 5.*verſ.ſupereſt, verſus fine:* ſed homicidium eſt gravius delictum, quam furtum: ergo.

etiam usura, cum sit æqualis homicidio; &, quod usura comprehendatur sub furto, sentiunt *Sot. & Navar.* quos secutus sum *sup.§.1.q.1.n.401. versus finem*; sed quomodo usura sit rapina, & furtum, & quomodo differant, explico: Sciendum igitur est, quòd præfata tria se habent per ordinem: furtum se habet in plus, quam rapina: rapina in plus, quam usura: nam de ratione furti sunt duo: primum, quòd usurpetur res aliena: secundum, quòd hæc usurpatio sit occulta. Attento primo, furtum extenditur ad rapinam; attento vero secundo, distinguitur ab ea. De ratione autem rapinæ sunt tria: primum, quòd usurpetur res aliena, & hoc attento, participat de furto: secundum, quòd dicta usurpatio sit manifesta, &, hoc attento, distinguitur à furto, & extenditur ad usuram, & sic usura est rapina: tertium, quòd ista usurpatio sit penitus violenta, &, hoc attento, distinguitur ab usura. De ratione autem usuræ sunt alia tria: primum, quòd per ipsam usurpetur res aliena, &, hoc attento, participat de furto, & de rapina; & ideo usura dicitur rapina, & dicitur furtum: secundum, quòd usurpatio sit manifesta, &, hoc attento, participat de rapina, & distinguitur & furto: tertium, quòd hæc usurpatio fiat per consensum coactum, & extortum ratione mutui, quo solvens timet carere, & per consequens hæc manifesta usurpatio non est penitus voluntaria, nec penitus violenta; &, hoc tertio attento, usura distinguitur à furto, & à rapina, ut post Fratrem Gerardum de Senis docet *Io. And. in cap. possessor. num. 34. de reg. jur. in 6.* &, quòd usura dicatur rapina, large sumpta, prout quælibet illicita usurpatio rei alienæ dicitur rapina, & sic accipiatur pars pro toto, scribit *Car. de Turrecrem. in d. cap. si quis usuram. nu. 2. vers. respondeo*, & quòd voluntas mutuatarij, usuras solventis, habeat involuntarium admixtum, quia non daret, nisi quodammodo coactus, eo scilicet, quòd non potest aliter mutuum recipere, scribit *Medin. in suis tract. to. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 4. in difficultate tertij argumenti, vers. alij vero, fol. 348.* & quas idẽtitates, & differentias habeant furtum, & rapina poteris etiã, si placet, colligere ex his, quæ scribit *Covar. in capit. peccatum par. 2. §. 1. num. 1. & seqq. de reg. jur. in 6. tom. 1.*
65 *fol. 612. & 613.* † quare si tu mutuas mihi decem; & ego promitto tibi restituere illa decem ex causa mutui, & ulterius promitto unum ex causa donationis, & sic promitto restituere undecim, talis promissio & donatio, uti facta in fraudem usurarum, non tenet in contractu mutui. *Bal. in l. rogasti, §. si tibi circa principium. ff. si cert. pet. & Jo. de Anan in cap. ult. naviganti, nu. 19. in fine, & num. de usur.* & fructus, quos Civitas, seu Rex soluit subditis, qui eis mutuant pecunias, & dicunt, se eos solvere ex mera liberalitate, illicite percipiuntur, quia Rex non esset alias donaturus, & sic ista largitas, cum incipiat à mutuo procedenti, debet reputari captiosa, *Bal. in l. jusiurandum, col. mihi 33. ibi præterea cum rex, & ibi, non obstat argumentum, ff.*
66 *de jurejur.* † Imo mutuatarij voluntas adeo censetur fuisse coacta, ut, si usuras solutas mutuatori remittat, remissio non teneat, nisi mutuator prius actualiter obtulerit restitutionem, vel nisi remissio sit omnino libera, ut secutus sum *in meo tractat. de judic. caus. lib.*
67 *2. cap. 9. sup nu. 348. & 349. ubi vide.* † Ergo cum mutuator usurarius usurpet rem alienam, & coacto, & extorto domini consensu, dominium rerum, quas extorquet ex causa usurarum, non transit in ipsum usurarium, *Clar. recept. sent. lib 5. §. usura vers. præterea dominium.* &, quòd usurarius non comparet dominum, rei, per usuram acquisitæ, late tuetur, & sequitur post alios, quos citat *Lud. Molin. de just. tom. 2. de contract. disp. 326. vers. contraria sententia, & seq col. 304. & seq.* &, quòd idcirco fructus percepti ex censu, inito contra formam constitutionis Pij V. quamvis bona fide essent percepti, nunquam transeant in dominium recipientis & usurarius non acquirat dominium usuræ, secutus sum *supra q. 1. sub nu. 209. versus finem, illat. 1.* Ergo tenetur omnino restituere, quia sicut consensus coactus non eximeret raptorem ab obligatione restituendi, ita etiam non eximet usurarium.

Ex hac ratione nota duo. Primum, quòd in usuris etiam Rex est capax coactionis passivæ, quamvis ipse & viribus, & potentia longe usurarium cogentem excederet, & consequenter in foro fori minus malum visum esse, quòd usurerius cogat Regem ad solvendum injustas usuras, quam ut Rex injusta vi cogat usurarium ad mutuandum sibi sine usuris. Secundum, quòd ruit argumentum, quod refert *Ioan. Andr. in cap. peccatum, in appendice post c. possessor. sub n. 4. de reg. jur. in 6.* ad ostendendum, usurarium contractum esse licitum: argumentum est hoc: unusquisq; potest licite accipere, quod sibi voluntarie donatur: sed, quod recipit fœnerator per contractum usurarium, sibi voluntarie donatur, quia datur per pactum in contractu mutui. Ergo.

Amplia hanc subillationem, ut procedat etiam si mutuator fuerit à mutuatario inductus ad mutuandum, quia licet hoc ipso mutuatarius sit in æquali peccato, tamen mutuator non inducitur à mutuatario ad recipiendam usuram, imo ipse, dum recipit, committit rapinam, ut dixi *supra q. 1. sub n. 331. vers. respondeo.*

Sub infero secundo, quòd is, qui, adhibito injusto metu, contraxit, seu donationem habuit, tenetur in utroque foro restituere, quia injustus metus, seu qui in constantem virum cadit, excludit consensum, prout declarat *Navar. in man. confess. cap. 17. num. 51.* ubi de communi, & late materiam hujus subillationis explicat Io. Azor. *de institut. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 23. per totum, col. 303. & lib. 6. tit. de contract. cap. 7. per totum, col. 510. & seqq.* & de jure naturali, quando in contractu, seu obligatione deficit consensus, in conscientia hujusmodi contractus, seu obligatio non valet, nec Ecclesia potest facere, ut valeat, quia ubi in contractu abest consensus, rollitur substantia contractus, *Io. Azor. eod. lib. 4. tit. de restitut. cap. 24. q. 1. vers. in hac re. col. 308.*

Explica primo hanc subillationem, ut in furo interiori non solum metus, cadens in constantem virum, obliget, ut dixi, ad restituendum, sed etiam metus reverentialis, & alius quivis minor eo, qui cadit in constantẽ virum, dummodo is fuerit talis, ut fuerit causa, sine qua non, id est, quod alias non fuisset datum, &c. secus est in foro exteriori, ut dixi, quia, si in foro exteriori daretur rescissio actuum ob lenem metum, omnium fere repeteretur rescissio, & ita Respub. litibus molestaretur, *Navar. d. c. 17. sub n. 30. vers. hactenus.*

Explica secundo, ut qui dicatur metus, cadens in constantem virum, remittatur arbitrio boni viri, id est, judicis, *Franc. de Plat. tract. de excomm. §. 46. num. 10. tom. 14. fol. 360. & Mar Salom. in l. 1. sub nu. 11. ff. de legib. inter Repeten. tom. 1. fol. 168.*

Pro ulteriori hujus secundæ explicationis, seuverius arbitrij intelligentia, distinguo duplicem speciem actionis mericulosæ.

Prima species actionis meticulosæ est illa, qua agens, contrahendo, & distrahendo, disponit de re temporali: & in hac prima specie, in qua agitur de validitate, & invaliditate contractus, considerandа est

est qualitans personæ metuentis; quia minor metus exigitur in muliere, quam in homine; in muliere enim sufficit metus, qui possit cadere in constantem mulierem; at in homine requiritur metus, qui cadat in constantem virum; *Abb. in cap. 14. cum locum sub num. 6. de sponsal.* minor etiam requiritur in homine meticuloso timido, quive si pusilli animi, quam in forti,& audace viro,maior in muliere viragine, quam in verecunda, & timida: sic etiam venditor de mancipio, si affirmet emptori, esse constantem, non exacta constantia, quasi à philosopho consideratur. *l. 18. si quid venditor,ff. de ædil. edict.* & in hac specie actionis meticulosæ procedit *præcedens secunda subillatio.*

Secunda species actionis meticulosæ est illa, qua quis, metu adductus agit turpiter, nempe, contra legem naturæ, seu Dei: & in hac specie, nulla habita differentia qualitatis agentium, an is sit mulier, an vir, an fortis, an meticulosus; nullove habito discrimine qualitatis metus; an sit magnus, an talis, qui cadat in constantem virum, seu non cadat; concludo, omnes, facientes contra eiusmodi legem, mortifere peccare, quovis metu fuerint impulsi; metus enim in his, qualis qualis sit, operationem à peccato non excusat, cum sit omnino mala, & non excusanda, quia debet quis potius mortem violentam pati, quam aliquod peccatum committere, *cap 5. sacris, & ibi Abb. n. 1. & sub n. 5. de his qui vi met ca. fiunt*, & satius est, mori fame,quam idolothytis vesci,*cap. 8. sicut satius, 32. q. 4.* quod explicat *Albert. de agnosc. assert. cathol. q. 30 nu. 11. vers quia potius, tom. 11. par. 2. fol. 102* unde, qui mortis metu fidem abnegat, mortaliter peccat, *Albert. d. q. 30. n. 8. vers. circa tamen, Simanch. de cathol. instit tit. 17. nu. 35. vers sed inter hæresim, in fine, eod. tom. fol. 140. & Pegn. ad Eymer. direct. p. 1. in q. 9. commen. 24. vers. ac primum quidem in fi.* & est apud omnes tam philosophos, quam theologos, ac iurisprudentes comprobantum, mortem, ac extrema omnia subeunda, prius quam quicquam eorum, quæ natura fœda sunt, facere; & generalius secundum canones, quam mortaliter peccare, *Mar. Salom. in l. 1. nu. 8. vers. in hoc iure. & nu. ff. de legib. inter Repeten. tom. 1. fol. 168.* hincq; egregium illud, *malo mori, quam fœdari:* & pro huius conclusionis distincta intelligentia, & veritate adde omnino, quæ diluendo aliqua, quæ videbant obstare, scripsi *infra vers. quia respondeo,& vers. voluntarium vero, ibi secundus casus.*

Confirmatur primo hæc conclusio, quia magis timere debemus eum, qui minatur, & potest occidere corpus & animam quam eum, qui minatur, & potest occidere solum corpus, *Matth. 10. n. 28. & nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. sed potius timete eum, qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam*, ergo is, cui, non peccando, imminet mors corporis,&, peccando, imminet mors corporis & animæ debet non peccare.

Confirmatur secundo, quia etiam in foro militaris, terrenæque disciplinæ potius mors obeunda est, quam non servare præceptum Ducis belli; in hoc enim foro nihilo severe minus vendicantur, quæ metu, aut maioris vis impetu admittuntur; quare locum in acie deserere, stationem irruentibus hostibus relinquere, fossam, vel muros non implere, fuga se tueri, & arma abjicere, quovis metu urgente, severe puniuntur, *Mar. Selom. in d. l. 1. sub n. 13. & 14.* Quinimo in re militari non servans mandatum Ducis belli, capite punitur, etiam si fœliciter rem gesserit, ut secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. lib. 1. ca. 97. sub num. 181. & 182.* Ergo cur in foro interiori militaris cœlestis disciplinæ non itidem obeunda est potius mors, quam facere contra præceptum Dei?

Confirmatur tertio, quia ab honore ad animam, uti à minori ad maius, valet argumentum; quia quæ apud Illustres gentiles erat olim honoirs æstitmatio, eadem & maior apud religiosissimos Christianos est hodie animæ, cum utrique virtus inseparabiliter sit coniuncta: sed apud graues, aliosque honestos viros honor cæteris rebus est præferendus, *l. 26. Iulianus. ff. si quis omis. caus. te. iam & l. 5. reprehendenda, C. de instit. & subst. r.* imo honor æquiparatur vitæ, *l. 9. iusta causa, ff. de manum. vind.* & secundum communem scribentium sententiam, vitæ præferri debet; unde quæ de honestant, & famam, honoremque lædunt, magis quam mors timenda sunt; hinc stupri metus maior, quam mortis esse debet, adeo quòd potius mors eligi debet, quam pati stuprum, & ideo, qui ad evitandum stuptum quid dederit, actione quod metus causa recuperat, *l. 8. isti quidem. ff. de eo quod met. caus.* & mulier potius famis necessitatetem pati; quam turpem vitam eligere debet *l. 43. palam. ff de rit. nupt.* hinc nobilis Lucretia humana, Collatini uxor, & castitatis exemplum, fœdi in se commissi, quamvis violenter, ægra, atque impatiens se peremit, ut narrant *Liv lib. 1. ad finem, & August. relatus in cap. 4. proposito, §. lucretiam 32. q. 5.*

Ergo, si pro honoris, & famæ defencione mortem, & cætera omnia mala fortiter pati, ac contemnere debemus, à maiori eadem omnia fortius contemnere,& pati debemus pro animæ salute, quia anima est multo pretiosor corpore, *cap. 13. in fine, de pœnit. & remiss.* & quovis honore, & fama mundana.

Non obstat firmatæ conclusioni, quòd Deus respiciat animum,ut *ex Abb.* retuli *supra num. 59. vers. corroboratur*, &, quòd peccatum sine voluntate peccandi non sit peccatum; adeo quòd nullo modo peccatum sit, si non sit voluntarium, ut *ex D. August. de vera religione, cap. 14.* refert *text. 16. q. 1. initio*; & ideo, qui fame conficitur, si ab excommunicato cibum petat: qui in puteum cecidit, & à prætereunte excommunicato opem implorat: qui lege, ut ex professo religionis carnes manducare prohibetur, & in eum locum venit, ubi, cum nulla alia recibari possit, carnibus vescitur, non peccat, *Mar. Salom. in d. l. 1. sub nu. 8. ff. de legib.* quæ singula comprobantur, quia neque Davidi Regi imputatum est pecatum, quòd esuriens, ipse & qui cum eo erant, comederunt panes propositionis, quos Sacerdotibus tantum edere licebat, *1. Reg. 21. num. 2. & seqq. & Matth. 12. num. 3. & seqq.* & qui coctae ad sui defensionem, & metu suæ mortis aggressorem occidit, caret culpa, & nulla est dignus pœna.

Quia respondeo, distinguendo inter involuntarium,& voluntarium, & utrumque est duplex: est enim involuntarium purum, quod dicitur per vim præcisam, & absolutam, quando scilicet in nobis non est, utrum agamus, vel non agamus sed extrinsecus provenit, ut si ventus nos aliquo deferat, quia tunc non subjicimur legi, loquenti de euntibus illuc, *l. 15. Cæsar. & l. seq. §. si propter, ff. de public. & vectig.* alterum involuntarium est illud, quod faciunt ignorantes, & demẽtes sine ipsorum culpa; ut *in d. caus. 15. q. c. initio*; qui enim demens agit, ignoranter agit, & qui ignoranter agit, errat, & qui errat, non consentit, & ubi consensus nullatenus concurrit, id omnino involuntarium est.& in eiusmodi involuntariis procedit ob-

iectio; quare, si quis in primo genere involuntarij ligatus, & renitens circumcidatur, vel eius genua per vim ab aliis ante idola, vel Mahometum flectantur, utique talis non ab negat Christum, quia dicitur potius pati, quam agere, ideoque non peccat; sicut & is, qui in vitus, reclamans & renitens ad fontem baptismatis feratur, & cum verborum prolatione immergatur, non recipit sacramentum baptismatis, *Albert.de agnos.assert.cath. q.30.n.7 versic. secundus casus tom.11.par.2.fol.102.Simanch.de cath.instit.tit.17. num. 29.vers.qui autem vi coacti, fol.140.& Pegn.ad Eymer direct. par. 1.in q.9. commen.24. versic.ac primum*, & hinc in Concilio Anchiritano agitatum fuisse de illis sacerdotibus; quorum manus violenter idolorum sacrificiis admotæ fuerunt, scribunt *Simanch.in loco, proxime citato, & Mar.Salom.in d.l.1.sub n.2. ff.de legib.* cujus Concilij verba formaliter refert *Pegn d. commen.24. vers.de coactis, & vers.seq.* & mulier, quæ per eiusmodivim stuptum, seu adulterium passa est, nulla pœna tenetur, *l. 20. fœdissimam, C. ad l.Iul. de adult.*& egregie *Abb. cons.4.facti contingentia, nu.1.& seqq.lib.1.post D.Augustinum.* relatum *in cap. 4. proposito,§.Lucretiam, 32.q.5.* Similiter, si quis in secundo in voluntarij genere ignoranter bis baptizatus fuerit, non indiget pro eo pœnitere, *cap.117. qui bis, de consecr. dist. 4.* si quis filium occidat, putans hostem occidere, si magister gladiatorius, docendi causa, percutit, unde mors sequitur, venia digni sunt, quia ignoranter fecerunt, *Mar. Salom.in d.l.1.sub num. 17. ff.de legib.*& nescientium non sunt peccata, *cap.1. merito, & ibi Gloss. vult. quæst. 1.* ubi late declarat, cum non omnis ignorantia excuset, & ideo de quibusdam ignorantibus dictum est, *si quis ignorat, ignorabitur, d.caus.15. quæst.1. initio*, & hæc de involuntario.

Voluntarium etiam est duplex: alterum dicitur liberum; seu spontaneum: alterum vero non liberum, sed coactum: liberum dicitur proprie voluntarium, quia voluntas est animi motus, cogente nullo ad aliquid non faciendum, vel faciendum, ut *ex D. Aug. lib.1.tract. cap.15.* refert *text.in15.q.1. initio*, & peccatum ita voluntarium in hoc primo genere est proprie peccatum, venia omnino indignum, quia ex voluntate peccata procedunt, quæ libero mentis arbitrio, & delinquentis proposito committuntur, *d. caus.15.q.1.initio.*

Voluntarium vero coactum dicitur, quando quis aliquid contra voluntatem facit, sed tamen vult facere, propter quod facit;& in hoc, an peccet,si, quod facit, est contra legem Dei, seu naturæ; distinguo duos casus: Primus casus est, quando quis,ita faciendo, obtemperat soli naturæ, præcipienti vitæ defensionem: & isto casu non peccat, quia eadem lex naturæ, & Dei isto casu non intendit illum obligare ad parendum; & ita procedunt exempla, adducta in objectione, de eo, qui, ne fame conficiatur, cibum petit ab excommunicato; de eo qui cecidit in puteum, & opem ab excommunicato implorat; de eo, qui præter carnes alium non habet cibum; & de eo, qui, ad suæ vitæ necessariam defensionem, aggressorem occidit: in his enim dicimus etiam, ut in objectione, quòd Deus animum respicit. Secundus casus est, quando quis, obtemperando tyranno, facit contra legem Dei: & isto casu, quovis mortis metu imminente, faciens contra legem Dei, mortaliter peccat; quare iussus à tyranno occidi, nisi innocentem occidas, aut quid aliud turpe facias, debes potius mori, quam facere; & in his terminis procedit conclusio, posita *supra vers. secunda species* quæ conclusio confirmatur ex eo, quòd Elezar annorum non agnita, seni venerabili, & septem Machabæis fratribus ab Antiocho rege iussis carnes porcinas edere, gloriosum fuit, dira tormenta, & cruciatus perpeti maluisse, quam contra patrias leges facere, ut legitur *2.Machab. cap.6.nu.26. & seqq. & cap.7.num.1. & seqq.* & aliis illustratur exemplis: nam Æmilius Papinianus, cui in Iurisprudentia parem secula non tulerunt, occidi maluit, quam iussus ab Imperatore Carracalla parricidium excusare, & Mutius Scævola truculento Syllæ in hæc verba respondit: *licet mihi agmina militum, quibus curiam circumsedisti, ostentes, licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies,vt, propter exiguum similemque sanguinem meum,C. Marium, à quo Vrbs, & Italia servata est hostem indicem.* Omemoratu digna exempla, quibus utinam nostri seculi iudices terrerentur.

Ratio; quare hoc secundo casu metus, cadens etiam in constantissimum virum, non excuset à peccato, est duplex.

Prima, quia adhuc est peccatum voluntarum; hi namque actus, etsi mixti sint ex voluntario, & involuntario; tamen võluntariis magis similes sunt, ut *ex Arist* sequuntur *Mar. Solom.in l. 1. sub num. 3. versic. mixti sunt, ff.de legib.inter Repeten. tom.1.fol. 168. & Albert.de agnosc.assert.cath.q.30.sub numer.8. tom.11 par.2.fol.102.& in rubr. q.31. sub num. 68 vers. & dixi peccasse, de haret.in 6.inter Repeten.tom.5.fol 377.* nam est in agentis electione, qui agere velit; & proinde si quis alteri mortem minetur, si noluerit peierare, & ipse peieret; utique esi non sponte dicatur peierasse, tamen dicitur voluisse peierare, quia voluit vivere, ut dicit *text. in cap. 1. merito 15. quæst. 1.* sicut ille, qui lévandæ navis causa iactum in mare facit, impellente necessitate, facit, tamen volens facit pro sua salute contra vim tempestatis, similiter in eo, qui torquetur, fateri, & non fateri in eius potestate est; hicque multi noxij obstinatis animis omnes tormentorum crucciatus superant, præeligentes non fateri; aliqui vero tanta sun impatientia, ut nedum commissa, sed etiam non perpetrata scelera fateri velint pustius, quam pati tormenta: unde qui tormentorum cruciatu fatetur, quamvis sponte non fateatur, tamen volens dicitur fateri, obstringiturque ea confessione; legitima modo præcedant indicia, & ideo notarius non debet scribere, quod reus tortus confessus est sponte, quia falsum srciberet, sed debet scribere, quod est voluntarie confessus, ut hæc omnia admonet *Salom.in d.l. sub nu. 3. & 4.* est tamen verum, quòd in ratificatione ad banchum iuris notarius de stylo permisso scribit, quod sponte ratificat, ut secutus sum *in meo tract.de iudic.caus.lib 2.capit.8. numer. 9.* hincque adies hæreditatem per metum, hæres efficitur, *l.21.si mulier,§.si metu, ff.quod met.caus.* ex quo textu notant comuniter, quòd voluntas coacta, voluntas est.

Secunda ratio, & elegaotior est, quia, ut, loquendo de idolatria, & apostasia à fide, & per consequens de hæresi,scribit *Eymer.in direct.inquis.par.2.q.41. de blasphemiis, n.8.versic. ne excusatur,* metus mortis pro fide defensione, & confessione, quantum ad verum catholicum, non est metus, cadens in constantem virum; quinimo nec metus mortis pro peccato mortali etiam minimo perpetrando.

Tria

Tria circa præmissa breviter notanda sunt.

Primum, quòd etsi metus, qui cadat in constantissimum virum, à peccato mortali non excuset, per ea, quæ dixi supra *vers. secunda species*, tamen minuit pœnam tam in hujus, quam alterius vitæ tribunali, & ita in nostro foro quotidie videmus practicari, siquidem peccatum, quo magis voluntarium est, eo magis malum est, & proinde sicut ille, qui nullo, vel levi metu ductus, magis voluntarie peccat, quam hic, qui metu mortis peccat, ita ille magis, quam hic puniri debet.

Secundum notandum est, quòd hi, qui mortis metu, seu alio majoris vis impetu peccant, aut à virtute deficiunt, non æqualiter excusantur, *cap.* 118. *eos quos, de consecr. dist.* 4. ubi gravius puniuntur Episcopi, sacerdotes, & diaconi, quam inferioris ordinis clerici, idque suadetur ratione, quia non eadem desideratur constantia in mancipio, quæ desideratur in philosopho, *l.* 18. *si quid venditor, ff. de ædil. edict.* & sicut major exigitur virtus in sapiente, & in nobili, quam in humili, & plebeio, ita etiam virtutis defectus major est in illo, quam in isto.

Tertium notandum est, quòd in crimine hæresis metus, cadens in constantem virum, adeo excusat à pœna, ut si captus ab infidelibus, vel hæreticis mortis metu Mahometum adoraverit, seu ad Iudæorum ritum transierit, vel aliter fidem abnegaverit, hæreticus censendus non sit, *Albert. de agnosc. assert. cath. q.* 30. *numer.* 6. *&* 8. *tom.* 11. *par.* 2. *fol.* 102. *& in rubr. q.* 13. *nu.* 67. *de hæret. in* 6. *inter Repet. tom.* 5. *fol.* 377. *Simanch. de cath. instit. tit.* 17. *numer.* 35. *&* 36. *fol.* 140. *Conrad Br. tract. de hæret. cap.* 4. *num.* 9. *& seqq. fol.* 273. *& Pegn. ad Eymer direct. par.* 1 *in. q.* 9. *com.* 24. *vers. rursus animadvertendum.*

Ratio est, quia sicut coacta veræ fidei confessio non facit catholicum; spontanea enim, non compulsa debet esse fidei professio, dicente *Apost. ad Rom.* 10. *num.* 10. *corde enim creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem.* ita nec coacta erroris assertio facit hæreticum: *de corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ; hæc sunt, quæ coinquinant hominem, Matth.* 15. *num.* 19. hæresis ergo non ante perficitur, quam pertinax consensus accedat, quia non in factis, aut dictis, sed in intellectu, & voluntate consistit, cum credere non sit, nisi in volente, ut eleganter exprimit *Simancb. d. tit.* 17. *num.* 35.

Tempera hoc tertium notandum, ut excusetur omnino in foro exteriori, si appareant signa, & gesta dedissensu, & de non ratificatione; at in foro interiori adhuc non omnino excusatur, per ea quæ dixi *sup. vers. secunda, & seqq.*

68 Infero secundo, quòd si tu ex contractu gesto cum pupillo sine tutore, aliquid habueris, teneris in foro interiori illud restituere, quia, cum deficiat consensus domini, contractus est ipso jure nullus, *Innoc. in cap.* 8. *quia plerique sub n.* 3. *vers. sed quid dices in eo. Io. Andr. sub num.* 4. *vers. quid si quis tutus, ibi, sed quid dices in eo. Anch. nu.* 11. *in fine, & nu.* 12. *q.* 5. *de immun. eccles. Sot. de just. & jur. lib.* 4. *q.* 5. *art.* 3. *col.* 3. *ibi, ad cujus explicatione fol.* 326. *& col.* 6. *in solutione secūdæ rationis, ibi, contingit esse puerum, fol.* 327. & ita generalius formato dubio, post longam disputationem concludit in effectu *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *q.* 5. *l. dominio. art.* 4. *tit. an per contractum, &c. conclus.* 1. *fol.* 148. & hujus illationis argumenta, generaliter formato dubio, adducit *Sot. d. art.* 3. *initio,* & latius *Mich. Sal. d. art.* 4. *tit. an per contractum, vers. in hac quæstione, & seq. fol.* 145. & quòd lex positiva, quæ inhabiliat personam ad contrahendum, obliget in foro pœnitentiæ; & conscientiæ, & in nullo foro ex tali consensu, reprobato à jure positivo, oriatur obligatio, cum lex positiva disponat super veritate, & non ex præsumptione, sequitur *Petr. de Anchar. in cap. peccatum. nu.* 11. *in fine, & sub num.* 12. *de reg. jur. in* 6. hacque illatio est communis, pro qua adduci possunt *Bal. Sot. & Covar.* dum tenent, quòd hæres non teneatur solvere legata, relicta in testamento minus solemni, ut ex eis retuli *infra sub num.* 114. *vers. infero*, & consequenter tacite sentiunt, quòd legatarius, seu hæres, qui hæc legata, seu hæreditatem accepissent de manu non hæredis, teneantur etiam in foro conscientiæ restituere.

Ratio hujus illationis non est illa, quam *Innocen. Io. And. Sot. Mich. Sal. supra citati,* & cæteri videntur considerasse, nempe, quia deficiant solemnitates, requisitæ à jure; siquidem hæc ratio non concludit in testamento, quod etsi minus solemne sit, obligat tamen hæredem in conscientia, ut secutus sum *infra sub d. num.* 114. *vers. infero*, nec concludit in contractu, quia contractus mulieris, factus sine frude, valet in foro conscientiæ, etiam non servata forma statuti, loquentis de consensu propinquorum, *Felyn. in cap.* 1. *fallen.* 6. *sub nu.* 40. *de constit.* nam in foro conscientiæ attenditur veritas, & non solemnitas: † ratio igitur est, quia minor 14. annis æquiparatur furioso, ut scripsi *par. seq. limit.* 17. *nu.* 6. vel quia impuberis ætas, quod videt, ignorat, ut *ex l.* 1. *versus finem, C. de fals. mon.* retuli *in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *cap.* 1. *num.* 238. & consequenter, si ignorat, non potest consentire, deest igitur in pupillo consensus perfectus, cum habeat imbecille, & infirmum judicium, *libr.* 1. *ff. de min.* 25. *ann.* quod est pars substantialis consensus; & paria sunt, non adesse consensum, vel adesse inutilem, infirmum, & imperfectum; unde & ille titulus habetur pro non titulo, & consequenter deest etiam bona fides, quia contra jura tu es mercatus. 69 70

Contra hanc illationem sentit *Ant. de Butr. in d. cap. quia plerique, num.* 12. dicens, quòd emens à pupillo, vel ab ecclesia sine solemnitatibus legitimis, cum vero tamen pretio, & causa legitima à subsistente, potest bona empta retinere cum bona conscientia; & hoc facit, quod scripsi *sup. sub num.* 4. 71

Confirmatur primo hæc opinio contraria, quia contractus, initus cum pupillo, est nullus ipso jure, volente pupillo; secus, eo nolente, ut puta, quia utiliter contraxerit, per ea, quæ secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *cap.* 2. *num.* 320. ergo quandiu pupillus non reclamat de illo contractu, is, qui secum contraxit, est tutus in foro conscientiæ. 72

Confirmatur secundo, quia pupillus obligatur naturaliter, ut secutus sum *d. cap.* 2. *num.* 344. & in foro conscientiæ attenditur jus naturale, ut *ex Abb.* retuli *sup. sub num.* 57. & solvi bebet, quod naturaliter debetur, ut secutus sum *infra num.* 95. *exters.* 2. ergo qui qui rem à pupillo habuit, non tenetur in foro conscientiæ restituere. 73

Retenta illatione, & pro solutione contrariorum. 74

Declara primo eam, ut procedat, quando contrahens cum pupillo, videbat, quòd pupillus ex illo contractu lædebatur, quia tunc habuit infectam conscientiam; & dicitur lædi, etiamsi ei vendenti

ſolvatur juſtum pretium, ſi pretium illud probabiliter diſſipaturus ſit: ſecus ſi videbat, pupillum rem utilem gerere, quia iſto caſu non habuit infectam conſcientiam, & damnum non inferebat, & ideo in foro conſcientiæ ceſſat reſtitutio.

75 Declara ſecundo illative ex præcedenti, ut obligatio pupilli ſit naturalis, quando illa obligatio eum non lædit, & ita procedunt, quæ ſcripſi *citato cap. 2. num.* 344. ſecus quando illa obligatio ipſum lædit, quia tunc nec civiliter, nec naturaliter debet obligari, cum æquitas naturalis, & jus naturale velint, minores, & pupillos conſervari indemnes, *l.1.ff.de min. 25 ann. hoc dictum prætor, naturalem æquitatem ſecutus, propoſuit, quo tutelam minorem ſuſcepit, &c.& §. ult. Inſtit. de Attil. tut. impuberes autem in tutela eſſe juri naturali conveniens eſt.*

Sub infero, confirmando eandem illationem, quod
76 multò magis ſine conſenſu dominij dicitur retinere, qui rem à furioſo habuit, & propterea tanto magis
77 tenetur etiam in foro conſcientiæ reſtituere.

Infero tertio, quòd ſi tu ex contractu, quem tecum per errorem quis iniuit aliquid habiſti, teneris illud reſtituere, quia error excludit conſenſum, &, excluſo conſenſu, dominium non transfertur, &, non tranſlato dominio, tu detines rem alienam, quam jure utriuſque fori teneris reſtituere.

78 Subinfero primo, confirmando, & declarando, quòd ſi is, qui in te rem alienavit, eſt prudens, & ſagax, qui veriſimiliter ſciat, rem pluris valere, ſed voluerit, illud plus, ſeu reſiduum habere pro derelicto, tu non teneris illud reſtituere, nec in foro exteriori, nec in foro interiori; ſecus ſi non ſit prudens, & ſagax quia tunc, quamvis parua ſit læſio, teneris in foro conſcientiæ ad reſtitutionem, *Ant.de Butr. in d. cap. quia plerique ſub nu.*12. *caſ.* 5. hancque ſubillationem late explicat ibidem *Abb.ſub nu.* 28. & ita ſecutus ſum *ſup.ampl.* 10.*n.*54.51.*& ſub n.*53. *verſ. contra.*

79 Subinfero ſecundo, quòd hypocrita, qui multa bona acquiſivit ſub nomine boni chriſtiani, tenetur in foro conſcientiæ illa reſtituere, *Innoc. in d.cap.quia plerique, nu.*5.*verſ de quæſitis in bello. Io. Andr.ſub numer.*4.*verſ.de quæſitis autem, Anchar.nu.* 14. *verſ. quid de hypocrita. Abb.num.* 36.*q.*12 *& Ant.de Butr. ſub nu.* 12.*caſ.* 6. *in fine*, ubi hanc ſubillationem extendit ad eremitas, & ad eos, qui fingunt, ſe eſſe infirmos, & *Ab.ubi ſupra addit*, quod etiã in foro judiciali poſſunt hæc bona ab eo extorqueri, quia non ſunt ſua, ſed ſunt Eccleſiæ univerſalis, ſicut cætera bona eccleſiaſtica, *Medin.in ſuis tractat. tom.*2. *tit. de reb. per uſur. acquiſ.q.*4 *col.*3.*in fine, verſ.uſura autem, fol.*338. dicens, quòd qui, ſimulata paupertate, eleemoſynam accipit, cum vere pauper non ſit, tenetur eam reſtituere, ex communi doctrina, *& in tit. de reb. reſtitut qu.*23. *verſ.ad quintum, fol.*190.

Verum hæc reſtitutio facienda forſan non eſt illis, qui bona dederunt; quia illi receperunt mercedem ſuam à Deo, ſed eſt facienda ipſi Deo in eleemoſynam, *Abb. ubi ſupra.*

80 Ratio hujus ſubillationis eſt, tum quia illi, qui dederunt, errarunt, credentes dare bono Chriſtiano; & non hypocritæ, & ſic errando, deficit conſenſus, per ea, quæ dixi *in meo tract.de judic.cauſ.lib.*2.*cap.*8. *nu.*489. & quòd inter omnes conveniat, ut quoties error eſt in perſona, tunc accepta per errorem ſint reſtituenda; quia quòd per errorem in perſona datur, non eſt voluntarie datum, ſcribit *Io. Azor.de inſtit. moral.par.*3.*lib.*4.*tit.de reſtit.cap.*22.*verſic. his poſitis, col.* 302. tum quia iſte hypocrita per fraudem quæſivit, ut dicunt præfati Doct. quæ fraus includit non ſolum dantis errorem, ſed accipientis malitiam, & fraudem, quæ errorem cauſavit.

Ab hac ſubillatione non diſcedo, quia licet circumferantur opiniones, quas refert *Io. Azor. d. tit.de reſtit. cap.*21 *q.*8.*col.*298 *& ſeq.* adhærendo opinioni *Medinæ d. tom.* 2.*tit.de reb.reſtit.q.*22. *verſ.quinto arguitur, & verſ.ſeqq.fol.*186.*& verſ.ad quintum, fol.*190. ubi ſic diſtinguit: aut cauſa illa, quæ deficit in donatario, fuit cauſa finalis donationis; & tunc, quod ei fuit donatum, eſt reſtituendum: aut fuit impulſiva, & tunc non eſt reſtituendum; & ex hac diſtinctione infert Azor. admodum multa.

Tamen hæc Medinæ opinio concordat cum ſubillatione, quia in ſubillatione præſupponimus cauſas donationis, & eleemoſynarum fuiſſe cauſas finales.

Infero quarto, ex eodem conſenſus defectu, ac- 81
ceptum ab eccleſia ſine ſuperioris aſſenſu, eſſe utriuſque fori jure reſtituendum, & ex aſſenſus defectu inſurgere malam fidem; quia, qui contra jura mercatur, eſt in mala fide; *cap.*82 *qui contra, de reg.jur.in* 6. & ideo emptor, qui juſto pretio emerit à rectore res eccleſiæ, cujus habet liberam adminiſtrationem, tenetur jure utriuſque fori reſtituere, non ſolum res, ſed etiam fructus, quos percepit, *Anch. in capit.poſſeſſor malæ fidei, numero* 11. *in fine, de reg. jur. in* 6.

Infero quinto, quòd ſi hæres per errorem facti 82
ſolverit tibi integrum legatum, non detracta ejus Falcidia, tu in utroque foro teneris reſtituere, ſemel tamen, ut explicavi *infra num.* 113. juncto *num.præcedenti* 112.

Infero ſextò (conſtituendo regulam ampliativam) quòd quiſquis rem alienam habet contra voluntatem domini, tenetur eam domino reſtituere, per ea quæ ſcripſi *ſupra num.* 60. *& ſeqq.*

Extende hanc illationem, ſeu regulam, ut procedat non ſolum in eo, qui accipit rem, quam ſciebat eſſe alienam, & ideò ſciebat, quòd eam accipiebat à fure; ſed etiam in eo, qui hoc ignorabat, quando eam accepit, ſed ſcit poſtea, dum eam retinet; quia uterque dicitur eam retinere contra voluntatem domini, & conſequenter eſſe in mala fide; & ideo tenetur ad reſtitutionem, per eadem, quæ dixi *d.num.* 60. *& ſeqq.* quantavis enim optima fide quis rem alienam accipiat, tamen ſtatim atque cognoverit, eſſe alienam, tenetur eam prima opportunitate reſtituere, quia non poteſt retinere rem alienam, invito domino; hincque lex civilis, ubicunque res fuerit concedit domino, ut, etiam nullo reſtituto pretio, poſſit eum vindicare; quòd ſi prima opportunitate, poſtquam cognovit eſſe alienam, non reſtituat, & tunc incipit eſſe poſſeſſor malæ fidei, & conſequenter obligatur reſtituere non ſolum ratione rei acceptæ, ſed etiam ratione iniquæ detentionis; & proinde ſi res interim, periret, ſibi nõ reſtituenti periret, quia fuiſſet in mora. *Leonar.Leſſ. de juſt. & jur. lib.* 2. *cap.* 14.*num.*1.*&* 2. imo ſecundus detentor, ſi ſciat, rem eſſe alienam, ſibi ipſi accipiendo, furtum committit, rem alienam injuſte contrectando, *Medin in ſuis tract.tom.*2.*tit. de reb.reſtit.q.*10.*initio. fol.* 94. & bene ſolidatur ex his, quæ ſcripſi *ſupra ampl.*8.*num.*200. & adverte, quòd loquor de re mobili.

Sub ex

Subextende primo hanc extensionem, ut si res extet, teneatur rem ipsam restituere; si vero non extet, quia consumpta sit, teneatur solvere valorem, *Medin. in loco, supra proxime citato*; vel, si extet, sed non penes se, quia sit ei furto subtracta; & moveor, quia ita teneretur ipse fur, *Sot. de iutit. & jur. li. 4. q. 7. art. 2. vers. quæstio hæc, paulo post initium, conclus. 2. col. 2. fol.* 378. cum fur sit semper morosus, ut secutus sum *supra ampl. 8. num* 117. & is, qui retinet scienter rem alienam, reputatur fur, ut *ex medin* retuli *supra in extensione*, & dicitur non minus morosus, quam ipse fur, ut *ex eodem Medin.* secutus sum *d. ampliat. & nu.* 117. & quòd quilibet, qui mala fide retinet rem alienam teneatur eam restituere, & ipsi, & non domino pereat, & ideo, ea peremta, teneatur solvere illius pretium quanti plurimi, secutus sum *ex Navar. d. ampl. 8 sub nu.* 117.

Subextende secundo, ut teneatur restituere, etiam si nullam ex ea re utilitatem acceperit; & moveor, quia ita teneretur ipse fur, *Sot. in loco, supra proxime citato*: ergo ita etiam teneri debet, qui eam retinet, sciens esse alienam; ratio est, quia uterque est in mora.

Subextende tertio, ut si eam ipse injuriose contra voluntatem domini acceperit; nempe, rapiendo per vim, vel per furtum, tunc teneatur restituere, non solum, prout dixi *supra num.* 63. sed teneatur etiam ad duplum, seu quadruplum, ut dixi *supra dicta ampl. 8. num.* 117. & forsan, ut credo, hæc sub extensio procedet etiam in eo, qui rem illam scienter emit, vel aliter habet à fure, quia fit particeps delicti; sed est advertundum, quòd nec in foro interiori tenetur ad duplum, seu quadruplum, nisi sit per judicem ad illud condemnatus, cum illud interesse habeat naturam pœnæ, quam nec in foro interiori quis soluere tenetur, nisi sit ad eam condemnatus, per ea, quæ dixi *infra n.* 139.

Intellige, dum locutus sum de accipiente scienter rem à fure, ut in foro interiori paria sint, accipere scienter, vel dubie, quia dubitans, & adhuc faciens, videtur contemnere animæ salutem, qua propterea indignus est; & hoc est, quod dicitur; qui amat periculum, peribit in illo; quia quicquid non est ex fide, id est, ex conscientia, peccatum est, per ea, quæ generatim loquendo, explicaui *supra sub numer.* 59. & in his terminis motiuat *Medin. in loco, inf. proxime citato*.

Neque obstat, quod *supra ampl. 17. sub num.* 22 dixerim totum oppositum, nempe, dubitantem æquiparanti ignoranti; quia respondeo, quòd cum hæc æquiparatio procedat, & non procedat secundum subiectam materiam, ego generatim loquendo, nihil de ea illic firmaui; sed, loquendo speciatim de debitoris idoneitate, libuit, æquiparare ignoranti, quia hæc æquiparatio firmiorem reddebat illam subampliationem, & procedit æquiparatio, quia de debitoris idoneitate potest semper dubitari, præsertim propter futuros euentus, & alias, si dato dubio de idoneitate, prohiberetur contractus; dissiparetur tota illa negotiatio: cæterum si materia possit cosistere sine dubitatione, & loquamur in foro interiori; indubitanter dico, quòd dubitans æquiparatur scienti, per ea, quæ dixi *sub d. num.* 59.

Pro absoluta tamen resolutione huius intelligentiæ vide multas conclusiones, quas tradit *Medin. d. q. 10. vers. si vero rem, & seqq. fol.* 96.

Restringe primo nunc eadem regulam, eiusque extensionem, & subextensiones, de quibus *supra hoc eodem num. illatione* 6. vt non procedant, quando is, qui rem habet alienam, eam habet iuris auctoritate, fundata super veritate, vt puta quia rem præscriptione aquisierit, *Sot. de iust & iur. lib. 4. q. 7. art. 2. concl. 4. ibi, vt si ab illegitimo possessore. col. 3. fol.* 378. vel eam aquisinerit in bello iusto, de qua tamen acquisitione, & de tota materia rerum captarum in bello iusto, cui acquirantur, & an restitui debeat, & an, recepto prius pretio vel sine, vide *Couar. in cap peccatum, par. 2. §. 11 sub num. 6. vers. res autem, & numer. seqq. de reg. iur. in 6 tom. 1. fol.* 658. & proinde qui rem emit ab honeste, postquam in hostis dominium transierit, res efficitur ipsius emptoris irrevocabiliter, vt secutus sum *supra qu. 1. sub numero* 145.

Ratio huius restrictionis est, quia si rem à fundamento inspiciamus, dicitur habita ex consensu domini, & non contra voluntate domini, cum legi, transferenti domium in præscribentem, populus consenserit, ut dixi *infra num. 127. & seqq.* & belli lex, cui belatores se sponte supponunt, hæc sit, ut res, in bello iusto capta efficiatur capientis.

Restringe secundo, ut non procedat in eo, qui à piratis, & latronib. emit rem, cuius dominum ignorat, vel, si non ignorat, emit, quasi dominus eam amplius recuperare non possit, aut ea intentione, & pretio emit. ut quasi utile domini negotium gesserit; quia hic emptor non solum non participat de furto, sed neque eam tenetur restituere, nisi reddditio sibi pretio à domino, ut secutus sum *supra q. 1. sub nnmer.* 145.

Restringe tertio declarando, ut qui rem bona fide emerit ab eo; quem credebat esse dominium illius rei, & postea certam habet notitiam, eum qui sibi vediuit, eam furto subtraxisse, possit eandem rem idem furi tuta conscientia restituer, ut ab eo recuperet pretium, quo se conferuet indemnem in eo, in quo culpam non habet; & se indemnem conseruare non posset, si rem vero domino restitueret, quia amitteret pretium, *Nauar. & alij*, quos citat, & sequitur *Leonar. Less de iust. & iur. lib. 2. cap. 14. numero* 14.

Confirmatur hæc restrictio, quia charitas ordinata incipit à se ipso, in tantum, quòd liceret mihi alienas merces projicere in mare, vt saluarem meas, vt scrisi *supra hac ead. q. par. præcedenti sub num.* 73.

Contrariam opinionem (nempe, quòd emptor non possit rem furi restituere, sed debeat eam restituere domino, etiam si amittat pretium) tenet, tutiorem esse in rigore concientiæ, & ita agendum esse, si iste emptor credat, quòd si rem furi restituat, ea nunquam amplius perueniet ad dominum, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 10. vers. si autem. col.* 3. & fusius *in vers. verum quamuis, col. 5. fol.* 96. & simplicius tenet *Sot. de iust. & iur. lib 4. q. 7. art. 2. post 4. colus. ibi, quo fit rursus, col. 3. fol.* 378. dicens, quòd si reddiderit illeg timo possessori, restitutioni mane obnoxius, quia de iustitia tenebatur restituere domino; loquitur tamen *Sot.* cum hoc grano salis, dummodo restituere potuerit domino une suo magno detrimento, magnumque detrimentum intelligetem infamiam, & apertius hoc asserit *eod. art. 2. col. 5. ibi, ob hoc forte non deerit, fol.* 379. & qui alij hanc contrariam tenuerint opinionem, citat *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib 4. tit. de restit. cap. 3. initio.*

In hac controuersia *Azor. d. capit. 3. qu. 1. versic.*

quare dicendum, concludit, emptorem secundum conscientiam rem domino restituere debere, quando pretium à fure repetere non potest, vel quia in longinqua loca discesserit, & conveniri non possit, vel quia mortuus sit, vel quia non compareat, vel pretium reddere tenuat, vel nequeat; tunc enim, inquit, cum res adhuc extet, domino suo debetur; & emptor, si non reddat, incipit esse possessor malæ fidei.

Hæc Azorij conclusio est confusa, quia non aperit, an restitutio sit facienda domino in casu, quo ipse dominus non possit recuperare pretium à fure, vel in casu, quo illud recuperare non possit ipse emptor; est etiam inepta, dum videtur restitutionem restringere sub conditione (quando pretium à fure repetere non potest, &c.) & licet eam conclusionem mutuo videatur accepisse *à Sot.d, art.2.post.4.concl.col.5.ibi, & confirmatur hæc veritat, fol.* 379. tamen *Sot.* ab ipso in hac conclusione non citatus, loquitur sine conditione, quia ex illa impotentia recuperandi pretium à fure, non restringit conclusionem, ut restringit *Azor.* sed probat conclusionem, dicens, quòd si latro disparuisset, emptor in foro judiciali compelleretur, tanquam debitor, rem cum jactura pretij exhibere; quòd, inquit, signum est, emptorem teneri de justitia: ergo, inquit ob id, quòd reperiri possit latro, dominus nullum jus amittit: ergo tunc etiam tenetur domino. Sed neque *Sot.* satisfacit, & clarius, argumentando, locutus est *Medin.d.quæst.*10.*versic.tum etiam, il* 2. *col.* 5. *fol.*96. dicens, quòd si emptor posset furi rem restituere, ut pretium ab eo recuperaret, sequeretur, quòd si fur esset mortuus, vel esset absens, aut omnino pauper factus, posset emptor rem apud se retinere, aut eam aliis vendere, ne scilicet pretium amittat, quod ipse supponit esse falsum.

Ego non discedo à restrictione, quam bene probat, & valide tuetur *Leonar. Less.d.cap.* 14.*numer.*14. *& seqq.*

Restringe quarto, ut non procedat, quando rem habuit, & retinet bona fide, quia, durante hac bona fide, ignorantia invincibilis excusat eum etiam à peccato, ideoque neque in foro fori, neque in foro conscientiæ tenetur eam restituere; licet enim rem illam emerit à fure, & consequenter habuerit, & retineat contra voluntatem domini, tamen quia hæc omnia sibi sunt ignota, non habentur in consideratione, *Medin.in suis tract.tom.*2.*tit de reb. restit.quæst.* 10.*versic.si autem, col.*3.*fol.* 95. & hoc transit sine controversia, quia est impossibile, ut quis obligetur restituere id, quod juste ignorat esse alienum; & consequenter, si interim, durante bona fide, emptor rem destruxit, seu alienavit, & postea scit, rem illam fuisse furtivam, & sic tunc incipiat cessare bona fides, tenetur vero domino restituere, quantum ipse factus est locupletior; sic enim nullum lucrum sibi acquisivit, ut puta, quia tantum dederit prætium furi, quantum postea ipse rem vendidit, aut si per viam donationis rem illam à fure accepisset, & ipse similiter eandem alteri donasset, aut res ipsa in ipsius potestate, nullo inde commodo percepto, periit; nihil tenetur restituere: è contra, si factus est locupletior, vel inde commoditatem aliquam est assecutus, ut, si tantundem de suis bonis erat consumpturus (si rem illam consumpsit) aut alteri eam pro majori pretio vendiderit, & similia; tenetur id ipsum domino restituere, *Medin.d.versi.si autem, versus finem, Navar. in man.confessar.cap.*17.*sub n.*7.*&* 8.*& Sot.de just.& jur.li.*4 *quæst.*7. *ar.*2.*post*4.*conclus.ibi, emi fundum à latrone, col.*3.*in fin.* & 4.*fol.*378. & 379. ubi ponit regulam solemnem quòd quicunque tenetur restituere solum ratione rei acceptæ, tenetur restituere rem, si eam habeat & solam id, in quo ditior factus est; sed non tenetur restituere id, quod bona fide consumpsit, per quod non est factus locupletior, hancque regulam multis illustrat exemplis, quæ tu apud eum leges, & regula ista aperte probatur *ex l.*22.*item veniunt, §.præter hæc versus finem, versic, eos autem, ff. de petit. hæred.* ubi *Gloss in verbo facti essent*, dicit, esse optimam regulam, quia nulla verior in jure.

Intellige hanc restrinctionem, dum dixi, restitui debere incrementum, quo factus est locupletior, ut hoc sit verum, si incrementum processerit ex re ipsa; secus si processisset ex labore, diligentia, & industria emptoris, qui postea majori pretio revenderit, ut declarant *Sot.de just.& jur.d.quæst.*7.*art.*2 *post.* 4.*conclus.ibi, intellige autem si factus est locupletior, col.* 4.*in fine.fol.* 379 *& Ioan. Azor.de instit.moral.par.*3.*lib.*4.*tit.de restit.cap.* 3. *quæst.* 2.*versic.in hac re, col.* 248.

Restringe quinto, ut quo ad restitutionem faciendam remaneat aliqua differentia inter forum exterius, & forum interius; & idcirco pro utriusque fori cognitione quoad hanc restrictionem distinguo duos casus, quibus universam fere restitutionis materiam compendiose explicabo.

Primus casus est, quando quis tenetur restituere sola ratione rei acceptæ, postquam scit, rem quam detinet, esse alienam; & isto casu distinguo: ut rem adhuc detinet, aut non detinet; si detinet, dico, quòd in utroque foro, unica restitutione sufficiente, tenetur restituere, non solum ratione rei acceptæ, sed etiam ratione iniquæ detentionis: si non detinet, rursus inspici oportet, an eam alienaverit, seu consumpserit bona fide, an vero cum dolo, & in fraudem domini: si bona fide, dico, quod in foro conscientiæ tenetur solum restituere id, in quo factus est locupletior, ut dixi *in proxima præcedenti restrictione*, secus in foro exteriori, quia in hoc foro non potest civiliter quis aliter conveniri, quam actione personali, aut reali, vel saltem ex æquitate legis 32 *si me & Titium, ff. si cer. pet.* sed nulla ex his competit domino rei; non enim habet actionem personalem, quia non contraxit cum eo, qui rem aliunde bona fide, & justo titulo habuit; neque habet realem; quia actio realis sequitur rem penes quemcunque possessorem, ut declarat *Maran.in suo spec. par.*4.*dist.* 3.*princip.numer.*1.*fol.*73. neque competit ei æquitas dictæ *lib. si me & Titium*, quia hæc æquitas non datur, nisi inter actorem, & reum sit gestum aliquod negotium, per ea, quæ secutus sum *in meo tra.de appellat.quæst.*17.*limit.*6.*membr.* 6. *numer.*19.*in fine*: neque dicatur, quòd si is, qui rem alienare, consecutus est pretium ex illa alienatione, illud pretium succedat loco rei, & consequenter adhuc possit conveniri, tanquam si rem detineret; quia replico, quòd æstimatio, seu pretium succedit loco rei in judiciis universalibus, ut in petitione hæreditatis, *Bal.in lib.*3.*mater tua, sub numer.* 6. *versic. non obstat hæc lex, C.de rei vendic.Neguſ. tract. de pign.in* 1.*membr.*5.*part.numer.*48.*tom.* 6.*part.*1.*fol.* 225.*Vrsil. in annot.ad Affl decisio* 369 *Alphonsus, sub numer* 10. & *latius Tiraq.de retr.lign.§.*32.*gl.unica, numer.*21 *&* 22.*fol.*346. quare, si quis, accepto pretio, vendat res hæreditarias, & deinde interrogatus respondeat, se nihil hæreditarium possidere, iste erit mendax, quia pretium succedit loco rei, *M. Ant. Cucch de ment.circ.possess.numer.* 15.*tom.*3.*par.*2.*fol*,295. secus in judiciis

judiciis singularibus, *Negus. ubi supra, Tiraq. d. gl. unica, nu. 20. Affl. d. decis. 369. nu. 4. & M. Ant. Cicch. ubi sup num. 329. fol.* 298. quia in istis pretium non succedit loco rei, nisi in quibusdam casibus specialibus, *Ursil. ad Affl. ubi supra*, & in casu, quo res præstari non possit, *Bal. ubi supra*; & dicitur res præstari non posse, & ideo posse agi ad pretium contra eum, qui eam habuit titulo lucrativo, quando est perempta, seu præscripta, *Negus. ubi sup.* seu quando non potest recuperari sine magna difficultate, ut quia possidetur à magno barone, vel tyranno, vel est equus, cum quo stipendiarius recessit, *Bald. in d. l. mater tua, num. 17. versic. deinde quæro*, unde cum non simus in judiciis universalibus, neque in casu speciali non potest ratione pretij conveniri: & ratio prædictæ diversitatis inter forum conscientiæ, & forum exterius est, quia in foro conscientiæ nulla toleratur injustitia; secus est in foro exteriori; quia in eo, ad evitandas lites, &, ne tollantur commercia, necessaria, toleratur quandoque injustitia, ut dixi *supra ampl. 10. num. 45. & seq.* quare lex positiva domino rei satis consultum judicat, reservando ei facultatem agendi contra furem, & contra possessorem rei: & hæc quando rem bona fide consumpsit, seu alienavit: si autem alienavit cum dolo, & in fraudem domini, dico in utroque foro, un[illegible] te, teneri ad restituendum: & quoad forum interius dicitur alienare cum dolo, & [illegible], eo ipso, quòd post habitam notitiam rem alienat, nisi aliqua justa, & urgens causa alienationem excusaret: at in foro exteriori dicitur alienare cum dolo, & in fraudem, quando timore evictionis alienat in potentiorem causa mutuandi judicium, *ff. & Cod. de alien. jud. mut. caus. & Affl. ad constit. Neap. in constit. eorum fraudibus sub nu. 2. li. 2.* item dicitur alienare dolose, quando, lite pendente, seu contestata, alienat, quia dicitur dolo desinere possidere, & qui dolo desinit possidere, pro possessore damnatur, quia pro possessore dolus est, *l. 174. qui dolo, ff. de reg. jur.*

Secundus casus est, quando quis tenetur restituere ratione injuriosæ acceptionis; & isto casu dico, quòd æque tenetur restituere in utroque foro, unica restitutione, seu solutione sufficiente, sive rem possideat, sive non, sive sit factus locupletior, sive non, sive res perierit, sive non.

Restringe sexto, distinguendo tres casus principales, in re, non ex alicujus manibus accepta, seu habita, sed inventa, & à nemine tunc occupata, seu possessa.

Primus casus est; quando res inventa nunquam fuit in alicujus bonis, cujusmodi sunt gemmæ, lapilli, & cætera, quæ inveniuntur in littore maris; & ejusmodi res occupanti conceduntur, *l. 3. item lapilli, ff. de rer. divis. & §. item lapilli, Insti. eod. & ex D Thom.* sequuntur *Card. de Turrecrem. in cap. si quid, sub nu. 1. 14. q. 5. & Mich. Sal.* qui alios citat ad *D. Thom. 2. 2. q. 66. art. 5. rub. de reb. invent, versicul. de rebus primi, fol.* 39. Item feræ bestiæ, & similia, de quibus *eod. tit. de rer. divis. §. feræ & Navar. in man. confess. cap 17. sub n.* 170. & consequenter sumus extra terminos habiles, quia res istæ non subjacent alicui restitutioni.

Secundus casus est in thesauris antiquo tempore occultatis, qui ab aliquo non possidentur; & in his rursus distinguo: aut enim inveniuntur in loco ipsius inventoris, & tunc sunt ipsius inventoris, *§. thesauros, Institut. de rer. divis. D. Thom. Card. de Turrecrem. & Mich. Sal. in locis, supra proxime citatis:* aut inveniuntur in agro alieno, & non data opera, sed fortuito, & tunc dividuntur inter dominum agri, & inventorum pro æquali portione, *ut in eod. §. thesauros*, & scribunt *supra citati*: quòd si thesaurus sit inventus in agro alieno, data opera, sunt opiniones, an dividatur, ut supra, vel sit integer domini agri, de quibus opinionibus *Mich. Sal. d. qu. 66. art. 5. concl. 4. versic. in prima parte. fol.* 395. quare si inventor in agro alieno, dimidium non restitueret domino agri, peccaret, *Navar. d. cap. 17. num.* 172.

Cæterum Principum legibus hodie thesaurum, sive inveniatur in agro alieno, sive in proprio, spectare ad Principem, huncque esse iam usum apud omnes fere nationes, & hinc Hispaniarum Regem, cum primum noverit, thesaurum esse inventum, sibi illum applicare, data inventori, vel domino agri quinta parte, scribit, defendendo usum hanc, tanquam licitum, & justum, *Mich. Sal. d. quæst. 66. art. 5. conclus. 6. sed nihilominus.* Et adeo iste usus invaluit, ut contra inventores, præcedentibus legitimis indiciis de inventione, eaque negata, seu integro thesauro non patefacto, procedant ad torturam: sed quicquid sit de justitia harum legum, & usus, non est hic locus, ut super materiam thesauri ulterius immoremur.

Tertius casus est, quando invenitur res, quæ de propinquo erat in bonis alicujus, & tunc denuo distinguo inter qualitates rerum.

Aut enim res inventa est vilis, seu modici momenti, & tunc inveniens, si eam non restituat, non peccamortaliter, *Navar. in man. confess. cap. 17. sub num. 170. versicul. diximus*, ego intelligo hoc esse verum, quando is, qui eam invenit, verisimiliter potest credere, eam haberi pro derelicta: quòd non credat, haberi pro derelicta, censeo adhuc, quòd inveniens non teneatur uti diligentia ad sciendum dominum, cum illa diligentia passet pluris æstimari, quam res ipsa, sed si; nulla adhibita diligentia, certo sciret dominum, consulerem semper pro restitutione,

Aut res inventa est notabilis æstimationis; & tunc denuo distinguo. Vel inventor rem illam accipit animo eam retinendi: & tunc eo ipso committit furtum, *Card. de Turrecrem d. cap. si quid sub numer. 1.* & ideo licet non appareat dominus, cui sit facienda restitutio, tamen peccat mortaliter. Vel rem inventam accipit non animo retinendi, sed restituendi domino, qui eam pro derelicta non habet: & tunc non committit furtum, *Card de Turrecrem. in loco, supra proxime citato*, & omnes communiter: Verum sicut fides sine opere est mortua, ita iste animus, non facta alia diligentia pro restitutione facienda, non sufficit; quare, si cognoscit dominum rei inventæ, debet illi quam cito, cum commode potuerit, restituerit; alioqui, si eum non cognoscat, debet diligenter inquirere, ut eum sciat, & in his concordant communiter omnes: quòd si, facta diligenti inquisitione, cum non inveniat; tunc sunt opiniones: aliqui enim tenent, quod teneatur pauperibus distribuere, *Navar d. cap. 17. num.* 171. & de communi inter Canonistas testatur *Mich. Sal. de art. 5. contr. 1. initio, fol. 398. in fine, & 399.* alij vero tenent, inventorem posse sibi retinere, & utramque opinionem esse probabilem, & hanc probabiliorem testatur, & sequitur *Mich. Sal. d. contr. 1. vers. oppositum, & in fine, versic. utraque,* sed si ipse inventor sit pauper, conveniũt omnes, quòd possit in toto, vel pro parte sibi retinere, adhibitio consilio confessarij, *Mich. Sal. d. contr. 1. initio, & Na-*

*var d. c.17.nu.*171.addens,ut caveat inventor,ne à cupiditate seductus, negligenter dominum inquirat, & sibi seipsum pauperiorem, quam sit, persuadeat.

Reliqua quædam, quæ pertinent ad hujus sextæ illationis materiam in for contentioso, habes *supra quæst.*1.*sub num.*556.*exempli,ic.*6.

Et hæc satis circa primam declarationem, positam *supra num* 62.

85 Declara secundo, extendendo easdem conclusionem, & declarationem,positas *supra sub nu.*60. *&*62. ut detinere rem alienam scienter sine consensu domini, dicatur, etiam si dominus rei egerit in judicio, & succubuerit; quia illa succubentia non in inducit consensum, nec tollit obligationem restituendi in foro conscientiæ

Infero primo, probando hanc declarationem; quòd si contra instrumentum mutui aliquando non possit excipi de jure positivo, tamen non excusor de jure, & in foro conscientiæ, & pœnitentiæ quoad Deum:& hoc ea ratione,quia istud jus humanum est fundatum super præsumtione, & incerto, *Bal in l. cum quis,nu.*14.*versus finem,ibi.item posuit exemplum*, *R.de jur & fact.ign* quare si tu spe futuræ numerationis confessus es in sciptura, te habuisse mutuo à me centum, quæ revera nunquam tibi dederim, & elapso bienio, tu a me conventus, & à judice condemnatus, quia non potuisti probare exceptionem non numeratæ pecuniæ, ea mihi coactus persententiam solvisti, ego in foro conscientiæ teneor tibi ea restituere,licet in foro fori sim rei judicatæ exceptione tutus; & ratio est, quia illa 100.habeo à te sine tuo consensu,si quidem sub spe futuræ numerationis voluisti ad eorum solvtionem obligari; sed,non secuta numeratione,noluisti;unde licet sententia judicis sit rite, & recte lata ex disofitone legis, præsummentis numerationem,& sic consensum; tamen in foro conscientie est injusta,& ideo eo non obligat,per ea, que dixi *infra nu.*87.& cum tota hac illatione concordat in effectu,quæ scribit *Abb in c.*8 *quia plerique,nu.*18, 19.*&* 20.*de immum.eccl.*

Et quia ego teneor restituere in foro conscientiæ, ut dixi,ideo multo minus teneris tu in foro conscientiæ solvere, quamvis lapsum sitbiennium, attenditur enim in foro conscientiæ veritas, & non præsumptio, *Innoc. in d cap.*8.*quia plerique, nu.*2.*in fine,de immun.eccl.*quem ibidem sequuntur *Jo Andr. sub. nu.* 4. *Ant de But.sub.nu.*9.*cas.*4. *Anch,nu.*8 *quæst.* 2.*& Abb. num.* 18.

84 Sub infero generaliter, quòd condemnatus in juste per sententiam in dicis (dico injuste inspecto foro interiori sed, inspecto exteriori, est justa) non tenetur inforo conscientiæ satisfacere con lemnationi, *Innoc in eod.cap.quia plerique,nu.*3.*versic.idem est etiam*, *Jo Andr.sub.nu* 4.*&latius Ant de Buor. nu.*9 *.il* 2. *ibi, ex hoc patet. Anchar.sub.n.*8.*ibi dem dicit in eo.& Abb. nu.*19.*& seqq.*ubi quatuor colligit conclusiones, *Medin.in suis tract.tom.*2 *tit.de rebus,restit.quæst* 3.*caus.*7. *vers.de sententia, & seqq. usque ad octavam caus fol.*44. *&* 45. &, quod conventus rei vendicatione, & injuste condemnatus cum præcepto de restituendo, possit retinere, nec rem restituere, & in foro conscientiæ non peccet, sequitur *Franc. Niconit. in cap. quoniam contra.par.*1.*num.*686. *de probat. tom.* 3.*fol.* 312.

85 Explica obiter hanc subillationem, ut sententia possit multis modis esse injusta in foro interiori, quamvis sit justa in foro exteriori.

Primo erit injusta,quando reus est absolutus, quia actori defecerit non jus, sed probatio: hic enim reuetsi in foro exteriori sit absolutus,tamen in foro interiori est condemnatus, ideoque in eo foro tenetur satisfacere, & restituere actori, ac si ab eo rapuisset, quia coram Deo habet infectam conscientiam, sicut raptor; nam Deus plus ad affectum respiciet, quam ad actum, & ideo,ut dicit *text.in cap* 6 *si quid invenisti,*14 *quæst.*5.*qui alienum negat si posset,tolleret: Deus enim cor interroat,non manum*, adde quæ secutus sum *supra quæst.* 1. *num.* 530.

Secundo dicitur injusta, quando quis ex falsis testibus, seu scripturis fuit comdemnatus; quare is in foro conscientiæ non tenetur huic sententiæ parere, & adversarius,qui ex hac sententia aliquid consequẽretur, teneretur in foro conscientiæ illud restituere, quam vis in foro fori esset tutus *Mich. Sal. ad. D. Thom.*2.2.*quæst.*5.5.*de dominio,art.*1*concl.*2. *vers porro in fine.for.*135.& hæc sunt clara, & nemo ex Christianis posset habere conscientiam ita perversam, ut sibi contrarium dictaret. 86

Tertio dicitur in justa, quando lex præsumeret præsumptione juris,& ex hac præsumptione ferretur sententia in casu, in quo veritas esset in contrarium, & ideo, uti fundata in falsa præsumptione vim non habet in foro animæ, *Mich.Sil. ad D. Tom.*2.2. *qu.* 5.*de dominnio,art.*1.*concl.*2.*versic. porro,in fine.fol*135. patet ex his, quæ dixi *sub.nu.* 83. *illat.*1.& proinde quando debitor non solvit, licet fuerit à judice absolutus ,eo quia lex, seu statutum mandet, ut, lapso certo tempore, præsumatur solutio, seu satis factio, prout hanc præsumptam solutionem mandant *statut. Urbis lib.*1.*cap.*158.*&* 159.tamen in foro conscientiæ debet à confessario condemnari ad solvendum. 87

Quarto diceretur in justa,etiam si esset lata ex præsumptione juris, & de jure, sed veritas esset in contrarium;nam et si sit justa in foro fori,ita ut contra illam præsumptionem non admittatur probatio in contrarium, nisi per confessionem patris. cujus favore præsumptio inducitur; tamen in foro interiori est injusta, quia eiusmodi lex, quæ præsumit præsumptione juris, & de jure, non debet inforo conscientiæ servari, supposita veritate contra præsumptionem; sic in effectu sentit *Abb.ia c.*8. *quia plerique, num.* 39. *vers ego latius de immum.ecclesi Flyen.in cap* 1.*fallen.*6. *sub nu* 40.*versic. hanc fallentem, de constit.* & rationem adduxi *supra quæst.*1.*n.*529.*vers. confirmatur primo*, & proinde si ratio, quare hæres, non confecto inventario,teneatur ultra vires hæreditarias, esset, quia præsumeretur contra eum dolus, & subtractio bonorum, seu præsumeretur hæreditas solvendo, nisi contrarium probaretur,per ea,quæ refert *Brun. tract. de cess. bon.quæst.* 6.4.*quæst.princip.nu.*1.*& sub. nu* 7.*tom.*3.*par.* 2.*fol.*184. utique hæres,non confecto inventario, juste condemnaretur ad integrum, sed in foro pœnitentiali non teneretur ultra vires hæredirarias, *Brun. d. quæst* 6. *nu.*10. *infine & num* 11. sive esset præsumptio juris,sive præsumptio juris,& de jure: verum an præfara ratio sit vera. vide *text.in.§.sivero non fecerit inventarium Auth.de hared. & falc.*

Quinto dicitur injusta, quando sententia non est lata ex lege præsumeate, sed ex lege disponenente,expressa causa,quæ cesset in casu sententiæ,quia tunc eo casu sententia in foro interiori est indistincte injusta;at in foro exteriori non esset injusta, nisi judicialiter constaret, quòd cessat ratio,*Abb. in loco supra proxime citato.*

Exemplifica hunc quintum modum in sententia lata,

lata, contra repetentem mutuum à filiofamilias; nam licet Senatuſconſul. Macedon. ad obuiandum, ne filius procuret, ſeu anhelet ad mortem patris, deneget mutuatori actionem, ſeu filio mutuatario det exceptionem, *l. 1. ff. ad Senatus conſult. Maced.* tamen filius familias, cui quis mutuauerit propter charitatem, ut puta, quia viderit eum in aliquo periculo, propter quod indigebat pecunia, ſeu mutuaverit ad neceſſarios ſumptus, quo patris pitas non recuſaſſet tenetur in foro conſcientiæ reſtituere, ut late explicant *Anton. de Butr. in d. cap. quia plerique ſub num. 7. ibi, ex hoc patet, & num. 8.* & latius *Abb. n. 26. & 27. quæſt. 8. & Mant. de tac. & ambig. conuent. lib. 8. tit. 7. num. 33. & ſeqq. tom. 1.* & dixi latius *ſupra quæſt. 1. nu. 532.*

Quinimo iſto caſu, & multis aliis caſibus, non ſolum filiumfamilias teneri in foro conſcientiæ, ſed etiam in foro exteriori, probata qualitate mutui, quia in illis caſibus Senatuſconſultum Mecedonianum non habeat locum, ſcribunt *Molin. de iuſt. tom. 2. de contract. diſput. 301. in caſu octauo, & caſ. 1. & ſeqq. verſ. in ſeqq. colum. 220. & 221.* ubi enumerat alios novem caſus, & *Mantic. d. titul. 7. numer. 16. & ſeqq.* ubi per viam reſtrinctionum ponit alios viginti duos caſus.

Quare extra hoc caſus procedit, quod *in d. cap. quia plerique*, ſcribiunt ſimpliciter *Innocen. ſub num. 3. verſ. quidam tamen dicunt. Ioan. Andr. ſub nu. 4. ibi, quid in eo qui tutus eſt, & Petr. de Anch. nu. 11. quæſt. 4.* dum ſcribunt, quòd exceptio Macedoniana non eſt inducta ſolum in odium mutuatoris, ſed propter bonum publicum, ut euitentur mortes parentum; & quod propterea nec in foro conſcientiæ filiusfamilias tenetur reſtituere.

Contra hunc modum urgent, quæ ſcripſi *ſupra q. 1. ſub num. 510. in 1. limit.*

Sexto diceretur iniuſta, quando cauſa, quamuis
90 in lege non ſit expreſſa, poſſet unica tantum reddi, quia tunc haberetur pro expreſſa, & ideo concludendum eſt idem prorſus, quod in præcedenti, *Abb. ubi ſup.* quem & alios citaui *ſupra q. 1. nu. 515. verſic. limitatio.*

Secus quando cauſa non eſt expreſſa, & poteſt non unica tantum reddi, ſed multiplex, quia iſto caſu non poſſet dici, quod cauſa ceſſaret, ideoque ſententia remaneret iuſta in utroque foro, per ea, quæ dixi *d. num. 515. & 514. in 3. limit.*

91 Reſtinge eandem concluſionem, eiuſque illationes, poſitas *ſup. num. 90. & ſeqq.* prout erunt applicabiles, ut quoties is, qui reſtituere debet aliquid commutatiue, & vtiliter dederit, non teneatur reſtituere, niſi ſibi commutatum reddatur.

Infero, probando, & extendendo, quod ſi quis ſit iuſte condemmnatus ad reſtitnendum, id, quod furto alicui ſubtraxit, & iſte condemnatus in rei veritate debeat tantundem conſequi ab eodem, cui ideo furatus ſit, & quia liter ab eo conſequi non poteſt, cum ſibi deficiat probatio, non tenetur reſtituere, nec aliter parere ſententiæ in foro interiori; licet teneatur in foro fori, per ea, quæ in his terminis reſpondet *Medin. in ſuis tract. tom. 1. tit. de reb. reſtit. q. 11. col. 5. in fine, & 6. verſ. quid tamen, fol. 102. & 103.* & pro maiori huius illationis intelligentia adde, quæ ſcripſi *ſupra num. 2.*

Et hæc ſatis de prima concluſione, poſita *ſupra, nu. 60.*

92 Secunda concluſio eſt, quod nemo tenetur alteri dare ſeu reſtituere rem propriam, quam iuſte poſſidet, ut late, & efficaciter patet *ex ſeqq. extenſionibus.*

Declara hanc concluſionem, ut res propria dicatur illa, quam habuit cum legitimo conſenſu veri domini ſine dolo, & ſine fraude, quia per conſenſum transferuntur res, & earum dominia, *l. 9. qua ratione. § hæ quoque ff de acquir. rer. dom. & §. per traditionem, Inſtit. de rer. diuiſ.* imo, ut dicitur *in d. §. hæ quoque*, nihil tam conueniens naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis, rem ſuam in alium transferri, ratam haberi; quod notat etiam *Ioan. Andr. in cap. poſſeſſor, ſub num 26. & ſub num. 28. verſus fine, de reg. iur. in 6.* quare generaliter conſenſu fiunt obligationes, *l 2. conſenſu, ff. de act. & obligat.* & ideo poteſt quis à rei ſuæ dominio cadere per voluntatem propriam, ut per viam donationis, aut alterius contractus, *Medin. in ſuis tractat. tom. 2. tit. de reb. reſtit. quæſt. 1. verſ. poſt tertio, colum. antepenult. fol. 10.* & nullus peccat, alienum detinendo, ſi de conſenſu elicito ipſius domini detineat, *Medin. d. tit. de reb. reſtit. q. 2. verſ. ſecundo nullus colum 2. & verſ. tertio quia, col. 5. fol. 13.* ubi declarat.

Extende primo, probando eandem declarationem, ut procedat etiam ſi is, qui eam habuit eſſet ex culpa, & delicto proprio incapax acquiſitionis, ut puta, quia ſit perpetus hoſtis, & inimicus fidei, quia iſte, ſi non eſſet, mortuus in fide, poſſet tuta conſcientia retinere, ſed quia mortuo ſtulte daretur medecina, ideo fruſtra de hoc quærimus: ſi vero non eſt infidelis, ſed eſt hoſtis Reipublicæ, tunc pro foro exteriori conſule, quæ ſcripſi *in meo tract. de indic. caſ. l. b. 2. cap. 9. num. 1068. & ſeqq. uſque ad nu. 1097.* ubi egi, an poſſit acquirere: in foro autem interiori crederem quòd non teneatur reſtituere, quia jus humanum facit eum incapacem, ut non poſſit agere judicialiter, & in foro contentioſo cogatur relaxare; ſed non præcipit, quod ex ſe, & non coactus reſtituat, ſeu relaxet, ſiquidem illa retentio eſt iuris naturalis, quod in hac parte ſibi ademtum non eſt; & poſſunt hæc duo ſimulſtare, quod ego ſim incapax acquiſitionis civilis, & capax acquiſitionis naturalis; cui jus civile non vult, nec poteſt derogare; item aliud eſt, quod ego non poſſim acquirere, & aliud, quod ego tenear reſtituere; quare, imo à fortiori, etiam ille, cui iſte incapax daret, bona conſcientia poſſet retinere. 93

Reſtringe hanc extenſionem, ut quamvis hoſtis Reipublicæ poſſit tuta conſcientia retinere, tamen qui ei, & fidei inimico promiſiſſet dare, non ſolum in foro interiori, & exteriori non teneretur obſervare promiſſum, ſed in utroque foro eſſet obligatus non obſeruare, quia turpem rea promiſerit, iuxta ea, quæ ſcripſi *ſupra num. 29.* 94

Extende ſecundo, ut multo magis procedat, ſi eſſet incapax ſine culpa, & ſine dolo, ut puta, quia ſit ſervus, qui licet de iure civiſi ſit incapax ad agendum, & ad retinendum in foro contentioſo, tamen in foro interiori, & ſi non contentioſo eſt capax ad aquirendum, & retinendum naturaliter, ideoque qui ei aliquid promiſerit erit in hoc foro naturaliter obligatus, ita ut, ſi non obſervet, peccet, & de tali promiſſio non poſſit facere eleemoſynam, *Innocen. in capite octavo quia pelerique num. 1. in fine, Ioan. Andr. num. 3. in fine, Anch. ſub nu. 6.* & declarant *Ant. de Butr. ſub num. 3. caſ. 2. & Abb. num. 9. & ſeqq. q. 2. de immum. eccleſ.* 95

96 Infero ex hac extensione, quòd si tu promiseris, dare pecuniam Fratri ordinis Capuccinorum, duo oriuntur dubia: Primum, an tu in foro conscientiæ tenearis illi, volenti accipere, dare: & licet prima facie videatur forsan alicui, quòd sic, ex quo peccaret Capuccinus, accipiendo contra regulam, & non tu, quia tu dares non in contemptum regulæ, sed pro obseruatione promissionis, ad quam te obligat ius naturale; sicut etiam in usura non peccat, qui eam soluit, sed qui eam recipit, ut dixi *supra q. 1. sub num. 407. vers. vna*, tamen contrarium est verum, quia vel tu ignorabas in capacitatem Capuccini, & promissio, vti erronea, non tenet; vel sciebas, & tunc promissio, uti illicita, contemnenda est; sicut & is, qui promisit restituere depositum, non debet illud restituere in casibus, in quibus restitutio perniciose operatur, ut dixi *supra num. 28. & 29.* Secundum dubium est, an Capuccinus, si accepisset, teneretur illi, qui dedit, restituere; & dico, quòd non, sed in alios pios usus esset arbitrio superioris conuertendum.

97 Extende tertio, ut multo magis procedat, quando is, cui datur, non est incapax acquisitionis, ut *in præced. extensione*, sed est solum inhabilis ad contrahendum cum suo damno, quia iste potest non solum retinere in foro conscientiæ, sed etiam in foro contentioso, id est, in foro exteriori: non enim deficit consensus transferentis dominium, cuius translationem lex humana non impedit, nisi respectu transferentis, quando careret pleno judicio, non autem respectu eius, in quem transferetur, nam lex solet istis in aduersis subuenire, non in prospere gestis obstare.

98 Extende quarto, ut procedat etiam si habuerit propter illicitum, seu inhonestum exertium, ut puta quia sit meretrix, quæ etsi, fornicando, faciat contra legem naturæ, *Sot. de iust. & iur. lib. 5. q. 3. art. 3. in respons. ad primum Martin argumentum, colu. 3. fol.* 434. *paulo post initium, Mich. Sa. ad D. Thom. 2. 2. q. 4. de dominio. art. 1. concl. 1. vers. & confirmatur fol* 125. & communiter omnes Theologi, & sic etiam contra ius diuinum, *Clar. recept. sent. lib. 5. §. fornicatio nitio* & consequenter est peccatum mortale, ita ut, qui assereret contrarium, esset hæreticus, *Sot. & Mich. Sal. in locis, sup. citatis, & Cla. d. §. fornicatio, initio, & §. hæresis paulo post initium*; &, quòd fornicatio sit peccatum mortale, lege non solum humana, sed diuina, & naturali prohibitum, articulo de more suo disputato, firmat *Med. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 19.* tamé meretrix potest in conscientia, & in foro fori retinere, quod ex meretricio acquisiuit: similiter mathematicus, licet dolo, vel fraude, & suasionibus aliquem induxerit ad sibi credendum, tamen non tenetur restituere, nec in foro exteriori, neque in foro interiori, *Innoc. in cap. 8. quia pelerique num. 2. vers. si autem* quem ibidem sequuntur *Io. Andr. num. 4. Ant. de Butr. num. 5. versus finem, & num. 6. Anch. sub num. 12. q 5. ibi, si autem ex negotiatione & Abb. in 3. q. num. 12. & 13. & communiter omnes, de immun. eccles.* dicens quòd si meretrix, vel mathematicus dolo fraude, & suasionibus aliquem induxerit ad sibi credendum, & hic suasionibus inductus, pecuniam dedit, non competit ei repetitio, cùm utrobique versetur turpitudo, in qua potior est causa possidentis; & subdit, & cum sit hæc justa ponitentia, in foro pœnitentiali est seruanda; quod expressius dicunt *Ant. de Butr. & Abb supra citati*, dicendo quòd neque in foro animæ isti tenentur restituere; esse tamen utrique pœnitentiam in foro conscientiæ injungendam, scribunt *Io. Andr. & iidem Ant. de Butr. & Abb. supra citati*, & quod ei, qui dedit meretrici propter actum venereum meretricalem, denegetur repetitio, & restitutio, late firmant *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. quæst. 20. col. 4. versic. si vero turpitudo, & seqq. fol.* 154. *in fine, & seqq.* & largius *Sot. de just. & jur. lib. 4 quæst. 7. art. 1. in respons. ad secundum argumentum, colum. 7. ibi, qua propter mulier. fol. 369. & Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 62. art. 5 contro. 4. initio. & conclus. 1. per. totam. fol. 241.* & 242. & *Addit. ad Abb. in d. cap. 8. quia plerique sub n. 13. in verbo, meretrici* & hanc esse tam Jurisconsultorum, quam Canonistarum, & Theologorum communem opinionem, testatur, sed non sequitur, *Navar. in man. confess. cap. 17. sub num. 34. vers. dico quarto*, & testatur, & sequitur *Io. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 21. quæst. 1. vers. difficultas* & *seqq. col. 290.* & probatur ex textu *in l. 4. idem etsi. ff. de condict. ob turp. caus. in illis verbis: sed quod meretrici datur, repeti non potest*, &c. *sed nova ratione, non ea, quia utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illa enim turpiter faceret, quod sit meretrix, sed non turpiter acciperet cum sit meretrix*, & in hujus extensionis sententiam, loquendo de dato meretrici, profecto ivit. *Covar. in cap. 4. peccatum par. 2. §. sub num. 1. & seqq. de reg. jur. in 7. tom. 1. fol.* 616. consideratis rationibus, quibus late disputat, & firmat, maretricem posse in foro exteriori agere ad mercedem fornicationis promissam, vel non promissam, & apertius *Io. Azor. d. cap. 21. quæst. 2. versic. cæterum* dicens, quòd is, qui propter fornicationem commissam cum meretrice promisit ei mercedem, tenetur ei eam solvere in conscientia.

Contraria opinio, nempe, quòd tam mathematicus, & meretrix, quam alius quivis, cui turpiter detur, debeat restituere tam in foro interiori, quam in foro exteriori, suadetur hoc unico argumento; quia pro opere peccaminoso, id est, criminoso, seu quod habet turpem causam, non est licitum pretium accipere, nec acceptum retinere; quare quicquid est acquisitum per actum peccaminosum, debet restitui, ut argumentatur *Medin. d. quæst. 20. initio, & vers. universalius fol. 153.* & 154. *col. 1.* & *vers. aliquando mihi fol. 156.* & ita, nisi ex alia circonstantia possit hoc lucium justificari, firmat, *vers. & per hæc, col. 10. fol. 157.* & hujus argumenti, seu conclusionis veritas ex multis patet exemplis. 99

Primo, quia quod datur judici, ut justam ferat sententiam, & testi, ut verum perhibeat testimonium, debet secundum jus canonicum restitui, *cap. 15. non sane 14. quæst 5. Med. d. q. 20. vers. in oppositum fol. 154. col. 2.* & *q. 25. col. 10. vers. iam de eo. fol. 179. initio, Navar. in man. confess. cap. 19. num. 33. vers. tertio principaliter* & *sub n. 34. versic. septimo quod in fine, Mich. Sal. ad Thom. 2. 2. qu. 62. art. 5. controu. 3. conclus. 3. versic. tertio si judex fol. 238. Io. Azor. de Instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de resti. cap. 21. quæst. 4. vers. quæres an aliqua in fi. col. 295.* & hanc opinionem, ut danti detur repetitio esse frequentiori judicio, & interpretum suffragio receptam, scribit, eam declarando, *Couar. in ca. 4. peccatum par. 2. §. 3. sub nu. 1. & 2. de reg. iur. in 6. tom. 1. fol.* 620. & 621. Sed an hæc opinio procedat etiam secundum ius ciuile est valde dubium ex obscurissimo textu *in l. 2. ff. de condict. ob turp. caus. ibi; sed & si dedi, vt secundum me in bona causa iudex pronunciaret, est quidem relatum, condictioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere videtur*, & 100

ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

Contra hoc exemplum, & pro ejus intelligentia, & explicatione *dicta l. 2.* vide omnino *infra nu.* 107. *vers. ad primum.*

101 Secundo, quia quod datur judici, ut injustam ferat sententiam, & testi, ut falsum dicat testimonium, debet restitui, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit de reb. restit. qu. 20. initio, & in resp. ad rationes, vers. ad primum fol. 159. col. 1. in fine,* & hanc esse opinionem communemter in Theologos, Jureconsultos, & Canonistas bis testatur, licet eam non sequatur, *Io Azor. d cap. 21. quæst. 4. & vers. quæres an aliqua, colum.* 295. nam cum judicia, & testimonia, (quæ nec justa, nec vera vendenda sint) iniqua, & falsa venduntur, multo scelerarius utique pecunia sumitur, *d. cap. non sane,* 14. *q.* 5. si ergo restitui debet pretium sententiæ justæ, & testimonij veri, quia illius acceptio fuit peccatum, multo magis restitui debet pretium sententiæ injustæ, & testimonij non veri, cum illius acceptio sit majus peccatum, ut argumentatur etiam *Medin. ead. quæst. o. 20. colum. 7. in fine, versiculo secundo idem, fol.* 156.

Contra hanc secundam rejecta communi opinione, tenent *Mich. Sal. ad D. Thom. d. art. 5. controv. 3. conclus. 5. versus fin. vers. quod si quæras fol.* 240. *colum. 2. initio, & Io. Azor. d q. 4. vers. quæres an aliqua* & bene probatur *ex l. 3. ubi autem & damnis & accipientis turpitudo, ve satur, nò posse repere dicimus, veluti si pecunia detur ut male judicetur, ff. de condict. ob turp. caus. & l. sed idem etsi; ff. eod. item si dederit fur, ne proederetur, quoniam utriusque turpitudo versatur, repetitio cessat.*

102 Ratio diversitatis inter primum, & secundum casum potest esse varia, & ideo multiplex. Prima enim ratio est, quia cum sententia sit de sui natura, & ex justitia, exque proprio officio juste, & gratis ferenda, non est vendibilis, neque pretio æstimabilis: at sententia injusta, etsi nullo modo ferenda sit, si tamen feratur, est actio pretio æstimabilis, & vendibilis secundum se, *ita Mich. Sal. supra proxime citatus,* Secunda, quia judex pro sententiis juste ferendis habet stipendium publicum, & ideo si quid aliud accipit, tenetur restituere, quia pro obeundo officio suo duplex exigeret stipendium: at pro sententiis injuste ferendis non habet stipendium publicum: ergo, licet, injustam ferendo sententiam, gravissime peccet, tamen non injuste accipit pretium, sibi oblatum; ita *Io. Azor. in loco supra proxime citato.* Tertia ratio est, quia in primo casu versatur solum turpitudo ex parte recipientis, nempe, judicis, & testis, quia accipiunt pretium eius, quod gratis dare debent, ideoque est invendibile, non autem ex parte dantis, merito qui turpiter, & peccaminose recipit, debet puniri, ut restituat, & qui non turpiter dedit, cum dederit in causam bonam, non debet puniri in eo, ut ei denegetur repetitio: at in secundo casu versatur etiam turpitudo dantis, & sic turpitudo utriusque: *ut in d. l.* 3. & in pari causa possessoris conditio melior habetur, *l. 2. cum te, Cod. de condict. ob turp. caus.* ita sentire communiter Doct. scribit *Medin. d. qu. 20. colum. 4. vers. in oppositum, fol.* 154. licet ipse aliam excogitet generalem in hac materia rationem, de qua nos *infra nu. 105. vers. confirmatur secundo,* hæcque tertia ratio est non solum communis, sed aperta juris distinctione probatur; nam quod datur ob turpem causam; aut datur, ut dantis sit turpitudo, non, accipientis: aut ut accipientis duntaxat, non etiam dantis: aut ut utrique *l. 1. ff. de condict. ob turp. caus.* Si in primo casu, ut dantis sit turpitudo, non accipientis, tunc non datur repetitio, & ideo quod quia turpiter dat meretrici, & meretrix non turpiter recipit, non tenetur restituere; meretrix namque turpiter agit in eo, quod efficitur meretrix, sed postquam est meretrix, non turpiter agit, recipiendo mercedem, *d. l.* 4. cujus verba retuli *sup. sub num. 98. in extensione*: imo, si turpiter danti non datur repetitio, etiam quando intervenit turpitudo recipientis, cum in pari causa melior sit conditio possidentis, ut dixi hic supra; quando minus ei dari debet, quando de est turpitudo recipientis. Si in secundo casu, quando accipientis tantum versatur turpitudo, tunc datur reperitio, ut primo exemplo, quando judex, seu testis pro juste obeundo eorum officio accipiunt; & dicitor versari turpitudo ex parte accipientis, quando accipit aliquid, ut faciat id, quod sine illo dato tenetur facere, *Navar. in man. confessar. ca. 17. sub num.* 34. *vers. secundo infertur,* & ratio est evidens, quia à contraria ratione, si dans turpiter, non repetit ab eo, qui turpiter non recipit: ergo à contrario, dans non turpiter, repetit ab eo, qui turpiter recepit: Si in tertio casu, quando utriusque versatur turpitudo; tunc denegatur repetitio, quia ut dixi in pari causa melior est conditio possidentis, sicut de negaretur actio ob eandem regulam, quòd in pari turpitudinis causa melior sit conditio possidenti; & ideo judex, cui ob sententiam injuste latam esset quid promissum, non posset agere, quia sunt in pari causa turpitudinis, *Covar. in cap. 4. peccatum par. 2. §. 2. sub nu. 6. versic. secunda in pari de reg. jur. in 6. tom. 1. fol.* 618. & quod acceptum injuste de voluntate dantis, ita ut versetur ex utraque parte turpitudo, non sit restituendum, saltem regulariter de præcepto, probat *Navar. d cap.* 17. *sub num.* 30. *versicul. secundo dico, & versicul. seqq.*

Tertio, quia, si Advocato datur, ut injustum 103 præbeat patrocinium, seu Jurisconsulto, ut injustum subscribat consilium, potest, qui dedit, ei dicere: redde quod accepisti, quando in judicio contra veritatem stetisti, judicem fefellisti, & injustam causam vicisti, & justius sic ei dixerit, quam, si, redde, diceret, illi, qui ex sui officij debito, judice jubente, hominem vinxit, & in judicium adduxit, &, ne fugeret, tenuit, *D. August. in epist.* 54. *ad Macedonium:* quare, si justum est, ut minister judicis restituat, quod accepit pro capiendo homine nefario, & carceri tradendo, quia actus non fuit malus, sed justus, quando justius erit, ut advocatus restituat, quæ accepit pro injusto patrocinio? nisi, inquit D. Augustinus, restituendum forte sit alienum, quod per furtum clanculum aufertur; & non, alienum, quod in ipso foro, ubi peccata puniuntur, decepto judice, & circum ventis legibus, obtinetur? quare aperte dicitum pretium injusto patrocinio, & pro iniqua sententia receptum, esse restituendum: nec à restitutione liberari in foro conscientiæ, quamvis leges actionem ad repetendum denegent: sic ex eo referunt *Medin. in suis tractat. tom. 2. titul. de reb. restitut. quæst. 20. colum. 7. in fine, versiculo secundo idem, fol.* 156. & brevius *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. quæst. 62. art. 5. controvers. 3. conclus. 5. versicul. sed contra, & vers. respondeo, fol.* 240.

Quarto, quia si quis dederit alicui, ne homicidi- 104 um, ut aliam injuriam committat, vel ab alio malo opere desistat, & ille desistit, potest adhuc repetere,

l.2.ut puta ff.de condict.ob turp. caus. & hinc esse communem opinionem in foro conscientiæ, testatur *Io. Azor.de instit. moral.par.3 lib.4.tit.de restit.ca.21 q 6. col.* 297. nam pro opere, ad quod quis de præcepto tenetur, non est licitum aliquid recipere, *Medin. d. q.20.col.5. initio, vers. quarto idem fol.* 157.

Confirmatur primo idem argumentum, adductum *supra nu.99.vers.contraria,* quia si actus uti peccaminosus, seu criminosus est illicitus, & ideo prohibitus à lege; ergo uti peccaminosum, & criminosum erit etiam prohibitum lucrum ab illo procedens *Medin.d.q.20.col.3.vers.universalius, fol.*154 quia sicu *si radix sancta rami, ad Rom.*11. *nu.* 16.ita si radix mala,& rami erunt mali, nam,ut habetur *Matth.7.n.* 18.*& Luc.6.num.43.arbor mala non potest bonos fructus facere;* quare & iniquitatis mercedem retineri non posse, argumento nobis est restitutio pretij, quam fecit Judas, ut considerat *Medin. d. q.* 20. *vers. aliquando mihi, in fine, col.* 7. *fol.* 156.

Confirmatur secundo, quia opus peccaminosum non est venale, sicut neque venalis est res spiritualis; hæc, quia excedit omnem valorem, & nullum pretium potest ei correspondere; illud vero,quia nullius est valoris, sed omnino tanquam vile, & turpe fugiendum, *Medin.ead.q.* 20. *col.7. vers. aliquando mihi,fol.* 156.

Confirmatur tertio, quia recipiens rem contra legis prohibitionem, non potest illam retinere cum bona conscientia, sed tenetur illam restituere, *Gem. in ca,unico,§ qui vero,n.3.in fine, de cler.non resid.in 6.*

Confirmatur quarto, quia si quid ex actu, nulliter gesto, seu contractu nullo acquiratur, illud in conscientia retineri non potest, per ea, quæ scripsi *supra n.68.& seqq.* ergo multo minus retineri potest, quod acquiritur ex actu, qui est peior, quam actus nullus.

His non obstantibus, extensio posita *sup. num.* 98. est vera, & tenetur communiter tam in foro fori, quam in foro conscientiæ.

Ratio autem hujus extensionis secundum *Nauar. infra* citatum, non est ea, quam ex lege ipsa retuli *supra sub d. nu.* 98. videlicet, quia meretrix turpiter faciat, eo, quòd si meretrix, non tamen turpiter accipiat, cum sit meretrix; siquidem hæc ratio pugnat contra seipsam, cum velit, meretricari esset turpe, & non esse turpe lucrum meretricium, si enim turpe est, alique lucrum accipere, ut homicidium committat, quia turpe est committere homicidium, non video, quomodo lucrum meretricium non sit turpe, & sit turpe meretricari, *Navar.in man.confess.cap.*17. *sub num.* 34. *vers. dico quarto.*

Sed ratio est, quia acceptum de voluntate dantis, ita ut ab utraque parte admittatur turpitudo, nulli est de præcepto restituendum, *Navar.d.cap.*17.*sub n.* 36. *vers. secundum quod.*

Verum licet motivum, quo *Navar.* rationum, ab ipsa lege expressam, impugnat, sit satis considerabile,ratio tamen, quam ipse postea adducit, non satisfacit, siquidem etiam in assassinio adest hinc inde turpitudo, & tamen datum, ut committatur assassinium, tuta conscientia non retinetur,per ea,quæ dixi *infra sub num.* 108. *in fine.*

Erit igitur meo judicio probabilior ratio, quam adduxi *infra sub d.num.*108.*ibi tertius actus est.*

Ad argumentum contrarium respondeo, negando illud,quia actus meretricius est peccaminosus, & tamen lucrum potest in utroque foro retinere, ut ostendi *supra num.* 98.

Ad primum exemplum de pretio pro justa sententia, & pro vero testimonio respondeo dupliciter; 107
Primo dico, contrariam opinionem (nempe, quòd hodie secundum jus civile, judex non teneatur restituere) esse veriorem, quia,ut habetur *in l.2.ff.de condict.ob turp.caus.* cujus verba retuli *supra num.* 100. *in primo exemplo,*etiam qui dat pro justitia,crimen committit, cum videatur corrumpere judicem, alias enim, si in foro fori daretur iste casus,ut liceret dare pro obtinenda justa sententia, & ad redimendas indebitas vexationes, utique palliatio isto casu multæ fierent corruptiones cum quisque in propria causa iniquus sit judex; cuique enim videretur habere jus certum, *Sot.de just.& jur.lib.4.q.7.art.1.col.12.initio, fol.372.initio,* & sic data utriusque turpitudine,judex secundum opinionem eorum, quos citavi *supra sub num.* 101. *&* 102. contra secundum exemplum, non tenetur restituere. Secundo respondeo, quod etsi admitteremus opinionem, quòd judex teneretur restituere, tamen dico, diversam esse rationem inter datum meretrici, & datum judici,ita ut meretrix non teneatur restituere, & teneatur restituere judex: ratio enim, quare meretrix non teneatur restituere, omissa ea, quam adducit *l.4.ff de condict.ob turp. caus.* cujus verba retuli *supra sub num.* 98. *in extensione,*est, quia in dato meretrici concurrit libera voluntas, & spontaneus consensus dantis, qui colligitur ex justitia commutativa, sicut innuit *Medin.d. q.* 20. *col.* 9. *vers.dixi notanter,fol.*157.at in dato judici pro justitia non concurrit libera voluntas sed potius furtum, & rapina, *ut ex D. August.refert. Mich.Sal.ad D.Tho.2. 2.q.62.art.5.contr.ou.3.concl.3. vers. tertio si judex* 238. nam si actus justitiæ debetur litigatori, tanquam quid proprium, & ideo sine pretio, ut dixi *supra num.*102. & ipse solvit pretium ejus, quod est suum, seu sibi sine pretio debetur; alterum necessario sequitur, vel quòd ignoranter solverit, & sic per errorem, vel compulsus ad redimendas in debitas vexationes; nemo enim vult jactare suum, non sic est in meretrice, quia copia & locatio ejus corporis non est scortatoris,& non debetur sine pretio.

Ad secundum exemplum, de pretio dato pro injusta sententia, seu pro falso testimonio priusquam 108
respondeam præmitto, articulum esse admodum difficilem, & Theologos, & Jureconsultos, qui de eo scripserunt, difficultati non satisfecisse; nam admittunt, ut dixi *supra sub num.*98. *in extens.* meretricem posse tuta conscientia retinere acquisitum ex meretricio, &) ostea se ita torquent, disputando, an acquisita ex actu, qui ex suo genere sit malus, possint tuta conscientia retineri, ut ad quasdam ambiguas, & verbales confugiant distinctiones, prout confugiunt *Covar.in cap.4.peccatum, par. 2.§. 2.sub n.6.& 7.de reg.jur.in 6.tom.1.fol.*618.*& Io.Azor.de instit.moral.par.3.lib.4.tit.de restit.cap.*21.*q.4.& seqq.col.* 294. Hoc peræmisso,respondeo dupliciter. Primo dico, attento præsertim jure civili, veriorem esse opinionem contra communem, nempe, quòd non teneatur restituere; sic clare disponente lege civili, cujus verba in eadem opinione contraria retuli *supra sub nu.* 101. hæcque responsio procedit, etiam si datio sit injuste ex parte utriusque, dantis scilicet, & recipientis, habeatque annexam injuriam contra justitiam, ut in ipso secundo exemplo in quo judex in injuriam alterius profert sententiam contra injustitiam, & tamen non tenetur restituere, quicquid,distinguendo,aliter dixerit *Sot.de just.& jur.lib.4 q.7. art. 1.col.* 10. *in fine & col.*

& col. 1 . initio, fol. 371. col. 1. in fine, & col. 2. initio. Secundo admissa communi opinione, à qua, saltem in foro conscientiæ recedendum non est, propter auctoritatem S. Augustini, citatam *sup. nu.* 103, respondeo, distinguendo quadruplicem actum peccaminosum, seu criminosum: Primus est, qui ex suo genere, seu intrinseca natura non est malus, sed solum, quia est à lege humana prohibitus ad euitandas mali occasiones, quæ ex illo solent procedere; cuiusmodi est ludus: & in eiusmodi actu dicto, acquisitum ex eo non esse restituendum, nisi prout declaraui *sub, quæstio.1.num.* 116. Secundus actus est, que ex suo genere est malus, qualis est fornicatio, sed tamen lex humana eam tolerat ad euitandum peiorem actum, vt dixi *supra amp.* 10. *numero* 46. & in isto actu dicto, quòd acquisitum ex eo potest retineri, tam in foro fori, quàm in foro poli. Tertius actus est, qui ex suo genere est malus, & à lege humana propterea prohibitus, & nunquam toleratur, sed punitur; qualis est corruptela iustitiæ, homicidium, assassinium, vulnera, & similia: & in isto actu, in quo extat opinionum conflictus, de quo *Couar. in cap. peccatum. par.* 2. §. 2. *numer.* 6. & *septimo de reg. iur, in* 6. & *Ioan. Azor. de instit. moral. par.* 3. *libro quarto, titul. de restit. cap.* 21. *quæstio.* 5. *col.* 29. ego, sequendo opinionem communem dicerem, locum omnino esse restitutioni; & ratio differentiæ, quare in hoc tertio actu sit facienda restitutio, seu sit prohibita acquisitio, & non in secundo actu præcedenti, est, quia aquisitio ex sui natura, & suppositis legitimis consensibus, dantis scilicet, & recipientis, non prohibetur; etiam si procedat ex actu peccaminoso; sed solùm prohibetur à iurisprudentia, veluti acquisitio est causa ipsius actus peccaminosi, quia, cessante actus peccaminosi mercede, & lucro, quo improbi ad illud committendum ducuntur, utique cessabunt etiam mercenarij, & mandatarij illius actus peccaminosi; quare cum iste actus peccaminosus non fiat, nisi ob lucri, & pretij auiditatem, debet legislator, volens omnino impedire, & nullatenus tolerare illum actum, remouere etiam omnino causam, quia, remota causa, remouetur effectus; non sic est in actu peccaminoso quem iurisprudentia tolerat, quia in eo remanet in primis promissio acquisitionis ex sui natura, vt dixi, & permissionem iurisprudentia non perimit; quia, cum permittat actum, non censetur prohibere ea, quibus ad illum actum devenitur, imò censetur ea permittere, *l.* 56. *ad rem mobilem. ff. de procur.* latè *Caroc. in cap. cum quid prohibetur, par.* 2. *per totam, de regul. iur. in* 6. *inter Repet. tom.* 5. *fol.* 462. & aduerte, quod in hac distinctione suppono, quod lex positiua potest ex iusta causa impedire aquisitionem dominij: & quia lex est contractus cum subditis, vt dixi *infra numero* 138. ideo consensu subditorum impeditur. Quartus actus (quem addo) est, qui ex se est iustus, & licitus, ideoque à lege est approbatus; sed tamen fit peccaminosus in eo, qui illum facit contra conscientiam, existimans esse actum illicitum, & peccaminosum, & in isto actu dicto, acquisitum ex illo actu, non esse restituendum, per ea, quæ scripsi *supra num.* 9. *in fine, versic. declara.*

109 Ad tertium respondeo, vt ad præcedens.

Ad quartum respondeo dupliciter Primò dico, illam communem opinionem admitti cum hac distinctione: aut enim pretium datur alicui, ne is peccet contra iustitiam in damnum ipsius dantis, vt puta, ne occidat, ne vulneret, aut ne spoliet ipsum, qui dat, prout dari solet publicis latronibus, & viarum grassatoribus: & tunc nulli dubium, quod tenetur iure vtriusque fori restituere; quia committit furtum, & rapinam: aut datur pretium, ne peccet contra iustitiam in damnum alterius, vt puta; Titius dat Caio, ne occidat Seium, & tunc probabilis est opinio, vt Caius non teneatur restituere, *Sot. de iustit. & iur. libro quarto, quæstio.* 7. *articul.* 1. *colum.* 10 *versus finem ibi, aut inquam vitium, fol.* 371. *colum.* 1. quem sequitur *Io. Azor, de instit. moral. part.* 3. *libro* 4 *titul. de restit. cap.* 21. *quæst.* 6. *in* 2. *opin. colum.* 297. aut datur, ne peccet, non contra iustitiam, sed neque contra alias virtutes; & tunc vide opiniones, de quibus *Azor. d. quæstio.* 6. *versiculo secundo dicendum,* Secundo, admissa communi opinione pro vera indistinctè, quod datum debeat restitui, respondeo, rationem esse, quia dans isto casu, non dat libera voluntate, siquidem dat metu euitandi malum; siue illud malum respiciat personam propriam dantis, siue alterius personæ, ipsi danti sanguine coniunctæ, siue alterius non coniunctæ; quia, etsi quando respicit personas, sibi sanguine non coniunctas, non videatur metus, cadens in constantem virum; tamen est metus iustus, pius, & adeo viro Christiano dignus, ut haberi debeat pro metu, cadente etiam constantissimum virum.

Ad primam confirmationem patet solutio ex his, quæ dixi *supra in responsione ad secundum exemplum,*

Ad secundam confirmationem, sumptam ex dicto Medinæ, responder *Sot. tractat. de iust. & iur. lib.* 2. *quæst.* 7. *artic.* 1. *colum.* 6. *versic. ad secundum. fol.* 369 110
ubi, non multum honorifice citando, vocans eum quendam nuperrimum auctorem Complutensem, scribit, spiritualia esse inuendibilia, non ea ratione, quam adducit *Medin.* nempe, quia excedant omnem valorem bonorum temporalium; siquidem, inquit *Sot.* quoad humanos vsus attinet, homines illa emerent quanto possent pretio; sed esse inuendibilia, quia gratis sint diuinitus collata, & similiter negat, actum peccaminosum esse inuendibilem, hancque negationem probat in actu meretricio, quit, vt inquit, adeo est pretio æstimabilis, vt Respublica miseris fœminis quadoque certum taxet pretium; similiter contra Medin. in hoc latè firmat *Couar. in capite quarto peccatum. par.* 2. §. *sub numero primo.* & particulariter *numero.* 3. *in fine versic. item & numero* 4. *de reg. iur. in* 6. *tom.* 1. *fol.* 618. & probari potest etiam ex pretio, dato iudici, vt iniustam ferat sententiam.

Ad tertiam respondeo, quòd potest procedere, quando non adest hinc inde turpitudo, sed solum ex parte recipientis.

Secundo respondeo, negando hoc argumentum & veritas huius negationis patet ex his quæ scripsi *supra q.* 1. *sub n.* 541.

Ad quartam confirmationem dico in primis, magnam esse controuersiam, an translatum per contractum nullum, possit tuta conscientia retineri, de qua controuersia scripsi *supra numer.* 68. & *seqq.* & *infra numer.* 120. & *seqq.* & dato, quod non possit, id erit verum, quia deficit consensus dantis, non autem quia actus sit nullus: at in actus peccaminoso, quamvis peior sit, supponimus adesse mutuum consensum, qui præcipuum obtinet locum ad transferenda bona.

111 Retenta igitur extenſione, poſita *ſupra numero 98.*

Infero confirmando eandem quod vincens in ludo prohibito, non tenetur reſtituere antequam ſit condemnat us per iudicis ſententiam, teſtibus his,quos ſecutus ſum *ſupra q.1.n.116. verſ.intellige ſecundo.*

Reſtringe tamen eandem extenſionem loquentem de lucuro meretrico, ſeu mahematico, acquiſito doloſè,& per fraudem, vt procedat, ſi dolus, vel fraus non exceſſerit terminos ordinarios; nam certum eſt,quòd meretrices, & mathematici vtuntur ſuaſionibus, & illecebris, & iſtæ tolerantur, quaſi naturalia huius exercitij, vt de quodam dolo in ludo ſcripſi *ſupra ampl.10.numero 12* ſecus ſi dolus,& fraus exceſſiſſent modum; quia tunc meretrix, & mathematicus tenerentur reſtituere ; & ita intelligas *Medin.in ſuis tract.tom.2.tit.de reb.reſt.quæſt.20 colum.13.verſic.ſequitur amplius,fol.159.& Azor.de inſtit.moral.part.3.lib.4.tit. dereſtit.c. 21. qu. 3.col. 292* dum ſcribunt,extorta doloſè, & per fraudem,

112 eſſe reſtituenda.

Extende quinto, vt procedat etiam ſi in conſenſu, in ſit arror iuris, & error excludat conſenſum, quia nihilominus remanet conſenſus facti,qui ſufficit, ſi in eo non ſi error; quare ſi legatarius ab hærede,non errante in facto,receperit in tegrum legatum ſine detractione Falcidiæ, poteſt illud retinere. & Falcidiam hæredi non reſtituere *Imoc. in capite octauo. quia plerique.ſub n.2.Ioan. Andr.ſub n.4. Anton.de Butr n.10. Anch.n.6.verſus finem, & Abb. n.15.& ſeq de immun. eccleſ.* & dixi *in meo tract. de*

113 *iudic.cauſ.lib.2. cap.7.n.638.*

Secus ſi hæres erraſſet in facto, quia iſte error omnino conſenſum excluderet, ideoque legatarius ex iure vtriuſque fori teneretur reſtituere Falcidiam, *Ioan.Andr.Ant.de Butr. Anch.& Abb. ſupra citati.* & dicitur error in facto,quando hæres ſoluit integrum legatu, credens in hæreditate remanere adhuc Falcidiam,*Medin.in ſuis tractat.tom.2.tit.de reb reſtit qu.23.col.antepen.verſic.inde patet.fol.184.* error verò iuris dicitur,quando ſciebat, in hæreditate Falcidiam non remanere:ſed ignorabat,ſe poſſe illam ſibi retinere.

Ratio eſt, quia error iuris iſto caſu eſt iniuſtus, & ideò non conſideratur, & cum non conſideretur non excludit conſenſum.

Declarant hanc extenſionem in prima parte, vt procedat in foro fori, ſed in foro conſcientiæ diſtingue aliter: aut enim teſtator,qui legauit,erat iuriſperitus,ſeu alias ſciebat, ex legato detrahi Falcidiam; & tunc legatarius,cui hæres ſoluit integrum legatum, tenetur hæredi in foro conſcientiæ Falcidiam reſtituere, licet in foro fori, ſi hæres ſoluerit per ignorantiam iuris,non tenetur:aut teſtator erat iſticus:ſeu aliter ignarus huius Falcidiæ; & tunc, ſi hæres integrum ſoluit legatum, legatarius Falcidiam reſtituere non tenetur: ratio in primo caſu eſt,quia voluntas teſtatoris præſumitur talis, qualis eſt diſpoſitio iuris,quam ſciebat, & non prohibuit Falcidiæ detractionem, quam prohibere potuiſſet: in ſecundo verò caſu: voluntas teſtatoris non preſumitur talis, quali eſt diſpoſitio iuris, quia non

114 potuit,velle id,quod ignorauit,*Medin.in loco ſupra proximè citato.*

Extende ſexto, vt procedat etiamſi conſenſus non ſit ſolemniter expreſſus inactu,ex quo acquiſitio rei debet procedere,ideoque illeactus ſit nullus; quia iſta caſu, licet obligatus ex tali actu non teneatur in foro exteriori tradere, &, ſi dederit, teneatur qui habuit, reſtituere, tamen in foro interiori, nullitate hac non attenta, obligatus teneatur tradere, & qui habuit, non teneatur reſtituere.

Confirmatur hæc extenſio,quia qui habuit rem, interueniente conſenſu illorum, qui habent conſentire, eſt tutus in foro conſcientie,quamvis illam habuerit ſine debita ſolemnitate,*Abb.in cap 1.in fine,nu.19.de integr.reſtit.& Felin.in capite primo,fallent.6.num.39.de conſtit.* hancque confirmationem, oſtendendo generaliter, & in multis caſibus, quod forum conſcientiæ ligat, & validat actum,in quo eſt prætermiſſa forma, tradita à iure, dummodo non interueniat dolus,ſequitur *Franc.Niconit.in c. quoniam contra.par.1.num. 682.de probat. inter Rep et.tom.3.fol.311.*

Infero, probando hanc extenſionem, quod quā vis hæres in foro exteriori non teneatur ſoluere legata relicta in teſtamento minus ſolemni, tamen, quando ipſe hæres certo ſciat, hanc fuiſſe teſtatoris voluntatem, & conſenſum, vt prædicta legata ſoluerentur, tenebitur in foro conſcientiæ, & ſic ſuppono, quòd hæres iſto caſu ſuccedere velit ab inteſtato, *Abb.in capite octauoquia pleriqueſub.n.43 verſicul. hæc quæſtio. de commun. eccleſ.* & hanc eſſe magis communem opin.teſtantur, ſed non ſequuntur *Sot.de iuſt.& iur.libro quarto, quæſtio 5. articulo tertio verſicul.quæſtio præſens,col.3.fol.326.initio, & Couar.in cap.cum eſſes,ſub n.4,& 5.verſic.ſed eſt quæſtio.in fine deteſtam.fol 54.tom.1.* Et,quod pro legato, relicto in minus ſolemni voluntate,oriatur obligatio naturalis,ſcribunt *Abb.vbi ſup.& Alexan.in l.58 nemo poteſt,ſub nu 23. verſicul.item in quantum,ff.de leg.1.* †Quinimo,quòd legatarij,quibus relicta ſunt 115 legata inteſtamento minusſoleminis,poſſint in Curia Epiſcopali petere, & conſequi dicta legat per denunciationem Euangelicam,dicit eſſe verum *Iaſ. in l.cum quis,nu 14.verſic.& etiam adde.C.de iur.& fact. igno.* & huius opinionis rationes habes *infra num.118.& ſub num.119.* Et conſequenter,cum hæres teneatur ſoluere,vt dixi,legatarius,ſi habuit poteſt retinere, *Alexand. vbi ſup.* Item ſequitur,quod ſicut hæres tenetur in foro conſcientiæ ſoluere legata,itaetiam hæres ab inteſtato tenetur adimittere, ſeu reſtituere hæreditatem hæredi ſcripto in teſtamento minus ſolemni,vt,argumentando,infert,ſed non tenet *Couar d.numero quarto*,,&,quòd hæres ex teſtamento,carente ſolemnitatibus iuris, & habens purum conſenſum teſtatoris, licitè teneat in conſcientia,ceſſante fraude,ſequuntur *Felyn.in c.1.fallen.6.ſub.num.40.de conſtit.& Franc,Niconit.in cap. quoniācontra& par.1.n.688.deprobat.tom.3.fol.312.* diſputata ad vtramque partē quæſtione, vtrum teſtamentum quod non habet iuris ſolemnitates,debeat in foro conſcientiæ obſeruari; affirmatiuam, concordando cum hac illatione,teſtatur eſſe magis communem, veriorem,& tutiorem ſequendo ēam, *Mantic.tractat.de.coniect.vltim.volunt.libro ſecundo tit.14.ſubnum.29.verſic.ad contrarias,iuncto.nu. 9.& ſeq.* vbi citat eos qui hanc ſequuntur opinionem adducit quatuor argumenta, & ſoluit contraria,licet ipſe in *fine illius tit.num.30.* hanc opiuionem,& cætera,quæ in illa quæſt.dixit, ſubiiciat ſapientiſſimorum Theologorum iudicio,àquo profitetur,neque

que

que in hoc, neque in quovis alio articulo dissentire; & ab hac affirmativa in effectu non discessit *Med.* quem retuli,& secutus sum *infra sub nu.* 119. *versic. sub infero.* dum tenet, legatarium isto casu posse sine vitio usuræ mutuare hæredi, adjecto hoc pacto quò d hæres ei soluat legatum.

116 Contrariam opinionem negativam, nempe, quòd ex testamento minus solemni (exceptis legatis piis)non oriatur obligatio naturalis, quæ pariat jus excipiendi; & quandoque officium judicis, imo voluntatem non solemnem haberi pro nulla, & quod est nullum, non parere naturalem obligationem,sequitur *Bald.in l.*1.*in* 2.*lect.num.*55.*versicul. unde ego dic. Cod.de sacro sanct.eccl.* & ita in effectu sub variis declarationibus, & multiplici distinctione tenet etiam *in l.post divisionem.in fine.num.*5.*& in l.cum quis.num* 6.*versiculo decimo & ultimo Cod. de jur.& fact.ign.*& hanc opin.quòd hæres,nec in foro conscientiæ teneatur solvere legata,relicta in testamento minus solemni, quamvis sciat, voluntatem defuncti fuisse, ut solverentur, minusve eum, qui successit ab intestato, teneri restituere hæreditatem illi, qui in minus solemni testamento fuit scriptus hæres,tenent *Sot.dicta quæ.*5.*artic.*3.*colū.* 3.*in fin.& colum.*4.*ibi,ubi frater meus liberis.fol.*326.& ita post longam concertatione concludit in effectu *Mich. Sal.ad D. Thom.*2.2.*quæsti.*5. *de dominio, articulo* 4. *titulo an per contractū,&c.concl ultim.fol.*149.& esse veriorem opinionem,scribit *Covar. d.cap.cum esses, nu.*5.*in fine.versic.ego vero.& seqq.de testam* & rursus hanc eandem contrariam opinionem, sequitur *in c. peccatum.par.*2.§.3.*n.*8.*in fine,versic.*9.*hinc.*& *n.*9.*de reg. jur.in* 6.*tom.*1.*fol.*623.hancque posse sustinere, scribit *Clar.recep.sent.l.*3.§.*testamentum. versic.*2.*infertur.*& apertè eam sequitur quoad hæreditatem, relictam in testamento minus solemni, dicens, eam neque naturaliter deberi hæredi scripto,idem *Clar. d. qu.*90. *versic. cæterum.*quod apertius scribit postea, *vers. sed quid si.* dicens,quod hæres, scriptus in testamento minus solemni, & possidens hæreditatem, nulla etiam sibi molestia ab hærede, cui debetur ab intestato, illata, adhuc non est tutus in conscientia,quia sibi neque civiliter,neque naturaliter debetur;sed hæc inconstanter, & formidolosè scribit; & qui hanc secuti sint opinionem, refert etiam *Mantic.d.tit.*14.*sub num.*8.*versic.*8.*& ultimo.* pro qua etiam colligit septem argumenta, *numero primo,& seqq.* & cum hac contraria opinione,quod testamentum,sive contractus sit nullus, non solum in foro exteriori,sed etiam in foro interiori, transit *Joan.Azor. de institut. moral. parte tertia. l.* 6. *titul. de contract capite nono.quæstione* 1.*vers. tota igitur, juncto versicul. præcedenti, sunt autem. columnn.*513. *&* 514.

Confirmatur hæc contraria opinio, quia & is, qui rem habet ex contractu,qui ipso jure sit nullus, tenetur eam restituere, ut dixi s. *nu.*68.*illat.*2. ergo etiam legatarius, qui ex testamento nullo legatum consecutus esset, tenetur illud restituere etiam in foro conscientiæ: ergo multò minus hæres tenetur illud solvere.

117 Retenta illatione,quæ est communis, & vera.

Declara primo eam, ut hæres tunc dicatur certo scire,voluntatem testatoris fuisse, quòd legata solverentur, quando ultra testamentum fidei hæredis oretenus postea commisisset, ut solveret legata, ut videtur considerasse *Abb.in d.cap.quia plerique. n.* 53. & multò magis, quando ei commisisset, ut,non obstante nullitate, qua testamentum laboraret, ea solveret: sed si hæres simpliciter audivisset ab ipso testatore ante conditum testamentum, quod volebat facere dicta legata; ego isto casu dubitarem; quia, faciendo postea minus solemne testamentum, potuisset vel mutare voluntatem, vel illam simulasse; siquidem quandoque testatores ex diversis causis coguntur simulare, & aliud ore exprimere, quam habeant in corde; & proinde posset testator, ut succederet proximior ab intestato, quem corde diligit, condere testamentum minus solemne, & in eo instituere extraneum, qui hæreditatem certo speraret, ut sic illius odium non exciet, vel ut ejus benevolentiam conservet; quare hæres, si ex justis, seu probabilibus causis possit dubitare de certa defuncti voluntate,utique in conscientia non tenetur satisfacere testamento minus solemni.

Declara secundo concordando opiniones cum 118 distinctione: Aut enim supponimus, hæredem esse certum de voluntate defuncti aliunde, quam ex testamento imperfecto, carente numero septem testium: & isto casu procedit, & vera est, illatio, quia in foro conscientiæ attenditur veritas & non suspitio, & præsumptio, & in his terminis loquitur illatio, quæ efficaciter confirmatur ex his, quæ scripsi *supra n.* 84.*& seqq.versicul. sub infero generaliter.& numero* 88. Aut supponimus,hæredem non esse certum de voluntate defuncti aliunde, quam ex testamento imperfecto: & isto casu procedit, & vera est opinio contraria, & sic rejicienda est opinio Manticæ,& illorum, qui non supponunt certam scientiam in hærede aliunde, quam est testamento imperfecto;& ratio, quare sit vera hæc contraria opinio contra Mantic. & alios, est, quia, licet in testamento supponamus numerum trium testium, & hic numerus de jure naturali, & divino sufficiat regulariter ad probandam veritatem; quia de jure divino in ore duorum, vel trium stat omne verbum; & licet in foro consientiæ attendi debeat jus divinum,seu naturale; tamen, his omnibus admissis, nego in testamento sufficere de jure naturali, seu divino, hunc numerum,quia hoc modo daremus contrarietatem inter jus divinum, & jus positium, quod est falsum, ut ostendi *supra num.* 44.*& seqq.confirm.* 2. & sic ruit fundamentum ipsorum, qui dicunt, testatoris voluntatem de jure divino, seu naturali probari dicto duorum testium, quasi hæc jura discordent, & contrarientur; unde sublata veritate testamenti, cessat omnis difficultas, quia nisi hæredi aliter in sua conscientia constet de voluntate defuncti, ex testamento non constat.

Ad adducta pro contraria opinione, respondeo 119 quod non oritur obligatio naturalis, quoad forum exterius.

Ad confirmationem respondeo distinguendo: aut nullitas est fundata in defectu consensus ut est nullitas obligationis pupilli, de qua locutus sum *supra n.*68.& tunc confirmatio procedit: aut nullitas est fundata in defectu alterius solemnitatis, introductæ ad evitandas fraudes,ut in casu nostro,& tunc confirmatio in foro conscientiæ non procedit,quia veritas prævalet præsumptioni.

Sub infero ex eadem illatione,quò d legatarius ex testamento minus solemni potest mutuare hæredi

sine vitio usuræ, hoc pacto adiecto, quòd hæres mutuatarius teneatur restituere mutuatum, & soluere eidem legatum, *Medin. in suis tract. tom. 2. titul. de reb. per usur. acquis. quæst. 1. vers. sequitur ex dictis, & vers. seqq. col. 5. fol. 297. & q. 4. vers. ad rationes. col 4. in fine. fol. 338.*

120 Extende septimo, ut procedat etiam si consensus, quo rei dominium in te transfertur sit rescissibilis, ita ut is, qui rem in transtulit, possit eandem à te avocare, petita restitutione in integrum, jure speciali, vel generali; quia nihilominus tu eam rem restituere non teneris, nec in foro fori, nec in foro animæ, donec non sit petita restitutio, & secuta sententia, quæ te ad restitutionem condemnet, *Innocen. in capite octavo. quia plerique sub numero tertio, versic. sed quid dices in eo. Joan. Andr. sub numero 4. versic. quid si quis tutus. ibi, sed quid dices in eo. Anch. n. 11. in fine, & 12. qu. 5. & Abb. n. 28. quæst. 9. de immun. eccles.* & licet Innoc. & Joan. And. non videantur expressè locuti in foro animæ, tamen in eo loquuntur, quia in toto illo capite scribunt de restitutione in foro conscientiæ, ut notavi etiam *supra qu. 1. sub mero 111.* & Admonet *ibi Abb. numero septimo.* qui propterea *d. numero 28.* expressè loquitur in isto foro.

121 Ratio secundum Anch. hic citatum est, quia, tu habes justum titulum, & dominium, antequam à te avocetur.

Confirmatur hæc extensio, quia electus, si electio non sit nulla, sed veniat annullanda, potest retinere beneficium, sic quæsitum, & retinendo, non peccat, nisi prohibeatur à judice secundum aliqua, quæ adducit *Innocen. in cap. 28. quod sicut sub num. 8. versicul. & argumentum est de elect. &c.* quem refert, & sequitur *Abb. in d. cap. quia plerique sub uumer. 31. versicul. quoad secundam. ibi, & nota*, quòd quamvis in electione non fuerit servata forma, data à canonibus, dummodo intervenerit purus consensus intelligentium, electio teneat in foro conscientiæ, sequitur *Felya. in capite primo. fall. num. 39. de constit.*

122 Restringe primo hanc extensionem ut non procedat, quando tu, qui ex contractu rem habuisti, usus es malitia in illo contractu & sic malitiosè consensum extorsisti; quia, si læsio processerit ex tua malitia, teneris restituere in foro conscientiæ, etjam restitutione non petita, *Innoc. & alij in locis supra citatis*: Imo poteris condemnari etiam in foro exteriori, per ea, quæ de læsione cum dolo scripsi *supra ampl. 10. nu. 7. & seqq.*

123 Ratio est evidens, quia malitia, & dolus fraternizant, sed contractus, cui dolus causam dedit est ipso jure nullus, ut *dixi d. ampliat. 10. num. 8.* cum ex dolo excludatur consensus; & sic semper insisto in fundamento consensus, & non consensus.

Restringe secundo, ut non procedat, quando alter contrahentium rem alterius cum læsione habuerit, quia tunc quamvis habuerit ex spontaneo, & simultaneo contractu, & dominus agere non possit ad restitutionem, eo quia modica sit læsio; tamen in foro interiori tenetur emendare illam læsionem, ut declaravi *supra n. 78 sub illat. 1.* & ratio est, quia cessat consensus in ea parte, in qua adest læsio, licet consensus adsit in tot contractu; & ideo, ne teneatur restituere in foro animæ, debet habere consensum contrahentis, qui fuit læsus.

Explica uberius hanc restrictionem ex his, quæ copiosè scripsi *supra ampl. 10. n. 41. & seqq.* ne eadem hic repetamus.

Restringe tertio, seu potius declara materiam ejusdem extensionis, adhibendo tres conclusiones: Prima quarum est; qui ex suo exercitio licito aliquid ultra debitum sine dolo malo extorsit, exegit, vel recepit ab aliquo, seu lucratus est, nullam tamen habens jurisdictionem puniendi; ut puta, quia sit advocatus, cursor, medicus, & similis, non tenetur illud restituere, nisi illud ultra esset immoderatum, ad quod restituendum judex ex officio suo deberet cogere; prudenter tamen faciet, etiam in casu, quo arctari non potest ad restitutionem, si in eleemosynam illud largiatur: sed medicus, & advocatus magis cogendi sunt, quia si infirmus, durante infirmitate, ei quid vendat, quasi compulsus contra bonam fidem vendiderit, ad restituendum medicus coerceri debet, *l. 3. medicus. ff. de var. & extraord. cognit Gloss. in l. 6. qui squis. in verbo, nullum Cod. de postulat.* quare venditio, facta medico ab infirmo pro minori pretio, rescinditur officio judicis, *Anton. Burg. in cap. cum causa. numero 52. de empt. & vendit. inter Repet. tom. 4. fol. 270.* qua ratione prohibitum est etiam advocato, ne durante lite, emat à cliente, seu aliter cum eo contrahat, quia facile cliens omnia daret propter timorem litis, *d. l. quisquis. versicul. præterea nullum. & ibi Gloss.* sicut enim qui laborat febre, vel alio morbo corporali, est infirmus corpore; ita etiam qui litigat, est infirmus mente, & proinde etiam sicut medicus ipse, dum est infirmus, indiget medico, quia ipse ab æstu sitis, ab appetitu nocivorum, & aliis corporis passionibus victus, se ipsum non rectè curaret; sic quoque advocato in causa propria, dicimus, quòd advocatum quærat, quia multis agitatus passionibus, in suo salutari deficeret; & ex his ego judicum palatia, in quibus aguntur lites, & magna adest litigatium multitudo, soleo vulgariter appellare, infirmariam sanorum. † Secunda conclusio: si habens officium cum jurisdictione, aliquid eo amplius, quod ratione jurisdictionis exigere poterat, exegit, tenetur illud restituere. † Tertia conclusio: exercens illicitas negotiationes, vel injuste acquirens, si conscientia repulsat seu remordet in eo, quod immoderate est exactum, purganda est conscientia; si autem conscientia non remordeat, consideret, an is, qui sibi dedit ultra debitum, esset sagax, & discretus, ita ut verisimiliter sciret, quod donabat; tunc restituere non tenetur, nisi illud ultra esset immoderatum, ut dixi in prima conclusione; an vero esset ignarus, aut prodigus, vel alias juvenis parum prudens, & tunc quod ultra debitum habuit, tenetur in foro animæ restituere, *Innocen. in d. cap. quia plerique. sub num. 3. versi. si autem qui potestatem. Joan. Andr. sub num. quart vers. quid si quis qui potestatem. Anch sub num. 12. quæst. 5. ibi, in aliis exemplis.* & latius *Ant. de Butr. sub nu. 12. cas. 6.* & copiosius, clarius, & ordinate *Abb. nu. 32. & seq. q. 10. de immun. eccles.* 124 125 126

Extende octavo, ut procedat non solum, si res sit effecta tua ex consensu expresso illius, qui erat dominus rei, ut hucusque locuti sumus, sed procedat etiam si fit effecta tua ex consensu tacito, seu interpretativo; quia tu isto casu non teneris eam restituere, nec in foro fori, nec in foro poli 127

Exemplifica primo, probando hanc extensionem, quando tu pacifice possedisti rem Titii spatio trigin-

triginta, vel quadraginta annorum, ipso Titio præsente, & non contradicente: ita, quod ex eius diuturna taciturnitate possit præsumi, quod voluerit rem illam habere pro derelicta, & tacitè consenserit, quod efficeretur tua; quia isto casu tu eum iustè retineres in vtroque foro; nec Titius posset, mutata voluntate, te in ea vexare, quia quod semel placuit, amplius displicere non potest; & hoc acquisitionis genus, procedens ex isto tacito domini consensu, vocatur in iure præsriptio; & reputatur iusta, & licita acquisitio in vtroque iure ciuili scilicet, & canonico, quia supposito hoc tacito consensu, cessaret semper mala fides præscribentis, cùm mala fides in præscribente non oriatur absolutè ex eo, quod possidet scienter rem alienam, sed ex eo, quod eam possidet sine consensu domini illius rei, vt late patet ex his, quæ scripsi *supra num.62. & seqq* & sic, cessante mala fide, ius canonicum non habuisset, cur corrigeret ius ciuile in eo, quod admittebat præscriptionem sine bona fide; & consequenter superflua etiam redderetur disceptatio; an tutus exceptione præscriptionis sit tutus in foro animæ, vel potius teneatur facere sibi conscientiam? in qua disceptatione nostri Doct. nimis obscure loquentes de scientia rei alienæ, sicque de mala fide, superueniente post completam præscriptionem (quem articulum clarè definivimus *supra amplific.17, num. 26.*) intricatas formarunt distinctiones, an, & quando res præscripta sit restituenda: nam *Innocent. in d. cap. quia plerique sub num.3. versic. item, qui tutus* dicit, se credere, quod si præscriptio est odiosa, in qua nullus requiritur titulus, nec bona fides teneatur restituere; & postea recenset, quòd quidam alij dicunt, quòd dummodo præscriptio sit cum bona fide, licèt sit sine titulo, non tenetur restituere; secus, inquit, in præscriptione quæ non est inducta contra naturalem æquitatem; sed propter bonum, & æquum; quia tunc qui præscripsit non tenetur restituere, & alia subdit, quæ refert, & sequitur *Io. Andr. ibidem, sub nu.4. versicul. quid si quis tutus* fusè & perplexius *Anton. de Butr. ibidem, num.9. il.1. versic. ex his patet* & breuius *Anch. nu.10. qu.3.* hanc videntur firmrae distinctionem; quod si præscriptio est odiosa, quæ procedit cum mala fide, teneatur restituere; si vèrò est fauorabilis, quæ procedit cum titulo, & bona fide non teneatur restituere; & hanc esse communem Canonistarum opinionem, testatur *Anton. de Butr. vbi supra. & Abb. infra citatus.* licét Theologi dicant. quod vtroque casu præscribens tenetur restituere in foro conscientiæ, vt testantur *ijdem Ant. de Butr. Anch. & Abb.* quibus Theologis videtur adhærere *Ant. de Butr loco supra citato*, vbi loquitur & contra Innocen. & multis adhibitis considerationibus quæ hunc passum reddunt confusum; sed *Abb. ibidem, nu. 25. qu. 7.* accuratè, & facilè, relata tota Antonij de Butrio distinctione; atque expresse impugnata, in eo, quòd etiam de iure canonico facit differentiam inter forum pœnitentiale, & forum contentiosum; concludit inquam, Abb. indistinctè, quod tutus iuris dispositione, quod potuit ex causa rem vnius dare alteri sit tutus in vtroque foro & ideo non teneatur restituere, etiam superue-
128 niente scientia rei alienæ.

Ratio huius exemplificationis fundatur in duabus regulis: Prima est, quod diuturna, & aperta negligentia æquiparatur voluntati, *Gl. in cap. vltim. in verbo. aut negligenter. 11. quæst. 3.* & facientis culpam habet, qui, quòd potest corrigere, negligit emendare, & non caret scrupulo consensionis occultæ, qui manifesto facinori desinit obuiare, *c. 3. error. distin. 83. c. 3. facientis. dist. 86. & cap. 55. negligere. 2. quæstio. 7* & maximè procedit hæc regula, quando negligens est monitus à iure, vel ab homine, provt à iure monetur iis, contra quem præscribitur, dum ei præfi-
gitur tempus: † Secunda regula, & participat de 129
hac prima, est, quòd tacens habetur pro consentiente secundùm regulam generalem, quam etiam citaui *in meo tract. de indic. caus. libro secundo capite 8. numero 592. in fine.* hancque regulam in nostris terminis, dicens, quod tacens tanto tempore præsumitur consentire, considerauit *Ioan. Andr. in cap. possess. num.26, versic. tertia ratio. & sub. nu.43. versic. concluso igitur de reg. iur. in 6.* & quòd ex tacito consensu possit oriri præscriptio, scribit *Alex. in l. 117 filius familias. §. diui. sub num.28. versi ut. tetigit hic versus finem, ff. de leg. 1.* quem sequitur *Balb tractat. de præscript part. 1 quæstio. 5. princ. numero quinto. tom. 17 fol. 53.* dicens, quòd interueniente scientia eorum, contra quos præscribitur, videntur tacitè consentire, secus si ignorent; & addit *Balb. ib. supra num.6* quòd præscriptio contra scientem habet in se tacitam renunciationem. & *Anton. de Butr. in d. cap. quia plerique. num.9. il.1. versus finem,* dicens, quòd non est tantus stimulus conscientiæ, quando præscribitur contra scientem, quia tunc videtur haberi illius consensus: sed, omissis Doctorum suff[illegible]; probatur, quia in alienante semper inest c[illegible]sus, & hoc est indubitabile, sed qui patitur usucapi, videtur alienare; ideoque alienationis verbum vsucapionem etiam continet, *l.28. alienationis verbum ff. verb. signific.* ergo qui patitur vsucapi, seu præscribi, dicitur consentire.

Ratio rationis, quare colligatur, & præsumatur hic consensus est, quia cum Reipublicæ valde intersit, ne rerum dominia maneant incerta, & litium materia inde augeatur, & ex litibus magnæ insurgant discordiæ, & ex discordiis alia grauia consequantur damna, potuit, & debuit Respublica ad his obuiadum, legem ferre de præscriptionibus, eliciendo consensum eius, contra quem præscribitur.

Contra hanc exemplificationem, eiusque ratio- 130
nem obiiciet aliquis, hæc duo pugnare. & simul conuenire non posse, nempe, quòd quis ingrediatur scienter rem alienam, & quòd possideat eam bona fide, cum is, qui retinet scienter rem alienam, non solùm non possit esse in bona fide, sed sit quoad Deum fur, & raptor, nisi eam restituat, *capit 6. si quid 14. q. 5. si. quid inuenisti, & non redd. di. l. c. apuisti, &c.* quod is dicatur malæ fidei possessor, qui habet scientiam rei alienæ, sequitur *Balb. tractat. de præscript. tertiæ partis prin. par. 2. quæst. 1. numer. 1. versic. malæ fidei. tom. 17. fol. 62.* Et dicere, quod bona fides posset postea oriri, & confici per taciturnitatem, & patientiam domini, quem præscriptor credat habere rem illam pro derelicta, & sic consentire, vt illius dominium transeat in occupantem, esset vanum dictum; siquidem bona fides requiritur omni tempore, *c. vlt. de præscript.* maximè autem ab initio, vt sequitur *Balb. d. 2. par. 3. par. princ. quæstio. 7 num. 1. & 2. & 3. par. 6. par. princ. quæst. 2. princ. n 1. fol. 64. & 106.* præterea hæc credulitas non potest esse, nisi simulata, cum res suas, præsertim non parui

valoris, nemo sanæ mentis velit habere pro derelictis; quare interrogarem illum, qui rem ex isto tacito consensu vult præscripsisse, an ipse si fuisset sua, voluisset eam habere pro derelicta?

Huic obiectioni respondeo, quod ante conditam præscriptionis legem obiectio ista vrgeret, sed post notam præscriptionis legem non viget, quia, cum lex declaret, tacentem, & negligentem tanto tempore, præsumi consentire; potest præscribens bona fide credere, quòd tacens toto illo tempore, consentiat; quia sicut bona fide potest quis credere illi, qui sponte verbis expressis consentiret, & gestis annueret, quamvis in corde suo aliter sentiret; ita etiam potest credere, quod consentiat ille, cui à lege est declaratum, quod nisi infra tantum tempus contradixerit, intelligatur consensisse.

131 Nec dicatur, quòd præsumptus consensus non appellantis infra tempus a sententia non excusat eum, qui illius sententiæ vigore rem alienam scienter haberet, iuxta ea, quæ scribunt *Medin. in suis tractat.tom.2.tit.de reb,rest.qu.3. caus.7. vers. corollarii sequitur fol.45.& Mich.Sal.ad D. Thom.22.q.60.art.5.tit.an sententia iniusta, & c.concl.1.&2.& seqq.fol*83.& 84. quòd etiam videtur aperte sentire *Felyn in cap.1.fallen.6.sub n.40.de constit.*

Quia respondeo, diversam esse rationem: nam non appellans iam expresse dissensit in tota lite, & sic manifeste apparet de non consensu; & appellationis omissio non tollit illum dissensum, sed solum inducit præsumptionem iuris, & de jure pro iustitia sententiæ, quamvis supponeremus dissensum: secus ergo, si omittens appellare consentiret in sententia, *Med.in loco supra proxime citato*;&, quod lex præsumat pro sententia, non suspensa per appellationem, scribit *Felin.in loco supra maximè citato*; at in præscriptione supponimus, nunquam constare, seu constitisse de dissensu.

Quo alio consensu posit, hæc exemplificatio defendi, vide *infra n.138.extens.9.*

132 Retenta hac ratione; Infero primo ex ea, quod decipiuntur *Ant. de Butr.in capite 8. quia plerique numero 9 il.5 versicul ex his patet de immun. eccles. & alii Doct.* dum rationem hanc, quam assignauimus nos, non considerantes, communiter dicunt, præscriptionem esse in odium negligentis, &in pœnam negligentiæ inductam, & ne rerum dominia maneut incerta.& moueor contra eos ex pluribus: Primo, quia pœna non debet esse gravior delicto, sed priuatio rei, præsertim magni valoris, est pœna grauis,& negligentia rei suæ est culpa leuis, vt aduertit etiam *Mich. Sal.ad D. Thom.2.2. quæst 5.de dominio, articul.7.versicul.5.& vltimo:fol.*172.Secundo, quia præscriptione esset inducta ex negligentia ejus, qui est dominus rei, præscribens non esset tutus in foro conscientiæ, quia illa negligentia non liberaret eum à mala fide, secus si sit inducta ex tacito consensu, vt deduxi etiam *infra num.*135.Tertiò, quia negligentia sola ex re non est ita apta ad dominij translationem, provt est aptus consensus, siue expressus, siue tacitus: ergo materia immediata, ex qua conficitur præscriptio, non est negligentia, sed erit consensus, qui proficiscitur ab ipsa negligentia; & sic ratio, fundata in negligentia, vti infirma, debet cedere rationi, fundatæ in consensu, quæ est firma.

133 Infero secundò, declarando exemplificationem Quòd est vera, quando negligentia est ex omni sui parte absoluta, ita vt ex ea verisimiliter colligi possit tacitus consensus, secus autem si negligentia sit in aliqua sui parte vulnerata, & non absoluta: vt puta, quia præscribens, possessionem ab initio violenter inuaserit, aut is, contra quem præscribit, sit infans furiosus mentecaptus, ignorans, & similis, in quibus deficit consensus: item si sit infirmus, aut seruus apud hostes, vel aliter impeditus, ita excludatur negligentia, & consequenter consensus, unde dicimus, quod non valenti agere non currit præscriptio.

Subinfero: longius tempus requiri ad præscribendum contra absentem, quam contra præsentem, 134
quia major est negligentia præsentis, quam absentis, & sic facilius potest præsumi consensus in præsente, quam in absente.

Infero tertio, eandem exemplificationem, eiusque rationem fore valde vtiles si pro veris sustineri 135
possent; quia, dato consensu pro fundamento prescriptionis, cessaret diuersitas inter forum, & forum, superflua redderetur Doctorum disceptatio de iusto titulo & bona fide,& de superueniente scientia rei alienæ post completam præscriptionem, de quo articulo scripsi *supra ampliat 17.sub num.26.*& demum conciliarentur ius canonicum,&ius ciuile: sed dato, quod præscriptionis fundamentum sit negligentia, omnia ista magna cum dissensione insurgunt.

Infero quarto, quod sublata ratione taciti consensus, ex quo possit oriri bona fides præscribentis, vt explicaui *supra sub num.*127. & 128. &, retenta communi Doctorum ratione, de qua s. *num.* 132. is, qui propria teneretur obligatione soluere, vel quid aliud facere, nulla temporis præscriptione posset se tueri, quia propria obligatio habet semper in se scientiam,& scientia malam fidem,& mala fides inficit præscriptionem de iure canonico, *capite secundo.possessor.de.reg.iu,in 6.& cap.vlt.de præscrip.* &quòd scientia sola impediat præscriptionem, scribit *Caputaq.decis.*124.*seu* 1.*in noua.numero* 5.*part.*2 & consequenter qui per instrumentum, vel apocham, aut aliter se obligasset ad soluendum, non posset repugnantibus mala fide, & iusti tituli defectu, præscribere, & sublata præscriptione, litium materia non amputaretur, quod ij, qui *Urbis stat.li.1.c.*158.condiderunt, aduertentes, sapienter presumptionis remedium induxerunt, statuentes, vt fluxo sexdecim, seu decem annorum tempore, cum creditoris taciturnitate, præsumatur solutio, seu satisfactio, quod statutum nititur conclusioni, quod ex temporis diuturnitate debitum non petitum præsumatur solutum, vt tenent ij, quos citat *Rot. diuers.decisio.*788.*dubitaui sub numero* 1. & 2. *parte prima.* hocque statutum sapienter imitati videntur *Genuenses in eorum statu. capite quinto, §. qui per annos quinque. libro sexto.* statuentes, vt si locator per quinquennium pensionem locationis non petierit, & conductor iuraverit, se soluisse, & præsumptio non extet iu contrarium, solutio dicatur probata; quorum statutorum dispositio comprobatur, quia in fortioribus terminis, sciens se debitorem potest præscriber liberationem contra creditoris actionem præscriptione statutaria, dummodo statutum præsumat contractum simulatum ex lapsu certi temporis cum silentio creditoris ut refert *Felyn. in cap.vlt.quoniam. numero 5.in 4. declar. de præs-*

præscript.& licet ipse postea *sub n.7.limit.3.* teneat, quod statutum non possit inducere præscriptionem cum mala fide, etiam præsumendo simulationem; tamen nos hoc admittimus, sed *stat. Vrbis*, de quo loquor non inducit, nec intendit inducere præscriptionem cum mala fide, sed inducit ex iusta verisimilitudine præsumptionem in foro fori, remanente idcirco iudicio super veritate in foro conscientiæ, vt dixi *sup.sub n.87.*

Ratio, quare statutum possit inducere præsumptionem solutionis, & non præscriptionem, est, quia lex, quæ in occultis statuit id, quòd ex verosimili præsumitur, iustè agit: quia, cum pro bono publico lites terminandæ sint, & veritas non appareat, necessariò ad verisimilia recurrendum est, *cap.2.afferte, de præsump.* hæcque lex, quia præsumit, non tollit ius parti, si veritatem in contrarium ostendat; & dato, quòd omnino tolleret in foro fori, tamen non tollit in foro conscientiæ, per ea, que dixi *sup. sub.n.83.& seq.* & præsertim *num.88.* & illud ertiß imcum est quod lex humana potest se fundare in presumptionibus, etiam quòd fallatur, vt scripsi *supra qu.1. num 529.* quia non se fundat in præsumptionibus, nisi ex iusta, & necessaria causa, videlicet, aut quia veritas non appareat; aut quia præsumendo, obuiet fraudibus, & occasioni delinquendi: at lex, quæ præscriptionem cum mala fide induceret, nutriret peccatum, & partis ius omnino perimeret; ideoque iniuste ageret, *Balb. tract. de præscript in 2.par. tertiæ par. prin. quæst. 14. num.1. & seqq. tom.17.fol.68.* quia præscriptionis lex hanc deberet habere naturam, vt præscribentem tueretur etiam in foro conscientiæ, vt secutus sum *supra ampl. 17. sub n.26.* cum feratur non super re præsumpta, sed super re certa, inqua propterea debet statuere, quod peccatum non contineat.

Sed quando mala fides non consideretur in præscriptione, vide *infra §.7.gloss.7.n.2.* & 3.

Nota primò obiter circa predicta statuta Vrbis, quod rubrica de præscriptione, videtur inepte posita, cum aliud sit præscriptio, aliud præsumptio, & difficilius inducatur præscriptio, quam præsumptio de qua in dicto statuto.

Nota secundò, quòd prædictum Urbis statutum à prædicta præsumptione solutionis excludit quædam debitorum genera, inter quæ est debitum sortis censuum, quia sors census non præsumitur soluta, & ratio in ea est euidens, quia creditor non potest illam exigere, cum quoad se census sit perpetuus sicque non potest dici, quod taceat is, qui caret ore, & lingua; & consequenter deficit in cofundamentum præsumptionis: & in quibus casibus præscriptio statutaria non habeat locum, vide *Balb. de præscrip. in 2.p.3. par. prin. q.14.n.10.tom.17.fol 69 Io.Bapt.Bou.de statut.Vrb.præscript.gl.19.tom.17.fol 184.& Rot.diuers.dec.727.Camillus n.5.par.1.& dec 298.agebat n 4.& 5.in Rom census de Cafarellis mercurij 9.Decembris 1587.in impressis Lugduni 1612.*

Nota tertiò, quod etsi præsumptio, quantumvis iuridica, & rationabilis sit, debeat à parte allegari, aliàs iudex ex officio in ea fundamentum facere non debeat. *Mogon.in Lucens.dec.27.n.18.& seqq.& Menoch, tract.de præsumpt.lib.1.q.8.n.36.& late q.48 cum seqq.* vbi latè distiguendo, declarat, an, & in qua præsumptione hoc sit verum.

Tamen secus est in præsumptione, quæ excludat actorem, & constet de ea ex actis, quia sicut iudex potest ex officio repellere eum, cui obstat Præscriptio, apparens ex actis vt sequitur *Balb.tract.de præscript.part.1.qu.8.nu.1.& seqq.tom.17.fol.54.* ita videtur dicendum, quod possit repellere eum, cui obstat præsumptio, inducta ad hunc effectum à statuto.

Nota quartò, quòd prædictum statutum Vrbis non habet locum in contractu iurato; quare obligatus soluere ex contractu jurato, tenetur soluere, etiam quòd lapsi sint sexdecim anni, & creditor nunquam petierit solutionem, *Rot.diuers.decis.99. statutum.n.1.& seqq.in Rom.pensionis omnus 16. Ianuarij.1598 coram Illustris. Cardin. Lancellotto, in impressis Lugduni, anno 1612.*

Ratio huius notabilis est, quia debitum iuratum non tollitur præscriptione statutaria, quamvis statutum præsumat post tempus fraudem. siue contractum simulatum, tum quia iuramentum habet vim litis contestationis, quæ perpetuat actionem ad 40. annos, *Felyn.in cap.2 lit.quoniam n.7. lim.2, de præscript.Balb.tract.de præscript.in 2.par. tertiæ par. princ.qu.14.num.11, vers.2.limitat.tom. 17.fol.69.Rot. de decis.199.numero 3.*& latius & de opinione communi *Gabr.inconclus.lib.6.tit.de stat.concl.11.n.1 & seqq.* & quòd iuramentum habeat vim litis contestationis, quæ perpetuat actionem ad 40. annos, probatur *ex l.9.nam postea §.si is qui.& ibi Bar.ff.de iureiur.* tum quia statutum vel alia dispositio, simpliciter loquens, nunquam trahitur ad actum iuratum. nisi de iuramento faciat expressam mentionem, *Balb.d.q.14.n.12.eod, fol.69.Gabr de concl.11.num.4 vers.sed contrarium & Rot.d.decis.199.numero 2.*

Contra illud notabile tenuerat prius Rot. vt testatur *Mohed.dec.5.aliàs 277.in ead. de præscrip.* dicens, quod prædictum statutum habet locum etiam in instrumento iurato, quia istud statutum tollebat probationem instrumenti, & proinde non constabat de debito, neque de iuramento.

In hac contrarietate *Io Bapt.Bou.tract de stat. vrb. præscript.gloss.19 ampl.30.nu.125.& seq.vsque ad nu. 135.exclusiue, & gl.29.nu 1.in fine, & seqq.tom.17.fol. 187.& 199.* varias recenset opiniones, & distinctiones, sed inconstanter, & sine certa resolutione: At *Rot.d.dec.199.n.4.& seqq.* concordat distiguendo, vt opinio, quam ipsa tenet, procedat, quando statutum non adimit fidem instrumento: opinio vero contraria, quando statutum adimit fidem.

Verum, sit Rotæ pace dictum, & salua semper eius prudentiori sententia, hæc distinctio non videtur omnino satisfacere; quia ratio, quare statutum adimat fidem, est, quia creditor non petit debitum infra illud tempus: sed Rota dicit, quòd iuramentum habet vim litis contestationis, quæ per necesse includit interpellationem, & petitionem: ergo vbi adest iuramentum, cessat ratio statuti, & consequenter cessat statutum.

Et eo minus videtur *d.decis.199.* satisfacere, quia facit differentiam inter statutũ, præsumens solutionem, & statutum, adimens fidem instrumento, vt primum statutum non habeat locum in contractu iurato, & secundum habeat locum; & tamen hæc differentia non videtur admittenda, cum iuramentũ æque vtriusque statuti rationẽ eneruet: vtroque enim casu virtute iuramẽti adest petitio creditoris & consequẽter vtroq; casu cessat silentiũ creditoris; & sic non cessat instrumentum, neque juramentum;

Quare, retenta Rotæ distinctione, sequere ut quod statutum *d.cap.*158. præsumens solutionem ex lapsu 16. annorum, haberet locum etiam in contractu iurato, quia statutum adimit fidem scripturæ: cætera verò statuta præsumentia solutionem ex lapsu decem annorum, non haberent locum. quia non adimunt fidem.

Ego concluderem, prædictam differentiam non esse admittendam, per ea, quæ dixi, & propterea concluderem indistinctè, statutum, siue adimat fidem, siue non adimat fidem, non habere locum in contractu iurato, per ea, quæ dixi *supra vers. ratio.* quam tamen conclusionem limitarem non procedere, quando statutum expresse requireret interpellationem iudicialem, vel extraiudicialem, provt repuirit prædictum statutum Vrbis, quia interpellatio debet intelligi in proprio significatu.

Firmata hac nostra conclusione, remanet vt dicamus duo, quæ conclusioni, & primæ opinioni videntur obstare.

Non obstat ergo primum, quòd iuramentum sequatur naturam actus, super quo interponitur, vt secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. c. 10. 2. nu.* 141. 423. *&* 424. consequenter actus, qui de sui natura est præscriptibilis, fit præscriptibilis, etiam si sit iuratus, vt videtur sequi *Balb. tract. de præscript. in 3. par. quintæ par. princ. quæst. 3. numero* 1. *&* 2. *tom.* 17. *fol.* 69.

Quia respondeo quod sequitur naturam contractus quoad consensum, ita, vt deficiente consensu in contractu, deficiat etiam iuramentum, secus quoad efficaciorem obligationem, ut declarant *Franc. Zoan. tract. de empt. & vendit. sub nu.* 40. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 70. & alij, quos secutus sum *d. capit.* 2. *numero* 424.

Non obstat secundum, nempe, quod possessor malæ fidei nunquam præscribat, *c, 2. possessor, de reg. iur. in 6. & cap. vlt. de præscrip.* & litis contestatio faciat possessorem esse in mala fide, *Rot. decis. 4. alias 24. fuit dubiatum in nou. & Caputaq. decis. 27. seu. 1. fructuum n. 5. & 6. par. 2.* & tamen nec iuramentum, quod habeat vim litis contestationis, nec ipsa litis contestationis perpetuant actionem vltra 40. annos, vt dixi *supra vers. ratio huius.*

Quoniam respondeo, distinguendo duplicem malam fidem: Prima mala fides est illa, quæ causatur à sola litis contestatione: & dico, quod ista operatur duo: Primò, ut possessor teneatur restituere fructus quos percipit post contestationem litis, vt loquuntur *Rot. & Caputaq. in locis supra citatis;* quare bonæ fidei possessor tenetur restitu re fructus extantes tempore litis contestatæ; & post contestationem litis, vniuersos *l. 22. certum. C. de rei vend. & ibi Gl. & in c. grauis. in verbo, fructus. de restit. spol.* Secundo operatur perpetuationem actionis vsque ad 40. annos, vt dixi. Secunda mala fides est illa, quæ causatur à certa scientia rei alienæ; & ista operaturnon solùm, quod possessor teneatur indistinctè ad restitutionem fructuum, & actio perpetuatur ad 4. annos, sed operatur vlterius de iure canonico, quòd possessor nunquam præscribat, & sic actioni nunquam præscribatur; & ratio differentiæ est, quiapotest quis contestari litem, & eam prosequi bona fide, credendo, se iustè possidere, & sic potest præscibere, licet non minori spatio, quam 40. annis, vt dixi, at is, qui certo scit rem esse alienam, numquam potest præscribere, quia semper est in mala fide secundùm communem Doctorum opinionem, vt *supra n.* 132. *&* 135. *& sub hoc eodem n. vers. infero quarto.*

Nota vltimò, quòd illa conclusio, de qua *supra vers.* infero quarto (quòd ex sola temporis diuturnitate præsumatur solutio) non est vera de iure communi, quia, si esset vera, frustra lex induceret præscriptionem, *Rot. diu. dec.* 788. *dubitaui. n.* 12 *&* 13 *iuncto n.* 1. *&* 2. *par.* 1. & ideo est vera solum ex dispositione statutorum,

Extende hoc notandum, vt de iure communi habeat locum etiam in fructibus, seu interesse dotis non solutæ, quia ex diuturnitate temporis non præsumuntur soluti, idest, donati, seu remissi *Gorn. cons. vlt. quod est.* 350. *n.* 13. *&* 14. *lib.* 2. *Ias. & alij in l. quæ dotis. sub num.* 19. *ff. sol. matr. Alc. tractat. de præsumpt præsumpt.* 32. *sub nu.* 6. *vers. contrarium tom.* 4. *fol.* 314. & maximè si fructus, constate matrimonio, fuerint petiti & super eis contestata lis: & lata sententia pro solutione? quia isto casu cessat præsumptio, quamvis postea, maritus longo tempore taceat ad illos consequendos.

Nec obstat text. *in l.* 17. *cum. quidam. §. diuus. ff. de vsur. & in l.* 55. *vir vsuras. ff. de donat. int. vir. & vxor.*

Quia respondetur, quòd illa iura loquuntur in vsuris dotis, quæ sunt odiosæ, quæve deberentur officio iudicis, & quando non fuerunt petitæ, constante matrimonio, seu debitor probat, quòd creditor ideo non petebat, quia aliquam sperabat grasiam ab ipso debitore, vt respondent *Doct. supra citati.* Aut fructus dotis non sunt vsure, ideoquenec odiosi, & debentur iure actionis ex statuto, & ita passim seruatur.

Sed de iure municipali Verbis servanda esset dispositio statuorum *d. lib.* 1. *cap.* 158.

Extende nunc, quod *supra vers. infero quarto.* dixi de mala fide, inficiente præscriptionem, vt maximè procedat in foro interiori; nam licet debens aliquid in genere actione personali, suum sit quod debet, vel nullius, neque posideatur ab aliquo, antequam soluat, & ideò possit illud de iuris subtilitate, & ex legali dispositione describere, non obstante mala fide; tamen secus est de æquitate conscientiali; quia debitor tenetur agnoscere bonam fidem, & præscriptio scientis se teneri, non tollit obligationem naturalem, *Bal. cons.* 139. *quæritur an sciens nu.* 1. *lib.* 1.

Et hæc de prima exemplificatione, posita *supra sub n.* 127.

Exemplifica secundo, in hæreditate, quæ ab intestato defertur proximioribus defuncti ex disposi- 136
tione legis, vt patet *ex variis tit. in ff. C. & Inst.* præsertim *tit. de hæred. quæ ab intest. defer.* vt dixi etiam *in meo tract. de iudic. caus. lib. 2. c. 9. n.* 1682. *insi.* † quia 137
lex sequitur voluntatem defuncti, *l.* 19. *ff. de condit. & demonstr.* & late *Mant. de coniect. vlt. vol li.* 3 *tit.* 3. *n.* 1. *& seqq.* & eius voluntatem hanc esse interpretatur, quia naturale est, vt diligamus proximos, incipiendo à nobis ipsis secundum charitatem ordinatam, vt dixi *d. c.* 9. *sub n.* 1. 1688. *versus finem,* & ex charitate ordinata colligi defuncti voluntatem, scribit etiam *Mantic. de tract. de coniect. vlt vol. lib.* 6. *tit.* 11. *sub nu.* 2. *& nu.* 5. & probatur ex *l.* 30. *cum acutissimi. in fine, C. de fideicom.* & sic proximioribus venientibus ab intestato acquiritur hæreditas defuncti ex eius interpretatiuo & præsumpto consensu.

Extende nonò, vt habeat locum in consensu vir- 138
tuali,

tuali, quo subditi per legem principis virtualiter, & efficaciter colligatur: lex enim est contractus inter subditos, & Principem, qui tanquam omnium pater, & legitimus administrator, legem inter subditos, quasi contractum constituit, & subditi in eo contractum id est, lege, effectualiter consentiunt; ex quo enim populus suam authoritatem, & iurisdictionem Regibus, & principibus côcessit, consensum suum legibus iustis à Principe condendis, præbuit; ac proinde si lex ob iustam causam aliquem re sua priuat, & alteri eandem confert, in hoc ipso totus populus consentit, sicut & consentire debet; in quo populi consensu includitur consensus ipsius domini particularis ac proinde in casu nulla illi injuria fit si per legem hujusmodi dominio rei suæ priuetur *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 1. ver. s. cõfirmatur. col. 14. & ver. si. cõtra col. 15. fol. 8. & 9.*

Exemplifica primo hanc extensionem in confiscatione bonorum, seu alia pœna pecuniaria, imposita per legem Principis; quia, cum lex sit contractus inter principem, & subditos, vt dixi, subditus, qui contrauenit legi, dicitur contraueniere proprio contractui, & contraueniendo, incurrit pœnam de eorum consensu appositam, & consequenter cum fiscus, vel pars apprehendit bona, seu pecunias contrauenientis, id est, delinquentis, ea retinet tuta conten scientia, quia ea habet ex contractu, & consensu.

Nec dicatur, quòd delinquens soluit illam pœnam coactus, & non sponte; quia respondeo, inspici obligationem, quæ fuit spontanea, nam quando Princeps facit legem iustam, prospiciendo publicæ vtilitati; & ideo subditi illam legem recipiunt, dicũtur spontet in eam consentire: quòd autem postea coacti soluan hoc non cosideratur, quia & multi sponte se obligant, & tamen obligationi inuiti per sentias, & mandata executiua coguntur parere,

139 Declara notabiliter limitando hanc exemplificationem, vt quamvis lex pœnalis obliget in conscientia, vt secutus sum *supra sub num.* 53. & lex sit contractus inter Principem, & subditos, vt dixi *supra n.* 138. & ideo obligatus ex lege, dicatur obligatus ex contractu, & ex proprio consensu, & qui est obligatus ex cõtractu, & consensu, teneatur in foro interiori adimplere contractum, seu promissum, per ea, que secutus sum *sup. num.* 95. *&* 114. *extens.* 2. *&* 6.

Tamen, qui, delinquendo, incurrit pœnam, seu confiscationem bonorum, tenetur in foro conscientiæ illam soluere, sed satis est, quòd sacerdos imponat pœnitentiam pro delicto, quia pœna imponnitur per iudicem in foro contentioso, *Gl. in cap.* 11. *fraternitas in verbo, cum augmento. in fi.* 12. *q.* 2 *Gemin. in cap.* 35. §. *fin. sub n.* 2. *vers. nota bene. de elect. in* 6 *Alex. in l. si pœna. sub nu.* 3. *vers. extra. g. ff. de condict. indeb. Felyn. in cap.* 1. *fallen.* 6. *cas.* 3. *sub. num.* 41. *de constit. Meden. &* Mich. *Sal. infra citati.*

Restringe primo hanc secundam partem huius declarationis, vt non procedat, quando lex imponeret pœnam ipso facto, quia tunc condemnatus teneretur eam soluere, etiam ante sententiam, seu declarationem iuudicis, vt letè, respondendo contrariis firmat *Felyn. in d. cap.* 1. *fallen.* 6. *limit.* 1. *num.* 42. *in fine*, 44. *&* 45.

Contrarium tenent *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *q.* 62 *art.* 3. *tit. an lex pœnalis. &c. concl.* 3. *per tota. fol.* 244. & testando de communi opin. pulchre *Simanch. de cæth. instit. tit.* 9. *num.* 212. *& seq.* & speciatim *num.* 251. *tom.* 11. *par.* 2. *fol.* 132.

Restringe secundo, vt non procedat, quando delinquens est condemnatus per sententiam iudicis ad illam pœnam, quia extunc illam tuta conscientià retinere non potest, sed solùm potest retinere, donec sit à iudice condemnatus per sententiam, *Felyn. in d. cap.* 1. *fallem.* 6. *lim.* 2. *n.* 46. *de constit. Mich. Sal. ubi supra*, & ex communi opinione sequitur *Medin in sui. tract. to.* 2. *tit. de reb. rest. q.* 37. *col.* 2. *in vers.* 6. *esto. & col.* 8. *in fin. vers. ad sex. tam fol.* 15. *&* 259.

Restringe tertio, vt non procedat quando pœna non descendit à lege, sed ex partium conuentione, quia tunc pars ex arbitrio, magis libero, & spontaneo se obligat, & ideò tenetur soluere in foro conscientiæ; est enim perinde ac si condemnatio interuenisset, postquam pacto quis se alteri obligauit, *Felyn. in d. cap.* 1. *limit.* 3. *sub. n.* 46.

Restringe quarto, nisi pœna legalis, applicanda parti, esset subrogara loco inæstimabilis interesse, & impossibilis restitutionis, puta pro membro truncato, vel debilitato, *Felyn. d. c.* 1. *sub nu.* 46. *limit.* 3. *de constit.*

Sed superflue Felyn. colligit hanc restrictionem, cum satis contineatur *in seq.*

Restringe quinto, vt non procedat, quando lex iniugit delinquenti, vt satisfaciat læso de damno secuto propter eius delictum, quia ista satisfactio quoad læsum, qui eam recipit, non est pœna licet sit pœna quoad soluentem, qui eam tenetur soluere etiam in foro pœnitentiali, *Gemin. in c.* 35. *commissa si. fin. sub. num.* 2. *vers. nota bene. de elect. in* 6. quem, vti pulchre declarantem, sequitur *Felyn. in d. c.* 1. *fallen.* 6 *limit.* 5. *n.* 46. *versus finem, de constit.* 140

Exemplifica secundo, quando Princeps, ne rerum dominia maneant incerta, facit legem, ut res præscribatur tanto tempore contra negligentem, ut dicebam *supra nu.* 127. *& seqq.* quia isto casu præscribens videtur prescribere ex contractu facto à Principe inter subditos per legem, & sic negligens dicitur consentire, ut præscribatur. 141

Declara primo, temperando eandem extensionem, ut procedat solum, quando lex est iusta; secus si esset iniusta, quia tunc non esset lex, & consequenter cessaret fundamentum, per ea, quæ dixi *sup. num.* 16. *&* 51. & diceretur iniusta, verbi gratia, quando esset nutritiua peccati; & ideo si in casu secundæ exemplificationis, de qua *hic num. præced.* supponeremus malam fidem præscribentis, illa lex forsam esset nutritina peccati, & ideo iniusta; quod tamen non firmo, quia quando lex positiua permittit, seu tolerat minus malum, ut obuiet maiori, quòd aliàs necessario sequertur, dicitur aduhuc iusta, & seruari debet in foro fori, qua ratione lex positiua permittit contrahentibus, ut possint se decipere infra dimidium, vt secutus sum *supra ampl.* 10. *num.* 1. *&* 3. 142

Declarat secundo, vt procedat, quando lex innititur veritati; secus si imitatur præsumptioni, quæ in aliquo casu particulari esset erronea, sicq; præsumeret vnum, & in veritate esset coutrarium; quare si lex disponat, vt absolutus per rem iudicatam, vterius nõ sit obligatus; & tamen in rei veritate, quam actor non potuit probare, sit obligatus, procedit lex ista in foro forri, in quo non apparet de errore præsumptionis; secus in foro poli, in quo constet de errore, quia in isto foro cessat consensus, & contractus legis: lex enim, quæ mandat, absolutum per rem iudicatam non esse amplius obligatum, præsumit absolutionis sententiam esse iustam, quia re vera abso-

lutus non sit debitor: quod si constaret esse obligatam, vtique non mandasset absolutionem, quia esset lex iniusta, & sic non esset lex, & consequenter lex esto casu non consentit, & sic cessat contractus.

AMPLIATIO XX.

SVMMARIA.

Cambio etiam nulliter, sicque vsurarie contracto, campsor non predit pecunias datas cambio, nec excluditur à consecutione interesse, n.1.& seq.& nu.26. Reiectis motiuis, de quibus n.22.& seqq.

Restringitur primo hæc ampliatio, distinguendo duos casus, & quatuor species contractuum, n.28. & seqq.

Restringitur secundo, vt interesse cambiorum sit indebitum, vbi cambia non exercerentur, n.35.

Procurator ad accipiendum mutuas pecunias, potest accipere cambio. n.36.

Locupletatio vnius cum alterius iactura est contra naturam, sub n.1.vers. ratio.

Cambij interesse, probatis requisitis, debetur, etiam nulla cambij forma seruata, n. 3.

Mutuum in verbis, & in re societas, dicitur societas, n.4.

Mutuum potest in parte valere, & in parte non, nu.6

Pactum vsurarium vitiatur, & non vitiat mutuum, num.7.

Census contractus, in quo venditor promittit in retrouenditione dare aliquid amplius, non vitiatur, sed vitiatur illa promissio, n.9. Vitiatur etiam, & non vitiat pactũ. quo venditor cogitur indirectè. ad redimẽdum censum, n.10. Vitiatur etia, & non vitiat pactum de soluendo anticipate, n 11. Vitiatur similiter, & non vitiat imposito generalis census super ominibus bonis, quando est impositus, etia super certa re, n.12.

Protestatio contrahentium censum. quod instrumentum census intelligatur celebratum iuxta formam constitutionis Pii V. &c. coadiuuat multum, ad reiicienda pacta iniusta, sine vulneratione census, sub nu.12.

Pacta, quæ vitiantur, & non vitiant censum, num.9.& seq.& n.14.& seq. vbi declaratur.

Pacta accidentalia, seu contra naturalia actus vitiantur, & non vitiant, n.14. Sed ea, quæ versatur circa substantiam, seu formam substantialem, vitiant, & non vitiantur, n.15.

Pii V. constitutio de censibus, dum declarat fœneratitios census, initos sub alia forma, non æqualiter declarat, &c. n.17.

Conditio impossibilis & Conditio turpis, } habentur pro non appositis, n.13. Declaratur, n.16.

Societas officii sustinetur pro ea summa, pro qua sustineri potest n.18. Et fructus indebitè exacti non computantur in sortem, si probatis requisitis cederent loco damnorum, & interesse lucri cessantis, n.27.

Donatio non insinuata sustinetur in ea summa, in qua insinuatio non requiritur, n.19.

Vsurarius contractus, an & quando puniatur, n.28. & seqq. Et quado contractus sit vsurarius, & quando non, n.31. & seqq.

1 AMplia XX. vt quamvis contractus cambij sit nullus ideoque reduci videatur ad speciem contractus vsurarijs, tamen campsor, qui pecunias dedit cambio, illas non perdit.

Ratio est, quia alias vnus locupletaretur, cum alterius iacture, quod est contra naturam, *l.14. nam hoc natura. ff. de condict. indeb.* vnde, si contractus eo modo, quo est gestus, sit inualidus, & ex illa inualiditate oriretur locupletatio vnius cum iactura alterius, debet lex contractum sustinere eo modo, quo remaneat validus, & quo æqualitas inter vtrumque seruetur, per, quæ secutus sum *per. seq. limit.7. sub num.11.& 12.* & consequenter, si contractus cabij cum lucro cambij sit inualidus, & vsurarius: debet reduci ad contractum mutui cum interesse lucri cessantis, & damni emergentis.

Pro faciliori huius ampliationis, eiusque rationis intelligentia, & firmiori resolutione duo præmittenda sunt. 2

Primum, quod tam contractus cambij, quàm quivis alius contractus, vt sit vsuraris, debet necessario habere mutuum explicitum, vel ad illud implicitè reduci, cum vsura non committatur in alia specie contractus, quàm in contractu mutui, vt secutus sum *par. praced. sub nu.25.*

Secundum, quod etsi omnis contractus vsurarius sit contractus mutui, vt dixi, tamen non è conuerso omnis contractus mutui est vsurarius; aut enim pro sorte mutuata redditur sola sors; & tunc nedum non est vsurarius sed est pius: aut redditur sors cum accessione; & tunc illa accessio vel datur pro inter esse lucri cessantis seu damni emergentis, & similiter non est vsurarius, per ea, que latè scripsi *ead. par. praced, n.74.& seqq.* vel datur non pro aliquo interesse, sed ex eo solo, quod mutuatarius fuit in hoc beneficiatus à mutuatore; & tunc est vsurarius, prout hæc latius explicaui *d. par præcedenti, n.71.*

His duobus præmissis, huius ampliationis, eiusq; rationis veritatem quinque ostendo argumentis. 3

Primò, quia licet contractus cambij resolueretur in mutuum, imo esto, quod esset contractus mutui, & mutui expliciti; tamen si mutuator vltra sortem mutuatam intendat aliqui aliud rehabere, mutuum sumi non debet in ea specie mutui, in quo accessio non est vsuraria, sed debet reduci ad illud mutuum, in quo accessio non est vsuraria, vt puta, si mutuator vere, & iuridice probet, illam accessionem sibi deberi ratione lucri cessantis, seu damni emergentis, per ea, quæ scribunt *Nauar. in man, confess. cap.17 de vsura circa cambia, sub nu.297. ibi, tertio dico*, vbi formatio prius *n.296.* cambio in sui essentia iniusto, ait, illud cambiũ non posse defendi nisi ratione vera interesse, vt puta, quia is. qui dedit cãbio destinasset illas pecunias mercaturæ, vel rebus frugiferis emẽdis, ita quod causa principalis, quare cessauerit ab illis, sit datio pecuniarum ad cambiũ; & demũ sentit, illud cambiũ esse reducendum ad eam speciem cambij, seu contractus, in qua, vt euitetur damnũ, possit sustineri, & licet ipse addat conditionem, (dũmodo seruentur seruanda ex extrauag. Pij V.) quam conditionem tacitè videntur sentire ijdem *Naur. & Io. Bapt. Can.* quos, loquendo de pecuniis datis ad cambiũ rustico, cuius litteræ sunt rediture inanes, secutus sum *s. ampl.17. n.5. vers.4. quia* & *Io. Azor. de instit. moral. part.3. lib.10. tit. decam. c.11. qu.2. ver s. ad secundum* vbi ait, quòd nõ refert, si illud mutuũ nomine cãbij simuletur, quia cambiũ est siccum, & nũmularius à vero cãbio cessat, vt suas pecunias in siccum cambiũ hoc est, in mutuum det; quo casu, inquit debet habere interesse cãbij, a quo cessauit, vt ex eodem: & aliis secutus sum *s. ampl. 8. n.1.* & sic supponunt semper formam cambij, tamen (parcat mihi Navar.) hæc conditio est frustratoria, quia aliud est lucrum cambii, quod vt debeatur necessarium est, vt 4

vere,

verè,& realiter servetur forma, tradita in constitutione de cambiis; aliud est interesse lucri cambij, à quo quis verè cessaverit,dum rogatus mutuasset,vel debitor fuisset morosus in non solvendo;quia istud interesse lucri cessantis deberetur eo ipso,quòd creditor invitus cessasset à cambio vero,& reali, seu ab alio negotio,cujus interesse peteretur,unde tantum ab est,ut pro isto interesse sit necessarium , servasse formam constitutionis cambij,ut ideo debeatur interesse cambij,quia gratia ipsius mutuatarij,sed culpa debitoris cambium nullatenus fuorit contractũ , justa ea, quæ scripsi *d.ampl.8.n.1.& seqq & nu.245.* ubi latè firmavimus, ex mutuo deberi interesse cãbiorum,servata solum forma mutui,&non cambij,

4 Secundò,quia etiam contractus mutui resolvitur in eum contractum , cui pacta , & conventiones conveniant , quare si tu mutuo dares alicui pecuniam, ut mercatoriam artem exerceret, laborem,& industriam subituro,& lucrum,& damnum æqualiter divisuro,contractus non esset usurarius,cum ex pactis appositis appareat,potius initam fuisse societatem,quàm contractum mutui, *ibid.Pav.aeri 186. si quis mutuat.* quem sequitur *Covar.var. resol.lib.3. c.2.n.2 in fine,vers. quin & pecunia.* similiter pecunia,mutuò coacte data , resolvitur in emptionem annui reditus,ut scripsi *supra q.1.n.452.& seq.460. 462. vers. sed non.* in contractu enim non verborum sonus,& conceptio sunt attendenda,se pacta , & conventiones,ut secutus sum *in meo tract.de jud. caus. l.2.c.9.n.1347. & 1352.*

5 Tertiò,quia si mutuator potest,explicitè mutuando,pacisci de lucro cessante , ut secutus sum supra *amlp.8.num.1.& seqq.*ergo,resoluto cambio in mutuum,non repugnat justitiæ,quód campsor, probatis requisitis,consequatur lucrum cessans, & evitet damnum emergene , ut latè hanc materiam prosecutus sum *d. ampl. 8. n. 1. & seq.*

6 Quartò quia contractus mutui potest in parte valere, & in parte non valere,prout in parte cótineret justitiam & in parte non contineret;quare si Titius mutuat tibi centum,& vult sibi fieri instrumentum guarintigiatum de duplo,id est,de ducentum; tale instrumentum,& quoad Deum,& quoad mundum est licitum usque ad dicta centum,quia nec in certis,nec in incertis licitum pati debet ob illicitũ, ut,articulo latè per argumenta ad utramque partem discusso,firmat *Laur.de Rod. ph.in c.consuluit.par.2. q.135.n.29.30.& 31.& ubi.33.in 6.argumento,ibi,credo de juris rigore. de usur.in er tract. divers.to.7.fol.35*

7 †& pactum usurarium,mutuo adjectum,vitiatur,& non vitiat,quia contractus mutui de se est licitus,& debet infirmari,quatenus continet usuras,& usurarum promissio vitiatur, in quantum excedit legitimum modum *l.34.Julianus.§.idem Papinianus, & ibi Gl. ff.de act.empt.l.29 placuit,ff.de usur.& l.26.eos §. super usurarũ ibi si quis autem. cod.Laur.de Rolul. d.q.135.sub.n.30.& Surd.cons.327.voce Lucensis.subn. 17.& 18.li.3.*quē etiam in diverso casu,faciente tamen ad hunc,secutus sum *s.ampl.8.num.60.*& quòd pactum lucri,appositum in mutuo, non trahat mutuationē in aliud genus contractus,sed maneat mutuatio', ac si pactum non esset appositum , scribit *Med.in suis tract.to.2.ti.de verb.per usur.acq.q.2. in respons.ad tertium,vers.ad tertiũ,col.12.fol.308.*& in effectu consentit *Molin.*quem retuli *d.ampl.8.sub.n. 20.vers.neque* &,quòd pactum usurarium,adjectum contractui mutui,vitietur, & non vitiet mutuum , quod de per se est licitũ fuisse conclusũ in Camera Imperiali,quamvis constitutiones Imperij cassarent, & irritarent contractus usurarios,testatur.*And Gail. in pract.observ.lib.1.observ.4.constitutiones.n.6.& seq.* junctis aliis *n.praced.li.1.*† similiter,si mutuans naviganti,aliquid ultra sortem recipiat,partim ratione periculi,quod in se susceperit,& partim ratione mutui,committit usurã solum quoad id,quod plus recipieratione mutui;& non quoad illud plus,quod recipit ratione periculi, *Archiep. Florent.*quem secutus sum *supra qu.1.nu.498. confir.5.versus finem.* 8

Confirmatur primo hoc quartum argumentum, quia licet cõtractus censualis,in quo venditor promittit emptori in retro venditidne dare aliquid amplius ultra sortẽ,sit invalidus in ea parte,in qua hoc promittitur,tamen remanet validus in ea,ut,articulo discusso,firmat *Fell.tract.de censib.in verbo ut vides sub n.12.ibi,quid igitur dicendum,junctis nu.4.& seq.& n.14.in fine,ibi,sed istis non obstantibus,& n.seq. to.6.p.2.fol.156.*†Licet etiam pactum,appositum in contractu census,quod emptor, qui domum,super qua census est impositus,conduxit , non possit expelli,etiam finita locatione, nisi prius redempto,& extincto censu,videatur pactum inhonestum,cũ ex eo per quandam vim indirectam compellatur venditor ad redimendum;quòd est contra naturã census;tamen illud pactum non vitiat contractum census,sed ipsũ vitiatur, *Rot.divers.dec.19.fuit conclusum,n.4.corbm R.P.D.Contuccio, in Rom.null.census, 4.Febr.1583.in impressis Romæ 1615.*†Licet etiã pactum de solvendo anticipate,appositum in contractum census,sit reprobatum ex constitucione Pij V. de censibus, tamen vitiatur,& non vitiat censum , *Rota divers.dec.326.sententiam,nu.4.vers.alia nullit. coram Illustr.Card.Lancell.in Bononien.census,veneris,10.Junij1611.in impressis Romæ 1615.*†Licet pariter census,impositus generaliter super omnibus bonis,sit nullus ex constitutione Pij V.tamen,si fuerit impositus super certa refrugifera,&proportionabili censui,& ulterius super omnibus bonis,census est validus,quia illa superfluitas rejicitur.*Rot.diver.decis.285.dixerũt,in fine n.12.cora bona.mem.Card.Pãphil.in Benevent.census,29.Martij1595.in impressis Lugduni 1612.*& maximè procedit hæc confirmatio, quando contrahentes in contractu census protestati sunt,quod instrumentũ intelligatur initum,factó & stipulatum juxta formam constitutionis Pij V.ita quod,si in eo contra dictamformã esset aliquid oppositum, illud habeatur pro non apposito,pro non scripto,& pro non stipulato,sed reducatur,& reductum censeatur juxta illius tenorem,cum eorum intentio fuerit,& si ita contrahere,& non alio modo, *Rot.divers.dec.285. dixerũt domini,n.1 cora eod.bon. mem.Card.Pamphil.in d.Benevent.census,29.Martij 1595.seu 1598.in impressis Lugduni1612.quæ est superflue iterum impressa in dec.124.inter impressas Romæ 1614.ead.Rot.div.dec.43.fuit conclusam,sub n.2.ver. tanto autẽ,coram R.P.D.Orano,in Forolivien.census, lunæ 13.Novẽb.1589.& dec.89.placuit,in fine,n.7.coram eod.bon.mem.Card. Pamphil.in Benevent.census, veneris 19.Decemb. 1594. in eisdem Romæ impressis.* 9 10 11 12

Corroboratur hæc confirmatio,quia hæc pacta, quæ sunt contra naturam actus,sunt veluti conditio impossibilis,quæsive sit impossibilis defacto,sive de jure,semper rejicitur,& similiter conditioturpis habetur pro non adjecta,ut secutus sum *in meo tract.de jud.caus.lib.li.1.c.57.n.6.*& sic vitiatur,&non vitiat. 13

14 Intellige tamen hanc confirmationem cum hac diſtinctione: Aut pacta illicita,appoſita in contractu cenſus,ſeu alia,in eo omiſſa,non ſunt circa ea, quæ ſunt de forma ſubſtantiali contractus cenſus, ſed ſunt accidentalia,ſeu contra naturalia:& quiaejuſmodi pacta, ſeu omiſſiones non removent conſenſum contrahentiũ à cõtractu cenſus,nec faciunt illum contractum tranſire in aliã diverſam ſpeciẽ; ideoque ſunt quid accidentale,quod poteſt ineſſe, & abeſſe à contractu cenſus; contractus cenſus ex illorum oppoſitione,ſeu omiſſione non vitiatur,ſed viantur ipſa pacta ; & ita procedunt adducta in confirmatione, *Rot.div.dec.176.fuit propoſita,n.2.in fine.verſ.examinatis.& ſeqq.coram bon.mem.Cardin. Seraph.in Calaguritana cenſus.lunæ 29.Aprilis 1602* ubi,quòd pactum, ut venditor cenſus teneatur reſtituere pretium cenſus,vel illos cariores ſolvere,ad electionem emptoris,ſi cenſus ex lege Regia in poſterum cariores fierent, vitiatur , & non itiat contractum cenſus,ideoque fructus,ex ejuſmodi cenſu percepti,non computantur in ſortem,*& deciſ.159 cum in ultima.ſub n.1.coram bon.mem.Gard.Pamphilio,in Bononien.cenſus,lunæ 26.Junij.*1600.ubi,quod pactum deſolutione anticipata non vitiat cenſũ,ſed

15 vitiatur:†At pacta,& omiſſa verſantur circa ſubſtãtiam,ſeu formam ſubſtantialem cenſus;& iſto caſu, quia ejuſmodi pacta,ſeu omiſſiones impediũt ipſius cenſus creationem, faciendo , contractum tranſire in aliam ſpeciem contractus ; dico , quod vitiant contractum cenſus,ut tacitè ſentit *Rota d.deciſ.159 ſub.n.1.*&declarant expreſſè*d.dec.176.ſub n.2.& dec. 10.fuit reſolutum,n.1.& ſeqq.coram bon.mem.Cardin. Seraph.in Romana turris bubalariæ,lunæ 7.Novembr.* 1575.ubi,quòd pactum in cõtractu cenſus appoſitum, quòd venditor teneatur infra quatuor annos redimere cenſum, vitiat contractum cenſus , quia tendit ad perimẽdum ipſum actum,cum ſit contra ipſius actus ſubſtantiã,qua remota removetur ipſe actus,& facit, ut contractus tranſeat in aliam ſpeciem,nempe,in contractum pignoris fœneratitij,& *dec.325.dubium.ſub n.10 verſ.ultra quod coram Illuſtriſſ.Card.*Lancellotio,*in* Lucana locationis, *veneris 18.Martij.& 29.Aprilis* 1611.ubi, quòd pactũ illicitum de ſolvendo certo intereſſe pro anticipata locationis ſolutione facit,illã ſolutionem tranſire in mutuum palliatum,quas deciſiones habes *inter impreſſas Romæ anno* 1615.&quòd ea,quæ ſunt de propria eſſentia,& ſubſtantia alicujus actus , remitti non poſſit , quoniam actus conſiſtere non poſſet , ſcribit,loquendo de non remittenda cautione uſufructuario *Peregr.tract.de fideic.art.40.n. 13. verſ. cũ.*&cum hac diſtinctione concordat.*Io. Azor.de inſt.moral.par.3.l.4.tit.de reſt.c.24. verſ. his poſitis. col.*307.*in fine*,dicens,quòd ſi conditio appoſita in contractu eſt contra ſubſtantiã contractus tunc vitiat contractum;ſecus,inquit,ſiſit contra accidentia contractus,quia tunc non vitiat,cum, ſublatis,ſeu mutatis accidentibus ſubſtantia adhuc maneat.

16 Cum hac eadem diſtinctione procedit corroboratio adducta s.*n.13. de conditione impoſſibili:* Aut enim impoſſibilitas eſt circa accidẽtalia,& tũc vitiatur,&ita procedit corroboratio: Aut eſt circa ſubſtantialia,& tunc non vitiatur,ſed vitiat, *Add.1.ad Gl.1.in §.impoſſibilis Inſtit.de hæred.inſt.Abb.in c.ult. ſi conditiones.in 1.& 2.reg.n.2.3.& 4.de condit.appoſ.*

17 Nec hujus intelligentiæ diſtinctioni,contractui cenſus applicatæ, obſtat dicta Pij V. conſtitutio in illis verbis, *contractus.ſub aliaforma.&c.*ubi cenſus contractus,qui ſub alia forma, quàm ſub illa, illic tradita,celebrarentur, declarat ſœneratitios, & tamen à forma illic tradita excludit indiſtinctè,& æqualiter tam pacta,quæ ſecundum *Rot ſup.citatam* ſunt contra ſubſtantiam , & formam contractus , quam pacta,quæ ſunt contra naturalia contractus.

Quia reſpondeo negando, quod æqualiter excludat utriuſq;generis pacta; imo illa declaratio contractus ſœneratitij,& annulatio refertur non ad omnia,quæ dixit ſupra,ſed refertur tantum ad ea,quæ ſubſtantialem contractus formam reſpiciunt : nam cum Papa improbaverit nonnulla pacta particularia,ut in *§.pacta continentia,& in §.ſicuti etiam.*&illa tantum pacta ſpecialiter annullaverit,non autem totum contractum propter illa damnaverit , colligitur,quòd ejus intentio fuerit, quòd reſecatis illis pactis contractus in reliquis remaneret in ſuo robore,*Rot.d.dec.159.n. & ſeqq.* ubi alias adducit rationes,quas tu poteris videre.

Multa mihi dicenda ſupereſſent,tam circa hanc objectionem,& ejus reſponſionem,quam circa cognitionem,quæ pacta dicantur ſubſtantiali contractus,& quæ naturalia:hoc enim opus,hic labor eſt: ſed locus non conſentit;tranſeamus ad alia,& interim collige aliqua pro iſtorum pactorum declaratione ex his,quæ ſcribit *Jo. Azor.de inſt.moral.p.3.l. 6.tit.de contract.c.13.verſ.pacta igitur,&ſeq.col.*520

Confirmatur ſecundo,quia licet ex pecunia,data in ſocietate officii,contracta ſine officio , quis fructus ſocietatis conſequi non poſſit,per ea,quæ ſcripſi *par.præced. n. 35* tamen an illos conſequi poſſit vim pacti , & contractus innominati , do , ut des, vallati periculo perdendi pecuniam in caſu mortis, eſt articulus controverſus , in quo extant opiniones , quas adduxi *ſup.qu. 1. n.* 280. & 283.

Confirmatur tertio , quia licet pariter ſocietas 18 contrahatur pro majori quantitate fructuum , quã illud officium reddat,ſive pro majori ſumam, quã valeat illud officium,juxta ea,quæ ſcripſi *ſupraq.in. 326.& hac ead.q.par.præcedenti n.* 35.& quoad illã majorem quantitatem ſit nulla, tamen remanet valida,quoad illam quantitatem,cujus officium eſt capax,*Rot. diverſ.dec.336.Honorius,initio,verſ.dubitavi.in Romana ſocietatum,lunæ 29.Januar.*1601.*coram Illuſtriſſ.Card.Millino,inter impreſſas Lugduni* 1612 ubi dicit,Dominos de Rota fuiſſe concordes,quòd ſocietates officij, initæ cum eadẽ perſona ſuper eodem officio , ſuſtinerentur ſolum uſque ad valerem officij & non ultra,& ſentit etiam in *dec.287.habebat,verſ.dubitavi in Rom.ſociet.lunæ 28 Januar.1591 coram bon.mem.Card.Blanchetto*,dicens,fructus perceptos non deberi ultra ſummam,excedentem valorem officiorum,& tamen prima ſocietas excedebat valorem officiorum;*& dec.289. domini dixerunt, in fin.inter eaſdem Lugduni impreſſas*,dicens,quòd Domini cenſuerunt,pro rata , per quam ſocietas ſuſtineri non potuerunt , fructus exactos cohærere extinctioni ſoriis principalis;& idem ſentiunt *Caſtrac. tract.de ſociet offic.cap.6.ſub nu.7.Io.Azor. de Inſtit. moral.par.3.lib.9.tit.de ſociet.cap.9.verſ.hac conditio col.* 779. & ita cenſeo tenendum.

Quicquid de iſta validitate dubitet ratione individuitatis,*Virg.de Boccatt.tract.de ſoc.offic.n.*102.& pro tota validitate affirmet *ſub n.* 126.

Confirmatur quarto,quia licet donatio,non inſi- 19 nuata,non teneat in tota ſumma,tamen tenet in reliqua

liqua summa, pro qua insinuatio non erat necessaria, vt secutus sum *in meo tract. de iudic. ... lib. 2. cap. 11. n. 311.* & sic sustinetur contractus eo modo, quo sustineri potest.

20 Confirmatur quinto, quia licet litteræ cambi fictæ non habeant executionem paratam, tamen habent eam pro ea parte pro qua sunt veræ, vt ex Nauar. secutus sum *infra §. 7. gl. 5. n. 10. vers. si br stringe.* Ergo.

21 Quintò, quia vel consideramus resolutionem cambij in mutuum, & tunc succedunt quæ scripsi: vel consideramus simplicem resolutionem contractus; & tunc is, qui accepit pecunias cambio, remanet debitor obligatus ad restituendas pecunias, & non restituendo, tenetur ad interesse, vt ex *Rot. diuers* secutus sum *supra ampl 8. n. 194. in fine, n. 7. vers.*

Quare in summa, vel iste mutuator mutuando, non cessauit à cambio, & tunc poterit consequi suolum interesse, quod verè passus est cum re vera ipse noluerit mutuare, ideoq; mutuatarius tenebatur statim pecunias reddere, cum apud eum remanserint sine titulo vt ex Rot. secutus sum *d. ampl. 8. num. 194* vel mutuando cessauit à vero cambio, & tunc debetur ei interesse veri cambij, per ea, quæ latè secutus sum *ead. ampliat. 8. n. 1. & seqq.*

22 Contra hanc ampliationem sentire videntur ii, qui cambia ficta, simulata, seu aliter sicca passim tanquam usuraria damnant, & damnando, nullum faciunt verbum de soluendo aliquo interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, vt patet ex his, quæ scripsi *par. seq. lim. t. 7. n. 1.* & aliis in locis, in quibus egerim de cambio vsurario.

23 Comprobatur primo hæc opinio contra ampliationem, quia in his, quæ dependent à voluntate duorum, & agitur de obligatione contrahenda, si actus non valet, vt sit nec valebit vt fieri potuisset, per ea, quæ allegaui *par. seq. lim. 7. n. 5. vers. minusve. & in meo tract. de iudi. caus. ... 1. sub n. 1123.* quia in indiuiduis vtile per inutile vitiatur, vt secutus sum *d. c 11. n. 312. 313. 1121 & seqq. & cap 7. n. 701. 702 & 706.* vbi habens plura exempla, quæ videtur infringere hanc ampliationem.

24 Comprobatur secundo, quia si rationes adductæ pro ampliatione, essent veræ sequeretur, quod quamvis contractus census esset factus sine fundo, seu sine fundo fructifero, & emptor exegisset cẽsus annuos, seu is, qui dedit pecunias ad societatem officiorum, exegisset fructus, etiam mortuo officiali, seu vendito officio, posset illos annuos census, & illos fructus non computare in sortem, sed retinere loco interesse; quia mens contrahentium non fuit, vt pecuniæ starent otiosæ; & quia interesse debetur tam de iure naturali, quam de iure diuino; & tamen non est ita, quia ille census, seù societas officij, resoluuntur in simplex mutuum, & ideò fructus exacti computantur in sortem, ut tenuit, sæpe Rot. quam citavi *supra ampl. 8. n. 117. vers contra hanc.* ergo ex hoc apparet, illas rationes esse infirmas.

25 Comprobatur tertiò ex sex argumentis, quæ contra hanc ampliationem adducit *Laur. de Rodulph. in c. consuluit p 2. q. 135. sub n. 131. vers. in contrarium. nu. 132. & 133. de vsur. inter tract. diuers. tom. 7. fol. 35.*

26 Retenta ampliatione: Respondeo ad adducta in contrariam; & primo dico, quod licet illi Theologi, qui damnant cambium vsurarium, non faciant verbum de soluendo interesse; tamen non sequitur; ergo sentiunt, interesse non esse soluendum; nam alibi dixerunt, esse soluendum pro cambio sicco, vt retuli *supra ampl. 8. n. 1.*

Ad primam comprobationem patet solutio ex his, quæ scripsi *par. seq lim. 7. sub n. 11. & 12. & in meo tract. de iud. caus. lib. 2. cap. 11. sub n. 1123. in futura impressione.*

Ad secundam respondeo, quod pecuniæ, exactæ pro fructibus societatis officij, non computantur in sortem, sed cedunt loco damnorum, & interesse, ratione lucri cessantis, probatis requisitis, de quibus *sup. ampl. 8. n. 99. & seq. Rot. diuers. dec. 287. habebat in fine, coram bon. mem. Card. ... Jan. 28. Jannar. 1591. in Rom. societat. inter impressas Lugduni 1612.* & sic illa confirmatio retorquetur. 27

Ad tertiam sufficiat pro responsione, quod idem *Laur. de Rodulph.* qui illa argumenta deducit, firmat hanc ampliationem contra illa argumenra.

Restringe primò, explicando eandem ampliationem, vt hæc omnia, quæ dixi de soluendo capitale, & interesse, legitimè probatum, resecatis vsuris, procedant quando creditor in iudicio non egerit ad consequendas vsuras, sed egerit solum ad consequendum capitale, seu etiam interesse, de iure legitimè debitum; quia tunc fieret hæc separatio liciti ab illicito, vt creditor consequeretur licitum, secus si in iudicio egisset ad usuras, puta, ad duplum promissum ex mutuo, & pro isto duplo esset usus instrumento sine pœnitentia, quia tunc perdit etiam capitale, *Laur. de Rodulph. in d. cap. consuluit. par. 2. quest. 135. in fine. sub n. 34. vers. vnum tamen. de vsur. inter tract. diuers. tom. 7. fol. 35.* 28

Quicquid dicat *Laur. de Rodulph.* tu distingue duos casus: Primus casus est, quando contentio est coram judice civili, civiliter agendo: & isto casu procedit ampliatio, sive creditor usus sit instrumento, sive non, & sive cum pœnitentia, sive non; & ideò Rota in controversiis super sorte, & fructibus societatis officij, nulla facta mentione de crimine usuræ, semper condemnat ad fructus pro rata, pro qua liciti sunt, & absolvit à fructibus illicitis, & usurariis; ut patet ex dictis *sup. n. 18. in 3. confirmatione.* 29

Secundus casus est, quando contentio est coram judice causarum criminalium, criminaliter agendo: & isto casu, supposita opinione: quæ servatur in prari, ut pro crimine usurarum possit processit criminaliter (de hoc enim non disputo) concludo, quòd licet creditor possit obtinere in eo, quòd remanet licitum, per ea quæ dixi sup. *n. 6. & seqq. in 4. argum. & infra §. 7. gl. 5. n. 76. vers. extende*, tamen in eo, quòd remanet illicitum, & usurarium, punitur extraordinarie arbitrio judicis, ad tradita per *Clar. recep. sent. lib. 5. §. usura, vers. & ex hoc. & Menoc. de arbitr. jud. l. 2. cent. 4. cas. 398. per totum*, & quod usuraria pravitas sit de jure punibilis, dixit *Rot. divers. decis. 332. n. 3. inter impressas Lugduni anno 1612.* 30

Extende conclusionem hujus secundi casus, ut procedat indistinctè sive mutuator exegerit usuras; quia tunc usuræ delictũ est omnino consummatum, ideoque punitur in primis criminaliter, & secundario condemnatur civiliter ad restitutionem usurarũ exacturam: sive non exegerit, minusve instrumento usus sit in judicio; quia adhuc puniri debet, cũ usuræ delictum consumetur sola spe recipiendi ultra sortem, hæcque spes, si sit occulta, punitur in foro interiori; juxta ea, quæ scripsi *s. ampl. 10. sub n. 87.* si verò sit manifesta iudicialiter, punitur etiam in foro exteriori; exacti enim esset necessaria solum, vt

poſſet condemnari etiam ad reſtitutionem, vt dixi *ſub eod. n.*87. ſic dicimus in furto, & rapina, quibus aſſimilatur vſura, vt dixi *ampl. præced. n.*64. fur enim, ſi rem abſtulerit, condemnatur etiam ad illius reſtitutionem, ſed ſi non abſtulerit, ſed ſolum fregerit oſtium, ſeu ſcrinium, & impeditus non abſtulerit, adhuc eſt puniendus, ſaltem pœna mitiori, quia deuenit ad actum proximum, & immediatum ipſi maleficio, *Clar. recept. ſent lib. 5. qu. 92. verſ. ſcias tamen. verſus finem.*

31 Declara etiam pro abſoluta intelligentia quando contrahens poſſit puniri pro contractu diſtinguendo contractus iniuſtos in quatuor ſpecies.

Prima ſpecies eſt contractus explicitè vſurarius: & in hac ſpecie concludo, non ſolum contractum eſſe iniuſtum cum obligatione reſtituendi acceptum vltra ſortem, tam iure fori interioris, quàm iure fori exterioris, ſed etiam accipientem puniendum eſſe criminaliter, vt dixi hic *ſupra*, quia vſura eſt rapina, & furtum, vt dixi *ampliat. præcedent in.* 64.

32 Secunda ſpecies eſt contractus implicite vſurarius, nempe, quando in rei veritate eſt contractus mutui, ſed eſt fictus, & ſimulatus alius contractus, & ſic eſt mutuum palliatum, de quo ſcripſi *par. præced. num.* 24. & in hac ſpecie conſidero duos caſus: Primus eſt, quando certo conſtat de mutuo palliato, vt puta; quia celebratur contractus venditionis cum pacto, ut venditor teneatur redimere quandocunq; ad voluntatem emptoris, cujus lucro cedant fructus rei emptæ, de quo contractu locutus ſum s. *q.* 1. *n.* 479. *& ſeqq.* 487. *juncto. n.* 475. & iſto caſu concludo idem, quod concluſi in præcedenti prima ſpecie, nempe, quòd non ſolum iſte emptor tenetur reſtituere fructus perceptos, ſeu illos computare in ſortem, ſed poſſet etiam extraordinariè puniri: Secundus caſus eſt, quando non certo conſtat de mutuo palliato, ſed poteſt ſolum de eo dubitari, ut puta, quia res cariori vendatur pretio pecunia abſenti, quam præſenti, & non conſtet de certo venditoris intereſſe propter dilatam ſolutionem, ideoque non poſſit contrahentes illud taxare, ne aperiatur via fraudibus vſurarum, iuxta ea, quæ ſcripſi *par. præced. n.* 85. quia poſſet venditor mutuum palliare hoc modo, vt, quaſi recepto pretio, *de contanti,* illud deinde mutuet vſque ad tempus dilationis conuentæ, ſimulato intereſſe: & è conuerſo poſſet eſſe, quòd re vera venditor pateretur illud intereſſe, quod ſibi, ſi probatur, iuſte deberetur: ſimiliter poſſet ille exceſſus non eſſe exceſſus, cõſideratio forſan mali debitoris nomine, item conſiderata incertitudine futuri pretii: quia tempore ſolutionis faciendæ poſſet eo pretio vendi: & iſto caſu in foro fori ob iſtas cauſas, & incertitudines concludo venditorem non ſolum non puniri, ſed tolerari etiam validitatem contractus, per ea, quæ ſcripſi *d. par. præced. n.* 77. *& ſeqq.* & ita ſervat uſus, pro cujus ratione facit quod ſcribunt Doct. quos ſecutus ſum *d. nu.* 77. *& Strach. tract. de mercat. par.* 1. *n.* 37. *tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 286. & quod ſcripſi *in meo tract. de jud. cauſ. li.* 1. *c.* 9. *n.* 216. *&* 21 . In foro tamen interiori caſtigabitur conſcientia iniqui.

33 Tertia ſpecies eſt contractus, qui nec explicitè, nec implicitè apparet uſurarius, ſed tamen ad evitandam uſuram, quæ in eo poſſet facile committi, eſt à jure damnatus; nulla tamen contrahentibus eſt impoſita certa pœna; qualis eſt contractus aſſecurationis, initus inter mutuatorem, & mutuatarium, qui cenſetur contractus uſurarius, *d. c. ult. de uſur.* & in hac ſpecie concludo, annullari contractum, tanquam illicitum, reſtitutis hinc inde datis, & acceptis; nulli tamen alteri pœnæ, præter contractus nullitatem cenſeo eſſe locum, quia, quando judicium fertur ex præſumptionibus, pœna criminalis debet ceſſare, *c.* 2. *afferte. de præſumpt.* etiam ſi talis contractus ſit damnatus tanquam fœneratitius, ideoque Pontifex *in d. cap. ult.* non dixit, illum contractum eſſe uſurarium, ſed dixi eſſe cenſendum.

Quarta ſpecies eſt contractus, qui non ſolum non eſt explicitè, vel implicitè uſurarius, ſed neque eſt damnatus propter aliquam uſuræ ſuſpicionem; eſt tamen iniuſtus, quia nimis altera pars læditur: & in hac ſpecie in foro fori concludo, contractum eſſe validum, ut latè declaravi s. *ampl.* 0. *nu.* 1. *& ſeqq.* in quib. habes totam materiam hujus quartæ ſpeciei. 34

Reſtringe ſecundo eandem ampliationem, (dum dixi, quòd mutuatori, qui, ut mutuet, ceſſat à cambio vero debetur intereſſe cambij veri, à quo ceſſavit) ut hoc dictum non procedat, quando veniret tempus, ut iſta cambia nundinaria per litteras amplius non fierent, quia tunc impoſſibile eſſet, ut intereſſe penderet à lucro cambiorum, quæ eſſent ſublata. 35

Infero ex hac reſtrictione, quòd ſi perſonæ contrahentes eſſent in locis, in quibus cambia non fierent, tunc non poſſet inter eas deberi intereſſe cambiorum.

Subamplia omnes ampliationes, in quibus diximus, aliquam perſonam poſſe accipere cambio, ut etiam procurator illius, conſtitutus ad accipiendam mutuam pecuniam, poſſit eam accipere cambiis, & recambiis, ut ſecutus ſum *par. præcedenti, ſub. nu.* 22. 36

Abſolutis in hac ſecunda parte ampliationibus, aggreditor tertiam, in qua agendum erit de limitationibus.

---

§. 1. Quæſt. 7. Par. 3.

ARGVMENTVM.

Quæ cambia ſint illicita.

LIMITATIO I.

SVMMARIUM.

Cambium, cuius lucrum augetur propter auctam dilationem ad ſoluendum an ſit licitum, n. 1. *& ſeqq.*

Cambij lucrum poteſt referri ad varias cauſas, & ſub diuerſis contractibus, ſub n. 4.

Cambij lucrum qua ex cauſa accipiatur, non à mercatoribus à Iuriſperitis, informatis de facto, eſt decidendum, ſub eod. n. 4.

Cambii intereſſe debetur, & quomodo ex diſpoſitione iuris communis, & quomodo ſit prohibitum à Pii V. conſtitutione, ſub n. 5.

Cambii intereſſe debetur in foro conſcientiæ non obſtante lege poſitiua, &c. n. 6.

LIMITA I. eandem concluſionem, firmatam *ſupra hac eadem. q. par.* 1. *n.* 41. 50 *& ſeqq.* & ampalitam *p.* 2. *ampl.* 1. *& ſeqq.* vt non procedat in cambio, quod propter dilatam ſolutionem ſcutorum marcharum, fit pro maiori lucro, vt puta, tu das cambio in ciuitate Lucenſi ſcutos 100. pro inſtantibus nundinis Placentinis ad rationem ſolidorum 65. pro ſcuto marcharum, deinde cui dediſti cambio, prorogas tempus ſolutionis vſq; ad alias ſequentes nundinas, cum pacto, quod cambium intelligatur, non ad

ad rationem contentam fol.65. seu fol.64. quia hoc cambium non est licitum, ex quo lucrum vnius solidi pro scuto marcharum fundatur in solo tempore, *Hier. de Luc. tract. de camb. in verbo, pro decisione sub n.45. vers. non solet. & n.46. fol.*410, & *Jo. Azor. de inst. moral. p.3. li.*10. *tit. de camb. c.*8. *vers. tertia conditio.* & quod cambium ratione temporis neutiquam possit esse licitum, quippe quod manifestam habet rationem mutui, cuius ideo pretium apertam habet vsuræ iniquitatem, affirmat *Sot. de iust. & iur. lib.6. qu.* 10. *art.2. concl. respons. col.2. fol.*611. & *q.*12. *art.5. in fine initii, & per totum fol.*652. &, quod emens marcham auri minori pretio, eo quia vendenti facit dilationem ad soluendum marcham, vt puta, debet venditor tradere in nundinis pparAationis, & emptor dat ei terminũ, vt tradat in nundinis Paschatis, contrahat cambium iniustum, & vsurarium, scribit *Fabian. Geneuen. tract. de cambi. initio, sub n.*15. *tom.6. par.*1 *fol.* 412. &, quod non sit contractus cambij, sed sit contractus mutui palliati sub nomine cambij, quando quis dat cambio, & postea tempore soluendi litteras cambij, requisitus ab eo, qui accepit, prorogat ei tempus ad soluendum usque ad sequentes proximas nundinas, cum pacto, quòd sibi detur id, quod respondebunt vera cambia in illis sequentibus nundinis, & quod lucrum, proueniens ex cambio, computetur in capitale, ac si ipsi fuisset verè exbursata pecunia capitalis cum lucro, & postea interum illam vna cum lucro eidem dedisset camdio, scribit *Fabian. Genuen. d. tract. de camb. initio, num.*19. *fol.*412. quia si mercator emeret marcham auri minori pretio, eo quia anticipate eam solueret, esset emptio, i.e. cambium illicitum, quia lucrum esset fundatum in solo tempore, *Fabian. Genuen. vbi supra n.*14. *vers. secunda fol.*411. &, quod non liceat plus iusto pretio accipere ob expectationem, & dilationem, ad sequentes nundinas, & accipiens peccet mortifere cum obligatione restituendi, scribit *Nauar. in c. nauiganti nu.* 75. *vers. sexto quod hanc. in fine, & sub n.*76. *vers. concedimus. ibi, quarta q. de vsur.* quod non possit augeri, seu minui pretium cambij, eo quod solutio cambij mãdetur *ad vso*, vel *à poliza vista*, scribit *Io Bapt. Cauat. tract. de camb. tit. de litt. vers. quæro an liceat fol.*224. quod omnia cambia, quibus accedit lucrum solum ratione temporis, sint sicca, ideoque prohibita tanquam usuraria, scribit *Sot. d. lib. q.*8 *art.* 2. *col. ult. initio, fol.*606. & quòd illicita sit prorogativo cum lucro, sequitur *Hier. Gabr. concl.*158. *constitutio. nu.*3. *lib.* 2. & hæc est doctrina communis in quovis contractu emptionis, & venditionis vt scripsi *supr. par.* 1. *n.*24. *vers. & quamvis, & n.*27. & cum hac limitatione benè concordant, quæ scribunt *Boninf. & Virgin. de Bocc. quos secutus sum limit.* sed quid egemus Doctorum auctoritate, si habemus Pij V constitutionem, qua duobus in locis, nempe, ibi, *sed & in ipsis cambiis*, & ibi, *curandum autem, &c.* expresse damnantur cambia, quorum lucrum sumitur ex distantia, & propinquitate temporis, & habemus etiam rationem naturalem euidentem, quia tempus non potest parere pecuniam.

2 Contraria opinio, nempe, hoc cambium esse licitum suaderi videtur ex eo, quia illud lucrum, seu interesse non consideratur ratione temporis, ut dicitur in limitatione, sed consideratur ratione valoris marchæ, quia marcha, seu alia res, quo tardius venit consignanda emptori, eo minoris æstimatur, quia sicut dilatio data emptori ad solvendum pretium, facit, vt pretium æstimetur minus, vt secutus sum s. *p.*1. *n.*80. *vers. quarta causa. & vers. comprobatur quarto.* ita etiam dilatio data venditori ad tradendã rem, potest eam reddere viliorem, cum finis mercatoris sit, commutando, lucrari, & marchas non emat, vt illas habeat sed vt iterum commutet, provt latius dixi s. *p.*1, *n.*76. quare videtur iuri, & æquitati consonum, vt si venditor, vult tardius cousignare rem venditam, emptor possit minori pretio emere, loquendo de mercatore, qui emit ad finem reuendendi: tunc enim inspicitur mercatoris interesse, quod ratione temporis augetur; & dato, quòd debeatur interesse, necesse est, ut habeatur ratio temporis, sicut & in reliquis contractibus lucratoriis, seu frugiferis, vt in censu, societate officij, & similibus, cum tempus sit mensura ipsius interesse; ideoque plus debeatur pro vno anno, quàm pro vno semestri.

Comprobatur hæc opinio, quia illud, quod datur loco interesse, est licitum, etiam si daretur pro mutuo formali, ut latè dixi *par. præced ampl.*8. *num.* 1. & *seqq.* & quamvis corresspectivaretur temporis quantitati, vt secutus sum *supra par.*1. *sub n.*76. *vers. sed in. sub n.*77. *vers. prima.*

Ad id, quod datur propter dilatam solutionem, 3 succedit loco interesse, quando creditor est mercator, & ostendit iudici interesse, quod est passus: ergo.

Fulcitur hæc comprobatio decreto quorundam Parisiensium anno Domini 1517. qui censuerunt, vt mercatores ratione temporis possent pretium recipere propter lucrum cessans, laborem, & industriam, ita vt si, intercalatis nundinis, solutio cambij in alias differatur, tunc quod longius fuerit tempus, plus recipi possit.

Nec obstat, quod contra hoc decretum scribit *Sot. de inst. & iur. lib.6. qu.*12. *art.5. col.3. fol.*526. Quia respondeo, quod Sot. non impugnat, quod interesse lucri cessantis, causatum debeatur, sed impugnat, seu verius negat, interesse causari seu deberi ratione solius temporis; & in hoc sumus cõcordes, quod tempus per se solum non sit aptum producere interesse, sed tempus cum alio, puta, labore, industria, & occasione semper est mensura ipsius interesse, quod debeatur: & certè valde miror, quod Doct. ita variè, & acerrimè contendant de eo, in quo sunt concordes: nam nemo eorum est, qui neget interesse promissum, & etiam non promissum, quando debitor est morosus deberi, dummodo interesse concludenter probetur; siquidem interesse debetur omni iure, vt secutus sum *par. præced. ampl.*8. *n.*96 *sub amp.*5. nemo etiam est, qui dicat interesse deberi ex solo cursu temporis, cum tempus non generet, sed mensuret interesse & propterea, vbi interesse non extat, tempus non potest illud mensurare: controuersia igitur inter Doct. debet esse circa ipsius interesse probationem; nunquid scilicet probatio præsumptiua sufficiat, quando petens interesse est mercator, solitus negotiari, & lucrari, de qua re scripsimus *hac ead. q. par. præced. ampl.*8. *n.*224. & *seqq.*

Pro concordia, & maiori intelligentia firmo duas breues conclusiones, faciles in iure, sed difficiles cum applicantur facto, & ab his pendet suprema cognitio an negotiatio cambiorum sit vsuraria. 4

Prima conclusio est, quod cambium, ex quo campsor lucraretur ratione solius temporis, esset vsurarium, & ita procedit limitatio, quæ est verissima, & admittitur ab omnibus sine controuersia.

Ex hac conclusione grauiter ab aliquibus dubita-

tum est, an negotiatio cambij sit in vniuersum damnanda? & ratio dubitandi procedit non ex iure, sed ex facto; quia dum dantes cambio, eo plus lucri percipiunt, quo distantius à nundinis dant; videndũ est, ex qua causa plus percipiant? nam si percipiant eo, quia diuturniores sustieneant labores, & maiores faciant impensas, aut saltem grauius patiantur interesse lucri cessantis; admittunt etiam ipsi, licitam esse negotiationem, & iustum fore lucrum; at si lucrum non ex alia percipiant causa, nisi ob distantiam temporis, negotiationem, & lucrum, absolutè, & rectè damnant; hujusque dubitationis resolutionem petendam esse aiunt, non à Jurisperitis, sed ab ipsis mercatoribus, negotiatoribusque cambiorum, cum sit quæstio facti, ad quam Jureconsultus non respondet, sed respondent negotiatores, cum ipsi sciant, ex qua causa lucrum accipiant

Dubitatio hæc (certe colorata) etsi à nobis satis sublata videatur ex his, quæ scripsimus *hac ead q.p.*1. *n.*75. *& seqq.* tamen ut hic formaliter respondemus, dico, cambij lucrum posse diuersimodè referri; vel enim refertur ad mercedem laborum, & impensarum, quas facit campsor, & tunc cambium est veri contractus locationis, & conductionis, ut dicebamus, *supra q.*4.*num.*20. vel refertur ad pretium, quo emuntur, & venduntur scuti marcharum, & tunc est emptio & venditio, ut dicebamus *ead. q.*4. *num.* 21. vel refertur ad interesse lucri cessantis, & damni emergentis, & tunc est contractus innominatus, ut dicebamus *ead.qu.*4.*nu.* 17. seu est mutuum, pro quo deberi etiam interesse lucri cessantis, dicebamus *hac ead.qu.par.præced.ampl* 8.*n.* 1. *& seqq. in pluribus locis*: vel refertur ad inæqualem valorem monetarum, quæ commutantur, & tunc dicitur permutatio, vt dicebamus *d.q.*4. *num.*18. & quisquis sit ex his contractibus, lucrum potest non à distantia temporis procedere, sed à natura prædictorum contractuum; & licet locans, carius locet; emptor vilius emat; patiens interesse, pluris illud æstimet, & permutans, inæqualiter æstimet; tamen iniustitiam, non vsuram dicuntur committere: demus etiam, quod pretij, seu lucri quantitas videretur quandoq; temporis distantiæ, & propinquitati correspectiuari; tamen si cambium sumatur pro locatione, & conductione, posset illa correspectiuitas iustificari à maiori, & minori labore, & impensa similiter si sumatur vt emptio, & venditio, posset iustificari à maiori, & minori copia marcharum, seu emptorum, & venditorum, quòd si sumatur vt contractus innominatus, seu vt mutuum, posset iustificari è maiori, & minori interesse, vt dicebamus s.*hac ead. q p.*1 *sub nu.* 75. *& seq.* vbi abunde satisfecimus; sicque hæc singula possent habere proportionem cum tempore; &, quod dicimus de interesse, potest conuenire etiam in permutatione si ex tarditate permutantis in non tradendo alter permutans, qui dedit, pateretur interesse; proceditque maximè hæc iustificatio, accedente prudentum virorum approbatione licet etiam lucrum cambij quandoque excedat laborum, expensarum, & similium quantitatem, ideoque videatur inæquale, tamen hæc inæqualitas, vti accidentalis, non consideratur, per ea quæ latè scripsi *par.præced,ampl.*6.*n.*1.*&seqq.n.*13.*&* 14. Et quia eiusmodi causæ, à quibus pendet iustitia cambij, eiusq; lucri sunt occultæ, cognitu non faciles, & admixtam habent iuris dispositionem non à mercatoribus, sed à peritissimis viris, informatis de facto, petenda est propositæ dubitationis resolutio, & interim cambiorum negotiatio, quæ ex prædictis causis communiter est recepta, licita reputatur; & mercatores, alijq; negotiatores, qui propterea sub bona, & publica fide negotiantur, non tenentur vlterius de huius negotiationis iustitia inquirere, quia esset plus sapere, quam oporteat: debent tamen diligenter obseruare, vt contrahant iuxta receptum, & probatum morem contrahendi, pretia iusta non excedant, à fraude & dolo sint vacui, & conscietiam repugnantem purgent.

Secunda conclusio est, quod cambium, ex quo 5
campsor propter distantiam, seu prorogationem temporis auget lucrum ratione lucri cessantis, vel damni emergentis, est iustum non in ratione cambii, sed in ratione interesse, quod debetur pro quouis credito, etiam si sit mutuum, vt dixi *par. præceden.ampl.* 8.*nu.*1.& *seqq.* & debetur etiam de iuregidino, vt sec utus sum *ead.ampl* 8.*nu.* 96. & ita potest procedere opinio contra limitationem.

Infero primo ex hac conclusione, cambii interesse peberi, non in vim promissionis, & taxationis factæ inter ipsos cambientes, quia obstat Pii V. constitutio de cambiis, sed deberi in vim dispositionis iuris communis, quando interesse vere, & iudicialiter probetur, vt secutus sum *supra q.*1.*nu.*57.& 58.& *hac ead.q.*7.*par.præced.ampl.*8.*n.*296.

De taxatione huius interesse vide, quæ scripsi *ead. ampl* 8.*n.*23.25.&*seqq.*99.&*seqq* 221. & *seqq.*

Infero secundo, quòd etsi lex positiua, ad obuiandum fraudibus vsurarum, posset indistinctè prohibere, ne cambiorum interesse debeatur; tamen hæc prohibitio (quam hucusque non habemus, nisi respectu cambientium, quibus prohibitum est, nec de certo taxatoque interesse conueniant in contractu cambii) non haberet locum in foro interiori, quia in eo cessat lex positiva, fundata in præsumptionibus ad obuiandum fraudidus, & attenditur veritas, vt *multis* diximus *in locis.* 6

LIMITATIO II.

SVMMARIUM.

Cambium pro pluribus nundinis simul est illcitum, nu. 1. *Maxime si haberet pactum, quod campsuarius antea soluere non possit, n.*2.

LIMITA II. vt non procedat in cambio, inito pro duabus, aut tribus nundinis simul, quia esset vsura, *Fabian.Genuen.tract.de camb.initio, sub nu.* 15. *ibi, &multo magis.tom.*6.*par.*1.*fol.*412. *Boninf. tract.de camb.c.*7.*vers.il cambiare. fol.*23. dicens, quod cambium pro duabus nundinis, seu ad longius tempus, emendo marchas minori pretio, est omnino illicitum, & iniustum, quia emitur tempus, & sic est vsura, *Uirgin.de Boccac.tract.de interdict.vti possid.ca.*18. *n.*178.& 179.*tom.*3.*par.fol.*317.& *Io. Azor. de instit. moral.par.* 3.*lib.*10.*tit de camb.cap.*8.*vers. quinta conditio.* sed hæc limitatio satis cõtinetur in prima præcedenti, eiusque veritatem frustra Doctorum auctoritatibus conamur ostendere, cum illam habeamus expressam in Pij V. constitutione, quam habes impressam apud *Naua.in man.confess. cap.*17.*num.* 300. *Ioan.Bapt. Lup.in c.nauiganti,* §.2.*n.*26. *de vsur.inter tract.diuers.tom.*7.*fol.*139.& *infra* §.9.*n.*52. 1

Extende hanc limitationem, vt præcipuè procedat, quando campsor, qui dat cambio, apponit pactum, 2

ctum, quod campsuarius, qui accipit, non possit antea soluere, seu, vt aiunt, *rimetterui sopra*, id est, quòd neque per litteras suas, neque per litteras alterius possit in nundinis sequi solutio, quia eiusmodi pactum facit cambium siccum, & ideò vsurarium, *Alex. Raud. in opusculo super hanc. S. Abr. n. 45.*

Declara hanc limitationem ex his, quæ latè scripsi *in limitat. praced.* & præsertim *n. 4. & seqq.*

LIMITATIO III.

SVMMARIA.

Cambium pro pluribus terminis ad rationem tot pro centenario, &c. est illicitum, n 1.

1 LIMITA III. quando mercator dat pecunias nomine cambij pro tribus, seu quatuor terminis, sibi in alia Ciuitate soluendas ad rationem trium, seu quatuor pro centenario, iuxta numerum mensium, super addendo singulum pro singulo mense, vt faciunt in Hispaniis, quia eiusmodi cabium est illicitum, *Fabian. Genuen. tract. de camb. initio, nu. 17. tom. 6. p. 1. fol. 412.* & quod si mercator hic Romæ det clerico mille florenos sub nomine cambij pro expeditione bullarum, sibi restituedus Parisii inde ad sex menses in moneta, ibi currenti, & cum pacto, quòd vult quinque pro centenario, sit vsura, scribit *Archiepisc. Florent. tract. de vsur. c. 2. § vlt. n. 83. & 84. tom. 7. fol. 86.*

2 Et quia hæc limitatio est eiusdem speciei, cuius sunt prima, & secunda præcedentes, quæ inter se non differunt nisi respectu accidentium, & indiuiduorum; idcirco quæ dixi circa primam limitationem, superfluum est hic repetere.

LIMITATIO IV.

SVMMARIA.

Cambium restituendum in eodem loco, &c. id est, cambium per Venetias, & ad libras grossorum, & siccum & illicitum, n. 1. & seqq. Et quando sit illicitum etiam pro alio loco, sub. nu. 4. confirm. 1.

Cambium, quo campsuarius obligatur remittere ad campsorem totum cambium in loco, vbi est initiatum, est illicitum n. 3.

Cambium pro Placentia, cum pacto, quod campsuarius soluat id, quod solueret, si fuisset cambium pro Indiis est illicitum, n. 4.

Cambium quando sit vsurarium, cognosci potest ex regula mutui, sub n 4. confirm. 2. & nu. 5.

Mutuum est vsurarium, si mutuatarius gratia mutuatoris obligetur restituere alio in loco, vbi mutuatum pluris valeat, nu. 5.

Argumentum de tempore ad locum valet, n. 6.

Cambium ex loco ad locū, inter quæ sit inæqualitas valoris monetæ, est illicitū, si fieret, non habita inæqualitatis ratione, n. 7. & 8. vbi hoc idē declaratur in mutuo

1 LIMITA IV. vt non procedat in cambio, cuius pretium sumatur non ex loco, vbi destinatur solutio, sed ex alio, vbi cambij pretium verisimiliter sit maius, & præsertim si solutio directè, vel indirectè destinetur pro eodem loco, vbi contractum est cambium.

Exemplifica hanc limitationem; ego egens Florentiæ decem libris grossorum (& libra grossorum sunt decem ducati) recipio à campsore in eadem ciuitate Florentiæ 106. florenos, vel plus minusve, sicut tunc currunt cambia, & valent 10. libræ grossorum indicta ciuitate Florentiæ, cum pacto, quod inde ad vnum mensem teneat eidem campsori restituere in eadem ciuitate Florentiæ tantum, quantum intra decem dies, computandos à die initi cambij, valebunt 10. libræ grossorum in ciuitate Venetiarum, quæ aliquando valent plus, aliquando minus, & sic campsor aliquando perdi, aliquando lucratur, licet vt plurimum lucretur; certe eiusomodi cambium, quod vocant per Venetias, seu cambium siccum, vel ad libras grossorum, est illicitum, *Card. de Turrecrem. in cap. nec hoc quoque, num. 8. vers. aliue modus. 14. q. 4. Archiep. Florent. tract. de vsur. cap. 2. §. 49. num. 81. tom. 7 fol. 86. Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. per usur. acquis. q. 9. vers. campsor. col. 6. fol. 375. & Fab. Genuen. tract. de camb. initio, nu. 18. tom. 6. par. 1. fol. 412.* & consequenter est etiam illicitum, si adderetur pactum, quod ego, volens tenere dictas libras grossorum, possim, sed cum eodem pacto, *vt supra*† & ratio, quare hoc cambium si illicitum, est, 2 quia etsi dictæ libræ possint Venetiis valere plus, & minus, & sic mercator possit Perdere, & lucrari; tamen, quia vt plurimum valent plus, & sic contractus est inæqualis, cum se habeat probabilius ad lucrum, quam ad damnum, & hoc procedit ex solo tempore, quod conceditur ad restituendam pecuniam, contractus est de mutuo, & ideo est usurarius, *Card. de Turrecrem. Medin. & Fabian. in locis supra proxime citatis.*

3 Infero primo, explicando hanc limitationem, quod illicitum esset cambium, si Titius daret mihi cambio scutos 1000. pro foro Placentiæ cum pacto, quòd ego ex illo foro eosdem scutos marcharum, quos illic debeo, tenear meis expensis remittere ad eundem locum, in quo accepi cambio, *Mich. Sal. ad D. Tho. 2. 2. post q. 78. in disput. de camb. q. 4. art. 2. controu. 14. sub n. 17. vers. sequitur secundo. tom. 2. fol. 599.*

4 Infero secundo, explicando eandem limitationem, quòd si tu hic Romæ dares cambio pro proximo foro Placentiæ, cum pacto, quod in eo foro soluatur tibi valor cambii, ac si dedisses cambio pro Indiis, vbi vnus scutus, datus hic Romæ, pluris valet, quam Placentiæ, cambium esset illicitum.

Confirmatur primo extensiue eadem limitatio, & hæc illatio, quia si nummularius det in ciuitate Genuæ centum aureos ea conditione: vt is, cui dat, teneatur totidem restituere, ubi certo, vel probabili ratione sunt plus ualituri, cambium est siccum, *Medin. d. q. 9. vers. est aliud tertium. col. 6. fol. 375. & Joan. Azor. de instit, moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 10. vers. quinto cum col.* 887.

Confirmatur secundo, quia illud augmentum ultra sortem quod facit, mutuum esse usurarium, illud idem augmentum ultra justum pretium cambii facit, cambium esse illicitum, cum mutuum, & cambium multum symbolizent, ideoque cambium sit valde suspectum de usura, ut patet ex his, quæ scripsi *supra hac ead. q. par. 1. n. 22. & seqq.* sicque ex regula mutui cognosci potest, an cambium sit usurarium.

5 Sed mutuum ita est usurarium, quando mutuator obligat mutuatarium ad restituendum in tempore, quo res mutuata pluris valet, ut secutus sum *ead. par. 1. n. 31. in fine, & num. 32.* sicut quando obligat ad restituendum in loco, in quo pluris valet, ut puta, si tu mutuas frumentū in Apulia, vt tibi eadem quantitas restituatur Lucæ. ubi frumentum est carius, per ea, quæ scribunt *Medin.* quem secutus sum *infra n. 8. Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 314. vers. quod*

attinet ad quartum.col.259. & *Io.Azor.de instit.moral.part.3.l.4.tit.de restit.c.33.vers.tertio dicimus in mutuo.col.* 324. dicens ex Nauar. iniustum esse mutuum, in quo mutuatarius obligatur mutuum, restituere in loco,in quo sibi est damnosum,& contra æqualitatem iustitiæ, & consequenter contractus non est ex vtraque parte æqualis. Ergo.

6 Comprobatur hæc minor propositio, quia valet argumentum de tompore ad locum, *l.vlt.ff.de condict.tritic.*& latè *Euer.de locis,argum. in loc. à temp. ad loc.* quod in materia in teresse copiosè secuti sumus s. *hac ead.q.p.1 sub n.76.vers.sed in mercatorib.* & ratio huius minoris propositionis est, quia obligatio restituendi in certo tempore, vel in certo loco æque accessionem, & augmentum potest verisimiliter parere quod profecto pecunia æstimari potest; quare si tu,cui ego mutuo, esses restituturus in loco distanti, ita vt ad reducendum mutuatum ad domum meam, requiratur impensæ possem fine vsurè laberatione illarum impensarum vltra sortem accipere,vt secutus sum *supra q.1.n.*423.

Ergo idem dicendum est in cabio, cuius iustum pretium ratione temporis,vel loci alteraretur.

7 Nec obstat, quod *Ioan. Azor. d.cap.33. vers.hinc consequitur.colum.*324. loquedo de mutuo, dixerit, quòd,si Titius in India mille aureos mutuo dederit Caio, hac cōditione, vt possit eos exigere ab eodem Caio in India,vel vbicunque Caius postea extiterit, tunc, si Caius Romæ fuerit, possit Titius eos integros mille aureos Rome à Caio exigere,nec, inquit, tenetur Titius soluere cambia, vel expensas, quibus Caius pecuniam ex India in Vrbem deportauit,quia initio contractus fuit talis conditio adhibita; inquitq; nihil referre, quod Romæ pluris æstimentur aurei, cum potuerit euenire, quod Caius solueret alibi, vbi minoris æstimarentur, & sic conuentio apposita, quia potuit cedere in bonum, & in damnum ex æquo vtrique, ideo est seruanda.

8 Quia respondeo, Azorium videri deceptum in duobus: Primo, quia *Nauar.in man.confesse.17.sub n.43.ves.quæstionis.* quem allegat pro sua opinione, tenet contrarium, videlicet, quod mutuatarius videatur liberandus,soluendo illa integra mille in India, aut etiam in Vrbe, deductis cambiis: Secundo videtur deceptus, dum approbat illam conditionem appositam in mutuo; nam illa conditio,prout obligat mutuatarium etiam pro locis, ubi verisimiliter pluris valituri sunt,quam in India,est obligatio inæqualis, cum non obliget etiam pro locis, in quibus verisimiliter minoris valituri sunt ideoque est injusta,& usararia,unde *Medin.in suis tract.to.2.tit. de reb.per vsur.acquis q.9.vers. est aliud tertium. fol.* 375.benè distinguit; an hoc pactum de restituendo mutuum in alio loco opponatur in mutuante,vt isto casu mutuatio non sit gratuita, sed cum onere mutuatario iniucto, ad quod cum ratione mutui minimè teneatur, contractus, inquit, est vsurarius; an verò hoc pactum sit appositum per mutua tarium,& tunc, inquit, mutuatarius imponit mutuanti onus mittendi famulum in illum alium locum, vbi solutionem recipiat, & hac ratione, inquit, mutuator potest pro isto interesse aliquid proportionatum exigere vltra sortem.

Minus obstat,quod scribit *Molin. de disput.* 310. *vers.quod attinet ad quartum.col.*259. dicens quodsi mutuatarius indigeret tritico in alio loco quod postea facile hic persolueret, neque esset incrementum in maiori valore inter vnum,& alterum locū, tunc nō esset vsurā mutuare in illo alio loco, cum pacto, vt solueretur postea hic, quamuis contractus cederet in commodum mutuatoris,quoniam re vera iste contractus esset potius permutatio, quam mutuum; & licet,inquit, cederet in commodum mutuatoris, tamen non redundaret in damnum, & grauamen mutuatarij, & hoc sufficit ad iustitiam contractus, & ad excludendam vsuram.

Quia respondeo, quæstionem pendere ex facto, non ex iure: nam excluso grauamine mutuatarij,& data permutatione equali nulli dubium esse debet contractum esse licitum; & è conuerso,supposito aliquo mutuatarij onere sibi damnoso, mutuum esset vsurarium; attendendæ propterea sunt facti circumstantiæ.

LIMITATIO V.
SVMMARIA.

Cambium sine litteris cum pacto,quod soluatur lucrum cambij veri.&realis,est vsurarium,n.1.2.5.&6. Reiecta consideratione contraria, de qua nu.3.& 4.

Declaratur hac limitatio, quomodo litteræ sint necessariæ,sub n.6.

Intentio contrahentium non tolit iustiam contractus, in qua seruata sit æqualitas iustiæ commutatiuæ, n. 7.

LIMITA V. in cambio sine litteris, inito pacto, quod accipiens cambio teneatur soluere lucrū veri cambij, provt soluitur Placentiæ, aut alio in loco, vbi cambiorum nundinæ haberentur,eundo, & redeundo,quia eiusmodi cambium est fictum,siccum, & ideo vsurarium, *Boninf tract.de camb.cap.7. vers.ma quanta poi,* & in latino reddito,*sub n.2.vers. quo vero,n.*3.4.*& seqq.Rot.diuers.dec,775. dubitatum fuit.n.1.infin.Mediol.pecuniaria,Mercurij.27.Martij 1602. coram R.P.D. Litta in impressis Lugduni anno 1612.*& esse cambium siccum,quando nullæ ex loco ad locum mittuntur litteræ, sed nummularius fingit,se litteras misisse;scribit *Io. Azor. de instit.mor. part.3.lit. 10.tit.de camb.cap.10.vers. primo quando. col.*886. &quòd conventio,quòd debitor, non soluens intra terminum conventum,teneatur ad cambium,& nomine cambii,veri,& realis super nundinis Benzezoni, Lungduni,& Mediolani, & teneatur stare circa picta cambia,& recambia,ac expensas ad simplex dictum ipsius creditoris,sit cambium siccū, quia non apparet, quòd litteræ fuerint missæ ad dictas nundinas, nec quòd ibi cambia, & recambia fuerint decursa,nec quòd aliquæ expensæ ob id factæ fuerint,licet in libro ipsius creditoris fuerit descriptus cursus cambiorum, & recambiorum dictorum locorum,&expensæ solitæ fierit in dictis nūdinis & ideò, cum non fuerit reale cambium, & expensæ vere factæ non fuerint,non possit peti interesse, & cabium, nec expensæ; quia cambia, & expensas reciperet absque aliquo periculo,& dum staret ad mensam,& in lecto, & in domo sua, & esset contra naturam conuentionis,in qua cautum est, vt ipse debitor soluat pecunias cum cambiis, recambiis, damnis, expensis, & prouisionibus superinde cursuris; & sic erant transmittendæ litteræ ad loca nundinarum, ibi per receptorum, vel agentes eius soluenda erat pecunia, aliàs dicitur cambium siccum,& iniustum, scribit *Borgen.dec.2.supr.in proxima.sub nu.23.vers.& circa part.2.*&, quòd cambia, pro quibus non transmittuntur litteræ, sint illicita tam de iure communi, quàm ex constitutionibus

Pontificiis, scribit *Bursat. cons.* 399. *breuiter dicam, sub n.* 17. *vers. secundò non apparet.* & *n.* 29. *in fin. lib.* 4. & quòd cambia simulata sint reprobata per constitutionem Pii V. quando scilicet datur alicui pecunia Barchinoni, litteris acceptis à recipiente, vt ei soluantur tot marchæ Lugduni, quæ litteræ vel non mittuntur, vel inanes redeunt, pecuniasque, transacto tempore nundinarum, eadem persona, quæ eas accepit, soluit cum lucro illarum nundinarum in eadem ciuitate Barchinonensi, scribit *Hier. Gabr. cons.* 158. *constitutio, n.* 1. *lib.* 2 & ratio est, quia re vera est mutuum, & ideò, qui talia lucra accipit, tenetur ad restitutionem. *Fabian. Genuen. tract. de camb. initio, n.* 22. *tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 412. Et demum eiusmodi cambium sine litteris esse siccum, dicit, & damnat Pii V, constitutio, de cambiis.

2 Imò non solùm sunt necessariæ litteræ, & earum transmissio, sed requiritur, vt is, qui dat cambio, opinetur, seu speret, illas non reuersutas inanes, aliàs si litteræ ita mittantur, vt eo, vnde processerunt, inanes referantur, contrahentes essent in mala fide, & ideo haberent conscientiam maculatam, & consequenter contrauenirent menti constitutionis Pij V. vt aduertit etiam *Io. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 10 *tit. de camb. c.* 8. *vers. primum igit. r col.* 88: . & faciunt quæ retuli *supra ampl.* 17. *nu.* 7. & *seqq.* & quando ita mittantur, vt inanes redire debeant, dixi etiam *infra* §. 6. *gl.* 1. *sub n.* 20.

Ratio videtur manifesta, quia litteris mandatur, vt solutio fiat in loco, quam vbi campsor dat pecunias cambio: ergo si litteræ non mittantur, euidens est, quod intendunt, solutionem, seu restitutionem pecuniarum faciendam esse eodem in loco, ubi pecuniæ datæ sunt, & consequenter est mutuum, vt *ex Caietan.* & *Sot.* sectus sum *infra limit.* 7. *n.* 1.

3 Contra hanc limitationem oppono, quod illa litterarum missio ad Placentiam, Lugdunum, Bezenzonum, & similia nundinarum loco, nullum bonum operetur effectum, imò causet damnum expensarum pro prouisionibus, & gabellis, & quandoque etiam proproxenetis, & quoad contractus iustitiam, & iniustitiam, quæ principaliter attendi debet, est missio inanis, & inutilis, provt dicunt, & seruant campsores, & referunt, sed damnant *Boninf. tractat. de camb. c.* 5. *vers. dipoi questa fol.* 11. & in latinè reddito. *sub n.* 3. *vers. præterea, num.* 4. *Nauar. cons.* 31. *reuerendiss. vers præter iniustitiam. lib.* 5. *de vsur.* *Fabian. Genuen. sub d. n.* 12. & *Io. Bapt.* Lup. *in c. nauiganti* §. 2. *sub num.* 29. *vers sequetur. de vsur. inter tractat. diuers. tom.* 7. *fol.* 139.

4 Neque huic oppositioni satisfacere videtur *Boninf. eod. tract. de camb. c.* 7. *vers. ma quanto poi. fol.* 19. & in latinè restituto *sub n.* 3. & 4. dum ad ostendendum, litterarum missionem esse omnino necessariam, & respondendo hic oppositioni, hanc dat instantiam: idem effectus lucri potest procedere à negotiatione licita, & à negotiatione vsuraria, & tamen non tenet consequentia, quòd vtrumq; lucrum sit licitum: item, inquit, in cambio per litteras cum diuersis, qui dat cambio, non vnius sed plurium decoctioni, & fallimento se exponit, & vbi versatur maius periculum, ibi lucrum est magis licitum, & ex cambio cum diuersis personis resultat certior vtilitas mercaturæ.

5 Non discedo à limitatione, quia etsi Boninsignij responsio non videatur satisfactoria, siquidem, ostendendo, non tenere consequentiam hanc (ex contractu licito potest accipi hoc lucrum, ergo potest accipi etiam ex contractu illicito) non destruit oppositionem, quæ ostendit, litterarum missionem esse damnosam debitori, & vtilem creditori: tamen limitatio est verissima; & oppositioni respondeo ego, quod etsi ex cambio vero, & reali ad rationem sex pro centenario, plus, minusve, provt erit cursus cambiorum, campsuarius maius sustineat onus, quam mutuatarius, qui solueret ad rationem duorum pro centenario, nihilominus cambium est licitum, & mutuum est illicitum.

Retenta limitatione: Declara eam, vt litteræ non sint præcisè, & simpliciter necessariæ, sed solum requirantur, provt patefaciunt, cambium fieri non pro eodem loco, sed pro alio distanti, & ad ostendendum, solutionem verè faciendam esse tempore nundinarum proximarum, ita vt cum litteris non confectis, hæc non appareant, ideo cambium sine litteris dicatur siccum, & ita procedit limitatio: ceterum si, litteris etiam non confectis, appareret, cambium verè, & realiter fieri pro alio distanti loco, & cum sincera cambientium intentione, vt sequatur solutio in proximis nundinis, tunc nihil referret, an fieret cum litteris, vel sine litteris, quod scripsi etiam s. q. 5. *n.* 10. & 13. & præsertim in foro interiori, quia litteræ non sunt de iustitia cambij, sed solùm sunt ad ostendendam iustitiam cambij, quæ si aliter, quam per litteras, appareat, superfluæ sunt litteræ. 6

Subdeclara obiter hanc declarationem, vt sinceritas intentionis cambientium circa speratam solutionem in proximis nundinis, non sit necessaria ad iustitiam cambij quare licet campsor, & campsuarius vnanimiter sperarent, & desiderarent protendi solutionem, saluo interesse campsoris, & postea fieri debere eodem in loco, tamen remanet iustitia cambij quia iustum & iniustum non consistit, in bonitate, aut prauitate animorum & intentionum, sed consistit in rerum, & operum externorum equalitate, & inqualitate, vt *ex Arist.* & *S. Thom.* sequitur *Nauar. in c. si fœneraueris, not.* 16. *n.* 53. *vers. nam vt supra* 14. *qu.* 3. quare seruata æqualitate iustitiæ commutatiuæ, intentio deprauata contrahentis non tollit iustitiam contractus, sed poterit esse contra charitatem, & ideò eatenus peccaminosa. 7

LIMITATIO VI.

SVMMARIA.

Cambium est illicitum cum obligatione ad restituendum, si campsor plus iusto pretio exigat, eo quia campsuarius sit in necessitate accipiendi cambio, n. 1. & *seq Secus si plus iusto pretio exigat, quia se exponit periculo perdendi etiam capitale, n.* 2. 4. & 5.

Uendere carius, & Emere vilius } *propter necessitatem emptoris, seu venditoris est illicitum, nu.* 3.

Periculum est pretio æstimabile, nemo tenetur se illi ponere, n. 4.

Assecuratio est contractus emptionis, & venditionis, num. 5.

LIMITA VI. vt non procedat, quando campsor emit marchas minori pretio eo, quod est impositum, seu quod currit; quod potest contingere duplici casu: Primò, quando campsuarius,

imminente negotio, seu casu, cui illico occurrendum sit, vrgetur accipere ad cambium eo pretio, quod potest. Secundò, quadno campsuarius non est, vt loquuntur, *bona lettera*, ideoque qui daret ei cambio, itaret in periculo. vnde vt inueniat campsorem cogitur marchas vendere viliori pretio.

2 Declara istam limitationem, vt in primo casu, quando campsor, qui dat cambio, emit marcham minori pretio propter vrgentem necessitatem venditoris, cambium sit illicitum in foro conscientiæ, *Fab. Genuen. tract. de camb. initio, sub n. 38. vers. septimo. tom. 6. par. 1. fol.* 414. ideoque tenebitur campsor ad restitutionem, & forsan ad eam cogi posset etiam in foro exteriori, quasi cambium sit etiam nullum, quia necessitas habet vim cogendi, & consequenter excludendi consensum, iuxta ea, quæ de contractu infirmi, & clientis cum medico, & aduocato scripsi *par. praced. ampl. 19. sub nu. 124.*

Secus in secundo casu, quando emit minori pretio propter modicum creditum venditoris, quia isto casu videtur concludendum, quod non teneatur in foro exteriori, neque in foro conscientiæ, quia res quo magis est periculosa, eo minoris valet, vt dixi *supra q. 1. n. 431.* sed periculosius exigitur creditum à paupere impotenti, quàm à diuite, per ea quæ retuli *ead. q. 1. n. 494. & hac. ead. q. sup. par. 1. n. 79 ergo minoris valet.*

3 Confirmatur primo hæc declaratio in primo casu, quia in opposito si quis vendat alicui, qui propter magnam necessitatem, vel propter vitandum magnum scandalum carius emat, tenetur venditor ad restitutionem, & illicitè facit: & idem è conrra, si aliquis vendit rem suam vilius, vt redimat se, vel suos ex captiuitate; aut vt sustentet se, & familiam in magna penuria, tunc is, qui ab eo vilius emit, tenetur in foro conscientiæ, quia vendens carius, & emens velius in casibus prædictis, non consentit simpliciter, sed quodammodo extorquetur sibi propter necessitatem; vnde non videtur illud plus quasi donare, *Anch. in capit. peccatum. sub num. 21. vers. & primo. col. 18. de reg. iur. in 6.* quem sequitur *Franc. de Aret. in cap. 42. cum causa. sub num. 27. in 2. in concl. de testib.*

4 Confirmatur secundo eadem declaratio in secundo casu, quia si pauper propter suam paupertatem non inueniat, qui velit ei dare ad cambium pro nundinis, sicque non extet, qui velit acceptare suas litteras, & ideò coactus recurrat ad aliquem mercatorem, cuius litteræ acceptentur, cumque roget, vt subscribat ipsius pauperis litteras, potest ipse mercator, subscribendo litteras, licitè ab isto paupere accipere tertiam partem vnius scuti pro centenario, quia ipse exponit periculo soluendi pecunias, casu quo ipse paupere ex quovis euentu non solueret; nemo tenetur se exponere periculo pro alterius beneficio, & vbi se exponat, illa expositio est æstimabilis, & digna mercede, quam periti arbitrati sunt vsque ad tertiam partem vnius scuti, *Romald. Coli. tract. de camb. capitul. 19. intorno.* quem latius retuli *infra §. 3. gl. 3. sub nu. 12. vers. subextende.* & quòd fidejussor, eo, quód se periculo exponit, possit aliquid accipere, secutus sum *ead. gloss. 3. n. 6. & seqq.*

5 Augetur hæc confirmatio, quia pericula nauis, mercium, vitæ hominis, & similium passim venduntur, & emuntur; qui enim in prædictis timet casum finistrum, & de eo vult se assecurare, emit periculum ab eo, qui ipsum assecurat, soluendo illi assecuranti, quinque, sex, decem, plus, minusve pro centenario, nam assecuratio est contractus emptionis, & venditionis, in quo assecuratus emit periculum, & assecurans illud vendit, vt patet ex his, que scribunt *Santer. tract. de assecur. par. 5. sub n. 3. & seqq.* & magis in specie *sub n. 7. tom. 6. part. 1. fol. 357. & Stracch. eod. tract. gloss. 27. sub num. 4. vers. secunda facti. eod. tom. 6. par. 11. fol. 377.* & probatur ex *l. 5. periculi pretium. ff. de naut. fœn.* seu est similis emption, & venditioni, vt dixi *supra qu. 1. n. 129.* & quòd assecurans aliquem possit ob illam assecurationem aliquid accipere, scribit *Nauar. in man. confess. c. 17. sub n. 285.* & assecurationis contractum esse Reipub. non infime necessarium, seu has assecurationes fieri in magnam Reip. vtilitatem scribunt *Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 7. art. vnico, in secunda ratione. col. 2. fol. 601. & Nauar. eod. cap. 7. sub n. 284. vers. summa igitur. ibi, cuius statuendi ratio.*

Modera tamen conclusionem huius secundi casus ex his, quæ scripsi *par. praced. ampl. 10. n. 73. & 75.* vbi omnino videas.

LIMITATIO VII.

SUMMARIA.

Cambium pro ficto loco est siccum, & usurarium, n. 1. & 2. Declaratur hæc limitatio, ut hoc cambium possit sustineri pro mutuo cum interesse lucri cessantis, n. 3. & seqq. subdeclaratur, n. 15. & seqq.

Simulatum minus valet, quam vere gestum, n. 4.

Simulatio in contractibus quando sit licita, sub num. 4.

Actus, qui ut geritur, non valeat an valeat, ut valere posset, n. 5. & seqq. & n. 11. & seqq.

Procurator, habens sufficiens, & insufficiens mandatum, & agens ex insufficienti, nulliter agit, n. 6. & 7.

Maritus agens uti procuoator ex insufficienti mandato, nulliter agit, licet potuisset validè agere, tanquam maritus sine mandato, n. 7.

Forma non servata, actus non valet, etiamsi agens dixerit quod valebat, illum valere, prout valere potuisset, n. 9.

Obligatio nec ciuilis, nec naturalis oritur ex actu, cui lex resistit, n. 10.

Matrimonii contractus, celebratus per verba de præsenti inter ætate inhabiles, valet uti contractus sponsalium, sub n. 11.

Processus, nulliter factus, habet vim interpellationis extraiudicialis, sub n. 12.

Confessio, quæ vno modo non valet valet alio sub eodem n. 12.

Mutuum, contractum sub cambio ficto, non habet executionem paratam litterarum cambii, nu. 18.

LIMITA VII. in cambio pro ficto loco, vt puta, 1 cum campsor Petro egenti, Mediolani, dat certam summam pecuniæ sub nomine cambij de Lugduno, vel Londres', & tamen secundum veritatem ibidem restitutio facienda vtrique scitur, siue fiant litteræ cambii, & non præsententur, siue non fiant litteræ; interuenit siquidem hic manifeste solo nomine cambium, & secundum rem mutuum cum lucro, *Card. Caiet. tract. de camb. cap. 1. numero 4. vers. iniusta. tom. 6. par. 1. fol. 405. & Sot. de iust. & iur. lib. 6. quæst. 13. artic. 1. concl. 3. col. 3. initio, fol. 626* & quod nummularii sint vsurarii, quando dant pecunias cambio pro aliquo vicino loco, quem ficto no

nomine vocant Lugdunum, seu Placentiam, vbi fiunt nundinæ cambiorum, & deinde, adueniente tempore nundinarum in ciuitate Lugduni, seu Placentiæ, vbi tunc sint solutiones, ipsi se confernnt ad illum fictum locum, repræsentantem verum locum nundinarum, & in illo ficto loco solutionem recipiunt; prout si eam reciperent in foro Placentiæ, scribit *Fabian. tract. de camb. initio, sub num.*44. *vers.*
2 *octaua.tom.6.par.*1.*fol.*415.†imò si Titius det Caio in ciuitate *Genuæ* centum aureos, vt in alio loco, vbi nullæ celebrantur nundinæ, totidem aureos cum tanto lucro soluat ad tres menses, cum quanto lucro totidem aurei soluerentur ad primas nundinas in loco consueto, adhuc cambium vel est manifeste vsurarium, vel saltem redolet vsuram, *Io. Azor. de institut. moral.par.*3.*lib.*10.*tit.de camb.cap.*9.*qu.*3.vbi adducit rationes.

3 Declara hanc limitationem, vt quamvis hoc cambium sit siccum, ideoque damnatum, vt dictum est; tamen si campsor, rogatus, vt faciat hoc cambium siccum, desistat à vero cambio, vel ab alio frugifero negotio, quod erat paratus facere, & non fecit, quia mutuauit sub nomine cambij poterit à mutuatario licite recipere sortem, & lucrum, à quo cessauit *Card. Caiet. Nauar. Fab. Genuen. & Io. Azor.* quos secutus sum *par.præced ampl.*8.*sub. num.*1. *&* 22. *sub ampl.*1. & scripsi *supra ampl.* 20. *nu.*1. *& seqq. & hac ead.par.limit.*1.*n.*5.

non abstat huic declarationi, quod simulauerint cambium in fraudem constitutionis quia respondeo, plus valere, quod verè agitur, quam quod simulatè concipitur, *C. plus valere, &c.* & simulatio de contractu licito ad contractum licitum est permissa, vt secutus sũ *par.præced ampl.*10. *sub n.*29.dummodo enim ex simulatione non emergat iniquitas contractus, id est, læsio alterius contrahentis, simulatio toleratur: sic in proposito, licet isti re vera mutuum contraxerint cum interesse lucri cessantis, tamen cum contractus mutui cum dicto interesse sit æque licitus, sicut contractus cambij potuit verus simullari sub alio, præsertim, quia simulatio processit ex iusta causa, æstimantes, quòd interesse ad rationem cambij non aliter posset deberi, quam si mutui contractus fieret sub simulato contractu cambii: & certè iniquum videretur isto casu, vt vtroque sit simulator, & nihilominus vnus ex eis esset in lucro, & alteri in damno.

Minusve obstat, si huic responsioni replices, quòd regula illa (plus valere, quod verè agitur, qui quod simulatè concipitur) potest forsan procedere quando contractus simulatus habet suam formam s secus si eam non habeat, vt in casu nostro; quia tunc intrabit conclusio aduersa, quòd vbi agitur obligatione contrahenda, si non valet, quod ago, vt ago, non valet etiam, vt valere potest, *Bar. in l.*1.§.*si quis ita, n.*2.*Ias. in* 6.*not. n.*6.*& alii communiter, ff. de verb. oblig. Io. Guter. tract. de contract. iur. cap.*51.*nu.*31.*tom.*6 *par.*2.*fol.*98.*M. Ant. Cucch. de instit. maior. l.*5. *tit.*10. *de sponsal. sub.* *n.*14.& hanc esse communem opinionem testatur, & sequitur *Couar. in epit. lib.* 4. *decret. tit. de sponsal c.*3. *sub n.*2.*fol.mihi* 138. *tom.*1.*& var. resol. lib.*2.*c.*16.*sub n.*5.*vers. deinde. fol.*199.*tom.*2. quem secutus sum *in meo tract. de indic. caus. lib.*2.*ca.*11.*sub num.* 1123. & esse tritum, & vulgo percelebratum axioma, scribit *Ant. Guber. Constan. tract. de spons. & matr. & c. tit quib. mod. spons. contrah. sub n.*3. *vers. atq; tom.*9.*fol.*48. † Quare ex ista conclusione dicimus, quòd si procurator gerat actum ex mandato insufficienti, & potuisset illum gerere ex mandato sufficienti, quod etiam habebat, ille actus non sustinetur, *Rot. diuers. dec.*397.*diu* 23.*n.*2.*par.*1 sue gesta procuratorio nomine à non habente mandatum, non valent etiam si ille erat coniucta persona, sicq; non sustinentur coniunctorio nomine *Rip. in l.* 1. §. *si quis ita, n.*31.*vers. hinc est quod gesta ff. de verb oblig.*†similiter si maritus egerit, tanquam procurator vxoris, & in rei veritate non fuit procurator, processus est nullus, dato quòd potuisset validè agere, tanquam ritus, & legitimus administrator, nec saluatur processus illa via, quia sit maritus; imputatur enim sibi, quòd elegerit aliam viam. *Maran. in suo spec. part.* 4 *dist.*16.*n.*29. *fol.*213. & quamvis maritus admittatur cum cautione de rato ad agendum pro vxore, imò possit constituere procuratorẽ, *Gail. in prast. obseru. lib.*1.*obseru.*133.tamen, si egerit ipse vti procurator, processus adhuc erit nullus vt dixi; † & demum si donatio, seu alius actus non valeat, vti talis, eo quia in eo non sint seruatæ solemnitates legis, vel statuti, tunc talis actus non potest valere alio modo propter resistentiam legis, *Rot. diuers. dec.*366.*quamvis. n.*31.*par.* 1. † Imo vbi exigitur certa forma, si ea non servatur, non valet, etiam si dicet, quod vult, vt valeat, provt melius valere potest, & sic non valet, quod ago, vt ago, non valet vt valere potest, quando defectus est in forma, *Gemin in c.*1.*n.*3.*de postulat prælat. in* 6. quem sequitur *Fab. in cap.* 23.*cum super. versus finem, n.*14.*vers. tertio vbi. de off. de leg.* † & vbi lex resistit actui, tunc ex illo actu nulla oritur obligatio civilis nec naturalis *Cassad. decis* 5. *erat. à patrono, nu.*2. *de iure patron.* vel forma aliter conclusionem: ubi offenderetur mens agentium, si actus valerét eo modo, quo potest voluntate, & potestate sibi mutuo adversantibus, tunc ille actus nullatenus valet & in istis terminis procedit illa regula (quod potui, nolui, quod volui, adimplere nequiui) *Resp. d.* §.*si quis ita. num.*30. *fol.*5. vbi videas, cum inferat ad multa.

Quia huic replicationi rursus respondeo, quod licet communis conclusio sit, ut actus non valens eo modo, quo est factus, non valeat eo, quo potuisset fieri, si agatur de obligationem contrahenda; tamen ista communis conclusio, tanquam super rebrochardica, habet tot declarationes, & distinctiones, ut non solum non sit semper vera, sed imo extet & alia conclusio communis in contrariam, quòd actus valeat eo modo, quo valere potuisset; & ideo neutra conclusio, simpliciter considerata, videtur allegabilis ad decisionem causarum, quod enim valeat eo modo, quo potuisset fieri, probatur ex *cap. unico.* §. 1. *de spons. impub. in* 6. cum similibus allegatis à *Covar. & aliis. infra citatis*; in illo enim §. *licet matrimonii contractus, celebratus verbis solemnibus de præsenti, requisitis ad substantiam contractus matrimonialis,* non valeat ob defectum ætatis contrahentium, tamen valet, ut contractus sponsalium, qui inter eos fieri potuisset, *Ant. Guber. d. tit. quib. mod. spons. contrah. num.*2.*&* 3.*& Covarr. d. cap.*3 *sub num.*2.*&* 3. *Io. Gut. d. cap.*51.*num.*28.*fol.*98.*& num.*35.*fol.*99. *Ias. in d. si quis ita. sub num* 19. *vers. quarto principaliter. ibi adde in primis.* & ita concordi consensu omnes Doctores tradidisse testatur *M. Ant. Cucch. de institut. maior. lib.*5.*tit.*10. *de sponsal. num.* 14. Imò *Ias. in d.*§.*si quis ita. n.*23.*vers. expedita doctrina.* & post eum *Rip. num.*17. *vers. ego autem subiicio regulam.* firmant

concluſionem affirmatiuam generalem, quod ſi non valet, quod ago, vt ago, ſemper valet, vt valere poteſt; hæcq regula ſecundum Iaſ. procedit ſemper, & in omni materia, uno caſu excepto: licet ipſi varias, & multas poſtea colligant limitationes, quæ materiam magis brochardicam reddunt, & confuſionem inexplicabilem pariunt: & cum hac concluſione affirmativa tranſit in caſu ſuo *Stracch.*quem ſecutus ſum *§.ſeq gl.7.nu.*35. *in fine* redeamus ad ſo-
11 lutionem replicationis, † & omiſſa illa diſputatione; an iſta ſecunda concluſio, contraria præcedenti,procedat ſolum, quando defectus eſt in cauſa efficienti, ut in caſu dicti contractus matrimonij, & prima concluſio procedat quando defectus eſt in cauſa formali, ut in caſu, de quo agimus,& ſequendo noſtras veras reſtrictiones ad illam primam concluſionem, adductam in replicatione, reſpondeo, quod, admiſſa illa communi concluſione pro vera, tamen declaratur, vt non procedat duobus caſibus: Primus eſt, quando ſub contractu, nulliter facto, potuit virtualiter comprehendi contractus non geſtus quia tunc ſi non valuit eo modo, quo fuit factus,valebit,vt fieri potuiſſet,*l.*13.*ſi tam anguſti,& ibi Alber. Ang. Flor.& communiter, ff.de ſeruit. Couar. in d.capitul.*3. *verſus finem, & Gut.d. num.*28.*Anton.de Roſel.tractat.de indulg.numero* 408. *&* 409. *tom* 14. *fol.*156.*& M.Ant.Cucch.vbi ſupra.*quare cum ſponſalia de futuro includantur ſub contractusmatrimoniali,*Ioan.Gut. d.cap.*51.*num.*28 *& ſub num.*35. *verſ. ſecundo modo. Couar. d.cap* 3.*ſub num.*3. *verſus finem in tertio intellectu. Ant. Gubert.d.tit. quib. mod. ſponſ.*
13 *n.* 3. merito remanet contractus ſponſalium. † Hac etiam ratione iuvari forſan poteſt illa opinio, quod proceſſus nulliter factus habeat vim interpellationis extrajudicialis, & ſimiliter confeſſio, quæ coram notario actorum non valeat vti iudicialis, valeat vti extrajudicialis: & idem in confeſſione facta coram judice indompetenti, de quibus opin.*M. Ant. Bauer. tractat. de mora, par.* 1. *ſub num.* 21. *ibi ſubde tamen vnum. & ſub num.* 22. *ibi, cogitandum tamen. tom.6.par.* 2*fol.* 407. huiuſque primi caſus doctrina videtur etiam de mente *Rotæ diuerſ.dec.*336.*honorius ſub num.*4. *verſ. quod vero. coram Illuſtriſſimo Cardin. Millino in Rom. ſocietatum, lunæ,*29.*Ianuarii,* 1601. *inter impreſſas Lugduni* 1612. dum ſocietatis contractum,de quo agebatur, impugnat oſtendendo, quod non poterat ſuſtineri in vim contractus cenſus vitalitij, neque contractus ſponſionis; quaſi ſentiat, quòd eſſet ſuſtinenda in alia forma contractuum,in qua ſuſtineri poſſet; hancque deciſionem, loquendo de contractu ſponſionis, retuli *ſupra q.*1.*nu.* 280.
14 *&* 81. † Secundus caſus eſt, quando materia eſt favorabilis, *Ant. Guber. & Couar. in locis ſupra proximè citatis, & Gemin.* quem citat *Iaſ.in d. §.ſi quis ita ſub n.* 19. vt puta, quia agatur de validitate contractus matrimonij, *vt per Doct. ſupra citatos*, vel quia agatur de diſſoluenda obligatione peccatorum, *Ant. de Roſel. vbi ſupra*, ſed vterque caſus bene applicatur caſui noſtro, ſiquidem mutuum & cambium æque continetur ſub credito, imo magna eſt inter Doctores contentio,an cambium ſit mutuum; & de mutuo, & cambio promiſcue loquuntur, vt patet ex his quæ ſcripſi *ſupra q.*1.*n.*422. *in tertio caſu.& hac ead.q.par.*1.*ſub nu.*21. & ſimiliter eſt materia fauorabilis, tum quia euitatur ſuſpicio vſuræ, quæ eſt odioſa, tum quia conſeruatur iuſtitia naturalis, ſeu commutatiua, vt vnus non locupletetur cum detrimento alterius, in qua iuſtitia commutatiua debet iudex omni conatu inſiſtere, vt dixi *par. præced. ampl.*20.*ſub n.*1. *verſ. ratio.* ergo iſte contractus debet valere, vt valere potuiſſet & ſic in forma ſimplicis mutui, ex quo poſſit licitè percipi intereſſe

Confirmatur hæc reſponſio ex his, quæ ſcripſi 15 *par.præced. ampl.*8.*n.*59.

Retenta declaratione: Subdeclara pro clariori explicatione, diſtinguendo duos caſus.

Primus caſus eſt; quando, qui dedit cambio ficto, dediſſet indubitanter cambio vero, vel aliter veriſimiliter ex alio negotio lucratus eſſet, quia habebat certam, & paratam occaſionem,& contrahentes de hoc lucro ceſſante intendebant paciſci, ſed credens, ſibi conſultius eſſe, finxerunt cambium: Et iſto caſu concludo,quod procedit declaratio.

Extende hanc concluſionem, vt in foro coſcien- 16 tiæ debeatur, etiam ſi hoc intereſſe non concludenter, ſeu nullatenus probari poſſet, dummodo debitor ſciret, quòd creditor illud verè paſſus eſt; & eſt ratio, quia in tribunali Dei attenditur, non quod probatur, ſeu poteſt probari, ſed attenditur veritas, & nullitate ob non ſeruatam formam, ſeu ob inordinatum proceſſum reiecta, fertur ſententia, per ea, quæ ſecutus ſum *s.qu.*1.*n.*529.& latè *hac ead.qu.par. præced.ampl.*19.*àn.*33.*vſque adn.*38.*excluſiue,&n.*83.

Explica vlterius eandem concluſionem, vt in fo- 17 ro exteriori iſtud intereſſe non debeatur vigore contractus cambij, quia nullum eſt cambium, iuxta ea, quæ ſcripſi *ſupra limit.*1. *nu.* 4. *in primo caſu*; ſed debeatur vigore contractus mutui, cum illud cambium reſoluatur in mutuum,vt dixi *d.limit.*1.*num.*5. & in alium contractum magis præiudicialem reſolvi non poſſit.

Infero notabiliter ex hac explicatione, quod, 18 ſtante ſtatuto, quòd contractus cambij habet executionem paratam, hic contractus mutui, veſtitus cambio ficto, eam non poterit habere, quia litteræ fictæ cambij non habent executionem, *Io. de Anan. & Nauar.*quos ſecutus ſum *infra §.7.gloſſ.*5. *num.*8. *verſ.reſtringe.*

Secus eſſet quando contractus eſſet mutui, & mutuatarius ſe obligaſſet reſtituere in forma litterarum cambij, quia forſan poſſet pati executionem paratam.

Secundus caſus eſt appoſitus; quando is, qui de- 19 dit cambio ficto, nolebat negotiari pecuniam alio contractu,quàm cambij, & non inueniebat, qui vellet accipere, ſeu verius non inueniebat idoneum accipientem, ideoque abſtinebat, vnde cambio ficto dedit idoneo debitori, qui non indigebat cambio, ſed mutuo, & ſe obligauit ad intereſſe veri cambij: & iſto caſu concludo, hoc cambium eſſe illicitum, & cum obligatione reſtituendi totam acceſſionem; quia re vera non eſt paſſus intereſſe; & ita procedit limitatio tam in foro exteriori, quàm in foro interiori,quod idem ſcripſi *ſup.limit.*1.*n.*1.

LIMITATIO VIII.

SUMMARIA.

*Cambium ad rationem certi annui lucri eſt vſurarium, n.*1.*&ſeq. Extenditur primo hac limitatio ad quemlibet contractum, qui certum lucrum aliter parere non poſſit, quam per viam vſuræ, & qui ſint hi contractus, n.*3.

Extenſ

Extenditur secundo, etiam si is, à quo hoc lucrum exigeneretur, esset dives, & Princeps. 4.
Lucrum, seu Interesse { *non potest taxari a partibus, &c. numero* 2.

1 LIMITA VIII. in cambio cum pacto, quod campsuarius, qui accipit cambio, sit obligatus quolibet anno soluere ad rationem sex, vel septem pro centenario, & capitale sit saluum, quia iste est contractus vsurarius, *Fabian. tract. de camb. initio, nu.* 36. *il.* 1. *in fin. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 414.

2 Ratio huius limitationis est euidens, quia cambientes non possunt taxare lucra futura cambij, neque interesse in casu non solutionis; siquidem taxatio ab initio pro tēpore futuro posset aperire viam fraudibus vsurarum. vt secutus sum *infra limit.* 13. *n.* 1. *&* 2. hæcque ratio fortius procedit, si diceremus, quòd hoc cambium resoluitur in mutuum, quia taxatio in mutuo est magis suspecta.

3 Extende primo hanc limitationem, vt sit vera in quouis contractu, & quovis nomine nuncupetur, qui certum lucrum, seu interesse parere non possit, nisi per viam vsuræ, vt, puta, si sit depositum, quod, cum regulariter fiat gratia deponentis, iniquum, & vsurarium esset, si depositario destituendum esset vna cum lucro *Fab. Genuen. d. n.* 36. *il.* 2. idem dico, si esset contractus ex illis, quos vocant censum firmum, partitum, negotium, traficum, commodum, seruitium, cambium de Basilea, conuentionem, fidantiam, pignus, & similes *Fabian. vbi supra num.* 37 *fol.* 414.

4 Extende secundo, vt sit vera etiam si campsuarius, qui se obligaret ad ista certa, taxataque lucra, & interesse, esset diues, & Princeps magnus, qui, verbi gratia, promitteret, quòd, elapsis sex, vel octo mensibus, restitet alibi sortem, vna cum quindecim, seu duodecim pro centenario, vsq; ad tale tempus, &, adueniente tempore solutionis, si non soluerit, ab eo tempore vtri vsque ad integram satisfactionem singulis annis dabit decem supra sortem, nam iste contractus est vndique vsurarius, *Fabian. vbi supra n.* 38. *vers.* 7. *ibi hoc idem dicendum. & n. seq. fol.* 414. cum usura ut usura ita committatur, si accipiatur à paupere, sicut si accipiatur à divite, à Principe, & à quovis, per ea, quæ dixi J. *limit.* 20. *n.* 3.

LIMITATIO IX.

SVMMARIA.

Cambium pro pretio currente cum pacto, quod pretium possit augeri, & non nominui est usurarium, n. 1.
Vendens granum prædicto pacto est usurarius, n. 2.

1 LIMITA IX. ut non procedat in cambio, inito pretio currenti pro proximis nundinis, cum pacto, quòd si interim cambij pretium augeatur, teneatur campsuarius illud plus solvere campsori, si vero minuatur, non teneatur campsor minuere campsuario, sed stetur pretio jam convento, quia iste est contractus usurarius, cum claudicet, sit que inæqualis.

2 Ratio, qua moveor, est patens, quia si quis vendat granum pro pretio, quod in instanti currit, sed si plus valebit ad Pascha, vult, quòd illud plus sibi detur; si verò minus, non vult, quod pretium minuatur, usurarius judicandus est, secundum *Hostien. & Archid.* quos citat, & sequitur *Laur. de Rodulph. in c. consulvit. par.* 2. *q.* 30. *n.* 12. *de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 22.

LIMITATIO X.

SVMMARIA.

Cambium, factum cum fraude seu monopolio, est illicitū, n. 1. *&* 2. *Exemplificatur hæc limitatio multipliciter, nu.* 5. *& seqq. Extenditur eadem limitatio, nu.* 10. *& seqq. Sublimitatur eadem limitatio, n.* 15. *& seqq.*
Monopolium quid sit, remissive, n. 3. *Unde dicatur, ibidem. De ejus pœnis, n.* 14. *Et committitur inquavis merce, & exercitio, n.* 12.
Negotiatio qualibet tendens in communitatis detrimentum, est illicita, n. 2.
Campsores ut lucrentur, supponunt campsuariores, & deinde capsores, sicque accipiunt pecunias cābio pro parvo fœnore, quas postea dant ipsi pro magno, num. 5. *Et quandoque accipiunt cambio, parvam summam sub magno fœnore, ut sub eodem dent ipsi copiosam, n.* 9.
Campsores quomodo conveniant de monopolio, nu. 7. *& seqq.*
Monopolium ita est damnabile in cambio, quod faciunt ij, qui monopolium committunt, sicut in cambio, quod faciunt alij, qui scienter contrahunt sub eodem pretio, per monopolium inducto, n. 10.
Monopolium habet non solùm invaliditatem cambij, sed etiam punitur, nu. 11.
Monopolium committunt venditores, & quandoque emptores, n. 13.
Monopolium, quod fit auctoritate Principis, est licitum. quia tendit ad utilitatem publicam, n. 15. *& seqq.*
Monopolium contra monopolium non est illicitum, sub nu. 13.
Librorum impressoribus juste conceditur privilegium, ne alius possit eos vendere, &c. nu. 16.
Fructus si eorum magna sit copia, possunt emi, ut revendantur, &c. n. 18.
Æstimatio facta ab artificibus, est suspecta de monopolio, sub n. 12. *vers. infero.*

LIMITA X. ut non procedat in cambiis, factis cum collusione, fraude, seu monopolio, quia ejusmodi cambia sunt injusta, illicita, & tanquam diabolica extirpanda *Boninf. tractat. de camb. cap.* 7. *vers. cheli mercanti. Fabian. tractat. de camb. initia, n.* 20. *&* 21. *vers. quarta. tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 412. *Io. Azor. de institut. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. capit.* 12. *in fin. q.* 13. & habes *infra* §. 9. *n.* 9. & sunt expresse damnata in constitutione Pij V. † nam quælibet negotiatio, quæ tendit in communitatis detrimentum, est illicita; ut puta, cum aliqui ex frumento, aut vino, vel oleo, & similibus ad communitatis usum necessariis emunt ad conservandum, ut alio tempore vendant, quia hæc emptio causat inopiam, & pretij augmentum in damnum pauperum, qui non inveniunt unde emant ad sui sustentationem; ideoque talis negotiatio est Reip. pervi iosissima, *Cardin. Tolet. de instruct. sacerd. lib.* 8. *cap.* 53 *de negotiatione. vers. sexta est illicita.* 1 2

Pro hujus limitationis intelligentia vide quid sit monopolium, *in l. unica, C. de monop.* & dicitur monopolium, quasi singularis, ac penes unum venditio, *Jodoc. in pract. crim. cap.* 132. *initio*, sive, & melius, dicitur monopoliū quasi singularis negotiatio in civitate a voce græca (monos) quæ significat unum, & 3

(pola) quod eſt venditor , vel (polium) quod eſt venditio, *Glo . vnica in rubr. C. vbi ſupra*, ſeu dicitur à verbo græco (poleome) id eſt vendo , quaſi monopolium ſit unica venditio,& monopola , unicus venditor, *Mich. Sal. ad D.Thom. 2.2. poſt. qu.78. tit. de his,qui monop.exerc. n.1.fol. 699. tom. 2.*

4 De monopoliis in genere , & quot modis committantur , vide *Medin. in ſuis tractat. tom.2.tit.de reb.reſtit.q.30.in 6.modo.ver.deinde ex monopolio.col. 2.fol.229.initio, Mich Sal. d.tit. de his, qui monopol. exerc.ſub n.1.verſ.eſt autem fol.699.tom.2. Ludou.d.c. 132.per totum,& Decian.tractat.crimin.tom.2. libro7 cap.21.*

5 Exemplifica primo iſtam limitationem : ſunt duo vel tres ditiſſimi mercatores, qui cum miniſtris Catholicæ Maieſtatis numeroſum pecuniarum partitum tractant,& quia hi mercatores non habent tam numeroſam ſummam pecuniarum , accipiunt cambio ab aliis,vt poſtea ipſi dent Regi. ſicque loquendo campſorio more , vendunt ipſi prius proprias marchas, vt poſtea emant marchas Regis. vtque lucrentur , hac vterentur machinatione : ipſi namque ſupponerent fictos campſuarios , quibus ſub paruo fœnore darent cambio , vt , cambij valore hac arte extenuato , ipſi deinde vili acciperent cambio ab aliis : poſtea ſub modico fœnore conflata pecunia , quam Regis miniſtri eſſent ab ipſis cambio accepturi , facerent totum oppoſitum , ſupponendo fictos campſores , à quibus ipſi magno fœnore acciperent cambio , ut & Rex eodem fœnore accepturus eſſet ab ipſis , ſiquidem partitum faciendum regulam ſumeret à cambiis , quæ hi mercatores hiſce artibus minuerent , & augerent , vendendo prius proprias marchas magno pretio, ſimulata earum penuria , & poſtea emendo vili pretio eas , quæ Regis ſunt , ſimulata copia; unde non mirum, ſi magnas,ſed injuſtas augerent divitias.

6 Exemplifica ſecundò : aliqui mercatores conveniunt,totam fori pecuniam accipere cambio , ut, foro ita reſtricto,pretium cambiorum augeant, eo que aucto, dent ipſi ad cambium eandem pecuniam cum maximo lucro : idem eſt , ſi mercatores divites , pecuniis abundantes , accipientes ad cambium , & per viam aliarum negotiationum , procurarent reſtringere in eorum facultatibus cæteras pecunias, quæ ſunt in Prouincia, vt alij pecunia indigentes,cogantur ab ipſis cambio accipere; nam cum ipſi omnem pecuniam hinc inde corraderent, & penes ſe congererent , magna proinde conſequeretur nummorum penuria;qua inducta, indigentes pecunia , cogerentur ab ipſius cambio accipere , ſicque facto monopolio , omnes pecuniæ exirent, & redirent cum augmento in crumenam iſtorum mercatorum , ſicut omnis aqua fluit,& refluit ad mare.

7 Exemplifica tertiò , quando mercatores divites ſcientes , extare Principes , qui pro aliqua urgenti neceſſitate quærunt pecunias ad cambium , conveniunt de non dando illas;niſi pro tanto pretio,quod eſſet injuſtum, & exceſſivum.

8 Exemplifica quartò, quando mercatores, ad quos ex decreto ſuperiorum ſpectat appretiare ſcutos marcharum , illos minus iuſtè appretiant propter proprium intereſſe,quia vel dederunt cambio ſicq; ſcutos marcharum emerunt , vel acceperunt cambio, ſicque vendiderunt , quia eiuſmodi cambia eſſent illicita, & iniuſta, *Fab.tract. de camb. initio.n.21 verſ.quinta.tom.6 part.1.fol.412.* & de iuſtitia huius pretij, & de pœna contra imponentes iniuſtum pretium,vide *§ ſeq.gl.4 ſub n.13.*

Exemplifica demum, quando mercator vult dare 9
cambio ſcutos 12 mille,&vt cambij pretium augeat ad ſuam vtilitatem , ipſe prius accipit cambio ſcutos mille ſub magno fœnore,vt ſub eodem alii accipiant ab ipſo ſcutos 12000. ſicque damnum patitur in vno,vt vtilitatem conſequatur in duodecim,nam huiuſmodi negotiatio dicitur cum fraude, ideoque eſt illicita,ut habes J.§. *9.n. 9.* & eſt ſimilis fraudi , de qua *ſupra n. 5.*

Extende primò iſtam limitationem , ut habeat lo- 10
cum non ſolum adverſus illoſmet mercatores, quorum dolo, fraude , & monopolio fiunt iſtam cambia illicita, ſed etiam adverſus eos, qui ſciunt , vel probabiliter credunt iſtas fraudes , dolos , & monopolia ; quia ſi iſti contrahant cambia ſub illis pretiis , ſunt in pari cauſa ut cambia , quæ contrahunt ; ſint illicita,& injuſta,*Fabian.d.tract.de camb. ſub. nu. 20. verſ.hoc idem.fol.*412.ſunt tamen illi in majori culpa & tenentur ad majorem ſatisfactionem , quia damnum inferunt univerſæ negotiationi.

Extende ſecundò , ut non ſolum contractus cam- 11
bij ſit nullus, ſed & ipſi contrahentes ſint iuris pœnis , contra exercentes monopolia impoſitis , puniendi, ut in dicta Pij V. conſtitutione.

Extende tertiò eandem limitationem , loquen- 12
tem in monopolio cambiorum , ut procedat in monopolio cujuſlibet alterius mercis , imò etiam exercitij,ut explicat *Medin.in ſuis tract.tom. 2.tit. de reb. reſt.q.30.in 6.modo,verſ.deinde ex monopolio, fol.229.* quem ſequitur *Mich.Sal.ad D.Tho. 2.2.poſt q.78.tit. de his,qui monop.exercen.ſub n.1.verſ.eſt ante fol. 699. to.2.*quare monopolium eſt , cum quis emit à Principe priuilegium, vt ſolus ipſe vendat , vel duo , aut tres , reliquam mercatorum multitudinem anteuertentes, mercium aceruum coemunt , vt vniuerſi ad ipſos confluere cogantur , vel iurata fide conſtituunt, vt nullus eorum , niſi tanti vendat;hinc enim raritate venditorum pretium creſcit , & oritur monopoliorum iniquitas,*Sot.de juſt.& jur. lib. 6. qu.2. art.3.col. 5.fol. 569.*

Infero obiter hinc valdè injuſtam eſſe æſtimationem , quam hic in Urbe , orta differentia ſuper pretio mercedis, & rei fabre factæ faciunt ejus artis artifices;hi namque,ut experientia compertum eſt, ſuper pretio rerum,quas fabre faciunt, quaſi monopolium contrahunt; quia quod fit hodie mihi,fiet cras tibi.

Extende quarto , vt quemadmodum venditores 13
mercium monopoliis augent pretium mercium , ita è conuerſo (licèt non tam crebro accidere conſueſcat) emptores pretia mercium minuunt , & eſt monopolium etiam iniquum , vt puta , ſi in portu , cui pretioſiſſima navis applicuit , illi emere poſſent, ſibi mutuo promitterent, mon emere,niſi tanti, aut ſi in ſubhaſtatione alios ego, ne licitarentur , averſerem , vt minoris ego emerem , peccatum profectò eſt , quod ante reſtitutionem non remitteretur , & hoc eſt quod ait *Cic. lib. de offic.* non licitatorem venditor , nec qui contra ſe licitetur , emptor apponat Quando verò venditores monopolium facerent , tunc iuſtè emptores , quaſi vim vi repellentes , poſſent conuenire inter ſe , vt nullus , niſi certo pretio emeret,*Sot.de iuſt.& iur.lib.6.q.2.artic.3.col.5.in fin. fol. 569.*

Quæ pœnæ ſint impoſitæ à iure cōtra exercente 14
mos-

monopolium, vide *in l.vnica, C.de monopol. & Iodoc. in pract crim.cap.132.num.3.& 14.* & quòd illi negotiatores, ementes frumentum, & similia, de quibus *supra num.2.* essent relegandi, scribit *Card. Tolet. ibi* citatus.

15 Sublimita primo eandem limitationem, extensam *s.n.12.* vt non procedat in monopolio auctoritate Principis, siue Reip. contracto, quia sicut monopolia, de quibus in limitatione, & extensionibus, priuata, auctoritate contracta, Reip. perniciosa sunt; ita hæc, quæ legis auctoritate ex iusta contrahuntur causa, Reip. valde vtilia sunt, *Medin.in d.q. 30.in 6.modo.vers.procedunt.& seq.fol.229.col.1.in fi.*

16 Exemplifica primo, & notabiliter, in his, qui suis faciunt impensis libros imprimi, & Principes, in eorum priuilegium decernunt, ne alij eosdem infrà certum tempus imprimere valeant; quia ex hoc priuilegio animantur docti ad imprimendum libros, vt sic eorum doctrina multis communicetur; quòd in publicam redundat vtilitatem, *Medin.d.qu.30.in 6.modo, vers.de vtilitate, fol.229 col.2.*

17 Exemplifica secundo cum eodem *Medin.in eod.6 modo.vers. de publica, fol.229.col.1.& Mich Sal.ad D.Thom.2 2. post.q.78.tit.de his, qui monop.exercent, n.2.3.& 4 fol.699.& 700.*

18 Sublimita secundo, vt non procedat in fructuum monopolio, priuata etiam auctoritate cotracto, quando tanta illorum fructuum esset abundantia, ut etiam post cujusquesatisfactionem magna adhuc illorum fructuum superesset copia, quia tunc posset unus, vel duo simul convenire, & emere illos fructus superabundantes, *Card. Tolet.de instruct.sacerd.lib.8 cap 53, de negotiatione, vers.sexto* est illicita, qua ratione totius Ægypti inopiæ & fami, quæ post lapsos septem vbertatis annos superuenit, laudabiliter, vtiliterque occurrit Ioseph, aperiendo tunc horrea, quæ fertilitatis annis repleuerat, vt habetur *Genes. 41.n.47.& seqq.*

LIMITAITO XI.

SUMMARIA.

Cambium, cuius solutio fieri debeat eodem in loco, est illicitum, n.1.& 3. Reiecta oppositione, de qua num.2. Extenditur, n.4.& seq. Declaratur, n.13.

Cambium inter loca, existentia intra idem Regnum, seu intra eandem Prouinciam, est licitum, sub nu.7 & seq. Reiecta contraria doctrina. de qua n.6.

Cambium, cuius solutio fiat eodem in loco per viam recambij, est iustum, nu.13.

1 LImita XI. vt non habeat locum in cambio, quod non sit pro diuerso loco, sed pro eodem, ita vt vbi pecunia datur, ibi reddenda sit vnà cum collybo, seu interesse cambij, & recambij; vt puta, cum Petrus acciperet ad cambium Venetiis mille aureos, eosdemque soluturus ibidem post annum vna cum interesse quatuor nundinarum quæ interim fieret iuxta fori æstimationem: nam cambia, quorum solutiones fiunt eodem in loco, damnantur in Pii V. constitutione, vt admonet etiam *Nauar.cons. 31.reuerendiss.vers.omnia cambia lib.5.de vsur.* & *in man.confess.cap.17.de vsura circa cambia.sub nu.290 vers.quare,* & *in cap.nauiganti, nu.76.vers. concludimus ibi, prima ne cambium, de vsur.* & nos sæpe in diuersis diximus locis, hicque repetimus, vt explicemus, quæ distantia requiratur.

Contra hanc limitationam oppono, quia cambium est emptio, & venditio, vt secutus sum *sup.q. 4.num. 21.* & pecunia connumeratur inter merces, vt retuli *eadem q.4.n.29* & 30. sed licitum est emere frumentum, & alias merces anticipata solutione tradendas eodem in loco, iuxta futuram fori æstimationem, vt secutus sum *s.p.1.n.56.* ergo licebit etiam emere scutos marcharum, soluendos eodem in loco, iuxta cambiorum æstimationem. 2

Retenta limitatione, tum quia habemus constitutionem claram, tum quia hæc emptio est eius naturæ, vt iustitia pretii consistat ex distantia locorum ratione laborum, impensarum, periculorum, & similium, vt diximus *in pluribus locis.* 3

Infero ex hac limitatione, quod si tu Lugduni dares Petro centum aureos in nundinis Apparitionis, vt eosdem tibi restituat ibidem in sequentibus nundinis Paschatis cum lucro cambii, iuxta fori æstimationem, esset cambium vsurarium, quia non fit de loco ad locum, & consequenter lucrum non potest provenire aliunde, quàm ratione temporis, *Romoal. Coli tract. de camb. c. 27.*

Extende primo hanc limitationem, ut cambium sit siccum, & iniquum, præcipuè quando non solum fit pro eodem loco, sed additur, quod restituatur cum lucro, seu ad rationem cambij Lugdunensis, Bezenzonensis, vel alterius loci, ubi probabiliter creditur, lucrum fore majus, *Jo.Bapt.Lup.in cap.naviganti.§.2.n.24. in fin.vers. ex quo sequitur de usur. inter tract.divers.tom.7.fol.* 139. 4

Extende secundo, ut procedat, etiam si nulla adsit conventio de restituendo in eodem loco, dummodo is, qui dat cambio, sciat, vel credat ibidem, & non alibi esse sibi soluendum, *Ioan.Axor.de institut. moral.par.3 lib.10.tit.de camb.capitul.10.vers.quaret cum.* & adde quæ scripsi *par.præcedenti, ampliat.* 17 *n.7.* 5

Contra hanc extensionem vide quæ scripsi *d. amp.17.n.1 & seqq.* ex quibus colligi potest etiam inaduertentia *Ioannis Azor. vltra quod Nauar.* quem citat nullum verbum in libro meo.

Extende tertio, vt procedat etiam si cammbium fieret pro diuerso loco, sed intra idem Regnum, quia adhuc esset illicitum, cum requiratur tanta locorum distantia, vt intra idem Regnum fieri non possit, *Sot.de iust.& iur.lib.6.q.10.1.art.ad finem, fol.610.* & apertius *q.13.art.1.concl.2.* & quòd cambium, factum per loca eiusdem Prouinciæ, & Regni, si simuletur fieri per loca diuersarum Prouinciarum ad augendum lucrum, sit siccum, & vsurarium, sequitur *Io. Bapt.Lup.in cap.nauiganti.§ 2.num.28.vers.similiter de vsur.inter tract.diuers.tom.7.fol.*139. & quod cambium verum constet ex duobus locis diuersarum Prouinciarum, vt Italiæ, & Galliæ. & intra duo loca eiusdem Prouinciæ, & Regni, vt puta, inter Florentiam, & Romam, Neapolim, Venetias, Genuam, Mediolanum, & similia, à mercatoribus non frequentetur, neque vsu receptum sit, & ideo sit illicitum, & apud viros probos reputetur vsurarium scribit *in eodem§.2.n.30.vers.infertur, fol.*140 & quod necessarium sit, vt locus, in quo est soluenda pecunia, longe distet à loco, in quo dantur litteræ alioqui esset cambium de tempore ad tempus, quod non licet, & non de loco ad locum, quòd licet, scribit *Nauar. in man.confess.cap.17 sub num.289.vers.quare in fine, ibi, addo nunc quarto.* 6

Quicquid pro hac extensione scripserint *Sot.Na-* 7

nar.& Io.Bapt. Lup. qui inconstanter, ac quasi confuse locuti sunt, vt videbis ex *[illegible]* adductis; tu firma regulam in contrarium nempe cambium licitè fieri posse etiam intra loca eiusdem Prouinciæ, seu Regni & etiam per litteras ad nundinas vt mox declarabimus; & pro clara explicatione sunt distinguendi duo casus

Primus casus est quando cambium est verum,& reale, & pretium est iustum, quia est proportionatum loci distantiæ,& sic habet iustitiam commutatiuam: & isto casu concludo indistinctè,cambium esse licitum, siue sit inter loca diuersarum Prouinciarum seu diuersorum Regnorum; vt in hoc concordant *Sot. Nauar. Io. Bapt. Lup.& omnes*:siue sit inter loca eiusdem Regni,seu Prouinciæ, *Nauar. d.c. 17 n.290.vers.& quod attento.& in cap.nauiganti.n. 28.de vsur.* quem sequitur *ibidem Io.Bap.Lup.§.2 sub n.30.vers.sed aduertendum fol.*140. & quod ita sentiant prædicti Doct. testatur, & sequitur, loquendo de cambio per litteras, in quo nummularius prius recipit, *Io. Azor. de inst.moral.par.3.li.*10 *tit.de camb. cap.5.qu.*6.&,loquendo in cambio opposito, quando nummularius prius dat,scribit *c.6.q.*4.

8 Confirmatur hæc conclusio;tum quia in cambio minuto nulla est locorum distantia, cum fiat in eodem loco,vt scripsi *supra q.5.sub nu.*2. *vers.primum.* & latè explicaui *ibidem num.*19.*& seqq.*& tamen iustè datur in eo pretium cambij, vt secutus sum*§.seq. gl.3.n.*971.*& seqq.vers.infero.*tumquia nummularius præstat obsequium, transportando pecunias, tum quia facit officium vtile Reip.in conquirendis,parandisque pecuniis;& omnis labor optat premium: ergo difficultas remanet in tanto,& quanto pretio, sed non in pretio.

9 Extende primo hanc conclusionem, vt procedat in cãbio per litteras non nundinarias, quãdo nummularius prius recipit,& postea dat,de quo cambio scripsi *supra q.5.sub n.*1.*&* 5.*vers.vtrumque*, *& sub n.* 34. quia in isto cambio vix vsuræ fraus exerceri potest, *Ioan.Bap.Lup.in d.§.2.sub n.30.vers.infertur, in fine*, *& vers.& licet* & ante eum *Nauar. citatus nu.seq.*& in isto cambio loquitur *Ioan.Azor. citatus supra num.*7.vtpatet ex titulo *illius cap.*5.quare hoc cambium exercetur vbique, & passim in Italia ex vna ciuitate ad aliam, & inter loca eiusdem Regni sine vllo scrupulo, imò sic necessitate, & vtilitate Reipublicæ exigente.

10 Subextende hanc extensionem,vt procedat etiam si lex in aliquo Regno prohiberet, pretium accipi ex cambiis intra loca eiusdem Regni,seu Prouincie, quia hæc lex comprehenderet cãbium,in quo nummularius,seu campsor prius dat, & postea recipit, quia ineiusmodi cambio frequenter vsura solet palliari,*Nauar.in man.confess.cap.*17 *sub n.*290.*vers.& quod* non autem comprehenderet cambium,in quo num mularius prius recipit,&postea dat,cum in eo cesset omnis vsuræ suspicio, *Nauar.in d.cap.* 17.*nu.* 290.& *Io.Bapt.Lup.d.§.2 sub n.30.vers. infertur tertio,in fine,& vers.& licet.*

11 Extende secundo, vt habeat locum etiam in cambio per litteras nundinarias, quia & illud publicè exercent Genuenses ex Ciuitate Genuæ ad Ciuitatem Placentiæ,&alij mercatores ex aliis locis, nempe ex Florentia, Mediolano,& similibus ad eandem Ciuitatem Placentiæ, & nulla habita differentia,an nummularius prius accipiat,vel prius det.

12 Secundus casus est, quando pretium cambii est iniustum,quia non est proportionatum loci distantiæ, & multò magis qua simulatur loci distantia ad augendum pretium; quia isto casu cambium est illicitum, etiam si fieret inter loca diuersorum Regnorum, seu Prouinciarum, tum quia militat ratio opposita, quæ militat in primo casu, positos. *sub n.*7. & oppositorum opposita esse debet determinatio,cum tantum operetur propositum in proposito, quantum oppositum in opposito; tum quia habendam esse rationem distantiæ locorum expressit Pij V.constitutio in verbis, quæ retuli supra *hac eadem q.par.1.sub n.*28.& id cambio, in quo simulatur distantia scribit *Io.Bapt.*quem retuli *supra sub n.6.ibi, & quod cambium.*

Pro intelligentia iustitiæ pretii cambij nundinarij vide quæ scripsi *par. præcedenti, ampliat.* 10.*n.*67 *& seqq.*

Declara nunc, restringendo eandem limitationem,vt non procedat, quando solutio venit faciendat per viam iusti,&realis recambij in eodem loco; & hic est casus, pro quo consuluit, sed non bene se explicauit *Hier.Gabr.consil.*158.*constituto nu.*5.& *seq. lib.*2. vt puta; Titius mercator dat vere pecuniam ad cambium Sempronio mercatori Barchinonensi, qui Sempronius propterea scribit litteras solitas cambij,& ordinat in eis, vt personæ, nominata ab ipso Titio, soluatur Lugduni in nundinis tot marchæ,easque litteras de more consignat idem Titio, qui Titius, rogatus postea à Caio mercatore etiam in Ciuitate Barchinonesi, ordinat eidem personæ, quam nominauerat in litteris Sempronij,vt easdem marchas soluat Lugduni dicto Caio, vel personæ, ab eo nominatæ,in eisdem nundinis; & Caius promittit eidem Titio soluere in CiuitateBarchinonensi pretium illarum marcharum, iuxta communem æstimationem faciendam ex nundinis pro ciuitate Barchinonsi nam hoc cambum est licitum, quia realiter fit, & solutio in Ciuitate Barchinonensi procedit ex recambio reali; & sic cessant difficultates, quibus se torquet *Hier.Gabr sup.cit* 13

LIMITATIO XII.

SVMMARIA.

*Cambii pretium non potest alterari,eo,quia dicatur factum gratia,& commoditate alterius.nu.*1. & 2.*Et quomodo a mercatoribus vocetur hoc cambium,n.*1.

*Cambii pretium quando propter lucrum cessans, seu damnum emergens possit alterari,n.*2.

LIMITA XII. in cambio, quod mercatores vt à religioso viro audiui; vocant *dell'agio*, seu alio simili nomine, quòd cambium ab aliis cambiis, vt ab eodem audiui,differt solum in hoc,quod alia cãbia fiunt vtilitate, & voluntate reciproca vtriusque cambientis, nempe, campsoris & campsuarij ideoque pretium non alteratur;hoc verò,etsi fiat vtriusque vtilitate, tamen fiat gratia, & commoditate vnius tantum ex cambientibus; & propterea alteretur pretium, quasi commoditas illa si pretio estimabilis, illu que pretium vltra iustum cambij pretium debeatur illi, qui in gratiam,& commoditatem alterius cambit, cum aliàs non esset cambiturus;ab alio tamen religioso viro aliam accepi differentiam,sed hæc,quam retuli,verisimilior mihi visa est,ideò illam aliam non refero:&licet de eiusmodi 1

cam-

cambio nihil vnquam à mercatoribus audiuerim: nec apud alios, qui scripserunt de cambijs, legerim, religioso tamen viro credidi, tum quia est fide dignus, tum quia eiusmodi cambium non videtur carere ratione; nam quemadmodum campsoribus, fungentibus etiam officio fidejussoris, licitum est fidejussionis, seu verius periculi pretium exigere, ut dixi j.§.3.*gl.3.n.7.vers.sed fidejus.* ita etiam arbitrantur forsan, sibi licere commoditatis pretium exigere, cum & in aliarum mercium, & rerum venditione hæc gratia vendendi contra voluntatem venditoris videatur habere vim augendi pretium rei vendendæ, per ea, quæ dixi *par.præced.ampl* 10.*nu.*62 similiter Bancherotti ex cambio minuto aliquod exiguum lucrum faciunt, & jam non multis ab hinc annis ille collybus, seu illud modicum lucrum, quòd significat apud nos illam commoditatem permutandi monetas.

Verùm, quicquid dixerint mercatores, injustum est hoc cambium, si ex hac prætexta gratia alteretur pretium à lege impositum, & de alio non doceatur interesse: cæterum, dato casu, quod campsor, importunè rogatus cogatur dare cambio, & inde maius interesse lucri cessantis, seu damni emergentis pateretur, quàm esset lucrum cambij, crederem, juste illud interesse exigi, si de eo cum campsuario convenerit, quia posset isto casu non cambire, sed mutuare, & formidatum interesse mutuatario notificare, & de eo paciſci, juxta ea, quæ scripsi *par. præceden.ampl.* 8. *n.*1.*& seqq.*

Adverte, quòd etsi excessus pretii sit injustus, & non tolerandus, tamen, illo resecato, remaneret cambium pro pretio insto.

LIMITATIO XIII,

SUMMARIA.

*Cambii interesse non potest determinari ex conventione cambientium, n.*1.*&* 2.
*Declaratur remissiue, nu.*3.

1 LIMITA XIII. in cambio, cuius interesse determinaretur certum simpliciter à principio, seu in casu non solutionis, quia esset cambium vsurarium, *Nauar.in man.confess.cap.*17.*n.*292.*& in c.nauiganti. n.*77.*de vsur.& Io.Azor.de instit.moral par.*3.*lib.* 10 *tit.de camb. cap.*10. *vers. sexto cum pecunia,* & satis habetur in Pij V. constitutione

Ratio huius limitationis est, quia taxatio ab initio pro tempore futuro posset aperire viam fraudibus vsurarum, vt scripsi *par.præced.ampl.*8.*nu.*27.*& seqq.*

Declara hanc limitationem ex his, quæ scripsi *eadem.ampl.*8.*nu.*294.*&* 296.& hac eadem *par.limit.* 1. *sub n.* 5. *illat.* 1.

LIMITATIO XIV.

SUMMARIA.

*Cambium, nundinis intercalaris, est illicitum, nu.*1.*Restringitur dupliciter, n.*3.*&* 4.
*Intercalares nundinæ quæ dicantur, n.*2.
Cambium intelligeretur pro secundis nundinis, quando litteræ essent datæ adeo prope nundinas præsentes, ut tempore acceptationum fieri non possent, n. 4.

LIMITA XIV. in cambio pro nundinis intercularibus, seu intercalantibus, id est, non pro primis, sed pro secundis, & ulterioribus nundinis, in terminis, quia in isto cambio pretium augetur ratione temporis, & ideò est cambium usurarium, *Sot. de just.& jur.lib.*6.*qu.*12. *art.* 5. *in fine initii, & in concl.responsiva, col.*3.*fol.*624. & 625. *Joan. Azor. de institut.moral.par.*3.*li.*10.*tit. de camb. cap.* 10. *vers. septimo cum & Romoald.Coli.tract.de camb.cap.*26.& est declaratum in constitutione Pij V. & mercatores vocant, *Cavalear le fiere.* 1

Declara, nundinas intercalares dici secundas, seu ulteriores nundinas, ut puta, nos sumus initio Januarii, ideò prima proxima feria erit feria apparitionis, quæ fit initio sequentis mensis Februarii, ut declavi §.*seqq.gl.* 4 *nu.* 3. si ergo tu dares cambio pro feria Paschatis, seu pro feria Augusti, diceretis dedisse pro feriis intercalaribus, quia inter has ferias, id est, ante istas est feria apparitionis. 2

Restringe primo hanc limitationem, ut non sit vera, quando hæc intercalatio esset gratuita; quare est prohibita, quando ratione ipsius intercalationis augeretur pretium *Navar.in man.confess.capitul.*17. *sub nu.* 301. *not.* 5. 3

Restringe secundo, ut si quis daret pecuniam cambio adeò prope nundinas præsentes, ut litteræ cambii tempore acceptationum, seu solutionum ferri non possent, tunc cambium intelligeretur contractum pro aliis sequentibus immediate nundinis & non diceretur feria intercalaris, *Romoald. Coli. tract.de camb.cap.in fine, vers.nota.*

LIMITATIO XV.

SUMMARIA.

*Cambium, quo campsuarius obligatur, vt solutionem trahat in campsorem seu eius agentem, est illicitum; n.*1.& 2.*Extenditur, n.*3.4.& 5.
*Cambium, quo campsuarius obligatur remittere cambium campsori ad eundem locum, est illicitum, n.*4
*Cambium, quo dans obligatur committere procuratori nummularii accipientis, vt solutionem recipiat, an sit illicitum, n.*6.
*Cambium, in quo accipitur vltra iustum pretium, an & quando sit usurarium, vel illicitum, num.*7.

LIMITA XV. in cambio, quo campsor obligat campsuarium, vt litterarum solutionem cōmittat ipsi campsori, seu eius agenti, vel alteri ex voluntate ipsius campsoris, hoc est, campsuarius trahat debitum in aliquem ad voluntatem campsoris, quia sic vult in effectu lucrari, seu nominare personam, quæ lucretur prouisionem; nam hoc cambium, aucupans lucrum prouisionis, addensque propterea præfatam obligationem, esse impudens, & illicitum, scribunt *Sot.de iust.& iur.lib.*6.*q.*13.*art.*1.*concl.*3. *col.* 3.*fol.*629.*Navar.cons.*31. *reverendis.vers. deinde ipsum & vers.ad septimum, ubi declarat,* & *lib.*5. *de usur. Leonar.Less.de just.& jur.lib.*2.*cap.*23. *sub n.* 62. *Jo. Azor.de instit.moral.par.*3.*lib.*19.*tit. de camb.cap.*9. *quæst.*5.*Romald.Coli.tract.de camb.cap.* 21. *versus finem*, & habes *infra* §. 9.*n.* 10. 1

Ratio est, quia sicut in mutuo non additur onus, quod sit pecunia æstimabile, quia esset vsura, *ea.vlt. de vsur.Nauar. vbi sup* & diximus *in plurib. locis:* & præsertim *supra qu.*1.*num.*498. ita etiam non debet 2

addi in cambio quia est valde suspectum de vsura, propter multam familiaritatem, quam habet cum mutuo, vt patet ex his, quæ scripsi *supra.hac ead qu. par.1.num.22.& 23.*unde nisi pretium hujus cambii minuatur,iniquum est cambium, quia ultra justum pretium aliquid accipitur, *Io.Azor. d. q. 5. vers. quæritur itaque.*

3 Extende primo hanc limitationem, ut eadem ratione proceda t, si campsor obligaret campsuarium ad recambiendum pro aliquo foro, ut habes *infra §. 9. n. 10.*

4 Extende secundo, ut procedat quando campsor obligaret campsuarium, ut scriberet ad suum procuratorem, seu correspondentem, qui suis litteris remitteret ex nundinis cambium una cum lucro ad ipsum campsorem in loco, ubi dedit cambio; quia hoc cambium esset illicitum, tum propter onus superadditum, tum propter qualitatem oneris, ut remittat ad eundem locum, quasi solutio sit facienda in eodem loco,quod sapit mutuum cum vsura, hocque obscure expressit *Ioan. Azor. d.q.5. vers. quæres an Titius.*

5 Extende tertio, vt procedat, etiam si campsor ob hanc obligationem,de qua supra in limitatione, remitteret campsuario octauam partem pretij cambij,quia adhuc potest esse iniustum.

Quicquid in contrarium scripserit *Nauar. d. cons. 31.vers.ad septimum.*& quicquid sentiat *Io.Azor.c.9. qu.5. vers. quæritur itaque.* nam si tantum minuunt, quantum sumunt ex provisione, bene loquerentur, sed ad quid perditio hæc? si vero plus sumunt, ut arbitror,remanet injustitia.

6 Extende quarto, ut idem juris sit,quando nummularius, qui accipit cambio pro loco, ubi ipse, & non is,qui ei dat cambio, habet ministrum, seu procuratorem; unde, sumpta hac occasione, obligat eum, qui sibi dat, vt committat ipsius nummularij procuratori,vt exigat, & sollutionem recipiat; quia hoc cambium est iniquum, *Ioan.Azor.ead. q.5. vers. peri etiam.*

Sed quicquid dicat Azor. qui intricate loquitur, & se non clare explicat; dico,quod si lucrum cambij sit ejus qui dat nummulario, cambium est æquum, & licitum, quia is, qui ex cambio sumit quæstum æquiparatur mutuatori; & propterea sicut mutuum, in quo mutuator obligatur ad aliquod onus,non est usurarium, ita etiam non est cambium iniquum, si onus passive sit ex parte ejus, qui lucratur ex cambio,per ea,quæ scripsi *par. præced. ampl. 10. sub num. 68. & 70.* secus si lucrum adhuc esset nummularij; qui accipit cambio, quia tunc procederet extensio.

7 Sublimita, declarando limitationem, & extensiones, ut præfata onera addita, quæ habent vim augendi pretium cambii, non faciant, cambium esse usurarium,sed faciant,esse injustum, aut nullum, si in cambio non insit mutuum implicitum, per ea, quæ scripsi *par.præced.ampl.10.nu.37.juncto nu.35.& ead.par.supra limit.1.sub nu.4. vers. dubitatio,* sicque sentiunt ij quos citavimus *sup. nu. 1.*& speciatim *Io. Azor.d.q. 5. vers. deinde videtur.*

Secus si in cambio inesset mutuum implicitum; & diceretur inesse, quoties pretium cambii augeretur ratione solius tempo is quia tunc esset vsurarium; quare in dubio, quando de hoc non constaret, bene oqueretur, qui alternatiuè diceret, esse iniustum, ut vsurarium, vt habes *infra §. 9. numero 10.*

LIMITATIO XVI.

SVMMARIUM.

Cambium ad rationem lucri, quod campsor facere potuisset in mercatura, quam prius sua sponte dimiserit, est illicitum, n. 1.

LIMITA XVI. quando quis,relicta motu proprio mercatura, & negotiatione, quas exercebat, extrahit ab eis omnem pecuniam, quam in eis habebat implicitam, eamque exponit negotiationi campsoriæ, dando eam cambio ab unis nundinis in aliàs,cum pacto,ut ii,quibus dat, solvant ei tantum, quantum lucrantur, seu verisimiliter lucrari possunt ij,qui versantur in mercatura, & negotiatione, quas ipse exercebat, quæ ejusmodi cambia sunt illicita, & mortiferum habent peccatum, cum obligatione restituendi; nam, cum iste nullum dinceps lucrum consequi potuisset ex mercatura, quam in prius sua sponte dimiserit,iniquum est, ut illud interesse velit consequi, siquidem illud minime patitur, *Navar.in cap.naviganti nu.35.vers.in hoc cambio de usur.* 1

LIMITATIO XVII.

SUMMARIA.

Cambium,contractum à persona inhabili,est nullum, n. 1. Exemplificatur,extenditur,declaratur,num. 3.& seqq.

Furiosus non potest contrahere cambium, n. 3.

Minor habens, seu non habens curatorem an possit contrahere cambium, n. 4. & seqq. & an possit exercere mercaturam, ibidem.

Minor 13.annis an possit contrahere cambium,nu. 6.& seqq.

Administratione rerum suarum alicui interdicta, is mercaturam exercere non potest, n. 2. & 4.

Mulier an possit contrahere cambium, n. 7.& seqq.

Fidejussor in contractu cambii tenetur in civitate Genuæ, licet non teneatur principalis. n. 8.

Inhabilis ad contractum ob ætatis defectum, seu judicii imbicillitatem,etsi inhabilis, si contractus sit ei damnosus;secus si ei sit utilis,nu.9.& seqq. & nu.14. Non obstante statuto,de quo nu. 11.

Mulier inhabilis ad contrahendum, an sit habilis ad contrahendum curatorio nomine,remissivè, n. 10.

Statutum, quod debeat intelligi ad litteram, prout jacet, exclusa quacunque extrinseca interpretatione, adhuc admitt eam, sine qua statutum contineret absurdum, & quando contineret hoc absurdum, n. 11. & seq.

Statutum, puniens extrahentem sanguinem in Palatio, non habet locum in Chirurgo, qui, medendo, & ad salutem extrahit, n. 12.

Statum iniquum non est statutum, & eo minus est statutum,si prohibeat, dici de ejus iniquitate, sub n. 13.

Inhabilis ad contrahendum,quia sit incapax, non potest contrahere cambium,n.5. Exemplificatur,nu.16.23. & 24.

Jus dicens & Officialis temporalis } *prohibentur negotiari, &c.n.16. Declaratur num. 17. & seqq.*

Contractus initus cum eo, cui prohibitum est contrahere ratione justitiæ & decoris, tenet in ejus damnum, sed non in ejus utilitatem, n. 18.

Nobilibus interdicta est mercatura,& quare, num. 20. Declaratur,n. 21.22.

Religiosis prohibetur mercatura,& negotiatio,n. 23.

Nego

Negotiatio cum Saracenis, & hostibus populi Romani, est prohibita, nu. 24.

Mulieribus, & Minoribus { *in ciuitate Genuæ an sit prohibitum contrahere indistincte, etiamsi vtiliter contraherent, nu. 25.*

1 LIMITA XVII. vt non habeat locum, si campsor, vel campsuarius sit inhabilis ad contrahendum, quia cambium non tenet, per ea, quæ in his terminis scribit *Fabian. tractat. de cambanitio, sub n. 49. vers. hoc idem. tom. 6. par. 1. fol. 415.* sed hæc limitatio, licet sit vera, tamen non est necessaria, quia nihil maioris inhabilitatis inest in contractu cambii, quàm in contractu mutui, cæterisque contractibus: est enim inhabilis ad contrahendum cambium, quia est inhabilis generatim ad contrahendum, & à quo
2 remouetur genus, intelligitur remota species: † hincque est, quod persona, quæ suarum rerum administrationem non habet, mercaturam exercere non potest, *Stracch. tract. de mercat. par. 3. n. 17. in fin. vers. sunt. & persona. tom. 6. par. 1. fol. 295.*

3 Exemplifica primo istam limitationem in furioso & insano, in quibus loquitur *Fabian. in loco supra, proximè citato,* & loquendo de mercatura, *Stracch. d. par. 3. n. 18.*

4 Exempifica secundo in minore, curatorem habente, & in quolibet, cui interdicta est administratio bonorum, provt, loquendo in eisdem terminis mercaturæ, scribit *Stracch. d. par. 3 n. 19. & seqq.* nam minori, habenti curatorem, est prohibita administratio etiam rerum mobilium, *vt ex Ant. de Butr. Simoncel. & Paul. de Castr.* secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. & c. lib. 2. cap. 2. n. 311.* quia censetur ei interdicta adiministratio rerum suarum vt *ex eodem Simoncel. ibidem.* sum secutus.

5 Extende primo hanc exemplificationem, vt habeat locum etiam in minore, non habente curatorem, quando per istum contractum cambij obligasset bona stabilia, ita vt creditor vellet ea vendere, & distrahere, vel capere in solutum, quia eiusmodi obligatio, & hypotheca non teneret, neque ad vllam speciem alienationis posset deueniri per ea, quæ generaliter loquendo de alienatione citatis *Ioan. Andr. Ant. de Butr. Ias. & aliis.* secutus sum *d. cap. 2. nu. 271. & 286.* vbi quod requireretur decretum Iudicis, etiam si haberet curatorem: Et idem credo quoad obligationem personæ, vt scilicet non possit detineri personaliter, testibus his, quos citaui *in d. tract. de iudic. caus. lib. 1. cap. 46. n. 6.* sed solum possit capi mobilia, quæ seruando seruari non possunt, per ea, quæ dixi *d. c. 2. sub n. 264. & seqq.*

6 Extende secundo, vt multo magis procedat in minore quatuordecim annis, quia is non potest cõtrahere sine tutore, & æquiparatur furioso vt secutus sum *d. cap. 2. nu. 319. & 334.* siue habeat tutorem, siue non, & siue sequatur alienatio rei immobilis, siue mobilis, per ea, quæ loquendo de compromisso scripsi *eod. cap. 2. nu. 333.* & faciunt quæ scripsi *par. praeced. ampl. 19. n. 68. & 70.*

7 Extende tertio, vt procedat in muliere, & in quauis alia persona, quæ vel de iure communi vel de iure municipali esset vel in totum, vel sine certa solemnitate inhabilis ad contrahendum; quia si istæ acciperent cambio, contractus cambij non teneret, per ea quæ, loquendo de compromisso, secutus sum *eod. cap. 2. n. 493. & seqq.*

8 Declara primo, sublimitando hanc limitationem in Rep. Genuensi, ut hæc personæ inhabilitas, quæ inficit cambiũ. contractum ab ipsa persona inhabili, non se extendat ad fidejussorem, seu mandatorem habilẽ, quia is intelligitur obligatus, uti principalis, & in solidum; quare si quis supra se pro alio, seu cõputo alterius tractam aliquam fecerit, vel quid solui, autcredi mandauerit, vel debitum alicui pro alio dari mãdauerit, vel ordinem aliquem obseruari ordinauerit, aut literas aliquas subscripserit, exceptionem aliquam, vel defensionẽ ex persona ipsius principalis allegare non poterit, vt puta, quod principalis esset minor, vel fœmina, aut alias quoquomodo inhabilis: sic disponẽtib. *statut. Genuæ li. 4. c. 12. §. vlt.*

Declara secundo, sublimitando eandem limitationem eiusdemq; extensiones, vt procedant in cambio damnoso, & istis personis, quæ inhabiles sunt, 9
volentibus cambium esse nullum; secus in cambio vtili, & ideo ipsis volentibus, vt valeat; quia isto casu cambium teneret, vt, loquendo generaliter de contractu, citatis pluribus, secutus sum *d. cap. 2. n. 320. & seqq. & 382. vers. confirmatur. & nu. 514.* & de contractu mulierum *Mynsing. in sing. obseru. cent. 2. obseru. 34 statut.* & latè *Fl. Cart. dec. 46.* fuit facta *sub nu. 12. &* probatur ex his, quæ scripsi *eod. cap. 2. n. 384. & seqq.*

Et quid si mulier contrahat curatorio nomine, 10
vide quæ scripsi *eod. c. 2. n. 502. & 504.*

Extende hanc declarationem, ut procedat etiam 11
si in statutis præciperetur quod ipsa & singula statuta essent intelligenda ad litteram, reiecta omni, & quacunq; interpretatione; quia nihilominus statutum, quod in eodẽ volumine statutorum annullaret ipso iure contractum, factum à minore, seu muliere sine solemnitatibus statutariis, intelligendũ esset de contractu damnoso, & non de contractu vtili; quia licet statutum mandando seruari suam dispositionẽ ad litteram, excludat quantumvis omnem, & quamcumq; interpretationem, tamen nunquam excludit interpretationem, sine qua statutũ induceret absurdum. *Tell. Fossan. dec. 296. fossanum. n. 5.* & in terminis huius extensionis procedit decisio apud *Flam. Cart. sup. cit. ta* quia is loquitur de statuto Genuæ quod prohibet extrinsecum intellectum vt *in lib. 1 statut. cap. 1.* & pro hac extensione faciunt quæ disputando super eiusmodi statutis scribit. *Alber. Brun tract. de statut. art. 5. q. 29 sub n. 108. & seqq. & n. 115. tom. 2 fol. 173. & seq.*

Sed si hoc statutum intelligeretur etiam de contractu, qui esset vtilis ipsis minori, & mulieri induceret absurdum, quia si mulier ob non solutum canonem incidisset in commissum, & ipsa à domino directo impetraret nouam inuestituram, seu remissionem caducitatis: item si minor posset ex contractu hæreditario solum infra annum redimere aliquam rem, ipsi minori valde vtilem & elapso anno, vlterius non posset, & ipse redimeret, vel aliter à possessore longioris dilationem impetraret, vel quid aliud ad sui vel tuam contraheret ad euitandam fluxionẽ temporis, & istæ impetrationes redemptio, seu cõtractus non tenerent magnum vtiq; paterentur damnum, quod est absurdissimum; quia sicut natura, vti mater prudentissima, occurrit, & subuenit parti debiliori, ita etiam facere debet lex, quæ est ipsius naturæ imitatrix; at hic faceret totum oppositum, quia non solum non subueniret parti debili, sed illam, si subleuaret; opprimeret, & sic statutum, tendens ad subleuandam ætatis, & sexus imbecillitatem, & infirmum iudicium ea opprimeret.

Confirmatur hæc etenlio, quia, supposito, quod

statutum disponat, quod quicunque extraxerit sanguinem in palatio, capite puniatur; barberius, qui phleboto mauit officialem, seu eius ministrum in palatio, non erit puniendus, *Bar. in l. 9. omnes populi. qu. 6. principali, n. 55. versus finem, ff. de iust. & iure.* & hoc est verum, etiam supposito alio statuto, quòd verba statutorum intelligantur præcisè, & ad litteram sine alia interpretatione, *Euerard. de loc. argum. in loco à rat. leg strict. seu lim. &c. sub n. 6. vers. hinc dicit.* nam adhuc interpretari debemus statutum, ut loquatur de eo, qui extrahit ad iniuriam, & non de eo, qui extrahit, medendo ad salutem, aliàs statutũ volens obuiare iniuriis obuiaret tunc saluti; quare isto casu rectè dicemus cum *Apost. 2. ad Cor. 3. n. 6. littera enim occidit spiritus autem viuific.* nec crederẽ, quod Genuenses, si haberent hoc statutum contra extrahentem sanguinẽ in palatio, essent aliter iudicaturi, quamuis ipsi statutũ, quòd habent, vt dixi, de extrinseco intellectu, diligenter seruent, & ad illud semper recurrant; qui enim eiusmodi interpretationem non admitteret esset nimis crudelis, & quasi sine verecũdia; quare *Bal. in auth. præsente. sub n. 4. vers. quæro dicit statutum. C. de fideiuss.* quẽm sequitur Dec. *cons. 27 pro virili, nu. 1. cons. 104. n. 3. Bened. de Barz. tract. de guarintig. par. 3. q. 8. & Bertaz. de claus. claus. 40 gl. 4 sub. n. 8.* & alij communiter, diabolos appellat eos, qui statutum disponens, quod contra executionem instrumenti non admittatur aliqua defensio, interpretantur, vt fideiussor conuentus non possit se defendere, petendo, sibi fieri cessionem iurium.

Ratio huius confirmationis est, quia, non admissa
13 hac interpretatione, statutum redderetur iniquum.

Subextende hanc extensionem & præsertim confirmationem, vt procedat etiam si extaret aliud statutum, quod prohiberet, dici, seu allegari statutum esse iniquum, provt prohibet idem statutum *Genuen. d. cap. 16. §. nullus.*

Ratio huius subextensionis est, quia si statutum redditur iniquum, non est statutum, per ea, quæ dixi *part. præced. ampl. 19 nu. 16. & 51.* & eò minus est statutum illud, quod prohibet dici, seu allegari esse iniquum; quod enim de iure non tenet, nequit pœnæ vinculo allegari, per ea quæ dixi *in meo tractat. de iudic. caus. lib. 1. c. 57. sub n. 6.*

14 Infero, magis extendendo eandem declarationem, quòd, volente persona inhabili, contractus campii remanet validus, tam si ipsa acceperit quam si dederit cambio.

15 Restringe eandem declarationem, vt procedat, quando inhabilitas procedat ex imbecillitate intellectus, seu prudentiæ, & sic contractus annullatur fauore ætatis, vel sexus, vt in personis de quibus supra in limitatione, exemplificationibus, & extensionibus; secus quando inhabilitas non procedit ex imbecillitate iudicij, sed ex eo, quia persona est facta penitus incapax, vel quia sit indecens personæ, vt contrahat, quia isto casu contractus indistinctè censtus prohibitus, siue sit damnosus, siue vtilis, vt in exemplis, de quibus *n. seqq.*

16 Exemplifica primo hanc restrictionem in Iusdicentibus, & Officialibus temporalibus iustitiæ, quibus quia est prohibita negotiatio in loco, vbi ius dicunt, *l. 33. principalibus. ff. si cert. Stracch. tract. de mercat. p. 3. n. 17. tom. 6. par. 1. fol. 295.* & in Lusitã. & in Regno Castellæ extant leges, quibus assistentibus, gubernatoribus, correctoribus, atque eorum ministris, in quibus *Alcades maiores*, quos vocant, & cæteri inferiores ministri comprehenduntur, interdictum est, ne, durante eorum officio, negotiationem in loco suæ iurisdictionis exerceant, *Lud. Molin. de iust. to. 2. de contract. disp. 343. initio,* & in Rep Genuensi ex eius *statut. lib. 1. c. 14. §. nequeant potestates* & in Regno Franciæ ex illius Regni constitutionibus prohibetur iudicibus mercatura sub duplici pœna; prima est amissionis mercaturæ, secunda est, vt puniantur arbitrio Regis, *Rebuff. ad illas constit. tract. de mercator. art. 1. gl. 16. iuncta gl. 14. tom. 2. fol 205. & 206.* ideò etiam erit prohibitum accipere cambio per modum negotiationis.

Imo Prouincias moderantes non debent emere, seu vendere alia, quæ excedunt victum, & vestitum pro illo tempore, quo durat eorum officium; quare iudices, eorumque officiales, ac ministri, quin & domestici, de iure communi, nec per se, nec per interpositam personam ædificare possunt domos de nouo, neque conficere naues, neque quicquam emere in loco, in quo iurisdictionem exercent, præter necessaria ad victum, & vestitum, vsumve quotidianũ, neque permutare, aut mutuoà subditis, vel donationes vllas accipere possunt, & si quid emerint, vel alium similem contractum, eis prohibitum, fecerint contractus erit nullus, etiamsi post finitam administrationem accedat consensus eorum, qui vendiderunt vel donarũt, *l. vnica, C. de contract. iud. & l. 62 qui officii, ff. de contrahen. empt.* & pro illo contractu puniuntur in quadruplo, *leg. 46. non licet. ff. eodem,* & scribit *Lud. Molin. de disput. 343. initio.*

Secus est, si non sint officiales temporales, sed sint prepetui, quia ij, qui perpetui sunt, possunt emere, vendere, & alios contractus facere, *l. 34. præsidis, ff. si cert. pet. & Lud. Molin. in loco supra proximè citato,* & nos locuti sumus in officialibus temporalibus.

Declara primo hanc exemplificationem, vt pro- 17
cedat in Rectoribus, & Officialibus iudicantibus in patria aliena; secus si in propria, quia in propria possunt contrahere, *Strach. d. nu. 17. in fine,* & ideò prædicta exemplificatio, provt loquitur & comprehendit contractus citra nomen mercaturæ, & negotiationis, non seruatur Romæ, vbi, quia est patria conmunis, iudices possunt emere, vendere, & contrahere, dummodo tamen emant, & vendant, tanquam patresfamilias sine negotiationes; quia mercatura seu negotiatio dehonestaret eorum maiestatẽ, ipsosque redderet suspectos, & scandalizaret Principem, & populum quaresi Aud. Cam. Clerici, Cam. Audit. Rotæ, Gubernator, Senator, & similes mercaturam exercerent, iuste auctoritate Summi Pont. monerentur ac coercerentur, vt abstinerent à mercatura, & nisi parerent, posset Princeps illos amouere ab officio; dico hoc per modum loquendi ad magis ostendendam veritatem huius declarationi, cũ aliàs exploratum omnibus sit, & ego bene sciam, quod casus hic in istis Sedis Apostolicæ ministris nunquam datur, cum omnimodam semper in qualibet actione maiestatem, & decorem seruent.

Subdeclara eandem declarationem, vt procedat, quando is, cum quo iudex contrahit, non litigat coram illo iudice; secus si litigaret coram eo, quia tunc & Romæ, & vbique contractus esset inualidus, per ea, quæ de contractu inter Aduocatum, & clientem, & inter medicum, & infirmum, secutus sum *supra q. 1. sub n. 557. & hac. ead. q. par. præced. ampl. 19 sub n. 134.*

De-

18 Declara secundo eandem exemlificationem, vt ista inhabilitas, seu prohibitio non dirimat contractum, quem fecissent, quando ei esset damnosus, & ipsi vellent illum rescindere, secus si eis foret vtilis, quia tunc deberet rescindi, per ea, quæ de nullitate contractus initi inter Aduocatum & clientem, & inter medicum, & infirmum scripsi supra; vel saltem propter illum contractum debent aliqua pœna puniri, vel, & melius, vt arbitror, officio priuari, per ea, quæ de nobili, exercente mercaturam, scripsi *infra n. 21.*

19 Declara tertio eandem exemplificationem, quatenus loquitur de negotiatione, seu mecatura prohibita iudicibus, vt negotiari, seu mercari dicatur is, qui comparat rem, vt illam ipsam integram, & immutatam dando lucretur, sed is, qui rem comparat, non vt ipsam rem integram, & immutatam vendat, sed vt materia sibi sit inde aliquid operandi, non dicitur negotiari, vt puta, cum quis emit ferrum, & vendit claues, emit lignum, & vendit scam na, *cap. eiiciens dist.* 88. *Card. Tolet. de instrũ. sacerd. lib.* 8. *c.* 53 *de negotiatione*, scripsi *sup. q.* 1. *n.* 12. 13. *&* 77.

Negotiationis prohibitio, seu restrictio quem non comprehendat, vide *Crauet. cons.* 6. *num.* 115. *&* 116.

20 Extende eandem exemplificationem cum eius declarationibus, vt magna ex parte habeant locum in nobilibus, quibus est prohibita mercatura, & consequenter negotiatio cambiendi, vt ostendit *Stracc. de mercat. par.* 2. *sub n.* 17. *ibi, ego vero puto to.* 6 *par.* 1. *fol.* 290.

Ratio quare nobilibus mercatura, & negotiatio non conueniant, ideoque eis prohibitæ sint, non est illa, quæ est in clericis, & iusdicentibus: in clericis enim nõ ratio est, quia clericus debet habere vitiam exemplarem, sed exemplarem non haberet, si se in his, quæ annexam habent peccandi occasionem, immisceret, prout occasionem hanc inseparabilem habent mercatura, & negotiatio, vt scripsi etiam *parr. preced. ampl.* 11. *sub. n.* 7. & in iusdicentibus ratio est: quia, si mercaturam, & negotiationem exercerent, vltra qòd in populi scandalum publicam læderent maiestatem, eorum iudicium suspectum redderetur: at in nobilibus ratio est, quia negotiatio, & mercatura habent magnam propinquitatem cum arte, & artificio, à qua arte, & artificio deriuantur artifices, & plebei, vt scripsi, *sup. q.* 1. *n.* 12. *&* 13. Ergo sicut nobiles volunt distare à plebeis in honore, & dignitate, ita etiam distare debent ab exercitio, quod quem facit plebeium.

21 Verum hæc extensio, recipit easdem duas declarationes: Primam, vt possint contrahere, tanquam patresfamilias sine nomine mercaturæ, & negotiationis, vt in officialibus Romanæ Curiæ dixi *supra n.* 17. *in prima declaratione.* Secundam, vt prohibitio non dirimat contractus, quos faciunt occasione mercaturæ sed operetur, vt negotiando, & mercando, priuentur, id est amittant nobilitatem, & amplius inter nobiles reputari non possint, vt *ex Bald.* referunt & sequuntur *Strach. vbi supra*; & *Garzon in Plat. vniuers. disc.* 61.

22 Tempera istam extensionem, vt non sit vera in Ciuitate Genuæ, Venetiarum, Lucæ, Anconæ, & Florentiæ; quia in istis etiam nobiles possunt exercere, & exercent mercaturam, & negotiationem cambiendi sine vllo detrimento nobilitatis, vt secutus sum *supra qu.* 1. *n.* 76.

Exemplifica secundo in viris religiosis, qui vitam communem, seu paupertatem professi sunt; quia istis sunt omnino actiuè, & passiuè prohibitæ negotiationes mundanæ, & consequenter non possunt accipere, neque dare cambio, quamvis contractum facerent cambij veri, & realis, *Fabian. tract. de camb. initio, n.* 45. *vers. nona, tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 45. & in materia indifferenti, *Ioan. à Capistr. tract. de vsur. numero* 147. *tom.* 7. *fol.* 111. & adde quæ scripsi *supra q.* 1. *num.* 42. *&* 43. sed in clericis qui non profitentur paupertatem, vide, quæ scripsi *part. praced. ampl.* 11. *numer.* 6. *&* 7 *illat.* 2. 23

Exemplifica tertio in Saracenis, & hostibus Populi Romani, quia cum istis est prohibitum commercium, & in eorum ordium Christianus, qui cum eis negotiaretur, transportando ad illos merces, esset excommunicatus, & eius bona publicarentur, & efficeretur seruus illius, qui eum caperet, 6. *ita quorundam, & ibi* latè *Nau. not.* 1. *&* 4. *de Iud. & Sarrac. Conrad. de contract. qu.* 51. *conclus.* 1. *ibi, primum vt si christianus. Sot. de iust. & iur. lib.* 6. *q.* 2. *art.* 2. *col.* 4. *fol.* 565. *in fine, & Stracc. tract. de mercat. p.* 2. *n.* 40. *& seqq. tom.* 6. *par.* 1 *fol.* 291. imò qui Turcis, & fidei inimicis venderet arma, ferrum, pulnerem, ligna, & alia eiusmodi, quæ ad bellum necessaria sunt, peccaret mortaliter, & esset excommunicatus in Bulla Cœnæ Domini, *Conrad. d qu.* 151. vbi & latè *Nauar. in d. c. ita quorundam. not.* 1. *n. vers. octauus est processus & Cardin. Tolet. de instrũ. sacerd. lib.* 8. *cap.* 53. *de negotiatione. vers. tertio ratione* & consequenter cauere deberet Christianus, ne illis daret cambio. 24

Pro absoluta intelligentia, & explicatione materiæ huius exemplificationis multa nedum vtilia, sed necessaria essent dicenda, circa dictum *cap. ita quorundam.* & alia iura, & dictam bullam in Cœna domini; sed quia ea terigit *Conrad. d. qu.* 51. *concl* 1. & late explicauit *Nauar. in d. cap. ita quorundam. per tot.* & hunc non existimo locum idoneum, cum nimis diuerteret, pluribus non insisto.

Exemplifica quarto in minoribus, & mulieribus Genuensibus, quorum contractus est ipso iure nullus quasi sint incapaces contractuum, eo quia sit indecens, vt eiusmodi personæ possint contrahere, & sic prohibitio contractus respicit non imbecillitatem, sed indecentiam, & alia inconuenientia, iuxta ea, quæ scripsi *supra sub n.* 15. 25

Contrarium opinionem censeo veram; nam istæ personæ non sunt incapaces contractuum; imo sunt capaces, sicut aliæ, dummodo adhibeant solemnitates, ergo prohibitio non est fundata in eorum incapacitate, sed in eorum imbecillitate.

Retenta tamen, si placeret, exemplificatione, quam ego non tenerem: Declara eam, vt quamuis ex contractu, inito cum minore, vel muliere, denegetur hinc inde actio, tendens ad obseruantiam cõtractus, tamen datur hinc inde facultas dicendi, & excipiendi de nullitate contractus, & consequenter repetendi hinc inde datum, & acceptum, quia hæc veniunt in necessariam consequentiam nullitatis contractus; & ne vnus locupletetur cum alterius iactura, deficientibus propriis actionibus, daretur remedium ex *l. si me & Titium, ff. si cert. pet.* de quo remedio scripsi *in meo tract. de appell. qu.* 17. *limit.* 6 *memb.* 6. *n.* 15. vel officium iudicis, de quo etiam scripsi *eod. tract. q.* 16. *lim.* 1. *n.* 48. *&* 49. vel daretur actio præscriptis verbis, *l.* 3. *ff. de præscript. verb. Rot. diuers. dec.* 88. *n.* 4. *par.* 2. 26

LIMITATIO XVIII.

SVMMARIA.

Cambium, quo campſor dat pecuniã, Principi, quem ſcit iis pecuniis vſurum pro bello iniuſto, eſt illicitum. n. 1. & ſeqq. Similiter ſi dat prodigo. d. c. n. 3.

Arma non venduntur ſine peccato ei, quem venditor ſcit emere ad nocendum, nu. 2.

Reſtitutio fieri non debet, ſi ex reſtitutione ſequi debeat damnum corporis vel animæ, n. 4.

Depoſita pecunia reſtitui non debet, ſi is, qui depoſuit, ea pro actu illicito vſurus ſit. ſub n. 4.

Depoſitus enſis furioſo reſtitui non debet. ſub nu. 4.

1 LIMITA XVIII. quando daretur ad cambium Principi, ſeu alteri, quem dans ſcit, vel probabiliter credit, pecuniis, datis pro cambio, vſurum eſſe pro aliquo iniuſto bello, quia hoc cambium eſſet inhoneſtum, & illicitum, *Fab. an. Genuen. tract. de cãb. initio, n. 50. verſ. duodecima. tom. 6. part. 1. fol 415.* imo quocunque nomine contractus illi darentur pecuniæ ad iſtum iniuſtum vſum, contractus ſemper eſſet illicitus, & quo magis gratis, & liberali mutuo darentur, eo magis illicitè darentur; & ſic iſta limitatio non eſt propria contractus cambij, ſed eſt communis omnium contractuum, qui huic improbo fini inſeruirent.

2 Confirmatur primo hæc limitatio, quia mortaliter peccat, qui vendit arma ei, quem ſcit emere ad nocendum iniuſtè, aut ad bellum, quod ſcit eſſe iniuſtum, vt ſequitur *Nauar. in man. confeſſ. cap. 23. n. 90 verſ. quinto peccat.* ergo peccat etiam, qui dat pecunias cambio, in caſu huius limitationis.

3 Confirmatur ſecundo, quia nummularius, dans ſuas pecunias ad cambium ei, quem ſcit eſſe prodigum, ideoque pecuniis abuſurum in ludis, laſciuiis, aliiſque enormibus, male agit, *Fab. Genuen. tract. de camb. n. 49.*

4 Confirmatur tertio & fortius quia etſi quis, non reſtituendo, quod indebitè tenet, peccet, tamen non peccat, & non debet reſtituere, quando ex reſtitutione, quæ fieret, ſtatim reſultaret damnum corporis, aut animæ eius, cui reſtitutio fieri deberet, nam ... re, pecunia depoſita domino reddi non debet, vt euenat Cardinalatum, *Sot. de iuſt. & iur. lib. 4. q. 7. art. 1. in reſponſ. ad primum argumentum, fol. 366. col. 2.* ſimiliter volenti bellum facere, aut iniuſtè litigare, pecunia, qua id faciat, reſtitui non debet; ſicut & furioſo vel irato enſis depoſitus, quo creditur, ſe, vel alium percuſſurum, reſtitui non debet, *cap. 14. ne quis. in fin. 22. qu. 2. Io. An. de inc. 2. poſſeſ. nu. 13. ibi, videmus enim. de reg. iur. in 6. Ant. de Butr. in c. 2. lt n. 9. verſ. nam hoc capitulo de conſ. ... t. Coraſ. de iure ciuil. ... par. 4. c. 1. 17 tom. 1. fol. 79. Medin. in ſuis tract. tom. 2. tit. de reb. reſt. q. 2. in reſponſ. ad 4. dubium, verſ. exemplum. fol. 19. Sot. d. q. 7. art. 1. colum. 4. in fine. verſ. ad primum. fol. 368. & Molin. de iuſt. to. 2. de contract. diſp. 272 verſ. D. Thom. col. 82. Io. Azor. de inſtit. mor. par. 3. lib. 1. c. 3. qu. 1. col. 14. initio, & Nauar. in man. confeſſ. c. 17. de reſtitutione quando reſtituendum. n. 63.* vbi declarat.

Ergo ſi reſtituendo peccaret, multò magis peccaret, dando.

LIMITATIO XIU.

SUMMARIA.

Cambium, dato campſario mercibus pro pecunia numerata, non eſt licitum, n. 1.

1 LIMITA XIX vt campſor non poſſit dare campſuario merces, & accipere ab eo litteras cambij de pecunia numerata, & moueor pro hac limitatione ex pluribus.

Primò, quia cambium vel eſt emptio, & venditio, vt dixi *ſupra qu. 4. nu. 21.* vel eſt permutatio pecuniæ cum pecunia, vt dixi *ibidem nu. 18.* & quidvis ex his ſit, requiritur pecunia numerata; nam ſi emptio, pretium debet eſſe in pecuniæ numerata, vt loqendo de emptione cenſus, ſcripſi *ſupra q. 1. num. 209.* & ſi eſt permutatio pecuniæ cum pecunia, non poteſt fieri cum mercibus, quia non eſſet pecuniæ cum pecunia.

Secundò, quia cambium habet magnam familiaritatem cum mutuo, per ea, quæ ſcripſi *ſupr. hac eadem q. par. 1. num 21. 22. & 23.* ideò lucrum eius eſt ſuſpectum de vſura; & conſequenter, ſicut in mutuo reiicitur onus quod adderetur mutuatario, ita etiam ex cambio reiici debet onus accipiendi merces pro pecunia numerata, alias cambium redoleret iniquitatem, de qua in aliis contractibus ſcripſi *ſupra q. 1 n. 570. verſ. ratio quare.*

Tertiò, quia ſi in cenſu, & ſocietate officij non poſſunt dari merces loco pecuniæ numeratæ, per ea, quæ ſcripſi *ead. q. 1. n. 229. verſ. ſed in contractu.* à fortiori non poſſunt dàri in cambio, cùm ſit commercium magis ſuſpectum, magis que exorbitans à commerciis naturalibus.

LIMITATIO XX.

SUMMARIA.

Cambia exerceri non poſſunt in Eccleſia, neque in tempore feriato in honorem Dei, n. 1.

Cambii lucrum ſi non debetur, quia cambium ſit illicitum, an debeantur impenſæ, &c. n. 2.

Uſura ita committitur, exigendo eam à diuite, ſicut, exigendo à paupere. numero 3. Et etiam a Iudæo, numero 4.

Vſura committitur etiam ſi is, qui eam promiſit, dixerit, ſe eam ſoluere ſponte, & mera liberalitate, nu. 5.

Reſtitui debet in foro conſcientiæ quicquid illicitè, eſt acceptum nu. 6.

LIMITA XX. vt non procedat in negotiatione cambiorum, quæ fieret in Eccleſia, vel loco ſimili, quia eſt prohibita, & hos negotiatores Deus eiecit de templo, vt ſcripſi *ſupra par. 1. n. 60.* Idem dico, ſi fieret tempore feriato in honorem Dei, vt ſcripſi *ſup. q. 1. n. 558. limit. 3.* & adde quæ ſcripſi *in meo tract. de iud. cauſ. lib. 2. c. 5. n. 108. & ſeqq.* 1

EXTENSIONES GENERALES.

Extende primo nunc ſingulas præcedentes limitationes in quibus dixi, cambia eſſe illicita, & vſuraria, vt ſicut propterea talium cambiorum lucra non deberentur, ita etiam non deberentur ſumptus, mercedes laborum, & expenſæ quas mercator feciſſet pro eiuſmodi cambio illicito, quia, dato actu illicito, acceſſoria etiam erunt illicita, *Anton. de Roſell. tractat. de vſur. n. 57. verſ. quidam. tom. 7. fol. 68. Io. Bapt. Lup. in cap. nauiganti, §. 2. ſub nu. 26. de vſur. inter tractat. diuerſ. tom. 7. fol. 139.* etenim vt labores, & ſumptus, in aliquam functionem impenſi mercede digni æſtimentur, perſpiciendum prius eſt, an functio ipſa, & negotium genere ſuo & obiecto iuſtitiæ munus ſit, nam alias neque labores, neque ſumptus vlla digni ſunt retributione; imò ſupplicio; alioqui latrones ipſi publici, qui improbas latrociniis exercendis operas nauant, digni eſſent mercede, & vniuerſos vſurarios gaberemus excuſatos, quare 2

quare cum mutuum sit indispensabiliter prohibitum, si ex eo ratione temporis aliquid ultra sortem percipiatur, minus merce iis aliqua ratione laborum accipi potest, *Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 10. art. 2. in concl. respons. col. 2. fol. 611.*

Pro declaratione huius extensionis considera, quæ scripsi *par praced. ampl. 20. per tot.* sed præsertim *nu. 6. & seqq.*

3 Extende secundo, vt vsura, quæ committitur in cambio, vniformiter committatur, tam cum paupere, quam cum diuite, & Rege; & ideo mercator qui dat cambio vsurario pecunias Regi, non excusatur, *Fabian. tract. de camb initio sub n. 28. vers. similiter.* & *n 29. & seqq. tom. 6. par. 1. fol. 413.* & facit ad hoc, quæ *ex Bal.* secutus sum *sup. q. 1. sub n. 464.* & hac *eadem. qu. par. praced. amp. 19. num. 6.* & *sub num. 67. vers. ex hac.*

4 Subextende hanc extensionem, vt neque contra Indæum possit exerceri cambium vsurarium, quia Iudæi tolerantur ab Ecclesia vt videmus, imo tolerantur eorum ritus, vt testantur Eymer. *in direct. inquisit. par. 2. q. 46. n. 13. vers. hi autem. & ibi Pegn. commen. 71. vers. & ideo. litt.* G. quinimo Papa prohibet, quod in eorum celebritatibus, & festiuitatibus à Christiani nullatenus perturbent, *c sicut Iudæi. de iud. & sarrac. & Fyn. vbi sup.* & tolerntiæ rationem reddit D. Aug. quem sequitur *Ioan. Andr. post. cap. possessor. in c. peccatum n. 5. de reg. iur. in 6.* quare. cum tolerentur ab ecclesia, non possunt contra eos arma iuste moueri, cum non reputentur hostes Imperij Romani; & vsura exigi non potest nisi ab hoste, contra que, vti occupatorem iniustum rerum nostratum, arma licitè moueri possunt, *c. vlt ab illo & ibi Archid. 14. q. 4. Laur. de Rodulph. in c. consuluit. p. 2 q. 55. n. 40. & seqq. de vsur. inter tractat. diuers. tom. 7 fol. 26.* & ideo etiam vsura exigi potest, vt secutus sum *infra §. 3. gl. 3. sub n. 46. in 3. opinione,* in hac ratione in hac subextensione residet *Archid. vbi sup.* loquens simpliciter de vsura.

5 Extende tertio, vt cambium non excusetur ab vsura, eo, quia accipiens cambio sit diues, seu Rex, qui asserant, se illa lucra dare sponte, & mera liberalitate, quia adhuc erit cambium vsurarium, *Fabian. d. tract. de cap. n. 43. fol. 414. & Io. Azor. de inst. moral. par. 3. lib. 10. tit. de cab. c. 11. q. 7. vers. quæres an possit.* nam supposito, quòd in cambio insit mutuum explicitum, vel implicitum, quia non alia ratione potest dici vsurarium, per ea, quæ dixi *supra par. 1. q. 7. n. 25* dans cambio non ex donatione, seu liberalitate accipientis cambio dicitur illud plus recipere sed per vsurpationem, & coacto consensu debitoris, vt latè explicaui *par. praced ampl. 19. n. 64 & seqq.*

Extende quarto declarando, vt quicquid in cambij, seu alterius negotij contractu illicitè fuerit, inspecto foro conscientiæ, perceptum, sit omninò in eodem foro, & etiam in foro exteriori, veritate comperta, restituendum; & hoc caret difficultate.

Ratio huius extensionis est, quia damnum est resarciendum de iure naturali diuino, gentium, & positiuo, vt secutus sum *ead. par. praced. ampl. 8. n. 96.*

Sed mala lucra sunt æqualia damnis, vt ex Hesiodo refert *Matth. Coler. tract. de process. execut. par. 1. c. 10. n. 35. in fin.* Ergo

---

§. 2. Gloss. 1.

Hoc est cambium nundinarium, sed liberum ad differentiam cambii nundinarii, quod vocant *con la icersa.*

* *1614. 21. Oct obre, in Genoua, scudi 101. 9. & 9, de marche.*

A pagamenti di fiera prossima de Santi pagate per questa prima di cambio à Francesco scudi c nto, & vno, & 9. & 9. de marche per la valuta di contanti da lui, ponete a nostro conto. A Dio.

Pietro

A Titio.

Piacen a.

* 1514. 21. *Octobre.*

SUMMARIA.

Crucis signum quare apponatur initio litterarum cambii, n. 1. Eo non apposito, remanet nihilominus validitas litterarum, n. 2.

Nominis Domini nostri inuocatio an sit necessaria in instrumentis, n. 1.

Annus Domini nostri an de necessitate sit apponendus in scripturis, & c. n. 3. & 4.

Annus Dominis nostri vnde sumat initium, & vnde sumeret antea, n. 5.

Annus ex quot mensibus, & diebus constet, nu 6. & 30.

Annus natura'is, vsualis, & c. qui dicantur, n. 7.

Dies an de necessitate sit opponendus in scriptura, & c. n. 8. & seqq. nu. 19. & seq. n. 22. Quotuplex sit, nu. 23 Quomodo sumatur, n. 24. Eius partes, n. 25. Incœptus an habeatur pro completo. n. 26. semper remissiue.

Litteræ cambii sunt soluende, quamvis careant tempore, n. 10. & 11.

Error in tempore, commissus in litteris cambii, an & quando vitiet n. 12. 33. & seqq. vitiat minus, quam omissio, n. 16.

Error in tempore licet vitiaret scripturam, tamen actus hestus remanet, n 35.

Error probatur per euidentiam rei, nu. 37.

Errore ostenso, attenditur veritas, nu. 37.

Ueritas semper praualet errori. sub n 27.

Actus bene, an male fiat, nihil refert, vbi actus non est necessarius, sub n. 12

Libellus ineptus non reiicitur, si non est necessarius, numero 13.

Citatio, si solemnis non requiratur nihil refert, quod non sit legitima, n. 14,

Conclusio petitionis admittitur etiam inepta, si non est necessaria, n. 15.

Indictionis error anpossit corrigi à notario. n, 17. Unde dicatur indictio, & quomodo computetur, nu. 18.

Testes an probent, si non deponant de tempore, & c. n. 19 & seqq. & n. 28.

Temporis probatio quando sit omnino necessaria, n. 22. Et qualis requiratur, n. 28.

Mensis an requiratur de necessitate in scriptura, n. 27 Ex quot diebus, & horis constet, nu 29. Mensis emergens qui dicatur, n. 31. October quare ita vocetur, num. 32.

Quæro primo ad quid apponatur, & initio signu sanctæ Crucis, & an ejus appositio sit necessaria Resp. Ego credo, eam apponi loco invocationis Domini nostri Jesu Christi, cujus nominis invocationem esse in publico instrumento, & initio ponendam, scribunt *Gl. Spec. Io. de Grass. Io. Fab. & Aret.* quos citavi *in meo tract. de judic. caus. & c. lib. 2. c. 11. sub n. 1175. vers. quantum.* & hanc opinionem, loquendo de consuetudine, firmavi ibidem, *sub num.* 1

1179. *vers. si loquimur.* & rationes adduxi *nu.* 1176. & 1177. secus, loquendo de iure, quia non esse necessariam, tennerunt *Paul de Castr. Abb. Alex. & Felyn.* quos secutus sum *eod. cap* 11. *n.* 1178. sed quicquid sit de iure prævalet consuetudo, in tantum vt omissio inuocationis vitiaret instrumentum, *Abb. Felyn. Marq. de Suss. Aret. & Bal.* quos secutus sum *eod. c.* 11. *n.* 18. *& seqq.* in quibus declaraui nonnulla pertinentia ad hunc articulum; & appositionem signi sanctæ Crucis fuisse vsu receptam arbitror, ad maiorem breuitatem, cum in apodixis, præsertim mercatorum, paucissimis agatur verbis.

1 Quicquid sit de necessitate apponendi inuocationem nominis Domini nostri in publico instrumento; & licet signum sanctæ Crucis loco illius credamus apponi, & ideò deberet sapere naturam eius, in cuius locum subrogatur, in tantum quòd sicut omissio inuocationis nominis vitiaret instrumentum, ita etiam deberet vitiare omissio signi sanctæ Crucis; tamen dico, quod ista oppositio signi sanctæ Crucis non est de substantia, & ideò numquam vidi, nec audivi, fuisse de validitate apodixarum, & litterarum cambii dubitatum, eo, quia esset omissa appositio signi sanctæ Crucis: est tamen laudabilis mos, & stilus, ut apponatur, tum ut inde appareat, contrahentes esse Christianos, tum ut bona initientur principio.

2 Quæro secundo, an annus currens Domini nostri Iesu Christi sit de necessitate apponendus, ita ut, eo non apposito, scriptura reddatur nulla?

3 Respondeo cum distinctione. Aut loquimur de instrumentis publicis, manu notarij confectis; & tunc apponendum esse, scribunt, *Spec. Gloss. Ant. de Butr. Abb. Felyn. & Io. de Grass.* & de consuetudine, & in Italia esse initio apponendum, testantur ijdem, & *Mand.* quamvis de iure non esse necessario apponendum, scribant alii, quos singulos citaui *in meo tract. de iud. caus. &c. lib.* 2. *cap.* 11. *nu.* 1186. & 1187. *in secundo requisito*; & demum, quicquid sit de iure, adeò necessario apponi debere de consuetudine, vt eius omissio vitiaret instrumentum, secutus sum *ibidem n.* 1189.

4 Aut loquimur in scriptura priuata; & tunc firmo regulam negatiuam, quod non sit de necessitate apponendus; & moueor, quia vel tempus non est de substantia contractus, de quo fit scriptura, & tunc hoc ipso non est necessarium, quòd apponatur annus ad designandum tempus, vt patet ex his, quæ scripsi *infra n.* 9. vel est de substantia; & tunc sufficit, quod aliter etiam possit apparere de tempore; puta, anno tali ad Vrbe condita, vel anno tali à creatione talis Papæ; vel anno, quo fuit captum imperium Turcharum.

5 Annus Domini nostri an sumat initium ab incarnatione, an à natiuitate; an vero à circumcisione, vide quæ scripsi *in meo tract. de iud. caus. &c. lib.* 2. *c.* 11. *num.* 1190. 1191. & 1192. & quando ante aduentum Christi inciperet annus, dixi *ibidem num.* 1193. & quando apud Astrologos, dixi *n.* 1194. & qui ex Christianis numerent annum initiantem, & qui annum finitum, dixi *ibidem n.* 1195.

6 Annus ex quot mensibus, diebus, & horis constet secundum Christianam consuetudinem, dixi *eod. li.* 2. *cap.* 3. *num.* 196. & ex quot mensibus constaret antea, & diuersimode apud diuersos, dixi *ibidem num.* 297. *& seqq.*

7 Annus naturalis, vsualis, legitimus, cerimonialis, & emergens, qui dicantur, & consequenter quod initium habeant, dixi *eod. cap.* 3 *n.* 361.

Quæro tertio, an dies sit de necessitate apponendus in scriptura priuata, & sic in litteris cambij? 8

Respondeo distinguendo. Aut loquimur de scriptura, facta manu contrahentis; & tunc videtur dicendum, quod sic, vt, loquendo de libro rationum, *post Io. And. Bal. Abb. Alex. Crauet. Rolan. à Vall. & Stracch.* secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. lib.* 2 *cap.* 11. *n.* 281. quibus addo *Rebuff. tract. de chirogr. & sched. recogn. in præfat. fall.* 2. *n.* 5. 90. & 93. *tom.* 1. *fol.* 194. & hæc sit regula.

Declara primo, restringendo hanc regulam, vt sit vera, si scriptura, seu litteræ, deberent probare pro scribente, quia tunc intere alia debet continere diem contractus, & sic tempus; secus sic deberet probare contra scribentem; quia tunc dies, id est, tempus non est necessarium, *Abb. Ias. Cran. Ant. de Bur. Ioan. Andr. & Alex.* quos secutus sum *d. cap.* 11. *n.* 282. & 284. quibus addo *Mars. sing.* 429. liber rationum, & *Rebuff. d. tract. de chirogr. & sched. in præfat. nu.* 88 & 95. *tom.* 1. *fol.* 193. & 195. vbi, loquendo de prima parte, huius declarationis, dicit, non esse necessaria appositionem diei, & anni, neque loci, quia quantum ad diem imputet sibi scribens, qui diem non apposuit, si vellet ostendere præscriptionem ex tempore ipsius scripturæ, & non potest, quia tempus non fuit appositum. 9

Infero ex hac declaratione, quod is, qui accipit cambio, & scribit litteras sine die, & anno, non potest, cum sibi postea præsentantur illæ litteræ, vel cũ redeunt cum protestatione, & petitur in iuicio earum executio, recusare solutionem, quia careant tempore: similiter ille, cui est mandata dictarum litterarum solutio in nundinis, non potest hoc prætextu, quòd carent tempore, allegare, non esse solvendas; unde si eas non acceptet, possuns rdire cum protestatione, non aliter, ac si in eis tempus omnĩ ex parte esset expressum: item notarius, coram quo dictæ litteræ protestantur, debet protestationem recipere, quamvis careant tempore. 10

Extende hanc illationem, vt procedat in quovis cambio per litteras, siue sit nundinarium, siue non nundinarium, quia quoad hoc nulla consideratur differentia. 11

Declara secundo, vt quemadmodum omissio temporis vitiat contra scribentem, ne in eius fauorem probet, & non vitiat pro scribente, quia contra eum adhuc probat, vt dixi in præcedenti declaratione, ita etiam error, qui committeretur in tempore, posset vitiaret contra ipsum scribentem ne in eius fauorem probaret, sed non pro ipso scribente, quia adhuc contra eum probaret; & moueor ex duobus fundamentis: Primò, quia est regula generalis, quòd vbi actus non est necessarius, nihil refert, an benè, vel malè sit factus, per ea, quæ scripsi, *in meo tract. de indic. caus. & c. lib.* 1. *cap.* 50. *n.* 16. *in fine.* & licet *Ias. in l.* 1. *n.* 46. *vers. quarto & fortius, ff. de eden.* impugnet hoc fundamentum, tamen fatetur, quòd omnes ab æuo condito vsque in præsens ita tenuerunt, hocq; fundamentũ aduersus Ias. probatur multis modis. † primò, quia libellus obscurus, seu ineptus non reiicitur, quando libellus non est necessarius, *Abb. in cap.* 23. *bonæ memoriæ, n.* 9. & *ibi Addit. de elect. Bald. sing.* 33. *vol.* 2. *Maran. in suo spec. par.* 4 *dist.* 9. *num.* 208 *Gail. in pract. obseru. lib.* 1. *obseru.* 66. *nu.* 15 & *Rot. diuers. dec.* 257. *n.* 6. *par.* 1. & secutus sum *d. cap.* 50. *nu.* 15 12 13

† secun-

14 †secundo, quia vbi non requiritur solemnis citatio, nihil refert, si non legitime interuenerit, *Rom. consil.* 497. *n.* 5. & hanc esse communem opinionem, testatur, & sequitur *Nicell. tract. de concord. gloss. subn.* 377 *vers. quæro de vna concord.* 52. *fa l.* 155. *tom.* 18. *fol.* 213
15 † tertio, quia vbi non requiritur conclusio petitionis, nihil refert, an malè vel bene facta sit, *Bart. in extrau. ad reprimendum, in verbo, & figura sub n.* 8 alios modos, quibus probatur prædicta regula ponit *Aret. in cap.* 15. *examinata, nu.* 28. *& seqq. de judic.* Cæterum modos, & argumenta, quibus impugnatur hæc regula, ponunt *Ias. in d. l.* 1. *num.* 47. *& seqq. ff. de*
16 *edem. & Nicel. sub d. num.* 377. *ibi: sed ut dixit f. l.* 213. † Secundo moveor, quia maius vitium videtur, omittere tempus, quam errare in tempore; nam videmus in indictione, quòd cum de necessitate sit apponenda in instrumento, vt ex *Glos. Spec. Io. Andr. Io. de Graff.* & ex opinione communi secutus sum *in meo tract. de iudic. c. vers. & c. lib.* 2. *ca.* 11. *num.* 1196 eius omissio vitiat instrumentum, vt *Dyn. Bar. Bald. Rom.* & aliis, & ex communi opinione secutus sum *eod. cap. num.* 1197. nisi extaret consetudo eam non aponendi, vt dixi *eod. cap.* 11. *n.* 1199. & tamen erroneo numero apposita non vitiat, quia maior defectus est, nullo modo apponere, quàm apponere erroneo, vt ex eisdem *Dyn. Bar.* & aliis, & ex communi secutus sum *d. cap.* 11. *n.* 1200. *&* 1201. & ratio in indictione est, quia eius error corrigitur præsumptione legis ut dixi *eod. cap.* 11. *n.* 1219. & latiùs *sub n.* 1204. *&* 1216. *vers. nam huic.*

17 An notarius possit corrigere errorem indictionis dixi & declaravi *eod. cap.* 11. *num.* 1202. *& seqq.*

18 Indictio unde dicatur, & quomodo computetur, dixi *eod. cap.* 11. *n.* 1230. *& seq.*

Et hæc de primo membro distinctionis, posito *supra n.* 8.

19 Aut loquimur de scriptura, facta manu tertij: & tunc firmo regulam negativam, quòd sine die, & anno non probat; & moveor, quia non plus creditur voci mortuæ, quàm vivæ testibus his, quos secutus sum *d. cap.* 11. *num.* 90. *&* 1072. & ideo valet argumentum de teste ad scripturam; sed vox viua illius tertij, & aliorum testium non probaret, nisi deponerent de tempore, presertim quando de eo interrogarentur; quare possunt testes interrogare de tempore, vt secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. & c. lib.* 2. *c.* 8. *num.* 905. & interrogati deberent de eo deponere, *Bald. in l.* 14 *testium. n.* 13. *vers. circa secundas. C. de test.* tum quia, si testes non concordent in tempore, remanent singulares, & consequenter repelluntur, & sic deficit probatio ut latè secutus sum *d. lib.* 2. *c.* 9. *num.* 513. *& seqq.* & si diceremus aliter, tolleretur adversario defensio, per ea, quæ de tempore, exprimendo in querela ad instantiam querelati, secutus sum *eod. tract. de judic. caus. & c. lib.* 1. *cap.* 5. *num.* 35. *&* 36. qua ratione & copiam instrumenti edendam esse cũ tempore, si pars dicat, velle redarguere instrumentum de falso, & aliàs non esse edendum diem contractus ne detur materia fabricandi falsum, secutus sum *eod. tract. lib.* 2. *c.* 11 *num.* 385 hacque eadẽ ratione positioni de mutuo sine tempore quis, tanquam impertinenti, non cogitur respondere, & non respondendo, non potest haberi pro confesso, *Bal. & Franc. Cremen.* quos secutus sum *d. l. lib.* 2. *cap.* 7.
20 *n.* 18. ubi videas † tum quia aliàs testes possent maliciose premeditato sermone deponere, se non recordari de tempore, ut postea reprobari non possent, ad quod judicem cavere debere ex Host. refert, & sequitur *Abb. in cap.* 10. *cum Joannes sub num.* 15. *vers. oppono videtur. de fide instr.* imò si testes sint suspecti, possunt interrogari etiã de qualitatem temporis, an esset nebulosum, vel clarum, ut secutus sum *eod. l.* 2. *c.* 8. *n.* 894. † & licèt testis non interrogatus de tempore, non teneatur de eo deponere, tamen de eo interrogatus debet deponere, & ubi asserat se de eo non recordari, & si notæ fidei, adhuc ei esset credendum, cum facilius perdatur memoria temporis, quàm substantiæ negotij, & loci; secus si non sit notæ fidei, quia tunc ei fides adhibenda non est, ut benè declarat *Cyn. in d. l. testium. versus finem q.* 6. *n.* 10. *C. de testib.* & juxta hanc Cyni doctrinam intelligas, quæ scribunt Canonistæ *in d. c. cum Joannes & Legistæ in d. l. testium*, & præsertim *Paul. de Castr. n* 13. *ver. item quæro.* quia tota ista doctrina practicatur: ergo sicut in testibus, qui deponent, voce viva requiritur, ut deponant de tempore, ita etiam requiritur in testibus, qui deponunt voce mortua, nempe per scripturam. 21

Confirmatur hoc requesitum temporis, diei & horæ quia ratione solius diei, seu horæ potest nasci dubitatio, *Vital. de claus. vers. restat videndum an notarius, n.* 11 *tom.* 18. *fol.* 409.

Casus tamen in quo temporis probatio est omnino necessaria est, quando quis fundat sua intentionem in tempore certo, & præciso, per ea, quæ citat, & sequitur *Surd. dec.* 75 *pater. n.* 9. *in fine*, & 10. 22

Dies quotuplex sit, seu quot modis sumatur, & esse duplicem; naturalem scilicet: & artificialem scripsi & declaraui *d. lib.* 2. *c* 3. *n.* 294. *& seq. & n.* 308. *& seq.* & quot horis expleatur dies naturalis, & quando incipiat, & finiat, scripsi *ibidem num.* 295. *&* 303. *& seqq.* & quòd quartus dies à die acceptarum litterarum cambij, intra quos datur facultas soluendi in pecunia numerata in nundinis Italicis, finiat in media nocte, disponunt capitula feriarum Genuensium, *n.* 11. & quando incipiat, & quantum duret dies artificialis, dixi *eod. cap.* 3. *num* 308. *&* 309. & qui dicatur dies vniformis, & qui emergens, dixi *ibidem n.* 312. *& seqq.* Et quibus nominibus vocentur singuli dies dixi *ibidem n.* 315. *& seq.* 23

Dies quomodo sit sumendus tam in lege, seu statuto, loquente de die, quàm in exercitio iurisdictionis contentiosæ, & in contractibus explicaui *eod. cap.* 3 *n.* 318. *& seqq. & n.* 345. *& seqq* & *n.* 357. 24

Dies naturalis quas habeat partes, dixi *eodem ca.* 3. *n.* 156. 25

Dies cœptus an, & quando habeatur pro completo, vide *Rot. diuers. dec.* 75. *St. ph. n.* 17 *& seqq. p.* 2. 26

Quæro quarto an mensis sit apponendus in scripturis, tam publicis, quam priuatis? 27

Respondeo distinguendi, prout distinxi *supra n.* 8. & *seqq.* in præcedenti tertio quæsito; quia ubi requiritur certa scientia temporis, requiritur scientia diei, mensis, & anni, sicut vbi requiritur certa sciẽtia loci, vbi quid fuerit factum, non sufficit scire fuisse factum muniundo, in Italia, Gallia, Romæ vel in simili loco, sed requiritur scientia loci, aliàs tolleretur depensio ut de loco loci scripsi *gloss. seq. num.* 1. quare instrumentis non solum apponitur locus Ciuitati, Terræ, Castri, sed locus contradæ, & domus, & aliqui apponunt locum, seu cameram domus; & sic valet regulariter argumentum de tempore ad locum, prout in aliis diversis terminis ostendit *Ever. tract. de loc. argu. in loco à temp. ad loc.* & ego in

alio non dissimili proposito scripsi *in meo tract. de iud.caus.&c.lib.1.c.51.sub n.5.vers.contra ia tamen.*& quod requiratur mensis, scribit *Io.de Grass.tract. de substant.procur.in verbo,d.e21.in 4.requis.nu.1.tom.1 par.1.fol.367.*

28 Declara omnia prædicta, dum dixi, quod tam in scriptura, quàm in dispositione testium requiritur expressio temporis per diem, mensem & annum, vt relinquatur adhuc arbitrio iudicis, præsertim in testibus, qualis quantaque requiratur expressio, consideratis qualitate personarum, testium, & negotii, aliisque circumstantiis, habito semper intuitu, ne ob insufficientem temporis expressionem tollatur defensio, iuxta ea, quæ depressione diei in libello scribit Rot. quam retuli, & secutus sum *in meo tract. de iud.caus.&c.lib.1.c.51.sub num.5.vers.contraria.& vers.quinimo.* omnes enim probationes tandem relinquuntur prudenti, ac discreto iudicis arbitrio, ut secutus sum *in meo tract.de iud.caus.&c.lib.2.c.9.n. 530.& 531.*

29 Mensis ex quot diebus, & horis constet, dixi *in meo tract.de iudic.caus.&c.lib.2.c.3.n.302.& 360.*

Ex quot mensibus apud diuersos olim constitueretur ennus, dixi *eod.c.3.n.297.& seqq.*& à quo fuerit, diuisus in duodecim menses, dixi *infra subn.32.*

30 Mensis emergens qui dicatur, declaraui eod. *cap. 3.n.359.& seq.*

31 Quæro quinto quare mensis quia in ordine aliorum est decimus, vocetur October; primum enim anni mensem numeramus à Ianuario, qui ideò sic vocatur, quia est veluti ianua anni, vt scripsi *in meo tract.de iudic.caus.lib.2.cap.3.n.361.&cap.11.n.1192.* & 1193.

32 Respondeo, quia secundum Romuli constitutionem, annus explebatur spatio decem mensium, quorum primus erat Martius, & vltimus December, vt retuli *d.cap.3.n.297.* menses autem Ianuaris, & Februarius fuerunt additi à Numa Pompilio, vt retuli *eodem cap.3.nu.301.*& astrologi, respicientes constitutionem decem mensium, adhuc initiant annum à mense Martij, vt retuli *d.n.197.*& *d.c.11.sub n.1194* & ita initiato, dicitur October, quia in ordine erat octauus, vnde mensis Augusti dicebatur sextilis, vt scripsi *eod.n.1194.*

33 Quero sexto: Dixi *supra numer.12.* quòd error, commissus in tempore, non vitiat litteras cambij (finge modo casum, quòd hodie die 23 Septembris 1617.ex ciuitate Placentiæ scribam litteras Petro ad Vrbem, eique mandem, vt visis his litteris, soluat tibi scutos 300. pro valore, à me Placentiæ habito *de contanti*: finge etiam, quòd ex scriptura legatur, litteras esses scriptas non sub die 23.Septembr.sed sub die 23. Octobris; sicque errauerim in mense; finge demum, quòd tu, acceptis his litteris, statim discedas à Ciuitate Placentiæ, & die decima Octobris præsentes litteras Petro in Vrbe, qui viso litterarum dato sub die 23.Octobris, subsistat, nesciens; an, stante errore litterararum, possit tuto soluere; & soluendo, quomodo possit scribere in libris ante ordinem; & dubitet, quòd mensis Octobris, non per errorem, sed artificiosè sit appositus, ne scilicet soluantur litteræ, ante lapsos dies 23.Octobris, & decursis etiam deinde tot diebus, qui sunt necessarij ad conficiendum iter ex Placentia ad Vrbem; & ex alia parte torqueatur, quia habeat mecum contractum de soluendo quamcunque tractam, à me in ipsum faciendam, visis meis litteris vsque ad summam scutorum 1000. sub certa pœna) quæro quid isto casu debeat facere Petrus?

Respondeo Ego crederem, quòd Petrus possit non solum tuto soluere, sed teneatur soluere ad euadendam pœnam; & moueor duplici ratione, † Prima, qui error, quem non possem ego allegare, mi- 35
nus potest allegari à Petro, qui in hoc repræsentat meam personam: sed ego non possem euadere solutionem, etiamsi mensis esset erroneè appositus; quia, quoad me scribentem, tempus non est de substantia, seu de solemnitate actus, neque de solemnitate scripturæ per ea, quæ dixi *supra num.9.& 12.* & consequenter iste error non vitiaret, per ea quæ scribit *Vital.tract.de claus.in verbo.de errore notarij.n.9.to. 18.fol.408.*† Secundo, quia dato etiam, quòd iste esset 35
error circa solemnitatem scripturæ per ea quæ scripsi *infra sub n.37.* tamen, constito de errore, vitiaretur sola scriptura, sed actus remaneret validus, vt distinguendo declarat *Vital.in loco sup proxime citato*

† Error autem satis euidens est isto casu, qui impossibile est, quòd litteræ dentur alicui ad Vrbem die 36
23 Octobris, & deferantur die 10. eiusdem, & sic per 13.dies antequam sint datæ: contingitque eiusmodi error, dum scribendo, intensam aliquam habemus cogitationem; † & quòd euidentia rei osten- 37
datur error, scribit *Paris.cons.89.rationes,nu.38.lib.1* & probatur etiam eo ipso, quòd ostenditur quovis alio modo, rem aliter se habere, *Paris. vbi supra n. 37.* & ostenso errore, debet atendi veritas, quia veritas non debet gestorem erroribus vitiari, *l.illicitas §.veritas ff.de offic.præsid.Innoc.in c.cum venerabilis, vers.item licet.de excep.& Balb.cons.307 proponitur, sub.n.1.li.5.* quos secutus sum *in meo tract.de iud.caus. lib.2.cap.11.num.436.* veritas enim quandocunque appareat, semper virescit, *Rot. Auinion.dec.1.posita, sub num.6.*& error eam non immutat. *Corn.consil.33 visa copia.sub num.15.lib.2.* præsertim quando error versatur non in solemnitate cōtractus, sed in solemnitate scripturæ, cujus solemnitas sunt dies, Consul, indictio, & similia, quæ requiruntur, & apponuntur, non ut res gesta & contracta, dicatur ritè, & rectè gesta, sed vt probetur veritas rei gestæ, vt scripsi *d.cap.11.num.418.* quare, cum ab impossibili constet, litteras esse scriptas ante diem decimam Octobris, consequenter constat fuisse per errorem scriptum (datum die 23.Octobris,) & cum iste temporis error in casu isto nihil possit importare, tenetur omnino solvere. 38

Infero ex tota hac responsione, quòd si hodie, qui est vigesimus dies mensis Nouembris, ego accipio cambio à te scutos 200.& facio tibi litteras tempore datarum litterarum per errorem omisso, scribo tamen pro proximis nundinis Sanctorum, & tu præsentas litteras in nundinis Apparitionis, præsumetur error in scriptura, vt pro nundinis Apparitionis fuerit scriptum (pro nundinis Sanctorum) vel præsumetur tarda præsentatio litterarum, & hoc in dubio est verisimilius; sed vt cunque fit, siue præsumatur error in scriptura, siue presumatur tarda earum presentatio, nihilominus ego teneor illas soluere in illis nundinis, in quibus tu eas mihi præsentas,

§. 2. Gloss. 1.

In Genoua.

SUMMARIA.

Locus, & locus locian, & quando exprimi debeat in scriptura

ra, nu. 1. *& seqq. Et quid in scriptura manu eius, qui se obligat, confecta, num.* 5.
Locum loci exprimi debet ad obviandum falsitati, n. 1 *& seqq.*
Loci expressio qualis, quantave sit necessaria, relinquitur arbitrio iudicis, num. 4.
Susanna iudicio Danielis, deprehensis testibus in falsitate, liberatur, num. 3.
Testes quomodo convincantur de falso, &c. n. 3.
Genua civitas insignis, &c num. 6.
Cambiorii negotiatio in quib. civitatib. exerceatur, n. 7.

1 Quæro primo an locus sit exprimendus de necessitate?

Respondeo distiguendo: Aut loquimur de instrumento publico, seu alia scriptura, facta manu tercij: & tunc firmo regulam affirmatiuam; & dico, locum exprimendum esse in instrumento, vt ex Pet. sequitur *Cyn. in l.* 14. *testium. num.* 10. *q.* 6. *C. de testib.* imò dico, exprimendum esse non sólum locum sed etiam locum loci, hoc modo: *Actum Viterbii in domo Ioannis quondam Gerardi Sanichanioni sartoris in Camera superiori eiusdem domus in Parochia S. Siluestri*, vel *suo porticutalis domus, Spec. tit. de instru. edit. §. breuiter, nu.* 9. *vers. post nomen lib.* . *fol.* 109. & *Io. de Grass. tract. de substant. procur. in verbo actum. & c. ias requis. n.* 1. *tom.* 3. *p.* 1. *fol.* 367 quos secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. li.* 2. *c.* 11. *sub n.* 1231 *vers. quantum*, quia per hanc loci specialem expressionem obuiatur, ne committatur falsitas, cum ex hac loci expressione facile deprehenderetur; & præsertim requiritur hæc expressio in rebus arduis, & periculosis, vbi agitur de magno præiudicio, vt sunt vltimæ voluntates, verumtamen pauci seruant istam exactam specificationem *Io. de Grass. vbi supra.*

2 Confirmatur hæc regula, quia valet argumentum de tempore ad locum, vt scripsi *in gl. præced. num.* 27 cum in vtroque militet eadem ratio: se tempus est specificè exprimendum, ita vt non sufficiat exprimere annum, vel annum & mensem, sed debeat exprimi etiam dies, & aliquando hora vt scripsi *gl. præced. nu.* 19. 20. *&* 21. *in fin.* quia aliàs possent committi falsitas, hæcque ratio militat etiam pro expressione
3 loci, vt patet ad sensum; † Vnde ex epressione loci fuerunt Danielis iudicio deprehensi in falsitate duo testes, qui de adulterio deposuerant contra Susannam; deponebant enim de vno, eodemque adulterio in indiuiduo, sed vnus dicebat quòd adulterium commiserat sub scihno, & altersub pino, vt ex totius facti historia latè habetur in *Daniel.* 13. & licet in ea historia nihil expressim legatũ de vnitate adulterij, tamen ista vnitas est supponenda, provt, loquendo de his testibus, scripsi *d. lib.* 2. *cap.* 9. *nu.* 542. & ratio quare ista vnitas, seu identitas sit supponenda, est, quia in actibus hominum non præsumitur pluralitas, nisi probetur, *Bal. in l. neq; natales, n.* 3. *vers. circa hoc. versus finem, C. de prob.* & non præsumi pluralitatẽ scribit *in l.* 1. *sub n.* 5. *C. de error. aduo.* & rerũ pluralitatem non præsumi, scribit *Alex. cons.* 53. *in causa nu.* 2. *versus finem, vers. nec ad hoc. lib.* 1. & hæc est regula? & licet hæc regula videatur limitanda quando agitur de delicto, quia tunc ad illud excludendũ non præsumitur singularitas, sed potius pluralitas, per ea, quæ scribunt *Abb. in c.* 10. *cum Ioan. nu.* 16. *de fid. instrum. Corn. cons.* 233. *constat. in fin. lib.* 3. *Crau. cons.* 244. *in causa. nu.* 2. & comuniter omnes, ideoque ad euitandum falsitatẽm testium videretur præsumenda pluralitas adulteriorum; tamen obstant isto casu duo, ne admittatur limitatio; primũ quod pluralitas in casu prædictorum testium excludebatur quia deponebant de eadem hora, vt scripsi *d. c.* 9. *sub nu.* 542. secundum, quòd non habet locum limitatio, quando ad excludendam falsitatem testium includeretur probatio delicti contra inquisitum, sic suadente eadem limitatione; quare concludendum est, quòd eadem ratione, qua requiritur expressio temporis, requiritur etiam expressio loci, & ideò *Bal. in d. l. testium. nu.* 13. *vers. circa secundas. C. de testib.* dicit, testem interrogari de tempore, & loco, & ita ego locutus sum *d. lib.* 1. *cap.* 8. *n.* 905. & hoc est notum omnibus.

Declara hanc regulam, vt relinquatur arbitrio iudicis, qualis, quantaque expressio loci requiratur in scriptura, & in teste; nam prudẽs iudex debet aduertere, ne locus adeò obscure, & generaliter sit expressus, vt parti sit augustata via defensionis; & è cõuerso, ne adeo exactam, & angularem requirat expressionem, vt sit superflua inutilis, ac onerosa partibus, provt in alio proposito sentiunt *Simanc. de cathol. instit. tit.* 4. *n.* 9. *&* 10. *& Rot. diuers. dec.* 431. *p.* 1. quos ego in illis terminis, in quibus loquuntur, secutus sum *in d. meo tract. de iud. caus. lib.* 1. *cap.* 51. *sub. n.* 5. *vers. contraria. & vers. quinimo.* 4

Aut loquimur de scriptura, facta manu contrahentis; qui se obligaui in ea: & tunc illa omnia, quæ *in glos. præced n.* 8. *& seqq* dixi de tempore, videlicet de die, dico de loco; videas ergo illa, ne inutili replicatione membranas occupem: & ideò concludo, quod sicut expressio loci non est necessaria ad effectum, vt litteræ probent, & habeant executionem contra scribentem, ita multo minus est necessaria expressio loci, & locum Genuæ dico exprimi ex laudabili stylo, & ad maiorem cautelam. 5

Quæro secundo, quæ, & vbi sit ciuitas Genuæ, & quare ea magis, quàm alia sit à nobis posita in hac litterarum cambij formula? Respõdeo, Genuam esse caput Liguriæ, & esse Ciuitatem insignem in Italia & licèt eius mare, & territorium sint sterilia, tamen aliunde rerum omnium, quæ victui necessariæ sunt, magnam habet copiam; quia est pecuniosa, & pecuniæ omnia obediunt, vt dixi *§. præced. qu.* 7. *p* 2 *ampl.* 11. *sub nu.* 8. & multas, præsertim tempore hyemali, habet in proprio territorio delicias, quæ etiam primariis deficiunt ciuitatibus; est insuper locus sanus, ac mare, & montibus tutissimus, à Iano Italiæ Rege constructus, si credimus inscriptioni, quæ his verbis sculpta legitur intus Ecclesiam sancti Laurentii, cathedralem dictæ ciuitatis, *Ianus, Princeps Troianus, astrologiæ peritus, nauigando, ad habitandum locum quærens sanum. dominabilem, & securam, Ianuam, tam fundatam à Iano, Rege Italiæ, pronepote Noe, venit, & eam cernens mare, & montibus tutissimam, ampliauit nomine, & posse.* Sed quoquid sit de origine, situ, aliisque huius ciuitatis qualitatibus, satisfaciendo secundæ parti nostri quæsiti, dico in litterarum formula ideò positam esse ciuitatem Genuæ, quia cum abundet, vt dixi, pecuniis, illic, magis quàm alibi in tota Italia, cambiorum negotiatio exercetur, iuxta ea, quæ scripsi *infra gl.* 4 *sub n.* 3. *&* 7. 6

Quæro tertio, ex quibus aliis locis scribantur litteræ cambiorum pro nundinis ad ciuitatem Placentiæ? 7

Respondeo, quòd in omnibus ciuitatibus, & locis, in quibus sit negotiatio cambiorum ex illis omnibus scribi possunt litteræ cambii pro nundinis, &

ex nundinis Palacentiæ: Ciuitates autem in quibus fit hodie negotiatiatio cambiorum, sunt, istæ, Genua, Mediolanum, Bergomum, Florentia, Roma, Venetiæ, Luca, Bononia, Neapolis, Valentia, Barcellona, Saragosa, Anuersa Colonia, Leccia, Bari; Panormum, Messana, Arcala, Sibilia, Lisbona, Metina Campi, Lugdunum, & Francofutrum, vt habetur *in capitulis nundinarum, nu.* 2 conditis à Serenissimis Collegiis, & impressis Genuæ anno 1612.

§. 2. Gloss. 3.

scut. 101.9. *&* 9. *de marche.*

SUMMARIA.

Scutus quare significetur pyramidato hieroglyphico in uerso, nu.

Scutus vnde dicatur, & quomodo latine, nu. 2. *&* 8. *Est sexagesima quinta pars vnius marchæ, nu.* 11. 67. *& seq.*

Scutus, & Nummus aureus } *sunt ibidem, nu.* 8.

Scutus aureus quanti valeat in Hispaniis, num. 73. *Ex quot maraudinis constet, nu.* 76. *Quanti valeat Romæ, n.* 74. *&* 77. *Genu, nu.* 75.

Scuti quinque stamporum qui sint, quive ponderis veteris, nu. 75.

Scuti diuersorum locorum, nu. 78.

Scutus marcharum est aureus, n. 12. *Est fictus, n.* 67. *Eius pretium quomodo sit incertum, & quomodo certum, n.* 69. *Ex quot solidis aureis conficiatur in ratione cambiorum, sub n.* 17. *In qua moneta soluatur in ratione cambiorum, n.* 26. *&* 79,

Marcha quod nomen sit, quidue significet, n. 28. *Quota pars sit assis, n* 29. *Eius origo, & vsus, n.* 30. *Marcha argenti, n.* 31. *Differentia inter marchas diuersorum Regnorum, n.* 45. *& seq.*

Marcum aureum ex quot scutis constituatur, n. 8.

Solidu vnde dicatur, nu. 3. *Quibus aliis vocetur nominibus, n.* 10. *Semper intelligitur aureus, n.* 9. *&* 10. *Est sexta pars vnciæ, num.* 14. *Quot solidi conficiant libram, n.* 15. *Expendibiles qui sint; & eorum valor, n.* 18. *&* 54.

Solidorum moneta est antiqua, nu. 19. *Quot solidi aurei requirantur pro vno scuto aureo in ratione cambiorum, n.* 16.

Solidus, & Nummus aureus } *sunt idem, sub n.* 13.

Denarii nomen vnde deriuetur, nu. 5. *Quid sit, & quot denarii requirantur pro vno scuto. n.* 20. *&* 25. *Quot in Hispaniis nu.* 12. *Quot Genuæ in ratione cambiorum, n.* 24.

Florenus, & Ducatus } *quare ita vocentur, remissiè, nu.* 6.

Ducati, & Floreni aurei } *idem sunt, quod solidi, n.* 10.

Ducatus est drachmalis, &c. num. 41.

As quanti valuerit, n. 21. *& seq.*

Regalis Hispanus quanti valeat, n. 22.

Mara vedeni valore, sub n. 22.

Obulus quid sit, n. 37.

Moneta vnde dicatur, n. 7. *Eius vsus quando incœperit, n.* 81. *De eius variis speciebus, n.* 80. *Monetæ ficta, & imaginariæ, n.* 67. *& seq.*

Monetam an Princeps teneatur in conscientia cudi facere de materia perfecta, & iusti ponderis, nu. 82. *& seq. in quibus latè declaratur. Quare Principis effigiem habere debeat, nu.* 89.

Monetæ pretium imponi debet à Principe, num. 90. *& seqq. in quibus late dissi inguitur, & declaratur. Pretium, à Principe impositum, an possit subditorum vsu variari, n.* 95. *& seq. in quibus late declaratur.*

Valor monetæ, impositus a lege, quando attendatur, etiamsi ab vsu sit mutatus, n. 48. *& late hæc materia discutitur sub n.* 111. *& seq. vers. infero.*

Monetam si quis falsam fabricauerit, vel expenderit, vel receptauerit fabricantes, qua pœna puniatur, & ad quid teneatur, n. 127. *& seq.*

Nomina debent conuenire rebus, n. 4.

Numismatum variæ species, n. 27.

Libra & eius partes, n. 32.

Vncia ex quot drachmis, Drachma ex quot scrupulis, Scrupulus ex quot siliquis, Siliqua ex quot granis } *constet, nu.* 32. *& seqq*

Sextans, Quadrans, Triens, Quincunx, Semis, Septunx, Bes, Dodrans, Dextans, Deunx, } *sunt partes libræ, nu.* 33.

Libra auri quot scutos aureos conficiat, nu. 38. *& seqq Et quot scutos conficiat libra argenti, nu.* 51. *Et libra æris, n.* 53. *& seq.*

Vncia auri quot scutos aureos conficiat, sub nu. 38. *&* 40.

Insinuatio donationis hodie requiritur, si excedat scutos aureos 668. *nu.* 47.

Aurum obriziatum est viginti quatuor caractorum, & ex isto conficitur libra auri, n. 50.

Auri bonitas cognescitur ex numero caractorum, & quilatum, nu. 57. *& seq.*

Argenti bonitas cognoscitur ex numero denariorum, id est liga, &c. n. 61. *& seq.*

Aurum, & Argentum } *quam habeant differentiam in volore, n.* 52.

Auri & Argenti } *mix tura cognoscitur ex vsu lydii, num.* 57 *&* 68.

Alchimia an detur, n. 66. *Data aurum, seu argentum per eam confectum, si sit verum; æstimatur sicut illud, quod est sine alcibimia, nu.* 65.

Cambia qua moneta contrahantur, nu. 79.

Campsor cambii minuti quid possit accipere pro cambio, n. 97. *& seq.* 123. *& seq.*

Stipendium militis quantum esset n. 23.

Principes dicuntur publici status tutores, n. 103.

Pretium rerum venalium imponitur à Principe, n. 104

Pretium scuti marcharum debet imponi à Principe, præsertim ecclesiastico, n. 107. *& seq.*

Pretium monetæ aureæ variatura communi vsu propter instam causam, n. 110. *& seq.*

Valor, impositus à Principe, si sit alteratus ab vsu, qualis attendatur in solutione, sub n. 111. *& seq. vers. infero.*

Solutio an fieri possit in moneta equiualenti illi, quam debitor teneretur soluere, n. 112. *& seqq.*

Quæro primo quare in scripturis, & ratiociniis ad significandum scutum nummorum vtamur pyramidato hieroglyphico inuerso? 1.

Respondeo, quia eiusmodi hieroglyphicũ cõtinet figurã parmæ, seu breuis scuti, quo pedites vtebãtur; Erat

erat enim iste scutus quasi triangularis, vt videmus adhuc in multis familiarum antiquis insignibus, licet hodie, vt plurimum, fiat ovatus, in hoc quo scuto familiæ insignia imprimuntur; quare cum hac litterarum characteribus breuius scutum nummorum exprimere volumus, congrue vtimur figura hieroglyphica, quæ scutum significat.

2 Quæro secundo, qua ratione nos Itali hanc numismatis speciem vocemus scutum, & quomodo dicatur Latine, & quanti valeat?

Respondeo; vocari scutum, quia sicut scutum, seu clypeus militaris tegit; defenditq; militem à vulneribus; ita scutus nummorum protegit, & defendit à necessitatibus humanis, cum nummus sit fideiussor futuræ necessitatis; vt ex *Arist. refert. Her. de Luc.*
3 *tract. de camb. in princ. n.7. tom. 6. par. 1. fol.* 408 † etenim sicut solidus, dequo dicemus *infra numer* 13. & *seqq.* fuit sic vocatus, eo, quòd erat integer, & nil illi deerat, *Lancell. Gall. tract. de stat. in verbo, vltra q.5. n.* 10. *tom.2. fol.* 3, 0. *& Couar. tract. de veter. collat. numism. cap.* 3. *num.*4 *vers solidus autem. tom.*1 *fol.*677. & in alio proposito *Rot. diuers. decis.*132. *licet agetes. nu.* 24. *par.* 2. seu ob causas, de quibus *Eguin. B. ron. tractat. de diuid. & indiuid. oblig. lib.*1. *num.*3. *to.*6. *par.*2. *fol.*366. sic potuit vocari scutus, eo, quòd, tanquam scutum mi-
4 litare, tegat, defendat: † omnia enim nomina debent, quantum fieri potest, conuenire rebus, §. *est &*
5 *aliud. Instit. de donat.* † hinc denarii nomen à numero
6 decem, vt secutus sum *infra sub num.* 40. † hinc est etiam; quod florenus & ducatus habent propias rationes, & causas, cur ita vocentur, de quibus *Sarnen. de regul. cancell. in reg. de val. exprim. & c.q.9. vers. consequenter. & vers. sequitur in text.* † hincq; & monetam
7 sic vocari, eo, quod signi impressione, & auctoris, & valoris nos moneat, scribit *Io. Ferr. in vsib feud. lib.* 5. *c.*7. *inter regalia, & c. vers. moneta dicimus. tô.*10 *par* 2. *fol.*116. *col.*1. *in fi.* seu monetã dicimus, eo quod moneat, in eo metallo signato nullam esse fraudem, *Tess. Iun. tractat. de augm & variat. mon. par.*1 *sub n* 8. & ideò scutatum vocare possemus hominem pecuniosum.

8 Istum scutum Latine vocabimus nummum aureum; nam, omissis multis, quæ de variis numismatum speciebus, tam argenteorum, quàm aureorum, & æneorum, scribit *Couar. d. tract. de veter. collat. numism.* cũ nostro instituto aut nihil, aut parum inseruiant; &, omissis ambagibus, id euidenti ratione ostendo; nam nummi aurei 65. & tertia alterius nummi pars in Regnis Hispaniarum, seu nummi aurei 64. constituunt vnum marchum; vt refert *Couar. de sup.* 3. *numer* 2. *fol.* 676. & scuti 65. aurei constituunt similiter unum marchum, vt scribunt *Hier. de Luc. tractat. de camb. in verbo, marcha num.* 4. *tom.*6. *par.*1. *fol.*408. *& Alex. Rauden. in exposit. ba. ch. S. sub num.* 5 & sciunt omnes campsores, & mercatores: ergo nummus aureus, & scutus idem sunt, † & quòd appellatione solidorum lex
9 intelligat de aureis, notat *Henr. Bot. tract. de synod.*
10 *episc. par.*3. *num.*81. *tom* 13. *par.*2. *fol.*386. † & quòd aureum, seu solidum nos hodie vocemus ducatũ, scribit *Brun. tract. de monet. augm. in princ. sub nu.*8 *tom.* 12. *fol.*107. & quòd ius ducatos aureos, seu florenos aureos appellat solidos, scribit ante prædictam partem in 2. *pr. suppos. sub num.* 8 *fo.* 210. & quòd solidus sit aureus, scribit *Feder. Schen. tract. de testib. n.*62. *to.*4. *fol.*78. & bene *Lancell. Gall. tract. de stat. in verbo, solidos in princ. n.*2. *& seq. tom.*2. *fol* 320. quem videas, *Ant. de Canar. tract. de insinuat. versus finem, q* 31. *n.*60. *tom.*6. *par.*2. *fol.*280. *Thom. act. tract. Lde ud. scacch. q.*11. *princip. nu.*45. *tom.*7. *fol.*190. *& Caccialup. tract. de lud. q.*6. *num.*28. *d. tom.*7. *fol.*157.

Scutus ergo, de quo loquimur, vt apparet ex prædictis, est sexagesimo quinta pars vnius marchæ, seu bessis acræ; vt declarando, quid sit marcha, & quid sit scutus marcharum, & scutus aureus, explicaui *infra num* 67. & *seqq.* 11

Quæro tertio, qui significent illi duo numeri 9. & 9. positi in litteris cambiorum? 12

Respondeo, quòd primus numerus significat nouem solidos aureos, & secundus significat nouem denarios aureos; & sunt aurei, quia sicut valor scuti marcharum æstimatur scuto aureo, per ea, quæ dixi *infra nu.*71. ita etiam hi sol.9. & den.9. cum sint partes ipsius scuti marcharum, debent esse aurei; sed qua ratione sint nouem, cum in ratione solidorum 68. quibus conficitur scutus aureus Genuensis ad emendum scutum marcharum, supersint solidi 33. vt dixi §. *præced q.*5. *num.*57 vide *infra* §.5. *gl.*2.

Quæro quarto successiue, quot solidi aurei faciant unum scutum marcharum, & quot denarii solidum aureum? 13

Respondeo declarando, & distinguendo: Aut loquimur de solido antiquo, quo vetebantur Romani; & tunc dico, quæstionem reddi fere ineptam, quia & si inter Doctores sit cõtrouersia, an solidus, & aureus fuerint eiusdem ponderis, & valoris vt recenset *Couar. tract. de veter. collat. numism. cap.*3. *nu.*3. *vers. olim. tô.*1. *fol.*676. cuius controuersiæ argumenta pro vtraq; parte adducit *ead. cap.*3. §. *num.*1. & *seq.* & *postea* §.2 *num.*1. & *seq fol.* 67 . & *s.q.* concludit vtramque partem, habita ratione temporum, posse defendi, quæ argumenta referre omitto, quia (sit doctissimi Couar. pace dictum) rem quanto maiori diligentia voluit extricare, in extricabiliorem redidisse videtur provt aduertit etiã *Ioan. Arz. tract. de nob. Hispan. &c. par.*2. *princip. cap.*4. *sub num.*13. *v* . *tan em difficultate. tom.*16. *fol* 221. . . nos tamen omissis, quantum possumus, superfluis controuersiis, quæ nostris temporibus non inseruiunt, per sequẽtes eopiniones, vsu recepta, dicimus, nummum aureum, & solidum aureum non differre, testibus his, quos secutus sum *sup a num.* 9. & 10. & scribit *Rol. a Vall.* qui alios cit. *tract. de lu. q* 53. *nu.*7 *tom.*9 *fol.*372. & hanc esse communem opinionem arbitratur, & sequitur *Io. Arz. d. cap.*4. *sub n.* 3. *vers. illud. & vers. seq. tom.* 16. *fol.* 121. *col.* 1. saltem inspectis posterioribus temporibus, iuxta conciliationem, quam adhibet *Couar. sup a citatus*, hancque opinionem hoc vnico probo argumento, † quia solidus aureus est sexta pars vnciæ, vt sine controuersia testatur *Couar. d. ca.* 14
3. *sub nu.*3. *vers. primum.* † & sic vna librã, quæ habet 15
12. vncias, facit 72. solidos aureos; quia quælibet vncia reddit sex solidos aureos; ergo 12. vnciæ, facto calculo, faciunt 72. solidos; & hoc idem dicimus nummo aureo, seu scuto; qui idem est, vt dixi *supra n.* 8. *in fine*; nam quælibet vncia continet sex aureos, vt ostendi & secutus sum *in meo tract. de ind. c. aus. &c. lib.*1. *c.*99. *sub n.*9. *ibi, & sc. as quod* & ideo tam 72. solidi, quam 72. nummi aurei faciunt vnam libram Romanam 12. vnciarum; vt, promiscue loquendo, scribunt *Felyn. in cap* 16. *cum querente sub nu.*3. & *ibi Addit. de offic. iud. ordin.* & *Couar. tract. de ve . coll. numism. c.*4. *nu* 2. *tom.*1. *fol.* 687. & loquendo de aureis, secutus sum *d. cap.*99. *sub num.* 2. &. quòd solidus: & aureus sint idem, scribit *Brun. tract. de monet. augm. in princ. sub nu.*8. *tom.* 12. *fol.*107.

Dd 2

16 Aut loquimur de solido aureo,quo hodie vtimur pro calculo: & diuisione scuti marcharum; & tunc dico, hunc solidum non esse idem,quod aureus,seu nummus aureus, & scutus; sed dico hunc solidum non reperiri, nisi imaginarie,& esse vigesimam partem vnius scuti aurei,quia vnus scutus aureus in ratione calculi est idē, quod libra auri vigenti solidorum,qua negotiatores vtuntur in calculis,vt dixi etiam *infra n.25*.Vnde satisfacē lo quæsito,dico,quod solidi aurei 20. faciunt vnum scutum marcharum, seu vnam libram auri, & denarii duodecim faciunt

17 vnum solidum aureum;† sed, necōfundamur ex his, quæ scripsimus §.*praecedenti,quæst.5.num.55.& 57.& aliis in locis*, vbi diximus, scutum aureū æstimari in solidis 68.aureis, sicque in trib. libris aureis, & sol. 8. etiam aureis, admonendi sumus, quòd illa valutatio,seu demensio scutiaurei in sol.68.fit à negotiatoribus in Ciuitate Genuæ, vbi fingunt vnum scutum solidorum68.&cum isto emunt.&vendunt scutum fictum marcharumcui imponunt pretium solidorum 66. paulo plus, vel paulo minus,ita vt nunquam ascendat ad sol.68.at valutatio, sue demensio scuti in sol.20. seu in libra auri est valutatio, & demensio communis omnibus, vt latius declaraui *infra §.5 gl.2*.vbi videas.

18 Aut loquimur de solidis non aureis, quibus vtimur,emendo,& vendēdo quasvis merces, & victualia in Italia;&dico,quòd Genuæ sol. 90.faciūt vnum scutum quinq; stamparum,vt habes infra n.75.&hi solidi non habent forsan vniformem æstimationem: nam Bononiæ, Ferrariæ & Mutinæ, in quibus libra constat etiam ex 20.solidis bononenorum, quilibet bononenus valet Ferrariæ sex quatrenos, *Bertaz. de clauf.clauf.30.gl.5.sub num.1.*& Genuæ,vbi etiā libra cōficitur ex 20.solidis,vt dixi *inf.n.54*.solidus vsualis valet 12.denarios, vt refert, & sequitur *Lancell. Call.tra.de statiat.sub n.7.& 9.& n.1.to.2.fol.330*.vbi vna cum Io.And.quem citat,irridet iudicem Montis politiani,qui donationem, non insinūatam,declarauerat nullam in ea quantitate, quæ excedebat li.25. credens, quòd de istis solidis loqueretur,*l.si quis, in fine.C.de don.* de que vide quæ scripsi *infra num.47*.

19 Illud obiter admoneo, quòd solidorum moneta fuit antiqua,quia secūdum *Gig.tract.de crim læ.maiest.rub.qualiter & à quib.crim.læs.maiest.cōmit.q 62. n.7.to.11.p.1.fol.47*.de ea fit mētio in*Gē.23.n.16.in fine*. sed male Gig. refert verba Genesis, quia non de solidis,sed de siclis loquitur,*quadragintasiclos argenti probatæ monetæ publicæ* hicq;siclus habet viginti obolos, *c.23.iudices.1.q.1*.& nota *Gl.in c.87.quis.aliquando.inverbo,nisi siclo.de pœn.d.1*.quæ ponit versus, quos retuli*inf.sub n.37*.quam Gl.&versus impugnat *Conar.tract.de vet.coll.numism.c.2.n.10.fol.675.tom.1.*

20 Quæro quinto,quid sit danarius,& quot denarii faciant vnum scutum aureum?

Respondeo distinguendo: Aut loquimur more antiquo Romano de denario,qui fuit semper argenteus; tunc dico, quòd denarius valebat decem asses,vt scribit *Cou.tract.de vet.coll. numis.c.1.n.3.vers. octano ex hac.&c 2.sub n 7.versus finē,vers.latinus.to. 1.fol.673. Pet.Bell in.tract.de re milit.tit.2.n.1.&6.tō 16.fol.353*.&alii passim,& videtur satis probari etymologia,seu potius allusione,& deriuatione;dicitur enim denarius quia valebat decē asses, vt ex Geor. Agric. refert,& sequitur *Bell in. d.tit 2.n.7.* seu decē nummos vsuales,vt *ex Hier. super Matth. 21*.refert. *Io.Ang.trā. de offi.quar.pral. tit. de quarto prælat.p.4. rub.tr.bati imperia.is.&c.n.2.insi.to.13.par.2 fol.296*

Erat autem as numisma,valens quatuor quadrantes,ut scribit *Cou.d.c.1.n.3*.& sic quadrans est quarta pars assis,ut scribit *Jo.Garl.tract.de expēs.& meliorat c.t.21.sub num.12.v.r.vides to.17.fol.329*.& sentiunt communiter omnes infra citati;dum scribunt quòd denarius valebat 40.quadrantes,seu vnum regalem, seu decem asses,vel vnum Iulium;&quòd decem denarii faciunt vnum coronatum,seu scutum: nam,istis singulis calculatis,inuenies, quod as erat,vt loquimur Romæ,*vn baio co*,qui constabat ex quatuor quadrantibus, seu nummis æreis, licet hodi constet ex quinq; quadrantib.& sic denarius argenteus hodie valet quinquaginta quadrantes;†quare *Conar.d. cap.2.sub nu.7. vers.primum omnium fol.6 2*.scribit, in Hispaniis denariū Romanum, attento pōdere valore, esse fere similem nummo argenteo Castellano,qui dicitur regalis;quia denarius apud Romanos valebat quadraginta quadrautes;id est,decem asses, & apud Hispanos estimotur34.marauedinis,&paulo pluris, & sic æreus marauedinus in Hispaniis,inquit,æstimatur pluris, quam quadrās Romæ; sed *Io. Garf.vbi sup.sub n.13.vers.quæ ētā marauedis*.re forsan non ita diligenter examinata,vt per Couar,scribit simpliciter, denariū cōfici ex quadraginta marauedinis;videant Hispani:†&*Bellin.d.tit.2 sub.n.1*.ex Tabito refert,quòd stipendium militis Romani erāt decem asses diurni, eandemque summam, inquit ipse accipiunt in presentiarum pedites Germani,tres videlicet coronatos singulis mensibus,cum,vt rfeert, & sequitur, decem denarii valeant vno coronato, quem, inquit.nos scutum appellamus,& postea *n,6.* ex Leonar.Port. Iurisconf. Vicent. refert, decem asses esse vnum denarium,&triginta denarios esse triginta julios, seu tringinta sex marcellos. 21 22 23

Ex quibus aliquido constat,quòd quatuor quadrātes Romani, seu maravedini Hispani faciunt unum as,qui Romæ vocatur vulgariter *baiccho*, & decem assesses faciebantquadraginta, & hodie piuquaginta quadrantes,qui faciunt unum regalem in Hispaniis, & Romæ unum Julium, qui dicebatur denarius.

Vidimus quid sit seu quanti valeret denarius;nunc, satisfaciendo secundæ parti hujus quæsiti,dico,quòd valor scuti aurei est variabilis, & semper æstimatur denariis argenteis; quare aliquādo valet duodecim Juliis Romæ,& duodecim regalib. in Hispaniis,aliquando vndecim,& quandoq;pluris,& quanqoque minoris,semper tamen vltra decem Iulios,seu regales:nam decem Iulii,seu regales faciunt vnum scutū argenteum Romanum, seu coronatum in Germania,&vna pars auri semper valet vltra decem partes argenti,iuxta ea,quæ scripsi *infra num.51*.

Aut loquimur de denario æreo minuto, quem habent hodie in vsu aliquæ Prouinciæ: & concludo, 24
denarium esse duodecimam partem vnius solidi ærei,qui similiter est in vsu expendibili apud easdem Provincias, nam duodecim denarii faciūt vnum solidū;vt refert,& sequitur *Lancel.Gal.tract. de statut. in verbo,solidos.inprin.nu.9.tō.2.fol.330.&* ita seruari in communi testatur *Ant.de Canar.tract.de insinuat. versus finē,q.31.sub n.60.tom.6.par.2.fol.280.&* sic in Gallia testatur *Rebuff.de litter.oblig. art.5.gl.1.nu.3. versus finē,tom.1.fol.125.&* hæc conclusio est nota etiam cuilibet ignaro; vbi tamen solidus constaret ex sex denariis,vt in Rep.Lucēsi, tūc illic est sexta pars solidi: huiusq; denarii ærei valor introductus videtur à similitudine denarii argētei:quia verisimile est quod duodecim denarii argentei faceret solidū aureum

tenim, & ita etiā duodecim denarii, æreì faciant vnum solidum æreum; & satisfaciendo eidem quæsito dico, facile esse scire, ex quot denariis constituatur scutus aureus dummodo prius firmemus, ex quot solidis: nam si scutus aureus valeret sol. 68. tunc denarii 816 constituerent scutum; si verò valeret sol. 90. provt in crida Reip. Genuensis super valore momnetarum, tunc denarii 1080. constituerent scutum au eum,

25 Aut loquimur de denaris aureis. quibus negotiatores utuntur pro calculo, & partitione scuti aurei; & dico, denarium aureum esse ducentesimam quadragesimam partem scuti aurei, quia scutus aureus est idem, quod libra, solidorum 20. sed denarius est, ut dixi, duodecima pars solidi: ergo denarius, facto calculo solidorum 20. erit, vt dixi, ducentesima quadragesima pars scuti aurei; sicque 240. denarii aurei faciunt vnum scutum aureum seu vnam libram; sed sicut hæc libra est imaginaria, & non reperitur, ita etiam non reperiuntur hi denarii, nisi imaginarii.

26 Et hæc sufficiant, reliqua habes *infra* §.5.*gl*.2.

Quæro sexto, qua monetæ specie ematur scutus marcharum, id est, eius valor? Respondeo, quod emitur scutis aureis, vel alia moneta, de qua contrahentes convenerint, & ut plurimum moneta argentea, quæ sit in vsu eo in loco, vbi emitur, vt explicaui *infra n*.79. *&* §.*præcedenti qu*.5.*n*.61. *& seqq*. & similiter, quando scuti marcharum venduntur in nundinis, & eorum pretium solui debet in Ciuitatibus, & loci ex reditu nundinarum, solutio fit in monetis illius loci currentibus. Sed in nundinis solutio actualis scutorum marcharum non potest fieri, nisi in scutis aureis; In ciuitate tamen Genuæ dispensatum est, vt in cambiis possint solui scuti argentei illius Reip. vt dixi *infra* §.5.*gl*.3 *initio*.

27 De aliis numismatum, & monetarum speciebus, nempe, de quadrante, & asse vide quod scripsi *supra nu*.21.*& seqq*. deq; dupondio, assario, semi, triente - sextula, semiuncia, vide *Couar. tract. de vet. collat. numism. c*.1.*sub nu*.2.*vers. primum. & n*.3.*in fin. vers. dupondius & n*.4 *tom*.1.*fol*.669.*&* 670. de quinario, qui & victoriatus dictus est, valet & quinque assibus, & nos Romæ vocamus grossum; de sestertio, libella, obolo, siclo, libra, & talento, vide *Couar*. qui alios citat, *d.tract. de vet. collat. numism. c*.2.*n*.7. *in fine, vers. quinarius. & vers. sestertius & sub num*.8.*vers. erat. & vers. obolus. & nu*.9.*vers. apud. & seq. &c*.4.*nu* 3. *vers. quandoq; & n*.4.*&* 5.*tom*.1.*fol*.673.& *seqq*. nos enim, si de his plura, quàm debimus, faceremus verba, nimis extra materiam vagaremur,

Quæro septimo, quid est marcha?

28 Respondeo, præmittendo prius, hoc nomen marchæ apud peritos linguæ Latinæ non inueniri, sed esse recens & vulgare nomen, quo vtitur *text. in c*. 12. *constitutus. ibi, vnam marcham sterlingorum de procur*. & *in c*.2.*de arbit. in c*.4.*cum pridem. de pact. in cap*.16 *quanto, de censib* & *in reg. cancel. de val. exprim. in impetr. benef*. vt admonet *Sarn. in d. reg. q*.9. *initio*, quare marchum, seu marcha est nomen Germanicum, vt sequitur *Couar. tract. de vet. collat. numism. cap*.2. *sub num*.4.*vers nostri verò.tom*.1.*fol*. 671. & marcha apud Germanos finificare limen. scribit *Io. Gars. tract. de expens & meliorat. cap*.12.*n*.57.*tom*.17.*fol*. 301. vel dicitur marcha, eo quod esset instrumentum mercandi, vt dicit *Hier. de Luc. tract. de camb. in verbo, marcha. n*.1.*tom*.6.*par*.1.*fol*.408.

29 Sed quicquid sit de origine nominis, accedendo ad quæstionem, dico, marcham esse partem assis, id est, libræ, quæ pars constat pondere octo vnciarum auri, hasque octo vncias nostræ leges vocant bessem, cum bes sit bis triens assis, id est, libræ, quæ constat duodecim vnciis; sicque libra diuiditur in triplicem trientem, id est, triplicatas quator vncias, vt sint ter quatuor vnciæ, quarum bis quator proprio nomine dicuntur bes: quare marcha sunt octo vnciæ auri vnius libræ Romanæ, *Ias. in* §. *omnes autem. n*. 7 *Instit. de actio*. & *in l*. 2.§.*ex his. nu*.16.*ff. de verb. oblig. Alber. in rub. de hæret. q*.5. *sub num*.6. *Sarnen. d. qu*.9 *vers. solutio. Couar. d. cap*.2.*nu*.3. & 4. & *Hier. de Luc. in d. verbo, marcha nu*.1. quem sequitur *Romoald. Coli tract. de camb. cap*. 11. sed decipitur, dum dicit, marcham esse idem quod selibra, nam si marcha sunt octo vnciæ, vt ipsemet testatur, & selibra sunt sex vnciæ, non video quomodo dicat, marcham esse selibram.

Marcharum vsus non fuit introductus, nisi vt marchæ venderentur, sicut aliæ merces; nam cum nundinæ primū celebrarentur Geneuæ, seu alio in loco, (in hoc enim non insisto, nec reperio quid certum apud scriptores) veniebant illuc mercatores ex omnibus mundi partibus, & plerique ex Germania, qui vendebant aurum in massa ad pondus octo vnciarum quam massam vocabant marcham; & multi mercatores Itali, qui ad easdem nundinas deferebant varias merces, venditis illis, ex eorum pretio emebant illas marchas, quibus delatis in Italiam ad eorum ciuitates, ex illo auro conficiebantur pecuniæ sculptæ, & sic aliquid lucri faciebant. *Hier. de Luc. in d. verb. marcha. n*.3. *Alex. Rauden. in expos. banch. S. Ambr. n*. 50. & 51. & *Io. Bapt. Cauat. tract. de cāb. in prælud. vers. pro intelligentia. fol*.213. sed postea, destitutis illis nūdinis in ciuitate Geneuæ, cœperun nūdinæ fieri Lugduni, quæ est ciuitas in Gallia & postea Bezenzoni, & demum hodie in ciuitate Placentiæ, vt latius recensui *gl. seq. n*.3. & 4. & in istis non amplius fuit continuatus vsus ille vndendi, & emendi dictas marchas, quia Germani illas forsan non deferebant; & dato, quod illas deferrent, tamen, auctis negotiis cognitum fuit, quod pro vsu mercaturæ & negotiationis expediebat, vt in illis nundinis deferrentur scuti sculpti, & fieret negotiatio cambiorum, vt latius explicaui §. *præced. q*.6.*n*. 7. & 8. quare fuit introductus vsus, vt locus vnius marchæ auri venderetur & emeretur sine statera scuti 65. sculpti, excussi, & impressi, qui retinerent nomen scutorum marcharum, postquam in illarum locum fuerant subrogati, *Hier. de Luc. in d. verbo, marcha. sub. n*.4. & *Alex. Rauden. vbi sup. n*.52. & sic 65. scuti aurei valent vnam marcham, *Romoal. Coli tract. de camb. c*. 11. & ita dicunt omnes mercatores; nam cambium est emptio & venditio pecuniæ, ut explicavi *d*.§.*præcedenti, q*.4.*n*.23. 30

Habemus eadem ratione macham argenti, constantem similiter ex octo vnciis; sed sicut argentum est longe inferioris valoris auro, ita vt vna drachma auri valeat vndecim drachmas circiter argenti, vt scripsi *infra sub nu*. 52. ita etiam marcha argenti puri valebit sex ducatos aureos, & in Anglia ducatos quatuor, secundùm *Sarnen. in reg. de val. exprim. &c. q*.9, *vers. solutio. in fine*. 31

Præmissa hac cognitione, quod marcha constet ex octo vnciis vnius libræ, vt dixi *supra n*. 29. successiue explicaturi sumus, quid & cuius valoris sit scutus marcharum; sed expedit, vt pro absoluta intelligentia explicemu prius ipsam libiram, iusq; partes, tam in pondere, quàm in valore, postquam & 32

marcha, & scutus portiones libræ: & à libra in pondere inchoabimus.

Quæro octauo, ex quot unciis constet libra, & quæ partes constituantur ex vnciis; Item vncia ex quot drachmis, drachma ex quot scrupulis, scrupulus ex quot siliquis, & siliqua ex quot granis.

Respondeo, omnes sciunt, quòd libra Romana, de qua agimus, constat ex duodecim vnciis, *Afflict. in constit. Neap. lib. 1 rubr. 97. in constit. pœnam. numero 2. Lancel. Gall. tract. de statut. in verbo. solidos. q. 1. nu. 1. tom. 2. fol. 330. Couar. tract. de veter. collat. numism. c. 2. n. 3. vers. Romanorum. to. 1. fol. 671. & Bertaz. de claus. claus. 30. gl. 5. sub n. 4.* & hoc sciunt omnes;

33 † quarum duodecim vnciarum vncia dicitur ab vno, duæ vnciæ dicuntur sextans, quasi sexta pars assis; nam, factis sex partibus 12. vnciarum, duæ vnciæ sunt sexta pars, quæ dicitur sextans, tres vnciæ dicuntur quadrans, quatuor vnciæ dicuntur triens, quinque vnciæ dicuntur quincunx, sex unciæ dicuntur semis, id est, dimidia assis, septem vnciæ dicuntur septunx, octo vnciæ dicuntur bes, quem etiam marcham diximus *supra num. 29.* nouem vnciæ dicuntur dodrans, decem vnciæ dicuntur dextans, vndecim vnciæ dicuntur deunx, & duodecim constituunt libram; & hisce iisdem libræ partibus Doctores constiuunt, vocant vsuras, de quibus dixi *§. præceden. qu. 7. par. 2. ampl. 8. sub n. 53. vers. hæc nautica.*

Vncia constat ex octo drachmis, *Couar. in loco*

34 *supra proxime citato, Vulp. tract. de treg. & pac. q. 51. n. 9. tom. 1. par. 1. fol. 411. Romoald. Coli tract. de camb. ca. 11.* & sic libra constat drachmis 96. cumulatis duodecim per octo vices *Couar. d. tract. c. 3. sub n. 2. vers reges. fol. 676.*

Drachama diuiditur in diuersas partes; eius autem

35 minutiores partas sunt septuaginta duo grana, *Romoald. Coli tract. de camb. c. 11.* & distinctè *Couar. infra citatus,* † nam drachma conficitur ex tribus scru-

36 pulis; scrupulus ex sex siliquis, siliqua ex quatuor granis; & sic 24. grana faciunt vnum scrupulum, quia ter 24. faciunt 72. quare tres scrupuli faciunt drachmam, id est 72 grana, *Couar. tract. de veter. coll. numism. c. 2. n. 3. vers. Romanorum. & vers. hinc denique* vbi [illegible] granorum in pondere scutorum non [illegible] pondus, cum ex granis alia sint robusta, [illegible], ideoq; hæc maioris ponderis; alia vero [illegible] vetusta, ideoq; leuiora: quare, inquit, regia [illegible]etica statutum esse, vt grana frumenti prorsus [illegible] ponderum abiiciantur, atq; grani pondus æ[illegible], iuxta rationem vnciæ ex orichaldo conficiatur, vt legitima certaq; sit iusti ponderis ratio. † Da-

37 tur etiam obolus, qui est ponderis genus, continens sex siliquas, & est medietas scrupuli, & sic quadragesima octaua pars vnciæ, *Cott. in memor. in verbo. obolus,* sed Cott. attentis prædictis, esset sibi contrarius: quia nos diximus, quod obolus est medieta scupuli: quis, & totidem secundum Cott. continet obolus; & postea dicit, quod obolus est medietas scrupuli; vnde obollus contineret non sex siliquas, sed tres siliquas, *Gl. in. cap. 87. quis. in verbo: nisi siclo, de pœnit. dist. 1.* ponit hors versus.

Tres siclos obolus, obolos tres drachma, sed octo,
Vncia fert drachmas, duodena dat vncia libnam,
Siclus habet septem drachmas obolo minus vno,

Et hæc de libra in pondere; si plura desideras, vide *Couar. d. cap. 2. sub nu. 3. duell. 1. & seq.*

Quæro nono de libra in valore ad vsum pecuniarium, seu nummarium, & tam de libra aurea,

38 quam argentea, & ærea.

Respondeo, quod libra auri monetare, quæsi militer constat duodecim vnciis, vt dixi *sup. sub nu. 32.* conficit septuaginta duos scutos, nummos, seu solidos aureos, *l. quoties. C. de suscept. præpos. & arch. lib. 11. Socc. cons. 48. in præsenti consultatione, n. 8. lib. 1. Alex. cons. 35. viso themate, sub n. 5. lib. 2. Ias. in l. puniri, n. 2. C. si contr. ius. vel vtil publ. Felyn. in c. 16. conquerente, sub n. 2.* licèt corruptè legatur, alias errasset, *& ibi Addit. de offi. ordin. Affl. in constit. Neap. lib. 1. rubr. 97. in const. pœnam. n. 2. Vulp. tract. de treg. & pac. q. 51. n. 9. to. 11. p. 1. fol. 411. Brun. tract. de monet. augm. nu. 8. & to. 12. fol. 207. Henr. Bott. tract. de synod. episc. pan. nu. 82. tom. 13. par. 2. fol. 386. Feder. Schenc. tract. de testib. n. 61. tom. 4. fol. 78. Lancel. Gall. tract. de statut. in verbo, solidos. in prin. n. 5. tom. 2. fol. 330. Fabian. de Mont. tract. de empt. & vendit. q. 5. princ. sub num. 3. tom. 6. par. 1. fol. 51. Sarn. ad reg. cancel. in reg. de val. exprim. q. 9. vers. ab istis. Couar. tract. de veter. collat. numism. cap. 4. num. 2. vers. ex his etiam. to. 1. fol. 687. Bertaz. de claus. claus. 30. gl. 5. sub n. 5. Tess. iun. tract. de monet. augm. par. 1. sub num. 18.* & dixi *in meo tract. de iud. caus. &c. lib. 1. cap. 99. sub n. 2. q. 2.* & hoc transit sine controuersia, inspecto tempore antiquo: & sic per necesse quælibet vncia conficiebat sex aureos, *Alex. vbi supra,* quem secutus sum *d. c. 99. sub n. 2.* quia cumulatis 12. per sex vices, seu sex per duodecim, conflatur summa septuaginta duorum: hincque arbitror, *Rebuffum*, seu potius typographum *ad constit. Franciæ, tract. de litter. oblig. art. 5. gl. 1. n. 3. in fin. tom. 1. fol. 125.* errasse, dum scribit, quòd libra valet 70. aureos.

Sed hodie libra auri conficit 96. ducatos Venetos, 39
seu Florentinos, provt testantur *Ias. Fab. de Mont. & Sarn. in locis sup. proxime citatis* & dixi *d. c. 96. sub n. 2.* † quia hodie vncia non sex aureos tantum, vt 40
antea, sed octo conficit aureos, seu ducatos, *Sarn. d. reg. de val. exprim. q. 9. vers. solut. ibi, & qualibet vncia.* & aduertit etiam *Fab. de Mont. d. q. 5. n. 3. in vltimis verbis:* & hac ratione ex libra coficiuntur 96. aurei, quia calculatis octo aureis per duodecim vices, constituuntur 96. aurei; † vnde & illud sequitur, quòd 41
quilibet ducatus est drachmalis, id est, pendet drachmam vnam, vt scribit etiam *Sarn. d. qu. 9. vers. aurum etiam, versus finem:* quare cum quælibet drachma conficiat vnum ducatum aureum, vt notat etiam *Romoald. Coli tract. de camb. c. 11.* seu vnum aureum: & libra constet ex 96. drachmis, vt dixi *supra n. 34.* dicetur constare ex 96. ducatis: & conficitur libra hoc numero 96. ducatorum, non solùm sint ducati Vngarici, vt scribit *Sarnen. in loco supr. proxime citato,* seu Veneti, seu Floretini, vt loquuntur idem *Sarn. Ias. & alii,* sed etiam si sint ducati Senenses, vt scribit *Socc. d. cons. 48. sub nu. 8.* quem sequitur *Add. ad Felyn. in loco sub. poxime citato,* & etiam si sint alii nostrates aurei, vt loquuntur *Vulp. tract. de treg. & pac. q. 51. nu. 9. tom. 11. p. 1. fol. 411. & Lancell. Gall. de statut. in verbo, solidos in prin. n. 6. tom. 2. fol. 330.* & hoc transit sine dubio, quia sunt & aliæ ciuitates, in quibus cuduntur scuti aurei eiusdem valoris, cuius sunt ducati Veneti, & Florentini, & presertim illi, quos vulgo dicimus, *delle cinque stampe:* † sed quicquid isti scripse- 42
rint de ducatis 96. qui forsan conficiebantur eo tempore, quo ipsi scripserunt, hodie Genuæ, Florentiæ, & Venetiarum ex vna libra auri conficiuntur solum aurei 94. & vna quarta pars alterius scuti auei.

Ratio autem, cur hodie ex libra conficiantur plares aurei, quam antea, est, quia ducatus hodiernus non est tanti ponderis, quanti erat ille Romanus, siquidem vncia faciebat sex tantum, & hodie facit octo, vt dici

dixi, & sic ducatus erat sexta pars vnciæ, & hodie est octaua pars, & hanc rationem reddit *Ias. in loco supra proxime citato.*

43 Sunt alij, qui dicunt, libram auri hodie valere centum aureis, vt *Thess. sun. tract. de monet. augm. par. 1. sub n. 18. ibi, & hodie.*

44 Alii verò dicunt, valere 86. ducatos, *Felyn.* & *Henr. Bott. in locis supra proxime citatis*, quorum tamen impressionem arbitror facile corumptam, prout & corruptè lego in libro meo, *Sarnen. in reg. de valor. exprim. q. 9. vers. aurum etiam.* dum ait, libram contare ex 66. ducatis, quod ostendit, ratiocinando, quia libra continet 96 drachmas, quæ, inquit, constituunt totidem ducatos.

45 Et demum marchus vnius Prouinciæ, seu Regni differt à marcho alterius, ita vt plures ducati fiant ex vno, quàm ex alio, vt videre poteris ex his, quæ scribit *Brun. tract. de monet. augm. in princ. sub num. 7. tom. 12. fol. 207.* & notat *Sarnen. in d. q. 9. vers. solutio. ibi, nam æstimatio marchæ legalis est informis.* & hæc difformitas marchæ secundum varia loco reperitur etiam in marcha argenti, vt scribit *Sarnen. d. vers. solutio. in fine.*

46 Hinc est, quòd si dicamus, marcham æstimari 65. aureis, vt dixi s. *num.* 30. versus finem, falsa videtur communis sententia, quæ tenet, libram auri confici 96. aureis; quia si marcha, quæ constat ex octo vnciis, vt dixi *supra n.* 91. æstimatur 65. aureis, vt dixi: ergo libra, quæ constat 12. vnciis, vt dixi s. *sub n.* 31. conficitur aureis 97. & dimidio alterius scuti: quia si octo vnciæ faciunt scutos 65 & quatuor vnciæ faciunt scutos 32. & dimidium; summatis scutis 32. cum dimidio per tres vices, oritur summa scutorum 97. cum dimidio: vnde *Couar. tract. de veter. collat. numism. c. 3. sub 2. to. 1. fol. 676.* ratiocinatur, libram confici aureis 98. stante regia iussione, vt ex quolibet marcha percuterentur aurei 65. & tertia alterius nummi pars, sed dum ratiocinatur, marcham confici 6... drachmis, tunc ait libram confici 96.

47 Infero ex his omnibus, quod *Lex ult. si quis in fin. C. de donat.* quæ donationem non insinuatam annullat in ea sola quantitate, quæ excedit summam quingentorum solidorum, hodie non annullat eam, nisi in ea summa, quæ excederet solidos, id est, scutos aureos 668. & ratio est, quia hodi tantum inest auri in scutis 768. quantum inerat olim in scutis 500. cum hodie scuti sint minoris ponderis, quàm essent olim, dixi s. *sub n.* 42. quare, cum olim libra auri constaret ex scutis aureis 72. septem libræ auri conficiebant scutos aureos 504. & sic donatio valebat vsque ad septem libras auri, demptis scutis quatuor ex tota summa omnium septem librarum: at cum hodie libra auri constet ex scutis 96. quia hodie scuti sunt minoris ponderis, sequitur, quòd donatio non insinuata valebit, vt dixi, vsque ad scut. 668. quia hodie septem libræ faciunt scutos 672. ex quibus, demptis scutis quatuor, remanent prædicti scuti 668. vnde non video quomodo *Socc. d. cons. 48. sub n. 8. Ias. in l. 2. §. ex his. sub num. 16. ff. de verb. oblig. & Felyn. in d. cap. 16. conquerente sub num 2. de offic. ordin.* ratiocinentur libram auri pro scutis 96. seu 86. & postea dicant, quòd hodie donatio non insinuata valet vsque ad summam scutorum aureorum octingentorum, cum attenta ratiocinatione aureorum 96. non resultet maior summa, quam aureorum 668. vt dixi, & summa 800.

Corroboratur hæc illatio, eiusque ratio, tum quia attenditur tempus legis conditæ, vt scribit *Alber. Brun. tract. de monet. & c. partic. 12. nu. 7. tom. 12. fol. 215* tum quia non donatur amplius.

Nota ex ista illatione, quòd licet vsus mutet valorem, constitutum à lege, tamen veniente casu illius legis, loquenits de valore, est attendendus valor, impositus à lege, & non valor, impositus ab vsu, *Sarn. ad reg. cancell. in reg. de val. exprim. & c. quæst. 9. vers. solutio.* hæcque omnia, quæ dixi in hac illatione, bene confirmantur ex his, quæ dixi *J gloss. 5. nu. 178. & seqq.* 48

Declara obiter hoc notandum, vt si verum, quando est mutata bonitas intrinseca, vt in casu illationis, in quo est diminuta quantitas auri in scuto; & quando est mutata bonitas intrinseca, loquitur *Oldr. cons. 252. factum n. 2.* quem *Sarnen.* citat, secus si esset mutata bonitas intrinseca, vt latius declaraui J. *d. gl. 5. n 178. & seqq.*

Hæc maior summa scutorum aureorum, quam dicimus hodie confici ex libra auri, forsan non procedit in Regno Siciliæ, si verum dicit *Addit. ad Fel. in d. cap. conquerente. sub numero secundo in littera B.* scribens, quod in Sicilia vncia auri intelligitur de sex aureis, & sic libra auri erit ibi, provt fuit libra legalis scutorum septuaginta du orum, vt ostendi *supra n.* 38 49

Et est aduertendum, quod isti aurei 96 quibus, vt dixi *supra n.* 29. constituitur libra auri, sunt 24. caractorum, id est, sunt ex auro puro sine vlla mixtura, argumento textus *in l. 1. ff. de contrah. emp. in illis verbis, electa materia. & l. 1. ibi speciei probæ, & in l. fi. ibi, obriziatorum omnium solidorum. C. de veter. numism. potest. lib. 12.* & de hoc non est dubitandum. 50

Libra argenti monetati constat etiam ipsa duodecim vnciis & sicut illa auri constituitur ex 96. nummis aureis, ita ista costituitur ex 96. nummis argenteis iusti ponderis, nempe vnius drachmæ pro quolibet nummo argenteo; quia denarius, qui idem est, quod nummus argenteus, est octaua pars vnciæ, & sic qualibet vncia facit octo denarios seu nummos argenteos, & libra habet, vt dixi 12. vncias *Couar. tract. de vet. collat. numism. c. 2. n. 7 tom. 1. fol. 672.* & in loco *infra citatos* & quælibet vncia habet octo drachmas, vt dixi s. *n.* 34. & consequenter, sicut in libra insunt 96. drachmæ, vt dixi *eod. nu.* 34. ita ex ea conficiuntur 96. nummi argentei: & sicut illos 96. aurei dixi *supra n* 50. esse ex purissimo auro, ita etiam isti argentei debent esse ex purissimo argento, *Couar. tract. de vet. collat. numism. c. 4. n. 1. tom. 1. fol. 686. & 687.* & quòd Imperatores post Claudium Cæsarem ex libra signauerint 96. denarios, quorum quilibet erat æqualis drachmæ, refert ex aliis idem *Couar. vbi sup. c. 2. sub n. 7. vers. sed & illud. fol. 673.* 51

Libra tamen auri, & libra argenti longe inter se differunt in valore, & æstimatione; siquidem, si credimus Plinio que citat *Couar. in tract. de vet. collat. numism. c. 3. §. 1. n. 3. vers. quar o ad hanc. tom. 1. fol. 678* Romæ olim, cum esset auri penuria, ea fuit proportio auri ad argentum, quæ est quindecim ad vnum; drachma enim vnum auri æstimabatur quindecim drachmis argenti, & sic auri ad argentum erat quindecuplex analogia, seu æstimationis propotrio: sed postea, vt testis est Liuius *li.* 38. quem similiter refert *Couar. sub d. n. 3. vers. deinde* vna pars auri fuit decem partibus argenti æstimata, & demum variè variis temporibus, ita tamen, vt vna pars auri nunquam fuerit æstimata pluris, quam quindecim argenti; 52

Dd 4

neque minoris, quam decem argenti; & hodie æstimatur vndecim, aut duodecim partibus argenteis, paulo pluris, vel minoris, *Couar.d.cap.3.§.1.sub num.3 versus finem, vers. quod si. ibi. nostra vero ætate. tom.1. fol.679.* vna enim vncia auri puri valet duodecim, & sic libram argenti puri, vel paulò minus, *Tess. iun. tract.de augm.monet.par.1.n.18. versus finem*, & quod etiam olim decem aurei valerent libram argenti, scribunt *Brun.tract.de monet. augm. in princ.sub nu. 8. tom.12.fol.207 & Sarn.ad reg. Cancell. in reg.de val. expr.&c.q 7.vers.ab istis.*

53 Libra æris constat & ipsa ex duodecim vnciis, & ista satis longius distat in valore à libra auri, siquidem *text.in l.vnica, C.de colat.æris.li.10.* scribit, quòd pro 20. libris æris potest solui vnus solidus auri, sed hæc libra æris, ex quot assibus, seu quadrantibus, aut æreis denareis conficeretur, & ex quot conficiatur hodie, nondum legi: dico tamen, quòd hodie, attenta varietate quadratum, & denariolorum, quibus vtuntur status Ecclesiasticus, Regnum vtriusque Siciliæ, Genua, Etruria, & aliæ innumeræ ciuitates, non potest dari resolutio vniformis; verum facile est cuique experimentum facere.

54 Libra tamen, qua significamus non pondus, sed certum pretium, quod non reperitur in certa moneta excussa, quæ vocetur libra, sed reperitur in valore aliarum monetarum, ideoque potest dici ficta, & imaginaria, constat ex 20. solidis, qui 20. solidi sunt 240. denarij, quia quilibet solidus conficitur ex 12. denariis, vt dixi supra num.18. vnde paria sunt dicere libram, 20 solidos, seu 240. denarios, *Lancel. Gal. tract.de flatut. in verbo, solidos.in princ.sub nu.7. & 9. tom. 2.fol. 330.* & ita seruatur Genuæ vbi habent solidos, & denarios, qui conficiunt libram, sed libram monetatam de per se non habent, testibus *Alber. Brun.tractat. de monet.&c.partis.6.sub num.1. tom.12. fol.212.& Tess.iun.tract.de augment. monet.sub nu.80. par. 1.* & quòd ista libra 20. solidorum sit imaginaria, tam Mediolani, quàm alibi, scribit *sub n. 24 ead. par 1.* & quod libra Ferrariensis, Bononiensis, & Mutinensis constet ex 20. solidis monetæ, seu solidis bononenorum, scribit *Bertraz. tract. de claus. claus. 30.gl.5.sub n.1.*

55 Minus etiam reperitur libra Turonensis, quæ sit de per se monetata, sed constituitur duodecim turonensibus, qui constituunt vnum ducatum de Camera, de qua re vide, quæ latè scribit *Sarnen. ad reg. cancell. in reg. de val. exprim. qu. 9. vesic. libra turonensium.*

56 De multis aliis libris diuersorum locorum vide *Sarnen.ibid.*

57 Cognita libra in pondere, & valore, si tam aurum, quàm argentum esset purum, nihil dicendum superesse; sed quia tam aurum, quàm argentum quandoque habet æris mixturam; & tunc pretium rei aureæ, & pretium rei argenteæ, non ex pondere, & valore cognosci potest; ideo aurifices, fabrique argentarij tam in demesione marchæ auri, de qua locutus sum *sup.nu 28.30.& seqq.* & unciæ auri, de qua etiam locutus sum *supra n. 34 & 40.* quàm in demensione libræ argenti, de qua etiam locutus sum *supra nu. 51.* ad cognoscendam auri, argentique quantitatem, non recurrunt simpliciter ad prædicta pondera, de quibus locuti sumus, sed recurrunt etiam ad caracta, & quilates in auro, & ad denarios in argento, quæ caracta, quilates, & denarios non pondere cognoscere valent, sed solum vsu lydij lapidis, quo mixtura metallorum, discernitur: † aurifices ergo auri 58 marchum, quod constat octo vnciis, vt dixi *sup.n. 29.* diuidunt in 24. caracta, quæ vulgo quilates vocamus, vnde quælibet vncia constat ex tribus caractis; hocque aurum 24. caractorum Græci vocant aurum purum, & obryzum, vt scribit *Sarnen. ad reg. cancell.in reg.de val. expr.q.9. vers. aurum etiam* nullã enim habet mixturam alterius metalli, nec arhenti, nec æris, & sic *Imp. in l.fin.C.de vet. numis. potest* solidos de optimo auro vocat, obryziatos, & proinde quando dicimus, *oro de 24. caratti*: intelligimus de auro, quo melius non reperitur, quia est purissimum, sine vlla mixtura: † Quòd si marchæ auri admixta sit 59 vigesima quarta pars æris, vel argenti, tunc istud aurum dicetur viginti triũ caractorum, quia ei deficit vnun caracta; si vero auri marchæ sit mitxa argenti, vel æris duodecima pars marchæ dicetur aurum viginti ducorum caractorum, cum deficiant duo caracta; quot enim remanent caracta auri in marcha, tot caractorum dicitur illud aurum: & in summa omnis res aureo, puta. scutus, annulus, cathena, & similia aurea constant ex certo, & non fallaci pondere, sed tota illa massa, seu res, quæ apparet aurea, vel est ex auro puro, & dicitur esse de auro 24. caractorum, vel non est ex auro puro, sed habet admixtum aliud metallum, & tunc non dicitur 24 caractorum, ideoque est inferioris valoris, iuxta numerum caractorum, *Couar.tract.de vet. coll. numis.c.3.§.1.sub n.4. vers. hæc autem. tom.1.fol.679.* & quod aurum distinguamus in 24. gradus, quos caracteres, seu caractos appellamus, ita quod aurum pretiosius dicamus in liga 24. caractorum, provt sunt communiter floreni, seu ducati aurei, scribit *Brun. tract.de monet. augm. in prin. nu.11.tom.12.fol.207.* & quod aurum & argentum distinguantur vt s.scribit etiam *Tess. iun. tract. de monet. augm. par. 1. n.16. in fine.*

60 Hancque auri bonitatem, id est puritatem, & mixturam aurifices, auro ipso in lydio lapide perfricato, recte discernunt etiam vsq; ad vunm scrupulum, nulla ratione decepti, si credimus Plinio, dum *lib. 33 nat.hist.cap. 8.* sic inquit, *sed eadem frans, quæ in omni vitæ parte ingeniosissima est, viliorem excogitauit materiam, vt docuimus. Auri, argentiq; mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quondam non solitus inueniri, nisi in flumine Imolo, vt auctor est Theophrastus; nunc verò passim, quem alii heraclium, alii lydium vocant, sunt autem modici, quaternas vncias longitudinis, binasque latitudinis non excedentes: quod à sole fuit in his, melius, quam quod à terra. His coticulis periti, cũ è vena vt lima rapuerint experimentum protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti, vel æris, scrupulari differentia mirabili ratione non falente*, provt ex eodem Plinio refert, *Caspar.sub d.nu.4.*

At argumentum non per caracta, sed per denarios 61 demetiuntur, itavt puritatem, quam in aureo numerantper caractam, & constituunt ex 24. caractis, in atgento numerent per denarios, eamve constituant duodecim denariis, vt scribunt *Covar.infr. citatus, & Tess.iun. tract.de augm. monet. par. 1.nu. 16. in vltimis verbis*; † Quod si argentum, seu marchus argenti 62 habuerit duodecimam portem mixtam æris, tunc eiusmodi argentum dicetur vdecim denariorum, & sic deinceps, ita vt quot remanent denarij argenti, totidem denariorum dicetur illud argentum, nulla in hoc remanente differentia inter modum æstimandi puritatem argenti, & puritatemauri, nisiin hoc, quod summam paritatem auri, quàm Latini, obry-

obrussam, vocant, & inde de re summæ perfectionis extat prouerbium (ad obrussam) constituit rer numerum 24. caractorum: & summam puritatem argenti per numerum 12. denariorum, prout hæc omnia docet *Covar. tract. de veter. collat numismat. capite tertio §. 1. numero sexto versic. argenti & sub num. quinto circa medium, tom. 1. fol.* 680.

63 † seu, vt alii loquuntur, argentum pretiosum distinguitur per duodecim gradus, quos vocant 12. ligas, ita vt argentum, magis pretiosum, seu copulatum, dicatur esse ligæ 12. denariorum: & si ex vna libra talis argenti adimamus dimidiam vnciam argenti, & eius loco ponamus dimidiam vnciam æris, dicetur esse in liga 11. denariorum cum dimidio: si vero loco vnius vnciæ argenti subrogemus vnciam æris, dicetur esse ligæ 11. denariorum 3. si adimamus duas vncias argenti ex libra. & submittamus duas æris, dicetur esse decem denariorum, vt latius explicat *Brun. tractat. de monet. augm. in princip. num. nono tom.* 12 *fol.* 207.

64 † sed vulgus, argentum purum, quod est ligæ 12. denariorum, vocat argentum de copella, seu copellatum, & Latini pusillatum, seu pustulatum, *ut scribit Sarnen. in reg. de val. exprim. q. 9. vers. ab istis.*

65 Extende hæc omnia, quæ dixi de auro puro 24. caractorum, & de argento 12. denariorum, ex quibus confici debet moneta, vt eiusmodi aurum, & argentum possit reperiri etiam in alchimia? ideoque poterit cudi moneta etiam ex alchimia, dummodo *in* ea conficeretur verum aurum & verum argentum, & consequenter alchimia est scientia vera, & permissa, secundum ea, quæ notant *Oldrad. Ioan. Andr.* & alii, quos sequuntur *Fabian. de Mont. tract. de empt. & vendit. quæst. 5. princip. numero octauo tom. 6. par. 1 fol. 52 & Brun. tract. de monet. augm. in princ. num. 13. tom. 12. fol.* 208.

66 Sed an verum argentum, & aurum confici possit & ideo vera sit ista scientia, ego hic non audeo aliquid affirmare; nam licet *Eymer in direct. inquis. nu.* 115. non videatur improbare alchimiam, dum solum exercentes eam iudicat posse haberi pro suspectis, vt retuli *§. præcedenti, quæst. 2. num. 24. Tamen Pegn in comment. ad eundem Eymer. comment. 26. versicul. sententia. in fine. fol.* 477. dicit, tutiorem, & veriorem esse sententiam eorum, qui scribunt, alchimimiam esse inutilem, & perniciosam Reipublicæ: & certè ita censeo, quia hucusque ista alchimiæ scientia non fuit tot seculis reperta, & semper fuit illusoria; nam magister Arnoldus de Villa noua, quem dicunt fuisse summum Medicum, & Theologum, & magnum Alchimistam, composuit vnum librum de alchimia facienda, qui liber mille homines depauperauit, vt scribunt *Brun. vbi sup.* & ego non credo, quòd ipse Arnoldus, neque vllus alius habuerit illam scientiam, & censeo omnia esse somnia, & illusiones; quare & *Brun. vbi supra* refert, se in disciplina legali habuisse quendam socium, qui multum insudauerat in alchimiæ professione, & habuisse secum antiquum Alchimistam, pauperrimum tamen, qui, ipso Bruno, & socio præsentibus, reduxit vnam vnciam argenti pretiosissimi ad instar auri in pondere, fusione, & malleatione, saluo colore, qui non erat croceus, sed mutatus ad instar quasi plumbei coloris; & ait, dictum suum socium habuisse modum dandi colorem croceum: & subdit, quòd admixta illa vncia, redacta ad instar auri, cum vncia auri, videbatur aurum 20. caractorum, & plus, & minus, prout illa materia erat melius disposita, & quod quidem magnus Prælatus, ac multi antiqui Alchimistæ mirati fuerunt de illo experimento, quòd vnus antiquus Alchimista putabat, se reducturum illam materiam ad veram speciem auri, & non potuit: putauitque propterea tunc ipse Brun. illam artem esse illusoriam, maxime ex quo tot viri in 40. & 50. annis non viderant tam mirabile experimentum quod, inquit, erat nihilominus sophisticum, & ideo aliud experimentum ipse amplius videre noluit.

Quæro decimo, quid est scutus marcharum? 67

Respondeo, scutum marcharum esse scutum fictum, & imaginarium, *Alexand. Rauden. in exposit. sup. ban. S. Ambr. num.* 53. & dixi *§. praced. quæst. 2. nu. 23. quæst. 7. par. 1 sub num.* 23. & habes *infra §. 9. num. 1. & 25.* & hæc est vera conclusio, quæ apud versatos in facto non habet difficultatem.

Quicquid dixerit *Io Bapt. Cauar. tract. de camb. in prælud. vers. tertio sciendum fol.* 213.

Confirmatur hæc conclusio, quia sunt & aliæ 68 monetæ imaginariæ, & fictæ, quæ non sunt monetatæ, sed habent valorem ex aliis monetis: huiusmodi moetæ sunt in Vrbe baioccus, carolenus, libra, ducatus, & scutus argenteus: baioccus enim conflatur hodie ex quinque quadrantibus, & olim ex quatuor: carolenus ex baiocchis septem cum dimidio alterius baiocchi, libra ex duobus carolenis, sicque ex quindecim baiocchis: ducatus ex Iuliis septem cum dimidio alterius Iulii, scutus argenteus ex Iuliis decem: sed vnica massa monetata, quæ habeat prædictos valores, non reperitur. Genuæ, & alibi eiusmodi monetæ sunt libra, quæ est in frequenti vsu ad emendum, & vendendum quasuis merces, & non reperitur, nisi virtualiter in 20. solidis in quauis moneta calculatis: item scutus aureus solidorum 68. & libræ solidorum 20. aureorum, quæ sunt fictæ, & imaginariæ. inuentæ à Genuensibus pro particulari negotiatione cambiorum in Republica Genuensi, vbi valutant scutum aureum in solidis 68. ex quo etia conficiunt imaginarias libras tres, & solidos octo aureo, vt latius scripsi *infra § 5. gloss. 2.*

Declara primo eandem conclusionem, vt iste 69 scutus marcharum, dum emitur, & venditur, & sic in contractu habeat pretium variabile: quia in quolibet foro illud imponitur à Magistratu mercatorum, habita ratione copiæ, & inopiæ pecuniarum: hoc tamen pretium, quod imponitur, est semper inferius pretio scuti aurei, vt patet ex his, quæ scripsi *§. praced. quæst. 1. num. 55. & 56.* † sed postea in distractu, 70 dum soluitur, habet semper certum & inuariabile pretium, sed etiam inferius pretio scuti aurei, quia tantum valent scuti 101. marcharum, quantum valent sut. 100. aurei, sicque Genuenses, qui Genuæ æstimant scutum aureum in solidis 68. scutum marcharum, qui actualiter de contanti soluatur in nundinis, æstimant sol. 67. & den. 4. & sic 8. den. minus pro singulo scuto, qui 8. denarii centies coniuncti constituunt sol. 68. qui faciunt vnum scutum in ciuitate Genuæ.

Declara secundo, vt solutio scutuorum marcharum 71 qui non repeiuntur, vt dixi, fieri debeat secundum valorem scuti auri in auro, ligæ, & ponderis scutorum quinq; stamparum, quæ sunt Hispania, Genua,

Venetiæ, Florentiæ, & Neapolis, & pro solutione in nundinis additus est hodie scutus aureus Placentiæ, vt habetur cap. in is nundinarum Genuensium, nu. 10.

72 Declara tertio, vt etiam pretium scuti aurei, veri, & realis, quem habemus in diuersis Regnis, & Prouinciis excussum, sæpe alteretur, & varietur; hæcque variatio à duabus procedere solet causis: prima est propter auri copiam, & inopiam; secunda propter auri bonitatem, id est, puritatem maiorem, & minorem, vt aduertit *Couar. tractat. de veter. collat. numism. capit. 3. §. num. 3. in fine, vers. quod si. & numer. 4. tom. 1. fol. 679.* hancque mixturæ causam (damnando propterea mixturam ipsam) dicens, quòd sublata ista mixtura, remouerentur illæ augmenti, & diminutionis controuersiæ, nec tam facilis via falsificandi monetas introduceretur, considerat *Tess. Iun. tract. de monet. augm. par. 1. sub num. 10. & sub num. 16. in 2. conclus.* alias plures causas cumulauit *Brun. tract. de monet. augm. in princ. num. 2. in fine, & num. 3. tom. 12 fol. 107.* hæcque auri inopia, & copia, de qua dixi, cognoscitur ex plateis, in quibus pecunia negotiatur; adde omnina quæ scripsi *infra numer. 110. restrict. 1.*

73 in Hispaniis scutus, seu nummus aureus ex Regis Hispaniarum constitutione reddit in æstimatione decem regales argenteos nummos; & decem æreos marauedinos, ut refert *Couar. d. cap. 3. sub num. 2. versus fin. vers. demum. tom. 1. fol. 676.* seu, loquendo de ducatis, quos lex Regia vocat excellentes, nummus aureus reddit undecim regales argenteos, & ultra vnum marauedinum aureum, idem *Couar. sub eod. nu. 2. vers. reges. in fine.*

74 Romæ sutus aureus non reddit in æstimatione pauciores Iulios vndecim, & eo amplius aliquot obolos vsque ad vndecim cum dimidio, provt aduertit etiam *Nauar. in man. confess. cap. 17.* de vsura circa cambia. *sub num. 295.* dicens, quòd pretium scuti aurei, statutum expresse à Principe, sunt vndecim Iulii, & tacite per consuetudinem ascendit ad vndecim cum dimidio.

75 Genuæ ex illius Reip. crida, seu publico monetarum edicto, scutus aureus Hispaniarum, Reip. Genuensis, Venetiarũ, Neapolis, & Florentiæ, solet æqualiter æstimari, quia sunt scuti de quinque stampis; & vidi æstimatos lib. 4 & sol. 10. & quòd scuti Genuenses, quia fabricantur ex dupla Hispana, æstimentur eodem fere pretio, scribit *Tess. Iun. infra citatus*; scutos vero aureos aliorum locorum, nempe Mediolani, Sabaudiæ, Parmæ Mantuæ, & Placentiæ, qui dicuntur ponderis veteris, & non sunt de quinque stampis, vidi in eodem edicto Reip. Genuensis æstimatos inferiori pretio, videlicet lib. 4. sol. 7. de 6. monetæ Genuensis, & vocantur scuti auri in auro Italiæ; Item scutus argenti æstimatur Genuæ, sicut scutus quinque stamparum, videlicet lib. 4. sol. 10. vt in eodem Reip. edicto, sed hæc pretia in currenti cursu, & valore non seruantur, & Romæ etiam in dies augetur pretium suti auri, & quandoque minuitur.

Item in Hispania nummus aureus ex illis, de qui-
76 bus *Couar. sup. citatus* conficit 350. seu 375. marauedinos æreos, vt per eundem *Couar. vbi supra.* Sunt & alia genera nummorum aureorum Hispanorum, quorum valor est 485. marauedinorum, *Covar. eodem cap. 2 sub num vers. expendebatur.*

77 Romæ scutus aureus, si valeat Iul. 11. reddit in æstimatione 550. quadrantes.

Demum scutorum aureorum aliqui sunt ducari Veneti, quos vulgo vocãt, zecchini, aliqui Vngarici, 78
Itali, & Sabaudi, qui sunt in pretio, & valore æquales, vt etiam Turcici, sunt & aurei Franciæ, qui dicuntur, *del Sole*, scuti Hispani, qui dicuntur, epistoletti: Duplarum etiam quædam duorum scutorum, quædam quatuor, & pluris, vsque ad decem & octo, & vsque ad viginti: & inter istas duplæ antiquæ Arragonenses, quæ vulgo dicuntur duorum capitum, æstimantur maiori valore, & post istas est dupla Angliæ, quæ noblerosa dicitur, tertia est Hispana, vltima est Itala, vt has omnes species recenset *Tess. Iun. tract. de augmen. monet. sub nu. 22. var. 1.* 79

Vlterius est advertendum, quòd cambia contrahuntur diuersis monetis, iuxta diuersitatem locorum, nam Romæ cambia contrahuntur ducatis de Camera, quorum centum, valent cetum & duos cum dimidio de auro, in aurum monetæ Florentinæ: In ciuitate Neapoli contrahuntur ducatis de carolenis, quorum centum viginti valent centum scutos Florentinos: In Hispanis cõtrahuntur marauedinis æreis, quorum 500. valent vnum scutum: In Gallia, Belgica, seu Flandria contrahuntur grossis, quorum octuaginta valent scutum; In Britannia contrahuntur stallinis, quorum septuaginta valent scutum: In Gallia contrahuntur marchis, quarum vna valet scutos sexaginta quinque illius monetæ, si credimus *Io. Bapt. Lupo. in cap. nauiganti. §. 2. num. 17. vers. aliqua modo. de vsur. inter tract. diuers. to n. 7. fol. 138.* & quòd cambia contrahantur monetis currentibus in loco, in quo initur cambium; hoc est, quòd scutus marcharum soluatur ea moneta, quæ currit in loco, vbi fit emptio, & venditio, habes *infra §. 9. n. 25.* & dixi *sup. nu. 27.* & adde quæ scripsi *§. praeed. q. 5. num. 61. & seqq.*

De omnium fere monetarum nominibus vide *Garzon. in plat. vniuers. discurs. 141. versus fin.* De moneta sterlingorum, eorumq; nomine, & origine vide *Sarnens. ad reg. cancell. in reg. de val. exprim. & c. q. 9. vers. solutio. in pr. & vers. vt scias.* De moneta floreni, de eius nomine & origine vide eundem *Sarnen. ead. q. 9. vers. consequenter. &* de multiplici librarum specie, vide eundem *eande. quæst. 9. versic. libra turronensium.* 80

Monetæ vsus quando inceperit; quis fuerit primus, quius nomen fuerit in moneta descriptum; quòd moneta fuerit etiam tempore antiquæ legis; & quòd prima moneta mundi fuerit fabricata à Thare patre Abrahæ ad requisitionem Regis Nini, scribit *Gig. tract. de crim. læsæ maiest. rubr. qualiter & à quib. crim. læs. maiest. commit. q. 62. num. 9. 7. & 8. tom. 11. par. 1. fol. 47. &*, quòd primum numisma æreum fuerit à Iano percussum: quòd Lydii omnium primi nummum aureum, & argenteum percusserint; & aureus nummus Romæ fuerit percussu anno Vrbis 642. & dictus fuerit ducatus à Ducatu Romano, & argenteum numisma omnium primus signari docuerit Phedon, & Romæ argenteus nummus fuerit signatus circiter annum 483. breuiter refert, & sequitur *Gig. d. q. 62. nu. 9. & seqe. &* quòd multa secula absque nummorum vsu transierint, *citato Arist. scribit Sot. de inst. & iur. lib. 6. q. 2. artic. 1. initio, &* quòd Seruius Romanorum Rex, primus signauerit æs nota pecudum, vnde pecunia dicta est, & postea fuisse sigatum argentum anno Vrbis 585. *citato Plin. scribit ibidem*; sed in his non insisto; hac breui, & concisa relatione contentus, quia nostro instituto non seruirent. 81

Quæro vndecimo, an Princeps, cudens mone- 82
tam,

tam,teneatur in foro conscientiæ cudere de materia perfecta,in iusto pondere,& sub propria,non aliena effigie?

Respondeo quòd tenetur in foro conscientiæ,*ex cap.18.quanto.& ibi not.de jurejur.* nam moneta pro sui essentia requirit tria; primum,quòd consistat in materia electa.& proba.*l.1.ff.de contrah.empt.& l.1. Cod.de vet.numis.pot.lib.*11.ibi*probæspeciei.*secundum; quòd habeat iustu pondus,*d.l.1.Cod.ibi, debiti ponderis;*tertium. quòd habeat formã,vt scribunt *Abb. in d.cap.18.quanto.numero nono.ibi,sicut enim Fab.de Mont.tracta:.de empt.& vendit.quæst.5.principali sub nume.2.& 3.tom.6.par.1.fol.51. Martin. Laũ.tractat. de monet.subnume.9.quæst.10 & subnum.1.1.q.4.tom. 12.fol.203.Alber.Brun.tract.de monet.augm.in prima præsupp.n.13.vers.iuxta prædicta.tom.12.fol.208.Tess. Iun.eodem.tractat.par.1.sub num.5.*&hæc est conclusio communis,

83 Declara primo hanc communem conclusionem, vt materia perfecta, & proba dicatur, quando moneta aurea cuditur de auro,argentea de argento, & ærea de ære; secus si cuderetur de alchimia vel alia metallo, quia tunc Princeps damnificaret subditos, & alios, ad quos talis moneta perueniret, *Alber. Brun.d.num.*15.&diceretur eam fraudare,per ea,que post alios in fortioribus terminis scribit *Abb. in d. cap.quanto.num.*11.*ibi, & primo quæro.de iureiur.* & hoc non potest recipere controuersiam.

84 Subdeclara primo hanc declarationem, vt sit vera, quando Princeps monetam non auream, sed alteriũ metalli,quòd sit minoris,inferioriusque pretii, & æstimationis, vellet expendi pro moneta aurea; seu monetam auream,mixtam argento,vel alio ære, vellet expendi tanquam monetam auream puram; quia tunc peccaret, & teneretur in foro concientiæ, per ea, quæ post alios notat *Abb. in loco supra proxime citato:*secus quando vellet eam expendi pro tanto,quanti iusti valeret: & sic tantum pro tanto, quia hoc posset fieri,vt, loquendo de alchimia,scribit *Fabian.de Mon.tractat.de empt.& vendit.quæst.5. princip.num.8.tom.6.par.1.fol.52.*&,quòd nummi ex corio,ex carta,similique vili materia possunt fabricari, & publico caractere insigniti, reiici non possint,refert,& sequitur*Tess.Iun.tract. de augm.monet. num.13.par.2.*

85 Subdeclara secundo,vt non sit vera,quando Princeps ex aliqua iusta,&vrgenti causa cuderet monetam æream pro moneta argentea:vt puta, occasione belli,&dummodo Princeps extinguat illam monetam sine damno populi: quia iste diceretur casus necessitatis,quæ non habet legem, & ideo in Insula Mileuitana tempore obsessionis, & belli cum inimicissimo hoste,fuit percussa moneta ærea,quæ expenderetur,non tanquam ærea,sed tanquam argentea,signato in ea valore,& cum istis verbis: *non æs, sed fides.*

86 Ceclara secundo, vt iustum pondus in moneta dicatur,quando aurum,seu argentum monetatum non pluris valeat in moneat,quam in massa, sed tantum valet in massa, quantum in moneta: quia expensa monetationis debet fieri de publico, vt referunt, & sequuntur *Fab.de Mont.d.q.5.sub nu.2.ibi,secundo in põdere.to.6.par.1.fol.51.&Tess.Iun.tract.de augm.mõ. nu.20.par.1.*&hanc esse communem opinionem Legistarum, scribunt *Martn. Lauden. tract. de monet. nu.6.tom 12.fol.203.&Cart.Iun.*quem refert*Moder. tract.de process.execut.par.1.cap.10.sub num.10.*

Contra istam declarationem: quòd enim expensa non sit soluenda de publico,&ideo moneta non debeat esse tanta in pondere monetæ, quanta in pondere massæ non monetatæ. sed debeant detrahi expensæ,tenent Communiter Canonistæ *in cap.18. quanto.*vbi *Abb.sub num.11.de iureiur.* eorumque opinionem seruari de consuetudine, scribit *Martin. Laud. vbi sup.* & hanc esse communem opinionem Canonistarum, & declarationem contrariam male seruari,scribit *Alber Brun.tract.de monet.augment.in prima præsu posit.sub numero primo tom.12.fol.207.*& hanc opinionem videtur secutus *Curt. Sen.tract. de monet.n.2.tom.12.fol.205.* hancque expensam, quæ pro fabricatione monetæ requiritur, Principes deducunt, miscendo certam paruam quantitatem inferioris metalli,tam in moneta aurea,quam argentea,& sic imponunt ligam, idque iusta conscientia fieri posse, tradunt *Canonistæ vbi supra*, eorumque opinionem esse communem; refert *Tess.Iun. de par. 1.num.*10 & demum hanc contrariam opinione,replene discussa,& multorum iurium interpretatione adhibita, bene tuetur *Couar.tractat.de veter. collat. numism.capite septimo.sub numero quinto.ibi, nihilominus.junctis n.1.& seqq.to.1 fol.705. 703. & 704.* quem sequitur *idem Moder.d.cap.10.sub.nu.10.*&ab hac contraria opinione non discedit *Ioan. Azor.de instit.moral.par.3.li.10.tit.de camb.cap.4.q.5.vers.at enim dubitandum.*&hodie in hoc nulla extat cõtrouersia,quia nemo ex officio debet habere damnum. *Abb.vbi sup.*&in alio proposito scripsi *§.præcedenti, q.1.num.73.* 87

Declara tertio,vt ista communis conclusio posita *supra sub nu.* 82.& duæ declarationes positæ post eam,*num.83.& 86.* sint veræ ex tribus causis: Prima propter vniuersale commercium expendendi,& emendi etiam cum exteris & inter exteros, & exteros sub diuersis Principibus:Secunda,vt tollatur occasio falsificandi monetam, quæ occasio tollitur, si moneta cudatur de proba materia,&in pondere iusto, alias si moneta cuderetur de pelle, ligno, stanno,seu ære,& in valore longe vltra massam, multis daretur occasio cudendi monetam sub imagine principis: Tertia propter variationem monetarum in earum augmento, & diminutione, quæ variatio procedi à pondere & qualitate auri, & argenti; sed, circumscripti istis causis quia scilicet supponamus,commercium cum exteris non fore necessarium, ideoque monetam vnius Principis non esse necessariam in territorio alterius Principis, etiam vincini;remota etiam suspicione falsificandi monetam,& supposita invariabilitate monetarum, cessarent omnia,quæ diximus in conclusione,&declarationibus,& ideo posset moneta cudi in materia, & pondere pro valore,&pretio ad beneplacitum Principis,quia esset idem, ac si cuderetur cum omnibus inquisitis,& qualitatibus,de quibus, *supra sub num.* 82.nam licet vsus monetarum sit de iure gentiũ, tamen valor,&materia monetæ est de iure mere positiuo,vt in effectu scribit *Couar.tract.de veter. collat. numism,cap.7.sub num.1.vers.cæterum.tom.1.fol.703.* vnde quisquis valor constitueretur à Principe, remotis prædictis & similibus causis, quæ excogitari possunt,esset iustus. 88

Nota, ex hac declaratione posse conciliari contrarietatem, quam sentit *Couar.d.cap.7.sub num.1. vers. cæterum.iunctis vers.præceden.*

Declara quarto, vt forma menetæ dicatur impres- 89

sio effigiei Principis, seu in signiorū Principis cū solita inscriptione nominis quia tunc illa forma in primis declarat, cuius Principis sit illa moneta, vnde Christus, vt retuli §.praced.quast.1.sub num.95.interrogatus de ista superscriptione monetæ, respondit, *reddite ergo quæ sunt Cæsari, Cæsari.* &c. *Abb. in cap.18.quanto.sub n.9.de iureiur.*& de hac forma loquitur etiam *Alber.Brun.tractat.de monet. augm.in princip.num.15 tom.12.fol.*208.& ista forma monetam authenticat, & publicam facit fidem, quòd est probæ materiæ, & iusti ponderis; & tunc sub ista pulica fide sine alia experientia recipitur, & expenditur;& ideo si quis illam falsificaret in materia, pondere, vel forma, incideret in crimen læsæ maiestatis, si esset subditus illius Principis, & non subditus committeret falsum, & furtum graue; sed vlterius officinæ nummariæ aliorum Principum faciunt experimentum illorum nummorum, tam aureorum, quam argenteorum, & postea in eorum edictis illos appretiant in eorum dominio, iuxta quantitatem, & qualitatem auri, & argenti.

90 Quæro duodecimo, ad quem spectet imponere pretium monetis? Respondeo, distinguendo duplicem vsum, seu functionem pecuniæ. Primus vsus est emptio actiua, quando pecunia emimus alias res, & iste dicitur vsus proprius, Secundus est emptio passiua, quando pecunia ipsa emitur alia specie pecuniæ, & iste dicitur vsus improprius.

In primo vsu, nempe in moneta actiua emente, concludo sine controuersia, eius pretium, & valorem imponendum esse à lege, seu Principe, cuius iussu, & auctoritate moneta cuditur, vt aperte sentiunt *Card.Caiet.tract.de camb.capite sexto sub num. tertio ibi, nec obstat tō.6.par 1.fol.406.Couar.tractat.de veter.collat.numism. capite septimo sub numero tertio concl 2.& sub num.4.& 5.ibi, idcirco poterit. tom.1.fol.* 704.& 705.*Mich.Sal.ad D.Thom.2.2.post quæst.78. in disput.de camb.quæst.3.art.1 sub.n.3.& 4.to 2.fol.*534. *Io.Azor.de Instit.moral.par.3.lib.10 tit.de camb.cap. 3.in vltimis verbis*& scribit etiam *Tess. Iun. tract. de monet.par 1 sub nu.16.concl.1 & sub nu.68.*& apertius *par.2.n.13.*& cōmuniter omnes & ab his non discrepat *Romoal.Coli tract.de camb.ca. 17.vers. per intendere.* quem retuli *infra sub n.94.*& sa is patet, quia eius auctoritate promulgantur vbique cridæ, & edicta de monetis.

91 Declara primo hanc conclusionem, vt Princeps, volens imponere iustum pretium, debeat ex generali consuetudine, & ex his, quæ dixi *supra sub nume.* 82.*& seqq.* æstimare monetam iuxta copiam metalli, in quo cuditur moneta, ita vt, dempta etiam Principis æstimatione, id est, dempto publico signo, Principis auctoritate impresso, adhuc illa moneta in massa esset eiusdem valoris, detracto aliquo modico pro impensa, quæ ad cudendam monetam requiritur, iuxta ea, quæ scripsi *sup sub.nume.*87.*versic. contra.* quare tempore, quo scripsit *Sot infra citatus,* ducatus in Hispaniis valebat vndecim regalibus argenteis, quia, considerata copia vtriusque metalli, quæ illic erat, hæc fuit legitima æstimatio, at in Italia æstimatur duodecim carolenis, *Sot.de iust. & iur.libro sexto quæst.9 articul.vnico, colum.2.initio, fol.*607 quòd si Princeps, hac ratione non seruata, monetæ imponeret valorem, excedentem pretium metalli, tunc eius moneta, quia non esset iuisti ponderis, vel non esset probæ materiæ, iuxta ea, quæ scripsi *supra nume.*82.careret commercio, per ea, quæ dixi *supra num.* 88.

Declara secundo, vt Principis edictum, seu lex, 92 imponens pretium monetæ, quæ iussdem Principis iussu cuditur, liget subditos ipsius Principis, aliosque in suo dominio monetam illam contractantes; non autem eos, qui in alterius Principis dominio monetam illam negotiantur, quia illi ligantur lege condita ab illo Principe, in cuius dominio monetam soluunt, vel recipiunt; quare videmus, quòd Princeps, & Respublica imponit pretium non tantum monetæ propriæ, sed etiam monetis alienis, sicque cuiusque Principis iussio vires non extendit vltra Principis iubentis statutum.

Declara tertio, vt populus aliquando ex vsu mu- 93 tet monetæ valorem, à Principe impositum, hancque mutationem sæpe faciunt Genuenses in scutis argenteis: & vbi populus, sciente, & tolerante Principe, mutat, attenditur valor mutatus; alias attenditur valor impositus à Principe, vt dixi *sup.num.* 48.

Et hæc de primo vsu; de quo *sup.num.*90.

In secundo vsu, nempe in monera passiva, id est, 94 moneta emenda, Doctores communiter concludunt, quòd Princeps, imponendo valorem monetæ, non se intromittit de valore in hoc secundo usu; aut enim præsenti moneta emitur moneta absens per viam cambii de uno ad aliū locum per literas, præsertim nundinarias, de quo cambio & literis nundinariis satis egi §.*praced.quæst.5. num.45. & seqq. & quæst.7.par.1.num.6.& seqq.* fere per totam; & tunc ejusmodi cambii, seu commutationis pretium videtur spectare ad arbitrium sapientum, qui considerent qualitatem, & abundantiam numismatum, vt scribit *Card.Caiet.tractat.de camb.cap 6.nu.3.in fine, tom.6.par.1.fol.*406.& latius explicaui *inf seq num.*13. & 14. quasi valor pecuniæ absentis quantus sit propter expensas, & pericula, committatur arbitrio sapientum, id est, bonorum virorum, qui omnia recte considerent: aut emitur moneta præsens, tanquam merx, cum moneta præsenti, & tunc numisam poterit vendi, & emi vltra, & citra pretium taxatum à lege, dummodo id, in quo receditur à pretio per legem, seu per Principem imposito, sit exiguum, *Couar.tractat.de vet.collat.numis.cap.7.sub num.3.in 2. concl.* quia numisma habet taxatū pretium in sui primo vsu, de quo scripsi §. *præcedenti quæst. 7.par 1.n. 6.*& quoad huc vsum nulli licet transgredi eius æstimationem, à lege taxatam, sed in hoc altero eius vsu improprio, de quo etiam dixi *eod.num.61.&62.* non habet taxatum certum valorem, *Couar. eod. capite septimo numero quarto in 3. conclus.tom.1.fol.*705. & quòd aliud sit valor nummi, & aliud æstimatio accidentalis nummi; siquidem valor nummi datur à lege Principis, qui taxat pretium monetarum; sed æstimatio accidentalis, quæ oritur ab occasionibus, & accidentibus temporis, est illa, quæ iudicatur à prudentibus, & peritis in arte negotiandi; hancque accidentalem æstimationem obseruent negotiatores cambiorum, scribit *Romoal. Coli tractat. de camb.cap.17.vers.per intēdere* &, quòd habens nummos auri obryzi, possit eos vendere, aut permutare, veluti nummos, & fragmenta auri, & plus aliquid, quam valeant accipere ab eo, qui eis indiget ad inaurandum, curandum, & similia, si illud plus ex materiæ suæ bonitate reuera valeant; aut eo, quia venditor, vendendo, amittit aliquam commodi-

moditatem, scribit, loquendo de lege, quæ prohibeat mutationem pretii pecuniæ, *Nauar. in c. nauiganti, nu. 20. versic. credimus. post versic. decimo quarto. de vsur.* & idem in effectu, si illud plus iusto pretio sit exiguum, scribit *Sot. de iust. & iur. libro sexto. quæst. 9. artic. vnico, concl. 1. colum. 2. fol.* 608. resprobans argumentum Ioannis Metinensis de non excedendo pretio, qua taxatum est frumentum, & scribit etiam *Couar. in d. cap. 7 sub num. 3. in 2. conclus.* & adde, quæ loquendo de cambio minuto, scripsi *infra num. 124. versic. declare.* Et quòd negotiator cambiorum possit commutare aureum cum quatordecim, seu tredecim Iuliis Italis, vel regalibus Hispanicis, quamvis Principis, seu Reipublicæ auctoritate valeat solùm duodecim Iuliis, seu regalibus; quia lex Principis, vel communis æstimatio, taxando pecuniæ æstimationem, taxat illam, vt est pretium rerum venalium, non autem vt ipsa est res quædam per se vtilis, & commoda ad multa, scribit, soluendo hac distinctione quasdam obiectiones, *Ioan. Azor. de institut. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. cap. 4. qu. 4. in secunda opinione.* Et quòd nemo cogi possit ad dandum maius pretium, quam sit taxatum à Republica pro moneta, loquendo de moneta in suo vsu principali; & tamen propter alium secundarium vsum, & singulare interesse iuste possit aliquid amplius accipi, scribit idem *Nauar. in man. confess. cap. 17. numer.* 288. *versus finem*, & quòd aurei eo respectu, quo sunt merx, & campsibiles, seu commutabiles, & quoad effectum vendendi volenti eos emere, præsertim data eorum penuria, possint vendi maiori pretio, quam sit à Republica statutum; & quod in Vrbe quamvis pretium scuti aurei, à Principe expressè statutum, sint vndecim Iulii, & tacitè per consuetudinem ascenderit ad vndecim cum dimidio, tamen propter penuriam soleat cum quærente scutos aureos in auro commutari, additis vno, duobus vel tribus obolis, siue baiocchis, licet nemo cogatur illo pretio accipere scribit idem *Nauar. eod. cap. 17. nu. 295. versicul. in num. 63. & in d. cap. nauiganti. num. 58. versicul. quare noui* & sic impositio pretii, facta à Principe, esset forsan etiam quoad hunc secundum vsum obseruanda post factam commutationem, seu emptionem, nullo inter contrahentes conuento pretio, & ipsis contrahentibus discordantibus, ita quod emens nolit monetam emere maiori pretio, quam sit à Principe taxata; secus, ipsis contrahentibus concordibus; sicque pretium monetæ in isto secudo vsu videtur, sicut aliarum rerum, & mercium, spectare ad ipsos contrahentes; & in hoc videntur Doctores communiter conuenire; vnde nos in simili videmus, quod etsi pretium scuti marcharum imponatur à Magistratu, ad id deputato, vt dixi *gloss. seq. n. 13. & 14. &* illud pretium dicitur, *al conto*, & illi pretio stare debent, qui nullo inter se pretio conuento, cambirent, seu cambiorum interesse prætenderent; tamen possunt contrahentes de certo pretio vltra, & citra impositum conuenire, vt dixi *§. praced. q. 5. n. 70. & q. 7. par. 2. ampl. 10 n. 60. & seqq.*

95 Ego, aliquantulum discedendo ab hac communi traditione, distinguo duos casus.

Primus casus est, an Princeps, imponendo valorem, & pretium monetæ, censeatur illum imposuisse tam monetæ actiuæ, id est, in primo vsu, provt est ordinata ad emendum res, & merces; quàm monetæ passiuæ in secundo vsu, provt, vti merx, potest emi, & vendi.

Secundus casus est, an Princeps possit, si velit, imponere pretium monetæ etiam passiuæ, id est, in eius secundo vsu, provt est merx, & pretium impositum excedi non possit.

In primo casu concludo cum communi opinione Doctorum supra citatorum, quòd Princeps, imponendo simpliciter pretium monetæ, censetur illud imponere solum quoad primum vsum, provt moneta illa est ordinata ad emendum actiue; & non quoad secundum vsum, provt ipsa tanquam merx emi potest; ideoque prohibitio, quam Princeps faceret, ne illa moneta possit expendi vltra taxationem, neque possit recusari pro illa taxatione, non habet locum in moneta, considerata in secundo vsu

Amplia hanc conclusionem, vt procedat etiam si 96
Principis lex seu edictum post valutationem monetarum vteretur eiusmodi generalibus verbis prohibitiuis, vt in edicto Genuensi, *ordinando & commandando, che ogni persona, di che, stato, grado, qualita, & conditione si sia, debbia osseruare le valutationi delle monete, di sopra diehiarate, ne eccedere in qualsiuogalia modo il prezzo, ad esse come sopra statuito, sotto pena della perdita della moneta, che si fusse data, ò spesa presa, ò riceuuta, contrattata, ò negotiata, ò della valuta di essa moneta*; quia moneta adhuc posset emi, & vendi pro maiori pretio; †ideoq; licet hoc edictum nummarium videatur prohibere, ne scutus auri in auro Ita- 97
liæ possit contractari, & negotiari pro alio valore, quam pro li. 4. sol 7. d. 6. monetæ Genuensis: tamē poterit vendi, & emi maiori pretio: quia etsi illa verba: *contrattata, ò negotiata:* sint generalia, & cōprehendant moneta etiam quoad secundum vsū, provt est merx: tamen dicta verba non sunt posita inter verba dispositiua, sed inter executiua, ideoq; non operantur: & sic non alterant dispositionem, quæ est circa monetam in primo vsu, videlicet, monetam ementem, in qua loquitur dispositio illius edicti: & verba dispositiua debent attendi, per ea, quæ in aliis terminis scribunt *Natt. cons. 372. in quæstione. nu. 14. & 16.* & latiùs *cons. 582. verba n. 1. & seqq. Bec. cons. 24. cum magnificus. n. 21. & cons. 111. etsi perlectis. nu. 25.* & consequenter toleranda est potius superfluitas dictorum verborum, quam dispositio in supposito, *Surd. decis. 195 admisso sub n. 9. versicul.* & *non obstat*, & dixi *in meo tractat. de iudic. caus. &c. libro secundo, capite secundo sub nu.* 632. quare dum illud edictum mandat, quod monetæ non possint expendi alio pretio, quam statuto in edicto, tunc disponit, & postea dum contrafacienti imponit pœnam, tunc respicit executionem: sed prædicta verba: *contrattata, ò negotiata*, sunt inter verba pœnalia: ergo non operantur in supposito.

Infero ex hac conclusione, sic ampliata, quod cum- 98
psor cambii minuti, vendendo pecuniam campsuario, potest illam pluris æstimare, quam sit æstimata à Principe, hoc est, potest pro suo obsequio, & opera, quam campsuariis in illo ministerio locat, aliquam mercedem iustam, & honestam, seu lucrum accipere, vt loquendo in campsore publico, seu Reipublicæ ministerio, scribunt *Conrad. tract. de contract. qu. 99. concl. 12. in 2. probatione, Siluest. in verbo, vsura. 4. §. 7. Medin. in suis tract. to. 2. tit. de reb. per vsur. acquis. q. 6. vers. si dicas. col. 3. ibi, cōfirmatur hoc fol. 363.* & *q. 9. initio, fol. 373. Nauar. in man. confes. c. 17. sub n. 288. vers. in 19. & 20. Couar. tract. de vet. collat. numism. c. 7 sub nu. 4. vers. præsertim. fol* 704. *to. 1.* & in hoc nemo

distincte, & loquendo in campsore privato, id est, non deputato à Rep. scribunt idem *Conrad. ead. conc. n. 12. & concl. 5. Medin. ubi sup. Sot. de iust. & iur. lib. 6. q. 9. art. 2. in concl. 2. versus fin. fol. 628. Navar. & Covar. in locis sup. proxime citatis*, idem *Navar. in c. naviganti sub n. 19 vers. decimo quarto de usur.* & in isto campsore intelligo ut loquantur etiam *Card. Cajet. tract. de camb. cap. 1. sub n. 1. tom. 6. par. 2. fol. 405. Card. de Turrecr. in d. c. nec hoc. n. 3. & 4. 14. q. 4. & Jo. Azor. de instit moral. par. 3. lib. 10 tit. de camb. cap. 4. qu. 2.* dum Cajet. loquitur in campsore ad differentiam singularium hominum non campsorum, *Card. de Turrecrem.* dum loquitur simpliciter de campsore, & *Joan. Azor.* simpliciter in negotiatore cambiorum; quicquid dixerint *Sot. & Covar. ubi supra*, scribentes, quod Cajetanus tenet, licere solum illis, qui à Republica ad id munus sunt electi; nam Cietan. non se restringit ad campsorem, electum à Republica, sed loquitur simpliciter in campsore, qui exercet artem campsoriam, Reipublicæ ministrando; cuius campsoris duplicem nos constituimus speciem; & in hoc stat fallacia Soti, & Couarruvis, qui campsoris nomine intelligunt sollum illum, qui constituitur à Republica, & quod dicunt Sot. & Couar. procedit in terminis extensionis, de qua *infra sub num. 101 vers. extende.*

Rationes, quare liceat campsoribus plus vendere, seu accipere, sunt illæ, quas adduxi, & secutus sum §. *praecedenti, q. 1 n. 424. & seqq. & q 7. par. 1. n. 44. & seqq.* & in nostris terminis *Cajet. Conrad. Sot. & Azor. supra proxime citati.*

Quanto pluris campsores vendere possint monetam, vide *infra nu. 123. & seqq.*

99 Restringe primo hanc illationem, ut non procedat in campsore, salariato à Republica *Romoal. Coli, tract. de camb. cap. 4. vers. nota secundo*, & expedire Reipublicæ, ut ex publicis reditibus solvatur aliqua merces ei, qui tale munus exercet, & in Regnis Hispaniæ sancitum esse, quid pro permutatione pecuniarum accipi possit, scribit *Navar. in c. naviganti, n. 19. vers. decimo quarto. de usur.*

100 Restringe secundo, ut non procedat in persona privata, quæ non sit campsor, seu negotiator cum taberna, sed faciat aliud exercitium; quia si contingat, ut is aliquando commutet, utique, cum pro illa commutatione nullam faciat impensam, nullumve suscipiat laborem, juste aliquid exigere non potest *Card. Cajet. ubi supra*, quem sequitur *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post qu. 78. in disput. de camb. qu. 3. artic. unico sub n. 11. vers. hæc perspicua. & vers. seq. fol. 539. tom. 2.*

Ratio hujus restrictionis est, quia in campsore sunt labore & industria, pro quibus debetur ei merces; at in privato remanet solum actus numerandi, qui non est mercenarius, sed gratuitus, & ideò non consideratur; quia contingit sæpe, minus numerare campsorem, quam accipientem; unde potius accipienti, quam campsori deberetur merces, si attenderetur iste actus numerandi, *Cardin. Cajetan. tract. de camb. c. 1. sub n. 1. tom. 6. par. 1. fol.* 405.

Contra hanc restrictionem tenent *Conrad. & a-*
101 *lii*, quos citavi *supra nu. 97. vers. infero.* & citat etiam *Joan. Azor. capite quarto. quæst. 6. vers secunda sententia.* sed ipse fœdere distinctionis nititur conciliare hanc contrarietatem, ut restrictio procedat quoad illam mercedem, seu lucrum, quod debetur ratione publici officij, sicque non possit privatus capere tantum, quantum potest publicus, rationibus ab eo adductis, contraria vero opinio procedat respectu pretiosioris, commodioris; & utilioris pecuniæ, quam privatus daret, & respectu alicujus laboris, quem in hoc susciperet; quod idem repetit in privato, qui cambit per litteras *cap. 5. qu. 7. & c. 6. in fine qu. 5* hocque idem in effectu ante dixerunt *Conrad. de contract. qu. 99. in 5. conclus. & Medin. in suis tract. tom. 2. titul. de reb. per usur. acquis. q. 6. in fin. coroll. 3. vers. sequitur etiam fol. 365.*

Adde quæ scripsi *infra num. 106. vers. infero. & §. seq gl. 3. nu. 3.*

Retenta, si placet, restrictione, Extende eam, ut attentis Civitatum ordinibus, qui solent mandare etiam sub pœna, ne artes, & alia quædam exercitia fiant in Civitate, nisi ab iis: quos superior, seu Consulatus artis admiserit ad illam artem, seu exercitium, inter quas artes, seu exercitia connumeratur ars campsoria, etiam ad minutum; & proinde Romæ, ubi sunt ejusmodi ordines, soli Bancherotti, qui sunt admissi, possiunt exercere artem cambiendi ad minutum, & alij non admissi, si eam quoquo modo exercerent, non solum non deberent aliquid accipere; sed ulterius inciderent in pœnas statutas à Civitate, seu Superiore.

Circumscripta autem hac extensione; Subrestringe primo eandem restrictionem, ut non procedat, quando commutans numismata, minus dat, eo, quia numismata, quæ ipse dat, sibi commodiora erant; sicut licet rem ex eo, quod vendenti commodior est, carius vendere, quam absolutè valeat; unde habens ducatum aureum, si à volente communtare parvam monetam, pro illo solidum unum exigat, quia ille sibi commodior, non peccat, *Caietan. tract. de camb. cap. 6. sub n. 4. tom. 6. par. 1. fol. 406.* & facit, quod de re vendenda secutus sum §. *praced. num. 7. par. 2. ampl. 10. sub n. 62.*

Secus si hæc commutatio sit utilis quidem quærenti commutationem, sed commutanti sit indifferens. quia tunc non ex eo, quod quærenti est utilis; potest commutans minus dare; nam sicut ementis commoditas non auget pretium, ita neque utilitas quærentis commutationem habet rationem augendi pretium rei commutandæ, *Mich. Sal. d. q. 4. art. unico, sub n. 11. vers. sed hac occasione. fol. 540.* & facit, quod de re vendenda scripsi *ead. ampl. 10. sub nu. 60, & 61.* ubi videas.

Subrestringe secundo, ut non procedat, si cum moneta vilis metali commutaret monetam pretiosi metalli, puta, purissimi auri, quod valet ad multa alia præter legalem valorem; quia si in hac commutatione exigeretur aliquid exiguum ultra valorem legalem pro illa monera pretiosa, ratione metalli, & prout res est, non esset damnandum etiam in privato, per ea, quæ scripsi *supra sub n. 94. & infra gl. 5. n. 117.*

In secundo casu concludo affirmativè, quod 102
Princeps potest imponere pretium monetæ etiam passivæ, id est in secundo usu, prout est merx; & moveor, quia Princeps omnia potest, & nemo auderet ei dicere, cur ita facis? ut in alio proposito dixi §. *praecedenti, qu. 7. par. 2. ampl. 19. num. 39.* & certe potest, quando quod agit, juste agit, maximè si publicam respicit utilitatem † quia Princeps, aliique 103
Reges dicuntur tutores publici status, *Senec. de clemen. libro 1. cap. 4.* sed imponendo pretium justum monetæ, etiam uti merx est, juste agit, & respicit

publicam

publicam vtilitatem: ergo, imo ex quo moneta est merx, & res venalis, vt scribunt Doct. quos citaui §. *praecedenti,quaest.4. num.29.& 30.* & sentiunt ii, quos citaui hic *supra nu. 94*
104 † & Princeps non solum potest rebus venalibus imponere pretium, delegando hanc curam alicui. *vt in l. 1. §. vltim. cura ff. de offic. praefect. vrb.* cum ad Rempublicam, eiusque Gubernatores (pensatis necessitate mercis: copia, & inopia: eiusdem negotiationis labore; cura, industria, periculis: venditorum, atque emptorum frequentia) spectet, sua singulis mercibus pretia statuere, *Sot.de iust.& iur.lib 6.qu.2.artic.3.vers.ad hanc. col.2. fol. 567.* sed imo, si sit Princeps ecclesiasticus, qualis est Pontifex respectu totius orbis, & quilibet Episscopus respectu suae dioecesis, debet hanc curam habere, per ea, quae notant Canonistae *in capite primo de empt & vend.*& scripsi § *praecedenti.q.7. p.1.nu. 54.* & quòd ad Principem spectaret imponere pretium cambiis,scripsi *glo/s seq. n. 16.* & nulla in hoc sumenda est dispositio:
105 † quare iuta hanc conclusionem constitutio Regis Hispaniarum in Regno Castellae, taxando pretia pecuniarum, & praecipiendo, ne illa vllo titulo augeri possint, his vtitur verbis; *que no passen, ni se vendan, ni commuten per mas en manera alguna. so las penas, &c.* vt refert *Mich. Sal. ad D. Thom.2.2.post qu.78.in disput.de camb.qu.3.art.1.n.13. concl. 5. & vers. probatur.* & lex Caroli V. praescripsit pretium moderatum, quo campsores suorum Regnorum cambirent, quamvis usu recepta non fuerit *Navar. in man.confess.cap.17. nu.290. vers.& quod attento.in fine.*

106 Infero ex hujus secundi casus conclusione, Rempublicam & Principem posse interdicere cambia minuta inter personas priuatas, provt lege cautum iamdudum esse in Hispania, hancque legem,si recipiatur, obligare in conscientia sub reatu peccai mortalis, & eum, qui cambiret vnam monetam pro alia supra legalem aestimationem, fieri restitutioni obnoxium, scribit *Sot.de iust.& iur. lib.6.qu.9. art.vnico.in fin.concl.3.fol.608.*

107 Extende primo hanc conclusione, vt procedat etiam in scutis marcharum qui emuntur, & vendun tur in nundinis, seu pro nundinis per viam cambiorum, & recambiourum, iuxta ea quae scripsimus *§. praeced.q.5.sub n.53.& seqq.*& saepe in aliis locis, quia etsi illi scuti sint ficti, & imaginarij, & consequenter alicui Principi damnum non inferatur, cum eiusmodi moneta nullius sit Principis, tamen omnes Principes de iniusto pretio conquerit possunt, quia ex hoc pretio multi & in magna quantitate possunt laedi: imo, si circa aliarum rerum, & mercium pretium cura Principis esset voluntaria, circa pretium istorum scutorum deberet esse necessaria. Sed difficilis est res, quia in emporiis pretia mercium variantur ex copia, & inopia ipsarum mercium, quam copiam, & inopiam noscunt solum ii, qui in illis mercibus negotiantur: unde cum Princeps à peritis informationem sumere debeat, res redit ad eosdem.

108 Subextende hanc extensionem, vt ad Principem Ecclesiasticum, qui est summus Pontifex, spectet non solum imponere pretium cambii, magis quam pretium aliarum mercium, vt dixi, sed ad eundem spectet decernere de modis, & qualitatibus, quibus contrahi debeat cambium, praesertim nundinarium, tum quia iste contractus cambii pro caeteris omnibus aliis impotentis debitoris substantiam crudeliter deuorat, conuertendo circulari super foeneratione interesse in capitale, vt scripsi *infra §. 6.gl. 1 n. 17.& §.7.gloss 2.n.39.*& 40. tum quia iste contractus cambii est valde suspectus de mutuo vsurario, vt ostendi *§. praeced. q.7. var.1.n.21.& seqq.* & aliis in locis; & mutui vsurarij prohibitio procedit à lege naturali, & diuina, & praesertim à lege Christi, vt ostendi *§.praced. q.1.n. 401.& seqq.*& ad Papam, vti Christi Vicarium, spectat cognoscere, an & quando contractus cambij contineat mutuum vsurarium, quia ad ipsum spectat interpretatio iuris diuini, vt in alio proposito scribit *Albert. tractat de agnescen. assert.cathol.qu.21.n.37.& seqq.tom.11.par.2.fol.72.*& scripsi *in meo tractat. de iudic. caus.&c. lib.2 cap.9. n. 38. & seqq.* & licet Pij IV. & V. legem propterea huic contractui praescripserint, tamen succrescente hominum malitia, hodie plura forsan insurgunt dubia, quam forsan insurrexerint tunc temporis; vnde si summus Pontifex clarius declararet, multum Christianorum conscientiis, animarumque saluti consuleret, sic etiam ipsis negotiatoribus desiderantibus.

Extende secundo, vt vbi Princeps pretium imposuerit, campsor illud in campsuarij damnum alterare non possit; quia etsi ipsi pecuniam, vti mercem, negotientur, tamen, & vti merx, est à Principe aestimata, vnde sicut frumentum, lege aestimatum, pluris vendi, vel permutari non potest,ita neque pecunia; & certe de hac extensione non potest dubitari, quia alia vana redderetur conclusio, quam posui *supra n.102.&seqq.* 109

Restringe primo hanc extensionem, vt quando que procedere non possit in pretio imposito monetae aureae, nempe quando magna summa monetae aureae soluenda sit, & aureae monetae sit inopia, & eorum, quibus solui debet, multi interesse possit, si in alia solueretur moneta; cum moneta aurea sit minus grauis, minori includatur spatio, facilius transportetur, citius, & securius numeretur, vt scripsi etiam *J.gl.5. sub num. 117.* eiusque materia sit semper pretiosa, & ad plurima alia vltra commoditatem expendendi sit vtilis,vt dixi *§ praced.q 4. num. 28.* & tandem propter eiusmodi commodiores, & vtiliores vsus, ii, qui merces vendunt, saepe cariori vendant pretio, si eis soluatur moneta argentea, aut aerea, quam si aurea, vt dixi *infra sub n.116.* quia isto casu possumus, soluendo aureae monetae valorem, recedere à pretio, per Principem monetae aureae imposito, per ea, quae scripsi *d. qu. 4. n. 28.* 110
† Nec in isto recessu considerandam censeo, vt Doct. malè videntur arbitrati, copiam, vel inopiam auri, sed solum interesse creditoris, vt dixi; nam copia, & inopia rerum, seu mercium aestimandarum est consideranda, quando illis mercibus pretium imponitur, sed postquam est impositum, & creditori ex non traditione mercium, sibi debitarum, interesse emergit, non est consideranda copia, vel inopia mercium, sed interesse, quod vere emergit; & quamvis hoc interesse sit difforme, itavt pluris intersit vnius, quam alterius, nam maius patitur interesse, seu damnum, qui sub poena, quam qui sine poena auream monetam soluere tenetur; tamen mercatores, & negotiatores monetae aureae emendae pretium ad vnam vniformitatem reducunt pro omnibus, & illud sub hoc copiae, & inopiae auri praetextu augent & minuunt ad eorum arbitrium, illud esse Plateae pretium constituunt; vnde ii, qui plurium, & in ma- 111

gua summa monetæ aureæ sunt creditores, conficta auri penuria, maiorem satis consequerentur solutionem, quam eis sit debita: quod si ita esset, occurrendum esset huic fraudi.

Infero notabiliter ex hac restrictione, dum dixi, in moneta aurea emenda vix aliquando stari posse pretio; à Principe imposito, infero inquam, ex hoc, quod si obligatus soluere in Ciuitate Genuæ scutos 5000. auri in auro Italiæ, offerat soluere illorum valorem in scutis argenteis Genuensis, quorum valorem Respublica æquauerit valori scutorum auri in auro Italiæ, & hos scutos argenteos offerat, eo quia scutos aureos non habeat, neque qui eos sibi vendat, inueniat, & ad cogendum, vt quia eos sibi vendat, officium iudicis non competat: & creditor illos accipere recuset, cum scutus argenteus Genuensis in valore currenti expendatur minori pretio, quam scutus aureus; & consequenter creditor pateretur damnum; poterit iudex, super hac discordia aditus, debitorem alternatiuè condemnare ad soluendum scutos 5000. auri in auro Italiæ iuxta obligationem, vel illorum valorem currentem, quamuis sit maior illo, qui est à Republica impositus; & ita condemnando, non dicetur contrauenisse, seu iniuriam fecisse pretio, imposito à Republica; & dico amplius, quód quoquo modo aliter ferret sententiam, seu debitorem condemnaret, iniustitiam faceret, vt modo, adducendo casus condemnationis, ostendam.

112 Aut enim condemnat debitorem ad soluendum in alia specie monetæ, puta, in scutis argenteis, seu simpliciter ad soluendum valorem scutorum aureorum, à Principe in eius edicto taxatum; & isto casu iudex infert grauamen, facitque iniustitiam creditori; quia omnes, attenta etiam consuetudine, concordant in hoc, quod debitor in certa specie pecuniæ non possit soluere in alia specie, etiam æquiualenti, inuito creditore, qui in illa alia specie damnum pateretur *l.99. Paulus. & ibi Bart. num.3.* & *alii communiter, ff. de solut. Abb. in cap. 18. quanto, sub nu. 15. ibi, aut fuit simpliciter. de iureiur. Papien. in pract. in form. libell. in act. hypoth. in gloss. relaxandum. numero 2. vers. fin. finem, fol. mihi 772. Mart. Lauden. tract. de monet. sub num. quinto. & num. 24. Curt Sen. eod. tract. n.23. Alber. Brun. tract. de monet. augm. in 2. præsuppos. sub num. 1.2.3. & seqq.* & præsertim *sub num. 5. ibi, & prædicta. tom. 12. fol. 203. & seqq. Couar. tractat. de vet. collat. num. sin cap. 7. §. vnico, n.1. Boss. tract. crim. tit. de monet. n.2. Neuis. cons. 49. ex sententia. nu. 14. ibi, facit quia. Gabr. in conclus. lib. 3. tit. de solut. concl. 2. in fine, limit. 8. n. 28. Matth. Coler. tract. de process. execut. part. 1. cap. 10. sub n. 13.* & quod debitor non possit soluere in alia forma, quam in pecunia mutuata, si intersit creditoris; scribit *Thom. Parpal. in l. cum quid n. 26. vers. & in quantum. in fine, ff. si cert. pet. inter Repeten. tom. 2. fol. 52.* & quod debitor debeat speciem pecuniæ, quam debet emere omni pretio, & creditor possit reperire amicum, habentem illam speciem pecuniæ, & dicere debitori; emas istam pecuniam, & satisfacias mihi, scribit *Tess. iun. tractat. de monet. augment. sub nu. 80. & 8. par. 1.* Imo *Rebuff. ad constit. Franc. tract. de litter. obligat. articulo quinto. glos. 1. sub num. 5. versic si vero. tom. 1. fol. 125.* sentit solutionem esse faciendam in moneta promissa, non aliter consideratio, an creditor sit, vel non damnum passurus, licet prius *sub n. 3. vers. quid si debitor.* consideret, an creditor sit damnum passurus, quod æquius videtur, & pro plena huius propositionis explicatione adde, quæ scripsi *I. gl. 5. n. 102. & seqq.*

Sed creditor, cui soluerentur scuti argentei, pateretur damnum, tum quia scutus aureus secundum valorem currentem est pretiosior, vt dixi *supra sub num. 111. versic. infero. & infra sub numer. 116. versicul. quia.* tum quia eius valor latius se extendit, quam valor scuti argentei, siquidem scutus aureus expenditur in tota Italia, & extra, non autem scutus argenteus: Ergo eiusmodi sententia, seu condemnatio grauaret creditorem, ideoque esset iniusta. 113

Aut condemnat debitorem ad soluendum præcise scutos aureos, quos si non soluat, mandat eum carcerari; & isto casu grauat, facitq; iniustitiam debitori dupliciter: primo, quia si eos non habeat, neq; possit habere, condemnaret eum ad impossibile, ad quo nemo tenetur, *l. 143. impossibilium. ff. de reg. iur.* ideoque ad id condemnari non potest; hincque est, quod licet obligatus præcise ad aliquod factum, à qua obligatione propterea se per præstationem interesse eximere non possit, vt puta, quia ita disponat lex, prout disponi lege regia Hispanica scribit *Ioan. Guter. tract. de contract. iurat. cap. 39. de obligatis ad factum. num 5. versic. iure tamen. tom. 6. part. 2. fol. 85.* vel quia sit obligatus cum juramento, per ea, quæ sequitur idem *Guter. eod. cap. 39. numero 6.* cogatur præcise adimplere, si id facere possit, ut loquitur idem *Guter. sub d. numero 5. in pluribus locis*, & præsertim *vers. quarto pro hac. & versicul. quamvis.* utrobique in fine; tamen secus est, si non possit, quia tunc is, qui juravit facere, & non facit, non est perjurus, & excusatur, *capite 10. querelam. & ibi Glos. in verbo, necessitate. & c. 17. brevi. & ibi Gl. in verbo, difficultas. de iureiur. Corset. tract. de iuram. &c. q. 8. priu. 15. sub n. 40. to. 4 fol. 362. & Io. de Silu. tract. de iureiur. par. 3. q. 1. fallen. 21. nu. 62. eod. tom. fol. 353.* & adde quæ scripsi *infra gl. 5. nu.* 130 Quod autem in casu nostro debitor non habeat, est supponendum in facto. & quod non possit habere, patet, quia qui sibi eos vendat, non inuenitu; nam vel vult eos emere pretio edicti: & tunc venditor non inuenitur propter modicitatem pretii, attento maiori valore currenti: vel vult eos emere pretio currenti, & minus inuenitur propter timorem pœnæ impositæ ab edicto: & hæc quoad primam iniustitiam. † Secundo 115 grauat, & facit, iniustitiam, quia omnis iustitia, omnisque æquitas postulat, vt debitor, qui non potest soluere in forma præcisa, in qua est obligatus, valeat, se liberare, soluendo in æquiualenti, & sufficere debet, quod ipse alleget, sibi difficile esse, adimplere in forma præcisa, & ideo offerat satisfacere de eo, quod interest, ob non adimplementum, & creditor, qui tunc aliud peteret, esset in malitia *Ioan. Guter. d. cap. 39. num. 5. versus finem, vers. quamvis. fol. 85.* ergo iudex, qui condemnaret præcisè dupliciter grauaret.

Non obstat, quód hæc sententia videatur contra Principis legem, quæ quantumvis rigorosa est seruanda, vt secutus sum *in meo tract. de appell. q. 17. lim. 48. n. 11. & §. præcedent, q. 1. n. 507. in fine.* 116

Quia respondeo, quod etsi illa Principis lex, seu edictum taxet pretium tam monetæ empturæ, quàm monetæ emendæ, & creditor videretur scutos aureos sibi debitos, quasi breui manu habuisse à debitore, & postea ei eosdem vendidisse, tamen illud edictum non comprehendit casum firmaræ illationis, quia

quia cum lex debeat interpretari, ne alterum lædat, *§ juris præcepta. Instit. de just. & jur.* hoc edictum mandando, servari pretia, in eo taxata, supponit ex necessitate, quòd nemo ex illo pretio injuste lædatur: sed in casu firmatæ illationis creditor valde læderetur, quia si vellet, ut potest, emere, seu negociari extra statum Genuensem, non expenderet scutum argenteum pro sol. 96. ut expenderet scutum aureum; imo etiam in dominio Genuensi non inveniret, qui ei tantam mercem daret pro scuto argenteo, quantam daret pro scuto aureo: ergo illud edictum non potest comprehendere hunc casum, quia læderet jus, & justitiam crediroris, cogendo eum ad recipiendum solutionem in alia specie, in qua damnum pateretur, nisi eam reciperet in valore currenti: quare loquitur, & procedit illud edictum in cæteris casibus, in quibus non includitur hoc evidens damnum, & injustitia; & nos omnem interpretationem adhibere debemus, ut lex iniquitatem, & injustitiam non contineat: hincque dicimus, quòd summum jus, summa injuria, ut dixi §. *præced. q* 1. *num.* 18.

117 Confirmatur hæc responsio, dum ad excludendum damnum creditoris dicimus, eum non teneri ad recipiendam monetam in valore, imposito à Principe, quia in similibus creditor non tenetur recipere à debitore monetam; de proximo reprobandam in aliqua parte, quia, si vellet ea moneta aliquid à mercatore emere, mercator, sciens imminere illius diminutionem, vel negabit habere merces, quas petit, vel carius vendet, ut sequitur *Neviz cons.* 49. *ex ducali, sub num.* 16.

118 Declara primo eandem illationem, dum dixi, quòd creditor scutorum aureorum non cogitur accipere scutos argentos, ut procedat, etiam si debitum esset annuum & debitor pro primo, secundo, & tertio anno solvisset scutos argenteos; quia adhuc creditor in sequentibus solutionibus posset debitorem cogere ad solvendum in scutis aureis per ea quæ de citato, qui non opposuerit de feriis in aliis citationibus, secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.* 2. *cap.* 5. *num.* 168. & de citato, qui semel passus est, se per rescriptum apostolicum trahi ultra duas dietas, secutus sum *in meo tract. de appell. q.* 17. *limit.* 6. *memb.* 7. *sub num.* 86. *vers. confirmatur.*

119 Nec obstat, quòd in materia valoris monetæ talis præsumatur facta promissio, qualis ostenditur facta solutio, cum nulla possit esse melior declaratio, quam ea, quæ sumitur ex his, quæ postea re ipsa, & longo usu servata sunt, ut sequitur *Rot. divers. decisio.* 60. *seu verius* 760 *cum alias num.* 1. & 2 *in Rom. prætensi census. ven.* 11. *Decembris* 1598. *coram R. P. D. Orano inter impressas Lugduni anno* 1612.

Quia respondeo, præsumptiones, & declarationes habere locum in re dubia, ut loquitur Rota, at nos supponimus casum clarissimum, in quo cessant præsumptiones, & ita videtur dixisse *ead. Rot. divers decis.* 688 *cum Sixtus versus finem, sub num.* 6. *ibi, nec huic sententiæ, in Aretina pens. ven.* 20. *Februar.* 1598. *coram R. P. D. Litta inter easdem impressas Lugduni.*

120 Declara secundo (dum dixi, debitorem esse cogendum ad solvendum præcise in moneta debita, si illam possit habere, alioqui in æquivalenti) ut si sit debitor scutorum auri in auro Italiæ, & velit solvere in duplis auri in auro Italiæ, dicatur solvere in scutis auri in auro, & creditor illam solutionem recusare non potest: & è converso, si, deficientibus simplicibus scutis auri in auro, possit habere duplas, debet solvere duplas, & non admitti ad solvendum in alia specie monetæ æquivalentis; quare, si quis debeat scutos 500. auri in auro, & solvat, seu solvere possit duplas 250. dicetur solutio in specie præcisa, quia dupla in pondere, valore, bonitate intrinseca, & extrinseca sunt duo scuti auri in auro.

Declara tertio (dum dixi, debitorem admitti ad solvendum in moneta æquivalenti, quando non potest habere monetam, in qua est præcise obligatus) ut dicatur eam non posse habere, quando eam habere non potest in loco, in quo debet eam solvere quare si debeat in Civitate Aretii solvere duplas Hispanicas, & in Civitate Aretii non reperiantur, sed reperiantur Genuæ, vel in Hispaniis, dico, quod quoad hunc casum diceremus, debitorem non posse eas solvere, quia non recipiuntur paria enim sunt isto casu impossibilitas vel difficultas; hancque declarationem habes etiam de mente Rotæ *divers. d. decis.* 688. *cum Sixtus. num.* 5. *versicul. quo vero ad secundam partem, juncto initio decisionis, in Aret. pens. ven.* 20. *Febr. anno* 1598. *coram R. P. D. Litta in impressis Lugduni anno* 1612. 121

Declara quarto, ut in omnem casum, in quem debitor non possit solvere monetam, quam debet præcise, & ideo est admittendus ad solvendum æquivalentem: ut tunc teneatur solvere æquivalentem, in qua minus discedat ab ea, quæ est in obligatione; unde si debet solvere monetam auream unius formæ, & ipse habeat solvum in alia forma, debet potius eam solvere in alia forma, quam admitti ad solvendum in alia specie metalli; quòd si nullatenus habeat monetam auream, ideoque sit admittendus ad solvendum in alia specie metalli, debet solvere æquivalentem potius in argentea, quam aurea, tum quia argentum est magis proximum auro, quam sit aliud metallum, & in habentibus aliquem symbolum facilior est transitus; tum quia contractus est lex inter partes, sed ea, quæ sunt contra legem interpretamur, quominus à lege recedamus; ergo sic etiam interpretari debemus ea, quæ sunt contra contractũ; pro hac declaratione facit, quod *ex Tess. Iun.* retuli *infra gl.* 5. *num.* 127. *ampliat.* 2. 122

Restringe secundo eandem secundam extensionem positam *supra num.* 109. (dum dixi, quòd Princeps potest imponere pretium monetæ etiam passiuæ in secundo vsu cum prohibitione, nequis illud pretium alteret) vt illa pretii impositio, & prohibitio non habeant locum in campsore cambii minuti, publica auctoritate, & sine salario deputato: quia is poterit aliquod exiguum, & licitum accipere à campsuario, qui cambium quærit: nam cum Princeps hoc officium illi concesserit sine salario, non est verisimile, quòd voluerit prohibitionem ad illum extendere, vt non possit monetæ collybum accipere pro suæ indenitatis conseruatione; alias istud officium esset illi damnosum, quod non est dicendum, quia esset lex irrationalis: secus si habeat à publico salarium, quia tunc nihil vltra posset accipere, etiam si pretium esset impositum pecuniæ solum in primo vsu, & non secundo, testibus his, quos secutus sum *supra nume.* 99. *restrict.* 1. 123

Declara hanc restrictionem, vt, supposito casu, in quo campsor possit pluris vendere (vt puta, quia pretium sit impositum monetæ in primo vsu tantum, vel quia, si sit impositum etiam in secundo, 124

campsor sit à Principe seu Republica deputatus sine salario, & sic suppositis terminis habilibus) illud plus, quod campsor pro commutatione, seu cambitione numismatum potest accipere, non debeat excedere id quod publica auctoritate, seu lege aut communi hominum æstimatione est taxatum. *Ioan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. tit. de camb. capite quarto quæst. 3.* & debet esse tenue, ne fraudibus locus aperiatur, vt dicunt *Sot. de iust. & iur. lib. 6. quæst. 9. artic. vnico, in 2. conclus. colum. 3. fol. 608. & Couar. tract. de veter. collat. numism. capite septimo. sub n. 4. vers. tertia conclusio in fine. fol. 704 tom. 1.* &, quòd illud augmentum debeat esse exiguum, scribit etiam *sub num. 3. versic. secunda conclusio.* & de aliquo exiguo loquitur etiam *Nauar. in man. confess. cap. 17. sub nume. 288. versic. in 19. & 20.* &, quòd nummularius, cum dat monetam auream, & recipit æream, exigat duos, aut tres nummos æreos; cum vero dat æream pecuniam, & recipit auream, accipiat sibi vnum, aut duos nummos æreos, sequitur idem *Azor. d. capite quarto quæstio. 8. in fine.*

125 Subdeclara hanc declarationem, vt in taxando lucro campsoris pro cambio minuto debeat haberi non solum ratio impensarum in quærendis, parandis, & asseruandis pecuniis, iuxta ea, quæ, generaliter loquendo de campsore, retuli, & secutus sum *§. præced. q. 7. par. 2. num. 42. in fine, 44. & 45.* & in terminis de campsore cambii minuti scribit *Ioan. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 10. titul. de camb. capite quarto quæst. 3.* sed etiã alicuius lucri quare debet se non solũ conseruare indemnem ab impensis, & laboribus, sed vlterius debet aliquid lucrari. *Ioan. Azor. in loco sup. proxime citato*, quia quotquot aliquod exercitium faciunt, intendunt in eo aliquid lucrari: quod lucrum eis debetur, tum vt homines ad exercitia, quæ Reipublicæ vt illa sunt, inuitentur; tum vt aliquid pro sui futuris necessitatibus, pro consanguineis, & pro amicis acquirant.

126 Extende eandem declarationem, eiusdemq; subdeclarationem, loquentes in campsore cambii minuti, vt habeant locum in cæteris campsoribus, & negotiatoribus cambiorum; quia etiam isti propter eandem rationem impensarum, laborum, & periculi possunt aliquid plus exigere, quam valeat pecunia commutata, iuxta ea, quæ ex *Archiepiscop. Floren. Io. de Anan. Ioan. Bapt. Lup. Laur. de Rodulph. Ioan. à Capistr. & Nauar.* secutus sum *§. præced. quæst. 7. par. 1. num. 42. in fine. 44. 45. & quæst. 1. nu. 424.* & illud plus non solum debet correspondere, & equipollere impensis, & laboribus campsoris, sed etiam debet in aliquo exiguo excedere ratione lucri, quod etiam huic campsori est permittendum, vt dixi *num. præced.* & ita in specie firmat *Ioan. Azor. d. cap. 4. quæstio 4. vers. secunda opinio.* & quòd isti campsores possint propterea recipere 100. in vno loco, & facere campsuram solui in alio loco solum 95. si ita sit consuetudo generalis mercatorum, & non excedat nimis modum, scribunt *Bal. Io. de Anan. & Petr. de Vbal.* quos secutus sum *d. q. 7. par. 1. nu. 43.*

Quæro decimo tertio, ad quid teneatur camp-
127 sor, seu quisquis sit, qui fabricauerit, vel expenderit monetam falsam?

Respondeo, distinguendo aliquot casus, in quibus me breuiter expediam, quia non est materia huius tractatus.

Primus casus est, qua pœna puniatur, qui monetam raserit, tinxerit, finxerit adulterinam conflauerit falsamue fabricauerit: & isto casu, & loquendo de iure communi, dico, pœnas esse varias; nam *l. 8. quicumq. & l. seq. ff. ad l. Corn. de fals.* imponunt pœnam falsi, &, si liber est, mandant eum damnari ad bestias; si vero seruus, affici vltimo supplicio; quod aduertit etiam *Ioan. Azor. de instit. moral. par. 3. libro decimo, titul. de camb. capite quarto qu. 10.* sed *l. 1. Cod. de fals. mon.* imponit pœnã capitis, & *l. 2. Cod. eod.* declarando, esse crimen læsæ maiestatis, imponit pœnam ignis confiscatione bonorum, aliasque pœnas; verum an hæ ll. C. corrigant citatas ll. ff. & quomodo concordentur, vide *Gl.* & clarius *Salyc. inde d. l. 2. numero secundo oppos. 2. Cod. de fals. mon.* & quo falsificans Regis, vel Principis monetam incidat in crimen læsæ maiestatis, sequitur *Gig. tractat. de crim. læs. maiest. rubric. qualiter & à quib. crim. læs. maiest. committ. quæstio. 62. numero primo tom. 11. par. 1. fol. 42.* Loquendo autem de iure municipali diuersarum Ciuitatum, dico, pœnas esse magis distinctas, & claras, vt videre est in statut. Vrbis *libro secundo cap. 44. & 45.* & in statut. crim. Genuæ *libro secundo cap. 31.* & in statut. Lucæ *lib. 4. cap. 86. & 87.* quæ statuta volui adduxisse, quia sunt quasi interpretatiua iuris communis; & ideo cum eorum dispositione multum concordat consuetudo, & praxis, quam iudices maleficiorum in hoc crimine seruant.

Et aduerte, quòd falsam monetam dicitur fabricare etiam qui fabricat monetam probam, & iusti 128
ponderis, si is cudendi monetam ius non habeat, ideoque per legem punitur, *Io. Ferrar. in vsib. feud. lib. 5. cap. 7. vers. monetam. tom. 10. par. 2. fol. 116. col. 1. in vltimis verbis. & col. 2.*

Hæc pœna læsæ maiestatis non habet locum con- 129
tra non subditum, *Bal. in d. l. 2. in fine, Cod. de fals. mon.*

Sed tamen à quovis, & vbiuis locorum hoc de- 130
lictum committatur, semper est grauissimum, & acrem de eo Principes sumunt vltionem: quare qui hoc delictum committit, is in primis non est tutus in dominio sui Principis, si ibi illud commiserit, quia incidit in crimen læsæ maiestatis, vt dixi: secundo non est tutus, si illud in alterius dominio commiserit, quia delinquens sortitur forum iudicis, in cuius territorio delinquit quamvis nulla ratione sit eius subditus, per ea quæ secutus sum *in meo tractat. de iudic. caus. &c. libro primo cap. 40 sub nu. sexto & seqq.*
† imo quia fabricans monetam falsam, dicitur com- 131
mittere plura furta, dicitur committere furtum non solum in loco, vbi monetam illam cudit, sed etiam in dominio Principis, cuius monetam falsificat: quia facile est, vt illam libentius, quam cæteri, accipiant, qui illius Principis sunt subditi, & sic illud furtum se extendit etiam ad dominium illius Principis, siquidem delinquens dicitur delinquere non solum in loco, vbi committit delictum, sed etiam in loco, ad quem extendit effectum delicti, & non solum vbi initiat, sed etiam vbi perficit. ad notata in variis quæstionibus *per Bart. in l. 3. libellorum. numero septimo. ff. de accus.* & copiose *per Abb. in cap. vltim. numer. 25. & seqq. de for. compet. & Clar. recept. sentent. §. fin. quæstio. 38. versicul. vidi. & versicul. seqq.* quare Dominos Venetos mulctasse, & maximis taleis supposuisse eos, qui eorum monetam falso fabricabant extra eorum dominium, & in eorum dominium introducebant, refert *Tess. Inn. tractat. de augmen. mon. par. 14 sub num. 13.*

Secundus casus est: an & qua pœna puniantur
recepta- 132

receptatores, participes, & non prohibentes, si prohibere valeant: & in hoc constituo regulam, & puniantur eadem pœna, qua auctores ipsi puniuntur, vt in eo, qui potuit prohibere & non prohibuit, dict text in l 9 lege Cornelia.ff.ad l.Corn.de fals.

133 Tertius casus est: an expendens, seu retinenes monetam falsam, & non incidens eam, sit puniendus,& qua pœna: & isto casu dico, mitiori pœna puniri, quam si fabricasset;quare statutum Vrbis l.2 c.45.& stat Genuæ lib. 2.ca. 31. §. adulterinæ. considerata varia monetæ expensæ quantitate, varias minoris imponunt pœnas, de quibus hic nobis agendum non est. Tria tamen circa hæc statuta obiter aduertam: Primum, quòd cum hæc statuta non prouideant in casu, quo expeditur minor summa, quam expressa in ipsis statutis, casus iste remanebit sub dispositione iuris communis, & consequenter, si constabit plene, vel plusquam semiplene, illam summam fuisse scienter expensam, erit adhuc puniendus: Secundum, quòd licet de iure communi inter multiplices considerationes, adhibendas ad coniecturandum dolum, seu scientiam expendentis, sic etiam consideranda quamtitas monetæ, expensæ, hæcq; quantitas cuius numeri esse debeat relinquatur arrbitrio iudicis, qui in hoc consideret qualitatem monetæ, an eius falsitas facile, vel difficile posset cognosci; & qualitatem personæ; an esset sagax vel grossolanus; tamen statutum Genuæ, reiectis istis considerationibus, determinat, cuius numeri sit quantitas, punienda: Tertium, quòd etsi statuta prædicta puniant expendentem certas summas monetæ falsæ, tamen si daremus casum, vt probaretur, vel præsumeretur expendentis ignorantia, non possit puniri; imo statuta Vrbis loquuntur aperte contra expendentem scienter; & ita censeo posse interpretari statutum Genuæ; quamvis dici posset, quòd statutum Genuæ vel præsumit præsumptione iuris, & de iure scientiam, vel punit negligẽtiam, si pœna sit pucuniaria, & tolerabilis.

134 Quartus casus est: an campsor, seu alius, qui dederit monetam reprobam, teneatur restituere, seu supplere iustum pretium illi, cui dedit: & isto casu resolute, quòd sic, etiam si ipse illam monetam ab alio habuisset, Nauar. in man. confess.c.17.sub num. 167. & sub n.8.vers.secundo facit, &, nemine citato, Io. Azor. de instit.moral.par.3.lib. 10.tit. de camb.c.4 q.10. in fine, vers. quid si Titius. & etiam si ignoranter dedisset, tum quia igorantia sua non debet nocere alteri; tum quia damnum, cuius causa est facienda restitutio, ita est damnum, si sit illatum scienter; sicut si sit illatum ignoranter: differentia tamen inter dantem scienter, & ignoranter remanet in hoc, quòd dans scienter, quamvis sit impotens ad restituendum, tamen cum dedit, peccauit mortaliter, cuius pœnitentiam agere decet: sed dans ignoranter, non peccauit, ideoq; si non potest restituere, est absolutus tam à restitutioue, quam à peccato; & hac asolutione absoluimus hanc tertiam glossam.

§. 2. Gloss. 4.

Apagamenti di fiera prossima de Santi.

SVMMARIA.

Tempus exprimitur tam ex anno, & c. quam ex aliis qualitatibus, sed debet clare exprimi, nu.1.

Solutio nundinaria quid sit, num.2.

Nundinæ nummorum quid significent, quoties fiant in anno, & vbi, n.3.4. & 7. Quæ fiant auctoritate, n. 5. & 7. Quæ de causa fuerint institutæ, n. 6. Quo ordine, n. 7.& seq. Et de earum vtilitate, ibidem.

Solutiones, quæ fiunt in nundinis, fiunt chirographis, & raro actuali pecunia, num.6.

Genuenses faciunt nundinas pecuniarum in Ciuitate Placentiæ, n. 7. Habentque magistratum, qui illic præest cambiorum negotiationi, & qui mercatores interueniant, & negotiatori possint prædictis nundinis nu. 8. Quamto tempore duret iurisdictio huius magistratus, & circa quæ versetur, n 9. & seq. Ab eorum sententia ad quem appelletur, sub n. 8.

Mercatorum votum in nundinis quo ordine proferatur; sub num. 8.

Scartafacium est liber mercatorum, & quid in eo scribatur, n.10. Scripta in eo non inducunt obligationem, imo denotant imperfectionem, num.12.

Acceptationes litterarum cambii in nundinis, quando & quomodo fiant, num.10.& 11.

Bilancium in foro nundinarum quid sit, seu quomodo fiat, n.11.

Pretium cambii pro reditu ex nundinis imponunt mercatores, n. 13. Quid obseruent, vt iustum imponant, n. 14 & seq. Sed esset imponendum à Principe, &c. præsertim Ecclesiastico num.16.

Nundinarum tempore, quæ negotia in eis expediantur, nu.9. & seq.& num.17.

QVæro primo, quid significent illa verba, *à pagamenti di fiera?* 1

Respondeo, illa verba exprimunt tempus; potest enim tempus exprimi non solum per annum, mensem, diem, & horã, iuxta ea, quæ scripsi *supra gl. 1.n. 2.& seq.* sed etiam per alias qualitates, vt per bellum, per pacem, & similia, *vt in proœm. Instit.* Verum illud etiam tempus, per istas qualitates expressum, subiacet expressioni per annum, vt dixi *ead. gl. 1. sub n. 4.* quare illa verba, *apagamenti di fiera,* signant tẽpus solutionum: sed quia tempus solutionum sic simpliciter prolatũ, esset nimis generale, tum quia hoc tempus solutionum est quadruplex, cum quatuor fiant in anno nundinæ, tum quia eædem nundinæ fiunt quolibet anno vt dixi *infra num. 3.* ideo addunt illa verba sequentia; *prossima de Santi:* & prius in eisdem litteris exprimitur annus, dies, & mensis, vt habes *supra in glo. 1.* adeo, quò designatur tempus omninò certum in quo mandatarius soluere debeat.

Quæro secundo, quæ sint istæ solutiones nundinariæ, quibus diximus designari tempus certum? Vt 2 huic quæsito sine confusione satisfaciam, est in primis videndum, quid sit solutio simplex: & de hoc remitto me ad ea, quæ late scripsi *gl. seq.n.17 19.& seq.* &, illis suppositis, dico solutionem nundinariam, breuiter agendo esse illam, quæ est destinata in foro nũdinarum, & ideo fit in illis nundinis, id est, vulgariter loquendo, *in fiera,* vigore litterarum cambiorum, de quibus nundinis *in seq. q.* sum acturus.

Quotuplex si solutio vide *gl. seq n.19.& seq.*

Quæro tertio vlterius, quid sit hoc, quod vulgo 3 dicimus, *fiera?*

Respondeo, feriæ sunt nundinæ, quæ significant locum, vbi fiunt ipsæ nundinæ, & mercimonialis cõuentus publicus ad merces emendas, vel vendendas vnde nundino nundinas, idem est, quod mercor mercaris, *Calder. in c.nauiganti. nu.3. de vsur.* & hæ feriæ dicuntur cambiorum, quia in eis campsantur nummi, easue diuersæ nationes, seu mecatores laudabiliter; & non contra bonos mores diuersis in locis instituunt, nempe hodie Placentiæ in Italia, Luhduni

in Gallia, Metinæ in Hiſpaniis, & Francofurti in Germania; ſed diuerſis temporibus: Placentiæ enim quater celebrantur in anno, initio fere cuius libet trimeſtris: Primum trimeſtre nundinarum conſtituamus aliud Apparitionibus, quod ita dicitur ab apparitione ſtellæ, quæ apparuit Magis, licet *Rot. Gen. dec.* 23. *Antonius Card. ſo.a*, initio, vocet feriam apparitionis trium Regum, cuius apparitionis feſtum vocamus Epiphaniam, quæ eſt die ſexta Ianuarij; ſed tamen hoc trimeſtre, ſeu inquam iſtæ nundinæ non incipiunt dicto feſto apparitionis, ſed incipiunt paulo ante ſacrum diem Purificationis, quæ eſt die ſecunda Febr. & placuit mercatoribus iſtam feriam vocare feriam apparitionis, quamvis magis diſtet ab apparitione, quam ab alio feſto, vel quia forſan initio hæc feria celebratur paulo poſt Epiphaniam, vel quia apparitio eſt magnũ feſtum, cum tunc apparuerit Dominus; & cum iſto ordine loquuntur capitula feriarum Placentiæ *n.* 1. condita à Genuenſibus, & impreſſa Genuæ anno 1612. incipit ergo hoc primum trimeſtre die prima, ſeu initio menſis Februarij: Secundum trimeſtre dicitur Paſchatis quod, eſt dies Paſchatis, & ſic initio, ſeu die prima Maij: Tertium initio Auguſti; Quartum initio Nouembris, quod dicimus Sanctorum, quia eſt feſtum Sanctorum, vt habetur *in dictis capitulis nume.* 1. & de eiſdem quatuor nundinis eodem ordine loquuntur *Ioan. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.*8. & habes *infra* §.9.*n.*37. & de iſtis nundinis loquitur, *Fabian. tract. de camb. par.* 1. *c.* 1. *ſub n* 51. *tom.*6. *par.* 1. *fol.* 416. & ſingulæ nundinæ durant octo dies; ſed Lugduni primæ nundinæ inchoantur die octaua poſt Pentecoſtes, ſecundæ ſecundo nonas Auguſti, tertiæ tertio nonas Nouembris, quartæ idibus Ianuarij, & ſingulæ durant per quindecim dies vtiles, ſi credimus Io. Bapt. Lupo *in c. nauiganti* §. 2.*n* 18. *de vſur. inter. tract. diverſ. to.*7 *fol.* 38. & *Romoal. Col. tr. de camb. c.* 8. vbi ait, in Italia & extra celebrari nundinas quater in anno, & primas celebrari poſt diem octauã Reſurrectionis: Secundas initio Auguſti: tertias poſt diem octauam omnium Sanctorum: quartas poſt octauam Epiphaniæ; Et quòd in Hiſpania ſint inſtitutæ ſimiliter quatuor nundinæ in anno, quibus ſub eodem numero aliæ reſpondeant in Flandria, & quibus menſibus celebrentur, & reſpondeant nundinæ in Flandria, ſcribit *Sot. de iuſt. & iur. l.*6.*q.* 12. *art.*2. *verſ. peruentũ. fol.*616. de eiſdẽ numdinis vide *Nauar. in man. confeſſ. c.*17. *de vſura circa cambia, n.* 296. ubi ſcribit in principalibus emporiis, Hiſpanię, Galliç, & Belgij haberi tres, vel quatuor nundinas; vide etiam *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *poſt q.* 78. *in diſp. de camb.* in diverſis locis, & præſertim *q.*4. *art.* 2. *controver.*6. *ſub nu.*1. *verſ. in Hiſpania. & verſ. ſeq. tom.*2. *fol.* 569. & quod aliqui graves auctores dicant, in Hiſpania celebrari ter in anno nundinas, ſcribit *Romoal. Col. in præcitato c.*8. &, quod Francofurti binæ quotannis agantur nundinæ: alteræ circa Paſcha, & alteræ in menſe Septembris, in quibus fiant etiam ſolutiones cambiorum, ſcribit *Leonar. Leſſ. de iuſt. & iur. l.c.* 23. *n.* 55. & in vnoquoque iſtorum locorum cambitur, & recambitur, pro alio ipſorum locorum, & fuerunt diſtinctæ inter ſe hoc ſpatio trium menſium, vt detur commodum tempus ſolutionibus faciendis, vt ſcribit *Sot. in loco ſpu. proxime citato*, quod tempus, ſeu dilationem ipſi mercatores vocant (*recapitar le lettere.*

4 Olim tamen iſtæ nundinæ originem habuerunt non in ſcutis ſculptis, ſed in marcliis ad pondus, & deinde, ſcutis ſculptis, cœperunt fieri in Ciuitate Gebbenſi, ſeu, vt alij dicunt, in Ciuitate, quæ vulgo dicitur, *Ciambri*, quæ eſt in Sabaudia; inde tranſlatæ fuerunt ad Lugdunum in Gallia, & inde ad Bezenzonum in Burgundia, & hodie, quæ fiebant Bezenzoni, fiunt Placentiæ in Italia, & quæ fiebant Lugduni in Gallia, ibidem renouatæ ſunt, vt multa ex his retuli *in gloſ. præced. n* 30. & *infra gl.*10. *num.* 10. non tamen fiunt amplius Bezenzoni.

Quæro quarto, qua auctoritate, qua de cauſa, 5
quoue ordine fiant iſtæ nundinæ?

Reſpondeo, ſatisfaciendo huic multiplici quæſito multiplicibus concluſionibus.

Primo concludo quoad primam quæſiti partem, inſtitutionem nundinarum eſſe de genere permiſſorum, & ideo Pij V. conſtitutio non prohibet earum creationem, ſervata tamen juſtitia, ut ex congregationis Sanctiſs. D.N reſpondeo, retuli *infra* §.6.*gl unica. ſub n.*43. *verſ. ſecunda.*

Secundo concludo quoad ſecundam partem quæ- 6
ſiti, quòd nundinarum origo, ſeu cauſa fuit, tum quia proceres mercatores, qui amplo ære negotiantur, maxime poſtquam patefactæ ſunt Indiæ, quæ Hiſpaniam inaurarunt, argentoque obruerunt, ut ſcribit *Navar. in cap. naviganti ſub n.*51. *verſ. vigeſimo dicimus. de uſur.* non poterant pecuniam in arca habere præſentem & fuiſſet onus, & impedimentum maximum, eam ad tam diverſa, diſtantiaq; loca euehere, ideoque omnia chirographis cœperunt tranſigere, & horum chirographorum ſolutiones non poterant commode alibi fieri, quam in nundinis, ut innuit *Sot. de juſt. & jur. lib.*6.*q.*11.*art.* 1.*verſ. poſtquam. col.*1. *in fine, &* 2. *fol.* 612. tum quia, auctis mirum in modum mercaturis, & negotiis, neceſſitas has docuit nundinas, & experientia eorum utilitatem patefecit, per ea, quæ ſcripſi §. *præced. q.* 6. *ſub num.* 8. *verſ. prima.*

Comprobatur primo hæc utilitas, quæ procedit à nundinis, quia campſores, qui olim erant in aliquibus civitatibus, non poterant tantæ negotiorum moli ſatisfacere, neque negotiores, mercatoresve, qui invicem cambirent, extrabant, & quando extitiſſent, vnus ocaſionem cambiendi, quam habuiſſet alius, facile ignoraſſet, & quando etiam ſciuiſſet, occaſio ſæpe erat inæqualis: quare ſicut ob rerum permutandarum inæqualitatem, cum non ſemper, nec facile occurret, vt cum tu haberes, quod ego conſiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, introducta eſt moneta, vt dicit *Iureconſ. in l.* 1. *ff. de contrah. empt.* ita etiam ob eandem inæqualitatem inſtitutæ vtiliter ſunt nundinæ nummorum.

Comprobatur ſecundo, quia niſi extarent nundinæ, ex quibus campſores per viam cambiorum, & recambiorum tranſueherent nummos ad ciuitates, & loca etiam remotiſſima, vtiuque cambiorum intereſſe eſſet grauius, quia pro actuali tranſportatione grauiores reqiurerentur impenſæ, & labores, & maiora occurrerent pericula, vt dixi §. *præcedenti q.* 1. *n.* 423, & *q.*7. *par.*1. *num.*74.

Comprobatur tertio, quia ſicut aliarum rerum, victul neceſſarium, inſtitutæ vtiliter ſunt pluribus in locis nundinæ, ita etiam expediens fuit, vt ordinarentur nummorum emporia, in quibus nummi non ſecus ac aliæ merces emi, vendi poſſent per viam cambij, vt quiſque ſuis poſſet providere indigentiis. & ibidem fiant ſolutiones, & dati, & accepti reddantur rationes. *Io. Azor. de inſtit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. cap.*8. *initio, col.*879.

7 Tertio concludo quoad tertiam partem quæsiti de ordine istarum nundinarum, quòd fiunt Placētiæ cum consensu Sereniss. Ducis illius ciuitatis, & fiunt à natione Genuensi. quæ habet copiam nummorum, & hominum pro eiusmodi negotiatione satis idoneorum: & postquam destitutæ fuerunt Bezenzoni, cœperunt fieri Placentiæ, quia est locus satis commodus negotiatoribus: & quia fiunt à natione Genuensi, idcirco Resp. Genuensis condit leges, & ordines pertinētes ad hanc negotiationem, quæ leges & ordines ligant omnes, qui in illis negotiatur nūdinis, quāvis alias Reip. Genuensi nullatenus subiiciantur.

8 Vnde Resp. Genuensis habet magistratum, qui præest huic negotiationi, & residet in Ciuitate Placentiæ tempore nundinarum & constat hic magistratus ex Consule, qui est tanquam caput, & ex duob. Consiliariis, quorum trium duo faciunt sententiam: à qua potest appellari ad Sereniss. Senatum Genuensem, vt habetur *in capitulis feriarum Genuensium n 18. impressis Genuæ anno* 1612. habet etiam iste magistratus suum Cancellarium, seu notarium: & vlterius in cambiorum negotiis, quæ respiciunt vniuersitatem, & publicum interesse cambiorum, interueniunt, & habent votum omnes mercatores, qui sunt admissi à contractatione, & vbi tractatur de negotio Mediolani Mediolanenses habent primum votum, vbi de negotio Florentiæ, Florentini, & sic de aliis, *Alex. Raud in expos. sup banc. S. Ambr. n.* 123. Et iste mercatorum numerus non est determinatus, & ideò quilibet potest esse, dummodo, præstita fideiussione, sit admissus, sed cum hac distinctione: aut enim vult admitti, vt possit interuenire in imponendis pretiis cambiorum, & iste debet præstare fideiussionem scutorum 4000. in Camera Illustrissimorum Procuratorum Cameræ Genuensis: aut vult admitti solum ad negotiandum in dictis nundinis dando, vt aiunt bilancium: & iste debet præstare fideiussionem scutorum 2000. vt habetur in dictis capitulis *n. 6.* & quæ requiratur pro hac admissione ad negotiandum vltra dictam fideiussionem, habetur *in eis. capit. eod. n.6.* & licet ex dispositione *dictorum capitulorum n.* 18. Consul, & vnus Consiliarius deberet esse Genuēses, & alius consiliarius esset transmittendus à nominatione mercatorum Mediolani, tamē hodie, ut au[illegible] Consul, & uterque Consiliarius, & Notarius sunt Genuenses: cæteri autem mercatores possunt esse cuiusuis loci & accedunt voluntarij, non inuiti: & hi mercatores admissi à contractatione, qui interueniunt pretii cambiorum impositioni, debent habere domum, que dicitur, *de coto*, quia illi imponunt *il coto*, i. pretium, vt dixi *sup. & inf. n.*13. & has nundinas accedunt multi campserii pecuniosi, qui dant cambio mercatorib. & accedunt etiā multi Bācharij depositarij, qui deposito habent pecunias mercatorum, & cā[illegible] vt easdē de eorūdem ordine, & mandato soluāt, vt retuli *§. præc. q.7. par. 2. ampl. 3. nu.* 10.

9 Iurisdictio huius magistratus durat tempore nūdinarum, quod vt dixi *sup. sub n.*3. est octo dierum, & ex causa (vrgenti tamen) potest illud prorogari, cōcurrētib. trib. ex quatuor partib. mercatorum contractationis, & cum auctoritate Serenissimi Senatus Genuensis, vt habetur *in dictis capitulis n.* 1. Hoc tempore corā isto magistratu in prima, & secunda die negotiorum expediuntur ea, quæ concernunt vniuersitatē, & publicum interesse negotiationis cambiorum: †nam in prima die coram Consule fiunt inter omnes mercatores acceptationes in propriis scartafacciis, & ab hora, qua incipiunt fieri, debet quilibet mercator infra horas 24. currentes acceptare, vel non acceptare, ad effectum, vt creditor possit, elapsis dictis 24. horis, exigere, vel facere protestum: & istæ acceptationes fiunt in propriis scartafacciis, tam creditoris, quam debitoris, lineāte vtroque per transuersum partitam quā creditor acceptat, vt habetur *in eis. capit. feriarū n.* 4. vbi qualis liber debeat esse istud scartafaccium. *& n.*5. vbi de prædicto tempore præfixo acceptationib † ex his acceptationib. procedunt hinc inde multæ solutiones satisfactoriæ, quia per istas mutuas acceptationes intelligitur facta solutio, & compensatio, inter eos vt habetur *in eis. capit. n.*36. Ex eisdem acceptationib. oritur bilancum, vt aiunt *di fiera*; nā, factis hinc inde acceptationibus, quilibet mercator admissis à contractatione debet diligenter inspicere suum scartafaccium, in quo à manu sinistra sūt notata nomina debitorum, & à manu dextra nomina creditorum, & vbi reperiat se debitorem debet inuenire modum, quo satisfaciat suis creditorib. intra octo dies, quia intra eosdem octo dies debet quilibet mercator dare in manib. Consulis bilācium adæquatū; etenim, si remaneret debitor, & si bilancium non foret adæquatum, posset tunc creditor illum adstringere ad faciendū sibi litteras cābij, & casu, quo debitor non posset satisfacere de litteris cābij. tunc cōtra eū seruaretur dispositio dictorū capitulorū feriarū *n.*13. vt videas: †Cæterū hic liber, quē vocant scartafacciū, quoue ostenditur bilācium, continet memorialia negotiorum agēdorū in illis nūdinis vt dicitur *in dict. c. sub. n.* 4. & ideo scriptura illius non inducit aliquā obligationē, neq; nouationē, nec promissionē, cum ea, que in eo sunt notata possint variari, & contrascribi, & denotēt rem imperfectā, *Rot. Gen. dec.* 1. *n.*17. 19 *&* 20. quē sequitur *Menoc. cōs.*296 *cū interrogatus, n.*28. †quare in istis nundinis fiunt pecuniarum solutiones, & traditiones, ita vt alij debita soluāt, alij vero debita contrahant; reddūtur itidem dati, & accepti rationes, & denuo pecuniæ creduntur, & accipiuntur, & totum huiusmodi negotiū sine vllis fere pecuniis conficitur, datis, & acceptis solum chirographis, aut syngraphis, vt scribit *Io. Azor. de inst. moral. p.*3. *l.*10. *tit. de cab. c. & initio*, & ante eu, sed breuius *Sot. de iust. & iur. l.*6. *q* 11. *art.*1. *col.*2. & addequæ scripsi *gl. seq sub n.* 55. secunda vero die Consul, & mercatores imponunt pretium cābis (quod vocant, *il prezo deritorno di fiera*) pro omnib. ciuitatib. & locis, in quib exercetur negotiatio cābiorum nundinariorum, nempe pro Roma, pro Neapoli, & aliis locis, & me numeratis *sup. gl.*2. *sub n.*7. *& Alex. Raud. in expos. sup. hanc. S. Ambr. n.* 121. *&* 122. & quod ipsimet mercatores, nummularij suo arbitratu cābiorum pretia constituant, scribit *Jo Azo d. c.* 8. *vers. accedit quod* hæcq; impositio, & cābio pretii est necessaria non solum, ne debitores cambiorum pro quib. mercatores soluunt sibi ipsi, sed postea trahunt, conquerentur de ipsis mercatorib. & magno pretio traherent, ut dicit *Bonins. tract. de camb. c.* 7. *vers. cheli mercanti* seu ne ex mercatorum agentibus, qui solutiones pro ipsis mercatorib. recipiunt, unus postea remitteret pro majori pretio, & alius pro minori ad eandem ciuitatem, & proinde mercator, cui remitteretur pro minori pretio, conqueretur de suo agente, quod non contractaverit diligenter suum negotium, ut advertit *Romoal. Co i. tract. de camb. c.* 16. *vers. delle citta* Sed etiam, quia principaliter interest Reip. quod pretia sint justa, & taxata: & præsumitur justa pretij impositio, quia etsi pretium imponatur à mercatoribus, qui sunt interessati, temen cum eorum interesse sit invicem contrarium concordantur in medio, quod est justum, ut

secutus sum §.*praecedenti, q.7. par.1. num.93.* sed qua nominatium die fieri debeant istæ acceptationes, & impositio pretij in quolibet foro, habetur *in dictis capitulis sub num.*1.& quot votis, quaue foram intelligatur impositum pretium, disponitur *in eisdem capitulis num.* 8. qua pœna, & à quibus condemnari possinteij mercatores, qui calumniose votarent, habetur *nu.* 23. † Horum mercatorum munus in taxatione, seu impositione pretii versatur principaliter circa duo: Primum circa copiam & inopiam pecuniæ; quia, si adest copia pecuniæ, & inopia accipientium cābio, pretium marcharum erit altum id est magnus; secus si adsit inopia pecuniæ,& copia marcharum, iuxta ea, quæ secutus sum § *precedēt, q.7.p.1.n.*48. & hæc regula seruatur in quauis re vendibili,& emibili, vt admonent *Couar. & Nauar.* quos secutus sum §. *praced. q.5.sub n.*65.facit, quod scripsi *eod.§. praced. q.7. par. 2.ampl. 6. sub n.*8. Ex quibus autem casibus, & accidentibus possit oriri copia, & inopia pecuniæ, vide
35 *d.q.7.par.1.sub nu.76. versus finem, confir. 2.* † Secundum versatur circa distantiam, & vicinitatem locorum, pro quibus fiunt cambia, seu permutationes pecuniarum quia distantia auget pretium in pecunia & vincinitas minuit; nam quo longius distat pecunia, eo minoris valet, propter pericula itineris, & propter impensas, & labores, qui in eiusmodi distanti fiunt commutatione, per ea, quæ scripsi §. *praced. q.1.num.*422.*& seq.* & ab his non discrepant, quæ latius scribit *Romoal.Col.d.c.*16.*vers. dalle citta.* vbi, loquendode pretio imponendo ex ciuitatib. pro nundinis, ait quòd mercatores bonæ conscientiæ faciunt congregationem, quam vocant, consulatum mercatorum, & in illa congregatione ex interesse, seu lucro, quod processit ex proximis præteritis nundinis (quod lucrum, inquit, cognoscunt ex reditu litterarum cambiorum, ex relatione amicorum, proxenetarum, & aliorum redeuntium ex nundinis) & ex pretio pro quo aliquid dedissent cambio pro proximis sequentibus nundinis; & ex his, & aliis obseruationibus cognoscunt copiā, & inopiam pecuniarum, &, habita ratione copiæ, & inopiæ pecuniarum, imponunt pretium ex ciuitatib. ad nundinas; & nihilominus, inquit, si tractu temporis crescat, aut decrescat, copia, seu inopia pecuniarum, aut numerus accipientium, seu dantium cambio, negotiatores ipsi augent, & minuunt pretium impositum; & loquendo de pretio imponendo ex nundinis pro ciuitatibus (quod pretium dicitur, *de ritorno*) inquit, quod mercatores, qui accedunt ad nundinas, perscrutantur, quænam in illis nundinis fuerit copia, vel inopia pecuniarum, & à proxenetis, aliisq; qui ex locis accedunt ad nundinas, perscrutantur etiam quæ copia, vel inopia pecuniarum sit in illis locis, ad quæ pecuniæ remitti, trahiue debent, ijsque, diligenter consideratis, pretium pro qualibet ciuitate imponunt;
16 vt enarrat *Romoal. in loco sup. citato.* † licet huius pretii impositio spectaret ad Principes, siue eius Magistratus, qui tamen priusquam illud imponerent, & taxarent, se informarent à peritis, vt dicit *Romoal. Col. d. c. 16. initio*, & magis spectaret ad Principem, seu iudicem ecclesiasticum, per ea, quæ scripsi §.*pracedenti,q.7.p.1.n.54.& gl.pracedenti sub num.* 104. 107. *&* 108. tamen cùm res rediret ad peritos, vt dixi *d. n.107.in fine,* Ecclesiasticis annuentibus, imponitur,
17 vt dixi, à mercatoribus; † Cæteris diebus, durante toto tempore feriarum, possunt multa alia inter ipsos mercatores creditores,& debitoresconfici: nam, vt dixi *in gl.seq.n.*205.*illat.*2.potest creditor per proclamationem perquirere suum pebitorem, & quemcunque alium, qui pro eo vellet soluere, & nemine soluente, potest protestari litteras sub forma, de qua *infra* §.7.*gl.2.sub num.*16. & tunc dicentur litteræ redire cum protestatione, quarum ex tunc poterit contra suum debitorem celerem executionem obtinere coram Iudice ordinario, vt scripsi *infra* §. 7.*gl.1.n.3. & seqq.* Potest etiam è contra debitor in nundinis perquirere creditorem, seu alium, qui pro eo habeat sufficiens mandatum ad recipiendam solutionem &, non reperto, poterit protestari, & facta ista protestatione, nullum aliud potest currere interesse, neque tenetur vlterius accedere ad nundinas, prout declaraui *glo. seq. n.* 204. Item possunt fieri aliæ protestationes, ne aliquis soluat litteras talis supra protestum, vt scripsi eadem *gl.seq.q.*12.*nu.*390.*declara.*4. Possunt aliquando renocari mandata; fiunt cambia, & alia similia: & demum, ne super iuridictione istius magistratus, & eorum quæ coram eo possunt tractari,& fieri, longiorem trahamus moram, vide capitula feriarum Genuensium, in quibus habes hæc eadem & alia plura; vide etiam nonnulla pauca *apud Bonins.tract.de camb.cap.5. vers.*10. *vltimo.fol.*13.

§. 2. Gloss. 4.

Pagate.

SUMMARIA.

Soluite, *est verbum inperatiuum præsentis temporis*, *&c.n.*1.*Declaratur.num.*2.*& seq.*

*Dilatio modica non dicitur dilatio, & quando dicatur modica,n.*4.*& sub num.*5.

Solutio facienda, à litera visa, *licet debeat fieri statim tamen per aliquot dies potest differri,n.*5.*& seq. Quid si solutio fieri debeat*, ad vso, & c. *num.*8.

Statim,& incontinenti, *dictiones, accipiuntur diuersimode secundum subiectam materiam, num.*7.

Creditor non debet venire cum sacco parato, num 9.

Dilatio pro cābiis, contractis in nundinis ad Ciuitates & loca quanta sit, n. 11.*Quantaue pro cambiis, & locis ad nundinas,n.*14.*Et ex nundinis ad nundinas, n.*15.*&* 16.

Verbum, *soluite*, est imperatiuum, & temporis præsentis, & operatur duos effectus: Primus est vt litteræ sint dispositiuæ, ideoq; reuocari non possint; sec'si non essent dispositiuæ, vt quia diceretur, *soluere placeat.* quia tunc, an possint reuocari, vide, quæ scripsi *inf.n.450.vers.limit.primo & gl.9.n.6.* Secūdus effectus est, vt tollat omnē morā, & dilationē, vt sciunt omnes; quare mandatur, vt solutio fiat sine dilatione. 1

Declara primo ad vsum praxis, vt in primis literæ debeant acceptari, priusquam tractari possit de earum solutione, alias, litteris non acceptaris, non est tractādum de solutione, iuxta ea, quæ scripsi *infra* §. 7.*sub n.3.in 2.inspectione*; hæcq; acceptatio, vel non acceptatio (si solutio fieri debeat in nundinis Placentiæ) debet fieri prima die, vt dixi *in gl.prac.n.*10. 2

Declara secundo, vt quamvis litteræ sint acceptatæ, iuxta ea, quæ dixi *in d.gl.prac.n.*10. & solutio mādetur sine dilatione, & sic fieri debeat incontinenti, seu statim; tamen admittitur aliqua dilatio, quæ non habetur pro dilatione: sed vt clarius explicemus, adhibe duas inspectiones. 3

Prima inspectio est in cambiis non nundinariis; cuiusmodi sunt cambia, quorum solutio non destinatur ad nundinas, seu ex nundinis; & sic nec finem, nec initium sumunt in nundinis; sed destinatur ex vno loco ad alium locum sine nundinis; & in hac inspectione considerandi sunt quatuor casus.

Primus

Primus caſus eſt, quando dicatur ſimpliciter (*pagate*) & iſto caſu concludo, ſolutionem eſſe faciendam ſine dilatione, vt dixi.

4 Tempera tamen hanc concluſionem, vt modica, & breuis dilatio, quæ non habetur in conſideratione, non dicatur dilatio, ideoque nunquam cenſetur excluſa, conſiderata quantitate pecuniarum ſoluendarum, & adhibita diſcretione, quæ eſt ſal omnium rerum agendarum, per ea quæ ſcripſi §. *præced. q.* 1. *n.* 371. quare admittetur ſaltem dilatio, quæ admittitur in ſequenti ſecundo caſu; nam & in literis cambij, quarum ſolutio deſtinatur in feriis, mandatur quidem ſolutio, per hoc ſimplex verbum (*pagate*) & tamen debitori datur dilatio octo dierum à die acceptationibus incluſiuè, vt dixi J. *nu.* 14. *verſ. ſecundus caſus.* ergo cur non idem, quando ſolutio eſt diſtinata ad alium locum; & ſic in cambio non nundinario?

5 Secundus caſus eſt, quando dicitur, *pagate à lettera viſta*; quo caſu videtur celerior, quam in præcedenti, iniuncta ſolutio, vel ſaltem celeritas ſtat expreſſa, & concludo, ſolutionem eſſe faciendam ſtatim, atque litteræ ſunt oſtenſæ, *Vinc. de Franch. dec.* 303. *benedictus. initio, Mich. Sal. ad D. Thom.* 2. 2. *poſt q.* 78. *in diſput. de camb. q.* 4. *art.* 2. *controu.* 18. *nu.* 2. *verſ. obſeruemus ſecundo, tom.* 2. *fol.* 609. *Ioan. Bap. Cauat. tract. de camb. in prælud. verſ. ſeptimo. fol.* 234. & *Romoald. Coli tract. de camb. c.* 9.

Verum interpretatiuo vſu receptum eſt, vt adhuc ſolutio poſſit, & ſoleat differri in ſequentem, vel alteram diem, & etiam in plures, vſq; in ſex, octo, vel decem dies *Mich. Sal. & Romoal. in locis ſupr. proxime citatis*; & quod iſto caſu ſolutio ſit facienda intrà tertium, vel quartum diem, ex quo litteræ ſunt datæ illi qui eſt ſoluturus: & eas ratas, & acceptas habuit, ſcribit *Io. Azor de inſt. moral. par.* 3. *li.* 10. *tit. de camb. c.* 5. *q.* 4. *in fin.* hæc enim modica dilatio non dicitur dilatio, ſicut neque leuis febricula dicitur febris, & vulnuſculum non dicitur vulnus, & ſimilia, de quibus ſcripſi *in meo trac. de iud. cauſ. &c. l.* 1. *c.* 42. *ſub n.* 5.
6 † pendebit ergo quantitas huius modicæ dilationis ab opibus, diuitiis, ab inopia & inidoneitate mandatarij, & ab æſtimatione, & inæſtimatione, quam is faciet ſui nominis, & crediti: intereſt enim etiam ſuæ æſtimationis, vt ſolutionem non differat; & creditor etiam inuitus cogitur quodammodo, ex quo non habet opportunius remedium, acquieſcere huic aliquali mandatarij commoditati; & cõuenit diſcretioni.

7 Confirmantur iſta, quia mandare ſolutionem, viſis litteris, eſt idem, quod mandare ſolutionem ſtatim, & incontinenti, vt patet ex ſe, ſed dictio, *ſtatim ſeu incontinenti*, accipitur diuerſimodè ſecundum ſubiectam materiam, vt ſecutus ſum *in meo tract. de iudic. cauſ. &c. lib.* 2. *c.* 7. *ſub n.* 674. *in futura impreſſione*; & ideò ſolutionem dici factam ſtatim, etiam ſi fiat quatuo dies poſt, dixit Rot. *diuerſ. dec.* 285. *dixerunt. ſub n.* 8. & 9 29. *Martij* 159 . *in Beneuentana cenſus coram bo mem. Card. Pamph. impreſſis Lugduni anno* 1612

8 Tertius caſus eſt, quando dicitur, *ad vſo*, ſeu, *à ſuo tempo* & iſto caſu, dico ſolutionem faciendam eſſe infra decem dies, & plures, & pauciores ſecundum vſum, & placitum platearum, in quibus fiunt cambia, *Rot. Genuen. dec.* 32. *cum ajias. num.* 5. *in fin.* & *Io. Azor de inſtit. moral par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.* 5. *q.* 4. ſeu erit facienda infra octo dies, à die acceptationis, *Ioan. Bapt. Cauat. tract. de camb. in prælud. verſ.* 7. *fol.* 214. & quod iſti dies computentur à die, quo litteræ recipiuntur, & ratæ, & acceptæ habentur, ſcribit *Io. Azo. in loco ſup. proximè citato*; & iſte caſus videtur idem cũ primo; quare *Romoal. Coli tract. de cab. c.* 9. hunc caſum non enumerat, dicẽs, tres eſſe modos ſolutionis: primus; inquit, dicitur, *a lettera viſta.* ſecundus, *in fiera* tertius, *a termine di tanto tempo.*

Ratio eſt, quia iſte terminus non eſt incongruus, 9
cum ſit etiam de iure, quod creditor non debeat venire cum ſacco paratus, *Rot. Genuen. d. dec.* 32. *n.* 6. & hoc ſatis comprobatur ex his, quæ ſcripſi *num.* 5. *in præced. caſu, &* §. *præced. q.* 1. *n.* 371.

Prædicta verba non bene accommodantur in lit- 10
teris cambiorum nundinariorum, ideoque in eis non apponuntur; ſi tamen perperam apponerentur, dico, quòd ſignificarent vſum, de quo ſcripſi *n. præced.* 11

Quartus caſus eſt quando in litteris eſt aſſignata aliqua dilatio de conſenſu patrium; & iſte caſus eſt clarus, quià erit facienda ſolutio in tempore conuento, ut dixi §. *præcedenti, q.* 5. *ſub n.* 43.

Secunda inſpectio eſt in cambiis nundinariis: & 12
in iſta ſunt conſiderandi tres caſus: Primus caſus eſt quando cambius contrahitur ex nundinis ad locum, puta, contrahitur Placentiæ in nundinis pro aliqua Ciuitate, ſeu loco; quæ cambia vocant de reditu feriarum, & iſto caſu dilationes pro ſingulis Ciuitatibus, & locis, in quibus fit negotiatio cambiorum ſunt diſtinctè ordinatæ in *capitulis feriarum Genuenſium, n.* 2. & ſunt iſtæ pro cambiis ſoluendis Genuæ, Mediolani, & Bergami, dies 20. Florentiæ Romæ, Venetiarum, Lucæ, Bononiæ, dies 25. Neapoli, Valentiæ, Barcinoni, ſiue Barcellonæ, Cæſarauguſtæ, ſiue Saragoſæ, dies 30. Antuerpiæ ſiue Anuerſæ, Coloniæ, Lupiarum, ſiue Lecchiæ, Barij; ſiue Bari, dies 35. Panormi, Meſſanæ, Arcalæ, ſiue Madriti, dies 45. Hiſpali, ſiue Sibiliæ, Olyſippi, ſiue Liſbonæ aſſignantur menſes duo, & iſti dies, & tempora incipiunt à die contracti cambij incluſiuè; quare in litteris cambij, contracti Placenttiæ ex nundinis pro Genua, quarum litterarum formulam poſuimus §. *præc. q.* 5. *ſub n.* 80 *verſ.* 1614. & *n.* 91. obſeruando iſta tempora, pro cãbio, contracto die 5. Nouemb. & pro alio contracto die 5 Februar. ſcripſimus in litteris vt ſolutio fieret in vnis die 24. & in aliis die 26. & ſic in vtraq; adeſt dilatio 20. dierum, iuxta diſpoſitionem dictorum capitulorum, 13 † ex quib. collige duo: primũ, quod dilationes ponuntur in litteris: ſecundum, quod is, cui ſunt ſoluendæ illæ litteræ, & vult earum ſolutionem in die præfixa, debet illas preſentare antea ad effectũ, vt prius acceptentur: Aduerte etiam, quòd iſtæ dilationes, aſſignatæ in capitulis nundinarum poſſũt protrahi, & breuiari de conſenſu partium, & protractæ, ſeu breuiatæ exprimi in litteris, dummodo ex lõgiori dilatione non augeatur cambium ratione ſolius tẽporis.

Secundus caſus eſt quando cambium contrahi- 14
tur ex aliqua Ciuitate, ſeu loco pro nundinis Placentiæ, ſeu alterius loci nundinarij: & iſto caſu diſtinguo: Aut is, qui debet ſoluere, non eſt Bancherius, & tunc debet ſoluere infra octo dies, currentes à die acceptationum incluſiuè: Aut debitor eſt Bancherius; & tunc diſtingue latius prout plene ordinant capitula feriarum, condita à Genuenſibus *n.* 13. quæ in caſu occurrenti videas: & ita intelligas litteras feriales, num dicunt, *pagate.*

Tertius caſus eſt, quando cambium contrahitur 15
ex nundinis vnius loci, vt ſoluatur in nũdinis alterius loci, puta cõtrahitur Lugduni in feria Sanctorum vt ſoluatur Placentiæ in feria Apparitionis: & iſto caſu dico idem, quod dixi in præced. quia in effectu eius

solutio est destinata ad nundinas, & nihil interest, vbi cambium sit inchoatum.

61 Declara tamen hunc casum, vt possit procedere, supposito, quod in istis nundinis diuersorum locorum pecunia recipiat diuersam estimationem; alias, si non reciperet diuersam posset considerari solum interesse, quod dari solet inter monetam præsentem, & absentem, *Romoald. Coli, tract. de camb. ca. 27. vers. se poi. & vers. la seconda.*

His præmissis, procedam per quæstiones juxta nostrum ordinem.

SUMMARIA.

Solvere dicitur, qui facit quod promisit, n. 17.

Solutio, & Liberatio idem sunt, numer. 17. Quomodo numero 18.

Solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio, n. 18.

QUæro I. igitur, quid sit soluere, se solutio?
17 Respondeo, solutio est liberatio ab obligatione, *l. 54. solutionis verbum. ff. de solut. l. 174. solutionis verbo. ff. de verb. signif.* nam soluere dicimus eum, qui facit id, quod facere promisit, *d. l. solutionis verbo.* sicque solutionis verbum magis ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum solutionem, *d. l. 54. solutionis verbum.* cum verbum, *solutio*, iunctum verbo obligationis, vel simplex sine adiuncto; ponatur pro omni liberatione ab obligatione, *Paul. de Castr. in l 49. solutam. n. 2. ff. de solut.* & quod istud verbum, *solutio*, comprehendat omnem actum, per quem quis liberatur, cum liberatio sit solutio ab obligatione, scribit rursus *idem Paul. de Castr. in rubr. in prin. ff de solut.* & sic solutio, & liberatio sunt idem, seu nomen solutionis, & liberationis idem significant, *Mandos. tract. de monit. q. 51. n. 2. to. 3. par. 2. fol. 69.* & quod volente creditore, solutio, & satisfactio à pari procedant, scribit *Paris. cons. 69. si iuris. nu. 16. l. 4.* & de definitione solutionis potes videre; quæ scribit *Seb. Medici tract. de fin. p. 2. de fin. 63. nu. 6. & 7. to. 18 fol. 308.*

18 Hæc definitio, seu descriptio, sumpta ex iuribus supra citatis, videtur data ab effectu, quia liberatio est effectus solutionis, vt aduertit. *Paul. de Castr. in loco supr. proximè citato.* & probatur eo, quia solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio, *Inst. quib. mod. toll oblig. in prin. Paris. cons. 121. primo; n. 15. vers. etsi vera. li. 1. cõs. 52. in hac consultatione. n. 38 vers. tertio tollitur. lib. 2. Seb. Med. tract. de compens. in præf. n. 1. to 6. par. 2 fol. 258. Rot. Genuen. decis. 104. solutione, & Surd. dec. 266 q. n. 3. in fin. 4.* & 5. solutio est quid facti, & de iure corporali; sed liberatio est iuris incorporalis, provt *hæc post. Gl.* ad euitandam superfluitatem rubricæ, *ff. de solut. & liber.* considerat *Castr. vbi sup.* At ego dicam, quod liberatio in definitione solutionis rectè ponitur, quia latius patet liberatio, quàm solutio, & ideo non est verum, quod solutio & liberatio sint vnum, & idem, siquidem liberatio ita dicitur de solutione propria, & vera, sicut de eo, quod non est propriè solutio, sed habet vim solutionis, vt pluribus ostendi *infra n. 41. & seqq.*

SUMMARIA.

Solutio duplex, propria, & impropria, quave dicatur propria, n. 19. Quotve modis fiat, n. 20. Quæ dicatur impropria, n. 41. 50. & seq.

Solutio tam propria, quàm impropria, quando pariat omnes effectus solutioni, n. 21. & seqq. n. 41.

Solutio liberat debitorem, quando is, cui solvitur, habet legitimam personam ad solutionem recipiendam, n. 23. Secus si non habet, n. 24.

Solutio quando fieri possit procuratori, nu. 26 & 27.

Solutio rectè fit illi, cum quo celebratus est contractus debiti, etiam si actio illius contractus ad alium pertineat, n. 31.

Solutio an rectè fiat illi, cujus contractus sine certa solemnitate non tenet, nu. 36. & 37. ubi distiguuntur casus.

Solutio impropria liberat debitorem, si sit facta vero domino, aut habenti speciale mandatum ad recipiendum illam impropriam, alias non liberat, nu. 47. & seq. Quando non liberet, n. 71.

Solutio per cedulam bancariam sine alia numeratione, admittitur etiam in emptione census, nu. 64.

Solutionem impropriam creditor non cogitur recipere, n. 42. & seqq. vers. infero.

Solutionis vim an habeat promissio facta creditori à mercatore ad instantiam debitoris, n. 63.

Soluens pensionem domus bonæ fidei possessori, rectè soluit, quamvis bonæ fidei possessor non sit dominus, n. 28. Imo etiam si fit malæ fidei possessor, n. 19.

Soluens Abbati intruso an rectè soluat, sub n. 29.

Soluens creditori sui creditori, an recte soluat, sub n. 38. sub declar. 6.

Soluens adiecto an recte soluat, remissiue, n. 39. sub n. 47. & n. 49. Quid in negotiorum gestore, n. 40.

Soluere locatori mercedem tenetur conductor, etiam si alleget, contractum esse nullum. n. 39.

Filiofamilias, Monacho, & Seruo qui mutuauerint, recte solui potest, sub 31. & 32.

Restitutio rei, furto subtractæ, fieri debet, non domino rei, sed illi, qui rei curam, seu administrationem habet, sub n. 30. confirm. 2.

Depositum, & Commodatum si depositarius, & commodatarius restituant deponenti, & commodanti, liberantur, etiamsi illi furto subtraxissent, nu. 33. Quidve restituant monacho, seruo, filiofam. qui deposuerint, n. 34. & 35.

Mandatum procuratoris ad exigendum reuocatur à mandante, & quandoque etiam à lege, n. 27.

Intimatio personæ nominatæ in actis eiusdem notarii, vbi quis emerit censum pro persona nominanda, & promiserit nominare, non est necessaria, nu. 25.

Compensatio cum debito iurato an, & quando admittatur, sub n. 42. & seq. vers. infero.

Acceptilatio, Cessio, & Delegatio quando obtineant locum veræ, & actualis solutionis, nu. 48. Acceptilatio quando liberet in totum, nu. 52. & 53.

Cessio bonorum an & quomodo liberet debitorem, n. 52. & seq. & n. 66.

Scriptura in libris apud mercatores habet vim solutionis, nu. 55. & seq. in quibus declaratur.

Auaria quid significet inter mercatores Genuæ, nu. 58.

Debitori, posito à creditore inter auarias in libro rationum, an & quando dicatur remissum debitum, n. 37 & seq. & n. 61.

Præscriptio habet vim solutionis, nu. 65.

Depositum an habeat vim solutionis, sub nu. 65. exempl. 7.

Satisfactio an & quando stet loco solutionis, n. 68. & seqq

QVæro II. quotuplex sit solutio, seu quot modis possit debitor soluere creditori; & quibus soluendo, recte soluat. 19

Respondeo, solutionem esse duplicem, Propriam scilicet, & impropriam:

Propria

Propria solutio dicitur illa, quæ cum fiat in præcisa specie, & forma obligationis, liberat omnino debitorem, quia debitor seu obligatus, faciendo id, quod facere tenetur, dicitur proprie soluere, vt *ex Paul. de Castr.* secutus sum *sup. sub n.* 17. quare si quis est obligatus soluere pecuniam auream, & eam soluit, dicitur proprie soluere; si est obligatus tradere claues domus, & eas tradit, dicitur propriè soluere; & sic de singulis, quia solutionis verbum magis ad substantiam obligationis refertur, quam ad solutionem nummorum, vt secutus sum *sub d. n* 17. licet in communi vsu loquendi verbo solutionis vtamur in solutione tantum pecuniaria.

20 Declara primo, hanc propriam solutionem fieri quatuor modis. Primus modus est, quando ipsemet debitor soluit. Secundus est, quando alius soluit de mandato, & nomine ipsius debitoris, Tertius, quando alius sine mandato, aut ordine debitoris libere soluit. Quartus (& iste respicit solutionem litterarum cambii nundinarit) quando alius soluit litteras cambii super protextu honore litterarum, *Io. Bapt. Conat. tract. de camb. in prælud. vers. octauo loco. fol.* 214. quam solutionem super prætextu honore literarum latè explicaui *infra n.* 356. *& seqq* pro qua solutione faciunt, quæ scripsi *infra sub n.* 74. *& seqq.*

21 Subdeclara extendendo, vt quamvis solutio in primo modo sit magis propria, tamen etiam solutiones in secundo, tertio, & quarto modo producunt eundem effectum, *Mantic. tract. de coniect. ult. volun. lib.* 11. *tit.* 17. *n.* 54. etiam si solutio sit conditio, quæ regulariter debet impleri in propria significatione, *Mantic. d. lib.* 11. *tit.* 16. *n.* 8.

22 † cum conditio importet non solum formam, *Affl. dec.* 355. *si præstitutus. num.* 5. *cum aliis allegatis per Tiraq de retr. lign.* §. 1. *gl.* 21. *sub n.* 13. *vers. h neque fol.* 190. *& de retract. conuent.* §. 2. *glo.* 1. *& vnica, num.* 3. *in fin. fol.* 458. sed contineat semper non leuem solemnitatem, vt cumulatis auctoritatibus, sequitur *Tiraq. supra proxime citatus*; & forma regulariter non potest adimpleri per æquipollens, *Tiraq. d gl.* 21. *sub n.* 11. *fol.* 190. *Iacob. Nouel. tract. de prothomis.* §. 3. *nu.* 21. *tom.* 17. *fol.* 35. quare solutio conditionalis, apposita à testatore per hæc verba, *si Titius dederit hæredi meo decem*, ita verificatur, si Titius met decem soluerit, seu dederit, sicut si alius pro Titio dederit; imo hæc solutio conditionalis verificatur etiam in aliis speciebus solutionum, quas improprias esse diximus *infra numero* 41. *& seqq. vers. impropria.* quare idem est, quod Titius soluat hæredi, vel hæres acceptum ferat, seu compenset, vt *ex Mantic.* secutus sum *infra sub numero* 48.

23 Declara secundo, vt solutio, seu alius actus liberationis tunc liberet debitorem, soluentem, quando is, qui solutionem recipit, seu auctum liberationis facit, habet idoneam personam ad recipiendum solutionem, seu ad liberandum, *l. n.* 12. *vero procuratori. ff. de solution.* qualis est administrator, seu procurtor omnium bonorum, tutor, curator, & verus procurator, *Flam. Cart. dec.* 30. *in caus. n.* 2. *seqq. &* 6.

24 Secus si non habeat idoneam personam; quare si ego debitor soluam alteri, quam vero creditori, non liberor, *Surd. dec.* 229. *verum. num.* 1. seu non liberor si soluam alteri, quam vero domino, seu procuratori, *Franc. Bec. cons.* 16. *prima faci. num.* 1. *& seqq.* in quibus loquitur ampliando, *& Flam. Cart. de decis.* 30. *num.* 7. *& seqq.* sicque non liberor, si soluero falso procuratori, *l. falsus procurator. C. de furt. Rot. diuers. dec.* 76. *Christophorus, sub n.* 1. *coram R.P.D. Orano in Romana pecuniaria, ven.* 25. *Octobris* 1593. *in impressis Romæ* 1615.

Subdeclara primo, extendendo secundam partem huius declarationis, vt paria sint, soluere illi, cui coluenscit non rectè solui, vel scire non tenetur: qua ratione cum Communitas Rauennæ censum scutorum 400. pretio scutorum 5000. vendidisset Philippo, pro persona nominanda in actis Cataloni notarii A. C. & idem Philippus die 40. post celebratum dicti census contractum in eisdem actis nominasset Io. Baptistam Flisucum, & dictum censum ad illum pertinere declarasset, & idem Fliscus eodem anno dictum censum approbasset, & præfata Communitas deinde dictos scutos 5000. restituisset eidem Philippo, & demum post aliquod tempus Communitas præfata conueniretur à dicto Flisco pro solutione fructuum, & Communita ostenderet extinctionem, & solutionem factam dict. Philippo, Rota, habita pro nulla illa extinctione, & solutione, eam condemnauit ad soluendos fructus dicto Flisco, non obstante, quod illia nominatio facta non fuisset intimata, seu aliter notificata Communitati Rauennæ; & mota fuit Rota, quia ex quo nominatio fuerat facta in actis notarij, & provt erat conuentum in instrumento census, non requirebatur alia notificatio, sed Communitas debebat prius in dagare apud illa acta hanc nominationem, *Rot. coram. R.P.D. de Canalerus, in Rauennaten. census, mercur.* 13. *Iunii* 1607. 25

Extende hanc subdeclarationem, vt procedat non solum, quando nominatio fuisset facta in margine, siue penes idem instrumentum, vt moris esse debet, ita vt Communitas rauennæ ex in spectione instrumenti census sine alia diligentia potuisset videre nominationem personæ; quo casu Communitas soluendo Philippo, videretur fuisse in latissima negligentia, seu culpa, sed procedat etiam si nominatio fuisset facta seorsim, & separatim, quia etsi tunc Communitas ex hac sola inspectione non potuisset scire nominationem personæ, nec teneretur inquirere omnia instrumenta celebrata in illo officio, & illa ita perquirere, vt non posset, errando, aliquod omittere, tamen adhuc fuisset in negligentia in excusabili; quia cum sciret, censum spectare ad personam nominandam, debuisset, volens eum extinguere, citare Philippum ad ostendendam nominationem, &, ea non extensa, debuisset, accendente etiam judicis decreto; deponere pretium census pro persona nominanda.

Subdeclara secundo eandem declarationem, ut procurator, cui recte soluitur, dicaturis, qui habet mandatum speciale per ea quæ scripsi *infra* §. 7. *gl.* 4. *nu.* 5. 26

Explica ulterius hanc subdeclarationem, ut is dicatur habere mandatum speciale, qui habet illud tempore solutionis, quia si illius mandatum esset revocatum ei, non recte solveretur, hæcque mandati revocatio fit non solum ab homine, sed etiam à lege ut declaravi *infra n.* 299. *limit.* 2. & clarius, & plenitus *sub n.* 401. *& seqq. vers. aut illa.* & hoc dummodo reuocatio mandati fuerit nota ipsi soluendi, vt secutus sum *infra n.* 406. *vers. confirmatur.* reliqua vide *infra d. n.* 401. *& seqq.* 27

Subdeclara tertio, vt solutio, per inquilinum facta bonæ fidei possessori, liberet ipsum inquilinum soluentem, quamvis ille possessor non esset 28

dominus, *Abb. in cap.* 11. *gravit. numero* 5. *de restitut. spol.*

29 Extende hanc subdeclarationem, ut procedat, etiam si solutio sit facta malæ fidei possessori, cum quo tamen contraxerit. *Abb. in d. c. gravis nu.* 8. & ideò inquilinus, seu colonus, solvens pensionem prædoni, à quo conduxit, liberatur, *l.* 55 *si urbana.& ibi Glos. & Bar. ff. de condict. indeb.* & solvens Abbati intruso, à quo conduxerit, liberatur, *Bar. in ead. l.* 55. *si urbana. sub nu* 4. & *Alex. cons.* 103. *visis scriptis. nu.* 17. *col.* 5. *l.* 2. & *cons.* 120 *ponderatis, n.* 7. *col.* 3. *lib.* 5. imò liberatur etiã si conduxisset à vero Abbate, seu alio vero monacho illius monasterii, dumodo habuerit justam causam credendi intrusum, cui solvit, esse verum Abbatem, *Bar. sub d. n.* 4. & *Abb. d. c. gravis, n.* 8. *in fin. & Alex. in locis supra proxime citatis,* adde, quæ copiosius scribit *Dec. cons.* 407. *visis. n.* 1.

30 Confirmatur primo hæc subdeclaratio, ejusque extensio, quia conductor tenetur solvere mercedem locatori, etiam si contractus sit nullus; quare licet locatarius, id est, conductor dicat, contractum esse invalidum; tamen non excusatur, nisi offerat mercedem locatori, & deponat, *Caputaq. dec.* 118. *seu* 2. *judicium nullum. n.* 4. *par.* 2. quem sequitur *Caroc. tract. de loc. & conduct. par.* 3. *concl.* 52. *fol.* 271.

Confirmatur secundo in casu magis dubio, quia si res subtracta sit ei, qui illius rei dominus non sit, sed tamen illius rei administrationem habeat, ut puta, quia si tutor, curator, dispensator, procurator, thesaurarius, vel alius officialis, cui illa res sit commissa, ideoq; illius rationem reddere teneatur, illius rei restitutio non domino rei, sed huic, qui rei administrationem habet, erit facienda, in tantum, ut si quis eam vero domino restitueret, & ex illa restitutione ei, qui rei administrationem habet, aliquod evenerit damnum, teneatur ad illud damnum, nisi ipsum excusaret bona fides, quam restituendo habuisset, *Medin. in suis tract. to.* 2. *tit. de reb. restit. qu.* 2. *col.* 8. *vers. inde sequitur. fol.* 15. & *Navar. in man. confess. c.* 17. *sub n.* 28. *tit. qui restituendum.*

31 Subdeclara quarto, ut solutio rectè fiat illi, cum quo est celebratus contractus crediti etiam si actio illius crediti sit alteri quæsita; quare licet filio mutuante pecuniam patris, actio quæratur patri, tamen filio, qui mutuavit, rectè solvitur, *l.* 23. *filius & ibi Doct. inter quos Dec. sub n.* 6. *limit.* 2. *C. de pact.* & alii quos sequitur *Franc. Bec. cons.* 19. *prima facie. sub n.* 4.

32 *vers. sed præmissis.* ubi de opin. communi, † licet etiã monacho mutuante, actio quæratur monasterio, & mutuante servo, quæratur domino, tamen & monacho, & servo rectè solvitur, *Bec. in loco sup. proxime*

33 *citato,* † Et furi, qui rem quam furto subtraxit, deposuit, vel cõmodavit, tenetur depositarius, seu commodatarius restituere, & restituendo liberatur, *Bec. d. cons.* 17. *n.* 7. & quòd pecuniæ depositæ sint restituendæ deponenti, vel cui deponens mandaverit, quamvis pecuniæ ipsius deponentis non sint, sed alterius, dummodo absit mala fides, & scientia, quòd pecuniæ essent alienæ; quia generale est, ut ei rectè fiat solutio, cum quo contractum est, etiam quod jus alteri sit acquisitum, sequitur *Rot. coram R.P. D. meo Cavalerio, in Leodien. pecuniaria, lunæ* 30. *Martii* 1613 & scribit *Navar. in man. confess. c.* 17. *sub nu* 28. *tit. cui restituendum. sub n.* 28.

34 Confirmatur hæc subdeclaratio, quia si monachus, servus, filius fam. aut alius hujusmodi aliquid apud alium deposuerit, debet, & potest ei tuto reddi sine auctoritate abbatis, prælati, domini, patris; vel alterius administratoris; & idem, si aliquis deposuerit aliquid tanquam tutor, & tamen non sit tutor, *Tiraq. de retr. convent.* §. 4. *gl.* 9. *in fine n.* 5. *vers. unum autem.*

Sed hæc subdeclaratio respicit duas restrictiones, secundum eundem *B. c. eod. cons.* 19. *sub n.* 5. & *in fine consilii*, videlicet nisi subsit justa causa credendi, eum ad quem pertinet, non permissurum; & quando scit, ad alium pertinere: quas ego hic non discutio, quia nimis diverterer à nostro itinere; tu tamen vide quæ scripsi § *præcedenti, quæstione septima, par.* 2. *ampliat.* 19. *numer.* 28. & *seqq.* & *par.* 3. *limit.* 18. *numero* 4. 35

36 Subdeclara quinto, ut solutio rectè fiat etiam illi, cujus contractus sine certa solemnitate non valet, quia ille tenetur necessariò solutionem accipere, & facere quitantiam; & quando actus fit ex necessitate legis, tunc non sunt necessariæ solemnitates, quia lex ipsa necessitans ad actum, auctorizat illum actum, ut scribunt Doct quos citavi *in meo tract. de judic. caus.* &c. *lib.* 2. *c.* 2. *nu.* 533. & necessitas est supra legem, seu ipsamet est sibi lex.

Hanc tamen subdeclarationem hic non firmo, & qui tenuerint contra eam, retuli *d. cap.* 2. *sub numero* 538.

Retenta subdeclaratione, tu pro uberiori intelligentia, & firmiori resolutione distingue adhuc duos casus. 37

Primus casus est, quando solemnitas respicit, non solum utilitatem contractus, sed respicit etiam futuram administrationem rei contractæ, adeò quòd per illam solemnitatem non solum consulitur imbecillitati contrahentis, dum contrahit, sed etiam post contractum; ejusmodi solemnitas est auctoritas tutoris, seu curatoris, qui non solum auctorizant contractum, sed postea custodiunt, quod ex contracta acquiritur, & non custodiendo, tenentur, & ideò sunt obligati ad reddendam rationem; unde illis, quorum contractus auctorizant, dicitur interdicta administratio: & isto casu dico, subdeclarationem non esse veram, sed esse veram opinionem contrariam, quare solutio est facienda tutori, seu curatori, vel minori cum istorum auctoritate, aliàs solvens minori sine auctoritate curatoris non liberatur, §. *fin. Instit. quib. alien.* &c. *Gl.* & *Bar. in l. ait prætor.* §. *permittitur ff. de minor.*

Verum licet non liberet, tamen si is, qui solvit, probet, pupillum factum esse locupletem, & durare adhuc locupletem ex illa solutione, non debet pupillus in eo, quo manet locuples, locupletari cum aliena jactura.

Sed tamen si debitor sit executive obligatus, hæc probatiò facienda non retardat executionem, *Foller. tract. de contract. censuar. in verbo, ut fides. num.* 69. *in fin. tom.* 6. *par.* 2. *fol.* 161.

Secundus casus est, quando solemnitas respicit solum utilitatem contractus; ejusmodi solemnitas est consensus consanguineorum in contractu mulieris seu minoris, qui consanguinei non habent administrationem, & propterea ad reddendam rationem non tenentur, & consequenter nec mulieri, nec minori per hanc solemnitatem consensus censetur interdicta administratio: & isto casu concludo subdeclarationem esse veram, quia isto casu sufficit, quòd constet, pecunias pervenisse vere, & realiter sine simulatione ad manus mulieris, seu minoris, 38

& eo

& eo ipso, quod peruenerunt, dicuntur tunc facti locupletores; & non est necessarium, quod perseuerauerint locupletes; & cum hac duorum casuum distinctione bene conciliabis opiniones.

Subdeclara sexto, vt soluens creditori sui creditoris, dicatur rectè soluere, etiam suo creditore inuito si iste creditor sui creditoris sit creditor ex eadem causa, ex qua suus creditor est creditor ipsius soluentis, vt puta, si ego conduxi domum à Petro, qui eandem conduxerat à Ioanne, vel ego accipio decem mutuo à Petro, qui eadem mutuo acceperat à Ioanne: & ego quo debeo Petro, soluo Ioanni, cui debet Petrus, *Medin. in suis tractat. tom.2. tit. de reb. restit.q.3.in 5.caus.initio,fol.39.in fine.& 40.*

Hæc subdeclaratio, quam Medina non aliter probat, nisi aliter explicetur, non est iuridica.

39 Subdeclara septimo, vt adiecto solutioni rectè soluatur, vt latè explicaui *infra glo.7.q.2.n.2.& seqq. & n. 36. & seqq. vers. secundus articulus*, in quibus quia est proprius locus adiecti, totam eius fere materiam prosecuti sumus.

40 Qui dicendum in negotiorum gestore: nunquid solutio, ei facta, liberet debitorem? nam *text. in l.25 si ego.ff.de neg.gest.* videtur determinare, quòd non Contrarium tamen quòd liberet, quia in generali mandato ad negotia venit, vt possit exigere debita, scribit *Paul.de Cast. in l. 6. si procurator nu. 8 ff.de condict. indeb.* & quod præpositus ad contrahendum, videatur præpositus ad solutionem recipiendam, sequitur *Bec. cons.19. prima facie.num.6, vt cogitabis.*

Eueniet forsan, vt creditor cui debitor, tenetur soluere, sit excommunicatus; nunquid debitor in foro conscientiæ, adhuc ei teneatur soluere, vide *Couar.in cap.peccatum. in fine initii, num.8. vers. illud vero. de reg.iur.in 6. tom.1.fol. 608.& Medin. in suis tractat.tom.2.titul.de reb. restitut.qu.3.caus.9. vers. his non obstantibus. & seqq. fol. 49.* vbi loquitur distinguendo.

Et hæc sufficiant de solutione propria.

41 Impropria, seu ficta solutio per oppositum dicitur illa, quæ etsi non fiat in præcisa specie, & forma obligationis, tamen habet per omnia vim, & effectum solutionis, *Mantic.tract.de coniect.vlt. vol.l.11. tit.17.sub n.34.vers. illud quoque.* & ideo liberat debitorē;& hæc est conclusio non solum vera, sed non recipit dificultatem.

42 Declara primo hanc conclusionem, colligendo differentiam inter solutionem propriam, & solutionam impropriam, vt creditor non cogatur recipere impropriam solutionem, provt cogitur recipere propriam.

Infero ex hac declaratione, quòd si tu, die prima Ianuarij promisisti cum iuramento soluere mihi scutos centum die prima Martii proximè futuri; & quia non soluisti, ago contra te, vt soluas; non poteris opponere, faciendam esse compensationem cum tuo ceditor, orto ante dictam primam diem Ianuarij, secundum communem distinctionem, de qua *Tynd.tract.de compens.art. 7.sub n.14. tom 6. par. 2.fol.256. Capic.dec. 167.sub n.4 & seqq.*& alii, quos citat, & sequitur *Sebast. Medic.tract. de compens. par. 1.quæst 25.sub num. 21. & seqq.tom.6. par.2. fol. 264.*

43 † quia compensatio non est vera solutio sed est imaginaria, *Tynd.d. tract. de compens. articul.1. numero 1. artic.3. sub n.3.& d. artic. 7.num.16. versus finem, & num.17.20. 21.& sub num.23. vers. plus vbi videtur. Capic.d.dec.167.n.6.Sebast.Medic.eod. tract. par.2.q.1. n.2.fol.267.Mantic.tract.de coniect.vlt.volunt. l.11.tit 17. sub num. 34.* & communiter omnes in diuersi locis.

Ratio meo iudicio est, non propter iuramentum, quo considerant Doct. sed quia, si ipsi voluissent illud compensare, alter eorum non se constituisset debitorem; quæ ratio non potest cosiderari in credito, postea acquisito ab ipso debitore, & ideo iidem *Tynd.d.art.7.sub num.14.Capic.d.dec.167. n.4. & seqq.* & alii, quos sequitur *Sebast. Medic. d. qu.25. sub n. 21. & seqq.* contrarium firmant credito, orto post debitum iuratum. 44

Extende hanc illationem, vt procedat non solum in casu, quo debitor opponeret de compensatione sui crediti illiquidi, quia tunc compensatio, siue esset de credito antea, siue postea contracto, reiiceretur e regula generali, quod de liquido ad illiquidum non fiat compensatio; sed procedat, etiam si creditum sit liquidum; & in his terminis loqitur illatio, quia alias esset superflua, cum sufficeret regula trita prædicta, quòd de liquido ad illiquidum non fit compensatio. 45

Restringe in Ciuitate Genuæ eandem illationem, vt non procedat in statuto, de causis executiuis, *c.3.lib.2.§.non possit.* quia in eo expressè cauetur, vt debitor possit opponere exceptionem solutionis per viam compensationis, dummodo tamen eam probet per scripturam publiam, vt *in eodem §. & sit liquida.* 46

Declara secundo, ut solutio impropria liberet debitorem, quando est facta vero domino, alteri, habenti ab eo mandatum speciale ad recipiendam solutionem illam impopriam; quia tunc per omnia habet vim, & effectum solutioni, vt secutus sum *supra n.41. vers. impropria, & nu. seq.* secus si sit facta procuratori, seu ei, qui habet simplicem facultatem exigendi debitum, seu recipiendi solutionem; quia istis non rectè fieret solutio impropia, & facta non liberaret debitorem; quare adiectus solutioni non potest nouare obligationem, nec acceptum ferre, neque cessionem recipere, neque alium quemvis actum liberationis facere, sed potest solum naturalem solutionem recipere, vt latius scribit *Stracch. tractat.de adiect. par. 1.num. 49.& seqq. tom.6. par.1. fol.385.* & idem dico de procuratore, constituto ad exigendum. 47

Extende primo eandem declarationem, in prima parte, dum dixi, quòd solutio impropria facta vero domino liberat debitorem, vt procedat quoad omnes effectus vere, & propriæ solutionis; quare licet acceptilatio, non sit solutio, tamen adeò obtinet vim veræ & propriæ solutionis, vt stante statuto, quòd contra guarintigiam non possit opponi, nisi exceptio solutionis, & falsitatis, posset debitor opponere acceptilationem: *Guid. de Suz. tract. de instr. guarint.in fine, num-54.in fine,& num.55.tom.6.part.2.fol. 339.* & conditio, si Titius soluerit hæredi meo decem, dicitur adimpleta, si hæres meus illa decem Titio accepta fecerit, *Mantic. tract.de coniect. vlt.volunt.lib.11. tit.17.sub num. 34. vers. illud quoque.* quòd dixi etiam *supra sub. num. 21.& 22.*& hinc est, quod qui scribunt, liberatum per acceptilationem non dici liberatum per solutionem, non controuertunt, an dicatur liberatus sed hoc supponunt, loquendo cum ista qualitate, ut inter alios loquuntur *Paul. de Castr. in l.49. solutam. num.2. in fine. ff.de solut.* & Se- 48

Ff 2

bast. Medic. tract. de acceptil. qu. 12. nu. 32. tom. 6. par. 2. fol. 403. & demum ubi creditor compensaverit, vel acceptaverit delegationem debitoris sui debitoris, & postea ageret, posset debitor eum repellere, ac si verè, & propriè in pecunia numerata solvisset, seu id fecisset, quòd facere erat obligatus; & hoc sciunt omnes.

49 Extende secundo, quod dixi, solutionem impropriam, factam adjecto, non liberare debitorem, ut procedat etiam in solutione propria, quæ sit facta adjecto alibi, quam in loco destinatæ solutionis; quia respectu interesse illa solutio non liberat, *l. 3. non utiq. §. item Julianus. ubi Bar. & alii. ff. de eo quod cer. loc.* & dixi *§. praeced. q. 7. par. 2. ampl. 8. n. 307.*

50 Exemplifica primo nunc eandem conclusionem de impropria solutione in compensatione, ut dixi *supra sub n. 42. vers. infero.*

51 Exemplifica secundo in acceptilatione, quam similiter non esse propriam solutionem, dixi *supr. n. 48. vers. extende.*

52 Declara, restringendo hanc exemplificationem, ut non procedat in acceptilatione, qua creditor, aliqua debiti parte à debitore decocto accepta, reliquum ei remittit; quia, si debitor ad pinguiorem postea devenerit fortunam tenebitur etiam residuum, sibi remissum solvere, & creditor potest illud condictione ob turpem causam petere, ut sequitur *Stracch. tract. de decoctor. par. 6. num. 1. & seqq. tom. 6. par. 1. fol. 311.*

53 Extende hanc declarationem, ut maxime procedat, quando debitor simulavit se decoctum, seu non solvendo, quia tunc etsi, judicis sententia accedente, minoris summæ solutioni acquieverit, tamen debitor tenebitur reliquum soluere, cum sententia per fraudem extorta sibi non prosit, etiamsi creditor reliquum remiserit, & syngrapham, qua fateatur, se gratis, & liberaliter remisisse, dederit, quia adhuc non dicetur gratis, & liberaliter remisisse, sed fraude, & dolo deceptus; & confessio prædicta non juvaret, quia creditor eam fecisset ex causa, ratus, debitorem non esse solvendo, *Joan. Azor. de instit. moral. p. 3. li. 10. tit. de camb. cap. 11 qu. 13.* qui etsi loquatur in debitore, qui ad pinguiorem fortunam pervenerit, tamen videtur inconsiderate ita loquutus, quia, si simulat paupertatem, non est pauper; si non est pauper, est solvendo, non aliter expectata pinguiori fortuna, & quod debitor qui fingendo se non habere, hac fraude remissionem debiti à creditore obtinet, non sit liber à restitutione, scribit *Card. Tolet. de instruct. sacerd. li. 5. c. 26. n. 2. vers. tertia.* & facit, quod scripsi *infra num. 56. & seqq. & sub n. 60. vers. confirmatur.* & quod scripsi *§. praced. qu. 7. par. 3. limit. 29. n. 5. extens. 3.*

Subdeclara ex his, quæ scripsi *infra n. 62. vers. hac* & reliqua vide *apud Stracch. ibi citatum.*

54 Exemplifica tertio in cessione, & delegatione, quæ non sunt propriæ solutiones, ideoque in eis insurgunt multæ controversiæ, de quibus scripsi *infra n. 249. & seqq. & n. 280. & seqq.*

55 Exemplifica quarto apud mercatores in solutione, quam faciunt accommodationem scriptutarum in eorum libris, quia illa scriptura obtinet vim solutionis, *Rot. Genuen. decis. 2. erant. n. 4. in fine, & nu. 5. & Joann. Bapt. Cavar. tractat. de camb. in praelud. ver. octavo loco. versus finem. fol 214.* & quod per solam scripturam in libro rationum fiat solutio sine pecunia numerata, supponit absque difficultate *Mich. Sal. ad D. Thom. 2. 2. post qu. 78. in disput. de camb. qu. 4. art. 2. controv. 12. sub num. 4. vers. colligunt. tom. 2. fol. 589.* & quod usu discamus, apud magni nominis mercatores raro numerari pecunias, sed ad adscribi littera crediti, vel debiti, scribit *Navar. cons. 31. reverend. vers. ad primum tam. li. 5. de usur.* & quod solutio dicatur fieri in loco, ubi accommodantur scripturæ, scribit *in cod. cons. 31. vers. postremo auctoritate. in fine*, & quòd apud campsorem depositarium duobus modis fiat depositio pecuniæ; videlicet per numerationem, & per traditionem chirographorum, acceptorum ab eo pro pecunia numerata, & iisdem duobus modis fiat àb eo redditio, scilicet numerando, & tradendo chirographos, quibus rogat alium campsorem, ut pro eo numeret, scribunt *Nauar. in man. conf. s cap. 17. de usura circa cambia, sub nu. 293. & in ca. navigantti. nu. 37. vers. hujus tamen de usur. & Romal. Coli tractat. de camb. cap. 34.* quos duos posteremos secutus sum *§. praecedenti quaest. 7. part. 2. ampl. 3. nam. 9.* & in nundinis fieri ejusmodi solutiones per acceptationem litterarum retuli, & secutus sum *ex Sot. & Io. Azor. in glos. praeceden. sub nu. 10. & 11.* & hæc species solutionis non exorbitat à dispositione juris communis, quia in ejusmodi accommodatione scripturaeum inest virtualiter satisfactio, per ea quæ scribit *Rot. Gennen. dec. 1. sub nu. 8. vers. secundo quod.* & latius *dec. 4. dum judicavit. numer. 13.* quicquid scribat in contrarium *Joan. Bapt. Cavat. d. tract. de camb. tit. d. fine cambiorum, vers quaro an moneus. fol. 224.*

Declara hanc exemplificationem, dum dixi, quòd accommodatio scripturæ habet vim veræ solutionis, ut procedat, quando scriptura est ita clara, ut necessario denotet satisfactionem vel per viam remissionis, vel donationis debiti, secus si scriptura non clare inferat extinctionem debiti; quia remittere, relaxare, seu donare, est renunciare, & renunciatio est strictissimæ naturæ, adeo ut in ea non veniant, nisi expressa, & quæ sunt dubia interpretatur in eam partem, quæ renuncianti magis prodesset, & minus noceret, ut late secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib. 2. capit. 5. sub n. 163. vers. comprobatur. & vers. seqq.* 56

Infero ex hac declaratione, quod summa, id est, partita, scripta inter partitas solutionum à manu sinistra libri ratiocinorum pro debitore contra partitas, scriptas à manu dextra ejusdem libri pro creditore, si sit sequenribus verbis concepta, *1606. à 23. di Decembre. Et per lib. 4841. 5. 9. che per estintione di questo conto, per ordine, dato hoggi dal Signor N. si passano alle avarie lib.*--------------------4851. 5. 9. non tinerat debitorem, quia non habetur loco solutionis, seu remissionis. 57

Ratio hujus illationis est, quia avaria secundum dispositionem statutorum Genuensium *lib. 4. cap. 17 de securitatibus. §. assecuratores, il 1.* est omne damnu, quod casu fortuito sequitur, seu contingit in navigio cum inventario, seu rebus assecuratis ultra expensas, quæ contingere possunt, etiam si non sequatur taliter, quod posset dici, casum sinistrum super toto secutum esse, & hæc pro rata, sive jactus, sive avariæ, spectantis rei assecuratæ, & *li. 2. c. 4. de causis brevioribus. §. sed in causis. in illis verbis, vel occasione emendationis avaria, vel daui, qua, &c* & *li. 1. c. 11. de calculatorib. in illis verbis: petierit fieri calculū de jactu, seu avaria contra mercatores, &c.* & sic damnum, quod statuentes in re assecurata avariam dicunt, mercatores 58

in

in dati, & accepti calculo, quasi desperatam crediti exactionem inter auarias, id est damna, & iacturas ponunt. Auariam etiam vocant lucrum, quod percipiunt ex aliquo negotio separato, de quo nolunt calculum tenere ordinarium.

95 Solent mercatores in ratiocinorum libros omnia data, & accepta referre, & cum calculum, seu computum adæquatum reperiunt, vocant, *tranquillum*.

96 Sed pati auariam, non est donare, remittere, vel renunciare, sed est coactè damnum pati: ergo creditor, indicando in eius libris auariam, non liberat debitorem, & ita de stylo seruari sæpe à mercatoribus audiui.

Confirmatur hæc illatio, quia sicut remissio, quam creditor, aliqua crediti parte habita, facit debitori decocto non liberat debitorem, si ad pinguiorem fortunam deuenerit, *Strach. & Io. Azor.* quos secutus sum *supra n.52.& 53.vers. declara.* ita etiam hæc descriptio debitoris in calculo auariarum non liberat debitorem, quia creditor coactè, & inuitus tunc non habet eum pro debitore.

16 Contra hanc illationem; & stylum allegabatur, quod sicut creditor, tradendo debitori cautionis scripturam, videtur ei remittere debitum, *l. 2. ff. de pact. Negus. tract. de pign memb.3.6.par.princ num.19 tom. 6.par. 1 fol. 247.* ita etiam creditor, notando in eius libro extinctionem computi, videtur remittere illud debitum, vt saltem illius debiti interesse.

In hac difficultate (vt facilis moris est apud Genuenses) dabantur in Rota hinc inde fides, subscriptæ à pluribus mercatoribus Genuensibus, & quidem primariis, quarum tenores, & subscriptiones erant, vt infra; cum suppositione huius casus:

Pietro nel suo libro tiene debitore Giouanni di scudi 1000. *gli da credito all'incontro di secudi* 700. *hauuti nel Cartulario di S.Giorgio, & gli restanti scuti* 300. *gli passa all'auarie in tutto come sotto*, à manu dextra libri.

1603.*à* 4.*di Nouembr.*

Gionanni mi deue secudi 1000. *come per vna tale scrittvra.----sc.*1000.& à manu sinistra.

1603.*à* 4.*di Nouembre.*

Hauere sc. 700 *che mi hapagato nel Cartulario di S.Giorgio-----------------------------sc.*700.

Epiu à 7.*di Febraro* 1610. *in scudi* 300. *che per estintione di questo conto si passano all'auarie---- sc.* 300.

Pietro dopò della detta scrittura, fatta nel suo libro in tutto, come sopro, vuol riscuotere ad Giouanni li scudi 300.*della seconda partita à credito, si domanda hora, se in vso mercantile si sia Pietro pregiudicato, per hauer passato detti scudi* 300.*all'auarie, & se per detta scrittura, fatta nel modo di sopra, viene estinto il debito di Giouanui, in modo che venghi liberato dal detto debito di detti scudi* 300. *passati all'auarie, come sopra, ò pure se, non ostante detta scrittura, possa detto Pietro riscuotere da Giouanni li detti scudi* 300. *che per altro non gli ha mai pagati*, Tenor fidei.

Io.N sono di parere, che Pietro, per hauer passato la sudetta scrittura nel suo libro à debito dell'auarie, con estinguere il conto di Giouanni, non si sia pregiudicato di non poter scoder la detta partita, quando gli piace, non prouando la sudetta scrittura à pagamento, ne estintione del debito, ne renuntiatione delle ragioni, & attioni del detto Pietro, anzi può in ogni tempo contra scriuere la detta partita dal conto dell'auarie, & tirarla in debito di Giouanni, che resta tuttauia vero debitore, & far à fino à tantorealement paghi il suo debito, remettendomi à cui, &c. huicque attestationi se subscripserunt alii octo.

Tenor alterius fidei, 1615.*à* 4. *Maggio In Genoua, Noi infra scritti facciamo fede, che quando nelli libri de mercadanti si manda vna partita all'auarie senza altra ri salue della ququale era debitore vn debitor buono, & dal quale se si volesse scodere, egli herauebbe larga commodita di pagarla, che communement se intende, che il Padrone del libro, cio è il creditore non vuole più tenere debitore quel tale, che la doueua, & per consequenza galie la remitte, condona, ò rilassa.*

Io. N. sono di parere, che quelli, che nelli lor libri estinguono vn debitor nelle auarie senza causa alcuna, habbino allhora intententione di non volerlo scuoder perche altrimente per stile vsato fra scritturali non andrebbe vn debitore buono, & che se intende esse di voler scuoder, estinto in dette auarie, remittendomi però à chi hauesse differente, & miglior parere.

Io. N. sono dell'istesso parere del sudetto Signor N. soggiongendo che quando si estingue nelle auarie vn debito, che chi lo deue, è buono debitore, senza risena alcuna dipoter lo scuodere, non ostante la estinatione, che allhora se intende esto debito estinto, in modo che von possa più esser douuto, & hauere il debitore estinto giusta pretentione di difender si di non esser più debitore. & huic attestationi se subscripserunt alii viginti tres.

Hæc posterior fides videbatur continere distinctionem iuris communis, in casus, quo creditor debitori decocto, seu aliter non soluendo, remittit debitum, quia remissio non intelligitur facta libere, ideoque creditor, quandocunque debitor ad pinguiorem peruenit fortunam, poterit ab eo solidum exigere, vt scripsi *supra n.52.* & 53. secus si remissio fieret, quando iam ad pinguiorem peruenisset fortunam, seu esset soluendo, quia tunc censeretur omnino liberatus, vt *ex Rom. cons.* 404. sequitur *Stracc. tract. de coct. par. 4. n. 9. vers. consultus.* & clarius, ac correctè *par.6.sub n.1.& seqq.tom.6.par.1. fol.321.* vbi videas. 62

Rota illa, sequendo primam fidem, tum quia erat iuri consona, tum quia erat probata in actis; & non secundam, quia, licet ea, attenta hac distinctione, potuisset forsan præualere, tamen qualitas idoneitatis debitoris non erat probata, protulit sententiam ad fauorem actoris; sed ex iustissimis de causis, non pro toto prætenso interesse.

Exemplifica quinto in promissione mercatoris, facta creditori ad instantiam debitoris, quia de stylo mercatorum illa promissio cedit loco solutionis pecuniæ & ideo liberat debitorem, *Bar. in l.15.singularia n.19. ff. si cert.* & quod de consuetudine postquam campsor, vel mercator promisit creditori, & creditor acceptauit, debitor liberetur ipso iure, sequitur *Affl. dec.353.dubia.n.5 Strach. tract. de decoctor.p.p.5.sub.n.5. vers. incurrit. to. 6.p.1.fol. 321.* Et quod promissio mercatorum habeat vim solutionis ex generali, & inueterata consuetudine totius Italiæ, scribit *Rot. Gen. decis. 4. de dem indicuit. 9.* quam sequuta est *Rot. diuers. dec.285.dixerunt. sub 1. 7. cor. n bon. mem. Card. Pamphilio, in Beneuent. census 29. Maii 1595. seu 1598 in impressis Ludouici 1612.* quæ est superflue rursus impressa Romæ anno 1615 *in n.dec.*114 & quod cedula bancarii, seu cedula mercatoris dicatur continere veram solutionem, & consignationem, dixit *Put. dec.163.die 2. Iunii lib.1.& Rot. Rom. in Lanuen. pecuniaria iurs. vnde cessat. die veneris 15. Aprilis, coram Illustrissim. Card. Lancell* quæ allegit consimiles, & non est inter impressis, quas allegaui *§.præce l.q.7.part 2, ampl. 8. n.4* & quod propterea notarius attestans in instrumento de solutione, possit inteligi de solu- 63

tione per consignationem cedulæ, scribit *ead. Rot. d. dec. coram Illustriss. Card. Lancellotto*, Et quod sit inueterata consuetudo, quod quælibet promissio, facta in banco mercantili, cedat loco solutionis, scribit *Alex. Raudens. in exposit. super banc. S. Ambr. n.* 124. & quòd ubi viget hæc consuetudo, sit illi adhærendum, scribit *Ang. in l. 58. qui usumfructum. nu. 2. ff. de verb. oblig.* imo, si negotiator emat merces, earumve pretium chirographo suo apud campsorem consignet proximis nundinis solvendum, non existimatur credito emere, sed præsenti pecunia, *Sot. de just. & jur. lib. 6. q. 11. art. 1. col. 2. ibi, quamobrem mercator. fol. 612.*

64 Extende hanc exemplificationem, ut procedat etiam in solutione pretii census, quia etsi ex dispositione constitutionis Pii V. solutio fieri debeat verè in pecunia numerata coram notario, & testibus, & aliter facta census sit nullus, ut secutus sum §. *præced. q. 1. num.* 232. tamen si emptor census coram notario, & testibus tradit venditori cedulam bancariam, cujus vigore effectualis sequatur solutio, census est validus *Rot. divers. decis. 286. de anno. numero 5. vers. imo & post. & n. 6. coram R.P.D. Litta, 10. Februarii 1597. in Eg.bina census inter impressas Lugduni anno 1612. & ex alia Rotâ dec.* scripsi *supra hac. ead. glos. num. 7.*

Pro absoluta tamen intelligentia materiæ hujus exemplificationis vide omnia ea, quæ scripsi *infra n. 244. & seqq.*

65 Exemplifica sexto, in præscriptione, quæ non est vera solutio, sed tamen inducit effectum solutionis, cum liberet debitorem: de qua præscriptione, & liberatione pluribus hic non ago, vide aliqua, quæ scripsi *§. præced. qu. 7. par. 2. ampl. 19. nu. 127. & seqq.* & præsertim *n. 135. il. 4.* & *seqq.*

Exemplifica septimo in deposito, quod etsi non sit vera solutio, & proinde dicamus, quod qui deponit, non solvit, *Bar. in l. 6. item liberatur sub n. 3. ibi, & eadem ratione ff. quib. mod. pign vel hypoth. fol. & Tiraq. de retr. lign. §. 9. gl. 3. sub n. 3.* tamen exemplificatio est vera in multis casibus.

Primus casus est de stylo Aud. Cam. quia de ejus stylo, quia est probatus etiam in Rota, depositum habetur loco solutionis, *Mohed. dec. 6. alias 285. licet initio de excep.* dicens, quod etsi exceptio non numeratæ pecuniæ non retardet executionem obligationis Cameralis, ideoq; debitor debeat solvere, & postea repetere: tamen, inquit, fuisse per omnes tentum, quod debitor poterat facere depositum, quod habetur loco solutionis, & postea probare exceptionem non numeratæ pecuniæ, ac si verè solvisset.

Secundus casus est, quando creditor recusasset accipere solutionem, quia tunc debitor posset facere depositum, quod haberet vim solutionis, ut latè declaravi *inf. nu.* 161. & *seqq.* junctis præcedentibus eundem numerum.

Tertius casus est, quando debitum non est liquidum, quia tunc debitor excusatur à mora, & consequenter ante liquidationem non tenetur solvere, & ad summum posset teneri ad faciendum depositum.

66 Exemplifica octavo in cessione bonorum, quia communis est conclusio, quod liberat debitorem ac si soluisset, ut discutiendo multa pertinentia ad materiam hujus exemplificationis scripsi *infr. §. gl. 5. n.* 122.

Declara primo hanc conclusionem ut liberet debitorem, donec manet impotens ad satisfaciendum, secus cum potuerit satisfacere, *Medin. in suis tract. to. 2. tit. de reb. restit. q. 3. in 3. caus. in fin. vers. facta autem in fin. fol. 32.*

Extende hanc declarationem, ut procedat, etiam si creditor reliquum debitori, cedenti, remitteret, per ea, quæ scripsi *supra n. 52. & 53.*

Declara secundo, distinguendo duplex debitum: Aut enim debitum procedit ex delicto, puta, ex furto, rapina, seu violentia, & tunc tam in foro interiori, quàm in foro exteriori tenetur solvere, & restituere integrum, nihilo sibi retento. *Medin. d. claus. 3. in fine initii, fol. 31.* imo ad cessionem bonorum non admittitur, sed venit puniendus, ut dixi, *infra § 7. gloss. 5. num. 144. in fine*: Aut procedit ex contractu & tunc rursus distinguo inter forum, & forum: In foro enim exteriori admittitur non solum ad cessionem bonorum, & cedendo liberatur, sed potest enim sibi retinere aliquid ne indigeat, *Medin. dict. quæst. 3. caus. 3. in fine initii, & quæst. 5. vers. respondetur quod ista. fol. 70.* In foro autem interiori tenetur solvere, & restituere integrum, etiam quòd remaneat indigens, & inops, nulla in hoc constituta differentia, an debitum procedat ex delicto, vel ex contractu, *Medin. d. qu. 3. caus. 3. præveniendo. fol. 31. & d. qu. 5. vers. respondetur quod ista, fol. 70.*

Confirmatur hoc de foro interiori, tum qui leges humanæ neminem excusant in conscientia contra legem divinam, & naturalem; at lex divina, & naturalis est, ut quicquid homo alteri debet, restituat, *Apost. ad Roman 13. numero 7. reddite ergo omnibus debita, &c. & num. 8. nemini quicquam debeatis.* tum quia præceptum est, *non facies furtum*; in quo non minus prohibetur rei alienæ detentio, quam acceptio; cum ergo pro sustentanda natura, aus statu non liceat aliena, invito domino, auferre, ubi homo posset aliter suæ indigentiæ providere, sequitur, quod nec ob eandem causam possit aliena retinere, *Medin. in loco supra proximè citato.*

Reliqua, pertinentia ad hanc cessionis bonorum materiam, habes *infra §. 7. gl. 5. nu. 122. & seqq.*

Exemplifica nono in quavis alia satisfactione, quia stabit loco solutionis, *l. 52. satisfactio pro solutione est ff. de solut.*

Contrarium innuit Gl. ibidem, dum sub satisfactione intelligit dationem fidejussionis, vel pignoris, & tamen nec fidejussio, nec pignus liberat debitorem. 67

Confirmatur hæc opinio contraria, quia confessio in dubio debet intelligi, quo minus præjudicet confitenti, & potius contra eum qui eam producit, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. li. 2. c. 11 n. 4. 9.* & 449. 68

Sed satisfactio potest intelligi, etiam remanente actione, ut puta, quia tu debitor satisfacias mihi, de idoneo fidejussore, seu de pignore, vel de instrumento, seu alia scriptura, quæ me nunc cautum reddat, cum antea deficeret mihi probatio; & consequenter dico tunc, mihi datam esse satisfactionem, seu te mihi satisfecisse, & ideo militant quæ scripsi *supra n. 56. vers. declara.* 69

Ego distinguo: Aut creditor exprimit modum quo sibi fuit satisfactum: & tunc sumus in re clara, quod illa satisfactio non extenditur ultra: Aut creditor non exprimit modum, sed vocat se simpliciter satisfactum; & isto casu, quicquid dici possit in puncto juris, intelligitur de plena satisfactione, & sic de to- 70

tali

tali extinctione debiti: quia oratio indefinita æquipollet vniuersali, & illa indefinita est clara, & sine dubio, & sic cessat difficultas confirmationis, & declarationis, de qua *d.n.56*.

Restringe, seu potius subdeclara secundam partem declarationis, positæ *sup.n.47*. dum dixi, impropriam solutionem, factam procuratori ad exigendum, non liberare debitorem, vt non procedat, si ille sit factus procurator in rem propriam, quia iste potest facere ea omnia, quæ posset dominus; quare licet simplex procurator non possit compensare, tamen potest compensare, si sit pocurator in rem propriam vt secutus sum *in meo tract. de iudic. caus. lib.2.c.2.nu.736*.

71 Limita nunc extensionem, quam posui *supra nu. 48.& seqq.* & eius exemplificationes (dum dixi, quod solutio impropria, facta vero domino, liberat quoad omnes effectus veræ, & propriæ solutionis) vt non procedat in solutione pecuniæ, qua emitur census quia istæ impropriæ solutiones non habent effectum constitendit censum, qui constitui potest solum pecunia præsenti, & verè numerata, vt secutus sum *§.praced.q.1.n.209.& seqq.*

Sublimita hanc limitationem in casu, de quo *supra nu.64.vers.extende.*

SUMMARIA.

Soluere quilibet potest debitum, n.72.

Ampliatur hæc conclusio, vt possit soluere etiam tertius, ad soluendum nullatenus obligatus, n.73. Subampliatur primo, etiam si soluat, inuito, & ignorante debitore, n.74. & *76. Declaratur hæc subampliatio, vt soluens, debitore præsente, & contradicente, non possit cōtra eum acquirere actionem negotiorū gestorum, secus si debitor sit præsens, & non contradicat, vel sit absens, & ignorans, n.75. Subampliatur secundo, vt possit soluere, etiam creditori inuito, n.77. & seq. Subampliatur tertio, vt possit non solum soluere, & offerre, sed possit etiam facere depositum, & iura creditoris consequi contra debitorem, n.81.& seqq.*

Solutio si oblata sit à tertio creditori, agenti in iudicio contra debitorem, & creditor eam recuset, debitor potest creditorem repellere; n. 78. Declaratur dupliciter, n.79.& 80.

Possidens rem, si in ea molestatur à creditore hypothecario illius, qui erat, vel est dominus illius rei, potest eidem creditori offerre solutionem, & inde consequi iura creditoris, n.81.& sub n.89.cas.2.& memb.2. Et quid si possideat iniuste, an possit creditorem cogere ad cedendum iura n.82.

Solutionem creditori hypothecario si offerat tertius, qui habeat interesse in liberatione hypotheca, & multo magis si soluat, aquirit actiones, & iura contra debitarem, n.83. & *seqq. Et quando non possit offerre, n. 86. Oblatio, & solutio quomodo sibi posit, n.87.*

Fideiussor soluens potest cogere creditorem ad cedendum iura, n.85.& sub n. 89. cas. 3. Sine quacessione non haberet hypothecariam, sub eodem n. 89. extens. 1. Et quando creditor possit eum cogere sine cessione, eod.n.89.in fine, vers. restringe.

Soluens creditori hyothecario, & nullū habens interesse ratione hypotheca, acquirit actionem negotiorum gestorum non tamen potest cogere creditorem ad cedendum sibi iura, nu. 88. Etiam si iste soluens sit créditor, sed chirographarius eiusdem debitori, n.88. vers. extende

Solvēti proprium debitum non debetur cessio iurium, n.89

Soluenti alienum debitum motu proprio absque vlla obligatione, & nullum habenti intere e, creditor non cogitur cedere iura, sub n.89.vers. secunda.

Cedere tenetur creditor actiones, sub n.89.vers. membrū secundum. Etiā si contra ipsum posset retorqueri, sub n. 89. ext.8. Quod si creditor nullas, quas cedat, habeat actiones. excluditur à petitione, sub eod. n. 89. ext.6.

Cedere quas actiones teneatur creditor, sub nu. 89. extens. 1.& seqq.

Cedendarum actionum exceptio impedit executionem, sub n.89.extens.5.

Cessio actionum est quodammodo venditio nominis debitoris, sub n 89.declar.1.

Cessio actionum, & iurium fieri potest ab omnibus, & quæ persona cedere non possint. sub n.89. declar.3.

Cessio iurium quibus fieri non possit, remissiuè sub n. 89 declar.4.

Cedi potest regulariter omnis actio præter directam, n. 89. declar.5.

QVæro III. quis possit soluere debitum creditori, & soluendo, liberare debitorem? 72

Respondeo, quòd potest soluere ipsemet debitor, & quilibet pro eo *l. 41. soluendo ff. de neg. gest.* cum aliis allegatis *infra num.74. subampliat.1.* hæcque est conclusio, quæ non patitur controuersiam.

Amplia hanc conclusionem vt possit soluere etiam tertius, & extraneus, ad soluendum nullatenus obligatus, *d.l.soluendo, cum allis allegatis nu.seqq.* 73

Subamplia primo, vt procedat, etiam debitore inuito & ignorante; quia naturalis, & ciuilis ratio suadet, alienam conditionem meliorem etiam ignorantis, & inuiti nos facere posse *d. l. 41. soluendo ff. de neg. gest l.23.solutione. l. 54. soluere ff. de solut.* cum aliis allegatis *per Gl.in d. l. soluendo in verbo, cum. Ias. in l.41.tale pactum.§.post diuisionem. num. 2. ff. pact. Neguſ.tract.de pign.in 3.memb.5.par.prin. nu.39. vers. quinto principaliter.tom.6.part.1.fol.234. Menoc. cons. 16.cum interrogatus. num.23. vers. secundo obiicitur. Flan.Card. dec.61. mulier. sub n. 3.&* scripsi J. *sub nu. 365.*& quod creditori volenti possit quis pro debitore etiā inuito solure, & eum liberare: & hoc sit clarum scribit *Paul.de Cast. in d.§. post. diuisione.in fi.n.3.* 74

Restringe hanc subamplationem, distinguendo duas inspectiones pricincipales. 75

Prima inspectio est, quando iste tertius, soluens, inuito, & ignorante debitore intedit, soluendo, acquirere actionem negotiorum gestorum contra debitorem, iuxta ea, quæ secutus sum *infra n.364.& 365 vers.his præmissis.* & in hac inspectione rursus distinguo: Aut debitor est præsens, & contradicit, ac prohibet, ne pro ipso soluat: & isto casu concludo, subampliationem non esse veram, quia non potest quis, me inuito, gerere meum negotium, vt contra me acquirat actionem negociorum gestorum, tiam si vtile velit negotium gere, ut in his terminis ex *Menoch. & stat. Genuen* secutus sum *infra num. 390. declara. 4.* quia non est mera charitas, seu merum beneficium soluentis, quod inuitum conferri possit: Aut debitor est præsens, & solutioni non contradicit, seu est absens, & ignorans: & istis casibus concludo, veram esse subampliatione, & hunc soluentem negociorum gestorum actionem sibi acquirere, etiam si debitor nolit postea ratam habere solutionem, diceretque solventem sibi rem gratam non fecisse, quia nihilominus, ipso debitore invito, esset solventi acquisita actio negotiorum gestorum

nam non ex hoc, quod debitor solutionem ratam non haberet, posset is, qui solvit, cogere creditorem ad restituendum; & sic iniquum esset, ut is, qui solvit, privaretur actione, quam acquisivit, & debitor cum jactura solventis locupletaretur: & quia vice versa posset ille tertius, solvendo negocium potius damnosum quam utile gessisse, tenebitur ipse docere, se utile negotium gessisse; qua propter ista solutio pro debitor absente, & ignorante non solet fieri, nisi in casu, quo evidenter utilitas appareret, & controverti non posset; ut quando quis solvit litteras cambii pro honore litterarum, ne redeant cum protestu; aliàs, si utilitas non sit ita evidens; fatuus esset, qui solveret: poneret enim quod haberet certum, & securum pro tantundem incerto: quare dato isto casu, ut debitor negaret solutionem fuisse sibi utilem, cautela fuisset, si à creditore actionum, & jurium cessionem habuisset, & tanquam cessionarius contra debitorem ageret, ut hinc detegeretur solutionis utilitas.

76 Secunda inspectio est: quando solvens non intendit actionem aliquam acquirere contra debitorem, neque eum habere obligatum: sed intendit eum solum liberare: & in hac inspectione concludo, subampliationem, quod tertius possit, invito debitore, solvere, esse indistincte veram, quia quantumvis debitor non acceptet illam solutionem, tamen est liberatus à creditore, qui illam recipit, & ideo ab eo molestari non potest, cum solutione ejus, quod debebatur, sublata sit omnis actio: si tamen creditor solutionem, etiam ab eodem debitore sponte solvente deinde reciperet, teneretur omnino restituere illi tertio, quod ab eo accepisset.

77 Subamplia secundo, ut iste tertius, & extraneus possit solvere etiam creditori invito, qui est casus magis dubius, *Paul. de Cast. in l. 41. tale pactum §. post divisionem. nu. 2. & Jas. n. 3. ff. de pact. Neguss. tract. de pign. in 3. memb. 5 par. princip. n. 39. tom. 6. par. 1. fol. 234.* & *Flam. Cart. dec. 61. mulier. n. 5.*

78 Extende hanc subampliationem, ut in tantum extraneus possit solvere, ut si creditori solutionem offerat, & is eam recuset, dicendo, quod vult eam à suo debitore, contra quem agit, debitor, probata solutionis oblatæ recusatione, poterit creditorem repellere: quod esse perpetuo menti tenendum, scribit *Paul. de Castr.* quem sequuntur *Jas. Neguss. & Flam. Cart. In locis supra proxime citatis.*

79 Declara primo hanc extensionem, ut procedat, quando oblatio fit à tertio in eodem judicio, quo creditor agit contra debitorem, quia tunc in illo judicio, potest debitor eum repellere: secus in alio judicio, quo creditor denuo ageret contra debitorem: quia illa oblatio, facta in alio judicio, & recusata, non extinguit obligationem, & ideo creditor poterit iterum petere, cum illa recusatio solutionis oblatæ constituat solum creditorem in mora, *Neguss. tract. de pign. in 3. memb. 5. par. prin. n. 40. to. 6. par. 1. fol. 234.*

80 Declara secundo, ut illa oblatio solutionis recusatæ constituat creditorem in mora, ut dixi, etiam quod non fuerit realis oblatio, juxta ea quæ secutus sum *infra n. 157. vers. restringe.* & consequenter illa mora erit apta ad nocendum ipsi creditori in illis casibus, de quibus egi *infra n. 160. & infra nu. 194.*

81 Subamplia tertio, ut tertius possit non solum solvere, & offerre creditori, ut dixi, sed possit facere etiam depositum, eoque facto, aut solutione à creditore acceptata, possit ejusdem creditoris jura, & actiones consequi contra debitorem, pro quo solvit, & quem liberavit: sed cum distinctione trium principalium casuum.

Primus casus est, quando tertius possidet rem, creditori pignoratam: & quia in ea molestatur ab ipso creditore hypothecario, offert illi solutionem, ad effectum eam liberandi ab illa hypotheca, & liberatam retinendi: & isto casu concludo, quod potest solutionem offerre, hancque obligationem potest facere, etiam postquam esset, condemnatus in hypothecaria, antequam rem tradat, *Paul. de Castr. in l. 60. si res obligata, sub n. 4. ff. de leg. 1.*

Extende, declarando hanc conclusionem, ut ad prædictum effectum procedat, etiam si sit possessor injustus, secutus ad effectum cogendi creditorem ad cedendum jura sua, tam personalia, quam hypothecaria per viam exceptionis, quia non posset hoc facere, nisi esset possessor justus. *Paul. de Castr. sub d. n. 4. in fine.* 82

Pro & contra hanc extensionem, dum facit differentiam inter possessorem justum, & possessorem injustum quoad impetrandam cessionem jurium, multa adducit *Neguss. tract. de pign. in 3. memb. 5. part. princ. n. 26. & 17. to. 6. par. 1. fol. 232.* & residet in opinione contra Paul. de Castr. & sic contra hanc extensionem: & firmat, quod tam possessor justus, quàm injustus consequatur cessionem jurium, & ita ex communi opinione contra eundem Paul. de Castrens. videtur residere *Afflict. decis. 259. fuit decisum. in fin.* tu poteris melius cogitare, quia in isto passu pro nunc ero merus relator.

Secundus casus est, quando iste tertius rem, creditori hypothecatam, non possidet, habet tamen magnum interesse in solutione, & liberatione debitoris: & isto etiam casu concludo, quòd potest offerre; & offerendo, seu solvendo, acquirere jura, actiones contra debitorem: quod ostendo, considerando in hoc secundo casu tria membra. 83

Primum membrum est, quando iste tertius, offerens solutionem, habet jus in ea re, quia est dominus illius rei: tunc potest ipse per modum agendi offerre solutionem, & facere sibi tradi illud pignus & actiones sibi cedi, *Paul. de Castr. in d. l. si res obligata, n. 5. in secundo casu.*

Secundum membrum est, quando non est dominus illius rei pignoratæ, habet tamen in ea etiam ipse jus hypothecæ, sed posterius: & in isto membro conludo, quod potest similiter offerre primo creditori, & liberare rem ab eo, & facere sibi cedi jura *Paul. de Castr. ubi supra Affl. dec. 259. fuit decisum. n. 1. Neguss. tract. de pign. in 3. memb. 5 par. princ. sub num. 6. fallen. 2. & n. 10. & seqq. in quibus* multipliciter ampliat, & *Flam. Cart. dec. 61. mulier. n. 11. & 12.* 84

Tertium est, quando nullum jus habet in re, tamen ipse est fidejussor debitoris: & concludo similiter, quod solvendo potest cogere creditorem ad cecedendum sibi jura, ut secutus sum *inf. sub n. 89. vers. tertius casus*, ut videas. 85

Restringe primo, declarando conclusionem hujus secundi casus, ut procedat in oblatione, facta loco, & tempore congruis; secus in oblatione, quæ fieret incongruis loco, & tempore; & proinde mulieri, quæ viro vergente ad inopiam, ageret pro collocatione dotis in tuto, non posset secundus creditor mariti, quamvis hypothecarius, offerre dotis solutionem, *Osasch. dec. 135. quæstio difficilis nu. 9. & seqq. vers. contraria.* ubi quod hæc videtur verior, & magis communis opinio. 86

Confir,

Confirmatur hæc restrictio, quia oblatio debet fieri congruis loco, & tempore, alias non operatur, testibus his, quos citavi *infra num* 16 *&* 169.*illa n.* 2. quòd tamen huic secundo posteriori creditori competat remedium, dixi *infra* §. 7. *gl.* 5. *n.* 91.

87 Restringe secundo, ut iste secundus creditor hypothecarius, solvendo primo creditori, præferatur aliis creditoribus, quoad creditum primi creditoris, & pro illa quantitate, in quam succedit, sed non quoad creditum ipsius secundi, quia pro eo non præfertur alteri, qui sit prior se, licet posterior primo, *Neguf. tract. de pign.in* 3. *memb.* 5. *par.princ.sub.n.* 10. *ibi, intellige tamen, fol.* 231. *tom.* 9. *par.* 1.

88 Tertius casus est, quando iste tertius nullum habet interesse, sicque nullum habet jus in re, neq; est aliquo modo obligatus pro illo debito: & isto casu concludo, quòd potest offerre & solvere, quoad effectum liberandi debitorem, & acquirendi contra eum actionem negotiorum gestorum, sed non quoad effectum consequendi cessionem jurium, quia isto casu creditor non cogitur invitus actiones cedere, *l.* 5. *nulla.* & *ibi Doct. C. de solut.* & *liber. Cyn. in l. unica.q.*16.*quæ est ultima,n.* 18. *C. etiam ob chirograph. pecun.&c.tit.* 27. *lib.* 8. & latius, ac clarius *Paul. de Cast.in d.l si res obligata.n.*6.*Neguf tract.de pign. in* 3. *memb.*5.*par.princ fall.*2.*n.*6. *fol.*231. & *n.* 42.*fol.*234. & *Flam.Cart dec.*61. *mulier. n.* 8.& 14. & concordant quæ scripsi *supra sub n.* 75. *in prima inspectione in secundo membro distinctionis.*

Extende hanc conclusionem, ut procedat, etiam si iste, qui offert creditori solutionem, sit creditor ejusdem debitoris; quia si ipse offerens sit creditor chirographarius sine hypotheca, ideoque nullum habeat jus in pignore, quod habet alius creditor, illa oblatio, seu solutio liberet quidem tam pignus, quàm debitorem, sed tamen ipse solvens non acquirit jura illius creditoris contra debitorem, neq; jus pignoris, neque illum creditorem potest cogere ad cedendum sibi jura; & proinde secundus creditor hypothecarius erit tunc primus in dicta hypotheca *Neguf.tract. de pign. in* 3. *memb.*5.*par princ.nu.*6.*fall.* 2. & clarius *nu.*42.*fol.* 231. & 234. *tom.* 6.*part.* 1. & *Flam. Cart.dec.* 61. *mulier. n.* 9. 10. & 14.

Pro majori hujus extensionis intelligentia vide casum notabilem, quo restringitur hæc extensio *infra n.* 416.

Firmata conclusione, quod quilibet possit solvere pro alio, & solvendo, illum liberare, prout ampliando, subampliando, & distinguendo casus, & membra, scripsi *supra n.* 72. & *seq. usque ad nu. præcedentem inclusive.*

Declara primo, an & quando creditor teneatur solventi cedere jura, & actiones; adhibendo duplicem inspectionem.

89 Prima inspectio est, quando quis solvit debitum proprium; nempe, uti debitor principalis: & in hac inspectione concludo, agendum non esse de jurium cessione, tum quia solvente principali, habet locum regula (solutione ejus, quod debetur, tollitur omnis obligatio) sicque sublata obligatione, à qua oritur actio, ut effectus oritur à causa, necesse est, ut tollatur etiam actio; tum quia illa cessio jurium, & actionum militaret contra ipsummet debitorem, quòd est absurdum; quia nemo potest esse debitor sui ipsius, sicut etiam nulli servit res sua, *l.* 25.*in re communi. ff. de servit.urban.præd.*& *l.* 5 *uti frui, ff. si ususfruct. pet.* &c. & justitia debet esse ad alterum, ut secutus sum *infr.*§.6.*gl.*1 *n* 12.& quòd debitori solventi proprium debitum, nulla fiat cessio, scribit pro regula clara *Franch.decis.*35.*vera est. nu.*7. *vers.*2.*dicebatur par.* 1.

Secunda inspectio est; quando solvens non solvit debitum proprium uti principalis debitor, sed solvit alio nomine debitum principaliter alterius: & in hac inspectione considero duo membra principalia.

Membrum primum est, quando solvens solvit non molestatus, sed sponte: & in hoc membro considero tres casus.

Primus casus est, quando is, qui solvit, non est aliquo modo obligatus ad solvendum; neque ostendit, se habere aliquod jus, seu interesse in solutione, & liberatione debitoris; & ideò, solvendo, solvit sponte, & motu proprio, nulla necessitate futuri damni urgente: & isto casu concludo, quod creditor non cogitur solventi cedere jura, & actiones, per ea quæ scripsi *supra n.* 88. si tamen cesserit, utilis erit cessio.

Secundus casus est, quando licet non sit obligatus, tamen possidet rem, creditori pignoratam, vel aliter habet jus in re, seu interesse in solutione, & liberatione debitoris: & isto casu concludo, quòd creditor, cui solvit, debet cedere jura, & actiones, ut secutus sum *s sub nu.* 1. & *seq. usque ad n.* 85. *exclusive* ubi videas, & ex dictis *d.n.*81.collige ampliationem, ut multo magis procedat, si molestatus solveret.

Tertius casus est, quando solvens est obligatus solvere pro principali debitore, uti fidejussor: & isto casu concludo, creditorem teneri ad cedendum jura & actiones, *auth.presente.in fine. C. de fidejus. Paul. de Castr. in l.* 60. *si res obligata nu.*5. *in* 2.*cas.ff.de leg.* 1. & Genuenses hanc cessionem habent ipso jure à stat. *lib.* 6. *c.* 9. §.*item intelligatur.*

Amplia primo hanc conclusionem, ut creditor teneatur cedere, etiamsi fidejussor in instrumento fidejussionis renunciasset omni juris, & legum auxilio quia hæc renunciatio non comprehendit auxilium cedendarum actionum, *Dec.cons.*99 *in caus. num.* 3. & *Virgin. de Boccat. tract. de societ.offic. num.*49.*vers. nota etiam.*

Secus quando renunciasset in specie cessioni actionum, ut dixi *infra hoc eod.n.vers. restringe.*

Amplia secundo, ut hæc cessio jurium debeatur ei etiam ex intervallo, qui fidejussor solvendo extinguit propriam obligationem, non autem aliorum; & consequenter cessio jurium etiam ex intervallo est utilis *Gabr.cons.*63.*Paulus,n.* 3.*&* 10.*lib.*2.*& Virg. de Boccat.de societ.offi .n.* 116. *vers. cessio*

Membrum secundum est, quando quis non sponte, sed coactus, seu molestatus solvit creditori, cogenti, & molestanti: & in isto membro firmo conclusionem generalem, quòd, cum iste solvat coactus, creditor, cui solvit, tenetur cedere jura, & actiones, nullo adhibito discrimine, quo nomine soluat; an uti fidejussor, seu mandatarius; an uti tertius possessor, vel quovis alio nomine, quod excogitari posset. dummodo solvat invitus; & in terminis hujus membri intelligo *Dec.in cons.*194.*sub nu.*2.*in* 3.*&* 5.*argumento, & Bertaz.de claus.claus.* 40.*gl.*4.*sub n.* 6. *vers. nunc de secundo*, dum dicit, cessionis actionum beneficium, per creditorem faciende, compertere tam fidejussoribus, & mandatoribus, quam correis, & tertiis possessoribus, nec non & negociorum gestoribus, procuratoribus, & aliis solvantibus pro alio.

Extende primo easdem conclusiones, in quibus dixi, quòd creditor tenetur cedere jura & actiones,

vt teneatur cedere nedum actionem perſonalem, ſibi competentem, ſed etiam hypothecariam, *Berta. d. gloſ.* 4. *ſub nu.* 7. nam fideiuſſori ſoluenti competit actio mandatis, ſed non competit hypothecaria, niſi ei cedatur, *l.* 14. *mandati, C. de fideiuſ.* & quod fideiuſſori, ſoluenti integrum debitum, ſicque etiam pro confideiuſſore, creditor teneatur cedere actionem hypothecariam, quam fideiuſſor non habet contra confideiuſſorem, ſcribit *Uirg. de Bocc. tract. de ſociet. offic. n.* 50.

Extende ſecundo, vt teneatur cedere etiam naturalem obligationem, & officium iudicis contra principalem, & contra fideiuſſorem, *Bar. in l.* 76. *Modeſtinus. n.* 12. *q.* 4. *ff. de ſolut. Bert. in loco ſup. proximè cit.*

Extende tertio, vt vltra ceſſionem iurium teneatur fideiuſſori ſoluenti reſtituere pignora, quæ haberet debitoris, *l.* 2. *C. de fideiuſſ. Bertaz. d. clauſ.* 40. *gloſſ.* 4. *n.* 8.

Tempera hanc extenſionem, vt non porcedat, quando creditor habet eadem pignora, vel hypothecas pro alio credito, quia non cogitur ea dimittere quin prius omne debitum ſibi ſoluatur. *d. l.* 2. *C. fideiuſſ. Virgin. de Boccat. tract. de ſociet. offi. n.* 51. *verſ. quam ceſſionem.*

Extende quarto, vt in ceſſione facienda teneatur etiam exhibere inſtrumentum obligationis principalis, ſecundum vnam opinionem, quam non videtur ſequi *Bertaz. d gl.* 4 *ſub n.* 8

Extende quinto, vt credi[illegible]gens, teneatur in tantum cedere actiones, [illegible] fuerit petita, impediat executionem [illegible] non obſtante ſtatuto, quòd contra executionem [illegible]menti nulla audiatur defenſio, ſeu nulla [illegible] exceptio, quia non intelligitur excluſa exceptio cedendarum actionum, *Bal. & alii,* quos ſecutus ſum §. *præced. q.* 7 *par.* 3. *limit.* 17. *ſub num.* 12 quare creditor non poteſt obtinere executionem, quin faciat ceſſionem iurium, etiam ſi iſta exceptio opponeretur poſt ſententiam, *Bertaz. de clauſ clauſ.* 40. *gl. ſub n* 8.

Extende ſexto, vt ſi creditor nullas, quas cedere poſſit, habeat actiones, excludatur à petitione, *Bertaz. in loco ſupra proxime citato.* Sed de hoc vide *Bar. in l.* 36. *ſi ſtipulatus.* §. *ſi ex duob. nu.* 3. *ff. de fideiuſ.*

Infero, declarando hanc extenſionem, quod ſi tertius creditori, iuxta ſibi cedenti, ſoluerit debitum, & deinde creditor ex iudicis ſententia pecunias, ſibi ſolutas eidem tertio, iurium retroceſſione non petita, reſtituerit, & poſtea idem creditor redeat ad agendum contra fideiuſſorem ſui debitoris, & fideiuſſor opponat exceptionem cedendarum, vtique creditor hac exceptione ſubmouetur; quia deſunt iura cedenda, nam creditor iam ceſſit illa tertio ſoluenti, ideoque penes ſe non remanſerunt, & tertius, pecuniis ſibi reſtitutis, ea amiſit, quia cum ſolutione eius, quod debetur tollatur omnis obligatio, vt dixi *ſupra ſub n.* 18. illa iura penes eum amplius non remanſerunt, adeò quod hodie, ſi vellet non poſſet illa retrocedere; hincq; eſt, quòd iurium ceſſio debet fieri ante ſolutionem, vel ſtatim aut poſt, facta tamen prius conuentione de ceſſione facienda, *Iacob. de Aren. tract. de ceſſ. iur. n.* 70. *verſus finem*, quare ceſſio, facta poſt ſolutionem contra correum pariter obligatum, non valet, niſi pactum de cedendo præceſſerit, *l.* 76. *Modeſtinus. & ibi Bar. initio, ff. de fideiuſſ. & Bertaz. de clauſ. clauſ.* 40. *gloſ.* 4. *ſub nu.* 8. & ratio eſt euidens, quia ſi non fieret ante, vel incontinenti fieret in tempore, quo cedens eam nonhaberet; iuſtitia enim non conſentit, vt ſoluatur nexus, & remaneat nodus, præterequam in caſu, de quo *ſup. ſub hoc eod n. ampl.* 4.

Intellige hanc illationem; vt procedat, quando ſolutio, & ceſſio, facta inter tertium, & creditorem, non fuerint ipſo iure nullæ, ſed imò validæ; quo caſu iura dicuntur extincta, & ideò amplius non reuiuiſcunt *ad tradita per Surd.* quem ſecutus ſum *infra num.* 289. quia de priuatione ad habitum non datur regreſſus *l.* 98. *qui res,* §. *aream. ff. de ſolut.* etiam ſi priuatio non habuerit vltimum plenarium effectum, *Staph. de grat. expect.* §. *dicendum eſt, n.* 16. *tom.* 15. *par.* 1 *fol.* 283. *& Gonzal. ad* 8. *reg. Cancell. gl.* 15. § 2. *nu,* 46. *& ſeqq.* ſicut in ſimili dicimus, quòd vbi res fuerit creditori addita vigore rei iudicatæ, & res poſtea fuerit euicta, tamen creditor non poteſt amplius agere via executiua, quia iam eſt extincta, *Bar. Iaſ.* & plenius *Alex. in l. a diuo Pio* §. *ſi poſt addictũ. ff. de re iud.*

Secus ſi ſolutio & ceſſio fuerint ipſo iure nullæ, quia tunc iura remanſiſſent adhuc penes creditorem.

Adde pro alia intelligentia quæ ſcripſi *ſupr. ſub hoc eod, n. ampl.* 2.

Extende ſeptimo, vt fideiuſſori, ſeu cuiuis ſoluenti, qui obligatus ſoluat pro alio, teneatur creditor cedere actiones etiam ex interuallo, vt ſecutus ſum *ſup. hoc eod. n. ampl.* 2.

Extende octauo, vt creditor teneatur cedere actiones, & iura, etiam ſi contra ipſum poſſint retorqueri, vt late articulo diſcuſſo, conſuluit *Dec. conſil.* 104. *per totum,* præſertim *ſub nu.* 4. *verſ. quarto quia*

Declara ſecundo eandem concluſionem, vt hæc iurium & actionum ceſſio ſit quodammodo vendere nomen debitori, *Bertaz. d. gl.* 4. *n.* 7. *verſ. finali.*

Declara tertio, vt hæc actionum, & iurium ceſſio fieri poſſit ab omnibus, qui ea habent, & transferre poſſunt ſi tamen ſe obligare poſſint, *Ioan. de Graſſ. tract. de ceſſ. iur.* §. 2. *nu* 1. *tom* 3. *part.* 2. *fol.* 73. *& Iac. de Aren. eod. tract. n.* 23. *fol.* 75.

Subdeclara perſonas, quæ cedere ex ſe non poſſunt eſſe infantes, pupillos, & alios, de quibus *Io. de Graſſ. d.* § 2. *n.* 1. & *ſeq. per totum.* & *Iac. de Aren. n.* 25. & *ſeqq.*

Declara quarto, qui ſunt quibus ceſſio iurium fieri non poteſt, prout declarant *Io de Graſſ. de trac. de ceſſ. iur.* § 3. *&* § 4. *n.* 1. 3. 4. *&* 5. *Bertaz. de clauſ.* 40. *gl.* 4 *n.* 13.

Declara quinto, vt ex regula omnis actio cedi poſſit præter actionem directam, quæ remanet affixa oſſibus, & præter eas de quibus *Ioan. de Graſſ. de trac. de ceſſ. iur.* §. 3. *n.* 1. & 2. & *Iac. de Aren. eod. tract.*

Reſtringe eaſdem concluſiones, in quibus diximus, fideiuſſori, ſeu alteri obligato competere exceptionem cedendarum, vt inprima, & quinta extenſione, vt non procedant, quando renunciaſſent huic exceptioni, ſeu beneficio cedendarum actionum, cum poſſit illi renunciari, *Dec. conſ.* 27. *n.* 7. *Virg. de Boccar. tract de ſociet. offi. n.* 49. *verſ. nota etiam.* & *Bertaz. de clauſ. clauſ.* 40 *gl.* 4. *ſub n.* 8. *in vltimis verbis,* & *n.* 9. & ideò inuentam eſſe cautelam, vt expreſſe fiat hæc renunciatio, ſcribit *in ead. gl* 4. *ſub n.* 7.

De actionum ceſſione, quam venditor tenetur facere emptori contra eum, à quo ipſe venditos emerat, quamvis iſte emptor contra ipſum venditorem nullam haberet actionem, vide caſum *infra* §. 7 *gl.* 2. *n.* 79. & 80.

SUMMARIA.

Solutio facta à debitore, qui ex diuerſis cauſis debeat plures

plures sūmas eiusdem quantitatis, si soluēdo, exprimat quam summam soluat,& creditoream,tacendo,recipiat, illa& non alia dicitur soluta,n.90. Etiam si remaneret alia similis summa cum fideiussore, n.91.Et etiam si fideiussor pactus esset cum creditore, ne contra se agere posset, non excusso prius principali debitore; & hoc, si fiat ab ipso debitore,secus si à creditore sibi ipsi,n. 92.
Solut onem si debitor faciat,& non exprimat in qua causa,potest creditor, recipiendo, eligere,dummodo eligat, provt verisimiliter eligeret si solueret ipse, n.93.
Solutione facta,& discordantibus debitore & creditore, in qua causa sit facta, tenetur creditor eam restituere, num. 94.
Solutio quando dicatur facta in duriorem causam, n.95. Declaratur primo quæ causæ dicantur duriores n 96. 98.& seqq. Declaratur secundo, vt postquam lex præsumpserit qua causa sit facta, creditor, & debitor eam etiam de communi consensu in præiudicium tertii variari non possint,num.97.
Soluti præsumuntur fructus seu vsuræ, & non sors. n.99.
Solueus sibi ex pretio pignoris venditi, potest soluere debitum, pro quo habeb..t pignus, & retinere debitū pro quo habt fideiussorem.in n.100.

90 QVæro IV. Debitor ex pluribus causis, & in diuersis summis eiusdem quantitatis, si soluat creditori vnicam summam, & non exprimat, in qua causa soluat: nunquid erit postea in eius facultate, vel in facultate creditoris, declarare in quam causam sit solutum, seu acceptum; vel potius standum erit iuris præsumptioni?

Respondeo, constituendo quatuor casus: Primus casus est, quando debitor soluendo exprimit causam, in qua soluit,& creditori tacendo, solutionem recipit: & isto casu concludo simpliciter, & sine aliqua difficultate, solutionem dici factam in ea causa, quam debitor expressit,siue sit durior, siue leuior, *l.1.& ibi Glos.Bart.sub num.1.ibi, nam quando debitor elegit.*& *nu.2.*& *Paul.de Castr.n.1 ff.de solut.*

91 Extende hanc conclusionem, vt procedat, etiam si ex eiusmodi declaratione remaneret debitum cum fideiussione, & remaneret extinctum debitum minus durum sine fideiussione, quia fideiussor adhuc non posset conqueri de hac declaratione, cum sicut debitor potuisset tunc istas pecunias etiam in mare proiicere; ita etiam tanto magis potuit tunc eas soluere in eam causam, in qua voluit, & hæc extensio probatur *ex l.1.ff.de solut.*

92 Subextende hanc extensionem, vt procedat, etiam si fideiussor pactus esset cum creditore, quòd contra se fideiussorem agere non posset, nisi excusso prius principal debitore; quia istud pactum intelligitur, vt creditor, volens consequi debitum cum fideiussione, excutiat prius principalem debitorem; sed dico, quòd in excussione non potest venire id, quod debitor iam soluit, quia illud solutū non est amplius in bonis debitoris, neque fideiussor potest dicere, fuisse in sui fraudem solutum, cum supponamus, fuisse solutionem non fictam, sed ex causa vera: & procedit hæc subextensio etiam si in bonis debitoris nihil reperiatur,

Secus tamen esset, si non ipse debitor soluisset, sed ipsimet creditores, agendo contra nomina debitoris, vel, procedendo ad subhastationem pignorum actione personali, sibi ipsis soluissent; quia isto casu non possent ipsi eligere solutionem pro ea summa, in qua non habent fideiussorem; tum quia ipsi debent eligere non tanquam debitores, sed debēt eligere, provt eligerent, si ipsi essent debitores, & sic verisimiliter pro ea summa, quæ est cum fideiussione, ex quo dicitur causa durior, vt scripsi *infra num.* 95.& 98. tum quia ipsorummet creditorem facto, & non facto debitoris inops fit excussio.

Secundus casus est, quando debitore non eligente, eligit creditor, recipiendo solutionem, & debitor tacet: & isto casu statur creditoris electioni, dummodo elegerit: provt verisimiliter elegisset, si ipsi fuisset debitor, *l.1.*& *ibi Gloss. Bart.*& *Paul. de Castr. ff.de solut.*quia quod tibi non vis fieri alteri, ne feceris, *Paul Castrens. ibidem n.* 3. & sic electio creditoris videtur de vento; cum debeat ita fieri, ac si fieret à debitore. 93

Tertius casus est, quando alter eligit incontinenti, vt in primo & secundo casu, sed alter electioni statim contradicit: & isto casu concludo, quòd creditor tenetur solutum non accipere, & acceptum restituere debitori, &, non reddendo, videretur eum spoliare, *Bart in d l.1. nu.* 8 *q.3.* & *Paul.de Castr. sub n.1.*& *4.ff. de solut.* 94

Quartus casus est, quando neuter elegit; vel vult eligere ex interuallo, quod non potest; & isto casu concludo,quòd solutio cedit in duriorem causam, & ubi vtraque causa esset æque durior, cedet in antiquiorem, *l.1.2.3.4.* & 5 & 7. *si quid ff. de solut.* & *Ro. diuers.decis.*113.*licet. sub num.3,par.1.*&, quòd censeatur solutum in duriorem causam, scribunt *Corn. consil.91.visa facti sub nu.7.lib.1.Surd.decis.*186. *agebatur n.4.*& communiter omnes. 95

Ratio huius conclusionis est, quia causa durior censetur magis necessaria, & magis vrgere; sed actus debet interpretari, vt trahatur ad casum magis necessarium, per ea, quæ diuersis terminis sequitur*Crauel.cons.*21.*magnificus n.5.cons.*25.*n.29.cons.*158 *sub nu.*13.& *cons.*304.*nu.5.*

Hincque est, quòd in dubio præsumitur quis prius soluere debitum proprium, quam fideiussorium *Maran.in suo spec.in proem. n.20.*

Declaca primo hanc conclusionem, vt duriores causæ dicantur illæ, de quibus *in l.1.& seq.ff. de solu. Corn.cons.295. prima facie.n.* & *2. lib.3. Maran. in d. suo spec.in proem.num.20.*& *Surd.d.decis.* 186.*sub n.4.* & *seqq.* 96

Declara secundo, vt istam grauiorem causam, pro qua lex præsumit factam esse solutionem, creditor, & debitor etiam de communi consensu non possint variare, quando variatio esset in præiudicium tertii, vt puta; ego debeo tibi 500. sine fideiussione, & alia 500. cum fideiussione Petri, seu debeo tibi ex vna eademque causa 1000. & pro 500. ex his do fideiussorem Petrum: soluo tibi deinde 500. non expressa causa, pro qua soluo; postea, vt tibi forsan rem gratam faciam, declaramus ex interuallo de communī consensu, fuisse illa 500. soluta in causa leuiori, id est, pro 500. debitis sine fideiussione: certe: hæc declaratio in præiudicium Petri non tenet, quia per solutionem, & iuris præsumptionem fuit iam liberatus, sicque fuit ei ius iam quæsitum 97

Secus si non oriretur præiudicium tertii; quia tunc nulli dubium, quòd de communi consensu possent declarare.

Confirmatur hæc declaratio in prima parte, quia solutio in dubio præsumitur facta pro summa, debita cum fideiussione ex quo est durior causa, quam summa debita sine fideiussione, *Hier. Gabr. consil.* 98

48.*qui est debitor.n.2.lib.2.Rot.diuers.dec.* 113.*licet sub nu.*3 *par.*1.*& coram R.P.D.Caualerio,in Bononien. fideiussionis,ven. Maii.* 1610. & ideo fideiussor remanet liberatus, quia solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio, etiam accessoria, *Rot.d. decis.*113. *nu.* 4. *& corã R.P.D. Coual. vbi supra*, consequenter non extinguitur debitum pro rata, quando esset vnica summa, cuius aliqua pars esset cum fideiussione, *Hier.Gabr.d.cons.*48.*n.*2.*in fine.*

99 Restringe primo eandem conclusionem, vt non procedat in debito, producente vsuras, quia si debitor soluat simpliciter, & non declarat pro qua causa soluit, intelligitur soluisse vsuras, & non sortem, *l.*1. *C.de solut.Bart.in l.*1.*n.*9. *vers.item oppono.* & *Paul. de Castr.sub n.*6.*ff.eod.* vbi reddunt rationem, quare, cum debitum sortis sit grauius, quia prondcit vsuras, & debitum vsurarum sit leuius, quia vsuræ non producunt vsuras, præsumatur solutum debitum vsurarum, & non debitum sortis.

Ratio huius restrictionis, omissi iis, quas adducunt Doct. est, quia naturaliter colliguntur fructus, & non euellitur arbor; & substantia potest stare sine accessorio, sed accessorium non sine substantia: at lex imitatur naturã, §. *minorem. Instit. de adopt.* igitur consequens est, vt censeantur solutæ vsuræ, & accessiones, quæ sunt fructus.

Nec obstat, quòd debitum sortis sit grauius; quia est aduertendum, quòd regula, quòd præsumatur solutum debitum grauius, & antiquius, procedit, quando debitor teneretur soluere duplex debitum eiusdem quantitatis, puta, bis centum, quorum 100. esset debitum cum vsuris, & centum sine vsuris, vtiq; hoc casu, soluendo centum præsumitur soluere centum, quæ sunt cum vsuris.

100 Restringe secundo, vt non procedat, quando creditor vnius summæ habet pro vna parte illius summæ fideiussorem, & pro alia parte habet pignus, quia, vendendo pignus, potest ex illius pretio sibi soluere eam partem, pro qua habebat pignus, quamvis durior sit pars, pro qua habet fideiussorem, *l.*73. *ob triginta.*& *ibi Paul.de Castr.ff.de solut.*& *Hier.Gabr. cons.* 48.*qui est debitor sub num.*2.*& nu.* 4. *versus finem, l.* 2. præsertim, quia tunc non soluit debitor, sed soluit sibimetipsi creditor.

Inferebam alias ex hac restrictione, quòd si mulier dederit marito lib. 1000. in dotem, pro quibus maritus obligauerit, & hypothecauerit omnino sua bona informa, & vlterius dederit fideiussorem pro summa librarum 400. & deinde, soluto matrimonio per mortem mariti, sibi ex bonis mariti, dotis hypothecæ subiectis, soluerit lib. 700. fideiussor conuentus pro aliis lib. 300. non iure exciperet, in illis lib. 700. quas mulier sibi ipsi soluit, comprehendi lib. 400. pro quibus fideiussit.

Restringe tertio, vt non procedat, quando extant coniecturæ, & circumstantiæ facti, vt solutio non sit facta in duriorem causã, *Rot. diuers. decis.* 92. *tota difficultas.n.*2. *&* 3.*par.*1. quia tunc, stantibus coniecturis, & circumstantiis, non videmur esse in dubio, & vna præsumptio tollit aliam.

SVMMARIA.

Solutio monetæ debet fieri in specie.& forma promissa,& non in alia,quando,si fieret in alia,creditor dãnũ sentiret;secus si non sentiret damnũ,& moneta esset eiusdem ligæ,licet esset diuersæ formæ, 102. *Sed si esset diuersæ ligæ, creditor eam recipere non tenentur, etiam si non sentiret damnun, n.* 103.

*Ampliatur primo hæc conclusio, dum diximus, creditorem debere recipere solutionem etiam in alia moneta, quando non sentit damnum, vt de cõsuetudine procedat etiam si solutio fiat in moneta diuersæ ligæ,puta, quia soluatur argentea,& debeatur aurea,n.*104. *Quamuis aliud sit de iure,n.*105. *Subampliatur primo etiã si moneta,quæ debetur, reperiretur,n.*106. *Subampliatur secundo; etiam si debitor promisisset soluere scutos aureos in aureo, quia dhuc poterit solui moneta argentea, n.* 113.*Subampliatur tertio,etiam si deberetur moneta aurea.seu argentea in magna quantitate,quia debitor posset soluere in minuta area,n.*114. *&* 115. *Contrarium,n.* 116.*& seq.Subapliatur quarto, vt debitor non teneatur probare hanc consuetudinẽ,n.*125.*subapliatur quinto, etiamsi debitor, & creditor conuenissent de solutione facienda in certa specie nummorum,n.*126.

*Ampliatur secendo, vt procedat etiam de iure, quando moneta promissa amplius nõ reperitur,n.*127.*Subapliatur primo, etiam si debitor, & creditor expresse conuenissent. quod solutio fieri non possit in alia moneta, &c. n.*128.*&*129. *Subapliatur secundo, etiã si moneta certæ speciei esset promissa cum iuramento,n.*130. *& seqq.*

*Ampliatur tertio,vt in fisco procedat etiam de iur.n.*134.

Ampliatur quarto, etiã si debitor & *creditor conuenissẽt per pactum expressum de solutione in certa specie,n.* 135 *Subãpliatur primo,etiam si conuentio esset iurata, nu* 138. *Contrarium, ibidem. Subampliatur secundo, etiamsi qualitatem monetæ expressissent ad substantiandam obligationem,n.*137. & 142. *Reiecta contraria opinione, de qua n.*138.& *seqq.*

*Limitatur eadem conclusio,vt non procedat,quando inter debitorem,&creditorem facta est litis contestatio, super qualitate monta promissæ, n.*134.*Declaratur,n.*144.

*Solutio promissa in moneta imaginaria,quæ non reperitur, & ideo perficitur solutione monetarum, quæ recipiuntur,potest fieri in quavis moneta, dummodo, sit vsualis, & proba,num.*145.

*Solutio quando inferat damnum creditori, si fiat in alia specie monetæ, quam in ea, quæ est promissa, n.*108. & *sub n.*117.*& num.*133.

*Monetæ valor,quẽ seruat vsus,si sit diuersus à valore, quẽ imposuit Princepes,qui ex his debeat attẽd,n.*108.&109

*Pensio debet solui, attenta moneta currenti in loco, vbi pensio imponitur,& non in loco, vbi est soluenda,n.*110.

*Valor beneficii consideratur non moneta curreati in loco beneficii, sed secundũ cursum monetæ reducta ad monetam ccurrentem in Curia,vbi impetratur beneficiũ,n.*111

*Pensio solui debet in loco domicilii debitoris,n.*112.

Solui vnum pro alio in debito quantitatis, & *quando possit,sub n*102.&*seqq.n.*117.& 118.

Solutio potest fieri in quauis specie monetæ probe, & *vsualis,quando est promissa moneta, quæ actu non reperitur, n.*118. *Sed vbi appareat qua moneta fuerit exbursata,debet in ea restitui,vel in non dissimili, n.*120.

Mutuãs centũ libras in tot caualIottis tenetur eas recipere in quauis moneta proba, sub n. 118. *Et quando non teneatur recipere in moneta minuta,n.*119.122.& 123

Solutio si fieri deberet de moneta antiquia; & *quia non est in vsu fiat de moneta noua vsuali cuius valor sit auctuus ex bonitate extrinseca,*& *nõ ex bonitate intrinseca,debet tanti æstimari, quanti valebat antiqua, non habita consideratione, quòd valor sit auctus,nu.*133.

QVæro V. an debitor possit soluere, seu restituere in alia moneta, quam in ea, adquam se obligauit? 1

Respondeo; distinguendo duo casus principales, quorum secundum habes *infra nu.*145.

Primus est, quando promissio, seu obligatio solutionis est de certa specie pecuniæ, quæ est reperibilis, & usualis; ut puta, de tot scutis argenteis Genuensibus, de tot regalibus Hispaniæ, de tot Juliis, Paulis, & testonibus status Ecclesiastici, seu de tot scutis aureis quinque stamparum, & similibus: & in isto casu facio conclusionem negativam, conditione tamen vinctam, nempe debitorem non posse solvere aliam monetam, quam eam, ad quam se obligavit; quare non potest se eximere, solvendo monetà æquivalentem; & hæc conclusio procedit, si ex illa æquivalenti solutione creditor pateretur damnum, ut *ex l.99. Paulus. ff. de solu. Ab.Papien. Mart.Laudem.Cur. Sen. Alber. Brun. Covar.* & aliis secutus sum *supra gloss.3. n.112.* secus si non pateretur damnum, quia tunc tenetur recipere unam monetam pro alia, quæ sit ejusdem ligæ, & æstimationis, & sic sint æquivalentes, *Boss. tract. crim.tit. de monet. n.2. Matth. Coler. tract. de process.execut. par.1. c.10.n.4. & sub n.7. vers. deinde etiam*; quia in debito quantitatis potest unum pro alio solvi, *Gloss. in l.2.§. mutui. in verbo. non potest. in fi. ff. si cert. pet.Alber.Brun.tract. de mon. in 2. præsupposit. sub n.1. vers. aliqui. tom. 12. fol.208.* & ita tenent communiter omnes, loquentes in mutuo pecuniarum certæ speciei, de qua communi, quando solutio fit in moneta ejusdem materiæ, sed diversæ, stampæ, & forma; ut puta, debeo Florentinos, & solvo Senenses, vide *Abb. in cap. 18. quanto. in fi. sub n.15. ibi. aut. vult. restituere. de jurejur.* & alios, quos citat *Matth. Coler. d. cap.10. sub num. 6.* seu non dicitur aliud pro alio invito creditore solvi, imo fictione legis dicitur idem solvi, *Bart. in d.l. Paulus q.2. num.3. in fine.* quia, cum solutio fiat in moneta ejusdem materiæ, ligæ, potest illa moneta converti in monetam debitam, & sic non dicitur solvi aliud pro alio, cum censeatur eadem moneta, *Boss. de tit. de monet. sub n.2.* & cum hac distinctione, quando damnum non patitur, intelligas *Covar. tract. de veter. coll. numism. cap.7. §. unico, sub n.1. in 1. conclus. fol.706.* dum scribit simpliciter, quòd etiam ubi obligatio concepta fuit sub certa specie monetæ, creditor cogitur monetam diversæ formæ, & characteris recipere, modo ejusdem materiæ sit, & ad eandem æstimationem, quæ debetur, solutio fiat.

103 Declara istam conclusionem, ut tunc creditor cogatur accipere unam monetam pro alia ejusdem ligæ, quando ex illa acceptione non pateretur damnum, ut dixi, sed quando moneta non est ejusdem ligæ, & materiæ, tunc non tenetur accipere, etiam si ex acceptione nullum pateretur damnum, *Boss. d. tit. de monet. sub num.2.* & præsertim in mutuo; quia mutuum debet restitui in eodem genere; & ideo, si mutuavi monetam auream; non cogor recipere argenteam; quamvis nullum patiar damnum, *Abb. in cap. 18. quanto. versus finem, sub num.15. ibi, aut nullum de jurejurand.*

104 Amplia primo nunc istam conclusionem dum dicimus, , posse fieri solutionem in alia moneta, quando creditor ex ista alia solutione damnum non patitur, ut de consuetudine procedat, etiam si solutio fieret in moneta argentea, & obligatio esset de moneta aurea, & sic etiam si solutio fieret in moneta diversæ materiæ, seu diversæ ligæ, quia poterit fieri, si creditor damnum non patiatur, *Paul. de Castr. n. d. l. Paulus. sub num.1. ff. de solut.* & hanc esse unam maximam in jure nostro ut circa pecuniæ numerationem, seu solutionem attendi debeat consuetudo patriæ: & generalem esse consuetudinem totius mundi, ut una pecunia solvatur pro alia, si creditor ex acceptione alterius pecuniæ non sentiat damnum, puta, est debitor centum aureorum Venetorum, vel ducalium, potest solvere pecuniam in argento, & è contra; si creditor aliquod damnum non patiatur, scribit *Martin. Lauden. tract. de monet. num.5. ibi. nam est una. & sub num.23. & 24. tom. 12. fol. 203. & 204.* & de hac generali consuetudine totius mundi testatur *Curt. Sen. eod. tract. de monet. sub nu.23. ibi, attamen. de consuetudine. eod. tom.12. fol.206. Benint. decis.39. dubitabatur. num. 2. Menoch. consil.49. per difficilis. nu.18. & 19. Sola tract. de monet. cas. 24. num. 13. & 24. & Rener. Bud. tract. de monet. cap.15. nu.14.* & de hac consuetudine testantur unanimi consensu, quos citat *Covar. tract. de veter. collat. numism. cap.7.§. unico, sub n. 1.* & de eadem consuetudine in multis partibus testatur *Abb. in cap.18. quanto. versus finem, sub num.15. ibi, consuetudo tamen de jurejuran.* & istam consuetudinem esse servandam in locis, in quibus viget cum eadem interpretatione, quam habet jus commune; videlicet, dummodo creditor damnum non patiatur; & hanc esse communem opinionem testatur, & sequitur *Alber. Brun. tract. de monet. &c. & in 2. præsuppofit. sub nu. 4. vers. circa secundum. & nu.5. eod. tom. 12. fol.208. & sub num.7. fol.209.* & esse istam consuetudinem intelligendum cum eadem distinctione, dummodo creditor damnum non patiatur, sequitur *Sola d. cas. 24. num. 17. in secunda responsione*, & cum isto grano salis intelligas *Rot. divers. decis.682. fœlicis. sub num. 1. in Cremonen. pensionis, lunæ 15. Junii 1589. coram R. P. D. Orano, inter impressas Lugduni anno 1612.* dum scribit, ex generali consuetudine quamlibet pecuniam, in commercium receptam, censeri positam in facultate solvendi, & *decis. 686. reservata, num. 2. in cæsaraugustana pensionis, lunæ 11. Martii 1591. coram R. P. D. Gypsio inter easdem Lugduni impressas*, dum scribit, ex quadam generali consuetudine posse solvi æstimationem monetæ quæ est in obligatione, &, ista creditoris indemnitate supposita, intelligemus eandem Rotam *decis. 683. ann. 1524. sub num.1. vers. quatenus.* dum in casu, quo solutio ex contractu partium erat facienda in ducatis auri in auro de camera, dixit, solutionem esse faciendam vel in aureis ducatis de camera, vel in eorum mero valore, *& decis. 688. cum sixtus in princ. & num. 5. & sub num.6.* dum dicit, quòd pensio scutorum mille auri in auro, quæ fuerat reservata super fructibus Episcopatus Aretini ad favorem Cardinalis N. poterat solvi in moneta argentea, ibi currente, juxta tamen valorem scuti aurei in auro, currentis in Curia; quod idem tenuit alias Rot. quem citat, & sequitur Sarnen. *in cancel. reg. de valor. exprimen. & c. q.8. versus finem.*

Quamvis de jure contrarium esset dicendum, ut 105 moneta unius materiæ non possit invito creditore, solvi pro moneta alterius materiæ, *Paul. de Castren. Ab. & Covar. in locis supra citatis, Curt. Sen. in d. tract. de monet. sub n.23. fol.206. & Alber. Brun. eod. tract. in secunda præsupposit. sub nu.1. & seqq. & nu.4. fol.208.*

Subamplia primo hanc ampliationem, ut proce- 106 dat, etiam si moneta, ad quam debitor est obligatus, reperiretur, quia debitor adhuc illam emere non tenetur, & poterit solvere in alia æquivalenti, stante præfata consuetudine: & hujus subampliationis veritas duplici ratione ostenditur: Prima, quia quando illa moneta non reperitur, tunc etiam de jure potest solvi in alia monetà, ut dixi *infra nu.127. ampl. 2.* quia lex non obligat ad impossibile, *cap.2. erit dist.*

4. *erit autem lex honesta, justa, possibilis, &c.* non enim haberet observantiam, & ideo redderetur elusoria. Secunda, quia Doct. firmantes ampliationem, distinguunt, an recipiatur, vel non recipiatur; sed solum considerant, quòd sicut de jure potest pro moneta unius materiæ solvi alia moneta ejusdem materiæ, dummodo creditor non sentiat damnum, ita etiam de consuetudine potest solvi alia moneta, etiam alterius materiæ, cum, attenta ista consuetudine, hæc alia moneta dicatur recipere in genere suo eandem functionem, *Martin. Lauden. d. tractat. de monet. sub num.* 23. *tom.*12. *fol.*204. *Curt. Sen. eod. tract. sub num.*23. *&* 24. *fol.* 206. *& Alber. Brun. eod. num.* 1. *fol.* 28.

107 Hæc cum ita sint, videri forsan potuisset alicui, quòd *Rot. divers. d. decis.* 688. *cum sextus in princ. & num.* 5. *&* 6. *& decis.* 682. *fœlicis. num.* 1. *in fine, &* 2. *citatis supra sub num.* 104. (salva semper tanti tribunalis reverentia) facultatem solvendi in alia moneta superflue fundasset in difficultate recipiendi monetam debitam; nam (sit ejus pace dictum) videretur recessisse à conclusione, in contrarium firmata de generali consuetudine, de qua testatur etiam ipsa *Rot.* quam citavi *sup. sub num.* 104. sed dicendum est, quòd Rota bene loquitur, quia considerabat in mente, hanc consuetudinem reddi fere elusoriam, cùm creditor semper damnum sentiat ex solutione in alia moneta, quam in moneta debita, ut dixi *num. seqq. in fine, vers. infero.* quo damno supposito, neque de consuetudine tolerari debet solutio in alia moneta, nisi quando moneta debita non reperiretur, hacque adhibita consideratione, tollitur eadem superfluitas, qua notari potuisset *Sarnen. d. q.* 8. *in fine*, dum distinguit, an solutio sit facienda in Curia, vel in partibus.

108 Declara, nunc pro intelligentia tam ampliationis, quam subampliationis, ut creditor dicatur damnum pati, non ex eo, quia illa moneta sibi non placet, & ideo in illius solutione dissentit, ut quidam existimabant, sed ex eo, quòd in illa solutione patitur diminutionem patrimonii, *Bart. in l.* 99. *Paulus. sub num.*3. *ff. de solut.* dicitur ergo in proposito damnum pati, quando pro moneta brevi cogeretur recigere longam, id est, ponderosam & esset iturus in longinquas partes; nam difficilius portatur longa, quam brevis, *Martin. Lauden. tract. de monet. sub num.* 4. *ibi, limita hoc verum esse. tom.*12. *fol.*203. unde si quis mutuavit ducatos Venetos, & mutuatarius vult restituere testonos Mediolanenses, & mutuator est iturus ad partes maritimas, & longinquas, ubi ducatus Venetus magis est congruus, mutuator non cogitur illos recipere, *Curt. Sent. eod. tract. sub num.*3. *& sub num.*24. *fol.*205. *&* 206. Item si creditor scutorum solis est iturus in Galliam, & debitor vult dare ducatos, qui in Gallia expenduntur pro minori valore, & non est tantum interesse pro delatione scutorum solis: Item si debitor ducatorum Venetorum, aut Genuensium creditori, ituro ad partes orientales, ubi tales ducati magis cognoscuntur, & forte sunt majoris pretii, vellet dare scuta, aut aliud genus ducatorum: Item si creditori, obligato sub pœna ad dandum, & solvendum alicui ducatos Venetos, debitor obligatus similiter ad solvendos ducatos Venetos vellet dare aliam monetam: quia isto casu creditor non teneretur eam recipere, cum ipse sit sub pœna obligatus solvere ducatos Venetos; demum hoc damnum potest considerari in delatione, prout hæc omnia considerat *Alber. Brun. tractat. de monet. &c. in* 2. *præsupposit. sub num.*2. *vers. posset. & num.*3. *tom.*12. *fol.*208. hæcque eadem damna, & incommoda, excepto damno pœna, quòd non enumeravit, advertit. *Sola tract. de monet. cas.*26. Item diceretur damnum pati, quando valor monetæ, quam creditor offert, esse æquivalens, attento valore, taxato à Principe in publicis edictis, seu cridis; sed esset inferior, attento valore currenti, ut puta, si debitor esset obligatus solvere scutos auri in auro Italiæ, cujus scuti valor in publico edicto esset taxatus lib.4. sol.7. d. 6. & in currenti cursu valeret lib.4. sol. 17. quia isto casu debet attendi valor currens secundum usum, & consuetudinem, & non valor, impositus edicto, quem, sciente, & patiente Principe, populus non servat; quia tunc dicitur Princeps illi valori usuali, seu consuetudinario acquievisse, & consequenter usus, & consuetudo prævalet, ut scribunt *Franc. de Aret. consil.* 11. *procedendum. col.*3. *Colleg. Papien. in cons. unico, in materia augmenti monetæ, sub numer.*13. *vers. nec nos movet. inter tract. divers. de monet. Rener. Bud. tractat. de monet. cap.*20. *num.*7. *& seq. & num.* 10. & an hæc inobservantia edicti debeat esse longa, & præscripta per decem annos, aut sufficiat simplex inobservantia, vide *Aret. ubi sup.* quem sequuntur *Colleg. Papien. & Rener. Bud. in locis, supra, proxime citatis*, & ad quem se remittit *Brun. tractat. de monet. limit.* 3. *sub num.* 2. & ob eandem rationem diceretur creditor damnum pati in civitate Genuæ, si debitor esset obligatus solvere scutos argenteos, seu monetam de cartulario, & vellet solvere monetam in soldinis; seu in aliis minutioribus nummis æreis, aut in alia moneta, que non sit de cartulario; quia, cum moneta de cartulario sit magis expendibilis, & recipiatur S. Georgio Reip. Genuensis, & moneta minuta, seu alia, quæ non sit de cartulario, non recipiatur, utique creditor damnum pateretur, cum ex illa non posset facere solutionem in S.Georgio, quare creditor satis dicitur damnum pati, quando moneta debita melius expenditur, *Martin. Lauden. tractat. de monet. n.* 5. *versus finem, fol.*203. & facit, quòd scribi *infra sub num.* 117. Et demum difficile est recipere casum, in quo creditor aliquod damnum non patiatur; alias creditores frustra sibi in contractu providerent de qualitate monetarum solvendarum, si una sibi non esset utilior, altera: accedat, quòd pecunia habet unum proprium usum, & multos alios improprios, seu secundarios, ut secutus sum §. *præcedenti. q.*4. *num.*28. *& q.*7. *par.*1. *sub num.* 61.

Infero ex hac declaratione, consuetudinem hanc solvendi in alia specie monetæ, & illam considerationem, cui innititur tam hæc consuetudo, quam etiam juris dispositio, videlicet, si creditor ex solutione in alia specie damnum non patiatar, reddi inutilem, & inanem; quia non est dare casum, in quo non possit considerari aliquod creditori damnum, ut patet ex deductis in hac declaratione: & proinde, supposito quòd moneta debita possit reperiri in loco, ubi fieri debet solutio praxis indistincte debitorem condemnat ad eam solvendam; quòd si non reperiatur in loco, sed reperiatur alibi, erit debitor saltem condemnandus ad id, quod creditoris interest, non solvi in pecunia debita.

Subdeclara primo hanc declarationem, dum dixi attendendum esse valorem currentem, & usualem, seu consuetudinarium potius, quam valorē impositum 109

positum à Principe in edicto, ut hoc sit verum, quando Princeps, seu Magistratus toleravit illum usum, & consuetudinem; quia tunc ille usus est licitus; & in his terminis loquuntur *Doct. citati nu. praeced.* Secus quando Princeps non tolerat illum usum, sed punit eos, qui expendunt, vel recipiunt monetam pro majori pretio contra suum edictum; quia tunc omnino standum est pretio, imposito à Principe, nec sufficit allegare, quòd aliquae monetae communiter inter omnes mercatores, negotiatores, artifices, nobiles, ignobiles, & ipsius justitiae ministros expendantur pro majori pretio; quia istorum omnium usus habetur pro abusu, dum concedimus, & sumus certi, quòd Magistratus monetarum punit quemcumque, quem deprehenderet in ista contraventione; est tamen verum, quod iste communis usus, seu abusus, qui esset illicitus, & puniretur in foro exteriori, non puniretur in foro interiori quoad eos, qui hunc abusum non introduxerunt, & illum sequuntur ad evitandum damnum; quaedam enim sunt, quae puniuntur in foro fori, & non in foro conscientiae, juxta ea quae scripsi §. *praeced. q.7. par.2. ampl.19. n. 2.* & latius *ampl.10. n. 41. & seqq.*

110 Subdeclara secundo, occasione hujus primae, ut quando moneta habet diversum valorem in loco, quo contrahitur debitum, à loco, in quo creditor debet recipere solutionem, loquendo de reservatione pensionis; ut puta, quia in curia Sanctiss. D. N. Papae sit reservata pensio ducatorum mille auri in auro, & ducatus auri in Hispania, ubi fit solutio, valeat 11. regales, & in Curia valeat 12. tunc utique attendatur valor Curiae, ubi pensio imposita, ut *ex Abb. sequitur Rot. divers. dec.686. reservata n.5. vers. non obstat quod in Caesaraugustana pensionis, lunae 11. Martii 1591. coram R.P.D. Gypsio*, & clarius *dec.688. cum sixtus. in princ. vers. & DD. & sub nu. 6. in Aretina pensionis, veneris 20. Febr.1598. coram R.P.D. Litra, inter impressas Lugduni 1612.* & facit, quod scripsi *infra sub n.176. in 6. requisito*, ubi dixi, attendendam esse qualitatem monetae loci contractus.

111 Confirmatur haec subdeclaratio ex his, quae scribit *Sarn. in reg. cancel. de valor. exprim. &c. qu. 8. vers. tandem considerandum.* dicens, aestimationem valoris beneficii in ejus impetratione esse faciendam, non secundum cursum monetae in loco beneficii, sed secundum cursum monetae, reductae ad monetam, currentem in Curia, ubi fit impetratio beneficii.

112 Nota obiter, quòd in dubio solutio pensionis debet fieri in loco domicilii debentis pensionem, & non in loco domicilii pensionarii, proter rationes, quas adducit *Rot. d. dec. 688. num. 1. & seqq.*

113 Subamplia secundo, ut procedat, etiamsi debitor promisisset solvere scutos auri, & in auro, quia adhuc solutio poterit fieri in moneta argentea, & moveor ex his, quae scripsi *infra n.135.*

Quamvis *Alber. Brun. tract. de monet. &c. in 2. praesuppos. num. 8.* quem sequitur sola *tract. de monet. cas.37. num.1.* contrarium teneant, & testentur de communi, & loquitur *Brun.* aperte in consuetudine.

114 Subamplia tertio, ut procedat, etiam si obligatio esset de moneta aurea, seu argentea, & in notabili quantitate, & debitor vellet solvere in moneta minuta aenea, seu argentea, aere contaminata, quia adhuc creditor teneretur eam recipere, semoto tamen ipsius creditoris damno, per ea quae scribunt omnes, quos citavi *supra sub n.104. in ampliat.* & praesertim *Alber.Brun.*qui loquitur ex communi opinione, & *Rot. divers.* quae loquitur de qualibet moneta recepta in commercium, licet non loquantur ita explicitè in moneta minuta, & aenea.

Confirmatur primo haec subampliatio, quia facultas data à consuetudine debitori, ut possit solvere in alia moneta, non dependet magis ab una qualitate monetae quam ab alia, sed dependet ab hoc, quòd solvendo in alia moneta, creditor adhuc habeat integrum valorem, & sine aliquo suo damno: sed ista integri valoris consecutio, & sine damno potest ita stare in moneta unius speciei, & materiae, sicut in moneta alterius speciei, & materiae: ergo. 115

Confirmatur secundo; quia secundum opinionem, quam adduxi *infra nu.119. in fin. vers. quamvis.* debitor ita potest solvere in moneta minuta, sicut in magna. 116

Contra istam subampliationem de diametro pugnant, quae firmat *Matth. Coler. tract. de process. exec. par. 1. cap. 10. num.7. & seq. usque ad num. 14. exclusive*, & quae contra eandem sentit *Gasp. Ant. Thess. tract. de augm. monet. par.1. nu. 30. & 31. & sub n. 33. & sub num.81. ibi, & quando solutio.* quorum dicta *in sequenti comprobatione* refero.

Comprobatur haec contraria opinio, quia certa est juris conclusio, quòd debitor non potest aliud pro alio invito creditore, solvere etiam si sit debitor quantitatis, quando creditor ex hac diversa solutione damnum pateretur: ut ex communi omnium sententia secutus sum *supra gl.3. nu.112. & supra hac ead. gl. sub n.102.* 117

Sed creditor monetae grossae, id est aureae, seu argenteae non contaminatae, si cogeretur accipere monetam minutam aeneam, multipliciter pateretur damnum: primo, quia in ista moneta minuta aenea deficit bonitas intrinseca, & extrinseca: secundo, quia in ejus minutatim dinumeratione multum consumitur temporis, & facilius fallitur: tertio, quia est ponderosior, & plus loci occupat, & difficilius, majorique cum periculo transportatur: quarto, quia monetae minutae valor angustioribus finibus terminatur, *Matth. Coler. d. cap. 10. num.7. & 8. & Tess. d. par. 1. sub num. 30.* accedit etiam, quod pecunia duplici ratione habetur in pretio; nempe tanquam res, & tanquam numisma signatum; quare cum aurum valeat ad deaurandum, ad ornamentum, & medicamen conficiendum, & ad alios usus, ad quos nativum habet juvamentum, ducatus aureus hac ratione potest in ratione cambii aestimari aliquid parum supra valorem legalem, id est, signati numismatis, dummodo illud supra non sit nisi exiguum, ut ex *Covar. Navar. & Sot. infra citato* latius secutus sum *supra gl.3. sub num. 64.* quia Princeps, quando taxat valorem monetae aureae, non taxat eam quoad omnes utilitates, quae ex ea sumi possunt, ut contra *Medin.* scribit *Sot. de just. & jur. lib.6.qu.9. art. unico. col.1. vers. ad intelligentiam. & col.2. fol.6 7.* & multiplicem pecuniae usum in alio proposito consideravi §. *praeced. q.4. sub n.28.* hincque est, ut mercatores, alique negotiatores, & similes, ut bonas auri, & argenti monetas habeant, illas majori pretio comparant, tradendo aerosas pro puris, idem *Tess. sub num. 33.*

Retenta hac contraria opinione, non quia subampliatio non sit in puncto juris vera, sed quia in facto, nunquam semovetur damnum creditoris. 118

Extende notabiliter eam, ut procedat, etiam si moneta, quae debetur, sit imaginaria, & reperiatur

solum in aliis monetis, ex quibus resultat moneta imaginaria, ut puta si debeantur mille libræ, seu mille scuti, qui numerantur solum in aliis monetis, cum aliis sint ex se imaginarii, ut dixi *supra gl.5. num.* 68.

Quare licet in casu, quo ego mutuarem tibi centum libras currentes monetæ Genuensis, tu esses obligatus in genere ad dictarum centum librarum valorem restituendum in quibusvis monetis Genuensibus, etiam si dictum esset, quòd mutuo tibi centum libras in tot cavallottis; quia videor omnes illos cavallottos æstimasse, & vendidisse centum libris, prout dicimus in dote data æstimata, & ideo tu in quavis moneta Genuensi solvas centum libras, es liberatus, *Bar. in l.* 99. *Paulus versus finem. sub num* 10. *ff. de solut. Boss. tract. crim. tit. de monet. nu.*3. *Abb. in c.*18. *quando sub num.*15. *ibi dic concludendo. de jurejur.* quem sequitur, dicendo, hanc esse veritatem *Alber. Brun. tract. de monet. &c. in* 2. *præsupposit. sub n.* 8. *vers. aliquando vero. & n.*9. *tom.* 12. *fol.*209. & *in* 1. *par. n.*6. *vers. item prædictam. fol.*210. & esse veram, & communem sententiam scribit, & sequitur postea *limit.*8. *n.*4. *vers. contrarium. fol.*318. & cum hac sententia apertè concordant *Martin. Lauden. tract. de monet. in fine*, *n.*33. *vers. si promitto. eod. tom.*12. *fol.* 205. *& Rebuff. ad constit. Franc. tract. de litter. oblig. articul.*5. *gloss.*1. *sub n.*5. *tom.*1. *fol.*125. est enim in electione debitoris, *Brun. in d.* 2. *præsupposit. sub nu.*10. *vers. aliquando, & num.* 11. *fol.* 209.

119 Tamen, si supponamus mutuum in notabili, quantitate, & non appareat factum in moneta minuta ærea, dico restitutionem fieri non debere in moneta minuta, & moveor triplici ratione: Prima, quia moneta minuta cuditur pro emendis rebus parvi valoris, pro cibariis, minutatim vendendis, & pro supplemento grossioris monetæ, & non pro solutione debiti numerosi in magna quantitate, *Gasp. Anton. Tess. tract. de augm. monet. par.* 1. *nu.* 31. *& sub num.*84. & 85. Secunda, quia moneta minutæ æreæ est cæteris deterior, ut putat ex his, quæ dixi *supr. sub n.*117. *vers. sed creditor*, at ex pluribus, non quòd deterius est, dari debet, sed mediocre, *l.*37. *legato*, *D. de leg.*1. *Paul. de Cast. in l.* 99. *Paulus. sub num.* 31. *qu.*2. *D. de solut. & Alber. Brun. tract. de monet. &c. in* 2. *præsupposit. num.*13. *versus finem*, *& n.*12. *fol.*209. media enim via eligi debet, *Tess. d. par.*1. *sub num.*85. *& Sola tract. de monet. cas.*34. *nu.*1. ergo non sola moneta minuta ærosa, sed partim minuta ærosa, & partim argentea, seu aurea solvi debet; & ita quandoque vidi observatum Romæ, cum adesset magna copia quadrantum, & aliqua non modica summa esset solvenda; quæ enim partes de moneta argentea, & una de ærea solvebantur; & in Senatu Pedemontano fuisset adhibitum hoc temperamentum, ut una tertia pars solveretur in auro, alio in argento, & alia in moneta minuta, refert *Tess. d. par.*1. *num. in fine*: Tertia ratio est, quia in contractibus semper attenditur verisimilis, mens contrahentium; sed non est verisimile, quod contrahens, faciendo se creditorem de magna summa, voluerit pecuniam minutam ærosam, *Brun.d.n.*12. Ergo, &c.

Quamvis *Rebuf. in comment. ad const.Franc.tract. de litter. oblig. art.*2. *gl.*1. *sub nu.*3. *&* 4. *vers. quid si debitor. tom.*1. *fol.*125. loquendo tamen de decem libris, aut alia summa, scribat, articulo disputato in Palatio fuisse judicatum, creditorem teneri recipere etiam in moneta minuta dicens, quod recusans monetam minutam puniretur.

Item si supponamus ex diversis monetarum speciebus unam esse currentem, seu magis currentem, & usitatam, dico intelligi actum, ut solutio debeat fieri in moneta currenti, seu quæ magis usitata est, ut loquendo de pretio rei venditæ, scripsi *infra sub n.*176. *in* 6. *requisito.*

Declara primo hanc extensionem, ut sit vera quando non constat, quam monetæ speciem creditor exbursaverit; & cum hoc salis grano locutus sum; secus si constaret, quia tunc esset facienda in eadem moneta, vel in non dissimili, *Paul. de Castr. in d. l.*99. *Paulus. sub n.*3. *q.*2. *de solut. & Alber. Brun. d.tract. de monet. augm. in* 2. *præsupposit. sub n.* 11. *fol.* 209. 120

Declara secundo, prout declarant *Brun. in d.*2. *præsupposit. nu.*13. *vers. est tamen. fol.*209. *& Gasp. Ant. Tess. tract. de augmen. monet. par.*1. *sub n.*83. *in fine*, *in* 3. *casu. & n.*86. in casu, quo moneta imaginaria debita, seu promissa confisci soleret ex nummis minutis æreis: & vide eos, qui loquuntur in puncto juris, & de consuetudine, sed diversimode, & ego non aliter refero, quia eorum dicta indigerent altiori explicatione. 121

Subextende primo eandem extensionem, dum *num.*119. diximus, monetam minutam æream non posse solvi in magna quantitate, ut hoc in terris Imperatoris procedat etiam ex constitutione Ferdinandi Imperatoris promulgata Augustæ 1559. qua constitutione sancitum est, quòd nemo in solutionem qualemcunque alicujus notabilis summæ cogatur recipere de minuta pecunia ultra 25. florenos; reliqua vero summæ pars, etiam si nihil de monetæ qualitate specialiter conventum sit in grossiori, & usitata solvi debeat, *Matth. Coler. tractat. de proces. execut. par.* 1. *c.* 10. *num.*11. & Genuæ habent quoddam decretum, quo mandatur, debitorem non esse cogendum ad recipiendam monetam minutam ultra summam quinque librarum; sed an sit usu receptum, vidi controversiam. 122

Intellige hanc subextensionem, ut procedat, retenta prima declaratione, de qua *supra n.*120. 123

Romæ tempore Pontificatus Clemen. VIII. fuit huic difficultati reipsa provisum, cudendo quadrantes æreos, ponderosos, ac magnos, & consequenter in parva quantitate, unde cum quatrinus ex tanta æris materia constet, omnes exteræ monetæ æreæ ex se ipsis sine alio edicto exularunt: quare quatrini Romani reperiuntur in tanto parvo numero, ut magis æstimetur unus scutus nummorum æreorum, quam nummorum argenteorum, cum antea esset totum oppositum.

Subextende secundo hæc omnia, quæ dixi *supra sub num.* 118. *&* 119. in extensione, ut procedant tam in mutuo, quam in deposito, *Barl. in l.*99. *Paulus versus finem. D. de solut. Abb. in c.* 18. *quanto vers. fin. sub num.*15. *de jurejur. Alber. Brun.tract. de monet. &c. limit.*8. *sub n.*4. *vers. contrarium. tom.*12. *fol.* 318. *Sola eod. tractat. cas.* 13. & hoc verum, quando depositario data est facultas utendi deposito, alias restituenda est eadem moneta deposita, ex quo deponens remansit dominus pecuniæ depositæ, sicque illa pecunia deposita, & non alia est in obligatione, & solutione, *Alber. Brun. d. tract. de monet. &c. in* 2. *præsupposit. nu.*1. *tom.*12. *fol.*208. 124

Subamplia quarto eandem ampliationem, positam *supra nu.*104. ut procedat absque necessitate probandi dictam consuetudinem, *Sola. tract. de monet. cas.* 24. *num.* 21. *vers. quod verum.* quia de ea testantur omnes Doct. quos citavi *sup. sub. num.* 104. 125

Sub-

126 Subamplia quinto, ut procedat, etiam si partes expressè convenissent de solutione facienda in certa nummorum specie, ut scripsi *infra n.*135. *ampl.* 4. ubi videas

127 Amplia secundo eandem conclusionem, positam *supra sub num.*102. ut procedat etiam de jure, quando moneta debita non amplius reperiretur; quia tunc debitor, solvendo in moneta usuali, & æquivalenti illi, quæ est debita, liberatur, *Bart. in l.* 99. *Paulus. num.*6. *ff. de solut. Boss. tract. crim. tit. de monet. sub num.*2. *Alber. Brun. tract. de monet. &c. in* 2. *partic. num.*3. *tom.*12. *fol* 211. *& in* 4. *partic. num.*1. *fol.*212. *Curt. Sent. tractat. de monet. num.* 3. *& sub num.* 4. *vers. quæris. tom.* 12. *fol.*205. dicens, posse solvi de moneta nova, habita semper ratione ad æstimationem pecuniæ, debitæ, seu mutuatæ, & *Gasp. Anton. Thess. tract. de augm. monet. par.*1. *num.*82. dicens, quòd ipse relinqueret in judicis arbitrio, in qua moneta veniat facienda solutio, ita ut si partes convenerant de grossa, solvatur de grossa currenti, si diminuta solvatur etiam de minuta currenti, & *nu.*66. junctis *nu.*61. *& seqq.* & de hac ampl. non videtur posse dubitari, cum necessitas sit sibimet ipsi lex.

128 Subamplia primo hanc ampliationem, ut procedat, etiam si esset inter partes pactum expressum, quòd solutio in nulla alia moneta posset fieri, quia ubi necessitatis lex imperat, pacta, & certæ leges silent, & obediunt; sed hæc est lex necessitatis, ut impossibilium nulla sit obligatio.

Contra tamen istam subampliationem scribit *Matth. Coler. tract. de process. execut. par.*1. *cap.* 10. *sub nu.*11. *vers. accedit quod in terminis. num.* 12. *&* 13. ubi recenset, quòd quidam magni nominis Princeps, cum à quadam Imperii Civitate libera vellet reluere præfecturam, quondam pro aliquot millenis florenis, eo pacto oppignoratam, quòd reluitio in alia fieri non posset moneta, quam in grossis Bohemicis, & hi grossi jam ab usu recessissent, ideoque reperiri non possent, fuit coactus precibus impetrare à Ferdinando Imperatore, ut totam illam florenorum quantitatem cudi faceret in Bohemia in tot grossis Bohemicis, ut satisfacere posset creditoris voluntati, & tenoris obligationi.

129 Non recedas à subampliatione, per ea, quæ dixi *in seq. secunda subampliatione.*

130 Subamplia secundo, etiamsi promissio de solvendo, seu restituendo eandem speciem monetæ, & non aliam, esset jurata, quia nihilominus, si illa moneta non reperiatur, poterit fieri solutio in æquivalenti; & omissis multis, quæ confusè, & cum vacillatione à nostris Doctoribus traduntur, moveor hac unica ratione, quia quælibet promissio, & contractus intelligitur, rebus sic stantibus, ut in materia indifferenti scribit *Tirac. in l. si unquam in præfatione sub n.*111. *vers. quarto declara.* & late cumulat *sub num.* 166. *& seqq. vers. præterea. C. de revoc. donat.* & in materia mutuationis monetæ *Rot. divers. decis.*686. *reservata num.*4. *in Cæsaraugust. pensionis, lunæ* 11. *Martii* 1591. *coram R.P.D. Gypsio, inter impressas Lugduni anno* 1612. & juramentum regulatur secundum naturam actus, super quo interponitur, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. &c. lib.*2. *cap.*2. *num.*141.423. *&* 424. & regulariter secundum naturam primordialem, ut secutus sum *num.* 123. & non se extendit ad incogitata, per ea, quæ secutus sum *nu.*139. & 140. quia non se extendit, nisi usque quo est consensum, ut secutus sum *d.n.* 139. *&* 424. & ideo non obligat, si jurantis deficiat consensus, *eodem num.*139. adde quæ scripsi *supra gl.* 3. *n.*114

Sed is, qui cum juramento promittit reddere, seu dare nummos certa specie, supponit, illos extituros, & fore reperibiles, & non cogitat, eos non fore reperibiles, sed extinctos, & abolitos; ergo.

An nihilominus sit necessaria absolutio à juramento, hic non tracto, vide quæ scripsi *eod. cap.* 2.*n.*368. *vers. adverte, & nu.*136. adhibita adhuc distinctione, an sit actor vel reus juxta ea quæ late scripsi *eod. cap.*2. *n.*114. *& seqq.* 131

Declara restringendo eandem secundam ampliationem, ut procedat, quando illa moneta antiqua omnino recessit ab usu, & sic nullatenus reperitur in usu expendibili; secus si non omnino recesserit, sed solum, ex quo non est in frequenti usu, cum difficultate potest haberi, quia tunc solutio debet fieri in illa moneta antiqua, secundum *Rot. divers. decis.*683. *anno* 1524. *sub n.*3. *vers. ad text. in Rom. pecuniaria, lunæ* 23. *Januarii* 1589. *coram R.P.D. Penia, inter impressas Lugduni anno* 1612. 132

Subdeclara hanc declarationem, ut si monetæ moderatæ, & usualis valor sit ex bonitate non intrinseca, sed extrinseca auctus, & ideò sit major valore monetæ antiquæ, obligatus solvere monetam antiquam, solvat modernam, quia antiqua non reperiatur, debeat illam solvere non in valore currenti, qui est auctus, sed in valore, quo valebat antiqua; quare si Genuæ idem scutus argenteus modernus esset idem in materia, & pondere cum argenteo antiquo, sed hodie esse modernus expenderetur pro sol. 90. & ille antiquus expenderetur pro sol. 80. debitor debet illum solvere pro sol. 80. & non pro 90. alias debitor pro singulis octo scutis argenteis lucraretur unum scutum argenteum, & sic solvendo octo, liberaret se à novem, & solveret aliud pro alio, cum evidenti damno creditoris, quod nec jura, nec consuetudo admittunt, per ea quæ scripsi *supra sub num.* 102. *&* 103. dixi damnum esse evidens, quia creditor si habebit illam monetam antiquam argenteam, poterit ex ea conficere vel vasa argentea, vel alios scutos argenteos modernos expendibiles. 133

Secus si valor monetæ usualis esset auctus solum propter bonitatem intrinsecam, quia tunc debitor potest solvere monetam modernam usualem, quamvis antiqua reperiretur in frequenti usu, & solvendo attendi debet valor monetæ modernæ, & non monetæ antiquæ, cum nullum, hoc valore attento, creditori damnum emergat, & ideò intrant conclusiones firmatæ *supra dict. num.* 102. *&* 103. quod una moneta possit solvi pro alia. 134

Amplia tertio, ut in fisco creditore procedat etiam de jure, quia is tenetur etiam pro auro accipere argentum, *Alber. Brun. tract. de monet. &c. in* 2. *præsupposit. n.*4. *in fin. & nu.*5. ubi dupliciter declarat hanc ampliationem, quarum neutram hîc comprobo, *tom.*12. *fol.*208. 135

Amplia quarto, ut procedat, etiam si partes expressè convenissent de solutione facienda in certa nummorum specie, quia nihilominus debitor posset solvere in alia æquivalenti, attenta consuetudine *Alber. Brun. tract. de monet. in* 2. *præsupposit. num.* 6. *vers. circa tertium. to.*12. *fol.* 209. *& Sola tract. de monet. cas.* 35. & hæc ampliatio videtur superflua, cum satis colligatur ex his, quæ dixi *supra num.* 102. *&* 104. *in conclus.* & prima ejus ampliatione, quasi illa certæ speciei qualitas sit potius demonstrativa valoris, quam

præcisæ obligationis, *Brun. d. vers. circa tertium. in fine*, *& Sola ubi supra*.

Quicquid in contrarium sentire videantur *Guid. Pap. dec.493. si fiat paulo post medium*, *Gasp. Ant. Tess. tract. de augm. monet. par.1.n.81.* quem retuli *supra gl.3. sub n.112. Bar.* & sibi quasi parum constanter *Brun. & Sola*, quos citavi *infr.n.138. & 139.*

Operabitur tamen illa promissio de certa specie respectu lucri, & damni, ut declaravi jul *num.147. & seqq.*

136 Subamplia primo hanc ampliationem, etiam si promissio esset jurata, *Sola tract. de monet. cas.30. num. 2.*

Contra hanc subampliationem tenent. *Guid.Pap. & Thess. in locis supra proximè citatis*, & est de mente *Alex. cons.37. viso & oportune n.27. ibi, unde statutum laicorum. lib. 2.* dum dicit, quòd statutum, habilitans debitorem pecuniæ ad solvendum aliam rem mobilem, non intelligitur in casu, quo quis esset cum juramento obligatus solvere in pecunia, & ad *Alexand.* videtur se remittere *Boss. tract. crim. tit. de monet. n.14. vers. & quando.*

137 Subamplia secundo, ut procedat, etiam si appareret, quod qualitatem monetæ expressissent, non ad demonstrandum valorem, sed ad substantiandum obligationem in illa præcisa specie monetæ; & moveor, quia non dicetur solvi aliud pro alio, invito creditore, sed idem fictione juris, cessante creditoris interesse, ut dixi *sup. sub num. 102. & 103. & inf. num.141.* & illa vis præcisæ obligationis erit sublata à consuetudine, de qua *supra num. 104.*

138 Contra istam subampliationem adduco in fortioribus terminis *Bar. in l.57. si quis stipulatus sub nu. 3. ibi. sed pone quod dixi. ff. de solut.* quem sequuntur *Alber. Brun. tract. de monet. &c. in 2. præsuppos. sub nu.6. vers. aliquando, & n.7. tom.12. fol. 209. & Sola tract. de monet. cas.36. n.2.* dum scribit, quòd si promitto tibi dare centum in pecunia minuta, non admittor, te invito, ad solvendum in pecunia grossa, non obstante quod de consuetudine liceat unam pecuniam solvere pro alia; quia cum ista facultas solvendi in pecunia minuta inesset sine expressione promissionis, dicendum est, quod illa expressio in pecunia minuta ne stet otiosa, operatur ut solutio fieri non possit in pecunia grossa.

139 Confirmatur primò hæc opinio contra subampliationem; quia si quis promittat solvere scutos solis, vel ducatos largos boni auri, & justi ponderis, cogitur solvere præcisè in moneta aurea, & non admittitur ad solvendum monetam argenteam; quia consuetudo, quæ admitteret solutionem in moneta argentea, cessat propter pactum, resultans ex illis verbis (boni auri, & justi ponderis) nam cum ista verba (boni auri, & justi ponderis) inspecto jure communi, quod debitorem istum non admittit ad solvendum in alia moneta, quam in moneta aurea, quæ sit bona, non vitiosa, & sit justi ponderis, stent superflua, & otiosa; & inspecta consuetudine, quæ admittit hunc debitorem, ut possit solvere etiam in moneta argentea, non stent otiosa, & superflua, quia possunt operari exclusionem hujus consuetudinis, debent intelligi, ut non stent otiosa, sed operentur, ita quod virtute illorum verborum teneatur solvere in moneta aurea, ne alias, ut dixi, illa verba sint superflua, *Alber. Brun. in d.2. præsuppos. sub nu.6. vers. aliquando.* quem sequitur *Sola d. cas.36. n.1.* & maxime procedit hæc confirmatio, si promissio esset de solvendo scutos auri in auro, ut advertit *Bert. tract. de clausul. claus.30. gl.8. sub n.1. & 2.* dicens, quod promittens solvere tot scutos auri, satisfacit, solvendo eorum valorem, secus si promiserit solvere tot scutos aureos in auro; quia tunc, inquit, debet solvere scutos aureos, & non eorum valorem.

Hincque aliquando observavi, quòd campsor, 140
cui quis dabat scutos quinque stamparum, non faciebat ei litteras pro scutis de quinque stampis, sed pro scutis auri in auro de stampis, quia forsan nolebat mandatarium cogi ad solvendum de quinque stampis, cum Romæ, & forsan aliquo alio in loco scuti stamparum intelligantur non solum de quinque stampis, sed de octo, qui æquali æstimantur valore, & ideò satis erat dicere (de stampis) dicendo enim de stampis, comprehenduntur octo tantum, & non omnes, quia si comprehenderentur omnes, frustra diceretur de stampis, cum omnes scuti habeant stampas.

Confirmatur secundo (& quidem in fortiori- 141
bus terminis) quia si quis sit obligatus solvere scutos centum auri in auro Italiæ, boni, & justi ponderis, constituentes 500. libras monetæ Genuensis, iste obligatus non se liberat solvendo dictas libras 500. qui moneta aurea est in obligatione, & ideo in moneta aurea, & non in alia specie fieri debet solutio, cum illa verba (scutos auri in auro boni, & justi ponderis) ut aliquid operentur, auferant facultatem, quæ ex consuetudine competebat, solvendi in moneta alterius materiæ, & ista verba, constituentes lib.500. stant demonstrative, & non ut positæ in obligatione. *Rot. divers. dec. 982. fœlicis. initio, & n.1. in Cremonen. pensionis, lunæ 15. Junii 1598. coram R.P.D. Orano, inter impressas Lugduni anno 1612.* & hanc confirmationem in casu, quo solutio dotis erat promissa in scutis 1500. boni auri, recti ponderis, cugni, & legis dominii Regis Franciæ, cum tribus floribus lilii, uno quolibet scuto auri computato, & existente in volore viginti septem solidorum, sex denariorum monetæ currentis, late sequitur *Boer. decis.327. hæc quæstio. nu.3. vers. hoc habito.* & tenet *Cravet. consil.47. magnificus nu.1. vers. quibus tamen.*

Contra hanc confirmationem latè insistit *Bertaz. tract. de claus. claus.30. gl.9. n.6. & seqq.*

His, & similibus non obstantibus, & quicquid 142
dixerint *Bar. Brun. Rot. Boer. & Cravet.* ego non discedo à subampliatione, & moveor duobus fundamentis, quæ poterunt etiam servire pro responsione ad contraria, Primum fundamentum est, quia ratio, in qua fundantur *l.99. Paulus ff. de solut.* & consuetudo, de quibus dixi *supra sub n.102. & 104.* extenditur ad omnes casus, de quibus in istis ampliationibus, & subampliationibus. Secundum fundamentum est; quia sicut consuetudo legem, obligantem debitorem ad solvendum monetam in specie promissa, seu aliter debita, interpretatur, ut habeat locum, quando ex solutione in alia specie emergeret creditoris interesse; secus quando non emergeret, ita etiam interpretabatur quodcumque pactum appositum de solvendo in certa specie monetæ, & non in alia; quia tam lex, quam pactum sine hac interpretatione viderentur injusta, & iniqua; si enim creditoris non interest, quod solutio fiat in hac, vel in illa specie monetæ, non debet ejus contradictio audiri; tum quia exceptio (tua non interest) repellit agentem, ut secutus sum *in meo tract. de appell. q.5. sub n.95.* & repellit etiam excipientem, *Surd. dec.149. decedens. in fin. n.24.* & dicitur exceptio litis finitæ, *Surd. dec. 52. frustratorios.n.2.* tum quia quod tibi non nocet, & mi-

& mihi prodest, debet admitti, aliàs esset perfidia, & invidia; quare, sublato damno creditoris solutiones sunt indistinctè admittendæ sine tanta considerationum confusione.

Est tamen verum, ut dixi etiam *supra sub n.109. vers. infero.* quòd si agatur de solutione magnæ summæ, difficile est dare casum, ut solutio fiat in diversa specie sine interesse creditoris, & consequenter tunc raro in praxi poterunt habere locum consuetudo, & subampliatio; hacque damni ratione creditores sibi cavere solent de solutione facienda in certa specie, & qualitate monetæ, & non in alia, quia remoto damno, & interesse frustatoria esset ista cautio.

143 Limita nunc notabiliter eandem conclusionem, positam *supra sub n.102. & seqq.* dum diximus, & ampliavimus, unam monetæ speciem solvi posse pro alia, ut non procedat, quando debitor litem contestatus est super specie monetæ, quæ est in obligatione, quia tunc tenetur præcise illam solvere, & ita limitatur dispositio *d. l.99. Paulus. ff. de solut.* & moveor ad hanc limitationem *ex text. in l.57. si quis stipulatus ff. eod.* ubi si ex stipulatione sint decem in obligatione, & in solutione sit mel, usque ad valorem decem; seu quis sit debitor alternative in decem, aut in tanto melle, & debitor conventus ad solvendum decem, litem contestetur super decem petitis, non potest postea solvere in melle, licet ante contestatam litem potuisset solvere in melle, quia illa litis contestatio tollit debitori facultatem solvendi circa rem: adjectam solutioni, & circa personam, ut scribunt *Bar. & Paul. de Castr. in illa l.* exclamantes esse legem singularem, quæ non reperitur alibi; ut poteris videre, quæ in ea scripserunt; & ita *illam l.* clarè etiam explicat *Ant. Burg. in capit. cum dilecti sub n.33. vers. advertatis tamen de empt. & vendit.*

144 Declara (& hæc declaratio videtur destruere istam limitationem) ut procedat quando facultas solvendi in adjecto, competit ex dispositione hominis, ut in casu *d.l. si quis stipulatus,* quia tunc secuta litis contestatione, non durat illa facultas; secus, quando illa facultas procedit ex dispositione legis ut quòd servus possit dari pro noxa, quia tunc facultas durat etiam post litem contestatam, & ratio est, quia mitius agitur cum lege, quam cum homine, *Bar. & Paul. de Castr. in d.l. si quis stipulatus,* & durat etiam post sententiam, donec victus fuerit conventus super actione judicati, *Ant. Burg. in loco supra proxime citato*, & dixi, quòd hæc declaratio videtur destruere limitationem, quia facultas solvendi unam monetam pro alia, remoto creditoris interesse, procedit à lege; & licet multa circa hanc limitationem, & declarationem dicenda superesse videam, tamen, iis omissis, ita à primo casu posito *supra sub nu.*102. me expedio.

145 Secundus casus est, quando obligatio, seu promissio solutionis est in moneta imaginaria; quæ existentiam non habet, nisi in aliis monetæ speciebus: & isto casu concludo cum minori controversia, posse debitorem solvere in quavis moneta probata, prout dixi *supra n.*18. *in extensione*; & demum firmo ea omnia, quæ extendendo, declarando, & subextendendo scripsi *sub. d.n.*118. *& seqq. usque ad n.*124. *inclusive.*

S U M M A R I A.

Monetæ valor si crescat, vel minuatur, cujus sit augmentum, & diminutio: debitoris ne, an creditoris? n.146. & seqq. n.184. & seqq.

Monetæ diminutio cedit damno debitoris morosi, sub n.147. Sed augmentum cedit lucro creditoris, eod. n. in fine.

Monetæ diminutio, & augmentum, circumscripta omni mora, pertinet ad creditorem, n.148. Quare si contingat, ut moneta in totum reprobetur, debitor liberatur, præstando solum materiam illius monetæ, n.152. in fine, vers. extende. Et hæc, si mutuatio procedat à bonitate extrinseca, n.177. Secus si procedat à bonitate intrinseca, nu.178. & seqq. in quibus declaratur.

Petere quis non debet id, cujus contrarium postulaturus non esset, n. 149. & seqq. Hoc procedit in omnibus casibus, qui à futuro pendent eventu, n. 151. in fine.

Monetæ augmentum, si creditor fuerit morosus in non recipiendo eam, pertinet ad debitorem, nu. 153. Declaratur multipliciter hæc conclusio, nu. 154. & seqq.

Oblatio pecuniæ debitæ, ut creditor constituatur in mora, debet esse realis, n.154. juncto n.153. Et ideo debet esse cum sacculo, & numeratione, n. 155. & 156. Sufficit oblatio verbalis, quando debitori, verbaliter offerenti, creditor responderet, se nolle solutionem recipere, nu.157. Secus si non expresse recusaverit, sed solum tacuerit, n.158.

Oblatio verbalis, seu realis quid operetur contra morosum creditorem, & quid non operetur, nu. 160. & seqq.

Oblatio facta in loco incongruo non relevat, n.168. Qui dicatur locus congruus, n.170. Idem si fiat tempore incongruo, n. 169.

Monetæ interitus ut pertineat ad creditorem morosum, quæ requirantur, n.161.

Depositum pecuniæ debitæ quot operetur ad utilitatem deponentis, n. 161. & seqq.

Depositum, ut juvet debitorem, & noceat creditori, quale esse, & quomodo fieri debeat, n.156. & seqq.

Depositum quando dicatur continere conditionem extrinsecam, n.173.

Depositum cujus judicis mandato fieri debeat, n.174. Et in quo loco, sub n. 176. in 6. requis.

Depositum in qua moneta fieri debeat, sub n.176. in 6. requis.

Solutio in qua moneta fieri debeat, &c. sub n.176. vers. declara. & vers. restringe. Et quo in loco, n.175.

Creditores decoctoris, recipiendo solutiones, debent præstare fidejussionem de restituendo, &c. sub n. 173. vers. contrarium.

Monetæ valore mutato ex bonitate extrinseca, & circumscripta omni mora, solvitur moneta, non secundum valorem, quem habebat tempore contractus, sed secundum valorem, quem habet tempore solutionis, n.177. Secus si sit mutatus ex bonitate intrinseca, n.178. Ampliatur, & limitatur remissive, n. 182.

Bonitas extrinseca, & bonitas intrinseca considerantur in quavis merce, n.181.

Bonitas intrinseca monetæ dupliciter mutatur, n.180.

Monetæ debitæ in genere, id est imaginariæ, valor semper est idem, si tamen mutetur valor monetarum, in quibus numeratur, & constituitur, ad quem spectet illa mutatio, n.184. & seqq.

Monetæ certa species quando dicatur in obligatione, & quando in facultate solvendi, n. 185.

Monetæ valor, si mutetur post contractum debitum illius monetæ, an solutio debeat fieri in valore, tempore, contractus, vel tempore solutionis, nu. 184. Et in qualibet specie debiti, remissivè, n.193.

QUæro IV. cujus damno, & lucro cedant augmentum, & diminutio monetæ? 146

Respondeo, præmittendo tria. Primo, hanc quæstionem pendere multum à distinctione duorum casuum, de quibus *in præcedenti quæstione num.* 102. *&* 145. Secundo, quæstionem istam fuisse inter alios latè examinatam à *Brun. tract. de monet. &c. par.* 1. *& seqq. tom.* 12. *fol.* 210. *& seqq. & à Gasp. Ant. Tess. tractat. de augm. mon.* Tertio, materiam istam esse à Doctoribus malè tractatam, & pejus intellectam, ut testatur *Brun. d. tract. de mon. &c. lim.* 8. *num.* 1. *in fine, vers. & quia tom.*12. *fol.*217. nam Bar. Abb. & alii non sine terminorum confusione videntur distinxisse, à qua ut nos; quantum possumus,
147 caveamus, brevem formo distinctionem. † His præmissis, reassumo eandem duorum casuum distinctionem, agendo de primo nunc, & de secundo, *infra n.*184.

Primus casus est, quando obligatio, seu promissio est de certa specie pecuniæ veræ, & usualis; ut puta, debet quis prima die sequentis anni 1619. solvere creditori Romæ centum scutos aureos quinque stamparum, & isto casu distinguo tripliciter: Aut agimus de mora debitoris, ut puta, quia debitor non solvit, nisi de mense Martii; & isto casu concludo, quòd damnum, seu diminutio valoris spectat ad debitorem, qui fuit in mora; & ideò, si scutus aureus toto mense Januarii valebat Julios tredecim, & de mense Martii Julios duodecim, debitor tenetur solvere creditori dictos scutos centum, & ulterius centum Julios, *Bar. in l.* 99. *Paulus num.* 8. *versus finem, ibi, sed si tu poneres. & Castrens. sub num.* 4. *ibi, nunc ergo ad propositum. ff. de solut. Alber. Brun. tractat. de monet. &c. limit.* 1. *num.* 1. *tom.* 12. *fol.* 215. *Boss. tractat. crim. tit. de monet. sub num.* 11. *& ibi Mandos. in addit. littera b*, habenda est enim ratio quanti plurimi à tempore quo debitor cœpit esse morosus, *Rener. Bud. tractat. de monet. cap.* 26. *num.* 5. quare, cum de anno 1591. sedente Gregorio XIV. baiocchus, qui erat quatrinorum quatuor, fuerit auctus ad quatrinos quinque, debitores, qui jam fuerant morosi ante hanc auctionem, tenebantur solvere baiocchum, non in quatrinis quatuor, ut potuissent solvere ante moram, sed in quatrinis quinque, & sic eorum damno cedebat ille quatrinus pro quolibet baioccho, *Vincen. Caroc. tract. de depos. par.* 2. *quæst.* 131. & quod regula sit, quod stante mora debitoris, diminutio monetæ cedat damno, & præjudicio ipsius debitoris, scribit *Gabr. in conclus. lib.* 3. *tit. de solut. conclus.* 3. *num.* 1. & cum hac conclusione concordat in effectu *Hier. Buttigel. in l. cum quid. num.*22. *ff. si cer. pet. inter Repeten. tom.* 2. *fol.* 49. dicens, quòd debitor ex causa mutui non tenetur ad bonitatem extrinsecam, nisi post moram; & cum hac conclusione testatur transire omnes indifferenter, & esse verissimam: & quòd debitor morosus teneatur ad interesse, vide, quæ loquendo indifferenter, scripsi §. *præceden. quæst.*7. *par.* 2. *ampliat.* 8. *num.* 100. lucrum verò pertinebit ad creditorem, ut puta, si valor interim esset auctus, ut secutus sum §. *præced. q.*1.*n.* 409. *& seqq. & n.*415. *cas.*1. *&* 2. ne alias debitor ex propria mora lucrum reportaret: Adde limitationes, quas in hoc primo membro ponit *Gabr. in d. concl.*3. *nu.*2. *& seqq.*

148 Aut agimus de solutione sine alicujus mora, ut puta, quia debitor solvit in tempore; & tunc concludo, quòd tam lucrum, quam damnum pertineret ad creditorem, ut ex pluribus, quos citat, sequitur *Anton. Sola tractat. de monet. cas.*24. *num.*1. *& seqq.* & in his terminis intelligas eandem conclusionem, quam in diminutione monetæ ponit *Gabr. in concl. lib.* 3. *tit. de solut. conclus.* 2. *numero* 1. *& seqq.* eandemque conclusionem, quando quis mutuat pecuniam auream, vel argenteam, & alterius generis moneta sibi redditur, quia valor monetæ mutuatæ attenditur non secundum tempus mutui, sed secundum tempus restitutionis, uti communem sequitur *Joan. Azor. de institut. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. cap.* 7. *qu.* 2. *vers. duæ sunt, & vers. hæc quæstio col.* 875. quare si scutus aureus mutuo datus valebat tempore mutui Julios undecim, & tempore solutionis valeat Julios 12. essent restituendi Julii 12. *Azor. d. vers. hæc quæstio. in fine.* sic etiam intelligas *Rot. divers. dec.* 61. *seu verius* 761. *dominus coram bon. mem. Cardin. Seraph.* 17. *Aprilis* 1587. *inter impressas Lugduni anno* 1612. dum ex communi Doctorum sententia, firmat, dotem solutam in ducatis de camera tempore antiquo, quando ducatus de camera valebat decem Julios, esse restituendam ad rationem valoris hodierni, quia ubi certæ monetæ species est promissa, ea solvi debet, quæ tempore solutionis faciendæ extat; sicque ex mente Rotæ, & per ea, quæ dixi, si ducatus de camera valeret tempore solutionis Julios novem, ita solvi debet: nam mutatio cursus monetæ in obligato ex contractu, non imputatur debitori, nisi post moram, *Brun. d. tract. de monet. par.*6. *num.* 4. *tom.* 12. *fol.* 213. & hoc est, quòd implicitè & explicitè scribit *Bar. in d. l. Paulus, sub num.* 6. *ibi, secundo modo.* seu dic, quòd hoc augmentum, vel diminutio monetæ, superveniens post contractum, non attenditur, *Abb. in cap.* 18. *quanto sub num.* 12. *ibi secundo casu de jurejur.* seu non curamus, nisi à tempore moræ, *idem Brun. eod. tract. par.*3. *sub num.* 1. *& seqq. fol.*211. *& Castrens. in d. l. Paulus num.* 4. *qu.* 3. valor enim monetæ crescit, & decrescit mutuanti, ut secutus sum §. *præced. q.*1. *num.*409. *&* 410. & hoc procedit etiam, in alia re mutuata, ut dixi *ibidem nu.*415. *cas.* 2.

Ratio est, quia nemo debet admitti ad petendum id cujus contrarium postulaturus non esset, 149
ideoque meliorationem rei non juste petit, qui deteriorationem non esset postulaturus, *l.* 24. *cum pro pecunia, quæ est penult. C. de solut. Stracch. tractat. de assecur. gloss.* 10. *sub num.*6. *& sub num.* 17. *vers. ultima. tom.*6. *par.*1. *fol.* 367. *&* 368. & in nostris terminis *Alber. Brun. tractat. de monet. &c. partic.*3. *numer.*3. *tom.*12. *fol.* 221. † & proin- 150
de si Abbas, & Conventus S. Dionysii vendiderunt Archiepiscopo Eboracensi annuam pensionem, seu reditum quadragintarum librarum, percipiendarum annuatim, ex dicto monesterio, quamdiu vixerit, pro pretio duorum millium, & quadringentarum librarum, & iste Archiepiscopus supervixerit annis viginti, & ultra, & ideò perceperit libras quatuor mille; Conventus non potest à modo recusare annuam solutionem, & allegare contractum usurarium, seu illicitum; nam potuisset Archiepiscopus mori cito, & sic monasterium fuisset lucratum totam quantitatem: ergo licet diutius vixerit, monasterium de hoc conqueri non debet; quia si contigisset contrarium, non fuisset conquestum, *Oldr. Petr. de Anchar. & Joann. de Anan.* quos secutus sum §. *præceden. quæst.* 1. *numer.* 297. hinc enim est census vitalitius, de quo scripsi *d. num.* 294. *& seqq.* quare si tu mutuas unum scutum argenteum, valentem, quando mutuas, solidos 94. & quando tibi restituitur, valeat sol. 90. tu non potes ultra secutum petere illos solid.4. qui tempore resti-

restitutionis deficiunt in valore scuti, quia si ille scutus tempore restitutionis non valuisset solidos 94. sed valuisset solidos 98. tu utique velles scutum simpliciter, & nolles restituere illos solidos 4. qui supersunt: ergo tu non potes petere, ut mutuatarius ultra scutum reddat tibi solidos 4. siquidem tu non postulares contrarium, nempe, ut mutuatarius ex scuto valente solidos 98. retineret solidos 4. & hoc est, quod sub aliis verbis scribit *Abb. in d. cap. quanto sub num.* 12. *ibi*, *secundo casu. de jurejuran.* seu dicas, quòd debitor non debet in creditorem uti eo jure cujus contrarium non esset pro se ipso admissurus, ut loquendo in nostris terminis, scribit *Anton. Sol. tractat. de mo-*
151 *net. cas.*24. *numero* 8. † & huic doctrinæ bene associari potest morale illud, & catholicum præceptum, quod non debeat quis ab alio requirere, quòd ipse nollet per alium à se requiri, quia quòd tibi non vis fieri, alteri ne feceris, *l.* 1. *& ibi Paul. de Castr. nu.*3. *ff. de solut.* jus enim naturale continet duo præcepta, his duobus versibus conclusa.

Quod tibi vis fieri, mihi fac; quod non tibi, noli:
Sic potes in terris vivere jure poli.

*Gl.*1. *in verbo*, *ordinatissimam*. §. *hæc sancta trinitas. c.*1. *de sum. trinitat.* & habetur *Matth.*7. *num.* 12. & retuli §. *præceden.quæst.*7. *ampliat.*10. *sub n.* 41. unde sicut mutuator lucrum, quod procedit ab augmento scuti mutuati, nollet sibi auferri, ita etiam ipse auferre non debet lucrum, quòd propter diminutionem videtur habuisse mutuatarius; quare concludo, quòd debitor non debet sentire commodum lucri, quia nollet sentire incommodum damni; & è converso creditor non debet fugere damnum, quia nollet perdere lucrum; hoc enim debet procedere in omnibus casibus, qui pendent à futuro fortunæ eventu; & sic ad creditorem debet, ut dixi, spectare utrumque.

152 Non obstat huic conclusioni, quod scribunt *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *quæst.* 1. *articul.* 2. *col.* 10. *ibi*, *contra hanc autem. fol.*537. *& quæst.* 12. *artic.* 1. *conclus.* 2. *col.* 2. *in fine. fol.* 614. *& Cardin. Tolet. de instruct. sacerd. lib.* 5. *cap.* 34. de aliis causis exigendi, &c. *sub num.* 2. *vers. alterum est.* dicens, quòd si quis mutuaret alicui centum aureos, valentes tempore mutui scutos centum & decem argenteos ad rationem Juliorum undecim pro scuto aureo, & deinde Princeps augeret valorem scuti aurei ad 14. Julios argenteos, mutuatarius teneretur restituere non scutos 110. aureos, qui tempore restitutionis constituunt scutos 140. argenteos, sed teneretur solum restituere tot scutos aureos, qui constituant summam scutorum 100. argenteorum, puta scut.79. aureos, & Julios 6. quia hæc sit differentia inter pecuniam, & alias res, ut aucto pretio pecuniæ, dicatur mutata pecunia, sed aucto pretio rei, non dicatur mutata res: & hoc (inquit) procedit, quando mutuator non petit, sibi dari in eadem materia, in qua mutuat, sive minus, sive plus valeat, quia si peteret dari in eadem materia, tunc esset danda, sive auctus, sive minutus esset valor pecuniæ.

Quia quicquid Sot. & Card. Tolet. in hoc confusè potius, quam accuratè scripserint, non considerantes mutationem in bonitate extrinseca, vel in bonitate intrinseca: neque exprimentes, an illi 100. aurei sint in obligatione, vel sit in obligatione eorum valor, dico, eorum sententiam non esse veram, nisi in casu, quo mutuator mutuat scutos 110. monetæ in scutis aureis; secus si mutuat scutos 100. aureos, per ea, quæ scripsi *infra num.* 184. *vers. secundus casus. & n.*185. *vers. infero.* ubi videas; vel nisi esset facta mutatio in bonitate intrinseca, & nominatim contra *Sot. supra* citatum, reprobando differentiam, quam assignant inter mutuum pecuniæ, & mutuum aliarum rerum, firmat *Joan. Azor. de institut. moral. par.*3. *lib.*10. *tit. de camb. cap.*7. *quæst.*2. *& vers. hæc qu. col.*875.

Minus obstat, quod idem *Azor. d.par.*3.*li.*4.*tit. de institut. cap.*35. *quæst.*3. *& vers. seq. col.*328. dicat, constituendo differentiam inter pecuniam depositam, translato dominio in depositarium, ut tunc augmentum, & diminutio spectet ad depositarium debitorem, & pecuniam debitam ex alio contractu, ut tunc augmentum, & diminutio spectet ad creditorem.

Quia respondeo, quòd se ipsum conquassat, cùm ejusmodi depositum suscipiat naturam mutui, & ipse in mutuo dicat contrarium, prout eum retuli sol. *sup. n.*148. & hìc contra Sotum; & ulterius nullam assignet, neque assignare possit rationem diversitatis inter pecuniam debitam ex deposito cum translatione dominii, & pecuniam debitam ex contractu mutui, seu alio contractu.

Minusve obstat, quòd scribit *Thom. Parpal. in l. cum quid. sub nu.*27. *concl.*4. *ff. si cert. pet. inter Repet. to.* 2. *fol.*52. dicens ex sententia Canonistarum, quòd ubi pecunia minuta est mutata in æstimatione, puta, quia tempore contractus cavallottus valebat tribus grossis, & hodie tempore solutionis valet minus uno quarto, & debitor non est in mora, diminutio valoris adhuc cedit damno ipsius debitoris, testans etiam ita servari de consuetudine.

Quia respondeo, quòd supposita mutatione valoris ex bonitate intrinseca, ipse decipitur, & malè allegat Abbatem, cum teneat contrarium ut patet ex his, quæ secutus sum *supra n.*148. junctis quæ scripsi *infra n.*177.

Præterea videtur in effectu sibi parum constans, dum postea *sub eod. num.*27. *concl.* 6. scribit, quòd aucto pretio monetæ grossæ, id est, pretiosæ, puta, scuti aurei absque vitio pecuniæ minutæ, debitor etiam post moram non tenetur ad illud interesse.

Extende conclusionem hanc positam sol. *n.* 148. ut damnum etiam in tantum pertineat ad creditorem, ut si ego debeam tibi decem libras grossorum Perusinorum, & contingat, quòd per statutum Perusinum hæc moneta reprobetur, ita ut expendi non possit, ego ero liberatus; quamvis remaneam obligatus ad præstandum illam pecuniam in materia, *Bar. in l.* 3. *quod te. n.6. ibi*, *ponamus casum. ff. si cert. pet.*

Ratio est, quia ego sum debitor speciei, seu generis subalterni; & quando perit species, vel perit totum genus subalternum sine mora debitoris, debitor liberatur, *Bar. in d.l. quod te. n.*8. *in fine.*

Intellige, & declara hanc conclusionem, prout declaravi *infra n.*177. *& seqq.*

Aut agimus de mora creditoris, ut puta, quia 153
creditor requisitus noluit accipere pecuniam sibi realiter congruis loco, & tempore oblatam: & tunc concludo eadem ratione, moram fore nocivam creditori moroso, quia contra contumaces omnia jura clamant, & idcirco, si valor, seu pretium scutorum aureorum quinque stanparum creverit post oblationem, à debitore factam, illud augmentum erit debitoris, ita ut si illud totum augmentum ascenderet ad duos scutos aureos stanparum, debitor non dabit creditori centũ scutos aureos stanparũ prout

prout erat obligatus, quia solveret plus debito, & sic plures scutos, quam centum, sed dabit nonaginta octo, & dicetur dare centum, cum valeant centum, considerato valore temporis, quo erant solvendi, & fuerant realiter oblati, *Paul. de Castr. d. l. Paulus. sub num. 4. ibi & è converso, ff. de solut. Brun. tract. de monet. limit. 1. num. 2. in fine, & num. 3. & Rener. Bud. d. cap. 26. num. 6. & seqq. vers. & idem.* & communiter omnes; imo si creditor oblatam pecuniam noluerit accipere, & postea debitorem reperiat, eumque non valentem tunc solvere, interpellet, non eum constituit in mora, tanquam id agendo, in dolo censeatur versari, *Tiraq. de retr. lign. §. 3. glos. 2. n. 2. vers. & alias fol. 201.*

154 Declara primo hanc conclusionem, ut procedat, quando debitor realiter obtulerit solutionem, quia verbalis oblatio non relevaret *Anch. cons. 86. pro faciliori num. 3. Neguf. tract. de pign. in 2. par. tertii memb. 5. par. princ. num. 1. & seqq. tom. 6. par. 1. fol. 235. & Gabr. in concl. lib. 3. tit. de solut. concl. 8. nu. 1.* & hæc declaratio transit sine controversia.

155 Subdeclara, extendendo, ut oblatio realis debeat esse cum sacculo, & numeratione, vel saltem cum sacculo, alias non diceretur realis, *Joan. Bapt. Lup. in l. 2. comment. 2. §. 3. num. 3. & seqq. C. de pact. int. empt. & vendit. inter tract. divers. tom. 7. fol. 131.* & quòd pecunia debeat primo numerari coram testibus, & offerri creditori, & si creditor non vult recipere, tunc debeat in bursa consignari, & deponi, scribit *Bal. in l. 19. acceptam. num. 1. vers. ibi consignari. Cod. de usur.* & quod oblatio realis, facta in marsupio, non valeat, nisi pecunia extrahatur de marsupio, & numeretur coram testibus, & postea reponatur in marsupio, & offeratur, quia alias non constaret, quid offerretur, cum posset dubitari, quid esset in marsupio, sequitur, *Rol. à Vas. conf. 53. viso ac diligenter n. 3. 6. lib. 1.*

156 Adverte circa istam subdeclarationem, quod numeratio non est necessaria simpliciter, & de per se, sed solum, ut ex ea appareat depositum esse reale, & integrum; quare, si daretur casus, ut constaret de realitate, & sufficienti numero pecuniarum contentarum in bursa, & oblatarum creditori, oblatio etiam sine numeratione teneret, *Bal. in d. l. acceptam. q. 11. n. 21. in fine.*

157 Restringe eandem declarationem, ut non procedat, quando creditor, cui solo verbo offertur solutio diceret, se nolle recipere solutionem, quia tunc sufficeret illa oblatio verbalis, *Neguf. d. 2. par. tertii memb. 5. par. princ. num. 7. fol. 235. & Tiraq. de retract. convent. §. 4. gl. 6. nu. 21. vers. verum.* & esse magis communem refert, & sequitur *Gabr. in loco supra proxime citato*, & ab hac communi opinione non esse recedendum in judicando, scribit *Rol. à Vall. conf. 35. viso ac diligenter sub nu. 26. lib. 1.*

158 Subrestringe primo hanc restrictionem, ut procedat, solum, quando creditor expressè dixit, quòd nolebat accipere; quia tunc satis esset illa oblatio verbalis, secus si tacuit, *Tiraq. d. glos. 6. num. 21. versus finem. & Rol. à Val. d. conf. 53. num. 37. Gabr. d. concl. 8. num. 2. limit. 1.* nam sicut contumax non dicitur renunciare feriis, per ea, quæ secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib. 2. c. 5. num. 165. in 2. cas.* & sicut contumacia citati, uti hæres, non relevat actorem à probatione, quòd ipse citatus sit hæres, per ea, quæ scripsi *infra §. 7. glos. 5. num. 28. & 29. in prima & secunda subextens.* ita etiam contumacia creditoris liberat debitorem à reali oblatione, quam facere tenetur, imo *Tiraquel. d. glos. 6. numero 22. vers. ego vero.* existimat, pecuniam esse omnibus modis non solum offerendam in sacculo, seu folle, sed esse numerandam.

Subrestringe secundo in aliis casibus, de quibus *Rol. à Vall. d. conf. 53. n. 28. & seqq. & Gabr. dicta concl. 8. n. 3. & seqq.* 159

Declara secundo, ut oblatio realis, seu verbalis, de quibus supra, possint nocere creditori, quoad augmentum, & diminutionem valoris monetæ, seu alterius rei debitæ, ut dixit *supra in concl. num. 153.* & possit juvare debitorem, ne ipse debitor sit in mora, ne incurrat pœnam, & ne teneatur ad usuras nondum incœptas; & istis casibus sufficit oblatio verbalis, si est, cui offeratur, sed si non extet, cui offeratur, tunc non potest fieri oblatio, & debitor est secutus absque oblatione, *Alex. conf. 92. perspectis. sub n. 10. vers. nec obstat. lib. 1.* & quid de consilio facere debeat, vide *infra sub n. 163. & 164.* 160

Secus quoad interitum pecuniæ, seu rei debitæ; quia ad hunc effectum ultra oblationem requiritur depositum legitimè factum, & tunc debitor erit liberatus etiam ab interitu rei depositæ, *l. 19. acceptam C. de usur.* & loquendo de deposito facto ab eo, qui vigore pacti redimit, scribit *Tiraq. de retract. conven. §. 4. glos. 6. num. 34. vers. sed & hoc.* quem sequitur *Joan. Bapt. Lup. in l. 2. commen. 2. §. 3. num. 1. C. de pact. int. empt. & vendit. inter tractat. divers. tom. 7. fol. 131.* & quòd perempta specie, id est perempta re, quæ debetur in individuo debitor, qui non fuerit in mora, sit liberatus; secus si fuerit in mora, patet ex *l. 5. quod te. & ibi Bar.* & alii communiter, *ff. si cert. pet.* 161

Secus etiam quoad consequendam restitutionem fructuum rei redimendæ; quia is, qui potest rem venditam retrahere vigore pacti, ex sola oblatione etiam reali consequi non potest restitutionem fructuum postea per emptorem perceptorum, nisi fecerit actuale depositum, *Tiraq. d. glos. 6. nu. 4. & 5. & Lup. d. §. 3. sub n. 5. in fine, vers. sed quantum.* sed quoad facultatem agendi, sufficit oblatio verbalis, ut virtualiter conciliando Doctores discordes, sentit *Tiraq. ubi sup.* & aperte *Lup. sub d. n. 5. vers. tu autem.* 162

Secus etiam ad impediendum cursu usurarum, jam incœptarum, quia requiritur depositio, & consignatio, *d. l. acceptam. C. de usur.* & sentit *Alexand. conf. 92. perspectis. n. 10. vers. nec obstat. lib. 1. Vinc. Caroc. tract. de deposit. par. 2. q. 5. sub num. 1. vers. primum. fol. 98.* 163

Non obstat, quod contra primam hujus declarationis partem *supra nu. 160. Bar. in l. 73. si reus. in fine num. 5. ff. de procur.* dicat, ad evadendam pœnam fieri debere depositum, si non adest, cui offerri possit solutio.

Quia resp. quod debemus intelligere Bar. ut loquatur de consilio, alias contradiceret sibiipsi, per ea, quæ scripsi *infra n. 223.* & contra eundem tenerent *Alex.* quem citavi *nu. seq. & Put. dec. 8. vertebatur. n. 2. lib. 1.*

Extende hanc declarationem, seu verius hos tres casus, in quibus dixi, esse omnino faciendum depositum, ut procedant, etiam si creditor non reperiretur; quia quando debitor ad impediendum cursum usurarum teneretur deponere, & consignare, teneretur omnino deponere, & consignare, etiam si creditor non reperiretur, quia depositio, & consignatio, 164

ad

ad quas tenetur, possunt fieri etiam sine creditore; & ideo, si non reperiat creditorem, cui solvere possit, debet auctoritate judicis facere consignari, & coram judice offerre, & ad hoc ut sciatur utrum ille creditor reperiatur, ut puta, quia fortè esset forensis, debet fieri praeconium *Alexand. d. cons. 92. n.10. vers. nec obstat.*

165 Subdeclara eandem declarationem in casibus, in quibus diximus, depositum esse faciendum, ut illud minime relevet, nisi legitime fiat; quia paria sunt, non legitime facere, & nullatenus facere, ut patet ex *infra scriptis* requisitis.

Primo ergo requiritur, ut priusquam deveniatur ad depositum, praecesserit oblatio realis, *Gl. ult. in verbo, pecunias, in l.19. acceptan. C. de usur. & Joan. Bapt. Lup. d. §. 3. numero 3. & seqq.* nam tunc demum oblatio, & depositio fieri debet, quando ille, cui facienda est solutio, dolose recusat accipere, *Tiraq. de retract. lign. §. 9. gloss. 3. & ult. num. 3. vers. quin cum solutio. & num. 5. vers. quid plura.* vel quando is, cui, oblatio esset facienda, non extaret, *d. Gl. ult. & Tiraq. d. num.5. vers. quid plura. &* quando recusat accipere, tunc debitor debet coram testibus obtestari, ut scribit *Anch. cons. 86. pro faciliori. nu. 3.*

166 Restringe, hoc requisitum de oblatione facienda ante depositum, ut non procedat, quando is, cui fieri deberet oblatio, non adesset, *Gl. & Tiraq. in locis supra proxime citatis*; & quòd si quis non est obligatus deponere, & consignare, teneatur facere oblationem debiti, si extat, cui possit facere, scribit *Alexand. d. cons. 92. sub numer. 10. vers. nec obstat. lib. 1.* & quòd debitor non teneatur se conferre ad aliam provinciam, ad quam creditor se contulit, scribit *Alexand. d. cons. 92. num. 9. vers. nam praesupponitur.*

167 Secundo requiritur, ut antequam deveniat ad praedictam oblationem apud acta, eat ad domum creditoris, & ibi illi offerat, quod debet; quare si quis erit fundum cum pacto retrovendendi infra certum tempus, & venditor intra illud tempus offerat pretium venditionis, & illius consignationem apud acta: vel alibi jussu judicis, eumque citari fecerit, non dicetur satisfecisse pacto, si prius non accesserit ad domum emptoris, ibique illi pretium obtulerit, *Anch. cons. 86. pro faciliori. sub num. 3. & Tiraq. de retr. lignag. §. 9. gloss. 3. & ult. nu.6. vers. ideoque. fol. 246.*

Infero primo, quòd debitor tenetur accedere ad domum creditoris, & ibi solvere, per ea, quae late scripsi *infra num.236. & seqq. nu.197. & seqq. nu.225. & seqq.*

168 Infero secundo, quòd oblatio, facta in loco incongruo, non relevat, *Afflict. decis.150. rex. n.11. Rol. à Vall. cons.53. viso, ac diligenter.n.39. & 40. lib. 1. & Vincen. Caroc. tractat. de depos. par. 2. quaest.5. nu.1. & 2.*

169 Extende hanc illationem, ut idem dicendum sit, si esset facta tempore incongruo, ut per eosdem *Affl. Rol. à Vall. & Caroc. in locis supra proximè citatis*; & ad hanc extensionem vide etiam quae scripsi *supra n.86. & in meo tractat. de judic.caus. lib.2. cap.3. n.322. & seqq.*

170 Declara eandem illationem, ut congruus locus, solutionis dicatur ille, de quo *infra sub n.194 & seq.* & ille, qui est locus congruus solutionis, est congruus obligatus.

171 Tertio requiritur, quòd depositum fiat integrum alias non juvaret, *Jo. Bapt. Lup. in l.2. comment. 2.§.3. num. 2. C. de pact. int. empt. & vend. inter tract. divers. tom.7. fol.131. Rot. divers. decis.366. sententia. num.2. in Aprutina census, Junii 1601. inter impressas Lugdun. 1612. & Tiraq. de retract. convent. §. 4. gl.6. num. 24. & seq.* in quibus late declarat.

Quarto non debet continere conditionem extrinsecam, alias, si contineat, non dicetur legitimè factum, & consequenter non relevat, *Alex. cons. 78. viso & diligenter. nu. 29. vers. quinto quia l.5. Neguf.tract. de pign.2. par.3.memb.5.par. princip.n. 11. & 12. tom. 6. par. 1. fol. 235. Foller. tract. de censib. in verbo, ut vides, nu.52. tom. 6. par.2. fol. 152. Vinc. Car. tract. de depos. par.2. q.5. sub nu.4. vers. & depositum. & Rot. divers. decis.71. dubium. n.9. par.2. & ead. Rot. divers. decis.913. plures quae est penul. n.2. in Romana bonorum de Ceulis, coram R.P.D. Orano, 11. Decembris 1585. inter impressas Lugduni anno 1612.* &, quòd si venditor interpellatus ad mensurandum rem, quam vendidit, offerat, se mensuraturum, dum tamen, si reperiatur plus, emptor pretium suppleat, dicatur oblatio sub conditione, & ideo non sufficiat, quia debet esse pura, & tempore tali oblationi consentire non teneatur, scribit *Neviz. cons. 38. prima consideratione. 14.* 172

Et dicitur continere conditionem extrinsecam, quando habet qualitatem, cum qua is, cujus favore fit depositum, non tenetur illud recipere, *Alex. ubi supra, nu.30.* & clarius *Neguf. d.nu.12. & Foller. d.nu.52.* & generalius dicitur continere conditionem, seu qualitatem extrinsecam, quoties illa qualitas non est de natura depositi, *Neguf. ubi supra.* 173

Contingit in hoc quarto requisito, dubitari de infra scripto deposito. Debitor, aere alieno gravatus fuit ad aliquorum creditorum instantiam carceratus, & reperto eo non solvendo solidum, fuit, accedente Visitae decreto, inter ipsos debitorem, & quamplures creditores inita concordia, quòd aliqui creditores, praecedentes suum creditum anterius, ideoque impedientes bonorum distractionem, declararent, in quibus bonis solutionem consequi vellent, & quoad reliqua renunciarent; & consentirent tam, ipsi, quam debitor subhastationi domus ipsius debitoris, ut ex illius pretio solverentur in primis census impositi super dicta domo; & quidam alii ex creditoribus certam partem de debito debitori dimitterent; inita hac concordia, praefata domus fuit in subhastatione deliberata offerenti majus pretium, cum hac conditione, quòd creditores, recepturi illud pretium, promitterent restituere anterioribus, & potioribus, &c. factaque hac deliberatione, emptor pretium deposuit in sacro monte pietatis, non solvendum, nisi facta praedicta promissione: deinde fuit citatus creditor census ad recipiendum partem pretii depositi pro extinctione dicti census; facta prius promissione de restituendo anterioribus, & potioribus; creditor citatus opponit, se esse paratum recipere, & cedere jura, sed sine aliqua promissione de restituendo; quia ipse non intervenit in praefata concordia, neque debitorem fecerat carcerari; dubium propterea oritur.

Nunquid illa conditio, quòd creditor census teneatur promittere de restituendo, &c. sit conditio extrinseca, & consequenter depositum, uti non legitime factum, non relevet.

Videtur prima facie dicendum contra depositum, quòd sit conditio extrinseca ex duobus.

Primo, quia non est de natura census, ut in ejus retrovenditione is, qui pretium recipit, promittat restituere,

reſtituere, &c. ſed ſolum de ejus natura eſt, ut ſi illud recipiat ab eo, qui cenſum vendidit, ſimpliciter conſentiat reſciſſioni, & retrovendat; ſi vero recipiat ab alio, cedat ſimpliciter jura, & hoc eſt notum omnibus, & quotidie practicatur; imo addo, quòd, dato decoctore, cujus debita non cenſeantur contracta ratione negociationis, & mercaturæ, ita ut creditores viderentur magis merci, quam perſonæ credidiſſe, ſed cenſeantur contracta alia ratione, & creditor petat ſibi ſolvi, utique ſolutio fieri debet ſine cautione de reſtituendo anterioribus creditoribus, *Stracch. tract. de decoct. par. ult. ſub num.*34. *tom.*6. *par.* 1. *fol.*329.

Secundo, quia non debet eſſe in poteſtate ementis rem, cenſu oneratam, facere deteriorem conditionem ejus, qui in illa re cenſum habet; debet enim illa res tranſire in emptorem cum onere ſuo, & proinde ſicut vendens illam rem, non poteſt vinculare pretium, quod reſtitueret domino cenſus; ita nec debet poſſe emptor rei, qui dicitur ſucceſſor ſingularis.

Contrarium in ſpecie, de qua agimus, videtur concludendum hac unica ratione, quia in diſcuſſione bonorum credita ſunt ſolvenda, recepta idonea cautione de reſtituendo habentibus priora, & potiora, & contribuendo habentibus æqualia jura, ut in Pii IV. conſtitutione, edita anno 1562. Kal. Januarii *ſuper reformatione Sign. juſtit. verſ. & interim judices.*

Sed in hac facti ſpecie ſupponimus diſcuſſionem bonorum non ſufficientium, ideoque debitorem decoctorem: is enim dicitur decoctor, qui ſubſtantiam conſumit, ſicut ignis, paulatim coquendo, diminuit; & decoquere eſt creditum non reddere, & ære credito fraudare, etiam ſi fortunæ vitio, & non ſuo decoqueret, *Stracch. d. tractat. de decoct. par.* 1. *& par.* 2. *utrobique ſub num.* 2. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.*316. vel dicitur decoctor, qui ob inopiam non ſolvit, & mole creditorum ceſſat, fugit, vel latitat, *Stracch. d. par.* 2. *num.* 1. & is dicitur ſolvendo, qui ſolidum ſolvere poteſt, *Stracch. d. par.* 2. *num.* 4. Ergo, cum nos ſupponamus debitorem, qui non eſt ſolvendo, & cui propterea creditores partem debiti remiſerint, dicitur decoctor: ſolent enim creditores plerunque decoctoribus partem debiti remittere, ut reliquum habeant, *Stracch. d. tractat. de decoctor. part.*6. *num.*1. *fol.*321.

Ad adducta in contrarium reſpondeo, quòd procedunt, circumſcripta decoctione, & circumſcripta bulla *ſupra citata.*

Nec obſtat, quòd capitale cenſus non videatur proprie debitum, cum is, qui cenſum emit, non poſſit capitale ab invito debitore, qui cenſum vendidit, exigere: & conſtitutio allegata loquatur de debitis, & ſit intelligenda ſtricte, & proprie.

Quia reſpondeo tripliciter: Primo, quòd illa conſtitutio voluit proſpicere indemnitati ſolventis, ne iterum ſolvere cogatur, & ſimul conſulere voluit anterioritati, & potioritati creditorum, qui eſſent abſentes, vel ex alio quovis impedimento non comparerent; ne via ordinaria cogerentur poſtea repetere à creditoribus poſterioribus: non autem voluit proſpicere commoditati, & voluntati creditoris, cui ſolvitur: ſed hæc omnia, quibus movetur illa conſtitutio, æque militant in ſolutione debitorum, quæ ab invito debitore exigi poſſunt, ſicut in ſolutione ſortis cenſus.

Secundo reſpondeo, quòd creditor cenſus poteſt à debitore invito exigere fructus cenſus, quorum continua exactio contra eum, qui non eſt idoneus ad negotiandum pecunias, ſeu alia commercia contrahendum, gravior eſt, quam unica totius ſortis ſolutio.

Tertio reſpondeo, quòd cenſus ſolet emi cum pacto, quòd venditor in caſu abſentiæ, vel mortis alicujus ex fidejuſſoribus cenſus, teneatur dare novos fidejuſſores ad ſatisfactionem ipſius emptoris, & ulterius, quandocumque appareret, rem; ſuper qua impoſitus eſt cenſus, eſſe alicui fideicommiſſo ſubjectam, vel aliter non liberam, teneretur ſatisfacere emptori; & quando in aliquo ex prædictis caſibus deficeret facere, id ad quod tenetur, tunc emptor loco damnorum & intereſſe poſſet à debitore invito exigere capitale; & hi caſus denotant conditionem, quia poſſunt evenire, & non evenire, ſicque venditor remanet debitor capitalis ſub conditione: ſed debitor ſub conditione comprehenditur in ſtatuto, loquente de debitore ſuſpecto, *l.* 41. *in omnibus. ff. de judic.* & ſcribit *Caccialup. tract. de debit. ſuſpect. q.* 3. *princip. nu.*1. *tom.*3. *par.* 2. *fol.* 149. ergo debitor cenſus hac ratione comprehendi poteſt in conſtitutione, quæ loquatur de debitore.

Quinto requiritur, quòd debitor, ſi velit deponere mandato judicis, adeat judicem ſuum, coram quo ipſe conveniri deberet, ſicque in hoc depoſito faciendo debet ſequi forum ſuum, & non forum creditoris, quia adit judicem, non ut agens, ſed ut reus, *Bal. in l.* 19. *acceptam. qu.* 13. *nu.*24. *C. de uſur.* 174

Ratio etiam eſſe poſſet, quia ſolutio fieri debet in loco, in quo peti poteſt, *l. ult. ff. de condict. tritic. & l.* 38. *quod legatur. ff. de judic.* quia in dubio videtur actum, ut ſolvatur in loco, ubi de jure peti poteſt, *Bar. in l.* 18. *item illa ſub num.* 13. *ff. de conſtitut. pecun. & Alex. in l. vinum. not.* 6. *numero.*7. *ff. ſi cert. pet.* & eſſe communem ſequitur *Rot. Genuen. deciſ.*175. *juſtis. numero* 17. *in fine*, *&* 18. Ergo eodem in loco fieri debet depoſitum, quod ſuccedit in locum ſolutionis. 175

Hoc requiſitum opinor, non eſſe neceſſarium, ideoque ſi depoſitum fieret mandato judicis creditoris, qui eſſet actor, non ex hoc rueret, quia reus poteſt renuntiare exceptioni incompetentiæ fori, hæcque mea opinio magnæ innititur æquitati, quando de loco ſolutionis poſſet eſſe controverſia, juxta ea, quæ late ſcripſi *infra ſub n.* 194. *& ſeqq.* 176

Sexto requiritur, quòd depoſitum fiat monetæ currentis in loco contractus, & quando in loco contractus currerent plures monetæ, debet deponi, quæ eſt magis uſitata; & moveor, quia contrahentes de certo pretio, cenſentur contraxiſſe de illa moneta, quæ in loco contractus expendi ſolet, & uſitata eſt; & quando diverſæ monetæ illic expendi ſolent, cenſentur intellexiſſe de ea, quæ magis eſt in uſu; & quando pretium in una monetæ ſpecie eſſet majus, quam in alia, tunc recurrendum eſſet ad juſtitiam contractus, ita ut valor, ſeu pretium ſit juſtum, & correſpondeant datum & acceptum, ut, loquendo in retractu rei venditæ centum libris, non expreſſa librarum qualitate, ſequitur *Tiraq. de retract. lignag.* § 1. *gloſſ.*18.*n.*73. *&* 74. & loquendo de pretio rei venditæ hæc omnia latius deducit *Bertaz. tract. de clauſ.* 30.*gl.*5.*n.*1.2. *&* 3. & hoc, niſi contrahentes expreſſerint qualitatem monetæ, vel conſtaret de eorum conſuetudine quæ eſt anteponenda cõſuetudini loci

Bertaz.

Bertaz. d. num. 2. & quod in stipulationibus, & cæteris contractibus semper sequamur id, quod actum est, & eo non apparente, quod in regione, in qua id actum est, frequentatur, dicit *tex. in l.* 35. *semper in stipulationibus. ff. de reg. jur.* & quod ubi non appareat de qua moneta contrahentes senserint, & dubitetur, an senserint de moneta loci contractus, an vero de moneta loci solutionis, præsumantur sensisse de moneta loci contractus, sequitur *Surd. dec.* 227. *valorem n.* 1. *&* 2.

Alias si deponatur moneta inferior, depositum non diceretur integre factum.

Declara dicta in hoc requisito, ut quando deficerent expressio qualitatis monetæ, & deficerent etiam omnes prædictæ conjecturæ, & qualitates, tunc ad id quod minimum est, redigenda sit summa, ut *in d. l. semper in stipulationibus. ff. de reg. jur. Surd. dec.* 298. *aureorum. n.* 1. 2. *&* 3.

Restringe hanc declarationem, ut non procedat in moneta legata causa dotis; quia favore dotis, non quod minus, sed quod majus est, attenditur, ut in legato aureorum, quorum plures sunt differentes species in valore, articulo discusso in Senatu Mantuano, fuisse decisum refert, & rationes adducit *Surd. d. dec.* 298. *num.* 4. *& seqq.*

Et hæc sufficiant circa oblationem, & depositum; redeamus nunc ad mutationem monetæ, cujus damno illa mutatio cedat.

177 Intellige magistraliter omnia, quæ de damno, & lucro, causato à sola mutatione valoris monetæ, circumscripta omni mora, scripsi in hoc primo casu sol. *num.* 148. *& seqq.* ut procedant, quando mutatio oritur ex bonitate extrinseca, quia isto casu moneta solvitur, non secundum valorem, quem habebat tempore contractus, id est, quando ortum est debitum, sed secundum valorem, quem habet tempore solutionis: in hac enim mutatione loquuntur virtualiter omnes *Doct. ibidem citati*, & apertè *Bar. in d. l. Paulus, num.* 6. *ff. de solut.* dum considerat duplicem mutationem, licet loquatur sub diversis verbis, & de ista mutatione propter bonitatem extrinsecam sequitur *sub d. numer.* 6. *ibi, secundo modo.* & in istis verbis loquitur *Brun. tract. de monet. &c. part.* 3. *num.* 7. *& seqq. & partic.* 6. *sub num.* 3. *vers. ubi autem. & num.* 4. *& seqq. tom.* 12. *fol.* 211. *Hieron. Gabr. cons.* 164. *civitas sub num.* 4. *ibi, sed si non sit bonitas intrinseca mutata sed ejus valor. lib.* 1. & ita pluries dixit Rota, ut testatur *Rot. divers. dec.* 686. *reservata sub num.* 2. *in Cæsaraugustana pensionis, lunæ* 11. *Martii* 1591. *coram R. P. D. Gypsio, inter impressas Lugduni anno* 1612. hancque esse communem opinionem, ut attendatur æstimatio tempore solutionis faciendæ, quando est promissa certæ monetæ species, testatur, & sequitur *ead. Rot. dec.* 683. *anno* 1524. *sub num.* 1. *vers. quatenus, in Rom. pecuniaria coram R. P. D. Penia lunæ* 23. *Januarii* 1589. quare si moneta, quæ debetur, non reperiatur, ideoque solvenda esset in alia moneta, quæ reperitur, dandum esset tantum de ista alia moneta, quanti valeret illa moneta tempore solutionis, si reperiretur, *Hier. Gabr. d. cons.* 164. *sub n.* 4. & in terminis hujus extrinsecæ mutationis intelligo, ut possint procedere, quæ consulendo, attendendum esse tempus solutionis monetæ Turronen. scribit *Rom. cons.* 123. *circa primum sub n.* 1.

178 Secus esset in mutatione, quæ oriretur ex bonitate intrinseca, ut puta; quia moneta aurea seu argentea esset contaminata, vel diminuta in pondere, quia tunc attenderetur valor, quem habebat tempore contractus, seu orti debiti, ut per *Brun. supra citatum, Rot. d. dec.* 686. *n.* 2. *in fin. vers. quæ vero.* & alios in diversis locis; quare, si reperiretur de illa moneta antiqua, in qua fuit contractum debitum, deberet in ea fieri solutio; quòd si de ea non reperiatur, vel ejus cursus sit totaliter reprobatus, & prohibitus, tunc erit solvenda æstimatio illius monetæ antiquæ, *Bart. in d. l.* 99. *Paulus sub n.* 6. *ibi, primo modo ff. de solut. Abb. in c.* 18. *quanto, sub n.* 12. *vers. ulterius quæro in primo casu de jurejur.* licet ipse utatur diverso genere distinguendi seu loquendi, sed clarè postea, utendo propriis terminis, *in vers. venio ad secundum casum.* & quod reprobata pecunia antiqua, vel si ea amplius non reperiatur, debitor debeat solvere illius æstimationem, scribit ex omnium sententia *Thom. Parpal. in l. cum quid sub num.* 27. *concl.* 3. *& in l. quod te. num.* 11. *ff. si cert. pet. inter Repeten. tom.* 2. *fol.* 52. *&* 72. quare si moneta antiqua debita non reperitur, & usualis est deterior in pondere, vel materia, solvendum est id, quod debetur, de moneta currenti, considerato valore antiquæ, ita ut tantum monetæ currentis detur, ut valeat, quanti valeret antiqua, si reperiretur, *Hieron. Gab. cons.* 164. *civitas in fine principii, num.* 1. *&* 4. *lib.* 1. quem sequitur *Flam. Cart. decis. ult.* 134. *consideratis sub num.* 5. *&* 6. & hoc sentit etiam *Rot. divers. dec.* 59. *seu verius* 759. *anno* 1597. *nu.* 2. *coram Illustriss. Card. Lancelloto anno* 1597. *inter impressas Lugduni anno* 1612. firmans ex communi conclusione, solutionem faciendam esse in moneta currenti tempore contractus, si ea tempore solutionis reperiatur, nec ea sit mutata in bonitate intrinseca; vel si sit mutata, aut non reperiatur, in ejus æstimatione secundum valorem de tempore contractus, & obligationis; quasi dicat Rota, & bene; si moneta, de qua loquitur contractus, reperitur, & non est mutata in bonitate intrinseca, eam solvat debitor, sive pluris, sive minoris valeat, per ea quæ dixi *supra num.* 148. si vero non reperitur, seu est mutata in bonitate intrinseca, quod idem est ac si non reperiretur; tunc quia non potest solvi in valore currenti tempore solutionis, cum tunc nullum habeat valorem, quia non entis nullæ sunt qualitates; debet necessariò recurri ad valorem, quem habebat tempore contractus, & de opinione communi *Hier. Gabr. d. cons.* 164. *civitas. in fine principii, & num.* 1. *&* 4. *lib.* 1. & hoc procedit etiam si debitor non sit morosus, quia adhuc tenetur solvere juxta valorem temporis contractus, *Abb. sub d. num.* 12. *vers. venio ad secundum casum.* & quòd in mutuo intelligatur actum, ut reddatur æquè bonum, scilicet bonitate intrinseca, etiam intra tempus moræ, id est ante moram, scribit *Hier. Buttigel. in l. cum quid sub n.* 22. *ff. si cer. pet. inter Repet. tom.* 2. *fol.* 49. & quod mutata materia pecuniæ, vel mutato illius pondere, mutatio cedat damno debitoris etiam ante moram, qui propterea tenetur solvere in eadem bonitate intrinseca, scribit idem *Thom. Parpal. n.* 27. *concl.* 2. *fol.* 52. & in hujus mutationis specie intelligas totam numerosam Doctorum classem, quam citat, & sequitur *Gabr. in suis concl. lib.* 3. *tit. de solut. conclus.* 1. *n.* 1. *& seqq.* & pro hac distinctione bene facit, quod scripsi *supra gl.* 3. *n.* 47. *&* 48.

Declara primo notabiliter eandem intelligentiam 179
in hac secunda parte, ut non solum sit solvenda æstimatio illius monetæ antiquæ, quæ vel non reperitur, vel non est in frequenti usu, sed sit etiam solvenda æstimatio alterius monetæ antiquæ, qua illa anti-

qua æstimabatur; quare, si tu deberes centum ducatos aureos in auro de camera, & quilibet ducatus æstimabatur undecim Juliis, & hodie illi ducati non sunt in usu, & ideo non reperiuntur, & similiter illi Julii non reperiuntur in illa bonitate intrinseca, adeò quod Julius est diminutus fere in duobus baiocchis, & consequenter undecim Juliis modernis non posset emi ille ducatus antiquus, sed requirerentur saltem Julii 12. quia 12. ex modernis sunt in tanta bonitate, & non ultra, in quanta erant 11. Julii antiqui, utique ducatus deberet æstimari non Juliis undecim, sed duodecim, *Rot. diver. dec.*683. *anno* 1524. *sub n.* 2. *vers. ratio. in Rom. pecuniaria, coram R. P. D. Penia, lunæ* 21. *Januarii* 1589. *inter impressas Lugduni anno* 1612.

Confirmatur hæc declaratio ex his, quæ scripsi *infra sub n.* 190. *ampl.* 4.

180 Declara secundo eandem intelligentiam in secunda parte, explicando clarius hanc primam declarationem, ut bonitas intrinseca monetæ dicatur mutari dupliciter. Primo, quando mutatur ipsa moneta speciei debitæ, ut puta, debetur scutus aureus Genuæ, & iste mutatur: & in ista mutatione jam dixi esse attendendum tempus contractus. Secundo, quando non mutatur moneta, quæ debetur, sed mutatur moneta inferior, qua emitur moneta debita, ut puta, debeo tibi unum scutum aureum, qui tempore contractus valet sol. 90. & tempore solutionis valet sol. 94. non quia sit auctus in bonitate intrinseca, sed quia moneta argentea, qua hodie emitur ille scutus aureus, non est ita bona, prout erat tempore contractus; & quia est injustum, quòd ego illum scutum aureum emam, solvendo tantam quantitatem argenti contaminati, quantam solvissem argenti puri tempore contractus, ideò debeo solvendo tibi illum scutum aureum, dare non eandem quantitatem argenti, quam dedissem tempore contractus; quia illud erat argentum purius, sed dabo majorem quantitatem, quia est argentum minoris pretii, & sic debeo solvere vel de pecunia æque bona, vel de nova, ad æstimationem antiquæ, ut ex communi Doctorum sententia sequitur *Cravet. cons.* 47. *magnificus. num.* 6. & ex eo, & aliis *Rot. divers. dec.* 687. *emerat. versus fin. vers. consideravit. in Cæsenaten. pecuniaria, coram R. P. D. Penia, ven.* 24. *Martii* 1597. *inter impressas Lugduni anno* 1612. dicens in casu suo, quod solutio scuti aurei erat facienda, æstimando scutum ad rationem undecim Juliorum, cum alterius dimidio, prout scutus aureus valebat tempore contractus, cum moneta inferior, de qua solutio poterat fieri, esset valde diminuta; & ideò injustum esset, quòd daretur massa monetata minor ea, quæ dabatur tempore contractus; quare in ista secunda mutatione procedit etiam casus, de quo locutus sum in prima declaratione.

181 Ratio totius istius intelligentiæ, positæ *supra num.* 177. est evidens, quia in aliis etiam mercibus considerantur omnia prædicta, videlicet bonitas extrinseca, & bonitas intrinseca, & omnes prædictæ conclusiones; si tu enim mihi ex mutuo, vel ex alio contractu deberes certam speciem vini, puta, malvasiæ, & eam solvis tempore debito, non attenditur, an valor sit auctus, vel diminutus, quia tam augmentum, quam diminutio spectat ad me creditorem, per ea quæ dixi §. *præcedenti q.* 1. *num.* 415. & 416. & hoc dempta mora; suppositа tamen mora, intrarent eædem conclusiones, quas in moroso debitore & creditore monetæ firmavi hic supra; & hæc, considerata bonitate extrinseca: considerata autem bonitate intrinseca, attendi debet non tempus solutionis, sed tempus contractus; unde si tu mihi deberes dare decem malvasiæ amphoras in genere, quæ tempore contractus fuisset optima; & tempore, quovis eam mihi dare, esset non bona, & amphoræ mensura esset diminuta, quia esset à Principe mutata, tunc esset recurrendum ad tempus contractus; & proinde si tanta malvasiæ bonæ quantitas, & in mensura non diminuta, valebat 25. & ista, quæ non est bona, & in mensura diminuta, valet decem, tu debes supplere ad rationem illius pretii, & mensuræ.

Ampliationes, & limitationes ad hanc secundam intelligentiæ partem, positam *supra n.* 178. quando mutatio consistit in bonitate intrinseca, quia est deteriorata materia, vel forma, vide *Gabr. in conc.. lib.* 3. *tit. de solut. concl.* 1. *n.* 3. *& seqq. usque ad fin.* & inter alias limitationes, limita primò, quando non constat de bonitate intrinseca, & de valore antiquæ monetæ currentis, tempore contractus, quia tunc solutio debet fieri de moneta currenti tempore solutionis secundum valorem ejusdem temporis solutionis, *Hie. Gab. cons.* 164. *civitas. n.* 1. *in fin. &* 2. *li.* 1. † Limita secundo quando creditor fuisset causa, vel particeps reprobationis, seu deteriorationis pecuniæ, quia tunc ipsi solvi posset de illa pecunia reprobata, seu deteriorata. *Gabr. d. concl.* 1. *in fin. n.* 41. *limit.* 10. ideoque Principibus, qui ferè semper causa sunt mutationis monetæ, potest solvi in illa moneta currenti, quamvis sit deteriorata, *Hier. Gab. d. cons.* 164. *sub n.* 5. 182 183

Et hæc de primo casu, posito *supra n.* 147.

Secundus casus est quando obligatio, seu promissio est de pecunia imaginaria, quæ functionem recipit in aliis pecuniæ speciebus, ut puta, si mutuo dentur mille libræ in tot cavallottis, juxta ea, quæ scripsi *sup. n.* 118. & isto casu priusquam ad ejus explicationem procedam, præmitto breviter tria. Primò, quòd monetæ imaginariæ sunt plures, secundum placitum Regionum, & locorum, & aliquas numeravi sol. *gl.* 3. *n.* 68. Secundo præmitto, quòd isto casu non agam distinctè de mora debitoris, & creditoris, quia sufficiunt, quæ de ea scripsimus in præcedenti casu, si applicentur cum habilitate terminorum. Tertio præmitto, quòd etsi valor monetæ imaginariæ sit invariabilis, ut testatur etiam *Alber. Brun. tract. de monet. par.* 1. *partic.* 6. *n.* 1. *tom.* 12. *fol.* 212. & monetæ ipsæ imaginariæ inventæ sint solum pro usu commodioris, breviorisque calculi, & non ad alium usum, tamen in eis consideranda venit mutatio, quæ fieret in monetis veris propter bonitatem intrinsecam, ut dixi *infra n.* 190. 184

His præmissis, & loquendo de solutione sine mora, concludo, quòd mutuatarius, seu quivis alius debitor tenetur restituere mille libras in quacunque moneta, ut dixi *sub d. n.* 118. & ideò ad mutuatarium debitorem spectat omne damnum, & lucrum cavallottorum, in quibus libras mutuo accepit, quia ipse erit obligatus tradere libras: quasi videatur pro pretio illorum cavallottorum vendidisse illas mille libras, *Bar. in l.* 99. *Paulus versus fin. sub n.* 10. *vers. sed quæro quid si ego mutuavi. ff. de sol. Ab. in c.* 18. *quanto. sub num.* 15. *ibi, dic concludendo, de jurejurand. Cravet. consil.* 47. *magnificus. initio, initio, & n.* 1. *quod impressum etiam inter tractat. divers. de monet. Alber. Brun. & Sola in locis à me citatis supra num.* 124. *in secunda subextensione, & Gabr. in concl. lib.* 3. *ti. de solut. concl.* 2. *n.* 13. *vers. & demum si. & num.* 16. & in his terminis

nis posset procedere, quod scribunt *Sot. & Card. Tolet.* quos retuli *sup. n.* 152. *vers. non obstat.*

185 Infero ex hac conclusione ad majorem intelligentiam terminorum, quibus nostri Doctores utuntur, infero inquam, quòd cavallotti, in quibus sunt mutuatæ *d. lib.* 1000. non sunt in obligatione, sed sunt in facultate solvendi, & solum libræ sunt in obligatione; sicque illa verba (in tot cavallottis) nihil penitus operantur, *Brun. tract. de monet. &c. lim.* 8. *sub n.* 4. *vers. contrarium. tom.* 12. *fol.* 218. & pro ista illatione vide quæ scripsi *sup. n.* 143.

186 Extende eandem conclusionem, ut æque procedat, si sit debitor ex alio contractu, puta ex deposito *Bar. & Abb. in locis supra proximè citatis. Gabr. in concl. lib.* 3. *tit. de solut. concl.* 2. *n.* 17. *Ant. Sol. tract. de monet. cas.* 13. *n.* 1. & 2.

187 Restringe primo eandem conclusionem, ut non procedat, quando in mutuo, seu deposito essent adjecta verba, quòd mutuatarius, seu depositarius teneatur restituere illas mille libras in eadem specie monetæ cavallottorum, & sub eadem æstimatione; quia isto casu propter pactum expressum deberentur mille libræ ad rationem æstimationis, & valoris cavallottorum tempore mutui, seu depositi, *Bar. in d. l. Paulus. in fine.* & clarius *Cravet. cons.* 47. *magnificus. Alber. Brun. d. lim.* 8. *sub n.* 5. *vers. secundo quæritur to.*12. *fol.*218. & ita procedit, quòd scribit *Gabr. in concl. lib.* 3. *tit. de solut. concl.* 2. *limit.* 1. *n.* 8. *& seqq.* qui alios citat, & procedit ampliative.

188 Sed si non sint addita illa verba, (*& sub eadem æstimatione*) tunc restitutio dictarum librarum erit facienda in cavallottis, secundum valorem, currentem tempore restitutionis, Bar. ubi supra in ultimis verbis, quem sequitur, reprehendendo Alex. quòd malè eum intellexerit, *Alber. Brun. d. lim.* 8. *num.* 5. *vers. & per prædicta.* nam isto casu cavallotti sunt quidem in obligatione, sed tamen consideratur æstimatio, & valor eorum, currens tempore solutionis, idem *Brun. ubi sup.* & sic periculum, & commodum diminutionis, vel augmenti pertinet ad debitorem, qui est mutuatarius, seu depositarius, *Abb. in c.* 18. *quanto sub n.* 15. *ibi, aut fuit dictum mutuo de jurejur.*

189 Subrestringe istam restrictionem in eo, quod dixi, libras esse restituendas in cavallottis, id est, in eadem specie, stante pacto, ut non procedat de consuetudine, quæ admittit solutionem etiam in alia specie, dummodo creditor damnum non patiatur, per ea quæ dixi *sup. n.* 104. *ampl.* 1. erit tamen servandum pactum, & juris dispositio, quoad æstimationem faciendam.

190 Restringe secundo, ut non procedat quando fieret restitutio in moneta, cujus bonitas intrinseca esset diminuta, eo quòd per inferioris metalli mixtura esset contaminata, seu aliter esset diminuta in pondere; quia isto casu, quamvis mutuatarius debitor restitueret libras mille mutuatas, & in cavallottis, in quibus sibi mutuatæ essent dictæ libræ mille; tamen non liberatur, nisi faciat restitutionem ad æstimationem bonitatis, cujus erant cavallotti tempore mutui, *Alber. Brun. tract. de monet. &c. partic.* 6. *n.* 1. *& seq. & limit.* 8. *sub n.* 5. *vers. sunt tamen.*

Amplia primò hanc restrictionem, ut procedat etiam si debitor solvat sine mora, per ea quæ dixi *supra sub n.* 178.

Amplia secundo, ut procedat, etiam si valor monetæ non ex hoc sit diminutus, quia debitor adhuc tenetur restituere in eadem bonitate intrinseca.

Amplia tertio, ut procedat, etiam si ex hac mutatione bonitatis intrinsecæ non sit alteratus valor monetæ grossæ, id est, monetæ pretiosæ, puta, aureæ, vel valor rerum, & mercium.

Amplia quarto, ut multo magis procedat, quando ob vitium monetæ minutæ, cujus bonitas intrinseca sit diminuta, est auctum pretium pecuniæ grossæ, id est, pretiosæ, ut puta, quia tu debebas mihi decem florenos, quibus ego potuissem emere tres aureos, & hodie non sufficiunt, quamvis dictorum florenorum valor sit idem, & non sit mutatus; quia tu adhuc isto casu non liberaris, solvendo illos decem florenos, sed teneris supplere totum illum, quod deest ad emendos tres aureos, idque est verum non solum saltem post moram, ut loquitur *Thom. Parpal. in l. cum quid. sub n.* 27. *concl.* 5. *ff. si cer. pet. inter Repet. tom.* 2. sed etiam indubitanter ante moram, per ea, quæ dixi in simplicioribus terminis *supra in loco, citato hoc eod. nu. in prima ampliatione*, & adde quæ scripsi *supra n.* 179. & 180.

Restringe tertio, ut facultas solvendi in alia specie, seu materia, juxta *tex. in l.* 57. *si quis stipulatus, ff. de solut.* auferatur per litis contestationem, factam super moneta promissa, ut *in d. l. si quis stipulatus.* & scripsi *supra num.* 143. *in limitatione.* 191

Restringe quarto, ut non procedat, quando debitor fuisset morosus, quia tunc tenebitur ad interesse causatum creditori propter ipsius debitoris moram; sed de hac restrictione satis locutus sum supra in pluribus locis, & in similib. restrictionibus, quæ in hac materia possent occurrere, plurib. non insisto; volui tamen hæc, & quæ scripsi *sup. gl.* 3. *num.* 82. *& seq. num.* 90. *& seq.* de monetis dixisse, quia ipsæ præcipuum habent locum in solutionibus, de quibus hic nobis agendum fuit; si quæ tamen ultra hæc, quæ diximus, tibi de monetis videnda occurrerint, poteris tu videre, quæ in propriis tract. scripserunt *Gabr. Biel. Joann. Aquila, Martin. Laud. Franc. Cur. Jo. Regnaud. Alb. Brun. Collegium Pap. Aym. Cravet. Incer. Auth. Ren. Bud. Sol. Gasp. Bel. Gasp. Ant. Tess. & Ant. Fab.* 192

Et ubi velis videre, cujus temporis attendatur valor monetæ in ordinatione, seu constitutione Pontificis, in ultima voluntate, in statutis, in sententia, in gratia Principis, vide *Rom. cons.* 123. *circa primum sub n.* 1. *vers. præmissis tamen & Gabr. in concl. lib.* 3. *tit. de solut. concl.* 4. 5. 6. & 7. & loquendo de debito ex statuto, vel ex consuetudine, *Hier. Gabr. cons.* 164. *civitas. n.* 4. *versus finem, ibi secundo puto, & n.* 5. *lib.* 1. 193

SUMMARIA.

Loco apposito solutioni, in eo solutio fieri debet, n. 194. *in fine.*

Ampliatur primo hæc conclusio, etiam si locus sit tacite appositus, n. 195. *Quando dicatur tacite appositus, eod. n.* 195. & 196.

Ampliatur secundo, etiam si species, vel quid generis subalterni solvi debeat, n. 197. *Subampliatur, etiam si pro solutione fieri debeat transportatio ex loco distanti, n.* 198.

Declaratur primo eadem conclusio, ut sit vera, sive locus sit appositus gratia creditoris, sive utriusque secus si gratia solius debitoris, n. 199.

Declaratur secundo, ut debitor possit solvere etiam alibi, &c. n. 200.

*Declaratur tertio, ut si in loco, solutioni apposito pro certa die, uterq; sit forensis, creditor teneatur probare, se illa die fuisse eo in loco, n.*201. *Infertur primo, quod si creditor hoc non probat, requiritur in poste-*

194 QUæro VII. quo in loco solutio fieri debeat præsertim quando creditor, & debitor sunt diversi fori?

Utilitas hujus quæstionis est, quia si debitor requisitus, vel non requisitus voluit solvere creditori in loco, in quo solvere tenebatur, & creditor noluit eo in loco solutionem recipere, debitor erit liber ab interesse, seu poterit facere depositum, juxta ea quæ scripsi sol. *num.* 153. *& seq.* & è converso, si debitor non offerat solvere in loco, in quo solvere tenetur, non potest, nisi inutiliter, facere depositum, & ubi sit in mora, poterit teneri ad interesse; fingamus enim, quòd creditor interpellet debitorem ad solvendum; & debitor dicat: sum paratus solvere, venias ad domum meam, seu ad meum domicilium, quando sunt diversi fori, & creditor replicet; venias tu ad domum meam, vel ad domicilium meum, & ibi solutionem recipiam: vel finge, quod solutioni sit appositus dies, qui interpellat, ut secutus sum §. *præc. q.* 7. *p.* 2. *ampl.* 8. *num.* 106. & debitor, adveniente illo die, intimet creditori, ut eat ad recipiendam solutionem; vel si sint diversi fori, protestetur coram testibus, se soluturum, si esset cui posset legitimè solvere, juxta praxim, quam ex Bar. retuli *infra n.* 223. *vers. quicquid in contrarium.* quis horum justiora induat arma, est videndum.

Respondendo nunc quæstioni, considero duos casus principales.

Primus casus est, quando solutioni faciendæ est appositus certus locus: & isto casu concludo, solutionem faciendam esse in illo loco apposito; quare creditor non cogitur recipere alibi, quam in loco destinatæ solutionis, *l.* 10. *is qui certo, ff. de eo quod cer. loc. & ibi Doct. communiter & Jo. Azor. de inst. moral. p.* 3. *lib.* 4. *tit. de restit. c.* 32. *vers. tertia regula col.* 320.

Amplia primo hanc conclusionem, ut procedat non solum, quando locus est à partibus verbis expressis appositus, ut loquuntur Doct. sed etiam quando intelligitur tacitè appositus ex natura contractus sine ministerio contrahentium, ut in mutuo, quare si ego mutuo centum hic Romæ, mutuatarius tenetur mihi hic Romæ restituere, & solvere duplici ratione: Prima, quia mutuum debet reddi in eodem genere, & in eodem loco, ut dixi §. *præc. q.* 4. *n.* 14. *in* 6. *differentia*; alias si ego obligarem mutuatarium ad restituendum mihi in alio loco; in quo pecunia pluris valeret, esset usura, ut dixi *eo.* §. *præc. q.* 7. *p.* 3. *lim.* 4. *n.* 5. *ver. sed mutuum*: secus tamen si obligarem ad restituendum in loco, in quo minoris valeret, & mutuatario esset commodior; quia mutuator committit usuram, recipiendo plus, non autem, recipiendo minus. Secunda ratio est; quia non convenit rationi naturali, ut mutuatarius, qui naturaliter, & antidotaliter obligatur mutuatori, ut scripsi §. *præc. qu.* 7. *p.* 2. *ampl.* 10. *n.* 94. *vers. secundus casus.* velit uti ingratitudine ista, ut mutuator accedat ad domum mutuatarii: is enim, qui est beneficiatus, debet accedere ad domum beneficiatoris, per ea quæ scripsi *infr. sub n.* 220. *&* 228. *in* 1. *&* 2. *inspect.* 195

Subamplia primo hanc ampliationem, ut procedat etiam si mutuator, & mutuatarius sint diversi, & distantis fori, per ea quæ dixi *infra n.* 131. *vers. extende primo utramque.*

Subamplia secundo, ut eadem ratione commodatarius debeat commodatori rem commodatam restituere in eodem loco, in quo fuit sibi commodata; quare si tibi equum commodavi Romæ, Romæ debes restituere; *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 4. *tit. de restit. c.* 33. *vers. ex quo sequitur col.* 323. 196

Declara

Declara uberius hanc ampliationem, & sub ampliationes; supponendo casum, ut mercator mutuaverit mihi hic Romae scutos mille, & postea recesserit ad Galliam; & dubium oriatur, an ego tenear illuc mutuatos scutos mille meis expensis mittere, an suis, an nec meis, nec suis, sed ipse mittere debeat huc aliquem, cui ego solvam, & is afferat: quo casu in primis praemittendum est, quòd mutuator debet conservari indemnis: hoc supposito, & praemisso, pro dubii resolutione distinguo: Aut mercator erat in Galliam suis expensis portaturus illos 1000. quos mihi mutuavit; & tunc ego teneor expensis mutuatoris remittere in Galliam dictos mille: Aut mercator non erat illos mille portaturus in Galliam, & tunc certum est, quòd ego non teneor mittere, & satisfacio solvendo, vel deponendo hic Romae, ubi mutuum accepi, *Medin. in suis tract. tom. 2. tit. de rub. restit. q. 2. in respons. ad 3. q. vers. similis dubitatio. fol.* 17. quem in hoc ultimo membro, nulla facta mentione de primo, sequitur *Jo. Azor. de instit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de restit. cap. 33. vers. ex quo sequitur. in fine. col.* 323.

197 Amplia secundo, ut debitor teneatur solvere in loco destinatae solutionis, non solum si debeat pecuniam, aut aliud simile, quod sine periculo, sine labore, & sumptibus potest ad illum locum portari; sed etiam si debeat aliquam speciem, vel aliquid generis subalterni, puta, decem salmas vini, vel centum modios tritici, quae non sine periculo, & impensis exportari possunt, quia debitor debet adhuc suis sumptibus portare.

198 Subamplia hanc ampliationem, ut procedat, etiam si quis promisisset solvere Bononiae centum amphoras vini Vicentini, quia adhuc deberet suis sumptibus Bononiam portare, licet, non destinato loco solutionis, satis esset dare Vicentiae; ut dixi *infra n.*235. *declar.*2. *n.* 241. *&* 243.

199 Declara primo nunc eandem conclusionem, ut procedat, quando locus est appositus gratia creditoris, quia tunc non cogitur alibi recipere; & idem, si est appositus gratia utriusque, & hoc constat: secus si esset appositus gratia debitoris, quia tunc debitor posset, renunciando suae gratiae, alibi solvere, *Gl. unica, in fine, in l. is qui certo. & ibi Bar.* & clarius *Paul. de Cast. ff. de eo quod cer. loc.* & quid, Si sint apposita plura loca, vide eosdem, & *Paul. de Castr. in l. 3. non utique. §. si quis ita. ff. eod.*

200 Declara secundo, ut debitor possit adhuc alibi solvere, dummodo ultra sortem solvat, id, quod creditoris interest, sibi non solvi in loco destinatae solutionis, quia tunc creditor cogitur alibi recipere, *Bar. & Paul. de Castr. in d. l. is qui certo. ff. de eo quod cer. loc. idem Paul. de Castr. in l. 1. n.5. vers. in glo. seqq. ff. eod.*

201 Declara tertio, ut si in loco destinatae solutionis nec creditor, nec debitor habeat domicilium, ideoque uterque sit in eo forensis, & solutioni illic faciendae sit praestitura certa dies, creditor debeat probare, se illa die, fuisse in illo loco, recepturum solutionem; alias, si hoc non probat, non dicitur probata mora debitoris, *Bar. in l. 18. item illa. num. 11. vers. quaero pone. ff. d. constit. pecun. Alex. cons. 172. visis, num. 4. lib. 2. & cons. 210. ponderatis. sub num. 2. lib. 6. Tiraq. de retr. lign. §. 15. glos. 2. n. 10. vers. cui concinit. & Rol. à Vall.*
202 *cons. 57. viso processu. sub num. 35. vers. secundo respondetur & num. 36. & seqq. lib. 1.* † quia data etiam isto casu mora debitoris, tamen illa creditori non nocuit cum etiam si debitor accessisset, non habuisset cui solvisset, ideoque una mora compensatur cum altera, *Paul. de Castr. in l. 2. sub num. 7. ff. de eo quod cer. loc.*

Infero primò ex hac declaratione, quòd creditor, non probans, ut supra videtur debitori remisisse illam diei interpellationem, & instantiam, & consequenter debitum remanet sine diei interpellatione; quia illa est circumducta, ideò, ut debitor exinde constituatur in mora, requiritur nova hominis, id est, creditoris interpellatio, *Bar. ubi sup.* 203

Subinfero ex hac illatione, quod licet debitor cambii in nundinis; non reperto creditore, prudenter protestetur, quod ipse est paratus solvere, si haberet cui legitimè solveret, ut facta hac protestatione, ulterius non teneatur ad interesse, nec redire ad nundinas, tamen haec protestatio non est necessaria, quia interesse non currit, quoties non constat, illic fuisse creditorem, cum debitor remaneat sine mora, hincque est, quòd creditores faciunt apparere contrarium, ut dixi *n. seq.* 204

Infero secundo, quòd licet cambiorum negociator, cui solvi debent litterae cambii in nundinis, debeat solum probare, ut supra, se fuisse in illis nundinis, & debitor teneatur facere diligentiam, ut illi solvat; quia cum uterque sit in nundinis, dicuntur esse in eadem Civitate, & ejusdem fori; quo casu debitor tenetur ire ad domum creditoris; tamen creditores ad majorem cautelam solent facere diligentiam reperiendi eum, à quo litterae solvi debent, imò per proclamationem inquirere, an aliquis velit illas litteras solvere, quibus non solutis, tunc solent protestari; sed haec protestatio meo judicio, ut dixi potius ex laudabili stylo, quam ex necessitate est introducta, quod scripsi etiam §. *praeced. q. 7. par. 2. ampl.* 8. *sub n.* 263. *vers. non obstat.* quare sufficeret, quòd litterae redirent inanes cum publica attestatione, quòd non fuerunt acceptatae. 205

Extende hanc tertiam declarationem, ut debitor teneatur non solum solvere in loco destinatae solutionis, sed possit etiam ibi conveniri, quamvis eo in loco uterque sit forensis; quia etsi ille forus neque ratione originis, neque ratione domicilii sit forus competens; tamen ratione destinatae solutionis sortiuntur illum forum, quia ubi quis celebrat contractum ibi forum sortitur, & contractus fingitur celebratus, ubi collata est solutio, *Paul. de Castr. in d. l. 1. num. 3. ff. de eo quod cert. loc.* & ideo dicimus, quòd solutio fieri debet in loco, in quo de jure peti potest, ut secutus sum *supra num.* 175. *vers. ratio.* hancque extensionem nemo controvertit; quare *Bar. Paul. de Castr. Jas. & alii in d. l. 1. ff. de eo quod cert. loc.* nulla in hoc excitata difficultate, tractant solum, an possit conveniri, si ibi non fuerit repertus, per ea quae dixi *nu. seqq.* & hunc esse casum, in quo quis potest ratione destinatae solutionis se submittere jurisdictioni alterius judicis, scripsi *in meo tract. de jud. caus. lib. 1. c. 101. sub n. 30. vers. si secundo.* 206

Subextende primo hanc extensionem, ut procedat, etiam si debitor non reperiatur in loco destinatae solutionis, quia nihilominus illic citari potest, cum etiam in contractibus sit locus remissioni, *Bal. in l. 4. cum archimedoram. n.6. vers. unde dico, & n. 7. C. ut in poss. legat.* quem alios citat, & sequitur *Rot. Genuen. decisione 161. petiit. sub n. 6. & 7.* 207

Contrariam sententiam tenuit *Bar. in l. 1. in fine, n.5. vers. ultimo hic ff. de eo quod cer. loc.* dicens, non esse locum remissioni, quia si esset locus remissioni, 208

non esset necessaria æquitas illius legis, qua provisum est, &c. & cum hac contraria sententia concordat aperte *Jas. ibidem num. 2. not. 4.* dicens, non esse locum remissioni, ideoque debitorem non posse in loco destinatæ solutionis conveniri, nisi ibi fuerit repertus, & ita post Thom. Trivis. secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib. 1. cap. 101. sub n. 30. vers. si secundo.* imo neque in causis criminalibus, attenta consuetudine, fieri remissionem, scripsi *eodem lib. 1. cap. 12. sub n. 79. vers. sed frustra, in futura impressione.*

Aliter ab his loquitur *Paul. de Castr. in ead. l. 1. sub n. 3.* ubi scribit modum procedendi, quem poteris videre, & postea subdit, quòd intelligit istam materiam, in qua diu nutavit, secundum illum modum, quem ipse *ibi* tradit, licet in libro meo corrupte legatur, *musavit.*

209 Retenta hac contraria sententia, *Jas. ubi sup.* dat multas limitationes.

210 Subextende secundo, ut potius attendatur locus destinatæ solutionis, quam locus celebrati contractus; quia, simul concurrentibus, contractus non utique eo loco intelligitur, quo negotium gestum est, sed quo solvenda est pecunia, *l. 3. ff. de bon. auth. jud. possid. & l. 20. contraxisse. ff. de act. & oblig. Abb. in cap. ult. sub num. 30. de for. compet. & Paul. de Castr. in l. 1. num. 4. ver. quæro ff. de eo quod cer. loc.* quare si debitor denuntiaret creditori, se soluturum in loco celebrati contractus, creditor non tenetur illic recipere, *l. 122. qui Romæ. ff. de verb. oblig.* sed bene tenetur accedere ad locum destinatæ solutionis, per ea, quæ dixi *supra n. 201. in hac tertia declarat.* & tenetur ad illum accedere, etiam post diem præstitutam, si debitor, volens purgare moram, denuntiet illi, se tali die in loco destinatæ solutionis soluturum, & offerat etiam expensas itineris, quas creditor necesse habet facere, redeundo ad eundem locum, *Paul. de Castr. in l. 18. item illa, num. 3. & 9. in fine, ff. de constit. pecun.* & isto casu si creditor recusaret redire ad locum, non haberetur ratio ejus interesse ratione loci, si debitor alibi solveret, sed posset haberi ratio interesse, quod ratione tardæ solutionis passus esset.

211 Intellige hanc subextensionem, ut procedat cum hac distinctione: Aut loquimur respectu competentiæ fori, & tunc dico, forum competentem dici locum destinatæ solutionis; ut declarat *Abb. sup. citatus*, & ita procedit subextensio: Aut loquimur respectu ordinis procedendi, & respectu decisionis causæ, & in hoc me remitto ad ea, quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. li. 1. c. 101. sub n. 30. in futura impressione.*

212 Explica, ut locus celebrati contractus non dicatur ille, ex quo transmittuntur litteræ, seu nuntius, sed dicatur ille, in quo consensus conjunguntur, & litteræ mittuntur executioni; quare licet Civis Genuensis, agendo contra Albinganensem, teneatur sequi forum Albinganensis in vim conventionum cum Serenissima Republica; tamen, si agat ex eo, quòd solverit centum Titio, existenti Genuæ, seu quid aliud Genuæ egerit vigore litterarum, sibi ab Albinganensi ex Albingano transmissarum; poterit isto casu ex Albingano citare Albinganensem mandatorem coram judicibus Genuæ, quia contractus mandati intelligitur celebratus Genuæ, & conventiones Albinganensium cum Serenissima Republica excipiunt casum, quando contractus est celebratus Genuæ, *Rot. Genuen. dec. 161. petiit. n. 3. in fine, & n. 4.* ex doctrina *Baldi in l. 6. multum interest. n. 11. in fine, vers. quid ergo C. si quis alt. vel sib.*

Subextende tertio, ut quamvis creditor possit convenire debitorem in loco destinatæ solutionis, ut dixi *supra n. 206. & seqq.* tamen non propterea denegatur ei, quòd possit illum convenire etiam in loco domicilii ipsius debitoris, *l. 19. hæres absens, ff. de judic.* &, quòd creditor possit debitorem convenire etiam in loco originis, si illic illum reperiat; quia, si est illic, non est in loco destinatæ solutionis, scribit *Rot. Genuen. decis. 104. solutione. sub n. 7. vers. contrarium.* 213

Intellige hanc subextensionem, ut procedat, dummodo creditor non agat ante diem, quia male ageret, & diceretur agere ante diem, etiam quando ageret post diem, non expectato tanto tempore, quo debitor commode posset accedere ad locum, quando ante diem fuisset in mora excusabili, ut in casu, de quo *infra sub n. 216. Paul. de Castr. in l. 1. sub n. 2. ff. de eo quod cert. loc.* 214

Amplia primo hanc subextensionem, sic intellectam, ut procedat, etiam si creditor non doceat, quòd in loco destinatæ solutionis summam debitam consequi non potuit, quia adhuc poterit debitorem alibi convenire, *Cres. decis. 2. alias 34. lib. 2. tit. de solut.* 215

Amplia secundo, ut procedat, etiam si constet, debitorem non fuisse in mora accedendi ad illum locum, quia adhuc creditor potest illum alibi convenire, *Paul. de Castr. in l. 1. n. 2. ff. de eo quod cer. loc.* quare licet debitor doceret, se ob necessarium impedimentum non potuisse accedere, & offerret se accessurum, dato sibi termino congruo ad commode accedendum, & sic ob illud justum impedimentum non diceretur in mora; tamen adhuc posset creditor eum alibi convenire, *Paul. de Castr. ubi supra.* 216

Tempera has duas ampliationes, ut in prima ampliatione creditor, ex quo non docet de mora debitoris, & illum cogit ad solvendum alibi, debeat ex tota summa, sibi debita, deducere id, quod interest debitoris, solvere alibi, quam in loco destinatæ solutionis, *Crescent. d. dec. 2. solutione. de solut.* & similiter in secunda ampliatione, quo debitor fuit impeditus; & ideo excusatur à mora, & offert solvere in loco solutionis, nulla habetur ratio interesse creditoris, sed bene habetur ratio interesse debitoris, *Paul. de Cast. in d. l. 1. sub n. 2.* 217

Ratio est, quia sicut debitor potest solvere alibi, dummodo ultra sortem solvat id, quod interest creditoris, sibi non solvi in loco destinatæ solutionis, ut secutus sum *supra num. 200. decl. 2.* & facit quod scripsi *§. præcedenti, q. 7. par. 2. ampliat. 8. num. 307. vers. tempera primo.* ita etiam creditor in casu contrario, cogens debitorem ad solvendum alibi, tenetur debitori ad interesse.

Infero ex hac tertia subextensione, & dictis circa eam, quòd licet creditor cambii fuerit in mora accedendi ad nundinas, seu alium locum destinatæ solutionis; tamen poterit debitorem alibi convenire, deducto eo, quod debitoris interesset solvere alibi, quam in nundinis: & è converso debitor morosus in non accedendo ad solvendum in nundinis, potest creditorem cogere ad recipiendam solutionem alibi, dummodo solvat illi interesse tam ratione loci, quam temporis; & posset ipsum interpellare ad redeundum ad nundinas, seq. ut illic solutionem recipiat, oblata tamen illi solutione expensarum pro itinere, & labore; quo casu si creditor nollet redire, non teneretur ad interesse ratione loci, sed solum ad interesse ratione temporis, ut scripsi *supra n. 210. in fine.* 218

Subde-

219 Subdeclara, restringendo eandem tertiam declarationem, positam *supra num.* 201. ut etiam debitor possit cogere creditorem ad recipiendam solutionem alio in loco, & tam post diem, quam ante diem dummodo ultra sortem solvat, quod interest ratione loci, & temporis, ut secutus sum *supra n.* 200. *declar.* 2. si tempus, & locus sit adjectus gratia creditoris.

Et hæc sufficiant quoad primum casum, positum *supra sub n.* 194.

220 Secundus casus est, quando solutioni non destinatur locus; & isto casu Doct. sunt ita varie, confuse, & broccardice, aut jejune locuti, ut nulla ex eorum dictis certa elici possit resolutio, in tantum, ut *Bart. in l.* 18. *item illa. num.* 13. *versicul. quæro quia, ff. de constit. pecun.* post multa dicat, quòd totus iste tractatus, an, & quando creditor debeat accedere ad solvendum ad domum debitoris, vel è converso, pendet ex bono, & æquo: sed ego, non acquiescens, quia arbitrio judicis paucissima committenda sunt, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. l.* 2. *cap.* 9. *n.* 1153. *& cap.* 11. *n.* 297. 379. *&* 390. adhibeo quinque inspectiones.

Prima inspectio est, quando debitum est reciprocum quasi compensativum, sed stat in electione unius ex ipsis an velit dare, ut accipiat: & in hac inspectione concludo, quòd is, qui eligit solvere, seu dare unum, ut acquirat aliud, debet accedere ad domum alterius, cui vult dare, & ibi solvere, *l. ult. cum quidam. C. de condit. inser.* ubi servus cui relicta est libertas, si hæredi certum solidorum numerum solverit, accedit ad domum hæredis, ut solvat, *l.* 20. *quod nisi, ff. de oper. libert.* ubi servus, cui datur libertas, ut patrono præstet operas, debet eas præstare in domo patroni; & hanc conclusionem tenent *Bart. in l.* 18. *item illa sub n.* 9. *ibi, aut respicit commodum bursale. & Paul. de Castr. num.* 13. *in* 2. *casu de constit. pecun. & Tiraquel. de retr. lign.* §. 9. *gloss.* 3. *& ult. n.* 6. *vers. ideoque fol.* 246. *moti ex d. l. cum quidam.*

221 Confirmatur primo hæc conclusio in casu, quo quis, eligendo, fit debitor rei modicæ, & creditor rei magnæ, quia convenit rationi naturali, & æquitati, ut hæres, seu alius, qui ex modico, quod sibi datur, magnum retribuit, non gravetur in eo, ut ad illud modicum recipiendum, & magnum retribuendum habeat incommoditatem accedendi.

222 Confirmatur secundo, quia si tu, qui es Florentinus, debes propter emphyteosim decem florenos Abbati sancti Proculi de Bononia, teneris tu accedere ad Abbatem in civitate Bononiæ, & illic solvere, & non è contra; quia esset Abbati plus incommoditatis quam utilitatis; idem esset, si annuatim, debeatur alicui unus nummus, *Bal. in l.* 19. *acceptam, num.* 23. *vers. sed nunquid.* hincque videmus, quòd Orator pro Rege Catholico, nomine Regis, singulis annis tolutarem equum Pontifici in ejus palatio, ad Divum Petrum præsentat pro recognitione feudi, ut retuli *in meo tract. de appell. q.* 8. *sub num.*
223 110. † Præterea repugnat prudentiæ, & rationi naturali, ut quis faciat id, in quo plus expenditur, quam de commodo percipiatur, *l. mediterraneæ. Cod. de annon. & tribut. li.* 10. ubi prohibetur sub pœna ultimi supplicii, ne Civitates onerentur illatione tributi, in qua plus haberet dispendii translatio, quam devotionis illatio; facit, quod scripsi in alio proposito *in meo tractat. de appell. q.* 17. *limit.* 40. *n.* 2.

Quicquid in contrarium non bene scripserit *Bart. in d. l.* 18. *item illa. sub num.* 9. *ibi, tu distingue,* dices, quod si dominus directus, & emphyteuta sunt diversi fori, sufficit, quòd emphyteuta in die, qua debet solvere canonem dicat in domo sua, ego sum paratus solvere canonem, si esset qui reciperet, & hoc faciat scribi, quia creditor debet ire ad eum, non ipse ad creditorem alterius fori.

Confirmatur tertio, quia omnia bona, quæ habemus, sunt à Deo nobis data, (& hoc sciunt omnes) qui in eis sibi decimam reservavit, *Rebuff. tractat. de decim. quæst.* 1. *n.* 6. *& seqq.* quare decimæ solvuntur Ecclesiis, non intuitu personarum Ecclesiasticarum, sed intuitu Dei, *Rebuff. eod. tract. quæst.* 7. *num.* 14. *&* 15. & ideo decima dicitur pars Dei, *Rebuff. quæst.* 9. *n.* 9. quam Deus voluit sibi dari, ut ipsius datione, ac aliis christianis operibus mediantibus possimus patriam cœlestem acquirere; ergo decima debet solvi Ecclesiæ in horreo ipsius Ecclesiæ, *Cæpol. tractat. de servit. urban. præd. c.*72. *n.* 4. *tom.* 6. *par.* 2. *fol.* 207. & probatur. *Exod.* 23. *n.* 19. *primitias frugum terræ tuæ deferes in domum Domini Dei tui, & Malach.* 3. *n.* 10. *inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea.* 224

Confirmatur quarto, quia volens retrahere fundum, & solvere pretium, debet accedere ad domum emptoris, & illic solvere, ut secutus sum *suprà n.* 167. 225

Confirmatur quinto, quia si quis commiserit moram, & velit eam, solvendo, purgare, debet hic debitor accedere ad domum creditoris, & illic solvere, quia, solvendo, vult acquirere remissionem moræ, puta, caducitatis, *Bart. in d. l. item illa, n.* 10. *vers. juxta prædicta, ibi ego dico, & Paul. de Castr. versus in fine sub n.* 13. 226

Confirmatur sexto, quia si quis promittat alicui facere cessionem jurium, ut ab ipso cessionario acquirat solutionem, vel quid aliud, debet promissor accedere ad cessionarium, *Innoc. in ca.* 7. *significante.* quem ibidem sequuntur *Ant. de Butr. q.* 3. *n.* 12. *de pign. & Bal. in l.* 19. *acceptam. sub n.* 23. *vers. sed nunquid. C. de usur.* 227

Secunda inspectio est, quando debitum est mere gratiosum ex liberalitate: & in hac inspectione concludo, quòd creditor, id est, is, cui debetur, debet accedere ad domum debitoris, *l.* 38. *quod legatur. ff. de judic.* ubi legatum; consistens in pondere, aut numero, aut mensura solvitur ubi petitur. 228

Ratio hujus conclusionis est, quia hæc inspectio comprehenditur in præcedenti; nam si is, qui non habet omnimodam causam lucrativam, tenetur accedere ad domum ejus, à quo lucrum vult accipere, multo magis hoc procedet in eo, qui habet causam gratiosam, liberalem, & omnimodo lucrativam.

Confirmatur primo hæc conclusio, quia si Cardinali, existenti in Curia Romana, sit reservata pensio scutorum mille in Episcopatu Aretii, Episcopus Aretinus non tenetur solvere in Urbe, sed in Civitate Aretii, ut sublatis motivis, quæ adducebantur in contrarium tenuit *Rot. divers. decis.* 678. *cum sixtus.* 3. *&* 4. *in Aretina pensionis, ven.* 20. *Februarii* 1598. *coram R. P. D. Litta in impressis Lugduni* 1612. 229

Confirmatur secundo, quia si ego promitto mutuare tibi centum, seu quid aliud commodare, tu teneris venire ad domum meam, ut tibi ea mutuem, seu commodem, & non ego domum tuam, ut tu ea recipias.

Confirmatur tertio, quia ubicunque ex contractu, 230

vel quasi contractu, qui fit solum in gratiam, & utilitatem creditoris factus, restitutio fieri debeat, facienda est in loco, ubi reperitur debitor, vel in loco ubi res accepta fuit, sed expensis creditoris, dummodo absentia debitoris à loco, in quo res accepta fuit, non sit dolosa; & propterea depositum est restituendum in eo loco, ubi est depositarius, & similiter legatum est solvendum eo in loco, ubi est res legata, *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *li.*4. *tit. de restit. c.* 33. *vers. tertio dicimus quandocunque. & vers. seq. col.* 323.

Confirmatur quarto, non multum discedendo à terminis hujus tertiæ præcedentis, quia si quis rem alienam inveniat, puta, jumentum, vestem, crumenam, & similia, hæcque bona fide teneat, ut reperto domino quam primum restituat, non debet ea suis expensis ad dominum mittere, sed debet dominus ad eum accedere, vel mittere suis expensis; & similiter, si quis quovis justo titulo, & bona fide rem alienam possideat, is, non debet suis sumptibus eam ad dominum mittere, sed debet dominus accedere, vel mittere suis sumptibus, ut declarant *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de rub. restit. q.* 2. *in respons. ad* 3. *dubium, col.* 12. *vers. ad id quod. fol.* 17. *& Joan. Azor. d. ca.* 33. *vers. tertia opinio col.* 323. & quòd si dominus, cui restitutio fieri debet, sit in longinquis partibus, ita ut ad eum mitti non possit, aut non sine magno periculo, aut scandalo, tunc restituendum sit JESU CHRISTO Domino nostro tanquam incertorum omnium hæredi universali, scribit *Navar. in man. confess. ca.*17. *sub n.* 29. *vers. quarto quando.*

231 Extende primo utramque conclusionem, tam primæ, quam secundæ inspectionis, ut procedant, etiam si sint diversi fori, ut patet *ex l. ult. cum quidam. C. de condit. inser. & l.* 20. *ff. de oper. libert.* & patet ex *dec. citata supra n.* 229. *confirm.* 1.

232 Quicquid scripserit simpliciter, ideoque non bene *Bart. in l.* 18. *item illa. num.* 13. *vers. quæro quia ff. de constit. pecun.* ubi, declarando, quòd creditor, & debitor possunt dupliciter esse diversi fori; primo nempe in eadem Civitate, in qua uterque habitaret; secundo in eadem Provincia sub eodem Præside; scribit, quòd debitor non tenetur ire ad domum creditoris, qui est diversi fori in Provincia, sed solum ad creditorem, qui est diversi fori in eadem Civitate.

Extende secundo, ut procedat, etiam si labores,
233 & impensæ requirantur; quare debitor, qui ad lucrum acquirendum tenetur aliquid solvere, ut in prima inspectione, posita *supra sub n.* 220. *&* 221. & qui, quod sibi ex mera liberalitate debetur, vult consequi, ut in secunda inspectione, *supra n.* 228. tenentur suis sumptibus, & impensis portare, & consequi.

Declara primo eandem conclusionem hujus se-
234 cundæ inspectionis, ut procedat, si agatur actione personali; secus si agatur actione reali, qua agi possit; quia tunc ubi res est, ibi peti debet, & si sit mobilis, agi poterit ad exhibendum, *ut in d. l.*38. *quod legatur. ff. de judic.*

Declara secundo, ut non procedat in debito,
235 seu legato certæ speciei, designatæ; ut puta, centum modiorum ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio; quia tunc ubi sunt, ibi solvi debent, *d. l. quod legatur. & ibi Gl. & Alex. in l. vinum. not.* 6. *num.* 7. *ff. si cert. pet.* dicens, quòd si promitto dare tibi decem amphoras vini de Vicentia, teneor illud tibi dare Vicentiæ item si Romæ fuerit venditum vinum de Brundusio, debet dari Brundusii, quia non in genere simpliciter vinum promisi; & ex Alex. contra Decium sequitur latius *Jo. Ant. Rub. in ead. l. vinum. n.*140. 142. *& seqq. inter Repet. tom.* 2. *fol.* 90.

Extende hanc declarationem, ut procedat etiam in terminis sequentis tertiæ inspectionis, nempe, quando debitum procedit non à causa gratiosa & ex liberalitate, sed à causa onerosa, quare quod dicimus in legatario, habet locum etiam in emptore, *Jo. Ant. Rub. sub d. n.* 142. ideoque & in ipsa declaratione locuti sumus promiscue de debito, & legato.

Tertia inspectio est, quando debitum procedit 236
à causa mere onerosa, hinc inde obligatoria, sine ulla liberalitate: & in hac inspectione distinguo duo membra.

Primum membrum est, quando creditor, & debitor sunt ejusdem fori: & in isto membro concludo ex regula, quòd debitor debet accedere ad domum creditoris, & illic solvere, & ita possumus intelligere dictum Innocentii *in c.* 7. *significante.* quem sequuntur ibi *Ant. de Butr. q.* 3. *num.* 12. *de pign. & Bal. in l.* 19. *acceptam. sub num.* 23. *vers. sed nunquid. C. de usur.* dum scribit, quòd quicunque aliquid alicui debet, non debet expectare, quod is, cui debetur, illud petat, sed debitor debet ire ad locum, ubi creditor habet domicilium, & ibi illi offerre, &, si non est ibi, coram judice loci protestetur, & dictum Glossæ *in l.* 18. *item illa. in verbo, non venit. Bartoli. n.* 9. 12. *vers. quæro creditor. & sub n.* 13. *& Pauli de Castr. sub n.* 12. *ff. de constit. pecun.* dum clare loquuntur, quòd si sunt ejusdem fori, debitor debet accedere ad domum creditoris; & facit ad hoc quod scripsi *in meo tract. de judic. caus. l.* 2. *c.* 3. *n.* 324. *&* 325. & hæc videtur communis opinio; sic etiam intelligo, quod scribit *Jo. Azor. de insti. moral. par.*3. *lib.*10. *tit. de censib. cap. q.* 9. 1. *vers. quæres in debitor. col.* 830. dicens, quòd debitor census debet adire domum creditoris, ut solvat.

Confirmatur primo hæc conclusio, quia pro- 237
mittens solvere Titio, promittit virtualiter, & tacite certo, & designato, nempe, qui est filius talis, & habitat tempore promissionis in tali loco, in tali domo: ergo, ut satisfaciat suæ promissioni, debet solvere illi Titio in illa domo; nam & qui promittit, seu legat vinum ex tali dolio, vel frumentum ex tali horreo, ibi solutio fieri debet, ut secutus supra *sum n.* 235. *decl.* 2.

Confirmatur secundo; quia nos supponimus, de- 238
bitorem teneri ex causa, hinc inde acquisitoria, & sibi satisfactum esse: ergo nulla ratio suadere potest, ut ipse possit non solvere in domicilio creditoris, maxime cum non agatur de magna incommoditate.

Nec placent in puncto juris limitationes, quæ 239
contra hanc conclusionem colligi possunt ex considerationibus, quas circa personarum qualitatem, aliaque facit *Bart. in d. l. item illa. sub num.* 13. quia personæ egregiæ, & magnæ auctoritatis, quas ipse considerat, non vadunt, sed mittunt, & pauperes sublevari debent, ne ab operis, quibus victum quærunt, evocentur, *& l.* 26. *si cum dies. §. si arbiter. vers. quid ergo. ff. de recep. arb.* quod citat, non bene applicatur.

Cæterum de facto hæc conclusio non servatur, 240
quia fit totum oppositum; nam creditor accedit ad domum debitoris, & utinam post multas accessiones, debitor solveret, præsertim quando debitor est dignior, ut sunt isti domini, qui sunt debitores pauperum artificum.

Retenta conclusione in puncto juris: Declara eam, 241
ut procedat in debito pecuniæ, seu alterius rei quam

debitor

debitor fine fumptibus, & impenfis poffit portare; quia tunc debitor tenetur accedere ad domum creditoris, & ibi folvere; fecus fi fit debitum alicujus fpeciei, vel alicujus generis fubalterni, cujus tranfportatione requirantur labores, & impenfæ, quia tunc creditor fuis expenfis, & periculo faciet fibi portari: quare, fi ego emo vinum, debeo accedere ad domum venditoris, & meis expenfis illud portare, *Bart. & Paul. de Caftren. in l. 18. item illa uterque verfus finem, fub num. 13. ff. de conftit. pecun. & Alexand. in l. vinum n. 14. & Joan. Anton. Rub. fub n. 142. verfic. aliquando petitur ff. fi cert. pet. inter Repet. tom. 2. fol. 90.* &, quod ubi inter partes conventum non eft, ut res certo loco tradatur, tunc debeat tradi in loco, in quo jure communi debet peti, ideoque in dubio videatur actum, quod res tradatur, ubi peti poteft, fequuntur *Alexand. in d. l. vinum num. 7. not. 6. & Joan. Ant. Rub. num. 139. not. ultim. ff. fi cert. pet. inter Repet. tom. 2. fol. 90.*

Quicquid in contrarium fenferit *Bal. in l. 19. acceptam quæft. 12. fub n. 22. Cod. de ufur.* dicens, quòd colonus debet portare fructus ad domum domini, fi ambo fint ejufdem territorii; nam contra Bal. facit quòd fructus debentur in genere fubalterno, nempe ex illo prædio, & ideo debent portari expenfis creditoris, ut ex *Bart. & aliis* fecutus fum *fupra in declaratione.*

242 Subdeclara reftringendo hanc declarationem, ut procedat in debito fpeciei, feu alicujus generis fubalterni, ut puta, fi tu deberes mihi decem falmas vini de tali vegete, feu vinea, ut loquitur *Bart. in d. l. item illa n. 13. in fine, & n. 14.* feu tu deberes mihi vinum ex tali apotheca, ut loquitur *Rub. in d. l. vinum n. 142. verf. aliquando venditur.* quia tunc tale vinum, in genere fubalterno debitoris, debet portari expenfis creditoris, ut dixi *in declaratione.*

Secus fi ego emo à te vinum, vel frumentum in genere, puta decem dolia vini, quia tunc frumentum, five vinum debet portari expenfis debitoris, *Bart. in d. l. item illa n. 14. & Rub. in d. l. vinum n. 141.*

Secundum membrum eft, quando debitor, & creditor funt diverfi fori: & in hoc membro Doct. varie loquuntur; nam *Bal. in l. 19. acceptam quæft. 12. fub num. 22. C. de ufur. & M. Ant. Baver. tract. de mora, par. 2. fub num. 3. verf. fecundo tempera. tom. 6. par. 2. fol. 408.* dicunt fimpliciter, quòd fi funt diverfi fori, creditor debet accedere ad domicilium, id eft, ad domum debitoris: fed *Bartol. in l. 18. item illa ff. de conftit. pecun.* fe multum involuit; nam *fub num. 9. ibi, fi vero folutio quæ eft facienda.* junctis verbis præcedentibus, *ibi, ego dico.* quem fequuntur *Tiraquel. de retr. lignag. §. 9. gloff. 3. & ultim. num. fexto. verficul. ideoque fol. 246. & Rot. Genuen. decif. 144. quod fpinuli fub num. tertio.* fcribit, quòd debitor tenetur accedere ad domum creditoris, etiam fi fint diverfi fori; & poftea *fub num. 13.* declarat hoc effe verum, fi fint diverfi fori in eadem civitate; fecus fi fint diverfi fori in eadem provincia fub eodem Præfide, ut eundem retuli *fupr. num. 232. verficul. quicquid fcripferit, & eodem num. 15.* adhuc involutior fcribit, hunc tractatum pendere ex bono, & æquo.

In hac anguftia confidero eandem duplicem fori diverfitatem, quam confiderat Bart.

Prima ergo diverfitas fori eft in eadem Civitate: & loquendo de ifta concludo eadem omnia, quæ, loquendo quando funt ejufdem fori firmavi *fupra num. 236.*

Secunda diverfitas fori eft, quando non eft in eadem Civitate, fed eft in eadem provincia: & in ifta concludo fimpliciter, quòd five debeatur pecunia, five fpecies, creditor debet accedere, feu mittere ad illam portandam, & ita intelligo *Bart. Paul. de Caftr.* & alios citatos *fup. n. 241. & Bal. in l. 19. acceptam q. 12. fub num. 22. verfus finem C. de ufur.* ubi ait, quòd colonus, quem habet Affifii, non debet fibi portare ad civitatem Perufii. 243

Ratio hujus conclufionis eft, quia ifte acceffus, & portatio habet feparatum contractum, nempe locationis, & conductionis, pro quo requiritur novum pretium.

Declara hanc conclufionem, ut quando debetur pretium rei emptæ, permutatæ, aut locatæ, vel annui cenfus, fuper re impofiti; tunc ejufmodi pretium in dubio folvi debeat eo in loco, ubi extat res empta, permutata, locata, feu cenfuata, *Joan. Azor. de inftit. moral. par. 3. lib. 4. tit. de reftit. cap. 33. verf. ex quo fequitur col. 323.*

Quarta infpectio eft, quando debitum procedit ex delicto, feu quafi delicto illius, qui debet reftituere: & in hac infpectione diftinguo tria membra principalia.

Primum membrum eft, quando tam is, qui debet reftituere, quam is, cui debet reftitui, funt in eodem loco, in quo res fuit ablata, feu accepta: & in hoc membro concludo, reftitutionem faciendam effe eodem in loco, *Medin. in fuis tract. tom. 2. tit. de rub. reftit. qu. 2. in refponf. ad tertium dubium, col. 12. verf. ad id quod fol. 17.*

Extenderem hanc conclufionem, ut procedat, etiam fi locus, in quo uterque reperitur, non effet locus in quo res effet accepta, & fic uterque abeffet ab illo loco.

Secundum membrum eft, quando is, cui tenetur reftituere, eft alio in loco, quia difceffit: & in ifto membro confidero duos cafus.

Primus cafus eft, quando debitor eft bonæ fidei poffeffor, putans rem effe fuam, & nemini eam deberi; & ifto cafu concludo, eum fatisfacere, fi cum fciverit, fe debere illam reftituere, reftituat in loco, ubi ipfe debitor eft, nec tenetur fuis expenfis ad creditorem eam mittere; quare fufficit, ut illi fignificet, fe effe paratum reftituere, vel fervaturum, vel fufficit, ut eam loco tuto deponat, *Medin. in loco fupra proxime citato*; fed ifte cafus videtur vagare extra terminos infpectionis, in qua, cum fupponamus rem deberi ex delicto feu quafi delicto, videtur femper abeffe bona fides.

Secundus cafus eft, quando debitor eft in mala fide, ut puta, quia fit ufurarius; & in hoc cafu, quia eft proprius cafus infpectionis, militant opiniones.

Prima opinio fit, quòd debitor tenetur reftituere eo in loco, ubi eft is, cui reftitutio fieri debet, licet res reftituenda extet alibi, & tenetur reftitutionem facere fuis propriis expenfis, etiam fi æquales, vel majores fint debito, & quamvis is, cui reftitutio fieri debet, difcefferit ex illo loco, ubi res fuit accepta, quia dominus rei non debet pati damnum in recuperanda re fua, quando damnum provenit ex culpa debitoris, *Jo. Azor. de inftit. moral. par. 3. lib. 4. titul. de reftit. ca. 32. verf. fecunda regula. col. 320. & verf. opinio tertia, & verf. quare tertio, col. 321.*

Confir-

Confirmatur hæc opinio multipliciter: Primò, quia obligatus aliquid facere, tenetur propriis sumptibus facere: Secundo, quia obligatus solvere pecuniam ex suo delicto, tenetur eam suis sumptibus transmittere: Tertio, quia debitor ex delicto, sicque in malâ fide, semper est in mora; at debitor morosus, volens purgare moram, tenetur debitum mittere ad creditorem; sive sit in eodem territorio, sive in diverso, ut, argumentando contra usurarium, refert, sed non sequitur *Crot. in cap. 5. cum tu. sub n. 23. & 24. de usur. inter Repet. tom. 4. fol. 364.*

Secunda opinio est, quòd si creditor, id est, is cui restitutio fieri debet, recesserit ab eo loco, in quo res debet restitui, restitutio adhuc fieri debeat eo in loco, ubi est creditor, cui debet fieri restitutio, sed expensis ipsius creditoris, *Glos. in d. ca. cum tu. in verbo, non superstitibus. Abb. n. 9. & Jo. de Anan. sub n. 3. versicul. in gl. non superstitibus de usur.* qui loquuntur de usurario, qui debet restituere usuras; hancque opinionem uti communem videtur secutus *Crot. n. 23. & seqq.*

Retenta hac opinione, *Joan. de Anan. ubi sup. ex Bal. quem citat. limitat*, ut non habeat locum, quando usurarius relinquit aliquid certis personis pro restitutione usurarum, quia tunc hæres debet mittere suis propriis impensis solutionem legati ad illos legatarios.

Tertia opinio distinguit: Aut hic creditor erat rem ablatam, seu debitam secum portaturus; & tunc rursus videndum est, an esset expensas in illius rei portatione facturus; quia si erat facturus, debitor tenetur eam ad creditorem mittere, sed expensis ipsius creditoris; sed cum hoc temperamento, quatenus ipse debitor speret expensas recuperare ab ipso creditore; alioqui nisi speret eas ab eo recuperare, satis est, si in loco, ubi rem injustè accepit, eandem restituat creditore de hoc certiore facto: Aut creditor erat rem portaturus sine expensis, & alibi distracturus, & tunc debitor tenetur rem debitam propriis expensis ad creditorem mittere, *Medin. d. q. 2. in responsione ad tertium argumentum, vers. si autem creditor. & versic. si rem. col. 12. fol. 17.*

Tertium membrum est, quando is, qui tenetur restituere, discessit à loco, ubi facienda est restitutio: & rursus, distinguendo eosdem duos casus, dico, quod si erat bonæ fidei possessor, satisfacit solvendo, seu restituendo in loco ubi ipse debitor reperitur, nec tenetur eam restituere suis expensis, *Medin. d. q. 2. versicul. ad id quod. in fine, col. 12. fol. 17.* si vero erat malæ fidei possessor, tunc tenetur suis propriis expensis solvere, seu remittere ad creditorem, & non expensis ipsius creditoris, *Medin. d. q. 2. in responsione ad tertium dubium, versic. verum aliter col. 12. fol. 17.* & ita, loquendo de usurario, qui restituere usuras, scribunt *Abb. in d. c. 5. cum tu. n. 9. & Jo. de Anan. sub n. 3. versic. in gl. non superstitibus de usur.*

Quinta inspectio, quando debitum non procedit ex aliquo contractu, seu quasi contractu, neque ex delicto, seu quasi delicto, sed solum ex eo, quòd res est aliena: & in hac inspectione vide, quæ scripsi *sup. n. 230. in 4. confirmat.* & facit quod scripsi hic *supra vers. primus casus & hic versic. tertium membrum.*

Reliqua, quæ pertinent ad fori competentiam, & ad submissionem in foro alieno, vide in *nostro tract. de judic. caus. lib. 1. cap. 101. n. 30. quæst. 6. & cap. 22. n. 9. & seqq. & n. 12.*

Absoluta hac septima quæstione de loco solutionis, congrue quæreretur de tempore solutionis, quando tempus non est appositum, & præsertim si debitum sit annuum, nunquid solvi debeat initio, vel in fine anni; sed, ut festinemus ad difficultates solutionum cambiorum, hanc prætermittimus, resolvendam à te ex his, quæ scribunt *Bart. Jas. & alii in l. 42. qui hoc anno ff. de verb. oblig.* & præsertim *ex l. 12. nec semel ff. quam dies leg. ced. & ex §. at si ita stipuler. & ibi gl. in verbo, annuos. Instit. de verb. oblig.* ubi habetur, solvendum esse initio anni, & Gl. allegat hos versus:

Annua si debes, tunc respicies caput anni,
Anno si debes, in fine teneberis anni.

& breviter hanc difficultatem explicat *Nav. in man. confess. cap. 17. sub n. 198. vers. septuagesimo octavo.* vide eum.

SUMMARIA.

Creditor literarum cambii si, liberando suum debitorem acceptet alias literas cambii à debitore sui debitoris, tunc debitor est liberatus, etiamsi is, cui literæ solvendæ sunt directæ, eas nolit postea acceptare, quia is, qui eas fecit, interim decoxerit, n. 244. & seq. 248. 284. junctis 280. & seqq. & 315. Rejecta opinione contraria. n. 246. & 247. Limitatur primo hæc conclusio, ut non sit vera, quando debitor delegans promittit creditori, quòd curabit, ut is, cujus nomen delegatur, solvat, n. 298. Limitatur secundo, quando delegans erat conscius imminentis fugæ debitoris, cujus nomen delegavit, n. 299.

Debitor, cujus nomine mercator promittit creditori solvere, est liberatus, n. 245.

Cessio nominis debitoris absentis facta creditori, non est delegatio, ideoque nec novatio, sub n. 249. vers. primus casus. Nec continet solutionem, neque liberationem, sub n. 250. Unde remanent obligatio, & actio primæva, n. 251. Habetque tacitam conditionem, ut si cessionarius solutionem à debitore cesso consequi non potuerit, habeat regressum contra cedentem, cum is teneatur præstare debitorem, cujus nomen cessit, fuisse locupletem, & solvendo, n. 252. & 262. Ideoque periculum nominis debitoris cessi remanet cedenti, n. 253. Dummodo periculum processerit sine culpa, & negligentia cessionarii, n. 254. Et proinde cessionarius, ut habeat regressum contra cedentem, debet docere de diligentia, & c. n. 255. & seqq. in quibus late declaratur, & n. 263.

Cessio nominis debitoris potest fieri, etiam ipso debitore præsente, & invito, & hæc dicitur cessio hominis, n. 279.

Cedens nomen sui debitoris ad quid teneatur, n. 252. & seqq.

Cessionis periculum quando spectet ad cedentem, & quando ad cessionem, n. 253. & seqq. 263. & 266 in fine.

Cessionarius dicitur procurator in rem propriam, n. 256. Et irrevocabilis, n. 264.

Procurator tenetur consumare mandatum susceptum, n. 257.

Procurator ad judicia tenetur etiam de levissima culpa, n. 258.

Excussio nominis debitoris, & etiam fidejussorum est necessaria, priusquam cessionarius habeat regressum contra cedentem, n. 259. Hæcque excussio extenditur etiam ad personam, n. 260. Et quando non sit necessaria, n. 268.

Cedens transfert possessionem nominis debitoris in cessionarium, n. 263.

Cessio actionis in corporalibus habet vim traditionis,

quæ fit in corporalibus, n. 263. & feqq. Transfert dominium, & omnes actiones, n. 264.

Cedens quando poft ceffionem agere non poffit, & quando poffit, fub n. 264. & 265.

Ceffus an & quando poffit folvere cedenti, fub n. 265. Et remanet cedenti, & ceffionario obligatus, n. 267.

Ceffionarius præfertur cedenti in agendo, &c. n. 266.

Ceffionarius per modum participationis, fi cedat alteri fimpliciter eundem numerum fibi ceffum, & ifte fecundus ceffionarius, attenta priori cesfione per modum participationis, non habeat numerum fibi cesfum, poteft agere contra cedentem, n. 269. & feq. in quibus virtualiter declaratur.

Venditor non tenetur de evictione, nifi fit fecuta, &c. n. 285.

Cesfio in dubio intelligitur contra cesfionarium, n. 276.

Cesfionarius, & Emptor } in fubftantialibus à pari procedunt, num. 277.

Cesfio nominis debitoris præfentis, qui fe obliget cesfionario folvere, eft delegatio, per quam inducitur novatio, num. 280. Liberatio & folutio, n. 281. 282. 285. & 287. Et quæ requirantur ad legationem, eod. n. 281.

Delegatio nominis debitoris quæ dicatur, & quid operetur, n. 280. & feqq. 287. & feqq. Et poteft fieri etiam fine ftipulatione, n. 284. in fine.

Delegans tenetur folum præftare, debitorem, cujus nomen delegat, effe verè fuum debitorem, fed non tenetur præftare, eum effe idoneum, n. 283. & 291.

Delegatio, fi habeat pacta contraria delegationi, non eft delegatio, n. 286.

Delegatio perimit actionem primevam, unde licet fequatur evictio nominis delegati, tamen actio non reviviſcit contra delegantem, & quare, n. 288. & 289. Declaratur diftinguendo cafus, nu. 290. Et quæ fit cautela, ne extinguatur actio primæva, fub n. 291.

Periculum nominis delegati pertinet ad creditorem, cui eft delegatum, n. 292.

Debitor, ad cujus inftantiam campfor promittit creditori fe foluturum, intelligitur liberatus, licet ille campfor poftea decoxerit, &c. n. 293. & 296. Rejectis contraria opinione. n. 294. Et diftinctione. n. 295. Imo intelligitur liberatus, etiam fi ifte debitor delegatus promiferit folvere, & ei mandatum effet, ut folveret. n. 300.

Debitor, cujus nomen delegatur, cenfetur liberatus à delegante. n. 300. & 302. Rejecta opinione contraria. n. 301.

Debitor fi creditori promiferit infra annum folvere, & dederit bona cum pacto, ut non facta folutione infra annum, cenfeantur ei data in folutum; an creditor lapfo anno pofsit agere contra creditorem, & nolle illa bona in folutum. n. 303. & feqq.

Debitor cum intereffe, fi creditori det Pignus cum pacto, ut fi non folverit infra tale tempus, ut pofsit vendere pignus, & fibimet folvere, & creditor non vendiderit, an fit liberatus ab intereffe, n. 311. & 314.

Hebræus, feu Creditor, } quia à debitore accepit, pignus tenetur etiam de levi culpa. n. 312. & 313.

Debitor, faciendo literas cambii campfori, folvenda ab alio campfore, qui vel antequam eas acceptet, vel poft acceptationem decoquit, non intelligitur liberatus, quamvis uterque literas illas acceptaverit. num. 246. & 315. Et multò minus liberatur, fi ille, cui erant directæ, eas non acceptavit. n. 247.

144 QUæro VIII. ego vigore literarum cambii eram tuus debitori de fcutis 100. folvendis in proximo foro Placentiæ, & Ceulus in eodem foro erat debitor meus in totidem aliis: Hic Ceulus ad mei inftantiam, fecit tibi literas cambii dictorum fcutorum 100. folvendorum Romæ à Banco de Olgiatis, & ideo tu habitis illis literis, me liberafti in cauta forma: evenit, quòd antequam banchum de Olgiatis acceptet literas, Ceulus decoxit, & ideò banchum de Olgiatis non acceptat literas: dubitatur, an ego fim liberatus, feu potius tu pofsis habere regreffum contra me, ex quo literæ Ceuli non habuerunt effectum.

Prima opinio eft affirmativa, quòd fim liberatus & folus Ceulus remanferit debitor: fine ulla fpe habendi adverfus me regreffum: quia ego, dum tibi dedi literas Ceuli, dicor folviffe debitum, & maximè quòd tu illis habitis me liberafti in cauta forma; & inveteratam effe confuetudinem, quòd quælibet promiffio, facta in bancho mercantili, cedat loco folutionis, fecutus fum *fupra num.* 63. & 64. hancque confuetudinem Genuenfes ftatutis *lib.* 4. *cap.* 7. §. *penult.* confirmarunt; & quod de ftylo, fi is, cui præfentantur literæ cambii, ut eas folvat præfentanti, fcribat in fuo libro ipfum præfentantem, fic volentem, pro creditore ipfius fcribentis, illa promiffio ftet loco folutionis, quoad eum, qui fecit literas cambii; fecus autem fi literæ fint folum acceptatæ, & retentæ ab eo, ad quem miffæ funt; quia hæc acceptatio, & retentio habent quidem vim promiffionis, ut acceptans reputetur fponfor, fed non habent vim folutionis, ita ut debitor, qui literas fecit, fit liberatus, quia ex illa fola acceptatione, & retentione literarum non colligitur animus creditoris, quòd voluerit illam retentionem habere pro folutione, fcribit *Hieron. Gabr. conf.* 155. *Jacobus. num.* 23. & 24. *lib.* 1. & quòd fi ego contraxi cambium cum mercatore in Civitate Pifarum, hoc modo quòd ipfe faceret mihi literas cambii ad quendam alium mercatorem in civitate Venetiarum, in quibus continebatur, quod ille deberet mihi folvere, & fuper fe recipere iftud cambium, & ille mercator Venetiarum acceptavit literas, fibi à me delatas, & antequam mihi folveret aufugit, periculum fit mei creditoris, vel quia brevi manu videtur mihi numeraffe, & ego penes eum demum in depofitum pofuiffe, vel quia videtur mihi fatisfactum, ex quo acceptavi illum mercatorem Venetiarum, & eft tacitè facta novatio, cum fit facta permutatio debitoris, referunt & fequuntur *Petr. de Ubal. tract. de duob. fratr. par.* 8. *princ. quæft.* 32. *num.* 33. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 159. *Alexand. conf.* 94. *vifo puncto. num.* 3. *ibi, contraxi cambium. lib.* 3. *Maran. in fuo fpec. par.* 6. *act.* 6. *n.* 50. *verf. fed ecce. fol.* 386. *Sebaft. Medic. tract. de fortuit. cafib. qu.* 10. *n.* 79. *tom.* 7. *fol.* 221. *Surd. conf.* 145. *fcipio. fub n.* 9. & 10. *lib.* 1. & *Joan. Bapt. Cavat. tract. de camb. titul. de dante, verf. quæro campfor. fol.* 234. & quòd fi campfor dedit fuo creditori literas cambii ad mercatorem aliquem, liberetur, fi creditor illum mercatorem acceptet pro debitore, quia acceptando nummularium, videtur fibi fatisfactum effe, fequitur *Surd. d. conf.* 145. *num.* 19. *verficulo tertio facit.* & (accedendo propinquius ad terminos noftræ quæftionis) quòd fi ego, qui fum tuus debitor ex caufa venditionis, facio, quòd banchum de Spannocchis faciat tibi literas cambii, & tu me liberas per publicum inftrumentum in cauta forma, & deinde antequam debitum dictarum literarum cambii folvatur, banchum de Spannocchis decoxit, ego remaneam liberatus, votavit præfertim attenta con-

consuetudine aliis tamen Consilii sapientibus aliter sentientibus, *Afil. dec.* 353. *dubia.* quem retuli *supra n.* 63. & sequitur *Maran. de act.6. n.49. vers. sed perpulchrum. eod. fol.*386. & ubi extat talis consuetudo illi adhærendum esse, scribit Aug. quem similiter retuli *sup. d. n.* 63.

245 Confirmatur primo hæc opinio, quia si campsor absque delegatione promittat per hæc verba: *promitto tibi loco Titii*, Titius erit liberatus, quia qui eligit unum debitorem, pro alio, novare videtur, *Alex. in l.* 58. *qui usumfructum. num.* 6. *vers. idem etiam esset. ff. de verb. oblig.* & ex eo, & aliis sequitur, *Paris. cons.* 107. *quæritur*, *sub num.* 18. *&* 19. *lib.* 3. & tenet *Mantic. tract. de conject. ult. volunt. l.* 11. *tit.* 17. *in fine*, *sub num.* 35. *vers. sed hoc.* idem, si ego dixero mercatori, quod solvat Titio centum, quæ dicto Titio debeo, & mercator promisit Titio, quia ego tunc sum liberatus, ut retuli *supra num.* 63. quod est utile scire, quia quotidie de facto contingit, ut scribit *Paul. de Castr. in d. l.* 58. *qui usumfructum. num.* 3. *qu. ult.* & quod ista sit consuetudo non solum in civitate Genuæ, sed in tota Italia, ut promissio facta per campsorem, seu bancherium pro alieno debito, habeat vim solutionis; maximè quando in libris illius, qui erat creditor, facta est mentio de tali promissione bancherii, scribendo illum in debitorem in locis debitoris, & talem promissionem scribendo loco solutionis receptæ à creditore, & factæ à debitore scribit *Rot. Gen. dec.* 4 *dum judicavit. sub num.* 9. *&* 10. & ideo secundum Bal. quem sequitur *Mantic. d. tit.* 17. *in fin.* videndus est liber rationum, quomodo loquatur; hæcque omnia, quæ dixi in ista confirmatione, tenet explicitè *Franc. de Aret. cons.* 5. *in causa & puncto ad me transmisso.* & ex eo refert *Afil. d. dec.* 353. *num.* 3. *in fine.* dum scribit, dici delegationem, etiam si delegetur is, qui non est debitor delegantis, dummodo is promittat, & creditor acceptet; & benè *Strach. de decoct. par.* 5. *num.* 5. *versicul. incurrit. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 320. admonens duo: primum, quod inter mercatores pactum habetur loco stipulationis: secundum, quòd à consuetudine receptum est, ut postquam campsor, seu mercator promisit creditori, & creditor approbavit, debitor censetur ipso jure liberatus: sed extra mercatores, & dempta consuetudine, ipse ex communiori sententia arbitratur esse necessariam stipulationem, & quod campsor, promittens solvere, fit debitor, qui mandat, ut solvat: & sic ex his omnibus apparet, quod debitor liberatur eo ipso, quod creditor acceptat litteras cambii alicujus mercatoris, etiam si non sit debitor debitoris, quia acceptando, videtur sibi satisfactum & ex satisfactione sequitur liberatio debitoris, & quasi per novationem contrahitur creditum cum nova persona.

Quamvis contra hanc confirmationem tenuerint *Ang. Bart.* & nonnulli alii, ut retuli jul. *n.* 294. quamvis enim *Alex. sup. citatus in d. l. qui usumfructum num.* 7. *in fine*, *ubi autem mandasses.* faciat in effectu differentiam, an ego debitor mandem campsori, seu meo debitori, ut tibi promittat, & tu acceptas illius promissionem; quia isto casu ego sum liberatus; an vero mandem, ut solvat, & ille non solvat, sed promittat, & tu acceptas, quia isto casu non sum liberatus; quamvis etiam *Hier. Gabr. cons.* 155. *Jacobus*, *n.* 20. *l.* 1. faciat differentiam, an promittat solvere pro debitore ut isto casu debitor non sit liberatus, quia non est facta novatio; an vero promittat pro debitore, suscipiens in se onus illius, seu promittat loco debitoris, vel per similia verba, quæ ostendant voluntatem novandi, & quamvis alios casus, qui confundunt, ponat *n.* 25. *& seqq.*

Confirmatur secundo, qui in cambiis primum extinguitur per secundum per tertium, sive fiat inter diversas personas, sive inter easdem, ut secutus sum §. *præced. q.* 5. *n.* 93. *vers. aut Petrus.* ergo sic etiam dicendum est in casu, quo ex uno debito fiat cambium cum nova persona, ut per cambium extinguatur prius debitum.

Confirmatur tertio, quia in casu nostro debitor meus de mandato meo promisit solvere tibi creditori meo, & sic sumus in delegatione, qua debitor penitus liberatur, ut scripsi *infra in* 2. *casu n.* 280.

Secunda opinio contraria præcedenti, nempe 246
quod ego non sim liberatus, duplici suadetur fundamento.

Primo, quia si ego do tibi scutos centum cambio & tu facias literas cambii, solvendas mihi à Petro, & Petrus interim fallit, & propterea vana redderetur literarum acceptatio, quam is faceret, ego potero te cogere ad solvendum mihi dictos scutos centum, dummodo statim tibi scripserim cum protestatione, quod non potui illos à Petro exigere, & tamen hic est casus, in quo ego acceptavi tuas literas, & dictum Petrum pro meo debitore, *Jo. Bap. Lup. in c. naviganti.* §. 2. *sub num.* 20. *de usur. inter tract. divers. to.* 7. *fol.* 138. ratio est, quia in effectu inter me, & te est actum, quòd tu tenearis mihi facere literas mandari, quæ cum effectu acceptentur, & earum vigore solvatur mihi, vel alteri in literis nominato, *Bald. cons.* 349. *factæ fuerunt sub num.* 2. *ibi*, *or modo. libr.* 1. & iste est casus sine controversia, præsertim in civitate Genuæ, per ea quæ secutus sum. *infra sub num.* 322. ergo idem videretur dicendum in casu nostro, quando creditor acceptat à debitore sui debitoris literas cambii, solvendas ab alio mercatore, qui secuta interim scribentis literas decoctione, literas non acceptat.

Secundo (& fortius) quia si debitor accipiat 247
cambio, & faciat literas directas alicui mercatori in foro, ut eas solvat creditori, & ille mercator acceptet literas, sed eas non solvat, creditor habet regressum contra suum debitorem; cui dedit cambio, & sic non est liberatus, per ea, quæ secutus sum *infra sub n.* 322.

Non recedo à prima opinione, quæ est vera, 248
communis, & servatur in praxi; & adductis pro hac secunda opinione satisfeci *infra n.* 315.

Verum, quia doctrinæ, adductæ pro prima 249
opinione, quam sequimur, indigent multiplici distinctione, & materia est frequens, & ideo utilis; statui sumpta hac occasione, eam per quinque casus explicare, quorum primus erit sequens, & de secundo agemus *infra num.* 280. de tertio *num.* 293. de quarto *num.* 300. & de quinto *n.* 303.

Primus casus est, quando ego debitor tuus, & creditor Ceuli cedo tibi hoc nomen Ceuli mei debitoris absentis, mandando ei in hac cessione, quòd solvat tibi: & iste est casus simplicis cessionis, quia debitor, cujus nomen tibi cedo, est absens, & ideo non potest dici, quod consentiat, *Jo. And. in addit. ad Spec. tit. de cession. act.* §. 1. *in fin. in verbo*, *desunt. litera B. l.* 2. *fol.* 15. & clarius *Montic. tractat. de invent. cap.* 9. *n.* 79. *&* 80. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 220. & quod cessio debitoris absentis, cujus propterea promissio non intervenit in cessione, non inducat delegationem, & consequenter

quenter deficiat novatio scribit *Surd. cons.* 146. *scipio sub num.*4. *vers. tertium quod versus finem*, *lib.* 1.

250 Hujus cessionis plures sunt effectus.

Effectus primus est, quòd ista cessio non continet solutionem, vel satisfactionem, & ideò non liberat debitorem cedentem, *Surd. d. cons.*145. *sub num.*5. *vers. secundo contra. & sub num.* 6. *& sub num.*28. *vers. non etiam*, & satis probatur ex *infra dicendis.*

251 Effectus secundus, illatus ex hoc primo, est quòd obligatio, & actio primæva remanent in suo robore, *Surd. eod. cons.* 145. *sub n.* 6.

252 Effectus tertius, qui etiam infertur ex his duobus præcedentibus, est, quod cedens, qui cessit nomen debitoris, tenetur præstare, debitorem, cujus nomen cessit, fuisse locupletem, & solvendo, quia cessio habet, hanc tacitam conditionem, ut creditor cessionarius, cui fuit facta cessio, habeat regressum contra cedentem, si à debitore cesso non potuerit consequi, *Dec. consil.* 99. *in causa. sub nu.*4. *Franc. Bec. consil.* 105. *Joannes. n.* 1. *& n.*34. *in fine vers. superest. & nu.*35.*Surd. d. consil.*145. *scipio. sub nu.* 6. *vers. secundo contra. & sub nu.*28. *in fine*, *lib.* 1. & quod cedens remaneat adhuc obligatus cessionario, scribit *Montic. tract. de inven. cap.*9. *n.*80. *in fine*, *tom.*8. *par.*2. *fol.*220. quia cedens per istam simplicem cessionem non dicitur solvere vel satisfacere, *Dec. d. cons.* 99. *sub num.*4. *& Surd. d. consil.* 145. *sub nu.*5. *versic. secundo contra.* quare tenetur facere debitorem cessum non solum bonum de jure, sed etiam de facto, ad differentiam delegantis, ut scripsi *infra sub nu.* 283.

253 Effectus quartus, similiter illativus, est quod periculum nominis debitoris cessi remanet cedenti, *Dec. sub d.n.*4. quem sequitur *Bec. d.cons.*105. *sub n.*35. *ibi*, *secundo autem casu.* & non creditori, cui facta fuit cessio, *Surd. d. consil.* 145. *sub n.*6.

274 Declara istum effectum, ut sit verus, dummodo periculum, seu deterioratio nominis debitoris cessi processerit sine culpa, seu negligentia cessionarii, ut puta, quia cessionarius statim excusserit nomen debitoris cessi, & is fuerit repertus non solvendo, isto enim casu cessionarius habet regressum, quia periculum debitoris cessi spectat, ut dixi, ad ipsum cedentem.

Secus si periculum; & deterioratio processerit propter culpam, seu negligentiam cessionarii, ut puta, quia debitor cessus initio erat solvendo, sed propter negligentiam cessionarii evasit postea non solvendo, seu non idoneus: quia isto casu imputaretur cessionario, ut sequitur *Franc. Bec. d. cons.* 105. *sub n.*25. *ibi*, *hoc idem clare.*

255 Quare cessionarius, ut habeat regressum contra principalem debitorem, tenetur ad duo: primum, ut utatur solicita diligentia in agendo contra debitorem, cujus nomen est sibi cessum, per ea quæ dixi, secundum, ut diligentiam perducat ad finem, consequendo solutionem, aut declaratoriam judicis, debitorem fuisse excussum, & repertum non solvendo: quia non sufficit diligentia usque ad sententiam condemnatoriam, seu mandatum; & licentiam inclusive: imo neque usque ad excussionem inclusive, nisi feratur interlocutoria super excussione, ut in aliis terminis dixi *in meo tract. de*
256 *judic. caus. &c. lib.* 1. *cap.* 76. *sub num.* 12. † & hoc, tum quia cessionarius dicitur procurator in rem propriam, *Jacob. de Aren. tract. de cess. act. num.* 75. *to.*3. *par.*2. *fol.*77. (si ipse sit, qui illum tractatum composuit, postquam *Bar. in l.* 22. *per diversas sub n.*12. negat esse Jacobi de Aren. sed cujusdam Lombardi) *Jo. de Graff. tract. de cess. jur.* §.2. *sub n.*11. *eod. to.*3. *par.*2. *fol.*73. † & pro- 257
curator debet consummare mandatum susceptum, alias non consummando & non perficiendo, esset in dolo, *l.* 44. *dolus ff. mandat. Rot. Gen. dec.* 93. *nomine num.*9. & mandanti daretur actio mandati contra mandatarium, *l.* 22. *si mandavero.* §.*ult.ff. mand. &* §. *mandatum. Instit. de mand.* † & te- 258
netur procurator ad judicia etiam de levissima culpa *Aret. ibidem n.* 3. † tum quia cessionarius debet ex- 259
cutere nomen debitoris, ut dixi, & hoc est regulare, quando datur regressus; ut prius sit facta excussio; non tantum debitoris principalis, sed etiam fidejussoris dati ab ipso debitore principali, *Bal. & Salyc. in auth. sed hodie. num.* 1. *C. de act. & oblig. Petr. & Bellaper. in auth. hoc ita vers. sed ponamus. C. de pign.* & quo ordine procedendum sit ad excussionem, scripsi *in meo tract. de jud. caus. lib.* 1. *c.* 76. *sub num.* 12. *in futura impressione.*

Imo ultra excussionem in bonis requiritur etiam 260
excussio in personam. nempe ut cessionarius faciat carcerari debitorem, cujus nomen est sibi cessum, aut saltem constet, ipsum fugam arripuisse, seu aliter capi, seu inveniri non posse, & hoc per relationem birruariorum, seu nuntiorum.

Et ulterius quia cessionarius est procurator, ut 261
dixi sol. *n.*256.257. *&* 258. ideo tenetur etiam defendere cedentem secundum communem, & veram opinionem, quam *post Gul.* quem citat, firmat *Bal. in l. si quis. n.*2. *vers. quæro. ff. de procurat.*

Et demum, facta excussione, cessionarius, si ni- 262
hil consequi potuit in bonis debitoris cessi, habet pro toto debito regressum contra cedentem, sed si aliquid in bonis debitoris cessi consequi potuit, habebit solum regressum pro ea parte, quam consequi non potuit, quia non propterea cessio resolvitur in totum *Rot. Genuen. dec.*156. *cum Paulus. n.* 6. *in fine*, *& n.* 7.

Ratio autem quare cessionarius debeat uti dili- 263
gentia statim, alias periculum spectet ad eum, est quia cedens transtulit possessionem nominis debitoris cessi in ipsum cessionarium, cum cessio actionis in incorporalibus habeat vim traditionis, quæ fit in corporalibus, *Gl. in l. ult. ad eum in verbo*, *portionibus. ff. de donat. Jo. de Graff. tract. de cess. jur.n.* 8. *to.*3. *par.*2. *f.*74. *Rol. à Val. tract. de dot.q.*11. *n.* 11. *to.*9. *fol.*355. *Osasc. dec.*51. *Georgius n.*5. *Tiraq. de retr. lign.*§.1. *gl.*7. *num.*12. *versi. hinc quoque & Gloss.* prædictam communiter teneri sentit *Bar. in d.l. ad eum. sub n.*1. Et quòd cessio nominis debitoris operetur idem, quod traditio in corporalibus, scribunt *Jo. Dilect. tract. de art. testan. tit.*6. *caut.* 27.*n.*3.*tom.*8.*par.*1.*fol.*131. *& Surd.consil.*145.*scipio. num.*37. *in fine*, *& num.*38.*lib.*1. & quod cessio habeatur pro traditione, si cedens velit transferre jus totale, scribit *Bar. in d.l. ad eum. nu.* 3. † & quòd 264
cessio transferat dominium, & habebat vim traditionis, scribit *Cavens. super rit.*286.*num.*7. & ultra istam translationem possessionis transfert etiam in ipsum cessionarium omnes actiones, & facit eum procuratorem in rem propriam, seu irrevocabilem, in tantum quod si cessio sit facta ad commodum cessionarii, & ejus periculo, cedens agere non possit, quia obstat ei exceptio cessionis, alteri factæ, *Osasch. dec.*62. *mulier. n.*1. *& Tess. Fossan. decisio.* 201. *donator. num.*2. † si vero sit facta ad 265
commodum cedentis, seu inquam cedentis principaliter, & secundario cessionarii; tunc licet apud ipsum cedentem remaneat actio directa, & efficax, ideoque debitor cessus possit adhuc ei rectè solvere, tamen ei solvere non potest, si cessionarius

eo partem debiti receperit, vel ei denuntiaverit, ne in posterum cedenti solvat, *l. 3. & ibi Doct.C. de novat. Spec.tit. de cess. act.§. consequenter in fine, n. 10. lib.2.fol.16. Osasch. de dec.62. sub nu.1. vers. si vero. & sub n.9. & Tess. d.dec.201. sub num.5.* † &
266 quia cessionarius præfertur cedenti, potest agendo, prævenire cedentem cum cedens cesserit ei jus actionum, *Franc. Bec. d. cons.105. nu.17.* Ergo si cessionarius negligenter versatus est in re, sibi tradita, & negligenter usus est mandato, quod suscepit, & ex sua negligentia causatum est damnum, ipse ad illud teneri debet.

267 Ex prædictis vides, quomodo debitor, cujus nomen ceditur, remaneat obligatus cedenti, & cessionario, ut scribit *Montic. d. tract. de invent. c.9. sub n.80.* & quod cedens non liberatur à cessionario, sed remanet ejus liberatio in suspenso.

268 Subdeclara eandem declarationem positam *sup. n.254. & seqq.* de excutiendis bonis debitoris, cujus nomen est cessum, antequam cessionario detur regressus contra cedentem; ut non procedat, quando bona debitoris cessi sunt talia, ut commode vendi non possint, seu sunt valdè intricata, ut extricari non possint sine longa mora, & sine impensa non levi, & cessionario debetur pecunia, quia isto casu cessionarius posset, omissa excussione, tanquam si nulla bona extarent, habere regressum contra cedentem, cum paria sint, bona non extare, vel extare inutiliter propter difficultatem in eorum venditione; neque cessionarius tenetur capere illa bona in solutum, cum aliud pro alio, invito creditore, solvi non possit, *Rot.Genuen. dec.156. cum Paulus. n.7. & seq.* & in simili creditor potest convenire fidejussorem, omisso principali, & etiam pignore, si nec pignus, nec bona debitoris principalis commodè vendi possint, quia est, ac si non extarent, *Paul. de Castr. in l. 52. inter eos. §. creditor. ff. de fidejuss.* & mand. quod dicit esse menti perpetuo tenendum, quia nescit alibi istud dictum, & facit aliqualiter limitatio, quam scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.1. c.62. sub n.24. lim. 4.*

269 Inferebam alias ex hac declaratione, & subdeclaratione ad aliquas difficultates super cessione jurium, facta à Philippo ad favorem Nicolai, & deinde ab eodem Nicolao ad favorem Julii, sub diversa tamen forma; nam Philippus cesserat Nicolao certum maravedinorum numerum, risico, periculo, & commodo ipsius Nicolai, hoc est, sive illi maravedini, quos cedebat, essent plures, sive pauciores, quia tunc non erant liquidati, sicque videbatur ipsum Nicolaum facere cessionarium participem pro rata illius numeri maravedinorum; at Nicolaus cessit deinde Julio simpliciter eundem certum numerum maravedinorum sub istis verbis: *& mi obligo, che per quanto tocca al mio fatto, & caso proprio, & del predetto Filippo, li saranno certi, & sicuri, donde no, li pagarò de miei beni, parimenti in reali di Spagna.* & Julius, eo modo, quo sibi erant cessi à Nicolao, cessit Ambrosio, qui cum illos non posset in totum exigere, quia prout fuerunt postea liquidati, & stante participatione Nicolai, non ascendebant ad totum numerum, sibi cessum; agebat contra hæredem præfati Nicolai, eo quia ipse Nicolaus se obligaverat pro dato, & facto Philippi, cujus facto Ambrosius dicebat, se non posse exigere, quia Philippus cesserat numerum incertum, pendente à futura liquidatione, & tamen potuisset cedere certum, & sufficientem, si non fecisset participem Nicolaum; nam pro plena hujus cessionis cognitione sciendum est, quod cum Hispaniarum Rex anno 1596. esset debitor quatuor, seu quinque Genuensium in certis computis, seu millionibus scutorum decrevit hæc computa solvere ex aliquibus annuis redditibus Regiis, quos propterea eisdem creditoribus assignavit: & ulterius, ut rei militari, statui, & exercitibus Flandriæ provideret, cum eisdem creditoribus novum contraxit debitum computorum septem cum dimidio scutorum, solvendorum infra menses decem & octo: tam ex aliis reditibus, quam ex pecuniis, classe maritima, seu ut vocant, flotta, transvehendis ex Indiis pro Regnis Hispaniarum, † Sed cum reditus, & pecuniæ destinatæ pro 270
solutione præfati debiti non omnino satisfecissent, & consequenter Rex remaneret adhuc debitor tam capitalis, quam interusuriorum, iidem creditores, qui habebant alios participes, fecerunt inter se calculum, seu ut dicunt Hispani, *tanteum*, & calcularunt eorum creditum ad 160. computa maravedinorum, & juxta hunc calculum ea ad ratam inter se diviserunt, deinde quisque eorum fecit de suo credito debitas cessiones suis participibus; & inter alias fuerunt cessa Philippo computa tria maravedinorum, 224. V. 618. ex quibus Philippus prædicto Nicolao per modum participationis cessit maravedinos 722. V. 249. & Nicolaus eosdem cessit simpliciter Julio, & Julius Ambrosio, ut dixi *supra num.* 269. † His 271
calculo, & cessionibus inter se factis, Regii ministri, quibus postea fuit injunctum onus calculandi præfatum debitum, retulerunt deputatos, ut aiunt, medii generalis, remanere creditores, non in computis 160. ut ipsi calcularunt, sed solum in computis 106. & ideo tam calculum à deputatis factum, quam cessiones inde secutas declararunt nullas: Postea alii computistæ Regii retulerunt, in prædicto calculo, fuisse adhuc erratum ad præjudicium Regis, quare Consilium Azendæ, sive redituum Majestatis Catholicæ per modum provisionis die 4. Maii 1604. decrevit, quod ex dictis computis 106. detraherentur computa 20. & reliqua computa 86. solverentur usque quo finalis calculus absolveretur: † Et 272
proinde cum Philippus ex hoc alio repartimento computorum 86. juxta provisionem Consilii remanserit, cessionarius solum in computis duobus, & 116. V. 853. & consequenter Nicolaus cessionarius, sive verius Ambrosius non potuerit consequi maravedinos 722. V. 249. sibi cessos, sed solum maraved. 474. V. 130. quia si Nicolaus rata trium computorum participat 722. V. maravedinos, non potest totidem participare in rata computorum duorum; † diminuto enim numero 273
quotæ majoris, quæ erat Philippi, necessariò minuitur proportionabiliter numerus quotæ minoris, quæ est Nicolai, sicque Ambrosius, cum remaneret creditor Nicolai in maravedinis 248. V. 119. una cum interesse, ut dixi contra hæredem, quasi ex facto Philippi, pro cujus facto promisit Nicolaus, non potuerit consequi integrum numerum maravedinorum sibi cessorum.

Difficultates, quas Ambrosius actor adducebat contra eum conventum, erant tres.

Prima, quod cum Philippus, admisso etiam cal- 274
culo 86. computorum, remaneret adhuc creditor in computis duobus, utique nisi per modum participationis fecisset cessionem Nicolao, sed fecisset eam simpliciter, Nicolaus, & consequenter Julius, sive Ambrosius consequi potuissent integrum numerum maravedinorum sibi cessorum; sed Nicolaus, cedendo Julio, sive velimus dicere, Ambrosio, obligavit se pro dato, & facto Philippi, & constat, quod

quod ex facto Philippi non possunt solutionem consequi, quia in cessione, quae ad ipsos pervenit, Philippus addiderat qualitatem participationis, quae ipsam cessionem minuit, ut dixi *n. praced.* & hoc erat praecipuum fundamentum.

Secunda, quia quando bona debitoris cessi sunt talia, ut commode vendi non possint, seu sunt ita intricata, ut sine longa dilatione, & impensa non levi extricari non possint, & cessionario debetur pecunia; tunc cessionarius potest, omissa excussione, habere regressum contra cedentem, tanquam si nulla extarent bona, quia paria sunt, bona non extare, vel extare inutiliter, ut secutus sum *supra n.268.*

Ergo cum jus, cessum Ambrosio, sit ita perplexum, ut videatur inextricabile, debet posse habere regressum contra cedentem.

Tertia, quia admisso etiam calculo computorum 106. adhuc non remaneret numerus maravedinorum cessorum: ergo cedens omnino tenetur.

Contra Ambrosium actorem adducebantur quatuor difficultates.

275 Prima quia venditor, promittens de evictione pro dato, & facto suo, imò promittens generaliter juxta formulas, positas à *Cabal. in tract. de evict. in §. fin.* non tenetur de evictione, nisi ea sit secuta, *Cabal. ubi sup. §. 3. num.160.* & ideò pendente controversia, non tenetur, *Caball. ubi sup. §. 5. num. 86.* quamvis immineat periculum evictionis, *idem eod. §. 5. num. 48.* quare licet emptori in uno capite intentato deficiat defensio propter factum ipsius venditoris, tamen sufficit, quòd supersit in alio; Ergo cum cessionarius non possit adhuc dicere, cessionem esse inutilem, sed solum esse ejus solutionem redditam dubiam, & dilatam; non potest agere contra cedentem.

276 Secunda, quia cessio in his, quae disputationem admittunt, intelligitur contra cessionarium, *Franc. Bec. cons. 105. in fine.* Sed haec cessio redditur disputabilis, & non secura, tam ex facto Philippi, qui eam fecit per modum participationis, quam ex facto eorum, qui differunt solidare calculum: ergo debemus respondere contra cessionarium.

277 Tertia, quia cessionarius & emptor videntur in substantialibus à pari procedere; nam venditor cedit emptori jura, & facit eum procuratorem in rem propriam, & hoc idem facit cedens; & ideò sicut emptor tenetur defendere rem emptam, ita etiam cessionarius tenetur defendere rem cessam, ut secutus sum *supra numer. 261.* & ideò non potest habere regressum contra cedentem, nisi ad finem perduxerit mandatum susceptum usque ad sententiam diffinitivam, & excussionem, alias non consummando, & non perficiendo onus mandati suscepti, esset in dolo; & mandanti, qui est cedens, daretur actio mandati, ut secutus sum *supra num.255. & seqq.* vel saltem ex hoc repelleret cessionarium agentem contra ipsum cedentem.

278 Quarta, quia supposito etiam quod in computis 106. Ambrosius cessionarius non possit consequi maravedinos 248. V. 119. tamen haeres Nicolai replicabat, debitum Regis ascendere ultra summam dictorum computorum 106. cum ministri Regii retulerint, illud debitum esse ultra alias partitas, quas de consensu notarunt, in illis verbis. *de mas de otras partidas, que appontaron.*

Volui in hac materia has difficultates referre, quamvis Rota in illa determinaverit, quae magis stingerent, & quis eorum justiora indueret arma; redeo ad cessionis materiam.

Amplia omnia, quae de cessione nominis debitoris dixi *supra sub num. 249. & seqq.* ut procedant, etiam quando ceditur nomen debitoris inviti, cum haec cessio possit fieri, etiam debitore invito, *Joan. And. in addit. ad Spec. tit. de cess. act. paragrapho 1. in verbo, desunt. in fine, lib. 2. fol. 15.* haecque cessio dicitur cessio hominis ad differentiam cessionis, quae dicitur legis, ut per *Montic. tract. de invent. c.9. n.79.10.8. par.2. fol. 220.* 279

Et hujus ampliationis termini sunt diversi à terminis nostrae quaestionis, de qua *supra num.244.* quia in illa quaestione debitor, cujus nomen ceditur, non solum consentit, sed etiam promittit creditori cessionario, & consequenter potest dici delegatio, ut dixi *in casu seqq.* at in terminis hujus ampliationis debitor, cujus nomen ceditur, non consentit.

Et haec de primo casu, posito *supra sub n.249.* 280

Secundus casus est, quando ego debitor tuus, & creditor Ceuli, cedo tibi hoc nomen Ceuli praesentis, & mando ei ut tibi solvat, & ipse acceptando mandatum meum, tunc vel postea tibi praesenti promittit solvere; tuque recipis illam promissionem; & iste est casus delegationis, quia fit cessio cum consensu debitoris, cujus nomen ceditur, *Jo. Andr. in addit. ad Spec. tit. de cess. act. paragrapho 1. in fi. in verbo, desunt. lib.2. fol.15. Paul. de Cast. in l. 58. qui usumfructum versus finem, sub n.3. ibi, aut habebat ff. de verb. oblig.* dicens, quod si campsor, qui jussu meo promittit solvere meo creditori, habebat meam pecuniam, & sic erat debitor meus, oritur delegatio, per quam tam olim, quam hodie fit novatio, & strictus ibidem *Alex. sub n.5.* dicens, quòd debitor liberatur per delegationem, quae fit si interveniat stipulatio, & delegatus sit debitor delegantis, & promittat tanquam debitor delegantis, & tanquam ejus debitor delegetur alias, inquit, non est delegatio, † *Dec. in l.15. singularia sub n.26. ibi, secundo principaliter, & n.27. ff. si cert. pet.* cujus doctrinam, eo non citato, sequitur in effectu *Rot. Genuen. dec. 19. nos auditores numero 7.* & eo citato, *dec. 2. erant sub numero 22. 23. & 24.* & eo aliisque citatis, sequitur *Surd. dec. 23. creditores sub n.5. & 6. & consil.145. scipio sub num.2. & 3. lib.1.* inquit Dec. quod opinio Bartoli, (quam retuli *supra n.63.*) procedit, si commissio facta sit mercatori per viam delegationis, quia per delegationem inducitur novatio, & qui delegat, solvit, quia dat nomen debitoris insolutum, & delegatio secundum communem opinionem fit, inquit, tribus concurrentibus; Primò, quod delegatus sit debitor delegantis, (& ego dico, hoc requisitum in cessione semper ex substantia cessionis inesse, quia non potest fieri cessio, nisi is cujus nomen ceditur, sit debitor cedentis;) Secundo, quod delegatus promittat per stipulationem de mandato ipsius delegantis. Tertio, quod promittat tanquam debitor, *Montic. tract. de invent. capite nono, n.79. tom. 8. par. 2. fol.220. Rot. in Romana litterarum cambii, ven.3. & 12. Martii 1595. n.3. & 4. coram. R.P.D. Sacrato, in impressis apud Marc. de comm. p.1. paragrapho 2. f. 873.* & quod ad inducendam delegationem requiratur, quod mandans solutionem, sit creditor illius, cui mandat, & mandet illi, ut tanquam suus debitor se obliget suo creditori, & quòd ista obligatio acceptetur à creditore, cui est solvendum, dixit *Rot. dec.51. quia dominus n.4. in Roman. cambiorum lunae 9. Junii 1605. corā Illustriss.* 281

Card. Ludov. in recollectis per Statil. Pacif. Surd. consi. 145. *ſcipio. num.* 4. *lib.* 1. ubi de communi opinione: & in caſu hujus ceſſionis, quæ eſt proprie delegatio, cedens, ſeu delegans dicitur ſolvere, quia delegatio fit per novationem, ut dixi,
282 † & novatio æquiparatur ſolutioni, *Gloſſ. in rubr. ff. de ſolut.* & delegans dicitur ſolvere, ut *ex Dec.* dixi *hic ſupra*; & quòd delegatio ſit ſimilis ſolutioni, & cedat ejus loco, dicit *Surd. d. dec.*23. *creditores. num.* 1. & ideo delegans amplius non poſſit moleſtari, etiam ſi contingat, delegatum deficere facultatibus, quia facta delegatione, fuit ſtatim liberatus ipſo jure, dicit *Surd. d. dec.*23. *num.* 3. 4. *&* 8. quare ſi creditor acceptat delegationem, debitor, qui delegavit, liberatur. *Rot. Genuen. dec.* 60. *in cauſa Sthephani num.* 10. *in fine & num.* 11. ac ſi ſolviſſet *Montic. d. cap.* 9. *numer.* 79. *in fine*, *& numer.* 80. *& Dec. conſ.* 99. *in cauſa ſub numero quarto.* quoniam dicitur fieri delegationem, quando debitor promittit pro creditore de voluntate creditoris, & ſic promittit, tanquam debitor delegantis, *Paris.conſ.*
283 107. *quæritur. num.* 20. *&* 21. *lib.*3. † & ideo is, qui cedendo, delegavit, non tenetur ad illud, quam ad oſtendendum debitorem delegatum fuiſſe vere, & efficaciter debitorem delegantis, juxta ea quæ ſcribunt *Jo. Andr. in addit. ad Specul. titul. de ceſſ. act.* §. 1. *num.* 22. *in verbo, tutores, verſus finem, litera B.* & latius *Franc. Bec.conſil.* 105. *Joannes. n.*13.18.19. *& ſub nu.*35. *libro primo.* dicens, quòd vendens, dans in ſolutum, ſeu delegans nomen debitoris, non tenetur præſtare debitorem locupletem, ſed ſolum, eum eſſe verum debitorem, & efficaciter obligatum, & ſic debere præſtare, ſe eſſe creditorem cum effectu, & ſine exceptione; non autem facere eum bonum, id eſt, eſſe ſolvendo, quia tenetur facere bonum de jure, id eſt, obligatum eſſe, non autem de facto, id eſt ſolvendo eſſe, *Surd. conſ. penult.*42. *viſis num.* 14. *in fine*, *& num.*15. *libro tertio.* dicens, quod ſi creditor acceptat à ſuo debitore nomen debitoris in ſolutum, ſibi præjudicat, etiam ſi non eſſet ſolvendo, quia in ipſum tranſivit omne periculum, & dicitur ipſi ſatisfactum, & ſufficit, quòd cedens nomen debitoris, præſtet illum eſſe verum debitorem, & efficaciter obligatum, non autem tenetur præſtare, illum eſſe locupletem, & ſolvendo, & imputet ſibi qui acceptavit in ſolutum, & ſe prius non informavit, an eſſet ſolvendo.

284 Et iſte videtur caſus, de quo in noſtra quæſtione poſita *ſupra nu.*244. quia intervenit conſenſus debitoris ceſſi, ſeu delegati, & conſenſus creditoris, cui fit ceſſio, & promiſſio per eundem debitorem delegatum, & ſic omni ex parte eſt abſoluta delegatio, per quam eſt inducta novatio, & conſequenter liberatio debitoris cedenti, ſeu delegantis, dummodo, ut dixi, oſtendat, debitorem ceſſum fuiſſe vere ejus debitorem; & proinde in terminis noſtræ quæſtionis vera eſt prima opinio affirmativa, ſol. *ſub eodem n.*244. & quod ſi mercatori debitori meo mandem, ut ſolvat quod mihi debet, Lucio, mercatorque acceptet, & in libro Lucium faciat creditorem, idque ſignificet Lucio, & ille acceptet, fit facta novatio, & ego ea promiſſione ſim liberatus, quamvis non ſit delegatio, quia ſine ſtipulatione non ſit delegatio, ſequitur Hier. Gabr. *conſil.*155. *Jacobus.n.*18. *&* 19.*lib.*1.

285 Declara, quod etſi delegatio fiat illis tribus requiſitis, quæ in iſto ſecundo caſu ex Dec. & aliis ſecutus ſum *ſupra ſub num.*281. & tunc delegatio liberet ipſo jure delegantem, ut dixi *n.*281. etiam ſi debitor doloſe delegaſſet, quia remaneret creditori actio de dolo Surd. *d. dec.* 23. *creditores. num.*4. *&* 11.

Tamen ſi in *delegatione ſint appoſita* pacta contraria, non dicetur delegatio; ut puta, ſi eſſet appoſitum pactum, quod debitor delegans teneatur, bonum facere nomen debitoris delegati, vel quod debitor delegans non intelligatur, nec ſit liberatus, niſi facta actuali ſolutione à delegato, vel ſit appoſitum pactum, inter partes conventum, quod ſalva ſint jura hypothecæ contra ipſum debitorem delegantem, quia ejuſmodi pacta inficiunt naturam delegationis, Surd. *d. dec.* 23. *num.*6. *in fine*, *ſub num.* 7. *verſ. fuit. & ſub num.*9. *ibi eodem quoque.* & ſic non eſt delegatio, ſed potius ceſſio, cui conveniunt ejuſmodi pacta, quibus qualitatem contractus, & non verbis ſignificari, late ſcripſi *in meo tract. de jud. cauſ. lib.*2. *n.*1347. 1352. *& ſeq.* 286

Hujus ſecundi caſus, nempe delegationis, effectus ſunt numero, & qualitate de diametro oppoſiti effectibus primi caſus præcedentis. 287

Effectus primus eſt, quod delegatio, per quam nomen debitoris datur in ſolutum, continet ſolutionem, & ideo liberat debitorem delegantem, ut ex Dec. & aliis ſecutus ſum ſol. *nu.* 280. *& ſeqq.*

Effectus ſecundus eſt, quod obligatio & actio primæva regulariter per delegationem, ſeu novationem extinguuntur, & non reviviſcunt, etiamſi debitoris nomen ſit evictum, Surd. *conſil.*145. *ſcipio. ſub num.* 13. *verſ. his vero num.* 202. *verſ. quarto extant & verſ. quinto hoc ſub num.* 21. *&* 23. *lib.* 1. 288

Ratio hujus effectus eſt, quia ſolutione ejus quòd debetur, tollitur omnis obligatio, ut ſcripſi ſupra ſub numero 18. & nomen debitoris ſolvi poteſt pro quantitate, & quando nomen debitoris datur in ſolutum pro aliquo debito, perinde eſt, ac ſi res ipſa debita ſolveretur, ideoque ſicut, ſolvendo id, quod debetur, tollitur obligatio, ita etiam quando aliud ſolvitur loco ejus, quod debetur, quia aliud pro alio ſolvi poteſt, conſentiente creditore, actio autem ſemel extincta per ſolutionem, vel alio modo nunquam reviviſcit, & quod ſemel legitimè factum eſt, retractari non poteſt ex caſu ſupervenienti, Surd. *d. conſil.* 145. *numero* 14.15.16. *&* 17. *& deciſio.* 266. *quæſtio. nu.*5. *& ſeqq.* & ſcripſi *ſupra ſub num.*89. *verſ. intellige hanc.* 289

Declara hanc rationem, ut procedat indiſtinctè, & indubitanter, quatenus traditum, ſeu ſolutum pro diſſolutione obligationis manet ſine avocatione, aut evictione; quia eatenus neceſſario ſublata intelligitur omnis obligatio, cum alias implicaret contradictionem, quod quid ſolveretur, & ſtaret ligatum, ut in alio propoſito ſcripſi *ſupra ſub nu.* 89. *vers. infero in fine.* 290

Secus quando traditum, ſeu ſolutum non permanſit irrevocabiliter; ſed fuit avocatum, ſeu evictum, quia tunc an iſte effectus, ejuſque ratio ſint veri, magna eſt inter Doct. controverſia, pro cujus compoſitione ego, diſtinguendo breviter aliquot caſus diverſos ab iis, quos collegit Surd. *d. conſ.* 145. *n.*34. firmabo in eis concluſiones, ex quibus, ut arbitror, omiſſo vagæ, & nimis ancipitis diſputationis anfractu, controverſiam conciliabimus.

Primus caſus eſt, quando avocatio, ſeu evictio ſecuta deſtruit obligationem, ita ut illi non poſſit propriè directè, & in individuo ſatisfieri, & conſequenter lex ſuccurrit alio remedio, ut cuique jus ſuum

redditur

reddatur; & isto casu concludo, non dari primævam actionem, quia est extincta sine reviviscentia.

Exemplifica, & ostende veritatem hujus conclusionis, quando vendens domum, recepto pretio, eam tradit emptori, seu promittit infra certum tempus tradere, & tradit, quæ postea ab alio, sive ex defectu dominii, sive per hypothecariam evincitur, quia tunc is, qui eam emit, potest adversus venditorem agere de evictione tacita, si de ea sibi expresse non caverit in emptione, & de expressa, si expresè de ea sibi caverit, *Caball. tract. de evict.* §. *num.*3.1.*&* 2. *tom.*6. *par.* 1.*fol.* 83. hacque actione cogitur venditor solvere, interesse, *Cabal. d.*2.*n.*5. *eod. fol.*83. dummodo præcesserit denuntiatio litis in casu quo denuntiatio sit necessaria, juxta ea, quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.*1. *cap.*30. *sub nu.*7. *& seqq.* sed non potest redire ad primævam actionem, ut domum tradat, quia si ex justitia pertinet ad alium, impossibile est, ut obligationi tradendi eam possit satisfieri; & impossibilium nulla remanet obligatio.

Infero primo notabiliter, quod si venditor pro sola obligatione tradendi domum emptori dedisset fidejussores, & obligasset bona, fidejussores, & pignora obligata essent omnino exonerata, licet si venditor promisisset tradere domum liberam, & huic promissioni accessissent fidejussores, & pignora, remanerent adhuc obligati ad interesse; & sic de evictione.

Infero secundo, quòd si domus evicta rediret in potestatem, & dominium venditoris, posset forsan emptor agere ex primæva actione, re tamen integra; quia posset satisfieri obligationi in individuo, & esse locus primævæ actioni; quòd ego infero præter omnes.

Secundus casus est, quando est initus novus contractus, cum recessione à primo: & isto casu concludo idem, quod in præcedenti, nempe, non posse agi ex primæva actione, quæ competebat ex primo contractu, sed agendum esse actione secundi contractus, cum à prima sit recessum.

Exemplifica primo, & ostende veritatem hujus conclusionis, quando creditor cum pignore impetravit à Cæsare, seu à Magistratu, sibi pignus adjudicari, darique in solutum: quia tunc creditor recedit à contractu pignoris, & celebrat contractum adjudicationis, unde si pignus evincatur, creditor non potest contra debitorem agere actione pignoratitia, sed aget actione utili ex empto de evictione, quia per dationem in solutum fuit recessum à pignore, ejusque actione, *l.* 24. *eleganter. ff. de pign. act.* & ita in adjudicatione in solutum fuisse judicatum per Senatum Mantuanum scribit *Surd. dec.* 266. *qu. sub num.*3. *vers. credidit. & n. seqq.* & dixi *infra sub num.* 291.

Extende hanc exemplificationem, ut procedat, sive ista datio in solutum fiat auctoritate judicis per viam subhastationis, ut in exemplificatione, sive fiat ab ipso debitore, *Bal. in l.*8. *libera. n.* 5. *vers. sed nunquid. in fine, C. de sent. & interl. omn. jud.* quia æque dicitur novus contractus.

Restringe primo eandem exemplificationem de datione in solutum, ut non procedat in dote, quia favore dotis durat actio primæva, *Bal. in d. l. libera. sub n.*4. *vers. sed contra & Salyc. sub nu.* 2. *sent. interloc. omn. judic.*

Restringe secundo generaliter, ut non procedat quando creditor, cui debitor dat aliquid in solutum, accipit cum protestatione, quod non vult cedere à primæva actione, nisi res data efficiatur sua irrevocabiliter, ut dixi *sub n. seq.*

Exemplifica secundo in delegatione, quia semper celebratur novus contractus, & ideò ex primæva actione agi non potest, sed ex nova, ut in delegatione loquitur *Surd.* citatus *supra num.* 288. *&* 289.

Tertius casus est oppositus primo, quando avocatio, seu evictio non destruit obligationem, quin possit illi adhuc directè, & proprie satisfieri, ita ac si obligationi nullatenus esset satisfactum; & isto casu concludo, posse agi ex primæva actione, & consequenter non esse alio remedio succurrendum.

Exemplifica primo, & ostende veritatem hujus conclusionis, quando quis debet pecuniam, & pecuniam solvit, quæ postea creditori avocatur, seu evincitur; quia creditor potest ex primæva actione agere contra debitorem ad solvendum, *n.*18. *deferre. fin. cum l. seq. ff. de jur. fisc. Bal. in l.* 8. *libera. nu.*6. *vers. quæro quid si pecunia, C. de sent. & interloc. omn. jud. & Surd. d. cons.*145. *nu.*34. *in primo casu*, *lib.*1.

Infero ex hac exemplificatione, quòd creditor poterit agere ex primæva actione contra debitorem, fidejussores, & pignora, *d.*§. *fin. & Bal. in loco supra proxime citato.*

Ratio hujus exemplificationis est, quia pecunia recipit semper eandem functionem, & nulla consideratur diversitas; ideoque nulla potest adesse læsio, vel inæqualitas; & proinde reputatur idem: quod non est in aliis mercibus, & rebus, inter quas sicut est diversitas, ita etiam potest esse disparitas, & inæqualitas, ita ut qui daret unum pro alio, non diceretur dare id, quod tenetur dare; secus est in pecunia, quia non dicitur unum pro alio, & consequenter, si aliam faciat solutionem: satisfacit propriè, directè primæ obligationi.

Infero ex hac ratione, bonam non esse rationem, quam adducit *Bal. ubi sup.* dicens, quod sic solvendo non est initus novus contractus, ex quo agi possit de evictione, & quam adducit *Surd.d. cons.* 145. *sub num.* 35. *ver. præterea ubi* dicens, quòd ubi pecunia solvitur pro pecunia, non celebratur aliquis novus contractus, & consequenter, nisi remaneret primæva actio, creditor remaneret in damno, cum ei de alio remedio provisum non sit: nam ruit hæc ratio, quia etiam in contractu emptionis, & venditionis non celebratur aliud novus contractus, & tamen non remanet primæva actio, per ea quæ dixi *supra in primo casu.*

Exemplifica secundo, quando datur species pro specie, seu genus pro genere, quia specie, seu genere evicto, potest agi ex actione primæva; *Gl.ult. in d.liberat.& ibi Cyn. n.*1.*Bal.nu.*2. *vers. ex hoc sequitur & Salyc. versus finem, & Surd. d. consil.*145. *sub n.*34. *in secundo casu.*

Ratio hujus exemplificationis est eadem, de qua in præcedenti exemplificatione, cum in specie, seu genere reperiatur tanta conformitas, ut unum non dicatur diversum ab alio, sed reputetur idem.

Quicquid scripserint *Bal. in d.l.*1. *sub n.*1.*c.*2. dicens, quod quando datur species pro specie, vel genus pro genere, puta pro vino frumentum, tunc iste, inquit ipse, est contractus similis permutationi, vel contractui innominato, do ut des, cum contractus accipiant naturam à suo simili, & ex rebus, quæ deducuntur in contractu, oriatur differentia contractuum, sentiens *Bal. ubi supra*, in permutatione agi

ex primæva actione; quod mihi videtur negandum, quia permutatio adeò in hoc est similis venditioni, ut nulla possit dari ratio diversitatis: quare sicut in emptione agitur de evictione, ut dixi *supra in primo casu*, ita etiam de evictione agi debet in permutatione.

Alios duos casus, quos ponit *Surd.d.consil.*145. *sub n.*34. *in tertio, & quarto casu*, & colligi possunt ex traditis à *Cyn. in l.*8. *libera. sub n.*1. *C. de sent. & interl. omn. jud.* nempe, quando datur species pro genere, vel genus pro specie, omitto, quia non satisfaciunt.

Subdeclara hanc declarationem in prima parte, dum diximus, agi non posse ex primæva actione, quando res manet illius, cui est data, ut hoc non sit verum, quando id, quod datur, seu solvitur, est reprobum, ut puta, quia debitor solvit reprobos nummos, quia tunc re reproba datori restituta, potest agi ex actione primæva, cum non dicatur solutum, *l.* 24. *eleganter.* §. *qui reprobos*, *ff. de pign. act.*

Et hic erit quartus casus, in quo potest agi ex primæva actione, sed est extra terminos secundæ partis declarationis, quia isto casu res data seu soluta non est evicta.

291 Effectus tertius, qui infertur ex ratione, de qua *supra num.* 289. est, quod debitor, qui delegavit, non tenetur præstare, debitorem delegatum esse locupletem, & solvendo; unde licet iste debitor delegatus statim decoxerit, tamen delegans est liberatus, *Surd. d. consil.* 145. *scipio. sub num.* 21. *lib.* 1. nam imputet sibi creditor, qui loco solutionis acceptavit illud nomen in solutum, *Surd. ubi sup. sub num.* 18. *vers. secundo quia.* & facit ad hoc, quod de mercatore acceptato pro debitore, & fugiente, seu rumpente, secutus sum *supra sub num.* 244. & facit, quod scripsi *in seq. quarto effectu*; tenetur ergo delegans præstare solum, debitorem delegatum esse verum debitorem delegantis, ut secutus sum *supra d. num.* 283. Et quod si debitor cum fidejussore det creditori rem aliquam in solutum, quæ postea evincatur, non possit creditor, secuta evictione, molestare fidejussorem; quia actio primæva fuit extincta, & propterea quòd si debitor non esset solvendo, nullum remedium competeret creditori contra fidejussores; & ideo cautela creditoris sit, ut recipiens aliquid in solutum, recipiat cum reservatione & protestatione, quòd per dationem non intendit recedere à principali obligatione, & hypotheca, scribunt *Gl. ult. in l.* 8. *libera & ibi Cyn. initio*, *Bart. sup. numero secundo ibi, primo hic. Salyc. sub num.*1. *C. de sent. & interl. &c. & Surd. eod. consil.* 145. *sub num.*23. *vers. postremo.*

292 Effectus quartus est, quòd periculum nominis debitoris delegati, id est, dati in solutum, spectat ad creditorem, cui facta est delegatio, *Franc. Bec. cons.* 105. *Joannes sub num.* 18. *&* 19. *& sub num.*35. & alii, quos citat & sequitur *Surd. cons.* 145. *scipio. n.*20. *in ultimis verbis*, *& num.*21. *& sub n.*21. *vers. non etiam lib.*1. Et hæc de secundo casu posito *supra n.*280.

293 Tertius casus est, quando ego debitor tuus de scutis 100. mando Ceulo campsori, quod solvat tibi vel promittat pro me, & ipse promittit: & isto casu si Ceulus campsor qui promittit, fiat non solvendo, fugiat, seu foro cedat, dubitatur ad quem spectet periculum, & sic, an debitor sit liberatus, & duæ circumferuntur opiniones.

Prima opinio est, quòd damnum sit tuum, quia periculum spectat ad creditorem, cui facta est promissio, & consequenter debitor est liberatus, ut scribunt *Bart. & alii*, quos citavi *supra num.*63. *& sub num.* 244. & licet illi alii, ibi à me citati, loquantur in diversis terminis, tamen in substantia sunt iidem; & quod ita servetur in quibusdam locis, & maximè Florentiæ, testatur, sed non sequitur in puncto juris *Ang. citatus nu. seq.* & quod ubi facta est delegatio, procedat doctrina Bartoli, ita ut debitor, qui dedisset litteras cambii, sit liberatus, sensit aperte *Rot. divers.dec.* 445. *in causa in fine*, *versicul. ne dicatur* 23. *Maii* 1593. *coram R.P.D. Gypsio*, *inter impressas Lugduni* 1612.

Contrariam opinionem, non allegando Bartolum, tenet *Ang. in l.* 58. *qui usumfructum numero* 2. *ff. de verb. oblig.* dicens, quòd falsum credunt, qui se liberatos existimant ab obligatione, cum per mensularium, vel bancherium, id est, campsorem promitti faciunt illam pecuniam creditori; quia inquit, cum hæc secunda promissio non contineat plus, quam prima, non intelligitur ab ea recessum in dubio; hancque eandem opinionem sequi videtur, sibi parum constans *Bart. in cons.* 99. *tertius li.* 2. dicens quòd si tertius promittit mihi illud, quòd Titius dare debebat ipse tertius censetur fidejussor, qui propterea conveniri non potest, non prius excusso Titio principali; quia per hanc tertii promissionem non censetur sublata prima actio, nisi expressè dicatur; hancque opinionem sequuntur in effectu *Paul. de Cast. in d. l. usumfructum sub num.* 3. *q. ult.* & multi alii quos citat *Affl. dec.*353. *dubia sub num.*2. *&* 3. licet ipse nihil determinet, & ab hac opinione in effectu non videtur discedere *Mantic. tract. de conject. ult. volunt. li.* 11. *tit.*17. *in fine*, *sub num.* 35. dicens plurimi referre, qualiter verba fuerint concepta, quia inquit, si dicatur, do tibi talem argentarium pro me, & tu acceptas, sum liberatus; secus si dicatur, do talem argentarium pro tanta quantitate, vel propter me; & ejusdem opinionis videtur fuisse *Bal. in cons.* 348. *seu* 349. *factæ fuerunt sub num.*3. *ibi*, *amplius sciendum est*, *li.* 1. dicens quòd si datur campsor creditori, ut solvat, & non est actum, quòd debitor intelligatur liberatus, sed est datus simpliciter tunc est actum solum de obligatione novæ personæ, & ideo durat creditori actio prima; & ista promissio campsoris est sicut sententia liquida, per quam non dicitur satisfactum, cum duret actio, & subsistat debitum; & postea subdit, quòd iste campsor offerat à principio, vel postea diceretur ex tunc facta novatio, & sic primus debitor esset liberatus.

Quid dicendum? *Paul. de Cast. ubi sup.* etsi se- 295
quatur hanc contrariam opinionem, ut dixi, tamen distinguit, quòd vel iste Ceulus campsor, qui promittit tibi pro me, non habebat pecuniam meam, & sic non erat debitor meus; & tunc non fit novatio, & consequenter ego debitor non sum liberatus, quia ille campsor est solum fidejussor, contra quem potest agi etiam me debitore, principali non excusso, propter fidem, quem adhibetur talibus argentariis publicis, hancque excussionem principalis debitoris non esse necessariam, sequitur *ex Gl. penul. in verbo*, *moderno. Auth. de fidejus. in fi. coll.*1. sed iste Ceulus, qui promisit pro me, non esset argentarius, tunc adversus eum agi non posset, nisi prius excussus essem ego debitor principalis. Vel iste campsor, qui promisit pro me, habebat meam pecuniam, & sic erat meus debitor, & jussu meo promisit; & tunc inquit, procedat dictum *Bartoli*, de quo *supra nu.*63. & ita etiam procedat confirmatio, de qua *supra num.*245. quia ista est

est quædam delegatio, ut ex eodem *Castrens.* retuli *supra in secundo casu num.* 280. & ita *Rot. Genuen. dec.* 19. *nos auditores*, *num.*6. *in fin.* & *num.* 7. declarat doctrinam *Bart. in l. singularia* quam nos retulimus *supra d. num.* 63. & juxta primum membrum hujus distinctionis, quòd scilicet cesset beneficium excussionis, quando tractatur cum campsor promittente pro alio, sequitur *Vinc. de Franch. dec.* 303. *benedictus. num.*3. *in fine*.

296 Sed quicquid distinguat *Paul. de Castr.* & quicquid non juxta doctrinam Bartoli, ut asserit, sed contra doctrinam Bartoli dicat *Rot. Genuen.* concludo, quòd prima opinio est vera indistinctè, sive ille Ceulus, qui promisit pro me, esset meus debitor; quo casu omnes communiter consentiunt, esse delegationem & consequenter me debitorem esse liberatum, ut latius secutus sum fol. *in secundo casu num.* 280. sive non esset meus debitor, quia adhuc esse delegationem, scribunt ij, quos secutus sum *supra sub num.* 244. hæcque conclusio bene conformatur conclusioni, & stylo campsorum, qui solvendo tractat super alio, retinent obligatum illum alium, & non scribentem, non facta distinctione, an ille alius sit, vel non sit debitor facientis tractam juxta ea, quæ scripsi *infra sub num.* 384. junctis pro intelligentia, scripsi *infra num.* 358. *vers. tertius casus.* & certè ex parte rei non videtur posse considerari hæc differentia, utrum iste, qui in se suscepit debitum alterius, sit debitor debitoris, ut tunc dicatur delegatio, & novatio, an vero non sit illius debitor, ut tunc non sit delegatio & novatio, sed sit fidejussio; satis namque esse debet, quòd creditor acceptet illum promittentem pro suo novo debitore.

297 Præterea, ut recte locutus est *Bal. citatus* pro contraria opinione *supra n.*294. si debitor censetur liberatus, quasi facta novatione; quando campsor obtulit pecuniam creditori: ergo tunc dico, quòd de consuetudine campsor censetur, semper habere promptam pecuniam & oblatam creditori; adeò quod *Bero. consil.* 194. *in præsenti causa. nu.*1. & *seqq. lib.*1. latè discusserit an casus sinister id est, interitus pecuniæ quæ debetur à mercatore divite, spectet ad creditorem, si non accesserit ad locum destinatæ solutionis; ergo quoties creditor tacet, & non instat apud campsorem, sibi tradi pecuniam, sibi videtur imputandum, & satis, quod ex præsumpta oblatione pecuniæ censeatur tunc facta novatio.

298 Limita primo istam conclusionem, & ea quæ scripsi *supra sub nu.*244. & 245. ut non procedant quando debitor delegans, seu debitor delegatus, ut in casu campsoris, scribentis mercatori Venetiarum, de quo sol. *d.n.*244. promittit, se facturum, & curaturum quod is, cujus nomen delegatur, solvet; quia isto casu periculum erit ipsius debitoris delegantis, seu campsoris, qui promittunt, se curaturos pro solutione, dummodo creditor reddat litteras cambii illi campsori, *Alex. consil.*94. *viso puncto. sub n.*3. *ibi, postea Bal. lib.*3. & quod isto casu debitore delegato non solvente, non inducatur novatio, seu delegans non liberetur, refert & sequitur *Surd. dec.*23. *creditores sub num.*9. *ibi cum ergo* & *n.*10.

299 Limita secundo, ut non procedat quando primus campsor erat conscius fugæ secundæ campsoris; id est delegans sciebat futuram fugam debitoris delegati, quia tunc dicitur fuisse in dolo, & ideo non erit liberatus, *Alex. ubi sup. Surd. dicitur conf.* 145. *scipio. sub n.*10. *l.* 1. & quod delegans, qui tempore delegationis erat conscius futuræ fugæ debitoris, quem delegabat, per illam delegationem non liberetur, sed saltem doli exceptione teneatur: & consequenter, qui sciebat campsorem, quem delegat brevi cessurum foro non liberetur, sequitur *Surd. d. dec.*23. *n.*10. *in fin. ibi*, *adducebatur dec.* & *n.*11.

Et ex quibus conjecturis præsumatur hæc scientia in delegante, declarat *Surd. ead. dec.*23. *n.*11. *in fine*, & *seqq.* & hæc de tertio casu, posito *sup. num.* 293.

Quartus casus est, quando ego debitor tuus pro 300
pretio pannorum, mandavi debitori meo, ut solveret tibi, & ipse non solvit, sed promisit solvere, an iste meus debitor intelligatur liberatus, & solutus à me?

Respondeo, præmittendo priùs quod iste casus est idem cum secundo, de quo egi *supra n.*280. sed quia in eo egimus solum, an iste debitor, qui delegando mandavit solutionem, sit liberatus à suo creditore, & non egimus; an iste, cui mandatur, ut solvat, sit liberatus à creditore delegante id est, mandante, ideò de hoc ipso nunc agendum venit, & constituo duas opiniones.

Prima opinio erit affirmativa, quòd hic debitor sit liberatus à me, qui eum delegavi, quia hæc est delegationis natura, ut liberet delegantem ab ejus creditore, & delegatum à delegante, & remaneat sola obligatio delegati erga eum cui est delegatus, & hanc opinionem esse de mente *Bart. in l.*15. *singularia. num.*19. *ff. si cert. pet.* & admitteret pro vera, si esset propriè delegatio, scribit *Paul. de Castr. in l.* 58. *qui usumfructum. versus finem sub num.*4. *ff. de verb. oblig.* & quod facta delegatione, duplex perimatur obligatio, una qua delegans tenebatur erga suum creditorem; & altera, qua delegatus tenebatur erga delegantem, refert, & non impugnat *Surd. dec.* 23. *creditores num.*1. *in ultimis verbis*, & *nu.* 2. & 3. Sed hæc est propriè delegatio, per ea quæ dixi *supra nu.* 280. Ergo.

Secundam opinionem contrariam tenet *Paul. de* 301
Castr. ubi supra, quem sequitur *Dec. in d.l. singularia sub num.*26. *ibi secundo respectu.* distinguens ut ego delegans sim liberatus à te, cui delegavi, sed tu quem delegavi, non sis liberatus à me delegante; tum quia ista impropria delegatio, ut dicit *Castr. ubi sup.* tum quia tu delegatus non implevisti, quod tibi commisi mandavi enim, quòd solveres, & non quòd promitteres solvere, *Dec. ubi supra*; ego tamen sum à te liberatus, quia tibi imputandum est, qui loco solutionis mandati acceptasti promissionem, & sic isto casu à pari procedunt promittere vel solvere, & quoad istum effectum, ut debitor mandans solutionem, seu delegans sit liberatus, concordant *Bar. Dec. sup. citati*, & *Strach.tr. de merc. p.*4. *tit. mandati*, *n.*3. *tom.*6. *p.*1. *fol.* 300. dicens quod si mandavi Benedicto, debitori meo, ut centum quæ mihi debet Pandulpho, cui tantundem debeo, persolvat, & Benedictus non solvit, sed promittit Pandulpho centum solvere, & quidem per stipulationem, Benedictum dicetur non servasse mandatum, quia non mandavi, ut promitteret sed ut solveret, & consequenter ego possum Benedicto inhibere ne solvat, quia mandatum re integra revocare possum; & propterea si Benedictus foro cederet, Pandulphus creditor meus, adversus me non recte ageret, quia est facta delegatio, quoad commodum meum, ex quo ipse Pandulphus promissionem loco solutionis accepit & approbavit: & ideò sibi imputet, qui Benedictum loco mei acceptavit, & vice solu-

tionis promissione contentus fuit, sed in mei, inquit, mandantis præjudicium non intelligitur facta delegatio, ut Benedictus, qui mandatum non implevit, possit allegare, se à me liberatum esse, sed postea idem *Stracch. ibidem* se corrigit, seu urbanius loquendo, se declarat, ut id, quod dixit, me habere facultatem revocandi, & inhibendi Benedicto, ne solvat, ut non procedat, quando Benedictus Pandulpho creditori meo significavit, qui eum in debitorem recepit, & ratum habuerit, quia tunc, inquit, non possum revocare mandatum; sed parcat mihi, hoc non est, se declarare, sed est confundere primum dictum.

302 Non recedo à prima opinione, tum per ea, quæ dixi *supra in secundo casu*, *num.* 280. tum quia servatur in praxi, cum quo ad omnes effectus sit delegatio, & quod imo debitor, qui promittit pro creditore de voluntate creditoris, debeat à fortiori liberari à creditore, & obligari ei, cui promisit, quia est propria delegatio, scribit *Paris. cons.* 107. *quæritur n.*20. *lib.*3. quicquid dicat *Paul. de Castr.* qui in hoc contra suum morem intricate loquitur, quamvis ipse dicat, illa quæ ibi dicit, esse menti tenenda, quia sunt quotidiana, & male declarata per Doctores, & hæc de quarto casu, posito *sup. n.*300.

303 Quintus casus est, quando ego, tuus debitor, promitto solvere tibi debitum infra annum, &, si non solvero, ex nunc do tibi aliqua bona in solutum; & tu ita acceptas; elapso anno, tu creditor, nolens illa bona in solutum, petis à me debitum: ego replico, me non teneri, quia casu, quod non solvero infra annum, convenimus, quod tu haberes solutum illa bona, quæ tibi dedi: super isto casu dubitatur, quis nostrum potiora habeat jura.

Prima opinio erit affirmativa pro me debitore, tum quia pacta sunt servanda, & pactum satis fuit inter nos clarum, quòd, me non solvente intra annum, tu haberes illa bona in solutum, tum quia in alternativis electio est debitoris, *cap.*70. *in alternativis*, *& ibi Dyn. de reg. jur. in* 6. & hanc sequuntur quamplures, quos citat *Tess. Fossan. decis.* 147. *datio in solutum. n.*2. *& seqq. vers. sed contrarium*, testans opinionem contrariam Decii, infra citati, magis communiter reprobari, & Senatum Pedemontanum hanc uti veriorem, & communiorem secutum esse.

304 Secundam opinionem, contrariam præcedenti, nempe, quòd tu creditor possis adhuc agere contra me debitorem, tenent (& ita videtur vera) *Paul. de Castr. in l.*8. *si stichum.*§. *idem Celsus. ff. de novat.* loquens de creditore, qui cœpit tenutam bonorum, dicens, quòd nihilominus potest facere, capi debitorem, & in terminis nostris late *Dec.cons.* 12. *& pro tenui. per totum.*

Ratio hujus secundæ opinionis est, quia illa datio bonorum solutum in casu non soluti debiti, est solum ad cautelam & favorem creditoris, qui potest illam rejicere, *Paul. de Castr. Dec. & alii supra & infra citati.*

305 Confirmatur primo hæc secunda opinio, & ratio illius, quia licet debitor conveniat cum creditore, de solvendo, vel dando pignore, seu fidejussore intra tale tempus; tamen non liberatur, offerendo pignus, seu fidejussorem infra illud tempus, sed poterit adhuc cogi à creditore ad solvendum; quia isto casu electio alternativæ est creditoris, *Paul. de Castr. ubi sup. Dec. cons.* 12. *sub num.*2. *Damas. tract. de broccard. n.* 6. *tom.*18. *fol.* 506. *& Tiraq. tract. de retr. lign.* §. 3. *gl.*3. *num.*16.

Confirmatur secundo, quia statutum, mandans, reo condemnato, non solventi pœnam infra decem dies, amputari manum, intelligitur, Resp. seu Fisco volente, quia illa transfusio pœnæ pecuniariæ in corporalem per lapsum temporis intelligitur, si creditori placuerit, ut, objiciendo, & solvendo, declarant *Dec. d. cons.*12. *in princ. & sub n.*2. *vers. quarto hoc idem & sub n.* 3. *vers. non obstat. quod not.* & alii quos sequitur *Prosper. Farinac. in qq. crim. lib.*1. *q.*26. *n.*15. *vers. ampliando.* quare licet condemnatus vellet, sibi manum abscindi, & ita judex teneatur exequi post lapsum terminum, tamen est in electione Reip. & Fisci petere pœnam pecuniariam, vel corporalem. 306

Confirmatur tertio, quia pactum legis commissoriæ resolutivum venditionis, habet locum, venditore volente, qui rem venditam tradidit, secus eo invito, quia intelligitur appositum ejus favore, *l.* 2. *&* 3. *ff. de leg. commiss.* 307

Ratio ad omnia est, quod est inductum alicujus favore, non debet retorqueri in ejus odium, *l.*6. *quod favore. C. de legib. & constit. c.* 61. *quod ob gratiam de reg. jur. in* 6. pro cujus rationis exornatione multa quæ possunt applicari, scripsi *in meo tractat. de judic. caus. &c. lib.*2. *cap.*3. *num.*171. *in futura impressione, & ca.*2.*n.* 384. *& seqq.* 308

Ad adducta pro prima opinione, respondeo, quòd illud pactum censetur appositum favore creditoris, & ideo non debet intelligi in favorem debitoris, & retorqueri contra creditorem; † Et ad electionem debitoris in alternativis, respondeo, distinguendo, aut utraque alternativa est æqualiter in obligatione, ut puta; cum quis promittit hoc, vel illud; & tunc electio est debitoris, & ita procedunt jura citata *sup. sub nu.*303. prout declarant *Tiraq. de retr. lignag.* §.3. *gloss.* 3. *num.* 16. *in fine*, *fol.*204. *& Matth. Coler. tractat. de process. execut. par.*1. *c.*8. *nu.*29. qui sic declarant *Bar. in l.*6. *quamvis. n.*2. *&* 3. *ff. de pign.* & multa scribit etiam *Stracch. tract. de assecurat. initio ante gl.nu.* 63. *& seqq. tom.*6. *par.*1. *fol.*362. aut una res est in obligatione, id est, debetur principaliter, & aliæ debentur accessorie pro securitate, & cautione illius rei, principaliter debitæ; & tunc electio est creditoris. *Tiraq. d.gl.*3.*n.*16. *vers. adeo. fol.* 204. *Bar. Paul. de Castro*, *Dec. & Stracch. in locis supra proximè citatis.* 309 310

Limita hanc secundam opinionem, ut non procedat in casu, quo ego debitor do tibi creditori pignus cum pacto, quod volo teneri ad cambia, & damna cambiorum, & si in fine primi anni non satisfecero, quòd tu pro tui libito possis vendere pignus, apud te existens, & de illius pretio tibi satisfacere; quia, elapso anno, ego sum liberatus ab interesse cambiorum, & tibi imputes, si pignus non vendidisti, & maxime si in fine anni ego scripsero tibi, quod non possum tibi satisfacere in pecunia numerata, & quòd ideo vendas pignus, quia in posterum nolo teneri ad cambia; sic, subscribendo Florentinorum Jurisconsultorum consilio, scribit *Curt. Jun. cons.* 132. *habita diligenti. sub n.*4. *vers. præmissis. & n. seq. junctis præcedentib.* 311

Hæc limitatio etsi in casu, de quo loquitur *Curt. Jun.n.*11. *vers. sed præsupposito.* videtur satis amica juris communis, quia creditor debitori post primum annum non denuntiaverat, se velle continuare in cambiis, maxime quòd creditor receperat etiam litteras responsivas debitoris in contrarium, ut dixi *supra*; tamen extra hunc casum credo, quòd de rigore juris vix servaretur, præsertim inter mercatores Genuenses, per ea, quæ dixi *sub. n.*304. *& seqq.* 312

Illud

313 Illud obiter notabo, quod sicut cessionarius tenetur cum primum potest, ubi diligentia exigendi nomen debitoris cessi, ne dum procrastinaretur, interim contingeret, illud deteriorari, & proinde fieri inexigibile, quia periculum isto casu spectaret ad ipsum cessionarium, ut secutus sum *supra num.* 254. ita etiam creditor, cui pignora in casu, quo debitum non solveretur in tempore, data intelliguntur (si creditor voluerit) in solutum, debet in illis pignoribus esse diligens, quia tenetur de levi culpa, *Cyn. in l. sicut C. de pign. Salyc. in l.1. sub num.3. in quarta differentia ff. de pign. act. & Dec. in l. contractus. nu.* 27. *vers. quarta idem ff. de reg. jur.* † unde he-
314 bræi fœneratores tenentur solvere damnum, & interesse quando restituunt vestes corrosas à tineis, vel muribus, quia dicerentur fuisse in levi culpa, *Neguf. tract. de pign. in primo memb. 5. par. num.2. tom.6. par.1. fol.222.* sicque creditor, cui datum est pignus, tenetur ad exactam diligentiam. §. *creditorquoque institut. quibus mod. re contrah. oblig. Joan. Cop in. tract. de fruct. tit.4.cap. 1. n.1. tom. 17. fol.152.*

315 Ex his omnibus prima opinio, posita *supra sub num.* 244. *& seq.* remanet inconcussa, & dilucidata.

Nunc solvendo fundamenta secundæ opinionis, adducta *supra num.*246. *&* 247. respondeo, quod illa acceptatio litterarum, facta à creditore, nullam habere potest vim solutionis, quia illa acceptatio litterarum est veluti scriptura debiti contracti; cambii enim debitum contrahitur, & probatur per litteras cambii; unde si litteræ illæ acceptantur, dum accipiuntur ad inducendam obligationem, & probationem ipsius obligationis, impossibile est, quòd possint inducere solutionem, seu liberationem, quia inducta, ad unum finem, non debent contrarium operari, *vulg. jur.* & duo contraria in eodem subjecto stare non possunt, per ea quæ scripsi *infra* §. *gl.* 1. *num.* 24. nec in ejusmodi litterarum acceptatione potest considerari delegatio, quia in primis sumus in unico, & primo contractu; at delegatio continet essentialiter novationem, & sic per eam fit secundus contractus, destructivus primi, ut in aliis terminis explicavi *sup. sub num.* 290. *vers. exemplifica secundo juncto vers. præced. secundus casus.* & consequenter deficiunt omnia naturalia delegationis: Eadem ratione non est contractus cessionis, de cujus natura etiam esset, quod ille cui diriguntur litteræ, esset debitor scribentis litteras, & adhuc requireretur expressio cessionis; quare illæ litteræ, acceptatæ à creditore, sunt nudum mandatum, injunctum ei, cui diriguntur, ut solvat; & creditor, acceptando illas litteras, facit officium nuntii, & de hoc nunquam fuit dubitatum, & quotidie servatur in facto, ideo non est insistendum.

Pariter non obstat, quòd acceptatio litterarum, facta ab eo, cui litteræ diriguntur solvendæ, non liberet debitorem, qui litteras scripsit; quia respondeo, quòd illa acceptatio non inducit aliquem novum contractum, & consequenter stat primus, in quo debitor cambii manet obligatus, ut scripsi *qu. seqq.*

SUMMARIA.

*Protestatis litteris cambii, potest agi contra debitorem, n.*316.

Protestatio litterarum potest fieri etiam ab adjecto, num. 317.

*Protestatione litterarum cambii non solutarum omissa, is cui litteræ erant solvendæ tenetur de cambio, & de interessibus, n.*318. *& seqq.*

*Protestationis ordo qualis, &c. remissive, n.*321.

QUæro IX. accessorie ad hæc, quæ dixi in 316
præced. q. quid agendum, si ille, cui debitor cambii scribit, ut solvat, non acceptet litteras, neque alius appareat, qui litteras velit solvere.

Respondeo, creditori consultum esse, ut faciat protestationem tenoris, quem habes *infra* § 7. *glo.* 2. *sub num.* 16. qua protestatione facta, creditor cambii poterit agere contra debitorem, *Rot. Genuen. dec.8. in causa Bartolomæi. num.* 19. & agere executive, ut agitur in Curia Genuensi, cujus modum, seu stylum posui *infra* §. 7. *gl.*2. *num.*4. *&* 5. *& gl.* 3.4. *& seqq.* & licet hæc via executiva in Civitate Genuæ competat ex dispositione statuti Genuensis *lib.*2. *cap.*4. cujus copiam in necessariis habes jul. cum glossis §.7. tamen servatur ubique de consuetudine, ut scripsi *infra d. paragrapho* 7. *gl.* 5. *num.* 4.

Extende primo hanc responsionem, ut non so- 317
lum possit protestari ipse creditor, seu ejus procurator eum sufficienti mandato, ut in hac responsione, sed possit etiam protestari adjectus solutioni, ut declarando scripsi *infra gl.*7. *n.*50.

Extende secundo, ut in cambiis factis pro civi- 318
tate Genuæ, & etiam in cambiis facta extra dominium Genuense, & in cambiis inter Genuenses, & extraneos, possit non solum protestari, sed teneatur protestari, & intra 30. dies, à die solutionis faciendæ; alias si non protestatur, remaneat obligatus pro ipso cambio, & pro interessibus usque ad integram solutionem, etiam si ille, qui solvere debebat, non teneretur, ut in *Genuen. stat. l.* 4. *cap.* 15. hancque extensionem (quamvis sit municipalis in Repub. Genuensi) quia concordat cum dispositione juris communis, per ea quæ dixi *in seq. prima declaratione*, censerem esse ubique recipiendam.

Declara primo, explicando hanc extensionem, 319
seu verius, statutum (alias forsan obscurum) ut si cambium spectet ad eundem, cui solvi debet, tunc ipse non protestando, & non remittendo litteras protestatas infra dictos 30. dies perdat cambium, id est lucrum cambii; & ad interesse futurum agere non possit; si vero cambium spectet ad alium licet contractum sit ab eo, cui solvi debet, tunc is non protestando ut supra tenetur ei, ad quem spectat cambium, de lucro cambii, & de omnibus futuris interessibus: † & ratio hujus 320
statuti est, tum quia, si protestaretur, & certioraret debitorem utique debitor, si tunc non solveret, teneretur ad cambium, & ad interesse, sed non certioratus, videretur excusandus, quia posset præsumere, litteras fuisse solutas; hæcque justa præsumptio excusaret à mora, *Curt. jun. cons.* 132. *habita. n.* 11. tum quia si litteræ cambii spectent ad eundem cui solvendæ erant, posset is malitiosè omittere protestationem, & certiorationem debitoris; quia cum sciat debitorem esse securum, & idoneum desiderat illum obligare etiam pro interessibus, cui malitiæ statutum prudenter obviavit.

Declara secundo, ut ordo protestandi, de quo 321
*in d. stat.l.4.c.*15.§. *prohibitum.* sit servandus in protestationibus, quæ fiunt Genuæ, & non in protestationibus, quæ fiunt in nundinis, in quibus sufficit, lapsis 24. horis ab hora acceptationum, levare protestum, ut *in capitulis Genuensibus nundinarum, n.*5.

SUM-

SUMMARIA.

Acceptatio litterarum cambii non liberat debitorem, n.322. & seqq. Etiam si is, qui eas acceptat, sit debitor scribentis, id est, debitoris, n.324. Si tamen is, cui litteræ cambii sunt solvendæ, faciat acceptanti dilationem, & interim acceptans decoxerit, damnum erit ejus, qui dilationem, fecit, num.325. Sed si decoxerit, non facta dilatione, statim certiorari debet debitor, qui scripsit litteras, n.329.

322 QUæro X. nunquid debitor cambii sit liberatus eo ipso, quòd ille, cui mittuntur litteræ solvendæ, acceptet illas litteras?

Respondeo, debitorem qui literas fecit, non esse liberatum, *Rot. divers. dec.* 445. *in causa Venetiarum. num.* 1. *lunæ* 23. *Maii* 1593. *coram R. P. D. Gypsio, & ead. Rot. in Rom. litterarum cambii, ven.*3. *&* 12. *Martii* 1593. *n.*1. *& seqq. coram R.P. D. Sacrato, & in alia Rom. litte. cambii, ven.*11. *Decemb.*1602.*n.*1. *coram bon. mem. Card. Arigonio, impressis apud Marches. de commiss. p.*1. *paragrapho* 2.*n.*49. *& seqq. f.*872. *& seqq. & dec.*51.*quia dominus. n.*1. *in Rom. cambiorum, lunæ* 9. *Junii* 1605. *coram Illustriss. Card. Ludovisio, in recollectis per Statil. Pacific.* & de consuetudine mercatorum Genuæ est expeditum, quod debitor, qui fecit litteras, non sit liberatus, quia creditor, qui dedit cambio, habet utrumque obligatum, prout de hac notoria, & generali consuetudine testatur *Rot. Gen. dec.*2. *erant sub n.*40. *&* 41. & qui facit litteras cambii, nunquam remanet liberatus, nisi ipsæ litteræ sint realiter solutæ secundum eandem mercatorum Genuensium consuetudinem, ut per *eand. Rot. Genuen. dec.*1. *sub n.*6. *& sub n.*21. *vers. tertio. in dictis litteris, & dec.*8. *& in causa Bartholomæi. sub n.*17. *&* 18. & quod faciens litteras cambii sit obligatus restituere pecuniam, cum apparuerit, ejus litteras vel non esse completas, id est, non esse completas, quamvis fuerint acceptatæ, scribit ead. *Rot. Genuen. dec.*4. *dum judicavit n.*7. & ita intelligo, quod scribit *ead. Rot. dec.* 50. *Ant. Maria. initio, & n.*1. dum nulla facta mentione, an ille cui litteræ solvendæ erant directæ acceptaverit eas, necne dicit quòd ex quo litteræ cambii fuerunt transmissæ, sed non fuerunt solutæ, ideoque redierunt cum protestatione, ille qui eas fecit, tenetur solvere pecunias, quas accepit; & hoc videtur colligi ex eorundem Genuensium statut. *l.*4. *c.*15. *de camb.* quo disponitur, ut cambium solvendum non acceptetur, vel non solvatur, teneatur creditor, seu ille cui cambium solvendum esset, protestari, prout hujus statuti dispositionem latius retuli *supra n.*318.

323 Ratio meo judicio, quare debitor cambii, qui scripsit litteras, remaneat adhuc obligatus est, quia illa acceptatio non est novus contractus inter ipsum acceptantem, & creditorem cui facienda est solutio, sed est pars contractus litterarum cambii; neque creditor acquiescit acceptationi, nisi quatenus sequatur solutio *de contanti*: unde, cum creditor non habet fidem de pretio litterarum acceptatarum, non liberat suum debitorem; sicut enim is, qui vendit; non habita fide de pretio, retinet dominum rei venditæ penes se, *paragrapho venditæ. Instit. de rer. divis. Bal. in l. si donationis. C. de contrah. empt.* ita quoque creditor, quia acceptanti litteras, non habet fidem de solutione, non liberat suum debitorem.

324 Extende hanc responsionem, ut sit vera etiam si is qui acceptat litteras, sit debitor ejus, qui eas scripsit, quia licet *Rot. d. dec. coram Sacrato, num.* 3. *&* 4. videatur isto casu titubare, tamen extensio est vera & clara, cum ad inducendam delegationem, qua debitor se liberet, requiratur non solum, quod mandatarius ad solvendum sit debitor mandantis, & uti talis promittat solvere creditori mandantis, ut considerat *Rot. ubi sup.* sed requiritur etiam, quod is, qui est creditor scribentis litteras, & mandantis solutionem, sit creditor ex priori causa, quia tunc potest induci novatio id est, delegatio, juxta ea quæ latè scripsi *supra num.* 280. *& seqq.* non enim dicitur novari, quod nunquam vetus fuit.

Restringe eandem responsionem, & ejus extensionem, ut non procedat, si creditor cambii acceptatis litteris ab illo, cui directæ sunt, fecerit illi aliquam dilationem, seu negligens fuerit in illis exigendis; quia isto casu, si durante illa dilatione, seu negligentia, ille mandatarius decoxerit, damnum erit ipsius, qui illi dilationem fecit, & is, qui litteras scripsit, erit liberatus. 325

Secus si non fuerit decoctus, quia tunc, si finita dilatione, adhuc non solverit, potuerit habere regressum contra eum, qui litteras scripsit per prædicta; sed nullum potest consequi interesse, imo posset ipse teneri ad interesse, ex quo non fuit protestatus, non statim renuntiavit illi, qui litteras scripsit, per ea quæ scripsi *sup. n.*318. *extens.* 2.

Declara eandem responsionem, ut creditor cambii debeat statim certiorare eum, qui sibi fecit litteras, remittendo eas cum protestatione, ut ex *Jo. Bap. Lup.* retuli *sup. n.*246. 326

SUMMARIA.

*Pœnitentia solvendarum litterarum cambii non habet locum, litteris acceptatis, num.*327. *Etiam si litteræ remanserint penes eum, cui sunt solvendæ, num.* 328. *Et etiam si is qui litteras scripsit, statim decoxisset, num.*329. *Secus si ista acceptatio esset in veritate cessio, quia tunc, &c. num.* 331.

Acceptatio litterarum cambii quotupliciter fiat, n. 332. *& seqq.*

Acceptatio litterarum cambii, quæ præsumitur ex earum retentione cum taciturnitate, non habet locum in litteris cambii, quas vocant, d'aviso, *nu.*336. *&* 337.

*Acceptatio litterarum cambii, scriptarum à fallito; an & quando præjudicet creditoribus ipsius falliti, & n.*339.

*Decoctio an & quando faciat decoctorem haberi pro mortuo, & inhabilem ad commercia, & quid si quis solvat pro decoctore, n.*339.

QUæro XI. an is, qui accatavit solvere litteras cambii possit pœnitere, & recusare earum solutionem, præsertim si post transmissas ad se litteras, is qui litteras fecit, decoxerit? 327

Respondeo, quod acceptatis litteris, non potest illarum solutionem recusare, quamvis debitor decoxerit, *Foller. ad Maran. in spec. par.*6.*act.*6.*nu.*51.*fol.*387. & ita articulo benè examinato, judicavit *Cons. Neapol.* relatum à *Vinc. de Franc. dec.* 303. *benedictus per totam & versus finem*: sed ante acceptationem potest recusare, *Foller. ubi supra*, & hoc nullam habet difficultatem, quia litteræ non acceptatæ non obligant.

Extende primò hanc responsionem in prima parte, 328
dum

te, dum dixi, quòd acceptatis literis non potest illarum solutionem recusare, ut si clare appareat de acceptatione per scripturam, vel per testes; procedat, sive litteræ cambii remanserint apud eum, cui sunt directæ præsentatæ, sive sint retentæ per præsentantem, quia retentio diceretur facta pro majori ipsius præsentantis cautela, *Vinc. de Franc. d. dec.*303. *sub n.*2. *& sub n.*5.

329 Extende secundo, ut procedat etiam si is, qui litteras scripsit, decoxerit statim post acceptatas litteras; imò etiam si fuisset, jam decoctus ante scriptas litteras; quia etsi decoctor propter ruptam fidem videatur mortuus, ut dicebant testes de quibus *Rot. Genuen. dec.* 1. *num.*40. *in ultimis verbis*, ideoque nihil post rupturam agere possit, *ead. Rot. dec.* 2. *num.* 30. *in fine*, *&* 31. cum sit ei prohibitum commercium, ut per dispositionem municipalem Genuæ, *ead. Rot. decis.* 83. *cum extarent. sub num.* 11. & sit infamis, infamissimus, *Stracch. tract. de decoctor. par.* 3. *num.* 1. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 316. *& Rot. Genuen. dec.*2.*num.*

330 34. † Tamen decoctio non inhabilitat eum, quin alius possit pro eo solvere; & sic qui ejus litteras acceptavit, non excusatur, quia aut sciebat decoctionem, & tunc dicitur voluisse, & potuit quod voluit aut ignorabat, & tunc sibi imputet, qui contraxit cum eo, cujus conditionem non debeat ignorare, *l.* 20. *qui cum alio*, *ff. de reg. jur.* quare solvendo motiva, dico, quod decoctor habetur pro mortuo, & non potest agere, quasi exclusus à commercio, quoad ea quæ ageret in præjudicium creditorum, seu tertii, ut dicebant testes Genuenses, de quibus *Rot. Genuen. d. dec.* 1. *sub num.* 9. & ita procedit lex municipalis Genuensis, *ead. Rot. dec.*131. *in causa sub num.* 3.

331 Restringe hanc extensionem, ut non procedat, quando istæ litteræ cambii, quæ acceptantur essent in veritate cessio, seu delegatio, ut puta, quia is cui fecit litteras cambii, erat creditor ipsius decocti, & is cui eas scripsit, erat ejus debitor, quia isto casu non teneret, per ea quæ scripsi *infra sub n.*445. *vers. exemplifica.*

332 Declara primo, ut acceptatio litterarum cambii fiat dupliciter cum distinctione duplicis loci, in quo acceptantur; Aut enim acceptatio fit in nundinis; & tunc vel fit per lineam, ut declaravi *gl. præced. sub num.* 10. vel fit expressis verbis,

333 seu tacitè, ut in seq. membro distinctionis: † Aut fit alio in loco, & tunc dico, fieri tripliciter: Primò per expressa verba, de quibus constet per scripturam extensam, nempe, per publicum instrumentum, vel per scripturam propriæ manus, quando is, cui mittuntur litteræ solvendæ, se in illis, sibi præsentatis, sua manu subscripsit acceptando, sub his, vel similibus verbis, *A di predetto Jo. N. accetto di pagare li sopradetti scudi in Milano à* 20. *di Genaro prossimo futuro*, *senza alcuna contraditione* ut in casu, de quo loquitur *Rot. Genuen. dec.*45. *Augusti-*

334 *nus. in prin.* † Secundo quando fit per expressa verba, sed sine scriptura, & ideò probatur per testes, quam probationem, nulla excitata difficultate, admisit *Cons. Neapol.* ut refert *Vinc. de Franch. dec.*303. *benedictus. versus finem*, *sub n.*5.

335 † Tertio quando fit tacitè per receptionem, & retentionem litterarum.

336 Subdeclara hanc declarationem in secundo ejus membro de tertio modo acceptandi litteras cambii per earum receptionem cum taciturnitate; ut possit procedere in litteris propriis cambii; cum recipiens litteras cum taciturnitate, præsumatur confessus, seu approbasse omnia, contenta in eis; ut loquendo in genere litteris, scribunt *Bal. in Rub. num.* 37. *vers. quæro quid de litteris. C. de fid. instr. Alex. consil.* 78. *in causa. sub num.*1. *l.* 1. *Jas. in l. quæ dotis nu.*17. *cas. num.*91. *&* 92. *ff. sol. matr. Felin. in c.* 2. *num.*22. *ibi*, *unde acceptans litteras. & Dec. num.*32. *de fid. instr. idem Dec. cons.* 206. *quæritur. sub num.*7. *Lanfr. tract. de fid. instr. vers. tertio circa epistolam. sub num.*58. *tom.*4. *fol.*33. & communiter alii, quos citat, & sequitur *Gabr. in conclus. lib.* 1. *tit. de præsump. concl.* 2. *num.* 1. *& seqq.* & quando in specie de litteris cambii scribunt *Paris. cons.*5. *unio istius monasterii. n.*206. *lib.* 4. *Rot. Genuen. dec.*133. *agebat. nu.*2. *& Fulu. Pacc. tract. de probat. lib.*1. *cap.*29. *num.*29. quare dato, quod procedat, ut dixi, etiam in litteris cambii, adhibitis limitationibus, de quibus *Gab. d. concl.*2. præsertim *lim.*4. *n.* 13.

Secus tamen est in litteris, quas vocant *d'aviso*, 337 quia licet mercator eas sine contractione receperit, tamen non dicitur acceptasse litteras cambii, ideoque illarum vigore non potest cogi ad solvendum, *Ant. de Gamma in Lusit. dec.* 336. *adversus per totam.*

Rursus omnis acceptatio potest fieri, vel libere, 338 ut in præcedentibus, vel super protestu, ut declavi *infra n.*358.

Declara secundo, ut si bona fide acceptaverit 339 partitam solvendam, priusquam eo in loco, ad quem fuit facta tracta, fuerit habita notitia, seu publica, vox, & fama de decoctione illius, qui traxit, tunc possit solvere & solvendo, cederet solutio damno ipsius solventis, & non in præjudicium alicujus; sic disponentibus *stat. Genuen. lib.*4. *cap.* 14. §. *nemo possit*, cujus statuti dispositionem censeo conformem juri communi; quia de jure communi, contractus, dolo initus, non tenet, præsertim si sit contractus bonæ fidei, ut dixi §. *præced. q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *num.* 7. *&* 8. & dolus probatur conjecturis; ideo si quis, orta fama de casu sinistro, se assecurari fecerit, assecuratio non tenet; & similiter si is, qui versabatur in palatio, & cognovit, legem esse factam (etsi adhuc non promulgatam) quod frumentum viliori pretio venderetur, vendiderit statim frumentum suum, emptore non certiorato de lege sancita, & prope diem promulganda tenebitur iste venditor ad interesse illi emptori, quem scienter fraudavit ut secutus sum *ead. ampl.* 10. *num.* 19. *&* 16. adde quæ scripsi *hic supra num.* 299. *limit.* 2.

Subdeclara hanc declarationem ex his, quæ scripsi *infra sub n.*445. *vers. exemplifica.*

SUMMARIA.

*Solutio litterarum cambii, facta alteri, quam illi cui sunt solvendæ, non liberat solventem, n.*340. *& seqq. &* 349. *Rejecta contraria opinione, nu.* 344. *&* 345. *Et jam si solutio fieret bona fide, quia fieret præsentanti litteras, & asserenti se esse illum, cui litteræ mandant solvi, & solvens illi omnino crederet, eisdem n.*340. *& seq.*

*Solutio, quam debitor facit illi quem ex justa causa credit esse creditoris procuratorem, liberat debitorem cedentem tamen creditori actionem contra eum, cui solvit. n.*341. *Declaratur, quando hoc sit verum, & quando non, n.* 342.

*Solutio facta latori litterarum, seu alterius signi, liberat solventem, si creditor, qui litteras misit, scripserit, ut solveret latori litterarum, vel talis signi, num.*343.

Pro-

Procurator, veniens ex longinquis partibus cum mandato admittitur, licet non probet, ſed eſſe illum de quo in mandato, n.345. & 347.

340 QUæro XII. Tullius in Civitate Genuæ dedit ſcutos 100. Joanni Franciſco Campſori, qui fecit ei litteras ſcutorum 95. tenoris, de quo *in* §. *præcedenti*, *q.* 5. *num.* 44. ſolvendas Marco à Franciſco Romæ; Tullius, iis litteris acceptis eaſdem de more incluſit cum litteris, quas vocant, *d'aviſo*, directas Marco, ut eas exigeret, eaſque proiecit in locum ſolitum litterarum deferendarum à publico tabellario Reip. Genuen. iſtæ litteræ fuerunt intercœptæ ab incognito, qui iſtis litteris ſub falſo Marci nomine, & falſificata ejus manu, exegit à Franciſco Romæ dictos ſcutos 95. Tullius ignorans, litteras eſſe ſolutas à Franciſco Romæ, & certioratus poſtea à Marco, ſe cambii litteras non habuiſſe, miſit ei ſecundas; quas habuerat à Jo. Franciſco Campſore, Marcus habitis ſecundis litteris, requiſivit Franciſcum Romæ pro ſolutione, qui reſpondit, ſe jam ſolviſſe primas litteras: unde Tullius Genuæ petiit à Jo. Franciſco, ut ſibi vel redderet ſcutos centum, vel faceret ſolvi litteras, ipſe etiam renuit, ex quo jam fuerunt ſolutæ.

Dubitatur, an Jo. Franciſcus Genuæ ſit alternative condemnandus, ad petita, ut ſol. & quatenus ſit condemnandus, an remaneat debitor Franciſci Romæ pro iſta tracta ſcutorum 95. quam ipſe Franciſcus Romæ ſolvit de ordine ipſius Jo. Franciſci, vel non remaneat debitor, ſed ſolum Franciſco ſuperſit actio contra eum, cui ſolvit vel juſtius ſit, ut Jo. Franciſcus, & Franciſcus ſint liberati, & teneatur ſolum idem Franciſcus cedere Tullio condictionem furtivam contra eum, cui ſolvit, juxta ſimilem caſum, de quo ſcripſi *infra nu.* 393.

Reſpondeo: ego ſum in opinione, quòd Jo. Franciſcus ſit condemnandus alternativè juxta petita, & non remanet debitor Franciſci, qui propterea ipſum Jo. Franciſcum non poterit moleſtare, ac ſi nihil penitus ejus nomine ſolviſſet, remanente, ipſi Franciſco Romæ jure agendi contra eum, qui falſo exegit.

Moveor ad hanc opinionem: Primò quoad Tullium contra Jo. Franciſcum Genuæ, quia donec ipſi Tullio non ſolvuntur litteræ cambii, ipſe Joan. Franciſcus ſemper eſt ejus debitor.

341 Secundo quoad Jo. Franciſcum contra Franciſcum Romæ, quia licet iſte Franciſcus nitatur ſe defendere eo, quòd debitor, ſolvendo ei, quem habet juſtam cauſam credendi, eſſe creditoris procuratorem, liberetur, cedendo tamen actionem creditori, *Alex. in l.* 14. *ſi procuratori*, *num.* 16. *ff. de condict. ob caus. dat. caus. non ſec. & Rot. divers. dec.* 76. *Chriſtophorus. num.* 2. *vers. & quamvis coram R. P. D. Orano in Rom. pecuniaria, ven.* 23. *Octob.* 1593. *in impreſſis Romæ* 1615. Et ipſe Franciſcus Romæ ſolverit illi, qui litteras ſibi præſentavit, & qui aſſerebat ſe eſſe Marcum, de quo in litteris, & ideo ſolverit bona fide, ex quo ipſe cognoverat, litte-
342 ras eſſe veras, & non debuerat ſuſpicari, quod litteræ potuerint perveniſſe ad alterius manus præſertim, quia creditor qui illas miſerat, debebat eſſe cautus, ne poſſent ad manus alterius pervenire.

Tamen hæc defenſio, & bona fides non ſufficit, quia juſta cauſa credendi, eum cui debitor ſolvit, eſſe creditoris procuratorem excuſat debitorem, ſi eſt debitor certæ rei, ſeu ſpeciei; ſecus ſi eſt debitor in genere ſeu quantitate, *Paul. de Caſtr. in d. l. ſi procuratori*, *not.*3. *n.*8. *& Alex. nu.*16. *& Rot. d. dec.*76. *nu.*2. *in fine*, *& n.* 3. nam ſicut debitor certæ ſpeciei liberatur interitu rei debitæ, non interveniente dolo, vel culpa; ita etiam liberatur traditione rei, facta bona fide; ſecus eſt, quando ſolvitur certa pecuniarum quantitas, *Rot. d. n.*3.

Neque poteſt Franciſcus excuſari eo, quia ſolverit litterarum portitori; quia etſi debitor excuſetur, quādo creditor ordinavit ei, ut ſolveret illi, qui ei portabit tale ſignum, & ipſe ſolvit illi, quid illud ſignum portavit, ut ſcribunt *Alex.d.l. ſi procuratori*, *ſub num.*16. *& in fine. & Rot.d.dec.* 76. *ſub num.* 3. quia ille videtur tunc ſolutioni adjectus, cui recte ſolvitur, ut late explicavi *inf. gl.*7. *num.*55. *& ſeqq.* tamen hæc ordinatio ceſſat in caſu noſtro, quia Jo. Franciſcus Genuæ non juſſit Franciſco Romæ, ut ſolveret litterarum portitori; ſed juſſit ut ſolveret Marco, ideo ſolvendo alteri non liberatur, *Rot. ſub d. num.* 3. unde conſtat, quod Franciſcus Romæ exceſſit fines mandati, ſolvendo non creditori dum ſolvit alteri, quam Marco, & ideo male ſolvit, per ea quæ dixi *ſupra num.*24. *verſ. ſecus.* & Jo. Franciſci utile negotium non geſſit, nec uſus eſt ea diligentia, qua uſus eſſet in re propria; cum enim mercatores ſint diligentes, & ſciant, vel ſcire debeant, hunc caſum poſſe evenire, ut litteræ perveniant ad alterius manus, debebat priuſquam ſolveret, habere certam notitiam, an ille qui præſentabat litteras, eſſet Marcus; unde fuit in aliqua culpa, quæ debet ſibi ſoli nocere, ut in caſu parum diſtanti ſecutus ſum *infra ſub n.*393. *in primo caſu.* 343

Contraria opinio: quod enim Jo. Franſciſcus non teneatur facere Tullio alias litteras, neque reſtituere ſcutos 100. ſuadetur duplici argumento. 344

Primò ex eo, quia ante ſecutam litterarum ſolutionem; & ſuppoſita ipſarum litterarum amiſſione, Jo. Franciſcus non tenetur reſtituere Tullio pecunias, quin ipſi Jo. Franciſco ſit prius conſultum, *Bal. Jo. de Anan. & alii citati infr. ſub n.*343. *verſ. prima ſit opinio*, in caſu, quo aliquis tertius, repertis litteris illas pecunias exigeret à Franciſco Romæ, *Jaſ.* quem citavi *infra n.*349. *verſ. ſecunda opinio*; & ſic tacitè ſentiunt, præſertim *Jaſ.* quod ſi Franciſcus ſolverit alteri, quam Marco, recte ſolveret, nam ſi malè ſolveret, ſatis Jo. Franciſco conſultum eſſet, quia non teneretur Franciſco reſtituere.

Secundo, quia veniens de longinquo, aſſerenſque ſe procuratorem, & docens de mandato, debet admitti, & recipi tanquam talis, quamvis non doceat, ſe eſſe talem, hoc eſt, quamvis non doceat de identitate ſuæ perſonæ, quod ſit illemet, qui eſt in mandato conſtitutus procurator, *Bal. in l.*22. *ſi qua per calumniam in fine*, *ſub nu.* 5. *verſ. ultimo inducitur. C. de epiſc. & cler. & Abb. in c.* 34. *coram n.*11. *ibi*, *& unum nota. de offic.jud.deleg.* quos citat, & ſequitur *Felin. in c.* 2. *in nomine ſub n.*27. *verſus finem de teſtib. Boer. dec.*154. *aliud ortum.n.*1.2. *&* 3. *& Stracch.tract. de adject. par.*4.*q.*8.*n.*10.*tom.*6.*par.*1.*fol.*400. & penes me incognitum eſt, fuiſſe unquam aliter ſervatum. Ergo idem dicendum eſt in caſu noſtro. 345

Ego non diſcederem à prima opinione.

Ad primum argumentum, nempe ad *Bal. & Jaſ.* dico ex his, quæ ſcripſi *infra ſub num.*348. *verſ. prima. & n.*351. *verſ. tertia.* patere, eorum doctrinam caſui huic non eſſe applicabilem. 346

Ad

347 Ad secundum argumentum adductum *sup.n.*145. respondeo, illud simile posse applicari debitori, qui bona fide solveret certam rem, seu speciem, non autem debitori, qui solveret in genere, seu in quantitate, testibus his, quos citavi *sup. nu.* 342. Ultra quod mandatum ad exigendum pecunias est longe majoris praejudicii, & damni minus reparabilis, quam sit mandatum ad lites, & ideò cautius in illius, quàm in hujus admissione esset procedendum.

SUMMARIA.

*Rescindere non cogitur contractum cambii is, qui pecuniis acceptis, dedit litteras cambii, solvendas ei, qui pecunias dedit, licet is litteras amiserit, nu.*348. *sub n.*351. *&* 352. *Rescinditur tamen, ipso consentiente nu.*354. *Et quando rescindatur, etiam ipso invito, n.*352.

348 QUæro XIII. retento eodem cambio, de quo in praecedenti quaestione inter Tullium, & Joan. Franciscum de scut. 100. ex civitate Genuae pro Roma; & datis eidem Tullio litteris solvendis non Marco, ut *praecedenti quaestione.* sed ipsimet Tullio, qui agens iter Romam, litteras cambii in itinere amisit, & propterea redit ad Jo. Franciscum, ut sibi restituat scut. 100. si Jo. Franciscus replicet, ut ipse vice versa restituat litteras cambii, quia etsi eas amiserit, tamen posset aliquis eas intervenisse, & Romae à Francisco eas tanquam Tullius, exigere, quid juris?

Respondeo, colligendo varias opiniones: Prima sit opinio, quòd Tullius jure petat, sibi restitui scutos 100. dummodo ipse vice versa liberet Jo. Franciscum per publicum, & solemne instrumentum ab ipsis litteris, *Bal. in l. instrumenta in ultimis verbis, C. de fideic.* quem sequuntur *Jo. de Anan. in c. ult. naviganti sub n.*46. *de usur. Jas. in l. admonendi sub n.*144. *ibi, quid autem si deposui. ff. de jurejur. in* 2. *repet. Cott. in memor. in verbo, mercator fecit mihi litteras. Maran. in suo spec.par.* 6. *act.*6. *nu.*48. *vers. ulterius quaero fol.*286. *Ant. de Gamma in Lusit. dec.*336. *adversus n.*1. *& Fulv.Paccian.tract. de prob. cap.*63. *n.*139. *lib.*1. & hoc inquit *Bald.* esse menti tenendum; sicque Tullius tenetur facere cautionem per publicum instrumentum, quòd pecuniam ab alio non accepit, *Cott. ubi sup.* & juxta hanc opin. *Vinc. de Franch.dec.*498. *in hoc regno,* refert, quòd cum ipse esset Commissarius generalis banchorum, &c. semper providit, quòd nummularii solverent, factis cautelis de recepto, & liberato debitore, & aliquando providit, quò praestaretur cautio bancho, quòd pro hac causa non molestaretur, & quòd in dorso libri, ubi notantur deposita, notaretur decretum praedictum, & ipsius tenor describeretur, ita quòd virtute dicti depositi, quando reperiretur fides originalis, nummularii molestari non possent.

349 Secunda opinio est, quòd ista liberatio non sufficiat, quia posset aliquis tertius invenisse istas litteras cambii, & eas interim exigere aut exegisse; unde videtur, quòd mercator, qui fecit litteras, non teneatur restituere depositum, nisi sibi prius caveatur, & consulatur de indemnitate sua in casu, quo alius reperiret litteras cambii, & faceret sibi pecuniam exbursari ab eo, cui litterae erant directae, & hic casus est diversus à casu praecedentis primae opinionis, in quo sola redditio instrumenti reddit securum debitorem, *Jas. in l.*86. *hujusmodi §. si ita n.*12. *vers. secundo per istum textum. ff. de leg.*1. nam in casu illo solutio non fit ab alio, at in casu, de quo agimus, potest fieri ab alio.

Ratio ergo primae praecedentis opinionis in casu qui in ea deducitur, est aperta, quia si meus creditor legavit mihi in testamento liberationem mei debiti haeres tenetur mihi reddere chirographum debiti, si penes se illum habeant, sin autem non habeat, & sic reddere non possit, faciet quod potest, id est, liberabit me per solemne instrumentum: similiter si creditor promisit, soluto sibi debito, reddere chirographum, & casu eum perdiderit, & creditor agat ad debitum, & debitor fateatur, sed petat sibi reddi chirographum juxta pactum, & creditor replicet, se amisisse, non per hoc debitor liberatur, sed fiet ei refutatio, & cancellabitur chirographus verbaliter, *Bal. in l. instrumenta. in fin. num.* 9. *& in l.* 14. *pecuniae in fin. vers. per hoc C. de solut.* quem sequintur *Cott. in memor. in verbo, mercator fecit.* subdens *Bal.* quod sic obviatur malitiis illorum, qui sunt obligati ad pecunias per eorum apodissas, sub conditione, si apodissa restituatur; hancque rationem limitat *Jas. in d.§. si ita num.* 13. 350

Tertia opinio erit nostra, cum *nec Bal. nec Jas.* (sit eorum pace dictum) articulum recte explicarint, & quae ipsi scribunt, partim non applicantur casui nostro, & partim non sufficiunt; quare tres casus existimo distinguendos. 351

Primus casus est, quando campsor, qui facit litteras, non vult rescindere contractum cambii; & isto casu decepti videntur Bald. & sequaces, quia campsor non tenetur restituere pecunias; nam cum contractus cambii fiat ad utilitatem utriusque partis, non potest rescindi, altera parte invita, testibus eodem *Bal. Maran. & aliis,* quos secutus sum jul. *num.*447. alias sequeretur, quòd campsarius, qui dat campsori, ut campset pro alio loco, posset semper, simulata litterarum amissione, rescindere contractum cambii contra vulgatam regulam, quòd quae ab initio sunt voluntatis, ex post facto sunt necessitatis: & absque rescissione est in promptu, & sufficiens remedium, nempe ut campsor det secundas, tertias litteras juxta stylum, pro hoc ipso accidenti introductum, ut scripsi *gl. seq. nu.* 2. *&* 3. & in hac opinione resident *Cott. in mem. in verbo, cambii litteras, & Benint. dec.* 58. *litteras cambii, in fine,* dicens, esse in potestate illius, qui scripsit litteras, dare alias novas, & testatur, se ita vidisse observari Genuae inter mercatores.

Extende hanc opinionem, ut procedat sive simulate asserat, se amisisse, ut loquuntur *Benint. & Cott. in locis supra proximè citatis* sive non simulate, sed vere asserat, per ea, quae dixi in hoc primo casu, etiam ex clara mente eorundem; tenentium, non esse locum poenitentiae. 352

Restringe hanc eandem opinionem, ut non procedat, quando is, cui litterarum cambii solutio praecipiebatur, esset interim factus non idoneus, seu mutuasset domicilium, quia isto casu non esset in ejus potestate dare novas litteras, *Benint. ubi sup.* citans eandem observantiam mercatorum Genuensium, quòd idem dicit *Cott. ubi supra.* 353

Secundus casus est, quando campsor consentit rescissioni, quia supponunt rem integram, quod mercator litteras cambii nemini solverit: & isto casu concludo, quod ille, qui amisit litteras, tenetur expectare, donec & quousque mercator, cui litterae sunt directae, certioretur de rescissione contractus cambii, & de amissione litterarum cambii, ita ut si ad eum deferrentur, eas non solvat, quo certiorato, habitaque responsione, campsor potest restituere pecu- 354

 nias,

nias, facta sibi liberatione in authentica forma, juxta ea, quæ scripsi *supra sub n.*348. *vers. prima opinio.* & ulterius præstita eidem campsori idonea cautione, quòd pro dictis litteris non molestabitur, per ea, quæ scribit *Vinc. de Franch.* quem retuli *supra sub d. n.*348. ne contingeret, quòd alius præsentaret litteras amissas mercatori, cui erant directæ, & eo, jam certiorato de rescissione cambii, ideoque nolente eas acceptare, protestatis litteris, haberet regressum contra campsorem, diceretque ipsum campsorem restituisse pecunias creditori non vero, doceretque se iisdem nomine, & cognomine vocari, quibus vocatur ille, qui est scriptus creditor in litteris cambii; hujusque cautionis cautela tunc omittenda non esse, quando campsor non cognoscit eum, cum quo contraxit; & hæc est cautela, de qua *supra d. n.*348. & qua utuntur Hebæi, quando quis, amissa syngrapha pignoris, vult pignus luere; quòd si persona esset plene cognita, hæc cautio non foret necessaria.

Cæterum pro indemnitate mercatoris, cui litteræ erant directæ, nullum consilium, vel remedium requiritur, quia is non acceptavit litteras, ideoque illarum solutioni non est obligatus: &, acceptando, esset vel in dolo, vel in latissima culpa, quia aut ei præsentantur litteræ de recenti, & tunc habet recentem memoriam rescissionis: aut præsentantur post plures dies, seu menses, & tunc, visa tarditate, debet de illis suspicari.

355 Tertius casus est, quando res non est amplius integra, eo quòd tertius litteras jam invenisset, & exegisset: & isto casu non est locus rescissioni, aut præfatæ cautelæ liberandi campsorem per instrumentum à litteris cambii, sed erit locus, ut campsor, vel restituat 100. scutos vel faciat alias litteras solvibiles, ut dixi *sup. sub n.*340. *& seqq.*

SUMMARIA.

Solutio litterarum cambii potest fieri tripliciter, n. 336. *& seqq.*

*Protestatio, quod quis solvit honore litterarum, producit actionem negotiorum gestorum contra illum, cujus litteras solvit, num.*356. *& seqq. n.*364. *& seqq. Et quæ sint necessaria in hac protestatione, n.*284. *& seq. Eamque actionem potest etiam alteri cedere, n.*383. *Non tamen producit actionem mandati, nu.*374. *&* 375. *Neque actionem aliquam contra eum, cui solvit, n.* 392.

*Solvens tractam super protestu honore litterarum non acceptat mandatum, &c. n.*358.

*Mandatum, ut quis solvat debitum mandantis de pecuniis mandatarii, & ponat debitorem alium, explicatur, n.*359. *& seqq.* 376. *& seqq.*

*Solvens pro debitore, an, & quando contra eum acquirat actionem negotiorum gestorum, sub n.*365.

*Mandatum quis nō cogitur invitus suscipere sub n.*366.

*Mandati fines sunt diligenter servandi, nu.*367. *& sub nu.*373.

*Mandatum non potest à mandatario pro parte acceptari, & pro parte non acceptari, n.*368. *& seqq.* 376. *& seq.*

*Mandatarius, qui non potest in præcisa forma exequi mandatum, & ideo exequitur in æquipollenti, seu facit proxima mandato, an dicatur sine culpa, & excusetur, sub n.*369. *& seqq.*

*Mandatarius, seu Procurator debet esse adeo fidelis domino, ut non possit adversus eum facere, quod potest facere alius, non admissa in hoc repræsentatione diversarum personarum, n.*378.

*Fidejussor non potest emere pignora, n.*379.

*Procurator ad emendum, si emat nomine proprio tenetur de fide rupta, nu.*380. *Et emendo servum nomine proprio, efficitur dominus servi, sed tenetur crimine stellionatus, n.*381.

*Solvere super protestu quis possit, n.*382. *Et quando quis solvere non possit, n.*390. *&* 391.

*Solutio, & acceptatio litterarum cambii quando dicatur facta libere, ita ut is, qui eas scripsit, non remaneat obligatus, sed remaneat obligatus tertius, &c. n.*384.

*Solvens super protestu honore litterarum, debet solito tempore trahere eandem summam, &c. vel saltem notificare illi, pro quo solvit, &c. n.*388.

Solutio super protestu quo ordine sit facienda, num. 389.

QUæro XIV. an solvens litteras cambii super protestu honore litterarum, habeat contra eum, qui scripsit litteras, actionem negotiorum gestorum? 356

Respondeo, quòd casus solutionis litterarum cambii est triplex.

Primus casus est, quando is, cui litteræ cambii sunt directæ, eas solvit simpliciter; & hic est casus solutionis simplicis, & ideo sine protestu, cum servetur ordo simpliciter, & de hoc casu sæpe locuti sumus, & hic de eo non agimus.

Secundus casus solutionis litterarum est, cum 357
recusante eo cui directæ sunt litteræ cambii, complere ipsas litteras, id est, eo recusante, eas solvere, tertius in honorem litterarum solvit nomine illius, qui eas scripsit; quia solutio tenet, & actio acquiritur ipsi solventi contra debitorem scribentem, quia dicitur utiliter genere negotium debitoris, qui scripsit, dum solvendo liberavit eum à suo creditore, *Rot.Gen. decis.*6. *Joannes Baptista. nu.*7. *vers. octavo præsupponebat. & decis.* 32. *cum alias nu.*1. *&* 2. *Menoch. consil.*296. *cum interrogatus n.* 24. *& Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit. de solvente in loco ad quem vers. quæro an quilibet. fol.*236. & hunc esse stylum, & consuetudinem mercatoriam, scribit *Rot.Genuen.d.decis.*32. *in fine principii*: & isto casu, qui est clarus, litteræ non propriè solvuntur super protestu, sed solvuntur solum pro honore litterarum.

Tertius casus est, cum is, cui litteræ cambii di- 358
rectæ sunt, non recusat eas, sed tamen illas acceptat super protestu, quod est dicere, nolo acceptare mandatum, sed volo tanquam tertius solvere eas pro earum honore, & habere obligatum scribentem; & non eum, quem scribens mihi vult delegare; ut puta, Titius scribit mercatori in foro Placentiæ, quòd solvat tibi scutos 1000. & ponat debitorem Andream; & iste mercator acceptat litteras cum protestatione; sicque solvit tibi litteras Titii super protestu pro honore litterarum, crediti, & reputationis Titii; &, dum solvendo, liberat Titium à te ejus creditore, dicitur, utiliter gerere negotium Titii, ideoque eundem retinet obligatum, quamvis non acceptaverit mandatum ponendi debitorem Andream, *Rot. Genuen. d.decis.*6. *sub n.* 2. *& sub n.* 7. *&* 8. *& d.decis.*32. *in fi. principii, & n.*1. *& seqq.* & clarius *decis.*19. *nos auditores initio, & n.*1. *& seqq.* & fusius, & apertius colligitur *ex decis.*23. *Antonius Carcassola initio*, ubi ponitur factum, *& num.*4. *&* 16. *in fine, &* 17. & quòd per hanc solutionem super protestu retineatur obligatus is, qui scribit litteras, est depositum per *statut. Gen.lib.*4.*cap.*14.§. *qui voluerit.* & dispositive in §. *quando aliquis.* & de hoc tertio casu agimus in hac quæstione.

Sed quia iste casus apud eos, qui ignorant mo- 359
dum negotiandi inter mercatores, videtur quasi devius

vius ab omni justitia, cum debitor mandet alteri, ut solvat debitum ipsius debitoris, & ex ista solutione obliget sibi alium debitorem, liberato debitore, pro quo solvit; ideo advertendum est, quod dum iste Titius debitor mandat mercatori, ut solvat tibi scutos 1000. & ponat ad debitum Andreæ; supponere debemus, quod Titius sit creditor in totidem ejusdem Andreæ, ut in casu Rotæ Genuen. *dec.* 6. *Joannes initio. & sub num.* 6. *in* 4. *& seqq. præsuppositis.* ubi Jo. Antonius Pinellus scripserat litteras cambii Octaviano Lomellino, quod solveret scutos 1000. N. & poneret pro Joffredo de Marinis; & Octavius solvit, sed
360 noluit ponere pro Joffredo. † supposito ergo, quòd Andreas sit debitor debitoris, mandantis solutionem fieri, est distinguendum. Aut iste Andreas non consentit huic ordini, ideoque ipse non dat eundem ordinem, ut in casu *d. dec. 6. sub num. 6. in* 4. *præsupposito.* ubi non constabat, quod Joffredus ordinasset Octaviano, ut pro eo solveret; & tunc ordo, datus à debitore, resolvitur in vim cessionis, quam is cui debitor scribit, potest acceptare, & non acceptare, si acceptat, debet ponere debitorem ipsum Andream, cujus nomen est cessum; eique intimare, & continuare interesse super eo: si non acceptat, non potest ponere eum debitorem, unde remanet locus solutioni tantum super protestu, ut in casu *d. dec.*6. *sub num.* 6. in quinto præsupposito, ubi etiam si Octavianus habuisset ordinem à Joffredo, non tamen tenebatur eum sequi vel adimplere, sed poterat illum non acceptare.
361 † Aut iste Andreas certus consentit, ideoque ipse dat eundem ordinem, ut solvat supra se, & tunc si is, cui scriptum est, acceptat hunc ordinem, fit delegatio, & is qui scripsit, est liberatus; & consequenter interesse continuaretur super ipsum
362 Andream; † q. vero non vult acceptare, tunc potest solvere, ut dixi super protestu, quia non vult acceptare debitorem delegatum; & in istis terminis cum Antonius Carcassola fecisset tractam Hieronymo Ceuli Pisano, Romæ commoranti, de marchis 500. solvendis Paridi Pinello super Camillum Piperatum de Venetiis & Hieronymus Ceuli solverit dicto Paridi dicti marchas super protestu, & honore litterarum ipsius Carcassolæ, non autem præcisè, juxta ordinem illius, & idem Hieronymus Ceulus deinde ad tres menses de hac solutione super protestu certiorasset Carcassolam, & interim Camillus Piperatus decoxisset, ac proinde Carcassola prætenderet, interesse illius debitoris decocti spectare ad Hieronymum Ceulum; quia contra bonam fidem mercatorum non statim ac potuit, ut certioravit Carcassola *Rot. Gen. dec.* 23. *Antonius num.*4. *& num.*16. *in fine & seqq.* multum dubitavit, sed pro tunc stetit pro Hieronymo Ceuli contra Carcassolam, eo quod Hieronymus non teneretur accipere mandatum, & potuerit solvere super protestu honore litterarum, & ideo, non acceptato mandato, non teneretur statim
363 certiorare mandantem; † sed hodie aliter decidenda esset illa causa ex dispositione statutorum, & capitulorum nundinarum Genuensium, cum Hieronymus Ceulus teneretur uti majori diligentia in certiorando Carcassolam de solutione super protestu, ut retuli *infra numer.* 388. *declarar.* 2.

364 His pro intelligentia terminorum præmissis concludo (satisfaciendo quæstioni) mercatori, non habenti ordinem ab Andrea, vel nolenti illum ordinem acceptare, & solventi super protestu honore litterarum, competere actionem negotiorum gestorum adversus Titium, qui scripsit litteras, ut concludit *Rot. Gen.d.dec.*19. *sub n.*4. *ibi, ex quibus remanet. & d.dec.*6. *n.* 7. *&* 8. sic solvere tractam super protestu, & honore litterarum, est, velle habere obligatum, illum, qui fecit litteras, *Rot. Genuen. decis.*30. *alias in princ. & d.dec.*23. *sub n.*17. & quod solvens pro honore litterarum super protestu tractam aliquam, quæ ipsi directa non sit, habeat obligatum illum, qui litteras seu tractam fecit, disponunt *stat. Genuen. lib.*4. *c.* 14. §. *quando aliquis.*

Ratio hujus conclusionis est, quia mercator, 365
solvendo debitum Titii, liberat eum à te creditore, & ab interesse, & præservat ipsius Titii honorem, & creditum; siquidem, si non solveret, litteræ Titii redirent protestatæ cum ejus verecundia, & damno, ut considerat *Rot. Genuen. d. decis.*19. *sub num.* 4. *& decis.*6. *sub num.* 7. & consequenter solvendo, de mandatario efficitur negotiorum gestor, *Rot. Genuen. decis.* 3. *Antonius Carcassola sub num.*17. quia gerit utile negotiorum Titii, & gerendo acquirit contra eum actionem negotiorum gestorum, *Rot. Genuen. d. decis.* 32. *in fine principii*, &, cum gerat & acquirat actionem, potest ab eo repetere, quod solvit, *l.*45. *cum pecuniam. ff. de negot. gest.* nam potuit solvere, etiam eo ignorante, & invito, *l.*41. *secundo ff. eod. Menoch. & alii*, quos citavi *supra nu.*74. *& seqq.* ubi hoc late explicavi.

Remanet solum, ut pro conclusionis confirma- 366
tione respondeam nonnullis, quæ in contrarium adduci possent.

Non obstat, quòd mercator, solvendo super protestu, & non ponendo Andream pro debitore, non observet mandatum Titii.

Quia respondeo, quòd mercator non cogebatur invitus mandatum suscipere, *l.*22. *si mandavero.* §. *ult. ff. mand.* & potuit solvere, non vigore mandati, sed sine mandato, gerendo utile negotium, tanquam ei non demandatum; quod potuit facere, ut dixi *n. præcedenti.* † Et consequenter non dica- 367
tur, quòd fines mandati sunt diligenter custodiendi, *l.*5. *diligenter. ff. mand. Rot. Genuen. decis.*172. *participes num.* 2. *in fine, vers. tertio qui suscipit.* quod exornat *Menoch. consil.*296. *cum interrogatus num.*2. quia respondeo, hoc esse verum, quando onus mandati est susceptum, quod non est in casu nostro.

Minus obstat, si replicetur, quòd imo in casu 368
isto mercator dicitur acceptasse mandatum, sed cum divisione, quam facere non poterat.

Nam respondeo dupliciter.

Primo, hoc esse verum in mandato unico, & indivisibili; secus quando mandatum non est ejusmodi; sed vel sunt plura mandata, vel est divisibile, ut in casu nostro; quia tunc potest unum acceptari, & aliud non acceptari, *Rot. Gen. d. dec.* 19. *sub n.*4. & movetur Rot. ex his, quæ scribunt *Dec. cons.*430. *quod supra & Paris. cons.*47. *intentio. nu.* 70. *lib.* 1.

Hæc responsio Rotæ (sit ejus pace dictum) non 369
placet ex tribus. Primò, quia non videtur fideliter referre consultationem Decii; refert enim, Decium dicere, quod illi de Gualterottis mandatarii, tanquam habentes duo mandata primum de faciendo assecurari merces, quibus navis erat oneranda; secundum de apponendo clausulam in assecuratione, quòd merces non trabalzarentur de navi onerata in aliam navim) potuerint acceptare primum, & non secundum mandatum, & tamen Dec. non considerat hæc, uti duo mandata, neque dicit, quod mandatarii potuerint facere assecurari merces sine illa clausula; sed

 dicit,

dicit, quod illi mandatarii, quamvis fecerint, fieri assecurationem sine prædicta clausula, tamen erant absolvendi; quia illi de Caravagio adversarii, qui erant mandatores, non probabant, potuisse reperire assecuratores, qui assecurassent cum prædicta clausula; & consequenter mandatarii erant vacui ab omni culpa, etiam levi, prout dicit etiam *in cons.* 632. *num.*1. quod est errore geminatum, ut advertit *Stracch. infra* citatus, & sequitur ead. *Rot. Gen. dec.* 8. *in causa Bartholomæi. sub num.*
370 8. *vers. & ad adducta.* † & sic mandatarius excusatur, quando non poterat mandatum aliter exequi, seu non constat, quod potuerit exequi quo casu sufficit, quòd illud adimpleat per æquipollens, seu faciat vicina mandata, *l. fi.* §. *ult. ff. mand.* & scribit *Rot. Genuen. d. dec.* 8. *num.*8. *& dec.* 174. *mercatores, num.* 3. *& seqq. & num.* 11. quæ doctrina, seu auctoritas Decii bene retorquetur contra ipsam Rotam, quia in casu de quo Rota, & nos loquimur, mercator, qui erat mandatarius, poterat adimplere mandatum cum illa clausula, ponendi debitorem Andream, cum hoc penderet à sola ejus voluntate. Ergo non est ulla
371 excusatione dignus. † Secundo non placet, quia ipsa consultatio Decii adhuc non est tuta, & nominatim contra eum de diametro scribit *Stracch. tractat. de mercat. par.* 4. *tit. de mand. num.*39. *& seqq. tom.*6. *par.* 1. *fol.* 302. & pro hac opinione contra Decium faciunt, quæ scribunt *Paris. d. cons.*47. *nu.*38. *in fine*, *& num.*41. consulendo contra eum, qui transmiserat merces in alia nave, quam in expressa in mandato, & *Bott. consil.*105. *dominus. sub num.* 13. *vers. verum & n. seqq.* ubi consuluit, conductorem mercium transvehendarum teneri ex contractu inito, si promissa non servaverit, & *n.*15. ubi, quod tenetur eo ipso, quòd merces transvehendas aliis dederit, quia hoc ipso dicitur in culpa, ita ut teneatur de casu fortuitô, & teneatur etiam de levissima culpa, *sub num.*20. & propter hæc, & alia fuerunt in civitate Genuæ; re plene discussa condemnati quidam de Jughis eo, quia capsam vellutorum transmiserant non sub conductura Bernardi de Ferrariis, prout fuerat conventum, sed sub conductura alterius.
372 † Tertio non placet, quia *Paris. d. consil.*47. *num.* 70. in quo se fundat Rota, videtur sentire, quod minus malum sit transgredi fines mandati in aliqua parte, quam transgredi in omnibus partibus, quia alias Paris. sibimet *in eod. cons.* esset parum constans, cum in aliis *num. hîc supra citatis*, in eodem casu consulat contra illos mandatarios, quod
373 non custodierint diligenter fines mandati † unde omissa hac responsione, adduco aliam, quæ est etiam de mente ejusdem Rotæ.

Secundo respondeo, distinguendo: Aut mandatarius acceptat mandatum? & tunc procedunt conclusiones, quod fines mandati non sint excedendi, sed sint diligenter ad unguem, saltem quoad possibilitatem servandi: Aut mandatarius non acceptat, sed imo protestatur, se nolle acceptare, & faciat nihilominus utile negotium mandantis, quod potest facere etiam sine mandato: & tunc sumus extra terminos acceptandi mandatum, & consequenter cessant omnes conclusiones de mandato.

374 Firmata conclusione, de qua *supra n.*364. quod solventi supra protestum, competat actio negotiorum gestorum.

Amplia primò eam, ut solvens pro honore litterarum supra protestu habeat contra scribentem litteras non solum actionem negotiorum gestorum ad repetendas pecunias solutas, ut dixi *supra d. numer.* 364. 365. sed habeat actionem mandati, *Rot. Gen. d. dec.*19. *sub num.*4. *ibi ex quibus remanet.*

Hæc ampliatio, quicquid dicat Rota, non est 375
vera, tum quia solvens, protestatus est, se nolle solvere vigore mandati, tum quia non est verum, quod sint duo mandata, sed est unum, seu habetur pro uno: quia in mandatis factis eodem tempore, & cum connexitate; ita ut unum sit connexum alteri habentur pro uno, saltem quoad hoc, ut mandatarius teneatur omnia contenta in mandato adimplere: & ita servatur, & qui aliter servaret, negotiandi fidem lethaliter vulneraret: & ipsamet Rot. quam secutus sum *supra num.* 365. *vers. ratio.* dicit, quod solvens supra protestum, de mandatario efficitur negotiorum gestor.

Amplia secundo, dum *supra n.*364. dixi, quod 376
solvens super protestu, potest retinere obligatum eum, qui scripsit litteras, ut procedat non solum, spreto ordine illius, qui in litteris mandabat, tertium poni pro debitore, sed procedat etiam spreto ordine litterarum *d'aviso*, illius tertii remittentis etiam pecunias ad eundem, qui solvit: quare licet ille tertius, quem scribens litteras, mandat poni debitorem, ordinet etiam ipse se poni debitorem, dicendo, *via piacera contraporli al mio credito*, cum iste tertius remittat alias pecunias eidem mercatori solventi, de quibus pecuniis propterea sit creditor, nihilominus, si mercator soluturus super protestu, sit creditor ejusdem tertii, seu prætendat, se creditorem, poterit servare ejus ordinem in recipiendo pecunias, & in reliquis non servare ejus ordinem, & maxime quando probabiliter timeret de ruptura dicti tertii remittentis, ut ita attestantibus se servaturos quibusdam testibus mercatoribus, scribit *Rot. Genuen. dec.*19. *nos auditores. nu.*5. *versus finem*, *& num.* 6.

Huic ampliationi, quicquid dixerint illi merca- 377
tores Genuenses, quorum dictum sequitur *Rot.Genuen. supra citata*, dum dicunt quod ipsi acciperent pecunias ejus, qui eas remitteret pro suo credito, & in reliquis non servarent mandatum remittentis, ego non acquiesco, præsertim quando non immineret certus timor futuræ rupturæ remittentis, & moveor ex pluribus. Primò, quia illorum testium dicto videtur obstare Genuæ statutum *li.*4. *c.* 14. *§. etsi quis faceret.* quo cavetur, ut is, qui acceptat litteras, seu tractam super protestu, & trahentis habet pecunias, & ordinem, quòd illæ pecuniæ debeant servire pro illa tracta, tenetur servare ordinem datum: ergo cur in casu, de quo agimus, potest quis servare ordinem in recipiendo pecunias remittentis, & in reliquis eundem ordinem spernere? Secundo, quia is, qui pecuniã remisit videretur aliter spoliari.
† Tertio, quia cum illæ pecuniæ remittuntur ad 378
ipsum mercatorem, tanquam ad mandatarium, & procuratorem, & is, recipiendo eas, facto acceptat mandatum, debet, uti procurator, esse magis fidelis domino, quam alius extraneus, & ideo non potest ipse ipse facere contra dominum, quod posset extraneus, *ad not. per Cyn. Bal. Salyc. & alios in l.*1. *C. de dol.mal.* quia vinculum fidei susceptæ efficit, ut quod non possum, ut ego, minus possim, ut alius, *Bald. in summario d.l.*1. & sic cessabunt illæ fictiones mercatoriæ, quibus mercator vult repræsentare in eodem negotio plures personas, ut in alio proposito scripsi *infra* §.6 *gl.*1.*n.*25. Demum hæc ampliatio viris spectatæ fidei, mirum in modum displiceret, &, ubi servaretur, mercatoria fides prosterneretur.

Hincque

379 Hincque (confirmando hæc, quæ contra ampliationem dixi, præsertim in hoc tertio argumento) suscipiens mandatum fidejubendo, non potest emere pignora debitoris à creditore, licet ea potuisset emere, si non suscepisset mandatum de fidejubendo, *Bal. & Salyc. ubi sup.* & emendo, debet ea restituere, alias tenetur de fi-
380 de rupta. *Salycet. ubi supra.* † Hinc etiam est, quod procurator ad emendum, si emat nomine proprio, cum teneretur emere nomine alieno, tenetur de fide rupta, *Nic. Moron. tract. de fid. treg. & pac. q.* 17. *num.* 3. *tom.* 11. *par.* 1. *fol.*420.
381 † Et mandatarius, emendo servum nomine proprio, efficitur quidem dominus servi, sed tenetur crimine stellionatus, quia efficitur infamis, *Bal. in l. fœlicissima in princ. C. de his qui à non dom. manum.*

382 Amplia tertio, ut non solum is, cui litteræ cambii sunt directæ, possit eas solvere super protestum, ut hucusque locutus sum, sed eo non solvente, possit tertius eas solvere super protestum, & honore litterarum, ut bene colligitur ex dispositione capitulorum nundinarum Genuensium, *nu.*35. *in illis verbis*; *che sia lecito à cui si voglia pagar sopra protesto.* & ratio est evidens, quia militat eadem ratio, ne litteræ redeant cum protestu, in damnum scribentis; & hoc congruere cum dispositione juris, scribit *Rot. Gen. dec.* 32. *cum alias in fine initii*, *& n.*1. *&* 2.

383 Amplia quarto, ut solvens super protestum, ideoque acquirens actionem utilem negotiorum gestorum contra scribentem litteras, ut dixi sol. *n.* 364. *&* 365. possit eandem actionem requisitam aliis reflectere & cedere. *Rot. Genuen. d. dec.*32. *cum alias sub n.*2. *&* 3.

384 Declara primo eandem conclusionem, firmatam *supra num.*364. *&* 374. ut litterarum acceptatio, & solutio dicatur facta libere, & non super protestum, quando in ipsarum litterarum dorso, seu alia parte is, qui eas sic acceptat sua manu scripsit, *acceptata super protestum*, & postea in solutione earundem litterarum protestationem non repetit; quia tunc solvendo simpliciter, videtur per actum contrarium recessisse à protestatione, & solvisse juxta formam litterarum cambii, non retinendo obligatum scribentem, sed eum, quem scribens delegavit in litteris cambii, ideoque si ille delegatus decoxerit, vel aliter sit effectus non solvendo, regressum non habet contra scribentem, *Rot. Genuen. dec.* 6. *Joannes*, *versus finem*, *sub*
385 *num.* 20. *ibi*, & sic communi voto Rotæ, † & quia iste casus fuit multum controversus, cum hinc inde essent super consuetudine examinati testes, quorum producti ab eo qui solverat, dicebant sufficere unicam protestationem, & qui erant producti ab eo qui scripserat litteras cambii, ut solveret dicebant requiri duplicem protestationem, ut recenset *ead. Rot. d. dec.*6. *sub num.*13. & cum superesset illa difficultas in jure, an non repetita protestatione; neque in protestatione dicto, *protestor quod si solvero*, *solvam super protestum* censeatur ab ea recessum, ut tenuit *Rot. d. dec.*6. *nu.* 1. *in fin.* 2. *&* 3. an vero solutio, simpliciter facta, sit interpretanda secundum sensum protestantis, ut motivabatur in *ead. dec.*6. *n.*10. 11. *&* 12. idcircò statutum *Genuen. lib.*4. *cap.* 14. §. *qui voluerit.* secutum dictam decisionem, & obviando dolo & fraudi, uberius providit, quod acceptans litteras super protestum, teneatur intra horas 24. in actis notarii coram testibus acceptare supra protestum, cui protestui debet intervenire ille qui litteras præsentavit; ultra prædicta teneatur etiam in solutione denuo protestari; alias, istis non servatis, acceptatio intelligitur facta libere.

Subdeclara hanc declarationem, ut hæc forma 386
tradita à stat. Gen. in acceptatione litterarum supra protestum, sit servanda in acceptatione litterarum, facienda in Civitate Genuæ.

Secus in acceptatione litterarum, facienda in nundinis, quia in nundinis sufficit servare simpliciorem formam; nempe quod acceptans faciat, durante illa feria; notari in libro Cancellarii dictam protestationem, & idem Cancellarius postea de hoc verbum habeat ab eo, cui facta est solutio, sic disponentibus capitulis nundinarum Genuensium, *n.* 34. quæ in hoc derogant expresse formæ traditæ à relato statuto.

Secus etiam in acceptationibus, factis in aliis lo- 387
cis, in quibus servandum esset jus commune, quia in illis sufficeret acceptatio authentica & publica, cui esset ita credendum, ut omnis fraus veniret remota: & an sufficiat unica protestatio, pro nunc non discutio; sed tutior est opinio, quod requirat etiam in solutione.

Declara secundo, ut solvens supra protestum 388
ideoque volens retinere obligatum eum qui scripsit litteras, debeat ultra prædicta in præcedenti prima declaratione, mittere debitum, id est, facere solito tempore tractam ejusdem summæ, quam ipse solvit ad eundem locum, in eundem qui sibi traxit, sicque pro tracta, quam solvit, debet sibi providere pro eodem loco, unde tracta processit, salvo impedimento, & salvo casu, quo ordo esset aliter datus; & salvo etiam casu, quo in eo loco, unde tracta processit, non esset solitum cambiri, vel tunc non reperiretur, qui vellet cambio dare, & nihilominus isto casu tenetur notitiam dare illi qui sibi tractam fecit, alias iis non servatis, acceptatio & solutio litterarum intelligitur facta libere, ut latius disponitur in eisdem statutis *lib.* 4. *c.* 14. §. *præterea volens.* & §. *seq. sed si tale.* & ab hac statuti dispositione non discrepant capitula nundinarum *Genuensium nu.* 34. sed copiosius disponunt; & hæ leges peculiares super cambiis sunt fundatæ in dispositione juris communis; nam solvens litteras super protestum; supponit se gerere utile negotium illius, qui scripsit litteras, ut dixi *supra num.* 364. *&* 365. sed hoc suppositum est falsum, quando ex ista solutione, in tempore non notificata, saltem per viam reflexæ tractæ, potest ei imminere periculum, ut interim ejus debitor, quem voluit delegare, & ignorat, non esse acceptatum, decoquat, ut in casu, de quo *Rot. Genuen. dec.* 6. *Joannes*, *& dec.* 21. *Antonius Carcassola.* vel quando facit tractam in alium locum, in quo debitori gravior est solutio, quia his casibus non gerit utiliter negotium; & sicut is qui suscipit onus mandati, tenetur illud omni diligentia possibili adimplere, ut secutus sum *supra num.*257. *&* 371. ita etiam qui suscipit onus gerendi aliquod negotium alterius, debet ita illud gerere, ut non videatur ei damnum inferre.

Declara tertio, ut facultas solvendi litteras 389
supra protestum competat gradatim hoc ordine: primo competit illi qui vult solvere libere; quisquis ille sit: hic enim præfertur omnibus volentibus solvere supra protestum: secundo competit illi, qui debet cambium recipere: tertio vero loco competit illi, cui facta est tracta, sed si is, in quem est facta tracta acceptasset litteras cum protestu, & is qui debet recipere cambium, consensisset illi acceptationi super pro-

 testu,

testu, tunc is, qui debet cambium recipere, non præferretur, qui si noluerit consentire, habeatur ac si ipsemet, debens cambium recipere, acceptasset super protestu, ut disponitur in eisdem *stat. Genuen. li.4 c. 14. §. si tracta.*

390 Declara quarto, ut nemo possit facere solutionem super protestu honore litterarum, quando aliquis mercator, habens ad hoc speciale mandatum, intimasset, & protestatus esset, ne quis litteras talis tractæ solveret super protestu, *ut in eod. c.14.§. quando aliquis*, nam tertius tunc potest solvere, ignorante, & invito debitore, quando debitor non est præsens, & non prohibet; sed si adsit, & prohibeat, malè is tertius solvit, & ob id nulla ei acquiritur actio contra ipsum debitorem, *Menoch. consil.296. cum interrogatus n.25.ver.respondetur tertio.* beneficium enim non confertur in invitum.

391 Declara quinto, ut post habitam notitiam, seu publicam vocem, & famam de decoctione trahentis debitum, nemo possit illam tractam acceptare, nec liberè, nec super protestu, nisi acceptasset prius, *ut in eod. cap.14.§. nemo possit.* & dixi *supra n.339.* ubi videas; sed si ante habitam certam notitiam quis vellet liberè, vel supra protestu solvere tractam, tunc teneatur prius solvere tractas, sibi directas pro concurrenti quantitate crediti existentis penes ipsum, ut latius videbis *d. cap.14. paragra. ho si antequam.*

392 Declara quinto, ut solvens super protestu, & retinens obligatum illum qui fecit litteras, ut dixi non debeat retinere obligatum etiam illum cui solvit, quia ille cui solvit, non accipit ut debitor, sed ut creditor: neque potest retinere obligatum alium, supra quem non acceptat litteras.

Secus est in eo, qui mutuat mandato alterius, quia iste mutuans obligat sibi mutuatarium, recipientem, ut principalem, & mandantem & accessorium actione mandati, *l.7. si litteras C. mand.*

SUMMARIA.

Falsificatis litteris cambii ab eo, cui litteræ illæ solvi debent; & proinde, soluta majori summa, cujus sit damnum, n.393. & seqq.

Falsificationis vitium aliquando est patens, sub num. 393. vers. primus & n.394. Et quandoque latens, num. 395.

Bancherii debent esse cauti in solutionibus cedularum, &c. n. 397.

Falsificatio litterarum cambii raro posset hodie contingere, n.399.

393 QUæro XV. Tu in civitate Genuæ das Viviano scutos 100. ut eorum valorem faciat solvi Petro Romæ, Vivianus, ut moris est, facit & dat tibi litteras apertas, solvendas Petro Romæ à Bergonzo; tu litteris acceptis, mittis eas Romam ad Petrum, qui eas Romæ falsificat in numero, & illis falsificatis, exigit à Bergonzo majorem pecuniarum summam, puta scutos 200. faciendo litteram 2. ex littera 1. vel aliter ex littera C. litteram O.

Dubitatur, an hoc damnum pati debeat Bergonzus; quia male solverit, vel Vivianus, quia non cautelate scripserit characteres, vel tu, quia elegeris malum virum ad exigendum, & sic ad quem ex his spectet hoc periculum?

Pro resolutione distinguo in primis duos casus falsificationis, seu vitiationis litterarum.

Primus casus est, quando falsificatio, seu vitium litterarum est ita patens, & evidens, ut à quolibet campsore, qui accurata, & debita uteretur diligentia, cognosceretur, & isto casu concludo, quod periculum pertinet ad Bergonzum, qui malè solvit; & ratio est, quia ipse solvendo illas litteras falsas, fuit in culpa, cum teneretur inquirere veritatem, & sua culpa sibi, & non aliis debet nocere, *Ang. consf.370. creditor sub n.1. vers. pro hoc adduco ibi, sed si falsific. & in fine consilii.* quem sequitur *Foll. ad Maran. in spec. par.6. act.6. n.54.vers. sed nunquid campsor. fol.387.*

Exemplifica istum casum, quando ex comparatione litterarum, adhibito periculum judicio, cognosci potuisset falsificatio; *Ang. ubi sup.* vel quando appareret aliqua rasura, seu aliud vitium visibile, & demum esset in culpa, quoties in litteris esset tale quid quod ipsas redderet suspectas de falso, quia paria sunt, civiliter loquendo, litteras esse falsas, vel esse suspectas de falso ut secutus sum *in meo trac. de judic. caus. &c. lib.2.cap.11.n. 165.* præsertim in futura impressione. 394

Secundus casus est, quando falsificatio erat ita latens, ut etiam à perito & diligenti campsore cognosci non potuisset, quia nullam præ se ferebat suspicionem: & isto casu concludo contrarium; nempe, periculum non pertinere ad Bergonzum, quia solvendo, non fuit in aliqua culpa, & consequenter, rectè solvendo, est liberatus, tam à Viviano, qui scripsit, quàm à te, qui es creditor, *Ang. d. consf.370. sub n.1. ibi, sed si culpa campsori nulla, &c. & sub n.2. in fine consilii, vers. concludo igitur & Foller. ubi supra.* 395

Declara, hujus secundi casus conclusionem esse veram, quando mercator scripsit litteras, & sic supposita substantia negotii; secus quando mercator nullas scripsisset litteras, quia tunc licet aliquis ita mercatoris manum contrafecisset, i.e. imitatus esset, ut nullus peritus potuisset cognoscere diversitatem manus. i. e. litterarum, & consequenter nulla posset attribui culpa, desidia, negligentia, seu inexperientia ipsi campsori, quia quilibet fuisset deceptus tamen adhuc damnum erit ipsius solius: & ratio est, quia si mercator secum in hoc non contraxit, periculum remanet ipsi soli campsori. 396

Infero ex hac declaratione, quòd Bancherii, seu nummularii debent esse cauti in scripturis, & subscriptionibus cedularum, & illarum recognitionibus, quia si solverint pecuniam cum cedulis, seu apochis falsis, quæ eis præsentantur, & quas ipsi veras præsupponunt, quando solvunt, coguntur iterum solvere veris dominis pecuniarum, quia male solverunt *Vinc. de Franchi dec. 304. sæpe sæpius.* dicens, sæpe sæpius id evenire in Civitate Neapolis. 397

Supposito nunc isto secundo casu, quòd Bergonzus rectè solverit, superest, ut absolvendo propositam quæstionem videamus, an Vivianus qui scripsit litteras, teneatur facere novas litteras solvendas; vel tu, qui fuisti in mala electione mandatarii, habeas solum regressum contra Petrum, cessa tibi condictione furtiva à Bergonzo? 398

Et agendo breviter, concludo Vivianum esse liberatum; ideo non teneri ad alias litteras, & tibi cedendam esse condictionem furtivam; quia omnis culpa, quæ posset adscribi Viviano, quòd scripserit litteras, seu caracteres culposos, tollitur ex quo tu habuisti illas litteras apertas, & acquievisti, cum deberes potius non acquiescendo, facere scribi litteras caracteribus bene compositis, ut variari non possent, ut concludit *Ang. d.consil.470. sub nu.1. vers. secunda culpa, & sub n.2.*

Sed casus hujus quæstionis hodie raro potest cōtingere, tum quia campsores non solent cābire, nisi 399

per

per illas partes, in quibus adsunt publici tabellarii, & ideo ultra litteras cambii mittunt litteras *d'aviso*, quas habes *supra q. 5. num.78.* & mercatores, nisi habeant litteras *d'aviso*, non solvunt, & in illis litteris *d'aviso*, stat veritas incorrupta, tum quia campsores sagaces hodie substantialia litterarum scribunt ita per extensum, ut falsificari non possint, sine evidenti, & notitia falsificatione.

SUMMARIA.

*Decoctio debitoris, cui mandatarius dederit cambio pecunias mandatoris, cujus damno cedat, n.*400. *& seqq.* 405. *& seqq.*

*Solvens tutori, quem scit esse postulatum suspectum non rectè solvit, n.*401.

Solvens procuratori, qui est effectus malæ conditionis, male solvit, n. 401.

Solvens Rectori Civitatis, quem scire debebat de proximo esse removendum à regimine, propter rumorem, & tumultum populi rectè solvit, & quare num. 404.

*Solvens procuratori revocato, ignorata revocatione, rectè solvit, n.*406.

*Procurator, mutando mores in deterius, censetur revocatus ab ipsa lege, n.*402. *&* 403. *Hujusque revocationis intimatio non requiritur, eod. n.*403.

*Revocatio procuratoris ad exigendum debet intimari debitoris, &c.n.*407.

400 QUæro XVI. Franciscus remittit Seio scutos 100. solvendos in nundinis Placentiæ per litteras Petri, eidemque ordinat, ut dictos scut.100. remittat ad civitatem Genuæ ipsi Francisco, juxta tenorem litterarum quas scripsi *supra qu. 5. num. 7.vers. magnifico.* Seius remittit juxta ordinem, sibi datum à Francisco, dando illos scutos Antonio ad cambium, ut in litteris, de quibus *ead.q.5.sub n.80. & sub nu.81.vers.magnifico.* evenit, quòd interim Antonius sit decoctor.

Dubitatur, cujus damno cedat ista decoctio, an Francisci, cujus sunt illi scuti 100. an vero Seii, qui illos remisit.

Respondeo, distinguendo duos casus principales.

Primus casus est, quando Franciscus mandavit Seio, quòd remitteret per suas litteras supra se; id est periculo ipsius Seii, ut in litteris, de quibus *d. qu.5. n.77.* & isto casu concludo, decoctionis periculum spectare ad Seium propter expressam conventionem, in litteris mandatoriis contentam: & ita servatur.

401 Secundus casus est, quando mandavit simpliciter, quòd remitteret per viam cambii: & isto casu subdistinguo.

Aut decoctio Antonii, cui dedit cambio, erat adeò verisimiliter futura (quia de ea erat magnus rumor, & suspicio) ut nemo sani judicii, & inculpatæ diligentiæ, ei dedisset cambio; & tunc concludo, periculum spectare ad Seium, quia versatus est in magna culpa; nam sicut debitor pupilli, solvendo tutori, quem sciret esse postulatum suspectum, non liberaretur, *l. 14. quod si forte. §. sunt quidam ff. de sol.* & sicut debitor, solvendo procuratori, qui deteriorat statum, & efficitur malæ conditionis, non liberatur, quamvis procurator ille mandatum jam habuerit speciale ad exigendum, *Paul. de Castr. in lib.38. cum quis num. 3. & 4. & lib.82. si cum Cornelius in fine,*
402 *ff. de solut.* † quia eo ipso, quod procurator mutat mores in deterius, censetur ejus mandatum revocatum: superveniente enim causa revocandi mandatum habetur pro tacitè revocato, *Bal. in l. mandatum num. 14. vers. modo venio ad quæstiones. C. mand.* & quòd eo ipso, quod procurator efficitur deterioris conditionis, censeatur mandatum revocatum, sequitur *Mant. tract. de tacit. & ambig. conven. l. 7. tit.22. num. 46. & seqq. to.*
1. † seu eo ipso, quod deteriorat statum, & effi- 403
citur malæ conditionis, omne ejus mandatum revocetur ab ipsa lege; & quia leges sunt notæ, & ab omnibus sciri debent, idcircò ista revocatio mandati, procedens à lege habeat effectum sine alia intimatione revocationis, loquendo in fallitis, & decoctis, scribunt *Stracch. tract. de decoct. par. 3. num. 50. & seqq. tom. 6. par. 1. fol.318. & Rot. Genuen. dec. 2. erant num.30. in fine, & num. 31. & 32.* & quòd si mercatores, qui sunt procuratores suae societatis, fiant cessantes, & fugitivi, eo ipso tunc expiret eorum mandatum, ita quòd in præjudicium societatis amodo nihil possint, scribit *Bal. in l. 11. rogasti §. si fugitivus in fine ff. si cert. pet.* quare si procurator societatis Florentinorum fugiat, vel ponatur in banno, mandatum intelligitur revocatum ipso facto, nec oportet certificare contrahentes, quia non habet originem ex facto revocantis, sed revocati; & quis tenetur scire, & notificare factum proprium, non autem alienum, quod potest probabiliter ignorare; similiter monachus, vel œconomus monasterii, si fiat apostata, statim perdit officium, *Bal. in d. §. si fugitivus initio;* sic etiam tanto magis Seius, dando pecunias decocto, seu proximo decoctioni, male dedit, quia etiam si ille dococtus habuisset facultatem à Francisco domino pecuniarum petendi, sibi dari illas pecunias ad cambium, tamen si post prædictam facultatem, sibi datam, detecta esset decoctio, seu imminens periculum decoctionis, censeretur revocata illa facultas, ita ut qui ei daret, suo periculo daret; & adde quæ scripsi *sup. num.299. limit. 2.*

Nec obstat, quòd solvens domino, seu rectori, 404
quem propter populi rumorem, tumultum, & bellum jam cœptum, sciebat esse de proximo à dominio, & regimine repellendum, dicatur adhuc rectè solvisse, ideòque ab obligatione solvendi sit liberatus, *Anch. cons.158. tria principalia sub n.3. vers. venio ad secundum.* quem sequitur *Cravet.cons. 6. plura videnda n.94. vers. pro hoc facit.* & utrumque *Flam. Cart. dec.30. in causa, n.13.*

Quia respondeo, quòd dicitur rectè solvisse, tum 405
quia ille dominus, seu rector adhuc erat in possessione dominii & regiminis, & donec est in tali possessione, est illi obtemperandum, tum quia expulsio ad rumorem populi non est juridica, ideoque non attendenda, tum quia expulsio agebatur bello, cujus eventus est dubius, & demum quia juste timebat coactionem, quæ omnia diligentius considerat *Anch. ubi supra;* & hæc ostendunt bonam fidem solventis, & illum excusant.

At in casu decoctionis, de qua loquimur, cessant ista.

Aut illa futura decoctio erat ita latens, ut facile quisque potuisset remanere deceptus, & sic effectu caret culpa; & tunc concludo, quod damnum erit ipsius Francisci, qui ordinem simplicem dedit cum Seius fecerit id, quod ipsemet Franciscus probabiliter facere debuisset.

Confirmatur conclusio hujus secundi membri 406
quia si ego bona fide solvo procuratori ignorans, illum esse revocatum, ego sum liberatus, *l.41. ejus qui & ibi Gl. in verbo ignorassent. Bar. & alii, ff. si cer.*
pet. † & ideò creditor, revocans procuratorem de- 407

bet revocationem intimare debitori, alias ſibi imputet, *l. unica. C. de ſatiſd.* hincque acta, facta cum procuratore revocato, non intimata parti adverſæ revocatione, ſunt valida, ut ſecutus ſum *in meo tract. de judic. cauſ. &c. lib.* 1. *cap.*45. *num.*3. *in fine verſ. quinto; quia & cap.*101. *ſub num.*42. *verſ. declara in futura impreſſione.*

SUMMARIA.

Tertius, qui eſt creditor hypothecarius, impediendo executionem creditoris poſteris, quia obtineat, nu. 408. *in fine.*

*Cambium primum extinguitur per ſecundum, n.*409. *& ſeqq.*

Hypotheca quando dicatur extincta, numer. 410. *& ſeqq.*

Appellatio denegatur ſuccumbenti in cauſa hypothecæ, de qua ſit cognitum incidenter in executione, num. 414. *Sed datur ei jus agendi via ordinaria. num.*415.

Mutuans, ſeu Creditor } *quando ſuccedat in locum, & hypothecam creditoris mutuatarii, hincque excludat alios creditores, &c. n.* 416.

Creditor poſterior præfertur anterioribus quoad hypothecam, quam habet in ſuo proprio nomine, num. 417. *& ſub num.* 437. *Et quoad pignus, ſibi datum, &c. num.* 438. *Et quoad pecuniam ſibi ſolutam. num.* 442. *Et quid quoad ceſſionem, & dationem nominis debitoris in ſolutum, numer.* 443. *Hæcque prælatio habet locum, dummodo ſolutio, ceſſio, & datio in ſolutum ſint factæ bona fide, n.* 445.

Nomen debitoris venit in obligatione bonorum, jurium &c. ſub num. 417. *verſ. primo præmitto. Unde creditor anterior poteſt poſteriorem, agentem ad adjudicationem nominis debitoris, impedire. n.*418.

*Actio utilis tranſit in creditorem hypothecarium, & ceſſionarium contra nomen debitoris, & directa remanet penes debitorem obligantem, & cedentem, ſub n.*418.

Executio contra debitorem debitoris quomodo intentetur, n. 419.

Obligatus poteſt quis eſſe ſibi ipſi, n. 422. *Ex hacque obligatione competit ſibi retentio adverſus alios creditores, n.*422.

*Creditor poſterior, & ſine hypotheca, compenſando, præfertur, n.*424.

*Compenſatio fit ipſo jure, ſub n.*424. *vers. ratio. & nu. ſeqq. & n.*433. *Fit ipſo jure in omnibus caſibus, in quibus ſi non fieret, debitor damnum pateretur, n.* 431. *Qui ſint hi caſus, n.*425. *& ſeqq. & ſub n.*437. *Imo fit ipſo jure indiſtinctè in omnibus caſibus, ſub n.*432. *Et proinde fit ſine monaſterio hominis, n.*424. 433. *&* 435. *ubi declaratur.*

*Compenſatio fit in præjudicium creditorum anteriorum n.*417. *verſ. limita n.*423. *& ſeqq. & ſub n.*437. *verſ. extende.*

*Soluta pecunia creditori poſteriori, an & quando poſſit avocari ab anteriori, n.*442. *&* 445.

*Decoctor non poteſt in præjudicium creditorum anteriorum ſolvere poſterioribus, ſub n.*445. *verſ. exemplifica.*

*Sententia, lata ipſo jure, operatur ſtatim ſuum effectum, non expectato lapſu decem dierum, ſub n.*434.

*Ipſo jure factum, quid operetur, ſub n.*434.

Decoctus, cedere bonis, & eſſe non ſolvendo, differunt. num. 446.

408 QUæro XVII. Tu de anno 1612. die prima Octobris dediſti Titio cambio ſcutos 1000. pro ſcut. 1012. marcharum, pro quibus ſcutis 1012. Titius per publicum inſtrumentum obligavit tibi omnia ſua bona in forma, & promiſit facere tibi litteras cambii pro proximo foro Placentiæ, quas deinde fecit, cum recurſa ad te ipſum, juxta tenorem litterarum, quas ſcripſi *ſupra q.*5. *num.*8. *verſ. à pagamenti.* Tu eos de Titii ordine ſolviſti tibi ipſi de tuis pecuniis in foro Placentiæ, & eoſdem juxta earundem litterarum ordinem traxiſti in eundem Titium, ut eos ſolueret in civitate Genuæ, & ſic fuit extinctum primum cambium cum hypotheca, & initum ſecundum ex nundinis ad Civitatem Genuæ; & deinde ex eadem partita per viam cambiorum, & recambiorum tu ſemper remanſiſti creditor Titii de majori ſumma: demum cum de anno 1614. die 28. Novembr. aſcendiſſet ad ſcut. 110. tu eam petiiſti amicabiliter à Titio, & cum is tibi non ſatisfaceret, egiſti in judicio, eoque condemnato, volens tu facere executionem, ſeu ut dicunt Genuenſes, æſtimum conſequi in quadam ejus villa, Petrus, uti creditor hypothecarius, docendo de ſuo credito, & hypotheca per publicum inſtrumentum, confectum de anno 1613. petit, retardari executionem, & audiri: Tu vero producis inſtrumentum cum hypotheca anteriori de anno 1612. Petrus replicat, hypothecam tuam fuiſſe ſolutione primi cambii extinctam, & alia cambia, poſtea ſecuta, fuiſſe contracta per ſimplices litteras abſque ulla bonorum obligatione.

Dubitatur, cujus veſtrum meliora ſint jura?

Reſpondeo, adhibendo tres inſpectiones.

Prima inſpectio eſt, an Petrus ſit admittendus: & in iſta concludo, eſſe admittendum ad retardandam executionem, quia in primis docet in continenti de ſuo intereſſe per inſtrumentum publicum ſui crediti, & hypothecæ juxta ea quæ ſecutus ſum *in meo tract. de appel. q.* 17. *lim.* 6. *memb.*4. *num.*51. *&* 85. & executionem impediret, nulla contra ſuum debitorem facta excuſſione, imo nulla prorſus contra eum obtenta ſententia, & quamvis debitor eſſet ſolvendo.

Impedita autem executione, non poteſt iſte Petrus aliud in hoc judicio obtinere, quam ſibi illam adjudicari loco pignoris, ſeu illam executionem eſſe nulliter tentatam, juxta ea quæ ſcripſi *infra* §. 7. *gl.* 5. *n.*89. ubi videas.

Secunda inſpectio eſt; quo jure Petrus te excludat: & in hoc concludo, quod excludit te; quia 409
tu non poſſes agere ex primo cambii contractu, ſed ſolum ex ſecundo, per ea quæ ſcripſi §. *præceden. qu.* 1. *num.* 218. *&* 219. *verſ. contra & hac ead. gloſſ. ſup. ſub numer.* 290. *verſ. ſecundus, & ſeqq.* & ſic hypotheca tua quæ erat anterior, & excludebat poſteriorem Petri, fuit ſolutione debiti extincta, † nam ſicut ſi Titius debitor, inito 410
cum alia tertia perſona novo cambio ex quo debitum cambii tecum contracti ſolviſſet de tuo ordine correſpondenti, utique Titius fuiſſet prorſus, & in tantum liberatus: quod ſi deinde tuus correſpondens fugiſſet, ſeu aliter decoxiſſet, tu nihil amplius cum Titio haberes agere, ex quo ille contractus cambii, inter te & Titium initus, fuiſſet omnino extinctus; ut notat etiam *Bonins. tract. de camb. c.*4. *verſ. coſi anco circa medium, ibi, la ragione e perche. f.* 8. ita prorſus etiam dicendum eſt, ſi ſecundum cambium pro extinctione primi fuerit tecum contractum, quia ſicut mercatores in ejuſmodi cambio, quod vocant, tum recurſa, volunt ut is qui dat cambio, poſſit fungi ad ſui utilitatem proprio munere creditoris, in recipiendo ſolutionem, & ficte munere tertii, qui daret debitori ad cambium, & deinde ficte etiam munere debitoris, in ſolvendo, ut explicavi *infra* §. 6. *gl.* 1. *n.*25. ita quoque in ejuſdem præju-

præjudicium debet stare eadem functio diversarum personarum, quia quod quisque juris in alium statuerit, eodem ipso jure utatur, cum justitiæ nihil magis conveniat, quam æqualitas; ideoque Ægyptii volentes significare justitiam, Struthio cameli pennas, qui eas habet undique æquales pingebant.

411 Et licet regula esset, quod extincta actione personali, adhuc posset durare actio hypothecaria, ut firmando hanc regulam, scribit *Neguf. tract. de pignor. memb. 2.6. par. princ. sub num. 5. vers.*
412 *regula ergo est, tom.6. par.1. fol.345.* † tamen fallit ista regula, quando actio personalis est extincta per integram solutionem, quia tunc cessat omnis hypotheca, *l. 16. item liberatur. §. qui paratus. ff. quib.mod. pign. vel hypoth. solvat.* & scribit idem *Neguf. de memb. 2. 6. par. prin. fallen. 4. num.12.* nam solutione ejus quod debetur, tollitur omnis
413 obligatio, ut dixi *supra num.18.* † tollitur omnis obligatio, ergo tollitur etiam ea, quæ est re contracta, ut notat *Gl. in verbo omnis obligatio. Instit. quib. mod. toll. oblig.* quia cessante causa pignoris, cessat pignus, *l. 2. & ibi Salyc. in sum. C. de pact. pign. Tiraq. in tract. cess. caus. par.1. n.205. fol. 21.* & quod per solutionem tollatur non solum actio personalis, sed etiam hypothecaria, ex veriori opinione tenuit Senatus Mantuanus, ut scribit *Surd. dec. 166. q. sub n.6. juncto num.3. in fin. vers. credidit.*

414 Tertia inspectio est; an tibi qui succubuisti in hoc judicio executionis, competat remedium appellationis, vel potius remedium agendi via ordinaria, tam contra Titium debitorem principalem, quam contra Petrum, qui in judicio summario, & executivo obtinuit, villam sibi assignari loco pignoris, seu executionem, à te in ea tentatam esse nullam: & in hac inspectione ego concluderem duo: Primò, tibi non competere jus appellandi, quia illa assignatio loco pignoris, facta adversario, & si sit facta ex causa hypothecæ, in qua dari appellationem latè secutus sum *in meo tract. de appell. qu. 17. lim. 6. memb. 9. num. 86. & seqq.* tamen illud est verum in causa ordinaria hypothecæ, ut *ubi* locutus sum; secus in causa summaria, & executiva hypothecæ, ut loquimur hic, quia militant diversæ rationes, & minora
415 præjudicia. † Secundo concludo, superesse tibi viam ordinariam agendi contra principalem debitorem, etiam ex primæva actione, quia nullus inter vos est initus novus contractus, (& hoc caret difficultate) & etiam contra tertium, quia in executione obtinuit: hasque duas conclusiones servant Genuenses ex dispositione statutorum, *lib. 4. c.3. in fine.*

416 Contra conclusionem secundæ inspectionis, dum diximus, hypothecam primi cambii esse solutione extinctam; videtur, posse adaptari casus, quem ponunt *Gl. in l. 3. aristo. in verbo, pignus. & Salyc. num. 2. vers. nunc quæro in tertio casu, ff. quæ res pignor. oblig. poss. idem Salyc. in l. 1. sub num.2. in 3. cas. C. de his qui in prior. cred. loco succed. Neguf. tract. de pign. membr. 3.5. par. princ. num.45. tom.6. par.1. fol.234. & Rot. divers. dec.293. in hac causa num.3. & seqq. vers. tertius casus. in Neapol.census, lunæ 31. Januar.1594. coram R. P. D. Penia, in impressis Lugduni 1612.* dum scribunt, quod si extraneus mutuando pecuniam debitori, ut eam solvat creditori, faciat pactum cum eodem debitore, quod ipse mutuans succedat in locum, & hypothecam illius creditoris, & debitor illam pecuniam sibi mutuo datam, solvit creditori, iste qui mutuat, succedit in hypothecam illius creditoris, quia licet ille creditor non interveniat in illo pacto, tamen lex fingit, eum intervenire, & consentire in actu, quo sibi solvitur. Sed *Salyc. in l. aristo sub n.3. ibi, sed gloss. respondet. & Rot. d. dec. 293. d. 5. & 7.* requirunt scientiam hujus pacti in ipso creditore, cui solvitur, quia non supposita scientia; iste fictus consensus non possit dari.

Modo in nostro proposito, cum is qui dedit cambio dederit, ut solvatur sibi primum cambium, & sic deinceps, non est dubitandum, quòd uterque consentit, ut secundum cambium succedat in locum primi & sic deinceps.

Retenta conclusione (à qua non discedo) quod 417
creditor hypothecarius anterior præferatur posteriori etiam hypothecario, & in casu, quod secundum cambium sit contractum pro extinctione primi.

Limita primo eam, ut non procedat quo ad nomen ipsius creditoris, qui ex aliqua alia partita esset debitor sui debitoris, quia in suo nomine præfertur per viam compensationis cuicunque alteri creditori, etiam hypothecario, & anteriori, ut firmo *infra n.424.*

Sed pro hujus limitationis intelligentia tam in facto, quam in jure, præmitto duo, quæ in praxi frequenter eveniunt.

Primò præmitto, quòd si tu ex aliquo contractu, sis meus creditor scutorum 1000. cum obligatione omnium meorum bonorum, jurium, &c. in forma, & tam tempore contractus, quam postea ego haberem, & habeam nonnullos debitores, puta A. & B. dicor, tibi obligasse etiam nomine dictorum A. & B. meorum debitorum, *l. 4. nomen. C. quæ res pign.oblig. poss. Negus. tract. de pign. in 3.memb. 2. par. num.21. tom. 6. par.1. fol. 199.* & ante eum latius *Corn. cons.61. visa copia num.26. vers. tertio adducitur, lib.3.*

Et consequenter, si ego postea ex aliquo alio 418
contractu obligem omnia mea bona, jura, &c. Semprionio, vel eidem Sempronio cedam nomina, seu nomen dictorum A. & B. meorum debitorum, & Sempronius in vim dictæ obligationis, seu cessionis agat contra dictos A. B. sententiam obtineat, & illam exequi velit contra præfatos A. & B. tu, uti creditor meus anterior, poteris executionem impedire; quia cum tu ex illa mea generali obligatione acquisieris utilem actionem contra A. & B. & penes me remanserit actio directa; non potui transferre illam utilem in Sempronium, sed solum potui, cedendo illi meum creditum contra A. & B. transferre exercitium directæ actionis in eum, tanquam in simplicem procuratorem in rem propriam; quare, cum postea vos concurritis, tu qui habes actionem utilem, es præferendus, ut secutus sum *in meo tractat. de appell. quæst. 17. limit. 6. memb. 4. sub num. 85.*

Practica agendi ad executionem, & adjudicatio- 419
nem nominis debitoris juxta theoricam hujus primi præmissi est, ut si tu sis creditor, agas adversus tuum debitorem, & cum obtinueris mandatum, seu licentiam contra eum, cites debitores ejusdem tui debitoris ad videndum tibi adjudicari eorum nomen, & ita practicant quotidie Genuenses ex forma eorum *statut. libro tertio, cap.6.§. possit etiam creditor.* & est materia legis, *à divo Pio. §. in venditione, ff. de re jud.* & de cujus materia reservo agere *in meo tract. de judic. caus. libro tertio* si Dei benignitas largietur.

Quod si in casu prædicto debitores tui debitoris solvissent posteriori creditori, vel cessionario, priusquam

quam tu eis denuntiasses, ne solverunt, acta res esset, per ea, quæ scripsi *infra n.*442. *limit.* 2.

420 Amplia hanc praxim procedendi ad adjudicationem nominis debitoris post condemnationem ipsius debitoris, ut in casu, quo ipsum debitoris nomen sit expresse obligatum, procedat, etiam ipso debitore non aliter excusso; unde neque creditor posterior, neque debitor, cujus nomen est obligatum, poterunt adversus creditorem excipere, quòd debeat prius principalem debitorem excutere; quia quando agitur contra nomen debitoris, excussio debitoris principalis non est necessaria, cum illud nomen adhuc dicatur esse penes ipsum debitorem principalem, *Bar. in l. nomen. num.*8. *Bal. sub num.*1. *Alber. de Ros. sub nu.* 3. *C. quæ res pign. oblig. poss. Bar. in l. si convenerit. la* 2. *num.*4. *ff. de pign. act. Papien. in pract. in form. respons. libel. in act. hypoth. in glo. exceptionem excussionis. num.* 8. *fol.* 782. *& Mas. ibidem in prima addit. ad eum, fol.* 786. *col.*2. *Alexan. cons.* 15. *viso & considerato sub num.*6. *ibi, pro hoc facit. lib.* 6. & de communi opinione, & tenenda testatur, & sequitur *Neguс. tract. de pign. in* 1. *memb.* 8. *par. numero* 19. *in* 6. *fallen.* 6. *par.* 1. *fol.* 253.

421 Sed in casu, quo non esset expresse obligatum, & debito illud nomen cessisset alteri, illa practica sine excussione posset pati difficultatem: quia debitor, cedendo transtulisset in cessionariam possessionem nominis debitoris, ut secutus sum *supra n.*263. *vers. ratio.* & consequenter cessat fundamentum, quo in præcedenti casu simplicis obligationis dicebamus, excussionem non esse necessariam, eo quia nomen erat adhuc penes debitorem principalem; imo ubi cessio haberetur pro solutione in pecunia numerata, actio contra cessionarium evanesceret in totum, per ea, quæ scripsi *infra n.* 442. *&* 443.

422 Secundo præmitto quòd sicut ego, contrahendo tecum debitum, & pro illius solutione obligando tibi generaliter omnia bona, jura, &c. dicor obligasse tibi nomen mei debitoris, ut dixi *supra sub num.* 417. *vers. primo præmitto.* ita etiam, si tu postea ex alio contractu promittas mihi aliquid, cum obligatione omnium tuorum bonorum; jurium, &c. dicereris obligasse mihi nomen meum proprium; quia possum ego habere hypothecam in meo proprio nomine; & proinde si ego eram antea tuus debitor in scutis 100. utique pro meo credito similium scutorum 100. erit mihi obligatum meum proprium nomen, *Corn. d. cons.*61. *sub nu.*26. *ibi, tamen salva meliori sententia. Soc. cons.*143. *diu profecto, sub numero* 14. *lib.*1. *& cons.*180. *diligenter sub n.*2. *vers. sed adhuc restat unus scrupulus. lib.*2. *& Neguс. d. par.*2. *memb.* 3. *n.*22. *fol.* 199.

423 Et debitor, qui habet hypothecam in suo proprio nomine, habet retentionem, *Negus.* ubi *supra num.* 23. & adde quæ scripsi *infra n.*438.

424 His præmissis, & redeundo ad veritatem limitationis, positæ *supra num.* 417. dico, quod si ego sum creditor tui ex causa cambii in scutis 500. sine hypotheca, & tu ex alia causa es creditor mei in scutis 500. & Petrus est similiter creditor tui in scut. 500. cum hypotheca, & obligatione omnium tuorum bonorum, jurium, &c. ego præferor Petro in istis scutis 500. quamvis Petrus sit creditor anterior; & hypothecarius.

Ratio, qua patefacit veritas hujus limitationis est, quia contracto hinc inde debito inter me, & te, fit inter nos compensatio ipso jure, sine ministerio hominis, *l.* 4. *verum l.* 10. *si ambo. ff. de compens. l.* 4. *si constat. & in l. fin. C. eod. &* §. *in bonæ fidei. Inst. de act. Tynd. tract. de compens. par.*1. *art.*6. *num.*47. *&* 51. *& seqq. tom.* 6. *par.* 2. *fol.*253. *& n.*74. *fol.*254. *& Art.*7. *sub nu.*27. *vers. quid ergo, fol.*256.

Hæcque ratio probatur in multis casibus. Primus casus, qui transit sine controversia, est quando alias remota compensatione; debitor incurrisset usuras, interesse, seu aliam pœnam, *Tynd. d. art.* 6. *num.*84. *in fine, & num.*49. *Curt. jun. cons.*132. *habita diligenti sub num.*4. *vers. præmissis tamen. Tiraq. tract. de retr. lignag.* §. 3. *gl.* 3. *sub num.*8. *fol.*203. *Sebast. Medic. tract. de compens. par.* 1. *quæst.*22. *sub num.*3. *tom.*6. *par.*2. *fol.* 263. *& quæst.*50. *sub num.*4. *fol.*267. † Secundus casus, in quo compensatio fit ipso jure, est quando creditor posset distrahere pignus. *Tynd. sub d. num.* 49. † Tertius, quando alias orta esset præscriptio, quare licet debitor tanto tempore præscribat debitum, tamen si ipse etiam sit creditor, & petat creditum, eique opponatur compensatio, ipse non potest replicare, debitum, cujus compensatio opponitur, esse præscriptum; & ratio est, quia compensatio fit ipso jure, ideoque impedit initium, & cursum præscriptionis, nam sicut impedito non currit præscriptio, ita nec creditori, qui si ageret, repelleretur exceptione compensationis; unde, si tu debes mihi decem, & postea ego efficior debitor tuus in totidem, certe si non peto decem, quæ mihi debes, non præscribes contra me, quia non fui negligens, ex quo desino agere, sciens me posse repelli exceptione compensationis; & iste est unus casus, in quo compensatio fit ipso jure sine facto hominis, ad evitandam pœnam præscriptionis, *Anchar. consil.*5. *pro parte nobilis. sub num.*5. *Felyn. in cap.*10. *ex transmissa num.*8. *in fine, vers. & nota. & num.*9. *de præscript. Mohed. dec.*3. *alias* 200. *Fulginatensis. de præscript.* & concise *Balb. tract. de præscript. num.*6. *ult. par. num.* 20. *ampl.* 2. *tom.*17. *fol.* 102. † Quartus, quando creditor pateretur præscriptionem actionis hypothecariæ, & possidet pignus, *Neguс. tract. de pign. in* 1. *par. num.*5. *tom.*6. *par.*1. *fol.*194. † Quintus est, quando emphyteota ob non solutum canonem amisisset emphyteosim, *Tiraq. d. gloss.* 3. *nu.*4. *&* 9. *& Sebast. Medic. d. quæst.*22. *sub num.*3. *& quæst.*50. *sub num.* 5. † Sextus, quando consanguineo cucurrisset tempus ad redimendum, quia si is sit creditor emptoris in eadem summa, quasi facta inter eos compensatione, non remanet exclusus à jure contrahendi, propter lapsum tempus, *Tiraq. d. gl.*3. *num.*8. † Septimus, & generalis casus, in quo compensatio fit ipso jure, est quando si non intelligeretur facta, debitor pateretur aliquod damnum, seu præjudicium, *Tiraq. d. gl.* 3. *sub n.*8.

425 426 427 428 429 430 431

432 Ergo in casu, de quo *supr. n.*424. Petrus, quamvis sit creditor anterior, & hypothecarius, eique esset obligatum nomen meum, non poterit illud à me exigere quia attenta compensatione, quæ fit ipso jure, ego dicor solvisse mihi ipsi.

Nec dicatur, quòd compensatio fit ipso jure solum in illis casibus, in quibus si non fieret, debitor pateretur damnum, ut dixi; & quòd etiam si fieret ipso jure, tamen requireretur adhuc hominis, exceptis quibusdam casibus.

Quia respondeo dupliciter.

Primo, veram opinionem esse, quod fiat ipso jure in omnibus casibus, in quibus expedit compensanti, ut sit facta ipso jure; & de contraria compensantis voluntate non constat; nam jura citata *supra sub num.*

*num.*424. dum dicunt, conpensationem fieri ipso
433 jure, loquuntur simpliciter, † licet Doct. variis agitentur erroribus, quorum unus producit alium. Primus error est, dum contendunt, an compensatio fiat ipso jure: & hoc errore versati sunt *Martin. glossator antiquus, Accur. Cyn. Bart. Bal. & Salyc. in l. 4. si constat. & C. de compens.* & alii in diversis locis; quia si in hoc habemus leges claras, debet cessare contentio. Secundus error (& gravior) est, dum communiter concludunt, compensationem non fieri ipso jure, & in hoc errore versati sunt *Gl. in verbo, ipso jure §. in bonæ fidei. Instit. de act. & in eod. verbo in l. 4. si constat. C. de compens. Surd. dec.*117. *petebantur. num.* 3. *in fine & num.*4. *& seqq. dec.* 191. *quamvis num.* 13.14. *&* 15. & omissis aliis, de communi opinione testatur, & sequitur *Jas. in d.* §. *in bonæ fidei num.* 77. *&* 78. Tertius error est, dum ab hac communi conclusione quosdam excipiunt casus, nulla tamen ratione adducta, quare excipiant, & in hoc errore versati sunt *Gl. in d.l. si constat. & Sebast. Medic. tract. de compens. qu.* 21. *num.* 4. *& seqq. tom.*6. *par.*2. *fol.* 270. Quartus error est, dum eandem conclusionem limitant, ut non procedat in casibus, in quibus si non fieret, debitor pateretur damnum usurarum, pœnæ, & similium; & nam hi errarunt, quia illi casus non sunt limites compensationis, quæ fit ipso jure, ita ut extra illos casus non fiat; sed sunt aliqua exempla effectuum, emanantium à compensatione, quæ fit ipso jure; & consequenter in quolibet alio casu, in quo compensanti resultet utilitas ex compensatione dicemus, compensationem fieri ipso jure, prout hanc doctrinam benè firmavit *Tynd. in d. art.*6. *num.*51. *& seqq.* & præsertim, *sub nu.* 60. *vers.*1. *tom.*6. *par.*2. *fol.* 254. & in hoc errore versati sunt ii, & quos in illis casib. citavi sol. *n.* 425. *& seqq.* Quintus error est, dum iisdem casibus se ipsos implicantes, aiunt, adhuc requiri factum hominis, & consequenter inferunt, etiam in illis non fieri ipso jure; sicque quod aiunt, negant:
434 & eorum error est manifestus, † quia quicquid fit ipso jure, statim suos operatur effectus: unde sententia, lata ipso jure, statim operatur effectum suum non expectatis decem diebus, intra quos posset appellari, *Tiraq. in l. si unquam in verbo, revertatur num.*426. *C. de revoc. don.* quia quòd fit ipso jure trahit secum executionem, ut est in pœna, imposita ipso jure, *idem Tiraq. in verbo, revertatur. num.*387. & ideo infamis ipso jure, statim intelligitur privatus jure testandi, non expectata alia declaratione, *Tiraq. in eod. verbo, revertatur, sub nu.* 384. & faciunt quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.*1. *cap.* 98. *sub nu.*32. *ibi, si provenit.* Quare firmanda est opinio affirmativa, quòd compensatio fiat ipso jure sine facto hominis, ut dixi *n. præced.*

435 Declara istam opinionem affirmativam, ut sit vera, considerata executione juris velata, quia in ea non requiritur aliquod factum hominis, seu declaratio judicis, secus, considerata executione juris, aperienda; quia in ejus apertione requiritur factum hominis, & judicis; hæc autem executio juris velata donec aperiatur, habet etiam suos effectus latentes qui propterea sunt ac si non essent, quia paria sunt esse & non apparere; & non esse, ut hanc eandem, declarationem sentit in effectu, & ostendit, sed per diversa verba, *Tynd. tract. de compens. art.*6. *sub nu.*62. *& seqq. vers. quinto illud tom.*6. *par.*2. *fol.*254. & hæc de responsione adducta *supra sub n.*432.

436 Secundo respondeo, quòd admissa illa opinione, quod compensatio fiat ipso jure solum in casibus, in quibus compensans pateretur damnum, si non fieret ipso jure, casus de quo agimus est ex illis; quia si tu non haberes unde mihi satisfaceres, ego perderem scut. 500.

Firmata limitatione, de qua *supra n.*417. quod 437
compensatio antecellat quamlibet hypothecam quantumvis anteriorem.

Extende eam in Repub. Genuæ, ut si alter ipsorum hinc inde creditorum, & debitorum, ex causa cambiorum; vel ex aliis quibusvis diversis causis remanserit creditor, vel debitor, sive pure, sive in diem, sive pro, seipso, sive pro alio, seu computo aliorum & efficiatur non solvendo, is qui remanet creditor, præferatur omnibus in compensatione pro concurrenti quantitate, ut disponitur in Genuensium *stat. lib.* 4. *cap.* 14. *de compens. in princ.* quam legem municipalem censeo esse conformem juri communi, per ea, quæ secutus sum *supra sub nu.*424. *vers. ratio.* & esse æquitati amicam, & ideò ubique servandam, tum quia alias valde fraudaretur fides mercatoria; siquidem mercator, qui debet tibi 1000. facile tibi ex alio contractu credet 1100. ratus, quod pro scutis 1000. est cautus; tum quia nimis durum esset, solvere alteri, quòd sibi debetur, ad quam duritiem evitandam admittitur compensatio ipso jure, ut dixi *supra num.*431. & facta compensatione, dicitur facta solutio, per ea, quæ scripsi *supra sub num.* 48. & facta solutione, remanet extincta hypotheca, ut dixi *supra sub num.* 410. *&* 412.

Confirmatur hæc extensio, & consequenter li- 438
mitatio extensa, quia secundum opinionem mercatorum; creditor consequitur solutionem, non solum per viam compensationis, quamvis sit creditor posterior, seu secundus, ut dixi *supra num.* 417.424. *&* 437. sed consequitur etiam per viam retentionis pignoris, siquidem secundus creditor præfertur primo in pignore, quod sibi datum est à debitore, quia secundus creditor non aliter credidisset, & æquitas mercaturæ non videtur tolerare, quòd remaneat deceptus, *Strach. de decoct. tit. qui pot. in bon. decoct. habeant. num.* 11. *to.* 6. *par.* 1. *fol.* 328. & Hebræi non aliter essent tuti in pignore, nisi præferrentur anterioribus creditoribus.

Declara primo hanc extensionem, ut totum id, 439
quòd creditor retineret, seu compensaret pro computo alterius, seu aliorum, teneatur distribuere ad ratam, ut Genuen. *stat. lib.* 4. *c.*14. *in fine initii.*

Exemplifica eandem extensionem, & declarationem. Tu dedisti mihi scutos 100. ad cambium, sed in isto cambio habes nudum nomen tantum, cum vere spectet ad Petrum, & quando dedisti mihi ad cambium, ego feci litteras cambii, quibus mandavi Titio, ut dictos scutos 100. sic te jubente, solveret Francisco; unde nec tu qui dedisti ad cambium, nec Franciscus, cui litteræ solvendæ sunt, habetis aliud, quam nudum ministerium, seu nomen: Evenit postea, quòd antequam Titius meus mandatarius acceptaverit meas litteras, seu antequam Francisco solverit, Petrus, ad quem, ut dixi, spectant dicti scuti 100. & eorum cambium, & utilitas, fit effectus non solvendo, & consequenter Franciscus non possit à Titio exigere, sic disponente *statuto, infra citato*, sed possit solum, & teneatur protestari litteras contra me, qui eas scripsi; sed tu, qui mihi dedisti cambio, bene poteris exigere à Titio meo mandatario, si velit eos solvere, vel exiges à me ipso; & quando tu rema-

remaneas creditor Petri ad quem spectant dicti scuti 100. poteris retinere, & compensare pro concurrenti quantitate, sive is creditor pro te ex aliquo contractu, tecum gesto, sive pro computo aliorum, ut quia Petrus sit debitor tui debitoris: Quod si tu non remaneas creditor dicti Petri, vel supersit aliquid facta compensatione, tunc exactio totius, seu residui spectabit ad alios creditores Petri. Sed est advertendum, quod si in litteris cambii, quas tibi feci, fuit expressum, quod dicti scuti 100. seu inquam, illorum remissa spectat ad Petrum, & ego, qui illos cambio accepi, sum etiam creditor dicti Petri, tunc non tu, qui dedisti cambio, sed ego, qui accepi potero ante omnes retinere, & compensare pro concurrenti quantitate, in qua pro me, vel pro computo aliorum sum creditor; ita tamen, quod teneat repartiri, & distribuere ad ratam: sed si ego non sum creditor, tunc exactio, & compensatio spectat in totum ad te, qui dedisti cambio, & totum hoc exemplum habent Genuenses *in statut. li.4. c.14. §. si quis il 1.* cujus statuti dispositionem, tanquam juris communis interpretativam, & mercaturæ amicam, ubique amplectendam censerem.

440 Infero ex ista exemplificatione, quod *statut. in d. §. si quis il 1.* non procedit, disponendo, sed exemplificando, seu exponendo initium *d.c.14.*

441 Declara secundo, ut si ex prædictis litteris cambii, de quibus locutus sum sol. *in exemplificatione num.* 439. seu ex alia scriptura, appareat saltem per dies quindecim ante decoctionem debitoris, ad quem spectent pecuniæ datæ ad cambium, seu aliæ merces, & ita etiam reperiretur annotatum in libro illius, qui assignationem de prædictis fecisset, tunc jus exigendi, compensandi, & retinendi competat primum illi ad quem ex dicta annotatione constaret, dictas pecunias pertinere, ut *in eod. statut. lib.* 4. *c.*14.§. *verum il* 1.

Et hæc de prima limitatione, posita *supra num.* 417.

442 Limita secundo, ut non procedat, quando debitor solvisset creditori posteriori, etiam non hypothecario, quia tunc creditor anterior, quamvis etiam hypothecarius, & alias potior, non posset à posteriori avocare pecuniam, bona fide solutam, & consumptam; quia si aliter servaretur, totus mundus esset in litibus, & mercatores à contrahendo deterrerentur, ut fuisset resolutum in conf. *Neapol.* re plene discussa, refert *Affl. dec.* 190. *pulchrum. num.6. & 7.* hæcque resolutio placuit deinceps Consilio, & secuti sunt, & sequuntur alii, quos citat *Flam. Cart. decis.* 19. *pulchrum sub num.6.* Genuenses eam amplexi sunt in *stat. lib.4. cap.7. §. penult.* & amplexi erant antea in stat. antiquo, quòd citat *Paris. consil. 69. si juris. nu. 4. lib.* 4.

Quamvis contra Consilii Neapolitani decisionem, multis adductis rationibus, teneat *Stracch. tract. de decoct. par. ult. sub numer.* 30. *& seqq. vers. sed licet junctis num. præced.* 26. *& seqq. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 329. quem sequitur *Ursil. in annot. ad Affl. dicta dec.* 190. *sub num.* 5. *vers. & licèt & num. seqq.* & forsan de rigore juris hæc contraria sententia est verior, per ea quæ allegant ipsimet *Affl. dec.*190. *num.2. & seqq. & Paris. d. consil.69. num.1.*

443 Extende hanc limitationem, ut in Rep. Genuæ procedat non solum in solutione, pecuniæ, ut locutus sum in hac limitatione, sed procedat etiam in cessione, & datione in solutum nominis debitoris, seu delegatione, posteriori creditori bona fide factis; quia tunc creditor anterior, qui habebat hypothecam anteriorem, & potiora jura in illo eodem nomine, non poterit ab illo posteriori creditore avocare illud nomen, sic disponente *d. statut. cap.7. §. penult. lib.* 4. & scribunt super eo *Paris. d. consil.69. num.* 2. *& seqq. vers. tamen considerata* additis iis, qui dicit postea *num.* 7. *& seqq. vers. quo stante. lib.*4. à quo *Flam.Cur. d. dec.* 19. *per totam*, mutuo integram illam decisionem in substantia accepit, quibusdam paucis mutatis & additis, firmando hanc eadem extensionem.

Ratio hujus extensionis est, quia quicquid sit 444
in puncto juris, de quo vide *Paris. d. conf. 69. num.* 1. *& Cartar. d. dec.19.num.3. vers. sed omissa.* statutum æquiparat solutionem, & dationem in solutum nominis debitoris; & non sine ratione, cum cessio, & datio in solutum habeat naturam solutionis in pecunia numerata, ut sequuntur *Paris. d. conf.* 69. *num.* 7. *& seqq. & Flam. Cart. dec.* 19. *num.* 7. & inter mercatores admittitur ejusmodi solutio, ut latè scripsi *supra sub num.* 244. *&* 245.

Sublimita eandem limitationem, & extensio- 445
nem, ut non procedant in solutione, & donatione in solutum, factis non bona fide, quia ejusmodi solutio & datio in solutum non tenent, & Doctores, & statutum allegati *supra num.*442. *& seqq.* loquuntur de solutione, & datione in solutum, factis bona fide.

Exemplifica hanc sublimitationem in solutione seu datione in solutum, factis à decocto post decoctionem, vel paulo ante; nam consueverunt mercatores, cum jam conturbandi consilium inierunt, se aliquibus creditoribus gratiosos reddere, quibus & si in diem debeant, præsenti solvunt, vel quamvis alios habeant creditores privilegiatos; quæ solutiones, uti in fraudem aliorum creditorum factæ, revocantur, *Stracch. tract. de decoct. par.*3. *num.*28. *tom.*6. *par.*1. *fol.*317. & ideo *statutis Genuen. lib.* 4. *cap.*7. *de decoct.* §. *secuta declaratione, & §. cessiones.* uberius providetur: quod cessiones, dationes in solutum, & aliæ dispositiones bonorum, factæ per debitorem ad favorem alicujus, seu aliquorum ex suis creditoribus intra quindecim dies, immediate antecedentes diem rupturæ, & habeantur pro non factis: *statuta* vero *Urbis lib.* 1. *c.* 114. licet non ita copiose provideant, disponunt tamen, quod alienatio cujusvis generis, sive post decoctionem, sive ante decoctionem, facta ab eo, qui erat decoctus, vel communiter habeatur pro decocto, licet adhuc non latitaret, præsumatur simulata, & ideò revocetur: ad probandum autem, quòd communiter haberetur pro decocto tempore alienationis, mandant sufficere publicam famam, & communem opinionem: & quòd disponunt in alienatione, facta ab ipso decocto, & fallito, extendunt ad alienationes factas ab habentibus causam ab eo.

Amplia, declarando hanc exemplificationem, ut 446
paria sint, esse ruptum, ut absentem, seu latitantem, ut *in dictis* §§. sed non sunt paria, seu decoctus, & cedere bonis, cum quis possit esse decoctus & tamen non cedere bonis, *Vinc. de Franch. dec.* 55. *vera est num.* 4. *par.* 1. item paria non sunt, esse decoctus, & esse non solvendo; cum decoctus dicatur is, cui bonorum administratio est interdicta, at ei, qui non est solvendo, non est interdicta administratio *Franch. d. dec.* 55. *num.*2. *&* 3.

SUM-

SUMMARIA.

Pœnitentia locum non habet in litteris cambii, altero ex contrahentibus invito, n. 447.
Ampliatur primo, etiam si ageretur de rescissione partis contractus, n. 448.
Ampliatur secundo, præsertim post acceptatas litteras, n. 449.
Limitatur primo, ut non procedat in litteris cambii, non dispositivis, n. 450. Declaratur, ibidem.
Limitatur secundo, quoad revocationem adjecti, &c. n. 451.

447 QUæro XVIII. an in contractu cambii post datas litteras sit licita pœnitentia, altero contrahente invito?

Respondeo, quod non, quia contractus cambii sit ad utriusque contrahentis voluntatem, & ideo nisi utriusque concurrat voluntas, non potest rescindi, *Bald. consil.* 348. *seu* 349. *factæ fuerunt, n.* 2. *in fi. & n.* 3. *lib.* 1. *Joan. Bapt. Cavat. tracta. de camb. tit. de solutione in loco ad quem fol.* 230. & ita, loquendo in litteris dispositivis, scribit *Bald. in rubr. vers. quæro circa hoc C. constit. pecun.* quem sequuntur *Soc. cons.* 68. *in causa quæ vertitur, in princ. vers. quæ etiam lib.* 3. *Foller. ad Maran. in spec. part.* 6. *act.* 6. *n.* 47. *vers. etsi dispositivas, fol.* 368. *Curt. Jun. cons.* 132. *habita diligenti, num.* 2. *vers. indignum, & Joan. Bapt. Cavat. d. tractat. de camb. tit. de litteris, vers. quæro an litteræ cambii revocari, fol.* 224. & hæc est conclusio communis: & quod contractus cambii fiat non gratia unius, sed gratia utriusque, scribit *Rot. Genuen. dec.* 32. *cum alias sub num.* 5. quam sequitur idem *Cavat. d. tractat. de camb. tit. de cambio sicco, in fi. fol.* 223.

448 Amplia primò hanc conclusionem, ut procedat, etiam si ageretur de rescissione, non omnimoda, sed in parte, puta, quoad locum destinatæ solutionis; quare si fecerim depositum in banco Venetiarum, & fecerim fieri mihi litteras cambii, ut mihi depositum reddatur Paduæ, & priusquam deferam litteras, pœnitentia ductus, redeam ad banchum, ut faciat mihi alias litteras, non ad Paduam, sed ad aliam Civitatem, aliàs instem, reddi mihi depositum; ego non sum audiendus, quia banchum Venetiarum non cogitur mutare litteras, si verisimiliter illæ effectum habituræ sint, secus si effectum habituræ non essent, *Foller. ad Maran. d. act.* 6. *n.* 52. *fol.* 387. quem sequitur *Jo. Bapt. Cavar. d. rub. de litteris, vers. quæro an mercator. fol.* 224. *in fi.* nam mercatorum, & campsorum scriptura habetur pro sententia, & sua fide transit in rem judicatam, idest, in soliditatem firmitatis, & irrevocabilitatis, *Bald. cons.* 348. *seu* 349. *factæ fuerunt, n.* 4. *lib.* 1. & ideo mercatorum scripturæ convenit illud, *quod scripsi, Bal. d. consil.* 348. *num.* 3. *in ultimis verbis.*

449 Amplia secundo, ut multo magis procedat, quando litteræ cambii essent jam acceptatæ, quia tunc non posse revocari, scribit *Plut. dec.* 126. *die* 4. *junii num.* 2. 3. & 4. tum quia eo ipso, quod is, cui mandatur ut solvat, acceptat litteras, seque creditori debitorem constituit, is, qui scripsit litteras, videtur solvisse, & per consequens liberatus; tum quia alias videretur remanere illaqueatus duplici obligatione: prima, ad favorem ejus, cujus esset debitor: secunda ad favorem ejus, qui litteras acceptavit.

Limita primò, declarando eandem conclusionem, ut procedat in litteris dispositivis, in quibus loquitur, secus si litteræ non sint dispositivæ, sed sint mandatariæ, quæ propterea revocari possunt, *Bald. in rubr. n.* 12. *in fi. vers. secundo circa hoc. C. de constit. pecun. & Curt. Jun. d. cons.* 132. *sub num.* 2. & latius *sub num.* 6. *vers. nec obstat*, quare, si ego convenirem tecum faciendi tibi litteras cambii, dirigendas Petro, & ab eodem, uti meo institori, solvendas, & Petrus gestorio nomine se obligat solvere litteras ei mittendas; ego possum & meam, & Petri obligationem revocare, quia procuratorem possum ad mei libitum revocare: sed si convenissem de litteris dirigendis, & solvendis à Petro proprio nomine, & is ita se obligasset, ego non possum revocare, *Soc. cons.* 68. *in causa, in princ. vers. quæ etiam & num.* 1. *lib.* 3. Item, si ego in litteris, quas scriberem, non me obligarem, neque dispositive scriberem, sed solum dicerem, *solvere placeat*, possem istas litteras revocare, *Rot. Genuen. dec.* 10. *Hieronymus, num.* 14. & 15. adde alium casum, de quo loquitur *Curt. Jun. d. cons.* 132. *sub n.* 6.

Hæc limitatio, cum pace Doctorum, à quibus initium sumpsit, obscurat, non dilucidat, quia videtur partim falsa, & partim inepta: falsa, quia etiam in litteris dispositivis potest scribens dare ordinem suo procuratori, ut solvat litteras, & ordinem deinde revocare, si sit datus gratia scribentis, ut dixi *in seq. declar.* videtur etiam inepta, quia ubi volumus dicere, procuratorem posse revocari, inepte videmur dicere, litteras esse mandatarias, seu non dispositivas, cum habeamus terminos magis proprios, & faciliores; unde hæc limitatio videtur inanis.

Retenta tamen ea, talis qualis sit.

Declara eandem, ut procedat quoad mandatarium, quem mandans potest à litteris cambii removere, si in litteris sit appositus, uti mandatarius & procurator gratia mandantis; secus, si sit appositus gratia creditoris, qui dedit cambio, per ea, quæ dixi *in seq. limit.* secus etiam, quoad contractum cambii, initum per eum, qui dedit, & qui accepit cambio; quia quoad contractum indistinctè procedit conclusio, firmata *supra n.* 447.

Limita secundo quoad revocandum eum, qui 451
est adjectus litteris cambii, gratia creditoris tantum, vel gratia debitoris tantum, quia, cujus gratia est adjectus, is potest, reintegra revocare, ut secutus sum *infra gl.* 7. *n.* 80.

Diutius in hujus gloss. quam in aliarum materia volui resistere & quasi lento, & non currenti procedere gradu, memor vulgaris dicti, cujus meminit etiam *Rot. Genuen. dec.* 1. *sub n.* 37. *al pagar non esser currente*; cujus tamen dicti observantia, sicut est laudabilis, quando debitum vel non est clarum, vel habilitas personæ, cui solveretur, esset dubia: ita ex opposito, quando debitum est clarum; & is, cui solvitur, rectè solvitur, est apud spectatæ fidei viros vituperabilis, inter Christianos sinceræ religionis peccaminosa, & apud omnes condemnabilis, si ex inexcusabili mora procedat, creditorique sit nociva: quia tunc tarde solvens, nimis debito solveret.

§. 2. Gloſſ. 6.

Per queſta prima.

SUMMARIA.

Mercatorum ſtylus in litterarum cambii ſcriptura eſt conciſus, n. 1.

Litteræ cambii quot pro unico cambio ſcribantur, n. 2. *Et quare plures ſcribantur*, n. 3.

1 QUæro I. quid ſignificent iſta verba, *per queſta prima*, præſertim, cum ſubſtantivo careant?

Reſpondeo, quod ſignificant pluralitatem litterarum datarum, aut forſan dandarum, & inter eas, has eſſe in ordine primas, nam illud ſubſtantivum, *lettera*, de conciſo mercatorum ſtylo, brevitati ſtudentium, uti ſubintellectum, ideoque non neceſſarium, omittitur, maxime cum ſequatur illa qualitas, *de cambio*, ſunt tamen aliqui mercatores, qui omiſſa hac forma ſcribendi, *per queſta prima*, *ſeconda*, & faciendo etiam plures litteras, dicunt, *pagate una ſol volta.*

2 Quæro ſecundo, quot creditori, cui ſolutio facienda erit, dari debeant litteræ cambii?

Reſpondeo, de iſtis litteris faciendis non eſſe determinatum certum numerum, quia earum pluralitas debitori, eas facienti, non nocet, & creditorem, cui facienda eſt ſolutio, relevaret ab onere probandi cambium, ſi primæ, aut ſecundæ perderentur litteræ: dixi, quod facienti non nocet, quia unicis litteris præſentatis, reliquæ nullam habent vim.

Uſus tamen invaluit, ut ſoleant fieri tres litteræ, *Bal. conſil.* 348. *factæ fuerunt*, *ſub n.* 3. *verſus finem*, *ibi*, *præterea dicit*, *lib.*1. & ſolent etiam fieri quatuor, vel quinque, & omnes fiunt ſub unica verborum formalitate, ut dixi §. *præced. q.* 5. *ſub n.* 44. *verſ. advert. ſecundo*, *& n.* 73. *&* 74. ubi videas, & ita intelligas, quod ſcribit *Joan. Azor. de inſtit. moral. part.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. quæſt.* 4. dicens, quod ſolent binæ litteræ mitti, ut ſi fortè primæ perierint, ſecundæ perveniant, nam, ut dixi, poſſunt fieri plures, & non omnes mittuntur eodem tempore, ſed dantur ei, qui eſt creditor litterarum, ut ſi primæ, quas miſerit, perirent, mittat poſtea ſecundas.

3 Quæro tertiò, ad quid fiant tot litteræ cambii de eodem contractu cambii?

Reſpondeo, fieri principaliter, ne fides cambii contracti pereat, & ſecundario, ne creditor, amiſſis, ſeu interceptis primis, vel ſecundis litteris, cogatur redire ad debitorem, qui alias faciat: ut innui etiam *num. præced.* ſicut enim notarius ex inſtrumento orientali, penes ſe exiſtente, poteſt, & debet partibus petentibus dare plures copias, ut ſecutus ſum *in meo tractat. de judic. cauſ. &c. lib.* 2. *cap.* 11. *nu.* 527. *&* 538. ita etiam, qui accipit cambio, poteſt, & debet petenti dare plures litteras, quia omnes ſunt veluti copiæ authenticæ primarum litterarum, & qui plures petit, conſulto agit: quia aut de contractu cambii conſtat per publicum inſtrumentum, & tunc quamvis creditor, etiam litteras cambii amiſſis, ſit cautus de cambio, nihilominus, ad evitandos labores faciendi fieri alias litteras, caute alias ab initio eodem tempore facit fieri: aut conſtat ex librifmet ipſius debitoris, & tunc ſimiliter cautius aget, habendo plures litteras: aut conſtat ſolum per ipſas litteras, & tunc cautiſſime facit: imo iſto caſu, & omni alio, quo de cambio non extaret publicum documentum, debet ſemper penes ſe habere plures litteras, ut unicis perditis litteris, aliæ non deficiant.

De litteris cambii, an indiſtincte obligent, ſcripſi *in gloſſ. præced. n.* 450. *& infra gloſſ.* 9. *n.* 6. *&* 7. Litteris cambii amiſſis, quid agendum, dixi *gloſſ. præced. n.* 348. *& ſeqq.* De aliis quæſtionibus, ad litteras cambii pertinentibus, ſcripſi *ead. gl. præced.* ideo hic non repeto.

§. 2. Gloſſ. 7.

à Franceſco.

SUMMARIA.

Litteræ cambii cui ſint ſolvendæ, n. 1.

Adjecto ſolutioni litterarum cambii recte ſolvitur, n. 2. *Iſque actione mandati tenetur reſtituere, quod ſibi fuit ſolutum*, n. 38.

*Solvens adjecto de mandato debitoris, habet actionem mandati contra debitorem, ſub n.*3. *Solvendo, liberat debitorem, n.* 4. *&* 36. *Liberatque ipſo jure, eod. n.* 36.

Adjectus ſolutioni litterarum cambii, an poſſit proteſtari litteras, &c. n. 6. *ſub n.* 7. 50. *& ſeqq.*

Adjectus ſolutioni non poteſt in judicio cogere debitorem ſi adjectus haberet penes ſe ſcripturam debiti, n. 41. *Etiam ſi ſtipulatoris interſit, ut ſolvatur adjecto*, num. 42. *Et etiam ſi adjectus ageret procuratorio nomine n.* 43. *Et quid, ſi probaret, ſcripturam, in qua eſt adjectus, fuiſſe ſibi à ſtipulatore traditum*, num. 44. *& ſeqq. Ampliatur ſecundo, ut neque poſſit proteſtari litteras proprio nomine*, n. 47. *Secus ſi proteſtetur nomine ſtipulatoris*, n. 48. *Limitatur primo, quando adjectus eſſet etiam procurator ſtipulatoris, quia nunc poſſet debitorem cogere ad ſolvendum*, n. 53. *Idem, ſi ei eſſent ceſſæ actiones, ſive eſſet factus procurator in rem propriam*, n. 54. *Limitatur ſecundo, quando debitor in apodiſſa obligavit, ſe ſoluturum cuicunque illam exhibuerit*, n. 55. *& ſeqq. & n.* 60. *Rejecta opinione contraria*, n. 59. *Extenditurque hæc limitatio, etiamſi adjectus non probet apodiſſam fuiſſe ſibi traditam à creditore*, n.60.61. *&* 65. *Rejecta opinione contraria*, n. 62. *& ſeqq. Et etiam ſi non ſit nominatus in ſcriptura*, ſub n. 65. *Sed an adhuc debeatis agere nomine procuratorio*, n. 66. *Limitatur tertio in adjecto ſolutioni litterarum cambii, quia is poteſt proteſtari, & agere in judicio, &c. nu.* 67. *& ſeqq.*

Contrarium, quod non poſſit agere, n. 73. *&* 74. *Reſtringitur hoc contrarium in duobus caſibus, in quibus poterit agere*, n. 75. *&* 76.

Adjecto ſolutioni nulla acquiritur obligatio, & qui dicatur adjectus, ſub n. 8.

Adjecti uſus eſt valde utilis mercaturæ, ſub n. 33.

Adjectus fit per alternativam, & non per copulam, ſub n. 35.

Adjectus ſolutioni, ne fruſtra ſit adjectus, debet poſſe ſolutionem recipere, n. 32. *&* 33.

Revocare ſolutioni adjectum, ſeu procuratorem, an, & quando liceat, n. 77. *& ſeqq.*

Adjectus ſolutioni, cujus gratia cenſeatur in dubio adjectus, n. 79. *&* 80.

Stipulari alteri nemo poteſt ex regula, ſub num. 8. *& ſeqq. Reſtringitur hæc regula*, ſub n. 11. *& ſeqq. ſub n.* 17. 20. *& ſeqq. Declaraturque reſtrictio*, n. 18. *& ſeqq.*

Nota-

Notarius potest stipulari pro alio, sub n. 11. vers. restringe. Potestque stipulari pro alio, etiam si iste alius sit inhabilis ad stipulandum, ideoque potest stipulari pro pupillo, n. 12. Pro infante, n. 13. Pro non nato, n. 14. Pro absente, n. 15. Et pro quovis alio, n. 16.

Declaratur, quando notarii stipulatio sufficiat ad validitatem stipulationis, & quando non, n. 18. & 19.

Et ex notarii stipulatione acquiritur actio sine cessione, n. 31.

Notarius in actu stipulationis pro alio reputatur servus illius, pro quo stipulatur, cum sit persona publica, n. 17. in fine.

Stipulari quisque potest pro alio, idest, nomine alterius, n. 20.

Declaratur primo, ut stipulans pro alio, acquirat obligationem naturalem, n. 21. & seqq.

Declaratur secundo, ut acquirat sibi, & non illi, pro quo stipulatur, n. 25.

Declaratur tertio, ut possit stipulari pro alio, concipiendo verba obligatoria in personam ipsius stipulantis, secus si conciperet in personam illius, pro quo stipulatur, n. 26.

Declaratur quarto, ut quamvis obligatio naturalis acquiratur stipulanti, tamen effectus pertinent ad eum, pro quo est facta stipulatio, n. 27.

Ideoque stipulator potest illi naturalem obligationem cedere, n. 30.

Imo tenetur cedere, n. 28.

Qui sint effectus hujus naturalis obligationis, n. 29. & 30.

Stipulatio est inventa, ut stipulans acquirat, quod sua interest, unde inutilis est stipulatio, si stipulantis non interfit, sub n. 9.

Stipulari potest pro nobis, qui nostro juri subjectus est, sub n. 17.

Stipulatio copulativa pro se, & adjecto, licet sit nulla quoad adjectum, tamen remanet valida, quoad stipulatorem, n. 34. & 35.

Jus accrescendi non habet locum in contractibus, sed habet locum jus non decrescendi, n. 35.

Utile per inutile non vitiatur, n. 35.

Procurator ad recipiendam solutionem quid possit facere, n. 49. Et quid procurator ad exigendum, n. 58.

Obligatio non potest nobis acquiri, nisi per personam, quæ nostro juri subjecta sit, n. 10.

Quare ab his, qui sub nostra potestate non sunt, nobis acquiri non potest, n. 17.

Solvere proprio creditori, vel solvere alteri de creditoris voluntate, paria sunt, n. 37.

Mandatarius debitoris non cogitur acceptare litteras mandatoris, n. 5.

1 QUæro I. an litteræ cambii sint necessario solvendæ ipsimet creditori, qui dedit cambio, prout solvendas esse conjecturare quis posset ex formula istarum litterarum, dum mandant, solvi Francisco, quem creditorem esse litterarum cambii patet per illa verba sequentia, *per la valuta di contanti da lui*, quarum litterarum formulam habes integram *supra hoc eodem* §. *gl.* 1. *initio*.

Respondeo, quod non, sed erunt solvendæ, vel ipsi, vel ei, cui creditor, & debitor in litteris concordaverint: quare si litteræ solvendæ sint sibi ipsi, ipsius nomen erit ponendum in litteris, sin minus, ponendum erit nomen illius, cui solvi debent, ut latius adverti §. *præced. q.* 5. *n.* 75. & 76.

2 Quæro secundo, an debitor litterarum cambii, seu ejus procurator debeat solvere adjecto solutioni litterarum absque eo, quod adjectus doceat de mandato speciali ad exigendum?

Respondeo, quod potest ei solvere, & solvendo, recte solvit, ut dixi *infra num.* 36. *versic. secundus*, sed judicialiter, & invitus ab adjecto sine sufficienti, & speciali mandato ad lites, cogi non potest, per ea, quæ dixi *infra n.* 39. *versic. tertius.*

Pro absoluta tamen hujus responsionis intelligentia, & pro multarum difficultatum, quæ circa hanc responsionem possent oriri, resolutione, distinguo in primas duas litterarum formulas.

3 Prima formula est, quando scribens litteras cambii, non committit sibi ipsi, ut eas solvat, sed committit alteri, ut in tenore litterarum, quas glossamus *in hoc secundo* §. & solutio est facienda non Francisco, qui dedit cambio pecunias, sed est facienda Seio, qui dicitur adjectus, & veluti mandatarius ipsi Francisci, ut dixi §. *præced. quæst.* 5. *num.* 75. hæcque formula proprie convenit cambio, & est in frequenti usu: & in hac formula adhibeo quatuor inspectiones. Prima inspectio est, an procurator, seu mandatarius debitoris, solvendo Seio adjecto, recte solvat quoad obligandum debitorem mandantem, & in hac inspectione nulla cadit dubitatio, quod recte solvat, quia servat mandatum, & consequenter mandans obligatur ei actione mandati, sive hic adjectus, cui solvit, habeat mandatum ad exigendum, sive non. 4 † Secunda inspectio est, an recte solvat, quoad liberandum ipsum debitorem mandantem ab obligatione, & debito, quo tenebatur creditori, & similiter dico, quod recte solvit, ex quo adjecto recte solvitur, ut secutus sum *infra num.* 36. 5 † Tertia inspectio est, nunquid Franciscus, qui est creditor, seu ejus mandatarius, qui est Seius, & qui dicitur adjectus solutioni, possit agere contra mandatarium debitoris, ut acceptet, & solvat litteras, & concludo sine ullo initio dubitandi, quod non, quia mandatarius debitoris non est aliquo modo obligatus, & ideo, an velit, vel nolit solvere, pendet à mera ejus voluntate. 6 † Quarta inspectio est, an adjectus solutioni, mandatario debitoris ei non solvente, possit protestari litteras contra debitorem, quamvis non habeat mandatum speciale ad exigendum cum clausula ad lites, & in hac inspectione concludo, quod adjectus potest protestari, ut explicavi *infra numero* 48. & 52.

Sed ubi litteræ redierint protestatæ ad Civitatem, in qua fuit contractum cambium, nunquid adjectus solutioni possit ibi convenire debitorem ad solvendum, *vide infra n.* 67. & *seqq. n.* 74. & *seqq.*

7 Secunda formula litterarum est, quando debitor cambii scribit litteras sibimet, ut eas solvat, cum velit ipse accedere ad nundinas, ut dixi §. *præced. q.* 5. *sub num.* 75. & *infra* §. 6. *gl.* 1. *sub n.* 2.

Et licet ista formula videatur exorbitans à natura omnium litterarum, & ideo etiam à natura litterarum cambii, siquidem litteræ sunt scribendæ alteri personæ, quam sibi ipsi, quia scribere ad se ipsum videtur quid stultum, per ea, quæ dixi *d. glo.* 1. *sub n.* 2. tamen demus hanc formulam, quia in effectu ea utuntur negotiatores cambiorum, sed, ut evitent exorbitantiam, fingunt duas personas ejusdem nominis, ut dixi *d.* §. 6. *gloss.* 1. *n.* 89.

&

& 90. quare demus, quod illæ litteræ ad seipsum resolvantur effective in apodissa, cum obligatione solvendi tertio adjecto in solutione: & in ista formula non habent locum prima, & tertia inspectio, de quibus in præcedenti formula, *sub n.* 3. & 5. sed habet locum quarta inspectio, de qua *n.*6. nunquid scilicet adjectus, debitore non solvente, possit protestari litteras, seu contra ipsum agere ad solutionem, & concludo idem, quod conclusi in 4. *inspectione supra n.* 6.

8 Verum pro intelligentia materiæ adjecti, & pro firmiori ejusdem conclusionis doctrina, & resolutione, altius exordiendo, distinguo tres articulos.

Primus articulus, quem pro majori totius materiæ intelligentia præmitto, est, quinam dicatur adjectus, & quare quis dicatur adjectus solutioni, & non obligationi?

In hoc articulo, omissis descriptionibus, seu definitionibus, quas tradunt *Jas. & Strach.* qui eum citat *tract. de adject. part.* 1. *n.* 29. & *sub n.*31. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 384. facio duas conclusiones; de prima nunc, & de secunda *infra n.* 32.

Primò concludo, adjectum solutioni dici eum, cui ex contractu, seu stipulatione, in qua est adjectus, nulla acquiritur obligatio: quia nemo alteri stipulari, *l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, *ff. de verbor. oblig.* & §. *alteri, instit. de inut. stipulat.* & hanc esse regulam receptissimam, & omnibus notissimam, scribit *Tiraq. tractat. de jur. constit. possess. limit.* 30. *sub num.* 15. *versic. in hac tam magna*, *fol.*192. quem sequitur *Strach. d. part.* 1. *sub num.* 16. & esse regulam vulgarem scribit, & ampliationibus exornat *Mantic. tractat. de tacit. & ambig. convent. lib.* 14. *tit.* 27. *num.* 1. & ante eum copiose *Gabr. in conclus. lib.* 3. *tit. de verb. oblig.*
9 *conclus.* 1. *num.* 1. & *seqq.* † stipulatio enim, & obligatio sunt inventæ, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest, alias, si sua non interest, inutilis debet esse stipulatio, *dictis* §§. *alteri*, *supra citatis*, *Covar. in cap. quamvis, part.* 2. §. 4. *sub num.* 2. *de pact. in* 6. & *Mant. d. lib.*14. *tit.* 28.
10 *sub num.* 47. *versic. tertio accedit.* † unde succedit alia juris regula, quod per liberam personam, quæ juri nostro subjecta non sit, nulla potest nobis acquiri obligatio; nam cum acquisitio, quæ fit per stipulationem, fit artificialis, non debet ei superaddi hoc aliud artificium, ut factum unius reputetur factum alterius, quia esset multiplicare fictiones; ut sequitur *Strach. d. part.* 1. *n.* 16. & 17. *fol.* 383. & 384.

11 Hæc conclusio plures admittit restrictiones, de quibus *Bart. Paul. de Castr. Alex. Jas. & alii*, *in d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, *ff. de verb. oblig.* & *Mant. d. l.* 14. *tit.* 28. *num.* 1. & *seqq.* ubi eas cumulat usque ad quatuordecim: ergo unam, quæ est in frequenti usu, ideòque insignior, persequar.

Restringe igitur hanc conclusionem, ut non procedat in notario, quia ipse potest valide stipulari pro alio, *Bart. in d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *si stipuler alicui*, *sub num.* 3. *versic. & dicit fallen.* 3. & *Paul. de Castr. in d.* §. *alteri*, *sub* 6. *fall.* 1.
12 *Gabr. d. conclus.* 1. *limit.* 17. *num.* 95. † etiam pro inhabili ad contrahendum, & sic pro pupillo, *Tiraq. de tractat. de jure constit. poss. limit.* 30. *num.* 16. *versic. sunt tamen*, *num.* 23. 27. 29. & 30. *in quibus duobus nu. ult.* loquitur in pupillo, & probatur, *ex l.* 2. 3. & 4. *ff. rem pupill. salu. for.* nam in illis juribus disponitur, quod si pupillus sit absens, vel fari non possit, servus ejus stipulabitur,
13 &c. † potest etiam stipulari pro infante, *Tiraq. d. num.* 29. & 30. *pro impubere*, *Tiraq. ibid. num.* 31. † & pro nondum natis, sed nascituris, *Mant. d. lib.* 14. *tit.* 26. *num.* 9. *in* 3. *extens.* licet Bart. & 14
Jas. quos allegat, loquantur in patre, seu avo, & non in notario; † & potest notarius stipulari 15
pro absente indistincte, ut indistincte loquitur *Tiraq. d. num.* 23. † & demum potest stipulari pro 16
quibusvis, nullo ætatis discrimine considerato: & ita servari de consuetudine per totam Italiam, refert & sequitur *d. limit.* 30. *num.* 45. & 46. & quod hæc sit recepta sententia, & crebrior, & à consuetudine in tantum approbata, ut recte de ea dubitari non possit, scribit *Strach. tractat. de adject. part.* 4. *q.* 11. *n.* 1. *tom.* 6. *part.* 1. *fol.* 402.

Ratio hujus restrictionis est, quia sicut per 17
eos, qui sunt sub nostra potestate, acquirimus, *instit. per quas pers. nob. acquir.* ita etiam ii, qui sub nostra patria, vel dominica potestate sunt, nobis stipulari possunt, *d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, & *isto Paul. de Castr. n.* 6. *versic. & recollige istam ff. de verb. oblig.* sed notarius in hoc, uti publica persona, reputatur servus illius, pro quo stipulatur. Ergo.

Declara hanc restrictionem, ut os notarii re- 18
putetur pro ore illorum, qui per se stipulari non possunt, ut puta, quia nondum sunt nati, vel quia sunt infantes, qui fari non possunt, vel quia sunt absentes, qui stipulari non possunt, vel quia sunt pupilli, aut minores, qui stipulari nesciunt, sicque notarius repræsentat solum loquelam, & os istorum, qui carent loquela, & consequenter notarii stipulatio operatur solum effectum, quem operaretur propria stipulatio istorum inhabilium, supposito pro possibili, quod non natus, & infans possent fari, & quod absens esset præsens, sed alium effectum non potest operari, † quare si isti infantes possent fari, absen- 19
tesque essent præsentes, & stipularentur rem, nostro commercio non subjectam, & ideo stipulatio esset inutilis, utique æque esset inutilis, si pro eis stipularetur notarius, & proinde si daremus legem, quæ aliquo casu in stipulatione minoris requireret, certam solemnitatem, etiam pro re, quæ minori esset utilis, utique stipulatio notarii sine illa certa solemnitate esset inutilis, quia, ut dixi, notarius non facit aliud, quam repræsentare personam, & loquelam illius personæ, & sicut agens non agit, nisi in subjecto bene disposito, ut ex Philos. 2. *de anim.* sequitur *Bal. in cap. fi. de vit. & honest. cleric.* & ex eo *Troy. Malv. tractat. de canoniz. sanct. dub.* 3. *n.* 72. *tom.* 14. *fol.* 102. & probatur *ex l.* 2. *in fi. ff. de statu homin.* & subjectum non potest dici bene dispositum, quando lex illi resistit: ita etiam notarius, qui est quoddam agens, non potest stipulari in casu, quo lex resistit stipulationi.

Extende eandem restrictionem, sic declaratam, 20
ut non solum notarius possit stipulari pro alio, sed etiam quilibet alius, sed cum minori effectu, per ea, quæ scribit *Surd. dec.* 229. *verum est, sub n.* 12. *vers. nec obstat*, & *n.* 13. & nos explicavimus *in seqq. declar.*

Declara primo hanc extensionem, ut proce- 21
dat, quoad obligationem naturalem, quia alter alteri stipulando, acquirit sibi naturalem obligationem tantum, *gl. in l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, *in verbo*, *nihil interest*, quam *ibi* sequuntur *Bart. num.* 8. *vers. quæro an ex tali*, *Alex. sub n.* 7. *ibi*, *ego teneo opinionem glo. & Jas. num.* 20. *vers. in gl. in verbo, interest. ff. de verb. obl. Cov. in cap. quamvis, par.* 2. §. 4. *sub n.* 2. *de pact. in* 6. *vol.* 1. *fol.* 347. & *Mant. tract. de tacit. & ambig. convent. lib.* 14. *tit.*

tit. 28. *n.* 47. *versic.* 11. *& seqq.* & hanc esse communem opinionem testantur, & sequuntur *Alex. Jas. Covar. & Mant.* quem à contrariis defendunt Alex. & latius Jas. *in locis supra proxime citatis.*

22 Ratio hujus declarationis potest assignari duplex: Prima, quia jus civile, dum statuit, neminem posse alteri stipulari, fundatur in eo, quod stipulatio ad hoc sit inventa, ut unusquisque acquirat, quod sua interest, ut scripsi *supra sub n.* 8. *vers. primo concludo, & n.* 9. Sed istud fundamentum deficit in jure naturali, quia jus naturale in pactis, & conventionibus non respicit aliud, nisi ut fides data servetur, *Covar. d.* §. 4. *sub n.* 2. *& Mant. d. tit.* 28. *sub n.* 47. *versic. tertio accedit.* Ergo.

23 Secunda, quia, cum lex non assistat, neque resistat stipulationi, quam unus facit alteri, *Alex. & Jas. in locis supra proxime citatis*, remanet ex illa stipulatione consensus duorum, ex quo consensu oritur obligatio naturalis, *l.* 5. *in his* §. *Imperator. & l.* 95. *stichum*, §. *naturalis*, *ff. de sol. Alex. & Jas. supra citati.* † Quod autem lex non resistat, probatur ex eo, quod stipulatio alteri per alterum facta est valida, apposita pœna, & tamen si stipulatio prædicta esset contra legem, minime valeret adjectio pœnæ, quia ubi principalis contractus est nullus, & legi contrarius, etiam pœnæ appositione non tenet, *Covar. d.* §. 4. *n.* 3. *&* 4. & quod jure non tenet, nequit pœnæ vinculo alligari, testibus iis, quos secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *c.* 57. *num.* 6. & quod lex non assistat, patet, quia non assistit ratio, quam sectatur lex, videlicet, quod stipulatio sit inventa, ut quisque acquirat, quod sua interest, *Bart. in d.* §. *alteri, sub n.* 4. *ibi, sed legis ratio non assistit*, & hæc non assistentia rationis patet ex prima ratione, posita *supr. n. præced.*

24

25 Declara secundo, ut obligatio naturalis, quam *supra n.* 21. diximus acquiri ex alterius stipulatione, acquiratur non illi tertio, pro quo stipulans stipulatur, sed ipsi stipulatori, *Alex. in d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, *sub n.* 7. dicens (aut quæritur, an naturalis obligatio acquiratur stipulanti, & dico, quod sic, aut quæritur, an acquiratur ei, cui stipulatus sum, & dico, quod non) *& Jas. sub n.* 20. *ff. de verb. oblig.* dicens, communem esse sententiam, quod ex stipulatione, facta alteri, oritur naturalis obligatio ipsi stipulanti, & sentit *Mant.* quem retuli *nu. seq.*

26 Declara tertio, ut extensio procedat, quando verba obligatoria stipulationis concipiuntur in personam stipulantis, quia tunc oritur obligatio naturalis, de qua locutus sum *supra n.* 21. *& seqq.* ut puta: cum stipulationem sic concipio: *promittis mihi, quod dabis Titio centum*; secus quando verba obligatoria stipulationis concipiuntur in personam tertii, ut puta, *promittis Titio, quod dabis ei centum*, quia ista stipulatio est prorsus inutilis, *Alex. d.* §. *alteri*, *n.* 7. *versus finem, & Jas. sub n.* 20. *Bart. in d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *si stipuler alteri, initio, & n.* 1. dicens, stipulationem esse validam, si verba promissionis conferantur in personam stipulatoris, & verba executiva in personam alterius, etiam quod ipsius stipulatoris non intersit; secus si verba promissionis, & executionis, vel promissionis tantum dirigantur in absentem, quia tunc, inquit, stipulatio est nulla, *Gabr. in conclus. lib.* 3. *tit. de verb. oblig. conclus.* 1. *ampl.* 12. *n.* 19. *&* 65. dicens, etiam naturalem obligationem non oriri, quando verba obligativa, & executiva conferuntur in tertium, *Covar. in cap. quamvis, part.* 2. §. 4. *sub n.* 9. *versic. nono promittendum, de pact. in* 6. dicens, quod si verba ipsius promissionis non dirigantur in præsentem, stipulatio esset reprobanda: subdens, quod Jurisconsultorum auctoritates sunt intelectæ, ut loquantur, quando verba promissionis diriguntur in præsentem executionis autem in absentem, *Mant. tract. de tacit. & ambig. convent. lib.* 14. *tit.* 28. *num.* 50. *dicens*, quod in primo casu constat, me stipulantem voluisse mihi obligare promissionem, *Surd. decisio.* 229. *verum est*, *num.* 13. *in fine*, *& num.* 14. dicens, quod etsi alteri stipulari regulariter nemo possit, tamen inquit, hoc fallit, quando non solum obligativa, & promissiva, sed etiam executiva verba diriguntur in personam stipulantis: quia tunc, inquit, actio & obligatio stipulanti acquiritur: & loquitur Surd. non obligatione naturali, sed de obligatione simpliciter.

Declara quarto, ut quamvis obligatio naturalis acquiratur stipulatori, ut dixi, tamen effectus 27
hujus naturalis obligationis pertinet ad tertium, ad cujus utilitatem videtur facta stipulatio, *Bart. in d. l.* 38. *stipulatio ista*, §. *alteri*, *sub n.* 8. *ff. de verb. oblig.* dum ait, non est obligatus mihi naturaliter ad decem, sed est obligatus dare illi tertio, & sic pecunia non est mihi debita, *& Covar.* cujus verba in substantialibus retuli *nu. præcedenti*, & sentiunt *Jas. & Surd. citati n. seqq.* † Quapropter stipulator posset illi tertio cedere hanc naturalem obligationem, *Jas. in d.* §. *alteri*, *sub n.* 20. *versus finem.* 28

Imo secundum ea, quæ scribit *Surd. d. dec.* 229. *sub n.* 14. ista utilitas contractus, & stipulationis in tantum pertinet ad tertium, & non ad stipulantem, ut stipulans teneatur actionem illam cedere illi tertio, pro quo stipulatus est, & ad cedendum cogatur actione mandati, si sit procurator illius tertii, vel actione negotiorum gestorum, si non sit illius procurator.

Infero primò ex his declarationibus, quod stipulans, si ad ejus manus perveniret res, per stipulationem promissa, posset attenta naturali obligatione, illam retinere ut daret etiam tertio, ad cujus utilitatem stipulatus est, *Jas. in d.* §. *alteri, sub n.* 20. *ibi, huic fundamento respondeo*, & promissor, qui est dominus illius rei si per errorem juris illam stipulanti dedisset, non posset, stante naturali obligatione, eam quasi indebitam repetere, *Mant. tractat. de tacit. & ambig. convent. lib.* 14. *tit.* 28. *n.* 49. 29

Infero secundo, quod cum stipulator possit, seu teneatur illi tertio cedere hanc naturalem obligationem, ut dixi *supra num.* 28. *&* 29. ille tertius, stante cessione, posset compensare, & retinere contra promissorem, qui propterea ab eo uti in debitum repetere non posset, stante naturali obligatione. 30

Subdeclara, quod *supra n.* 27. *in* 4. *declaratione*, & in hac secunda illatione dixi de cessione, facienda illi tertio, pro quo est facta stipulatio, ut non procedat in stipulatione notarii; quia ex illa stipulatione quæritur actio sine alia cessione illi, pro quo notarius est stipulatus, *Surd. dec.* 229. *n.* 16. *in fi. & n.* 17. 31

Reliquas restrictiones, procedentes ex jure canonico, & ex juramento, ne nimis peregre proficiscat, omitto, tu eas poteris videre apud præfatos Doctores. Et hæc de prima conclusione, posita *supra sub n.* 8.

Secundo concludo, (& est potius ratio primæ præcedentis conclusionis, de qua *sup. d. n.* 8.) ideo eum, cui non est acquisita obligatio ex stipulatione, 32

in qua fuit incluſus, cenſeri adjectum ſolutioni; quia actus, qui poteſt ſtare fruſtratorius & non fruſtratorius, debet in æqua lance ſemper ſumi, ne ſtet fruſtratorius, unde dicimus, verba eſſe intelligenda in ſenſu, in quo operantur, & non in ſenſu, in quo ſunt ſuperflua, per ea, quæ in aliis terminis ſecutus ſum *infra* §. 7. *gl.* 3. *n.* 19. & 20. ſed illa adjectio, quoad acquirendam obligationem, eſt fruſtratoria, & inutilis, quia adjectus nullam ex illa ſtipulatione poteſt acquirere obligationem, per ea quæ dixi *ſupra ſub n.* 8. *verſic. primo concludo & n.* 9. & magis in terminis *infra*
33 *ſub n.* 39. † & quoad rectam ſolutionem, ut ei poſſit ſolutio recte fieri, eſt non fruſtratoria, ſed utilis, cum gratia promiſſoris, & creditoris commodo poſſit quis ſolutioni adjici, vel gratia unius ex ipſis, ut conſiderat *Strach. d. part.* 1. *ſub n.*30. *tom.* 6. *part.*1. *fol.*384. imo fieri hanc adjectionem, magno negotiatorum commodo ſtatutum eſt, ſiquidem mercatura vix exerceri poſſet, ſi adjecti conſtitui non poſſent, *Strach. ead. part.* 1. *n.* 26. *in fi. & n.* 27. *eod. fol.* 384. ergo illa adjectio debet remanere in hoc ſenſu, ut adjecto recte ſolvi poſſit, prout ita argumentando, ſcribit *Strach. d.part.* 1. *n.* 22. *& ſub n.* 26.

34 Infero hinc, quod ſi ſtipulatio ſit utilis quoad ſtipulatorem pro ſeipſo, non debet vitiari propter inutilem ſtipulationem, conceptam in perſonam alterius: quare ſi ſtipulatus ſim mihi, & Titio decem mihi debentur quinque, ſed Titio ni-
35 hil, §. *quod ſi quis inſtit. de inutil. ſtipul.* † quia ſtipulatio in perſona Titii nihil valet, & illa quinque, quæ Titius habere non poteſt, ego, quamvis ſimus re, & verbis conjuncti, jure accreſcendi non acquiro, cum jus accreſcendi non habeat locum in contractibus, *Strach. d. part.* 1. *ſub n.* 19. & 20. & quod jus accreſcendi regulariter non habeat locum in contractibus ſcribit & declarat *Soc. conſ.* 34. *viſa renuntiatione*, *num.* 6. *lib.* 4. & quod idcirco non habeat locum in feudo novo diviſibili, ſcribunt *Zaſ. tract. de feud. part.* 3. *n.* 8. *fol.* 305. *& part.* 8. *num.* 43. *fol.* 313. *Curt. Jun. tract. in* 3. *part.* 2. *part. princ. num.* 70. *& ſeqq. fol.* 61. *&* 62. *& Clar. in* §. *feudum*, *q.* 77. *initio & verſ. ſecundo principaliter*, & ita intelligas *Abb. in c. ult. num.* 8. *de feud. & Jo. Azor. de inſtit. moral. part.* 3. *lib.* 10. *in fi. c. ult. q.* 3. Sed ſuper hoc puncto, an jus accreſcendi habeat locum in contractibus, vide quæ citat *Salyc. in l. unica*, *q.*10. *ſub num.* 18. *C. quando non petent.* Item ſi ſtipulatus ſim disjunctim mihi decem, & Titio decem, ego habebo decem, & Titius nihil, & illa decem habebo non per jus accreſcendi, quia non habet locum in contractibus, ut dixi, ſed habebo per jus non decreſcendi, quod habet locum in contractibus, *Strach. d. n.* 20. ſed ego hujus illationis rationem facilius dicerem eſſe; quia in individuis utile per inutile non vitiatur, per ea quæ ſcripſi §. *præced. q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *num.* 59. *& ampl.* 20. *num.* 6. *& ſeqq.* ſed, ut ceſſent iſtæ difficultates, debet adjectus fieri per alternativam, non per copulam, *Surd. dec.* 229. *verum*, *num.* 29. ut puta, quia ego ſtipuler mihi, aut Titio decem: quo caſu ſtipulatio remanet valida quoad me, & Titius remanet adjectus ſolutioni, quia quando alternativa, ut in caſu iſto, ponitur inter perſonas, inter quas actus valere non poteſt, prout geritur, remanet validus, prout valere poteſt, *Strach. d. part.* 1. *num.* 22. *&* 24. & facit, quod ſcripſi §. *præcedenti*, *q.* 7. *part.* 2. *limit.* 7. *n.* 11.

Et hæc de primo articulo poſito *ſupra n.* 8.

Secundus articulus eſt, an debitor ſolvendo 36
ſua ſponte ei, qui eſt adjectus in litteris cambii, liberetur à debito, eo quod recte ſolvat: & concludo affirmative, quia recte ſolvit, *l.* 7. *ſed etſi filiofa.* §. *ſi mihi*, *ff. de conſtitut. pecun. l.* 56. *cum qui ita*, §. *quo ſibi*, *& l. fi.* §. *pupillus*, *in fi. de verb. oblig. l.* 12. *vero procuratori*, *ff. de ſolut. & liber. Strach. tractat. de adject. part.* 1. *n.* 43. *& ſeqq. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 385. & late *part. tit. quando adjecto ſolvi poſſit n.* 2. *verſ. regulariter*, *& n.* 9. *& ſeq. verſ. prædicta locum*, *fol.* 389. & liberatur ipſo jure, *Surd. dec.* 229. *verum*, *ſub n.* 8. hancque regulam *Strach. ubi ſupra* viginti octo ampliationibus exornat, & in propria facti ſpecie *part.* 4. *in fin. poſt. quæſt.* 15. *verſ. apud n.* 1. *fol.* 403. ubi ſequens Baldum, in tantum exiſtimat, adjecto in litteris cambii recte ſolvi, ut ſolum dubitet, & firmet in dubio præſumi negotium pertinere principaliter ad eum, qui numerat pecuniam; & poſtea ad eandem regulam *ead. part.* 3. *n.* 88. *& ſeqq. fol.* 393. ponit decem, & novem limitationes, quas omnes ampliationes, & limitationes prætereo; quia noſtro non inſerviunt inſtituto, & concluſio eſt ſatis clara, & in praxi dubitationem non recipit, ſive ille adjectus habeat mandatum ſpeciale ad exigendum ſive non habeat.

Ratio hujus concluſionis eſt, quia paria ſunt, 37
ſolvere proprio creditori, vel alteri de ejus voluntate, *l.* 11. *ſolutum*, §. *ſolutum*, *ff. de pign. actio. l.* 23. *ſi cum dotem*, §. *tranſgrediamur*, *ff. ſolut. matr. & l.* 4. *nihil intereſt*, *C. de ſolut. Strach. d. tract. de adject. part.* 1. *ſub n.* 27. *fol.* 384. *& Matth. Coler. tractat. de proceſſ. execut. part.* 2. *cap.* 2. *n.* 66. ſed adjecto ſolvitur de voluntate creditoris, quia ipſe ſolutioni eum adjecit: ergo, dum ſolvitur adjecto, dicitur ſolvi creditori, *Matt. Coler. d. cap.* 2. *n.* 77. † & reputatur procurator credi- 38
toris, ideoque tenetur ei reſtituere actione mandati, quod ſolutum eſt, *Paul. de Caſtr. in l.* 3. *non utique*, §. *item Julianus*, *ibi*, *ſed ſi ſolvitur adjecto*, *ff. de eo quod cert. loc.* & quod ſit veluti quidam procurator ſecutus ſum *ex Jaſ. inf. ſub n.* 77.

Tertius articulus eſt, an debitor non ſolum re- 39
cte ſolvat adjecto, *ut in præced. articulo*, ſed poſſit etiam contentioſo judicio invitus ab eo cogi ad ſolvendum, & concludo negative, quod adjectus non poteſt agere, quia adjecto nulla eſt acquiſita obligatio, *l. fi.* §. *pupillus*, *in fin. ff. de verb. oblig.* quare adjectus non poteſt agere, *l.* 7. *ſed etſi filiofam.* §. *ſi mihi*, *ff. de conſtit. pecun. gl. in* §. *plane*, *in verbo*, *ſcio*, *inſtit. de inutil. ſtipul. Rot. Genuen. dec.* 54. *vertente*, *n.* 4. *verſic. ſecundo dicitur*, *Flam. Cartar. dec.* 126. *hæredes*, *n.* 1. *&* 6. & ſatis probatur ex his, quæ ſcripſi *ſup. ſub n.* 8. *in* 1. *concl.* & late proſequitur *Strach. tract. de adject. part.* 1. *n.* 46. *& ſeqq.* junctis *n.* 43. *& ſeqq. tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 385. & cum de hoc ſit caſus legis, non eſſe ulterius inſiſtendum, ſcribit *Rot. Genuen. ubi ſup.* † & leges 40
in materia adjecti, ſeu de adjecto loquentes, remanere incorrectas, ſcribit *Imol.* quem ſequitur *Strach. d. part.* 1. *ſub n.* 22. *fol.* 384.

Ratio hujus concluſionis eſt, quia ſi adjecto nulla eſt acquiſita obligatio, impoſſibile eſt, ut habeat actionem, quia generatum ſine generante non datur.

Amplia primo hanc concluſionem, ut procedat, 41
etiam ſi adjectus haberet penes ſe ſcripturam, in qua ſtat adjectus, illamque in judicio produceret, quia illa habitio, & productio non ſunt apta ad acquirendum obligationem, & conſequenter remanet adjectus, qui nomine proprio non poteſt agere, per ea, quæ jam firmavi *ſupr. n.* 39. & in terminis hujus ampliationis intelligo *Cyn. in l.* 21. *ad probationem*, *ſub n.* 3.

n. 3. *ibi*, *juxta l. iſtam*, *C. de probat.* dum dicit, quod licet quis convenerit mecum, librum, quem penes eum depoſui, reſtituere cuicumque meas litteras deferenti, tamen deferens meas litteras, non poteſt librum exigere, licet tradens liberetur: intelligo tamen, quod non poteſt proprio nomine, ſecus autem nomine procuratorio per ea, quæ ſcripſi *infra n.* 55.

42 Subamplia primo hanc ampliationem, ut procedat, etiamſi interſit ejus, cui promiſſa eſt reſtitutio, quia nihilominus portans litteras, non poteſt proprio nomine exigere, *Cyn. ubi ſupra.*

43 Subamplia ſecundo, ut quis non poſſit agere, tanquam procurator nomine ſtipulatoris; quamvis produceret inſtrumentum illius ſtipulationis; quia ſola exiſtentia ſcripturarum penes aliquem non probat, illum eſſe procuratorem, per ea, quæ dixi remiſſive *infra ſub num.* 63. niſi debitor in ipſa ſcriptura ſe obligaſſet ſolvere cuique ſcripturam præſentaturo, per ea quæ dixi *infra n.* 55. *& ſeqq. & ſub n.* 65. *extenſ.* 2.

44 Subamplia tertio, ut quamvis adjectus produceret ſcripturam, probaretque ſcripturam illam fuiſſe ſibi à ſtipulatore, ideſt, creditore traditam: tamen adhuc non poſſet agere, etiam ſi vellet agere, tanquam procurator ſtipulatoris: & moveor, quia licet quis præſumeretur habere ſufficiens mandatum agendum, eo ipſo, quod penes ſe haberet ſcripturas pertinentes ad cauſam, pro qua vult agere, & probaret, illas ſibi traditas eſſe à principali, ut dixi remiſſive *infra n.* 63. tamen hoc eſt verum, quando illa traditio ſcripturæ ſit perſonæ, quæ in ipſa ſcriptura non habeat aliquod nomen, cui illa traditio poſſit applicari, quia tunc præſumitur ei tradita, ut ſit procurator, ſecus quando traditio ſcripturæ ſit perſonæ, habenti in ea nomen adjecti, ut in caſu noſtro, quia tunc illa traditio poteſt applicari, & correſpondere nomini, quod in ea habet, ſicque ut poſſit à debitore, ſponte ſolvente, exigere, & debitor poſſit ei tuto ſolvere.

45 Contraria opinio videtur communis, & ſervanda, quia illa traditio habet vim conſtituendi illum procuratorem per ea, quæ ſcripſi *infra n.* 55. *& ſeqq.*

46 Et maxime procedit hæc opinio contraria, quando appareret, quo animo ſtipulator tradidiſſet; quia tunc adjectus poſſet uti illa facultate, quam ſtipulator voluit ei dare, ut ſecutus ſum *infr. n.* 53. *& ſeqq. limit.* 1.

47 Amplia ſecundo, ut ſicut adjectus non poteſt proprio nomine agere ad conſequendam ſolutionem, ita etiam non poſſit proprio nomine proteſtari contra debitorem, quamvis habeat penes ſe ſcripturas: quia fruſtratoria eſt proteſtatio, quæ proteſtanti actioni non innititur, & voces, quorum non intereſt, exaudiri non debent, & proteſtatio admittitur, ut proteſtantis jus conſervetur, ſed adjectus non habet jus, quia ſive ſolvatur, ſive non ſolvatur ipſius, ut ipſius, nihil intereſt, item prohibito uno, cenſentur prohibita omnia, quæ ordinantur ad illud, *l.* 16. *oratio ff. de ſponſ.* ſed proteſtatio ordinatur ad inſtituendam actionem, qua caret adjectus, ut dixi: ergo.

48 Declara, reſtringendo iſtam ampliationem, ut ſecus ſit, ſi adjectus proteſtaretur non nomine proprio, ſed nomine ſtipulatoris: quia iſto nomine poſſet proteſtari, cum adjectus cenſeatur procurator ad recipiendam ſolutionem, per ea quæ ſcripſi *ſupra n.* 38.

49 Sed procurator, conſtitutus ad recipiendam ſolutionem, poteſt & debet ſe præſentare conſpectui debitoris, recepturus ſolutionem, & pro ea debet ipſum extrajudicialiter requirere faciendo ei fidem, quod habet penes ſe ſcripturam in qua eſt adjectus & ubi, his peractis, recuſet ſolvere, debet poſſe facere ea, per quæ conſtet, ſe ſatisfeciſſe ſuo mandato, quia paria eſſent, non feciſſe, vel feciſſe, & non poſſe apparere, ſe feciſſe: ergo debet poſſe coram teſtibus, vel per acta publica facere, ut conſtet, quod non per ſe, ſed per debitorem ſtetit, quominus ſolutionem receperit: ſed in hoc virtualiter includit effectus proteſtationis: ergo ſicut proteſtari procurator, ita poteſt adjectus.

Confirmatur hæc declaratio, quia loquendo in litteris cambii, adjectus præſentando litteras cambii illi, in quem eſt facta tracta, dicitur interpellare, & ideo exinde debitor, uti conſtitutus in mora, tenetur ad intereſſe, *Rot. Genuen. dec.* 30. *alias*, *ſub n.* 3. *verſ. ſecundo dicebant.* Si poteſt interpellare, & conſtituere in mora, ergo poteſt interpellando, proteſtari, cum proteſtatio ſit de natura, & tanquam acceſſorium interpellationis, & ita ſine dubitatione ſervant paſſim mercatores Genuenſes, ut adjectus litterarum ſolutioni, ſeu correſpondens creditoris, nominatus in litteris cambii, poſſit in foro Placentiæ proteſtari litteras cambii, imo tenetur proteſtari ex diſpoſitione ſtatutorum Genuenſium, ut latius ſcripſi *ſupra gloſſ.* 5. *n.* 318. *&* 321. ubi videas. 50

Extende primo hanc declarationem, loquendo in litteris cambii, ut procedat, etiam ſi adjectus non doceret de litteris, quas vocant, *d'aviſo*, quia nihilominus poſſet proteſtari litteras nomine ſtipulatoris. 51

Extende ſecundo, ut procedat, ſive ſit adjectus ſolutioni litterarum ſolvendarum ab ipſomet debitore, qui fecit litteras, ſive ſit adjectus ſolutioni litterarum ſolvendarum à mandatario ipſius debitoris, prout locutus ſum *nu. præced. & ſupra nu.* 6. quia utroque caſu poterit abſque ulla differentia valide proteſtari; & de contrario recte dubitari non poteſt. 52

Limita primo nunc eandem concluſionem, poſitam *ſupra n.* 39. ut non procedat, quando adjectus eſſet etiam procurator ſtipulatoris, quia tunc poſſet nomine procuratorio petere, & agere contra debitorem juxta facultatem, ſibi in mandato conceſſam, quod pro bona cautela notat *Strach. tract. de adject. p.* 1. *num.* 48. *tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 85. 53

Seu quando eſſent ei ceſſæ actiones, *Pariſ. conſil.* 107. *quæritur*, *ſub n.* 5. *lib.* 3. vel eſſet factus procurator in rem propriam, ſicque eſſet adjectus ſuo commodo, ita quod pecunia, ſeu alia res ſolvenda eſſet apud eum remanſura, quo caſu utiles actiones in eum dicuntur translatæ, *Pariſ. d. conſil.* 107. *n.* 30. *& ſeqq. & Flam. Cart. dec.* 126. *n.* 5. *&* 6. *verſ. & præterea*, & multo magis, quando eſſet ei facta delegatio, *Flam. Cart. d. dec.* 126. *ſub n.* 3. *verſ. his non obſtantibus*, *& num. ſeqq.* nam his caſibus non ſumus in adjectione, ſed in ceſſione, & delegatione: ideo diligenter eſt conſideranda forma adjectionis, ne ſit ceſſio, aut delegatio, vel alius contractus. 54

Limita ſecundo illative ex præcedenti, ut non procedat, quando debitor in inſtrumento, ſeu apodiſſa ſe obligavit ſolvere creditori, & cuique alii qui apodiſſam præſentabit, & adjectus ſcripturam habeat penes ſe, eamq; exhibeat in judicio, quia iſto caſu poteſt debitorem convenire nomine procuratorio creditoris, & non tanquã adjectus, *Rebuff. tr. de liter. obligat. art.* 1. *gl.* 9. *n.* 33. *verſ. poterit*, *tom.* 1. *fol.* 73. *Strach.* 55

d. tract. de adject. par.4. q. 8. n. 8. & seqq. vers. tertia facti species, fol. 400. & quando is, qui præsentat, esset nominatus in scriptura, prout nos supponimus esse nominatum adjectum, videtur admittere etiam *Matth. Coler. tract. de process. execut. part. 2. c. 2. n. 64. & seqq. vers. usitatum est*, & in terminis *sub n. 66.* quem latius retuli *infra n. 57.* secus si non sit nominatus, sed solum habeat scripturam, eamque exhibeat, quia tunc (sed non bene) tenet, eum neque procuratorio nomine esse audiendum, ut notavi *infra n. 59. & 62.* & pro hac eadem limitatione potest allegari *Boer. dec. 154. aliud ortum in fine, n. 9.* dicens, in casu hujus limitationis non requiri aliud ad probandum, portitorem instrumenti esse procuratorem, juncto eo, quod dicit *n. 8.* & ego hanc limitationem vidi usu receptam, & reservari in Curia Anconitana testatur *Strach. d. q. 8. sub n. 10. fol. 400.*

56 Hujus limitationis casum esse frequentem, & Parisiis ita communiter fieri instrumenta, testantur *Boer. d. n. 9. & Rebuff. d. n. 33.* & nos passim videmus in Italia, & formula solet sub istis, vel similibus verbis concipi, *Jo. N. in virtu della presente mi obligo pagare à Titio scudi mille per tanti merces compre, & havute da lui, overo à chi presentar à la presente poliza, & obligo me, &c. Strach. d. q. 8. n. 1. fol. 400.*

57 Rationem hujus limitationis duplicem considerat *Matth. Coler. d. c. 2. n. 66. versus finem*: Primam quia creditor tam sibi, quam cuilibet possessori literarum obligatarum solvi stipulatur: Secundam quia satis dicitur nomen proprium expressum in instrumento, sub nomine petitoris, seu possessoris illius instrumenti: sed utraque ratio est infirma, quia esto quod creditor sit stipulatus potentiori, & possessori, tamen ex ista stipulatione nulla est illi acquisita obligatio, ut possit agere, per ea quæ dixi *supra n. 39. vers. tertius*, sed solum est adjectus solutioni, ut debitor possit illi recte solvere, ut firmavi *supra n. 36. & seqq. in 2. art.* & ideo esto etiam, quod ejus nomen intelligatur expressum in instrumento tamen est adjectus, ut dixi: & jura, & Doctores, quos citavi *supra d. n. 39. vers. tertius*, dum scribunt, adjectum non posse agere, loquuntur de adjecto, cum omnimoda nominis expressione.

Ratio ergo valida erit, quia illa subsequens scripturæ productio, quam faceret adjectus, juncta præcedenti promissioni de solvendo præsentanti, faceret præsumi, scripturam esse illi traditam à creditore, ut dixi *infra n. 61.* quæ traditio haberet vim constituendi illum procuratorem: sicque de adjecto efficitur procurator.

58 Confirmatur hæc secunda limitatio, quia procurator ad exigendum, potest exigere ab initio, & sic agere in judicio contra debitorem, *Bar. in l. 86. hoc jure, sub n. 1. & 2. & Paul. de Castr. n. 2. ff. de solut.* & de communi testatur *Franch. de Pont. cons. 91. n. 1.* & potest agere etiam in judicio executivo, *Flam. Card. dec. 92. opponebatur, n. 3.* & etiam in judicio breviori secundum *stat. Gen. lib. 2. cap. 4.* de causis brevioribus in illis verbis, *vel habentis auctoritatem exigendi.*

Sed adjectus, maxime si habeat penes se scripturam, videtur constitutus ad exigendum. Ergo.

59 Contrariam opinionem, nempe, quod exhibens instrumentum chirographum seu apodissam, conceptam ut supra, non censeatur constitutus procurator, & consequenter non possit agere, tenet *Matth. Coler.* quam retuli *infra num. 62.* dum tenet, quod debeat probare, apodissam fuisse sibi traditam: & pro hac contraria opinione faciunt illa eadem duo argumenta, quæ deduxi *infra n. 63. & 64*

Retenta limitatione.

Extende primo eam, ut procedat, quamvis exhibens chirographum, non probet, illud fuisse sibi traditum à creditore, quia adhuc poterit, uti procurator, agere, *Rebuff. d. glo. 9. n. 34. versic. nec requiritur, & Strach. d. q. 8. num. 8. in ultimis verbis, ibi, verum in proposita, & num. 9. fol. 400.* 60

Ratio hujus extensionis est, quia, cum apodissa contineat obligationem solvendi cuicunque, qui eam præsentabit, verisimile est, quod creditor eam caute custodiat, ne aliquis eam ipsi subtrahat, & exigat à debitore, unde, cum quis eam præsentat, præsumitur, quod sibi tradita fuerit à creditore, & non quod eam subtraxerit: & ideo sit etiam cautus notarius, qui haberet penes se ejusmodi instrumentum, ne illius publicam copiam alteri tradat, quam creditori, seu de ejus speciali mandato, quia tradendo alteri, tenetur creditori ad damnum, & sic ad debitum, quod alteri fuisset solutum: secus est in aliis scripturis, & apodissis, quæ non continent ejusmodi obligationem; quia, cum in illis non requiratur hæc diligens, & cauta custodia, cessat præsumptio traditionis, & intrat suspicio subtractionis. 61

Contrariam opinionem, nempe quod præsentator apodissæ non possit agere, nisi probet, fuisse sibi à creditore traditam, sentit *Matth. Coler. d. cap. 2. sub n. 68.* dicens, istam esse veriorem, & magis juridicam opinionem, & ita in specie contra *Rebuff. supra* citatum firmat *sub n. 74.* 62

Confirmatur hæc contraria opinio duplici argumento. 63

Primò, quia iste adjectus, vel vult agere, uti adjectus, & certum est, quod non potest, per ea quæ dixi *supra n. 39. in 3. art.* & quod censeatur adjectus, movet etiam *Strach. d. q. 8. n. 1.* vel vult agere, uti procurator, & similiter non potest, quia sola scripturarum existentia penes aliquem tertium, non probata illarum traditione, non probat, illum tertium esse procuratorem in illa causa, sed debet probare, fuisse sibi traditas à domino, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. & lib. 1. cap. 101. num. 35.* alias, non probata traditione, non diceretur plene probatum mandatum, ideoque non admitteretur ad agendum, nisi saltem cum cautione, ut secutus sum *sub eodem n. 35. versic. sed quid dicendum.*

Secundo, quia iste est adjectus, cui traditio scripturæ in omnem casum præsumitur facta citra nomen procuratoris ad lites, ut dixi *supra n. 44.* ergo nihil relevat, quod probaret etiam, sibi fuisse traditam. 64

Quicquid possit dici in puncto juris, non est recedendum ab extensione, quia servatur in praxi, ut dixi *supra n. 55. in secunda limitatione.* 65

Extende secundo, ut procedat, etiam si iste adjectus, idest, qui producit scripturam, non sit aliter nominatus in ipsa scriptura, ut quia sit concepta sub forma, de qua *supra sub n. 56.* quia in eo formula sicque in hac ipsa extensione loquuntur *Rebuff. Strach. & Boer.* quos secutus sum *supra num. 55.*

Quicquid in contrarium tenuerit *Matth. Coler.* à me citatus *supra sub n. 55. & 62.*

Infero ex dictis in hac secunda limitatione, ejusq; extensionibus, quod præsentans instrumentum, seu aliam scripturam obligatoriam ad favorem alterius quam præsentantis, non potest agere proprio nomine, sed debet agere nomine procuratorio, quamvis 66

vis debitor in scriptura se obligaverit soluturum cuicunque præsentaturo, *Rebuff. tract. de litter. obligat. art. 1. gloss. 9. n. 33. & 34. tom. 1. fol. 73.*

Quicquid aliter sentiat *Matth. Coler. tract. de process. execut. part. 2. c. 2. sub n. 74.* dum sentit, eum qui habet scripturam penes se, agere nomine proprio.

67 Limita tertio, veniendo ad casum materiæ nostræ, ut non procedat in adjecto solutioni litterarum cambii: quia si debitor mandat alicui absolute, ut solvat nominato expressim in litteris cambii, & non solvat, potest nominatus in litteris, non solum protestari litteras, ut dixi *supra n. 50. versic. confirmatur*, sed tenetur eas protestari intra 30. dies, ut dixi *supra gl. 5. num. 318. in 2. extens.* imo, protestatis literis, poterit deinde, absolutis nundinis, convenire debitorem in foro debitoris, & ab eo invito exigere, quia non habetur pro adjecto, sed pro principali creditore, aut saltem pro legitimo procuratore ad exigendum, hancque limitationem multis probamus argumentis.

68 Primò, quia etsi ex formula litterarum cambii nulla appareat promissio, seu obligatio, de solvendo illi, qui est appositus solutioni, tamen subintelligitur, quod hæc promissio fuerit facta numeranti pecunias, *Bal. d. consil. 349. sub n. 6. ibi, & nota quod in hac*, quia in dubio negotium præsumitur pertinere principaliter ad eum qui numerat pecuniam, quia præsumitur pecunia sua, & appositus solutioni, videtur adjectus tanquam simplex procurator, *Bald. sub eod. n. 6. ibi, in dubio autem, Rot. Genuen. dec. 10. Hieronymus, sub n. 6. in ultimis verbis, vers. secundo dicebat & n. 7.* & quisque in dubio præsumitur contrahere nomine proprio, *l. 4. & magis, ff. de solut.* nam si ex illis litteris non resultaret contractus cum promissione, & obligatione, accipiens cambio non posset restringi ad solutionem.

69 Secundo, quia si quis de alterius mandato promittat solvere Titio, & Titius acceptet promissionem, is, qui promisit solvere, remanet obligatus Titio; & sic inter accipientem cambio, qui est debitor & dantem, qui est creditor eo ipso, quod illa tertia persona acceptat promissionem solutionis, dicitur facta novatio, & illi tertiæ personæ acquisita actio, ut in aliis terminis consuluit *Paris. cons. 107. quæritur n. 20. & seqq. usque ad n. 28. inclusive, lib. 3.* quem retuli *sup. gl. 5. n. 245. confirmat. 1. & n. 282. in fine.*

70 Tertio, quia in cambiis, quæ vocant ex reditu nundinarum, ut plurimum ii, quibus nominatim in literis cambii fieri debet solutio, sunt veri domini pecuniarum & cambii; quare dans tunc cambio, est simplex minister, & adjectus solutioni est dominus: & proinde non mirum, si appositus possit agere sine alia cessione, & sine alio mandato ad exigendum: ita ut qui dat cambio, possit stipulari tanquam procurator pro domino absente, vel saltem subsecuta litterarum transmissione, præsumatur factæ cessio, cum inter mercatores procedatur ex bono, & æquo inspecta sola æquitate naturali.

71 Quarto, quia adjectus solutioni litterarum cambii eo animo, ut illi jure dominii sit donatum, seu cessum, vel alio nomine, & titulo in eum translatum jus, & actio cambii, potest agere eo jure, quo jura cambii sunt in eum translata, *Strach. tract. de adject. part. 4. q. 8. n. 2. 5. & seqq. tom. 6. part. 1. fol. 400.*

72 Ergo cum ex literis cambii nascatur obligatio, tanquam ex promissione, ut dixi *in primo argumento*, & iste contractus cambii habeat naturam novationis, ut dixi *in secundo*, & aliquando negotium spectet, ad eum, qui est appositus solutioni, ut dixi in tertio, & sufficiat animus gerentis negotium cambii ad transferendum jura cambii in eum, qui est appositus in litteris cambii, ut dixi in quarto; juridica videtur hæc tertia limitatio, ut appositus solutioni litterarum, possit petere, & agere.

Contrariam opinionem, (nempe, quod appositus in solutione litterarum cambii non possit agere) tenet *Rot. Genuen. dec. 10. Hieronymus, sub num. 7.* ubi relato casu, quod Hieronymus (uti cessionarius Octaviani, cui per litteras cambii erat solvenda remissa pecuniarum, quas Nicolaus dederat cambio Francisco) agebat executive contra dictum Franciscum, tenuit, denegandam esse ei executionem, tum quia non constabat de cessione saltem valida, cujus vigore Hieronymus agebat, tum quia sicut Octavianus ipse non potuisset agere, ex quo erat simpliciter adjectus solutioni, cum pecuniæ datæ cambio, ipsique solvendæ, spectarent ad Nicolaum, ita multo minus potest agere Hieronymus ejus cessionarius, quia nemo potest in alium transferre plus juris, quam ipse habeat. 73

Comprobatur hæc contraria opinio, quia in effectu contractus cambii est initus cum eo, qui numeravit pecuniam, & is, cui facienda est solutio, remanet, uti simplex adjectus, qui non potest agere, per ea, quæ late scripsi *supra n. 39. in tertio articulo.*

Quid dicendum in hac controversia, cum articulus sit difficilis, & obscurus, tum quia hæc limitatio aperte pugnat cum conclusione, firmata *d. n. 39.* tum quia *Bald. d. cons. 348. sive 349. sub n. 6. versic. amplius litteræ*, tractans obscure de hoc articulo, *in fi. d. n. 6.* concludit in his verbis: *volve, & revolve prædicta in cerebro tuo, & Strach. tract. de adject. part. 4. post q. 15. versic. apud tom. 6. part. 1. fol. 403.* transit cum simplici formali relatione hujus consilii Baldi, asserendo quod hæc materia egeret disputatione, sed propter occupationes se excusat, & quædam citat loca, aliquo modo ad rem facientia, quæ meo judicio non sunt hoc in puncto allegabilia. 74

Ego non recederem ab hac contraria opinione.

Restringe primò hanc contrariam opinionem, 75 ut non procedat, quando adjectus solutioni faceret constare, quod cambium spectat ad ipsum; quare si ego civitate Genuæ per litteras Petri remitterem tibi in foro Placentiæ scutos 100. cum ordine, quod tu eosdem remitteres mihi Genuam per litteras ejus cui dederis, ut in exemplo litterarum, quas habes *§. præced. q. 5. n. 77. vers. magnifico*, & tu remittis, ego possum non solum à campsario, cui dedisti cambio, recipere solutionem, sed possum etiam agere contra eum executive, cum fecerim constare, cambium spectat ad me.

Restringe secundo, ut non procedat, quando 76 is, cui est mandatum ut solvat litteras, acceptavit litteras & promisit eas solvere illi, qui est appositus solutioni, quive eas præsentavit, quia tunc is poterit agere contra eum, qui acceptavit, imo isto casu is, qui acceptavit, in tantum tenetur solvere illi adjecto qui eas præsentavit, ut domino litterarum recte solvere non possit, cum actio pro illo cambio sit quæsita illi, qui litteras præsentavit, & mandatum revocari non possit, *Rot. Gen. dec. 93. nomine n. 7. in fi. vers. sexto dum negatur, & n. 9.* pro hac restrictione facit, quod scripsi *supra num. 69. in secundo præmisso*, & sic potest agere nomine proprio, & ita practicatur.

Quæro

77 Quæro tertio, an mandatum in persona ejus, cui litteræ solvendæ sunt, possit creditor, invito debitore revocare, & sic, an possit amovere adjectum solutioni litterarum.

Respondeo, quod non potest, si est adjectus gratia utriusque, videlicet tam creditoris, quam debitoris *Bal. cons.* 349. *factæ fuerunt*, *sub num.* 2. *ibi, imo plus quia si isti essent adjecti, l.* 1. *& Strach. infra citatus* vel gratia debitoris tantum. *Strach. tract. de adject. part.* 1. *sub num.* 29. *&* 30. *tom.* 6. *part.* 1. *fol* 384. & quod mandatum de solvendo certæ personæ gratia debitoris non possit, à creditore revocari, scribit *Paul. de Castr. in l.* 81. *si cum Cornelius*, *sub n.* 1. *ff. de solut.* & quod adjectus sit, veluti quidam procurator ex conventione partium ordinatus, qui non possit revocari, scribit *Jas. in l.* 3. *non utique* §. *item Julianus*, *ante n.* 1. *ff. de eo quod cert. loc.* & ita præcedant, quæ generaliter (& ideo comprehendere possunt hunc casum) scripsi *supra gl.* 5. *n.* 447.

78 Secus si adjectus esset potius gratia creditoris tantum, quia tunc is, re integra, posset illum revocare, *Strach. d. part.* 1. *sub n.* 30. *ibi, ut ubi creditoris.*

79 Declara, ut in dubio adjectus censeatur positus gratia debitoris, & ideo creditor, invito debitore, eum revocare non potest; *Strach. d. part.* 1. *sub eodem n.* 30. *ibi, nam adjectus.*

80 Infero ex hac declaratione quod debitor potest re integra, revocare mandatum, datum alicui in literis cambii, ut solvat, & sic potest, re integra, revocare, & amovere suum mandatarium, qui fuit positus in litteris cambii, gratia ipsius debitoris, nam si hoc potest creditor ut dixi *sup. n.* 78. *vers. secus*, ergo à fortiori debet posse debitor, quando litterarum solutioni est adjectus ipsemet creditor, ut in cambio, quod vocant, cum recursa, cujus litterarum formulam habes §. *præcedenti*, *qu.* 5. *n.* 88. tunc debitor potest, re integra, revocare mandatum, & sic rescindendo ordinem solvendi sibimetipsi creditori, potest ipsemet realiter solvere, ut scripsi *infra* §. 6. *gloss.* 1. *n.* 70.

---

§. 2. Gloss. 8.

Per la valuta de contanti da lui.

SUMMARIA.

Pecuniæ non numeratæ exceptio habet ex regula locum etiam contra literas cambii, n. 1. *&* 2.

Ampliatur primo hæc regula, etiam si campsarius, seu debitor renuntiasset huic exceptioni, n. 3. *Restringitur hæc ampliatio, ut non procedat, si renuntiatio fiat ex intervallo, sub eodem n.* 3. *versic. restringe.*

Ampliatur secundo, etiam si campsarius, seu debitor sit obligatus per guarintigiam, n. 4.

Limitatur primo eadem regula, ut non procedat quando campsarius esset in litteris cambii confessus numerationem, & quibus verbis dicatur confessus, & quibus non secundum consuetudinem, &c. n. 5. *& seqq.*

Limitatur secundo in civitate Genuæ, ut hæc exceptio non numeratæ pecuniæ non habeat locum in instrumentis publicis, & scripturis, &c. n. 9.

Limitatur 3. *in extractis cartularii S. Georgii, n.* 10.

Limitatur 4. *obligatione in forma Cam. n.* 11.

Limitatur quinto in eo, qui acceptavit solvere litteras cambii, n. 12.

Limitatur sexto in confessione facta à moribundo, n. 13. *Declaratur remissive, n.* 14.

Confessio pecuniæ numeratæ tali die dicitur vera, ideoque remanet solida, quamvis appareat, pecuniam non illa die tertia, vel quarta postea fuisse numeratam, n. 15.

Verba, de contanti, *significant pecuniam numeratam, &c. n.* 16.

Verba, contimi da lui, *& verbum*, contimi, *quam vim habeant, n.* 17.

Verba (solutis sibi ipsi) cambiati in se stesso) (contisi à se) *sub n.* 17.

Monetæ datæ cambio, cujus sit qualitatis expressio non est necessaria, n. 18.

Cambium an sit licitum, si campsario dentur merces loco pecuniæ, n. 19.

Pecuniæ non numeratæ exceptio, opposita ante lapsum biennium, transferri onus probandi numerationem in actorem, sub n. 1. *Opposita vero post biennium est probanda ab excipiente, n.* 2. *Hæcque exceptio an habeat locum solum in contractu mutui, vel etiam in quovis contractu rei mutabilis, sub num.* 2. *vers. sed exceptio, & versic. seqq.*

Quæro I. an exceptio non numeratæ pecuniæ possit opponi contra litteras cambii? 1

Respondeo affirmative, quod potest opponi, *Bal. consil.* 190. *Sempronius sub num.* 2. *ibi, item ista privata epistola, l.* 2. *Affl. in constit. Neap. lib.* 1. *rub.* 40. *ut magister justitiarius &c. in constit. causa sub num.* 10. *Foller. ad Maran. in spec. part.* 6. *act.* 6. *princ. num.* 53. *vers. sed finge campsorem, Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit. de litter. vers. quæro an literæ fol.* 224. *& Rot. divers. dec.* 53. *decisum fuit, vers. cæterum in fine, in Rom. executionis literarum cambii, lunæ* 3. *Julii* 1589. *coram bon. mem. Card. Mant. inter impressas apud Marches. de commiss. par.* 1. §. 2. *n.* 53. *fol.* 876. quia in literis cambii continetur confessio receptæ pecuniæ, sicque litteræ probant, campsarium confessum esse, se habuisse, *Bal. ubi supra*: sed ista confessio non probat numerationem, hoc est, non probat contractum civilem, ut in terminis mutui scribit *Alex. cons.* 170. *visa scriptura*, *sub n.* 2. *l.* 2. unde reus poterit opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, qua opposita, actor numerationem probare compellitur, aliàs si eam non probet, sequitur absolutio rei, *l.* 3. *si ex cautione*, *C. de non n. pecun.* negativam ergo exceptionem, nempe, pecuniam non fuisse numeratam, reus probare non tenetur, sed sufficit ei exceptionem proponere, & in actorem transfertur onus probandi contrarium, *l.* 10. *asseveratio. C. eod.* † & hoc, dummodo reus exceptionem, seu querelam istam proponat ante biennium à die obligationis, alias elapso biennio, potest quidem eam opponere, sed tunc tenetur ipse eam probare, *l.* 14. *in contract. C. eod.* nunc in nostro proposito, si ego fecerim tibi litteras cambii scutorum 100. solvendorum à Titio in civitate Venetiarum, & tu illas defers, & requiris Titium, ut solvat, & Titius illas non acceptat, & tu redis ad me, ut restituam tibi scut. 100. videtur dicendum, attenta regula, quod ego possim opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, *Bald. Affl. Foller. & Card. Mant. in locis, supra proxime citatis.* 2

Contra hanc communem regulam oppono, quia cambium est contractus emptionis, & venditionis, vel saltem non est contractus mutui, per ea, quæ secutus sum *supra q.* 4. *n.* 21. *& n.* 5. *& seq.*

Sed exceptio non numeratæ pecuniæ habet locum solum in contractu mutui, *glo. in l.* 13. *generaliter, in verbo, eamque, & glo.* 1. *in l. seq. C. non nu. pecun. Paul. de Castr. in d. l. generaliter, n.* 1. *Molin. de just. tom.* 2.

de

de contract. disput. 302. *versic. dixi supra, col.* 222. & videtur communis.

Ergo exceptio non numeratæ pecuniæ non habet locum in contractu cambii.

Respondeo huic oppositioni dupliciter. Primo, quod contractus cambii habet admixtum mutuum, ut retuli §. *praced. q.* 5. *sub num.* 1. ergo cessat argumentum. Secundo respondeo, quod exceptio non numeratæ pecuniæ non datur contractui, sed datur rei quæ sit mutabilis, & sic sive sit contractus mutui, sive sit alius contractus, dummodo agatur de re mutabili, datur exceptio non numeratæ pecuniæ, aliquando tamen datur specialiter contractui mutui, & dotis, prout totam hanc responsionem latius explicatam habes per *Salyc. in l. in contractibus, n.* 2. *C. de non num. pec.* & ita video servari in praxi.

Retenta communi regula.

3 Amplia primo eandem regulam, ut procedat etiam si reus in ipso contractu, quo confessus est, se recepisse pecuniam, renuntiasset exceptioni non numeratæ pecuniæ, quia ista renuntiatio non tenet, cum reus eadem facilitate, qua sub spe futuræ numerationis præsumitur inductus ad confitendum, se habuisse, & recepisse, præsumatur inductus etiam ad renuntiandum huic exceptioni, *Cyn. in l. si ex cautione, q.* 2. *sub n.* 5. *C. de non num. pecun.* & esse communem opinionem, sequitur *Alex. d. consil.* 179. *n.* 3. *versic. & licet, lib.* 2. & esse magis communem testatur, & sequitur *Covar. var. resol. lib.* 2. *cap.* 4. *sub n.* 3. licet contrarium per legem Regiam, quam citat, sit statutum, & ibi servetur.

Restringe hanc ampliationem, ut non procedat in renuntiatione, facta ex intervallo, qui ea communi omnium consensu valida censetur, tunc enim non adest illa eadem facilitas renuntiantis statim in cautione, siquidem mature id deliberare potuerit: quod non itidem contingit, ubi eadem facilitate, qua confitetur, pecuniam sibi numeratam fuisse exceptioni non numeratæ pecuniæ renuntiat, *Covar. d. cap.* 4. *sub n.* 3. *versic. rursus & hæc*, sed ego clarius dicerem, quia contingere solet, ut is, à quo mutuum petimus, tunc præsentem non habeat pecuniam, & convenit inter bonos viros ut illi promittenti cito numerationem, credamus, ideoque non omittamus tunc facere ei promptam cautionem, etiam numeratæ pecuniæ, sic habita fide, alias si renuamus fateri, & renuntiare, videremur ei non credere, sicque ei quasi injuriam facere, indeque justè timere possemus ne indignatus discederet à proposito mutuandi, quæ omnia cessant in renuntiatione ex intervallo quia nec quisquam est adeo impudens, ut habuerit confessionem mutui, & non mutuaverit, & ulterius quærat ex intervallo renuntiationem exceptionis non numeratæ pecuniæ, nec aliquis est ita stolidus, ut expertus fidem illius, hanc faceret renuntiationem, si pecunia vere sibi numerata non fuisset, & cum hac ampliatione, & restrictione concordant quæ scribit *Molin. de just. tom.* 2. *de contract. disput.* 302. *de sic utrum, col.* 222.

4 Amplia secundo, ut habeat locum, etiam si reus se obligaverit per instrumentum in forma guarantigiæ, quia nihilominus poterit opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, *Mohed. dec.* 3. *alias* 80. *Joannes sub num.* 1. *&* 2. *de except. & Molin. d. disput.* 302. *versic. dubium est, col.* 224.

5 Limita primo eandem regulam, ut non procedat, quando campsarius, idest, debitor, confessus esset in literis cambii numerationem pecuniæ, vel saltem non diffiteatur, quia tunc non posset opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, *Bald. consil.* 190. *act.* 6. *princ. n.* 53. *in fi. versic. sed finge campsorem, fol.* 587.

Declara, explicando uberius hanc limitationem, ut in civitate Genuæ ex communi mercatorum observantia campsarius dicatur confessus numerationem pecuniæ in litteris cambii, quando in litteris sunt apposita illa verba, *per la valuta, havuta de contanti*, ut in formula litterarum, quas posuimus initio *hujus* §. 2. quia tunc dicitur probata solutio, & idem si diceretur, *de numerato, Rot. Genuen. dec.* 44. *in fi.* & idem ex dispositione capitulorum nundinarum Genuensium, *num.* 14. quando in cedulis, quibus dantur pecuniæ ad cambium, & fiunt solutiones in dictis nundinis, dicatur, *per la valuta havuta*, quia ejusmodi cedulæ habent eandem vim, & vigorem, ac si realiter, & in pecunia numerata facta esset solutio, ideoque nec in judicio, nec extra poterit opponi, solutionem non fuisse realem, quare cum, stantibus prædictis verbis, *per la valuta, havuta de contanti*, non sit locus exceptionon numeratæ pecuniæ, mercatores, qui dant cambio, semper accipiunt litteras cum prædictis verbis. 6

Secus, si in litteris diceretur *pro totidem cambiatis*, quia ista verba communi mercatorum Genuensium observantia non probant solutionem, quare si ego fecerim tibi litteras cambii, pro civitate Barchinoniæ, solvendas Antonio nomine tuo, & dictæ pecuniæ solvantur Antonio *ut supra*, & in litteris sint apposita dicta verba, *pro totidem cambiatis*: & ego postea petam à te dictas pecunias, solutas Antonio vigore mearum litterarum, & tu recuses solvere, eo quod asseras, fuisse à te mihi solutas in confectione litterarum, quia mercatores non faciunt litteras cambii nisi pecunias recipiant, ego possum replicare, quod feci litteras, spe futuræ numerationis eaque spe feci tanquam tuus debitor solvi, *Rot. Genuen. d. dec.* 44. 7

Secus etiam si in litteris diceretur, *conti à noi*, 8 quia ista verba, secundum morem mercatorum idem importarent, quod verba prædicta, *cambiati in not.* & ideo non significant numerationem, *Rot. Genuen. dec.* 104. *solutione, sub n.* 5. ego nihil dico, remitto me ad eorum peculiarem grammaticam.

Limita secundo ut non habeat locum in civitate Genuæ, quando agitur executive vigore instrumenti publici, quia contra instrumentum publicum in judicio executivo reus non potest facere aliquam exceptionem, nisi solutionem, vel satisfactionem, etiam per viam compensationis, vel quitationem aut remissionem per instrumentum publicum, vel aliam scripturam publicam vel per extractum cartulariorum S. Georgii, vel aliarum comperularum Reipub. vel per scripturas privatas creditoris, vel apodissam, scriptam, aut subscriptam per creditorem, sic disponentibus *statut. Genuens. lib.* 2. *cap.* 3. §. *non possit*, & sic non potest opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ. 9

Limita tertio, ut non habet locum in extractis cartulariorum S. Georgii, quam limitationem habes *infra* §. 7. *gl.* 3. *n.* 33. 10

Limita quarto, ut non habeat locum in obligatione formæ Cameræ jurata, & attentis facultatib. Auditoris Cameræ, quia is, non obstante absolutione, & relaxatione a juramento, procedit ad executionem 11

nem non admissa exceptione non numeratæ pecuniæ, *Galles. ad form. camer. oblig. ad* 4. *partic. post* 3. *partic. num.* 2. *tom.* 6. *part.* 2. *fol.* 356. *Mohed. dec.* 1. *alias* 31. & clarius *dec.* 3. *alias* 80. *sub n.* 2. *& dec.* 6. *alias* 285. *licet*, *de except.* & ita passim, nulla in hoc admissa difficultate, servatur in Curia.

12 Limita quinto, ut non habeat locum in eo, qui acceptavit litteras cambii sibi scriptas, ut eas solveret, quia mercatori, qui accessit, & promisit simpliciter, acceptando litteras, non competit exceptio non numeratæ pecuniæ, *Rot. divers. dec.* 54. *fuit resolutum*, *n.* 2. *versic. ad tradita, in fi. in Rom. litter. cambii, ven.* 11. *Decembris* 1602. *coram bon. mem. Card. Arigonio, inter impressas apud Marches. de commiss. part.* 1. §. 2. *fol.* 877. *in ultima impressione.*

13 Limita sexto, ut non habeat locum in confessione, facta à moribundo, quia in eo cessat spes futuræ numerationis, *Bal. super feud. tit. de pac. constan. vers. vasalli nostri*, *il* 1. *sub n.* 6. *Felyn. in c.* 14. *si cautio. n.* 54. *fallen.* 2. *de fid. instr. Mars. in rubr. n.* 45. *ff. de fidejuss. inter Repeten. tom.* 6. *fol.* 507. *Ursil. in annot. ad Affl. dec.* 110. *Vincentius*, *n.* 5. *Mascard. tract. de probat. conclus.* 359. *limit.* 2. *n.* 20. *& conclu.* 361. *n.* 34. & alii quos sequitur *Mancin. tract. de confess. cap.* 2. *limit.* 7. *n.* 167. *& cap.* 8. *n.* 41. adde quæ scribunt *Cyn. in l.* 14. *in contractibus quæst.* 5. *n.* 8. *& Paul. de Castr. n.* 5. *C. de non num. pecun.*

14 Declara istam limitationem, prout declarat *Fel. ubi sup.* quem sequitur *Mascr. ad concl.* 359. *sub n.* 20. *versic. intelligas & concl.* 361. *n.* 35. *& Mant. d. cap.* 8. *n.* 42.

Reliquas ampliationes, & limitationes hujus regulæ omitto, cum nostro instituto sufficiant istæ.

15 Quæro secundo. Ego facio tibi litteras cambii hac die prima Octobris 1618. in quibus confiteor, me habuisse à te pecunias hujus cambii in cartulario S. Georgii, & tamen in cartulario S. Georgii non apparet, solutionem fuisse mihi factam die 1. Octobris, sed die 4. Octobris, & sicque post litteras nunquid ego potero excipere de non numerata pecunia, & de erroneis litteris, cùm probetur solutionem non fuisse factam ante diem contractus cambii, vel saltem in die contractus, ut dicitur in litteris, sed postea, & consequenter illæ litteræ sint inutiles, quoad cambium?

Respondeo, quod litteræ sunt bonæ, habebunt executionem paratam, & ego non potero opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, quia verum est, quod pecunia fuit mihi numerata, & licet fuerit numerata quarto die post contractum, tamen est, ac si fuisset numerata in ipso contractu, ut in fortioribus terminis contractus cesus secutus sum *supra gl.* 5. *n.* 7. 63. *&* 64. & solet fieri contractus etiam cambii, ac si numeratæ forent pecuniæ, licet numeratio sequatur aliquot dies post, ut patet ex cambio, de quo *in dec.* 60. *in disput. n.* 2. *& dec.* 61. *domini impressus apud Marches. de commiss. part.* 1. §. 2. *fol.* 883. *&* 884. & ex cambio, de quo *infra* 7. *gl.* 3. *sub n.* 16. *& n.* 28. nam quid interest, quod pecunia sit soluta illo die, vel post paucos dies, dummodo appareat de solutione? sic enim ego feci litteras, quibus spe futuræ numerationis confessus sum, me habuisse pecunias, adimpleta est spes, & ideo non potest opponi defectus spei.

16 Quæro tertio, quid aliud ultra exclusionem exceptionis non numeratæ pecuniæ, importent hæc verba, *de contanti?*

Respondeo, quod important solutionem in pecunia numerata, & non in alia specie rerum, nam appellatione pecuniæ veniunt omnia, ut dixi §. *præced. q.* 7. *par.* 1. *n.* 14. sed quando dictioni *pecuniæ*, additur, *numeratæ*, tunc veniunt soli nummi, *Fab. de Mont. tract. de empt. & vend. q.* 5. *princ. sub n.* 20. *tom.* 6. *par.* 2. *fol.* 52. & ideo apposita hac dictione, campsor dicitur probaise, se dedisse nummos ad tollendum difficultatem, de qua *infra n.* 19.

Quæro quartò quare in hac formula litterarum dicatur, *contami da lui*, & in formula litterarum recambii, de quibus §. *præced. qu.* 5. *n.* 91. ponatur simpliciter verbum, *contami.* 17

Respondeo, quia in cambio cum recursa, in quo creditor solvit sibimetipsi tractam, in se factam à suo debitore, juxta formulam litterarum, de quibus *supra d. q.* 5. *n.* 88. *vers. a pagamenti, & n.*89. *vers. magnifico hon. come.* accipit cambio à seipso, nomine sui debitoris, & sic dat cambio sibi ipsi, repræsentanti suum debitorem, qui accipiat, quare gerit suam propriam personam, & repræsentat etiam personam sui debitoris, unde, cum solvat ipse sibi ipsi, dicit, *valuta contami*, idest, pro valore pecuniæ, quam mihi ipse solvo, hæc enim verba, *solutis sibi ipsi*, contenta in litteris cambii, nihil aliud important, quam *cambiati in se stesso*, quasi dixerit, *contanti a se*, *Rot. Genuen. dec.* 32. *cum alias*, *sub num.* 3. & quomodo, & quo jure possit repræsentare duplicem personam, vide quæ scripsi *infra* §. 6. *gl.* 1. *n.* 25. *in tertia fictione.*

Nota obiter ex eisdem verbis, *per la valuta*, &c. non esse necessarium, quod in litteris cambii fiat mentio specifica de qualitate monetæ, quæ datur accipienti ad cambium, quia potest dari aurea, vel argentea unius, vel alterius loci, seu Regni, secundum satisfactionem campsoris, & campsuarii. 18

Quæro quinto, an campsor possit campsuario loco pecuniæ dare merces?

Respondeo, quod non, quia non esset cambium per ea, quæ scripsi *§. præcedenti, q.* 7. *part.* 3. *limit.* 19. *ubi videas.* 19

---

§. 2. Gloss. 9.

Poneta à nostro conto.

SUMMARIA.

Solvens debitum alienum ex mandato debitoris cum ordine, ut solutionem ponat ad computum debitoris, quid facere debeat, n. 1. *Et solventi de simplici mandato debitoris sine ordine ponendi ad computum debitoris, & solventi cum præfato ordine, qualis acquiratur actio*, n. 2. 3. *&* 4.

Mandatarius, cui mandatur, ut solvat ad computum mandantis, vel mandatur simpliciter, ut solvat, non solvit super protestum, n. 5.

Litteræ cambii an obligent, n. 6. *&* 7.

Quæro primò, quid significent hæc verba, *ponete nostro conto?*

Respondeo, quod debitor mandando alicui, ut solvat ad computum ipsius mandantis, ex tunc, secuta solutione mandata, constituit se debitorem illius mandatarii, verum mandatarius, dum solvit, duo debet observare: primum debet à creditore, cui solvit, habere liberationem debitoris mandantis: secundum, volens ex hac solutione liberatoria sibi acquirere obligationem contra mandantem, debet juxta mandantis ordinem eum pro debitore ponere in suo libro. 1

Quæro

Quæro secundo, an mandatario solventi de ordine mandantis, remaneat mandans obligatus, etiam si mandaverit sine prædictis verbis: *ponete à nostro conto*, & proinde hæc verba sint potius ad abundantem cautelam, quam ut aliquem operentur effectum.

Respondeo distinguendo: aut quærimus, an remaneat obligatus actione mandati; & dico, quod sic, & quoad ejusmodi obligationem hæc verba sunt omnino superflua, ex quo mandatarius habet actionem mandati contrariam adversus mandantem, eo ipso, quod solvit de mandato ipsius mandantis, *l.16. si quis mihi*, *& l.45. si mandavero*, *ff. mand.*

3 † Aut quærimus, an remaneat obligatus ex expressa, & liquidata obligatione, & dico, quod non, nisi in mandato adsint ista verba, *ponete à nostro conto*, & ideò non stant otiosa, sed cum ministerio, ut mandatarius habeat expressam obligationem, quæ est efficacior ea, quæ resultat ex lege.

4 Infero ex hoc, quod stante statuto, quod obligatus per scripturam, manu propria confectam, possit conveniri executive, iste poterit conveniri executive, quod non esset, deletis istis verbis.

5 Quæro tertiò, an iste mandarius possit in casu istarum litterarum solvere super protestu honore litterarum?

Respondeo, quod non quia illa acceptatio, & solutio super protestu litterarum potest applicari solum casui, in quo scribens litteras, mandat alicui, ut solvat, & ponat ad computum alterius, ut puta, quia dicat, *ponete sopra Pietro*, idest, retineatis pro ista solutione obligatum Petrum, quia isto casu mandatarius, si nolit contrahere obligationem adversus Petrum, sed velit præter ordinem scribentis retinere, obligatum ipsum scribentem, debet acceptare, & solvere super protestu, ut latius scripsi *supra gl.5. n.358.* non autem potest applicari casui, quo scribens mandat, ut solvat, & ponat ad computum ipsius scribentis, seu simpliciter mandat, ut solvat, quia isto casu sine dubio absque alio protestu retinet obligatum scribentem.

6 Quæro quarto, an litteræ cambii indistinctè obligent.

Respondeo, distinguendo duas inspectiones.

Prima inspectio est, an obligent facientem literas: & in hac inspectione subdistinguo duos casus. Primus casus est, quando litteræ cambii loquuntur dispositive, & isto casu, dico quod obligant, sui subjecta materia patitur, *Bald. in rubr. num. 12. versic. modo quæro, C. de constit. pecun. & Foller. ad Maran. in spec. par. 6. act.6. princ. num. 46. versic. hoc in loco, fol.385.* exemplificans litteras dispositivas, *pagarete al portator di questa ducati cento per altritanti ricevuti.* Secundus casus est, quando loquuntur enuntiative, & hoc casu dico, quod non obligant, seu non disponunt, sed solum probant, *Bald. & Foller. in locis supra proxime citatis*, hacque eadem distinctione in alio proposito usus sum *supra gl.5. num.450. limit.1.* ubi videas pro majori intelligentia.

7 Secunda inspectio est, an obligent mercatorem, cui litteræ sunt directæ: & distinguo similiter duos casus. Primus est, quando iste mercator acceptat litteras, & nulli dubium, quod facta acceptatione, remanet obligatus, *Foller. ubi supra*, & in fortioribus terminis scripsi *sup. gl. 7. num. 76. restrict. 2.* Secundus est, quando non acceptat, & similiter nulli dubium est, quod tunc non obligant; *Foller. ibidem*, nam neminem cogi invitum suscipere mandatum, dixi *supra gl.5. sub num.366. versic. quid respondeo*, mandato autem non suscepto, non potest agi de aliqua obligatione.

§. 2. Gloss. 10.

Pietro à Titio. Piacenza.

SUMMARIA.

Scribere, & subscribere litteras cambii, vel subscribere solum, est, n.1.

Nomen mandatarii, à campsario debitore appositum in subscriptione, campsor creditor delere, & aliud apponere non potest, & hæc est regula, numer. 3. Ampliatur primo, ut delendo posset teneri de fallo, num. 4. Amplatur secundo, ut delendo, seu mutando, non possit aliud consequi, quam capitale, num. 5. Ampliatur tertio, ut amovens teneatur etiam ad interesse, quod ex illa amotione debitor passus esset, num. 6. Declaratur primo eadem regula, ut non procedat, si nomen illius mandatarii fuisset appositum gratia solius creditoris, num.7. Declaratur secundo, ut si campsarius debitor litteras dederit sine suprascriptione, possit campsor creditor illud inscribere, &c. num. 8. Subdeclaratur, num.9.

Placentia est civitas, in qua Genuenses exercent nundinas cambiorum, n.10.

Quæro primò, quis ex contrahentibus sit iste Petrus, qui suscribit litteras cambii? 1

Respondeo, Petrus est ille, qui accipit cambio à Francisco in civitate Genuæ, & ideo ipse subscribit litteras, quibus valide remanet obligatus, & tantum est, quod scribat, & subscribat, quantum quod subscribat solum, per ea, quæ late scripsi *in meo tract. de caus. &c. lib.2. cap.11. num.546. 547. 548. & 821.* & in propriis terminis disponunt statu Genuens. de quibus *infra §. 7. gl. 2.*

Quæro secundo, quis ex contrahentibus sit iste Titius? 2

Respondeo, Titius non est ex contrahentibus, sed est mandatarius ipsius Petri, qui mandat ei, ut solvat Francisco, & ideo ei scribit, & ad eum dirigit litteras, ponendo dicti Titii nomen in suprascriptione litterarum, more solito.

Quæro tertio, an creditor ex cambio, datis sibi à debitore litteris cambii, solvendis sibi ipsi creditori, possit à litterarum subscriptione amovere nomen ejus, cui debitor mandat, ut solvat ipsi creditori, & ulterius, an possit alium mandatarium in eis apponere. 3

Respondeo, constituendo regulam negativam, quod non potest & moveor ex duobus: Primò, quia in contractu cambii non est licita pœnitentia, per ea quæ in casu minus dubio scripsi *sup. gl.7 num. 77.* & maxime in casu isto, in quo ex illa mutatio posset oriri non leve præjudicium debitoris, tum quia alius, quem creditor apponeret, forsan eas non solveret, & sic litteræ redirent cum protestatione; tum quia ille, cui debitor scriberet, posset forsam esse suus debitor, & hac via consequeretur ab eo solutionem, sicque multipliciter illa mutatio potest ei esse damnosa: Secundo moveor, quia data hac facultate mutuandi mandatarium debitoris, inscio debitore, detegitur, intentionem eorum fuisse non contra-

 hendi

hendi cambium, sed mutuum, & sic esset cambium siccum, quia contraheretur ea intentione, ut non solveretur in loco, pro quo simulate fit cambium, per ea, quæ in aliis terminis secutus sum §. *præced. ampl.* 17. *n.*10.11. & 12.

4 Amplia primò hanc regulam, ut in tantum sit vera, quod creditor, mutando hoc nomen, posset teneri de falso.

5 Amplia secundo, ut si mutuaverit, consequi non possit interesse cambii, seu non factæ solutionis.

6 Amplia tertio, ut in tantum abstinere debeat ab ista mutatione, ut si mutuaverit, & ex illa mutuatione debitori ortum sit aliquod interesse, ut puta, quia ille mandatarius esset debitor ipsius debitoris, & post ea sit effectus non solvendo, vel quid simile, creditor teneatur de toto illo interesse.

7 Declara primò, restrigendo eandem regulam, ut non procedat, quando debitor, gratia creditoris, posuisset in specie illum mandatarium, & alium quem volebat ponere, omisisset, quia isto casu creditor posset forsan illum amovere, & omissum ponere.

8 Declara secundo, ut si debitor fecerit litteras cambii, easque tradiderit creditori sine aliqua suprascriptione, possit creditor ex se suprascribere non alicujus ex negotiatoribus cambiorum in feriis, quia debitor videtur facto declarare, quod caret procuratore in nundinis, & quod propterea recurrit ad ipsum creditorem, ut faciat sibimet solvi litteras, quod cambii genus dicitur cum recursa, ut sæpe *supra*, & *infra* diximus *in diversis locis*, hancque declarationem vidi plurium mercatorum testimonio confirmatam, ut patet ex tenore sequentis fidei.

Nos infrascritti, trattanti in negotii de cambii nelle fiere di Piacenza, facciamo fede, come si suole far molte letrere de cambio dalli debitori de cambii, sottoscritte da essi, con lasciare il soprascritto, & la persona, alla quale sono dirette, in bianco, ad elettione del creditore, & tali lettere, aggiuntovi dal creditore qual si vogli nomedi trattante in fera per la dirrettione ad essi nel soprascritto, hanno la sua reale, & intiera, essecutione, ne piu ne meno, come se l'istesso debitore vi havesse egli fatto lo soprascritto, con indrizzarle al suo procuratore, ò à qual si vogli à sua à elettione.

Di piu facciamo similmente fede, come mentre si trovano lettere di cambio fatte, e sottoscritte dal debitore, e date al creditore, che siano state dirette al procuratore dell'istesso debitore, eche nel soprascritto si trovi cancellatto esso nome di procuratore, & variata la direttione ad altro, che la paghi, tale variatione non impedisce, che le dette lettere non habbino la loro essecutione, come legitimamente fatte, attendendosi là sottoscrittione del debitore, & per esser cosi lo stile, & osservanza in testimonio della verita habbiamo firmato, e sottoscritto la presente di nostra propria mano. In Genova à 27. *di Maggio* 1614.

Jo. N. affermo quanto sopra à dichiarato di propria mano, remettendomi. &c.

Jo. N. dico haver piu volte visto, che qui in Genova si dan lettere di cambio per Piacenza, con il soprascritto in bianco, & in espeditione di fiera ò in essa fiera si fan dirette, ò al procuratore, ò ad altri, & hanno l'istesso vigore, come se il soprascritto se gli fusse fatto subito, non essendo anche dubio, che la forza delle cedule de cambii consiste nella firma, è non nel soprascritto stante son del sudetto parere di man propria.

Jo. N. sono del sudetto parere del Sig. N. soprasscritto in tutto come sopra.

Jo. N. al presente Console delle fiere di Piacenza dico il medesimo in tutto come sopra.

Jo. N. faccio l'istessa fede delli retroscritti Sig. NN. & in particolare quella del Sig. N. di mia propria mano, dico del Sig. N. perche havendo dato simili lettere di cambiò, & recevutone, con quali hò sodisfatto il pagamento, & similmente recevutolò, senza contradittione alcuna.

Jo N. faccio l'istessa fede delli nominati, & in particolare quella del Sig. N. di man. propr.

Jo. N. son. dell'istesso parere, perche non è dura cosa, che sia variato à chi è diretta la lettera, che la sottoscrittione de quella, che obliga, & à me è occorso dar à cambio, & haver ricevuto le lettere col. soprascritto in bianco, & haverlo variato da chi prima era stata diretta.

Jo. N. son dell'istesso parere di man propria.

Jo. N. son dell'istesso parere.

Subdeclara hanc declarationem, quod etsi in rigore juris videatur absolute vera, prout in ea continetur cambium cum recursa, quod esse licitum firmavi *infra* §. 6. *gl.* 1. *num.* 21. & *seqq.* & *num.*88. tamen in judicio contentioso, cum debitor recognovisset manum suam, & debitum non negasset, sed allegasset solum, nomen in litterarum suprascriptione fuisse appositum à creditore, ipso debitore inscio, vidi in facto servatum, etiam de consensu creditoris, quod debitor condemnaretur solum ad capitale sine interesse cambii, & ita fuit tunc intellecta relata mercatorum fides. 9

Ratio hujus subdeclarationis est, quia cum cambium cum recursa propter affinitatem, quam habet cum mutuo, sit inter cætera cambia valde suspectum de usura, debet servari solum in terminis, in quibus toleratur, sed toleratur solum, quando procurator, seu mandatarius apponitur de expressa debitoris, voluntate, quia non expressa voluntate debitoris, utique cambium videtur siccum, siquidem apparet evidentius, quod debitor non habet unde solvat, nec intendit solvere in nundinis, quo casu cambium est siccum per ea quæ dixi §. *præced. q.*7. *part.*2. *ampl.* 17. *num.*10.11. & 12.

Quæro quarto, quis locus sit Placentia, ad quam diriguntur istæ litteræ cambii? 10

Respondeo, Placentia est civitas in Lombardia, ob ejus excellentiam satis nota, in qua mercatores Genuenses hodie faciunt nundinas nummarias cambiorum, & ad illas destinantur solutiones per diversas Orbis terrarum partes, & ideo destinata est etiam solutio litterarum cambii, de quo agimus, ut latius explicavi *supra gloss.* 4. *num.* 7. & non repeto.

§. 3. Gloss. 1.

1614. *à* 27. *Ottobre*, *In Genova Magnifico hon. In cotesta fiera de Santivi rimetto*, &c.

SUMMARIUM.

Verbum rimettere, *in negotio cambiorum quid significet.*

HÆ sunt litteræ, quas vocant *d'aviso*, scriptæ à creditore, qui dedit cambio, eamque formulam habes per extensum *supra* §. 1. *n.* 77. *versic. magnifico.* † Et hæc verba, *vi rimetto*, conveniunt creditori, qui remittit, seu transmittit pecunias ad alium locum, & proinde secundum commu-

nem

nem mercatorum loquendi usum, dans pecunias cambio, ut earum valor sibi alio solvatur in loco, dicitur tunc semper remittere, huncque terminum pro intelligentia casus, de quo est acturus supponit *Navar. consil.31. reverendiss. versic. Ant. dat. lib.5. de usur.* & scribunt *Alex. Ravaen. in opusc. super banc. S. Ambr. num.37. & Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud. qu. 2. fol.* 212. estque apud cambii negotiatores, aliosque viros hujus negotiationis cognitionem habentes adeo notus, *ut Rot. Genuen.* passim *in divers. decis.* quas in hoc citare est superfluum, *& Bonins. tract. de camb. c.4. in pluribus locis*, isto loquendi genere utantur, & nunquam hoc loquendi genus (tanquam satis notum) declarent, & hoc exposito, qui illam remissam est alio in loco soluturus, dicitur trahere, ut habes §. *seq. gl. unica*, sicque habes intellectum illorum verborum, sequentium in eisdem litteris *facendone rimessa*, &c. ab hoc enim verbo, *remittere* dicimus; *remissam*, sicut à verbo, *trahere*, de quo §. *seq. gl. unica*, dicimus *tractam*, hæc verba sunt veluti elementaria negotiationis cambiorum, quia mercatores sine istis verbis non viderentur posse hoc negotium explicare.

§. 3. Gloss. 2.

Per vostra lettera, ò d'altri sopra di voi.

SUMMARIA.

Verba, sopra di voi, *significant, ut periculum sit vestrum, n.* 1.

1 HÆc verba, *per vostra lettera, ò d'altri sopra di voi*; important, ut periculum decoctionis, seu inidoneitatis illius, cui mandatarius dabit cambio ex reditu nundinarum, vel ex alio loco, spectet ad ipsum mandatarium, quia ipse remanet in hoc negotio, veluti fidejussor illius, cui dat cambio, ut explicavi *in gloss. seq. sub num. 6. & seqq.* quod si creditor cambii ordinaret simpliciter remissam, periculum esset ipsius creditoris, & non mandatarii remittentis, dummodo mandatarius remissionis negotium diligenter, & sine aliqua culpa, uti proprium negotium, gereret, quia alias, si negligenter, aut culpose gessisset, periculum spectaret ad ipsum, per ea quæ latius declarando hunc articulum, scripsi §. *præcedenti, gloss. 5. sub num.400. & seqq. versic primus*, ut videas.

§. 3. Gloss. 3.

Lavandone la vostra provisione d'un terzo.

SUMMARIA.

Provisio, Stipendium, & Merces } *quid sint, quave ratione debeantur, nu.1. Non debentur, nisi ex expressa, vel tacita conventione, nu.2.*

Provisio in cambiis potest accipi tuta conscientia, n. 3. & 4. Quanta sit, n.11. & 29. An sit eadem in utroque foro, sub n.12. vers. extende secundo. Pro labore, & periculo debetur major, quam pro solo labore, & n 6 10. & 31.

Provisio an multiplex, an vero una sola possit accipi pro uno cambio, num.14. & seqq. Quot accipi possint pro cambio recursæ, pluries reiterato, num.15. Distinctis duobus casibus, difficultatibusque excitatis, explicatur, num.20. Retentaque regula, quod unica possit accipi provisio, restringitur, ut aliquibus casibus plures accipi possint, n. 21. & seqq.

Assecurationis pretium debetur assecurationis, quamvis periculum probabiliter non adessent. &c. sub n. 12. vers. confirmatur. Pretium debet esse justum, &c. n.49.

Fidejussor debetur pretium periculi, cui se exponit, fidejubendo, n.7. Debetur, etiam si sit fidejussor cum pignore, seu alium habeat fidejussorem relevantem, sub n.12. vers. extende tertio. Infertur, an fidejussor possit tuta conscientia accipere idem pretium pro fidejussione minus periculosa, quod acciperet pro magis periculosa, sub eod. nu.12. vers. infero. Quis ei solvat pretium, n.8. Creditor potest, liberando fidejussorem, pretium liberationis accipere, num. 8.

Periculum, & Labor } *in nummulario quot modis considerentur, n.5.*

Periculi pretium in pecuniis quanti vendi possit, n. 29. & seqq.

Pecuniæ, datæ in societate, periculum spectat ad socium, qui pecuniam confert, n.33. Declaratur, primo, ut non procedat, quando eo pacto confertur, ut periculum sit commune, n.35. Declaratur secundo, ut conferens pecuniam, possit per viam contractus assecurationis evitare periculum, n.39. & seqq. Declaratur tertio, ut assecurationis pretium debeat constare ex qualitate, seu quantitate periculi cui assecurator se exponit ideoque vocatur consteum, n.46. Declaratur quarto, ut servari debeat æqualitas, n.50. Declaratur quinto, unde cognoscatur justitia, & injustitia pretii, &c. n. 51.

Pecunia potest dari mercatori pro honesto lucro, assecurato capitale, n.41. & 42

Usura nec captivorum redemptione admittitur, sub num. 43.

Judæis, non obstante consuetudine in contrarium non exercere usuras, n.44. & seq. Licet tamen eis fænerari alienigenis, & quare, & an in foro interiori, n.46. & 47. Papa quare tolleret, ut eas exerceant, n.44. & 45.

Judæi dediti avaritiâ, n.48.

Medicina stulte datur mortuis, sub n.45.

Curam de his qui foris sunt, non habernus, sub n.45.

Societas debet esse cum æqualitate, alias esset leonina, quæ est reprobata, sub n.50. Quare unus non debet habere caput salvum, & alius fractum, sub n.35.

Societas in qua capitale unius sit salvum, quomodo possit contrahi, n. 36. & seqq.

Assecuratio capitalis, possit in societate, an possit fieri à socio, sub n.37.

QUæro primo, quid sit ista provisio, & qua ratione debeatur? 1

Respondeo, provisionem esse stipendium, seu mercedem, eamque dari quandoque ratione solius laboris, quandoque ratione solius periculi & quandoque ratione utriusque nempe laboris, & periculi, ut colligitur ex his, quæ scribunt *Rot.Gen. decis.16. Joannes, n.10. in fi.dec. 30. alias, n.2. & dec. cum alias, n.3. versus finem, Jo.Bapt.Lup. in naviganti, §.2. sub n.20. & 21. de usur. inter tract.divers.tom. 7.fol.138. Boninf. tract. de camb. cap.7. versic. della provisione in respons. ad novam difficultatem*, quàm prius proponit *cap.5. vers. altri poi desiderano, Alex. Rauden. in opusculo super banch.8. Ambrosii, sub n. 56. vers. practicam. & n.40. Romoald. Col. tract. de camb. cap.19. intorno, cap.31. vers. il. dare*, & latius *cap.21. vers. sogliono* & alii *in diversis locis*, quos *infra* opportune citabimus, & ex dicendis *infr. hac eadem gloss.*

2 Quæro ſecundo, ad quid apponantur præfata verba?

Reſpondeo, quia non tenetur quis ſolvere ſalarium, ſeu mercedem, niſi ad eam ſolvendam expreſſe, vel tacite ſe obligaverit: dicitur autem tacite ſe obligare, ſi hæc duo concurrant: primum, ſi petens ſalarium probet, ſe in ſimili negotium geſtione locare operas ſuas: ſecundum, ſi reus conventus ſit ſolitus conducere; alias ſalarium, ſi non eſt expreſſe conventum, vel hæc duo non probantur, non debetur, per ea, quæ explicando hanc ſalarii materiam, late ſcripſi *in meo tract. de judic. cauſ. &c. lib.2. cap.5. ſub n.64. verſic. quia ſalarii, in futura impreſſione.*

Et licet hæc proviſio de ſtylo fori, & conſuetudine negotiatorum deberetur, etiam non conventa, & etiam prædictis non probatis, tamen præfata verba, ad tollendam omnem difficultatem, quæ in hoc poſſet oriri, utiliter apponerentur.

3 Quæro tertio, an iſta proviſio poſſit tuta conſcientia accipi.

Reſpondeo, quod ſic, quia datur pro mercede laboris, & dignus eſt operarius mercede ſua, ut ſecutus ſum *ſupr.* §. 1. *q.*1. *ſub num.* 71. *&* 73. & ideo poſſe licite, & ſine peccato accipi, ſcribit *Romoald. Coli tract. de camb. c.*21. *verſ. ſogliono.* Imo *Boninſ. tract. de camb. cap.*7. *vers. della proviſione, in reſponſ. ad nonam difficultatem*, ſcribit, ſe non inveniſſe quempiam, qui hoc revocet in dubium, *& Mich. Sal. ad D.Thom.*2.2. *poſt q.* 78. *in diſp. de camb. q.*4. *art.*2. *controv.*10. *in ultimis verbis, fol.*583. proponit difficultatem de hoc ſtipendio, *& controv.* 12. *ſub n.*4. *vers. ultimo committitur fol.*588. proponit argumentum contra hoc ſtipendium, & poſtea *controv.*12. *ſub n.*8. *vers. ultimum argumentum fol.*592. ſcribit, iſtud ſtipendium, ſi ſit in uſu, ſi ſit moderatiſſimum, & unicum, nempe quia non ſolvatur campſori, eo, quia exhibet factorem, & ipſi factori eo quia ipſe exhibet officium, ſed campſori tantum, non eſſe damnandum, quod idem dixerat *controv.*11. *ſub n.*2. *verſ. ad ultimum, fol.*584. & faciunt, quæ ſcripſi *ſupra* §.1. *quæſt.*7. *part.*1. *ſub n.*44. *&* 45.

Quicquid ſcribat *Mercat. tractat. de contract. lib.*4. *cap.*7. dicens, iſtam proviſionem non eſſe licitam.

4 Confirmatur hæc reſponſio, ſeu reſolutio, quia circumſcripto etiam cambio, & ſuppoſito ſimplici nummulario, quia pecunias tantum numeraret, dubitant Theologi, an nummulario propter illum numerandi laborem, & moleſtiam, quam ſuſtinet, debeatur aliquid pro mercede, ut patet ex his, quæ retuli *ſupra* §.1.*q.*7. *par.*2. *ampl.*3. *ſub num.*5. *vers. primo, & n.*7. *&* §. *præced. gl.*3. *n.*100. *vers. reſtringe ſecundo.*

5 Quæro quarto formaliter, qualis ſit iſte labor, ſeu periculum, pro quo debetur proviſio, uti laboris merces, ſeu periculi pretium.

Reſpondeo, laborem hunc, & periculum poſſe conſiderari in quatuor caſibus.

Primus caſus eſt cum compſarius, qui accipit cambio, facit litteras cambii campſori, qui dat cambio, ſolvendos in nundinis procuratori ipſius campſoris, qui eidem ſuo procuratori ſcribit propterea litteras, quas vocant *d'aviſo*, in quibus mandat ei, ut exigat cambium illudque exactum remittat ſupra ipſo procuratore, & ſimul ad eum mittit prædictas litteras cambii procurator exigit, & remittit: iſto caſu campſor illi propter laborem, & periculum in remittendo debet proviſionem, ut loquuntur *Rot. Genuen. Jo.Bapt. Lup.Boninſ. & Alex. Raud.* quos citavi *ſupr. c.*1. unde in formula litterarum, de quibus agimus, & in formula, quam ponit *Boninſ. d. tract. de camb. c.*4. *verſ. pagate in fiera, in fi.* expreſſe mandatur correſpondenti, ut ſuam detrahat proviſionem.

Extende hanc reſponſionem, ut præcipue procedat in terminis, in quibus loquimur, nempe quando is, qui pecuniam remittit ex nundinis, ſeu alio loco ad dominum cambii, remittit periculo ipſius remittentis; & ſic, ut mercatores loquuntur *ſta del credere*, quia iſto caſu concurrit duplex juſtitia mercedis: prima, propter laborem: & ſecunda, propter periculum, quod in ſe ſuſcipit, induendo etiam perſonam fidejuſſoris. 6

Sed fidejuſſor poteſt ratione periculi quod fidejubendo, ſubit, paciſci, & ſtipulari aliquam mercedem pro ipſa fidejuſſione, cum poſſit contingere, quod pro ipſo debitore integram quantitatem ex proprio patrimonio ſit ſoluturus; & utinam non contingeret, reperiri etiam debitores, qui neglecta fide, & proſtrata conſcientia, ſolvere non curant, poterit igitur fidejuſſor abſque alia damni, aut lucri ceſſantis ratione accipere à debitore aliquod juſtum periculi pretium arbitrio boni viri, *l.*19. *hoc jure,* §. *labeo, & ibi Bart. ff. de donat. Medin. in ſuis tract. tom.* 2. *tit. de reb. per uſur. acquis. q.* 4. *coroll.* 3. *vers. ſequitur amplius, fol.* 340. *Sot. de juſt. & jur. lib.*6. *q.* 1. *art.*2. *vers. reſtat ergo col.*11. *in fi. fol.* 538. *& q.*7. *art. unico, in tertia ratione col.*2. *in fi. fol.* 601. *Nav. in man. confeſſ. c.* 17. *de uſura circa cambia ſub nu.*285. *Jo. Azor. de inſt. moral. par.* 3. *lib.*5. *tit. de uſur. c.*2. *in fi. verſ. ſequitur ex dictis, & c.*6.*q.*1. *vers. altera opinio*, quem retuli *ſupra* §. 1.*n.*493. *in* 7. *caſ.* & latius *Covar. var.reſol. lib.*3.*c.* 2. *n.*6. *vers. quarto hinc, Strach. tract. de aſſecur. in præfat. n.*45. *ibi, alteram in eo. tom.*6. *par.*1.*fol.*360. *& Jo.Bapt. Lup. in cap. naviganti,* §. 1. *id eſt poſt præfationem, n.*7. *vers. ſed juxta de uſur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 135. & eſſe communem opinionem teſtantur, & ſequuntur *Covar. loco citati, & Molin. de juſt. tom.* 2. *de contract. diſp.*319. *vers. communis, col.*285. & ſcripſi *ſupr.*§.1. *q.*7. *part.*3. *limit.*6. *n.*4. *verſic. confirmatur.* 7

Hôcque fidejuſſionis pretium, ſeu merces aliquando ſolvitur à debitore, qui alias ſine fidejuſſione non invenit, qui ei pecuniam credat, ut in his terminis loquuntur *text. in d.* §. *labeo, & Bart. Covar. aliique ſupra citati*: aliquando vero ſolvitur à creditore, qui pro pecunia jam credita vult ſe aſſecurare. 8

Et in tantum poteſt fidejuſſor periculi in ſe ſuſcepti juſtum pretium accipere, ut dixi, ut etiam creditor, liberando fidejuſſorem, poſſit ab ipſo fidejuſſore pro liberatione, quam ei facit, aliquod juſtum pretium accipere, *Covar. ubi ſupra.* 9

Infero ex dictis in hac extenſione eum, qui non ſe exponit periculo, ſed ſolum labori negotii, non poſſe licite capere integram tertiam unius ſcuti, de qua locutus ſum *in qq. ſeqq.* ſed debere accipere minorem: quia ſi tertia debetur ei, qui ſe exponit periculo, & labori, ergo minor debetur ei, qui ſe exponit ſolum labori. 10

Secundus, Tertius, & Quartus caſus, in quibus conſiderantur ſimiliter labor, & periculum, ſunt illi, quos poſui *infra num.*29. *in fi.* 30. *&* 32. ubi videas.

Quæro quinto, quanta ſit iſta proviſio?

Reſpondeo, eſſe tantam, quantam laudabilis mercatorum uſus approbavit, *Boninſ. tract. de camb. c.*7. *vers. della proviſione, in reſponſione ad nonam difficultatem, & in cap.*5. *verſic. altri poi deſiderano,* ſeu quantam, approbabit ſanum peritorum judicium, *Romoald. Col. tract. de camb. cap.*31. *in fine.* 11

Uſus

Usus mercatorum, qui servatur in Italia, & servari debet apud omnes, qui contrahunt in nundinis, quas Genuenses celebrant in civitate Placentiæ, est, ut detur una tertia pars unius scuti marcharum pro singulis centenis scuti *Rot. Genuen. decis.*30. *alias, n.*2.*Alex.Rauden. in opasc. super banch. S. Ambr. sub nu.*56. *&* 40. *& Romoald. Coli tract. de camb. cap.*21. *vers. fogliono. &c.* 19. & ideo in formula harum litterarum ista quantitas est expressa.

Si tamen aliis in locis, seu apud alios mercatores daretur major, vel minor, erit servanda consuetudo eorum.

Verum mihi durum visum est, quòd *Joan.Bapt. Lup. in cap. naviganti.* §.2. *num.*21. *in fine de usur. inter tractat. divers. tom.* 7. *fol.* 138. computatis Consulatus, & aliis nonnullis expensis, dixerit, pro istis expensis solvendos esse scutos tres pro quolibet centenario; nam si hoc esset verum quolibet anno solverentur scuti duodecim pro centenario ultra interesse cambii, cum nundinæ soleant celebrari quatuor in anno, ut dixi §. *præcedenti, gl.* 4. *num.*3. & sic major esset impensa, quam interesse; aut, si interesse æquaretur impensis, uno quoque anno solverentur 24. pro quolibet centenario: quod in Repupublica bene ordinata non esset tolerandum.

Extende primo hunc usum solvendi tertiam partem unius scuti, ut in foro exteriori sit vera indistincte, sive cambii debitor sit minus idoneus, sive magis idoneus, id. est, sive cambium sit periculosum, sive non: & ita servatur in praxi sine difficultate, quia esset impossibile ponderare minutatim per uncias quantitatem idoneitatum debitorum, per ea, quæ scripsi etiam *supra* §.1. *q.* 7. *par.*2. *ampl.*10. *sub num,*5. *vers. primus & seqq.* & consequenter in extricabiles propagarentur lites, ad quas evitandas forum exterius tolerat etiam pretia injusta, ut declaravi *d. ampl.* 10. *num.* 1. *& seqq. & num.* 45. *& seqq. & infra vers. intellige primo.*

Extende secundo, ut procedat etiam in foro interiori, id est, conscientiæ, quia, etsi pretii injustitia, quæ toleratur in foro exteriori, non toleretur in foro interiori, testib. his, quos secutus sum *d. ampl.* 10. *num.* 41. *&* 45. & videatur impossibile, quòd res sint bonitate inæquales, seu pericula sint, inæqualia, & pretia sint æqualia sine injustitia: his tamen non obstantibus, concluderem, extensionem esse veram, prout conclusi etiam *supra* §. 1. *q.* 7. *par.*2. *ampl.*10. *sub num.*5. *vers. intellige.* ratio, qua moveor, est quia etiam lex conscientiæ debet esse de possibili: sed est impossibile cognoscere minutatim qualitates, & quantitates periculi, tum quia periculum est incertus eventus rei, in quo dominatur sors, & fortuna, ut secutus sum *supra §.* 1. *q.* 1. *num.*134. *&* 135. & ideo potest contingere, ut ubi majus appareat, evanescat, & ubi minus, ibi succedat; tum quia circa rerum eventus varias habent homines opiniones, & inæquali tenentur timore, quare si lex positiva unum æquale statuerit pretium, illud erit tutum etiam in foro interiori: alias magna conscientiarum confusio, & perplexitas posset oriri.

Confirmatur primo hæc extensio, quia si ordinarie multum detur pro assecuratione (puta 3. in 100. ob magna pericula, quæ plerumque vel à tempestate, vel à piratis imminent, & ego ex astrologia, vel aliunde præsciam, non fore tempestatem, vel ex litteris amici non fore piratas, aut foro securum comitatum, possum nihilominus pretium ordinarium assecurationis accipere, quia illa obligatio communiter tanti valet: sicut & is, qui, tanquam unus, magnam haberet quarundam mercium copiam, quarum valor propter earum in universum inopiam esset magnus, posset eas vendere, quanti communiter venduntur ab his, qui eas habent in parva quantitate, *Leonard. Less. de just. & jur. libr.* 2. *caput.* 28. *sub n.*27.

Confirmatur, secundo, quia etsi senex, valetudinarius, & debilis videatur morti proximior, quam juvenis sanus, & robustus: tamen societates officii, quæ contrahuntur super periculo vitæ contrahuntur pro eodem pretio, seu pro iisdem fructibus, nullo majoris, vel minoris periculi vitæ habito discrimine, & confessarii de hoc non faciunt scrupulum.

Extende tertio, ut pretium periculi possit juste accipere, non solum ei, qui suo periculo remittit, ut locutus sum *supra num.* 5. & qui solvit pro alio, ut locutus sum *infra num.* 30. *&* 32. sed etiam quilibet fidejussor cambii & quilibet, qui subscriberet litteras cambii, etiam si iste fidejussor, seu subscribens acciperet pro fidejussione, seu subscriptione pignus aut fidejussorem, qui promitteret indemnitatem, quia adhuc posset pretium periculi accipere, *Romaold. Col. tract. de camb. cap.* 19. *interno. in fine*, nam hoc non est pretium periculi certi, seu manifesti, nemo enim est adeo stultus, ut pro lucro unius tertiæ partis unius scuti vellet certo perdere scutos centum, sed est pretium periculi per possibile, imo periculi, quod illi se exponens sperat non eventurum, & ut ita speret, idoneum studet habere debitorem, aut saltem cum pignore, vel fidejussione, at hujusmodi periculum per possibile durat, etiam accepto pignore, & accepta fidejussione, qui enim, si pignus esset ruinosum vel anterioribus creditoribus obligatum, & quid si fidejussor esset tanto ære alieno gravatus, ut in ejus bonis nihil remaneret, & sic quis erit fidejussor fidejussoris relevantis? demum esto, quòd pignus sit idoneum, & fidejussor dives tamen non deficiunt alii casus, quid enim si pro pignore, & contra fidejussorem foret litigandum? nonne posset contingere, quòd judex esset iniquus & tandem illa incommoda litis & expensarum nonne sunt digna præfata mercede?

Infero ex hac extensione, dubitandum esse saltem in foro fori de restrictione, quam ad ea, quæ scripsi *supra num.*7. *vers. sed fidejussor.* facit *Molin. de just.tom.*2. *de contractat. disput.*319. *vers. covar. cons.* 286. dicens, quod fidejussor potest parum exigere à debitore, pro quo fidejubet, quando nullum subest periculum: & infero, multo magis dubitandum esse de declaratione, quam ex *Covar. Stracch. & Jo. Bapt. Lup.* retuli *supra* §.1.*q.* 1. *num.*548. dum scribunt, quod fidejussor non potest exigere pretium periculi, quando debitor, pro quo fidejubet, est ejus qualitatis, & conditionis, ut nullum sibi immineat periculum: & ad has illationes moveor, quia debitor sit quantumvis idoneus, tamen fidejussor semper potest esse in aliquo periculo, saltem subeundi lites, & incommoda, ideoque *Proverb. cap.*17. *n.* 18. habetur, *stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo, & cap.*22.*nu.*26. *noli esse cum his, qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis.*

Intellige primo nunc præfatas extensiones, & illationem ut quamvis pretium periculi,taxatum à lege, vel consuetudine,possit æque accipi pro debitore magis periculoso, sicut pro minus periculoso, ut

dixi,

dixi, tamen illud ob nullam periculi majoritatem augeri potest, sed solum potest minui, quasi pretii latitudo remanet infra pretium taxatum, & nunquam supra per ea, quæ loquendo de pretio census, seu alia similia, taxato à lege, scripsi *supra* §. 1. *quæst.7. part.2. ampl.10. num. 69.* & ubi lex, vel consuetudo taxare debeat pretium, non considerabit magnitudinem, seu parvitatem periculi in uno casu, sed in universum, tanquam si constitueret pretium pro quovis periculo in genere: quia cui non placet pretium, abstineat à venditione illius: & hoc idem observandum forsan esset, si deficiente legis, & consuetudinis taxatione, esset in casu occurrenti taxandum arbitrio boni viri.

Intellige secundo, ut id, quod constat longe distare à periculo, non dicatur expositum periculo, consequenter nullum sit illius periculi pretium, per ea quæ in aliis terminis dixi 1. *q. 7. part. 2. ampl. 10. sub num.5. versic. subintellige*, tunc enim contractus videretur potius dolo initus, ut loquendo de contractu assecurationis, non existente periculo, scripsi *eadem ampl. 10. n. 21. versus finem.*

Intellige tertio, quod diximus *sup. extensione 1. & 2.* posse pro eodem pretio à lege taxato, vendi & emi majus & minus periculum, ut procedat, quando excessus periculi non est notorius, ut puta, non est ultra dimidium: secus si sit ultra dimidium, quia tunc posset dubitari, quod sicut emptio, & venditio periculi, dolo inita, non teneret, per ea quæ dixi *d. ampl.10. num.7. 19. & seqq.* ita etiam, si sit inita cum excessiva læsione, quia tunc debet rescindi, vel suppleri justum pretium, cum dicatur dolus, commissus re ipsa: & præsertim si pretium non esset à lege taxatum, & loqueremur in foro interiori: quia esset tutior via; sed quia his repugnant, quæ dixi *supra dictis extens. 1. & 2.* ideo cogitabis, & interim discas hinc, abstinendum esse, quantum possumus à negotiatione, ut citatis sacræ Scripturæ locis, monui *supra* §. 1. *q.1. num. 77.*

13 Declara latius, quanta esse debeat provisio ex his, quæ scripsi *infra n.29.*

14 Quæro sexto, an pro unico cambio possit quis accipere plures provisiones, vel unicam tantum.

Respondeo, constituendo regulam negativam, quod non potest accipere, nisi unam tantum: & ratio est evidens, quia si semel laborat, semel debet accipere provisionem: & ita practicatur, & si aliter fieret, esset illicitum, & qui acciperet, teneretur ad restitutionem, etiam si accepisset ex conventione.

15 Infero ex ista regula, quod pro cambio recursæ, continuato per plures annos, campsuarius debitor non tenetur, nisi ad unicam provisionem in singulis nundinis: ad hunc autem tenetur in singulis nundinis, qui is, quia in singulis nundinis solvit pro eo, vel mandat solvi pro eo, gerit ipsius debitoris negotium cum suo periculo, quod est mercede dignum: solet namque creditor, qui dedit cambio intercedere, uti fidejussor sui debitoris, ad favorem agentis ipsius creditoris, dum ipse agens de ordine creditoris solvit debitum, juxta ea, quæ scripsi *supra* §.1.*q.5. num.86. versic. prima, & infra* §.6. *gl.1. n.61.* & fidejussori debetur pretium periculi, ut secutus sum *supra num.7.* secus est in reditu ex nundinis ad civitatem Genuæ, quia licet ibi solvatur tracta, sicque extinguatur secundum cambium, quod dicitur de reditu nundinarum & & pro illius solutione & extinctione contrahatur novum, & sic tertium cambium pro sequentibus immediatis nundinis, & isto pro tertio cambio videatur adhibitus novus labor, mercede etiam dignus: tamen non est ita, quia in confectione hujus tertii cambii non est opus fidejussione seu alterius labore, quia ipsemet debitor per se ipsum illud contrahit: & sicut in contractu primi cambii in civitate Genuæ, nulla potest considerari provisio, sed solum in solutione ipsius cambii, facienda in nundinis, ut dixi *supra*, ita etiam est dicendum de isto tertio cambio, quod Genuæ renovatur pro nundinis, immediate sequentibus, quia provisio debebitur, quando in nundinis fiet solutio cambii, & illius provisionis solutio, una cum solutione totius cambii destinatur semper ex nundinis ad civitatem Genuæ, & cum hac illatione, quod debeatur una tantum provisio, & non duæ, intelligo, ut concordet *Romoald. Coli tract. de camb. c.2. vers. ma qui bisogna* dicens quod Joannes, accipiens cambio à Petro, non debet gravari duplici provisione, ita ut eam prius salvat Petro, qui committit suo agenti, ut solvat, & deinde ipsi agenti, bene verum est, inquit, quod Petrus, & ejus agens possent inter se dividere illam provisionem.

Subinfero, restringendo istam illationem, quod si debitor nec in nundinis Placentiæ, nec in civitate Genuæ in reditu ex nundinis ageret per seipsum sed utrobique per aliam personam & sic exigeretur ministerium duorum mandatariorum, quasi etiam fidejussorum, quorum alter ageret in nundinis Placentiæ, & alter in civitate Genuæ, utrique solvenda esset provisio, minor tamen ei, qui ageret in civitate Genuæ in propria domo, & huic subillationi posset accommodari, quod scripsit *Boninf. tract. de camb. c. 5. vers. altri poi, in nova difficultate*, dum ait, provisionem quandoque duplicem solvi ab eo, qui accipit cambio, prima, inquit solvitur in loco, ubi contrahitur cambium, secunda vero in loco, ad quem trahitur debitum: nam ego, declarando eum, dico, quod illa prima provisio in loco, ubi contrahitur cambium, non solvitur, si accipiens cambio ipsemet contrahat, & accipiat, quia tunc nemo se obligat, nemoque negotium gerit pro ipso secus est, si mandaret alicui, ut pecuniam cambio acciperet pro ipso mandante, & mandatarius acciperet, quia isto casu mandans teneretur mandatario ad provisionem, etiam in loco, ubi initiaretur cambium, & ita procedat, quod scribit *Boninf.* teneretur etiam ad ulteriores provisiones utroque in loco, donec fierent pro ea cambia, & recambia. 16

Hinc in civitate Genuæ orta super facto, quod posui *supra* §.1.*q.5.n.16. & 98. controversia*, an deberetur una tantum provisio, vel duæ, dabantur extrajudicialiter infrascriptæ invicem contrariæ subscriptiones super stylo hujus provisionis. 17

Antonio chiede à Pietro in Genova, che li facci piacere di accommodarli scudi mille, con farne tratta pro suo conto in Piacenza fiera d'Agosto, dove se non saranno da esso compui, si contenta debba trattenerli sopra cambii di Piacenza à Genova, & di Genova à Piacenza, come si dichiara per una sua poliza, per quale promette di pagarli la detta partita, insieme con spese, danni, & interesse, fino all'intero pagamento.

Pietro, per accommodare Antonio di detta partita, la piglia à cambio da Giacomo per fiera d'Agosto, al quale ne fa tratta per conto di esso Pietro, egl'ordina, che non essendo da lui sodisfatta, gli ne debba dar debito sopra di lui con rivaler sene insieme con le spese da esso Pietro, & cosi essequisce, non essendo da Anto. datali sodisfattione.

Paga poi Pietro à Genova la detta partita, cō darno debito

debito ad Antonio, & insieme con la sua provigione per il pagamento & continuatione della scrittura, fatta in Genova, ne fa di nuovo tratta al detto Giacomo per conto del detto Antonio col medesimo ordine, & non essendo sodisfatta da esso, se ne rivale di Genova da Pietro con la sua provigione, dal quale in Genova è pagata la tratta, è con la sua provigione se no torna à rivalere di Piacenza dal detto Giacomo per conto di detto Antonio, & così si continua per alcune fiere.

Si domanda, se Pietro in Genova, stante il detto di sopra, ha giustamente contato, & dato debito della sua provigione à un terzo per cento al detto Antonio per il pagamento, & continuatione della scritura, da esso fatta havendola massime in fiera presa persona terza, & se così è stile mercantile, che sia dovuta la provisione in fiera, & in Genova in caso somigliante.

Jo.N. dico, che sono di parere, che Pietro habbia ratione in contar le provigioni della partita continovata sopra cambii qui in Genova, remittendomi pero à cui meglio l'entendesse, di mia propria mano.

Huicque fidei se subscripserunt octo mercatores seu negotiatores ex prima classe.

Tenor alterius subscriptionis.

18 *Pietro richiede ad Antonio in Genova, che pigli à cambio per lui scudi mille, è che li trattenga sopra cambii di Genova à Piacenza, & di Piacenza à Genova, per alcune fiere, & promette per sua poliza di pagarglieli ad ogni sua semplice richiesta insieme con li interessi de cambii, è recambii, è spesse decorse, è che decorrerranno sino all'intero pagamento, de quali interessi, è spese si contenta starne al semplice giuramento di detto Antonio, senza altra prova, al quale non havendo il detto Pietro doppo alcune fiere data la dovuta sodisfattione, fu condennato il detto Pietro per sentenza à dover pagare à detto Anton. li sudetti scudi mille con l'interesse del cambio, è recambio al conto, è con le speje di gabella, è provigioni per trefiere. Si domanda, se stante la sudetta sentenza, ha potuto il detto Antonio giustamente, è conforme lo stile mercantile dar debito qui in Genova nell ritorni de suddette trefiere al detto Pietro della sua provigione, come devutali per la continuatione della scritura, & per il suo travaglio di prendere li denari à cambio, è correrne il risico non havendo massime in fiera preso lui provigione alcuna sopra il detto debito, mala persona, al quale fu tratto, & lo pago in fiera di ordine dell detto Antonio, è lo resletto qua à Genova, come costa per le sue lettere.*

Jo.N. sono di parere, che ad Antonio, che ha preso li scudi mille à cambio per conto di Pietro li fu dovuto l'interessi, è provigioni di Genova, oltre quella è stata presa in fiera dalla persona, che in esse fiere ha pagato li detti scudi mille d'ordine Antonio, & così similmente mentre è stata continovata tal partita sopra cambii in le fiere, & questo per esser così il stile de negotianti, & haverlo anche ottenuto in giudicio manti la Rota, remettendomi semper amigliore parere.

Et huic fidei se subscripserunt viginti duo, quorum aliqui sunt iidem, qui subscripserunt præcedentem fidem.

Tenor alterius fidei.

19 *Si fa fedada noi infrascritti negotianti qualmente la verita, & corso commune, & così è il solito, & uso mercantile qui in Genova, che chi accommoda denari ad altri ad interesse per trattener il debito sopra cambii tra qui, è Piacenza, quando il creditore vuole scuoder il suo credito con l'interesse, non li deve qui in Genova contar provigione alcuna, ma solamente contarla in fiera di Piacenza, quando si mandano al tempo delle fiere le lettere di cambio in esse fiere, in modo tale, che detto debito non habbi carico solo d'una provigione in Piacenza per ogni fiera.*

Jo.N. faccio fede, esser vero, che communemente si stila in questa Citta di Genova trattener li debiti alla forma, che di sopra vien dichiarato.

Cui subscriptioni se subscripserunt alii quindecim, inter quos unus erat Consul nundinarum.

Pro absoluta intelligentia hujus provisionis quam 20 deberi in cambio cum recursa, scripsi *supra nu.14. & seqq.* distingue duos casus.

Primus casus est, quando illemet, qui dedit cambio, solvit sibimet de suis propriis pecuniis, & isto casu litteris solvendo, gerat etiam negotium debitoris, tanquam illius procurator, sicque repræsentet duplicem personam, ut dixi *infra* §. *6. gl.1. n.25.* tamen de provisione tripliciter dubitari contingit.

Prima dubitatio est, an provisio sibi debeatur à pluribus, ita ut sit duplex provisio: & concludo negative sine controversia, quia laboranti pro uno, ab illo uno debetur merces, sed solvens sibi pro suo debitore, solvit pro uno, ergo ab illo uno sibi debetur provisio.

Secunda dubitatio, an sibi debeatur saltem prædicta unica provisio, nempe à debitore, & in hac dubitatione potest esse locus opinionibus.

Opinio negativa, quod non debeatur, suadetur ea ratione, quia in hac solutione, facienda sibi ipsi, ficte contrahitur novum cambium inter eosdem: siquidem fingitur, quod creditor totidem, quot sibi debentur, det cambio eidem debitori ex nundinis pro Genua, & quod debitor ex pecuniis hujus secundi cambii solvat primum cambium, quod cum eodem creditore contraxerat Genuæ pro nundinis, sed pro secundo cambio, & extinctione primi, si vere hæc agerentur cum diversa persona, nulla deberetur provisio, ergo multo minus debetur, si ficte, quia minori cum labore geruntur.

Nec dicatur, quod solvendo sibi ipsi, remanet in periculo, ne debitor, cum quo renovat cambium, efficiatur inops, & non solvendo, ut in fortioribus terminis considerabamus *supr. §.1.q.1.nu. 493. & seqq.* quod periculum cessaret, si de contanti sibi numeraretur.

Quia respondeo, quod huic risico jam illud creditum exposuit, quando ei dedit cambio in civitate Genuæ pro nundinis, & tamen nullam ex illo risico poterat habere provisionem.

Opinio affirmativa, quod provisio sibi debeatur, suadetur ex eo, quod creditor, solvendo sibi ipsi de mandato sui debitoris, contrahit non solum pro se proprio nomine, sed contrahit etiam procuratorio nomine pro suo debitore: Nam debitor dum mandat ei, ut solvat sibi ipsi, necessario mandat etiam, ut nomine ipsius debitoris accipiat cambio à seipso, ut inde sibi solvat: sed si debitor mandaret alicui tertio, quod acciperet cambio pro ipso debitore, & solveret creditori, deberetur huic tertio provisio, tum quia exequendo mandatum, sibi injunctum, laboraret; tum quia, accipiendo cambio, remaneret obligatus danti: ergo eadem provisio debetur creditori, qui accipit cambio à seipso, ut solvat sibi ipsi; sicque confutatur ratio *præced. opin.* negativæ in postrema parte.

Non obstat, si diceres, quod sicut contractus assecurationis, seu fidejussionis est prohibitus inter mutuatorem, & mutuatarium, & sic inter credito-

rem, & debitorem, & similiter pactum legis commissoriæ, quamvis sit permissus, & permissum inter debitorem & tertium, ut retuli *supra* §.1.*q*.1.*n*.503. ita etiam prohibitus esse debet contractus iste procuratorius, seu fidejussorius inter creditorem & debitorem cambii, quamvis sit permissus inter debitorem & tertium.

Nam, quicquid sit de veritate hujus objectionis, in qua me remitto ad ea, quæ scripsi *d.q*.1. *num*. 503. *& seqq.* respondeo, quòd sumus extra illos terminos, quia cambium non est mutuum, sed est emptio & venditio, ut late ostendi *supra* §.1. *q*. 4. *num*. 21. neque est pactum legis commissoriæ.

Ulteriùs campsores, dantes cambio, ut huic objectioni occurrant, remque à disputatione eximant, & provisionem certo consequantur, cambium cum recursa concipiunt, non in personam ipsius creditoris, sed in personam agentis, seu correspondentis ipsius creditoris, qui eidem agenti mandet, ut solvat sibi ipsi pro debitore, ut dixi *infra* §. 6. *gl*. 1. *num*. 60. *&* 90. & sic cessat ista difficultas.

Verum si tu instares, provisionem adhuc non deberi; sive creditor, solvat sibi ipse, sive solvat ei tertius; quia sicut creditor, solvendo sibi ipse, contrahit cùm debitore novum cambium ex quo lucratur pretium cambii, & illa omnia officia, quæ facit pro debitore, sunt consecutiva ad nogotium cambii, quod gerit pro se ipso, ideoque de illis non esset habenda ratio; ita etiam tertius, solvendo pecunias proprias creditori, contrahit ex illis cum debitore cambium, ex quo lucratur, & illa officia sunt similiter consecutiva ad cambium: quid enim interest solventis, quod solvat ipsi debitori, vel ipsius creditori de mandato debitoris?

Ego respondeo, quòd cum iste tertius det ad cambium debitori de ordine creditoris, utique creditor remanet ejusdem tertii fidejussor, ut scripsi *inf*. §. 6. *gl*.1. *sub num*. 57. 59. *&* 61. & similiter cum laborem illum solvendi creditori, & extinguendi debitum suscipiat etiam de ordine ipsius creditoris, utique debitor debet creditori provisionem, tum ratione fidejussionis, tum ratione laboris de ejus ordine suscepti à tertio, qui solvit, & proinde provisio debetur non tertio solventi, sed creditori, cujus ordine, & credito fit solutio.

Tertia dubitatio: retenta hac cambii recursæ conceptione, qua campsores utuntur ad consequendam provisionem, & qua tuti hodie videntur in foro fori; nunquid erunt tuti etiam in foro conscientiæ?

Prima facie videtur dicendum, quòd non quia in foro conscientiæ coram Deo attenditur veritas, ut scripsi *supra* §.1.*q*.1.*n*.529. cum enim ipse sit veritas, & lux, omnia coram eo sunt nuda, & clara: ergo, cum in rei veritate solutio fiat ab ipsomet creditore de suismet pecuniis, & principaliter causa proprii lucri, nulla est habenda ratio de illa solutione palliata, facta ab agente, veluti de propriis pecuniis, neque de illo labore, & periculo virtualis fidejussionis, quia illa sunt ordinata ad lucrum proprium quod facit ex illo novo cambio; quinimo hæc ipsa simulatio arguit, simulantem scienter & volentem peccare contra propriam conscientiam, quia qui male agit, odit lucem.

Contraria opinio videtur tenenda ex iis, quæ dixi *supra vers. opinio affirmativa*.

Non obstat, quòd solvat simulate ex suis pecuniis, quia respondeo, quòd non simulat, quia sciat, illum actum esse illicitum, seu prohibitum; sed quia dubitat, ne actus, quem in conscientia existimat licitum, si meretur in foro fori uti illicitus.

Minus obstat, quòd labor & periculum sint ordinata principaliter ad proprium lucrum: & non ad servitium campsarii, debitoris, quia respondeo, licere mercedem sumere etiam ex labore, à quo alteri per accidens resultat utilitas, sicque in commutativa justitia attenditur quod venit consecutive: & non id, quod principaliter agitur, licet regula sit in contrarium; quare si quis, urgente necessitate, cogeretur crastina die litteras mittere ex Urbe ad Tusculanum & in Urbe inveniret Tusculanum, rediturum crastina die ad Tusculum, vel inveniret alium, qui illud accedere deberet pro alio negotio, posset is pro portandis illis litteris petere, & accipere eandem mercedem, quam acciperet alius, qui non ob aliud negotium illuc accederet, quàm ut portaret illas litteras, illamque mercedem non teneretur restituere, etiam si non fuerit sibi sponte soluta, sed quia aliter nolebat illas litteras deferre.

Confirmatur hæc responsio quia ob hanc consecutivam utilitatem commutativa justitia admittit, ut possimus mercedem recipere ab eo, cui nos eam dare deberemus, si non, quod consecutive, sed quod principaliter agitur, attenderemus, ut late patet ex his, quæ scripsi *supra* §. 1. *q*.7. *par*.2. *ampl*.6. *num*.1. *& seq*. & præsertim *n*. 10. *& seqq*.

Admitto tamen, quòd is, qui, portando litteras sine impensa & labore, & exigeret eandem mercedem, quam exigeret, qui impenderet, & laboraret, esset asper, & inhumanus, ideòque indignus videretur societate humana, tamen non teneretur ad restitutionem, quia non faceret contra justitiam, satis enim est, quòd propter receptam mercedem tenerentur negligentia & culpa.

Concludo in hac dubitatione, campsorem potius agere contra charitatem, quam teneatur ad restitutionem, unde munerem campsores, qui introducunt hanc provisionem, ut consulerent suis conscientiis.

Secundus casus est, quando tertius vère accipit cambio ab aliô, & solvit creditori & iste casus est extra cambium recursæ & non habet difficultatem, quòd iste tertius, cum exponat se labori, & periculo solvendi cambium, est dignus provisione, tam in foro fori, quam in foro conscientiæ, imo etiam si iste tertius esset agens ipsius creditoris, sed acciperet cambio ab alio, ut solveret, cambium esset verum, & reale sine difficultate deberetur ei provisio, *Romoal. Col. tract. de camb.c.* 21. *in fine*.

Restringe nunc eandem regulam, positam *supra* *n*.14. ut non procedat respectu diversarum personarum, sed procedat solum respectu unius personæ, quare licet campsor in nundinis Placentiæ non possit ab eodem campsario debitore exigere duplicem provisionem, alteram pro exactione pecuniarum, & alteram pro earundem remissa ad civitatem Genuæ, cum renovatione cambii in civitate Genuæ, juxta ea, quæ scripsi *supra nu*.15. *vers. in foro*. 21

Tamen respectu plurium personarum dantur casus, in quibus potest, exequendo idem negotium exigere duplicem provisionem. 22

Primus casus est, quando tu, negotiando risco tuo in cambiis scutos mille Titii, das illos ad cambium Seio pro foro Sanctorum Placentiæ & postea in illo foro eosdē à Seio exigis, & solvis Mevio per litteram

litteram, Sempronii, qui tot in te traxit: certe iſto caſu tu ex illo cambio lucraris proviſionem à Titio, cujus gratia deſtiſti cambio, tuo riſico, & aliam proviſionem lucraris à Sempronio, cujus gratia eoſdem ſolviſti Mevio, & ſic tu ex alienis pecuniis, nempe Titii, lucraris proviſionem ab utroque *Boninſ. tractat. de camb. ca.4. verſic. coſi anco, verſus finem ibi, & perche*, & hoc eſt, quod dicunt, *ſi ſuona à doppio*, ut ſcribit *Boninſ.d. tractat. de camb. cap.5. verſic. altri poi deſiderano* & pro iſta proviſione adde quæ ſcripſi *ſupra §. 1. quæſt. 7. part. 2. ampl. 9. num. 6.* hincque vides, quot artes ſint ſubtiliter, & enixe excogitatæ ad lucrandum.

23 Secundus caſus eſt, quando agens Placentiæ, ſolvit ſibimetipſi tractam, in ſe factam eandemque ſolutam per litteram propriam, ideſt, periculo ſuo remittit illi, qui ſibi remiſerat trahendo in eundem, qui traxit in ſe, quia iſto caſu una proviſio ſibi debetur ab illo, qui ſibi remiſit, & cui remittitur, & alia debetur ab eo, qui in ſe traxit, & in quem trahitur.

Exemplifica hunc caſum: Octavius ex civitate Genuæ remittit Jacobo Placentiæ ſcutos 1000. ſolvendos ſibi à ſemetipſo littera Petri cum ordine, ut illos ſibi Octavio remittat ad civitatem Genuæ littera ipſius Jacobi, & eodem tempore Marcus trahit in eundem Jacobum alios ſcutos 1000. ſolvendos Luco in Placentia: quia iſto caſu Jacobus, exequendo utriuſque ordinem, & trahendo poſtea eoſdem ad civitatem Genuæ in eundem Marcum, ut eos ſalvat Octavio prædicto, lucratur proviſionem ab utroque: & hic eſt advertendum, quod Jacobus, dum trahit in Marcum ad civitatem Genuæ dicitur, loquendo more mercantili, reflectere illam partitam, ut in *Rot. Genuen. dec. 143. Bernardus, initio*, & dicitur ſe de illa providere, ſeu prævalere juxta ordinem, ſibi datum ab eodem Marco: ſed quo iſte caſus duplicis proviſionis clarior appareat, pono hic litteras, quas ſuper hoc ipſo caſu habui à negotiatore multorum cambiorum.

24 *Lettera, ſcritta in Genova da Ottavio à Piacenza à Giacomo, perche ſcoda ſcudi 1. V. che li rimette per lettera di Pietro, con ordine, che poi gli ne facci remiſſa in Genova.*

1615. *à di* 10. *Aprile in Genova per Giacomo di Piacenza fiera di Paſqua.*

Magnifico hon. In coteſta fiera di Paſqua vi rimetto ſcudi 1. *V. da voi ſteſſo per lettera di Pietro, me ne darette credito, è deduito la provigione, me ne farete qui rimeſſa per voſtra lettera, aviſando, à Dio.*

Ottavio.

25 *Lettera, ſcritta da Marco à Giacomo di Piacenza, per che pacchiſcudi V. che li ha tratto in Luco, à che ſe proveda da lui.*

1615. *à di* 16. *Aprile in Genova per Giacomo di Piacenza fiera di Paſqua.*

Magnifico hon. In conteſta fiera di Paſqua vi lo tratto ſcudi 1. *V. in Luco, conti con il ſuo de qui, li accetterete, è pagherete, con darmene debito, & provedervene con piu voſtra provigione de qui da me, che li paghero, aviſando à Dio.*

Marco.

26 *Giacomo di Piacenza fa creditore Ottavio de ſcudi* 1. *V. che le ha rimeſſo per lettera di Pietro, & li da debito poi de ſcudi* 3.6.8. *di provigione, è de ſcudi* 996.13.4. *che li rimette da Marco per ſua lettera, è li ſcrive, come in appreſſo.*

1615. *à di* 15. *Maggio Piacenza per Ottavio di Genova.*

Magnifico hon. Per riſpoſta del voſtro ſpacchio, havuto in queſta fiera di Paſqua, diro, che viho dato credito di ſcudi 1. *V. che mi havette rimeſſo da me ſteſſo per lettera di Pietro, havutone ſodisfattione, & all'incontro vi hò dato debito di ſcudi* 996. 13. 4. *che a ſol.* 71.4. *vi rimetto da Marco per mia littera alliganda, ve li farete pagare, è con ſcudi* 3. 6. 8. *di mia provigione ne ſaldarete conto, à Dio.*

Giacomo.

Segue la lettera di cambio.

1615. à 10. *di Maggio in Piacenza ſcudi* 996.13. 4. à *ſol.*71. 4. 27

A 28. *di queſto pagate per queſta prima di cambio ad Ottavio ſcudi* 996. 13. 4. à *ſol.*71. 4. *in ſcudi d'argento, conforme al decreto, conti à me, è ponete à conto voſtro.*

A Marco in Genova.

Giacomo.

Giacomo di Piacenza fa poi debitore il Marco di 28
ſcudi 1. *V. che li ha tratto è piu ſcudi* 3. 6. 8. *di provigione, è per imborſarſene li ordina che paghi ſcudi* 996. 13.4. *ad Ottavio, è ſcudi* 6 13.4. *al ſuo Giacomo, il quale in queſto caſu viene ad haver guadagnato le due provigioni, & la forma del ſpacchio, ſcritto da Giacomo à Marco, ſegue come in appreſſo.*

1615. à 15. *di Maggio in Piacenza per Marco di nova.*

Magnifico hon. Per riſpoſta del voſtro Spaccio, havuto in queſta fiera di Paſqua diro, che vi hò dato debito delli ſcudi 1. *V. che mi havette tratto in Luco, conti con lui pagati, è piu ſcudi* 3.6.8. *di mia provigione, è per imborſarmi vi ho tratto ſcuti* 996.13.4. à *ſol.*71.4. *In Ottavio conto à me, & ſcudi* 6.13.4. *in lo mio Giacomo per li* 28. *di queſto, li accetterete, è pagherete ſaldandone il conto con detta provigione, à Dio.*

Giacomo.

Quæro ſeptimo, quanti vendatur periculum 29
pecuniæ, ſeu alterius mercis, hoc eſt, quid aſſecuranti alienas pecunias, ſeu merces, ſolvi debebat? nam reminiſci oportet, ejuſmodi periculum poſſe emi, & vendi, ut dixi *ſup. §. 1. q. 1. num. 128. & ſeqq.* qui enim aſſecurat ſtat veluti fidejuſſor mercium & pecuniarum adverſus quemcunque caſum ſiniſtrum, & quia pro illo periculo accipit pretium, dicitur vendere illud periculum; & dominus pecuniæ, alterius mercis aſſecuratæ, quia ſolvit pretium periculi, dicitur emere illud periculum, ut dixi *ſup. §. 1. q. 7. part. 2. limit. 6. num. 5.* & ei, qui fidejubendo, ſe periculo exponit, deberi periculi pretium, diximus *ead. limit. 6. ſub num.4.* & apertius *hac ead. gl. num.6. verſic. extende, & num.7.* & hæc quæſtio venit conſecutive ad præcedentem, quia cum in ea fuerit dictum ſolum, quod debetur una proviſio, id eſt, unum pretium pro periculo in contractu cambii, nunc reſtat videndum, quanta ſit hæc proviſio, ideſt pretium: hac reminiſcentia præmiſſa.

Reſpondeo, colligendo quatuor ſpecies contractus, in quibus contingit, aſſecurationem periculi ſcrupuloſiorem eſſe, quam in aliis contractibus.

Prima ſpecies contractus eſt cambium: & in iſto contractu conſidero quatuor modos, quibus ſolvitur pretium periculi.

Primus modus eſt, quando tertius de campſoris mandato exigit à campſorio debitum cambii, & exactum remittit campſori, periculo ipſius remittentis, juxta ordinem, ſibi datum: & dico, quod campſor tertia parte unius ſcuti emet periculum centum

centum scutorum, ut scripsi *supra n.11. & 12.* & patet ex formula litterarum, scriptarum *supra* §. 1. *q.5. n.77. & 81.*

Secundus modus est è converso, quando tertius de ordine campsarii solvit tractam campsori, seu illius procuratori; & dico pretium seu provisionem esse eandem cum præcedenti, videlicet, tertiam partem scuti pro singulis centenis scutis, ut patet ex formulis litterarum, de quibus *d. qu.* 5. quia iste sive solvat de propriis pecuniis, sive de alienis, & contrahit ex iis cambium pro campsario, & utroque modo se campsarii gratia exponit labori, & periculo.

30 Tertius modus est, quando non tertius, ut in præcedenti sed ipsemet campsor per viam novi cambii exigit à seipso, solvitque sibi ipsi de mandato campsarii, cujus denuo remanet creditor, & consequenter repræsentat personam tertii, qui dat cambio eidem campsario, & repræsentat personam fidejubentis pro ipso campsario: & ex hac repræsentatione vendit periculum, sicut faceret tertius, qui fidejuberet in hoc enim cambio aliam multiplicem repræsentationem dari ostendimus *infra* §. 6. *gl.1. n.25. & seq.* & hujus periculi pretium (quando possit à campsore licite accipi) dico esse similiter tertiam partem unius scuti pro centenario, ut dixi *in præced.1. & 2. modis.*

31 Declara nos tres modos, ut in hac unica provisione, seu pretio, quod est tertia pars unius scuti pro centenario, includantur pretium laboris, & pretium periculi, non enim debentur duæ provisiones, una scilicet pro laboribus, & alia pro periculo ut arbitratur *Navar. conf.31. reverendiss. vers. ad sextum, l.5. de usur.* contra quem propterea scripsimus etiam *supra* §.1. *q.5. sub num.83. versic. sed tota.*

Verum tamen est, quod si remittens creditori faciat laborem solum in exigendo, & remittendo, & nullum in se suscipiat periculum pecuniarum, quas remittit, pretium debetur ei solum pro labore, & proinde erit minus tertia parte unius scuti pro centenario.

32 Quartus modus est, quando aliquis formaliter fidejubet pro campsario, & hujus periculi fidejussorii pretium dico debere esse idem cum eo, de quo in præced. primo, secundo, & tertio, per ea quæ dixi *supra* §.1.*q.7. part.3. limit.6. n.4. & supra hac ead. gl. sub n.12.ver. extende tertio*, quia nulla viget disparitatis ratio.

33 Secunda species contractus est societas pecuniarum, sive fiat in cambiis, sive in alia negotiatione: & in hoc contractu pro uberiori dicendorum intelligentia duo breviter præmittam.

Primò præmitto, differentiam esse inter pecuniam, datam mutuo, & pecuniam, datam in societatem, quia periculum pecuniæ mutuatæ spectat ad mutuatarium cui datur pecunia, cum in eum transfera dominium rei mutuatæ, ut secutus sum *supra* §.1. *q.7. part.1.n.21. versic. septimo quia.* Sed periculum pecuniæ datæ in societatem non spectat ad socium cui datur, sed spectat ad socium qui pecuniam confert, *D.Thom.2. 2.q.78. art.2. versic. ad quintum, & Navar. in man. confess. cap.17. de usura in societate, n.251. versic. centesimo undecimo peccat, num. 252. versic. ad hoc, & versic. ut si unus & nu.253.* vel spectat communiter ad utrumque, ut dixi *supra* §.1. *qu.7. part.2. ampl.9. nu. 4. versic. contra.*

34 Infero primò obiter ex hac differentia quod licet simulatio de contractu licito ad licitum sit permissa, ut secutus sum *supra* §.1. *q.7. part. 2. ampl. 10. sub n.29. versic. primo.*

Tamen conferens pecuniam in societatem, non debet de ea simulare mutuum, & sic facere ut scriptura publica cantet de mutuo, quia ex hoc, poneret socium in magno periculo, quare si lucrum voluerit participare, debet illam scripturam rescindere ut latius declarat *Navar. d. cap.17. num.259. vers. centesimo decimotertio.*

Infero secundo, quod cum periculum pecuniæ, datæ in societatem, spectet ad eum, qui pecuniam confert, is debet emere periculum, & solvere pretium, idest, is debet solvere pretium, quo assecuretur illa pecunia.

Secundo præmitto, quod licet *Laur. de Rodulph. in cap.10. consuluit, in 2. partic. q. 19. num. 61. & seqq. de usur. inter tract. divers. tom.7. fol. 21. & B. Jo. à Capistr. tract. de usur. part. 2. 2. part. num. 84. tom.7. fol.108.* & alii disputent, & referant opiniones, an dans pecuniam mercatori ad mercandum cum pacto, quod capitale sit salvum, & partem lucri habeat, sit usurarius, & esse pactum contra naturam societatis, quod unus habeat caput sanum, & alius habeat caput fractum, scribit *Jo. à Capistr.d.2.part.2.part. sub n.89. fol.109.* & in societate non valere pactum quod unus ex sociis sit particeps lucri, & damnum non cogatur agnoscere, scribit *Surd. consil.150. verba contractus, num. 19. in fine, lib. 1.* & ita pro regula videntur magis communiter dixisse Doctores, & ejusmodi societates damnat *Sixtus V. in constit. detestabilis, quæ in ordine suarum constitutionum est 46. edita anno 1586. Kal. Novembris.* 35

Tamen tam dicta in primo præmisso, quam in secundo, sunt cum declarationibus restringenda.

Declara primò, restringendo primum præmissum, de quo *sup. num.33.* ut non procedat, quando pecunia conferretur in societatem cum pacto, quod esset communis, & ideo inter ipsos veniret communiter dividenda tam ipsa pecunia, quam lucrum, quia tunc omnibus communiter periret, secundum omnes, *Navar. d. cap.17. num.255. in fine.*

Declara secundo, restringendo secundum præmissum (& incipio attingere punctum nostrum) ut ponens pecuniam in societate, possit pecuniæ periculum evitare, & se tutum reddere, faciendo, quod socius suscipiat in se periculum pecuniæ, in societatem collatæ, soluto tamen eidem suscepti periculi pretio, vel loco pretii, inito pacto de tanta minori participatione lucri: nam qua ratione tertius posset eum assecurare, eadem poterit socius, celebrando inter se virtualiter tres contractus: primus quorum est societatis, in quam unus conferat pecuniam, & alius operam, & industriam: secundus, quo is, qui confert operam, assecuret pecuniam alterius, justo pretio accepto, aut altero tanto ex lucro remisso: tertius ut ad tollendas suspiciones, & molestias rationum, & computorum, qui operam præstat, lucrum in certum lucro aliquo certo redimat, quia omnes conveniunt, quod is, qui confert pecuniam in societatem, possit assecurari de sorte, & de aliqua certa parte lucri, ineundo duos contractus, assecurationis scil. & lucri, cum tertio, & qua ratione potest inire cum tertio, eadem potest, ut dixi, cum socio, cessante omni fraude, & simulatione, *Covar. var. resol. lib. 3. c. 2. num. 4. vers. tertia conclus. Navar. d. c. 17. num. 254. vers. notandum, & sub nu.257. versic. ad quæsita* quæ omnia rursus tradit *in c.si fœneraveris,not.14.n.32. & seq.14. q.3. & consil.3.reverendiss.versic. non obstat secundum* quē in effectu sequuntur *Jo.Bapt.Lup. in c. navigāti* §. 1. 36

§.1. ideft, *post præfationem*, *sub n.12. verf. sed hostiensis*, *in fi. de usur. inter tract. divers. tom.7. fol.* 136. *& Bonins. tract. de montib. cap.8. sub num.2. & seqq.* quem citavi etiam *supra* §.1. *num.*450. hancque declarationem, citatis auctoribus, qui eam tenent, late probat *Leonar. Less. de just. & jur. lib.2. cap.25. num.* 23. *& seqq.* cum hac eadem declaratione, præmissis quatuor modis dandi pecuniam ad aliquam utilem negotiationem, cum pacto, ut capitale sit semper salvum, & quod propterea de lucro societatis detrahatur tantum, quod licite dans pecuniam, alioqui accipere potuisset, & aliud detur accipienti pecuniam pro capitalis assecuratione, consentit in effectu *Lud. Molin. de just. tom.* 2. *de contract. disput.* 417. *versic. ut quid de hac*, *& versic. seqq. juncto initio dictæ disput.* & hanc declarationem nuper à doctissimis viris absque ulla difficultate fuisse Romæ approbatam, & passim per Italiam esse in usu, & ex formulis mercatorum constare, & denique à plurimis sacræ Theologiæ professoribus celeberrimis eandem hoc tempore per Italiam, Hispaniam, Germaniam, & Galliam absque ulla dubitatione tradi, testatur idem *Less. d. nu.*23. *in fi.* & eam servant, sæpe Genuenses in negotiatione pecuniarum super cambiis, ut patet ex formula syngraphæ, quem retuli *sup. quæst.*5. *n.* 15. imo ejusmodi contractum ad rationem quinque, vel sex pro centenario, ut in dicta syngrapha, servant ex consilio Jesuitarum illius civitatis, & ibi supra tali contractu nec judices, nec alii scrupulum faciunt.

37 Nec huic secundæ declarationi obstat *Sixti V. constitutio incipien. detestabilis*, citata *supra sub num.* 3. quæ damnat societatem, eo pacto initam, ut capitale, & certa pars lucri ex capitali sint semper salva, prout eandem constitutionem citat *Jo. Azor. de instit. moral. part.* 3. *lib.* 10. *tit. de censib. cap.* 22. *versic. secundo quæritur*, *il.* 2. quæ fuit allegata, & admissa in Rota, quando locarentur animalia, cum pacto, quod essent semper salva, *Rot. divers. decis.* 227. *fuit extra sub num.* 8. 9. *&* 10. *in Rom. usurariæ pravitatis*, *ven.* 4. *Julii* 1597. *coram R. P. D. Peregrino in impressis Lugduni* 1612.

Quia etsi *Jo. Azor. ubi supra* videatur admittere illius constitutionis objectionem, *& Leonar. Less. d. cap.*25. *sub num.* 33. *versic. nec obstat quod Sixtus*, *& vers. seq.* ad eam postremo confugiat solutionem, quod illa constitutio non sit usu recepta, præsertim in Belgio, quod etiam *in versic. simili modo*, *& versic. idem alia*, scribit de constitutionibus Pii V. supra censibus, & cambiis, ego tamen, objectionem evitando, & constitutionis usum admittendo, respondeo dupliciter.

Primò respondeo, quod illa constitutio non tollit hanc declarationem, quia illa constitutio est similis, *cap. naviganti*, *de usur.* & ideo similem debet recipere interpretationem nempe, ut sicut mutuator non potest in contractu mutui obligare mutuatarium ad faciendum se assecurari ab ipso mutuatore, quia illa obligatio est pretio æstimabilis, ideòque augeretur sors mutuata, ita etiam ponens pecuniam in societate, non possit obligare socium qui eam accipit, ad assecurandum capitale, quia illa obligatio est pretio æstimabilis, & consequenter ex ea obligatione resultat injustitia societatis, & ab hac responsione non discedit *Less. sub eod. num.*33. *vers. primo*, *quia*, secus quando illa assecuratio non fit ex aliqua obligatione præcedenti, sed sponte, quia tunc cessat illa constitutio.

Secundo respondeo, quod Sixti V. constitutio damnavit societates, in quibus unus socius assecurat capitale alterius, non soluto sibi pretio justo assecurationis, quia tunc societas est manifeste injusta, & iniqua.

Nec huic secundæ responsioni obstat, si dicatur, illam constitutionem hoc modo intellectam esse superfluam, seu interpretatricem casus minus dubii: quia huic objectioni respondeo tripliciter. Primò respondeo, quod, cum hominum avaritia eo usque serpsisset, ut justitia quasi prostrata, & legibus abusu fere abolitis, societates in grave pauperum sociorum damnum coïrent nimis inæquales, constitutio non superflue, sed necessario eas, renovatis quasi legibus, firmius & apertius damnavit, non tamen prohibuit, capitale assecurationis contractu salvari, quia, assecurationis contractus, est utilis, licitus, & justus, nullaque lege est prohibitus ut patet ex his, quæ scripsi *sup. q.* 1. *num.*129. & licet sit prohibitus in contractu mutui, ut scripsi *eod. q.* 1. *num.* 502. tamen nos sumus in societate non in mutuo, & ulterius in mutuo est prohibitus, si fiat ex obligatione præcedenti, non autem si fiat sine obligatione, secundum communem intellectum, de quo *ead. q.* 1. *num.* 498. Secundo respondeo, non esse superfluam, quia aliter contrahentes, declarat usurarios publicos, ita ut contra eos possit procedi criminaliter ex officio. Tertio respondeo, hodie has superfluitates non considerari, quia omnia fiunt disputabilia, & statutum, quod tollit disputandi materiam, non est superfluum, per ea quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 97. *sub num.* 54. *versus finem*, *& nu.*21. *versic. quicquid.*

Minus obstat, quod *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *quæst.*6. *artic.*2. *col.*3. *in fin. & col.*4. *ibi*, *at vero ea, porro*, *fol.* 599. *&* 600. damnet hunc contractum simpliciter, reprobata etiam doctrina Caietani, distinguentis, an isti tres contractus fiant eodem tempore, ut tunc non valeant, an vero ex intervallo, ut tunc valeant. 38

Quia respondeo, communem opinionem in hoc esse contra Sotum, contra quem late insistit *Navar. in d.c. si fœneraveris*, *sub n.*35. *& seqq.*

Non obstat etiam, quod *Rota coram Illustr. Card. Millino in Ferrarien. societatis*, *Lunæ* 20. *Decembris* 1599. *& ven.* 17. *Martii* 1600. *inter impressas post. cons. Farinacii lib.* 1. *dec.* 130. *domini steterunt*, *num.* 5. *& seqq.* sequatur in effectu dictam Caietani distinctionem, quasi, si assecurationis contractus fiat in eodem contractu societatis, videatur coacte factus, quia sine assecurationis contractu non fieret societas, secus si assecurationis contractus fiat separatim, & non correspective ad contractum societatis, quasi isto casu assecurationis contractus sit voluntarius & non coactus, quam distinctionem Rot. confirmat, eo quod *Abb. consil.* 69. *videtur*, *sub num.*1. *ibi*, *tertio me movet*, *lib.* 2. *& Caputaq. decis.*163. *simulatio*, *in fin. part.* 3. eandem faciunt distinctionem in pacto de retrovendendo, & cum hac distinctione videtur *Rot. ubi sup. num.* 8. interpretari præfatam Sixti V. constitutionem, ut prohibeat pacta, apposita in ipso contractu societatis, non autem apposita ex intervallo in alio contractu. 39

Prout neque obstat, quod *Mantic. de tacit. & ambig. convent. libro* 6. *titul.*6. *num.*12. *tom.*1. videatur concordare cum eadem distinctione, dicens, quod hi duo contractus societatis, & suscipiendi periculi,

periculi, separatim sunt permissi, quia si fiant ex intervallo, cessat præsumptio fœnoris: cum societas, simpliciter contracta, longe distet à mutuo: at societas, inquit, si fiat cum pacto, incontinenti apposito, quod salvum sit capitale, non distinguitur à mutuo.

Quia respondeo, & quidam ad Rot. videtur tripliciter posse responderi.

Primò, quod etsi in contractu mutui possit considerari ista fraus coactionis, ad ineundum contractum assecurationis cum mutuatore, *ut in cap. naviganti*, de quo scripsi *sup.* §. 1. *quæst.* 1. *num.* 498. & 499. dum mutuator obligat mutuatarium ad ineundum contractum assecurationis cum ipso mutuatore: tamen hoc procedit in mutuo, & in casu, quo mutuatarii obligatio de ineundo contractu assecurationis appareret: & non, quando non appareret, licet in eodem contractu mutui fieret contractus assecurationis: & dato, quod procederet, etiam si non appareret obligatio mutuatarii, sed ex eo solo, quod esset factus eodem tempore cum contractu mutui, tamen tunc procederet ex præsumptione juris *in d. cap. naviganti*, & non ex præsumptione hominis: at casus noster non est casus mutui, quod est apta materia formalis usuræ, sed est casus societatis, & nulla præcessit obligatio, & non præcedente obligatione, insurgeret præsumptio non juris, sed hominis, quæ non sufficit, *Caputaq. eadem decis.* 163. *numer.* 7. fateor ergo, quod non licet contrahere societatem ex pacto, ut alter teneatur assecurare aliquod lucrum, & capitale, sed nego, quod contracta prius tempore, vel naturæ societate, non possint de utriusque libera voluntate assecurationes illæ fieri, *Navar. in d. cap. si fœneraveris*, *sub num.* 34. *versic. ad tertium*, admitto etiam, quod etsi in foro exteriori pejus præsumatur, quando fiunt eodem tempore, quam quando fiunt diversis temporibus, licet secus quoad Deum, & in foro conscientiæ, ut admittit etiam *Navar. eodem capit. si fœneraveris*, *sub num.* 35. *versicul. ad sextum*, tamen in foro exteriori sufficit, quod societas natura præcedenti, ut dixi.

Secundo respondeo, distinguendo: aut iste contractus assecurationis capitalis potest pro eodem pretio iniri cum alio tertio: & tunc cessat præsumptio coactionis, quia ad quid cogere socium ad id, quod sine coactione potest haberi ab alio æque bene? usurarum enim fraus non committitur sine aliqua utilitate: ideoque quod usuram redolet, debet esse pecunia æstimabile, ut dixi *supra* §. 1. *q.* 7. *part.* 2. *ampl.* 10. *sub n.* 82. & *seqq. versic. primus.* Aut non reperitur, qui assecuret, saltem pro eodem pretio, sed solum pro majori, & tunc sentio cum Rota: hæcque distinctio non ita facile applicatur mutuo, tum quia in contractu mutui quælibet accessio ad sortem regulariter est prohibita, uti usuraria: tum quia mutuatarius facilius præsumitur coactus, quam socius, aut alius contrahens.

Tertio respondeo, quod opinio *contra Cajetan. & contra Sot. quos citavi*, est multo probabilior & verior, nimirum hæc pacta in societatis contractu esse licita, sive simul fiant cum sociis, sive successive modo prudentis arbitrio servetur æqualitas, ut citatis viris doctissimis, & religiosissimis, etiam eorum formalibus verbis relatis, late probat *Leonar. Less. d. cap.* 25. *num.* 23. & *seqq.*

Ad Mantic. ultra responsiones allatas, formaliter respondeo, quod ipse *eod. tit.* 6. *num.* 3. & *seqq. versic. sed advertendum*, & *seqq.* probat, hos duos contractus esse licitos, etiam si fiant conjunctim, dummodo ei, qui confert capitale, assecuratum à socio, minor pars lucri, sub nomine quotæ concedatur, ut explicat *num.* 11. & postea, quando *num.* 12. *seqq.* & movet, & solvit, non aliter probat præfatam distinctionem.

Subdeclara, extendendo hanc secundam declarationem, ut negotiator possit publice notificare, se paratum ad accipiendam pecuniam à quocunque volente sibi eam conferre in societatem, cum pacto de assecurando sortem, ad rationem quatuor pro centenario, & lucri certi quatuor pro duodecim incerti lucri, ita quod ex lucro incerto verisimili 12. ex centum accipiat quatuor pro assecuratione sortis, & quatuor pro certificando lucro duodecim, & consequenter non teneatur reddere, nisi quatuor pro centenario, & in vim hujus publicæ notificationis potest, qui vult, ad istum negotiatorem accedere, & conferre ei centum, dicendo: ego confero tibi centum in societatem negotiationis cum securitate sortis, & redemptione lucri incerti, juxta tuam notificationem, *Navar. d. capite* 17. *n.* 255. *versic. adde quod*, & *d. cap. si fœneraveris*, *not.* 14. *sub nu.* 32. *versic. post hæc scripta* 14. *quæst.* 3. 40

Confirmantur primò hæc declaratio, & subdeclaratio, quia mulier potest pecunias dotales, marito vergente ad inopiam, deponere apud aliquem mercatorem, ut ex honesto earum lucro onera matrimonii sustentet, salva semper sorte dictarum pecuniarum, & constituto certo honesto lucro, *cap.* 7. *per vestras*, *de donat. inter virum & uxor.* quæ duo fieri non poterant, nisi per viam assecurationis, & redemptionis lucri incerti pro certo, ut dixi *num. præced. Navar. d. cap.* 17. *num.* 257. & *d. cap. si fœneraveris d. versic. post hæc scripta*, & *sub num.* 34. *versic. quæ plane*, 14. *quæst.* 3. 41

Consolidatur hæc confirmatio, quia etiam ex Pii V. concessione possunt dari pecuniæ mercatori, qui eas negotietur in cambiis, & stet, ut aiunt, *del credere*, ut retuli *infra* §. 6. *gl.* 1. *sub num.* 43.

Confirmatur secundo, quia testator potest certam pecuniam legare parocho, & beneficiato alicujus Ecclesiæ, ut perpetuo singulis mensibus tot missæ pro anima legantis dicantur, quot ex lucro illius pecuniæ legatæ ad rationem quinque pro centenario singulis annis dici possunt: & ratio est, quia potest legari usufructus pecuniæ, *l.* 1. & 3. *ff. de usufruct. ear. rer. quæ usu consum.* & isto casu parochus potest illam pecuniam dare diviti, & securo mercatori ad rationem certi lucri pro quolibet centenario, & remanente semper salva sorte, per ea, quæ dixi *supra num.* 36. & 40. *in declaratione*, & *subdeclaratione*, & *Navar. d. cap.* 17. *sub num.* 257. *versic. ad quæsita.* 42

Nec dicatur, casus istarum duarum confirmationum defendi favore dotis & animæ, secus in aliis casibus, in quibus non militant isti favores.

Quia respondeo distinguendo: Aut isti casus non continent usuram; & tunc dico, quod omnes casus possunt defendi, unde eandem conclusionem generaliter, non restrictam ad casus istarum duarum confirmationum, secutus sum *supra* §. 1. *quæst.* 7. *par.* 2. *ampl.* 9. *n.* 1. 3. & 5. Aut continent usuram, & tunc videtur dicendum, quovis favore militante, 43

non

non posse defendi, quia etiam pro redemptione fidelium captivorum usura admitti non potest, *cap. super eo de usur. Navar. d. cap. 17. sub num. 277. & d.c. si fœneraveris sub n. 34. versic. quæ planè, & Joan. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit. de cambio sicco, versic. quæro an cambia sicca fol.* 223. & quòd super prohibitione divina usurarum dispensari non possit, scribit *Navar. in d. c. si fœneraveris, not. 15. sub n. 44. vers. tertia quod 14. quæst.* 3. & quòd dispensari non possit, quòd quis possit sine peccato fœnerari, scribit *Laur. de Rodulph. in c. consuluit. in princ. n. 22. de usur. inter tract. divers. tom. 7. fol.* 16. & quòd neque ab hoste sit exigenda usura, & nunquam in hoc dispensatio legatur facta, & fieri non possit, scribit *Cardin. de Taurecrem. in c. ab illo sub numero primo, versi. aliorum opinio 14. quæst.* 4. & adde quæ scripsi *supra* §. 1. *quæst.* 1. *n.* 311. *& seqq.* imo dispensatio videtur impossibilis indistinctè, quia usura est, quòd nummus ex se ipso pariat nummum, juxta ea, quæ scripsi *supr. d. qu.* 1. *sub n.* 404. *& hac ead. quæst. par. præced. n.* 68. sed potestas humana non potest hoc facere: ergo.

Nec replicetur, quòd sicut etiam Judæis est
44 prohibitum exercere usuras, in tantum ut consuetudo in contrarium non valeat secundum communes opiniones, quas late refert, & sequitur *Clar. recept. sent. lib.* 5. §. *usura versic. hæc autem conclusio.* & tamen Papa potest dispensare cum eis, ut possint eas exercere, *Jas. in l.* 1. *in* 1. *lect. n.* 56. *versi. contrariam & in* 2. *lect. sub n.* 35. *& seqq. C. de sum. Trin. & fid. cath.* ita etiam possit dispensare cum Christianis ex aliqua urgenti causa, seu in aliquibus casibus.

Quia respondeo dupliciter. Primo, æquipara-
45 tionem non procedere, tum quia Judæi habentur pro mortuis, seu perditis, & sicut mortuis stulte daretur medicina, ita frustratorium videretur consulere saluti Judæorum, coercendo eos à peccato, postquam sunt perditi, *Jas. in d.* 1. *lect. J. n.* 56. tum quia de his, qui foris sunt, nihil ad nos: *quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare? Apost.* 1. *ad Corinth.* 5. *in fin. n.* 12. *capite 8. gaudemus, de divort. Boss. tractat. crim. titul. de for. compet. n.* 4. *& Thom. Triviss. decisio* 67. *Judæus, sub n.* 20. *versic. nec obstat libro primo*, secus est in Christianis. * Secundo respondeo, quòd Judæi nulla par-
46 ticulari dispensatione indigerent ad fœnerandum Christianis, qui eo ipso, quòd ecclesia tolerat eos, in consequentiam tolerat eorum ritus, ut dixi *supra* §. 1. *quæst.* 7. *par.* 3. *limit.* 20. *num. quarto, versic. subextende*, & tolerando eorum ritus, in necessariam consequentiam jam tolerat, ut possint fœnerari Christianis, † quia Judæi ex lege veteri
47 possunt alienigenis fœnerari: *non fœneraberis fratri tuo ad usuram, neque fruges, neque quamlibet aliam rem, sed alieno, Deut.* 13. *num.* 19. & quare Judæis hæc facultas fœnerandi alienigenis sit permissa, variæ sunt scribentium opiniones: Prima enim opinio sit, quòd hæc facultas est eis permissa, non ut culpa vacent apud Deum, sed solum, ut eis impune liceat fœnerari quo ad forum humanum, ut *ex D. Thom.* sequitur *Sot. de just. & jur. libro sexto, quæst.* 1. *artic.* 1. *versic. in secundo argumento, colum.* 11. *initio, fol.* 529. hancque opinionem sequitur *Boninf. tract. de vendit. ad temp. capite tertio, num.* 26. & hoc ad evitandum
48 majus malum; † erant enim avaritiæ deditissimi, ideoque pejora committerent, scilicet, latrocinia, permittebatur, ut possent fœnerari: sicut & meretrices tolerantur, & sic fornicatio ad evitanda adulteria, *Sot. eod. articulo primo, in postrema ratione, colum.* 14. *fol.* 50. Secunda opinio est, quod fuit eis permissum, ut possent à gentilibus usuras accipere, ne propter avaritiam cui dediti erant, eas caperent à Judæis, Deum colentibus, sicut dicitur de libello repudii, qui fuit ei permissus, ne occiderent uxores *Joan. de Anan. in capite primo, numero sexto, in ultimis verbis, de usur.* Tertia opinio est, quòd fuit eis permissum non ad evitanda prædicta mala; sed quia Deus concesserit Judæis terram gentilium, & ideo in consequentiam permiserat eisdem, ut à gentibus usuras acciperent, tanquam ab hostibus, quia sicut contra hostes, uti occupatores injustos rerum suarum, licitè arma movere potuissent, ita ab eisdem usuras poterant exigere, ut loquendo de hostibus Imperii, secutus sum *d. quæst.* 7. *par.* 3. *limit.* 20. *num.* 4. *vers. subextende*, & hanc opinionem tenent multi, quos sequitur. *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *libro quinto, titul. de usur. capite secundo, quæst.* 1. *vers. ait secunda*, sed etiam impugnant *Joan. de Anan. in d. capite primo sub num. sexto, versi. octavo videtur & num. septimo.* & latius *Sot. d. versi. in secundo argumento.* contrariam, uti probabiliorem, sequitur *Card. de Turrecrem. citatus supra sub num.* 43. Alias opiniones, quæ ex dictis per *Jo. de Anan. ubi supra*, colligi possunt, omitto quia nobis sufficit, quòd nos videmus, tolerari, ut Judæi mutuent Christianis sub usuris: & ego non recederem ab ista tertia opinione, quia jus divinum non propterea dispensat contra præceptum naturale, quòd esset impossibile, ut secutus sum *supra* §. 1. *quæst.* 7. *part.* 1. *num.* 312. *&* 320. sed imo illi adhæret, quia licet usura sit furtum, & rapina, *c.* 10. *si quis usuras* 14. *quæst.* 4. imo, licet sit homicidium, quia crudelior est, qui trucidat pauperem cum fœnore, quam qui aliquid subtrahit, vel eripit diviti, *ca. undecimo, quid dicam ead.* 14. *quæst.* 4. tamen etiam furtum, rapina, & homicidium licitè committuntur contra hostem occupatorem injustum, ut dixi *d. limit.* 20. *n.* 4. Nec placent duæ priores opiniones, quia lex Dei datur virtuosis, & non tolerat mala, per ea, quæ sequutus sum, *supra* §. 1. *quæst.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *sub n.* 44. *versicul. ratio.*

Declara tertio pro intelligentia statutorum Ge- 49
nuæ *lib.* 4. 17. §. *securitates non possint* §§. *seqq.* ut pretium periculi, & consteum securitatis sint idem; securitatis namque pretium, *consteum*, vocant; & ita etiam vocatur à mercatoribus, & jure quidem, quia debet constare ex quantitate & qualitate rei, seu obligationis, illique correspondere, ut latius dixi *infra sub n.* 51.

Declara quarto, ut in omni contractu, sed præ- 50
cipue in contractu societatis, debeat servari æqualitas, ita ut in omnibus æqualitas, judicio prudentis servanda sit, *Navar. in manual. confess. c.* 17. *de usura in societate, numer.* 252. *versi. ad hoc, ibi, tertium ut.* quia si non servaretur æqualitas, diceretur societas leonina, quæ est reprobata, *Paris. consi.* 90. *vidi processum, num.* 44. *lib.* 1. *& Rolan. à Vall. consi.* 13. *alias in fine, libro* 4. & quæ dicatur societas leonina, vide *Alc. tract. de præsumpt. par.* 3. *reg.* 25. *num.* 2. *tom.* 4. *fol.* 312. nomen autem societatis leoninæ inde ortum volunt, quod cum leo, vulpes, & asinus societatem iniissent, posteaque prædam fecissent, & asinus eam æquis divisisset portionibus, & leo iratus occidisset asinum; vulpes, docta asini infortunio, divisit, & sibi parvam fecit partem, & reliquam dixit esse leonis: tunc quæsivit leo ab ea, quis eam docuisset,

ut sic divideret? respondit, asinus docuit: proinde, dum in societate miscetur assecuratio, pretium obligationi debet adæquari, ne alias assecurationis obtentu societatis æqualitas discerperetur.

51 Declara quinto (& nunc accedo ad resolutionem quæstionis) ut justitia pretii tam pro assecuratione capitalis in societate, quam pro assecuratione cujusvis alterius capitalis, seu partis illius, debeat pendere à communi prudentum virorum æstimatione, consideratis qualitate, & circumstantiis periculi, *Jo. Azor. de inst. moral. par.* 3. *lib.* 11. *tit. de contract. dubiis*, *c.* 18. *in fi. dub.* 10. *col.* 1022. ad justitiam enim contractus assecurationis requiritur æqualitas inter pretium, quod datur assecuranti, & obligationem, quam in se suscipit, nempe, ut judicio viri intelligentis, illa obligatio tanti valeat, quanti est pretium, quod pro ea datur; sicut enim in contractu emptionis, & venditionis debet servari æqualitas in pretium, & rem venalem, ita in assecuratione inter pretium, & illam obligationem, quæ alteri venditur, *Leonar. Less. de just.& jur. lib.* 2. *c.* 28. *sub n.* 24. *versi. dico* 2. & ideo non potest in hoc dari alia certior regula: & licet *sup. sub n.* 11. *versi. extende* 1. *& seqq.* dixerim, majori minorique periculo non variari pretium, tamen, si excessus sit ultra dimidium, crederem ex tutiori opinione locum esse rescissioni contractus; quare, cum in civitate Genuæ aliqui mercatores, soluto sibi consteo securitatis, ad rationem quatuor pro singulis centenis, assecurassent pro scutis 3000. alium mercatorem de supervenientia N. Ballivi magnæ crucis Milevitanæ, per sex futuros proximos menses, eoque Ballivo vita functo satis ante finem dictorum sex mensium, mercator assecuratus postea ageret ad dictos scutos 3000. assecuratores opponebant, se fuisse deceptos, aut enormiter læsos in dicta assecuratione, & fecerunt examinari testes, qui deponebant, illum Ballivum fuisse tunc temporis adeo senem, & ita incurabiliter infirmum, ut ipsi etiam pro consteo, longe majori, non assecurassent; unde satis videbantur probare læsionem ultra dimidium, imo aliqui addebant, quòd non assecurassent etiam si eis fuissent dati 90. pro centenario; vidi pro tutiori opinione judicatum, habita consideratione super omnibus, quo illud consteum potuisset esse pretium justum securitatis pro scutis 1500. & non ultra, supponendo pro indubitato, quòd in ejusmodi contractu etiam vita hominis sit æstimabilis, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.* 2. *c.* 2. *n.* 477.

52 Explica, vitæ hominis assecurationem, de qua obiter locutus sum in hac declaratione, practicari, quando creditor non est recuperaturus debitum, nisi ejus debitor aliquo tempore supervivat, ut in casu relato, & similibus; ut puta, electus ad Episcopatum, petit à me mutuo 1000. quibus bullarum expeditionem solvat, ego mutuo, & quia, si Episcopus ante adeptam episcopatus possessionem, vel post, priusquam ex reditibus mihi satisfacere possit, moriatur, ego 1000. mutuatos perderem, mutuo hac conditione, ut mercator aliquis assecuret Episcopi vitam post obtentum episcopatum per quatuor, vel quinque annos, quia ex illorum annorum reditibus mihi satisfaciet: idem continget, si filiusfamilias petat à me pecuniam mutuam, & quia, si is moriatur ante patrem, ego non recuperarem mutuum, secus si prius moriatur pater, mutuo ea conditione, ut mercator assecuret ejus vitam post mortem patris, *Joan. Azor. de instit. moral. part.* 3. *libro undecimo tit. de contract. dubiis*, *capite decimo octavo dub.* 8. *versic. secunda opinio*, *colum.* 1022. & quòd ejusmodi assecuratio vitæ sit licita, sequitur *Jo. Azor. d. versic. secunda opinio*, quem in hoc latius retuli *supra* §. 1. *q.* 1. *sub n.* 97. *versi. confirmatur.*

Tertia species contractus est depositum, & de hujus pretio vide, quæ scripsi *sup.* §. 1. *quæst.* 7. *par.* 2. *ampl.* 3. *num.* 5. *& seqq.* ubi late explicavi.

Quarta species est mutuum, & de hujus assecuratione vide, quæ late scripsi *sup.* §. 1. *q.* 1. *n.* 493. *& seqq.*

Dixi de pretio, seu provisionibus, quæ debentur ratione cambiorum in variis speciebus.

Quæro octavo, an aliquid debeatur ratione cambii minuti?

Respondeo, quòd huic quæsito satisfeci §. *præcedenti gl.* 3. *n.* 97. *& seqq. versi. infero.*

§. 3. Gloss. 4.

Et undecena di gabella.

SUMMARIA.

Gabella, Vectigal, Dacium, Pedagium, Guidacium, Portorium, Telonia, Tributum, & Census — *quid sint, an & quando sint solvenda remissive, num.* 1. *Quædam ex his unde dicantur, & unde solvantur, in quo differant, & ad quid solvantur, n.* 2.

Publicani qui sint, unde dicantur, sub n. 2. *Præsumuntur mali, sub eodem n.* 2. *Dicuntur habere nomen publicorum latronum, suntque temerarii, & audaces, n.* 3.

Undecena *significat decimam partem, n.* 4.

Gabella solvi debet ab emptore, ideoque ab eo, qui dat cambio, num. 5. *Quid servetur Genuæ, num.* 7.

De gabellis in universum, peculiaribus editis 1
tractatibus, late scripserint *Bertacch. & Jul. Ferret.* & proprias gabellæ cambiorum regulas habent Genuenses: unde paucis agemus, † quia 2
quid sit gabella, vectigal, dacium, pedagium, guidacium, portorium, & telonia, & an & quando sint solvenda, & cætera necessaria, reperies *apud eosdem Bertac. & Ferret.* † duo solum hic 3
non omnino omittam: Primum quorum est, quòd vectigal fine, & materia differt à tributo, & censu: nam vectigal solvitur de mercimoniis, quæ vehuntur negotiationis gratia, & solvitur ad murorum, pontium, aliorumque id genus publicorum operum refectionem, & dicitur vectigal à vehendo, itemque portorium à portu, quia solvitur portitori, *Sot. de just. & jur. lib.* 3. *quæst.* 6. *articul.* 7. *colum.* 3. *fol.* 281. at census, & tributum unde dicantur, & ex quibus solvantur, dixi *supra* §. 1. *quæst.* 1. *n.* 195. Secundum

dum, quod non omitto, est, quòd ministri, qui hæc vectigalia, seu publica exigunt, vocantur publicani, *ff. de public. & vectig.* de quibus *in Matth. 9. num. 10. & 11. Marc. 2. num. 15. & 16. & Luc. 5. num. 27.* & dicuntur publicani à nomine, *publico*, quod vectigal significat, *l. 1. §. 1. ff. de public. & vectig. & l. 34. miles ff. ex quib. caus. major. & sequitur Bertaz. de cl. 30. gl. 11. num. 2. in fi.* & à nomine, *canes*, sunt n. tanquam publici canes, stantes in portis civitatum contra transeuntes, quare eo ipso, quòd quis est publicanus, non præsumitur bonus vir, *Franc. Luc. tract. de fisc. & ejus privil. par. 4. num. 1. & 3. tom. 12. fol. 15.* & connumeratur inter peccatores: unde scribæ, & pharisæi interrogabant discipulos Jesus: *quare cum publicanis, & peccatoribus manducat, & bibit magister vester? hoc audito, Jesus ait illis: non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Matth. & Marc. in locis supra*
3 *proximè citatis.* † imo habent notorium, & famosum nomen latronum publicorum, *Ferret. trac. de gabell. n. 216. cod. tom. 12.* cum enim immensa sit eorum temeritas, & audacia, *l. 12. quantæ audaciæ, ff. de public.* sunt valde prompti ad latrocinia; hincque alias consultus super processu fabricato de extorsione contra quosdam publicanos, respondi, ejusmodi præsumptionem contra eos posse sufficere ad inquirendum, & facilius procedendum, non tamen ad condemnandum.

4 Quæro, quis sibi velint illa verba; *& undecena di gabella?*

Respondeo, regulis, seu modis gabellarum Genuensium *num. 2.* statutum esse, ut dans cambio, solvat gabellam, quæ sunt duo solidi aurei pro quolibet centenario, & quia duo solidi sunt una decima pars unius scuti aurei, cum scutus aureus dividatur in 20. solidis aureis, ut dixi §. *præced. gl. 3. sub num. 16.* & duo solidi sint decima pars ex viginti, Genuenses, qui in proprio idiomate sunt concisi, & in cambiorum negotiis nimia utuntur brevitate, quod nos dicimus, unam decimam partem, ipsi brevioris sermonis gratia dicunt, *undecena*; unde hoc numero 20. solidorum considerato in scuto aureo, quinque solidi sunt quarta pars unius scuti, *ut in eisdem regulis gabellæ, n. 1.*

Hic loquendi modus, quo utuntur Genuenses, non distat à modo loquendi, quo Lusitani in Lusitania, usuram decimam, appellant, *onzena*, idest, unum pro decem, ut admonet *Molin. de just. tom. 2. de contract. disput. 305. versi. usura fœtus col. 226.*

5 Verum etsi dans cambio, deberet solvere gabellam, tum per prædictas regulæ gabellæ, tum quia stante statuto, quod de rebus emptis, vel venditis solvatur gabella, emptor, qui ex contractu acquirit, tenetur eam solvere, *Bertacch. tract. de gabell. par. 7. prin. n. 1. tom. 12. fol. 93. & Bertaz. de cl. & cl. 30. gl. 12. sub n. 1.* similiter, stante statuto, quòd de contractu debiti solvatur gabella, creditor tenetur eam solvere, si contractus sit talis, ex quo creditor commodum percipiat *Bertacch. eadem par. 7. n. 2.* & *Bertaz. d. gloss. 12. sub n. 1.*

6 Sed in contractu cambii, qui dat cambio, est emptor, ut secutus sum *supr. §. 1. q. 4. n. 21.* is enim prius numerat pretium & de natura emptionis, & venditionis est, ut emptor prius numeret pretium, & postea venditor tradat rem, ut dixi *eod. §. 1. q. 5. n. 20.* item si esset contractus debiti qui dat cambio, percipit commodum: ergo undique ipse deberet solvere gabellam.

Tamen, quòd ut plurimum gabella solvatur 7 ab iis, qui accipiunt cambio, deponunt testes Genuenses, de quibus *Rot. divers. dec. 63. propositio vers. non obstant testes in Januen. pecuniaria, Lunæ 16. sive 2. Maii 1611. coram Illustriss. Cardin. Lancellotto, impressa apud Marchej. de commiss. par. 1. §. 2. fol. 886.* Et quia hoc consistit in facto, super quo Jureconsulti non respondent pluribus non insistam; & collige, si potes, ex formulis litterarum, de quibus *supra §. 1. q. 5. n. 77. & 79.*

§. 4. Gloss. unica.

1614. *à 27. Ottobre, in Genova.*

Magnifico hon. Come vederete per mie di cambio, o tratto scudi 101. 9. *&* 9. *in voi, contimi &c. & con vostre spese, &c.*

SUMMARIA.

Trahere, *verbum, quid significet, n. 1.*
Pecunia trajectitia quæ sit, sub n. 1.
Impensæ, quæ fiunt pro contractu cambii, quot sint, num. 2.
Valervene da me, *quid significet, n. 3.*

Istæ sunt litteræ *d'aviso*, quas campsorius debitor scribit suo procuratori, vel alii, mandando ei, ut solvat eas; quarum litterarum formulam habes *supra §. 1. q. 5. n. 78.*

Quæro primo, quid significent illa verba, *hò* 1 *tratto?*

Respondeo: hoc verbum, *trahere*, convenit campsorio debitori, qui pro pecunia, quam cambio Genuæ, vel alibi accipit, aliam debet alio in loco convento solvere campsori, qui dedit cambio *Fabian. Genuen. tract. de camb. c. 5. n. 54. tom. 6. par. 1. fol. 416. Alex. Rauden. super banch. S. Ambros. n. 36. Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. in prælud. q. 2. fol. 212. in fi. & Bonins. inf. citatus*, & sic trahere, idem est, quod ex obligatione suscepta solvere alio in loco, unde sicut creditor, seu campsor, dando pecuniam cambio dicitur remittere creditum, ut dixi §. *præced. gl. 1.* ita debitor, seu campsarius æquivalentem pecuniam solvens alio in loco, dicitur trahere, huncque terminum, priusquam aggrediatur controversiam, supponit *Navar. cons. 31. reverend. versi. Antonio. da. lib. 5. de usur. nam & trajectitiam pecuniam vocat Juriscon. in l. 1. & ult. trajectitia, si trajectitiæ ff. de naut. fœn. ut notant Navar. d. consi. 31. versi. tertium notabile & Bonin. tract. de camb. c. 6. versi. ne anco.* & ab isto verbo, *trahere*, dicimus, *tractam*, ut dixi §. *præcedenti, gl. 1.* & ita passim hoc loquendi modo utitur *Rot. Genuen. ut in dec. 6. Joan. initio, & sub n. 6. dec. 23. Antonius Carcassola initio, & dec. 41. neminem sub n. 4. & in pluribus aliis: sic etiam loquuntur stat. Genuen. lib. 4. c. 14. §. qui voluerit & §§. seqq. præterea sed si tale si tractat. & si quis prætendes nemo possit & c. nundinarum Genuensium n. 35.*

Quæro secundo, an illa verba, *& con vostre spe-* 2 *se*, possint importare alias expensas, quam provisionem, de qua dixi *§. præced. gloss. 3. numero primo & seqq.*

 Respon-

Respondeo, distinguendo pro majori intelligentia duos casus.

Primus casus est, quando cambium contrahitur in loco, ubi vel lege municipali, vel stylo sunt solvendæ aliæ impensæ, & isto casu certum est, quòd ultra provisionem erunt solvendæ illæ omnes aliæ impensæ, de quibus scripsit aliquid *Jo. Bapt. Lup. in c. fi.* §. 2. *sub* 21. *de usur. quem retuli* §. *præced. gl.* 3. *sub n.* 12. *vers. verum.*

Secundus casus est, quando non extat lex, vel stylus solvendi alias impensas, & isto casu concludo, quòd debitor, qui trahit, potest teneri solum ad expensas provisionis, ut dixi *d. gl.* 3. *num.* 15. *& sub num.* 20. *versi.* 2. *& seqq.* & ad expensas proxenetæ, si mandatarius actaretur medio proxenetæ contrahere, de qua etiam impensa loquitur *Jo. Bapt. Lup. ubi sup.* & disponunt *capitula Bononiæ, versi. il. pagamento.* sed Genuæ hanc proxenetæ impensam, credo non esse in usu.

3 Quæro tertio, quid importent illa verba, *valervene quà da me?*

Respondeo, important, ut ille, qui solvit tractam, revaleat se de eadem summa, seu se provideat pro eadem quantitate, reflectendo similem tractam ad eundem locum & in eundem, pro quo solvit litteras cambii, de quà tracta, loquendo de eo, qui solvit supra protestum, multa scripsi *supra* §. 2. *gl.* 5. *n.* 388. *&* 389.

---

§. 5. Gloss. 1.

1614. *à* 5. *di Novembre, In Piacenza scudi* 101. 1. *&* 1.

A 24. *del presente pagate per questa prima di cambio à Francesco scudi* 101. 1. *&* 1. *à solidi* 69. *per scudo in scudi d'argento, conforme al decreto del Serenissimo Senato, per la valuta, havuta da Seio, & ponete, come s'avisa. à Dio.*

Antonio *à Mevio*

Genova. *A* 24.

SUMMARIA.

Dilatio, seu Terminus } *ad solvendum litteras cambii, statui debet, habita consideratione distantiæ locorum, & commoditatis ad parandas pecunias sub n.* 1.

Potest tamen breviari, & longior dari, dummodo, &c. n. 2.

PRæmitto, has esse litteras cambii, contracti in nundinis à Seio mandatario Francisci, quibus litteris remittit pecunias exactas; harumque litterarum seriem habes *supra* §. 1. *q.* 5. *sub n.* 80. *versi. à* 24. *& sub num.* 81. *vers. magnifico*: *Hoc præmisso.*

1 Quæro, quare in istis litteris cambii, contracti in nundinis, quod dicitur de reditu nundinarum, apponatur certus dies solutionis, faciendæ in civitate Genuæ, & quare potius dies 24. qui est vigesimus à die contracti cambii inclusive, quam alius dies vicinior, vel remotior?

Respondeo, quòd sicut pro solutione, facienda in nundinis, est semper statutum certum tempus solutionis faciendæ, nempe, in proximis futuris nundinis, & tempus illarum nundinarum est certum, & determinatum, ut dixi *supra* §. 2. *gl.* 4. *num.* 3. ita quoque solutioni faciendæ in particularibus civitatibus statui debet certus terminus: statuitur autem terminus 20. dierum, & non longior neque brevior pro cambio ex nundinis Placentiæ ad Civitatem Genuæ, quia nundinarum capitula, quæ retuli sol. §. 2. *gl.* 5. *num.* 12. *vers. primus* considerata distantia locorum, & habita ratione alicujus commoditatis pro paranda litterarum solutione, seu, ut loquuntur campsores, *per ricapitar le lettere*, hunc censuerunt esse terminum congruum pro portandis litteris, & pro paranda solutione, non enim debet creditor statim, atque litteræ pervenerunt, esse cum sacco paratus, sed debet indulgere aliquam dilationem ad parandas pecunias, per ea, quæ dixi *supra* §. 1. *p.* 1. *n.* 371. *&* §. 2. *gl.* 5. *n.* 3. *& seqq.* & de his terminis datis pro cambii ex nundinis ad loca, vide *supra d. gl.* 5. *sub n.* 12.

Verum adverte, quod contrahentes hoc cambium ex nundinis ad loca, possent inter se convenire de longiori, & breviori dilatione, dummodo ratione solius dilationis nulla fiat cambii alteratio, ne tempus ex seipso videretur parere majorem numerum pecuniæ. 2

---

§. 5. Gloss. 2.

à solidi 69. *per scudo.*

SUMMARIA.

Solidus quilibet constat ex duodecim denariis, sed tamen est in multiplici differentia, n. 1.

Numismatum fictio videtur quandoque inventa ad palianda lucra, n. 2.

DE solidis, etsi pro materiæ occasione diversis in locis locuti simus, & præsertim sol. §. 2. *gl.* 3. *n.* 12. 13. 16. *& seqq. & etiam* §. 1. *q.* 5. *n.* 55. *& seqq.* hic tamen ob glossæ peculiaritatem de iisdem venit agendum; verum, superfluitatem fugientes, alibi à nobis dicta, hic indicanda, non repetenda sunt.

Hæc verba, *à sol.* 69. *por scudo* denotant, quòd scutus, qui erit solvendus Genuæ, valebit unum solidum ultra valorem scuti aurei, quia, ut dicebamus sol. *d. q.* 5. *n.* 53. *& d. gl.* 3. *n.* 17. scutus ardeus in Civitate Genuæ in ratione contrahendi cambium æstimatur semper sol. 68. unde cum ex nundinis remittuntur scuti solidorum 69. pro quolibet scuto, sunt scuti majoris valoris: seu pro absoluta intelligentia tria notanda sunt. 1

Primò est notandum, quòd solidi habent hanc unam identitatem, quòd omnis solidus constat ex duodecim denariis, sed in reliquis habent differentias, ex quibus colligimus quatuor solidos differentes: Primus sit solidus æneus, quo multæ gentes utuntur, emendo, & vendendo, hicque constat ex duodecim denariis æneis, ut dixi *d. gl.* 3. *sub n.* 18. Secundus dicitur solidus aureus, quo etiam utimur, emendo, & vendendo, & hic est idem cum nummo, seu scuto aureo, ut dixi *d. gl.* 3. *sub n.* 13. *& seqq.* & hic etiam constat ex duodecim denariis, vel paulo minus, ut dixi *l. gl.* 3. *n.* 73. *&* 74. sed quilibet denarius est argenteus, qui valet unum julium, seu unum regalem, ut dixi *d. gl.* 3. *n.* 20. *& seq.* Tertius dicitur solidus aureus fictus, quo negotiatores utuntur in calculis, & ratiociniis, & iste est vigesima pars unius scuti marcharum, & dicitur

dicitur etiam vigesima pars libræ aureæ, quiæ negotiatores scutum marcharum, & libram auream in ratiocinijs, sumunt pro eodem, ut dixi *d. gloss. n.* 16. Quartus dicitur etiam solidus fictus, quo utuntur Genuenses, dum faciunt cambia, & recambia in civitate Genuæ, fingentes scutum solidorum 68. pro scuto marcharum, & ex isto fingunt tres libras & sol. 8. aureos, ut dixi *d. quæst.* 5. *n.* 55. *& d. gl.* 3. *n.* 16. *&* 17.

Secundo est notandum, quod Genuenses sicut in civitate Genuæ valorem scuti aurei, seu marcharum in negotio cambiorum pro nundinis ficte constituunt in sol. 68. seu libris tribus, & sol. 8. constante qualibet libra ex solidis 20. ita etiam in cambiis, & recambiis ex reditu nundinarum, quod lucrantur, illud augent in numero solidorum, ita ut si in centum scutis lucrentur centum solidos, constituant scutum solidorum 69. & sic habes explicationem verborum, *à fol.* 69.

Tertio est notandum, quod Genuenses, cum in calculis remaneat fere semper numerus solidorum, non ascendens ad solidos 68. ex quibus conficeretur scutus, illos solidos restantes reducunt ad breviorem numerum, ratiocinantes tunc in illis solidis restantibus scutum non in solidis 68. prout ratiocinati sunt, quando ex eis constituerunt scutum, sed in solidis 20. & proinde, si remanerent solidi 33. illos reducerent ad sol. 9. den. 9. ut dixi *supra quæst.* 5. *num.* 57. hocque utuntur ratiocinio, illos solidos restantes dividunt in partes solidorum 68. & quota est illa pars in sol. 68. pro tanta etiam sumunt in sol. 20. & proinde si solidi restantes essent 17. ipsi numerarent illos pro solidis quinque, quia sol. 17. in sol. 68. est quarta pars, & quarta pars solidorum 20. sunt solidi quinque, unde solidi restantes, etsi essent 67. nunquam possunt tunc ascendere ad sol. 20.

2 Hæc numismatum, & ratiociniorum ficta diversitas, sicut habet difficiles æquivocationes, ita latentem habet inventionem ad palliandum lucra, quæ possent videri illicita.

---

§. 5. Gloss. 3.

In scudi d'argento, conforme al decreto del Serenissimo Senato.

SUMMARIA.

Senti argentei Genuæ possunt ibi solvi pro scutis aureis in negotiatione cambiorum, n. 1.

Scutus argenteus Genuensis æquivalet scuto aureo quinque stamparum, n. 1. *&* 2.

1 IN tam magno numero pecuniarum, quas Genuenses negotiantur Genuæ in cambiis, difficile est solvere singulas partitas in scutis aureis, & propterea Senatus illius Reipublicæ decrevit, ut solutio fieri possit in scutis argenteis ejusdem Reipublic. cum illorum scutorum quinque stamparum, nam scutus argenteus illius Reipublicæ est ponderis unius unciæ, denariorum decem, granorum viginti, & quinque partium ex sex alterius grani, ideóque eum æstimant lib. 4. & sol.
2 10. † & totidem æstimant scutum aureum ejusdem Reipublicæ item aureum Hispanum, Neapolitanum, Venetum & Florentinum, cum quilibet scutus istarum quinque stamparum sit bonitatis 21. caractorum, & septem partium ex octo alterius caracti, & sit ponderis trium denariorum, unius grani, & tertiæ partis alterius grani, ut habetur in edicto, seu crida genuensi monetarum, & huic decreto correspondet institutio cartularii scutorum cambiorum, de qua institutione mentionem feci *infra* §. 7. *gl.* 3. *sub num.* 3. *versic. quartum*, & in qua moneta solvi possit debitum cambiorum in civitate Bononiæ, est dispositum *in capit. dictæ civitatis capit. che per li pagamenti.*

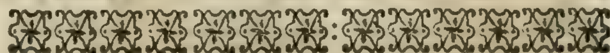

§. 1. Gloss. 6.

1613. *à* 20. *Novembre, in Genova scudi* 101. 9. *&* 9. *de marche.*

A pagamenti di fiera prossimo de apparitione pagate per questa prima di cambio à voi stesso, &c. ponete à mio conto, à Dio.

A voi stesso.

SUMMARIA.

A voi stesso, *sunt verba directa eidem, cui directæ sunt literæ cambii, n.* 1.

Recursæ cambium an sit fictum, & illicitum, n. 2. *& seq.* 21. *& seqq.* 57. *& seqq.* 60. *& seqq. & n.* 63.

Recursæ cambium admittit, ut unus contrahens repræsentet alterum, n. 7. 25. *&* 97.

Recursæ cambium quot implicet contractus, sub n. 60.

Recursæ cambium videtur habere solutionem fictam, n. 10. *Et videtur iniquius, quam stocchum, n.* 8. *Sed imo est contractus justus, n.* 73.

Recursæ cambium in effectu videtur pro eodem loco, n. 18. *Contrarium, n.* 83.

Recursæ cambium non gravat campsarium debitorem, n. 40. *& seq. Quave ratione sit expediens, sub n.* 69. *& seq.*

Recursæ cambii interesse non deberet procedere in infinitum, &c. sub n. 83.

Cambium quando videatur mutuum, n. 9. *Et quod non sit, n.* 74.

Cambium est emptio, & venditio, sub n. 21.

Cambia fiunt etiam inter viros bonæ conscientiæ, n. 55.

Litterarum usus est ad absentes, & non ad seipsum scribentem, sub n. 2. *& n.* 63. *ubi declaratur.*

Litteræ cambii recursæ videntur fictæ, sub n. 11. *Ideo non admittendæ, sub n.* 15. *Imo non sunt fictæ, &c. n.* 76. *&* 81.

Litteras cambii recursæ creditor præsentat sibi ipsi, requiritque à seipso, ut solvat, & ipse nolens eas acceptare, respondet sibi ipsi, & protestatur, n. 97. *Et qua forma, n.* 98.

Locatio bovum ficte emptorum, &c. est illicita n. 3. *&* 65.

Emptio rei propriæ non tenet, n. 4. *Et quomodo teneat, n.* 64. *Et quid si vendatur res aliena, n.* 5.

Mentem legis offendens, offendit legem, &c. sub n. 11.

Actio, & passio stant in cambio recursæ, num. 12. *&* 24. *Et tamen in eodem sub subjecto stare non possunt, d. n.* 24. *Et quando possint stare, n.* 77.

Contraria non possunt stare in eodem subjecto, n. 24. *Et quando possint, n.* 77.

Debitor sibi ipsi quis esse non potest, n. 12.

Justitia est ad alterum, n. 12.

Fictio de re impossibili non tenet, n. 27.
Fictiones plures in cambio recursæ, & quare, n. 13. 75. *& 79. Quot, & quæ fictiones tolerentur in cambio*, n. 23. *& seqq*. n. 33. *& 34*.
Fictiones plures non tolerantur, n. 31.
Romanorum fides non patitur simulationes ad fraudandum, n. 16.
Lucrum quo majori innititur periculo, eo magis est licitum, n. 14.
Exigere quis potest à seipso, n. 25. *in fine*.
Negotiorum gestor potest exigere à seipso, n. 25. *in fine*.
Repræsentare potest quis duplicem personam, n. 25. *in fine*, 35. *& seqq*.
Ratificatio contractus in tempore inhabili an convalidet contractum, n. 28. *& 30*.
Confirmatio concessionis, facta à sede Apostolica post mortem Archiepiscopi, qui concesserat, non convalidat concessionem, n. 29.
Legatus, Orator seu Ambasciator } *possunt repræsentare personam publicam, & privatam, ideòque munera, eis data intuitu personæ publicæ, non sibi acquirunt, secus si sint data intuitu personæ privatæ*, n. 35.
Hæres venditoris potest ex sua persona, non uti hæres, retrahere, stante statuto, ut proximior venditoris possit retrahere, n. 37.
Emptionis, & venditionis contractus in dubio præsumitur licitus, n. 38.
Dubia si sit res, mitior pars eligenda, n. 44.
Usurarius non est, qui facit contractum usurarium, si contractus ille communiter habeatur pro licito, num. 45.
Actus illicitus, sed communiter reputatus pro licito, an solvetur à pœna, & nullitate, an vero à pœna sola, n. 46. *& seqq*.
Actus in dubio æstimatur licitus, si à viris timoratæ conscientiæ fieri soleat, n. 54.
Consuetudo an contractum illicitum possit facere licitum, n. 48. *& seqq. Et an excuset à pœna*, n. 51. *& seqq*.
Dote ab hæredibus viri non restituta, & stante consuetudine, quod tunc vidua possit loco alimentorum exigere fructus, si aliunde non habeat vivere, potest illos tuta conscientia exigere, sub n. 49.
Venditio rei nondum natæ tenet, n. 66.
Campsarius potest revocare mandatum campsoris de solvendo sibi ipsi, n. 70.
Campsarius potest revocare mandatum campsarii de solvendo sibi ipsi, n. 71. *& 72*.
Interesse cambiorum qua ratione convertatur in capitale, sub n. 82.
Bonus quilibet præsumitur, n. 87.
Campsor Genuæ, & ejus socius in nundinis effective sunt unus & idem, n. 89. *Et quando reputentur pro diversis*, n. 93.
Creditores unius societatis separantur à creditoribus alterius societatis, &c. sub n. 93. *& seqq. in quibus extenditur, & subdeclaratur*.
Protestationis formula, non acceptatis litteris de solvendo sibi ipsi, n. 98. *Et quod jus ex protestatione oriatur*, n. 99.

ANtequam deveniamus ad hujus glossæ materiam, reminisci debemus, quod hac litterarum formula utimur pro cambio, quod vocant, *con il ricapitar le lettere sopra il datore*, idest pro cambio, quod communiter dicitur, *con la ricorsa*, & formulam ipsam, & quidem duplicem per extensum posuimus *supra* §. 1. *q*. 5. *n*. 88. *& 94. versic. primæ, & vers. secundæ*, hoc præmisso, procedo ad ulteriora.

Quæro primò, ad quem dirigantur ista verba solutionis, *à voi stesso*? 1

Respondeo, quod diriguntur illimet, cui directæ sunt litteræ, quare si in litterarum suprascriptione sit positum nomen campsoris, qui est creditor cambii, illa verba solutionis faciendæ diriguntur ipsimet creditori, ita ut ipse tanquam mandatarius debitoris debeat solvere sibi ipsi nomine sui debitoris: si vero debitor in suprascriptione litterarum ponat nomen suum proprium, tunc illa verba solutionis faciendæ diriguntur sibi ipsi debitori, qui scribit, & cum hac responsione concordant quæ scripsi *supra d. quæst*. 5. *n*. 88. *& 94. versicul. primæ, & versiculi secundæ, & quæst. 7. part. 2. ampl*. 16. *n*. 1.

Quæro secundo, an hoc cambium recursæ, in quo campsor litteras solvendas, scriptas à campsorio, defert sibi ipsi campsori, vel defert ad ipsum campsorium, qui eas scripsit, & proinde ipse campsor, qui dat cambio, est portitor, & nuntius litterarum ad seipsum, vel ad ipsum campsorium, qui eas facit, sit cambium fictum, & illicitum? 2

Prima opinio erit affirmativa, quod sit cambium fictum, & ideo illicitum, hæcque opinio decem fulcitur argumentis.

Primo, quia litterarum usus fuit inventus ex necessitate alloquendi absentes, quos scribens non aliter potest alloqui, at in hoc cambio recursæ pervertitur iste usus, cum campsorius scribens scribat, vel campsori præsenti, cuimet dat illas litteras, vel sibi ipsi scribenti, ut dixi hic *supra*, & *supra* §. 1. *qu*. 5. *num*. 84. 87. *& 94*. unde hic stylus scribendi, litteras præsentibus, & sibi ipsi scribenti, præ se fert suspicionem illicitæ negotiationis, quia ambulans per loca invia, & insolita, aut male egit, aut vult male agere, videtur enim odire lucem, quam is odit, qui male agit.

Secundo, quia in hoc cambio recursæ campsor, qui dat cambio, emit scienter scutos marcharum à campsario, qui eos non habet, neque est habiturus, & campsoris scientia satis patet ex eo, quod campsorius scribit & dat ipsi campsori litteras apertas, ut sibimet solvat, & ideo esse cambium illicitum, scribunt *Sot. Hier. de Luc. Fabian. Genuen. Navar. & alii, quos citavi supra* §. 1. *quæst*. 7. *part*. 2. *ampl*. 17. *num*. 7. *versic. contra*. & esse cambium siccum, & Pii V. constitutione damnatum, motivat *Navar*. sive verius alius innominatus, quisquis ille sit apud eum, *consil*. 31. *reverendiss. versic. tertio esto, de usur. lib*. 5. quod *consil. in impress. Rom. est consil*. 1. *d. lib*. 5. *tit. de usur*. sed non est ita copiosum, ejusmodi enim cambium resolvitur in emptionem, & venditionem fictam quæ non tenet, † nam, 3 sicut si quis à rustico ficte emeret boves, quos rusticus non haberet, & postea eosdem eidem rustico locaret, ut is eos salvos sustentaret, & operarum mercedem solveret, esset contractus injustus, & usurarius, *ut post Sylvest*. quem citant, scribunt *Sot. de just. & jur. lib*. 6. *q*. 13. *artic*. 1. *conclus*. 3. *colum*. 3. *fol*. 629. *Navar. d. consil*. 31. *reverendiss. versic. quarto hic, & in manual. c*. 17. *num*. 229. *seu* 230. *in* 99. *pecc. & in cap. si fœneraveris, sub num*. 79. *vers. octava scilicet, versus finem*, 14. *quæst*. 3. *Boninf. tract. de camb. cap*. 7. *vers. sono alcun, fol*. 19. *& Jo. Azor. de instit. moral. part*. 3. *lib*. 10. *tit. de camb. cap*. 11. *quæstio*. 6. ita etiam videtur dicendum de ejusmodi cambio. Item sicut fructus societatis, & montis illicite percipiuntur, quando societas, & mons non est

capax

capax illorum fructuum, ut secutus sum *supr.* §. 1. *q.* 7. *part.* 1. *num.* 35. ita multo magis illicite videntur percipi lucra cambii ex pecunia, data cambio, quæ non potest inservire cambio, imo campsor, idest emptor videtur emere scienter rem suam propriam, dum de mandato campsorii venditoris solvit sibimetipsi de propriis pecuniis scutos marcharum, sibi venditos, ut patet ex formula litterarum cambii, quas scripsi
4 *supra* §. 1. *q.* 5. *num.* 86. *&* 88. & consequenter, uti emptio rei propriæ, non tenet, *l.* 4. *cum res*, *C. de contrah. empt. & l.* 16. *suæ rei*, *ff. eod. Fabia. de Mont. tract. de empt. & vend. qu.* 4. *princ. num.* 49. *qu.* 19. *tom.* 6. *part.* 1. *fol.* 48. & hoc motivo usus est etiam *Navar. d. cons.* 31. *reverend. vers. injustitia hujus lib.* 5. *de usur.* si non tenet emptio, ergo nec cambium, quia cambium est emptio & venditio, ut dixi *sup.* §. 1.
5 *q.* 4. *num.* 21. † vel saltem venditor videtur vendere scienter rem alienam, quæ venditio non tenet, saltem in præjudicium domini, licet teneret quoad præjudicium vendentis, ut sit obligatus ex empto, & de evictione, ut explicavi *sup.* §. 1. *q.* 1. *sub num.* 556. *exemplif.* 6. ubi videas
6 † neque potest valere, uti commutatio pecuniarum *Navar. ubi supr.* quia de natura commutationis est, ut unus accipiat ab altero, & alter ab
7 uno, † at hic campsorius solus accipit; imo ex isto contractu hæc alia deducuntur inconvenientia, nempe, quod sicut emptor, & venditor, sunt unus, & idem, ita in consequentiam idem sit procurator actoris, & rei, cum ille, cui debitor scribit, ut solvat sibimetipsi, ille si velit litteras acceptare, & acceptatas solvat, repræsentabit campsorem, & campsorium, si vero non it eas acceptare, tunc requiret à seipso, ut solvat, & ipsemet respondebit sibi ipsi, quod non vult solvere, & ideo faciet protestationem contra debitorem, ut in forma protestationis, quam posui *infra n.* 98.

8 Confirmatur primò hoc secundum argumentum, quia si tu de mense Januarii, anticipata solutione, emeres decem rubra frumenti pro futuris messibus ab aliquo paupere rustico, quem tu certo scires non habiturum frumentum tempore messium, cum non seminaverit, & deinde tempore solutionis faciendæ, cum is frumentum venditum tradere non posset, illud ipsi venderes, aucto pretio, esset emptio & venditio iniquior stoccho & barocollo, in quibus mercator pauperi, indigenti pecunia, vendit mercem cariori pretio, & statim ab eo reemit minori pretio, ut explicavi *sup.* §. 1. *q.* 1. *num.* 566. sed isti stocchi sunt illiciti, & ideo prohibiti, ut scripsi *d. num.* 566. *& seq.* quia in eis adest quædam mala ars, & simulatio in damnum proximi: ergo multo magis est illicitus contractus ejusmodi cambii, in quo pejor viget ars, & evidentior simulatio.

9 Confirmatur secundo, quia si Petrus dat tibi decem rubra frumenti in civitatem Lucæ, ut tu restituas ei permutata Placentiæ in nundinis, si tu in nundinis non poteris restituere, & ideo te Placentiæ denuo constituis debitorem eorundem rubrorum frumenti, quæ restituis postea ei in civitate Lucæ, certe non dicemus, quod frumentum fuerit cambium inter te, & Petrum, sed erit potius mutuum: ergo idem dicendum est in cambio pecuniæ, *Romoal. Coli tract. de camb. cap.* 22. *n.* 4. *versic. dimmi.*

10 Confirmatur tertio, quia si in nundinis adest agens seu correspondens campsoris repræsentatque ipsum campsorem, & facit totum id, quod faceret ipse campsor, sequitur quod sicut, si campsor, & campsorius essent vere in nundinis, campsor non posset sibi ipsi vere, quia esset solutio non vera, sed ficta, ita etiam dictus agens campsoris non poterit sibi ipsi, repræsentanti campsorem, solvere de pecuniis ipsius campsoris, *Romoal. d. cap.* 22. *n.* 6. *versic. Andrea.*

Nec adversus istud secundum argumentum, ejusque confirmationes relevat, quod pro isto cambio recursæ mittantur realiter litteræ ad nundinas & vere extinguatur debitum cambii per solutionem, & sic videatur satisfactum Pii V. constitutioni. 11

Quia replicatur, quod sicut est fictum cambium ita etiam ficte mittuntur litteræ, in fraudem legis & constitutionis Pii V. quæ fraus non est toleranda, quia tenemur non tantum verbis, quantum menti legis satisfacere, & proinde ita in legem committit, & in ejus pœnas incidit, qui facit contra verba, & mentem legis, sicut is qui facit contra mentem solam, *ut ex Bald. & J. J.* secutus sum *supra* §. 1. *qu.* 7. *part.* 2. *ampl.* 10. *n.* 36. *versic. secundus*, & alias lex sæpe videretur imposita verbis, & non rebus.

Tertio, quia in isto cambio fingitur actio, & passio in eodem subjecto, ut dixi *infra sub n.* 23. *ibi, secunda fictio*, & sic idem fingitur emptor, & venditor, dator, & acceptor, creditor & debitor, campsor & campsorius, contra ea quæ scripsi *supra* §. 1. *q.* 7. *par.* 1 *n.* 15. & nemo potest sibi ipsi esse debitor, quia justitia est ad alterum, ut ex D. Thom. sequitur *Navar. cons.* 31. *reverend. versic. secundo quia*, *lib.* 5. *de usur.* & ideo nemo potest exigere à seipso, *Osasc. dec.* 95. *anno. n.* 2. quia debitum proprie est ad alterum, & non ad seipsum *testib. Arist. & D. Thom.* quos sequitur cum declaratione *Lud. Lopez de contract. lib.* 2. *cap.* 16. *versic. igitur ad argumentum, prope finem.* 12

Quarto, quia in hoc cambio concurrunt plures fictiones, ut dixi *infra n.* 23. *& seqq. vers. quartum*, quæ tolerandæ non sunt, tum quia plures fictiones non tolerantur, testibus his, quos citavi *infra n.* 31. tum quia non aliorsum tendunt, quam ad occultandam cambii siccitatem, siquidem detectis his fictionibus hoc cambium in effectu & substantia est illud idem prorsus, quod esse siccum & illicitum, scripsimus *supra* §. 1. *q.* 7. *part.* 3. *limit.* 4. 13

Quinto, quia in hoc cambio recursæ campsor lucratur cum minori periculo, quia periculum est cum unica tantum persona, videlicet cum campsorio, qui accepit cambio at in cambiis sine recursa lucrum fit cum majori periculo, quia agitur cum pluribus personis, de quarum decoctione timendum est, ut ostendit *Jo. Bapt. Lup. in cap. naviganti*, §. 2. *sub n.* 20. *de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 138. & scribit *Boninf. in loco proxime infra citato*, & certum est, quod lucrum, quo majori subjacet periculo, eo magis est licitum, prout adversus cambium siccum sine litteris considerat *Boninf. tracta. de camb. cap.* 7. *vers. ma quanto in responsione ad secundam difficultatem*, & aliques esse contractus quorum justitia respectu pretii, seu lucri tota posita est in periculo, scripsi in diversis locis, quorum plurima collegi *sup.* §. 1. *q.* 1. *n.* 501. hinc enim est, quod fructus 12. pro centenario, anticipata solutione, in societatibus officii non tolerarentur, nisi extaret periculum vitæ, hinc etiam est, quod in urbe loca montium non vacabilium majorem reddunt fructum, quam loca montium non vacabilium, hinc quoque est, quod Genuæ longe majus constituitur lucrum pro sponsione super extractione primi Senatoris, quia longe majori se exponit incertitudini, quam constituatur pro sponsione super simplici Senatoris extractione, quamvis illæ commissæ, seu vadimonia sint 14

prohibita etiam sub pœna *per statut. lib.* 4. *c.* 17. §. *non possint fieri super futura*, & demum hinc extat vulgare, & in ore omnium proverbium: *chi non arrisicà, non guadava*: *qui non periclitatur, non lucratur.*

15 Sexto, quia ex evidenti litterarum fictione sequitur necessario siccitas, quæ inficit cambium; tum ex Pii V. constitutione, quam habes *infr.* §. 9. *n.* 52. tum ex dispositione juris ante Pii V. constitutionem, *Jo. de Anan. in c. ult. navig. sub n.* 46. *de usur.* & alii communiter, qui, dum admittunt cambium, annectunt hanc limitationem, nisi litteræ cambii essent fictitiæ, & in fraudem factæ, quia vere essent litteræ mutui; & istud, inquit *Jo. de Anan. ubi sup.* est multum ponderandum, quia quotidie practicatur Bononiæ.

16 Et certe cambium istud, in quo omnia finguntur, Romanorum spectata fides, quæ sinceritatis est cultrix, non facile admitteret: nam cum post Cannensem pugnam Hannibal ex captivis Romanis, quos detinebat decem juratos ad Romanum Senatum misisset, in castra redituros, nisi de redimendis captivis impetrassent, cumque egressi castris essent, & unus ex iis minime Romani (ut dicit Livius) ingenii, veluti aliquid in castris esset oblitus, in castra rediisset, jurisjurandi solvendi causa, & confestim comites secutus esset; & à Senatu re non impetrata, cæteri in castra Hannibalis rediissent, isque domum abiisset, tanquam fallaci in castra reditu se jurejurando exolvisset, nec iterum redire teneretur, Senatus, cum id rescivit, censuit, eum comprehendendum, & custodibus publice datis, ad Hannibalem deducendum; ut hoc, & aliud simile fictum, & fallax recensui *in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *c.* 9. *sub n.* 845. *in futura impressione.*

17 Septimo, quia in isto cambio convertitur interesse in capitale, & sic ex illo interesse procedit aliud interesse per modum superfœtationis & anatocismi, qui est reprobatus à jure, ut dixi *§. seq. gl.* 2. *n.* 39. *&* 40. *vers. contra.*

18 Octavo, quia cambium reale debet fieri pro uno loco ad alium, aliàs si fiat pro eodem loco, est siccum & damnatum in Pii V. constitutione.

Sed in recursæ cambio contrahentes ab initio conveniunt, quòd debitum solvatur per acceptilationem in nundinis, & realiter redeat ad civitatem Genuæ, ubi est factus contractus cambii.

19 Nono, quia de hoc cambio valde dubitant etiam ii, qui ex professo pugnant cambia esse licita.

20 Decimo, quia esse cambium illicitum scribunt *Jo. Bapt. Lup. in c. ult. naviganti* §. 2. *sub n.* 29. *vers. sequitur de usur. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 139. *Jo. Bapt. Cavat. tract. de camb. tit. de usur. vers. quæro campsores & seqq. fol.* 242. & generatim cambium circulatum, & reiteratum per plures nundinas, campsando, & recampsando puta ex Genua ad Placentiam, ex Placentia ad Genuam, & rursus ex Genua ad Placentiam, & sic deinceps, esse cambium reprehensibile, & evitandum, quia non habet suum finem, & in eo quæritur proprium lucrum, & pecunia non inseruit arti œconomicæ, & politicæ pro mercibus, scribit *Fabian. Genuen. tract. de camb. initio sub num.* 9. *& seqq. ver. quarum tom.* 6. *p.* 1. *fol.* 411. & quòd mercatores, & campsores nullo prorsus fuco incrustare possint cambia ista quin sint manifeste usuraria; quando scil. nobilis aliquis in Hispania, pecunia egens, convenit mercatorem, qui sibi, mutuato auro, succurrat; renuit mercator, offert tunc nobilis in Hispania, quod ipsi mercatori rependetur pecunia in Flandria consentit tunc mercator, quia arbitratur, sibi lucrum ex hoc licite deberi, quasi illinc pecuniam in Hispaniam reducere debeat, cum tamen re vera nobilis ille nullam habeat in Flandria pecuniam, neque mercator somniet ex Flandria in Hispaniam traducere; & iniquiorem esse clypeum, quo ut campsor se protegat; petit deinde à nobili litteras in Flandriam, easque nobilis exhibet, & dirigit ad ministros ejusdem campsoris, ac si illi pecuniam ipsius nobilis haberent, qui quidem ministri tanquam campsoris factores postea Metinam sub novo fœnore remittunt, cum tamen re vera ejusmodi confictæ missiones, ac remissiones, non nisi expectando tempori inserviant, ac proinde exaugendo fœnori ad exaugendam debitorum substantiam, scribit *Sot. de just. & jur. lib.* 6. *q.* 10. *art.* 1. *col. penul. & ult. fol.* 610. &, quòd ejusmodi cambium sit illicitum; quando sc. Titius nummularius dat ad cambium pecunias Caio Genuæ, eas cum lucro recepturus Lugduni, & ideo Caius scribit litteras, mittendas Lugdunum ad eum, quem offert Titius nummularius eidem Caio, soluturum Lugduni pro ipso Caio; hasque litteras, sub quarum fide essent pecuniæ solvendæ eidem Titio, seu ejus procuratori in civitate Lugduni, ipse Titius recipiat à Caio, easque retinet apud se, &, elapso spatio sex mensium, in quib. litteræ Caii fuissent Lugdunum perventuræ, & aliæ ex Lugdunensi urbe ad Genuam redituræ, fingit Titius nummularius, se recepisse litteras à suo procuratore, Lugduni commoranti, in quibus ipse procurator scripserit, se prædictas pecunias non habuisse, quas pro Caio solveret, ideoque eas aliunde accepisse ad cambium, ut eas ipse Caius Genuæ Titio solveret, ac proinde Caius cogitur solvere cum lucro Lugduni pecunias, primum Genuæ acceptas & iterum cogitur Genuæ solvere etiam cum alio lucro pecunias, quæ finguntur pro eo Lugduni in cambium acceptæ scribit *Jo. Azor. de instit. moral. p.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.* 8. *vers. hæc conditio.* addens, hoc cambium esse mutuum cum lucro: non autem permutationem pecuniæ, quia nullæ sunt Lugdunum missæ litteræ, aut, si sunt missæ, ea arte sunt missæ, ut inde redeant inanes, ut latius ipse explicat.

Secunda opinio negativa, contraria præcedenti, quòd hoc cambium non sit illicitum, sed sit reale, & licitum, suadetur octo argumentis, suppositis tamen prius nonnullis pro faciliori intelligentia. 21

Primò suppono, quòd cambium est emptio, & venditio, firmavi *supra* §. 1. *q.* 4. *n.* 21. *in* 4. *opinione.*

Secundò suppono illative ex præcedenti, quòd etiam cambium per litteras nundinarias, est emptio, & venditio, ut scripsi sol. §. 1. *q.* 5. *sub n.* 45. *versi. secundo quia* est enim emptio, & venditio, cum temporis dilatione, quæ datur venditori ad tradendam rem venditam, ut scripsi *eod.* §. 1. *q.* 4. *n.* 21. *vers. quarta opinio.*

Tertiò suppono, quòd ea omnia, quæ sunt licita 22 in contractu emptionis, & venditionis cum dilatione, erunt licita in cambio recursæ: sed forsan non è contra: quare ab eo, quòd est licitum in contractu emptionis aliarum mercium, licebit argumentari affirmative: ut sit licitum etiam in cambio; sed an liceat negative, non firmo, per ea, quæ notavi *nu. seqq. &* præsertim *infra n.* 26. *& seqq.*

Quartò suppono, quòd in cambiis tolerantur 23 multæ improprietates, & fictiones, ex quibus cambiorum negotiatio videtur chimærica, sic negotiationis pecuniarum necessitate exigente, ut dixi *infra n.* 7. 9.

n.79. quas fictiones in aliis venditionis contractibus usus non ita facile admittit. Prima enim fictio seu chimæra est, quod scutus marcharum, qui emendo, & volendo, contractatur, caret materia, & forma, & ideo est scutus fictus ut dixi etiam *supr.* §. 1. *q.* 7. *part.* 1. *sub n.* 23. & §. 2. *gl.* 3. *sub n.* 67. item hunc scutum marcharum contrahentes aliter æstimant in contractu cambii, aliter in solutione, ut dixi *ead. gl.* 3. *sub n.* 69. & 70. imo in civitate Genuæ est imaginarius etiam scutus solidorum 68. quod emunt scutum marcharum, & sunt etiam imaginariæ libræ, & solidi aurei, hic enim scutus sol. 68. & libra sol. 20. & solidus de auro non reperiuntur in rerum natura, & sunt invariabiles, & serviunt in ratiocinatione, & calculo cambiorum, ut scutus dividatur in sol. 68. seu lib. 3. & sol. 8. instar partitionis navis, quæ dividitur in caracta 24. & instar hæreditatis: quam nostri Jureconsulti assumunt tanquam libram, & dividunt in unc. 12. ut habet *infra* §.
24 9. *sub n.* 25. † Secunda fictio, & improprietas est, quod nummus, qui est pretium, & mensura rei emendæ, ut dixi *supra* §. 1. *q.* 7. *par.* 1. *n.* 14. fingitur, esse etiam res ipsa emenda, & sic est mensura, & mensuratum, stantque propterea in eo actio, & passio, ut dixi *d. q.* 7. *part.* 1. *d. n.* 14. & 15. quæ tamen in eodem subjecto stare non possunt. *Osasc. dec.* 95. *anno. n.* 2. quia sunt duo contraria, quæ non possunt stare in eodem subjecto. *Bald. in l. si uxor. n*... & *not.* 2. *C. de bon. auct. judic. possid. Doct. in l.* 7. *debitori*, *C. de pact. Rol. à Val. tract. de invent. vers. pone, n.* 4. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 194. & *Card. Jacobat. tract. de concil. lib.* 3.
25 *art.* 1. *n.* 57. *tom.* 13. *par.* 1. *fol.* 227. † Tertia fictio est quod in cambio unus ex contrahentibus ficte repræsentat etiam alium, secum contrahentem, sicque creditor potest repræsentare etiam suum debitorem, quando solvit sibimetipsi, ut in praxi admonui *supra* §. 2. *gl.* 8. *sub n.* 17. & è converso debitor potest repræsentare suum creditorem, quando solvit sibimetipsi debitori, ut in litterarum formula, quam habes *sup.* §. 1. *q.* 5. *n.* 87. & 94. *vers. à pagamenti*, de qua repræsentatione duplicis personæ in solutione, & negotiatione cambiorum loquitur *Rot. Genuen. dec.* 1. *omnis, n.* 27. *dec.* 2. *erant, sub n.* 35. & 38. & *dec.* 32. *cum alias sub n.* 3. *versic. at pro majori*, & *n.* 4. & *Menoch. consil.* 296. *cum interrogatus, n.* 3. & ideo *Navar. conf.* 31. *reverend. vers.* & *postremo illud de usur. l.* 5. loquendo de isto, qui solvit sibi ipsi, motivat, esse merum figmentum, ut unus, uti alter Euripus, varias facies, nunc creditoris, nunc debitoris repræsentet, hancque duplicis personæ repræsentationem, quando quis, uti procurator, seu mandatarius solvit sibi ipsi, ostendit etiam *Jo. Azor. de instit. moral. par.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.* 9. *q.* 2. *vers. in hac re*, & quod solvens sibi ipsi, repræsentet personam duorum, scribit *Put. dec.* 277. *die* 6. *n.* 6. & 7. *lib.* 1. & quod quis possit à seipso exigere, patet in negotiorum gestore, qui debet à se ipso exigere, *l.* 31. *si negot.*
26 & *ibi gl. ult. ff mand.* † quare sicut in nummo datur per fictionem actio, & passio, ut dixi hic supra, ita etiam datur in contrahentibus, & ideo sicut hujus chimærici contractus fundamenta, seu bases, sunt ficta, ita necessarium est, ut omnia, quæ superædificantur, sint etiam ficta: cum super fictis ponderosa stare nequirent.

Sed fictiones, & improprietates in aliis, ut dixi, contractibus venditionis non ita facile admittuntur: quod sic discurrendo, ostendo. † Lex secun-
27 tur: quod sic discurrendo, ostendo. † Lex secundum regulam non solet fingere id, quod secundum naturam non potest stare, *l. adopt. ff. de adopt.* §. minorem, *inst. eod. Ant. de Rosell. tract. de legitimat. tit. de causa materiali legitim. sub n.* 46. *tom.* 8. *p.* 2. *fol.* 78. *Peckius tract. de test. conjug. lib.* 3. *c.* 8. *sub n.* 3. *vers. ut hic*, *tom.* 8. *p.* 1. *fol.* 162. † & ex hac 28
regula orta est controversia: stante statuto, quod filiusfamilias possit facere testamentum, volente patre, vel ratum habente: nunquid pater possit illud ratificare post mortem filiifamilias: Pro parte negativa facit, quod ratihabitio ita demum sortitur effectum, si tempore, quo actus ratificatur, posset actus celebrari, per ea quæ argumentando, late deducit *Mar. Soc. conf.* 22. *quoniam n.* 1. & *seqq. usque ad n.* 13. *inclusive, lib.* 5. & quæ in alio habentur consilio, Petri de Bexutio subscriptione confirmato apud eundem *Soc. conf.* 104. *in facto, n.* 3. *vers. secundo principaliter*, *eod. lib.* 5. maxime, si ratificatio tendat ad commodum ratificantis, *ut in eod. conf. sub n.* 13. Pro parte verò affirmativa, quod ratificatio convalidet testamentum, concluditur *in d. conf.* 104. *post sextum argumentum, n.* 5. & *seqq.* & pro hac parte affirmativa fuisse in civitate Genuæ semper judicatum, & præcipue de consilio Leonardi de Cartam, & Barnabæ de Goano habetur *in eod. conf.* 104. *sub n.* 16. huicque consilio late, & enixe in causa propria subscripsit Damianus Pallavicinus *sub eod. n.* 16. & *seq.* & hodie sublata controversia, hanc partem affirmativam secuta sunt moderna *Genuæ statut. c* 12. §. *filii* & *filiæ, lib.* 5. hincque ex eadem regula hæ duæ oriuntur conclusiones: Prima, si maritus post mortem uxoris ratificet contractum, quem uxor vivens fecit sine consensu mariti, requisito ad validitatem illius contractus, talis ratificatio non convalidat illum contractum *Peck. supra* & *infra citatus*, & *Tiraq. tract. de legib. connub. in l.* 16. *in verbo, consentement. gl.* 6. *n.* 18. *vers. quid autem fol.* 309. † Secunda conclusio est, quod con- 29
firmatio Sedis Apostolicæ non convalidat concessionem, factam ab Archiepiscopo, si Archiepiscopus sit mortuus, quando sedes Apostolica confirmat, *Jo. Franc. à Pont. consil.* 93. *n.* 7. † & ratio utrius- 30
que conclusionis est, quia actus confirmatus sumit validitatem à tempore confirmationis, & non à tempore, quo actus fuit factus, *Bald. in auth. si qua mulier, n.* 8 *vers. quæro de una q.* & *Salyc. in l. si mulier, n.* 3. *vers. quæro an. C. ad senatusc. Vell.* & *Tiraq. d. gl.* 6. *n.* 11. *fol.* 308. & ideo ille contractus, factus ab uxore sine consensu viri & concessio facta ab Archiepiscopo, finguntur facti tempore confirmationis, & ad eam ficte res feruntur, ut *per Peck. d. c.* 8. *n.* 3. *in fin.* & *n.* 4. & *Tiraq. d. n.* 18. sed ista fictio non potest stare, quia non adsunt extrema habilia, cum tempore confirmationis sint mortui, sicque secundum naturam illi actus confirmandi fieri naturaliter non possent: ergo neque per fictionem, *Peck. Tiraq.* & *Jo. Franc. à Pont. in locis supra proxime citatis*; *nam fictio imitatur naturam, d. l. adoptio.* & *d.* §. *minore* & *Sebast. Medic. tract. de defi. par. defin.* 8. *n.* 3. *tom.* 18. *fol.* 194. sed est advertendum, quòd hæ duæ conclusiones tunc procedunt quando agitur de præjudicio tertii, cui medio tempore fuit jus quæsitum, quia tunc ratificatio non retrotrahitur, ut in alio casu sequitur *Surd. dec.* 189. *licentia n.* 17. *in fi.* & 18. secus quando ageretur de solo præjudicio ipsius ratificantis, ut habetur apud *Soc. de consi.* 104. *sub num.* 13. & *Surd. dec.* 245. *contract. n.* 8.
† Similiter videmus, quòd duæ fictiones non pos- 31
sunt concurrere circa idem, *Ant. de Rosel. trac. de legit. tit. de caus. mater. legit. num.* 23. *tom.* 8. *part.* 2. *fol.* 77. & *Ever. in loc. argum. in loco aut fictionis n.* 1.

Et tamen ejusmodi rationes, & argumenta, de 32
non

non admittenda fictione super re impossibili, & de non tolerandis pluribus fictionibus, in relatis controversa, & conclusionibus, valide sumpta, in hoc recursæ cambio videntur contemnenda, per ea, dixi *supra n.23. in fine, & n.24. & seqq.*

33 Quinto suppono, quod istæ fictiones, & improprietates tolerantur in cambio, quia non solum non causant dolum, sed nec alteri præjudicium inferunt, per ea quæ scripsi *infra n.41. versic. sed in cambio*, alias si causarent dolum, vel damnum, utique non tolerarentur.

34 Sexto suppono, quod fictio, seu repræsentatio plurium personarum, ut deveniamus ad actum, ad quem ex necessitate rei requireretur vera pluralitas personarum, est licita & tolerabilis, quando in fictione seu repræsentatione non solum non inest repugnantia, aut dolus, vel fraus, sed inest aliqua utilitas, ut inest in casu nostro, quia major impensa & molestior incommoditas occurrerent, si plures realiter adhiberentur personæ.

Imo hujusmodi repræsentatio non solum est tolerabilis, sed est laudabilis, & amica prudentiæ, & legibus, quia frustra fit per plura, quod æque bene potest fieri per pauciora, & lex naturæ sectatrix nihil frustra operatur.

35 Quod autem una persona possit repræsentare plures, patet multipliciter. Primò in legato, seu Ambasciatore, qui potest in legatione fungi munere personæ propriæ privatæ, & munere personæ publicæ, videlicet, legati, & ideo munera, data legatis, acquiruntur ipsis, & non ei, qui eos miserit, quia illa recipiunt non tanquam legati, ex quo ad id non se extendit mandatum legationis, nisi qualitas muneris & intentio donantis aliud suadeant, quia tunc ea recepissent, tanquam legati, ad tradita per Doct. quos citat *Ever. in loc. argum. à loco, de tanquam, num.6.*

36 † Secundo patet in Rege, à quo si judicat tanquam Comes, appellatur ad superiorem illius Comitatus, quia non judicavit, tanquam Rex, testibus his, quos secutus sum *in meo tract. de appella. q. 16. limit. 5. num. 9.* Et ab Episcopo in feudalibus appellari ad dominum secularem & non ad Archiepiscopum, scripsi *eod. tract. de ap-*
37 *pellat. q. 8. num. 92.* † Tertio patet in venditoris hærede, qui potest retrahere, stante statuto, admittente proximus venditoris ad retractum, quia licet hæres non possit venire contra factum defuncti, tamen potest retrahere, quia retrahit, non uti hæres, sed uti proximior de genere, secundum eam opinionem (si est vera) quam refert *Ever. ubi sup. num. 29. vers. 33.* & sunt infiniti casus, in quibus una persona potest fungi duplici munere personarum, quorum casuum multos congessit *Ever. in d. loco, de tanquam*, & demum non esse absurdum in jure, quod unus repræsentet plures, scripsi *supra sub num. 25.*

His supposit. accedo ad argumenta, quibus innititur hæc contraria opinio, quod hoc cambium sit licitum.

38 Primò, quia omnis contractus emptionis, & venditionis in dubio præsumitur licitus *Jo. Bapt. Lup. in l. 2. §. 1. n. 1. C. de pact. int. empt. & vendit. inter tract. divers. tom. 7. fol. 127.* sed cambium est contractus emptionis, ut dixi *supra sub n.12. in 1. supposito.* ergo.

39 Secundo, quia si venditor, accepto justo pretio, rem venditam non consignet emptori post finitam dilationem, sibi datam ad eam consignandam, ideoque sit in mora, retinendo rem, & pretium, tenetur emptori ad interesse, quia interesse, loquendo in genere, sive causetur ex uno contractu, sive ex alio, semper, & omni jure debetur, ut secutus sum *sup. §.1. q.7. part.2. ampl.8. n. 96.* sed qui accipit cambio, vendit scutos marcharum, ut dixi *supra sub n.21. in 2. supposito*, ergo si eos non consignat, tenetur ad interesse, quod liquidabitur, & solvetur, contrahendo novum cambium, ut patet ex sequenti argumento.

Tertio quia campsorius in cambio recursæ non patitur majus incommodum, seu gravius interesse, quam pateretur in cambiis sine recursa, quæ ex communi sententia sunt cambia vera, libera, realia, & licita, quinimo in cambio recursæ patitur forsan minus incommodum, & campsor non sentit majus lucrum, idque ostendo: nam si tu acciperes cambio libero, & reali à me scutos 100. pro proximo futuro foro Placentiæ, & foro adveniente, tu non habens unde mihi solveres dictos scutos 100. accipere cambio reali alios scutos 100. à Titio, quibus solveres debitum cambii, quod haberes mecum scutorum 100. omnes admittunt, quod ista duo cambia, facta pro pretio honesto, sine pactis illicitis, & cum solitis litteris, veris, & realibus, ad formam Pii V. constitutionis, essent libera, realia & licita, prout admittit etiam *Romoal. Coli tract. de camb. c.22. vers. la prima conclusione, & c.21. initio.* Similiter etiam si tu, dum accepisti cambio à me dictos scutos 100. fecisses mecum pactum, ut te eos non solvente in proximo futuro foro, ego possem pro te nomine tuo, & tuis expensis accipere cambio ab alio illos scutos 100. teque non solvente, ego eos vere accepissem cambio à Titio, utique esset cambium reale, & licitum, & tu teneris ad illud, quia ego fecissem id, quod tu de jure facere cogebaris, & hoc pro primo cambio, & concurrente bona fide, admittit etiam *Romoal. Coli d. tract. de camb. cap.14. versic. la quarta, ibi, ben vero è.* 40

Sed in cambio cum recursa nihil amplius, vel minus continetur, quam in præcedentibus duobus cambiis, nihil majoris lucri respectu campsoris dantis cambio, nihilve majoris interesse, respectu campsarii accipientis, solum variatur persona campsoris, quia in primo, quod vocas liberum, & reale, scutos marcharum venderes Titio, in isto secundo, quod vocas cum recursa, venderes mihi, sed vendere uni vel alii pro eodem pretio, & iisdem pactis est accidens remotissimum, quod nihil commune habet cum justitia, vel injustitia contractus: quid enim interest legis, rationis, bonorum morum: Reip. & justitiæ contractus, quod tu accipias cambio à Titio, vel à me: qui nisi dem cambio tibi, dabo alii? quidve interest justitiæ contractus, quod tu mandes per tuas litteras Titio, ut solvat *de contanti* tuum debitum, vel quod mandes mihi, ut solvam cum æque fias debitor vel Titio, vel mihi in æquali summa, & utroque modo remaneat dati, & accepti æqualitas, quæ est de justitia, & natura contractus emptionis, & venditionis, *Medi. in suis tract. tom. 2. tit. de reb. restit. q. 22. vers. è contract. fol.177.* quæve in emptione, & negotiatione est sedes, seu fundamentum justitiæ commutativæ servandæ *Medin. d. tit. de reb. restit. q.31. initio, fol.230.* & servandam esse hanc æqualitatem, ut contractus pecuniarius sit justus, sive sit permutatio, sive cambium, sive mutuum, excepto nisi aliqua justa causa quæ inæqualitatem excuset, interveniat, & per hoc facillimum sit de omnibus cambiis judicare, an sint licita, an usuraria, an injusta scribit idem *Medin. eod. tom.2. tit. de reb. per usur. acquis. q.7. in fi. fol.369.* hincque quando in aliquo contractu permutationis, 41

nis, vel emptionis dubitaretur de ejus justitia, & nulla extaret lex, quæ modum præscriberet, recurrendum esse ad hanc dati, & accepti æqualitatem, quia nisi æqua esset compensatio, mox injustitiæ suspicio occurreret, scribit *Navar. consil.31. reverendiss. versi. tertium notabile, lib.5. de usur.* & quod in emptione justa tanti debeat valere merx, quanti pretium pro ea datum, & tanti usus rei locatæ, quanti pensio, pro ea solvenda; & tanti equus, dandus pro mula, quanti mula danda pro equo, & consequenter in cambio pecuniæ, tanti valere debeat pecunia danda, quanti accipienda, scribit *Navar. in man. confess. cap.17. de usura circa cambia, sub n.287.* & quod, servata justitiæ commutativæ æqualitate, cambium sit licitum, scribunt *Navar. Fabian. & Boninf.* quos secutus sum *supra §. 1. q. 7. part.1. n.50. versic. demum.*

Ergo, si in substantia, & reipsa, & quoad justitiam commutativam cambium recursæ convenit omnino cum cambio sine recursa, frustra dubita-
42 mus, an cambium recursæ sit licitum, † siquidem lex imponitur rebus & non verbis, *l. 2. C. comm. de legat. cap. 35. commissa, de elect. in 6.* & dixi *in meo tract. de appellat. q.17. limit.10. n.14.*

43 Quarto, quia in hoc ipso cambio recursæ, articulo disputato, hanc contrariam opinionem, quod sit licitum tuetur, & sequitur *Boninf. tract. de camb. c.4. versic. cosi anco, versus finem, ibi & perche nel principio, & versic. seq. pagate, fol.9. usque ad finem capitis*, ubi ponit casum cambii cum recursa, & postea *c. 5. fol 10. & seq.* adducit difficultates, *& c. 6. versic. questa resolutione*, firmat ex communi opinione, cambium esse licitum, hancque eandem opinionem firmat *Mich. Sal. ad D.Thom. 2. 2. post q.78. in disp. de camb. q.4. art. 2. controv. 11. sub n.1. vers. alii, & n.2.* junctis, *quæ ante dictam contr. 11.* scribit *versic. humana, fol. 583. & 584. tom. 2.* & licet loquatur in casu, quo factor ipsius campsoris solvit de mandato ejusdem campsoris, qui dat cambio, tamen est idem casus cum isto, unde sequendo opinionem Boninsegnæ, supra citati, & aliorum recentiorum, sic in terminis nostris, concludit *ead. q. 4. art. 2. controv.13. sub n.4. versic. alii vero, & n. 5. versic. ego certe, & versic. mihi ergo, & n.6. fol.588. 590. & 591.* & litterarum formulam, quam ponit in isto cambio, retuli ex eo, *supra q. 5. sub n. 88. versic. & ab isto, & seq.* hanc eandem opinionem in terminis quando idem campsor gerit etiam personam campsorii, & ideo solvit sibi ipsi de propriis pecuniis, dubio plene discusso, sequitur *Navar. conf.31. reverendiss. vers. quartum notabile, in fi. & vers. seq lib.5. de usur.* & licet *Navar. eo conf. sub initio, vers. at ut magis*, dicat ea, quæ doctissime scripta sunt in eo conf. fuisse sibi tradita à viro gravi, tamen ipse ea laudat, & sequitur, licet etiam illud conf. reperiatur solum in posterioribus editionibus, mortuo jam Navarro, & non in prioribus, dum viveret, tamen non est credendum, quod illud non fuerit repertum inter scripta Navarri eo modo, & forma, quibus est impressum, & quicquid in hoc dici posset, non propter hoc deficiunt auctoritates, & rationes, *quæ in eo conf.* valde urgent, imo hanc eandem opinionem, quando cessat suspicio fraudis, tenet *Fabia d. tract. de camb. initio, n.12. in fi. & n.13.* quem pro contraria opinione citavimus *sup. sub n. 20.* & ab hac opinione, uti non improbabili, imo uti veriori in speculativa disputatione, & in foro interiori, non autem exteriori, non discedit *Leon. Less. de just. lib.2. c.23. n.71. & 72.*

Demum hæc opinio confirmatur, tum quia inter cambiorum capitula, quæ sanctissimæ mem. Pius V. anno Dom.1569.25. Novembr. anno 4. sui Pontificatus, confirmavit ad Bononiensium instantiam, *in cap.2.* continetur hoc cambium recursæ sub istis verbis: *appresso chesia, &c. & possa ogni persona ancora dar denari à cambio, & farche sieno recapitare le lettere sopra essi datori, & cosi tenerli su li cambii, sin che saranno rimborsati da chi havera preso il denaro*, de quo brevi, & capitulo pro hac ipsa confirmatione meminit *Navar. d. conf.31. vers. primum pro solutione, & vers. primo auctoritate, lib. 5. de usur.* tum quia deinde congregato Illustrissim. Cardinalium, Episcopo, Panormitano de anno 1574. consulenti Gregorium XIII. de duobus primo, an per Pii V. constitutionem de cambiis hoc genus cambii prohiberetur: secundo, an eadem constitutione tolleretur facultas instituendi nova loca vel tempora nundinarum, seu terminorum in quibus cambiorum solutiones fiant, consulatione diligenter examinata, & re collata cum Gregorio XIII. consultationi in hæc verba respondit.

Congregatio auctoritate S. N. D. censuit, hujusmodi cambium litteris Pii V. fœl. recordat, minime comprehendi.

Secundæ consulationi in hæc.

Congregatio eadem etiam auctoritate S. D. N. respondit præfatas Pii V. litteras non prohibere feriarum creationem, iis tamen servatis, quæ alias ad earum justitiam necessaria sunt, minusque ea cambia, vulgo ad usum nuncupata, ubi sunt feriæ, ut denuo introducantur, censeri sublata.

Ulterius iidem Illustrissimi Cardinales hoc congregationis rescriptum cum infra scriptis litteris responsivis ad Archiepiscopum transmiserunt.

Reverendiss. Domine.

Iis, quæ Serenissimi Philippi Regis Catholici, ac totius Regni Siciliæ ultra Pharum nomine, nobis ex auctoritate S. D. N. relata, quid ex ejusdem decreto, & auctoritate respondendum censuimus, ex annotatis post singulas propositiones, quæ cum his litteris ad te mittuntur, amplitudo tua cognoscet, cui bonam valetudinem, & omnia prospera optamus Romæ xxvij. Aprilis anno 1574.

Tuæ amplitudinis, uti fratres.
Marcus Antonius Card. Bolba.
Marcus Antonius Card. Maffæus.
Fr. Vincentius Card. Justinianus.

hancque consultationem, & ad illam responsa recensent *Mich. Sal. d. qu.4. art.2. controv.12. sub n. 6. vers. huc accedit, & vers. seqq. & n.7. tom.2. fol. 591. & 592.* & brevius *Jo. Azor. de instit. moral. part. 3. lib.10. tit. de camb. cap. 9. q. 1. vers. cæterum, & q.2. versic. hoc cambium,* & de eodem congregationis rescripto vidi etiam alterius eruditi viri attestationem.

Quinto, quia in re dubia, & loquendo in fo- 44
ro exteriori, eam capere debemus interpretationem, qua sustineamus contractum, & excludamus delictum, *l. 129. capienda, ff. de reg. jur.* & in foro interiori caute procedendum, ne temere multos damnaremus Christianos, ut in alio dubio cambii casu, de quo *supra §. 1. q.5. n. 51. & infra §. 9. n. 1. & seqq.* scribit *Navar.* quem retuli *infra sub n. 55.*

Sexto, quia si quis fecerit aliquem actum, 45
qui communiter æstimetur licitus, & tamen in veritate sapiat usurariam pravitatem, non ex hoc dicetur usurarius, *Bart. in l. 17. quis sit fugitivus, §. apud labeonem, ff. de ædil. edict.* quem formaliter sequuntur *Salyc. ibidem*, ubi in libro meo videtur addere, quod faciens actum, qui prima facit, & communi opinione æstimatus est licitus, licet vere sit illicitus, non propterea judicamus, illicitum commisisse, quam-

quamvis ipse arbitratus sit, se illicitè fecisse, *Dec. conf.* 170. *sub n.* 2. *col.* 4. *initio, ibi, & iste contractus communiter &c. Roch. de Curt. in cap. fi. sect.* 1. *sub n.* 2. *limit.* 3. *de consuet. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 350. *Cæpol. tract. de simul. contract. n.*6. *&* 210. *tom.* 7. *fol.* 3. *&* 12. *Tiraq. tract. de pœn. temper. conf.* 42. *n.* 8. *vers. facit & ad prædicta & Rot. divers. dec.* 316. *fuit conclusum n.*7. *vers. certum est in Ferolivien. census, lunæ* 13. *Novembris* 1589. *coram R. P. D. Orano inter impressas Lugdu-
46 ni, anno* 1612. † & licet *Bar. & alii, in locis, supra proxime citatis*, non aperiant, an ejusmodi actus propter hanc communem æstimationem salvetur solum à pœna, vel salvetur etiam ab invaliditate; & salvari à pœna, simpliciter videantur sentire *Dec. ubi supra* & apertius *Natt. conf.*498. *deductum fuit n.* 25. *Rot. divers. dec.* 193. *conclus. n.* 2. *par.* 1. & alii communiter in diversis locis si intelligant
47 *Bar. supra* citatum, † & an salvetur à pœna tam temporali, quam gehennali, & divina, tractent *Tiraq. in d. caus.* 42. *n.* 5. *vers. quin. consuetudo & n. seqq. Recch. de Curt. in d. cap. fi. post præfat. n.* 33. *& seqq. fol.* 350. *& Alph. Hoied. tract. de benefic. incompatibil. par.* 1. *capit.* 19. *in fine, tom.*
48 15. *par.* 1. *fol.* 138. † Tamen ego distinctione censeo, rem esse sic definiendam: Aut est probabilis dubitatio, utrum contractus, seu actus, qui celebratur, sit licitus, vel potius usurarius & tamen talis contractus solitus est celebrari per graves & bonos viros, & fideles mercatores: & tunc dico eum, qui actum gessit, excusari non solum ab omni pœna, ut sentiunt plerique, sed etiam auctum ipsum remanere omnino validum, ut sentiunt *Natt. d. conf.*498. *n.* 26. *& Castrac. tract. de societ. offic. c.*4. *n.*24. *vers. sed ubi*, & moveor triplici ratione. Prima, quia ubi in jure divino, seu sacra scriptura adest aliquod dubium, consuetudo potest illud interpretari: cum consuetudo sit optima legum interpres, & consequenter consuetudo isto casu non est contraria juri divino, sed est interpretativa juris divini, *Petr. de Raven. tract. de statut. sect.*2. *n.*41. *tom.* 2. *fol.*383. *Rocch. de Curt. d. cap. fi. sect.* 2. *n.* 7. *fol.*353. & faciunt quæ scribit *in eo cap. fi. sect.* 1. *n.* 2. 3. *&* 4. & quod, dato casu dubio, scilicet utrum sapiat usuram, vel non sequenda sit consuetudo, quæ est optima legum interpres, scribit, disputando casum imprestantiarum Venetorum & referendo *dicta Petri de Anch. Jo. de Anan. in cap.* 6. *in civitate sub n.* 17. *in* 6. *argumento, de usur.* & quod consuetudo, & usus possit facere, quòd contractus sit licitus, quando dubitatur, an sit illicitus, scribit *Castrac. tract. de societ. offic. cap.* 4. *n.* 20.
49 *& seqq.* † Secunda, quia licet consuetudo non possit in totum derogare juri divino, tamen ex causa rationabili (loquendo nostrorum Doctorum more, quem nos improbavimus *supra* §.1.*q.* 1.*n.*314. *& q.* 7. *part.* 2. *ampl.* 19. *sub n.* 45.) potest derogare in aliquo casu, seu in aliqua specie, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.* 2. *cap.* 2. *n.* 134. & ideo licet consuetudo de præstandis usuris non valeat, *Jas. in l. de quibus n.* 70. *vers. eod. modo ff. de legibus.* tamen si consuetudo, seu statutum disponat, quòd in causa dotis, donec dos restituatur mulieri per hæredes mariti mortui solvatur interim ad rationem decem seu quinque pro singulis centenis scutis, loco alimentorum, talis consuetudo valet, & mulier potest in foro conscientiæ licite accipere, si non habet aliunde unde vivat: secus si habet Jas. qui alios citat, ubi *supra n.* 71. *vers. sed pulchrum.* & declarat etiam *Archiepisc. Florent. tract. de usur. cap.* 2. §. 29. *sub n.* 46. *ibi, idem videtur dicendum &* §. 31. *n.* 48. *tom.* 7. *fol.* 84. imo valeret etiam ejusmodi pactum, *Archiep. Florent. ubi supra* §.30. *n.* 47. & de prædicto statuto an valeat, vide aliquid *supra* §.1. *q.* 7. *par.*2. *ampl.*8. *sub n.*176. *vers. extende primo, & seqq.* † & quod consuetudo red 50
dat contractum alienum ab omni suspicione illiciti scribit *Oldr. conf.* 207. *universis in fin. n.* 7. *vers. corroborat.* & quod, ubi tractatur, an aliquis contractus sit fœneratitius, inspici debeat consuetudo regionis, scribit *Abb. conf.* 15. *quæritur an. n.* 1. *in fine, ibi, quid ultra l.*1. & quòd contractus debeat judicari licitus propter consuetudinem, scribit *Rot. d. decis.*316. *n.*7. † Tertia, quia ad evitandam pœ 51
nam sufficit consuetudo, etiam iniqua & improba, *Jas. in d. l. de quibus sub n.* 8. *vers. plures alios Natt. d. conf.* 498. *n.* 25. *in fin. Dec. ubi supra*, & communiter omnes, pro quibus sufficiat allegare *Tiraq. d. caus.* 42. *initio.* † Aut non est probabilis 52
dubitatio, sed imo casus est clarus, ut puta, quia ex forma contractus appareat de usura, ut loquitur *Natt. infra citatus*, vel quia actus sit de iis, quæ sunt de se mala, ut loquitur *Tiraq. infra citatus*, & tunc consuetudo minus excusat à pœna, *Natt. conf.*586. *ex instrumentis, in fin. sub n.*10. *& Tiraq. d. caus.* 42. *n.*12. *vers. illud tamen* & quod consuetudo non excuset, scribunt *Rocch. de Curt. d. cap. fi. sect.* 1. *sub n.*3. *fol.* 350. *& Castrac. d. cap.* 4. *sub n.* 23. *vers. hæc tamen.*

Redeo ad propositum, cum in casu nostro pos- 53
sit esse probabilis dubitatio, an illud cambium sit licitum, vel usurarium, & mercatores fideles illud exerceant, & sic à consuetudine proborum mercatorum illud dubium tollatur, sequitur ut hoc cambium non sit illicitum; quia cum in hoc articulo habeamus hinc inde opiniones, quibus redditur dubius, & consuetudo, quæ dubiorum est gravius interpres, sequatur hanc negativam, quod non sit illicitum; cogimur fateri, dubium esse sublatum, & consequenter contrariam opinionem esse sine scrupulo rejiciendam, non solum in foro exteriori, cum in eo iste campsandi usus sit adeo inveteratus, ut cum maxima difficultate ab eo daretur recessus, quo casu consuetudini, si fieri potest, indulgendum est, ne forte pejora committantur si consuetudo prohibeatur, ut in alio proposito dicit tex. *in c.*6. *denique dist.*4. cujus formalia verba retuli *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.* 2. *cap.* 9. *sub n.* 417. sed etiam in foro interiori, tum quia, supposita consuetudine interpretativa supra dubio, an aliquod cambium sit licitum, faciens illud cambium juxta consuetudinem, excusatur à peccato secundum *Alex. Rauden. supra hanc S. Ambr. n.* 89. *&* 90. quem sequitur *Joan. Bapt. Cavat. tractat. de camb. tit. de camb. sic vers. quæro an consuetudo fol.*223. tum, ne hæc contraria opinio scrupulum conscientiæ injiciat, & quasi per legem prohibentem magis peccetur, juxta illud, *si lex non fuisset, homo non peccasset* uti retuli *supra* §.1. *q.*7. *par.*2. *ampl.*19. *sub n.*49. & ne alias quis, campsando etiam licite, adhuc peccet, supposito, quòd dubitaret, quia quicquid est contra cõscientiam, etiam erroneam, ligat, *Boninf. tractat. de camb. c.*5. *versus fin. princ.* & dixi latiùs *supra* §.1. *q.*7. *p.*2. *ampl.*19. *n.*59. ubi colliges absolutã intelligẽtiã.

Septimo, quia nos facile, & vehementer move- 54
mur ad æstimandum, licitas, & honestas, esse actiones illas, quas publice fieri videmus à Christianis, qui sint bonæ, & timoratæ conscientiæ, prout ad probandum, licita esse imprestita Venetiarum, argumentum sumit *Petr. de Anch.* quem refert *Jo. de Anan. in cap.*6. *in civitate sub n.*16. *&* 17. *de usur.* dicẽs,

quod

quod Venetiis erant cives justi, catholici & detestantes usuras plusquam in aliqua Civitate, in qua ipse moram traxerit; & quòd idcirco, cum illa imprestita fuerint creata Venetiis à tempore, cujus initii memoria non existit, credere debent homines moderni temporis, eorum antiquos, qui fuerunt homines catholici, & devoti, ut attestantur corpora Sanctorum, quæ ibi sunt, & multitudo Ecclesiarum, & Monasteriorum, & eorum magnifica ornamenta, imprestita non instituisse sine magna providentia. (faxit Deus, quòd tales sint Veneti moderni, ut idem, quod sumpsit præfatus Doctor argumentum, sumi possit etiam in posterum.)

55 Sed nos videmus, quòd multi Christiani, qui sunt bonæ conscientiæ, in diversis locis exercent hujusmodi cambium, ut testatur *Mich. Sal. inf. cit. ergo &c. & ab hoc argumenti genere non videtur discedere Navar. in man. confess. c.17. sub num.196. versus fin. vers. pro affirmativa*, ubi, *loquendo de casu cambii, de quo nos sup.* §.1. *q.* 5. *num.* 51. & *infra* §. 9. *num.*1. & *seqq.* ait, quòd infinitus est numerus Christianorum honestorum, qui illo genere cambii vivunt, inter quos ait reperiri etiam Ecclesiasticos, qui omnes, inquit, confitentur, absolvuntur, & communicant quotannis, & temerarium videtur eos omnes, & eorum confessarios damnare.

Imo ita publice exercent, ut verisimile sit, hujus cambii usitati notitiam pervenisse ad Summum Pontificem, & locorum antistites, qui, si existimarent, esse illicitum, illud non tolerarent, *Mich. Sal. D. Thom.* 2. 2. *post q.*78. *in disput. de camb. qu.* 4. *artic.* 2. *contr.* 12. *sub num.* 6. *vers. me in hanc tom.* 2. *fol.* 591. nam Romani Pontifices, justi & sancti viri, qui consuetudines pravas locorum reprobaverunt per suas constitutiones, istam consuetudinem cambiorum nunquam reprobaverunt; nec potest dici quòd illam ignorent, cum omnibus fere Christianis principibus nota sit, & multi etiam religiosi viri hujusmodi cambii contractum, accipiendo saltem, ineunt, prout simili argumento in imprestitis Venetiarum utitur idem *Petr. de Anch. quem refert Jo. de Anan. d. c. in civitate sub num.* 17. *vers. quinto probatur.*

56 Octavo, quia neque Genuæ, neque alibi, (quod ad mei notitiam pervenerit) Curia Ecclesiastica molestat contrahentes cambium cum recursa, & tamen cambium istud est ubique in frequentissimo usu, ut retuli *supr.* §.1. *q.*5. *num.*83. *vers. primus modus.*

57 Tertia opinio sit eorum, qui hanc controversiam vario distinctionis fœdere conciliare videntur.

Distinctio prima est, ut opinio, affirmans, hoc cambium esse illicitum, sit vera, si mens, seu intentio contrahentium sit corrupta, altera vero opinio negans, esse illicitum, procedat, si intentio, seu mens non sit corrupta, *Navar. consi.*31. *reverend. vers.* 4. *notabile in fi. & vers. respondetur & vers. his tamen non obstantibus, & seqq. per totum illud consilium, lib.*5. *de usur.* ubi re bene intellecta in praxi ad usum mercatorium, & diligenter ad utramque partem discussa firmat, hoc cambium esse licitum, quamvis campsor mandet suo agenti, seu correspondenti, ut solvat illas litteras, quasi ipsemet campsor, qui dedit cambio, sit etiam fidejussor ejusdem, cui dedit.

58 Distinctio secunda est, ut prima opinio affirmans cambium esse illicitum, procedat si solutio fiat de propriis pecuniis campsoris qui dedit cambio, *Romoald. Coli tract. de camb. c.*12. altera vero opinio, negans, esse illicitum, sit vera, si solutio fiat de pecuniis illius, qui est correspondens, seu agens campsoris, qui dedit cambio, *Romoald. tract. de camb.* 20. & 21. & *Joan. Azor. citatus infra sub num.*60. *vers. primus.*

Et cum hac eadem distinctione videntur concordare capitula Bononien. confirmata à Pio V. & responsum Illustriss. Cardinal. quæ adduximus *sup. sub num.* 43. ut cambium recursæ sit licitum, si solutio fiat de pecuniis illius, qui est correspondens, seu agens campsoris, qui dedit cambio, secus si fiat de pecuniis propriis campsoris, qui dedit cambio, quia illa verba capitulorum Bononiensium; *& far che siano recapitale le lettere sopra datori.* ostendunt, campsorem, qui dedit cambio, posse esse fidejussorem, seu promissorem datoris, & ita illustriss. Cardinalium responsum interpretatur *Jo. Azor. citatus infr. sub num.* 60. 59

Distinctio tertia est, ut opinio affirmans cambium esse illicitum, quando campsorius non potest habere alium, qui ipsius nomine satisfaciat in loco condicto, quam ipsum campsorem, vel socium ejus, cui pecunia in illo loco est numeranda sit opinio probabilis; quia est probabile, quòd campsor isto casu det ad cambium contra justitiam, opinio vero, negans, cambium esse illicitum, sit opinio non improbabilis, & sit speculative verior, quia habet urgentes rationes, sed tamen omnino dissuadenda, nec facile permittenda, *Leonar. Less. de jud. de just. lib.*2. *c.*23. *num.* 71. & *concordant alii communiter, ut dixi sub n. seq. vers. primus, & infra sub numer.*83. *vers. impera secundo.*

Distinctio quarta est, ut opinio affirmans, cambium esse licitum, & usurarium præsumptione juris, & de jure ex Pii V. constitutione procedat in foro exteriori, opinio vero negans, esse illicitum, procedat in foro interiori, *Leonar. Less. d. cap.*23. *num.* 72. 60

In tanta opinionum varietate, & formidine, cum qua Theologi loquuntur, ego pro clariori resolutione præmitto, cambium cum recursa dici, quando campsorius in civitate Genuæ accipit cambio scutos 1000. pro primis nundinis Lugdunensibus, & cum non non habeat Lugduni, quem cognoscat, & cui possit committere, ut solvat dictos scutos 1000. campsor, qui dat ei cambio, offert eidem suum procuratorem, seu ministrum, qui solvet sibimetipsi, tanquam ministro ipsius campsoris, unde campsorius, acceptata oblatione, scribit dicto ministro, ut solvat sibimetipsi, idque etiam idem per litteras, quas vocant *d'aviso*, scribit campsor; & consequeter minister, receptis utriusque litteris, solvit sibimetipsi, vel de pecuniis propriis, vel de pecuniis ipsius campsoris, & postea scribit campsorio, ut solvat campsori dictos scutos 1000. & aliquid amplius pro cambio, ut latius casum per extensum ponit *Azor. citatus infra*, & loquendo de ministro, qui solvit de pecuniis ipsius campsoris, ponit *Romoald. Coli tract. de camb. c.*22. & *scripsi supra* §. 1. *qu.* 5. *numer.* 86. & ego hujus cambii, & recambii litteras posui *supra d. quæst.* 5. *numer.* 88. & *seqq.* sicque iste campsorius duplicatam solvit provisionem, primam Lugduni, ubi extinguitur primum cambium, solvendo campsoris ministro, & in hoc lucro primæ provisionis concordant omnes, per ea, quæ dixi *supra* §. 3. *gl.* 3. *numer.* 15. & *latius sub nu.*20. *vers. secunda dubitatio.* & *seqq.* & secundam in loco, ubi

sit secunda solutio, & contrahitur novum cambium, sed hanc secundam plerique negant deberi, per ea, quæ scripsi *supr. d. gl.* 3. *nu.* 15. *vers. fi. & seqq.*

Hoc præmisso, distinguo tres casus.

Primus casus est, quando campsor, requisitus à campsorio, vel sponte, suo proprio motu offert campsorio aliquem, qui solvat litteras de pecuniis ipsiusmet soluturi: & isto casu concludo, cambium esse licitum, etiam si is, qui solvet, sit correspondens, socius, procurator, vel minister ipsius campsoris, ita ut repræsentet duplicem personam; videlicet, personam campsorii debitoris in solvendo, & personam campsoris creditoris in recipiendo solutionem, ut dixi *supra num.* 25. *in* 3. *fictione, & ita etiam concludit Jo. Azor. de instit. moral. p.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.* 9. *qu.* 2. *vers. in hac re.* & posse ejusmodi cambium fieri sine peccato, firmat *Romoad. Coli tract. de camb. c.* 21. & in hac conclusione videntur communiter omnes concordare, & satis videtur probari ex Pii V. confirmatione, & Illustr. Card. responso, à nobis relatis *sup. sub num.* 43. & plures ex hac diversarum personarum repræsentatione video oriri contractus, seu obligationes. Prima obligatio oritur ad favorem ipsius ministri solventis, contra campsorium, qui mandavit ei, ut solveret sibi ipsi; quia secuta solutione, campsorius qui mandavit tenetur ei actione mandati restituere pecunias solutas, hæcque restitutio fit, mediante solutione tractæ; quam is minister postea reflectat in eundem campsorium, statim enim atque campsorius solvet tractum, dicitur restituisse, & satisfecisse suæ obligationi erga ministrum, campsoris. Secunda obligatio oritur ad favorem campsoris contra ministrum, qui recipiendo solutionem nomine ipsius campsoris, tenetur actione mandati eidem campsori ad reddendam rationem administratæ pecuniæ, sibi solutæ & hæc redditio fit, dum minister per viam tractæ, seu recambii remittit illas pecunias ad ipsum campsorem. Tertia obligatio oritur contra campsorem, quia in casu, quo campsorius non restituat eidem ministro pecunias ipse campsor tenetur contraria actione mandati tanquam fidejussor eidem ministro, & consequenter si campsorius, in quem minister traxerit, non solveret campsori, minister adhuc per viam exceptionis esset liberatus, quia sicut quem de evictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio, ita etiam si campsorius non solvat campsori, non potest campsor agere contra ministrum, quia ipse minister agere posset contra eundem campsorem, uti fidejussorem ejusdem campsorii, non solventis: unde obligatio ministri ad favorem campsoris, semper evanescit eo ipso, quòd ipse scribit campsorio, ut solvat campsori, quia vel solvit, & liberatur per solutionem: vel non solvit & liberatur, ex quo ipse campsor fidejussit, & è converso, obligatio campsoris ad favorem ministri in casu, quo campsorius non restituat, evanescit eo ipso, quòd minister teneretur easdem pecunias dare ipsi campsori, quia ipse minister eas, uti pecunias campsoris ministratorio nomine exegit; unde in effectu creditum, & debitum remanet semper eundem campsorem, & campsorium.

61 Secundus casus est, quando campsor, qui dat cambio pecunias, non solum sponte, seu rogatus, ut in præcedenti casu, offert campsorio suum ministrum, sed dat cum pacto, quòd litteræ cambii solvi debeant ab ejus ministro, vel alio ad voluntatem ipsius campsoris, & isto casu dico cambium cum recursa esse illicitum, per ea, quæ scripsi *sup.* §. 1. *q.* 7. *p.* 3. *limit.* 15. *num.* 1. *& seqq.* ubi videas.

Tertius casus est, quando campsoris minister, seu procurator solvit de pecuniis ipsius campsoris, & hoc casu sive campsor ministrum hunc sponte campsorio obtulerit, sive requisitus ab ipso campsorio, dummodo solvat, ut dixi de pecuniis campsoris, videtur dicendum, quòd cambium non sit licitum, aut sit valde suspectum de usura, ut ex communi opinione scribit, & sequitur *Jo. Azor. d. q.* 2. *vers. verum dubiæ, & vers. quod si dicas*, quia inquit, perinde est ac si ipse mutuo daret, & ideo concludit, non esse in Rep. permittendum, & postea *in vers. cæterum*, in re sic perplexa perplexus concludit, quòd quamvis consilium non daret de ejusmodi cambio exercendo, non tamen condemnaret post factum: à qua perplexitate, & formidine non distant, quæ scribit *Leonar. Less. relatus sup. sub n.* 59. *in* 3. *&* 4. *distinctione*, quod idem in effectu scribit *Fab. Genuen.* quem citavi sol. *sub num.* 43. hocque cambium citato Soto, cujus sententiam retuli formaliter *sup. sub numer.* 20. *& citatis aliis, damnat Romoal. Coli tract. de camb. c.* 22. *vers. la seconda conclusione.*

Contra conclusionem hujus tertii casus tenent *Boninseg. Navar. & Mich. Sal. quos citavi supra numer.* 43. illi enim omnes loquuntur in effectu in cambio hujus tertii casus: imo idem *Fab. & Azor. citati* ex adverso pro conclusione *num. præced.* se ipsos videntur statim corrigere concludendo hoc cambium esse suspectum, sed factum non damnandum. 62

Retenta ergo secunda opinione, posita *sub n.* 21. superest, ut respondeamus ad argumenta primæ opinionis. 63

Ad primum, positum *supr. sub numer.* 2. de inverso litterarum usu inter præsentes, & ad se ipsum, qui scribit, respondeo, quòd iste litterarum usus, etiam inter præsentes, nihil detrahit justitiæ contractus, & in claris cessant conjecturæ, & suspiciones; & est usus laudabilis: nam cum cambium fieret, prout fit ex uno ad alium locum, congrue cœpit, & continuavit, fieri per litteras, tum propter locorum distantiam, quæ secum trahit personarum absentiam, tum propter majorem contrahendi facilitatem, ac celeritatem, quæ in cambiis desideratur; & cum iste litterarum usus possit servari etiam inter præsentes, tum quia tunc litteræ, directæ ad præsentem, vel ad seipsum scribentem, assumuntur naturam apodissæ, propria manu scriptæ, & datæ creditori, qui ea possit debitorem convenire, tum quia illius apodissæ solutio est destinata alibi, & ideo retinet in hoc naturam, quarum usus, ut dixi est ex uno ad alium locum, merito ille usus non est variandus, quia quæ diu observata fuere, minime mutanda sunt.

Ad secundum, positum *supra sub num.* 2. *de* campsore emente scutos marcharum à campsorio quem novit non habere illos scutos, imo videtur emere rem propriam, respondeo quòd licet campsor eo ipso, quòd campsorius facit litteras directas ipsimet campsori, ut solvat sibimetipsi, videatur scire, campsorem non habere pecunias, effectum, seu creditum in loco destinatæ solutionis: tamen hoc non concludit, quòd campsor sciat, seu credat, campsorium non habiturum pecunias, seu modum solvendi, imo retorquetur, quòd ex hoc ipso, 64

quòd

quòd campsor dat cambio, opinatur, campsorium posse habere pencunias, vel creditum: siquidem, si hoc non opinaretur, abhorreret ab omni verisimilitudine, quòd vellet contrahere cum eo, à quo se deceptum iri opinaretur, & ex deceptione amissurum, sicut ergo opinatur, & credit ipse, ita potest credere alius: & ad justificandam emptionem, commutationem, seu cambium, sufficit quòd campsorius, qui accipiendo ad cambium, vendit scutos marcharum, habeat illos virtualiter, & dicitur habere virtualiter, si eos habeat in credito (*Navar. in man. confess. c. 17. de usura circa cambia, num.298. & 299. vel habere possit, accipiendo eos mutuo ab alio, aut alio modo, ut dicit in c. navig. vers. 12. sub num.14. vers. 3. quia de usur. & Navar. secutus videtur Jo. Azor. de instit. moral. par.3. lib. 10. tit. de camb. c.9. q. 2. vers. hoc cambium*, & *vers. in hac re. quem ego retuli supr. num.58. & supr. §.1.q.7. part. 2. ampl. 17. sub num.7.* & quis est ille, qui possit divinare, quòd nemo alius crediturus sit illi, cui ipse credit? demum, quicquid super hoc enixius argumentando diceretur, solutio patet ex his, quæ scripsi *sup. §.1. q.7. par.2. ampl.17. num. 1. & seqq. & nu.*
65 *22.* † Neque illud simile de bobus emptis & locatis rustico, applicatur, imo longe differt, quia ille rusticus nec habet, nec habiturus est boves, at campsorius est habiturus pecunias, quas vendit, ut ostendit *Silvest. in sum. in verbo, usura, 4. quæst.9. vers.6. quem sequuntur idem Boninf. eod.c. 7. vers. sono alcuni & Navar. consil.31. reverendiss.*
66 *vers. ad quartum miror. in fi. lib. 5. de usur.* † quare non obstat, quòd vendens scutos marcharum tunc illos non habeat, quia etiam res nondum nata vendi potest, *Navar. in man. confess. c. 17. de usura circa cambia, num.287. in fi. & in d. c. naviganti sub num.14. versi.12. per totum, & nu. 75. versi.6. quod hanc de usur. & latius d.consi.31.*
67 *vers. objiciet aliquis.* † Non obstat pariter, quòd fructus societatis, & montis illicite percipiantur, quando societas & mons non sunt capaces illorum fructuum. Quia respondeo dupliciter: Primò, dico illam opinionem supposita ignorantia, & bona fide dantis pecunias seu ementis, non esse veram in casu, de quo scripsi *sup. §.1.q.1. num.329.* quia tunc societas tenet, & fructus licite percipiuntur; & si diceremus aliter, posset aperiri via fraudibus, quia multi sub hac probabili spe, quòd non tenebuntur ad fructus, societates contraherent, hincque multi remanerent sub bona fide decepti, & consequenter dissiparetur hoc commercium, quia injungeretur onus, ut dans pecunias ad societatem officii, vel emens loca montis, teneretur divinare, vel reperire quot alias societates ille officialis contraxisset, & quot loca illius montis essent vendita, & quos fructus ille mons revera redderet, ut loquendo de societate officii, latius explicavi *d. q. 1.* n. 274. 275. & 330. Secundo respondeo, quòd casus est diversus, quia societas, & loca montium possent contrahi & emi, etiam pro fructibus vere percipiendis, non aliter inter contrahentes taxatis: sed contractus cambii non potest ita iniri, ut pendeat à futuro eventu, si campsorius habuerit modum solvendi in nundinis: &
68 campsor non tenetur id divinare. † Minus obstat, quòd campsor videatur emere rem propriam. Quia respondeo, hoc posse videri, sed non esse, quia emit scutos ipsius campsorii, cum illi scuti, etsi solvantur ex propriis scutis campsoris, tamen ordine intellectus prius efficiuntur campsorii, ut latius explicavi *infr. sub num.74* & prout sunt effecti campsorii, intelliguntur empti, ut sub aliis verbis sentit *Navar. d. consil. 31. vers. ad secundum negatur.* † & pro clariori intelli- 69
gentia hujus responsionis suppono, idem judicium fieri de pecunia, facta venali per viam cambii, quod fit de aliis mercibus venalib. sed in aliis mercibus non repugnat, quòd quis nomine alterius emat proprias merces a seipso, & consequenter, dum nomine alterius emit, vendat nomine proprio ut puta, Antonius mercator Genuensis accipit litteras à Petro Lucensi, ut ejus nomine emat decem ballas serici Neapolitani: tunc Antonius, quia apud se habet hujusmodi merces, emit illas à seipso nomine Petri, sicque unus est venditor & emptor, ergo idem in cambio, *Navar. d. consi. 31. vers. 6. idem*, hæcque praxis, sive cambium cum recursa habet in se laudabilem prudentiam, quia occurrit contingibili campsorii necessitati, & consulit utriusque indemnitati: occurrit campsorii necessitati, quia cum possit dari casus, ut campsorius eo tempore, quo scutos marcharum campsori solvere tenetur, eos non habeat, neque inveniat, qui ei eos credito pretio vendat, & inde oriatur obligatio ad interesse: prudens est ista praxis, quæ admittit, ut ab initio conveniant, quod idem campsor eosdem scutos marcharum possit nomine campsorii emere à se ipso, & ita emptos sibi ipsi nomine campsorii solvere, sicque extinguatur prius debitum, & contrahatur novum, neque ipsius campsorii quicquam interest, quòd eos emat ab ipsomet campsore, vel ab alio: consulit etiam ista praxis utriusque indemnitati, quia eos ad præfatæ conventionis observantiam non arctat, sed utrique liberam relinquit facultatem recedendi ab ea, cum in effectu illa conventio non sit aliud, quam quoddam mandatum, quod campsorius potest revocare, & campsor illud non acceptare; unde licet campsorius scripserit ipsemet campsori, ut solveret sibiipsi secundum primam litterarum formulam, positam *supr. §. 2. q.5. num.88.* & ipso campsor litteras acceperit etiam apertas, in quibus campsorius, ut dixi, mandet ei; ut solvat sibimetipsi, & ideo videatur tunc acceptasse mandatum, cum non contradixerit, tamen non est ita, quia litteræ finguntur ei redditæ in nundinis, in quibus potest illas acceptare, vel non acceptare, & illa susceptio litterarum non habetur in considera-
tione; † similiter campsorius, qui accepit cam- 70
bio, potest prædictum mandatum, ut campsor solvat sibiipsi, revocare per ea, quæ scribunt *Paul. de Castr. in l 82. si cum Cornelius num.1. ff. de solut. & Sebast. Medic. tract. de novat. in verbo, mandatum tom.6. par. 2. fol.398.* quia campsorius, dando illud mandatum, non per hoc abstulit à se facultatem solvendi aliter, alias si campsorius hoc non posset, cambium esset illicitum, per ea, quæ scripsi *sup. §.1. q. 7. par. 3. limit.2. n.2.* est igitur in facultate utriusque dissolvere conventum recambium: † secus est, si litteræ compsorii mandent 71
sibi ipsi campsorio, ut solvat sibi ipsi, ut in secunda litterarum formula, quam posui *supra §. 1. quæst. 5. num. 94.* quia licet tunc compsorius debitor possit, invito campsore, solvere effectualiter ipsi campsori, & sic extinguere cambium: tamen campsor non potest mutare ordinem, contentum in litteris, quia campsorius est appositus solutioni, gratia ipsius campsorii, qui est debitor cambii, quo casu creditor non potest adjectum removere, per ea, quæ dixi *supra §. 2. gloss. 7. sub numero 77.* & sic, ut dixi, est in electione debitoris dissolvere conventum recambium,

bium, vel non dissolvere, sed solvere sibiipsi debitori, tanquam mandatario creditoris, hæcque inæqualitas, ut campsarius possit revocare mandatum, datum campsori solvendi sibiipsi & campsor non possit revocare mandatum, datum à campsario sibiipsi de solvendo sibiipsi, non depravat cambium, quia ea, quæ campsoris augent utilitatem, sunt vitia cambii, non ea, quæ eam minuunt per ea, quæ scripsi fol. §. 1. *q.* 7. *p.* 2. *ampl.* 10. *sub num.*68. 69. *& sub numer.*70.
72 *vers. ratio est.* ubi rationem reddidi: † Verum campsori, volenti dissolvere istud recambium, est consultum duplici via: Prima, quia quando de pecuniis, cambio datis, appareret publica scriptura, posset suppressis litteris cambii, quas habet apud se, agere vigore illius publicæ scripturæ, ut dixi *§. seq. gl.* 3. *num.*12. Secunda, ut in recambio, quando debitor remittit eidem creditori partitam, ut in forma litterarum, quas posui *sup.* §. 1. *q.*5. *num.*96. *&* 97. campsor poterit petere solutionem realem illius partitæ, qua sibi non soluta, potest agere executive contra debitorem.

73 Ad primam confirmationem, positam fol. *nu.* 8. de emente frumentum à paupere rustico, qui non sit habiturus, satis patet responsio ex his, quæ dixi *sup. n.* 64.

Nec obstat, quòd in eadem confirmatione dixi de iniquitate stocchi, quia respondeo, quod in stoccho semper adest enormis læsio, sicque injustitia pretii, & ultra primi pretii injustitiam dantur pro pecunia merces, quæ cum alia pretii injustitia reemuntur, hacque ratione damnantur: at in contractu cambii, ut supponimus, adest pretii justitia, & cessant prædicta: ergo ab uno ad alium, non eadem, sed contraria valet consequentia.

74 Ad secundam confirmationem, positam *sup.nu.* 9. de eo, qui permutat frumentum Lucæ, pro frumento, sibi consignando, Placentiæ, & postea non Placentiæ, sed Lucæ restituitur: respondeo, quòd adhuc remanet contractus permutationis, quia quòd postea fiat restitutio frumenti in eadem civitate Lucæ, hoc venit per accidens, quòd non consideratur per ea, quæ in alio proposito scripsi *sup.* §. 1. *q.* 1. *sub num.*428. *& sub nu.*521. *q.*4. *sub num.*13. *& q.*7. *par.*2. *ampl.* 6. *sub num.*1. *& sub num.*5. *in fi.* quare cum creditor potuisset cogere debitorem ad consignandum frumentum in civitate Placentiæ, & rogatus à debitore, non cogat, sed recipiat in civitate Lucæ, non ex hoc inficitur permutationis contractus, applicando nunc casui nostro dico, quòd si remanet permutationis contractus in relato casu frumenti, à fortiori remanet permutatio, & cambium pecuniarum, quamvis campsor solvat sibiipsi; tum quia hoc venit per accidens, ex quo campsarius non potest solvere, tum quia campsor virtualiter solvit Placentiæ, & de pecuniis campsarii, quia brevi manu, & ordine intellectus dicitur idem campsarius accepisse prius cambio ab eodem campsore, & postea solvisse, quòd enim necessarium est ad aliquem actum perficiendum, illud ordine intellectus præsumitur præcessisse, ut in aliis terminis, loquendo de præambula acquisitione, in renuntiatione juris delati, scripsi *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.*2. *c.*2. *n.*296. *& clarius n.*298.

75 Ad tertiam confirmationem, positam sup. num. 10. de repræsentatione personarum, & ficta solutione, & ad replicationem de fictis litteris in fraudem constitutionis, quamvis litteræ vere transmittantur.

Respondeo, in cambiorum negotiatione facile admitti illas varias repræsentationes, & fictiones, quia negotiationis cambiorum fundamentum exorditur à fictione scutorum marcharum, qui emuntur, & venduntur, ut latius explicavi *sup. num.* 23. *vers.* 4r sicque venditor vendit emptori, utroque sciente, mercem imaginariam, & fictam, & quòd unus diversis respectibus possit habere qualitates pugnantes, scripsi *sup. num.*35. *vers. quod autem*, & *infra num.*77. *vers. ad tertium*, & non esse absurdum in jure, quòd unus repræsentet personam duorum, scutus sum *supra num.* 25. & quòd de stylo mercatorum delira sit dubitatio, an unus possit repræsentare personam creditoris, & debitoris, retuli *infra num.* 78. *& quod unus possit solvere sibiipsi, scripsi supra* §. 1. *qu.*5. *sub num.*83. *vers.* 1. *& late supra hac ead. gloss. num.*25. Ergo cessat ille discursus, seu argumentum confirmationis, quia non fictio inficit contractum, sed injustitia, quæ fictione palliatur; ideoque licita est simulatio de contractu licito ad contractum licitum, quando ex illa simulatione non resultat iniquitas, seu injustitia, ut secutus sum *in meo tractat. de judic. caus. &c. lib.* 2. *c.*8. *num.*529. *&* 531. *& supra* §. 1. *qu.*7. *par.* 2. *ampl.* 10. *sub num.*29. *vers.* 1. *&* §.3. *gl.*3. *num.*34. & proinde in tanta articulorum omnium controversia, & temporum angustia longe errare mihi videntur, qui ex his, quæ ad justitiam non pertinent, tot subtilitates, & argumenta exixe desumunt, cum ad solam contractus æqualitatem, & proportionatam commutationem, tamquam ad sydus, respicere debeamus, dum per hoc contractuum, & speciatim cambiorum, navigamus mare; reliqua omnia argumenta sunt, veluti puerilia sophismata, quæ *Senec. in epist.* 49. *lib.* 6. (*& à me referuntur in meo tract. de jud. caus. lib.* 1. *c.* 1. *sub n.* 2. *in futura impressione*) *his irridet verbis*: *O pueriles ineptias, in hoc supercilia subduximus, in hoc barbam dimisimus.*

Quod attinet ad replicationem, in qua dicitur litteras fieri fictas in fraudem legis, quia eo ipso, 76
quòd cambientes sciunt, litteras esse reversuras inanes, habent mentem corruptam, quæ facit cambium illicitum, respondeo dupliciter. Primò nego omnia: nam illæ litteræ possunt habere verum & realem effectum in nundinis, sicut litteræ, de quarum sinceritate nulla viget etiam levissima suspicio, per ea, quæ dixi *sup. num.* 69. *vers. fi.* imo nec litteræ, neque scriptura sunt de substantia cambii, etiam ex loco ad locum sed substantia est justitia, ad quam per litteras solet deveniri, cæterum si ad eam sine litteris æque deveniri posset, constitutio tunc litteras contemneret, quia lex datur rebus & non verbis, faciunt quæ scripsi *supra §.* 1. *qu.* 5. *num.*10. *&* 13. Secundo esto, quòd contrahentes haberent corruptam mentem ex eo, quòd scirent litteras esse reversuras inanes, tamen hæc mala mens est punienda à Deo, & non in foro exteriori in quo satis est, quòd ex gestis non resultet injustitia inter contrahentes quia justum, & injustum, non in bonitate, aut pravitate mentium, sed in rerum, & operum externorum æqualitate, & inæqualitate consistit, ut loquendo in mutuatore, secutus sum *supr. §.* 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.*8. *num.* 80. *in fi.*

Ad tertium, positum *sup.n.*12. quòd non possint 77
actio, & passio stare in eodem subjecto: respondeo, hoc esse verũ, si in vicẽ se collidant, quia stẽt vel uno eodẽque respectu, vel uno, eodemque tempore: secus si se

si se invicem non collidant, quia fient diversis respectibus, & considerentur in diverso tempore; quare potest unus esse fortior, & debilior altero, fortior scilicet in palæstria, & debilior in cursu, & unius esse major altero, uno respectu, & minor alio respectu, ut in judice appellationis scripsi *in meo tract. de appellat. q. 2. num. 27. junctis, quæ dixi ibid. num. 22. & seqq.* & ita etiam procedunt quæ adduxi *sup. num.* 35. unde non mirum, si creditor in actu solutionis possit repræsentare debitorem, cum sit ejus mandatarius, & in receptione pecuniæ fungantur propria
78 persona creditoris, † Imo *Navar. consil.* 31. *reverendiss. ver.* 8. *lib.* 5. *de usur.* scribit, istud argumentum irrideri apud mercatores, & fore, ut qui hoc dicerent, æstimarentur deliri, tanquam non intelligentes, quid loquantur, neque de quo loquantur.

79 Ad quartum, positum sol. *num.* 13. de pluralitate fictionum: Respondeo, in contractu cambii admitti istam pluralitatem fictionum, sic natura negotii exigente, ut dixi etiam sol. *num.* 23. quia iste contractus præ cæteris omnibus requirit celeritatem, quæ celeritas adhiberi non potest, nisi mediantibus istis fictionibus: ita, ut evitato circuitu personarum, fiat totum illud, quòd licite fieret, circuitu non evitato; hæc est lex, cui mercatores inhærent, tanquam firmo carocio, & non est damnanda, dummodo absit fraus, & contineat in effectu justitiam contractus, per ea, quæ dixi supra sub numero 75.

80 Ad quintum, positum supr. sub n.14. de minori periculo; respondeo dupliciter.

Primò, nego majus periculum versari in aliis cambiis, quam in cambio recursæ, quia licet quot mutantur campsarii, tot supervenient pericula in debito cambii, tamen quot etiam sunt nundinarum, & annorum cursus, tot etiam in uno, eodemque campsario considerantur pericula, præsertim, si negotietur & non est bonum signum in debitore, qui diu gravatur ære alieno cum interesse, quare & si campsarius cum recursa primo anno facultatibus sit idoneus, tamen sequentibus potest facultatibus labi, imo potest etiam ab initio usque ad finem fuisse semper latenter inidoneus.

Secundo respondeo, quòd dato etiam, quòd propter plurium campsoriorum mutationem posset in cambiis considerari majus periculum, tamen majus, & minus periculum non absolute substantiant justitiam cambii, prout substantiant justitiam contractuum, qui exponuntur fortunæ, & periculo, de quibus dixi *supra* §. 1. *quæst.* 1. *nu.*84. *& seqq. & par.* 2. *ampliat.* 10. *sub n.* 5. *vers. infero secundo, & seq. vers. intellige, & scripsi supra* §. 3. *gl.* 3. *sub nu.* 12. *extens.* 1.

81 Ad sextum positum *sup. num.* 15. de evidenti litterarum fictione, respondeo, negando, litteras esse fictas, quinimo sunt reales, & vere transmittuntur tale debitum, & litteræ, & fiunt acceptiones & solutiones, vel aliàs litteræ redeunt cum protestatione, per ea, quæ dixi *sup. sub num.* 69. *& infr. nu.* 97.

82 Ad septimum, positum *supra num.* 17. de interesse converso in capitale: respondeo, quòd istam conversionem mercatores faciunt in quovis cambio, quantumvis libero, quando debitor est morosus.

Ratio, quare in cambiis speciatim admittamus, ut interesse convertatur in capitale est; quia ad hoc ut interesse convertatur in capitale, requiruntur tria: Primò requiritur, quòd creditor certitudinaliter, & non per possibiliter passus sit interesse: Secundo, quòd quantitas interesse passi sit certa, & liquida: Tertia, quòd commercium, ex quo procedit hoc interesse, sit ejus qualitatis, ut semper, quando dissolveretur, haberet promptam occasionem renovandi; his concurrentibus, non diceretur solvi interesse alterius interesse, sed diceretur semper solvi capitale, sicque longe abest omnis anatocismus, sed hæc omnia concurrunt in commercio cambii; nam qui negotiatur in cambiis, certitudinaliter patitur hoc interesse, vel saltem dicamus, quòd hoc est in primis supponendum, quia alias frustra tractaretur de convertendo interesse in capitale, si non extat interesse: item interesse est certum, & liquidum, quia in quolibet foro imponitur pretium pro cambiis, ut sæpe diximus, & cambium de sui natura, missis litteris cum solita dilatione nundinarum & locorum, extinguitur & potest renovari, non sic est in aliis commerciis, quia in aliis vel non apparet certa, & liquida quantitas interesse passi: vel commercium, à quo procedit interesse, non renovatur, & consequenter non potest fieri hæc conversio, qua non facta, solveretur interesse alterius interesse, quæ solutio posset videri superfœtatio, & anatocismus, qui est à jure reprobatus, ut secutus sum §. *seq. gloss.* 2. *num.* 39. quæ reprobatio huic etiam niti potest rationi, quòd accidens in accidenti sine substantia consistere non possit: cæterum, si quæ alia commercia renovarentur, & interesse, ab eis procedens, esset liquidum, & certum, utique etiam in ipsis interesse posset converti in capitale, juxta ea, quæ secutus sum §. *seq. gl.* 2. *sub num.*50. quare, decursis multorum annorum fructibus certis, & liquidis, & non solutis, nulla ratio prohibet, quin ex eis possit constitui aliquod capitale fructiferum, ut scripsi, ponendo casus, §. *seq. gl.*2. *num.*54. & ita videmus practicari.

Ad octavum, positum *sup. numer.* 18. de solutione in eodem loco: respondeo, quòd solutio virtualiter fit etiam in nundinis, & cum utilitate debitoris, ut ostendi *sup. num.* 40. *&* 41. *vers.* 3. *quia.* 83

Ad novum, positum *supra num.*19. de disputatione super hoc cambio, etiam apud eos, qui in genere admittunt, cambia esse licita; respondeo, disputationem terminari ex his, quæ dicimus *in hac quæst.* 84

Ad decimum, positum *sup. num.*20. de auctoritate eorum, qui tenent, hoc cambium esse illicitum, ea moti ratione, quòd cambium debeat servire solum pro mercibus, & ideo fieri debeat solum inter mercatores, & non inter nobiles, quos verisimile est non habere pecunias, aut effectus in locis, pro quibus accipiunt cambio, patet solutio ex his, quæ contra hanc rationem late scripsimus *supra* §. 1. *quæst.*7. *part.* 2. *ampl.* 11. *num.* 1. *& seqq. & ampliat.* 17. *numer.* 1. *& seqq. & numer.* 22. & hic addimus, quòd Pius V. Pontifex sanctissimus, anno 1569. Novembris confirmavit capitula cambiorum citatis Bononiæ, in quibus *in cap.*2. ita disponitur: *appresso che sia in potestà di ciascuna persona, etiam dio che non sia mercante, il dare suoi denari in mano de' mercanti, acciochè li diano à cambio reale, confarsi stare del credere &c. & possa ogni persona dar dendria cambio, & far che siano ricapitate le lettere sopra essi datori, &c.* ex quibus verbis constat, quòd etiam auctoritate Pontificia potest fieri cambium, quod 85

non serviat pro mercibus, & fiat inter non mercatores: & etiam quod campsorius non sit soluturus litteras, aliter quam super fide, & credito ejusdem campsoris, qui ei dedit ad cambium.

86 Ad tertiam opinionem, positam *supra num.*57. in qua adduximus quatuor distinctiones, dum distinguit inter depravatam, & non depravatam contrahentium mentem, dico quod in foro exteriori est distinctio inutilis, quia forum exterius non judicat de mente, cum sit occulta, & occultorum cognitio sit reservata soli Deo, ut dixi *supr. §. 1. qu. 1. num. 526. & quæst. 7. part. 2. ampliat.*19. *num.*13.36. *&* 37. & in foro interiori non magis applicatur contractui cambii, quam aliis contractibus. Ad cæteras distinctiones, ut brevius agam, dum distinguunt, an campsor, qui dedit cambio, mandet solutionem fieri de propriis pecuniis, vel de pecuniis alterius, quem ipse campsor securum reddat, dico quod est distinctio inanis, & ideo verbalis tantum, quia qui per alium facit, per seipsum facere videtur: unde paria sunt, quod ipsemet tradat, vel sua fidejussione faciat tradi, & plus & minus non differunt specie: sicque tradere absolute, vel tradere, mediante fidejussione, non constituent diversitatem specierum, & frustra fit per plura quod æque bene potest fieri per pauciora, & majus facit servitium, dando quam fidejubendo; & nihil commune habet cum justitia, seu injustitia cambii, de quo agimus, quod idem campsor faciat, campsorio dari pecunias ab alio, vel det de suis pecuniis: imo laboriosus est campsorio recambium cum pecuniis alterius.

Nec dicatur, distinctionem esse realem, quia cum eodem campsore est manifesta suspicio mutui palliati, & cambii facti, quæ suspicio cessat cum tertio: sicut in simili, qui mutuat pecuniam nauticam, si illam recepto pretio assecurationis assecuraverit, est censendus usurarius, & tamen non est censendus usurarius tertius, qui assecuraret: ex quo in tertio cessat suspicio ut secutus sum *supra* §. 1. *q.* 1. *num.*503. similiter non decet in contractu societatis negotiatoriæ inire contractum assecurationis cum socio, sed bene cum alio, per ea quo motivando, adduxi *supr.* §. 3. *gl.* 3. *num.* 38. *&* 39.

87 Quia respondeo distinguendo: Aut loquimur in casu, quo jus ex ista suspicione præsumit fraudem, ut casu mutui assecurati à mutuatore: & tunc admitto, quod suspicio urget, quia jus ex ea præsumit fraudem: aut loquimur in casu, quo jus ex ista suspicione nondum præsumpsit fraudem, sed homo vult eam præsumere, ut in casu de quo agimus; & dico hanc suspicionem non esse attendendam, quia de jure non præsumitur delictum, & quilibet præsumitur bonus, ut dixi *in meo tract. de jud. caus. &c. lib.* 1. *c.* 12. *sub numer.* 6. & in nostris terminis respondet *Navar. cons.* 31. *reverend. vers. sed contra lib.* 5. *de usur.* & consequenter una præsumptio elidatur alia. Et ad illud de suspicione usuræ in contractu assecurationis cum mutuante pecuniam nauticam; respondeo, illud esse, quia ita est expressum in jure in illo casu, & ideo non debet trahi ad alios, in quibus non est expressum; quia licet usurarum fraus, & suspicio probari possit conjecturis, id tamen non est verum in conjecturis hominis, sed solum in conjecturis legis idest: approbatis à jure, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib.* 2. *cap.* 9. *numer.* 319.322. 324. *&* 326. & quando procederet etiam in conjecturis hominis, deberent esse adeo conspicuæ, & æquivalentes conjecturis legis, ut fraus omnino includeretur: & ad illud de socio assecurante, respondeo contrarium esse verum, nempe licere etiam cum socio facere contractum assecurationis, ut secutus sum *supra* §.3. *gl.*3.*num.*36. *& seqq.* ubi videas.

Firmata ex his secunda opinione, de qua *supra num.* 21. 88

Tempera primò eam, ut quamvis hoc cambium recursæ possit cum eodem debitore per nova recambia procedere in infinitum, & excedere capitale, per ea quæ dixi §. *seq. gl.* 2. *numer.* 33. *&* 101. tamen quia valde Resp. interest, ne subditorum substantiæ à superfœtante fœnore crudeliter devorentur, & creditores, ad absumendas debitorum opes impie anhelantes, debitum studiosa negligentia quandoque repetere negligant; & debitores vel impotentia, vel judicii imbecillitate, à fœnore se dissolvere non valentes, bonis tandem omnibus spoliati ad extremam redigantur inopiam, hincque magna, & perniciosa inter cives oriatur disparitas sanctam existimarem legem, quæ ut huic contagioni occurreret, recambia usque ad certum numerum toleraret, & ab inde salubri temporis præscriptione perimeret; & ab hoc temperamento non discrepant quæ scribit *Cagn.* quem citavi §. *seq. gl.* 2. *num.*59.

Tempera secundo, ut quamvis hoc cambium ex magis probabili, & veriori sententia sit licitum, tamen illud exerceri viri docti communiter dissuadent, inter quos sunt *Leonard. Less. de just. lib.* 2. *cap.* 23. *numer.* 71. *Jo. Azor. de instit. moral. part.* 3. *lib.* 10. *tit. de camb. c.* 9. *quæst.* 2. & late *Mich. Sal. ad D. Thom.* 2.2. *post quæst.* 78. *in disputat. de camb. quæst.* 4. *art.* 2. *contr.* 12. *numer.* 5. *vers. ego certe*, *& seqq. tom.* 2. *fol.*590. *&* 591. hæcque dissuasio illi præcipuo nititur fundamento, quod mutuum facile palliari potest cambio, ideoque cambium valde suspectum esse de usura scribunt ii quos citavi *sup.*§. 1. *q.* 2. *num.*16. & præsertim hoc cambium recursæ, cum in eo major insit ratio suspicionis; ideo campsores, qui hoc cambium volunt exercere, studeant ut illud exerceant cum justitia, & sine fraude.

Quæro tertio an Franciscus, qui Petro dedit ad cambium in civitate Genuæ, receptis ab eodem Petro litteris solitis cambii, sit illemet Franciscus, qui postea in nundinis in civitate Placentiæ solvit sibi ipsi ex ordine litterarum Petri? 89

Respondeo, quod est idem vel essentialiter, vel repræsentative, erit essentialiter, si ipsemet accesserit ad nundinas quod potest facere, ut scripsi *supra* §.1.*qu.*5. *sub n.* 75. *vers. advente tertio*, erit repræsentative, si non accedat, sed mittat, seu ordinet alteri cum sufficienti mandato.

Declara primò hanc responsionem, ut cum ex hac solutione, facienda sibi ipsi campsori, aliquod ob conceptam mutui palliati suspicionem oriretur scandalum, campsores ad scandalum tollendum, soleant concipere litteras, ut is qui solvere debet sibi ipsi, non sit idem campsor, sed sit alius ejusdem nominis, & cognominis qui reperiatur in nundinis: cum enim instat tempus nundinarum, solent campsores, qui in nundinis habent domum, ut dixi *supra* §.2.*gloss.*4. *sub n.*8. mittere ad eas aliquem suum juvenem cum ampla facultate expendendi, & subscribendi nomen ipsorum camplorum, † quare Lanfrancus, qui Genuæ accipit cambio à Francisco Numio, scribit Francisco Placentiæ, ut solvat sibi ipsi, dicens *per la valuta havuta de contanti dal* 90 91

vostro

vostro Francesco, & extra in suprascriptione scribit. *A Francesco Numio*, *Piacenza*, & cum Franciscus Numius ex Genua scribit Francisco Numio ad Placentiam, & rursus Franciscus Numius ex Placentia scribit Francisco Numio ad Genuam, formant suprascriptiones litterarum, *al nostro Francesco*, *Numio*, *Piacenza*; *al nostro Francesco Numio Genova*, ita ut alius videatur Franciscus Numius, existens Genuæ, & alius Franciscus Numius, existens Placentiæ, & consequenter hac personarum variatione sine injustitia, & sine fraude satisfit formæ constitutionis Pii V. evitatur amaritudo primi argumenti, de quo sup. sub n. 2. & tandem in effectu & cambium reale.

92 Neque dicatur istam personarum fictionem fieri non ad obsequium legis, sed pro malitia, & in fraudem legis, juxta Italum proverbium, *fatta la legge, pensata la malitia*, contra *l. non dubium*, *C. de legib.* de quo proverbio in alio proposito meminit *Navar. in c. naviganti*, *n. 29. in ultimis verbis*, *vers. utile tamen de usur.*

Quia respondeo, tolerari istas fictiones in cambiis, quando nituntur æquitati, & justitiæ contractus, ut late ostendi in aliis fictionibus *sup. n. 23. & seqq. & n. 33.*

93 Declara secundo, ut quamvis idem sit Franciscus, qui est Genuæ, & Franciscus, qui est Placentiæ, ut dixi, tamen sunt diversi quoad bona, & quoad creditores, & proinde si ille Franciscus haberet utroque loco banchum, seu negotiationem trafficum, tabernam voltam, sive apothecam, & in utroque negotio traffico, seu bancho haberet creditores, & decoqueret, seu fieret non solvendo, utique fieret separatio rerum & mercium unius negotii à rebus & mercibus alterius negotii, & similiter fieret separatio creditorum, quia creditores unius negotii remanerent creditores in illo negotio cum prælatione aliis creditorib. alterius negotii etiam anterioribus, *l. 5. procuratoris*, §. *si plures ff. de tribut. act. Paul. de Castr. in consil. 285. visis & ponderatis sub num. 2. vers. breviter his & sub num. 3. vers. nec obstat. lib. 1. late Magon. in Lucen. dec. 1. num. 5. vers. his tamen non obstantibus. & n. seqq. & Stracc. tract. de decoctor. per ult. num. 20 & seqq. tom. 6. p. 1. fol. 328.* dicens, quòd si idem mercator habeat tabernas seu apothecas & trafficum Anconæ, Romæ & Florentiæ, & labefactata fide, decoxerit, creditores, qui Romæ contraxerunt, non sunt audiendi in bonis existentibus Florentiæ, quoad integre non fuerit satisfactum creditoribus, qui Florentiæ contraxerunt, solum enim audiendi sunt in bonis, quæ Romæ sunt si tamen solutis creditoribus, qui Florentiæ contraxere, aliquid ex bonis, quæ Florentiæ sunt, supererit id quod superest, creditoribus Romæ tribuendum est, quia non dicitur habita fides personæ, sed merci.

94 Extende primò hanc declarationem, ut Rep. Genuensi procedat etiam ex dispositione statutorum *li. 4. c. 12. §. creditores.* quo disponitur, ut creditores societatem, sive rationum, sive sint sub nomine unius tantum, sive plurium, sive in dominio, sive extra, in rebus & bonis societatum, seu rationum præferantur quibuscunque aliis creditobus sociorum singulorum, vel proprio vel quovis alio nomine, & in dictis rebus, & bonis dicti creditores intelligantur, & sint potiores, & anteriores tempore, hypotheca, & privilegio, dictæque res, & bona intelligantur dictis creditoribus hypothecata speciali pignore cum privilegio, ita ut præferantur dotibus, & aliis quibuscunque, excepto eo, qui rem suam, vel quondam suam prætenderet.

Extende secundo, ut si unus particularis sit creditor unius ex sociis alicujus societatis, & sic etiam debitor societatis, non possit hoc debitum, quod habet cum societate, compensare cum credito, quod habet contra dictum socium, etiam si illud habeat occasione alterius societatis, nisi fuerit prius satisfactum creditoribus societatis, ut secutus sum *sup. q. 1. n. 450.* 95

Subdeclara, restringendo eandem declarationem, ut procedat, quando debitor duas exercebat negotiationes, ut loquitur *text. in d. l. procur. §. si plures, ff. de tribut. act.* & locutus sum in declaratione, secus, si unam tantum exercebat negotiationem, quare si nummularius, seu bancherius exerceat solum mensam nummulariam, sed tamen duos rationum libros conscribat; alterum in quo creditores banchi, & illius negotiationis describat, alterum vero in quo generaliter omnes suos creditores adnotet, etiam extra negotiationem banchi, tunc creditores solutionem consequi volentes, admittentur omnes in tributum, nec creditores banchi sunt præferendi, quamvis libris mensæ nummmulariæ major præstetur fides, quia publice tenerentur: hic enim nummularius unam exercebat negotiationem, ideoque creditores separationem facere non possunt, late *Paul. de Castr. d. consi. 285. lib. 1. & ex eo Stracch. tract. de decoctor. par. ult. num. 25. & 26. tom. 6. par. 1. fol. 328.* 96

Quæro quarto in cambio recursæ quis præsentet litteras campsori, seu ejus agenti, eumque requirat, ut solvat sibi ipsi, eoque nolente eas acceptare, quis faciet protestationem? 97

Respondeo quòd ipsemet campsor, seu ejus agens præsentabit litteras sibimetipsi, & requiret à se ipso, an velit illas acceptare, & ubi nolit eas acceptare, & successive faciet solitam protestationem, tanquam si litteræ essent præsentatæ alicui alteri, qui eas non acceptasset, *Rot. Genuen. dec. 2. erant sub num. 36.* † forma hujus requisitionis, responsionis & protestationis est sequens. 98

Al nome di Dio sia; l'anno mille seicento quattordeci, correndo l'indittione duodecima, à di quindeci di Novembr. constituto alla presenza di mè Gio. Maria Pinceto notaro: & cancelliero infra scritto, & di testimonii sotto nominati, il Mag. Francesc. Numio dimanda à se stesso pagamento di scudi mille d'oro di marche per lettera di Roma di Lanfranco del Forno, responde non volerli pagare, laqual rispesta fatta, detto Mag. Franc. Numio per ogni melior modo, ragione, via, & forma, per li qualimeglio ha potuto, & può solennemente, & debitamente hà protestato, & protesta contra detto Lanfranco del Forno, & qualsi vogli suci beni, & contro tutti colòro, quali per detto cambio fossero obligati, & altri, a'quali aspecta, & apparente questo cambio, & che potesse spettare, & appartenere così al presente, come in l'avenire di tutti li danni, & interessi, missioni, cambii, recambii spese fatte, & da farsi in l'avevire per detto Mag. Francesc. Numio, per nonesserli stata pagata detta partita, pendente la fiera de Santi, fatta nella presente Città di Piacenza, & pigliare detta partita à spese, danni, interessi di detto Lanfranco del Forno, ò altri, à quali detto cambio appartenesse, ò potesse appartenere in qual si voglia modo in l'avenire, à cambio, e recambio, ò per Genova, ò qual si voglia, parte del mondo, delle quali cose detto Mag. Francesco Numio ha richiesto me gia detto notaro, & cancelliero, che le ne facci publice instromento,

mento, il quale li hò dato questa forma, fatto in la detta Citta di Piacenza l'anno, inditione, mese, & giorno predetti, presenti Scipione Panatero, & Alessandro Caponico, testimonii chiamati; seque la lettera.

Al magnif. Francesco Numio, Piacenza fiera de Santi 1614. *à* 10. *Ottobre in Genova scudi* 1000. *marche.*

A pagamenti di fiera prossima de Santi pagate per questa prima di cambio à voi stesso scudi mille di marche, per la valuta havuta nel cartulario della gabella de cambii dal vestro Francesco Numio di qui, & ponete à conto mio, à Dio.

Lanfranco del Forno.

A di detto li N. Tomasso Pinceto, & Giovanettino Bezzo publici mediatori di cambii hanno riferto per loro giuramento, essersi cambiato, pendente detta fiera, per Genova à sol. settant à uno per scudo.

Gio. Maria Pincetto notaro, & di dette fiere cancelliero.

99 Quæro quinto, quodnam jus acquiratur campsori creditori ex litterarum protestatione, de qua dixi *n. præced. &* §. *seq. gl.* 2. *sub n.*16.

Respondeo, acquiri duplex jus. Primum, ut facta protestatione, possit agere juxta ea, quæ scripsi §. *seq.gl.*2. *sub n....* Secundum, ut, stante protestatione, possit facilius consequi interesse, ut accipere cambio & recambio, expensis debitoris, juxta ea, quæ scripsi *sup.*§.1.*q.*7.*par.*2. *ampl.*8. *n.*249.

§. 6. Gloss. 2.

Ponete à mio conto.

SUMMARIA.

Debitorem ponere quid sit, n. 1.
*Obligatio contra mandantem nisi oriretur, societas humana non consisteret, n.*2.
Verborum, ponete à mio conto, *usus unde procedat, num.*3.

1 Ponere aliquem debitorem nihil aliud est, quam habere illum obligatum pro suo vero debitore ut satis explicavi §. 2. *gl.*9. *n.*1. *& seqq.* & ideo hic pluribus non insisto.

2 Nota primò, quòd etsi hæc verba videantur superflua, cum obligatio contra mandantem satis oriatur ex natura mandati in vim naturalis rationis per ea, quæ scripsi sol. § 2.*gl.*5. *sub n.*358. quia nisi hæc obligatio oriretur, non reperirentur mandatarii; sicut cessarent hæc mutua officia, sine quib. humana societas minime consisteret, tamen non sunt superflua, quia operantur id, quod scripsi *d. gl.* 9. *nu.*3.

3 Nota secundo, quòd istorum verborum usus procedit etiam ex eo, quia mercatores, mandantes solutionem, quandoque ordinant mandatario, ut solvat non ad computum mandantis, sed super alio, juxta ea, quæ scripsi *sup.*§.2. *gl.*5. *n.*358. & quandoque ordinant, ut ponat debitorem alium, sed tamen solvat super ipso mandante, juxta formulam litterarum, de quibus *sup.* §.1. *q.*5. *sub nu.* 98. *ver. magnifici.* unde, ut clare appareat, quis sit debitor, & quis remanere debeat obligatus pro solutione, exprimi solet in litteris, huncque ordinem, ut mandatarius solvat super alio, & ponat debitorem alium, dant mercatores, quando debitum, quod solvitur, spectat ad alium, quam ad ipsum mandantem, ut in casu dictarum litterarum; de quibus *in d.q.*5. *sub n.*98. *& in casu, de quo Jo. Bapt. Lup. in c. naviganti* §.2. *n.*29. *de usur. inter tract. divers. tom.*7. *fol.* 139.

De illis verbis, *valuta contami*, quæ continentur in hac eadem formula litterarum, vide quæ scripsi *sup.*§.2. *gl.* 8. *n.*17.

---

§. 7. Gloss. 1.

SUMMARIA.

*Statuta nituntur naturali ratione, quæ parit jus commune, n.*1.
Breviores causæ quæ dicantur, n. 2.
*Executio parata datur causis cambiorum, sub n.*2.
*Causa quando dicatur, n.*3. *&* 4.

Egimus hucusque de his, quæ pertinent ad justitiam, & injustitiam negotiationis cambiorum, & de iis, quæ ad ejusdem negotiationis intelligentiam sunt necessaria operæ pretium est, ut nunc absolvamus ea, quæ spectant ad ordinem, & modum procedendi judicialiter super controversiis, quæ super hac negotiatione orirentur, & quia hæc cambiorum negotiatio de sui natura celeritatem requirit, per ea quæ scripsi §. *seq. gl.*1. *n.*1. *& seqq.* & super ea non est in jure provisum, neque à DD. est quicquam speciatim traditum, † ideo hunc ordinem pro introductione, & instructione generica sumemus ex statutis localibus, quæ naturali nituntur ratione, 1
quæ parit jus in commune, & quia pinguius cæteris disposuisse videntur statuta Genuensia, idcirco ea speciatim considerabimus, *statuta Genuensia lib.* 2. *c.*4. habent rubricam *de causis brevioribus* & in nigro hanc dispositionem.

In causis cambiorum, & recambiorum, de quibus constet per litteras cambii, scriptas, vel subscriptas, & acceptatas, vel quæ redierint cum protestatione, vel de quib. cambiis, & recambiis constet per partitam, scriptam in cartulariis S. Georgii, vel in cartulario cambiorum, aut per apodissam privatam, vel per instrumentum publicum, in quibus expresse fiat mentio, aliquas pecunias fuisse datas cambio, vel fuisse solutas alicui, vel de ordine alicujus, quæ promisisset, de ipsis pecuniis facere litteras cambii, teneatur Magistratus, postquam cesserit, & venerit dies obligationis, & faciendæ solutionis dicti cambii ad instantiam creditoris, vel habentis auctoritatem, exigendi cambium, seu recambium, facere præceptum debitori, quòd solvat intra horas viginti quatuor, quidem transactis, teneatur licentiam expeditam concedere: Si vero cambium, vel recambium peteretur, elapsis mensibus sex, postquam cessisset, & venisset dies ipsius, non concedatur licentia, quin prius petens promittat, & idoneam fidejussionem præstet de restituendo, quicquid indebite exegerit unum cum damnis, interesse, & impensis, ac pœna triginta trium pro centenario.

Declarato, quòd supradicta executio possit fieri intra annos quatuor à die termini solutionis transacti, & non postea.

Simili modo procedi possit pro consignatione apodissarum cambii, que fieri promissæ fuissent.

A prædictis non possit appellari, nec reclamari sed sint salva jura in ordinario talia qualia competunt.

Quæro primo, quare hæ causæ, quæ in hoc 2
continentur statuto *c.* 4. *lib.* 2. vocatæ sint breviores?

Respondeo: Licet nostri DD. eas causas breviores appellent, quæ sunt minimæ parvi momenti, vilisque æstimationis, ut patet ex his, quæ scripsi

in meo

in meo tract. de appell. q.17. n. 14. & latius limit. 40. n.1. & seqq.

Tamen placuit statuentib. eas vocare breviores, quæ brevi, & celeri manu expediri debent, sicque brevitatem sumpserunt, non à summa, sed à modo agendi, unde satisfaciendo quæsito, cum statuta in his causis exigant breviorem executionem, quam in causis executivis, vocarunt causas breviores ad differentiam causarum executivarum.

Hanc eandem celerem executionem contra literas cambii, quæ protestatæ redeunt ad civitatem Bononiæ, concedunt illius civitatis capitula *in c. quando alle liti* ordinando judicius, aut consulibus vel notario, ut in continenti absque citatione, & intimatione executionem relaxent, &c.

3 Quæro secundo, quæ dicatur causa?

Respondeo, causam dici tam post litem contestatam, quam ante secundum communem opinionem, quam secutus sum *in meo tract. de jud. caus. &c. li.2. c.2. sub num.* 46. & in hoc non insisto, quicquid dixerit *Curt. quem citavi ibid. num.* 47. dicens, causam dici post præstitam satisdationem, & quicquid scripserint alii quos citavi *d. num.*49. & *c. 1. num.* 5. quòd causa, proprie loquendo, dicatur post litis contestationem: nam indubitata est sententia, quòd verba famulantur & non mens verbis, ideoque in primis ex mente interpretamur verba: imo hac eadem ratione interpretamur ea secundum subjectam materiam: recurrimus autem ad verborum proprietatem, & disputationem, quando nobis & mens loquentis, & ratio subjectæ materiæ deficit, & ita in mille, &
4 eo amplis locis videmus: † Cum autem in isto statuto constet ex subjecta materia, & ex necessaria statuentium mente, quòd causa dicitur ante litem contestatam, & ante satisdationem, cum neque litis contestatio, neque satisdatio adhibeantur, vana redditur hic DD. contentio de proprietate nominis causæ: sumitur enim causa in isto statuto pro quacunque controversia, & petitione judiciali, de cujus controversiæ nomine, vide quæ scripsi eod. c.2. n. 50. & quòd statuta Genuensia ita sumant nomen causæ, tu id observare poteris in pluribus statutis, loquentibus de causa.

5 Quæro tertio, quid sit cambium, & recambium?

Respondeo, quod huic quæsito satisfeci *sup.* §. *1.q.4.n.1. & seqq. & n.*38.

---

§. 7. Gloss. 2.

De quibus constet per litteras cambii, scriptas, vel subscriptas, & acceptatas, vel quæ redierint cum protestatione.

SUMMARIA.

Litteræ cambii unde dicantur, remissive, n.1.

Subscribere est idem, quod scribere, remissive, n.2.

Litteræ cambii non acceptatæ, vel non reversæ cum protestatione, non habent executionem, n.3.

Executio litterarum cambii quo ordine petatur, &c. n.4.5. & 13.

Adjectus solutioni litterarum, an possit agere remissive, nu. 6.

Acceptatio litterarum cambii quotuplex sit remissive num. 7.

Debitor litterarum cambii acceptatione litterarum non liberatur, nisi sequatur solutio, n.8. & seqq.

Litteræ cambii quando dicantur redire cum protestatione, n.12. An possint redire cum protestatione, si alius velit sine ordine illas solvere, n.14.

Campsor, si litteras vel non misit, vel non sit protestatus, quid à campsorio consequi possit remissive, num. 15.

Protestatione non facta, quod mandatario oriatur præjudicium, remissive, n.15.

Protestatio litterarum cambii qualis sit, n 16. & 17.

Interesse lucri cessantis an debeatur primum solum, vel debeantur secundum, & ulterius n.18. Quod debeatur primum solum, eod. n.18. in fi.19. & 20. Contrarium est verum, n.21. & 23.

Interesse quot modis sumatur num. 24. Quidve sit, n.25. In quot dividatur species, n.26. De singulis ejus speciebus, eod n 26. & seqq. remissive.

Interesse alterius interesse an debeatur, n 33. & seqq. n.39. & seqq. Resolvitur cum distinctione, sub n. 41. vers. resolutive, & n.49. & seqq.

Infinitas evitanda, n.20.

Fructus fructuum debentur, n.34.

Ratio naturalis præfertur legi positivæ, sub n.35.

Sensus certior est ratione, n.35.

Pœnæ sunt temperandæ, non extendendæ, n. 43.

Interesse ejus, quod debetur pro pœna, non debetur, sub nu.41. vers.1. & n. seq. Extenditur primo, etiam si pœna sit conventionalis, aut legalis, n 44. Etenditur secundo, etiam si pœna sit adjecta speciei, vel facto n.45. Extenditur tertio, etiam si sit adjecta quantitati, n.46. Extenditur quarto, etiam si is, cui debetur interesse, sit mercator & solitus negotiari, n. 47.

Interresse pœnale conventum quando debeatur, remissive, n.48.

Interesse alterius interesse in cambiis debetur, & quare, n. 50. & seqq.

Interesse alterius interesse lucri cessantis debetur pro quovis debito capitalis consistentis in quantitate, n.56. Secus si consistat in aliqua specie, puta frumento similibus, nu.57. Hoc idem dicimus de interesse damni emergentis n.60. & seqq.

Interesse cambiorum semper transit in capitale, sub n. 50. vers. ratio, & n.51.

Interesse alterius interesse in infinitum qua ratione sit abhorrendum, n. 59.

Interesse an possit excedere summam capitalis, n.63. & seqq. Conciliantur opiniones, constituendo tamen conclusionem, ut interesse non possit excedere capitale, n.69. & seqq. Et quando possit adæquari capitali, n.83. Et quando possit illud excedere, n.94. & seqq.

Interesse secundum aliquos, non potest excedere capitale, quando creditor potest ad sui libitum repetere capitale, secus si non possit illud repetere, quia tunc potest excedere capitale, n.65.

Distinguendo, ad veritatem propinquius accedimus, num. 66.

L. unica, C. de sent. quæ pro eo, &c. est omnium difficillima, n 67. & sub n.70.

Alexander Magnus inexplicabilem nodum gladio abscidit, n.68.

Interesse non potest excedere sortem in casibus, qui certam habent quantitatem, vel naturam sub n.69. ver. sit ergo. Qui sint hi casus, declaratus, n.72. & seqq. Secus in casibus, qui sunt incerti, quia tunc potest excedere capitale, n.94. & seqq.

Interesse non probatum non debetur, quamvis probata sit mora, sub n. 73. vers. in prima.

Interesse licet nō debeatur quādo abest dolus, mala fides & mora, tamen datur actio quanti minoris, n.74.

Vendens rē vitiosā sed bona fide, tenetur emptori solū quanti minoris, n.74. & seqq. Et quādo isto casu teneatur eidē cedere actionem &c. n.79. Et quando teneatur

neatur ad interesse, quod ascendit ad capitale, n.83. & seqq. Et quando teneatur etiam ultra duplicem n.94. & seqq.

Verba perfusorie, & temere prolata non obligant, num. 81.

Interesse, quod processit à dolo, culpa vel mora contrahentis, & habet certum specificum objectum ad rem deductam in contractu potest adæquari sorti, & non ultra, n.83. & seqq.

Fur ad quod interesse teneatur, sub num.94. vers. infero.

Interesse semper est intrinsecum, quia intrinsecum non dicitur interesse, n.91.

Judices & Causidici } imperiti tenentur ad damna propter magnam imperitiam, sub nu.97. vers. infero.

1 QUæro I. unde dicantur, litteræ cambii, & quæ sit earum natura, forma?

Respondeo: Primæ parti hujus quæsiti satisfeci *sup.§.1.q.3.n.13. vers. litteræ*, & secundæ parti satisfeci *q.5. n.40. & seqq.*

2 Quæro secundo, quare statutum æquiparet litteras scriptas, & litteras subscriptas?

Respondeo quia paria sunt scribere, vel subscribere solum, ut scripsi *supra* §.2.*gl.*10.*n.*1. dummodo subscriptio correspectivetur scripturæ antecedenti, quia eo modo, quo correspectivatur, eo modo habet vim totius scripturæ.

3 Quæro tertio, quare statutum non laquatur simpliciter de litteris cambii, scriptis vel subscriptis, sed loquatur de litteris scriptis, vel subscriptis, & acceptatis, vel quæ redierint cum protestatione?

Respondeo, quia statutum hoc loquitur de concedenda executione pro litteris cambii, & litteræ cambii eam non possunt habere, nisi fuerint acceptatæ, aut redierint cum protestatione, ut in diversis locis hucusque diximus, merito statutum loquitur de litteris acceptatis, vel quæ redierint cum protestatione, quare pro absoluta hujus responsionis intelligentia considero litteras cambii in duplici fine. Primus finis litterarum cambii est, ut probent creditum, & debitum cambii: & in isto fine concludo, quod litteræ scriptæ, vel subscriptæ de per se solæ, & sine alia acceptatione, vel reditu cum protestatione plene probant, dummodo tamen sint recognitæ, & hoc non habet difficultatem, & statutum non loquitur de litteris ad hunc finem. Secundus finis litterarum cambii est, ut habeant executionem paratam, & in isto fine, in quo statutum eas consideravit, concludo quod litteræ non possunt habere executionem, nisi fuerint acceptatæ, vel redierint cum protestatione, quia debitor accipiendo ad cambium, facit litteras, & virtualiter promittit creditori, quod mandatarius, seu correspondens ipsius debitoris solvet eas in tali loco, & tali tempore, ut satis colligitur ex ipsis litteris cambii, datis ipsi creditori, & ille est contractus cambii, in quo non est locus pœnitentiæ, per ea quæ scripsi *sup.*§.2.*gl.*5.*n.*447. *& seqq.* unde priusquam campsor possit agere contra campsorium ad litterarum solutionem, debet apparere, an illæ litteræ fuerint acceptatæ & solutæ, prout inter eos fuit actum, & quando non fuerint solutæ, debet apparere, quod campsor, seu alius nomine ipsius protestatus fuerit, per ea quæ dixi *d. gl.5. sub n.* 316.318. & 321.

4 Acceptatis litteris, & non solutis, vel non acceptatis, & ideo redeuntibus cum protestatione, ordo procedendi ad executionem litterarum contra campsorium, qui fecit litteras cambii, & contra fidejussores si dati sint, est ut facta recognitione litterarum, seu in contumaciam non recognoscentis pronuntiatis pro recognitis, expediatur executio, processu secundum stylum curiæ Genuæ sic in sustantia formato. *Præcipitur de mandato MM. DD. Auditorum Rotæ executive Genuæ Petro, ut intra horas 24. secuturas à præsenti præcepto, & limitato à statuto Genuæ causis brevioribus, debeat solvisse Francisco scutos 109. 9.9. marcharum de quibus in litteris cambii, factis sub die 21. Octobris 1614. directis Placentiam Titio, & subscriptis per ipsum Petrum, quæ litteræ exhibentur, & hoc quia redierunt cum protestatione facta die 9. Novembr. ejus anni subscripta per D. Jo. Mariam Pincetum notarium, quæ etiam exhibentur, & interim compareat ad recognoscendum cum juramento, an dictæ litteræ sint scriptæ, vel subscriptæ ejus manu, opponendum, &c. alias, &c. Item quod debeat constituere procuratorem*: hoc fit quando citatus est de dominio extra civitatem Genuæ, sed si sit de civitate Genuæ, dicitur, *& interim non recedat in forma, &c. alias citabitur in hostio Palatii, & hoc ad instantiam d. Francisci*: Sed si hoc præceptum fieret ad instantiam procuratoris Francisci, loco Francisci diceretur, *procuratoris dicti Francisci, ut constat ex mandato procuræ sub die ultima Novembris ejusdem anni subscripto per N. notarium, quod exhibet.*

Notificato per nuntium hoc præcepto, fit distributio causæ, & citatus potest, si vult allegare notarium suspectum, & nuntius potest quandocunque facere relationem in calce præcepti, intimasse hoc præceptum, qua relatione facta, hoc præceptum infilatur in actis notarii, & deinde quandocunque ad instantiam ejusdem creditoris fit aliud præceptum sequentis tenoris. *Præcipitur de mandato M. D. Commissarii Petro, quatenus die 1. juridica in vesperis compereat coram d. D. Commmissario, & tota Rota, ad videndum pronuntiari litteras pro cognitis, & successive videndum concedi licentiam.* Interim reus vel recognoscit litteras, vel non recognoscit, vel negat esse manu sua scriptas: Si recognoscit, & non debet de solutione incontinenti, Rota concedit licentiam, si non recognoscit Rota pronuntiat, haberi pro recognitis, & successive licentiam concedit: si negat esse sua manu scriptas, actor facit articulum ad probandam litteraturam & super eo examinat testes citato reo cum termino ad dandum interrogatoria, completo examine, si constat de litteratura, fit novum præceptum ad instantiam actoris, quod compareat prima die juridica ad videndum concedi licentiam, & in termino præcepti Rota concedit licentiam. 5

Et breviorem ordinem arbitror servari in civitate Bononiæ ex capitulis, quæ citavi *in gl. præced. n.2. in fine.*

At hîc in urbe non vidi, instrumentis, & litteris cambii dari executionem aliter, quam detur aliis obligationibus formæ cameræ.

Quæro quarto, an adjectus solutioni litterarum possit agere contra debitorem? 6

Respondeo, quod huic quæsito satisfeci *supr.*§. 2.*gl.*7. *n.*2. *& seq.* ubi late materiam examinavi.

Quæro quinto, quid & quotuplex sit hæc acceptatio litterarum, seu quot modis fiat? 7

Respondeo, quod huic quæsito satisfeci *supra* §.2.*gl.*5.*n.*332. *& seqq. vers. declara primo, & nu.* 358. *& seqq.* ideo non repeto.

Quæro sexto, an debitor qui fecit litteras cambii, sit liberatus, secuta acceptatione litterarum? 8

Respon-

Respondeo quod non, per ea quæ scripsi *sup.*§. 2.*gl.*5. *sub num.* 322. & ita expresse est declaratum in civitate Bononiæ per cambiorum capitula, *in cap. & quando le dette lettere saranno state accettate, &c.*

9 Extende hanc responsionem, ut multo magis procedat, considerata sola litterarum acceptatione, quam facit campsor ipse, dum litteras, in quibus mandatur alicui, ut solvat, accipit & recipit apertas de manu sui debitoris, quasi videatur una cum litteris acceptare pro suo debitore illum mandatarium campsorii, quia adhuc campsorius remanet efficacissime obligatus pro illo cambio, seu litteris, ut secutus sum *supr.* §. 2. *gl.* 5. *num.*246. *& seqq. vers. secunda, & nu.* 315.

10 Infertur hinc, quod si mandatarius campsorii interim, tanquam ei præsententur litteræ, efficiatur decoctus, seu ruptus, campsor poterit agere contra campsorium, qui fecit litteras, ut scripsi *d.* §. 2. *gl.*5. *num. vers. secunda*, junctis *n.* 244. *&* 315.

11 Declara eandem responsionem, ut sit vera, quando acceptatio litterarum non includit novationem, quia tunc procedit responsio, ut acceptatio litterarum nunquam liberet debitorem, per ea quæ dixi *d.* §. 2. *gl.* 5. *sub num.* 315. *& sub n.* 322.

Secus quando acceptatio aliquarum litterarum induceret novationem, seu delegationem, quia tunc ex illa novatione campsarius debitor esset liberatus, ut in casibus, de quibus copiose scripsi *supr. ead. gl.*5. *sub nu.*244. *& seqq.* quod nota pro declaratione capitulorum Bononiæ, quæ citavi *supra sub n.*8.

12 Quæro septimo, quid sit redire litteras cum protestatione?

Respondeo: Redire litteras cum protestatione dicimus, quando mandatarius debitoris litterarum cambii non acceptat, seu non solvit litteras, & mandatarius creditoris idcirco protestatur contra debitorem de interesse, damnis & impensis, & deinde remittit easdem litteras cum protestatione ad creditorem, qui tunc poterit agere contra debitorem, ut dixi *sup. sub n.*3. alias si ille mandatarius, seu procurator creditoris non faceret protestationem, litteræ peculiari loquendi modo dicerentur redire inanes, essent enim inanes in solutione, & in protestatione.

13 Quæro octavo, an creditor, qui dedit cambio, & non misit litteras, vel si misit, redierint inanes sine protestatione, possit nihilominus agere contra debitorem vigore instrumenti, seu apodissæ, seu extractus cartularii S.Georgii, cum de cambii contractu his omnibus modis apparere posse, dixerim *supr.*§.1.*q.*5.*n.*10. *& seqq. & n.*15. *vers. secundus, n.* 17. *vers. tertium.*

Huic quæsito satisfeci *in gl. seq. num.*8. *& seqq.* ideo non repeto, vide *ibi.*

14 Quæro nono, an litteræ possint redire cum protestatione, si alius sine ordine velit eas libere, vel supra protestu solvere?

Respondeo quod non, quia creditor non potest protestari litteras contra debitorem, nisi in casu, quo litteræ sibi non solvantur: unde si supponamus eas solvi, evanescit difficultas.

Quæro decimo, si procurator, seu mandatarius, cui solvendæ sunt litteræ, & non solvuntur, non protestetur, præjudicium cui causabitur?

15 Huic quæsito satisfeci *supra* §.2.*gl.*5.*n.*318. *vers. extende secundo*, ideo hic non repeto.

Quæro undecimo, quæ sit forma protestationis, quando litteræ non protestantur, seu non solvuntur?

Respondeo, distinguendo duos casus.

Primus casus est, quando protestatio fit in nundinis: & isto casu formula, quam sæpius vidi, est illa prorsus, quam posui *& præced. gl.* 1. *num.* 98. mutatis mutandis, ut in sequenti formula extensa. 16

Al nome di Dio sia, l'anno mille seicento quattordeci, correndo l'indittione duodecima, à di quindeci Novembre, constituto alla presenza di me Gio. Maria Pinceto notaro, & cancelliero infrascritto, & de testimonii sotto nominati, il Mag. Francesco Numio dimanda al Mag. Antonio Bezado pagamento di scudi mille d'oro di marche, per lettera di Roma di Pietro Paolo Lupo, risponde non voler li pagare, laqual risposta fatta, detto Mag. Francesco Numio per ogni meglior modo, ragione, via & forma per li quali meglio ha potute, è può solennemente, & debitamente hà protestato, & protesta contra detto Pietro Paolo Lupo, & qual si vogli sucibeni, & contra tutti coloro, quali per detto cambio, & debito fossero obligati, & altri, a'quali aspetta, & appartiene questo cambio, e debito, e che potesse spettare, & appartenere così al presente, come in l'avenire de tutti li danni, & interessi, missioni, cambii, recambii, spese fatte, & da sparsi in l'avenire per tetto Mag. Francesco Numio, per non esserli stata parata detta partita, pendente la fiera de Santi, fatta nella presente citta di Piacenza, e pigliare detta à partita à spese, danni, & interesse di detto Pietro Paolo Lupo, ò altri, à quali detto cambio, e debito appartenesse, ò potesse appartenere in qual si voglia modo in l'avenire, à cambio, è recambio, ò per Roma, ò qual si voglia parte del mondo, delle quali cose detto Mag. Francesco Numio hà richiesto me già detto notaro, & cancelliero, che le ne facci publico instrumento, il quale li hò dato sotto questa forma, fatto in la detta citta di Piacenza l'anne, in dittione, mese & giorno predetti, presenti Scipione Panatero, & Allessandro Caponico, testimonii chiamati, segue il tenor della lettera.

Al mag. Sign. Antonio Bezado, Piacenza fiera de Santi 1614. *à di* 5. *Ottobre in Roma, scudi* 1000. *marche. A pagamenti di fiera prossima de Santi pagate per questa di cambio scudi mille di marche al Mag. Francesco Numio, cambiati con il Sig. Gio. Rotoli, & ponete come si avisa.*

Pietro Paolo Lupo.

A dì detto li N. Tomasso Pinceto, & Giovanettino Bozzo publici mediatori di cambii hanno referto per loro giuramento, essersi cambiato, pendente detta fiera, per Roma à ducati cento due per scudi cento di marche.

Gio.Maria Pinceto notaro, & di dette fiere cãcelliero.

Secundus casus est, quando hæc protestatio fit in aliis locis puta in civitate Genuæ, & tunc servatur eadem forma, mutatis mutandis, sed hanc protestationem in civitate Genuæ debet præcedere præceptum, de quo in ejus statutis *lib.*4.*c.*15.§. *prohibitum.* 17

Quæro duodecimo, an cambiorum lucrum, seu interesse, de quo in protestatione, posita *supra sub num.*16. debeatur primum tantum, vel etiam secundum, & deinceps? 18

Antequam ad hujus quæstionis resolutionem deveniam præmitto, quod hæc quæstio, & quæ ei cõnexa sunt, pendent à *l.unic.C. de sent.quæ pro eo,&c.* quæ est una de difficiliorib. totius C. & habet materiam profundissimam, & longissimam, & est ista obscura, sicut alia, quæ sit in corpore juris, & amplectitur mare amplissimum, in quo pauci sine peri-

oulo

culo navigarunt, & propter ejus subjectam materiam turbatur totus mundus, *ut ex Bar. Bal. & aliis sequitur Rebuff. in ejusdem l. præfatione*, *num.* 1. & quare turbetur, rationem reddo, quia illa duo pronomina, *meum*, & *tuum*, quæ turbarunt otium humanum, ut dixi *supra* §. 1. *q.*1. *num.* 41. processerunt ab interesse, quod est materia *d. l. unica*, ejusdemque legis difficultatem, & obscuritatem extollit etiam *Cagn. in ea*, *num.* 1. & non esse in mundo statutum ita obscurum, sicut est ista lex, refert *Cyn.* quem citavi *infra num.*67. imo aliquos propter magnam difficultatem, & legi & legislatori obstrepere, retuli *ibidem*, & male fecisse Imperatorem, qui non expressit casus hujus legis, scribit idem *Cyn.* quem retuli *infra num.* 70.

Verum alius *in ead. l. n.*6. hac tanta difficultatis, atque formidinis exclamatione, qua ipsi cæteros tererre videntur, parvifacta, difficultatem non ex lege, sed ex ipsorum imperitia processisse audacter affirmat, dicens quod hæc l. nullam obscuritatem, aut difficultatem in se continet, nec ullam omnino dissonantiam cum reliquis juribus, innumeros autem inquit, ambiguitates, & contrarietates, quas hucusque glo. & Doct. invenerunt, non in legibus ipsis invenerunt, sed ex sese invexerunt, & postea inquit, ex hoc novo, bevique veritatis sermone patere, hydram illam hactenus invictam, quæ omnium Doctorum ingenia tot seculis torsit, ut uno capite sublato, plurima renascerentur, prorsus enecatam, & abolitam, multaque alia similia tangit *sub num.*7. *sub num.*13.17.18.21. & *seqq.* 37. *in fi.* 38. & *sub nu.*40. quæ cum ad sui ingenii, & doctrinæ ostentationem, aliorumque vilipendium tendant, omitto.

Hujus Doctoris verba displicuerunt Rebuffo, qui propterea *in præfatione ejusdem l. sub num.* 2. alibi *initio*, de eo intelligens, ut arbitror, multa contra eum contumeliosa protulit verba, ex quibus etiam verbis conjicere licet, qui sit ille Doct. Sed Rebuff. sit ejus pace dictum, debuisset diluere ea, quæ hic Doct. adducit contra sententias aliorum, alioquin videntur confirmata, cum ei videatur defecisse responsio, & defecisse conjecturare licet, quia etsi doctor iste nimis audacter, pervicax, ac refractarie videatur locutus & modestius loqui debuisset, tamen si veritatem amamus, eruditissimos in ea l. commentarios edidit, & in hoc emendandus non erit, quod Imperatoris legem à tot Doctorum querelis valide nititur vindicare, & studiosis animum facit: in reliquis autem horum commentariorum auctoritas nec à me citabitur, nec ab alio citanda est, donec superiorum judicio ad publicam emendentur utilitatem, ubi emendatione opus fuerit.

Hoc præmisso, respondeo ad quæsitum distinguendo duos articulos.

Primus articulus est, de interesse lucri cessantis.

Secundus est, de interesse damni emergentis.

Venio ad primum articulum, de interesse lucri cessantis: & quo solidiorem habeamus resolutionem formo duas opiniones.

Prima opinio est negativa, quod cambiorum lucrum, seu interesse debeatur primum tantum, sicque pro primo anno seu pro prima negotiatione, & non pro annis successivis hancque opinionem in puncto juris videtur secutus *Curt. Jun. in d. l. unica*, *col.*19. & *seqq. C. de sent. quæ pro eo*, &c. licet relinquat maturius cogitandum.

19 Confirmatur primò hæc opinio, quia alias daretur processus in infinitum, & infinitas est evitanda, *l. unic. C. de sent. quæ pro eo*, &c. nam si debetur aliud quam primum, sequitur quod eadem ratione debeatur aliud quam secundum, & sic deinceps sine fine, quia in infinitate non reperitur profundum, *Rebuff. in d.l. unica, not.*1. *initio*, *vers. ideo in eis*, quam confirmationem pluribus ampliationibus, & limitationibus exornat *ibid. num.*3. & *seqq.* hacque ratione evitandæ infinitatis utuntur *Bald. cons.*303. *ad evidentiam, sub n.*3. *vers. quæro utrum*, *lib.*1. *in impressis Lugduni ad signum Leonis anno* 1559. & alii, dum tenent, pacto retrovendenti quandocunque, & infinitum, præscribi adhuc spatio trigenta annorum, ut secutus sum *infra gl.* 7. *sub n.*3. *illat.* 1.

Confirmatur secundo, quia licet in solito negotiari consideretur interesse etiam lucri cessantis, tamen considerandum est primum lucrum, quod immediate considerari potest ex mora, non autem debet attendi, quod si rem debitam habuisset, illam vendere potuisset, & rursus illis pecuniis lucrari: talis enim discursus fieri non debet circa interesse, quia res procederet in infinitum: hæc sunt, quæ obscure non clare explicando, scripsit *Dec. in c.*7. *cum venerabilis*, *n.*61. *vers. sed retenta communi*, *de except.* quem sequuntur *Gabr. in concl.lib.*3.*tit. de solut. conclus.*10. *n.*5. *limit.*2. dicens, posse peti lucrum, quod quis principaliter fecisset, non autem quod secundario, *Strach. tract. de mercat. part.*4. *tit. de contract. mercat. nu.*4. *tom.*6. *part.*1. *fol.*298. & *Rot. Genuen. dec.*87. *Joannes Stephanus*, *n.*8. *in fine.* 20

Consolidari videtur hæc confirmatio, quia hac ipsa ratione, ne reiteretur interesse, Theologi, ut plurimum, damnabant recambia, ut scripsi *supra* §. 1.*q.*7. *part.*1. *n.*98.

Secunda opinio contraria præcedenti est, quod interesse debeatur non solum pro primo anno, sed etiam pro sequentibus: & hanc opinionem, testando eam practicari, sequitur *Cagn. d.l. unica*, *num.*45. *in dubitatione*, quem videntur secuti *Gabr. d. concl.* 10. *in fi. limit.*3. *sub num.*6. & *Jo. Bapt. Lup. in l. curabit*, §.6. *sub num.*19. *vers. sed contrarium & num.*20. *vers. sed advertendum. C. de act. empt. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 121. dum recitat in effectu tres conculcatas Cagnoli conclusiones. Primam, quod interesse debeatur non solum pro primo anno, sed etiam pro omni tempore, quo durabit mora. Secundam quod istud interesse debeatur ad rationem decem pro centenario. Tertiam, quod debeatur etiam interesse alterius interesse, & post ea impugnat has duas postremas tantum, & sic admittit primam: hæcque opinio in cambiorum interesse, de quo loquimur, videtur approbata in urbe, dum sedentibus Piis IV. & V. fuit ordinatum, ut mercatores non possent partitas cambire, & augere, sed eorum interesse liquidaretur ad certam summam, pro primò anno, & ad aliam minorem pro sequentibus annis, ut retuli *sup.*§.1. *q.*7 *part.*1. *n.*55. *vers. imo.* 21

Comprobatur primo hæc opinio ex sententia eorum, qui tenent deberi interesse alterius interesse, ita ut primo anno, seu alio primo termino debeatur capitale cum interesse, & secundo termino debeatur tam interesse illius capitalis, quam interesse illius interesse decursi pro primo termino, & esse deinceps, convertendo semper interesse & interesse alterius interesse in capitale, ut retuli *infra n.* 33.

Comprobatur secundo, quia si interesse debetur propter moram qualificatam, & ista mora qualificata ita stat in primo anno, sicut in sequentibus: ergo ita debetur pro primo anno, sicut pro sequentibus. 22

Reten-

23 Retenta hac secunda opinione, quam in interesse cambiorum servant ubique campsores, & præcipue Genuenses, nulla admissa unquam controversia.

Respondeo ad Dec. quem pro contraria opinione citavimus *supra numer.* 20. in secunda confirmatione, quod etsi obscure locutus sit, tamen voluit dicere, quod non debetur interesse alterius interesse, alias certe videretur inepte locutus, & ita eum citavimus *infra numer.* 39. nec voluit dicere, prout eum intellexit *Cagn. in d. l. unica, sub numer.* 46. *versic. tertio quia versus finem, C. de sent. quæ pro eo, &c.* videlicet, quod bis peti non potest interesse ejusdem rei, quia non debeat quis velle duas molituras (ut vulgo dicitur) ex eodem sacro frumenti, de hoc enim nulla poterat esse dubitatio.

Adverte primo, quod etsi Doctores loquantur de interesse, seu lucris annalibus, idest in primo, & successivis annis, tamen idem est in lucris non annalibus, sed brevioribus, ut in lucro cambiorum, juxta numerum nundinarum, dequibus scripsi *supra* §. 2. *gl.* 4. *n.* 3.

24 Adverte secundo, quòd interesse sumitur multis modis, quos enumerat *Rebuff. in l. unica, in præfatione, numer.* 69. *& seqq. in* 3. *quæstione, usque ad* 78. *inclusive C. de sentent quæ pro eo, &c.*

25 Adverte tertio, quòd interesse à nobis sumi debet pro quadam damni emergentis aut lucri cessantis æstimatione, quæ fit pecunia, qua res regulariter æstimantur, *Rebuf. d. num.* 78. nam interesse refertur ad damnum, & ad lucrum, *l.* 13. *si commissa. ff. de rem rat. hab. quantùm mihi abest, quantumque lucrari potui*, ulterius non insisto, quia varias, interesse definitiones, deque eis controversias recensere, esset magis laboriosum, quam utile, refero solum, quòd contra Glo. definientem, interesse esse damnum emergens, insurgit *Jac. de Raven.* dicens, hoc non esse verum, imo falsissimum, nam inquit, petens interesse, peteret damnum, ut refert *Cyn. in d. l. unica, sub num.* 12. &, defendo Gloss. & reprehendendo Jac. de Raven. quòd phantastice & irrationabiliter locutus sit & sit truffa, dum dicit contra Gloss. petis interesse, petis damnum, damnum petis, damnum habes, scribit *Bald. in l. unica, sub n.* 9. *col.* 2. *vers. venio ad gl.* si tamen multas definitiones libeat videre, eas invenies apud *Rebuff. in d. l. unica, in glo. prout num.* 7. *vers. in tertia parte, sub num.* 11. *vers. quinto inestimabile n.* 21. 22. *&* 23. ubi plures plurium definitiones, impugnationes, & concordiam ponit.

26 Adverte quarto, quòd hoc interesse dividitur communiter in tres species: Prima dicitur interesse conventum, seu conventionale: Secunda dicitur interesse commune: Tertia dicitur interesse singulare; *Gl.* 1. *& in verb. duplici. & in Doct. in d. l. unica, C. de sent: quæ pro eo, &c. & in hac triplici specie, re subtiliter, & plene discussa, residet Dyn. in in brevi tractaculo de interesse, num.* 11. *vers. nunc respondeo. & num.* 12. *&* 13. *tom.* 5. *fol.* 7. hancque divisionem esse communiter receptam, & ab ea Dynum non discessisse, scribit etiam *Alc. in d. l. unica, sub num.* 27. *&* 28. *inter tract. divers. tom.* 5. *fol.* 10. alii tamen sunt, qui hanc divisionem reprehendunt, eo quòd in nostra subjecta materia, de qua agimus interesse semper sit casuale, & singulare ipsi damnificato, & ab eo specialiter, & particulariter ex causis suisque & circumstantiis particularibus, quæ semper singulares sunt sit probandum, quare, divisionem totius interesse reducunt ad hos terminos, à jure introductos, videlicet, res principalis seu ejus æstimatio, item causa rei, quæ est accessio naturalis, vel quasi utilitas circa rem, quæ est æstimatio quanti plurimi à tempore more, & interesse, specialiter sumptum, quod est damnum extrinsecus incursum, vel lucrum amissum: sed quicquid isti scripserint, & quicquid contra eandem divisionem, firmando, interesse esse unum tantum scribat *Ant. Fum. tract. de eo quòd interest num.* 13. *& seqq. præsertim n.* 25. *& sub n.* 20. *tom.* 5. *fol.* 15. ego, quia tota hæc disceptatio videtur inutilis, non discedam, à præfata tripartita divisione communi, quamvis tertiæ speciei, nempe interesse singulari repugnare videatur, quod scripsi *infr. sub n.* 89. *in* 1. *motivo.*

Interesse conventum, omissa disputatione, & evitata obscuritate, est pecunia, conventione partium promissa in defectum primæ conventionis non completæ, & pecuniæ appellatione intelligo omnem rem: quare, si domum tibi vendo centum, &, si non tradidero, promitto quinquaginta pro eo, quod interest, & non tradam, ut poteris agere ad quinquaginta promissa, *Rebuff. in d. l. unica, in gl.* 1. *num.* 57. *& seqq.* junctis, quæ scribit *n.* 55. *&* 56. *fol.* 392. 27

Interesse commune est æstimatio damni emergentis, aut lucri cessantis, communiter facienda ab omnibus, rei notitiam habentibus propter factum injustum, vel cessationem injustam; quare si mutuaverim tibi vinum, quod debebas reddere Kalendis Julii, non reddis; postea vinum valuit decem aureis, Judex condemnabit te ad reddendum vinum; quòd si tempore sententiæ valeat solum quatuor, compellet te ad reddendum sex aureos ultra vinum, *Rebuff. in d. gl.* 1. *numer.* 82. *& seqq.* adde quæ scripsi *infr. numer.* 104. alias tamen posuit descriptiones *n.* 81. quas impugnat. 28

Interesse singulare est æstimatio utilitatis singularis, ob factum alterius injustum, vel cessationem proveniens; quare, si commodaverim tibi librum meum, plenum apostillis, & remissionibus: non reddis: debes condemnari non tantum ad pretium commune libri, sed ad utilitatem singularem meam, ut latius explicat *Rebuff. in d. gl.* 1. *numer.* 87. *&* 88. plures attamen alias descriptiones, quas poteris videre, ponit *ibid num.* 85. *&* 86. 29

Reliquas interesse species, quas *Cyn. Bart. & alii* posuerunt *in d. l. unica* præsertim *Jacob. Renal.* qui cumulavit vigenti, & octo, videlicet octo secundum substantiam, & reliquas secundum accidens, videntur inutiles, ut consuerunt alii in *d. l. unica, n.* 7. *in fi. & n.* 12. *&* 13. ideo ea prætereo. 30

Indicabo tamen, ubi tu, si velis possis eas videre,

De interesse affectionis vide eundem *Rebuff. d. gl.* 1. *n.* 89. *& seqq.* 31

De interesse, proveniente ex delicto, ex quasi delicto, ex cotractu, ex quasi contractu, vide eundem *Rebuff. in d. gl.* 1. *num.* 128. *& seqq. in l,* 1. *C. de sent. quæ pro eo, &c.*

De interesse publico, & privato. De interesse ultionis: De interesse pudoris: vide *Rebuff. in d. l. unica, in gl.* 1. *num.* 132. *& seqq. num.* 141. & 143. De interesse circa rem, quod vocant intra rem, & intrinsecum, & extra rem, quod vocant extrinsecum, seu remotum, vide *eundem num.* 149. *& seqq.* & de aliis speciebus, ne prolixior sim, vide *eund. n.* 144. *& seqq.* & demum omnes species, & quotquot sunt, resolvi in illas tres, de quibus *sup. n.* 26. *scribit Alc. in d. l. unica, n.* 27. 32

Extende nunc eandem secundam opinionem, quam tenuimus *sup. num.* 21. ut non solum debeatur 33

primum, secundum, & ulterius interesse, ut dixi, sed debeatur etiam interesse primi interesse, & sic deinceps, ita ut debeatur interesse alterius interesse, tam primâ, & secundâ vice, quam aliis futuris vicibus, *Ruin. cons.* 103. *quamvis numer.* 4. *vers. sed tamen præmissis, præsertim in vers. non obstat. lib.* 1. *& cons.* 55. *de oblig. vers. fi. sub numer.* 20. *versi.*2. *etiam lib.* 2. *Cagn. in l. unica, numer* 45. *&* 46. *vers. nunquid C. de sent. quæ pro eo.* &c. & *in l. curabit numer.* 69. *C. de act. empt. Rot. Genuen in hoc sibi parum constans dec.* 134. *in Dei nomine numer.* 3. *in ultimis verbis, & numer.* 4. & quòd illa sit veritas, sæpe consuluerit, obtinuerit, & viderit judicatum, scribit *Cagn. in d. l. curabit sub. num.* 69. & quòd ita sæpe fuerit obtentum: & per Senatum Sereniss. Ducis Sabaudiæ judicatum, præsertim in causa Ghinorum de Cherio, & Scarallæ civis, & mercatoris Savonæ contra Garexium, in qua causa, 1200. aureos lapsu annorum viginti quinque ad rationem decem pro centenario, computato etiam interesse, alterius interesse, ascendisse ad summam aureorum 24. millium cum expensis, refert idem *Cagn. in d. l. unica, sub numer.* 46. *versi. ult. non obstat. hanc sententiam aliis citatis, sequitur & defendit Menoch. tract. de arbitr. jud. cas.* 119. *revocavit numer.* 31. *& seqq. versic. dubitatio. cent.*6.& quòd hodie apud homines grassetur avaritia, & lucri cupiditas ut usurarum usuræ semper in infinitum augeantur, quousque reddatur sors principalis, & qui hoc reprehendit, quasi ridiculus exsibiletur, atque explodatur, testatur *Boninf. tract. de vendit. ad temp. c.* 3. *numer.* 16.*in fi. & n.* 17. & ita passim in interesse cambiorum, seu ad eorum rationem servant, sine ullo dubitandi metu, Genuenses, quinimo ipsi de hoc quandoque conveniunt per pactum expressum, his verbis in eorum idiomate conceptum; *che possi chiuvire,& richiuvire*, ut habes in instrumenti formula, quam posui *sup.* §. 1. *q.* 5. *sub numer.* 14. & ab hac extensione, & praxi non videtur multum distare multiplicatio, quam servant hic in Urbe, ut dixi *infra n.* 54.

34 Confirmatur primo hæc extensio, quia ubi sunt restituendi fructus, veniunt etiam fructus fructuum, *Gl.* 1. *in l.* 12. *sed & partus ff. quod met. caus.* & quod petens aliquid cum omni causa, dicatur petere etiam partus partuum, & fructus fructuum, qui non venirent sub simplici appellatione fructuum sine illis verbis, *cum omni causa scribit Alex. in l. cum fundus, initio, & num.* 1. *ff. si cert. pet.* & quod ex fructibus possint procedere fructus, sicque ex interesse aliud interesse, ostendi *inf. numer.* 54. & 55. & quod in actione pro socio lucro, quod est accessio, detur alia accessio, quia hæc accessio non præstatur, ut usura, sed, ut interesse, scribit *Gl. in leg.*61.*socium qui in eo verbo, Labeo ait ff. pro soc.& adde quod scripsi supr.* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *n.* 137. *restrict.* 4.

35 Confirmatur secundo, quia ibi dubitatur de intellectu legis, recurrendum est ad rationem naturalem, ut sequitur *Rebuf. in d. l. unic. not.*11.*numer.* 6. *vers. & quando C. de sent. quæ pro eo*,&c. imo sicut quærere rationem, ubi habemus sensum, est infirmitas intellectus, ut ex Averroe sequitur *Bal. consi.* 360. *quia qu. ista numer.* 3. *lib.* 3. *& ex eo Rebuf. d. not.* 11. *numer.* 4. *vers.& quærere*, ita etiam ubi habemus rationem naturalem, superfluum videtur, quærere legem positivam, quia lex positiva debet muniri ratione naturali, *Rebuf. d. not.* 11. *numer.* 1. & *bene ad hoc text. in c.* 5. *consuetudo dist.* 1.

36 Sed interesse debetur de jure naturali, ut secutus sum *sup.* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 96. & debetur propter culpam, & moram debitoris, & ista mora & culpa debitoris non magis potest considerari in primo interesse capitalis, quam in interesse alterius interesse, ut posito exemplo, declarat *Cagn. in d. l. unica, sub numer.* 46. *vers.* 3. *quia* ergo, si non haberemus legem positivam, quæ clare hunc decideret articulum, debemus recurrere ad istam rationem naturalem.

Confirmatur tertio, quia ita debetur interesse lucri cessantis, sicut damni emergentis, ut scripsi fol. §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 269. sed interesse damni emergentis debetur omni ex parte, ut dixi *infr. numer.* 61. & 62. ergo & interesse lucri cessantis. 37

Confirmatur quarto, loquendo de interesse cambiorum, quia contractus cambii est contractus emptionis, & venditionis, ut dixi *sup.* §. 1. *q.* 4. *numer.* 21. vel saltem ab eo sumit regulam.

Sed in contractu emptionis, & venditionis mercium venditor potest vendere Titio mercē in summo pretio, & postea potest ab eodem reemere in infimo pretio, ut secutus sum fol §. 1. *q.* 1. *sub numer.* 572. & demum, si idem Titius ex intervallo denuo indigeret eadem merce, & eam vellet emere, & similiter adessent tria pretia, posset idem venditor eidem vendere in summo pretio, quamvis excederet primum, quo vendidit in prima venditione; quòd si idem Titius postea vellet revendere, posset idem venditor reemere etiam infimo pretio, quamvis esset magis infimum, quam fuerit primum quo revendidit in prima revenditione, & sic deinceps, dummodo illa pretia summum, & infimum sint ex illis tribus pretiis justis, de quibus dixi *d. numer.* 572. *& sup.* §. 1. *q.*7.*par.* 2. *ampl.* 10. *numer.* 101. & dummodo omnia fiant bona fide. 38

Ergo in contractu cambii per ejusdem emptiones, & revenditiones potest semper augeri sors, servata justitia pretii.

Contra hanc extensionem, quòd enim interesse alterius interesse non debeatur, tenent *Rebuff. in l. unic. in gl. in verb. dupl. sub numer.* 2. *versi. præterea interesse, & Bologn. numer.* 20. & 21. *C. de sent. quæ pro eo, &c. Jo. Bapt. Lup. in l. curabit* §. 6. *sub numer.* 20. *vers. sed advertendum, ibi, similiter dum C. de act. empt. inter tract. divers. tom.* 7. *fol.* 121. *Rot. Genuen. sibi in hoc parum constans, dec.* 87. *Jo. Steph. numer.* 8. *in fi. & numer.* 9. *Rot. divers. dec.* 315. *diu fuit numer.* 8. *par.* 2. & hoc sentit in effectu Dec. quem citavi fol. *numer.* 20. & 23. quòd si fructus petantur, ut interesse, non veniat in hoc interesse, si quid creditor, sorte mercator, & negotiatione fructuum, vel pretii potuisset superlucrari, sed tantùm æstimatio fructuum, quia non datur accessio accessionis, cæterum, si non de simplici cessatione, sed de mora dolosa constaret, tunc fieret æstimatio fructuum, non communis, sed quanti plurimi suo quoque anno dumtaxat voluerunt, scribunt alii *in d. l. unic. n.* 216. & quòd mutuatarius qui teneatur ad interesse mutui, teneatur solum ad interesse propinquum, & non ad interesse remotum, ideoque si mutuator erat empturus gallinam, à cujus emptione cessavit, ut mutuaret, & ex gallina erat suscepturus ova, & ex ovis sperabat pullos, & pullas, ex quibus sperabat alia ova, & sic deinceps, mutuatarius teneatur solum ad primum interesse, quod est proximum, & non ad secundum, quod est remotum, quod procederet in infinitum, & quòd ita etiam dicendum sit in interesse damni emergentis, scribit *Med. in suis tract. to.* 2. *tit. de reb. acq. per usur. q.* 3. *in* 2. *causa, in fi. versi. circa interesse fol.* 330. *in fin. &* 331. 39

hæcque

hæcque contraria opinio bene videtur probari *ex l. 22. si sterilis* §. *cum per venditorem*, *ff. de act. empt.* ubi ait *Jureconf. cum per venditorem, steterit, quominus rem tradat, omnis utilitas emptoris in æstimationem venit, quæ modo circa rem consistit neque enim si potuit ex vino, puta negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est non magis, quam si triticum emerit, & ob eam rem, quòd non sit traditum, familia ejus fame laboraverit: nam pretium tritici, non servorum fame necatorum, consequitur. nec enim major fit obligatio, quòd tardius agitur, quamvis æstimatio crescat, si vinum hodie pluris, sit, merito: quia sive datum esset, hoc haberet emptor, sive non quoniam saltèm hodie dandum est, quod jam olim dare oportuit*, & quòd antea ex usuris usuræ non caperentur, ac nunc cambiorum cambia corradantur, scribit eas tacitè improbando, *Navar. in man. confess. c. 17. de usura circa mutua, numer.* 280. *in fi.* & quòd si interesse converteretur in capitale, de quo solveretur aliud interesse, si anatocismus, superfœtatio, & fœnoris renovatio, quæ est prohibita de jure civili, scribit *Rot. diver. d. numer.* 8. & quòd sit forma anatocismi, ab omnibus execrata, scribit *Jo. Bapt. Lup. sub numer.* 20. & quòd usura usuræ a Cic. in plurib. locis vocetur anatocismus, ostendunt locis citatis, *Hier. Gross. in l. lecta. 6. ff. si cert. pet. inter Repet. to. 2. fol.* 118. *Covar. var. r. sol. lib.* 3. *c.* 1. *sub num.* 5. *versi. succresc Jo. Bapt. Lup. in d. l. curabit* §. 3. *numer.* 2. *fol.* 115. *& Bonins. tract. de vend. ad temp. c.* 3. *numer.* 16. & quòd quamvis de jure civili permittantur usuræ, tamen usuræ usurarum sint prohibitæ, scribunt *Bonin. d. c.* 3. *numer.* 15. *in fi. &* 16. *& Jo. Azor. de inst. moral. par.* 3. *lib.* 5. *tit. de usur. c.* 2. *q.* 3. *ver. sed re vera, & vers. at vero usuræ*, & quòd usuræ usurarum dotis, etiam pro rata, non debeantur, nec de jure civili, nec de jure canonico, uti omnino prohibitæ, licet nonnulli ex stirpe Judæorum contrarium ausi fuerint affirmare in solito negotiari, scribit *Borgn. dec.* 26. *venerandus sub num.* 25. *p.* 3. & quòd Pius V. in contractu census prohibuerit, censum contrahi ex fructibus ejusdem census decursis & non solutis, quia usuræ non debent facere novam usuram, scribit *Virgin. de Boccat. tract. de censib. par.* 2. *numer.* 61. *& par.* 3. *numer.* 36. hancque contrariam opinionem virtualiter amplexa videtur reformatio, seu taxatio pro interessibus cambiorum Urbis, dum, nulla facta mentione de interesse alterius interesse, seu de interesse, convertendo in capitale, taxavit solum interesse primi, & sequentium annorum, ut retuli *supra* §. 1. *q.* 7. *p.* 1. *n.* 55.

40 Comprobatur hæc contraria opinio, quia habemus textum apertum *in l. fi. C. de usur.* qui prohibet expresse usuram usuræ, & ad hi etiam ne usura convertatur in capitale, quòd idem prohibet *text. in l.* 29. *placuit. ff. eod.* ergo, cum habeamus casum legis, facimus injuriam legi disputando.

41 Quid dicendum? Resolutio hujus controversiæ est difficilis, quia *Cagn. qui in d. l. unica, numer.* 45. *&* 46. defendit extensionem, nititur respondere argumentis hujus contrariæ opinionis, & *Jo. Bapt. Lup. qui in d.* §. 6. *sub numer.* 20. tenet hanc contrariam, nititur respondere ejusdem Cagnoli argumentis, & *Ruin. in illo cons.* 55. non bene se explicat: unde licet nos eum citaverimus pro extensione, tamen ab iisdem *Cagn. & Jo. Bapt. Lup.* citatur pro hac opinione contraria: libentissime legissem, quid de hoc expresse sentiret *Rot. diver. dec.* 331. *sententiam vers. non obstat taxatio, lunæ 6. Junii* 1611. *in Januen. pecuniaria, coram Illustriss. Card. Lancell. in impressis Romæ* 1615. quia etsi informantes pro parte Jacobi, ut in eorum informationibus vidi, impugnarent illud mutuum ex eo, quòd interesse converrebatur in capitale, neque mutuatarius solvebat interesse alterius interesse, tamen in ea decisione non legitur, quòd Rota super hoc aliquid dederit responsum; verum cum adhuc judicaverit contra Jacobum, illud mutuum non fuisse injustum, ex hoc judicio videtur tacitè admisisse, quòd interesse posset converti in capitale, & proinde solvi interesse alterius interesse; nam pro facti intelligentia est sciendum, quòd mutuatarius pro interesse lucri à quo mutuator cessabat propter illud mutuum, solvebat mutuatori scutos sex quolibet anno pro centenario, ut retuli sup. § 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *sub num.* 24. qui sex, quando non solvebantur, convertebantur in capitale mutui, & anno sequenti de illis etiam sex solvebat interesse ad eandem rationem sex pro centenario.

Resolutive agendo, &, omissa ulteriori disputatione, considero duos casus principales.

Primus casus est, quando interesse habet naturam pœnæ, ut putas, si tu ex causa transactionis debeas equum, vel aliam speciem, &, si non tradideris certo tempore, promittis decem, quod quidem interesse conventum, seu pœna, speciei adjecta, debetur *l.* 37. *promissis & ibi DD. C. de transact. Abb. in c.* 4. *dilecti sub numer.* 13. *& seqq. in* 5. *pœna de arb. tr. & Rebuff. in l. unica, in gl.* 1. *numer.* 59. *vers. notandæ sunt C. de sentent. quæ pro eo, &c. & isto casu concludo, quòd usura hujus pœnæ non debetur, l.* 1. & *ibi Gl. C. de fisc. usur. lib.* 10. & *Gl. in l. ult. in verbo, tertis tantummodo C. de usur. rei. jud. & pœnarum usuras peti non posse constitutum esse dicit text. in l. fi. ff. de magistr. conven. & in hoc, quòd usura usuræ non debeatur conveniunt Ruin. d. consi.* 55. *sub numer.* 16. *&* 17. *lib.* 2. *& consi.* 103. *sub numer.* 4. *vers. non obstat igitur, lib.* 1. *& Cagn. in l. unica sub numer.* 46. *vers. tertia, quia C. de sent. quæ pro eo, &c.* & quòd usura pœnæ commissæ non debeatur, scribit etiam *Ruin. d. consi.* 55. *numer.* 17. nam si non debetur usura usuræ, juribus & auctoritatibus supra citatis, ergo neque debetur usura pœnæ, quia usura, & pœna pro eodem usurpantur in hoc proposito, argum. *text. in l.* 40. *qui sine usuris versus fi. ff de negot. gest. & dicit Gl. in d. l. fi. in verb. pœnarum in fi. ff. de magistr. conven.*

Confirmatur primò hæc conclusio, quia interesse, quod potest parere aliud interesse, debet semper esse proportionatum quantitati sortis, qualitati creditoris, quia mercatori, seu negotiatori debetur interesse; alias debet esse etiam proportionatum occasioni, quam creditor habuisset præ manibus, juxta ea, quæ scripsi *supra* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 234. Sed hoc interesse pœnale nulli ex his qualitati debet correspectivari, non enim datur proportionabiliter sorti, seu alteri obligationi, neque consideratur qualitas creditoris, an sit mercator, necne, neque consideratur an is, cui debetur habuerit occasionem præ manibus, sed ponitur ad libitum, majus, & minus, ut obligatus majori, vel minori pœnæ timore observet promissa: Ergo ab interesse non pœnali non recte argumentamur ad pœnale. 42

Confirmatur secundo, quia pœnæ sunt odiosæ, & ideo temperandæ, non extendendæ *cap.* 15. *odia. de reg. jur. in 6. l.* 129. *capiend. ff. eo t. l.* 32. *si præses ff. de pœn. cum similibus, & hac ratione non deberi usuram usuræ scribunt Cagn. & Menoch. quos retuli infra numer.* 47. unde & pœna, apposita in primo compro- 43

misso, non trahitur ad secundum, & stipulatio pœnalis, adhibita in primo contractu locationis, non videtur repetita in sequenti locatione, *Tiraq. in l. boves* §. *hoc sermone numer.* 96. *vers.* 54. *ff. de vers. signif.* & maxime in reconductione tacita, imo neque censetur repetita alia obligatio, quæ non sit de propria natura illius contractus, quare si conductor in instrumento locationis, & conductionis, factæ ad certum tempus, obligavit se in forma Cameræ, & deinde, tempore finito, perseveret per modum tacitæ conductionis, non potest contra eum pro pensionibus hujus tacitæ conductionis procedi executive, *Gallesf. ad form. oblig. can. tit. de vi instrum. oblig. can. numer.* 18. *tom.* 6. *par.* 2. *fol.* 360. quod idem in instrumento publico, habente executionem paratam, scripsit *Ant. de Canar. tract. de execut. instr. q.* 44. *numer.* 82. *tom.* 5. *fol.* 44. imo tacite reconducens, non intelligitur reconducere pro toto tempore, sed solum pro illo tempore, quo inhabitat, per ea, quæ secutus sum *in meo tract. de appell. q.* 12. *n.* 82.

44 Extende primò hanc conclusionem, ut habeat locum tam in pœna conventionali, quam in pœna legali, *Gl.* 1. *in l.* 1. *C. de fisc. usur. lib.* 10. *Ruin. d. consi.* 55. *de oblig. sub n.* 17. *lib.* 2.

45 Extende secundò, ut procedat sive ista pœna, seu interesse pœnale sit adjectum speciei, ut in casu hujus conclusionis, positæ *sup. sub numer.* 41. *versi.* 1. sive sit adjectum facto, ut puta, si non feceris domum, promittis centum, quia isto casu, non facta domo, debentur centum, *Rebuff. in l. unica, in gl.* 1. *numer.* 60. *vers.* 2. *concl. C. de sent. quæ pro eo, &c. sed non debetur interesse pœnæ, per ea, quæ dixi supra.*

46 Extende tertiò, ut procedat quando interesse pœnale est adjectum quantitati, ut puta, si non dederis centum, quia mutuavi, promittis decem in singulos annos; quia isto casu non solum non debetur interesse primi interesse, per ea, quæ dixi sol. *numer.* 41. *& seqq.* sed neque debetur primum interesse, quia illa pœna præsumitur adjecta in fraudem usurarum, ut testando de communi opinione, scribit *Rebuff. in d. gl.* 1. *num.* 64. *versi.* 3. *concl. & faciunt quæ scripsi supra* §. 1. *qu.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *n.* 27. *versi. contra. & n.* 185.

Declara restringendo hanc extensionem in ultima parte & quæ scripsi *d. ampl.* 8. *numer.* 27. *&* 185. dum dixi, non deberi pœnam, seu interesse, etiam quod non convertatur in capitale; ut non procedat, quando pecunia, id est, quantitas debetur, uti species, quia tunc pecunia reputatur illa species, per ea quæ dixi *supr.* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 3. *& in individuo Rot. in Rom. sal. interd. mercur.* 20. *Novem.* 1591. *inter recollectas à Stat. Pacif. dec.* 159. *illustris sub numer.* 2. *versi. quando enim*, & pœna, seu interesse, adjectum speciei, seu facta debito, debetur, ut secutus sum *sup. sub n.* 41. *vers.* 1. *& numer.* 45. imo isto casu potest deberi non solum primum interesse, sed etiam secundum, & deinceps; quare, si testator legaverit Titio scutos vigintimille, investiendos statim per hæredem in emptionem tot locorum montium, & censuum, seu officiorum partim vacabilium, & partim non vacabilium, ad beneficium dicti Titii, & casu, quo hæres non investiret, seu tardaret investire, jusserit, ut eidem Titio solveret fructus ad rationem sex pro centenario, & hæres non investierit, fuit resolutum in Rota, quòd hæres teneatur eos solvere, ut testatur *R. P. D. Oranus in allegata decisione, recollecta per Statil. Pacif.*

47 Extende quarto, ut habeat locum, etiam si is, cui debetur illud interesse pœnale, sit mercator, & solitus negotiari, militat enim etiam in mercatore, & solito negotiari, illa ratio, quòd odia, & pœnæ sunt restringendæ, & quando concurrunt duæ causæ, una permissiva, & altera prohibitiva, ut in hujus extensionis casu, in quo qualitas mercaturæ & negotiationis videtur permittere interesse, & qualitas pœnæ prohibet, attendi debet prohibitiva, ut in alio proposito scripsi *sup.* §. 1. *q.* 1. *numer.* 46. & quòd in usuris non attendatur, an quis sit solitus, vel non solitus negotiari, scribunt *Cagn. in l. unica, numer.* 46. *versic.* 3. *quia C. de sentent. quæ pro eo, &c. Menoch. tract. de arbitr. jud. cas.* 119. *revocavit, sub num.* 38. *versi. cæterum.*

48 Declara adhuc eandem communem conclusionem, ejusque extensiones, in quibus pro firmo posuimus, deberi interesse pœnale conventum, ut procedat cum illa doctrina, quam secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.* 2. *c.* 2. *n.* 376. *& seqq. & c.* 8. *num.* 526.

49 Secundus casus est, quando interesse non habet naturam pœnæ, sed habet naturam damni, ratione lucri cessantis, proportionatum sorti, qualitati creditoris, aut occasionis, quam creditor habuisset præ manibus, & in his terminis late locutus sum *sup.* §. 1. *q.* 7. *p.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 221. *& seqq. & isto casu urget contrarietas opinionum, quas adduxi sup. numer.* 33. *ver. extende nunc & seqq. & num.* 39. *versi. contra*, & quo facilius omnia explicem, adhæreo opinioni extensionis, firmando conclusionem affirmativam, quòd debeatur interesse alterius interesse, per ea, quæ adduxi *in d. extensione.*

Retenta hac conclusione.

Ad adducta in contrarium *supra numer.* 39. *&* 40. respondeo, quòd anatocismus, & superfœtatio prohibetur, quia est usura usuræ, sed interesse alterius interesse, probatis requisitis, de quibus *supra* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 99. *& seqq. &* §. *præced. gl.* 1. *sub numer.* 82. *vers. ratio.* non solum non est usura usuræ, sed neque est usura; cum usura sit omni jure prohibita ut dixi *supra* §. 1. *q.* 1. *numer.* 401. & interesse sit omni jure debitum, ut dixi §. 1. *quæst.* 7. *part.* 2. *ampl.* 8. *n.* 96. quia usura debetur etiam sine mora, non autem interesse, *Cagnol. in d. l. unica, sub num.* 46. *vers. tertio quia.*

50 Etende primò hanc conclusionem, ut præcipue procedat in interesse cambiorum, tum quia negotiantes in cambiis degunt in civitatibus in quibus semper est parata occasio cambiendi, præsertim in civitate Genuæ, ut sæpius dixi, tum quia interesse cambiorum est semper certum, & ideo non pendet à probationibus incertis, & conjecturalibus, prout pendere solet interesse mercaturæ & similibus, juxta ea quæ scripsi sol. §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 240. *& seqq. vers. declara.* & sicut judex, data probatione incerta, debet absolvere, §. *curare. Instit. de act.* ita, sublata incertitudine, condemnat.

Ratio hujus extensionis, est, quia interesse cambiorum semper convertitur in capitale; unde nunquam remanet interesse alterius interesse, sed semper erit interesse capitalis, ut considerant *Ruin. in consi.* 103. *quamvis sub numer.* 4. *versi. sed tamen præmissis, liber.* 1. *& consi.* 55. *de obligatione in fi. sub numer.* 20. *lib.* 2. *Cagn. in d. l. unica, sub numer.* 46. *versi. tertio quia in ultimis verbis, C. de sent. quæ pro eo, &c. Menoch. tract. de arbitr. jud. cas.* 119. *revocavit, num.* 31. *in fi. ibi, nam statim, &c.*

tim. & numer. 32. *cent.* 6. *& Borgn. dec.* 21. *in causa executionis, sub numer.* 30. *lib.* 1. dicens, interesse alterius interesse non deberi, nisi interesse jam esset calculatum & positum in creditum, & ut sors, deberetur.

Nec dicatur, quod admissa hac ratione, semper deberentur usuræ usurarum, seu interesse alterius interesse, quia quilibet creditor poneret interesse in sorte, seu illud calcularet uti sortem.

Quia respondeo, hanc calculationem, & conversionem interusurii in capitale fieri non posse, nisi concurrentibus iis, quæ scripsi §. *præced. gloss.* 1. *sub. n.* 82. *versic. ratio.*

Non obstat huic extensioni, quod taxatio, de qua mentionem feci *supra sub n.* 39. *versic. contra*, a. liter videatur determinasse.

Quia respondeo, quod quatenus ita determinaverit (non enim vidi illam taxationem) ii, qui taxationi fuerunt propositi, non fuerunt forsan consulti super interesse alterius interesse, vel placuit illis sequi eam opinionem, ut interesse alterius interesse non debeatur, quæ tamen opinio in puncto juris, & loquendo in cambiis vix sustineri posset, ideòque in praxi ubique cambiorum interesse convertitur in capitale.

51 Declara primò hanc extensionem, ut in cambiis, quæ solvuntur sine mora, improprie illud lucrum vocemus interesse, cum interesse nunquam debeatur sine aliqua mora, ut declaravi *sup.* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampliat.* 8. *numer.* 100. *&* 148. quare proprie vocatur lucrum cambii, procedens ratione valoris, & pretii scutorum marcharum emptorum, qui ex justis causis, de quibus late scripsi *d. qu.* 7. *part.* 1. *numer.* 74. *& seqq. & sub numer.* 77. *& seqq.* pluris æstimantur, quam sit pretium pro illis datum, unde illud lucrum efficitur pars integralis mercis emptæ.

52 Declara secundo illative, ut remota mora, secundum etiam interesse, tertium & ulterius usque in infinitum, renovato semper contractu cambii cum debitore, eo modo, quo dixi *supr.* §. 1. *q* 5. *num.* 83. *vers. cambium, & seq.* non sit unquam interesse, sed sit semper capitale, seu lucrum, quia semper est emptio, & venditio, ut dixi.

Secus si campsorius esset morosus in solvendo, ideoque campsor pateretur interesse lucri cessantis, seu damni emergentis, quia tunc posset vocari interesse.

53 Contra hanc declarationem oppono, quia cambium non minori laborat suspicione usuraria, quàm laborarent census, & societas officii, ex quo in eis pecunia pecuniam parere videbatur, ut scripsi *supra* §. 1. *q.* 1. *numer.* 171. *&* 172. ideòque magna extitit controversia, an tales contractus essent liciti, ut loquendo de censu, retuli *d. q.* 1. *numer.* 175. & consequenter, si cum difficultate fuit in his contractibus ita suspectis permissum lucrum, procedens à capitali, erit absolutè denegandum lucrum, procedens à lucro, etiam si contrahentes illud lucrum assumerent pro capitali, ut in censu aperte sanxit, Pius V. præcipiendo, ut pro census fructibus, decursis, & non solutis, non possit creari novus census.

54 Huic oppositioni respondeo, quod in censu sic Pontifex jussit, & ideo non est ulterius quærendum: † Sed adhuc non potest negari, quod fructus vere soluti, possint converti in capitale, ex quo solvantur alii fructus: finge enim, quod debitor vere solvat illos fructus ex pecuniis, sibi ab amico mutuatis, easve ut restituat, statim novum censum vendat eidem emptori pretium solvat ex illis fructibus sibi solutis: certe illi fructus, tunc conversi in capitale, 55
parient alios fructus, seu alia lucra, & interesse, & locorum montium multiplicationes passim fiunt, emendo ex fructibus alia loca montium, & sic deinceps, convertendo in infinitum fructus in capitale, & hæres seu alius, qui hanc conversionem, & investituram teneretur facere, & non faceret, teneret ad interesse, *Rot. divers. dec. antepenul. placuit*, & fulius *dec. ult.* 914. *fuit pro majori, coram R. P. D. Orano* 1585. *vener.* 29. *Novembr. &* 20. *Decembris inter impressas Lugduni* 1612. & in societate officii, quicquid dici posset disputando, passim societas renovatur pro majori quantitate, comprehensis in ea fructibus decursis, & non solutis: at in cambio quolibet foro admittatur solutio, etiam per scripturæ accommodationem, ut secutus sum *supr.* §. 2. *gl.* 5. *numer.* 55. *& seqq.* sic negotiationis necessitate exigente, si renovetur contractus, cessat difficultas, quia si vere dicitur facta solutio, jam totum est capitale: cessat etiam difficultas in cambio ex alio capite, quia si est licitum cambium cum recursa, ut dixi §. *præced. gl.* 1. *numer.* 11. *& seq. & numer.* 88. clarum est, quod interesse convertatur in capitale.

Extende secundo, ut procedat generatim in interesse cujusvis alterius contractus, seu mercaturæ, 56
dummodo capitale, quod debetur, consistat in pecunia numerata, quia isto casu militat eadem ratio, & in hac generalitate loquuntur *Ruin. Cagn. Rot. Genuen. & Menoch.* quos citavi *supra n.* 33. *vers. extende nunc.* & secutus sum *supra n.* 49.

Secus si interesse procedat à debito alicujus spe- 57
ciei, ut puta, frumenti, vini, olei, & similium, neque enim, si creditor potuisset ex vino negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est, quia tale interesse venit à causa extrinseca, *l.* 22. *si sterilis*, *§. cum per venditorem*, *ff. de act. empt.* cujus verba formalia retuli *supra sub numer.* 39. *Cagn. in l. unica numer.* 60. *in fi. C. de sent. quæ pro eo, &c. & Menoch. tract. de arbitr. jud. cas.* 119 *sub n.* 42. *versic. quarto afferri, & numer.* 43. *cent.* 6. quia totum interesse speciei debiti consistit in æstimatione quanti plurimi *Cagn. d. n.* 60.

Restringe primo, declarando eandem conclusio- 58
nem cum illis duabus extensionibus, ut procedant suppositi, terminis habilibus, nempe existentibus requisitis illis, de quibus scripsi *supra* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *numer.* 99. *& seqq. numer.* 221. *& seqq. &* 238. *& seqq.*

Restringe secundo, ut procedant, inspecto rigo- 59
re juris, sed inspecta æquitate, quæ servari deberet, essent temperandæ, ut istud interesse veniret moderandum, regulato & honesto judicis arbitrio, ut in casu, de quo loquitur *Cagn. in l. unica sub numer.* 46. *versic. ult. non obstat*, *C. de sent. quæ pro eo, &c.* quem retuli *sup. sub numer.* 33. dicens, quod cum illa taxatio præseferret rigorem, vix potuit unquam executio judicatorum haberi, & quod tandem ipsi, & alteri condelegato videbatur, prædictum interesse reducendum esse ad honestam summam: adde quæ pro hac restrictione scripsi §. *præced. gl.* 1. *n.* 88.

Hæc restrictio non multum quadrat mercatoribus, & præsertim forsan Genuensibus quia ipsi in hoc summum sequuntur rigorem, ut scripsi *sup. num.* 33. *versus finem*, & in alio articulo *sup.* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *sub numer.* 231. *versic.* 8. *ad comprobationem.*

Et hæc de primo articulo, nempe lucri cessantis, posito *supra sub n.* 18. *& seqq.*

Venio ad secundum articulum, positum *supra d.* 60
num. 18.

numer. 18. de damno emergenti, & diſtinguo, ut ſol. *numer.* 57. *verſ. ſecus.* Aut intereſse procedit à debito alicujus ſpeciei, ut puta, frumenti, vini, & ſimilium, & iſto caſu dico adhuc deberi ſolum intereſse intrinſecum circa rem, ſi ita vocari poſset, repugnantibus iis, quæ ſcripſi *ſup. numer.* 91. *non autem intereſſe extrinſecum, l.* 22. *ſi ſterilis §. cum per venditorem ff. de act. empt.* cujus textus verba retuli *ſup. ſub num.* 39.

61 † Aut procedit à debito pecuniarum, & iſto caſu concludo, illud indiſtincte deberi, quomodocunque ſit auctum, ſeu multiplicatum, & calculatum, *Rot. Genuenſ. dec.* 87. *Jo. Steph. in fi. ſub numer.* 9. & quando is, qui debet cambio, accepiſſet deinde cambio ab alio eandem ſummam ſibi à ſuo debitore non ſolutam, & ſic deinceps accepiſset ab aliis, quod iſto caſu, docto, quòd propter moram ſui debitoris accepit cambio ab aliis, poſſit juſte conſequi intereſse alterius intereſse, ſive iſta intereſse, & damna ſint expreſse à debitore promiſsa, ſive non, quia creditor agit de damno evitando, ſcribit, fuiſse reſolutum in Rota, & ſequitur, licet non alleget dec. *Virgin. de Bocat. tract. de interd. uti poſſid. c.* 18. *n.* 65. *verſic. ſimon. tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 313.

62 Comprobatur hæc concluſio, quia ſi iſta concluſio procedit in intereſse lucri ceſsantis, ut ſecutus ſum *ſup. num.* 49. *vers. ſecundus*, multo magis procedet in intereſse damni emergentis, per ea, quæ dixi *ſupra* §. 1. *q.* 7. *par.* 2. *ampl.* 8. *n.* 181. 187. *& num.* 269. *& ſeqq.*

63 Quæro decimo tertio ſucceſſive, an intereſse (cujuſvis qualitatis ſit, ſive ſit pro primo, & ſequentibus annis, de prima & unica ſorte, ſive ſit intereſse etiam alterius intereſſe, ſive ſit lucri ceſſantis, ſive damni emergentis) poſſit excedere ſortem, & ſummam totius capitalis?

Reſpondeo, extare opiniones.

Prima ſit opinio negativa, quòd non poſſit multiplicari ultra capitale, quare ſtatimatque æquaverit capitale, ulterius non curret, & creditor ſibi imputet, qui tam diu ceſſat, ut intereſſe ſortem excedat, cum ejuſmodi acceſſionib. finis aliquis ſit imponundus, & ratione uſurarum, & intereſſe nihil amplius, quam duplum exigi poſſit, *Jo. Bapt. Lup. in l. curabit* §. 6. *numer.* 20. *verſi. fi. &* §. 3. *numer.* 34. *C. de act. empt. inter tract. diverſ. tom.* 7. *fol.* 117. *Virgin. de Bocc. tract. de interd. poſſid. c.* 18. *numer.* 74. *verſi. intereſſe in ſolito. tom.* 3. *par.* 2. *fol.* 314. & hanc opinionem eſſe magis amicam litteræ *l. unicæ, C. de ſent. quæ pro eo, &c.* ſcribit *Curt. Jun. in illa l. ſub numer.* 55. licet titubando, dicat, quando caſus occurreret, eſſe melius cogitandum, & quòd intereſſe non poſſit excedere ſortem, ſed ei poſſit ſolum adæquari, ſcribunt *Dec. in d. l. unica, in* 2. *lect. not. & numer.* 4. *& alii, quos ſequitur Surd. conſil.* 389. *convenit. numer.* 14. *lib.* 3. & hanc opinionem diſputando ſequitur *Ant. de Gamb. dec.* 110. *in lite mota. numer.* 30. *& ſeqq.* & veram concluſionem eſſe dicit *ſub numer.* 31. *verſi. ad probation. & dec.* 218. *in cauſa numer. verſi. primo quia*, & quòd uſuræ etiam in nautica pecunia ſupra duplum exigi non poſſint, ſed ſimul ac ſortem æquaverint, ceſſent, ne omnes hominum facultates uſuræ depaſcerentur, ſcribit idem *Lup. d.* §. 3. *numer.* 31. *fol.* 116. & ſatius videtur probari ex *l.* 4. *nihil intereſt. ff. de naut. fœn. in illis verbis, quòd in ſingulos dies in ſtipulatum deductum eſt, ad finem centeſimæ non ultra duplam debetur.*

64 Secundam opinionem affirmativam, contrariam præcedenti, tenet *Cagn. in d. l. unica, ſub n.* 58. 59. 60. *&* 61.

Confirmatur primo hæc opinio, quia ſicut cenſuarius, & conductor ſolvunt cenſus, & penſiones, quæ ex annorum multitudine poſſunt longe excedere valorem ſortis cenſus, & rei locatæ, ita etiam intereſſe, quod procedit à longa plurium annorum mora, poteſt excedere capitale.

Confirmatur ſecundo ex his, quæ ſcripſi *infr. n.* 94. *& ſeqq.* & præſertim *n.* 104.

Aliqui in hac controverſia dicebant, quòd uſuræ 65 legales, de quib. loquitur *l.* 26. *eos §. ſuper uſurarum. C. de uſur.* non poterant duplum excedere, ſed uſuræ noſtræ hodie poſſunt excedere, & in infinitum protendi, & ratio differentiæ ſecundum eos eſt, quia in illis legalibus creditor poterat cogere debitorem ad reſtitutionem ſortis; unde ſi non cogit, & excedant ſortem, ſibi imputet, qui non cogit, at è converſo, quia in noſtris uſuris non eſt in poteſtate creditoris cogere debitorem ad reſtitutionem ſortis, ſed ſtat in poteſtate debitoris, quando vult reſtituere, ideo convenit rationi, ut poſſint uſuræ in infinitum protendi, ut refert, nihil in hoc determinando, *Boninſ. tract. de vend. ad temp. c.* 3. *n.* 21.

Pro hujus quæſtionis determinatione præmitto 66 aliqua.

Primo præmitto, quòd DD. qui tractant hanc quæſtionem ſimpliciter ſine diſtinctione, poſsent videri quaſi invii errare; qui vero cum diſtinctione, videntur ad veritatem propinquius accedere, cum *d. l. unica*, edita ad determinandum hunc articulum, determinet cum diſtinctione.

Secundo præmitto quòd in mundo non eſt ſta- 67 tutum ita obſcurum, ſicut eſt *d. l. unica, C. de ſent. quæ pro eo, &c.* dum ſtatuit uſque ad quam quantitatem petatur intereſſe, & obſcuritas *d. l.* non procedit eo quia latinitas ejus ſit obſcura, uno plana, ſed ſententia ejus obſcura nimis, ut *Jac. Raven.* ſequitur *Cyn. in d. l. unica, numer.* 18. *q.* 3. & ubi ſpecialis conſtat hæc difficultas, dixi *infra ſub numer.* 70. *&* 71. & adeo noſtris Doct. viſa eſt difficilis iſta lex, & adeo in ſolutione plurium difficultatum ſe torſerunt, ut *Cyn. in ead. l. ſub numer.* 6. *in* 4. *oppoſit. ex Petr. de Bellap.* referat, quod Imperator quicquid dixerit in *illa* ſumpſit eam *ex l. Titius ff. de act. empt.* & aliqui, ut *Steph. Forcat in necyoma dial.* 41. deſperatione irrirari, audeant & l. huic, & legiſlatori obſtrepere, & *Cyn.* quem retulit *inf. ſub n.* 70. *verſi. prima.* dixerit quòd legiſlator malè fecit.

Ratio hujus difficultatis eſt, quia, cum apud antiquos ortæ eſsent pro intereſſe plures dubitationes, adeo ut viderentur infinitæ, Imperator, expedire exiſtimans, in anguſtum eas ſub brevi diſtinctione coarctavit, ut patet ex *d. l. unica*, & notant *Cyn.* in ea *initio*, ſed Imperatori videtur eveniſse illud Horatianum, *obſcurus fio, dum brevis eſſe laboro*; & proinde parum profeciſse videtur, dum, ut nos è perplexitate abduceret, ad obſcuritatem deduxit; quare & *Alc. in ead. l. initio, inter tract. diverſ. tom.* 5. *fol.* 8. loquendo de intereſse extrinſeco, & de Imperatore, qui voluit ea lege veterum altercationes tollere, inquit, rem hanc tam dubiam adhuc eſse, quantum nunquam.

Contra hoc ſecundum præmiſsum, ejuſque rationem, quòd enim obſcuritas non ſtet in ſtatuto, ſeu lege, & quòd Imperator ſatis clare locutus ſit, ſed obſcuritas, & inextricabilis perplexitas conſiſtat in phan-

in phantasticis Doctorum commentariis, vide *supra sub n.* 18.

68 Tertio demum præmitto, quòd DD. super illa l. tot, & adeo varios, & obscuros ediderunt commentarios, ut ignota per ignitiora videantur docuisse, & eis evenisse, quod imperitis accidit textoribus qui principio, seu capite filii amisso, quo magis pensum volunt, aut revolvunt, eo magis intricant; & iis, qui dum plagas aliquot velut nimium patulas consuere nituntur, plures & graviores infligunt, quare cum in dissolubiliorem videantur fecisse, satius existimo, si, Alexandri Magni exemplum imitati, dum inexplicabilem Gordium nodum gladio abscidit, has confusas, & inexplicabiles perplexitates silentio laceremus potius, quam si longo nimis, & inutili sermone solvere nitamur.

69 His præmissis, concludo, utramque opinionem in suis casib. esse veram; sed, ut faciliori ordine, quo possumus, hujus conclusionis veritatem persequamur, & à textu non discedamus, sequemur in primis distinctionem Imperatoris *in d. l. unica*, & ex primo distinctionis membro constituemus regulam, primæ opinioni consonam, & ex secundo membro constituemus limitationem regulæ, & omnia exemplis illustrabimus.

Sit ergo regula juxta primam opinionem, ut in omnib. casibus, qui certam habent quantitatem, vel naturam, interesse non possit excedere duplum.

70 Hæc regula duabus potissimis concuti videtur difficultatibus.

Prima quia qui sint isti casus, de quibus loquitur, nos latet, & male fecit legislator, quia eos non expressit secundum *Cyn. in d. l. unica, sub numer.* 18. *q.* 3. *ibi, hîc restat quærere*, & Imperator videtur de industria obscure locutus, ideòque certant scribentes de intellectu hujus regulæ seu legis, & nemo veritatem aperuit, ait *Cagn. ibid. num.* 5. & est intricatio controversissima, & demum quæstio hujus regulæ est perobscura, de qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ, ut suam quilibet inveniat opinionem, & in ea valde sudarent nostri scriptores, & fere singuli diversas habuerint sententias, adeo quòd circumferuntur duodecim opiniones, & opus esse declaratione Imperatoris, quia de quibusdam impossibile est exponere *d. l. unicam*, quæ ponit hanc regulam, *Rebuff. in d. l. unica, in gl. in verb. quantitatem numer.* 5. *vers. quæro ergo*, quas singulas opiniones fuisse ab aliquibus impugnatas non me latuit, & adeo est obscura hæc regula, ut quamvis nostri DD. multa scripserint pro ejus declaratione, tamen ex illis non clarescit, imo accrescit magis obscuritas, ut dicit *Cyn. ibid. numer.* 20. *versus fin. ibi, quid dicemus*, & ideo *Rebuff. ubi supra numer.* 30. *versi. quid ergo*, post relatas multas opiniones, dicit, melius fore, quòd sileret nihilominus & ipse suam affert opinionem, & licet alii moderniores post Rebuffum novas opiniones conentur adducere, tamen omnes in aliquam ex prædictis priorum opinionibus relabuntur, ego, ne onerosa opinionum relatione, & inutili disputatione membranas occupem, resolutive sequar conclusiones & opiniones, quas usus, & praxis admittunt; quòd si opinionem conflictum, & varietatem tu desideres videre legas *in d. l. unica, Gl. in verbo, contractibus & in verbo, in aliis Cyn. numer.* 20. *versi. quæramus ergo. Bar. numer.* 3. *versi. venio ad contraria. & numer.* 4. *Bal. numer.* 16. *versi. modo ego*, ubi declarat, quid sit quantitas discreta, & quid quantitas continua, *Alc. numer.* 2. *& seqq.* & præsertim *sub numer.* 6. ubi sequitur opinionem *Jacobi de Aren. Bar. & Ant. Fum. tract. de eo quod interest sub num.* 42. *c.* 4. *& numer.* 43. *& seqq. tom.* 5. *fol.* 16. & singulas opiniones referunt *Rebuff. in d. gl. quantitatem numer.* 6. *& seqq. usque ad numer.* 30. *& alii.*

71 Secunda difficultas est, quia *Cyn. Bar. & alii in d. l. unica*, multas adversus hanc regulam adducunt oppositiones, ad ostendendum, quòd interesse etiam in terminis hujus regulæ potest excedere duplum; in quarum oppositionum solutione multum se torquent, & implicant, ut dixi *infra numer.* 90. *versic. infero secundo.*

His, ut attentior sis, prælibatis.

72 Declara hanc regulam, ut ad hoc, ut interesse in casu, habente certam quantitatem, seu naturam, non possit excedere duplum, requirantur tria. Primò requiritur quòd ad sit debitum principale, certum, & communiter æstimabile. Secundo, quòd accidat casus interesse extrinseci. Tertio, quòd casus hujus interesse extrinseci, id est, contingentia ipsa, ex qua oritur obligatio ad interesse, respiciat illud principale debitum, & communiter æstimabile, & non habeat aliud specificum objectum.

73 Subdeclara ad usum praxis, distinguendo tres præcipuas inspectiones.

Prima inspectio est, quando nullum probatur interesse.

Secunda, quando probatur quidem interesse, sed non probatur dolus, culpa, seu mora ejus, qui dicitur fuisse in causa remota illius interesse.

Tertia, quando probatur quidem interesse, & probatur etiam, dolo culpa, seu mora debitoris, vel contrahentis processisse dictum interesse, sed tamen ille dolus, culpa, seu mora, & ipsum factum, seu contractus in quo adest culpa vel mora, habet certum specificum objectum ad rem, deductam in contractu, & in qua adest culpa, vitium, seu mora, & aliud objectum non habet.

In prima inspectione vana redditur controversia usque ad quam quantitatem taxandum sit interesse, quia non entis non indigantur qualitates: quare accedendo ad materiam text. *in l.* 14. *Julianus in princ. ff. de act. empt.* finge, quòd tu vendideris mihi certa tigna, & non fingamus aliud, tunc nihil ad hanc regulam, de qua *sup. sub numer.* 69. *versi. sit ergo.* quia cum nondum extrinsecus mea intersit, nulla est mihi nata actio ad interesse: vel finge, te pretio dictorum tignorum accepto, fuisse morosum in traditione tignorum, sed tamen, me ex tua mora nihil amisisse, frustra agerem de interesse, per ea quæ secutus sum *supra* §. 1. *q.* 7. *part.* 2. *amp.* 8. *numer.* 77. *& numer.* 292. *restr.* hincque constituta est regula, quòd exceptio, tua non interest, repellit agentem, ut dixi *supra* §. 2. *gl.* 5. *sub n.* 142.

74 In secunda inspectione concludo etiam, non posse agi ad interesse, sed posse solum agi actione quinto minoris, & pro clara intelligentia, inhærendo materiæ ejusdem *l. Julianus*, pono plures casus.

Primus casus. Tu bona fide vendidisti, & tradidisti mihi tigna, quæ cum essent vitiosa, domus mea quam illis fulcivi, seu contignavi, corruit, certe, hoc casu multi mea interfuit illa tigna fuisse vitiosa, nihilominus non est locus prædictæ regulæ, seu *d. l. unicæ*, quia cum tu non asseveraveris esse idonea ad domum fulciendam, nec tanquam

ralia ad occurrendum imminenti domus periculo, sed simpliciter, & bona fide vendidisti, tu vacas omni culpa, & mora, & ideo non teneris ad aliquod interesse, verum quia reipsa deceptus fui, emendo tigna vitiosa, superest mihi actio quanto minoris emissem, si scivissem tigna esse vitiosa, *d. l. Julianus, ff. de act. empt.* quæ sola actio practicabitur, quia tigna rupta, aut deteriorata readhiberi non possunt alioquin, tu conventus hac actione quanti minoris, posset petere readhiberi, & ita declaranda est *d. l. Julianus.*

75 Secundus casus, Tu vendis mihi vas argenteum, seu dolium dissoluta, non tanquam vasa, sed tanquam materiam, ego, utendo eis, passus sum damnum, quia erant vitiosa, tu non teneris, nisi quanto minoris ratione malæ materiæ, si eam scivissem, quia non es versatus in dolo quo casu teneneris ad interesse extrinsecum, ut in *ead. l. Julianus initio.*

76 Tertius casus. Paterfamilias non tanquam suæ, professionis, sed tanquam hæres, vel alio casu dominus mobilium existentium in certa domo, vasa quæ inter dicta mobilia extabant, vendidit tanquam de universitate illorum bonorum, hæc vasa, vendita, sunt reperta vitiosa, seu non idonea, certe iste venditor, cum nullam profiteatur horum vasorum industriam, sed incidenter, ut res indifferentes, vendiderit, non tenetur de idoneitate, nisi quanti minoris, non autem ad id, quod extrinsecus interest, nisi scienter reti nuerit, & sic fuerit in dolo, vel nisi expressè affirmaverit *d. l. Julianus initio.*

77 Quartus casus. Tempore vindemiarum mea dolia sunt vino plena, habeo aliud vinum, & deficiunt mihi dolia, cogo te, ut de doliis tuis, quæ usus tui causa adduxisti, tot, quot indigerem, eodem, quo emisti pretio, vecturis etiam pro rata refusis, mihi des, tu annuis, & das, sed doliorum vitio unum infusum amitto, certe isto casu ego non possum petere à te, quod mea interfuit, dolia fuisse vitiosa, sed solum quanti minoris emissem, si doliorum vitium novissem, per ea, quæ habentur *in ead. l. Julianus.*

78 Extende primò istum quartum casum, ut procedat non solum, quando ego ex tuis doliis elegissem, sed etiam quando tu elegisses illa, quæ mihi dedisti, dummodo bona fide feceris.

79 Restringe declarando hunc casum, ut tu tenearis mihi cedere actiones tuas contra fabrum doliarem, qui tibi vendidit, si quas habeas, & quales habes, nisi malis tu contra ipsum agere, & mihi quod mea extrinsecus interest, curare præstari, *d. l. 14. Julianus. §. penult. ff. de act. empt. l. 52. quod debetur. ff. de pecul.* ubi, quod dominus liberatur, cedendo actionem illi, qui contra eum agit de peculio, cum servo quid ab extraneis debetur, *& l. 62. cum in plures. §. messem. ff. loc.* ubi, quod cum colonus non habeat condictionem furtivam contra eum, qui frumentum, nondum à colono perceptum, sustulerit, sed eam habeat dominus fundi, colonus potest cogere dominum, ut ipse agat

Neque enim debet faber culpabilis relevari ex eo, quod non emptor suus, neque ejus hæres, sed tertius, causam habens, etiamsi esset donatarius, damnificatus fuit.

80 Substringe hanc restrinctionem, [hæcque subrestrictio infertur ex necessitate] ut in casu, quo tu actiones non habes, non possis illas cedere, ut puta, tu emeras illa dolia non principaliter, sed cum universitate bonorum, vel ea habuerat ex successione, vel ea non de novo emeras, sed erant ex doliis tuis antiquis, quæ pro usu tuo religaveras; certe istis casibus non teneris tu in id, quod interest, neque teneris cedere actiones, quas non habes.

Extende secundo, ut procedat, etiam si tu, tradendo dicta dolia in casib. hujus subrestrictionis, perfunctorie proba affirmaveris, qui sunt verba temere, bonaque & simplici mente dicta, non animo suscipiendi in te periculum, nec me circumveniendi, aut provocandi ad ea emenda, sed potius animo mihi bona fide commendandi; unde lubricum linguæ temere emissum, non facile ad obligationem, & consequentiam inopinatam trahendum est, sufficit ergo, quòd pro communi natura actionis reddas mihi pretium, doliis redhibitis, vel, si redhiberi nequeant, quanto minoris emissem, quasi vendiderit, ignorans doliorum defectum, quo casu tenetur actione empti, quanto minoris emptor emisset, si defectum scivisset, ut in pecore morboso, & tigno vitioso loquitur *tex. in d. l. Julianus*, hæcque extensio videtur posse probari ex *l. 7 famosi ff. ad l. Jul. majest.* ubi læsæ majestatis crimen, si per linguæ lubricum sit commissum, sola temeritatis pœna videtur puniendum: & quòd non omnia, quæ proferuntur verba, proferantur, ut obligent, clare patet in verbis liberalibus, quibus pro bono more utimur dum dicimus, *servitor di V. S.* & similia, de quibus bene aiunt Hispani, *palabras de buen amor non obligan*: *verba benevolentiæ non obligant.* 81

Neque huic casu obstat textus *in l. 21. sed addes §. 1. ff. loc.* ubi si quis dolia vitiosa locaverit, & vinum effluxerit, tenebitur in id, quod interest, nec ignorantia ejus erit excusata.

Quia respondeo, quòd in vasis, & doliis frequentius accidit, imminere specificum periculum extrinsecum aliarum rerum, & lex ad ea, quæ frequentius accidunt, adaptatur, sed quando quis vendit bonâ fide dolia ex antiquis, quæ habebat pro usu suo, cessat specificum periculum.

Quintus casus, & est similis præcedentibus, Faber materiarius, vendit mihi tigna, non tanquam destinata, & idonea ad domos fulciendas, sed tanquam nudam materiam, vel ad aliud, ego ea converto, tanquam idonea, ad fulciendas domos, domus corruit; certe faber, qui vendidit, non tenetur ad interesse. 82

In tertia inspectione, dè qua *supra sub num. 73.* concludo, posse agi ad interesse usque ad duplum, & sic est locus regulæ, sed, ut solidior appareat veritas hujus conclusionis, procedamus exemplis.

Exemplifica primò, igitur hanc conclusionem, quando tu, pretio à me accepto, vendidisti mihi tigna, & promisisti ea tradere tali die, in quo fuisti morosus, & non tradidisti, & ego ex tua mora, & non traditione passus sum damnum, vel aliquid amisi, & sic mea extrinsecus interfuit, certe meum interesse versatur in casu, habente certam quantitatem, seu naturam & ideo tu teneris ad illud, sed non potest excedere duplum pretii tignorum venditorum; nam cum causa proxima, seu inquam, immediata, ex qua orta est obligatio ad interesse, non haberet aliud specificum objectum quam dicta tigna eorumve traditionem, quæ habent certam, & limitatam naturam, sumus in terminis regulæ; de qua *sup. sub. numer. 99. vers. sit ergo.* & est locus taxationi dictæ *l. unicæ*, ut interesse non possit excedere duplum pretii tignorum, quamvis ob non traditionem ipsorum domus mea corruit, sicque mea longe pluris intersit ultra duplum æstimationis tignorum. 83

Secus

Secus tamen eft, fi dolo malo, hoc eft machinatione ftudiofa ad mihi nocendum in hac periftafi cefsaveris tradere, cum fcires domus meæ periculum imminere: quia illo cafu tenereris ad totum interefse, quamvis excedat duplum, cum tu habueris fpecificum objectum, ut domus mea rueret.

84 Exemplifica fecundò quando tu mihi bona fide vendidifti tigna, quæ mox evicta funt, ex qua evictione ego extrinfecus damnificatus fum: nam ifto cafu ex evictione nata eft mihi actio ad id, quod mea intereft, fed quia hoc interefse verfatur circa rem venditam, vel evictam, nec habet aliud fpecificum, & præcifum objectum, quam dicta tigna, quæ certam habent naturam, ideo hoc interefse non poteft ad fummum excedere duplum, licet minus taxari poffit, fi minus interfit, & moveor *ex l. quam citavi infra numer.* 86. *in fine.*

85 Et quod dico in tignis vitiofis in his duobus exemplis, dum dico de pecoribus morbofis, quia in utroque genere rerum æqualiter loquitur, *l. Julianus, ff. de act. empt.*

86 Exemplifica tertio in cafu, quo ego emerim à te fervum fcutis 50. qui fervus, à me emptus, meis impenfis factus agitator, feu pantominus, ideft, imitator omnium rerum, valet fcutis 500. & tu, qui vendidifti,es mediocrum facultatum: ita ut verifimiliter non cogitaveris in venditione de hoc majori pretio propter eruditionem, poftea hic fervus mihi evincitur: ego ago de evictione contra te ad id, quod mea intereft: certe ifto cafu non poffum agere nifi ad duplum pretii, quo fervum emi, & fic ad fcutos 100. *l.* 44. *Titius,* §. *ult. cum l. feqq. ff. de act. empt.*

87 Exemplifica quarto in cafu quo ego à te fcutis centum emifsem fervum, qui ab aliquo erat inftitutus hæres, & poftea mihi eft evictus, & fic perdo illam hæreditatem, ut in cafu *l.* 8. *venditor hominis, ff. de evict.* unde ego adverfus te actione ex empto de evictione ad id quod mea intereft; certe illo etiam cafu ego non poffum pro meo interefse confequi ultra duplum, & fic pofsum confequi folum fcutos 200. quamvis hæreditas, quam perdo, valeret fcutis 1000. nam aut confideramus, quod fervus tempore emptionis erat inftitutus hæres, & tunc tanto pluris fuit æftimatus, & appretiatus; & fic illa inftitutio fervi in hæreditate fuit facta de pretio ipfius fervi, ideft, de fimplo: ergo de illa hæreditate non poteft haberi alia ratio, nifi ut fervi pretium, in quo adeft hæredis inftitutio, dupletur: aut confideramus, quod ille fervus, poftquam adivit hæreditatem, eft effectus pretiofior, quia illa hæreditas quæfita adjecit majus emolumentum, quod non fuit de fimplo, ideft de pretio fervi: & tunc dico, illud augmentum non efse habendum in confideratione,cum qualitas rei venditæ confideretur tempore contractus: ficque quovis modo confideremus, venit folum duplum pretii, quo ego emi, & confequenter in ifto interefse non venit æftimatio totius hæreditatis fine ulla limitatione dupli, & in hoc videntur communiter Doct. errafse, dum arbitrati funt totius hæreditatis æftimationem integre venire: actio enim ex empto de evictione habet hæc duo capita: primum (& hoc eft perpetuum, & certum) pertinet ad pretium, & non ad rem fecundum (& hoc eft cafuale) pertinet ad id, quod intereft præter pretium. Quantum ad primum caput, quo fcilicet actio ex empto competit ad pretium, vel pro rata pretii, femper habetur relatio ad bonitatem, quæ erat tempore contractus tantum, & fecundum eam æftimatur: quantum ad fecundum caput, quo fcilicet agitur ad interefse recipit augmentum, & diminutionem: fiquidem quandóque intereft pluris, quandòque minoris, & quandòque nihil præter pretium, ideòque totum hoc interefse pendet à probationibus faciendis; fed ad fummum, ut dixi, non poteft excedere duplum: & quod dico de fervo, inftituto hærede, dico etiam de ancilla prægnante, cum & de utroque loquatur *d. l. venditor hominis, ff. de evict.*

Confirmatur hæc exemplificatio, quia fi in cafu præcedentis exemplificationis, ubi augmentum in fervo erat fcutum fumptu, & induftria emptoris, & tamen venditor tenetur folum ad duplum, cui ineft fimplum, ne venditor fubeat periculum ultra duplum, *l. Titius* §. *ult. cum l. feq. ff. de act. empt.* multo magis idem dicendum videtur de augmento & pretiofitate cafuali, quæ venit fine ullo incommodo, aut fumptu emptoris, ut fœcunditas, & partus ancillæ emptæ, & hæreditas fervo empto relicta.

Neque adverfus hunc cafum obftat, quod *text. in dict. l. venditor.* dicat, venditorem debere præftare quanti intereft,quia dico, quod ille text.cum non determinet quantitatem interefse, intelligit de jufta quantitate, quæ eft declarata per alia jura,ut non excedat duplum, ut in cafu præcedenti, ad quod fi *Cyn. in d. l. unica, numer.* 8. *in* 7. *oppofit. Bart. & alii in diverfis locis* advertifsent, non adeo fe in eo textu torfifsent.

Infero ex dictis in hac exemplificatione, fic efse intelligendos *Paul. de Caftr. in l.* 3. §. *nunc de officio, fub numer.* 4. *& Jaf. fub numer.* 8. *ff. de eo quod cert. loc.* dum loquendo de lucro intra rem, fcribunt quod fi fervus meus fuit inftitutus hæres, & quia tu fuifti in mora reftituendi eum mihi, ego non potui jubere, ut adiret hæreditatem, & fic eam perdidi; talis lucri habenda eft confideratio.

Exemplifica quinto in cafu, quo ego teneor tibi 88 folvere fcutos 100 & quia fum morofus, tu non potes reparare domum tuam, quæ minatur ruinam vel non potes folvere pœnam pecuniariam intra certum tempus, quo elapso, remanes ex difpofitione legis condamnatus ad grave exilium; tu proteftatis adverfus me de iftis damnis, & interefse, ruit domus, vel remanes condemnatus; tamen ego non teneor ultra duplum, & fic ultra fcutos 200. quamvis ruina domus,& damnum exilii excedant pretium fcutorum 500.

Ratio in iftis omnibus exemplis eft,quia mora,feu culpa non habuit tempore contractus aliud certum fpecificum objectum, quam rem ipfam feu quantitatem certam, ideòque interefse remanet taxatum infra duplum, & non ultra.

Secus, fi in cafu hujus quinti exempli mora habuifset pro fpecifico objecto lucrum cefsans, ut in cafu de quo *infra numer.* 101. & innui etiam *numer.* 93.

Extende primo eandem regulam, pofitam *fupra* 89 *fub numer.* 69. *verf. fit ergo*, & fic exemplificatam, feu illud primum refponfum *d. l. unicæ, C. de fent. quæ pro eo, &c.* quo difponitur ut interefse non pofsit excedere duplum: extende inquam, ut habeat locum non folum in interefse fingulare, ut priores omnes, *ufque ad Rebuff.* inclufive reftringere conati funt, fed etiam in interefse commune extrinfeco, ut omnes moderniores poft Rebuff. teftati funt: & ad hanc extenfionem contra eos, qui primum dictæ l. ref-

l. responsum restringunt ad interesse singulare moveor ex pluribus. Primò, quia restringunt non solum sine lege (cum in toto jure civili fiat mentio nominatim de eo, quod singulariter interest) sed etiam contra verba, mentem & totam seriem dictæ *l. unicæ*, quæ simpliciter, & absolute vetat id, quod interest, duplum excedere: quæ simplex vetatio, cum sit indefinita, æquipollet universali, & consequenter comprehendit, tam quod singulariter interest, quam quod ultra simplum quoquo modo interest. Secundo moveor ex dictione universali negativa, *minime*, qua illa lex usa est. Tertio, quia ex proœmio ejusdem legis, unde colligitur finalis intentio, *l. fi. ff. de hæred. instit.* illa lex non ad paucas, sed ad infinitas dubitationes rescindendas fuit prolata: ergo non patitur restrictionem ad paucum, & quod raro accidit, contra sui proœmium, & contra *l. 4. ex his*, *& l. 5. nam ad ea ff. de legib.* Quarto quia omnes fatentur, totum reliquum contextum loqui de toto eo, quod interest: ergo cur in illo solo versiculo tam varie? Quinto, quia Doct. ea ratione restrinxerunt ad interesse singulare, ut evitarent objectum multarum legum, quibus probatur, deberi totum interesse, etiam si excedat duplum; sed hæc contrarietas tollitur sine hac restrictione, quia illæ ll. optime conveniunt cum *d. l. unica*, ut patet ex his, quæ diximus *supr. numer. 73. & seqq. & infra numer. 94. & seqq.* omnes enim illæ ll. reducuntur ad unam consonantiam cum *d. l. unica*, adhibita distinctione, de qua *sup. sub numer. 69. vers. sit ergo*, *& infr. num. 94.*

Infero primo ex hac extensione, discedendum nobis esse à *gl. in l. unica*, *in verbo*, *dupli. Bart. sub n. 27. Bald. n. 23. vers. quæro quod interesse*, *& sub numer. 26. vers. quid si promitto tibi*, *& Cagn. numer. 58. & 62. ibi*, *prædicta opinio*, dum restringentes regulam, seu primum *d. l. unicæ* responsum, scribunt ea l. comprehendi solum interesse singulare: nam etsi hæc sit communis opinio, seu restrictio, ut testatur *Cagn. d. numer.* 58. & de communi: & veriori contra *Dec. sub n. 76. vers. superest*, tamen confutatur ex his, quæ adduxi *hic supra.*

90 Infero secundo, quod sicut vana est restrictio ad interesse singulare, ut dixi hic supra, ita etiam rejicienda est illa distinctio, quam se mirum in modum torquentes circa intellectum sæpe citatæ *l. 14. Julianus*, *ff. de act. empt.* faciunt inter interesse intrinsecum, & extrinsecum, seu intra rem, & extra rem, *Cyn. in d. l. unic. sub numer. 5. in 3. opposit.* dicens, quod illæ oppositiones inter quas oppositio de *dict. l. Julianus*, sunt multum corruptæ, & difficillimum est eas solvere, *& numer. 15.* ubi dubitans, quod interesse appelletur extrinsecum, & quod intrinsecum, inquit, eundem esse in profundum pelagi, *Bart. sub numer. 7. vers. oppono tertio*, *& Rebuff. in gl. in verba*, *dupli*, *numer. 21. vers. quoddam est interesse extrinsecum* dicens, hinc pendere leges, & Prophetas, & alii communiter, dum ut solvant objectum, quod ex *d. l. Julianus*, sumunt adversus hanc regulam, confugiunt ad hanc distinctionem de interesse extrinseco, & intrinseco, de communi, de convento, & de singulari; quæ sane distinctio, de interesse intrinseco, est inutilis, & falsa, & à gl. & Doct. sine lege conficta, in qua late & turbulenter Doct. gladiantur non solum super definitione horum membrorum, sed etiam super effectibus, & exemplis eorum, & idcirco est ipsa distinctio, seu divisio cum omnibus suis ambagibus, & intricationibus rejicienda.

Confirmatur primò hac illatio, dum dixi, hanc distinctionem esse vanam, & falsam: quia etsi in jure reperiatur verbum, *interesse*, substantivum, & verbum, *extrinsecus*, itque subjectum dispositioni multarum legum, loquentium de interesse, & ideo non abhorreat utrumque verbum conjungere, tamen hæc conjunctio fieri non potest in intrinseco, cum de eo nullibi reperiatur in jure: neque potest elici ex ejus antitheto, *extrinsecus*, quia interesse est quid diversum à re principali, & ideo semper est extra rem, eique non inest, sed eam sequitur, tanquam accessio: quare qui remittit damna, & interesse, non censetur remittere rem principalem, *Alex. cons. 168. requisitus*, *initio*, *numer. 1. & seqq. liber. 2.* quod non est in interesse intrinseco, quia est intra rem, ideòque uti pars ipsius rei, seu saltem tanquam naturalis sequela venit appellatione ipsius rei: unde hoc membrum est rejiciendum, & pro hac confirmatione faciunt declarationes, quas posui *supra n. 51. & 52.*

Confirmatur secundo, quia Doctores nixi sunt confingere istas verbales distinctiones, ut se liberarent à contrarietate, quam ipsi arbitrabantur extare inter *l. unicam, C. de sent. quæ pro eo*, *&c.* quæ non admittit interesse ultra duplum, & inter *l. 14. Julianus*, *ff. de act. empt. & l. 8. venditor hominis*, *ff. de evict.* quæ secundum eos admittunt interesse ultra duplum: sed ista contrarietas cessat, cum illæ leges concordent cum *d. l. unica, C. de sent. quæ pro eo, &c.* ergo cessare debent istæ confictæ distinctiones: & quod cesset, patet ex his, quæ remissive dixi *supra sub n. 89.* 91

Extende secundo, ut quamvis interesse, de quo *supra numer.* 88. posset converti in capitale, per ea quæ dixi *supra numer. 33. & sub numer. 46.* & ideo possit excedere duplum, si ex qualitate contractus, & qualitate creditoris illud interesse sit specificum objectum, ut dixi *inf. numer.* 101. tamen in eodem casu, si deficiat hoc objectum specificum, non potest excedere duplum. 92

Limita nunc eandem regulam, positivam *supra sub numer. 69. vers. sit ergo regula* (& hæc limitatio erit secundum membrum distinctionis, qua utitur Imper. *in l. unica, C. de sent. quæ pro eo, &c.* & in terminis hujus limitationis procedet secunda opinio, de qua *supr. n.* 64.) ut non procedat in casibus qui incerti esse videntur, quia in istis judices, qui causas dirimendas suscipiunt debent attendere, ut hoc quod re vera inducitur damnum, reddatur, ut in *d. l. unica, ibi in aliis autem casibus.* 93

Ratio hujus limitationis est evidens, quia tantum operatur propositum in proposito, quantum oppositum in opposito; sed quando casus habent certam quantitatem, vel naturam, tunc interesse remanet taxatum infra duplum, per ea quæ late *scripsi supr. sub numer. 69. vers. sit ergo regula, & seqq.* ergo in opposito, quando non habent, non remanet taxatum, militante tunc ratione, de qua *infra numer. 97. vers. ratio.* 94

Exemplifica primo hanc limitationem in casu, quo tu, recepto à me pretio, vendis tigna ad fulciendum, domum meam, cujus imminens periculum tibi est notum in contractu venditionis tignorum: tu postea, dolo & machinatione studiosa adhibita, ad mihi nocendum, & damnificandum, cessas tradere d. tigna, unde domus mea ruit, iste est casus interesse debiti, sed incertus tum ratione doli, tum quia dolus ille, sive causa, ex qua oritur hæc ob-

obligatio ad interesse, non respicit tigna, sed respicit, & pro objecto habet specificum istud detrimentum domus meæ, rerùmque mearum, & sic casus est incertus, cum ejus objectum non versetur in re, habente certam quantitatem, vel naturam limitatam sed circa aliarum rerum detrimenta, quarum nulla præexistit certa quantitas, vel natura, sed ex eventu, & diligenti inquisitione apparebit, & ideo interesse potest excedere duplum pretii tignorum, cum debeatur pretium æstimationis totius damni, nempe, ruinæ domus, *l.* 14. *Julianus*, *initio*, *ibi si verò sciens reticuit*, *& emptorem decepit*, *ff. de act. empt.*

Infero, confirmando hoc exemplum, quod si Titius sutori furaretur subulam, seu acum, qua utebatur ad suendum, & mercedem, lucrabatur, & aliam non haberet subulam, nec nummum ad aliam emendam, vel esset in angusto loco, ubi non venderentur, & propterea cessasset à lucro mercedis, Titius teneretur non solum ad duplum pretii subulæ, sed teneretur ad totam illam mercedem.

Nec posset Titius objicere, quod sutori, non laboranti, non debetur eadem merces, quæ debetur laboranti, cum merces debeatur propter laborem.

Quia respondetur, quod isto casu adhuc debetur eadem merces, nulla habita ratione non laboris, ut in operario, coacto desistere ab opere, secutus sum *supra* §. 1. *quæst.* 7. *part.* 2. *ampl.* 8. *sub. n.* 86. alias si habenda esset ratio laboris, utique subverteretur penitus illatio.

Subinfero, apertius explicando illationem, ut quam primum sutor potuerit emere, seu aliter jure habere aliam subulam, & is, ut sine labore mercedem lucretur, noluerit illam habere, cesset ex tunc furis obligatio ad ulteriorem mercedem; quia fur tenetur ad mercedem propter impedimentum, quod sutori præstat, nec eam possit lucrari, sed non dicitur impeditus, qui de facili potest removere impedimentum, per ea quæ in aliis terminis secutus sum *in meo tract. de appell. quæst.* 15. *numer.* 158. *& seqq.* junctis *numer.* 156. *&* 157. esset enim impedimentum affectatum, seu voluntarium, de quo habenda non esset ratio, per ea quæ in aliis terminis secutus sum *in meo tractat. de judic. caus. lib.* 2. *cap.* 9. *sub numer.* 941. *& seqq. & sub numer.* 973. *& seqq.* & quia vesci tenemur pane in sudore vultus nostri, ut retuli *supra* §. 1. *quæst.* 1. *sub n.* 172. si unam habemus viam ad laborem clausam, & aliam ad eum apertam, sequi debemus apertam.

95 Exemplifica secundo, quando tu bona quidem fide vendis, & tradis mihi dicta tigna, sed cum esses faber materiarius, harum rerum peritiam profitens, asseruisti esse idonea ad fulciendum, vel construendum domum meam, quibus ego propterea usus sum ad faciendum domum, quia isto casu, si domus propter tignorum vitium fuit, utique tu teneris mihi ad id, quod mea interest, propter tuam expressam affirmationem, & etiam propter tacitam, resultantem ex tua professione, etiam quod non affirmasses expresse, esse idonea, & propter scientiam, quia tu scienter vendebas ad finem fulturæ, & contignationis domus, & in imminenti periculo, & peristasi: causa ergo proxima, ex qua hoc casu obligaris ad interesse non respicit tigna ipsa tantum, sed imo directe, & specifice respicit præsens prævisum, & expresse, vel tacite susceptum periculum domus meæ, rerùmque mearum, sicque casus est incertus, utpote respiciens, & pro objecto specifico habens incertum futurum periculum aliarum rerum ab his, quæ in contractu venditionis deductæ sunt, quæ etiam si alioquin per se certæ essent, dicuntur incertæ, quia incertum est tempore contractus, an & quota pars domus peritura sit: & hujus obligationis objectum non ad certam partem, & qualitatem refertur, sed ad tantam, quantam periisse, & interesse eventus declarabis: & sic casus hujus obligationis ad interesse est incertus, habens tempore contractus objectum incertum futurum, & ita intelligere debemus *l.* 54. *Julianus*, *ff. de act. empt.* & consimiles, & ita intellectæ, tantum abest, ut discordent à *l. unica*, *C. de sent. quæ pro eo*, ut potius optime quadrent & menti, & verbis illius, imo & ipsi legali æquitati, & naturali justitiæ.

Exemplifica tertio, quando vascularius vel faber doliaris, vendidit, vel locavit vasa, vel dolia, destinata ad recipiendum, & servandum unguentum, vinum, vel alium liquorem, qui vitio vasis effluxit, quia tunc iste venditor ultra remissionem, vel restitutionem pretii, vel mercedis, tenetur etiam ad æstimationem ejus, quod inde perditum est, etiam si decuplo, vel trigecuplo excedat pretium, aut mercedem vasis, etiam si venditor, vel locator non fuerit in dolo, sed ignorans, & etiam si aliter expresse non affirmaverit vas integrum, *l.* 21. *sed addes*, §. 1. *ff. loc.* quam citavi etiam *supra numer.* 81. *in fine*, *versic. neque huic*, quia etsi contractus, vel res, principaliter debita, non sit incerta, cum certam habeant naturam, sunt tamen incerti isti casus interesse, qui accidunt. 96

Ratio formalis, & naturalis, amica sensui tam in isto tertio, quam in præcedenti secundo exemplo, est culpa artificis quæ non respicit ipsum solum corpus, principaliter in dispositionem deductum, sed respicit ab initio prævisum aliarum rerum periculum: artifex enim, seu alius professor, & negotiator, si non semper expresse, saltem semper tacite ipso facto affirmat, rem pertinentem ad suam artem, dum eam, vendendam tenet, esse integram & idoneam ad usum, ad quem est destinata: si ergo vitiosa illa res sit, & ipse est notabili culpa, & tanto notabiliori, & periculosiori, quanto magis publica, & in arte, & in professione sua. 97

Non obstat huic exemplo *text. in d. l. sed addes*, §. 1. ubi habetur, quod si quis locaverit saltum pascuum, in quo herba mala nascebatur, ideòque pecora vel demortua sint, vel facta deteriora, locator si scivit præstabit, quod interfuit: si vero ignoravit, pensionem non petet: & ab hoc textu non videtur discrepare *l.* 14. *Julianus ff. de act. empt.* ubi si quis pecus morbosum, aut tignum vitiosum ignorans vendiderit, præstabit solum quanti minoris emptor emisset, si scivisset.

Quia respondeo quod in vasis & doliis frequentius accidit, imminere specificum aliarum rerum periculum extrinsecum, ad quod artifex intelligitur se obligare, ut dixi etiam *supra numer.* 81. *in fi.* secus est in pecoribus, & tignis, quia is, qui ea vendit, non vendit ad certum specificum objectum, in quo veniat periculum extrinsecum, nisi ad aliud specificum objectum expressim vendidisset, ut dixi *infra n.* 99.

Infero ex his, quod omnes illi causidici advocati & judices, qui ob eorum imperitiam lites magis intricant, multàque ex illa intricatione causant damna, 98

incom-

incommoda, & impensas, sicque clientes, & litigantes lædunt, tenerentur ad ea omnia damna: sed in praxi propter opinionum varietatem, & conflictum, quibus excusari potest imperitia, non servatur, nisi tanta esset imperitia, ut posset æquiparari dolo, & consequenter ob temeritatem condemnari possent, quod adhuc non servatur, per ea quæ dixi *in meo tract. de appell. qu. 19. remed. 4. & seqq.* sed expediret Reip. ut non adeo laxæ darentur habenæ.

99 Exemplifica quarto in eo, qui vendit tignum vitiosum, seu pecus morbosum, tanquam idoneum ad certum usum, quia si non sit idoneum, & inde sequatur damnum, venditor tenetur ad id, quod emptoris interest, etiam si excederet duplum.

Neque obstat text. *in l. 14. Julianus ff. de act. empt.* ubi quod vendens, ignorans tignum vitiosum, seu pecus morbosum, tenetur solum actione empti, quanto minoris emptor emisset si scivisset.

Quia respondeo, quod illud debet intelligi, quando vendit indifferenter non magis ad unum usum, quam ad alium, secus ut in casu hujus exemplificationis, quando vendit ex speciali professione artis, vel negotiationis, implicantis assertionem idoneitatis certi usus.

100 Exemplifica quinto in census debitore, qui annuos census non solvit, (si istos annuos census interesse extrinsecum possemus vocare) quia isti annui census possunt procul dubio excedere duplum pretii census, dummodo aliqua præscriptio non obstet.

101 Exemplifica sexto, (& attingo casum nostrum) in moroso debitore cambiorum, qui contraxit debitum cambiorum cum mercatore, seu solito negotiari in cambiis, & recambiis, & maxime in loco, ubi est paratus semper forus ad cambiendum, ut in civitate Genuæ, & sic concurrunt requisita, de quibus late egi *supra §. 1. quæst. 7. par. 2. ampl. 8. num. 99. & & seq.* quia tunc istud interesse cambiorum, & recambiorum potest excedere duplum totius pecuniæ datæ cambio, ut in casu de quo *supra sub n. 33. versic. extende nunc* & ratio est, quia ab initio contractus ex qualitate tum contractus, tum creditoris casus habet specificum objectum lucri cessantis, & damni emergentis, quæ sunt incerta, & pendent à futuro eventu, quare iste casus non habet specificum objectum ipsam pecuniam datam cambio, sed habet pro specifico objecto lucrum cessans, & damnum emergens, de quibus contrahentes senserunt in contractu, & ideo interesse potest excedere duplum, juxta ea, quæ in aliis terminis scripsi *supra sub num. 94. & 95. in 1. & 2. exemplo*, & ita passim sine difficultate servant mercatores. Et quod interesse lucri cessantis possit duplum veræ sortis excedere, & hoc sit illud interesse, quod provenit ex re, & plus ex industria hominis, ut mercatoris, & alterius soliti negotiari, scribit *Bero. consil. 193. ex facti serie, num. 21. ibi, quod interesse, lib. 1.* & quod hoc interesse dicatur extrinsecum, & duplum excedere possit, eatenus, quatenus possit dici interesse, & hoc quando sumus inter solitos mercari, & negotiari, scribit *ibidem, n. 31. ibi, ex quibus.*

102 Declara primo istud exemplum, ut procedat, docto de interesse, & de ejus quantitate, quia pro ea quantitate debetur, pro qua fuerit probatum, & non ultra, alias non liquidata quantitate, cessat obligatio, & multo magis cessat, non probato interesse.

Declara secundo, ut proceat cum temperamen-
103 to, de quo *§. præcedenti gl. 1. n. 88.*

Declara tertio extendendo, ut præcipue proce- 104
dat in interesse quanti plurimi, quod Doct. communiter vocant intrinsecum, (quamvis non recte, per ea quæ dixi *supra numer. 91.*) quia illud potest excedere duplum, *Cagn. in l. uni 5. C. de sent. quæ pro eo, &c.* quare si post moram crevit æstimatio rei debitæ, & postea decrevit, habenda est consideratio hujus lucri contra morosum, quod lucrum dicitur ipsius rei, *Paul. de Castr. in l. 3. §. nunc de officio, in fi. num. 6. & Jas. sub num. 8. ff. de eo quod cert. loc.* & ideo si tu fueris morosus in reddendo vino tibi mutuato, quod postea valuit decem aureis, & tempore sententiæ valeat solum quatuor, judex debet te condemnare ad restituendum totum vinum mutuatum, & ulterius ad sex aureos, *ut ex Rebuff.* secutus sum *sup. n. 28.*

Declara quarto, ut non procedat in interesse 105
convento, quia illud recipit quantitatem à conventione, unde si in conventione est taxatum infra duplum, non potest excedere duplum quamvis vere esset majus duplo, secus si sit taxatum ultra duplum.

Pro subdeclaratione hujus declarationis vide quæ late scripsi *supra §. 1. quæst. 7. part. 2. ampl. 8. num. 25. & seqq.*

---

§. 7. Glos. 3.

Vel de quibus cambiis, & recambiis constet per partitam, scripturam in cartulariis S. Georgii, vel in cartulario cambiorum, aut per apodissam privatam, vel per instrumentum publicum, &c.

SUMMARIA.

Cartularium quid sit, numer. 1. Quot sint cartularia, numer. 3. & seqq. Quod sit cartularium cambiorum, numer. 30. Quare dicantur cartularia S. Georgii, numer. 7. Qui dicantur cartularii, sub n. 1. versic. infero.

Cartularii scriptura qualis sit n. 6. & 31.

Cambii contractus in cartulario, n. 2.

Agere potest campsor pro cambio, etiam litteris cambii non confectis, num. 8. Declaratur, num. 9. & seqq.

Campsarius si promisit facere litteras cambii, & non fecit, debet conveniri ad faciendas litteras, priusquam possit conveniri ad solvendum cambium, n. 9. Quid si campsoris negligentia, vel campsarii mora non fuerint factæ, n. 10.

Executio si fuerit petita ex uno instrumento, non potest obtineri ex alio, in quo petitio non est fundata in illa instantia, & præsertim si à statuto sit traditus diversus ordo petendi executionem inter hæc duo instrumenta, num. 12. Extenditur primo, ut hoc procedat etiamsi aliud statutum disponeret, quod in causis civilibus possit procedi, sine ordine, &c. n. 13. & seq. Extenditur secundo ut procedat, etiam si à statuto non sit traditus diversus ordo, sed solum sint instrumenta de diversis rebus, seu negotiis, n. 15. Restringitur, ut non procedat, quando instrumẽta non sunt separata, sed sunt correspectiva, ita ut unum stet ad corroborationem alterius, quia tunc non diceretur petita executio unius magis, quam alterius, numer. 16. Et quando dicantur ita correspectiva, num. 28.

Procurator cum facultate ut possit accipere cambio tam suo nomine solo, quam una cum aliis, potest accipere cambio nomine sociali, & obligare socios in solidum, n. 17.

Ver-

Verba, una cum aliis, *important ſocietatem, n.*17.
Dictio, quam, *poſita poſt dictionem*, tam, *includit caſum magis dubium*, *n.*18.
*Verba inſtrumenti non debent ſtare ſuperflue, n.*19. *& ſeqq.*
Correctio legum eſt evitanda, *ſub n.*14. *Eſt tamen ea potius*, *quam ſuperfluitas toleranda*, *nu.*21.
Superfluitas eſt toleranda, *quando verba nihil poſſunt operari*, *n.*22.
Exceptio, *proveniens ex uno capite ſtatutorum, non intelligitur ſublata ab alio ſtatutorum capite*, *quo auferatur omnis exceptio*, *ſub n.*14.
Mandatum procuratorium, *factum filio à patre*, *quando includat facultatem*, *ut poſſit comparere in judicio pro ſe ipſo*, *n.*20.
Mandatum cum libera dicitur, *quando eſt data facultas*, *ut procutator poſſit facere quicquid poſſet facere dominus*, *qui procuratorem conſtituit, ſeu eſt ei data facultas ad votum, &c. n.*23.
Mandatum cum libera operatur idem, *quod mandatum ſpeciale*, *ſub n.*23.
Procurator cum libera poteſt fidejubere ex juſta cauſa, *n.*24. *Et qua dicatur juſta cauſa*, *ibid. & ſub n.*27.
Donatio remuneratoria non dicitur donatio; *ſed permutatio*, *ideoque prohibita donatione*, *non dicitur prohibita donatio remuneratoria*, *n.*25.
Donans ei, *cui eſt obligatus antidotaliter*, *non dicitur donare, ſed ſolvere debitum naturæ ſub n.*25.
Donans magiſtro, *non dicitur proprie donare*, *ſub num.* 25.
*Inſinuatio non eſt neceſſaria in donatione remuneratoria nu.*26.
Alienatio rei eccleſiaſticæ ſi ſit prohibita, non dicitur prohibita, *ſi fiat propter remunerationem*, *n.*27.
Referens dicitur eſſe in relato cum omnibus ſuis qualitatibus, *ſub n.*28.
Correſpectivitas cauſat individuitatem, *&c. n.*29.
*Factum incontinenti dicitur ineſſe ſub n.*29.
Declarans non dicitur facere de novo, *ſub n.* 29.
Exceptio non numeratæ pecuniæ an habeat locum contra extractum cartulariorum ſancti Georgii, *nu.*33. *&* 34.

1 QUæro primò, quid ſit cartularium?
Reſpondeo, cartularium, de quo loquitur hoc ſtatutum Genuæ, eſt liber, in quo Bancum ſancti Georgii ſcribit data, & accepta inter creditores, & debitores, qui inter ſe contrahunt in illo Banco; & hic liber publica, & authetica pollet fide, tum quia cuſtoditur in publica æde, tum quia ſcribitur manu publici notarii, ut dixi etiam *ſup.*§.1.*q.*5.*n.*17. & creditores, in eo libro deſcripti, dicuntur creditores, cartularii, & à Bancho aliud prætendere non poſſunt, quam ſolutionem capitalis, in eo poſiti, & de ſimili cartulario imo forſan de hoc ipſo loquitur *Paul. de Caſtr. conſ.*285. *viſis & ponderatis*, *ſub n.*1. *verſ.* 1. *quia cartularium lib.*1. dicens, quòd illud cartularium erat ſcriptum manu publici notarii.

Infero ex his, hoc cartularii nomen nihil commune habere cum nomine cartulariorum, quia cartularii dicebantur illi, qui tractabant quaternos, ſeu libros, in quib. continebantur largitionales, & proprie vocabantur tabularii ſuſceptorum, *ut in l.*3. *præcepit. & ibi Luc. de Penn. initio*, *& n.*3. *C. de canon. largit. lib.* 10. Alii ſunt cartularii ſacri cubiculi, quorum officium erat majus, namque dicebantur magnificentiſſimi *Luc. de Penn. d.n.*3. cartularios etiam habent defenſores civitatum, & notarii etiam vocantur cartularii, *Luc. de Penn. ſub eod. n.*3.

Quæro ſecundo, quomodo ex partita, ſcripta in cartulario S. Georgii, poſſit conſtare de cambio. 2

Reſpondeo, quando partes contrahunt combium, ſeu recambium in aliquo ex cartulariis S. Georgii, cujus contractus exemplaria poſui *ſup.* §.1.*q.*5 *ſub n.*17.

Quæro tertio, quot cartularia ſint in Bancho S. Georgii. 3

Reſpondeo, præmittendo, quòd omnia, quæ conſiſtent in facto hujus reſponſionis, referam de auditu, & non de viſu, ideoque de eorum veritate non aliter atteſtor hoc præmiſſo dico, quòd cartularia ſunt quatuor. Primum dicitur cartularium primum de numerato. Secundum dicitur, cartularium ſecundum de numerato. Tertium dicitur, cartularium monetæ aureæ. Quartum dicitur, cartularium ſcutorum cambiorum, quod fuit inſtitutum de anno 1606. die 19. Decem. duraturum per annos tres, & poſtea de anno 1609. die 29. Decem. fuit prorogatum ad beneplacitum, cum lege, quòd ſcribatur una cum manuali à duob. notariis de collegio, in quo manuale, & cartulario annotetur q. ævis quantitas ſcutorum, & mediorum ſcutorum argenteorum monetæ Genuenſis, & ſcutorum aureorum quinque ſtamparum cum declaratione, quòd hoc cartularium ſit æque privilegiatum, ſicut ſunt alia cartularia: cauſa, quare hoc cartularium ſit inſtitutum, eſt illa, quam ſcripſi ſupr. §.5.gl. 3. num.1.

In primo, & ſecundo cartulario de numerato, ut audivi, creditum & debitum non creatur, niſi *de contanti*, & in moneta cavallottorum, & non in alia inferioris valoris, & proinde creditori in uno ex his cartulariis debetur moneta cavallottorum, etiam ſi pro ipſo creditore fuiſſent illic depoſiti ſcuti aurei, ſeu argentei; & licet iſta moneta cavallottorum, illic debita, deſcribatur per libras, puta, quia creetur creditor de libr.200. tamen eſſet creditor de cavallotis 1000. quia cavallotti calculantur in libris, ad effectum, ut diminutio valoris cavallottorum non cedat danno creditoris, quaſi promiſſa intelligatur ſolutio in cavallotis ad æſtimationem, quæ valent tempore creati crediti, juxta ea, quæ ſcripſi ſol. §.2. *gl.*5. *ſub n.* 184. *ver. his præmiſſis & n.*187. & eſt advertendum, quòd etſi iſta ſint duo cartularia ſeparata; tamen eſt unicum in effectu, quia ſunt omnimodæ ejuſdem qualitatis, ſed ſunt duo pro majori commoditate, & propter negotiorum multitudinem.

In cartulario monetæ aureæ creatur etiam partita, *de contanti*, & in ſcutis aureis ad rationem ſolidorum 68. pro quolibet ſcuto, & illi ſcuti aurei intelliguntur illi, de quinque ſtampis, de quibus ſcripſi *ſup.* §.2.*gl.*3.*n.*75. quare creditori in iſto cartulario debentur ſcuti aurei in auro quinque ſtamparum, & non cogitur accipere ſolutionem in alia moneta. 4

In cartulario de numerato ſcutorum cambiorū creantur etiam partitæ *de contanti* in ſcutis argenteis, unde creditori in hoc cartulario ſolutio fidei debet in ſcutis argenteis, & non in alia moneta. 5

De cartulario gabellæ cambiorum, dixi ſul. *n.* 30. quia hoc cartularium non eſt de cartulariis S.Georgii, de quibus agimus *in hac q.*3.

Quæro quarto, quæ ſit formula iſtorum cartulariorum? 6

Reſpondeo, eſſe brevem ad modum libri rationē, & ideo ſine teſtibus vide *ſup.*§.1.*q.*5. *ſub n.*17.

Quæro quinto, quare iſta cartularia dicantur S. Georgii? 7

Reſpondeo, quia iſti libri, quos vocant cartularia, conficiuntur, & cuſtodiuntur Genuæ in domo S.Georgii, quæ eſt prope plateam Banchorum, ad littus maris, in ponte mercaturæ, & in hac domo ſunt quatuor centum vigintimille loca comperarum S.Georgii, quæ ad rationē ſcutorum 25. pro quolibet loco conſtituunt decies decem centena millia aureorum nummum, & quinque centum mille ſcutos, ſi credimus *Alex. Raud. in opuſculo ſuper banc. S.Ambroſ. n.* 18. & unus locus reddit tres, vel tres cum dimidio pro quolibet centenario in fine cujuſlibet anni, & ſors nunquam repeti poteſt, *Alex. Raud. ubi ſupra n.*17. & de iſtis locis comperarum locutus ſum etiam *ſuper* §.1.*q.*1.*num.*452. & *ſeqq.* & hæc ſufficiant circa has quinque qq. quia pleraque ex dictis in eis conſiſtunt in facto, de cujus veritate remitto me ad eos, qui magis quam ego ſunt informati.

8 Quæro ſexto, an campſor creditor cambii, de quo conſtet ſolum in aliquo ex cartulariis, litteris cambii non confectis, poſſit agere vigore extractus cartularii contra campſorium debitorem?

Reſpondeo, quòd poteſt, quia extra cartulariorum S. Georgii habent executionem paratam, tanquam inſtrumenta publica, ut diſponitur in ſtatutis, realis *initio hujus gl.* juncto eo, quod ſequitur, & à nobis eſt relatum *in gloſſ. ſeqq.* & hoc non habet difficultatem, quia cambium poteſt contrahi per inſtrumentum & extractum ſine litteris, ut ſcripſi *ſupra* §.1. *quæſt.* 5. *ſub n.*10. *& ſeqq. & n.*17.

9 Declara primò hanc reſponſionem, ut ſi quis in cartulario, ſeu alio inſtrumento acceperit cambio, pro quo promiſerit, ſeque obligaverit conficere litteras cambii teneatur tunc non ad ſolutionem pecuniarum, actarum cambio, ſed ſolum ad faciendum litteras cambii, & ita intelligemus *ſtat. in d.c* 4. *initio lib.*2. quia contractus cambii non dicitur perfectus, non confectis litteris, quas campſarius promiſit facere, & ideo campſor debebit prius agere ad perfectionem contractus, priuſquam poſſit agere ad effectum contractus.

10 Subdeclara hanc declarationem ut ſi litteræ cambii factæ non fuerint intra congruum tempus nundinarum, inſpici oporteat, ob cujus negligentiam factæ non fuerint, nam ſi ob campſoris negligentiam, qui eas non petierit, iſto caſu campſor poſſet agere ſolum ad repetendam ſortem datam, & non ad ſortem cum lucro cambii puta ſi dederit ſcutos 1000. pro ſcut. 1025. marcharum, poterit repetere ſolum ſcutos 1000. quia cambium non habuit effectum: & è converſo, campſarius tenetur reſtituere illos ſcut. 1000. etiam ſi daremus caſum, quòd campſores in illo foro perdidiſſent de capitale, juxta ea, quæ ſcripſi *ſ.*..§.1.*q.*7. *par.* 1. *ſub nu.*94. *&* 95. quia reſolutio cambii non debet claudicare: minus etiam poſſet campſor cogere campſarium ad perficiendum cambium pro nundinis futuris.

11 † ſed ſi factæ non fuerint ob moram campſorii, iſto caſu campſor poſſet agere ad ſortem, & lucrum cambii pro intereſſe lucri ceſſantis, ſicque ad ſcutos 1025.

12 Declara ſecundo, ut ſi campſor haberet tam vigore inſtrumenti, ſeu extracti S.Georgii, nam vigore litterarum cambii obligatum campſarium pro litteris cambii, & ex ſtatuti diſpoſitione alius eſſet datus ordo agendi pro extractu, & alius agendi pro litteris, & campſor egiſſet pro litteris, & agendo, omiſiſſet aliquid, quod fuiſſet de ordine, & non fuiſſet de ordine, ideoque potuiſſet omitti, ſi egiſſet pro extractu, debeat ſuccumbere in illo judicio, per ea, quæ ſcribit *Bal. in l. antepenul. Bebius Marcellus verſi. nota argum. ff. de pact. dot.* dicens, quòd ſi habens inſtrumenta, petat executionem unius, non poteſt obtinere ex alio, in quo non ſe fundavit, ſed opus eſt alia nova inſtantia & per ea, quæ copioſe ſcripſi *in meo tract. de appell. q.*17. *limit.* 9.*n.*44. *& ſeqq.* & ita ſervaretur.

Extende primò hanc declarationem, ut procedat etiam, ſtante alio ſtatuto, quòd in cauſis procedatur ſummarie, ſimpliciter, de plano, ſub vinculo juramenti, habito ſemper intuitu ad Deum, & ad veritatem negotii, &c. prout mandant ſtatuta *Genuæ lib.*2. *c. de caus. ordin.* & moveor ex duobus. Primò, quia ejuſmodi verba non faciunt cauſam ſummariam, ſed mandant procedi brevioribus dilationibus, remanentibus, ſubſtantialibus judicii ordinarii, ut dixi *in meo tract. de judic. cauſ. &c. lib.*1. *c.*53. *ſub n.*14. & ideo idem ſtatutum habet rubricam de cauſis ordinariis. † Secundo, quia etiam ſi ſtatutum mandaret, procedi ſine ordine judicii, ſeu, ſola facti veritate inſpecta, tamen non excluderet ordinem, quem antea, vel poſtea dediſſent in aliqua ſpecie cauſarum; & ratio eſt, tum quia eſt evitanda correctio ſtatutorum, ut dixi *d. lib.*1. *c.*66. *nu.* 10. & ideo licet ſtatutum tollat omnem exceptionem, tamen poterit opponi exceptio, proveniens ex alio capite ſtatutorum, quia non eſt veriſimile, quòd ſe ipſum voluerit corrigere per illa verba generalia, *Bar. in l.* 1. §. *& parvi. ſub nu.* 5. *ff. quod vi aut clam.* tum quia lex ſimplex, & generalis nunquam refertur ad caſum, in quo eſt proviſum nominatim, & in ſpecie, & lex nova, corrigens veterem, non intelligitur eam corrigere in caſu, in quo illa lex vetus ſpecialiter providit, niſi eam in eo ſpecialiter corrigat, quia de eo quod eſt notatu dignum, debet fieri mentio ſpecialis, ut hæc omnia ſecutus ſum, *in d. meo trac. de jud. caus. lib.*2.*c.* 9. *n.*1734. *& ſeqq.* tum demum quia generi per ſpeciem derogatur, ſive ſpecies ſequatur, ſive procedat, ſive ſimus in legibus, ſive in ſtatutis, ut ſecutus ſum *in meo tract. de appell. qu.*17. *limit.* 6. *memb.* 4. *ſub n.*24. 25. *& ſeqq.* 13 14

Extende ſecundo, ut procedat, etiam ſi ſtatutum non diſponat, aliter procedendum eſſe ſuper uno, quam ſuper alio, quia nihilominus ſi quis egerit ad executionem unius inſtrumenti, non poteſt eam obtinere ex alio, ut puta, qui in uno inſtrumento contineatur obligatio ſimplex, & in alio obligatio cum dilatione temporis ad ſolvendum vel in uno inſtrumento contineatur obligatio plurium ſimpliciter, & in alio obligatio in ſolidum, quia etiam iſto caſu agens ex uno inſtrumento, non poteſt obtinere ex alio, ex quo non egit, quia via, quam elegit, ſibi pateat, ut in aliis terminis ſcripſi *in meo tract. de appell. q.*17. *limit.*9. *ſub n.* 45. *verſi. ratio.* 15

Reſtringe, ſeu potius declara hanc extenſionē, ut procedit, quando ſcripturæ, ſeu obligationes ſunt inter ſe ita ſeparatæ, ut una non ſtet declarative, & relative ad aliā, ſecus quando una ſcriptura ſtat auxiliative, correſpective, & relative ad aliam, & ſimul producerentur, quia iſto caſu licet peteretur executio unius ex illis ſcripturis productis tamen, ut arbitror, poterit obtineri etiam ex alia: & alias habui in facto caſum, in quo campſarius pro ſe, & ſociis in vim mādati, quod ab eis habebat 16

acci-

accipiendi pecunias cambio, tam solus, quam una cum aliis, acceptat cambio nomine sociali, & in solidum scutos quinque mille in cartulario S. Georgii, sed postea subscripserat litteras cambii non sociali nomine, sed simpliciter, & cum campsor, qui ei dederat cambio, ageret contra omnes socios, & produxisset extractum cartularii, mandatum procuræ, datum campsario à sociis, & litteras subscriptas, & protestatas, & peteret earum executionem contra omnes, unus ex eis excipiebat duo primum, litteras cambii non fuisse subscriptas nomine sociali, neque in eis factam esse mentionem quod pecuniæ fuerint datæ cambio in soldum: secundum, fuisse petitam executionem litterarum, & non extracti & ulterius mandati vires non se extendisse ad accipiendum in solidum; super quo facto, re discussa, ego parvam in hoc sentiens difficultatem, existimavi, campsarium esse in primis condemnandum in solidum, prout fuerat petitum, & non pro virili, & esse condemnandum ex scripturis, quæ fuerant productæ: & duobus movebar fundamentis.

Primò, quia quoad condemnationem in solidum, campsarius, dum in cartulario S. Georgii accepit illos scutos 5000. ad cambium nomine sociali, & in solidum, obligavit socios in solidum, & eos potuit sic obligare, quia habebat mandatum, quod ex multis clausulis erat sufficiens

17 † Prima namque clausula erat, quia socii dederant ei facultatem, ut posset accipere cambio: tam sub suo nomine solo quam una cum aliis) quæ verba important, ut posset accipere cambio sub nomine suo solo, & etiam nomine communi una cum aliis: sed posse aliquid fieri nomine communi, importat societatem, etiam quod de societate nihil sit dictum, unde si in litteris dicatur, quod aliquid fiat nomine communi, dicitur societas, Tiber. Decian. *cons.97. quæritur*, *sub nu.34. & 39. versus finem*, *lib. 2.*

28 † & considerabam naturam dictionis, *quam*, positæ post dictionem, *tam*, quæ est, ut includat casum magis dubium, sicut ostendit *Ruin. Cors. tract. de indag. jur. lib.2. cap 11.n.3. tom.1. fol.284.* & bene ad hoc facit, quod de dictione, *etiam*, scribit *Alex. cons.116. animadversis*, *n.14. lib.2. Dec. cons.466. nu.17.* & communiter in diversis locis: ergo in mandato est inclusus hic alius casus, ut posset accipere, cambio etiam nomine sociali, quia erat casus magis dubius,

29 † considerabam ulterius, quod si diceremus aliter, illa verba (*quam una cum aliis*) essent apposita sine virtute aliquid operandi, quod non est dicendum, etiam si materia esset stricta, odiosa, pœnali, & quævis dispositio, *Franc. Bec. cons. 21. dubitatum*, *sub num.25.* semper enim interpretatio ita sumi debet, ut dispositio non reddatur elusoria, idem *Bec. cons.41. visis*, *n.20.* & is sumi non debet intellectus, per quem incidamus in

30 superfluitatem, † quando alius dari potest, *Surd. dec.276. his qui num.4.* & ideo *Rot. Genuen. dec. 195. agente*, *sub num.12.* orto dubio, de quo *sub num.9. & seqq.* tenuit, quod mandatum procuratorium, factum filio à patre, cum haberet verba generalia, & nihil operaretur quoad facultatem comparendi pro patre, & pro aliis, debebat intelligi in casu, in quo operabatur & verba non erant superflua, & sic in casu, ut posset comparere pro seipso, quia in isto sensu verba ope-

21 rabantur: † hocque fundamentum in tantum est verum, ut sit potius toleranda correctio juris, quam superfluitas verborum, *Rot. divers. dec.121. licit n.25. part.1.* & liceat ad tollendam superfluitatem elicere intellectum à contrario sensu, correctorium juris communis, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. &c. lib. 1. cap. 97. sub 121. vers. quicquid.* † Sed in obligatione sociali potest 22

agi in solidum, *Rot. Genuen. dec. 162. in causa fratrum*, *num.1.* Nec dicatur, quod in contractibus ponuntur multa verba ad majorem expressionem, & tamen non dicuntur superflua, vel saltem talis superfluitas est tolerabilis, ut si in instrumento venditionis dicatur, vendidit, cessit, & titulo venditionis dedit, & similia. Quia respondeo, superfluitatem tolerari, quando verba non possunt aliquid operari, secus quando possunt operari, quia tunc debent operari. † Secunda 23

clausula erat, quia socii dederant ei facultatem faciendi quicquid potuissent facere ipsi constituentes; quod dicitur mandatum cum libera administratione, ut de opinione communi testatur, & sequitur *Jas. in l. 1. sub num. 22. ff. de offic. proc. Cæsar.* imo dederant ei facultatem ad votum, idest, pro suo libito, & voluntate, & sic habuit mandatum, ut posset facere ea omnia, quæ requirunt mandatum speciale, tanquam is, qui habet mandatum cum libera, *Ruin. cons.27. visis his*, *sub num.1. & 2. lib.1.* & quibus verbis intelligatur datum mandatum cum libera, scribit *Paul. de Castr. in l.10. si procurator. n.4. C. de procur.* † sed procurator cum libera potest fide- 24

jubere ex justa causa, quia licet procurator cum libera administratione, & cum quavis ampliori facultate excogitabili non sit unquam procurator ad dilapidandum, & fidejubendo, dicatur dilapidare, tamen fidejubendo ex justa causa, non dicitur dilapidare, *Paul. de Castr. in l. in personam*, §. *quis pecuniam*, *sub num. 1. & Jas. sub n.2. ff. de pact. Franch. in cap. qui ad agendum*, §. *procurator*, *sub n.4. cas.27. de procur. in 6.* & dicitur fidejubere ex justa causa quando fidejubet pro alio, & pro tanta quantitate, pro quanta ille alius fidejubet pro ipso fidejussore in servitium sui principalis; quare prohibitio, ne possit procurator fidejubere: non se extendit ad fidejussionem reciprocam in casu, quo procurator sit constitutus cum libera administratione ad faciendum aliquem contractum, & non inveniat, quia velit secum illum contractum inire sine fidejussione, † sicut enim prohibitio donationis non 25

se extendit ad donationem remuneratoriam, quia si præcedit obligatio naturalis, donatio non est donatio, sed est permutatio, *Ant. Corset. in cap. grandi*, *num.11. de suppl. negl. prælat. in 6. Repeton. tom.5. fol. 91.* quia qui est obligatus ad antidota, non donat, sed solvit debitum naturæ: unde si quis donet magistro suo, non dicitur proprie donare, *Corset. post d. cap. grandi*, *n.12. & seqq.* donans enim, si consequitur tantundem commodum, non dicitur donare, *Jas. in l. 29. contra juris*, §. *si filius*, *sub n.8. not.2. ff. de pact.* sed dicitur potius quædam compensatio servitiorum, *Corset. d.n.11.* † hinc est, quod in ejusmodi 26

donatione non requiritur insinuatio, *Corset. ubi supra n.26. Bald. perus. tract. de statut. in verbo*, *dolus*, *n.4. tom.2. fol.108. Tiraq. in l. si unquam*, *in verbo*, *donatione largitus*, *n.143.189.* & latius *n.127. C. de revocan. donat.* quoniam hæc mutua donatio, quarum una est causa alterius, non est donatio, *Ant. de Canar. tract. de insinuat. q. 19. sub n.24. tom.6. part.2. fol.278.* † & res Ec- 27

clesiæ, prohibita alienari, potest alienari propter remunerationem, *Corset. sub d.n.12.* ita etiam prohibitio fidejussionis non se extendit ad fidejussionem remuneratoriam.

28 Secundo, quoad concedendam executionem petitam, movebar; quia litteræ cambii, & extractus cartularii non continebant diversas obligationes, sed una scriptura corroborabat, & famulabatur alteri, siquidem procurator heri fecit litteras cambii simpliciter cum istis verbis, *per altre tanti havuti da lui nel cartulario di S. Georgio*, & quatuor dies post vere eos habuit in dicto cartulario, & quando habuit, accepit eos nomine sociali, obligavitque omnes in solidum, unde præfatæ litteræ cambii, antea factæ, sine ullo dubio recipiunt declarationem ab ipso carcartulario, quia stant relative, & correspective ad illud, & quicquid est in relato, est referente, *Rot. Genuen. dec.* 193. *Jo. Bapt. nu.*4. *& dec.*210. *Christophorus*, & cum omnibus suis qualitatibus, *Dec. cons.* 539. *inclyta. nu.* 9. & late *Tiraq. tract. de legib. connub. in verbo, expres. gl.*7. *nu.*183. *cum seqq. fol.*335. & dicitur esse in referente vere, & proprie, *Gabr. cons.*99. *quoad primam*, *n.*34. *lib.*2. & loquendo de obligatione

29 *Bald. in l. si prior. ff. sol. matr. fol.*11. † & correspectivitas causat individuitatem, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib.*2. *c.*11. *n.*1120. & in moralibus, quando unum est propter aliud, ibi est tantum unum, *Lud. Lopez. tract. de contract. lib.*2. *c.*5. *vers. secunda conditio.* & sicut jura juribus sunt concordanda, ita etiam scriptura & cætera omnia quoad fieri potest, sunt ad concordiam reducenda, ut secutus sum *d. lib.*2. *c.*9. *sub n.*1815. *in futura impressione*: & quæ in continenti fiunt, inesse dicuntur, *l.*40. *lecta. & ibi Doct. ff. si cert. pet.* & qui declarat, non dicitur de novo facere, *l.*7. *adeo*, §. *videtur*, *ff. de acquir. rer. dom. qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam, quæ est, detegit, & l.* 21. *hæredes palam*, §. 1. *ff. de testam, & qui test. &c. nihil enim tunc dat, sed datum significat*, *Franc. Curt. in auth. hoc sacramentum*, *n.*5. *C. de jurejur. prop. calum. inter tract. divers. tom.*3. *part.* 2. *fol.*131. *Hier. Alban. de potest. pap. part.*2. *n.* 250. *tom.* 13. *part.*1. *fol.*81. & dixi *in meo tract. de jud. caus. lib.*2. *c.*9. *sub n.*282. *vers. sed ejusmodi in futura impress.* & sic litteræ informantur ab ipso extractu.

30 Quæro septimo, quid sit cartularium cambiorum, & nunquid sit unum ex illis quotuor, de quibus scripsi *supra n.*3.

Respondeo, hoc esse cartularium gabellæ cambiorum, in quo solent contrahi cambia, ad obviandum in primis, ne cambientes possint Remp. hac gabella fraudare, & secundario ad cautelam campsoris, ut de cambio constet ex publico documēto, & executionem in suo casu habeat paratam; & differt ab illis quatuor cartulariis, de quibus *supra d. n.*3. tum quia hoc cartulariū non custoditur ex suo instituto, & natura, in domo S. Georgii, nisi transacto quinquennio, quo tempore solent vendi gabellæ, & tunc priores libri quinquennii lapsi ponuntur in ædibus S. Georgii, tum quia, si verum est quod mihi dictum fuit, in isto cartulario de sui natura, & instituto, non solvitur *de contanti*, licet omnes contractus, qui geruntur in quovis cartulario præsumptione juris, & de jure, quæ probationem non admittit in contrarium, per ea quæ dixi, *supra* § 1. *q.*1. *sub n.*524. *& n.*527. *in fi. & in meo tract. de judic. caus. lib.*1. *c.*7. *nu.*209. *&* 210. habeant numerationem *de contanti*, ita ut exceptio non numeratæ pecuniæ sit penitus exclusa: tum quia cartulario cambiorum non describuntur aliæ rationes, quam cambiorum, in cæteris vero cartulariis describuntur variæ rationes cujusvis negotii.

Quæro octavo, quæ sit forma scripturæ cartularii gabellæ cambiorum? 31

Respondeo, quod est illa, quam per extensum posui *supra* §. 1. *q.*5. *sub n.*17. ubi videas.

Adverte primò nunc pro intelligentia illius scripturæ, quod scriptura primæ partitæ *Tiberius pro Joan. lib.*1000. significat, Tiberium solvisse libras 1000. Joanni, & sequens scriptura, *Joannes pro Tiberio numerando libras* 1000. significat Joannes eas à Tiberio habuisse, remanente propterea Tiberio creditore dicti Joannis.

Adverte secundo, quod creditor, volens agere vigore scripturæ alicujus cartularii, debet producere illius scripturæ copiam, *quam stat. Genuen. lib.*2. *c.*3. §. *in causis*, vocant extractum cartularii, quæ copia extrahitur de verbo ad verbum, & producitur in ea forma, quam posui *supra* §. 1. *q.*5. *sub n.*17. solum initio primi exemplaris, ubi est posita littera A, adduntur ista verba, *reperitur in manuale cartularii gabellæ cambiorum anni* 1601. *cart.*286. *in cætera, ut infra*, & in fine, ubi posui litteram B, adduntur ista, *M. DC. XIII. die* 10. *Septembris extractum in omnibus ut supra licet, &c. salva, &c. Nicolaus Passanus Notarius*, & initio secundi exemplaris ubi posui litteram C, adduntur, *in manuale originali cartularii gabellæ cambiorum perillustris officii S. Georgii anni M.DC.II. sub die xxiii, Octobris inter cætera, ut infra*, & in fine, ubi posui litteram D, adduntur ista, *extractæ sunt in omnibus, ut supra, salva, &c. Joannes Maria Pincejus, & dicti cartularii scriba.* 32

Quæro nono, ex quo *supra sub n.*3.4. *&* 30. dixi, in cartulariis contrahi semper de numerato: nunquid, producto extractu ex aliquo cartulario, ad probandum cambium, sive ad probandum alium contractum pecuniarium, reus possit excipere de non numerata pecunia, & assumere in se onus probandi pecuniam non fuisse numeratam? 33

Respondeo: videtur dicendum, quod non possit, quia natura illorum cartulariorum est, ut contractus qui in eis geruntur, fiant semper pecunia præsenti, & numerata adeo quod articulus, quem reus daret ad probandum, non intervenisse pecuniam, esset uti impertinens rejiciendus, quia sicut Bancum ipsum non potest excipere de non numerata pecunia adversus eum, cui se constitueret debitorem, ita neque alii, in eo contrahentes; & ratio est, quia sicut contrarium ejus, quod de stylo habetur pro vero, non potest probari, per ea quæ secutus sum *in meo tractat. de judic. caus. &c. lib.*2. *cap.* 8. *nu.*4. *& seqq.* ita probari non potest contrarium ejus, quod & de stylo, & de natura negotii habetur pro veritate.

Contraria opinio, quod enim reus audiatur in exceptione non numeratæ pecuniæ, si in se assumat onus eam probandi, suadetur ex his, quæ scribit *Rot. Genuens. decis.*26. *in causa, n.*27. *in fi. & n.*28. dicens, fuisse probatum in illa causa per testes, quod quandoque dicitur, *pro numerato*, cum tamen nulla intervenerit numeratio, sed fit, inquit, ex alia causa, vel ex mutuo, & dicitur, *pro numerato*, ad evitandas gabellas; quare interim statur cartulario, quod intervenerit numeratio, donec non constet, ex alia causa illud factum fuisse, ut inquit *Rot. supra citata*, veritas enim quandocunque virescit. 34

Declara, ut quamvis exceptio non numeratæ pecuniæ, non reservet, tamē si lucidissimis documētis probaretur, relevaret, quia veritas nunquā est rejiciēda, & facilius excipiēs admitteretur ad probādmu,

dum, partes simulate numerasse, quam ad probandum, falso in cartulario scriptum esse de numerato.

35 Quæro decimo, quomodo de contractu cambii possit apparere per apodissam privatam, vel per instrumentum publicum?

Respondeo, posse sicut de aliis contractibus, & quia de hoc posui aliqua exemplaria *supr.* §. 1. *q.*5. *n.*12.14.15.16. & *sub nu.*17. *versic. Tiberius*, pluribus non insisto.

§. 7. Gloss. 4.

In quibus expresse fiat mentio, aliquas pecunias, fuisse datas cambio, vel fuisse solutas alicui, vel de ordine alicujus, qui promisisset de ipsis pecuniis facere litteras cambii, teneatur magistratus, postquam cesserit, & venerit dies obligationis, & faciendæ solutionis dicti cambii ad instantiam creditoris, vel habentis auctoritatem exigendi dictum cambium seu recambium, &c.

SUMMARIA.

*Cambii scriptura & an quando habeat executionem, n.*1. *& seqq.*
*Executio litterarum cambii non datur contra tertium, n.*4.
*Cambiorum exactio cui competat, n.*5.

1 QUæro primò, an singulis scripturis, contentis in statuto, de quo *in præcedenti gl.* debeat dari executio, si in eis facta sit mentio (ut dicit hoc statutum) pecunias esse datas cambio, vel esse solutas alicui, sed de ordine alicujus, qui promiserit de dictis pecuniis facere litteras cambii?

Respondeo distinguendo.

Aut sunt factæ litteræ cambii; & tunc dico illis litteris acceptatis, vel redeuntibus, cum protestatione, dari executionem paratam, ut dixi *sup. gl.*2. *n.*3. quamvis in eis nulla legatur promissio, seu obligatio, sed solum mandatum, ut solvantur ex causa, in iis expressa.

2 Aut non sunt factæ litteræ, & tunc dico, non dari executionem paratam, nisi eatenus, quatenus in scriptura adest obligatio, & non ultra, quare si in scriptura is, qui accepit pecunias, promiserit facere litteras cambii; dabitur executio parata pro faciendis litteris promissis tantum ut dixi etiam *in gl. præcedenti, num.* 9. si vero in scriptura cambii quis promiserit solvere, seu consignare Petro Francofurti scutos mille ultima die Martii anni sequentis 1599. illa scriptura habebit executionem paratam instar litterarum cambii, unde sicut litteræ ipsæ debent acceptari, vel protestari, ita etiam eadem scriptura erit instar litterarum solvenda, vel protestanda Francofurti.

3 Infero ex hoc secundo responsionis membro, quòd non omnis scriptura, in qua fiat mentio de cambio, est exequibilis, etiam si sit ex illis, de quibus loquitur statutum, quia debet esse scriptura promissoria, seu obligatoria, prout innuit idem statutum in illis sequentibus verbis, *& venerit dies obligationis, &c.* quare litteræ ipsæ cambii obligant, & consequenter protestari possent, si loquantur dispositive, & subjecta materia patiatur, secus si loquantur enuntiative, per ea, quæ secutus sum *sup.*§.2. *gl.*9.*n.*6.

Declara eandem responsionem, ut procedat contra eum qui contraxit cambium, secus contra tertium, qui non contraxit, quia contra eum non potest procedi via executiva, licet is habeat interesse in illo cambio, ut secutus sum *in meo tract. de appel. q.*17. *limit.*9. *sub n.*16. 4

Quæro secundo, quis habeat auctoritatem exigendi cambium, seu recambium? 5

Respondeo, creditor, qui contraxit, successor ipsius, sive sit universalis, sive particularis, & hoc non recipit dubitationem, item procurator cum mandato speciali ad exigendum, alias sive mandato speciali non haberet auctoritatem, *l.* 86. *hoc jure*, & *ibi DD. ff. de solut. Rebuf. quem sequitur Caball. ad const. Marcb. lib.* 6. *c.*11. *in verb. procur. sub num.*4. *cas.* 12. *&* 13. *& dixi in meo tract. de jud. caus. &c. lib.* 1. *c.*101. *num.*36. item adjectus solutioni litterarum, postquam litteræ per ipsum adjectum præsentatæ sunt acceptatæ, per ea, quæ dixi *supra* §.2. *gl.*7. *n.*76.

§. 7. Gloss. 5.

Facere præceptum debitori, quòd solvat intra horas viginti quatuor, quibus transactis, teneatur licentiam expeditam concedere.

SUMMARIA.

*Instrumentum cambii de jure communi an habeat executionem, paratam, nu.*1. *&* 2. *Habet eam de jure municipali locorum, nu.*3. *Et de jure consuetudinario, nu* 4. *Declaratur, n.*5. *&* 6. *Ampliatur, n.*7. *Restringitur, & subrestringitur, n.* 8. & 10.
*Scriptura cambii, ut habeat executionem paratam, qualis esse debeat, n.*5. *&* 6.
Ratio naturalis habet vim juris communis, num. 1. *in fine.*
Executio parata datur etiam pro interessibus cambii, nu. 7.
*Litteræ fictæ cambii non habent executionem paratam, n.*8. *Habent tamen pro ea parte, in qua non essent fictæ, n.* 10.

QUæro primò, an instrumentum, seu litteræ cambiorum possint habere executionem paratam? 1

Respondeo, distinguendo tria jura. Primum est jus commune. Secundum est jus municipale locorum. Tertium est jus consuetudinarium non scriptum.

Loquendo de jure communi, & supposito, quòd de cambio constet per publicum documentum, seu instrumentum, quæstio videtur disputabilis.

Affirmativa enim, quòd possit habere executionem paratam, videtur probari, tum quia instrumentum depositi habet de jure communi executionem paratam, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. &c. lib.*1.*c.*62. *sub n.*11. *versi. contrariam*, & cambiū habet naturam depositi, quia, dans cambio, deponit, ut alibi reddatur, servata justitia contractus; tum quia rationes, ob quas *infra sub num.*4. diximus,

ximus, de conſuetudine dari executionem paratam, habent vim juris communis, cum totum jus commune conſiſtat in ratione naturali, ut dixi *ſupra* §.1.*q.7. par.2. ampl.19. n.16. & hoc eod.*§. *gloſſ.*2. *ſub n.*35.

2 Negativa probatur, quia, quicquid ſit in depoſito, de quo hic non tracto, cambium non eſt depoſitum, ſed eſt emptio & venditio, ut late oſtendi *ſupr.*§.1.*q.*4. *nu.*21. *in* 4. *opinione*, ſed in jure communi non reperitur, quòd in emptione, & venditione pecuniarum procedatur executive, imo neque in quovis contractu, etiam ſi de eo extet publicum inſtrumentum, per ea, quæ dixi *in meo tract. de judic. caus. l.*1.*c.*62. *n.*1.

Ad id, quòd ipſa ratio ſit jus commune, reſpondeo eſſe verum, ſed dico, adhuc veram etiam eſſe opinionem hanc negativam, cum hac diſtinctione: Aut conſideramus jus commune, editum *in ff. C. Aut. & inſtit.* & hoc jure attento, dico, de jure communi non dari executionem paratam, quia cum tunc non extaret hæc cambii negotiatio, ſed cæperit poſtea, ut dixi *ſupr.*§.1.*q.*6. *n.* 8. rationes etiam iſtæ erant latentes, & ideo undique ceſſavit jus. Aut conſideramus jus commune, non editum, ſed edendum, quia ſicut natura quotidie novas deproperet edere formas, ita etiam quotidie nova promulganda ſunt jura, & iſto jure attento, dico, veram eſſe opinionem affirmativam, quòd hæc executio parata deſcendat à ratione naturali, quæ eſt ipſum jus commune.

3 Loquendo de jure municipali locorum, concludo, quòd inſtrumenta apodiſſæ, & litteræ cambii habent ex expreſſa diſpoſitione executionem paratam, ut ex ſtatutis Genuæ, & capitalis Bononiæ retuli *ſupra gl.*1. *num.*2. quotquot extant ſtatuta de cambiis, tribuunt executionem paratam.

4 Loquendo de conſuetudine etiam generali, concludo, idem, quòd habent executionem paratam, & maxime pro cambiis nundinariis.

Confirmatur primò hæc conſuetudo, quia cambientes videntur expreſſe convenire, quòd detur executio pareta dum in litteris dicunt *pagate*, per ea, quæ ſcripſi *ſupr.*§.2.*gl.*5.*n.*13. *& ſeqq.* & præcipue, ſi, ut dixi, cambium ſit nundinarium, quia nundinæ paucis abſolvuntur diebus ut dixi *eod.* §.2.*gl.*4. *ſub n.*3. *&* 9. & cum ſolutio fieri debeat in nundinis, ſequitur ut prompte fieri debeat.

Confirmatur ſecundo, quia cambii negotium, conſiderato ſui initio, videtur introductum pro mercatoribus, ut dicebamus *ſup.*§.1.*q.6. ſub n.*7. ſed mercatoribus multa evenirent damna, & intereſſe, ſi cambia non haberent executionem paratam; & mercatura eſt utilis, & neceſſaria Reip. ut dixi *ſup.*§.1.*q.*1.*n.*73. *&* 74. ergo ſequitur, ut lex, obviando his damnis, debeat paratam dare executionem.

Demum ex hac generali conſuetudine inolevit, ut, cum volumus dicere, aliquid eſſe omnino expeditum, metaphorice dicamus, expeditum eſſe per litteras cambii, & quia hæc conſuetudo ſervatur inviolabiliter, pluribus non inſiſto, ne inſiſtendo, videamus in dubium revocare principia.

5 Declara hanc concluſionem, ut ſit vera, quando de cambio conſtat per ſcripturam publicam, quæ à ſtatutis, vel conſuetudine habeatur pro authentica, ſeu publica, & in his terminis loquitur ſtatutum Genuæ, de quo loquimur, ſecus ſi de cambio non conſtaret per ejuſmodi ſcripturam, ſed conſtaret per ſcripturam vitiatam, ſeu ſuſpectam, quia tunc non haberet executionem paratam, per ea, quæ ſcripſi *in meo tract. de appell. q.*17. *limit.* 9. *num.* 74. Idem ſi de cambio conſtaret ſolum per teſtes, per ea, quæ dixi in meo *tract. de judic. caus. &c. lib.*1. *c.*62. *n.*11. *in fi. vers. ſecundo quando & d. limit.*9. *n.*63.

Subdeclara, extendendo hanc declarationem, dum loquimur de ſcriptura authentica, ſeu publica, ut ſcriptura privata mercatorum inter ipſos mercatores reputetur pro publica, & authentica, quia de conſuetudine ſcriptura mercatoris habetur pro ſententia, &c. & habet vim inſtrumenti publici, ut ſcripſi *in meo tract. de appell. q.*17. *limit.* 9. *num.*3. *in futura impreſſione.* 6

Amplia concluſionem, de qua *ſup. num.*3. *&* 4. ut poſſit procedi executive, etiam pro intereſſe, *Fulv. Pacc. tract. de probat. lib.*1. *c.*26. *n.* 65. *cum ſeqq.* 7

Reſtringe eandem concluſionem, ut non procedat, quando litteræ cambiii ſunt fictæ, quia tunc non habent executionem paratam *Jo. de Anan. in c. ult. naviganti, ſub n.*46. *Navar. nu.* 27. *verſi. notandum, tamen & Jo. Bapt. Lup. in* §.2.*n.*24. *de uſur. inter tract. diver.tom.*7. *fol.*139. & hoc idem in ſocietatibus officii, ficte contractis, ſcribit *Virg. de Boccat. tract. de ſociet.offic. num.* 106. 8

Nec obſtat, quod in depoſito ſimulato *ex Abb. refert Caroc. tract. de depoſit. par.*2.*q.*62.*fol.*116. quia illa ſimulatio depoſiti non continet injuſtitiam, & ideo eſt licita. 9

Subreſtringe hanc reſtrictionem, ut non procedat, quando litteræ eſſent partim veræ, & partim fictæ quia pro illa parte, pro qua eſſent veræ, haberent, executionem paratam, *Navar. ubi ſup. adde pro hac ſubreſtrictione, quod ſcripſi ſupr.* §.1.*q.*7. *par.*2. *ampl.*20.*n.*18.19. *&* 20. 10

SUMMARIUM.

*Variatio an ſit licita in cauſis executionis nu.*1. *& ſeqq. Et quid, ſi cœptum ſit judicium ordinarium, an poſſit inſtitui executivum, n.*14.

QUæro ſecundo, an actori, habenti plures vias executivas, liceat variare, ita ut una electa, poſſit illam omittere, tranſire ad aliam, & proinde Genuenſis, intentato remedio ſtatuti, de cauſis executivis, *lib.* 2. *c.* 3. poſſit tranſire ad remedium ſtatuti, de cauſis brevioribus? 11

Reſpondeo: Videtur dicendum, quòd poſſit per ea, quæ ſecutus ſum *in meo tract. de appellat. q.*17. *limit.*6. *ſub n.* 45. *vers. comprobatur.*

Contrarium ſuaderi videtur ex eo, quod *in præfato ſtatuto lib.*2.*c.*3. adeſt inſtantia, ſicut in cauſis ordinariis, & ideo non videtur poſſe variari, nam in executivo dicimus, poſſe variari, quia ſecundum meam opinionem de qua *in d. meo tract. de appell. q.*15. *ſub n.*248. *verſi. contrariam*, in eo non datur inſtantia. 12

Verum non diſcederem à prima opinione, quia in executivis non attenditur litis pendentia, per ea, quæ dixi *d. limit.* 9. *ſub n.*45. *verſic. comprobatur*, tu cogitabis. 13

Et quid, ſi actor cœpiſſet agere via ordinia, num poſſit tranſire ad executivam, vide quæ ſcripſi *eadem limit.*9. *n.* 44. & *ſeqq.* 14

SUM-

SUMMARIUM.

Executio in causis cambiorum an concedi debeat, lapsis horis vigintiquatuor, n. 1.

15 Quæro tertio an facto isto præcepto, & transactis vigintiquatuor horis, judex teneatur concedere licentiam expeditam?

Respondeo, quod non: sed est necessarium aliud præceptum ad videndum declarari litteras pro recognitis, & successive expediri licentiam: & ubi negaverit, litteras esse scriptas sua manu, debet actor dare articulum ad probandum litteraturam, & recipi interrogatoria: & recognita manu tunc debet dari executio, ut totum hunc ordinem latius scripsi *supra gl.2. n.4. & 5.*

SUMMARIA.

Exceptiones, respicientes figuram judicii, non admittuntur in judicio executivo, n.16.

Inhabilitatis, seu Illegitimationis } *personæ exceptio admittitur in quolibet judicio, n. 17. Extenditur primo in judicio summario, n.18. Extenditur secundo in executivo, n.19. Extenditur tertio, ut ea opposita, is contra quem est opposita teneatur plene probare habilitatem, n.21. & seq. Extenditur quarto, ut actor in primis debeat legitimare suam personam, quando venit ex persona alterius, n.24. Subextenditur, præsertim si reus opposuerit n.25. Et etiamsi non opposuerit, n.26. Extenditur quinto, ut debeat legitimare etiam personam rei, si illum conveniat ex persona alterius, n.27. Subextenditur primo, etiamsi reus sit contumax, n.28. Subextenditur secundo, etiamsi sit contumax in non respondendo interrogatoriis præparatoriis super habilitate personæ, nu.29. Subextenditur tertio, ut quamvis reus citatus, comparendo, acceptaret, se esse talem, qualis citatur, tamen adhuc judex possit ex officio requirere, ut doceat se esse talem, n.31. & seq. & n. 37. Subextenditur quarto, ut quamvis actor, citando aliquem pro tali, approbet illum pro tali; tamen judex possit ex officio requirere, ut doceat se talem, n.38.*

Inhabilitas personæ qualis, & in quo judicio non attendatur, n.44.

Inhabilitas ex propria persona est triplex. Prima, quæ procedit à defectu ætatis, cum sit minor, n. 39. Secunda, quæ procedit à pœna, ut puta, excommunicatio, bannum, & perjurium, nu.40. Tertia quæ procedit à subjectione, ut puta, quia sit filiusfamilias, vel miles, qui non potest esse procurator alterius, sub n.44. An & quando hæ tres inhabilitates reddant judicium nullum, in eisdem n.39. 40. & seqq. & 44.

Excommunicatus, & Bannitus } *an, & quando possint stare in judicio, n.40. & seq.*

Minor, Filiusfamilias, & Miles } *an, & quando possint stare in judicio, n. 39. & 44.*

Hæres, volens admitti ad hæreditatem, quid debeat probare, n.34.

Iudicium nullum, seu sententia nulla non potest partium consensu convalidari, n.35.

Dilatoriæ exceptiones, concernentes personam judicis possunt opponi etiã in judicio executivo, n.45.

Peremptoriæ exceptiones opponi possunt etiam in judicio executivo, & quæ sint hæ exceptiones, n. 46. Sed sunt à reo probandæ per scripturam, n. 47. Etiam si evenirent probandæ in secunda instantia, n.48. Si tamen appellatio potuisset esse suspensiva, secus si devolutiva tantum, nu.49. Et quando fiat probatio per testes, n.50. & 51.

Peremptoria exceptio, si sit rejecta à statuto, non admittitur in executivo, n.55. & seqq.

Reus in judicio executivo, quomodo in judicio ordinario, dum repetit solutum, induat etiam personam rei in probationibus, n.52.

Probationes, factæ in judicio summario, & executivo, an & quando sufficiant in judicio ordinario, sub n.52. & 53.

Usurarum exceptio an admittatur in judicio executivo, late discutitur per plures casus, n.56. & seqq. Et quid inter mercatores, n.74. & 77. Et quid sit notoria, n.78.

Usurarum causa licet introducta sit ad instantiam debitoris coram Ecclesiastico, tamen procedi potest ad executionem instrumenti, n.60. & seq. Rejecta opinione contraria, de qua n.58. & seqq. Et à fortiori potest procedi, si antequam agatur coram Ecclesiastico, petita sit executio coram seculari, n.64. Quid si exceptio usurarum opponatur coram judice exequente, n.66. Quid si Ecclesiasticus, qui cognoscit de usura, inhibeat seculari, n.67. & seqq. 75. & seqq. Et quid, quando Ecclesiasticus revocat inhibitionem, n.79.

Inhibitio an concedatur, creditore non citato, n. 80. Ecclesiasticus, cognoscens de usura, potest inhibere seculari, ne procedat ad executionem instrumenti, n.75.

Usurarum cognitio pertinet ad Ecclesiasticum, n. 81. Et an sit mixti fori, n.82.

Usuræ possunt repeti etiam coram seculari, quando ad eas fuit reus condemnatus ab Ecclesiastico sub n.82. decl.2.

Litis pendentiæ exceptio non habet locum in judicio executivo, n.13.61. & 83.

Contumax in non respondendo interrogatoriis, ut habeatur pro confesso, quæ requirantur, n.30.

Præjudicialis causa an prius terminanda sit, ne sequatur intricatio processuum, sub n.58. versic. prima, & n.59. & sub n.63. versic. ad primam.

Causa civilis si sit præjudicialis criminali, supersedendum est in causa criminali, n.59.

Nullitas, deducta per viam actionis, an impediat executionem, n.60. & 62.

Quæro quarto, quas exceptiones possit opponere reus in illo judicio ita executivo? 16

Respondeo, quod potest opponere omnes exceptiones præter eas, quæ respiciunt ordinem, & figuram judicii, quas opponere non potest, quia proceditur sine figura judicii.

Infero primò (declarando hanc responsionem) 17 quod potest opponere de inhabilitate, seu illegitimatione personæ, legitimatio enim personæ est necessaria in quolibet judicio, & præsertim in ordinario, *l. non ignorat. Cod. qui accus. non poss.* quia in primis quærendum est de personis, *l. si quæramus, ff. de testam.* ne alias totum judiciũ reddatur elusorium, & nullum, cum defectus habilitatis reddat actum retro nullum, *Vant. tract. de nullit. rubr. quis poss. dic. de nullit. n.44. tom.4. fol.377.* & habilitas superveniens, an convalidet, scripsi aliqua *in meo tractat. de appellat. q.5. sub n.27. versic. secũda.*

Extende primò hanc illationem, dum dixi, legiti- 18 mationem personæ esse necessariam, ut procedat etiã in judicio sũmario, *Bart. in l.2. n.3. C. de edict. div. Adr. toll. Vãt. de nullit. rub. quis poss. dic. de nullit. sub n.44. & rub. de nullit. ex def. inhabil. seu mãd. sub n.3. tom.4. fol.399.* & alii quos sequitur *Neviz. cons.16. n.1. & cons.18. n.4.* & secutus sũ *in meo tractat. de jud. caus. &c. lib.1. cap.62. quæst.11. sub n.24.*

19 Extende secundo, ut procedat, ut dixi, etiam in judicio executivo, *Neviz. d. consi.18. nu.3. & sub n.4. & Flam. Cartar. dec.32. quidam petiit n. 1. & seqq. & loquendo in obligatione formæ Cameræ, Gallesf. ad form. eam. oblig.q. ad 4.p.q.1. sub n.1. & 3. tom.6. p.2. fol.354.* nam licet extet statutum, quòd contra instrumentum publicum nulla admittatur exceptio, tamen admitti debet exceptio contra personam, puta non potest esse in judicio, quia est minor, quia est excommunicatus, bannitus, & similia; & ratio est, quia statutum prohibet, opponi exceptionem contra instrumentum, sed istæ exceptiones sunt contra personam, *Bar. in l.1. §. & parvi.n.6. ibi, tamen circa ff. quod vi, aut clam.*

20 Comprobatur hæc extensio, quia exceptio (tu non adimplevisti ex parte tua) potest opponi etiam in judicio executivo, ut secutus sum *sup. §.1. qu.1. nu.353. & seqq.* sed actor, non legitimans personam in judicio, non adimplet substantialia illius judicii: ergo potest opponi.

21 Extende tertio, ut, illegitimationis personæ exceptione opposita, adversarius tam in causis ordinariis, quam in summariis, & executivis teneatur habilitatem, & legitimationem personæ plene probare, ut, loquendo in causa summaria, scribunt *Bar. in l. 2. in fi. C. de edic. div. Adr. tol. Vant. de nullit. rub. de nullit. ex defect. inhabil. &c. sub n.3. & Neviz. d. consil.18. sub n. 4. consi. 16. sub n. 1.*

22 Confirmatur hæc extensio, quia agens ex aliquo contractu, in quo sit obligatus aliquid facere, non auditur, nisi prius doceat, se adimplevisse ex parte sua, per ea, quæ secutus sum *sup. §.1.q.1.n.350. & seqq.* & debet plene probare, se adimplevisse, sive agat via ordinaria, sive executiva, sive summaria, & ita practicatur ubique, sed actor ut possit agere, debet docere se adimplevisse judicii sustantialia, quorum primum est legitimatio personarum, ergo debet semper plene ostendere personarum legitimationem.

23 Quicquid in contrarium dixerint aliqui, quoad causas summarias, & à fortiori intellexerint in executivis, & quidquid conciliando scripserit *Petr.Gerar. sing.23. notant.* dicens, in causis summariis gravis præjudicii requiri plenam legitimationem, in summariis verò levis præjudicii sufficere summariam cognitionem.

24 Extende quarto, ut actor in primis debeat legitimare suam personam, quando comparet nomine alieno, idest, quando venit ex jure alterius personæ, ut puta, nomine hæreditario, tanquam hæres, quia debet docere, se esse hæredem, *Bal. consi.374. quæritur unum n.3. vers. super 2.lib.4.* & alii, *quos sequuntur Becc. consi. 75. remedium sub n.6. lib.1. & Flam. Cartar. dec.33. dominica Domenichina. n.1. & seqq.*

25 Subextende primò hanc extensionem, ut maxime procedat, quando reus opponit, actorem non esse audiendum, seu non esse procedendum ad ulteriora, nisi legitimata ejus persona, quia tunc processus, aliter factus esset nullus, secundum omnes, ut testatur *Dec. consi. 275. in causa quæ Lucæ sub nu. 2. col.4. & hoc sciunt omnes.*

26 Subextende secundo, ut procedat, etiam si non sit oppositum *Zabar.cons.72. singulat. in 5. dubio, sub n.10. & 11. Dec.cons.61. sub n.1. Flam. Cartar. d. dec.33. n.8. & Becc. ubi sup.* quare, sive reus citatus sit contumax, & ideo non opponat, sive compareat, & de inhabilitate seu illegitimatione personæ non opponat, actor debet probare, se esse talem, qualis comparet, alias non potest obtinere; quia, actore non probante, reus absolvitur, & in hoc supplet judex ex officio, ut scripsi *infr. n.31.*

Confirmatur hæc subextensio, quia exceptio (tu non implevisti pro parte tua) potest, etiam parte ea non opponente, suppleri à judice ex officio, ut secutus sum *sup.§.1.q.1.n.356.* Sed actor, non legitimans personas, non adimplet substantialia judicii, ergo licet pars non opponat, potest opponere judex, imo tenetur, ne fiat judicium nulliter.

Extende quinto, ut debeat legitimare etiam personam rei conventi, quando illum convenit alieno nomine, ut supra; puta, uti hæredem *Bald. d. consi.374. n.2. versi. & istud præmittitur.* militat enim eadem ratio, quæ militat *in præcedenti extensione.* 27

Subextende primò eandem extensionem, ut procedat, etiam si reus conventus, uti hæres, sit contumax, quia adhuc, nisi actor doceat, illum esse hæredem, non potest condemnari, *Flam. Cart. dec.32. quidam petiit n. 1. & seqq.* 28

Subextende secundo, ut procedat, etiam si iste reus sit contumax in non respondendo interrogatoriis præparatoriis, quib. interrogandus erat, an sit hæres, quia adhuc non habetur pro confesso, & sic non est legitimata ejus persona, *Alex. consi. 188. viso processu sub n.1. & 2.lib.2.* nam etsi contumax, non respondendo interrogatoriis, habeatur pro negante, vel pro confesso, prout ei deterius erit, ut secutus sum *in meo tract. de jud. caus. &c. lib.2.c.7.n.504. & seqq.* & ejusmodi interrogationes possint fieri ante litis contestationem, quia fiunt ad præparandum judicium, ut secutus sum *eod. c.7. n.469.* & in specie, quòd possit quis interrogari, an sit hæres, & an sit possessor, secutus sum *ibid. n.293. & sub n.506.* & Genuenses habent de hoc statutum *lib.2.c.14.* & sic interrogationibus istis legitimentur personæ, & præparentur judicia, ut secutus sum *in eod. tract. de judic. caus. lib.1. c.29.* 29

Tamen est advertendum, quòd duo requiruntur, ad hoc, ut non respondens interrogatoriis habeatur pro confesso: primum, quòd sit servata forma *c.2. de confess. in 6. Bar. & Curt. quos secutus sum d.lib.2. c.7. n.507. & Alex. d.cons.188.n. 2. & 2.* secundum, quòd hæc confessio possit præjudicare sibi soli, & non alteri, & nulla ex tali confessione sibi acquiratur utilitas, ita ut possit dubitari de collusione inter actorem, & reum, ut declaravi *inf. n.33. confirm.2.* 30

Subextende tertio in fortioribus terminis, ut, quamvis citatus alieno nomine compareat, acceptando nomen, quo citatur, & ideo ejus persona sit legitimata, tam, quoad actorem, quam quoad reum; ita ut neuter eorum possit eam impugnare, tamen adhuc ejus persona non est ita legitimata quoad judicem, ut in ipsius judicis facultate non sit perquirere à reo, vel ab actore, ut doceant de illo nomine, quia judex, ne frustra procedat, potest ex officio compellere eum, qui comparet procuratorio nomine, ad faciendum fidem de suo mandato, *Bald. in l. licet sub n. 9. C. de procur.* interest enim judicis, ne acta coram eo fiant nulla, *Neviz. consi.17. lepide n.11. &* ideo potest alieno comparentem nomine cogere ex officio ad exhibendum potestatem, & ex eodem officio inhabiles comparentes repellere *Vant. de nullit.rub. quis poss.dic. de nullit.n.45. & 46.tom.4.fol.377. & alii, quos sequitur Neviz.d.consi.17.n.10. & 11.* & hanc esse magis communiter approbatam opinionem contra ea, quæ cumulat *Felyn.sequitur Dec. in c.9. causam* 31

causam quæ sub n.12. & 13. de judic. & hanc opinionem contra Felyn. uti veriorem, & magis communem secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.1. c.101. n. 33.*

32 Confirmatur primò hæc subextensio, quia etsi judicium remanere possit validum contra eum, qui comparet nomine, quod non habet, ut puta, contra procuratorem, qui non sit procurator, & sic non reddatur elusorium; tamen hoc modo non imponitur finis litibus, sed potius datur occasio litigandi: Præterea non est omnino certum, quando litigatur, quòd executio habitura sit effectum contra procuratorem, quia poterit habere justam causam ut non teneatur, & quia forte non condemnabitur procurator, sed dominus; unde judicium poterit reddi elusorium *Dec. sub d.n.13.* & idem dico de eo, qui comparet nomine hæreditario.

33 Confirmatur secundo, quia alias aperiretur via collusionibus; siquidem hac via posset aliquis affectare, se condemnari uti hæredem alicujus, ut, quasi per sententiam judicis canonizatus hæres illius, magis intricet litem, ad ejus, vel alterius instantiam moram, vel movendam super illa hæreditate, prout has sententias voluntarias ad colludendum sæpe suscipere solent mercatores: & consequenter fateretur, se hæredem ad suam utilitatem, in præjudicium forsan veri hæredis, cui confessioni judex stare non debet, per ea, quæ dicam *in seqq. confirmatione.*

34 Confirmatur tertio, quia quòd quis sit hæres alicujus, (sive sit quid facti, sive quid juris) debet legitime, & plene probari; nempe in primis, mortuum esse, esse eum, cujus vult esse hæres, & secundario debet docere de solemni testamento, si vult hæres ex testamento, vel per duos saltem idoneos testes, concludentes, ipsum esse proximiorem, si agatur de hærede, ab intestato, & non statur assertionibus, dicentis, se esse hæredem, vel proximiorem, quare qui vult, uti hæres, adire hæreditatem, vel mitti in possessionem bonorum, debet legitime probare, ut supra, ergo non sufficit, ut adversarius, qui esset unicus testis, & ipsemet, qui vult esse hæres, dicant, ipsum esse hæredem.

35 Confirmatur quarto, quia nec consensu utriusque partis potest convalidari judicium nullum, vel sententia nulla, uti valeat uti sententia, cum consensus meus in his, quæ non dependent ex mea voluntate, non operetur ad validandum actum, seu sententiam, ideoque licet ego sciam, procuratorem agentem contra me, non habere mandatum, & non opponam, tamen possum opponere postea, *Bar. in l. licet in 2. lect. C. de procur.* & sic consensus, & approbatio partis nihil operatur, *Neviz. consi. 17. n.10.*

36 Non obstant, quæ ex aliis refert, & sequitur *Flam. Cart. dec.32. quidam petiit, n.2. & seqq.* dicens, quòd si citatus, uti hæres, comparet, & offert solvere de bonis hæreditariis, actor relevatur ab onere probandi, illum esse hæredem, cum iste actus oblationis non possit fieri citra jus, & nomen hæredis, & cum solutio debiti hæreditarii aditionem inducat.

Quia respondeo, ex his probari, hæreditatem esse aditam, sed hoc procedit, quatenus is sit hæres, supponi enim debent termini habiles: quare non sufficit probare hos actus ad probandum aliquem esse hæredem, sed bene sufficit ad probandum, hæreditatem esse aditam, dummodo is, qui fecit hos actus, sit hæres; & hoc debet probari aliunde: sicut verum est, quòd filius, agendo pro re hæreditaria, dicitur adire hæreditatem, sed hoc procedit, supposito, quòd ille sit filius, quia ille actus, factus, non probaret, illum esse filium, quando filiatio est aliter probanda.

Declara hanc subextensionem, ut judices hanc, quam habent facultatem perquirendi nomina, & legitimationes personarum etiam si litigantes inter se de iis convenirent, ut plurimum, negligant, ne forsan alteri litigantium se suspectos reddant, & quandoque forsan ob imperitiam, aut negligentiam. 37

Subextende quarto, ut quamvis actor, citando aliquem alieno nomine, videatur approbasse illius personam, & ideo videatur, quòd non possit contradicere, & ulterius impugnare, secundum ea, quæ scribunt *Cæpoll. caut.78. & 203. Jas in l. de pupillo.§. servo. n.4. concl.3. ff. de nov. oper. nunc,* & *Neviz. consi.17. lepide sub n.8.* & ideo citationem concipiendam esse, asserto nomine, idest, assertus hæres, assertus procurator, & similes, scribit idem *Neviz. ibi n.7. in fi.* 38

Tamen potest judex ex officio perquirere, & inhabilem repellere, ut scripsi *sup. n.31.*

Et hæc de illegitimatione, seu inhabilitate, procedente, ex defectu alieni nominis, quo quis comparet.

Declara primò nunc eandem illationem, ut inhabilitas, procedens ex nomine proprio, idest, ex sua propria persona, sit triplex. 39

Prima est illa, quæ est inducta favore ipsius inhabililitatis, ut puta; minoris ætatis, & loquendo de ista, concludo, quòd hæc inhabilitas, tam agendo, quam excipiendo, si non sit opposita, & judex procedat, pendebit postea à futuro eventu, nam, si res prospere succedat pro minori, judicium erit validum; secus si non prospere, quòd si fuerit opposita, & protestatum, non procedit, nisi legitimata persona, tunc judicium erit nullum, prout hæc omnia latius explicavi *in meo tract. de judic. caus. lib.2.c.2. n.382. & seqq. & n.405.* & 406.

Secunda est illa, quæ est inducta odio ipsius inhabilitatis, ut puta, excommunicationis, banni, perjurii, & similium, & loquendo de ista, concludo, quòd ejusmodi inhabilitas repellit actorem à limine judicii, ut, loquendo de exceptione perjurii, late secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib.2.c.2.n.114.* & *loquendo de bannito, sapienter disponunt stat. Lucen. lib.4. c.23. & repellit etiam reum voluntarium, ut secutus sum eod. c.2. n.174. versi.1. quia.* 40

Extende hanc conclusionem, ut procedat, etiam si reus non exciperet de excommunicatione, de banno, & similibus, quæ actorem reddunt inhabilem, ac repellunt à limine judicii; quia adhuc judicium esset ipso jure nullum, & judex posset ex officio eum repellere, & reus non posset ejus personam approbare, quare quandocunque appareret etiam post latam sententiam, ipsum fuisse excommunicatum, seu bannitum, illud judicium, & sententia essent nulla: hæcque extensio est notanda ad dictum statutum Lucense *c.23. lib. 4.* 41

Restringe eandem conclusionem, ut non procedat in reo necessario, quia quævis inhabilitas ipsum non repelleret, testibus iis, quos secutus sum in *meo tract. de jud. caus. lib.2. c.2. nu.163. & seqq. ut c.9. n.1024.* & ita in bannito sapienter disponunt statuta Lucensia *d. c. 23. lib. 4.* 42

Ratio hujus restrictionis secundum *Innoc. Bar. & Paul.*

& Paul. de Castr. quos retuli d.c.n.178. est quia persona ejus, qui citatur in judicio, dicitur approbata.

Hæc ratio (salva semper tantorum patrum auctoritate) non est bona, quia approbatio personæ, facta ab adversario non sufficit, per ea, quæ dixi sol. *n.35.* & 38. & in specie, licet reus millies approbaret personam actoris excommunicati, tamen judicium esset nullum, quia illa inhabilitas, procedens ab excommunicatione, non est inducta favore, & contemplatione adversarii, sed favore publico, & in odium excommunicati, & ideo non potest removeri per consensum adversarii.

43 Ratio ergo vera est, quia reus necessarius, quamvis sit inhabilis; & illegitimus, debet cum inhabilitate audiri; tum quia necessitas non habet legem, tum quia alias implicaretur contradictio, quòd vocaretur ad se defendendum, & denegata ei defensione, posset condemnari, vel, ut dicit statutum Lucense *d. nu.23.* quia nemini auferri debet defensio, quæ est de jure naturali.

Hinc alias ego, dum essem Prætor civitatis Lucensis, & quidam egregius Jureconf. apud me vehementer instaret, ut facerem, decapitari quendam exulem, eo quia iste exul, inquisitus de inobservantia banni, & citatus ad instantiam Procuratoris Fiscalis ad se defendendum, comparuerat sine salvo conductu Excellentiss. Consilii, cujus decreto erat exul: ego replicabam, quòd salvus conductus dabatur citatis pro tuitione ab offensis privatis, cui tuitioni poterant renuntiare; sed is, meæ replicationi non acquiescens, reclamavit ad idem Excellentissimum Consilium; & quia eram in fine præturæ, nescio quid fuerit ordinatum.

44 Tertia inhabilitas est illa, quæ videtur anomala, & de hac dico in seqq. declarat.

Declara secundo, restringendo eandem illationem, positam sol. *n.17.* ut non possint opponi inhabilitates, quæ procedunt à jure positivo, ut puta, quòd est filiusfamilias, qui non potest stare in judicio sine consensu patris: item, quòd procurator est miles, vel alias de jurecivili inhabilis; quia ejusmodi defectus, seu inhabilitas non attenditur, quando proceditur sine figura judicii, *Rebuf. trac. de sent. execu. art.9. gl.2. n.32. tom.1. fol.393. & Neviz. consi. 18. in causa nobilis sub n.21. vers. non obstat*, ubi ipse ponit alia exempla; & hæc de prima illatione, posita *sup. num.* 17.

45 Infero secundo, quòd potest opponere alias exceptiones dilatorias, concernentes personam, qualis est exceptio incompetentiæ judicis, de qua exceptione scripsi *in meo tract. de judic.caus. & lib.1. c.101. n.6. & seqq.* ubi videas, & quòd executio obligationis cameralis peti debeat coram judice competenti, scribit *Gall. ad form. cam. obl. q. ad 4. partic. q.1. sub n.1. tom.6. par. 2. fol. 354. & de Auditorii Cameræ jurisdictione plura scripsimus nos d. lib.1.c.22. & n.6.9. & 18.*

46 Infero tertio, quòd potest opponere quamcunque exceptionem peremptoriam, concernentem merita causæ, seu jus, & justitiam, quare poterit opponere solutionem, pactum de non petendo & quamcunque aliam satisfactionem, item exceptionem falsitatis, & similiter exceptionem non numeratæ pecuniæ, quam exceptionem posse opponi etiam adversus guarantigiam, dixi *sup.§.2.gl. 8. n.4.* quia à statuto de causis brevioribus, de quo agimus, non sunt prohibitæ, & quod non est mutuatum, cur stare prohibetur?

Nec obstat, quòd statutum de causis executive *in §. non possit*, rejiciat omnes exceptiones, præter aliquas, ibi enumeratas, quando petitur executio alicujus scripturæ publicæ ex ibi numeratis, & intentato remedio statuti de causis brevioribus, dicatur præcipue petita executio.

Quia respondeo, dispositionem unius statuti esse diversam à dispositione alterius, ut legenti constat, ideoque dico non esse faciendam illationem ab uno statuto ad aliud, etiam si conveniant in aliquo uno, præsertim in statutis Genuensibus, quæ tantum disponunt, quantum littem liberaliter sonat, *ut instat. lib.1. c. 16.*

Declara primò hanc illationem, ut reus, volens probare aliquam exceptionem, debeat illam probare per scripturam publicam, & non per testes, quia probatio per testes requirit cunctationem, sed processus executivus excludit cunctationem, ut secutus sum *in meo tract. de appell. q.17. limit.9. n.52.* 47

Extende hanc declarationem, ut procedat non solum in prima instantia, sed etiam in secunda, nempe in causa appellationis; & ratio est, quia causa appellationis sequitur naturam causæ principalis, imo dicitur eadem cum prima, quare si causa prima est summaria, causa appellationis etiam erit summaria, ut secutus sum *in meo tract. de appell. q.11. sub n. 17. versi. confirmatur, & q.17. limit.47. membr.1. n. 113.* 48

Intellige primò eandem extensionem, ut sit vera quando daretur casus, in quo admitteretur appelatio suspensiva, quia isto casu censeo, extensionem esse veram, sed si essemus in casu, in quo admitteretur solum devolutiva, censeo, quòd hæc extensio non sit vera, quia cessat favor, & calor judicii executivi, propter quod rejiciebatur probatio per testes, Quòd si essemus in casu, in quo appellatio ad neutrum effectum daretur, & sic denegaretur tam suspensiva, quam devolutiva, & essent salva jura in judicio ordinario, pout esse salva in foro Genuensi, dixi *§. seqq. gl. unica, n.1. in fi. & n.3.* tunc ista extensio est superflua. 49

Subdeclara primo, restringendo eandem declarationem, ut non procedat, quando exceptio est probata per scripturam publicam, sed indiget liquidatione, quia tunc illa liquidatio potest fieri per testes, ut secutus sum *d. limit. 9. sub n.55. versi. adverte, in alia impressione* (si Deo placuerit) facienda. 50

Subdeclara secundo, ut probatio exceptionis per testes, intelligatur ei reservata in judicio ordinario, quia in judicio ordinario admittitur cunctatio processus, & consequenter probatio per testes, & hoc, quia non habet difficultatem, servatur inviolabiliter. 51

Explica ulterius hanc subdeclarationem, ut in casu, quo statuta darent actori executionem paratam, etiam ejus intentione minus plene, & non rite probata, ut dant *statuta Genuæ, lib. 2. c.4. §. in exactionib.* assecurato, agenti ad exigendum pretium rerum assecuratarum, tunc assecurator, qui in judicio executivo fuit reus, & condemnatus solvit, & modo in judicio ordinario, repetendo solutum, est actor, induat adhuc personam rei in probationibus, ideoque tenetur solum docere, se solvisse, sed non tenetur aliam defensionem facere, nisi assecuratus, qui in executivo fuit actor, & modo in ordinario est reus, probaverit denuo tanquam actor plene & rite casum sinistrum, quem non rite probaverat in executivo, quia probationes, factæ in judicio summario, non probant 52

probant in plenario, testibus his, quos secutus sum *in meo tract. de appell. quæst.* 17. *limit.* 6. *membr.*9. *num.*110. *in fi.* & ideo licet assecuratus in figura judicii sit reus, tamen in obligatione probationis faciendæ est actor, ut secutus sum *eod. tract. de appell. qu.*16. *limit.*1. *num.*49. *in fine*, *utrobique in* 2. *impressione*, & factis probationibus assecurati, tunc assecurator exceptiones, ad quarum probationem non potuit admitti in judicio executivo, poterit in hoc ordinario probare tam per testes, quam per scripturas.

53 Adverte, quòd si reus, agendo in judicio executivo, plene probasset suam intentionem, illa probatio erit sufficiens, etiam in ordinario, & ideo sufficeret illius reproductio, per ea, quæ dixi *d. limit.* 1. *numer.* 49. & hæc est bona practica, pro qua facit, quod scripsi *infr. gl.*7. *nu.*1.

54 Declara secundo eandem tertiam illationem, positam *sup. n.*46. dum dixi, quòd reus potest opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, ut non procedat in casibus, de quibus *sup. §.*2. *gl.*8. *n.*5. *& seqq. ubi posui limitationes*, *& supra hoc eodem* §. *gl.*3. *n.*33. *&* 34.

55 Declara tertio, restringendo, ut si actor intentasset beneficium statuti de causis executivis, & ex parte sua adimplevisset requisita illius statuti, & scriptura cambii esset ex illis, quibus illud statutum dat executionem, isto casu reus non posset opponere alias exceptiones peremptorias, quam sibi permissas ab illo statuto.

56 Extende hanc declarationem, ut propterea non possit excipere, quòd illud cambium est usurarium.

57 Subextende hanc extensionem, ut procedat etiam in terminis statuti de causis brevioribus, quia propter exceptionem usurarum, non debet impediri executio, ordinata à statuto in favorem instrumenti publici, *Surd. consil.* 327. *Rota Lucensis*, *sub n.*16. *versi. & propter. & n.*17.*lib.*10. & *adde quæ scripsi in meo tract. de appell. qu.*19. *rem.*1. *concl.*4. *sub n.*22.

58 Pro hujus extensionis & subextensionis intelligentia distinguo sex casus.

Primus casus est; quando antequam creditor agat coram judice seculari ad executionem instrumenti, debitor coram judice Ecclesiastico incepit agere de usura illius instrumenti; & isto casu formo opiniones.

Prima sit opinio, quòd judex secularis sine alia inhibitione statim atque scit, litem pendere super quæstione præjudiciali, debeat supersedere, & cessare à processu, quia, si simul procederent super quæstione principali, & super præjudiciali, intricaretur negotium diversis processibus, & juris ordo perturbaretur, quod vitandum est, ut in his terminis, citatis juribus scribit *Feder. de Sen. consi.*126. *in qu. domin. nu.*1. & 2. *Alex. in l.*4. §. *condemnatum sub num.*17. *&* 18. *ff. de re judic. Ambr. de Vign. in c. salubriter*, *sub num.*131. *versic.* 5. *movetur de usur. inter tract. diversi. tom.*7. *fol.*59. *& ab hac Federici opinione non discedit Afflict. dec.*30. *fuit dubitatum num.*4. nam aliud est, quando petitur executio sententiæ, ante cujus prolationem præcessit judicialis discussio, in qua potuit opponi exceptio peremptoria, aliud vero quando petitur executio instrumenti ex forma statuti, quia tunc exceptio nullitatis videtur impedire executionem, cum tunc non præcesserit judicium, in quo potuerit opponi, & ideo non censetur rejecta exceptio peremptoria ad impediendam executionem, *Raph. Cum in d* §. *condemnatum*, quem referunt, & sequuntur *Alex. supr. citatus*, *& Socc. consi.*78. *licet sub n.*5. *versi. ex quibus lib* 3.

Confirmatur primò hæc opinio, quia processus usuræ est præjudicialis executioni instrumenti, ergo processus judicis secularis est ipso jure nullus, vel saltem post oppositam exceptionem, *Ambr. de Vig. ubi supr.* articulus enim usuræ, uti præjudicialis, prius terminari debet, ne sequatur intricatio processuum, ut in alio proposito tenuit *Rota divers. dec.*217. *fuit per dominos coram Illustriss. Card. Millino in Romana pecuniaria Lunæ* 28. *Junii* 1604. *in impressis Romæ anno* 16 5. ubi, quod supersedendum erat in causa criminali, donec civiliter cognoscebatur in Rota, an instrumentum esset usurarium, quia causa criminalis super usura instrumenti pendebat à resolutione causæ civilis super petita executione instrumenti: quia si Rota resolvit, instrumentum esse exequendum, erit sublata omnis prætensio usuræ, & sententia, lata in causa civili, pariet exceptionem rei judicatæ causa criminali. 59

Confirmatur secundo, quia judex Ecclesiasticus prævenit secularem, quæ preventio in causa nullitatis impedit executionem sententiæ, *Paul. de Castr. & alii quos citavi in meo tract. de appell. qu.*19. *rem.*1. *concl.*4. *n.*2. 60

Contrariam tamen opinionem, nempe, quòd Judex secularis possit procedere ad executionem, non obstante litis pendentia super usura coram judice Ecclesiastico, tenent *Ang. in d. §. condemnatum*, *in fi. num.* 6. *Rebuff. ad regias constit. Gall. tit. de litter. oblig. artic.* 2. *gl.* 1. *num.*22. *tom.* 1. *fol.* 85. *Surd. consi.* 327. *rotæ Lucen. sub num.*16. *versi. & propter & num.* 17 *lib.* 3. *Flam. Cart. dec.*2. *num.*9. *& ex Card. Alex secutus sum in meo tract. de appell. q.* 19. *remed.* 1. *concl.* 4. *sub nu.*22. *versic.* 2. *quia nam l. ubi cœptum*, sicque exceptio litis pendentiæ non habet locum in executivis, *Surd. & Cart. ubi supra*; & loquendo indistincte, litis pendentiam in executivis opponi non posse, secutus sum *in meo tract. de appell. q.*17. *limit.*9. *sub n.* 45. *in fi. versi. combrobatur.* 61

Comprobatur primò hæc contraria opinio, quia nullitas deducta per viam actionis, non impedit executionem testibus Rota, & aliis, quos secutus sum *d.concl.*4. *num.*1. ubi de veriori, & communi opinione & *n.* 7. ubi locutus sum de nullitate adversus instrumentum. 62

Comprobatur secundo ex his, quæ dixi in fortioribus terminis *infra cas.* 4. *in* 2. *opinione.*

Ad adducta contrarium respondetur, quòd vel in casu, in quo consuluit *Feder. de Sen.* instrumenta non habebant executionem paratam, vel consuluit contra communem, & in praxi receptam opinionem.

Ad primam confirmationem respondeo, quòd præjudicialitas causæ ad effectum suspendendi judicium executivum non attenditur, quando in cognitione illius præjudicialitatis requiritur altior indago, per ea, quæ loquendo de exceptione nullitatis secutus sum *in meo tract. de appell. q.* 19. *remed.* 1. *concl.* 5. *num* 4 *& in pluribus locis*, & executio est retractabilis, per ea, quæ, limitando, scripsi de nullitatis exceptione *d.rem.*1. *concl*.4. *sub n.*74. *& seqq.* quæ concurrunt in casu nostro, supponimus enim, requiri 63

altiorem

altiorem indaginem, de qua re, vide quæ scripsi *d.concl.5.n.4. & seqq.* & executio est retractabilis, hujusque responsionis veritas elucescit ex praxi: nam exceptio non numeratæ pecuniæ est præjudicialis executioni instrumenti, quia probata hac exceptione, ruit omnis executionis prætensio, & tamen hac exceptione non obstante, judex procedit ad executionem obligationis cameralis, quia sunt salva jura in judicio ordinario repetionis.

Ad secundam confirmationem respondeo, quod nos *in d.concl.4.n.1. & sub n.2. vers. retenta*, secuti sumus opinionem contrariam, quæ est magis communis.

64 Secundus casus est per oppositum, quando antequam debitor agat de usura instrumenti coram Ecclesiastico, creditor incœpit agere coram seculari & isto casu à fortiori procedit conclusio præcedentis casus, quia illa præventio, quæ nisi essemus in executivis, militaret in præcedenti casu ad favorem debitoris, per ea quæ loquendo generaliter de præventione, scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.1. cap. 12. n.57. & seqq. & n.66. & seqq.* in isto militat ad favorem creditoris, qui judicium inchoavit prius coram judice seculari, & certum est, quod lis debet fieri, & terminari coram eo, coram quo cœpta est, ut in isto casu, firmando hanc conclusionem, scribit *Calder. inter cons. Anch. cons.* 236. *inhærendo, n.1.* nam litis pendentiæ exceptio, quæ in executivis non competit debitori, competit creditori, & ita procedit, quod scribit *Anch. supra* citatus.

65 Comprobatur hæc conclusio, quia nullitas non evidens, ita est inefficax ad impediendam executionem per viam exceptionis, sicut per viam actionis, ut secutus sum *in meo tract. de appell. q.19. rem.1. concl.5. n.1. & seqq.*

66 Tertius casus est, quando debitor, conventus coram judice seculari, excipit de usura, & petit, se remitti ad ecclesiasticum: & isto casu, licet *Card. Alex.* quem citavi *in meo tract. de appellat. q.19. rem. 1. concl.4. sub n.22. vers. secundo quia*, dicat, executionem impediri: licet etiam *Bened. de Barz. tract. de guarint. part.3. qu. 7. tom.6. par. 2. fol.* 347. quem sequuntur *Dec. in c.13. ex parte, n.87. fall.28. de offic. & pot.jud. deleg. & Galles. ad form. camer. oblig. tit. de vi instrum. oblig. camer. n.1. eod. tom. fol.*359. dicat, quod instrumentum, opposita exceptione usurarum, non habet executionem, quia *ut dicit Dec.* statutum, tribuens executionem paratam non potest disponere de usura, quæ est de foro Ecclesiæ.

Tamen opinio, quæ servatur in praxi, est in contrarium per ea, quæ in fortioribus terminis scripsi *infra n.69. in secunda opinione seqq. casus.*

67 Quartus casus est, quando in quovis præcedentium casuum judex ecclesiasticus non solum procedit super usuraria pravitate, sed ulterius inhibet judici seculari, & isto casu est contrarietas opinionum.

Prima opinio, est quod judex secularis non potest ulterius procedere, *Feder. de Sen. cons. 126. in quæstione domini, sub n. 2. vers. in proposito, Ant. de Butr. in cap.3. tuam not.7. n.9. de ordin. cognit. Card. Alex. in cap. 63. dilecto, sub n.72. vers. secundum membrum, de appell.* & videntur sentire *Alex. R.p. & Vital.* quos citavi *in meo tract. de appell. qu.19. remed. 1. concl.4.n.88.*

68 Confirmatur, quia si judex, cui commissa est causa nullitatis sententiæ principaliter intentatæ, inhibeat judici, sententia executioni mandati non potest, testibus his, quos secutus sum *d. concl. 4. sub n.12. extens.7. vers. contrariam.*

Secunda opinio, præcedenti contraria, est quod judex secularis possit, inhibitione non obstante, procedere ad executionem, quia judex Ecclesiasticus jure non debet illo casu inhibere judici seculari, & inhibendo injuste facit, quia una jurisdictio non debet aliam impedire: confunditur enim ordo, si sua unicuique jurisdictio non servetur, & Ecclesiasticus secularem perturbare non debet, quare nec superior potest inhibere inferiori, ne utatur sua jurisdictione, *Cald. inter cons. Anch. cons.236. inhærendo, n.1. & 5.* hancque secundam opinionem videtur tenere *Ang. in l.4.§. condemnatum, in fi.6.ff. de re judic.* dicens, quod cum instrumentum guarintigiæ habeat executionem paratam, secundum statuta Italiæ, eo quia in eo continetur præceptum notarii factum debitori, expresse illud suscipienti, retractio dicti instrumenti, quæ peteretur, non impediret executionem dicti præcepti: ideoque inquit, si aditur Episcopus & petatur instrumentum declarari usurarium, illa petitio non retardabit executionem instrumenti guarintigia: & subdit, quod propterea inolevit mos, quod Episcopi inhibent judicibus secularibus, & sub excommunicationis pœna, ut supra executione supersedeant, sed inquit, an dictum præceptum sit justum, patet ex prædictis, *& ex Aug.* refert & sequitur *ibidem Imol. nu.9. versus finem*, & ita servari in praxi, videtur testari *Rebuff. tractat. de liter. oblig. art.2. gl.1. sub n.22. vers. octavo etiam tom. 1. fol.* 85. 69

Confirmatur hæc opinio, quia commissa causa nullitatis obligationis cameralis, commissarius non potest inhibere judici executori, ne exequatur obligationem, testibus his, quos secutus sum *in meo tract. de appell. q.19. rem.1. concl.4. n.7.* 70

In hac controversia possunt excogitari diversæ conciliationes. 71

Prima conciliatio est, ut nisi judex ecclesiasticus prævenerit, ut in primo casu, tunc non recte faciet, si inhibeat, *Rip. in l.4. §. condemnatum, n.29. in fi. ff. de re judic.*

Secunda conciliatio est, ut judex ecclesiasticus possit inhibere, & judex secularis, cui inhibetur, debeat parere, sed tamen judex ecclesiasticus injuste faciat:, & ita videntur sentire *Anch. Ang. & Imol.* quos citavi *sup. n.69.* pro secunda opin. non enim dicunt, quod judex secularis possit, non obstante inhibitione, procedere, sed solum, quod injuste inhibet. 72

Tertia conciliatio, quam in Regno Hispaniarum ex l. regia colligit *Roder. Soarez*, quem sequitur *Covar. de matr. par.2. ca.8.§.12. sub n.5 tom.1. fol.*282. est, ut judex secularis possit & debeat prosequi executionem, non obstante judicis ecclesiastici inhibitione: si intra decem dies debitor non docuerit, contractum esse usurarium. 73

Quarta conciliatio est, ut inter mercatores non fiat inhibitio ex dispositione Bullæ Pii IV. *bull.74. reformatio tribunalis, A.C. vers. nec inhibeat fol.*755. 74

Quid dicendum? conclusio, quod judex ecclesiasticus non debet inhibere, per ea quæ dixi *supra nu. 69.* ubi tamen inhibuerit, dico quod judex debet supersedere, donec ecclesiasticus revocet inhibitionem, quam debet revocare: & ita vidi servari. 75

Extende hanc conclusionem, dum dixi quod judex ecclesiasticus non debeat inhibere & inhibitionem 76

nem conceſſam debeat revocare, ut maxime procedat, quoad capitale, quia uſura non eſt in capitale, mutuo dato ideoque illius exactio non debet impediri, *Laur. de Rodulp. in c. conſuluit. par. 2. q. 135. ſub numer. 29. de uſur. inter. tract. diverſ. tom. 7. fol. 35. & ita vide aliquando practicatum, & faciunt quæ ſecutus ſum ſup. §. 1. q. 7. ampl. 20. n. 7.*

77 Excipio primo ab eadem concluſione diſpoſitionem dictæ bullæ Pii IV.

78 Excipio ſecundo caſum, in quo uſura eſſet manifeſta, & notoria, quæ non requireret altiorem indaginem, & maxime, ſi opponeretur, excipiendo coram judice ſeculari, qui propterea debet remittere creditorem ſuper hoc ad Eccleſiaſticum, quia tunc debet ſuperſedere etiam ſine alia inhibitione, per ea, quæ loquendo de notoria nullitate ſententiæ, ſecutus ſum *in meo tract. de appell. q. 19. rem. 1. concl. 5. n. 23. & ſeqq.*

79 Quintus caſus eſt, quando judex eccleſiaſticus poſt ſententiam definitivam abſolutoriam, latam in favorem creditoris, vel etiam, revocat inhibitionem, & ab hac revocatione appellat debitor, quo caſu dubium oritur: an, hac appellatione pendente poſſit, ſecularis procedere ad executionem: & ne nimis ab itinere diſcedamus, vide quæ ſcribunt *Feder de Sen. conſi. 98. Micolutius Petri Ambr. de Vign. in c. ſalubriter, ſub numer. 126. verſi. modo quæritur & num. 127. & ſeqq. de uſur. inter tract. diverſ. tom. 7. fol. 59.*

80 Sexus caſus eſt, an inhibitio poſſit decerni, creditore non citato, vide *Feder. de Sen. conſil. 300. factum tale eſt Laur. de Rodulph. in cap. conſuluit, qu. 131. numer. 19. de uſur. inter tract. diverſ. tom. 7. fol. 34. Alex. in l. 4. §. condemnatum num. 19. ff. de re judic. & Ambr. de Vign. in c. ſalubriter, numer. 133. verſ. & ex prædictis de uſur. inter tract. diver. tom. 7. fol. 59. & quæ ſcripſi in meo tract. de appell. q. 19. rem. 1. concl. 4. ſub n. 88. verſic. in Epiſcopus.*

81 Conclude obiter ex horum omnium caſuum diſtinctione, & reſolutione, quòd cognitio, an contractus ſit uſurarius, pertinet ad judicem Eccleſiaſticum, & non ad judicem ſecularem quia hoc crimen uſurarum ſpectat ad Eccleſiam, *Card. de Turrecrem. in c. quid dicam ſub n. 5. ver. ad tertiū, 14. q. 4.*

82 Declara primo tamen hanc concluſionem, an, & quando cognitio uſurarum pertineat ad judicem eccleſiaſticum: & quando de ea poſſit cognoſcere etiam judex ſecularis: & an uſurarum crimen ſit mixti fori, prout declarant *Clar. recept. ſent. lib. 5. §. fi. q. 37. verſ. quæro igitur, per totum, & Burſat. conſi. 397. breviter dicam n. 1. & ſeqq. lib. 4.* non enim licet nobis, aliud agentibus, ſuper his, quæ vix poſſumus obiter advertere, diu inſiſtere.

Declara ſecundo, quòd etſi cognitio ſpectet ad Eccleſiaſticum, ut eſt dictum, tamen ubi uſurarius condemnatus ſit ad reſtitutionem uſurarum, poſſunt repeti etiam coram ſeculari: laici enim poſſunt conveniri coram ſeculari, & clerici debent conveniri coram Eccleſiaſtico, & ita intelligo quæ ſcribit *Turrecrem. ſub d. n. 5.*

83 Infero quarto, quòd debitor conventus non poteſt opponere exceptionem litis pendentis, per ea, quæ dixi *ſup. n. 61. verſi. contrariam*, neque aliam quamvis exceptionem, quæ pertineat ad figuram judicii, cum procedatur ſine figura judicii.

SUMMARIA.

Executio poteſt impediri à tertio, qui ſit creditor cum hypotheca anteriori, ex communi concluſione, n. 84.

Ampliatur hæc concluſio, etiam ſi iſta tertia perſona ſit uxor debitoris, quia ipſa poteſt marito vergente ad inopiam, opponere contra creditores poſteriores de ſua hypotheca, n. 85.

Subampliatur primo, præſertim ſi vir judicis ſententia eſſet antea declaratus inops, n. 86.

Subampliatur ſecundo, etiamſi uxor prius non egiſſet contra virum, quia poterit adhuc excipiendo, allegare & probare inopiam viri, ſub n. 88.

Subampliatur tertio, ut probata per viam exceptionis inopia viri, poſſit in eodem judicio obtinere ſibi aſſignari bona viri loco pignoris, marito etiam non aliter citato, n. 89. Et præſertim ſi uxor habeat clauſulam conſtituti pro ſuis juribus dotalibus, & etiam contra fiſcum, n. 90.

Inopiam viri poteſt uxor levioribus documentis probare, agendo contra maritum, quam agendo contra tertium, n. 87.

Sententia, lata pro uxore contra maritum ſuper vergentia ad inopiam, non nocet tertio creditori non citato, n. 88. Et an judex, qui ex probationibus factis inter uxorem, & virum, condemnaret tertium, diceretur eum ſpoliare. ibidem, ſubillat. 1.

Sententia quando ob omiſſas probationes dicatur notorie injuſta, & ideò ſpoliativa, ſub n. 88. verſi contrariam.

Uxore mortua, pendente inter eam, & maritum lite, ſuper aſſecuratione dotis, an hæredes poſſint proſequi eandem litem, ſub n. 88. ſubill. 2.

Excuſſio bonorū mariti, ſeu alterius debitoris non eſt neceſſaria, quando uxor, ſeu alius creditor, excipiendo de ſua anteriori hypotheca vult impedire creditores poſteriores, ſub num. 88. ſubampl. ſecunda verſ. ſi.

Executionem ſuper nomine debitoris poteſt creditor anterior non ſolum impedire, ſed poteſt etiam in eodem judicio obtinere, illud ſibi dari loco pignoris. n. 89. in fi.

Vidua, ſeu Uxore } excipiente de ſua anteriori hypotheca contra hæres, ſeu creditores mariti, poſſunt hæredes, & creditores petere ab ea manifeſtationem bonorum mariti n. 9. & ſeqq. Et quid in civitate Genuæ, n. 93. & ſeqq. n. 100. & 101. Et quomodo tunc conſultum ſit creditoribus poſterioribus, n. 95. 99 & 100.

Uxore, ſeu Vidua } nolente manifeſtare bona, proceditur ad executionem ad inſtantiam creditorum, reſervatis juribus in ordinario judicio uxori, & viduæ, n. 92.

Contumaci denegatur audientia, ſub n. 92. verſ. ratio. Et quomodo hoc procedat, ſub n 97. & 98.

Canellæ elevatio in civitate Genuæ eſt exceptio tertii creditoris, impedimentis executionem. n. 95.

Exceptio facilius permittitur, quam actio ſub n. 98. Quare excipienti favendum magis, quam agenti ſub n. 97.

Manifeſtatio bonorum eſt duplex, ſub n. 101. & 102.

Manifeſtatio bonorum fieri debet cum juramento, n. 103. Verbis apertis, quæ tollant omnem fraudem n. 103. Debet in ea exprimi quantitas, & qualitas rerum n. 105. Si obſcure fiat, eſt denuo facienda. n. 118. Ubi in prima ſit aliquid doloſe omiſſum, debet manifeſtans puniri, n. 119 & 121. Et facta manifeſtatione, debet adverſario dari terminus ad probandum contra manifeſtationem de majori quantitate, &c. n. 120.

Manifeſtatio obſcura quibus caſibus ſit toleranda. n. 106. & ſeqq.

Manifeſtare non tenetur vidua legatum, ſibi à marito relictum, n. 110.

Cedens bonis, debet omnia bona manifestare ad instantiam creditorum, sub n. 102.
Inventarium debet continere descriptionem omnium bonorum per pondus, numerum, & mensuram, sub n. 101. *declar.* 2.
Actus si non sit necessarius, nihil refert an rite, vel non rite sit factus, numer. 109. *junctis præcedentibus.*
Accusator non cogitur exprimere diem delicti, si de eo die verisimiliter non recordetur, n. 113.
Memoria deficit in senibus, sub n. 114.
Veritas in judicio contentioso potest occultari, si ex ea oriretur damnum; & justitia in foro interiori, num. 116.
Certum, seu Manifestum } *satis dicitur, quod habet relationem ad id, quod est certum, numer.* 117.

84 Quæro quinto, an tertia persona, docendo de suo credito anteriori cum hypotheca, possit impedire executionem realem, quam creditor posterior ex causa cambii in judicio executivo tentaret super bonis sui debitoris?

Respondeo, quòd sic, ut secutus sum *supra* §. 2. *gl.* 5. *numer.* 408. *vers.* 1. & hæc est communis conclusio, & servatur in praxi, quia causa cambii in hoc nullum habet privilegium contra hypothecas anteriores.

85 Amplia hanc conclusionem, ut procedat, etiam si ista tertia persona sit debitoris uxor, quia etsi vulgata sit regula, quòd, stante matrimonio, dos repeti, non potest, *Bal. Novel. tract. de dote, p.* 7. *privil.* 24. *n.* 1. *tom.* 9. *fol.* 226. tamen si maritus vergat ad inopiam, potest dotem repetere, etiam constante matrimonio, *leg.* 25. *si constante, ff. sol. matr.* & multo magis, soluto matrimonio, potest vidua, quia, marito mortuo, dos est restituenda, *l.* 2. *ff. sol. matr.* & ideo utroque casu poterit contra creditores sui mariti se opponere, & impedire executionem, docendo de sua hypotheca anteriori ut retuli & secutus sum *infr. sub numer.* 88. *sub ampl.* 2. & solent mulieres, tam, vivente viro in casu vergentiæ ad inopiam, quam mortuo, se munire inhibitionibus, quibus executores in actu executionis impediant, & in civitate Genuæ possunt impedire *ex stat. c.* 4. §. 1. *in fi. lib.* 5.

86 Subamplia primo hanc ampliationem de uxore, quæ impedit executionem propter mariti vergentiam ad inopiam, ut maxime procedat, si uxor jam in judicio, moto contra maritum, obtinuisset sententiam, qua maritus esset condemnatus ad restituendam dotem, quia tunc inopia viri est probata, & per sententiam facta est notoria.

87 Explica hanc subampliationem, ut si uxor agat ad dotis repetitionem contra virum, vergentem ad inopiam, sufficiat levior probatio inopiæ, quam si agat contra tertium possessorem ad avocandum pignus, quia contra tertium requiritur probatio plena eo modo, quo potest, ut moveatur arbitrium judicis, ex quo agendo contra maritum, tractatur de levi præjudicio, sed, agendo contra tertium, tractatur de judicio magno, *Bar. in l.* 25. *si constante, numer.* 15. *vers. ex præd. ergo ff. sol. matr. Bal. Novel. tract. de dot. p.* 7. *privil.* 24. *sub numer.* 2. *tom.* 9. *fol.* 226. *Constan. Roger. eod. tract. q.* 14. *sub numer.* 19. & 20. *fol.* 345. *Benint. dec.* 68. *nobilis, sub numer.* 1. & 2. & communiter omnes

88 Infero ex hac explicatione, quòd etsi sententia super vergentia ad inopiam, lata contra maritum ad favorem uxoris, sufficiat ad impediendam executionem contra tertium, ut dixi *sup. n.* 86. tamen non sufficit contra eundem tertium non citatum, ad avocandam ab eo possessionem pignoris, quia sententia, contra unum lata, non nocet tertio non citato *Surd. dec.* 256. *n.* 3. *in fi. vers. in contrarium, & n.* 4. & 5. *& faciunt, quæ de sententia, lata super admissione ad cap. Odoardus scripsi infra num.* 137. *& seqq.*

Subinfero primo, quòd si judex, probationibus factis inter uxorem, & virum super inopia viri sententiam tulerit pro uxore contra virum, & postea in alio judicio ad instantiam ejusdem mulieris, reproducentis easdem solas probationes, & sententiam contra tertium possessorem bonorum viri, citato semper ipso tertio possessore, & servato ordine judiciario, pronuntiaret etiam contra eundem tertium possessorem non aliter, quam ut *supr.* probata inopia viri, videretur eum spoliare, quia sententia non justificaretur ex actis, & consequenter esset notorie injusta, quæ reputaretur nulla, per ea, quæ secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *c.* 3. *n.* 252. *& seq. & judex nulliter procedens dicitur spoliare, ut declaravi in meo tract. de appel. q.* 17. *limit.* 6. *memb.* 6. *n.* 14. 69. & 70. *præsertim in fi.*

Contrariam opinionem crederem jure defendi, quia sententia non dicitur notorie injusta, & consequenter cessat subillatio, quòd autem non dicatur notorie injusta probatur, quia sententia tunc dicitur notorie injusta, ideoque æquiparantur sententiæ nullæ, quando probationes sunt omnino omissæ, tunc enim, cum sententia non possit justificari ex actis, ideoque sit notorie injusta, diceretur spoliativa: secus, si probationes non sint omissæ, sed imo sint factæ, quia tunc licet non facerent plenam fidem tamen sententia valet, & licet esset injusta, tamen non esset notorie injusta, *Bal. in margar. seu repert. ad Innoc. in verbo, notorium veritatis: quod sentit idem Innocen. in cap. tua nos num.* 9. *in fine de cohabit. cleric.* loquitur enim, quando nullæ probationes recipiuntur.

Sed hic est subillationis casus, quia supponimus, contra hunc tertium possessorem probatam esse inopiam viri per testes, & sententiam latam in causa contra virum, & has probationes, & sententiam esse reproductas, & repetitas contra hunc tertium, & licet res inter alios acta, aliis non præjudicet, tamen facit aliquam fidem, seu præsumptionem, *Crav. consi.* 258. *num.* 16. *in fi. & alii, quos sequitur Tiraq. citatus infra in* 2. *confirmatione*: quòd si faciunt aliquam fidem, sententia potest dici solum injusta, sed non injusta notorie, quia notorium, dicitur illud, quod adeo omnibus liquet, quod quasi inficiari non potest, *Bal. in d. margar. ad Innoc. in verb. notorium est,* quo casu non mirum si sententia dicatur spoliativa, quia judex diceretur in dolo, cum procedendo sine aliqua probatione, non procederetur uti judex, sed uti privatus, secus quando processit, adhibita probatione, de cujus sufficientia dubitetur: & aliter definire notorium, est valde difficile, unde bene *Glo. unica, in c. manifest.* 2. *q.* 1. quam sequuntur communiter Doct. dixit, quòd quotidie loquimur de notorio, & quid sit ignoramus: & multa dicuntur notoria, quæ non sunt, testibus his, quos secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib.* 2. *c.* 8. *n.* 340. & 344. *nos tamen de eo late scripsimus d. tract. de jud. lib.* 1. *c.* 76. & *lib.* 2. *cap.* 9. *n.* 14. & *seqq.* 53. 567. 570. & *seqq.* & *in tract. de appell. q.* 17. *limit.* 4.

Con-

Confirmatur primo hæc contraria opinio, quia probationes sunt arbitrariæ, ut secutus sum *in meo tract. de judic. caus. lib. 2. c. 9. n.* 530. *&* 531. *& sentit Tiraq. citatus infra in confirm.* 3.

Confirmatur secundo, quia est disputabile, an sententia, lata super inopia viri inter mulierem, & virum, uti lata super statu personæ, quia tractat de conditione personæ, faciat jus etiam contra alios tertios, ut loquendo de sententia lata, an quis sit civis, habilis, excommunicatus, & similis, scribunt *Alex. in l. sæpe numer.* 62. *ff. de re judic. & Tiraq. tract. res inter alios acta, &c. limit.* 18. hæcque disputatio nobis argumento esse potest de non notoria injustitia, etiam si verior esset opinio, quod ista sententia non faceret jus quoad omnes, per ea, quæ late scripsi *infra num.* 140. *& seqq.*

Confirmatur tertio, quia licet res inter alios acta faciat solum aliquam fidem, tamen facit tantum præjudicium, ut possit ab illa appellari, cum relinquatur arbitrio judicis, quantam faciat probationem, *Tiraq. d. tract. res inter alios &c. limit.* 19.

Confirmatur quarto, quia si deceremus, quòd sententia esset notorie injusta, quando probationes non faciunt plenam probationem daretur facilis aditus ad introducendum judicium spolii adversus omnes sententias, & illa communis doctrina, quòd probationes sint arbitrariæ, subverteretur, & magna induceretur perplexitas.

Subinfero secundo pro majori intelligentia, quòd etsi uxor possit etiam contra tertium possessorem bonorum viri agere salviano interdicto pro assecuratione dotis, præsertim, declarato prius marito inope, ut dixi sol. *numer.* 86. tamen, si pendente judicio inter mulierem, & tertium mulier moriatur, filii mulieris non possunt illud judicium prosequi, quia ob uxoris mortem cessavit causa assecurationis, ideoque filii non possent agere contra patrem vergentem ad inopiam, *Bart. in l.* 23. *si constante, numer.* 62. *q.* 9. *Jas. numer.* 195. *& Rip. numer.* 99. *ff. sol. matr. & in terminis istis Anch. q.* 22. *defuncta numer.* 4. *& seqq.* quia instantia per mortem mulieris dicitur finita, & consequenter sententia, quæ ferretur, diceretur lata sine actione & sine instantia, & judex, qui filiis daret possessionem, diceretur spoliare tertium, etiam si filii egissent cum consensu patris.

Contraria opinio mihi videtur verior, saltem in hoc, quòd sententia non sit spoliativa, & moveor quia adducta pro illatione tolluntur sequentibus responsionibus.

Non obstant *Bar. Jas. & Rip.* quia respondeo multipliciter.

Primo, quòd ipsi fundant suum dictum in ea ratione, quòd lis non possit esse inter patrem, & filium qui est sub ejus potestate, *l.* 4. *lis nulla ff. de jud.* Sed hæc ratio cessat in casu subillationis, quia supponimus patris consensum, & ideo tenet judicium, *Rip. ubi sup. quem videtur secutus Anch. d. q.* 22. *n.* 9. *in fin.* & tanto magis, quòd non agunt contra patrem, sed contra tertium.

Secundo respondeo, quòd *Bar. Jas. & R. p.* loquuntur, quando filii agerent ad assecurationem dotis post mortem mulieris, at in casu de quo loquimur supponimus, quòd ipsamet mulier vivens egerit, & terminaverit judicium assecurationis contra maritum, & postea egerit contra tertium possessorem quo casu, licet moriatur mulier, pendente judicio contra tertium, tamen cum judicium assecurandæ dotis sit consummatum ante mortem mulieris, non vitiatur, quamvis deveniat ad casum, à quo incipere non posset, per ea, quæ disputando similem articulum an restitutio dotis, facta à marito ob suam vergentiam ad inopiam, sit revocanda, si maritus postea efficiatur dives, adducit hinc inde *Crot. in d. l. si constante numer.* 158. *&* 159.

Tertio respondeo (& confirmo præcedentem secundam responsionem) quòd dato etiam quòd remedium ad assecurandam dotem non competat, soluto matrimonio, hincque filii, mortua matre, non possint eo agere, tamen si remedium fuerit intentatum, constante matrimonio, prosecutio competit, etiam eo soluto, quia ipsemet *Bar. in l. post finitam, numer.* 1. *ff. de excus. tut.* tenet, quòd si pendente lite inter uxorem, & maritum pro assecuranda dote ob vergentiam inopiam, moriatur est maritus potest nihilominus uxor prosequi litem in eadem instantia contra hæredes mariti.

Et licet *Anch. d. q.* 22. *n.* 8. *&* 9. nitatur dare differentiam, ut in casu mortis mariti non varietur actio de dote intentata, sed varietur qualitas, secus in casu mortis mulieris; tamen ista est differentia verbalis, quia in substantia, & re ipsa, quam attendere debemus, nulla remanet differentia, cum utroque casu cessaret remedium assecurationis, quod est subsidiarium, & competeret plena recuperatio dotis, quæ est remedium ordinarium, quare sicut mortuo marito, potest uxor contra hæredes mariti prosequi assecurationem dotis, quia cum tunc posset consequi plenariam recuperationem dotis, tanto mgis poterit consequi assecurationem, quæ est minus, ita etiam, mortua uxore, si filii possent consequi plenariam restitutionem dotis, cur non possunt tanto magis consequi assecurationem?

Confirmatur hæc tertia responsio, quia remedium ordinarium non facit cessare extraordinarium, quando extraordinarium plenius providet seu minus gravat, per ea, quæ scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *c.* 97. *n.* 33. Sed remedium assecurationis, quando est jam cœptum, citius & paucioribus terminatur sumptibus, & hoc respectu magis utiliter providet. Ergo.

Nec est verum, quòd instantia finiat, mortua uxore; quia imo nec per mortem, nec per supervenientem qualitatem personarum hæredum mutatur, per ea, quæ dixi *in meo tract. de appell. q.* 7. *n.* 33.

Quare ego non recederem ab hac contraria opinione, quia tollitur inutilis circuitus; & præsertim non recederem quoad hoc, quòd non sit commissum spolium.

Subamplia secundo, ut procedat, etiã si uxor prius non egerit cõtra maritum, ideoque pronuntiari non fecerit, eum vergere ad inopiam, & consequenter factum esse locum restitutioni dotis, quia adhuc potest excipiendo, impedire executione allegando, & probando vergentiam mariti ad inopiam, *Papien. in pract. inform. libell. quo agitux. ad dot. & u sup. in gl. uxor. quandã. n.* 28. *vers. inde quæritur fol.* 529. *& ibi Masuer. in addit. Bal. Novel. tract. de dot. in f. var. pr. privil.* 24. *n.* 2. *tom.* 9. *fol.* 226. *quem sequitur Natt. consf.* 300. *cũ procederetur sub n.* 2. *quare nulla requiritur bonorum viri excussio. Novell. & Nata. ubi supra*: sed requiritur solum, quòd mulier, adhibita plena discussione super inopia faciat pronuntiari super dicta inopia, *Novel. ubi supra*, & quòd quilibet creditor, comparens non per viam agendi,

ſed per viam excipiendi ad impediendum alium creditorem, poſſit hoc facere jure ſuæ prioris hypothecæ, etiam ſi non obtinuiſſet ſententiam contra ſuum principalem debitorem, etiam exiſtentem ſolvendo, & ſic, non facta excuſſione in bonis debitoris, dummodo doceat de ſuo credito, & ſua priori hypotheca, ſcribunt *Natt. ubi ſup. & Flam. Cart. dec. 19. pulchrum, n. 4.*

89 Subamplia tertio, ut mulier, excipiendo, & docendo de ſua anteriori hypotheca, & de vergentia mariti ad inopiam, poſſit non ſolum impedire executionem, ut dixi *in præced. ſubampliatione*; ſed poſſit etiam in eodem judicio per viam exceptionis conſequi aſſignationem bonorum viri loco pignoris, non aliter citato marito reſervatis juribus in judicio ordinario, quia judicium ſummarium, quale eſt iſtud executivum, non parat præjudicium judicio ordinario & plenario; unde creditor habens hypothecam anteriorem, non ſolum impedit executionem in nomine debitoris ſui ſed obtinet in eodem judicio, illud nomen ſibi dari loco pignoris, non aliter citato primo debitore, *Natt. conſil. 300. cum procederetur numero primo, & ſeqq.*

90 Extende hanc ſubampliationem, ut præcipue procedat, quando in uxorem pro ſuis juribus dotalibus eſſet tranſlatum dominium, & poſſeſſio bonorum mariti vigore conſtituti, appoſiti in inſtrumento dotali, quia tunc poſſet uxor, eveniente caſu reſtitutionis dotis, inſiſtere poſſeſſioni prædictorum bonorum, donec fuerit ei ſatisfactum de ſuis juribus dotalibus, etiam contra fiſcum, publicatis bonis mariti, *Rol. à Val. conſi. 31. viſo preceſſu. n. 37. verſ. imo plus 38. & 39. lib. 1.*

91 Declara primo eandem communem concluſionem, ut in caſu, quo mulier, excipiendo de ſua hypotheca anteriori, vult excludere creditorem à poſtulata executione, creditor poſſit opponere contra uxorem, ut antequam audiatur, manifeſtet bona ſui viri; quia ſicut uxor tenetur, jurata fide, ea manifeſtare hæredibus defuncti, *Gl. in l. 2. in verbo, jurata fide. C. quando, & quib. quar. par. deb. lib. 10. Bal. in l. ordo. numer. 14. ver. quæro utrum uxor. C. de execu. rei judic. Cravet. tract. de antiq. temp. tit. teſtes deponentes de credulitate in antiquis, in verbo, viſo de fama. ſub numer. 17. tom. 17. fol. 142. Silv. Nupt. lib. 2. numer. 49. in fin. Matt. Brun. tract. de ceſſion. bo. q. 5. princ. numer. 6. col. 1. tom. 3. par. 2. fol. 194. Caſſan. in conſuet. Burgun. rubr. 4. §. 21. numer. 9. & Borgn. dec. 3. in cauſa mota. initio, verſ. & in primis par. 1.* ita etiam tenetur ea manifeſtare creditoribus quos ipſa vult excludere ab eorum credito, ea enim ratio, quæ militat in hærede, ad quem ſpectat bona manifeſtanda, militat in creditoribus, ad quos magis, quam ad hæredem ſpectant, cum hæres ſit hæres bonorum, quæ ſuperſunt, ſoluto ære alieno, hæcque declaratio, quia viſa fuit juridica Reipublicæ Genuenſi, propterea ejus ſtatutis *lib. 5. cap. 6.* diſpoſuit, ut mulieres manifeſtare debeant bona mariti ad inſtantiam hæredis mariti, ſeu perſonæ habẽtis intereſſe, quandocunque fuerint requiſitæ; & certe eſt ſalubris declaratio, ne mulieres, quarum genus eſt etiam avariſſimum, ſub ſpe conſequendi ſuum, occupent etiam alienum.

92 Amplia hanc declarationem, ut mulier in tantum teneatur manifeſtare, ut ſi non manifeſtet, non ſit audienda; ſed judex procedere debeat ad ulteriorem executionem, reſervatis juribus uxori talibus, qualia competunt in alio judicio: mulier enim non ex hoc, quòd non manifeſtet, debet perdere jura ſua, ſed ſolum debet tanquam contumax non audiri, donec purgaverit contumaciam, & donec non manifeſtaverit, ſemper remanebit excluſa, hancque ampliationem eadem Reſp. uti juridicam expreſſit in eiſdem ſtat. d. c. 6. §. etſi non manifeſtaverint.

Ratio quare mulier, non manifeſtans, non audiatur in repetitione dotis eſt; quia eſt, contumax, & contumaci denegatur audientia, *l. 26. ſed etſi prætor. ff. ait prætor ſive in fi. verſ. ſed & ſi dum decreto, & ibi Gl. ff. ex quib. cauſ. major. Gl. in l. 53. contuma. in verbo, litis damno, ff. de re judic. Par. de Put. tract. de ſynd. in verbo, dicit conſtit. numer. 3. & in verbo, inobedientiæ numer. 1. inter tract. divers. tom. 7. fol. 274. Caravit. ſuper rit. 220. numer. 2.* & quod actori, nolenti reſpondere ſuper reconventione, judex poſſit denegare audientiam, & mandare aliis judicibus, quòd illum non audiant, ſequitur *Barbar. in addit. ad Bar. in d. §. ait prætor. in verbo, caſum littera B,* & hac ratione leges municipales fere totius Orbis mandant, ut contumaci tam in cauſis civilibus, quam in criminalibus denegetur non ſolum audientia; ſed habeatur etiam pro confeſſo per ea, quæ late ſcripſi *in meo tract. de judic. cauſ. lib. 1. c. 96. & 97.* & quòd ei propterea denegetur appellatio, ſcripſi, & declaravi *in meo tractat. de appell. q. 17. limit. 3. n. 1. & ſeqq.* hæcque audientiæ denegatio ſatis comprehenſa videtur ſub generali omnium jurium indignatione, dum dicimus quòd contra contumaces omnia jura clamant, ut ſcripſi d. lib. 1. c. 93. in fi initii.

Subdeclara reſtringendo eandem declarationem, 93
ut in civitate Genuæ procedat ſolum, quando mulier venit agendo ad conſequendam ſuæ dotis ſolutionem, ſecus quando venit excipiendo per viam elevationis canellæ, ut loquuntur illa ſtatuta, quia tunc mulier, elevando canellam, non tenetur manifeſtare bona viri, hæcque ſubdeclaratio, quamvis Genuæ ſit multum controverſa, & forſan varie practicata, tamen videtur vera, duplici ratione.

Prima, quia ſtatutum Genuæ *d. c. 6. initio,* obligans mulierem ad manifeſtanda bona ſui mariti, loquitur in muliere, conſequi volente ſolutionẽ pro dotib. ſeu juribus ſuis, quod verbum, *conſequi, repetit deinde in §. ſeq. & ſi non manifeſtaverint. & in §. bona verè.*

Sed mulier, quæ elevat canellam, id eſt, quæ ex- 94
cipiendo, ſe opponit executioni, non vult, nec intendit in eo judicio conſequi ſolutionem pro ſuis dotibus, ſed ſolum excipiendo, conſervare jura ſua, & ideo impedire, ne alius eam conſequatur; unde ubi mulier elevaverit canellam, & in illo judicio elevationis canellæ potiora jura habuerit, obtinebit ſolum, delarari æſtimum nullum, & non ſibi dari illa bona, ut in ſtat. *de elevat. canellæ, c. 3. §. ſi vero lib. 4.* † & ideo ad inſtantiam creditoris, credentis 95
mulieri quæ canellam elevavit, tenetur judex, etiam non expectata ſententia, ſuper potioritate jurium, aſſignare terminum mulieri ad eligendum bona, & in illis æſtimum conſequendum, ut in eadem ſtat. c. 3. §. poſſit etiam, & ſic apparet, quòd in judicio elevationis non conſequitur ſolutionem, hancque exceptionem, quæ impedit executorem, Genuenſes, & illorum ſtatuta vocant elevationem canellæ, quia creditor, obtento mandato executionis, ideoque volens conſequi æſtimum in bonis debitoris, ducit ſecum æſtimatores, qui canella menſurant

ſurant rem, ſuper qua vult æſtimum conſequi, & dum menſurant, tertius, qui prætendit intereſſe, elevat, ideſt, impedit canellam, ne menſurent.

96 Confirmatur primò ratio, & conſequenter ſubdeclaratio, quia ſtatuta Genuenſia quoties utuntur hoc verbo, *conſequi ſolutionem*, loquuntur in eo, qui conſequitur verum ſolutionem, qua tollitur obligatio, & debitum, ut *in lib.* 2. *c.* 3. *initio*, *&* §. *quando. &* §. *in cauſis*, dum petentem executionem obligant ad fidejubendum, de reſtituendo, quicquid indebite fuiſſet conſecutus, rurſus *lib.* 4. *c.* 2. *§. præſentato.* ubi diſponunt, quid facere debeant æſtimatores, præſentato ſibi mandato pro conſequenda ſolutione alicujus ſummæ & *c.* 11. *initio*, ubi de pœna illius, qui petit debitum, cujus ſolutionem conſecutus erat.

97 At mulier elevando canellam, non conſequitur ſolutionem, ſed ſolum conſervat jus ſuum, ne lædatur, ut oſtendi *n. præcedenteti.* Ergo.

Confirmatur ſecundo, quia eadem ſtatuta apertam conſtituunt differentiam inter petitionem dotis, & exceptionem, ſeu elevationem canellæ ex cauſa dotis, ſiquidem in petitione majorem requirunt ſolemnitatem, quam in elevatione canellæ, *ut in lib.* 5. *c.* 4. *initio*, quæ differentia coadjuvatur ex diſpoſitione juris communis, nam major favor militat in creditore, qui per viam excipiendi proſequitur jus ſuæ hypothecæ, quam in eo, qui per viam agendi, *Bal. Novel. tract. de doct. par.* 7. *privil.* 24. *ſub numer.* 2. *tom.* 9. *fol.* 226. *& Natt. conſil.* 300. *cum procederetur*, *numer.* 2. *verſ. fi.* quare etiam de jure communi facilius denegatur audientia actori, quam reo, ideoque bannitus, & excommunicatus repelluntur ab actione, ſed non à defenſione, per ea, quæ ſcripſi *in meo tract. de jud. cauſ. lib.* 2. *c.* 2. *ſub numer.* 174. 176. *& clarius c.* 9. *ſub*

98 *numer.* 1024. † & bannitus non poteſt agere, poteſt tamen petere, tenutam, ſibi acceptam, reſtitui, *Jacob. de Aren. in l. de pupillo.* §. *qui remiſſ. numer.* 1. *ff. de oper. nov. nunt. & idem in excommunicato ſentit Anguiſ. conſ.* 141. *num.* 8. 16. *in fi. &* 17. *lib.* 1. & (accedendo propinquius ad terminos noſtros) contumaci denegatur audientia, quando venit tanquam actor, ſecus quando venit tanquam reus neceſſarius, quia contumax æquiparatur excommunicato & bannito, *Caravit. ſuper tit.* 190. *ſub numer.* 7. 8. *& dixi ſup. numer.* 40. *&* 42. & omiſſis multis, certum eſt, quòd facilius datur exceptio, quam actio, ut dixi *d. c.* 2. *num.* 121. &, ſublata ſimpliciter audientia, non dicitur ſublata appellatio, quæ habet naturam defenſionis, niſi ſit denegata etiam excipiendo, ut ſcripſi in *meo tract. de appell. quæſt.* 16. *limit.* 1. *num.* 30. *&* 31. & excluſus à facultate agendi de nullitate, non dicitur excluſus à facultate excipiendi de nullitate, per ea, quæ ſcripſi *eod. tract. de appell. q.* 19. *remed.* 1. *concl.* 4. *numer.* 49. & ex his ruit ratio, de qua *ſupra ſub numer.* 92. dum diximus, mulieri contumaci in non manifeſtando denegandam eſſe audientiam, nam illa ratio procedit, ſi veniat agendo, ſecus ſi veniat excipiendo.

99 Secunda ratio eſt, quia auxilium manifeſtationis, quod in canellæ elevatione à ſtatutis videtur creditori denegatum, in alio judicio eſt ei reſervatum; nempe, quando creditor, renuntiando æſtimo, faciet, mulieri terminum præfigi ad conſequendum æſtimum, in quibus voluerit bonis, juxta diſpoſitionem *ſtat. lib.* 4. *cap.* 3. §. *poſſit etiam*, quia tunc mulier, volens conſequi ſolutionem per viam æſtimi, tenebitur ad inſtantiam ejuſdem creditoris facere manifeſtationem ex diſpoſitione ejuſdem ſtatuti *capite ſexto libro* 5. *ut retuli ſupra ſub numer.* 93. *verſicul.* 1. *quia*, & ſic quod differtur, non aufertur.

Contraria opinio, nempe, quòd mulier, etiam elevando canellam, teneatur manifeſtare, ſaltem quando eam elevat propter vir. vergentiam ad inopiam, ſuadetur, tum quia creditoris damnum, à rerum occultatione, & fraude mulieris procedens cui damno lex per manifeſtationem faciendam obviare intendit, ita inſtat, quando mulier agit ad conſequendam dotis ſolutionem, ſicut quando excipit ad impediendam aliorum executionem, tùm quia quando, marito vergente ad inopiam, excipit, non eſt verum, quòd manifeſtationis auxilium ſit ei in alio judicio reſervatum, & ſic ruit hæc ſecunda ratio, quia, marito vergente ad inopiam, poteſt mulieri dari terminus non ad conſequendam dotis ſolutionem, ſed ad conſequendam dotis aſſecurationem in bonis mariti, ut ſecutus ſum *ſupr. §.* 2. *gl. n.* 86. *verſ. reſtringe*, & ſic iſto caſu ſemper ceſſarent verba ſtatuti loquentis de conſecutione ſolutionis: &, quicquid ſit ex diſpoſitione illorum ſtatutorum, hæc opinio contraria videtur ſatis probabilis propter prædicta. 100

Retenta harum contrariarum opinionum ea, cui tua conſcientia libentius acquieſcet. 101

Declara ſecundo, ut manifeſtatio bonorum ſit duplex. Prima non eſt ſimplex manifeſtatio, ſed eſt etiam conſervatio bonorum manifeſtatorum, quæ tendit ad obviandum fraudibus, quæ committi poſſent in bonis manifeſtatis, & hæc manifeſtatio habet locum in inventario, conficiendo ab hærede, is enim, ſi nolit teneri ultra vires hæreditarias, debet manifeſtare bona hæreditaria, conficiendo ſolemne inventarium, eadem conſervare, & rationem de eis reddere habentibus & habituris intereſſe, & in hac manifeſtatione, quæ proprie dicitur inventarium, debet fieri diligens, & certa deſcriptio omnium per pondus, numerum, & menſuram ut ſcribunt *Natt. conſi.* 575. *ſubtiliter. n.* 6. *&* 7. *& Rol. à Val. tract. de invent. in* 3. *par. in verbo, pariter bona, n.* 1. *& in verbo, item requiritur n.* 1. *&* 2. *tom. par.* 2. *fol.* 177. †. Secunda eſt manifeſtatio exhibitoria tantum, ſine conſervatione bonorum manifeſtatorum, quæ reſpicit ſolum tempus præſens, & in qua non veniunt conſiderandæ fraudes futuræ; & hæc manifeſtatio habet locum in cedente bonis, & in muliere, mortuo viro, qui enim vult admitti ad ceſſionem bonorum, debet manifeſtare, id eſt, indicare, & propalare bona creditoribus, alias privatur beneficio ceſſionis, *Bald. in leg.* 1. *numer.* 3. *&* 4. *Cod. qui bon. ced. poſſ. late Brun. tract. de ceſſ. bon. quæſt.* 5. *princ. n.* 1. *& ſeqq. tom.* 3. *par.* 2. *fol.* 193. & mulier, quæ vult conſequi ſuam dotem, tenetur manifeſtare, & indicare, ut dixi; & in hac manifeſtatione non eſt neceſſaria ſolemnitas inventarii, neque alia diligens deſcriptio per pondus, numerum, & menſuram, cum is, qui manifeſtat, non ſit retenturus eas penes ſe, ſed debeat ex eis fieri tunc ſolutio, vel reſtitutio: hinc ſtatutum Ariminenſe, non contentum de ſola manifeſtatione, mandat mulieri confectionem inventarii, ut ſcribunt *Matth. Brun. d. q.* 5. *princ. ſub n.* 6. fit enim hæc manifeſtatio, ſeu indicatio, ut creditor poſſit apprehendere, ſicut explorator indicat furem, ſeu lo- 102

cum, in quo adest delinquens, ut satellites apprehendant.

103 Declara tertio, ut manifestatio debeat fieri cum juramento, ut sentit *Gloss. in l. 2. in verbo, jurata fide, C. quando & quib. quar. par. lib.* 10. & alii, quos secutus sum sup. n. 91. decl. 1.

Sed an in hac manifestatione requirantur solennitates, quæ ex forma statutorum requiruntur in contractibus, aliisque præjudicialibus mulierum, non discutio.

104 Declara quarto, ut ad obviandum inconstantias mulierum perjurias, quæ errando, credunt, juramentum consistere ex parte verborum magis, quam ex parte rerum (& in hoc proprias animas decipiunt) debeant manifestare omnia, & singula bona mariti, quæ habuerunt, vel habent per se, vel alias personas, vel si alii pro eis, & de eorum voluntate, vel ad earum dispositionem habuerunt, aut habent, quare, si manifestant aliquid, debent, illo manifestato, addere, quòd aliud non habuerunt, &c. si vero nihil penitus manifestent, debent servare simplicem formam negativam, quòd nihil habuerunt, nec habent, &c. ut in prædicta formula, hæcque formula traditur à *stat. Genuen. lib.* 5. *cap.* 6. & quia est consona rationi, censeo posse ubique.

105 Declara quinto, ut debeant non obscure, sed clare manifestare, præsertim res consumptas, & non extantes, exprimendo quantitatem, & qualitatem rerum; quia paria sunt, non manifestare, vel non clare manifestare, sicut paria sunt non respondere, vel obscure respondere, ut late secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib.* 2. *c.* 7. *n.* 526.

106 Restringe hanc declarationem, ut non procedat in multis casibus.

Primus casus est, quando mulier non teneretur manifestare, quia tunc manifestatio, quantumvis obscura, non rejicitur ex pluribus. Primo, quia qui non tenetur dare libellum, dando obscurum, seu ineptum, non rejicitur, *Abb. Bald. Maran. Gail. & Rot. diverſ. quos secutus sum sup.*

107 §. 2. *gl.* 1. *num.* 13. † Secundo, quia ubi non requiritur solemnis citatio, nihil refert, si non legitime intervenerit, *Rom. & Nicel. quos secutus*

108 *sum d. gl.* 1. *numer.* 14. † Tertio, quia ubi non requiritur conclusio petitionis, nihil refert, an male, vel bene facta sit, *Bart.* quem secus sum

109 *ead. gl.* 1. *numer.* 15. † Quarto, omissis aliis, quia est regula generalis, quòd ubi actus non est necessarius, nihil referat, an male, vel bene sit factus, ut scripsi *ead. gl. sub n.* 12.

110 Exemplifica hunc casum in legato, relicto uxori, quia non tenetur manifestare id quod ejus vir sibi legavit. Primo, quia manifestare omnia, & singula bona mariti, in effectu non est aliud, quam nihil occultare de bonis mariti; sed qui retinet rem, sibi legatam, non occultat aliquid de bonis mariti. Secundo, quia in re, uxori legata, hæres neque restitutionem, neque solutionem potest prætendere, ergo frustratoria est illius rei manifestatio.

111 Secundus casus est cum distinctione. Aut ista obscuritas est tanta, ut adversario tollat defensionem, & tunc hæc obscuritas non toleratur. At obscuritas non est tanta, quæ tollat defensionem, idest jus convincendi eam de occultatione, & fraude, & tunc ista obscuritas est tolerabilis, per ea, quæ de obscura petitione scripsi *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *c.* 50. *sub numer.* 17. *vers. hoc dictum.* Aut ista obscuritas redundat, non in damnum hæredis, sed in damnum mulieris manifestantis, ut puta, quia res, quas manifestat, jam consumpsit, quo casu posset esse locus juramento adversarii cum taxatione judicis, & tunc quia hæredis non interest, non potest is eam impugnare, quia in judicio non admittitur, nisi is, cujus interest, exceptio enim, tua non interest, repellit agentem, ut scripsi *supr.* §. 2. *gl.* 5. *sub n.* 142. *versi. his.*

Tertius casus est, quando propter oblivionem clarior fieri non posset, quia tunc rejici non debet, & hoc deducitur dupliciter. Primo, quia impossibilium nulla est obligatio, *l. impossibilium. ff. de reg. jur.* † Secundo, quia nos videmus, quòd etsi accusator teneatur exprimere diem delicti, ad hoc ut reus possit se defendere, tamen, si accusator verisimiliter non recordetur, non cogitur exprimere, *Boss. tract. crimen. tit. de inquisit. sub n.* 92. *& esse communem practicam, testatur Clar. lib.* 5. *recept. sent.* §. *fi. q.* 12. *versi. dixi etiam, in fi. & sequitur, dummodo accusator oblivionem cum juramento affirmet, & ego secutus sum d. lib.* 1. *c.* 51. *n.* 36. 112 113

Exemplifica hunc casum, quando manifestatio peteretur diu post mortem viri, quo casu verisimile est, quòd non recordetur de particularibus rebus, uti consumptis, quia in muliere facilius præsumitur oblivio, ut *ex Menoc. sequitur Joseph. Mascar. tract. de prob. concl.* 1076. *numer.* 48. *præsertim si sit in senectute, quia, ut ex Plin. lib.* 7. *c.* 24. *sequitur Natt. consi.* 537. *oritur num.* 12. *versus fi.* senectus primum vulnus infligit memoriæ, & demum si intercessisset longum temporis spatium, posset judicis arbitrio præsumi oblivio. 114

Quartus casus est, quando ex clara manifestatione damnum injuste pateretur, quia tunc admittitur in utroque foro ad obscure manifestandum; quod probatur tripliciter. Primo, quia licet actor teneatur in petitione exprimere certam quantitatem, quam petit, ut reus possit deliberare, an velit cedere, vel contendere, tamen si in illa certa quantitate, quam petit, sit aliqua summa dubia, an sibi debeatur, necne, potest addere clausulam, *offerens deducere*, &c. *seu salvo jure, &c.* prout quotidie practicatur, & sic potest illam petitam quantitatem reddere incertam, & obscuram, quia lex abhorret, ut in re dubia, quæ pendere debet ex futuro litis eventu, partes aliquid facere cogantur, ex quo damnum postea injuste paterentur. † Secundo, (confirmo idem) quia principalis non tenetur manifestare veritatem, quando ex illa manifestatione damnum injuste paterentur, quo casu dicere mendacium, non est mendacium, testibus *Covar. M. Ant. Cucc. & Bald. quos secutus sum in meo tract. de judic. caus. lib.* 2. *c.* 9. *n.* 836. *& seqq. &* 846. quare litteræ monitoriales in prædicto casu non obligant ad manifestandum, per ea, quæ secutus sum *eodem cap.* 9. *num.* 487. & tam principali, quam advocato, habitentibus justam causam, licet uti fraudibus, & cavillationibus ad excludendas fraudes; & cavillationes adversarii, injuste litigantis. *Gloss. Bald. Alciat. & M. Ant. Cucch. quos secutus sum dict. cap.* 9. *n.* 848. quare si isto casu licitum est non dicere, & non manifestare veritatem, à fortiori licitum erit obscure eam manifestare. Tertio (& tendit ad idem) quia licet reus teneatur respondere positioni actoris, tamen, si positio sit captiosa, non tenetur, & dicitur captiosa, quando responsurus incidit in laqueum, sive respondeat affirma- 115 116

affirmative, sive negative, ut late declaravi *d. lib. 2. cap. 7. n. 281. & seqq.*

117 Quintus casus est, quando expressio est facta per relationem, quia satis dicitur manifestum, & certum illud, quod habet relationem ad id, quod est certum, & manifestum, *Abb. Dec. Vant. & Osasch.* quos secutus sum *in meo tract. de jud. caus. lib. 1. cap. 48. sub n. 7. vers. contrariam.*

118 Subdeclara primo eandem declarationem, ut in casu, quo mulier obscure manifestaverit, teneatur iterum clare manifestare, propter rationem adductam *supr. n. 105. in hac 5. declar.* & non manifestando, judex procedere debeat ad ulteriora, ac si mulier fuisset contumax in non manifestando; ut dixi *supra n. 92. vers. amplia hanc.*

119 Subdeclara secundo, ut si mulier, faciendo secundam manifestationem, aliquid in quantitate, numero, vel specie addiderit, tunc videndum erit, an in prima per oblivionem, seu per errorem, vel dolose, & cum fraude omiserit, & ubi dolose, & per fraudem, tunc erit punienda de perjurio, & de occultatione, ut dixi *infra n. 121.*

120 Declara sexto, ut absoluta manifestatione; debeat creditori, seu hæredi dari terminus ad probandum de majori quantitate, & de pluribus rebus, & de bonis existentibus penes ipsam, vel alios pro ea, & non manifestaris, & hic non discutio, an hæc probatio possit fieri etiam per testes, vel solum per scripturas publicas.

121 Declara septimo, ut ubi creditor, seu hæres probaverit, mulierem non omnia manifestasse, & sic esse convictam de perjurio, sit punienda, sed qua pœna, hic non discutio: Genuenses habent pœnam dupplici ex eorum stat. *lib. 5. cap. 6. §. ult.* sed ego nunquam vidi, illam pœnam fuisse alicubi practicatam.

SUMMARIA.

Cessio bonorum, & Cap. Odoardus, impediunt executionem litterarum cambii, aliarumque obligationum, quia cessio habet vim solutionis, & hæc est regula, n. 122.

Restringitur primo hæc regula, ut non procedat, si cessio fiat post latas tres sententias condemnatorias conformes, n. 123. Contrarium dummodo fateantur debitum, n. 124.

Restringitur secundo, quando clericus tenetur ex obligatione jurata, n. 125. Contrarium ib. & n. 126. Declaratur hoc contrarium, ut non sit verum, quando clericus eo, quia non satisfecisset obligationi juratæ in termino, incurrisset perjurium, sub n. 126. Subdeclaratur hæc declaratio, ut non procedat, quando debitum peteretur civiliter, sed procedat solum, quando ageretur criminaliter, sub eod. n. 126. Contrarium, etiã si agatur criminaliter, n. 127. & 128.

Restringitur tertio in clerico, qui personaliter consentiendo pensionis impositione, cum juramento, & in forma Cameræ promiserit pensionem solvere, n. 129. Contrarium cum declaratione. n. 130.

Restringitur quarto in obligato in forma cameræ, quia A.C. non obstante cap. Odoardus, procederet ad executionem, n. 131. Declaratur, ut sit verum, pendente lite super dicto cap. Odoardus, secus post terminatam litem in favorem clerici, n. 132. & seqq.

Restringitur quinto, ut impediant executionem creditoris citati, contra quem clericus, vel laicus admissus est ad cessionem, non autem impediant executionem creditorum, non citatorum, n. 137. & seqq. Extenditur hæc restrictio, etiam si cessio bonorum dicatur sententia super statu personæ n. 140. Explicatur hæc extensio, n. 141. 142. & 144. Relictis his, quæ contra restrictionem objiciuntur, n. 143. Quibus respondetur cum distinctione duorum casuum sub n. 144. & 146.

Restringitur sexto, ut cessio bonorum, facta à debitore, non prosit fidejussoribus, sub n. 147.

Restringitur septimo, ut non procedat in cessione dolosa, quando scilicet debitor sciens se non esse solvendo, contraxit, n. 148.

Restringitur octavo in debitore obligato in specie ad rem, n. 149. in fine.

Restringitur nono, ut non procedat in clerico, qui contraxerit nomine, & habitu laicali, n. 150. & seqq. Extenditur hæc restrictio, n. 60. & seqq.

Cessio bonorum non impugnat obligationem executivam sed mutat, seu restringit executionem, n. 133.

Cessio bonorum in multis casibus non liberat cedentem à carcere, sub n. 144. vers. 1. & n. 148. Non solum post latam sententiam, sed etiam ante latam sententiam, & ante introductam causam, sub n. 146. extens. 1.

Cessionis beneficium tolli potest per statutum, n. 136.

Cessio bonorum præjudicat etiam aliis creditoribus, non citatis, n. 142. Et quomodo hoc procedat, n. 146.

Auditoris Cameræ facultates favore obligationis Cameralis adversus cap. Odoardus, quomodo intelligantur, n. 134.

Exceptio non numeratæ pecuniæ, dum probatur, non retardat obligationem cameralem, secus postquam est probata, & pronuntiata, n. 132. & sub n. 137.

Sententia, lata contra unum, an & quando præjudicet aliis, n. 138. & seq. Et quid si sit lata super statu personæ, n. 140. & seq.

Jus publicum, & Jus consecutivum quæ dicantur, n. 140. & 141.

Jus æque principale qui dicantur habere, n. 142.

Inventarium confectum afficit etiam creditores, ex post facto supervenientes sub n. 143. & 145.

Cap. Odoardus, & Cessio bonorum quomodo differant, n. 147.

Socius potest propter juramentum, appositum in societate, conveniri ultra quam facere possit, n. 125.

Dolus privat semper beneficio, quæ dolo non commisso, erant concessa, n. 148. 152. & seq.

Clericus quando perdat beneficium cap. Odoardus, n. 123. & seq. 150. & seqq.

Peccans in legem, indignus est auxilio legis, n. 151.

Habitus quandoque facit personam, n. 159.

Habitus & Tonsura si deferantur solum, quando petitur beneficium cap. Odoardus, & non sint delati tempore contractus non juvant, n. 160. Et quando sint deferendi de mandato Episcopi, &c. num. 162.

Habitus clericalis debet esse decens, & qualis, n. 161.

Carcer quandoque est bonum remedium contra debitores decoctos, & latitantes, n. 163.

Quæro sexto, an capitulum, Odoardus, seu cessio bonorum impediat executionem litterarum cambii, aliarumque obligationum, pro quibus datur executio parata, & præsertim si sit obligatio in forma Cameræ? 122

Respondeo, constituendo regulam affirmativam, quod sic, *cap. 3. Odoardus, & ibi Canonistæ, de solut. Covar. resol. l. 2. c. 1. n. 9. vers. cæterum, Foller. d. contract. censuar. in verbo, census enim, n. 19. vers. imo, tom. 6. par. 2. fol. 142.* & communiter omnes *in diversis locis.*

Ratio est, quia cessio bonorum habet vim solutionis, ita ut debitor, facta cessione, non possit amplius

plius carcerari, & expiret actio creditoris contra eum, & satis patet ex his, quæ scripsi *infra num.* 143.

Et hæc regula aliarum instar plures patiatur tur concessiones, ex quibus multi ex nostris Jureconsultis eam in diversis casibus per viam fallentiarum, seu restrictionum coarctare nixi sunt, tamen in multis eorum veniret amplianda, ut tunc de earum veritate discutiendo videmus.

123 Restringe primò igitur eandem regulam, ut non procedat in clerico, condemnato per tres sententias conformes, quia sicut cessionis beneficium denegatur ei, qui non confitetur debitum, sed convictus condemnatur, *Bald. in l.* 1. *numer.* 1. *&* 2. *C. qui bon. ced. poss. Jas. in* §. *ult. sub numer.* 11. *fall.* 1. *numer.* 16. *fall.* 7. *instit. de actio.* ita eadem ratione cap. Odoardus, refugium denegari clerico, condemnato per tres sententias, scripsit *Gomes. in compend. utriusque signat. in fi. vers. tamen est advertendum* & ex eo sequitur *Modern.* quem citavi *in meo tract. de judic. caus. lib.* 1. *cap.* 46. *sub n.* 18. *vers. contrariam.*

124 Contrariam opinionem, nempe quod condemnato, qui perseveraverit in mendacio usque ad sententiam inclusive, non denegetur beneficium cessionis, dummodo clare, & aperte fateatur debitum, qua confessione facta, & non prius admittitur ad beneficium cessionis, sive habuerit, istam causam litigandi,&negandi,sive non habuerit, scribit *Salyc. in d. l.* 1. *sub numer.* 3. *vers. juxta hoc moveo aliqua dubia.* & ab eo non videtur discedere *Jas. in d.* §. *ult. numer.* 16. *in fi.* & quod clerico, condemnato etiam per tres sententias conformes, non denegetur beneficium cap. Odoardus, contra Gomes. tenent *Covar. var. resol. lib.* 2. *c.* 1. *sub n.* 9. *vers. quoties, & Gasp. Bart. tract. de inop. debit. c.* 17. *sub. n.* 6. *tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 239. & quod laico competat beneficium cessionis, & clerico refugium dicti cap. Odoardus, sive fuerint condemnati per tres sententias, sive unicam, quæ fecerit transitum in rem judicatam,dummodo confiteantur debitum, tenet sequendo hanc Salyceti opinionem, uti veriorem,& magis communem, & in judicando sequendam, *Brun. tract. de cess. bonor. q.* 2. *princ. sub n.*6. *& sub n.* 10. *& seqq. tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 179. *&* 180.

125 Restringe secundo, ut non procedat in clerico, qui juramento se obligavit, quia juramentum debet adimpleri in forma specifica, *Gomes. in compend. utriusque signat. in fine, vers. tamen est advertendum,* & quod socius, qui gaudet beneficio, ne conveniatur ultra quam facere potest, hoc beneficium amittat, si in societatis instrumento juraverit, sequitur *Brun. tract. de cess. bonor. q.* 24. *q.* 4. *princ. n.* 2. *tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 191.

Contra eandem restrictionem tenent *Covar. ubi supra, & Gasp. Bart. d. c.* 17. *n.* 8. *fol.* 239.

126 Retenta hac contraria opinione, quæ servatur in praxi.

Declara, limitando eam, ut non procedat, quando clericus jam esset perjurus, eo quia non solverit in termino jurato, sed aliud, promissum in termino jurato, non adimpleverit, quia tunc non habet beneficium cessionis. *Brun. d. tract. de cess. bonor. q.* 3. *princ. sub n.* 17. *ibi, & nisi debitum esset juratum, fol.* 181. *tom.* 3. *part.* 2.

Subdeclara declarationem, ut non procedat, quando civiliter peteretur debitum, quia tunc licet esset lapsus terminus, in quo clericus juravérit solvere,tamen non obstante perjurio,non posset carcerari: secus quando clericus accusaretur criminaliter de perjurio, quia tunc posset carcerari, & ita servari in Regno Neap. ut accusato instrumento secundum formam ritus magnæ Curiæ, & accusata etiam contra eum pœna,carceretur,sequitur *Jo. Ant. de Nigr. in extrav. unicam, n.* 338. 345. 351. *&* 353. *limit.* 1. *de vit. & honest. cleric. inter Repet. tom.* 6. *part.* 2. *fol.* 15.

Contra hanc subdeclarationem servat apud nos consuetudo: nunquam enim vidi, fuisse hic in curia practicatum, ut clericus accusetur de ejusmodi perjurio ob non solutum debitum, & inde sit processum ad carcerationem criminaliter: † hæcque consuetudo est etiam juridica, ideòque servanda etiam in magna curia Vicariæ Neapol. quando clericus non solvit in tempore propter necessitatem, & paupertatem: is enim dicitur perjurus,qui voluntarie non solvit, *Jo. Ant. de Nigr. ubi supra n.* 346. *&* 347. quare, cum ex admissione ad cap. Odoard. probetur paupertas, & necessitas,non erit locus perjurio. 127 128

Restringe tertio in clerico qui personaliter consentiendo pensionis impositioni, cum juramento, & in forma Cameræ promisit eam solvere, quia isto casu debet vel eam solvere, vel beneficium, pensione gravatum,dimittere, *Gomes. in compend. utriusque signat. in fine, vers. tamen est advertendum,* quem sequuntur *Bened. Bon. tract. de censib. sub n.* 44. *fol.* 167. *& Foller. eod. tract. in verbo, census enim, sub n.* 20. *fol.* 142. *tom.* 6. *part.* 2. 129

Ratio hujus restrictionis non est vis juramenti, aut obligationis cameralis, ut prædicti sentire videntur, sed est, quia non convenit, ut velit retinere beneficium, & non solvere pensionem, cum qua illud obtinuit.

Contra hanc restrictionem: quod enim, clerico recurrente ad signaturam justitiæ, pro commissione causæ nullitatis, seu rescissionis pensionis, uti injustæ, & excessivæ, signatura soleat committere cum clausula (non retardata solutione pensionis) & hujus clausulæ vigore procedi possit ad executionem, sed tamen clericus inops possit adhuc recurrere ad beneficium *d. cap. Odoard.* scribit *Covar. resol. lib.* 2. *c.* 1. *numer.* 9. *vers. quoties* quare licet beneficium d. cap. Odoardus, non impediat executionem solutionis pensionis, tamen postquam, intentato judicio super *d. cap. Odoardus*, clericus fuerit admissus, illius privilegio potitur, & ita dicimus in obligato in forma Cameræ: non enim retardatur executio obligationis cameralis, lite pendente super cap. Odoardus, sed lite finita in favorem clerici, qui sit admissus *ad dictum cap.* utique retardatur quo ad personã, ut explicavi *infra n.* 132. 130

Restringe quarto, ut ex facultatibus, A. C. concessis, *in vers. quòdque constitutiones, n.* 26. clerico obligato in forma Cameræ denegetur refugium ad cap. Odoardus. 131

Declara hanc restrictionem cum distinctione, ut si clericus, conventus ad solvendum, quod in forma Cameræ promisit, opponat se velle admitti ad cap. Odoard. debeat nihilominus procedi ad executionem; imo non solum si opposuerit, sed etiam si causa admissionis *ad d. cap.* sit introducta, & pendeat, quia nihilominus, si nondũ obtinuerit per sententiam judicis, se admitti ad beneficium d. cap. Odoardus, exceptio dicti cap. & causæ introductio nõ impediẽt executionem obligationis cameralis: & ita procedunt facultates, A. C. concessæ: secus autem si de eo cap. excipiat, post quam ad illud fuerit per sententiam 132

tentiam judicis via ordinaria admissus, quia tunc executionem impedit personalem: hæc declaratio, seu distinctio probatur, quia dicimus in simili, quòd licet exceptio non numeratæ pecuniæ obligationem cameralem non retardet, tamen postquam fuerit per sententiam judicis via ordinaria super ea ad favorem obligati pronuntiatum, impediret & vulneraret obligationem.

133 Confirmatur primo hæc declaratio; quia cessio bonorum impedit executionem obligationis cameralis, non autem impugnat instrumentum, aut obligationem, in eo contentam, sed solum inducit mutationem seu restrictionem executionis. *Gallesi ad form. camer. oblig. ad 4. par. q. 3. sub n. 1. tom. 6. par. 2. fol.* 355. & quòd exceptio cessionis bonorum respiciat executionis actum, & non obligationis substantiam, ideoque consideratio habenda non sit, an debitor sit unica, vel tribus conformibus sententiis condemnatus, cum ista exceptio sit solum inducta ad evitandam carcerationem debitoris in executione rei judicatæ, scribit *Brun. tract. de cess. bon. q. 2. princ. n. 10. in ultimis, & n. 11. tom. 3. par. 2. fol.* 180.

Confirmatur secundo ex variis distinctionibus quas, loquendo de cessione bonorum, refert *Brun. tract. de cess. bon. q. 13. princ. tom. 3. par. 2. fol.* 197.

134 Nec adversus hanc declarationem dicatur, quòd facultates A. C. denegant clerico hoc refugium, etiam si judicis decreto fuerit illi concessum, in illis verbis, *pro tempore decretæ*.

Quia respondeo, quòd ne extendatur ad majorem juris communis correctionem debent intelligi ut loquantur, quando illud beneficium est concessum per decretum sine causæ cognitione, ut solent Camerarius, & alii quandoque concedere iis, qui in salinis inserviunt, secus quando est concessum cum causæ cognitione, & servatis servandis.

135 Minus obstat, si diceres, quòd admissa præfata distinctione, sequeretur, quòd lata sententia admissionis *ad d. c. Odoard.* impediretur non solum executio personalis, sed etiam realis contra bona, quia unica determinatio, respiciens plura determinabilia, debet pariformiter determinare, *vulg. jur.* sed illæ facultates loquuntur æqualiter de utraque executione, ergo in utraque executione haberent locum cum prædicta distinctione, quod est absurdum.

Quia respondeo, non æqualiter determinare, quando determinabilia habent diversam rationem, prout habent executio personalis, & executio realis.

136 Contra hanc declarationem, interpretantem facultates A. C. ut habeant locum, quando clericus exciperet de refugio capit. Odoardi, quod nondum per sententiam obtinuisset secus quando illud per sententiam obtinuisset: oppono, quia cessionis beneficium potest per statutum tolli, *Bal. in l. 1. sub numer. 7. vers. quæro si statutum. C. qui bo. ced. poss.* sed statuto, hoc cessionis beneficium auferenti, non datur hæc distinctio, seu interpretatio, quia non tolleret, sed differret: ergo idem dicendum est in casu nostro; quia Papa non solum tollit hoc beneficium, sed disponit, ut hoc beneficium nullatenus debitori prosit, & tamen admissa hac distinctione, prodesset.

Hoc non obstante, servatur declaratio.

137 Restringe quinto, ut sententia, lata super admissione ad c. Odoardus, in favorem clerici inter clericum & unum ex ejus creditoribus, & similiter cessio bonorum, facta cum uno creditore, non præjudicet aliis creditoribus non citatis, nisi cum distinctione, de qua *numer. seq.* 139. & 141. quare, si tu conventus à me pro obligatione camerali, fueris ita diligens & ego ita negligens, ut priusquam ego fecerim procedi ad executionem meæ obligationis cameralis, tu via ordinaria, me tacite consentiente, processeris super refugio dicti c. Odoard. & dict. refugium per sententiam obtinueris, sententiaque transitum fecerit in judicatum, obligatio quidem mea quoad executionem personalem vulneratur exceptione dictæ sententiæ: sed si Titius deinde similiter agat contra te ad executionem suæ obligationis cameralis, tuque similiter excipias de dict. beneficio *c. Odoard.* Titius bene replicabit; exceptionem non esse admittendam ad retardandam executionem suæ obligationis cameralis, ideoque judex illa exceptione non obstante, procedet ad executionem, cum obligatio Titii nondum sit vulnerata: hæcque subdeclaratio probatur eodem simili, quo probavimus declarationem, nempe quòd si tu via ordinaria obtinueris, pronuntiari, meæ obligationi obstare exceptionem non numeratæ pecuniæ, hæc pronuntiatio non te juvabit adversus obligationem cameralem aliorum tuorum creditorum, etiam si isti alii creditores sint ex eadem causa creditores ex qua eram ego.

Ratio hujus restrictionis est, quia licet sententia, lata cum legitimo contradictore, id est, cum 138
eo cujus principaliter interest, & à quo alii consecutivum jus habent, faciat jus quoad omnes, tamen secus est, quando sunt duo, aut plures, quibus ex eadem radice competit æque principaliter aliquod jus, quia tunc sententia, obtenta contra unum, non præjudicat aliis qui æquale habent jus, quare si mulier post divortium infra 30. dies denuntiaverit marito, se ex eo esse prægnantem, & maritus id negaverit, & judex, causa plene cognita, & discussa, pronuntiaverit esse filium mariti, illa sententia faciet jus, non solum quoad maritum, sed etiam quoad omnes, & sic ille erit consanguineus fratrib. quoad jus filiationis, & erit legitimus quoad omnes, quia causa est acta cum legitimo contradictore, id est, cũ eo cujus principaliter interest, & à quo alii consecutivũ jus habent, *l. 1. fi. & l. 2. & l. 3. ff. de liber agnosc. Covar. tract. qq. c. 13. sub n. 5. vers. 2. prænotandum.* Sed si causa filiationis non fuerit acta cum patre, quem ista causa præcipue, & primo loco tangit, sed fuerit acta cum aliquo ex transversa linea, sententia non præjudicat aliis agnatis, quos æque principaliter negotium tangit, *Covar. d. vers. 2. prænotandum.* † Similiter licet sententia in 139
causa ingenuitatis, lata cum vero contradictore, id est, cum eo qui se facit verum patronum liberti, alio æque legitimo contradictore non existente, faciat jus quoad omnes alios, cum ex jure illius nominis seu patroni pendeat, & deducatur jus omnium, ut ex *leg. 25. ingenuum. ff. de stat. hom. & l. 27. divi fratres §. 1. deducit ib. Gl. in verb. neque hæc res ff. de liber. caus.* Tamen secutus est, quando extat alius æqualis contradictor, qui illum prætendat esse suum servum, seu libertinum, quia tunc sententia, lata contra unum legitimum contradictorem, non præjudicat alteri æque legitimo contradictori, *leg. 27. divi fratres §. ea persona ff. de liber. caus. & l. 1. ff. si libert. ingen. esse dic. Alexand. in l. 64. sæpe sub num. 57. versus unde isto casu, ff. de re judic.* cum sententia illa manifestet, illum non fuisse justum

juſtum contradictorem, ab alio juſto apparente, & conſequenter, tanquam ſententia, lata cum non juſto, contradictore, non præjudicat vero domino, ſeu patrono, ſed eſt inefficax, atque ſi nulla res judicata intervenilſet, *l. 3. cum non juſto, ff. de colluſ. deteg. Covar. d.c. 13. ſub n.5. verſ. ſecundo apparet.* Sic igitur in propoſito, quando jus obligationis cameralis contra clericum ita æque competit creditori, contra quem lata eſt ſententia ſicut competit illi, contra quem lata non eſt, illa ſententia nocet ſolum illi, contra quem lata fuit, & non aliis: & ex his potuit moveri *Rot. in Mediolan. fructuum, ven. 20. Junii 1597. coram bon. mem. Card. Pamphil.* dum nulla adducta auctoritate dixit, *non obſtat, quod Speraſigius fuerit admiſſus ad c. Odoard. quia iſta admiſſio non afficit Cribellium, quia non conſtat, fuiſſe citatum ſaltem legitime*, imo cum Rota ita ſimpliciter tranſeat cum hac reſolutione, forſan exiſtimavit ejusmodi ſententiam non dici ſuper ſtatu perſonæ.

140 Extende hanc reſtrictionem, ſeu verius illius rationem, ut procedat etiam ſi ſententia, lata in ceſſione bonorum, ſeu admiſſione *ad c. Odoard.* diceretur lata ſuper ſtatu perſonæ, ſeu ratione ſtatus perſonæ, quia adhuc præjudicabit omnibus ſeu faciet jus quoad omnes, qui habent jus conſecutivum ab illo contra quem ſententia eſt lata, ſecus quoad eos, qui non habent jus conſecutivum ab eo, ſed habent ex ſe, & æquale, & principaliter in his enim cauſis ſtatus, nempe legitimitatis, ingenuitatis, & libertinitatis loquuntur jura, exempla, & doctrinæ citatæ *ſupra n. 138. & 139.*

141 Explica primo hujus extenſionis primam partem, & quæ in prima parte rationis ejuſdem reſtrictionis dixi *ſup. numer. 138.* ut jus conſecutivum dicantur habere omnes, qui non habent jus privatum, & intereſſe particulare, ſed habent ſolum jus publicum, quia illud jus publicum dicitur conſecutivum: ideoque ſententia lata cum eo, qui habet jus privatum, facit jus quoad omnes reſpectu juris publici, ideſt illa ſententia facit, ut apud omnes conſequatur jura publica, competentia ex illo ſtatu: quare ſententia qua is, qui petitus eſt ab aliquo, uti ſervus, declaratus ingenuus, facit jus quoad omnes, qui ſuper ipſum, qui eſt declaratus ingenuus, non habet jus particulare, & proprium, & ſic iſte, declaratus cum uno ingenuus, conſequitur apud omnes illud publicum & commune jus, quod cuilibet ingenuo eſt publicum, & commune: nempe ut ſit capax graduum, honorum dignitatum, & prærogativarum, quorum communiter capaces ſunt alii ingenui: Similiter ſententia, lata ſuper legitimitate alicujus filii in lite, & cauſa, acta cum patre, facit jus quoad omnes, qui non prætendunt habere jus particulare, nempe paternitatis, eo quia alius non prætendat eſſe pater illius: & ſic quoad alios omnes conſequitur ex illa ſententia jura publica, competentia communiter omnibus legitimis: Idem dicimus de ſententia, qua quis eſt declaratus clericus, quia omnes qui in illa ſententia non habent proprium, & particulare intereſſe, dicuntur habere jus conſecutivum, ſicque quoad illos omnes facit jus reſpectu juris publici, ut conſequatur omnia jura publica, communiter competentia clericis: nempe, ut poſſit deferre tonſuram, & habitum clericalem, & ſit habilis ad ſuſcipiendos majores ordines, & ſimilia: prout univerſa hæc explicatio probatur ex his quæ ſcripſi *ſupra numer. 138. & 139.*

142 Explica ſecundo ejuſdem extenſionis ſecundam partem, & quæ dixi *ſup. numer. 138. & 139. in ſecunda parte rationis reſtrictionis*, ut jus non conſecutivum, ſed æquale, & principaliter dicantur habere illi, de quorum intereſſe burſale & pecuniario, ſeu aliter pecunia æſtimabile agitur, & ab alterius jure non dependet, quo caſu ſententia lata cum alio, habente ſimile intereſſe, præjudicat illi ſoli, & non aliis, habentibus intereſſe de per ſe ſine dependentia: quare ſi Titius contraxerit plura debita cum diverſis creditoribus, quorum unus deinde pro ſuo credito eum convenerit, & ipſe Titius conventus exceperit, ſe fuiſſe & eſſe ſervum, ideoque nulliter contraxiſſe, & non potuiſſe ſe alteri obligare, & ita judex ſententiaverit, utique hæc ſententia non præjudicabit aliis creditoribus, qui eundem Titium conveniant, ſicque Titius pronuntiatus ſervus cũ ſuo creditore, non eſt ſervus quoad alios creditores: Similiter ſi mutuarius adverſus creditorem, mutuum repetentem obtineat ſententiam, qua mutuatori denegetur actio, eo quia mutuatarius eſſet filiusfamilias, *ad text. in l. 1. ff. ad ſenatuſc. Macedon.* hæc ſententia non faciet jus quoad alium mutuatorem, qui etiam mutuaverit, die ante eidem mutuatario, ſed erit opus novo proceſſu, & nova ſententia lata contra creditorem ad favorem clerici qui eſt debitor, quod non teneatur niſi in quantum facere poteſt, *ad text. in c. Odoard. de ſolut.* nõ facies jus quoad alios creditores; prout hæc tota explicatio ſatis probatur ex his quæ dixi *ſupr. n. 138. & 139.* quare ſi clericus contra aliquos creditores obtinuerit, ſervatis ſervandis, non ſolum ſententiam, qua fuerit admiſſus ad dict. cap. Odoard. ſed obtinuerit etiam eoſdem condemnari in expenſis, pro illa cauſa factis, & illis non appellantibus, ſententia fecerit tranſitum in rem judicatam non poterit illas expenſas ad ratam conſequi ab aliis creditoribus, qui in ea ſententia non intervenerunt.

Contra hanc quintam reſtrictionem, ſic explicatam, dum diximus quod ſententia lata cum uno, 143
non facit jus quoad alium, habentem æquale jus, & intereſſe privatum, & non conſecutivum, objicitur, quia ſententia lata ſuper miſerabili refugio ceſſionis bonorum, facit jus etiam quoad alios creditores non citatos, ut ſentiunt *Salyc. in l. 1. n. 4. verſ. ſecundum dubium, C. qui bon. ced. poſſ. & Brun. tract. de ceſſ. bonor. q. 2. princ. num. 7. fol. 179. & q. 16. princ. numer. 4. & ſeqq. tom. 3. par. 2. fol. 196.* dum ſcribunt, quod ſicut una inventarii confectio ſufficit pro omnibus creditoribus, etiam ex poſt facto ſupervenientibus, ita etiam ceſſio bonorum facta contra aliquos creditores, porrigat effectum contra alios citatos, hocque objectum confirmatur *ex l. 4. is qui bonis ff. de ceſſ. bon.* ubi quod Sabinus & Caſſius putabant eum qui bonis ceſſit, nec quidem ab aliis quibus debet poſſe inquietari, *& ex l. 19. item ſi unus ff. de except. arbitr.* ubi quod ſi unus ex litigatoribus bonis ſuis cedat, non cogitur arbiter ſententiam dicere, cum is qui ceſſit, neque agere, neque conveniri poſſit.

Hoc objecto (etſi prima facie ſatis authentico) 144
non obſtante, non recedo à reſtrictione.

Ad objectum reſpondeo, diſtinguendo duas ſpecies.

Prima ſpecies eſt, quando creditor non citatus prætendit creditum ſuum eſſe in caſu, quo debitor ſit excluſus à ceſſione bonorum, & à beneficio *cap. Odoard.* & in iſta ſpecie procedit reſtrictio: nã multi ſunt caſus, in quibus ceſſio bonorum non admittitur, quorum caſuum multos ponunt Doct. *in l. 1. C.*

qui

qui bon. ced. poss. Jas. in §. *ult. sub numer.* 11. *& seqq. instit. de actio.* summatim *Petr. Pech. Ziric. tract. de jur. sistin. cap.* 4. *numer.* 2. *& tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 158. & pinguius *c.* 5. *sub numer.* 16. *fol.* 162. & *late Soc. in fallen. reg.* 46. ubi enumerat 18. casus, & alii in diversis locis, & nos aliquos in seqq. restrictionibus: & cum possit esse, quod unus creditor sit in aliquo ex illis casibus, & alius non sequitur quod cessio bonorum, facta contra creditum unius, non debeat facere jus contra creditum alterius, & proinde, si debitor contraxerit debitum cum Petro, & Paulo bona fide, cum esset solvendo sed postea fortunæ injuria factus est non solvendo, & deinde sciens, se velle bonis cedere, dolose contraxerit debitum cum Joanne, à quo acceptis pecuniis, aufugerit, poterit forsan admitti ad cessionem bonorum, contra Petrum, & Paulum, sed illa cessio non debet nocere Joanni, per ea, quæ secutus sum *infra numer.* 148. *& seqq.* Item potest clericus contra Petrum & Paulum creditores obtinere refugium cap. Odoard. eo quia isti nihil probant, sed non debet illud obtinere contra Joannem, si is probet, quod debitum contraxit uti laicus, & sine habitu clericali, & tonsura, per ea quæ dixi *infr. n.* 150. *restrict.* 9. Item potest obtinere beneficium cessionis bonorum, quoad creditores, quorum creditum clare fatetur sed non quoad eos, quorum creditum clare negat, ut non negant *Salyc. in l.* 1. *sub n.* 4. *vers. secundum dubium, C. qui bon. ced. poss. & Brun. tract. de cess. bonor. q.* 10. *princ. n.* 5. *tom.* 3. *part.* 2. *fol.* 196. & clarius *q.* 2. *per totam,* & præsertim *numer.* 6. *versus finem, ibi, pro hujus opinionis confirmatione, fol.* 179. Potest etiam obtinere beneficium cessionis bonorum, quoad creditores ex contractu, secus quoad creditores ex delicto, puta, furto, rapina, seu violentia, quia debitor ex delicto non debet juris beneficio gaudere, sed potius vel officio Judicis, vel ad instantiam partis venit corporaliter, aut alias secundum jura puniendus, *Medin. in suis tract. tom.* 2. *tit. de reb. restit. q.* 3. *in* 3. *caus. fol.* 31. *col.* 2.

Ratio hujus speciei est, quia etsi cessio bonorum habeatur indistincte loco solutionis, ideòque debitor ad hunc effectum, ut solvat, non possit carcerari, tamen potest carcerari ad effectum, ut carcer sit pro pœna doli commissi, & ex isto carcere aliquando procedit salus animæ debitoris; quia metu carceris occulte creditori solvit, sicque restituit, quod furari volebat, ut in casu de quo *infra n.* 163.

Quare *ad l.* 4. *citatam sup. sub numer.* 143. facilis est responsio, quod non procedit, quando allegatur casus in quo cessio bonorum non admittitur.

145 Non obstat exemplum de confectione inventarii, tum quia confectio inventarii habet eandem naturam quoad omnes creditores, tum quia in confectione inventarii citantur nominatim creditores certi, & per proclama hi, qui sunt incerti, sicque exemplum retorquetur.

146 Secunda species est, quando non prætendit, se esse in aliquo ex prædictis casibus, in quibus denegatur cessio bonorum, & beneficium dicti cap. Odoardus, sed tamen prætendit, illam cessionem sibi, non citato, non nocere: & in ista specie dico, verum esse objectum, quia illa cessio, & admissio ad cap. Odoardus nocet æqualiter omnibus, & sic etiam non citatis, quia cum omnes sint in casu, quo cessio debeat admitti, debitor non potest carcerari ad effectum, ut solvat, quia cum is cesserit bonis, eaque propterea sint effecta creditorum, & proinde cessio illa sit loco solutionis, non potest carcerari pro solutione facienda.

Retenta hac quinta restrictione, de qua *sup. n.* 137. & in specie prima, de qua *supra sub n.* 144. ut in ea specie cessio bonorum cum uno creditore non præjudicet aliis, non citatis, prætendentibus debitorem quoad creditum suum esse indignum cessione bonorum.

Extende primo eam, ut si creditor, non citatus, habeat mandatum reale, & personale contra hunc debitorem, & talem sui crediti deducat qualitatem, quæ si probaretur, debitorem redderet indignum cessione quoad ipsum creditorem, tunc illius qualitatis cognitio sumi debeat, debitore in carceribus constituto: & moveor, quia cum debitor ex quo cessit bonis sit suspectus de fuga, debet carcerari, ne interim fugiat, quod creditori afferret non modicum præjudicium, *Petr. Pech. Ziric. de jure sistē. c.* 5. *sub n.* 16. *in fi.* nec eum potest tueri cessio bonorum, facta cum alio creditore, quia illa cessio non porrigit suum effectum ad eum, qui est suspectus de fuga, & in casu quo si fugeret, judicium redderetur sine executione, unde videmus, quod etsi appellatio tueatur appellantem, tamen si sit suspectus de fuga, eum non tuetur Doct. communiter quos secutus sum *in meo tract. de appell. q.* 3. *n.* 27. & quod in causa mere civili, si tamen sit talis, in qua non admittatur cessio bonorum, tali casu non sit locus juratoriæ cautioni, attento, quod in causa condemnationis debitor veniret detinendus in carceribus, quos evadere non posset per cessionem bonorum, quam facere vellet, scribit *Boer. dec.* 349. & primo quoad mulctam, *sub n.* 8. *ibi, ex quo inferri potest*, quare si causæ sint diversæ, ita ut in una debeat admitti cessio bonorum, & in alia non, cessio facta in una, non prodest in alia.

Confirmatur hæc extensio, quia licet debitor ex contractu, cedendo bonis, evadat carcerationem, tamen non evadit, si accusetur, & conveniatur ab alio super debito ex maleficio, puta ex furto, vel rapina, erit enim is carcerandus, non obstante cessione facta cũ alio creditore, & etiam non expectata sententia.

Extende secundo, ut præcipue procedat in privilegio, ne debitor, conveniatur ultra quam facere potest, & in refugio *ad cap. Odoard.* quia sententia lata super hoc privilegio, & refugio, non facit jus respectu, ejus quod debitori dimittitur, ne agat, quia cedenti bonis nihil superest, nisi ut possit carcerari in casu, quo ei bonorum cessio non competeret; at in eo qui habet privilegium, ne conveniatur ultra qnam facere potest, super sunt bona ad victum, & vestitum, quæ ei dimittenda non sunt, sed creditori dari debent in casu, quo debitor, seu clericus ejusmodi privilegio sit indignus, & potest esse indignus quoad unum creditorem, licet esset dignus quoad alium, ut puta erit indignus quoad eum, cujus creditum negat, ut dixi *sup. num.* 144. & quoad eum, quem contrahendo decepit, ut dixi *n. seq.* & erit dignus quoad eum, cujus debitum fatetur, & quem non decepit: unde adverte, quod aliud est beneficium cessionis, aliud vero beneficium cap. Odoard. seu privilegium, ne debitor conveniatur ultra quam facere potest, durior enim est cessio, ad quam propterea clerici, qui non tenentur, nisi in quantum facere possunt, non tenentur, *Covar. var. resol. lib.* 2. *c.* 1. *sub n.* 9. *vers. cæterum*, quare non mirum, si nos in hac secunda extensione differmiter respondemus *in c. Odoard.* à cessione bonorum. 147

Res-

Restringe sexto, ut cessio bonorum facta à principali, non juvet fidejussorem, vide quæ scripsi *in meo tract. de jud. caus. &c. lib. 2. cap. 7. n. 382.*

148 Restringe septimo, ut non habeat locum in debitore (sive is sit laicus, sive clericus) qui sciens, se non esse solvendo, debitum contraxit, quia diceretur dolose contraxisse, ideòque ei tam cessionis bonorum, quam *cap. Odoard.* (si sit clericus) beneficium esset denegandum, *l. penult. & ibi gl. in verbo, ex causa & in verbo, insidiaretur, ff. de jur. dot.* ubi quod socero, qui spe futuræ dotis generum induxit, & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur, privilegium ne teneatur, nisi in quantum facere potest, denegatur *Jas. in §. ult. fallen. 10. n. 19. instit. de actio. Boer. dec. 349. & primo quoad, sub numer. 10.* ubi loquitur de quodam nomine Ogier, qui contraxerat tempore, quo sciebat, se non esse solvendo *Foller. tract. de contract. cens. in verbo, census enim, n. 20. in fi. tom. 6. part. 2. fol. 142. Strach. tract. de decoctor. part. 3. numer. 10. tom. 6. part. 1. fol. 317. Covar. var. resol. lib. 2. c. 16. sub num. 9. vers. secundo illud adnotandum. Brun. tractat. de cess. bonor. q. 31. 4 q. princ. num. 1. & seqq. tom. 3. par. 2. fol. 92.* & latius *q. 22. ejusdem 4. q. princ. numer. 3. & 4. fol. 191.* & quod interveniente dolo, vel culpa, socius perdat hoc beneficium, ne conveniatur ultra quam facere potest, scribit idem *Brun. eod. tract. q. 24 q. 4. princip sub num. 2. fol. 191.* Et maxime procedit hæc restrictio, si ultra dolum intercesserit renuntiatio beneficio cessionis, quo casu renuntiationem valere scribit *Bart. in l. 15. alia, §. eleganter, in fin. sol. matr.* & quod improbus, & dolosus litigator beneficio dicti cap. Odoard. juvari non possit adversus creditorem, dixit *Rot. in Mediolan. fructuum, ven. 20. Junii 1567. coram bon. mem. Card. Pamphilio.*

149 Ratio hujus restrictionis est, quia quæ virtuose operari debet ad obviandum fraudibus, dolis, circumventionalibus, & similibus, quæ justitiam necant his omnibus auxilium, & documentum vitiose ministraret, quod nihil absurdius dici potest.

Declara hanc restrictionem, ut debitor dicatur dolo contraxisse debita, ideòque bonorum cessione sit indignus, quando non fortunæ injuria, sed suo vitio factus est non solvendo; triplex enim est debitoris decoctio, prima quæ procedit ob fortunæ injuriam, & hæc decoctio est miseratione digna, secunda ob vitium debitoris: tertia partim ob vitium debitoris, & partim ob injuriam fortunæ; & hæ secunda, & tertia sunt miseratione indignæ, *Strach. tract. de decoctor. part. 2. sub numer. 1. & 2. tom. 6. par. 1. fol. 316. & par. 7. & ult. initio, fol. 323.* Unde Pius V. sanctissimus Pontifex, & justitiæ religiosissimus anno 1570. die 3. Novembr. inhærens juris communis dispositioni, fraudulentos, & dolosos decoctores, qui propriis eorum bonis, non adversa fortuna, aut fortuitis casibus, sive hostium incursu, vel ventorum, marisque violentia, atque injuria, sed sua ipsorummet injuria negligentia, prodigalitate, atque luxu in explendis propriis voluptatibus, penitus dilapidatis, proximos ad varia eorum bona sibi mutuanda sub spe restitutionis compellunt & illis similiter profusis, creditores suos cessione bonorum deludunt etiam in animæ suæ periculum non modicum salubri constitutione furibus, & latronibus ita æquiparavit, ut in nihilo ab illis differant, nisi ut quod eis nisi cum vitæ suæ periculo agitur, hoc decoctoribus impune liceat, & successive, revalidans omnes leges, & constitutiones, tam Imperiales, quam Apostolicas, mandat, eos puniri etiam pœna ultimi supplicii, prout punirentur fures.

Subdeclara hanc declarationem, ut debitori, 150 qui vult admitti ad cessionem bonorum, incumbat onus probandi fortunæ injuriam, alias non sit admittendus, tum quia quisque tenetur probare fundamentum suæ intentionis, tum quia negativa est improbabilis.

Restringe octavo, ubi beneficium cessionis bonorum non habeat locum in debitore, qui sit obligatus in specie ad rem *Brun. de cess. bon. qu. 12. 4. qu. princ. n. 1. tom. 3. part. 2. fol. 187.*

Declara hanc restrictionem, ut non procedat, si obligatus non possit rem præstare, neque satisfacere de interesse, *Brun. eod. tract. q. 4. 4. quæst. princ. sub n. 1. fol. 183.*

Restringe, nono, ut non habeat locum in clerico, qui contrahit habitu, & nomine laicali, & sine tonsura, & suppresso nomine clericali, ita ut qui ei pecunias credit, remaneat deceptus in statu personæ; quia huic clerico in pœnam doli, & deceptionis debet d. cap. Odoard. beneficium omnino denegari ex decreto congregationis sacri Concil. Tridentini die 18. Septembr. 1595. *dec. 147. fol. 17.* cujus verba hæc sunt, *congregato concilii censuit, clericum prima tonsura insignitum, habitum clericalem, & tonsuram deferentem, nec alicujus Ecclesiæ servitio de mandato Episcopi descriptum, licet fori privilegio non gaudeat, gaudere tamen beneficio cap. Odoard.* ex quo decreto, ut vides, clericus qui defert habitum clericalem & tonsuram, habet beneficium dicti cap. Odoardus, hæcque restrictio confirmatur multiplici ratione.

Confirmatur primo, quia is, qui sub clypeo legis male agit, facit legi injuriam, cujus natura est bene operari: & qui legi injuriam facit, dicitur peccare in legem, & consequenter legis auxilio est indignus, *l. ult. §. sin vero postquam in fi. C. de jur. deliber. c. 14. quia frustra. de usur.* & dixi *in meo tract. de jud. caus. l. 1. c. 59. sub n. 18. vers. 3. quia, & in tract. de appell. q. 5. n. 76. 77. & 78.* & est propositio satis nota, & quod propterea contrahens debita sub spe futuræ cessionis non sit admittendus ad cessionem bonorum, scribit *Brun. tract. de cess. bonor. q. 30. 4. qu. princ. n. 1. & seq. tom. 3. part. 1. fol. 192.* 151

At clericus, qui mendaci habitu contrahit, & 152 contrahendo decepit, & deceptionem ut tueatur, recurrit ad legem *in c. Odoard.* dicitur peccare in legem: ergo indignus est, ut ad illam legem possit recurrere quod multis etiam exemplis ostenditur: nam licet quando Præfectus de urbe coronat Imperatorem, tunc Imperator de consuetudine satisfaciat omnibus creditoribus illius Præfecti, eumque à debitis liberet, tamen si Præfectus, sentiens adventum Principis, audacior fiat, ideòque multa debita contrahat, propter spem dictæ liberationis faciendæ à Principe, non debet liberari, *Bart. in l. 1. §. hæc autem actio. num. 1. ff. si quis test. lib. ess. juss. fuer.* ideòque licet Rex in accipiendo cororam soleat liberare debitores, tamen, si quis hac spe coronæ, de proximo à Rege capiendæ, multa contrahat debita, non liberatur, *Ursil. ad Affl. dec. 84. fuit dubitatum, sub n. 2.* †. Similiter licet filiusfamilias, quando emancipatur à patre, efficiatur nova persona, & ideo de rigore juris liberetur ab omnib. obligationibus, & debitis, per eum contractis, tamen si debita contraxerit eo animo, ut mediante emancipatione, liberaretur non consequitur liberationem, *Jas. in l. 26. qui jurasse, §. si pater, n. 2. ff. de* 153

154 *de jurejur.* † Item, licet militi, eunti ad bellum, competat exceptio hostica, *de qua in const. Regni Neap.* tamen si miles, postquam fuit monitus, ut iret ab bellum, spolium committit, & in eo conventus excipiat de privilegio hosticæ, denegatur ei illa exceptio, seu privilegium, quia illud spolium videtur commisisse spe dictæ hosticæ exceptionis, *Afſl. d. dec.* 84. *sub num.*1. *& in constit. hostici. num.*10.*lib.*2. *fol.*
155 42. † Item licet mulier, intercedens pro alio, juvetur Senatusc. Vellejan, tamen, si decipiendi animo, vel cum sciret, se non teneri, intercesserit, Senatusconsultum eam non juvabit, *l.* 30.
156 *si decipiendi animo, ff. ad Senatusc. Vell.* † Similiter quamvis homicida bannitus, occidens majorem, aut saltem æqualem bannitum, debeat gratis, & etiam in carceribus non constitutus, remitti, & liberari, tamen, si quis hac spe homicidium committat, non est dignus ejusmodi liberatione, per ea, quæ scripsi *in meo tract. de*
157 *judic. caus. lib.* 1. *cap.* 97. *sub num.* 149. † Licet etiam bannitus possit, statuto permittente, impune occidi, tamen, si maritus procuraverit, uxorem absentem accusari de furto, & condemnari, & banniri, eamque postea, uti bannitam, occiderit, non juvabitur prædicto statuto, quia in premiis statutorum, & legum non veniunt odiosi, *Anch. consil.* 408. *probata. sub numer.* 1.
158 & 2. † Licet pariter lex concedat cuilibet, ut frumentum pro currenti pretio possit vendere, & cuilibet, ut pro casu sinistro possit, soluto conseo, facere se assecurari, tamen si dolose id faciat, lex concessionem denegavit, ut secutus sum *sup.* §. 1. *quæst.* 7. *par.* 2. *ampl.* 10. *numer.*16. *& seqq.* Ex quibus omnibus, & aliis infinitis similibus, quæ adduci possent, evidentissime constat, quòd jura deceptis, & non decipientibus subveniunt. Si ergo hi, quia versantur in dolo tamen sub falso statu personæ, sunt legis auxilio indigni; tanto magis ejus auxilio indigni sunt, qui mendaci personæ statu debitum contrahunt, quod se solvere non posse, non ignorabant.

159 Confirmatur secundo, quia, qualitas, superveniens enti, reponit illud ens in diversa specie, ut ex *Mars. secutus sum in meo tract. de jud. caus. lib.* 2. *c.*9.*n.*1462. & talis quis præsumitur, in quali habitu reperitur, & ideo si quis virginem veste meretricia fœminæ, non matrisfam. vestitam, de pudicitia tentaverit, injuriarum non tenetur, *l.*15. *item apud Labeonem* §. *si quis virgines ff. de injur. &c.* 25. *in audientia de sent. excom.* item si quis percusserit clericum, veste laicali indutum, non incidit in excommunicationem, in quam incidit qui percutit clericum, *d. c. in audientia. Mars. consi.*97. *in præsenti. nu.* 9. Similiter [accedendo propinquius ad casum nostrum] si mulier veste virili induta pro alio intercesserit, Senatusc. Vellejano non juvatur, *d. l.* 30. *si decipiendi juncta Glo.*1. *ff. ad Senatusc. Vell.*

Declara eandem restrictionem, ut tunc quis dicatur contraxisse nomine laicali; quando in scriptura contractus fuit nominatus simplici nomine, prout nominari solent laici, maxime quia in dubio quis censetur laicus, & non clericus; cum qualitas clericatus non fit à natura. *Dec. consil.* 125. *in causa spoliationis n.* 6.

160 Extende primo hanc restrictionem, ut clerico non satis sit ad consequendum beneficium *c. Odoardus*, detulisse habitum clericalem, & tonsuram coram judice, dum pro admissione, *ad d. c. Odoardus*, institit, quia si creditor doceat, antea, & præsertim tempore contracti debiti incessisse habitu laicali, & sine tonsura, privabitur beneficio d. cti c. Odoardus, cum tempus contracti debiti inspici debeat; quia illo tempore decipiebat eum, à quo pecuniam accepit.

Extende secundo, ut quamvis laicus, suscipiendo clericatum sine fraude, admittatur *ad c. Odoardus*, etiam pro debitis contractis ante susceptum clericatum; tamen, si erat jam clericus, & contraxit, uti laicus, non admittitur, per ea, quæ dixi *supr. nu.*150. *& seqq.*

Tempera primam partem hujus extensionis, ut non procedat, si clericatum in fraudem susciperet, quia esset indignus beneficio: *d. c. Odoardus*, & diceretur in fraudem suscepisse, quando sciebat, se non esse solvendo, quando contrahebat.

Extende tertio, ut non satis sit deferre habitum clericalem, & tonsuram, nisi habitus sit decens, nempe hodie usque ad talos, ut ex decreto Congregationis Sacri Concil. Trident. de quo *fol.* 58. *col.*2. *versi. habitum.* 161

Extende quarto, ut non satis sit, deferre tonsuram, & habitum clericalem decentem, sed requiratur, ut de mandato Episcopi sit alicujus Ecclesiæ servitio descriptus, vel sit in sacris; *Covar. var. resol. lib.*2. *c.*1. *sub n.*9. *versi. sed & quo. Gasp. Beat. trac. de inop. debit. c.*17. *n.*20. *versi si tamen tom.* 3. *p.*2. *fol.*240. *& Marchesi. in sua prax. de commis. p.*3. *de comm. admisi. ad c. Odoardus, num.*98. *fol.* 321. *in ultima, seu* 3. *impress.* 162

Contrarium, nempe, quòd sufficiat delatio habitus clericalis & tonsuræ quoad privilegium cap. Odoardus, & solum quoad privilegium fori requirantur illæ aliæ qualitates, seu earum aliqua, de quibus in Concilio Triden. *c.*6. *sess. de reform. & quas nos ex eo retulimus in nostro tract. de jud. caus. lib.*1. *c.*11. *sub num.*82. *censuit Congregatio dicti Conc. Trid.*11. *Junii* 1595. *dec.*144. *& cum hac expressa differentia,* 18. *ejusdem mensis, & anni dec.*147. *fol.*16. *&* 17.

Reliquas restrictiones, & alia pertinentia ad hanc sextam quæstionem videbis *apud Jas. in d.* §. *ult. Instit. de actio. & Brun. d. tract. de cess. bonor.* & alios citatos.

Infero ex his restrictionibus, mihi laudandos non videri eos judices, qui sub quadam pietatis specie, his restrictionib. neglectis, se in justitia debitoribus ita debitores esse existimant, ut injustitiam creditoribus facere non erubescant, ad hancque illationem triplici moveor ratione; Prima, quia magis pii, & misericordes forent, si restrictiones istas servarent, per ea, quæ scribunt *D. August. relatus in c.*1.14.*q.*6. *in illis verbis*: *illud vero fidentissime dixerim, eum qui pro homine ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, & qui ad se confugientem (quantum honeste potest) ad restitutionem non compellit socium esse fraudis, & criminis, nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus, quam impendimus, & Pii V. in constitutione, quam citavi supra sub num.*149. *in illis verbis* : *ac animæ suæ periculum non modicum*, quia etsi inops debitoris carceratio non debiti solutionem pariat, sed pœnæ crudelitatem creditori inutilem exerceat; tamen hoc est verum in debitore vere inope, non autem in debitore simulate inope, quæ simulatio sæpe carcere, alioque metu detecta est, ut namque memoriæ proditum est, Chrysogonus cum Genuensis magna summa esset creditor, isque plu- ries requisitus satisfacere recusasset, falsoque se non solvendo assereret, & proinde foro 163

cessisset. Chrysogonus, inquam, eum blandis verbis in se cessum deduxit, dispositis prius clanculum armatis hominibus eumque sic in secessum adductum in collum invasit, collareque ex nucleo ferri, seu calybe, quibusdam aculeis mira Germanorum arte elaboratum, atque confectum, immisit, commonefactumque nulla vi, seu arte aperiri per alium, infringique posse, & ei exitium imminere, si in illo loco pecuniam debitam non transmitteret, eum dereliquit, ostensa prius clave, miro artificio confecta, at miser Ligur, sentiens, se aculeis pungi, & stare cum semper cogeretur, nec remedium vitæ ullum haberet, debitam pecuniam Chrysogono transmisit, petens clavem, & orans aperiendi collare arcanum detegi, quod Chrysogonus, accepta pecunia effecit, si credimus *Stracchæ trac. de decoct. par. 2. sub num. 3. tom. 6. p. 1. fol. 316. & ante eum, sed brevius Bossio tract. crim. tit. de plurib. viol. sub d. 77.* quare non dicamus, quòd clericus frustra carceratur, ex quo carcer non solvit sed bursa, qui respondetur, quòd cum est carceratus, habet majorem curam solvendi, quam quando stat in libertate, *Io. Ant. de Nigr. in extravag. unicam. num. 348. de vit. & honest. cleric. inter Repet. tom. 6. p. 2. fol. 15.* Secunda ratio, qua moveor est quia Judex non debet esse clementior lege. Tertia ratio, quia sicut Reip. expedit, ut puniantur fures, ita expedit, ut debitores, miseratione indigni, detineantur carcerati, cæterum, si ob fortunæ injuriam, vel alium inopinabilem casum adversum vere in paupertatem collapsi sint, cum miseratione eis debitum remittendum suaderem.

SUMMARIUM.

Executio litterarum cambii licet admittat multas oppositiones, tamen statutum, mandans, eam concedi, transactis viginti quatuor horis à die reproducti præcepti, non est irrationabile, n. 1.

1 QUæro septimo an statutum, mandans judici, ut transactis horis xxiiij. à die reproducti præcepti, debeat licentiam expeditam concedere, sit de re impossibili, ideoque discretum, & irrationabile?

Respondeo. Videtur dicendum, quòd sic, cum adversus litteras cambii multæ possint opponi exceptiones, concernentes personas, & merita, ut patet ex his, quæ scripsi *sup. numer. 16. & seqq.* & possit eam negari litteratura manus, & successive requiratur examen testium, qui eam recognoscant, ut dixi *sup. gl. 2. numer. 4. & 5. & hac ead. gl. numer. 15.* quæ singula impossibile est, ut intra tam angustam dilationem possint expediri.

Contrarium est verum, quia imo ejusmodi statutum est de re possibili, est discretum, & rationabile, cum enim statuta ita interpretari debeamus, ut à sapientibus reprehendi non possint, per ea, quæ dixi *in meo tract. de appell. quæst. 2. sub num. 28.* debemus intelligere statutum, ut loquatur de litteris confessatis, & aliqua relevanti exceptione non concussis, siquidem in dispositione, quam lex facit, supponi debent termini habiles illius dispositionis, & hac terminorum habilitate supposita, cessat omnis impossibilitas.

Confirmatur hoc contrarium, quia quòd debitor sit cavillosus, & non veridicus sonat in delictũ, vel saltẽ in tristem eventum, sed lex, quæ non fertur in casu, in quo obviare debeat præsumptæ fraudi, non præsumit delictum, *l. merito, ff. pro soc. neque expectat tristem eventum, l. 83. inter stipulantem, §. sacram ff. de verb. obl. homo liber certa specie continetur, & casum, adversumque fortunam exspectari hominis liberi, neque civile, neque naturale est: nam, &c.*

---

§. 7. Gloss. 6.

Si vero cambium, &c. peteretur contra curatorem hæreditatis tacentis, vel &c. elapsis mensibus sex, &c. non concedatur licentia, quin prius petens, &c. idoneam fidejussionem præstet de restituendo quicquid indebite exegerit, una cum damnis, interesse, & impensis, ac pœna triginta trium pro centenario.

SUMMARIA.

Fidejussio de restituendo qua ex causa præstari aliquando debeat à creditore, agente executive, n. 1.
Fidejussio est medicina legalis, sub n. 1.
Curator hæreditati jacenti quando ad instantiam creditoris debeat dari, & quando non, num. 2. Et quomodo detur, n. 2. & late n. 5. & seqq.
Curator quando detur non hæreditati, sed bonis, seu liti movendæ, sub n. 16.
Hæredes, qui possunt esse ab intestato, debent requisiti adire, vel repudiare hæreditatem infra centum dies sub nu. 3.
Hæredem non extare ad effectum, ut dari possit curator ad instantiam creditoris, quãdo dicatur, n. 4.
Curator hæreditati jacenti quot, & quibus modis detur, nu. 5. & seqq.
Curatore dato hæreditati jacenti, & cum eo facto processu, si postea appareat, extitisse hæredem, an processus sit nullus, n. 9.
Creditor hæreditatis jacentis quomodo agere debeat ad consequendam solutionem. n. 8.
Curatoris datio est sententia interlocutoria, sub n. 9.
Interlocutoria, lata ex falsa causa, est nulla, sub n. 9.
Hæreditas adita non dicitur amplius hæreditas, sub num. 9.
Paria sunt, non esse, vel esse, & factis debitis diligentiis, non apparere, sub n. 10.
Scientia, quòd hæres extabat, quando præsumatur in eo, qui fecit deputari curatorem hæreditati, nu. 11. & 12. Et quando præsumatur ignorantia, num. 13.
Curator, datus hæreditati, cessat, superveniente hærede, num. 14.
Hæres ab intestato, vel ex testamento, qui est etiam creditor, quot viis possit consequi solutionem ex hæreditate, quam adivit cum beneficio legis, & inventarii, n. 15. & seqq.
Separationem hæreditatis potest hæres impetrare ad consequendam solutionem, sub n. 15.
Hæres cũ beneficio legis, & inventarii, non cẽsetur hæres in his, quæ sibi sunt damnosa sub n. 16. versi. 1.
Executione prohibita contra curatorem hæreditatis jacentis, nisi ab agente sit præstita fidejussio, an censeatur prohibita etiam contra hæredem cum beneficio legis, & inventarii, n. 19.
Forma, data à statuto in fide jubendo, an dicatur adimpleta, si in fidejussione non sint expressa verba statuti, sed sit addita clausula (ad formã stati) n. 20. & seqq. Et quid in forma data juram. calumniæ. numer. 20.

Quæ-

1 QUæro primo, qua ex causa hoc statutum, modificando præcedentem dispositionem, eum, qui ex causa cambii peteret executionem contra curatorem, vel peteret, lapsis sex mensibus, arctet ad præstandum fidejussionem de restituendo, &c.

Respondeo, quia ubi majus est periculum, ibi cautius est agendum, ut scripsi *sup.* §. 1. *quæst.* 1. *num.* 1. & major calumniæ suspicio urget in his duobus casibus: in primo, quia facile est insurgere contra mortuum, in secundo, quia non est verisimile, quòd tenens suas pecunias in cambiis; sit negligens per sex menses ad eas petendas: merito utroque casu novum fidejussionis remedium à statuto est adhibitum; solet enim fidejussio, veluti optima legalis medicina, calumniæ morbo sæpe obviare.

2 Quæro secundo (ad intelligentiam) & praxim hujus statuti quando ad instantiam creditoris deveniatur ad dationem curatoris hæreditati jacenti.

Respondeo. Quando constat de morte illius, cujus hæreditati petitur dari curatorem, & non constat, quòd habeat de præsenti successorem, sed speratur de proximo, quia tunc Prætor ad instantiam creditorum mittit edictum, tempusq; præfinit, intra quod hæreditas adeatur, *l.* 13. *si quis instituatur, ff. de hæred. instit. Ang. consi.* 193. *mortuo, sub num.* 3. *ibi, restat igitur videre, & Stracch. tract. de decoctor. p.* 7. *nu.* 16. *tom.* 6. *par.* 1. *fol.* 314. & ubi intra illud tempus hæreditas non adeatur, tunc adeatur, tunc dari debet curator.

Secus, si defunctus nullum habeat successorem, neque speretur, quia tunc ejus bona sunt vacantia, quibus non datur curator, cum non dicatur hæreditas jacens, sed illorum bonorum administratio pertinebit ad procuratorem fisci, *Ang.* & *Stracch. ubi supra.*

3 Dicitur autem, non sperari successorem, ideoque bona esse vacantia, quando sunt nominatim requisiti hi, quibus proxima causa successionis contingit, & eis statutus est terminus non minor centum dierum adeundam, vel repudiandam hæreditatem, & nullus comparet, *Bart. in l.* 5. *si bona. n.* 2. *C. de bon. auth. judic possid.*

Adverte, quòd, quicquid dici possit de jure, in praxi sine præfata termini præfixione, servato solo ordine, *de quo inf. num.* 6. *& seqq.* datur indistinctè curator ad instantiam creditoris, docentis, vel jurantis de suo interesse & fingentis, se ignorare, quòd extet hæres & raro fiscus se intromittit, posset tamen, quando defunctus non haberet successorem, se intromittere, ut dixi.

Nec obstat, quòd *text. in l.* 2. *ff. de cur. bon. dand. Spec. tit. curat. numer.* 14. *in fine, vers. opponitur autem, lib.* 1. *fol.* 99. *Odofr. tract. de curat. numer.* 6. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 406. *Stracch. ubi supra, & Capic. dec.* 87. *num.* 1. dicant, curatorem esse dandum ad instantiam majoris partis creditorum.

Quia respondeo, id esse verum, quando concurrunt plures creditores, sed quando apparet unus solus, tunc necessarium est, ut ad ipsius instantiam detur.

4 Quæro tertio, quomodo ad hunc effectum, ut possit dari curator hæreditati jacenti, constabit, quòd defunctus non habeat de præsenti hæredem?

Respondeo. Constabit, quando ex decreto judicis erit facta juridica diligentia, an adsit hæres, & nullus apparebit hæres.

Quæro quarto, qualis debeat esse diligentia.

5 Respondeo, diligentiam hanc posse pluribus modis expleri.

Primus modus est, ut creditor faciat citari nominatim hæredes, scriptos in testamento, si defunctus decesserit testatus, seu proximiores defuncti, si decesserit intestatus ad declarandum, an sint, vel esse velint hæredes, & ex quanta parte, quia actor, ut bene agat, potest facere præparatoria ad legitimandas in primis personas, quarum legitimationem esse necessariam secutus sum *gl. præced. num.* 16. *& seqq.* & speciatim *num.* 24. 27. *& seq.*

Sed revera hic modus non sufficit, ut detur curator, quia sunt considerandi quatuor casus: primus est quando citatus venit, & respondet, se esse hæredem, & hoc ostendit, & declarat velle esse hæres, & isto casu cessat cura, secundus casus est, quando respondet, se non esse, nec velle esse hæredem, & hoc casu ex hac sola responsione non devenirem ad curam, sed adhiberem majorem diligentiam, de qua *num. seq. in* 2. *&* 3. *modo*, quo posset apparere alius hæres, tertius casus est, quando nemo comparet, & isto casu tanto minùs devenirem ad dandũ curatorem; quia, similiter adhiberem diligentiam, de qua infra, primus tamen casus est utilis ad fundandum judicium quatenus citatus doceat, se esse hæredem: cæterum ad effectum dandi curatorem hic modus à practica non est receptus, imo cautus creditor, etiam si sciat, aliquem esse hæredem, & id probare possit, tamen ad evitandum hoc onus probationis, solet, simulata ignorantia, instare, pro deputatione curatoris, ut in sequenti secundo modo.

Est etiam utilis iste modus in primo casu, quãdo sc. citatus doceret, se esse hæredem ex testamento, vel ab intestato, sed tamen diceret, se nondum deliberasse, & quatenus deliberasset, diceret, se nondum adivisse hæreditatem, quia judex tunc posset illi præfigere terminum competentem ad deliberandum, & ad adeundum; posset etiam ex tunc declarare, se nolle esse hæredem, & undique resultarent utiles effectus, de quibus non est hic locus, ut agamus.

Secundus modus [& hic practicatur in Urbe] est, ut creditor faciat ad sui instantiam citari hæredes si qui sint, vel esse velint q. N. hoc modo. *Citentur hæredes si qui sint, vel esse velint q. N. ad comparendum legitime, & acceptandum, vel recusandum hæreditatem præfati N. alias videndum, deputari curatorem illius hæreditati jacenti primo pro prima dilatione ad primam diem. Instante, &c.* hæcque citatio datur cursori, qui facta diligentia de reperiendo hæredes domi in qua dictus q. N. mortuus fuit, & in vicinia alisque locis, faciet relationem judici de dicta diligentia, se nullum hæredem invenisse, & tunc judex eandem diligentiam faciendam committit duobus aliis cursoribus cum eadem citatione, qui eandem diligentiam facient, & referent judici, & tunc judex decernet processum per affixionem ad valuas curiæ, & domicilii defuncti; si illud habet, alias loco illius in acie campi Floræ: & in executione hujus decreti fiet alia citatio hujus tenoris. *Citentur per affixionem ad valuas curiæ & aciei Campi Floræ, seu domus solitæ habitationis, q. N. hæredes, si qui sunt, vel esse velint, ad comparendum legitime & acceptandum, vel recusandum hæreditatem præfati q. N. alias videndum deputari curatorẽ illius hæreditati jacẽti primo pro prima dilatione ad primam diem, Instante, &c.* In termino hujus citationis judex mandat citari ad idem pro secunda, tertia, & quarta ex superabundanti dilationibus, & sic erunt tres aliæ citationes ejusdem

tenoris una die pro alia, & in termino ultimæ citationis comparet creditor, & conducit fidejussorem & impetrat, deputari curatorem; & deinde cum eo fit legitimus processus.

Hic idem modus servatur, quando debitor instituit hæredem absentem; præmissis enim præfatis diligentiis, deputatur curator, non tamen hæreditati jacenti, sed hæreditati, & bonis.

7 Tertius modus, quem servat Curia Genuensis ex dispositione statutorum lib.3.c.11. §. quotiescunque est ut non fiat citatio generalis contra incertos hæredes, ut servatur Romæ, sed fiat ex decreto judicis denuntiatio in domo, in qua solius erat morari defunctus, & fiat etiam tribus ex ejus proximioribus propinquis, si reperiri possent in loco, & in defectu propinquorum tribus ex proximioribus vicinis, & fiat etiam præconizatio in platea banchorum, & in contrada, in qua ille mortuus habitare solitus erat, & ista denuntiatio erit in citatoria: quod si quis est, qui velit esse curator bonorum dicti defuncti, seu velit bona prædicta defendere, compareat coram Judice intra tempus in denuntiationibus, & proclamate assignatum; & deinde proceditur ad dationem curatoris, ut d.§.quotiescunque,& iste idem, modus servatur, si daretur curator bonis debitoris absentis, seu latitantis.

8 Hæc diligentia potest sufficere, quia quando creditor vult consequi solutionem in bonis defuncti, debet citare eos quarum prima est causa successionis *arg. text. in l. 1. §. denuntiari, ff. de ventr. inspic. & c. Bar. in l. 8. si diu. ff. quib. ex caus. in poss. eat. & in l. 1. num. 3. ff. de cur.bo. dand. Alex. consi. 107. perspectis num. 1. li. 5. & Capic. dec.87. sub. numer. 1. in 2. requis.* sed is, qui vult deputari curatorem, vult consequi solutionem, ergo & quòd in datione curatoris debeat speciatim evocari is ad quem hæreditas spectat, quando non ignoratur, scribit *Fulg. consi. 190. viso toto, num. 2. & col. 4. vers. fi.* & isti citati cum sint proximiores, seu vicini, dicent, an aliquis eorum sit, vel esse velit hæres, vel an adsit alius hæres,& qui & ubi doceant de hærede, non erit locus dationi curatoris, sed agetur contra hæredem: si vero non doceant de hærede, præsumitur, non extare hæredem, & datur curator unus ex generalibus curatoribus dictæ civitatis Genuæ; nam qui est creditor, facta debita diligentia de reperiendo hæredem, eoque non reperto, non debet propterea excludi à consecutione sui crediti, quare ut illud possit consequi, debet posse habere reum qui est curator.

9 Quæro quinto, si ad instantiam creditoris datus est curator tanquam hæreditati jacenti,& hæreditas jam esset adita per hæredem,nunquid processus, factus cum curatore, erit nullus?

Respondeo.Prima facie videtur dicendũ,quòd sit nullus quia datio curatoris fuit facta ex falsa causa,cum hæreditas adita non dicatur amplius hæreditas, vel saltem non sit jacens, & quia datio curatoris est decretum, seu sententia interlocutoria, quæ, si sit interposita ex falsa causa est nulla, *Fulg. consil. 190. viso toto num.2. col.4. vers.sed ex alio capite & ipso jure nulla, l.si tut.C.in quib.caus. in integ.rest.non est necess. Ant. de Butr. consi.18.in q.sub nu.1. & 2 & quòd hæreditas adita non dicatur amplius hæreditas scribit Jas. in l. ejus qui in provincia,§ quod si stipulatus sub nu. 11.ff.si cert. pet. ideo sublata datione curatoris, ruit totus processus, quia in judicio requiruntur pro substantia tres personæ, ut secutus sum in meo tract. de jud. caus. lib. 1. c.2.n.5. & seqq. & n. 12. & seqq.* & hic deficeret persona rei.

Contrarium suadetur ex eo, quia paria sunt esse, & non apparere, & non esse, seu tempore datæ curæ non apparebat hæres: ergo. 10

Distingue: Aut creditor sciebat, extare hæredem, & tunc datio curatoris non tenet, & consequenter processus est nullus: Aut ignorabat, & tunc rursus distinguo, vel usus est debita diligentia ad sciendum, & isto casu processus tenet, qui est ignorantia excusabilis, & quia paria sunt non esse, & esse, & non apparere, quando est facta debita diligentia, per ea quæ scribit *Fulg. d. consi.199. col.3.*& ita disponunt statuta Genuensia *d.c.11. §. acta & gesta.* Vel non est usus debita diligentia & tunc error, qui est crassus, & supinus, vitiat dationem curiæ & processum, & isto casu, & cum ista distinctione est intelligendum, quod scribunt *Bal. consi.508. utrum possit sub num.1. lib. 1. Paul. de Castr. consil. 392. ut attingamus paulo post principium lib. 1.* dum dicunt, quòd error in facti causa vitiat decretum.

Declara primo, ut hæc scientia præsumatur ex pluribus. Primo, quando creditor esset consanguineus defuncti, quia conjunctus præsumitur scire factum conjuncti, *l. penult.8. ff. und. cogn. l. 7. de tutela C. de in integr. rest. minor. Fulg. consi. 89. in quæst. num. 3. vers. nec obstat quod mater ignorabat*, & maximè procedit hæc præsumptio in factis publicis, qualia sunt jura sanguinis,ætates, mortes, matrimonia, superexistentia filiorum, & similia, quæ respiciunt processum naturæ, vel factum, publicum consanguineis, ut considerant, *Socc. consil. 97. in præsenti consultatione, num. 3. li. 4. Alex. consi.71.num.6. lib. 1. Rol. à Val. cons. 3. num.100. lib.1. & Surd. consi. 7. magnificus nu. 52. & 53.* † Secundo quando hæres, qui adivit hæreditatem, fecisset in confectione inventarii fieri publicum, & generale proclama in locis publicis, solitis, & consuetis, quia ex his publicis proclamatibus inducitur præsumptive scientia *Fulg. d. consi. 190. nu.2. col. 4. vers.sed ex alio capite,* & hæc præsumpta scientia transfert in adversarium onus probandi ignorantiam. *Rol.à Vall. consi.19.num.39. lib.1.* 11 12

Subdeclara,restringendo hanc declarationem,ut non procedat in casu,quo creditor fecisset fieri denuntiationes, & proclama de quibus sol. *numer. 7.* quia tunc fortior est præsumptio ignorantiæ, quàm scientiæ: & una præsumptio tollit aliam, & sicut proclama inventarii est aptum ad inducendam scientiam præsumptivam, quòd extat hæres & consequenter curatoris dationem reddit dolosam seu culposam: ita è converso proclama curæ dandæ inducit præsumptivam scientiam in hærede, quòd dabatur curator & consequenter culpose, seu dolose hæres non manifestasset, se esse hæredem, quia ultima mora nocet *l. 17. illud & ibi Gl.ult.& Bar.in summario, ff. de peric. & comm. rei vend. & l.91.si servum §. sequitur, & ibi DD. ff. de verb. obl. seu una mora compensatur cum alia, ut secutus sum. sup. §. 2.gl.5. num.202.* 13

Declara secundo, ut superveniente hærede in processu cesset curator, per ea,quæ scribit *Odofr. tract.de cura. bo. dand. num.46. 62. & 101. & seq. 10,8. p. 2. fol.407.* 14

Quæro sexto, quot viæ competent filio hæredi seu cujus alteri hæredi ex testamento, vel ab intestato, cum beneficio legis & inventarii, volenti separare ab hæreditate creditum, quod habet contra hæreditatem, & quæ via sit ei utilior? 15

Respondeo.Competunt tres viæ: Prima via est, ut agat

ut agat contra curatorem, ad sui instantiam deputandum per judicem. Secunda via est, ut propria auctoritate sibi solvat, & retineat, quando creditum est clarum. Tertia via est, ut implorato judicis officio, citet creditores, & legatarios, iisque citatis, impetret à Judice separationem.

Prima via probatur tum quia hæres non potest esse actor, & reus, sicque agere contra se ipsum, quia actio, & passio in eodem subjecto stare non possunt, testibus his, quos citavi §. *præced. gl.* 1. *num.* 24. tum quia hæres cum beneficio legis, & inventarii, in his quæ sibi damnosa sunt, non censetur hæres, *Mont. tract. de invent. sub num.* 130. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 243. *hancque viam scribit Illustr. Card. Tusc. in suis concl. in verb. hæred. concl.* 13. *nu.* 3 & est via tutior, quia cum formato judicio hæredes per sententiam diffinitivam consequuntur creditum, acquirunt fortius jus, & justitiorem possessionem.

16 Neque obstat, quod curator non detur hæreditati aditæ, sed solum hæreditati jacenti.

Quia respondeo, quòd, adita hæreditate, curator datur bonis, seu verius liti movendæ, sicut enim, quando lis est inter pupillum, & tutorem, datur curator liti, *Socc. Jun. consi.* 46. *num.* 5. *lib.* 1. *& Piag. tract. de curat. quæst.* 2. *num.* 63. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 326. quia, cum pupillus sit hæres, non potest dari curator hæreditati, neque potest dari pupillo, quia habet tutorem neque pupillus debet in lite remanere sine defensore, sic etiam isto casu datur curator bonis, ne alias hæreditas remaneret indefensa, cum hæres agat contra hæreditatem, & intersit creditorum, qui possunt apparere, vel aliorum prætendentium in hæreditate, quòd hæreditas defendatur.

Minus obstat, quòd ii, qui scripserunt de curatore, nempe *Odof. tract. de curat. n.* 46. *& seqq. usque ad n.* 63. *inclusive tom.* 8. *part.* 2. *fol.* 407. *Ant. Piag. ead. tract. q.* 2. *num.* 17. *& seqq. fol.* 326. *enumerantes causas dandi curatorem, istam non enumerent, & Balb. & Montic. citavi. num. seqq.* alias, & non hanc, doceant vias, quia respondeo, hoc non esse argumentum necessarium.

Pariter non obstat, quod *Rol. à Vall. tract. de confect. invent. in* 10. *util. sub nu.* 7. *tom.* 8. *par.* 2. *fol.* 185. *quem citat Illustr. Card. Tuscus: loquatur in hæreditate jacente, prout loquitur etiam Bal. in l. si §. in computatione, num.* 4. *ver. ex hoc sequitur, C. de jur. delib.* Quia respondeo, nihilominus conclusionem istam esse veram, per ea, quæ dixi.

17 Secunda via, de qua *Bal. in d. §. in computat. num.* 4. *& Mont. d. tract. de invent. sub numer.* 130. *num.* 8. *par.* 2. *fol.* 243. *est, ut dixi, quòd hæres sibi ipsi propria auctoritate solvat, si habeat instrumentum, & liquidum.*

18 Tertia via, quam docent *Bal. in l. debitori, num.* 3. *versi. his quæro. C. de pact.* & *alii quos citat, & sequitur Surd. consi.* 7. *nu.* 32. & *consi.* 128. *num.* 25. *lib.* 1. *est ut dixi, quod hæres, citatis creditoribus, imploret officium judicis super separatione bonorum, juxta ea, quæ scribit Gl.* 1. *in l.* 1. *ff. de separat.*

19 Quæro septimo, an hoc statutum, quòd agentem executive contra curatorem hæreditatis jacentis obligat ad præstandum fidejussionem, ut dixi *sup. num.* 1. obliget etiam hæredem cum beneficio legis & inventarii, agentem contra curatorem, datum liti.

Prima facie videtur respondendum negativè ad favorem hæredis, quia statutum loquitur in eo, qui petit executionem contra curatorem hæreditatis jacentis, sed cum hæreditas, adita cum beneficio legis, & inventarii, non dicatur jacens, hæres cum beneficio legis, & inventarii non petit contra curatorem hæreditatis jacentis, sed contra curatorem bonorum, seu litis movendæ.

Contra opinio videtur verior, tum quia militat eadem suspicio calumniæ, cum facile sit insurgere contra bona, & interest creditorum hæreditariorum, præstari prædictam fidejussionem; tum quia hæreditas est, ac si jaceret, ad effectum, de quo agimus.

Hæc contraria opinio, etsi videatur amica rationi, & consequenter vera, quia totum jus consistit in ratione, ut dixi *gl. præced. num.* 1. *in fi. & gl.* 2. *num.* 35. quare ubi militat eadem ratio, ibi idem statuitur jus, tamen credo, quòd hæc opinio in civitate Genuæ, ut extat hoc jus municipale, cum servaretur, quia ex dispositione illorum statutorum opinio, quæ sit amica litteræ statuti, præfertur opinioni, quæ sit amica rationi statuti.

Quæro octavo, an petens executionem pro debito cambii, & præstando fidejussionem de restituendo ad formam statuti, non expressis aliis verbis, de quibus in statuto dicatur servasse formam statuti circa fidejussionem præstandam? 20

Respondeo. Hanc quæstionem sæpe vidi agitatam, & fuit judicatum pro validitate fidejussionis ex duobus. Primò, quia *Rot. Genuen. dec.* 210. *Christoph.* dicit, quòd licet regulæ Rotæ requirant pro forma, ut, intentans executionem, caveat [ut in hoc statuto] tamen inquit satis est, quòd promiserit, ac fidejusserit in omnibus, juxta formam regularum Rotæ, licet non expresserit verba formalia, quæ regulæ Rotæ requirunt in fidejussione. † Secundo, quia similem difficulta- 21 tem pluries vidi de eo, qui petendo executionem, jurabat simpliciter prout in statuto de causis executivis; quod tamen statutum *lib.* 2. *c.* 3. mandat, ut juret de calumnia, & ideo reus contra hujusmodi juramentum opponebat, non fuisse servatam dispositionem statuti, ex quo in juramento requirunt verba specifica juramenti, & non per relationem. *Mars. sing.* 4. 5. *juramentum, Tiraq. tract. de legib. connub. in verb. expres. gl.* 7. *numer.* 189. *vers. nam cum juramentum. & nu.* 199. *vers. intelliges tertio juncto n.* 121. *limit.* 16. *fol.* 336. *&* 337. & *Carpan. ad stat. Mediol. c.* 324. *nu.* 187. *& seqq.* & *ideo requiritur juramentum sub verbis expressis, & formalibus, ita ut nullum verbum deficiat, & non satis esset jurare sub aliquibus verbis statuti, addita etiam postea clausula, quod jurat in omnib. & per omnia, & de verbo ad verbum formaliter, prout requirit statutum, Plot. in l. si quando, sub n.* 372. *vers. decretum Mediol. & n.* 865. *lim.* 59. *C. und. vi.* ubi testatur de opinione communi Actor verò tuendo formam sui juramenti allegabat duo. Primò, quòd stylus Curiæ erat in contrarium: nempe, ut sufficeret juramentum in prædicta forma relativa. Secundo loco allegabat, quòd paria sunt, aliquid esse certum ex se, vel per relationem ad aliud, cum relatum sit in referente vere, & propriè, ut secutus sum supr. gl. 3. sub num. 28. vers. 2. fundam. & ideo licet expressi requireretur pro forma, tamen sufficit expressio per relationem ad quid certum, ut secutus sum in meo tract. de appell. c. 2. q. 4. n. 32. & ita passim servatum vidi super istis statutis.

Quæro nono usque ad quam quantitatem 22 possit ascendere interesse, de quo in præsenti statuto?

Huic quæsito satisfeci supl. gl. 2. n. 63. & seq. ideo hic non repetam.

§. 7. Gloſſ. 7.

Declara, quod ſupradicta executio poſſit fieri intra annos quatuor à die termini ſolutionis tranſacti, & non poſtea.

SUMMARIA.

Præscripta via executiva, remanet via ordinaria, numer. 1. Et præscripta una via executiva, non intelligitur præſcripta alia executiva, numer. 4. & ſeqq.

Executivo modo agendi ex ſententia, vel ex inſtrumento præscribitur 30. annis, ſed tamen, remanet modus agendi via ordinaria, n. 2.

Præscriptio etiam cum mala fide tollit modum agendi executive, & currit etiam contra minores, numer. 3. Perimit totale jus nondum acquiſitum, ſed acquirendum, ſub eod. numer. 3. extens. 1. Perimit etiam jus, competens non de jure gentium, ſed de jure ſpeciali, ibidem, extens. 2.

Redimendi juri quandocunque præscribitur ſpatio 30. annorum, præsuppoſita etiam mala fide præscribentis ſub nu. 3. illat. 1. Non tamen præſcribitur juri redimendi cenſum, ſub eod. num. 3. vers. comprobatur.

Juri quærendo præscribitur etiam cum mala fide, ſub num. 3. illat. 2.

Legato, & Legitimæ ſupplemento } præscribitur etiã cum mala fide, ſub num. 3. ill. 2.

Confirmatio dominii præscribitur etiam cum mala fide, licet non præscribatur dominium, ſub nu. 3. vers. corroboratur.

Reſtitutioni in integrum præscribitur etiam cum mala fide ſub n. 3. extens.

1 QUæro primò, an creditor, qui cambii executionem intra annos quatuor non petierit, amiſerit jus, & capitale cambii; ita ut illi ſit præſcriptum?

Reſpondeo: quòd non, quia licet ſit præſcriptum viæ executivæ, tamen remanet illa via ordinaria, in qua eadem inſtrumenta, ſeu ſcripturæ, quibus ſtatutum dabat executionem paratam, probabunt intentionem creditoris, ut ſcribit *Ant. de Canar. tract. de execut. inſtr. q. 56. num. 95. tom. 5. fol. 45.* & ita ſervatur paſſim.

2 Confirmatur primo hæc reſponſio ex his, quæ ſcripſi *in meo tract. de judic. cauſ.* & *c. lib. 2. c. 5. ſub num. 163. vers. corroboratur ſecundo* & *c. 11. num. 1093.*

Confirmatur ſecundo, & propinquius, quia licet viæ, & modo agendi executive præſcribatur de jure communi ſpatio 30. annorum, tam ſi agatur ex ſententia *Balb. tract. de præscript. in 4. p. 4. par. princ. q. 31. num. 1. & 2. tom. 17. fol. 84. Natt. 222.* & *Matth. Coler. infra citatus, & in iſtis terminis intelligas Rotam Genuen. de qua Flam. Card. dec. 120. conceſſa. n. 2. & 3. quam ſi agatur ex inſtrumento, habente executionem paratam, Coler. tract. de proceſſ. execut. par. 4. c. 1. ſub n. 74.*

Tamen remanebit via agendi in judicio ordinario, quia præſcribitur viæ executivæ, & non juri, & credito, quæ dixi *num. ſeq.*

Nec adverſus hanc confirmationem objicias, ſpatio 30. annorum præſcribi omnem actionem, & conſequenter etiam jus agendi via ordinaria, quia ſcripto jure ſuper re, ſeu præſcripta ipſa re; non remanet jus agendi via ordinaria ad illam rem, cum ſublata ſubſtantia, non remaneat accidens.

Quia reſpondeo, objectum non eſſe verum in caſu, quo præscriptio ſit cum mala fide, quia tunc mala fides impedit, ne poſſidens præſcribat rem, & ſic, retorto objecto, ſi non præscribitur res, ergo neque jus agendi via ordinaria, ſed mala fides non impedit, ne præscribat, ut non poſſit conveniri via executiva, per ea, quæ dixi *num. ſeq.* & in hoc caſu procedit confirmatio.

Quæro ſecundo, an hæc præſcriptio quatuor, ſeu triginta annorum, de qua locutus ſum *in præced. q.* habeat locum etiam in præſcribente cum mala fide, & nunquid currat etiam contra minorem & ſimiles perſonas. 3

Reſpondeo, quòd ſic, quia cum in iſta præſcriptione non agatur de præſcribendo credito, ſed de præſcribenda via executiva, remanente jure agendi via ordinaria, ut dixi *nu. præced.* non conſideratur, an præſcriptio habeat bonam, vel malam fidem, *Franc. in c. 1. ſub numer. 50. ibi, ſed bene videtur de reg. jur. in 6. Balb. tract. de præscript. in 2. par. 3. par. princ. quæſt. 14. num. 8. limit. 3. tom. 17. fol. 69. & Covar. ſuper decretal. lib. 6. de præscrip. par. 2. §. 11. numer. 4. in fi. vers. 6. leges fol. mihi* 527. neque conſideratur ætas ejus, contra quem præscribitur, an ſit major, vel minor, quia iſtæ præſcriptiones judiciariæ, in quibus non agitur de perimendo jure, ſed de perimenda via, & proceſſu ad illud jus, currunt etiam contra minores, & ita tu intelligas quæ ſcribit *Odd. tract. de reſtit. in integr. quæſt. 28. ſub num. 13. & 14.*

Extende primo obiter hanc reſponſionem, dum dicimus, poſſe etiam cum mala fide præſcribi viæ executivæ, remanente tamen jure, & via ordinaria, ut cum mala fide poſſit etiam præſcribi totum, & omnimodum jus, ſi is, contra quem præſcribitur, illud jus nondum acquiſiverit, neque agnoverit, & ſic declarantur *cap. ult. de præscript. & c. 2. de reg. jur. in 6.* hancque extenſionem ſequentibus probo illationibus.

Infero primo, quòd pacto, & facultati redimendi quandocunque ſine temporis præfixione uſque in infinitum, præſcribitur ſpatio 30. annorum præſuppoſita etiam in præſcribente mala fide, eo, quòd ſciat, ſe obligatum eſſe ad retrovendendum quandocunque, & ſemper, ut *ex Bal. conſi. 303. ad evidentiam, num. 3. verſ. quæro utrum* & *nu. 4. lib. 1. in impreſſis Lugduni ad ſignum leonis anno 1559. ſequitur Balb. tract. de præſcript. in 3. par. 5. par. princ. qu. 3. n. 1. & tom. 17. fol. 96.* nam venditori poteſt competere jus redimendi, ſed non competit, donec non agat ad redimendum.

Confirmatur primo hæc illatio, quia imo videtur ceſſare mala fides; tum quia, poſtquam non apparet, venditorem velle redimere, emptor non dicitur præſcribere cum mala fide, tum quia in promiſſione retrovendendi quandocunque ineſt tacita conditio ſi retrovenditio petita fuerit infra 30. annos, & ideo excluditur mala fides.

Confirmatur ſecundo *ex ſeq. illatione.*

Contra hanc primam illationem, & Baldi conſilium firmant *Fab. de Mont. tract. de empt. & vend. quæſt. 7. princ. numer. 4. & ſeqq. uſque ad numer. 7. incluſive quæſt. 3. tom. 6. p. 1. fol. 63. & late Franc. Zoan. tract. de empt. & vendit. ſub pact. retroven. ſub. numer. 28. verſi. quæ communis, & numer. ſeq. tom. 6. par. 1. fol. 69. & 70.* in quibus acer-

acerrime nititur defendere hanc opinionem contra communem & *sub num.* 36. *aut etiam dices, in fi.* ubi admonet, hanc partem contra communem esse tenendam consulendo, & judicando, hancque opinionem consulendo, dicit, se secutum esse *Crot. in l. nemo potest numer.* 81. *in fi. ff. d. l.* 1. *hancque contrariam opin. tenet. Lud. Molin. de just. tom.* 2. *de contract. disp.* 374. *vers. quando in contractu.*

Comprobatur hæc opinio contrario, quia licet præscriptio sit utilis Reip. ad minuendas lites, ut dixi sol. *§.* 1. *quæst.* 7. *par.* 2. *ampl.* 19. *nu.* 129. *in fin. vers. ratio*, tamen potest excludi, ut non habeat locum in pacto retrovendendi, quare facultati redimendi censum non præscribitur spatio etiam centum annorum, & ultra, sic disponente Pii V. constitutione, quod notat etiam *Navar. in c. si fœneraveris nu.* 96. *gl.* 14. *q.* 3.

Non discedo ab illatione, quia est verior, communior, & tenenda in praxi, *Rebuf. in l. unica, not.* 1. *sub numer.* 53. *vers. sed contrarium,* & *numer.* 54. *C. d. sent. quæ pro eo, &c.* & quòd videatur verior, & communior, & tenenda in judicando, & consulendo, scribit *Bald. d. quæst.* 3. *numer.* 5. *& quòd sit communis admittit idem Franc. Zoan. ex adverso allegatus in locis, supra proximè citatis.*

Infero secundo, quòd juri quærendo præscribitur etiam sine bona fide, *Bal. consi.* 386. *quidam M. decessit sub num.* 7. *lib.* & ideo juri petendi supplementum legitimæ præscribitur spatio triginta annorum etiam de jure canonico, bona fide aliter non considerata, *Put. dec.* 127. *&* 128. *fuit. resolut. lib.* 2. *& Mohed. dec.* 2. *alias* 151. *nu.* 2. *de præscript.* & similiter juri petendi legatum præscribitur etiam cum mala fide dicto spatio triginta annorum, ut ex *Anchar. & aliis sequuntur Bal. d. quæst.* 3. *sub numero* 2. *ibi, confirmatur, & Jo. Bapt. Bov. tract. de stat. verb. præscript. gloss.* 19. *nu.* 70. *& seqq. tom.* 17. *fol.* 185. & esse verissimam, & communem opinionem sequuntur *Rebuff. d. not.* 1. *num.* 54. *& Franc. Bec. consi.* 48. *præsupposita, sub num.* 4. *lib.* 1. & ego, ita consulendo, obtinui in Curia Romana.

Corroboratur hæc illatio, quia licet possessor malæ fidei non possit præscribere dominium, tamen potest præscribere confirmationem dominii, *Ball. dd. consi* 303. *numer.* 4. *lib.* 1. *& consi.* 386. *sub numer.* 7. *lib.* 5. *quem sequitur Balb. d.* 3. *num.* 4.

Extende secundo, ut contra jus, quod alicui competit de jure speciali & non de jure gentium possit præscribi, etiam cum mala fide; ut patet in restitutione in integrum, cui præscribitur quadriennio, *Balb. d. consi.* 303. *num.* 4. *lib.* 1. *Balb. d. q.* 3. *sub num.* 4. *& non videtur discedere Fab. de Mont. d. q.* 7. *num.* 5.

4 Quæro tertio, an, elapsis quatuor annis, possit creditor, antequam labantur alii sex anni petere executionem ad formam præcedentis statuti de causis executivis vel debeat agere via ordinaria?

Respondeo, quòd sic quia sicut per præscriptionem impedita via executiva, remanet via ordinaria, sol. *n.* 1. 2. & 3. ita etiam, impedita una via executiva, remanet alia, & ideo sol. *gl.* 5. *n.* 11. 12. & 13. dicebam, quòd actor poterat, una via executiva electa transire ad aliam.

5 Declara primo hanc responsionem, cum hoc, quòd creditor, agendo altera via executiva, servet requisita illius alterius viæ executivæ, & sic juret de calumnia, fidejubeat, &c. ut in statut. *de caus. executivis, initio.*

Declara secundo, dummodo documentum, seu scriptura, cujus vult petere executionem, sit ex illis, quibus dict. statut. de causis executivis, dat executionem. Secus ergo forsan, si ageret vigore litterarum cambii, quæ rediissent cum protestatione, quia statutum de causis executivis, non loquitur de illis, & quia in illis non legitur aliqua obligatio, sed continetur solum mandatum, & ideo habent executionem paratam, non ex statuto de causis executivis, sed ex statuto de causis brevioribus, & ex consuetudine, ut dixi *supr. gl.* 5. *n.* 3. *& seqq.*

§. 8. Gloss. unica.

A prædictis non possit appellari, nec reclamari, sed sint salva jura in ordinario utrique parti talia, qualia competunt.

SUMMARIA.

Appellatio tam suspensiva, quam devolutiva, est per stat. Genuæ sublatæ in causis cambiorum, numer. 1. *Et quid in civitate Bononiæ, ibid. versic. extende. Et quid de consuetudine, numer.* 4.

Appellatio denegata à stat. Genuæ, intelligitur denegata etiam actori, num. 3.

Reclamatio quid sit, num. 2.

Quæro primo, an ex hoc statuto sit sublata appellatio, tam suspensiva quam devolutiva? 1

Respondeo, quòd sic quia prohibita appellatione simpliciter, censetur prohibita tam suspensiva, quam devolutiva, ut scripsi *in meo tract. de appell. quæst* 17. *limit.* 6. *memb.* 4. *sub num.* 37. *vers. contra istam & memb.* 7. *sub num.* 74. *ver. ampl.* & certè, quantum ad suspensivam, modica est difficultas, quia eo ipso, quòd in cambiis requiritur celeris executio per ea, quæ dixi §. *præced. gl.* 5. *num.* 3. *&* 4. tollitur appellatio, quæ celeritatem impediret, & suspenderet, per ea, quæ generatim dixi *d. tract. de appell. q.* 16. *limit.* 1. *n.* 59. & quantum ad devolutivam [& si in ea posset magis dubitari adhuc est idem dicendum: quia cum statutum prohibeat non solum appellationem, sed etiam reclamationem, & reservet solum jura in judicio ordinario, satis patet de enixa statuti voluntate, quò omnem viam appellandi voluerit adimere: addo, quòd statuta Genuensia sunt intelligenda ad litteram sine restrictione, & sine distinctione, ut in *stat. lib.* 1. *c.* 16. sed verbum [appellare] æque comprehendit appellationem suspensivam, atque devolutivam: ergo.

Extende hanc responsionem quoad appellationem suspensivam, vut procedat etiam in civitate Bononiæ, si agatur de litteris cambii inter mercatores, sic intelligit *Socc. Jun. consi.* 138. *num.* 8. *lib.* 3. *quem citat etiam Ruginel. tract. de appell.* §. 2. *c.* 3. *num.* 93.

Secus quoad devolutivam, quia in Civitate Bononiæ esset admittenda, per ea, quæ ordinant capitula cambiorum dictæ civitatis *cap.* 4. *che di tutte*, quicquid simpliciter dixerit *Socc. supra citatus.*

Quæro secundo, quid sit reclamatio, quam statutum prohibet? 2

Respōdeo, reclamationē esse idem, quod supplicatio, querela, recursus, revisio: imo, & dictio de nullitate, ut patet ex his, quæ scripsi *in meo tract. de*

 appellat.

appellat. q.19. rem.3.nu.130.& seqq. Et an reclamatio suspendat executionem vide *in eod. rem. 3. n.27.* Et quomodo in ea procedatur, *n.24.*

3 Quæro tertio, an actori sit negata appellatio? Respondeo. Prima facie videtur dicendum, quod non, per ea quæ scripsi *in meo tract. de appell. quæst. 17. limit. 7. numer. 19. & seqq. & limit. 9. num. 50.*

4 Contrarium crederem verum in casu nostro, tum quia statutum, ut dixi supra, reservat utrique parti jura in judicio ordinario, & consequenter utrique denegat appellationem, tum quia statutum Genuæ rejicit distinctiones, & interpretationes, ut dixi *sup. sub n.1.*

Quæro quarto, an de consuetudine sit denegata appellatio in causis cambii?

Respondeo, esse denegatam, per ea quæ scripsi §. *præced. gl.5.num.4.* & ita servatur.

---

§. 9.

NE (quantum in nobis est) quidpiam in hac cambii materia desiderandum supersit: statui duos *hoc nono* §.addere discursus, mihi non ab eorum auctoribus, sed aliunde traditos. Primò quorum pie discutitur casus, de quo nos obiter scripsimus *supra* §. 1. *q.5.num.41. & qu.7. part. 1. num.1. &* §.6. *gl.1.n.* 55. Secundo vero erudite & breviter explicantur termini hujus negotiationis cambiorum: primus est viri religiosissimi, & æque docti: secundus vero est Jureconsulti, qui ut discursus nobis est argumento, hujus negotiationis absolutam habuit cognitionem: mox addam præcipuas Pontificias constitutiones, quæ super commerciis, vel pluribus eorum, de quibus scripsimus, sunt editæ.

PRIMUS DISCURSUS.

UN Gentilhuomo hà in Genova,ò in Fiorenza scudi 1000. quali non vuole impiegare ne in stabili, ne in rendite, ne in merci, ne meno li vuole tenere in fruttuosi, però si dà à cambi per Piacenza, e da Piacenza ordina che li sieno rimessi à Genova, ò à Fiorenza, ò altrove, con quell'interesse, che darà il cambio: se domanda, se lò può fare licitamente. Innanzi che venire alla risposta, supponge prima alcuni fondamenti.

2 Sia il primo fundamento, che la moneta in fiera, della quale si tratta, è lo scudo di marche, quale formalmente in rerum natura non si trova, se bene si trova il prezzo suo, e si computa sempre nella fiera soldi 68. di moneta d'oro, & à chi vuole retirare, à Piacenza soldi 67. 4. si che sempre resta invariabile: in detto luoco si pagano scudi 101. di marche non scudi 100. d'oro in oro, ch'è l'istesso.

2 E però vero, che se si compra, ò vende, hà sempre il prezzo variabile, come à dire in Genova vale soldi 66. ò 66. 4. più, ò meno, secondo l'occorrenze, & in Fiorenza per scudo 109. ò 110. si comprano scudi 100.di marche in Piacenza, à quali poi in detto loco, se si recambiano,se li pone il prezzo ordinariamente più alto, come à dire per Genova 68. 4. in circa, per Fiorenza 111. emezo, poco più, ò meno, e per ordinario si guadagna nel cambio, e nel ricambio, e chi sà distinguere,trova maggiore essere il guadagno nel cambio, che nel recambio.

Et levati certi accidenti stra ordinarii,nel rompersi della fiera, si pone il prezzo più basso, quale nell'accostarsi ad essa suol crescere, e per conseguenza, quando si è più lontano dalla fiera,dando à cambio vi è più guadagno,se bene alcuna volta (raro pero) segue il contrario. 3

Sia il secondo fondamento, che il cambio propriamente è permutatione di pecunia assente con la presente, come dice il Gaetano *negli opus. de cambiis c. 4.* dove cita S.Thom. *2. 2. q. 77.* e questo lo dicono altri è vero, che alcuni lo ridicuno à computa di pecunia assente; & perche questo per adesso non fà al punto nostro, come benissimo nota il Navarra *nel suo manuale latino cap. 17. num.294.* sia permutatione, ò sia vendita poco m'importa. 4

Sia il terzo fondamento, che il cambio non è mutuo, propriamente parlando, ma permutatione, ò compra, è però vero, che dandosi pecunia presente per quella,ch'è assente di luogo,e di tempo, il qual tempo sarà bene più spesso più longo, che richiede la distanza del luogo, come à dire, cambiandosi in Fiorenza per Piacenza nel rompere della fiera, vi sono tre mesi, e per conseguenza, cambiandosi, all'hora vi entra il mutuo interpretativo, si cava dalla bolla di Pio V. quale vuole, che il tempo sia proportionato alla distanza del luogo, & assegna la causa, *ne fœnerandi detur occasio,* & questo non può essere senza il mutuo, saltem implicito, lo dice apertamente il Gaetano, il quale *nel c.7.del suo tratto de cambii,* provando che, se vi sarà interesse per ragione di tempo, sarà usura, assegna la causa, *ratione impliciti mutui, sicut in venditione plus justo pretio ad tempus.* Dunque se bene il cambio non è contratto di mutuo, ad ogni modo correndoci bene spesso più tempo di quello che richiede la distanza del luogo per dove si fà il cambio, vi entra il mutuo interpretativo, ò sia implicito, e questo non si può negare, e per conseguenza che vi possa essere usura, come più chiaro si vedrà più à basso. 5

His motivis satisfecimus *supr.*§.1.*quæst.7. part. 1. num.75. & seqq.*

Sia il quarto fondamento, che il cambio di natura sua non è illecito, & specialmente parlando del cambio per lettere, anzi se sarà fatto con le debite circonstanze, è licito & utile molto alla Republica Christiana, & al commercio Christiano dico humano, lo dice il Navar. *cap. 17. num.289.* si cava ancora dalla Bolla di Pio V. quale da il modo di farlo lecitamente, e lo dicono li altri Dottori, si che dire il contrario, saria errore. 6

Sia il quinto fondamento, che essendo questo contratto di cambio, nel quale corre il tempo, deve havere tre conditioni, la prima, che sia contratto giusto; la seconda; che sia cambio reale; la terza, che non vi sia utile alcuno per ragion di tempo, perche saria usura. 7

Supposti questi fondamenti dico, che nel cambio deve essere giustitia, idest *æqualitas inter datum & acceptum*, qual si ricerca in tutti i contratti, come nota il Navar. *cap. 17. numer. 187. si cava da Thom. 2. 2. quæst. 77. da Scoto lib. 4. sent. dist. 15. quæst. 2.* & però nel dare à cambio si deveno pagare li scudi di marche il giusto prezzo, che sarà quello, che corre nella piazza ben re glotta, cioè dalla distanza del luogo, pesata la strettezza, & larghezza della moneta. 8

Dalla piazza non alterata, dico de monopolii, quali quando siano,è chiaro;ne meno da fraude, & 9

sari

saria all'hora, quando ch'uno vuolendo dare 10. ò 12. mila scudi à cambio, prima ne piglia un migliaro con disavantaggio per alterare il prezzo,& havere più vantaggio nel dare.

10 Se vi sarà ancora injustitia, quando sopra il prezzo giusto si pone una conditione aggravante per il pigliatore, come à dire: ti darò al prezzo corrente sì, ma voglio la ricorsa à me, ò al mio agente, ò pur voglio che ti oblgihi à recambiare per la tal piazza; quali conditione obligatorie; per esser sopro il giusto prezzo, & pecunia estimabili, fanno il contratto (quale di natura sua saria buono) ò ingiusto ò usurario.

11 Concludo dunque, se nel cambio non si eccede il giusto prezzo,come penso che faciamo molti, non sarà illecito, ma per questa parte buono, è giusto.

12 Dico secondo, per essere questo contratto, cambio, deve essere reale, idest che realmente si cambi da una piazza all'altra, nella quale poi si deve fare il pagamento, & si deve finire il contratto lo dice Pio V.nella bolla con queste parole; *primo igitur damnamus ea omnia cambia, quæ sicca nominantur, & ita confinguntur, ut contrahentes ad certas nundinas, seu ad alia loca cambia celebrare simulent, ad quæ loca ii, qui pecuniam recipiunt, litteras quidem suas cambii tradunt, sed non mittuntur, vel ita mittuntur, ut transacto tempore, unde processerant, inanes referantur aut etiam, nullis hujusmodi litteris traditis, pecunia ibi denique cum interesse reposcitur, ubi contractus fuerat celebratus, nam inter dantes, & recipientes usque à principio ita convenerat, vel certè talis intentio erat, nec quisquam est, qui in nundinis, aut locis supradictis, hujusmodi litteris receptis, solutionem faciat.*

13 Tre sorti de cambii danno in queste parole. Primo è quello qual tiene il nome, ma non è veramente cambio, quando non fanno lettere, ma solo si dice, ti dò alla fiera, & vuol tutto l'interesse, ò poco manco, senza che si vada in fiera, & questo di natura sua è usura. Secondo, quando si danno le lettere, ma non si mandano, perche vuol recambire con l'istesso, & però si accommodano, ò in Genova, ò in Fiorenza le partite, e se ne piglia l'interesse, & questo non è lecito. Terzo quando si mandano per una certa cerimoniale le lettere, ma non hanno l'effetto suo, essendo che ne anco li sono i debitori nella fiera, *nec est in nundinis, qui hujusmodi litteris receptis, solutionem faciat*, questo puro è dannato da Pio V. Concludo dunque che se in questo cambio si fanno le lettere, & fatte si mandano, & mandate si pagano realmente, & si finisce il primo contratto nella fiera, come pure si fà da molti il contratto, per questo sarà lecito, si come sarà illecito, quando tutto non segna.

14 Terzo dico, che nel cambio non deve essere usura, quale saria sempre che vi entrasse interesse per ragione del tempo, & perche, ut plurimum, vi corre più tempo di quello, che richiede la distanza del luogo, si hà da temere molto, ne deve essere facile il Theologo à giudicare, che non ci sia, ma consideratio bene; prima peggio saria il dire, che non vi può essere, poiche tutti i Dottori dubitano di questo, & tengono che vi possa essere: Pio V. nella sua bolla mostra di temere molto questo inconveniente, & pero ordina, che non si dia, se non per la prima fiera, & passando più oltre, dichiara che il guadagno non deve entrare per ragione di tempo, perche usura: ecco le sue parole, *cavendum autem erit in terminis, ut ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum. in quibus destinatur, ne dum longiores præfiguntur, quam loca destinatæ solutionis desiderant, fœnerandi detur occasio.* Il Navarra lo replica molte volte *cap.* 17. *nu.*287. dice, *qui dat pecuniam nunc, ut post duos, vel tres menses majorem recipiat, injustitiam facit, vel usuram committit, & nu.*289. *propter anticipationem, vel dilationem solutionis justum rei pretium nec augetur, nec minuitur, & num.* 297. trattando de cambii, che si fanno à Genova per Piacenza, dice che *ratione temporis* non si può augmentare, ò sminuire il prezzo, salvo per raggione di lucro cessante, quando vi entra.

Il Gaetano *opusc. de camb. cap.* 7. apertamente dice, si che deve regolare l'interesse secondo l'estimatione commune d'huomini periti, & poi aggionge: *nec temporis prolixitas, aut brevitas pensabitur, sed semper in veri æstimatione pretii stabitur, sive tarde pecunia assignanda sit, si enim hoc defuerit, usura est ratione impliciti mutui, sicut in venditione plus justo pretio ad tempus.*

Et Leonardo Lessio Giesuita *de just. & jure lib.* 2. *cap.* 23. *dub.* 6. afferma l'istesso, che per ragione di tempo non ci può entrare guadagna alcuno, dunque è vero, & non si deve, ne si può negare, che per ragione di tempo ci può entrare qualche guadagno & che se ci entra, è usura.

Di più bisogna avertire, che quelle conditioni, 15
quale seguono necessariamente il dare à tempo, ò vendere à tempo, ne anche si possono assegnare per ragioni d'interesse, mi dichiaro. Dice colui: Io mi privo del mio denaro, quale e instrumento guadagnare, & se ne serve è profitta colui, al quale lo dò, & corro risico; che colui fallisca ò muoia, ò non mi possa pagare, & per questo li pare di poter pigliare qualche interesse, è vero però dico, che per questo non può guadagnare cosa alcuna.

Et lo prono, perche se per questo si potesse guadagnare, cessaria l'usura, & saria lecito vendere più del giusto prezzo à tempo, perche vi entrano queste circonstanze, & questa è dottrina del Gaetano *c.* 6. quale agli cava da S.Thomasso & questo sono le sue parole: *ex hoc verò, quod pecuniæ diutius occupatæ sunt tenendæ in hac communatione, res commutanda nec pretiosior, nec vilior communi pretio redditur, ut S. Thomas expresse dicit* 2.2.*quæst.*78.*art.*2. *asserens,quod mercator vendens rem aliquam ad tempus, non potest vendere plus communi pretio ex hoc, quod pecunias suas mortuas tanto tempore tenebit, & si hoc licitum diceretur,jam usura non esset damnata in venditione ad tempus*, queste ragioni vorrei io che fossero considerate da quelli che concedono, non vi può essere guadagno per ragione di tempo, ma voglione che vi possa entrare per certe ragioni, che seguitano necessariamente il mutuo ancora, e così virtualiter, ò negano l'usura, ò l'ammettono.

Che poi per ragione del pericolo personale, 16
cio è che colui,ò non voglia, o non possa pagare, o se ne muoia, ne anche si possa pigliare interesse, lo dice il medesimo Gaetano nell'istesso luogo: *nisi quis dicat, quod subjacet periculo perditionis, quia potest mori debitor, aut interim pauper effici, sed hæc pericula pro nihilo in commutationibus, reputari patet, tum ex eo, quod aut tam raro sunt, quod consilio non subsunt, aut talia sunt*

ſunt, quod etiam ſi acciderent, adhuc tuti eſſent creditores ut de morte, & hujusmodi patet, tum quia ex mutuis, & aliis communitatibus, experientia teſte, patet hujusmodi pericula non conſideranda eſſe: non enim qui mutuat, aut qui vendit, licite aliquid plus exigit propter hujusmodi pericula, quæ in temporis dilatione poſſunt accidere vendendo ad tempus, aut mutando: Et S. Thomaſſo 2.2. *quæſt.* 78. *art.* 2. *ad* 5. dice apertamente, che per ragione del pericolo perſonale, non ſi può pigliare alcuno intereſſe con queſte parole: *qui mutuat pecuniam, transfert dominium in eum, cui mutuat, unde ille, cui pecunia mutuatur, ſub ſuo periculo tenet eam, & tenetur eam reſtituere integre unde non debet amplius exigere ille, qui mutuavit.*

His omnibus difficultatibus, à nobis quoque excitatis, ſatisfeciſſe arbitramur *ſup.* §. 1. *q.* 1. *nu.* 493. *& ſeqq. & q.* 7. *part.* 1. *n.* 78.

Reſta dunque, che nel cambio non ſi può pigliare l'intereſſe ne per il tempo, ne per quelle conditioni, che ſeguitano neceſſariamente il dare à tempo, come il privarſi del denaro, il pericolo, &c. & ſe ſi piglia, ſarà uſura, non negando perciò il lucro ceſſante, per il quale quando vi entra, più toſto *licet ſe ſervare indemnem, quam lucrari.*

17 Hora, ſuppoſto queſto: biſogna vedere, ſe in effetto vi entra guadagno alcuno per ragion di tempo, ò nò: Io per me ne dubio molto, (Dubitare eſt pium abſtinere eſt tutius, damnare non eſt laudabile,) & non me haſta l'animo di ſalvarlo, prima perche ſi vede, che nell' aprirſi della fiera eſſendovi più tempo, vi è più guadagno, e nell'auvicinarſi, mancando il tempo, ancora manca l'intereſſe, reſtando ſempre l'iſteſſa diſtan-
18 za del luogo; † Reſpondono molti, che non ſempre ſegue queſto, anzi che alle volte ſi vede il contrario, lo concedo ma ſono ſtravaganti caſi,
19 à me baſta, che ordinariamente consì ſegue. † Secundo ſi vede che eſſendo l'iſteſſa diſtanza da Genova à Piacenza, che da Piacenza à Genova, ordinariamente il guadagno à maggiore nel cambio, che nel ricambio, non ſi può dire altro, ſalvo che la diſtanza del tempo è maggiore, & ſe ſi darà altra cauſa, ſarà accidentale, qual non può fare, che queſto ſia così ordinariamente & però non quaora
20 del tuto, † sò che ſi può ricorrere alla larghezza, e ſtrettezza di moneta, ma come regione accidentale, non cuopre del tutto: tanto più che ſe ſi darà pari ſtrettezza in fiera, & in Genova: nell'aprirſi della fiera ſaria maggiore l'intereſſe del cambio,
21 che del recambio. † Terzo, *cauſa eſt, qua poſita, ponitur, qua remota removetur*, ſia l'iſteſſa diſtenza di luogo: & ſi augmenti il tempo, ſi vedrà creſcere l'intereſſe: ſi ſminuiſca il tempo, ſi vedrà ſminuire, regolarmente parlando. Io credo che me lo
22 concederanno i mercanti. † Quarto, ſi vede ordinariamente, che frà il chiudere di una fiera, & aprirſi per l'altra, corre poco ſpatio di tempo, & pore ſe ſi cambia per la fiera preſente, nel fine quaſi ſi fà del pari, e ſubito poi nell'aprirſi altra ſi cambia con intereſſe maggiore, & pure è liſteſſo contratto, ne ſi aſſegna altra ragione fondamentale ſe non la diſtanza del tempo.

Onde, vedendo ſenſibilmente, che l'utile ſegue il tempo per l'ordinario, mi fà dubitare molto il dire, come dicono alcuni, che il tempo vi entra per accidens nel cambio: ſe ben ſi concede, non ſcioglie però la difficultà, perche entrando per accidens nel cambio, può eſſere ratio lucri, ſi come nella compra vi entra il tempo per accidens, & pure alle volte è cauſa dell'intereſſe, perche ſi vende più del giuſto prezza per il tempo, e pure ſarà uſura: così al propoſito noſtro.

Si aggionge a tutto queſto, che il Caetano 23
opuſc. de camb. cap. 1. dice, che i marcanti del ſuo tempo confeſſavano, che ſtimavano meno la pecunia per ragione della diſtanza del tempo, ecco le ſue parole: *fatentur campſores, quod quanto tempus reſtitutionis eſt diſtantius, tanto minus pretiatur moneta.*

Et il Leſſio *de juſt. & jure lib.* 2. *c.* 23. *dub.* 4. apertamente dice l'iſteſſo de mercanti del ſuo tempo, quali confeſſavano liberamente, che nel cambio ſi guarda più per conto dell'intereſſe la diſtanza del tempo che la diſtanza del luogo, ecco le ſue parole: *unde in omnib. cambiis quo longius eſt tempus, in quo pecuniam conceduni, eo plus exigunt lucri, & quo brevius eo minus: atque hic eſt potiſſimus titulus, quem mercatores in cambiis hoc tempore ſpectant, ut ipſimet diſerte fatentur addentes omnia cambia hujus temporis iniqua eſſe, ſi hic titulus non ſit juſtus, parvi autem æſtimant trajectionem, quantumvis locus diſtet, qua in re non videntur prudenter facere.*

Satisfaciunt autem quæ ſcripſi *ſupr.* §. 1. *quæſt.* 7. *part.* 1. *ſub num.* 28. *&* 77.

Et adeſso vediamo, che i mercanti ò confeſſano la verita, ò reſtano intrigati nelle difficultà, & molti confeſſano implicitamente nel loro diſcorſo, quello, che apertamente negano, & ſentendo, che ſe il guadagno entra tuttò, ò parte per ragion di tempo, è uſura, reſtano con gran rimorſo di conſcienza & mi pare, che eſſendo queſto ultimo puncto de facto doveriano i Theologi più toſto indendere da loro la verità, che inſegnarli quello che han da dire.

Concludo dunque, ſe zi è guadagno alcuno per ragion di tempo, tato che il cambio ſia reale, ad ogni modo per queſto reſta uſurario, & io ſe hò da dire il mio parere ne dubito molto, & non sò capire, come non vi entri, & perche la difficultà è nel fatto, vorrei trovare chi me faceſſe conſtare, che io m'inganno, vedo che il Caetano *c.* 7. *num.* 9. doppo di haver moſtrato quello, che ſi richiede nel cambio per eſſe giuſto, & come l'intereſſe deve eſſere moderato, non ingiuſto, ne per ragion di tempo, aggiunge, *utrum autem de facto moderatum ſit lucrum, quod ex hujusmodi cambiis reportatur, ſcientificæ non ſubeſt deciſioni, quæ ad ſingularia non deſcendit,* conſiderino queſte parole quelli, che apertamente l'approvano, & ſi fondano nel Caetano.

Per tutto queſto, che hò detto, mi pare che la 24
difficultà ſia molto grande, & che i mercanti che non ſi riſolvono, ò non poſſono ritirarſi, devovo cercare reſolutione de chi hà più autorita, & non può errare, & ha capitale di aſſicurare queſto negotio, & le conſcienze loro.

Omnia mea ſcripta, & verba, & me ipſum ſubjicio pedibus Sanctæ Eccleſiæ Romanæ.

SECUNDUS DISCURSUS
per modum Concluſionum.

PRima, le monete, che come materia del cõtratto 25
del cambio, in elle intravengono, ſono die due qualità: l'una è moneta vera & reale, della quale, ſe bene nel cambio non ſi fà mentione ſpecifica, è pero quella, che effettivamente ſi sborſa, & paga frà eſſi contrahenti, come per eſſempio, ſcudi d'oro reali di Spagna, ò altra moneta corrente nel luogo, dove ſi fà il cãbio, l'altra qualità è moneta finita, & che non ſi trova in rerum natura, onde ſi può chiamare imagi-

imaginaria, laquale si esprime nel cambio, come che sia fatto sopra essa moneta, & questo è il scudo di marche, ò la moneta d'oro, cioè le lire, e solidi d'oro, de quali à soldi 68. sono la valuta d'uno scudo d'oro in oro.

26 Seconda La valutatione del scudo d'oro in oro à solidi 68. di moneta d'ora nella citta di Genova dove si usa questa valutatione frà negotianti in materia di cambio, è sempre l'istessa, ne soggiace à variatione alcuna, quantunque il prezzo commune dello scudo d'oro per altro variasse poiche detta valutatione di solidi 68. serve come per un calculo, ò sia repartimento di esso scudo per farne ragionamento con la valuta dello scudo di marche, à similitudine delle navi, che si ripartono in caratti 24. & delle heredità, che si sogliono repartire in oncie, e libra, secondo i Jureconsulti.

27 Terza. Il scudo di marche in fiera di Piacenza si valuta à solidi 60.4. di detta moneta d'oro, della quale solidi 68. importano uno scudo d'oro ò vero si ragiona, che per scudi 101. di marche si paghino scudi 100. d'oro in oro, che riesce il medesimo, la quale valutatione in esse luogo di fiera è sempre immutabile, così nel pagare il cambio, venuto di fuori, come in fare detto cambio in detta fiera per altri luoghi, all'incontro negli altri luoghi fuori di fiera, come Genova, Milano, Fiorenza il prezzo, ò valuta dello scudo di marche è sempre variabile, valutando si hora più, & hora meno, secondo le circonstanze, che possono operare tale augmento, ò diminutione.

28 Quarta. Nel contratto del cambio per la sua intiera perfettione, vi si ricerca il ministerio di quattro persone, duo nel luogo, dove si fà il cambio, che sono quello, che da i denari à cambio, & quello, che li prendre; due altre nel luogo, per dove si fa detto cambio, l'uno cioè, al quale il debitore del cambio, ordina per la lettera di cambio, che paghi il debito, & questo si dice quello, à chi vien fatta la tratta: l'altro è quello, che nell'istesso luogo ha auttori à, & ordine dal creditore, di ricevere detto pagamento, & à quello, à chi si fa la rimessa; le quali quattro persone non sempre v'intravengono veramente, ma molte volte parte di esse vengono rappresentate da una, ò due sole di loro, come in appresso si dirà.

29 Quinta. La sostanza del detto contratto consiste in questo, che Pietro, verbi gratia, dà in Genova à Francesco scudi 1000. d'oro in oro, per prezzo, ò sia valuta di scudi 1020. di marche, da pagarsi in fiera prossima al procuratore di detto Pietro, per la valuta da lui havuta: & percio Francesco le ne fà la lettera di cambio del tenore seguente.

30 *Al procuratore di Francesco in Piacenza, fiera di Santi.*

A pagamenti prossimi di fiera de Santi pagate per questa prima di cambio à Pietro, ò à suo procuratore scudi 1020. di marche, per la valuta havuta nel cartulario della gabella de cambii da esso Pietro, & ponete à conto mio. A Dio.

Vostro Francesco.

31 De piu Francesco scrive per la sua lettera d'aviso al suo procuratore, ò vero, à chi altri havesse indrizzato la lettera di cambio, & fatto la tratta, & gli ordina che paghi la detta lettera. Pietro similmente scrive al suo procuratore, ò à chi altri havessi fatto la rimessa, & li manda la lettera di cambio di Francesco, ordinandoli, che ne procuri il pagamento da questo, a chi essa lettera è diretta.

Sesta. Intorno à questo contratto vi panno essere diverse considerationi, l'una secondo il nome, l'altra secondo l'apparenza, & terza secondo la sua esistenza; quanto al nome, egli è detto cambio, ch'importa permutatione di una qualità di moneta in un'altra: quanto alla sua apparenza, si può reputare, che sia vendita di tanti scudi di marche, da pagarsi con dilatione di tempo in fiera, ò altro luogo distante, per dove fusse fatto il cambio per lo prezzo, ò sia valuta stabilita, & pagata anticipatamente nel tempo, che si celebra il contratto, percioche dovunque in uno contratto si fè mentione di prezzo, ò valuta, & che non vi è conditione, che osti a la sustanza della vendita, sempre sarà riputato contratto di vendita, del quale solo è proprio l'intervento del prezzo, ne è mancato chi ha havuto opinione, che il cambio sia contratto innominato, *do ut facias*, cioè Pietro da à Francesco in Genova scudi 1000. d'oro in oro, perche in esso facci pagare à chi egli ordinera in fiera di Piacenza, che si farà in capo à tre mesi in circa, scudi 1020. di marche, la quale diversità di opinione poco importa circa la giustitia, ò ingiustitia di esso contratto, ma se si considerata detto contratto, secondo la vera esistenza, ogni volta che in esso vi si i conosciuta conditione, ò qualita, che lo facci usurario, si chiamera contratto di mutuo, † poiche se secondo li Canonisti, l'usura non si commette, salvo nel mutuo implicito, ò esplicito. 32 33

Settima. Il modo, ò sia pratica di fare il cambio, è come in appresso: se Pietro essendo à Genova havera scudi 1000. d'oro in oro, i quali voglia dare à cambio per fiera prossima di Piacenza, ricercara per mezzo di sensale, ò in altra maniera persona, di cui egli fidi, che pigli detta partita à cambio: & come che convenghi fare esso cambio in scudi di marche, come si è detto: la prima cosa, che si tratta frà li deti contrahenti, è di stabilire il prezzo, ò sia valuta del detto scudo di marche, la quale si suole regolare dal corso della piazza al tempo di detto cambio, & più & meno, uno ò dui denari per scudo, secondo che il prenditore, à cui si fida, è di maggiore, ò minor credito, & havendo lo scudo d'oro (quanto à questo effetto da ragionario in scudo di marche) sempre un certo, & determinato prezzo di soldi 68. di moneta d'oro, se si sara stabilita la valuta dello scudo di marche, verbi gratia, de solidi 66. 8. si trovera, che in detti scudi 1000. d'oro in oro, ragionato à soldi 68. moneta d'oro, evitano scudi 1020. di marche, ragionati à soldi 69.8. di detta moneta, di maniera, che Pietro, che ha scudi 1000. d'oro in oro. dando li à cambio per fiera prossima à Francesco, comprarà da detto Francesco scudi 1020. di marche, pagabili in detta fiera prossima à chi Pietro ordinera, & per questo effetto il Francesco le ne fà lettere di cambio, dirette al suo procuratore, ò ad altro suo respondente, per le quali li ordina, che in detta fiera paghi al procuratore di Pietro li detti scudi 1020. di marche, le quali lettere Francesco le consegna al detto Pietro, il quale al tempo della fiera le manda à Piacenze al suo procuratore, & le fà præsentare da esso al procuratore di Francesco, ò a qualunque altro, à chi fussero dirette, il quale pagamento di detti scudi 1020. di marche, poiche di questa 34

mone-

moneta non ſe ne trova in rerum natura, li pagarà la loro valuta à ragione di ſolidi 67. 4. di detta moneta d'oro, che tanto vagliano ſempre i detti ſcudi di marche in detta fiera, & detto pagamento lo farà de ſcudi d'oro in oro, non potendo ſi detto pagamento ritigurare, li quali ſi valuteranno ſempere à ſolidi 68. ſimilmente di detta moneta: a tale che faranno ſcudi 1009. 18. d'oro in oro; & il Pietro in queſto cambio, fatto di ſcudi 1000. d'oro da Genova à Piacenz. in lo ſpatio di meſi tre in circa haverà guadagnato ſcudi 9. 18. d'oro, quel guadagno, come ſi vede, riſulta dall'havere egli compro in Genova li detti ſcudi di marche à 66. 8. li quali in fiera li ſono ſtati pagati à 67. 4. onde li viene ad haver compri per denari 8. per ſcudo meno di quello, ch'è il ſolito, & invariabile loro prezzo in fiera di Piacenza.

35 Ottava Eſſendo ſi trattato ſin qui del cambio che ſi fà da Genua in ſiera, reſta vedere del cambio che ſi fà di fiera per Genova, il quale in è queſta maniera, che in eſſa fiera, ſe il procuratore di Pietro, che hà riſcoſſo quelli ſcudi 1020. di marche, ò ſua valuta, vorrà darli à cambio per Genova, darà l'iſteſſa partita di detti ſcudi 1020. ſenza alcuna varietà di quantità, poiche, come ſi è detto, la valuta dello ſcudo in fiera è ſempre il medeſimo per lettere in Genova, al tanti ſcudi 1020. valuta de quali li ſarà pagata in pagamenti i che ſi faranno doppò giorni 20. in circa al prezzo, che nell'iſteſſa fiera viene ſtabilito per autorità publica delli bancheri di detta fiera approvati, il qual prezzo ſuoli ordinariamente eſſere più di ſolidi 67. 4. che vale lo ſcudo di marche in fiera.

36 Nona. Si hà da præſupponere, che quando ſi fà il cambio con dilatione di tempo, ordinariamente lo ſcudo di marche ſi ragiona à manco prezzo di quello, che valerà al tempo, che dovera eſſere pagato nel luogo, per dove ſi fà detto cambio: di maniera che ſe il cambio ſi fà in Genova per fiera, lo ſcudo ſi valuterà meno de ſoldi 97. 4. ch'è la ſua valuta in fiera, & ſe il cambio ſi farà in fiera per Genova, la valuta ſtabilita per Genova ſarà più delli detti ſoldi 67. 4. che vale lo detto ſcudo in fiera onde colui, che dà à cambio, viene à guadagnare così andata in fiera, come di ritorno; ſi eſclude però che quando nel ſerrare della fiera ſi fanno cambii in Genova per Piacenza, il più delle volte ſi dà un ſcudo d'oro in oro, per havere un ſcudo di marche in dette fiere, li quali cambii ſogliono eſſer forzoſi.

37 Decima. La fiera ſi fa quattro volte l'anno, con diſtanza di meſi tre dall'un, all'altra, & ſono Apparitione, Paſqua, Agoſto, & Santi.

38 Undecima. Finita ogn'una delle ſudette fiere, li cambii, che ſono fatti in eſſe per Genova, ſi pagano frà giorni 20. & ſimile dilatione ſi dà per le altre parti del mondo alla rata della diſtanza, che è da Piacenza, dove ſi è fatta la detta fiera.

39 Duodecima. Ordinariamente ſecondo il corſo naturale del cambio, quando ſi fà il cambio in Genova per fiera quanto è maggiore la dilatione del tempo, che reſta à farſi la detta fiera, la valuta dello ſcudo di marche ſi ragiona à manco prezzo, & ſecondo che ſi va appropinquando il detto di detta fiera nelli cambi, che ſi vanno facendo, và ſempre accreſcendo il prezzo di detto ſcudo, ſalvo però ſe ſopraveniſſe qualche eſtrinſeco accidente, che apportaſſe eſtraordinaria occaſione di magior ſtrettezza, ò larghezza di moneta: di maniera, che attento il ſudetto natural corſo del cambio, quanto ſi è più diſtante dalla fiera, quando ſi fà il cambio, ſi riceve da eſſo magior utile di quello, che ſegue, quando il tempo è più propinquo.

Decimaterza. Li negotianti, che hanno buon credito, ſono ſoliti à pigliare à cambio con ragionare lo ſcudo di marche à più, uno ò dui denari di quello, ch'è il commune corſo del cambio. 40

Decimaquarta. Quelli, che pagano, ò riſcuotano per altri le tratte, & rimeſſe in fiera, pigliano la loro provigione, che è mercede dell'opra, & fatica loro à ragione di un terzo per cento ſopra la ſomma pagata, & riſcoſſa. 41

Decimaquinta. Ordinariamente li cambii per fiera non ſi fanno ad effetto d'impiegare in la città di Piacenza li denari, che ſi rimettono in detta fiera, ma ò per rimetterli di detta fiera in altre parti del mondo, ò vero per faſerli rimettere di nuovo in Genova, ò dove hà havuto origine il cambio, la quale rimeſſa ſi fà per via di nuovo cambio, & il più delle volte, con l'iſteſſa perſona, che haveva dà fare il pagamento in fiera, la quale ſenza far altro sborso reale, ricambie in ſe ſteſſo la partita, rimetten dola per ſua lettera in Genova al creditore. 42

Decimaſeſta. Molte volte ſi fanno cambii di queſta maniera, che Pietro, il quale dà li ſcudi mille d'oro à cambio per fiera à Francesco, ſi concerta con detto Franceſco, che facci le lettere di cambio dirette in fiera al procuratore dell'iſteſſo Pietro, con ordine che paghi à ſe ſteſſo li ſcudi 1020. di marche, & che le ne dia debito, & che le faccia tratta dell'iſteſſa partita qui à Genova ad eſſo Francesco, pagabile à chi il detto Pietro, ò il detto Procuratore ſuo ordinerà, il quale in pagamenti de ritorni di fiera riſcuore da Franceſco li ſudetti ſcudi 1000. che li haveva dato à cambio, inſieme con l'augmento del beneficio del cambio, & di più guadagna la provigione di un terzo per cento ſopra la detta partita, che il Francesco fa buona al procuratore di detto Pietro, per havere pagato di ſuo ordine la tratta, che li fece in fiera; & queſta forma di cambio ſi chiama con la ricorſa, nel quale ſi conſidera queſta differenza dall'altra qualità di cambio di ſopra eſpreſſa, che il Franceſco prenditore à cambio, non havendo per aventura credito, ò ſia perſona in fiera, che paghi il ſuo debito al Procuratore di Pietro, ordina all'iſteſſo Procuratore di Pietro, che paghi à ſe ſteſſo: onde ſi vede, che una perſona fà l'ufficio di due cioè di pagatore per Franceſco, & di ricevitore per Pietro, di qui ſi concerta ſin da principio, che il debito realmente non ſi eſtingua in fiera, ma ritorni qui à Genova, di dove è uſcito, ne il denaro, contante dato à cambio, effettivamente paſſa per altre manni, fuori che quando da principio il Pietro sborſa à Franceſco li ſcudi 1000. d'oro. Et più il Francesco li reſtituiſſe al detto Pietro, ò à chi hà fatta la tratta qui in Genova con il beneficio del cambio, & la provigione. 43

Hæc tacita cambientium intentio, quia eſt facultativa, non inficit cambium, per ea quæ ſcripſi *ſup.* §.6. *gl.* 1. *ſub num.*69. *& ſeqq.*

CONSTITUTIONES PONTIFICIÆ.

Tenor Conſtitutionis Nicolai V. ſuper Cenſibus.

NIcolaus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Sollicitudo paſtoralis 44

lis officii fores nostræ providentiæ pulsare non desinit, ut indemnati, ac statui prospero fidelis populi curæ nostræ cælitus commissi, juris moderando rigorem, peroptimæ provisionis remedia, quantum ex alto nobis permittitur, salubriter consulamus.

Sane, sicut fide dignorum relatione didicimus, in Regno Siciliæ, ac certis aliis dominiis, & terris charissimi filii nostri Alponsi Aragonum, & utriusque Siciliæ Regis illustris, avaritiæ cœcitas quorumdam oculos adeo excœcavit, usuraria que pravitas illis in partibus tantum excrevit, quòd incolæ, & habitantes partium illarum pecuniis indigentes, eas vix aliter, quam fœneratorum opera, quasi inauditum fœnus exercentium consequi possent, & cum eas acceperint, si in tempore præfecto non restituat, brevi eorum bona insatiabili usurarum voragine miserabiliter consumantur.

Et quòd in Dominiis, & terris ipsius Regis ultra Montes constitutis videlicet in Regnis Aragonum, Valentiæ, & Majoricarum, ac Principatuum Cataloniæ & Comitatibus Ronsilionis, & Ceriteniæ, universitates, & singulares, tam ecclesiasticæ, quam seculares hujusmodi pecuniis indigentes cum minori incommodo eas habere possint pro venditione annualium censualium, quæ mortua nuncupantur super domibus, possessionibus, & proprietatibus specialiter, vel etiam generaliter super omnibus bonis, redditibus, emolumentis, juribus & rebus eorum, mediante tamen instrumento gratiæ redimendi onera eorum, sibi ut plurimum prospicere, & consulere consueverunt, quòd in præsentibus ejusdem Regnis partibus, & Regnis ultra Montes constitutis non solum in longam consuetudinem, in cujus contrarium memoria hominum non extitit more utentium comprobatum, sed etiam per municipalia hujusmodi Regnorum, & partium jura per Regem ipsum, seu ejus prædecessorem, cum consensu trium brachiorum, videlicet Ecclesiastici, militaris, & regalis, promulgata specialiter confirmatur.

Cum itaque multis incolis, & habilitatoribus partium & dominorum ejusdem Regis, citra Montem constitutorum, indigentibus per hujusmodi censualium venditiones subveniri ipsique fœneratorum, usuris eximi possint, & qui in hoc pecuniis abundantes dubitant, usurariam pravitatem committere, & eisdem indigentibus more præmisso succurrere formidant, in indigentium detrimentum, & fœneratorum eorumdem evidens incrementum pro parte ejusdem Regis fuit humiliter supplicatum, ut eis paterno compatientes affectu, in præmissis de opportunæ provisionis opere succurrere, præfatasque censualium venditiones, cum clausulis, & cautionibus ad earum validitatem inter venditores, & emptores, mutuo consensu absque læsione conscientiæ in Regnis Siciliæ citra, & ultra Pharum fieri posse debere, decernere, & declarare de benignitate Apostolica dignaremur.

Nos igitur pro debito pastoralis ministerii, nobis divinitus injuncti, super his salubriter provideri, ac statui, & indemnitatibus incolarum & habitatorum terrarum dicti Regis citra Montes constitutorum præsentium, & futurorum, quantum cum Deo possumus, subvenire cupientes, attendentes, quod clero terrarum, & dominiorum ipsius Regis citra Montes constitutorum, in suis olim indigentibus per venditiones prædictorum censualium auctoritate Apostolica pluries consultum, & provisum fuit, præfati Regis in hac parte supplicationibus inclinati, tam ejusdem Regis, quam hujusmodi Regnorum Siciliæ, citra, & ultra Pharum omnibus, & singulis incolis, & habitatoribus, ac locorum civitatum, & terrarum universitatibus præsentibus, & futuris, hujusmodi censualia super rebus, & proprietatibus suis, ac facultatibus, & emolumentis eorumdem instrumento gratiæ pro consimili pretio illa redimendi mediante, dummodo annualis census hujusmodi censualium decimam partem principalis recepti, seu pretii eorumdem non excedat, inter se contrahendi, vendendi, & emendi cum oportuna contrahentium securitate, cautione, & indemnitate, ac cum potestate vendentes, personas, earumque proprietates, reditus jura jurisdictionis census, ac omnia, & singula immobilia bona obligandi, & obligari faciendi, ac etiam quascunque alias obligationes, & submissiones cujuscunque foro, nec non renuntiationes promissiones stipulationes pœnis, juramentis, & aliis cautionibus vallatus, & alia quæcunque, de quibus inter ementes, & vendentes hujusmodi censualia conventum, & in pactum deductum fuerit, plenam licentiam, & liberam auctoritate Apostolica tenore præsentium concedimus facultatem.

Decernentes, & declarantes, eosdem incolas, & habitatores ac civitatum, & terrarum universitates censualia præfata modo præmisso in Regnis ipsis Siciliæ citra, & ultra Pharum libere, & licite contrahere, ac emere, & vendere posse, neque propterea usurariam pravitatem committere.

Dummodo alias, quam ut præmittitur, quodlibet annuum censuale decimam partem recepti, seu pretii venditionis ipsius non excedat, & pensionibus, seu annualibus illorum in sortem non computatis, pro totali redemptione propter principalem summam nihil ultra percipiatur ab emptore, vel exhibeatur à venditore.

Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus, ac privilegiis Apostolicis, nec non & statutis municipalibus, vel regalibus, & consuetudinibus civitatum, & terrarum Regnorum prædictorum Siciliæ citra, & ultra Pharum, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quacunque firmitate alia roboratis, etiam si de eis facienda esset specialis mentio, quæ hic haberi volumus, & habemus, pro sufficienter expressis, cæterisque contrariis quibuscunque Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis constitutionis infringere, vel ei ausu temerario contra-ire: si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli Apostolorum se noverit incursurum Datum Romæ apud S.Petrum, anno Incarnationis Domini M.CCCCLII. prid. Kalend. Octobris. Pontificatus nostri anno VI.

Tenor Constitutionis Pii V. super forma creandi Census.

PIus Episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. 45

Cum onus Apostolicæ servitutis obeuntes cognoverimus, innumeros celebratos fuisse, & in dies celebrari censuum contractus, qui nedum non continentur intra limites à nostris antecessoribus eisdē contractibus statutos, verum etiam, quod deterius est, contrariis omnino pactionibus propter ardentem avaritiæ stimulum legum etiam divinarū manifestum contemptū præ se ferunt, non potuimus

Tt animа-

animarum, prout tenemur, ſaluti conſulentes, ac piarum mentium petitionibus etiam ſatisfacientes, tam gravi morbo, letiferoque veneno ſalutari antidoto non mederi.

Hac igitur noſtra conſtitutione ſtatuimus, cenſum, ſeu annuum reditum creari, conſtituive nullo modo poſſe, niſi in re immobili, aut quæ pro immobili habeatur, de ſui natura fructifera, & quæ nominatim certis finibus deſignata ſit.

Rurſum niſi vere in pecunia numerata, præſentibus teſtibus, ac notario, & in actu celebrationis inſtrumenti, non autem prius recepto integro, juſtoque pretio.

Solutiones, quas vulgo anticipatas appellant, fieri, aut in pactum deduci prohibemus.

Conventiones directe, aut indirecte obligantes ad caſus fortuitos eum, qui alias ex natura contractus non teneatur, nullo modo valere volumus.

Quemadmodum nec pactum auferens, aut reſtringens facultatem alienandi rem cenſui ſuppoſitam, quia volumus rem ipſam ſemper, & libere, ac ſine ſolutione laudemii, ſeu quinquageſimæ, aut alterius quantitatis, vel rei tam inter vivos, quam in ultima voluntate alienari.

Ubi autem vendenda ſit, volumus dominum cenſus aliis omnibus præferri, eique denuntiari conditiones, quibus vendenda ſit, & per menſem expectari.

Pacta, continentia moroſum cenſus debitorem teneri ad intereſſe lucri ceſſantis, vel ad cambium, ſeu certas expenſas, aut certa ſalaria, aut ad ſalaria, ſeu expenſas medio juramento creditoris liquidandas, aut rem cenſui ſubjectam, ſive aliquam ejus partem amittere, aut aliud jus ex eodem contractu, ſive aliunde acquiſitum perdere, aut in aliquam pœnam cadere, ex toto irrita ſint, & nulla.

Imo & cenſum augeri, & novum creari ſuper eadem, vel alia re in favorem ejuſdem, aut perſonæ per eum ſuppoſitæ pro cenſibus temporis vel præteriti, vel futuri omnino prohibemus.

Sicuti etiam annullamus pacta, continentia ſolutiones onerum ad eum ſpectare, ad quem alias de jure, & ex natura contractus non ſpectarent.

Poſtremo cenſus omnes in futurum creandos, non ſolum re in totum, vel pro parte perempta, aut infructuoſa in totum, vel pro parte effecta, volumus ad ratam perire, ſed etiam poſſe pro eodem pretio extingui, non obſtante longiſſimi etiam temporis, ac immemorabili, imo centum, & plurium annorum præſcriptione, non obſtantibus aliquibus pactis directe, aut indirecte talem facultatem auferentibus, quibuſcunque verbis, aut clauſulis concepta ſint.

Cum vero traditione pretii reditus extinguendus erit, volumus per bimeſtre ante id denuntiari ei, cui pretium dandum erit & poſt denuntiam, intra annum tamen, etiam ab invito pretium repeti poſſe & ubi pretium nec volens intra bimeſtre ſolvat, nec ab invito intra annum exigatur, volumus nihilominus quandocunque reditum extingui poſſe, prævia tamen ſemper denuntia, de qua ſupra: & non obſtantibus his, de quibus ſupra, idque obſervari mandamus, etiam quod pluries, ac plures denuntiatum fuiſſet, nec unquam effectus ſecutus fuiſſet.

Pacta etiam, continentia pretium cenſus extra caſum prædictum ab invito, aut ob pœnam, aut ob aliam cauſam repeti poſſe, omnino prohibemus.

Contractuſque ſub alia forma poſthac celebrandos fœneratitios judicamus.

Et ita illis propterea non obſtantibus, quicquid vel expreſſe, vel tacite contra hæc noſtra mandata dari, remitti, aut dimitti contingat, à Fiſco volumus poſſe vendicari. Hanc autem ſaluſiferam ſanctionem nedum in cenſu noviter creando, verum etiam in creato quocunque tempore alienando, modo poſt publicationem conſtitutionis creatus ſit, perpetuo & in omnibus ſervari volumus.

Declarantes pretium ſemel cenſui conſtitutum nunquam poſſe ob temporum, aut contrahentium qualitatem, ſeu aliud accidens, nec quoad ultimos contrahentes minui, vel augeri.

Et licet legem ipſam ad contractus jam celebratos non extendamus, illos tamen omnes, in quos ſub alia forma pervenerunt cenſus hortamur in Domino, ut ſingulos contractus cenſuræ bonorum religioſorum ſubjiciant, & animarum ſaluti conſulant.

Non obſtantibus quibuſvis conſtitutionibus, & ordinationibus Apoſtolicis, ſtatutis, & conſuetudinibus, necnon privilegiis, & litteris etiam per quoſcunque Romanos Pontifices prædeceſſores noſtros ac etiam nos ſub quibuſcunque tenoribus & formis, ac cum quibuſvis clauſulis etiam derogatoriarum derogatoriis, necnon irritantibus decretis, ex quavis cauſa etiam per modum legis univerſalis, aut alias quomodolibet editis, ſive in favorem univerſitatum, communitatum, collegiorum, congregationum, civitatum, & locorum conceſſis, approbatis, & innovatis, quibus omnibus, & ſingulis illorum tenores præſentibus pro expreſſis habentes, quatenus directe, vel indirecte præſenti noſtræ conſtitutioni in toto, vel in parte contrarientur, ſpecialiter, & expreſſe derogamus, cæteriſque contrariis quibuſcunque.

Volumus autem, quod præſentes in Cancellaria, & acie Campi Floræ publicentur, & inter conſtitutiones extravagantes perpetuo valituras conſcribantur.

Et quia difficile foret præſentes ad ſingula quæque loca deferri, volumus, & etiam declaramus, quod earum tranſumptis etiam impreſſis, manu alicujus Notarii publici ſubſcriptis, ac ſigillo alicujus Prælati munitis, eadem prorſus fides ubique adhibeatur, quæ præſentibus adhiberetur, ſi forent exhibitæ vel oſtenſæ.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ prohibitionis, annullationis, ſtatuti, mandati, judicii, hortationis, derogationis, declarationis, & voluntatis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum Romæ apud ſanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ, milleſimo quingenteſimo ſexageſimo octavo, quatuordecimo Kalendas Februarii, Pontificatus noſtri anno quarto.

Damnatio, & reprobatio pactionum in ſocietatibus apponendarum, capitalis ſecuritatem, aut lucri nomine, certam reſponſionem, aut uſurariam pravitatem quovis modo continentium.

SIxtus Epiſcopus ſervus ſervorũ Dei. Ad perpetuã rei memoriam. Deteſtabilis avaritiæ ingluvies, & inſatiabilis lucrãdi cupiditas, malorũ omniũ 46
radix; uſq; adeo excæcat mortaliũ mentes, ut multi nimis avide lucro inhiantes, in laqueos, & inſidias diaboli miſere incidant irrepit. n. verſute, & callide antiquus humani generis hoſtis per varios dolos & fal-

& fallacias, & incautos homines quæſtus dulcedine captos, ac delinitos opprimit, atque eo perducit, ut ſeipſos in uſurarum voraginem Deo, hominibuſque odioſam, ſacris canonibus damnatam, & Chriſtianæ charitati contrariam fœde immergant: & dum vanas, & terrenas divitias quærunt, veras, ac cæleſtes amittant. Sicuti nuper cum magno dolore audivimus, hoc malum in quaſdam Provincias pervaſiſſe.

Nam multi ſpecioſum, & honeſtum ſocietatis nomen, juris fœneratitiis contractibus prætexendo, hoc quaſi colore, & fuco, mercatoribus, opificibus, negotiatoribus, & aliis perſonis, ſuper eorum mercibus officinis, tabernis, pannariis aliiſque rebus, ac bonis pecunias ſuas, aut alias res, ſocietatis nomine conferunt, vel greges, armenta, aut certa animalia agricolis ſeu terrarum cultoribus paſtoribus aliiſque ruſticis, ſeu quibuſvis perſonis dant in ſocietatem, ſive ad ſoccidam (ut vocant) ea conditione, ut ſors ipſa, ſeu caput, quod vulgo dicitur capitale, tam pecuniarum, quam animalium, & rerum, ſalvum ſemper & integrum exiſtat pro eo, qui non induſtriam, aut operas, ſed pecunias, animalia, aut res hujuſmodi in ſocietatem confert, utque omnes periculum, & damnum ab altero ſocio recipiente ſuſtineatur, contra æquitatem, & ſocietatis juſtitiam diverſimodè paciſcuntur: eoſdemque ſocios, cum quibus contrahant, plerumque pauperes, & egenos, ſuoque labore & induſtria victitantes, ad ſortem, ſeu capitale reſtituendum, quicunque tandem caſus, & rerum eventus conſequatur, pacto, & obligatione obſtringunt: ſimulque etiam certam lucri quantitatem, & ſummam, veluti tot pro quolibet centenario, in ſingulos annos, aut menſes per alterum ſocium, durante ſocietate ſolvendam præfiniunt, ac præſcribunt, eamque ſummam, & quantitatem, non ſubductis rationibus accepti, & expenſi, quod in codices ſeu tabulas ſocietatis referri ſolet, neq; facto calculo, vel computo, pro ipſius lucri, vel dãni modo variabilem, ſed laborem & curam computandi & calculandi ſe invicem remittere, & renuntiare aſſerentes, quovis tẽpore certam conſtituunt.

Proinde nos, qui hoc potiſſimum munus, noſtræque paſtoralis ſollicitudinis maximè proprium arbitramur, ut gregem Dominicum fidei noſtræ creditum ab omni offenſione, & æternæ vitæ diſcrimine tutum, in viam ſalutis, cœleſti gratia adjutrice dirigere nitamur hujuſmodi morbi contagionem, antequam in communem fidelium perniciem latius ſerpat, quantum, Deo favente, poſſumus tollere cupientes de attributæ nobis Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine, hac noſtra perpetuo valiturâ conſtitutione damnamus, & reprobamus omnes, & quoſcunque contractus, conventiones, & pactiones, poſthac ineundos, ſeu ineundas per quos, ſeu quas cavebitur perſonis, pecunias, animalia, aut quaslibet alias res ſocietatis nomine tradentibus, ut etiam ſi fortuito caſu quamlibet jacturam, damnum, aut amiſſionem ſequi contingat, ſors ipſa, ſeu capitale ſemper ſalvum ſit, & integrum à ſocio recipiente reſtituatur, ſive ut de certa quantitate, vel ſumma in ſingulos annos, aut menſes, durante ſocietate reſpondeatur.

Statuimuſque hujuſmodi contractus, conventiones, & pactiones uſurarias, & illicitas poſthac cenſeri debere; atq; in poſterum non licere iis, qui pecunias, vel animalia, aut alias res in ſocietatem tradent, de certo lucro, ut præfertur, percipiendo inter ſe paciſci, & concordare: neque etiam, ſive ad certum, ſive ad incertum lucrum convenerint ſocios, qui ea recipient, ad ſortem, ſeu capitale ſalvum, & integrum, ubi illud caſu fortuito perierit, vel amiſſum erit, reddendum quovis pacto, aut promiſſione ſibi obligare. Ac ne de cætero ſocietates ineantur ſub hujuſmodi pactis, & conditionibus, quæ uſurariam pravitatem ſapiunt, diſtinctè interdicimus, & prohibemus.

Sed potius cuncti noverint ſocietates hujuſmodi, cum in poſterum unus pecuniam, animalia, aut alias res, & bona, alter vero operam vel induſtriam confert, pure, ſincere, & bona fide ſicut decet, juſtis, & æquis conditionibus & pactis, ſecundum juris diſpoſitionem, ac ſine ulla prorſus fraude, palliatione, aut uſurariæ pravitatis labe, aut ſuſpicione ineundas, ſeu contrahendas eſſe, ita ut non ad certam ſummam, aut quantitatem, ab omni periculo, & damno, ut præfertur, immunem, lucri nomine perſolvendam, neque ad capitale, ſi caſu fortuito perit, reſtituendum, ſocius accipiens teneatur.

Si vero finita ſocietate ipſum capitale extat, ei qui illud in ſocietatem contulerit, reſtituatur, niſi ſocio recipiendi fuerit communicatum, aut aliter inter ipſos contrahentes ſuper eo legitime conventum ſit. Ac prærerea iidem contrahentes, fructus, expenſas, & damna in commune conferant, & prout æquum, & juſtum fuerit, ſibi communicent, atque dividant.

Decernentes, ſi qui contractus, conventiones, & pactiones in futurum contra noſtram hujusmodi prohibitionem de facto initi fuerint, nullam ex eis, tanquam per hanc eandem conſtitutionem noſtram damnatis, & reprobatis, etiam ſi juramento, aut in forma Cameræ Apoſtolicæ, vel alias quomodolibet roborati fuerint, obligationem civilem, an naturalem oriri, nullamque actionem realem, aut perſonalem, nec judicis officium, deque aliud quodcunque jus cuiquam competere, neque quoad ſortem, ſeu capitale integrum recuperandam, quod caſu fortuito perierit, aut amiſſum erit, neque quoad certas ſummas, & quantitates in ſingulos annos, aut menſes lucri ſocialis nomine promiſſas.

Si qui vero in poſterum, ſeu prædictis conditionibus, & pactis contrahere temere præſumpſerint, aut prætextu ſimilium contractuum, conventionum, & pactionum ſocietatis nomine initorum, qui hucuſque durant, ad exactionem dictæ ſortis, ſeu capitalis, ſive illius pretii, & valoris, poſtquam illud in toto, vel in parte caſu fortuito perierit, aut amiſſum ſit, aut certæ ſummæ, vel quantitatis annuæ aut menſuræ ſibi promiſſæ in futurum, procedere auſi fuerint, eos univerſos & ſingulos in pœnas contra manifeſtos uſurarios, & fœneratores à ſacris Canonibus & Conciliis generalibus latas, & promulgatas, eo ipſo incurrere, & contra illos, uti manifeſtos uſurarios, & fœneratores via juris, aliiſque opportunis remediis procedi poſſe, & debere: ſicque ab omnibus cenſeri, & ita quod præmiſſa univerſa, & ſingula per quoſcunque Judices, & Commiſſarios, quavis auctoritate fungentes, etiam cauſarum Palatii Apoſtolici Auditores, ac S.R.E. Cardinales (ſublata eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, & interpretandi facultate, & auctoritate) ubique judicari, declarari, & definiri debere: nec non irritum, & inane ſi ſecus ſuper his per quoſcunque quavis auctoritate, ſcienter, uel ignoranter contigerit attentati.

Mandamus vero univerſis, & ſingulis locorũ ordinariis per quaſcunque Provincias, & Regna Chriſtiani Orbis conſtituti, & quibuſvis noſtris, & Sedis Apoſtolicæ, etiã de latere Legatis ac Vicele-

gatis, cæterisque officialibus, præsertim Provinciarum, & locorum ftatus noftri Ecclesiaftici, ut in fuis quifque Civitatibus, diœcefibus, Provinciis & locis præfentem noftram conftitutionem publicari, & inviolate obfervari curent: & contra perfonas,quæ in futurum præter & contra prohibitionem, hanc noftram pacifci aut exigere aufæ fuerint, tanquam publicos ufurarios & fœneratores per viam accufationis, vel denuntiationis, aut inquifitionis, & ex mero officio prout eis videbitur, procedant, reofque culpabiles repertos, condignis pœnis, ut fupra difpofitum eft, afficiant invocato etiam, fi opus fuerit auxilio brachii fecularis.

Non obftantibus quarumcunque Civitatum, Provinciarum, & locorum juramento, confirmatione Apoftolica, vel quavis alia firmitate roboris ftatutis, & confuetudinibus, Privilegiis quoque, indultis, & litteris Apoftolicis, quorumcunque tenorum exiftant five per modum conftitutionis, & legis perpetuæ quomodolibet conceffis, etiam fæpius approbatis, & innovatis: quæ omnia nolumus cuiquam de cætero fuffragari.

Ut autem præfentes litteræ ad omnium notitiam deducantur, neve aliquis earum ignorantiam prætendere valeat, volumus ut illæ in valuis Bafilicarum Principis Apoftolorum de Urbe, & Sancti Joannis Lateranenfis, & Cancellariæ Apoftolicæ, atque in acie Campi Floræ per aliquem ex noftris Curforibus de more publicentur, dimiffis, & affixis earum exemplis in acie, & valuis prædictis, earumque tranfumptis etiam impreffis, Notarii publici manusubfcriptis, & figillo perfonæ indignitate Ecclefiaftica conftitutæ munitis, eadem prorfus fides in judicio, & extra illud ubique gentium & locorum habeatur, quæ eisdem originalibus haberetur, fi effent exhibitæ, vel oftenfæ.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noftræ damnationis, reprobationis, ftatuti, interdicti, prohibitionis, decreti, mandati, & voluntatis infringere, vel ei aufu temerario contraire.

Si quis autem hoc attentare præfumpserit,indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri & Pauli Apoftolorum ejus fe noverit incurfurum. Datum Romæ,apud Sanctum Marcum, anno, Incarnationis Dominicæ, millefimo quingentefimo octuagefimo fexto, duodecimo Kalend. Novembris Pontificatus Noftri anno fecundo.

Leo X. de Societatibus Officiorum Romanæ Curiæ.

47 LEo Episcopus, fervus fervorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Romanum Pontificem, in quo fidei orthodoxæ fundamenta à Deo funt conftituta, & qui Chriftianæ veritatis affertor exiftit, in primis fumma ope niti decet,ne contrahentium in hac alma urbe, in qua Rom. Pontifice regimini univerfalis Ecclefiæ præfidente aliquo modo animæ faluti præjudicium afferri contingat,fed quæ hujufmodi commerciis procedunt, fine aliqua labe, ac in finceritate fidei inviolata permanere debeant,ne unde jus oritur,exinde nafcatur injuria,& qui documenta falutis cæteris præftare conftituit, exempla tribuat delinquendi. Ea igitur cura moti, libenter ad ea intendimus, per quæ non folum Curiales, quantum Domino poffumus, fine aliqua labe in bono conferventur ftatu, & ex eorum laboribus ac laudabili exercitio commode, honefteque fe fuftentare valeant. Sed omnis prorfus illiciti lucri via eis præcludatur,& eorum difpendiis obvietur.

Cum itaque fide dignorum teftimonio accepeperimus, quòd officiales Romanæ Curiæ pecuniis indigentes partem aliquam officiorum, quæ obtinent, aliis pro certa pecuniarum fumma communicant, & ad respondendum de emolumentis pro dicta rata cum aliquibus pactis minus licitis fe obligant. Aliqui vero officia ipsa de pecuniis aliorum ementes, & illa in propria perfona exercentes, etiam cum ad illa exercenda plurium apti exiftant, in eorum ingenio, & induftria confidentes, aliquas fuper illis ineunt conventiones. ¶Nos fuper his opportunum remedium adhibere volentes, per quod hujusmodi contrahentium animarum faluti, ac confcientiæ puritati, & indemnitati confulatur, per præfentes, motu proprio, & ex certa noftra fcientia de Apoftolicæ poteftatis plenitudine perpetuo duraturas fancimus, & ordinamus, ut quicumque officialis tam in Romana Curia quam extra eam, officia ad Romani Pontificis fedem feu ad vitam illa ementium vendi folita, cujuscunque ftatus, & conditionis, aut dignitatis vel honoris exiftat, partem aliquam magnam, feu minimam dictorum officiorum, quæ obtinet, feu illorum fructus vendere, donare, feu quovis titulo in alium extra Romanam Curiam abfentem, qui conventionem partis officii, & illius emolumentorum facere, & finire per procuratorem in Romanam Curiam conftituendum, poffit, & valeat transferre, vendere, donare, aut alias alienare voluerit,tam ei,quam ipfis emptoribus, donatariis,feu quovis alio titulo partem ipfam recipientibus pro quavis fumma, feu pretio inter eos conveniendo vendere,donare,&[ut præfertur]transferre ipfique emptores,donatarii,& alii quovis titulo,ad certum tempus, feu ad eorum vitam, prout partes ipfæ convenerint,libere,& licite accipere,& retinere. Illorumque fructus,& emolumenta, etiam propria auctoritate de manibus ipsorum officialiũ fructus juxta eorum conventionem per fupplicationẽ manu noftra propria fignatam approbandam recipere & exigere,necnon in alios alienare,& disponere,proxut titulum habentes libere,& licite valeant.

Et cum mulieribus propter rerum inexperientiã de earum dotibus & pecuniis,quibus fe fuftentare debent, commercia facere non conveniat ac propterea quandoque occurrat, eas perfonas, quibus pecunias pro aliqua utilitate habenda concedunt defraudari, & decipi, & aliquando non folum fructibus, fed capitali privari: quandoque vero etiam in animarum fuarum periculum minus honefta lucra per eas recipi contingat, fexui earum imbecillitati,ac etiam neceffitati,ut [fine confcientiæ fcrupulo,& animarum fuarum,ac perditionis,& amiffionis bonorum fuorum periculo fructus ex earum fuftentatione confequi valeant] providere volentes, ordinationem, & facultatem hujufmodi, quoad officia Præfidentium, & portionum Annonæ Ripæ dumtaxat, etiam ad ipfas mulieres extendimus: ita quod ipfis mulieribus, tam puellis, quam maritatis, & viduis, tam in Romana Curia quam extra eam exiftentibus, liceat partem officiorum præfidentium, & portionum hujufmodi, dummodo in perfonis earum rationes, & officia ipfa non fint, quovis titulo ad tempus, vel ad vitam habere ab hominibus in quorum perfonis portiones, & officia ipfa fuerint, ftatuentes, & ordinantes, quod habentes titulum officii faltem tertiam partem valoris officii, feu portionis hujufmodi habere debeat.

Et fi

Et si contingat eum decedere, per talis decedentis obitum pars, quæ ad ipsum decedentem tunc spectabat, & non aliæ, quæ ad alium, vel alios in dicto officio partem habentes spectabant, vacare censeantur, ac de titulo, & parte vacantibus dumtaxat, simili modo si alium, seu alios, etiam fœminam, partem seu partes in hujusmodi officiis habentes decedere contigerit, partes sic decedentium vacare censeantur, & de illis per Rom. Pontificem, aut Sedem seu Cameram Apostolicam libere disponi possit.

Et si titulum, vel partem habens delinqueret, & propterea privari contigerit, pœna privationis suum teneat auctorem, & alteri partem habenti, vel è converso minime noceat.

Et ad obviandum fraudibus, quæ in præmissis fieri possent, volumus, decernimus, & mandamus, quod super hujusmodi rata parte, seu portione sic quovis modo communicanda, supplicatio manu nostra seu Rom. Pont. pro tempore existentis haberi debeat: cujus supplicationis solam signaturam sufficere, & per Datarium, & Registrum supplicationum, more solito, mitti & pro signatura, & gratia communicationis officiorum, hujusmodi ad vitam, vel aliud tempus ultra annum cum dimidio, quinque pro anno vero cum dimidio, aut minori tempore commucicationis officiorum hujusmodi quovis modo faciendorum, duo ducati auri de camera pro quolibet centenario ad dictam rationem respective, pro qua præfata rata, seu portio communicata fuerit, recipi, & consensus communicationis, seu ad partem admissionis vigore supplicationis desuper signatæ hujusmodi coram uno ex Cameræ Apostolicæ Notariis dumtaxat præstari, & per eum in uno in d. Camera, & aliis libris penes ipsum Datarium pro tempore existentem construendis registrari debeat, & pro tali registratura, & labore cujusque portionis cujuscumque summæ vigore unius supplicationis alteri communicatæ ultra unum grossum, leonem nuncupatum, ab altera partium recipi non possit.

Decernentes quascumque societates, communicationes, & contractus de cætero faciendos sine expressa nostra, ac Rom. Pontificis pro tempore existentis, & canonice intrantis approbatione & signatura, irritas, & inanes, ac portionem alteri quovis modo pro tempore sine approbatione & signatura nostris assignatam, seu communicatam, dictæ Cameræ Apostolicæ applicatam, & applicatas, ac quæcunque pacta, & conventiones super dictis officiis sine nostra, aut dictæ sedis licentia pro tempore inita, tamquam suspecta, & illicita, nulla declaramus.

Adjicientes, quod si aliquam partem pecuniarum super officiis hujusmodi ad tempus nondum effluxum habentes, ac beneficio hujus constitutionis, ad salvandum pecunias officialibus, super eorum officiis mutuatas in eventum obitus eorumdem officialium, uti volentes modo præmisso solventes, & supplicationes desuper signatas obtinentes, pecunias officialibus hujusmodi mutuatas in eventum eorum obitus de pretiis officiorum vendendorum recuperare debeant, præmissaque omnia in aliis officiis dictæ Curiæ ad Camerarium, Vicecancellarium, Pœnitentiarium majorem, & sacrii Palatii Apostolici Auditores spectantia, dummodo ad hoc ipsorum, quorum interest expressus accesserit assensus, locum sibi vendicare volumus, atque decernimus.

Ac pro ipsorum officialium, & contrahentium indemnitate, motu, scientia, & potestate similibus etiam decernimus, quod in eventum in quem contigerit hanc nostram constitutionem aliqua ratione, vel causa in toto, vel in parte extingui, seu revocari aut ipsos officiales, vel contrahentes, declaramus quominus emolumenta juxta conventionem inter eos factam seu faciendam, percipere libere possent quomodolibet impediri, aut molestari, nos & successores nostros & Cameram Apostolicam præfatam, & ejus bona in vim validi, & efficacis contractus ipsis officialibus, vel contrahentibus pro tempore existentibus obligamus. Si vero fuerit facta aliqua diminutio emolumentorum hujusmodi ad solvendum, & satisfaciendum ipsis de summa, quam eosdem contrahentes pro hujusmodi minutione amisisse constabit.

Si autem præsentes litteras revocari contigerit, ad restituendum, seu restitui faciendum eisdem contrahentibus, tunc pro tempore existentibus, totam illam summam, quam pro eisdem societatibus solvisse constabit, in quibus nullo modo, nullave ratione, vel causa computari debeant, seu possint in toto, vel in parte emolumenta, per eos interim percepta, sed eos & eorum quemlibet, justo, & legitimo titulo emolumenta percepta sibi acquirere, & ut sua retinere posse, & debere.

Mandamus præterea prædicto Camerario, & Cameræ Apostolicæ Clericis præsidentibus, quos super præfatis societatibus conservatores proprios speciales, & ordinarios judices deputamus, ut in hujusmodi concernentibus negotiis efficacis defensionis præsidio assistant. Decernentes, quos in præmissis Camerarii, vel Clericorum prædict. determinationi omnino stetur, nec cuiquam ab eorum decreto appellare, aut ipsos contrahentes ad aliud tribunal etiam vigore rescriptorum Apostolicorum trahere liceat, neque Clerici ipsi suspectibus alligati, etiam prætextu portionum, & officiorum per aliquem ex eis obtentarum, & obtentorum possint, cum verisimile non sit judicia tot præstantissimorum virorum, in quorum fidei, ac prudentiæ præfatæ Ecclesiæ patrimonium creditur, aliqua ratione à rectitudine declinatura, quatenus ipsi ad infra scriptarum, & supradictarum sententiarum, & pœnarum declarationem & executionem, summarie simpliciter & de plano omni judiciaria tela postposita juxta stylum, & morem Cameræ, sola facti veritate comperta, procedentes, cum effectu, quoties requisiti fuerint, & id noverint expedire, prædicta omnia, & singula observent, & ab aliis faciant, sub pœnis eorum arbitrio imponendis, inviolabiliter observari, scripturasque necessarias, & opportunas obligationes desuper faciant, obligationem per nos sic factam recognoscentes, & sequentes, eisque officialibus, vel contrahentibus super præmissis, & eorum plena, & inviolabili observatione, quodcumque publicum instrumentum obligationis bonorum S. R. E. & Cameræ earumdem ad ipsorum contrahentium requisitionem, & in eventum prædictum absque alterius declarationis, seu mandati expectatione de præmissis debitam, & integram satisfactionem faciant. Decernentes quicquid per Cameram ipsam super hoc sit actum gestum, determinatumque fuerit, ac sententiatum, & judicatum, perpetuo ratum, firmum & inviolabile esse debere, ac irritum, & inane si secus super his à quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari.

Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis contrariis quibuscumque aut si aliquibus communiter, vel divisim ab eadem sit

ſede indultum, quod interdici, ſuſpendi, vel excommunicari ſeu ad prædictæ Curiæ judicium non poſſint litteras Apoſtolicas non facientes plenam, & expreſſam, ac de verbo ad verbum, de indulto hujuſmodi mentionem, & quibuſlibet aliis privilegiis, indulgentiis & litteris Apoſtolicis, generalibus, vel ſpecialibus quorumcumque tenorum exiſtant per quæ præſentibus non expreſſa, vel totaliter non inſerta, effectus earum impediri valeat quomodolibet, vel differri, & de quibus, quorumque totis tenoribus habenda foret in noſtris mentio ſpecialis, quæ quoad eis nullatenus volumus ſuffragari.

Ut autem præſentes litteræ ad omnium notitiam deducantur, ac per omnes inviolabiliter debeant obſervari, volumus illas in valuis Cancellariæ Apoſtolicæ, & audientiæ litterarum contradictarum noſtrarum, & in Camera Apoſtolica affigi, legi, & publicari, ut hi quos litteræ ipſæ concernunt, ſeu concernere poſſunt quomodolibet in futurum, quoad illorum notitiam non pervenerint, vel illas ignoraverint, quo minus eos arctent perinde, ac ſi eis perſonaliter intimatæ forent, nullam poſſint excuſationem prætendere, vel ignorantiam allegare. Volumus etiam, & dicta auctoritate decernimus, quod illarum tranſumptis unius Notarii manuſcriptis, & alicujus Prælati, vel perſonæ indignitate conſtitutæ ſigillo munitis, ea prorſus fides indubia adhibeatur, quæ præſentibus noſtris litteris adhiberetur, ſi eſſent exhibitæ, vel oſtenſæ. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ ſanctionis, ordinationis, extenſionis, ſtatuti, decreti, mandati, declarationis, adjectionis, obligationis, & voluntatis refringere, vel ei auſu temerario contraire: ſi quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri, & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum. Anno Incarnationis Dominicæ M. D. XIV. Pridie Idus Januarii. Pontificatus noſtri anno ſecundo.

Paulus IV. ſuper Societatibus officiorum Romanæ Curiæ.

48 PAulus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Inter cæteras curas, quibus ex miniſterio Apoſtolatus nobis divinæ gratiæ munere, commiſſi, aſſidue premimur, illa nos maxime urget, ut pravæ conſuetudines, & abuſus, quos in hanc Almam Urbem noſtram malitiis hominum irrepſiſſe cernimus, noſtra diligentia tollantur. Cum itaque (ficut fide dignorum relatione nobis innotuit) diverſæ utriuſque ſexus perſonæ, tam ipſius Urbis cives, ſeu originarii, quam Romanam Curiam ſequentes ſub prætextu, quod in dicta Curia ſuper illius officiis ſocietates ad rationem duodecim, & quandoque plurium pro centenario paſſim fiant, & ſocietates hujuſmodi licitæ reputentur, propterea quod officia ipſa fructus ſuos veriſimiliter ad eandem rationem reddant, & pecunias ipſas in ſocietatem recipientes ſi illas dantes, aut ſinguli alii tunc ab eis nominati moriantur, ſortem principalem pecuniarum per eos in ſocietatem receptarum, lucrentur, & è contra ſi recipientes pecunias in ſocietatem moriantur, eo quòd officia, ſuper quibus ſocietates hujuſmodi contractæ fuerint; ipſis morientibus deficiant, eorum hæredes, aut fidejuſſores ſortem receptam reſtituere cogantur pecunias ſuas ſub nomine ſocietatis, non tamen ſuper aliquo ejuſdem Curiæ officio mutuent, & duodecim, & quandoque plura pro centenario, nomine quidem fructuum ipſius ſocietatis, ſed revera pro uſuris pecuniarum per eos mutuatarum, exigant, uſurariam pravitatem committendo, & diverſi præfatæ Curiæ officiales ſuper officiis per eos pro tempore obtentis diverſas ſocietates cum diverſis perſonis, etiam ultra valorem ipſorum officiorum, & cum pactis aliquando minus licitis ſæpius ineant, & ſingulis perſonis, pecunias ſuas eiſdem officialibus intra valorem eorundem officiorum, abſque eo, quod una aliam ſciat, credentibus tam pro ſorte principali, quam pro fructibus dictarum ſocietatum fidejuſſionem præſtent aliorum officialium, qui officia ſua aliis pro majori pecuniarum ſumma, quam illa valeant, obnoxia, & hypothecata habent, & exinde fiant, ut officia ipſa quandoque ultra decuplum ejus, quo vendi poſſent, obligata reperiantur, & tam illi principales debitores, quam fidejuſſores non ſolum fidem fallant, & creditores ſuos pecuniis, quas illi eiſdem officialibus eorum, & fidejuſſorum ſuorum fidem ſequentes credunt, privent & fruſtrentur, etiam juramentis per eos in ſocietatibus hujuſmodi præſtitis temere contraveniendo, verum etiam facilitate ſocietates hujuſmodi clam ineundi, ſeipſos, & ſuam familiam depauperent, ſuamque, & illorum ſubſtantiam diſſipent, & annihilent in animarum periculum, & ejuſdem Curiæ ignominiam, ac complurium qui in præmiſſis non delinquunt, detrimentum. Nos cupientes, quantum cum Deo poſſumus, animarum periculis obviare, & aliis inconvenientibus prædictis occurrere, motu proprio non ad alicujus nobis ſuper hoc oblatæ petitionis inſtantiam, ſed ex certa ſcientia, & mera deliberatione noſtris per præſentes decernimus, & declaramus omnes, & ſingulas ſocietates ad rationem certæ, & determinatæ pecuniarum ſummæ, quolibet menſe, vel anno, aut alio ſtatuto tempore ſolvendæ, etiam ſub periculo mortis alicujus, alias quam ſuper officiis præfatæ Curiæ de cætero faciendas illicitas, & injuſtas fore, & uſurariam pravitatem continere, & ex eis alicui jus, aut actionem acquiri non poſſe.

Et inſuper hac noſtra perpetuo valitura conſtitutione ſancimus atque ſtatuimus, & ordinamus, quod de cætero perpetuis futuris temporibus, nullus tam in dicta Curia, quam in tota ditione Eccleſiaſtica officialis, cujuſcunque ſtatus, gradus, ordinis, dignitatis, conditionis, & præeminentiæ exiſtat, aliquam ſocietatem ſuper officio, vel officiis ad noſtri ſeu ſedis, vel cameræ Apoſtolicæ, vel Camerarii, Vicecancellarii, Pœnitentiarii majoris, & cauſarum Palatii Apoſtolici, Auditorum diſpoſitionem quomodolibet pertinente, ſeu pertinentibus quæ vendi conſueverint, per eum pro tempore obtentis cum aliqua, ſeu aliquibus, perſona, ſeu perſonis, communi, collegio, vel univerſitate, ultra dimidium valoris officii, ſeu officiorum hujuſmodi, & niſi præcedente ſignatura à nobis, aut Romano Pontifice pro tempore exiſtente obtenta, in qua ſubſtantia rei ad hoc, ut diſcerni poſſit, an licita ſit, vel illicita, facere præſumat: & quod ſocietates ſuper officiis hujuſmodi aliter factæ non valeant, nec viribus ſubſiſtant, earumque prætextu nullatenus agi poſſit.

Nos enim ſignaturas hujuſmodi (quas abſque aliarum litterarum expeditione, regula contraria non obſtante, ſufficere volumus) per noſtrum Datarium ad inſtar reſignationem officiorum hujuſmodi expediri, & pacta in his ſocietatibus, pro

tempore

tempore apposita, ad hoc, ut licita tantum statuantur examinari, ad societates ipsas, ut omnibus innotescere possint nec ultra dimidium pretii ipsorum officiorum fiant in aliquo particulari libro ad ipsum Datarium adnotari, & pro expeditione signaturæ & adnotatione hujusmodi dimidium unius pro quolibet centenario per partes ipsas præfato Datario solvi; & ut fraudes, ac pacta illicita non præmissis hactenus facta detegantur, ac illis in tempore occurri possit, societates hactenus factas, & adhuc vigentes eidem Datario, seu ab eo pro tempore deputatis cum opportuna specificatione eorum, qui illas tam activè, quam passive fecerunt, & officiorum super quibus, ac pecuniarum pro quibus, & temporis de quo, & ad quod factæ fuerint infra tres menses à die publicationis præsentium, modo infrascripto faciendæ computandos notificari volumus, & mandamus, ac nisi ut præfertur, notificatæ fuerint, eas iisdem tribus mensibus elapsis penitus, & omnino extinctas esse, nec jus aut actionem aliquam tribuere posse, sicque & non alias in præmissis omnibus, & singulis per quoscunque etiam Auditores præfatos, ac cameræ hujusmodi Clericos, in quavis causa, & instantia sublata ejus, & eorum cuilibet, quavis aliter judicandi, & interpretandi auctoritate & facultate judicari, & definiri debere & si secus super his à quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari, irritum & inane decernimus. Non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis quibuscunque. Ut autem præsentes litteræ ad omnium, quorum interest aut interesse poterit, quomodolibet in futurum notitiam deducantur, nec ullus se adversus eas excusare, aut ignorantiam prætendere possit. Volumus easdem litteras in valuis cancellariæ Apostolicæ, & acie Campi Floræ per aliquos ex cursoribus nostris legi, & publicari, ac affigi; affixasque inibi aliquo temporis spatio dimitti, & postmodum tolli earum exemplo cum originali collationato loco illarum affixo, & dimisso. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostri decreti, declarationis, sanctionis, statuti, ordinationis, mandati & voluntatis refringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romæ apud sanctum Marcum, anno Incarnationis Dominicæ MD.LV. Non. Octobris Pontificatus nostri anno primo.

PIUS PAPA IV.

49 MOtu proprio, &c. Cum sicut accepimus fœl. rec. Paulus Papa IV. Prædecessor noster certis tunc expressis causis motus, quod nullus tam in Curia, quam in tota dictione Ecclesiastica officialis cujuscunque status, gradus, ordinis, dignitatis, conditionis, & præeminentiæ existeret, tunc & pro tempore aliquam societatem super aliquo, seu aliquibus officiis ad tunc suam, seu Sedis aut cameræ Apostolicæ, seu camerarii, Vice camerarii, Pœnitentiarii majoris, & causarum Palatii Apostolici Auditoris dispositionem quomodolibet pertinentibus, quæ vendi consueverunt per eum, obtinendo pro tempore cum aliqua alia persona, seu personis communi Collegio, seu universitate, nisi præcedenti signatura ab eo, seu Romano Pontifice pro tempore existente obten. in qua pacta & conventiones partium exprimi deberent; pro cujus expeditione, & certa adnotatione medium pro centenario quolibet scutorum, seu ducatorum cogeretur solvere, inire præsumeret, & societates aliter quam sic initæ non valerent, & earum prætextu agi non posse, & forsan alia tunc expressa sua constitutione, motu proprio sua datum Romæ apud sanctum Marcum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo quinquagesimoquinto nonis Octobris, Pontificatus sui anno primo, statuerit & ordinaverit, prout in ea latius continetur & habetur.

Nos considerantes, sicut fideli relatione percepimus, quod ex hujusmodi constitutione multæ ac diversæ tam nostræ urbis, quam ditionis Ecclesiasticæ & extra eam personæ quæ earum pecunias in societatibus officiorum hujusmodi contractare solitæ erant ea prohibitione, uti re nova territæ earum societas, quæ innotabili numero, & ingenti pecuniarum summa existebant, statim didixerunt, & revocarunt, ad extractionemque pecuniarum sic in societatibus datarum agere, & officiales eorumque fidejussores cogere cœperunt, & enixe institerunt. Quo factum est, officiales ipsi & eorum fidejussores, tum etiam ob mala tempora, quæ intervenerunt, promptam non habarent, quam restituerent pecuniam, nec ab aliis propter hujusmodi constitutionis difficultatem pecunias in societatem reperirent, eorum officia, seu bona alia viliori etiam pretio vendere & alienare, vel pecunias alias sub gravioribus etiam illicitis usuris capere, vel potius quod pluribus contingit, decoquere, & ab urbe aufugere, & sic creditores defraudare omnino cogerentur, ob quod gravia damna, & incommoda tam urbi, quam ipsis particularibus officialibus, & personis illata fuerint, quæ etiam hodie sustinent.

Cupientes, quantum cum Deo possumus his malis obviare pro tempore futuro, ac officiales ipsos, & alios interesse putantes ab hujusmodi gravibus, & damnatis usuris condebitis exactionibus liberare, supplicationibus dilectorum filiorum nostrorum, Populi Romani, & conservatorum almæ urbis nostræ super hoc nobis porrectis, inclinati, eisque instantibus, & cum eis more pii patris benigne agere volentes. Motu simili ex certa nostra scientia, ac de Apostolicæ auctoritatis plenitudine dictam constitutionem per dictum Paulum IV. ut præmittitur, factam cum omnibus in ea appositis clausulis, cujus tenorem, ac si de verbo ad verbum insereretur, pro expressis haberi volumus, cassamus, irritamus, & annullamus, ac pro cassatis, irritis, & annullatis haberi volumus, illamque viribus tempore futuro penitus evacuamus, volentes, & auctoritate nostra decernentes, quod de cætero ipsis officialibus, super tamen eorum officiis societates quascunque, cum pactis tamen licitis & honestis, prout & quemadmodum ante constitutionem præfatam solitum erat, etiam nulla à nobis, seu Rom. Pontifice pro tempore existente, desuper expedita supplicatione, seu signatura, non tamen ultra valorem officiorum, super quibus illas fieri contingit, ita quod ad requisitionem secum societates contrahentium teneantur in ipso contractu specialiter exprimere alias societates super eodem officio contractas, si quæ sint, & si eas falso negaverint, vel expresserint in toto, vel in parte pœnam privationis officiorum ipsorum, super quibus societates hujusmodi contractæ fuerint, sine tamen

præjudicio creditorum, quatenus aliunde illis satisfieri non possit, ipso jure incurrant: & nihilominus tam ipsi, quam fidejussores, desuper præstiti ad satisfactionem societatum, & debitorum, desuper contractorum teneantur, & obligati existant, facere & inire, ac pecunias recipere, & contractus desuper celebrare (qui alias tamen legitime initi, validi, & efficaces existant) & executioni demandari debeant, libere & licite possint, & valeant licentiam, & facultatem concedimus per præsentes. Dicta constitutione cæterisque in contrarium quomodolibet facientibus, non obstantibus quibuscunque, præmissorum omnium & aliorum, sic forsan necessario exprimendorum, tenores pro plene & sufficienter expressis habentes.

Montis Pacis non vacabilis erectio, cum emolumentis scutorum quinque & uno quarto pro quolibet centenario, & privilegiorum concessio.

50 SIxtus Episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Multa & gravia, quæ in Rempublicam Christianam antehac excreverunt incommoda, nos cum primum ad summi Apostolatus apicem divina clementia assumpti sumus, creditoque nobis fideli populo invigilare cœpimus, usquequaque circumsteterunt, & tunc magis magisque sollicitant, atque animum nostrum ob imminentia pericula anxium dies noctesque vehementer perturbant: nec solum provinciarum, & regnorum longo à nobis intervallo disjunctorum plagas, partim ab execrabili & pestifera hæresi, partim à seditiosis armis inflictas audimus: sed in Romanæ Ecclesiæ, temporalisque ejus ditionis sinu inexpletam sceleratorum hominum, ac sicariorum rabiem, immanemque in bonos & pacis cultores violentiam, cædibus, latrociniis, stupris atque incendiis sævientem, nostris pene oculis conspicimus, quæque quo propiora sunt, mentem nostram gravius excruciant, atque eam à majoribus curis, ad quas saluti commissi gregis, intendens pietatis zelo assidue fertur, sæpe distrahunt. Cumque eo confirmata processerit audacia, ut non sine maximo totius status temporalis ecclesiastici detrimento jam negligi possit, subit item & alia cura, quod ab ærario propter ingentes sumptus pene exhausto, aut ab ordinariis nostris reditibus ad ditionem nostram tutandum, provinciasque scelestis, & impuris hominibus purgandas, aliasque necessitates sublevandas, & ut ad futura quoque, ac repentina pericula propulsanda parati simus, auxilia nobis minime suppeditantur: Ipsique qui subditis nostris, quantum possumus in Domino parcere, & à novis oneribus eis, qui filii nostri spirituales sunt imponendis, quod in hujusmodi angustiis plerique alii Romani Pontifices fecerunt, refugimus, difficiliorem nobis administrationis, & servitutis rationem efficimus. Talibus igitur curis circumventi, diu multique nobiscum mediantes, qua ratione ex hujusmodi difficultatibus sine cujusquam incommodo evadere possemus tandem decrevimus, aliquam vectigalium nostrorum partem in unum uno tempore congerere, ut præsentes calamitates divina nobis gratia assistente, aliquo pacto devitari possint, ac simul nostrorum subditorum saluti, & tranquillitati promptius consulatur.

Habita itaque cum fratribus nostris in consistorio nostro secreto deliberatione matura, ac de illorum consilio, & assensu, deque traditæ nobis Apostolicæ potestatis plenitudine unum Montem, Pacis nuncupandum trecentorum millium scutorum monetæ decem Juliis pro scuto computatis, super fructibus, juribus Dohanarum urbis, ad rationem hujus summæ, ac cujus portiones & loca non vacent, & quarum quæque non minor centum scutis similibus sit, & alias prout Montis Fidei Alumerarum, & religionis, cæteraque ejusdem urbis Montium non vocabilium portiones & loca, quæ inter stabilia reputantur, perpetuo erigimus & instituimus, illique sic erecto, & instituto pro illius dote, ac eorum qui nostram, & Romani Pontificis fidem secuti pecunias in dict. Monte contulerint, annua responsione, & honesto fructu cujuscumque illi sint qualitatis, & conditionis, etiam si laica utriusque sexus, ac presbyteri, & alii clerici, Ecclesiarum Prælati, etiam S. R. E. Cardinales, ac cæteri cujuscunque dignitatis, status & conditionis seculares, & quorumcunque ordinum, etiam in communi mendicantium, ac militarium, vel hospitalium regulares, & aliæ quæcunque personæ, cujusvis ætatis etiam illegitimi, incapaces & inhabiles, nec non Ecclesiæ capitula, congregationes, conventus, societates, hospitalia, capellæ & loca religiosa & prophana, summam quindecim millium, & septingentorum quinquaginta scutorum similium, & quadraginta quinque millibus scutis, qui ex reditibus, & juribus dictarum Dohanarum, qui nulli hucusque obligati sunt, qua spe nuper conduxit initio locationis hujusmodi in proximis Kalendis Septembris præscripto dilectus filius Tiberius Ceulus mercator Romanam curiam sequens, ita quod iidem omnes, qui pecuniam in dicto Monte collocaverint, pro rata centum scutorum singulis annis summam quinque scutorum, cum quarta parte alterius similis scuti annis singulis, ac unoquoque bimestri ratam ejusdem portionis partem, absque ulla prorsus diminutione percipiant. Etiam perpetuo applicamus, & appropriamus: eandemque summam quindecim millium & septingentorum quinquaginta scutorum titulo venditionis & alienationis eidem Montium, illiúsque Collegio uti singulis, & universis perpetuo assignamus, ac in illos omne jus & perpetuo assignamus, ac in illos omne jus & potestatem, atque auctoritatem, qua nos ipsi & camera Apostolica fungimur, transferimus ipsosque in nostrum, & cameræ prædictæ locum, jus & actionem, quoad dictam summam, illiusque extractionem, & perceptionem, ponimus & subrogamus prædictamque summam, ut præfertur, assignatam ab oneribus, tributis collationibus, ex quacunque urgenti, & pubica, ac etiam fidei causa impositis, ac omnibus, & & quibuscunque gravaminibus ordinariis, & extraordinariis, præsentibus & futuris eximimus, & liberamus. Dictamque summam quinque scutorum cum uno quarto per quemcunque libere, & licite exigi, ac in sortem minime computari posse intendimus. Nec non contrahentium nobiscum, & camera prædicta securitati consulere volentes, quod idem Tiberius, durante tempore conductionis Dohanarum prædictarum, & ejus in dicta conductione, qui pro tempore fuerint successores, seipsos, illorumque hæredes, & bona prædicta summa quindecim millium, & septingentorum quinquaginta scutorum singulis ejusdem Montis descriptis creditoribus, & eorum nomine, infra designato depositario annuatim integre, & singulis duobus mensibus pro rata absque ulla prorsus retentione, sive diminutione

ne perſolvenda in forma dictae cameræ,ac aliis arctis obligationum vinculis ſe obligare teneantur, ſtatuimus, illiſque id expreſſe injungimus. Nec non eam ſummam, quæ ex dictis quadraginta quinque millibus nulli adhuc obligatis, præter quantitatem quindecim millium ſeptingentorum, & quinquaginta huic Monti aſſignatam nemini adhuc, ut præfertur conſtitutam, neque diſtinctam ſpecialiter præ cæteris, nec non omnia & ſingula ejuſdem cameræ mobilia & immobilia, & ſe moventia bona, juraque res & actiones, præſentia & futura ubique locorum, & gentium exiſtentia, prædicto Monti, illiuſque perſonis pro præmiſſorum omnium obſervatione inſolidum ac generaliter obligamus, atque hypothecamus. Ac ad conſervandum eoſdem indemnes ſemper teneri, ac ejuſdem cameræ miniſtros, atque agentes, ad eximendum in prædictis, perſonas prædictas ab omni moleſtia obligatos eſſe volumus.

Et inſuper concedimus, ut quicunque prædictorum, ſive ex prædictis, ſive aliis, & quibuſcunque fructibus, ac pecuniariis confecta loca dicti montis habuerint, atque acquiſiverint, illa tanquam bona patrimonialia & prophana obtineant, & in eis eorumque fructibus, & emolumentis ipſorum filii, & hæredes utriusque ſexus quicunque fuerint, etiam illegitimi, & alias quomodocunque inhabiles, tam ex teſtamento quam ab inteſtato ſuccedere, ſeque eis ſimul vel ſucceſſive, ac quotieſcúnque, ſive donationis inter vivos, vel cauſa mortis, ſive legati, ceſſionis, venditionis, ſive alio quocunque titulo, jure, & modo, ac etiam ſimplici ſcriptura manu ſua ſcripta, vel ſubſcripta, nulliſque adhibitis teſtibus, etiam in favorem ſuorum vel aliorum illegitimorum prohibitorum & incapacium, etiam ſi illa in plures illegitimos, incapaces & prohibitos, ordine ſucceſſivo tranſierint ac alias uti cuique libuerit diſponere.

Quin etiam loca prædicta quocunque modo obtinentes, ſi illa in alios cedere aut transferre, ac etiam qui loca hujuſmodi aliis acquirere voluerint, tales in hujuſmodi ceſſionibus, tranſlationibus, vel acquiſitionibus ſibi ipſis, vel aliis etiam quoad vixerint omnimodam dictorum locorum ſic ceſſorum, vel acquiſitorum adminiſtrationem, eorumque fructus, & emolumentorum perceptionem, nec non plenam, liberam & abſolutam poteſtatem illa quandocunque voluerint,nulla etiam ſubſiſtente cauſa ad ſe recipiendi, & revocandi, ſeu alii, vel aliis vendendi, alienandi, donandi, relinquendi, obligandi, & pignorandi, ſuper eis paciſcendi, contrahendi, & prorſus omnem aliam ipſorum diſpoſitionem, jus & facultatem, nullo obtinentium conſenſu deſuper requiſito, aut alia ſolemnitate ſervata, ac etiam cum prohibitione hujusmodi adminiſtrationis fructuum perceptionis, ceſſionis, venditionis, obligationis, fidejuſſionis, aut alterius cujuſcunque diſpoſitionis per ipſos obtinentes faciendæ, nec non decreto irritanti adjecto, his quæ ſecus facta fuerint, ab eiſdem reſervare, & obtinere libere, & licite valeant, nulla alia licentia à nobis, vel Romano Pontifice, pro tempore exiſtente impertita, ſeu confirmatione, aliave ſolemnitate deſuper requiſita: Ita tamen quo illegitimi in eis locis nullo modo ſuccedant, quæ de fructibus, ſeu penſionibus, aliiſve rebus eccleſiaſticis fuerint comparata.

Cæterum expreſſe prohibemus nulla omnino loca prædicta,nullive eorum fructus,& emolumenta, etiam cauſa rebellionis,proditionis, aſſaſſinii, ſacrilegii læſæ majeſtatis, aut aliorum criminum, quantumcunque gravium, & enormium per loca ipſa obtinentes, non tamen in perſonam Romani Pontificis aut S.R.E. Cardinalis commiſſorum, etiam confeſſatorum, & probatorum publicari, nec alias Fiſco applicari, aut publicata, vel Fiſco applicata, declarari, ſeu deliberari, nec ſub aliquibus, ſive generalibus, ſive ſpecialibus omnium bonorum, rerum & jurium confiſcationibus, proſcriptionibus, aut aliis adjudicationibus propterea factis & decretis, ſeu aliis etiam ipſo jure, vel ipſo facto inductis devolutionibus, etiam ſi ſententia capitalis, & mors ſecuta eſſet, comprehendantur: ſed ſemper ab illis excepta ſint, & eſſe cenſeantur eiſque non obſtantibus delinquentium filii & hæredes in hujuſmodi locis, & fructibus, ut præfertur ſuccedere, & illa ad eos devenire omnino debeant, ſeu ipſimet delinquentes de iiſdem omnino diſponere poſſint, ac ſi delicta hujuſmodi nequaquam commiſiſſent.

Nec non ſtatuimus dictum Montem, & illius ſingulares perſonas, omnibus & ſingulis privilegiis, exemptionibus, gratiis, facultatibus, favoribus, & indultis, quibus fidei, Alumeriarum, & Religionis Montes in urbe pridem inſtituti, quibuſcunque illa ſint concepta formulis,aut confirmationibus, & innovationibus vallata, ac quæ ſi de verbo ad verbum infererentur, his litteris habere volumus pro expreſſis.

Quibus eorundem Montium deſcripti creditores utuntur, potiuntur, & gaudent, ac quomodocunque in futurum utentur, & gaudebunt, etiam ſi notam magis ſpecialem requirerent, quam præſentibus ſit expreſſa uti, potiri, & gaudere poſſe. Ac Montem prædictum, illiuſque loca & portiones, reſpectu ſummæ illi aſſignatæ nullis omnino reductionibus, diminutionibus, aut aliis contrariis diſpoſitionibus, etiam prætextu enormiſſimæ læſionis, urgentis neceſſitatis, ſeu etiam evidentis utilitatis, aut alia quacunque cauſa, ſive in genere, ſive in ſpecie faciendis obnoxia eſſe: ſed firma perpetuo, & inviolata perſiſtere, nec quemquam ex ipſius montis deſcriptis creditoribus aut ab eis cauſam, & jus habentibus integris fructibus, & emolumentis prædictis, quocunque modo turbari, vel impediri, neque eoſdem montis creditores ad probandum, vel docendum in judicio, vel extra pecunias in ipſo monte erogatas, aut illarum partem in dictæ Sedis, vel cameræ prædictæ neceſſitatem, vel utilitatem converſa fuerint, nullo unquam tempore teneri.

Atque has noſtras litteras vim validi, & efficacis contractus inter nos, ſucceſſoreſque noſtros, & eos qui creditores dicti montis deſcripti fuerint illorumque hæredes, aut ſucceſſores, ejuſque & cauſam ab illis habuerint, ſolenniter iniri, & ſtipulati obtinere: eundemque ab omnibus obſervari debere, neque ab illo ſub quocunque quæſito colore, vel ingento reſiliri poſſe, aut in jus, vel controverſiam deduci. Nec non quibuſcunque oppoſitionibus non obſtantibus, dictum Tiberium, ac quoſcunque in dicta conductione Dohanarum ſucceſſores, ad præſtandum ſummam prædictam, ut præfertur, monti aſſignatam ſtatutis temporibus libere, & expedire teneri, & obligatum eſſe, & ad id juris,& facti remediis opportunis cogi, & compelli poſſe: facultate tamen redimendi dictum montē pro eodem pretio vobis:& ſucceſſoribus veſtris reſervata,ſicque in omnibus,& ſingulis prædictis per quoſcunque judices ordinarios, delegatos etiam S.R.E.Cardinales in quavis cauſa,& inſtãtia, ſub-

sublata eis, & eorum cuicunque, quavis aliter judicandi, & interpretandi facultate, judicari, & definiri debere: Nec non irritum, & inane, quicquid secus super his à quoquam, quavis auctoritate scienter; vel ignoranter, contigerit attentari, decernimus. Demum, ut illa, quæ in prædicto Monte præcipuè gerenda, & exercenda erunt, per probos; & peritos viros omni fide, studio, & diligentia exerceantur, idemque Mons felices habeat successus: dilectum filium Magistrum Benedictum Justinianum Notarium, ac Thesaurarium nostrum generalem, ejusque in dicto officio pro tempore existente successorem dicti Montis Protectorem, ac administratorem, cum libera, & absoluta potestate ea omnia peragendi, quæ ad dicti Montis utilitatem pertinere cognoverit, & ad dilectum filium Josephum, quondam Benedicti Justiniani, Depositarium dicti Montis, quoad vixerit: Necnon Ludovicum, natum Vincentii Rentii, nostri, & Cameræ Apostolicæ Ratiocinatoris, & Computistæ in Secretarium ejusdem Montis, nec non Frantinum, alterum, ejusdem Vincentii filium, in Computorem, quoad qualibet ipsorum etiam vixerint, in recognitionem immensorum laborum, quos Vincentius illorum genitor superioribus temporibus in Camera Apostolica, maximo cum ejusdem Cameræ commodo, ac utilitate substinuit, & in dies perferre cogitur, ac in illorum veram, & actualem remunerationem, & compensationem, etiam ex causa quæ vere onerosa est, cum emolumento trium Juliorum pro quolibet loco, tam Secretario, quam Computori æqualiter inter ipsos dividendos. Verum donec Vincentius patet vixerit, per eundem Vincentium exigendos constituimus, & deputamus. In quibus muneribus, & curis illis demandatis ita se gerant, quemadmodum in Monte Provinciæ consuevit, & in eo observatur. Non obstantibus præmissis, nec non fel.rec. Symmachi. Alex. VI. Pauli II. Pauli III. Pauli IV. & Pii V. de rebus Ecclesiæ non alienandis, aut alienatis recuperandis, ac etiam contra illegitimos, aliorumque Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum, constitutionibus, ordinationibus Apostolicis, & in Conciliis generalibus editis, prædicta fieri specialiter, & expresse prohibentibus, & facta irrita esse decernentibus, dictæque Cameræ Apostolicæ juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, consuetudinibus, stabilimentis, usibus, & naturis privilegiis quoque, indultis, & litteris Apostolicis, eidem Cameræ, illiusque Agentibus, & personis sub quibuscunque tenoribus, & formis, ac cum quibusvis derogatoriarum derogatoriis, aliisque efficacioribus, & insolitis clausulis, irritantibusque, & aliis decretis, etiam motu proprio, & ex certa scientia, deque consilio, assensu, & potestatis plenitudine similibus, ac pro conservatione status, dignitatis, & extimationis S. R. E. concessis, confirmatis, & iteratis vicibus, & innovatis extensis, & moderatis. Quibus omnibus, etiam si de illis, eorumque tenoribus specialis, specifica, atque integra, individua mentio habenda esset, illorum tenores, ac si de verbis ad verbum insererentur, præsentibus pro sufficienter expressis ac de verbo ad verbum insertis habentes, illis alias in suo robore permansuris, hac vice dumtaxat specialiter, & expresse derogamus, illaque quatenus præmissis obstent, tollimus, abrogamus, ac etiam abolemus.

Ut autem præsentium litterarum exempla ad manus eorum, qui eas inspicere, aut illis uti voluerint, de facili pervenire valeant, volumus illarum exemplis manu Secretarii dicti Montis, aut alterius Notarii publici subscriptis ac sigillo personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ obsignatis, eadem prorsus fides in judiciis, vel extra adhibeantur, quæ his nostris litteris haberetur, si ostenderentur, vel producerentur.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ erectionis, institutionis, applicationis, appropriationis, assignationis, translationis, positionis, subrogationis, emptionis, liberationis, injunctionis, obligationis, hypothecæ, concessionis, prohibitionis, statutorum, decreti, constitutionis, deputationis, derogationis, sublationis, abrogationis, abolitionis & voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire.

Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ, apud Sanctum Marcum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo octuagesimoquinto, quarto Kalendas Augusti, Pontificatus Nostri anno primo.

Tenor Constitutionis Pii IV. super cambiis.

PIus Papa IV. Motu proprio, &c. Cum sicut accepimus non sine maxima animi nostri displicentia, etiam post duplicationem cujusdam proclamatis, sive banni de expresso mandato nostro facti, & commissione venerabilis Fratris nostri Hieronymi Episcopi Martoranensis, tunc almæ urbis nostræ Gubernatoris, sub die 27. mensis Maii MDLX. in locis consuetis publicati, avaritiam omnium malorum pessimum genus, inter dilectos filios almæ urbis nostræ prædictæ mercatores adeo serpuisse, atque in dies serpere, ut jam illorum unicuique brevi, & modico tempore proximi jactatura ditescere in pecuniis Curialibus ejusdem urbis, & præcipuè Cisalpinis, ad Cambium, & recambium, ut vulgo dicunt, mutandis facillimus pateat aditus: ita ut, & Dei timore postposito, animarumque suarum solutis, ac Christianæ charitatis & Evangelicæ eruditionis, qua bona nobis à Deo collata indulgentibus, nihil lucri inde sperantes, charitative mutuare monemur, penitus immemores, non solum ad pretium eisdem mercatoribus à Summis Pontificibus nostris Prædecessoribus retroactis temporibus toleratum, suas pecunias ad cambium, & recambium hujusmodi Curialibus prædictis dederint. Verum etiam in præsentiarum illas ad longe majorem, & nimis excessivam penitusque usurariam, ac Christianam profitentibus Religionem, sacris Canonibus interdictam, atque damnatam summam dare conantur, unde evenit, ut plurimi dictæ urbis Curiales, fiac necessitate coacti, easdem pecunias sub tam gravi fœnore accipientes, & pro illorum amicis mercatoribus præfatis fidejubentes, ac se in ampliori forma Cameræ Apostolicæ obligantes, tum ob varia itinerum pericula, tum etiam aeris diversis in locis intemperiem, pecunias, (ut præmittitur) acceptas, iisdem mercatoribus tempore convento reddere nequeuntes, maxima cum illorum jactura ad eorumdem mercatorum importunitatem pluries, ut aiunt, recambiare coacti, & nonnulli etiam carceribus inhumaniter cum illorum ingenti, tum corporis, & bonorum, tum etiam honoris, & famæ detrimento, diuturno tempore detenti fuerint.

Nos

Nos igitur cupientes pro noſtri paſtoralis officii debito, præmiſſis quantum cum Deo poſſumus, via celeri remedium aliquod adhibere, eorumdemque mercatorum inſatiabilis uſuræ pravitati, eorumque animarum ſaluti, & mercantilis exercitii fidelitati, curialiumque prædictorum, tam enormibus læſionibus, atque incommoditatibus paterno affectu opportune conſulere. Motu ſimili, &c. Dilecto filio dictæ urbis noſtræ moderno Gubernatori, ut ad cameræ Apoſtolicæ Commiſſarii generalis, nec non partis læſæ querelam, ſeu inſtantiam omnibus, & ſingulis mercatoribus Romanæ curiæ, ſeque ne in poſterum à die datæ præſentium, ſub majoris excommunicationis latæ ſententiæ, ac duorum millium ducatorum auri in auro eidem cameræ irremiſſibiliter applicandorum ipſo facto incurrendis pœnis à dictæ urbis Curialibus quibuſcunque ratione quarumcumque obligationum, etiam in ampliori forma cameræ tam principali quam acceſſoriæ, & fidejuſſorio reſpective nominibus factarum, deinceps quomodolibet fiendarum, pro pecuniis ad cambium, recambium, & hujuſmodi ſic uſurariæ, & malo modo acceptis & accipiendis, ac in partibus non ſolutis aut non ſolvendis ultra ſummam convenientem, quæ mercatoribus realibus qui vera cambia realia, & non ſicca faciunt, de jure & ſtylo mercantili vere deberetur, hic in curia petere, exigere aut eoſdem curiales via juris obligationum etiam in forma dictæ cameræ celebratorum & celebratorum vigore, ſeu prætextu cogere, ſeu cogi aut excommunicari, &c. vel alias quomodolibet in eorum perſonis, & bonis moleſtari, ſeu inquietar facere audeant, vel præſumant, diſtrictius ſub pœna, quæ in conſtitutionibus Marchiæ contra uſurarios ſtatuitur, & aliis ſuo arbitrio moderandis pœnis inhibeat, nec non quaſcunque obligationes etiam in præfata forma cameræ, occaſione quarumcunque partitarum pecuniarum ad cambium, & recambium hujuſmodi prædictis mercatoribus cum eiſdem curialibus quomodolibet factas, & quas mercatores ipſi à prædictis curialibus, tanquam principalibus ſeu fidejuſſoribus hic in urbe poſt dictum bannum dumtaxat repetierunt, & exegerunt, & receperunt, ac pro non ſolutis exigere, & recuperare intendunt, cum cambia hujuſmodi ſicca, vel non realia à ſacris canonibus prohibita ſint, uſurarias, pravas, iniquas, deteſtabiles, interdictas, & damnatas, ac quaſcunque obligationes, etiam in forma præfata cameræ Apoſtolicæ, poſt dictum bannum duntaxat deſuper illarum occaſione factas, nullas & invalidas exiſtere auctoritate noſtra decernat & declaret, totamque ſummam principalem per eoſdem mercatores exactam, & recuperatam, juxta formam dictorum bannimentorum ex nunc ipſo facto eidem cameræ Apoſtolicæ, parti vero læſæ id, quod ultra prædictam ſummam principalem in cambiis & recambiis, &c. à dictis mercatoribus irremiſſibiliter exigendam, recuperandam, & reſtituendam applicet, & eoſdem mercatores juxta conſtitutiones prædictas marchiæ condemnet. Cum poteſtate eoſdem mercatores, & eorum quemlibet, omneſque alios, & ſingulos ſua communiter, vel diviſim quomodolibet intereſſe putantes in dicta Curia, & extra eam citandi, ac quibus & quoties inhibedum erit, etiam ſub excommunicationis, ſuſpenſionis, & interdictis; aliiſque Eccleſiaſticis ſententiis, cenſuris, & pœnis etiam pecuniariis ejuſdem Gubernatoris arbitrio moderandis, & applicandis inhibendi, inhibendi, in bed enteſque, & rebelles quoſcunque ſententias, & cenſuras, & pœnas hujuſmodi incidiſſe, & incurriſſe declarandi, & aggravandi, reaggravandi, & interdicendi, invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit brachii ſecularis auxilio, nec non ſuper præmiſſis omnibus ſummarie ſimpliciter, & de plano ſine ſtrepitu, & figura judicii, ſeu tela judiciaria, ſingulis diebus & horis, præterquam in honorem Dei feriatis procedendi, dictoſque mercatores, & eorum quemlibet ad exhibendum quoſcumque libros etiam rationum via juris, & ſub eiſdem cenſuris, & pœnas compellendi, cæteraque alia faciendi, dicendi, gerendi, exercendi, & exequendi, quæ in præmiſſis omnibus, & circa ea neceſſaria fuerint, ſeu quomodolibet opportuna committimus, & mandamus præmiſſis, ac quibuſvis aliis conſtitutionibus, ordinationibus Apoſtolicis, ſtatutis, conſuetudinibus, capitulationibus & pactis, nec non obligationibus, etiam in dicta forma cameræ etiam juramento, &c. vallatis ac palatii, & Curiæ mercatorum hujuſmodi ſtylo necnon partitis, libris & rationibus, & computis deſuper quomodolibet factis, & quibuſvis licentiis forſan dictis mercatoribus per quoſcunque etiam noſtros majores officiales, etiam urbis Gubernatores conceſſas, quas contra expreſſam mentem noſtram factas eſſe declaramus, cæteriſque in contrarium quomodolibet faciendis non obſtantibus quibuſcunque mercatorum & curialium hujuſmodi nomina, cognomina, & qualitates, ac pecuniarum, & creditorum quantitates, aliorumque hic forſan de neceſſitate exprimi neceſſariorum tenores, continentias, formas, & compendia pro plene, & ſufficienter expreſſis habendis, præſentiſque noſtri motus proprii ſolam ſignaturam etiam abſque illius regiſtratura ſufficere, & ubique fidem facere tam in judicio, quam extra, attento quod in urbe hac juxta illius formam, & tenorem per quoſcunque judices, &c. ſublata, &c. judicari, &c. debere, nec de ſubreptionis, vel obreptionis vitio, ſeu intentionis noſtræ defectu ullo unquam tempore notari, aut impugnari poſſe, illiuſque copiæ per unum ex noſtris curſoribus cum originali auſcultatæ, & mercatoribus, aliiſque perſonis, & judicibus præſentatæ vim validæ, & efficacis inhibitionis habeant, ac ſi originale hoc præſentatum foret, quacunque regula, ſive conſtitutione in contrarium forſan edita nequaquam obſtante.

Tenor Conſtitutionis Pii V. ſuper Cambiis.

Pius Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. In eam pro noſtro paſtorali officio curam diligenter incumbimus, ut D.N. ovibus opportuna pro animarum ſalute remedia adhibere minime differamus. 52

Cum itaque ad aures noſtras pervenerit, legitimum cambiorum uſum, quem neceſſitas publicaque utilitas induxit, ſæpe numero ob illiciti quæſtus cupiditatem ſic depravari, ut ſub illius prætextu uſuraria pravitas à nonnullis exerceatur: nos petitionibus, quæ ſuper his nuper factæ ſunt, hac perpetuo valitura decretali reſpondendum eſſe duximus, ut neque doloſis ſua fraus ſuffragetur, neque ignaros perdat inſcitia: ſic enim Paſtoris officium exequimur, dum gregem nobis commiſſum ab æternæ damnationis periculo eripere modis omnibus ſtudemus.

Primum igitur damnamus ea omnia cambia, quæ ſicca nominantur, & ita confinguntur, ut contrahentes

hentes ad certas nundinas, seu ad alia loca cambia celebrare simulent, ad quæ loca ii, qui pecuniam recipiunt, litteras quidem suas cambii tradunt, sed non mittuntur, vel ita mittuntur, ut transacto tempore, unde processerant, inanes referantur, aut etiam nullis hujusmodi litteris traditis pecunia ibi denique cum interesse reposcitur, ubi contractus fuerat celebratus; nam inter dantes, & recipientes usque à principio ita convenerat, vel certe talis intentio erat, neque quisquam est, qui in nundinis, aut locis supradictis hujusmodi litteris receptis solutionem faciat: cui malo simile etiam illud est, cum pecuniæ, sive depositi, sive alio nomine ficti cambii traduntur, ut postea eodem in loco, vel alibi cum lucro restituantur. Sed & in ipsis cambiis, quæ realia appellantur, interdum, ut ad nos præfertur, campsores præstitutum solutionis terminum lucro ex tacita, vel expressa conventione recepto, seu etiam tantummodo promisso differunt. Quæ omnia nos usuraria esse declaramus, & ne fiant, districtius prohibemus.

Porro ad tollendas quoque in cambiis, quantum cum Deo possumus, occasiones peccandi, fraudesque fœneratorum, statuimus, ne deinceps quisquam audeat, sive à principio, sive alias certum, & determinatum interesse, etiam in casum non solutionis pacisci, neque realia cambia aliter quam pro primis nundinis, ubi illæ celebrantur, ubi vero non celebrantur, pro primis terminis, juxta receptum locorum usum exercere, abusu illo prorsus rejecto, cambia pro secundis, & deinceps nundinis, sive terminis exercendi, curandum autem erit in terminis, ut ratio habeatur longinquitatis, & vicinitatis locorum, in quibus solutio destinatur, nedum longiores præfiguntur, quam loca destinatæ solutionis desiderant, fœnerandi detur occasio.

Quicunque contra hanc nostram constitutionem commiserit, pœnis à sacris canonibus contra usurarios inflictis se noverit subjacere. Eas vero, qui conspirationes fecerint, vel congestam undique pecuniam ita ad se redegerint, ut quasi monopolium pecuniæ facere videantur, pœnis, quæ à jure contra exercentes monopolia constitutæ sunt, teneri sancimus.

Volumus autem, quod præsentes litteræ in Camera Apostolica, & ad valuas Basilicæ Principis Apostolorum de Urbe, & Cancellariæ etiam Apostolicæ publicentur, & in ipsa Camera describantur, & quia difficile foret eas ad singula quæque loca deferri, quod earum transumptis etiam impressis, manu alicujus ejusdem Cameræ, vel alterius Notarii subscriptis, & sigillo dictæ Cameræ, vel Prælati Ecclesiastici munitis eadem prorsus fides adhibeatur, quæ præsentibus adhiberetur, si fuerint exhibitæ, vel ostensæ.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ damnationis, declarationis, prohibitionis, statuti, sanctionis, & voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contra-ire.

Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, Anno Incarnationis Dominicæ, Millesimo quingentesimo septuagesimo quinto Kal. Februarii. Pontificatus nostri anno VI.

PIUS PAPA V. Ad perpetuam rei memoriam.

53 EX debito pastoralis officii nobis, licet immeritis Divina dispositione, commissi, erga Christi fidelium universorum statum prospera, fœliciterque dirigendum omnem mentis nostræ aciem assidue intendentes, illos præcipua cura, studioque majori prosequimur, quos tanquam peculiares etiam temporali nostro, & S. Romanæ Ecclesiæ regiminis commisit Altissimus, & ea, quæ pro publica, privataque illorum utilitate, & commoditate provida consideratione ordinata esse reperimus, quo firmiore gradu nitantur, approbationis nostræ beneficio libenter stabilimus. Nuper siquidem, sicut accepimus, dilecti filii mercatores Civitatis Bononiæ publico, & privato bono, ac commodo, ipsiusque civitatis decori consulere volentes, nonnulla Capitula emptorii seu cambii realis in dicta Civitate, uti Romæ, & in plerisque aliis præcipuis tam Italiæ, quam extra Italiam fieri solet, introductionem, & ipsorum mercatorum, aliarumque personarum securitatem concernentia, sub Nostro & Sedis Apostolicæ beneplacito condiderunt, quorum tenor sequitur, & est talis.

Volendosi dar principio al fare in questa magnifica Citta di Bologna publica piazza de Cambi reali per diversi luoghi, come si costuma nelle principali Citta de Italia, & specialmente in Roma, non solo per commodo, & utile de particolari, ma ancora per honore di esse Cittade come si presuppone, che esser debba, & intendendo si far ciò con buona gratia, & satisfatione de Superiori, & non altrimente, si dice, & domanda si per parte de Mercanti, che per conseguire questa cosa sia loro concesso da Superiori, & confirmata da N. Sig. quanto qui nel l'infra scritti capitoli si contiene.

In prima che la Piazza sia libera per ogni sorte di persone, così terriere come forestiere, & tanto non Mercanti, quanto Mercanti; di modo che ad ogni sorte di persone di qual si voglia grado, ò conditione sia lecito il dare, & il pigliare denari à cambio, per che il Cambio sia reale. Intendendo esser Cambio reale quando con effetto si da il denaro in un luogo, acciò che sia pagato in un altro secondo che cantano le lettere del Cambio, & così le lettere vadino con effetto al luogo, & alla persona, à chesono indrizzate, & che ivi siano pagate, ò recusate.

Appresso, che sia in potestà di ciascuna persona, etiam dio che non sia Mercante, il dare suoi denari in mano di Mercanti, acciò che li diano à Cambio reale, con farsi stare del credere, come si usa nell'altre Piazze d'Italia, & fuore d'Italia; & possa ogni persona ancora dare denari à Cambio, & far che siano recapitare le lettere sopra di essi datori, & così tenerli sù lì Cambii, sine che saranno rimborsati da chi haver à preso il denaro.

Terzo. Che si da forrastieri saranno mandati denari contanti in questa Cittade, per che si diano à Cambio in detta Piazza, cotali denari s'intendano essere, & siano liberi, & franchi à favore del forestiero, che li haver à mandati, etiamdio che egliper qual si voglia causa fosse bandito, o condennato dello stato di S. Chiesa: eccetto per causa d'Heresia, ò Læsæ Majestatis, overo per qual si voglia cagiono fossi debitorealla Camera, ò al Fisco, & non si possa, ne si debba fare alcuna represaglia di tali denari ma come è detto, siano sempre liberi, & frachi alla voluntà di detto forastiere. Et questo medesimo sia detto, & s'intenda parimente delle rimesse de denari, che per lettere di Cambio di fuori fossero da tali persone rimesse in questa Cittade.

Quarto. Che di tutte le questioni, & liti, che occorerando per causa di detti Cambii in questa Cittade tra quali si voglia sorte, & gradi di persone, solamente il Giudice, ò Consoli, ò Sopra

ò Sopra Consoli del foro de Mercanti, siano, & s'intendano esser Giudici competenti: & che nuno altro Giudice, ò Tribunale, ne qual si voglia altro Superiore se ne debba, ò possa intromettere, ne per conoscere, & giudicare, ne per suspendere, ò impedire, ò inhibere al dotto Foro, ò in qual si voglio altro modo impacciarsene; ma che semplicemente, & senza ostaculo alcuno la cognitione, & decisione, & esecutione di dette liti, & questioni, ò cause spetti, & appartenga solamente al detto foro, non solo nella prima instanza, ma ancora nelle Appellationi sino all' ultimo fine della causa, secondo la dispositione & forma delli statuti di detto foro. Et se alcuno si appellasse à N. Sig. cotale appellatione s'intenda devolvere, & sia devoluta ipso jure al Giudice dell' appellationi, & alli Sopraconsoli, come specialmente delegati da S. Santita in tal caso: dinanzi à loro l'appellante debba proseguire la causa dell' appellatione nel debito tempo dato dallo statuto di detto foro: altrimente l'appellatione sia nulla, & de niuno valore, & la sentenza data si debba eseguire per il Giudice, & Consoli, come se non si fosse appellato.

Illuogo della Piazza, ove s'habbino da ragunare i Mercanti sia la loggia del foro sopra detto, overo altro luogo, che fosse giudicato megliori.

Et in tal luogo si debbano ridurre i Mercanti di un' hora inanzi desinare, & così di un' hora inanzi la sera per tregiorni della settimana, cioè il Lune il mercore, & il Venere, se saranno giorni di lavaro: altrimente si faccia il giorno avanti, se non sara di festa, & non mai in die di festa per negotiare.

Li Cambii si debbano fare à scudi d'oro in oro di Zeccha per tutte le Piazze, & iconti, & scritture s'habbino da tenere à scudi d'oro di Zeccha, così con li Terrieri, come Forestieri.

L'uso del tempo à pagar le lettere del Cambio che seranno drizzate à Bologna, & diranno ad uso, sia, & s'intenda essere, come qui appresse.

Da Roma, & Genova dieci giorni vista.

Da Milano, Venetia, Fiorenza, Pisa.

Lucca, & altri luoghi di Toscana otto giorni vista.

D'Ancona, la Marca, la Romagna, & alte Terre di Lombardia, otto giorni vista.

Da Napoli ignorni quindici vista.

Da Palermo, Messina, Bari, & altre Terre del Regno mese uno vista.

Da Lione, Bisanzone, & Spagna, secondo le Fiere.

Da Anversa, Parigi, & tutte le Terre della Fiandra & della Francia, due mesi fatta.

Da Londra, & di Levante, mesi tre fatta.

Il pagamento de' Sensali, che seranno mezzani à detti Cambi reali, habbi da esser un soldo d'oro per ogni cento scudi da ciascuna delle parti; & che detti Sensali debbano essere approvati, & licentiati nel foro di Mercanti; & osservare, & fare tutte quelle cose, che da loro si ricercanno secondo la dispositione de statuti del detto foro & in specie debbano tener conto in un libro regolato à guisa di giornale, scrivendovi di sua mano di giorno in giorno tutti i Cambii, de quali seranno stati mezzani, nominando chiaramente ciascuna partita il datore, & il prenditore, la quantita, & a che prezzo & il luogo per il quale si sera cambiato, & mancando essi di fare questo in tutto, ò parte debbano essere cassi & privati dell' officio, & le sia levato ogni provisione, che percio havessero.

Quanto alle liti & questioni, che per conto di detti Cambii potrebbono accadere, se alcuna lettera di Cambio fatta in Bologna, ritorner à di qual si voglia luoco ricusata, ò non pagata con il protesto: Il creditore, in mano del quale ritornera detta lettera debba presentarsi dinazi al Giudice & Consule del foro della mercantia, se all' hora ve se ritroveranno, altamente dinanzi ad uno de Notarii di detto foro, & domandare la esecutione di tale lettera contra quelli che l'haveranno fatta. I quali Giudici, ò Consoli, overo il detto Notaro sensa altra intimatione, ò citatione, in continenti debbano darli la detta execu ione, & possa il creditore con uno de messi della Corte andare di subdito alla casa del debitore, & fare l'esecutione ne i suoi boni, per assecuratione di esso creditore, per quella soma che cantera la lettera del cambio, & per le spese, danni, & interessi, ad arbitrio del Giudice & Console.

Et caso che alla detta esecutione ostasse qualche impedimento ò difesa, debba il messo subdito farne la relatione al Notario, il quale sia tenuto dare in continenti il precetto personale al detto creditore contra il debitore. Et fatta tale esecutione nelli beni possa poi il debitore comparire inanzi alli detti Giudice, & consoli à domandare ratione, se si senti agravato, ò so vorra allegare alcuna delle eccettioni, che si possono opporre alle lettere di Cambio, come di sotto si dira; ma non sia odito in modo alcuno, se prima non havera assecurato il creditore, ancora che non fosse il tempo del pagamento della lettera del Cambio.

Ma in caso che ritornasse alcuna lettera di cambio con protesto, & che se ritrovasse esser morte colui che fece detta lettera, si possa, & debba procedere per la esecutione ne beni della hæredita del morto, non altrimenti che egli fosse vivo, non obstant echese dicesse, detta heredita esser giacente, & pendere il tempo dato dalla legge, ad adire, ò repudiare la heredita ò à far l'inventario, ò esservi pupilli, à quali non fusse stato provisto di tutore, & non ostante qualunque altra cosa, ò ragione, che si allegasse in contrario.

Et in evento che l'Hered. del morto havessero tolta l'herenica con il beneficio di legge, & inventario, & fatto l'inventario legitimamente inanzi che il creditore comparso à dimandare la detta esecutione, & volessero detti heredi servirse di detto beneficio per impedire l'esecutione di detta lettera, possa il creditore, & le sia lecito pigliari la soma de denari di quella lettera à cambio, & recambio à tute spese è danni della detta heredita in fino à tanto, che egli non sera sodisfatto intieramente.

Dechiarandose, che ogni sorte di persone di qual si voglia grado, ancora che fossero di Magistra, contra de quali retornasse lettera di cambio non accettata, ò non pagata con il protesto, possano, & debbano ad instanza de creditore esse esatti nelli suoi beni per il pagamento, ò per l'assecuratione del pagamento di tal lettera in continenti che ne sera fatta l'instanza per il creditore dinanzi al Giudice, & console, ò al Notario, come di sopra à detto. Non ostante leggi, statuti, consuetudini, privilegii, ò qualcunque altra cosa in contrario.

Et perche occorre alle volte, che alcunò, che da denari à cambio lo fà con haver securta, la quale sotto scrive la seconda, ò la terza di cambio, come si constuma in tutte le Piazze, pero si dechiara, che quando la prima littera ritornasse recusata, ò non pagata con il protesto, il creditore possa così agere colui che havera sotto scritta la seconda, ò terda di cambio come contra il principale, che l'havera fatta, come à lui più piacera, & senza suo pregiudicio contra l'altra parte, & tutto quello, che si e detto del fare l'execution contra il principale, s'intende parimente detto del sotto scrivent, non ostante cosa alcuna in contrario.

Alle dette lettere di cãbio reale nõ corra mai perscritione di tẽpo, & à quelle che ritornassero in dietro recusate con il protesto, non se le possa opporre eccettione alcuna salvo ò che la lettera non sia scritta ò sotto scritta

di mano di chi vi è nominato perscribente, ò sotto scribente, ò di suo institore ò che ella sia stata pagata. Et sopra queste due eccettioni si proceda, cosa, & determini sommariamente di piano, seza strepito, ò figura di giudicio, & à modo di buono Mercante, & rejetta ogni cavillatione, & solamente considerata la pura verita del fatto. Et si dechiara, che in tutti luoghi di questi capitoli, dove si nomina colui che habita fatta la lettera di Cambio, s'intende per fattore, ò scribente della lettera colui, colore, che sono nominati nella sotto scrittione, in nome de quali è fatta la lettera, se be bene non fosse fatta, o sotto scritta di lor mano, perche sia sotto scritta di mano di persona, che habbia il compimento della ragione, ancorche egli non fosse compagno, ò altimente interessato in essa ragione.

Quanta poi alle lettere di Cambio fatte in qual si voglia luogo per Bologna, se alcuna lettera non sera accettata secondo il tenor suo, potrà il præsentante protestare d'ogni spesa, danno, & interesse contra con lui, che havera fatta la lettera, & contra ciascuno, che vi fusse obligato. Et caso che fosse assente da Bologna colui, à cui sara diretta la lettera, ne ci fosse per lui havesse facultà ò compimento d'accettarla, posse il presentante andare alla casa del detto assente insieme lon uno de Notarii del foro de Mercanti, & qui fare il suo protesto sopra l'accettatione, si per all' hora non sera il tempo del pagamento; & venuto il tempo del pagamento, ne essendo gagata, potrà rifare il suo protesto sopra del pagamento.

L'accettatione delle dette lettere di Cambio, che ser anno drizzate à pagarsi in Bologna, si debba fare solamente per mano di chi havera il compimento della ragione, alla quale seranno stati tratti i denari, ò sia patrone, ò institore, che habbi tal combimento. Altramente cotale accettatione sia di nessun valore, se bene fosse fatte per mano d'alcuno compagno, agente, ò garzone della ragione: Et ciaschedun Mercante sia tenuto dar notitia al Conservatore del detto foro della persona, ò persone, che hanno, ò che pro tempore haveranno il compimento della sua ragione. Il qual Conservatore ne debbia far rogito nel libro accio deputato, & parimente si faccia rogito quando se revocasse tal compimento.

Et quando le dette lettere seranno state accettate da chi dove, & può accettarle, come si è detto, si obligato la ragione farne il pagamento à suo debito tempo, ne per tale accettatione s'intenda esser prigiudicato al presentante, che non possa agere contra qualunque persona, che al cambio di quella lettera in qualunque modo fosse obligata, con tutto che di una parte fosse seguito il pagamento: ma resti sempre salda la sua ragione contra ciascuno interessato in detta lettera sino all'intiera satisfattione di quello, tanto della vera sorte quanto delle spese, damni, & interessi.

Et se auvenisse, che doppo l'accettatione della lettera di Cambio seguitasse rottura, ò fallimento della ragione che la dovea pagare; & così essa lettera non havesse il suo debito compimento al tempo, in tal caso il Presentante potrà fare il suo protesto, & chi haver à fatto la lettera, sera tenuto al creditore di essa satisfare della vera sorte, & ogni spesa, damno, & interesse.

Et in ciascun caso di lite, questione, ò controversia che sia per occorrere per conto di dette lettere di Cambio, non possano, mai comparire, ne si debbano ammettere in alcun modo Procuratore, eccetto che nelli casi, ne i quali è permesso per li detti statuti del foro di Mercanti nel trattato della lettere di Cambio, & con quelli modi, & con quelle conditioni che in detto Trattato si contingano quanto adessi Procuratori, & non altrimente ne in altri casi.

Et se per conto di detti Cambii reali occorressero liti, ò questioni in alcun caso; del quale non sia provisto per li presenti Capitoli: in tal caso si sta all' arbitrio del Giudice, & Consoli di detto foro, ò della maggior parte di loro: Ma in tutti li sopra scritti casi debba procedere fare osservare, giudicare, & eseguire secondo la dispositione de presenti Capitoli, & non secondo il statuto di detto foro: & la mercantia, dove si tratta delle lettere di Cambio, in quanto chesiano diversi, ò contrarii ad essi Capitoli: ma nel resto rimanghino detti statuti nel suo pristino vigore, & osservanza, cosi circa le dette lettere di cambio, & circa li scritti privati, come ancora in tutte le sue altre parti, & massimamente in tutti i luoghi, dove si parla della Juris dittione, & Podesta, ò del Giudice, ò de i Consoli, ò i Sopra Consoli, ò di Statutieri in qualunque modo, ò causa non ostante qual si voglia cosa in contrario.

Quæ quidem statuta dilecti filii Joannes Baptista Doria Cameræ Apostolicæ Præsidens Clericus, & modernus ipsius Civitatis Gubernator, ac Quadraginta Reformatores status liberatis dictæ Civitatis rata, & grata habuerunt.

Cum autem iidem Mercatores cupiant præmissa statuta pro illorum subsistentia firmiori Apostolicæ confirmationis munimine roborari.

Nos igitur, qui quarumlibet Civitatum, præsertim Nobis, & Apostolicæ Sedi temporali dominio immediatè subjectarum, ornamentum, & decus, ac utilitatem, quantum cum Deo possumus, libenter procuramus, præfatos Mercatores, eorumque singulos, à quibusvis excommunicationis, suspensionis, & interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris, & pœnis à jure, vel ab homine, quavis occasione, vel causa litis, si quibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum præsentium dumtaxat consequendum harum serie absolventes, & absolutos fore censentes: Motu proprio, non ad ipsorum Mercatorum, vel cujuslibet ipsorum Nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed de mera deliberatione, & ex certa scientia nostris præinserta Capitula, ac prout illa concernunt omnia, & singula in instrumento, seu instrumentis aut documentis, seu scripturis publicis, aut privatis de super confectis, contenta, & inde secuta quæcunque, licita tamen, & honesta, Apostolica auctoritate, tenore præsentium perpetuo approbamus: & confirmamus, ac illis perpetuæ, & inviolabilis firmitatis robur adjicimus, omnesque & singulos Juris & Facti, ac solemnitatum defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, supplemus.

Necnon illa omnia, & singula Capitula, ac in eis contenta, & confirmationem, approbationem adjectionem, suppletionem hujusmodi præsentesque litteras, nullo unquam tempore, quovis quæsito colore, vel ingenio de subreptionis, vel obreptionis, aut nullitatis, aliove vitio, seu intentionis nostræ, aut copiam alio defectu notari, vel impugnari posse. Neque sub quibusvis alternationibus, limitationibus, revocationibus, derogationibus, vel suspensionibus, etiam à Nobis, & Sede præfata nunc, & pro tempore emanatis comprehendi, sed semper ab illis (excepta, & quoties illæ emanabunt, toties in pristinum statum, & denuo etiam sub posteriore datum per Mercatores præfatos eligenda, concessa, & firma perpetuo valida, & efficacia esse, ac censeri, & fore, suosque plenarios & integros effectus sortiri, ac

ac ab omnibus & singulis, quos præmissa quomodolibet concernunt, & pro tempore concernent inviolabiliter, & ad unguem perpetuo ob servari debere. Necnon præfatos Mercatores, & eorum singulos cujusvis status gradus, conditionis, & præeminentiæ existens ad omnimodam illorum Capitulorum observationem teneri, & efficaciter obligatos fore, ac ad id sententiis, censuris, & pœnis Ecclesiasticis, ac aliis quibusvis opportunis juris, & facti remediis compelli. Et sic per quoscunque Judices etiam ipsius Civitatis Gubernatores pro tempore existentes, ac etiam causarum Palatii Apostolici Auditores, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, necnon dictæ Sedis, etiam de latere Legatos sublata eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, & interpretandi facultate, & auctoritate judicari, & definiri debere. Ac si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter attentari contigerit, irritum, & inane decernimus.

Quocirca dilectis filiis causarum Curiæ Cameræ Apostolicæ Generali Auditori, & dictæ Civitatis Bononiensis Gubernatori, ac venerabilis fratris Episcopi Bononiensis Vicario in spiritualibus Generali, motu simili mandamus, quatenus ipsi, vel duo, aut unus eorum per se, vel alium, seu alios præsentes litteras, & in eis contenta quæcunque ubi, & quando opus fuerit, ac quoties pro parte dictorum Mercatorum, vel alicujus eorum fuerint requisiti solemniter publicantes, illisque in præmissis, efficacis defensionis præsidio assistentes faciant, auctoritate nostra Mercatores, illorumque singulos confirmatione, approbatione, adjectione, suppletione, & decreto, aliisque præmissis, juxta præsentium continentiam & tenorem pacifice frui, & gaudere: Non permittentes illos desuper per quoscumque quomodolibet indebite molestari, perturbari & inquietari. Contradictores quoslibet, & rebelles, ac præmissis non parentes per censuras, & pœnas Ecclesiasticas, aliaque opportuna juris remedia, appellatione postposita, compescendum: nec non legitimis super his habendis servatis processibus, illos censuras, & pœnas ipsas incurrisse declarandum, easque etiam iteratis vicibus aggravandum. Invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularí. Non obstantibus præmissis, ac fœl. rec. Bonifacii Papæ VIII prædecessoris nostri de una, & Concilii generalis de duabus dietis, dummodo, quis vigore præsentium ultra tres dietas ad judicium non trahatur, ac aliis fori mercatorum dictæ Civitatis juramentis, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia, roboratis statutis, & consuetudinibus, privilegiis quoque indultis, & litteris Apostolicis, ipsi foro, & illius, ac quibusvis aliis personis, sub quibuscunque tenoribus, & formis, ac cum quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliisque efficacioribus, & insolitis clausulis, irritantibusque & aliis decretis in genere vel in specie, ac alias quomodolibet, etiam pluries concessis, innovatis, & confirmatis.

Quibus omnibus, etiam si pro illorum sufficienti derogatione de illis, eorumque totis tenoribus specialis, specifica, expressa, & individua, non autem per clausulas generales idem importantes, mentio, seu quavis alia expressio habenda, aut alia aliqua exquisita forma ad hoc servanda foret; illorumque tenores, formas, & datas, ac si de verbo ad verbum insererentur præsentibus pro expressis, & insertis habentes (illis in suis pristino robore, & efficacia non tantum circa litteras, verum etiam circa scripta privata, & denique circa jurisdictionem, & potestatem Judicis, & Consulum, ac reliquas alias omnes, & singulas statuti, & privilegiorum, ac indultorum prædictorum ipsius fori tangentes partes permansuris, & valituris, illa si opus est rursus, & denuo harum serie etiam perpetuo approbantes, confirmantes, & concedentes, ac etiam ab omnibus, & quibuscunque, etiam quavis dignitate, jurisdictione, & auctoritate fulgentibus, & fungentibus, etiam si sint, Legati, Vicelegati, aut Gubernatores, sublata etiam, illis, & eorum cuilibet quavis aliter faciendum, judicandum, definiendum, decernendum, rescribendum, & statuendum facultate, potestate, & auctoritate inviolabiliter observari mandantes) ac ex hunc, prout ex tunc & è contra, quidquid secus, vel in contrarium, per eos, aut quemcunque, vel quoscunque alios quavis auctoritate scienter, vel ignoranter, quomodocunque, & qualitercunque fieri, aut attentari contigerit, irritum, & inane decernentes, ac vice dumtaxat specialiter, & expresse motu, & scientia pariter derogamus contrariis quibuscunque: aut si aliquibus communiter, vel divisim ab eadem sit Sede indultum, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint per litteras Apostolicas non facientes plenam, & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Datum Romæ apud S. Petrum, sub Anulo Piscatoris die xxv. Novembris MDLXIX. Pontificatus nostri anno iiij.

Decreto legitimamente fatto sopra il modo del fare i pagamenti de Cambii in Bologna.

Che per li pagamenti delli Cambii reali, che qui si cambiaranno sotto nomen di scudi d'oro in oro di Zeccha, & parimente per li pagamenti di Cambio, li quali seranno stati fatti altrove per Bologna, che cataranno de scudi d'oro in oro di Zecha pagare la valuta à ragione di lire quattro, & soldi cinque di quattrini per scudo, dando, o scudi d'oro correnti per il prezzo, che correranno, overo tanta moneta d'argento: Con questo, che le monete d'argento basso. come muraiole, bolognini, sesini, quattrini non s'entendano sotto nome di moneta d'argento, ma siano esclusi da questi pagamenti.

Luogo della Piazza del Cambio.

Si è poi determinatò, che il luogo dellu Piazza del Cambio sia non la loggia del foro della Mercantia, ma il Portico inanzi l'Hospitale della Morte, che da qui inanzi si chiamar à la loggia del Cambio.

SEQUUNTUR TRANSLATIONES
ALLEGATORUM HINC INDE, QUÆ
ex idiomate Italo, aliquando etiam Hiſpano, ſic redduntur latinè, ſed ſtylo mercantili, ne quid offendare.

GO N. aſſecuro trecentos ſcutos quaternarum librarum, & accepi tres, & tres quartas in centum----- ſc. 3000. p. 113. *Nos, Thomas & Alphonſus in ſolidum virtute præſentium dicimus, nos accepiſſe in Cartulario argentario à Domino Dominico N. duo millia ſcut. quæ promittimus, & tenemur negotiari in cambia fori Placentini, aut in quo, quibuſve locis, ubi noſtra Natio tenebit dictas nundinas Mediolanenſes, ad tuum commodum, noſtro nomine & noſtro proprio riſico, periculo & impenſa, in unum annum, incipiendo in ſolutione Auguſti, anno* 1613. *quo tempore promittimus & tenemur reſtituere dicta duo millia ſcut. cum omnibus lucris & beneficiis, quæ inde provenerint: quam ſolutionem itaque præſtare nos oportet, in tali moneta argentea aut aurea quali cambia earundem nundinarum tunc ſolventur, ad quod noſtram perſonam obligamus, &c. & facultates in hypothecam. Declaramus pro illo tempore & ulterius, quòd illi denarii apud nos reſtabunt, & ideo debebimus tibi Domino Dominico N. ſolvere, pro computo dicti lucri & utilitatis tantummodo quinque in centum annuo tempore, de quo ſic convento & quicquid eſſe poterit ultra dicta cambia dictorum quinque annuorum, liberum ab omni expenſa, Noſtrum erit per eadem promiſſa, quæ facimus, ea negotiandi, aut curantes negotiari in cambia noſtro eodem riſico, periculo & expenſa. Et quamvis minus illis quinque annuis in centum valerent, non computavimus ullas expenſas, cambiis ratio, natis pro modo computi, id eſt, Mediolani per ſingulas nundinas; intellecto, quod nos iidem Thomas & Alphonſus Franſonii ſolvere tenemur nihil præter id, quod pepererunt, aut parere potuerunt, de quo ſic convenimus, unde præſentes in fidem confirmabuntur noſtra & Alphonſi manu.*

Nos Thomas & Alphonſus Tranſonii promittimus & tenemur ad omnia, quæ ſupra continentur ſub manu propria noſtri Alphonſi.

p. 14. *Ego Joannes Baptiſta Scottus confiteor, me recepiſſe à magnifico Thoma de Nigro, à ſpectabili Joanne* 14200. *ſcut. auri quinque ſtamparum, juſti ponderis & valoris, quos promitto, & teneor ſolvere & reſtituere eidem magnifico Thomæ ad quamvis ipſius ſimplicem requiſitionem & voluntatem, ſimul & intereſſe cambii ac recambii, & expenſarum currentium, aut currendarum, uſque ad integram ſatisfactionem & ſolutionem, ſine dilatione, aut ulla contradictione, declarando, ut ſignatus maneat ad nundinas proximas Auguſti, quæ Placentiæ fient, nempe* 1200. *ſcut. per* 66. *ſolid. &* 3. *den.* 3000. *ſcut. per* 67. *ſolid. quibus in nundinis Auguſti aſſentior, ut illos poſſit trahere, trahi faciat, aut aſſignet huc & hinc in nundinis ſequentibus, quæ in dicto loco fient, aut alibi, à noſtra Natione, vulgo dictis Bezenzoniis, aut ubicunque loci, vel locorum ipſi maxime opportunorum; de quibus intereſſe & expenſa aſſentior, me ſtaturum ſimplici ipſius, aut perſonarum per ipſum legitime commiſſarum juramento, abſque ulteriore probatione aut verificatione ulla: eo quod dictus magnificus Thomas mihi præſtat id commodi, ut gratum faciat, ipſe etiam negotiator, & qui ſolet facultates ſuas negotiari, & in cambia, & in merces, Nolo itaque ego, neque etiam par eſt, ut ille patiatur ex proprio, & ex hoc favore mihi præſtito accommodans mihi ſupradictam partitam ratione memorata, ferat damnum aut præjudicium ullum, lucri ceſſantis, nec damni emergentis, nec qualicunque alio modo. Quod ſi ad extinctionem iſtius debiti eveniret, ut traheret, aut faceret trahi totum, aut partem in nundinis Placentinis Neapolim, aut alia loca in noſtrum Johannem Baptiſtam Scottum, Laurentium & Veſpaſianum de Mari, ut poſſit facere, & me obligo, quod ſi pro iſto debito ipſe trahat, aut ipſius juſſu alius quiſpiam, promptè ſolventur, & ipſi promptè ſatisfiet de omnibus damnis & intereſſe, ſi quæ caſu ipſo oboriantur: aſſentior etiam propterea me ſimplici, ejus juramento, aut perſonarum ab ipſo legitime commiſſorum ſtaturum, abſque alia probatione, aut verificatione ulla, uti ſupra dictum. Et ad hoc ſic obſervandum & adimplendum obligo meam perſonam & bona præſentia & futura, nomine hypothecæ, renuntians, &c. & particulariter omnibus legibus, ordinantiis, ſtatutis & canonibus tam Eccleſiaſticis, quam ſecularibus, qui ſunt aut eſſe poſſent in meum commodum; Volo etiam, ut iſtæc littera eandem vim & vigorem habeat, ac ſi inſtrumentum eſſet publicum, à Scriba publico requiſitum, cum clauſulis ſolitis ad ſimilia inſtrumenta, jurans, quod nullo modo contraveniam ſuperioribus, uti dixi & dico, quod abſolutionem à ſupradicto juramento non petam, ſed quod totum contentum in hac littera per me inviolabiliter obſervabitur, abſque oppoſitione aut contradictione ullâ. Et in fidem veritatis præſens littera ſignabitur propria mea manu, præſentibus Dominis Stephano Canevaro, Johanne Baptiſta Signifero, & Petro Franciſco Marino, qui ex mea voluntate, & in fidem veritatis ſubſcribent propriis manibus. Genuæ.* 15. *Julii* 1597.

p. 117. *Numerate per iſtam primam litteram primo Oct. Lucæ de Goro* 45. *libras, quæ in pari valore hic receptæ ſunt à Maſio Rhena: numerate verò tempeſtivè, & meum in computum ſcribite, & R. ita Chriſtus nos ſalvet.*

Bon-

Bonromæo de Bonromæi salutem Mediolano. 19. Martii 1325.
In tergo. Alexandro de Bonromæi & Domin co de Andrea.
Prima, de libr. 45.

p. 118. *Anno 1613. 18. Octob. Genuæ, 110 ½ scut. stamparum.*

Magnifi. Domine, placebit tibi ut solvas ad omne ejus desiderium Domino Marco N. 110 ½ sc. auri stamparum pro valore præsenti, quem accepi à meo Domino Tullio Varesa, & in meum computum notabis.

Sunt enim 100. scut. auri ad stampas auri & inde 10 ½ scut. in summa 110 ½ scut.
Johannes Franciscus N.
In tergo Magnifico Domino Francisco N.
Romam.

In nomine Domini Amen. Primo Februarii 1381. numerate secundum istam primam litteram ex consuetudine nobismetipsis 43. libr. grossorum, qui sunt in cambio 440. ducati, quos accepi à Seio.
Sempronius.
Titio.

p. 121. *Anno 1614. 21. Octob. Genuæ, scut. 101. 9. 9. fori.*

Ad numerationem proximarum nundinarum Sanctorum numerate Seio per istam primam in cambio scut. 101. 9. & 9. marcharum, pro valore, quem præsentem accepi à Francisco, & in meum computum scribite.
Petrus.
Titio.
Placentiam ad nundinas Sanctorum.

p. 122. *Anno 1614. 27. Oct. Genuæ.*

Magnifice, honorate. In istis nundinis Sanctorum remitto tibi in meum computum 101. scut. 9. 9. quos à Titio accepi per Petri litteras Curabis illos accipi, & numerari, ac mihi credes per litteras tuas, aut alias, huc remissos. Trahes tamen inde unam provisionem ad tertiam, & undecimam gabellæ. Vale.
Franciscus.
Seio.
Placentiam.

Anno 1614. 27. Octob. Genuæ.

Magnif. hon. uti videbis per meas cambii, traxi in te 101. scut. 9. 9. pro Seio, quos Franciscus mihi numeravit, Placebit tibi, eos ipsi numerare, & me constituere debitorem, & iis hic uti tuis expensis per me, quia id præstabo. Vale.
Petrus.
Titio.
Placentiam.

Anno 1614. 8. Nov. Placentiæ.

Magnif. hon. ut respondeam ut tuam currentem, quam accepi istis nundinis sanctorum, dicam, quòd te constituerim debitorem 11. scut. 9. 9. quos mihi traxisti Seium in pro valore Francisci; prætereà 0.6. scut. provisionis meæ, & adhuc 0.2. scut. gabellæ cambii qui in universo, sunt 101. scut. 18.5. quos tractos feci 69. solid. per meum Titium hinc ad 24. à te numerandos, ubi computum claudes.
Titius.
Petro.
Genuam.

Anno 1614. 5. Nov. Placentiæ. scut. 101. 1. & 1.

Vigesimo quarto hujus numerate per istam primam cambii Francisco 101. 1. & 1. scut. per 69. solid. à scuto ad scutum argenti, secundum decretum Serenissimi Senatus, pro valore, quem à Seio accepi, quem notabis ex avisatione.
Antonius.
Mevio.
Genuam.

Anno 1614. 9. Nov. Placentiæ.

Magnif. hon. Accepi scut. 101. 9. 9. quos in tuum computum mihi remisisti. Fac te eorum creditorem & contra debitorem scut. 101. 1. & 1. per 69. solid. quos remitto tibi per Mevium in litteris Antonii procura numerationem & extingue computum, quem cum provisione & gabella invenies justum. Vale.
Seius.
Francisco.
Genuam.

In libro Francisci.

Petrus pro 101. scut. marcharum 9. 9. ipsi dabit cambio ad Placentiam in nundinas proximas Sanctorum, per 69. solid. valent in capsa aut aliquo Cartulario, quo se verterint-------------- lib......

Quod Placentiæ in nundinis Sanctorum 101. scut. marcharum 9. 9. ipsi remissi per Titium in litteris Petri, reducti in solidos .....valent eidem Petro lib.....

In reditu ex nundinis.

Mevius pro 101. sc. & 1. per 69. solid. mihi remisit in semet per Seium Placentia præteritis nundinis Sanctorum, in litteris Antonii, pro 24. istius, valent ipsi Seio ex nundinis Sanctorum..lib....

Dicto Seio præstare à Placentia 0.8.8. pro provisione & gabella in eam partitam, sine referentia-------lib......

In libro Petri.

Capsa pro Francisco 100. scut. mihi tradendos in cambio ad nundinas sanctorum, per 67. solid. valent ipsi Francisco--------------lib......

Franciscus pro 101. scut. marcharum 9. 9. ipsi à me datis, litteris Placentiam, nundinis proximis Sanctorum in Titium, ut Seio solvantur, valent eidem Titio in nundinas...lib.....

p. 124. *Anno 1613. 20. Nov. Genuæ. 101. scut. marcharum. 9. 9.*

Ad solutionem proximarum nundinarum, littera inspecta, numerato pro ista prima cambii tibi ipsi 101. scut. marcharum 9. 9. pro valore, quem præsentem accepi à tuo Francisco, & in nostrum computam scribito. Vale.
Subscriptio, Petrus.
Inscriptio, Francisco.
Placentiam.

Numerate per istam primam cambii in proximis nundinis omnium Sanctorum vobismetipsis 500. scut. Solis, pro valore, quem hîc accepi ab Antonio, & scribite, secundum avisationem.

Numerabitis per istam primam cambii in primis nundinis Augusti adventantis, vobismetipsis mille scutos auri, per undecim & dimidiato reali quemlibet; & scribite in meum computum. Dispositionem eorum habebitis per Johannem &c.

Petrus.

Numerabitis per istam primam cambii in proximis nundinis Augusti adventantis, vobismetipsis mille scutos auri, justi valoris, & scribetis eos in computum Petri super me. Valentia, &c.

Johannes.

Anno 1613. 20. *Nov. Genuæ.*

Magnifice, honorate, uti videbis per meas cambii, traxi tibi 101. *scut.* 9. 9. *marcharum, per computum cum tuo Francisco: placebit tibi eos solvere, & mihi dare assignationem, sic per tuas impensas uteris illis hic erga me, qui satisfaciam. Vale.*

Petrus.
Francisco.
Placentiæ.

Anno 1614. 8. *Febr. Placentiæ.*

Magnifice honorate, Pro responso ad tuam, istis nundinis Apparitionis visam, dico me numerasse 101. *scut.* 9. 9. *quos mihi traxisti: dato tibi ipsi debitum & contra-creditum* 101. *scut.* 18. 5. *quos tibi traxi per* 68. *solid. in nostrum Franciscum eos ipsi numerabis, & computum claudes, quem cum expensis invenies probum. Vale.*

Franciscus.
Petro.
Genuæ.

Anno 1614. 5. *Febr. Placentiæ.*

Die 26. *Febr. numera per istam primam cambii nostro Francisco* 101. *scut.* 18. 5. *per* 68. *solid. in scutis argenti, conformiter decreto Serenissimi Senatus, pro valore, mihi numerato, & in tuum computum appone. Vale.*

Franciscus.
Petro.
Genuæ.

Numera per istam primam cambii die 15. *Decembris* 501. *scut. cum duabus tertiis Solis, per* 102. *scut. cum dimidio auri, pro centum, Anthonio; pro valore mihi computato, & pone in tuum computum super eundem Anthonium.*

Petrus pro 101. 18. 5. *per* 68. *sol. nostro Francisco. Capsa pro Petro* 101. *scut.* 18. 5. *in suum creditum.*

Anno 1614. 10. *Martii. Genuæ. scut.* 103. 8. & 10. *marcharum.*

In numerationem proximarum nundinarum Paschatis, numera per istam primam cambii tibi ipsi 103. *scut.* 8. & 10. *marcharum, pro valore, præsente accepto à vestro Francisco, & pones in meum computum. Vale.*

Petrus.
Francisco.
Placentiæ.

Anno 1613. 21. *Nov. Genuæ. scuti* 101. 9. 9. *marcharum.*

In numeratione proximarum nundinarum Apparitionis, numera per istam primam cambii tibi ipsi 101. *sc.* 9. 9. *marcharum, pro valore præsente accepto à Francisco, & in meum computum pone. Vale.*

Signatum, Petrus.
Inscriptum tergo, Petro.
Placentiæ.

Anno 1614. 26. *Jan. Genuæ.*

Magnifice Domine, Remitto tibi in meum computum 10. *scut.* 9. 9. *à te ipso provenientes per litteras tui hic. Da mihi assignationem, & cum debitoribus in te, fac mihi remittas huc. Vale.*

Franciscus.
Petro.
Placentiæ.

Anno 1614. 12. *Febr. Placentiæ.*

Magnifice Domine, in istis nundinis Apparitionis dedi assignationem 104. *scut.* 9. 9. *quos mihi remisisti per tuum computum: remitto tibi vicissim* 101. *scut.* 18. & 5. *per* 68. *sol. à nostro Petro per meas litteras procurato numerationem, & computum extingue, quem cum provisione tertia per centum, & gabella, per probum invenies. Vale.*

Petrus.
Francisco.
Genuæ.

Anno 1614. 5. *Febr. Placentiæ.*

Die 26. *præsentis mensis numera per istam primam cambii Francisco* 101. *scut.* 18. 5. *per* 68. *sol. in scutum, in scutis argenti, conformiter decreto Serenissimi Senatus, pro valore à me recepto, & nota prout assignabo. Vale.*

Petrus.
Petro.
Genuæ.

Johannes Baptista Scottus Genuæ anno 1597. *Petit à Magnifico Thoma, ut hoc officium sibi præstet, & in cambium accipiat pro se ipso* 4200. *scut. qui per eundem Thomam ipsi fuerunt numerati in Cartulario Sancti Georgii, quos trahat in nundinis Augusti Placentiæ, per quas litteras conformitatis assignati fuerunt trahendi. N. & O. nempe* 1200. *scut. per* 66. *sol.* 3. & 3000. *scut. per* 67. *sol. Et idem Johannes Baptista Scottus promittit eidem Thomæ per litteras, quod ipsi debeat numerare, ad quamlibet ejus requisitionem partita illa duo una cum interesse cambii & recambii, & expensis per quas expensas inter negotiatores intelliguntur provisiones & gabellæ currentes, & currendæ usque ad integram numerationem: consentit etiam, ut ab Augusti nundinis dictis eos possit trahere, aut curare trahi Genuam, & Genua in sequentes nundinas, quæ fient, uti clarè apparet per easdem litteras, (quas nos signavimus num.* 16.) *In quarum litterarum observationem Thomas traxit in nundinis Augusti anni* 1597. *supradictis iisdem N. & O. duo eadem partita, nempe* 1242. *scut.* 15. 4. *pro dicto partito, &* 1200. *scut. assignatos per* 66. *sol.* 3. & 3033. *scut.* 14. 2. *pro dicto partito* 3000. *scutorum assignatorum per* 67. *sol. in computum dicti Johannis Baptistæ Scotti; scribit etiam in iisdem nundinis Augusti iisdem N. & O. sequentes litteras, mandando ipsis, quod easdem litteras cambii numerent sibi ipsis in computum ejusdem Scotti, & pro dicto Thoma.*

Anno 1597. 27. *Julii. Genuæ.*

Magnifici Domini, in istis nundinis Augusti traxi vobis pro vobis ipsis 242. *scut.* 15. 4. & 3033. *scut.* 14. 2. *in computum Joannis Baptistæ Scotti, de*

de quibus cùm nondum sit satisfactum, vos ipsi dabitis assignationem in me, reflectendo eos hic immo unà cum vestris expensis, quæ vobis provenient ex satisfactione debita. Vale.

Thomas.

Pro responso, supradicti N. & O. Placentini respondent Thomæ Genuensi, quod sequitur.

Magnifici Domini, pro responso ad vestram expeditam, in his nundinis Augusti acceptam, dicemus vobis assignationem in Johannem Baptistam Scottum, & in vos, scutorum 1242. 15. 4. & 3033. 14. 2. *quos nobis traxistis in ejus computum; & in numerationem eorundem vobis refleximus* 4295. *scu.*.10. & 2. *per* 67. *fol.*8. *& cum vestra provisione, & scuti* 4. 5. 6. *gabellæ & cambii, annihilando computum, scriptum dabitis. Vale.*

N. & O.

℟ *Johannes Baptista Scottus nulla data satisfactione à reditu ex nundinis Augusti Genuæ, dictis duobus partitis, quæ tracta fuerunt ex iisdem nundinis Augusti Genuæ, in suum computum; Thomas ex authoritate sibi data per illius litteras ipsas illi numerat, & de novo in cambium accipit in nundinas Sanctorum, & ultra cum provisione huic Genuam sibi debita pro labore facti cambii, etiam continuationem scripturæ facturus. de novo eos trahit in iisdem nundinis Sanctorum iisdem N. & O. & in computum ejusdem Johannis Baptistæ Scotti scripta est sequens littera.*

Anno 1597. 26. *Oct. Genuæ, pro N. & O. in nundinis Sanctorum.*

Magnifici Domini, pro responso ad vestras ex nundinis Augusti. dico, me numerasse partita in me tracta in computum Johannis Baptistæ Scotti; & ego vicissim traxi in vos in istis nundinis Sanctorum 1361. *scut.* 19. 1. & 3039. *scut.* 10. 3. *per computum ejusdem Johannis Baptistæ Scotti; quæ per ipsum non numerata, in me id facietis vestro quæsito commodo, istinc huc in me, qui sum satisfacturus. Valete.*

Thomas.

Iidem N. & O. in nundinis Sanctorum Placentiæ respondent Thomæ, Genuæ.

Magnifici Domini, pro responso ad charas vestras, in hisce nundinis Sanctorum receptas, dicimus, nos dedisse assignationem Johanni Baptistæ Scotto in vos, scutorum 1361. 19. 1. & 3039. *scut.* 10. 3. *quos nobis vos traxistis, pro ejus computo debito, contra* 4420. *scut.* 10. 9. *per* 67.9. *in vos tractos, per supradicta duo partita. Placeat vobis eos numerare, & cum expensis solitis extinguere computum. Vale.*

N. & O.

Johannes Baptista non numerans neque inde, neque hactenus à reditu ex dictis nundinis Sanctorum, supradicta partita, Thomas ea de novo accipit cambio, & una cum provisione sibi debita hic Genuæ propter causas dictas. Traxit ea in nundinis sequentibus apparitionis iisdem dictis N. & O. in computum dicti Johannis Baptistæ Scotti, sequentes litteras ei scribendo.

Anno 1598. 22. *Jan. pro N. & O. Placentiæ, in nundinis Apparitionis.*

Magnifici Domini, pro responso ad vestram expeditam ex nundinis proximè præteritis Sanctorum, scietis, me fecisse scripturam continuationis pro computo Johannis Baptistæ Scotti in me, & hîc numeravi tractum, quem mihi fecisti in ejus computum: vicissim ego in his nundinis Apparitionis vobis traxi 2294. *scut.* 2. 3. & 2224. *scut.* 10. 8. *pro computo ejusdem Scotti: placebit vobis, eos perficere in me, cum vestro commodo hîc in me, ubi in tempore & loco satisfiet. Valete.*

Thomas.

Responsum illis N. & O.

Anno 1598. 12. *Febr. Placentiæ, per Thomam de Genua.*

Magnifice Domine, pro responso ad vestram, in hisce nundinis Apparitionis acceptam, dicemus, nos sequendo ordinem datum & in te assignationem dedisse Johanni Baptistæ Scotto de 2294. *scut.* 2. 3. & 2224. *scut.* 10. 8. *quos tu nobis traxisti in ipsius computum, & vicissim nos refleximus tibi in te ipsum, & in tuum computum nobiscum* 2563. *scut.* 18. 10. & 1974. *scut.* 5. 7. *per* 68. *soli Placentiæ. Placeat tibi eos numerare & cum nostra provisione &* 4. *scut.* 10. 3. *gabellæ cambii, computum sic claudes. Vale.*

N. & O.

Et eodem Johanne Baptista Scotto non numerante, neque ad reditum ex nundinis Apparitionis, proceditur supradicto modo, continuando ad alias nundinas, donec mutua sequatur satisfactio.

Et primò, qualiter magnificus ille Octavianus Imperialis ab octo annis & amplius fuit negotiator, non solitus nummos tenere otiosos, sed eosdem negotiari in cambiis & aliis negotiis. Et hinc ab octo annis, & eodem tempore habuerit opportunitatem per singulas nundinas negotiandi in cambiis, ad computum & summam 2000. *scutorum; ita fuit & est verum &c.*

Secundo, quòd 1000. *scut. in cambiis continuet in nundinis Placentinis, ad computum anni* 1606. *inde à quinto Maii in nundinis Sanctorum anni* 1613. *& pro eodem tempore habuerint beneficium redeundi, & creverint ad summam, cujus mentio fiebat in syllaba legenda, & testibus monstranda antequam enuntient; & testes id norunt, quia eodem tempore negotiabantur in nundinis Placentinis Genuæ, & Genua Placentiam, & quoniam alios viderunt negotiantes, & propter alias rationes, quas dicent, & quòd computos fecerint; itaque fuit &c.*

p. 309. *Anno* 1614. 21. *Octob. Genua, scut.* 101. 9. & 6. *marcharum.*

In numeratione nundinarum proximarum Sanctorum numera per istam primam cambii Francisco 101. *scut.* 9. 9. *marcharum, pro valore, quem præsentem accepi ab ipso, & pone in nostrum computum. Vale.*

Petrus.

Titio.

Placentiam.

Anno 1614. 21. *Oct. Genuæ.*

p. 325. *Ordinamus & mandamus, ut omnis persona, cujus status, gradus, qualitatis & conditionis fuerit, debeat observare valutationem hujus monetæ, quam supra descripsimus, nec excedere in quocunque modo pretium jam uti supra statutum; pœna sit hæc, monetæ amissio, si qua fuerit data aut absumpta, capta aut recepta, contractata, aut negotiata, aut hæc valutatio præsentis monetæ.*

p. 327. *Quæ non excedunt, neque venduntur, nec commutantur per nos ullo modo, sit hæc pœna &c.*

p. 340.

p. 340. *Anno* 1606. 23. *Dec. Et pro lib.*4851. 5. 9. *pro extinctione istius computi, ex mandato Domini N. in avariam sive jacturam transeunt*-----4851. 5. 9. *quid sit avaria, explicat textus.*

p. 341. *Petrus tenet in suo libro Johannem debitorem* 1000. *scut. creditum ipsi dat vicissim* 7000. *scut. in cartulario S. Georgii acceptos, restantibus etiam* 300. *scut. universum id in Avariam ipsi transit, planè uti superius: à manu dextra libri.*

Anno 1603. 4. *Nov.*

Johannes mihi debet 1000. *scut. videlicet per talem scripturam*-----*scut.*1000. *& à manu sinistra.*

Anno 1603. 4. *Nov.*

Habere 700. *scut. quos mihi in cartulario S.Georgii solvit*------*scut.*700.

Et deinde, 7. *Febr.* 1610. *in scut.* 300. *qui pro extinctione computi illius transeunt in avariam*----- *sc.* 300.

Petrus post dictam scripturam in suo libro factam, omnino ut superius, vult recuperare à Johanne illos 300. *sc. secundæ partitæ in creditum: quæritur nunc, si secundum usum mercantilem Petrus sibi præjudicavit, quod dictos sc.*300. *in avariam transmiserit, & si per eandem scripturam superiori, modo factam, debitum Joannis extinguatur, eo quod liberatus sit à dicto debito* 300. *sc. qui in avariam transierint, uti supra dictum; aut si tantum non obstante eadem scriptura, Petrus potest recuperare à Joanne illos* 300. *sc. quos ipsi nunquam solvit per alium?*

Tenor fidei.

Ego censeo, Petrum, transmittendo dictam scripturam in suo libro in debitum avariæ, extinguendo computum Johannis, nihil sibi præjudicasse, ut non possit recuperare illam partitam, quando volet, cum illa ipsa scriptura non probet solutionem, nec extinguat debitum, nec renuntiet, rationi & actioni dicti Petri; sed poterit omni tempore contramandare illam partitam computi avariæ, & in debitum Johannis trahere, qui semper verus debitor manet & permanebit, donec realiter debitum suum solvat; referendo me ad quemcunque &c. huicque attestationi se subscripserunt alii octo.

Tenor alterius fidei. Anno 1615. 4. *Maii, Genuæ.*

Nos subscripti fidem facimus, quotiescunque in libris negotiatorum partita mittitur in avariam sine alia restrictione, cujus partitæ debitor erat homo pinguis; & quòd, si velles retrahere, ille amplam opportunitatem haberet solvendi, plerunque intelligitur, Dominum libri, nempe creditorem, nolle ulterius talem debitorem habere, qui illam debeat; & per consequens ipsi remittit, condonat, aut relinquit.

Ego N. censeo, eos qui ex suo libro delent debitorem in avariam sine ulla causa; tunc in animo habere, non velle retrahere; secus stylo usitato inter scriptitantes, bonus debitor non exiret, & qui intelligeretur velle retrahere, extinctus in dicta avaria; referendo me adeò ad diversam & meliorem sententiam.

Ego N. pedibus eo in priorem sententiam, addendo, ubi extinguitur in avariam debitum, quod debetur à bono debitore, sine ulla restrictione illius retrahendi, non obstante extinctione, qua tunc idem debitum intelligitur extinctum, adeò ut non possit ulterius debere, & extinctum debitorem justam prætensionem habere, defendendi se, de non amplius debendo. Et huic attestationi se subscripserunt alii viginti tres.

p. 374. *Et ego me obligo, quantum contingit meum ipsius factum & proprium casum & dicti Philippi, eos ipsi fore certos & securos. Secus, de meis facultatibus ipsi solvam pariter in regalibus Hispaniæ.*

p. 383. *Ipsi prædicto ego N. accepto solvere supradictos scutos Milani,* 20. *Jan. proximè futuro, sine ulla contradictione.*

p. 389. *Quòd sit licitum cuicunque volueris solvere super protestum.*

p. 404. *Ego N. virtute præsentium me obligo solvere Titio* 1000. *scut. pro tantis mercibus emptis & receptis ab eo; aut quicunque præsentes exhibuerit, authoritatem exigendi habentes, & obligo me &c.*

p. 410. *Nos subscripti occupati in negotiis cambii per nundinas Placentiæ, certum facimus, prout solent fieri plurimæ litteræ cambiorum debitoribus cambii, subscripti ab illis, linquendo in blanco suprascriptum, & personam ad quam diriguntur, ad electionem creditoris, & tales litteræ, addito creditore, quem voluerit nominare in nundinis pro directione ad ipsos in suprascripto; habent reales & integras suas executiones, eodem prorsus modo ac si debitor ipse fecisset suprascriptum, dirigendo illud suo procuratori, aut cuicunque quem eligere voluerit.*

Præterea facimus similiter fidem, uti dum litteræ cambii inveniuntur factæ & sic scriptæ à debitore, & datæ creditori, stant directæ ad procuratorem ipsius debitoris & ubi in suprascripto nomen procuratoris invenitur deletum, & directio variata ad alium, qui eam solvat: talis variatio non impedit, quin dictæ litteræ suam sortiantur executionem, ut legitimè factæ, expectando subscriptionem debitoris; tum quòd is sit stylus, & observantia in testimoniis veritatis, Nos confirmavimus & subscripsimus præsentes nostris propriis manibus, Genuæ, 27. *Maii* 1614.

Ego N. certum facio, quantum superius declaratum propria mea manu, referendo me &c.

Ego N. declaro, me vidisse sæpius, quòd hîc loci Genuæ litteræ cambii dantur Placentiam, cum suprascripto in blanco, & in expeditionibus nundinarum, aut in illis ipsis directæ vel ad procuratorem, vel ad alium; & habent eandem vim & vigorem, ac si suprascriptum subitò factum esset, cum nullum adhuc dubium esset, quod litterarum cambii virtus consisteret in confirmatione, & non in eo, qui suprascriptus est: hujus ego sum sententiæ, quam propria manu signo.

Ego N. sum prioris sententiæ, Dn. N. suprascripti per omnia, ut superius.

Ego N. pro tempore Consul nundinarum Placentiæ, dico idem in omnibus, ut superius.

Ego N. certum facio idem, quòd retroscripta domini NN. & particulariter illius domini, propria mea manu. Dico, Dominum N. quòd dederit & receperit similes litteras cambii, ego per illas satisfeci solutioni, & similiter recepi sine ulla contradictione.

Ego N. facio eandem fidem nominatorum, & me in particulari conformans Domino N. manu mea propria.

Ego N. sum ejusdem opinionis, quoniam res non est magni momenti, si mutatio eveniat ex parte illius, ad quem litteræ diriguntur, quoniam subscriptio est talis, ut obliget. Et mihi accidit, quod dederim cambio & receperim litteras suprascripto in Blanco, & mutaverim nomen illius, ad quem primitus dirigebantur.

Ego N. ejusdem sum opinionis, manu mea propria.
Ego N. sum ejusdem sententiæ.

Anno 1614. 27. *Octobr. Genuæ.*

Magnifice, honorate, in istis nundinis Sanctorum tibi remitto &c.

p. 414. *Anthonius petit à Petro Genuæ, sibi gratificetur, &* 1000. *sc. commodet, & trahat eos in suum computum Placentiæ in nundinis Augusti. Quòd si ibi non satisfiat per ipsum, consentit ut debeat eos proferre in cambiis*

cambiis Placentia Genuam, & Genua Placentiam, quemadmodum declaratum est per quandam ipsius creditivam, qua promittit, se soluturum illam partitam, una & expensas, damna & interesse, usque ad integram solutionem.

Petrus, ut Anthonio commodet dictam partitam, illam à Jacobo accipit cambio ad nundinas Augusti, in quibus trahit pro computo dicti Petri, & ipsi mandat, quoniam sibi non satisfactum ab ipso, det credentiam in se, ut ea commodè utatur una cum expensis dicti Petri, seque excusatum habeat, si fortè per Anthonium satisfactio ipsi minus fiat.

Petrus postea solvit Genuæ dictam partitam, assignatione data in Anthonium simul cum provisione pro solutione & continuatione scripturæ, quam Genuæ fecerat: trahit ergò de novo in Jacobum, pro computo dicti Anthonii, sub eodem mandato, ubi autem non est satisfactum ab illo, utitur eo commodè Genuæ erga Petrum cum sua provisione, unde solvitur quòd Genuæ tractum; & cum sua provisione egreditur commodè Placentiam ad Jacobum, pro computo dicti Anthonii, continuando sic per aliquot nundinas.

Quæritur, rebus sic stantibus, an Petrus justè Genuæ computaverit, & assignationem dederit suæ provisionis per tertiam de centum in computum ejusdem Anthonii, per solutionem illam & continuationem scripturæ ab ipso factæ, dum tertiam quem in nundinis principaliter habeat, & an stylus mercantilis is sit ut provisio debeatur in nundinis, & Genuæ in casu simili.

Ego N. dico, me censere, Petrum ratione niti, cum provisionem vult computari partitæ continuatæ super cambiis hic Genuæ, referens me tamen super melius intelligentes, manu mea propria.

p. 415. *Petrus requirit Antonium Genuæ, ut cambio accipiat sibi scutos mille, & eos continuet trahere super cambia Genua Placentiam, & Placentia Genuam, aliquibus Nundinis; promittit etiam per suam creditivam, eos illi solvere ad omnem ipsius simplicem requisitionem, una cum interesse cambiorum & recambiorum, & expensis factis & faciendis, usque ad integram solutionem. De quo interesse & expensis consentit stare simplici juramento dicti Antonii, absque alia probatione. Cumque dictus Petrus post aliquas Nundinas non satisfecerit dicto Anthonio, condemnatus fuit dictus Petrus per sententiam, ut debeat solvere dicto Antonio, condemnatus fuit dictus Petrus per sententiam, ut debeat solvere dicto Anthonio supradictos scutos* 1000. *cum interesse cambii & recambii in computum, & cum expensis Gabellæ & provisionis per trinas nundinas.*

Quæritur, an, non obstante dicta sententia, dictus Anthonius potuit justè, & conformiter stylo mercantili, assignationem dare dicto Petro hinc Genuam, & revertere dictas tres Nundinas suæ provisionis, uti sibi debitæ, pro continuatione scripturæ, & pro suo labore accipiendi pecuniam cambio, & currendi risicum; ubi principaliter in nundinis super dictum debitum nullam provisionem ceperit, sed ille, cui tractum fuerit etiam solverit in Nundinis ex mandato dicti Anthonii, & id reflectit Genuam, sicut illuc per suas litteras.

Ego N. censeo, quòd Anthonio, qui cepit 1000. *scut. cambio in computum Petri debentur interesse & provisio Genua huc; num præterea accepta sit in Nundinis per eum, qui in dictis nundinis solvit dictos* 1000. *sc. ex mandato Anthonii: sic etiam similiter, cùm eadem partita fuerit continuata super cambiis nundinarum & quòd hoc sit secundum stylum mercantilem, quoque etiam obtinuerit in judicio Rotæ: me ipsum referens semper ad meliora sentientes.*

Nos infrascripti negotiatores certificamus pro veritate quòd talis sit cursus communis & usus mercantilis hinc Genuam, ut qui alii nummos commodet ad cambium, ad favendum debitum super cambiis hinc Placentiam, quando creditor vult retrahere suum debitum cum interesse, non tenetur ipsi solvere ullam provisionem hinc Genuam, sed tantum ipsi solvere in nundinis Placentinis. Quantum ad tempus nundinarum, mandantur litteræ cambii nundinis tali modo, ut dictum debitum nullo alio onere gravetur, quam provisione in Placentia, pro singulis nundinis.

Ego N. certifico, verum esse, quòd communiter ita usus tenet in hac civitate Genuæ, fovendi debita in forma supradicta & declarata.

p. 417. *Littera scripta Genuæ per Octavium Jacobo Placentiam, ut recipiat sc. I. V. quos ipsi remittit per litteram Petri, juncto mandato, ut eosdem deinceps sibi remissam faciat Genuam.*

Anno 1615. 10. *April. Genuæ, pro Jacobo Placentiæ in nundinis Paschatis.*

Magnifice honorate, in istis nundinis Paschatis remitto tibi scut. I. V. per te ipsum per litteram Petri: das mihi hoc creditum & provisionem debitam, facies mihi remissam huc per vestram, quod notum facio. Vale.

Octavianus.

Littera scripta per Marcum Jacobo Placentia, ut solvat sc. I. V. quos in eum traxit Luco, & ut de iis sibi provideat erga ipsum.

Anno 1615. 16. *Apr. Genuæ, per Jacobum in nundinis Paschatis Placentiæ.*

Magnifice honorate, in his nundinis Paschatis traxi in te sc. I. V. Luco, computa cum debito illius à quo accipies, & solves, mihi debitum dando, & tibi providendo, cum majori tua provisione hinc versus me, quòd eos solvam, notum faciens. Vale.

Marcus.

Jacobus Macentinus facit creditorem Octavium. sc. I. V. quos ipsi remisit per litteras Petri, & debitorem facit postea sc. 3. 6. 8. *nomine provisionis, & sc.* 996. 13. 4. *quos ipsi remittit per Marcum, ipsi scribendo, quod sequitur.*

Anno 1615. 15. *Maii. Placentiæ per Octavium Genua.*

Magnifice honorate, pro responso ad tuam cursoriam, quam accepi his nundinis Paschatis, dicam tibi, quod te feci creditorem sc. I. V. quos mihi remisisti per me ipsum per litteram Petri, habita satisfactione: & vicissim te feci debitorem sc. 996. 13. 4. *quos per solid.* 714. *tibi remitto per Marcum, per meam litteram allegatam: facies eos solvi, & cum sc.* 3. 6. 8. *meæ provisionis, computum claudes. Vale.*

Jacobus.

Sequitur littera Cambii.

Anno 1615. 10. *Maii, Placentiæ, sc.* 996. 13. 4. *per solid.* 71. 4.

Solve 28. *præsentis per istam primam cābii Octavio sc.* 996. *per solid.* 71. 4. *in scutis argenti, conformiter decreto: mihi computatos, & pone in tuum computum.*

Marco Genuam.

Jacobus.

Jacobus Placentinus deinceps facit creditorem Marcum sc. I. V. quos in eum traxit, & postea sc. 3. 6. 8. *provisionis, & ut se rembурset, mandat, ut solvat* 996. *sc.* 13. 4. *Octavio. & sc.* 13. 4. *Jacobo, qui in eo casu geminam provisionem lucratur: tenor cursoriæ, quam Jacobus scribit Marco, est hic sequens.*

Anno 1615. 15. *Maii Placentiæ, per Marcū de Genua.*

Magnifice honorate, pro responso ad tuam cursoriam, quam accepi in nundinis Paschatis, dicam tibi, quòd te feci debitorem sc. I. V. quos in me traxisti Luco, cum ipso computatos, solves etiam præterea sc. 3. 6. 8. *meæ provisionis, & rēbursationis, traxi in te scut.*

996. 13. 4. per solid. 71. 4. in Octaviano mihi computatos, & sc. 6. 134. in Jacobo, 28. hujus, acceptabis & solves, claudendo computum cum dicta provisione. Vale.

Jacobus.

Anno 1614. 27. Oct. Genuæ.

Magn. hon. Uti videbis per meam litteram cambil, traxi in te sc. 101. 9. 9. mihi computatos &c. & tuis expensis &c.

p. 424. Anno 1614. 5. Nov. Placentiæ. sc. 101. 1. 1.

Solve 24. præsentes per istam primam cambii Francisco 101. scut. 1. 1. per sol. 69. pro scuto in scutū argenti conformiter decreto Serenissimi Senatus pro valore recepto à Seio, & nota veluti per avisationem Vale.

Anthonius Mevio.

p. 425. Anno 1613. 40. Nov. Genuæ scut. 101. 9. & 9. marcharum.

In solutione nundinarum proximarum Apparitionis solve per istam primam cambii tibi ipsi &c. pone in meum computum. Vale.

p. 431. Item sit &c. & possit omnis persona dare nummos cambio, & facere, ut litteræ dirigantur in ipsos datores, & sic tenere in cambiis, donec rebursentur, à quibus argentum ceperint.

p. 437. Item quod in potestate cujuslibet sit, non obstante, quod non sit negotiator, suos nummos dare in manus negotiatorum; ut illos cambio dent reali, se ipsos crediti facientes debitores &c. Et potest qualibet persona argentum dare cambio, & facere, ut litteræ dirigant in semet datores &c.

p. 439. In nomine Dei sit Anno 1614. currente Indictione duodecima, die 15. Nov. in mea præsentia constitit Io. Maria Pincettus Notarius, & Cancellarius subscriptus, & testes infra nominati, Magn. Franc. Numius, petens à semet solutionem 1000. sc. auri marcharum, per litteram ex Roma à Lanfranco de Furno: respondit, non velle solvere, quo responso facto, dictus Mag. Franciscus Numius, omni meliore modo, ratione, via & forma, quibus optimè potuit, & potest solenniter & debitè, protestatus est & protestatur, contra dictum Lanfrancum de Furno, & ipsius bona qualiacunque & contra omnem colorem, quo per dictum cambium fuerint obligata: & alios quocunq; respectu, & pertinentia hujus cambii, & ut possint spectare, & pertinere tanquam præsenter vel in futurum, de omnibus damnis, & interesse, missionibus, cambiis, recambiis, impensa facta & in posterum facienda per dictum Mag. Franciscum Numium; quod ipsi non fuerit soluta dicta partita pendentibus nundinis Sanctorum factis in præsenti civitate Placentiæ, & capere dictam partitam in expensas, damnum, interesse, dicti Lanfranci de Furno, aut quibuscunque dictis cambium convenit, aut poterit convenire modo quovis in futurum, in cambio & recambio, sive Genuam, sive in quemcunque locum mundi. De qua re Magn. Franciscus Numius me requisivit, antehac notarium & cancellarium, ut ipsi publicum instrumentum conficerem, quod etiam dedi sub ista forma Actum in dicta civitate Placentiæ, anno, indictione, mense & die supradictis, præsentibus Scipione Panatero, & Alexandro Caponico, testibus vocatis.

Sequuntur jam litteræ.

Magnifico Francisco Numio, Placentiam nundinis Sanctorum anno 1614. 10. Oct. Genuæ scut. 1000. marcharum.

In solutione nundinarum proximarum Sanctorum solve per istam primam cambii tibi ipsi mille scutos marcharum, pro valore recepto in Cartulario Gabellæ cambiorum per tuum Franciscum Numium hinc; & pone in meum computum. Vale.

Lanfrancus de Furno.

Hoc ipso die N. Thomas Pincettus & Johanninus Bozzus arbitri publici cambiorum, retulerunt secundum suum juramentum, quod cambiatum sit, pendentibus his nundinis, per Genuam, per sol. 61. in scut.

Joh. Maria Pincettus notarius, & dictarum nundinarum Cancellarius.

p. 443. In nomine Dei sit. An. 1614. currente Indictione duodecima, die 15. Nov. constitutus in mea præsentia Joh. Maria Pincettus notarius & cancellarius infrascriptus & testes inferius nominati, Magn. Franciscus Numius petebat à Magn. Anthonio Bezado solutionem mille scut. auri marcharum, per litteras ex Roma à Petro Paulo Lupo: ad quod ille respondit, nolle solvere quo responso facto, dictus Magn. Franciscus Numius, omni meliori modo, ratione, via & forma, quibus potuit optimè, & potest solemniter & debitè protestatus est, & protestatur contra dictum Petrum Paulum Lupum, & ipsius bona quæcunque & contra quoscunque colores, qui ratione dicti cambii & debiti fuerint obligati, & alios, quibus competit & pertinet hoc cambium & debitum, & poterit competere & pertinere, tum præsenter, tum futuro de omnibus damnis & interessibus, missionibus, cambiis & recambiis, impensis factis & faciendis in posterum per dictum Magn. Franciscum Numium, quod ipsi non fuerint soluta dicta partita, pendentibus nundinis Sanctorum factis in præsenti Civitate Placentiæ, & capiat dictam partitam in expensas, damna, & interesse dicti Petri Pauli Lupi, aut aliorum, ad quos dictum cambium & debitum pertinet aut pertinebit quovis modo in posterum in cambium & recambium, aut Romam, aut in quemvis locum mundi: De quibus rebus dictus Mag. Franciscus Numius me requisivit antehac notarium & Cancellarium, ut ipsi faciam publicum Instrumentum, quod ipsi dedi sub ista forma. Actum in dicta Civitate Placentiæ, anno, indictione, mense & die supradictis, præsentibus Scipione Panatero, & Alexandro Caponico, testibus vocatis.

Sequitur jam litterarum tenor.

Magnifico Domino Anthonio Bezado Placentiam, in nundinis Sanctorum.

Anno 1614. die 5. Oct. Romæ scut. 1000. marcharum.

In solutione nundinarum proximarum Sanctorum solve per istam cambii mille scutos marcharum, Mag. Francisco Numio cambiatos cum Domino, Jo. Rotolino, & pone secundum avisationem.

Petrus Paulus Lupus.

Dicto die, N. Thomas Pincettus & Johanninus Bozzus, arbitri publici cambiorum, retulerunt per suum juramentum, cambiatum esse pendentibus dictis nundinis Romam per centum & duos ducatos, pro centum scutis marcharum.

Joh. Maria Pincettus, notarius & cancellarius dictarum nundinarum.

PRIMUS DISCURSUS. P. 488.

Habet quidam equestris ordinis Genuæ aut Florentiæ 1000. sc. quos non vult conferre in prædia nec in censum nec in merces: neque etiam steriles relinquere. Itaque dat cambio Placentiam, & mandat, ut ex Placentia sibi remittantur Genuam Florentiam, aut aliquò, cum eo interesse, quod cambium dabit, Quæritur an legitimè id possit facere? Antequam ad responsum deveniatur, præsuppono primitus quædam fundamenta.

Primũ fũdamentũ esto, ut moneta nundinarum, de qua agitur, sit scutus marcharum: qui formaliter in rerũ natura non invenitur, tametsi pretiũ inveniatur quod

quod semper computatur in nundinis per 68. sol. monetæ aureæ, & qui ex Placentia velit retrahere per 67. sol.& 4. adeo ut semper maneat invariatus; Numerantur in loco dicto 101. scut. marcharum, cum 100.scut.auri in auro, quod idem est.

2 Verum tamen est, quòd si ematur aut vendatur pretium semper variari, uti verbi gratia Genua valet 66. sol.vel.66. sol. & 4. plus minusve, pro occasione; Et Florentiæ pro 109. vel 110. si ementur 106. scut. marcharum Placentiam, quo in loco postea si denuo cambiantur in dictum locum, plerunque ad majus pretium ponuntur, uti verbi gratia, Genuam per 68.4.aut præter propter: Florentiam per 111.cum dimidio, vel paulo plus minusve. Et lucrari licet ordinariè in cambio & recambio, etiam qui distinguere novit, invenit plus lucri in cambio quam in recambio.

3 Et exceptis quibusdam accidentibus extraordinariis in reditu a nundinis pretium minoratur, quòd approximantibus solet crescere, & per consequens, quanto amplius quis distat à nundinis, ubi cambio datur, tanto majus lucrum sentit provenire, tametsi aliquando (rarius quidem) contrarium eveniat.

4 Secundum fundamentum esto, quòd cambium propriè est permutatio nummorum absentium in præsentes, ut *Cajetanus loquitur in opusculis de cãbio c.4. ubi citat S.Thomam 2. 2.q.77.* Et quòd alii dicunt, verum est, nempe non neminem reducere ad emptionem pecuniæ absentis. Cumque id nunc nihil faciat ad institutum, uti optimè notat *Navarra in suo manuali latino c.17.n.294.* an sit permutatio, aut venditio, mihi parum refert.

5 Tertium fundamentum esto, quòd si propriè loquamur, cambium non est mutuum, sed permutatio, aut emtio: verum quidem, ubi pecunia præsens datur pro absente & loco & tempore, quod tempus sæpe numero longius est, quàm distantia loci requirit, verbi gratia, cambiando Florentiæ Placentia in dissolutione nundinarum tres menses abeunt, & per consequens cambitur tunc illic inter mutuum interpretativum; quod desumitur ex Bulla Pii V.quæ jubet, ut tempus sit proportionatum ad distantiam loci, causa etiam addita, *ne fœnerandi detur occasio*, quod sine mutuo non potest esse, saltem implicitè ut apertè loquitur *Cajet.c.7.in tractatu de cambiis*, demonstrans, quòd ubi interesse sit ratione temporis, usura sit, cujus assertionis hanc causam adfert, *ratione impliciti mutui, sicut in venditione plus justo pretio ad tempus.* Quare etsi cambium non sit contractus mutuus, attamen tempore sæpissimè longiore currente, quam distantia loci requirat, unde cambium venit, intervenit mutuum interpretativum, aut saltem implicitum; quod negari non potest,& per consequens, quòd ibi usuræ non sit locus, uti clarius demonstrabitur in posterum.

His motivis satisfecimus sol. §.1. *q.7.par.1.num. 75. & seq.*

6 Quartum fundamentum esto, quòd hoc cambium ex natura sua non est illicitum,& specialiter loquendo de cambio per litteras, quòd si sit factum per circumstantias debitas est licitum, & valde utile Reipub. Christianæ, & negotiationi ipsius, id est, humanæ, quod dicit *Navar. c.17. n.289.* & id extrahitur etiam ex Bulla Pii V. quæ docet modum id faciendi legitimè; & ita loquuntur cæteri Doctores, adeò ut errore non careat, si quis contrarium statueret.

7 Quintum fundamentum esto, quòd, cùm sit contractus cambii, cui tempus currit, tres debet habere notas; primò ut sit contractus justus. Secundò, ut sit cambium reale; tertiò, ut ne quid commodi interdedat, pro ratione temporis; eo quòd usurarium id foret.

Hisce fundamentis suppositis, dico, quòd in cambio debet esse justitia, id est, æqualitas inter datum, & acceptum, quæ in omni contractu requiritur, uti notat *Navar. c.17. num.187. quod hausit ex S.Thom. 2. 2. q.77. ex Scoto, lib.4. sent. dist.15. quæst. 2.* & ea propter dando ad cambium, debent solvi scuti marcharum in justo pretio, quod erit currens in locis benè regulatis, id est, secundum distantiam loci, considerata & abundantia, & paucitate pecuniarum. 8

De loco non variato, inquam, de monopolio, ubicunque id sit, satis liquet; neque etiam de fraude sufficit tunc, quando aliquis vult dare 10. aut 12000. sc. in cambium, ille primitus accipit 1000.cum detrimento variandi pretii,& incremento dandi. 9

Etiam injustitiæ aliquid suberit, ubi ad justum pretium apponitur aliqua conditio, quæ gravis sit accipienti, verbi gratia, dabo juxta pretium currens, sed ea lege, recursus fiat in me, aut meum commissum; vel saltem volo, ut te obliges ad recambium in hunc aut illum locum; quæ conditiones obligatoriæ, cum sint ultra justum pretium & pecuniam æstimabilem, faciunt contractum, tametsi natura sua bonum, vel injustum, vel usurarium. 10

Concludo igitur, ubi in cambio non exceditur justum pretium, quod mihi de pluribus persuadeo, illud non fore illicitum, sed quoad talem partitam bonum & justum. 11

Dico secundò, quòd iste contractus, ut sit cambium, debet esse realis, id est, ut cambiatur realiter ex uno loco in alium, in quo postea fiat solutio, adeò ut contractus finiatur, quemadmodum loquitur Pius V. in Bulla hisce verbis: *Primo igitur &c.* 12

Tria genera cambiorum produntur in istis verbis quorum primum est, quod nomen fert, non tamen est verè cambium, ubi non conficiuntur litteræ, sed tantùm dicitur. Do tibi in nundinis; est enim ex natura sua usurarium, secundum, ubi litteræ destinantur quidem, sed non mittuntur, cum animus sit cum eodem recambire; unde partes sibi mutuum inserviunt aut Genuæ, aut Florentiæ, accepto interesse quod non est licitum tertium, ubi certis ceremoniis litteræ mittuntur, sed quæ effectum non sortiantur, adeo ut debitores maneant etiam ad nundinas, nec *est in nundinis qui hujus modi litteris receptis, solutionem faciat*, quale tantum damnatur à Pio V. Concludo igitur, quod si in eo cambio litteræ conficiantur, & sic factæ mittantur, & sic missæ solvantur realiter & finiatur primus contractus in nundinis quod forte an à pluribus fit, licitus fuerit eo ipso: & à contrario fuerit illicitus, nisi omnia ista consequantur. 13

Tertio dico, à cambio absit usura, quæ tamen semper adhæserit, ubi interesse ingreditur ratione temporis, & ratione illius ut primum, plus temporis currit, quam distantia loci requirit: unde valde metuendum, quin facile Theologus judicet, non adesse, sed re maturè deliberata: primò enim pejus fuerit dicere, non posse adesse, cùm omnes Doctores de hoc dubitent, asserentes, posse ibi adesse: Pius V. in Bulla ostendit, se multum metuere illud inconveniens, unde mandat, ne quis det, nisi ad primas nundinas, & ulterius progrediens declarat, non debere lucrum obtinere locum rationis temporis, quòd id sit usurarium, 14

 rarium,

rarium, & sint tibi ipsissima verba, *cavendum autem &c.* Navarra id multoties recitaret, *dicens cap.* 17. *num.* 287. *qui dat*, *&c.* differens de cambiis, quæ fiunt Genuæ Placentiam, quòd ratione temporis possit augeri & diminui pretium, excepto, pro ratione lucri cessantis, si quod intercedat. Cajetanus *opusc. de camb. cap.* 7. apertè dicit, interesse moderandum esse ex æstimatione communi hominis periti; deinde adjungens *nec temporis, &c.*

Et Leonardus Lessius Jesuita *de just. & jure lib.* 2. *c.* 23. *dub.* 6. idem affirmat, nempe ratione temporis non posse intercedere ullum lucrum: unde verum, quod nec debet, nec potest negari, quòd ratione temporis, aliquod lucrum possit intercedere; & si quod intercedat, sit usura.

15 Præterea oportet animadvertere, quòd istæ conditiones, quæ necessario sequuntur illam dationem in tempus, aut venditionem in tempus, non magis possint assignari ratione interesse. Declaro me. Dicat ille; ego me meo argento privo, quod est instrumentum lucrandi, & ille eo utitur ac proficit, cui do, imò in periculo sum, quòd ille ipse deficiat, aut moriatur, aut non solvendo fiat; unde ipsi videtur, posse aliquod interesse capi: hoc verum est unde dico, quòd ideò nihil quicquam lucri possit acquiri.

Et id probo, quoniam per id, si liceret lucrari, usura cessaret, & liceret vendere majori quam justo pretio, quoniam ibi tales circumstantiæ intercedunt: & ea est doctrina Cajetani *c.* 6. quam hausit ex S. Thoma; ista enim sunt ipsius verba: *ex hoc vero &c.* optarim verò istas rationes considerari ab iis, qui consentiunt, non posse ibi esse lucrum ratione temporis, sed volunt, posse intercedere certis quibusdam rationibus, quæ necessario sequuntur mutuum; & sic virtualiter aut negant, aut dimittunt usuram.

16 Postea pro ratione periculi personalis, nempe, quòd de eo, qui neque vult, neque potest solvere, aut moritur, non queat etiam capi interesse, ait eodem in loco idem Cajetanus, *nisi quis dicat &c.* & apertè ait *S. Thomas* 2. 2. *q.* 78. *art.* 2. *ad* 5. quòd ratione periculi personalis nullum interesse potest capi. Verba ipsius hæc sunt: *qui mutuat pecuniam &c.*

His omnibus &c.

Reliquum ergò est, in cambio non posse capi interesse, neque pro tempore, neque pro conditionibus, quæ necessario consequuntur illam dationem ad tempus; nempe seipsum privare argento, periculum est &c. Quòd si quis capiat, usuram committit, cùm non recuset ideò lucrum cessans, pro quo, ubi interecedit, potius licet se servare indemnem, quam lucrari.

17 His igitur suppositis, necessum est, ut videamus, an revera aliquid lucri intercedat, ratione temporis nec ne? Ego quidam valde dubito (Dubitare est pium, abstinere est tutius, damnare non est laudabile) nec est animus, eum absolvere; primò, quòd videamus in apertione nundinarum, lucrum augeri secundum longiusculum tempus; & appropin-
18 quando deficere tempus cum lucro. † Eâdem distantiâ loci semper existente plurimi respondent, non semper idem consequi, imo aliquando videri contrarium, largior; sed ii casus sunt extravagan-
19 tes: sufficit mihi, illud plerunque sequi. † Secundò videmus, cum distantia à Genua Placentiam: eadem sit, quæ à Placentia Genuam, lucrum plerunque majus esse, in cambio, quàm in recambio. Neque aliud potest proferri, nisi major distantia temporis; quòd si alia quæ pia causa subsit, fuerit sanè accidentalis, unde non potest fieri, ut id sic fiat plerunque, adeò ut ista ratio nullo modo qua-
dret † Scio equidem, posse accipi per abundantiã 20
aut raritatem pecuniarum, sed ratione accidentali, quæ nullo modo tegat aut defendat; quò magis eadem raritas in nundinis, & Genuæ in apertione nundinarum, sic interesse cambii augebitur præ re-
cambio. † Tertiò, *causa est, qua posita ponitur*; *qua* 21
remota, *removetur*, fuerit eadem distantia loci, & incrementum temporis, inde interesse crescet; imminuto tempore minuetur secundum regulam lo-
quendi. Puto, mercatores mihi hoc daturos. † 22
Quartò, ubi ordinariè videmus, inter terminationẽ istarum nundinarum ad apertionem illarum, exiguũ tempus labi; nihilo minus si cambiatur pro nundinis præsentibus, finis quasi par evenit, & postea subito in apertione illarum cambitur per interesse majus, & tamen idem est contractus, ubi nulla alia datur ratio, nisi distantia temporis.

Quare cum insensibiliter videamus utilitatem consequi tempus plerumque valde dubius reddat, an quorundam sermone utar, quibus tempus per accidens intervenit cambio: nam etsi istud daretur, non tamen difficultas sic solvitur; cum interveniendo per accidens cambio, potest esse ratio lucri; quemadmodum emendo tempus intervenit per accidens, & nihilo minus aliquando causatur interesse, eo quòd plus quam justo pretio venditur ratione temporis; ideoque usura fuerit, appositè ad nostram sententiam.

Quibus omnibus adjicitur illud *Cajet. opusc. de* 23
camb. c. 1. qui ait, *fatentur campsores.*

Et *Lessius de just. & jure. li.* 2. *c.* 23. *dub.* 4. apertè idem dicit de negotiatoribus sui ævi, qui liberè fatebantur, in cambiis majorem rationem haberi interesse quæsiti ex distantia temporis, quam loci: verba ejus sonant, ita *unde in omnibus &c.*

Satis faciunt autem &c.

Itaque nunc videmus, negotiatores fateri verum; sin minus, in difficultatibus hærere; plures etiam implicitè fatentur per sermones, quòd apertè negant; & agnoscunt, quòd, ubi lucrum vel totum vel ex parte, intercedit ratione temporis, usura sit, unde conscientias vehementer lancinari sentiunt: mihique videtur, cum hoc postremum sit facti, debere Theologos potius verum ab illis intelligere, quam responsiones suggerere.

Concludo igitur, si ullum lucrum intercedat ratione temporis, supposito quod cambium sit reale, omni modo usurarium restare; & si mea sententia quæratur, multum dubito, nec valeo animadvertere, quomodo non interveniat quoniam vero difficultas est facti, vellem mihi dari quenquam, qui meum errorem mihi demonstret. Video *Cajetanum c.* 7. *n.* 9. postquam ostendit quid in cambio sequatur, ut justum sit, & qualiter lucrum sit moderandum, non vero injustum, neque etiam rationes temporis & addit *utrum autem &c.* considerent igitur, qui illud apertè approbant, & Cajetano innituntur, ista verba.

Per ista omnia, quæ dixi, mihi videtur difficul- 24
tas multo maxima, & quæ negotiatores, qui sibi non constant, at qui sese abstrahere nequeunt, debent quærere decisionem à majori authoritate, quæ nequeat errare, & fundamento sufficienti nitatur, ad hoc negotium, assecurandum, cum ipsorum conscientia. *Omnia mea &c.*

SECUNDUS DISCURSUS.

per modum conclusionum.

PRimo, monetæ, quæ veluti materia 25
contractus cambii intercedunt, duorum sunt generum una, est moneta vera & realis; cujus etsi non fiat mentio specifica in cambio, ipsa

ipsa tamen est, quæ effective numeratur & solvitur inter contrahentes, verbi gratia, scuti aurei, regales Hispaniæ, aut alia moneta currens in loco, ubi cambium fit; altera est moneta finita, & quæ in rerum natura non invenitur, unde forte, dicenda imaginaria, & in cambio nominatur, ac si eandem monetam fieret, qui est scutus marcharum, aut moneta auri, nempè libræ & solidi auri, ubi 68. valent scutum auri in auro.

26 Secundò valor scuti auri in auro per 68. monetæ aureæ in civitate Genuæ, ubi istarum evaluatio in usu est inter negotiatores in materia cambiorum, eadem semper est, nulli variationi subjecta, etsi pretium commune scuti aurei alibi varietur. Quoniam illa evaluatio 68. solid. inseruit vice calculi, ubi scutus in partes distrahitur, ut reducatur cum valore scuti, marcharum, ad similitudinem navium, quæ in 24. carattas abeunt, & hæreditatem, quæ plerunque in uncias & libras dividuntur, secundum Jurisconsultos.

27 Tertiò, scutus marcharum in nundinis Placentiæ evaluatur 67.4. illius monetæ aureæ, cujus 68. sol. faciunt scut. auri, ubi rationi conveniens putatur, ut pro 101. scut. marcharum solvantur 100. scut. auri in auro quod idem est: quæ evaluatio dicti loci nundinarum semper est immutabilis & in solutione cambii aliunde venientis, & faciendo idem cambium per easdem nundinas in alia loca. E contrario, in aliis locis extra nundinas utpote Genuæ, Mediolani, Florentiæ, pretium aut evaluatio scuti marcharum semper variatur, cùm modò pluris, modò minoris evaluetur, secundum circumstantias, quæ possunt incrementum illud, sive decrementum inducere.

28 Quartò in contractu cambii, ut totus perfectus sit quatuor personarum requiritur ministerium, ut duæ sint in loco, ubi cambium fit, scilicet ille qui dat pecunias cambio, & alter accipiens; duæ aliæ, in loco, in quem cambium illud fit, scilicet, ille cui debitor cambii mandat, per litteras cambii ut debitum solvat, diciturque is in quem tracta ordinatur: alter est, qui in eodem loco authoritatem & jussionem habet creditoris, ut accipiat illam solutionem, isque est, in quem fit remissa: quæ quatuor personæ non interveniant semper verè, quòd sæpius aliquæ per unam aut alteram repræsententur, uti postea dicetur.

29 Quintò, substantia ejusdem contractus consistit in eo, ut Petrus, verbi gratia, det Genuam Francisco 1000. scut. auri in auro, pro pretio aut valore 1020. scut. marcharum, quos proximis nundinis solvat procuratori dicti Petri, pro valore accepto: ideo Franciscus ipsi facit litteras cambii, tenoris sequentis.

30 *Procuratori Francisci Placentiæ, nundinæ sanctorum. In proximis solutionibus nundinarum Sanctorum solve per istam primam cambii Petro, aut ipsius procuratori 1020. scut. marcharum pro valore recepto in Cartulario Gabellæ cambiorum per eundem Petrum, & in meum computum pone. Vale.*

Vester Franciscus.

31 Præterea Franciscus in suis advisationis procuratori, aut cuivis alii mandat, quòd litteras cambii ordinaverit, & tractam fecerit, jubet etiam, ut solvat easdem litteras. Petrus similiter scribit suo procuratori, aut cuidam alii, cui remissa fuerit facta, & ipsi litteras cambii mittit à Francisco mandans ipsi, ut solutionem procuret ab eo; in quem eædem litteræ diriguntur.

32 Sexto, Quod hunc contractum concernit diversæ possunt incidere considerationes, una secundum nomen, altera secundum apparentiam & tertia secundum existentiam: quoad nomen, illud dicitur cambium, quod continet permutationem unius qualitatis monetæ in aliam; quoad apparentiam, potest reputari venditio certæ quantitatis scutorum marcharum, qui solvantur cum tractu temporis in nundinis aut alio loco distanti, in quem cambium est factum, secundum pretium aut valorem statutum, & solutum per anticipationem in tempore contractus initi; quoniam ubi in contractu, ubi mentio fit pretii & valoris, nec adest conditio, quæ substantiam auferat venditionis, semper tenebitur pro contractu venditionis, cujus solius capax est interventio pretii: neque erravit, qui opinabatur, cambium esse contractum innominatum, *do, ut facias*, id est, Petrus dat Francisco Genuæ 1000. scut. auri in auro ut ipse faciat solvi, cui ille mandabit in nundinis Placentiæ, quæ celebrabuntur post tres menses elapsos, vel circiter, 1020. scut. marcharum, quæ diversitas opinionum parum refert, quoad justitiam aut injustitiam dicti contractus. Verum si consideratur secundum veram existentiam, quotiescunque in eo animadvertitur conditio aut qualitas, quæ eum usurarium faciat, nominabitur contractus mutuus, † quoniam juxta Canon ista usura non committitur, nisi in mutuo sive implicito sive explicito. 33

34 Septimò, modus, ubi cambium est in usu, talis est: Si Petrus, Genuæ existens, habeat 1000. scut. auri in auro, quos velit dare cambio pro nundinis proximis Placentiæ, requiret mediantibus intermediis, aut alio quovis modo aliquem, cui fidat, & dictam partitam cambio accipiat: &, quasi oporteret fieri illud cambium in scutis marcharum, uti superius est dictum; primum caput quod agitatur inter dictos contrahentes est, ut pretium aut valorem constituant scuto marcharum, & plerunque regulatur ex cursu loci in tempore dicti cambii, & pluris, minorisve quoad unum aut duos denarios, prout accipiens, cui fiditur, majoris aut minoris est fide: cum etiam scutus auri semper (quando quoad hunc effectum evenit, ut reducatur in scutum marcharum) certum & determinatum habeat pretium, 66. solid. & 8. invenietur, quod in illis 1000. scut. auri in auro, evaluatis ad 68. Monetæ, aureæ ingrediuntur 1020. marcharum, evaluati ad 66. solid. & 8. dictæ monetæ Ita ut Petrus, qui habet 1000. scut. auri in auro eos dans cambio in nundinas proximas Francisco, erret à dicto Francisco 1020. scut. marcharum, solvendos in dictis nundinis proximis cuicunque Petrus mandaverit; & in eum effectum Franciscus ipsi facit litteras cambii directas suo procuratori, aut alii cuidam suo correspondenti, quibus ipsi mandat, ut dictis nundinis currentibus solvat procuratori Petri dictos 1020. scut. marcharum; quas litteras dictus Franciscus consignat dicto Petro, qui tempore nundinarum eas mittit Placentiam suo Procuratori & eas facit exhiberi per eum procuratori Francisci, aut alii cuidam, cui diriguntur: quæ solutio dictorum 1020. scut. marcharum, quoniam ea moneta non invenitur in rerum natura ipsi fiet secundum valorem, per 67. solid. & 4. dictæ monetæ auri, quod semper valent dicti scuti marcharum in dictis nundinis; & faciet eam solutionem scutis auri in auro, cùm ea solutio non possit refigurari; & semper evaluabuntur ad 68. solid. similiter ejusdem monetæ, ea conditione, ut scut. 1009. scut. 18. auri in auro, & Petrus in hoc cambio facto de 1000. scut. auri Genua Placentiam, spatio trium mensium aut circiter, lucrabitur 9. scut. 18. auri, qui in nundinis

nis ipsi fuerint soluti per 67. solid. & 4. itaque ipsi evenit, ut emerit pro denariis 8. in scutum, minus eo, qui est in usu, & inviolabitis pretii in nundinis Placentiæ.

35 Octavò, Cum hactenus fuerit tractatum de cambio, quod fit ex Genua in nundinas, reliquum est, ut videamus, quid sit cambium, quod fit ex nundinis Genuam & est tale, nempe, sit procurator Petri, qui recuperavit illos 1020. scut. marcharum, aut eorum valorem, eos vult dare cambio Genuam, dabit eandem partitam dictorum 1020. scut. sine ulla variatione quantitatis; quoniam uti dictum fuit, valor scuti in nundinis idem est semper per litteras Genuam pro aliis 1020. scut. quorum valor ipsi solvetur in solutionibus, quæ fient post 20. dies, aut circiter secundum pretium, quod in ipsis nundinis statuetur ex authoritate publica Banchierorum, approbatorum dictarum nundinarum; quod pretium debet ordinariè esse plusquam 67. solid. & 4. quantum valet scutus marcharum in nundinis.

36 Nonò, oportet præsupponere, quòd quando cambium fit cum dilatione temporis, ordinarie scutus marcharum regulatur ex pretio minore præ illo, quod valebit tempore futuræ solutionis in loco ubi dictum cambium fit; adeò ut, si cambium fit Genuæ in nundinis, scutus evaluabitur minoris quàm 67. solid. & 4. quod est pretium in nundinis: Et si cambium fit in nundinis Genuam, valor statutus Genuam pluris erit, quam dicti 67. solid. & 4. quod valet dictus scutus in nundinis. Quare, qui dat in nundinis, lucratur tantum ex abitu ad nundinas quantum ex reditu; excipitur tamen quoad terminationem nundinarum, si cambia fiant Genuæ Placentiam, ubi plerunque datur scutus auri in auro, ut capiatur scutus marcharum in dictis nundinis, quæ species cambiorum plerunque est forzosi & coacta.

37 Decimò, Nundinæ fiunt quater in anno, per distantiam trium mensium ad invicem & dicuntur Apparitionis, Paschatis, Augusti, & Sanctorum.

38 Undecimò, singulis earum finitis, cambia, quæ fiebant in illis Genuam solvuntur intra 20. dies; & similis dilatio datur in quasvis partes mundi, pro rata distantiæ, à Placentia ad locum nundinarum.

39 Duodecimò, plerunque ex cursu naturali cambii, quando cambitur Genuam, ad nundinas, dilatio temporis eò est major, quò dictæ nundinæ tradantur, valor scuti marcharum regulatur minori pretio; & prout appropinquat tempus dictarum nundinarum in cambiis, quæ fiunt, pretium dicti scuti semper crescit, excepto aliquo accidente, quod extrinsecus superveniret, & attulerit occasionem extra ordinariam majoris rigoris aut abundantiæ in pecuniis: adeò ut attento dicto cursu naturali cambii, quò quis, longius distat à nundinis, quando cambium fit ex eo tantò majorem utilitatem recipit quod non fit quando tempus est propinquius.

40 Decimo tertio Negotiatores, quibus est bona fides, solent cambio accipere, reducendo scutum marcharum ad unum, duos aut plures denarios in cursu communi cambii.

41 Decimo quarto, qui solvunt aut recuperant tractas & remissas in nundinis, pro alio suam capiunt provisionem, quæ est salarium operis & laboris, per tertiam centum, super sorte soluta & recuperata.

42 Decimo quinto, cambia in nundinas plerunque non fiunt in effecto, ut serviant in Civitate Placentiæ denarii, qui remittuntur in eas nundinas sed ut remittantur ex iisdem nundinis in aliquem alium locum mundi, aut ut sibi remittantur denuo Genuam, aut etiam ubi cambium habuit originem; quæ remissa fit per viam novi cambii, & sæpissimè cum eadem persona, quæ debebat solutionem in nundinis, & sine facienda alia solutione reali, recambit partitam in semet, remittens eam per litteras creditori Genuam.

Decimo sexto cambia sæpissimè fiunt hoc modo, 43
nempè ut Petrus, qui dat 1000. scutos auri in nundinas Francisco contrahit cum eodem Francisco, ut faciat litteras cambii directas in nundinis ad Procuratorem ejusdem Petri, cum mandato, ut sibi ipsi solvat 1020. scut. marcharum, & ut ipsi det debitum eorum, & ut tractam faciat ejusdem partitæ hîc Genuam eidem Francisco quò solvantur cuicunque per eundem Petrum aut suum procuratorem nominato, qui in solutionibus in reditu ex nundinis recuperet à Francisco dictos 1020. scut. ipsi datos cambio, una cum augmento beneficii cambii, & ulterius lucratur provisionem tertiæ in centum super eam partitam, quam Franciscus procuratori ejusdem Petri, quòd solverit illius mandato tractam in nundinis ipsi factam. Et hæc forma cambii dicitur cambium cum recursa; ubi ista differentia consideratur qualitatis cambii superius expressi, quòd quando Franciscus accipiens cambio forte destitutus fide aut persona in nundinis, quæ solvat suum debitum procuratori Petri, mandat eidem procuratori Petri, sibi ipsi solvat. Unde liquet, eandem personam præstare operam duarum, id est, solvit pro Francisco, & recipit pro Petro, mandat eidem procuratori Petri; Unde colligitur, uti primitus, debitum non extingui realiter in nundinis, sed redire hinc Genuam, unde egressum erat, nec etiam argentum præsens cambio datum effectivè transit per alias manus; excepto eo, quando ab initio Petrus numerat Francisco 1000. scut. auri: Et postea Franciscus eos restituit dicto Petro, aut qui tractam huc fecit Genuæ cum beneficio cambii & provisione.

Hæc tacita &c.

p. 504. *Cum vellet dari initium, ad faciendum in ista magnifica civitate Boloniæ locum publicum cambiendi realiter in loca diversa, uti assolet in principalioribus Urbibus Italiæ, & specialiter Romæ, non tantum pro commoditate & utilitate particularium, sed etiam pro honore illius Civitatis quemadmodum præsupponitur, quòd fieri debeat; & cogitato, quòd fiat cum benevolentia & satisfactione, Superiorum, nec unquam aliter: pars mercatorum postulat, ut ad executionem istius rei à Superioribus impetratum & confirmatum habeant in bonum nostræ Signoriæ quicquid articulis sequentibus continetur.*

Primo ut locus sit liber pro omni genere hominum, & habitantium & peregrinorum mercatorum; adeò ut cujus generi hominum, quicunque demum fuerint conditione & gradu suo, liceat dare & accipere pecuniam cambio modo cambium sit reale, cambium autem reale intelligitur, ubi effective alius dat pecuniam in uno loco, ut solvatur in alio, secundum tenorem litterarum cambii; atque ut ita litteræ abeant effectivè in locum & ad personam cui diriguntur, ibique solvantur aut recusentur.

Deinde, ut in potestate cujuslibet sit etsi non sit mercator suam pecuniam dare in manus mercatorum, ut cambio reali, eam dent, ubi sese faciant assecurari de fide, quemadmodum assolet in cæteris locis Italiæ, & extra eã. Et ut qualibet persona possit dare etiam pecuniam cambio, & facere, ut litteræ dirigantur in illos datores, & ita eos tenere in cambiis, donec sint denuò soluti ab eo, qui pecunia acceperat cambio.

Tertiò,

Tertiò, quòd si per aliquos peregrinos mittantur pecuniæ præsentes in istam urbem, ut cambio dentur in dicto loco: intellecto, ut illæ pecuniæ sint liberæ & exortes in favorem peregrini, qui eas misit, tametsi ex quacunque causa fuerit bannitus aut condemnatus per Statum sanctæ Ecclesiæ: excepta causa hæreseos, aut læsæ Majestatis; etiam si ex aliqua occasione debitor sit Cameræ, aut fisci; adeo ut nec possint, nec debeant fieri ulla repressalia talium pecuniarum, sed uti est dictum, illæ semper sint liberæ & exortes, ad voluntatem dictorum peregrinorum. Quod ipsum dictum sit & similiter intellectum de remissis pecuniarum, quæ per litteras cambii extrinsecus fuerint per tales personas remissæ in hanc urbem.

Quartò ut de omnibus litigiis, & processibus, qui evenerint, aut ex causa dictorum cambiorum in hac urbe, inter cujuscunque generis & gradus personas, judex aut consul, aut proconsul fori mercantilis tantummodo sint & intelligantur judices competentes: & ne ullus alius judex aut tribunal, nec quispiam alius Superior debeat aut possit sese ingerere, neque ut cognoscat litem, & judicet, neque ut suspendat aut impediat dictum forum, aut quovis modo sese immisceat, sed ut simpliciter & sine ullo obstaculo cognitio, decisio, & executio dictorum litigiorum & processuum competat & approprietur tantum dicto foro, non solum in prima instantia, sed etiam in appellationibus, usque ad finem postremum causæ: omnia secundum dispositionem & formam statutorum dicti fori. Quod si quisquam appellet nostram Signoriam, ea appellatio intelligatur devoluta ipso jure ad judicem appellationum & ad proconsules, utpote specialiter delegatos à Sua Sanctitate in tali casu: ubi teneatur appellans coram ipsis prosequi causam appellationis intra tempus præfixum in statuto dicti fori: alioqui ut appellatio sit nulla & nullius valoris, & sententia lata permittatur executioni judicis & consulum, quasi appellatum nunquam fuisset.

Ut locus ipse, ubi mercatores possint convenire, sit domicilium dicti fori, aut alius locus qui commodior videbitur.

Ut dicti mercatores in eo loco conveniant una hora ante prandium, & pariter una hora ante Vesperam, per tres dies septimanæ, nempe die Lunæ, Mercurii, Veneris ubi profesti fuerint, sin minus, die præcedente, nisi festum impediat, & nunquam die festo ad negotiandum.

Cambia debent fieri in scutis auri in auro de Zeccha, sive officina monetaria in omnibus locis & computi cum scripturis debent servari de sc. auri in auro de Zeccha æque cum habitatoribus aut civibus, ac cum peregrinis.

Usus temporis, quò solvantur litteræ cambii, & dirigentur Bononiam, & fierent secundum usum, sit & intelligatur, uti sequitur. De Roma & Genua decem diebus post visam.

De Mediolano, Venetiis, Florentia Pisa, Luca & aliis locis Tusciæ octo diebus post visam.

De Ancona Marchiæ, Romandiola, & aliis Lombardiæ octo diebus post visam.

De Palermo, Messina, Bary, & aliis urbibus regni uno mense post visam.

De Lugduno Bizanzio & Hispania juxta nundinas.

De Antverpia, Parisiis & omnibus urbibus Flandriæ & Galliæ duobus mensibus completis.

De Londino & Oriente tribus mensibus completis.

Salarium intermediorum, qui dicta cambia realia mediabunt, sit solidus auri per quodlibet centum sc. de quolibet contrahente; & sint dicti intermedii auctorandi & exauctorandi à foro mercatorum, ut observent & faciant omnia, quæ ab ipsis acquiruntur secundum dispositionem statutorum dicti fori, & specialiter debent computi librum regulatum ad modum Jurnalis sive diarii tenere, in quem singulis diebus scribant omnia cambia, quorum fuerint intermedii; nominando clare singulos contrahentes, datorem & acceptorem, quantitatem & pretium & locum, quò fuerit cambium; ubi verò hoc non præstiterint ex tota aut parte exauctorandi sunt & privandi officio, auferendo illis omnem provisionem inde debitam.

Quantum ad processus & litigia, quæ ex causa dictorum cambiorum possunt contingere, si ullæ litteræ cambii factæ Bononiæ forte revertantur ex quocunque loco, recusatæ aut solutæ: cum protesto; creditor, ad cujus manus eæ litteræ revertentur, adibit judicem, & consulem fori mercantibus, si tunc ibi inveniatur; sin minus, Notarium dicti fori, & debet executionem dictarum litterarum contra eos, qui eas fecerint. Qui judices & consules aut etiam dictus Notarius, debent sine alia intimatione aut citatione continuò ipsi dare dictam executionem: possit etiam creditor cum uno lictorum aulicorum promptè ire ad domum debitoris, & facere executionem in suis bonis, pro assecuratore dicti Creditoris, in tantam summam quam litteræ cambii ferunt, uti etiam pro impensis, damnis, & interessibus, juxta arbitrium judicis & consulis.

Et ubi fortè dicta executio aliquo impedimento aut inhibitione arctetur, lictor subitò relationem faciat Notario, qui teneatur continuò dare præceptum personale dicto creditori contra debitorem: Et ea executione facta in bonis, debitor possit postea comparere coram dictis judice & consulibus rationem postulans, si se læsum senserit, aut si aliquam exceptionem velit ducere, quæ possit opponi dictis litteris cambii, uti inferius dicetur; sed nequiverit audiri ullo modo, nisi prius creditorem assecuraverit tametsi tempus solutionis nondum evenerit dictarum litterarum cambii.

Sed si forte ullæ litteræ cambii revertantur cum protesto, & is qui eas fecerit, diem suum interea obierit, potest & debet procedi per executionem in bonis successionis defuncti, æquè ac si etiam tunc viveret, tametsi dicta hæreditas dicatur jacens & tempus interea detur ex lege, ad eam adeundam aut repudiandam, aut ad inventarium faciendum, aut pupilli exstant, nondum tutoribus muniti: in summa, non obstante quacunque re aut ratione, quæ in contrarium possit allegari.

Et eo casu, ubi hæredes defuncti acceptarint successionem cum beneficio legis & inventarii, inventarium sit legitime factum antequam creditor comparuerit, ad petendam dictam executionem, & dicti hæredes dicto beneficio voluerint gaudere in impedienda executione dictarum litterarum, Possit creditor; & ipsi liceat summam pecuniæ dictarum litterarum cambii & recambii accipere in impensas, & damna dictæ successionis, usquedum ipsi plenariè sit satisfactum: Declarando, quod cujusvis generis personæ cujuscunque conditionis fuerint, tametsi fuerint ex ordine magistratus, contra quos revertantur litteræ cambii non acceptatæ, aut non solutæ cum protesto possint & debeant ad instantiam creditoris executioni mandari in ipsorum bonis, pro solutione aut assecuratione solutionis talium litterarum quam primum instantia fuerit facta per creditorem coram judice & consule, aut Notario uti superius dictum est, non obstante lege, statuto, consuetudine, privilegio, aut quacunque alia re contraria.

Et quoniam aliquo contingit, ut aliquis dans pecuniam cambio id faciat cum cautela, quæ subscribat secundam aut tertiam cambii, uti id practicatur in omnib. locis, hic declaratur, quòd primæ revertantur recu-

recusatæ aut non solutæ cum protesto, Creditor possit agere contra eum, qui subscripserit secundas aut tertias cambii, æque ac contra principalem, qui eas fecerit, ut ibi videbitur, & sine præjudicio contra alterum contrahentem. Quod dictum est de executione contra principalem, intelligitur pariter dictum de subscripto non obstante re quacunque in contrarium.

In dictis litteris cambii realis nunquam evenit præscriptio temporis, & illis quæ revertuntur retrò recusatæ & protestatæ non poterit opponi ulla exceptio, nisi litteræ non sint scriptæ aut subscriptæ manu illius, qui illic nominatur scriptor aut subscriptor, aut alius per eum institutus, aut ubi fuerint solutæ: & secundum duas istas exceptiones proceditur, cognoscitur & determinatur summariè ad plenum, sine forma aut figura judicii & ad modum boni mercatoris, ubi omnis cavillatio rejicitur, & pura veritas facti purè & simpliciter consideratur. Declarando etiam, quod in omnibus locis istorum articulorum, ubi ille qui fecit litteras cambii, nominatur, intelligitur factor aut scriptor talium litterarum ipse aut illi, qui nominantur in subscriptione, quorum nomine litteræ sunt factæ, etsi tum non fuerint factæ, nec subscriptæ manu illorum, modo sint manu ejus personæ, quæ habeat potestatem à societate etsi ea non sit associata nec aliter interessata in eo negotio.

Quod postea concernit litteras cambii ubicunque factas Bononiam, si aliquæ earum fortè non acceptentur secundum tenorem, poterit ille, qui eas exhibet protestari de omnibus impensis, damnis & interessibus contra eum, qui litteras fecerit, & contra quemlibet eorum, qui ibi invenientur obligati: Et eo casu, quod is, cui eædem litteræ diriguntur, absens fuerit Bononia, & nemo extet qui potestatem habeat aut procuram acceptandi, poterit exhibitor ire ad domum dicti absentis cum Notario fori mercantilis, & illic facere protestum de acceptione, si tunc non evenerit tempus solutionis, quo eveniente & solutione non existente, poterit reiterare suum protestum in eum.

Acceptatio dictarum litterarum cambii, quæ dirigentur, ut Bononiæ solvantur, debet tantum fieri per manus illius qui potestatem habuerit à societate, cui pecuniæ fuerint tractæ, sive dominus fuerit sive institutus, qui eam rationem habeat; alioqui ea acceptatio nullius valoris sit, non obstante quod fuerit facta per manus alicujus associati factoris aut famuli societatis: & quilibet mercator teneatur advisare Conservatorem dicti fori de persona aut personis, qui habent, aut pro tempore habebunt potestatem à societate: qui Conservator instrumentum erigat in libro ad id destinato, si fortè ea potestas in dubium revocetur.

Et quando dictæ litteræ fuerint acceptatæ ab eo, qui eas debet & potest acceptare, ubi superius est dictum, teneatur societas solutionem facere suo tempore: non tamen intelligitur tali acceptatione quicquam præjudicii pro exhibitore, qui non potest agere contra ullum, qui in cambio talium litterarum ullo modo fuerit obligatus, etsi ex una parte solutus secuta fuerit, cum semper sua actio maneat in suo vigore contra quemlibet interessatum in dictis litteris, usque ad integram satisfactionem ejus, cum sortis principalis, tum impensarum, damnorum & interessium.

Et ubi evenerit, ut post acceptationem litterarum cambii ruptura contingeret, aut defectus, quæ debebat solvere, atque ita dictæ litteræ ad implementum suum non sortiantur in tempore, in eo casu exhibitor poterit facere suum protestum; & is qui litteras fecerit, tenebitur Creditori ejus de satisfactione, tum sortis principalis, tum omnium impensarum, damnorum & interessium.

Et in quolibet casu processus litigii aut controversiæ, qui possit emergere propter dictas litteras cambii & nunquam poterunt comparere, nec poterunt admitti ullo modo nullus Procurator: iis casibus exceptis, in quibus licet per dicta statuta fori mercantibus in tractatu litterarum cambii, & quidem iis modis & conditionibus, quas idem tractatus adfert, quantum dictos procuratores concernit, neque aliter, aut in alio casu.

Et si propter dicta cambia realia nascerentur processus, aut litigia ullo in casu, de quibus per præsentes articulos non fuerit provisum: tunc illi sunto in arbitrio judicis & Consulis dicti fori, aut majoris partis eorum. Sed in omnibus casibus supradictis oportebit procedere facere observare, & continuare per omnia secundum dispositionem præsentium articulorum, non vero secundum statuta dicti fori: etiam merces, debent tractari ex litteris cambii, in quantum fuerint diversæ aut contrariæ dictis articulis: sed in reliquum dicta statuta remanent in suo primo vigore & observatore, tum quoad dictas litteras cambii, tum quoad scripturas privatas, ubi etiam in omnibus suis aliis partibus, & principaliter in omnibus locis, ubi sermo est de jurisdictione & potestate judicis aut consulum aut legislatorum in quocunque modo aut causa, non obstante quacunque re, quæ in contrarium fuerit.

p. 507. Decretum legitimè factum, concernens modum faciendi solutiones cambii Bononiæ.

PRo solutionibus cambiorum realium, quæ cambientur nomine scutorum auri in auro Zecchæ & similiter pro solutionibus cambiorum quæ facta fuerint alibi Bononiam, & ferent scutum auri in auro Zecchæ, debebit solvi valor per quatuor libras & quinque solidos quatrinorum in scutum, dando scutos auri currentes pro pretio, quod currunt: sin minus, tantundem in moneta argenti: Ea conditione, ut monetæ vilioris argenti, ut muraioli, Bononienses, Sesini, quatrini nomine monetæ argenteæ non intelligantur, sed excludantur in his solutionibus.

Locus campsorii.

Postea determinatum est, ut locus campsorii sit, non mapale fori mercantilis, sed porticus ante Xenodochium Mortis, & deinceps dicetur mapale campsoris.

FINIS.

INDEX

INDEX
OMNIUM QUÆ IN HOC CONTINENTUR TRACTATU.

Verba, quibus contigit alphabetico ordine materias, ad ipsa pertinentes, habere dispositas, in eisque propterea multa inveniri, quæ etiam sub aliis verbis aut sunt collocata, aut collocari potuissent, sunt ista, Assecuratio, Cambium, Census, Contractus, Intercesse, Lex, Ludus, Moneta, Mora, Mutuum, Pecunia, Præscriptio, Pretium, Restitutio, Societas officii, Solutio, Sponsio, Usura.

Æqua

INDEX.

INDEX.

Avaria, Avaritia, Avarus.

Audientia, Auditor, Aurum.

Aurifex.

Bancherii, Banchum.

Bannitus, Excommunicatus, Periurus.

Baroccoli, Bellum, Bes, Bilancium.

INDEX.

INDEX.

creditore

Nomen

INDEX.

Campſor Campſarii.

Canoniſta, *Cap. Capitale.*

Capuccinus, *Carcerari*, *Caro.*

Minor

Cessio jurium, nominis debitoris, Cedens, Cessionarius.

Census consignativus.

INDEX.

Census personalis.

Census reservativus.

Census Vitalitius.

Censibus communia.

INDEX.

Confessarius, Confessio, Confessus.

Confirmatio, Conjectura.

Conjunctus, Consanguineus.

Conscientia.

Consensus, Consentire.

Consilium, Consiteum.

INDEX.

Contrarium, Contrarietas

Contumacia, Copia, Inopia.

Coronatus, Correctio, Correspectiva.

Corrumpere, Crates.

INDEX.

Debi-

INDEX.

INDEX.

Decretalista, Delectatio.

Delegatio, Delegans.

Delictum.

Denarius.

Denunciatio.

Depositarius, Depositio, Depositum.

Deus, Dictio, Dies.

Dilatio, Discordia, Dispensatio.

Dissentire, Distractus, Divisio.

Dives, Divitiæ, Dodrans.

Fructus

Drachma, Dubium, Ducatus.

Duplæ, Dupondius.

Ecclesia, Electio.

Eleemosyna, Emancipatus.

Emphyteota Emphyteosis.

Emptio, Emptor.

Emungens, Episcopus.

Expensa.

Expressum.

Extinctum.

Extorsio.

Facere, Factum, Facultates.

Falcidia, Falsum, Fama, Favor.

Feria,

INDEX.

INDEX.

Fœnus , Fœnerari.

Fœudatarius , Fœudum.

Foris , Forma.

Fornicatio.

Foroliviensis.

Fortuna.

Forum.

Fraus.

Fructus.

Fructus

Taxatio

D 4

INDEX.

Jus

INDEX.

Lana, Latro, Laudemium.

Legatarius, Legatum.

Legatus, Legislator.

Legitimatio, Habilitas, & Inhabilitatis Personarum.

Reus

Legibus, Communia.

Libella, Libellus, Liber.

Libertus, Libra.

Licitum, *Liquidatio*.

Lites, Litis contestatio, Litis pendentia.

Litteratus, *Littera*.

Loca, *Locus*.

Locatio, *Locator*, *Locatarius*.

Loth, *Lotto*, *Lucrum*.

Mons

I N D E X.

Moralitas, *Mors*.

Mulier, *Multiloquium*, *Munera*.

Mutuatarius, *Mutuator*, *Mutuum*.

Doctor

Natura, *Naufragium*, *Navis*.

Neceſſarium, *Neceſſitas*.

Negatio, *Negativa*, *Negligentia*.

Negotiatio, *Negotiator*, *Negotium*.

Nisi, *Nobilis*, *Nocere*, *Nomen*.

Notarius, *Notitia*, *Notorium*.

Novatio, *Novum*.

Nullitas.

INDEX.

Obscer-

Pecunia, *Moneta*.

Trajectitia

Piscatio, Placentia, Pluralitas.

Plus valere, Poculenta.

Pœna, Pœnitentia.

Populus, Portorium.

Positio, Possessio, Possessor.

INDEX.

Præsumptio.

Præventio, Pretium.

INDEX.

INDEX.

Sors seu Capitale, Species.

INDEX.

Stocchi, Stuprum, Sturnus.

Subhastatio, Subscribere.

Superfluitas, Superior.

Supernaturalia, Susanna.

Taberna, Tacens, Tacitum.

Talentum, Taxatio, Taxilli.

Telonia, Tempestas, Tempus.

Variatio.

Vectigal.

Vellus.

Venalitiarius.

Vendere, Venditio, Venditor.

Venetiæ.

Venenum.

Ventum.

Verba.

INDEX.

Veritas, Veftis.

Via, Vicinus, Victoriatus.

Vidua.

Vis, Vincens.

Virginitas, Virgo.

Virtus, vita.

Uncia, Unum.

Voluntas.

Voluntarium.

Votum.

Vox.

Ufucapio.

Usura, *Usurarius*.

Ususfructus, Usus, Utile.

Uxor.

FINIS.